CONFERENCE BOOK

SELÇUK 13. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

KONYA
12 - 14 ARALIK 2025

SELÇUK
13. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

SELCUK 13TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
DECEMBER 12- 14, 2025
KONYA

ISBN: 978-625-5694-59-1

SELCUK 13TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
DECEMBER 12 - 14, 2025
KONYA

Edited By
DR. AMANEH MANAFIDIZAJI

Issued: 20.12.2025
ISBN: 978-625-5694-59-1

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :

In the conference 156 papers have been presented by Turkish participants and 205 papers by foreign participants.

Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.
Academy Global–2025©

CONFERENCE ID

SELCUK 13TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE

DECEMBER 12 - 14, 2025
KONYA

ORGANIIZATION

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey – France – Oman – Singapore – Palestine- Kyrgyzstan- Bangladesh- Laos- Iraq- Algeria- Azerbaijan- Pakistan- Iran – Italy- India – Georgia- Thailand- South Korea- Eritrea- Yemen- Senegal - Sierra Leone- Mexico- Vietnam - Sudan – Japan – Egypt- Albania – China- UAE – Spain – Nigeria- Qatar- Chile- Russia- Afghanistan – Cuba- Romania- Indonesia -

PRESENTATION

Oral presentation

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head Of Conference: Prof. Dr. Başak Hanedan - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hülya Çiçek - Gaziantep Universitesi

Prof. Dr. Ali Bilgili - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Naile Bilgili - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Hajar Huseynova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Dwi Sulisworo - Ahmad Dahlan University

Prof. Zain Musa - Royal Academy of Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain - NICMAR University

Prof Yakup Babayev - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Suyatno - Ahmad Dahlan University

Prof. Dr. Al-Rashiff H. Mastul -Mindanao State University

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy - Mindanao State University

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Belkıs Özkara - Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna - Zarmed University

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sıddık BAKIR - Ataturk Universitesi

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Batman Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Dicle Üniversitesi

Assoc. Prof. Dody Hartanto - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Nazile Abdullazade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Erkan EFİLTİ - Kırgızistan-Türkiye Manas University

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - New Bulgarian Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari - Tebriz Universitesi

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş - Gazi Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - İnönü Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sevra Fırıncıoğulları

Assist. Prof. Ihwan Ghazali - Technic University of Malaysia

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan- Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Dicle Üniversitesi

Lecturer Mehmet Nuri Ödük - Selçuk Üniversitesi

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden - Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou –

Dr. Dadash Mehravari - Tebriz Universitesi

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Gültekin Gürçay

Dr. Amaneh Manafidizajı

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Hülya Çiçek – Turkiye

Prof. Dr. Emine Koca – Turkiye

Prof. Dr. Fatma Koç – Turkiye

Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye

Prof. Dr. Ali Bilgili - Turkiye

Prof. Dr. Naile Bilgili - Turkiye

Prof. Dr. Başak Hanedan – Turkiye

Prof. Dr. Aysel Güven - Turkiye

Prof Dr. Bülent Kurtişoğlu – Turkiye

Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan

Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia

Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina

Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia

Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan

Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India

Prof. Dr. İzzet Gümüş – Turkiye

Prof. Dr. Mustafa Bayram – Turkiye

Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Turkiye

Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China

Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan

Prof. Dr. Suyatno – Indonesia

Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain – India

Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran

Prof. Dr. Ika Maryani – Indonesia

Prof. Dr. Guler Yenice – Turkiye

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi – Turkiye

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna – Uzbekistan

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı – Türkiye

Prof. Dr. Belkıs Özkara – Türkiye

Prof. Dr. Al-Rashiff Hamjilani Mastul – Philipinnes

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy – Philippines

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sıddık Bakır – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Meryem Öztürk - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Turkiye

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sevra Fırıncıoğulları - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Ozbekistan

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – Iran

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaria

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India

Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Ali Vandshoari – İran

Assoc. Prof. Dr. Dinara Fardeeva – Rusya

Assoc. Prof. Dr. Göksel Ulay – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Erkan Efilti - Kirgizhstan

Assist. Prof. K. R. Padma – India

Assist. Prof. Dr. Omid Afghan - Afghanistan

Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia

Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria

Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania

Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia

Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – Iran

Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Ozbekistan

Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria

Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India

Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye

Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunalieva - Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China

Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa

Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India

Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania

Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines

Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden – Turkiye

Dr. Mehmet Nuri Ödük – Turkiye

Dr. Ayşe Baran - Turkiye

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan

Dr. Sonali Malhotra – India

Dr. Amaneh Manafidizaji - Iran

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Veteriner Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-36643897-000-2300315795 05.10.2023
Konu : Görevlendirilme.

KLİNİK BİLİMLER BÖLÜMÜ BAŞKANLIĞINA

İlgi : 04.10.2023 tarihli ve E-36643897-000-2300313904 sayılı belge.

İlgide kayıtlı yazıda belirtildiği üzere, Bölümünüz Veterinerlik İç Hastalıkları Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Prof. Dr. Başak HANEDAN'ın, "Academy Global Conferences & Publishing tarafından önümüzdeki tarihlerde düzenlenecek olan uluslararası kongrelerde; kongre başkanı, kongre düzenleme ve bilim kurulu üyesi olarak görevlendirilmesi Dekanlığımızca uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Yavuz Selim SAĞLAM
Dekan

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama Kodu: c147f559-545f-45be-8400-8eec2b215b38 Doğrulama Adresi: https://www.turkiye.gov.tr/ataturk-universitesi-ebys

Atatürk Üniversitesi Veteriner Fakültesi 25240 Erzurum
Tel: +90 442 2317222
Elektronik Ağ: http://www.atauni.edu.tr/#!birim=veteriner-fakultesi
Kep Adresi: atauni@hs01.kep.tr
Bilgi: Derya FINDIK
Faks: +90 442 2317244
E-Posta: vetfak@atauni.edu.tr

SELCUK 13TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
DECEMBER 12 - 14, 2025
KONYA

NO : **AC- 13S - 2025. 438S– 3050**
Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi 20/12/2025

İLGİLİ MAKAMA

Academy Global Conferences tarafından düzenlenen **Selçuk 13. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi** 12-14 Aralık 2025 tarihlerinde Konya'a 39 farklı ülkeden akademisyenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kongre kapsamında sunulan 361 bildirinin 156'sı Türkiye'den, 205'i ise farklı 38 ülkeden katılan akademisyenler tarafından sunulmuştur. Kongre, 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen "Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır." değişikliğine uygun olarak düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz ederiz

Saygılarımızla

Prof. Dr. BAŞAK HANEDAN

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
NewART 6TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 12 - 14, 2025
KONYA

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- **Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- **Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.**
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- **Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.**
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- **Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.**
- Sunum yapmak zorunludur. **Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.**
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.
- **SADECE ÇALIŞMADA YAZAR OLARAK GEÇEN KİŞİLER SUNUM YAPABİLİR !**

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of "Meeting ID
- or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Öğr. Üyesi, Dilek ATILGAN**	1	SEKTÖRLERE GÖRE YILLIK ORTALAMA ESAS İŞ GELİRLERİNİN ENFLASYON KARŞISINDAKİ DURUMU	Prof. Dr. SAVAŞ ERDOĞAN Öğr. Gör. Dr. ABDULBAKİ PINAR
		2	ATIK YÖNETİMİ TEMASI BAĞLAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE DÖNGÜSEL EKONOMİ	Öğr. Gör. Dr. ABDULBAKİ PINAR Prof. Dr. SAVAŞ ERDOĞAN
		3	SAVUNMA SANAYİ HİSSELERİ VE DÖVİZ KURU İLİŞKİSİ: ASELSAN, KAREL, OTOKAR FİRMALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	Yüksek Lisans Öğrencisi Fatma ÇALIŞKAN Doç. Dr. Özgür KOÇBULUT
		4	POST-HEGEMONİK DÖNEMDE LİBERALİZM: WALLERSTEİN'IN KRİZ TEZİ ÜZERİNE BİR SORGULAMA	Yüksek Lisans, CANSU AKGÜN Yüksek Lisans, ELİF ŞİMŞEK
		5	THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC GROWTH, IMPORT UNIT VALUE INDEX AND REAL EXCHANGE RATE IN TÜRKİYE	Assist. Prof. Ali Rauf KARATAŞ Assist. Prof. Murat ERGÜL Assoc. Prof. Ahmet Tayfur AKCAN
		6	THE EFFECTS OF THE ECONOMIC, POLITICAL, AND SOCIAL DIMENSIONS OF GLOBALIZATION ON UNEMPLOYMENT IN TÜRKİYE: AN EMPIRICAL ANALYSIS	Assist. Prof. Ali Rauf KARATAŞ Assist. Prof. Murat ERGÜL Assoc. Prof. Ahmet Tayfur AKCAN
		7	THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND ENERGY CONSUMPTION: AN ECONOMETRIC ANALYSIS	Dr. Öğr. Üyesi, Dilek ATILGAN

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Doç. Dr., Hakan KELES**	1	EVALUATION OF SCIENTIFIC RESEARCH ON FRAGARIA VESCA L. (WILD STRAWBERRY) PLANT	Öğr. Gör. İlknur Şahin Prof. Dr. Hasan Akan
		2	AN EVALUATION OF RESEARCH ON ARBUTUS UNEDO L. PLANT	Prof. Dr. Hasan Akan Öğr. Gör. İlknur Şahin
		3	GENETİK DİVERSİTY VE SÜRDÜRÜLEBİLİR EKOSİSTEMLER	Doçent, Sadettin ÇELİK
		4	VERTİCİLLİUM SOLGUNLUĞU (Verticillium dahliae Kleb.)	Doçent, Sadettin ÇELİK
		5	PEST SPECIES AND MANAGEMENT APPROACHES IN PLEUROTUS OSTREATUS CULTIVATION	Öğr. Gör. Dr. Nurhan ÖZTÜRK
		6	Root Exudation: Its Role in Regulating Rhizosphere Functions in Fruit Production and Recent Studies	Doç. Dr., Hakan KELES Doç. Dr., Müjgan GÜNEY Dr. Öğr. Üyesi, Gökçe AYDÖNER ÇOBAN Dr. Öğr. Gör, Selcan ÖZYALIN
		7	Effect of Regenerative Soil Management on Yield and Sustainability in Fruit Production	Doç. Dr., HAKAN KELES Dr. Öğr. Gör., Selcan ÖZYALIN Doç. Dr., Murat GÜNEY Doç. Dr., Servet ARAS
		8	KURAKLIK STRESİ ÇALIŞMALARINDA POLİETİLEN GLİKOL (PEG)-6000 KULLANIMI	Dr. Öğr. Üyesi Gökçe AYDÖNER ÇOBAN Doç. Dr. Servet ARAS Doç. Dr. Hakan KELES Doç. Dr. Murat GÜNEY
		9	BİTKİLERDE ABİYOTİK STRES TOLERANSININ ARTIRILMASINDA MORİNGA (Moringa oliefera L.) YAPRAK EKSTRAKTININ POTANSİYEL ROLÜ	Dr. Öğr. Üyesi Gökçe AYDÖNER ÇOBAN Doç. Dr. Servet ARAS Doç. Dr. Hakan KELES Doç. Dr. Murat GÜNEY
		10	DENİZ YOSUNU EKSTRAKTI UYGULAMALARININ KÜLTÜR MANTARINDA (Agaricus bisporus) BAZI KALİTE ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Namık Kemal YÜCEL Abdulkadir BAĞCI

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Öğr. Gör. Dr., Hasan UZEL**	1	DEEP LEARNING APPLICATIONS IN MEDICAL IMAGE PROCESSING AND DIAGNOSTICS	Ankur Jain Deepankar Bharadwaj
		2	GEN-AI PROMPT APPROACHES IN OPEN-ENDED QUESTIONS IN SCIENCE EDUCATION: ZERO-SHOT, FEW-SHOT, CoT	Yüksek Lisans Öğrencisi, Kevser BAYSAL Prof. Dr., Harun ÇELİK
		3	TRANSFER ÖĞRENME MİMARİSİ KULLANILARAK EL ÇİZİMİ VERİLERİ ÜZERİNDEN PARKİNSON HASTALIĞI TEŞHİSİ	Dr., MAHMUT ÜNVER
		4	ETİKETSİZ SOSYOEKONOMİK VERİLERDEN HANE İHTİYAÇ KATEGORİLERİNİN BELİRLENMESİNDE AUTOENCODER VE K-MEANS TABANLI BİR YAKLAŞIM	İrem BULUT Hüseyin POLAT
		5	DENETİMLİ ÖĞRENME İLE SOSYOEKONOMİK VERİLERDEN HANE İHTİYAÇ KATEGORİLERİNİN TAHMİNLENMESİ: CATBOOST VE LİGHTGBM KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA	İrem BULUT Hüseyin POLAT
		6	CIRCULAR ECONOMY IN SOFTWARE DEVELOPMENT: A REVIEW ON MODULAR ARCHITECTURE AND CODE REUSE	Görkem AYKAÇ Mert ERGÜL
		7	CLASSIFICATION OF BRAIN TUMOR IMAGES WITH PRE-TRAINED DEEP LEARNING MODELS	Öğretim Görevlisi Mustafa YILMAZ Öğretim Görevlisi Ramazan İNCİR
		8	MAKİNE ÖĞRENMESİ İLE DEPREM KAYNAKLI TSUNAMİ POTANSİYELİNİN TAHMİNİ: RANDOM FOREST VE LİGHTGBM MODELLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI PERFORMANS ANALİZİ	Öğr. Gör. Dr., Hasan UZEL
		9	NEXT-GENERATION BRAND STRATEGIES	Gülşah TİBET Şadiye UYMA Doç. Dr., Kamil ÇELİK
		10	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND BRANDING	Şadiye Uyma Gülşah TİBET Doç. Dr., Kamil ÇELİK

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr, Öğr. Üyesi Merve ONUR**	1	MARDİN MUTFAK KÜLTÜRÜ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	Dr. Öğr. Üyesi Fatma Yalınız
		2	THE EFFECT OF LOCAL RESTAURANT EXPERIENCE ON EATING HABITS	Yüksek Lisans Öğrencisi İrem IŞIK Dr. Öğr. Üyesi Pelin KOÇ Dr. Öğr. Üyesi Erol GEÇGİN
		3	DETERMINING THE KNOWLEDGE LEVELS AND ATTITUDES OF GASTRONOMY EDUCATION STUDENTS TOWARDS PHENYLKETONURIA DISEASE	Yüksek Lisans Öğrencisi, HATİCE TURUL ATMACA Dr. Öğretim Üyesi, PELİN KOÇ Dr. Öğretim Üyesi, EROL GEÇGİN
		4	A STUDY ON THE PERCEPTION OF TASTE IN NEUROGASTRONOMY	Prof. Dr. İrfan YAZICIOĞLU Dr. Öğretim Üyesi Rabia BÖLÜKBAŞ Doç. Dr. Gizem Sultan KAMAN
		5	VISITOR EXPERIENCES IN UZUNGOL BASED ON ONLINE USER REVIEWS	Dr. Öğretim Üyesi Rabia BÖLÜKBAŞ Doç. Dr. Gizem Sultan KAMAN Prof. Dr. İrfan YAZICIOĞLU
		6	SHOULD I BE AFRAID OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE? AN EXAMINATION OF STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS ARTIFICIAL INTELLIGENCE	Yasemin ASİLTÜRK OKUTAN
		7	THE IMPACT OF DESTINATIONS' INNOVATION ORIENTATION ON TOURISM DEVELOPMENT: A CROSS-SECTIONAL ANALYSIS	Arş. Gör. Dr., MUSTAFA YILMAZ
		8	MYSTICAL EXPERIENCE AND CULTURAL PERCEPTİON: ANALYSIS OF VISITOR COMMENTS ON THE MEVLÂNA MUSEUM EXPERIENCE	Dr, Öğr. Üyesi Merve ONUR

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Doç. Dr. Çiçek EDİZ**	1	SPASTİSİTEDE MİYOFASYAL GEVŞETMENİN ROLÜ	Fzt. Davut ONAT, Dr. Öğr. Üyesi Gönül ELPEZE,
		2	THE EFFECT OF PELVIC FLOOR REHABILITATION IN CHILDREN WITH CHRONIC CONSTIPATION	Physiotherapist, ESRA DURUKAN Assist. Prof. Dr. Derya AZİM
		3	MENTAL HEALTH OF OLDER ADULTS: PSYCHOSOCİAL CHALLENGES AND COMPREHENSİVE CARE POLİCİES	Doç. Dr. Çiçek EDİZ Doç. Dr. Derya YANIK
		4	TECHNOLOGY ADDİCTİON, CYBERBULLYİNG, AND PREVENTİON STRATEGİES AMONG YOUTH	Doç. Dr. Çiçek EDİZ Doç. Dr. Derya YANIK
		5	EXERCISE DURING PREGNANCY AND THE OXYTOCIN HORMONE	Asst. Prof. Muhammed YILDIZ
		6	PROPRİOCEPTİON BASED EXERCİSE APPROACHES İN INDİVİDUALS WİTH CEREBRAL PALSY	Asst. Prof. Muhammed YILDIZ
		7	CERRAHİ EKİBİN RENK KODLU KIYAFETLERİ: GÖRSEL İLETİŞİMDE YENİ YAKLAŞIM	Sena KAYAR Doktor Öğretim Üyesi Hatice ERDOĞAN

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Öğr. Üyesi ALİ ÇİÇEK**	1	HEYDAR ALIYEV'S POLITICAL LEGACY AND HIS ROLE IN THE FORMATION OF MODERN AZERBAIJANI STATEHOOD	Sevinj Alakbarova
		2	WOMEN ENTREPRENEURSHIP IN TURKIYE: ANALYSIS OF EU PROGRESS REPORTS AND NATIONAL POLICIES	Dr. Meftun Deniz Prof. Dr. Seyhun Doğan
		3	THE POLITICAL ECONOMY OF US ENERGY SECURITY DURING THE TRUMP ERA AND ITS IMPACT ON THE GLOBAL BALANCE OF POWER	Assoc. Prof. Dr., HELİN SARI ERTEM SEDA NUR ÇEP
		4	STATE PERCEPTION IN TURKISH CONSERVATISM: THE PARADOX BETWEEN "SACRED AUTHORITY" AND "BUREAUCRATIC TUTELAGE"	Dr. Öğr. Üyesi ALİ ÇİÇEK
		5	JUSTICE AS A SHIELD AGAINST THE DIGITAL LEVIATHAN: ALGORITHMIC BIASES AND RAWLS VEIL OF IGNORANCE	Dr. Öğr. Üyesi ALİ ÇİÇEK

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Prof. DR. Nourredine Cherifi,**	1	THE INTERPLAY OF RELIGION AND PHILOSOPHY IN AZERBAIJANI CULTURAL CONTEXT	Nigar Mammadova, Elvin Huseynov,
		2	PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF RELIGIOUS BELIEFS IN MODERN AZERBAIJAN	Farid Aliyev, Leyla Ismayilova
		3	THE INFLUENCE OF ISLAMIC PHILOSOPHY ON CONTEMPORARY ETHICS IN IRAN	Dr. Mohammad Rezaei, Lec. Simin Ahmadi,
		4	RELIGION AND PHILOSOPHY: A CRITICAL STUDY OF REASON AND FAITH IN IRANIAN THOUGHT	Ali Karimi, Fatemeh Hosseini,
		5	RELIGIOUS PHILOSOPHY AND NATIONAL IDENTITY IN ALGERIA	Assoc. Prof. Dr. Yacine Belkacem, Amira Bouzid, Karim Mansouri,
		6	THE ROLE OF PHILOSOPHY IN SHAPING ALGERIAN THEOLOGICAL DISCOURSE	Prof. DR. Nourredine Cherifi,
		7	THE SYNTHESIS OF RELIGIOUS AND PHILOSOPHICAL THOUGHT IN GEORGIAN INTELLECTUAL TRADITIONS	Dr. Nino Beridze, Dr. Levan Tsereteli,
		8	MODERN GEORGIAN PHILOSOPHICAL REFLECTIONS ON THE MEANING OF FAITH	Tamar Javakhishvili, Assis. Prof. Dr. Giorgi Kapanadze,

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Roya Ebrahimi,**	1	INNOVATIVE TEACHING METHODS TO ENHANCE STUDENT ENGAGEMENT	Altynay Kussainova, Dr. Yerlan Sadykov
		2	THE IMPACT OF DIGITAL TOOLS ON LEARNING OUTCOMES IN HIGHER EDUCATION	Assoc. Prof. Dr. Aigerim Nurgalieva, Didar Zhumabaev
		3	CHALLENGES OF REMOTE EDUCATION AND STRATEGIES FOR IMPROVEMENT	Dr. Roya Ebrahimi, Assis. Prof. Dr. Seyed Karim Hosseini
		4	THE ROLE OF CULTURAL CONTEXT IN CURRICULUM DEVELOPMENT	Leila Mortazavi, Dr. Hamid Reza Balouchi
		5	ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF INCLUSIVE EDUCATION POLICIES IN INDIA	Prof. Dr. Anjali Rajan, Dr. Vikram Singh
		6	TEACHER TRAINING PROGRAMS AND THEIR EFFECT ON CLASSROOM MANAGEMENT	Assoc. Prof. Dr. Priya Menon, Sunil Sharma
		7	THE USE OF PROJECT-BASED LEARNING TO BOOST CRITICAL THINKING SKILLS	Prof. Dr. Nino Gelashvili, Irakli Donadze
		8	IMPROVING STUDENT MOTIVATION THROUGH PERSONALIZED LEARNING PATHWAYS	Assis. Prof. Dr. Mariam Beridze, Giorgi Kvaratskhelia
		9	THE EFFECT OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY ON STUDENT ACHIEVEMENT RATES	Dr. Khatuna Bakradze, Prof. Dr. Levan Tsiklauri, Natia Chikhradze

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Assoc. Prof. Dr. Fatemeh Zare**	1	STRATEGIC MANAGEMENT PRACTICES AND THEIR IMPACT ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE	Prof. Dr. Saima Ahmed, Dr. Faraz Khan, Ayesha Malik
		2	THE ROLE OF LEADERSHIP STYLES IN ENHANCING EMPLOYEE MOTIVATION	Assoc. Prof. Dr. Imran Siddiqui, Ali Raza, Dr. Sana Javed
		3	DIGITAL TRANSFORMATION AND ITS EFFECT ON BUSINESS COMPETITIVENESS	Cristina Popescu, Prof. Dr. Andrei Ionescu
		4	SUSTAINABILITY INITIATIVES IN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES: A ROMANIAN PERSPECTIVE	Dr. Elena Georgescu, Assis. Prof. Dr. Mihai Dumitrescu
		5	THE INFLUENCE OF CUSTOMER RELATIONSHIP MANAGEMENT ON SALES GROWTH	Dr. Sara Mohammadi, Prof. Dr. Reza Kazemi
		6	ANALYZING MARKET ENTRY STRATEGIES FOR IRANIAN STARTUPS	Mohammad Rahimi, Assoc. Prof. Dr. Fatemeh Zare
		7	EFFECTS OF CORPORATE GOVERNANCE ON FIRM PERFORMANCE IN EGYPT	Prof. Dr. Ahmed El-Sayed, Dr. Mona Hassan
		8	IMPLEMENTING INNOVATION MANAGEMENT TO DRIVE BUSINESS SUCCESS	Assis. Prof. Dr. Youssef Abdelrahman, Sara Ibrahim
		9	THE IMPACT OF ECONOMIC POLICIES ON ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT	Dr. Hany Mostafa, Prof. Dr. Salma Farouk, Tarek Adel

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assis.Prof. Dr. Hanaa Abdelaziz,**	1	ECONOMIC IMPACT OF TOURISM DEVELOPMENT IN CUBA	Prof. Dr. Maria Fernandez, Dr. Carlos Ruiz, Ana Lopez Jose Martinez,
		2	ANALYSIS OF SOCIAL POLICIES AND ECONOMIC GROWTH IN CUBAN ECONOMY	Assoc. Prof. Dr. Elena Garcia
		3	THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN ALBANIAN ECONOMIC TRANSITION	Dr. Arben Kola, Assis. Prof. Dr. Elira Shehu, Gentian Dervishi
		4	FINANCIAL MARKET DEVELOPMENT AND INVESTMENT STRATEGIES IN ALBANIA	Prof. Dr. Ervin Meta, Dr. Blerina Hoxha
		5	INFLATION DYNAMICS AND MONETARY POLICY EFFECTIVENESS IN IRAN	Dr. Reza Kian, Prof. Dr. Leila Mohammadi
		6	LABOR MARKET CHALLENGES AND UNEMPLOYMENT TRENDS IN IRANIAN ECONOMY	Mohammad Salehi, Assoc. Prof. Dr. Sara Razavi Prof. Dr. Mona Youssef
		7	ANALYSIS OF FISCAL POLICIES AND PUBLIC DEBT MANAGEMENT IN EGYPT	Dr. Ahmed Naguib,
		8	AGRICULTURAL SECTOR'S CONTRIBUTION TO EGYPTIAN ECONOMIC DEVELOPMENT	Assoc. Prof. Dr. Karim Hassan, Mostafa El-Sayed, Sarah Kamal Omar Said
		9	THE IMPACT OF GLOBAL TRADE POLICIES ON EGYPT'S EXPORTS	Assis.Prof. Dr. Hanaa Abdelaziz,

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
December 12 - 14, 2025
KONYA
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

12 Aralık / Dec 12, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Assoc. Prof. Dr. Somchai Phanvilay,**	1	THE EVOLUTION OF TRADITIONAL LAO POETRY IN CONTEMPORARY LITERATURE	Assoc. Prof. Dr. Somchai Phanvilay,
		2	CULTURAL IDENTITY AND LANGUAGE PRESERVATION IN LAO FOLKTALES	Assoc. Prof. Dr. Bounmy Keomany, Phouthone Phommasane, Dr. Sombath Vilay Dr. Ketsana Vang
		3	THE INFLUENCE OF ANCIENT EGYPTIAN MYTHOLOGY ON MODERN LITERARY THEMES	Dr. Ahmed El-Sayed, Prof. Dr. Mona Hassan
		4	POSTCOLONIAL NARRATIVES IN EGYPTIAN LITERATURE: A CRITICAL ANALYSIS	Assis. Prof. Dr. Youssef Mohamed, Dina Abdelrahman Prof. Dr. Habibullah Rahimi, Dr
		5	REPRESENTATIONS OF WAR AND PEACE IN AFGHAN LITERATURE	. Fariba Saeedi
		6	THE ROLE OF ORAL TRADITIONS IN AFGHANISTAN'S LITERARY IDENTITY	Nazan Gul, Assoc. Prof. Dr. Ahmad Wali
		7	EXPLORING KYRGYZ EPIC POETRY AND ITS SOCIAL FUNCTIONS	Assoc. Prof. Dr. Bekmamat Umetaliev Dr. Aizada Toktogulova
		8	THE IMPACT OF SOVIET LITERARY LEGACY ON KYRGYZ WRITERS	Prof. Dr. Zamira Usupova, Nurjan Sadykova Dr. Mirbek Isakov, Assis. Prof. Dr. Aigul Tynchtykbekova, Elmira Bakytova

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Elena Smirnova**	1	THE EVOLUTION OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW IN AFRICA	Prof. Dr. Amina Dube, Kwame Nkrumah, Zanele Khumalo
		2	LEGAL FRAMEWORKS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION IN SUB-SAHARAN AFRICA	Dr. Michael Owusu, Assoc. Prof. Dr. Thandi Mbeki, Samuel Adeyemi
		3	THE ROLE OF SHARIAH LAW IN OMAN'S LEGAL SYSTEM	Fatima Al-Harthy, Dr. Saif Al-Rawahi
		4	ANALYSIS OF COMMERCIAL LAW REFORMS IN OMAN FOR FOREIGN INVESTMENTS	Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Amri, Nawal Said, Faisal Al-Hinai, Dr. Mariam Al-Kindi
		5	CYBERSECURITY LEGISLATION AND DATA PROTECTION IN RUSSIA	Igor Petrov, Dr. Elena Smirnova
		6	CRIMINAL JUSTICE REFORMS AND HUMAN RIGHTS PROTECTION IN RUSSIA	Assoc. Prof. Dr. Alexei Volkov, Dr. Oksana Kuznetsova, Ivan Morozov
		7	CHALLENGES OF ENFORCING INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN NIGERIA	Prof. Dr. Chinedu Okeke, Ifeoma Nwosu
		8	WOMEN'S LEGAL RIGHTS AND SOCIAL EMPOWERMENT IN NIGERIA	Dr. Aisha Bello, Assis. Prof. Dr. Funke Adeyemi, Ngozi Eze, Prof. Dr. Olufemi Adetunji
		9	LEGISLATION AGAINST CORRUPTION: ASSESSING EFFECTIVENESS IN NIGERIA	Samuel Johnson, Dr. Grace Obi, Assoc. Prof. Dr. Kelechi Umeh, Ifedayo Adebayo, Prof. Dr. Maryam Yusuf

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Doç. Dr. Firdevs SAĞLAM**	1	MODA MARKALARINDA TASARIMIN ESTETİK, İŞLEVSEL VE SEMBOLİK ÖZELLİKLERİNİN AŞK MARKASI OLUŞUMUNA KATKISI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Güliz AZAK Doç.Dr. Tuğba ŞENER
		2	DİJİTAL SANAT: ALGORİTMALARLA DÖNÜŞEN YARATICILIK	Doç. Dr. Firdevs SAĞLAM
		3	YAPAY ZEKA VE ROBOTLARLA HEYKEL ÜRETİMİ ÜZERİNE GÜNCEL BİR İNCELEME	Doç. Dr. Firdevs SAĞLAM
		4	ÇAĞDAŞ TÜRK RESİM SANATINDA "TAŞLAR" KONUSUNU ODAĞINA ALAN ÖZGÜN BİR SANATÇI: SELDA MANT MENAY	Öğr. Gör. Ümit PARSIL Dr. Öğr. Üyesi Banu DAVUN
		5	SANATÇI ENGİN GÜNEY'İN ESERLERİNDE DOKU VE BOYUT BİLEŞENİ	Dr. Öğr. Üyesi Banu DAVUN Öğr. Gör. Ümit PARSIL
		6	EROL AKYAVAŞ IN THE CONTEXT OF COSMIC ALLEGORY AND METAPHYSICAL IMAGERY IN TURKISH PAINTING	Dr. Melike SUBAŞI
		7	SHAKESPEARE OYUNLARININ SAHNE PRATİĞİNDE CLOWN-FOOL AYRIMININ CLOWNESK ESTETİK BAĞLAMINDA YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	Doktora Öğrencisi, ZAFER ÖNCÜL Doç.Dr. YASEMİN SEVİM SALMAN
		8	KÜTAHYA ÇİNİCİLİĞİNİN TARİHSEL SÜREKLİLİĞİ VE GÜNÜMÜZDEKİ YERİ	Öğr.Gör.Emine CANTÜRK
		9	FROM THE ANALOG ERA TO AI-ASSISTED SYSTEMS: THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF CONCERT MIXING CONSOLES	Öğr. Gör. Dr. Serkan ÇOLAK
		10	POPÜLER KÜLTÜR VE SANAT İLİŞKİSİ: DÖNÜŞÜM, ETKİLEŞİM VE ELEŞTİREL PERSPEKTİFLER	Prof. Dr. Ercan ŞAHBUDAK Yüksek Lisans Öğrencisi Sena ÇOLAK
		11	SANATIN EKOLOJİYLE BULUŞMASI: EKOLOJİK SANAT	Prof. Dr. Ercan ŞAHBUDAK Yüksek Lisans Öğrencisi Ümran AŞÇI

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Öğr. Gör. Dr., Naz Esin BAŞKAN ÖZDEMİR**	1	BİNGÖL İLİNDE 5395 SAYILI KANUN KAPSAMINDA UYGULANAN SAĞLIK TEDBİRLERİNİN ÇOCUKLARIN SAĞLIK , SOSYAL VE EKONOMİK HAYATINA KATKI DÜZEYİ : NİTEL BİR ARAŞTIRMA	Seyit Ahmet BUDAK
		2	5395 SAYILI KANUN KAPSAMINDA UYGULANAN EĞİTİM TEDBİRİNİN ÇOCUKLARIN EĞİTİM HAYATINA ETKİ DÜZEYİ : BİNGÖL ÖRNEĞİ	Seyit Ahmet BUDAK
		3	DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE YAŞLI NÜFUSUN SAĞLIK HİZMETLERİ ERİŞİMİNİN LİTERATÜR TEMELLİ DEĞERLENDİRİLMESİ	Öğr. Gör. Dr., Naz Esin BAŞKAN ÖZDEMİR
		4	LIFE IN THE SHADOW OF ALGORITHMS: UNIVERSAL BASIC INCOME AND THE NEW ROLE OF SOCIAL WORK IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE	Dr. Öğr. Üy., Necati Buğra KUDDAŞ Dr., Aykut Can DEMİREL
		5	BEING A CHILD IN A DIGITAL ENVIRONMENT: DIGITAL ABUSE AND SOCIAL WORK INTERVENTIONS	Dr., Aykut Can DEMİREL Dr. Öğr. Üy., Necati Buğra KUDDAŞ
		6	A BIBLIOMETRIC ANALYSIS ON PRONATALIST CONCEPT WITH VOSVIEWER	Dr. Emel BEDİR Doç. Dr. H. İrem KALAYCI KIRLIOĞLU Doç. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU
		7	A BIBLIOMETRIC ANALYSIS WITH VOSVIEWER ON THE CONCEPT OF PUBLIC POLICY IN SOCIAL WORK	Dr. Emel BEDİR Doç. Dr. H. İrem KALAYCI KIRLIOĞLU Doç. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU
		8	THE ORGANİZATİON OF FİRE SERVİCES İN TÜRKİYE: A COMPARATİVE ANALYSİS OF MUNİCİPAL AND METROPOLİTAN MODELS AND THEİR STRUCTURAL CHALLENGES	Öğr. Gör. Abdulsamet TÜZER Öğr. Gör. Dr. Selman YILDIRIM
		9	AN ASSESSMENT OF FİRE SAFETY VİOLATİONS, TRAİNİNG DEFİCİENCİES, AND STRUCTURAL RİSKS İN THE GRAND KARTAL HOTEL FİRE	Öğr. Gör. Dr. Selman YILDIRIM Öğr. Gör. Abdulsamet TÜZER
		10	THE CONCEPT OF IDEOLOGY AND THE DEVELOPMENT OF IDEOLOGIES IN TURKEY	Dr.Öğr. Ü. Şaban ÖZTÜRK
		11	AN ANALYSIS OF TURKEY-QATAR RELATIONS	Dr.Öğr. Ü. Şaban ÖZTÜRK

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Doç. Dr. Yakup ASLAN**	1	BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN BİR NEDENSELLİK ANALİZİ	YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİ Süheyla YAMAN
		2	GREENWASHING AND ACCOUNTING: THE GREEN CURTAIN BEHIND THE NUMBERS	Doç. Dr. Yakup ASLAN
		3	CONTINUOUS AUDIT AND CONTINUOUS MONITORING	Doç. Dr. Yakup ASLAN
		4	THE CHANGING FACE OF PRICING: THE IMPACTS OF DYNAMIC PRICING ON CONSUMER ATTITUDES	Dr. Öğr. Üyesi FUAT EROL
		5	UNDERSTANDING FAIR TRADE IN THE GLOBAL WORLD WITHIN THE FRAMEWORK OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT	Prof. Dr., Eda BOZKURT Assoc. Prof., Ozlem TOPCUOGLU Assoc. Prof. Ali ALTINER
		6	ANALYSIS OF POSTGRADUATE THESES ON BRAND AUTHENTICITY	Doktora Öğrencisi, Berrak ÇÖREKÇİOĞLU Doç. Dr. Hilal UYGURTÜRK
		7	THE IMPACT OF GLOBAL AUTOMOTİVE BRANDS' (TESLA, TOYOTA, VOLKSWAGEN) ONLINE SALES STRATEGIES ON CONSUMER PREFERENCES	Dr, BERRİN ERGİN
		8	FINANCIAL PERFORMANCE ANALYSIS OF BIST INSURANCE COMPANIES: LOPCOW AND COCOSO APPROACH	Assoc. Prof. Dr. Ceyda YERDELEN KAYGIN Assoc. Prof. Dr. Musa GÜN
		9	DEVLET ÜNİVERSİTELERİNİN MESLEK YÜKSEKOKULLARI BÜNYESİNDE YER ALAN MUHASEBE VE VERGİ UYGULAMALARI PROGRAMLARININ ÖĞRETİM PLANLARININ ANALİZ EDİLEREK SEKTÖREL UYUMLARININ TÜRMOB STAJA GİRİŞ SINAVI ARACILIĞIYLA ÖLÇÜLMESİ	Doç. Dr. Fatih GÜLER Sudenur ALTUN Sude GÜLER CANDAN
		10	VERGİ MAHKEMELERİNİN VERGİ KANUNLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ANAYASA MAHKEMESİNİN İPTAL KARARI ÜZERİNE TBMM'NİN REFLEKSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Doç. Dr. Fatih GÜLER Selinay ÖZDEMİR Zekiye ÖZÇELİK

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Prof. Dr. İlker ÖZMUTLU**	1	FEMALE VOLLEYBALL PLAYERS' EXPOSURE TO UNETHICAL BEHAVIORS: A QUALITATIVE ANALYSIS FROM A SPORT MANAGEMENT PERSPECTIVE	Fatmanur KURU Dr. Öğr. Ü. Senem ÇEYİZ
		2	LEADERSHIP APPROACHES IN SPORTS MANAGEMENT: A REVIEW OF POSTGRADUATE THESES IN TURKEY	Prof. Dr. İlker ÖZMUTLU
		3	LEADERSHİP BEHAVİORS OF SPORTS MANAGERS: A CONTENT ANALYSİS	Prof. Dr. İlker ÖZMUTLU
		4	BIBLIOMETRIC MAPPING OF PHYSICAL LITERACY AND PHYSICAL ACTIVITY RESEARCH: A WEB OF SCIENCE BASED VOSVIEWER ANALYSIS (2014–2025)	Arş. Gör. Dr. Mehmet AKARSU Dr. Öğretim Üyesi, Hakan BÜYÜKÇELEBİ Prof. Dr. Mahmut AÇAK
		5	BIBLIOMETRIC MAPPING OF PHYSICAL LITERACY AND MENTAL HEALTH RESEARCH: A WEB OF SCIENCE BASED VOSVIEWER ANALYSIS (2014–2025)	Arş. Gör. Dr. Mehmet AKARSU Dr. Öğretim Üyesi, Hakan BÜYÜKÇELEBİ Prof. Dr. Mahmut AÇAK
		6	SYSTEMATIC REVIEW OF ETHICS-MORAL BASED SCALES IN EDUCATION, SPORTS AND MANAGEMENT	Kutay EKİCİ Doç. Dr. Nurkan YILMAZ Doç. Dr. Yahya DOĞAR
		7	A SYSTEMATIC REVIEW OF ASSESSMENT INSTRUMENTS FOR PHYSICAL ACTIVITY (2005–2025)	Doç. Dr. Nurkan YILMAZ Kutay EKİCİ Doç. Dr. Yahya DOĞAR
		8	DİJİTAL DETOX VE YEŞİL EGZERSİZ KAPSAMINDA DOĞA TEMELLİ SPOR AKTİVİTELERİ	Murat ATAY Prof. Dr. Talha MURATHAN
		9	METAVERSE TEMELLİ SPOR EĞİTİMİ	Prof. Dr. Talha MURATHAN Murat ATAY

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Mehmet BAKIRCI**	1	THEORETICAL INVESTIGATION ON UAV TAKEOFF WITH LORENTZ FORCE BASED ELECTROMAGNETIC LAUNCH SYSTEM	Mehmet BAKIRCI İlkin Asgarzade
		2	NUMERICAL INVESTIGATION OF AIRFLOW AND HEAT TRANSFER IN HAWT NACELLE COOLING	Mehmet BAKIRCI Abdulkhaleq AL-Kaabi Salmen
		3	Experimental Free Vibration Analysis of a 3D-Printed PLA Beam with an Internal Channel	Assist. Prof. Hüseyin AGGÜMÜŞ Assoc. Prof. Abdullah TURAN Assoc. Prof. Mehmet HASKUL Assoc. Prof. Rasim ÇEKİK Assist. İsmail Erhan KUTSAL
		4	COMPARATIVE ANALYSIS OF ENSEMBLE CLASSIFICATION METHODS FOR MARINE ENGINE FAULT DIAGNOSIS	Sertaç SAVAŞ
		5	A HYBRID ABC-LSTM APPROACH FOR VIBRATION SIGNAL FORECASTING IN ROLLING ELEMENT BEARINGS	Sertaç SAVAŞ
		6	OTOMOTİV SEKTÖRÜNDE LEHİMLEME PROSES PARAMETRELERİNİN TAGUCHİ YÖNTEMİ İLE OPTİMİZASYONU	Makine Mühendisi, EMRULLAH DİRİ Dr. Öğretim Üyesi, MELİH CANLIDİNÇ
		7	OPTIMIZATION OF RIBBED SURFACE LATTICES USING THE FIELD-DRIVEN DESIGN APPROACH WITH SPATIALLY VARYING PARAMETERS	Res. Asst., AHMET DAYANÇ Prof. Dr., İSMET ÇELİK
		8	FIELD-DRIVEN DESIGN OF VARIABLE SHELLS: COMPARISON OF TWO DISTINCT SCALAR FIELDS DERIVED FROM A COMMON POINT MAP	Res. Asst., AHMET DAYANÇ Prof. Dr., İSMET ÇELİK
		9	DETERMINATION OF MICROSTRUCTURE AND TRIBOLOGICAL PERFORMANCE OF L-PBF AND FORGED TI6AL4V ALLOYS MODIFIED BY LASER MARKING METHOD	Yeşim SEÇER KAVASOĞLU

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assist. Prof. Dr. Serpil AYGÖRMEZ**	1	A Novel Lytic Escherichia coli Bacteriophage: Biological and Genomic Characterization with Infection Model	Dr. Öğr. Üyesi, Sevil Öztaş Dr. Abdulkerim Karaynir Prof. Dr. Bülent Bozdoğan Prof. Dr. Devrim Dündar
		2	SYNERGISTIC ACTIVITY OF MEROPENEM-COLISTIN, ERTAPENEM-COLISTIN, AND MEROPENEM-ERTAPENEM COMBINATIONS AGAINST CARBAPENEM-RESISTANT KLEBSIELLA PNEUMONIAE ISOLATES ACCORDING TO RESISTANCE MECHANISMS	Dr. Öğr. Üyesi Sevil ÖZTAŞ Dr. Öğr. Üyesi Doğanhan Kadir ER Prof. Dr. Devrim DÜNDAR
		3	EMERGİNG MECHANİSMS AND THERAPEUTİC CHALLENGES OF ANTİBİOTİC RESİSTANCE İN ACİNETOBACTER BAUMANNİİ: A CURRENT PERSPECTİVE	Dr.Tülay KANDEMİR Prof.Dr.Fatih ÖZOĞUL
		4	THE ROLE OF NANOPARTICLES IN MICROBIOLOGY, THE IMPORTANCE OF FOODBORNE PATHOGENS, AND FUNDAMENTAL ANTIMICROBIAL MECHANISMS	Master's Student Hamed Raghib Asst. Prof. Dr. Elif Özlem Arslan Aydoğdu Prof. Dr. Nihal Doğruöz Güngör
		5	SIMULTANEOUS ADMINISTRATION OF SINAPIC ACID AMELIORATES VANCOMYCIN-INDUCED GASTRIC DAMAGE IN RATS: BIOCHEMICAL AND MOLECULAR EVIDENCE	Assoc. Prof. Dr. Cihan GÜR Assist. Prof. Dr. Serpil AYGÖRMEZ
		6	YOĞUNLUK FONKSİYONEL TEORİSİ İLE D-π-A TÜREVLERİNİN DOĞRUSAL OLMAYAN OPTİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi,ERHAN ÖZTÜRK Öğr. Gör. Dr.,YASEMİN KEŞKEK KARABULUT Doç. Dr.,ZEYNEP ŞİLAN TURHAN
		7	TASARLANMIŞ DİFENİLFOSFİN OKSİT TÜREVLİ BİLEŞİKLERİN ÇOKLU İLAÇ DİRENCİNE KARŞI MOLEKÜLER ETKİLEŞİMLERİNİN İN-SİLİCO DEĞERLENDİRİLMESİ	Öğr. Gör. Dr. Yasemin KEŞKEK KARABULUT Dr. Öğr. Üyesi Erhan ÖZTÜRK Doç. Dr. Zeynep Şilan TURHAN
		8	ANALYTICAL SPECIES IN COFFEE SAMPLES	Prof. Dr. ADİL ELİK Prof. Dr. Nail ALTUNAY Arş. Gör. Seçkin FESLİYAN
		9	ANALYTICAL DETERMINATION OF TRACE ELEMENTS IN COFFEE BEANS	Prof. Dr. ADİL ELİK Prof. Dr. Nail ALTUNAY Arş. Gör. Seçkin FESLİYAN

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Fatima Al-Thani,**	1	THE socioeconomic IMPACTS OF RURAL-URBAN MIGRATION IN ETHIOPIA	Prof. Dr. Amanuel Tesfaye, Dr. Helen Desta
		2	ANALYSIS OF REFUGEE SETTLEMENT PATTERNS AND INTEGRATION CHALLENGES	Bemnet Worku, Mesfin Abebe, Dr. Fikremariam Tilahune
		3	URBANIZATION AND MIGRANT LABOR MARKETS IN AZERBAIJAN	Assoc. Prof. Dr. Leyla Mammadova, Elvin Hasanov, Farid Guliyev
		4	CULTURAL ADAPTATION STRATEGIES OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS	Dr. Kamran Aliyev, Nigar Huseynova
		5	MIGRATION TRENDS AND THEIR EFFECT ON URBAN DEVELOPMENT IN CHILE	Prof. Dr. Maria Fernandez, Carlos Rojas
		6	THE ROLE OF POLICY IN MANAGING INTERNATIONAL MIGRATION FLOWS	Dr. Sofia Ramirez, Assis. Prof. Dr. Juan Torres, Mateo Valenzuela
		7	THE IMPACT OF MIGRATION ON LABOR MARKETS IN QATAR	Dr. Fatima Al-Thani, Prof. Dr. Khalid Al-Mansoori
		8	SOCIAL NETWORKS AND SUPPORT SYSTEMS AMONG MIGRANT COMMUNITIES	Assis. Prof. Dr. Sara Al-Kuwari, Abdulla Nasser, Dr. Laila Hassan, Mohamed Al-Hajeri

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assoc. Prof. Dr. Alina Beketova**	1	THE EVOLUTION OF CONTEMPORARY AFRICAN ART AND ITS GLOBAL INFLUENCE	Assis. Prof. Dr. Chinedu Okafor
		2	DIGITAL TECHNOLOGIES AND THEIR IMPACT ON TRADITIONAL NIGERIAN ART FORMS	Dr. Ifeanyi Umeh, Oluchi Nwankwo, Emeka Onwudiwe
		3	EXPLORING THE RESURGENCE OF FOLK ART IN KAZAKHSTAN'S MODERN CULTURE	Assoc. Prof. Dr. Alina Beketova
		4	CULTURAL IDENTITY AND VISUAL ARTS IN KAUKAZ REGION	Dr. Timur Kuanyshbek, Assis. Prof. Dr. Zhanara Ismailova
		5	THE INFLUENCE OF SPANISH BAROQUE ART ON MODERN PAINTING TECHNIQUES	Prof. Dr. Marta Garcia, Luis Fernandez, Dr. Javier Ruiz
		6	THE ROLE OF PUBLIC ART IN URBAN SPACES IN SPAIN	Dr. Elena Sanchez, Assoc. Prof. Dr. Carlos Moreno, Ana Lopez, Miguel Ramos
		7	ARTISTIC EXPRESSIONS IN DUBAI: A FUSION OF TRADITION AND MODERNITY	Dr. Fatima Al Mansoori, Assis. Prof. Dr. Saeed Al Falasi
		8	IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE ART MARKET IN THE UAE	Prof. Dr. Khalid Bin Rashid, Sara Al Nahyan, Dr. Maryam Al Mazrouei, Omar Saeed
		9	THE ROLE OF ART FESTIVALS IN PROMOTING CULTURAL DIALOGUE IN DUBAI	Assoc. Prof. Dr. Latifa Al Khouri, Dr. Hamid Al Ali, Noura Youssef, Ali Bin Thani, Dr. Yasmin Ahmed

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Assoc. Prof. Dr. Carlos Fernandez,**	1	THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN TRADITIONAL RELIGIOUS PRACTICES AND MODERN ETHICS	Dr. Chinedu Okonkwo,
		2	PHILOSOPHICAL REFLECTIONS ON RELIGIOUS TOLERANCE IN CONTEMPORARY NIGERIA	Dr. Folake Adeyemi
		3	EXAMINING THE ROLE OF PHILOSOPHY IN SHAPING CAUCASIAN RELIGIOUS THOUGHT	Assoc. Prof. Dr. Aida Rakhimbekova, Dr. Timur Akhmetov, Zhanar Bektenova
		4	RELIGION AND NATIONAL IDENTITY: A CAUCASIAN PERSPECTIVE	Prof. Dr. Bektur Sadykov, Assis. Prof. Dr. Elmira Toktonalieva
		5	THE INFLUENCE OF SPANISH CATHOLIC PHILOSOPHY ON EUROPEAN THOUGHT	Isabel Martinez, Prof. Dr. Javier Ramos, Lucia Dominguez Elena Jimenez
		6	PHILOSOPHICAL CRITIQUES OF RELIGION IN SPAIN'S INTELLECTUAL HISTORY	Assoc. Prof. Dr. Carlos Fernandez,
		7	INTERSECTIONS OF ISLAMIC PHILOSOPHY AND MODERN EDUCATION IN DUBAI	Dr. Sara Al Mansoori, Assoc. Prof. Dr. Khalid Bin Saeed, Fatima Al Hakim
		8	RELIGION, PHILOSOPHY, AND CULTURAL DIALOGUE IN THE UAE	Prof. Dr. Mahmoud Al Farsi, Dr. Aisha Al Marri
		9	ETHICAL IMPLICATIONS OF DIGITAL RELIGIOUS COMMUNITIES IN DUBAI	Dr. Nour Abdulla, Assis. Prof. Dr. Latifa Salem, Omar Al Nuaimi

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. Drita Kola, Assoc. Prof. Dr. Ilir Shala**	1	PUBLIC ADMINISTRATION REFORMS AND THEIR IMPACT ON GOVERNANCE EFFICIENCY	Prof. Dr. Wei Zhang, Dr. Ming Li, Hao Chen
		2	THE ROLE OF DIGITALIZATION IN ENHANCING PUBLIC SERVICE DELIVERY IN CHINA	Assoc. Prof. Dr. Li Wang, Jianyu Zhou
		3	PUBLIC POLICY CHALLENGES IN IRANIAN URBAN DEVELOPMENT	Dr. Sara Mohammadi, Assis. Prof. Dr. Reza Karimi, Naser Ahmadi
		4	EVALUATING TRANSPARENCY INITIATIVES IN IRANIAN GOVERNMENTAL INSTITUTIONS	Fatemeh Hosseini, Dr. Mohammad Salehi
		5	STRATEGIC MANAGEMENT PRACTICES IN ALBANIAN LOCAL GOVERNMENTS	Prof. Dr. Arben Hoxha, Elira Dervishi, Dr. Kreshnik Krasniqi
		6	THE EFFECTS OF PUBLIC PARTICIPATION ON POLICY MAKING IN ALBANIA	Dr. Drita Kola, Assoc. Prof. Dr. Ilir Shala
		7	PUBLIC HEALTH POLICY IMPLEMENTATION IN EGYPT: A COMPREHENSIVE STUDY	Prof. Dr. Ahmed Fahmy, Doaa El-Sayed, Karim Mostafa
		8	ASSESSING THE ROLE OF EDUCATION IN IMPROVING PUBLIC SECTOR PERFORMANCE	Assoc. Prof. Dr. Nadia Hassan, Dr. Youssef Gamal
		9	PUBLIC SECTOR INNOVATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN EGYPT	Mohamed Nabil, Dr. Sarah Tarek, Assis. Prof. Dr. Hanan Mahmoud
		10	THE IMPACT OF ANTI-CORRUPTION MEASURES ON PUBLIC TRUST IN EGYPT	Prof. Dr. Samir Abdelrahman, Layla Said, Dr. Mustafa El-Gohary, Nourhan Fathy

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Assoc. Prof. Dr. Akiko Yamamoto,**	1	ECONOMIC IMPACT OF TECHNOLOGICAL INNOVATION ON SMALL BUSINESSES	Prof. Dr. Hiroshi Tanaka, Dr. Yuki Saito, Kenji Nakamura
		2	ANALYSIS OF EXPORT DYNAMICS AND TRADE POLICIES IN JAPAN	Assoc. Prof. Dr. Akiko Yamamoto, Taro Fujimoto
		3	MICROFINANCE EFFECTS ON WOMEN ENTREPRENEURSHIP IN BANGLADESH	Dr. Anika Rahman, Arif Chowdhury
		4	ROLE OF AGRICULTURAL SUBSIDIES IN BANGLADESHI RURAL ECONOMY	Prof. Dr. Nazmul Islam, Assis. Prof. Dr. Samira Akter, Mehedi Hasan, Fatema Begum
		5	ECONOMIC CHALLENGES AND SUSTAINABILITY IN SUDAN'S OIL SECTOR	Dr. Ahmed Mustafa, Assoc. Prof. Dr. Salma Elamin
		6	THE INFLUENCE OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON SUDANESE DEVELOPMENT	Prof. Dr. Mona Al-Sayed, Dr. Hassan Abdelrahman, Mohamed Osman
		7	EVALUATION OF LABOR MARKET REFORMS AND ECONOMIC GROWTH IN VIETNAM	Dr. Linh Nguyen, Prof. Dr. Quang Tran
		8	THE EFFECTS OF URBANIZATION ON VIETNAM'S INFORMAL ECONOMY	Assoc. Prof. Dr. Ha Le, Minh Pham, Dr. Bao Vu
		9	IMPACT OF TOURISM DEVELOPMENT ON VIETNAMESE LOCAL ECONOMIES	Assoc. Prof. Dr. Thao Bui, Dr. Hanh Phan, Loan Dinh, Quoc Hoang

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
12 Aralık / Dec 12, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assoc. Prof. Dr. Riad Bashir**	1	THE INFLUENCE OF SAMURAI CULTURE ON JAPANESE FEUDAL POLITICS	Yuki Matsuda
		2	JAPANESE INDUSTRIALIZATION AND ITS IMPACT ON MODERN SOCIETY	Dr. Kenji Saito, Assoc. Prof. Dr. Aya Nakamura, Shingo Fujimoto
		3	THE ROLE OF RELIGIOUS PRACTICES IN BENGALI ANTI-COLONIAL STRUGGLES	Dr. Farzana Akter, Md. Kamrul Hasan
		4	SOCIO-POLITICAL DYNAMICS OF THE BENGALI LANGUAGE MOVEMENT	Prof. Dr. Nazmul Hossain, Assis. Prof. Dr. Ruma Begum, Tanvir Hossain
		5	SUDAN'S HISTORICAL TRAJECTORY FROM COLONIAL RULE TO INDEPENDENCE	Prof. Dr. Amina Idris, Khalid El Tayeb
		6	CULTURAL HERITAGE PRESERVATION IN SUDANESE HISTORICAL SITES	Dr. Salma Hassan, Mohamed Ahmed, Assoc. Prof. Dr. Riad Bashir
		7	VIETNAMESE RESISTANCE AND STRATEGIES DURING THE FRENCH COLONIAL PERIOD	Pham Anh Tuan
		8	IMPACT OF THE VIETNAM WAR ON SOCIAL STRUCTURES AND CULTURE	Assoc. Prof. Dr. Nguyen Thi Huong, Le Minh Quang, Bui Van Linh
		9	ANALYSIS OF CONFUCIANISM IN SHAPING VIETNAMESE POLITICAL IDEOLOGY	Prof. Dr. Tran Van Hoa, Dr. Hoang Thi Mai

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assoc. Prof. Dr., EMRULLAH YAKUT**	1	MYTHOLOGICAL INTERTEXTUALITY AS A TOOL FOR TEACHING CRITICAL THINKING SKILLS IN ELT: A PEDAGOGICAL APPROACH WITH CLASSROOM APPLICATIONS	Assist. Prof. HÜLYA KÜÇÜKOĞLU
		2	THE THEME OF FORBIDDEN LOVE IN BALZAC'S "LILY IN THE VALLEY" AND THE DIFFERENCES OF THE WORK FROM THE BOVARYAN ROMAN GENRE	Doç. Dr. Sevra FIRINCIOĞULLARI
		3	ERDEM BAYAZIT'IN GELECEK ZAMAN RİSALESİ'NDE TEMA	Doç. Dr. Gülten BULDUKER Fazilet BİŞKİN Mehtap Cemre TEKİN
		4	RESEARCHİNG THE ART OF SİMİLE İN NECATİ CUMALI'S POEMS	Doç. Dr. Gülten BULDUKER Bahar ORAK
		5	FOLKLORICAL ELEMENTS IN FAZIL HÜSNÜ DAGLARCA'S POEMS	Dr. Oğuz YILDIRIM
		6	A COMPARATIVE READING ON THE CRITIQUE OF MEDICINE IN RUMI'S MASNAVI AND TOLSTOY'S WAR AND PEACE	Assoc. Prof. Dr., EMRULLAH YAKUT
		7	MEVLANA MÜZESİNDE MUHAFAZA EDİLEN TÜRKÇE SATIR ALTI KUR'AN TERCÜMELERİ ÜZERİNE	Arş. Gör. Dr. HAVVA YALDIZ
		8	YENİ İSTANBUL B1 DERS KİTABINDAKİ OKUMA METİNLERİNİN BLOOM'UN YENİLENMİŞ TAKSONOMİSİ İLE İNCELENMESİNE YÖNELİK BİR İNCELEME	Öğr. Gör. Gizem TÜRE
		9	YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE OKUMA BECERİSİ: BLOOM'UN YENİLENMİŞ TAKSONOMİSİ İLE BİR ANALİZ	Öğr. Gör, ZEYNEP ARICI

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Doç. Dr. MURAT KAMİL İNANICI**	1	TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ 5. SINIF GEOMETRİ ÖĞRENME ÇIKTILARINA BAĞLI OLARAK ÖĞRENCİLERİN GEOMETRİK DÜŞÜNME DÜZEYLERİNİN GELİŞİMİ	Prof. Dr. AYTAÇ KURTULUŞ Matematik Öğretmeni İLKNUR CAN CİNGÖZ
		2	KAVRAM ÖĞRETİM MATERYALİ OLARAK RESİMLİ KİTAPLAR: "BEKÇİ AMOS'UN HASTALANDIĞI GÜN" KİTABIYLA SOSYOKÜLTÜREL DİYALEKTİK YÖNTEM UYGULAMASI	Doktora Öğrencisi, Abdül Samet ÇINAR Doktora Öğrencisi, Sevgi ÇINAR
		3	PARENTS' OPINIONS ON THE EARLY SCHOOL START PROCESS	Emine BAĞÇECİ Dr. Öğr. Üyesi Uğur EPÇAÇAN
		4	A LİTERATURE-BASED STUDY ON THE CLASSİFİCATİON OF SENSİTİVİTY DOMAİNS İN CHİLDREN'S LİTERATURE	Havva Nagihan ÇİNKILIÇ Prof. Dr. Hatice FIRAT
		5	AN ANALYSIS OF THE TEXTS ON THE THEME OF GETTING TO KNOW ATATÜRK IN THE 5TH GRADE TURKISH COURSE BOOK IN TERMS OF LITERACY SKILLS IN THE 2024 TURKISH COURSE CURRICULUM	Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş Dr. Bahadır Kaygusuz
		6	EXAMINING THE TRANSFER LEVELS OF THE TEXTS IN THE 5TH GRADE TURKISH COURSEBOOK UNDER THE THEME "GETTING TO KNOW ATATÜRK" IN TERMS OF RELATIONSHIPS BETWEEN SKILLS	Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş Dr. Bahadır Kaygusuz
		7	TÜRK YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ İÇİN BİR SOSYAL MODEL ÖNERİSİ: BİLİM BAKANLIĞI	Prof. Dr., FATİH KIRIŞIK Doç. Dr., MUSTAFA POLAT
		8	ENERJİ DÖNÜŞÜMLERİ ÜNİTESİNE UYGULANAN ZİHİN HARİTALARININ SEKİZİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK BAŞARISINA ETKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Azize YILDIRIM Prof.Dr. Nezahat KANDEMİR
		9	MUSICAL INTERACTIONS OF FAMILIES WITH CHILDREN IN PRESCHOOL: A QUALITATIVE STUDY	Doç. Dr. MURAT KAMİL İNANICI

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Doç.Dr. Sevtap SARIOĞLU UĞUR**	1	YALIN YÖNETİM AÇISINDAN HİZMET SEKTÖRÜNDE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ	Doç. Dr. Murat BAYAT Prof. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ
		2	YALIN YÖNETİM UYGULAYAN OKULLARDA YÖNETİCİLERİN TUTUM VE DAVRANIŞLARININ ÖĞRETMEN MOTİVASYONUNA ETKİSİ	Doç. Dr. Murat BAYAT Prof. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ
		3	EXAMINATION OF ARTICLES ON THE GLASS CLIFF WITH REGARDS TO DOMESTIC AND FOREIGN DATABASE: 2024-2025 PERIOD	Doç.Dr. Sevtap SARIOĞLU UĞUR
		4	ENTREPRENEUR EXPERIENCE IN BUILDING LOCAL BRAND IDENTITY: A CASE STUDY IN THE FOOD INDUSTRY	Öğr. Gör. Dr. Ayşe Nur SOYSAL BİLMİŞ
		5	A NOVEL INTEGRATED DECISION SUPPORT APPROACH BASED ON FULLEX AND SAW METHODS FOR LIFE INSURANCE POLICY EVALUATION	Lecturer Dr. Osman Yavuz AKBULUT Assoc. Prof. Dr. Özcan IŞIK
		6	A HYBRID DECISION-MAKING MODEL FOR ASSESSING CREDIT CARD ALTERNATIVES	Lecturer Dr. Osman Yavuz AKBULUT Assoc. Prof. Dr. Özcan IŞIK
		7	BANI DÜNYASINDA DUYGUSAL ZEKÂ ile DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER ARASINDAKİ İLİŞKİ: PROFESYONEL KOÇLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	ICF-PCC Unvanlı Koç, Ayşe Burcu EREN Doç. Dr., Canan YILDIRAN
		8	THE IMPACT OF GREEN MARKETING PRACTICES IN AIRLINES ON CONSUMERS' SATISFACTION AND LOYALTY	Dr. Öğr. Üyesi, FATMA SELİN SAK Yüksek Lisans Öğrencisi, RUMEYSA BEKDEMİR
		9	THE MEDIATING ROLE OF JOB SATISFACTION IN THE EFFECT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON ORGANIZATIONAL AGILITY: AN EMPIRICAL ASSESSMENT IN THE TURKISH FINANCIAL SECTOR	PhD (S), Ömer ÇAVUŞ PhD (S), Tuğba DİKBAŞ ÇAVUŞ Prof. Dr. Mazlum ÇELİK

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. Öğr. Üyesi HAKAN AVAN**	1	CULTURALLY SENSITIVE PSYCHOSOCIAL NURSING APPROACHES FOR CHILDREN AFTER DISASTERS: A LITERATURE REVIEW	Dr. Öğr. Üyesi HAKAN AVAN
		2	THE IMPACT OF TECHNOLOGICAL ADVANCES ON CULTURAL APPROACHES İN PEDIATRIC NURSING: A CURRENT REVIEW	Dr. Öğr. Üyesi HAKAN AVAN
		3	RUHSAL HASTALIKLAR ve RUHSAL HASTALIĞI OLANBİREYLERE KARŞI İNANÇ ve TUTUMLAR	Prof. Dr. Nezihe BULUT UĞURLU Doç.Dr. Fatma Birgili, Güllü YAZKAN Feyza ACAR
		4	YEME BOZUKLUKLARI	Prof. Dr. Nezihe BULUT UĞURLU Doç.Dr. Fatma Birgili, Güllü YAZKAN Feyza ACAR
		5	KADININ GÜÇLENDİRİLMİŞ DOĞUM DENEYİMİ; EBE DESTEĞİNİN ROLÜ	Arş. Gör. Dr. Ayşenur KAHRAMAN ŞİMŞEK Arş. Gör. Dr. Melek ŞEN AYTEKİN
		6	KIRILGAN YAŞAMLARIN KORUNMASI; AFET ORTAMINDA YENİDOĞANIN BESLENMESİ VE EBELİK YAKLAŞIMI	Arş. Gör. Dr. Ayşenur KAHRAMAN ŞİMŞEK Arş. Gör. Dr. Melek ŞEN AYTEKİN
		7	EBELER İÇİN HİZMET İÇİ EĞİTİMLERİN ROLÜ, ÖNEMİ VE SORUNLARI: LİTERATÜR DERLEMESİ	Dr. Arş. Gör. Melek ŞEN AYTEKİN Dr. Arş. Gör. Ayşenur KAHRAMAN ŞİMŞEK
		8	FETAL SAĞLIĞIN DEĞERLENDİRİLMESİNDE KULLANILAN TESTLER VE EBELERİN GÖREV VE SORUMLULUKLARI	Dr. Arş. Gör. Melek ŞEN AYTEKİN Dr. Arş. Gör. Ayşenur KAHRAMAN ŞİMŞEK

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Assoc. Prof. Dr. Hülya ÖZTÜRK TEL**	1	UNDERSTANDING CLIMATE ADAPTATION TECHNOLOGIES AND THEIR ROLE IN BUILDING LIVELIHOOD RESILIENCE	Prof Mamta Sharma Prof Sandeep K Sharma
		2	DETERMINATION OF THE FUTURE ARIDITY INDEX BASED ON CLIMATE CHANGE SCENARIOS: THE CASE OF TÜRKİYE	Dr. Öğr. Üyesi AHMET ŞEKEROĞLU
		3	FACTORS POSITIVELY INFLUENCING PERCEPTION IN URBAN DESIGN	İlayda KOÇAK Prof. Dr. Elvan ENDER ALTAY
		4	MEKÂNSAL SİMGE OLARAK KIRMIZI KÜRE: SERAMİK MALZEMENİN YAPI YÜZEYİ TASARIMINDA İKONOGRAFİK ROLÜ	Doç. TUBA BATU
		5	YAPI YÜZEYİ TASARIMINDA SERAMİK İLE EKOLOJİK ESTETİK, BİYOMORFİK FORM VE MALZEME DÖNGÜSÜ: PARK GÜELL	Doç. TUBA BATU
		6	KONYA OVASI'NDA İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ETKİLERİ VE TARIMSAL UYUM POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	SEFANUR ŞANLI Doç. Dr. ADEM SAKARYA
		7	EVALUATION OF PLANT USES BY LOCAL GOVERNMENTS IN ŞANLIURFA IN TERMS OF XERISCAPE DURING CLIMATE CHANGE	Assoc. Prof. Dr. Hülya ÖZTÜRK TEL
		8	THE USE OF REED AS AN ECOLOGICAL SHADING ELEMENT IN ARCHITECTURE	Assoc. Prof. Dr. Hülya ÖZTÜRK TEL

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Doç. Dr. Yurdakul AYGÖRMEZ**	1	YÜKSEK Cr-Mo-W İÇEREN TAKIM ÇELİKLERİNİN MİKROYAPI KARAKTERİZASYONU VE SERTLİK SONUÇLARININ İNCELENMESİ	Doç. Dr. Engin ÇEVİK Prof. Dr. Yavuz SUN
		2	Cu-Ti-Cr ALAŞIMLARINA UYGULANAN ISIL İŞLEMİNİN MİKROYAPI ÖZELLİKLERİNE ETKİSİ	Dr. Ceren EFE Doç. Dr. Engin ÇEVİK Prof. Dr. Yavuz SUN
		3	POMZA MİNERALİNİN ÖZELLİKLERİ VE ADSORBSİYON UYGULAMALARI	NESLİHAN KAVRAAL DELİGÖZ Dr. Öğretim Üyesi,FATMA ZEHRA KOÇAK Dr. Öğretim Üyesi,NİLÜFER KÜÇÜKDEVECİ Dr. Öğretim Üyesi, Şennur Merve YAKUT
		4	INVESTIGATION OF THE PERFORMANCE OF CERAMIC WASTE AND SILICA FUME SUBSTITUTED FLY ASH AND SLAG-BASED GEOPOLYMER SAMPLES	Doç. Dr. Yurdakul AYGÖRMEZ
		5	AFET ZARARLARININ AZALTILMASI KAPSAMINDA 1976 ÖNCESİ BETONARME YAPILARIN HARMAN TUĞLA YIĞMA DUVARLARLA GÜÇLENDİRİLMESİ VE DEPREM PERFORMANS ANALİZİ	Dr., İSMAİL CAN ULUSOY

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Dwi Sulisworo**	1	COACHING-BASED ACADEMIC SUPERVISION TO ENHANCE TEACHER PERFORMANCE AND STUDENT ACHIEVEMENT IN PUBLIC ELEMENTARY SCHOOLS: A SYSTEMATIC REVIEW	Giyoto Suyatno Enung HASANAH
		2	HOW DOES BREAKFAST CONSUMPTION IMPACT ACADEMIC TEST SCORES AND ATTENTION SPAN IN MIDDLE SCHOOL STUDENTS?	Rahmatiah Tri Kinasih HANDAYANI Dian Artha KUSUMANINGTYAS
		3	INTEGRATING TRADITIONAL LOCAL GAMES IN TEACHING ENGLISH TO YOUNG LEARNERS (TEYL)	Rani ZAHRA Ika MARYANI Ikmi Nur OKTAVIANTI
		4	AN AUGMENTED REALITY–DRIVEN IMMERSIVE LEARNING FRAMEWORK FOR IMPROVING ABSTRACT CONCEPT COMPREHENSION AND VISUAL ATTENTION IN ISLAMIC RELIGIOUS EDUCATION	Supriyadi Ishafit Hendro WIDODO
		5	SMART TOILET: AN AUTOMATIC REMINDER SYSTEM TO CULTIVATE PROPER TOILET ETIQUETTE IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS	Najmy HANIFAH Sumaryati Wahyu Nanda Eka SAPUTRA
		6	THE SPIRITUAL TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP OF KIAI IN BUILDING SALAFIYAH ISLAMIC BOARDING SCHOOLS	Hernita Dwi Sulisworo Ratri Nur HIDAYATI
		7	EFFECTIVENESS OF SELF-REGULATED LEARNING STRATEGIES ON ACADEMIC ACHIEVEMENT IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS	Anang Amiruddin Nugroho Dwi Sulisworo Ika Maryani

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Ana Jimenez**	1	THE ROLE OF COMMUNITY-BASED SOCIAL SERVICES IN IMPROVING CHILD WELFARE	Prof. Dr. Jihyun Lee, Dr. Minsoo Park, Hana Kim
		2	EFFECTIVENESS OF MENTAL HEALTH INTERVENTIONS IN ADOLESCENT POPULATIONS	Seongwoo Choi, Assis. Prof. Dr. Yejin Han
		3	SOCIAL WORK PRACTICES FOR ADDRESSING DOMESTIC VIOLENCE IN IRAN	Mahmoud Ebrahimi, Dr. Laleh Monfared
		4	CHALLENGES IN IMPLEMENTING ELDERLY CARE PROGRAMS IN IRANIAN COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Fatemeh Rahimi, Neda Hashemi, Dr. Amir Hosseini
		5	IMPACT OF SOCIAL SUPPORT NETWORKS ON YOUTH DRUG PREVENTION IN PAKISTAN	Prof. Dr. Ayesha Khan, Dr. Omar Latif
		6	STRATEGIES FOR PROMOTING INCLUSIVE EDUCATION THROUGH SOCIAL WORK	Sana Malik, Assoc. Prof. Dr. Farhan Ahmed, Rizwan Shah
		7	ADDRESSING HOMELESSNESS THROUGH INTEGRATED SOCIAL SERVICES IN MEXICO CITY	Mariana Lopez, Prof. Dr. Carlos Hernandez, Julio Ramirez, Dr. Lucia Flores
		8	IMPACT OF SOCIAL WORK INTERVENTIONS ON DOMESTIC VIOLENCE SURVIVORS	Dr. Ana Jimenez Assis. Prof. Dr. Sofia Morales, Elena Vargas
		9	EVALUATING COMMUNITY DEVELOPMENT PROGRAMS TO REDUCE POVERTY	Prof. Dr. Miguel Torres, Dr. Daniela Cruz, Arturo Castillo, Sofia Mendoza, Luis Paredes

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Elmira Mamytova**	1	LANGUAGE PRESERVATION STRATEGIES IN MULTILINGUAL AFRICAN COMMUNITIES	Prof. Dr. Amina Okoro, Dr. Samuel Tamba
		2	THE ROLE OF DIGITAL MEDIA IN PROMOTING AFRICAN LINGUISTIC DIVERSITY	Emmanuel Kofi, Assoc. Prof. Dr. Fatima Dia
		3	EVOLUTION OF KIRGIZ PHONOLOGY IN CONTEMPORARY USAGE	Assis. Prof. Dr. Nurzat Aitbekova, Talant Bekturov, Dr. Aibek Sadykov
		4	SYNTACTIC STRUCTURE VARIATION IN KIRGIZ LANGUAGE DIALECTS	Dr. Elmira Mamytova
		5	ARABIC INFLUENCE ON YEMENI DIALECTS: A SOCIOLINGUISTIC STUDY	Prof. Dr. Saleh Al-Hamdani, Dr. Nadia Al-Mahdi, Mohammed Saleh
		6	CODE-SWITCHING PATTERNS AMONG YEMENI BILINGUAL SPEAKERS	Assoc. Prof. Dr. Ahmed Al-Kibsi, Anwar Al-Sayaghi
		7	LITERACY DEVELOPMENT CHALLENGES IN ERITREAN MULTILINGUAL SETTINGS	Prof. Dr. Merhawi Tesfay, Dr. Hannah Kidane, Bereket Alemu, Assis. Prof. Dr. Samuel Ghebremichael
		8	PHONOLOGICAL FEATURES AND THEIR ROLE IN ERITREAN LANGUAGE IDENTITY	Tsigereda Araya, Dr. Fikre Selam, Assoc. Prof. Dr. Sara Ghebrehiwet
		9	THE IMPACT OF COLONIAL HISTORIES ON ERITREAN LANGUAGE POLICY	Dr. Hana Beraki, Prof. Dr. Yohannes Gebre, Michael Desta

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Prof. Dr. Jane Wanjiru**	1	SERVICE QUALITY AND CUSTOMER SATISFACTION IN DIGITAL BANKING PLATFORMS: EVIDENCE FROM KENYAN UNIVERSITIES	Dr. Peter Mwangi Dr. Grace Akinyi
		2	INTERNAL SERVICE QUALITY AND EMPLOYEE ENGAGEMENT IN KENYAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	Prof. Dr. Jane Wanjiru Dr. David Ochieng
		3	CUSTOMER EXPERIENCE MANAGEMENT IN KOREAN ONLINE FOOD DELIVERY SERVICES: A SERVICE-DOMINANT LOGIC PERSPECTIVE	Prof. Dr. Min-Jae Kim Dr. Hana Park
		4	SERVICE INNOVATION AND OMNICHANNEL STRATEGIES IN KOREAN RETAIL BANKING	Assoc. Prof. Dr. Soo-Yeon Lee Jin-Woo Choi
		5	PERCEIVED SERVICE QUALITY AND LOYALTY IN PRIVATE HOSPITALS: EVIDENCE FROM BANGLADESHI PATIENTS	Prof. Dr. Rahman Hossain Dr. Sumaiya Akter Md. Faridul Islam
		6	SERVICE RECOVERY STRATEGIES IN BANGLADESHI TELECOMMUNICATIONS: IMPACT ON CUSTOMER TRUST	Dr. Nazmul Arefin Assoc. Prof. Dr. Parvin Sultana
		7	SERVICE EXPERIENCE AND VALUE CO-CREATION IN THAI BOUTIQUE HOTELS	Assoc. Prof. Dr. Nattapong Chaiyasit Dr. Siriporn Kittipong Pimnipa Thongchai
		8	E-SERVICE QUALITY AND ONLINE PURCHASE INTENTION IN THAI E-COMMERCE PLATFORMS	Dr. Chatchai Phanich Prof. Dr. Ratchanee Srisuk Assis. Prof. Dr. Waraporn Limsiri

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Tamar Kapanadze**	1	JUDICIAL REVIEW AND THE PROTECTION OF FUNDAMENTAL RIGHTS IN THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN	Prof. Dr. Reza Mohammadi Dr. Laleh Karami
		2	LEGAL FRAMEWORKS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION IN IRAN: CHALLENGES OF IMPLEMENTATION AND ENFORCEMENT	Assoc. Prof. Dr. Zahra Hosseini Dr. Amir Farshad
		3	ADMINISTRATIVE JUSTICE AND CITIZENS' RIGHT TO GOOD ADMINISTRATION IN ALGERIA	Samir Benkhelifa Dr. Nadia Bensalem Rachid Amrani
		4	CRIMINAL POLICY AND THE FIGHT AGAINST CORRUPTION IN THE ALGERIAN PUBLIC SECTOR	Assoc. Prof. Dr. Leila Cherif Dr. Mourad Hamadi
		5	JUDICIAL INDEPENDENCE AND COURT REFORM IN GEORGIA: PROGRESS AND PERSISTENT CHALLENGES	Prof. Dr. Giorgi Amiranashvili Dr. Nino Mikeladze Assis. Prof. Dr. Levan Beridze
		6	HUMAN RIGHTS EDUCATION AND THE TRANSFORMATION OF LEGAL CURRICULA IN GEORGIAN LAW SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Tamar Kapanadze Dr. Irakli Giorgadze
		7	CONSTITUTIONAL REVIEW, SEPARATION OF POWERS, AND JUDICIAL INDEPENDENCE IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN	Prof. Dr. Elvin Mammadov Dr. Aysel Aliyeva
		8	PROTECTION OF FOREIGN INVESTMENT AND ENERGY CONTRACTS UNDER AZERBAIJANI LAW: BALANCING SOVEREIGNTY AND INVESTOR RIGHTS	Assoc. Prof. Dr. Nigar Safarova Dr. Kamran Guliyev

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Prof. Dr. Giorgi Amiranashvili**	1	RELIGIOUS PLURALISM AND NATIONAL IDENTITY IN CONTEMPORARY AZERBAIJAN	Prof. Dr. Elchin Mammadov Aysel Huseynova
		2	SECULARISM, ISLAM, AND YOUTH VALUES IN POST-SOVIET AZERBAIJAN	Assoc. Prof. Dr. Nigar Aliyeva Ramil Safarov
		3	REASON, REVELATION, AND ETHICAL UNIVERSALISM IN CONTEMPORARY IRANIAN PHILOSOPHY OF RELIGION	Prof. Dr. Farhad Rahimi Dr. Maryam Sadat Hosseini
		4	SUFISM, POLITICAL AUTHORITY, AND SOCIAL CRITIQUE IN MODERN IRANIAN THOUGHT	Dr. Hossein Karimi
		5	ISLAMIC PHILOSOPHY, MODERNITY, AND RELIGIOUS REFORM DISCOURSES IN ALGERIA	Prof. Dr. Samir Benkhelfallah Dr. Nadia Kerras
		6	RELIGION, MEMORY, AND POSTCOLONIAL IDENTITY IN ALGERIAN PHILOSOPHICAL DEBATES	Dr. Amel Bouzid Assis. Prof. Dr. Rachid Lounis
		7	ORTHOOX THEOLOGY, PHILOSOPHY, AND CIVIC ETHICS IN CONTEMPORARY GEORGIA	Prof. Dr. Giorgi Amiranashvili Dr. Tamar Kapanadze
		8	RELIGIOUS DIALOGUE AND PHILOSOPHICAL PLURALISM IN THE CAUCASUS: A GEORGIAN PERSPECTIVE	Dr. Nino Beridze Giorgi Lomsadze

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Rajiv Desai**	1	EQUITY IN EDUCATION POLICY IMPLEMENTATION ACROSS URBAN AND RURAL SCHOOLS IN IRAN	Prof. Dr. Reza Azizi Fatemeh Ghadiri
		2	DIGITAL TECHNOLOGY INTEGRATION AND TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN IRANIAN HIGHER EDUCATION	Dr. Laleh Etemad Assoc. Prof. Dr. Mahmoud Daryaei Samira Parsa Ali Soufi
		3	MULTILINGUAL EDUCATION AND INTERCULTURAL COMPETENCE DEVELOPMENT IN INDIAN URBAN SCHOOLS	Prof. Dr. Suresh Mehra Dr. Priya Banerjee
		4	PROJECT-BASED LEARNING INITIATIVES AND STEM MOTIVATION IN INDIAN SECONDARY EDUCATION	Dr. Anand Bhatia Anisha Singh Prof. Dr. Kavita Subramanian Assoc. Prof. Dr. Deepak Nair
		5	UNIVERSITY-GOVERNMENT PARTNERSHIPS FOR EDUCATIONAL REFORM IN RURAL INDIA	Dr. Rajiv Desai
		6	THE IMPACT OF BILINGUAL EDUCATION PROGRAMS ON STUDENT LITERACY IN ALGERIAN PRIMARY SCHOOLS	Dr. Yasmine Benali Prof. Dr. Houcine Amrani Assis. Prof. Dr. Layla Cherif
		7	EVALUATING THE USE OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN ALGERIAN HIGHER EDUCATION	Prof. Dr. Amine Boukhalfa Dr. Nadia Zerguini
		8	INCLUSIVE PEDAGOGY STRATEGIES FOR DIVERSE CLASSROOMS IN ITALIAN ELEMENTARY SCHOOLS	Assis. Prof. Dr. Lucia Romano Prof. Dr. Giovanni Ferri
		9	RETHINKING HIGHER EDUCATION ADMISSIONS: HOLISTIC STRATEGIES IN ITALIAN UNIVERSITIES	Prof. Dr. Stefano Mancini Elena Vitale Assoc. Prof. Dr. Marco Santoro Dr. Silvia Esposito Assis. Prof. Dr. Paolo Bellini
		10	DIGITAL GAME-BASED LEARNING TO ENHANCE ENGAGEMENT IN ITALIAN SECONDARY EDUCATION	Dr. Paolo Grimaldi Giulia Fabbri Prof. Dr. Alessandra Russo

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Gültekin GÜRÇAY**	1	THE MEDICALIZATION OF THE FEMALE BODY FROM A CRITICAL PERSPECTIVE	Dr. Öğr. Üyesi Jale Karhan
		2	AN ANALYSIS OF YOUNG MEN'S EXPECTATIONS OF MARRIAGE IN A CHANGING WORLD	Prof. Dr. Dolunay ŞENOL Dr. Gıyasettin YILDIZ
		3	A SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE ON THE CONCEPT OF FAMILY FROM THE PERSPECTIVE OF FEMALE STUDENTS	Prof. Dr. Dolunay ŞENOL Dr. Gıyasettin YILDIZ
		4	TRADITIONAL ROLES OF WOMEN IN THE TURKISH FAMILY STRUCTURE: A BRIEF OVERVIEW	Dr. Öğr. Üyesi ASİYE GÖLPEK KARABABA
		5	GERÇEKLİK TERAPİSİNİN EVLİLİK VE AİLE DANIŞMANLIĞINDA KULLANIMI	TOLGAHAN ARSLAN
		6	THE SEARCH FOR MEANING IN NURSES EXPERIENCES OF SPIRITUAL FATIGUE	Remzi Kavalcı Dr. Öğr. Üyesi Ali Fuat YALÇIN

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Öğr. Üyesi. Ali Koç**	1	AHLAKİ DEĞERLERİN ÖĞRETİLMESİ AÇISINDAN YENİ MAARİF MODELİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, YASİR BİLDİRİCİ Prof. Dr., SAADETTİN ÖZDEMİR
		2	İLKOKUMA YAZMA ÖĞRETİMİ BAĞLAMINDA İLKOKUL ÖĞRETMENLERİNİN KAYNAŞTIRMA ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK DENEYİMLERİ	Doç. Dr., Mustafa KOCAARSLAN Yüksek Lisans Öğrencisi, Lütfiye TELLİLER Doç. Dr., Asiye PARLAK RAKAP
		3	ANALYSIS OF THE 2ND GRADE TURKISH TEXTBOOK IN TERMS OF WRITING SKILLS AND IMPROVEMENT SUGGESTIONS	Dr. Öğr. Üyesi. Ali Koç Dr. Öğr. Üyesi. Harun Coşkun
		4	TURKISH 2ND GRADE TEXTBOOK DICTIONARY SECTION: STRUCTURE AND FUNCTIONALITY	Dr. Öğr. Üyesi. Ali Koç Dr. Öğr. Üyesi. Harun Coşkun
		5	DETERMINING TEACHERS' VIEWS WORKING WITH STUDENTS DIAGNOSED WITH SPECIFIC LEARNING DISABILITIES ON PARENT EDUCATION	Yüksek Lisans Öğrencisi, BAHADIR SAFA ERDOĞAN Dr. Öğr. Üyesi, TUĞBA PÜRSÜN
		6	MAPPING THE PRINCIPALS' PROFESSIONAL DEVELOPMENT NEEDS	PhD Candidate, TUĞBA COZOĞLU Prof. Dr, ENGİN ASLANARGUN
		7	UNPACKING MANAGEMENT CHALLENGES IN SCHOOLS: INSIGHTS FROM LEADERSHIP PRACTICE	PhD Candidate, TUĞBA COZOĞLU Prof. Dr, ENGİN ASLANARGUN

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Prof. Dr. MEHMET NURİ ÇINARCI**	1	THE SYSTEM OF SEMANTIC REPETITIONS IN SHAHRIYAR'S PERSIAN "DIVAN"	PhD candidate Adila Farguzadova
		2	NARRATIVE AND VISUAL CHARACTER CONSTRUCTION IN THE LITTLE PRINCE: AN INTERDISCIPLINARY APPROACH	ŞEYMA SÖNMEZ DOÇ.MAHPEYKER YÖNSEL
		3	THE WITCH IMAGE IN PAINTING: REPRESENTATION OF FEAR, POWER, AND FEMININITY	DOÇ.MAHPEYKER YÖNSEL ŞEYMA SÖNMEZ
		4	ON THE AXIS OF SEMANTICS/SEMIOTICS A LOOK AT THE SUN ODE OF USÛLİ AND HAYÂLİ BEY	Dr. Öğretim Üyesi ALİ EMRE ÖZYILDIRIM Yüksek Lisans Öğrencisi MERT ALİHAN KARAKAŞ
		5	A COMPARISON OF THE PREFACES OF DEVLETSHAH AND LATIFÎ TEZKIRES IN TERMS OF TEZKIRE CONCEPTION	Prof. Dr. MEHMET NURİ ÇINARCI
		6	FUNDAMENTAL CHARACTERISTICS OF ORAL SOURCES USED IN THE GARIBI'S TEZKIRE	Prof. Dr. MEHMET NURİ ÇINARCI

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 12 - 14, 2025
KONYA
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

13 Aralık / Dec 13, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Prof. Dr. Sedat İLHAN**	1	A NOTE CLASS OF NON PERFECT TELESCOPIC NUMERICAL SEMIGROUP WITH MULTIPLICITY FOUR	Prof. Dr. Sedat İLHAN
		2	ON TELESCOPIK NON PERFECT NUMERICAL SEMIGROUP WITH MULTIPLICITY SIX	Prof. Dr. Sedat İLHAN
		3	A HYBRID APPROACH UTILIZING LAPLACE TRANSFORM AND DAFTARDAR-GEJJI METHOD FOR FRACTIONAL INITIAL VALUE PROBLEMS	Assistant Professor Suleyman CETINKAYA Prof. Dr. Ali DEMIR
		4	ROBUST IMPLEMENTATION OF A NUMERICAL APPROACH FOR TIME FRACTIONAL DIFFERENTIAL WITH ATANGANA BALEANU CAPUTO DERIVATIVE	Assistant Professor Suleyman CETINKAYA Prof. Dr. Ali DEMIR
		5	WEAK FIXED POINT PROPERTY FAILURE IN A KÖTHE–TOEPLITZ TYPE FUNCTION SPACE INDUCED BY AN α–DUAL GENERALIZED DIFFERENCE STRUCTURE	Doç. Dr. Veysel NEZİR
		6	FIXED POINT PROPERTY ON LARGE CLOSED–BOUNDED–CONVEX CLASSES IN THE SEQUENCE SPACE $S_1^{(m)}$ ELATED TO KÖTHE–TOEPLITZ DUALS	Doç. Dr. Veysel NEZİR
		7	KAN TAHLİLİ VERİLERİNİN İSTATİSTİKSEL ANALİZİ VE MAKİNE ÖĞRENMESİ UYGULAMALARI İLE DEMİR EKSİKLİĞİ TAHMİN MODELİ	UĞUR UÇAR Prof. Dr. HÜLYA BAYRAK
		8	SHORT-RUN BITCOIN PRICE AND VOLATILITY DYNAMICS AROUND THE 2024 SPOT ETF APPROVAL AND HALVING	Dr. Öğretim Üyesi Çağlar SÖZEN
		9	THE DELTA METHOD IN GENERALIZED LINEAR MIXED MODELS	Prof. Dr. Gazel SER
		10	SAĞLAM BİR TAHMİN EDİCİ KULLANILARAK GÜVEN ARALIĞI KAPSAMA OLASILIKLARININ GERÇEK HAYAT VERİLERİ ÜZERİNDE İNCELENMESİ	AHMET GÜRGAŞİN
		11	AYKIRI DEĞER İÇEREN KÜÇÜK HACİMLİ ÖRNEKLEMLERDE PARAMETRİK OLMAYAN VE YUMUŞATILMIŞ BOOTSTRAP YÖNTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	AHMET GÜRGAŞİN

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Doç. Dr. Ümit AYATA**	1	SOUND LANDSCAPES CHARACTERIZING OPEN GREEN AREAS; THE TRABZON EXAMPLE	Assoc. Prof. Dr., EMİNE TARAKCİ EREN Landscape Architect , Didem ŞENTÜRK
		2	BORDER GATE LANDSCAPE DESIGN; SARP BORDER GATE EXAMPLE	Assoc. Prof. Dr., EMİNE TARAKCİ EREN
		3	AKILLI KAMPÜS YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE PEYZAJ BİTKİLERİ İÇİN QR KOD DESTEKLİ ÖĞRENME MODELİ	Araş. Gör. GAMZE ALTUN Prof. Dr. MURAT ZENCİRKIRAN
		4	YÜKSEKÖĞRETİMDE BİTKİ BİLİMİ EĞİTİMİNDE DİJİTALLEŞME: TÜRKİYE VE DÜNYADAN UYGULAMA ÖRNEKLERİ	Araş. Gör. GAMZE ALTUN Prof. Dr. MURAT ZENCİRKIRAN
		5	REKREASYONEL ALANLARIN KULLANIMINA İLİŞKİN TERCİH VE ENGELLERİN İNCELENMESİ: DÜZCE KENTİ ÖRNEĞİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, EVRİM ÇİÇEKEL Doç.Dr., SERİR UZUN
		6	Application of Parquet, Straw and Sauna Oils on Sessile Oak (Quercus petraea) Wood Heat-Treated at 212 Degrees for 2 h	Doç. Dr. Göksel ULAY Doç. Dr. Abdi ATILGAN Doç. Dr. Ümit AYATA
		7	A Study on the Application of Different Surface Preservatives to Okoumé Wood	Prof. Dr. Hüseyin PEKER Doç. Dr. Osman ÇAMLIBEL Doç. Dr. Ümit AYATA
		8	Color Changing Application on the Surfaces of Cedar and Tulip Wood Using Natural Substances	Doç. Dr. Abdi ATILGAN Prof. Dr. Hüseyin PEKER Doç. Dr. Ümit AYATA
		9	Effects of Acetic Acid and Sodium Bicarbonate Mixture Solution on Optical Properties of Wood-Based Boards	Doç. Dr. Osman ÇAMLIBEL Doç. Dr. Göksel ULAY Doç. Dr. Ümit AYATA

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Kemal ÖNER**	1	DİKEY KALKIŞLI İHA'LARDA PERFORMANS VE TASARIM	Hasan KAYA Prof.Dr. Tuğrul OKTAY
		2	KAMİKAZE İHA'LARININ KARARLILIĞININ ARTTIRILMASI İÇİN OPTİMUM KANAT VE KUYRUK TASARIMI	Adem AYVERDİ Prof. Dr. Tuğrul OKTAY
		3	INTEGRATED USE OF REMOTE SENSING AND SUBSURFACE SENSOR TECHNOLOGIES FOR DETECTING BURIED RADIOLOGICAL THREATS WITHIN THE CBRN FRAMEWORK: A SYSTEMATIC REVIEW	Prof.Dr. Abdullah ÖZKAN Emre SARIYILDIZ
		4	IMPROVING NEAR-INFRARED SENSITIVITY OF CMOS IMAGE SENSORS USING FDTD-BASED OPTICAL SIMULATIONS	MUSTAFA ÖZBER YÜCEKUL Prof. Dr. MAHMUD YUSUF TANRIKULU
		5	OPTICAL PERFORMANCE EVALUATION OF ANTI-REFLECTION COATINGS FOR IMPROVED NIR EFFICIENCY IN CMOS IMAGE SENSORS	MUSTAFA ÖZBER YÜCEKUL Prof. Dr. MAHMUD YUSUF TANRIKULU
		6	ADAPTIVE FUZZY FINE-TUNED PID CONTROLLER DESIGN FOR A 3-DoF HELICOPTER SYSTEM	Student, Kübra ÇİFTÇİ Prof. Dr., Tuğrul OKTAY
		7	HAVADA YAKIT İKMALİ GERÇEKLEŞTİREN İNSANSIZ HAVA ARACI TASARIMI	Kemal ÖNER

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assoc. Prof. Dr. Fatima Zohra Belkacem**	1	EXPLORING THE SOCIO-ECONOMIC IMPACTS OF INTERNAL MIGRATION IN IRAN: CHALLENGES AND POLICY RESPONSES	Prof. Dr. Shirin Etemadi Dr. Hossein Mohammadi Assis. Prof. Dr. Parisa Rashidi
		2	THE ROLE OF TRANSNATIONAL NETWORKS IN SHAPING MIGRATION EXPERIENCES AMONG IRANIAN DIASPORA	Dr. Farzaneh Parsa Assoc. Prof. Dr. Siamak Jahanbakhsh
		3	MIGRATION AND SECURITY: UNDERSTANDING BORDER DYNAMICS IN PAKISTAN'S PERIPHERAL REGIONS	Prof. Dr. Habib Ullah Khan Dr. Sana Javed Muhammad Adeel
		4	GENDER AND MIGRATION: NAVIGATING OPPORTUNITIES AND VULNERABILITIES FOR PAKISTANI WOMEN	Assis. Prof. Dr. Saleema Khatoon Dr. Maria Qureshi Hina Nazir
		5	YOUTH MIGRATION AND EDUCATION ASPIRATIONS AMONG ALGERIAN RURAL COMMUNITIES	Prof. Dr. Mourad Bouzid Nassim Daoud
		6	SOCIAL INTEGRATION OF SUB-SAHARAN MIGRANTS IN ALGERIAN URBAN CENTERS	Assoc. Prof. Dr. Fatima Zohra Belkacem Dr. Ahmed Meftah Nadia Benhamou
		7	CIRCULAR MIGRATION AND RETURN DYNAMICS: THE CASE OF AZERBAIJANI LABOR MIGRANTS	Prof. Dr. Kamran Huseynov Vusal Aliyev Vafa Guliyeva Leyla Babayeva

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assis. Prof. Dr. Saule Sagintayeva**	1	WOMEN'S ECONOMIC EMPOWERMENT THROUGH ENTREPRENEURSHIP IN URBAN KAZAKHSTAN	Prof. Dr. Aigerim Nurtayeva Zhanar Askarova
		2	HEALTHCARE ACCESS FOR WOMEN IN RURAL AREAS OF KAZAKHSTAN: CHALLENGES AND STRATEGIES	Assis. Prof. Dr. Saule Sagintayeva
		3	GENDER NORMS AND WOMEN'S EDUCATIONAL ATTAINMENT IN CONTEMPORARY IRAQ	Prof. Dr. Farah Abbas Dr. Mahmoud Fadhil Sara Al Zubaidi
		4	IMPACT OF CONFLICT ON THE HEALTH AND WELLBEING OF WOMEN IN IRAQ	Dr. Rasha Yassin Assis. Prof. Dr. Omar Al-Khafaji
		5	BARRIERS TO WOMEN'S POLITICAL PARTICIPATION IN LAOS: SOCIAL, ECONOMIC, AND CULTURAL FACTORS	Assoc. Prof. Dr. Soudaly Nanthavong
		6	WOMEN'S ACCESS TO HIGHER EDUCATION AND STEM FIELDS IN LAOS	Prof. Dr. Bouavone Xayavong Dr. Sivilay Phommasane Keomany Souvannavong Assis. Prof. Dr. Anousone Chanthavong
		7	SOCIOECONOMIC IMPACT OF MICROFINANCE INITIATIVES FOR WOMEN ENTREPRENEURS IN BANGLADESH	Dr. Masuda Akhter Prof. Dr. Sultana Begum Ayesha Rahman
		8	WOMEN'S HEALTH AND REPRODUCTIVE RIGHTS IN BANGLADESHI SLUMS: CHALLENGES AND INTERVENTIONS	Assis. Prof. Dr. Shanta Parvin

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Prof. Dr. Ahmed Al-Hashmi**	1	EXPLORING THE NARRATIVE TRADITION IN MODERN KYRGYZ THEATRE	Assis. Prof. Dr. Ruslan Nogoibekov Ainura Abdrakhmanova
		2	THE REVIVAL OF NOMADIC MOTIFS IN CONTEMPORARY KYRGYZ VISUAL ART	Prof. Dr. Aizada Sadykova Dr. Aidar Sulaimanov
		3	ARTISTIC RESISTANCE AND THE VISUAL REPRESENTATION OF IDENTITY IN CONTEMPORARY PALESTINIAN ART	Prof. Dr. Samira Al-Masri Dr. Fadi Taleb Nour Said
		4	THE REVITALIZATION OF TRADITIONAL CERAMICS AND TILE ART IN PALESTINIAN DESIGN EDUCATION	Assis. Prof. Dr. Yasmine Khalil Dr. Ibrahim Amro
		5	EXPERIMENTAL MEDIA INSTALLATIONS AND THE EVOLUTION OF ARTISTIC PRACTICE IN SINGAPORE	Prof. Dr. Kenneth Lim Jolene Tan Wei Liang Chong
		6	THE ROLE OF PUBLIC ART IN SINGAPORE'S CITYSCAPE: CULTURAL POLICY, PLACE-MAKING, AND COMMUNITY ENGAGEMENT	Dr. Mei Wong
		7	REINTERPRETATION OF ARABESQUE GEOMETRY IN CONTEMPORARY OMANI ISLAMIC ART	Assoc. Prof. Dr. Maha Al-Lamki Fatma Rashid Al-Saadi
		8	ART EDUCATION IN OMAN: CHALLENGES AND INNOVATIONS IN VISUAL CURRICULUM DESIGN	Prof. Dr. Ahmed Al-Hashmi
		9	THE EVOLUTION OF IMPRESSIONISM IN FRENCH PAINTING AND ITS GLOBAL LEGACY	Prof. Dr. Bernard Dupont Marie-Claire Rivière Julien Leroy

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. Grace Mwangi, Assoc. Prof. Dr. Joseph Ncube**	1	GLOBAL BURDEN OF INFECTIOUS DISEASES AND HEALTHCARE RESPONSE IN AFRICA	Prof. Dr. Amina Okoye, Dr. Samuel Tunde, Fatima Diallo
		2	NUTRITION AND CHILDHOOD DISEASE PREVENTION IN SUB-SAHARAN AFRICA	Dr. Grace Mwangi, Assoc. Prof. Dr. Joseph Ncube
		3	HEALTHCARE ACCESSIBILITY AND CHALLENGES IN RURAL KYRGYZSTAN	Assis. Prof. Dr. Aibek Toktogulov, Jamila Omurzakova
		4	MENTAL HEALTH SERVICES DEVELOPMENT IN KYRGYZSTAN: A STRATEGIC OVERVIEW	Prof. Dr. Elmira Karabaeva, Dr. Bakyt Asanaliev, Dinara Ismailova
		5	EPIDEMIOLOGY OF MALARIA IN YEMEN AND PREVENTATIVE MEASURES	Assoc. Prof. Dr. Mahdi Al-Hakim, Dr. Sana Ahmed
		6	MATERNAL AND CHILD HEALTHCARE CHALLENGES IN CONFLICT-AFFECTED AREAS OF YEMEN	Dr. Ahmed Al-Saleh, Wafa Al-Eryani, Prof. Dr. Hanan Khalid
		7	EMERGING PATTERNS IN CHRONIC DISEASES AND PUBLIC HEALTH IN ERITREA	Prof. Dr. Selam Tesfay, Dr. Yohannes Ghebre
		8	VACCINATION UPTAKE AND PUBLIC HEALTH OUTCOMES IN ERITREA	Dr. Meron Habte, Assis. Prof. Dr. Sara Ghebreab, Mesfin Desta
		9	STRATEGIES FOR WATER SANITATION TO REDUCE DISEASES IN ERITREAN COMMUNITIES	Dr. Fikirte Kidane, Dr. Michael Abraham

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Hyunwoo Park**	1	ADVANCES IN BIOACTIVE COMPOUNDS EXTRACTION FROM FUNCTIONAL FOODS	Prof. Dr. Min-Jae Lee, Dr. Su-Yeon Kim
		2	APPLICATION OF NANOTECHNOLOGY IN FOOD PRESERVATION AND SAFETY	Dr. Hyunwoo Park
		3	DEVELOPMENT OF NATURAL FOOD ADDITIVES FROM PLANT EXTRACTS	Assoc. Prof. Dr. Zahra Mohammadi, Fatemeh Hosseini, Reza Karimi
		4	EVALUATION OF PROBIOTIC STRAINS FOR DAIRY PRODUCT ENRICHMENT	Dr. Sara Ahmadi, Milad Farzan
		5	SHELF-LIFE EXTENSION TECHNIQUES FOR PERISHABLE FOOD ITEMS	Prof. Dr. Muhammad Aslam, Dr. Ayesha Khan, Asim Raza
		6	OPTIMIZATION OF ENZYMATIC PROCESSING FOR FOOD TEXTURE IMPROVEMENT	Dr. Nadia Qureshi, Abdul Rehman
		7	IMPACT OF FOOD PACKAGING MATERIALS ON QUALITY AND SAFETY	Dr. Carlos Mendoza, Prof. Dr. Ana Torres, Luis Ramirez, Maria Lopez

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. José Hernández,**	1	ADVANCES IN NANOMATERIALS FOR SUSTAINABLE ENERGY APPLICATIONS	Prof. Dr. Jong-Hoon Kim, Dr. Min-Soo Lee, Seung-Jae Park
		2	OPTIMIZATION OF SMART GRID SYSTEMS USING MACHINE LEARNING TECHNIQUES	Assoc. Prof. Dr. Eun-Ji Choi, Hee-Won Lim
		3	DESIGN AND ANALYSIS OF STRUCTURAL HEALTH MONITORING SYSTEMS	Dr. Reza Alizadeh, Ali Nazari, Samira Mohammadi
		4	RECENT DEVELOPMENTS IN RENEWABLE ENERGY HARVESTING METHODS	Assis. Prof. Dr. Farhad Mousavi, Dr. Leyla Tabrizi, Nima Shariati, Hamid Rezaei
		5	APPLICATION OF IoT IN INDUSTRIAL AUTOMATION AND CONTROL	Prof. Dr. Muhammad Aslam, Dr. Zara Khan
		6	DEEP LEARNING TECHNIQUES FOR DEFECT DETECTION IN MANUFACTURING	Asif Malik, Dr. Sana Qureshi, Amna Tariq, Prof. Dr. Kamran Siddiqi Imran Javed
		7	ADVANCED ROBOTICS FOR PRECISION AGRICULTURE	Dr. Carolina Ruiz, Prof. Dr. Enrique Mendoza, Luis Torres
		8	SMART TRANSPORTATION SYSTEMS AND TRAFFIC MANAGEMENT USING AI	Assis. Prof. Dr. Ivan Morales, María Gutierrez
		9	INTEGRATION OF BIOMATERIALS IN CIVIL ENGINEERING FOR ENHANCED DURABILITY	Dr. José Hernández, Raúl Jiménez, Prof. Dr. Laura Sánchez

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Dr. Samuel Okoro,**	1	SUSTAINABLE WATER RESOURCE MANAGEMENT IN AFRICAN URBAN AREAS	Dr. Samuel Okoro,
		2	ADVANCES IN WASTE-TO-ENERGY TECHNOLOGIES FOR AFRICAN COMMUNITIES	Kofi Mensah, Dr. Nana Yeboah, Abena Boateng
		3	ASSESSING SOIL REMEDIATION TECHNIQUES IN KYRGYZSTAN'S INDUSTRIAL ZONES	Assoc. Prof. Dr. Aida Sadykova, Ermek Nurtaziev, Bakytbek Osmonov
		4	AIR POLLUTION IMPACTS ON PUBLIC HEALTH IN KYRGYZSTAN URBAN CENTERS	Dr. Gulnara Toktogonova, Assis. Prof. Dr. Mirlan Bektemirov
		5	EVALUATION OF SOLID WASTE MANAGEMENT SYSTEMS IN YEMEN	Faisal Al-Hadhrami
		6	STRATEGIES FOR MITIGATING WATER POLLUTION IN YEMENI AGRICULTURE	Dr. Hana Mohammed, Saeed Al-Saadi, Assoc. Prof. Dr. Lubna Al-Din
		7	MONITORING ENVIRONMENTAL CHANGES USING REMOTE SENSING IN ERITREA	Prof. Dr. Teklemariam Haile, Dawit Gebreselassie, Dr. Selam Kidane
		8	FLOOD RISK ASSESSMENT AND MANAGEMENT IN ERITREAN COASTAL ZONES	Nega Berhane, Assis. Prof. Dr. Hiwot Tesfai
		9	ANALYSIS OF AIR QUALITY AND INDUSTRIAL EMISSIONS IN ERITREA	Dr. Merhawi Ghebrehiwet, Yonas Miriam, Prof. Dr. Hagai Ghebreyesus

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Assis. Prof. Dr. Maha Al-Rashdi**	1	MATERNAL HEALTHCARE ACCESS AND SOCIOECONOMIC BARRIERS AMONG WOMEN IN RURAL KYRGYZSTAN	Prof. Dr. Meerim Aitmatova Dr. Bakytgul Uulu
		2	PERCEPTIONS AND PRACTICES OF ANTENATAL NUTRITION AMONG PREGNANT WOMEN IN BISHKEK	Dr. Nurgul Isaeva Zamira Sadykova Gulzat Sultanalieva
		3	PSYCHOSOCIAL STRESSORS AND COPING STRATEGIES AMONG PREGNANT WOMEN IN THE WEST BANK	Assoc. Prof. Dr. Lina Barghouti Dr. Hala Najjar
		4	BARRIERS TO ADEQUATE PRENATAL CARE IN GAZA: PERSPECTIVES OF WOMEN AND HEALTH PROVIDERS	Dr. Abeer Khalil Mohammed Saleh Ayah Abu Seir
		5	IMPACT OF WOMEN'S EDUCATION ON MATERNAL AND INFANT HEALTH OUTCOMES IN SINGAPORE	Dr. Cheryl Tan Liew Wei Ling Prof. Dr. Siti Rahimah Dr. Jasmine Goh
		6	CULTURAL INFLUENCES ON CONTRACEPTIVE USE DECISIONS AMONG SINGAPOREAN WOMEN	Assoc. Prof. Dr. Sharon Lee Samantha Tan
		7	PREGNANCY-RELATED HEALTH LITERACY AND OUTCOMES IN OMANI WOMEN	Assis. Prof. Dr. Maha Al-Rashdi
		8	SOCIAL SUPPORT NETWORKS AND MATERNAL WELL-BEING DURING PREGNANCY IN OMAN	Assis. Prof. Dr. Abdullah Al-Balushi Dr. Salima Al-Yahyaei Huda Al-Shukaili

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Doç. Dr. Hikmet Gültekin**	1	MANZUM NASİHATNÂME TÜRÜNE BİR ÖRNEK GÜLŞEN-İ TAKVÂ	Süleyman MECEK Doç. Dr. Nesrin SOFUOĞLU
		2	CÂHİLİYE ŞİİRİNDE YILAN FİGÜRÜNÜN BAZI SEMBOLİK ANLAMLARI	Doç. Dr. Muhammed Meşhud HAKÇIOĞLU
		3	ARAPÇADA İ'RÂB YAPILIRKEN KARŞILAŞILAN YAYGIN HATALAR VE DOĞRU İ'RÂB TEKNİKLERİNİN ÖNEMİ	Doç. Dr. Muhammed Meşhud HAKÇIOĞLU
		4	İHTİYAÇ ODAKLI KUR'AN KURSLARI BAĞLAMINDA YETİŞKİN DİN EĞİTİMİNİN PROBLEMLERİ	Yüksek Lisan Öğrencisi, Asiye BAYRAKTAR ÖZÇOBAN Prof. Dr. Sevim ÖZDEMİR
		5	HADİSLERİN İÇTİHAT FARKLILIKLARINA ETKİSİ: YENİLMESİ HELAL VEYA HARAM OLAN YİYECEKLER KONUSUNDA EHL-İ SÜNNET VE ŞİA ARASINDAKİ İHTİLAFLARIN DAYANAKLARI	Doç. Dr. Hikmet Gültekin
		6	HADİSLERE GÖRE KIYAMET ALAMETLERİNDEN GÜNEŞİN BATIDAN DOĞMASI	Doç. Dr. Hikmet Gültekin
		7	THE EFFECTS OF GLOBALIZATION ON PARENTING ROLES	Doç. Dr. Eyüp KURT
		8	The Possibility of Sustaining the Traditional Family Despite Modernity	Doç. Dr. Eyüp KURT
		9	JOHN C. POLKINGHORNE'UN DOĞAL TEOLOJİ ANLAYIŞI VE ELEŞTİRİSİ	Ar. Gör. Dr., Serdar ATALAY
		10	WITTGENSTEIN, FİDEİZM VE İMANIN RASYONELLİĞİ MESELESİ	Ar. Gör. Dr., Serdar ATALAY

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Prof. Dr. ABDULLAH ÖZDEMİR**	1	THE IMPACT OF HUMAN CAPITAL AND FOREIGN TRADE ON GROWTH DYNAMICS IN THE TURKISH ECONOMY: EMPIRICAL EVIDENCE	Doç. Dr. Hüseyin ÇELİK Doç. Dr. Gülferah ERTÜRMEN
		2	SILVER ECONOMY AND ACTIVE AGING POLICIES IN TURKEY: OPPORTUNITIES, LIMITATIONS, AND RECOMMENDATIONS	Doç. Dr. Gülferah ERTÜRMEN Doç. Dr. Hüseyin ÇELİK
		3	MULTI-CRITERIA EFFICIENCY ANALYSIS IN THE COMMERCIAL BANKING SECTOR	Lecturer Dr. Erdal DEMİR
		4	A MULTI-CRITERIA PERFORMANCE ANALYSIS BASED ON PROFITABILITY INDICATORS	Lecturer Dr. Erdal DEMİR
		5	THE IMPACT OF PENSION SYSTEMS ON THE DETERMINANTS OF OLD-AGE POVERTY: THE CASE OF OECD COUNTRIES	Prof. Dr. HATİCE EROL Prof. Dr. Abdullah ÖZDEMİR
		6	A COMPARATIVE ANALYSIS OF MACROECONOMIC VULNERABILITY IN THE FRAGILE FIVE COUNTRIES USING THE MISERY INDEX	Prof. Dr. ABDULLAH ÖZDEMİR ZEHRA ŞAFAKOĞLU
		7	FACTORS AFFECTING SENSORY ANALYSES IN FOODS, FOR PANELISTS	GÜLNUR SAVCI Prof. Dr. MERAL YILMAZ
		8	INTEGRATION OF TRADITIONAL TURKISH DESSERTS INTO CHOCOLATE	Prof. Dr. MERAL YILMAZ Msc. BÜŞRA BÜKE

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Assist. Prof. Dr. CEYHUN BAĞCI,LETİŞİM**	1	THE PRESENTATION OF INFANT DEATHS IN PRIVATE HOSPITALS IN MAINSTREAM MEDIA	Dilanur AKYAZI Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL
		2	DIGITALIZING HUMOR IN THE NEW ECOSYSTEM OF TURKISH MEDIA: THE EXAMPLE OF HASAN KAÇAN'S 'CUKK!'	Nurten DUMAN Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL
		3	ALTERNATIVE MARKETS FOR DOCUMENTARY CINEMA: THE ECONOMICS OF PRODUCTION AND DISTRIBUTION ON ONLINE PLATFORMS	Assist. Prof. Dr. CEYHUN BAĞCI,
		4	ERRORS IN NAME ANONYMIZATION AS AN OBSTACLE TO THE PRESUMPTION OF INNOCENCE IN THE DIGITAL WORLD	Öğr. Gör. Dr. Mustafa GÜNGÖR
		5	THE SUCCESS OF ANTI-CLICKBAIT JOURNALISM IN DIGITAL NEWS MEDIA IN TERMS OF USER ENGAGEMENT	Öğr. Gör. Dr. Mustafa GÜNGÖR
		6	TÜRKİYE İLE İLGİLİ DEZENFORMASYON VE SAHTE HABER ÜZERİNE VOSVIEWER İLE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ	Dr. Öğr. Üyesi Mesut YILMAZ Doç. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU
		7	HABER OKURYAZARLIĞI ÜZERİNE VOSVIEWER İLE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ	Dr. Öğr. Üyesi Mesut YILMAZ Doç. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU
		8	YAPAY ZEKA ÇAĞINDA GAZETECİLİK: AI JOURNALISM EĞİLİMLERİNİN TOPLUMSAL VE MESLEKİ ETKİLERİNE DAİR TREND ANALİZİ	Öğr. Gör. Dr. BAHAR BALCI AYDOĞAN

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Doç. Dr. MELEK GÜLER**	1	ANESTEZİ ve YOĞUN BAKIMDA PREHABİLİTASYONUN ÖNEMİ	Doç. Dr. Pınar AYVAT
		2	YOĞUN BAKIMDA SEPSİS TEDAVİSİNDE KÖK HÜCRE TEDAVİSİNİN YERİ	Doç. Dr. Pınar AYVAT
		3	EVRELEME AMACIYLA 18F-FDG PET/BT YAPILAN MEME KANSERİ HASTALARINDA KEMİK SİNTİGRAFİSİNİN YERİ	Dr. Öğrt. Üyesi, Ahmet Eren ŞEN Dr. Öğrt. Üyesi, Mustafa EROL
		4	TRAVMATİK BEYİN HASARINDA OPTİK SİNİR KILIFI ÇAPI: BİBLİYOMETRİK ANALİZ VE GÜNCEL YAKLAŞIMLAR	Dr. Öğr. Üyesi, Meliha FINDIK
		5	DİYABETİN KOMPLİKASYONLARI VE HEMŞİRELİK BAKIMI	Dr. Öğr. Üyesi İsmail KELEŞ Doç. Dr. Alpaslan-BAYRAKDAR
		6	CİVANPERÇEMİ (ACHİLLEA MİLLEFOLİUM L.) BİLEŞİKLERİNİN YARA İYİLEŞMESİNDE ROL OYNAYAN IARS1 ENZİMİ İLE MOLEKÜLER DOCKİNG VE DİNAMİK İNCELEMESİ	Doç. Dr. Alpaslan-BAYRAKDAR Dr. Öğr. Üyesi İsmail KELEŞ
		7	EKSTRAVAZASYONDA ALOE VERA UYGULAMALARI	Prof.Dr. Mehtap KAVURMACI Araş.Gör. İdris YILDIZ
		8	THE RELATIONSHIP BETWEEN LEG STRENGTH AND DYNAMIC BALANCE PERFORMANCE IN THE LOWER AND UPPER BODY IN ELITE GRECO-ROMAN WRESTLERS	Doç. Dr. MELEK GÜLER Prof. Dr. Selahattin AKPINAR

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. ERDAL YEŞİLBAŞ**	1	İzmir İlinde İnşaat Çalışanlarının İş Sağlığı ve Güvenliği Bilincinin Araştırılması	RABİA ÜNVER Doç.Dr. Ebru Mavioğlu Ayan
		2	İran Ardebil'deki Yün İplik Fabrikasında İş Güvenliği Riskleri Çalışması	Maryam Mohebbi Doç.Dr. Ebru Mavioğlu Ayan
		3	HAVACILIKTA YAPAY ZEKA KULLANIMI İLE İLGİLİ EMNİYET RİSKLERİNİN OLASI ETKİLERİNİN MİNİMİZE EDİLMESİ	Dr. ERDAL YEŞİLBAŞ
		4	RÜZGAR VE GÜNEŞ ENERJİSİ SANTRALLERİNİN PERFORMANS VE MALİYET ANALİZİ: AZERBAYCAN VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Ümid Salimov
		5	The Investigation of Some Oxaziridine and Oxazetidine Derivatives as Corrosion Inhibitor via Density Functional Theory	Res. Asst. Hüseyin NAZLIGÜL Assoc. Prof. Dr. Mehmet Erman MERT Prof. Dr. Başak DOĞRU MERT
		6	Effect of Humidity on PV Module Performance: A High Frequency Measurement Study	Res. Asst. Hüseyin NAZLIGÜL Prof. Dr. Başak DOĞRU MERT Assoc. Prof. Dr. Mehmet Erman MERT

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Prof.Hajar Huseynova**	1	Functional-syntactic features of the sentence in the Azerbaijani language	Prof.Hajar Huseynova
		2	DEVELOPING STUDENTS' DESIGN AND RESEARCH SKILLS THROUGH CREATIVE PROJECTS WITHIN THE SCOPE OF STEAM EDUCATION	FARİZA KULANOVA DANİYAR BAİTUREEV YÜCEL GELİŞLİ DANEBEK POSHAEV
		3	DEYIMLERI ÖĞRETMEK IÇIN OYUN YÖNTEMLERININ ETNOLINGUISTIK OLANAKLARI	D.Zh.Arynbayeva Yücel Gelişli N.S.Halikova
		4	Kazak Dili Öğretiminde Yapay Zekâ Teknolojilerinin Etkililiği	Zh.S.Kuanbayeva Yücel Gelişli N.S.Halikova

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Yuki Nakamura**	1	ADVANCES IN ROBOTIC AUTOMATION FOR INDUSTRIAL MANUFACTURING	Dr. Yuki Nakamura
		2	OPTIMIZATION OF RENEWABLE ENERGY SYSTEMS USING MACHINE LEARNING	Assoc. Prof. Dr. Akiko Yamamoto, Dr. Koji Fujimoto
		3	SUSTAINABLE INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT IN URBAN BANGLADESH	Dr. Md. Raihan Chowdhury, Assis. Prof. Dr. Farzana Akter
		4	APPLICATION OF IoT FOR SMART TRANSPORT SYSTEMS IN BANGLADESH	Farid Hasan, Dr. Nazmul Karim, Wasim Ahmed, Nahid Chowdhury
		5	DESIGN AND ANALYSIS OF WIND TURBINES FOR SUDANESE CLIMATE CONDITIONS	Prof. Dr. Ahmed Elshazly, Mustafa Saeed
		6	SMART WATER MANAGEMENT TECHNOLOGIES FOR ARID REGIONS	Dr. Salma Abdalla, Assoc. Prof. Dr. Mohamed Hassan, Dina Elsayed
		7	DEVELOPMENT OF ENERGY-EFFICIENT BUILDINGS THROUGH THERMAL INSULATION	Assoc. Prof. Dr. Nguyen Van An, Pham Thi Lan
		8	AUTOMATION AND CONTROL SYSTEMS FOR VIETNAMESE MANUFACTURING SECTOR	Dr. Tran Quang Minh, Le Thi Huong, Hoang Van Binh, Assis. Prof. Dr. Pham Duc Hoang
		9	APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CIVIL ENGINEERING DESIGN	Pham Tuan Anh, Hoang Thi Mai Linh, Dr. Nguyen Tuan Kiet

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assoc. Prof. Dr. Hua Chen,**	1	ADVANCES IN NANOMATERIALS FOR ENERGY STORAGE APPLICATIONS	Prof. Dr. Wei Zhang, Dr. Li Ming, Chen Yu
		2	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF BIOCOMPATIBLE POLYMER COMPOSITES	Assoc. Prof. Dr. Hua Chen, Zhang Lei
		3	NANOSTRUCTURED CERAMICS FOR HIGH-TEMPERATURE APPLICATIONS: CHALLENGES AND PROSPECTS	Dr. Saeed Moghaddam, Assis. Prof. Dr. Leyla Hamidi, Reza Farrokhi
		4	MICROSTRUCTURAL ANALYSIS OF METAL ALLOYS UNDER CYCLIC LOADING CONDITIONS	Mehrdad Rouhani, Dr. Fatemeh Ghorbani
		5	MECHANICAL PROPERTIES ENHANCEMENT IN ALBANIAN ALUMINUM ALLOYS	Prof. Dr. Arben Kodra, Dr. Elena Hoxha, Ilir Meta
		6	CORROSION BEHAVIOR AND MITIGATION TECHNIQUES OF STEEL IN MARINE ENVIRONMENTS	Dr. Fatos Dervishi, Kujtim Leka
		7	DEVELOPMENT OF BIODEGRADABLE MATERIALS FOR MEDICAL IMPLANTS	Prof. Dr. Amira El-Sayed, Dr. Karim Hassan
		8	EFFECTS OF HEAT TREATMENT ON TITANIUM ALLOY MICROSTRUCTURE	Assoc. Prof. Dr. Maha Abdallah, Nourhan Adel, Ahmed Fathy

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Prof. Dr. Mona Samir,**	1	APPLICATIONS OF DEEP LEARNING IN MEDICAL IMAGE ANALYSIS	Prof. Dr. Wei Zhang, Li Na
		2	ETHICAL IMPLICATIONS OF AI IN SOCIETY: A CHINESE PERSPECTIVE	Dr. Minghui Chen, Assoc. Prof. Dr. Xiaoling Zhao, Feng Liu
		3	ENHANCING NATURAL LANGUAGE PROCESSING WITH TRANSFER LEARNING TECHNIQUES	Sahar Mohammadi, Dr. Navid Rahimi
		4	AI-DRIVEN PREDICTION MODELS FOR ENVIRONMENTAL MONITORING	Dr. Hamed Shirazi, Assis. Prof. Dr. Mahsa Kiani, Neda Azizi
		5	MACHINE LEARNING APPROACHES TO CYBERSECURITY THREATS DETECTION	Arben Dervishi
		6	INNOVATIONS IN AI FOR AGRICULTURAL OPTIMIZATION	Prof. Dr. Elira Hoxha, Arjan Kola, Dr. Sokol Dobi
		7	DEVELOPING SMART CITY INITIATIVES USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE	Dr. Ahmed Hassan, Assoc. Prof. Dr. Mariam El-Sharif, Tarek Khaled, Sara Abdo
		8	AI IN EDUCATION: PERSONALIZED LEARNING SYSTEMS FOR STUDENTS	Prof. Dr. Mona Samir, Mohamed Fawzy
		9	AUTONOMOUS VEHICLES AND THE FUTURE OF TRANSPORTATION IN EGYPT	Assis. Prof. Dr. Youssef Adel, Rania Sherif, Dr. Mahmoud Fathy

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. Saltanat Kenzhegulova**	1	ECO-FRIENDLY MATERIALS IN SUSTAINABLE INTERIOR DESIGN	Prof. Dr. Chinedu Okeke, Dr. Ifeoma Nwosu, Adaobi Eze
		2	THE IMPACT OF NATURAL VENTILATION ON INDOOR AIR QUALITY IN URBAN BUILDINGS	Ibrahim Musa, Assoc. Prof. Dr. Amina Abdullahi
		3	SMART WATER MANAGEMENT SYSTEMS FOR URBAN ENVIRONMENTS	Alikhan Baimuratov, Assis. Prof. Dr. Dana Zhussupova, Murat Kulmanov, Yasmina Serikova
		4	GREEN INFRASTRUCTURE STRATEGIES IN CITY PLANNING: A CASE STUDY	Dr. Saltanat Kenzhegulova, Jamilya Umirzakova
		5	BIODIVERSITY AND URBAN LANDSCAPE INTEGRATION IN SPAIN	Assoc. Prof. Dr. Marta Sanchez, Dr. Luis Fernandez
		6	ADVANCED WASTE RECOVERY TECHNIQUES IN ENVIRONMENTAL ENGINEERING	Josep Martinez, Clara Gomez, Prof. Dr. Elena Ruiz, Miguel Ortega, Sara Diaz
		7	ENERGY-EFFICIENT HVAC SYSTEMS FOR COMMERCIAL BUILDINGS IN DUBAI	Dr. Saeed Al Mansouri, Assis. Prof. Dr. Fatima Khalid
		8	SUSTAINABLE URBAN WATER RESOURCES MANAGEMENT AND PLANNING	Mohammed Al Falasi, Prof. Dr. Layla Ibrahim, Youssef Nasser, Hana Saeed, Dr. Khalid Ahmed
		9	INNOVATIVE LIGHTING DESIGN FOR HEALTHIER INTERIOR ENVIRONMENTS	Prof. Dr. Mariam Al Kaabi, Hassan Jaber, Salim Al Harthy, Assoc. Prof. Dr. Amal Rashid, Fatima Al Nuaimi, Ali Saeed
		10		

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Assoc. Prof. Dr. Meron Tadesse**	1	SUSTAINABLE URBAN DESIGN STRATEGIES FOR RAPIDLY GROWING CITIES	Prof. Dr. Alemayehu Gebremedhin, Selamawit Tesfaye, Dawit Abebe
		2	TRADITIONAL ETHIOPIAN ARCHITECTURE AND ITS INFLUENCE ON MODERN DESIGN	Assoc. Prof. Dr. Meron Tadesse
		3	INTEGRATING CULTURAL HERITAGE INTO CONTEMPORARY AZERBAIJANI ARCHITECTURE	Dr. Leyla Mammadova, Farid Huseynov, Nigar Safarova
		4	ADVANCES IN DIGITAL TOOLS FOR ARCHITECTURAL DESIGN AND VISUALIZATION	Assis. Prof. Dr. Kamran Aliyev, Dr. Elvin Hasanov
		5	CLIMATE-RESPONSIVE ARCHITECTURE: CASE STUDIES FROM CHILE	Prof. Dr. Pablo Rojas, Maria Sanchez, Jorge Alvarez, Lucía Herrera
		6	URBAN REGENERATION AND COMMUNITY PARTICIPATION IN CHILEAN CITIES	Dr. Sofía Martínez, Assoc. Prof. Dr. Rodrigo Escobar
		7	INNOVATIONS IN ARCHITECTURAL MATERIALS FOR DESERT ENVIRONMENTS	Dr. Fatima Al-Kuwari, Assis. Prof. Dr. Saeed Al-Thani
		8	THE ROLE OF SMART CITIES IN THE FUTURE OF QATARI URBAN PLANNING	Prof. Dr. Ahmed Al-Mulla, Nourah Al-Hajri, Dr. Omar Bin Saeed, Lubna Al-Kuwari, Khalid Al-Sheeb, Aisha Hasan

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assis. Prof. Dr. Hana Wolde,**	1	ADVANCES IN MINIMALLY INVASIVE DENTAL RESTORATIVE TECHNIQUES	Prof. Dr. Mesfin Tadesse, Dr. Amanuel Bekele, Selamawit Girma
		2	THE EFFECTIVENESS OF ORAL HYGIENE EDUCATION ON REDUCING DENTAL CARIES IN CHILDREN	Assis. Prof. Dr. Hana Wolde, Fikre Enyew
		3	3D IMAGING TECHNOLOGIES IN ORTHODONTIC TREATMENT PLANNING	Dr. Elvin Hasanov, Prof. Dr. Leyla Mammadova, Dr. Rashad Aliyev, Kamran Gasimov
		4	IMPACT OF PERIODONTAL DISEASE ON SYSTEMIC HEALTH: A STUDY IN ADULTS	Assoc. Prof. Dr. Aygun Ismayilova, Dr. Farid Huseynov
		5	ASSESSMENT OF TOOTH IMPLANT SURVIVAL RATES IN DIFFERENT AGE GROUPS	Prof. Dr. Carolina Montero, Dr. Pablo Valenzuela
		6	EVALUATION OF THE USE OF LASER THERAPY IN ENDODONTICS	Dr. Sofia Reyes, Assoc. Prof. Dr. Juan Castillo, Andrea Soto, Carlos Lopez
		7	DENTAL ANXIETY MANAGEMENT AMONG PEDIATRIC PATIENTS: STRATEGIES AND OUTCOMES	Dr. Sara Al-Mannai, Prof. Dr. Khaled bin Nasser
		8	NANOMATERIALS IN DENTAL RESTORATION: BIOCOMPATIBILITY AND LONG-TERM PERFORMANCE	Dr. Fatima Al-Thani, Assis. Prof. Dr. Mariam Al-Kuwari, Ahmad Hassan, Layla Al-Suwaidi, Tariq Al-Mohannadi, Dr. Nasser Al-Khalifa

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Öğr. Üyesi, Melek YAĞCI ÖZEN**	1	GELECEĞİN SAĞLIK PROFESYONELLERİNDE MESLEKİ-ÖZYETERLİLİK, ŞEFKAT YETERLİLİĞİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK TUTUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğr. Üyesi, Melek YAĞCI ÖZEN
		2	MANİPÜLASYONUN KARANLIK ÖRGÜTSEL YANSIMASI: HASSAN SABBAH VE ÖRGÜTÜ	Doç. Dr. Suzan URGAN Dr. Sevda YALÇIN
		3	RESHAPING HUMAN RESOURCES IN THE DIGITAL TRANSFORMATION OF INFORMATION CENTERS: A PERSPECTIVE ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE COMPETENCIES	Lecturer ENGİN DAYAN
		4	THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AT ITS CURRENT DEVELOPMENT LEVEL ON USER EXPERIENCES IN DIGITAL INFORMATION CENTERS: AN EVALUATION AND MODEL PROPOSAL	Lecturer ENGİN DAYAN
		5	İK ÇALIŞANLARININ DİJİTAL YETKİNLİK DÜZEYİNİN YAPAY ZEKA ALGISI VE TEKNOLOJİK GELİŞİM HIZI KAYGISI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Arif AKDEMİR

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assist. Prof. Dr. Mahire ASLAN**	1	PLATO'S DIALECTICAL METHOD: FROM THE SOPHIST AND STATE DIALOGUE TO CONTEMPORARY DEBATES	Dr. Yağmur YILDIRIM
		2	2024 PHILOSOPHY LESSON TEACHING PROGRAMME LOGIC- BASED ACTIVITY SUGGESTION FOR THE LAW AND PHILOSOPHY UNIT: CONTRACT CITY	Master's Student, Sudem Demir Prof. Dr. Ekrem Ziya Duman
		3	2024 FELSEFE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI KAPSAMINDA AHLAK FELSEFESİNİN PSİKOLOJİK TEMELLERE DAYALI ÖĞRETİMİ: VİCDANIN AYNASI ADLI ETKİNLİĞİ ÖRNEĞİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Beyza Nilüfer Boran Prof.Dr., Ekrem Ziya Duman
		4	SCHOOL MANAGEMENT ACCOUNTABILITY	Assist. Prof. Dr. Mahire ASLAN
		5	ANALYSIS OF TEACHERS' PERCEPTIONS OF ORGANIZATIONAL IDENTIFICATION IN TERMS OF DEMOGRAPHIC VARIABLES	Assist. Prof. Dr. Mahire ASLAN
		6	OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE SINIF KURALLARI: NİTEL BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Nur AYDIN KILIÇ Dr. Öğr. Üyesi Aslı BALCI

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Doç. Dr. Mustafa TAYTAK**	1	YENİ MEDYA DÜZENİNDE LEKELENMEME HAKKI	Prof. Dr. Fatih KIRIŞIK Arş. Gör. Zeynep Kübra KAHRAMAN
		2	YIKICI LİDERLİK DAVRANIŞI İLE ÇALIŞANLARIN PSİKOLOJİK SÖZLEŞME DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİ VE HUKUKSAL SONUÇLAR: ÖZEL SEKTÖR ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Ahmet Ural ELİBOL
		3	ARTIFICIAL INTELLIGENCE–BASED JUDICIAL DECISION SUPPORT SYSTEMS AND THE RIGHT TO A FAIR TRIAL	Dr. Lecturer Betül ÇATAL
		4	THE USE of ARTIFICIAL INTELLIGENCE in AUTONOMOUS WEAPON SYSTEMS and the APPLICATION of the PROHIBITION of the USE of FORCE: AN INTERNATIONAL LEGAL ANALYSIS	Dr. Lecturer Betül ÇATAL
		5	CYBER WEAPONS and THEIR LEGAL NATURE	Dr. Lecturer Betül ÇATAL
		6	NEW YORK SÖZLEŞMESİ UYARINCA İPTAL EDİLMİŞ ve İCRASI GERİYE BIRAKILMIŞ HAKEM KARARLARININ TENFİZİ	Necla ÖZTÜRK Güven YARAR
		7	MİLLETLERARASI SÖZLEŞMELER KAPSAMINDA ÇOCUKLA KİŞİSEL İLİŞKİ KURULMASI HAKKI	Necla ÖZTÜRK Güven YARAR
		8	GELİR VERGİSİ KANUNU KAPSAMINDA ENGELLİ BİREYLERE SAĞLANAN AVANTAJLAR	Doç. Dr. Mustafa TAYTAK
		9	ELEKTRONİK PARA, DİJİTAL PARA, KRİPTO PARA AYRIMI VE TİCARET HUKUKUNDAKİ SONUÇLARI	Dr. Öğr. Üyesi Emel TEKTEN
		10	GREENWASHİNG'İN TİCARET HUKUKUNDAKİ YERİ VE HAKSIZ REKABET BOYUTU	Dr. Öğr. Üyesi Emel TEKTEN
		11		

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Prof. Dr. AYNUR DEMİR**	1	SOCIAL MUNICIPALISM PRACTICES IN TÜRKİYE: THE CASE OF AĞRI MUNICIPALITY	MA Student, NECLA KAYA
		2	INTELLİGENCE AND ETHİCS: ETHİCAL RİSK MANAGEMENT İN PUBLİC POLİCY	Yüksek Lisans Öğrencisi, Betül Gülçin ÇELİK
		3	SURİYE İÇ SAVAŞI İLE BAŞLAYAN GÖÇ HAREKETLİLİĞİ'NİN TÜRKİYE KAMU UYGULAMALARINA ETKİLERİ	Osman Samet DOĞDU
		4	İKLİM VATANDAŞLIĞI KAVRAMININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Yüksek Lisans Öğrencisi HANİFE AYDOĞAN Prof. Dr. AYNUR DEMİR
		5	DEVELOPMENT OF THE "VICARIOUS ANXIETY" SCALE RELATED TO DIGITAL AND SOCIAL MEDIA: THEORETICAL FOUNDATIONS AND SCALE DESIGN PROCESS	Doç. Dr. Celil ÜNAL

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Öğretim Üyesi HATİCE ER**	1	DERİ ÜRÜNLERİNİN KALİTESİNİ ETKİLEYEN GENETİK FAKTÖRLER: KAPSAMLI BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ	Dr. Öğretim Üyesi HATİCE ER Öğr. Gör. ERTAN EROL
		2	HAYVANSAL DERİ KALİTESİNDE PRE-SLAUGHTER (KESİM ÖNCESİ) FAKTÖRLER: BESLENME VE YETİŞTİRİCİLİK KOŞULLARININ ROLÜ	Öğr. Gör. ERTAN EROL Dr. Öğr. Üyesi HATİCE ER
		3	FARKLI BİTKİSEL BOYARMADDELERLE ŞAP MORDANI KULLANILARAK DOĞAL BOYANAN PAMUKLU KUMAŞLARIN KOLORİMETRİK ANALİZİ	Dr.Öğr.Üyesi, Kemal Şahin TUNÇEL
		4	SECTOR-SPECIFIC CYBERSECURITY MATURITY ASSESSMENT FOR ELECTRIC POWER PLANTS: INTEGRATING IEC 62443, NIST SP 800-82 AND EPDK CONTROLS	Akın AYTEKİN Prof.Dr. Aysun COŞKUN
		5	CYBERATTACK PATTERNS AGAINST ELECTRIC POWER PLANTS: INSIGHTS FROM STUXNET, INDUSTROYER, BLACKENERGY AND SHAMOON	Akın AYTEKİN Prof.Dr. Aysun COŞKUN
		6	CNN VE VİSİON TRANSFORMER TABANLI YABANİ OT SINIFLANDIRMA YAKLAŞIMLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	Ahmed Yaseen Bishree AL-ANI Prof. Dr. Sabir RÜSTEMLİ
		7	HASSAS TARIMDA YABANİ OT TÜRLERİNİN BİLGİSAYAR DESTEKLİ SİSTEMLE SINIFLANDIRILMASI	Ahmed Yaseen Bishree AL-ANI Prof. Dr. Sabir RÜSTEMLİ

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Prof. Dr. BAŞAK HANEDAN**	1	TREATMENT OF HISTOPHILUS SOMNI INFECTION IN CATTLE	Prof. Dr. ALİ BİLGİLİ Prof. Dr. BAŞAK HANEDAN
		2	POLYGAMY IN ANIMALS: EVOLUTIONARY BENEFITS AND ADAPTIVE STRATEGIES	Assoc. Prof. Dr. Fikret SARI
		3	BY-CATCHES FROM FISHERIES AS A SUSTAINABLE SOURCE OF HIGH- VALUE COMPOUNDS	Prof. Dr. Yeşim ÖZOĞUL MSc., Nermin DELİÇAY Prof. Dr. Fatih ÖZOĞUL
		4	THE IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON FISH SAFETY AND QUALITY	MSc., Nermin DELİÇAY Prof. Dr. Yeşim ÖZOĞUL Prof. Dr. Fatih ÖZOĞUL
		5	COMPARATIVE GENOMICS AND EXPECTED VIRULENCE FACTORS OF PHOTOBACTERIUM DAMSELAE SUBSP. DAMSELAE AND PHOTOBACTERIUM DAMSELAE SUBSP. PISCICIDA	Asst. Prof. Dr. SALIH KUMRU

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Doç. Dr. GONCA DÜZKALE SÖZBİR**	1	INVESTIGATING FARMERS' ATTITUDES TOWARDS COCOA PRODUCTION IN FORESTED AREAS IN NIGERIA	Quadri Fikayo Abdulyekeen Cihat Günden
		2	BETALAINS APPLICATION IN THE FOOD INDUSTRY	Dr. Öğr. Üyesi Serdar UĞURLU
		3	DRYING FOODS WITH INFRARED RADIATION	Dr. Öğr. Üyesi Serdar UĞURLU Prof. Dr. Emre BAKKALBAŞI
		4	TÜRKİYE'DEKİ BOVIDEA FAMİLYASI TÜRLERİNİN MORFOLOJİK OLARAK FARKLARI	Yasin ÜNAL Mevlüt ZENBİLCİ Halis Mümin YILMAZ Hediye PEKTOPAL Zeynep Sude ÜSTÜNDAĞ
		5	TÜRKİYE'NİN BİYOÇEŞİTLİLİĞİ, TARİHİ VE KÜLTÜRÜ AÇISINDAN ÖNEMLİ YABAN HAYVANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Yasin Ünal Mevlüt ZENBİLCİ Halis Mümin YILMAZ
		6	EFFECT OF THE IMPROVEMENT PROCESS ON SOME PHYSICAL PROPERTIES OF BEECH AND ALDER WOOD	Doç. Dr. GONCA DÜZKALE SÖZBİR Prof. Dr. İBRAHİM BEKTAŞ
		7	EFFECT OF TREATMENTS APPLIED TO DIFFERENT SOFTWOOD SPECIES ON WOOD MASS LOSS	Doç. Dr. GONCA DÜZKALE SÖZBİR Prof. Dr. İBRAHİM BEKTAŞ

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assoc. Prof. Dr. Yusuf Abdullahi**	1	PROTEIN STRUCTURE AND FUNCTIONALITY IN CELLULAR METABOLISM	Prof. Dr. Samuel Adeyemi, Dr. Fatima Ndlovu, Chinedu Okafor
		2	ENZYME KINETICS AND INHIBITION IN PHARMACEUTICAL BIOCHEMISTRY	Amina Jalloh, Assoc. Prof. Dr. Michael Osei
		3	METABOLIC PATHWAYS AND THEIR REGULATION UNDER OXIDATIVE STRESS	Dr. Saif Al-Busaidi, Assis. Prof. Dr. Mariam Al-Maawali, Khalid Al-Harthy
		4	BIOCHEMICAL MARKERS FOR EARLY DETECTION OF LIVER DISEASES	Dr. Amal Al-Farsi, Hussain Al-Habsi
		5	MOLECULAR MECHANISMS OF DNA REPAIR IN HUMAN CELLS	Prof. Dr. Ivan Smirnov, Dr. Elena Petrova, Dmitry Volkov, Olga Kuznetsova
		6	FUNCTIONAL ANALYSIS OF MITOCHONDRIAL PROTEINS IN ENERGY PRODUCTION	Assoc. Prof. Dr. Tatiana Ivanova, Sergey Alexandrov
		7	NOVEL BIOSENSORS FOR DETECTION OF METABOLIC DISORDERS	Prof. Dr. Olufemi Adekunle, Dr. Ifeoma Okeke, Assis Prof. Dr. Chika Nwosu, Emeka Eze
		8	ROLE OF LIPID METABOLISM IN CARDIOVASCULAR DISEASES	Assoc. Prof. Dr. Yusuf Abdullahi
		9	ENZYMATIC PROCESSES INVOLVED IN CELLULAR SIGNAL TRANSDUCTION	Prof. Dr. Ngozi Umeh, Chukwuemeka Nwafor, Dr. Olaitan Sanni, Assis Prof. Dr. Kehinde Ajayi, Adaobi Okoro

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Dmitry Morozov,**	1	GENETIC DIVERSITY AND CONSERVATION STRATEGIES IN AFRICAN WILDLIFE	Prof. Dr. Thabo Nkosi, Dr. Aisha Bello
		2	IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON AFRICAN ECOSYSTEMS AND BIODIVERSITY	Dr. Kwame Mensah, Assoc. Prof. Dr. Zuri Amara, Fatima Diallo
		3	MOLECULAR MECHANISMS OF CELLULAR RESPONSES TO OXIDATIVE STRESS	Dr. Sara Mohammadi, Assis. Prof. Dr. Reza Pahlavan
		4	ROLE OF MICROBIAL COMMUNITIES IN SOIL FERTILITY IN IRANIAN AGRICULTURE	Prof. Dr. Ali Hosseini, Dr. Mina Shadpour
		5	NEUROBIOLOGY OF LEARNING AND MEMORY IN MAMMALIAN BRAINS	Assoc. Prof. Dr. Olga Ivanova, Evgeny Sokolov Prof. Dr. Ekaterina Smirnova
		6	ADVANCEMENTS IN GENE EDITING TECHNOLOGIES AND THEIR APPLICATIONS	Dr. Dmitry Morozov,
		7	PLANT ADAPTATION MECHANISMS TO DROUGHT STRESS IN MEDITERRANEAN ENVIRONMENTS	Prof. Dr. Claire Fontaine, Dr. Julien Moreau
		8	CELLULAR SIGNALING PATHWAYS IN CANCER DEVELOPMENT AND THERAPY	Assoc. Prof. Dr. Camille Lefevre, Dr. Sophie Martin, Assis. Prof. Dr. Alain Dubois

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Prof. Dr. Habibullah Azimi**	1	ADVANCES IN LOW-POWER CONSUMPTION CIRCUIT DESIGN FOR MOBILE DEVICES	*Dr. Somchai Phanthavong, Dr. Bounleuth Vongsavanh*
		2	INTEGRATION OF IoT TECHNOLOGIES IN SMART HOME ELECTRONICS	Assoc. Prof. Dr. Khamla Souvannavong, Phoutthasone Khampheng
		3	DESIGN AND SIMULATION OF HIGH-FREQUENCY RF CIRCUITS FOR COMMUNICATION SYSTEMS	Dr. Ahmed El-Sayed, Assoc. Prof. Dr. Mona Abdelrahman
		4	APPLICATIONS OF FLEXIBLE ELECTRONICS IN WEARABLE MEDICAL DEVICES	Sara Khalil, Dr. Mahmoud Hassan Dr. Ziauddin Noorzada Ahmad Shan
		5	ENERGY HARVESTING TECHNIQUES FOR REMOTE ELECTRONIC SENSORS	Prof. Dr. Habibullah Azimi,
		6	IMPACT OF EMBEDDED SYSTEMS IN AUTONOMOUS VEHICLES	Assis. Prof. Dr. Farid Ahmadzai,
		7	DEVELOPMENT OF SEMICONDUCTOR MATERIALS FOR NEXT-GENERATION ELECTRONIC COMPONENTS	Prof. Dr. Aida Tursunova, Dr. Ermek Bakytov
		8	ANALYSIS OF SIGNAL PROCESSING ALGORITHMS FOR NOISE REDUCTION IN ELECTRONICS	Assis. Prof. Dr. Marat Sadykov, Altynai Askarova
		9	INNOVATIONS IN MICROELECTROMECHANICAL SYSTEMS (MEMS) FOR INDUSTRIAL APPLICATIONS	Dr. Bakytbek Nurmatov, Prof. Dr. Gulmira Akmatova, Elmira Zholdoshova

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Carlos Ramirez,**	1	ADVANCES IN ORGANIC SYNTHESIS METHODS FOR PHARMACEUTICAL APPLICATIONS	Prof. Dr. Maria Lopez, Dr. Juan Perez
		2	CATALYTIC PROCESSES IN GREEN CHEMISTRY FOR SUSTAINABLE PRODUCTION	Assoc. Prof. Dr. Carlos Ramirez, Dr. Ana Suarez
		3	STUDY OF NANOPARTICLE BEHAVIOR IN CHEMICAL REACTIONS	Dr. Erion Hoxha, Assis. Prof. Dr. Lira Dervishi
		4	SPECTROSCOPIC ANALYSIS OF TRANSITION METAL COMPLEXES	Albana Kola, Dr. Gentian Pasha Dr. Reza Farhadi Dr. Navid Ghasemi
		5	DESIGN AND SYNTHESIS OF NOVEL ANTIMICROBIAL AGENTS	Prof. Dr. Sara Mohammadi,
		6	APPLICATIONS OF POLYMER CHEMISTRY IN DRUG DELIVERY SYSTEMS	Assoc. Prof. Dr. Leila Ahmadi
		7	PHOTOCATALYTIC DEGRADATION OF ORGANIC POLLUTANTS USING NANOMATERIALS	Prof. Dr. Ahmed El-Sayed, Dr. Mona Abdel-Rahman
		8	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF BIODEGRADABLE POLYMERS	Assis. Prof. Dr. Youssef Hassan, Dr. Fatma Salah
		9	ELECTROCHEMICAL STUDIES ON ENERGY STORAGE MATERIALS	Dr. Omar Khalil, Prof. Dr. Samir Youssef, Ayman Mansour

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Elena Popescu, Assis. Prof. Dr. Mihai Ionescu**	1	ADVANCES IN DIAGNOSTIC TECHNIQUES FOR CANINE INFECTIOUS DISEASES	Prof. Dr. Ayesha Malik, Dr. Imran Qureshi, Saad Khan
		2	THE IMPACT OF NUTRITION ON LIVESTOCK HEALTH AND PRODUCTIVITY	Assoc. Prof. Dr. Faisal Ahmed, Dr. Maria Khan
		3	EPIDEMIOLOGICAL SURVEY OF AVIAN INFLUENZA IN ROMANIAN POULTRY FARMS	Dr. Elena Popescu, Assis. Prof. Dr. Mihai Ionescu
		4	DEVELOPMENT OF VACCINES FOR BOVINE PARASITIC INFECTIONS	Alexandru Vasilescu, Dr. Ioana Petrescu
		5	EFFECT OF ANTIMICROBIAL RESISTANCE ON VETERINARY TREATMENTS IN IRAN	Prof. Dr. Sara Mohammadi, Dr. Hamid Rezaei
		6	ASSESSMENT OF PARASITIC DISEASE CONTROL STRATEGIES IN SMALL RUMINANTS	Dr. Leila Ghorbani, Assoc. Prof. Dr. Ali Hosseini
		7	PREVALENCE AND MANAGEMENT OF ZOONOTIC DISEASES IN EGYPTIAN LIVESTOCK	Dr. Mohamed El-Sayed, Prof. Dr. Hanan Ibrahim
		8	THE ROLE OF GENETIC SELECTION IN IMPROVING DAIRY CATTLE HEALTH	Assis. Prof. Dr. Ahmed Hassan, Sara Mostafa, Dr. Youssef Kamal
		9	IMPACT OF ENVIRONMENTAL TOXINS ON DOMESTIC ANIMAL HEALTH	Prof. Dr. Fatma Ahmed, Dr. Tarek Abdelrahman, Mariam El-Shazly

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assoc. Prof. Dr. Priya Kiran**	1	RECENT ADVANCES IN NANOPARTICLE-BASED DRUG DELIVERY SYSTEMS	Prof. Dr. Ayanbek Yermekov, Dr. Zhanar Ospanova, Assoc. Prof. Dr. Karina Bektayeva
		2	THE ROLE OF PHARMACOGNOSY IN THE DISCOVERY OF NEW THERAPEUTIC AGENTS	Dr. Alibek Sadykov, Assis. Prof. Dr. Saule Zhetpisbayeva
		3	EVALUATION OF ANTIBIOTIC RESISTANCE PATTERNS IN BACTERIAL INFECTIONS	Assoc. Prof. Dr. Maryam Hosseini, Dr. Nima Eslami
		4	APPLICATION OF COMPUTER-AIDED DRUG DESIGN IN NEW DRUG DEVELOPMENT	Prof. Dr. Zahra Moghimi, Dr. Ali Rezaei, Leila Fathi
		5	SCREENING OF HERBAL EXTRACTS FOR ANTI-INFLAMMATORY PROPERTIES	Prof. Dr. Anjali Singh, Dr. Rohit Sharma
		6	FORMULATION AND STABILITY STUDIES OF ORAL SUSTAINED RELEASE DRUGS	Assoc. Prof. Dr. Priya Kiran
		7	PHARMACOKINETIC EVALUATION OF NOVEL ANTICANCER COMPOUNDS	Prof. Dr. Baikuntha Kumar, Assis. Prof. Dr. Tenzing Dorjee
		8	ASSESSMENT OF DRUG-DRUG INTERACTIONS IN POLYPHARMACY PATIENTS	Dr. Nima Tsereteli, Dr. Maka Gelashvili
		9	DEVELOPMENT OF TARGETED THERAPEUTICS USING BIOTECHNOLOGICAL APPROACHES	Assis. Prof. Dr. Natia Vakhtangashvili, Prof. Dr. Giorgi Bakradze, Dr. Tamuna Japaridze

SELCUK 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 12 - 14, 2025 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Assoc. Prof. Dr. Farid Benali**	1	HEALTH IMPACTS OF URBAN POLLUTION ON RESPIRATORY DISEASE PREVALENCE	Prof. Dr. Leyla Huseynova, Dr. Elvin Aliyev, Nigar Mammadova
		2	NUTRITIONAL INTERVENTIONS TO REDUCE CHILDHOOD MALNUTRITION IN RURAL AREAS	Assoc. Prof. Dr. Kamal Hasanov, Dr. Aysel Ibrahimova, Farid Gurbanov
		3	ADVANCES IN CARDIOVASCULAR DISEASE MANAGEMENT THROUGH TELEMEDICINE	Dr. Sara Mohammadi, Assoc. Prof. Dr. Reza Jafari
		4	EFFECTS OF PHYSICAL ACTIVITY ON MENTAL HEALTH AMONG UNIVERSITY STUDENTS	Dr. Mina Hosseini, Assis. Prof. Dr. Ali Rezaei, Fatemeh Karimi
		5	PREVALENCE AND CONTROL OF DIABETES MELLITUS IN ALGERIAN POPULATIONS	Prof. Dr. Zahra Bendaoud, Yassine Amrani
		6	ROLE OF VACCINATION CAMPAIGNS IN PREVENTING INFECTIOUS DISEASE OUTBREAKS	Dr. Samir Boukhari, Samia Haddad, Assoc. Prof. Dr. Farid Benali
		7	CHALLENGES IN IMPLEMENTING PRIMARY HEALTHCARE SYSTEMS IN GEORGIA	Assoc. Prof. Dr. Nino Chikhradze, Dr. Irakli Gelashvili, Lali Beridze
		8	MENTAL HEALTH AWARENESS AND STIGMA REDUCTION STRATEGIES	Dr. Tamar Kvernadze Assis. Prof. Dr. Levan Tsiklauri

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Contents

ATIK YÖNETİMİ TEMASI BAĞLAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE DÖNGÜSEL EKONOMİ 1

SEKTÖRLERE GÖRE YILLIK ORTALAMA ESAS İŞ GELİRLERİNİN ENFLASYON KARŞISINDAKİ DURUMU 16

SAVUNMA SANAYİ HİSSELERİ VE DÖVİZ KURU İLİŞKİSİ: ASELSAN, KAREL, OTOKAR FİRMALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME 27

KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK, POLİTİK VE SOSYAL BOYUTLARININ TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 44

TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME, İTHALAT BİRİM DEĞER ENDEKSİ VE REEL DÖVİZ KURU İLİŞKİSİ..... 55

FİNANSAL GELİŞME VE ENERJİ TÜKETİMİ İLİŞKİSİ: EKONOMETRİK BİR İNCELEME 67

YÖRESEL RESTORAN DENEYİMİNİN YEMEK YEME ALIŞKANLIKLARI ÜZERİNE ETKİSİ 77

Gastronomi Eğitimi Alan Öğrencilerin Fenilketonüri Hastalığına Yönelik Bilgi Düzeylerinin ve Tutumlarının Belirlenmesi 98

ÇEVRİMİÇİ KULLANICI YORUMLARI ÜZERİNDEN UZUNGÖL'E YÖNELİK ZİYARETÇİ DENEYİMLERİ 124

NÖROGASTRONOMİ BAĞLAMINDA LEZZET ALGISININ DEĞERLENDİRİLMESİ 132

YAPAY ZEKADAN KORKMALI MIYIM? ÖĞRENCİLERİN YAPAY ZEKÂ TUTUMLARININ İNCELENMESİ 140

DESTİNASYONLARIN İNOVASYON YÖNLÜLÜĞÜNÜN TURİZM GELİŞİMİNE ETKİSİ: YATAY KESİT ANALİZİ 156

MİSTİK DENEYİM VE KÜLTÜREL ALGI: MEVLÂNA MÜZESİ DENEYİMİNE YÖNELİK ZİYARETÇİ YORUMLARININ ANALİZİ 171

HEYDƏR ƏLİYEVİN SİYASİ İRSİ VƏ MÜASİR AZƏRBAYCAN DÖVLƏTÇİLİYİNİN FORMALAŞMASINDA ROLU 183

AZƏRBAYCAN DILINDƏ CÜMLƏNIN FUNKSIONAL-SINTAKTIK XÜSUSIYYƏTLƏRI 189

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ: AB İLERLEME RAPORLARI VE ULUSAL POLİTİKALARIN ANALİZİ* 196

THE POLITICAL ECONOMY OF US ENERGY SECURITY DURING THE TRUMP ERA AND ITS IMPACT ON THE GLOBAL BALANCE OF POWER 205

DİJİTAL LEVİATHAN'A KARŞI BİR KALKAN OLARAK ADALET: ALGORİTMİK ÖNYARGILAR VE RAWLS'UN 'CEHALET ÖRTÜSÜ 216

TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞINDA DEVLET ALGISI: "KUTSAL OTORİTE" İLE "BÜROKRATİK VESAYET" 230

MODA MARKALARINDA TASARIMIN ESTETİK, İŞLEVSEL VE SEMBOLİK ÖZELLİKLERİNİN AŞK MARKASI OLUŞUMUNA KATKISI..... 245

DİJİTAL SANAT: ALGORİTMALARLA DÖNÜŞEN YARATICILIK 258

YAPAY ZEKA VE ROBOTLARLA HEYKEL ÜRETİMİ ÜZERİNE GÜNCEL BİR İNCELEME 271

ÇAĞDAŞ TÜRK RESİM SANATINDA "TAŞLAR" KONUSUNU ODAĞINA ALAN ÖZGÜN BİR SANATÇI: SELDA MANT MENAY 285

SANATÇI ENGİN GÜNEY'İN ESERLERİNDE DOKU VE BOYUT BİLEŞENİ..... 294

KOZMİK ALEGORİ BAĞLAMINDA EROL AKYAVAŞ VE TÜRK RESMİNDE METAFİZİK İMGELEM 302

KÜTAHYA ÇİNİCİLİĞİNİN TARİHSEL SÜREKLİLİĞİ VE GÜNÜMÜZDEKİ YERİ..... 317

SANATIN EKOLOJİYLE BULUŞMASI: EKOLOJİK SANAT 329

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

POPÜLER KÜLTÜR VE SANAT İLİŞKİSİ: DÖNÜŞÜM, ETKİLEŞİM VE ELEŞTİREL PERSPEKTİFLER 343

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE YAŞLI NÜFUSUN SAĞLIK HİZMETLERİ ERİŞİMİNİN LİTERATÜR TEMELLİ DEĞERLENDİRİLMESİ 365

DİJİTAL ORTAMDA ÇOCUK OLMAK: DİJİTAL İSTİSMAR VE SOSYAL HİZMET MÜDAHALELERİ 373

ALGORİTMALARIN GÖLGESİNDE YAŞAM: YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA EVRENSEL TEMEL GELİR VE SOSYAL HİZMETİN YENİ ROLÜ 385

GRAND KARTAL OTELİ YANGININDA YANGIN GÜVENLİĞİ İHLALLERİ, EĞİTİM EKSİKLİKLERİ VE YAPISAL RİSKLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ 395

TÜRKİYE'DE İTFAİYE HİZMETLERİNİN ÖRGÜTLENMESİ: BELEDİYE VE BÜYÜKŞEHİR MODELLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ VE YAPISAL SORUNLAR 402

TÜRKİYE – KATAR İLİŞKİLERİNE DAİR BİR İNCELEME 411

SÜREKLİ DENETİM VE SÜREKLİ İZLEME 420

GREENWASHING VE MUHASEBE: SAYILARIN ARDINDAKİ YEŞİL PERDE 433

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ÇERÇEVESİNDE KÜRESEL DÜNYA'DA ADİL TİCARETİ ANLAMAK 443

MARKA ÖZGÜNLÜĞÜ KONUSUNDA YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ANALİZİ 454

GLOBAL OTOMOTİV MARKALARININ (TESLA, TOYOTA, VOLKSWAGEN) ÇEVRİM İÇİ SATIŞ STRATEJİLERİNİN TÜKETİCİ TERCİHLERİNE ETKİSİ 468

BIST SİGORTA ŞİRKETLERİNDE FİNANSAL PERFORMANS ANALİZİ: LOPCOW VE COCOSO YAKLAŞIMI .. 485

DEVLET ÜNİVERSİTELERİNİN MESLEK YÜKSEKOKULLARI BÜNYESİNDE YER ALAN MUHASEBE VE VERGİ UYGULAMALARI PROGRAMLARININ ÖĞRETİM PLANLARININ ANALİZ EDİLEREK SEKTÖREL UYUMLARININ TÜRMOB STAJA GİRİŞ SINAVI ARACILIĞIYLA ÖLÇÜLMESİ 500

VERGİ MAHKEMELERİNİN VERGİ KANUNLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ANAYASA MAHKEMESİNİN İPTAL KARARI ÜZERİNE TBMM'NİN REFLEKSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 510

SPOR KULÜPLERİNDE HİZMETKÂR LİDERLİK: KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME 517

SPOR YÖNETİMİNDE LİDERLİK YAKLAŞIMLARI: TÜRKİYE'DE LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNE BİR İNCELEME 523

FİZİKSEL OKURYAZARLIK VE MENTAL SAĞLIK ARAŞTIRMALARININ BİBLİYOMETRİK HARİTALANMASI: WEB OF SCİENCE TABANLI VOSVİEWER ANALİZİ (2014–2025) 532

FİZİKSEL OKURYAZARLIK VE FİZİKSEL AKTİVİTE ARAŞTIRMALARININ BİBLİYOMETRİK HARİTALANMASI: WEB OF SCİENCE TABANLI VOSVİEWER ANALİZİ (2014–2025) 542

FİZİKSEL AKTİVİTEYE İLİŞKİN ÖLÇME ARAÇLARININ SİSTEMATİK DERLENMESİ (2005–2025) 552

EĞİTİM ve SPOR BİLİMLERİNDE ETİK ve AHLAK TEMELLİ ÖLÇEKLERİN SİSTEMATİK İNCELENMESİ 566

DİJİTAL DETOX VE YEŞİL EGZERSİZ KAPSAMINDA DOĞA TEMELLİ SPOR AKTİVİTELERİ 579

METAVERSE TEMELLİ SPOR EĞİTİMİ 590

MYTHOLOGICAL INTERTEXTUALITY AS A TOOL FOR TEACHING CRITICAL THINKING SKILLS IN ELT: A PEDAGOGICAL APPROACH WITH CLASSROOM APPLICATIONS 602

ERDEM BAYAZIT'IN *GELECEK ZAMAN RİSALESİ*'NDE TEMA 609

NECATİ CUMALI'NIN ŞİİRLERİNDE TEŞBİH (BENZETME) SANATININ ARAŞTIRILMASI 620

FAZIL HÜSNÜ DAĞLARCA'NIN ŞİİRLERİNDE HALK BİLİMİ UNSURLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME 631

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

MEVLÂNÂ'NIN *MESNEVÎ*'SİNDE VE TOLSTOY'UN *SAVAŞ VE BARIŞ*'INDA HEKİMLİK ELEŞTİRİSİ ÜZERİNE MUKAYESELİ BİR OKUMA 642

MEVLANA MÜZESİNDE MUHAFAZA EDİLEN TÜRKÇE SATIR ALTI KUR'AN TERCÜMELERİ ÜZERİNE 651

YENİ İSTANBUL B1 DERS KİTABINDAKİ OKUMA METİNLERİNİN BLOOM'UN YENİLENMİŞ TAKSONOMİSİ İLE İNCELENMESİNE YÖNELİK BİR İNCELEME 666

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE OKUMA BECERİSİ: BLOOM'UN YENİLENMİŞ TAKSONOMİSİ İLE BİR ANALİZ 675

TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ 5. SINIF GEOMETRİ ÖĞRENME ÇIKTILARINA BAĞLI OLARAK ÖĞRENCİLERİN GEOMETRİK DÜŞÜNME DÜZEYLERİNİN GELİŞİMİ 682

ERKEN OKULA BAŞLAMA SÜRECİNE İLİŞKİN VELİ GÖRÜŞLERİ 693

EXAMINING THE TRANSFER LEVELS OF THE TEXTS IN THE 5TH GRADE TURKISH COURSEBOOK UNDER THE THEME "GETTING TO KNOW ATATÜRK" IN TERMS OF RELATIONSHIPS BETWEEN SKILLS..... 708

AN ANALYSIS OF THE TEXTS ON THE THEME OF GETTING TO KNOW ATATÜRK IN THE 5TH GRADE TURKISH COURSE BOOK IN TERMS OF LITERACY SKILLS IN THE 2024 TURKISH COURSE CURRICULUM 722

TÜRK YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ İÇİN BİR SOSYAL MODEL ÖNERİSİ: BİLİM BAKANLIĞI 736

YENİ MEDYA DÜZENİNDE LEKELENMEME HAKKI 751

YALIN YÖNETİM AÇISINDAN HİZMET SEKTÖRÜNDE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ..... 778

YALIN YÖNETİM UYGULAYAN OKULLARDA YÖNETİCİLERİN TUTUM VE DAVRANIŞLARININ ÖĞRETMEN MOTİVASYONUNA ETKİSİ 795

CAM UÇURUM KONUSUNDA YAPILMIŞ MAKALELERİN YERLİ VE YABANCI VERİ TABANI AYRIMINDA İNCELENMESİ: 2024-2025 DÖNEMİ 814

KREDİ KARTI ALTERNATİFLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK HİBRİT BİR KARAR VERME MODELİ 823

HAYAT SİGORTASI POLİÇELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ İÇİN FULLEX VE SAW YÖNTEMLERİNE DAYALI YENİ BİR ENTEGRE KARAR DESTEK YAKLAŞIMI 836

BANI DÜNYASINDA DUYGUSAL ZEKÂ ile DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER ARASINDAKİ İLİŞKİ: PROFESYONEL KOÇLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 850

HAVAYOLLARINDAKİ YEŞİL PAZARLAMA UYGULAMALARININ TÜKETİCİLERİN MEMNUNİYET VE SADAKATİNE ETKİSİ 871

THE MEDIATING ROLE OF JOB SATISFACTION IN THE EFFECT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON ORGANIZATIONAL AGILITY: AN EMPIRICAL ASSESSMENT IN THE TURKISH FINANCIAL SECTOR..... 886

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN ÖRGÜTSEL ÇEVİKLİĞE ETKİSİNDE İŞ TATMİNİ ARACILIK ROLÜ: TÜRKİYE FİNANS SEKTÖRÜNDE AMPİRİK BİR DEĞERLENDİRME..... 901

AN AUGMENTED REALITY–DRIVEN IMMERSIVE LEARNING FRAMEWORK FOR IMPROVING ABSTRACT CONCEPT COMPREHENSION AND VISUAL ATTENTION IN ISLAMIC RELIGIOUS EDUCATION..... 915

COACHING-BASED ACADEMIC SUPERVISION TO ENHANCE TEACHER PERFORMANCE AND STUDENT ACHIEVEMENT IN PUBLIC ELEMENTARY SCHOOLS: A SYSTEMATIC REVIEW 923

SMART TOILET: AN AUTOMATIC REMINDER SYSTEM TO CULTIVATE PROPER TOILET ETIQUETTE IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS..... 928

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

HOW DOES BREAKFAST CONSUMPTION IMPACT ACADEMIC TEST SCORES AND ATTENTION SPAN IN MIDDLE SCHOOL STUDENTS? 941

THE SPIRITUAL TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP OF KIAI IN BUILDING SALAFIYAH ISLAMIC BOARDING SCHOOLS 946

EFFECTIVENESS OF SELF-REGULATED LEARNING STRATEGIES ON ACADEMIC ACHIEVEMENT IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS 958

INTEGRATING TRADITIONAL LOCAL GAMES IN TEACHING ENGLISH TO YOUNG LEARNERS (TEYL) 971

KADIN ÖĞRENCİLERİN GÖZÜNDEN AİLE OLGUSUNA SOSYOLOJİK BAKIŞ 980

DEĞİŞEN DÜNYADA GENÇ ERKEKLERİN EVLİLİKTEN BEKLENTİLERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ 992

GERÇEKLİK TERAPİSİNİN EVLİLİK VE AİLE DANIŞMANLIĞINDA KULLANIMI 1005

HEMŞİRELERDE MANEVİYAT YORGUNLUĞU DENEYİMLERİNDE ANLAM ARAYIŞI 1019

AHLAKİ DEĞERLERİN ÖĞRETİMİ AÇISINDAN YENİ MAARİF MODELİ 1034

İLKOKUMA YAZMA ÖĞRETİMİ BAĞLAMINDA İLKOKUL ÖĞRETMENLERİNİN KAYNAŞTIRMA ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK DENEYİMLERİ 1042

TÜRKÇE 2. SINIF DERS KİTABI: YAZMA BECERİLERİ ANALİZİ VE ÖNERİLERİ 1057

TÜRKÇE 2. SINIF DERS KİTABINDA SÖZLÜK BÖLÜMÜ: YAPI VE İŞLEV 1065

UNPACKING MANAGEMENT CHALLENGES IN SCHOOLS: INSIGHTS FROM LEADERSHIP PRACTICE 1074

MAPPING THE PRINCIPALS' PROFESSIONAL DEVELOPMENT NEEDS 1092

THE WITCH IMAGE IN PAINTING: REPRESENTATION OF FEAR, POWER, AND FEMININITY 1106

KÜÇÜK PRENS'TE ANLATISAL VE GÖRSEL KARAKTER İNŞASI: DİSİPLİNLERARASI BİR YAKLAŞIM 1127

TEZKİRECİLİK ANLAYIŞI BAKIMINDAN DEVLETŞAH VE LATÎFÎ TEZKİRELERİNE AİT MUKADDİMELERİN MUKAYESESİ 1141

GARİBİ TEZKİRESİNDE KULLANILAN SÖZLÜ KAYNAKLARIN TEMEL ÖZELLİKLERİ 1149

MANZUM NASİHATNÂME TÜRÜNE BİR ÖRNEK GÜLŞEN-İ TAKVÂ 1157

ARAPÇADA İ'RÂB YAPILIRKEN KARŞILAŞILAN YAYGIN HATALAR VE DOĞRU İ'RÂB TEKNİKLERİNİN ÖNEMİ 1161

CÂHİLİYE ŞİİRİNDE YILAN FİGÜRÜNÜN BAZI SEMBOLİK ANLAMLARI 1172

İHTİYAÇ ODAKLI KUR'AN KURSALRI BAĞLAMINDA YETİŞKİN DİN EĞİTİMİNİN PROBLEMLERİ 1187

WITTGENSTEIN, FİDEİZM VE İMANIN RASYONELLİĞİ MESELESİ 1203

JOHN C. POLKINGHORNE'UN DOĞAL TEOLOJİ ANLAYIŞI VE ELEŞTİRİSİ 1210

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BEŞERÎ SERMAYE VE DIŞ TİCARETİN BÜYÜME DİNAMİKLERİNE ETKİSİ: AMPİRİK BULGULAR 1229

TİCARİ BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ÇOK KRİTERLİ ETKİNLİK ANALİZİ 1240

KARILIK GÖSTERGELERİNE DAYALI ÇOK KRİTERLİ BİR PERFORMANS ANALİZİ 1254

KIRILGAN BEŞLİ ÜLKELERİNDE MAKROEKONOMİK KIRILGANLIĞIN SEFALET ENDEKSİ ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ 1267

YAŞLI YOKSULLUĞUNUN BELİRLENMESİNDE EMEKLİLİK SİSTEMLERİNİN ETKİSİ: OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ 1280

GIDALARDA PANELİSTLER ÖZELİNDE DUYUSAL ANALİZLERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 1295

ÖZEL HASTANELERDE YAŞANAN BEBEK ÖLÜMLERİNİN ANA AKIM MEDYADA SUNUMU 1307

TÜRKİYE MEDYASININ YENİ EKOSİSTEMİNDE DİJİTALLEŞEN MİZAH: "HASAN KAÇAN'IN CUKK! ÖRNEĞİ" 1322

DİJİTAL HABERCİLİKTE ANTİ TIK TUZAĞI YAYINCILIĞIN KULLANICI ETKİLEŞİMİ AÇISINDAN BAŞARISI . 1332

DİJİTAL DÜNYADA MASUMİYET KARİNESİNİN ÖNÜNDEKİ BİR ENGEL OLARAK İSİM ANONİMLEŞTİRME HATALARI 1343

TÜRKİYE İLE İLGİLİ DEZENFORMASYON VE SAHTE HABER ÜZERİNE VOSVIEWER İLE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ 1357

HABER OKURYAZARLIĞI ÜZERİNE VOSVIEWER İLE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ 1369

STEAM EĞTİMİ KAPSAMINDA YARATICI PROJELER YOLUYLA ÖĞRENCİLERİN TASARIM VE ARAŞTIRMA BECERİLERİNİ GELİŞTİRME YÖNTEMLERİ 1381

DEYIMLERI ÖĞRETMEK IÇIN OYUN YÖNTEMLERININ ETNOLINGUISTIK OLANAKLARI 1396

KAZAK DİLİ ÖĞRETİMİNDE YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİLERİNİN ETKİLİLİĞİ 1407

MANİPÜLASYONUN KARANLIK ÖRGÜTSEL YANSIMASI: HASSAN SABBAH VE ÖRGÜTÜ 1417

BİLGİ MERKEZLERİNİN DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜNDE İNSAN KAYNAĞININ YENİDEN ŞEKİLLENMESİ: YAPAY ZEKÂ YETENEKLERİ PERSPEKTİFİNDEN 1425

YAPAY ZEKÂNIN GÜNCEL GELİŞİM DÜZEYİNDE DİJİTAL BİLGİ MERKEZLERİNİN KULLANICI DENEYİMLERİNE ETKİSİ: BİR DEĞERLENDİRME VE MODEL ÖNERİSİ 1434

2024 FELSEFE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI KAPSAMINDA AHLAK FELSEFESİNİN PSİKOLOJİK TEMELLERE DAYALI ÖĞRETİMİ: VİCDANIN AYNASI ADLI ETKİNLİĞİ ÖRNEĞİ 1443

2024 FELSEFE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI HUKUK VE FELSEFE ÜNİTESİ İÇİN MANTIK TEMELLİ ETKİNLİK ÖNERİSİ: SÖZLEŞME ŞEHRİ 1458

ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME ALGILARININ DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN ANALİZİ 1473

ANALYSIS OF TEACHERS' PERCEPTIONS OF ORGANIZATIONAL IDENTIFICATION IN TERMS OF DEMOGRAPHIC VARIABLES 1474

OKUL YÖNETİMİNDE HESAP VEREBİLİRLİK 1480

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE SINIF KURALLARI: NİTEL BİR İNCELEME 1487

SİBER SİLAH ve HUKUKİ NİTELİĞİ 1501

ARTIFICIAL INTELLIGENCE–BASED JUDICIAL DECISION SUPPORT SYSTEMS AND THE RIGHT TO A FAIR TRIAL 1510

OTONOM SİLAH SİSTEMLERİNDE YAPAY ZEKÂ KULLANIMI ve KUVVET KULLANMA YASAĞININ UYGULANMASI: ULUSLARARASI HUKUKİ BİR İNCELEME 1518

MİLLETLERARASI SÖZLEŞMELER KAPSAMINDA ÇOCUKLA KİŞİSEL İLİŞKİ KURULMASI HAKKI 1529

NEW YORK SÖZLEŞMESİ UYARINCA İPTAL EDİLMİŞ ve İCRASI GERİYE BIRAKILMIŞ HAKEM KARARLARININ TENFİZİ 1538

GELİR VERGİSİ KANUNU KAPSAMINDA ENGELLİ BİREYLERE SAĞLANAN AVANTAJLAR 1548

YAPAY ZEKÂ VE ETİK: KAMU POLİTİKALARINDA ETİK RİSK YÖNETİMİ 1561

İKLİM VATANDAŞLIĞI KAVRAMININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ 1571

DİJİTAL VE SOSYAL MEDYA KAYNAKLI “VICARIOUS ANXIETY” ÖLÇEĞİ’NİN GELİŞTİRİLMESİ: KURAMSAL TEMELLER VE ÖLÇEK TASARIM SÜRECİ 1582

SURİYE İÇ SAVAŞI İLE BAŞLAYAN GÖÇ HAREKETLİLİĞİ’NİN TÜRKİYE KAMU UYGULAMALARINA ETKİLERİ 1589

TÜRKİYE’DE SOSYAL BELEDİYECİLİK ÇALIŞMALARI: AĞRI BELEDİYESİ ÖRNEĞİ 1590

GREENWASHİNG’İN TİCARET HUKUKUNDAKİ YERİ VE HAKSIZ REKABET BOYUTU 1592

ELEKTRONİK PARA, DİJİTAL PARA, KRİPTO PARA AYRIMI VE TİCARET HUKUKUNDAKİ SONUÇLARI 1593

YIKICI LİDERLİK DAVRANIŞI İLE ÇALIŞANLARIN PSİKOLOJİK SÖZLEŞME DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİ VE HUKUKSAL SONUÇLAR: ÖZEL SEKTÖR ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 1594

Eflâtun’un Diyalektik Yöntemi: Sofist ve Devlet Diyaloğu Üzerinden Günümüz Tartışmalara 1595

İK ÇALIŞANLARININ DİJİTAL YETKİNLİK DÜZEYİNİN YAPAY ZEKA ALGISI VE TEKNOLOJİK GELİŞİM HIZI KAYGISI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 1597

GELECEĞİN SAĞLIK PROFESYONELLERİNDE MESLEKİ-ÖZYETERLİLİK, ŞEFKAT YETERLİLİĞİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK TUTUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ 1598

YAPAY ZEKA ÇAĞINDA GAZETECİLİK: AI JOURNALISM EĞİLİMLERİNİN TOPLUMSAL VE MESLEKİ ETKİLERİNE DAİR TREND ANALİZİ 1600

BELGESEL SİNEMANIN ALTERNATİF PAZAR ALANLARI: ÇEVRİMİÇİ PLATFORMLARDA ÜRETİM VE DAĞITIM EKONOMİSİ 1601

HADİSLERE GÖRE KIYAMET ALAMETLERİNDEN GÜNEŞİN BATIDAN DOĞMASI 1604

HADİSLERİN İÇTİHAT FARKLILIKLARINA ETKİSİ: YENİLMESİ HELAL VEYA HARAM OLAN YİYECEKLER KONUSUNDA EHL-İ SÜNNET VE ŞÎA ARASINDAKİ İHTİLAFLARIN DAYANAKLARI 1605

GÖSTERGE/ANLAMBİLİM EKSENİNDE USÛLİ VE HAYÂLİ BEY’İN GÜNEŞ KASİDELERİNE BAKIŞ 1606

ÖZEL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ TANISI ALMIŞ ÖĞRENCİLERLE ÇALIŞAN ÖĞRETMENLERİN AİLE EĞİTİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ 1608

TÜRK AİLE YAPISINDA KADININ GELENEKSEL ROLLERİ: KISA BİR BAKIŞ 1610

ELEŞTİREL PERSPEKTİFTEN KADIN BEDENİNİN TIBBİLEŞTİRİLMESİ 1612

YEREL MARKA KİMLİĞİNİN İNŞASINDA GİRİŞİMCİ DENEYİMİ: GIDA SEKTÖRÜNDE BİR VAKA ANALİZİ 1614

ENERJİ DÖNÜŞÜMLERİ ÜNİTESİNE UYGULANAN ZİHİN HARİTALARININ SEKİZİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK BAŞARISINA ETKİSİ 1616

ÇOCUK EDEBİYATINDA DUYARLIK ALANLARININ SINIFLANDIRILMASINA YÖNELİK LİTERATÜR TEMELLİ ÇALIŞMA 1617

KAVRAM ÖĞRETİM MATERYALİ OLARAK RESİMLİ KİTAPLAR: "BEKÇİ AMOS’UN HASTALANDIĞI GÜN" KİTABIYLA SOSYOKÜLTÜREL DİYALEKTİK YÖNTEM UYGULAMASI 1619

KADIN VOLEYBOLCULARIN ETİK DIŞI DAVRANIŞLARA MARUZ KALMA DURUMLARI: SPOR YÖNETİMİ PERSPEKTİFİNDEN NİTEL BİR ANALİZ 1621

FİYATIN DEĞİŞEN YÜZÜ: DİNAMİK FİYATLAMANIN TÜKETİCİ TUTUMU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 1623

BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN BİR NEDENSELLİK ANALİZİ 1625

BİNGÖL İLİNDE 5395 SAYILI KANUN KAPSAMINDA UYGULANAN SAĞLIK TEDBİRLERİNİN ÇOCUKLARIN SAĞLIK , SOSYAL VE EKONOMİK HAYATINA KATKI DÜZEYİ : NİTEL BİR ARAŞTIRMA..... 1626

5395 SAYILI KANUN KAPSAMINDA UYGULANAN EĞİTİM TEDBİRİNİN ÇOCUKLARIN EĞİTİM HAYATINA ETKİ DÜZEYİ : BİNGÖL ÖRNEĞİ..... 1627

ANALOG DÖNEMDEN YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ SİSTEMLERE KONSER MİKS KONSOLLARININ TARİHİ GELİŞİMİ..... 1628

SHAKESPEARE OYUNLARININ SAHNE PRATİĞİNDE CLOWN-FOOL AYRIMININ CLOWNESK ESTETİK BAĞLAMINDA YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ 1630

MARDİN MUTFAK KÜLTÜRÜ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA 1631

POST-HEGEMONİK DÖNEMDE LİBERALİZM: WALLERSTEİN'IN KRİZ TEZİ ÜZERİNE BİR SORGULAMA 1632

THE INTERPLAY OF RELIGION AND PHILOSOPHY IN AZERBAIJANI CULTURAL CONTEXT 1634

PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF RELIGIOUS BELIEFS IN MODERN AZERBAIJAN..... 1635

THE INFLUENCE OF ISLAMIC PHILOSOPHY ON CONTEMPORARY ETHICS IN IRAN 1636

RELIGION AND PHILOSOPHY: A CRITICAL STUDY OF REASON AND FAITH IN IRANIAN THOUGHT..... 1637

RELIGIOUS PHILOSOPHY AND NATIONAL IDENTITY IN ALGERIA..... 1638

THE ROLE OF PHILOSOPHY IN SHAPING ALGERIAN THEOLOGICAL DISCOURSE 1639

THE SYNTHESIS OF RELIGIOUS AND PHILOSOPHICAL THOUGHT IN GEORGIAN INTELLECTUAL TRADITIONS 1640

MODERN GEORGIAN PHILOSOPHICAL REFLECTIONS ON THE MEANING OF FAITH 1641

INNOVATIVE TEACHING METHODS TO ENHANCE STUDENT ENGAGEMENT..... 1642

THE IMPACT OF DIGITAL TOOLS ON LEARNING OUTCOMES IN HIGHER EDUCATION 1643

CHALLENGES OF REMOTE EDUCATION AND STRATEGIES FOR IMPROVEMENT..... 1644

THE ROLE OF CULTURAL CONTEXT IN CURRICULUM DEVELOPMENT..... 1645

ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF INCLUSIVE EDUCATION POLICIES IN INDIA 1646

TEACHER TRAINING PROGRAMS AND THEIR EFFECT ON CLASSROOM MANAGEMENT 1647

THE USE OF PROJECT-BASED LEARNING TO BOOST CRITICAL THINKING SKILLS 1648

IMPROVING STUDENT MOTIVATION THROUGH PERSONALIZED LEARNING PATHWAYS 1649

THE EFFECT OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY ON STUDENT ACHIEVEMENT RATES..... 1650

INNOVATIVE TEACHING METHODS TO ENHANCE STUDENT ENGAGEMENT..... 1651

STRATEGIC MANAGEMENT PRACTICES AND THEIR IMPACT ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE . 1652

THE ROLE OF LEADERSHIP STYLES IN ENHANCING EMPLOYEE MOTIVATION..... 1653

DIGITAL TRANSFORMATION AND ITS EFFECT ON BUSINESS COMPETITIVENESS 1654

SUSTAINABILITY INITIATIVES IN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES: A ROMANIAN PERSPECTIVE 1655

THE INFLUENCE OF CUSTOMER RELATIONSHIP MANAGEMENT ON SALES GROWTH 1656

ANALYZING MARKET ENTRY STRATEGIES FOR IRANIAN STARTUPS 1657

EFFECTS OF CORPORATE GOVERNANCE ON FIRM PERFORMANCE IN EGYPT..... 1658

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

IMPLEMENTING INNOVATION MANAGEMENT TO DRIVE BUSINESS SUCCESS 1659
THE IMPACT OF ECONOMIC POLICIES ON ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT 1660
ECONOMIC IMPACT OF TOURISM DEVELOPMENT IN CUBA 1661
ANALYSIS OF SOCIAL POLICIES AND ECONOMIC GROWTH IN CUBAN ECONOMY 1662
THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN ALBANIAN ECONOMIC TRANSITION 1663
FINANCIAL MARKET DEVELOPMENT AND INVESTMENT STRATEGIES IN ALBANIA 1664
INFLATION DYNAMICS AND MONETARY POLICY EFFECTIVENESS IN IRAN 1665
LABOR MARKET CHALLENGES AND UNEMPLOYMENT TRENDS IN IRANIAN ECONOMY 1666
ANALYSIS OF FISCAL POLICIES AND PUBLIC DEBT MANAGEMENT IN EGYPT 1667
AGRICULTURAL SECTOR'S CONTRIBUTION TO EGYPTIAN ECONOMIC DEVELOPMENT 1668
THE IMPACT OF GLOBAL TRADE POLICIES ON EGYPT'S EXPORTS 1669
THE EVOLUTION OF TRADITIONAL LAO POETRY IN CONTEMPORARY LITERATURE 1670
CULTURAL IDENTITY AND LANGUAGE PRESERVATION IN LAO FOLKTALES 1671
THE INFLUENCE OF ANCIENT EGYPTIAN MYTHOLOGY ON MODERN LITERARY THEMES 1672
POSTCOLONIAL NARRATIVES IN EGYPTIAN LITERATURE: A CRITICAL ANALYSIS 1673
REPRESENTATIONS OF WAR AND PEACE IN AFGHAN LITERATURE 1674
THE ROLE OF ORAL TRADITIONS IN AFGHANISTAN’S LITERARY IDENTITY 1675
EXPLORING KYRGYZ EPIC POETRY AND ITS SOCIAL FUNCTIONS 1676
THE IMPACT OF SOVIET LITERARY LEGACY ON KYRGYZ WRITERS 1677
THE EVOLUTION OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW IN AFRICA 1678
LEGAL FRAMEWORKS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION IN SUB-SAHARAN AFRICA 1679
THE ROLE OF SHARIAH LAW IN OMAN'S LEGAL SYSTEM 1680
ANALYSIS OF COMMERCIAL LAW REFORMS IN OMAN FOR FOREIGN INVESTMENTS 1681
CYBERSECURITY LEGISLATION AND DATA PROTECTION IN RUSSIA 1682
RIMINAL JUSTICE REFORMS AND HUMAN RIGHTS PROTECTION IN RUSSIA 1683
CHALLENGES OF ENFORCING INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN NIGERIA 1684
WOMEN’S LEGAL RIGHTS AND SOCIAL EMPOWERMENT IN NIGERIA 1685
LEGISLATION AGAINST CORRUPTION: ASSESSING EFFECTIVENESS IN NIGERIA 1686
THE SOCIOECONOMIC IMPACTS OF RURAL-URBAN MIGRATION IN ETHIOPIA 1687
ANALYSIS OF REFUGEE SETTLEMENT PATTERNS AND INTEGRATION CHALLENGES 1688
URBANIZATION AND MIGRANT LABOR MARKETS IN AZERBAIJAN 1689
CULTURAL ADAPTATION STRATEGIES OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS 1690
MIGRATION TRENDS AND THEIR EFFECT ON URBAN DEVELOPMENT IN CHILE 1691
THE ROLE OF POLICY IN MANAGING INTERNATIONAL MIGRATION FLOWS 1692
THE IMPACT OF MIGRATION ON LABOR MARKETS IN QATAR 1693
SOCIAL NETWORKS AND SUPPORT SYSTEMS AMONG MIGRANT COMMUNITIES 1694

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

DIGITAL TECHNOLOGIES AND THEIR IMPACT ON TRADITIONAL NIGERIAN ART FORMS 1695
EXPLORING THE RESURGENCE OF FOLK ART IN KAZAKHSTAN'S MODERN CULTURE 1696
CULTURAL IDENTITY AND VISUAL ARTS IN KAUKAZ REGION 1697
THE INFLUENCE OF SPANISH BAROQUE ART ON MODERN PAINTING TECHNIQUES 1698
THE ROLE OF PUBLIC ART IN URBAN SPACES IN SPAIN 1699
ARTISTIC EXPRESSIONS IN DUBAI: A FUSION OF TRADITION AND MODERNITY 1700
IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE ART MARKET IN THE UAE 1701
THE ROLE OF ART FESTIVALS IN PROMOTING CULTURAL DIALOGUE IN DUBAI 1702
THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN TRADITIONAL RELIGIOUS PRACTICES AND MODERN ETHICS ... 1703
PHILOSOPHICAL REFLECTIONS ON RELIGIOUS TOLERANCE IN CONTEMPORARY NIGERIA 1704
EXAMINING THE ROLE OF PHILOSOPHY IN SHAPING CAUCASIAN RELIGIOUS THOUGHT 1705
RELIGION AND NATIONAL IDENTITY: A CAUCASIAN PERSPECTIVE 1706
THE INFLUENCE OF SPANISH CATHOLIC PHILOSOPHY ON EUROPEAN THOUGHT 1707
PHILOSOPHICAL CRITIQUES OF RELIGION IN SPAIN'S INTELLECTUAL HISTORY 1708
INTERSECTIONS OF ISLAMIC PHILOSOPHY AND MODERN EDUCATION IN DUBAI 1709
RELIGION, PHILOSOPHY, AND CULTURAL DIALOGUE IN THE UAE 1710
ETHICAL IMPLICATIONS OF DIGITAL RELIGIOUS COMMUNITIES IN DUBAI 1711
PUBLIC ADMINISTRATION REFORMS AND THEIR IMPACT ON GOVERNANCE EFFICIENCY 1712
THE ROLE OF DIGITALIZATION IN ENHANCING PUBLIC SERVICE DELIVERY IN CHINA 1713
PUBLIC POLICY CHALLENGES IN IRANIAN URBAN DEVELOPMENT 1714
EVALUATING TRANSPARENCY INITIATIVES IN IRANIAN GOVERNMENTAL INSTITUTIONS 1715
STRATEGIC MANAGEMENT PRACTICES IN ALBANIAN LOCAL GOVERNMENTS 1716
THE EFFECTS OF PUBLIC PARTICIPATION ON POLICY MAKING IN ALBANIA 1717
PUBLIC HEALTH POLICY IMPLEMENTATION IN EGYPT: A COMPREHENSIVE STUDY 1718
ASSESSING THE ROLE OF EDUCATION IN IMPROVING PUBLIC SECTOR PERFORMANCE 1719
PUBLIC SECTOR INNOVATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN EGYPT 1720
THE IMPACT OF ANTI-CORRUPTION MEASURES ON PUBLIC TRUST IN EGYPT 1721
ECONOMIC IMPACT OF TECHNOLOGICAL INNOVATION ON SMALL BUSINESSES 1722
ANALYSIS OF EXPORT DYNAMICS AND TRADE POLICIES IN JAPAN 1723
MICROFINANCE EFFECTS ON WOMEN ENTREPRENEURSHIP IN BANGLADESH 1724
ROLE OF AGRICULTURAL SUBSIDIES IN BANGLADESHI RURAL ECONOMY 1725
ECONOMIC CHALLENGES AND SUSTAINABILITY IN SUDAN’S OIL SECTOR 1726
THE INFLUENCE OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON SUDANESE DEVELOPMENT 1727
EVALUATION OF LABOR MARKET REFORMS AND ECONOMIC GROWTH IN VIETNAM 1728
IMPACT OF TOURISM DEVELOPMENT ON VIETNAMESE LOCAL ECONOMIES 1729
THE ROLE OF RELIGIOUS PRACTICES IN BENGALI ANTI-COLONIAL STRUGGLES 1730

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SOCIO-POLITICAL DYNAMICS OF THE BENGALI LANGUAGE MOVEMENT 1731
SUDAN'S HISTORICAL TRAJECTORY FROM COLONIAL RULE TO INDEPENDENCE 1732
CULTURAL HERITAGE PRESERVATION IN SUDANESE HISTORICAL SITES 1733
VIETNAMESE RESISTANCE AND STRATEGIES DURING THE FRENCH COLONIAL PERIOD 1734
IMPACT OF THE VIETNAM WAR ON SOCIAL STRUCTURES AND CULTURE 1735
ANALYSIS OF CONFUCIANISM IN SHAPING VIETNAMESE POLITICAL IDEOLOGY 1736
THE ROLE OF COMMUNITY-BASED SOCIAL SERVICES IN IMPROVING CHILD WELFARE 1737
EFFECTIVENESS OF MENTAL HEALTH INTERVENTIONS IN ADOLESCENT POPULATIONS 1738
SOCIAL WORK PRACTICES FOR ADDRESSING DOMESTIC VIOLENCE IN IRAN 1739
CHALLENGES IN IMPLEMENTING ELDERLY CARE PROGRAMS IN IRANIAN COMMUNITIES 1740
IMPACT OF SOCIAL SUPPORT NETWORKS ON YOUTH DRUG PREVENTION IN PAKISTAN 1741
STRATEGIES FOR PROMOTING INCLUSIVE EDUCATION THROUGH SOCIAL WORK 1742
ADDRESSING HOMELESSNESS THROUGH INTEGRATED SOCIAL SERVICES IN MEXICO CITY 1743
IMPACT OF SOCIAL WORK INTERVENTIONS ON DOMESTIC VIOLENCE SURVIVORS 1744
EVALUATING COMMUNITY DEVELOPMENT PROGRAMS TO REDUCE POVERTY 1745
LANGUAGE PRESERVATION STRATEGIES IN MULTILINGUAL AFRICAN COMMUNITIES 1746
THE ROLE OF DIGITAL MEDIA IN PROMOTING AFRICAN LINGUISTIC DIVERSITY 1747
EVOLUTION OF KIRGIZ PHONOLOGY IN CONTEMPORARY USAGE 1748
SYNTACTIC STRUCTURE VARIATION IN KIRGIZ LANGUAGE DIALECTS 1749
ARABIC INFLUENCE ON YEMENI DIALECTS: A SOCIOLINGUISTIC STUDY 1750
CODE-SWITCHING PATTERNS AMONG YEMENI BILINGUAL SPEAKERS 1751
LITERACY DEVELOPMENT CHALLENGES IN ERITREAN MULTILINGUAL SETTINGS 1752
PHONOLOGICAL FEATURES AND THEIR ROLE IN ERITREAN LANGUAGE IDENTITY 1753
THE IMPACT OF COLONIAL HISTORIES ON ERITREAN LANGUAGE POLICY 1754
SERVICE QUALITY AND CUSTOMER SATISFACTION IN DIGITAL BANKING PLATFORMS: EVIDENCE FROM KENYAN UNIVERSITIES 1755
INTERNAL SERVICE QUALITY AND EMPLOYEE ENGAGEMENT IN KENYAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS 1756
CUSTOMER EXPERIENCE MANAGEMENT IN KOREAN ONLINE FOOD DELIVERY SERVICES: A SERVICE-DOMINANT LOGIC PERSPECTIVE 1757
SERVICE INNOVATION AND OMNICHANNEL STRATEGIES IN KOREAN RETAIL BANKING 1758
PERCEIVED SERVICE QUALITY AND LOYALTY IN PRIVATE HOSPITALS: EVIDENCE FROM BANGLADESHI PATIENTS 1759
SERVICE RECOVERY STRATEGIES IN BANGLADESHI TELECOMMUNICATIONS: IMPACT ON CUSTOMER TRUST 1760
SERVICE EXPERIENCE AND VALUE CO-CREATION IN THAI BOUTIQUE HOTELS 1761
E-SERVICE QUALITY AND ONLINE PURCHASE INTENTION IN THAI E-COMMERCE PLATFORMS 1762

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

JUDICIAL REVIEW AND THE PROTECTION OF FUNDAMENTAL RIGHTS IN THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN 1763

LEGAL FRAMEWORKS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION IN IRAN: CHALLENGES OF IMPLEMENTATION AND ENFORCEMENT 1764

ADMINISTRATIVE JUSTICE AND CITIZENS' RIGHT TO GOOD ADMINISTRATION IN ALGERIA..... 1765

CRIMINAL POLICY AND THE FIGHT AGAINST CORRUPTION IN THE ALGERIAN PUBLIC SECTOR..... 1766

JUDICIAL INDEPENDENCE AND COURT REFORM IN GEORGIA: PROGRESS AND PERSISTENT CHALLENGES 1767

HUMAN RIGHTS EDUCATION AND THE TRANSFORMATION OF LEGAL CURRICULA IN GEORGIAN LAW SCHOOLS..... 1768

CONSTITUTIONAL REVIEW, SEPARATION OF POWERS, AND JUDICIAL INDEPENDENCE IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN 1769

PROTECTION OF FOREIGN INVESTMENT AND ENERGY CONTRACTS UNDER AZERBAIJANI LAW: BALANCING SOVEREIGNTY AND INVESTOR RIGHTS 1770

RELIGIOUS PLURALISM AND NATIONAL IDENTITY IN CONTEMPORARY AZERBAIJAN 1771

SECULARISM, ISLAM, AND YOUTH VALUES IN POST-SOVIET AZERBAIJAN..... 1772

REASON, REVELATION, AND ETHICAL UNIVERSALISM IN CONTEMPORARY IRANIAN PHILOSOPHY OF RELIGION..... 1773

SUFISM, POLITICAL AUTHORITY, AND SOCIAL CRITIQUE IN MODERN IRANIAN THOUGHT..... 1774

ISLAMIC PHILOSOPHY, MODERNITY, AND RELIGIOUS REFORM DISCOURSES IN ALGERIA 1775

RELIGION, MEMORY, AND POSTCOLONIAL IDENTITY IN ALGERIAN PHILOSOPHICAL DEBATES 1776

ORTHODOX THEOLOGY, PHILOSOPHY, AND CIVIC ETHICS IN CONTEMPORARY GEORGIA..... 1777

RELIGIOUS DIALOGUE AND PHILOSOPHICAL PLURALISM IN THE CAUCASUS: A GEORGIAN PERSPECTIVE 1778

EQUITY IN EDUCATION POLICY IMPLEMENTATION ACROSS URBAN AND RURAL SCHOOLS IN IRAN . 1779

DIGITAL TECHNOLOGY INTEGRATION AND TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN IRANIAN HIGHER EDUCATION 1780

MULTILINGUAL EDUCATION AND INTERCULTURAL COMPETENCE DEVELOPMENT IN INDIAN URBAN SCHOOLS..... 1781

PROJECT-BASED LEARNING INITIATIVES AND STEM MOTIVATION IN INDIAN SECONDARY EDUCATION 1782

UNIVERSITY-GOVERNMENT PARTNERSHIPS FOR EDUCATIONAL REFORM IN RURAL INDIA..... 1783

THE IMPACT OF BILINGUAL EDUCATION PROGRAMS ON STUDENT LITERACY IN ALGERIAN PRIMARY SCHOOLS..... 1784

EVALUATING THE USE OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN ALGERIAN HIGHER EDUCATION 1785

INCLUSIVE PEDAGOGY STRATEGIES FOR DIVERSE CLASSROOMS IN ITALIAN ELEMENTARY SCHOOLS 1786

RETHINKING HIGHER EDUCATION ADMISSIONS: HOLISTIC STRATEGIES IN ITALIAN UNIVERSITIES.... 1787

DIGITAL GAME-BASED LEARNING TO ENHANCE ENGAGEMENT IN ITALIAN SECONDARY EDUCATION 1788

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

EXPLORING THE SOCIO-ECONOMIC IMPACTS OF INTERNAL MIGRATION IN IRAN: CHALLENGES AND POLICY RESPONSES 1789

THE ROLE OF TRANSNATIONAL NETWORKS IN SHAPING MIGRATION EXPERIENCES AMONG IRANIAN DIASPORA 1790

MIGRATION AND SECURITY: UNDERSTANDING BORDER DYNAMICS IN PAKISTAN'S PERIPHERAL REGIONS 1791

GENDER AND MIGRATION: NAVIGATING OPPORTUNITIES AND VULNERABILITIES FOR PAKISTANI WOMEN 1792

YOUTH MIGRATION AND EDUCATION ASPIRATIONS AMONG ALGERIAN RURAL COMMUNITIES 1793

SOCIAL INTEGRATION OF SUB-SAHARAN MIGRANTS IN ALGERIAN URBAN CENTERS 1794

CIRCULAR MIGRATION AND RETURN DYNAMICS: THE CASE OF AZERBAIJANI LABOR MIGRANTS 1795

WOMEN'S ECONOMIC EMPOWERMENT THROUGH ENTREPRENEURSHIP IN URBAN KAZAKHSTAN. 1796

HEALTHCARE ACCESS FOR WOMEN IN RURAL AREAS OF KAZAKHSTAN: CHALLENGES AND STRATEGIES 1797

GENDER NORMS AND WOMEN'S EDUCATIONAL ATTAINMENT IN CONTEMPORARY IRAQ 1798

IMPACT OF CONFLICT ON THE HEALTH AND WELLBEING OF WOMEN IN IRAQ 1799

BARRIERS TO WOMEN'S POLITICAL PARTICIPATION IN LAOS: SOCIAL, ECONOMIC, AND CULTURAL FACTORS 1800

WOMEN'S ACCESS TO HIGHER EDUCATION AND STEM FIELDS IN LAOS 1801

SOCIOECONOMIC IMPACT OF MICROFINANCE INITIATIVES FOR WOMEN ENTREPRENEURS IN BANGLADESH 1802

WOMEN'S HEALTH AND REPRODUCTIVE RIGHTS IN BANGLADESHI SLUMS: CHALLENGES AND INTERVENTIONS 1803

EXPLORING THE NARRATIVE TRADITION IN MODERN KYRGYZ THEATRE 1804

THE REVIVAL OF NOMADIC MOTIFS IN CONTEMPORARY KYRGYZ VISUAL ART 1805

ARTISTIC RESISTANCE AND THE VISUAL REPRESENTATION OF IDENTITY IN CONTEMPORARY PALESTINIAN ART 1806

THE REVITALIZATION OF TRADITIONAL CERAMICS AND TILE ART IN PALESTINIAN DESIGN EDUCATION 1807

EXPERIMENTAL MEDIA INSTALLATIONS AND THE EVOLUTION OF ARTISTIC PRACTICE IN SINGAPORE 1808

THE ROLE OF PUBLIC ART IN SINGAPORE'S CITYSCAPE: CULTURAL POLICY, PLACE-MAKING, AND COMMUNITY ENGAGEMENT 1809

REINTERPRETATION OF ARABESQUE GEOMETRY IN CONTEMPORARY OMANI ISLAMIC ART 1810

ART EDUCATION IN OMAN: CHALLENGES AND INNOVATIONS IN VISUAL CURRICULUM DESIGN 1811

THE EVOLUTION OF IMPRESSIONISM IN FRENCH PAINTING AND ITS GLOBAL LEGACY 1812

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ATIK YÖNETİMİ TEMASI BAĞLAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE DÖNGÜSEL EKONOMİ

Öğr. Gör. Dr. ABDULBAKİ PINAR
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
apinar@kmu.edu.tr - 0000-0001-6224-1748

Prof. Dr. SAVAŞ ERDOĞAN
Selçuk Üniversitesi,
serdogan@selcuk.edu.tr - 0000-0003-3252- 3095

ÖZET

Döngüsel ekonomi, kaynakların verimli kullanılmasını, ürün ömürlerinin uzatılmasını ve atık oluşumunun en aza indirilmesini hedefleyen bir üretim–tüketim modelidir. Geleneksel ekonominin aksine, malzemelerin ekonomik döngüde mümkün olduğunca uzun süre tutulmasını ve yeniden kullanım, onarım, geri dönüşüm gibi stratejilerin üretim süreçlerine entegre edilmesini öngörür. Avrupa Birliği, 2015 ve 2020 Döngüsel Ekonomi Eylem Planları ile bu dönüşümü desteklemiş; atık azaltımı, sürdürülebilir tasarım, kaynak verimliliği ve geri dönüşüm oranlarının artırılması gibi alanlarda kapsamlı politikalar geliştirmiştir.

Çalışmada, AB'nin döngüsel ekonomi izleme çerçevesinde yer alan atık yönetimi ana teması altındaki dönüşüm oranları değerlendirilmiştir. Bu kapsamda belediye atıkları, büyük mineral atıklar hariç tüm atıklar, ambalaj atıkları ile elektrikli ve elektronik ekipman atıklarının geri dönüşüm oranları AB ülkeleri bağlamında, EUROSTAT veri tabanından elde edilen veriler ile değerlendirilmiştir. AB ülkeleri bağlamında geri dönüşüm oranlarında yıllar itibariyle artış eğilimleri gözlenmekle birlikte, üye ülkeler arasında ciddi farklılıkların bulunduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Döngüsel ekonomi, Atık Yönetimi, AB ülkeleri

1. GİRİŞ

Nüfus artışı, tüketimin çeşitlenmesi, sanayileşme, kentleşme, teknolojik gelişmeler, enerji ihtiyacının artması gibi gelişmeler insanoğlunun atık ve karbon yaratımını artırmakta ve böylelikle çevreye ciddi zararlar verebilmektedir. Hem ekonomik işleyişi devam ettirmek hem de çevre sorunları ile baş edebilmek için ya kaynakların kullanımı minimize edilmeli ya da sürdürülebilir ürünler üretilmelidir. Toplumlardaki refah olgusu ve zaten kıt olan kaynakların hızlı bir şekilde tükenişi, mevcut kaynakları daha etkin ve verimli kullanmaya zorlamaktadır. Bu kapsamda verimliliği ve çevreci yaklaşımları ile döngüsel ekonomi modeli ön plana çıkmakta ve ülkeler bu modele doğru yönelmektedirler.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Avrupa Komisyonunun kabul ettiği döngüsel ekonomiye ilişkin izleme çerçevesi, üretim ve tüketim, atık yönetimi, ikincil hammadde, rekabetçilik ve yenilikçilik ile küresel sürdürülebilirlik ve dayanıklılık ana temaları kapsamında belirlenen göstergelerden oluşmaktadır. Bu göstergeler kullanılarak ülkelerin döngüsel ekonomiye ne derece yakınlaştıkları ya da döngüsel ekonomiden ne derece uzaklaştıkları görülebilmektedir.

Çalışma kapsamında öncelikle döngüsel ekonomi modeli temel ilkeleri ile birlikte açıklanmış ve geleneksel ekonomi modeli ile farklılıklarına değinilmiştir. Ardından, Avrupa Komisyonu tarafından belirlenen "atık yönetimi" ana teması hakkında bilgiler verilmiş ve bu ana tema altında yer alan göstergeler ile AB ülkelerinde bu göstergelerin seyri ele alınmıştır.

2. DÖNGÜSEL EKONOMİ NEDİR

Geleneksel ya da doğrudan ekonomi olarak adlandırılan klasik ekonomi modelinde hammadde işlenerek ürüne dönüştürülür, bu ürünler tüketicilerin kullanımına sunulur ve nihayet tüketilerek atık haline gelir. Geleneksel ekonomik modelin işleyişinde ürünlerin tüketimi sonrası oluşan atıkların geri dönüştürülerek ekonomiye tekrar kazandırılması oldukça sınırlıdır. Geleneksel ekonomi modeli üretimde "al – yap - at" şeklinde bir modeli benimserken, döngüsel ekonomi modeli; tüm kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanıldığı, ürünlerin yeniden kullanılmasını sağlayan ve mümkün olan en az atıkla insan sağlığına ve çevreye zarar vermeyecek şekilde "azalt – yeniden kullan ve geri dönüştür" şeklinde bir üretim modelini benimsemektedir (Önder, 2018).

Döngüsel ekonomi kavramı ilk kez 1970'li yıllarda ortaya atılmış ve resmi olarak ilk kez Pearce ve Turner tarafından kullanılmıştır (Sayın, 2022; Yılmaz, 2019). Döngüsel ekonomi kavramı çok geniş bir yelpazeyi kapsadığı için tek bir tanım etrafında birleşilmemiş, literatürde çok sayıda döngüsel ekonomi tanımı yapılmıştır. Döngüsel ekonomiye ilişkin tanımlar genellikle geri dönüşüm, atık yönetimi, yeniden kullanma, kaynak kullanımı gibi bazı temel kavramlar etrafında yoğunlaşmaktadır. Ateş (2021) döngüsel ekonomiyi, hammadde verimliliği, çevreci üretim ve atık yönetimini kapsayan bir üretim yapısı şeklinde tanımlamıştır.

Türkiye Döngüsel Ekonomi Eylem Planında (DEEP) döngüsel ekonomi, ürün ve malzemelerin değerlerinin uzun vadeli korunduğu, üretim süreçlerinde karbon dahil zararlı malzeme kullanımının minimize edildiği, atık oluşumu ve israfın en aza indirildiği, ürünlerin kullanım ömürleri sonunda sağlıklı ve güvenli şekilde tekrar kullanımına imkan sunan, ürünlerin katma değerlerini artıran, karbonsuzlaşmayı destekleyen üretim ve tüketim yaklaşımı olarak tanımlanmıştır (DEEP, 2025).

İngiltere kökenli bir çevre STK'sı olan WRAP döngüsel ekonomiyi, sahip olunan kaynakların uzun süreler kullanıldığı, kaynakların katma değerlerinin artırıldığı, ürünlerin onarılarak veya yeniden yapılarak kullanım ömürlerinin artırıldığı geleneksel ekonominin bir alternatifi olarak tanımlamaktadır (WRAP, 2025).

Döngüsel ekonomi konusunda öncü topluluklardan birisi olan Avrupa Birliği de döngüsel ekonomiyi ürün, malzeme ve kaynakların değerlerinin uzun süre korunduğu, atık üretiminin en aza indirildiği, kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanıldığı ekonomi olarak tanımlamaktadır (Avrupa Komisyonu, 2019).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Döngüsel ekonomi modelinde işleyiş doğadan ilham alınarak geliştirilmiştir. Şöyle ki doğadaki bir canlının atığını başka bir canlı kullanır, onun atığı başka bir canlının girdisini oluşturarak doğanın devamlılığını sağlar. Döngüsel ekonomi temelde doğal kaynaklar kullanılarak üretilen ürünlerin kullanıldıktan sonra yok edilmesi değil, başka bir ürün girdisi olarak değerlendirilmesi ve böylelikle ürünlerin mümkün olduğunca uzun sürede piyasada kalmasıdır (Bolayır ve Eroğlu, 2025).

Görsel 1. Geleneksel Ekonomi İşleyiş Modeli

Kaynak: İşletmeler için Döngüsel Ekonomi Rehberi, 2020.

Geleneksel ekonomi modelinde kaynaklar üretime yönlendirilir. Üretim aşamasından sonra üretilen malların dağıtımı ve kullanılması söz konusudur. Tüketim aşamasından sonra ürünle atık haline gelir ve tekrar kullanımı söz konusu değildir. Dolayısıyla geleneksel ekonomi al – yap – at esasına dayalıdır.

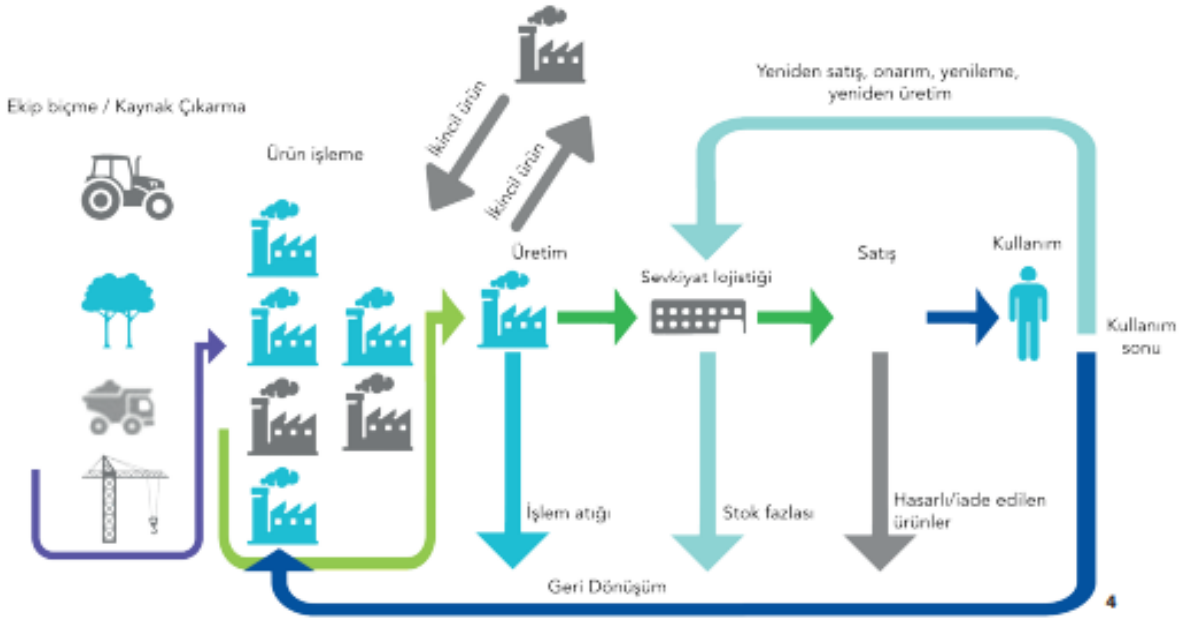

Görsel 2. Döngüsel Ekonomi İşleyiş Modeli

Kaynak: İşletmeler için Döngüsel Ekonomi Rehberi, 2020.

Döngüsel ekonomi modelinde kaynaklar ürün işleme sürecinde ürüne dönüştürülür. Sonrasında üretilen ürünlerin dağıtımı ve tüketimi gerçekleşir. Ürün işleme aşamasından kullanım sonuna

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kadar geçen süreçte daima geri dönüşüm ile tekrar ürün işleme aşamasına geçilir. Tüketim sonrasında yeniden satış, onarım, yenileme ve yeniden üretim ile tekrar sevkiyat lojistiği aşamasına geçilir. Ayrıca üretim aşamasında ikincil ürünler işleme tabi tutularak tekrar ürün elde edilir. Döngüsel ekonomide atıklar minimize edilir, kaçınılamayan atıklar ise ya geri kazanılır ya da geri dönüştürülür.

Sonuçta dünyada ülkeler kıt olan kaynaklarını mümkün olduğunca etkin ve verimli kullanabilmenin yollarını araştırmaktadır. Döngüsel ekonomi modeli tam da bu noktada kıt kaynakların en iyi şekilde kullanılmasını amaçlayan bir modeldir.

3. DÖNGÜSEL EKONOMİNİN İLKELERİ

Döngüsel ekonominin ilkeleri genel hatları ile döngüsel ekonomi sürecini tanımlayan temel kavramlardır. Döngüsel ekonominin ilkeleri başlangıçta reddetme, yeniden düşünme ve azaltma olmak üzere 3R ile ifade edilmiştir. Ancak zamanla bu ilkeler 3R'yi de kapsayarak şekilde genişletilerek 9R olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Döngüsel ekonominin ilkelerini şu şekilde ifade edebiliriz (Sayın ve Utkulu, 2023; İşletmeler için Döngüsel Ekonomi Rehberi, 2020; Ece Çokmutlu, 2023).

Refuse (Reddetme); R0 olarak kodlanmaktadır. Ürünün işlevlerinden vazgeçerek ya da aynı işlevi başka ürünlere yükleyerek ilgili ürünü gereksiz hale getirmektir.

Rethink (Yeniden Düşünme); R1 olarak kodlanmaktadır. Ürünleri paylaşarak ya da daha işlevsel ürünler piyasaya sürerek, ilgili ürünün daha yoğun bir şekilde kullanımını sağlamaktır.

Reduce (Azaltma); R2 olarak kodlanmaktadır. Daha az doğal kaynak ve malzeme kullanarak, ürünün üretiminde, kullanımında verimliliği artırmaktır.

Reuse (Tekrar Kullanma); R3 olarak kodlanmaktadır. Halen kullanılabilecek durumdaki, esas işlevini yerine getirerek atılmış ürünlerin, başka tüketiciler tarafından yeniden kullanılmasıdır.

Repair (Onarım); R4 olarak kodlanmaktadır. Bozulmuş ürünlerin tekrar aynı işlev için kullanılabilmesi amacıyla tamir ve onarımlarının yapılmasıdır.

Refurbish (Yenileme); R5 olarak kodlanmaktadır. Eski bir ürünü restore ederek güncellemeyi ifade eder.

Remanufacture (Yeniden Üretme); R6 olarak kodlanmaktadır. Kullanım ömrü sonunda atıl hale gelen ürün parçalarının aynı işlevi görecek yeni ürünlerde kullanılmasıdır.

Repurpose (Yeniden Amaçlandırma); R7 olarak kodlanmaktadır. Belirli bir işleve sahip kullanım ömrünün sonuna gelmiş bir ürünün veya parçalarının, farklı amaçlar için kullanılacak yeni bir üründe kullanılmasını ifade eder.

Recycle (Geri Dönüşüm); R8 olarak kodlanmaktadır. Ürünlerde yüksek kaliteye ya da daha düşük kaliteye ulaşmak için malzemelerin işlenmesidir.

Recover (Geri Kazanım); R9 olarak kodlanmaktadır. Döngü içerisinde oluşan atıklardaki enerjiyi geri kazanmayı ifade eder.

Döngüsel ekonominin temel ilkeleri stratejiler bağlamında değerlendirildiğinde Reddetme, Yeniden Düşünme ve Azaltma (R0-R1-R2) ilkeleri daha akıllı ürün kullanımı ve yönetimi

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

stratejisine dahildir. Ürünün ve parçalarının ömrünü uzatma stratejisi içerisinde Tekrar Kullanma, Onarım, Yenileme, Yeniden Üretme ve Yeniden Amaçlama (R3-R4-R5-R6-R7) ilkeleri yer almaktadır. Döngüsel ekonominin üçüncü stratejisi olan malzemelerin faydalı kullanımları stratejisi içerisinde ise Geri Dönüşüm ve Geri Kazanım (R8-R9) ilkeleri yer almaktadır (Sayın ve Utkulu, 2023).

4. AVRUPA BİRLİĞİNDE DÖNGÜSEL EKONOMİ SÜRECİ

Avrupa Birliği ülkelerinde çevreye duyarlılık 1970'li yıllara dayanmaktadır. Bu tarihten itibaren atık yönetimi ve çevre konuları ile ilgili AB Komisyonu çeşitli düzenlemeler yapmış ve politikalar geliştirmiştir. Bu kapsamda "Döngüsel Ekonomiye Doğru: Avrupa için Sıfır Atık Programı" 2014 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanmıştır. Bu program kaynak verimliliğinin sağlanması ile girdi ihtiyacının önemli ölçüde azalacağını ve Birlik ülkelerinin tasarruf potansiyelini artırarak yeni ürünler, yeni pazarlar ve yeni fırsatlarla GSYH'nın artırılabileceğini ifade etmektedir.

Avrupa Komisyonu 2015 yılı Aralık ayında ilk olarak Avrupa Birliği Döngüsel Ekonomi Eylem Planı'nı kabul etmiştir. Bu plan Avrupa Birliği'nin Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kapsamındaki ödevlerini yerine getirebilmesi adına önemli bir uygulama olmuştur. Plan, geri dönüşümü ve yeniden kullanımı artırarak ve ürün yaşam döngüsünü kapatarak hem çevresel hem de ekonomik fayda sağlamayı hedeflemiştir.

2020 yılına gelindiğinde, 2015 yılında kabul edilen eylem planı Avrupa Komisyonu tarafından güncellenmiş ve yeni eylem planı yayınlanmıştır. 2020 yılı Avrupa Birliği Döngüsel Ekonomi Eylem Planı'nda öne çıkan hususlardan bazıları şöyledir (Avrupa Komisyonu, 2020):

- Tek kullanımlık ürünlerin sınırlandırılması
- Ürünlerin dayanıklılığı, tekrar kullanılabilirliği ve onarılabilirliği
- Enerji ve kaynak verimliliği
- Üretimde geri dönüştürülmüş malzeme kullanımını artırma
- Karbon ayak izi ve çevresel ayak izini düşürme
- Ürün bilgilerinin etiket, filigram, pasaport gibi çözümlerle dijitalleştirilmesi

Avrupa Birliği Döngüsel Ekonomi Eylem Planları daha yaşanılabilir bir dünya ve daha rekabetçi bir Avrupa yaratmak için kanun koyuculardan, ekonomik birimlere ve sivil toplum kuruluşlarına kadar bütün paydaşlarla birlikte hareket etmeyi hedeflemektedir.

5. AVRUPA BİRLİĞİ DÖNGÜSEL EKONOMİ GÖSTERGELERİ

Avrupa komisyonu döngüsel ekonomiye ilişkin izleme çerçevesini, üretim ve tüketim, atık yönetimi, ikincil hammaddeler, rekabetçilik ve yenilikçilik ile küresel sürdürülebilirlik ve dayanıklılık olmak üzere beş ana tema altında 23 gösterge ile gerçekleştirmektedir. Bu göstergelere ilişkin elde edilen veriler EUROSTAT veri tabanında yayınlanmaktadır. Çalışma kapsamında önce ana temalar ve göstergeleri açıklanacak, ardında AB ülkelerinde "atık yönetimi" temasına ilişkin döngüsel ekonomi göstergelerinin gelişimi analiz edilecektir.

Üretim ve Tüketim teması; aşağıda belirtilen göstergeler (EUROSTAT, 2025) ile takip edilmektedir. Bu göstergeler;

- Malzeme ayak izi
- Kaynak verimliliği
- Kişi başına atık üretimi

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

- GSYH birimi başına büyük mineral atıklar hariç atık üretimi
- Kişi başına belediye atığı üretimi
- Gıda atığı
- Kişi başına ambalaj atığı üretimi
- Kişi başına plastik ambalaj atığı üretimi

Rekabetçilik ve Yenilikçilik teması; aşağıda belirtilen üç gösterge ile takip edilmektedir. Bu göstergeler;

- Döngüsel ekonomi sektörlerine ilişkin özel yatırım ve brüt katma değer
- Döngüsel ekonomi sektörlerinde çalışanlar
- Geri dönüşüm ve ikincil hammaddelerle ilgili patentler

Atık Yönetimi teması; aşağıda belirtilen dört gösterge ile takip edilmektedir. Bu göstergeler;

- Belediye atıklarının geri dönüşüm oranı
- Büyük mineral atıklar hariç tüm atıkların geri dönüşüm oranı
- Ambalaj türüne göre ambalaj atıkların geri dönüşüm oranı
- Ayrı toplanan elektrikli ve elektronik ekipman atıklarının geri dönüşüm oranı

İkincil Hammadde teması; aşağıda belirtilen dört gösterge ile takip edilmektedir. Bu göstergeler;

- Döngüsel malzeme kullanım oranı
- Geri dönüştürülmüş malzemelerin hammadde talebine katkısı – kullanım ömrü sonu geri dönüşüm girdi oranları
- Geri dönüştürülebilir hammadde ticareti
- Geri dönüştürülebilir ikincil hammaddeler – fiyatlar

Avrupa Komisyonunun dikkate aldığı döngüsel ekonomi izleme ana temalarından sonuncusu ise Küresel Sürdürülebilirlik ve Dayanıklılık teması ise dört gösterge ile takip edilmektedir. Bu göstergeler;

- Tüketim ayak izi
- Üretim faaliyetlerinden kaynaklanan sera gazı emisyonları
- Malzeme ithalat bağımlılığı
- AB'nin hammadde konusunda kendi kendine yeterliliği

Şimdi de döngüsel ekonomi ana temalarından biri olan atık yönetimi ana teması ile buna bağlı dört göstergenin ne ifade ettiğini kısaca açıklayıp AB ülkelerinde bu göstergelerin seyrini analiz edelim.

6. ATIK YÖNETİMİ TEMASI

Döngüsel ekonomiye geçişin bir parçası olarak kabul edilen geri dönüşüm, kaynak tasarrufu sağlayarak üretime devam etmek için geri dönüştürülebilen ve ekonomiye dahil edilen atıklara oransal olarak odaklanmaktadır. Atık yönetimi teması EUROSTAT veri tabanında dört temel gösterge ile açıklanmaktadır.

6.1. Belediye Atıklarının Geri Dönüşüm Oranı

Döngüsel ekonomi izleme çerçevesinin atık yönetimi teması altındaki ilk gösterge, belediye atıklarının geri dönüşüm oranıdır. Bu oran nihai tüketicilerden gelen atıkların döngüsel ekonomide bir kaynak olarak nasıl kullanıldığına dair bilgi verir. Belediye atıkları, evsel atıklar ve bunlara benzer yapıdaki diğer kaynaklardan gelen atıkları içerdiği için nihai tüketiciler

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

tarafından üretilen atıkları yansıtır. Belediye atıklarının yapısı gereği yönetimi zor olduğu için ülkedeki atık yönetim sisteminin kalitesi hakkında önemli bilgiler verir.

Belediye atıklarının geri dönüşüm oranı göstergesi, geri dönüştürülmüş belediye atığının toplam belediye atığı içerisindeki payını ölçmektedir. EUROSTAT tarafından derlenen veriler, yıllık bazda ve yüzde olarak yayınlanmaktadır (Eurostat, 2025a).

Çizelge 1. AB Ülkelerinde Belediye Atıklarının Geri Dönüşüm Oranı

	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023
Belçika	49,7	55,6	54,8	53,5	51,4	55,5	54,7	55,8
Bulgaristan	15,5	18,3	24,5	29,4	35,2	28,2	24,6	16,7
Çekya	0,9	6,2	15,8	29,7	40,5	43,3	41,4	43,5
Danimarka	37,1	41,0	:	47,4	45,0	49,0	50,3	46,6
Almanya	52,5	60,9	62,5	66,7	70,3	71,4	69,6	68,7
Estonya	2,2	22,7	18,0	28,3	28,9	30,3	33,4	37,9
İrlanda	11,9	31,1	35,7	:	40,8	:	:	:
Yunanistan	8,8	11,8	17,1	15,8	18,1	17,5	17,3	17,4
İspanya	18,4	31,4	29,2	30,0	40,4	43,7	42,9	41,4
Fransa	24,5	29,0	36,0	40,7	39,3	40,9	40,1	40,3
Hırvatistan	:	:	4,1	18,0	29,5	31,4	34,2	36,0
İtalya	14,2	18,5	31,0	44,3	51,4	51,9	53,3	50,8
Kıbrıs	3,0	3,7	11,2	16,7	17,0	14,0	14,8	16,0
Letonya	0,0	3,9	9,4	28,7	39,7	44,1	50,8	:
Litvanya	0,0	1,9	4,9	33,2	45,3	44,3	48,4	49,3
Lüksemburg	35,8	43,5	46,5	47,4	52,8	55,3	55,6	56,5
Macaristan	1,6	9,6	19,6	32,2	32,0	34,9	32,8	33,4
Malta	9,6	9,1	8,9	10,9	10,9	13,6	12,5	17,4
Hollanda	44,1	46,7	49,2	51,8	57,0	57,8	57,6	58,4
Avusturya	63,4	58,3	59,4	56,9	62,3	62,5	62,6	62,8
Polonya	2,1	5,6	16,3	32,5	38,7	40,3	40,9	27,6
Portekiz	10,5	15,2	18,7	29,8	26,8	30,4	30,2	30,6
Romanya	0,0	1,8	12,8	13,3	12,2	12,3	12,3	12,4
Slovenya	6,0	18,6	22,4	54,1	59,3	60,8	62,6	59,8
Slovakya	5,2	2,0	9,1	14,9	45,3	48,9	49,5	50,3
Finlandiya	33,6	33,6	32,8	40,6	42,1	39,0	43,7	44,8
İsveç	38,5	44,6	47,8	47,6	38,3	39,5	39,7	39,4

Kaynak: Eurostat, 2025.

Çizelge 1'de AB üyesi ülkelerin 2000 – 2023 yıllarını kapsayan döneme ilişkin belediye atıklarının geri dönüşüm oranı yüzde olarak verilmiştir. Çizelgede İrlanda, Danimarka, Hırvatistan ve Letonya'ya ait verilerde eksiklikler olduğu görülmektedir. Genel olarak bütün AB ülkelerinde belediye atıklarının geri dönüşümünün son yıllarda arttığı görülmektedir. Belediye atıklarının geri dönüşümü bağlamında Almanya, Avusturya, Slovenya gibi ülkeler %60 seviyelerindeki oranları ile oldukça başarılı bir performans sergilemişlerdir. Buna karşılık Kıbrıs, Romanya ve Bulgaristan ise %15 seviyelerindeki belediye atıkları geri dönüşüm oranları ile diğer AB ülkelerinin sonunda kalmışlardır.

6.2. Büyük Mineral Atıklar Hariç Tüm Atıkların Geri Dönüşüm Oranı

Döngüsel ekonomi izleme çerçevesinin atık yönetimi teması altındaki bir diğer gösterge, büyük mineral atıklar hariç tüm atıkların geri dönüşüm oranıdır. Gösterge, atık arıtma atıkları da dahil bütün ekonomik sektörlerden ve evlerden gelen tehlikeli ve tehlikesiz atıkların tamamını kapsarken, belirli sektörlerle ilgili mineral atıkları kapsam dışında tutar. Atık geri dönüşüm oranı, ekonomiye geri kazandırılan malzeme miktarını doğrudan izleyerek, malzemelerin

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

değerini koruyarak kayıpları azaltmayı amaçlar. Oran, geri dönüştürülmüş atık miktarının, büyük mineral atıklar hariç toplam arıtılmış atığa bölünüp 100 ile çarpımı sonucu yüzde olarak hesaplanır ve yayınlanır (Eurostat, 2025b).

Çizelge 2. AB Ülkelerinde Büyük Mineral Atıklar Hariç Tüm Atıkların Geri Dönüşüm Oranı

	2010	2012	2014	2016	2018	2020
Belçika	75	80	81	78	81	87
Bulgaristan	27	14	17	27	23	:
Çekya	50	58	60	60	61	59
Danimarka	56	59	60	61	59	63
Almanya	55	54	53	:	53	55
Estonya	22	25	19	10	:	:
İrlanda	36	37	45	41	41	:
Yunanistan	:	:	:	:	27	:
İspanya	44	46	46	46	47	48
Fransa	50	51	53	54	52	47
Hırvatistan	26	35	47	52	56	60
İtalya	60	64	67	68	67	72
Kıbrıs	46	34	31	31	32	44
Letonya	:	:	:	:	50	70
Litvanya	50	51	57	68	72	:
Lüksemburg	87	77	62	64	70	71
Macaristan	36	35	40	43	49	54
Malta	24	28	27	42	28	25
Hollanda	71	71	72	72	66	74
Avusturya	60	65	62	66	63	63
Polonya	58	55	60	56	60	52
Portekiz	47	49	54	52	40	39
Romanya	26	28	27	30	29	37
Slovenya	52	74	75	80	82	80
Slovakya	38	40	40	44	50	60
Finlandiya	33	41	41	37	37	40
İsveç	51	53	51	49	50	:

Kaynak: Eurostat, 2025.

Çizelge 2'de 2010 – 2020 yıllarını kapsayan döneme ilişkin AB üyesi ülkelerde büyük mineral atıklar hariç tüm atıkların geri dönüşüm oranı verileri yüzde olarak verilmiştir. Çizelgede dikkat çeken nokta verilere ilişkin zaman sınırı ve bazı ülke verilerindeki eksikliklerdir. Büyük mineral atıklar hariç tüm atıkların geri dönüşüm oranı bağlamında Belçika, Hollanda ve Slovenya'nın %80 civarlarında bir oran ile en başarılı performansı sergileyen ülkeler olurken; Estonya, Malta ve Romanya gibi ülkeler ise %30 civarlarındaki geri dönüşüm oranı ile en düşük performansa sahip ülkeler olmuşlardır.

6.3. Ambalaj Türüne Göre Ambalaj Atıkların Geri Dönüşüm Oranı

Döngüsel ekonomi izleme çerçevesinin atık yönetimi teması altındaki bir diğer gösterge, ambalaj türüne göre ambalaj atıkların geri dönüşüm oranıdır. Döngüsel ekonominin temel ilkelerinden birisi malzemeleri ekonomiye kazandırmak, atıkların çöplüklere gönderilmesini veya yakılmasını önlemek ve böylelikle malzemelerin değerini artırarak kayıpları azaltmaktır. Geri dönüştürülmüş ambalaj atığının, oluşan bütün ambalaj atıkları içindeki payı olarak tanımlanan gösterge, kağıt ve karton, plastik, ahşap, metalik ve cam ambalaj olmak üzere beş kategoride ve yüzde olarak hesaplanmaktadır (Eurostat, 2025c).

Çizelge 3. AB Ülkelerinde Kağıt ve Karton Ambalaj Atığının Geri Dönüşüm Oranı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023
Belçika	82,1	83,3	89,8	90,7	89,4	88,6	86,1	83,9
Bulgaristan	:	81,6	81,9	78,7	:	90,6	96,5	:
Çekya	:	84	93,5	90,1	87,5	88,4	91,2	97,9
Danimarka	62	60	93,5	95,3	69,3	71,2	71,9	71,8
Almanya	90,2	82,1	90,2	85,7	84,2	85,1	85,8	86,6
Estonya	:	45,1	82,9	76,3	93,3	89,7	93,8	90,6
İrlanda	16,6	71,6	84	79,7	78,1	72,8	75,2	75,7
Yunanistan	67,4	72,5	94,1	89,6	:	83	65,4	76,7
İspanya	58,2	69,2	76,1	76,9	71	78	78,1	79,2
Fransa	59	80,9	91,9	92	82,2	86,7	89,4	94,8
Hırvatistan	:	:	:	89,4	90,4	74,4	64,6	77,4
İtalya	45,5	66,6	78,7	79,7	86,1	84,6	80	92,6
Kıbrıs	:	12,9	83,4	96,6	82,9	75,8	109,8	:
Letonya	:	59,1	74,9	77,5	79,3	77	78,4	74,9
Litvanya	:	59,3	83,5	87,2	80,1	82,6	81,1	83,4
Lüksemburg	36,7	69,3	76	77,2	79,7	81,4	76,2	77,9
Macaristan	:	85,8	94,7	75,8	78,7	65,7	67,8	70,3
Malta	:	10,8	51,4	56,4	47,8	45,3	40,6	53,6
Hollanda	70,9	71,7	89,9	85,4	89,4	90,4	90,8	89,4
Avusturya	86,9	86,4	84,5	84,9	80	81	80,5	79,6
Polonya	:	41	57,1	77,6	:	:	92,9	98,9
Portekiz	46,7	59,8	67	62,2	66	66,6	64,4	62,8
Romanya	:	51,1	66,8	89,3	63,2	67,9	64,1	:
Slovenya	:	77,3	74,7	75,6	82,9	60,4	74,3	82,2
Slovakya	:	20,1	50,8	76,8	79,7	82,3	78,5	81,6
Finlandiya	61,9	79,1	96,2	111,6	98,2	99,2	99,2	96,2
İsveç	62,6	72,2	69,6	81,7	78	84,8	77,5	80,9

Kaynak: Eurostat, 2025.

Çizelge 3'de 2000 – 2023 yıllarını kapsayan döneme ilişkin AB ülkelerinde kağıt ve karton ambalaj atıklarının geri dönüşüm oranı yüzde olarak verilmiştir. Çizelgede bazı yıllar ve ülkelerde veri eksikliği olmasına rağmen, kağıt ve karton ambalaj atık geri dönüşüm oranının yıllar itibariyla arttığı görülmektedir. Özellikle Çekya, Polonya ve Finlandiya gibi ülkelerde bu oran %98 -99 seviyelerine kadar ulaşmıştır.

Çizelge 4. AB Ülkelerinde Plastik Ambalaj Atığının Geri Dönüşüm Oranı

	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023
Belçika	25,5	38,1	41,5	42,6	44,7	49,2	54,2	59,5
Bulgaristan	:	8,4	40,9	60,8	:	47,1	39,5	:
Çekya	:	35	54	61,7	41,8	45,1	47,2	52,4
Danimarka	12,5	19,1	26,4	30,5	22,9	20,8	24,5	27,8
Almanya	53,4	39,1	49,4	48,8	46,2	47,6	51,1	52,2
Estonya	:	25,5	33,4	27,8	40,9	42,5	44,3	42,4
İrlanda	9,1	24,1	39,4	34	29	27,9	32,1	29,6
Yunanistan	3,1	9,9	30,1	36,8	:	37,8	31,8	32,7
İspanya	17,2	20,7	29,2	44	41,3	44,1	41,2	46,2
Fransa	11,2	19	23,7	25,5	21,4	23,7	25,4	25,7
Hırvatistan	:	:	:	46,3	34,1	34,4	34,9	28,2
İtalya	16,1	26,1	34,5	41,1	43,8	47,6	46,6	49
Kıbrıs	:	8,7	27,2	63,7	48,6	37,9	39,1	:
Letonya	:	33,5	24	35,3	35,9	41,6	47,3	59,2
Litvanya	:	21,2	38,4	54,8	56,1	44,8	44,1	42,9
Lüksemburg	35,9	29,6	31	32,7	34,7	39,1	38,5	38,8
Macaristan	:	19,2	32,5	27,4	24,9	27,3	27,6	23
Malta	:	5,4	22	28,6	10,2	15,4	16,4	35,6
Hollanda	22,9	22,1	47,6	49,8	49,2	48,9	45,7	49,1

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Avusturya	26,2	32,9	34,4	33,6	25,3	25,9	25,4	26,9
Polonya	:	19	20,2	31,6	:	:	46,3	46,3
Portekiz	4,5	15,8	24,5	43	33,9	38,1	37,3	39,5
Romanya	:	11,2	28,2	46,7	30,1	31,6	32,4	:
Slovenya	:	33,9	67,3	63,4	44,6	50	50,9	51,5
Slovakya	:	18,1	45,3	54,4	56,3	60,2	59,6	54,1
Finlandiya	14,1	13,6	26,2	23,7	26,2	29,2	30,7	29,3
İsveç	13,5	29,9	32,4	49	33,5	23,8	28,3	28,6

Kaynak: Eurostat, 2025.

Çizelge 4'de 2000 – 2023 yıllarını kapsayan döneme ilişkin AB ülkelerinde plastik ambalaj atıklarının geri dönüşüm oranı yüzde olarak verilmiştir. Çizelgede bazı yıllar ve ülkelerde veri eksikliği olmasına rağmen, plastik ambalaj atık geri dönüşüm oranının yıllar itibariyla arttığı görülmektedir. Plastik ambalaj atığı geri dönüşüm oranı 2023 yılında Belçika ve Letonya'da %60 seviyelerinde; Macaristan, Fransa ve Avusturya gibi ülkelerde ise %30 seviyesinin altında gerçekleşmiştir.

Çizelge 5. AB Ülkelerinde Ahşap Ambalaj Atığının Geri Dönüşüm Oranı

	2000	**2005**	**2010**	**2015**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**
Belçika	34	65,4	63,3	74,9	71,6	71,8	70,6	69,2
Bulgaristan	:	0	53,8	32,7	:	24,2	24,8	:
Çekya	:	16,4	36,3	68,7	34,8	38,3	36,3	38,3
Danimarka	:	24,2	86,1	75,9	90,7	87,6	86,8	87,3
Almanya	55,2	34,5	27,5	25,8	32,6	31,6	29,8	30,2
Estonya	:	37,1	63	66,1	39,3	31,2	37	32
İrlanda	:	77	83,2	85,4	57,1	64,4	67	69,6
Yunanistan	22,2	55,6	50,1	22	:	7,3	7,2	7,5
İspanya	23,7	43,9	55,7	65,5	88	65,1	80,1	77,8
Fransa	18,4	20,9	19,1	31,6	34,5	35,4	40,6	37,1
Hırvatistan	:	:	:	3,1	4,3	17,2	42,6	29,6
İtalya	35	50,2	58,7	60,3	62	63,9	62,7	64,9
Kıbrıs	:	20,6	8,4	9,2	20,9	20,5	20,6	:
Letonya	:	58,4	29,9	35,1	49,2	48,3	48,7	45,1
Litvanya	:	1,2	46,4	24,8	30,1	27,5	11,3	7,6
Lüksemburg	:	52,9	32,1	39	29,7	70,5	26,2	30,8
Macaristan	:	18,3	34,2	19,9	28,9	28,6	17	23,4
Malta	:	8,4	2,7	3,4	0	0	0	0
Hollanda	24,8	38,6	32,5	48,2	68,1	66,5	59,6	57
Avusturya	14,9	18,7	33,7	18,1	29,6	37	31,6	35,8
Polonya	:	16,9	21	50,5	:	:	22,2	30,7
Portekiz	0,2	58,4	66	86,5	88,2	113,4	79,5	94,1
Romanya	:	5,1	18,1	28,8	16,6	15,7	16,1	:
Slovenya	:	20,5	15,7	19,3	37,3	19,1	27,4	40
Slovakya	:	32,5	8,3	42,1	61,4	57,2	60	61,7
Finlandiya	:	5,4	17,8	12,5	25,9	24,3	20,5	22,6
İsveç	:	2	167,2	21,5	10,8	28,2	71,6	94,8

Kaynak: Eurostat, 2025.

Çizelge 5'de 2000 – 2023 yıllarını kapsayan döneme ilişkin AB ülkelerinde ahşap ambalaj atıklarının geri dönüşüm oranı yüzde olarak verilmiştir. Çizelgede bazı yıllar ve ülkelerde veri eksikliği olmasına rağmen, ahşap ambalaj atık geri dönüşüm oranının yıllar itibariyla istikrarsız bir şekilde değiştiği görülmektedir. Diğer ambalaj atıklarına göre ahşap ambalaj atıklarının geri dönüşüm oranı oldukça düşük kalmaktadır.

Çizelge 6. AB Ülkelerinde Metalik Ambalaj Atığının Geri Dönüşüm Oranı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023
Belçika	70,3	88,5	94,7	98,1	96,2	96,6	96,4	96,8
Bulgaristan	:	0,1	51,1	69,2	:	83,1	63,3	:
Çekya	:	33,9	64	58,6	73,2	67,4	58,7	71,4
Danimarka	48,6	59,8	76,9	71,9	70	65,7	66,4	68,4
Almanya	77,9	84,5	92,7	91,5	83,4	82,8	82,9	83,3
Estonya	:	38,1	60,9	68,4	99,5	100,3	117,3	95,3
İrlanda	23,9	58,3	59,5	74,6	70,8	58,4	54,8	54,4
Yunanistan	10,8	37,6	41,9	57,4	:	79,5	64,5	57,6
İspanya	33,9	59,7	70,7	79,9	78,6	79,6	79,9	76,5
Fransa	49,2	56,8	74,8	77,2	57,9	60,2	64,2	68
Hırvatistan	:	:	:	13,9	17,5	24,6	19,2	17,9
İtalya	44,6	61,4	71,3	73	73,1	70,3	78	86,2
Kıbrıs	:	22,7	116,7	72,3	172,5	138,1	137,4	:
Letonya	:	38,5	74,6	51	81,3	66,6	66,8	71,6
Litvanya	:	29	69,1	74,9	72,4	81,2	76,7	85,5
Lüksemburg	68,1	63,3	79,4	91,5	83,2	79,6	70,7	71,1
Macaristan	:	67,9	75,7	79,7	66,2	63,4	61,3	53,9
Malta	:	4,9	33,4	25,1	57,2	27,1	13	15,2
Hollanda	78,2	83,9	88,2	94,6	87,5	90,1	89,1	88
Avusturya	49,4	58,4	60,6	87,2	66,1	73,9	74,6	83,3
Polonya	:	31,2	45,9	62	:	:	100,8	83,2
Portekiz	14,8	60,4	72	63,6	46,3	54,5	52,1	50,2
Romanya	:	53,7	65,7	64,1	51,1	44,2	42,2	:
Slovenya	:	35,3	32,9	62,8	59,2	55,2	68,5	100,7
Slovakya	:	40,8	40,6	73,5	71,1	76,5	77,1	83,3
Finlandiya	27,9	53,5	78	83,5	81,8	76,2	76,4	80,2
İsveç	43,5	63,7	75,7	77,7	83,7	83,9	81,9	86,4

Kaynak: Eurostat, 2025.

Çizelge 6'da 2000 – 2023 yıllarını kapsayan döneme ilişkin AB ülkelerinde metalik ambalaj atıklarının geri dönüşüm oranı yüzde olarak verilmiştir. Çizelgede bazı yıllar ve ülkelerde veri eksikliği olmasına rağmen, metalik ambalaj atık geri dönüşüm oranının yıllar itibariyla arttığı ve bazı ülkelerde %100'ün üzerine çıktığı görülmektedir. Metalik ambalaj atık geri dönüşüm oranının %100'ün üzerinde olması, ithal edilen metalik ambalaj atığının geri dönüştürüldüğünü göstermektedir.

Çizelge 7. AB Ülkelerinde Cam Ambalaj Atığının Geri Dönüşüm Oranı

	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023
Belçika	79,7	99,9	100	100	96,9	97,5	97,8	92,9
Bulgaristan	:	18,4	51,2	62,9	:	60,4	72,8	:
Çekya	:	75,1	73,1	72,6	83,6	81,4	84,6	77,6
Danimarka	80,6	99,6	174,2	79,5	84,3	84,5	67,7	68,9
Almanya	84,5	82,6	86,1	85,2	79,7	80,3	80,1	80,6
Estonya	:	49,6	43,4	62,1	77,8	80,1	76,6	68
İrlanda	29	64,1	77,8	87,6	84,2	83,6	82,7	83,3
Yunanistan	23,9	24,2	21,4	29,4	:	27,7	21,8	25,9
İspanya	31,3	44,4	59,8	70,4	66,7	65,8	67,7	69,8
Fransa	49,7	59,7	69,8	74,8	78,7	77,9	83,3	83,7
Hırvatistan	:	:	:	65,2	54,2	56,8	62,5	53,2
İtalya	46,9	57,2	68,3	70,9	78,6	76,6	80,8	77,4
Kıbrıs	:	3,9	25,2	33,2	34,8	44,1	43,3	:
Letonya	:	37,7	47,6	60,5	70,1	70,3	63,1	69,3
Litvanya	:	40	66,9	74,3	63,4	66,7	69,6	74,8
Lüksemburg	82,6	91,8	93,8	97	99	85,2	91,5	92,1
Macaristan	:	20,5	35,4	50,5	37,8	33,1	29,8	22,8

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Malta	:	7,9	5,8	20,3	62,5	60,4	43,3	65,2
Hollanda	80,2	77,6	91,3	82,7	77,1	79	78,7	80,6
Avusturya	97,4	79,3	83	85,6	81,6	82,3	86,3	79,3
Polonya	:	27,4	45,6	57,2	:	:	69,7	67,5
Portekiz	38,4	40,5	56,6	55,2	52	54,7	56,9	55,9
Romanya	:	10,2	56,8	41,1	42,7	28	30	:
Slovenya	:	40,6	75,1	98,5	98,4	96,4	80,2	112
Slovakya	:	50,1	55,7	66,2	74,4	81,7	79,4	77,3
Finlandiya	64,3	63,2	61,3	78,4	90,9	92,9	94,2	91,7
İsveç	86,1	95,3	92,9	93,6	93,5	82,8	85,6	84,7

Kaynak: Eurostat, 2025.

Çizelge 7'de 2000 – 2023 yıllarını kapsayan döneme ilişkin AB ülkelerinde cam ambalaj atıklarının geri dönüşüm oranı yüzde olarak verilmiştir. Çizelgede bazı yıllar ve ülkelerde veri eksikliği olmasına rağmen, cam ambalaj atık geri dönüşüm oranının yıllar itibariyla arttığı ve bazı ülke ve yıllarda %100 ve üzerinde olduğu görülmektedir. Yunanistan ve Macaristan'da ise cam ambalaj atığı geri dönüşüm oranı %25 seviyelerinde kalmıştır.

6.4. Ayrı Toplanan Elektrikli ve Elektronik Ekipman Atıklarının Geri Dönüşüm Oranı

Döngüsel ekonomi izleme çerçevesinin atık yönetimi teması altındaki son gösterge, ayrı toplanan elektrikli ve elektronik ekipman atıklarının geri dönüşüm oranıdır. Bilgisayarlar, televizyonlar, buzdolapları, cep telefonları gibi atık elektrikli ve elektronik cihazları kapsayan ve e-atık olarak da bilinen bir göstergedir. Gösterge, geri dönüşüm veya yeniden kullanıma hazırlama tesisine giren elektrikli ve elektronik atıkların, toplanan bütün elektrikli ve elektronik atıklara bölünmesi ile hesaplanır ve yüzde olarak ifade edilir. Elektrikli ve elektronik atıklar, geri dönüşümü artırılması gereken değerli malzemeleri içerir. Gerek AB ülkelerinde gerekse diğer ülkelerde hızla büyüyen bir atık grubudur (Eurostat, 2025d).

Çizelge 8. AB Ülkelerinde Ayrı Toplanan Elektrikli ve Elektronik Ekipman Atıklarının Geri Dönüşüm Oranı

	2014	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**
Belçika	76,7	73,5	72,2	73,2	82,8
Bulgaristan	84,9	83,6	89,0	85,6	86,1
Çekya	85,5	88,8	94,5	92,8	94,8
Danimarka	83,0	84,1	79,9	82,4	62,8
Almanya	84,2	86,7	86,1	85,5	84,5
Estonya	85,1	81,6	81,6	80,8	82,4
İrlanda	83,7	84,8	83,4	82,2	82,9
Yunanistan	84,0	84,6	80,9	74,9	82,0
İspanya	76,9	85,8	73,7	69,5	70,6
Fransa	80,8	79,8	77,2	77,2	79,1
Hırvatistan	95,7	94,9	92,0	90,1	90,2
İtalya	82,3	86,4	87,1	83,7	84,2
Kıbrıs	89,4	90,9	81,6	78,7	89,5
Letonya	90,3	83,5	83,5	82,7	78,6
Litvanya	75,7	82,0	84,3	81,8	81,1
Lüksemburg	88,0	87,9	89,0	85,0	87,9
Macaristan	87,0	81,9	79,6	79,3	80,1
Malta	107,1	58,3	83,2	75,9	71,6
Hollanda	82,4	74,0	71,1	72,6	80,5
Avusturya	79,6	82,0	81,6	84,0	83,3
Polonya	73,5	85,9	82,6	86,6	89,6
Portekiz	76,9	62,9	100,0	56,6	91,2
Romanya	87,3	76,0	79,0	:	:

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Slovenya	81,6	85,6	87,1	80,9	82,9
Slovakya	90,7	92,6	92,5	90,9	92,4
Finlandiya	87,8	90,8	88,1	88,4	88,8
İsveç	84,1	74,1	76,3	:	:

Kaynak: Eurostat, 2025.

Çizelge 8 ’de 2014 – 2023 yıllarını kapsayan döneme ilişkin AB üyesi ülkelerde elektrikli ve elektronik ekipman atıklarının geri dönüşüm oranı yüzde olarak verilmiştir. Çizelgeye göre Çekya, Hırvatistan ve Slovakya’da bu oranın %90’ın üzerinde olduğu görülmektedir. 2014 yılında Malta’da bu oranın %107,1 olması ilgili yılda elektrikli ve elektronik ekipman atığı ithalatından kaynaklanmaktadır. Ayrıca 2021 yılında Portekiz’de bu oran %100 olarak gerçekleşmiştir.

7. SONUÇ

Döngüsel ekonomi modeli kaynakların daha etkili bir şekilde kullanılabilmesi için doğal kaynakların daha uzun süre kullanılması ve atık düzeyinin minimize edilmesini sağlayan yeni bir ekonomi yaklaşımıdır. Geleneksel ekonomi modelinin alternatifi olan döngüsel ekonomi modeli, daha az kaynak kullanarak üretim maliyetlerinin düşmesi, yenilikçi ve sürdürülebilir üretim süreçleri, israf ve atığın azalması gibi konuları önceleyen bir ekonomi modelidir.

Özellikle 2000’li yıllarla birlikte döngüsel ekonomi modeline yönelik dünya ülkelerinde önemli adımlar atılmaya başlanmış ve bu adımların öncülüğünü de AB ülkeleri yapmıştır. 1970’li yıllardan beri çevre bilinci ve atık yönetimi konularına ilişkin Avrupa Komisyonu çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemeler içerinde ilk en kapsamlı olanı 2014 yılında Komisyon tarafından kabul edilen “Döngüsel Ekonomiye Doğru: Avrupa için Sıfır Atık Programı” olmuştur. Akabinde 2015 yılında Avrupa Komisyonu “Döngüsel Ekonomi Eylem Planı”nı kabul etmiş, 2020 yılına gelindiğinde ise bu planı revize ederek tekrar uygulamaya koymuştur.

Döngüsel ekonomi eylem planında, döngüsel ekonomiye ilişkin izleme çerçevesi; üretim ve tüketim, atık yönetimi, ikincil hammaddeler, rekabetçilik ve yenilikçilik ile küresel sürdürülebilirlik ve dayanıklılık olmak üzere beş ana tema ve bu temalar altında 23 göstergeden oluşmaktadır.

Çalışma kapsamında atık yönetimi ana temasına ilişkin dört gösterge, EUROSTAT veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak 27 AB ülkesi için analiz edilmiştir.

Atık yönetimi ana teması altındaki belediye atıklarının geri dönüşümünde Almanya ve Avusturya %60’ın üzerinde bir orana sahipken; Malta, Romanya ve Kıbrıs %20’nin altında bir orana sahip olmuştur. Büyük mineral atıklar hariç tüm atıkların geri dönüşüm oranı bağlamında Belçika, Hollanda ve Slovenya %80 civarlarında bir orana sahipken; Estonya, Malta ve Romanya gibi ülkeler ise %30 civarlarında bir geri geri dönüşüm oranına sahiptirler. Ambalaj türüne göre ambalaj atıklarına bağlamında ahşam ve plastik ambalaj atıklarının geri dönüşümünün görece daha düşük seviyede kaldıkları; karton ve kağıt, metalik ve cam ambalaj atıklarının geri dönüşümünün ise görece daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca bazı yıllar ve bazı ülkelerde ambalaj atığı ithalatı nedeniyle ambalaj atığı geri dönüşüm oranı %100’ün üzerinde gerçekleşmiştir. Atık yönetimi ana teması altındaki son gösterge olan ayrı toplanan elektrikli ve elektronik ekipman atıkları göstergesi bağlamında geri dönüşüm oranının yıllar

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

itibariyle değişmesine rağmen 2023 yılında kabaca %62 ile %95 aralığında bir orana sahip olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak döngüsel ekonomi izleme göstergelerinden atık yönetimi ana temasında bulunan göstergelerdeki eksik verilerin tamamlanması ile daha gerçekçi analizlerin yapılması mümkün olacaktır. Ülkelerdeki atık geri dönüşüm oranlarının yükselmesi, ülkelerin döngüsel ekonomi sürecine girmelerini hızlandıracak ve çevreye verilecek zararın minimize olmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Ateş, E. (2021). "Döngüsel Ekonomi Kapsamında GSYİH ile Geri Dönüşüm İlişkisi: Avrupa Birliği Ülkeleri Örneği", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (67), 125-137.

Avrupa Komisyonu (2019). https://ec.europa.eu/futurium/en/circulareconomy/terms/news/Circular+Economy.html. Erişim Tarihi: Ağustos, 2025.

Avrupa Komisyonu (2020). Circular Economy Action Plan. http//ec.europa.eu/environment/circular-economy/pdf/new_circular_economy_action_plan.pdf. Erişim Tarihi: Ağustos, 2025.

Bolayır, S. & Eroğlu, İ. (2025). Doğrusaldan Döngüsel Ekonomiye Geçişte Bazı Ülke Örnekleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (*83*), 221-231.

Deep (2025). https://dongusel.csb.gov.tr/dongusel-ekonomi-icin-ab-eylem-plani---2020-i-106857, Erişim Tarihi: Ağustos, 2025.

Ece Çokmutlu, M. (2023). "Sürdürülebilir Kalkınma Temelinde Döngüsel Ekonomi Performansı", *Verimlilik Dergisi, Döngüsel Ekonomi ve Sürdürülebilirlik Özel Sayısı*, 151-170.

Eurostat, (2025). https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database, Erişim Tarihi: Eylül, 2025.

Eurostat, (2025a). https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/cei_wm011_esmsip2.htm. Erişim Tarihi: Eylül, 2025.

Eurostat, (2025b). https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/cei_wm010_esmsip2.htm. Erişim Tarihi: Eylül, 2025.

Eurostat, (2025c). https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/cei_wm020_esmsip2.htm. Erişim Tarihi: Eylül, 2025.

Eurostat, (2025d). https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/cei_wm060_esmsip2.htm. Erişim Tarihi: Eylül, 2025.

İşletmeler için Döngüsel Ekonomi Rehberi (2020). https://business4goals.org/wp-content/uploads/2021/03/%C4%B0sletmeler-icin-Dongusel-Ekonomi-Rehberi.pdf. Erişim Tarihi: Ağustos 2025.

Önder, H. (2018). Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Kavram: Döngüsel Ekonomi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(*57*), 196-204.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Sayın, F. & Utkulu, U. (2023). "Türkiye'nin Döngüsellik Performansı: Avrupa Birliği Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Bir Araştırma", *Verimlilik Dergisi, Döngüsel Ekonomi ve Sürdürülebilirlik Özel Sayısı,* 187-202.

Sayın, F. (2022). Döngüsel Ekonomi Yaklaşımında İnsani Gelişmenin Atık Yönetimi Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi: Avrupa Birliği Ülkeleri için Dinamik Panel Veri Analiz Bulguları. *İzmir İktisat Dergisi, 37*(3). 673-685.

WRAP (2025). https://www.wrap.ngo/what-we-do/accelerate-circular-economy. Erişim Tarihi: Ağustos, 2025.

Yılmaz, V. (2019). Sürdürülebilir Kalkınma ve Döngüsel Ekonominin Bibliyometriği. *Enderun*, *3*(2), 60-72.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SEKTÖRLERE GÖRE YILLIK ORTALAMA ESAS İŞ GELİRLERİNİN ENFLASYON KARŞISINDAKİ DURUMU

Prof. Dr. SAVAŞ ERDOĞAN
Selçuk Üniversitesi,
serdogan@selcuk.edu.tr - 0000-0003-3252- 3095

Öğr. Gör. Dr. ABDULBAKİ PINAR
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
apinar@kmu.edu.tr - 0000-0001-6224-1748

ÖZET

Bir ülkede belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin parasal değerleri, o dönemde ülkenin toplam gelirini oluşturur. Ekonomilerde elde edilen toplam gelirlerin yanında bu gelirlerin toplumu oluşturan bireyler arasındaki dağılımı da oldukça önemlidir. Gelir dağılımı toplumun refah seviyesi ve yaşam standartlarının belirlenmesinde ve ülkenin gelişmişlik düzeyinin ölçülmesinde önemli bir göstergedir. Ekonomiler için önemli bir gösterge olan gelir dağılımı kişisel, fonksiyonel, sektörel ve bölgesel olmak üzere dört ana grupta incelenmekle birlikte cinsiyet, eğitim durumu gibi kriterlere göre de analiz edilmektedir. Gelir ile ilişkilendirilebilecek en önemli göstergelerden birisi enflasyondur. Enflasyon toplumun gelirini reel olarak etkileme gücüne sahiptir. Çalışmanın amacı da 2006 – 2024 yıllarını kapsayan dönem için iktisadi faaliyet kollarına göre fertlerin esas iş gelirlerinin enflasyon karşısında ne derece etkilendiğinin ortaya konulmasıdır. Bu kapsamda çalışmada teorik çerçeveden sonra gerek gelirdeki gerekse enflasyondaki yıllık ve kümülatif değişimler hesaplanarak karşılaştırması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gelir dağılımı, Esas iş geliri, Sektörler, Enflasyon

1. GİRİŞ

Ülkelerin siyasi sınırlarında gerçekleştirdikleri iktisadi faaliyetler genellikle mal ya da hizmetlerin üretimine dönüktür. Üretilen bu mal ya da hizmetlerin parasal karşılıkları toplamı ilgili ülkede o döneme ait toplam geliri ifade eder. İktisadi anlamda gelir temel üretim faktörleri olarak da adlandırılan emek, sermaye, doğal kaynak ve girişimcinin yapılan üretim karşılığında ücret, faiz, rant ve kar adları altında bir dönem içerisinde almış oldukları payların parasal toplamıdır (Erdoğan 2004, s.48). Bir diğer ifade ile ekonomik anlamda gelir, üretimi gerçekleştirilen, satılabilir nitelikteki değer ve kazançların toplamıdır. Ayrıca gelir kavramının içerisinde faktör gelirlerinin yanında kira, temettü gibi varlık gelirleri ile sosyal yardımlar, emekli maaşları gibi transfer gelirleri de dahil edilir. Nihayetinde gelir, bireylerin tüketim

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

gücünü belirleyen, çeşitli kaynaklardan belirli bir dönem içerisinde elde edilmiş olan ekonomik değerler toplamıdır.

Ülkeler açısından değerlendirildiğinde gelir, genel olarak gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ile ifade edilmektedir. GSYH'nın büyümesi yani üretim artışları yani gelirin artırılması ülkelerin temel makroekonomik hedeflerinden birisidir. Bu kapsamda ülkeler, siyasi ve ekonomik anlamda diğer ülkelere üstünlük kurabilmek için GSYH'larını artırmaya dönük çabalar içerisindedirler. Ancak elde edilen gelirin büyüklüğü yanında bu gelirin toplumu oluşturan bireyler, sektörler vb bağlamında dağılımı da oldukça önemlidir. Gelir dağılımı konusu zamana ve ülkelerin gelişmişlik seviyelerine bakılmaksızın daima güncelliğini koruyan ve tartışılan bir konu olmaya devam etmektedir. Toplumun hayat şartlarından refah düzeyine, eğitiminden altyapısına kadar pek çok konuda gelir dağılımı belirleyici ve önemli bir göstergedir. Bazı çalışmalarda gelirin devlet eliyle dağıtıldığı iddia edilirken diğer bazı çalışmalarda gelir dağılımının belirleyicisinin piyasa koşulları olduğu iddia edilmektedir (Akça ve Ela, 2012, s.242-243).

Bu kapsamda gelir dağılımı ülkede elde edilen toplam gelirin hanehalkları, üretim faktörleri, bölgeler, sektörler, eğitim durumları, cinsiyet gibi unsurlar arasındaki dağılımını ifade etmektedir. Bu dağılımda adaletin tesis edilmesi toplumun sosyo-ekonomik refahının yükselmesini de sağlayacaktır (Yar, 2015, s.11).

Gelir dağılımı türlerinin başında gelen hanehalklarının gelirlerini de ifade eden kişisel gelir dağılımı, elde edilen toplam gelirin hanehalkları ve fertleri arasındaki dağılımıdır. Gelirin kişisel dağılımında, gelirin hangi kaynaktan ve kimler tarafından elde edildiğine bakılmazken, toplam gelirin bölüşümünde de bireylerin sosyal sınıf farklılıkları dikkate alınmaz. Gelirin kişisel dağılımında Yüzdelik Dilimler, Lorenz Eğrisi, Gini Katsayısı gibi yöntemler kullanılmaktadır. Gelirin kişisel dağılımı ile elde edilen veriler bireylerin hayat standartlarındaki değişimin gözlemlenmesinde, meslek, cinsiyet, eğitim gibi kriterlere göre gelir dağılımının belirlenmesinde kullanılmaktadır (Yaşar, 2022, s.43; Karabulut, 2014, s.25).

Gelirin fonksiyonel dağılımı, elde edilen toplam gelirin üretim faktörleri arasında ücret, faiz, rant ve kar olarak dağılımını gösterir. Gelirin fonksiyonel dağılımı ile toplumdaki sosyal tabakalar arasında gelirin nasıl dağıldığı da görülebilir. Ayrıca bu dağılım ülkenin gelişmişlik düzeyi ile ilgili bilgiler de vermektedir (Yaşar, 2022, s.71; İlgün ve Develi, 2020, s.112).

Gelirin bölgesel dağılımında, elde edilen toplam gelirin kır-kent ve coğrafi bölgeler bağlamında dağılımı ifade edilmektedir. Bu dağılım ile elde edilen veriler, ülke içerisinde bölgeler arası gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde ve buna bağlı olarak da düşük gelirli bölgelerin gelirlerini artırmada kullanılacak politikaların belirlenmesinde önemli bir göstergedir (Arpacıoğlu Özdemir, 2019, s.198; Erçakar ve Güvenoğlu, 2018, s.40).

Temel gelir dağılım türlerinden biri de elde edilen toplam gelirin iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımını ifade eden gelirin sektörel dağılımıdır. Bu dağılım türünde ülkede yaratılan gelir tarım, sanayi, inşaat, hizmetler gibi sektörel bağlamda ya da üretim araçlarının sahipliğine göre kamu ve özel sektör olarak dağıtılmaktadır. Gelirin sektörel dağılımı, ekonominin gelişim yönünü göstermesi ve doğru sektörün seçilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu dağılım ile

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

elde edilen veriler ülkenin sosyo-ekonomik gelişimini sağlayacak doğru politikaların üretilmesine olanak vermektedir (Öztürk, 2017, s.19; Kubar, 2011, s.230; Işık, 2006, s.123).

2. İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI

Ülkelerin ekonomik yapısını ve gelişmişlik düzeylerini açıklayan göstergelerden birisi de istihdamın sektörel bağlamdaki dağılımıdır. Tarım, sanayi, inşaat ve hizmetler olarak dört ana sektörü baz aldığımızda sektörlerin istihdam içerisindeki payları ülkelerin gelişmişlik göstergesi olarak kabul edilmektedir. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörü ağırlıklı sektör olurken, gelişmiş ülkelerde sanayi sektöründeki gelişme hizmetler sektörünün ön plana çıkmasına neden olmaktadır (Öztürk, 2017, s.21).

Aşağıda Çizelge 1'de Türkiye'de 15 yaş üzerindeki nüfus içerisinde 2006 – 2024 yıllarını kapsayan dönemde istihdamda olanlar ile bunların sektörel bazda dağılımları bin kişi olarak verilmiş ve sektörlerin toplam istihdamdan aldıkları paylar yüzde olarak gösterilmiştir.

Çizelge 1. Türkiye'de İstihdamın Sektörel Dağılımı (2006 – 2024)

Yıllar	Toplam (Bin)	Tarım (Bin)	Sanayi (Bin)	İnşaat (Bin)	Hizmetler (Bin)	Tarım (%)	Sanayi (%)	İnşaat (%)	Hizmetler (%)
2006	19717	4612	4299	1182	9624	23,4	21,8	6	48,8
2007	20001	4410	4388	1228	9975	22	21,9	6,1	49,9
2008	20399	4445	5424	1237	10193	21,8	22,2	6,1	50
2009	20534	4783	4153	1299	10299	23,3	20,2	6,3	50,2
2010	21810	5073	4619	1423	10696	23,3	21,2	6,5	49
2011	23166	5289	4855	1672	11350	22,8	21	7,2	49
2012	23738	5156	4891	1714	11977	21,7	20,6	7,2	50,5
2013	24486	5039	5133	1788	12525	20,6	21	7,3	51,2
2014	25774	5220	5339	1913	13302	20,3	20,7	7,4	51,6
2015	26501	5357	5345	1916	13884	20,2	20,2	7,2	52,4
2016	27126	5287	5295	1991	14552	19,5	19,5	7,3	53,6
2017	28075	5401	5394	2018	15171	19,2	19,2	7,5	54
2018	28691	5282	5686	2012	15711	18,4	19,8	7	54,8
2019	28042	5096	5572	1566	15808	18,2	19,8	5,6	56,4
2020	26695	4737	5482	1546	14930	17,7	20,5	5,8	55,9
2021	28797	4948	6143	1777	15928	17,2	21,3	6,2	55,3
2022	30752	4866	6663	1846	17378	15,8	21,7	6	56,5
2023	31632	4695	6711	1997	18230	14,8	21,2	6,3	57,6
2024	32620	4827	6746	2162	18884	14,8	20,7	6,6	57,9

Kaynak: TUİK, 2025a

Çizelgeye göre Türkiye'de 2006 yılında yaklaşık 19,7 milyon kişi istihdamda iken 2015 yılında yaklaşık 26,5 milyon kişi, 2024 yılında ise yaklaşık 32,6 milyon kişi istihdamda yer almıştır. Analize konu dönemde istihdamdakilerin sayısı sadece Covid salgınının yaşandığı 2020 yılında azalmış, diğer yıllarda ise sürekli artmıştır.

İstihdamın sektörel dağılımına baktığımızda inşaat sektörünün en düşük paya, hizmetler sektörünün ise en yüksek paya sahip oldukları görülmektedir. 2006 yılında istihdamdakilerin %6'sını oluşturan yaklaşık 1,1 milyon kişi inşaat sektöründe istihdam edilirken, 2015 yılında

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

istihdamın %7,2'sini oluşturan yaklaşık 1,9 milyon kişi inşaat sektöründe istihdam edilmiştir. 2024 yılına gelindiğinde inşaat sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı %6,6 oranı ile yaklaşık 2,1 milyon kişiden oluşmuştur.

Türkiye'de tarım sektörü 2006 yılında toplam istihdam içerisinde yaklaşık 4,6 milyon kişi ve %23,4 oranında bir paya sahiptir. 2015 yılında istihdamın %20,2'sini oluşturan yaklaşık 5,3 milyon kişi tarım sektöründe istihdam edilirken, 2024 yılında tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayısı yaklaşık 4,8 milyon kişi olmuş ve bu rakamın toplam istihdam içerisindeki payı %14,8 olarak gerçekleşmiştir. Tarım sektörünün toplam istihdam içerisindeki payının giderek azalması dikkat çekicidir.

Ekonomik gelişimin itici gücü olan sanayi sektörüne bakıldığında, 2006 yılında sanayi sektörü yaklaşık 4,3 milyon kişi ile toplam istihdam içerisinde %21,8'lik bir orana sahip olmuştur. 2015 yılında sanayi sektörü yaklaşık 5,3 milyon kişi ile toplam istihdam içerisinde %20,2 oranında bir paya sahip olmuştur. Nihayet 2024 yılına gelindiğinde ise sanayi sektöründe istihdam edilenlerin sayısı yaklaşık 6,7 milyon kişiye ulaşmış ve sektörün toplam istihdam içerisindeki payı %20,7 olarak gerçekleşmiştir. Yıllar itibariyle sanayi sektöründe istihdam edilenlerin sayısı 2009 ve 2020 yılları hariç sürekli artarken, oransal payı değişkenlik göstermektedir.

Analize konu dönemde Türkiye ekonomisinde istihdam içerisinde en yüksek paya sahip sektör hizmetler sektörü olmuştur. 2006 yılında yaklaşık 9,6 milyon kişiye istihdam sağlayan hizmetler sektörü toplam istihdamın %48,8'ini oluşturmuştur. 2015 yılında hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin sayısı yaklaşık 13,8 milyon kişi ile toplam istihdam içerisinde %52,4'lük bir orana sahipken, 2024 yılında sektör yaklaşık 18,8 milyon kişi ile toplam istihdam içerisinde %57,9'luk bir paya sahip olmuştur. Hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin toplam istihdam içerisindeki payının genellikle %50'nin üzerinde olması önemlidir.

Türkiye'de hanehalkı fertlerinin sektörlere göre yıllık ortalama esas iş gelirleri, TÜİK tarafından Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması bülteni içerisinde yayımlanmaktadır. Bu kapsamda Çizelge 2'de 2006 yılından bu yana hanehalkı fertlerinin iktisadi faaliyet kollarına göre yıllık ortalama esas iş gelirleri Türk Lirası cinsinden verilmiştir.

Çizelge 2: Türkiye'de İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Yıllık Ortalama Esas İş Gelirleri (TL)

Yıllar	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Tüm Sektörler
2006	5 719	8 874	6 327	10 044	8 754
2007	5 853	10 221	8 360	11 498	10 005
2008	6 366	11 208	8 652	12 540	10 922
2009	6 421	12 263	11 558	13 583	11 967
2010	7 988	11 857	10 717	14 434	12 558
2011	9 596	12 741	11 733	16 293	14 159
2012	10 346	13 778	12 286	17 397	15 157
2013	11 886	15 896	14 659	19 516	17 255
2014	12 471	17 747	16 208	21 345	19 051
2015	14 064	20 757	18 159	23 724	21 514
2016	17 375	24 616	21 720	26 852	24 976
2017	16 996	29 292	24 951	30 407	28 299
2018	18 991	31 414	27 123	33 029	30 748
2019	21 807	35 174	32 236	37 169	34 733
2020	25 263	44 355	42 227	46 034	43 118
2021	32 635	47 071	44 226	51 173	47 886
2022	46 106	62 200	59 926	66 072	62 826

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2023	92 632	116 122	104 433	121 013	116 297
2024	153 773	234 576	224 969	242 299	231 823

Kaynak: TUİK, 2025a

Çizelge 2'ye göre Türkiye'de tarım sektörü en düşük gelire sahip sektördür. 2006 yılında tarım sektöründe çalışanların yıllık ortalama esas iş gelirleri 5 719 TL iken yıllar itibariyle sürekli artmış, 2015 yılında 14 064 TL ve 2024 yılında 153 773 TL olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik gelişimin itici sektörü olan sanayi sektöründe 2006 yılında yıllık ortalama esas iş geliri 8 874 TL iken, 2015 yılında 20 757 TL'ye ve 2024 yılında 234 576 TL'ye yükselmiştir. Sanayi sektörünün esas iş gelirlerinde sadece 2009 krizinin etkisi ile 2010 yılında bir azalma olmuş, diğer yıllarda sürekli artış yaşanmıştır. İnşaat sektöründe 2006 yılında yıllık ortalama esas iş geliri 6 327 TL iken bu rakam 2015 yılında 18 159 TL ve 2024 yılında ise 224 969 TL olarak gerçekleşmiştir. Sektörde yıllık ortalama esas iş gelirleri sadece 2010 yılında azalmış, diğer yıllarda ise sürekli artmıştır. Yıllık ortalama esas iş gelirinin en yüksek olduğu sektör olan hizmetler sektöründe yıllık ortalama gelir 2006 yılında 10 044 TL iken yıllar itibariyle sürekli artmış ve 2015 yılında 23 724 TL'ye ve nihayet 2024 yılında ise 242 299 TL'ye yükselmiştir. Yıllık ortalama esas iş gelirlerine tüm sektörler bağlamında bakıldığında 2006 yılında 8 754 TL olan gelirin 2015 yılında 21 514 TL ve 2024 yılında 231 823 TL olduğu görülmektedir.

Çizelge 2'ye bir bütün olarak bakıldığında sadece sanayi ve inşaat sektörlerinde gelirin 2010 yılında azaldığı diğer yıllarda ise nominal artışını devam ettirdiği görülmektedir. Ayrıca 2023 ve 2024 yıllarında yıllık ortalama esas iş gelirlerindeki artış oldukça dikkat çekicidir.

Çizelge 3. İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Yıllık Ortalama Esas İş Gelirlerindeki Yüzde Değişim

Yıllar	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Tüm Sektörler
2007	2,4	15,2	32,1	14,5	14,3
2008	8,8	9,7	3,5	9,1	9,2
2009	0,9	9,4	33,6	8,3	9,6
2010	24,4	-3,3	-7,3	6,3	4,9
2011	20,1	7,5	9,5	12,9	12,7
2012	7,8	8,1	4,7	6,8	7,1
2013	14,9	15,4	19,3	12,2	13,8
2014	4,9	11,6	10,6	9,4	10,4
2015	12,8	17,0	12,0	11,1	12,9
2016	23,5	18,6	19,6	13,2	16,1
2017	-2,2	19,0	14,9	13,2	13,3
2018	11,7	7,2	8,7	8,6	8,7
2019	14,8	12,0	18,9	12,5	13,0
2020	15,8	26,1	31,0	23,9	24,1
2021	29,2	6,1	4,7	11,2	11,1
2022	41,3	32,1	35,5	29,1	31,2
2023	100,9	86,7	74,3	83,2	85,1
2024	66,0	102,0	115,4	100,2	99,3

Çizelge 3'de hanehalkı fertlerinin iktisadi faaliyet kollarına göre yıllık ortalama esas iş gelirlerindeki bir önceki yıla göre meydana gelen yüzde değişim gösterilmiştir. Çizelgeye göre tarım sektörünün yıllık ortalama esas iş geliri sadece 2017 yılında %2,2 oranında azalmış diğer yıllarda ise değişken oranlarda ve sürekli artmıştır. 2007 yılında tarım sektöründe bir önceki

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yıla göre ortalama gelir %2,4 oranında, 2015 yılında %12,8 oranında ve 2024 yılında %66 oranında artmıştır.

Ekonomik gelişimin itici sektörü olarak kabul edilen sanayi sektörünün elde ettiği yıllık ortalama esas iş geliri sadece 2010 yılında %3,3 oranında azalmış, diğer yıllarda ise sürekli ve farklı oranlarda artmıştır. 2007 yılında bir önceki yıla göre %15,2 oranında artan sanayi sektörü yıllık ortalama esas iş gelirleri, 2015 yılında %17 oranında ve 2024 yılında %102 oranında artmıştır.

Analize konu dönemde inşaat sektörünün elde ettiği gelirler de sanayi sektörüne benzer bir yapıda olup sadece 2010 yılında %7,3 oranında azalmış, diğer yıllarda ise sürekli artmıştır. 2007 yılında %32,1 oranında artan inşaat sektörü gelirleri 2015 yılında %12 oranında ve 2024 yılında %115,4 oranında artmıştır.

İktisadi faaliyet kollarından hizmetler sektöründe analize konu dönemde gelirler sürekli artmıştır. 2007 yılında bir önceki yıla göre %14,5 oranında artan hizmet sektörü gelirleri, 2015 yılında %11,1 oranında ve 2024 yılında %100,2 oranında artmıştır.

İktisadi faaliyet kolları bağlamında tüm sektörlere bakıldığında yıllık ortalama esas iş gelirlerinin 2007 yılında bir önceki yıla göre %14,3 oranında, 2015 yılında %12,9 oranında ve nihayet 2024 yılında %99,3 oranında arttığı görülmektedir.

Çizelge 4. İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Yıllık Ortalama Esas İş Gelirlerindeki Kümülatif Değişim

Yıllar	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Tüm Sektörler
2006	1	1	1	1	1
2007	1,2	1,2	1,3	1,1	1,1
2008	1,3	1,3	1,4	1,2	1,2
2009	1,4	1,4	1,8	1,3	1,4
2010	1,7	1,3	1,7	1,4	1,4
2011	2,0	1,4	1,9	1,6	1,6
2012	2,2	1,5	1,9	1,7	1,7
2013	2,5	1,8	2,3	1,9	2,0
2014	2,6	2,0	2,6	2,1	2,2
2015	3,0	2,3	2,9	2,3	2,4
2016	3,7	2,8	3,5	2,6	2,8
2017	3,6	3,3	4,0	3,0	3,2
2018	4,0	3,5	4,3	3,2	3,5
2019	4,6	4,0	5,1	3,7	3,9
2020	5,3	5,0	6,7	4,5	4,9
2021	6,9	5,3	7,1	5,0	5,4
2022	9,7	7,0	9,6	6,5	7,1
2023	19,6	13,1	16,7	11,9	13,2
2024	32,5	26,5	36,0	23,9	26,3

Çizelge 4'te iktisadi faaliyet kollarına göre yıllık ortalama esas iş gelirlerindeki kümülatif değişim verilmiştir. Çizelgede sektörlerin 2006 yılı gelirleri 1 olarak kabul edilmiş ve izleyen yıllardaki artışlar kümülatif olarak hesaplanmıştır. Buna göre tarım sektörünün elde ettiği yıllık ortalama esas iş gelirleri 2006 yılına göre 2024 yılında 32,5 kat artarken, sanayi sektöründe bu artış 26,5 kat olarak, inşaat sektöründe 36 kat olarak ve hizmetler sektöründe 23,9 kat olarak gerçekleşmiştir. Tüm sektörler dikkate alındığında ise 2006 yılına göre 2024 yılında gelir 26,3

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kat artmıştır. Analize konu dönemde gelir artışının kümülatif olarak en fazla olduğu sektör inşaat sektörü iken, en düşük kümülatif gelir artışı hizmetler sektöründe oluşmuştur. Ayrıca iktisadi faaliyet kollarına göre sektörlerin elde ettikleri gelirlerde son yıllarda meydana gelen hızlı gelir artışları dikkat çekmektedir.

3. ENFLASYON

Genel olarak fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış olarak ifade edilen enflasyon, toplam arzın toplam talebi karşılayamaması veya ulusal paranın değer kaybetmesi gibi çeşitli özelliklerine göre farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. (Pınar, 2024, s.12). TUİK tarafından belirlenen mal sepetleri aracılığıyla ölçülen enflasyon, toplumu oluşturan birimlerin reel gelirlerini de etkileme ve belirleme gücüne sahiptir (Pınar ve Erdoğan, 2021, s.89). Enflasyon hesaplamaları tüketime dönük maddelerden oluşan Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) ile ara malı ve yatırım mallarından oluşan madde sepetleri aracılığıyla Yurtiçi Üretici Fiyat Endeksi (YİÜFE), Yurt Dışı Üretici Fiyat Endeksi (YDÜFE), Hizmet Üretici Fiyat Endeksi (Hizmet ÜFE) ve Tarım Üretici Fiyat Endeksi (Tarım ÜFE) üzerinden hesaplanmaktadır.

Literatürdeki bazı çalışmalar enflasyon ile gelir dağılımı arasında bir ilişkinin olduğundan bahsederken bazı çalışmalar iki değişken arasında herhangi bir ilişkinin bulunmadığı yönünde sonuçlara ulaşmışlardır (Daşdemir, 2022, s.398).

Çalışma kapsamında tüketime dönük maddelerden oluşan mal sepeti aracılığıyla hesaplanan ve Türkiye'de manşet enflasyonu olarak bilinen TÜFE dikkate alınmıştır. TÜFE konuttan kiraya, gıdadan sağlığa kadar birçok konuda bireylerin satın alma güçlerini etkilemekte ve böylelikle reel gelirlerini belirlemektedir. Bu kapsamda aşağıda çizelge 5'de 2006 – 2024 yıllarını kapsayan döneme ilişkin, 2003 baz yıllı olarak hesaplanan TÜFE değerleri, endeks değerlerinde bir önceki yıla göre yaşanan yüzde değişim ve endeksin 2006 yılından 2024 yılına kadar göstermiş olduğu kümülatif değişim verilmiştir.

Çizelge 5. TÜFE Endeks Değerleri ve Değişim Oranları

Yıllar	Endeks Değeri	Bir Önceki Yıla Göre Değişim (%)	Kümülatif Değişim
2006	134,5		
2007	145,8	8,4	1,1
2008	160,4	10,1	1,2
2009	170,9	6,5	1,3
2010	181,9	6,4	1,3
2011	200,9	10,4	1,5
2012	213,2	6,2	1,6
2013	229,0	7,4	1,7
2014	247,7	8,2	1,8
2015	269,5	8,8	2,0
2016	292,5	8,5	2,2
2017	327,4	11,9	2,4
2018	393,9	20,3	2,9
2019	440,5	11,8	3,2
2020	504,8	14,6	3,7
2021	687,0	36,1	5,1
2022	1128,5	64,3	8,3
2023	1859,4	64,8	13,7
2024	2684,6	44,4	19,7

Kaynak: TUİK, 2025b

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelgeye göre 2003 yılında 100 kabul edilen TÜFE değeri, 2006 yılına gelindiğinde 134,5 olmuş, 2015 yılında 269,5 olarak gerçekleşmiş ve 2024 yılında ise 2684,6 seviyesine ulaşmıştır. Aynı zamanda yıllık enflasyon oranı olarak da adlandırılan bir önceki yıla göre endekste yaşanan yüzde değişime bakıldığında endeksin 2007 yılında 2006 yılına göre %8,4 oranında, 2015 yılında 2014 yılına göre %8,8 oranında ve 2024 yılında 2023 yılına göre %44,4 oranında yükseldiği görülmektedir. Ayrıca çizelgede 2006 yılı endeks değeri 1 kabul edilerek, 2024 yılına kadar TÜFE'de meydana gelen kümülatif değişim de hesaplanmıştır. Buna göre Türkiye'de tüketici enflasyonu, 2006 yılından 2024 yılına kadar 19,7 kat artmıştır. Çizelgeye bütün olarak bakıldığında özellikle 2020 yılı ve sonrasında TÜFE'de meydana gelen değişimler dikkat çekicidir.

4. KARŞILAŞTIRMA

Çalışmanın bu bölümünde çalışmamızın da amacını oluşturan 2006 – 2024 yılları arasında, iktisadi faaliyet kollarına göre yıllık ortalama esas iş gelirlerinin, aynı yıllarda, yaşanan tüketici enflasyonu ile karşılaştırması yapılacaktır. Bu kapsamda 2006 – 2024 yıllarında sektörlerin gelirlerindeki bir önceki yıla göre yüzde değişimler ve 2006 yılına göre kümülatif değişimler ile aynı dönemde TÜFE üzerinden hesaplanan enflasyondaki bir önceki yıla göre yüzde değişim ve 2006 yılına göre kümülatif değişim aşağıda çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6. İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Esas İş Gelirlerindeki ve Enflasyondaki Değişimler

Yıllar		Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Tüm Sektörler	Enflasyon
2007	Yüzde Değişim	2,4	15,2	32,1	14,5	14,3	8,4
	Kümülatif Değişim	*1,2*	*1,2*	*1,3*	*1,1*	*1,1*	*1,1*
2008	Yüzde Değişim	8,8	9,7	3,5	9,1	9,2	10,1
	Kümülatif Değişim	***1,3***	***1,3***	***1,4***	***1,2***	***1,2***	***1,2***
2009	Yüzde Değişim	0,9	9,4	33,6	8,3	9,6	6,5
	Kümülatif Değişim	***1,4***	***1,4***	***1,8***	***1,3***	***1,4***	***1,3***
2010	Yüzde Değişim	24,4	-3,3	-7,3	6,3	4,9	6,4
	Kümülatif Değişim	***1,7***	***1,3***	***1,7***	***1,4***	***1,4***	***1,3***
2011	Yüzde Değişim	20,1	7,5	9,5	12,9	12,7	10,4
	Kümülatif Değişim	***2***	***1,4***	***1,9***	***1,6***	***1,6***	***1,5***
2012	Yüzde Değişim	7,8	8,1	4,7	6,8	7,1	6,2
	Kümülatif Değişim	***2,2***	***1,5***	***1,9***	***1,7***	***1,7***	***1,6***
2013	Yüzde Değişim	14,9	15,4	19,3	12,2	13,8	7,4
	Kümülatif Değişim	***2,5***	***1,8***	***2,3***	***1,9***	***2***	***1,7***
2014	Yüzde Değişim	4,9	11,6	10,6	9,4	10,4	8,2
	Kümülatif Değişim	***2,6***	***2***	***2,6***	***2,1***	***2,2***	***1,8***
2015	Yüzde Değişim	12,8	17	12	11,1	12,9	8,8
	Kümülatif Değişim	***3***	***2,3***	***2,9***	***2,3***	***2,4***	***2***
2016	Yüzde Değişim	23,5	18,6	19,6	13,2	16,1	8,5
	Kümülatif Değişim	***3,7***	***2,8***	***3,5***	***2,6***	***2,8***	***2,2***
2017	Yüzde Değişim	-2,2	19	14,9	13,2	13,3	11,9
	Kümülatif Değişim	***3,6***	***3,3***	***4***	***3***	***3,2***	***2,4***
2018	Yüzde Değişim	11,7	7,2	8,7	8,6	8,7	20,3
	Kümülatif Değişim	***4***	***3,5***	***4,3***	***3,2***	***3,5***	***2,9***
2019	Yüzde Değişim	14,8	12	18,9	12,5	13	11,8
	Kümülatif Değişim	***4,6***	***4***	***5,1***	***3,7***	***3,9***	***3,2***
2020	Yüzde Değişim	15,8	26,1	31	23,9	24,1	14,6
	Kümülatif Değişim	***5,3***	***5***	***6,7***	***4,5***	***4,9***	***3,7***
2021	Yüzde Değişim	29,2	6,1	4,7	11,2	11,1	36,1
	Kümülatif Değişim	***6,9***	***5,3***	***7,1***	***5***	***5,4***	***5,1***
2022	Yüzde Değişim	41,3	32,1	35,5	29,1	31,2	64,3
	Kümülatif Değişim	***9,7***	***7***	***9,6***	***6,5***	***7,1***	***8,3***

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2023	Yüzde Değişim	100,9	86,7	7,3	83,2	85,1	64,8
	Kümülatif Değişim	***19,6***	***13,1***	***16,7***	***11,9***	***13,2***	***13,7***
2024	Yüzde Değişim	66	102	115,4	100,2	99,3	44,4
	Kümülatif Değişim	***32,5***	***26,5***	***36***	***23,9***	***26,3***	***19,7***

Çizelgeye göre sektörlerin yıllık ortalama esas iş gelirlerinin bir önceki yıla göre yüzde değişiminin, enflasyonda meydana gelen yüzde değişime göre sektör ve yıl bazında genel olarak daha büyük olduğu görülmektedir. 2007 yılında tarım sektörünün gelirleri bir önceki yıla göre %2,4 artarken, sanayi sektöründe bu oran %15,2 olmuş, inşaat sektöründe %32,1 olmuş hizmetler sektöründe ise %14,5 olmuştur. Ancak 2007 yılında enflasyon bir önceki yıla göre %8,4 oranında yükselmiştir. 2024 yılına gelindiğinde tarım sektörünün gelirinde bir önceki yıla göre %66 oranında, sanayi sektörü gelirlerinde %102 oranında, inşaat sektörü gelirlerinde %115,4 oranında ve hizmetler sektörü gelirlerinde %100,2 oranında bir artış yaşanmışken aynı dönemde enflasyon bir önceki yıla göre %44,4 oranında artmıştır. Analize konu dönemde sadece 2008 – 2021 ve 2022 yıllarında enflasyondaki bir önceki yıla göre yaşanan yüzde değişim, gelirlerde yaşanan yüzde değişimden daha büyük gerçekleşmiş ve dolayısıyla bu yıllarda enflasyonun etkisi bütün sektörlerde daha derin hissedilmiştir. Diğer yıllarda ise genel olarak gelir artışı daha yüksek olduğu için sektör gelirleri enflasyonun olumsuzluklarından etkilenmemiştir.

Çizelgeye kümülatif değişimler bağlamında bakıldığında, analize konu dönemde gelirlerin enflasyondan daha fazla arttığı görülmektedir. 2006 yılı gelir ve enflasyon verileri 1 olarak kabul edildiğinde 2024 yılında tarım sektörünün elde ettiği yıllık ortalama esas iş geliri 2006 yılına göre 32,5 kat artmıştır. Benzer şekilde sanayi sektörünün geliri 2024 yılında 2006 yılına göre 26,5 kat, inşaat sektörünün geliri 36 kat, hizmetler sektörünün geliri 23,9 kat ve tüm sektörlerin gelirleri ise 26,3 kat artmıştır. Türkiye'de 2024 yılında enflasyon 2006 yılına göre 19,7 kat artmış ve sektörlerdeki gelir artışının gerisinde kalmıştır.

5. SONUÇ

Gelir dağılımı, elde edilen gelirin fert, eğitim, sektör, cinsiyet vb kriterler bağlamında ölçümüne imkan vermektedir. Çalışma toplam gelirin tarım, sanayi, inşaat ve hizmetler sektörleri bağlamında dağılımını ele almış ve bu sektörlerin 2006 – 2024 yıllarını kapsayan dönemdeki durumunu analiz etmiştir. Ardından gelirin yeniden dağıtılmasına da sebep olan ve gelir sahiplerinin reel gelirlerini etkileme gücü olan enflasyon konusu TÜFE bağlamında analize dahil edilmiştir. Çalışma kapsamında son olarak sektörlerin elde ettikleri gelirler ile ülkede yaşanan enflasyon karşılaştırılmış ve sektörlerde istihdam edilenlerin enflasyondan etkilenme durumlarına bakılmıştır.

Çalışmaya göre tarım sektöründe istihdam edilen nüfusun toplam istihdam içerisindeki payının her geçen yıl azalmasına rağmen hala %15 seviyelerinde olduğu, sanayi sektöründe istihdam edilenlerin toplam istihdam içerisindeki payının %20 seviyelerinde, inşaat sektöründe istihdam edilenlerin payının da %6 seviyelerinde olduğu görülmektedir. Hizmetler sektörü ise her geçen yıl istihdam içerisindeki payını artırmış ve son yıllarda toplam istihdam içerisinde yaklaşık %58'lik bir paya sahip olmuştur.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Türkiye'de 2006 -2024 yıllarını kapsayan dönemde iktisadi faaliyet kollarına göre yıllık ortalama esas iş gelirleri, 2017 yılında tarım sektöründe, 2010 yılında ise sanayi ve inşaat sektörlerinde bir önceki yıla göre azalmış, diğer yıllarda ise sürekli artmıştır. Özellikle 2023 ve 2024 yıllarındaki gelir artışı dikkat çekicidir. Gelirdeki kümülatif değişimler dikkate alındığında 2006 yılına göre 2024 yılında inşaat sektörünün geliri 36 kat, tarım sektörü geliri 32,5 kat, sanayi sektörünün geliri 26,5 kat ve hizmetler sektörünün geliri ise 23,9 kat artmıştır. Aynı dönemde tüketici enflasyonu ise 19,7 kat artmış ve gelir artışının gerisinde kalmıştır.

Sonuç olarak enflasyon bireylerin ve sektörlerin reel gelirlerini etkilemekte ve gelirin dağıtılmasında adalet ilkesinden sapılmasına neden olabilmektedir. Bu kapsamda ülkede uygulanacak ekonomi politikalarının sektörlerin gelirlerini ve enflasyonun etkilerini minimize ederek reel gelirlerini artırmaya dönük olması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Akça, H., & Ela, M. (2012). Eğitim ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Türkiye Değerlendirmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21*(3), 241-260.

Arpacıoğlu Özdemir, Ö. (2019). Farklı Gelir Dağılımı Türleri Çerçevesinde Türkiye'nin Bölüşüm Konusundaki Mevcut Durum Analizi. *Kournal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR), 6*(32), 190-202.

Daşdemir, E. (2022). Gelir Gruplarına Göre Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) Hesapları ve Gelir Dağılımı Ölçümü İçin Yeni Bir Öneri. *Journal of Econumy Culture and Society*(65), 395-414.

Erçakar, M. E., & Güvenoğlu, H. (2018). Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Sosyal Koruma Harcamalarına Bir Bakış. *Sosyal Bilimler Metinleri*(1), 38-53.

Erdoğan, S. (2004). 1980-2000 Yılları Arasında Türkiye'de Gelir Dağılımı. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 4*(8), 46-57.

Işık, N. (2006). Sektörel Gelir Dağılımının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2006*(2), 119-127.

İlgün, B., & Develi, A. (2020). Türkiye'de ve Dünya'da Gelir Dağılımı Üzerine Mikro Bir Analiz. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(1), 110-123.

Karabulut, T. (2014). Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı Araştırmalarının Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 9*(1-2), 21-36.

Kubar, Y. (2011). Bir İktisat Politikası Amacı Olarak Gelir Dağılımı: Türkiye Örneği (1994-2007) Analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1*(2), 227-246.

Pınar, A. (2024). *Temel Makroekonomik Göstergeler ile Türkiye'nin Ekonomik Performansı*. Konya; Atlas Akademi Yayınları.

Pınar, A., & Erdoğan, S. (2021). Covid 19 Pandemisinin Enflasyon Üzerine Etkileri. (M. Gerçeker içinde, *Covid 19 Pandemisinin Makroekonomik Yansımaları* (s. 83-104). Konya: Çizgi Kitabevi.

TÜİK (2025). https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2024-53712. Erişim Tarihi: Ağustos 2025.

TÜİK, (2025b). https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=T%C3%BCketici-Fiyat-Endeksi-Eyl%C3%BCl-2025-54185&dil=1. Erişim Tarihi: Ekim 2025.

Yar, F. (2015). Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk. *Global Politika ve Strateji Analizi 2*.

Yaşar, S. (2022). *Fonksiyonel Açıdan Türkiye'de Gelir Dağılımı.* Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SAVUNMA SANAYİ HİSSELERİ VE DÖVİZ KURU İLİŞKİSİ: ASELSAN, KAREL, OTOKAR FİRMALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Öğrencisi Fatma ÇALIŞKAN

Tokat GOP Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı

caglayann701@gmail.com - 0009-0009-7251-4979

Doç. Dr. Özgür KOÇBULUT

Tokat GOP Üniversitesi Turhal MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü
o.kocbulut@gmail.com - 0000-0003-3092-8400

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye savunma sanayi sektöründe faaliyet gösteren ASELSAN, KAREL ve OTOKAR firmalarının hisse senedi fiyatları ile USD/TRY döviz kuru arasındaki ilişkiyi firma bazlı zaman serisi analizi aracılığıyla incelemektedir. Savunma sanayi firmalarının üretim süreçlerinde yüksek düzeyde ithal girdi bağımlılığı göstermeleri, döviz kurunu bu firmalar açısından temel bir maliyet belirleyicisi haline getirmektedir. Dolayısıyla kurdaki artışlar, üretim maliyetlerinin yükselmesine ve dolaylı olarak firmaların kârlılık oranlarının azalmasına yol açmakta; bu durum da piyasa değerlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu çerçevede, döviz kuru ile hisse senedi fiyatları arasındaki kısa ve uzun dönemli dinamikleri ortaya koymak amacıyla ARDL (Autoregressive Distributed Lag) modeli tercih edilmiştir. ARDL yöntemi, serilerin farklı düzeylerde durağanlık göstermesi durumunda dahi eşbütünleşme ilişkilerinin analiz edilmesine olanak tanımakta ve bu özelliğiyle metodolojik açıdan esnek bir analiz çerçevesi sunmaktadır. Çalışma, savunma sanayi şirketlerinin döviz kuru hareketlerine karşı duyarlılığını firma bazında inceleyerek sektörel genellemelerin ötesine geçmektedir

ASELSAN'ın fiyatları kısa vadede geçmiş değerlerine bağlılık göstermekte, kur etkisi ise gecikmeli olarak yansımaktadır. Uzun dönemde güçlü bir denge ilişkisi ve etkin bir düzeltme süreci dikkat çekmektedir. KAREL'de geçmiş değerler pozitif etki üretirken kur artışı fiyatları aşağı yönlü baskılamaktadır. Uzun dönemde denge korunmakta ve hata düzeltme süreci işlemektedir. OTOKAR'da geçmiş hareketler kısa vadede pozitif ivme sağlarken kur artışı olumsuz etkisini göstermektedir. Uzun dönemde ise seriler dengeye yakınsamaktadır.

ARDL modellerinden elde edilen bulgular, Türkiye sermaye piyasalarında kur ile hisse fiyatları arasındaki uzun dönemli ilişkiyi mikro düzeyde ortaya koymakta ve literatüre yöntemsel katkı sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Döviz kuru, ARDL eşbütünleşme, Aselsan, Karel, Otokar

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1.GİRİŞ

Küresel finansal piyasaların yüksek düzeyde bütünleştiği günümüz ekonomisinde, döviz kurlarındaki dalgalanmalar özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki hisse senedi piyasaları üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır (Türsoy, 2017). Türkiye özelinde USD/TRY döviz kuru, yurt içi ekonomik istikrarın yanı sıra şirket bilançoları, dış ticaret dengesi ve yatırımcı davranışları üzerinde doğrudan etkili olan temel bir makroekonomik göstergedir (tr.investing.com).

Savunma sanayii firmaları ise, stratejik sektör yapıları, yüksek teknolojiye dayalı üretim süreçleri ve ihracat odaklı faaliyetleri nedeniyle kur dalgalanmalarına karşı daha yüksek düzeyde duyarlılık göstermektedir. Bu firmalar, büyük ölçüde ithal ara malı ve yüksek teknoloji bileşenlerine bağımlı olduklarından, döviz kuru değişimleri üretim maliyetlerini ve kârlılık oranlarını doğrudan etkilemektedir.

Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı USD/TRY döviz kuru ile ASELSAN, KAREL ve OTOKAR firmalarının hisse senedi fiyatları arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkilerin ampirik olarak analiz edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda ARDL yöntemi tercih edilmiştir. ARDL modeli, değişkenlerin farklı entegrasyon derecelerine sahip olduğu durumlarda hem eşbütünleşme ilişkisini hem de kısa dönem dinamiklerini aynı model yapısı içerisinde değerlendirme olanağı sunan güçlü bir ekonometrik çerçevedir (Pesaran, Shin ve Smith, 2001).

Aselsan

1975 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin haberleşme ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan ASELSAN A.Ş., günümüzde savunma elektroniği, radar, elektro-optik, elektronik harp, komuta kontrol ve uydu sistemleri alanlarında faaliyet gösteren Türkiye'nin en büyük teknoloji şirketlerinden biridir (Ergon vd., 2024). Şirket, Defense News tarafından yayımlanan Top 100 Global Defense Companies 2025 listesinde 43. sırada yer alarak küresel savunma sanayiindeki konumunu güçlendirmiştir (people.defensenews.com).

ASELSAN'ın 2024 yılı toplam geliri 3,657 milyar ABD doları olarak açıklanmıştır. Bunun 3,541 milyar dolarlık kısmı doğrudan savunma sanayi faaliyetlerinden elde edilmiştir; bu durum, savunma gelirlerinin toplam gelir içindeki payını %96,8 seviyesine taşımaktadır. Bir önceki yıl olan 2023'te toplam gelir 3,089 milyar dolar, savunma geliri ise 2,896 milyar dolar olarak kaydedilmiştir. Böylece toplam gelirde %18,4, savunma gelirinde ise %22,3 oranında artış gerçekleşmiştir. Finansal performans göstergeleri ASELSAN'ın ihracat odaklı büyüme stratejisi ve teknolojik yetkinlikleri sayesinde küresel ölçekte rekabet gücünü artırdığını göstermektedir. 2025 yılı itibarıyla şirket, piyasa değeri bakımından dünya genelindeki savunma sanayii firmaları arasında 21. sırada yer almakta olup, güncel piyasa değeri 22,09 milyar ABD doları düzeyindedir (companiesmarketcap.com). Hisse fiyatı ise 4,85 ABD doları seviyesindedir. Bu göstergeler, ASELSAN'ın sermaye piyasalarındaki konumunun güçlendiğini ve yatırımcılar açısından stratejik bir cazibe unsuru haline geldiğini ortaya koymaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Karel

1986 yılında kurulan KAREL Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş., Türkiye'nin önde gelen elektronik ve haberleşme teknolojileri üreticilerinden biridir. Şirket, kamu ve özel sektöre yönelik savunma elektroniği, telekom altyapısı, IP santraller, akıllı şehir çözümleri ve endüstriyel elektronik sistemler geliştirmektedir. Özellikle savunma sanayiinde, ASELSAN gibi büyük ölçekli firmalara haberleşme ve komuta kontrol altyapıları tedarik eden bir üretici konumundadır (www.karel.com.tr; www.ostimsavunma.org).

KAREL, 24 Haziran 2025 tarihinde Bangladeş Milli Savunma Bakanlığı ile askeri santral teslimatına ilişkin uluslararası bir sözleşme imzalamış olup, bu anlaşma şirketin küresel savunma teknolojileri tedarik zincirinde yer alma kapasitesini güçlendirmiştir (tr.investing.com). Finansal açıdan, 24 Ekim 2025 itibarıyla KAREL'in piyasa değeri 8,13 milyar TL, hisse fiyatı ise 9,49 TL olarak kaydedilmiştir. Bu değerler, şirketin son bir yılda %5,65 oranında büyüme gösterdiğini ortaya koymaktadır (stockanalysis.com). Bununla birlikte, KAREL'in küresel savunma sanayii sıralamalarında yer almaması, faaliyetlerinin daha çok bölgesel ve özel projelere odaklandığını göstermektedir.

Otokar

OTOKAR Otomotiv ve Savunma Sanayi A.Ş., 1963 yılında kurulmuş olup, 1976'dan itibaren Koç Holding ortaklığıyla faaliyetlerini sürdürmektedir (www.otokar.com.tr). Günümüzde şirket, zırhlı araçlar, taktik tekerlekli ve paletli araçlar, otobüsler ve savunma platformları üretiminde Türkiye'nin lider firmalarından biridir. OTOKAR, Arifiye-Sakarya'daki entegre üretim tesislerinde hem Türk Silahlı Kuvvetleri'ne hem de uluslararası pazarlara ürün sunmaktadır. Şirketin Ar-Ge yatırımları ve modüler tasarım yetkinlikleri, bölgesel savunma sanayinde rekabetçi bir konum elde etmesini sağlamıştır.

2025 yılı ilk çeyrek verilerine göre OTOKAR'ın satış gelirleri, bir önceki yılın aynı dönemine göre %18 artarak 7,96 milyar TL'ye ulaşmıştır. Brüt kâr %37 artışla 1,16 milyar TL, net dönem zararı ise %20 oranında azalarak 463 milyon TL olmuştur. Net borçta %35 azalma, FAVÖK zararında ise belirgin bir iyileşme kaydedilmiştir (www.borsamatik.com.tr). Bu veriler, şirketin operasyonel performansında güçlenme sağladığını, ancak net kârlılıkta sınırlı toparlanma eğilimi sergilediğini göstermektedir.

Bu çalışma, Türkiye'nin önde gelen savunma sanayii firmalarının (ASELSAN, KAREL ve OTOKAR) hisse senedi fiyatları ile USD/TRY döviz kuru arasındaki ilişkileri analiz ederek, döviz kuru dalgalanmalarının firma performansları üzerindeki kısa ve uzun dönem etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda ARDL ve Hata Düzeltme Modeli (ECM) çerçevesinde gerçekleştirilecek analizler, savunma sanayii firmalarının kur şoklarına karşı finansal duyarlılıklarını ampirik olarak test etmektedir. Çalışma, bu yönüyle literatürde sınırlı sayıda ele alınan sektör bazlı finansal kırılganlık analizlerine özgün bir katkı sunmaktadır. Elde edilecek bulguların,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yatırımcılar, politika yapıcılar ve risk yönetimi stratejileri geliştiren kurumlar açısından önemli bir referans çerçevesi sağlaması beklenmektedir. Bu kapsamda çalışma, Türkiye savunma sanayii özelinde mikro düzeyde finansal istikrar analizine dayalı politika önerileri geliştirilmesine imkân tanımaktadır.

2.LİTERATÜR İNCELEMESİ

Döviz kuru hassasiyeti yüksek ekonomilerde, kur dalgalanmalarının hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisi belirgin bir biçimde hissedilmektedir. Artan akademik ilgi, döviz hareketlerinin firma düzeyinde finansal istikrar, yatırım kararları ve sektörel rekabet gücü üzerindeki rolünü giderek daha görünür hale getirmektedir.

Literatürde savunma harcamaları, döviz kuru ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler farklı ülke grupları, dönemler ve ekonometrik yöntemler çerçevesinde incelenmiştir. Dunne vd. (2001), Türkiye ekonomisi için askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit ederken; Durgun ve Timur (2017) Çalışmasında elde edilen analiz sonuçlarına göre Türkiye ekonomisi için savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında eş bütünleşme ve uzun dönemli bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir. Demir (2020), döviz kuru ile savunma harcamaları arasında anlamlı bir nedensel bağ bulunamamıştır. Benzer biçimde, Aslan (2023) tarafından ARDL modeliyle yapılan analizde savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisi ortaya konmuştur. Batuk (2024) ise NARDL yöntemiyle yürüttüğü çalışmada bu ilişkinin asimetrik yapısını da inceleyerek, pozitif ve negatif şokların büyüme üzerindeki etkilerinin farklılaştığını göstermiştir. İzgi (2024) ise E-7 ülkelerini kapsayan panel veri analiziyle, savunma harcamalarının istihdam düzeyini artırıcı etkisini tespit etmiştir. Uluslararası düzeyde yürütülen araştırmalar da benzer bulgular ortaya koymaktadır. Örneğin, Lee ve Chen (2007), Ando (2009) ve Dash vd. (2016), OECD ve BRIC ülkeleri bağlamında savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve çift yönlü bir ilişki bulunduğunu göstermiştir.

Mevcut çalışma, literatürdeki bu genel eğilimlerden ayrışarak Türkiye savunma sanayi sektörünü temsilen seçilen üç firma (ASELSAN, OTOKAR ve KAREL) özelinde döviz kuru ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkiyi zaman serisi analizi aracılığıyla incelemektedir. Literatürdeki birçok çalışma sektör endeksleri veya makro düzeyde panel veri setleri kullanırken, bu araştırma firma bazlı modelleme yaklaşımı ile sektörel genellemelerden uzaklaşmakta ve şirket düzeyinde ekonomik duyarlılıkların ortaya konmasını amaçlamaktadır. Ayrıca, çalışmada kullanılan ARDL yöntemi, hem kısa dönemli etkileşimleri hem de uzun dönemli eşbütünleşme ilişkilerini incelemeye olanak tanıyarak, döviz kuru dalgalanmalarının savunma sanayii firmaları üzerindeki etkilerini bütüncül biçimde değerlendirmeyi sağlamaktadır. Böylece elde edilen bulgular, yatırımcılar ve politik karar alıcılar açısından daha hedeflenmiş ve stratejik değerlendirmelere zemin oluşturmaktadır. Bu yönüyle çalışma, savunma sanayi firmalarının döviz kuru karşısındaki finansal tepkilerini ortaya koyarak, sektörel risk yönetimi ve yatırım karar süreçleri açısından literatüre yöntemsel ve içerik bakımından özgün bir katkı sunmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3.VERİ SETİ ve YÖNTEM

Bu çalışmada, USD/TRY döviz kuru ile ASELSAN, KAREL ve OTOKAR hisse senedi fiyatları arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler zaman serisi analiziyle incelenmiştir. Analiz, 11 Ağustos 2024-3 Ağustos 2025 tarihleri arasındaki haftalık kapanış verilerine dayanmaktadır (Investing.com). Çalışmada kullanılan dört değişkenin (ASELSAN, KAREL, OTOKAR hisse fiyatları ve USD/TRY kuru) verileri yalnızca bu dönemde eksiksiz biçimde örtüştüğü için analiz 52 haftalık gözlemle sınırlandırılmıştır. Haftalık veri kullanımı, kısa vadeli dalgalanmalar ile uzun dönem eğilimleri birlikte değerlendirme imkânı sunmuştur. Modelde USD/TRY kuru bağımsız, hisse fiyatları ise bağımlı değişken olarak tanımlanmıştır (Demirtaş, 2022). Her firma için ayrı ayrı UECM modeli oluşturulmuş ve serilerin durağanlık yapısı ADF, PP ve KPSS testleriyle analiz edilmiştir. Ardından ARDL sınır testi uygulanmış, tahmin sonuçları sunulmuş ve model geçerliliği CUSUM, Ramsey RESET ile diğer tanısal testlerle değerlendirilmiştir. Eşbütünleşme tespit edilen modellerde hata düzeltme mekanizması çalıştırılarak kısa dönem dinamikler analiz edilmiştir. Bu bütüncül yaklaşım, firma bazlı döviz kuru duyarlılığına ilişkin özgün ve güvenilir bulgular ortaya koymaktadır.

USD/TRY kuru ile savunma sanayi sektöründe faaliyet gösteren OTOKAR, KAREL ve ASELSAN firmalarının hisse fiyatlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Kur ve Savunma Hisselerine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

İstatistik	USD/TRY	OTOKAR	KAREL	ASELSAN
Ortalama	36.627	443.567	9.477	100.885
Medyan	36.100	446.125	9.045	85.425
Maksimum	40.652	570.000	13.510	184.400
Minimum	33.663	371.000	7.750	55.100
Standart Sapma	2.303	45.646	1.337	39.500
Çarpıklık	0.370	0.599	1.481	0.537
Basıklık	1.662	3.381	4.681	2.004
Jarque-Bera	5.062	3.424	25.138	4.646
Olasılık Değeri	0.080	0.180	0.000	0.098
Toplam	1904.614	23065.50	492.820	5246.020
Gözlem Sayısı	52	52	52	52

Çizelge 1'de yer alan tüm seriler haftalık frekansta ve eşit sayıda gözlem içermektedir. Ortalama ile medyan değerlerin birbirine yakın olması, serilerin genel dağılımının simetrik olduğunu düşündürmektedir. Ancak çarpıklık ve basıklık ölçütleri bu durumu ayrıntılı biçimde değerlendirmeyi gerektirir. Tüm serilerde sağa çarpık bir dağılım gözlemlenmektedir. Özellikle KAREL hissesi yüksek çarpıklık ve basıklık değerleriyle dikkat çekmektedir. OTOKAR hissesi de belirgin basıklığa sahip bir diğer seridir. Jarque-Bera normallik testi sonuçlarına göre yalnızca KAREL serisinde normal dağılımdan anlamlı sapma tespit edilmiştir. ASELSAN, OTOKAR ve USD/TRY serilerinde ise normal dağılım varsayımı geçerliliğini korumaktadır. Standart sapma

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

değerleri fiyat oynaklığı açısından farklılık göstermektedir. OTOKAR hissesi en yüksek dalgalanmayı sergilerken KAREL en düşük oynaklığa sahip görünmektedir.

3.1.BİRİM KÖK TESTLERİ

Zaman serisi analizlerinde durağanlık, bir serinin uzun dönem ortalaması etrafında salınım göstermesi ve varyansının zaman içinde sabit kalması durumunu ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, durağan bir seride istatistiksel özellikler zaman boyutunda değişmez. Buna karşın, durağan olmayan seriler belirli bir denge seviyesine geri dönme eğilimi göstermez, varyansları zamanla değişir ve dışsal şoklardan kalıcı olarak etkilenebilir. Bu özellikler, ekonometrik analizlerde sahte regresyon (spurious regression) sorununa yol açabileceğinden, model tahminine geçmeden önce serilerin durağanlık düzeylerinin test edilmesi gereklidir.

Bu çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlık özellikleri üç farklı birim kök testine tabi tutulmuştur. Bunlar arasında Augmented Dickey-Fuller testi (ADF; Dickey ve Fuller, 1981), Phillips-Perron testi (PP; Phillips ve Perron, 1988) ve KPSS testi (Kwiatkowski vd., 1992) yer almaktadır. Bu testlerin birlikte uygulanması, serilerin farklı yapısal özelliklerini göz önünde bulundurarak karşılaştırmalı ve sağlam bir değerlendirme yapılmasına imkân tanımaktadır.

ADF testi, serinin otoregresif yapısı üzerinden hata terimlerindeki seri korelasyonu kontrol altına alarak, seride birim kökün (yani durağan olmama durumunun) varlığını sınamaktadır (Dickey ve Fuller, 1981, s. 1070). Testin temel formu aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

$$\Delta Z_t = \alpha_1 + \alpha_2 t + \alpha_3 Z_{t-1} + \sum_{i=1}^{p} \beta_i Z_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

1 nolu denklemde test edilen sıfır hipotez, seride birim kök bulunduğunu ifade eden $H_0: \alpha_3 = 0,$ şeklindedir. Alternatif hipotez ise $H_1: \alpha_3 \neq 0$ olup, serinin durağan olduğunu varsayar.

Phillips ve Perron tarafından geliştirilen PP testi, ADF testinin bazı sınırlılıklarını aşmak amacıyla önerilmiştir. Bu test, hata terimlerinde otokorelasyon ve değişen varyans gibi sorunları dikkate alarak daha esnek bir yapı sunar (Phillips ve Perron, 1988, s.335-338). PP testinde kullanılan regresyon modeli 2 nolu denklem ile ifade edilmiştir.

$$y_t = \tilde{\mu} + \tilde{\beta}\left(t - \frac{1}{2}T\right) + \tilde{\alpha} y_{t-1} + \tilde{u}_t \quad (2)$$

2 nolu denklemde yer alan bileşenler şu şekilde açıklanabilir: $\tilde{\mu}$ sabit terimi temsil ederken, $\tilde{\beta}\left(t - \frac{1}{2}T\right)$ ifadesi zaman trendinin merkezlenmiş hâlini gösterir ve serideki deterministik eğilimi kontrol altına alır. $\tilde{\alpha}$ katsayısı, serinin bir önceki dönem değeri olan y_{t-1}'in bugünkü değer üzerindeki etkisini nicel olarak ölçer. $\tilde{u}_t$ ise hata terimidir ve modelin rastgele bileşenini temsil eder.

PP testinde sıfır hipotez, serinin birim kök içerdiği yani durağan olmadığı yönündedir. Alternatif hipotez ise serinin durağan olduğunu varsayar. Testin uygulanmasında, hata terimlerinin otokorelasyon ve değişen varyans içermesi durumunda Newey-West tipi düzeltmelerle daha güvenilir standart hatalar elde edilir. Bu yönüyle PP testi, ADF testine kıyasla daha esnek bir yapıya sahiptir ve özellikle finansal zaman serilerinde tercih edilen tamamlayıcı bir araçtır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KPSS testi ise durağanlık varsayımını doğrudan sınayan alternatif bir yaklaşımdır. Bu testte sıfır hipotez olarak serinin durağan olduğu ($H_0: \sigma_u^2 = 0$) alternatif hipotez olarak ise seride birim kök bulunduğu ($H_1: \sigma_u^2 \neq 0$) kabul edilir. KPSS testinde kullanılan model, 3 nolu denklem ile gösterilmiştir (Kwiatkowski vd., 1992, s.162).

$$y_t = \xi t + r_t + \varepsilon_t \quad (3)$$

3 nolu denklemde ξ, eğim katsayısını, r ise rassal terimi temsil etmektedir.. KPSS testi, özellikle ADF ve PP testleriyle birlikte yorumlandığında serinin durağanlık yapısı hakkında daha güvenilir sonuçlar sunar.

3.2.ARDL EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ

Zaman serisi verilerinin çoğunlukla durağan olmaması, Engle ve Granger (1987) ile Johansen (1988) tarafından geliştirilen eşbütünleşme analizlerinin yalnızca aynı entegrasyon düzeyine sahip serilerle sınırlı olarak uygulanabilmesine yol açmaktadır. Bu sınırlamayı aşmak amacıyla Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL yaklaşımı, I(0) ve I(1) düzeyinde bütünleşik seriler arasında eşbütünleşme ilişkisini test etme olanağı sunmaktadır.. Ayrıca bu yöntem, küçük örneklemlerde dahi güvenilir sonuçlar üretmesi ve metodolojik esnekliği sayesinde ekonometrik analizlerde yaygın olarak tercih edilmektedir. Bununla birlikte, ARDL yaklaşımı I(2) ve üzeri düzeyde bütünleşik seriler için uygun değildir; zira bu durumda sınır testi için gerekli kritik değerler tanımlanamamaktadır. Bu nedenle, modelin geçerliliği açısından serilerin I(2) düzeyinde bütünleşik olmadığının önceden test edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada, USD/TRY döviz kuru ile ASELSAN, KAREL ve OTOKAR firmalarının hisse senedi fiyatları arasındaki uzun dönemli ilişki, firma bazında kurulan ARDL modelleri aracılığıyla incelenmiştir. Her bir firma için tahmin edilen kısıtsız hata düzeltme modeli (Unrestricted Error Correction Model - UECM), kısa dönem dinamikleri ile uzun dönem denge ilişkisini aynı model yapısı içinde değerlendirme olanağı sunmaktadır. Modelde yer alan hata düzeltme terimi katsayısının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunması, seriler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisi bulunduğunu göstermektedir (Pesaran vd., 2001). Bu durum, kısa dönemli sapmaların zamanla azalarak serilerin uzun dönem dengesine geri dönme eğiliminde olduğunu ifade etmektedir.

Firma Bazlı ARDL Uzun Dönem Hata Düzeltme Modelleri (UECM)

Model 1:

$$\Delta ASELSAN_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{p-1} \beta_i \, \Delta ASELSAN_{t-i} + \sum_{i=0}^{q-1} \gamma_i \, \Delta USDTRY_{t-i} + \lambda(ASELSAN_{t-1} - \theta_0 - \theta_1 USDTRY_{t-1}) + \varepsilon_t \quad (4)$$

Model 2:

$$\Delta KAREL_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{p-1} \beta_i \, \Delta KAREL_{t-i} + \sum_{i=0}^{q-1} \gamma_i \, \Delta USDTRY_{t-i} + \lambda(KAREL_{t-1} - \theta_0 - \theta_1 USDTRY_{t-1}) + \varepsilon_t \quad (5)$$

Model 3:

$$\Delta OTOKAR_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{p-1} \beta_i \, \Delta OTOKAR_{t-i} + \sum_{i=0}^{q-1} \gamma_i \, \Delta USDTRY_{t-i} + \lambda(OTOKAR_{t-1} - \theta_0 - \theta_1 USDTRY_{t-1}) + \varepsilon_t \quad (6)$$

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

UECM modellerinde yer alan Δ sembolü, ilgili değişkenin bir önceki döneme göre farkını ifade ederken; firma hisse fiyatı ile USD/TRY kuru arasındaki uzun dönem denge ilişkisinden sapmayı gösteren hata düzeltme terimi, ($FİRMA_{t-1}$-θ₀-$\theta_1 USDTRY_{t-1}$) şeklinde tanımlanmıştır. Bu terim, seriler arasında uzun dönemli bir bağ olup olmadığını test etmede kritik rol oynar. Hata düzeltme katsayısı olan λ, sapmaların ne hızla düzeldiğini gösterir. Bu katsayının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması, kısa dönemli dalgalanmaların zamanla ortadan kalktığını ve seriler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisi bulunduğunu gösterir. Modeldeki α_0 sabit terimi, β_i ve γ_i katsayıları ise sırasıyla firma hisse fiyatı ve USD/TRY değişkenlerinin gecikmeli etkilerini temsil eder. Uzun dönem katsayıları olan θ_0 ve θ_1, denge seviyesini ve USD/TRY'nin firma hisse fiyatı üzerindeki uzun dönemli etkisini ifade eder. θ_0 katsayısının anlamlı olması, modelin farklı veri setleri altında tutarlı sonuçlar üretebildiğini gösterirken; θ_1 katsayısının pozitif veya negatif ve anlamlı olması, döviz kuru ile firma hisse fiyatı arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu ortaya koyar.

ARDL modellerinin geçerliliğini değerlendirmek ve USD/TRY döviz kuru ile savunma sanayi firmalarının hisse senedi fiyatları arasındaki uzun dönemli ilişkiyi test etmek amacıyla Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen sınır testi yaklaşımı uygulanmıştır. Bu doğrultuda kurulan hipotezler şu şekilde ifade edilmektedir:

H_0: Uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi yoktur ($\theta_1 = 0$)
H_1: Uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi vardır ($\theta_1 \neq 0$)

Bu hipotezler, modelde yer alan uzun dönem katsayısı olan θ_1 üzerinden F testi ile değerlendirilir. F istatistiği üst sınır değerin üzerindeyse eşbütünleşme ilişkisi vardır, alt sınırın altındaysa ilişki yoktur. İstatistik iki sınır arasında kalırsa sonuç belirsiz kabul edilir.

4.BULGULAR

Tanımlayıcı istatistikler, ASELSAN, KAREL ve OTOKAR firmalarının hisse senedi fiyatları ile USD/TRY döviz kuru arasında düzey ve dağılım bakımından belirgin farklılıklar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu farklılıkların geçici mi yoksa kalıcı mı olduğunun belirlenebilmesi için, serilerin zaman içindeki durağanlık özellikleri incelenmiştir. Bu amaçla gerçekleştirilen birim kök testlerinin sonuçları Çizelge 2'de sunulmaktadır.

Çizelge 2. USD/TRY ve Savunma Hisseleri İçin Durağanlık Analizi

Değişkenler		ADF Test istatistiği		PP Test istatistiği		KPSS LM Test istatistiği	
		Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli
Düzey	USD/TRY	1.084	-1.961	1.298	-1.886	0.948	0.222
	ASELSAN	0.928	-2.205	2.192	-1.984	0.945	0.210
	KAREL	-3.449	-2.244	-3.368	-2.305	0.642	0.123
	OTOKAR	-1.600	-1.137	-2.133	-1.600	0.159	0.095
1. Fark	ΔUSD/TRY	-6.533	-6.890	-6.540	-7.054	0.328	0.195

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

	ΔASELSAN	-7.425	-7.696	-7.553	-8.960	0.377	0.149
	ΔKAREL	-6.404	-7.000	-6.555	-7.055	0.366	0.073
	ΔOTOKAR	-6.041	-6.252	-6.009	-6.226	0.278	0.088
Anlamlılık Düzeyi	%1	-3.565	-4.148	-3.565	-4.148	0.739	0.216
	%5	-2.919	-3.500	-2.919	-3.500	0.463	0.146
	%10	-2.597	-3.179	-2.597	-3.179	0.347	0.119

Not: ADF testinde gecikme uzunluğu, Akaike Bilgi Kriteri (AIC) esas alınarak belirlenmiştir. PP ve KPSS testlerinde ise varsayılan ayarlar doğrultusunda Bartlett Kernel spektral tahmin yöntemi kullanılmış; bant genişliği seçimi Newey-West yöntemiyle otomatik olarak gerçekleştirilmiştir. Metindeki "Δ" sembolü fark operatörünü temsil etmekte olup, serilerin farkı alınmış hallerini göstermektedir.

ADF, PP ve KPSS test sonuçları, ASELSAN, KAREL ve OTOKAR hisse senedi fiyatları ile USD/TRY döviz kuru serilerinin düzey değerlerinde durağan olmadığını göstermektedir. Bu bulgu, serilerin trend, yapısal kırılma ve dışsal şoklara duyarlı olduğunu ortaya koymakta; dolayısıyla ekonometrik modellemede fark alma işleminin gerekliliğine işaret etmektedir. ADF ve PP testlerinde durağanlık hipotezi reddedilirken, KPSS testinde sıfır hipotezi olan durağanlık reddedilmiştir. Ancak serilerin birinci farkları alındığında, tüm testler durağanlık lehine sonuçlar vermiştir. Dolayısıyla, serilerin birinci dereceden bütünleşik I(1) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu bulgular doğrultusunda, ARDL modeli çerçevesinde seriler arasındaki uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi incelenmiştir. Analizde USD/TRY döviz kuru bağımsız değişken olarak kullanılmış; ASELSAN, KAREL ve OTOKAR hisse fiyatları için ayrı ayrı oluşturulan ARDL modellerinde hesaplanan F-istatistikleri, Pesaran vd. (2001) tarafından belirlenen sınır değerleriyle karşılaştırılarak uzun dönemli ilişki varlığı değerlendirilmiştir. Karşılaştırmalı sonuçlar Çizelge 3'te sunulmaktadır.

Çizelge 3.ARDL Sınır Testi Sonuçları

Firma	F-İstatistiği	%10 Alt Sınır	%10 Üst Sınır	%5 Alt Sınır	%5 Üst Sınır	%1 Alt Sınır	%1 Üst Sınır	K (Bağımsız Değişken Sayısı)
ASELSAN	8.520	3.02	3.51	3.62	4.16	4.94	5.58	1
KAREL	5.808	3.02	3.51	3.62	4.16	4.94	5.58	1
OTKAR	3.382	3.02	3.51	3.62	4.16	4.94	5.58	1

Çizelge 3'te raporlanan sınır testi sonuçları, ASELSAN ile USD/TRY döviz kuru arasında %1 anlam düzeyinde güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir eşbütünleşme ilişkisi bulunduğunu göstermektedir. KAREL için hesaplanan F-istatistiği, %5 anlam düzeyine karşılık gelen üst sınır değerinin üzerinde yer almakta olup, bu iki değişken arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. OTOKAR modeli için elde edilen F-istatistiği ise %10 anlam düzeyine ait alt ve üst sınır değerleri arasında kalmaktadır. Bu nedenle, OTOKAR ile USD/TRY kuru arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin sınır bölgesinde yer aldığı ve dolayısıyla bu sonucun daha temkinli biçimde yorumlanması gerektiği değerlendirilmektedir. Genel olarak, ASELSAN, KAREL ve OTOKAR firmalarının hisse senedi fiyatları ile USD/TRY döviz kuru arasında uzun dönemli bir bağ bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, ARDL

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

modellerinden elde edilen uzun dönem katsayılarının geçerliliğini desteklemekte ve modelin uzun dönem dinamiklerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Bir sonraki aşamada, her firma için tahmin edilen ARDL modellerine ilişkin kısa ve uzun dönem katsayıları ile hata düzeltme dinamikleri Çizelge 4'te sunulmaktadır.

Çizelge 4. ARDL (3,1) Modeline Ait Katsayı Tahminleri (ASELSAN - USD/TRY)

Değişken	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık Değeri
D(ASELSAN(-1))	0.385	2.771	0.008
D(ASELSAN(-2))	0.372	2.846	0.006
D(USD/TRY)	0.618	0.160	0.872
USD/TRY(-1)	11.443	3.919	0.000
ASELSAN(-1)*	-0.681	-5.172	0.000
C	-350.164	-3.915	0.000
CointEq(-1)	-0.681	-5.172	0.000

Çizelge 4'e göre ASELSAN hisse senedi fiyatı bağımlı değişken olarak ele alındığında, tahmin edilen ARDL(3,1) modeli kısa vadede D(ASELSAN(-1)) ve D(ASELSAN(-2)) değişkenlerinin pozitif ve %1 düzeyinde anlamlı etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, ASELSAN hisse fiyatlarının geçmiş dönem değerlerine duyarlı bir yapıya sahip olduğunu ve kısa vadede ivme etkisi taşıdığını ortaya koymaktadır. USD/TRY kurunun bugünkü değişimi istatistiksel olarak anlamlı bulunmazken, bir dönem gecikmeli değeri güçlü ve anlamlı bir etki göstermiştir. Bu durum, döviz kurundaki değişimlerin hisse fiyatlarına kısa bir gecikmeyle yansıdığını ve piyasanın kur şoklarına zaman içinde tepki verdiğini göstermektedir. Uzun dönem ilişkiler incelendiğinde, ASELSAN(-1) ve CointEq(-1) katsayılarının negatif ve %1 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuç, seriler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisi bulunduğunu ve etkin bir hata düzeltme mekanizmasının işlediğini göstermektedir. Sabit terimin anlamlı bulunması ise modelin genel seviye etkisini temsil etmektedir. Modelin yapısal geçerliliği Ramsey RESET testi ile değerlendirilmiş, fonksiyonel formun doğruluğu test edilmiştir. Ayrıca modelin tanısal tutarlılığını sağlamak amacıyla Breusch-Godfrey otokorelasyon testi, White değişen varyans testi, Jarque-Bera normallik testi ile CUSUM ve CUSUM of Squares kararlılık testleri uygulanmıştır. Bu testler aracılığıyla modelin hata terimi özellikleri ve parametre kararlılığı analiz edilmiştir. Tüm test sonuçları %5 anlamlılık düzeyi esas alınarak değerlendirilmiş; elde edilen bulgular, modelin istatistiksel olarak tutarlı, yapısal olarak geçerli ve parametre bakımından kararlı olduğunu göstermektedir.

Çizelge 5. ASELSAN-USD/TRY Modeli ARDL (3,1) Tanısal Testler

Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Sonuç
Ramsey RESET Testi	F istatistiği = 0.759	0.388	H_0 kabul, model kurma hatası bulunmamaktadır.
Breusch-Godfrey Testi	F istatistiği= 1.770	0.183	H_0 kabul, otokorelasyon bulunmamaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

White Testi	F istatistiği= 1.935	0.053	Ho kabul, değişen varyansın varlığı tespit edilememiştir.
Jarque-Bera(JB) Testi	JB istatistiği= 0.904	0.011	H1 kabul, hata terimleri normal dağılım göstermemektedir.

Çizelge 5'te ASELSAN ile USD/TRY döviz kuru arasındaki ilişkiyi inceleyen ARDL modeline ait tahmin sonuçları, teorik dayanaklar ve tanısal testler açısından değerlendirildiğinde, modelin genel olarak uygun bir yöntem olduğu görülmektedir. Ramsey RESET testi, modelin fonksiyonel formunun doğru tanımlandığını ve eksik değişken sorununa sahip olmadığını göstermiştir. Breusch-Godfrey otokorelasyon testi, hata terimleri arasında otokorelasyon bulunmadığını; White testi ise sabit varyans varsayımının sağlandığını ortaya koymuştur. Jarque-Bera normallik testi, hata terimlerinin normal dağılmadığını göstermiştir. Ancak ARDL modelleri normallik varsayımındaki sapmalara karşı esnek bir yapıya sahiptir ve özellikle küçük örneklemlerle gerçekleştirilen finansal analizlerde normallik koşulunun tam olarak sağlanmaması beklenen bir durumdur. Bu nedenle normallik varsayımındaki sınırlı ihlal, modelin genel geçerliliğini zedelememektedir.

Modelin zaman içindeki parametre kararlılığı CUSUM ve CUSUM of Squares testleriyle değerlendirilmiş; her iki testten elde edilen sonuçlar modelin yapısal olarak kararlı olduğunu göstermiştir. İlgili grafiksel sonuçlar Görsel 1'de sunulmaktadır.

Görsel 1. ARDL(3,1): Kararlılık Testleri (ASELSAN - USD/TRY)

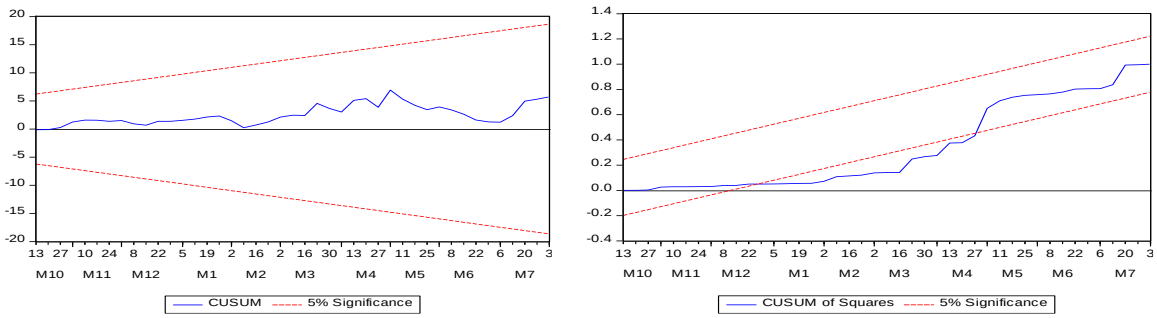

ASELSAN ile USD/TRY döviz kuru arasındaki ilişkinin zaman içindeki kararlılığı, CUSUM ve CUSUM of Squares testleriyle Görsel 1'de analiz edilmiştir. CUSUM testi, model katsayılarının anlamlılık sınırları içinde kaldığını ve herhangi bir yapısal kırılma bulunmadığını göstermektedir. Bu sonuç, döviz kurunun ASELSAN hisse fiyatları üzerindeki etkisinin dönemsel olarak tutarlı olduğunu ve parametre kararlılığının korunduğunu ortaya koymaktadır.

CUSUM of Squares testi ise bazı dönemlerde hata varyansının üst sınıra yaklaştığını ve zaman zaman bu sınırı aştığını göstermektedir. Bu tür dalgalanmalar finansal zaman serilerinde yaygın olarak gözlenmekte olup, ARDL modelleri bu oynaklıklara karşı esnek bir yapıya sahiptir. Kurdaki ani değişimlerin modele yansıması olarak değerlendirilen bu sapmalar genel model istikrarını zedelememekte ve tahmin gücünün korunduğunu göstermektedir.

KAREL ile USD/TRY döviz kuru arasındaki ilişkiyi inceleyen ARDL(4,1) modeline ait katsayı tahminleri Çizelge 6'da sunulmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 6. ARDL(4,1) Modeline Ait Katsayı Tahminleri (KAREL - USD/TRY)

Değişken	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık Değeri
D(KAREL(-1))	0.059	0.509	0.612
D(KAREL(-2))	0.201	1.704	0.095
D(KAREL(-3))	0.299	2.546	0.014
D(USD/TRY)	-0.914	-3.571	0.000
USD/TRY(-1)	-0.035	-1.041	0.303
C	3.787	2.147	0.037
CointEq(-1)	-0.255	-4.274	0.000

Çizelge 6'ya göre KAREL ile USD/TRY döviz kuru arasındaki ilişkiyi inceleyen ARDL(4,1) modelinde D(KAREL(-3)) değişkeni %5 anlam düzeyinde pozitif ve anlamlı bir etki göstermektedir. D(KAREL(-2)) değişkeni ise %10 düzeyinde anlamlı bulunmuş olup, kısa vadeli pozitif etkileri desteklemektedir. D(USD/TRY) değişkeni negatif katsayıya sahip olup %1 düzeyinde anlamlıdır. Bu sonuç, döviz kurundaki artışların KAREL hisse fiyatları üzerinde kısa vadede aşağı yönlü baskı oluşturduğunu göstermektedir.

Uzun dönem ilişkilerde CointEq(-1) katsayısının negatif ve %1 düzeyinde anlamlı bulunması, modelde etkin bir hata düzeltme mekanizmasının işlediğini ve seriler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir. USD/TRY(-1) değişkeni negatif yönlü bir ilişki sergilemekle birlikte istatistiksel olarak anlamlı değildir. Sabit terim pozitif katsayıya sahiptir ve %5 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu katsayı, modelin genel seviye etkisini yansıtmaktadır. Modelin tanısal test sonuçları Çizelge 7'de sunulmaktadır.

Çizelge 7. KAREL-USD/TRY Modeli ARDL (4,1) Tanısal Testler

Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Sonuç
Ramsey RESET Testi	F istatistiği = 1.468	0.242	H_0 kabul, model kurma hatası bulunmamaktadır.
Breusch-Godfrey Testi	F istatistiği= 1.660	0.203	H_0 kabul, otokorelasyon yoktur.
White Testi	F istatistiği= 0.828	0.678	H_0 kabul, değişen varyans bulunmamaktadır.
Jarque-Bera(JB) Testi	JB istatistiği=1.314	0.518	H_0 kabul, hata terimleri normal dağılmıştır

Çizelge 7'de KAREL ile USD/TRY döviz kuru arasındaki ilişkiyi inceleyen ARDL(4,1) modeline ait tanısal test sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgular, modelin temel regresyon varsayımlarını sağladığını göstermektedir. Ramsey RESET testi, modelin fonksiyonel formunun doğru biçimde tanımlandığını ortaya koymuştur. Breusch-Godfrey otokorelasyon testi, hata terimleri arasında otokorelasyon bulunmadığını; White testi ise sabit varyans varsayımının sağlandığını göstermektedir. Jarque-Bera normallik testi, hata terimlerinin normal dağıldığını ortaya koymakta ve parametrik analizlerin geçerliliğini desteklemektedir.

Modelin kararlılık özellikleri CUSUM ve CUSUM of Squares testleriyle incelenmiş olup, bu testlere ilişkin sonuçlar Görsel 2'de sunulmuştur.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Görsel 2. ARDL(4,1): Kararlılık Testleri (KAREL - USD/TRY)

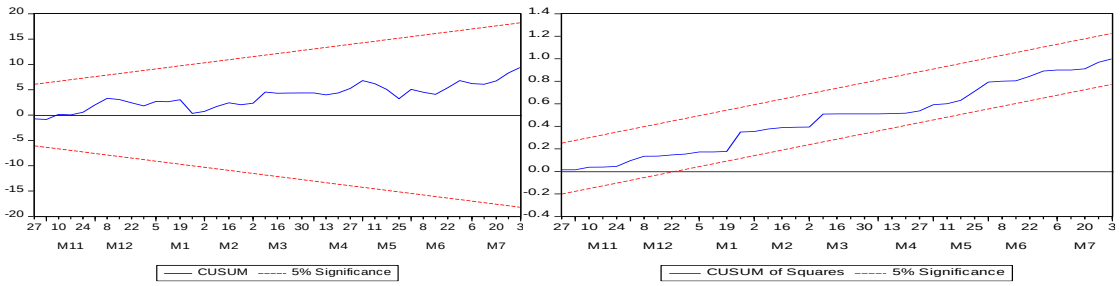

Görsel 2'de CUSUM ve CUSUM of Squares test grafiklerinin kararlılık sınırları içinde kalması model parametrelerinin zaman boyunca istikrarlı olduğunu ve yapısal kırılma içermediğini göstermektedir. Yapısal kararlılık ve tanısal test sonuçları doğrultusunda modelin geçerliliği teyit edilmiş olup analiz OTOKAR ile USD/TRY kuru arasındaki ilişkiyi inceleyen ARDL(4,1) modeline ait katsayı tahminleriyle devam etmektedir. İlgili bulgular Çizelge 8'de sunulmuştur.

Çizelge 8. ARDL(4,1) Modeline Ait Katsayı Tahminleri (OTOKAR - USD/TRY)

Değişken	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık Değeri
D(OTOKAR(-1))	0.333	2.322	0.025
D(OTOKAR(-2))	0.181	1.088	0.282
D(OTOKAR(-3))	0.370	2.479	0.017
D(USD/TRY)	-49.663	-2.482	0.017
USD/TRY(-1)	0.070	0.035	0.972
C	147.894	1.272	0.210
CointEq(-1)	-0.322	-3.262	0.002

Çizelge 8'e göre OTOKAR hisse senedi fiyatı bağımlı değişken olarak ele alındığında, ARDL(4,1) modelinde D(OTOKAR(-3)) ve D(OTOKAR(-1)) değişkenlerinin %5 anlam düzeyinde pozitif ve anlamlı etkilere sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuç, OTOKAR hisse fiyatlarının kısa vadede geçmiş dönem hareketlerine duyarlı olduğunu ve pozitif yönlü ivme taşıdığını göstermektedir. D(USD/TRY) değişkeni negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu durum, döviz kurundaki artışların OTOKAR hisse fiyatları üzerinde kısa vadeli aşağı yönlü baskı oluşturduğunu göstermektedir. USD/TRY(-1) değişkeni pozitif katsayıya sahip olmakla birlikte istatistiksel olarak anlamlı değildir. Uzun dönem ilişkiler incelendiğinde, CointEq(-1) katsayısının negatif ve %1 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu bulgu, seriler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisi bulunduğunu ve etkin bir hata düzeltme mekanizmasının işlediğini ortaya koymaktadır. Sabit terim pozitif katsayıya sahiptir ancak istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Modelin tanısal test sonuçları Çizelge 9'da sunulmaktadır.

Çizelge 9: OTKAR-USD/TRY Modeli ARDL (4,1) Tanısal Testler

Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Sonuç
Ramsey RESET Testi	F istatistiği = 0.756	0.389	H_0 kabul, model kurma hatası bulunmamaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Breusch-Godfrey Testi	F istatistiği= 0.022	0.977	H_0 kabul, otokorelasyon yoktur.
White Testi	F istatistiği= 1.785	0.089	H_0 kabul, değişen varyans bulunmamaktadır.
Jarque-Bera(JB) Testi	JB istatistiği=0.852	0.653	H_0 kabul, hata terimleri normal dağılmıştır

Çizelge 9'da OTOKAR ile USD/TRY döviz kuru arasındaki ilişkiyi inceleyen ARDL(4,1) modeline ait tanısal test sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgular, modelin temel regresyon varsayımlarını büyük ölçüde sağladığını göstermektedir. Ramsey RESET testi, modelin fonksiyonel formunun doğru biçimde tanımlandığını ortaya koymuştur. Breusch-Godfrey otokorelasyon testi, hata terimleri arasında otokorelasyon bulunmadığını; White testi ise sabit varyans varsayımının sağlandığını göstermektedir. Jarque-Bera normallik testi, hata terimlerinin normal dağıldığını ortaya koymakta ve parametrik analizlerin geçerliliğini desteklemektedir.

Modelin kararlılık yapısına ilişkin test sonuçları CUSUM ve CUSUM of Squares analizleriyle değerlendirilmiş olup, bu sonuçlar Görsel 3'te sunulmaktadır.

Görsel 3. ARDL(4,1): Kararlılık Testleri (OTOKAR - USD/TRY)

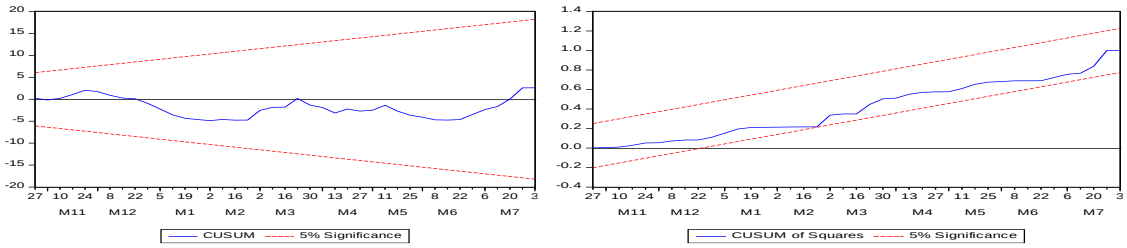

Görsel 3'te sunulan CUSUM ve CUSUM of Squares testleri, model parametrelerinin zaman içinde istikrarlı olduğunu ve yapısal bir kırılma içermediğini göstermektedir. Katsayılar ve hata varyansı düzeyinde genel bir tutarlılığın sağlandığı görülmektedir. Tanısal testler ile kararlılık analizlerinden elde edilen bulgular, OTOKAR ile USD/TRY döviz kuru arasındaki ilişkinin ARDL(4,1) modeliyle incelenmesinin metodolojik olarak doğru bir yaklaşım olduğunu ortaya koymaktadır. Model, teorik varsayımları ve uygulama koşullarını karşılamakta olup, kısa ve uzun dönem ilişkilerin güvenilir biçimde değerlendirilmesine imkân tanımaktadır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada USD/TRY döviz kuru ile ASELSAN, KAREL ve OTOKAR hisse senedi fiyatları arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler firma bazında ARDL modelleriyle incelenmiştir. Her modelde USD/TRY kuru bağımsız değişken, hisse senedi fiyatları ise bağımlı değişken olarak ele alınmış ve döviz kurunun firmalar üzerindeki etkileri karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmiştir. ARDL tahmin sonuçları, döviz kurunun firmalar üzerinde farklı düzeylerde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle OTOKAR modelinde istatistiksel olarak anlamlı ve yapısal olarak tutarlı bir ilişki gözlenmiştir. ASELSAN ve KAREL modellerinde ise kur etkisinin daha sınırlı ve dönemsel nitelikte olduğu anlaşılmıştır.

Model tahminlerinin ardından Ramsey RESET, Breusch-Godfrey, White ve Jarque-Bera testleri uygulanmış ve regresyon varsayımlarının büyük ölçüde sağlandığı belirlenmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

CUSUM ve CUSUM of Squares testleri, parametre kararlılığını doğrulamış ve modellerin yapısal geçerliliğini desteklemiştir. Bu bulgular, kurulan ARDL modellerinin hem teknik hem de ekonomik açıdan güvenilir sonuçlar ürettiğini göstermektedir.

Haftalık veri kullanımı, kısa vadeli piyasa dalgalanmalarının yakalanması açısından avantaj sağlamış; ancak uzun dönemli yapısal ilişkilerin tespitinde belirli ölçüde sınırlayıcı olmuştur. Döviz kuru dışında faiz oranları, enflasyon, dış ticaret dengesi ve jeopolitik gelişmeler gibi makroekonomik göstergelerin de hisse senedi fiyatları üzerindeki etkileri dikkate alınmalıdır. Ayrıca firmaların üretim yapısı, ithalat bağımlılığı ve kamu ile sözleşme ilişkileri gibi mikroekonomik farklılıklar, yatırım kararlarının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu çerçevede, yatırımcıların portföy çeşitlendirmesiyle kur riskini azaltmaları ve olası yapısal kırılmalara karşı senaryo temelli stratejiler geliştirmeleri önem taşımaktadır.

Çalışmanın sınırlılıkları arasında haftalık veri frekansının kullanılması, kontrol değişkenlerinin eksikliği, panel veri analizinin uygulanmamış olması ve çoklu yapısal kırılma testlerinin yapılmamış olması yer almaktadır. Ayrıca, yatırımcı davranışlarını etkileyen psikolojik ve bilişsel unsurlar analize dahil edilmemiştir. Aşırı güven, sürü davranışı, kayıptan kaçınma, temsilîlik ve çerçeveleme gibi davranışsal finans önyargıları, piyasa tepkilerini ve karar alma süreçlerini açıklamada önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, elde edilen bulgular yalnızca ekonomik göstergeler temelinde değerlendirilmiş olup, ilerleyen araştırmalarda davranışsal bileşenlerin de modele entegre edilmesi daha kapsamlı sonuçlar sağlayacaktır. Belirtilen sınırlılıklar doğrultusunda elde edilen bulgular dikkatle yorumlanmalı ve gelecek çalışmalarda veri kapsamı genişletilerek daha bütüncül ve karşılaştırmalı analizlere yönelinmelidir. Özellikle panel ARDL, NARDL ve yapısal kırılma içeren eşbütünleşme testleri gibi yöntemlerin kullanımı, savunma sanayi sektöründe firma bazlı duyarlılık analizlerinde daha derinlemesine sonuçlar sunabilir.

KAYNAKÇA

Ando, S., The Impact of Defense Expenditure on Economic Growth: Panel Data Analysis Based on the Feder Model, International Journal of Economic Policy Studies, 4(1), 141-154, 2009.

Aslan, M., Savunma harcamaları ve ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Genişletilmiş ARDL analizi, Artvin Çoruh Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 5(2), 45-62, 2023.

Batuk, S. M., Türkiye'de savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki asimetrik ilişki: NARDL analizi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26(1), 89-106, 2024.

Borsamatik, Otokar 2025 yılı 1. çeyrek bilançosunu açıkladı, 28 Nisan 2025. Erişim: 27 Ekim 2025, https://www.borsamatik.com.tr/otokar-2025-yili-1-ceyrek-bilancosunu-acikladi-haber-171211

CompaniesMarketCap, Largest defense contractors by market capitalization, 2025. Erişim: 27 Ekim 2025, https://companiesmarketcap.com/defense-contractors/largest-companies-by-market-cap/

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Dash, D. P., Bal, D. P., Sahoo, M., Nexus Between Defense Expenditure and Economic Growth in BRIC Economies: An Empirical Investigation, Theoretical and Applied Economics, XXIII, 1(606), 89-102, 2016.

Defense News, Top 100 defense companies 2025, 2025. Erişim: 27 Ekim 2025, https://people.defensenews.com/top-100/

Demir, Y., Türkiye'de döviz kuru, gelir ve savunma harcamaları ilişkisinin ARDL yaklaşımı ile analizi, Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(2), 183-200, 2020. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1116667

Demirtaş, A., Savunma sanayi ihracatının döviz kuru ve CDS primi ile ilişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2022.

Dickey, D. A., Fuller, W. A., Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root, Econometrica, 49(4), 1057-1072, 1981.

Dunne, P., Nikolaidou, E., Vougas, D., Defence Spending and Economic Growth: A Causal Analysis for Greece and Turkey, Defence and Peace Economics, 12(1), 5-26, 2001.

Durgun, Ö., Timur, M. C., Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye analizi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (54), 126-137, 2017.

Engle, R. F., Granger, C. W. J., Co-integration and error correction: Representation, estimation and testing, Econometrica, 55(2), 251-276, 1987.

Ergon, G., Güvenç, S., Kurç, C., Mevlütoğlu, A., From Client to Competitor: The Rise of Turkiye's Defence Industry, International Institute for Strategic Studies, 1 Mayıs 2024.

Investing.com Türkiye, Karel, Bangladeş Milli Savunma Bakanlığı ile sözleşme imzaladı, 24 Haziran 2025. Erişim: 27 Ekim 2025, https://tr.investing.com/news/economy-news/karel-banglades-milli-savunma-bakanlg-ile-sozlesme-imzalad-3424500

Investing.com, USD/TRY döviz kuru verileri, 2025. https://tr.investing.com/currencies/usd-try

İzgi, A., E-7 ülkelerinde savunma harcamalarının istihdam üzerindeki etkisi: Panel eşbütünleşme analizi, Uluslararası Ekonomi ve Politika Dergisi, 9(1), 55-70, 2024.

Johansen, S., Statistical analysis of cointegrating vectors, Journal of Economic Dynamics and Control, 12(2-3), 231-254, 1988.

Karel Elektronik, Savunma teknolojileri, 2025. Erişim: 27 Ekim 2025, https://www.karel.com.tr/savunma-teknolojileri

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Kwiatkowski, D., Phillips, P. C., Schmidt, P., Shin, Y., Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root, Journal of Econometrics, 54(1-3), 159-178, 1992.

Lee, C. C., Chen, S. T., Do Defence Expenditures Spur GDP? A Panel Analysis from OECD and Non-OECD Countries, Defence and Peace Economics, 18(3), 265-280, 2007.

OSTİM Savunma ve Havacılık Kümelenmesi, KAREL Elektronik A.Ş. firma profili, 2025. Erişim: 27 Ekim 2025, https://www.ostimsavunma.org/karel-elektronik-as-firmasi-1690

Otokar Otomotiv ve Savunma Sanayi A.Ş., Tarihçe, 2025. Erişim: 27 Ekim 2025, https://www.otokar.com.tr/otokar-hakkinda/tarihçe

Pesaran, M. H., Shin, Y., Smith, R. J., Bounds testing approaches to the analysis of level relationships, Journal of Applied Econometrics, 16(3), 289-326, 2001.

Phillips, P. C. B., Perron, P., Testing for unit roots in time series regression, Biometrika, 75(2), 335-346, 1988.

StockAnalysis, Karel Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş. (IST:KAREL) Piyasa Değeri & Net Değer, 2025. Erişim: 27 Ekim 2025, https://stockanalysis.com/quote/ist/KAREL/market-cap/

Türsoy, T., Causality between Stock Prices and Exchange Rates in Turkey: Empirical Evidence from the ARDL Bounds Test and a Combined Cointegration Approach, International Journal of Financial Studies, 5(1), Article 8, 2017.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK, POLİTİK VE SOSYAL BOYUTLARININ TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Ali Rauf KARATAŞ
Karabük Üniversitesi,
aliraufkaratas@karabuk.edu.tr - 0000-0003-1031-6722
Dr. Öğr. Üyesi Murat ERGÜL
Karabük Üniversitesi,
muratergul@karabuk.edu.tr - 0000-0003-2117-7561
Doç. Dr. Ahmet Tayfur AKCAN
Necmettin Erbakan Üniversitesi,
atakcan@erbakan.edu.tr - 0000-0001-8210-7327

ÖZET

Bu çalışma, küreselleşmenin farklı boyutlarının Türkiye ekonomisindeki işsizlik oranı üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda kurulan ekonometrik modelde, işsizlik göstergesi olarak 15 yaş ve üzeri işsizlik oranı kullanılmış; ekonomik, politik ve sosyal küreselleşme endeksleri küreselleşmenin temsilcileri olarak modele dâhil edilmiştir. Ekonomik büyümeyi temsilen kişi başına reel GSYH, yabancı sermaye girişlerini göstermek üzere ise doğrudan yabancı yatırımların GSYH'ye oranı kullanılmıştır. Analiz, 1982–2024 dönemine ait yıllık verilerden oluşan 43 gözlemi kapsamaktadır. Değişkenler arasındaki olası uzun dönem ilişkilerini belirlemek amacıyla ARDL sınır testi uygulanmış; nedensellik ilişkilerinin yönünü incelemek için ise Toda–Yamamoto nedensellik testi tercih edilmiştir. ARDL sonuçları, sosyal küreselleşme endeksi, ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar ile işsizlik oranı arasında uzun dönemde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca Toda–Yamamoto test bulguları, ekonomik ve sosyal küreselleşme ile ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlardan işsizliğe doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Genel olarak elde edilen ampirik bulgular, ekonomik ve sosyal küreselleşme düzeyinin artması, ekonomik büyümenin güçlenmesi ve doğrudan yabancı sermaye girişlerinin yükselmesinin işsizlik oranını azaltıcı etki yarattığını göstermektedir. Bu nedenle, küresel entegrasyonu güçlendiren, yabancı sermaye girişlerini teşvik eden ve istihdam dostu büyümeyi destekleyen politika seçeneklerinin önceliklendirilmesi önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Ekonomik Küreselleşme Endeksi, Politik Küreselleşme Endeksi, Sosyal Küreselleşme Endeksi.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE EFFECTS OF THE ECONOMIC, POLITICAL, AND SOCIAL DIMENSIONS OF GLOBALIZATION ON UNEMPLOYMENT IN TÜRKİYE

Assist. Prof. Ali Rauf KARATAŞ

Karabük University,

aliraufkaratas@karabuk.edu.tr – ORCID ID: 0000-0003-1031-6722

Assist. Prof. Murat ERGÜL

Karabük University,

muratergul@karabuk.edu.tr - 0000-0003-2117-7561

Assoc. Prof. Ahmet Tayfur AKCAN

Necmettin Erbakan University,

atakcan@erbakan.edu.tr - 0000-0001-8210-7327

ABSTRACT

This study examines the impact of globalization, considered in its multiple dimensions, on the unemployment rate in the Turkish economy. In the econometric model constructed for this purpose, the unemployment rate (15+ years) is employed as the indicator of unemployment; the indices of economic, political, and social globalization serve as proxies for globalization; real GDP per capita represents economic growth; and the ratio of foreign direct investment to GDP captures foreign capital inflows. The analysis incorporates 43 annual observations for each variable over the period 1982–2024. To identify potential long-run relationships among the variables, the ARDL bounds testing approach is applied, while the Toda–Yamamoto causality test is used to assess the direction of causality. The ARDL results reveal a negative and statistically significant long-run relationship between the social globalization index, economic growth, and foreign direct investment on the one hand, and the unemployment rate on the other. Additionally, the Toda–Yamamoto findings indicate unidirectional causality running from economic and social globalization, economic growth, and foreign direct investment to unemployment. Overall, the empirical evidence suggests that deeper economic and social integration with the global economy, along with growth-enhancing and FDI-attracting policies, contributes to reducing unemployment. Consequently, prioritizing policies that strengthen global integration, promote foreign capital inflows, and support employment-friendly economic growth is of critical importance.

Keywords: Unemployment, Economic Globalization Index, Political Globalization Index, Social Globalization Index.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Küreselleşme süreçleri sonrası ülke ekonomileri arasındaki entegrasyonun hızla artması, ekonomilerin büyüme oranlarını ivmelendirirken, üretim kanallarındaki verimliliği artırmış ve dış ticaret hacim ve yapılarında iyileşmeler yaratarak olumlu etkileri de beraberinde getirmiştir. Ancak bu pozitif etkilerin yanında sert rekabet koşullarının ortaya çıkması, iş gücü piyasalarındaki esnekliklerinin artması, ekonomilerin birbirlerine olan bağımlılıklarından kaynaklanan aşırı kırılganlıklar da küreselleşmenin doğal sonuçları olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, küreselleşme hızını artırıcı etkileri neredeyse mutlak olarak kabul edilen ticaret engellerinin sınırlandırılması, çok uluslu üretim kanallarının yaygınlaşması ve dolayısıyla sermayenin ya da doğrudan yabancı yatırımların özgürce hareket edebilmesi gibi sebeplerle ülkeler ekonomilerini bu yeni duruma göre dönüştürmek zorunda kalmıştır. Bu gerçekler ışığında küreselleşmenin, en temel iktisadi değişkenlerden biri olan işsizlik üzerindeki olası etkileri sadece gelişmiş ülkelerin değil gelişmekte olan ülkelerin de odağındadır.

Özellikle 1980'li yıllardan itibaren bu entegrasyon sürecini dışa açılma politikalarıyla yakalamaya çalışan Türkiye, yapısal dönüşümlerle ulusal ekonomisinin temel dinamiklerini yeniden biçimlendirmek durumunda kalmıştır (Karaçor ve Alptekin, 2006: 307). Önceki ithal ikameci politikaların terkedilerek bir anlamda dışa kapalı yapının terkedilmesi ile finansal piyasaların ve sermayenin uluslararasılaşması sağlanmış ve liberal ekonomik politikalar öncülüğünde Türkiye küresel ekonomi içerisinde kendine hızla yer edinmiştir. Küreselleşme akımlarının niteliği ya da boyutu, ekonomik koşullar ve uygulanan politikaların farklılaşması sürecin işsizlik oranları üzerinde oluşturduğu etkileri de farklılaştırmaktadır. Dolayısıyla Türkiye açısından bakıldığında da bu sürecin işsizlik üzerindeki etkilerinin dönemler arasında belirgin bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Bu anlamda küreselleşmenin işsizlik oranları üzerindeki yansımaları farklı dönemlerde hem ulusal hem de uluslararası literatürde yoğun biçimde çalışılmıştır.

Çok sayıda çalışmada[1] küreselleşmenin çok boyutlu bir olgu olduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışmalarda küreselleşme sadece ekonomik olarak değil politik ve sosyal boyutlarıyla da değerlendirilen kapsamlı bir olgu olarak vurgulanır. Birbirlerini de yoğun bir şekilde etkileyen bu boyutlar kendi içlerinde de alt kanallara ayrılmaktadır. Ekonomik küreselleşme süreçleri bünyesinde yabancı yatırımlar, üretim, finansal entegrasyon, dış ticaret dengesi gibi değişkenleri barındırırken, politik küreselleşme süreçleri ile ülkelerarası diplomatik ilişkiler uluslararası örgütlenme yapılarının oluşturulması ve bu yapıların entegrasyonu kapsanmaktadır. Sosyal küreselleşme ayağı ile ise bilgi akışı, iletişim ağları ve toplumlararası etkileşim süreçleri sınıflandırılmıştır. Dolayısıyla küreselleşmenin herhangi bir ekonomik değişken üzerindeki etkisinin değerlendirilmesine de çok boyutlu olarak yaklaşmak gerekir. Bu çalışmada incelen küreselleşmenin işsizlik üzerine etkisinin de değerlendirilirken politik yaklaşımların ve sosyo-kültürel etkileşimlerin de elde edilen bulgular üzerinde önemli bir etkisinin olduğu bilinmelidir.

Buna ek olarak bu çok yönlü etkileşimin Türkiye ekonomisi içerisinde küreselleşmenin işsizlik üzerindeki etkisinin ortaya konulması ve/veya tespit edilmesini daha karmaşık bir hale getirdiğinden de bahsedilmelidir. En basit ifade ile büyüme-istihdam ilişkisinin her zaman doğrusal bir ilişki içerisinde olmadığı bilinmektedir. Özellikle Türkiye gibi ülkelerde istihdam

[1] Bkz. Dreher, (2006), Robati, vd. (2021), Çeştepe, vd. (2023), Alkharafi ve Alsabah, (2025).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yaratmayan büyüme süreçlerini tespit eden çalışmalara[2] rastlamak oldukça mümkündür. Bunun yanında her ne kadar teknoloji transferi ve belirli oranda verimlilik artışı ile istihdam oranları üzerindeki olumlu yönleri kabul edilse de sermaye-yoğun sektörler üzerinde biriken doğrudan yabancı yatırımların da istihdam yaratma yeteneklerinin sınırlı olacağı bilinmektedir. Dolayısıyla Türkiye'deki küreselleşme-istihdam oranları arasındaki ilişkinin bu dinamik yapısı literatür tarafından tespit edilmektedir.

80'li yıllardan günümüze Türkiye ekonomisinin söz konusu küresel ekonomilere entegrasyonu için planlanan yapısal dönüşümler tamamlanmış dolayısıyla Türkiye iş gücü piyasasının küresel şoklara olan duyarlılığı da artmıştır. Dışa açık Türkiye ekonomisi küresel finansal krizlerden, uluslararası gelişmelerden, sermaye hareketliliklerinden daha kolay etkilenerek daha hassas bir pozisyona yerleşmiştir. Söz konusu dışa açıklık Türkiye'de dönemsel istihdam oranları değişimlerinin temel belirleyicilerinden biri durumundadır. Buna ek olarak küreselleşme ile ülkeler arası teknoloji seviye farklılıkları azalmış dijitalleşmenin de etkisiyle iş gücü talebinde niteliksel farklılıklar oluşmuş ve özellikle genç nüfusun küresel iş gücü piyasaları ile bütünleşmesi sağlanmıştır (Acemoglu ve Restrepo, 2019:5). Bu güncel değişimler sonucunda ise küreselleşmenin işsizlik üzerindeki etkisinin yakından incelenmesi daha dikkat çekici hale gelmektedir.

Dolayısıyla bu çalışmanın temel motivasyonu bu karmaşık yapının Türkiye ekonomisi için analiz edilmesi ve küreselleşme-işsizlik arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılmasıdır. Analizde kullanılan ARDL Sınır Testi ile değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı tespit edilmeye çalışılırken, Toda-Yamamato nedensellik testi ile değişkenler arasındaki olası nedensel ilişkinin yönü belirlenecektir. Çalışmada küreselleşme dinamiklerinin gerçek etkileri Türkiye ekonomisi için ortaya konmaya çalışılacak, küreselleşme sürecinin farklı boyutlarının Türkiye iş gücü piyasasında nasıl etkiler yarattığı 1982-2024 zaman aralığını kapsayan yıllık verilerle test edilecektir.

2. LİTERATÜR

Daha önce de belirtildiği gibi küreselleşme ve istihdam arasındaki ilişkinin ortaya konması geniş ve çok yönlü bir literatür yaratmıştır. Konunun iktisat literatüründe çok sayıda çalışmaya konu olmasına neden olarak küreselleşmenin olası etkilerinin ülke ekonomilerine olan getirilerinin karakteristik olarak farklılaşması gösterilebilir. Bu farklılaşma elde edilen analiz sonuçlarının da farklılaşmasına yol açmıştır. Giriş bölümünde de değinildiği gibi küreselleşme sonucunda elde edilen her ekonomik büyüme ve/veya doğrudan yabancı yatırım akımları istihdam artırıcı etki göstermeyebilmektedir. Bu ve bunun gibi sebepler elde edilen bulguların çeşitlenmesine ve geniş bir literatür oluşmasına sebep olmuştur. Aşağıdaki çizelgede farklı çalışmalar tarafından elde edilen bulgular organize bir biçimde sunulmuştur.

Çizelge 1. Ulusal ve Uluslararası Literatürden Örnek Çalışmalar

Yazar(lar)	Zaman Aralığı	Ülke(ler)	Yöntem	Bulgular ve Sonuç

[2] Bkz. Kapsos, (2006), Timur ve Doğan (2015), Demiral ve Celem (2020).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Awad, A., & Youssof, I. (2016)	1982-2012	Malezya	Zaman Serisi Analizleri	Ekonomik küreselleşme ve işsizlik oranları arasında negatif ve anlamlı uzun dönem ilişki tespiti yapılmaktadır. Kısa dönemde bu negatif yönlü ilişkinin gücü zayıflamaktadır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar istihdamı artırırken teknolojik gelişmeler işsizliği artırıcı etkide bulunmaktadır.
Awad, A. (2019)	1995-2014	26 Afrika ülkesi	Panel Veri Analizleri	Çalışmada uzun dönemde küreselleşme sürecinin genç işsizlik oranları üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi olduğu belirtilmektedir. Buna ek teknoloji seviyesi ve yapısal farklılıklar ülkeler arasında farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.
Kitson, M., & Michie, J. (2015).	1980 Sonrası Dönem	ABD, İngiltere, Almanya	Teorik Analiz	Küreselleşme-işsizlik arasındaki olası ilişki sadece iktisadi dinamiklere bağlanamaz. Ancak küreselleşme emek piyasaları üzerinde baskı yaratmaktadır.
Daly, V., Ullah, F., Rauf, A., & Khan, G. Y. (2017).	1980-2014	Pakistan	Zaman Serisi Analizleri	Küreselleşmeden işsizliğe doğru tek yönlü bir nedensellik tespit eden çalışma, küreselleşmenin yapısal kırılganlıklar nedeniyle işsizliği artırıcı etkiler yarattığını iddia etmektedir.
Adamu, P., Kaliappan, S. R., Bani, Y., & Nor, M. N. (2017).	1990-2014	20 Sahra Altı Afrika Ülkesi	Panel Veri Analizi	Çalışmada kullanılan örneklem ülkeler için küreselleşme işsizliği azaltıcı değil artırıcı etkilerde bulunmaktadır. Çalışma kırılgan ve düşük teknoloji seviyesindeki gelişmekte olan ülkelerde tek yönlü ve negatif bir ilişki tespiti yapmaktadır.
Gozgor, G. (2017).	1991-2014	20 OECD Ülkesi	Panel Veri Analizi	Çalışmada ekonomik küreselleşmenin örneklem ülkelerde yapısal işsizliği azaltıcı bir etki yarattığı vurgulanmaktadır. Diğer yandan sosyal küreselleşme de yapısal işsizliği azaltırken teknolojik gelişme işsizliği artırıcı etkiler ortaya koyabilir.
Das, R. C., & Ray, K. (2020).	1991-2016	Güney Asya Ülkeleri	Zaman Serisi Analizi ve Panel Veri Analizi	Çalışmaya göre uzun dönemde küreselleşme istihdamı artırıcı etkiler sunar. Kısa dönem etkiler ise ülkeler arasında farklılıklar gösterebilir. Doğrudan yabancı yatırımlar işsizliği azaltan güçlü bir etkendir.
Lim, S., & Burgoon, B. (2020).	2005-2015	28 Asya Ülkesi	Mikro Düzey Veri Modelleri	Çalışmaya göre küreselleşme risk algısını artırıcı etkilere sahiptir. Politik küreselleşme örneklem ülkelerde sosyal politika taleplerini artırmaktadır.
Ozturk, M. (2020).	2000-2018	Türkiye	Zaman Serisi Analizleri	Küreselleşme sürecinde ekonomik büyüme işsizliği düşürücü etkiler gösterir ancak genç ve uzun süreli işsizlik üzerinde etkisi zayıflamaktadır. Türkiye'de istihdamsız büyüme savı desteklenir.
Çatır, İ. (2019)	2019	Türkiye	Anket Veri Analizleri	Çalışmada küreselleşmenin gençler arasındaki rekabet koşullarını sertleştirdiği vurgulanmaktadır. Beceri uyumsuzluğunun genç işsizliği artırdığı tespit edilir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Effiong, U., Udofia, B., & Okon, J. I. (2020).	1991-2017	Batı Afrika Ülkeleri	Panel Veri Analizi	Çalışma ekonomik küreselleşmenin Batı Afrika'da işsizliği artırıcı etkisi olduğu sonucuna varmaktadır. Ekonomik büyüme işsizliği azaltsa da etkisi oldukça zayıftır.

Oluşturulan çizelgede faklı zaman aralıkları ve farklı ülke gurupları için yapılan ulusal ve uluslararası literatürden örnekler derlenmiştir. Elde edilen bulgulara bakıldığında küreselleşmenin istihdam oranları üzerindeki etkisinin farklılaştığı tespit edilmiştir. Ayrıca ulusal literatürde çok boyutlu küreselleşme endekslerinin analize dahil edildiği, yapısal kırılmaları dikkate alan, yeni nesil nedensellik analizlerine yer veren çalışmaların sayısının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışma iki aşamalı metodolojik bir yaklaşım benimseyerek ulusal literatüre katkı sağlayacaktır. Çalışmada uygulanan analizin ilk aşamasında ARDL Sınır Testi ile değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki ortaya konulurken, ikinci aşamasında Toda-Yamamato genişletilmiş nedensellik testi ile olası nedensel ilişkinin yönü tespit edilecektir.

3. VERİ VE MODEL

Bu çalışma, küreselleşmenin farklı boyutlarının Türkiye ekonomisindeki işsizlik oranı üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda kurulan ekonometrik modelde, işsizlik göstergesi olarak 15 yaş ve üzeri işsizlik oranı kullanılmış; ekonomik, politik ve sosyal küreselleşme endeksleri küreselleşmenin temsilcileri olarak modele dâhil edilmiştir. Ekonomik büyümeyi temsilen kişi başına reel GSYH, yabancı sermaye girişlerini göstermek üzere ise doğrudan yabancı yatırımların GSYH'ye oranı kullanılmıştır. Analiz, 1982–2024 dönemine ait yıllık verilerden oluşan 43 gözlemi kapsamaktadır. Bu bağlamda çalışmada kullanılan verilere dair öz bilgiler Çizelge 2'de yer almaktadır.

Çizelge 2. Analize Dahil Edilen Değişkenler ve Model Denklemi

Değişken	***Kısaltma***	***Periyod***	***Veri Kaynağı***
İşsizlik Oranı (15+ yaş)	UNEMP	1982-2025	Dünya Bankası
Kişi Başına GSYH (sabit fiyatlarla-Dolar)	GDP	1982-2025	Dünya Bankası
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Net girişler, GSYH'nin Yüzdesi)	FDI	1982-2025	Dünya Bankası
Ekonomik Küreselleşme Endeksi	EKOKUR	1982-2025	İsviçre Ekonomi Enstitüsü (KOF)
Politik Küreselleşme Endeksi	POLKUR	1982-2025	İsviçre Ekonomi Enstitüsü (KOF)
Sosyal Küreselleşme Endeksi	SOSKUR	1982-2025	İsviçre Ekonomi Enstitüsü (KOF)
Model Denklemi			
$UNEMP = \alpha_0 + \alpha_1 LGDP_t + \alpha_2 FDI_t + \alpha_3 EKOKUR_t + \alpha_4 POLKUR_t + \alpha_5 SOSKUR_t + \epsilon_t$			

Çizelge 2'de verilen değişkenlerden UNEMP, GDP ve FDI serileri dünya bankasından (Dünya Bankası, 2025), EKOKUR, POLKUR ve SOSKUR serileri ise İsviçre Ekonomi Enstitüsü veri

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

tabanından elde edilmiştir (KOF, 2025). Çalışmada kullanılan verilerin zaman serisi grafikleri ise Görsel 1'de yer almaktadır.

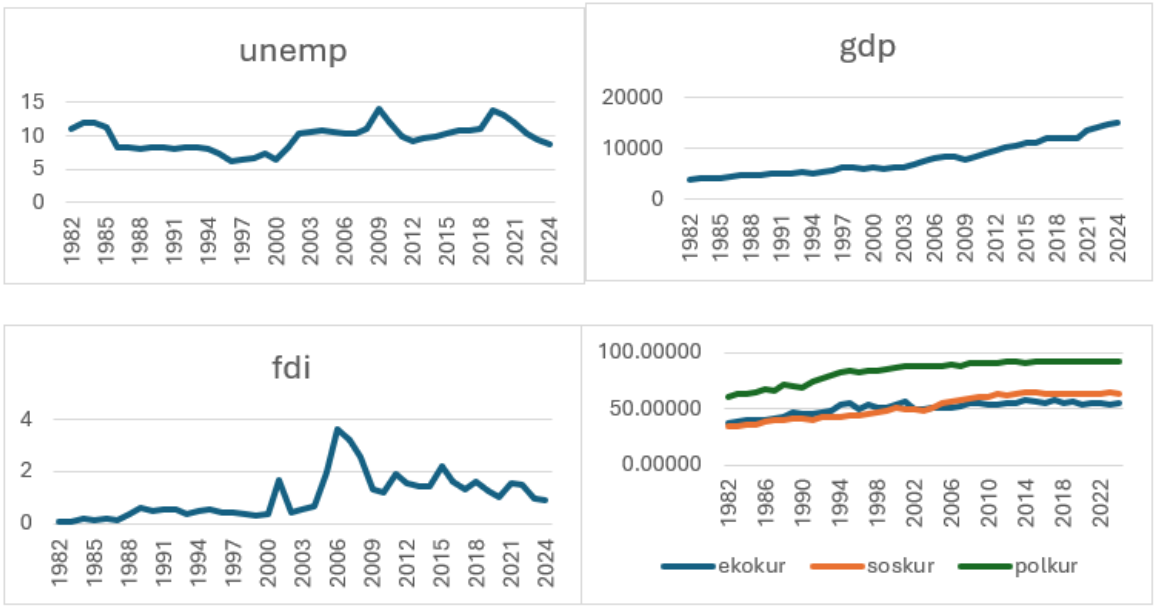

Görsel 1. Değişkenlerin Zaman Serisi Grafikleri

Çizelge 2 ve Görsel 1'de veri ve model bağlamındaki öz bilgiler verildikten sonra çalışmanın bu aşamasında yöntem ve ampirik bulgular kısmına geçilmiştir.

4. YÖNTEM VE BULGULAR

Model çerçevesinde değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesi amacıyla ARDL sınır testi uygulanmış; nedensellik ilişkilerinin ortaya konulması için ise Fourier Toda–Yamamoto nedensellik testi tercih edilmiştir. Eşbütünleşme ve nedensellik analizlerinden önce ise söz konusu testlerin birim kök bağlamındaki varsayımlarının sağlanıp sağlanmadığının tespit edilmesi amacıyla serilerin birim kök sınaması yapılmıştır. Buna göre ilgili serilerin Fourier ADF birim kök testi sonuçları Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Fourier ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	FADF İst.	Fourier	Sonuç
UNEMP	-3,25	1	I(1)
GDP	-0,62	1	I(1)
FDI	-4,29**	1	I(0)
EKOKUR	-1,82	1	I(1)
POLKUR	-2,64	1	I(1)
SOSKUR	-1,78	1	I(1)

Not: *, **, *** işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Bilindiği üzere 1979 yılında Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilmiştir. Daha sonra bu test, modele bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri eklenerek güncellenmiş ve Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök testi literatüre dahil olmuştur. 2012 yılında Enders ve Lee (2012) tarafından denklemin içerisine trigonometrik olarak sinüs ve kosinüs fonksiyonlar da dahil

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

edilerek ADF testine Fourier fonksiyonlar kazandırılmıştır. Buna göre Çizelge 3'te yer alan Fourier ADF birim kök testi sonuçlarına göre FDI serisi düzey değerinde durağan iken diğer değişkenlerin tamamı birim kök içermekte ve birinci fark değerinde durağan hale gelmektedir. Bu durumda ARDL sınır testi ve Toda-Yamamoto nedensellik testlerinin birim kök bağlamındaki koşulları sağlanmış olmaktadır. Buradan hareketle söz konusu model için uygulanan ARDL sınır testi eşbütünleşme sonuçları Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. ARDL Eşbütünleşme Sonuçları

Bağ. Değ. | Bağımsız Değ.			**Gecikme uzunluğu**		**F test istitatistiği**		**Sonuç**
UNEMP| LGDP, FDI, EKOKUR, POLKUR, SOSKUR			(1,0,0,1,1,0)		5.427*		Eşbütünleşme
Kritik değerler (k = 5 için)	%1		%5		%10		
Test	Alt	Üst	Alt	Üst	Alt	Üst	Kaynak
$F_{overall}$	3.93	5.23	3.12	4.25	2.75	3.79	Pesaran (2001)

Çizelge 4'te yer alan sonuçları göre kurulan modelde eldi edilen F istatistik değeri (5.427), söz konusu değişkenlerde uzun dönemde istatistiki olarak anlamlı bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığını göstermektedir. Bu durumda uzun ve kısa dönem katsayıların hesaplanması aşamasına geçilir. İlgili sonuçlar Çizelge 5'te yer almaktadır.

Çizelge 5. ARDL Sınır Testi Uzun ve Kısa Dönem Katsayıları

Uzun Dönem Katsayıları				
Değişkenler	**Katsayı**	**Std. Hata**	**t-istatistik**	**Olasılık**
GDP	-0.002315**	0.001015	-2.280208	0.0318
FDI	1.933632*	0.646778	2.989637	0.0064
POLKUR	-0.323951	0.239237	-1.354104	0.1883
EKOKUR	-0.260832	0.225065	-1.158918	0.2579
SOSKUR	-0.794194*	0.337236	-2.355009	0.0248

Kısa Dönem Katsayıları				
Değişkenler	**Katsayı**	**Std. Hata**	**t-istatistik**	**Olasılık**
D(GDP)	-0.002339	0.000385	-6.073021	0.0000
D(GDP(-1))	-0.000964*	0.000378	-2.550417	0.0176
D(FDI)	0.474309***	0.253203	1.873235	0.0733
D(EKOKUR)	-0.010798	0.052404	-0.206055	0.8385
D(SOSKUR)	-0.260984**	0.110885	-2.353640	0.0271
D(SOSKUR(-1))	-0.137345	0.114392	-1.200653	0.2416
D(SOSKUR(-2))	-0.413723*	0.119976	-3.448373	0.0021
CointEq(-1)*	-0.489835*	0.078090	-6.272692	0.0000

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Not: *, **, *** işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Çizelge 5'te yer alan sonuçlar incelendiğinde uzun dönemde, GDP'de ve SOSKUR'da görülen artışların işsizlik oranı üzerinde azaltıcı bir etkiye sahip olduğu görülürken FDI'da görülen yükselişlerin işsizlik oranını artırdığı görülmektedir. Kısa dönemde ise Hata Düzeltme Modeli ile elde edilen CointEq katsayısının negatif ve 0 ile 1 arasında olduğu sonucu elde edilmiştir. Ayrıca CointEq katsayısının olasılık değeri de 0,05'ten küçük olduğu için kurulan modelin kısa dönemde de geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre kısa dönemde GDP'deki artışlar birinci gecikme değerinde işsizlik oranını azaltmaya başlamaktadır. FDI'deki yükselişler ise eş zamanlı olarak işsizliği artırmaktadır. SOSKUR düzeyindeki artışlar ise özellikle ikinci gecikme değerinde işsizliği etkilemekte, azaltmaktadır.

Değişkenlerin birbirinden farklı düzeylerde durağan çıkması sebebiyle, aralarındaki nedensellik ilişkisi için farklı düzeylerde durağan olan değişkenlerin arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmeye yarayan Toda-Yamamoto Nedensellik Testi kullanılmıştır (Toda ve Yamamoto, 1995). Buna göre Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları Çizelge 6'da yer almaktadır.

Çizelge 6. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	**Olasılık Değeri**	**Sonuç**
LGDP ⟼ UNEMP	0.001	GDP'den işsizliğe doğru nedensellik ilişkisi vardır.
FDI⟼ UNEMP	0.000	FDI'dan işsizliğe doğru nedensellik ilişkisi vardır.
EKOKUR ⟼ UNEMP	0.001	EKOKUR'dan işsizliğe doğru nedensellik ilişkisi vardır.
POLKUR ⟼ UNEMP	0.102	POLKUR'dan işsizliğe doğru nedensellik ilişkisi yoktur.
SOSKUR ⟼ UNEMP	0.000	SOSKUR'dan işsizliğe doğru nedensellik ilişkisi vardır.

Çizelge 6'da yer alan sonuçlar incelendiğinde GDP, FDI, EKOKUR ve SOSKUR serilerinden UNEMP serisine doğru tek yönlü ve istatistiki olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisinin varlığı görülmektedir. Bu bağlamda nedensellik testinden elde edilen sonuçlar eşbütünleşme test sonuçları ile örtüşmüştür ve nedensellik testi tamamlayıcı bir mahiyet kazanmıştır.

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve politik boyutlarının Türkiye'de işsizlik oranı üzerindeki etkilerini 1982–2024 dönemine ait yıllık veriler üzerinden incelemiştir. ARDL sınır testi ve Toda–Yamamoto nedensellik analizlerinden elde edilen bulgular, özellikle ekonomik ve sosyal küreselleşme bileşenlerinin Türkiye'de işsizlik oranını uzun dönemde azaltıcı yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımların (DYY) istihdamı destekleyici etkilerinin uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı olması, Türkiye ekonomisinin dışa açıklık, sermaye hareketliliği ve üretim kapasitesindeki genişlemeden olumlu yönde etkilendiğini göstermektedir. Buna karşılık, politik küreselleşmenin işsizlik üzerindeki etkisi diğer boyutlar kadar güçlü tespit edilmemiştir; bu durum Türkiye'de politik entegrasyon süreçlerinin işgücü piyasalarına ekonomi ve toplum kanalları kadar doğrudan yansımadığını düşündürmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Toda–Yamamoto nedensellik test bulguları, ekonomik ve sosyal küreselleşme ile ekonomik büyüme ve DYY'den işsizliğe doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu göstermiştir. Bu sonuç, küresel entegrasyonun güçlenmesi ve uluslararası sermaye girişlerinin artmasının, işsizliği azaltan temel mekanizmaları harekete geçirdiğini doğrulamaktadır. Ancak Türkiye ekonomisinde dönemsel olarak gözlenen istihdam yaratmayan büyüme, teknoloji yoğun yatırımların sınırlı işgücü talebi yaratması ve küresel finansal dalgalanmalara karşı artan kırılganlık gibi unsurlar, küreselleşmenin işgücü piyasaları üzerindeki etkisinin tek yönlü ve homojen olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla küreselleşme-istihdam ilişkisinin Türkiye'de dinamik, dönemsel ve sektörel farklılıklar içerdiği söylenebilir.

Genel olarak ampirik bulgular, küreselleşme sürecinin ekonomik ve toplumsal boyutlarının güçlendirilmesinin, istihdam artırıcı ve işsizlik azaltıcı sonuçların elde edilmesinde kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin küresel ekonomiye entegrasyon sürecinin istihdam dostu politika bileşenleriyle desteklenmesi önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2019). Automation and new tasks: How technology displaces and reinstates labor. *Journal of economic perspectives*, *33*(2), 3-30.

Adamu, P., Kaliappan, S. R., Bani, Y., & Nor, M. N. (2017). Impact of globalization on unemployment in Sub-Saharan African (SSA) countries. *Governance and Sustainability of Global Business Economics*, *14*, 302-310.

Alkharafi, N., & Alsabah, M. (2025). Globalization: An overview of its main characteristics and types, and an exploration of its impacts on individuals, firms, and nations. *Economies*, *13*(4), 91.

Awad, A. (2019). Economic globalisation and youth unemployment–evidence from African countries. *International Economic Journal*, *33*(2), 252-269.

Awad, A., & Youssof, I. (2016). The impact of economic globalisation on unemployment: The Malaysian experience. *The Journal of International Trade & Economic Development*, *25*(7), 938-958.

Çatır, İ. (2019). Küreselleşmenin İşgücü Piyasasına Etkisi Ve Genç İşsizlik. *Journal of Life Economics*, *6*(3), 321-344.

Çeştepe, H., Tatar, H. E., & Erdogan, S. (2023). The impact of globalization with its different aspects on economic growth: The Case of Turkey. *İstanbul İktisat Dergisi*, *73*(2), 717-743.

Daly, V., Ullah, F., Rauf, A., & Khan, G. Y. (2017). Globalization and unemployment in Pakistan. *Asian Economic and Financial Review*, *7*(7), 634.

Das, R. C., & Ray, K. (2020). Does globalisation influence employment? Empirical investigation on individual as well as panel of South Asian Countries. *Review of Market Integration*, *12*(1-2), 7-34.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Demiral, E., & Celem, A. S. (2020). Türkiye'de İstihdam Yaratmayan Büyüme Olgusunun Dinamik Analizi. *Business and Economics Research Journal*, *11*(1), 63-76.

Dreher, A. (2006). Does globalization affect growth? Evidence from a new index of globalization. *Applied economics*, *38*(10), 1091-1110.

Dünya Bankası (WB). (2025). Erişim adresi: https://data.worldbank.org/ (Erişim tarihi: 01.11.2025).

Effiong, U., Udofia, B., & Okon, J. I. (2020). Globalization and unemployment: Empirical evidence from West African sub-region. *SSRG International Journal of Economics and Management Studies*, *7*(10), 13-21.

Enders, W., & Lee, J. (2012). The flexible Fourier form and Dickey–Fuller type unit root tests. Economics Letters, 117(1), 196-199. https://doi.org/10.1016/j.econlet.2012.04.081

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME, İTHALAT BİRİM DEĞER ENDEKSİ VE REEL DÖVİZ KURU İLİŞKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Ali Rauf KARATAŞ

Karabük Üniversitesi,

aliraufkaratas@karabuk.edu.tr - 0000-0003-1031-6722

Dr. Öğr. Üyesi Murat ERGÜL

Karabük Üniversitesi,

muratergul@karabuk.edu.tr - 0000-0003-2117-7561

Doç. Dr. Ahmet Tayfur AKCAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi,

atakcan@erbakan.edu.tr - 0000-0001-8210-7327

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme, ithalat ve reel döviz kuru arasındaki ilişkilerin incelenmesini amaçlamaktadır. Bu kapsamda kurulan ekonometrik modelde, ekonomik büyümenin göstergesi olarak sanayi üretim endeksi, ithalatı temsilen ithalat birim değer endeksi ve döviz kuru göstergesi olarak TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru kullanılmıştır. 2005M1–2025M8 dönemini kapsayan aylık verilerle her bir değişken için 248 gözlem analize dâhil edilmiştir. Model çerçevesinde değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesi amacıyla ARDL sınır testi uygulanmış; nedensellik ilişkilerinin ortaya konulması için ise Fourier Toda–Yamamoto nedensellik testi tercih edilmiştir. ARDL sınır testi bulguları, reel döviz kuru ile ekonomik büyüme arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir uzun dönem ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Fourier Toda–Yamamoto testi sonuçları ise ekonomik büyümeden ithalat birim değer endeksine doğru tek yönlü bir nedensellik bulunduğunu, ayrıca reel döviz kurundan ekonomik büyümeye doğru da tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgular, Türkiye ekonomisinde büyümenin hem döviz kuru gelişmelerine duyarlı olduğunu hem de ithalata bağımlı bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için döviz kuru istikrarını destekleyen politikaların, dış ticaret yapısının iyileştirilmesine yönelik dönüşümlerin ve ithalata dayalı üretim yapısını azaltacak stratejilerin önem taşıdığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, İthalat Birim Değer Endeksi, Reel Döviz Kuru, ARDL Sınır Testi, Fourier Toda-Yamamoto Nedensellik Testi.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC GROWTH, IMPORT UNIT VALUE INDEX AND REAL EXCHANGE RATE IN TÜRKİYE

Assist. Prof. Ali Rauf KARATAŞ
Karabük University,
aliraufkaratas@karabuk.edu.tr – ORCID ID: 0000-0003-1031-6722
Assist. Prof. Murat ERGÜL
Karabük University,
muratergul@karabuk.edu.tr - 0000-0003-2117-7561
Assoc. Prof. Ahmet Tayfur AKCAN
Necmettin Erbakan University,
atakcan@erbakan.edu.tr - 0000-0001-8210-7327

ABSTRACT

This study aims to examine the relationship between economic growth, imports, and the real exchange rate in the Turkish economy. Within this framework, an econometric model was constructed using the industrial production index as a proxy for economic growth, the import unit value index as a measure of imports, and the CPI-based real effective exchange rate as the indicator of exchange rate movements. Monthly data covering the period 2005M1–2025M8, consisting of 248 observations for each variable, were included in the analysis. To identify the cointegration relationship among the variables, the ARDL bounds testing approach was employed, while the Fourier Toda–Yamamoto causality test was utilized to investigate the direction of causal linkages. The empirical results obtained from the ARDL bounds test indicate a negative and statistically significant long-run relationship between the real exchange rate and economic growth. The Fourier Toda–Yamamoto causality test further reveals a unidirectional causality running from economic growth to the import unit value index, as well as from the real exchange rate to economic growth. Overall, the findings demonstrate that economic growth in Türkiye is sensitive to exchange rate dynamics and exhibits a dependency on imports. In this context, policies aimed at promoting exchange rate stability, structural transformations to improve the composition of foreign trade, and strategies to reduce the import-dependent production structure play a crucial role in achieving sustainable economic growth.

Keywords: Economic Growth, Import Unit Value Index, Real Exchange Rate, ARDL Bound Test, Fourier Toda-Yamamoto Causality Test.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Küresel ekonomi özellikle 2000'li yıllarından sonra farklı kaynaklardan beslenen finansal krizler, siyasi ve askeri gerilimler, salgın süreci ve son olarak da ticaret savaşları gibi güçlü iktisadi sonuçları olan şokların da etkisiyle sert dalgalanmalara sahne olmuştur. Büyüme hedefinde olan hemen hemen tüm ekonomilerin bu derin dalgalanmaların etkisi altına girerek daha kırılgan hale geldikleri söylenebilir. Gelişmekte olan ekonomiler üzerindeki bu ağır etki ile temel bazı makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkinin yeniden sorgulanması ve olası ilişkilerin tekrardan ortaya konulması zorunlu hale gelmiştir. Türkiye ekonomisi de bu süreç içerisinde yoğun ve dalgalı sermaye giriş-çıkışları, döviz kuru oynaklığı ve dış ticaret hacmindeki değişimler gibi etkiler sonucunda büyüme hedefi doğrultusunda kırılgan dönemler tecrübe etmiştir. Modern anlamda 1960'lı yıllardan bu yana büyüme hedeflerini belli politikalara bağlayan Türkiye ekonomisi için büyümeyi etkileyen temel unsurların doğru şekilde anlaşılması ve bu unsurların etkilerinin sağlıklı bir biçimde analiz edilmesi politika yapıcıların etkin ve sürdürülebilir adımlar atmasına da öncülük edecektir.

Literatürde çok sayıda çalışmanın[1] da hemfikir olduğu üzere Türkiye ekonomisi üretim-ihracat kompozisyonuna yakından bakıldığında imalat sanayi faaliyetlerinin önemli büyüklükteki bir bölümünün ithal ara malları ve sermaye mallarından oluştuğu görülmektedir. Sanayi üretim süreçlerinin ithal girdiler ile bu denli güçlü bir ilişkiye sahip olması beraberinde ekonomik büyüme ve ithalat arasında da doğru yönlü ve güçlü bir ilişki beklentisini de beraberinde getirmektedir. Bu anlamda ekonomik büyüme ile ivmelenen ithalat artışı ise cari açık artışları ile sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla büyüme hedefinde olan Türk ekonomisinin üretim kapasitesi artışı ithalatı artırırken bu durum dış ticaret açığının yükselmesine ve ekonominin döviz kuru hareketliliğine aşırı hassas bir yapıya evrilmesine yol açmaktadır. Bu anlamda Türkiye ekonomisinin sürdürülebilir büyüme hedefleri belirlenirken ithalata yüksek bağımlı yapısının ortaya çıkardığı bu kırılganlıklar hesaba katılmalıdır.

Yukarıda ifade edildiği üzere hemen her gelişmekte olan ülke ekonomileri için olduğu gibi Türkiye ekonomisi için de döviz kuru kritik bir makroekonomik değişken olarak değerlendirilmelidir. Dışa açık bir ekonomik yapıya sahip olan Türkiye ekonomisi için döviz kurundaki iniş-çıkışların birbirini tetikleyen sonuçların ortaya çıkarması kaçınılmazdır. Bu bağlamda kurdaki oynaklık zaten ithalatın önemli bir kalem olduğu ülke ekonomisi için üretim maliyetlerini artırması ve dolayısıyla fiyatlar genel seviyesini yukarılara çekmesi olasıdır. Bu ise ülke ekonomisinin rekabet gücünün kırılması anlamına gelmektedir. Bu çalışmada da temel bir değişken olarak modele eklenen reel döviz kuru uluslararası literatürde makroekonomik analizlerin yapılabilmesi için kullanılan ana değişkenlerden bir tanesidir. Döviz kurunda yaşanan aşırı oynaklıkların dış ticaret dengesinin bozulmasına yol açarken büyüme performansları üzerinde de doğrudan bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla ekonomik büyüme ve reel döviz kuru arasındaki olası ilişkinin Türkiye ekonomisi üzerinden değerlendirilmesi büyüme hedeflerine ulaşmada hayati öneme sahiptir.

İthalat ve reel döviz kuru değişkenlerinin Türkiye ekonomisinin büyüme süreçlerinde bu denli önemli olması çalışmanın temel motivasyonu olmuştur. Bu amaçla ekonomik büyüme, ithalat ve reel döviz kuru arasındaki nedensel ilişkinin ortaya konması hedeflenmektedir. Çalışma ileri düzey ekonometrik yöntemlerin birlikte kullanılması ile hem olası ilişkinin yapısını ortaya

[1] Bkz. Erduman, (2020); Ünal, (2020); Erkişi ve Tekin, (2019); Aydın, (2025)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

koymayı hem de literatüre bu anlamda katkıda bulunmayı amaçlar. Bu çerçevede ARDL Sınır testi ile değişkenler arasındaki uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi incelenirken, olası nedensellik ilişkisi yapısal kırılmaları dikkate alan Fourier Toda- Yamamato nedensellik testi ile analiz edilmiştir. 2005M1-2025M8 zaman aralığını kapsayan aylık 248 verinin analize dahil edilmesiyle dönemsel dalgalanmaların yakalanabilmesi ve analiz sonuçlarının daha güncel ve güçlü bir ekonometrik temele oturmasını amaçlanmaktadır. Analizde ekonomik büyümeyi temsilen sanayi üretim endeksi, döviz kuru göstergesi olarak tüfe bazlı reel efektif döviz kuru kullanılmaktadır. İthalatı temsilen ithalat birim endeksinin modele dahil edilmesi ise çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran temel bir özellik olarak görülmektedir. Analizde ithalat birim endeksi verilerinin kullanımıyla ithalat fiyat etkisi miktar etkisinden ayrıştırıp nominal şişkinliğin önüne geçerek ithal girdi maliyetlerini daha doğru ve sağlıklı temsil etmektedir.

2. LİTERATÜR

Sürdürülebilir bir büyüme ve makroekonomik istikrar hedefinde olan bütün ekonomik yapılar için ithalat ve reel döviz kuru değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki olası etkilerinin ortaya konması geniş bir literatür yaratmıştır. Bunun yanında ithalat hacimleri ve döviz hareketliliklerinin dönemsel olarak yaşanan iktisadi şoklar ile büyük değişkenlik göstermesi, güncel iktisadi politikalar oluşturulabilmesi ve yeni duruma göre politikaların tekrar kalibre edilmesi için bu güncelliğin muhafaza edilmesi oldukça önemlidir. Küreselleşmenin etkilerinin yoğun olarak hissedildiği günümüzde özellikle dışa açık ekonomilerde ithalatın üretim süreçleri için hayati öneme sahip olduğu bilinmektedir. Benzer bir şekilde reel döviz kuru da gerek söz konusu ithalat maliyetleri üzerindeki etkisi gerekse dışa açık ekonomilerin rekabet gücünü belirlemesi ile ekonomik büyüme üzerinde oldukça fazla çalışmaya konu olmuştur. Ayrıca döviz kurlarının dış ticaret hacimlerini belirleyen temel etmenlerin başında gelmesiyle toplam talebi etkileyerek büyüme süreçlerini bir anlamda tanımlaması söz konusu ilişkiye yönelik akademik çalışmaların önemini sürdürmesini sağlamaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde ithalat ve reel döviz kuru değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki olası etkilerini inceleyen ulusal ve uluslararası literatürden örnekler verilmektedir.

Çizelge 1. Uluslararası Literatürdeki Örnek Çalışmalar

Yazar(lar)	Zaman Aralığı	Ülke(ler)	Yöntem	Bulgular ve Sonuç
Usman, K., & Bashir, U. (2022)	1980-2020	Çin, Hindistan ve G7 Ülkeleri	Frekans Bazlı Nedensellik Analizi	Hem kısa dönem hem de uzun dönemde ithalat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik tespit edilmektedir.
Raghutla, C., & Chittedi, (2020)	1979-2018	BRICS Ülkeleri	Panel Veri Nedensellik Analizi	Çalışmada bazı ülkeler için büyümeden ithalata bazıları için ithalattan büyümeye doğru nedensel bir ilişki tespiti yapılmaktadır.
Usman, K., & Bashir, U. (2022)	2000-2021	Çin	-Granger Nedensellik Analizi -Çok Değişkenli VAR Analizi - İmpulse-Response Fonksiyonları Analizi	Çalışmada büyümeden ithalata doğru nedensel bir ilişki tespiti yapılmaktadır. Ayrıca VAR modeli ile ithalatın büyüme üzerinde negatif bir etkisi olduğu vurgulanmaktadır. İthalat döviz

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

				kuru üzerinde yükseltici bir etkiye sahiptir.
Maitra, B. (2020)	1991-2016	Hindistan	Zaman Serisi Analizi -Granger Nedensellik Analizi -Etki-Tepki ve Varyans Ayrıştırması	Çalışmanın en dikkat çekici bulgusu Hindistan ekonomisinin büyüme sürecinin ithalata bağlı olduğudur. Ülke ekonomisinin dışa açıklığı hem büyüme için bir katalizör hem de kırılgan bir yön olarak nitelendirilmektedir.
Bahmani-Oskooee, M., & Gelan, A. (2018)	1980-2010	12 Afrika Ülkesi	ARDL Sınır Testi Analizi	Döviz kurunda yaşanan dalgalanmalar ithalat üzerinde kırılganlığı artırmaktadır. Dolayısıyla büyüme politikaları bu gerçeğe göre yeniden belirlenmelidir.
Barbosa, L. O. S., Jayme Jr, F. G., & Missio, F. J. (2018)	1980-2010	14 Farklı Asya ve Latin Amerika Ülkesi	Logit-Tobit Model	Döviz kuru politikaları büyüme süreçleri için oldukça önemlidir.
Ribeiro, R. S., McCombie, J. S., & Lima, G. T. (2020)	1990-2010	54 Gelişmekte olan ülke	GMM Analizi	Döviz kuru hareketlerinin ülkeden ülkeye ve dönemden döneme farklılıklar gösterebileceğinin altı çizilmektedir.
Habib, M. M., Mileva, E., & Stracca, L. (2017).	1970-2010	150 Gelişmekte olan ülke	Panel Veri Analizleri	Düşük kur düzeyleri rekabetçiliği artırması, ihracat ve yatırımlar yoluyla büyümeyi artırıcı etkilere sahip olsa da uzun vadede sürdürülebilir değildir.
Alagidede, P., & Ibrahim, M. (2017).	1980-2013	Gana	-GARCH -VECM -Granger Nedensellik Analizi	Çalışmada döviz kuru oynaklığının ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etki oluşturduğu tespit ediliyor.
Tang, B. (2015)	1994-2012	Çin	-Eşbütünleşme Analizi -VECM Analizi -Granger Nedensellik Analizi	Çalışmada Çin için uzun dönemde büyüme ile reel döviz kuru arasında eş bütünleşik bir ilişki tespiti yapılmaktadır. Ayrıca reel döviz kuru ve büyüme arasında uzun dönemde çift yönlü nedensel bir ilişki tespiti yapılmaktadır.
Missio, F. J., Jayme Jr, F. G., Britto, G., & Luis Oreiro, J. (2015	1978-2007	103 Farklı ülke	-Panel Veri Analizi -Sabit Etkiler Modeli	Reel döviz kurunun düşük olması özellikle gelişmekte olan ülkelerde büyümeyi olumlu etkilemektedir.
Janus, T., & Riera-Crichton, D. (2015).	1970-2009	OECD Ülkeleri	Panel Veri Analizi	Döviz kuru belirsizliklerinin azalması dışa açık ekonomilerde büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir.

Yukarıdaki tabloda uluslararası literatürde yer alan bazı çalışmalar sunulmuştur. Görüldüğü gibi çok farklı ülke ve ülke gurupları için çeşitli ekonometrik yöntemler kullanılarak değişkenler arasındaki olası ilişki farklı zaman boyutları için ele alınmıştır. Ulusal literatüre bakıldığında ise Kofoğlu ve Alaca (2024), Türkiye'de reel döviz kuru ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektedir. 2006Q1-2023Q2 verilerinin kullanıldığı çalışmada Gecikmesi Dağıtılmış Oto Regresif Eşbütünleşme Yöntemiyle ve Hata Düzeltme Modeli analizde kullanılmıştır. Çalışmada Türkiye'de reel döviz kuru ile ekonomik büyüme arasında

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

uzun dönemli bir ilişki tespiti yapılmaktadır. Ayrıca çalışmada düşük reel döviz kurunun kısa vadede büyüme üzerinde olumlu etkisinin yanında uzun dönemde negatif etkilerin altı çizilmektedir. Diğer bir çalışmada Sağdıç ve Duman (2021), reel döviz kuru ve ekonomik büyüme arasındaki olası ilişkiyi ortaya koymaktadır. 2003Q1-2018Q3 dönemini kapsayan zaman aralığı yapılan çalışma VAR ve Granger nedensellik testleri uygulanmaktadır. Çalışma sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi olduğu tespiti yapılmaktadır. Ayrıca büyüme ve döviz kurunun cari açık üzerinde nedensel bir etkisinin olduğu vurgulanır. Reel döviz kuru, ithalat ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkinin Türkiye üzerinden incelendiği benzer çalışmalar için Alancıoğlu ve Bayraktutan (2023), Doğan ve Kurt (2024), İnce ve Tarı (2023), Acaravcı ve Dağlı (2021), Yılmaz ve Sensoy (2022) gibi örnekler verilebilir.

3. VERİ VE MODEL

Bu çalışmada ekonomik büyüme ile ithalat ve reel döviz kuru arasındaki ekonometrik ilişkinin ortaya konulabilmesi amacıyla kurulan model ve kurulan modelde kullanılan değişkenlere dair öz bilgiler Çizelge 2'de yer almaktadır.

Çizelge 2. Kullanılan Veri Setleri ve Model Denklemi

Değişken	***Kısaltma***	***Periyod***	***Veri Kaynağı***
Sanayi Üretim Endeksi	GDP	2005M1-2025M8	TÜİK
İthalat Birim Değer Endeksi	IUVI	2005M1-2025M8	TÜİK
TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru	RER	2005M1-2025M8	TCMB
Model Denklemi			
$GDP_t = \alpha_0 + \alpha_1 INVI_t + \alpha_2 RER_t + \epsilon_t$			

Çizelge 2'de yer alan bilgilere ekonomik büyümeyi temsil etmek üzere kullanılan sanayi üretim endeksi modelin bağımlı değişkenidir. İthalat düzeyini temsilen isen ithalat birim değer endeksi bağımsız değişken olarak modele dahil edilmiştir. İthalat birim değer endeksi ithalata konu olan malların birim değerinin birim miktarına bölünmesi ile Dolar cinsinden hesaplanmaktadır (TÜİK, 2025). Bu bağlamda ithalat üzerine güçlü bir gösterge olma iddiası taşımaktadır. Analize dahil edilen bir diğer bağımsız değişken ise reel döviz kurudur. TÜFE bazlı olmak üzere reel efektif döviz kuru TCMB veri tabanından elde edilmiştir (TCMB, 2025). Buna göre reel efektif döviz kurundaki yükselişler TL'nin yabancı paralar karşısında değer kazandığını gösterirken, düşüşler değer kaybettiğini göstermektedir. 2005M1-2025M8 dönemine ait aylık verilen kullanıldığı bu çalışmada her bir değişken için 248 gözlem değeri vardır. Çalışmada kullanılan verilerin zaman serisi grafikleri ise Görsel 1'de yer almaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

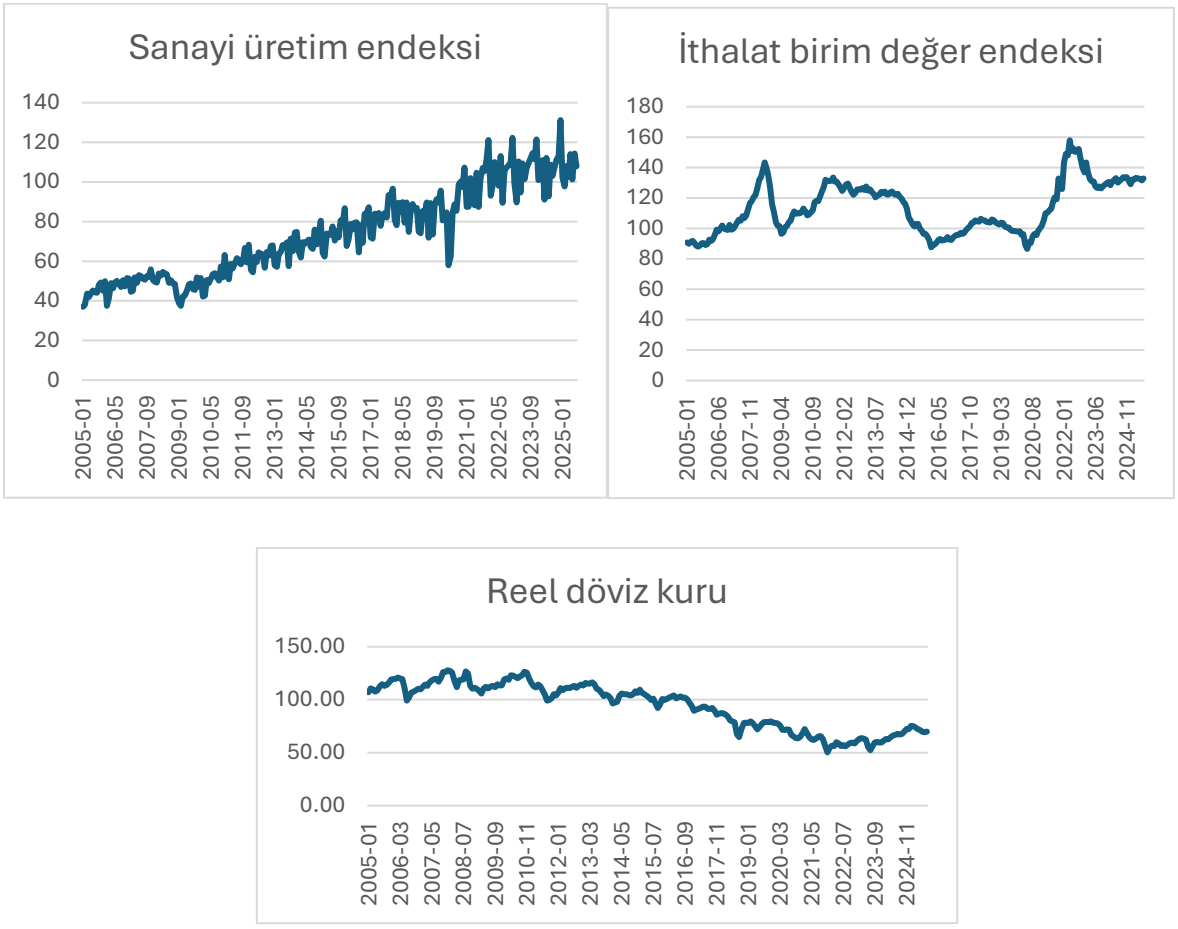

Görsel 1. Analize Dahil Edilen Verilerin Zaman Serisi Grafikleri

Çizelge 2 ve Görsel 1'de veri ve model bağlamındaki öz bilgiler verildikten sonra çalışmanın bu aşamasında yöntem ve ampirik bulgular kısmına geçilmiştir.

4. YÖNTEM VE AMPİRİK BULGULAR

Model çerçevesinde değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesi amacıyla ARDL sınır testi uygulanmış; nedensellik ilişkilerinin ortaya konulması için ise Fourier Toda–Yamamoto nedensellik testi tercih edilmiştir. Eşbütünleşme ve nedensellik analizlerinden önce ise söz konusu testlerin birim kök bağlamındaki varsayımlarının sağlanıp sağlanmadığının tespit edilmesi amacıyla serilerin birim kök sınaması yapılmıştır. Buna göre ilgili serilerin Fourier ADF birim kök testi sonuçları Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Fourier ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	FADF İst.	Fourier	Sonuç
GDP	-2.4579	1	I(1)
IUVI	-4.6169*	1	I(0)
RER	-2.5660	1	I(1)

Not: *, **, *** işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılık düzeyini göstermektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bilindiği üzere 1979 yılında Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilmiştir. Daha sonra bu test, modele bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri eklenerek güncellenmiş ve Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök testi literatüre dahil olmuştur. 2012 yılında Enders ve Lee (2012) tarafından denklemin içerisine trigonometrik olarak sinüs ve kosinüs fonksiyonlar da dahil edilerek ADF testine Fourier fonksiyonlar kazandırılmıştır. Buna göre Çizelge 3'te yer alan Fourier ADF birim kök testi sonuçlarına göre GDP ve RER serileri birinci fark değerinde durağan iken IUVI serisi düzey değerinden durağandır. Bu durumda ARDL sınır testi ve Fourier Toda-Yamamoto nedensellik testlerinin birim kök bağlamındaki koşulları sağlanmış olmaktadır. Buradan hareketle söz konusu model için uygulanan ARDL sınır testi eşbütünleşme sonuçları Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. ARDL Eşbütünleşme Sonuçları

Bağ. Değ. | Bağımsız Değ.			**Gecikme uzunluğu**		**F test istitatistiği**		**Sonuç**
LGDP | IUVI, RER			(2,2,0)		6.754*		Eşbütünleşme
Kritik değerler (k = 2 için)	%1		%5		%10		
Test	Alt	Üst	Alt	Üst	Alt	Üst	**Kaynak**
$F_{overall}$	4.13	5	3.1	3.87	2.63	3.35	Pesaran (2001)

Not: *, **, *** işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Çizelge 4'te yer alan sonuçları göre kurulan modelde eldi edilen F istatistik değeri (6.754), söz konusu değişkenlerde uzun dönemde istatistiki olarak anlamlı bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığını göstermektedir. Bu durumda uzun ve kısa dönem katsayıların hesaplanması aşamasına geçilir. İlgili sonuçlar Çizelge 5'te yer almaktadır.

Çizelge 5. ARDL Sınır Testi Uzun ve Kısa Dönem Katsayıları

Bağımlı Değişken = LGDP				
Değişkenler	**Katsayı**	**Std. Hata**	**t-statistic**	**Olasılık**
Uzun dönem katsayıları				
RER	-0.901811*	0.080245	-11.23828	0.0000
INVI	0.129840	0.105906	1.225993	0.2214
Constant	145.1586	16.07833	9.028213	0.0000
Kısa dönem katsayıları				
D(LGDP(-1))	-0.277388*	0.054403	-5.098797	0.0000
D(RER (-1))	-0.250152*	0.052637	-4.752429	0.0000
D(IUVI (-1))	0.036016	0.030795	1.169528	0.2434
Constant	40.26529	8.630094	4.665683	0.0000
ECM(-1)	-0.277388*	0.053035	-5.230326	0.0000

Not: *, **, *** işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Çizelge 5'te yer alan sonuçlar incelendiğinde ARDL sınır testi bulguları uzun dönemde, reel döviz kuru ile ekonomik büyüme arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir uzun dönem ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Kısa dönemde ise elde edilen ECM katsayısı değeri negatif işaretli ve 0 ile 1 arasında olduğundan ve olasılık değeri de 0.05'ten küçük olduğundan

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kurulan modelde Hata Düzeltme Modeline göre de istatistiki olarak anlamlı bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığı söz konusudur. Buna göre reel döviz kurundaki değişimler birinci gecikmeli değerinde ekonomik büyüme üzerinde negatif ve anlamlı bir etki göstermektedir. ARDL eşbütünleşme testi bulgularının sunulmasından sonra kurulan modelde değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin tespiti için Fourier Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanmıştır. Değişkenlerin birbirinden farklı düzeylerde durağan çıkması sebebiyle, aralarındaki nedensellik ilişkisi için farklı düzeylerde durağan olan değişkenlerin arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmeye yarayan Fourier Toda-Yamamoto Nedensellik Testi kullanılmıştır. Toda-Yamamoto nedensellik testinin Fourier fonksiyonlar ile zenginleştirilmesi Nazlioglu vd.'nin (2016) çalışması ile gerçekleşmiştir. İlgili sonuçlar Çizelge 6'da yer almaktadır.

Çizelge 6. Fourier Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Hipotez	Wald İstatistiği	Asimtotik Olasılık Değeri	Frekans	Gecikme	Results
GDP→IUVI	26.028*	0.011	2	12	**GDP⟼ IUVI**
IUVI→GDP	3.604	0.990	1	12	IUVI ⇹ GDP
GDP→RER	11.491	0.487	2	12	GDP ⇹ RER
RER→GDP	24.281	0.019	1	12	**RER ⟼ GDP**

Not: *, **, *** işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Çizelge 6'da yer alan sonuçlara göre ekonomik büyümeden ithalat birim değer endeksine doğru ve reel döviz kurundan ekonomik büyümeye doğru olmak üzere iki adet istatistiki olarak anlamlı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, Türkiye'nin büyüme dinamiklerinin dışa açıklık, kur hareketleri ve ithal girdi bağımlılığı çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir.

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme, ithalat birim değer endeksi ve reel döviz kuru arasındaki dinamik ilişkiyi 2005–2025 dönemine ait aylık verilerle incelemiştir. ARDL sınır testi sonuçları, reel döviz kurundaki değişimlerin uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Bu bulgu, Türkiye'de üretim yapısının önemli ölçüde ithal ara malı ve sermaye malına bağımlı olmasından dolayı döviz kuru hareketlerinin büyüme performansını yakından belirlediğini ortaya koymaktadır. Fourier Toda–Yamamoto nedensellik analizi ise ekonomik büyümeden ithalat birim değer endeksine doğru ve reel döviz kurundan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinin hem kur gelişmelerine duyarlı hem de ithalata bağımlı bir büyüme modeli sergilediği doğrulanmıştır. Bu sonuçlar, Türkiye'nin büyüme dinamiklerinin dışa açıklık, kur hareketleri ve ithal girdi bağımlılığı çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir. Döviz kurundaki oynaklıkların üretim maliyetlerini artırması, fiyat istikrarını bozması ve rekabet gücünü azaltması sebebiyle büyüme üzerinde baskı unsuru olduğu açıktır. Aynı şekilde büyüme dönemlerinde ithalatın artması ve bu artışın cari işlemler dengesi üzerinde baskı oluşturması da sürdürülebilir büyüme açısından önemli bir kırılganlık unsurudur. Bu bağlamda ithalata dayalı üretim yapısının azaltılması,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

döviz kuru istikrarının sağlanması, ihracat kapasitesinin teknolojik dönüşümlerle artırılması ve sanayi politikalarının uzun vadeli bir çerçevede planlanması ile dış ticaret dengesinin iyileşmesi ve ekonomik entegrasyon ve dışa açılma hamlesinin ekonomik büyüme bağlamında pozitif sonuçlar sağlaması daha olası hale gelecektir.

KAYNAKÇA

Acaravcı, A., & Dağlı, Ö. (2021). Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye Dış Ticaretine Etkisi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, *7*(2), 213-232.

Alagidede, P., & Ibrahim, M. (2017). On the Causes and Effects of Exchange Rate Volatility on Economic Growth: Evidence from Ghana. *Journal of African Business*, *18*(2), 169-193.

Alancıoğlu, E., & Bayraktutan, Y. (2023). Dış Ticaret İktisadi Büyüme Etkileşimine İlişkin Hipotezlerin Geçerliliği: Türkiye Örneği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, *15*(29), 401-410.

Aydın, Y. (2025). Turkey's Industrial and Supply Chain Policy.

Bahmani-Oskooee, M., & Gelan, A. (2018). Exchange-Rate Volatility and International Trade Performance: Evidence From 12 African Countries. *Economic analysis and policy*, *58*, 14-21.

Barbosa, L. O. S., Jayme Jr, F. G., & Missio, F. J. (2018). Managing Real Exchange Rate for Economic Growth: Empirical Evidences From Developing Countries. *Journal of Post Keynesian Economics*, *41*(4), 598-619.

Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. Journal of the American Statistical Association, 74(366a), 427-431. https://doi.org/10.1080/01621459.1979.10482531.

Doğan, Z., & Kurt, Ü. (2024). Türkiye Ekonomisinde Reel Döviz Kuru ve İthalat İlişkisi: Tüketim ve Yatırım Etkileşimi Üzerine Ampirik Analiz. *The Journal of Academic Social Science Studies*, *4*(45), 327-336.

Enders, W., & Lee, J. (2012). The flexible Fourier form and Dickey–Fuller type unit root tests. Economics Letters, 117(1), 196-199. https://doi.org/10.1016/j.econlet.2012.04.081

Erduman, Y., Eren, O., & Gül, S. (2020). Import Content of Turkish Production and Exports: A Sectoral Analysis. *Central Bank Review*, *20*(4), 155-168.

Erkişi, K., & Tekin, Ü. E. (2019). The Relationship Between Intermediate and Capital Goods Imports, Industrial Production and Economic Growth: The Case of Turkey. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, *14*(55), 358-368.

Habib, M. M., Mileva, E., & Stracca, L. (2017). The Real Exchange Rate and Economic Growth: Revisiting the Case Using External Instruments. *Journal of International Money and Finance*, *73*, 386-398.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

İnce, M. R., & Tarı, R. (2023). Verimlilik ve Kur Şoklarının İhracat, Ekonomik Büyüme ve Refah Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Hesaplanabilir Genel Denge Analizi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, *5*(Özel Sayı), 15-34.

Janus, T., & Riera-Crichton, D. (2015). Real Exchange Rate Volatility, Economic Growth and the Euro. *Journal of Economic Integration*, 148-171.

Kofoğlu, İ. H., & Alaca, Z. (2024). Türkiye'de Reel Döviz Kuru İle Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *25*(2), 515-544.

Maitra, B. (2020). Exploring Import-Led Growth in India: Evidence From The Post-Reform Period. *South Asian Journal of Macroeconomics and Public Finance*, *9*(1), 87-113.

Missio, F. J., Jayme Jr, F. G., Britto, G., & Luis Oreiro, J. (2015). Real Exchange Rate and Economic Growth: New Empirical Evidence. *Metroeconomica*, *66*(4), 686-714.

Nazlioglu, Saban, N. Alper Gormus, ve Uğur Soytas. (2016). "Oil Prices and Real Estate Investment Trusts (REITs): Gradual-shift causality and volatility transmission analysis". Energy economics 60:168-75.

Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, *16*(3), 289-326.

Raghutla, C., & Chittedi, K. R. (2020). Is There an Export-or Import-led Growth in Emerging Countries? A case of BRICS countries. *Journal of Public Affairs*, *20*(3), e2074.

Ribeiro, R. S., McCombie, J. S., & Lima, G. T. (2020). Does Real Exchange Rate Undervaluation Really Promote Economic Growth?. *Structural Change and Economic Dynamics*, *52*, 408-417.

Sağdıç, A., & Duman, Y. K. (2021). Türkiye'de Cari Açık, Reel Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: VAR ve Granger Nedensellik Analizi. *Sakarya İktisat Dergisi*, *10*(3), 213-225.

Tang, B. (2015). Real Exchange Rate and Economic Growth in China: A Cointegrated VAR Approach. *China economic review*, *34*, 293-310.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB). (2025). Erişim adresi: https://www.tcmb.gov.tr/(Erişim tarihi: 01.11.2025)

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025). Erişim adresi: https://www.tuik.gov.tr/(Erişim tarihi: 01.11.2025)

Usman, K., & Bashir, U. (2022). The Causal Nexus Between Imports and Economic Growth in China, India and G7 Countries: Granger Causality Analysis in the Frequency Domain. *Heliyon*, *8*(8).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Usman, K., & Bashir, U. (2022). The Effects of Imports And Economic Growth in Chinese economy: A Granger Causality Approach Under VAR Framework. *Journal of risk and financial management*, *15*(11), 531.

Ünal, E. (2020). Import Dependency on Intermediate Goods in Turkey: An Input-Output Analysis. *Verimlilik Dergisi*, (4), 203-221.

Yılmaz, E., & Sensoy, F. (2022). The Relationship Between Growth and Exports: What If The Impact Is Negative? Evidence from Turkey. *Journal of Economics Finance and Accounting*, *9*(3), 104-112.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

FİNANSAL GELİŞME VE ENERJİ TÜKETİMİ İLİŞKİSİ: EKONOMETRİK BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi, Dilek ATILGAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
atlgndilek@hotmail.com - ORCID ID: 0000-0002-3776-558X

ÖZET

Enerji tüketimi, bir ülkenin ekonomik büyümesi, toplumsal gelişimi ve çevresel sürdürülebilirliği açısından kritik bir role sahiptir. Finansal gelişme ise ekonomik istikrarın güçlendirilmesi, üretken yatırımların desteklenmesi ve uzun dönemli refah artışının sağlanmasında belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışmada, BRICS-T ülkelerinde 1994–2023 döneminde finansal gelişme ile enerji tüketimi arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi Westerlund ve Edgerton (2007) panel eşbütünleşme testi ile incelenmiş, uzun dönem katsayıları ise Augmented Mean Group (AMG) tahmincisi kullanılarak tahmin edilmiştir. Panel geneline ilişkin bulgular, finansal gelişme ile ekonomik büyüme artışın uzun dönemde enerji tüketimini pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı biçimde etkilediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca sonuçlar, finansal piyasaların derinleşmesinin enerji talebi üzerindeki etkisinin ülkeler itibarıyla farklılaşabildiğini göstermektedir. Elde edilen bulgular, finansal sektör politikaları ile enerji politikalarının birlikte ve uyumlu biçimde tasarlanmasının gerekliliğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Gelişme, Enerji Tüketimi, Panel Eşbütünleşme Testi.

1. GİRİŞ

Enerji, mal ve hizmet üretiminin temel girdilerinden biri olup ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir (Song ve Wang, 2017: 746; Rehman ve Rashid, 2017: 2). Ancak enerji tüketimindeki hızlı artış, çevresel denge üzerinde ciddi baskılar oluşturmaktadır. Ampirik bulgular, enerji tüketimi ile karbon emisyonları ve diğer kirletici salımlar arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunduğunu göstermekte; bu durum enerji tüketimini çevresel bozulmanın temel belirleyicilerinden biri hâline getirmektedir (Lu, 2017: 1, Zhang vd., 2019:). Bununla birlikte, günümüzde küresel enerji arzı önemli bir kırılganlık göstermektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik artan çabalara rağmen, kömür ve

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

petrol gibi fosil yakıtlar enerji arzında hâlen baskın konumunu sürdürmektedir. Fosil yakıtların yenilenemez yapısı ve hızla artan dünya nüfusu, ülkeleri uzun vadede ciddi enerji arzı sorunlarıyla karşı karşıya bırakmaktadır (Ma ve Fu, 2020: 1).

Finansal gelişme, bir ekonomide finansal araçların, kurumların ve hizmetlerin derinliğini ve etkinliğini ifade etmekte olup ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Literatürde, etkin işleyen bir finansal sistemin uzun dönemde ekonomik büyümeyi pozitif yönde desteklediği yönünde genel bir uzlaşı bulunmaktadır (Levine, 2005: 1-2; Beck vd., 2000: 262). Finansal gelişme, yatırım kredileri yoluyla sanayi üretimini ve ekonomik büyümeyi artırarak enerji talebini yükseltebilmekte; aynı zamanda hanehalkının krediye erişimini kolaylaştırarak otomobil ve elektrikli ev aletleri gibi enerji yoğun mallara olan talebi artırmak suretiyle enerji tüketimini dolaylı olarak etkilemektedir (Sadorsky, 2010: 2529; Sadorsky, 2011:1000).

Finansallaşma ile enerji tüketimi arasındaki ilişki, son yıllarda enerji ekonomisi literatüründe giderek artan bir ilgi görmektedir. Ancak mevcut ampirik bulgular, bu ilişkinin yönü ve büyüklüğü konusunda ülkeler arasında önemli farklılıklar bulunduğunu ve henüz ortak bir görüş birliğine ulaşılamadığını göstermektedir. Bu nedenle söz konusu ilişkinin farklı ülke grupları için uzun dönemli verilerle yeniden incelenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışma, BRICS-T ülkelerinde 1994–2023 döneminde finansal gelişme ile enerji tüketimi arasındaki etkileşimi ampirik olarak analiz etmektedir. BRICS-T ülkeleri, hızlı ekonomik büyüme, derinleşen finansal piyasalar ve artan enerji talebi ile küresel enerji dengeleri ve çevresel sürdürülebilirlik açısından kritik bir konuma sahiptir. Bu yönüyle çalışmanın, finansal ve enerji politikalarının bütüncül biçimde tasarlanmasına yönelik önemli politika çıkarımları sunması beklenmektedir. Çalışmada, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı panel eşbütünleşme testi ile incelenmiştir. Eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesinin ardından, uzun dönem katsayılarının tahmin edilmesinde eşbütünleşme katsayı tahmincisi kullanılmıştır. Çalışma; literatür değerlendirmesi, veri seti ve yöntem, ampirik bulgular ile genel değerlendirme ve politika önerileri bölümlerinden oluşmaktadır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Finansal gelişme ile enerji tüketimi arasındaki ilişki, son yıllarda enerji ekonomisi literatüründe artan bir ilgiyle ele alınmakta ve farklı ülke grupları ile dönemler için çok sayıda ampirik çalışmaya konu olmaktadır. Bu kapsamda, konuya ilişkin seçilmiş ampirik bulgular aşağıda özetlenmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Sadorsky (2010), 1990–2006 döneminde 22 gelişmekte olan ülkede GMM yöntemiyle finansal gelişmenin enerji tüketimini pozitif ve anlamlı biçimde artırdığını tespit etmiştir. Shahbaz ve Lean (2012), Tunus için 1971–2008 dönemine ait verilerle ARDL ve Granger nedensellik analizlerini kullanmış ve finansal gelişme ile enerji tüketimi arasında uzun dönemli ve çift yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Çoban ve Topcu (2013), 1990–2011 döneminde AB ülkeleri için sistem-GMM yöntemiyle yaptıkları analizde, AB-27 genelinde anlamlı bir ilişki bulamazken, eski üye ülkelerde finansal gelişmenin enerji tüketimini artırdığını ortaya koymuştur. Komal ve Abbas (2015) ise Pakistan için 1972–2012 dönemine ait verilerle sistem-GMM yöntemi uygulayarak ekonomik büyüme ve kentleşmenin enerji talebini artırdığını, finansal gelişmenin de büyüme kanalıyla enerji kullanımını pozitif yönde etkilediğini belirlemiştir. Chang (2015), 53 ülke için 1999–2008 dönemini kapsayan çalışmasında finansal gelişme ve gelirin enerji tüketimi üzerindeki doğrusal olmayan etkilerini panel eşik regresyon yöntemiyle analiz etmiş ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde hem gelir artışının hem de finansal gelişmenin enerji tüketimini artırdığını göstermiştir. Mahalik vd. (2017), Suudi Arabistan için 1971–2011 döneminde ARDL ve Bayer-Hanck testlerini kullanarak finansal gelişme, kentleşme ve sermaye birikiminin uzun dönemde enerji talebini artırdığını, ayrıca finansal gelişme ile enerji tüketimi arasında ters U-şeklinde doğrusal olmayan ve tek yönlü bir nedensellik bulunduğunu tespit etmiştir. Shahbaz vd. (2017), Hindistan için 1960Q1–2015Q4 döneminde NARDL yöntemiyle finansal gelişme ve enerji tüketimi arasındaki ilişkinin asimetrik olduğunu göstermiştir. Danish vd. (2018), Next-11 ülkelerinde 1990–2014 dönemi için finansal gelişme ve küreselleşmenin enerji tüketimini artırdığını ve iki değişken arasında çift yönlü nedensellik bulunduğunu ortaya koymuştur. Baloch vd. (2019) ise OECD ülkeleri için 1980–2016 döneminde Driscoll–Kraay yöntemiyle finansal gelişme ile enerji tüketimi arasında ters U-şeklinde ve karşılıklı bir nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Ma ve Fu (2020), 120 ülkeye ait panel veri setiyle GMM yöntemi kullanarak finansal gelişmenin enerji tüketimi üzerindeki etkisini küresel ölçekte incelemiş; finansal gelişmenin ve alt bileşenlerinin enerji tüketimini artırdığını, bu etkinin özellikle gelişmekte olan ülkelerde belirgin olduğunu, gelişmiş ülkelerde ise daha sınırlı kaldığını ortaya koymuştur. Mukhtarov vd. (2020), Kazakistan için 1993–2014 dönemine ait verilerle gerçekleştirdikleri VECM analizinde finansal gelişme ve ekonomik büyümenin enerji tüketimini pozitif ve anlamlı biçimde artırdığını, enerji fiyatlarının ise talebi azalttığını tespit etmiştir. Ayrıca finansal gelişmedeki %1'lik artışın enerji tüketimini %0,11, ekonomik büyümedeki %1'lik artışın ise %0,39 artırdığı belirlenmiştir. Danish ve Ulucak (2021), Pakistan için 1980–2017 dönemini kapsayan BARDL analizlerinde küreselleşme ve finansal gelişmenin enerji tüketimini artırdığını, kişi başına gelir artışının da enerji talebini

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

desteklediğini ortaya koymuştur. Minh Ha ve Ngoc (2025), 11 Asya ülkesi için gerçekleştirdikleri mekânsal analizlerde finansal gelişme ve enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerinde doğrudan ve yayılma etkilerine sahip olduğunu; ayrıca finansal gelişme ile büyüme arasında çift yönlü, büyümeden enerji tüketimine ise tek yönlü nedensellik bulunduğunu tespit etmiştir.

Literatür genel olarak, finansal gelişme ile enerji tüketimi arasındaki ilişkinin ülke gruplarına, yöntemlere ve dönemlere göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Çoğu çalışma finansal gelişmenin enerji tüketimini artırdığını ve ilişkinin sıklıkla çift yönlü nedensellik içerdiğini belirtirken, bazı araştırmalar bu yapının doğrusal olmadığını ve ters U-şeklinde seyrettiğini göstermektedir. Ayrıca ekonomik büyüme, kentleşme ve küreselleşmenin enerji talebini artırdığı, buna karşılık enerji fiyatlarının sınırlayıcı rol oynadığı; mekânsal analizlerin ise yayılma etkilerine işaret ettiği görülmektedir.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışma, BRICS-T ülkelerinde 1994–2023 dönemine ilişkin finansal gelişme ile enerji tüketimi arasındaki etkileşimi analiz etmektedir. Ampirik uygulamada bağımlı değişken olarak kişi başına düşen enerji tüketimi (kg petrol eşdeğeri cinsinden) kullanılmıştır. Açıklayıcı değişkenler ise finansal gelişme endeksi (0–1 aralığında değer almakta) ile kişi başına düşen reel GSYH'dir (2015 yılı sabit ABD doları). Enerji tüketimi ve kişi başına düşen gelir göstergelerine ilişkin veriler Dünya Bankası veri tabanından, finansal gelişme endeksine ait veriler ise Uluslararası Para Fonu'ndan elde edilmiştir. Bu değişkenler kullanılarak oluşturulan logaritmik model Denklem (1)'de sunulmaktadır.

$$LnEN_{it}=\alpha_i+\beta_{1i}LnFG_{it}+\beta_{2i}LnGLR_{it}+\varepsilon_{it} \quad ; \quad (i=\ldots., 6) \text{ ve } (t= 1994,\ldots2023) \qquad (1)$$

Eşitlik (1)'de kullanılan gösterimlerde EN değişkeni kişi başına enerji tüketimini, FG finansal gelişme düzeyini ve GLR ise kişi başına reel gelir göstergesini ifade etmektedir. Modelde i ülkeleri temsil eden yatay kesit birimlerini, t ise zaman boyutunu göstermektedir.

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi analiz etmeden önce, panel veri setinin yapısal özelliklerini ortaya koymak amacıyla ön testlerin de gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda ilk olarak örneklemde yer alan ülkeler arasında ortak şokların veya karşılıklı etkileşimlerin varlığını değerlendirmek amacıyla kesitler arası bağımlılık testleri uygulanmıştır. Bu doğrultuda Breusch ve Pagan'ın (1980) LM testi, Pesaran'ın (2004) tarafından geliştirilen CD ve CDLM testleri ile Pesaran vd. (2008) tarafından önerilen LMadj testi kullanılmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Kesit bağımlılığının değerlendirilmesinin ardından, paneldeki katsayıların birimler arasında benzerlik gösterip göstermediğini belirlemek için Pesaran ve Yamagata'nın (2008) geliştirdiği Eğim Homojenliği (Δ) Testi uygulanmıştır. Bu iki aşama, hem uygun birim kök testinin seçilmesi hem de modelin dinamik yapısının doğru şekilde tanımlanması açısından kritik öneme sahiptir. Devamında, değişkenlerin durağanlık özelliklerini analiz edebilmek için ortak faktör yapısını dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinden PANICCA (Reese & Westerlund, 2016) tercih edilmiştir. Daha sonra değişkenler arasındaki uzun dönemli bağın varlığını araştırmak üzere Westerlund ve Edgerton (2007) tarafından geliştirilen LM tabanlı eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Son olarak, seriler arasındaki uzun dönem katsayılarını tahmin etmek için hem kesitler arası bağımlılığı hem de parametre heterojenliğini hesaba katan AMG (Augmented Mean Group) tahmincisi (Eberhardt ve Bond 2009; Eberhardt ve Teal 2010) kullanılmıştır.

4. AMPİRİK BULGULAR

Bu aşamada, yöntem bölümünde belirtilen ekonometrik testler uygulanmış ve elde edilen bulgular raporlanmıştır.

Çizelge 1. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Eğim Homojenliği Test Sonuçları

Model		
	İstatistik Değeri	**Olasılık Değeri**
LM	51. 250***	0.000
CD_{lm}	6.618***	0.000
CD	3.260***	0.000
LM_{adj}	47.277***	0.000
Eğim Homojenliği		
Δ	24.913***	0.000
Δ_{adj}	26.169***	0.000

Çizelge1'de raporlanan sonuçlar, eşbütünleşme denkleminde kesitler arası bağımlılığın varlığına işaret etmekte ve modelde yer alan eğim katsayılarının heterojen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu iki bulgu, panel veri setinde ortak şokların etkili olduğunu ve ülkeler arasında katsayı farklılaşmasının bulunduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, değişkenlerin durağanlık özelliklerinin analizinde ikinci nesil panel birim kök testlerinden PANICCA yaklaşımının kullanılmasına uygun bir zemin oluşmaktadır. Bu kapsamda enerji tüketimi, finansal gelişme ve kişi başına gelir değişkenlerine ilişkin birim kök test sonuçları Çizelge 2'de sunulmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 2. PANICCA Birim Kök Test Sonuçları

Test	LnEN		LnFG		LnGLR	
	Düzey					
	Sabit Terimli	Sabit ve Trendli	Sabit Terimli	Sabit ve Trendli	Sabit Terimli	Sabit ve Trendli
Pa	1.258 (0.896)	4.833 (1.000)	-3.680 (0.000)	3.968 (0.993)	0.847 (0.801)	7.757 (0.982)
Pb	1.746 (0.960)	19.074 (1.000)	-2.211 (0.014)	13.172 (1.000)	1.408 (0.920)	34.258 (1.000)
PMSB	2.316 (0.990)	44.076 (1.000)	-1.319 (0.094)	30.383 (1.000)	4.088 (1.000)	55.518 (1.000)

PANICCA birim kök testi bulguları, LnEN, LnFG ve LnGLR değişkenlerinin seviye değerlerinde durağanlık sergilemediğini ve birim kök içerdiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuç, ilgili makroekonomik değişkenlere gelen dışsal şokların zaman içerisinde ortadan kalkmadığını ve kalıcı nitelikte etki yarattığını göstermektedir. Serilerin birim kök sürecine sahip olması, eşbütünleşme analizinin yürütülmesine uygun zemin oluşturmaktadır. Sonuçlar Çizelge 3'te sunulmaktadır.

Çizelge 3. Eşbütünleşme Test Bulguları

LM İstatistiği	Asimtotik p-değeri	Bootstrap p-değeri
3.583	0.000	0.719
1000 tekrarlı dağılım ve gecikme ile öncül 1 olarak alınarak sabitli ve trendli model kullanılmıştır.		

Eşbütünleşme testi sonuçları, "eşbütünleşme vardır" şeklindeki boş hipotezin reddedilememiştir olduğunu göstermektedir. Kesitler arası bağımlılık bulunduğundan bootstrap olasılık değerleri esas alınmış ve enerji tüketimi, finansal gelişme ile kişi başına gelir arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu ilişkinin belirlenmesinin ardından, eşbütünleşme katsayısının belirlenmesi için AMG yöntemi kullanılmıştır. Bulgular Çizelge 4'te gösterilmiştir.

Çizelge 4. Eşbütünleşme Katsayısı Tahminci Bulguları

AMG-Ülkeler	β_1			β_2		
	Katsayı	Std. Hata	p-değeri	Katsayı	Std. Hata	p-değeri
Brezilya	0.153***	0.055	0.006	1.101***	0.029	0.000
Rusya	-0.003	0.156	0.983	0.218***	0.053	0.000
Hindistan	0.144	0.092	0.117	0.562**	0.010	0.000

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çin	0.240**	0.118	0.043	0.538***	0.014	0.000
Güney Afrika	0.031	0.136	0.820	0.091	0.079	0.251
Türkiye	0.376***	0.092	0.000	0.759***	0.023	0.000
Panel	0.157***	0.056	0.006	0.545***	0.149	0.000
Not: ***p<0.01, **p<0.05, "β_1" FG ve "β_2" GLR katsayılarını temsil etmektedir.						

Çizelge 4'te raporlanan AMG tahmin sonuçları, finansal gelişme (β_1) ve kişi başına gelir (β_2) değişkenlerinin BRICS-T ülkelerinde enerji tüketimi üzerindeki uzun dönem etkilerini ortaya koymaktadır. Panel geneline ilişkin bulgular, her iki katsayının da istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, hem finansal gelişmenin hem de gelir düzeyindeki artışın uzun dönemde enerji tüketimini artırdığını doğrulamaktadır.

Ülke bazlı sonuçlar incelendiğinde, finansal gelişmenin enerji tüketimi üzerindeki etkisinin ülkeler arasında farklılaştığı görülmektedir. Brezilya, Çin ve Türkiye'de katsayıların pozitif ve anlamlı olması, finansal sistemin derinleşmesinin enerji talebini artırdığını; buna karşılık Rusya ve Güney Afrika'da anlamlı bir ilişkinin bulunmaması, finansal gelişmenin enerji kullanımına doğrudan yansımadığını göstermektedir. Hindistan için bulgular istatistiksel olarak anlamlı değildir. Kişi başına gelir ise tüm ülkelerde pozitif ve yüksek düzeyde anlamlı bulunmuştur. Bu durum, ekonomik büyümenin enerji talebi üzerinde güçlü ve tutarlı bir artırıcı etki yarattığını göstermektedir. Panel genelinde gelir esnekliğinin 0.545 düzeyinde olması, BRICS-T ülkelerinde ekonomik genişlemenin enerji kullanımındaki artışın temel belirleyicilerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışma, BRICS-T ülkelerinde 1994–2023 döneminde finansal gelişme ile enerji tüketimi arasındaki uzun dönemli ilişkiyi panel veri yöntemleri çerçevesinde incelemiştir. Westerlund ve Edgerton (2007) panel eşbütünleşme testi bulguları, enerji tüketimi, finansal gelişme ve kişi başına gelir değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını ortaya koyarken; AMG uzun dönem katsayı tahmin sonuçları, finansal gelişme ile kişi başına gelirdeki artışın enerji tüketimini pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı biçimde etkilediğini göstermektedir. Bu bulgu, finansal derinleşmenin yatırım, üretim ve hanehalkı tüketimi kanalları üzerinden enerji talebini artırdığı yönündeki teorik beklentilerle örtüşmektedir.

Elde edilen sonuçlar, literatürde finansal gelişmenin enerji tüketimini artırıcı etkisini ortaya koyan çok sayıda çalışmayla tutarlıdır. Özellikle Sadorsky (2010, 2011), Shahbaz ve Lean (2012), Komal ve Abbas (2015), Danish vd. (2018), Ma ve Fu (2020) ile Danish ve Ulucak

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

(2021) tarafından farklı ülke grupları için elde edilen pozitif ve anlamlı ilişkiler, bu çalışmanın panel geneline ilişkin bulgularını desteklemektedir. Söz konusu çalışmalar, finansal gelişmenin hem doğrudan kredi genişlemesi ve yatırım artışı yoluyla hem de dolaylı olarak gelir ve tüketim artışı üzerinden enerji talebini yükselttiğini göstermektedir. Ülke bazlı bulguların ise literatürde vurgulanan heterojenlik olgusunu açık biçimde yansıttığı görülmektedir. Brezilya, Çin ve Türkiye'de finansal gelişmenin enerji tüketimini artırıcı ve anlamlı etkisi, gelişmekte olan ekonomilerde finansal derinleşmenin sanayi üretimi, altyapı yatırımları ve hanehalkı enerji talebi üzerindeki güçlü etkisini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, Sadorsky (2010), Chang (2015) ve Ma ve Fu (2020) tarafından gelişmekte olan ülkelere ilişkin elde edilen bulgularla büyük ölçüde örtüşmektedir. Buna karşılık Rusya ve Güney Afrika'da finansal gelişme katsayısının istatistiksel olarak anlamsız bulunması, Çoban ve Topcu'nun (2013) AB ülkeleri için raporladığı ülke ayrışmalarına benzer şekilde, finansal gelişmenin enerji talebine yansımasının kurumsal yapı, enerji verimliliği politikaları ve sanayi kompozisyonuna bağlı olarak farklılaşabileceğini göstermektedir. Hindistan için elde edilen sınırda anlamsız sonuçlar ise, Mahalik vd. (2017) ve Baloch vd. (2019) tarafından vurgulanan doğrusal olmayan ilişki ihtimalini destekler niteliktedir. Çalışmada kişi başına gelir değişkeninin tüm ülkelerde enerji tüketimini güçlü biçimde artırdığı yönündeki bulgu, enerji talebinin temel belirleyicisinin ekonomik büyüme olduğunu ortaya koymakta ve Mukhtarov vd. (2020), Danish ve Ulucak (2021) ile Minh Ha ve Ngoc (2025) tarafından raporlanan sonuçlarla büyük ölçüde örtüşmektedir.

Politika açısından elde edilen bulgular, finansal sektör politikalarının enerji politikalarından bağımsız biçimde tasarlanmasının sürdürülebilirlik hedefleri açısından sınırlı kalabileceğine işaret etmektedir. Finansal derinleşmenin enerji talebini artırıcı etkisi dikkate alındığında, özellikle BRICS-T ülkelerinde finansal büyümenin yenilenebilir enerji yatırımlarına yönlendirilmesi, enerji verimliliğini artırıcı kredi mekanizmalarının geliştirilmesi ve karbon yoğun sektörlere yönelik finansmanın daha sıkı biçimde düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu unsurların yeterince gözetilmemesi durumunda, finansal gelişmeye bağlı enerji talebi artışı çevresel baskıların artmasına ve sürdürülebilir büyüme hedeflerinin zayıflamasına neden olabilecektir.

KAYNAKÇA

Baloch, M. A., Danish, & Meng, F. (2019). Modeling the non-linear relationship between financial development and energy consumption: Statistical experience from OECD countries. *Environmental Science and Pollution Research, 26*(9), 8838–8846.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Beck, T., Levine, R., & Loayza, N. (2000). Finance and the sources of growth. *Journal of Financial Economics, 58*(1–2), 261–300.

Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies, 47*(1), 239–253.

Chang, S. C. (2015). Effects of financial developments and income on energy consumption. *International Review of Economics & Finance, 35*, 28–44.

Çoban, S., & Topcu, M. (2013). The nexus between financial development and energy consumption in the EU: A dynamic panel data analysis. *Energy Economics, 39*, 81–88.

Danish, Saud, S., Baloch, M. A., & Lodhi, R. N. (2018). The nexus between energy consumption and financial development: Estimating the role of globalization in Next-11 countries. *Environmental Science and Pollution Research, 25*(19), 18651–18661.

Danish, & Ulucak, R. (2021). A revisit to the relationship between financial development and energy consumption: Is globalization paramount? *Energy, 227*, 120337.

Eberhardt, M., & Bond, S. (2009). *Cross-section dependence in nonstationary panel models: A novel estimator* (MPRA Paper No. 17692).

Eberhardt, M., & Teal, F. (2010). *Productivity analysis in global manufacturing production* (Economics Series Working Paper No. 515).

Komal, R., & Abbas, F. (2015). Linking financial development, economic growth and energy consumption in Pakistan. *Renewable and Sustainable Energy Reviews, 44*, 211–220.

Levine, R. (2005). Finance and growth: Theory and evidence. In P. Aghion & S. Durlauf (Eds.), *Handbook of economic growth* (Vol. 1, pp. 865–934). Elsevier.

Lu, W. C. (2017). Greenhouse gas emissions, energy consumption and economic growth: A panel cointegration analysis for 16 Asian countries. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 14*(11), 1436.

Ma, X., & Fu, Q. (2020). The influence of financial development on energy consumption: Worldwide evidence. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 17*(4), 1428.

Mahalik, M. K., Babu, M. S., Loganathan, N., & Shahbaz, M. (2017). Does financial development intensify energy consumption in Saudi Arabia? *Renewable and Sustainable Energy Reviews, 75*, 1022–1034.

Minh Ha, N., & Ngoc, B. H. (2025). Spatial relationship between financial development, energy consumption and economic growth in emerging markets. *International Journal of Emerging Markets, 20*(1), 54–73.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Mukhtarov, S., Humbatova, S., Seyfullayev, I., & Kalbiyev, Y. (2020). The effect of financial development on energy consumption in the case of Kazakhstan. *Journal of Applied Economics, 23*(1), 75–88.

Pesaran, M. H. (2004). *General diagnostic tests for cross section dependence in panels* (Discussion Paper No. 1240). University of Cambridge.

Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics, 142*(1), 50–93.

Pesaran, M. H., Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *The Econometrics Journal, 11*(1), 105–127.

Reese, S., & Westerlund, J. (2016). PANICCA: Panic on cross-section averages. *Journal of Applied Econometrics, 31*(6), 961–981.

Rehman, M. U., & Rashid, M. (2017). Energy consumption to environmental degradation: The growth appetite in SAARC nations. *Renewable Energy, 111*, 284–294.

Sadorsky, P. (2010). The impact of financial development on energy consumption in emerging economies. *Energy Policy, 38*(5), 2528–2535.

Sadorsky, P. (2011). Financial development and energy consumption in Central and Eastern European frontier economies. *Energy Policy, 39*(2), 999–1006.

Shahbaz, M., & Lean, H. H. (2012). Does financial development increase energy consumption? The role of industrialization and urbanization in Tunisia. *Energy Policy, 40*, 473–479.

Shahbaz, M., Van Hoang, T. H., Mahalik, M. K., & Roubaud, D. (2017). Energy consumption, financial development and economic growth in India: New evidence from a nonlinear and asymmetric analysis. *Energy Economics, 63*, 199–212.

Song, M., & Wang, S. (2018). Measuring environment-biased technological progress considering energy saving and emission reduction. *Process Safety and Environmental Protection, 116*, 745–753.

International Monetary Fund. (2024). *Financial development index database*. https://data.imf.org

World Bank. (2025). *World development indicators*. https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators

Zhang, X., Zhang, H., & Yuan, J. (2019). Economic growth, energy consumption, and carbon emission nexus: Fresh evidence from developing countries. *Environmental Science and Pollution Research, 26*(25), 26367–26380.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

YÖRESEL RESTORAN DENEYİMİNİN YEMEK YEME ALIŞKANLIKLARI ÜZERİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF LOCAL RESTAURANT EXPERIENCE ON EATING HABITS

İrem IŞIK[1]

ishik.irem@gmail.com 0009-0009-8439-6615

[1] *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gastronomi ve Mutfak Sanatları Yüksek Lisans Öğrencisi*

Erol GEÇGİN[2]

erolgecgin@yyu.edu.tr 0000-0001-8375-9343

[2] *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü Dr. Öğr. Üyesi*

Pelin KOÇ[3]

pelinyagi@yyu.edu.tr 0000-0002-1125-8045

[3] *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü Dr. Öğr. Üyesi*

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Van ilinde faaliyet gösteren yöresel restoranlarda yaşanan deneyimlerin bireylerin yeme alışkanlıkları üzerindeki etkilerini incelemektir. Gastronomi turizminin gelişmesiyle birlikte yöresel restoranlar yalnızca yemek tüketilen yerler olmaktan çıkıp sosyal mekânlar haline getirmiş; bu durum yerel mutfakla kurulan bağın güçlenmesine ve tüketicilerin yeme tercihlerini yeniden şekillendirmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda çalışmada, algılanan kalite, bireysel tatmin, duygusal bağ ve ürün değeri gibi faktörlerin tüketici deneyimini nasıl etkilediği nicel araştırma yöntemiyle değerlendirilmiştir. Araştırmada 392 katılımcıdan elde edilen veriler analiz edilerek hangi demografik değişkenlerin yöresel restoran deneyimi üzerinde anlamlı bir farklılık yarattığı belirlenmiştir. Analiz sonuçları, özellikle gelir ve eğitim düzeyinin deneyimi etkileyen temel unsurlar olduğunu, buna karşın yaş ve medeni durumun belirleyici olmadığını göstermiştir. Elde edilen bulgular genel olarak yöresel restoranların kültürel kimliğin aktarılmasında önemli bir rol oynadığını, tüketicilerin yerel

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yiyeceklere yönelik tutumlarını güçlendirdiğini ve yeme alışkanlıklarını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi Turizmi, Yöresel Restoranlar, Otantisite, Tüketim Değerleri, Yeme Alışkanlıkları

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the impact of dining experiences in local restaurants in Van on individuals' eating habits. With the development of gastronomy tourism, local restaurants have evolved from being mere places of consumption into social spaces, strengthening the bond between consumers and local cuisine while reshaping their food preferences. In this context, the study evaluates how factors such as perceived quality, individual satisfaction, emotional attachment and product value influence consumer experience, using a quantitative research method. Data collected from 392 participants were analyzed to determine which demographic variables create significant differences in local restaurant experiences. The findings indicate that income and education levels are the primary variables influencing these experiences, while age and marital status do not have a determining effect. Overall, the results reveal that local restaurants play an essential role in the transmission of cultural identity, enhance consumers' attitudes toward local foods and positively affect their eating habits.

Keywords: Gastronomy Tourism, Local Restaurants, Authenticity, Consumption Values, Eating Habits

GİRİŞ

Günümüzde bireylerin yeme içme alışkanlıkları sadece fizyolojik ihtiyaçlarla değil, aynı zamanda kültürel, sosyal ve duygusal faktörlerle de şekillenmektedir. Özellikle son yıllarda gastronomi turizminin gelişmesiyle birlikte yöresel restoranlar, hem yerel mutfak kültürünün korunması hem de yeni lezzetlerin tanıtımı ve yaygınlaşmasında önemli bir işlev görmektedir. (Üzülmez, 2021, s. 23-36). Bu restoranlar, sadece yemek yeme mekânı olmaktan öte; yerel kimliğin, tarihsel mirasın ve kültürel aktarımın taşıyıcısı konumundadır. Yöresel mutfaklara yönelik artan ilgi, bireylerin yemek tercihlerini de dönüştürmektedir. Yapılan araştırmalar, yöresel lezzetlerin tüketicilerin geçmişte deneyimledikleri ürünleri tekrar satın alma eğilimini artırdığını ve farklı tatları deneme oranlarını yükselttiğini göstermektedir (Daşdemir ve

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Madenci, 2021, s. 155-176). Özellikle yerli turistlerin yöresel yemeklerle kurduğu duygusal bağ, bu yemeklerin tekrar tüketilmesine ve günlük yeme alışkanlıklarına entegre edilmesine yol açabilmektedir. Bu durum, bireysel damak tadındaki değişimin yanı sıra kültürel sürekliliğin korunmasına işaret etmektedir.

Yeme alışkanlıklarının değişiminde sosyal medya, gastronomik trendler ve deneyimsel turizm gibi dışsal faktörlerin etkisi giderek artmaktadır. Özellikle genç tüketiciler arasında yapılan çalışmalar, sosyal medya aracılığıyla keşfedilen yöresel restoranların, tüketici tercihlerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Pekerşen ve Kaplan, 2021, s. 2362-2381). Bu bağlamda, gastronomi deneyiminin kendisi, birey için bir kültürel deneyim biçimine dönüşmektedir. Yöresel restoranlar aynı zamanda yerel ürünlerin tanıtımı ve sürdürülebilirliği açısından da önemli platformlardır. Bu restoranlarda sunulan yiyecekler aracılığıyla yerel üreticiler desteklenmekte, geleneksel tarım ürünleri değer kazanmaktadır (Daşdemir ve Madenci, 2021, s. 155-176). Böylece yöresel mutfağa olan ilgi, sadece gastronomik bir trend değil, aynı zamanda kültürel ve ekonomik bir strateji olarak da değerlendirilmektedir.

Bu araştırmanın amacı, Van ilinde faaliyet gösteren yöresel restoranların bireylerin yeme alışkanlıkları üzerindeki etkisini incelemektir. Gastronomi turizminin gelişimiyle birlikte yöresel mutfakların hem kültürel mirasın korunması hem de bireylerin damak zevki ve tüketim tercihleri üzerindeki rolü giderek artmaktadır. Bu bağlamda, çalışma; Van'daki yöresel restoranları tercih eden yerli turistler ve kent sakinlerinin deneyimlerini temel alarak, gastronomik tercihlerde meydana gelen değişimleri analiz etmeyi hedeflemektedir. Araştırmada, nicel veri toplama tekniklerinden biri olarak yarı yapılandırılmış anket formu kullanılacak ve bu yöntemle katılımcıların görüşleri sayısal ve nitel verilerle analiz edilecektir. Van iliyle sınırlı olan bu çalışma, yerel bağlamda elde edilen veriler üzerinden genel çıkarımlar yapmak yerine, bölgesel düzeyde derinlemesine analiz sunmayı amaçlamaktadır. Yöresel restoran deneyimlerinin kültürel sürekliliğe katkı sağladığı varsayımından hareketle, bu araştırma gastronomi turizmi literatürüne özgün bir katkı sunmakta ve Van mutfağının tanıtımı, korunması ve sürdürülebilirliği açısından uygulayıcılara yol gösterici bilgiler üretmeyi hedeflemektedir.

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Gastronomi Kavramı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Gastronomi, Fransızcadan gelen bir kavram olup, tarihsel süreçte yalnızca "mide yasaları" anlamından sıyrılarak, yiyecek ve içeceklerin hazırlanma, sunulma, tüketim biçimi ve kültürel bağlamını inceleyen disiplinlerarası bir bilim ve sanat dalı haline gelmiştir (Özdemir ve Altıner, 2019, s. 73). Ateşin keşfiyle başlayan ve günümüze kadar gelen yeme-içme süreçlerini, estetik, hijyen, kimya ve sosyoloji gibi farklı açılardan ele almaktadır (Ün ve Okat, 2023, s. 489). Gastronomi, yiyecek ve içeceklerin hijyen ve sanitasyon standartlarına uygun bir şekilde hazırlanıp sunulduğu, aynı zamanda görsel ve damak zevkine hitap eden bir yemek kültürü ya da sanatı olarak tanımlanmaktadır (Özdemir ve Altıner, 2019, s. 74).

1.2. Gastronomi Turizmi Kavramı

Gastronomi turizmi, bireyleri bir destinasyona özellikle yeme-içme deneyimi yaşamak, bölgeye özgü lezzetleri keşfetmek veya yiyeceklerin üretim süreçlerine tanık olmak amacıyla seyahate iten, niş bir turizm türüdür (Bucak ve Aracı, 2013, s. 206). Turistlerin, yemek kültürü ile ilgili deneyimlerini ve eylemlerini tanımlayan bu kavram, son yıllarda küresel turizm gelirlerini artırmada kilit rol oynamaktadır (Çevik ve Yıldırım Saçılık, 2011, s. 505). Gastronomi turizmi, bireylerin yemek kültürüne ilişkin deneyim ve faaliyetlerini kapsayan bir olgu olup; farklı yiyecek ve içecekleri tatma, yeni beslenme biçimlerini keşfetme ve çeşitli kültürlerin mutfak geleneklerini gözlemleyerek öğrenme süreçlerini içermektedir (Özdemir ve Altıner, 2019, s. 76).

1.3. Restoran Türleri ve Yöresel Restoran Kavramı

Restoranlar, yiyecek ve içecek hizmeti sunan, menü, servis şekli ve hedef kitlelerine göre farklılaşan işletmelerdir. Restoran türleri geleneksel olarak dört ana başlıkta incelenebilir: lüks/gurme restoranlar, zincir/hızlı servis (fast-food) restoranları, etnik restoranlar ve yöresel restoranlar (Bekar ve Gümüş, 2014, s.803-806.). Yöresel Restoran, belirli bir coğrafi bölgenin geleneksel mutfağını, tariflerini ve malzemelerini koruyarak, bu lezzetleri otantik bir ortamda ve çoğu zaman yöre halkının geleneksel servis biçimleriyle sunan yiyecek-içecek işletmeleridir. Yöresel restoranlar, bir bölgenin özgün yemeklerini, hazırlama yöntemlerini ve sunum biçimlerini aslına sadık kalarak sürdüren ve bu yolla kültürel mirasın korunmasına katkı sağlayan işletmeler olarak tanımlanmaktadır (Daşdemir, 2021, s. 68).

1.4. Yöresellik Kavramı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Yöresellik, bir yiyeceğin veya ürünün üretimi, hazırlanışı ve tüketimi açısından belirli bir coğrafi bölgeye, kültüre veya geleneğe ait olma niteliğini ifade eder. Gastronomide yöresellik, sadece malzemenin geldiği yeri değil, aynı zamanda o yemeğin tarifinin ve pişirme yönteminin bölgeye has olmasını da kapsar (Torusdağ, Önem, Sami ve Kızıldemir, 2022, s.68-70). Yöresel ürünler, taklit edilemez olmaları ve kültürel kimliği yansıtmaları nedeniyle destinasyonlar için benzersiz bir çekicilik yaratmaktadır (Ün ve Okat, 2023, s. 490).

1.5. Türkiye'de Yöresel Restoranların Gastronomi Turizmine Katkısı

Türkiye'deki yöresel restoranlar, gastronomik çeşitliliğin sergilendiği temel sahnelerdir. Bu işletmeler, turizmde üç temel katkı sunar:

Kültürel Aktarım: Yöresel tariflerin unutulmasını önleyerek, nesilden nesile aktarılan mutfak mirasını korur ve turiste otantik bir deneyim sunmaktadır (Ün ve Okat, 2023, s. 490).

Destinasyon Çekiciliği: Yerel lezzetleri tatma motivasyonunu tetikleyerek turistlerin seyahat kararlarını etkiler ve destinasyonun imajını güçlendirmektedir (Daşdemir ve Madenci, 2021, s. 156).

Yerel Ekonomi ve Sürdürülebilirlik: Bölgesel hammaddelerin kullanılmasıyla yerel üreticiyi destekler, bölge halkına istihdam sağlar ve turizmin ekonomik faydalarını tabana yaymaktadır (Bayram, 2023, s. 74-82).

1.6. Van İli Gastronomik Özellikleri ve Turizme Katkısı

Van, zengin coğrafyası ve köklü tarihi ile benzersiz bir mutfak kültürüne sahiptir. Van'ın gastronomi turizmine katkısı iki ana eksende incelenir:

Van Kahvaltısı: Şehrin en önemli gastronomi markasıdır. Özellikle otlu peynir ve murtağa gibi yöreye özgü ürünlerle (Daşdemir, 2021, s. 65) yerli turistlerin Van'a seyahat etme motivasyonunu tetikleyen en büyük unsurdur (Daşdemir ve Madenci, 2021, s. 165).

Yerel Mutfak Çeşitliliği: Van mutfağı sadece kahvaltıdan ibaret olmayıp; tuzlu balık, ayran aşı, keledoş, helise gibi yöresel yemekleri de barındırır. Bu zenginlik, yörede açılan geleneksel restoranlar aracılığıyla gastronomi potansiyelini yükseltmektedir (Ün ve Okat, 2023, s. 495).

2. LİTERATÜR TARAMASI

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu bölümde, yöresel restoran deneyimi, yerel yiyecek tüketim motivasyonları ve gastronomi turizminin yeme-içme alışkanlıkları üzerindeki etkisine odaklanan güncel akademik çalışmalar incelenmiştir.

2.1. Yöresel Yiyecek Tüketiminin Davranışsal Niyetlere Etkisi

Yerel yiyeceklerin tüketimi ve bu tüketimin deneyim sonrasındaki davranışsal sonuçları, literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası çalışmalardan elde edilen bulgular, yerel yiyecek tüketiminin turist davranışları üzerindeki etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Peral-Peral, Gaitán ve Reina-Arroyo (2022) tarafından yürütülen ampirik bir çalışma, yerel taze meyve ve sebze satın alma niyetini Planlanmış Davranış Teorisi (PDT) çerçevesinde incelemiştir. Çalışma, yerel gıda tüketimine yönelik algılanan faydaların (egoist ve altruist) ve kısıtlamaların (dışsal ve içsel) etkisini analiz ederek, davranışsal motivasyonlara yeni bir bakış açısı getirmiştir. Analiz sonucunda, egoist faydaların (tazelik, lezzet) satın alma niyeti üzerinde doğrudan bir etkisi bulunsa da altruist faydaların (yerel ekonomiyi ve çevreyi destekleme) toplam etkisinin çok daha yüksek olduğu tespit edilmiştir; bu bulgu, tüketicilerin sadece fayda odaklı değil, sosyal ve ahlaki güdülerle hareket ettiğini göstermektedir. Öte yandan, kısıtlamalar açısından, ürünün bulunabilirliği veya yüksek fiyatı gibi dışsal kısıtlamaların niyet üzerinde doğrudan bir etkisi görülmezken, içsel kısıtlamalar (ilgisizlik ve bilgi eksikliği) niyeti doğrudan ve negatif yönde etkileyen en önemli engel olarak belirlenmiştir. Çalışmanın en kritik bulgusu ise, tutumun satın alma niyetini etkilememesidir; bu, tek başına olumlu bir tutumun davranışa dönüşmediğini, niyetin asıl belirleyicilerinin ahlaki normlar (kişisel sorumluluk) ve algılanan davranış kontrolü (ADB) olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular ışığında, yerel gıda tüketimini teşvik stratejilerinin, sadece kişisel faydalara değil, aynı zamanda bireyin ahlaki sorumluluk algısını ve ürünleri edinme kolaylığını artırmaya odaklanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Yerli literatürde ise bu durum, özellikle yerel motivasyonlar üzerinden incelenmiştir:

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Daşdemir ve Madenci (2021), Van Kahvaltısı örneği üzerinden yaptıkları araştırmada, yöresel yiyecek tüketimini güdüleyen motivasyon faktörlerini analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonuçları, turistlerin yerel yiyecekleri tüketirken sahip olduğu heyecan arayışı ve sağlık beklentisi gibi motivasyon boyutlarının, destinasyonu tekrar ziyaret etme niyetleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur (s. 165). Bu durum, yöresel restoranların sunduğu deneyimin, turistlerin yeme-içme alışkanlıklarına ilişkin beklentilerini karşılayarak bir sonraki seyahat kararını etkilediğini göstermektedir.

2.2. Yöresellik ve Restoranların Kültürel Aktarım Rolü

Yöresel restoranlar, yalnızca bir tüketim noktası olmanın ötesinde, yerel mutfak kültürünü koruyan ve aktaran birer miras taşıyıcısı olarak incelenmektedir.

Torusdağ vd. (2022), yerel mutfakların gastronomi turizmi çerçevesindeki rolünü incelemiş ve bu mutfakların bir destinasyonun somut olmayan kültürel mirasının temel bir tezahürü olduğunu belirtmişlerdir. Yazarlara göre, turistler yerel mutfakları deneyimleyerek yalnızca yemek yemez, aynı zamanda yöre halkının kültürel özgünlüğünü de tecrübe eder (s. 68-70). Bu durum, yöresel restoranların, turistlerin yeme-içme tercihlerini kültürel bir öğrenme süreciyle birleştirdiğini göstermektedir.

Bayram (2023), sürdürülebilir gastronomi turizmine odaklandığı sistematik literatür taramasında, yöresel restoranların ekolojik ve ekonomik rollerine dikkat çekmektedir. Yöresel restoranlar, yerel tedarik zincirini destekleyerek bölge ekonomisine katkı sağlamanın yanı sıra, özgün yeme-içme kültürünün korunması görevini üstlenerek sürdürülebilir bir turizm çeşidi sunmaktadır (s. 74-82). Bu fonksiyon, yöresel mekanlarda tüketimin sadece bir alışkanlık değil, aynı zamanda etik bir tercih olabileceğini göstermektedir.

2.3. Van İli Özelinde Gastronomi Potansiyeli ve Eksiklikler

Çalışmanın uygulama alanı olan Van ilinde yapılan araştırmalar, mevcut durumu ve iyileştirme alanlarını netleştirmektedir.

Demirbaş ve Kartal (2022), Van mutfak kültürünün Van Kahvaltısı dışında keledoş, ayran aşı, ve tuzlu balık gibi farklı yöresel yemekleri de barındıran zengin bir çeşitliliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Ancak yazarlar, Van'daki gastronomi turizmi potansiyelinin büyük ölçüde sadece kahvaltı üzerinden ilerlediği ve diğer yöresel tatların tanıtımında eksiklikler olduğu tespitinde

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bulunmuşlardır (s. 118). Bu durum, yöresel restoran deneyiminin, Van mutfağının tamamının yeme-içme alışkanlıklarına yansıması için yeterince yaygınlaşmadığını göstermektedir.

Ün ve Okat (2023), Van ilinin gastronomi turizmi potansiyelini değerlendirerek yöresel mutfak kültürünün destinasyonlar için rekabet avantajı yarattığını ifade etmişlerdir. Çalışma, yöresel restoranların mevcut turizm türlerini (kültür, tarih) destekleyici bir işlev görerek, turistlerin bölgede kalış süresini uzatma potansiyeli taşıdığını ve bu sayede turizm gelirlerini artırmada kilit rol oynadığını vurgulamıştır (s. 495). Yöresel restoran deneyiminin bu destekleyici rolü, yeme-içme alışkanlıklarını dönüştürerek yerel mutfağın daha fazla benimsenmesine zemin hazırlamaktadır.

3.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ ve KULLANILAN ÖLÇEKLER

Bu araştırmada, nicel araştırma yöntemi kullanılmış ve betimsel tarama modeli benimsenmiştir. Araştırma, yöresel restoran deneyiminin yeme alışkanlıkları üzerindeki etkisini incelemeyi amaçladığı için, veriler yapılandırılmış anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Gastronomi turizmi üzerine yapılan çalışmalarda nicel yöntemlerin sıklıkla tercih edildiği görülmektedir (Çetinsöz, 2022, s. 368). Anket çevrim içi ortamda uygulanmış ve elde edilen veriler SPSS 20 paket programında analiz edilmiştir. Analiz kapsamında önce betimsel istatistikler, ardından ölçeklerin güvenilirliğini belirlemek amacıyla Cronbach Alpha katsayıları hesaplanmıştır. Ayrıca ölçeklerin yapı geçerliliğini sınamak için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Bu yöntem, yöresel restoran deneyimi ve tüketici davranışları üzerine yapılan benzer çalışmalarda kullanılan yöntemlerle uyumludur (Akbaba ve Kargıloğlu, 2016; Baydeniz vd., 2023). Araştırmanın veri toplama aracı üç bölümden oluşan 5'li Likert tipinde anket formudur. Birinci bölümde, demografik sorulara yer verilmiş olup, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, gelir düzeyi ve yöresel restoran ziyaret sıklığı gibi değişkenler incelenmiştir. İkinci bölümde ise, Choe ve Kim (2019) tarafından geliştirilen Multidimensional Tourist's Local Food Consumption Value (TLFCV) ölçeği kullanılarak yöresel yemek tüketim değerleri ölçülmüştür. Bu ölçek; lezzet, sağlık, duygusal, kültürel ve prestij/sosyal değer boyutlarını içermektedir. Özellikle lezzet, kültürel deneyim ve sağlık boyutları, yöresel restoran deneyimini anlamada kritik öneme sahiptir ve ifadeler yerel bağlama uygun şekilde uyarlanmıştır (Choe ve Kim,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2019, s. 247). Üçüncü bölümde, Sidali, Capitello ve Manurung (2021) tarafından geliştirilen Algılanan Otantisite Ölçeği'nden uyarlanan ifadelerle yöresel restoranlarda deneyimlenen yiyeceklerin gerçekliği ölçülmüştür. Bu ölçek geleneksellik, orijinallik ve tipiklik/özgünlük boyutlarından oluşmaktadır ve yöresel restoran deneyiminde otantisiteyi incelemede yaygın olarak kullanılmaktadır (Sidali vd., 2021, s. 250). Son olarak, yeme alışkanlıkları ölçeği, literatürde yer alan yöresel yemek tüketimi ve beslenme davranışları çalışmalarından uyarlanmış olup, yöresel yiyecekleri tüketme sıklığı, yeni tatlara yönelme ve günlük beslenmede yerel ürünleri tercih etme eğilimlerini ölçmektedir (Nisari ve Yılmazer, 2018, s. 74; Çılgınoğlu, 2021, s. 14).

Tablo 1. Ölçek Kaynakları

Değişken	**Kaynak**
Yöresel Gıda Deneyimi	Choe ve Kim, (2019)
Yeme Alışkanlığı	Sidali, Capitello ve Manurung (2021)

Bu tablo, araştırmada kullanılan temel yapıların ölçülmesinde başvurulan ölçeklerin kaynağını göstermektedir. Çalışmada Yöresel Gıda Deneyimi değişkeni için Choe ve Kim (2019) tarafından geliştirilen Multidimensional Tourist's Local Food Consumption Value (TLFCV) ölçeği; Yeme Alışkanlığı değişkeni için ise Sidali, Capitello ve Manurung (2021) tarafından geliştirilen Algılanan Otantisite Ölçeği'nden uyarlanan ifadeler kullanılmıştır. Bu uyarlama, yöresel restoran deneyiminin lezzet, kültürel değer ve algılanan otantisite boyutlarının bireylerin günlük beslenme ve yeni tatlara yönelme alışkanlıkları üzerindeki etkisini incelemek üzere yapılmıştır.

5. Geçerlilik ve Güvenilirlik

Tablo1: Ölçek ve Alt Boyutlara Ait Güvenirlik (Cronbach Alfa) Değerleri

Ölçek ve alt boyutlar	**Madde sayısı**	**Cronbach Alpha (α)**
Yerel Gıda Ölçeği (TLFCV)	28	,991

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bireysel Tatmin ve Algılanan Ürün	13	,985
Sosyal Etkileşim ve Duygusal Bağ Boyutu	15	,987

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliği Cronbach Alpha katsayıları üzerinden değerlendirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, Yerel Gıda Ölçeği (TLFCV) ile Yemek Yeme Alışkanlığı Ölçeği toplam 28 maddeden oluşmakta ve ölçeğin genel Cronbach Alpha değeri α = ,991 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, ölçeğin son derece yüksek bir iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir. Ölçeğin alt boyutları incelendiğinde, Bireysel Tatmin ve Algılanan Ürün Değeri boyutunun 13 maddeden oluştuğu ve Cronbach Alpha katsayısının α = ,985 olduğu; Sosyal Etkileşim ve Duygusal Bağ boyutunun ise 15 maddeden oluştuğu ve Cronbach Alpha değerinin α = ,987 olduğu görülmüştür. Tüm alt boyutların α katsayılarının ,80'in çok üzerinde olması, ölçeğin hem genel düzeyde hem de alt boyutlar bazında oldukça yüksek bir güvenilirliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, araştırmada kullanılan ölçüm aracının tutarlı, güvenilir ve yapısal olarak sağlam olduğunu desteklemektedir.

5.1. Yapı Geçerliliği

Tablo 2. Demografik Özellikler Tablosu

Demografik Özellikler		Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	198	50,5
	Erkek	194	49,5
Medeni Durum	Bekar	231	58,9
	Evli	161	41,1
Yaş	18-24	94	20,4
	25-34	179	45,7
	35-44	106	27,0
	45-54	10	2,6
	55 ve üzeri	3	,8
Eğitim Durumu	Ortaokul	24	6,1
	Lise	50	12,8
	Ön Lisans	70	17,9

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

	Lisans	217	55,4
	Lisans Üstü	31	7,9
Aylık Gelir	0-22.104	79	20,2
	22.105-30.000	21	5,4
	30.001-40.000	22	5,6
	40.001-50.000	81	20,7
	50.001 ve üzeri	189	48,2
Meslek	Memur	44	11,2
	Özel Sektör	19	4,8
	Emekli	28	7,1
	Diğer	301	76,8

Araştırmaya katılan 392 bireyin demografik özellikleri incelendiğinde, cinsiyet dağılımının oldukça dengeli olduğu ve katılımcıların %50,5'inin kadın, %49,5'inin erkek olduğu görülmektedir. Medeni durum açısından katılımcıların çoğunluğunu %58,9 ile bekâr bireyler oluştururken, evli katılımcı oranı %41,1'dir. Yaş dağılımında en yüksek oranı %45,7 ile 25–34 yaş grubu almış, bunu %27 ile 35–44 yaş ve %24 ile 18–24 yaş grupları izlemiş; 45 yaş ve üzeri katılımcılar ise oldukça düşük bir oranla temsil edilmiştir. Eğitim durumu incelendiğinde katılımcıların büyük bölümünün yükseköğretim düzeyinde olduğu, özellikle lisans mezunlarının %55,4 ile çoğunluğu oluşturduğu, ön lisans (%17,9) ve lisansüstü (%7,9) seviyelerinin de dikkate değer oranlara sahip olduğu görülmektedir. Aylık gelir dağılımında katılımcıların en yüksek oranla (%48,2) 50.001 TL ve üzeri gelir grubunda toplandığı, bunu %20,7 ile 40.001–50.000 TL aralığının izlediği; düşük gelir gruplarının ise daha küçük oranlarda temsil edildiği anlaşılmaktadır. Meslek değişkeninde katılımcıların büyük çoğunluğu (%76,8) "diğer" kategorisinde yer almakta olup, memurlar %11,2, emekliler %7,1 ve özel sektör çalışanları %4,8 gibi daha düşük oranlarla temsil edilmiştir; bu durum örneklemin mesleki açıdan heterojen olmakla birlikte belirgin bir meslek grubunda yoğunlaşmadığını göstermektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Tablo 3. Algılanan Tüketim Değerleri ve Deneyim Ölçeklerinin Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) Sonuçları

FAKTÖR BOYUTLARI	İFADELER	Öz Değer.	A. Vary.	Ort.	Alpha
1. Yöresel Restoran Deneyimi	13-21-9-26-17-19-15-5-25-11-3-7-1	12,092	43,187	4,0761	,986
2. Yemek Yeme Alışkanlığı	16-22-18-12-14-20-24-10-8-26-4-6-2-28	11,916	42,556	4,0609	,987

Faktör çıkarma metodu: Temel bileşenler analizi; Döndürme metodu: Varimax; Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği: 0,976; Genel ortalama: 2,39; Bartlett's Küresellik Testi için Ki-Kare: 19677,646; sd: 378; p: 0,000; Açıklanan toplam varyans: 57,594; Ölçeğin tamamı için güvenirlik katsayısı: 0,810.

Cevap seçenekleri: 1: Kesinlikle Katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılmıyorum

Ölçeklerin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla uygulanan Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA), değişkenlerin iki ana faktör altında toplandığını ortaya koymuştur26. Birinci faktör Bireysel Tatmin ve Algılanan Ürün Değeri (Öz Değer. =12,092; Açıklanan Varyans: 43,187; Cronbach \Alpha=0,986), ikinci faktör ise Sosyal Etkileşim ve Duygusal Bağ (Öz Değer. =11,916; Açıklanan Varyans: 42,556; Cronbach \Alpha=0,987) olarak adlandırılmıştır. Yüksek Cronbach Alpha değerleri (0.986 ve 0.987), ölçeklerin yüksek düzeyde iç tutarlılığa ve dolayısıyla güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu iki faktör, yöresel restoran deneyiminin çok boyutlu yapısını başarılı bir şekilde temsil etmektedir.

6.FARK TESTLERİ

6.1. Anova Testleri

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Tablo 3. Aylık Gelir Düzeyine Göre Algılanan Kalite ve Duygusal Algı Puanlarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	Aylık Gelir	N	F	p	Varyans Homejenliği	Farklılıklar
Yöresel Restoran Deneyimi	0-22.104	79	4,620	,001	.000	22.104altı-50.000üzeri 22100 altı ile 40000
	22.105-30.000	21				
	30.001-40.000	22				
	40.001-50.000	81				
	50.001 ve üzeri	189				
Yemek Yeme Alışkanlığı	0-22.104	79	4,822	,001	000	22.104 altı-50.000 üzeri 22.104 altı ile 40.000
	22.105-30.000	21				
	30.001-40.000	22				
	40.001-50.000	81				
	50.001 ve üzeri	189				

Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçlarına göre, katılımcıların aylık gelir düzeyleri, hem Algılanan Kalite ($F=4,620$, $p=0,001$) hem de Duygusal Algı ($F=4,822$, $p=0,001$) puanları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yaratmaktadır ($p < 0.05$). Ancak, varyans homojenliği varsayımı (Levene Testi) her iki değişken için de ihlal edilmiştir ($p=0,000$), bu da grupların varyanslarının eşit olmadığı, yani gruplar arasında heterojen bir yapı olduğu anlamına gelmektedir. Anlamlı farklılıklar, özellikle en düşük gelir grubu (0-22.104 TL altı) ile en yüksek gelir grupları arasında (50.000 TL ve üzeri) Algılanan Kalite ve Duygusal Algı boyutlarında belirginleşmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Tablo 4. Meslek Grubuna Göre Algılanan Kalite ve Duygusal Algı Puanlarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	Meslek	N	F	p	Varyans Homejenliği	Farklılıklar
Yöresel Restoran Deneyimi	Memur	44	1,994	,095	0,016	-
	Özel Sektör	19				
	Emekli	28				
	Diğer	288				
Yemek Yeme Alışkanlığı	Memur	44	1,797	,129	0.007	-
	Özel Sektör	19				
	Emekli	28				
	Diğer	288				

Meslek grupları arasındaki farklılıkları incelemek amacıyla gerçekleştirilen Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçları, Algılanan Kalite (F=1,994, p=0,095) ve Duygusal Algı (F=1,797, p=0,129) boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını göstermiştir (p > 0.05)10. Yani meslek gruplarının yöresel restoran deneyimine yönelik algıları arasında anlamlı bir ayrışma bulunmamaktadır. Öte yandan, varyans homojenliği testi (Levene Testi) sonuçları, Algılanan Kalite (p=0,016) ve Duygusal Algı (p=0,007) değişkenleri için varsayımın ihlal edildiğini, bu nedenle grupların varyanslarının eşit olmadığını ve heterojen bir yapı sergilediğini göstermektedir.

Tablo 5. Eğitim Durumuna Göre Algılanan Kalite ve Duygusal Algı Puanlarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	Eğitim Durumu	**N**	**F**	**p**	**Varyans Homejenliği**	**Farklılıklar**
Yöresel Restoran Deneyimi	İlkokul	-	5,660	,000	,000	Ortaokul- Ön Lisans ve Lisans Üstü
	Ortaokul	24				
	Lise	50				
	Ön Lisans	70				
	Lisans	217				
	Lisansüstü	31				
	İlkokul	-	5,611	,000	,000	

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Yemek Yeme Alışkanlığı	Ortaokul	24				Ortaokul-Ön Lisans ve Lisans Üstü
	Lise	50				
	Ön Lisans	70				
	Lisans	217				
	Lisansüstü	31				

Analizler, eğitim durumunun hem Algılanan Kalite (F=5,660, p=0,000) hem de Duygusal Algı (F=5,611, p=0,000) puanları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar yarattığını ortaya koymuştur ($p < 0.001$). Bu durum, farklı eğitim düzeyine sahip bireylerin yöresel restoran deneyimini farklı düzeylerde algıladığını işaret etmektedir. Ancak, varyans homojenliği testi sonuçları (p=0,000) her iki değişken için de gruplar arası varyansların eşit olmadığını, yani grupların homojen olmadığını göstermektedir. Elde edilen bulgular, özellikle İlkokul ve Ortaokul mezunları ile Lisans ve Lisansüstü mezunları arasında anlamlı ayrışmalar olduğunu göstermektedir.

Tablo 6. Yaş Gruplarına Göre Algılanan Kalite ve Duygusal Algı Puanlarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	Yaş	**N**	**F**	**p**	**Varyans Homejenliği**	**Farklılıklar**
Yöresel Restoran Deneyimi	18-24	94	3,696	0,06	,000	-
	25-34	179				
	35-44	106				
	45-54	10				
	55 ve üzeri	3				
Yemek Yeme Alışkanlığı	18-24	94	2,280	0,60	,000	-
	25-34	179				
	35-44	106				
	45-54	10				
	55 ve üzeri	3				

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Yaş grupları temelinde yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçları, yaşın Algılanan Kalite (F=3,696, p=0,06) ve Duygusal Algı (F=2,280, p=0,60) boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yaratmadığını göstermektedir (p > 0.05)17. Bu durum, farklı yaş gruplarındaki katılımcıların yöresel restoran deneyimine dair algılarının ortalama olarak benzer olduğunu belirtir. Buna karşın, varyans homojenliği varsayımı (Levene Testi) her iki değişken için de ihlal edilmiştir (p=0,000), bu da grupların varyanslarının eşit olmadığı ve heterojen bir yapıya sahip olduğu anlamına gelmektedir.

6.2. T- Testleri

Tablo 7. Medeni Duruma Göre Algılanan Kalite ve Duygusal Algı Puanlarının Bağımsız Örneklem T-Testi Sonuçları

	Medeni Durum	**N**	**Ortalama**	**t değeri**	**P değeri**
Yöresel Restoran Deneyimi	Bekar	231	52,0952	1,553	,121
	Evli	161	54,2733		
Yemek Yeme Alışkanlığı	Bekar	231	55,5844	1,831	,068
	Evli	161	58,3230		

Medeni durum (Bekar ve Evli) değişkenine göre yapılan Bağımsız Örneklem T-Testi sonuçları, medeni durumun hem Algılanan Kalite t=1,553, p=0,121) hem de Duygusal Algı (t=1,831 p=0,068) puanları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yaratmadığını göstermektedir (p > 0.05). Bu bulgu, evli ve bekar katılımcıların yöresel restoran deneyiminden elde ettikleri algıların anlamlı biçimde ayrışmadığını işaret etmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Tablo 8. Cinsiyete Göre Algılanan Kalite ve Duygusal Algı Puanlarının Bağımsız Örneklem T-Testi Sonuçları

Yöresel Restoran Deneyimi	**Cinsiyet**	**N**	**Ortalama**	**t değeri**	**P değeri**
	Kadın	198	54,4596	2,158	,032
	Erkek	194	51,4897		
Yemek Yeme Alışkanlığı	Kadın	198	57,9343	1,681	,094
	Erkek	194	55,4588		

Cinsiyet değişkenine göre yapılan Bağımsız Örneklem T-Testi sonuçları, Algılanan Kalite boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğunu göstermiştir (t=2,158, p=0,032). Bu farklılık, Kadın katılımcıların (Ortalama: 54,4596) Erkek katılımcılara (Ortalama: 51,4897) göre Algılanan Kaliteyi daha yüksek değerlendirdiği anlamına gelmektedir. Öte yandan, Duygusal Algı boyutunda ise cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Tablo 9. Regrasyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	**Bağımlı Değişken**	**B**	**β**	**t**	**p**	**R^2**	**F**	**Durbin-Watson**
Yöresel Restoran Deneyimi	**Dışarıda Yemek Yeme Alışkanlığı**	0.956	0.895	39.632	**.000**	0.801	1570.706	1.883

Analiz sonuçlarına göre yöresel restoran deneyimi, dışarıda yemek yeme alışkanlığını anlamlı ve güçlü biçimde yordamaktadır (B = 0.956; β = 0.895; t = 39.632; p < .001). Modelin açıklayıcılığı oldukça yüksektir (R^2 = 0.801) ve kurulan regresyon modeli genel olarak anlamlıdır (F = 1570.706; p < .001). Durbin–Watson katsayısının 1.883 olması, modelde otokorelasyon problemi olmadığını göstermektedir. Bu bulgular, yöresel restoran deneyiminin

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

dışarıda yemek yeme alışkanlığı üzerinde belirleyici ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

6. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Hipotezler hem TLFCV ölçeğinin aynı zamanda otantisite ölçeğinin teorik yapısına dayanılarak oluşturulmuştur:

H1: Yöresel yemek tüketim değerleri, bireylerin yöresel yiyeceklere yönelik tutumlarını anlamlı biçimde etkiler. (Choe ve Kim, 2019; Nisari & Yılmazer, 2018)

H2: Yöresel restoranlarda algılanan otantisite, bireylerin yöresel yiyecekleri günlük beslenme rutinine dahil etme eğilimini pozitif yönde etkiler. (Sidali vd., 2021; Çılgınoğlu, 2021)

H3: Yöresel restoran deneyimi aracılığıyla elde edilen kültürel ve duygusal değer, tüketicilerin tekrar ziyaret niyetini anlamlı şekilde artırır. (Choe ve Kim, 2019; Akbaba & Kargıloğlu, 2016)

H4: Algılanan otantisite ve tüketim değerleri, bireylerin yeme alışkanlıklarını değiştirme eğiliminde dolaylı bir etkiye sahiptir. (Baydeniz vd., 2023; Sidali vd., 2021)

7.EVREN ve ÖRNEKLEM

Araştırmanın evrenini, Van ilinde yöresel restoranları ziyaret eden yerli turistler ve Van'da ikamet eden bireyler oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşmanın imkânı bulunmadığından, kolayda örnekleme yöntemi ile örneklem seçilmiştir. Örnekleme yönteminin benzer gastronomi çalışmaları tarafından da kullanıldığı görülmektedir (Baydeniz, 2023, s. 142). Bu doğrultuda, yöresel restoranları aktif olarak deneyimlemiş gönüllü katılımcılardan oluşan bir örneklem oluşturulmuş ve analizler bu örneklem üzerinden yürütülmüştür.

BULGULAR

Araştırmadan elde edilen bulgular, yöresel restoran deneyiminin bireylerin yeme alışkanlıkları üzerinde çok boyutlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Öncelikle katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde kadın ve erkeklerin araştırmada dengeli bir biçimde temsil edildiği, katılımcıların büyük çoğunluğunu ise bekâr bireylerin oluşturduğu belirlenmiştir. Yaş dağılımı açısından örneklemin genç ve orta yaş ağırlıklı olduğu, eğitim durumu bakımından ise lisans mezunlarının baskın olduğu görülmüştür. Aylık gelir düzeyleri

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

değerlendirildiğinde katılımcıların yaklaşık yarısının 50.001 TL ve üzeri gelire sahip olduğu, meslek dağılımında ise "diğer" kategorisinin yoğunluk gösterdiği tespit edilmiştir. Yapılan ANOVA analizleri, özellikle gelir düzeyinin hem algılanan kalite hem de duygusal algı üzerinde anlamlı farklılıklar yarattığını ortaya koymuştur; düşük gelir grubundaki katılımcıların yüksek gelir grubuna kıyasla yöresel restoran deneyimini daha farklı değerlendirdiği gözlenmiştir. Eğitim düzeyinin de her iki boyutta anlamlı farklılık yarattığı, özellikle düşük eğitim seviyesine sahip bireyler ile yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerin algılarında belirgin ayrışmalar olduğu belirlenmiştir. Buna karşın yaş, medeni durum ve meslek grupları açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Cinsiyete göre ise kadınların algılanan kaliteyi erkeklere kıyasla daha yüksek değerlendirdiği saptanmıştır. AFA sonuçları, yöresel restoran deneyimini açıklayan ifadenin iki faktör altında toplandığını göstermiştir: "Bireysel Tatmin ve Algılanan Ürün Değeri" ile "Sosyal Etkileşim ve Duygusal Bağ". Her iki faktörün yüksek özdeğer ve yüksek Cronbach Alpha katsayısına sahip olması, ölçeğin güçlü bir yapı geçerliliğine ve güvenilirliğine sahip olduğunu göstermektedir. Tüm bulgular bir arada değerlendirildiğinde, yöresel restoranlarda algılanan kalite, duygusal bağ ve bireysel tatminin bireylerin yeme alışkanlıklarını ve yerel yiyeceklere yönelik tutumlarını anlamlı biçimde etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİ

Araştırmanın sonuçları, yöresel restoran deneyiminin bireylerin yeme alışkanlıklarını şekillendirmede önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Van'da faaliyet gösteren yöresel restoranların sunduğu otantik lezzetler hem tat alma zevkini hem de kültürel deneyimi güçlendirerek tüketiciler üzerinde kalıcı etkiler bırakmaktadır. Yöresel yiyecek tüketim değerleri ile algılanan otantisitenin birleşimi, bireylerin yerel yiyeceklere karşı olumlu tutum geliştirmelerine ve bu yiyecekleri günlük beslenme rutinlerine daha fazla dahil etmelerine katkı sağlamaktadır. Gelir ve eğitim düzeylerinin yöresel restoran deneyimini etkileyen önemli değişkenler olduğu görülmektedir; bu durum, tüketicilerin kalite algıları ve duygusal bağ kurma biçimlerinin sosyoekonomik arka planlarıyla ilişkilendiğini göstermektedir. Cinsiyete bağlı küçük bir farklılık dışında, yaş ve medeni durum gibi değişkenlerin bu deneyim üzerinde belirleyici olmadığı tespit edilmiştir. Genel olarak çalışma, yöresel restoranların gastronomi turizmi açısından stratejik bir role sahip olduğunu; kültürel mirasın korunması, yerel kimliğin görünürlüğünün artması ve bireysel tüketim alışkanlıklarının dönüşmesi açısından önemli katkılar sunduğunu göstermektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda yöresel restoran işletmeleri, yerel yönetimler ve gastronomi turizmi paydaşlarına yönelik çeşitli öneriler geliştirilebilir. Öncelikle yöresel restoranların otantik deneyimi güçlendirecek uygulamalara ağırlık vermesi hem tüketici memnuniyetini artıracak hem de yerel mutfak kültürünün daha geniş kitlelere ulaşmasına katkı sağlayacaktır. Van mutfağının kahvaltı dışındaki ürünlerinin tanıtımının artırılması, gastronomi çeşitliliğinin daha görünür hale gelmesine yardımcı olacaktır. Gelir ve eğitim düzeyinin algılar üzerindeki etkisi göz önünde bulundurularak farklı sosyoekonomik gruplara yönelik fiyatlandırma, menü çeşitliliği ve bilgilendirme stratejileri geliştirilebilir. Ayrıca yöresel restoranlarda yerel üreticilerle iş birliğinin artırılması, sürdürülebilir gastronomi açısından bölge ekonomisine doğrudan katkı sağlayacaktır. Akademik açıdan bakıldığında, gelecekte yapılacak araştırmalarda nitel yöntemlerin kullanılması, tüketicilerin deneyimlerine ilişkin daha derinlemesine veriler sunacaktır. Farklı şehirlerde yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar ise yöresel restoranların ulusal gastronomi turizmi içindeki rolünü daha kapsamlı bir çerçevede değerlendirmeye olanak tanıyacaktır.

KAYNAKÇA

Akbaba, A., & Kargıloğlu, Ş. (2016). Yerli gastro turistlerin eğitim seviyeleri ve yaş gruplarına göre gastronomi turizmi etkinliklerine katılımları: Gaziantep'i ziyaret eden gastro turistler üzerine bir araştırma. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 4(1), 87–95.

Baydeniz, E., Kılınç, L., & Çelik, S. (2023). Yerel mutfak algısı, gastro-aktivite ve gastro-deneyimin destinasyon marka imajına etkisi: Afyonkarahisar örneği. Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, 6(1), 133–153.

Bayram, Ü. (2023). Sürdürülebilir gastronomi turizmi: Bir sistematik literatür taraması. Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel, 6(1), 74–82.

Bekar, A., & Gümüş Dönmez, F. (2014). Temalı restoranlar ve temalı-etnik restoran ayrımı. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(35), 794–804.

Bucak, T., & Aracı, Ü. E. (2013). Türkiye'de gastronomi turizmi üzerine genel bir değerlendirme. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(30), 203-216.

Choe, J. Y. J., & Kim, S. S. (2019). Development and validation of a multidimensional tourist's local food consumption value (TLFCV) scale. International Journal of Hospitality Management, 77, 245–259. https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2018.07.010

Çetinsöz, B. C. (2022). Sürdürülebilir gastronomi turizmi bağlamında yerel yemek tüketim motivasyonlarının turistlerin tekrar ziyaret eğilimlerine etkisi. Gastronomy and Tourism Research Journal, 4(2), 366–394.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çevik, S., & Yıldırım Saçılık, M. (2011). Destinasyonun rekabet avantajı elde etmesinde gastronomi turizminin rolü: Erdek örneği. 12. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı, 503-515.

Çılgınoğlu, Ö. Ü. H. (2021). Yöresel mutfakların gastronomi turizmindeki önemi. Sakarya Üniversitesi Journal of Art & Social Sciences, 21(4), 1–17.

Daşdemir, A. (2021). Van ili mutfak kültürünün gastronomi turizmi açısından değerlendirilmesi. Journal of Silk Road Tourism Research, 1(1), 62-75.

Daşdemir, A., & Madenci, A. B. (2021). Gastronomi turizmi kapsamında yerel yiyecek tüketim motivasyonlarının yerli turistlerin tekrar ziyaret etme niyetlerine etkisinin belirlenmesi: Van kahvaltısı örneği. Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research, 5(2), 155–176.

Demirbaş, D. ve Kartal, A. S. (2022). Van ili mutfak kültürünün gastronomi turizmi açısından değerlendirilmesi. Anatolian Journal of Tourism Research, 6(1), 107-123.

Nisari, M. A., & Yılmazer, M. (2018). Ziyaretçi motivasyonu ve yerel yemek ilişkisi üzerine bir araştırma. International Journal of Contemporary Tourism Research, 2(1), 68–77.

Özdemir, G. ve Altıner, D. D. (2019). Gastronomi kavramları ve gastronomi turizmi üzerine bir inceleme. Journal of Gastronomy Studies, 3(1), 72-84.

Peral-Peral, B., Arenas Gaitán, J., & Reina-Arroyo, J. (2022). Buying local food is not a question of attitude: an analysis of benefits and limitations. Spanish Journal of Marketing - ESIC, 26(1), 80-97.

Sidali, K. L., Capitello, R., & Manurung, A. J. T. (2021). Development and validation of the perceived authenticity scale for cheese specialties with protected designation of origin. Foods, 10(2), 248.

Torusdağ, G. B., Özkan Önem, E., Sami, F., & Kızıldemir, Ö. (2022). YEREL MUTFAKLARIN GASTRONOMİ TURİZMİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ (EVALUATION OF LOCAL CUISINE WITHIN THE FRAMEWORK OF GASTRONOMY TOURISM). Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel, 5(1), 66–82.

Ün, A., & Okat, Ç. (2023). Van ilinin gastronomi turizmi potansiyelinin değerlendirilmesi. Journal of Humanities and Tourism Research, 13(3), 488–504.

Üzülmez, M. (2021). Yöresel mutfak ile destinasyon ve gastronomi turizmi arasındaki ilişkiye yönelik bir inceleme. Journal of Hospitality and Tourism Issues, 3(1), 23–36.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Gastronomi Eğitimi Alan Öğrencilerin Fenilketonüri Hastalığına Yönelik Bilgi Düzeylerinin ve Tutumlarının Belirlenmesi

Determining the Knowledge Levels and Attitudes of Gastronomy Education Students Towards Phenylketonuria Disease

Hatice TURUL ATMACA[1]
[1]Yüksek Lisans Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Van, Türkiye

ORCİD: 0009-0000-0269-3910 dythaticeturul@gmail.com

Pelin KOÇ[2]
[2]Dr. Öğretim Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Van, Türkiye

ORCİD: 0000-0002-1125-8045 pelinyagı@yyu.edu.tr

Erol GEÇGİN[3]
[3]Dr. Öğretim Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Van, Türkiye

ORCİD: 0000-0001-8375-9343 erolgecgin@yyu.edu.tr

ÖZET

Bu araştırma, gastronomi ve mutfak sanatları eğitimi alan üniversite öğrencilerinin fenilketonüri (PKU) hastalığına ilişkin bilgi düzeyleri ile tutumlarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Nicel tarama modeliyle yürütülen çalışma kapsamında farklı üniversitelerden gönüllü olarak katılan 400 öğrenci örnekleme dâhil edilmiştir. Veri toplama aracı, fenilketonüri (PKU)'ya yönelik bilgi önermeleri ile iki boyutlu tutum ölçeğinden oluşan anket formudur. Yapılan güvenirlik analizlerinde tutum ölçeğinin Cronbach's α değeri 0,874; bilgi bölümü ölçeğinin ise yaklaşık 0,832 olarak bulunmuş, faktör analizleri tutum ölçeğinde iki boyutu (*Farkındalık/Sorumluluk* ve *Özyeterlilik/Motivasyon*), bilgi ölçeğinde ise üç boyutu (*Genel Bilgi, Beslenme Bilgisi ve Tutumu, Gıda Hazırlama Bilgisi*) doğrulamıştır. Araştırmada bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü ANOVA analizlerinden yararlanılmıştır. Fenilketonüri (PKU) hakkında bilgi sahibi olma durumunun, öğrencilerin özellikle *Farkındalık/Sorumluluk* boyutundaki tutumlarını anlamlı biçimde etkilediği belirlenmiştir ($p<0,001$). Cinsiyet, yaş grubu ve staj yapma durumunun ise genel olarak bilgi ve tutum üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür. Bununla birlikte sınıf düzeyine göre yapılan analizde, *Genel Bilgiler* boyutunda anlamlı fark saptanmış; üst sınıf öğrencilerinin bu alanda daha yüksek bilgi düzeyine sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Genel olarak öğrencilerin fenilketonüri (PKU)'ya ilişkin bilgi düzeyleri orta düzeydedir ve özellikle uygulamaya yönelik alanlarda geliştirmeye açık yönler bulunmaktadır. Çalışma, gastronomi öğrencilerinin özel diyet gereksinimleri konusunda yetkinlik kazanabilmesi için eğitim programlarında fenilketonüri (PKU)'ya yönelik teorik ve uygulamalı içeriklerin güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Anahtar Kelimeler: Fenilketonüri (PKU), Gastronomi Eğitimi, Bilgi Düzeyi, Tutum, Özel Diyet / Tıbbi Beslenme

ABSTRACT

This study aims to determine the knowledge levels and attitudes of university students studying gastronomy and culinary arts toward phenylketonuria (PKU). The research was conducted using a quantitative survey design, and a total of 400 students from various universities voluntarily participated in the study. The data collection tool consisted of phenylketonuria (PKU)-related knowledge items and a two-dimensional attitude scale. Reliability analyses indicated high internal consistency, with Cronbach's α calculated as 0.874 for the attitude scale and approximately 0.832 for the knowledge scale. Factor analyses confirmed two dimensions for the attitude scale (*Awareness/Responsibility* and *Self-Efficacy/Motivation*) and three dimensions for the knowledge scale (*General Knowledge, Nutrition Knowledge and Attitude*, and *Food Preparation Knowledge*). Independent samples t-tests and one-way ANOVA were employed in the analyses. The findings revealed that having prior knowledge about phenylketonuria (PKU) significantly affected students' attitudes, particularly within the *Awareness/Responsibility*dimension ($p<0,001$). In contrast, gender, age group, and internship experience generally did not lead to significant differences in knowledge or attitude levels. However, analysis by class level showed a significant difference in the *General İnformation* dimension, with upper-year students demonstrating higher levels of knowledge in this area. Overall, the results indicate that students possess a moderate level of phenylketonuria (PKU)-related knowledge, with notable gaps particularly in practice-oriented domains. The study suggests that both theoretical and practical components related to phenylketonuria (PKU) and special dietary requirements should be strengthened within gastronomy education programs to enhance students' competencies in managing diet-specific food preparation processes.

Keywords: Phenylketonuria (PKU), Gastronomy Education, Knowledge Level, Attitude, Special Diet / Medical Nutrition

1.GİRİŞ

Doğuştan metabolizma bozuklukları, gen mutasyonlarına bağlı olarak ortaya çıkan ve genellikle yenidoğan döneminde belirti veren enzimatik aktivite yetersizlikleridir (Ubaldi, Frangella, Volpini vd., 2023, s:1-2). Enzimatik bozukluklar, toksik madde birikimi veya temel besin öğelerinin metabolize edilememesi sonucu çeşitli patofizyolojik durumlara neden olmaktadır. Doğuştan metabolizma bozuklukları ortalama insidansı her 4000 yenidoğanda 1 sıklığında görülmektedir. Doğuştan metabolizma bozuklukları için Uygulanan bazı yöntemlerin belirli metabolik hastalıklarda terapötik yarar sağladığı bildirilse de bu hastalıkların büyük bir bölümü için kesin bir tedavi yöntemi bulunmamaktadır. Bu tür metabolik hastalıklar, beslenme ve gıda hazırlama süreçlerinde özel diyet uygulamalarını zorunlu kılmaktadır (Escriba, Ferrer-Lorente, ve Raya, 2021, s:1189-1190).

Dünyada en sık görülen aminoasit metabolizma bozukluğu olan Fenilketonüri (PKU), fenilalanin hidroksilaz (PAH) genindeki mutasyonlardan kaynaklanan otozomal resesif bir

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

hastalıktır (Ubaldi vd., 2023, s:1-2; Aktaç, Öğren, Fereli, Kargın, ve İçen, 2020, s:175). Tedavi edilmediği takdirde kan fenilalanin (FA) düzeyinin yükselir. Bu durum özellikle beyin dokusunda fenilalanin (FA) birikimine neden olan nörotoksik etkiler yaratır çeşitli nörolojik hasarların gelişimine yol açabilmektedir. Bunların başında zihinsel yetersizlik, büyüme geriliği ve mikrosefali, klinik spektrumda en sık gözlemlenen bulgulardandır. Yenidoğan taramaları pek çok ülkede yapılmaktadır. Farklı tarama teknikleri kullanılsa da doğumdan sonraki 24. saatte yenidoğandan alınan topuk kanıyla tanı konulmaktadır (Ülker ve Şanlıer, 2018, s:189-190).

Fenilketonüri (PKU) tedavisinin en önemli faktörü ömür boyu sürdürülmesi gereken fenilalanin (FA) kısıtlı beslenme tedavisidir. Fenilketonüri (PKU)'lu bireyler için hazırlanan tıbbi beslenme tedavisindeki amaç kandaki fenialanin düzeyini sınırlı tutmak ve vücuda doğal yollarla fenilalanin (FA) alımını kısıtlamaktır. Ancak bu durum vücutta gerekli olan farklı elzem aminoasitlerin yetersizliğine sebep olmaktadır. Bu durumun olumsuz etkilerini önleyebilmek ve vücut fonksiyonlarını südürmek için beslenme tedavisine fenialanin içermeyen, tirozin aminoasidiyle zenginleştirilmiş ve diğer elzem aminoasitleri içeren protein ikameleri yer verilir. Buna karşın Fenilketonüri (PKU)'lu bireyler tıbbi beslenme tedavisine yeterli olarak uyum sağlayamamaktadır. Bu durumun sebebi protein ikamelerin tadının ve kokusunun iyi olmamasından kaynaklanmaktadır (Civelek ve Kalkan, 2024, s:71-72).

Bu araştırma, gastronomi eğitimi alan öğrencilerin Fenilketonüri (PKU) hastalığına yönelik bilgi düzeylerini ve tutumlarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, öğrencilerin fenilketonüri hastalığına ilişkin bilgi düzeyleri arttıkça tutumlarının da olumlu yönde gelişeceği hipotezinden hareket edilmiştir. Elde edilecek bulguların, gastronomi müfredatında özel beslenme gereksinimlerine yönelik içeriklerin geliştirilmesi ve öğrencilerin farkındalıklarının artırılması yönünde katkı sağlaması beklenmektedir. Bu çalışma, fenilketonüri hastalığına ilişkin bilgi ve tutumların gastronomi öğrencileri özelinde değerlendirilmesine yönelik sınırlı sayıdaki araştırmalardan biri olması bakımından literatüre özgün bir katkı sunmaktadır. Ayrıca, gastronomi eğitiminin yalnızca lezzet ve estetik unsurlarla sınırlı kalmamalı; sağlıklı beslenme bilinci ve toplumsal farkındalık oluşturmayı da içermelidir. Bu yönüyle çalışma, gastronomi ve sağlık bilimleri alanları arasında disiplinler arası bir köprü kurarak, özel diyet gereksinimi olan bireylere yönelik farkındalığın artırılmasına ve mesleki duyarlılığın güçlendirilmesine katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Fenilketonüri Hastalığı

2.1.1. Tanımı ve Tarihi

Fenilketonüri, karaciğerde sentezlenen fenilalanin hidroksilaz (FAH) enziminin ya da kofaktörü tetrahidrobiopterin (BH4)'ün eksikliği veya işlev bozukluğu sonucu ortaya çıkan, otozomal resesif kalıtılan bir metabolik hastalıktır. Bu bozukluk nedeniyle, FA esansiyel bir amino asit olan tirozin (TYR)'e dönüştürülemez; böylece fenilalanin (FA), kan, omurilik sıvısı ve diğer vücut sıvılarında birikerek toksik etki oluşturur ve geri dönüşümsüz nörolojik hasarlara yol açar. (Donat, 2016, s:4; Çevik ve Ertaş, 2020, s: 257; Aktaç vd., 2021, s:175).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

İlk olarak 1934 yılında Asbjörn Fölling'in zihinsel yetersizlik gösteren iki kardeş üzerinde yürüttüğü araştırmalar sonucunda tanımlanmıştır. Prof. Dr. Horst Bickel; 1953 yılında, fenilalanin (FA) kısıtlı diyet tedavisiyle mental geriliğin ortaya çıkmasını engelleyebileceğini ilk kez belirtmiştir. Bunun üzerine hastaların erken dönemde belirlenmesine yönelik fikir ortaya atılmıştır. 1961 yılında şu anda da yaygın biçimde kullanılan "Guthrie testi" geliştirilmiş ve yenidoğan tarama programlarında erken tanıda kullanılmak üzere uygulanmaya başlanmıştır (Akay Hacı, 2016, s:3; Donat, 2016, s:5).

2.1.2. Epidemiyolojisi

Dünya verilerine bakıldığında 0,45 milyon kişinin Fenilketonüri (PKU)'lu olduğu ve her 23.930 canlıda 1 görüldüğü belirtilmiştir (Hillert, Anikster, Belanger-Quintana vd., 2020, s:234). Türkiyedeki verilere bakıldığında ise her yıl 300-400 yenidoğanda görülmektedir. Bu durum her nekadar akraba eviliklerinden kaynaklansa da akraba olmayan evliliklerde de rastlanabilmektedir (Akoğlu ve Oruç, 2018, s:289; Çelik, Baysal Yıldırım, Çelik vd., 2018, s:357). Dünya genelinde yaklaşık her 55 kişiden biri, Türkiye'de ise Sağlık Bakanlığı Neonatal Tarama Programı Genelgesi'ne (2006/130) göre her 25 kişiden biri bu hastalığın taşıyıcısıdır (Akoğlu ve Oruç, 2018, s:289).

2.1.3. Fenilketonüri Hastalığının Klinik Çeşitleri

Kan fenilalanin (FA) düzeyinin 2 mg/dl'nin üstünde olması Hiperfenilalaninemi (HFA) olarak tanımlanmaktadır. Hiperfenilalaninem (HFA), enzim eksikliği ve fenilalanin (FA) düzeylerine göre 5 gruba ayrılmaktadır; Klasik Fenilketonüri (PKU): Fenilanin hidroksilaz (FAH) enziminin aktivitesi bulunmamakta ya da çok düşük düzeydedir. En sık görülen çeşididir. Hastaların günlük fenilalanin toleransı yaklaşık 20 mg/kg olarak kabul edilir; Orta derecede (moderate) Fenilketonüri (PKU): Fenilanin hidroksilaz (FAH) enzim aktivitesinin %1 in üzerinde olması olarak tanımlanır. Hastalar için tolere edilebilir günlük fenilalanin miktarı ortalama 20-25 mg/kg civarındadır; Hafif (mild) Fenilketonüri (PKU): Fenilanin hidroksilaz (FAH) aktivitesinin %1-5 arasında olan çeşididir. Hastaların günlük fenilalanin toleransı yaklaşık 25-50 mg/kg olarak kabul edilir (Akay Hacı, 2016, s:4); Non-PKU: Fenilanin hidroksilaz (FAH) aktivitesinin %5 ten fazla olma durumudur. Fenilalanin (FA) kısıtamasına gerek yoktur ancak takip gereklidir, Maternal PKU (Fenilalanin Embriyopatisi): Fenilketonüri (PKU)'lu gebelerde fenilalanin (FA) düzeylerinin yükselmesinin sonucu olarak fetüsün etkilenmesi durumudur. Bu sebeple fenilalanin (FA) seviyelerinin 6 mg/dl (360 µmol/L) düzeyinde olması gerektiği belirtilmiştir (Akal, 2019, s: 12; Yılmaz ve Der, 2025, s: 78).

2.1.4. Teşhis

Fenilketonürili bireyler, doğumda sağlıklı görünürler ve yaşamlarının ilk aylarında sağlıklı bebeklerden ayırt edilemezler. Ancak genellikle 4–6. aylar arasında, protein içeriği yüksek gıdalarla beslenmeye başlanmasıyla birlikte, fenilalanin birikimine bağlı olarak idrar ve terde küf benzeri koku gibi klinik belirtiler ortaya çıkmaya başlar. 5–6. aylardan itibaren ise oturma, yürüme ve konuşma gecikmeleri, gelişimsel ve zihinsel gerilik, otistik davranışlar gibi

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

psikiyatrik ve davranışsal sorunlar, hiperaktivite, havale, kusma ve çeşitli deri lezyonları gibi semptomlar gözlenebilir (Aguirre, Haro, Campodonico vd, 2024, s:2). Yenidoğanın proteinli besin tüketimiyle beraber 24-72 saat aralığında topuk kanı örneği alınmaktadır. Kan örneğinde fenilalanin (FA) düzeyinin 2 mg/dl'nin üstünde olması durumunda test tekrarlanır ve kesin tanı yapılan iki test üzerinden konulmaktadır (Icke ve Ekti Genç, 2017, s:187).

2.1.5. Tedavi ve Beslenme

Fenilketonüri (PKU)' lu bireylerde fenilalanin (FA) değerini belli bir düzeyde tutabilmek için Glikomakropeptid (GMP), Büyük Nötral Amino Asitler (LNAA) ve Tetrahidrobiopterin (BH4) gibi yeni tedavi yaklaşımları mevcutttur. (Civelek ve Kalkan, 2024, s:71; Ülker ve Şanlıer, 2018, s:193)

Gen tedavisi; Fenilalanin hidroksilaz (FAH) enziminde 500'den fazla mutasyon varlığı tahmin edilmektedir. Bu durum gen tedavisini mümkün kılmakta zorlaştırmaktadır ve ayrıca kanıtlanmamıştır (Ülker ve Şanlıer, 2018, s:190), Beslenme tedavisi; Fenilketonüri (PKU)' lu bireylerde büyük önem taşıyan fenilalanin (FA) kısıtlı diyet tedavisine yaşamın 20. Günden başlanması hedeflenmektedir. Fenilalanin (FA) kısıtlı diyetin amacı, kandaki fenilalanin düzeyini 2-6 mg/dL aralığında tutarak nörolojik hasar gelişimini önlemektir (Akay Hacı, 2016, s:11). Biyokimyasal değerlendirmeler doğrultusunda, et, kurubaklagil, yumurta ve süt ürünleri gibi yüksek proteinli besinler diyetten çıkarılmaktadır. Enerji gereksinimi büyük ölçüde karbonhidratlar ve yağlar aracılığıyla karşılanmakta, protein ihtiyacı ise fenilalanin içermeyen amino asit karışımlarıyla sağlanmaktadır (Ülker ve Şanlıer, 2018, s:191). Diyet tedavisinin başarılı olabilmesi için Fenilketonüri (PKU)' lu bireylere ve çevresindekilere hastalık hakkında detaylı bilgi verilmeli, diyetin kısıtlamaları doğru bir biçimde anlatılmalıdır. Aile bireylerinin tükettikleri besinleri çocuklarının tüketememesi, ebeveynlerde duygusal zorluklara yol açmakta; zaman zaman çocuklara uygun olmayan besinlerin verilmesi metabolik kontrolü bozabilmektedir. Bu nedenle, Fenilketonüri (PKU)'lu bireyler için alternatif, proteinden kısıtlı besinlerin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Proteinden fakir unlar, sütler veya diğer özel hammaddelerle hazırlanan düşük proteinli tarifeler sayesinde, Fenilketonüri (PKU)'lu bireylerin aile sofrasında benzer görünümlü ve isimli besinleri tüketmeleri mümkün olmaktadır. Bu durum, hastaların psikolojik açıdan desteklenmesine katkı sağlamaktadır. Ancak, proteinden fakir özel ürünlerin yüksek maliyeti, ailelerin sosyoekonomik yetersizlikleri ve bu ürünlerin hazırlanmasındaki zorluklar, beslenme tedavisinin sürdürülebilirliğini güçleştirmektedir (Ülker ve Şanlıer, 2018, s:191; Üstüner, 2015, s:63)

Fenilketonüri (PKU)'lu bireylerde yaşam boyu sürdürülen düşük proteinli diyet, metabolik kontrolün sağlanmasının yanı sıra bireylerin yeme alışkanlıklarını, duyusal tercihlerini ve sosyal katılımlarını da etkilemektedir. Bu kapsamda, yeme eylemini biyolojik bir gereksinimin ötesinde kültürel, estetik ve deneyimsel bir süreç olarak ele alan gastronomi disiplini, Fenilketonüri (PKU)'lu bireylerin beslenme sürecine farklı bir bakış açısı kazandırarak diyetin sürdürülebilirliği ve yaşam kalitesi açısından önemli bir katkı potansiyeli taşımaktadır.

2.2. Gastronomi

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2.2.1. Gastronomi ve Beslenme Disiplini

Gastronomi birçok disiplinle bağlantılı bir yapıdan oluşmaktadır. Beslenme de en önemli disiplinlerinden biridir. Bu sebeple gastronomi müfredatında beslenme ile ilgili derslerin yer alması gerekmektedir. Süren (2022) çalışmasında 65 üniversitenin gastronomi ve mutfak sanatları bölümü müfredatını incelemiştir. Sonuç olarak beslenme içerikli derslerin çok yüzeysel ve yetersiz kaldığı, çoğunlukla da temel düzeyde anlatıldığını belirlemiştir. Bazı üniversitelerde glutensz beslenme, gıda laerjileri, sporcu beslenmesi ve vejeteryan beselnme gibi konulara değinilmiş olsa da (Süren, 2022, s:130) fenilketonüri hastalığı ve beslenmesine müfredatlarda yer verilmemiştir.

2.2.2. Gastronomi ve Fenilketonüri Hastalığı

Düşük fenilalanin içeren gıdaların tat ve kokularının iyi olmaması tüketimlerini zorlaştırmakta ve diyete uyumları olumsuz etkileyebilmektedir (Russo, Puleo, Cavella vd., 2025, s:3208-3209). Buradan yola çıkarak Fenilketonüri (PKU) diyetinde kullanılan düşük fenilalaninli ya da fenilalaninsiz gıdaların üretimi, gastronomi bilgilerinin kullanımıyla lezzet, doku ve sunum açılarından geliştirilebilir.

Fenilketonüri (PKU)' lu bireyler için oluşturulan besin kısıtlamaları sosyal ve psikolojik açıdan kendilerini ötekileştirilmiş hissetmelerine sebep olabilmektedir. Fenilketonüri (PKU) diyetine uygun gıdaların yalnızca beslenme amaçlı değil, aynı zamanda bireylerin sosyal ve kültürel bağlam yer alması sağlanmalıdır (Russo, Puleo, Cavella vd., 2025, s:3208-3209). Gastronomi literatürü, yeme-içme eyleminin yalnızca biyolojik değil, sosyal ve kültürel bir süreç olduğunu vurgulamaktadır (Torusdağ, Önem, Sami ve Kızıldemir, 2022, s:68-69). Sonuç olarak, gastronomi ile Fenilketonüri (PKU) beslenmesi arasında kurulan bu kesişimsel alan, hem bilimsel hem de kültürel/deneyimsel düzlemlerde değerlendirilmelidir. Bu bağlamda gastronominin çok boyutlu yapısı ile Fenilketonüri (PKU) diyetinin klinik ve beslenme bilimi çerçevesi birlikte ele alınmalıdır

3. LİTERATÜR TARAMASI

3.1. Fenilketonüri Hastalığı ile İlgili Çalışmalar

Naz Al Hafid ve Christodoulou (2015) çalışmasında Fenilketonüri için şu anda kullanılan ve gelecekte kullanılabilecek tedaviler üzerine tartışılmıştır. Tartışmaların sonucunda genotip, fenotip ya da cinsiyet farkı gözetmeksizin tüm Fenilketonüri hastalarında güvenle ve etkin biçimde uygulanabilecek alternatif tedavi yöntemlerinin geliştirilmesine duyulan gereksinimi ortaya koymaktadır.

Pena, Almeida, van Dam vd (2015) araştırmasında 8 avrupa ülkesi ve Türkiye'de piyasaya sunulan özel düşük proteinli gıdaları belirlemek ve bir ülkede sunulan özel düşük proteinli gıdaları analiz etmeye çalışmışlardır. Özel düşük proteinli gıdaların besin içeriklerinin fazla değişken olması ve yeterli bilginin besin etiketinde bulunmaması sebebiyle bu gudalarda spesifik beslenme standartlarına ihtiyaç olduğu sonucuna varılmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Ülker ve Şanlıer (2018) çalışmasında fenilketonüri hastalığında beslenme ve yeni tedavi yaklaşımları araştırılmıştır. Araştırmalar değerlendirildiğinde fenilketonüri için beslenme tedavisinin öneminin büyük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak beslenme tedavisinde alternatif tarifeler geliştirilerek çeşitlilik sağlanmasının diyete uyumu ve bakış açısını kolaylaştıracağı bildirilmiştir.

Hansen, Hollander, Drilias vd (2020) çalışmalarında Fenilketonüri (PKU**)** tedavisinde kullanılan Basitleştirilmiş Diyet (Simplified Diet) uygulamasının ABD'deki metabolik merkezlerdeki kullanımını ve diyetisyen deneyimlerini incelemiştir. Araştırma sonucunda, diyetisyenlerin büyük çoğunluğunun bu yaklaşımı benimsediği ancak uygulama standartlarında farklılıklar bulunduğu belirlenmiştir. Çalışma, basitleştirilmiş diyetin hasta stresini azaltarak diyete uyumu kolaylaştırabileceğini ve klinik rehberlerin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

McWhorter, Ndugga-Kabuye, Puurunen vd (2022) çalışmasında düşük fenilalanin diyetinin çeşitli zararlı etkilerini ve plazma fenilalanin seviyelerini tedavi kılavuzları dahilinde tutarken doğal protein alımını artıran hastalar için bildirilen faydaları ele almaktadır. Fenilketonüri hastalarının diyetlerine doğal proteini artırmaları büyüme, metabolik sağlık, beslenme durumu ve yaşam kalitesini olumlu ölçüde artırdığı görülmüştür. Şu anda tedavilerin sınırlı olması sebbeiyle doğal protein alımını artırmalarına olanak sağlayacak etkili tedavilere ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.

Tandoğan ve Bilgin (2022) araştırmasında farklı yaş gruplarındaki fenilketonürili hastalarının beslenme alışkanlıklarının ve besin tüketim düzeylerini saptamaya çalışmışlardır. Çalışma 85 fenilketonürili hastaya anket yöntemi kullanılarak uygulanmıştır. Fenilketonüri (PKU)'da uygulanan diyet tedavisi, bireylerin beslenme düzeni ve besin ögesi alımını önemli ölçüde şekillendirmektedir. Formula kullanım alışkanlıkları kan fenilalanin düzeylerinin kontrolünde kritik rol oynar. Bu nedenle, olası uzun dönemli kronik hastalık risklerinin önlenmesi için yaşam boyu beslenme takibinin zorunlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Russo, Puleo, Cavella vd. (2024) çalışmada fenilketonüri diyet yönetimini kolaylaştırmada gıda bilimi ve teknolojisinin belirleyici rolünü sistematik olarak incelemiştir. Çalışmanın sonucunda gıda teknolojisi ve duyusal bilimin birleşimi, Fenilketonüri yönetiminde hem etkinliği hem de yaşam kalitesini artırarak hastalar için daha keyifli ve kişiselleştirilmiş bir beslenme dönemine zemin hazırladığı belirtilmiştir.

Ayyıldız ve Turan (2025) çalışmasında Fenilketonüri (PKU) hastalarının sağlıklı beslenmesini desteklemek ve düşük proteinli ürünlerin erişilebilirliğini artırmak amacıyla düşük protein içeriğine sahip muffin (tatlı kek) geliştirilmiştir. Çalışma 3. Aşama sonucunda reçetesi oluşturulmuştur. Yapılan araştırma sonucunda Fenilketonüri (PKU)'lu bireyler için hem beğeni düzeyi yüksek hem de düşük proteinli bir alternatif geliştirilmiştir.

3.2. Gastronomi ile İlgili Çalışmalar

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Souza Santos, Gontijo, Ferreira de Almeida vd (2017) çalışmalarında, gastronomik tekniklerin hastane diyetlerinin kabul edilebilirliği üzerindeki etkisini değerlendirmeyi amaçlamıştır. Brezilya'da yürütülen araştırmada, hastane yemeklerinde gastronomik sunum ve pişirme tekniklerinin uygulanmasından önce ve sonra hastaların duyusal değerlendirmeleri karşılaştırılmıştır. Bulgular, gastronomik tekniklerin kullanılmasının yemeklerin renk, aroma, tat, doku ve sıcaklık gibi duyusal özelliklerini anlamlı düzeyde iyileştirdiğini göstermiştir. Ayrıca, yemek israfını azaltan ve hastaların besin alımını artıran bu uygulamaların, hastaların beslenme durumunu olumlu yönde etkileyebileceği belirtilmiştir.

Eren (2020), çalışmasında gastronomi eğitiminin sağlık, kültür ve turizmle ilişkisini inceleyerek, gastronominin çok disiplinli yapısını ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmada gastronominin yalnızca yemek hazırlama süreciyle sınırlı olmadığı; beslenme, sağlık ve sürdürülebilir yaşam gibi alanlarla yakın ilişkide bulunduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, artan sağlıklı beslenme farkındalığına paralel olarak gastronomi alanında beslenme bilimi ve diyetetikle iş birliğinin önem kazandığı, bu yaklaşımın sağlık odaklı gastronomik uygulamalara katkı sağlayabileceği belirtilmiştir.

Mutlu ve Doğan (2021) çalışmasında gastronomi alanında yükselen bir yaklaşım olarak tanımladıkları "culinary medicine chef" (tıbbi mutfak şefi) kavramını kuramsal ve uygulamalı yönleriyle incelemiştir. Araştırmacılar, gastronomi uzmanları ve diyetisyenlerin iş birliğiyle yürütülecek uygulamalı mutfak eğitimlerinin**,** özellikle kronik ve metabolik hastalıkların beslenme tedavilerinde önemli bir destek unsuru olabileceğini vurgulamıştır. Çalışmada, diyetisyen liderliğinde görev yapan gastronomi uzmanlarının hasta ve hasta yakınlarına yönelik beslenme temelli mutfak uygulamaları yoluyla sağlıklı, lezzetli ve hastalığa özgü menüler geliştirebileceği belirtilmiştir. Bu yaklaşımın, hastaların diyetlerine uyumunu artırarak tedavi sürecini destekleyebileceği ifade edilmiştir. Fenilketonüri (PKU) gibi yaşam **boyu** özel diyet gerektiren metabolik hastalıklarda**,** tıbbi mutfak şefi modelinin uygulanması; düşük fenilalaninli gıdaların hazırlanmasında, tarif çeşitliliğinin artırılmasında ve beslenme tedavisinin sürdürülebilirliğinde etkili bir araç olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla çalışma, gastronomi ve beslenme disiplinlerinin entegrasyonunun**,** Fenilketonüri (PKU) hastalarının diyet tedavilerinde hem beslenme kalitesini hem de yaşam doyumunu artırma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir

Süren (2022), çalışmasında Türkiye'deki Gastronomi ve Mutfak Sanatları lisans programlarının müfredatlarını**,** beslenme içerikli dersler açısından değerlendirmeyi amaçlamıştır. 66 bölümün incelendiği araştırmada 119 beslenme içerikli ders tespit edilmiş, bunların çoğunun temel düzeyde ve sayıca yetersiz olduğu belirlenmiştir. Çalışma, gastronomi eğitiminin niteliğini artırmak için beslenme ve diyetetik içeriklerinin güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

3.3. Gastronomi ve Fenilketonüri ile İlgili Çalışmalar

Gastronomi ile ilgili çalışmalar bölümünde yer alan Mutlu ve Doğan (2021), "culinary medicine chef" yaklaşımıyla gastronomi ve beslenme disiplinlerinin iş birliğinin kronik hastalıkların diyet tedavisinde etkili olabileceğini belirtmiştir. Benzer şekilde Souza Santos ve ark. (2017),

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

gastronomik tekniklerin hastane diyetlerinde kabul edilebilirliği artırdığını ve hastaların besin alımını iyileştirdiğini göstermiştir. Bu bulgular, gastronomi uygulamalarının Fenilketonüri (PKU) gibi özel diyet gerektiren hastalıkların yönetiminde lezzet, çeşitlilik ve sürdürülebilirlik açısından önemli katkılar sunabileceğini düşündürmektedir. Ancak literatürde, gastronomi eğitimi alan bireylerin Fenilketonüri (PKU)'ya yönelik bilgi ve farkındalık düzeylerini inceleyen çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu yönüyle mevcut çalışma, gastronomi eğitimi ile metabolik hastalık bilincinin kesişiminde önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

4. AMAÇ VE YÖNTEM

4.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı gastronomi ve mutfak sanatları öğrencilerinin fenilketonüri hastalığıyla ilgili bilgi düzeylerini ve tutumlarını ölçmektir. Bu bağlamda öğrencilerden fenilketonüri hastalığının genel bilgileri, beslenmesi ve gıda hazırlığı ve fenilketonüri hastalığına bakış açılarını belirlemek için bilgi toplanması hedeflenmiştir.

4.2. Çalışmanın Yöntemi

4.2.1. Çalışmanın Modeli

Çalışmada öncelikle literatür tarama yöntemi kullanılarak ilgili alanyazın kısmı oluşturulmuştur. Tarama modeli**,** geçmişte meydana gelen ya da hâlihazırda varlığını sürdüren bir durumu veya olayı olduğu gibi ortaya koymayı amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olayların, bireylerin veya nesnelerin mevcut hâliyle betimlenmesini sağlar. Tarama yapan araştırmacı, bireyleri, olayları veya nesneleri doğrudan gözlemleme imkânının yanı sıra; yazılı belgeler, ses kayıtları, görseller gibi daha önce kaydedilmiş verilerden de yararlanarak bunları kendi sistemi içerisinde bütünleştirip yorumlayabilir (Özcan, 2025). Bu doğrultuda ilgili alanyazın kısmında fenilketonüri hastalığı, gastaronomi ve gastronomi eğitimi konularına yer verilmiştir.

Gastronomi eğitimi alan öğrencilerin Fenilketonüri (PKU) hastalığına yönelik bilgi düzeyleri ve tutumlarını ölçmek amacıyla hazırlanan bu çalışmada, amaca ulaşmak için nicel araştırma yöntemleri çerçevesinde anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu, **(**Lokman, 2020) tez çalışmasında kullanılan ölçekten yararlanılarak ve (Özcan,2025) çalışmasından faydalanılarak hazırlanmıştır.

4.2.2. Çalışmanın Hipotezleri

Hipotez kavramı, bir sorunla onun olası çözümü arasında bağlantı kuran; bilimsel bilgiye ulaşma sürecinde temel ve yönlendirici bir işlev üstlenen mantıksal bir yapıdır (Ghasemi, Hosseinpanah, Kashfi ve Bahadoran, 2025, s:2). Bu tanıma göre araştırma hipotezleri şu şekildedir;

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

H_1: Gastronomi öğrencilerinin Fenilketonüri (PKU) bilgi düzeylerine göre Fenilketonüri (PKU)'ya yönelik tutumları anlamlı farklılık göstermektedir.

Bilgi Düzeyi İçin Uygun Alt Hipotezler

$H1_a$: Gastronomi öğrencilerinin Fenilketonüri (PKU) bilgi düzeyleri cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterir.
$H1_b$: Gastronomi öğrencilerinin Fenilketonüri (PKU) bilgi düzeyleri yaş gruplarına göre anlamlı farklılık gösterir.
$H1_c$: Gastronomi öğrencilerinin Fenilketonüri (PKU) bilgi düzeyleri sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık gösterir.
$H1_d$: PKU hakkında bilgi sahibi olma durumuna göre Fenilketonüri (PKU) bilgi düzeyleri anlamlı farklılık gösterir.
$H1_e$: Staj yapma durumuna göre Fenilketonüri (PKU) bilgi düzeyleri anlamlı farklılık gösterir.

Tutum İçin Alt Hipotezler

$H1_f$: Gastronomi öğrencilerinin Fenilketonüri (PKU) tutumları cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterir.
$H1_g$: Gastronomi öğrencilerinin Fenilketonüri (PKU) tutumları yaş gruplarına göre anlamlı farklılık gösterir.
$H1_h$: Gastronomi öğrencilerinin Fenilketonüri (PKU) tutumları sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık gösterir.
$H1_ı$: PKU hakkında bilgi sahibi olma durumuna göre Fenilketonüri (PKU) tutumları anlamlı farklılık gösterir.
$H1_j$: Staj yapma durumuna göre Fenilketonüri (PKU) tutumları anlamlı farklılık gösterir.

4.2.3. Çalışmanın Evreni ve Örneklemi

Sağlık olgularının meydana geldiği ve gözlemlendiği topluluğun tamamına evren denir. Evrenin içerisinden seçilen ve özellikleri bakımından evreni temsil eden daha küçük bir grup ise örneklem olarak adlandırılır. Örneklem, hem nitelik hem de nicelik açısından evrenin bir yansımasıdır ve araştırmanın uygulanabilirliğini sağlar (Kılıç, 2012, s:44). Araştırmanın evreni Türkiye'deki Gastronomi eğitimi alan bütün öğrencilerden oluşturmaktadır. Araştırma evreninin belirlenmesinin ardından örneklem tespit edilmiştir. Örneklem seçimi kolayda örnekleme yöntemi ile gerçekleştirilmiştir Çalışmanın örneklemini, 2025-2026 eğitim-öğretim yılında Türkiye'de farklı üniversitelerde öğrenim gören ve ankete katılmayı kabul eden 400 Gastronomi öğrencisi oluşturmaktadır.

4.2.4. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplamak için nicel araştırma yöntemlerinden biri olan anket tekniği uygulanmıştır. Anket, nispeten küçük ancak temsil yeteneği yüksek örneklemler üzerinden veri toplayarak, hedef evren hakkında belirli genellemeler yapmamıza imkân sağlayan bir veri

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

toplama yöntemidir (İlhan ve Deniz, 2021, s:200). Anket formu 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yaş, cinsiyet, hangi sınıfta olduğu, staj yapma durumu, fenilketonüri hastalığı hakkında bilgisinin bulunma durumu ve bilgi kaynakları yer almaktadır. İkinci bölümde fenilketonüri hastalığıyla ilgili hazırlanan bilgi önermeleri bulunmkatadır. Bu önermeler genel bilgiler, beslenmesiyle ilişkili bilgiler ve gıda hazırlığıyla ilgili bilgiler olarak ayrılmıştır. Üçüncü bölümde ise Fenilketonüri hastalığı ile ilgili tutumu ölçmek adına beşli likert tipi ifadeler (Kesinlikle Katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum, Kesinlikle Katılıyorum) yer almaktadır.

4.2.5. Geçerlilik ve Güvenilirlik

Faktör boyutlarında normal dağılım, çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanarak bulunmuş olup Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Normallik Testi

Boyutlar	**Skewness Çarpıklık±S.H**	**Kurtosis Basıklık±S.H**
Tutum Ölçeği		
FK Farkındalık/ Sorumluluk	,820	,606
FK Özyeterlilik/Motivasyon	,032	,430
Bilgi Önermeleri		
Gıda Hazırlama Bilgisi	,540	-,863
Beslenme Bilgisi ve Tutumu	,481	-,632
Genel Bilgi Düzeyi	,500	-,166

Tüm ölçek ve alt faktörleri çarpıklık değerlerinin normal dağılım sınırları içinde olduğu görülmüştür.

Çizelge 2. Katılımcıların Fenilketonüri Hastalığı Tutumları Üzerine Olan İfadelere Katılım Düzeylerine Dair Güvenirlik Analizi

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items	Mean
0.874	11	3,6484

Çizelge 2'de Katılımcıların Fenilketonüri hastalığı tutumları üzerine olan ifadelere katılım düzeylerine dair güvenirlik analizi sonuçları yer almaktadır. Yapılan test sonuçlarına göre α

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

değeri (Cronbach's Alpha) 0,874 olarak belirlenmiştir. Alfa değeri 0.7≤α<0.9 aralığında bulunması ölçeğin yüksek güvenirlikte olduğu sonucuna varılmıştır.

Çizelge 3. Katılımcıların Fenilketonüri Hastalığı Bilgi Düzeyleri Üzerine Olan İfadelere Katılım Düzeylerine Dair Güvenirlik Analizi

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items	Mean
0.832	15	1,8070

Çizelge 3'de Katılımcıların Fenilketonüri hastalığI bilgi düzeyleri üzerine olan ifadelere katılım düzeylerine dair güvenirlik analizi sonuçları yer almaktadır. Yapılan test sonuçlarına göre α değeri (Cronbach's Alpha) 0,874 olarak belirlenmiştir. Alfa değeri 0.7≤α<0.9 aralığında bulunması ölçeğin yüksek güvenirlikte olduğu sonucuna varılmıştır

4.2.6. Verilerin Analizi

Bu çalışma, nicel araştırma tekniklerinden biri olan anket yöntemi kullanılarak SPSS adlı yazılım programıyla veriler analiz edilmiştir. Çalışmada 400 anket uygulanmıştır. Verilerin dağılım ve frekans analizleri için tanımlayıcı istatistiklerden ortalama, frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. Ayrıca, çalışmanın yapı geçerliliğini saptamak amacıyla faktör analizi uygulanmıştır. Değişkenler ve anketin alt boyutları arasındaki ilişki için ANOVA testi tercih edilmiştir. Bu test gruplar arasındaki farkı anlamak ve bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini değerlendirmek için uygulanmıştır. ANOVA analizi sonucunda anlamlı fark tespit edilen, farkın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi amacıyla post-hoc analiz yapılmıştır. Varyansların homojenliği Scheffe testi ile kontrol edilmiş, varyansların eşit olmaması durumunda Tamhane'nin T2 post-hoc testi tercih edilmiştir. Aynı zamanda, iki grup arasındaki ortalamaların anlamlı bir şekilde farklı olup olmadığını test etmek amacıyla t-Testi uygulanmıştır. Ölçeklerin geçerliliği ve güvenilirliğini değerlendirebilmek için ise güvenilirlik ve normallik testleri uygulanmıştır. Çalışmada, faktör analizi ile verilerdeki temel bileşenler araştırılmış ve ölçeğin yapı geçerliliği incelenmiştir. Ölçeklerin geçerliliğini ve güvenilirliğini değerlendirebilmek için Cronbach Alfa güvenirlik testi kullanılmış olup, bu test ölçeğin iç tutarlılığını ölçmek için tercih edilmiştir. Elde edilen tüm analiz sonuçları titizlikle yorumlanarak ve gerekli değerlendirmeler yapılmıştır.

5. BULGULAR VE YORUMLAR

Aras¸tırmanın bu bo¨lu¨mu¨nde gastronomi ve mutfak sanatları bo¨lu¨mu¨ o¨g˘rencilerinin fenilketonüri hastalıg˘ı hakkında bilgilerinin ve tutumlarının belirlenmesi amacıyla toplanan verilerin analizine ilişkin bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir.

5.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 4. Demografik özellikler

Demografik özellikler		Frekans(n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	286	71.5
	Erkek	114	28.5
Yaş	18-24 yıl	306	76.5
	25-34 yıl	74	18.5
	35-44 yıl	13	3.3
	45-54 yıl	7	1.8
Sınıf	1.sınıf	108	27
	2.sınıf	97	24.3
	3.sınıf	101	25.3
	4. sınıf	55	13.8
	Mezun	39	9.8
Staj yapma	Evet	124	31
	Hayır	276	69
PKU bilgi	Evet	143	35.8
	Hayır	257	64.3
Bilgi Kaynağı	Okul	59	30.3
	Staj	15	7.7
	Sosyal ağ	103	52.8
	Tv	18	9.2

Araştırmaya toplam 400 kişi katılmıştır. Katılımcıların cinsiyeti, yaş grubu, sınıfı, staj yapma durumları, Fenilketonüri hastalığı bilgisi ve bilgi kaynağı durumlarına ilişkin bilgilerin dağılımı Çizelge 4'de verilmiştir.

Katılımcıların cinsiyetine göre dağılımında %71,5'ini kadınlar, %28,5'ini erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş gruplarına bakıldığında %76,5'i 18-24 yaş, %18,5'i 25-34 yaş, %3,3'ü 35-44 yaş ve %1,8'i 45-54 yaş aralığındadır. Katılımcıların %27'si 1. sınıf, %24,3'ü 2. sınıf, %25,3'ü 3.sınıf olup, %13,8'i 4.sınıf ve %9,8'i mezundur. Katılımcıların %31'i staj yapmış olup, %69'u staj yapmamıştır. Katılımcıların Fenilketonüri hastalığı hakkında bilgi sahibi olma durumuna bakıldığında, % 35,8'inin bilgi sahibi olduğu, %64,3'ünün ise bilgi sahibi olmadığı tespit edilmiştir. Fenilketonüri hastalığı hakkında bilgi kaynağına yönelik yanıtlar değerlendirildiğinde, bilgi sahibi olan katılımcıların %30,3 okuldan, %7.7'si stajdan, %52,8'i sosyal ağlardan ve %9,2'sinin televizyondan bilgi edindiği belirlenmiştir.

5.2. Fenilketonüri Hastalığının Bilinmesine İlişkin Bulgular

Çizelge 5. Fenilketonüri Hastalığının Bilinmesine İlişkin Bulgular

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Değişkenler		Frekans(n)	Yüzde(%)
GENEL BİLGİLER			
Fenilketonüri kalıtsal bir hastalıktır	Yanlış	190	47,5
	Doğru	210	52,5
Fenilketonüri hastalığında protein yapısında olan gıdalar tüketilmemelidir	Yanlış	154	38,5
	Doğru	246	61,5
Fenilketonüri nadir görülen bir hastalıktır	Yanlış	289	72,3
	Doğru	111	27,8
Fenilketonüri çöyak a benzer reaksiyonlar gösterir	Yanlış	161	40,3
	Doğru	239	59,8
Fenilketonüri doğuştan görülen bir metabolizma hastalığıdır	Yanlış	228	57,0
	Doğru	172	43,0
Fenilketonüri ölümle sonuçlanabilir.	Yanlış	309	77,3
	Doğru	91	22,8
Fenilketonüri bebeklikte ortaya çıkar	Yanlış	192	48,0
	Doğru	208	52,0
Bir çocuğun anne ve babasında ya da her ikisindede Fenilketonüri varsa çocukta da olabilir	Yanlış	212	53,0
	Doğru	188	47,0
Fenilketonüri yaşam boyu sürmez geçicidir	Yanlış	308	77,0
	Doğru	92	23,0
Fenilketonüri bebeklerde topuk kanı örneğiyle teşhis edilir.	Yanlış	274	68,5
	Doğru	126	31,5
Gelişim geriliği, beyin hasarı Fenilketonüri hastalığı belirtilerindendir	Yanlış	188	47,0
	Doğru	212	53,0
BESLENMEYLE İLİŞKİLİ BİLGİLER			
Yumurta, süt, et Fenilketonürihastalığına sebep olan gıdalardır	Yanlış	191	47,8
	Doğru	209	52,3
Fenilketonüri hastası kişiler hastalığa neden olan gıdalardan çok az miktarda bile tüketirlerse vücutta hasar oluşabilir	Yanlış	169	42,3
	Doğru	231	57,8
Fenilketonüri hastalarının Fenilalaninsiz beslenmesi zihinsel yetersizlikleri ve sağlık sorunlarını önleyebilir	Yanlış	217	54,3
	Doğru	183	45,8
GIDA HAZIRLIĞIYLA İLİŞKİLİ BİLGİLER			
Fenilketonüri hastalığına neden olan gıdalar ile olmayan gıdaların aynı fırında pişirilmesi tehlike arz etmez	Yanlış	271	67,8
	Doğru	129	32,3
Fenilalaninsiz yemek hazırlarken farklı araç-gereç kullanılması gerekir	Yanlış	186	46,5
	Doğru	214	53,5
Fenilketonüri hastalarının yemekleri farklı bir ortamda hazırlanmalıdır.	Yanlış	208	52,0
	Doğru	192	48,0

Araştırmaya toplam 400 kişi katılmıştır. Katılımcıların Fenilketonüri hastalığının bilgi durumlarına ilişkin bilgilerin dağılımı Çizelge 5'de verilmiştir.

- "Fenilketonüri hastalığında protein yapısında olan gıdalar tüketilmemelidir'' ifadesine katılımcıların %61,5'i doğru yanıt verirken, %38,5'i yanlış yanıtlamıştır. Çoğunluğun bu konuda doğru bir bilgiye sahip olduğu görülmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

- "Gelişim geriliği, beyin hasarı Fenilketonüri hastalığı belirtilerindendir" ifadesini katılımcıların %53'ü doğru yanıtlamış, %47'si yanlış yanıt vermiştir. Hastalığın belirtileri konusunda bilgi düzeyi ortalama seviyededir.
- "Yumurta, süt, et Fenilketonürihastalığına sebep olan gıdalardır" ifadesine katılımcıların %52,3'ü doğru yanıt vermiş, %47,8'i yanlış yanıtlamıştır. Bu konuda bilgi düzeyinin ortalamada olduğu görülmektedir.
- "Fenilketonüri hastalarının Fenilalaninsiz beslenmesi zihinsel yetersizlikleri ve sağlık sorunlarını önleyebilir" ifadesini katılımcıların %45,8'i doğru yanıtlamış, %54,3'ü yanlış yanıt vermiştir. Fenilalaninsiz beslenmenin hastalığın yönetimi açısından önemli olduğu konusunda bilgi düzeyinin yetersiz olduğu görülmektedir.
- "Fenilalaninsiz yemek hazırlarken farklı araç-gereç kullanılması gerekir" ifadesini katılımcıların %53,5'i doğru yanıtlamış, %46,5'i yanlış yanıt vermiştir. Bu alanda doğru bilgi oranı ortalamada olduğu görülmektedir.
- "Fenilketonüri hastalarının yemekleri farklı bir ortamda hazırlanmalıdır" ifadesini katılımcıların %48'i doğru yanıtlamış, %52'si yanlış yanıt vermiştir. Katılımcılar bu konuda doğru bilgilerinin ortalamada olduğu görülmektedir.

5.3. Faktör Analizi

Tutum ölçeği faktör analizini gerçekleştirmeden önce, bu verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı belirlemek amacıyla KMO değeri bulunup ve Bartlett küresellik test sonuçları analiz edilmiştir. Veriler için KMO değeri ,872 bulunup Bartlett sonucu ise anlamlı çıkmıştır ($p<0,05$). Çalışmanın faktör analizine dair ön koşullar şu şekilde belirlenmiştir. Yapılacak olan analizde faktör sayısının bulunmasında göz önüne alınacak değer öz değeri 1'den büyük olan değerler olmalıdır. Bu doğrultuda, bir maddenin belirli bir faktöre dahil edilebilmesi için ilgili faktörle minimum 0,320 seviye bir korelasyon göstermesi ve bir faktörün en az üç maddeyle toplanarak bir boyut oluşturması zorunlu kılınmıştır. Fenilketonüri tutum ölçeğine yapılan faktör analizi sonucunda ölçekte toplamda 2 boyut meydana gelmiştir.

Çizelge 6. Tutum Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

FAKTÖR BOYUTLARI	İFADELER	Öz Değer.	A. Vary.	Ort.	Alpha
1. FK Farkındalık/Sorumluluk	2,4,5,1,KTÖ2, KTÖ4, KTÖ5, KTÖ1, ETÖ4, ETÖ5, KTÖ3, ETÖ1	**4,719**	**42,897**	**3,8353**	**,903**
2. FK Özyeterlilik/ Motivasyon	KTÖ6, ETÖ3, ETÖ2	**2,101**	**19,101**	**3,1500**	**,726**
Faktör çıkarma metodu: Temel bileşenler analizi; Döndürme metodu: Varimax; Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği: ,872; Genel ortalama: 3,6484; Bartlett's Küresellik Testi için Ki-Kare: 2,127E3; sd:55; $p<0,05$; Açıklanan toplam varyans: 61,997; Ölçeğin tamamı için güvenirlik katsayısı: ,874 Cevap seçenekleri: 5: Kesinlikle Katılıyorum, 4: Katılıyorum, 3: Kararsızım, 2: Katılmıyorum, 1: Kesinlikle Katılmıyorum					

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KTÖ: Kişisel Tutum Önermeleri ETÖ: EğitimTutum Önermeleri

Yapılan faktör analizi sonucunda, iki faktörlü yapının anketin toplam varyansının %61,997'sini açıkladığı belirlenmiştir. Ölçeğin genel ortalaması 3,6484 olup katılımcıların genel olarak orta-olumlu bir tutum sergilediği görülmüştür. Analiz kapsamında iki alt boyut elde edilmiştir. Birinci alt boyut, sekiz maddeden oluşan "FK Farkındalık/Sorumluluk" boyutudur. Bu boyut toplam varyansın %42,897'sini açıklamakta**,** ortalama değeri 3,8353 olup katılımcıların bu alanda yüksek düzeyde olumlu görüşe sahip olduklarını göstermektedir. Güvenirlik katsayısı %90,3 olarak hesaplanmıştır. İkinci alt boyut ise üç maddeden oluşan "FK Özyeterlilik/Motivasyon" boyutudur. Bu boyutun açıkladığı varyans %19,101**,** ortalama değeri 3,1500 ve güvenirlik düzeyi %72,6 olarak belirlenmiştir. Bulgular, katılımcıların bu boyuta ilişkin tutumlarının orta düzeyde olumlu olduğunu göstermektedir.

Bilgi Düzeyi faktör analizini gerçekleştirmeden önce, bu verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı belirlemek amacıyla KMO değeri bulunup ve Bartlett küresellik test sonuçları analiz edilmiştir. Veriler için KMO değeri ,815 bulunup Bartlett sonucu ise anlamlı çıkmıştır ($p<0,05$). Çalışmanın faktör analizine dair ön koşullar şu şekilde belirlenmiştir. Yapılacak olan analizde faktör sayısının bulunmasında göz önüne alınacak değer öz değeri 1'den büyük olan değerler olmalıdır. Bu doğrultuda, bir maddenin belirli bir faktöre dahil edilebilmesi için ilgili faktörle minimum 0,320 seviye bir korelasyon göstermesi ve bir faktörün en az üç maddeyle toplanarak bir boyut oluşturması zorunlu kılınmıştır. Fenilketonüri bilgi düzeyi önermelerine yapılan faktör analizi sonucunda toplamda 3 boyut meydana gelmiştir.

Çizelge 7. Bilgi Düzeyi Faktör Analizi Sonuçları Tutum Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

FAKTÖR BOYUTLARI	İFADELER	Öz Değer.	A. Vary.	Ort.	Alpha
1. Gıda Hazırlama Bilgisi	GHB3, GHB2, GHB1, BB3	**3,127**	**20,846**	**1,7931**	**,871**
2. Beslenme Bilgisi ve Tutumu	GB9, GB8, GB11, BB1, GB7, GB10	**2,698**	**17,985**	**1,8513**	**,757**
3. Genel Bilgi Düzeyi	GB2, GB1, GB3, GB5, GB4	**2,120**	**14,134**	**1,7650**	**,641**

Faktör çıkarma metodu: Temel bileşenler analizi; Döndürme metodu: Varimax; Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği: ,815; Genel ortalama: 1,8070; Bartlett's Küresellik Testi için Ki-Kare: 2,187E3; sd:105; $p<0,05$; Açıklanan toplam varyans: 52,976; Ölçeğin tamamı için güvenirlik katsayısı: ,832

Cevap seçenekleri: 1: Doğru, 2: Yanlış, 3: Bilmiyorum

GHB: Gıda hazırlığıyla ilişkili bilgiler BB: Beslenmeyle ilişkili bilgiler GB: Genel Bilgiler

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Yapılan faktör analizi sonucunda, üç faktörün birlikte anketin %56,976'sını açıkladığı belirlenmiştir. Ölçeğin genel ortalaması 1,8070 olup katılımcıların bilgi düzeylerinin genel olarak orta düzeyde olduğu görülmüştür. Analiz sonucunda üç alt boyut ortaya çıkmıştır. Birinci boyut olan Gıda Hazırlama Bilgisi, dört maddeden oluşmakta ve toplam varyansın %20,846'sını açıklamaktadır. Bu boyutun ortalaması 1,7931, güvenirlik katsayısı ise %87,1 olarak hesaplanmıştır. İkinci boyut Beslenme Bilgisi ve Tutumu olup altı maddeden oluşmakta ve varyansın %17,985'ini açıklamaktadır. Bu boyutun ortalaması 1,8513, güvenirlik katsayısı ise %75,7'dir. Üçüncü boyut olan Genel Bilgiler Düzeyi**,** beş maddeden oluşmakta ve toplam varyansın %14,134'ünü açıklamaktadır. Bu boyutun ortalaması 1,7650, güvenirlik katsayısı ise %64,1 olarak belirlenmiştir.

5.4. Farklılık Analizleri

Bu bölümde, araştırmanın temel amacı doğrultusunda, gastronomi ve mutfak sanatları bölümü öğrencilerinin demografik özelliklerinin Tutum ölçeği (FK Farkındalık/Sorumluluk ve FK Özyeterlilik/Motivasyon) ve Bilgi önermeleri (Genel Bilgi Düzeyi , Beslenme Bilgisi ve Tutumu ve Gıda Hazırlama Bilgisi) açısından anlamlı bir farklılıklar olup olmadığı incelenmiştir. Farklılık t testi ve ANOVA ile ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

5.4.1. T-testi Bulguları

Çizelge 8. Cinsiyete Göre Araştırma Değişkenlerinin Farklılıkları (t-testi)

FK Farkındalık/Sorumluluk	**Cinsiyet**	**N**	**Ortalama**	**t değeri**	**P değeri**
	Kadın	**286**	**3,0932**	1,414	,158
	Erkek	**114**	**3,29224**		
FK Özyeterlilik/ Motivasyon	**Cinsiyet**	**N**	**Ortalama**	**t değeri**	**P değeri**
	Kadın	**286**	**3,8715**	-1,920	,056
	Erkek	**114**	**3,7445**		
Gıda Hazırlama Bilgisi	**Cinsiyet**	**N**	**Ortalama**	**t değeri**	**P değeri**
	Kadın	**286**	**1,7631**	-1,382	,168
	Erkek	**114**	**1,8684**		
Beslenme Bilgisi ve Tutumu	**Cinsiyet**	**N**	**Ortalama**	**t değeri**	**P değeri**
	Kadın	**286**	**1,8188**	-1,871	,062
	Erkek	**114**	**1,9327**		
Genel Bilgi Düzeyi	**Cinsiyet**	**N**	**Ortalama**	**t değeri**	**P değeri**
	Kadın	**286**	**1,7594**	-,336	,737
	Erkek	**114**	**1,7789**		

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelgeyi incelediğimizde cinsiyette göre "FK Farkındalık/Sorumluluk", "FK Özyeterlilik/ Motivasyon", "Genel Bilgi Düzeyi", "Beslenme Bilgisi ve Tutumu" ve "Gıda Hazırlama Bilgisi" değişkenleri için t testi sonuçları verilmiştir. Sonuçlara baktığımızda tüm değişkenler için de p değeri > 0,05 olduğundan kadınlar ve erkekler için değişkenler açısından anlamlı bir fark yoktur. Bu durumda H_{1a} ve H_{1f} hipotezi reddedilmiştir.

Çizelge 9. Staj yapma durumuna Göre Araştırma Değişkenlerinin Farklılıkları (t-testi)

FK Farkındalık/Sorumluluk	**Staj yapma**	**N**	**Ortalama**	**t değeri**	**P değeri**
	Evet	**124**	**3,8498**	0,239	,811
	Hayır	**276**	**3,8288**		
FK Özyeterlilik/ Motivasyon	**Staj yapma**	**N**	**Ortalama**	**t değeri**	**P değeri**
	Evet	**124**	**3,0484**	-1,452	,147
	Hayır	**276**	**3,1957**		
Gıda Hazırlama Bilgisi	**Staj yapma**	**N**	**Ortalama**	**t değeri**	**P değeri**
	Evet	**124**	**1,8770**	1,637	,103
	Hayır	**276**	**1,7554**		
Beslenme Bilgisi ve Tutumu	**Staj yapma**	**N**	**Ortalama**	**t değeri**	**P değeri**
	Evet	**124**	**1,9247**	1,791	,074
	Hayır	**276**	**1,8182**		
Genel Bilgi Düzeyi	**Staj yapma**	**N**	**Ortalama**	**t değeri**	**P değeri**
	Evet	**124**	**1,7371**	-,714	,476
	Hayır	**276**	**1,7775**		

Çizelgeyi incelediğimizde staj yapma durumuna göre "FK Farkındalık/Sorumluluk", "FK Özyeterlilik/ Motivasyon", "Genel Bilgi Düzeyi", "Beslenme Bilgisi ve Tutumu" ve "Gıda Hazırlama Bilgisi" değişkenleri için t testi sonuçları verilmiştir. Sonuçlara baktığımızda tüm değişkenler için de p değeri> 0,05 olduğundan staj yapma ve yapmama durumu değişkenler açısından anlamlı bir fark yoktur. Bu durumda H_{1e} ve H_{1j} hipotezi reddedilmiştir.

Çizelge 10. Fenilketonüri hastalığı bilgi durumuna Göre Araştırma Değişkenlerinin Farklılıkları (t-testi)

FK Farkındalık/Sorumluluk	**Pku bilgi**	**N**	**Ortalama**	**t değeri**	**P değeri**
	Evet	143	4,0376	3,778	,000
	Hayır	257	3,7228		

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

FK Özyeterlilik/ Motivasyon	**Pku bilgi**	**N**	**Ortalama**	**t değeri**	**P değeri**
	Evet	143	3,0932	-,901	,368
	Hayır	257	3,1816		
Gıda Hazırlama Bilgisi	**Pku bilgi**	**N**	**Ortalama**	**t değeri**	**P değeri**
	Evet	143	1,7063	-1,887	,060
	Hayır	257	1,8414		
Beslenme Bilgisi ve Tutumu	**Pku bilgi**	**N**	**Ortalama**	**t değeri**	**P değeri**
	Evet	143	1,7809	-1,909	,057
	Hayır	257	1,8904		
Genel Bilgi Düzeyi	**P**ku bilgi	**N**	**Ortalama**	**t değeri**	**P değeri**
	Evet	**1**43	1,6881	-,2,202	,028
	Hayır	**2**57	1,8078		

Çizelgeyi incelediğimizde Fenilketonüri hastalığı bilgi durumuna göre "FK Farkındalık/Sorumluluk", "FK Özyeterlilik/ Motivasyon", "Genel Bilgi Düzeyi", "Beslenme Bilgisi ve Tutumu" ve "Gıda Hazırlama Bilgisi" değişkenleri için t testi sonuçları verilmiştir. Sonuçlara baktığımızda "FK Özyeterlilik/ Motivasyon", "Gıda Hazırlama Bilgisi" ve "Beslenme Bilgisi ve Tutumu" değişkenleri için de p değeri> 0,05 olduğundan Fenilketonüri hastalığı bilgi durumu ile "FK Özyeterlilik/ Motivasyon", "Gıda Hazırlama Bilgisi" ve "Beslenme Bilgisi ve Tutumu" arasında anlamlı bir fark yoktur. "FK Farkındalık/Sorumluluk'' değişken için de p değeri <0,05 olduğundan Fenilketonüri hastalığı bilgi durumu ile "FK Farkındalık/Sorumluluk'' arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Fenilketonüri hakkında bilgi sahibi olan katılımcıların farkındalık düzeyi ortalamaları **(**$\bar{X}$=4,0376**)** bilgi sahibi olmayanlara **(**$\bar{X}$=3,7228**)** göre daha yüksektir. Bu bulgu, Fenilketonüri bilgisi arttıkça farkındalığın da yükseldiğini göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde $H_{1ı}$ hipotezi farkındalık/sorumluluk boyutunda desteklenmiş**,** ancak özyeterlilik/motivasyon boyutunda desteklenmemiştir. Bu durum, Fenilketonüri (PKU) konusunda bilgilendirmenin farkındalık kazandırmada etkili olduğunu ancak uygulamaya yönelik yetkinlik hissini artırmak için daha kapsamlı eğitim ve mutfak pratiklerine ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

"Genel Bilgi Düzeyi" değişken için de p değeri <0,05 olduğundan Fenilketonüri hastalığı bilgi durumu ile "Genel Bilgi Düzeyi" arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Fenilketonüri hakkında bilgi sahibi olan katılımcıların Genel Bilgi düzeyi ortalamaları **(**$\bar{X}$=1,6881**)** bilgi sahibi olmayanlara ($\bar{X}$=1,8078**)** göre daha düşüktür. Bu sonuç, Fenilketonüri bilgisi arttıkça doğru genel bilgi düzeyinin yükseldiğini ortaya koymaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde H_{1d} hipotezi genel bilgi düzeyi boyutunda desteklenmiş ancak gıda hazırlama bilgisi ve beslenme bilgisi ve tutumu boyutlarında desteklenmemiştir. Elde edilen bulgular, Fenilketonüri (PKU) hakkında daha önce bilgi edinmiş öğrencilerin her bilgi boyutunda daha yüksek puanlar göstermediğini ortaya koymaktadır. Gıda Hazırlama Bilgisi ve Beslenme Bilgisi ve Tutumu boyutlarında anlamlı farkın gözlenmemesi, Fenilketonüri (PKU) hakkında edinilen bilginin

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bazı temel kavramları yansıtmaktan öteye geçip kapsamlı bilgi birikimi sağlamadığını düşündürmektedir.

5.4.2. Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Bulguları

Çizelge 11. Yaş düzeyi ile Araştırma Değişkenleri Arasında ANOVA Testi

	Yaş Düzeyi	N	F	p	Varyans Homojenliği	Farklılıklar
FK Farkındalık /Sorumluluk	18-24 yaş	306	,973	,405	,014	-
	25-34 yaş	74				
	35-44 yaş	13				
	45-54 yaş	7				
FK Özyeterlilik /Motivasyon	18-24 yaş	306	1,813	,144	,013	-
	25-34 yaş	74				
	35-44 yaş	13				
	45-54 yaş	7				
Gıda Hazırlama Bilgisi	18-24 yaş	306	2,120	,097	,013	-
	25-34 yaş	74				
	35-44 yaş	13				
	45-54 yaş	7				
Beslenme Bilgisi ve Tutumu	18-24 yaş	306	1,066	,363	,011	-
	25-34 yaş	74				
	35-44 yaş	13				
	45-54 yaş	7				
Genel Bilgi Düzeyi	18-24 yaş	306	1,377	,249	,178	-
	25-34 yaş	74				
	35-44 yaş	13				
	45-54 yaş	7				

Çizelgeyi incelediğimizde “FK Farkındalık/Sorumluluk”, “FK Özyeterlilik/ Motivasyon”, “Genel Bilgi Düzeyi”, “Beslenme Bilgisi ve Tutumu” ve “Gıda Hazırlama Bilgisi” değişkenleri için ANOVA testi sonuçları verilmiştir. Sonuçlara bakıldığında yapılan analizlerde hiçbir boyut için anlamlı bir fark bulunmamıştır (p değeri > 0,05). Bununla birlikte, “FK Farkındalık/Sorumluluk”, “FK Özyeterlilik/ Motivasyon”, “Gıda Hazırlama Bilgisi”, “Beslenme Bilgisi ve Tutumu” değişkenleri için varyans homojenliği sağlanmamıştır. Bu nedenle analizlerde varyans homojenliği sağlanmadığı durumlar için uygun olan post-hoc test (Tamhane’s) kullanılmıştır. Ancak “Genel Bilgi Düzeyi” değişkeni için varyans homojenliği sağlanmıştır. Bu nedenle analizde varyans homojenliği sağlandığı durumlar için uygun olan post-hoc test (Scheffe) kullanılmıştır. Bu durumda H_{1b} ve H_{1g} hipotezi reddedilmiştir.

Çizelge 12. Sınıf düzeyi ile Araştırma Değişkenleri Arasında ANOVA Testi

	Sınıf Düzeyi	N	F	p	Varyans Homojenliği	Farklılıklar
FK Farkındalık /Sorumluluk	1.sınıf	108	1,052	,380	,008	-
	2.sınıf	97				
	3.sınıf	101				
	4.sınıf	55				

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

	Mezun	39				
FK Özyeterlilik /Motivasyon	1.sınıf	108	1,396	,235	,708	-
	2.sınıf	97				
	3.sınıf	101				
	4.sınıf	55				
	Mezun	39				
Gıda Hazırlama Bilgisi	1.sınıf	108	1,406	,231	,102	-
	2.sınıf	97				
	3.sınıf	101				
	4.sınıf	55				
	Mezun	39				
Beslenme Bilgisi ve Tutumu	1.sınıf	108	,548	,701	,000	-
	2.sınıf	97				
	3.sınıf	101				
	4.sınıf	55				
	Mezun	39				
Genel Bilgi Düzeyi	1.sınıf	108	2,463	,045	,011	2. sınıf ve mezun 3.sınıf ve mezun
	2.sınıf	97				
	3.sınıf	101				
	4.sınıf	55				
	Mezun	39				

Çizelgeyi incelediğimizde “FK Farkındalık/Sorumluluk”, “FK Özyeterlilik/ Motivasyon”, “Genel Bilgi Düzeyi”, “Beslenme Bilgisi ve Tutumu” ve “Gıda Hazırlama Bilgisi” değişkenleri için ANOVA testi sonuçları verilmiştir. Sonuçlara bakıldığında “FK Farkındalık/Sorumluluk”, “FK Özyeterlilik/ Motivasyon”, “Gıda Hazırlama Bilgisi” ve “Beslenme Bilgisi ve Tutumu” boyutları için yapılan analizlerde anlamlı bir fark bulunmamıştır (p değeri > 0,05). Bununla birlikte “FK Özyeterlilik/ Motivasyon” ve “Gıda Hazırlama Bilgisi” için varyans homojenliği sağlanmıştır. Bu nedenle analizlerde varyans homojenliği sağlandığı durumlar için uygun olan post-hoc test (Scheffe) kullanılmıştır; “FK Farkındalık/Sorumluluk” ve “Beslenme Bilgisi ve Tutumu” boyutları için varyans homojenliği sağlanmamıştır. Bu nedenle analizlerde varyans homojenliği sağlanmadığı durumlar için uygun olan post-hoc test (Tamhane’s) kullanılmıştır. “Genel Bilgiler Düzeyi” boyutunda ise sınıf düzeyine göre anlamlı bir farkılık tespit edilmiştir (p= 0,045). Bu nedenle analizlerde varyans homojenliği sağlanmadığı durumlar için uygun olan post-hoc testler (Tamhane’s) kullanılmıştır. Post hoc analiz sonuçlarına göre, “Genel Bilgiler Düzeyi” boyutunda 2. Sınıf ve mezun arasında, ayrıca mezun ve 3.sınıf arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu farklılıklar sınıf düzeyinin “Genel Bilgiler Düzeyi” algısında farklı etkiler oluşturduğunu göstermektedir. Dolayısıyla H1c hipotezi, genel bilgiler düzeyi değişkeni açısından desteklenmiştir**.** Ancak H_{1h} hipotezi reddedilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 13. Bilgi Kaynağı ile Araştırma Değişkenleri Arasında ANOVA Testi

	Yaş Düzeyi	N	F	p	Varyans Homojenliği	Farklılıklar
FK Farkındalık /Sorumluluk	Okul	59	1,895	,132	,627	-
	Staj	15				
	Sosyal Ağ	103				
	TV	18				
FK Özyeterlilik /Motivasyon	Okul	59	2,399	,069	,281	-
	Staj	15				
	Sosyal Ağ	103				
	TV	18				
Gıda Hazırlama Bilgisi	Okul	59	,469	,705	,502	-
	Staj	15				
	Sosyal Ağ	103				
	TV	18				
Beslenme Bilgisi ve Tutumu	Okul	59	,837	,475	,619	-
	Staj	15				
	Sosyal Ağ	103				
	TV	18				
Genel Bilgi Düzeyi	Okul	59	4,845	,003	,709	Okul ve Staj
	Staj	15				
	Sosyal Ağ	103				Staj ve Sosyal Ağ
	TV	18				

ANOVA analizine göre FK Farkındalık/Sorumluluk**,** FK Özyeterlilik/Motivasyon**,** Gıda Hazırlama Bilgisi **ve** Beslenme Bilgisi ve Tutumu boyutlarında bilgi kaynağına göre anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > 0,05$). Bu boyutlarda varyans homojenliği sağlandığından Scheffe testi kullanılmıştır. Buna karşılık **Genel Bilgiler Düzeyi** boyutunda bilgi kaynağına göre anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p = 0,003$). Varyans homojenliği sağlanmadığı için Tamhane's post-hoc testi uygulanmıştır. Analiz sonuçları, okul–staj ve staj–sosyal ağ bilgi kaynakları arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, bilgi kaynağının genel bilgi düzeyini etkilediğini ortaya koymaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada gastronomi ve mutfak sanatları eğitimi alan öğrencilerin fenilketonüri (PKU) hastalığına ilişkin bilgi düzeyleri ve tutumları incelenmiş, elde edilen bulgular ışığında öğrencilerin konuya ilişkin genel bilgi düzeylerinin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Özellikle Fenilketonüri (PKU)'nun temel özellikleri, hastalığın sonuçları ve düşük fenilalaninli diyetin gereklilikleri gibi alanlarda öğrencilerin önemli ölçüde bilgi eksikliklerine sahip olduğu görülmüştür. Buna karşın Fenilketonüri (PKU) hakkında önceden bilgi sahibi olan öğrencilerin farkındalık ve sorumluluk düzeylerinin anlamlı biçimde daha yüksek olması, bilgilendirmenin öğrencilerin tutumlarını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Ancak bu etkinin

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

özyeterlilik, motivasyon ve uygulamaya yönelik bilgi alanlarına aynı derecede yansımadığı anlaşılmaktadır.

Gastronomi eğitimi sürecinde ilerlemenin öğrencilerin Fenilketonüri (PKU)'ya ilişkin temel ve kavramsal bilgilerini artırdığını göstermektedir. Ancak bu artışın uygulamaya dönük bilgi alanlarına aynı ölçüde yansımadığı; özellikle gıda hazırlama ve mutfak uygulamalarına ilişkin bilgi ve becerilerin sınıf düzeyinden bağımsız olarak daha düşük kaldığı dikkat çekmektedir. Bu durum, eğitim programlarındaki teorik ve pratik içeriklerin öğrenci deneyimiyle pekişmiş olsa da, uygulama odaklı bilgi ve becerilerin istenilen düzeye ulaşması için ek düzenlemelere ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın sonuçları, gastronomi eğitiminin yalnızca genel beslenme bilgisi değil, aynı zamanda tıbbi beslenme gerektiren özel durumlara yönelik yeterlikleri de kapsayacak şekilde güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Fenilketonüri (PKU) gibi yaşam boyu diyet yönetimi gerektiren hastalıkların gastronomi öğrencileri tarafından doğru anlaşılması, hem sektör hem toplum sağlığı açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle eğitim programlarına Fenilketonüri (PKU)ve benzeri metabolik bozukluklara yönelik teorik içeriklerin yanı sıra düşük fenilalaninli ürün hazırlama, çapraz bulaşmanın önlenmesi ve özel diyet mutfak uygulamalarına yönelik pratik çalışmaların eklenmesi gerekmektedir. Ayrıca diyetisyen-gastronomi iş birliğini temel alan dersler, atölyeler ve seminerlerin öğrencilerin uygulama becerilerini güçlendireceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma gastronomi öğrencilerinin Fenilketonüri (PKU) konusunda daha kapsamlı ve uygulamaya dönük bir eğitime ihtiyaç duyduğunu göstermekte; eğitim kurumlarına müfredat güncellemeleri, pratik uygulama olanaklarının artırılması ve öğrencilerin farkındalık düzeyini yükseltecek akademik-sosyal etkinlikler düzenlenmesi yönünde öneriler sunmaktadır. Bu bağlamda gelecekte yapılacak çalışmaların daha geniş örneklemlerle, farklı üniversiteleri kapsayacak biçimde ve nitel yöntemlerle desteklenerek öğrenci ihtiyaçlarının daha ayrıntılı biçimde ortaya konması önem taşımaktadır.

7. KAYNAKÇA

Aguirre, A. S., Haro, E., Campodónico, A., Arias-Almeida, B., Mendoza, A., Pozo-Palacios, J., & Romero Aguilar, V. I. (2024). *Expanding diversity within phenylketonuria in Ecuadorian patients: genetic analysis and literature review of newborn screenings. BMC Pediatrics, 24*, 739. https://doi.org/10.1186/s12887-024-05140-z

Akal, C. (2019). *Fenilketonüri hastalarında genotip-fenotip ilişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans/doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Akay Hacı, İ. (2016). *Fenilketonüri tanılı hastalarda tedaviye uyumu etkileyen faktörlerin araştırılması*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Akoğlu, A., & Oruç, M. (2018). *Metabolik gıda intoleransları.* Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi, 22(2), 284–295. https://doi.org/10.29050/harranziraat.296641

Aktaç, Ş., Öğren, G., Fereli, S., Kargın, D., & İçen, H. (2021). *Fenilketonürili çocukların beslenme durum ve davranışları üzerine annelerin besleme davranışlarının etkisi*. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi, 15*(3), 174–180. https://doi.org/10.12956/tchd.561368

Ayyıldız, S., Turan, E. (2025). Fenilketonüri (PKU) hastalarına yönelik inovatif ürün geliştirme; Muffin tatlısı. Food and Health, 11(4), 318-329. https://doi.org/10.3153/FH25027

Civelek, Ü. (2024). *Fenilketonüri hastalarının tıbbi beslenme tedavisinde glikomakropeptitlerin kullanımı*. *Beslenme ve Diyetetik Dergisi*, 52(3):70–78"

Çelik, E., Baysal Yıldırım, Z., Çelik, F., Güzel, A., & İpek, Y. (2018). *Fenilketonürili hastada anestezi yönetimi*. Dicle Tıp Dergisi, 45(3), 357–360. https://doi.org/10.5798/dicletip.457277

Çevik, A., & Ertaş, N. (2020). *Fenilketonürili hastalığı ve hastalığa uygun gıda üretimi* (Özel beslenme amaçlı gıdalar kapsamında) *Bozok Tıp Dergisi, 10*(1), 256-263. https://doi.org/10.16919/bozoktip.496842

Donat, B. (2016). Fenilketonüri (FKÜ) Hastalığında Diyete Uyum ve Diyete Uyumda Karşılaşılan Sorunlar. (Yüksek lisans tezi). T.C. Yeditepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsüs, Beslenme ve Diyetetik Bölümü. İstanbul.

Eren, S. (2020). *Food-related Barriers to Gastronomy and Tourism: The Role of Food Allergies and Diet Preferences. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9*(2), 1117–1129. https://doi.org/10.33206/mjss.560570

Escribá, R., Ferrer-Lorente, R., & Raya, Á. (2021). *Inborn errors of metabolism: Lessons from iPSC models*. *Reviews in Endocrine and Metabolic Disorders, 22*, 1189–1200. https://doi.org/10.1007/s11154-021-09671-z

Hansen, J., Hollander, S., Drilias, N., Van Calcar, S., Rohr, F., & Bernstein, L. (2020). Simplified diet for nutrition management of phenylketonuria: A survey of U.S. metabolic dietitians. *JIMD Reports, 53*(1), 83–89. https://doi.org/10.1002/jmd2.12106

Hillert, A., Anikster, Y., Belanger-Quintana, A., Burlina, A., Burton, B. K., Carducci, C., Chiesa, A. E., Christodoulou, J., Dordevic, M., Desviat, L. R., Eliyahu, A., Evers, R. A. F., Fajkusova, L., Feillet, F., Bonfim-Freitas, P. E., Gizewska, M., Gundorova, P., Karall, D., Kneller, K., … Blau, N. (2020). *The genetic landscape and epidemiology of phenylketonuria. American Journal of Human Genetics, 107*(2), 234–250. https://doi.org/10.1016/j.ajhg.2020.06.006

İçke, S., & Ekti Genç, R. (2017). *Topuk kanı örneği ile yapılan ulusal yenidoğan tarama testleri ve önemi. The Journal of Pediatric Research, 4*(4), 186–190. https://doi.org/10.4274/jpr.22932

McWhorter, N., Ndugga-Kabuye, M. K., Puurunen, M., & Ernst, S. L. (2022). *Complications of the low phenylalanine diet for patients with phenylketonuria and the benefits of increased natural protein. Nutrients, 14*(23), 4960. https://doi.org/10.3390/nu14234960

Mutlu, H., & Doğan, M. (2021). *A new trend in gastronomy: Culinary medicine chef. International Journal of Gastronomy and Food Science, 24*, Article 100328. https://doi.org/10.1016/j.ijgfs.2021.100328

Naz Al Hafid, & Christodoulou, J. (2015). Phenylketonuria: A review of current and future treatments. *Translational Pediatrics, 4*(4), 304-317. https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4728993/

Özcan, C.(2025). Gastronomi eğitimi alan öğrencilerin çölyak hastalığına yönelik bilgi düzeylerinin ve tutumlarının belirlenmesi. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Pena, M. J., Almeida, M. F., van Dam, E., Ahring, K., Bélanger-Quintana, A., Dokoupil, K., Gökmen-Özel, H., Lammardo, A. M., MacDonald, A., Robert, M., & Rocha, J. C. (2015). *Special low protein foods for phenylketonuria: availability in Europe and an examination of their nutritional profile. Orphanet Journal of Rare Diseases, 10*, 162. https://doi.org/10.1186/s13023-015-0378-7

Russo GL, Puleo S, Cavella S, Scala I, Fidaleo M, Di Monaco R. Advancements in food science for Phenylketonuria (PKU) management: a comprehensive review. Crit Rev Food Sci Nutr. 2025;65(16):3208-3222. https://doi.org/10.1080/10408398.2024.2360075

Souza Santos, V., Gontijo, M. C. F., & Ferreira de Almeida, M. E. (2017). Effect of gastronomy on the acceptability of hospital diets. *Clinical Nutrition and Hospital Dietetics, 37*(3), 17-22. https://doi.org/10.12873/373souza

Süren, T. (2022). *Gastronomi lisans eğitimi müfredatlarının beslenme içerikli dersler yönünden değerlendirilmesi.* In *Proceedings of 3rd International Conference on Social Sciences & Humanities* (pp. 130-144).

Tandoğan, Z., & Bilgin, M. G. (2022). *Fenilketonüri hastalarının beslenme alışkanlıkları ve besin tüketim düzeylerinin değerlendirilmesi.* Çocuk Dergisi, 22(3), 191-199. https://doi.org/10.26650/jchild.2022.994409

Torusdağ, G. B., Önëm, E. Ö., Sami, F., & Kızıldemir, Ö. (2022). *Yerel mutfakların gastronomi turizmi çerçevesinde değerlendirilmesi* [Evaluation of local cuisine within the

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

framework of gastronomy tourism]. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel, 5*(1), 66–82. https://doi.org/10.33083/joghat.2022.114

Ubaldi, F., Frangella, C., Volpini, V., Fortugno, P., Valeriani, F., & Romano Spica, V. (2023). *Systematic Review and Meta-Analysis of Dietary Interventions and Microbiome in Phenylketonuria*. *International Journal of Molecular Sciences, 24*(24), 17428. https://doi.org/10.3390/ijms242417428

Ülker, İ., & Şanlıer, N. (2018). Fenilketonüride beslenme ve yeni tedavi yaklaşımları. *Güncel Pediatri, 16*(2), 187-198. https://doi.org/10.4274/jcp.2018.0032

Üstüner, F. (2015). The difficulties of families of children with phenylketonuria: A qualitative study. *Journal of Education and Research in Nursing, 12*(1), 62–68. https://doi.org/10.5222/HEAD.2015.062

Yılmaz M. ve Der H. (2025). Fenilketonürili Bireylerin ve Ailelerinin Besin Etiketi Okuma Farkındalığının Değerlendirilmesi, Interdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi, , 8(1), 75-108.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ÇEVRİMİÇİ KULLANICI YORUMLARI ÜZERİNDEN UZUNGÖL'E YÖNELİK ZİYARETÇİ DENEYİMLERİ

Dr. Öğretim Üyesi Rabia BÖLÜKBAŞ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, rabiha@cumhuriyet.edu.tr, 0000-0002-2586-3860

Doç. Dr. Gizem Sultan KAMAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, gizem.sarikaya@outlook.com.tr, 0000-0003-4725-7981

Prof. Dr. İrfan YAZICIOĞLU

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, irfan.yazicioglu@hbv.edu.tr, 0000-0002-8575-0817

Özet

Bu çalışma, Türkiye'nin turizm destinasyonlarından biri olan Uzungöl'e ilişkin ziyaretçi deneyimlerini çevrimiçi kullanıcı yorumları üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada TripAdvisor platformundan faydalanılmıştır. Uzungöl'ü ziyaret eden kullanıcıların 2020-2025 yılları arasındaki yorumları ile sınırlandırılan çalışmada toplam 53 kullanıcı yorumu incelenmiştir. Analiz sonucunda fiziksel çevre, sosyo-kültürel deneyim, ekonomik deneyim, duygusal tepki, değerlendirme, tavsiye/karar ve çözüm/öneri olmak üzere yedi ana tema belirlenmiştir. Bulgular, ziyaretçilerin çoğunluğunun bölgedeki yoğun yapılaşma ve betonlaşmadan kaynaklanan doğal peyzaj kaybı nedeniyle olumsuz bir deneyim yaşadığını ortaya koymuştur. Ayrıca, sosyo-kültürel değişimlere bağlı rahatsızlık ifadeleri, yüksek fiyat algısına yönelik eleştiriler, hayal kırıklığı ve üzüntü gibi duygusal tepkilerin ağırlıkta olması ve yeniden ziyaret etmeme yönünde karar bildirilmesi çalışmanın öne çıkan sonuçları arasındadır. Bununla birlikte, bazı kullanıcılar bölgenin hâlâ görülmeye değer olduğunu ifade etmektedir. Çalışmanın bulgularından hareketle, Uzungöl destinasyonunun mevcut algısal durumunun anlaşılmasına yönelik bilimsel bir çerçeve sunduğu ve böylece geleceğe yönelik değerlendirmelere zemin hazırladığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uzungöl, turist geri bildirimleri, ziyaretçi deneyimi, TripAdvisor

VISITOR EXPERIENCES IN UZUNGOL BASED ON ONLINE USER REVIEWS

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Abstract

This study aims to examine visitor experiences related to Uzungöl, one of Turkey's tourism destinations, through online user reviews. The research utilised the TripAdvisor platform. The study, limited to reviews from users who visited Uzungöl between 2020 and 2025, examined a total of 53 user reviews. The analysis identified seven main themes: physical environment, socio-cultural experience, economic experience, emotional response, evaluation, recommendation/decision, and solution/suggestion. The findings revealed that the majority of visitors had a negative experience due to the loss of natural landscape caused by intensive construction and concretisation in the region. Furthermore, expressions of discomfort related to socio-cultural changes, criticisms regarding the perception of high prices, the prevalence of emotional responses such as disappointment and sadness, and the decision not to revisit the area are among the prominent findings of the study. However, some users state that the region is still worth seeing. Based on the findings of the study, it is thought that it provides a scientific framework for understanding the current perception of the Uzungöl destination and thus lays the groundwork for future assessments.

Keywords: Uzungöl, tourist feedback, visitor experience, TripAdvisor

Giriş

"Bir ülkeye veya bir bölgeye turist çekmek için alınan ekonomik, kültürel, teknik önlemlerin, yapılan çalışmaların tümü" (Türk Dil Kurumu, 2025) şeklinde tanımlanan turizm, ülkeler için önemli bir gelir kaynağıdır (Turpcu, Selçuk & Akyurt, 2018). Turizm, özellikle kültürel ve doğal açıdan zengin bölgeler için önemli bir ekonomik faaliyet ve istihdam kaynağı olmakla birlikte, çeşitli sosyal ve çevresel sorunlara da yol açabilmektedir (Güzel & Çakır, 2023). Zaman içinde turizm merkezlerinde artan ziyaretçi sayısı ve buna bağlı gelişen yapılaşma, destinasyonlarda yoğunluk ve kalabalıklaşmayı beraberinde getirmiştir. Bu durumun belirgin şekilde görüldüğü Uzungöl, son yıllarda yerli ve yabancı ziyaretçilerin yoğun ilgi gösterdiği bir destinasyon haline gelmiştir (Mutlu & Keleş, 2024). Türkiye'nin önemli doğal turizm destinasyonlarından biri olan Uzungöl, Trabzon iline bağlı Çaykara ilçesi sınırlarında yer almakta olup Soğanlı Dağları'nın uzantılarında konumlanan Haldizen Vadisi içerisinde bulunmaktadır (Verep vd., 2010). Uzungöl, heyelan sonucu oluşmuş bir alüvyon gölü ile bu gölün çevresinde konumlanan yerleşim alanından meydana gelen doğal bir bölgedir (Kızılırmak, Albayrak & Küçükali, 2014). Doğal peyzaj özellikleri, turizm potansiyeli ve su ürünleri açısından bölgenin öne çıkan doğal alanlarından biri olma özelliğini taşımaktadır

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

(Verep vd., 2010). Türkiye'nin önemli doğal miras alanlarından biri olan Uzungöl, yıllar içinde yerli ve yabancı ziyaretçilerin yoğun şekilde tercih ettiği bir destinasyona dönüşmüştür. Turist memnuniyetinin, destinasyonu başkalarına tavsiye etme ve yeniden tercih etme niyeti üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu; günümüzde kullanıcı yorumları ve ziyaretçi deneyimlerine ilişkin paylaşılan görüşlerin destinasyonların tercih edilebilirliğini ve imajını önemli ölçüde şekillendirdiği ifade edilmektedir (Güzel & Çakır, 2023; Mutlu & Keleş, 2024).

Bu doğrultuda, turist memnuniyetinin destinasyonun tercih edilme ve tavsiye edilme niyeti üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda, Uzungöl'de ziyaretçi deneyimlerine ilişkin çevrimiçi kullanıcı yorumlarının incelenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışmada çevrimiçi kullanıcı yorumları analiz edilerek destinasyona yönelik algılar, deneyimler ve beklentiler ortaya konulmuştur. Elde edilen bulguların, bölgenin mevcut durumunun anlaşılmasına yönelik bilimsel bir çerçeve sunarak geleceğe yönelik değerlendirmelere zemin hazırladığı düşünülmektedir.

Yöntem

Bu araştırma, Trabzon ilinde yer alan Uzungöl destinasyonuna ilişkin çevrim içi ortamda paylaşılan kullanıcı yorumlarını inceleyerek, bölgenin ziyaretçi gözünden nasıl deneyimlendiğini anlamayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda nitel yöntemlerden içerik analizi tercih edilmiştir. Böylece Uzungöl'e gelen ziyaretçilerin hangi unsurları öne çıkardıkları, hangi deneyimleri olumlu ya da olumsuz olarak nitelendirdikleri belirlenmiştir. Veri toplama aşamasında, TripAdvisor platformunda yer alan "Uzungöl" destinasyonuna ilişkin kullanıcı yorumları incelenmiştir. Bu araştırmada TripAdvisor'ın tercih edilmesinin nedeni, platformun kullanıcılar tarafından oluşturulan geniş veri havuzu sayesinde destinasyon deneyimlerini doğal, tarafsız ve detaylı biçimde yansıtması; ayrıca araştırmacılar için kolay erişilebilir, güncel ve güvenilir bir analiz kaynağı sunmasıdır (Stoleriu, Brochado, Rusu & Lupu, 2019). Çalışma, 2020 yılı dâhil olmak üzere son beş yıl içerisinde yayımlanan yorumlar ile sınırlandırılmıştır. İlgili veriler 4 Kasım 2025 tarihinde toplanmış ve araştırmacılar tarafından analiz sürecine hazır hâle getirilmiştir. İncelemeye uygun bulunan toplam 53 yorum değerlendirmeye alınmıştır.

Analiz sürecinde, her bir yorum öncelikle anlam birimlerine ayrılmış, ardından tekrarlayan kavram ve ifadelerden kodlar oluşturulmuştur. Bu kodlar arasındaki ilişkiler değerlendirilerek ortak yönleri temsil eden temalar belirlenmiştir. Kodlama sürecinde olası öznellikleri azaltmak için iki aşamalı kontrol yapılmış; bulguların güvenilirliğini artırmak amacıyla turizm alanında uzman bir akademisyenden görüş alınmıştır. Böylece, dijital ziyaretçi yorumlarından elde

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

edilen nitel veriler sistematik biçimde çözümlenmiş ve Uzungöl destinasyonuna yönelik algısal örüntüler ortaya konulmuştur.

Bulgular

Uzungöl'e ilişkin turist deneyimlerini yansıtan kullanıcı yorumları, fiziksel çevre, sosyo-kültürel deneyim, ekonomik deneyim, duygusal tepki, değerlendirme, tavsiye/karar ve çözüm/öneri olarak 7 temada değerlendirilmiştir. Bu temalara ilişkin bilgiler, Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Uzungöl destinasyonuna yönelik turist deneyimlerinin içerik analizinden elde edilen tematik bulgular.

Tema	**Alt Tema**	**N**
Fiziksel Çevre	Yapılaşma ve betonlaşma	18
Sosyo-kültürel Deneyim	Arap turist yoğunluğu	25
Ekonomik Deneyim	Fiyat algısı	14
Duygusal Tepki	Hayal kırıklığı, öfke, üzüntü	24
Değerlendirme	Doğallığın kaybı	11
Tavsiye / Karar	Bir daha gitmeme kararı	8
Çözüm / Öneri	Koruma ve denetim çağrısı	6
Toplam		**106***

Uzungöl destinasyonuna yönelik ziyaretçi deneyimlerinin içerik analizinden elde edilen tematik bulgulara bakıldığında turistlerin fiziksel çevre ile ilgili yapılaşma ve betonlaşma şikayetlerinin olduğu görülmektedir. Bu tema altında ziyaretçi yorumları[1] ;

> "K1- *Turizm patlaması yaşanmış. Bina ile inşaat ile arap turist ve gereksiz pahalılık ile büyümüş."* , "K9- *...Evler ve beton yoğunluğu fazla ama. İlk meşhur olduğu hali kalmamış…*" , "K14- *... yakında saçma sapan binaların içinde göl de görünmez olur rezalet …*", "K:20- *Eski fotoğraflar ile bizim gördüğümüz manzara çok farklı, çarpık yapılaşma var…*" , "K23-*Eskiden doğa harikası olduğu söylenilen, şimdi ise gözünü para hırsı bürünüş insanların doğayı hunharca*

[1] TripAdvisor platformunda yer alan turistler, araştırmacılar tarafından belirlenen numaralandırma sistemi kapsamında 'K' harfi ile ifade edilmiştir. Yorum yapan kullanıcıların paylaşımlarından yalnızca ilgili bölümler alıntılanmış olup, kesilen ifadeler üç nokta (…) ile gösterilmiştir.

* Toplam frekansın yorum sayısından fazla olmasının nedeni, bazı yorumların birden fazla tema kapsamında değerlendirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

katlettiği, yapılaşmanın hızla arttığı…" , "K47- *… burası da betonlaşmaya kurban olmuştur…"* şeklindedir.

Bir diğer tema olan sosyo-kültürel deneyime bakıldığında bu kapsamdaki ziyaretçi yorumları;

"K2-…. Burada da Arap turist yoğunluğu dikkat çekiyor…" , "K3-*… her adım başı Arap görebilirsiniz…*" , "K5- *…Beton ve Araplardan geçilmiyor…*" , "K11-*...Kendinizi Arabistan da hissetmek isterseniz tercih edebilirsiniz!!! İroni değil tamamen gerçek...*" , "K12- *…Kendinizi herhangi bir Arap ülkesine gitmiş hissediyorsunuz…*" , "K17 *… Her yer Arapça tabela…"* , "K20- *...Her yerde Arapça yazılar…*" , "K22-*… Tabelalar Arapça…*", "K44- *Biz yerli turistlere değil de yabancı turistlere yönelik çoğunlukla Arap turistlere yönelik olmuş…*" şeklindedir.

Bu yorumlardan hareketle ziyaretçiler destinasyonun daha çok Arap turistlere hitap ettiğini düşünmektedirler. Özellikle Arapça olarak yazılan tabelalar ziyaretçilerin dikkatini çekmiş ve bu yönde olumsuz yorum yapmışlardır.

Ekonomik deneyim temasına bakıldığında, bu kapsamdaki ziyaretçi yorumlarından bazıları;

"K1-*…ekonomik tatilcilere önermem ama görülmeye günü birlik gezmeye gidilebilir."* , "K2- *… Hediyelik eşya olsun, yiyecek olsun gerçekten aşırı pahalı…*" , , "K33-*… park yeri çok pahalı…*" , "K43-*… Hizmet kötü ve turistlere yönelik olduğu için pahalı…*" , "K44- *… güzel bizlere göre pahalı maalesef…*" , "K52-*… her şey ücretli ve pahalı maalesef…"*şeklindedir.

Bu durum ziyaretçilerin ilgi destinasyonu fiyat açısından pahalı bulduğunu ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile fiyat algısının hizmet kalitesi ile beklentileri arasında uyumsuzluk olduğu anlaşılmaktadır.

Duygusal tepki ve değerlendirme teması kapsamdaki ziyaretçi yorumları;

"K9- … İlk meşhur olduğu hali kalmamış…" , "K12- *Hafızalarımızda kalan o yeşil, bakir ve Karadeniz'in tulum müziği eşliğinde belgesel film ve yapımlara konu olan Uzungöl yok artık…*" , "*K17- Eski halinden eser kalmamış…*" , "K26- *Bu kadar güzel bir yer nasıl bu hale gelir…*", "K27- *Çok üzücü bir durum doğa harikası olan, resimlerde gördüğümüz uzun gölden eser kalmamış…*", "K51- *Bir masumiyet, bir doğallık ancak bu kadar katledilebilirdi…*" şeklindedir.

Bahsi geçen yorumlara bakıldığında ziyaretçilerin Uzungöl'ün yapılaşmasından rahatsızlık duyduğu yapılaşmadan önceki haline özlem duyduğu, hayal kırıklığı ve üzüntü duygularını yoğun biçimde deneyimledikleri görülmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Ziyaretçilerin yorumlarında yer verdikleri tavsiyeler/kararlar incelendiğinde, büyük çoğunluğunun destinasyonu yeniden ziyaret etmeme yönünde görüş bildirdiği, ancak bazı turistlerin ise hâlâ gidilmeye değer bir deneyim sunduğunu düşündükleri görülmektedir.

> "K10-*... bir daha da kesinlikle adım atmam…*" , "K22-*... Boş yere gelmeyin. İnanın değmez o kadar yol…*" , "K29- *... boşa zaman kaybı sinirlerinizi harap etmek istiyorsanız mutlaka gidin…*", K30- *... boş yere o kadar yol geldik*" , "K32- *... ne olursa olsun gidilmesi gerektiğini düşünüyorum…*" , "K33- *... sakın gitmeyin pişman olursunuz*" , "K38- *... Bu kadar yolu gitmeye değer mi ömürde 1 kez değer ama tekrar gitmeye değer bir yer değil…*" şeklindedir.

Destinasyon ile ilgili çözüm/öneri temalı ziyaretçi yorumları;

> "K11- *Valilik önlem almalı tabelalar kaldırılmalı…*" , "K12- *... Devletin buradaki fahiş fiyatlara acilen el atması gerekiyor*" , "K24- *... Çöpler için ceza verilmeli ve önlem alınmalı, araç trafiğine kapatılmalı…*" , "K46- *... Artık bu yapılaşmaya dur demenin zamanı gelmiştir…*" şeklindedir.

Ziyaretçilerin birçoğu Uzungöl'ün doğal dokusunun korunması konusunda önemli bir beklentiye sahip olduğunu ifade etmişlerdir ve bu konuda yetkilerin önlem alması gerektiğine inanmaktadırlar.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada Uzungöl destinasyonuna ilişkin ziyaretçi deneyimleri, çevrimiçi kullanıcı yorumlarının nitel içerik analizi yoluyla incelenmiştir. TripAdvisor platformunda yer alan toplam 53 yorumun değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan bulgular, ziyaretçilerin algılarının büyük ölçüde olumsuz yönde şekillendiğini göstermektedir. Analizlerde en çok vurgulanan unsur, bölgedeki yoğun yapılaşma ve betonlaşmanın doğal peyzajı belirgin şekilde tahrip ettiği yönündedir. Ziyaretçiler, Uzungöl'ün geçmişte sahip olduğu doğal güzelliğin günümüzde büyük ölçüde kaybedildiğini ifade etmiş ve bu durumu hayal kırıklığı, öfke ve üzüntü gibi güçlü duygusal tepkilerle dile getirmiştir.

Sosyo-kültürel deneyime ilişkin yorumlarda Arap turist yoğunluğunun fazla olması, Arapça tabelaların yaygınlaşması bölgenin sosyo-kültürel yapısına zarar verdiği düşüncesinin hakim olduğunu göstermektedir. Çalışma bulguları ayrıca, yüksek fiyatlandırma politikaları ve hizmet kalitesi nedeniyle ekonomik memnuniyetsizlik yaşandığını ortaya koymaktadır. Bahsi geçen sebeplerden ötürü ziyaretçilerin büyük çoğunluğunun Uzungöl'ü tekrar ziyaret etmeme yönünde bir tutum belirtmelerine yol açmıştır. Bununla birlikte az sayıda yorumda bölgenin

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

hâlâ görülmeye değer olduğu ifade edilmiş ve beklentilerin karşılanması durumunda olumlu bir deneyim sunabileceği belirtilmiştir.

Sonuç olarak, Uzungöl'ün doğal ve kültürel kimliğinin tehdit altında olduğu algısının ziyaretçi deneyimini doğrudan belirlediğini ve destinasyon imajının olumsuz yönde etkilendiğini ortaya koymaktadır. Çevrimiçi yorumlarda öne çıkan ortak nokta, Uzungöl'ün doğal dokusunun korunmasına yönelik güçlü bir beklenti oluştuğudur. Bu doğrultudan hareketle Uzungöl destinasyonu için bazı öneriler geliştirilebilir;

-Uzungöl ve çevresindeki plansız yapılaşma sınırlandırılarak çevreyi korumaya yönelik düzenlemeler yapılabilir.

- Birçok dili içeren fakat yerel kimliğin korunmasını sağlayan uygulamalar benimsenebilir.

- Fiyatlandırma politikaları, ziyaretçilerin fiyat-hizmet algısına yönelik revize edilebilir.

Bahsi geçen önerilerin, Uzungöl destinasyonunun doğal yapısının korunmasına, ziyaretçi memnuniyetinin artırılmasına ve sürdürülebilir bir turistik deneyim sunulmasına katkı sağlayacak stratejik adımlar olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Güzel, M. O., & Çakır, P. G. (2023). Yerli halkın turizm etkilerine yönelik algısı: Uzungöl'de bir araştırma. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel, 6*(1), 276-299

Kaya, M. C., & Kaya, E. (2023). Analysis of Uzungöl's online visitor reviews on touristic attractions. *International Journal of Tourism and Destination Studies (IJOTADS),* 2(1), 43-57.

Kızılırmak, İ., Albayrak, A., & Küçükali, S. (2014). Yöresel mutfağın kırsal turizm işletmelerinde uygulanması: Uzungöl örneği. *International Journal of Social and Economic Sciences, 4*(1), 75-83.

Mutlu, E., & Keleş, Y. (2024). Doğu Karadeniz'deki doğal turistik alanlarda aşırı turizm sorunu: Ayder ve Uzungöl Örnekleri (Overtourism problem in natural tourist areas in the Eastern Black Sea: Ayder and Uzungöl examples). *Journal of Tourism & Gastronomy Studies, 12*(2), 1059-1088.

Mutlu, E., & Keleş, Y. (2024). Doğu Karadeniz'deki doğal turistik alanlarda aşırı turizm sorunu: Ayder ve Uzungöl Örnekleri (Overtourism problem in natural tourist areas in

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

the Eastern Black Sea: Ayder and Uzungöl examples). *Journal of Tourism & Gastronomy Studies, 12*(2), 1059-1088.

Stoleriu, O. M., Brochado, A., Rusu, A., & Lupu, C. (2019). Analyses of visitors' experiences in a natural world heritage site based on TripAdvisor reviews. *Visitor Studies, 22*(2), 192-212.

Turpcu, E., Selçuk, G. N., & Akyurt, H. (2018). Uzungöl yöresini ziyaret eden yabancı ekoturistlerin memnuniyet algısının destinasyon sadakati üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(18), 299-331.

Türk Dil Kurumu (2025). https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 07.12.2025.

Verep, B., Şahin, C., Çiloğlu, E., & İmamoğlu, H. O. (2010). Uzungöl'ün İklimi ve Çevresel Sorunları Üzerine Bir Çalışma/A Study on The Climate and Environmental Problems of Uzungöl. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 33*(4).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

NÖROGASTRONOMİ BAĞLAMINDA LEZZET ALGISININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. İrfan YAZICIOĞLU

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, irfan.yazicioglu@hbv.edu.tr, 0000-0002-8575-0817

Dr. Öğretim Üyesi Rabia BÖLÜKBAŞ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, rabiha@cumhuriyet.edu.tr, 0000-0002-2586-3860

Doç. Dr. Gizem Sultan KAMAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, gizem.sarikaya@outlook.com.tr, 0000-0003-4725-7981

Özet

Nörogastronomi, lezzet algısının sadece tat alma duyusuyla değil, beynin birden fazla duyudan gelen bilgileri bir araya getirme sürecine dayandığını inceleyen disiplinler arası bir yaklaşımdır. Nörobilim, psikoloji, gastronomi, kimya ve fizyoloji gibi alanlarla ilgili olan bu kavram son dönemlerde gastronomi araştırmalarında büyük önem kazanmıştır. Bu çalışmada nörogastronominin duyusal algıma ile ilişkisi kavramsal olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda nörogastronomi kavramı, nörogastronomi ve duyusal algılama, duyular arası etkileşimlerin (görme, koku, işitme, dokunma) lezzet algısına etkileri açıklanmıştır. Bulgular, lezzet algısının yalnızca tat alma duyularına indirgenemeyecek kadar çok boyutlu ve karmaşık bir süreç olduğunu; görsel, işitsel, tat, koku ve dokunma duyularının lezzet algısında önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Ayrıca lezzet algısının, biyolojik bir eylem olmasının yanı sıra nörofizyolojik ve psikolojik bir deneyim olduğu da görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: gastronomi, nörogastronomi, lezzet algısı

THE EVALUATION OF TASTE PERCEPTION IN THE CONTEXT OF NEUROGASTRONOMY

Abstract

Neurogastronomy is an interdisciplinary approach that examines how taste perception is based not only on the sense of taste, but also on the brain's process of integrating information from

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

multiple senses. This concept, which relates to fields such as neuroscience, psychology, gastronomy, chemistry and physiology, has gained significant importance in gastronomy research in recent years. This study conceptually examines the relationship between neurogastronomy and sensory perception. Within this scope, the concept of neurogastronomy, neurogastronomy and sensory perception, and the effects of inter-sensory interactions (sight, smell, hearing, touch) on taste perception are explained. The findings show that taste perception is a multidimensional and complex process that cannot be reduced to just the sense of taste; the visual, auditory, taste, smell, and touch senses play an important role in taste perception. Furthermore, it has been observed that taste perception is not only a biological action but also a neurophysiological and psychological experience.

Keywords: gastronomy, neurogastronomy, taste perception

Giriş

Gastronomi kavramı, etimolojik olarak Yunanca *gaster* (mide) ve *nomos* (kural, yasa) sözcüklerinin birleşiminden türemiş olup, en genel anlamıyla 'midenin yasaları' ya da 'yeme içme kültürünün bilimi' şeklinde tanımlanmaktadır (Şahin & Ünver, 2015; Rojas-Rivas vd., 2020; Özdemir & Altıner, 2019). Gastronomi, tanımı üzerinde tam bir görüş birliği bulunmayan bir kavramdır. Genel olarak bir bölgenin yiyecek-içecek kültürünü, özgün gastronomik ürünlerini ve bu kültüre yönelik turistik faaliyetleri kapsadığı kabul edilse de, kavramın sınırları hala net değildir (Santich, 2004). Brillat-Savarin (1995) (Aktaran: Koerich & Müller, 2022) gastronomiyi, insanların yemek yerken kullandıkları her şeyin temel bilgisi olarak ifade ederken, Richards (2002) ise gastronomiyi, yiyecekleri pişirme, hazırlama, sunma ve yeme ile ilgili refleksif bir süreç olarak tanımlamaktadır (Aktaran: Rojas-Rivas vd., 2020).

Gastronomi, temel bir tüketim ya da pişirme eyleminin ötesinde, fen bilimleri, sosyal bilimler, sanat ve kültürel çalışmalar gibi pek çok disiplinle ilişkili olan bir araştırma alanıdır (Behremen, 2022). Bu multidisipliner alan, yeme davranışının sadece damak tadıyla sınırlı olmadığını, beynin algılama, duygu ve hafıza süreçleriyle de bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum nörogastronomi kavramının oluşmasını sağlamıştır (Çılgınoğlu & Çılgınoğlu, 2022; Kayışkıran & Emiroğlu, 2024). Nörogastronomi, lezzet algısının sadece dilin tadı hissetmesiyle değil, beynin diğer duyulardan gelen verileri birleştirmesiyle oluştuğunu ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile yemek yeme eylemi, biyolojik bir gereklilikten ziyade nörofizyolojik ve psikolojik bir deneyim olarak da değerlendirilmektedir (Behremen, 2022). Bu

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

çalışma, nörogastronomi kavramını ve duyuların lezzet algısındaki rolünü kavramsal olarak ele almayı hedeflemektedir.

Kavramsal Çerçeve

Nörogastronomi

Yemeğin rengi, düzeni ve sunuş şekli gibi görsel öğeler, lezzet algısı ve duygusal değerlendirme üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Ucuk vd., 2025). Bu bağlamda, müşteri beklentileri bir gastronomi işletmesinde sipariş anıyla birlikte oluşmaya başlar ve yemeğin servis edilmesiyle ikinci aşamaya geçilir. Bu aşamada birey, duyuları ile hem yemeği hem de mekân atmosferini değerlendirdiği sürece girer. Bu süreçte yemeğin tabaktaki görünümü ve düzeni belirleyici unsur hâline gelir. Önce görme duyusu, ardından koku alma ve diğer duyular lezzet algısını belirlemeye başlar (Berčík, Paluchová & Neomániová, 2021). Bahsi geçen duyuların lezzet algısındaki süreçlerini bilimsel açıdan inceleyen bir disiplin nörogastronomi olarak ifade edilmektedir (Sarı vd., 2024).

Neuro (sinir) ve gastronomy (yemek sanatı, yemek bilimi, mutfak) kelimelerinin birleşiminden oluşan (Murat & Murat, 2023) nörogastronomi kavramından, Gordon Shepherd tarafından 2006 yılında *Nature* dergisinde yayımlanan makalesinde bahsedilmiştir (Aktaran: Berčík, Paluchová & Neomániová, 2021). Shepherd (2006) kitabında beyindeki tatların algılanması ve işlenmesi üzerine nörobilimsel araştırmaları özetlemeyi amaçlamıştır. Böylelikle "nörogastronomi" terimi alanyazına girmiştir (Herz, 2016). Nörogastronomi beyinle başlayan ve yemekteki hislerin nasıl oluştuğunu sorgulayan bir disiplindir (Şahin, 2020). Lezzet algısının biliş ve hafızayı etkileme yollarının incelenmesi olarak ifade edilen nörogastronomi yalnızca tat ve koku duyularını değil, tüm duyuları içerisinde barındırmaktadır (Akay, Yılmaz & Er, 2021).

Nörogastronomi ve duyusal algılama

Lezzet kavramı, "*yiyecek ve içecek tüketilirken ağızda hissedilen tat, oral-somatosensör ve retronazal koku sinyallerini içeren bir algı olarak*" tanımlanmaktadır (Cankül & Uslu, 2020). Lezzet oluşumunda tat alma duyusu tek başına etkin değildir; koku, görme, işitme ve dokunma gibi diğer duyu sistemleriyle etkileşim halinde gerçekleşen çok duyulu bir süreçtir **(**Hasdemir, Boran & Küçükkömürler, 2022). Diğer bir ifade ile görme, işitme, dokunma ve koku alma duyuları olmadığında, lezzet algısı tek başına oluşmamakta lezzet deneyimi önemli ölçüde

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sınırlanmaktadır (Ustaahmetoğlu, 2015). Bir yemekle ilgili lezzet algısısın ilk olarak görme duyusu ile oluştuğu ifade edilmektedir (Tokat & Yılmaz, 2023). Görme duyusu, yiyeceğe ilişkin görsel uyaranlar aracılığıyla otonom sinir sistemini aktive ederek tükürük bezlerinin çalışmasını uyarmaktadır, böylece tüketim ve sindirim süreci için gerekli olan tükürük salgısının artması sağlanır ve lezzet ile ilgili beklenti oluşur (Cankül & Uslu, 2020). Özellikle gıda renginin lezzet algısını etkilediği ifade edilmektedir. Faklı kültürlerde renklerin anlamları değişiklik gösterdiği için kültürel olarak da lezzet algısı değişebilmektedir. Lezzet algısında görme duyunun yanı sıra koku duyusunun da önemi bulunmaktadır (Erbil, 2024). Spence (2013) lezzet algısının %80'inin burundaki koku alma reseptörleri tarafından iletilen bilgilerden kaynaklandığını ifade etmektedir (Aktaran: Şahan, 2022). Gıdaların çiğnenmesi ile kimyasal moleküllerin salındığı bu sayede koku alma reseptör hücrelerinin harekete geçtiğini, beyne sinyaller gönderilerek duyuların sinyallerle birleşerek aroma oluşturduğunu belirtilmektedir (Şahan, 2022). Bir diğer duyu unsuru olan dokunma da lezzet algısında önemli bir yere sahiptir. Dokunma ağız ve el yardımıyla olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Soğuk-sıcak, sert-yumuşak vb. hisler el ile algılanırken ağız ile dokunmada koku ve tat etkilenmektedir. Ağız ile algılanan gıdalarda gıdaya ilişkin pürüzsüz, kremsi, viskoz, gevrek, esnek, sert, yumuşak, kaygan, pürüzlü, buruk, sıcak, soğuk, ılık, yakıcı acı, tahriş edici acı, kolay parçalanır, yapışkan, kuru, dağılan vb. algılar hissedilir (Şengül & Adabalı, 2023). İşitme duyusu lezzet algısına etkisine bakıldığında lezzet algısında diğer duyular kadar olmasa da katkıda bulunan bir diğer duyu olduğu ifade edilmektedir (Şahan, 2022). Gıdaların tüketimi sırasında çıkardıkları ses ile lezzet algısı arasında ilişki olduğu belirtilmektedir. Bu ses vasıtayla gıdaların tazeliği hakkında bilgi sahibi olunabilir özellikle mısır gevreği, patates cipsi gibi gıdalardan alınan seslerin lezzet hazzında önemli rolü olduğu bilinmektedir (Erbil, 2024). Bunun yanında ortamdaki sesin de lezzet algısı üzerinde etkisi bulunmaktadır. Yemek yenilen ortamda artan gürültü bireylerin lezzet algısını etkilenmektedir. Ses seviyesinin daha düşük olduğu bir ortam yerine gürültülü bir ortamda yemek yiyen bireyler, koku ve tadı daha az algılayabilmektedirler (Woods vd., 2011; Bölükbaş, 2022). Ayrıca bireyin beğeni düzeyini etkileyen müzik, uygun olarak çalındığı taktirde yemeklerin lezzetini, bireylerin iştahını ve tükettikleri gıda miktarını etkilemektedir (Wansink ve Ittersum, 2004, Karapetsa vd., 2015; Bölükbaş, 2022).

Lezzet görsel, işitsel, koku alma ve dokunma duyuları lezzet algısında etkili olsa da tat duyusu olmadan tamamlanması mümkün değildir (Schifferstein, Kudrowitz, & Breuer, 2022). Tatların bireylerin dillerinde yer alan 4000 ile 9000 arasında değişen tat tomurcuğu (papilla) ile algılandığı bilinmektedir (Muslu & Gökçay, 2021). Genellikle tat alma duyusu tatlı, ekşi, tuzlu,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

acı ve umami olarak kategorize edilmektedir (Şahan, 2022). Geleneksel olarak beş temel tat kabul edilmiş olsa da metalik, elektriksel tat/elektrik hissi veren tat ve yağ benzeri tat/yağ asidi kaynaklı tat gibi (20'ye kadar) başka tatlar da olduğu ifade edilmektedir (Pribic & Azpiroz, 2018).

Sonuç

Bu çalışma, lezzet algısının yalnızca tek duyuya indirgenemeyecek kadar çok boyutlu bir süreç olduğunu ortaya koymuştur. Tat, lezzet algısının bileşenlerinden biridir ve bireyin beş duyusunun uyarılmasından kaynaklanmaktadır (Behremen, 2022). Yiyeceklerin duyularla algılanışı ve beyin arasındaki ilişki nörogastronomi disiplini tarafından incelenmektedir (Erbil, 2024). Diğer bir ifade ile bu disiplin, bireylerin yemek tercihlerini ve lezzet algılarını anlamak için bilişsel ve duyusal süreçleri inceleyerek, toplumsal değişimlerin beslenme üzerindeki etkilerin anlaşılmasını sağlamaktadır (Kayran & Atçı, 2024). Bu nedenle gastronomi araştırmalarında ve uygulamalarında, yeme davranışlarını etkileyen nörobiyolojik ve bilişsel faktörlerin dikkate alınması gereklidir (Hasdemir, Boran & Küçükkömürler, 2022).

Kuramsal çerçeve, hem akademik literatüre katkı sağlamakta hem de gastronomi sektöründe yenilikçi uygulamaların geliştirilmesine temel oluşturmaktadır. Bu kapsamda bazı öneriler sunmak mümkündür.

- Renk, ışık, doku ve ses gibi diğer duyular da dikkate alınarak menü ve tabak planlaması yapılabilir. Şefler de tüketicilerin lezzet algılarını dikkate alarak sunum stratejileri geliştirebilir.
- Deneysel çalışmalarla, farklı duyusal etkilerin bireylerin lezzet algısı üzerindeki etkileri ölçülebilir.
- Turizm ve gastronomi işletmelerinde, destinasyon deneyiminin güçlendirilmesi için duyusal hikâyeleştirme stratejilerinden yararlanılabilir.

Kaynakça

Akay, E., Yılmaz, İ., & Er, A. (2021). Nörogastronomi. *Aydın Gastronomy*, *5*(2), 143-156.

Behremen, C. (2022). Gastronomi ve nörobilim ilişkisi üzerine kavramsal bir çalışma. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel, 5*(4), 1810-1819.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Berčík, J., Paluchová, J., & Neomániová, K. (2021). Neurogastronomy as a tool for evaluating emotions and visual preferences of selected food served in different ways. *Foods, 10*(2), 354.

Bölükbaş, R., (2022). Yeme Ortamı ve Etkileri, Erol, E., (Ed.), *Gastronomi Eğilimleri* içinde, 1. Baskı, ss:39-49). Detay Yayıncılık.

Cankül, D., & Uslu, N., (2020). Nörogastronomi ve Duyusal Algılama. *Journal of Tourism and Management 2020, 1* (1), 64-74.

Çılgınoğlu, H., & Çılgınoğlu, Ü. (2022). Nörogastronomi ve Duyuların Lezzet Algısına Etkisinin Yarı Yapılandırılmış Görüşmelerle Analizi (Analysis of Neurogastronomy and the Effect of the Senses on the Perception of Taste with Semi-Structured Interviews). *Journal of Tourism & Gastronomy Studies, 10*(2), 837-855.

Erbil, K. (2024). Nörogastronomi ve Yeme-İçme Tercihleri Arasındaki İlişki. *Artuklu Tourism Studies*, (1), 54-67.

Hasdemir, G., Boran, N., & Küçükkömürler, S. (2022). New trends in gastronomy: neuro-gastronomy. *Uluslararası Turizm, Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi (IJTEBS) E-ISSN: 2602-4411*, *6*(1), 30-41.

Herz, R. S. (2016). Birth of a neurogastronomy nation: The inaugural symposium of the International Society of Neurogastronomy. *Chemical senses, 41*(2), 101-103.

Karapetsa, A. A., Karapetsas, A. V., Maria, B., & Laskaraki, I. R. M. (2015). The role of music on eating behavior. *ENCEPHALOS, 52*, 59-63.

Kayışkıran, A., & Emiroğlu, E. (2024). Nörogastronomi ve sağlıklı besin seçimini geliştirme üzerindeki rolü. *Toros University Journal of Food Nutrition and Gastronomy*, *3*(1), 57-68.

Kayran, M. F., & Atçı, D. (2024). Geçmişten günümüze gastronomi akımlarının toplumsal değişimler açısından değerlendirilmesi. Toros University Journal of Food Nutrition and Gastronomy, 3(1), 69-81.

Koerich, G. H., & Müller, S. G. (2022). Gastronomy knowledge in the socio-cultural context of transformations. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, *29*, 100581.

Murat, E., & Murat, D. B. (2023). Gastronomide Yeni Trend: Nörogastronomi. Kalemci. Tüzün, İ. & Öksüz, M. (eds.) *Turizm Alanında Çok Yönlü Araştırmalar II, (ss:271-288)*.Özgür Publications. *DOI: https://doi.org/10.58830/ozgur.pub143*

Muslu, M., & Gökçay, G. F. (2021). Lezzet algısının oluşmasında çevresel ve genetik faktörlerin etkileri. *Batı Karadeniz Tıp Dergisi*, 5(1), 7-18.

Özdemir, G., & Altıner, D. D. (2019). Gastronomi kavramlari ve gastronomi turizmi üzerine bir inceleme. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *12*(1), 1-14.

Pribic, T., & Azpiroz, F. (2018). Biogastronomy: Factors that determine the biological response to meal ingestion. *Neurogastroenterology & Motility*, *30*(7), e13309.

Rojas-Rivas, E., Rendón-Domínguez, A., Felipe-Salinas, J. A., & Cuffia, F. (2020). What is gastronomy? An exploratory study of social representation of gastronomy and Mexican cuisine among experts and consumers using a qualitative approach. *Food Quality and Preference*, *83*, 103930.

Santich, B. (2004). The study of gastronomy and its relevance to hospitality education and training. *International journal of hospitality management*, *23*(1), 15-24.

Sarı, D., Murat, B. D., Murat, E., & Samancı, M. (2024). Nörogastronomi kavramı ve uygulamalarının bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmesi. *Journal of Recreation and Tourism Research*, *11*(3), 66-84.

Schifferstein, H. N., Kudrowitz, B. M., & Breuer, C. (2022). Food perception and aesthetics-linking sensory science to culinary practice. *Journal of Culinary Science & Technology*, *20*(4), 293-335.

Şahan, M. (2022). A discipline examining the role of senses in flavor perception: Neurogastronomy. *Journal of tourism research institute*, *3*(2), 159-166.

Şahin, E. Ö. (2020). Gastronomide Güncel Bir Yaklaşım-Nörogastronomi: Science Direct Veri Tabanında Yayınlanan Makaleler Üzerine Bir İnceleme (A Current Approach to Gastronomy-Neurogastronomy: A Review of the Articles Published in Science Direct Database). *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, *8*(Special Issue 4), 168-178.

Şahin, G. G., & Ünver, G. (2015). Destinasyon pazarlama aracı olarak "gastronomi turizmi": İstanbul'un gastronomi turizmi potansiyeli üzerine bir araştırma. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, *3*(2), 63-73.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Şengül, A., & Adabalı, M. M. (2023). Nörogastronominin duyular ve lezzet ile ilişkisi. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, *6*(7), 934-951.

Tokat, P., & Yilmaz, I. (2023). Neurogastronomy: factors affecting the taste perception of food. *International Journal of Gastronomy Research*, *2*(1), 1-10.

Ucuk, C., Percin, N. S., Cevik, C., Al, T., & Kara, I. (2025). Can the image of food mislead the brain? Neurogastronomy research with EEG and emotion recognition. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, *39*, 101097.

Ustaahmetoğlu, E. (2015). Tat Algısı için Dilden Daha Fazlası mı Gerekli? Tat Testi Üzerine Bir Uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *15*(3), 127-134.

Wansink, B. & Van Ittersum, K. (2012). Fast food restaurant lighting and music can reduce calorie intake and increase satisfaction 1, 2. Psychological reports, 111(1), 228-232.

Woods, A. T., Poliakoff, E., Lloyd, D. M., Kuenzel, J., Hodson, R., Gonda, H., ... & Thomas, A. (2011). Effect of background noise on food perception. *Food Quality and Preference*, *22*(1), 42-47.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

YAPAY ZEKADAN KORKMALI MIYIM? ÖĞRENCİLERİN YAPAY ZEKÂ TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Yasemin ASİLTÜRK OKUTAN
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
yasilturkokutan@agri.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-9134-6995

ÖZET

Yapay Zekâ teknolojik gelişmeler neticesinde insan hayatına giren, insan zekâsını taklit ederek yaratıcı fikirler ve çözümler sunan sistemlerdir. Yapay zekâ teknolojileri insan teknolojisini taklit edip, akıl yürütmekte ve birden fazla görevde eş zamanlı olarak başarı sağlayabilen bilişim teknolojileridir. Yapay zekânın birçok alanda kullanımı gastronomi alanında da kullanımını beraberinde getirmiştir. Bu sebeple bu çalışma gastronomi öğrencilerinin yapay zekâya yönelik genel tutumlarını ölçmek amacıyla yapılmıştır. Bu araştırmada gastronomi ve mutfak sanatları öğrencilerinden oluşan 86 kişilik örneklem grubuna Kaya vd., (2022) tarafından geliştirilen "Yapay Zekaya Karşı Genel Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçekte iki alt boyut bulunmaktadır. Bunlar pozitif tutum alt boyutu ile negatif tutum alt boyutudur. Araştırmada Ağrı ilinde Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümünde öğrenim gören öğrencilerin yapay zekâya karşı tutumlarının ortaya çıkması amacıyla tarama modeli seçilmiştir. Anketlerden elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre gastronomi ve mutfak sanatları öğrencilerin yapay zekâya yönelik pozitif tutumlarının yüksek düzeyde olduğunu, negatif tutumlarının orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Literatürde yapılan araştırmalar, konunun gastronomi alanında çalışılmadığını göstermektedir. Bu sebeple bu çalışma gastronomi ve mutfak sanatları öğrencilerinin yapay zekâya karşı tutumlarını ortaya çıkarması konusunda önemli ve özgün bir çalışma olmaktadır. Bu bağlamda gastronomi öğrencilerinin yapay zekâya karşı tutumlarını geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca konuya ilişkin farklı değişkenlerinde inceleneceği yeni çalışmalara da ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Yapay Zekâ,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Should I be afraid of Artificial Intelligence? An Examination of Students' Attitudes Towards Artificial Intelligence

Absract

Artificial Intelligence are systems that enter human life as a result of technological developments and offer creative ideas and solutions by imitating human intelligence. Artificial intelligence technologies are information technologies that can imitate human technology, reason and achieve success in multiple tasks simultaneously (Gondal, 2018). In other words, artificial intelligence is the use of human abilities such as inquiry and foresight by machines that solve complex problems by evaluating changing conditions (Obschonka & Audretsch, 2020). The use of artificial intelligence in many fields has brought its use in the field of gastronomy. For this reason, this study was conducted to measure the general attitudes of gastronomy students towards artificial intelligence. In this study, the “General Attitude Scale towards Artificial Intelligence” developed by Kaya et al. (2022) was used in a sample group of 86 gastronomy and culinary arts students. There are two sub-dimensions in the scale. These are positive attitude sub-dimension and negative attitude sub-dimension. In the study, the survey model was selected in order to reveal the attitudes of students studying in the Gastronomy and Culinary Arts department in Ağrı province towards artificial intelligence. The data obtained from the questionnaires were analyzed with the SPSS program and it was determined that they had highly positive attitudes. According to the results of the research, gastronomy and culinary arts students' positive attitudes towards artificial intelligence are at a high level, while their negative attitudes are at a medium level. Research in the literature shows that the subject has not been studied in the field of gastronomy. For this reason, this study is an important and original study in revealing the attitudes of gastronomy and culinary arts students towards artificial intelligence. In this context, it will contribute to the development of gastronomy students' attitudes towards artificial intelligence. It will also shed light on new studies in which other variables related to the subject will be examined.

Keywords: Gastronomy, Gastronomy and Culinary Arts, Artificial Intelligence,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Yapay zekâ birçok tanıma sahip olan bir kavramdır. McCarthy'a göre zekâ, hedeflere ulaşma yeteneğidir ve insan, hayvan, makinelerde değişen bir olgudur (Alpaydın, 2013). Yapay zekâ insanların algı ve akıl yürütmesinde farklı yolları keşfetmesini sağlayan bilim olarak tanımlanır (Deveci, 2022). Diğer bir tanıma göre yapay zekâ, makine öğrenimi teknolojilerinin kullanıldığı, bilgisayarların insanların düşünme ve öğrenme yeteneklerini taklit etmesidir (Özdemir, 2022).

Yapay zekâ teknolojileri insan teknolojisini taklit edip, akıl yürütmekte ve birden fazla görevde eş zamanlı olarak başarı sağlayabilen bilişim teknolojileridir (Gondal, 2018). Bir diğer ifadeye göre de yapay zekâ, değişen koşulları değerlendirerek karmaşık sorunları çözen, insana özgü yetenekler olan sorgulama ve öngörünün makineler tarafından kullanımıdır (Obschonka ve Audretsch, 2020).

Yapay zekâ teknolojisinde sisteme dışardan gelen mesajlar doğru bir şekilde yorumlanıp, çeşitli olasılıklar ile değerlendirilip hedefteki görev yerine gelmektedir. Yapay zekâ günümüzde insanların yaptıklarına benzer işleri yerine getirebilme yeteneğine sahiptir. Yeni teknolojilerin eğitim alanında da kendini göstermesi ile yapay zeka teknolojileri eğitim alanında da sıkça kullanılmaktadır (Chen vd., 2020).

Yapay olarak zeki olan bu nesneler, insanın biyolojik zekâ özelliğinden farklı özelliklere sahiptir. Yani bu nesneler ancak tasarlanma sürecinden sonra zekâya sahip olmaktadır. Yapay zekalar, makinelerin zekasını temsil eden, öğrenme ve sorun çözme konusunda insanı taklit eden sistemlerdir (Verma, 2021).

Yapay zeka teknolojilerinin kullanım alanları arttıkça kullanıcıların bu teknolojilere olan güveni önemli hale gelmektedir (Choung vd., 2023). Yapay zekâya olan güvende sosyo-etik unsurların önemi de artmaktadır. Bu sebeple yapay zekaya güven konusunda teknik özellikler, kullanıcıya uygunluk ve etik unsurlar dikkat edilmesi gereken unsurlar haline gelmektedir (Bach vd., 2022).

Yapay zekâ teknolojileri günlük hayatta sıkça kullandığımız ve ayrılmaz bir parçamız haline gelmiştir. Fraklı cihazlarda yer alan farklı uygulamalar kullanıcılara hizmetler sunmaktadır. Akıllı ev aletleri, akıllı telefonlar, yarı veya tam otonom arabalar, artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik uygulamaları yapay zekâ teknolojilerinin önemli örneklerindendir.

Yapay zekâ teknolojileri geleceğimizin bir parçası olarak hayatımızda her daim yer alacaktır. Kullanım alanlarından olan eğitimde yapay zekâ kullanım oranı giderek artmaktadır. Özellikle öğrencilerin yapay zekâya karşı tutumlarının önemi giderek artmaktadır (Demir ve Güraksin,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2022). Öğrenme durumunda pozitif ve negatif bir değişken olarak incelenmesi ve sonuçlar ışığında öneriler sunulması önemli bir konu haline gelmektedir.

Bu sebeple bu çalışma gastronomi öğrencilerinin yapay zekâya karşı tutumlarını incelemek ve değerlendirmek amacı taşımaktadır. Araştırma verilerinden elde edilen sonuçlar neticesinde gastronomi eğitiminde istenilen hedefe ulaşmak adına önlemler sunması yönüyle özgün değer taşımaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yapay Zekâ

Yapay zekâ birçok farklı tanıma sahip olmaktadır. Arslan (2020)'e göre yapay zekâ, akıllı programlama ve insansı tepkiler üzerinden tanımlanmaktadır. Özdemir (2022), yapay zekâ kavramını bilgisayarların insanlar gibi düşünmesi, öğrenmesi gibi yeteneklere sahip olması şeklinde tanımlamıştır.

Yapay zekâ teknolojileri, insan zekâsının taklit edilerek görevlerin yerine getirildiği ve akıl yürütüldüğü teknolojilerdir (Gondal, 2018). Bir diğer tanımda yapay zekâ, karmaşık sorunları çözen, insana ait özelliklerin makinelere tanımlanması ve öngörü yeteneklerinin kullanılması olarak ifade edilmektedir (Obschonka ve Audretsch, 2020).

Yapay zekâ, günümüzün kritik teknolojilerinden biridir (Tabier ve Bakanay, 2023). Yapay zekâ, teknolojinin duygulardan bağımsız olarak ortaya çıkardığı yeniliklerdir (Kayım, 2021). Yapay zekâ, bilgisayar ve makinelerin insana benzer kararlar verebilmesi, duruma uyarlayabilme yeteneklerinin gösterilmesi gibi, yenilikler ve ilerlemelerdir (Gül ve Alat, 2022). Yapay zekâ kavramı, makinelerin önceki bilgilerden yararlanarak iletişim kurma, planlama yapabilme, nesnelerin yerlerini değiştirebilme yeteneği gösteren teknolojilerdir (Demirhan vd., 2010). Yapay zekâlar, insan zekâsına ihtiyaç duyulan görevlerde bilgisayarların ve makinelerin kullanılmasıdır.

Yapay zekâ, karmaşık ve değişen bir ortamda kararlar verebilen, bilgisini ve seçimlerini insana iletebilen, ortamı etkileyen düşünen bir varlık olarak ifade edilmektedir (Gezici, 2023).

Yapay zekâ, bilgisayarların, robotların insanlardan daha yüksek bir zihinsel yetenekle sorunların çözüldüğü teknolojilerdir. İnsan zekâsının en önemli güçlerinden olan uyum yeteneği, makinelere öğretilerek çevreye uyum sağlama ve davranış değiştirme özellikleri gösterilmektedir. İnsanların becerilerini taklit eden yapay zekâlar birçok yönü ile insanlardan daha akıllı ve yetenekli olabilmektedir (Oosthuizen, 2022). Yapay zekâlar büyük veri tabanlarında başarılı bir arama yapabilmekte ve sorunları geniş bir çerçevede çözebilmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Yapay zekâ kavramı, insanlar tarafından yapılabilen tüm zihinsel, fiziksel ve sezgisel işlevlerin makinelerle gerçekleşmesi, akıl yürütme, öğrenme, açıklama ve genelleme yapma yetenekleri ile donatılan teknolojik sistemlerdir (Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi, 2021). Zeng (2020) yapay zekâyı tanımlarken zekâ olmadan çözülemeyecek sorunların insan dışında ama insana benzer zekâya sahip makineler ile yapılması ifadelerini kullanmıştır.

Yapay zekâ, hızlı veri girişleri yapılan, sınır ve eğilimleri açıklayabilen ve bunu çeşitli algoritmalar kullanarak yapan makine öğrenme araçlarıdır. Bu algoritmalar konuşulanları anlayıp yorumlayabilmekte, resimleri çözümleyebilmekte, şahsi özellikleri analiz edebilmektedir. İnsanlar gibi sezgisel özelliklere sahip olmamalarına rağmen hızlıdırlar. Bu özellikleri ile büyük miktardaki verileri saniyeler içinde çözerek ilişki kurabilmektedir. Elde ettiği sonuçlar ile analizler yaparak tahminlerde bulunmakta ve sonuçlar ile öğrenme gösterebilmektedir.

Yapay zekâlar diğer yazılımlardan farklı olarak daha hızlı hesaplama yapabilmekte, yüksek miktardaki veriyi kullanarak günlük kararlarda dahi etkili olan sonuçlara ulaşmaktadır. Günümüz teknolojisinin geldiği noktada yapay zekâlarda yaşanan gelişmeler insanların günlük hayatlarında kullanımını giderek artırmaktadır. İnsan hayatının bu teknolojilerden bu denli etkilenmeleri göz önüne alındığında içinde yaşadığımız çağ yapay zekâ çağı olarak adlandırılabilmektedir (Özçelik, 2022).

Çınar (2022)'e göre yapay zekâ insanların hükmettiği birçok alana etkisi altına almakta ve almaya devam etmektedir. Tıp, mühendislik, hukuk ve eğitim alanlarında yapay zekânın etkisi giderek artmaktadır. Gelişen yapay zekâ teknolojileri ile geleneksel yapılar değişimlere uğramakta makineleşmenin verdiği verimlilik artmaktadır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden olan tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte veya şimdi olan bir durumun betimlenmesini amaçlayan bir yöntemdir. Araştırmaya konu olan kişiler kendi koşullarında var oldukları şekilde tanımlanmaktadır (Karasar, 2014). Tarama modeli, geniş bir araştırma alanına sahip olan ve birçok problem türünde yer verilen araştırma modelidir. Araştırmada Ağrı ilinde Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümünde öğrenim gören öğrencilerin yapay zekâya karşı tutumlarının ortaya çıkması amacıyla tarama modeli seçilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

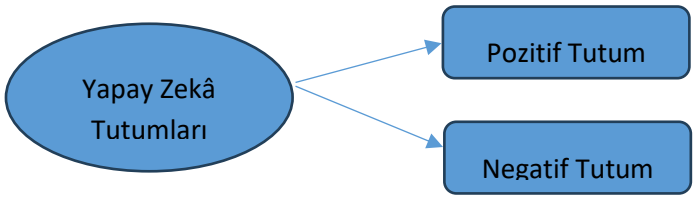

Şekil 1. Araştırma Modeli

3.2. Veri Toplama Aracı

Araştırma verilerini toplamak amacıyla Kaya vd., (2022) tarafından geliştirilen "Yapay Zekaya Karşı Genel Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçekte iki alt boyut bulunmaktadır. Bunlar pozitif tutum alt boyutu ile negatif tutum alt boyutudur. Ölçeğin iç tutarlılık ile ilişkili güvenirlik düzeyini ortaya koymak için Cronbach Alfa değeri kullanılmıştır. Cronbach Alfa değeri "0" ile "1" arasında değişmektedir. Alfa değeri 0,60 ile 0,80 arasında ise güvenilirlik iyi, 0,80 ile 1, arasında ise güvenilirlik yüksek düzeyde demektir (Kozak, 2015).

Yapay Zekâya Karşı Genel Tutum Ölçeği 'ne ilişkin güvenirlik katsayıları tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Yapay Zekâya Karşı Genel Tutum Ölçeği 'ne ait Güvenirlik Katsayıları

Alt Boyutlar	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha
Pozitif Tutum	12	0,88
Negatif Tutum	8	0,86

Tablo 1'de görüldüğü üzere, araştırma verilerini toplamak üzere kullanılan Yapay Zekâya Karşı Genel Tutum Ölçeğinin alt boyutlarından pozitif tutum alt boyutu 0,88; negatif tutum alt boyutu 0,86 Cronbach Alfa kat sayısına sahiptir. Bu değerler anketin iç tutarlılığına bağlı güvenirliğinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

3.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni lisans düzeyinde gastronomi ve mutfak sanatları öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Ağrı ili Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümünde okuyan 1.,2, 3. ve 4. Sınıf öğrencilerinden oluşan 86 kişiden oluşmaktadır. Öğrencilerden gönüllük esasına göre anket formlarını doldurmaları istenmiştir.

Araştırma, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi ile sınırlı bir örneklem ile gerçekleşmiştir. Bu durum çalışmanın bir kısıtı olarak ele alınmaktadır. Farklı bir üniversiteye yapılacak olan

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

çalışmalar ile konu farklı boyutlar ile alınabilir ve mevcut çalışmalar ile kıyaslama gerçekleştirilebilir.

3.4. Verilerin Analizi

Çalışma nicel araştırma özelliği taşımaktadır. Bu kapsamda verilerin elde edilmesi için anket tekniği kullanılarak örneklem kitlesine yüz yüze anket uygulanmıştır. Öğrencilerin yapay zekaya yönelik tutumlarının tespit edilmesi için Kaya vd., (2022) tarafından geliştirilen "Yapay Zekaya Karşı Genel Tutum Ölçeğinden yararlanılmıştır.

Örneklem üzerine yapılan Yapay Zekâya Karşı Genel Tutum Ölçeğinden elde edilen veriler SPSS istatistik programına girilmiştir. Verilerin analizinde SPSS 22.0 paket programı kullanılmıştır. Verilerin normal dağılıma uygunluğu çarpıklık, basıklık ve standart hata değerleri tespit edilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde, araştırmada örneklem olan öğrencilere uygulanan Yapay Zekâya Karşı Genel Tutum Ölçeği ile elde edilen veriler analiz edilmiştir. Ulaşılan sonuçlar neticesinde yorumlar yapılmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Demografik Özelliklerine İlişkin Verilerin Frekans Analizi

Değişken	**Kategori**	**f**	**%**
Cinsiyet	Kadın	55	56.3
	Erkek	31	43.7
Öğrenim Düzeyi	1. Sınıf	15	18.2
	2.Sınıf	21	21.5
	3. Sınıf	24	26.1
	4. Sınıf	26	34.2
Günlük İnternet Kullanım Süresi	0-3 saat	20	22.3
	4-6 saat	36	58.4
	7-9 saat	18	10.1
	10 saat ve üzeri	12	9,3

Tablo 2'de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan öğrencilerin %56,3'ü kadın, %43,7'si erkek öğrencilerden oluşmaktadır. %18,2 oranla 1. Sınıf, %21,5 oranla 2. Sınıf, %26,1 oranla 3. Sınıf, %34,2 oranla 4. Sınıf öğrenci katılım göstermiştir. Öğrencilerin günlük internet kullanım

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sürelerine bakıldığında %22,3 oranla 0-3 saat, %58,4 oranla 4-6 saat, %10,1 oranla 7-9 saat, %9,3 oranla 10 saat ve üzeri olduğu görülmüştür.

Yapay Zekâya Karşı Tutum Ölçeğine verilen cevaplara ait minimum, maksimum, ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Yapay Zekâya Karşı Genel Tutum Ölçeğine Ait İstatistikler

Alt Boyut	n	Min.	Max.	X	SS.
Pozitif Tutum	86	1,85	5,00	3,64	0,82
Negatif Tutum	86	1,00	5,00	2,90	0,87

Tablo 3'de görüldüğü üzere; Yapay Zekâya Karşı Genel Tutum Ölçeğinde pozitif tutum alt boyutu puanı min. 1,85, ortalaması 3,64, standart sapması ise 0,82 olarak görülmektedir. Bu durum araştırmaya katılan öğrencilerin yapay zekâya yönelik pozitif tutumlarının yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin yapay zekaya karşı genel tutum ölçeğinde negatif tutum alt boyutu puanı min. 1,00, ortalaması 2,90, standart sapması ise 0,87 olarak tespit edilmiştir. Bu durum araştırmaya katılan öğrencilerin yapay zekaya karşı negatif tutumlarının orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Yapay Zekaya Karşı Genel Tutum Ölçeğine Ait Çarpıklık ve Basıklık Analizleri

Alt Boyutlar	n	Çarpıklık		Basıklık	
		Değer	Std. Hata	Değer	Std.Hata
Pozitif Tutum	86	-0,18	0,19	-0,50	0,40
Negatif Tutum	86	-0,21	0,19	-0,72	0,40

Tablo 4 incelendiğinde, yapay zekâya karşı genel tutum ölçeklerine ait çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmış ve normal dağılım gösterip göstermedikleri tespit edilmiştir. Bu değerlerin ±2 aralığında normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir (George ve Mallery, 2010). Yapılan analizde Yapay Zekâya Karşı Genel Tutum Ölçeğinde alt boyutları olan pozitif tutum

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ve negatif tutum alt boyutlarındaki değerlerin belirtilen aralıkta yer alarak normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yapay zekâya karşı genel tutum ölçeğinde bağımsız değişkenleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek için t testi ve ANOVA testi yapılmıştır.

Tablo 5. Yapay Zekâya Karşı Genel Tutum Ölçeği Cinsiyet Değişkeni T Testi

Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	X	SS	T	p
Pozitif Tutum	Kadın	55	3,48	0,65	-1,55	0,10
	Erkek	31	3,58	0,79		
Negatif Tutum	Kadın	55	3,10	0,90	0,16	0,87
	Erkek	31	3,08	0,85		

Tablo 5'de görüldüğü üzere, yapay zekâya karşı genel tutum ölçeğinin pozitif tutum alt boyutuna ait puan ortalamasında öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Kadın öğrenciler ile erkek öğrencilerin yapay zekâya karşı genel tutum ölçeğinin pozitif tutum alt boyutuna verdikleri puanların birbirine yakın olduğu görülmektedir. Yani kadın ve erkek öğrencilerin yapay zekâya karşı pozitif tutumları aynı düzeydedir.

Yapay zekâya karşı genel tutum ölçeğinin negatif tutum alt boyutuna ait puan ortalamasında öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Kadın öğrenciler ile erkek öğrencilerin yapay zekâya karşı genel tutum ölçeğinin negatif tutum alt boyutuna verdikleri puanların birbirine yakın olduğu görülmektedir. Yani kadın ve erkek öğrencilerin yapay zekâya karşı negatif tutumları aynı düzeydedir.

Tablo 6. Yapay Zekâya Karşı Genel Tutum Ölçeği Sınıf Düzeyi Değişkeni T Testi

Alt Boyutlar	Sınıf Düzeyi	n	X	SS	T	p
Pozitif Tutum	1. Sınıf	15	3,60	0,75	0,58	0,56
	2.Sınıf	21	3,52	0,74		
	3. Sınıf	24	3,28	0,85		
	4. Sınıf	26	3,25	0,89		
	1. Sınıf	15	3,58	0,88	0,35	0,88

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Negatif Tutum	2.Sınıf	21	3,65	0,75		
	3. Sınıf	24	3,88	0,82		
	4. Sınıf	26	3,98	0,89		

Tablo 6'da görüldüğü üzere, yapay zekâya karşı genel tutum ölçeğinde pozitif tutum alt boyutuna ait puanların öğrencilerin sınıf düzeyleri değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Tüm sınıf düzeyindeki öğrencilerin pozitif tutum alt boyutuna verdikleri puan ortalamaları birbirine yakın ve yapay zekâya karşı pozitif tutumları aynı düzeyde tespit edilmiştir.

Yapay zekâya karşı genel tutum ölçeğinde negatif tutum alt boyutuna ait puanların öğrencilerin sınıf düzeyleri değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Tüm sınıf düzeyindeki öğrencilerin negatif tutum alt boyutuna verdikleri puan ortalamaları birbirine yakın ve yapay zekâya karşı negatif tutumları aynı düzeyde tespit edilmiştir.

Tablo 7. Yapay Zekâya Karşı Genel Tutum Ölçeği Günlük İnternet Kullanım Süresi Değişkeni ANOVA Testi

Alt Boyutlar	Sınıf Düzeyi	n	X	SS	T	p
Pozitif Tutum	0-3 saat	20	3,62	0,77	0,61	0,59
	4-6 saat	36	3,65	0,78		
	7-9 saat	18	3,71	0,82		
	10 saat ve üzeri	12	3,11	0,80		
Negatif Tutum	0-3 saat	20	3,51	0,87	0,41	0,91
	4-6 saat	36	3,60	0,78		
	7-9 saat	18	3,89	0,84		
	10 saat ve üzeri	12	3,87	0,87		

Tablo 7'de görüldüğü üzere, yapay zekâya karşı genel tutum ölçeğinde pozitif tutum alt boyutuna ait puanların öğrencilerin günlük internet kullanım süresi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Tüm değişkenlerde öğrencilerin pozitif tutum alt

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

boyutuna verdikleri puan ortalamaları birbirine yakın ve yapay zekâya karşı pozitif tutumları aynı düzeyde tespit edilmiştir.

Yapay zekâya karşı genel tutum ölçeğinde negatif tutum alt boyutuna ait puanların öğrencilerin günlük internet kullanım süresi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Tüm değişkenlerde öğrencilerin negatif tutum alt boyutuna verdikleri puan ortalamaları birbirine yakın ve yapay zekâya karşı negatif tutumları aynı düzeyde tespit edilmiştir.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Yapay Zekaya Karşı Genel Tutum Ölçeğine dair literatür incelendiğinde gastronomi ve mutfak sanatları ölümü öğrencileri üzerinde bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple bu çalışma gastronomi ve mutfak sanatları öğrencilerinin yapay zekâya karşı tutumlarını ortaya çıkarması konusunda önemli ve özgün bir çalışma olmaktadır.

Konuya ilişkin yapılan araştırmalar incelendiğinde; Chocarro, vd. (2021) Öğretmenlerin yapay zekâ destekli Chat robotlarına karşı tutumları üzerine yaptıkları çalışmalarında öğretmenlerin Chat robotlarının dizayn ve iletişim yetenekleri üzerine karar verebilmeleri eğitimdeki gelişimlere kabul noktasında fayda sağlayacağını tespit etmişlerdir. Mevcut çalışmada öğretmenlerin yapay zekaya yönelik tutumlarının genellikle olumlu tutum tarafında ağır basmaktadır.

Tan vd. (2023) Öğretmenlerin yapay zekaya karşı tutumlarını inceledikleri araştırmada öğretmenlerin yapay zekaya karşı tutumlarını inceledikleri araştırmada; branş değişikliği yapma durumu değişkeni bakımından ölçek olumsuz tutum alt boyutunda gruplar arasında anlamlı farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yaş değişkeni ve mesleki kıdem bakımından ANOWA testi sonucuna göre, ölçek toplam puanında olumlu tutum alt boyutunda gruplar arasında anlamlı farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Diğer değişkenlerde gruplar arasında anlamlı farklılığın olmadığı tespit edilmiştir.

Kandemir ve Azizoğlu (2024) Hemşirelerin Yapay Zekaya Yönelik Genel Tutumlarının İncelenmesi çalışmasında Çalışmanın sonuçlarına göre, hemşirelerin yapay zekaya yönelik genel tutumlarının olumlu olduğu ve sağlık hizmetlerinde yapay zekanın hemşirelik bakım ve uygulamalarında önemli bir rol oynadığı vurgulanmaktadır.

Doğan vd., 2023 Spor Bilimleri Öğrencilerinin Yapay Zekaya Yönelik Tutumları ile İş Bulma Kaygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi çalışmasında por eğitimi alan öğrencilerin yapay zekaya yönelik tutumlarının yüksek olması yapay zekanın sporcuların performansını ölçme, değerlendirme ve analiz etme konularında büyük potansiyel taşıması, kişiselleştirilmiş

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

antrenman programları oluşturmada ve sakatlıkları önlemede yardımcı olması, yeni kariyer fırsatlarının ortaya çıkması ve teknolojik yeniliklere açık olması söylenilebilir.
Mart ve Kaya (2024) Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Yapay Zekâya Yönelik Tutumları ve Yapay Zekâ Okur Yazarlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi okul öncesi öğretmen adaylarının yapay zekâ konusundaki bilgilerinin yetersiz olduğu ve yapay zekâ alanında kendilerini geliştirmek istedikleri belirlenmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre gastronomi ve mutfak sanatları öğrencilerin yapay zekâya yönelik pozitif tutumlarının yüksek düzeyde olduğunu, negatif tutumlarının orta düzeyde olduğunu göstermektedir.
Kadın öğrenciler ile erkek öğrencilerin yapay zekâya karşı genel tutum ölçeğinin pozitif tutum alt boyutuna verdikleri puanların birbirine yakın olduğu görülmektedir. Yani kadın ve erkek öğrencilerin yapay zekâya karşı pozitif tutumları aynı düzeydedir. Yine araştırma sonuçları göstermektedir ki; Kadın öğrenciler ile erkek öğrencilerin yapay zekâya karşı genel tutum ölçeğinin negatif tutum alt boyutuna verdikleri puanların birbirine yakın değerdedir. Yani kadın ve erkek öğrencilerin yapay zekâya karşı negatif tutumları aynı düzeydedir
Yapay zekâya karşı genel tutum ölçeğinde pozitif tutum alt boyutuna ait puanların öğrencilerin sınıf düzeyleri değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Tüm sınıf düzeyindeki öğrencilerin pozitif tutum alt boyutuna verdikleri puan ortalamaları birbirine yakın ve yapay zekâya karşı pozitif tutumları aynı düzeyde tespit edilmiştir.
Yapay zekâya karşı genel tutum ölçeğinde negatif tutum alt boyutuna ait puanların öğrencilerin sınıf düzeyleri değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Tüm sınıf düzeyindeki öğrencilerin negatif tutum alt boyutuna verdikleri puan ortalamaları birbirine yakın ve yapay zekâya karşı negatif tutumları aynı düzeyde tespit edilmiştir.
Yapay zekâya karşı genel tutum ölçeğinde pozitif tutum alt boyutuna ait puanların öğrencilerin günlük internet kullanım süresi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Tüm değişkenlerde öğrencilerin pozitif tutum alt boyutuna verdikleri puan ortalamaları birbirine yakın ve yapay zekâya karşı pozitif tutumları aynı düzeyde tespit edilmiştir.
Yapay zekâya karşı genel tutum ölçeğinde negatif tutum alt boyutuna ait puanların öğrencilerin günlük internet kullanım süresi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Tüm değişkenlerde öğrencilerin negatif tutum alt boyutuna verdikleri puan ortalamaları birbirine yakın ve yapay zekâya karşı negatif tutumları aynı düzeyde tespit edilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çalışmanın sonuçlarına göre aşağıdaki öneriler sunulabilir.

Öğrencilere yapay zekânın gastronomi sektöründeki rolü ve potansiyeli hakkında eğitimler düzenlenerek, bu alandaki kariyer fırsatları hakkında bilgilendirilmelidir. Bu durum, iş bulma kaygılarını azaltmaya yardımcı olabilir.

Yapay zekânın potansiyel etik sorunları hakkında öğrencilere bilgi verilmesi, onların bu konudaki endişelerini azaltabilir ve daha bilinçli bir yaklaşım geliştirmelerine yardımcı olabilir. Öğrencilere yapay zeka ve ilgili teknolojilere dair pratik kurslar sunularak, bu alandaki teknolojik yetkinliklerini artırabiliriz. Bu, onların kendi yeteneklerine olan güvenlerini artırarak iş bulma kaygılarını azaltabilir.

Gastronomi sektöründeki profesyoneller ve işverenlerle işbirliği yaparak, sektörde yapay zekanın nasıl bir rol oynadığına dair gerçekçi bilgiler alınabilir. Ayrıca, yapay zekâya yönelik negatif tutumların azaltılması için bilinçlendirme ve eğitim programlarının düzenlenmesi gerekmektedir. Özsoy ve Karakuş'un da (2023) belirttiği üzere eğitim kurumları öğrencilere yapay zekânın önemini ve uygulamalarını daha iyi anlatmak için çeşitli eğitim programları düzenleyebilirler.

Gastronomi öğrencilerinin yapay zekâya yönelik tutumlarına nelerin etki ettiğini derinlemesine incelemek için nitel araştırmalar yapılabilir. Bu, öğrencilerin iç dünyalarını ve bu konudaki duygusal yüklerini daha iyi anlamamızı sağlar. Modern eğitimin ana odak merkezi öğrencidir; onların yetenekleri, ilgileri ve ihtiyaçları ışığında eğitim görmesi önemlidir (Demir Dülger & Gümüşeli, 2023). Bu nedenle, okul öncesi öğretmen adaylarının üniversite eğitim sürecinde yapay zekâ eğitimi alma talepleri ve yapay zekâ konusundaki olumlu beklentileri göz önünde bulundurularak, ilgili kurumlar tarafından yapay zekâ eğitimine daha fazla önem verilmesi önerilmektedir.

Gastronomi eğitimin verimliliğini ve yaratıcılığını artırmak için yapay zekâ teknolojilerini kullanımı teşvik edilmelidir. Tüm bunlar eğitim ve öğretim sürecinde hızla gelişen bu teknolojik gelişmelere öğrencilerin entegre edilmesi için gereklidir. Bu noktada, bu çalışma yapılacak diğer çalışmalara ışık olacaktır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Kaynakça

Alpaydın, E. (2013). *Yapay Öğrenme*. Boğaziçi Üniversitesi.

Arslan, K. (2020). Eğitimde yapay zekâ ve uygulamaları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 71-80.

Bach, T. A., Khan, A., Hallock, H., Beltrão, G. ve Sousa, S. (2022). A systematic literature review of user trust in AI-enabled systems: An HCI perspective. *International Journal of Human-Computer Interaction,* 40(5), 1251-1266. https://doi.org/10.1080/10447318.2022.2138826.

Chen, L., Chen, P., and Lin, Z., 2020. Artificial Intelligence in Education: *A Review*. *Ieee Access*, 8, 75264-75278.

Chocarro, R., Cortinas, M., & Marcos-Matas, G. (2021). Teachers' attitudes towards chatbots in education: A technology acceptance model approach considering the effect of social language, bot proactiveness, and users' characteristics. *Educational Studies*, 1–19

Choung, H., David, P. ve Ross, A. (2023). Trust in AI and its role in the acceptance of AI technologies. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 39(9), 1727-1739. https://doi.org/10.1080/10447318.2022.2050543.

Çınar, S., (2022). *Şirketler Hukukunun Geleceği Üzerine Bir İnceleme: Şirket Yönetiminde Yapay Zeka.* Seçkin Yayıncılık.

Demirhan, A., Kılıç, Y. A., ve Güler, İ. (2010). Tıpta yapay zeka uygulamaları. *Yoğun Bakım Dergisi*, 9(1), 31-41.

Deveci, M. (2022). Yapay zekâ uygulamalarının sanat ve tasarım alanlarına yansıması. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (9), 119-140. https://doi.org/10.55089/yyuvasad.1115961

Doğan, P., Doğan, İ. Ve Çetinkayalı, G. (2023). Spor Bilimleri Öğrencilerinin Yapay Zekaya Yönelik Tutumları ile İş Bulma Kaygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Yalova Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, c.2, s.3.

Dülger, E. D., ve Gümüşeli, A. İ. (2023). Okul müdürleri ve öğretmenlerin eğitimde yapay zekâ kullanılmasına ilişkin görüşleri. *ISPEC International Journal of Social Sciences & Humanities*, 7(1), 133-153. https://doi.org/10.5281/zenodo.7766578

George, D., & Mallery, M. (2010). SPSS for windows step by step: a simple guide and reference, 17.0 update. Pearson

Gezici, H. S. (2023). Kamu yönetiminde yapay zeka: Avrupa Birliği. *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, 6(2), 111-128

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Gondal, K. M. (2018). Artificial intelligence and educational leadership. *Annals of King Edward Medical University*, 24(4), 1-2.

Gül, M. ve Alat, B. (2022). *Muhasebede yapay zeka uygulamaları*. S. Tulum, & T. Yılmaz (Der.), Muhasebe ve finans alanında seçme konular içinde (ss. 89-102). Efa Akademik Yayıncılık

Kandemir F, Azizoğlu F. Examining Nurses' General Attitudes Towards Artificial Intelligence. *J Intensive Care Nurs*. 2024;28(2):113-125.

Kaya, F., Aydin, F., Schepman, A., Rodway, P., Yetişensoy, O., ve Demir Kaya, M. (2022). The roles of personality traits, AI anxiety, and demographic factors in attitudes towards artificial intelligence. *International Journal of Human–Computer Interaction*, 1-18. ttps://doi.org/10.1080/10447318.2022.2151730

Kayım, N. (2021). Yapay zekânın halkla ilişkiler uygulamalarındaki yeri [Doktora Tezi], İstanbul Üniversitesi.

Kozak, M. (2015). *Bilimsel araştırma: Tasarım, yazım ve yayım teknikleri*. Detay Yayıncılık.

Mart, M., ve Kaya, G. (2024). Okul öncesi öğretmen adaylarının yapay zekâya yönelik tutumları ve yapay zekâ okur yazarlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Edutech Research*, 2(1), 91-109.

Obschonka, M. and Audretsch, D. B. (2020). Artificial intelligence and big data entrepreneurship: A new era has begun. *Small Business Economics*, 55, 529-539. doi:10.1007/s11187-019-00202.

Oosthuizen R. M. (2022). The Fourth Industrial Revolution: Smart Technology, Artificial Intelligence, Robotics and Algorithms (Stara) Industrial Psychologists in Future Workplaces, Presented at the American Psychological Association in Minneapolis, Minnesota, USA, 4-6 August 2022, Poster.

Özçelik, G. (2022). Teknoloji-örgüt yapısı ilişkisi bağlamında yapay zeka izleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(84), 2120-2140.

Özdemir, A. (2022). Yapay zekânın grafik tasarıma ve tasarımcıya etkisi. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 628-637. doi:10.17218/hititsbd.1205445.

Özsoy, D., ve Karakuş, O. (2023). Examining the relationship between cognitive flexibility and attitudes towards artificial ıntelligence technologies among students studying sports sciences. *Journal of ROL Sport Sciences*, 1(1), 109-127.

Tabier, E., ve Bakanay, Ç. D. (2023). Okul Öncesi Eğitimde Müze Eğitim Ortamları ve Yapay Zekâ Uygulamaları. *Journal Of Social Humanities and Administrative Sciences*, 9(65), 3082-3088. https://doi.org/10.29228/JOSHAS.70500

Tan, Ç., Ceylan, Y. ve Öztürk, O. (2023). Öğretmenlerin Yapay Zekaya Karşı Tutumlarının İncelenmesi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 67, Aralık 2023, s. 72-83.

Ulusal Yapay Zeka Stratejisi 2021-2025 (Ankara: Dijital Dönüşüm Ofisi, 2021), 12.

Verma, S., Sharma, R., Deb, S. ve Maitra, D. (2021). Artificial intelligence in marketing: Systematic review and future research direction. I*nternational Journal of Information Management Data Insights*, 1(1), 100002. https://doi.org/10.1016/j.jjimei.2020.100002.

Zeng, H. (2020). Adaptability of Artificial Intelligence in Human Resources Management in this Era. *International Journal of Science*, 7(1), 271-276.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulunun, 27.03.2025 tarih ve 128 sayılı kararı ile etik olarak uygun bulunmuştur.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışma tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışmada herhangi bir kurum kuruluş ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

DESTİNASYONLARIN İNOVASYON YÖNLÜLÜĞÜNÜN TURİZM GELİŞİMİNE ETKİSİ: YATAY KESİT ANALİZİ

Arş. Gör. Dr., MUSTAFA YILMAZ

Erciyes Üniversitesi,

mustafa.yilmaz@erciyes.edu.tr - 0000-0003-3255-3788

ÖZET

Bu çalışma, Küresel İnovasyon Endeksi (KİE) kapsamında yer alan bileşenlerin destinasyonların seyahat ve turizm alanındaki gelişimleri üzerindeki etkilerini yatay kesit veri analizi aracılığıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, 114 destinasyonun 2024 yılına ait verileri kullanılmış; KİE'nin yedi temel bileşeni olan kurumlar, beşeri sermaye ve araştırma, altyapı, pazarın gelişmişliği, işletme bilgisi, bilgi ve teknoloji çıktıları, yaratıcı çıktılar bağımsız değişkenler, Seyahat ve Turizm Gelişim Endeksi (STGE) ise bağımlı değişken olarak modele dâhil edilmiştir. KİE göstergeleri, ülkelerin inovasyon ekosistem performanslarını ölçtüğünden ve küresel ölçekte son inovasyon trendlerini takip ettiğinden, teknolojinin ön plana çıktığı günümüzde turizmin gelişimine de katkı sağlaması bakımından önemlidir. KİE göstergelerinin STGE üzerindeki etkilerini araştıran çalışmaların sayıca az olması nedeniyle bu çalışma literatüre özgün bir katkı sunmaktadır. Analiz sonuçları, beşeri sermaye ve araştırma, altyapı, pazarın gelişmişliği ve yaratıcı çıktılar değişkenlerinin destinasyonların seyahat ve turizm alanındaki gelişimleri üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü etkiler yarattığını göstermektedir. Beşeri sermaye ve araştırmanın etkisi, turizmde kaliteli hizmet sunumunun nitelikli iş gücünün varlığıyla mümkün olabileceğini göstermektedir. Personelin eğitim seviyesinin yüksek olması, turizmde hizmet kalitesini artırmakta; turizm araştırmalarının gelişmişliği ise destinasyon yönetimi, sürdürülebilirlik, pazarlama ve turist davranışlarına yönelik yenilikçi uygulamalar sunmaktadır. Altyapı değişkeninin etkisi ise çekicilik oluşturmak ve destinasyonda turizm faaliyetlerini geliştirmek için altyapının gerekliliğini vurgulamaktadır. Güçlü ve gelişmiş bir altyapı; turistlerin destinasyona erişimini kolaylaştırmakta ve destinasyonun güvenilirliğini artırmaktadır. Ayrıca bilgi iletişim teknolojileri ile dijital ve fiziksel altyapının gelişimi, destinasyonlardaki turizm hareketliliğini de artırmaktadır. Pazarın gelişmişliği değişkeni yönünden destinasyondaki finansal sistemin gelişmişliği ve pazarın rekabetçi yapısı, turizm yatırımlarının artmasını desteklemektedir. Son olarak yaratıcı çıktılar; sanat, tasarım, gastronomi, festivaller, kültürel miras ve etkinlikler gibi alanlarda yaratıcılığı öne çıkararak destinasyonların kimliğini güçlendirmektedir. Bu değişkenin modelde en güçlü etkiye sahip olması, yaratıcı alanların turizm gelişmişliğinin merkezinde yer aldığını göstermektedir. Buna karşılık, kurumlar ile bilgi ve teknoloji çıktıları değişkenlerinin etkileri istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Destinasyonların inovasyon yönlülüğünün geliştirilmesi, destinasyondaki seyahat ve turizm gelişimini desteklemekte ve destinasyonların küresel ölçekte turizmde rekabetçi kalmalarına katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Destinasyon, İnovasyon, Seyahat ve Turizm Gelişimi, Yatay Kesit Analizi.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE IMPACT OF DESTINATIONS' INNOVATION ORIENTATION ON TOURISM DEVELOPMENT: A CROSS-SECTIONAL ANALYSIS

ABSTRACT

This study aims to investigate the impact of the Global Innovation Index (GII) components on destination development in the travel and tourism sector, utilizing cross-sectional data analysis. The research draws on data for 114 destinations for 2024. The seven main GII components, including institutions, human capital and research, infrastructure, market sophistication, business sophistication, knowledge and technology outputs, and creative outputs, are included in the model as independent variables, whereas the Travel and Tourism Development Index (TTDI) serves as the dependent variable. Because GII indicators measure the performance of innovation ecosystems in capture countries and track recent innovation trends at the global level, they are critically important for explaining tourism development in today's technology-driven environment. Given the limited number of studies that investigate the effects of GII indicators on the TTDI, this study provides an original contribution to the literature. The results indicate that human capital and research, infrastructure, market sophistication, and creative outputs have significant and positive effects on destinations' development in the travel and tourism industry. The effect of human capital and research suggests that the provision of high-quality tourism services is only possible through the presence of a highly qualified workforce. Higher education levels among employees enhance service quality in tourism, while advances in tourism research generate innovative practices in destination management, sustainability, marketing, and tourist behaviour. The effect of infrastructure highlights the necessity of having adequate infrastructure to create attractiveness and foster tourism activities within a destination. A strong and advanced infrastructure facilitates tourists' access to the destination and enhances its perceived reliability. Moreover, the development of digital and physical infrastructure, together with information and communication technologies, boosts tourism mobility in destinations. From the perspective of market sophistication, the development of the financial system and the competitive market structure in a destination support the growth and expansion of tourism investments. Finally, creative outputs enhance destinations' identities by foregrounding creativity in various domains, including art, design, gastronomy, festivals, cultural heritage, and events. The fact that this variable exerts the most substantial effect in the model indicates that creative domains lie at the core of tourism development. In contrast, the effects of institutions and of knowledge and technology outputs are not found to be statistically significant. Overall, enhancing destinations' innovation orientation supports the development of travel and tourism and helps them remain competitive in global tourism markets.

Keywords: Destination, Innovation, Travel and Tourism Development, Cross-Sectional Analysis

1. GİRİŞ

Günümüzde seyahat ve turizm sektörü, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesinin de etkisiyle küresel rekabetten daha fazla etkilenen bir sektör haline gelmiştir. Bilgi iletişim teknolojilerinin ve dijital teknolojilerin gelişmesiyle birlikte turist beklentileri de dönüşüme uğramakta ve turistler giderek daha fazla inovasyon odaklı olmaktadırlar. Turizm talebinin çeşitlenmesi, deneyim temelli seyahatin önem kazanması, dijital platformların karar verme süreçlerindeki rolünün artması ve turizm hareketlerinde sürdürülebilirlik baskılarının oluşması, destinasyonların doğal ve kültürel çekiciliğin yanında inovasyon kapasitelerinin de önem kazandığını göstermektedir. Bu durum küresel rekabeti de daha zorlu bir hale getirmektedir. Bu bağlamda inovasyon; beşerî sermayenin niteliğinin artırılması,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

araştırma faaliyetlerinin güçlendirilmesi, dijital ve fiziksel altyapının geliştirilmesi, finansal sistemin derinliği ve pazarın rekabetçi yapısı ile yaratıcı endüstrilerin desteklenmesi gibi çok boyutlu bir yapı içinde, destinasyonların seyahat ve turizm alanındaki gelişimini şekillendiren stratejik bir unsur haline gelmektedir. İnovasyon altyapısının güçlü olduğu destinasyonlar, bilgi ve iletişim teknolojilerine, yaratıcı sektörlere ve sürdürülebilir turizm uygulamalarına daha hızlı adapte olmaktadırlar. Bu durum da hem turist deneyimini zenginleştirmekte hem de destinasyonların küresel rekabetçiliklerini artırmaktadır. Bu doğrultuda destinasyonların inovasyon yönlülüğünün ölçülmesi ve inovasyon bileşenlerinin seyahat ve turizm gelişimi üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi, turizm politikalarının ve yatırım önceliklerinin belirlenmesi açısından önem kazanmaktadır.

Literatürde inovasyonun turizm sektörüyle ilişkisini ele alan çalışmaların önemli bir kısmının inovasyonu çoğunlukla belirli turizm göstergeleri üzerinden (Güllü & Yılmaz, 2020; Kubičková & Benešová, 2020; Arici, Köseoglu & Altinay, 2025; Zhang, 2025) ya da işletme rekabetçiliği, hizmet kalitesi ve finansal performans bağlamında (Kuşat, 2011; Topsakal, Çelik & Yüzbaşıoğlu, 2018; Ertan & Yücel, 2025; Teixeira, Ferreira & Almeida, 2025) ele aldığı görülmektedir. İnovasyonu oluşturan farklı bileşenlerin turizm gelişimi üzerindeki etkilerini çok boyutlu bir endeks bağlamında inceleyen çalışmalar ise sınırlıdır. Bu çalışmada Küresel İnovasyon Endeksi'ndeki (KİE) bileşenlerin destinasyonların seyahat ve turizm alanındaki gelişimlerine etkisi yatay kesit veri analiziyle incelenmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın ikinci bölümünde turizm, rekabetçilik ve inovasyon konularını içeren çalışmalar değerlendirilmiş, üçüncü bölümde çalışmanın veri seti ve kullanılan yönteme dair bilgiler verilmiş, dördüncü bölümde analizden elde edilen bulgulara yer verilmiş, beşinci bölümde ise elde edilen bulgular değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Literatür genel olarak değerlendirildiğinde, turizm rekabetçiliği ve destinasyon gelişiminin inovasyonla ilişkisini ele alan çalışmaların ülke ya da destinasyon gibi makro düzeyde ve işletmeleri ele alarak mikro düzeyde incelendiği görülmektedir. Ülke/destinasyonu temel alan çalışmalarda yenilikçi altyapı, beşerî sermaye, dijital ve fiziksel altyapı, yönetişim kalitesi ve pazar ölçeği gibi unsurların destinasyon rekabetçiliği üzerindeki etkisi çoğunlukla rekabetçilik endeksleri ve birtakım turizm verileri üzerinden analiz edilmiştir (Güllü & Yılmaz, 2020; Kubičková & Benešová, 2020; Arici, Köseoglu & Altinay, 2025; Zhang, 2025). Bu çalışmalar genel olarak, daha yenilikçi ekonomilere sahip destinasyonların daha rekabetçi turizm yapısına sahip olduğunu; yenilikçi altyapı, beşerî sermaye, dijital kapasite ve destekleyici politikaların turizm sektöründe rekabet gücü ve emek verimliliği açısından önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, destinasyonlar üzerinden değerlendirme yapan çalışmaların önemli bir kısmı turizm gelişimini bir endeks üzerinden değil; turizm gelirleri, turist sayıları, turist harcamaları veya istihdam gibi veriler üzerinden ele almaktadır. Turizm işletmelerini temel alan çalışmalar incelendiğinde, inovasyonun çoğunlukla işletme rekabetçiliği, hizmet kalitesi ve finansal performans ekseninde ele alındığı görülmektedir. Bu doğrultuda turizm işletmelerinde yenilikçi kapasiteyi temsil eden entelektüel sermaye ve pazar stratejilerinin destinasyon rekabetçiliğinin tüm boyutları üzerinde pozitif etkiler yarattığı görülmektedir (Teixeira, Ferreira & Almeida, 2025). Konaklama işletmelerinde yürütülen araştırmalar, inovasyonun hizmet kalitesi, müşteri tatmini ve maliyet avantajı yaratma amacıyla uygulandığını; ancak yüksek maliyet, ekonomik ve politik belirsizlikler ile müşteri talebi yetersizliğinin inovasyonun önündeki temel bariyerler olduğunu göstermektedir (Topsakal, Çelik & Yüzbaşıoğlu, 2018). Finansal performansı ele alan çalışmalarda ise süreç inovasyonlarının özellikle COVID-19 sonrası dönemde

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

özkaynak kârlılığı üzerinde pozitif etkiler yarattığı; dijitalleşme, akıllı çözümler ve süreç iyileştirmelerine yönelmenin turizm işletmelerinin finansal dayanıklılığını güçlendirdiği ifade edilmektedir (Ertan & Yücel, 2025). Buna paralel olarak Kuşat'ın (2011) çalışması, bilgi-iletişim teknolojilerinin turizm sektöründe pazar yapısını dönüştürdüğünü ve rekabetin önemli belirleyicilerinden biri olduğunu vurgulamaktadır. Seyahat ve turizm alanında gelişmiş destinasyonlar, rekabetçilikte de öne çıkmaktadır. Bu bağlamda turizm rekabetçiliği ile inovasyon ilişkisini ele alan çalışmalar Çizelge 1'de gösterilmektedir.

Çizelge 1. Turizm Rekabetçiliği ve İnovasyon ile İlgili Literatür Özeti

Yazar(lar) & Yıl	Amaç & Yöntem	Temel Bulgular
Zhang (2025)	Çalışma, inovasyon ekosistemi kuramını kullanarak ekonomik, teknolojik, emek ve kurumsal alt sistemlerden oluşan inovasyon ekosisteminin şehirlerin turizm rekabetçiliğini nasıl artırdığını incelemeyi amaçlamaktadır. 2010-2019 yılları için 270 Çin şehri için turizm rekabetçiliği turistik çekicilikler, turizm endüstrisi, sosyo-ekonomik destek ve ekolojik destek olmak üzere dört boyutta ölçülmüş; göstergelerin ağırlıkları entropi ağırlıklı TOPSIS ve AHP birlikte kullanılarak belirlenmiştir.	Bulgulara göre; beşerî sermaye, dijital altyapı, Ar-Ge ve patentler, inovasyon politikaları ve yüksek ücretler turizm rekabetçiliği yaratmaktadır. Sonuçlar, turizm rekabetçiliğinin sanayi yapısının akıllıca kurgulanması, nitelikli insan kaynağı, dijital ve teknolojik kapasite ile destekleyici kamu politikalarının farklı bileşimlerinden oluşan çoklu inovasyon patikalarıyla şekillendiğini ortaya koymaktadır.
Teixeira vd. (2025)	Bu çalışma, turizmde yenilik ve yeniliğe yönelik engellerin hem turizm destinasyonu rekabetçiliği hem de işletme rekabetçiliği üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini analiz etmeyi amaçlamıştır. Madeira'da faaliyet gösteren 500 turizm işletmesiyle anket yapılmış, keşfedici faktör analiziyle çoklu doğrusal regresyon yapılmıştır.	Madeira'daki turizm işletmelerde yenilikçi kapasiteyi temsil eden entelektüel sermaye ve pazar stratejileri faktörlerinin destinasyon rekabetçiliğinin tüm boyutları üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu, kurumsal/Ar-Ge temelli ve örgütsel/yönetimsel nitelikli yenilik engellerinin ise destinasyon rekabetçiliği üzerinde olumsuz etkisi olduğu belirlenmiştir.
Li & Wang (2025)	Çalışmada kırsal turizmde faaliyet gösteren küçük işletmelerin sosyal sermaye yoluyla mikro-inovasyon stratejilerini nasıl geliştirdiğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda 2021-2023 yıllarında katılımcı olmayan gözlem, yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır.	Çalışmanın sonuçları ile kırsal turizmdeki küçük işletmelerin, büyük yatırımlar ya da yüksek teknolojinin olmadığı durumlarda sosyal sermaye sayesinde sürdürülebilir bir rekabet avantajı oluşturabildiği ortaya konulmuştur. Sosyal medya ve e-ticaretle hem turizm tanıtımının hem de tarımsal ürün satışının desteklendiği belirlenmiştir.
Ertan & Yücel (2025)	Çalışmanın amacı, BIST'te işlem gören turizm işletmelerinde gerçekleştirilen inovasyon türlerinin işletmelerin finansal performansı üzerindeki etkisini değerlendirmek amaçlanmıştır. Buna göre, 2016–2023 döneminde BIST'te kesintisiz yer alan 11 firma üzerinden ppanel veri analizi gerçekleştirilmiştir.	Elde edilen bulgular süreç inovasyonunun özkaynak karlılığı üzerinde pozitif etkisi olduğunu, özellikle COVID-19 sonrasında önem kazanan dijitalleşmenin, süreç yenilikleri, akıllı çözümler ve süreç iyileştirmelerine yönelmenin özkaynak kârlılığını artırmak için önemli olduğu ortaya konulmuştur.
Arici vd. (2025)	Çalışmanın amacı bir ülkenin inovasyon kolaylaştırıcılarıyla turizm destinasyonu rekabetçiliği arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Küresel İnovasyon Endeksi'nin 21 boyutunun, turizm rekabetçiliğinin üç temel göstergesini (turizm istihdam performansı, turist harcamaları ve uluslararası turist girişleri) ne ölçüde ve	Sonuçlar, Ar-Ge ile ticaret, çeşitlenme ve pazar ölçeği değişkenlerinin en baskın belirleyiciler olduğunu göstermektedir. Analizler bilgi yaratımı, bilgi yayılımı, inovasyon bağlantıları ve ekolojik sürdürülebilirliğin turizm rekabetçiliğine önemli katkılar sağladığını ortaya koymaktadır. Politik ortam, ekolojik

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

	hangi bileşenler üzerinden açıkladığını incelemek için 2013-2022 arasında 130'dan fazla ülke için boylamsal analiz yapılmıştır.	sürdürülebilirlik, genel altyapı, bilgi etkisi, bilgi çalışanları ve yaratıcı mal/hizmetler ise rekabetçiliği destekleyen tamamlayıcı faktörler olmuştur.
Hajihassaniasl& Akçacı (2022)	Çalışmanın amacı, 2019 itibarıyla dünyada turizm gelirleri en yüksek ilk 10 ülkenin 2015–2019 dönemindeki uluslararası turizm gelirlerini etkileyen faktörleri KİE, reel döviz kuru, global yönetişim, altyapı, GSYİH ve dışa açıklık değişkenleriyle ampirik olarak (panel veri) analiz etmektir.	Turizm gelirlerini belirlemede en kritik faktörler küresel yönetişim ve reel döviz kuru olurken, K İE, belirleyici bir rol oynamamıştır. Yönetişim endeksinin (siyasi istikrar, hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla mücadele, hükümet etkinliği) turizm gelirleri üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.
Yücel & Halis (2020)	Çalışma açık inovasyon kavramını kuramsal olarak ele alarak, bu yaklaşımın kapalı inovasyondan nasıl ayrıldığını, turizm işletmeleri için neden önemli olduğunu, hangi fırsat ve faydaları sağladığını kavramsal olarak belirlemeyi amaçlamaktadır.	Sonuçlar, turizmde kapalı inovasyonun (sadece firma içi Ar-Ge ve bilgiye dayalı yaklaşımın) günümüzde sürdürülebilir rekabet için yetersiz kaldığını açık inovasyonunsa, müşteriler, çalışanlar, tedarikçiler, yerel topluluklar, STK'ları da içine aldığından; inovasyonun hızlanması, inovasyon sayısı ve çeşitliliğinin artması açısından daha önemli olduğunu göstermektedir.
Kubičková ve Benešová (2020)	Çalışmada Avrupa Birliği ülkelerinin ekonomisinin yenilikçi altyapısının turizm sektörünün rekabet gücü üzerindeki etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Avrupa İnovasyon Skoru ve Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi kullanılarak korelasyon ve regresyon analizi yapılmıştır.	Daha yenilikçi ekonomilere sahip ülkelerin daha rekabetçi turizm destinasyonları olduğu belirlenmiştir. Uzun vadeli sürdürülebilir rekabet gücü için yenilikçi bir altyapıya sahip olmanın kritik olduğu tespit edilmiş, yenilikçilik performansı arttıkça turizmde emek verimliliğinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır.
Güllü & Yılmaz (2020)	Çalışmada Akdeniz havzasında yer alan ve en çok turist çeken 10 ülkenin destinasyon rekabetçiliğini Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi verileriyle Entropi temelli EDAS yöntemini kullanarak analiz etmek amaçlanmıştır.	Elde edilen sonuçlara göre Akdeniz destinasyonlarının rekabetçiliğini etkileyen kriterler arasında altıncı sırada BİT hazırlığı bulunmaktadır. Fransa, İspanya ve İtalya rekabetçiliği en yüksek ülkeler olmuştur. Rekabetçilikte en önemli alanlar turizmin ülke politikalarında önceliklendirilmesi, yatırım dostu bir iş ortamı oluşturulması ve nitelikli işgücü piyasasının güçlendirilmesi olarak öne çıkmaktadır.
Topsakal vd. (2018)	Çalışmanın temel amacı, Kaleiçi, Antalya'da faaliyet gösteren küçük ve orta boy konaklama işletmelerinin izledikleri inovasyon politikalarını ve inovasyona engel olan faktörleri belirlemektir. Bu kapsamda basit örnekleme yöntemiyle 72 işletmeye anket uygulanmıştır.	Sonuçlar, inovasyonun hizmet kalitesini artırma, müşteri tatminini yükseltme ve maliyeti azaltarak rekabet gücü kazanma amacıyla yapıldığını; inovasyonun önündeki en büyük engelin ise maliyetler, ekonomik koşullar, siyasi belirsizlik ve müşteri talebi yetersizliği olduğunu göstermiştir.
Kuşat (2011)	Çalışmada küreselleşme ve bilgi-iletişim teknolojilerinin (BİT) turizm sektöründe pazar yapısını nasıl dönüştürdüğünü analiz etmek ve turizm sektörünün rekabet gücünü belirleyen unsurları ortaya koymak amaçlanmış, bu kapsamda kavramsal bir değerlendirme gerçekleştirilmiştir.	Elde edilen sonuçlar turizm sektörünün, turistik talebin yoğun bilgi ihtiyacı nedeniyle BİT'i en yoğun kullanan sektörlerden biri olduğu fakat bu teknolojilerin doğru strateji, örgütsel yenilik ve yönetimsel dönüşümle desteklenmesi gerektiğini göstermiştir. İnovasyon, turizmde hem ürün/hizmet hem süreç hem de pazarlama ve organizasyon düzeyinde rekabetin kilit belirleyicisi olarak belirlenmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu çalışmalar bir bütün olarak ele alındığında, literatürde yer alan araştırmaların birçoğunun inovasyonu turizm gelirleri, turist sayısı, istihdam, turist harcamaları gibi değişkenlerle ilişkilendirdiğini, inovasyonu oluşturan farklı bileşenlerin turizm gelişimi üzerindeki etkilerini turizmi çok boyutlu olarak ölçen bir endeksle birlikte değerlendirmediği görülmektedir. Bu bağlamda bu çalışma, KİE'nin yedi temel bileşenini bağımsız değişken; Seyahat ve Turizm Gelişim Endeksi'ni (STGE) ise destinasyonların seyahat ve turizm alanındaki kurumsal, altyapısal, sosyo-ekonomik ve çevresel boyutlarını birlikte yansıtan bütüncül bir bağımlı değişken olarak ele alması bakımından literatürdeki mevcut çalışmalardan farklılaşmaktadır. Önceki çalışmalar KİE'yi çoğunlukla turizm gelirlerini etkileyen değişkenlerden yalnızca biri olarak ele alırken ya da turizm rekabetçiliğinin yalnızca belirli göstergeleriyle ilişkilendirirken (Hajihassaniasl & Akçacı, 2022; Arici vd., 2025), bu çalışma ise inovasyon yönlülüğünü doğrudan destinasyonun genel turizm gelişmişlik düzeyiyle ilişkilendirmekte ve turizm gelişimini STGE aracılığıyla analiz etmektedir.

3. VERİ SETİ ve YÖNTEM

Bu çalışma, KİE bileşenlerinin turizm destinasyonlarının seyahat ve turizm sektöründeki gelişimleri üzerindeki etkilerini yatay kesit veri analiziyle değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, yatay kesit verilerin kullanılmasıyla bir bağımlı ve yedi bağımsız değişkenden oluşan regresyon modeli oluşturulmuştur. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkileri kurulan bu model aracılığıyla analiz edilmiştir.

KİE bileşenleri olarak kurumlar, beşeri sermaye ve araştırma, altyapı, pazar gelişmişliği, iş gelişmişliği, bilgi ve teknoloji çıktıları ve yaratıcı çıktılar olmak üzere toplam yedi bileşen sıralanmaktadır. KİE göstergeleri, ülkelerin inovasyon ekosistem performanslarını ölçtüğünden ve küresel ölçekte son inovasyon trendlerini takip ettiğinden, teknolojinin ön plana çıktığı günümüzde turizmin gelişimine de katkı sağlaması bakımından önemlidir. Bu kapsamda, KİE bileşenleri bağımsız değişkenler olarak, STGE ise bağımlı değişkenler olarak modele dâhil edilmiş ve analizler hem KİE hem de STGE'de yer alan 114 ülkenin yatay kesit verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Modelde yer alan değişkenler Çizelge 2'de yer almaktadır.

Çizelge 2. Modelde Yer Alan Değişkenler

Değişken Adı	Değişken Kodu	Kaynak
Seyahat ve Turizm Gelişim Endeksi	STGE	Dünya Ekonomik Forumu
Kurumlar	KR	Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü
Beşeri Sermaye ve Araştırma	BSA	Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü
Altyapı	ALT	Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü
Pazar Gelişmişliği	PG	Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü
İş Gelişmişliği	İG	Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü
Bilgi ve Teknoloji Çıktıları	BİT	Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü
Yaratıcı Çıktılar	YÇ	Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü

Modelde bağımlı değişken olarak destinasyonların STGE puanları kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler ise KİE'de yer alan kurumlar, beşeri sermaye ve araştırma, altyapı, pazar gelişmişliği, iş gelişmişliği, bilgi ve teknoloji çıktıları ile yaratıcı çıktılar bileşenleridir. İlk beş bileşen inovasyon girdisini oluştururken son iki bileşen inovasyon çıktısını göstermektedir. İnovasyon girdisi olarak kurumlar bileşeni politik ve düzenleyici ortam ile iş ortamının inovasyona ne kadar elverişli olduğunu; beşeri sermaye ve araştırma bileşeni eğitim sistemi ve

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Ar&Ge kapasitesi üzerinden ülkelerin inovasyon için gerekli olan insan kaynağını; altyapı bileşeni inovatif faaliyetlere imkan sağlayan fiziksel, dijital ve ekolojik sürdürülebilirlikle ilgili çevresel altyapıyı; pazar gelişmişliği bileşeni finansal piyasa derinliğini, kredi ve yatırım olanakları ile yenilikçi girişimlerin finansmana erişim kapasitesini; iş gelişmişliği bileşeni işletmelerin inovasyon kapasitelerini ve ağ yapılarını, yüksek teknolojili ve bilgi yoğun sektörlerdeki istihdamın payını açıklamaktadır. İnovasyon çıktıları olarak bilgi ve teknoloji çıktıları bilgi üretimi, bilginin etkisi ve yayılımı olmak üzere inovasyon faaliyetlerinin somut teknoloji ve bilgi çıktılarını ifade etmekte iken yaratıcı çıktılar ise maddi olmayan duran varlıkları, yaratıcı mal ve hizmetleri, çevrimiçi yaratıcılıkları açıklamak için kullanılmaktadır (Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü, 2024). Kurulan model ile bu yedi bileşenin ülkelerin seyahat ve turizm gelişmişliği üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Bu kapsamda kurulan ekonometrik model aşağıdaki gibidir:

$$STGE_i = \beta_0 + \beta_1 KR_{it} + \beta_2 BSA_{it} + \beta_3 ALT_{it} + \beta_4 PG_{it} + \beta_5 İG_{it} + \beta_6 BİT_{it} + \beta_7 YÇ_{it} + \varepsilon_i$$

Yukarıdaki denklemde β_0 sabit terimi, β_1, β_2, β_3, β_4, β_5, β_6 ve β_7 tahmin edilecek katsayıları ifade etmekte, ε_{it} ise hata terimini göstermektedir. Bu model aracılığıyla, destinasyonların inovasyon yönlülüğü ile turizm gelişimi arasındaki etkileşim ampirik olarak analiz edilmiştir.

Çalışmada kullanılan veriler, 2024 yılına ait KİE (Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü, 2024) ve STGE (Dünya Ekonomik Forumu, 2024) raporlarından elde edilmiştir. KİE bileşenleri ülkelerin yenilik kapasitesini, kurumsal hazırlık düzeyini ve bilgi ve teknoloji üretme yetkinliğini göstermektedir. KİE bileşenlerinin etkinliği ekonomilerin kalkınma ve rekabetçilik dinamikleriyle de yakından ilişkilidir. Yeniliğe daha açık olan ülkeler, tüm sektörlerde yer alan dijital dönüşümden daha hızlı faydalanabilmekte ve turizmde ürün çeşitlendirme, destinasyonların markalaşması, destinasyonlardaki akıllı turizm uygulamaları ve sürdürülebilir turizm odaklı yeni iş modelleri geliştirme konusunda da daha rekabetçi olabilmektedir. Bu açıdan KİE bileşenlerinin modele dahil edilmesi, ülkelerin yeniliği odağına alan yapısal özellikleriyle destinasyonların turizm gelişim performansları arasındaki ilişkinin daha bütüncül bir şekilde analiz edilmesine imkân tanımaktadır.

4. BULGULAR

Çalışmada, bağımlı değişken olan STGE üzerinde etkili olan KİE bileşenleri çoklu doğrusal regresyon modeliyle incelenmiştir. Regresyon analizi, modelde yer alan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerinin düzeyini ve yönünü belirlemek amacıyla kullanılmaktadır (Kozak, 2014). Birden fazla bağımsız değişkenin aynı anda değerlendirildiği modeller de çoklu regresyon analizi kapsamında ele alınmaktadır (Coşkun vd., 2015, s. 239; İslamoğlu ve Alnıaçık, 2014, s. 356). Modelde, 114 turizm destinasyonun 2024 yılına ilişkin yatay kesit verileri kullanılmıştır.

Regresyon analizinin doğru şekilde gerçekleştirilmesi için bazı ön koşulların yerine getirilmiş olması gerekmektedir. Bu ön koşullardan biri değişkenler arasındaki doğrusal ilişki olup bu ilişki korelasyon analiziyle test edilmiştir. Bir diğeri çoklu doğrusal bağlantının varlığıdır. Çoklu doğrusal bağlantı, VIF değerlerine bakılarak kontrol edilmiştir. Değişen varyans ön koşulu Breusch-Pagan testi ile kontrol edilmiştir. Artıkların normallik dağılımı için Shapiro-Wilk W testi sonuçları incelenmiş, görselleştirmesi için Quantile-Quantile grafiği

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

değerlendirilmiştir. Hata terimlerinin davranışını incelemek üzere artıklar-tahmin değerleri grafiği oluşturulmuştur. Bütün bu ön koşullardan sonra robust regresyon modeli ile model analizi gerçekleştirilmiştir. İlgili test sonuçları aşağıda sırasıyla sunulmuştur.

Öncelikle değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla korelasyon matrisi oluşturulmuştur (Çizelge 3). Matris incelendiğinde, 0,9 üzerinde korelasyon katsayısına sahip olan bilgi ve teknoloji çıktısı ile iş gelişmişliği dışında diğer değişkenlerin birbirleriyle yüksek düzeyde korelasyona sahip olmadığı görülmüştür.

Çizelge 3. Korelasyon Matrisi

	STGE	**KR**	**BSA**	**ALT**	**PG**	**İG**	**BİT**	**YÇ**
STGE	1,0000							
KR	0,7054*	1,0000						
BSA	0,8508*	0,7337*	1,0000					
ALT	0,8277*	0,7355*	0,7974*	1,0000				
PG	0,7760*	0,5894*	0,7729*	0,6937*	1,0000			
İG	0,8191*	0,7676*	0,8675*	0,7733*	0,7582*	1,0000		
BİT	0,8197*	0,6737*	0,8530*	0,7880*	0,7956*	0,9012*	1,0000	
YÇ	0,8535*	0,6463*	0,8253*	0,7915*	0,7613*	0,8540*	0,8707*	1,0000

* $p < 0.01$ düzeyinde anlamlı

Bağımsız değişkenler arasındaki çoklu doğrusal bağlantının varlığı, Varyans Büyütme Faktörü (*Variance Inflation Factor-VIF*) Testi ile gerçekleştirilmiştir. VIF değeri, bir bağımsız değişkenin diğer bağımsız değişkenlerle olan doğrusal ilişkisinin derecesini gösteren bir değerdir. Bazı araştırmacılara göre, VIF değerinin 10'un üzerinde olması güçlü bir çoklu doğrusal bağlantı sorununa işaret etmekte iken bazı araştırmacılara göre ise bu değerin beşin altında kalması önerilmektedir (Öztürk vd. 2019; Görgülü ve Gökçen, 2025; Sekaran & Bougie, 2016). VIF testi sonuçlarına göre, iş gelişmişliği değişkeninin VIF değeri=8,30 ve modelin ortalama VIF değeri=5,27 olduğundan, ayrıca korelasyon matrisinde bilgi ve teknoloji çıktısı ile yüksek korelasyon özelliği gösterdiğinden iş gelişmişliği değişkeni modelden çıkartılmış ve model tekrar tahmin edilmiştir. Elde edilen sonuçlar Çizelge 4'te gösterilmektedir. Tüm değerler 10'un altında olduğu ve ortalama VIF değeri de (4,27) eşik değerlerden biri olarak kabul edilen beşin altında kaldığı için, bağımsız değişkenlerin aynı regresyon modeli içinde birlikte kullanılmasının istatistiksel açıdan uygun olduğu ifade edilebilir. Diğer bir ifadeyle, kurulan modelde çoklu doğrusal bağlantı sorunu bulunmamaktadır.

Çizelge 4. VIF Testi Sonuçları

Değişken	**VIF Değeri**	**1/VIF Değeri**
Kurumlar	2,51	0,397843
Beşeri Sermaye ve Araştırma	5,22	0,191724
Altyapı	3,79	0,263899
Pazar Gelişmişliği	3,06	0,326488
Bilgi ve Teknoloji Çıktıları	5,99	0,166873
Yaratıcı Çıktılar	5,04	0,198405
Ortalama VIF	**4,27**	

Çizelge 5'de, regresyon modelinde hata terimlerinin sabit varyans varsayımının geçerliliğini test etmek amacıyla uygulanan Breusch–Pagan/Cook–Weisberg değişen varyans testi sonuçları yer almaktadır. Breusch–Pagan testi sonucu $\chi^2=5,82$, $p=0,0158$ olarak elde edilmiştir. P değerinin

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

0,05 anlamlılık düzeyinden küçük olması, modelde hata terimlerinin varyansının sabit olmadığını ve değişen varyans probleminin bulunduğunu göstermektedir.

Çizelge 5. Breusch-Pagan/Cook-Weisberg Değişen Varyans Testi Sonuçları

Test İstatistiği	Olasılık Değeri
5,82	0,0158

Değişen varyans probleminin varlığı nedeniyle analiz, *robust* standart hatalar ile tekrarlanmıştır. Bu analiz için öncelikle birtakım varsayımların karşılanması gerekmektedir. Bunlardan ilki normal dağılım varsayımının sağlanmasıdır. Çoklu doğrusal regresyon modellerinde hata terimlerinin normal dağılması gerekmektedir. Bu nedenle, modelden elde edilen artıkların normal dağılıma uygunluğunu test etmek amacıyla Shapiro–Wilk W normallik testi uygulanmıştır. Çizelge 6'da yer alan test sonuçlarına göre; W = 0,990 ve p = 0,589 (> 0,05) olduğundan "H_0: artıklar normal dağılmaktadır." hipotezi kabul edilmiştir. Dolayısıyla hata terimlerinin normal dağılıma sahip olduğu kabul edilmektedir. P değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olması, normal dağılım varsayımının sağlandığını göstermektedir.

Çizelge 6. Shapiro-Wilk W Testi Sonuçları

Değişken	Gözlem	W	V	Z	Prob > Z
e	114	0,99019	0,904	-0,226	0,58950

Ayrıca, artıkların görsel incelenmesi amacıyla Quantile–Quantile (Q–Q) grafiği değerlendirilmiş (Görsel 1) ve veri noktalarının büyük oranda 45° referans çizgisi üzerinde hizalandığı görülmüştür. Uç kısımlarda sınırlı düzeyde sapmalar olsa da bu sapmalar sistemli bir normallik ihlali göstermemekte ve modelin güvenilirliğini etkilememektedir.

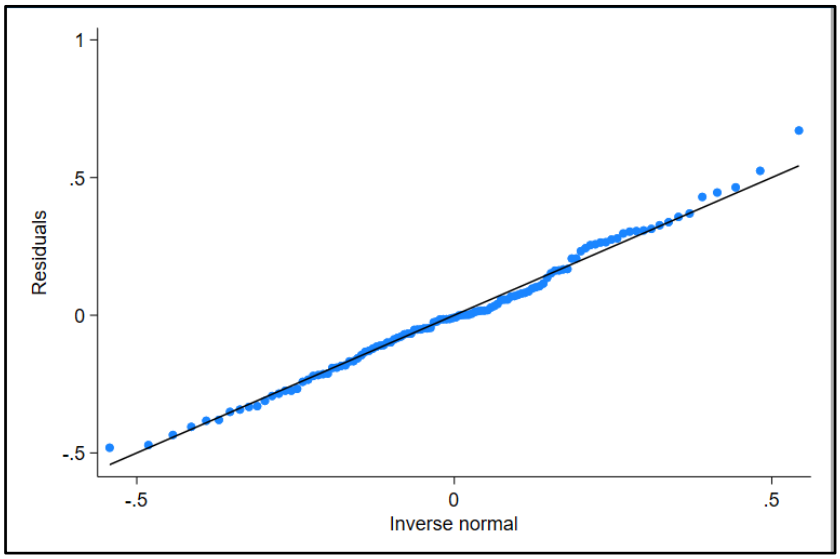

Görsel 1. Artıkların Normal Dağılım Uygunluğu

Bağımlı değişken için kurulan regresyon modeline ilişkin hata terimlerinin davranışını incelemek üzere artıklar ile tahmin edilen değerlerin dağılımı analiz edilmiş olup bu dağılıma Görsel 2'de yer verilmiştir. Elde edilen grafik incelendiğinde, artıkların yatay eksen boyunca rastgele bir örüntü sergilediği; noktaların belirgin bir eğilim, simetrik olmayan kümelenme veya eğrisel bir desen göstermediği; tahmin değerleri arttıkça artıkların varyansında belirgin bir

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

daralma ya da genişleme gözlenmediği; artıkların büyük kısmının 0 referans çizgisi çevresinde dengeli şekilde dağıldığı gözlenmektedir.

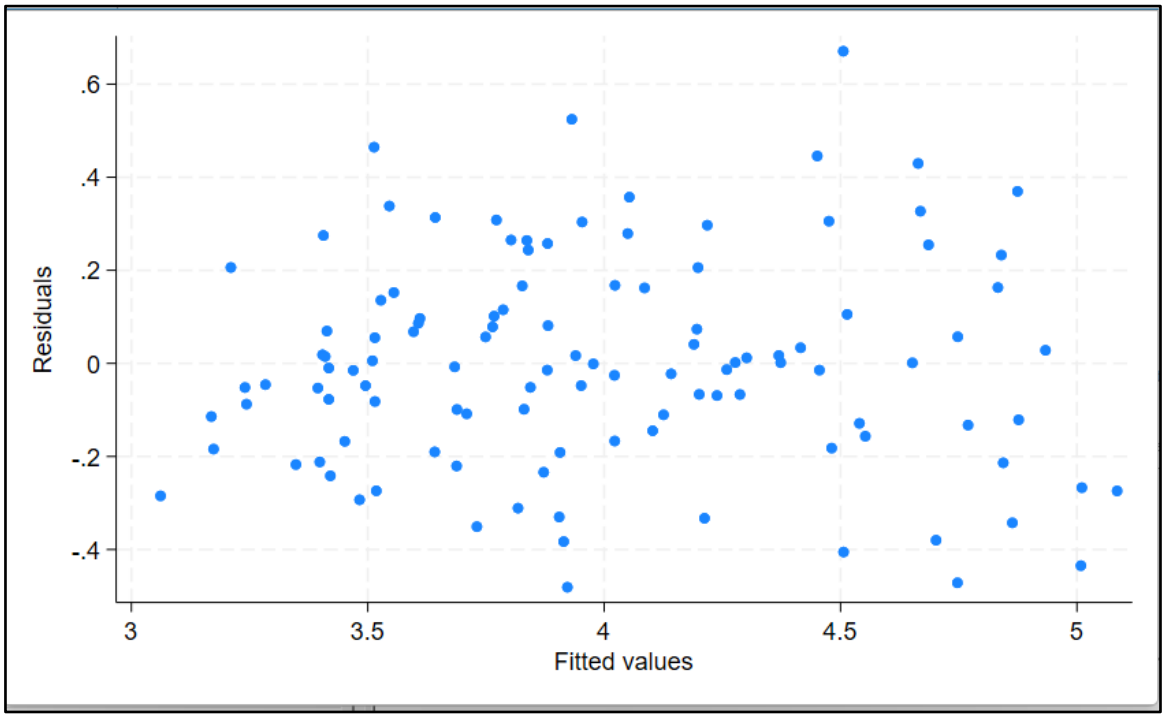

Görsel 2. Artıklar – Tahmin Değerleri

Bütün varsayımlar sağlandıktan sonra, model robust regresyon modeli ile test edilmiştir. Çizelge 7'de yer alan F testi değeri ($F(6, 107) = 80,01$; $p < 0,001$) modeldeki bağımsız değişkenlerin seyahat ve turizm gelişimini açıklamakta istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelin, R^2 değeri 0,8294 ve düzeltilmiş R^2 değeri 0,8198 olarak hesaplanmıştır. Buna göre modelin açıklayıcılığı oldukça yüksek olup bağımsız değişkenler STGE'deki değişimin yaklaşık %83'ünü açıklamaktadır.

Katsayılar incelendiğinde, beşeri sermaye ve araştırma, altyapı, pazar gelişmişliği ve yaratıcı çıktılar değişkenlerinin STGE üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu; kurumlar ile bilgi ve teknoloji çıktısı değişkenlerinin doğrudan anlamlı bir etki oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çizelge 7. Robust Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	**Katsayı (β)**	**Robust Std. Err.**	**t**	**p>|t|**	**95% Alt**	**95% Üst**
Kurumlar	0,001851	0,001735	1,07	0,288	-0,001588	0,005291
Beşeri Sermaye ve Araştırma	0,009465***	0,003076	2,92	0,004	0,003090	0,016203
Altyapı	0,010777***	0,003139	3,43	0,001	0,004545	0,017090
Pazar Gelişmişliği	0,005669**	0,002308	2,43	0,017	0,001049	0,010290
Bilgi ve Teknoloji Çıktıları	-0,001492	0,003824	-0,39	0,697	-0,009071	0,006087
Yaratıcı Çıktılar	0,011283***	0,002904	3,88	0,000	0,005525	0,017041
Sabit	2,633	0,082	32,07	0,000	2,470	2,795
F (6, 107) : 80,01 (0,0000) **R^2 :** 0,8294 **Düzeltilmiş R^2 :** 0,8198						

***p < 0,01 düzeyinde anlamlı; **p<0,05 düzeyinde anlamlı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Turizm sektörü, hizmet odaklı bir sektör olup yoğun emek gerektiren bir yapıya sahiptir. Misafirlere kaliteli hizmet sunumu, nitelikli iş gücünün varlığıyla mümkün olabilmektedir. Bu nedenle iş gücünün eğitim seviyesinin yüksek olması gerekmektedir. Yüksek eğitim seviyesi, turizmde hizmet kalitesini ve çalışanlar arasındaki turizm bilincini de artırmaktadır. Araştırma kapasitesinin ve akademik üretkenliğinin gelişmesi ise destinasyon yönetimi, sürdürülebilirlik, pazarlama ve turist davranışlarına yönelik inovatif çözümler üretilmesini sağlamaktadır. Bu nedenle beşeri sermaye, seyahat ve turizm endüstrisinde rekabetçiliğinin en önemli belirleyicilerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır.

Ulaşım, bilgi iletişim teknolojileri ve ekolojik sürdürülebilirlikle ilgili çevresel altyapılar, bir destinasyonda turizm sektörünün gelişimine etki eden temel bileşenlerdendir. Güçlü bir altyapı, ilgili destinasyonun turistler açısından erişilebilirliğini artırmakta, destinasyonda konforlu bir turizm deneyimi sağlamakta ve destinasyonun turizm endüstrisindeki güvenilirliğini de artırmaktadır. Bu nedenle altyapı yatırımlarının bir destinasyondaki turizm gelişimine ve rekabetçiliğine doğrudan katkı sunduğu ifade edilebilir.

Finansal sistemlerin gelişmişliği ve pazarın rekabetçi bir yapıda olması, turizm yatırımlarının artmasında destekleyici rol üstlenmektedir. Turizm sektöründe yatırım ortamının uygun olması, çeşitli ölçeklerde yeni turizm tesislerinin faaliyete geçmesini, inovatif turistik ürünlerin geliştirilmesini ve destinasyonda sunulan hizmetin kalite standardının da yükselmesini sağlamaktadır. Bu nedenle pazarın gelişmişliğinin STGE üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu ifade edilebilir.

Kültürel ve yaratıcı çıktılara sahip destinasyonlar, turizmde en çekici destinasyonlar arasında yer almaktadır. Günümüzde ön plana çıkan yaratıcı gastronomi unsurları, sanat, tasarım, festivaller, kültürel miras ve yaratıcı etkinlikler; destinasyonların kimliğini güçlendirmekte ve turistik çekicilik oluşturarak turistler için ilgili destinasyona yönelik çekici bir deneyim sunmaktadır. Bu değişkenin katsayılar bakımından modelde en güçlü etkiye sahip olması, yaratıcı sektörlerin bir destinasyondaki turizm gelişmişliğinin odağında yer aldığını göstermektedir. Destinasyonlar yaratıcı unsurlarla donatıldıkları takdirde, çekicilik oluşturarak turizm endüstrisinde rekabetçi kalabilmektedir.

5. TARTIŞMA

Çalışmadan elde edilen bulgular, küresel ölçekte destinasyonların turizm gelişim performansının yenilik kapasitesiyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Özellikle beşerî sermaye ve araştırma, altyapı, pazar gelişmişliği ile yaratıcı çıktılar değişkenlerinin STGE üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkilere sahip olması; eğitim düzeyi, Ar-Ge kapasitesi, dijital ve fiziksel altyapı, finansmana erişim ve yaratıcı ekonomi gibi unsurların STGE ile ölçülen destinasyon gelişimiyle doğrudan bağlantılı olduğunu düşündürmektedir. Bu sonuçlar, literatürde inovasyon kapasitesi ile turizm rekabetçiliği arasındaki ilişkiye dair bulgularla büyük ölçüde uyumludur. Bu açıdan bakıldığında çalışma, AB ülkelerinde yenilikçi altyapıya sahip ekonomilerin daha rekabetçi turizm destinasyonlarına sahip olduğunu gösteren Kubičková ve Benešová'nın (2020) bulguları ile şehir ölçeğinde beşerî sermaye, dijital altyapı, Ar-Ge ve patentlerin turizm rekabetçiliğini artırdığını ortaya koyan Zhang'ın (2025) çalışmasıyla önemli ölçüde benzerlik göstermektedir. Akdeniz destinasyonlarında rekabetçiliği artıran unsurlar arasında BİT hazırlığı, yatırım dostu iş ortamı ve nitelikli işgücü piyasasını öne

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

çıkaran Güllü ve Yılmaz'ın (2020) çalışmaları hem altyapı hem de pazar gelişmişliği ve beşerî sermaye boyutlarının önemine işaret ederek bu çalışmanın sonuçlarıyla benzeşmektedir. Ayrıca Arici vd. (2025), inovasyonun kolaylaştırıcıları içinde Ar-Ge, ticaret, çeşitlenme ve pazar ölçeğini baskın belirleyiciler, yaratıcı mal ve hizmetleri ise rekabetçiliği destekleyen tamamlayıcı faktörler olarak elde etmiştir. Bu sonuçlar, bu çalışmadaki pazar gelişmişliği ve yaratıcı çıktılar temel bileşenlerinin STGE üzerinde pozitif ve anlamlı etkisini desteklemektedir.

Mikro ölçekteki çalışmalar da bu çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Teixeira vd. (2025), turizm işletmelerinde entelektüel sermaye ve pazar stratejileri gibi yenilikçi kapasite göstergelerinin destinasyon rekabetçiliği üzerinde pozitif etkisi olduğunu ortaya koymakta; bu bulgular beşeri sermaye ve pazar gelişmişliği değişkenlerinin anlamlı olmasıyla benzerlik göstermektedir. Li ve Wang'ın (2025) kırsal turizmde sosyal sermaye sayesinde mikro-inovasyon stratejileriyle sürdürülebilir rekabet avantajı elde edilebileceğini gösteren bulguları, bu çalışmadaki yaratıcı çıktılar değişkeninin tamamlayıcı rolüyle uyumlu gözükmektedir.

Çalışmanın sonuçları ile literatür arasında bazı farklılıklar da dikkat çekmektedir. Hajihassaniasl ve Akçacı (2022), en yüksek turizm gelirine sahip ilk 10 ülkede turizm gelirlerini açıklamada inovasyon endeksinin anlamlı bir rol oynamadığını tespit etmiştir. Bu sonuç, bu çalışmadaki inovasyon kapasitesinin STGE üzerinde anlamlı ve pozitif etkiler göstermesiyle ayrışmaktadır. Ayrıca, Hajihassaniasl ve Akçacı'nın (2022) modeli yalnızca en yüksek gelir grubundaki 10 ülkeyi kapsarken, bu çalışma farklı gelir gruplarından 114 ülkeyi içeren daha heterojen bir örneklem kullanmaktadır. Bu durum, KİE'nin bileşenlerinin STGE üzerindeki etkisini görünür kılmak açısından önemli görülmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, küresel ölçekte destinasyonların turizm gelişim performansını açıklamada inovasyon yönlülüklerinin rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, KİE'nin temel bileşenleri ile STGE arasındaki ilişki yatay kesit veri analiziyle incelenmiştir. Çalışmada, destinasyon rekabetçiliğinin doğal ve kültürel çekiciliklerin yanı sıra inovasyon odaklı kurumsal ve beşeri kapasiteye, destinasyonların altyapısına, pazarın gelişmişliğine, yaratıcı çıktılara dayandığı ortaya konmaktadır. Bu bağlamda, KİE'nin inovasyon çerçevesi ile STGE'nin destinasyonun turizm gelişimini ölçmesi ve bu göstergelerinin birlikte ele alınması, turizm politikalarının inovasyon ekosistemine dönük olarak güncellenmesi yönünde katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Çalışmada, 2024 yılına ait veriler kullanılarak 114 ülkeyi kapsayan bir yatay kesit veri analizi gerçekleştirilmiştir. Bağımlı değişken olarak STGE, bağımsız değişkenler olarak ise KİE'nin yedi temel bileşeni modele dahil edilmiştir. Analizlerde, değişkenler arasındaki temel ilişkiler incelenmiş, çoklu doğrusal bağlantı ve temel model varsayımlarını sınamaya yönelik kontroller yapılmış ve sonuçlar tartışılmıştır. Böylece, inovasyon temelli göstergelerin destinasyondaki turizm gelişimini etkilemesi, makro düzeyde karşılaştırmalı bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Elde edilen bulgular, modelin yüksek bir açıklayıcılığa sahip olduğunu ve dört değişkenin turizm gelişmişliğini anlamlı biçimde artırdığını göstermiştir. Beşerî sermayenin

güçlendirilmesi, altyapı kapasitesinin artırılması, pazarın geliştirilmesi ve yaratıcı çıktılara yapılan yatırımlar, destinasyonların rekabetçiliğini ve çekiciliğini önemli ölçüde yükseltmektedir. Eğitim düzeyi yüksek, Ar-Ge yatırımlarını sürdürülebilir biçimde artıran, dijital ve fiziksel altyapısını güçlendiren ve kredi ve yatırım olanaklarını geliştiren destinasyonların ürün çeşitlendirme, hizmet kalitesi, akıllı turizm uygulamaları ve sürdürülebilirlik odaklı iş yapış şekillerinde dönüşüm kapasitesinin de yükseldiğini söylemek mümkündür. Yaratıcı çıktılar temel bileşeninin ise, özellikle destinasyon markalaşması, kültürel aktiviteler ve deneyime dayalı turizm türleri açısından tamamlayıcı bir rol oynadığı ifade edilebilir. Buna karşılık, kurumsal ve bilgi ve teknoloji odaklı göstergelerin etkisi anlamlı gözükmemekte; bu durum da inovasyon yönlülüğü ile turizm ilişkisinin ülkelerin gelişmişlik düzeyine duyarlı bir yapıda olduğunu düşündürmektedir.

Gelecek çalışmalar açısından, bu çalışmanın bulguları hem teorik hem de metodolojik açıdan genişletilebilir. Öncelikle, panel veri setleri kullanılarak zaman boyutunu içeren analizlerin yapılması, inovasyon yatırımlarının turizm gelişimi üzerindeki uzun dönemli etkilerini daha net gösterebilecektir. AB, OECD gibi bölgesel entegrasyonlardaki turizm destinasyonları veya turizme bağımlılık düzeyine göre farklı ülkelerin analizinin yapılması ile farklı sonuçlara ulaşılması mümkündür. Ayrıca STGE üzerindeki etkileri incelemek amacıyla KİE'nin yanı sıra yeşil büyüme, dijital ticaret, siber güvenlik veya sürdürülebilirlik endeksleri gibi endekslerin eklenmesi, destinasyon rekabetçiliğini sürdürülebilirlik ve dijitalleşme bakış açısıyla değerlendiren daha kapsamlı modellerin geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Politika yapıcılar açısından ise, regresyon analizi sonucu istatistiksel olarak anlamlı çıkan bileşenlere gereken önemin verilmesi önerilmektedir. Eğitim ve Ar-Ge yatırımlarına öncelik verilmesi, dijital ve ulaşım altyapısının güçlendirilmesi, turizm sektöründe yenilikçi ve yaratıcı girişimlerin desteklenmesi, yaratıcı sektörlerle ve uygulamalarla turizm politikalarının entegrasyonu önemli görülmektedir. Bir destinasyondaki turizm sektörünün kalkınmasının doğal kaynaklar ve fiziksel cazibe unsurlarıyla birlikte nitelikli insan kaynağı ve yaratıcılığa dayalı yenilikçi gelişmelere de bağlı olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Arici, H. E., Köseoglu, M. A., & Altinay, L. (2025). Predicting tourism competitiveness with innovation: A machine learning approach. *Current Issues in Tourism*, 1-19. https://doi.org/10.1080/13683500.2025.2550657

Coşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı* (8. Baskı). Sakarya Yayıncılık.

Dünya Ekonomik Forumu [World Economic Forum - WEF] (2024). *Travel & Tourism Development Index 2024*. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Travel_and_Tourism_Development_Index_2024.pdf

Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü [World Intellectual Property Organization – WIPO] (2024). *Global Innovation Index 2025: Innovation at a Crossroads*. Geneva: WIPO. https://doi.org/10.34667/tind.58864

Ertan, Y., & Yücel, E. (2025). Turizm sektöründeki yenilikçi faaliyetlerin finansal performans üzerindeki etkisi: BİST uygulaması. *Aurum Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(1), 67–95.

Görgülü, S., & Gökçen, G. (2025). Olağan dışı finansal koşullarda yönetim muhasebesi uygulamalarının temel rekabet stratejilerine etkileri. *Muhasebe ve Denetime Bakış, 25*(76), 387-408. https://doi.org/10.55322/mdbakis.1708031

Güllü, K., & Yılmaz, M. (2020). Determination of destination competitiveness of the selected Mediterranean destinations by entropy based EDAS method. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48), 486–509.

Hajihassaniasl, S., & Akçacı, T. (2022). İnovasyonun turizm sektörü üzerindeki etkisi: Panel veri analizi. *Journal of Yaşar University, 17*(67), 735–753.

İslamoğlu, A. H., & Alnıaçık, Ü. (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (4. Baskı). Beta Yayıncılık.

Kozak, M. (2014). *Bilimsel araştırma: Tasarım, yazım ve yayım teknikleri* (2. Baskı). Detay Yayıncılık.

Kubičková, V., & Benešová, D. (2020). Impact of innovative background of the economy on performance and competitiveness in the tourism industry. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure, 9*(2), 1–13.

Kuşat, N. (2011). Küreselleşen dünyada turizm sektörü: Bilgi iletişim teknolojileri ve rekabet gücü. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 3*(5), 114–138.

Li, Y., & Wang, X. (2025). Social capital, resource bricolage, and micro-innovation strategies for rural tourism small enterprises: A longitudinal case study. *Tourism Management Perspectives, 58*, 101395. https://doi.org/10.1016/j.tmp.2025.101395

Öztürk, Ö. F., Şaşmaz, M. Ü., Bayar, Y., & Odabaş, H. (2019). Türkiye'de başlıca ekonomik değişkenlerin vergi gelirleri üzerindeki etkisi: çoklu doğrusal regresyon analizi. *Sayıştay Dergisi*, (115), 37-53.

Sekaran, U., & Bougie, R. (2016). *Research methods for business: A skill building approach* (7. Baskı). John Wiley & Sons.

Teixeira, S. J., Ferreira, J. M., & Almeida, A. (2025). Innovation as a driver of business tourism competitiveness. *Tourism Review, 80*(3), 767–789. https://doi.org/10.1108/TR-06-2023-0427

Topsakal, Y., Çelik, P., & Yüzbaşıoğlu, N. (2018). Küçük ve orta boy turizm işletmelerinde (KOBTİ) inovasyon: Kaleiçi, Antalya örneği. *Turkish Studies, 13*(3), 737–752. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.12874

Yücel, D., & Halis, M. (2020). Turizm sektöründe açık inovasyonun önemi ve sağlayacağı faydalar. *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20*(4), 833–852. https://doi.org/10.11616/basbed.v20i58861.838904

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Zhang, J. (2025). Patterns of innovation-driven tourism competitiveness: Insights from 270 Chinese cities. *Tourism Management, 107*, 105063. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2024.105063

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

MİSTİK DENEYİM VE KÜLTÜREL ALGI: MEVLÂNA MÜZESİ DENEYİMİNE YÖNELİK ZİYARETÇİ YORUMLARININ ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Merve ONUR
Kayseri Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi
Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü
merveonur@kayseri.edu.tr – https://orcid.org/0000-0001-7985-1243

ÖZET

Bu nitel araştırma, Mevlâna Müzesi'ne yönelik TripAdvisor platformundaki ziyaretçi yorumlarının (2025–2023 yılları arasında 66 İngilizce dilinde yapılmış kullanıcı üst yorumu) içerik analizini sistematik olarak incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma, ziyaretçilerin olumlu ve olumsuz deneyim unsurlarını ortaya koymayı hedeflemektedir. MAXQDA yazılımı kullanılarak yapılan analizde, yorumların büyük çoğunluğunun olumlu ifadelerden oluştuğu (%88.37) tespit edilmiştir. Olumlu ifadelere yönelik dört temadan kültürel-tarihî içerik (%35.66) en yüksek kodlanma frekansına sahipken, bunu manevi deneyim (%20.93), mekânsal ve operasyonel yönetim (%19.38) ve son olarak mimari ve fiziksel mekân (%12,40) takip etmiştir. Olumsuz ifadeler, toplam kodlamanın %11.64'ünü oluşturmuş ve dört tema altında toplanmıştır. Bunlar sırası ile aşırı turizm (4,65), uygulama eleştirileri (3,88), temizlik-hijyen sorunları (%2,33) ve aşırı ticarileşme ve kültürel tüketim (0,78) olarak tespit edilmiştir. Kelime bulutu analizi, ziyaretçi söyleminin "mevlâna, türbe, derviş, rumi" gibi tasavvufi kimlik kavramları ve "manevi, atmosfer, etkileyici" gibi duygusal yoğunluk ifadeleri ilgili kültürel tarihi içerik ve manevi deneyim temaları kapsamında şekillendiğini de doğrulamıştır. Sonuçlar, Mevlâna Müzesi'nin uluslararası ziyaretçiler için güçlü bir kültürel miras ve mistik cazibe merkezi konumunda olduğunu; ancak yönetimsel ve çevresel faktörlerde iyileştirme gerektiren alanlar bulunduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Müze, Ziyaretçi Deneyimi, TripAdvisor, Mevlâna, Konya.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

MYSTICAL EXPERIENCE AND CULTURAL PERCEPTİON: ANALYSIS OF VISITOR COMMENTS ON THE MEVLÂNA MUSEUM EXPERIENCE

ABSTRACT

This qualitative research aimed to systematically examine the content analysis of visitor reviews (66 English reviews submitted between 2025 and 2023) regarding the Mevlâna Museum on the TripAdvisor platform. The research aims to reveal the elements of positive and negative visitors' experiences. The analysis, conducted using MAXQDA software, revealed that the majority of the reviews consisted of positive expressions (88.37%). Of the four themes for positive expressions, cultural-historical content (35.66%) had the highest coding frequency, followed by spiritual experience (20.93%), spatial and operational management (19.38%), and finally architecture and physical space (12.40%). Negative expressions constituted 11.64% of the total coding and were grouped under four themes: overtourism (4.65%), criticism of implementation (3.88%), cleanliness and hygiene issues (2.33%), and excessive commercialization and cultural consumption (0.78). The word cloud analysis also confirmed that visitor discourse is shaped by Sufi identity concepts such as "mevlâna, shrine, dervish, rumi" and emotional intensity expressions such as "spiritual, atmospheric, impressive" within the context of relevant cultural historical content and spiritual experience themes. The results indicate that the Mevlâna Museum is a strong cultural heritage and mystical attraction for international visitors, but there are areas requiring improvement in administrative and environmental factors.

Keywords: Museum, Visitor Experience, TripAdvisor, Mevlâna, Konya.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Kültürel miras alanları ve müzeler, yalnızca bilgi aktarımının sağlandığı mekânlar olmaktan çıkıp, ziyaretçilerin duygusal, kültürel ve deneyimsel etkileşimlerde bulunduğu çok boyutlu turistik çekim merkezleri hâline gelmiştir. Dijitalleşmenin etkisiyle ziyaretçi deneyimlerinin çevrim içi platformlara taşınması, müze yönetimi ve turizm araştırmaları açısından önemli bir veri kaynağı oluşturmuştur (Sop, Ongun & Abalı, 2020). TripAdvisor gibi kullanıcı temelli dijital mecralar, ziyaretçilerin algı, beklenti ve memnuniyet düzeylerinin anlaşılmasında günümüzde en sık başvurulan değerlendirme araçlarından biri hâline gelmiştir (Köroğlu ve ark., 2017; Şahin & Şad, 2018). Nitekim bu platformlar üzerinden yapılan yorum analizleri, destinasyonların ve müzelerin turistik imajının şekillenmesine yönelik güçlü göstergeler sunmakta (Korkmaz, 2021) ve aynı zamanda kültür turizmi rotalarının oluşturulmasına katkı sağlamaktadır (Vural, 2024).

Mevlâna Müzesi, hem Türkiye'nin en çok ziyaret edilen müzelerinden biri hem de uluslararası kültür ve inanç turizmi açısından güçlü bir cazibe noktasıdır. Mekânın tasavvufi kimliği, mimari dokusu ve tarihsel derinliği, ziyareti yalnızca kültürel değil aynı zamanda mistik bir deneyime dönüştürmektedir (Aslan, 2014; Akgül, 2025). Bu nedenle Mevlâna Müzesi'nde ziyaretçi deneyiminin kapsamlı biçimde değerlendirilmesi hem müze yönetimi hem de bölgesel turizm planlaması açısından önem taşımaktadır. Özellikle kullanıcı deneyimini anlamaya yönelik nitel içerik analizleri, ziyaretçilerin mekânı nasıl algıladığını, hangi hizmet kalitesi unsurlarını olumlu ya da olumsuz bulduklarını çok boyutlu olarak ortaya koymaktadır (Alrawadıeh, 2021; Güneş ve ark., 2019).

Son yıllarda yapılan çalışmalar, Türkiye'deki müzelerin ziyaretçi odaklı web tasarımı, hizmet kalitesi algısı, kültürel tüketim pratikleri ve turistik deneyim unsurları bakımından çeşitli açılardan değerlendirildiğini göstermektedir (Özarslan, 2019; Öncel, 2022). Bununla birlikte, Mevlâna Müzesi özelinde uluslararası ziyaretçilerin dijital yorumlarına odaklanan güncel çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Oysaki ziyaretçi söylemine dayalı içerik analizleri, kültürel miras alanlarının yönetimsel, mekânsal ve operasyonel geliştirme alanlarının belirlenmesinde önemli çıktılar sağlamaktadır (Korkmaz, 2021).

Bu bağlamda, bu çalışma Mevlâna Müzesi'ne ilişkin TripAdvisor platformunda 2023–2025 yılları arasında yapılan 66 İngilizce yorumun nitel içerik analizi ile değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Böylece araştırma, Mevlâna Müzesi'nin uluslararası ziyaretçi nezdindeki konumunu anlamaya ve yönetim bağlamında geliştirilmesi gereken unsurları belirlemeye yönelik kapsamlı bir bakış sunmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, Konya'da bulunan Mevlâna Müzesi hakkında TripAdvisor platformunda paylaşılan yabancı ziyaretçi yorumlarının içerik yapısını ortaya koymak amacıyla nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Araştırma kapsamında Konya Mevlâna Müzesi seçilmesi, TripAdvisor'daki Konya şehrinde tarihi yerler ve tarihi müzeler kategorisinde ilk %10'luk

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

dilimde bulunarak Travellers' Choice ödülü almasından kaynaklıdır. Bir diğer sebep ise Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın verilerine göre 2024 yılında Türkiye'nin en çok ziyaret edilen müze ve ören yerleri sıralamasında 2 milyon 634 bin 355 ziyaretçi ile Konya Mevlana Müzesi birinci olmasından kaynaklıdır (Anonim, 2024).

Çalışma, çevrim içi kullanıcı deneyimlerine dayalı olarak turist algılarını, beklentilerini ve memnuniyetsizlik unsurlarını sistematik bir şekilde analiz etmeyi hedeflemektedir. Çalışmada betimsel nitel araştırma deseni kullanılmış ve veriler yazılı metinlerin sistematik olarak incelendiği içerik analizi tekniğiyle değerlendirilmiştir. Yöntemsel çerçeve, yorumların temalar, alt temalar ve kodlar aracılığıyla sınıflandırılmasına ve örüntülerin ortaya çıkarılmasına dayanmaktadır.

TripAdvisor'da Mevlâna Müzesine yapılmış toplam 2.634 adet yorum bulunmaktadır. Ancak, araştırmada yabancı turistlerin Konya Mevlâna Müzesine yönelik algılarını ölçmek amacıyla, Konya Mevlâna Müzesine yapılan 2023-2025 yılları arasında yapılmış ve araştırmacı tarafından çalışmaya fayda sağlayacak nitelikli 66 adet İngilizce dilinde yapılmış üst kullanıcı yorumlarından oluşturulmuştur. Araştırmanın İngilizce dili ile sınırlandırılması TripAdvisor'da yer alan yabancı ziyaretçi yorumlarının en yaygın dili olması ve küresel ziyaretçi kitlesini temsil etme kapasitesi en yüksek olan dil seçeneği olmasından kaynaklıdır.

Araştırmada zaman kısıtına gidilmesindeki sebep ise güncel yorumların değerlendirmeye alınmasından kaynaklanmaktadır. Bu sınırlama, çalışmanın kapsamını daraltmakla birlikte daha güncel ve günümüz turist beklentilerini yansıtan deneyimlerini aktaran veri elde etmek amacıyla yapılmıştır. Veriler 01 Aralık 2025 tarihinde Türkçeye çevrilerek Word belgesine aktarılmıştır. Verilerin analizinde MAXQDA (2020-20.4.0) yazılımı kullanılmıştır. Veri analizinde görsel araçlardan, Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli, Tek Vaka Modeli ve Kelime Bulutu Analizi kullanılmıştır. Kodlama süreci iki araştırmacı tarafından bağımsız yapılmış, görüş birliği sağlandıktan sonra yorumlar sınıflandırılmıştır. Bu araştırmada yalnızca halka açık çevrim içi veriler kullanılmıştır. Kullanıcı isimleri, restoran isimleri veya kişisel bilgiler gizlenerek, yorumlar/ şikâyetler "K1, K2, …, K66" şeklinde anonimleştirilmiş biçimde alıntılanmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmada TripAdvisor platformunda Konya/ Mevlâna Müzesi kategorisinde yer alan toplam 66 adet İngilizce dilinde yapılmış üst kullanıcı yorumu içerik analizine tabi tutulmuştur. Kodlama süreci sonucunda yorumlar olumlu ve olumsuz olmak üzere iki kategori altında toplanmış; bu kategoriler toplam 129 adet kodlama içermiştir. Bir yorum birden fazla kategoriye atanabildiği için toplam frekans yorum sayısından yüksek sayı vermiştir. Aşağıda elde edilen bulgular ana kategori, tema ve alt temalar çerçevesinde detaylandırılmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 1. Turistlerin Mevlâna Müzesi Deneyimine İlişkin Yorum Bulguları

Kategori	Tema	Alt Tema	N*	%
Olumlu İfade (114, %88, 37)	Manevi Deneyim	-Spiritüel Atmosfer	27	20.93
	Mimari ve Fiziksel Mekân	-Yapısal Güzellik -Bahçe & Avlu Düzeni - Fotoğraf Alanları	16	12.40
	Kültürel – Tarihî İçerik	- Kültürel Objeler - Öğretici Tarihi İçerik	46	35.66
	Mekânsal ve Operasyonel Yönetim	- Giriş Politikaları ve İşleyişi - Ziyaretçi Güvenliği ve Alan Yönetimi - Aile Odaklı Ziyaretçi Deneyimi	25	19.38
Olumsuz İfade (15, %11,64)	Aşırı Turizm	-Ziyaret Yoğunluğu	6	4,65
	Uygulama Eleştirileri	-Ziyaretçi Konforu -Ziyaretçi Erişim Politikaları	5	3,88
	Temizlik-Hijyen Sorunları	-Lavabo Hijyeni - Genel Temzilik	3	2,33
	Aşırı Ticarileşme ve Kültürel Tüketim	Abartılı Reklam ve Tanıtım	1	0,78
TOPLAM			129	100

*Bir yorum birden fazla kategoriye atanabildiği için toplam frekans yorum sayısından yüksek sayı vermiştir.

Çizelge 1, TripAdvisor'da yer alan 66 yabancı ziyaretçi yorumunun içerik analizi sonucunda ortaya çıkan tematik dağılımı göstermektedir. Olumlu ifadeler toplam kodlamanın yaklaşık %88.37'sini, olumsuz ifadeler ise %11.64'ünü oluşturmaktadır. Böylece, olumlu ifadelerin baskınlığı Mevlâna Müzesi'nin güçlü algısını gösterirken; olumsuz ifadeler, ziyaretçilerin daha ideal bir deneyim beklentisini yansıtmakta olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

MAXQDA yazılımı kullanılarak gerçekleştirilen nitel veri analizi sonucunda ortaya çıkan **"**Olumsuz İfadeler" temalı hiyerarşik model**,** ziyaretçilerin Mevlâna Müzesi deneyimine ilişkin eleştirel algılarının dört ana kategori altında yoğunlaştığını göstermektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Görsel 1. Mevlâna Müzesi Deneyimine İlişkin Olumsuz İfadelerin Tematik Dağılımı

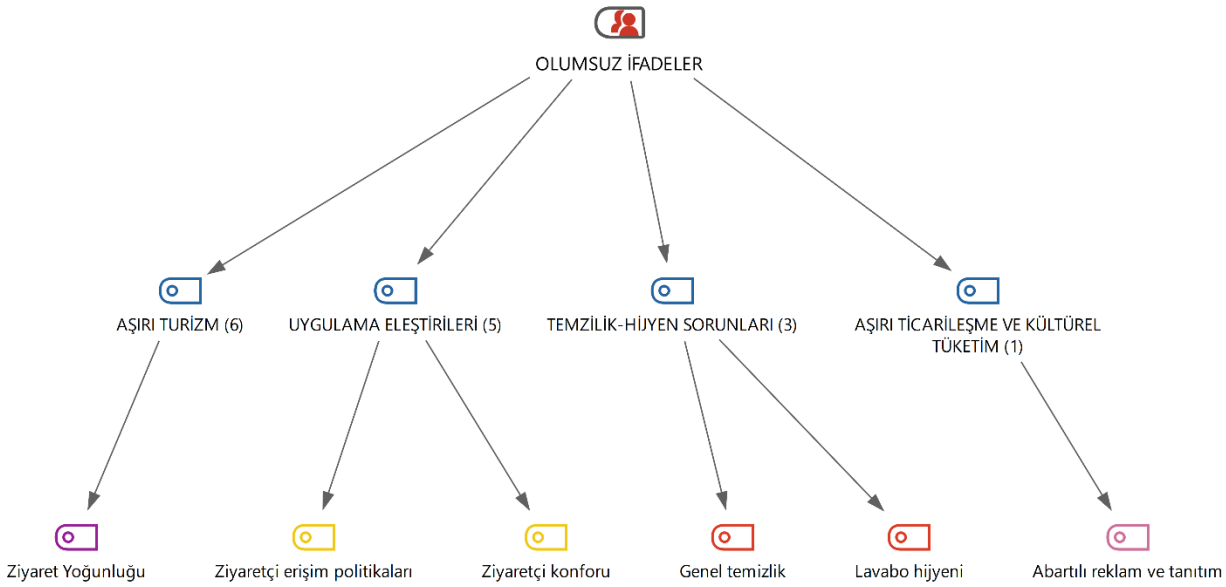

***** Bir yorum birden fazla kategori ve temada kodlanabildiğinden toplam frekans yorum sayısından fazladır.

İlk ana tema olan aşırı turizm, ziyaret yoğunluğunun ziyaretçi deneyimini olumsuz etkilediğini göstermektedir. Ziyaretçiler, özellikle yoğun saatlerde kalabalığın spiritüel atmosferi azaltarak mekânın manevi niteliğini zayıflattığını ifade etmektedir (K8, K11, K13, K36, K53, K62). Ayrıca, fiziksel hareket alanının daralması ve bekleme sürelerinin artması, ziyaretçi konforunu düşüren önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmıştır.

İkinci ana tema olan uygulama eleştirileri, müze yönetimine ve ziyaretçi akışına ilişkin politikaların yetersizliğine işaret etmektedir (K2, K30, K38, K41, K61). Ziyaretçi erişim politikalarının net olmaması, yönlendirme eksikliği ve bilgilendirme süreçlerindeki yetersizlikler, ziyaretçilerin mekânı verimli ve anlamlı şekilde deneyimlemelerini zorlaştırmaktadır. Bu temanın, yönetimsel iyileştirme gereksinimlerini doğrudan görünür kıldığı söylenebilir.

Üçüncü ana tema olan temizlik ve hijyen sorunları, mekânın fiziki koşullarına yönelik şikâyetleri kapsamaktadır. Kalabalık sebebiyle sürdürülemeyen temizlik standartları, özellikle genel temizlik ve lavabo hijyeni konularında belirginleşmiştir (K9, K12, K64). Manevi değeri yüksek bir mekânda hijyen algısı, ziyaretçilerin kültürel deneyimlerini etkileme potansiyeline sahip olduğundan, bu bulgular müzenin bütünsel atmosferini doğrudan ilgilendiren önemli bir bulgu olduğu düşülmektedir.

Son ana tema olan aşırı ticarileşme ve kültürel tüketim, müzenin ticari faaliyetler tarafından gölgelenmesine yönelik eleştirileri içermektedir. Ziyaretçi, müze çevresindeki satış alanlarında Mevlana adının aşırı ve bağlamdan kopuk şekilde ticarileştirilmesini eleştirmektedir. "*Her*

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

şeyin üzerine Mevlana adını yazmaları, Kebap ve karides gibi ürünlerin dahi Mevlana etiketiyle sunulması" ifadesi (K11), kültürel bir değerin ticari amaçlarla aşırı kullanımına yönelik rahatsızlığı yansıtmaktadır. Aynı zamanda ziyaretçi açısından otantikliğin zayıflaması, kültürel sembollerin tüketim nesnesine dönüşmesi müzenin kimliğiyle uyumsuz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel olarak model incelendiğinde, olumsuz yorumların büyük ölçüde yoğunluk kaynaklı deneyim bozulması**,** yönetimsel uygulamalardaki eksiklikler ve mekânın manevi kimliği ile ticarileşme arasındaki uyumsuzluk etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu sonuçlar, Mevlana Müzesi'nin uluslararası ziyaretçiler tarafından önemli bir kültürel ve mistik çekim merkezi olarak görüldüğünü; ancak yönetimsel, fiziksel ve çevresel faktörlerin ziyaret deneyimini zaman zaman olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, model müze yönetimi açısından iyileştirme gerektiren alanları belirginleştirmekte ve kültürel miras alanlarında sürdürülebilir ziyaretçi yönetiminin önemine işaret etmektedir.

Görsel 2. Mevlâna Müzesi Deneyimine İlişkin Olumsuz İfadelerin Tek Vaka Modeli

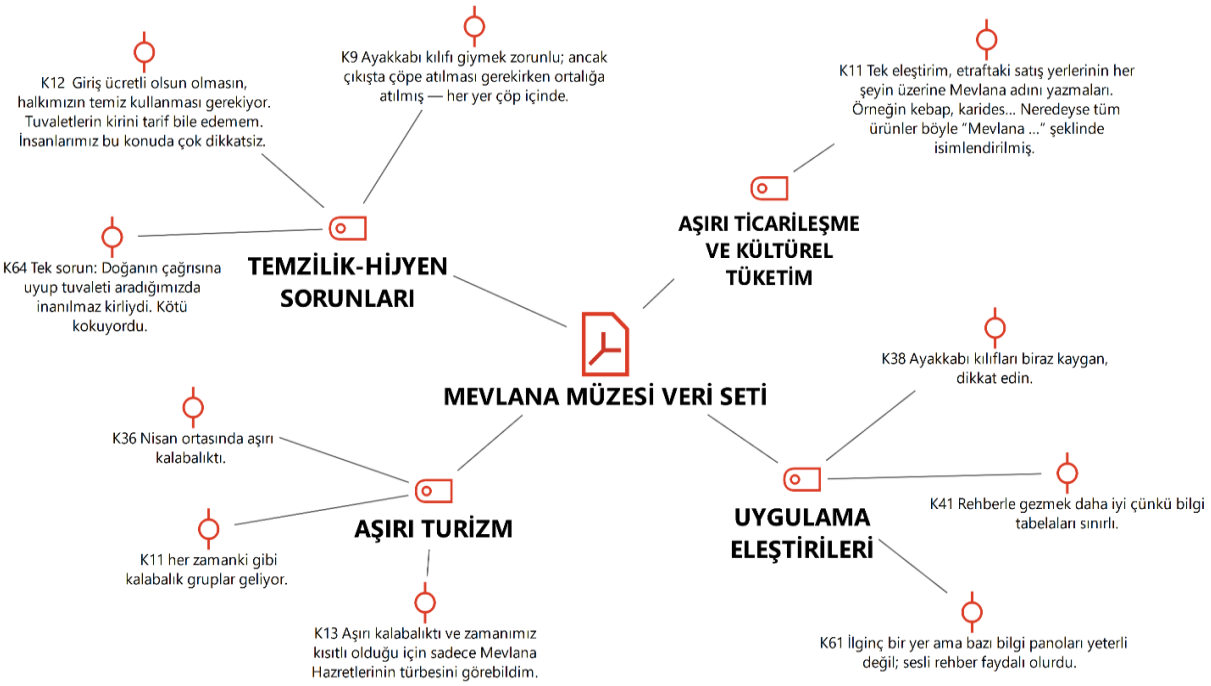

Maxqda yazılımı ile elde edilen hiyerarşik kod–alt kod modeli, ziyaretçilerin Mevlâna Müzesi'ne ilişkin olumlu değerlendirmelerinin dört temel tema altında yoğunlaştığını göstermektedir. Model, ziyaretçilerin müzeyi hem kültürel hem manevi hem de mekânsal nitelikleri açısından güçlü bir deneyim alanı olarak değerlendirdiklerini ortaya koymaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Görsel 3. Mevlâna Müzesi Deneyimine İlişkin Olumlu İfadelerin Tematik Dağılımı

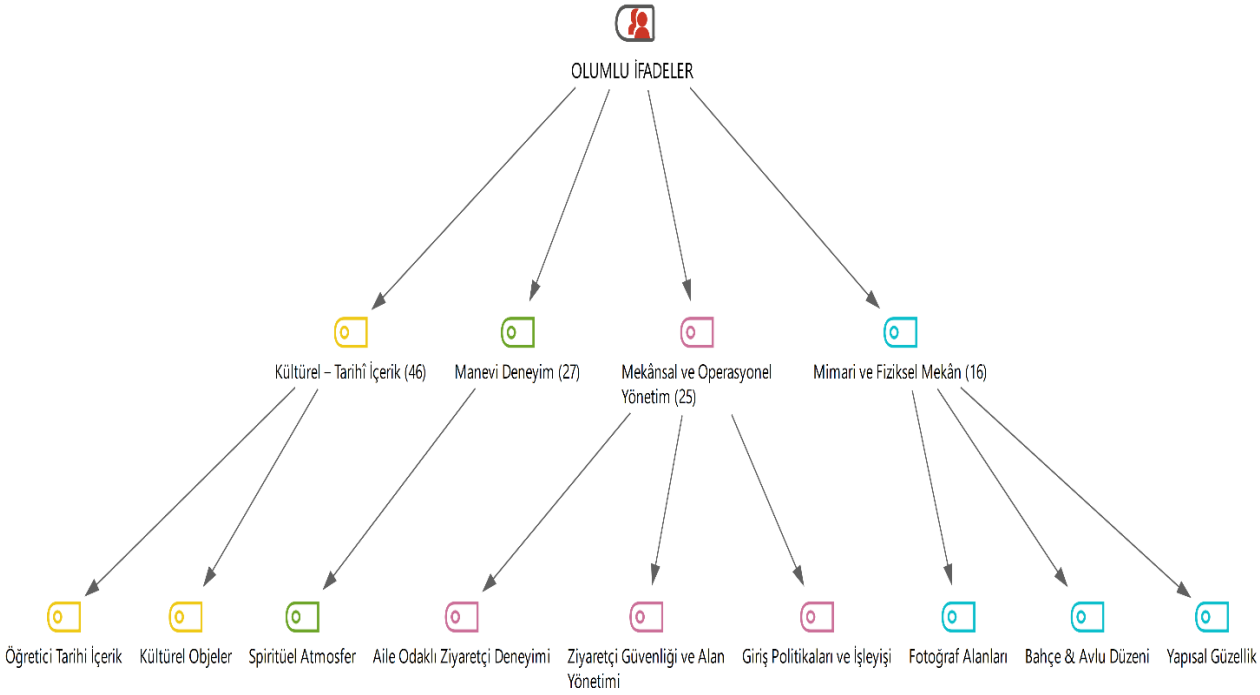

***** Bir yorum birden fazla kategori ve temada kodlanabildiğinden toplam frekans yorum sayısından fazladır.

Modelde ilk sırada yer alan kültürel tarihî içerik teması, Mevlâna Müzesi'nin ziyaretçiler tarafından öncelikle bir kültürel miras alanı olarak algılandığını göstermektedir. Bu temada öne çıkan alt kodlar, ziyaretçilerin müzedeki öğretici tarihî içerik ve kültürel objeleri son derece değerli bulduklarını ortaya koymaktadır (K2, K27, K35, K66). Müzenin sahip olduğu tarihsel derinlik ve sergilenen kültürel varlıklar, ziyaretçiler açısından hem bilgi edindirici hem de kültürel farkındalığı artırıcı bir deneyim sunduğu görülmektedir. Bu durum, Mevlâna Müzesi'nin küresel ölçekte tanınan bir kültürel aktarıcı işlevi taşıdığını göstermektedir.

İkinci ana tema olan manevî deneyim**,** ziyaretçilerin mekânı yalnızca bir müze olarak değil aynı zamanda spiritüel atmosferi güçlü bir ziyaret alanı olarak algıladıklarını göstermektedir. Bu tema altında yer alan spiritüel atmosfer ve aile odaklı ziyaretçi deneyimi, mekânın sakinleştirici, ilham verici ve manevi olarak besleyici bir nitelik taşıdığını vurgulamaktadır (K1, K8, K23, K44, K59). Özellikle farklı kültürlerden gelen ziyaretçilerin Mevlana'nın düşünsel mirasından etkilenmesi, mekânın evrensel bir manevi çekim merkezi olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Üçüncü ana tema olan mekânsal ve operasyonel yönetim, ziyaretçilerin müzenin organizasyonel işleyişine yönelik memnuniyetlerini yansıtmaktadır. Alt kodlardan giriş

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

politikaları ve işleyişi, ziyaretçiler tarafından düzenli, anlaşılır ve etkili bulunmuştur. Ayrıca ziyaretçi güvenliği ve alan yönetimi, mekânın fiziksel ve operasyonel olarak özenli biçimde düzenlendiğini ortaya koymaktadır (K5, K11, K33, K52). Bu temaya ilişkin olumlu ifadeler, müzenin yüksek ziyaretçi kapasitesine rağmen işlevsel bir yönetim sistemi sunduğunu göstermektedir.

Son tema olan mimari ve fiziksel mekân, müzenin estetik ve mekânsal düzenine ilişkin değerlendirmeleri içermektedir. Ziyaretçiler, özellikle alanın yapısal güzelliği**,** fotoğraf alanları ile bahçe ve avlu düzenini etkileyici ve estetik açıdan doyurucu bulmaktadır (K7, K13, K40, K58). Bu tema, Mevlâna Müzesi'nin sadece kültürel ve manevi bir çekim merkezi değil, aynı zamanda görsel olarak da ziyaretçileri tatmin eden bir mekân olduğunu göstermektedir.

Genel olarak hiyerarşik model, Mevlâna Müzesi'nin yabancı ziyaretçiler tarafından kültürel içerik, manevi atmosfer, mekânsal düzen ve yönetimsel işleyiş açısından güçlü bir destinasyon olarak değerlendirildiğini kanıtlamaktadır. Olumlu yorumların dağılımı, ziyaret deneyiminin çok boyutlu bir yapıda algılandığını; hem bilişsel (tarihî bilgi), hem duygusal (manevi atmosfer), hem de fiziksel (mimari mekân) bileşenlerin ziyaretçilerin memnuniyetini güçlü şekilde etkilediğini göstermektedir. Bu sonuçlar, müzenin uluslararası ziyaretçiler için hem öğretici hem de duygusal olarak doyurucu bir kültürel miras alanı olarak konumlandığını ortaya koymaktadır.

Görsel 4. Mevlâna Müzesi Deneyimine İlişkin Olumlu İfadelerin Tek Vaka Modeli

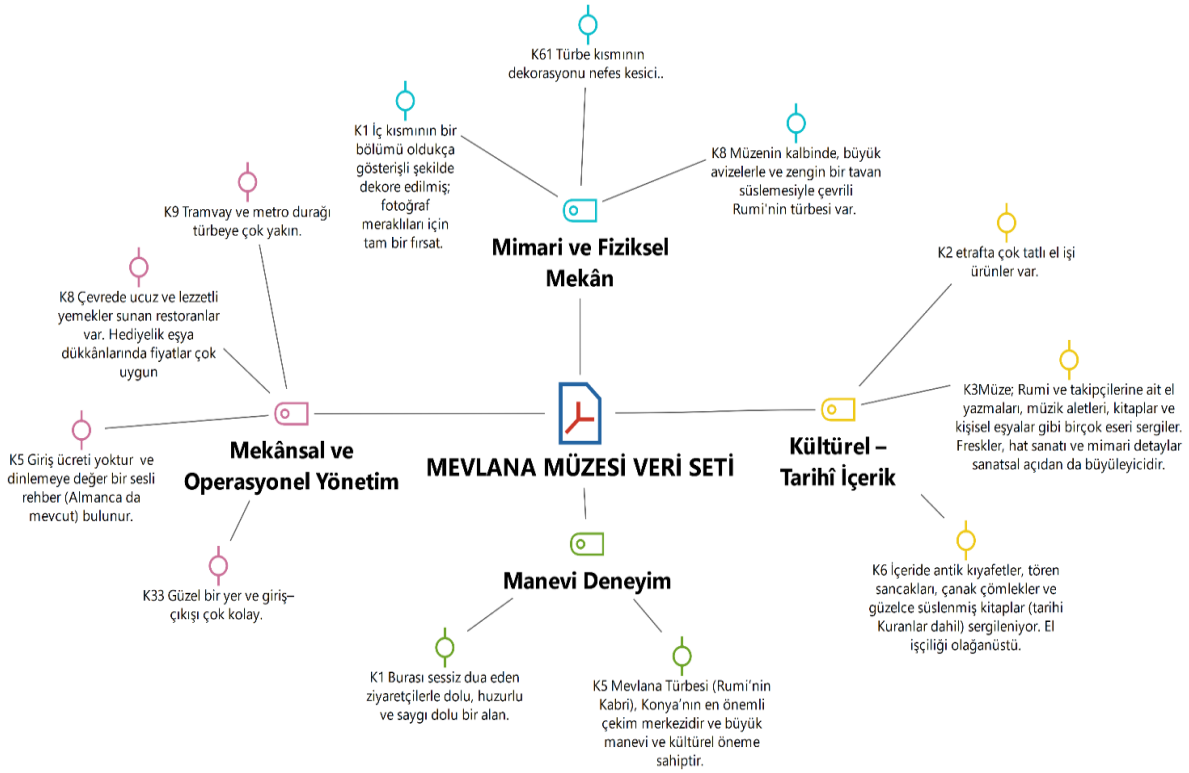

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Görsel 5. Yorumlarda En Sık Geçen Kelimelere Ait Kelime Bulutu Analizi

Kelime bulutu analizi, Mevlâna Müzesi'ne ilişkin ziyaretçi yorumlarında en sık tekrar eden kavramları görselleştirerek ziyaretçilerin algı, beklenti ve deneyimlerinin hangi unsurlar etrafında yoğunlaştığını göstermektedir. Kelime bulutu analizinde "gibi, de, da, bir, birçok, bu, her, ve, çok, ile, ise" gibi kelimeler hariç bırakılarak araştırma kapsamında önemli bulgular sağlayacak ilk 20 kelime dâhil edilmiştir. Görsel 5'te öne çıkan kelimeler değerlendirildiğinde, ziyaretçi söyleminin büyük ölçüde maneviyat, kültürel değer ve mekânsal deneyim üçlüsü etrafında şekillendiği anlaşılmaktadır.

Kelime bulutunda en baskın biçimde yer alan "Mevlâna", "türbesi", "derviş", "rumi" ve "sufi" gibi kavramlar, ziyaretçilerin müzeyi öncelikle Mevlana'nın kişiliği, düşünce dünyası ve tasavvufi mirasıyla ilişkilendirdiklerini göstermektedir. Bu ifadeler, müzenin ziyaretçiler için güçlü bir mistik ve kültürel cazibe merkezi olarak algılandığını desteklemektedir. "Manevi", "atmosfer", "etkileyici" gibi kelimeler ise ziyaretçilerin mekânda deneyimledikleri duygusal yoğunluğa işaret etmektedir; bu da müzenin yalnızca bir sergileme alanı değil, aynı zamanda ruhani bir deneyim mekânı olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan "müze", "yer", "ziyaret", "konya" gibi daha nötr kavramların sıklıkla geçmesi, mekânın şehir içi kültürel turizmin merkezi unsurlarından biri olduğunu ve ziyaretçilerin anlatımlarında konum/erişim boyutunun da yer aldığını göstermektedir. "Güzel", "büyük", "değer" gibi olumlu nitelik bildiren kelimeler, algının genel olarak pozitif yönde olduğunu desteklemektedir. Ayrıca "ücretsiz" kelimesinin sıkça kullanılması, ziyaretçilerin müzenin ücretsiz giriş politikasını önemli bir avantaj ve memnuniyet unsuru olarak gördüklerini göstermektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bunun yanında “rehber” ve “kuran” gibi kelimeler, ziyaretçilerin bilgi edinme süreçlerine ve dini/kültürel referanslara atıf yaptığını ortaya koymaktadır.

Genel olarak kelime bulutu, Mevlâna Müzesi’ne ilişkin kullanıcı yorumlarının odak noktalarının tasavvufi kimlik, manevi atmosfer, türbe ziyareti, kültürel değer ve pozitif mekân algısı olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, müzenin ziyaretçi gözünde hem kültürel miras hem de manevi deneyim alanı olarak güçlü bir konuma sahip olduğunu kanıtlamaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, Mevlâna Müzesi’ne ilişkin 2023–2025 yılları arasında TripAdvisor platformunda paylaşılan 66 İngilizce ziyaretçi yorumu nitel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bulgular, müzenin uluslararası ziyaretçiler açısından güçlü bir kültürel, tarihî ve manevi çekim merkezi olarak konumlandığını göstermektedir. Yorumların %88,37’sinin olumlu ifadelerden oluşması, Mevlâna Müzesi’nin ziyaretçiler için yüksek düzeyde bir memnuniyet oluşturtuğunu göstermektedir.

Olumlu temalar incelendiğinde, ziyaretçilerin müzeyi öncelikle kültürel-tarihî içerik yönünden zengin bulduğu ve bu temanın tüm kodlamalar içinde en yüksek frekansa sahip olduğu görülmüştür. Diğer taraftan olumsuz yorumlar, toplam kodlamanın %11,64’ünü oluşturmuş ve dört ana tema altında toplanmıştır. Bu temaların içerisinde aşırı turizm, ziyaretçi yoğunluğunun deneyimi olumsuz etkileyen en belirgin unsur olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra aşırı ticarileşme teması da mekân çevresindeki ticari faaliyetlerin müzenin manevi kimliğiyle uyumsuz bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu bulgular, Mevlâna Müzesi’nin ziyaretçi deneyiminde manevi atmosfer ile ticarileşme arasındaki dengenin önemine işaret etmektedir. Genel olarak, çevrim içi yorumlara dayalı bu araştırmada, kültürel miras yönetimi, müze stratejik planlaması ve destinasyon deneyimi alanlarına katkı sağlayan önemli çıktılar sunmaktadır.

Araştırma bulguları doğrultusunda Mevlâna Müzesi’nde ziyaretçi deneyiminin iyileştirilmesine yönelik ziyaretçi yoğunluğunun manevi atmosferi olumsuz etkilemesini önlemek amacıyla zaman aralıklı giriş, çevrim içi rezervasyon ve akış düzenleme sistemlerinin uygulanması önerilmektedir. Yabancı ziyaretçilerin sıkça dile getirdiği yönlendirme eksikliklerinin giderilebilmesi için çok dilli dijital bilgilendirme panoları, QR kodlu rehberlik uygulamaları ve içerik zenginliği artırılmış multimedya anlatımların kullanılması önem taşımaktadır. Yoğun dönemlerde belirginleşen temizlik ve hijyen sorunlarını azaltmak için ortak kullanım alanlarında temizlik döngülerinin sıklaştırılması ve modern hijyen ekipmanlarının kullanılması gerekmektedir. Ayrıca, müzenin manevi kimliği ile çevredeki ticari faaliyetler arasındaki uyumsuzluğu azaltmak adına, Mevlâna adının ticari amaçlarla aşırı kullanımını sınırlandıracak kültürel marka rehberlerinin geliştirilmesi ve Konya’yı temsil eden farklı ürünlerin de pazarlanması önerilmektedir. Çalışma İngilizce yorumlarala sınırlı kalmış olup, ileride yapılacak araştırmalara yönelik farklı dillerdeki yorumların karşılaştırılması ya da yerli-yabancı ziyaretçi algılarının birlikte incelenmesi ve nitel saha çalışmalarıyla mevcut bulguların desteklenmesi önerilmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

5. KAYNAKÇA

Akgül, O. (2025). Kutsal Mekânlarda Ziyaretçi Deneyimi: Kasımiye Medresesi ve Deyrulzafaran Manastırı Örneği. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 9*(2), 579-603.

Alrawadıeh, D. D. (2021). Tarihi Müzelere Yönelik Ziyaretçi Şikayetlerinin İncelenmesi: Topkapı Sarayı Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Turizm Çalışmaları Dergisi, 3*(1), 15-30.

Anonim (2024). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. Erişim Linki: https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/mevlana-muzesine-2.6-milyon-ziyaretci-konya.

Aslan, R. (2014). The Museumification Of Rumi's Tomb: Deconstructing Sacred Space At The Mevlâna Museum. *International Journal Of Religious Tourism And Pilgrimage, 2*(2).

Korkmaz, H. U. (2021). Kop Bölgesi İllerinin Trıpadvısor Üzerinden İncelenmesi ve Bir Öneri: Kop Turizm Bölgesi Oluşturulması. *Journal Of Applied Tourism Research, 2*(1), 15-32.

Köroğlu, Ö., Dumanlı, Ş., İnanır, İ., Gürsoy, H., Bahar, A. K., & Özgöller, G. (2017). Müzelere Yönelik Olumsuz Kullanıcı Gudumlu İçerik Çözümlemesi: Trıpadvısor. Com Örneği. *Journal Of Recreation and Tourism Research, 4*(3), 29-48.

Öncel, Z. N. (2022). İnovasyon Bağlaminda Yenilenen Butik Otellerine Mimari Analiz Önerisi: Mevlâna Bölgesi Örneği (Master's Thesis, Necmettin Erbakan University (Turkey)).

Özarslan, K. (2019). Müze Pazarlaması Bağlamında Dünyada ve Türkiye'de En Çok Ziyaret Edilen Müzelerin Ziyaretçi Odaklı Web Tasarımları. *Erciyes İletişim Dergisi, 6*(2), 1065-1078.

Sop, S. A., Ongun, U., & Abalı, R. (2020). Müze Deneyimini Etkileyen Unsurlar: Çevrimiçi Yorumlar Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 4*(2), 1123-1138.

Şahin, S., & Şad, B. (2018). Müzelere Yönelik E-Yorumların İçerik Analizi Yöntemi İle Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 14*(1), 199-232

Vural, E. (2024). Gaziantep İlinin Kültür Turizm Rotasının Tripadvisor Çevrimiçi Yorumlarına Göre Oluşturulması (Creating The Cultural Tourism Route Of Gaziantep Province According To Tripadvisor Online Reviews). *Journal Of Tourism & Gastronomy Studies, 12*(3), 1897-1907.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

HEYDƏR ƏLİYEVİN SİYASİ İRSİ VƏ MÜASİR AZƏRBAYCAN DÖVLƏTÇİLİYİNİN FORMALAŞMASINDA ROLU

Sevinc Ələkbərova
sevaelekberova1975@gmail.com
Milli Müdafiə Univetsiteti Hərbi Elmi Tədqiqat İnstitutu
ORCID ID: 0009-0008-0446-7958

Xülasə

Müasir dünyada müstəqil dövlət quruculuğu prosesində milli təhlükəsizliyinin təmin edilməsi böyük aktuallıq kəsb edir. "Hər bir insan üçün onun milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən Azərbaycanlıyam",- deyərək bütün dünyaya və Azərbaycan xalqına səslənən Ulu öndər Heydər Əliyevin bu sahədə milli ruh və vətənpərvərlik təməlləri əsasında yaratdığı güclü dövlət konsepsiyasının çox böyük əhəmiyyəti vardır.

Müasir dövrdə Azəbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik və İnkişaf konsepsiyasına əsasən, milli ruhun qorunması, inkişaf etdirilməsi**,** eləcə də parlaq gələcəyimizin etibarlı təminatçıları olan gənc nəslə Vətən, Millət və Bayraq sevgisinin aşılanması milli dövlətçiliyimizin mühüm strateji şərtlərindən biri hesab olunur.

Son dərəcə böyük əhəmiyyətə malik bu məsələ xüsusilə, geostrateji nəqliyyat yolu üstündə yerləşən, Şərqlə Qərb arasında bir körpü rolunu oynayan, həmçinin, artıq dünya miqyasında qlobal enerji layihələrinin baş qarantı olan Azərbaycan üçün daha çox aktualdır. Bu aktuallıq, ilk növbədə, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi altında 44 günlük Vətən müharibəsində qazanılan tarixi Zəfər və 2023-cü il 19-20 sentyabr tarixlərində Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələri tərəfindən keçirilən uğurlu lokal antiterror tədbirləri nəticəsində regionda yaranan yeni reallıqların gerçəkləşməsi, bir çox dünya dövlətlərinin ölkəmizə marağının daha da artması və Azərbaycan vətəndaşlarının gələcək həyat standartlarının yüksəlməsi ilə şərtlənir.

Dövlətimiz, əcdadlarımızın milli və tarixi ənənələrini yaşadan, xalqın sevgisi və Ulu Öndər Heydər Əliyevin layiqli davamçısı möhtərəm Prezidentimiz Cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında ölkəmizin müdafiə qüdrətinin artırılmasında, onun təhlükəsizliyinin təmin olması və milli vətənpərvərlik ruhunun yüksəlişi sahəsində böyük nailiyyətlər əldə etmişdir. Bu uğur yüksək səviyyəli ordu quruculuğu nəticəsində 44 günlük Vətən müharibəsində və 24 saat ərzində Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələri tərəfindən keçirilən lokal antiterror tədbirləri zamanı milli vətənpərvərlik, dövlətinə və xalqına sonsuz sevgi və sədaqət ruhunda qazanılan şanlı Qələbə ilə bağlıdır. Məhz buna görə də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2024-cü il 19 sentyabr tarixli 294 nömrəli Sərəncamına əsasən, sentyabrın 20-si Azərbaycan Respublikasında Dövlət Suverenliyi Günü elan edilməsi xalqımızın vətənpərvərlik ideyalarının, milli qürur və ruhunun yüksəlişinin ən bariz nümunəsi kimi qiymətləndirilməlidir.

Açar sözlər: milli maraq, milli təhlükəsizlik, dövlət quruculuğu, vətənpərvərlik, təhlükəsizlik sistemi, inkişaf konsepsiyası.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

HAYDAR ALİYEV'İN SİYASİ MİRASI VE MODERN AZERBAYCAN DEVLETÇİLİĞİNİN OLUŞUMUNDAKİ ROLÜ

Sevinj Alakbarova
sevaelekberova1975@gmail.com
Milli Savunma Üniversitesi Askeri Bilimsel Araştırma Enstitüsü
ORCID ID: 0009-0008-0446-7958

Özet

Modern dünyada bağımsız devlet kurma sürecinde, milli güvenliğin sağlanması büyük bir önem arz etmektedir. "Her insan için onun milli kimliği, onun gurur kaynağıdır. Ben her zaman Azerbaycanlı olmaktan gurur duydum, bugün de gurur duyuyorum," diyerek tüm dünyaya ve Azerbaycan halkına seslenen Ulu Önder Haydar Aliyev'in bu alanda milli ruh ve vatanseverlik temelleri üzerine inşa ettiği güçlü devlet konseptinin çok büyük bir anlamı bulunmaktadır.

Modern dönemde, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Milli Güvenlik ve Kalkınma Konseptine göre, milli ruhun korunması, geliştirilmesi ve aynı zamanda parlak geleceğimizin güvenilir garantörleri olan genç nesle Vatan, Millet ve Bayrak sevgisinin aşılanması, milli devletçiliğimizin önemli stratejik şartlarından biri olarak kabul edilmektedir.

Son derece büyük öneme sahip bu mesele, özellikle jeostratejik bir ulaşım yolu üzerinde yer alan, Doğu ile Batı arasında bir köprü rolü oynayan ve aynı zamanda artık dünya çapında küresel enerji projelerinin baş garantörü olan Azerbaycan için çok daha günceldir. Bu güncellik, ilk etapta, Muzaffer Başkomutan İlham Aliyev'in liderliğinde 44 günlük Vatan Muharebesi'nde kazanılan tarihi Zafer ve 2023 yılının 19-20 Eylül tarihlerinde Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen başarılı yerel anti-terör tedbirleri neticesinde bölgede oluşan yeni gerçekliklerin gerçekleşmesi, birçok dünya devletinin ülkemize olan ilgisinin daha da artması ve Azerbaycan vatandaşlarının gelecekteki yaşam standartlarının yükselmesi ile koşullanmaktadır.

Devletimiz, atalarımızın milli ve tarihi geleneklerini yaşatan, halkın sevgisi ve Ulu Önder Haydar Aliyev'in layıkı ile takipçisi olan saygıdeğer Cumhurbaşkanımız Cenap İlham Aliyev'in liderliği altında ülkemizin savunma gücünün artırılması, güvenliğinin sağlanması ve milli vatanseverlik ruhunun yükselişi alanında büyük başarılar elde etmiştir. Bu başarı, yüksek seviyeli ordu inşası neticesinde 44 günlük Vatan Muharebesi'nde ve 24 saat içerisinde Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen yerel anti-terör tedbirleri sırasında milli vatanseverlik, devletine ve halkına sonsuz sevgi ve sadakat ruhuyla kazanılan şanlı Zafer ile ilişkilidir. İşte bu nedenle, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 19 Eylül 2024 tarihli ve 294 sayılı Kararnamesi uyarınca, 20 Eylül'ün Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devlet Egemenliği Günü ilan edilmesi, halkımızın vatanseverlik ideallerinin, milli gurur ve ruhunun yükselişinin en bariz örneği olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: milli çıkar, milli güvenlik, devlet kuruculuğu, vatanseverlik, güvenlik sistemi, kalkınma konsepti.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

HEYDAR ALIYEV'S POLITICAL LEGACY AND HIS ROLE IN THE FORMATION OF MODERN AZERBAIJANI STATEHOOD

Sevinj Alakbarova
sevaelekberova1975@gmail.com
Military Scientific Research Institute of the National Defence University
ORCID ID: 0009-0008-0446-7958

Summary

In the modern world, the provision of national security is of great urgency in the process of building an independent state. The great leader Heydar Aliyev's strong state concept, which he created on the basis of national spirit and patriotism in this area, is of paramount importance, as he addressed the whole world and the Azerbaijani people by saying: "For every human being, his national identity is a source of pride. I have always been proud, and I am proud today, that I am an Azerbaijani."

In the modern era, according to the National Security and Development Concept of the Republic of Azerbaijan, the protection and development of the national spirit, as well as the instillation of love for the Homeland, Nation, and Flag in the younger generation—who are the reliable guarantors of our bright future—are considered one of the important strategic conditions of our national statehood.

This issue of extreme importance is especially relevant for Azerbaijan, which is located on a geostrategic transport route, acts as a bridge between East and West, and has also become the chief guarantor of global energy projects on a world scale. This urgency is primarily conditioned by the realization of new realities created in the region as a result of the historical Victory gained in the 44-day Patriotic War under the leadership of the Victorious Supreme Commander-in-Chief Ilham Aliyev and the successful local anti-terror measures carried out by the Armed Forces of the Republic of Azerbaijan on September 19-20, 2023, the further increase in the interest of many world states in our country, and the improvement of the future living standards of Azerbaijani citizens.

Our state, which keeps alive the national and historical traditions of our ancestors, has achieved great successes in increasing our country's defense capability, ensuring its security, and raising the national patriotic spirit under the leadership of our esteemed President Mr. Ilham Aliyev, the worthy successor to the Great Leader Heydar Aliyev, and with the love of the people. This success is related to the glorious Victory achieved in the 44-day Patriotic War and the local anti-terror measures carried out by the Armed Forces of the Republic of Azerbaijan within 24 hours, both gained in the spirit of national patriotism, and endless love and devotion to the state and the people, as a result of high-level army building. Precisely for this reason, the declaration of State Sovereignty Day in the Republic of Azerbaijan on September 20, based on the Order of the President of the Republic of Azerbaijan dated September 19, 2024, No. 294, should be evaluated as the most prominent example of the rise of our people's patriotic ideas, national pride, and spirit.

Keywords: national interest, national security, state building, patriotism, security system, development concept.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Giriş/İntroduction

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olarak kurulmasında Ulu Önder Haydar Aliyev'in siyasi mirası büyük öneme sahiptir. Öyle ki, Haydar Aliyev'in hayat yolunun görkemli yıllığını incelerken, gözler önünde Azerbaycan tarihinin zorlu ve şerefli bir döneminin dolgun manzarası canlanır. Halkımızın yetiştirdiği bu dahi şahsiyetin tüm faaliyetlerinin Azerbaycan'ın kalkınma yoluyla sıkı bir birlik oluşturduğunu bir kez daha net bir şekilde görüyoruz. Haydar Aliyev'in Azerbaycan'ın gelecekteki bağımsız ulusal kalkınması ile ilgili siyasi dünya görüşü ve kavramsal yaklaşımı, ilk kez henüz SSCB'nin var olduğu dönemde dile getirdiği düşüncelerde de yansımasını bulmuştur [1]. O yıllarda cumhuriyetin yüksek ve orta ihtisas eğitimi ağı genişletilmiş, SSCB'nin 170 öncü yüksekokuluna 3500 Azerbaycanlı genç gönderilmişti. Haydar Aliyev, Azerbaycanlı askeri kadroların yetiştirilmesine, cumhuriyette askeri eğitimin geliştirilmesine özel önem veriyordu. O dönemde hazırlanan yüksek nitelikli kadrolar daha sonra bağımsız Azerbaycan devletinin kurulmasına, güçlenmesine ve güvenliğine katkılarda bulunmuşlardır [2, s.172–176]. Azerbaycan'da ordu kuruculuğunda başlayan dönemin analizi gösteriyor ki, Silahlı Kuvvetlerin oluşturulmasına çok karmaşık bir tarihi koşulda başlanmış ve onun şekillenme süreci 1993 yılının Kasım ayından, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in radyo ve televizyon aracılığıyla halka hitabından sonraki dönemi kapsamaktadır [3, s.10–11].

Haydar Aliyev'in devletin güvenliğinin ve egemenliğinin sağlanmasında yaptığı işlerin analizi gösteriyor ki, ulusal liderin Azerbaycan yönetimine geri dönüşüyle ülkenin sosyal-siyasi, sosyo-ekonomik, kültürel hayatında, dış ilişkilerinde ve bununla birlikte ordunun yeni standartlara uygun olarak şekillenmesinde bir dönüm noktası yaratıldı, uluslararası norm ve ilkelere uygun olarak bağımsız devlet kuruculuğu süreci başladı. Bazı iç ve dış güçler tarafından hazırlanan 1994 yılı Ekim ve 1995 yılı Mart darbe planlarının, ayrıca bizzat Haydar Aliyev'e suikast ve terör girişimlerinin karşısı kesin bir şekilde alındı, silahlı yolla iktidara gelme iddialarına son verildi, Azerbaycan devletçiliğinin çöküş süreci durduruldu, ülkede sağlam bir sosyal-siyasi istikrar tesis edildi [4].

Ateşkes yıllarında Azerbaycan, siyasi rövanşlar sayesinde Ermenistan'ın yalan üzerine kurulu propagandasını darmadağın etti. Ulu Önder Haydar Aliyev'in yurt dışı ziyaretleri çerçevesinde gerçekleştirdiği görüşmelerde eski Ermenistan-Azerbaycan anlaşmazlığının en ufak detaylarını bile dinleyicilerin dikkatine sunmaktan çekinmiyordu, hatta bazı durumlarda harita önüne geçerek Ermenistan'ın işgal altına aldığı topraklarımızı görsel bir şekilde gösteriyordu. Haydar Aliyev'in aktif diplomatik çabaları sonucunda dünyanın büyük devletlerinin ve önde gelen uluslararası kuruluşlarının Azerbaycan'a, onun zorla dahil olduğu silahlı anlaşmazlığa olan tutumu kökten değişti. BM Güvenlik Konseyi'nde, AGİT'in Budapeşte (1994) ve Lizbon (1996) zirvelerinde, İİT'in üye devlet başkanlarının zirve toplantılarında Ermenistan'ın işgali kınandı ve Dağlık Karabağ sorununun uluslararası hukuk normları, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözümüne dair belgeler kabul edildi [1].

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bugün uluslararası alanda yaşanan karmaşık ve endişe verici süreçleri gözden geçirirken çıkardığımız en önemli sonuç şudur ki, bağımsızlığını kazanmış bir devletin en büyük zenginliği onun istikrarı ve güvenliğinin sağlanmasıdır. Ve eğer bu istikrar ve güvenlik aynı zamanda ülkenin dinamik gelişimini de sağlayabiliyorsa, o zaman bunu devletin kendi geleceğini temin etmek için elde ettiği büyük tarihi bir başarı olarak kabul etmek gerekir. Öyleyse, ulusal devlet için sistemini korumak ve geliştirmek, ilk etapta siyasi bir meseledir. Haydar Aliyev'in devletin kalkınma modeli, özellikle de onun egemenlik ilkesi, modern gereksinimlere cevap veren devletçilik kursunun seçilmesini şart koşar [5, s.4–5].

Haydar Aliyev, devletin güvenliğinin sağlanmasında ordu kuruculuğu sürecine büyük önem veriyordu. Tam da ulusal lider Haydar Aliyev'in iktidara dönüşüyle devlet ve ordu kuruculuğu yönünde yeni bir aşamanın temeli atıldı. 1994 yılı Mayıs ayında cephe hattında ateşkese ulaşılmasından sonra ordu kuruculuğu ile ilgili geniş kapsamlı reformlara başlanıldı. Kısa sürede askeri birliklerin, ayrı ayrı kuvvet türlerinin şekillendirilmesi tamamlandı, orduya çağrı, firar durumları ile ilgili sorunlar çözüldü. Ordunun merkezileştirilmiş maddi-teknik tedariki önemli ölçüde iyileştirildi, mali-ekonomik faaliyeti düzene sokuldu, kişisel heyetin manevi-psikolojik hazırlığı ve savaş ruhu yükseltildi. Aynı zamanda ordu kuruculuğunun en farklı alanları ile ilgili, o cümleden askeri eğitim sisteminin oluşturulmasında ve askeri kadroların hazırlanmasında gerekli yasal çerçeve oluşturuldu, Silahlı Kuvvetlere etkin devlet denetimi mekanizmaları kuruldu. 1997 yılından itibaren yeniden oluşturulan askeri eğitim sisteminde Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri'nin Harp Akademisi, Haydar Aliyev adına Azerbaycan Yüksek Askeri Okulu, Yüksek Denizcilik Okulu, Yüksek Askeri Pilotluk Okulu, Silahlı Kuvvetlerin Eğitim ve Öğretim Merkezi, C. Nahçıvanski adına Askeri Lise ve Nahçıvan şehrinde bulunan Haydar Aliyev adına Askeri Lise, ulusal liderimiz Haydar Aliyev'in eşsiz hizmetleri, ileri görüşlülüğü sayesinde şekillendi. Bu da Silahlı Kuvvetlerin kadro potansiyelinin artırılması yönünde bu askeri eğitim kurumlarının müstesna rolü olmuş, daha yetenekli, profesyonel ve genel hazırlığı yüksek olan subay kadrolarının hazırlanmasına olanak sağlamıştır [3, s.14]. Bugün ülke Silahlı Kuvvetleri için profesyonel kadro hazırlayan, geniş imkanlara sahip askeri eğitim ocakları faaliyet göstermekte ve devletin güvenliğinin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Önce Haydar Aliyev döneminde, sonraki aşamada ise Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in çabaları sayesinde Azerbaycan modern ordu kuruculuğunda başarıya ulaştı [6]. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in siyasi iradesine uygun olarak güçlü Ordu yaratmasının en büyük sonucu 44 günlük Vatan Muharebesi'nde kazanılan şanlı Zafer [7, s.806-808] ve 2023 yılı 19 ve 20 Eylül tarihlerinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Silahlı Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen yerel anti-terör tedbirleri oldu [8]. Bugün ordu kuruculuğu açısından Azerbaycan, dünyanın güçlü ülkeleri arasına dahildir.

Sonuç/Result

Böylece, Haydar Aliyev siyasi faaliyetinin tüm aşamalarında, farklı sosyal-siyasi, ekonomik, kültürel ve ideolojik koşullarda halkına ve Azerbaycan'a sadakatle hizmet etmiş, yeteneğini, bilgi ve becerisini milli devletçilik ve onun güvenliğinin sağlanması idealinin gerçekleştirilmesine harcamıştır. Bu dönemde ulusal liderimiz Haydar Aliyev tarafından temeli atılan Azerbaycan Ordusu kısa sürede büyük bir gelişim yolu kat etmiştir. Devletimiz,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

atalarımızın askeri geleneklerini yaşatan, halkın sevgisi ve Haydar Aliyev'in liyakatli takipçisi saygıdeğer Cumhurbaşkanımız Sayın İlham Aliyev'in rehberliği altında ülkemizin savunma gücünün artırılmasında, onun güvenliğinin sağlanması alanında büyük başarılar elde etmiştir.

KAYNAKÇA

1. Hesenov Ə. *Haydar Aliyev ve Azerbaycan'ın bağımsız devletçilik çıkarları*. 28 Ocak 2019. http://az.strategiya.az/news.php?id=145616

2. Əliyev N.A. *Azerbaycan Yüksek Askeri Denizcilik Okulu Donanmanın Hizmetinde – 70*. Bakü, 2009, 432 s.

3. Haydar Kamal oğlu Piriyev, Nurulla Arif oğlu Aliyev . *Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri Harp Akademisi* – 20 yıl. Bakü: AFPoliqrAF, 2019, 212 s.

4. *Güçlü devlet kuruculuğunun banisi Haydar Aliyev*. 12 Aralık 2014. http://newtimes.az/az/geopolitics/3227/ – Newtimes.az

5. Niyazov N.S. *Azerbaycan Cumhuriyeti'nin askeri güvenlik politikasının temel vektörleri* 1994-2010 yılları. Sankt-Peterburg, 2010, 208s.

6. *"Haydar Aliyev Yılı" barış yılı olabilir mi?* 11 Ocak 2023. https://www.yeniazerbaycan.com/Gundem_e79317_az.html

7. Nurulla Əliyev. *Vatan Muharebesinde Azerbaycan'ın zaferi*. Bakü: AFpoliqrAF, 2021, 1095 sayfa.

8. *Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in halka hitabı,* 20 Eylül, 2023. https://azertag.az/xeber/azerbaycan_prezidenti_ilham_eliyev_xalqa_muraciet_edib_yenilenib_2_video-2756032

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

AZƏRBAYCAN DILINDƏ CÜMLƏNIN FUNKSIONAL-SINTAKTIK XÜSUSIYYƏTLƏRI

Həcər Hüseynova Emin qızı
ADPU, filologiya fakültəsi,
Azərbaycan, Bakı; E/mail: hacerhuseynova@mail.ru
https://orcid.org/0000-0002-3223-427X

Xülasə

Azərbaycan dilinin qrammatik quruluşu içərisində sintaksis, xüsusilə də cümlə anlayışı dilin əsas kommunikativ vahidi kimi mühüm yer tutur. Cümlə yalnız forma baxımından deyil, həm də funksional yükü, struktur-komponentlərinin qarşılıqlı əlaqəsi və kommunikativ məqsədinə görə araşdırılmalıdır. Müasir dilçilikdə cümlənin funksional-sintaktik yanaşma ilə tədqiqi onun struktur quruluşu ilə yanaşı, üslubi və funksional çalarlara malik olması, ifadə vasitələrinin seçilməsi və nitq şəraitinə uyğunluğu baxımından qiymətləndirilir.

Əsas məqsədimiz Azərbaycan dilində cümlənin funksional-sintaktik xüsusiyyətlərini geniş şəkildə təhlil etmək, cümlə növləri və onların funksional imkanları, eyni zamanda müxtəlif üslubi qatlarda cümlə quruluşunun fərqlərini araşdırmaqdır. Funksional sintaksisin müasir elmi istiqamət kimi inkişafını nəzərə alaraq, cümlənin həm struktur, həm də funksional yükünü izah etməkdir.

Azərbaycan dilində cümlənin funksional-sintaktik xüsusiyyətlərinin tədqiqi müasir Azərbaycan dilçiliyinin actual məsələlərindən biridir.

1. Cümlənin sintaktik strukturu və funksiyası

Cümlə - nitqin ən kiçik müstəqil mənalı vahidi olaraq, fikrin tam ifadəsidir. Azərbaycan dilində cümlə müxtəlif tip və növlərdə olur, hər biri öz funksional xüsusiyyətlərinə malikdir. Sintaktik səviyyədə cümlə, əsasən, müstəqil və asılı hissələrdən ibarət olur, burada müstəqil hissə əsas fikri daşıyır, asılı hissələr isə ona əlavə məna qatır, cümləni genişləndirir, mənanı dəqiqləşdirir.

Funksional-sintaktik yanaşma cümlənin struktur elementlərinin kommunikativ məqsədlərinə görə tədqiqinə əsaslanır. Məsələn, bəyannamə cümlələri informasiyanı çatdırır, sual cümlələri qarşı tərəfdən cavab tələb edir, əmr cümlələri isə hərəkətə çağırır. Bu funksiyalar sintaktik forma ilə sıx bağlıdır.

2. Cümlə növləri və funksional istifadəsi

Azərbaycan dilində cümlələr aşağıdakı əsas növlərə bölünür:

- Bəyannamə cümlələri – müəyyən bir fikri, məlumatı bildirir: “Mən evə gedirəm.”
- Sual cümlələri – sual vermək üçün işlədilir: “Sən haraya gedirsən?”
-Əmr cümlələri – əmri ifadə edir: “Qapını bağla!”
- Nida cümlələri – duyğu və təəccüb bildirmək üçün istifadə olunur: “Aman Allah!”

Hər növ cümlənin funksional istifadəsi onun sintaktik quruluşunda öz əksini tapır. Məsələn, sual cümlələrində xüsusi sual sözləri və intonasiya mühüm rol oynayır.

3. Funksional-sintaktik aspektdən cümlənin tərkibi

Cümlə, əsasən, mübtəda və xəbərdən ibarətdir, lakin funksional sintaksis cümlənin əlavə elementlərini – tamamlıqları, zərfləri, təyinediciləri də nəzərə alır. Bu elementlər cümlənin mənasını dəqiqləşdirir və üslubi müxtəliflik yaradır.

4. Üslubi və kommunikativ funksiyalar

Funksional sintaksis cümlənin üslubi funksiyalarını araşdırır, yəni onun dilin müxtəlif stil və janrlarında necə dəyişdiyini, hansı struktur elementlərin seçildiyini müəyyən edir. Məsələn, rəsmi nitqdə cümlələr daha uzun və mürəkkəb olur, üslubi nitqdə isə qısa və vurğulu ifadələr üstünlük təşkil edir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Açar sözlər: cümlə, funksional sintaksis, bəyannamə cümləsi, sual cümləsi, əmr cümləsi, kommunikasiya

AZERBAYCAN DILINDE CÜMLENIN İŞLEVSEL-SÖZDIZIMSEL ÖZELLIKLERI

Hajar Hüseyinova
ADPU, Filoloji Fakültesi;
Azerbaycan, Bakü; E-posta: hacerhuseynova@mail.ru
https://orcid.org/0000-0002-3223-427X

Özet

Sözdizimi, özellikle cümle kavramı, dilin ana iletişim birimi olarak Azerbaycan dilinin gramer yapısında önemli bir yer tutmaktadır. Cümle, yalnızca biçim açısından değil, aynı zamanda işlevsel yükü, yapısal bileşenlerinin etkileşimi ve iletişimsel amacı açısından da incelenmelidir. Modern dilbilimde, işlevsel-sözdizimsel bir yaklaşımla cümlenin incelenmesi, yapısal yapısının yanı sıra üslup ve işlevsel nüansları, ifade araçlarının seçimi ve konuşma koşullarına uygunluğu açısından değerlendirilir.

Ana hedefimiz, Azerbaycan dilindeki cümlenin işlevsel-sözdizimsel özelliklerini kapsamlı bir şekilde analiz etmek, cümle türlerini ve işlevsel yeteneklerini, ayrıca farklı üslup katmanlarındaki cümle yapısı farklılıklarını incelemektir. İşlevsel sözdiziminin modern bir bilimsel yön olarak gelişimini dikkate alarak, cümlenin hem yapısal hem de işlevsel yükünü açıklamaktır.

Azerbaycan dilindeki cümlenin işlevsel-sözdizimsel özelliklerinin incelenmesi, modern Azerbaycan dilbiliminin güncel konularından biridir.

1. Cümlenin Sözdizimsel Yapısı ve İşlevi

Cümle, konuşmanın en küçük bağımsız anlamlı birimidir, bir fikrin eksiksiz ifadesidir. Azerbaycan dilinde, her birinin kendine özgü işlevsel özellikleri olan çeşitli tür ve çeşitlerde cümleler bulunur. Sözdizimsel düzeyde, bir cümle esas olarak bağımsız ve bağımlı kısımlardan oluşur; bağımsız kısım ana fikri taşırken, bağımlı kısımlar ona ek anlam katar, cümleyi genişletir ve anlamı belirler.

İşlevsel-sözdizimsel yaklaşım, cümlenin yapısal unsurlarının iletişimsel amaçlarına göre incelenmesine dayanır. Örneğin, bildirme cümleleri bilgi aktarır, soru cümleleri karşı taraftan bir cevap ister ve emir cümleleri eylem çağrısında bulunur. Bu işlevler sözdizimsel biçimle yakından ilişkilidir.

2. Cümle Türleri ve İşlevsel Kullanımları

Azerbaycan dilinde cümleler aşağıdaki ana türlere ayrılır:

- Bildirme cümleleri - belirli bir fikri, bilgiyi ifade eder: “Eve gidiyorum.”
- Soru cümleleri - bir soru sormak için kullanılır: “Nereye gidiyorsun?”
- Emir cümleleri – bir komut ifade eder: “Kapıyı kapat!”
- Ünlem cümleleri – duygu ve şaşkınlığı ifade etmek için kullanılır: “Aman Tanrım!”

Her cümle türünün işlevsel kullanımı, sözdizimsel yapısında yansıtılır. Örneğin, soru cümlelerinde özel soru sözcükleri ve tonlama önemli bir rol oynar.

3. İşlevsel-sözdizimsel açıdan cümlenin yapısı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bir cümle esas olarak yüklem ve özneden oluşur, ancak işlevsel sözdizimi cümlenin ek unsurlarını da dikkate alır – tümleçler, zarflar, belirleyiciler. Bu unsurlar cümlenin anlamını açıklığa kavuşturur ve üslup çeşitliliği yaratır.

4. Üslupsal ve iletişimsel işlevler

İşlevsel sözdizimi, cümlenin üslupsal işlevlerini inceler, yani dilin farklı üslup ve türlerinde nasıl değiştiğini, hangi yapısal unsurların seçildiğini belirler. Örneğin, resmi konuşmada cümleler daha uzun ve karmaşıktır, oysa üslupsal konuşmada kısa ve vurgulu ifadeler hakimdir.

Anahtar kelimeler: cümle, işlevsel sözdizimi, bildirme cümlesi, soru cümlesi, emir cümlesi, iletişim

ФУНКЦИОНАЛЬНО-СИНТАКСИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ

Prof.Dr. Хаджар Гусейнова
АГПУ, филология
hacerhuseynova@mail.ru
https://orcid.org/0000-0002-3223-427X

ВВЕДЕНИЕ

Синтаксис, особенно понятие предложения, занимает важное место в грамматическом строе азербайджанского языка как основная коммуникативная единица языка. Предложение следует изучать не только с точки зрения формы, но и с точки зрения его функциональной нагрузки, взаимодействия его структурных компонентов и его коммуникативной цели. В современной лингвистике изучение предложения с точки зрения функционально-синтаксического подхода оценивается с точки зрения его структурного строения, а также его стилистических и функциональных оттенков, выбора средств выражения и его соответствия речевым условиям.

Наша главная цель — комплексно проанализировать функционально-синтаксические особенности предложения в азербайджанском языке, изучить типы предложений и их функциональные возможности, а также различия в структуре предложения в разных стилистических слоях. Учитывая развитие функционального синтаксиса как современного научного направления, объяснить как структурную, так и функциональную нагрузку предложения.

Изучение функционально-синтаксических свойств предложения в азербайджанском языке является одной из актуальных проблем современного азербайджанского языкознания.

1. Синтаксическая структура и функция предложения

Предложение – наименьшая самостоятельная значимая единица речи, законченное выражение мысли. В азербайджанском языке предложения бывают различных типов и разновидностей, каждая из которых обладает своими функциональными свойствами. На синтаксическом уровне предложение состоит в основном из независимых и зависимых частей, где независимая часть несет основную мысль, а зависимые части дополняют ее смыслом, расширяют предложение и уточняют его значение.

Функционально-синтаксический подход основан на изучении структурных элементов предложения в соответствии с их коммуникативными целями. Например,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

повествовательные предложения передают информацию, вопросительные предложения требуют ответа от собеседника, а побудительные предложения призывают к действию. Эти функции тесно связаны с синтаксической формой.

2. Типы предложений и их функциональное использование

В азербайджанском языке предложения делятся на следующие основные типы:

- Повествовательные предложения – выражают определённую мысль, информацию: «Я иду домой».
- Вопросительные предложения – используются для вопроса: «Куда ты идёшь?»
- Побудительные предложения – выражают приказ: «Закрой дверь!»
- Восклицательные предложения – используются для выражения эмоций и удивления: «Боже мой!»

Функциональное использование каждого типа предложения отражается в его синтаксической структуре. Например, в вопросительных предложениях важную роль играют специальные вопросительные слова и интонация.

3. Состав предложения с функционально-синтаксической точки зрения

Предложение в основном состоит из сказуемого и предикатива, но функциональный синтаксис также учитывает дополнительные элементы предложения – дополнения, наречия, детерминативы. Эти элементы уточняют смысл предложения и создают стилистическое разнообразие.

4. Стилистические и коммуникативные функции

Функциональный синтаксис изучает стилистические функции предложения, то есть определяет, как оно меняется в разных стилях и жанрах языка, какие структурные элементы при этом выделяются. Например, в официальной речи предложения длиннее и сложнее, тогда как в стилистической речи преобладают короткие и выразительные фразы.

Ключевые слова: предложение, функциональный синтаксис, повествовательное предложение, вопросительное предложение, повелительное предложение, коммуникация

FUNCTIONAL-SYNTACTIC FEATURES OF THE SENTENCE IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE

Prof.Hajar Huseynova
ASPU, philology
hacerhuseynova@mail.ru
https://orcid.org/0000-0002-3223-427X

Summary

Syntax, especially the concept of the sentence, occupies an important place in the grammatical structure of the Azerbaijani language as the main communicative unit of the language. The sentence should be studied not only in terms of form, but also in terms of its functional load, the interaction of its structural components and its communicative purpose. In modern linguistics, the study of the sentence with a functional-syntactic approach is evaluated in terms of its structural structure, as well as its stylistic and functional nuances, the choice of means of expression and its suitability for speech conditions.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Our main goal is to analyze the functional-syntactic features of the sentence in the Azerbaijani language in a comprehensive manner, to study the types of sentences and their functional capabilities, as well as the differences in sentence structure in different stylistic layers. Taking into account the development of functional syntax as a modern scientific direction, to explain both the structural and functional load of the sentence.

The study of the functional-syntactic features of the sentence in the Azerbaijani language is one of the current issues of modern Azerbaijani linguistics.

1. Syntactic structure and function of the sentence

A sentence is the smallest independent meaningful unit of speech, a complete expression of thought. In the Azerbaijani language, a sentence comes in various types and varieties, each of which has its own functional features. At the syntactic level, a sentence mainly consists of independent and dependent parts, where the independent part carries the main idea, and the dependent parts add additional meaning to it, expand the sentence, and clarify its meaning.

The functional-syntactic approach is based on the study of the structural elements of a sentence according to their communicative purpose. For example, declarative sentences convey information, interrogative sentences require an answer from the other party, and imperative sentences call for action. These functions are closely related to the syntactic form.

2. Types of sentences and their functional use

Sentences in the Azerbaijani language are divided into the following main types:

- Declarative sentences - express a certain idea, information: “I am going home.”
- Interrogative sentences - are used to ask a question: “Where are you going?”
- Imperative sentences - express an order: “Close the door!”
- Exclamatory sentences - are used to express emotion and surprise: “Oh my God!”

The functional use of each type of sentence is reflected in its syntactic structure. For example, in interrogative sentences, special question words and intonation play an important role.

3. The composition of the sentence from the functional-syntactic aspect

A sentence mainly consists of a predicate and a predicate, but functional syntax also takes into account additional elements of the sentence - complements, adverbs, determiners. These elements clarify the meaning of the sentence and create stylistic diversity.

4. Stylistic and communicative functions

Functional syntax studies the stylistic functions of the sentence, that is, determines how it changes in different styles and genres of the language, which structural elements are selected. For example, in formal speech, sentences are longer and more complex, while in stylistic speech, short and emphasized phrases prevail.

Keywords: sentence, functional syntax, declarative sentence, interrogative sentence, imperative sentence, communication

Giriş:

Dil vahidlərindən hər birinin mətndə daşıdığı konkret funksiyalar olmalıdır. Məqalədə sintaktik vahidlərdən biri hesab etdiyimiz cümlənin, onun struktur etibarilə sadə və mürəkkəb növlərinin, eləcə də məqsədə görə müxtəlif növlərinin funksional cəhətləri tədqiq edilmişdir. İlk növbədə, sadə quruluşlu cümlələrin funksional cəhətlərinə diqqət edək. Əsas sintaktik vahidlərdən olan sadə cümlələr də quruluş etibarilə sadə olsalar da, geniş fikirlərin ifadə

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

edilməsində vasitə olur və daşıdığı funksiyalarla diqqəti cəlb edir. Nitqin məzmunlu, axıcı, dolğun ifadə olunmasını təmin edir. Sadə geniş cümlələr kommunikasiyanın faydalı alınmasına şərait yaradır. Sadə cümlələr dilin üslubi rəngarəngliyini təmin edir (5.208).

Məlumdur ki, sadə cümlələrin bir qrammatik əsası olur. Ötürüləcək informasiyanın bir predikativ nüvə ətrafında toplanmasını təmin edir. Sadə cümlələr müxtəsər və geniş, bütöv və yarımçıq, Təktərkibli və cüttərkibli ola bilir.

Bəzən sadə bir cümlənin ifadə etdiyi mənanı bir neçə mürəkkəb cümlə ilə ifadə etmək mümkün olmur.

Məsələn; Gecə orucluq ayı kimi uzanırdı (M.Cəlal) - bu, sadə geniş, cüttərkibli cümlədir. Cümlədə əzablı günlərin davam etdiyini daha dolğun ifadə etmək məqsədilə gecə orucluq ayına bənzədilmişdir. Elə bu cəhət də verilmiş cümlənin funksionallığını əks etdirir (4. 79).

Sadə cümlələri ifadə etdiyi fuksionallıq cəhətdən qruplaşdırmaq mümkündür. Məlumdur ki məqsədinə görə sadə cümlələrin bir neçə növü var: nəqli, sual, nida və əmr cümlələri.

1)Nəqli cümlələr: Bu cümlə növünün mətndə işlədilməsinin əsas məqsədi, əsas funksional xüsusiyyəti məlumatın ötürülməsidir.

Məsələn; -Azərbaycan ordusu 30 il əsarətdə olan torpaqlarımızı düşməndən azad etdi. -Qış yaxınlaşdıqca havalar soyuyur.

2)Sual cümlələri: Sual cümlələrinin kommunikasiyada işlədilməsinin əsas məqsədi, funksiyası cavab almaqdır. Əsasən, dialoqlarda işlədilir. Məsələn;

-Quzum, yavrum, adın nədir?

-Gülbahar.

-Pəki, sənin annen, baban varmı?

-Var. (H.Cavid).

Göründüyü kimi, normal sual cümlələrinin əsas funksiyası cavab almaqdır.

Lakin bədii mətnlərdə kontekstdən asılı olaraq, bəzən sual cümlələri cavab almaq məqsədi daşımaya da bilər. belə cümlələrə daha çox bədii mühitdə rast gəlinir.

Nümunələrə baxaq:

-Yenə öz sürünü nizamla düzüb,

Baş alıb gedirsən hayana, ceyran?(S.Vurğun).

O bəxtəvər gözəlin də

Mən oxudum gözlərindən

Şair, nə tez qocaldın sən? (S.Vurğun).

Verilmiş nümunələrdə sual cümlələri hissi-həyəcanı ifadə etsə də, cavab almaq məqsədi daşımır, yəni kontekstdən-bədii mühitin tələblərindən asılı olaraq funksiyasını yerinə yetirmir və buna ehtiyac da yoxdur.

Sual cümlələri, əsasən, intellectual funksiyanı yerinə yetirir. Bu cümlələr təkcə məlumat almaq üçün deyil, həm də adresantı söhbətə cəlb etmək, yəmni kommunikativ funksiyanı yerinə yetirmə funksiyasına malikdir.

3) Əmr cümlələri sadə cümlələrin bir növüdür. Əsas real funksiyası əmr, göstəriş verməkdir. Məsələn; Ya qazi ol, ya şəhid! Yaşasın Azərbaycan ordusu! Və s.

4) Nida cümlələri də mətndən asılı olaraq müxtəlif mövzulu mətnlərdə işlənərək, hiss-həyəcan, emosional münasibər bildirir. Lakin bu emosionallıqda bəzən sevinc, bəzən kədər, qorxu, qəzəb və s. ifadə edilə, qarşıdakına ötürülə bilər.

-Məsələn;-sevinc çaları:

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Düşdü bütün qəzetlər qiymətdən ay can, ay can! (M.Ə.Sabir).

-Aman, Allahım! Yardım et! Və s.

-Ay nə gözəl qaydadır şal sallamaq,
Yar şalına bayramlığın bağlamaq! (Şəhriyar).

Nümunələrdən də gördüyümüz kimi, sadə cümlələr işləndiyi mətnin hansı üsluba aid olması (bədii, rəsmi, elmi, publisistik) baxımından da fərqli funksiyaları daşıyır.

Bədii mətnlərdə sadə cümlələrin əsas funksiyası obrazlılıq və emosionallığı ifadə etməsidir: Yağış yağır şırıldayır gur damlalar.

Şırıl-şırıl, inci-inci, nur damlalar,
Göydə iki qara bulud toqquşaraq
İldırımlar şaqqıldayır, şaraq-şaraq. (M.Müşfiq).

Nida cümlələri kommunikasiyaya daxil olanların hal-vəziyyətini, psixoloji durumunu əks etdirir.

Elmi üslubda bədii üslubdan fərqli olaraq, sadə cümlələr dəqiqlik, konkretlik ifadə etmək funksiyasını yerinə yetirir. Məsələn; *Sintaksis cümlələrin, söz birləşmələrinin, cümlə üzvlərinin strukturunu öyrənən dilçilik şöbəsidir (5. 210).*

Sadə cümlələrdən bəhs edərkən bu cümlələr funksional-sintaktik strukturu etibarilə də diqqəti cəlb edir və sintaktik modellər əsasında tədqiqi daha məqsədəuyğundur. Sadə cmlələrdə əsas funksional yük cümlədə predikativlik yaradan xəbərin üzərinə düşür. Məsələn; Qardaşım həkimdir//Kardeşim doktordur- cümləsində mübtəda və xəbər məlumatvermə funksiyalıdır.

MSB-lərin yaranmasında sadə cümlələr əsas baza funksiyasını daşıyır. Yəni sadə cümlələr məna və qrammatik cəhətdən birləşərək məntiqi və sintaktik ardıcıllıqla birləşərək abzaslar yaradır və MSB-ləri formalaşdırır. Deməli, MSB-lər sadə cümlələrin funksional strukturuna əsaslanır.

Sual və nida cümlələri kommunikasiyanın əsas elementləridir. Sual cümlələri ilə ünsiyyət yaradılırsa, nida cümlələri vasitəsilə kommunikasiya emosional çalar qazanır. Bu səbəbdən də həmin cümlələrin funksional rəngarəngliyi məişət üslubu-danışıqda və yazılı nitq üçün də olduqca əhəmiyyətlidir.

Ədəbiyyat

1.Əhmədova, Ə. “Dil tədrisində sintaktik elementlərin kommunikativ funksiyası”. Elmi iş Beynəlxalq Elmi jurnal, – 2025. – səh. 202-206.

2.Əliyeva, G. Azərbaycan dilində semantikanın əsas problemləri.– Bakı: “Elm və Təhsil” nəşriyyatı, – 2016, – 132 s.

3.Əlizadə, F. Dilçilikdə funksional yanaşma. Məruzələr və məqalələr Bakı: “ANL”, – 2005, – səh. 544-547.

4. Hüseynova, H. Bədii əsərlərin üslubi sintaksisi. Bakı: “ADPU nəşriyyatı”– 2016, – s. 280.

5.Kazımov, İ. “Azərbaycan dilinin funksional sintaksisi: söyləm”, III cild**.** Bakı: “Prestige” nəşriyyatı, **-**2014**,** -s. 338

6.Kazımov, İ. Türk dillərinin funksional morfologiyası”. Bakı: “Elm və təhsil”, – 2024, – 700 s.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ: AB İLERLEME RAPORLARI VE ULUSAL POLİTİKALARIN ANALİZİ*

Dr. Meftun Deniz
İstanbul Üniversitesi
drmeftundeniz@gmail.com, ORCID No: 0000-0001-9710-556X

Prof. Dr. Seyhun Doğan
İstanbul Üniversitesi
sdogan@istanbul.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-3450-0612

ÖZET

Bu çalışma, Avrupa Birliği (AB) İlerleme Raporları çerçevesinde Türkiye'de kadın girişimciliğinin gelişim sürecini ve bu alanda uygulanan politika mekanizmalarının etkinliğini incelemektedir. Kadın girişimciliği, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, ekonomik büyümenin hızlandırılması ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi açısından stratejik bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Araştırmada, 2014-2024 yılları arasında yayımlanan AB İlerleme Raporları ile Türkiye'nin kalkınma planları ve ulusal strateji belgeleri karşılaştırmalı belge analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Elde edilen bulgular, Türkiye'de kadın girişimciliği oranının son on yılda artış gösterdiğini ve 2024 yılı itibarıyla toplam girişimciler içinde kadınların payının yaklaşık %18 düzeyine ulaştığını ortaya koymaktadır (KAGİDER, 2025). Bununla birlikte finansmana erişim zorlukları, iş-aile dengesi sorunları, toplumsal cinsiyet kalıpları ve bölgesel eşitsizlikler, kadınların girişimcilik ekosisteminde tam potansiyellerine ulaşmalarını engellemektedir. AB İlerleme Raporları, Türkiye'nin kadın girişimciliğini destekleyici politika adımlarını olumlu bulmakla birlikte bu politikaların uygulama sürecinde sürdürülebilirlik, izleme ve değerlendirme mekanizmalarının zayıf olduğunu vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'de kadın girişimciliğinde nicel bir artış gözlenmesine rağmen nitel gelişmenin sınırlı olduğu görülmektedir. Kadın girişimciliğinin sürdürülebilir biçimde güçlendirilmesi için finansal okuryazarlığın artırılması, mentorlük ağlarının geliştirilmesi, dijital yetkinliklerin desteklenmesi ve toplumsal cinsiyet temelli politika izleme sistemlerinin kurumsallaştırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin AB standartlarıyla uyumlu, kapsayıcı ve dirençli bir girişimcilik ekosistemi inşa etmesi önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın girişimciliği, Türkiye'de kadın girişimciliği, AB İlerleme Raporları, toplumsal cinsiyet eşitliği, ekonomik kalkınma

* Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü AB Anabilim Dalında Prof. Dr. Seyhun Doğan danışmanlığında 9.10.2025 tarihinde tamamladığımız "Avrupa Birliği'nde Kadin Girişimciliğinin Gelişiminde Erasmus+ Programının Rolü ve Birleşik Krallık'taki Türk Kadın Girişimciler Üzerine Bir Araştırma" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

WOMEN ENTREPRENEURSHIP IN TÜRKİYE: ANALYSIS OF EU PROGRESS REPORTS AND NATIONAL POLICIES*

Dr. Meftun Deniz
Istanbul University
drmeftundeniz@gmail.com, ORCID No: 0000-0001-9710-556X

Prof. Dr. Seyhun Doğan
Istanbul University
sdogan@istanbul.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-3450-0612

ABSTRACT

This study examines the development of women's entrepreneurship in Türkiye within the framework of European Union (EU) Progress Reports and evaluates the effectiveness of related policy mechanisms. Women's entrepreneurship is considered a strategic factor in promoting gender equality, accelerating economic growth, and achieving sustainable development goals. The research is based on a comparative document analysis of EU Progress Reports published between 2014 and 2024, as well as Türkiye's national development plans and strategic policy documents.

Findings indicate that the proportion of women entrepreneurs in Türkiye has increased over the last decade, reaching approximately 18% of total entrepreneurs as of 2024 (KAGİDER, 2025). However, challenges such as limited access to finance, work–life balance difficulties, entrenched gender norms, and regional disparities continue to restrict women's full potential within the entrepreneurial ecosystem. While the EU Progress Reports recognize Türkiye's policy initiatives to support women's entrepreneurship, they also highlight weaknesses in sustainability, monitoring, and evaluation mechanisms.

In conclusion, although quantitative growth in women's entrepreneurship is evident, qualitative progress remains limited. To sustainably strengthen women's entrepreneurship, it is essential to enhance financial literacy, develop mentorship networks, support digital competencies, and institutionalize gender-based policy monitoring systems. In this context, building an inclusive, resilient, and EU-aligned entrepreneurial ecosystem is of critical importance for Türkiye.

Keywords: Women's entrepreneurship, Women's entrepreneurship in Türkiye, EU Progress Reports, gender equality, economic development.

*This article is extracted from doctorate dissertation entitled "The Role of The Erasmus+ Program In The Development Of Female Entrepreneurship In The European Union And A Study On Turkish Women Entrepreneurs In The United Kingdom" supervised by Prof.Dr. Seyhun Dogan completed on 9 October 2025 at the Department of EU, Istanbul University.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GİRİŞ

Kadın girişimciliği, günümüzde yalnızca ekonomik büyümenin desteklenmesi açısından değil aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi, istihdam olanaklarının artırılması ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi bakımından da stratejik bir politika alanı olarak değerlendirilmektedir (OECD, 2017; World Bank, 2020; UN Women, 2022; Verheul vd., 2019). Kadınların girişimcilik faaliyetleri aracılığıyla ekonomik yaşama katılımı, bireysel refahın artmasının ötesinde, toplumsal refahın güçlenmesine ve kalkınmanın daha kapsayıcı bir nitelik kazanmasına katkı sunmaktadır. Bu nedenle kadın girişimciliği hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde kamu politikalarının öncelikli alanları arasında yer almaktadır.

Avrupa Birliği (AB), kuruluşundan itibaren ekonomik bütünleşmenin sosyal boyutunu güçlendirmeyi hedeflemiş ve özellikle 2000'li yıllardan sonra toplumsal cinsiyet eşitliğini yatay bir politika alanı olarak benimsemiştir. Girişimcilik politikaları da bu yaklaşım doğrultusunda ele alınmakta; kadınların ve diğer dezavantajlı grupların girişimcilik ekosistemine eşit koşullarda dâhil edilmesi AB'nin temel hedefleri arasında sayılmaktadır. AB müktesebatı, kapsayıcı büyüme, eşit fırsatlar ve sosyal uyum ilkeleri doğrultusunda kadın girişimciliğini destekleyen politika çerçevelerinin geliştirilmesini teşvik etmektedir (European Commission, 2023; European Parliament, 2020; OECD, 2021).

Türkiye, AB'ye aday ülke statüsü çerçevesinde, toplumsal cinsiyet eşitliği ve girişimcilik alanlarında önemli politika belgeleri ve reform adımları geliştirmiştir. Özellikle kalkınma planları, ulusal eylem planları ve strateji belgeleri aracılığıyla kadın girişimciliği desteklenmeye çalışılmıştır. Ancak uygulamada karşılaşılan yapısal sorunlar, politika hedefleri ile somut çıktılar arasındaki farkın devam etmesine neden olmaktadır. Türkiye'de kadın girişimciliği son on yılda nicel olarak artış göstermiş olsa da girişimlerin ölçeklenmesi, yenilik kapasitesi ve sürdürülebilirliği açısından nitel gelişimin sınırlı kaldığı gözlemlenmektedir (KAGİDER, 2025; TÜİK, 2024; GEM, 2023).

Bu çalışmanın temel amacı, 2014-2024 yılları arasında yayımlanan AB İlerleme Raporları çerçevesinde Türkiye'de kadın girişimciliğinin nasıl ele alındığını analiz etmek ve bu değerlendirmeleri Türkiye'nin ulusal politika belgeleriyle karşılaştırmaktır. Çalışma, kadın girişimciliğine yönelik politika mekanizmalarının etkinliğini ve uygulama kapasitesini ortaya koymayı, aynı zamanda Türkiye'nin AB standartlarıyla uyum düzeyini değerlendirmeyi hedeflemektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. KAVRAMSAL VE POLİTİKA ÇERÇEVESİ: AB VE TÜRKİYE PERSPEKTİFİ

Kadın girişimciliği kavramı, kadınların ekonomik faaliyetler içerisinde girişimci rolünü üstlenmesini, kendi işlerini kurmalarını ve bu işletmeleri sürdürülebilir biçimde yönetmelerini ifade etmektedir. Literatürde kadın girişimciliği; beşerî sermaye, sosyal sermaye, finansmana erişim ve kurumsal çevre gibi çok boyutlu faktörler üzerinden ele alınmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, bu faktörlerin her birinde kadınlar açısından yapısal dezavantajlar yaratabilmektedir.

AB politikalarında kadın girişimciliği, Lizbon Stratejisi'nden Avrupa 2020 Stratejisi'ne ve güncel olarak Avrupa Yeşil Mutabakatı ile Dijital Dönüşüm gündemine kadar uzanan geniş bir politika çerçevesi içinde değerlendirilmektedir. Bu süreçte kadın girişimciliği, istihdamın artırılması, yenilikçilik kapasitesinin güçlendirilmesi ve sosyal uyumun sağlanması açısından kritik bir araç olarak tanımlanmıştır. AB, cinsiyete duyarlı politika tasarımı, kanıt temelli değerlendirme ve kurumsal iş birliği ilkelerini ön plana çıkarmaktadır (European Commission, 2023).

Türkiye'de kadın girişimciliği politikaları ise ağırlıklı olarak kalkınma planları ve kamu destek mekanizmaları aracılığıyla şekillenmiştir. Onuncu, On Birinci ve On İkinci Kalkınma Planlarında kadınların girişimcilik faaliyetlerine katılımının artırılması, istihdam yaratma potansiyellerinin güçlendirilmesi ve bölgesel kalkınmaya katkılarının desteklenmesi temel hedefler arasında yer almıştır. KOSGEB, TÜBİTAK ve kalkınma ajansları aracılığıyla yürütülen programlar, kadın girişimciler için finansman ve eğitim imkânları sunmayı amaçlamaktadır. Ancak bu desteklerin sürdürülebilirliği ve etki analizi konularında önemli eksiklikler bulunmaktadır.

2. YÖNTEM VE VERİ KAYNAKLARI

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan karşılaştırmalı belge analizi yöntemine dayanmaktadır. Araştırma kapsamında, 2014-2024 yılları arasında yayımlanan AB Türkiye İlerleme Raporları sistematik olarak incelenmiş ve kadın girişimciliğine ilişkin değerlendirmeler analiz edilmiştir (European Commission, 2014-2024). Bu raporlar, Türkiye'nin AB müktesebatına uyum sürecinde toplumsal cinsiyet eşitliği ve girişimcilik alanındaki ilerlemesini değerlendiren temel referans belgeler arasında yer almaktadır.

Ayrıca Türkiye'nin kalkınma planları, ulusal strateji belgeleri ve ilgili politika dokümanları AB raporlarıyla karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Çalışmada ikincil veri kaynakları olarak KAGİDER, TÜİK, OECD ve Dünya Bankası gibi ulusal ve uluslararası kuruluşların yayımladığı raporlardan yararlanılmıştır. Belgeler, kadın girişimciliğine yönelik politika hedefleri, uygulama araçları, izleme-değerlendirme mekanizmaları ve sonuçlar açısından tematik olarak sınıflandırılmıştır. Bu yöntem, Türkiye'de kadın girişimciliğine yönelik politika çerçevesinin zaman içerisindeki dönüşümünü ve AB değerlendirmeleriyle uyum düzeyini bütüncül bir bakış açısıyla analiz etmeye olanak sağlamaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3. BULGULAR: AB İLERLEME RAPORLARI VE TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ

AB İlerleme Raporları, Türkiye'de kadın girişimciliğine yönelik politika yaklaşımının zaman içerisinde hem söylemsel hem de araçsal düzeyde belirgin bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koymaktadır. 2014-2014 dönemine ait raporlarda kadın girişimciliği, çoğunlukla istihdam politikaları ve sosyal içerme başlıkları altında sınırlı bir çerçevede ele alınırken; 2015 sonrasında yayımlanan raporlarda girişimcilik; rekabet gücü, inovasyon kapasitesi ve kapsayıcı büyüme hedefleriyle ilişkilendirilen daha bütüncül bir politika alanı olarak konumlandırılmaya başlanmıştır (European Commission, 2014; 2018; 2023). Bu değişim, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliğini yatay bir politika ilkesi olarak benimsemesinin Türkiye değerlendirmelerine yansıması olarak ifade edilebilir.

AB raporlarında öne çıkan olumlu bulguların başında, kadın girişimciliğini destekleyen kurumsal yapıların ve finansal araçların çeşitlenmesi gelmektedir. Özellikle KOSGEB destek programlarında kadın girişimcilere yönelik pozitif ayrımcılık içeren uygulamalar, TÜBİTAK'ın teknoloji ve Ar-Ge odaklı çağrılarında kadın girişimcilerin görünürlüğünün artırılması ve kalkınma ajansları aracılığıyla yürütülen bölgesel projeler, AB tarafından ilerleme göstergeleri olarak değerlendirilmektedir (European Commission, 2021; 2023). Bu politika araçlarının etkisiyle kadın girişimcilerin toplam girişimciler içindeki payı istikrarlı bir artış göstermiş ve 2024 yılı itibarıyla yaklaşık %18 düzeyine ulaşmıştır (KAGİDER, 2025; TÜİK, 2024).

Bununla birlikte AB İlerleme Raporları, söz konusu nicel artışın nitel bir dönüşümle desteklenmediğini açık biçimde vurgulamaktadır. Kadın girişimcilerin büyük çoğunluğunun mikro ve küçük ölçekli işletmelerde yoğunlaştığı, faaliyetlerin ise çoğunlukla düşük katma değerli ve hizmet ağırlıklı sektörlerde toplandığı belirtilmektedir. Yüksek teknoloji, ihracat odaklı üretim ve yenilikçi girişim alanlarında kadın girişimcilerin temsil oranı sınırlı kalmaktadır (GEM, 2023; OECD, 2022). Bu durum, kadın girişimciliğinin Türkiye ekonomisinin yapısal dönüşümüne katkısının potansiyelin altında kaldığını göstermektedir.

AB raporlarının eleştirel yaklaştığı temel alanlardan biri, politika uygulamalarının sürdürülebilirliği ve kurumsal kapasite eksikliğidir. Kadın girişimciliğine yönelik desteklerin önemli bir kısmının proje bazlı ve kısa vadeli olması, uzun vadeli etki yaratılmasını zorlaştırmaktadır. İzleme ve değerlendirme mekanizmalarının yetersizliği, hangi politika araçlarının etkili olduğu konusunda sağlıklı geri bildirim alınmasını engellemektedir. AB, bu durumun Türkiye'de politika öğrenmesi süreçlerini ve kurumsal hafıza oluşumunu sınırladığını vurgulamaktadır (European Commission, 2019; OECD, 2021).

Bölgesel eşitsizlikler, kadın girişimciliği alanında öne çıkan bir diğer yapısal sorun olarak raporlarda sıklıkla yer almaktadır. Batı bölgeleri ve büyükşehirlerde kadın girişimcilik oranlarının görece yüksek olduğu; buna karşılık Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kadın girişimcilerin sayısal olarak düşük kaldığı ve faaliyet alanlarının dar olduğu görülmektedir (TÜİK, 2024). AB İlerleme Raporları, bölgesel kalkınma politikalarının

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

toplumsal cinsiyet boyutunu yeterince içermediğini ve yerel düzeyde uygulama kapasitesinin zayıf kaldığını ifade etmektedir. Bu durum, kadın girişimciliğinde mekânsal eşitsizliklerin kalıcı hâle gelmesine yol açmaktadır.

Finansmana erişim sorunu, AB raporlarında en sık tekrarlanan eleştiri başlıklarından biridir. Kadın girişimcilerin kredi teminatı sunma konusunda yaşadıkları güçlükler, bankacılık sektöründe risk algısının cinsiyete duyarlı olmaması ve alternatif finansman araçlarına erişimin sınırlı kalması temel engeller arasında sayılmaktadır (Demirgüç-Kunt vd., 2018; World Bank, 2020). Risk sermayesi ve melek yatırım ağlarında kadın girişimcilerin düşük temsili, yenilikçi girişimlerin ölçeklenmesini zorlaştırmaktadır. AB, bu sorunun yalnızca finansal desteklerle değil; finansal okuryazarlık, yatırımcı farkındalığı ve kurumsal kültür dönüşümüyle birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (OECD, 2021).

Toplumsal cinsiyet normları ve bakım ekonomisine ilişkin yapısal sorunlar da AB İlerleme Raporlarında dikkat çekilen önemli unsurlar arasındadır. Kadınların ev içi emek ve bakım yükünün büyük ölçüde kendi üzerlerinde yoğunlaşması, girişimcilik faaliyetlerine ayırabilecekleri zamanı ve kaynakları sınırlamaktadır (UN Women, 2022). Çocuk bakım hizmetlerinin yetersizliği, yaşlı bakımının kurumsallaşamaması ve esnek çalışma modellerinin sınırlı olması, kadın girişimcilerin işlerini büyütmelerinin önünde dolaylı ancak güçlü engeller oluşturmaktadır. AB raporları, bu sorunların yalnızca girişimcilik politikalarıyla değil, sosyal politika ve refah rejimi reformlarıyla birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Dijital dönüşüm ve yeşil dönüşüm süreçleri, kadın girişimciliği açısından hem yeni fırsatlar hem de yeni eşitsizlik riskleri barındırmaktadır. AB İlerleme Raporları, dijital girişimcilik alanında kadınların potansiyelinin yeterince değerlendirilemediğini ve dijital beceriler konusunda cinsiyete dayalı farkların devam ettiğini ortaya koymaktadır (European Commission, 2023; WEF, 2023). Dijitalleşme, coğrafi ve zamansal kısıtları azaltma potansiyeline sahip olsa da gerekli eğitim ve altyapı desteği sağlanmadığında, mevcut eşitsizlikleri derinleştirebilmektedir.

AB raporları ayrıca Türkiye'de kadın girişimciliğine ilişkin veri toplama ve raporlama süreçlerinin yetersizliğine dikkat çekmektedir. Cinsiyete duyarlı, düzenli ve karşılaştırılabilir veri eksikliği; politika tasarımı ve etki değerlendirmesi açısından önemli bir sınırlılık oluşturmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin AB standartlarıyla uyumlu kanıt temelli politika üretme kapasitesini zayıflatmaktadır (European Parliament, 2020).

Genel olarak değerlendirildiğinde, AB İlerleme Raporları Türkiye'de kadın girişimciliğine ilişkin politika çerçevesinin söylemsel düzeyde AB normlarına yaklaştığını; ancak uygulama, izleme ve değerlendirme boyutlarında önemli eksikliklerin devam ettiğini göstermektedir. Bu bulgular, Türkiye'nin kadın girişimciliği alanında nicel büyümeden nitel dönüşüme geçebilmesi için daha bütüncül, uzun vadeli ve kurumsallaşmış politikalara ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Avrupa Birliği (AB) İlerleme Raporları çerçevesinde Türkiye'de kadın girişimciliğinin son on iki yıllık gelişim seyrini incelemiş ve ulusal politika belgeleriyle karşılaştırmalı bir değerlendirme sunmuştur. Bulgular, Türkiye'de kadın girişimciliğinin nicel olarak belirgin bir artış gösterdiğini; ancak bu artışın nitel bir dönüşüme henüz tam anlamıyla yansımadığını ortaya koymaktadır. Kadın girişimcilerin toplam girişimciler içindeki payının 2024 yılı itibarıyla yaklaşık %18 düzeyine ulaşması, politika çerçevesinin görünür çıktıları açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Bununla birlikte girişimlerin ölçeklenmesi, yenilik kapasitesi, sürdürülebilirlik ve yüksek katma değer üretimi bakımından kadın girişimciliğinin potansiyelinin altında kaldığı görülmektedir.

AB İlerleme Raporları, Türkiye'nin kadın girişimciliğine ilişkin politika belgeleri ve kurumsal söylem düzeyinde önemli bir yakınsama sergilediğini ortaya koymaktadır. Kalkınma planları, ulusal strateji belgeleri ve kamu destek mekanizmaları incelendiğinde, kadın girişimciliğinin artık istihdam politikalarının ikincil bir unsuru olmaktan çıkarak kapsayıcı büyüme ve ekonomik rekabet gücüyle ilişkilendirilen stratejik bir alan olarak ele alındığı görülmektedir. Ancak AB raporlarının da vurguladığı üzere, bu söylemsel uyumun uygulama kapasitesine aynı ölçüde yansımadığı dikkat çekmektedir. Politika araçlarının büyük ölçüde proje bazlı ve kısa vadeli olması, sürdürülebilir etki yaratılmasını sınırlamakta; izleme ve değerlendirme mekanizmalarının zayıflığı ise politika öğrenmesi süreçlerini sekteye uğratmaktadır.

Çalışmanın önemli sonuçlarından biri de kadın girişimciliğinin önündeki engellerin yalnızca ekonomik ya da finansal boyutlarla sınırlı olmadığıdır. Finansmana erişim güçlükleri, teminat sorunları ve yatırımcı ağlarına sınırlı erişim, kadın girişimcilerin karşılaştığı temel sorunlar arasında yer almakla birlikte; toplumsal cinsiyet normları, bakım ekonomisine ilişkin yapısal sorunlar ve bölgesel eşitsizlikler bu engelleri daha da derinleştirmektedir. Kadınların ev içi emek ve bakım yükünün büyük ölçüde kendi üzerlerinde yoğunlaşması, girişimcilik faaliyetlerine ayırabilecekleri zaman ve kaynakları sınırlamakta; bu durum, girişimlerin büyüme ve ölçeklenme potansiyelini doğrudan etkilemektedir.

AB İlerleme Raporlarının ortaya koyduğu bir diğer kritik husus, bölgesel farklılıkların kadın girişimciliği üzerindeki belirleyici etkisidir. Büyükşehirler ve batı bölgelerinde kadın girişimciliği görece daha gelişmiş bir görünüm sergilerken, doğu ve güneydoğu bölgelerinde kadın girişimcilerin hem sayısal hem de sektörel çeşitlilik açısından dezavantajlı konumda olduğu görülmektedir. Bu durum, bölgesel kalkınma politikalarının toplumsal cinsiyet perspektifiyle yeterince bütünleştirilemediğini göstermektedir. Dolayısıyla kadın girişimciliğinin güçlendirilmesine yönelik politikaların, mekânsal eşitsizlikleri dikkate alan ve yerel kapasiteyi geliştirmeyi hedefleyen bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Dijitalleşme ve yeşil dönüşüm süreçleri, kadın girişimciliği açısından hem yeni fırsatlar hem de yeni riskler barındırmaktadır. Dijital girişimcilik, coğrafi ve zamansal kısıtları azaltarak kadınlar için esnek çalışma imkânları sunma potansiyeline sahip olsa da, dijital becerilerdeki cinsiyete dayalı eşitsizlikler bu potansiyelin hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır. Benzer şekilde yeşil dönüşüm ve sürdürülebilirlik odaklı iş modelleri, kadın girişimciler için yeni pazarlar yaratma potansiyeli taşımakla birlikte; bu alanlara yönelik destek ve eğitim mekanizmalarının yetersizliği, kadınların bu süreçlere etkin biçimde katılımını sınırlamaktadır.

Bu çerçevede, kadın girişimciliğinin sürdürülebilir biçimde güçlendirilmesi için çok boyutlu ve bütüncül politika setlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Öncelikle finansal okuryazarlığın artırılması ve kadın girişimcilere yönelik finansman araçlarının uzun vadeli ve erişilebilir hâle getirilmesi önem taşımaktadır. Mentorlük ve rol model ağlarının kurumsallaştırılması, kadın girişimcilerin sosyal sermayelerini güçlendirecek ve girişimlerin ölçeklenmesine katkı sağlayacaktır. Dijital becerilerin geliştirilmesine yönelik cinsiyete duyarlı eğitim programları, kadın girişimcilerin dijital ve yenilikçi sektörlerde daha etkin rol almalarını mümkün kılacaktır.

Politika düzeyinde ise toplumsal cinsiyet temelli izleme ve değerlendirme sistemlerinin kurumsallaştırılması kritik bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Cinsiyete duyarlı, düzenli ve karşılaştırılabilir veri toplama süreçleri, politika tasarımının kanıt temelli biçimde yürütülmesini sağlayacak ve uygulama etkinliğini artıracaktır. Ayrıca kadın girişimciliğine yönelik ulusal stratejilerin, AB girişimcilik çerçevesiyle uyumlu ve uzun vadeli bir yol haritası çerçevesinde ele alınması gerekmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'de kadın girişimciliği alanında kaydedilen nicel ilerleme önemli olmakla birlikte, bu ilerlemenin nitel bir dönüşüme evrilebilmesi için uygulama kapasitesinin güçlendirilmesi, kurumsal sürdürülebilirliğin sağlanması ve toplumsal cinsiyet perspektifinin tüm politika alanlarına entegre edilmesi gerekmektedir. AB İlerleme Raporlarının sunduğu değerlendirmeler, Türkiye için yalnızca eleştirel bir izleme aracı değil; aynı zamanda kapsayıcı, dirençli ve AB standartlarıyla uyumlu bir girişimcilik ekosistemi inşa edilmesine yönelik önemli bir rehber niteliği taşımaktadır. Bu doğrultuda atılacak adımlar, hem ekonomik kalkınma hem de toplumsal cinsiyet eşitliği hedefleri açısından stratejik bir öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Demirgüç- Kunt, A., Martinez Peria, M. S., ve Tressel, T. (2018). The global financial inclusion database. World Bank.

European Commission (2012-2024). Türkiye ilerleme raporları. Avrupa Birliği Komisyonu.

European Commission (2014). Turkey 2014 progress report. Avrupa Birliği Komisyonu.

European Commission (2018). Turkey 2018 report. Avrupa Birliği Komisyonu.

European Commission (2023). Gender equality strategy 2020–2025. Publications Office of the European Union.

European Parliament (2020). Women entrepreneurship in Europe. European Parliament.

GEM (2023). Global entrepreneurship monitor: Women's entrepreneurship report. Global Entrepreneurship Research Association.

KAGİDER (2025). Türkiye'de kadın girişimciliği raporu. Kadın Girişimciler Derneği.

Minniti, M., ve Naudé, W. (2010). What do we know about the patterns and determinants of female entrepreneurship? European Journal of Development Research, 22(3), 277–293.

OECD (2017). Policy brief on women's entrepreneurship. OECD Publishing.

OECD (2021). Inclusive entrepreneurship policies. OECD Publishing.

OECD (2022). Entrepreneurship at a glance. OECD Publishing.

TÜİK (2024). Girişimcilik ve iş gücü istatistikleri. Türkiye İstatistik Kurumu.

UN Women (2022). Progress on the sustainable development goals: Gender snapshot. UN Women.

Verheul, I., Stel, A. van, ve Thurik, R. (2019). Explaining female and male entrepreneurship at the country level. Entrepreneurship Theory and Practice, 43(2), 353-380.

World Bank (2020). Women, business and the law. World Bank Publications.

World Economic Forum (2023). Global gender gap report. WEF.

Yıldız, S., ve Kılıç, S. (2021). Türkiye'de kadın girişimciliğinin yapısal sorunları. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 21(48), 45-68.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE POLITICAL ECONOMY OF US ENERGY SECURITY DURING THE TRUMP ERA AND ITS IMPACT ON THE GLOBAL BALANCE OF POWER

Assoc. Prof. Dr., HELİN SARI ERTEM

Istanbul Medeniyet University

helin.sariertem@medeniyet.edu.tr – 0000-0003-0008-9781

SEDA NUR ÇEP (M.A. Student)

Istanbul Medeniyet University

sdnrcep@gmail.com – 0009-0005-3130-5362

ABSTRACT

The political and economic decisions of the US, which still maintains a dominant position in the global power structure, are highly influential for worldwide peace and stability. As demonstrated after the 2008 Global Financial Crisis, national security cannot be viewed separately from economic security. Recent US National Security Strategy documents clearly reflect this understanding. The neo-mercantilist policies enacted by Donald Trump, who resumed the presidency in January 2025, also play a key role in shaping the US's energy diplomacy, with a focus on oil and natural gas. The tariffs introduced in this context are unilateral and self-interested, aligning with Trump's "America First" approach. The US, which perceives a rising China as the greatest threat to maintaining American hegemony, adopted more aggressive economic measures during the Trump era, exemplifying this competitive stance. This study aims to examine, through both qualitative and quantitative analyses, the political and economic impact of Trump-era energy policies, and the opportunities and risks they present in local (US), regional (American and Atlantic), and global contexts. Accordingly, the first section will analyse the concept of energy security, followed by an assessment of the current state of US energy security, particularly regarding local and global supply chains. The second part will explore policy shifts, agreements, and external pressures exerted during the Trump era from different levels of analysis, within the framework of political and economic cause-and-effect relationships. The final section will consider potential scenarios, especially concerning the future of global stability and security.

Keywords: Energy Security, Trump, Neo-Mercantilism, Protectionism, Economy, Politics.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. INTRODUCTION

Despite ongoing debates about a possible hegemonic shift, the U.S. remains the sole great power shaping the current trajectory of global relations. Whether the rest of the world criticises the American approach to problem-solving or highlights the trust issues caused by liberal hypocrisy, U.S. decision-makers are the authorities expected to respond first to any incident in global politics. Fully aware of this, the Trump administration continues to boost American morale, at least among half of the country, asserting that the potential retreat of the nation on the world stage will soon be halted by policies emphasising the well-known "First America" motto. Increasing trade tariffs not only against foes but also against traditional allies, such as the EU, is merely the tip of the iceberg, as measures taken to "Make America Great Again" are being implemented not only for economic security but also for U.S. national security. Recent U.S. National Security Strategy documents explicitly state that Washington considers economic security a vital component of national security, which should be pursued through a multifaceted approach combining a wide range of financial, political, and military measures to enable the U.S. to continue pursuing global leadership despite "the rise of the rest".[1]

As part of efforts to maintain global dominance, U.S. administrations also implement policies to safeguard energy security by promoting self-reliance and maintaining the means to influence global energy markets. In this context, President Donald Trump has pursued vigorous energy diplomacy, increasing pressure on rivals such as Russia and China, as well as on allies like the EU, India, Japan, and South Korea. This paper aims to analyse the energy security policies of the first and second Trump administrations, which are also key components of both economic and national security. To do so, it examines what President Trump understands by energy security; assesses U.S. energy security measures within a broader framework of neo-mercantilism and resource nationalism; and analyses the current outcomes of U.S. efforts to tighten the economic lifelines of Putin's Russia and Xi Jinping's China.

The paper hypothesises that, despite increasing U.S. pressure on the outside world, these two alternative great powers continue to maintain a degree of strategic autonomy and challenge U.S. dominance. Through qualitative and quantitative analyses, the paper primarily aims to assess the political and economic impacts of Trump-era energy policies and the opportunities and risks they present in local (US), regional (American and Atlantic), and global contexts. To do this, the first part of the paper will analyse the concept of energy security, followed by an assessment of the current state of US energy security; the second part will explore policy preferences during the Trump era, highlighting the cause-and-effect relationships among them; and the final part will consider potential scenarios for future global stability and security.

2. ASSESSING U.S. ENERGY SECURITY IN THE SHIFTING WORLD ORDER

Energy security, in its fundamental sense, refers to the ability to access energy resources without interference and at affordable prices. Consequently, this capability to secure supplies leads to

[1] Fareed Zakaria, *The Post-American World*. (New York: W. W. Norton & Company, 2009).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

international energy competition. Today, this concept is regarded as a subset of economic security, and its significance, both in scope and definition, varies among different countries.

2.1. Energy Security as a Part of Economic and National Security

The 2008 Global Financial Crisis, due to the stress it created in countries, demonstrated how critical economic security is and made it equivalent to national security.[2] Economic security can be understood in three ways. The first definition, focused on state and military-political relations, concerns the acquisition or preservation of economic power essential to a state's attainment or maintenance of military strength. Second, this concept is regarded as a means by which economically powerful states undermine their rivals or adversaries through economic strategies. Third, the application of this concept involves using economic tools to leverage foreign policy goals.

As will be discussed in the following sections, the American understanding of economic security during the Trump era is also based on these three definitions. Therefore, the concept of economic security appears equivalent to national security and fosters competition among states. Similarly, energy security is regarded as a national security matter by many states, while serving as a mediating factor for others in safeguarding their economic security.

2.2. U.S. Energy Security in a World Full of Rivals

The critical role of energy can easily turn it into a source of insecurity, functioning like the Achilles' heel. It is especially vital for countries with limited energy resources, such as Japan, South Korea, Taiwan, and Singapore, as well as for China, which relies heavily on external sources to support its economic development. However, for the US, energy security is about maintaining "energy dominance" to secure the country's economic stability. As a result, Trump seeks to position the US as a leader in global energy supply.

Conversely, energy insecurity varies between countries. From the US perspective, as mentioned earlier, there is no shortage of energy resources because the country is exceptionally rich in them. Therefore, for the US, energy insecurity doesn't refer to a deficiency in energy supply but rather to a lack of control over the global energy markets. When considering the inability to control these markets, one should look to rival countries rich in energy resources but not under US influence. The current US-Venezuela tension arises from this situation, as Venezuela has rich oil reserves in Latin America, and the US aims to control these resources.

Another significant example is the EU’s reliance on Russia for natural gas. This reliance has repeatedly faced criticism from Trump, who aims to make the US the primary energy supplier to the EU market. As the graph below illustrates, Norway is the leading supplier of natural gas

[2] Emily Benson, Catharine Mouradian ve Andrea Leonard Palazzi, “Economic Security Considerations,” *Toward a U.S. Economic Security Strategy: Twenty-First-Century Guidance for Domestic and International Policymaking* (Washington D.C: Center for Strategic and International Studies [CSIS], 2024), 3–7, JSTOR.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

to the EU, and although reliance on Russia has decreased, it still exceeds that of the US – something Trump certainly opposes.

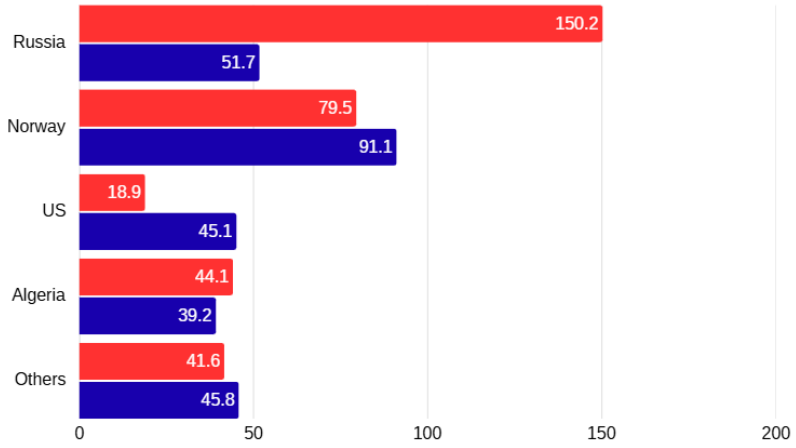

Graph 1. Volume of Natural Gas Imported by the European Union by Country in 2021 and 2024 (Billion Cubic Meters)[3]

Compared to Russia, China is highly vulnerable to energy security challenges, and its neighbouring countries—except Russia—are also poor in energy resources. China's rapidly growing economy naturally increases its energy needs, making energy security a matter of Chinese national security. As previously mentioned, Japan and South Korea are among the most critical countries for energy security, and Taiwan is included in this group as well. As will be discussed later, all three of these countries have entered the US energy market radar. For the US, which regards the energy supply gap in the Asia-Pacific region as an opportunity, it is crucial to strengthen its energy dominance. The US is already enhancing its economic security through tariffs while seeking to make other countries dependent on it via energy leadership. Hence, for Trump, energy security is not an end in itself but a means to secure the US's economic security.

3. TRUMP'S MEASURES TO GUARANTEE THE US ENERGY SECURITY

To understand what energy security means for the US, both conceptually and theoretically, it is useful to review relevant government documents and executive decisions on the topic.

3.1. Recent US National Security Strategy Documents

Recent US National Security Strategy documents emphasise the importance of building systemic resilience by diversifying energy sources, such as reducing reliance on oil. Contrary to the Democrats, environmental concerns are highly ignored during the Republican President Trump, bringing fossil fuels forward again. Rivals, such as Russia, using energy as a foreign policy and military means, raise significant concerns. An analysis of the US National Security

[3] Council of the European Union, "Where Does the EU's Gas Come From?," infographic, accessed June 10, 2025, https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/where-does-the-eu-s-gas-come-from/

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Strategy Document published in November 2025 shows that energy security is noted in the "Priorities" section under "energy dominance," a subset of economic security.[4] When examined within a theoretical framework, this situation shows that while energy dominance is pursued locally with a constructive outlook, it is upheld globally with a highly pragmatic approach. This pragmatic behaviour can be illustrated by the "executive decisions" made in the White House. When analysing the decisions, the significance of America's domestic energy resources is emphasised again with a focus on "American Energy Dominance."[5] Based on this strategic approach, Trump aims to make America the world's leading energy supplier. The reason why the energy dominance quest of the Trump era is believed to be beneficial locally/domestically is to provide American citizens with cheaper, more readily available energy sources.

3.2. Trump's American Energy Dominance Strategy

To examine the American energy dominance strategy more concretely, the most prominent energy resources today—oil, natural gas, and critical minerals—should all be considered. The graph below shows that the US is exceptionally rich in both oil and natural gas. The country also reaps significant benefits from shale gas, which has increased its energy independence.

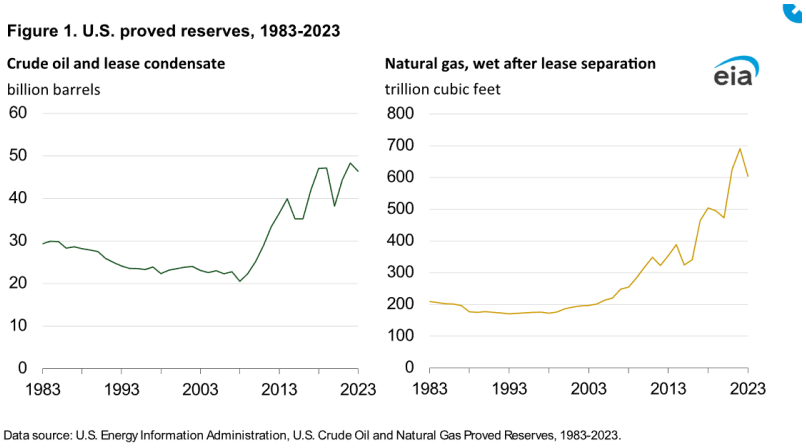

Graph 2. U.S. proved reserves, 1983-2023[6]

With rising shale gas supply, the US could lower industry production costs and further enhance its dominance in the global economy. Together with the other fossil fuels, the US considers its shale gas capacity as a stabiliser for American allies and markets. Despite critiques from environmentalists, the US has turned itself into a major LNG exporter thanks to its shale gas

[4] The White House, *2025 National Security Strategy* (Washington, DC: The White House, 2025), 11-14, https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf

[5] Donald J. Trump, "*Unleashing American Energy*," Presidential Action, The White House, January 20, 2025, *The White House*, https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/01/unleashing-american-energy/ & Donald J. Trump, "*National Energy Dominance Month, 2025*," Presidential Action, The White House, October 2025, https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/10/national-energy-dominance-month-2025/

[6] U.S. Energy Information Administration (EIA), *U.S. Crude Oil and Natural Gas Proved Reserves*, last modified 2024, https://www.eia.gov/naturalgas/crudeoilreserves/.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

abundance. As a result, American geopolitical influence has also been strengthened by better controlling global energy markets and supplying allies with the energy they need worldwide.

The recently popular topic of "critical minerals" is also of considerable significance for American energy dominance plans. On April 24, 2025, Trump signed an executive order regarding the use of critical minerals. The reason for this decision is China's control over critical minerals used in many technological products.[7] Correspondingly, this decision results from Trump's approach towards China since the start of his second presidency. Moreover, Trump stated that he "made the U.S. a global leader in seabed mineral exploration and development, both within and outside of national jurisdiction."[8]

Examining it more closely, the current White House executive order states that critical minerals and energy resources in extensive seabed areas safeguard America's national and economic security. It highlights the necessity to explore the seafloor for critical minerals such as nickel, cobalt, manganese, copper, and titanium, and to categorise them by usage (defence infrastructure, manufacturing, and energy). As with the shale gas issue, environmental groups are also protesting Trump's decision on critical minerals. According to these groups, this decision could damage the marine ecosystem. They claim the harm is so severe that it will impact fisheries and the oceans' capacity to absorb and store carbon dioxide.[9]

Apart from critical minerals, the importance of the US's energy resources (natural gas, oil) has been discussed for a long time. How does the US allocate these resources? What activities does it undertake to access markets? To answer these questions, it is useful to provide a concrete example of how its resources are being allocated. The Alaska LNG (Liquefied Natural Gas) Project is an exciting initiative to examine the widespread economic and political consequences of Trump's geopolitical approach.

3.3. Efforts to Implement the Alaska LNG Project

As mentioned earlier, with the American Energy Dominance Strategy, Trump aims to make the US the world's leading energy supplier. He is working towards this by collaborating with energy-dependent and allied nations. Despite some delays due to legal procedures, the Trump administration pushes hard to activate the Alaska LNG Project.[10] This project, which gained attention in 2014-2015 and momentum in 2017, is currently the focus of many Asia-Pacific

[7] Sibi Arasu and Tammy Webber, "Environmental Groups Fear Trump's Order to Speed Deep-Sea Mining Will Harm Ecosystems," *AP News*, April 24, 2025, https://apnews.com/article/climate-deep-sea-mining-ores-minerals-trump-bd8c98390b3711439c055023b77e31b5.

[8] Arasu and Webber, "Environmental Groups Fear Trump's Order to Speed Deep-Sea Mining," *AP News*, April 24, 2025.

[9] The White House, "Unleashing America's Offshore Critical Minerals and Resources," *The White House*, April 24, 2025, https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/04/unleashing-americas-offshore-critical-minerals-and-resources/

[10] "Alaska LNG Wins Early Federal Approval, Clearing Final Permit for 800-Mile Pipeline", *Pipeline & Gas Journal*, 12.11.2025, https://pgjonline.com/news/2025/december/alaska-lng-wins-early-federal-approval-clearing-final-permit-for-800-mile-pipeline

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

countries, including South Korea and Japan, which have already backed the plan. The purpose of this summit is to open Alaska's natural gas for both domestic and international use. The project plans to transport liquefied natural gas extracted from Alaska's North Slope via a 1,300-kilometre pipeline, supplying both within the state and abroad. This natural gas from Alaska is part of a $44 billion initiative to deliver liquefied natural gas to allies in Asia as an alternative to the current Panama Canal route.[11]

The project is expected to have an average capacity of 3.5 billion cubic feet per day.[12] It is backed by the Alaska Gasline Development Corporation (AGDC), a public entity in Alaska, and the private firm Glenfarne Group.[13] In summary, this project, initiated by the US for the Asia-Pacific region (Japan, South Korea, China), aims to boost US liquefied natural gas exports while fostering cooperation with Asian nations.

4. INCREASING U.S. PRESSURE ON ALLIES AND RIVALS: POSSIBLE FUTURE SCENARIOS

Many economic experts believe that Chinese economic growth will likely surpass that of America by 2050, while expecting India to become the second-largest economy in the world. Such estimates have prompted American policymakers to seek a solution to prevent this or at least slow its pace. Whether the world will face a new Thucydides Trap, potentially leading to a third World War, remains uncertain. However, as demonstrated by the Trump administration through trade wars, the US appears determined to weaken its rivals, notably China, to maintain its hegemonic position.

In his first presidential term between 2017 and 2021, the Trump administration, which particularly brought relations with China to a tense point and even presented China to the public as a 'national security threat,' implemented a protectionist economic model that sparked debates about a return to 16th-century mercantilism. Trump shelved trade agreements that were collectively made with the EU and Asia-Pacific countries (TPP and TTIP); supported Brexit, causing the UK to break away from the EU; rejected data on global warming and withdrew the US from the Paris Climate Agreement; and launched a 'trade war' by increasing restrictions against Chinese companies and goods. While this sparked a revival in the domestic economy, it raised serious questions about the prestige of the US and the future of the liberal world order.

---

[11] Timothy Gardner, "U.S. Plans Alaska LNG Summit, Urges Japan and South Korea to Support Project, Source Says," *Reuters*, April 24, 2025, https://www.reuters.com/business/energy/us-plans-alaska-lng-summit-urges-japan-south-korea-support-project-source-says-2025-04-24/.

[12] "Alaska's LNG Project Moves Closer to Reality After 10 Years in the Making, with Glenfarne as Private Investor," *Offshore Energy*, March 28, 2024, https://www.offshore-energy.biz/alaskas-lng-project-moves-closer-to-reality-after-10-years-in-the-making-with-glenfarne-as-private-investor/

[13] *Offshore Energy*, "Alaska's LNG Project Moves Closer to Reality."

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

During this period, the future of globalization and rising nationalist movements were once again opened for debate.[14]

4.1. Rising Tension with China and Russia

The neo-mercantilist, protectionist policies of Trump were meant to change the route of the possible hegemonic shift in favour of the US. However, it also created a counter-effect on both rivals and allies. For rivals, US policies have been a clear warning, driven by American anxiety not to fall behind in the global balance of power. For that, China has often been targeted by American decision-makers through discursive means. First Trump administration's Vice President Mike Pence even called China a national security threat, as the Asian giant kept being underlined as a challenge against liberal values. NATO's annual summits began to mention China, alongside Russia, as rising threats to the West and to ask these two actors to obey the rules of the international order. Both China and Russia responded to these critiques by accusing the US and its allies of being the real violators of the global system, which they claimed was unilaterally imposed by the West.

4.2. Trump's Pressure on Europe, the Middle East, and Asia-Pacific

In accordance with the American approach based on isolating/containing China and Russia, the Russia-Ukraine war has spotlighted Europe's insecurity in energy, economy and military. This prompted the US to warn its European allies, especially Germany, to end their energy dependence on Russia and strengthen their defence capabilities. After severe warnings from Washington, which demanded that Europe take responsibility for its own defence, the majority of NATO members agreed to increase their defence budgets by 5 per cent of their GDPs. The US also saw Europe's energy security as a significant part of its economic and military security. The Trump administration ended the North Stream 1 and 2 natural gas pipelines from Russia to Germany via the Baltic Sea.[15] It increased its efforts to sell American LNG to its European allies, which would help the US earn rather than Russia. Although the economic feasibility of that offer is far from the Russian alternative, the European allies' traumatised relations with Moscow make it impossible for them to open that issue for discussion.

The US expects a similar approach from its Middle Eastern allies, though the region is energy-rich, unlike Europe. Especially in the Gulf, the US expects its oil-rich allies, such as Saudi Arabia, to respect its demands on oil supplies to ease Washington's attempts to manipulate

[14] Ian Bremmer, "After the G-Zero: Overcoming Fragmentation" (Eurasia Group, 2016 Fall). https://www.eurasiagroup.net/siteFiles/Issues/After_The_G_Zero_.pdf

[15] Charles Kennedy, "Germany Vows To 'Do Everything' to Prevent Nord Stream Resurrection", *Oil Price*, May 28, 2025, https://oilprice.com/Energy/Energy-General/Germany-Vows-To-Do-Everything-to-Prevent-Nord-Stream-Resurrection.html

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

global oil prices, thereby weakening Russia's oil revenues.[16] However, contrary to expectations, actors such as Saudi Arabia and Türkiye might prefer policies grounded in strategic autonomy, which aligns with their quest to become global swing states that benefit from balancing acts between different great powers.

Similarly, the Asia Pacific region is also under American pressure regarding its relations with Russia, particularly regarding oil and natural gas purchases. India, as a traditional American ally, is often warned by the Trump administration to cut its reliance on Russian energy resources while receiving US military protection against a possible Chinese threat. Japan, South Korea and Taiwan are also under pressure not to build any dependence on Russia. Despite rising multipolarity and the need for a multilateral world, these countries are forced to preserve American hegemony in the Asia-Pacific and to help the US implement a new containment strategy against both China and Russia. As a result, US allies often lack trust in Washington and implement various neo-mercantilist and neo-nationalist strategies for self-help within a highly unclear world.

5. CONCLUSION: A FUTURE ENERGY WAR?

The meaning of security has deepened and widened since the 1990s, primarily through the work of the Copenhagen School. Today, security is far from being considered only in terms of physical or military security. As this paper discusses, energy security is a major component of states' economic and military security today. Looking at current US foreign policy, we observe a similar pattern in which the Trump administration prioritises American energy dominance in its relations with the outside world. This approach affects the US's relations not only with its rivals but also with its allies, as it increases the lack of trust in American military and economic protection.

The Trump Administration's "First America" approach sped up that perception and increased the worldwide anxiety for a possible global war. The ongoing trade war between the US and China, driven by escalating tariffs and trade barriers, and the continuing Russia-Ukraine war, which has led to various sanctions, directly affect US energy security policies as well. Whether this tension will cause a major global war is still hard to predict. What is clear is that the US, under the Trump administration, will try every means to avoid losing its global hegemony, and the energy markets will be one of the primary war zones in determining the fate of future hegemonic shifts. As the Alaska LNG Project demonstrates, the Arctic region is worth studying to understand potential new sources of tension.

Bibliography

[1] Alaska LNG Project, *Alaska Gasline Development Corporation*, 2025, https://alaska-lng.com/

[16] Simon Henderson, "Saudi Arabia Signals Oil Policy Shift", *Policy Analysis, Washington Institute*, Sept. 27, 2024, https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/saudi-arabia-signals-oil-policy-shift.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

[2] "Alaska's LNG Project Moves Closer to Reality After 10 Years in the Making, with Glenfarne as Private Investor," *Offshore Energy*, March 28, 2024, https://www.offshore-energy.biz/alaskas-lng-project-moves-closer-to-reality-after-10-years-in-the-making-with-glenfarne-as-private-investor/

[3] "Alaska LNG Wins Early Federal Approval, Clearing Final Permit for 800-Mile Pipeline", *Pipeline & Gas Journal*, 12.11.2025, https://pgjonline.com/news/2025/december/alaska-lng-wins-early-federal-approval-clearing-final-permit-for-800-mile-pipeline

[4] Al Ghais, H., Redefining Energy Transitions, Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC), 13 Ocak 2025.

[5] Al Ghais, H., Critical Minerals: A Realistic Assessment, Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC), 1 Temmuz 2024.

[6] Arasu, Sibi, and Tammy Webber. "Environmental Groups Fear Trump's Order to Speed Deep-Sea Mining Will Harm Ecosystems." *AP News*. April 24, 2025. https://apnews.com/article/climate-deep-sea-mining-ores-minerals-trump-bd8c98390b3711439c055023b77e31b5.

[7] Benson, E., Mouradian, C. ve Palazzi, A. L., Economic Security Considerations, *Toward a U.S. Economic Security Strategy: Twenty-First Century Guidance for Domestic and International Policymaking*, Center for Strategic and International Studies (CSIS), 3–7, 2024. https://www.jstor.org/stable/resrep61519.5

[8] Bloomberg Quicktake, *Germany Reacts to Trump's UNGA Speech*, video, YouTube, September 25, 2018, https://youtu.be/FfJv9QYrlwg

[9] Bremmer, I., "After the G-Zero: Overcoming Fragmentation" (Eurasia Group, 2016 Fall). https://www.eurasiagroup.net/siteFiles/Issues/After_The_G_Zero_.pdf

[10] CNN, *Trump Gives Campaign Speech on Economy*, video, YouTube, August 15, 2024, https://youtu.be/0Odf4wJEoAU

[11] Gardner, T., "U.S. Plans Alaska LNG Summit, Urges Japan and South Korea to Support Project, Source Says," Reuters, April 24, 2025, https://www.reuters.com/business/energy/us-plans-alaska-lng-summit-urges-japan-south-korea-support-project-source-says-2025-04-24/.

[12] Henderson, S., "Saudi Arabia Signals Oil Policy Shift", Policy Analysis, Washington Institute, Sept. 27, 2024, https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/saudi-arabia-signals-oil-policy-shift.

[13] Hook, Steven W., and John W. Spanier, *American Foreign Policy Since World War II*, 18th ed. CQ Press, 2008.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

[14] Kennedy, C. "Germany Vows To 'Do Everything' to Prevent Nord Stream Resurrection", *Oil Price*, May 28, 2025, https://oilprice.com/Energy/Energy-General/Germany-Vows-To-Do-Everything-to-Prevent-Nord-Stream-Resurrection.html

[15] Özdemir, Büşra Zeynep "U.S. Elections and the Future of Global Energy Trade," Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), November 7, 2024, https://www.setav.org/yorum/abd-secimleri-ve-kuresel-enerji-ticaretinin-gelecegi

[16] Rickards, J. G., Economic Security and National Security: Interaction and Synthesis, *Strategic Studies Quarterly*, 3(3), 8–49, 2009. https://www.jstor.org/stable/26268663

[17] The White House, National Security Strategy of the United States of America, 2025. https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf

[18] The White House, "Unleashing America's Offshore Critical Minerals and Resources," The White House, April 24, 2025, https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/04/unleashing-americas-offshore-critical-minerals-and-resources/

[19] Trump, D. J., "*Unleashing American Energy*," Presidential Action, The White House, January 20, 2025, *The White House*, https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/01/unleashing-american-energy/

[20] Trump, D. J.; "*National Energy Dominance Month, 2025*," Presidential Action, The White House, October 2025, https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/10/national-energy-dominance-month-2025/

[21] U.S. Energy Information Administration. *U.S. Crude Oil and Natural Gas Proved Reserves*. Washington, DC: U.S. Department of Energy. April 29, 2024. https://www.eia.gov/naturalgas/crudeoilreserves

[22] Zakariya, F., *The Post-American World*, New York: W. W. Norton & Company, 2009.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

DİJİTAL LEVİATHAN'A KARŞI BİR KALKAN OLARAK ADALET: ALGORİTMİK ÖNYARGILAR VE RAWLS'UN 'CEHALET ÖRTÜSÜ

Dr. Öğr. Üyesi ALİ ÇİÇEK

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

alicicek@mail.com – ORCID: 0000-0001-9875-2400

ÖZET

Dijital dönüşüm çağında, bürokratik ve yargısal karar alma mekanizmalarının yapay zeka algoritmalarına ve makine öğrenmesi sistemlerine devredilmesi, siyaset biliminin temel tartışma konularından biri haline gelmiştir. Genellikle tarafsız, matematiksel ve rasyonel araçlar olarak sunulan bu algoritmalar, aslında eğitildikleri veri setlerinin içerdiği tarihsel eşitsizlikleri, yapısal ırkçılığı ve cinsiyetçiliği yeniden üreterek "algoritmik önyargı" sorununa yol açmaktadır. Bu çalışma, teknolojinin kendiliğinden tarafsız olduğu yönündeki determinist yaklaşımı reddederek, algoritmik adaletsizliği normatif bir çerçevede analiz etmektedir. Çalışmanın temel amacı, John Rawls'un Bir Adalet Teorisi eserindeki "Cehalet Örtüsü" (Veil of Ignorance) ve "Fark İlkesi" (Difference Principle) kavramlarının, günümüz yapay zeka etiğine ve yönetime nasıl entegre edilebileceğini tartışmaktır. Çalışmada algoritmaların tasarım, uygulama ve denetim süreçlerinde kullanılmak üzere teorik bir "Dijital Cehalet Örtüsü" modeli önerilmektedir. Bu modele göre, algoritmik sistemler sadece "toplam fayda" veya "genel doğruluk" oranlarına göre değil, Rawlsçu bir bakış açısıyla toplumun en dezavantajlı kesimlerinin durumunu kötüleştirmeme şartına göre meşru kabul edilmelidir. Çalışma, algoritmaların "kara kutu" yapısının şeffaflık ilkeleriyle çatıştığını vurgulayarak, geliştiricilerin tasarım aşamasında kendi ayrıcalıklı konumlarını askıya alarak hareket etmeleri gerektiğini savunmaktadır. Sonuç olarak yapay zeka sistemlerinin denetiminin sadece teknik bir mühendislik sorunu olmadığı; aksine demokratik meşruiyet, insan hakları ve dağıtıcı adalet perspektifiyle ele alınması gereken politik bir zorunluluk olduğu ortaya konulmuştur.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Anahtar Kelimeler: Yapay Zeka Etiği, Algoritmik Adalet, John Rawls, Cehalet Örtüsü, Algoritmik Önyargı.

JUSTICE AS A SHIELD AGAINST THE DIGITAL LEVIATHAN: ALGORITHMIC BIASES AND RAWLS' VEIL OF IGNORANCE

ABSTRACT

In the era of digital transformation, the delegation of bureaucratic and judicial decision-making mechanisms to artificial intelligence algorithms and machine learning systems has become one of the fundamental discussion topics of political science. Often presented as neutral, mathematical, and rational tools, these algorithms actually reproduce historical inequalities, structural racism, and sexism contained in the datasets they are trained on, leading to the problem of "algorithmic bias". This study rejects the technological determinist approach which assumes technology is inherently neutral, and analyzes algorithmic injustice within a normative framework. The main objective of the study is to discuss how the concepts of "Veil of Ignorance" and "Difference Principle" in John Rawls' A Theory of Justice can be integrated into contemporary artificial intelligence ethics and governance. The study proposes a theoretical "Digital Veil of Ignorance" model to be applied in the design, deployment, and auditing processes of algorithms. According to this model, algorithmic systems should be accepted as legitimate not only based on "total utility" or "general accuracy" rates but, from a Rawlsian perspective, on the condition that they do not worsen the situation of the most disadvantaged segments of society. The study emphasizes that the "black box" structure of algorithms conflicts with transparency principles and argues that developers must suspend their own privileged positions while designing. In conclusion, it is revealed that the supervision of artificial intelligence systems is not merely a technical engineering problem, but a political necessity that must be addressed with democratic legitimacy, human rights, and distributive justice perspectives.

Keywords: AI Ethics, Algorithmic Justice, John Rawls, Veil of Ignorance, Algorithmic Bias.

1. GİRİŞ

Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde, Max Weber'in rasyonel-bürokratik devlet modeli, yerini giderek veri odaklı ve algoritmik bir yönetim anlayışına bırakmaktadır. Karar alma süreçlerinde

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yapay zeka (YZ) sistemlerinin ve makine öğrenmesi algoritmalarının kullanımı, kamu yönetiminden yargı sistemine, sosyal hizmetlerin dağıtımından kolluk kuvvetlerinin risk analizlerine kadar geniş bir yelpazede yaygınlaşmıştır. Bu dönüşüm, başlangıçta insan hatasını minimize etme, verimliliği artırma ve duygulardan arınmış "objektif" kararlar alma vaadiyle meşrulaştırılmıştır. Ancak devletin ve özel sektörün karar verici mekanizmalarının "kara kutu" (black box) olarak nitelendirilen şeffaf olmayan yazılımlara devredilmesi, siyaset biliminin ve hukuk felsefesinin temel normlarını sarsan yeni bir ontolojik sorun alanı yaratmıştır. Karar verici öznenin insan aklından silikon tabanlı işlemcilere kayması (Kantar, 2023) sadece teknik bir prosedür değişikliği değil, aynı zamanda egemenliğin kullanımı ve adaletin tecellisi noktasında köklü bir paradigma kaymasıdır. Bu bağlamda, algoritmaların tarafsız matematiksel araçlar olduğu yönündeki teknokratik iyimserlik, bu sistemlerin eğitildiği veri setlerinin tarihsel eşitsizlikleri barındırması gerçeğiyle çarpışmaktadır (Turan, 2024).

Matematiğin ve kodların, önyargıdan muaf, steril bir adalet dağıtacağı varsayımı, son yıllarda yapılan ampirik çalışmalarla ciddi şekilde yara almıştır. O'Neil (2016), algoritmaların aslında "matematiksel imha silahları" (weapons of math destruction) olarak işlev görebileceğini; zira bu modellerin, tasarımcılarının önyargılarını, yanlış anlamalarını ve tarihsel verilerdeki ayrımcılığı kodlarında mündemiç bir şekilde taşıdığını öne sürmektedir. Örneğin, geçmişteki yargı kararlarında belirli bir etnik grubun daha fazla ceza aldığına dair verilerle eğitilen bir "suç tekrarı risk analizi" algoritması, gelecekteki kararlarda da aynı etnik grubu sistematik olarak yüksek riskli kategorisine sokarak, geçmişin adaletsizliğini geleceğe taşımakta ve bunu "bilimsel" bir kesinlik kisvesi altında yapmaktadır. Bu durum, adaletsizliğin dijitalleşmesi ve otomatize edilmesi anlamına gelmektedir (Yılmaz, 2021). Dolayısıyla, siyaset felsefesinin önündeki en yakıcı sorunlardan biri, artık sadece insan yöneticilerin keyfiliğini denetlemek değil, aynı zamanda kod satırlarına gizlenmiş yapısal önyargıları ifşa edecek normatif bir çerçeve geliştirmektir.

Bu çalışmanın temel problemi, mevcut yasal düzenlemelerin (örneğin veri koruma kanunları) algoritmik adaleti sağlama noktasında usulü güvencelere odaklansa da, dağıtıcı adalet (distributive justice) açısından yetersiz kaldığı tespitine dayanmaktadır. İşte bu noktada, John Rawls'un 1971 tarihli başyapıtı *A Theory of Justice* (Bir Adalet Teorisi), dijital çağın sorunlarına ışık tutabilecek güçlü bir teorik zemin sunmaktadır. Rawls (1971), adil bir toplumun ilkelerini belirlemek için tarafların kendi sınıfsal konumlarını, yeteneklerini, ırklarını veya cinsiyetlerini bilmedikleri hipotetik bir "başlangıç durumu" (original position) ve bu bilgisizliği

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sağlayan bir "cehalet örtüsü" (veil of ignorance) kurgular . Rawls'a göre, bu örtü altında rasyonel bireyler, toplumun en dezavantajlı kesiminin durumunu en iyi hale getirecek (maximin kuralı) ilkeleri seçeceklerdir (Demir, 2018). Bu çalışma, Rawls'un bu klasik düşünce deneyini, yapay zeka etiği alanına taşıyarak şu soruyu sormaktadır: Algoritmalar tasarlanırken ve denetlenirken, geliştiriciler ve politika yapıcılar bir tür "dijital cehalet örtüsü" arkasında hareket etselerdi, ortaya çıkan sonuçlar nasıl değişirdi?

Çalışma, algoritmik adaletin sağlanmasında teknik çözümlerin (de-biasing algorithms) ötesine geçerek, politik ve felsefi bir müdahalenin gerekliliğini savunmaktadır. Bu çerçevede, Rawls'un "hakkaniyet olarak adalet" (justice as fairness) kavramsallaştırmasının, yapay zeka sistemlerinin meşruiyetini test etmek için bir turnusol kağıdı işlevi görebileceği iddia edilmektedir. Bir algoritma, toplumdaki güç asimetrilerini derinleştiriyor ve avantajlı grupların konumunu pekiştiriyorsa, matematiksel olarak ne kadar "doğru" (accurate) olursa olsun, Rawlsçu perspektiften "adaletsiz" olarak reddedilmelidir. Bu bağlamda çalışma, algoritmaların sadece verimlilik (efficiency) kriterine göre değil, aynı zamanda Rawls'un "fark ilkesi"ne (difference principle) uygunluğu açısından da değerlendirilmesi gerektiğini öne sürecektir.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ilk olarak, algoritmik adaletsizliğin anatomisi ve veri setlerindeki önyargıların nasıl oluştuğu literatürdeki güncel tartışmalar ışığında ele alınacaktır. Ardından, Rawls'un adalet teorisinin temel kavramları, dijital teknoloji bağlamında yeniden yorumlanarak, "başlangıç durumu"nun algoritmik tasarım süreçlerine nasıl entegre edilebileceği teorize edilecektir. Son olarak, bir normatif denetim mekanizması olarak "dijital cehalet örtüsü"nün uygulanabilirliği ve sınırları tartışılarak, yapay zekanın bir "siyasi aktör" olarak denetimine dair politika önerilerinde bulunulacaktır. Bu çalışma, teknik bir alan olarak görülen yapay zeka mühendisliği ile normatif bir alan olan siyaset felsefesi arasında disiplinlerarası bir köprü kurmayı hedeflemektedir.

2. ALGORİTMİK ADALETSİZLİĞİN ANATOMİSİ: VERİ VE ÖNYARGI

Teknolojik determinizm, teknolojinin toplumsal yapıdan bağımsız, kendi içsel mantığıyla gelişen ve toplumu tek yönlü olarak dönüştüren özerk bir güç olduğunu varsayar. Bu yaklaşıma göre algoritmalar, insan öznelliğinden arındırılmış, saf matematiksel doğrular üreten "tarafsız" araçlardır. Ancak eleştirel teknoloji çalışmaları ve bilim, teknoloji ve toplum literatürü, bu varsayımı kökten reddetmektedir (Çoban, 2013). Algoritmalar, boşlukta var olan soyut formüller değil, belirli politik, ekonomik ve sosyal bağlamlarda, belirli amaçlar için insanlar

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

tarafından üretilen sosyo-teknik inşalardır. Bu nedenle, bir yapay zeka sistemi tasarlandığı andan itibaren, geliştiricisinin dünya görüşünü, önceliklerini ve varsayımlarını kodlarına dâhil eder. Algoritmik karar alma süreçleri, aslında siyasi kararların teknik bir dille maskelenmiş halidir (Al, 2017). Bu durum, teknolojinin tarafsızlığı mitini çökerterek, algoritmaların "değer yüklü" (value-laden) yapılar olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla, algoritmik adaletsizliği anlamak için öncelikle "matematiğin nesnelliği" örtüsünü kaldırıp, arkasındaki insan elini ve toplumsal güç ilişkilerini ifşa etmek gerekmektedir.

Algoritmik önyargının (bias) birincil kaynağı, yapay zeka sistemlerinin öğrenmek için kullandığı veri setlerinin ontolojik yapısında gizlidir. Makine öğrenmesi algoritmaları, dünyayı olduğu gibi değil, veriye döküldüğü şekliyle "görürler". Ancak veriler, toplumsal gerçekliğin tarafsız bir yansıması değil, tarihsel süreçlerin ve güç ilişkilerinin tortusudur (Kordzadeh & Ghasemaghaei, 2022). Zou ve Schiebinger (2018), yapay zekanın ırkçı ve cinsiyetçi olabilmesinin temel nedeninin, eğitildiği verilerin insanlık tarihinin ayrımcı geçmişini barındırması olduğunu vurgular. Eğer bir toplumda yüzyıllardır süregelen sistematik ırkçılık, cinsiyet eşitsizliği veya sınıfsal ayrımcılık varsa, bu durum istatistiklere (gelir dağılımı, suç oranları, istihdam verileri vb.) yansıyacaktır. Algoritma bu verilerle eğitildiğinde, tarihsel eşitsizlikleri "doğal bir örüntü" veya "objektif bir gerçeklik" olarak öğrenir ve geleceğe yönelik tahminlerinde bu örüntüleri yeniden üretir. Başka bir deyişle, yapay zeka, geçmişin adaletsizliğini, geleceğin "bilimsel" standardı haline getirir. Bu, verinin ham (raw) olduğu yanılgısının, epistemolojik bir krize yol açtığı noktadır; zira "ham veri" (raw data) aslında bir oksimorondur; her veri toplanma aşamasında zaten "pişirilmiş" (cooked) ve seçilmiştir.

Bu teorik çerçevenin somutlaştığı en çarpıcı alanlardan biri, kamu hizmetlerinin otomasyonu ve yoksulluğun yönetimidir. Virginia Eubanks (2018), *Automating Inequality* adlı eserinde, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki sosyal yardım sistemlerinde kullanılan algoritmaların, yoksulları nasıl cezalandırdığını ve marjinalize ettiğini çarpıcı vaka analizleriyle ortaya koyar. Eubanks'e göre, modern teknoloji, 19. yüzyılın yoksul evlerinin (poorhouses) yerini alan "dijital yoksul evleri" inşa etmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının yerini alan algoritmalar, yardım başvurusunda bulunan bireyleri karmaşık risk puanlama sistemlerine tabi tutmakta ve yoksulluğu, çözülmesi gereken bir sosyal sorun olarak değil, yönetilmesi ve disipline edilmesi gereken bir "risk" olarak kodlamaktadır. Bu sistemler, yoksul bireylerin hayatlarını sürekli gözetim altında tutarak, en ufak bir veri sapmasında (örneğin eksik bir form veya geçmişteki bir borç) hayati yardımları kesebilmektedir. Eubanks (2018), bu durumu "yoksulluğun

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kriminalize edilmesi" sürecinin dijitalleşmesi olarak okur; burada algoritma, adaleti sağlamak yerine, devletin refah dağıtımını kısmak (austerity) için kullandığı acımasız bir "eleme" mekanizmasına dönüşmektedir.

Algoritmik önyargının bir diğer boyutu ise, ticari arama motorlarının ve bilgi platformlarının kültürel temsilleri nasıl şekillendirdiğiyle ilgilidir. Safiya Umoja Noble (2018), Algorithms of Oppression çalışmasında, Google gibi arama motorlarının tarafsız bilgi sağlayıcılar olduğu iddiasını çürütür. Noble, yaptığı araştırmalarda, "siyah kızlar" (black girls) gibi anahtar kelimelerle yapılan aramalarda, algoritmaların pornografik veya cinsiyetçi içerikleri en üst sıralara taşıdığını belgelemiştir. Bu durum, algoritmaların sadece popüler olanı yansıtmadığını, aynı zamanda hegemonik kültürel kodları ve stereotipleri güçlendirerek, marjinal grupların kimliklerini metalaştırdığını göstermektedir. Noble (2018) için bu, "algoritmik baskı"dır; zira teknoloji şirketleri, reklam gelirlerini maksimize etmek amacıyla, ırkçı veya cinsiyetçi önyargıları besleyen içerikleri öne çıkaran algoritmalar tasarlamaktadır. Bu bağlamda, dijital platformlar kamusal bir kütüphane mantığıyla değil, neoliberal piyasa mantığıyla işlediği için, adalet ve eşitlik gibi normatif değerler, tıklanma ve etkileşim oranlarına kurban edilmektedir.

Sonuç olarak, algoritmik sistemlerdeki adaletsizlik, basit bir "yazılım hatası" (glitch) değil, sistemin tasarımına içkin yapısal bir sorundur. Cathy O'Neil'in (2016) kavramsallaştırmasıyla, bu sistemler kendi kendini besleyen "geri besleme döngüleri" (feedback loops) yaratır. Örneğin, suç tahmin algoritmaları (predictive policing), geçmiş suç verilerine dayanarak yoksul mahallelere daha fazla polis devriyesi yönlendirir. Bu bölgelerde artan polis mevcudiyeti, daha fazla tutuklama ve kayıt altına alma ile sonuçlanır. Bu yeni veriler sisteme geri beslendiğinde, algoritma "tahmininde haklı çıktığını" varsayarak aynı bölgeyi daha da riskli ilan eder. Bu döngüsel mantık, "Kara Kutu" (Black Box) sorunuyla birleştiğinde –yani algoritmaların nasıl karar verdiğinin ticari sır gerekçesiyle denetime kapalı olması– adaletsizlik görünmez ve itiraz edilemez hale gelir. İnsan özneler, neden işe alınmadıklarını, neden kredi alamadıklarını veya neden şüpheli görüldüklerini bilmedikleri, Kafkaesk bir bürokratik labirentin içinde sıkışıp kalırlar. Bu şeffaflık eksikliği ve yapısal önyargı sarmalı, bizi matematiksel optimizasyonun ötesinde, normatif bir müdahaleye, yani Rawlsçu bir adalet arayışına zorunlu kılmaktadır.

3. RAWLSÇU ADALET TEORİSİ VE DİJİTAL YORUMU

Siyaset felsefesinin çağdaş tarihinde, John Rawls'un 1971 yılında yayımladığı *A Theory of Justice* (Bir Adalet Teorisi) eseri, normatif düşüncenin yeniden canlanmasını sağlayan bir

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

dönüm noktası olarak kabul edilir. Rawls'un bu eserdeki temel amacı, o döneme kadar Anglosakson dünyasına hâkim olan ve "en fazla sayıda insanın en büyük mutluluğunu" hedefleyen Faydacılık (Utilitarianism) geleneğine sistemli bir alternatif sunmaktır. Faydacılık, toplumsal refahın toplamını veya ortalamasını maksimize etmeye odaklanırken, bu uğurda bireylerin haklarının veya azınlık gruplarının çıkarlarının feda edilmesine teorik olarak açık kapı bırakır (Çetin, 2022). Dijital çağın algoritmik mantığı da özünde faydacıdır; verimliliği, hızı ve genel doğruluk oranını (accuracy) maksimize etmeye programlanmıştır. Ancak Rawls (1971), adaletin verimlilikten önce geldiğini ve "her bireyin, toplumun genel refahı uğruna bile çiğnenemeyecek, adalet üzerine kurulu bir dokunulmazlığa sahip olduğunu" savunur (Kocaoğlu, 2025). Bu nedenle, algoritmik sistemlerin yarattığı mağduriyetleri analiz ederken başvurulacak en sağlam teorik liman, Rawls'un "hakkaniyet olarak adalet" (justice as fairness) kavramsallaştırmasıdır. Bu bölüm, Rawls'un "Başlangıç Durumu", "Cehalet Örtüsü" ve "Fark İlkesi" kavramlarını, teknolojik bağlamda yeniden yorumlanmak üzere detaylandıracaktır.

Rawls'un teorisinin mimarisindeki temel taş, hipotetik bir kurgu olan "Başlangıç Durumu"dur (Original Position). Bu durum, Hobbes veya Locke'un doğa durumuna benzer, ancak tarihsel bir gerçeklikten ziyade soyut bir düşünce deneyidir. Başlangıç durumu, özgür ve rasyonel kişilerin, kuracakları toplumun temel yapısını ve adalet ilkelerini belirlemek üzere bir araya geldikleri, her türlü güç asimetrisinden arındırılmış bir pazarlık masasını temsil etmektedir (Kocaoğlu, 2025). Rawls (1971), bu aşamada tarafların adil bir uzlaşıya varabilmeleri için, onları kendi çıkarlarını kayırmaktan alıkoyacak epistemolojik bir kısıtlamaya ihtiyaç duyduğunu belirtir. İşte bu kısıtlama, teorinin en ünlü metaforu olan "Cehalet Örtüsü"dür (Veil of Ignorance). Bu örtünün arkasındaki bireyler; sınıfsal konumlarını, toplumsal statülerini, doğal yeteneklerini (zeka, güç vb.), cinsiyetlerini, ırklarını ve hatta psikolojik eğilimlerini bilmezler. Rawls'a göre bu bilgisizlik hali, tarafsızlığı garanti altına almanın tek yoludur. Çünkü kimse pazarlık masasında kendisi için avantaj, başkaları için dezavantaj yaratacak ilkeleri seçemez; zira örtü kalktığında toplumun en dezavantajlı bireyi olma ihtimali vardır (Demir, 2018).

Cehalet örtüsü altındaki rasyonel bireylerin karar alma mekanizması, "Maximin Kuralı" (kötüden kaçınma stratejisi) ile işler. Kişiler, gelecekteki konumlarını bilmedikleri için kumar oynamazlar ve en kötü senaryoyu baz alarak karar verirler (Öztürk, 2013). Rawls (1971), bu durumu şöyle açıklar: Eğer kişi zengin mi yoksa yoksul mu, yetenekli mi yoksa engelli mi, çoğunluk mu yoksa azınlık üyesi mi olacağını bilmiyorsa; köleliğin, ırkçılığın veya radikal

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

eşitsizliğin olduğu bir sistemi asla kabul etmez. Çünkü örtü kalktığında o ezilen grupta yer alma riski vardır. Bu nedenle, rasyonel seçmenler, toplumdaki "en kötü durumun" (worst-off position) mümkün olan en iyi seviyede olduğu sistemi tercih ederler (Çiçek, 2024). Bu mantık, günümüz algoritmik sistemlerine uyarlandığında hayati bir önem taşır: Bir algoritmanın tasarımcısı, tasarladığı sistem tarafından "değerlendirilen" veya "elenen" kişi olma ihtimalini göz önüne alarak kod yazsaydı, sistemin hata payını (false positives) belirli gruplar aleyhine yığmaktan kaçınırdı. Rawlsçu rasyonalite, en yüksek verimliliği değil, en güvenli ve adil asgari standardı hedefler.

Bu düşünce deneyinin sonucunda Rawls, adil bir toplumun iki temel ilke üzerine inşa edileceğini öne sürer. Birincisi, herkes için eşit temel özgürlükler ilkesidir. İkincisi ve bu çalışma açısından daha kritik olanı ise "Sosyal ve Ekonomik Eşitsizlikler" ile ilgili ilkedir. Rawls (1971), mutlak bir eşitliği savunmaz; eşitsizliklerin var olabileceğini kabul eder, ancak bunu çok sıkı bir şarta bağlar: "Fark İlkesi" (Difference Principle). Bu ilkeye göre, toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler, ancak ve ancak toplumun en dezavantajlı kesiminin yararına olacak şekilde düzenlenirse adildir (Çiçek, 2024). Yani bir doktorun veya yetenekli bir girişimcinin daha fazla kazanması, eğer bu durum genel refahı artırıp en yoksulun durumunu iyileştiriyorsa (örneğin daha iyi sağlık hizmeti sunulmasını sağlıyorsa) meşrudur. Aksi takdirde, eşitsizlik keyfidir ve adaletsizdir.

Fark İlkesi, dijital yönetimsellik ve yapay zeka etiği için devrimci bir denetim kriteri sunar. Genellikle teknoloji şirketleri ve teknokratlar, algoritmaların "ortalama" başarıyı artırdığını savunarak meşruiyet ararlar (Faydacı yaklaşım). Örneğin, "Yüz tanıma sistemimiz genel nüfusta %99 başarıyla çalışıyor" savunması, Rawlsçu perspektiften geçersizdir. Eğer o %1'lik hata payı, sistematik olarak toplumun en kırılgan grubu (örneğin koyu tenli kadınlar veya göçmenler) üzerinde toplanıyor ve onların hayatını zorlaştırıyorsa, bu sistem Fark İlkesi'ni ihlal etmektedir. Rawls (1971) için toplum, bir karşılıklı avantaj girişimidir ve zincirin gücü, en zayıf halkası kadardır. Dolayısıyla, bir algoritmanın başarısı, en iyi sonuç verdiği durumlara göre değil, en kötü sonuç verdiği (worst-case scenario) durumlara ve bu durumların kimleri etkilediğine bakılarak ölçülmelidir.

Sonuç olarak, Rawls'un teorik çerçevesi, sadece siyasi kurumların değil, toplumsal yaşamı derinden etkileyen teknolojik yapıların da ahlaki geometrisini çizmek için elverişlidir. "Hakkaniyet olarak adalet", tesadüfi faktörlerin (doğal yetenek, aile, şans) ve keyfi tarihsel süreçlerin (veri setlerindeki önyargılar) bireylerin hayat şansını belirlemesini engellemeyi

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

amaçlar. Başlangıç durumu ve cehalet örtüsü, bizi verili olanı (status quo) kabullenmekten alıkoyar ve "kurallar henüz yazılmamışken neyi seçerdik?" sorusunu sormaya zorlar. Bu soyut felsefi araçlar, bir sonraki bölümde ele alacağımız üzere, somut yazılım geliştirme süreçlerinde ve algoritmik denetim mekanizmalarında normatif bir pusula işlevi görebilecek potansiyele sahiptir.

4. BİR DENETİM MODELİ OLARAK "DİJİTAL CEHALET ÖRTÜSÜ"

John Rawls'un adalet teorisinin normatif gücü, onun sadece felsefi bir tartışma zemini sunmasından değil, aynı zamanda kurumsal tasarım için bir "prosedürel adalet" mekanizması önermesinden gelir. Ancak bu felsefi prosedürün, 0 ve 1'lerden oluşan katı mantık dünyasına, yani makine öğrenmesi algoritmalarına tercüme edilmesi (operationalization), disiplinlerarası devasa bir meydan okumadır. Siyaset felsefesi ile bilgisayar bilimleri arasındaki bu çeviri sorunu, Reuben Binns'in (2018) "Fairness in Machine Learning" (Makine Öğrenmesinde Hakkaniyet) çalışmalarında belirttiği üzere, ahlaki kavramların matematiksel kısıtlamalara indirgenmesi riskini taşır. Yine de, algoritmaların tasarım ve denetim aşamalarında "Dijital Cehalet Örtüsü"nü bir metafor olmanın ötesine geçirip, somut bir simülasyon modeli olarak kullanmak mümkündür. Bu modelde, geliştiriciler ve denetçiler, algoritmanın hedef fonksiyonlarını (objective functions) belirlerken, kendilerini veri setindeki en kırılgan öznenin yerine koymaya zorlayan bir epistemik kısıtlama altına girmelidirler. Bu, veriyi "körleştirmek" (data blinding) demek değildir; aksine, geliştiricinin kendi ayrıcalıklı konumunu "askıya alması" ve algoritmanın potansiyel zararlarını, sistemin en altında kalacak kişinin gözünden simüle etmesidir.

Dijital bir cehalet örtüsü kurgusunun algoritmik tasarımda uygulanabileceği ilk alan, "özellik seçimi" (feature selection) aşamasıdır. Algoritmalar eğitilirken hangi verilerin modele dahil edileceği (yaş, cinsiyet, posta kodu, kredi geçmişi vb.) kritik bir adalet sorunudur. Binns (2018), Rawlsçu çerçevenin bize hangi özelliklerin "ahlaki açıdan keyfi" (morally arbitrary) olduğunu ayırt etme imkanı verdiğini savunur. Örneğin, bir sigorta şirketi algoritması, "posta kodu" verisini kullanarak risk hesaplaması yapıyorsa, bu teknik olarak tarafsız görünebilir. Ancak ABD veya Avrupa'daki birçok şehirde yerleşim yerleri, tarihsel olarak ırksal ve sınıfsal segregasyona dayalıdır. Dolayısıyla posta kodu, ırkın bir vekili (proxy) olarak işlev görür. Eğer geliştirici, cehalet örtüsü altında olsaydı –yani kendisinin o "riskli" ilan edilen mahallede yaşayan dürüst bir vatandaş olma ihtimalini göz önünde bulundursaydı– posta kodunun risk hesaplamasında belirleyici bir faktör olarak kullanılmasını reddederdi. Çünkü rasyonel bir

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

birey, kontrolü dışında gelişen tarihsel bir olgu (nerede doğduğu veya yaşadığı) nedeniyle cezalandırılacağı bir sistemi, o sistemin kaybedeni olma riski varken onaylamaz. Bu bağlamda dijital cehalet örtüsü, veriler arasındaki korelasyonların meşruiyetini sorgulayan etik bir filtredir.

Bu denetim modelinin ikinci ve daha radikal ayağı, Rawls'un "Fark İlkesi"nin (Difference Principle) algoritmik optimizasyon süreçlerine entegre edilmesidir. Iason Gabriel (2020), "Artificial Intelligence, Values, and Alignment" adlı çalışmasında, yapay zekanın değer hizalaması sorununun çözümünde Rawlsçu yaklaşımın, faydacı yaklaşımdan üstün olduğunu vurgular. Standart makine öğrenmesi algoritmaları genellikle "toplam hatayı minimize etme" (minimizing total error) veya "genel doğruluğu maksimize etme" (maximizing accuracy) üzerine kuruludur. Bu faydacı yaklaşımdır. Ancak Rawlsçu bir "Dijital Fark İlkesi", şu kuralı koda işler: "Bir algoritmanın performansı, toplumun en dezavantajlı grubu üzerindeki hata oranını düşürdüğü veya en azından artırmadığı sürece kabul edilebilirdir." Örneğin, bir yüz tanıma sistemi genel nüfusta %98 başarı oranına sahip olsa bile, eğer koyu tenli kadınlarda %20 hata yapıyorsa (ki mevcut ticari sistemlerde bu oranlar görülmüştür), Rawlsçu denetim bu algoritmanın dağıtıma (deployment) girmesini "adaletsiz" olduğu gerekçesiyle engeller. Çünkü sistem, çoğunluğun konforu veya güvenliği için, azınlığın haklarını orantısız bir şekilde riske atmaktadır. Adalet, matematiksel ortalamaya feda edilemez.

Bu noktada, "Dijital Cehalet Örtüsü"nün, algoritmaların şeffaflığı ve açıklanabilirliği (explainability) ile olan ilişkisine de değinmek gerekir. Rawls (1971), adalet ilkelerinin "kamusal" (publicity) olması gerektiğini savunur; yani toplumdaki herkes, hangi kurallara göre yönetildiğini bilmeli ve bu kuralları anlayabilmelidir. Günümüzdeki "Kara Kutu" (Black Box) algoritmaları, bu aleniyet ilkesini ihlal etmektedir. Karmaşık nöral ağların (Deep Learning) nasıl karar verdiğinin mühendisler tarafından bile tam olarak açıklanamaması, Rawlsçu anlamda bir meşruiyet krizidir. Dijital Cehalet Örtüsü modeli, burada "karşı-olgusal açıklama" (counterfactual explanation) yöntemini zorunlu kılar. Bir vatandaş, algoritmaya şu soruyu sorabilmelidir: "Eğer ben siyah değil de beyaz olsaydım, eğer kadın değil de erkek olsaydım, bu kredi başvurum onaylanacak mıydı?" Eğer algoritmanın simülasyonu bu soruyu, "Evet, onaylanırdı" şeklinde yanıtlıyorsa, sistem cehalet örtüsü testini geçememiş demektir. Bu test, algoritmanın karar verme sürecinde korunan niteliklerin (protected attributes) belirleyici olup olmadığını ifşa eden bir "turnusol kağıdı" işlevi görür.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Son olarak, bu modelin uygulanması sadece teknik bir kodlama meselesi değil, aynı zamanda geliştirici ekiplerin demografik çeşitliliğiyle ilgili sosyolojik bir zorunluluktur. Silikon Vadisi'ndeki ve küresel teknoloji merkezlerindeki yazılımcı profilinin homojenliği (genellikle beyaz, erkek ve üst-orta sınıf), "örtünün" doğal olarak kalkmasına ve geliştiricilerin kendi sınırlı perspektiflerini evrensel doğrular sanmasına yol açmaktadır. Rawls'un teorisi, ideal şartlarda soyut bir rasyonel ajanı varsaysa da, gerçek dünyada önyargıları kırmanın yolu, masadaki aktörleri çeşitlendirmektir. Cehalet örtüsünü simüle etmenin en pratik yolu, algoritmik tasarım masasına toplumun farklı kesimlerinden (özellikle teknolojinin negatif etkilerine en açık olanlardan) temsilcilerin veya en azından bu perspektifi savunan "etik denetçilerin" dahil edilmesidir. Böylece, algoritma henüz kodlanma aşamasındayken, "Bu sistem en kötü durumdaki bireyi nasıl etkiler?" sorusu, soyut bir felsefi soru olmaktan çıkıp, somut bir mühendislik kısıtı (engineering constraint) haline gelir. Özetle, Dijital Cehalet Örtüsü, algoritmaları "körleştirmek" için değil, tasarımcıların ayrıcalık körlüğünü gidermek ve algoritmik gücü, en zayıfların lehine (veya en azından aleyhine olmayacak şekilde) yeniden dağıtmak için bir araçtır.

5. ELEŞTİREL TARTIŞMA VE SONUÇ: SİLİKON VADİSİ'NDEN SİYASAL ALANA DÖNÜŞ

Bu çalışma boyunca, algoritmik sistemlerin yarattığı yeni eşitsizlik biçimlerini teşhis etmeye ve John Rawls'un adalet teorisi üzerinden normatif bir çözüm önerisi geliştirmeye çalıştık. Ancak, önerilen "Dijital Cehalet Örtüsü" modelinin ve Rawlsçu çerçevenin, karmaşık sosyo-teknik sorunları çözme kapasitesinin sınırlarını eleştirel bir gözle değerlendirmek, akademik dürüstlüğün bir gereğidir. İlk ve en temel eleştiri, Rawls'un teorisinin bir "ideal teori" (ideal theory) olması ile verili dünyanın "ideal olmayan" (non-ideal) gerçekliği arasındaki ontolojik uçurumdur. Rawls (1971), "iyi düzenlenmiş bir toplum" (well-ordered society) varsayımıyla hareket eder; oysa algoritmaların işlediği dünya, tarihsel adaletsizliklerin, sömürgecilik miraslarının ve yapısal ırkçılığın şekillendirdiği kaotik bir veriler yığınıdır. Dolayısıyla, algoritmik önyargıları sadece kod düzeyinde "tamir etmeye" çalışmak, sorunun kök nedenlerini (yoksulluk, eğitimdeki fırsat eşitsizliği, ayrımcılık) göz ardı eden bir "tekno-çözümcülük" (techno-solutionism) tuzağına düşme riski taşır. Eubanks'in (2018) uyardığı gibi, eğer bir sosyal yardım sistemi özünde cezalandırıcı bir mantıkla kurulmuşsa, bu sistemi "daha adil" bir algoritmayla işletmek, sadece zulmün daha verimli ve tarafsız dağıtılmasını sağlar; zulmü

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ortadan kaldırmaz. Adalet, sadece algoritmanın çıktısında değil, o algoritmanın hizmet ettiği politik amacın meşruiyetinde aranmalıdır.

İkinci eleştirel boyut, adaletin matematikselleştirilmesinin yarattığı "etik aklama" (ethics washing) veya "adil aklama" (fair-washing) tehlikesidir. Teknoloji şirketleri, algoritmalarına "Rawlsçu filtreler" veya "eşitlik kısıtları" ekleyerek, aslında politik olarak tartışmalı olan uygulamalarını (örneğin yüz tanıma ile kitle gözetimi) meşrulaştırabilirler. Binns (2018), felsefi kavramların teknik metriklere indirgenmesinin, ahlaki müzakereyi sonlandırma riski taşıdığını belirtir. "Algoritmamız matematiksel olarak adildir" iddiası, sivil toplumun ve mağdurların itiraz hakkını, anlaşılmaz bir teknik duvarın arkasına hapsedebilir. Oysa Rawlsçu adalet, kamusal akıl yürütmeyi (public reason) ve demokratik müzakereyi gerektirir. Bir algoritmanın adil olup olmadığına, kapalı kapılar ardındaki mühendisler veya denetçiler değil, o algoritmanın etkilerine maruz kalan kamusal özneler karar vermelidir. Dolayısıyla, "Dijital Cehalet Örtüsü" bir mühendislik aracı olmaktan ziyade, demokratik bir denetim metaforu olarak kalmalı; son sözü kodlar değil, siyaset söylemelidir. Aksi takdirde, Gabriel'in (2020) işaret ettiği gibi, değerlerin yapay zekaya hizalanması (value alignment) süreci, teknokratik bir elitin değerlerinin topluma dayatılmasına dönüşebilir.

Bu eleştiriler ışığında, çalışmanın ana tezini özetlemek gerekirse: Dijital çağda devletin Leviathan'ı, artık sadece kılıç tutan bir egemen değil, aynı zamanda veri toplayan ve bu verilerle "yaşamı yöneten" (biopolitics) bir algoritmik ağdır. Bu yeni Leviathan karşısında bireyi koruyacak olan toplum sözleşmesi, dijital verilere dayalı kararların keyfiliğini önleyen yeni maddeler içermelidir. Bu makale, Rawls'un "cehalet örtüsü" ve "fark ilkesi" kavramlarının, bu yeni sözleşmenin temelini oluşturabileceğini savunmuştur. Temel argümanımız şudur: Bir algoritma, tasarımcısı veya işleticisi, o algoritmanın en kötü etkilediği kişinin yerinde olmayı kabul etmediği sürece meşru değildir. Yapay zeka sistemleri, sadece toplam faydayı veya verimliliği değil, toplumun en kırılgan kesimlerinin haklarını ve onurunu koruma (veya en azından onlara zarar vermeme) şartını yerine getirdiği ölçüde demokratik bir toplumda var olma hakkına sahiptir. Bu, teknolojiyi reddeden (Luddite) bir duruş değil, teknolojiyi insani ve ahlaki sınırlara çeken normatif bir düzenleme çağrısıdır.

Teorik tartışmayı somut politika önerileriyle taçlandırmak gerekirse, politika yapıcılar ve yasa koyucular için üç temel eylem planı önerilmektedir. Birincisi, kamu sektöründe kullanılacak tüm yüksek riskli algoritmalar için "Algoritmik Etki Değerlendirmesi" (Algorithmic Impact Assessment) zorunluluğu getirilmelidir. Bu değerlendirme, çevresel etki değerlendirmesi

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

(ÇED) raporlarına benzer şekilde, algoritmanın devreye girmeden önce toplumun hangi kesimlerini (ırk, cinsiyet, sınıf) dezavantajlı duruma düşürebileceğini simüle etmelidir. İkincisi, bağımsız ve disiplinlerarası (sosyologlar, etikçiler, hukukçular ve bilgisayar bilimcilerinden oluşan) "Algoritmik Etik Kurulları" oluşturulmalıdır. Bu kurullar, "Dijital Cehalet Örtüsü" testini uygulayarak, fark ilkesini ihlal eden sistemleri veto etme yetkisine sahip olmalıdır. Üçüncüsü ve sonuncusu, "İnsan Müdahalesi Hakkı"nın (Right to Human Intervention) yasal bir güvenceye kavuşturulmasıdır. Hiçbir vatandaş, hayatını kökten etkileyen (iş, özgürlük, sağlık) bir kararın, sadece bir algoritma tarafından verilmesine mahkum edilmemeli; her zaman kararın gerekçesini açıklayabilecek ve düzeltebilecek bir insan muhatap talep edebilmelidir.

Sonuç olarak, O'Neil (2016), Noble (2018) ve diğer eleştirel düşünürlerin ortaya koyduğu üzere, algoritmalar kendiliğinden adil olamazlar; çünkü onlar adaletsiz bir dünyanın verileriyle beslenirler. Ancak bu karamsar tablo, determinist bir kader değildir. Siyaset bilimi ve felsefesi, teknolojik gelişimin arkasından sürüklenen pasif bir izleyici olmak zorunda değildir. Aksine, Rawls'un yüzyıl önce sorduğu "Adil bir toplum nasıl olmalı?" sorusu, bugün "Adil bir yapay zeka nasıl olmalı?" sorusuyla birebir aynıdır. Cevap, teknolojinin karmaşık kodlarında değil, insanlığın evrensel adalet arayışında, empati yeteneğinde ve "ötekinin" hakkını kendi hakkı gibi görme erdeminde saklıdır. Yapay zeka çağı, belki de insanlığın kendi ahlaki kodlarını (source code of morality) yeniden yazması ve güncellemesi için tarihsel bir fırsattır. Bu fırsat, ancak teknolojiye felsefi bir gem vurularak, yani dijital Leviathan'a adalet kalkanıyla karşı durularak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Al, E. (2017). Teknolojik determinizm bağlamında bir şiddet formu olarak medya. Marmara İletişim Dergisi, (28), 47-60.

Binns, R. (2018). Fairness in machine learning: Lessons from political philosophy. Proceedings of the 2018 Conference on Fairness, Accountability, and Transparency, 149–159. https://doi.org/10.1145/3178876.3186033

Çetin, H. (2022). Pragmata Siyaset Üçgeni Pragmatizm (1. Cilt). Kadim Yayınları, Ankara.

Çiçek, A. (2024). Dört Liberalizm: Rawls, Hayek, Nozick ve Rothbard Üzerinden Devlet, Adalet ve Özgürlüklerin Analizi. Journal of Political Administrative and Local Studies, 7(2), 39-56.

Çoban, S. (2013). Teknolojik determinizm bağlamında bilgi toplumu strateji belgesinin incelenmesi. Akademik Bilişim, 23-25.

Demir, A. (2018). John B. Rawls: Eleştirel Bir Yaklaşım. Siyasal Kitabevi, Ankara.

Eubanks, V. (2018). Automating inequality: How high-tech tools profile, police, and punish the poor. St. Martin's Press.

Gabriel, I. (2020). Artificial intelligence, values, and alignment. Minds and Machines, 30(3), 411–437. https://doi.org/10.1007/s11023-020-09539-2

Kantar, N. (2023). Bilişim Felsefesinde Epistemik Özne Yapay Zekanın Ontolojik Statüsünün Sorgulanması. Felsefe Dünyası, 78, 194-218. https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1384243

Kocaoğlu, M. (2025). John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları, Vulgus Yayınları, İstanbul.

Kordzadeh, N., & Ghasemaghaei, M. (2022). Algorithmic bias: review, synthesis, and future research directions. European Journal of Information Systems, 31(3), 388-409.

Noble, S. U. (2018). Algorithms of oppression: How search engines reinforce racism. New York University Press.

O'Neil, C. (2016). Weapons of math destruction: How big data increases inequality and threatens democracy. Crown.

Öztürk, A. (2013). Liberal Adalet. Doruk Yayınları, Ankara.

Rawls, J. (1971). A theory of justice. Harvard University Press.

Turan, T. (2024). Dijital vicdan: Yapay zekâ çağında etik. Yaz Yayınları.

Yılmaz, O. G. (2021). Yargı Uygulamasinda Yapay Zekâ Kullanımı-Yapay Zekâ Hâkim Cübbesini Giyebilecek mi? Adalet Dergisi, 66, 379-415.

Zou, J., & Schiebinger, L. (2018). AI can be sexist and racist — it’s time to make it fair. Nature, 559(7714), 324–326. https://doi.org/10.1038/d41586-018-05707-8

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞINDA DEVLET ALGISI: "KUTSAL OTORİTE" İLE "BÜROKRATİK VESAYET"

Dr. Öğr. Üyesi ALİ ÇİÇEK
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
alicicek@mail.com – ORCID: 0000-0001-9875-2400

ÖZET

Türk siyasal hayatının başat aktörlerinden olan muhafazakâr geleneğin devletle kurduğu ilişki, basit bir itaat veya karşıtlık ikilemine indirgenemeyecek kadar karmaşık ve paradoksal bir yapı arz etmektedir. Bu çalışma, kökleri Osmanlı siyasetnamesindeki "Devlet-i Ebed Müddet" anlayışına dayanan devlet kutsaması ile Cumhuriyet modernleşmesi sürecinde üretilen "bürokratik vesayet" karşıtlığı arasındaki gerilimi incelemektedir. Şerif Mardin'in merkez-çevre paradigması ve İdris Küçükömer'in yabancılaşma tezi ışığında yürütülen analiz; Türk muhafazakârlığının devleti ontolojik olarak "kutsal bir sığınak" (Kerim Devlet), ancak tarihsel pratik olarak seçkinlerin işgalindeki "ceberrut bir aygıt" olarak kodladığını ortaya koymaktadır. Çalışma, Demokrat Parti'den AKP dönemine uzanan siyasal süreçte, muhafazakâr "vesayetle mücadele" söyleminin, devleti liberal anlamda sınırlandırmayı değil, devleti "yabancılaşmış" unsurlardan arındırarak "milletin" (yani muhafazakâr camianın) değerleriyle yeniden tahkim etmeyi amaçladığını savunmaktadır. Ulaşılan sonuçlar, muhafazakâr iktidar pratiğinin, devleti şeffaflaştırmak yerine, "beka" söylemi üzerinden yeni ve yerli bir Leviathan inşa ettiğini; bu durumun ise Türkiye'de hukuk devleti ve demokrasinin kurumsallaşması önünde yapısal bir engel oluşturduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Muhafazakârlığı, Bürokratik Vesayet, Devlet-i Ebed Müddet, Merkez-Çevre İlişkileri, Kutsal Devlet.

State Perception in Turkish Conservatism: The Paradox Between "Sacred Authority" and "Bureaucratic Tutelage"

Abstract

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

The relationship established by the conservative tradition, one of the dominant actors in Turkish political life, with the state presents a structure too complex and paradoxical to be reduced to a simple dilemma of obedience or opposition. This study examines the tension between the consecration of the state, rooted in the "Eternal State" (Devlet-i Ebed Müddet) concept of Ottoman political theory, and the opposition to "bureaucratic tutelage" produced during the Republican modernization process. The analysis, conducted in light of Şerif Mardin's center-periphery paradigm and İdris Küçükömer's alienation thesis, reveals that Turkish conservatism ontologically codes the state as a "sacred shelter" (Benevolent State) but historically as a "tyrannical apparatus" occupied by the elites. The study argues that throughout the political process extending from the Democrat Party to the AKP era, the conservative discourse of "struggle against tutelage" aimed not to limit the state in a liberal sense, but to purge the state of "alienated" elements and re-consolidate it with the values of the "nation" (i.e., the conservative community). The results indicate that the conservative practice of power has built a new and domestic Leviathan through the discourse of "survival" (beka) instead of making the state transparent; and this situation constitutes a structural obstacle to the institutionalization of the rule of law and democracy in Turkey.

Keywords: Turkish Conservatism, Bureaucratic Tutelage, Eternal State, Center-Periphery Relations, Sacred State.

1. GİRİŞ

Türk siyasal hayatının dinamiklerini çözümlemeye yönelik akademik literatürde, devlet kavramı, sadece bir yönetim aygıtı veya hukuki bir tüzel kişilik olmanın çok ötesinde, toplumsal ve siyasal ilişkileri belirleyen aşkın (transcendental) bir özne olarak konumlandırılır. Heper'in (2023) *Türkiye'de Devlet Geleneği* isimli eserinde isabetle vurguladığı üzere, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tevarüs eden bu "güçlü devlet geleneği", devleti sivil toplumun üzerinde, ona nizam veren ve onun bekasını sağlayan özerk bir yapı olarak kodlamıştır. Bu tarihsel mirasın en sadık taşıyıcısı ve yeniden üreticisi olan Türk muhafazakârlığı ise, devlete bakışında ontolojik bir ikilikle maluldür (Akıncı, 2012). Bir yandan, kökleri "Nizam-ı Alem" davasına ve "Devlet-i Ebed Müddet" inancına dayanan, devleti adaletin ve nizamın yeryüzündeki gölgesi olarak kutsayan metafizik bir bağlılık; diğer yandan ise modernleşme süreciyle birlikte devlet aygıtını ele geçiren seküler bürokrasinin halka (çevreye) yabancılaşmasına duyulan derin bir öfke ve "vesayet" karşıtlığı. Bu çalışma, Türk muhafazakârlığının zihin dünyasında eşzamanlı olarak var olan bu iki zıt algının —yani "Kutsal Otorite" (Kerim Devlet) arzusu ile "Bürokratik

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Vesayet" (Ceberrut Devlet) nefreti— arasındaki paradoksu sorunsallaştırmaktadır. Muhafazakâr siyaset, bu paradoksu, devletin "özü" ile "aygıtı" arasında kategorik bir ayrıma giderek aşmaya çalışmaktadır: Devletin manevi şahsiyeti masum ve kutsaldır; ancak o şahsiyet, halkın değerlerine yabancılaşmış seçkinler tarafından "esir alınmıştır".

Mardin'in (1973) Türk siyaset sosyolojisinin temel taşı haline gelen "merkez-çevre" paradigması, bu paradoksun sosyolojik kökenlerini anlamak için elverişli bir teorik zemin sunar. Mardin'e göre, Osmanlı'dan bu yana "merkez" (bürokrasi, ordu, ulema/aydınlar), "çevre"deki (taşra, köylülük, geleneksel sınıflar) kültürel kodları dönüştürücü ve denetleyici bir misyon üstlenmiştir. Cumhuriyet modernleşmesiyle birlikte bu gerilim, merkezin pozitivist ve seküler değerleri yukarıdan aşağıya dayatmasıyla daha da keskinleşmiştir. Bu bağlamda Türk muhafazakârlığı, "çevre"nin kültürel direniş hattı olarak şekillenmiş; ancak devleti bir "Leviathan" olarak görüp sınırlandırmayı hedefleyen klasik liberal bir refleks geliştirmek yerine, devleti "merkezin" elinden kurtarıp "milletin" (çevrenin) değerleriyle yeniden buluşturmayı hedefleyen bir strateji izlemiştir. Bora'nın (2017) *Cereyanlar* eserinde belirttiği gibi, Türk sağının devlete itirazı, devletin varlığına değil, devletin "kime ait olduğu" sorusuna odaklanmaktadır. Dolayısıyla, "vesayet rejimi" söylemi, devleti demokratikleştirmekten ziyade, devlet otoritesinin meşruiyet kaynağını bürokratik rasyonaliteden alıp, "milli irade" ile özdeşleştirilen muhafazakâr değerlere transfer etme aracı olarak işlev görmektedir.

Bu çalışmanın temel araştırma sorusu şudur: Türk muhafazakârlığı, tarihsel kodlarında bekanın garantörü olarak gördüğü devlet otoritesini, siyasal pratikte neden ve nasıl "bürokratik vesayet" adı altında bir öteki olarak kodlamakta ve bu paradoksal ilişki, muhafazakârlar iktidara geldiğinde devletin dönüşümünü nasıl şekillendirmektedir? Bu soruya yanıt olarak geliştirilen temel hipotez; muhafazakâr zihniyetin devleti "tarafsız bir hakem" olarak değil, ele geçirilmesi gereken "kutsal bir kılıç" olarak gördüğü yönündedir. Muhafazakâr muhalefet dönemlerinde bu kılıcın keskin yüzü (ceberrut devlet) eleştirilirken; iktidar olunduğunda kılıcın kabzası ele geçirildiği için devlet yeniden "baba" (kerim devlet) kimliğine bürünmekte ve otoriterleşme, "milletin devleti" söylemiyle meşrulaştırılmaktadır. İnsel'in (1996) analizlerinde işaret ettiği üzere, bu durum Türkiye'de demokrasinin kurumsallaşmasını engelleyen, devleti hukukla sınırlandırmak yerine, hukuku devletin (ve onu yöneten iradenin) bekasına tabi kılan bir siyasal kültür üretmektedir.

Çalışmanın önemi, Türkiye'de son dönemde yaşanan rejim tartışmalarını, güncel kutuplaşmaların ötesine geçerek, siyasal kültürün derin yapısal kodları üzerinden okuma

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

çabasında yatmaktadır. Literatürde muhafazakârlık ve devlet ilişkisi genellikle ya "itaat kültürü" üzerinden ya da "çevrenin merkeze yürüyüşü" üzerinden tek boyutlu olarak ele alınmaktadır (Heywood, 2007; Çetin, 2007; Erdoğan, 2004; Aymaz, 2024). Bu çalışma ise, Küçükömer'in (1969) *"Düzenin Yabancılaşması"* tezinden Kahraman'ın (2007) yapısal analizlerine kadar geniş bir literatürü sentezleyerek, muhafazakârlığın devlete karşı geliştirdiği "araçsalcı" tutumu ve bu tutumun yarattığı "Demokratikleşme-Otoriterleşme Sarkaçını" analiz etmeyi hedeflemektedir. Çalışma, sadece bir ideoloji incelemesi değil, aynı zamanda devletin ontolojisine dair Türkiye'ye özgü bir fenomenolojidir.

Yöntem olarak, tarihsel-sosyolojik bir perspektif benimsenecek ve kavramsal analiz (conceptual analysis) metodu kullanılacaktır. Çalışmanın izleyen bölümlerinde ilk olarak, Osmanlı siyasetnamesinden tevarüs eden "Nizam-ı Alem" ve "Devlet-i Ebed Müddet" kavramlarının muhafazakâr hafızadaki yeri incelenecektir. Ardından, Tanzimat ve Cumhuriyet reformlarının yarattığı "bürokratik yabancılaşma" ve buna tepki olarak doğan "vesayet" söyleminin inşası ele alınacaktır. Dördüncü bölümde, Demokrat Parti'den (DP) Adalet ve Kalkınma Partisi'ne (AKP) uzanan süreçte, muhafazakâr iktidarların devletle imtihanı ve "vesayetle mücadele" adı altında devletin yeniden tahkim edilmesi süreci tartışılacaktır. Sonuç bölümünde ise, bu paradoksun Türk demokrasisinin geleceği üzerindeki etkileri ve "sınırlı devlet" fikrinin imkanları sorgulanacaktır. Böylece, Mülkiye geleneğinin vurguladığı devlet-toplum ilişkilerinin eleştirel analizi, muhafazakâr ideoloji özelinde derinleştirilmiş olacaktır.

2. TEORİK VE TARİHSEL KÖKLER: BİR METAFİZİK SIĞINAK OLARAK "DEVLET-İ EBED MÜDDET"

Türk muhafazakârlığının devlet tasavvuru, Batı siyaset felsefesindeki "toplum sözleşmesi" (social contract) teorilerinden ontolojik olarak farklı bir zeminde yükselir. Thomas Hobbes'un (1651) Leviathan'ında devlet, bireylerin güvenlik kaygısıyla haklarını devrettikleri, sonradan inşa edilmiş yapay bir organizma iken; Türk-İslam siyaset geleneğinde devlet, toplumsal varoluşun öncelikli şartı ve kozmik düzenin yeryüzündeki tecessümüdür. İnalcık'ın (1993) *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet* eserinde detaylandırdığı üzere, Osmanlı devlet felsefesi, eski Yakın Doğu ve İslam geleneklerinin bir sentezi olan "Daire-i Adalet" (Circle of Justice) prensibine dayanır. Bu prensibe göre; "Memleketin tutulması için asker ve ordu gerektir; askerin beslenmesi için mal ve servet gerektir; mal ve servetin temini için reaya (halk) ve zenginlik gerektir; reayanın zenginliği için adalet gerektir; adalet için ise her şeyin başında bir 'Padişah-ı Cihan' (Devlet) gerektir." Görüldüğü üzere, bu döngüsel mantıkta devlet, sadece bir

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yönetim aygıtı değil, adaletin ve toplumsal refahın varlık sebebidir. Devletin olmadığı yerde "fitne" ve kaos (anarşi) hakim olur ki, İslam siyaset teorisinde fitne, "adam öldürmekten daha beter" (el-fitnetü eşeddü mine'l-katl) bir durum olarak kodlanmıştır. Dolayısıyla muhafazakâr zihin için devlet, rasyonel bir tercih değil, kaosa karşı sığınılan "metafizik bir kale"dir (Çetin, 2007).

Bu metafizik algının teolojik kökleri, siyasal otoritenin meşruiyetini ilahi kaynağa dayandıran "Zillullah fi'l-alem" (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi) kavramında yatar. Ahmet Yaşar Ocak'ın (1998) *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler* çalışmasında, devletin kutsallığına yönelik her türlü başkaldırının (isyan), sadece siyasi bir suç değil, aynı zamanda dini bir sapkınlık (zındıklık/mülhidlik) olarak görüldüğünü belirtmesi bu açıdan manidardır. Devlet başkanı (Padişah/Halife), Tanrısal iradenin yeryüzündeki uygulayıcısıdır ve ona itaat, "ulu'l-emre itaat" ayeti gereği dini bir vecibedir. Türköne'nin (1994) *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu* eserinde analiz ettiği gibi, modern dönemde Padişahlık kurumu yıkılmış olsa da otoriteye atfedilen bu kutsallık halesi, soyut bir "Devlet" kavramına transfer edilmiştir. Muhafazakâr düşüncede "Devlet-i Ebed Müddet" (Sonsuza kadar yaşayacak devlet) kavramı, devletin bekasını her türlü bireysel hak ve özgürlüğün üzerinde tutan "Hikmet-i Hükümet" (Raison d'état) anlayışını meşrulaştırır. Birey fanidir, ancak devlet, İslam'ın ve milletin tarih sahnesinde kalabilmesinin yegâne teminatı olarak bakidir (ebedi). Bu nedenle, devletin bekası söz konusu olduğunda, hukuk ve özgürlükler askıya alınabilir. Çünkü devlet çökerse, din de namus da millet de yok olacaktır.

Ancak muhafazakâr tahayyüldeki bu yüce devlet, sadece cezalandıran bir otorite değil, aynı zamanda şefkatli bir babadır. Türk sağının devlet algısı "Kerim Devlet" (Benevolent State) kavramıyla şekillenmiştir. Kerim Devlet, tebaasını koruyan, doyuran, gözeten ve onlara "babalık" eden bir yapıdır (Gencer, 2009; Özyurt, 2020; Açık 2023). Bu, Batı'daki "Gece Bekçisi Devlet" (Night-watchman state) anlayışının tam zıddıdır. Güngör (1983), Türk milletinin devleti kendisinden ayrı bir "canavar" (Leviathan) olarak değil, kendi iradesinin ve kültürünün kristalize olmuş hali olarak gördüğünü savunur. Güngör'e göre devlet, milletin tarihsel süreçte geliştirdiği teşkilatçılık yeteneğinin zirvesidir. Dolayısıyla muhafazakâr birey, devletten korkmaz, devlete sığınır; ondan hizmet, adalet ve ihsan bekler. Devlet ile millet arasındaki ilişki, bir "sözleşme" ilişkisi değil, bir "aile" (baba-evlat) ilişkisidir. Bu paternalistik yapı, devletin otoritesini sorgulamayı bir nevi "baba katilliği" veya nankörlük olarak kodlar. Başgil'in (1948) ifadelerinden de anlaşılacağı üzere devletin laikleşmesi ve modernleşmesi

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

dahi, muhafazakârların devlete olan bu derin sadakatini tamamen yok edememiş, sadece devletin "yönetici kadrosuna" (aygıtına) yönelik bir yabancılaşma yaratmıştır.

Bu tarihsel ve teolojik arka plan, Türk muhafazakârlığının neden liberal bir "devleti sınırlandırma" programına tam olarak eklemlenemediğini açıklar. Bora'nın (2017) belirttiği gibi, Türk sağı için devlet, ele geçirilmesi ve "aslına rücu ettirilmesi" gereken bir mevzidir. Devletin bizatihi kendisine düşmanlık, "anarşist" veya "bölücü" bir tutum olarak görülür. Sorun, devletin varlığında değil, devletin "ruhunun" (maneviyatının) çalınmış olmasındadır. Muhafazakâr siyasetin temel motivasyonu, devleti, onu "milletten koparan" bürokratik vesayetin elinden kurtarıp, tekrar "Kerim" ve "Kutsal" hüviyetine kavuşturmaktır. Dolayısıyla, "Devlet-i Ebed Müddet" şiarı, sadece nostaljik bir imparatorluk özlemi değil, aynı zamanda devletin bekasının, milletin bekasıyla özdeşleştiği bir güvenlik doktrinidir. Bu doktrin, bir sonraki bölümde ele alınacağı üzere, modernleşme sürecinde devletin sekülerleşmesi ve "ceberrutlaşması" ile büyük bir travmaya dönüşecek ve "vesayet" söyleminin doğuşuna zemin hazırlayacaktır. Muhafazakâr, tapındığı devletin sopasını kendi sırtında hissettiğinde, devleti değil, sopayı tutan eli (bürokrasiyi) suçlayarak bu bilişsel çelişkiyi aşmaya çalışacaktır.

3. MODERNLEŞME TRAVMASI: "KUTSAL"IN "CEBERRUT"A DÖNÜŞÜMÜ VE VESAYET SÖYLEMİ

Türk muhafazakârlığının "Devlet-i Ebed Müddet" tasavvurundaki metafizik huzur, Tanzimat ile başlayan ve Cumhuriyet devrimleriyle radikalleşen modernleşme süreciyle birlikte derin bir ontolojik krize sürüklenmiştir. Bu süreç, sadece devletin kurumsal yapısının değişmesi değil, devletin meşruiyet kaynağının ve toplumsal misyonunun kökten bir başkalaşım geçirmesidir. Mardin'in (1992) Türk Modernleşmesi eserinde kapsamlı bir şekilde analiz ettiği üzere, Osmanlı'dan tevarüs eden "Merkez", Cumhuriyet ile birlikte sadece siyasal iktidarı değil, kültürel hegemonya araçlarını da tekeline almıştır. Devlet artık "Müslüman milletin hamisi" (Kerim Devlet) olmaktan çıkmış; toplumu pozitivist bir akılla yeniden biçimlendirmeyi, dini kamusal alandan tasfiye etmeyi ve geleneksel değerleri "çağdışılık" olarak kodlamayı hedefleyen bir "sosyal mühendislik" aygıtına dönüşmüştür. Bu dönüşüm, muhafazakâr çevre için devletin "baba" şefkatini yitirip, "ceberrut" yüzünü gösterdiği bir travma anıdır. Devlet artık sığınılan bir kale değil, kaçınılması gereken, soğuk ve tehditkâr bir bürokratik mekanizmadır. Ancak muhafazakâr zihin, devlete olan ontolojik bağlılığı (devlet tapıncı) nedeniyle, bu baskıyı devletin "kendisinden" değil, devleti "işgal eden" Batıcı/seküler elitlerden kaynaklanan bir arıza olarak okuma eğilimindedir (Akıncı, 2012).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu tarihsel kırılmanın ekonomi-politik ve sınıfsal analizini yapan Küçükömer'in (1969) *Düzenin Yabancılaşması* eseri, muhafazakâr vesayet söyleminin teorik temelini oluşturması bakımından hayati öneme sahiptir. Küçükömer, Türkiye'de sol ve sağ kavramlarının yer değiştirdiğini iddia ederek; kendilerini "ilerici" olarak tanımlayan bürokratik seçkinlerin (İttihatçı-Kemalist kadrolar) aslında halka yabancılaşmış, statükocu ve "gerici" bir sınıf olduğunu; halkın değerlerini savunan muhafazakâr kitlelerin (İslamcı-Doğucu cephe) ise tarihsel olarak "ilerici" bir potansiyel taşıdığını öne sürer. Bu tez, muhafazakâr entelijansiya için bulunmaz bir meşruiyet zemini sağlamıştır. Buna göre, devlet ile millet arasına giren, devleti halkına yabancılaştıran bir "Bürokratik Oligarşi" vardır. Bu oligarşi, Batı'dan ithal ettiği laiklik ve ulusçuluk anlayışını, devletin zor aygıtlarını kullanarak halka dayatmış ve böylece devlet ile milleti birbirine hasım kılmıştır. Küçükömer'in analizi, muhafazakârlara şunu fısıldar: "Devlet aslında sizindir, ancak yabancılaşmış bir zümre (vesayet odakları) tarafından gasp edilmiştir." Bu bakış açısı, devlete karşı isyan etmeyi değil, devleti bu "yabancı" unsurlardan temizleyip "aslına rücu ettirmeyi" (restorasyon) siyasal bir misyon haline getirir.

Belge'nin (2009) *Militarist Modernleşme* ve Parla'nın (1991) *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları* çalışmalarında vurgulandığı üzere Cumhuriyet modernleşmesi, devletin "asker-sivil bürokrasi" ittifakı eliyle toplumu denetlediği bir vesayet rejimi inşa etmiştir. Bu rejimde, seçilmiş siyasetçiler (milli irade), atanmış bürokratlar (devlet aklı) tarafından sürekli bir tehdit potansiyeli olarak görülmüştür. Muhafazakâr siyaset kendi kimliğini bu "vesayet" yapısına karşı konumlandırarak inşa etmiştir (Çetin, 2020). Vesayet; ordunun, yüksek yargının ve üniversitelerin, "Cumhuriyet'in kazanımlarını koruma" adı altında, muhafazakâr taleplerin (örneğin başörtüsü, İmam Hatipler, dini semboller) kamusal alana girişini engellemek için kurduğu kurumsal bariyerlerin adıdır. Muhafazakâr anlatıda bu durum, "Milletin evlatlarının, öz yurdunda parya muamelesi görmesi" (Necip Fazıl retoriği) olarak dramatize edilir. Devletin okulları, mahkemeleri ve kışlaları, milletin vergileriyle dönen ancak milletin değerlerine kapalı olan "yasak bölgeler"dir. Bu durum, muhafazakâr kitlede devlete karşı şizofrenik bir tutum geliştirir: Soyut devlete (bayrak, sınır, tarih) duyulan aşk, somut devlete (vergi dairesi, jandarma, hakim) duyulan korku ve güvensizlikle iç içe geçer.

Akçura'nın (1976) *Üç Tarz-ı Siyaset* eserinde Osmanlı'nın kurtuluş reçetelerini tartışırken işaret ettiği kimlik krizi, Cumhuriyet döneminde "bürokratik merkez" ile "muhafazakâr çevre" arasındaki çatışmada yeni bir veçhe kazanmıştır. Devletin modernleşme adına uyguladığı tepeden inmeci politikalar (Kılık Kıyafet Kanunu, Harf İnkılabı, Tekke ve Zaviyelerin

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kapatılması), muhafazakâr çevre tarafından bir "kültürel travma" olarak kodlanmıştır (Çetin, 2003). Bu travma, devletin sadece siyasi bir otorite değil, aynı zamanda mahrem alana müdahale eden bir "kültür ajanı" olarak algılanmasına yol açmıştır. Ancak, liberal teorinin aksine, Türk muhafazakârlığı bu müdahale karşısında "devletin yetkilerini sınırlayalım, bireyi özgürleştirelim" tezini değil; "devletin direksiyonuna biz geçelim, o zaman devlet milletiyle barışır" tezini savunmuştur. Yani sorun, devletin gücünün (Leviathan'ın kılıcının) büyüklüğü değil, o gücü kullanan elin "bizden" olmayışıdır. Bu araçsalcı yaklaşım, vesayet karşıtlığını demokratik bir hukuk devleti talebine değil, bir "iktidar nöbeti değişimi" talebine indirger. Vesayet, devletin kurumsal yapısındaki bir arıza değil, devletin "ehil olmayan" (yerli ve milli olmayan) ellerde olması sorunudur.

Sonuç olarak, modernleşme süreci Türk muhafazakârlığında devlete dair paradoksal bir "mağduriyet ve mülkiyet" hissi yaratmıştır. Muhafazakârlar kendilerini devletin "öz sahipleri" (asli unsur) olarak görmelerine rağmen, devlet aygıtı tarafından "öteki" muamelesi gördüklerine inanırlar. Bu inanç, siyasal mücadeleyi bir demokrasi yarışından ziyade, "gasp edilmiş mülkü geri alma" mücadelesine dönüştürür. "Bürokratik vesayet" kavramı, bu mücadelenin anahtar kelimesidir (Koçal, 2012). Vesayet; seçilmişlerin (milli iradenin) üzerinde Demokles'in kılıcı gibi sallanan, millete güvenmeyen, Batıcı ve elitist bürokrasinin tahakkümüdür. Bu tahakkümü kırmak için devletin zayıflatılması değil, aksine "milli irade" tarafından tam kapasiteyle ele geçirilmesi ve kontrol edilmesi gerekir. İşte bu noktada, bir sonraki bölümde ele alınacak olan Demokrat Parti'den AKP'ye uzanan tarihsel pratikte görüleceği üzere; muhafazakâr siyaset, vesayetle mücadele ederken devletin "ceberrut" niteliklerini tasfiye etmemiş, sadece o nitelikleri kendi ideolojik hedefleri doğrultusunda yeniden formatlamıştır.

4. SİYASAL PRATİK VE PARADOKS: DEMOKRAT PARTİ'DEN GÜNÜMÜZE DEVLETLE İMTİHAN

Türk muhafazakârlığının devletle kurduğu paradoksal ilişkinin teorik düzlemden siyasal pratiğe döküldüğü ve yapısal bir krize dönüştüğü asıl mecra, 1950 yılında Demokrat Parti'nin (DP) iktidara gelişiyle başlayan çok partili hayattır. Bu dönem Mardin'in "çevre" olarak tanımladığı muhafazakâr kitlelerin, sandık yoluyla "merkez"i (devleti) ele geçirme teşebbüsünün ilk somut örneğidir. Özbudun'un (2000) ifadesiyle DP hareketi, devletin kurumsal yapısını liberal bir perspektifle küçültmekten ziyade, devlet gücünü CHP bürokrasisinin elinden alıp "milli irade"nin temsilcisi olan siyasetçilere devretmeyi hedeflemiştir. "Yeter! Söz Milletindir"

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sloganı, sadece bir demokrasi talebi değil, aynı zamanda devlet mülkiyetinin el değiştirmesi talebidir. Bu süreçte muhafazakâr akıl, devleti tarafsız bir hakem haline getirmek yerine; "Devlet milletindir, millet de biziz, o halde devlet biziz" şeklindeki çoğunlukçu bir mantıkla devleti partiyle özdeşleştirme yoluna gitmiştir. Dönemin başbakanı Adnan Menderes'in "Siz isterseniz hilafeti bile getirirsiniz" sözü veya muhalefete karşı devletin yargı ve kolluk güçlerini seferber eden "Vatan Cephesi" uygulamaları, muhafazakârlığın devlete bakışındaki araçsallığı gözler önüne serer (Eroğul, 2019; Demirel, 2021). Nuray Mert'in (2007) vurguladığı gibi, muhafazakâr siyaset, muhalefetteyken şikayet ettiği "ceberrut devlet" aygıtlarını, iktidara geldiğinde tasfiye etmemiş; aksine bu aygıtları, kendi meşruiyetini tahkim etmek ve "milli irade düşmanlarını" (vesayet odaklarını/muhalefeti) bastırmak için "kutsal bir kılıç" gibi kullanmıştır.

DP ile başlayan bu paradoksal süreç, 12 Eylül sonrası Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) döneminde, neoliberalizm ile muhafazakârlığın melez bir sentezi üzerinden yeni bir veçhe kazanmıştır. Özal, bir yandan "devlet millet için vardır" söylemiyle ve "Kutsal Devlet" anlayışına getirdiği eleştirilerle liberal bir görünüm sergilerken; diğer yandan 1982 Anayasası'nın güçlendirdiği yürütme erkini ve Türk-İslam Sentezi'ni resmi devlet ideolojisi haline getiren politikaları sahiplenmiştir. Çiğdem'in (2009) de belirttiği üzere bu dönemde muhafazakârlık, devleti "hizmet eden" (hadim) bir organizasyon olarak yeniden tanımlayarak meşrulaştırmıştır. Devlet, yol yapan, elektrik getiren ve ekonomiyi büyüten bir "baba" olduğu sürece kutsaldır ve itaati hak eder. Ancak bu "hizmetkâr devlet" retoriği, devletin çekirdek yapısındaki (derin devlet/güvenlik bürokrasisi) özerkliğin sorgulanmasını engellemiştir. Özal dönemi, muhafazakâr kitlelerin devletle barışmasını ve devlet kadrolarına (özellikle mülki idare ve emniyet) sızarak "bürokratik vesayeti" içeriden dönüştürme stratejisini hızlandırmıştır. Böylece, "ceberrut devlet" algısı, yerini yavaş yavaş "ele geçirilmekte olan ve dolayısıyla bizimleşen devlet" algısına bırakmaya başlamıştır.

Paradoksun zirve noktası ve en keskin kırılması ise Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarıyla yaşanmıştır. İnsel'in (2003) erken dönem AKP'yi analiz ederken belirttiği gibi parti ilk yıllarında (2002-2010), Avrupa Birliği uyum yasaları ve liberal entelijansiyanın desteğiyle, Kemalist bürokratik vesayete (ordu ve yargı) karşı radikal bir "demokratikleşme" mücadelesi vermiştir. Bu dönemde devlet, muhafazakâr söylemde, sınırlandırılması, şeffaflaştırılması ve sivilleştirilmesi gereken bir sorun kaynağı olarak kodlanmıştır. Ancak, askeri ve yargısal vesayetin geriletilmesi ve devlet aygıtının kontrolünün tamamen seçilmiş iktidara geçmesiyle

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

birlikte (özellikle 2010 referandumu ve 2016 darbe girişimi sonrası), muhafazakâr söylemde dramatik bir eksen kayması yaşanmıştır. Yavuz'un (2009) eserinde tartıştığı bu dönüşüm, devletin "vesayetçi" kimliğinden sıyrılıp, "yerli ve milli" bir kimliğe bürünmesiyle tamamlanmıştır. Muhafazakâr siyaset için paradoks şöyledir: Devlet "başkalarının" elindeyken (Kemalistler), o bir "vesayet rejimi"dir ve yıkılmalıdır; ancak devlet "bizim" elimize geçtiğinde, o artık "milletin devleti"dir ve her türlü eleştiriye karşı "beka" söylemiyle korunmalıdır.

Bu son evrede, Bora'nın (2016) işaret ettiği üzere, muhafazakârlık "devletleşmiş", devlet de "muhafazakârlaşmıştır". Bürokratik vesayetin tasfiyesi, devleti hukukla sınırlayan (checks and balances) bir anayasal sisteme geçişle sonuçlanmamış; aksine, yürütmenin (siyasi liderin) devletle özdeşleştiği yeni bir "Leviathan"ın inşasına yol açmıştır. Artık devletin "kutsallığı", onun soyut varlığından değil, onu yöneten iradenin "ümmet/millet" adına hareket ettiği iddiasından kaynaklanmaktadır. Bu yeni durumda, devlete yönelik her türlü eleştiri (Gezi protestoları vb.), sadece bir hükümet eleştirisi değil, "devletin bekasına" ve "milli iradeye" yönelik bir ihanet girişimi olarak çerçevelenmektedir. Muhafazakâr taban, geçmişte devletten yediği tokatları unutarak, şimdi devletin gücünü (polis, yargı, medya) kendi kimliğinin ve güvenliğinin garantörü olarak görmekte ve bu gücün sınırlandırılmasını reddetmektedir. Dolayısıyla, "bürokratik vesayet"e duyulan nefret, "demokratik hukuk devleti" arzusuna değil; gücün "bizimkiler" tarafından kullanıldığı bir "siyasi vesayet" (political tutelage) veya "parti devleti" inşasına evrilmiştir. Bu pratik, muhafazakârlığın devleti dönüştürmekten ziyade, devletin otoriter genleri tarafından teslim alındığını (co-optation) göstermektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA: MUHAFAZAKÂR LEVIATHAN'IN GELECEĞİ VE DEMOKRASİ

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tevarüs eden "güçlü devlet geleneği" ile modernleşme sürecinin ürettiği "çevre muhalefeti" dinamiklerini birlikte ele alan bu çalışma, Türk muhafazakârlığının devlet algısının, basit bir "taraftarlık" veya "karşıtlık" eksenine indirgenemeyecek kadar karmaşık, çok katmanlı ve paradoksal bir yapı arz ettiğini ortaya koymuştur. Çalışma boyunca yürütülen tarihsel ve sosyolojik soruşturma, muhafazakâr zihnin devlete bakışını belirleyen temel dinamiğin, "ontolojik sadakat" ile "pragmatik araçsallık" arasındaki gerilim olduğunu göstermiştir. Bir yanda, kaynağını İslam siyaset teorisindeki "Nizam-ı Alem" davasından ve "Devlet-i Ebed Müddet" inancından alan, devleti milletin bekasının ve dinin muhafazasının yegane garantörü (metafizik sığınak) olarak kodlayan aşkın bir bağlılık mevcuttur. Diğer yanda

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ise, Tanzimat'tan itibaren devleti ele geçiren ve onu toplumu yukarıdan aşağıya dönüştürmek için kullanan seküler/Batıcı bürokratik elitlere duyulan derin bir güvensizlik ve "vesayet" karşıtlığı yer almaktadır. Bu ikili yapı, Türk muhafazakârlığının devlete yaklaşımını, Bülbül vd'nin (2008) *Aşk ile Nefret Arasında Türkiye* eserinde kavramsallaştırdığı üzere, şizofrenik bir zemine oturtmuştur: Devletin "ideası" (özü/maneviyatı) kutsanırken, devletin "aygıtı" (bürokrasisi/sopası) lanetlenmektedir.

Çalışmanın ulaştığı en çarpıcı teorik sonuç, Türk muhafazakârlığının Batı'daki liberal-muhafazakâr örneklerin (örneğin İngiliz Muhafazakârlığı veya Amerikan Cumhuriyetçiliği) aksine, "sınırlı devlet" (limited government) idealine hiçbir zaman tam anlamıyla evrilmemiş olmasıdır. Heper'in (2010) işaret ettiği üzere Türk muhafazakârlığı devleti küçültmek, yetkilerini budamak veya onu birey karşısında geri çekmek istememektedir. Aksine, muhafazakâr siyasetin nihai telosu (amacı), devleti "yabancılaşmış" unsurlardan temizleyerek "aslına rücu ettirmek" ve devletin o muazzam gücünü, bu kez muhafazakâr değerlerin inşası ve korunması için seferber etmektir. Dolayısıyla, Demokrat Parti'den ANAP'a ve nihayetinde AKP'ye uzanan tarihsel süreçte, "vesayetle mücadele" söylemi, devletin demokratikleştirilmesi ve şeffaflaştırılması talebinden ziyade; devlet mülkiyetinin el değiştirmesi ve "Milletin Devleti" (yani Bizim Devletimiz) idealinin inşası talebi olarak tezahür etmiştir. Bu durum, devletin tarafsız bir hakem veya hukuki bir regülatör olarak kurumsallaşmasını engellemiş; devleti her seçimde ele geçirilmesi gereken "ganimet" niteliğinde bir güç odağına dönüştürmüştür.

Taşkın'ın (2007) eserinde detaylandırdığı "devletlû zihniyet", bu paradoksun güncel siyasetteki yansımasını açıklar. Vesayet rejiminin (askeri ve yargısal bürokrasinin) tasfiye edilmesiyle birlikte, muhafazakâr iktidar, devleti "sivil" bir zemine çekmiş; ancak bu sivilleşme, demokratikleşmeyi beraberinde getirmemiştir. Zira muhafazakâr akıl, devleti ele geçirdiğinde, artık ona karşı "şüpheci" yaklaşmayı bırakmış ve devletle özdeşleşmiştir. Devletin bekası, iktidar partisinin bekasıyla eşitlendiğinde; devlete (veya hükümete) yöneltilen her türlü muhalefet, demokratik bir hak arayışı değil, "dış güçlerin oyunu" veya "ihanet" olarak damgalanmaya başlanmıştır. Bu dönüşüm, Kalaycıoğlu'nun (2005) vurguladığı "kültürel kutuplaşma"yı derinleştirmiştir. Devlet, tüm vatandaşların eşit mesafede durduğu bir çatı olmaktan çıkıp; makbul vatandaş (yerli ve milli) ile öteki (gayri-milli) arasında ayrım yapan, cezalandırıcı ve ödüllendirici bir "Leviathan"a dönüşmüştür. Ancak bu, Hobbes'un rasyonel ve soğuk Leviathan'ı değil; duygusal, paternalistik ve kutsallık atfedilen "Muhafazakâr bir Leviathan"dır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Keyman'ın (2010) belirttiği "yönetişim krizi", tam da bu devlet algısının bir sonucudur. Muhafazakâr siyaset, devletin kurumsal kapasitesini (liyakati, hukukun üstünlüğünü, denetlenebilirliği) güçlendirmek yerine; devletin gücünü merkezileştirerek ve kişiselleştirerek "etkinlik" sağlayacağını varsaymıştır. Vesayet döneminde "Yargıçlar Hükümeti"ne (Jüristokrasi) karşı "Milli İrade"yi savunan muhafazakârlar; iktidar olduklarında hukuku, devletin bekası için bir araç olarak kullanma eğilimine girmişlerdir. Bu araçsalcılık, devletin hukukla bağlı olduğu "Hukuk Devleti" ilkesini aşındırmıştır. Çünkü "Kutsal Devlet" anlayışında, devletin bekası söz konusu olduğunda hukuk teferruattır. Bu zihniyet haritası, Türkiye'de demokrasinin "seçimsel" (sandık) boyutunu güçlendirirken, "liberal" (haklar ve özgürlükler) boyutunu zayıflatmıştır. Devlet, muhafazakâr kitleler için bir "hizmetkâr" (hadim) olarak sunulsa da, kriz anlarında hemen "efendi" (hakim) yüzünü göstermekte ve bu otoriterleşme, taban tarafından "güçlü devlet" özlemiyle meşrulaştırılmaktadır.

Sonuç olarak, Türk muhafazakârlığının devletle imtihanı, henüz tamamlanmamış ve çözülememiş bir paradoks olarak varlığını sürdürmektedir. Zürcher'in (2004) eserinde işaret ettiği tarihsel süreklilik, muhafazakâr dönemde de devam etmektedir: İsimler, partiler ve ideolojiler değişse de, devletin toplum üzerindeki "vasi" (tutor) rolü değişmemekte, sadece vasinin kimliği değişmektedir. Dün, halkı "çağdaşlaştırmak" için sopasını kullanan seküler devlet; bugün halkı "yerlileştirmek" ve "dindar nesil yetiştirmek" için imkanlarını kullanan muhafazakâr bir devlete evrilmiştir. Bu sarmaldan çıkış, ancak devletin "kutsallık" zırhından arındırılması (desakralizasyon) ve devletin ne bir "Tanrı" ne de bir "Şeytan" olduğu; sadece toplumsal barışı ve adaleti sağlamakla yükümlü, hukuki ve rasyonel bir organizasyon olduğu gerçeğinin içselleştirilmesiyle mümkündür. Aksi takdirde, Türkiye siyaseti, her gelenin devleti ele geçirip diğerini "terbiye ettiği" ve devletin hiçbir zaman herkesin devleti olamadığı kısır bir döngüde patinaj yapmaya devam edecektir. Muhafazakâr demokratlığın, "muhafazakâr devletçiliğe" yenildiği bu tarihsel moment, Türk demokrasisinin en kırılgan fay hattını oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Açık, T. (2023). Kerim Devletin Duacıları Ve/Veya Sosyal Yardım Uygulaması Olarak Duâgûyân Maaşı. Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, 291-308.

Akçura, Y. (1976). Üç tarz-ı siyaset. Türk Tarih Kurumu Yayınları. (Orijinal eser 1904).

Akıncı, M. (2012). Türk Muhafazakarlığı: Çok Partili Siyasal Hayattan 12 Eylül'e. Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Aymaz, G. (2024). Kültürün İktidarı: Dindar Muhafazakârlık ve Kültürel Egemenlik. İnsan ve İnsan, 11(38), 11-28.

Başgil, A. F. (1948). Din ve laiklik. Kenan Matbaası.

Belge, M. (2009). Militarist modernleşme: Almanya, Japonya ve Türkiye. İletişim Yayınları.

Bora, T. (2016). Türk sağının üç hali: Milliyetçilik, muhafazakârlık, İslamcılık. İletişim Yayınları.

Bora, T. (2017). Cereyanlar: Türkiye'de siyasi ideolojiler. İletişim Yayınları.

Bülbül, K., Özipek, B. B. ve Kalın, İ. (2008). Aşk ile Nefret Arasında Türkiye'de Toplumun Batı Algısı. SETA Yayınları, İstanbul.

Çaha, Ö. (2008). Aşk ile nefret arasında: Türkiye'de toplum ve devlet. Orion Kitabevi.

Çetin, H. (2003). Modernleşme ve Türkiye'de modernleştirme krizleri. Siyasal Kitabevi, Ankara.

Çetin, H. (2007). Çağdaş siyasal akımlar. Orion Yayınları, Ankara.

Çetin, H. (2020). Muhafazakâr Düşüncenin Ekonomi-Politiği:'Sınırlı'mülkün 'Zorunlu'meşruiyetinin 'Sorumlu'mülkiyeti. Muhafazakar Düşünce Dergisi, 16(59), 15-49.

Çiğdem, A. (2009). Muhafazakârlık üzerine. İletişim Yayınları.

Demirel, T. (2021). Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, M. (2004). Muhafazakârlık: ana temalar. Liberal Düşünce Dergisi, (34), 5-9.

Erdoğan, N. (2000). Demokrasi, modernlik ve Türkiye'de "Milli İrade" söylemi. Toplum ve Bilim, 83, 46-77.

Eroğul, C. (2019). Demokrat Parti: tarihi ve ideolojisi. Yordam Kitap, İstanbul.

Gencer, B. (2009). Sosyal devletten kerim devlete. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, (2), 1-18.

Güngör, E. (1983). Dünden bugüne tarih kültür ve milliyetçilik. Ötüken Neşriyat.

Heper, M. (1985). The state tradition in Turkey. The Eothen Press.

Heper, M. (2010). Islam, conservatism, and democracy in Turkey. Insight Turkey, 13(2), 141-156.

Heper, M. (2023). Türkiye'de Devlet Geleneği. Doğu Batı Yayınları, İstanbul.

Heywood, A. (2007). Siyasi ideolojiler. Adres Yayınları, Ankara.

Hobbes, T. (2007). Leviathan (M. Oakeshott, Ed.). Touchstone. (Orijinal eser 1651).

İnalcık, H. (1993). Osmanlı'da devlet, hukuk, adalet. Eren Yayıncılık.

İnsel, A. (1996). Düzen ve kalkınma kıskacında Türkiye. Ayrıntı Yayınları.

İnsel, A. (2003). The AKP and normalization of democracy in Turkey. The South Atlantic Quarterly, 102(2/3), 293-308. https://doi.org/10.1215/00382876-102-2-3-293

Kahraman, H. B. (2007). Türk siyasetinin yapısal analizi: Kavramlar, kuramlar, olgular. Agora Kitaplığı.

Kalaycıoğlu, E. (2005). Turkish dynamics: Bridge across troubled lands. Palgrave Macmillan.

Keyman, E. F. (2010). Türkiye'nin iyi yönetimi: Yeni Türkiye, yeni siyaset ve yeni vatandaş. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Koçal, V. (2012). 'Çevre'den'Merkez'e Yönelim Bağlamında Türkiye'de Muhafazakârlığın Dönüşümü: Siyasal İslâmcılıktan Muhafazakâr Demokratlığa AK Parti Örneği. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(1).

Küçükömer, İ. (1969). Düzenin yabancılaşması. Ant Yayınları.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Mardin, Ş. (1973). Center-periphery relations: A key to Turkish politics. Daedalus, 102(1), 169-190.

Mardin, Ş. (1992). Türk modernleşmesi: Makaleler 4. İletişim Yayınları.

Mert, N. (2007). Merkez sağın kısa tarihi. Selis Kitaplar.

Ocak, A. Y. (1998). Osmanlı toplumunda zındıklar ve mülhidler. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Özbudun, E. (2000). Contemporary Turkish politics: Challenges to democratic consolidation. Lynne Rienner Publishers.

Özdemir, H. (2001). Türkiye Cumhuriyeti. İletişim Yayınları.

Özyurt, C. (2020). Kemal Tahir İle Osmanlı Sosyalizmine Medhal:“Devlet Ana”. Muhafazakar Düşünce Dergisi, 16(59), 244-267.

Parla, T. (1991). Türkiye'de siyasal kültürün resmi kaynakları: Kemalist tek-parti ideolojisi ve CHP'nin altı oku. İletişim Yayınları.

Taşkın, Y. (2007). Anti-komünizmden küreselleşme karşıtlığına: Milliyetçi muhafazakâr entelijansiya. İletişim Yayınları.

Türköne, M. (1994). Siyasi ideoloji olarak İslamcılığın doğuşu. İletişim Yayınları.

Yavuz, M. H. (2009). Secularism and Muslim democracy in Turkey. Cambridge University Press.

Zürcher, E. J. (2004). Turkey: A modern history. I.B. Tauris.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

MODA MARKALARINDA TASARIMIN ESTETİK, İŞLEVSEL VE SEMBOLİK ÖZELLİKLERİNİN AŞK MARKASI OLUŞUMUNA KATKISI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Güliz AZAK

Selçuk Üniversitesi

143409019g@gmail.com - ORCID ID: 0009-0001-6025-4366

Doç.Dr. Tuğba ŞENER

Selçuk Üniversitesi

tugbasener@selcuk.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-4834-0410

ÖZET

Günümüzün rekabetçi pazarında kaliteli ürünler sunmak tek başına yeterli değildir. Bir markanın başarısı, tüketicilerin kalbinde duygusal bir yer edinebilmesine, bir aşk markasına dönüşmesine bağlıdır.

Bu araştırmanın amacı; moda markaları kapsamında aşk markası kavramını ve tasarım ilişkisini incelemektir. Çeşitli markalarının tasarım özelliklerinin aşk markası üzerindeki etkileri betimsel bir araştırma yöntemiyle analiz edilmiştir. Literatür taraması elde edilen veriler, tasarım bileşenleri çerçevesinde kategorize edilerek yorumlanmıştır.

Elde edilen bulgular, tasarımın estetik, işlevsel ve sembolik özelliklerinin aşk markası olma sürecinde birbirini tamamlayan üç temel unsur olarak öne çıktığını ortaya koymuştur. Estetik boyut, görsel beğeni ve çekicilik oluştururken; işlevsel boyut, güven duygusu ve memnuniyet sağlamaktadır. Sembolik boyut ise markaya kimlik kazandırarak onu duygusal düzeyde anlamlı hale getirmektedir.

Çalışma, tasarımın estetik, işlevsel ve sembolik özelliklerinin bir araya geldiğinde markayı yalnızca tercih edilen bir ürün sağlayıcısı değil, duygusal olarak benimsenen bir varlık haline getirdiğini göstermektedir. Elde edilen bulgular tasarımcılara aşk markası olmayı destekleyecek tasarım özellikleri konusunda görüş sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Aşk Markası, Moda, Tasarım, Estetik Tasarım, İşlevsel Tasarım, Sembolik Tasarım.

1. GİRİŞ

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Marka kavramı, tıpkı insanlar gibi sürekli bir yenilenme ve değişim içindedir. Bu dinamik yapısı onun duygusal boyutlarıyla da incelenmesini gerekli kılmıştır (İnce ve Uygurtürk, 2019:226). Bu süreçte ortaya çıkan "aşk markası" kavramı, memnun bir tüketicinin belirli bir markaya duyduğu tutkulu duygusal bağlılığın derecesi olarak tanımlanmaktadır (Carrol ve Ahuvia, 2006: 81).

Roberts'ın "Lovemarks" teorisine göre, aşk markaları sadece işlevsel fayda sunmakla kalmaz aynı zamanda tüketicilerin duygusal ve duyusal deneyimlerine de hitap eder. Tüketiciler bu markalarla kurdukları ilişkide, onları sadece tercih etmekle kalmaz, savunur ve başkalarına da tavsiye ederler. Bu durum, marka ile tüketici arasında derin bir bağ oluşturarak markanın salt bir ürün sağlayıcısı olmanın ötesine geçip tüketicinin yaşamında anlamlı bir yer edinmesini sağlar (Roberts, 2010: 16). Nitekim aşk markaları, film sektöründen motosikletlere, kişisel bakımdan ayakkabılara kadar uzanan geniş bir yelpazede, güçlü duygusal çekim gücüne ve yüksek tüketici bağlılığına sahip markalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüketicinin markaya duyduğu bu derin duygusal bağ, tercihlerini şekillendirir ve sadakati güçlendirir. Bu duygusal yakınlık, marka ile tüketici arasındaki ilişkiyi kalıcı hale getirir. Tüketicinin markaya duyduğu tutku, markanın itibarını ve algılanan değerini yükseltir. Böylece marka destekçileri tarafından aktif biçimde sahiplenilir. Marka ile yaşanan olumlu deneyimler ise sürekli bir etkileşim döngüsü yaratarak müşteri sadakatini pekiştirir (Çatlı ve Yalçın, 2023:174).

Bir markanın "aşk markası" statüsüne ulaşmasında marka güveni, marka imajı ve marka yenilikçiliği gibi çeşitli faktörler rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra, marka kimliğiyle bütünleşen tasarım özelliklerinin de bu sürece katkı sağladığı görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, moda markalarının aşk markası haline gelmesinde etkili olan estetik, işlevsel ve sembolik tasarım özelliklerini incelemektir.

2. MODA PERAKENDESİNDE AŞK MARKASI ÖRNEKLERİ

Moda perakendesinde aşk markası olarak kabul edilen markalarla ilgili spesifik bir listeye erişilememiştir. Yapılan literatür incelemeleri sonucunda, tüketiciler tarafından aşk markası olarak nitelendirilen markalar; Nike, Adidas, Levi's, Burberry, Gucci, Louis Vuitton, Chanel, Zara, (NetBase, 2017), H&M (Talavera:2009:67) ve Lc Waikiki (MediaCat, 2022) ve olarak tespit edilmiştir.

Nike: 1964 yılında Bill Bowerman ve Phil Knight tarafından Amerika'da Blue Ribbon Sports adıyla kurulan Nike, başlangıçta Japon koşu ayakkabılarını ithal eden küçük bir girişimken kısa sürede atletik performans ve moda dünyasında yenilikçiliğin simgesi haline gelmiştir (Vusirikala, 2023:33). "Just Do It" sloganı ve sporcularla kurduğu güçlü iş birlikleriyle tanınan marka, yalnızca spor giyim alanında değil, aynı zamanda sokak modasında da kültürel bir ikon haline gelmiştir. Nike'ın misyonu, "Dünyadaki tüm sporculara ilham ve yenilik sunmak" anlayışına dayanır ve markanın herkesi kapsayan yaklaşımını yansıtır (Nagori, 2022:7).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Nike, genç ve dinamik hedef kitlesine hitap eden modern, sade ve dikkat çekici bir tasarım dili benimsemiştir. Siyah, beyaz ve kırmızı gibi güçlü renk kombinasyonları markanın enerjik karakterini desteklerken; logoda kullanılan eğik çizgiler hareket ve dinamizmi vurgulamaktadır. Boş alan ve yüksek kontrast kullanımı, sadelik ve netlik sağlayarak markanın görsel bütünlüğünü güçlendirmektedir (Waqas, 2020). Bu tutarlı tasarım anlayışı, Nike'ın yenilikçi ve ilerici kimliğini yansıtmaktadır.

Nike, tasarımlarında estetik kadar işlevselliğe de önem vermektedir. Kullanıcı deneyimini geliştirmek için Air yastıklama sistemi, kendi kendine bağlanan ayakkabılar ve 3D tasarım teknolojisi gibi yenilikler geliştirmiştir (Vusirikala, 2023:33; Nagori, 2022:5). Farklı spor dallarının ihtiyaçlarına göre optimize edilen ürünler, performans ve konforu en üst düzeye çıkarmaktadır. Çevre dostu malzemeler ve örgü teknikleriyle sürdürülebilirlik de tasarım sürecine entegre edilmiştir. Bu yenilikçi yaklaşım, markayı yalnızca bir spor giyim üreticisi değil, aynı zamanda teknolojiyle estetiği birleştiren bir tasarım öncüsü konumuna taşımıştır (Uzun ve Sofoğlu, 2023:45).

Nike, duygusal markalama stratejileriyle tüketicilerle derin bir bağ kurmuştur. Reklamlarında azim, kararlılık ve bireysel mücadele temalarını öne çıkararak kullanıcıyı hem kahraman hem de hikâyenin öznesi haline getirir (Devi ve Sharma, 2015:295). "Just Do It" sloganı, markanın cesaret ve özgüven çağrısını sembolize etmektedir. Sosyal medya ve dijital platformlarda kişiselleştirilmiş deneyimler sunarak, kullanıcıların markayla özdeşleşmesini sağlamıştır (Nagori, 2022:7; Chen, 2024:4). Nike ID platformu gibi araçlar, bireysel kimliğin ifade edilmesine olanak tanıyarak markaya duygusal sadakati pekiştirmektedir.

Adidas: 1949 yılında Almanya'da kurulan Adidas, "İmkansız Yoktur" sloganı ve "Yeniyi Yaratmak" stratejisiyle sporcuları ve yeniliği odağına alan bir markadır. Şirket, müşteri gereksinimlerini en üst düzeyde karşılamayı, pazarlama faaliyetlerini küresel düzeyde yaygınlaştırmayı ve "Açık Kaynak" stratejisiyle sporcuları ve tüketicileri sürece dahil etmeyi amaçlamaktadır (Wildfeuer, 2018:34). Bu stratejik yaklaşım, markanın kullanıcıyla daha yakın etkileşim kurarak güçlü bir topluluk kimliği oluşturmasını sağlamıştır.

Adidas'ın tasarım dili, minimalist, dinamik ve çağdaş unsurlarla şekillenmiştir. Üç çizgili logo, markanın köklerini ve sportif kimliğini simgeleyerek zaman içinde güçlü bir görsel imza haline gelmiştir. 1971'de tanıtılan üç yapraklı yonca logosu, markanın yaşam tarzı odaklı çizgisini vurgularken; 1990'daki dağ ve zirve motifi, hedef ve başarı kavramlarını sembolize etmektedir (Kaymak ve Çubukcu, 2020:61). Siyah, beyaz, kırmızı, mavi, gri ve yeşil gibi temel renkler ile sezonluk koleksiyonlara özel renk paletleri, markanın enerjik ve modern imajını desteklemektedir (Zhu, 2021:68). Yohji Yamamoto iş birliğiyle oluşturulan Y-3 koleksiyonu, sportif zarafeti ve sokak modasının özgün estetiğini birleştirerek markanın tasarım gücünü daha da pekiştirmiştir (Adidas, 2024).

Adidas, teknolojik yenilikleri ürünlerinin merkezine yerleştirmiştir. BOOST yastıklama teknolojisi, yumuşaklık ile tepki gücünü birleştirirken; Primeknit malzeme, hafiflik ve nefes alabilirlik sağlamaktadır (Zhu, 2021:68). Ayrıca Carbon firmasıyla yürütülen iş birliğiyle plastik atıkların geri dönüştürülmesi, çevresel sürdürülebilirliği desteklemektedir. Kitlesel kişiselleştirme ve açık inovasyon süreçleriyle tüketiciler ürün tasarımına dahil edilmekte, böylece kullanıcılar işlevsel çözümlerin yaratımında etkin bir rol oynamaktadır (Stoetzel,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2012:247-248). Bu yenilikçi üretim anlayışı, Adidas'ın sadece bir spor markası değil, aynı zamanda performans ve teknolojiyi bütünleştiren bir tasarım markası olarak konumlanmasını sağlamıştır.

Adidas, geçmişten bugüne sporun ötesine geçerek bir yaşam tarzı markasına dönüşmüştür. Stan Smith ve Superstar gibi modeller, yalnızca ürün olarak değil, kültürel sembol olarak da kolektif hafızada yer edinmiştir (Adidas, 2022). Marka, bireysel ifade ve başarı arzusunu destekleyen kimliğiyle duygusal bağlılık yaratmaktadır. "İmkansız Yoktur" sloganı, tüketicilere sınırlarını aşma cesareti verirken, markanın özündeki dayanıklılık ve kararlılık temasını yansıtmaktadır.

Levi's: 1853 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde Levi Strauss tarafından kurulan Levi's, dayanıklılığı ve kaliteyi temel alan tasarım anlayışıyla denim pantolonun mucidi olarak kabul edilmektedir (Yohn, 2015:1). Başlangıçta madenciler için dayanıklı iş pantolonları üreten marka, kısa sürede ülke genelinde yaygınlaşmış ve 20. yüzyılın başlarında işçi sınıfının tercih ettiği bir giyim markası haline gelmiştir (Yohn, 2015:2). Zamanla, denim pantolonlar asi gençlik kültürlerinin sembolü haline gelmiş; Levi's hem özgünlüğün hem de bireysel ifadenin temsilcisi olmuştur.

Levi's tasarımlarında estetik sadelik ve işlevsel zarafet ön plandadır. Kırmızı etiketli kenar, çift dikişli detaylar ve perçinli yapısıyla marka, kaliteyi görünür kılan sembolik öğeler geliştirmiştir. Arka ceplerdeki özgün dikiş deseni ve "yarasa kanadı" olarak adlandırılan logo, markanın tarihine ve köklü kimliğine gönderme yapar. Yeni kimlik tasarımında modernize edilmiş çift atlı amblem ve "1873'te patentlendi" ifadesi yer alarak markanın köklerine bağlı, ancak çağdaş bir görünüm sunulmuştur. Bu estetik anlayış, Levi's'ı hem zamansız hem de yenilikçi bir görsel kimliğe kavuşturmuştur (Yohn, 2015:7).

Levi's ürünleri, dayanıklılık ve uzun ömürlülük ilkeleri üzerine inşa edilmiştir. Madenciler için tasarlanan ilk denim pantolonlardan günümüz koleksiyonlarına kadar tüm ürünlerde kalite standartlarından ödün verilmemiştir. Marka, müşteri geri bildirimlerine dayalı pazar araştırmalarıyla kesim, yıkama ve kumaş özelliklerini geliştirmiş; böylece değişen tüketici beklentilerine hızlıca uyum sağlamıştır. Son yıllarda çevre dostu üretim teknikleri, su tasarrufu sağlayan denimler ve sürdürülebilir malzeme kullanımı, Levi's'ın inovasyon anlayışının merkezine yerleşmiştir (Yohn, 2015:7).

Levi's, yalnızca bir giyim markası değil, kültürel bir sembol haline gelmiştir. 501 modeli gibi ikonik ürünler, özgürlük, bireysellik ve sadelik değerlerini temsil etmektedir. Greaser ve hippi alt kültürleri tarafından benimsenen mavi kot pantolon, bir isyan ve kimlik ifadesi aracı olmuştur (Yohn, 2015:2). Marka, tarih boyunca kimliğini koruyarak "taklit etmek yerine köklerinden ilham alma" ilkesini sürdürmüştür (Yohn, 2015:7). Sosyal sorumluluk faaliyetleriyle de fark yaratan Levi's; eğitim bursları, tedarikçi etik kuralları ve HIV/AIDS araştırmalarına verdiği destekle toplumsal duyarlılığını göstermiştir (Yohn, 2015:6).

Burberry: 1856 yılında Thomas Burberry tarafından İngiltere'de kurulan marka, suya dayanıklı ve nefes alabilen gabardin kumaşın mucidi olarak işlevsel bir yenilik ortaya koymuş; bu kumaş I. Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusu için tasarlanan trençkotlarda kullanılarak markayı dayanıklılık ve kaliteyle özdeşleştirmiştir (Burberry, 2019, Akt. Tekeoğlu ve Küçük,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2020:410). Zamanla "Burberrys of London" adıyla küresel ölçekte tanınan marka, klasik İngiliz stilini modern yorumlarla birleştirerek lüks moda alanında prestijli bir konum kazanmıştır.

Burberry'nin estetik kimliği, sofistike İngiliz zarafetini yansıtan bej, siyah, beyaz, kırmızı ve kahverengi gibi nötr tonların hâkim olduğu Nova Check (tartan) deseninde somutlaşmaktadır. 1901 tarihli mızrak taşıyan şövalye logosu, markanın köklü geçmişini ve "Prorsum" (ileri) mottosuyla geleceğe yönelik vizyonunu temsil eder (Burberry, 2019 akt. Tekeoğlu ve Küçük, 2020:410).

Burberry, dayanıklılık temelli tasarım anlayışını sürdürülebilir üretim politikalarıyla geliştirmektedir. Organik pamuk, geri dönüştürülmüş polyester ve biyo bazlı materyallerin kullanımıyla çevreye duyarlı koleksiyonlar üretmekte, karbon nötrlüğü ve enerji verimliliği hedefleriyle çevresel sorumluluğunu güçlendirmektedir (Burberry, 2024).

Marka İngiliz kökenli kimliğiyle statü ve geleneksel zarafetin temsilcisi haline gelmiştir. Nova Check deseni ve deve tüyü rengi, markanın görsel simgesi olarak lüks yaşamın göstergesi konumundadır (Roberts, 2006:112). Christopher Bailey döneminde gerçekleştirilen dijital dönüşüm ve tasarım odaklı stratejilerle marka, geçmişine sadık kalırken yeniliği estetik bir biçimde bütünleştirmiş; tüketicilerle duygusal bağ kurarak "aşk markası" niteliğini güçlendirmiştir (Kester, 2011:5; Tekeoğlu ve Küçük, 2020:411).

Gucci: 1921 yılında İtalya'da kurulan Gucci, lüks moda sektöründe estetik zarafeti, yüksek kaliteyi ve yenilikçiliği bir araya getiren köklü bir markadır. Marka, tarihî mirasını korurken modern tasarım anlayışını sürdürülebilirlik ilkeleriyle birleştirmiştir (Yılmaz, 2020:138).

Gucci'nin estetik özellikleri, özgün renk paleti ve ikonik monogram desenleriyle belirginleşmektedir. Kırmızı, yeşil, bordo, altın, siyah, beyaz, krem ve bej tonlarının hâkim olduğu koleksiyonları; zarafet, tutku ve lüks kavramlarını görsel olarak yansıtmaktadır. GG logosu, markanın kurucusu Guccio Gucci'nin baş harflerinden oluşur ve markanın sofistike tarzını, köklü geçmişini ve kültürel mirasına bağlılığını sembolize etmektedir (Maybach, 2021).

Gucci koleksiyonlarını yüksek kalite standartlarında üreterek lüks moda deneyimini kusursuz hale getirmektedir. Yaratıcılığı ve zanaatkarlığı bir araya getiren üretim anlayışı, markanın ürünlerinde hem estetik hem de kullanım açısından uzun ömürlülük sağlamaktadır.

Gucci'nin sembolik değeri, ünlülerle kurduğu ilişkiler ve pop kültür üzerindeki etkisiyle güçlenmiştir. 1990'larda yaşadığı kriz sonrası Tom Ford'un yaratıcı liderliğiyle marka yeniden yükselişe geçmiş, 2000'lerde Gisele Bündchen, Kate Moss, Rihanna ve James Franco gibi isimlerle yapılan iş birlikleri aracılığıyla genç kuşaklara ulaşmıştır. Bu dönemde Hollywood ve müzik dünyasıyla kurduğu bağ, Gucci'yi çağdaş kültürün bir parçası haline getirmiştir (Vusirikala, 2023:3).

Louis Vuitton: 1854 yılında Paris'te kurulan Louis Vuitton, olağanüstü zanaatkârlık, zamansız şıklık ve lüks mirasıyla moda dünyasında istisnai bir konuma sahiptir. Marka, seyahat kavramını yeniden tanımlamış; detaylara verdiği önem, kaliteye bağlılığı ve üstün el işçiliğiyle global ölçekte zarafetin simgesi haline gelmiştir. Logodaki yıldız, çiçek ve elmas sembolleri servet, neşe ve tutkuyu temsil ederken, monogram deseni markanın estetik kimliğini güçlendirmiştir (Vusirikala, 2023:7).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Louis Vuitton'un estetik özellikleri, zarif sadelik ve işlevsel tasarımın birleşimiyle tanımlanır. Monogramlı yüzeyler, ince işlenmiş deri detayları ve klasik form dili, markayı tanınabilir kılmış; bu ikonik görünüm, rafine zevki temsil eden bir sembol haline gelmiştir.

Louis Vuitton, dayanıklılık ve kullanım kolaylığı odaklı bir tasarım anlayışına sahiptir. Seyahat çantalarından başlayarak giyim, ayakkabı, aksesuar ve parfüm koleksiyonlarına genişleyen ürün yelpazesi, markanın yenilikçi yönünü güçlendirmiştir. Sürdürülebilirlik doğrultusunda malzeme seçiminde çevre dostu tercihler yapılmakta ve üretim süreçleri yeniden yapılandırılmaktadır. Ayrıca dijital dönüşüm stratejisiyle çevrimiçi satış kanallarını etkinleştiren marka, teknolojiyi lüks deneyimin bir parçası haline getirmiştir (Vusirikala, 2023:8).

Marka, statü, prestij ve kültürel zarafetin küresel bir simgesi olmuştur. Virgil Abloh'un 2018'de erkek giyim sanat yönetmeni olarak göreve başlaması, markanın estetik ve toplumsal algısını dönüştürmüş; sokak modasıyla lüksü harmanlayarak yeni kuşak tüketicilerle güçlü bir duygusal bağ kurulmasını sağlamıştır. Abloh döneminde çeşitlilik, kapsayıcılık ve popüler kültürle etkileşim, markayı daha dinamik ve çağdaş bir konuma taşımıştır. Bu yönleriyle Louis Vuitton, geçmişin mirasını korurken yeniliği ve duygusal bağlılığı bir arada sunarak aşk markası niteliğini pekiştirmiştir (Vusirikala, 2023:8).

Chanel: 1910 yılında Gabrielle "Coco" Chanel tarafından Paris'te kurulan Chanel, klasik ve zamansız tasarımlarıyla modern kadının özgürleşmesine öncülük eden bir markadır. Başlangıçta şapka tasarımlarıyla tanınan Coco Chanel, daha sonra moda dünyasına "Chanel takımı", "Little Black Dress" ve "Chanel No.5" gibi ikonik tasarımlar kazandırarak kadınların giyim anlayışını değiştirmiştir (Medin, 2014:4).

Chanel, zarafet, sadelik ve sofistikasyonu merkezine alan bir tasarım anlayışına sahiptir. Siyah ve beyaz renklerin kontrastından yararlanan marka, güçlü bir görsel kimlik oluşturur. Coco Chanel'in "Bir kadın siyah giydikçe ilgiyi üzerine çeker, elbiseye değil" sözü, markanın estetik felsefesini yansıtır. Bu yaklaşım, güç ve zarafetin sade çizgilerle ifade edilmesini sağlar (Medin, 2014:5). Chanel'in ünlü iki "C" harfinden oluşan logosu ise minimalizmin ve zamansızlığın sembolü olarak markanın özünü temsil eder.

Chanel, haute couture, hazır giyim, mücevher, parfüm, ayakkabı ve aksesuar gibi geniş bir ürün yelpazesine sahiptir. Tasarımlarında konfor ve şıklığı birleştirerek hem günlük kullanıma hem de özel davetlere uygun çözümler sunmaktadır. Spor giyimi modaya entegre etmesi, markayı çağdaş yaşamla uyumlu hale getirmiştir. Chanel, müşteri ihtiyaçlarını anlamak için pazarı segmentlere ayırarak hedef kitlesine kişisel bir deneyim sunmayı amaçlamaktadır (Chanel S.A akt. Medin, 2014:10).

Chanel, lüks, zarafet ve bağımsızlık değerleriyle özdeşleşmiştir. Markanın kişiliği, özgüvenli, sofistike ve modern kadını temsil eder. Chanel reklamlarında yer alan Suzy Parker, Catherine Deneuve, Nicole Kidman ve Gisele Bündchen gibi ünlüler, markanın sofistike imajını pekiştirmiştir (Chanel S.A. akt. Medin, 2014:7). "Vazgeçilmez olmak için her zaman farklı olmalısınız" sloganı, Chanel'in yenilikçi ve özgün kimliğini yansıtır. Karl Lagerfeld döneminde de bu marka kimliği korunmuş, ancak genç kitlelere ulaşmak için modern bir yorum kazandırılmıştır (Medin, 2014:6).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Zara: 1975 yılında İspanya'da kurulan Zara, hızlı moda kavramının öncülerinden biridir. "Just in time" üretim anlayışıyla, müşteri taleplerine hızla yanıt veren marka, her 15 günde bir yeni koleksiyon sunarak değişen trendlere anında uyum sağlamaktadır (Zel, 2023).

Markanın estetik özellikleri, sade, modern ve sofistike bir çizgide şekillenmiştir. Zara, minimalist detayları çağdaş dokunuşlarla birleştirerek geniş bir kitleye hitap etmektedir. Logodaki birleşik harf formu ise markanın yenilikçi ve cesur duruşunu yansıtmaktadır (Şit, 2019).

Zara'nın işlevsel tasarım anlayışı, ürünlerin kısa sürede tasarlanıp üretilmesini sağlayan dikey entegrasyon stratejisine dayanmaktadır. Bu sistem, tasarımdan perakendeye kadar tüm süreçlerin kontrol edilmesini ve müşteri geri bildirimlerinin hızlıca uygulanmasını mümkün kılar (Palladino, 2010 akt. Liu, Huang ve Pan 2024:1). Hızlı ürün yenileme politikası, tüketicilerin beklentilerine sürekli uyum sağlayarak marka sadakati yaratmaktadır (Liu, Huang ve Pan 2024:1).

Zara'nın sembolik yönü, tüketiciyle kurduğu yakın ilişki üzerinden güçlenmiştir. Sosyal medya ve mağaza deneyimleriyle elde edilen geri bildirimlerin ürün geliştirmede aktif olarak kullanılması, markaya insani bir karakter kazandırmıştır (Zel, 2023).

H&M: 1947 yılında Erling Persson tarafından İsveç'te kurulan H&M, modayı herkes için erişilebilir kılma anlayışıyla faaliyet gösteren uluslararası bir markadır. Şirket, kaliteyi uygun fiyatla sunma hedefi doğrultusunda çalışırken, sürdürülebilirlik ve etik üretim ilkelerini benimsemiştir (Ullah, 2021:3).

H&M'nin estetik özellikleri, sade, modern ve erişilebilir bir moda anlayışı etrafında şekillenmektedir. Marka, nötr renk paletleriyle minimalist bir çizgi sunarken, sezonluk koleksiyonlarında dinamik renk geçişleriyle güncel trendlere uyum sağlamaktadır. Kırmızı logotype tasarımı, enerjik ve genç bir kimliği temsil ederken markanın yenilikçi ve hareketli duruşunu vurgular (Lavrov, 2021). Mağaza ve vitrin tasarımlarında yalın ama duygusal bir etki yaratmayı hedefleyen marka modern iç mekân düzenleriyle müşterilere sade, rahat ve çağdaş bir alışveriş deneyimi sunmaktadır (H&M, 2008:7).

H&M, moda trendlerini hızla geniş kitlelere ulaştıran etkili bir tedarik ve üretim sistemine sahiptir. Şirket, ürünlerinde kalite, güvenlik ve konforu önceliklendirmekte; tüketici beklentilerine göre sürekli yenilik yapmaktadır. Gerçek kürk kullanılmaması, çocuk giysilerinde güvenlik önlemlerine önem verilmesi ve ürün menşelerinin açıkça belirtilmesi bu yaklaşımı desteklemektedir (Li ve Ruan, 2009:18). Ayrıca, dijital dönüşüme yatırım yaparak çevrimiçi satışlarını artırmış, fiziksel ve dijital perakendeyi bütünleştiren bir yapı oluşturmuştur (Gao, 2024:432).

H&M'nin "Herkes için moda" felsefesi, demokratik moda anlayışını sembolize etmektedir. Karl Lagerfeld, Stella McCartney, Versace ve Lanvin gibi tasarımcılarla yaptığı iş birlikleri, markanın yenilikçi ruhunu ve küresel moda sahnesindeki konumunu pekiştirmiştir (Lee, 2013:96). Bunun yanında, H&M'nin kurumsal sosyal sorumluluk politikaları, sürdürülebilir üretim, etik tedarik zinciri yönetimi ve çalışan haklarına duyarlılığı markanın sosyal itibarıyla bütünleşmiştir (Li ve Ruan, 2009:22).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

LC Waikiki: 1988 yılında Fransa'da kurulan ve 1997'de bir Türk firma tarafından satın alınan LC Waikiki, "İyi giyinmek herkesin hakkı" anlayışıyla faaliyet göstermektedir. Marka, müşterilerin tarz, ihtiyaç ve bütçelerine uygun ürünleri erişilebilir fiyatlarla sunarken, konforlu kumaşlar ve keyifli bir alışveriş deneyimiyle iyi hissettirmeyi amaçlamıştır (Lcwaikiki, 2024).

Lacivert ve beyaz renkten oluşan logosu, algısal düzeyde tek bir markanın varlığını açık biçimde ortaya koymaktadır. (Altun, 2018:23). Ürünlerinde canlı ve çekici renklerin kullanımı özellikle çocuk koleksiyonlarında belirgin olup, markanın enerjik ve pozitif bir görsel kimlik oluşturmasını sağlamaktadır (İri ve İnal, 2011:465).

LC Waikiki, geniş ürün yelpazesi ve erişilebilir fiyat politikasıyla öne çıkmaktadır. Kadın, erkek, genç, çocuk ve bebek koleksiyonlarıyla farklı yaş ve gelir gruplarına hitap etmektedir (İri ve İnal, 2011:465). Konforlu, nefes alabilen ve esnek kumaşlar kullanarak kullanıcı memnuniyetini artırmayı hedefler. Ayrıca "LCW Sense" uygulaması gibi yenilikçi projelerle dijitalleşmeye ve müşteri deneyimini geliştirmeye önem vermektedir (Öğütcü, 2019).

LC Waikiki, toplumsal değerlere duyarlı, etik üretimi benimseyen ve çevre dostu politikalarla hareket eden bir markadır. Organik pamuk ve geri dönüştürülmüş polyester gibi sürdürülebilir materyaller kullanarak çevresel farkındalığını güçlendirir.

Marka kurumsal kültüründe erdemli olma, birlikte başarma ve müşteri odaklılık gibi değerleri benimsemiştir (Lcwaikiki, 2024). Sosyal medya etkileşimleri ve müşteri geri bildirimlerine verdiği önem, markanın samimi ve erişilebilir imajını desteklemektedir.

3. BULGULAR

Bulgular bölümü, araştırmanın amacına uygun şekilde tasarımın estetik özellikleri, işlevsel özellikleri ve sembolik özellikleri bağlamında üç başlıkta incelenmiş ve elde edilen veriler bu boyutlar üzerinden analiz edilmiştir.

3.1. Tasarımın Estetik Özellikleri

Aşk markalarının estetik gücü, tüketicilere yalnızca görsel bir beğeni sunmakla kalmayıp, markayla derin bir duygusal bağ kurmalarına da olanak tanımaktadır. Bu markalar, tasarım estetiğini marka kimliğinin temel bileşeni haline getirmiştir. Modernlik, sadelik, özgünlük ve simgesel bütünlük bu estetik anlayışın ortak paydalarıdır. Sade ve tutarlı formlar, ikonik renk paletleri ve tekrarlayan görsel unsurlar aracılığıyla markalar, tüketici zihninde kalıcı bir kimlik inşa etmektedir. Bu estetik süreklilik, markanın algılanan kalitesini ve duygusal değerini artırmakta; tüketicide güven, bağlılık ve aidiyet duygularını güçlendirmektedir.

Dolayısıyla estetik tasarım unsurları, aşk markalarının yalnızca "beğenilen" değil, aynı zamanda "özdeşleşilen" markalar haline gelmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

3.2. Tasarımın İşlevsel Özellikleri

Aşk markaları, estetik kadar işlevselliği de markaya duyulan sevginin sürdürülebilirliği açısından stratejik bir unsur haline getirmiştir. Kullanım kolaylığı, kalite, dayanıklılık, yenilikçi teknoloji ve sürdürülebilir malzeme tercihleri, tüketicinin markaya duyduğu güveni

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

pekiştirmektedir. Bu markalar, tasarımı yalnızca bir biçim değil, aynı zamanda bir "deneyim" olarak ele almaktadır. Ürünün rahatlığı, ergonomisi ve kullanım ömrü, tüketicinin markayla kurduğu duygusal tatmini desteklemektedir. Yenilikçi tasarım çözümleri (örneğin çevre dostu üretim teknikleri, performans artırıcı kumaş teknolojileri veya dijital etkileşimli deneyimler) markanın işlevsel değerini yükselterek uzun vadeli bağlılığı beslemektedir.

Bu bağlamda işlevsel özellikler, aşk markası olmanın sürdürülebilirlik boyutunu temsil ederken markanın güvenilir, fayda odaklı ve kullanıcıyla empati kurabilen bir kimlik kazanmasını sağlamaktadır.

3.3. Tasarımın Sembolik Özellikleri

Aşk markalarının sembolik gücü, tüketicinin kendi kimliğini markayla ifade edebilme yetisinden kaynaklanmaktadır. Markalar, tarihsel miras, kültürel referanslar, ikonografik desenler ve sloganlar aracılığıyla güçlü bir sembolik anlatı oluşturmaktadır. Bu semboller, tüketici için yalnızca bir ürün değil, bir yaşam biçimi ve değer temsili anlamına gelir. Aşk markaları, değişen sosyo-kültürel bağlamlara uyum sağlarken öz kimliklerini komaktadır.

Marka logoları, desenler, tipografi ve sloganlar, tüketicinin markayla kurduğu duygusal köprülerin simgesel taşıyıcılarıdır. Tüketici bu semboller aracılığıyla kendini ifade eder, bir gruba ait hisseder ve markayı kişisel kimliğinin uzantısı haline getirir.

Dolayısıyla sembolik tasarım özellikleri, aşk markalarının yalnızca estetik veya işlevsel değil, aynı zamanda kültürel ve duygusal bir fenomen haline gelmesini sağlar.

4. SONUÇ

Elde edilen bulgular, moda markalarında tasarımın yalnızca estetik bir unsur olmanın ötesinde, markaların tüketicilerle derin ve kalıcı duygusal bağlar kurmasını sağlayan temel bir bileşen olduğunu ortaya koymaktadır. İyi kurgulanmış bir tasarım, markanın karakterini yansıtırken tüketicide özgün bir deneyim ve kimlik duygusu oluşturur.

Tasarımın estetik, işlevsel ve sembolik boyutları, aşk markası olma sürecinde birbirini tamamlayan üç temel unsur olarak öne çıkmaktadır. Estetik boyut beğeni ve hayranlık yaratırken, işlevsel boyut güven ve memnuniyet sağlar; sembolik boyut ise markayı kimliksel ve duygusal düzeyde anlamlı kılar. Bu üç unsur bir araya geldiğinde, marka yalnızca tercih edilen bir ürün sağlayıcısı değil, duygusal olarak benimsenen bir varlık haline gelmektedir.

Moda markaları, tasarım stratejilerini marka kimliğini güçlendirme ve tüketicilerle duygusal bağ kurma amacıyla planlı biçimde geliştirmektedir. Başarılı bir tasarım, markanın yalnızca bir tercih değil, tüketici için anlam ve değer taşıyan bir seçenek olarak algılanmasını sağlar. Tasarım aracılığıyla markalar, tüketicilerin yaşam tarzlarına, değerlerine ve estetik beklentilerine dokunarak güçlü bir aidiyet duygusu yaratmaktadır. Bu bağ, markaların sadık müşteri kitlesi oluşturmasına ve uzun vadeli başarı elde etmesine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır.

Her moda markası, kendine özgü bir tasarım dili ve stratejisi geliştirerek sektörde rekabet avantajı kazanabilir. Bu yaklaşım, markaların yalnızca trendleri takip eden değil, aynı zamanda

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

tüketicilerin duygusal ve estetik ihtiyaçlarını yönlendiren aktörler haline gelmesini mümkün kılar.

Sonuç olarak çalışmada incelenen markaların aşk markası olarak kabul görmesinde tasarımın dönüştürücü etkisinin belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir. Aşk markalarının başarısı, yalnızca ürün tasarımına değil, tasarımın duygusal, deneyimsel ve kültürel anlamlar üretebilme gücüne dayanmaktadır.

KAYNAKÇA

[1] Adidas, We Gave the World a Superstar: The Brief History of a Timeless Original, Adidas Official Blog, 2022. https://www.adidas.co.nz/blog/1060274-we-gave-the-world-a-superstar-the-brief-history-of-a-timeless-original (Erişim tarihi: 07.11.2025)

[2] Adidas, Y-3 Contra-Natural Konsepti, 2024. https://www.adidas.com.tr/tr/y-3 (Erişim tarihi: 17.04.2024)

[3] Altun, S., Müşteri Memnuniyeti Ölçütünde İtibar Performansı Değerlendirmesi: LC Waikiki Üzerine Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2018.

[4] Carroll, B. A., Ahuvia, A. C., Some Antecedents and Outcomes of Brand Love, Marketing Letters, Cilt:17, Sayı:2, s.79–89, 2006.

[5] Chen, T., A Study on Nike's Digital Marketing Strategy Based on the 4Ps Theory and Analysis of Competitiveness Maintenance Methods, Maple Glory United School, Xiamen, China, 2024. https://www.researchgate.net/scientific-contributions/Tianxiang-Chen-2299814315 (Erişim tarihi: 09.04.2024)

[6] Çatlı, Ö., Yalçın, A., Tüketicilerin Marka Değeri Algılamaları ile Marka Aşkı İlişkisi ve Bunların Sosyal Medya Davranışlarına Etkisi, Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi, Cilt:11, Sayı:36, s.172–195, 2023. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3037848 (Erişim tarihi: 28.02.2024)

[7] Çubukcu, G., Kaymak, K. N., Adidas Logosunun Değişim Süreci ve Bir Logo Tasarım Uygulaması ve Ölçümlenmesi, International Journal of Social and Humanities Sciences, Cilt:4, Sayı:1, s.55–70, 2020. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1176862 (Erişim tarihi: 05.04.2024)

[8] Devi, S., Sharma, R., Emotional Branding: Connecting Customer via Heart, ERPA International Journal of Economic and Business Review, Cilt:3, Sayı:1, s.290–297, 2015. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2698553 (Erişim tarihi: 09.04.2024)

[9] Gao, Y., Analysis of Brand Marketing Strategy under the Background of Digital Media – Case Study of H&M Company, Department of Journalism & Communication, Jilin University, China, Cilt:27, s.431–438, 2024. https://drpress.org/ojs/index.php/EHSS/article/view/18249 (Erişim tarihi: 01.05.2024)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

[10] H&M, In Words and Pictures, H&M Group Annual Report, s.1–42, 2008. https://hmgroup.com/wp-content/uploads/2020/11/Annual_Report_2008_p1.pdf (Erişim tarihi: 04.05.2024)

[11] İnce, M., Uygurtürk, H., Marka Kimliği, Marka Kişiliği, Marka İmajı ve Marka Konumlandırma Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir İnceleme, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:9, Sayı:1, s.225–240, 2019. https://dergipark.org.tr/tr/pub/joiss/issue/47457/599350 (Erişim tarihi: 26.02.2024)

[12] İri, Ö., İnal, D. E., Bir Hazır Giyim Markasının Pazardaki Değişim Hikayesi: LC Waikiki Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:16, Sayı:1, s.445–469, 2011. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/194533 (Erişim tarihi: 26.02.2024)

[13] Lavrov, I., H&M Logosu: Bir Tasarımın Kısa Tarihi, 2021. https://turbologo.com/tr/blog/hm-logosu/ (Erişim tarihi: 02.05.2024)

[14] Lee, E. O., A Study On The Textile Pattern Design Of Fashion Designers' Brands And H&M Collaboration Collections, The Research Journal Of The Costume Culture, Cilt:21, Sayı:1, s.93–116, 2013. https://koreascience.kr/article/JAKO201309256123228.pdf (Erişim tarihi: 07.05.2024)

[15] LC Waikiki, Kurumsal Politikalar, 2024. https://corporate.lcwaikiki.com/kurumsal-politikalar (Erişim tarihi: 27.05.2024)

[16] Li, L., Ruan, X., Brand Development of H&M, Lisans Tezi, University of Gävle, İsveç, 2009.

[17] Liu, S., Huang, Y., Pan, Q., Analyzing the Strategic Impact of Zara's Branding Strategies on Consumer Engagement and Market Position, Huaihua University, China, s.1–6, 2024.https://www.researchgate.net/publication/378965006_Analyzing_the_Strategic_Impact_of_Zara's_Branding_Strategies_on_Consumer_Engagement_and_Market_Position (Erişim tarihi: 22.05.2024)

[18] Maybach, V., Gucci Logosu Tarihi, 2021. https://turbologo.com/tr/blog/guccilogo (Erişim tarihi: 29.05.2024)

[19] Medin, E., The Timeless Brand Chanel, Fashion Marketing, Donghua University, s.1–14, 2014. https://www.coursehero.com/file/73658574/Coco-Chanelpdf/ (Erişim tarihi: 29.05.2024)

[20] Nagori, M., Nike – A Case Study: Just Do It, Narsee Monjee Institute of Management Studies, Mumbai, India, 2022. https://www.researchgate.net/publication/358734060_NikeA_Case_Study_Just_Do_It (Erişim tarihi: 10.04.2024)

[21] NetBase, Brand Passion Report: Top 100 Global Brand Love List, California, s.1–14, 2017.

https://www.rankingthebrands.com/PDF/NetBase%20Brand%20Passion%20Report,%20Top%20100%20Brand%20Lovelist%202017.pdf (Erişim tarihi: 28.05.2024)

[22] Oliver-Talavera, L., Lovemarks: Lealtad Más Allá de la Razón, Lisans Tezi, Universitat Abat Oliba CEU, 2009. http://www.recercat.cat/bitstream/handle/2072/13802/TFC-OLIVER-2009.pdf (Erişim tarihi: 20.02.2024)

[23] Öğütcü, H., LC Waikiki'nin Görme Engelliler İçin LCW Sense Uygulamasını Rusya'da Hayata Geçirmesi, 2019. https://egirisim.com/2019/04/10/lc-waikiki-gorme-engelliler-icin-lcw-sense-uygulamasini-rusyada-hayata-gecirdi/ (Erişim tarihi: 21.02.2024)

[24] Roberts, K., Lovemarks Etkisi, 1. Baskı, İstanbul, Hümanist Kitap Yayıncılık, s.16, 2010.

[25] Stoetzel, M., Engaging Mass Customization Customers Beyond Product Configuration: Opportunities from the Open Innovation Field, International Journal of Industrial Engineering and Management, Cilt:3, Sayı:4, s.241–251, 2012. https://ijiemjournal.uns.ac.rs/images/journal/volume3/ijiem_vol3_no4_9.pdf (Erişim tarihi: 26.04.2024)

[26] Şit, Z., Zara Logosunu Değiştirdi, 2019. https://www.brandingturkiye.com/zara-logosunu-degistirdi/ (Erişim tarihi: 29.05.2024)

[27] Tekeoğlu, A. N., Küçük, K., Lüks Marka Pazarlamasına Dijital Bir Yaklaşım: Burberry, The Journal of Academic Social Science Studies, Sayı:79, s.407–414, 2020. https://jasstudies.com/files/jass_makaleler/c9268467-ed95-416b-862a-1f124aee9bf3.pdf (Erişim tarihi: 10.05.2024)

[28] Ullah, N., Fast-Fashion Labels Industry: Strategy Evaluation of H&M, Doktora Tezi, Universiti Sains Islam Malaysia, 2021.

[29] Uzun, A., Sofuoğlu, H. Z., Spor Ayakkabılarının Gelişimi ve Spordaki Etkileri, Selçuk Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Dergisi, Cilt:6, Sayı:1, Derleme, 2023. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2980326 (Erişim tarihi: 04.04.2024)

[30] Vusirikala, R., How Have Companies in the Fashion Industry Utilized the Growth of Pop Culture with Elements of Their Marketing Techniques?, Research Archive of Rising Scholars (Preprint), 2023. https://www.researchgate.net/publication/374794474_How_have_companies_in_the_fashion_industry_utilized_the_growth_of_pop_culture_with_elements_of_their_marketing_techniques (Erişim tarihi: 09.04.2024)

[31] Waqas, D., 12 Principles of Design Followed by Nike, 2020. https://www.linkedin.com/pulse/12-principles-design-followed-nike-waqas-d- (Erişim tarihi: 20.03.2024)

[32] Wildfeuer, J., Branding and Customer Satisfaction: A Research About the Adidas Group, Lisans Tezi, Turku, Germany, 2018.

[33] Yılmaz, F. G., Lüks Markalamada Sanatın Kullanılmasının Sosyal Medyada Yansımaları, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, İstanbul, 2020.

[34] Yohn, D. L., How Levi's Became a Brand With Staying Power, Brandknewmag: Actionable Intelligence on Advertising, Marketing, Branding, s.1–10, 2015. https://www.brandknewmag.com/wp-content/uploads/wp-post-to-pdf-enhanced-cache/1/how-levis-became-a-brand-with-staying-power.pdf (Erişim tarihi: 23.04.2024)

[35] Zel, U., Bir Moda İkonu ZARA'nın Stratejilerle Gelen Başarısı, 2023. https://tr.linkedin.com/pulse/bir-moda-ikonu-zaran%C4%B1n-stratejilerle-gelen-ba%C5%9Far%C4%B1s%C4%B1-zel-acc- (Erişim tarihi: 13.05.2024)

[36] Zhu, J., Analysis on Adidas Marketing Strategies in 4P Model, Scientific and Social Research, Guangzhou Foreign Language School, China, Cilt:3, Sayı:5, s.67–75, 2021. https://ojs.bbwpublisher.com/index.php/ssr/article/view/3468/3127 (Erişim tarihi: 23.03.2024)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

DİJİTAL SANAT: ALGORİTMALARLA DÖNÜŞEN YARATICILIK

Doç. Dr. Firdevs SAĞLAM
Hakkari Üniversitesi/Güzel Sanatlar Fakültesi,
firdevssaglam@hakkari.edu.tr - ORCID ID 0000-0002-1284-0424

ÖZET

Dijital teknolojilerin hızlı gelişimi, sanat üretimini geleneksel araç ve yöntemlerin ötesine taşıyarak bilgisayar, algoritma, kod ve yapay zekâ tabanlı yeni yaratım biçimlerinin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Bu dönüşüm, yalnızca teknik bir yenilik olmanın ötesinde, sanatın ontolojisini, üretim süreçlerini ve izleyici–eser ilişkisini köklü bir biçimde yeniden tanımlayan kültürel bir kırılma noktası niteliği taşımaktadır. Bu çalışma, dijitalleşmenin sanat alanındaki etkilerini inceleyerek özellikle algoritmik sanatın yaratıcılık kavramına getirdiği yeni yorumları ele almaktadır. Çalışmada algoritmik sanatın temel bileşenleri olan rastlantısallık, tekrar, matematiksel yapı ve generatif üretim süreçleri kuramsal bir çerçevede değerlendirilmiş; dijital araçların sanatsal ifade olanakları tartışılmıştır. Bunun yanı sıra generatif sanat, veri sanatı, yapay zekâ sanatı, etkileşimli enstalasyonlar ve dijital heykel gibi dijital sanat türleri sınıflandırılarak Vera Molnar, Mario Klingemann ve Refik Anadol gibi öncü sanatçılardan örnekler sunulmuştur. Elde edilen bulgular, dijital sanatın geleceğinde yapay zekâ ile ortak üretim pratiklerinin, metaverse tabanlı mekânsal deneyimlerin ve algoritma-temelli kişiselleştirilmiş sanat yaklaşımlarının belirleyici olacağını göstermektedir. Bu bağlamda bu bildiri, dijital çağda sanat üretiminin dönüşümünü kuramsal ve disiplinlerarası bir perspektifle tartışmayı, algoritmaların yaratıcılık üzerindeki etkisini görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital sanat, yapay zeka, algoritmik sanat, yaratıcılık.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Dijital teknolojilerin küresel ölçekte hızla gelişmesi, yalnızca iletişim ve üretim biçimlerini değil, aynı zamanda kültürel ifade alanlarını da köklü biçimde dönüştürmektedir. Özellikle 21. yüzyılda bilgi işlem kapasitesinin artması, veri odaklı sistemlerin yaygınlaşması ve yapay zekâ tabanlı araçların günlük yaşama girmesi, yaratıcılığın tanımını yeniden düşünmeyi gerekli kılmıştır. Bu bağlamda sanat, dijitalleşmenin en görünür etkilerinden birini barındıran alanlardan biri hâline gelmiştir. Sanatçı, artık yalnızca geleneksel malzemelerle çalışan bir üretici değil; aynı zamanda veriyle, algoritmalarla ve dijital süreçlerle etkileşime giren hibrit bir yaratım öznesine dönüşmektedir.

Bu dönüşüm, sanatın tarihsel gelişiminde belirleyici olan materyal, mekân ve üretim ilişkilerinin sınırlarını yeniden çizmektedir. Dijital araçların sağladığı hız, manipülasyon kapasitesi ve sonsuz varyasyon üretme gücü, sanat eserinin ontolojik yapısının da tartışılmasına zemin hazırlamaktadır. Etkileşimli ortamlar, generatif sistemler ve yapay zekâ tabanlı üretimler, izleyiciyi pasif konumdan çıkararak sürecin aktif bir bileşeni hâline getirirken; sanat eseri artık sabit değil, değişken, veriye bağlı ve yeniden üretilebilir bir yapıda değerlendirilmektedir. Böylece modern ve çağdaş sanatın uzun süredir tartıştığı "yaratıcılık", "özgünlük" ve "yazarın otoritesi" gibi kavramlar, dijital çağda yeni anlamlar kazanmaktadır. Dijitalleşme ile birlikte öne çıkan en kritik alanlardan biri algoritmik sanattır. Matematiksel süreçlere, koda ve otomatik üretim modellerine dayanan bu yaklaşım, geleneksel sanat pratiklerinden farklı olarak oluşturulan sistemin kendi görsel/işitsel sonuçlarını üretmesine imkân tanır. Rastlantısallık, tekrar, fraktal yapı, veri işleme ve yapay zekâ destekli generatif teknikler, algoritmik sanatın temel bileşenleri arasında yer alır. Bu yönüyle algoritmalar yalnızca teknik araçlar değil, aynı zamanda estetik bir düşünme biçimi ve yeni bir ifade modeli olarak değerlendirilir. Vera Molnar, Mario Klingemann ve Refik Anadol gibi sanatçılar, algoritmik yapıları sanatsal üretimin merkezine alarak dijital çağın estetik duyarlığını şekillendiren öncüler arasında yer almaktadır.

2. DİJİTALLEŞME VE YAPAY ZEKA

Dijitalleşmenin hızla toplumun her alanına nüfuz ettiği günümüzde, teknolojik dönüşüm yalnızca üretim biçimlerini değil, kültürel ve sanatsal yapıları da derinden etkilemektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Güncel teknolojik ekosistem, hem bireysel hem de toplumsal deneyimleri yeniden şekillendirmekte; bilgiye erişimden iletişim pratiklerine kadar uzanan geniş bir alanda köklü bir değişimi beraberinde getirmektedir. Ersöz ve Özmen'in (2020: 171) değerlendirmesine göre, 20. yüzyılda başlayan ve II. Sanayi Devrimi olarak adlandırılan süreçte buhar gücüne ek olarak elektrik ve petrolün üretime dâhil edilmesiyle önemli bir dönüşüm yaşanmıştır. 1970'lerden itibaren etkisini gösteren III. Sanayi Devrimi ise seri üretim ve makineleşmenin yanında otomasyon ile sayısallaşmanın da hızla yaygınlaşmasıyla daha köklü bir değişim süreci yaratmıştır. Bu süreç, üretim hatlarında insan gücünü azaltırken, bilgi işlem kapasitesinin artmasına olanak tanımış ve dijital teknolojilerin toplumsal yapılara giderek daha fazla entegre olmasının zeminini hazırlamıştır. Otomasyonun artması, üretkenliğin yükselmesine ve dünyanın dijitalleşmesiyle bilginin ve ticaretin sınırlarının büyük ölçüde ortadan kalkmasına yol açmıştır.

Günümüzde içinde bulunduğumuz IV. Sanayi Devrimi ise otomasyonun bilgi ve iletişim teknolojileriyle bütünleştiği yeni bir aşamayı temsil etmekte; yapay zekâ, nesnelerin interneti ve büyük veri gibi bileşenleri merkezine alarak dijitalleşmeyi yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel bir dönüşüm sürecine dönüştürmektedir. 1990'lardan itibaren oldukça gelişen bilgisayar teknolojisi ve internetin de devreye girmesiyle dijital bir devrim meydana gelmiştir. İnternetin küresel ölçekte yaygınlaşması, bilgi dolaşımının hızını artırırken kullanıcıların üretim süreçlerine aktif biçimde katılabildiği etkileşimli bir ortam oluşturmuştur. Dijital tekniklerin sunduğu imkânların çeşitliliği sanatçılara bunları araç, ortam veya konu olarak kullanabilme seçimi yaratmıştır (Christiane, 2003: 133). Böylelikle dijital medyanın yaratıcı alanlarda kullanımı yalnızca teknik bir yenilik olarak değil, ifade biçimlerinin dönüşümünü mümkün kılan bir paradigma değişimi olarak değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda sanat, iletişim ve tasarım gibi alanlarda dijital teknolojilerle bütünleşen yeni bir estetik ve üretim anlayışı ortaya çıkmıştır. Erten ve Göktepeliler'in (2022: 148) aktardığına göre, insanın duygulardan arınmış, yalnızca mantığa dayalı ve zayıflıklardan uzak bir düşünme yetisi arayışı, çözülemeyen sorunlara çözüm bulma isteğiyle birlikte Antik Yunan'a kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Bu tarihsel arayış, modern dönemde matematiksel modellemeler ve bilgi işlem yapıları üzerinden yeniden formüle edilmiş; özellikle 20. yüzyılın ortalarında bilgisayar bilimlerinin gelişmesiyle somut bir araştırma alanına dönüşmüştür. Bilgisayarların gündelik yaşama girmesi ve Turing'in savaşın gidişatını etkileyen makinesinin ardından, 1956'da John McCarthy'nin düzenlenen bir konferansta "yapay zekâ" kavramını ilk kez ortaya atmasıyla bu arayış modern anlamda bilimsel bir çerçeve kazanmıştır. Buchanan'a (2005:53) göre yapay zekâ tarih boyunca fanteziler, beklentiler ve gösterilerle şekillenmiş; Homeros'un mekanik hizmetkârlarından bu

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yana hayali yardımcılar kültürün parçası olmuştur. Yapay zekâ araştırmacıları ise düşünme ve akıllı davranışa ilişkin kuramsal olasılıkları deneysel makinelerle sınayarak onları somut biçimde göstermeyi başarmıştır. Günümüzde yapay zekâ, yalnızca teknik bir yenilik değil, dijital kültürün temel belirleyicilerinden biri hâline gelmiş ve hem toplumsal işleyişi hem de sanatsal üretim biçimlerini dönüştüren başat bir unsur konumuna yerleşmiştir.

3. DİJİTAL SANAT

Küresel ölçekte dijitalleşme, yalnızca iletişim ve bilgi üretim süreçlerini değil, aynı zamanda sanatsal üretim biçimlerini de köklü biçimde dönüştürmektedir. Veri üretiminin günlük yaşamın doğal bir parçası hâline gelmesi, bireylerin dijital ortamlarla kurduğu ilişkiyi genişletmiş; sosyal medya, oyun teknolojileri, yapay zekâ ve artırılmış gerçeklik gibi araçlar gündelik deneyimin merkezine yerleşmiştir. Bu durum, fiziksel dünyanın yanında paralel bir dijital evrenin oluşmasına ve kültürel ifadelerin giderek bu yeni alan içinde şekillenmesine yol açmıştır. Güney ve Yavuz'a (2020: 434) göre, bilinçten yoksun biçimde tamamen yazılım temelli çalışan ve insan beyninin işleyişini taklit eden, biyolojik olmayan bu dijital teknolojiler—yani yapay zekâ sistemleri—farklı uzmanlık alanlarından kişilerin birlikte geliştirdiği kodlara dayanır. Beynin nasıl işlediğinin çözülmesi ve bu işleyişin bilgisayarların anlayabileceği yazılım diline aktarılabilmesi ölçüsünde yapay zekâ çalışmalarının ilerleyişi de mümkün olmaktadır.

Dijital teknolojilerin sunduğu hız, etkileşim ve çoklu katmanlı görsellik; sanatın üretim, dağıtım ve alımlanma biçimlerinde daha önce görülmemiş imkânlar yaratmaktadır. Dijital dünyanın bu genişleyen yapısı, sanatın yalnızca biçimini değil, kavramsal çerçevesini de etkilemektedir. Bruce Wands'ın (2006: 14–21) dijital sanat için yaptığı sınıflandırmaya göre bu alan; dijital heykel, dijital enstalasyon, sanal gerçeklik uygulamaları, performans temelli müzik ve ses çalışmaları, dijital animasyon ile video, yazılım ve veri tabanı temelli üretimler, oyun sanatı ve net sanatı gibi pek çok farklı ifade biçimini içermektedir. Bu geniş yelpaze içinde özellikle ekran temelli sanat türleri, zaman ve mekânın kullanım biçimi bakımından diğer disiplinlerden ayrışmaktadır. Ekran, nesnelerin durağanlığını aşarak yeni ifade olanakları sunmakta; çok katmanlı anlamların ve farklı temsil biçimlerinin aynı anda ortaya konmasına zemin hazırlamaktadır. Günümüzde birçok disiplin, dijital ortamda yeni ifade biçimleri kazanmakta; kültürel üretim giderek daha hibrit bir karakter taşımaktadır. Bu kapsamda sanat, artık sadece fiziksel malzemelerle değil; yazılım, kod, veri ve algoritmik sistemlerle de üretilen çok boyutlu bir alan hâline gelmiştir. Böylece dijitalleşme, sanatın sınırlarını genişleten ve onun toplumsal işlevini yeniden tanımlayan bir dönüşüm süreci ortaya çıkarmaktadır. Özel

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Sağlamtimur'a (2010: 217) göre dijital sanat, günümüzün dijitalleşmiş dünyasında ortaya çıkan ve üretim sürecinde dijital teknolojileri merkeze alan; bu teknolojilerle oluşturulan sanal nesnelerin belirli estetik değerler doğrultusunda düzenlendiği bir sanat biçimi olarak görülmektedir.

Dijital sanat, bilgisayar, yazılım, algoritma ve yapay zekâ gibi teknolojik araçlarla üretilen, çoğu zaman etkileşimli ve değişken yapılar içeren bir sanat pratiğini ifade eder. Dijital sanatın en belirgin özelliği, eserin sabit bir formdan ziyade süreç odaklı ve çoğu zaman dinamik bir yapıya sahip olmasıdır. Geleneksel sanat üretiminde sanatçı, malzemeyi fiziksel müdahalelerle biçimlendirirken; dijital üretimde sanatçı, mantıksal bir sistemi, yani kodu ve algoritmayı tasarlayarak eserin oluşmasını belirler. Böylece sanatçının rolü, doğrudan biçim üreticisinden çok, sürecin tasarımcısına dönüşür. Özselçuk'a (2022: 3) göre, yeni medya teknolojilerinin temel bir araç olarak merkezde yer aldığı ve bu nedenle yeni medya sanatı şeklinde de adlandırılan dijital sanat, hem sanatsal ifade biçimlerini hem de üretim süreçlerini farklı bir düzleme taşımaktadır. Bu dönüşüm, sanatçının konumunu etkilediği gibi, üretici ile izleyici arasındaki ilişkiyi şekillendiren teknik ortamın da dijital sanatın yaratım sürecinde belirleyici olmasına neden olmaktadır. Dijital sanatın ortaya çıkmasıyla birlikte izleyicinin rolü de yeniden tanımlanmıştır. Etkileşimli enstalasyonlar, artırılmış gerçeklik deneyimleri ve generatif sistemler, izleyiciyi pasif bir gözlemci olmaktan çıkarıp eserin etkin bir bileşenine dönüştürmektedir. Eser, izleyicinin hareketi, zaman, veri akışı veya algoritmanın değişkenleriyle sürekli dönüşerek yaşayan bir yapı hâline gelmektedir. Böylece dijital sanat, yalnızca teknik bir yenilik değil, aynı zamanda yeni bir estetik ve deneyim biçimi olarak öne çıkmaktadır.

Dijital sanatın genişleyen yapısı, hem teknolojik araçların çeşitlenmesi hem de kavramsal yaklaşımların farklılaşmasıyla birlikte birçok yeni üretim biçiminin ortaya çıkmasına olanak sağlamaktadır. Bu üretim biçimlerinden biri olan generatif sanat, belirli algoritmaların sürekli yeni görsel veya işitsel çıktılar üretmesi üzerine kurulur; her üretim benzersizdir ve süreç kendi iç kurallarına göre işler. Bir diğer alan olan veri sanatı ise bilimsel, sosyal ya da çevresel verileri estetik bir dile dönüştürerek yeni bir yorum alanı yaratır. Son yıllarda öne çıkan yapay zekâ sanatı, üretken yapay zekâ modelleri—özellikle GAN ve Diffusion tabanlı sistemler—kullanılarak oluşturulmaktadır. Yapay zekâ burada yalnızca bir araç değil, sanatçıyla birlikte üretime katılan yaratıcı bir ortak hâline gelir. Nitekim Hertzmann'a (2018: 3) göre üretken yapay zekâ, doğal dilde verilen komutlarla görsel, işitsel veya metinsel ürünler ortaya koyabilmesi sayesinde sanatsal üretimi köklü biçimde dönüştürmektedir. Buna paralel olarak NFT ve blockchain temelli sanat pratikleri, dijital eserlerin sahiplik, özgünlük ve ticaret

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

süreçlerini blokzincir altyapısı üzerinden tanımlayarak yeni bir dağıtım ve koleksiyonculuk modeli sunmaktadır. Etkileşimli ya da immersive sanat türleri ise izleyicinin hareketi, sesi, zamanlaması veya sensör verileriyle sürekli değişen mekânsal deneyimler üreterek izleyiciyi eserin aktif bir parçasına dönüştürmektedir. Dijital heykel ve üç boyutlu modelleme uygulamaları da, sanal ya da fiziksel biçimde var olabilen yeni heykel anlayışları geliştirerek bu çeşitliliği daha da genişletmektedir. Tüm bu türlerin ortak özelliği, dijital ortamın sunduğu hesaplama gücünü estetik üretimin merkezine yerleştirerek sanatı yalnızca bir nesne olmaktan çıkarıp veri akışları, kod işlemleri ve etkileşim süreçleri boyunca var olan dinamik bir yapıya dönüştürmesidir.

Dijital sanat türleri içerisinde özel bir yer tutan algoritmik sanat, sanatçının tanımladığı kurallar dizisinin (algoritmanın) görsel veya işitsel çıktılar üretmesi ilkesine dayanır. Burada sanatçının yaratıcılığı, bir fırça darbesinden çok, bir fonksiyonun ya da rastlantısal bir değişkenin tasarımında ortaya çıkar. Algoritmik sanatın karakteristik özellikleri arasında rastlantısallık, tekrar eden yapılar, fraktal formlar, matematiksel desenler ve kendi kendini üreten sistemler bulunur. Algoritmanın çalışması sırasında ortaya çıkan görsel süreç, çoğu zaman sanatçının tümüyle kontrol edemeyeceği bir belirsizlik içerir. Bu durum, makine ve insan yaratıcılığının birleştiği hibrit bir estetik üretim doğurur. Sağlam'ın (2020: 58) belirttiğine göre, dijital sanatta oluşturulması amaçlanan yüzey ya da mekân önce bilgisayar ortamında tasarlanmakta ve daha sonra yansıtılarak istenen görsel biçime dönüştürülmektedir. Fiziksel gerçeklik ve bu gerçekliğin duyulara hitap eden özellikleri, önceden belirlenmiş algılar doğrultusunda yapılandırılmaktadır. Bu kurgunun sanal bir deneyime dönüşmesi ve izleyiciye sunulması aşamasında ise duyuları harekete geçiren çeşitli unsurlardan yararlanılmaktadır. Algoritmik sanat, aynı zamanda dijital kültürde giderek güçlenen "süreç estetiği"nin en görünür biçimlerinden biridir; çünkü eserin anlamı yalnızca nihai çıktıdan değil, üretim sürecinin kendisinden de kaynaklanır. Bu sanat anlayışının eğitimden tasarıma, bilimsel görselleştirmeden yapay zekâ modellerinin yaratıcı kullanımına kadar geniş bir alanda karşılık bulması, algoritmik sanatın günümüz dijital kültüründeki merkezi konumunu göstermektedir.

4. ALGORTİMİK SANATIN ÖNCÜLERİ: MOLNAR, KLINGEMANN VE ANADOL

Algoritmik sanatın tarihsel gelişiminde belirleyici rol oynayan bazı sanatçılar, hem dijital araçların hem de hesaplamalı süreçlerin estetik bir dil hâline gelmesine öncülük etmişlerdir. Vermiş oldukları eserler, algoritmaların yalnızca teknik bir gereç olmadığını; aynı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

zamanda yaratıcı düşünmenin, görsel deneyselliğin ve süreç temelli estetiğin merkezinde yer aldığını göstermektedir. Bu bağlamda Vera Molnar, Mario Klingemann ve Refik Anadol, dijital sanatın farklı dönem ve paradigmalarını temsil eden üç önemli isim olarak öne çıkmaktadır.

Vera Molnar, bilgisayar destekli sanatın ilk temsilcilerinden biri olarak kabul edilir ve 1960'lardan itibaren algoritmik düşünme biçimini sanatsal üretime dâhil eden öncü bir figürdür. "1968'de Fransız bilgisayar laboratuvarlarında çalışmaya başlayan, klasik eğitim almış bir ressam olan Molnar, hesaplamaya dayalı bilgi işleme alanı ile resmin maddi pratiği arasında bir aracı alan açtı; bunu yaparken de Hayles'in eleştirdiği bilgi ve maddesellik ikiliğini doğrudan sorguladı" (Guillermet, 2020: 1). Molnar'ın "Machine Imaginaire" yaklaşımı, bilgisayar teknolojilerinin henüz yaygın olmadığı yıllarda algoritmik mantığı elle uyguladığı bir erken dönem metodu olarak dikkat çeker. Guillermet'e (2020:3) göre Molnar, 1968'de bilgisayar erişimi kazandıktan sonra yaratıcı çalışmalarını, Moles ve Bense tarafından 1960'larda bağımsız biçimde geliştirilen bilgi estetiği üzerine temellendirmiştir. Bu yaklaşım, bilgi kuramının görsel sanatlara uygulanmasında önemli yer tutan rastlantısallık ile tekrar arasındaki dengenin, onun klasik resimle bilgisayar programlaması arasındaki ilişkiyi şekillendirmesini sağlamıştır (Görsel 1, Görsel 2). Ayrıca rastgele parametrelerle oynanması, titreme ve tereddüt gibi "otokrafik" etkilerin üretilmesine imkân vererek çizim aygıtının el yapımı izlerin karakteristiklerini taklit edebileceğini göstermiştir. Molnar'ın üretimi, algoritmik sanatın temel niteliklerinden biri olan kontrollü rastlantısallığın sanatsal değerini erken dönemde görünür kılması bakımından önemlidir.

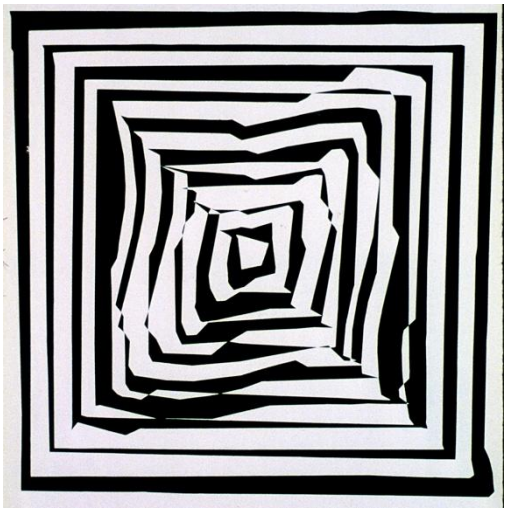

Görsel 1.Vera Molnár, Hypertransformation 19, 1975.

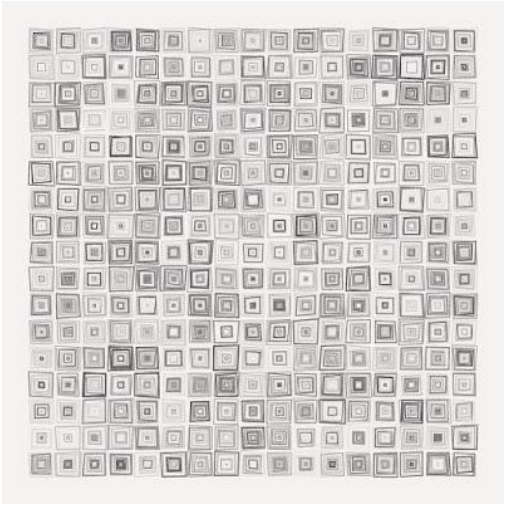

Görsel 2. Vera Molnar, (Des)Ordres, 2024.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Mario Klingemann, yapay zekâ temelli sanat üretiminin öncüleri arasında yer almakta ve makine öğrenimi algoritmalarının estetik potansiyelini araştıran çalışmalarıyla tanınmaktadır. GAN (Generative Adversarial Networks) modellerini sanatsal amaçla kullanan ilk sanatçılardan biri olan Klingemann, "Memories of Passersby I" gibi eserlerinde (Görsel 3) yapay zekânın sürekli olarak yeni portreler üretmesini sağlayarak sanat yapıtını canlı, akışkan ve öngörülemez bir forma dönüştürür. Bu eserlerde makinenin öğrenme süreçlerinde ortaya çıkan kusurlar, hatalar ve rastlantısal sapmalar estetik birer öğeye dönüşür (Görsel 4). Rozental ve diğerlerine (2025:474) göre yapay zekâ, sanatçılar tarafından hem bir ifade malzemesi hem de karşılıklı öğrenmeye dayanan bir süreç olarak görülmektedir; sanatçıların bu süreç üzerindeki kontrol algısı ise geniş bir yelpazede değişmektedir. Bazı sanatçıların yapay zekâyı kendi yaratıcı iradelerinin uzantısı olarak değerlendirdiğini ve onu tamamen yönlendirilebilir bir araç şeklinde kullandığını belirtir. Bu yaklaşım, Klingemann'ın yapay zekâyı fikirlerini aktardığı bir enstrüman olarak tanımlayan görüşleriyle paralellik göstermekte ve söz konusu sanatçıların kontrol–rastlantı ekseninde yaratıcı niyetlerini belirleyici unsur olarak öne çıkardıklarını ortaya koymaktadır. Klingemann'ın üretimi, insan–makine ortak yaratıcılığına dair tartışmalara önemli bir katkı sunmakta; makinenin taklit eden bir araçtan çok yaratıcı bir ortak olarak konumlanabileceğini göstermektedir.

Görsel 3. Mario Klingemann, Memories of Passersby I, 2018.

Görsel 4. Mario Klingemann, Mario Klingemann Between Us (Temperance),2019.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Refik Anadol ise veri odaklı ve mekânsal deneyim temelli üretimleriyle uluslararası dijital sanat sahnesinde öne çıkan bir diğer isimdir. Çelenk ve Kurak Açıcı'ya (2022:78) göre Refik Anadol, NASA ile yürüttüğü çalışmalar kapsamında uzayla ilgili dijital verileri duyusal ve görsel biçimlerde yeniden yorumlayarak izleyiciye farklı bir deneyim sunmaktadır. Sanatçının üretimleri mekâna özgü ve yenilikçi yaklaşımlar ortaya koymakta; hem tasarım düşüncesini kurma biçimi hem de gerçek verileri gerçeküstü bir deneyime dönüştürmesi bakımından dijital sanat alanında önemli bir konumda yer almaktadır. Anadol'un çalışmaları, büyük veri setlerinin işlenmesiyle elde edilen algoritmik görselleştirmelerin mimari yüzeylere, müze mekânlarına ve kamusal alanlara yansıtılması üzerine kuruludur. "Machine Hallucinations" ve "Quantum Memories" gibi projelerinde sanatçı, yapay zekâ algoritmalarını kullanarak devasa veri arşivlerinden yeni görsel evrenler üretir; bu süreçte veri hem estetik bir malzemeye hem de deneyimi belirleyen yapısal bir bileşene dönüşür. Anadol'un mekânı dönüştüren dijital enstalasyonları (Görsel 5, Görsel 6), izleyiciye çevresini yeniden algılatan çok duyulu ve sürükleyici deneyimler sunarak dijital sanatın mekânsal boyutunu ileri bir noktaya taşımaktadır.

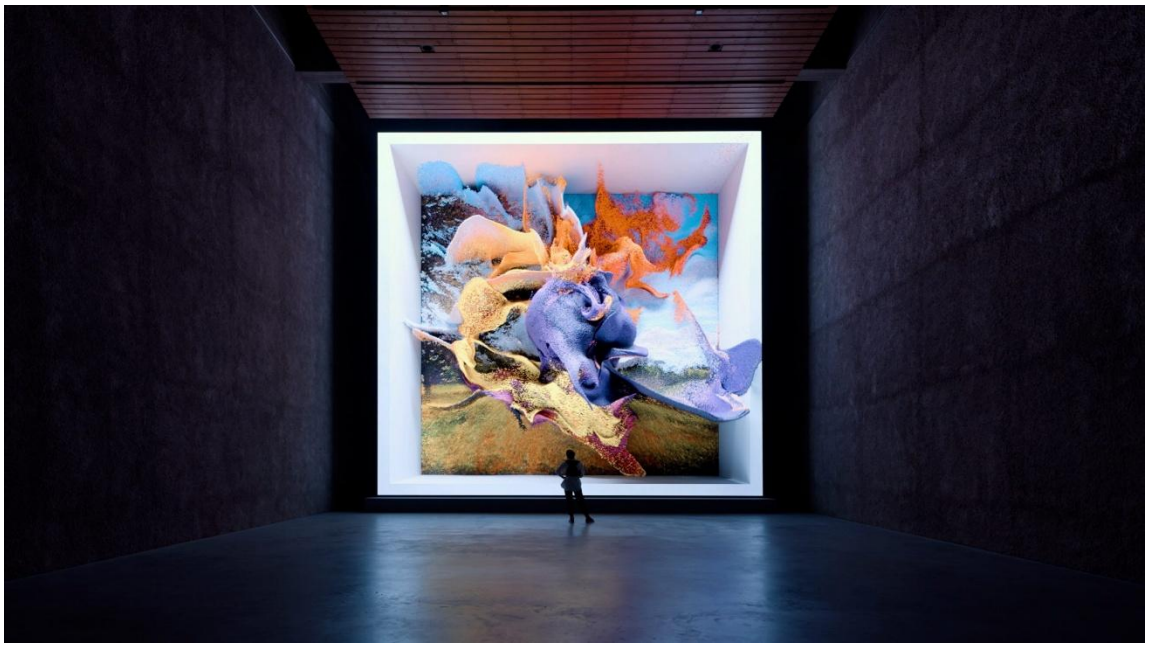

Görsel 5. Refik Anadol, Unsupervised, 2022.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

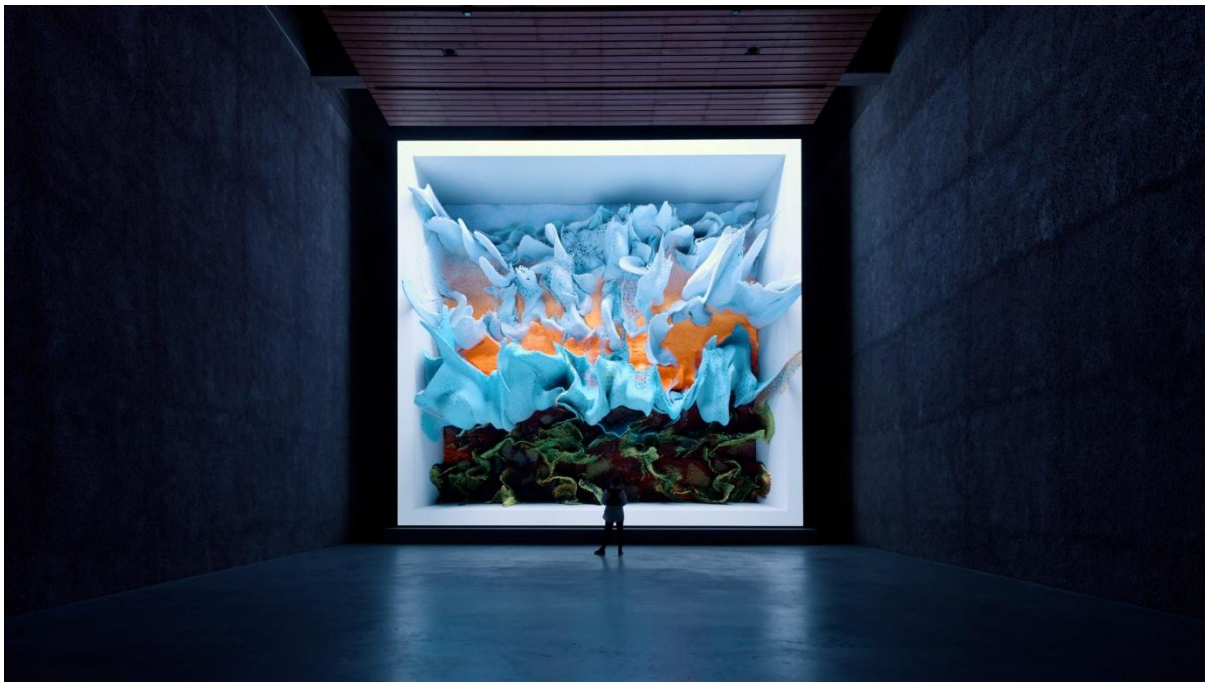

Görsel 6. Refik Anadol, Unsupervised, 2022.

Bu üç sanatçının üretimleri, algoritmik sanatın farklı yönlerini temsil eden bütüncül bir çerçeve sunmaktadır: Molnar'ın geometrik düzen içinde rastlantı arayışından Reas'ın kod temelli süreç estetiğine; Klingemann'ın yapay zekâ ile üretken modelleri denemesinden Anadol'un veri ve mekân ilişkisini yeniden kuran yapay zekâ destekli enstalasyonlarına uzanan bu yelpaze, dijital sanatın yalnızca teknolojik bir yenilik olmadığını; aksine çağdaş estetik düşünmenin yönünü değiştiren bir yaratım paradigması olduğunu göstermektedir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Dijital teknolojilerin gelişimiyle birlikte sanat, tarihsel seyrinde benzeri görülmemiş bir dönüşüm sürecine girmiş; hem üretim araçları hem de estetik yaklaşımlar köklü biçimde yeniden tanımlanmıştır. Bu çalışmada ele alınan dijitalleşme, yapay zekâ, generatif süreçler ve algoritmik estetik; sanatın yalnızca biçimsel yenilikler kazandığı bir alan değil, aynı zamanda düşünsel ve kültürel bir paradigma değişimi yaşadığı bir zemin olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle algoritmik sanatın yükselişi, sanatçının rolünü yeniden belirleyerek yaratım sürecini

materyal odaklı bir üretimden süreç ve sistem tasarımına kaydırmıştır. Bu durum, estetik ifadeyi nesnenin kendisinden çok, onu var eden hesaplamalı mekanizmaların yapısına dayalı hâle getirmiştir. Çalışmada incelenen Vera Molnar, Mario Klingemann ve Refik Anadol gibi öncü sanatçılar, algoritmik sanatın çeşitli yönlerini temsil eden güçlü örnekler sunmaktadır. Molnar'ın kontrollü rastlantı yaklaşımı, algoritmik düşünmenin erken dönemlerde bile sanatsal yaratıcılığa nasıl yeni kapılar açtığını göstermektedir. Reas'ın kod temelli süreç estetiği, generatif sanatın yazılım üzerinden kendi yaşam döngüsünü kurabilen bağımsız bir üretim biçimi olduğunu ortaya koymaktadır. Klingemann'ın yapay zekâ modelleriyle yürüttüğü deneysel üretimler, makine öğreniminin estetik hatalarının ve belirsizliğinin sanatsal değere dönüşebileceğini kanıtlamaktadır. Anadol'un veri odaklı mekânsal enstalasyonları ise dijital sanatın yalnızca ekranda değil, mimari ve kamusal alanlarda da bütünsel bir deneyim yaratabildiğini göstermektedir. Bu örnekler, dijital sanatın artık tekil bir tür ya da stil olarak değil, çeşitli disiplinlerin kesiştiği çok katmanlı bir yaratım alanı olarak tanımlanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Dijital dünyada üretim, veri akışları, algoritmik yapılar, otomatik karar süreçleri ve izleyici etkileşimi gibi unsurların iç içe geçtiği hibrit bir yapıya sahiptir. Bu nedenle sanat eseri, sabit bir form olmaktan çıkarak değişken, dinamik ve çevresiyle sürekli etkileşim hâlinde olan bir süreç niteliği kazanmıştır. Sonuç olarak, dijital sanatın günümüzde ulaştığı nokta, teknolojinin yalnızca bir araç değil, yaratıcı düşüncenin yapısını belirleyen bir bileşen olduğunu göstermektedir. Yapay zekâ destekli üretimler, generatif sistemler ve veri odaklı estetik yaklaşımlar, gelecekte sanatın nasıl üretileceği, nasıl deneyimleneceği ve nasıl değerlendirileceğine dair yeni sorular ortaya koymaktadır. Önümüzdeki dönemde sanatsal üretimde insan–makine işbirliğinin daha da derinleşeceği; kişiselleştirilmiş algoritmik deneyimlerin, sanal ve artırılmış gerçeklik tabanlı mekânların ve büyük veriyle şekillenen yeni estetik anlayışların belirleyici olacağı öngörülebilir. Bu bağlamda dijital sanat, yalnızca teknolojik yeniliklerle desteklenen bir ifade alanı değil; çağımızın kültürel yapısını, algı biçimlerini ve yaratıcılığın sınırlarını dönüştüren kapsamlı bir düşünsel zemin olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma, algoritmaların yaratıcı süreçlere etkisini görünür kılarak, dijital çağda sanatın geleceğine ilişkin kuramsal çerçevenin güçlendirilmesine katkı sunmayı amaçlamıştır.

KAYNAKÇA

Buchanan, B. G. (2005). A (very) brief history of artificial intelligence. *AI Magazine, 26*(4), 53–60.

Christiane, P. (2003). *Digital art*. UK: James & Hudson Publishers.

Eröz, B., & Özmen, M. (2020). Dijitalleşme ve bilişim teknolojilerinin çalışanlar üzerindeki etkileri. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi, 11*(42), 170–179.

Erten, O., & Göktepeliler, Ö. (2022). Yapay zekâ, makine ve sanat. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13*(2), 145–165.

Guillermet, A. (2020). Vera Molnar's computer paintings. *Representations, 149*(1), 1–30. https://doi.org/10.1525/rep.2020.149.1.1

Güney, E., & Yavuz, H. (2020). Yapay zekâ ile sanatsal üretim pratiğinde sanatçının rolü ve değişen sanat olgusu. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (26), 415–439.

Hertzmann, A. (2018). Can computers create art? *Arts, 7*(2), 18. https://doi.org/10.3390/arts7020018

Özel Sağlamtimur, Z. (2010). Dijital sanat. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(3), 213–238.

Özselçuk, S. (2023). Dijital sanat bağlamında yapay zekâ algoritmalarının kullanımına yönelik eleştirel bir inceleme: Refik Anadol'un "Makine Hatıraları: Uzay" sergisi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Akademik Araştırmalar Dergisi, 3*(1), 1–21.

Sağlam, F. (2020). Peter Kogler'ın dijital mekânları. *Sanat ve Tasarım Dergisi, 10*(1), 52–67.

Rozental, S., van Dartel, M., & de Rooij, A. (2025, Mayıs 23–29). *How artists use AI as a responsive material for art creation* [Conference paper]. International Symposium on Electronic/Emerging Art, Seoul, South Korea. https://doi.org/10.31234/osf.io/gjdnw

Wands, B. (2006). *Dijital çağın sanatı* (O. Akınhay, Çev.). Akbank Yayınları.

Görsel 1. Molnár, V. (1975). *Hypertransformation 19* [Dijital görüntü]. History of SIGGRAPH. https://history.siggraph.org/artwork/vera-molnar-hypertransformation-19/
(Erişim tarihi: 04.11.2025)

Görsel 2. Molnár, V. (2024). *(Des)Ordres* [Dijital görüntü]. DAM Museum. https://dam.org/museum/artists_ui/artists/molnar-vera/des-ordres/#lightbox
(Erişim tarihi: 15.09.2025)

Görsel 3. Klingemann, M. (2018). *Memories of Passersby I* [Dijital görüntü]. https://quasimondo.com/2018/12/29/memories-of-passersby-i/
(Erişim tarihi: 15.09.2025)

Görsel 4. Klingemann, M. (2019). *Between Us (Temperance)* [Dijital görüntü]. Electric Artefacts. https://www.electricartefacts.art/artwork/mario-klingemann-between-us-temperance
(Erişim tarihi: 15.09.2025)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Görsel 5. Anadol, R. (2022). *Unsupervised* [Dijital görüntü]. https://refikanadol.com/works/machine-hallucinations-nature-dreams/ (Erişim tarihi: 04.11.2025)

Görsel 6. Anadol, R. (2022). *Unsupervised* [Dijital görüntü]. https://refikanadol.com/works/machine-hallucinations-nature-dreams/ (Erişim tarihi: 04.11.2025)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

YAPAY ZEKA VE ROBOTLARLA HEYKEL ÜRETİMİ ÜZERİNE GÜNCEL BİR İNCELEME

Doç. Dr. Firdevs SAĞLAM
Hakkari Üniversitesi/Güzel Sanatlar Fakültesi,
firdevssaglam@hakkari.edu.tr - ORCID ID 0000-0002-1284-0424

ÖZET

Bu çalışma, yapay zeka ve robotik sistemlerin heykel üretim sürecine dahil edilmesiyle ortaya çıkan yeni sanat pratiklerini kapsamlı bir biçimde incelemektedir. Dijital teknolojilerdeki hızlı ilerleme, heykel sanatının yalnızca malzeme ve biçim üzerinden tanımlanan geleneksel yapısını dönüştürmekte; süreç tasarımı, üretim modeli ve yaratıcılık anlayışını da köklü biçimde yeniden şekillendirmektedir. Yapay zeka destekli görsel üretim modelleri, hesaplamalı form tasarım yöntemleri ve robotik kolların üretim mekanizması olarak kullanılması, sanatçı ile makine arasında daha önce görülmemiş bir ortak üretim zeminini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda bildiride, Sougwen Chung, Stelarc ve Jonty Hurwitz gibi önde gelen sanatçıların çalışmaları üzerinden insan–makine etkileşimi, algoritmik yaratıcılık, bedensel uzantı, üretim otomasyonu ve hibrit heykel anlayışı tartışılmaktadır.

Araştırmanın temel amacı, yapay zekanın yalnızca yardımcı bir araç olmanın ötesine geçerek yaratıcı sürecin aktif ve yönlendirici bir bileşeni haline geldiği bu yeni yaklaşımın, çağdaş heykel sanatının estetik, kavramsal ve teknik sınırlarını nasıl yeniden tanımladığını ortaya koymak ve bu dönüşümün gelecekteki olası etkilerine ışık tutmaktır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, dijital sanat, heykel, Sougwen Chung, Stelarc, Jonty Hurwitz.

1. GİRİŞ

Dijital teknolojiler ve yapay zekâ sistemleri, son yıllarda çağdaş sanat üretim süreçlerini köklü biçimde dönüştürmüştür. Özellikle heykel sanatında, geleneksel yöntemler ve malzeme anlayışı; algoritmik tasarım, veri tabanlı üretim ve robotik sistemlerle birleşerek yeni bir üretim paradigmasını ortaya çıkarmaktadır. Bu gelişmeler, heykelin yalnızca fiziksel bir nesne olarak

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

algılanmasının ötesine geçilmesini sağlamış; sanatçının rolünü, yaratıcı bir tasarımcıdan algoritmayı yönlendiren ve makine ile ortak çalışan bir üreticiye taşımıştır.

Yapay zekâ, generatif modeller ve robotik kolların heykel üretiminde kullanılması, insan ve makine arasında daha önce görülmemiş bir işbirliği zemini yaratmaktadır. Bu işbirliği, hem üretim süreçlerini hızlandırmakta hem de estetik ve biçimsel açıdan yeni olanaklar sunmaktadır. Bu bildiri, özellikle Sougwen Chung, Stelarc ve Jonty Hurwitz gibi sanatçıların çalışmalarını inceleyerek, insan–makine etkileşimi, algoritmik yaratıcılık ve hibrit heykel anlayışının çağdaş sanat pratiğindeki yansımalarını ele almayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın temel hedefi, yapay zekâ ve robotik sistemlerin heykel sanatındaki dönüşümünü ortaya koymak ve bu yeni üretim yaklaşımının estetik, kavramsal ve teknik sınırları nasıl yeniden tanımladığını tartışmaktır.

2. YAPAY ZEKÂ, ROBOTİK ÜRETİM VE HİBRİT HEYKEL YAKLAŞIMLARININ TEMELLERİ

Dijital teknolojilerin sanat üretim süreçlerine giderek daha fazla entegre olması, bu alanın kuramsal olarak nasıl tanımlanması gerektiğini de önemli bir tartışma konusu hâline getirmiştir. Sağlamtimur'un (2010: 220) aktardığına göre dijital sanatın gelişimi, onu tanımlayan kuramsal yaklaşımlarla birlikte ilerlediğinden, kavramsal çerçeveler bu alanda belirleyici bir önem taşımaktadır. Christiane Paul'un Digital Art adlı çalışması da dijital sanatın tanımı ve sınıflandırılmasında temel başvuru kaynaklarından biri olarak görülür. Paul, dijital teknolojinin kimi zaman geleneksel sanat üretimlerinde bir araç olarak, kimi zaman ise yalnızca dijital ortamda var olan, etkileşimli ya da katılımcı sanat uygulamalarında bir ortam olarak işlev gördüğünü vurgular. Bu dijital dönüşümün bir sonraki aşamasını ise, üretim süreçlerini yalnızca dönüştürmekle kalmayıp yaratıcı kapasiteyi de yeniden tanımlayan yapay zekâ teknolojileri oluşturmaktadır. Yapay zekâ teknolojilerinin hızlı gelişimi, özellikle makine öğrenimi ve derin öğrenme temelli generatif modellerin sanat alanında etkin biçimde kullanılmaya başlanmasıyla yaratıcı süreçlerde köklü bir paradigma değişikliğini beraberinde getirmiştir. Artut'a (2019: 767) göre yapay zekâ, biyolojik olmayan bir sistemin mantık yürütme, kavrama, problem çözme, yaratıcılık ve öz farkındalık gibi insana özgü zihinsel süreçleri yerine getirebilmesi anlamına gelmektedir. Bu yetilerin ortaya çıkabilmesi için matematiksel temelli yöntemlerden—örneğin mantık, olasılık ve istatistikten—yararlanılırken, aynı zamanda algılama, öğrenme ve yorumlama gibi bilişsel alanlarla da ilişki kurulmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Günümüzde yapay zekâ teknolojilerinin gelişimi, hem teknik kapasitesi hem de toplumsal etkileri açısından kapsamlı bir dönüşüm sürecini beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, yapay zekânın evrimine ilişkin sınıflandırmalar, teknolojinin gelecekte ulaşabileceği noktaları anlamak açısından önem taşımaktadır. Çatalbaş'a (2024: 30–31) göre yapay zekâ araştırmaları, bu teknolojinin üç aşamada gelişeceğini ortaya koymaktadır. İlk aşama olan Dar Yapay Zekâ (ANI), tek bir görevi yerine getirmek için tasarlanan ve günümüzde yüz tanıma, sesli asistanlar ya da otonom araçlar gibi uygulamalarda yaygın biçimde kullanılan sistemleri ifade eder. İnsan yaşamını doğrudan etkileyen bu uygulamalar, yapay zekânın sosyal dönüşüme katkısını göstermektedir. İkinci aşama olan Genel Yapay Zekâ (AGI) ise bilgiyi farklı durumlarda kullanabilen, sorunları bağımsız biçimde anlayıp çözebilen, öğrenme ve karar verme süreçlerinde esneklik gösteren, insansı bilişsel niteliklere sahip bir yapıyı tanımlar. Bu düzeye ulaşmak için derin öğrenme ve makine öğrenimi gibi yöntemlerin kritik rol oynadığı belirtilmektedir. Son aşama olan Süper Yapay Zekâ (ASI) ise insan zekâsını aşan, yaratıcılık ve sosyal beceriler geliştirebilen, hatta insanı işlevsiz bırakabileceği düşünülen en ileri yapay zekâ formu olarak değerlendirilir. Günümüzde yalnızca dar yapay zekâ uygulamaları mevcut olsa da, diğer seviyelere ulaşma hedefi geleceğe yönelik bir beklenti olarak varlığını sürdürmektedir.

Yapay zekânın bu aşamalar hâlindeki gelişimi, teknolojinin bilişsel kapasitesini artırmakla kalmayıp yaratıcı üretim süreçlerinde üstlendiği rolü de köklü biçimde dönüştürmektedir. Dolayısıyla yapay zekâ, yalnızca teknik bir sistem olmaktan çıkarak sanat alanında aktif bir yaratım ortağına dönüşmüştür. Nitekim Yakar ve Kınık'a (2020: 495) göre yapay zekâ, makine öğrenimi sayesinde sanat eserlerini tanıyıp çözümleyebilmekte ve bu verilerden yararlanarak yeni içerikler üretebilmektedir. Bu kapsamda, bir yazarın üslubunu andıran metinler oluşturabilir, belirli bir dönemin müzikal özelliklerine uygun besteler yapabilir ya da belirli bir ressamın ya da sanat akımının özelliklerini taşıyan görseller ortaya koyabilir. Ancak araştırmacılar bu üretimlerin niteliği konusunda ikiye ayrılmaktadır: Kimilerine göre yapay zekâ çıktıları, yalnızca verilen veri kümesinin bir taklidinden ibarettir ve sistem programcının belirlediği sınırların dışına çıkamaz; buna karşılık başka bir görüş, yapay zekâ üretimlerinde bu sınırları aşan bir özgünlük potansiyelinin görüldüğünü savunmaktadır.

GAN, VAE ve diffusion tabanlı modellerin biçim üretme, varyasyon oluşturma ve karmaşık tasarımları simüle edebilme kapasiteleri, sanatçının üretim yöntemlerine yalnızca teknik bir yenilik değil, aynı zamanda estetik bir genişleme sağlamaktadır. Bu modeller, sanatçının tanımladığı veri setleri, parametreler ve yönlendirmeler aracılığıyla özgün biçimler üretebilmekte; böylece yaratıcı süreç, tek yönlü karar mekanizmaları yerine insan ile makine

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

arasında karşılıklı bir etkileşim alanına dönüşmektedir. Madhu'ya (2025: 543) göre üretken yapay zekâ, makinelerin yaratıcı üretim gerçekleştirebilmesini mümkün kılan gelişmiş makine öğrenimi tekniklerine dayanmaktadır. Bu teknolojinin temelini oluşturan üç modelden biri olan GAN'lar, üretici ve ayırıcı ağların karşılıklı etkileşimi sayesinde özellikle görsel sanatlarda oldukça gerçekçi içeriklerin ortaya çıkmasını sağlar. VAE'ler ise gizli uzaydaki temsilleri kullanarak yeni görseller ve benzeri yaratıcı çıktılar üretmede etkilidir. Dönüştürücü tabanlı modeller de hem metin hem de görüntü üretiminde yüksek nitelikli sonuçlar sundukları için edebiyat, tasarım ve görsel sanatlar gibi yaratıcı alanlarda sıkça kullanılmaktadır. Bu bağlamda yapay zekâ, sanatçı için yalnızca bir araç olmanın ötesine geçerek, estetik sonuçları etkileyen ve çoğu zaman belirleyen aktif bir yaratıcı ortak konumuna yerleşmektedir. Dolayısıyla bu modeller yalnızca teknik işleyişleriyle değil, sanatsal üretim üzerindeki dönüştürücü etkileriyle de önem kazanmaktadır.

Bu teknik temelin yaratıcılık alanına yansımalarını ise Madhu ayrıntılı biçimde ele almaktadır. Madhu'ya (2025: 542) göre yapay zekâ uzun süre otomasyon, veri işleme ve tahmin üretme gibi işlevlerle ilişkilendirilmiş olsa da, üretken algoritmalardaki son ilerlemeler makinelerin yaratıcı üretim alanına dâhil olmasını mümkün kılmıştır. Büyük veri setlerinden örüntüler çıkararak görsel, işitsel ya da metinsel özgün içerikler oluşturabilen üretken yapay zeka modelleri; görsel sanatlar, tasarım, edebiyat ve eğlence gibi yaratıcı sektörlerde önemli dönüşümlere yol açmaktadır. GAN, VAE ve dönüştürücü tabanlı modeller gibi çeşitli üretken yapılar, sanatçılara hem yeni ifade olanakları sunmakta hem de insan–makine ortak üretimini ve daha önce keşfedilmemiş yaratıcı alanların araştırılmasını desteklemektedir. Bu hesaplamalı üretim yaklaşımı, yalnızca dijital ortamlarla sınırlı kalmayıp fiziksel üretim süreçlerine de taşınmakta ve özellikle heykel alanında yeni teknik olanaklar oluşturmaktadır.

Bu hesaplamalı yaklaşımın üretim aşamasında somutlaştığı en belirgin alan ise robotik sistemlerin heykel pratiğine entegre edilmesidir. Endüstriyel robotik kollar, CNC teknolojileri ve otomasyon temelli üretim araçları; heykel sanatını geleneksel malzeme ve işçilik sınırlarının dışına taşımaktadır. Yüksek hassasiyetli oyma teknikleri, büyük ölçekli yüzey işleme olanakları ve üç boyutlu baskı süreçleri, insan elinin fiziksel kapasitesinin ötesine geçen karmaşık geometrik formların üretilmesine imkân tanımaktadır. Bu teknolojiler, yalnızca üretim sürecini hızlandırmakla kalmayıp sanatçının form üretme potansiyelini de genişletmekte; robotu bir "teknik yardımcıdan" programlanabilir davranışlarıyla biçimsel kararlara katılan bir "yaratıcı aktöre" dönüştürmektedir. Böylece robotik sistemler, heykel sanatında yalnızca icra eden bir mekanik yapı değil, estetik sürecin dinamik bir bileşeni hâline gelmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Yapay zekâ ve robotik teknolojilerin birlikte kullanımı, insan–makine işbirliği kavramını çağdaş sanatın merkezî tartışmalarından biri hâline getirmiştir. İnsan sezgisinin, deneyiminin ve kavramsal yöneliminin; makinenin hesaplama gücü, üretim hızı ve teknik doğruluğuyla bütünleşmesi, yaratıcı süreci tekil bir öznenin kontrolünden çıkarıp çok aktörlü bir yapıya dönüştürmektedir. Bu ortaklık, yalnızca üretim aşamasını değil, tasarım, karar alma, kompozisyon kurma ve materyal seçim süreçlerini de kapsar. Böylece sanatçı, klasik anlamda tam yetkili bir karar verici olmaktan ziyade, süreci yönlendiren, parametreleri belirleyen ve makineyle sürekli iletişim hâlinde olan bir "süreç tasarımcısı"na dönüşür. Bu durum, estetik otorite, üretim sorumluluğu ve yaratıcı özgünlük kavramlarının yeniden düşünülmesini gerektirir.

Bu dönüşümün en görünür yansımalarından biri, hibrit heykel anlayışının giderek daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmasıdır. Uz'a (2017: 473) göre, heykel sanatının tarihsel gelişimi incelendiğinde özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hem sanat hem de heykel kavramlarının dönüşüme uğradığı; heykeltıraşların geleneksel ifade biçimlerinden uzaklaşarak farklı disiplinlerin sunduğu imkânlardan yararlanmaya yöneldiği anlaşılmaktadır. Hibrit heykel, dijital olarak tasarlanan biçimlerin fiziksel mekâna aktarılması, analog malzemelerin dijital müdahalelerle şekillenmesi ve üretimin hem sanal hem de somut katmanlarda gerçekleşmesiyle tanımlanan bir estetik yapıya sahiptir. Bu bağlamda heykel, yalnızca maddesel bir nesne olmaktan çıkarak bir süreç, bir veri akışı, bir davranış modeli ve bir algoritmik dönüşüm alanı hâline gelmektedir. Dijital simülasyonlarla fiziksel üretim arasındaki geçişler, zaman, yüzey, malzeme ve form kavramlarını dönüştürür; insan eliyle şekillendirilen geleneksel heykelin ötesine geçen yeni bir estetik deneyim üretir.

Sonuç olarak, yapay zekâ ve robotik sistemlerin etkileşimi, çağdaş heykelin kuramsal temelini yeniden tanımlamakta; biçimsel olanın yanında düşünsel ve süreç odaklı bir anlayışın oluşmasına katkı sağlamaktadır. Bu teknolojik birleşim, heykelin ne olduğu, nasıl üretildiği ve kimin tarafından üretildiği gibi temel soruları yeniden gündeme getirerek sanatın yaratıcı sınırlarını genişletmektedir.

3. YAPAY ZEKÂ VE ROBOTLARLA ÇALIŞAN HEYKEL SANATÇILARI

Yapay zekâ ve robotik sistemlerin çağdaş heykel üretiminde giderek daha etkin bir rol üstlenmesi, sanatçılar ile teknolojik araçlar arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Ballı'nın (2023: 87) belirttiğine göre, heykel sanatında hem bir üretim pratiği hem de

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

dijital sanat kapsamında araçsal bir unsur olarak kullanılan dijital teknolojiler, bu alana yönelen sanatçılara sanal ortamlarda geleneksel heykel tekniklerini taklit eden yazılımlar aracılığıyla üç boyutlu dijital formlar ve sanal heykeller oluşturma olanağı sağlamaktadır.

3.1. Sougwen Chung: İnsan–Makine Ortak Üretiminin Duygusal ve Estetik Boyutu

Bu bölümde ele alınan sanatçılar, yalnızca teknik yenilikleri kullanmakla kalmayıp, heykel sanatının kavramsal boyutuna da müdahale eden öncü yaklaşımlarıyla dikkat çekmektedir. Sougwen Chung, Stelarc ve Jonty Hurwitz gibi isimler, insan-makine ortaklığının farklı yönlerini temsil eden örnekler sunarak yapay zekâ ve robotik teknolojilerin sanatsal potansiyelini somutlaştırmaktadır. Her biri, yaratıcı sürecin belirli bir aşamasında makinenin üretkenliğini devreye sokmakta ve böylece insan ile makine arasında yeni bir estetik etkileşim alanı kurmaktadır.

Sougwen Chung, insan–makine işbirliğini sanatsal üretimin merkezine yerleştiren en etkili çağdaş sanatçılardan biridir. Jane ve diğerlerinin (2023: 35) aktardığına göre Sougwen Chung, insan ve insan olmayan varlıklar arasındaki ortak üretim süreçlerine odaklanan Londra merkezli Scilicet stüdyosunun kurucusu ve sanat yöneticisidir. MIT Media Lab'de araştırma görevlisi olarak çalışmış olan Chung, insan-makine etkileşimi konusunda öncü isimlerden biri sayılmakta; elin bıraktığı iz ile makinenin ürettiği izi birlikte ele alarak insan ile sistemler arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Performans, enstalasyon ve çizime uzanan eleştirel ve deneysel sanat üretimleri ise dünya genelinde çeşitli müze ve galerilerde sergilenmiştir. Çalışmalarında, robotik kollar ve yapay zekâ sistemlerini yalnızca teknik araçlar olarak değil, kendisiyle eş düzeyde çalışan yaratıcı partnerler olarak konumlandırır.

Sougwen Chung'un çalışmaları arasında öne çıkan iki örnek, insan–makine ortak üretiminin estetik ve deneyimsel boyutunu göstermektedir. İlk olarak, "Drawing Operations" proje serisi (Görsel 1), sanatçının kendi el çizimlerinden oluşturduğu veri setlerini makine öğrenimi modelleriyle işleyerek robotik kolun bu çizimlerle diyaloğa girmesini sağlar; böylece insan ve makine arasındaki karşılıklı öğrenme süreci görselleştirilir. İkinci olarak, Chung'un ve çeşitli enstalasyon projelerinde (Görsel 2) geliştirdiği yapay zekâ destekli performans ve interaktif sistemler, teknolojiyi yalnızca araç olarak değil, duyusal ve deneyimsel bir ortak yaratıcı olarak kullanma yaklaşımını ortaya koyar. Bu iki örnek, Chung'un sanatında insan ve makine arasındaki sınırları sorgulayan ve yaratıcı otoritenin paylaşımını merkeze alan estetik pratiğini temsil etmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

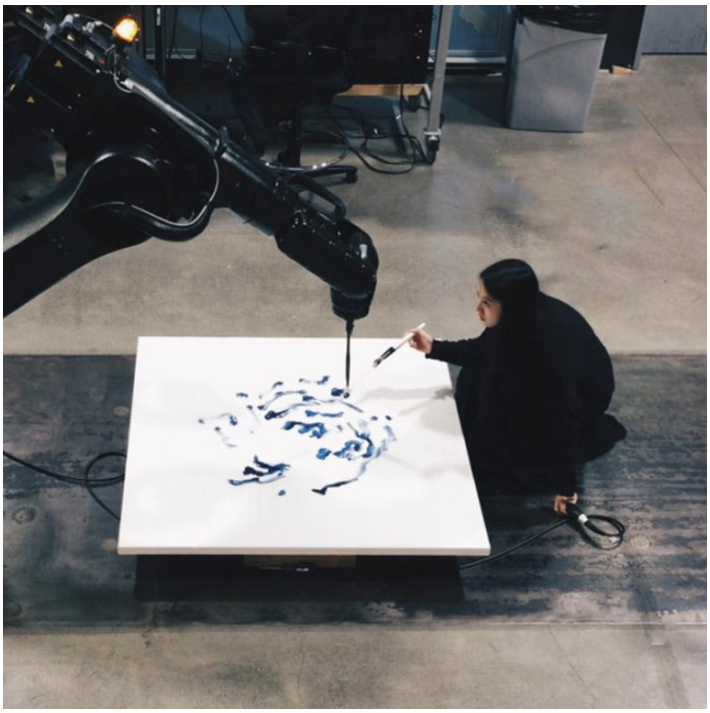

Görsel 1. Sougwen Chung, Drawing Operations, 2017.

Görsel 2. Sougwen Chung, Art Dubai 2024 at Mina a'Salam, 2024.

Jane ve diğerlerinin (2023: 32) belirttiğine göre Chung son on yılda, ortaya çıkan teknolojilerin insanlar ve sistemler arasındaki ilişkiyi nasıl yeniden tanımlayabileceğini incelemek amacıyla yapay zekâ destekli işbirlikçi sistemler, biyosensörler ve sanal gerçeklik ortamları geliştirmektedir. Bu projeler, Chung'un sanatsal yaklaşımını yalnızca teknik bir deney olarak değil, aynı zamanda kendi kültürel ve kişisel geçmişiyle şekillenen bir yaratıcı araştırma süreci olarak konumlandırmasını sağlamaktadır. Kendi yaratıcı ve teknik gelişimini de bu sürecin bir parçası olarak konumlandıran sanatçı, bu yaklaşımın yeni araştırma yönleri ve merak alanları doğurduğunu vurgular. Sanat, bilim, mühendislik ve tasarımı bir araya getiren melez bir yaklaşım benimsemesinde hem Çin-Kanadalı ikinci nesil bir göçmen oluşunun hem

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

de programcı bir ebeveyn ile müzisyen bir ebeveynin çocuğu olarak yetişmesinin etkili olduğunu belirtir. Chung'a göre yapay zekâ ile insan arasındaki sınırın nerede belirleneceği günümüzün temel sorularından biridir ve bu soruya hem sanatsal hem de araştırmaya dayalı yöntemlerle yaklaşılması gerekir. Sanat, performans ve meditasyon gibi beşeri pratiklerin sibernetik ve bilişsel bilimlere dair kavrayışımızı derinleştirmesi, teknolojiyle kurulan ilişkilerin şekillenmesine de katkı sağlamaktadır. Bu üretim yöntemi, performatif ve heykelimsi bir çizim pratiği ortaya çıkarır. Robotik kolun çizgileri yalnızca iki boyutlu bir yüzeye yerleştirmesiyle sınırlı değildir; hareketin mekândaki akışkanlığı ve jestin ritmi, çizgiyi heykelsi bir forma dönüştürür . Chung'un sanatı, insan eliyle makine tarafından üretilen çizgilerin aynı mekânda karşılaşması sayesinde, yaratıcı otoritenin paylaşılması, kontrolün iki aktör arasında dağılması ve estetik sonucun ortak bir üretim olarak şekillenmesi gibi kavramsal meseleleri görünür kılar. Böylece Chung, yapay zekâ ve robotik sistemlerin sanatta yalnızca verimlilik artırıcı araçlar değil, duyusal ve deneyimsel bir ortak yaratıcı olduğunu göstermektedir.

3.2 Stelarc: Bedenin Robotik Uzantılarla Yeniden Tanımlanması

Stelarc, teknolojiyi heykelin sınırlarını genişleten bir bedensel araştırma alanı olarak ele alan en radikal sanatçılardan biridir. Çalışmalarındaki heykelsi nitelik, yalnızca üretilen nesnelerde değil, insan bedeni ile makine arasındaki etkileşimsel süreçte de ortaya çıkar. Bedenin robotla birleşmesi, heykelin malzeme kavramını yeniden düşünmeye zorlar: burada heykel artık yalnızca maddesel bir form değil, biyolojik ve mekanik unsurların birleştiği dinamik bir sistemdir (Görsel 3). Bunulday Hasgüler'in (2012: 40) aktardığına göre, Stelarc'ın bedeni üzerinde uyguladığı tıbbi müdahaleler ve bilgisayar-robotik sistemlerle gerçekleştirdiği deneyimler, bedenin işlevselliğini teknolojik ilerlemeler doğrultusunda artırmaktadır. İnsan ile makine arasındaki birlikteliği görünür kılan bu çalışmalar, modernitenin tanımlı beden anlayışını dönüştürerek bedeni "aradalık" konumuna yerleştirir. Böylece Stelarc, teknolojinin bedeni dönüştüren ve çoğaltan potansiyelini ortaya koyarak insan-merkezli sanat anlayışını sorgular. Yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte, bu robotik uzantıların giderek daha otonom hâle gelmesi, Stelarc'ın kavramsal çerçevesini bugün daha da güncel kılmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Görsel 3. Stelarc Third Hand 1980.

Çalışmalarında insan bedeninin biyolojik kapasitesini sorgulayan sanatçı, bedenin sınırlarını aşmayı amaçlar. İnsan bedeninin biyolojik açıdan sınırlı olduğu düşüncesinden hareket eden Stelarc, kendi bedenini bir araştırma alanı olarak konumlandırır ve fiziksel yapının teknolojik gelişmelere uyum sağlaması gerektiğini savunur. Bu doğrultuda protezler, robotlar, tıbbi cihazlar ve internet gibi araçları kullanarak bedenin eyleme geçme kapasitesini teknolojiyle genişletir. Örneğin, “Third Arm” projesinde sinirsel sinyaller aracılığıyla kontrol edilen üçüncü bir robotik kol kullanılır; bu kol, yalnızca heykelsi bir nesne olarak değil, bedenin davranış repertuarını genişleten bir uzantı olarak işlev görür.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Görsel 4. Stelarc exoskeleton (1998).

Bu yaklaşımı, Stelarc'ın daha büyük ölçekli projelerinde de devam eder. "Exoskeleton" adlı çalışmasında (Görsrl 4) büyük bir robotik yapı, sanatçının bedenini çevreleyerek hem bir heykel hem de bir performans makinesi hâline gelir. Böylece bireysel beden ile mekanik sistem arasındaki sınır tamamen bulanıklaşır ve heykel, yalnızca maddesel bir varlık olmaktan çıkarak dinamik bir performans ve etkileşim alanına dönüşür.

3.3 Jonty Hurwitz: Mikro Heykeller ve Dijital–Analog Melez Üretim

Jonty Hurwitz, hem hesaplamalı tasarım hem de ileri üretim teknolojilerini bir araya getiren çalışmalarıyla tanınır. Hurwitz'in çalışmaları genellikle insan figürü üzerine yoğunlaşsa da, bu figürlerin üretim süreci tamamen dijital hesaplama, tarama teknolojileri ve nano ölçekte robotik üretim teknikleriyle gerçekleştirilir. Sanatçının "nano heykelleri" bir iğne ucundan daha küçük boyutlarda olup ancak mikroskopla görülebilir; bu durum, heykelin ölçek kavramını radikal biçimde değiştiren bir yenilik sunar. Yerebakan'ın (2025: 1882–1883) aktardığına göre nano sanat, atom ve molekül düzeyindeki yapıların kimyasal ve fiziksel süreçlerle düzenlenmesi ve bu yapıların gelişmiş mikroskoplarla görüntülenmesiyle oluşur; bu yaklaşımın önemli bir alanı da nanometre ölçeğinde üç boyutlu eserler üreten nano heykeldir. Bu tür heykeller, ancak taramalı elektron mikroskobu veya atomik kuvvet mikroskobu gibi araçlarla görünür hâle gelir. Bu bağlamda Hurwitz, yalnızca mikroskopla görülebilen çalışmalar (Görsel 5) üreterek dünyanın en küçük heykellerini yapan sanatçı olarak öne çıkar.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu mikro ölçekli üretimler, Hurwitz'in dijital ve analog teknikleri birleştiren özgün üretim yaklaşımıyla mümkün kılınmaktadır. Hurwitz'in pratiği, dijital ve analog süreçlerin iç içe geçtiği bir üretim modeline dayanır. Sanatçı, önce yüksek doğrulukta tarama teknolojileriyle veri toplar; ardından bu veriler, bilgisayar ortamında yeniden işlenerek nihai forma (Görsel 6) dönüştürülür. Yerebakan'a (2025: 1882–1883) göre Hurwitz, eserlerinde kullanacağı formları oluşturmak için bir modelden yüzlerce fotoğraf toplayan özel bir yazılım kullanmış, bu görüntülerle üç boyutlu baskıya uygun modeller üretmiştir. Zaman alan bu sürecin gelecekte daha hızlı tarama teknikleriyle geliştirilebileceğini belirtmektedir. Onun çalışmaları, nanoteknolojinin sanatsal pratiklerde yeni ifade biçimleri yaratabileceğini göstermesi bakımından hem sanat hem de bilim çevrelerinde dikkat çekmektedir.

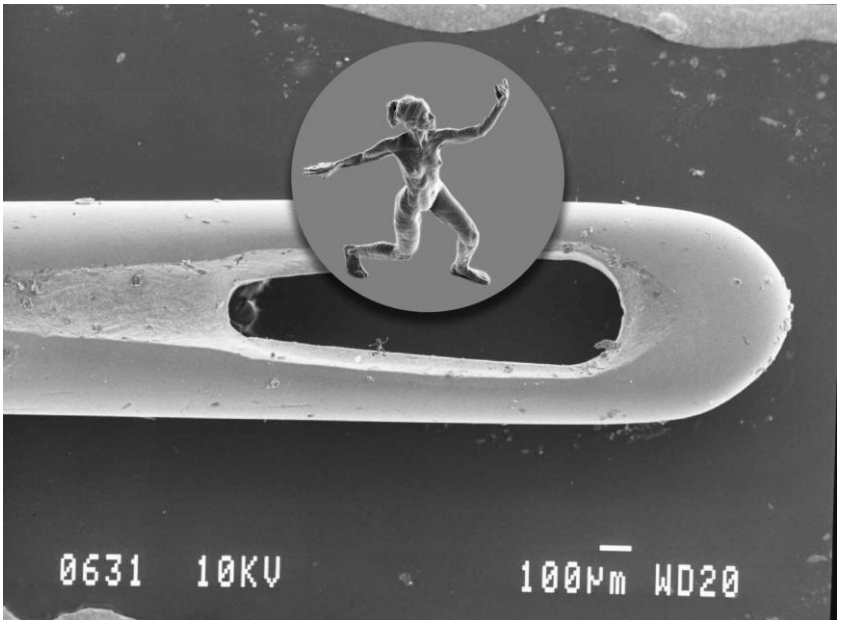

Görsel 5. Jonty Hurwitz, Trust, 2014.

Oluşturulan dijital modeller, son aşamada robotik üretim makineleri tarafından fiziksel nesnelere dönüştürülür; böylece Hurwitz'in eserleri hem dijital hem de mikro ölçekte fiziksel bir varlık kazanır. Bu yöntem, heykelin yalnızca büyük ölçekli ve maddesel bir nesne olarak değil, aynı zamanda mikro ölçekte var olabilen bir veri heykeli olarak da anlaşılabileceğini ortaya koyar. Hurwitz'in çalışmaları, dijital tasarım ve ileri üretim teknolojilerini birleştirerek heykelin ölçek, malzeme ve üretim anlayışını yeniden düşünmemizi sağlayan özgün bir örnek teşkil etmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Görsel 6. Jonty Hurwitz, Trust, 2014.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Yapay zekâ ve robotik sistemlerin çağdaş heykel sanatına entegrasyonu, yalnızca yeni teknik imkânlar sunan teknolojik bir gelişme olarak değil, aynı zamanda sanatın kavramsal çerçevesini kökten dönüştüren bir paradigma değişimi olarak değerlendirilebilir. Bu bildiri kapsamında ele alınan örnekler, yapay zekânın veri odaklı üretim kapasitesi ile robotik sistemlerin fiziksel icra yeteneğinin birleşerek heykel sanatında hem süreç hem de sonuç bakımından yeni ifade biçimleri ortaya çıkardığını göstermektedir. Sougwen Chung'un insan–makine diyaloğu ekseninde geliştirdiği ortak üretim pratiği, Stelarc'ın bedenin sınırlarını robotik uzantılarla yeniden tanımlayan yaklaşımı ve Jonty Hurwitz'in dijital-analog melez üretim yöntemleri, bu dönüşümün farklı boyutlarını temsil etmektedir. Bu sanatçılar, yapay zekâ ve robotik sistemlerin sanatta yalnızca destekleyici araçlar olmadığını, aksine yaratıcı sürecin aktif bileşenleri haline geldiğini açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu gelişmeler, estetik ve kavramsal sınırların yeniden tanımlanmasına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır.

Estetik açıdan bakıldığında, hesaplamalı tasarımın sunduğu sınırsız varyasyon olanakları, daha önce insan elinin ulaşamayacağı karmaşıklıkta yüzeyler, oranlar ve biçimler ortaya çıkarmaktadır. Robotik üretim teknikleri ise bu biçimlerin fiziksel dünyaya aktarımında yüksek doğruluk, hız ve ölçek esnekliği sunarak heykelin maddesel yönünü dönüştürmektedir. Kavramsal düzlemde ise sanatçı–eser–izleyici ilişkisinin geleneksel yapıları çözülmekte; yaratıcı otoritenin insan ile makine arasında paylaşılması, özgünlük, niyet, hak sahipliği ve üretim sorumluluğu gibi temel estetik kavramların yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu bağlamda hibrit heykel anlayışı, yalnızca dijital ve fiziksel biçimlerin birleştiği bir estetik değil, aynı zamanda çoklu aktörlü bir yaratıcı sürecin kavramsal çerçevesi olarak değerlendirilebilir.

Teknik açıdan bakıldığında, yapay zekâ ve robotik sistemler, üretim süreçlerinin daha esnek, deneysel ve tekrar üretilebilir hale gelmesini sağlamaktadır. Bir prototipin onlarca varyasyonu algoritmik olarak üretilebilir; robotik sistemler aynı formu farklı malzemelerde veya farklı ölçeklerde yeniden icra edebilir. Bu durum, heykel üretiminde standardizasyon ve bireysellik arasındaki ilişkiyi yeniden tartışmaya açarken, aynı zamanda üretim sürecinin daha deneysel bir yapıya kavuşmasına olanak tanır. Geleceğe yönelik olarak, yapay zekâ ve robotik sistemlerin heykel sanatındaki rolünün giderek artacağı ve bu teknolojilerin yalnızca üretim araçları olarak değil, karar verici veya özerk yaratıcı sistemler olarak konumlanacağı öngörülebilir. Yakın gelecekte, sanatçı ile yapay zekâ arasında gerçek zamanlı etkileşime dayalı ortak tasarım ortamlarının yaygınlaşması, robotik sistemlerin malzeme tepkilerini analiz ederek üretim sürecine kendi algoritmik yorumlarını katması ve tamamen otonom yaratıcı ajanların sanatsal üretimde rol üstlenmesi muhtemeldir. Bununla birlikte, biyomalzeme üretimi, yapay zekâ destekli simülasyonlarla malzeme davranışının önceden tahmin edilmesi ve fiziksel üretim sürecine duyarlı robotik adaptasyon sistemleri gibi yenilikler, heykel sanatının geleneksel malzeme anlayışını da temelden değiştirebilir. Sonuç olarak, yapay zekâ ve robotik teknolojilerin heykel sanatına entegrasyonu, çağdaş sanatın hem üretim modellerini hem de kavramsal yapılarını yeniden tanımlayan çok boyutlu bir dönüşüm yaratmaktadır. Bu dönüşüm, yalnızca teknik bir yenilik değil; sanatın ontolojisini, yaratıcı öznenin doğasını ve estetik değerlerin nasıl oluştuğunu sorgulayan geniş kapsamlı bir kırılma olarak görülebilir. Önümüzdeki yıllarda, insan ile makine arasındaki yaratıcı ortaklığın daha derinleşmesi ve bu ilişkinin yeni estetik, etik ve sosyokültürel sorgulamalar üretmesi beklenmektedir. Bu açıdan yapay zekâ ve robotlarla üretilen heykel, yalnızca bugünün sanat pratiğini değil, geleceğin sanat anlayışını da şekillendirecek temel bir araştırma alanı olarak önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

Alemdar Çatalbaş, S. (2024). Yapay zekâlı robotlar sanatçının rolüne bürünebilir mi? yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, 31, 29-43. doi: 10.17484/yedi.1171098

Artut, S. (2019). Yapay Zekâ Olgusunun Güncel Sanat Çalışmalarındaki Açılımları, İnsan&İnsan, Yıl: 6, Sayı: 22, Güz, 767-783.

Ballı, Ö. (2023). Günümüz Sanatının Teknoloji Temelli Sanatsal Üretim Ve Sanal Uzam Pratiği: Dijital Heykel. Akademik Sanat, 76-89.

Bunulday Hasgüler, S. (2012). Sanat ile teknolojiyi performansta birleştiren sanatçı: Stelarc. MSGSÜ sosyal bilimler, (5), 39-49.

Jane, E., Fang, C. M., & Bourgault, S. (2023). Machines as Collaborators for Art and Rituals. XRDS, 29(4), 32-35.

Madhu, M. (2025). AI As Artist: The Role of Generative Algorithms in Creative Industries. International Journal of Advanced Research in Education and TechnologY(IJARETY), 542-548.

Sağlamtimur, Z. (2010) "Dijital Sanat", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt/Vol: 10 -Sayı/No: 3: 213–238.

Uz, N. (2017). "Sculpture, Space and Experıence". Journal of Awareness, 2 (3S): 471-484.

Yakar, G., ve Kınık, M. (2020). Yapay zekâ İle üretilen görsel sanatlar eserlerinde fikrî mülkiyet. Art-e Sanat Dergisi, 13(26), 490-516.

Yerebakan, A. (2025). Nanoteknolojinin Sanat Dünyasında Kullanımı: Nanosanat Ve Nanoheykel. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 18(51), 1869-1890.

Görsel 1. Sougwen Chung, Drawing Operations, 2017, https://docubase.mit.edu/project/drawing-operations/, (Erişim tarihi: 20.09.2025)

Görsel 2. Sougwen Chung , Art Dubai 2024 at Mina a'Salam, 2024. https://www.thehindu.com/entertainment/art/art-dubai-digital-madinat-jumeirah-ai-expansiondiffusion/article67916903.ece, (Erişim tarihi: 20.09.2025)

Görsel 3. Stelarc Third Hand 1980, http://stelarc.org/_activity-20265.php, (Erişim tarihi: 15.10.2025)

Görsel 4. Stelarc exoskeleton (1998), https://soundandinteraction.wordpress.com/laura/, (Erişim tarihi: 15.10.2025)

Görsel 5. Jonty Hurwitz, Trust, 2014, https://www.independent.co.uk/tech/the-smallest-sculptures-ever-made-nanoscale-creations-are-dwarfed-by-even-a-human-hair-9865604.html, (Erişim tarihi: 12.10.2025)

Görsel 6. Jonty Hurwitz, Trust, 2014, https://sculptors.org.uk/artists/jonty-hurwitz, (Erişim tarihi: 12.10.2025)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ÇAĞDAŞ TÜRK RESİM SANATINDA "TAŞLAR" KONUSUNU ODAĞINA ALAN ÖZGÜN BİR SANATÇI: SELDA MANT MENAY

Öğr. Gör. Ümit PARSIL
Adıyaman Üniversitesi
umitparsil@adiyaman.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1901-5400

Dr. Öğr. Üyesi Banu DAVUN
Aksaray Üniversitesi
banudavun@aksaray.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-2924-2789

ÖZET

Sanatçının resimlerinde doğada var olan taş ve kaya formları, yalnızca birer doğa öğesi olarak değil; renk, biçim ve dokunun birleştiği plastik bir anlatım aracı olarak yeniden yorumlanır. Her bir taş biçimi, sanatçının elinde soyut bir kimliğe bürünür; mor, turuncu, kırmızı, mavi gibi güçlü renk alanlarıyla etkileşime girerek doğanın sessiz kütlesini canlı bir plastik dile dönüştürür. Bu yaklaşım, doğadaki katı formların içinde barınan gizli ritmi ve duygusal titreşimi açığa çıkarır. Çağdaş sanatta biçimler, istenilenden çok çizimlemenin ötesine geçerek yeni bir doğaya, yapıtın doğasına ulaşır ve sanatçı böylece yeni yapıtlar yaratır. Günümüz sanatı zamana ve mekâna bağlı değildir. Sanat eserini de açık ve yalın bir dille anlatım biçimi söz konusu olmuştur. Resim, biçim bulma ve yorumlama sanatıdır (Mant Menay, 2024:137)
Bu yaratıcı sürecin her bir aşaması, taşların estetik ve felsefi potansiyelini derinlemesine keşfetmesini sağlamıştır. Gerçekten soyutlamaya, minimalist bir biçimde yaklaşmanın taşların anlam yükünü nasıl dönüştürebileceğini gözlemlemek, sanatçıya farklı sanat tarihsel akımlarını ve estetik anlayışlarını birleştirme fırsatı sunmuştur. Bu sürecin sonunda, taşların hem somut hem de soyut birer sembol olarak sanatsal anlatım dilimde nasıl farklı katmanlar oluşturduğunu keşfetmiştir.
Sanatçının amacı, taşları betimlemek değil; onların biçimsel ve renkli varlıkları üzerinden doğanın enerjisini, kalıcılığını ve içsel dengesini hissettirmektir. Her eser, doğayla insan arasındaki sessiz bir diyalog gibidir taş hem doğanın hafızası hem de sanatçının duyusal yorumunun taşıyıcısı haline gelir.

Anahtar Kelimeler: Taş, Doku, Soyut, Resim, Sanat

ABSTRACT

In the artist's paintings, the stone and rock forms that exist in nature are reinterpreted not only as nature elements, but as a plastic expression tool where color, form and texture combine.n the artist's paintings, the stone and rock forms that exist in nature are reinterpreted not only as nature

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

elements, but as a plastic expression tool where color, form and texture combine. Each form of stone takes on ane artist's paintings, the stone and rock forms that exist in nature are reinterpreted not only as nature elements, but as a plastic expression tool where color, form and texture combine. Each form of stone takes on an abstract identity in the hands of the artist; it transforms the silent mass of nature into a living plastic language by interacting with strong color areas such as purple, orange, red, blue. This approach reveals the hidden rhythm and emotional vibration that resides within the solid forms in nature. In contemporary art, forms go beyond drawing and reach a new nature, the nature of the work, rather than the desired one, and the artist thus creates new works. Today's art is not bound by time and space. The way of expressing the work of art in a clear and simple language has also become a matter of concernn contemporary art, forms go beyond drawing and reach a new nature, the nat.
Each stage of this creative process has allowed him to explore the aesthetic and philosophical potential of stones in depth. Observing how a truly minimalist approach to abstraction can transform the meaning load of stones has offered the artist the opportunity to combine different art historical movements and aesthetic understandings.ach stage of this creative process has allowed him to explore the aesthetic and philosophical potential of stones in depth. Observing how a truly minimalist approach to abstraction can transform the meaning load of stones has offered the artist the opportunity to combine different art historical movements and aesthetic understandings. At the end of this process, he discovered how stones form different layers in my artistic expression language as both concrete and abstract symbols. The artist's goal is not to depict stones; it is to make you feel the energy, permanence and inner balance of nature through their formal and colorful existence. Each work is like a silent dialogue between nature and man, the stone becomes both the memory of nature and the bearer of the artist's sensory interpretation. Dec.

Key Words: Stone, Texture, Abstract, Painting, Art

1. GİRİŞ

Sanatçı Selda Mant Menay 1990-1994 tarihleri arasında Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi, Resim Ana Sanat Dalı'ndan mezun olmuştur. 1994-1997 Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim-İş Eğitimi yüksek lisansını Yrd. Doç. Dr. Numan Arslan'ın rehberliğinde "20.Yüzyılın İkinci Yarısında Soyut Sanatta Öz ve Biçim" konulu teziyle tamamlamıştır. 1998-2007 Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Resim-İş Eğitimi Bölümünde Doktorasını "Desen Eğitiminde Yapılandırmacı Öğrenme Uygulamalarının Etkililiği (Dumlupınar Üniversitesi örneği)" adlı tezini Prof. Oya Kınıklı rehberliğinde bitirmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Görsel 1: Selda Mant MENAY
(https://www.artantakya.com/kurul/selda-mant-menay/)

Lisans döneminde genellikle foto realist çalışmış, o yıllarda sergilere katılmaya başlamıştır. İlk kişisel sergisini "Desen Sergisi" ile gerçekleştirmiştir. 1995-2004 yılları arasında MEB'e bağlı okullarda resim öğretmeni olarak görev yapmıştır. 2004 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başlayan Mant, 2007 yılında yardımcı doçent, 2016 yılında doçent 2021 yılında ise profesör ünvanını almıştır. Bu süreç boyunca bölüm başkanlığı ve çeşitli komisyon üyelikleri görevlerinde bulunmuştur. Sempozyum, kongre, çalıştay ve yarışmalarda jüri, bilim, hakem ve sanat kurul üyeliği yapmaktadır. Alanı ile ilgili birçok semineri, araştırması, makaleleri, editörlükleri, kitap bölümleri ve bildirileri bulunan Mant, yurtiçi ve yurtdışı fuar, kongre, sempozyum, çalıştay gibi etkinliklerde küratörlükleri ve danışmanlıkları bulunmaktadır. TÜBİTAK ve BAP Projelerinde yürütücülük ve ekip çalışanı olarak yer almıştır. Sanatçının ikisi yurt dışında toplam 9 kişisel sergisi bulunmaktadır. 250 civarında, karma, davetli, yurtiçi ve yurtdışı, ulusal ve uluslararası sergiye katılım göstermiştir. Sanatçının özel ve kamu kurum ve kuruluşları ve müzelerde eserleri bulunmaktadır. (Mant, 2024: 26)

2. SANATSAL ÇALIŞMA SÜRECİNİN GELİŞİMİNDE BİR SERÜVEN

Sanatçı Selda Mant Menay sanatsal üretim sürecinde, öncelikle doğanın somut öğelerinden biri olan taşları, farklı bakış açılarıyla ele alarak başlamaktadır. İlk aşamada, taşları realist ve natüralist bir perspektiften inceler. Bu dönemde, doğanın dokusal ve görsel detaylarına sadık kalarak taşların fiziksel özelliklerini, ışık ve gölge oyunlarıyla birlikte yansıtmaya çalışır. Bu süreç, gözlemlerine dayalı bir yaklaşımı benimsemeyi ve taşların doğal formlarına derinlemesine odaklanmasını sağlar.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu realist ve natüralist dönemde, kompozisyonda bir simgesel obje ekler (Görsel 3). Bu obje, taşların doğasında var olan gücü ve somutluğuyla zıtlık oluşturacak şekilde, bir anlam derinliği katma amacı taşır. Obje, taşların doğal gerçekliğine karşı bir sembolizm olarak, izleyiciye hem estetik hem de metaforik bir anlam sunmayı hedefler. Bu seçim, taşların fiziksel varlıklarının ötesine geçerek, sanat eserine felsefi bir katman eklemiştir. Obje, kompozisyonda taşların güçlü ve sabırlı duruşuna, insanlıkla ilişkili soyut bir anlam veya hikâye katmayı amaçlamıştır.

Görsel 2. Selda Mant. 55x65cm Tuval Üzerine Akrilik,1996 (Eskişehir Devlet Güzel Sanatlar Galerisi Selda Mant-Sevda Mant Resim Sergisi, 2002)

Resmin genelinde doğal bir dinginlik ve deniz kenarının sakin atmosferi hâkim. Taşlar, doğanın sertliğini ve kalıcılığını simgelerken, kabuk nazik bir zıtlık oluşturarak öne çıkıyor. Işık, renkler ve biçimler arasındaki denge, izleyiciyi sakinleştiren ve doğal dünyaya dair bir iç gözlem yapmaya yönlendiren bir etki yaratıyor. Bu görsel, izleyicinin doğaya olan bağlantısını derinleştiren ve aynı zamanda minimalizmle vurgulanan estetik bir anlayış sunuyor.

Deniz kıyısında yer alan büyük taşlar ve bunlardan birinin üzerine yerleşmiş bir deniz kabuğunu betimliyor. Resmin genel renk paleti oldukça soğuk tonlardan oluşuyor. Taşlar, gri, yeşil ve mavi tonlarında tasvir edilmiş. Bu, denizin ve taşların doğal yapısını yansıtarak sakin ve huzurlu bir atmosfer oluşturuyor. Kabuğun sıcak pembe tonları ise bu soğuk renklerin arasında dikkat çekici bir kontrast yaratıyor. Taşların ve kabuğun üzerinde kullanılan ışık, yumuşak ve doğal. Işığın, taşların pürüzlü yüzeylerine düşerek dokuyu belirginleştirmesi, gerçekçilik hissini artırıyor. Su yüzeyinin hafif yansıması, doğal ışığın etkisini pekiştiriyor ve resme derinlik katıyor.

Kompozisyon, izleyicinin dikkatini belirgin bir şekilde taşların ve deniz kabuğunun üzerine çekiyor. Kabuğun taşın üzerinde net bir şekilde odaklanmış olması, görselin merkezi noktası olarak işlev görüyor. Taşlar ise dikkatlice yerleştirilmiş ve izleyiciyi bu odak noktasına yönlendiriyor.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

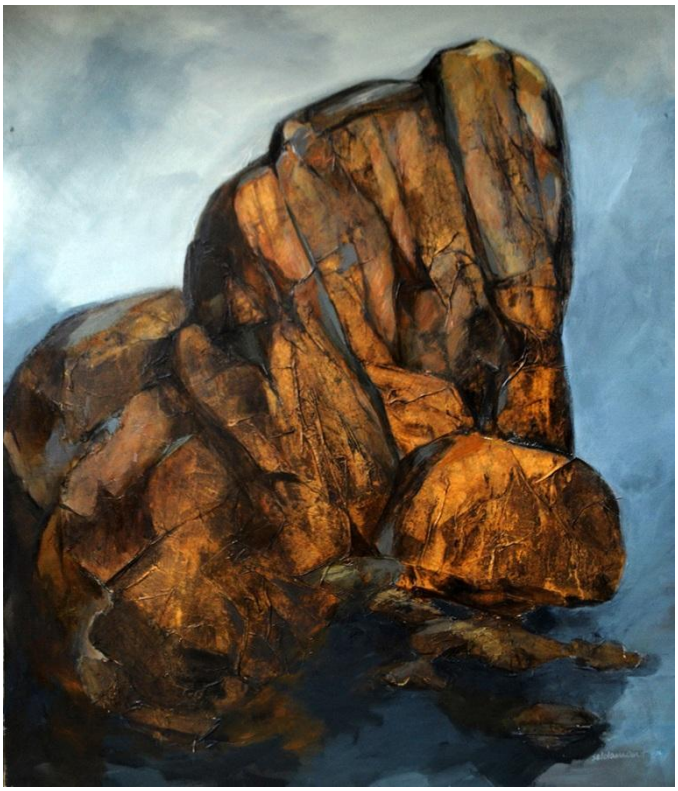

Görsel 3. Selda Mant, 100x120cm Tuval Üzerine Karışık Teknik, 2016 (Eskişehir Atilla Özer Karikatürlü Ev Sergi Salonu, Selda Mant Menay Resim Sergisi, 2019)

Bu çalışma, kütlesel formu ve ışık-gölge kullanımını merkeze alan güçlü bir plastik yapıya sahip. Kaya neredeyse bir figür gibi resmin ana karakteri hâline getirilmiş. Renk karşıtlıkları, doku, ışık ve kompozisyon birlikte çalışarak dramatik, sağlam ve heykelsi bir etki yaratıyor.
Resim tek büyük kütlenin hâkim olduğu bir monolitik kompozisyona sahip. Kayanın dikey kütlesi resme güçlü ve ağır bir karakter kazandırıyor. Aşağı doğru yayılan küçük kaya parçaları, ana formu dengeleyerek kompozisyonu aşağıya doğru genişleten bir perspektif yaratıyor. Odak noktası doğal olarak büyük kayaya gidiyor, seyirciyi merkeze topluyor.
Sıcak okre, pas tonları, turuncu-kahverengiler kayada yoğun olarak kullanılmış. Arka planda mavi-gri tonlarıyla kurulan soğuk renk alanı, ön plandaki sıcak tonlu kayaları daha da öne çıkarıyor. Bu sıcak-soğuk karşıtlığı resme derinlik ve dramatik etki kazandırıyor.

Kayaların üzerine düşen ışığın yönü sağdan hafif yukarıdan geliyor gibi. Aydınlık yüzeyler ve koyu yarıklar (çatlaklar) arasındaki kontrast, formun üç boyutlu etkisini artırıyor. Işık kullanımında dramatik bir yaklaşım var ışık seçici ve vurgulu.

Kayalar oldukça belirgin kırık, çatlak ve katmanlı dokular ile resmedilmiş. Fırça darbeleri ve muhtemelen spatula etkisi, yüzeyde gerçekçi ama aynı zamanda resimsel bir karakter oluşturuyor. Doku kullanımının belirginliği resmi heykelsi bir etkiye yaklaştırıyor.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Görsel 4. Selda Mant. 30x30cm Tuval Üzerine Karışık Teknik, 2022 (Kütahya Ahmet Yakupoğlu Müzesi" Özbekistan'dan Bahar Nefesi" Uluslararası Sergisi, 2024)

Çalışma, soyut doğa yorumu, renk–biçim ilişkisi ve kütle–enerji karşıtlığı üzerine kurulu. Taşların yüzeyinde görülen beyaz ve gri ton geçişleri, onların kütleli ve pütürlü dokusunu başarıyla hissettiriyor. Arka plandaki ve taşları çevreleyen renk katmanları ise daha düz, mat, geniş yüzeyler gibi algılanıyor. Bu doku farkı sayesinde resimde hem maddesel (taş) hem de yüzeysel (renk lekesi) katmanlar ayrışıyor.

Bütün formlar resmin merkezine doğru yoğunlaşıyor; bu da merkezci bir kompozisyon yapısı oluşturuyor. Taşlar büyük–küçük oranlarıyla dengeli dağıtılmış. Bu dağılım, gözün resim üzerinde saat yönünde dolaşmasını sağlıyor.

Beyaz taşların parlak değeri, sarı zemin ve koyu kahverengi formlar arasında yüksek kontrast oluşturuyor. Resimde açık–koyu dengesi iyi kurulmuş; bu da derinlik hissini artırıyor.

Sarı zemin, sıcak, canlı ve geniş bir yüzey oluşturuyor. Sarı, enerjiyi yükselten bir renk olduğu için kompozisyonu bütünden aydınlatıyor. Ön planda kahverengi, koyu kırmızı, mavi ve turuncu lekeler doğal ve organik bir uyum yaratıyor. Beyaz taş formları, koyu kütlelerin içindeki en parlak değer olarak öne çıkıyor. Kontrast sayesinde hem göz önce taşlara yöneliyor hem de derinlik algısı güçleniyor. Bu renk ilişkisi, doğadaki toprağın sıcak tonlarını ve taşların soğuk, nötr varlığını plastik bir dille dengeliyor.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Beyaz taşlar yine somut ve kütlesel biçimler olarak öne çıkarken, çevresindeki renk lekeleri akışkan, amorf ve soyut. Kahverengi–koyu kırmızı kütleler taşların çevresini sararak adeta bir zemin/toprak katmanı hissi yaratıyor. Mavi lekeler, bu sıcak–toprak tonlarının arasında kontrast etkisiyle görsel nefes alanları oluşturuyor. Bu biçimsel zıtlık resme hem ağırlık hem de hareket kazandırıyor.

Görsel 5. Selda Mant. 30x30cm Tuval Üzerine Karışık Teknik, 2022 (Bulgaristan, Stara Zagora, Nedev Sanat Galerisi, Boundless Art Uluslararası Sergisi, 2025)

Resimdeki tüm formlar merkezde yoğunlaşmış, etrafı boş bir alanla çevrilmiş. Bu taşları görsel bir odak noktası yapıyor, lekelerin taşların etrafında dolaşması hareket hissi veriyor. Gözün önce beyaz kütlelerde, sonra renklerde gezinmesini sağlıyor. Genel olarak kompozisyon denge–asimetrik denge ilişkisine dayanıyor; formlar simetrik değil ama ağırlık dağılımı dengeli.

Büyük beyaz form sağ alt bölgede ağırlık yaratırken sol taraftaki renk lekeleri dengeyi tamamlıyor. Lacivert ve kırmızı lekelerin akışkan biçimi içsel bir hareket yaratıyor; sanki taşları çevreleyen enerjinin dışavurumu gibi.

Taşları temsil eden beyaz organik formlar, etraflarındaki amorf renk lekeleriyle kontrast içinde. Taşların kenar çizgileri belirgin, daha kontrollü; bu onları resmin “somut” kısmı haline getiriyor. Diğer renk lekeleri daha serbest, akışkan; doğadaki rastlantısallığı ve enerjiyi çağrıştırıyor. Böylece resim hem nesnel (taşlar) hem de soyut (renk lekeleri) arasında bir köprü kuruyor.

Taşların içi daha düzgün, beyaza yakın alanlarda hafif ton farklılıkları var; bu onların “kütlesel” bir varlık gibi algılanmasını sağlıyor.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Sanatçı, farklı dönemlerde ürettiği bu üç çalışmada, doğadaki taşların biçimsel, dokusal ve enerjik niteliklerini soyut bir plastik dil üzerinden yeniden yorumlamaktadır. Her bir kompozisyon, somut bir nesne olan "taş"ın fiziksel özelliklerinden yola çıksa da, nihai yüzey düzenlemeleri nesnelliğin ötesinde, renk, biçim ve doku ilişkileriyle kurgulanmış bağımsız birer soyutlamaya dönüşmektedir. Bu dönüşüm, sanatçının doğa gözleminden hareket ederek edindiği veriyi, sezgisel ve deneysel bir düzlemde yeniden üretmesiyle mümkün hâle gelmektedir.
Sanatçının resimlerindeki en belirgin plastik özelliklerden biri, renk karşıtlıklarını dramatik bir ifade aracı olarak kullanmasıdır. İlk iki çalışmada zemin–leke ilişkisi sıcak-soğuk dengesi üzerinden kurulurken, üçüncü çalışmada soğuk mavi tonlarla sıcak turuncu lekelerin karşıtlığı daha belirgin ve dinamik bir karakter kazanır. Böylelikle renk, yalnızca estetik bir tercih olmaktan çıkar; kompozisyonun ritmini, hareketini ve duygusal atmosferini belirleyen temel bir unsura dönüşür.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Biçimsel açıdan bakıldığında, taş imgesinin resimlerde hem organik hem de kütlesel olarak var olduğu görülür. Beyaz ve gri tonlardaki taş formları, çevrelerindeki amorf lekelerle karşıtlık kurarak hem merkezî bir odak hem de ağırlık noktası oluşturur. Bu biçimsel karşıtlık, durağan–akışkan ve katı–enerjik ikilikleri üzerinden hem görsel hem kavramsal bir gerilim yaratır. Özellikle son çalışmada, yüzeydeki parçalı ve minerale benzer dokular, jeolojik bir yapıyı çağrıştırarak taşın doğasına ilişkin daha derin bir imgesel alan açar.
Doku, sanatçının plastik üslubunun en belirleyici öğelerinden biridir. Gerek pürüzsüz renk lekeleriyle gerek çatlaklı ve katmanlı yüzey etkileriyle oluşturulan dokusal çeşitlilik, resimlere çok boyutlu bir mekânsal algı kazandırır. Bu dokusal farklılıklar yalnızca yüzey etkisi yaratmakla kalmaz; aynı zamanda taşın maddeselliğini, ağırlığını ve zamansal birikimini çağrıştırarak çalışmalara kavramsal bir derinlik ekler.

Kompozisyon açısından üç çalışma da merkezde yoğunlaşan bir yapı sergiler; geniş, tek renkli zeminler taşların etrafında bir "negatif alan" işlevi görerek figür–zemin ilişkisini güçlendirir. Bu düzenleme, izleyicinin bakışını önce taş formlarına yönlendirmekte, ardından çevresindeki renk ve doku ilişkilerinde dolaştırarak çok yönlü bir okuma olanağı sunmaktadır.

Genel olarak eserler, sanatçının doğal bir formu soyutlamaya dönüştürürken plastik öğeler arasında kurduğu bilinçli ilişkiyi açık biçimde ortaya koymaktadır. Renk, doku, biçim ve kompozisyon arasındaki etkileşim; taşın hem fiziksel varlığına hem de sembolik/yargısal çağrışımlarına vurgu yapmakta, böylece çalışmalar hem duyusal hem kavramsal bir bütünlük kazanarak özgün bir plastik dil oluşturmayı başarmaktadır.

KAYNAKÇA

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Geçen, F. (2024) *Günümüz Türk Akademisyen Sanatçı Seçkileri, Prof. Dr. Selda MANT MENAY* Ankara: Akademisyen Yayınevi

Mant Menay S. (2024). *Çağdaş Sanat Okumaları. "Güncel Sanatta Öz-Biçim İlişkisi",* 119-138 Ankara: Akademisyen Yayınevi.

Mant Menay S. (2023) *"20.Yüzyıl Türk Manzara Resminde Soyut Eğilimler",* Sanatın Sesi (Ed. Başbuğ, F.ve Parsıl Ü.) Ankara: Serüven Yayınevi.

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1: https://www.artantakya.com/kurul/selda-mant-menay/

Görsel 2: Eskişehir Devlet Güzel Sanatlar Galerisi Selda Mant-Sevda Mant Resim Sergisi, 2002

Görsel 3: Eskişehir Atilla Özer Karikatürlü Ev Sergi Salonu, Selda Mant Menay Resim Sergisi, 2019

Görsel 4: Kütahya Ahmet Yakupoğlu Müzesi"Özbekistan'dan Bahar Nefesi" Uluslararası Sergisi, 2024

Görsel 5: Bulgaristan, Stara Zagora, Nedev Sanat Galerisi, Boundless Art Uluslararası Sergisi, 2025

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SANATÇI ENGİN GÜNEY'İN ESERLERİNDE DOKU VE BOYUT BİLEŞENİ

Dr. Öğr. Üyesi Banu DAVUN[1] – Öğr. Gör. Ümit PARSIL[2]

[1] Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim- İş Eğitimi Ana Bilim Dalı, banudavun@aksaray.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-2924-2789

[2] Adıyaman Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu El Sanatları Bölümü, umitparsil@adiyaman.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1901-5400

ÖZET

İki boyutlu yüzeyler üzerinde uygulanan resim uygulamaları, her zaman yüzey üzerine düz şekilde sürülmemektedir. Bazı sanatçılar iki boyutlu yüzey üzerinde üç boyut, derinlik gibi etkileri kazandırmak amacıyla, kolaj, obje eklemesi, yoğun boya katmanları kullanmaktadır. Bu kullanım eserin daha güçlü, etkili ve amacına yönelik olmasına ciddi anlamda katkıda bulunmaktadır. Sanatçıların bu uygulama biçimi, resmin sadece iki boyutlu uygulamalar ile değil aynı zamanda üç boyutlu ve dokusal etkilerinin de kullanımı ile elde edildiği gerçeğine götürmektedir. Bu araştırmada akademisyen sanatçı Doç. Dr. Engin Güney'in eserleri örneklem olarak kullanılmıştır. Araştırmanın amacı sanatçının eserlerinde oluşturduğu dokuların etkisini ve boyut ilişkisini ortaya koymaktır. Araştırmanın önemi ise sanatçı örneklemi üzerinden resimlerde verilen dokuların etkilerini göstermektir. Araştırma nitel bir araştırma olup verilere ulaşmak amacıyla sanatçıyla görüşülmüş ve eserlerinde uyguladığı teknik ve eserlerinin içerikleri hakkında bilgi alınmıştır. Ayrıca literatür taramasına gidilerek konuya yönelik veriler elde edilmiştir. Sanatçıya ait eserlerin analizi betimsel resim analizi kullanarak yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda ise dokuların oluşturduğu katmanların, resme boyut kazandırdığı, derinlik oluşturduğu, görsel algıyı arttırdığı, dikkati çektiği, temayı güçlendirdiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doku, Boyut, Resim, Sanat, Derinlik

ABSTRACT

Painting applications applied on two-dimensional surfaces are not always applied flat on the surface. Some artists use collage, object addition, dense layers of paint in order to give effects such as three dimensions and depth on a two-dimensional surface.ainting applications applied on two-dimensional surfaces are not always applied flat on the surface. Some artists use collage, object addition, dense layers of paint in order to give effects such as three dimensions and depth on a two-dimensional surface. This use seriously contributes to making the work more powerful, effective and aimed at its purpose. This way of application by artists leads to the fact that painting is achieved not only with two-dimensional applications, but also with the use of three-dimensional and textural effects. In this research, academician artist Assoc. Dr. The works of Engin Güney were used as an example. The aim of the research is to reveal the effect of the

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

textures created by the artist in his works and the dimension relationship. The importance of the research is to show the effects of the textures given in the paintings through the artist sample.r. The works of Engin Güney were used as an example. The aim of the research is to reveal the effect of the textures created by the artist in his works and the dimension relationship. The importance of the research is to show the effects of the textures given in the paintings through the artist sample. The research is a qualitative research and in order to reach the data, the artist was interviewed and information was obtained about the techniques he applied in his works and the contents of his works. In addition, data related to the subject were obtained by going to the literature review. The analysis of the works belonging to the artist was carried out using descriptive painting analysis. As a result of the research, it has been understood that the layers formed by textures add dimension to the picture, create depth, increase visual perception, attract attention, strengthen the theme.The analysis of the works belonging to the artist was carried ou

Key Words: Texture, Dimension, Painting, Art, Depth

GİRİŞ

Sanatçılar çeşitli tekniklerde eserler ve ürünler ortaya çıkarmaktadır. Bazı sanatçılar eserlerinde tekniksel açıdan kendilerine özgün formlar oluşturmaktadır. Bu araştırmada sanatçı akademisyen Doç. Dr. Engin Güney'in eserlerindeki dokusal ve boyutsal özellikler ele alınmaktadır.

Görsel 1: Doç. Dr. Engin Güney

"1981 yılında Sinop/Ayancık ilçesinde doğan sanatçı, lisans eğitimini 2002 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı'nda tamamlamıştır. Mesleki kariyerine Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ortaöğretim kurumlarında öğretmen olarak başlamış olup, 10 yıl boyunca bu görevi sürdürmüştür. 2014 yılında doktora eğitimini tamamlayan sanatçı, halen Ondokuz Mayıs Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü'nde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Sanatçının ulusal ve uluslararası alanda 50'den fazla karma sergiye katılımı, eserlerinin koleksiyona alınması, 8 kişisel sergi düzenlemesi ve 4 sanat ödülü bulunmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu ödüller arasında Uluslararası Birincilik Ödülü (Unheard Scream Khojaly), Üçüncülük Ödülü (Türkiye Muharip Gaziler Derneği), Jüri Özel Ödülü (Exlibris 2015: The Best Friends), ve Mansiyon Ödülü (3. Geleneksel Peker Sanat Ödülleri) gibi prestijli başarılar yer almaktadır. Bu ödüller, sanatçının ulusal ve uluslararası alanda tanınmışlığını ve başarılarını göstermektedir." (Geçen, 2024: 105).

1. DOKU

Dünyada yer alan tüm görsel nesnelerin karakteristik birer dış yapısı vardır. Nesne ve varlıkların dış yapı özellikleri dokuyu (tekstür) oluşturur. Diğer bir değişle yüzeylerin dokunsal değerlerine doku adı verilir. Kısacası Doku doğadaki yer alan bütün nesne ve objelerin dış yüzeyleri olarak söylenmektedir. Doku iç görünümü nesnelerin ve objelerin iç görünümünü değil de dış görünümünü bize sunar. İsterse iç organik bütünlük dış organik bütünlükle aynı ya da farklı olsun genel olarak dış görünüm dokunun belirtgesidir. Doku sedece doğal oluşumlar değil insanların ürettikleri yapılarda dokusal etki sunar. Nesne ve varlıkların dış yapı özellikleri ve bunların objektif tesirleri dokuyu oluşturur. Başka bir deyişle, yüzeylerin dokunsal değerlerine doku adı verilir (Atalayer, 1994: 194; Atalayer, 1994 aktaran Boydaş, 2022: 3778). Bir başka açıklamaya göre doku, görme ve dokunma duyularıyla kavranabilen, homojen bir yüzeysel etki öğesidir (Sözen ve Tanyeli, 2014: 96). Bu kavramların tanımları her ne kadar dokunsal şekilinde bir görünüm sergilese de bu durum tartılışır. Doku görsel olarak algılan dış görünüm ve katmanlarıdır diyebiliriz. Gökyüzüne baktığımızda bulut formları boyutlu ve kendi içinde dokulu bir etki sunar. Peki bu durumda çelişkiyi oluşturacak soru şu; *Buluta dokunabiliyor muyuz?*. O halde görsel algılama dokunun özel sınırlarını oluşturmaktadır diyebiliriz. Yani sadece dokunduğumuz değil de görsel olarak algıladığımız formlar da dokuyu oluşturmaktadır.

Dokular yapay ve doğal olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır

1.1. Doğal dokular;

"Doğrudan doğruya, deri-sinir fizyolojisine etki eden dokunsal değerler, yüzeylerin kalitesidir. Doğrudan dokunma duyumuza etki eden, insana bağlı olmaksızın kendi iç ve dış yasalarıyla var olan dokulara doğal dokular diyoruz" (Atalayer, 1994:195 aktaran Boydaş, 2022: 3778). Doğal dokular yapı itibariyle varlığını doğanın verdiği doğal etkilerden karşılar. Doğal doku denilince akla elde dokunulan doğal yapılar gelmektedir. Ancak gökyüzüne bakıldığında görülen bulutların organik formu da görsel doğal bir dokudur ve dokuya dokunamayız. Reel görünümler her zaman elle tutulup dokunulamaz.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Görsel 2: Doğal dokular

1.2. Yapay dokular;

"Doku deri dışında görme ile de algılanır. Gözün dokuya ilişkin duyumları, deri duyumuyla çoğu kez özdeşleşir. Göze seslenen ve algı yolu ile kavranan, sanat malzemesiyle üretilen dokulara görsel ya da yapay dokular denir" (Atalayer, 1994: 19). (Atalayer,1994:194-195 aktaran Boydaş, 2022: 3779).

Görsel 3: Engin GÜNEY, "Karetta" 45x90, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 2018

Sanatçının eserine bakıldığında tuval yüzeyinde dokusal etkiler görülmektedir. Verilen karetta görselinin de sanatçı tarafından çizgisel boyutlarla oluşturulduğu ve yapay dokular olarak oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

Sanatta doku terimi, eser yüzeyinin duyusal ve görsel niteliğini tanımlamaktadır. Yani bir eser fiziksel olarak dokunulduğunda hissedilen yüzey özelliklerini ya da görsel olarak dokunmuş hissi veren yüzey özelliklerini kapsar. Örneğin, bir tablo üzerindeki kalın boya

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

katmanı çarpıcı bir yüzey etkisi yaratabilir. Fiziksel olarak doku eserin yüzeyine doğrudan dokunulabilir pütürlü, kabartılmış, katmanlı bir etkidedir.

2. SANATÇI ENGİN GÜNEYİN ESERLERİNDE DOKU VE BİÇİM İLİŞKİSİ

Sanatçıyla yapılan görüşmede sanatçının eserlerini vücuda getirirken;

Teknik bilgi: Çalışmalar karışık teknikle yapılmıştır. Açık kompozisyon kullanılarak, derinlik olgusu önemsenerek, temel tasarım ilkeleri dikkate alınarak, katmanlar oluşturarak spontane gibi görünen tamamen bilinçli oluşturulan etkilerle, soyut formlarla bezeli uygulamalar yapılmıştır.

İçerik: Çalışmalarımda; karmaşık gibi görünen düzenlemelerin, rastgele fırlatılmış gibi görünen çoğunlukla soyut formların, dinamik hareketlerin yapılma amacı, nedensellik kuramının yerini alan rastlantısallık, görecelik, belirsizlik gibi kuramların ideolojik emeller için kullanıldığını düşünmemle alakalıdır. Newtonyen bakış sonrası kuantumyen algılayış biçimi ve tek doğru olarak belirtilen, üçgenin iç açılarının toplamı 180'dir gibi postulatların duruma göre değişeceğinin kanıtlanması yani postulatların doğruluğunun da değişmesiyle postmodernist tavrın artmasına tepkidir. Çünkü doğrunun, gerçeğin yerini alan faydalının ve yeni gerçekliklerin insanlara üst düzey bir bakış açısı kazandırmadığını görüyorum. Daha çok eleştirme fakat eleştirdiğinin yerine yeni bir şey koymama, polemik oluşturma, bana göre deyip sıyrılma fakat gerekçe sunamama toplumda parçalanmalara neden olmaktadır. Bu kitlesel sürüklenmeye, bireyselleşmeye, yalnızlaşmaya, birlik olmaktan kopuşa neden olmaktadır.

Bana göre bir şeyin nedeninin yokmuş gibi görünmesi o şeyin nedeni olmadığı anlamına gelmez. Bu tamamen insanın o şeyin nedenini kavrayamamasıyla, idrak kapasitesinin sınırlılığıyla alakalıdır. İnsan bunu genelde soyut olguları, nörolojik değil fenomenolojik durumları sorgulama aşamasında yaşamaktadır. Aslında bilincin kendisi hem nörolojik hem de fonomonolojik yani nerofenomenolojik bir olgudur. Yine merhamet, vicdan gibi olgularda bilinç gibi var olan fakat somut olmayan olgulardır. Nedensiz gibi görünen belirsiz gibi duran, rastgele oluşmuş gibi algılan, kaotik gibi duran oluşumlarda da bir düzenin, tasarımın, amacın olabileceğini insanlara sorgulatmak amacıyla bu seriyi oluşturdum.

Bu nedenle de rastgele oluşturulmuş gibi görünen kurgular; bir şeye benzetilemeyen fakat bir şeye benzeyen formlardan çok daha fazla pragmatik olan, titizlikle işlenmiş soyut heykellerle ilişkilendirilebilecek hacimler; mesaj vermek için, hissettirmek için gözlerin aradığı metaforları kullanmadan alışılmışın dışında bir yöntemle sorgulamaya yönlendiren çalışmalar yapıyorum. Ne yaptığımı biliyorum. Samimiyim. Hissediyorum. Çalışmalarımda rastgele oluşmuş hiçbir şey yok.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Görsel 4: Engin Güney, 160x250 cm, TÜKT, 2025

Sanatçının eserine bakıldığında hareketin yoğun olduğu dinamik etkilere sahip bir uygulama-görülmektedir. Soyut bir görünüm sunan eserin arka planında siyah, gri ve bayaz renklerinin yani nötr renklerin ağırlıklı olduğu ön yüzeyinde kırmızı, sarı, mavi, mor gibi patlayıcı bir görünüm sergileyen bir örüntüsü vardır.

Eserde sanatçı genelde akışkan boya görünümleri sunarken fonda fırça etkileriyle lekesel veya tonal zeminleri oluşturduğu görülmektedir. Boya sıçramaların olduğu katmansal alanlarda dokusal etkiler hissedilmektedir. Yoğun boya impasto etkisiyle yapılan alanlar resimde hem dokusal görünüm vermekte hem boyut katmakta hem de resimde derinsel boyutlar ve katmanlar oluşturmaktadır.

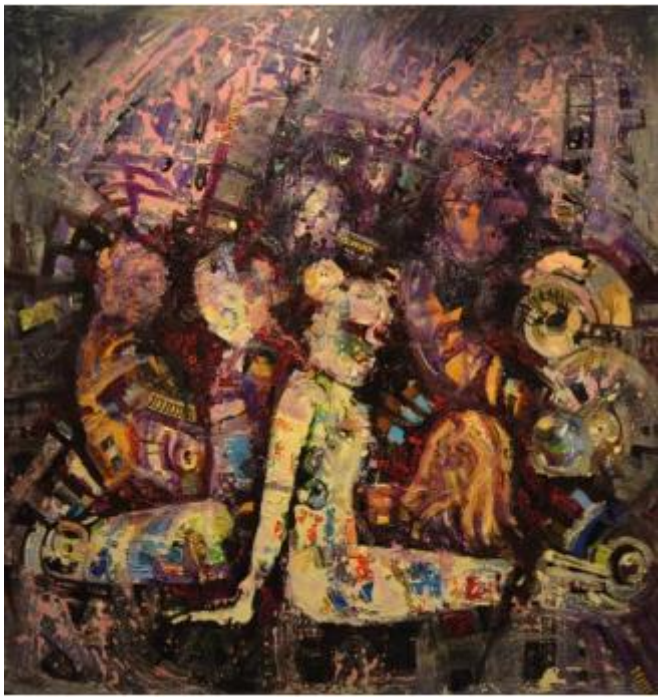

Görsel 5: Engin Güney, Dijitalizasyon Serisi, 2015, t.ü.k.t, 130x120 cm

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Sanatçı eserde boya katmanları yoğun bir şekilde kullanmıştır. Yüzey adeta boya katmanlarıyla bürünmüştür. Katmanlı boya formlarına bakıldığında sürülme, kazılma ve spatula etkileri görülmektedir. Böylece boyayı sadece kütlesel unsur olarak değil temanın güçlendirmesi babında da kullanmıştır. Boyasal katman figür imgesini çevrelemekte ve adeta tutsak etmektedir.

Boya katmanları eserde optik bir algılamada vermektedir. hem katman etkisi hemde optik etkisi eserde üç boyutu güçlendirmektedir.

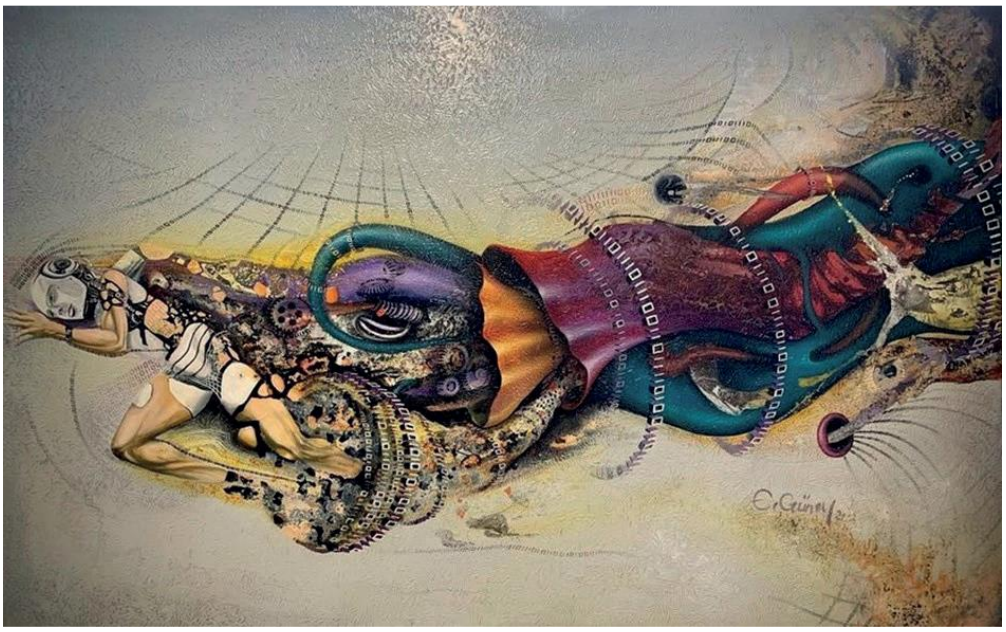

Görsel 6: Engin Güney, Sınır İhlalleri: Makineler İnsansılaştırılırken İnsanların Makineleşmesi, 130x200 cm, TÜKT, 2021 (Geçen, 2024: 108).

Eserde, sanatçı insan ve bilimsel teknoloji arasındaki metaforik ilişkiyi yeniden resmetmiştir. Resmin içindeki simgesel imgelerin yanı sıra, vurgu noktası yatay bir forma sahiptir ve orta alanı kaplayan üç boyutluluk ve hareketin baskın olduğu imgelerle doludur. Bu, sanatçının eserinde insan ile bilimsel teknoloji arasındaki etkileşimi ve ilişkiyi derinlemesine araştırdığını gösterir. Bu imgeler, insanın teknolojiyle etkileşiminin karmaşıklığını ve teknolojinin insan yaşamında oynadığı önemli rolü vurgular (Geçen, 2024: 108).
Nötr haldeki arka planın form ve figürler perspektifsel bir etkiyle öne doğru çıkıyormuş gibi görünmekte ve üç boyutlu bir görünüm sergilemektedir.

Bazı mekanik alanlarda ve insanda pürüzsüz ve organik doku etkileri görünürken arka geçişlerde ve mekanik alanlarda dolgulu, yoğun dokusal alanlar görülmektedir. Fonda görünnen çizgisel etkiler optik bir görünüm sergilemekte ve üç boyutu yoğunlaştırmaktadır.

SONUÇ

Sanatçının bazı çalışmalarında boya sıçramalarıyla katmansal alanlar oluşturduğu anlaşılmaktadır. Resimlerinde sanatçı, yoğun boya yani impasto etkisiyle dokusal alanlar

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

oluşturmakta böylece boyut etkisini arttırmakta ve derinsel katman etkileri eserinde oluşturmaktadır.

Sanatçı bazı eserlerinde katmanlı boya etkileri oluşturmuş. Bu katmanları sürme, kazıma,ve spatula gibi araçlarla vermiş gibidir.

Sanatçı boya katmanlarını temayı anlatmak ve güçlendirmek için bir araç olarak kullanmaktadır.

İki boyutlu lokal etkilerin üzerinde uyguladığı üç boyutlu formların etkisi ve o alanlar üzerindeki dokusal formlar resimde üç boyut doku ilişkisini güçlendirmektedir.

Ayrıca bazı eserlerinde iki boyutlu alanlarda optiksel uygulamalarla üç boyutu desteklemektedir.

Sonuç olarak sanatçıların eserlerinde kullandıkları dokusal etkiler, resme boyut kazandırmakta, derinlik oluşturmakta, resmi güçlendirmekte, dikkati resme yöneltmekte, konu ifadesini arttırmakta, resme zenginlik katmaktadır.

KAYNAKÇA

Özkan, A. (2018). Resim Yüzeylerinde Teknoloji Destekli Hazır Doku Kullanımı. *International Social Sciences Studies Journal*, (32), 107-116.

Atalayer F., “Temel Tasarım Ögeleri ", *Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları*, 1994, (5), ss, 194.

Çay, R., & Katıracı, M. (2020). Sanatçı Engin Güney’in Resimlerinde Kullandığı Metaforlar Ve Anlamları Üzerine Bir İncelenme. *Sanat Dergisi*, (36), 275-298.

Divanlıoğlu, H. D., (1997), Temel Tasar Tasarı’ın Öge ve İlkeleri, Birsen Yayınevi , İstanbul.

Olcay, S. (2018). ‘‘Sosyalleşmenin Dijitalleşmesi Olarak Sosyal Medya ve Resimler Arasında Kaybolma Bozukluğu: Photolurking’’. Yeni Medya Elektronik Dergi, S2. 90-104.

Sözen, M. ve Tanyeli, U., (1992), Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, (1. baskı), Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1: https://dergipark.org.tr/tr/pub/@engin.guney

Görsel 2: https://www.hobidunyasi.web.tr/temel-bilgiler/doku-nedir

Görsel 3: Sanatçının kendisinden temin edilmiştir.

Görsel 4: Sanatçının kendisinden temin edilmiştir

Görsel 5: Sanatçının kendisinden temin edilmiştir.

Görsel 6: Sanatçının kendisinden temin edilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KOZMİK ALEGORİ BAĞLAMINDA EROL AKYAVAŞ VE TÜRK RESMİNDE METAFİZİK İMGELEM

Dr. Melike SUBAŞI

Atatürk Üniversitesi,

melike.subasi12@ogr.atauni.edu.tr - https://orcid.org/0000-0003-4959-2759

ÖZET

Bu çalışma, Erol Akyavaş'ın sanat anlayışında alegorik yapıların kozmik düzen ve metafizik imgelem bağlamında nasıl işlev kazandığını incelemektedir. Akyavaş'ın eserlerinde yer alan geleneksel ve kültürel semboller, yalnızca tarihsel kodların taşıyıcısı olarak değil, aynı zamanda varlık, hakikat ve mekân kavrayışlarını içeren metafizik bir düşünce alanı olarak ele alınmaktadır. Sanatçının simgesel yaklaşımı, izleyiciyi yüzeysel görsel algının ötesine taşıyarak evrensel anlam arayışlarına yönlendiren çok katmanlı bir okuma imkânı sunmaktadır. Araştırmada nitel yöntem benimsenmiş; ikonografik, ikonolojik ve hermeneutik analiz teknikleri uygulanmıştır. Bu bağlamda Akyavaş'ın Kâbe Serisi, Surlar Dizisi ve kuş/kanat imgeleri odak noktası olarak seçilmiştir. İncelemeler, Kâbe Serisi'nin kutsal merkez fikrini ve yönelim bilincini simgeleştirdiğini; Surlar Dizisi'nin sınır, koruma ve içsel güvenlik temalarını yeniden kurduğunu; kuş/kanat motiflerinin ise özgürlük, ruhsal yükseliş ve kozmik bilinç kavrayışını temsil ettiğini göstermektedir. Çalışmada Panofsky'nin ikonolojik yöntemi, sanatçının sembolik okumalarını çözümlemek için temel kuramsal çerçeve olarak kullanılmış; ayrıca Benjamin'in alegori kavrayışıyla birlikte değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, Akyavaş'ın modern Türk resminde alegoriyi yalnızca anlatım tekniği olmaktan çıkararak metafizik bir imgelem düzeyine taşıdığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak çalışma, Akyavaş'ın sanatının biçimsel yeniliklerin ötesine geçen, kültürel ve ontolojik derinlik içeren özgün bir yapı sergilediğini göstermektedir. Sanatçının kozmik alegori yaklaşımı, modern Türk resminde metafizik temaların yorumlanmasına yeni bir perspektif kazandırmakta ve sanatın düşünsel boyutunu görünür kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Resmi, Erol Akyavaş, Alegori, Kozmik Yapı, Metafizik İmgelem.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

EROL AKYAVAŞ IN THE CONTEXT OF COSMIC ALLEGORY AND METAPHYSICAL IMAGERY IN TURKISH PAINTING

Dr. Melike SUBAŞI

Ataturk University,

melike.subasi12@ogr.atauni.edu.tr - https://orcid.org/0000-0003-4959-2759

ABSTRACT

This study examines how allegorical structures function within the context of cosmic order and metaphysical imagination in Erol Akyavaş's artistic approach. The traditional and cultural symbols in Akyavaş's works are considered not only as carriers of historical codes but also as metaphysical fields of thought encompassing understandings of existence, truth, and space. The artist's symbolic approach offers a multilayered reading that moves the viewer beyond superficial visual perception and guides them toward a search for universal meaning. A qualitative method was employed in the research, employing iconographic, iconological, and hermeneutic analysis techniques. In this context, Akyavaş's Kaaba Series, the Walls, and bird/wing imagery were selected as focal points. The analysis demonstrates that the Kaaba Series symbolizes the idea of a sacred center and a sense of direction; the Walls reestablish themes of boundary, protection, and inner security; and the bird/wing motifs represent freedom, spiritual ascension, and a conception of cosmic consciousness. In this study, Panofsky's iconological method is used as the fundamental theoretical framework for analyzing the artist's symbolic readings and is also evaluated alongside Benjamin's understanding of allegory. This approach reveals that Akyavaş, in modern Turkish painting, transcends allegory as a mere narrative technique and elevates it to a metaphysical level of imagination. Ultimately, the study demonstrates that Akyavaş's art exhibits a unique structure that transcends formal innovations and encompasses cultural and ontological depth. The artist's approach to cosmic allegory offers a new perspective on the interpretation of metaphysical themes in modern Turkish painting and reveals the intellectual dimension of art.

Keywords: Turkish Painting, Erol Akyavaş, Allegory, Cosmic Structure, Metaphysical Imagination.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Çağdaş Türk resim sanatı, hem geleneksel kültürel kodları hem de modern ve evrensel sanat arayışlarını bir arada taşıyan çok katmanlı bir söylem alanı sunmaktadır. Bu alanda, Erol Akyavaş (1932–1999) sanat pratiğiyle özel bir yere sahiptir. Akyavaş'ın eserleri, İslam estetiği, tasavvufi düşünce, klasik mimari ve Batı modernizmi gibi farklı estetik ve felsefi düzlemleri bir araya getirerek özgün bir görsel dil oluşturmuştur. Örneğin, İstanbul Modern'de düzenlenen retrospektif sergide, sanatçının "Doğu ve Batı sanat dünyalarını kendi yorumu çerçevesinde bir araya getirdiği orijinal bir sentez" geliştirdiği vurgulanmaktadır (İstanbul Modern, 2013). Bu bağlamda, Akyavaş'ın resimlerinde biçim ve içerik arayışlarının yalnızca görsel değil, aynı zamanda ontolojik ve epistemolojik düzlemlerde de okunabileceği görülmektedir. Ancak, Türk resminde kozmik alegori ve metafizik imgelem kavramlarının Akyavaş özelinde sistematik bir biçimde ele alındığı çalışmalar hâlâ sınırlıdır. Bu durum şu problem cümlesini gündeme getirir: "Erol Akyavaş'ın görsel üretiminde kozmik alegori nasıl yapılandırılmaktadır ve bu bağlamda Türk resminde metafizik imgelem hangi biçimsel, ikonografik ve kavramsal dönüşümlerle ortaya çıkmaktadır?" Bu problem çerçevesinde, çalışma hem Akyavaş'ın üretimini hem de daha geniş olarak Türk resminde metafizik imgelem olgusunu anlamaya yönelik bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın amacı**,** Akyavaş'ın resim dünyası üzerinden kozmik alegori kavramını açımlamak; sanatçının geleneksel Türk-İslam sanatı, tasavvufi kodlar ve modern biçim arayışlarını birleştirdiği vizyonunu görünür kılmak ve bu bağlamda Türk resminde metafizik imgelem açısından yeni okumaların önünü açmaktır. Özellikle, Akyavaş'ın eserlerinde bulunan sembolik düzlemler, mimari referanslar, kaligrafik yaklaşımlar ve geometrik soyutlamaların alegorik bağlamda nasıl işlediğini çözümlemeyi hedefler. Yöntem olarak bu çalışma nitel araştırma desenine dayanan içerik çözümlemesi yaklaşımını benimser. İlk aşamada, literatürde "metafizik imgelem", "kozmik temsil", "alegorik resim" gibi kavramlar üzerinden yapılan çalışmalar incelenecek; Türk resminde bu tür kavramsal açılımların nasıl ele alındığına dair kaynaklar taranacaktır. İkinci aşamada ise seçilen Akyavaş eserleri (örneğin çağdaş eserleri bağlamında ele alınabilir) ikonografik ve biçimsel olarak çözümlenecek; sanatçının kozmik alegori düzlemini nasıl kurduğu, geleneksel kodları modern görsel dile nasıl dönüştürdüğü ve bu süreçte metafizik imgelemle nasıl bir ilişki geliştirdiği analitik olarak ortaya konacaktır. Bu bağlamda, Akyavaş'ın eserlerinde Doğu estetiği ile Batı biçimsel arayışlarının bir araya geldiği özgün sentez modelleri dikkate alınacaktır (Galeri Nev İstanbul, t.y.). Çalışmanın kuramsal çerçevesi, resim sanatında alegori ile metafizik imgelem kavramlarının estetik ve felsefi bağlamlarını kapsar. Örneğin, Akyavaş'ın eserlerinde perspektifin geleneksel anlamda çözüldüğü, imajın Sufi bir sevgi duygusuyla yeniden kurulduğu belirtilmektedir (Galeri Nev İstanbul, t.y.). Bu yönüyle, sanatçının üretimi yalnızca biçimsel bir estetik uğraşı değil; varlık, zaman, mekân ve hakikat gibi metafizik soruların görsel düzlemde karşılık bulduğu bir platform olarak ele alınabilir. Sonuç olarak, bu çalışma Akyavaş'ın sanatını Türk resminde metafizik imgelem açısından konumlandırmayı, kozmik alegori kavramının sanatçının görsel dünyasında nasıl bir işlev gördüğünü ve bu işlevin modern Türk resminde ne tür yeni açılımlar sağladığını analiz etmeyi hedeflemektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2. SANATTA ALEGORİ VE KOZMİK DÜŞÜNCE

Sanat tarihi boyunca alegori, yalnızca sembolik bir temsil yöntemi olarak değil; insan zihninin evrene ve varoluşa ilişkin kavrayışını görünür kılan düşünsel bir yapı olarak ele alınmıştır. Sanat, duyusal dünyanın sınırlarını aşma çabasının estetik bir ifadesi olarak ortaya çıkarken, alegori bu çabanın kavramsal ve düşünsel aracına dönüşür. Bu bağlamda alegori, görünen gerçekliğin ardında konumlanan metafizik katmanları açığa çıkaran çok katmanlı bir anlam sistemi olarak değerlendirilebilir. Alegori, soyut kavramların maddi biçimler aracılığıyla görünür hâle gelmesini mümkün kılar. Bu özelliği ile yalnızca ikonografik bir aktarım yöntemi değil; aynı zamanda varlık ve anlam ilişkisini çözümlemeye yönelik ontolojik bir yaklaşım sunar (Gür & Yücel, 2023). Alegorinin tarihsel temeli, metin ve imgenin yüzeysel katmanlarının ötesinde derin bir hakikat bulunduğu fikrine dayanır. Antik Yunan düşüncesinde Homeros yorumlarıyla belirginleşen alegorik okuma geleneği, zahiri (literal) ve batını (derin) anlam ayrımını ortaya koyarak, metinlerin çok katmanlı bir şekilde anlaşılabileceğini göstermiştir (Açıl, 2014).

Alegorik yorumlama pratiğini kutsal metinlere uygulayan ilk filozoflardan biri İskenderiyeli Philo'dur. Philo'ya göre metinlerin dış anlamı "Beden", gizli anlamı ise "Ruh" olarak tanımlanabilir; gizli anlam, bedensiz ve soyut bir varlığa benzetilir. Philo, "Kutsal yazıların harfleri, cisimlerin gölgelerinden başka bir şey değildir. Kelimelerin altında bulunan ve araştırmayla ortaya çıkacak anlamlar ise, üzerinde düşünülmesi gereken gerçek şeylerdir," diyerek, sözel ifadenin ötesinde, metnin derin anlamına odaklanılmasını vurgular (Özgüney, 2015, s.2). Philo'nun kutsal metin yorumları, beden–ruh metaforu üzerinden anlamın katmanlı doğasını temellendirir. Bu yaklaşım, sanat eserinin salt biçimsel bir organizasyon olarak değil; metafizik düşüncenin görselleştirilmiş hâli olarak okunabileceğini ortaya koyar (Günaydın, 2021). Alegori, sembolün sunduğu yoğunlaştırılmış anlamı geniş bir düşünsel anlatıya dönüştürerek, izleyiciyi görünen ile görünmeyen arasında zihinsel bir seyre davet eden dinamik bir düşünce mimarisine dönüşür (Gökkaya & Kurtman, 2020).

Kozmos kavramıysa tarih boyunca "düzen", "uyum" ve "evrensel bütünlük" anlamlarıyla hem maddi hem metafizik bir gerçeklik alanını ifade etmiştir. Antik Yunancada kozmos, evrenin yalnızca fiziksel yapısını değil, aynı zamanda ilahi ya da rasyonel bir düzene dayanan anlam örgüsünü temsil eder (Kirk & Raven, 1983; Hadot, 2002). Bu kavrayış, evreni salt maddi bir yapıdan ziyade varlığın nihai anlamının tezahürü olarak konumlandırır. Kozmik düşünce ise evreni fiziksel yasalara indirgemeyen; metafizik, epistemolojik ve fenomenolojik boyutlarıyla ele alan bütüncül bir bakış açısıdır (Nasr, 1993). Sanatta kozmik düşünce, Antik çağın mitolojik kozmolojilerinden Orta Çağ'ın teolojik düzen tasavvuruna; Rönesans'ın matematiksel oran ve perspektif anlayışından modernizmin sezgici ve metafizik soyutlamalarına kadar uzanan çok katmanlı bir sürecin ürünüdür (Panofsky, 1955). İslam estetiğinde kozmos, ilahi hakikatin görünür âlemdeki tecellisi olarak kavramsallaştırılmış; her imge varlığın metafizik anlamına işaret eden sembolik bir role sahip olmuştur (Burckhardt, 2009). Modern dönemde kolektif mitolojik yapıların yerini öznel bilinç deneyimleri almış; Jung'un arketip kuramı evrensel zihin imgelerinin kozmik bilinçle ilişkisini yeniden kurmuştur (Jung, 1964). Kandinsky, Mondrian ve Maleviç gibi sanatçılar ise kozmik düzenin soyut formlar aracılığıyla duyumsandığı yeni bir estetik dil geliştirmişlerdir. Günümüzde bu kozmik tasavvur, kuantum evreni, dijital veri kozmosu ve yapay zekâ bilinç tartışmalarıyla genişlemiştir (Krauss & Bois, 1997). Post-

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yapısalcı düşünce, alegorinin sabit anlamlar taşımadığını, aksine fragmanlar ve ertelenmiş anlamlar üzerinden sürekli yeniden kurulduğunu savunur. Benjamin'ın alegori kavrayışı, modern çağda parçalanmış gerçekliğin metafizik yeniden bütünlenmesini ifade eder (Benjamin, 1963/2003). Deleuze'ün "oluş" kavramı, Lyotard'ın temsil eleştirisi ve Bachelard'ın kozmik imgelem analizleri, çağdaş sanatın metafizik boyutunu felsefi olarak derinleştirmiştir. Türk sanatında 20. yüzyıl sonrasında kozmik imgelem, tasavvufî sembolizm, geleneksel estetik kodlar, hat sanatı, matematiksel geometri ve mimari metaforlarla birleşerek özgün bir görsel dil oluşturur. Bu bağlamda Erol Akyavaş'ın üretimi, kozmik düzen ile tasavvufî hakikat arayışını birleştiren çok katmanlı bir alegorik yapı sergiler. Labirentimsi yüzeyleri, kutsal metin göndermeleri, mimari referansları ve ritmik geometrileri, izleyiciyi hem içsel hem evrensel bir yolculuğa davet eder. Akyavaş'ın yaklaşımı, alegoriyi tarihsel sembollerin yeniden üretimi olmaktan çıkararak varlığın metafizik boyutuyla kurulan ontolojik bir diyalog hâline getirir. Sonuç olarak, alegori ve kozmik düşünce sanat tarihinde süreklilik gösteren bir epistemik gelenek oluşturmuş; temsilin ötesine geçerek insanın evrenle kurduğu varoluşsal ilişkiyi görünür kılmıştır. Çağdaş sanat, bu geleneği hem kültürel hem felsefi düzlemde yeniden yorumlamakta; görünmeyenin sezgisel, deneyimsel ve düşünsel formlara dönüşmesini sağlayan yeni estetik stratejiler üretmektedir.

2.1. Modern Türk Resminde Alegorik Yaklaşımlar ve Kozmik Arayışlar

Modern Türk resminde alegori, yalnızca anlatımın poetik bir aracına değil, aynı zamanda evren, varlık ve bilinç arasındaki ilişkilerin plastik bir zemin üzerinde sorgulandığı felsefi bir atmosfere dönüşür. Sanatçılar, evrensel hakikati kavramsal düzlemde çözümleyen tarihsel ve metafizik düşünce geleneklerini, modern estetik dille bütünleştirerek imgeleri kozmik bir düşünme pratiğine dönüştürmüştür. Böylece Türk sanatında alegori, bireysel duyarlılık ile kolektif kültürel hafızanın kesiştiği yerdedir; imge yalnızca sembolik bir göstergeden öte, insanın evrendeki konumuna dair katmanlı bir epistemolojik yaklaşımı yansıtır. Bu bakış, sanatçının yüzeyi bir temsil alanı olmaktan çıkarıp varoluşun ritmini, enerjisini ve kozmik döngüsünü sezdiren bir düşünsel evrene dönüştürür. Cumhuriyet sonrası sanat ortamında kozmik düşünce, ulusal modernleşmenin kültürel dönüşüm süreciyle eşzamanlı gelişmiştir. Anadolu mitolojisi, halk kültürü ve İslam estetiğine dair izlekler, modern soyutlama ile kaynaşarak yeni bir görsel düşünme düzlemi oluşturmuştur. Kolektif bilinçdışının imgeleri, tasavvufi sembolizm, doğanın ritmik düzeni ve metafizik bütünlük anlayışı, sanatçıların eserlerinde çağdaş bir alegori formu hâline gelmiştir. Bu bağlamda, modern Türk sanatçısı için kozmik düşünce; yalnızca göksel veya mistik alanın temsili değil, insanın varlık, mekân, zaman ve hakikat ilişkisini çözümlemeye yönelik içsel ve evrensel bir araştırmadır. Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun resimlerinde alegori, Anadolu'nun kültürel belleğinde köklenen semboller aracılığıyla kozmik bir yaşam kavrayışına dönüşür. Sanatçının mozaiklerinden linolyumlarına uzanan geniş üretim örgüsünde, motiflerin tekrar eden düzeni ve doğa-insan birlikteliği, evrenin döngüsel ritmini görünür kılar (Bayrak & Şenol, 2022).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

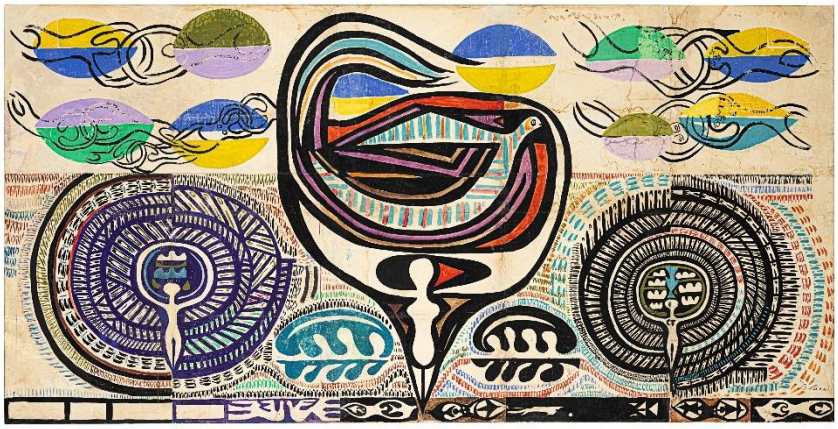

Görsel 1. Bedri Rahmi Eyüboğlu, Kuşlu çocuk, Kağıt üzerine guaj boya, 167x236 cm. 1955

Eyüboğlu, folklorik unsuru estetik bir yüzey süslemesi olarak değil, yaşamın sürekliliğini, doğanın ritmini ve insanın evrenle olan ontolojik bağını işaret eden kozmik bir söz dizimi olarak kullanır. Böylece halk motifleri, çok katmanlı bir metafor dünyasına dönüşür; evrenin nefes alışları ritimle, çizgiyle ve renk titreşimiyle ifade edilir. Adnan Çoker'in soyut kompozisyonlarında ise kozmik düzen, geometrik kesinlik ve mekânsal dinginlik üzerinden kuruludur. Çoker, yüzeyi matematiksel bir boşluk olarak değil, sonsuzluk düşüncesinin sezgisel ifadesi olarak tasarlar; çizgi ve form, varlığın evrensel düzenini imleyen ontolojik işaretlere dönüşür. Siyah fonlar, kozmik boşluğu çağrıştırırken merkez-çevre ilişkisi, evrendeki düzen arayışının görsel karşılığıdır.

Görsel 2. Adnan Çoker, Küreye Doğru, Tuval Üzerine Akrilik Boya, 180×180 cm. 1989

Sanatçının geometrik düzenlemeleri, alegoriyi soyut bir matematiksel sezgi alanına taşır; görüntü, bir evren tasarımının sessiz ve disiplinli tefekkürü hâline gelir. Balkan Naci İslimyeli, beden formunu ontolojik bir çatlak olarak ele alır ve figürü parçalanmış bilinç, varlık kırılması ve ruhsal yabancılaşma üzerinden çözümler.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

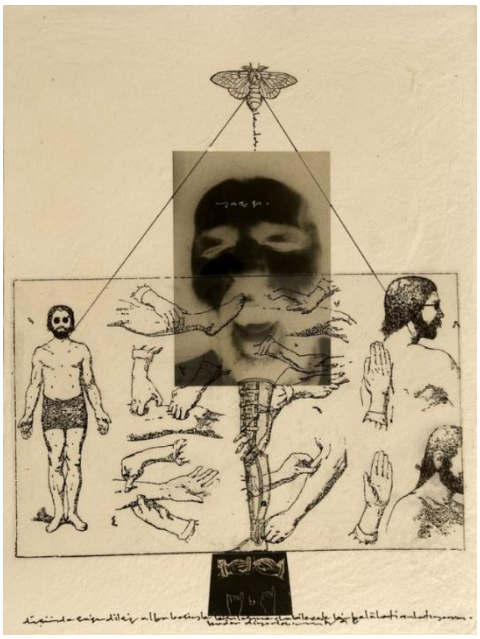

Görsel 3. Balkan Naci İslimyeli, Düş Resimleri, El Yapımı Kâğıt Üzerine Karışık Teknik, 54x43 cm. 2009

İslimyeli'nin imgeleri, kozmik bütünlük fikrinin modern insanın zihninde uğradığı kırılmayı temsil eder; insan artık evrenin armonik parçası değil, çözülemeyen varoluşsal bir soru olarak yer alır. Beden, içsel kozmosun çalkantısını yansıtan bir göstergeye dönüşür; alegori burada, ruhsal ve metafizik parçalanmaya dair eleştirel bir arayışa işaret eder. Böylece sanat, kozmik hakikat arayışının kırılgan ve acı verici boyutunu görünür kılar.

Çağdaş Türk sanatında alegori ve kozmik düşüncenin dönüşümü, sanatçıların metafizik, kültürel ve bireysel düzlemleri yeniden yorumlama biçimleri üzerinden çeşitlenen bir görünüm sunar. Bu bağlamda Hale Tenger'in üretimi, kozmik düşünceyi teknoloji, biyopolitika ve post-insan tartışmalarıyla ilişkilendirerek modern ontoloji anlayışını genişletir. Sanatçının mekâna yayılan enstalasyonları, evreni yalnızca metafizik bir alan olarak değil, enerji, bilinç, teknoloji ve kırılganlık arasında sürekli biçimde dönüşen dinamik bir matris olarak düşündürür. Organik ve sentetik unsurların bir arada kullanımı, çağdaş insanın evrensel sistem içindeki belirsiz konumuna işaret eder ve kozmik hakikatle kurulan ilişkinin kırılgan doğasını görünür kılar. Böylece kozmik imgelem, mistik göndermelerden uzaklaşarak varoluşsal, ekolojik ve dijital bileşenlerin kesiştiği yeni bir düşünsel düzlemde yeniden tanımlanır. Bu çerçevede, modern Türk sanatında alegori yalnızca sembolik temsillerin estetik açılımı değil; kozmik bilincin kültürel, tarihsel ve bireysel boyutlarda yeniden üretildiği ontolojik bir alan olarak ortaya çıkar. Motif tekrarlarının oluşturduğu ritmik evren, geometrik düzenlemelerin metafizik dili, beden temsillerinin kırılgan bilinç alanı ve çağdaş mekânın değişken enerji akışları; sanatçıların kozmik düşünceyi çok yönlü bir yapı olarak ele aldıklarını göstermektedir. Sanatçılar, evreni hem sezgisel hem kavramsal bir bütünlük içinde deneyimleyerek imgeyi hakikate açılan düşünsel bir pencere hâline getirir. Bu açıdan bakıldığında modern Türk resmi, alegori ve kozmik düşünce geleneğini yalnızca sürdürmekle kalmaz; yerel kültür, modern bilinç ve evrensel arayış arasında özgün biçimde dönüştüren yaratıcı bir düşünsel pratiğin de temsilcisi olur (GA Gallery, 2019).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Görsel 4. Hale Tenger, Suret, Zuhur, Tezahür, Ses ve karışık teknik yerleştirme. 2019

Nil Yalter'in üretimi ise modern Türk sanatında alegorik ve kozmik düşüncenin daha antropolojik, deneyim merkezli ve kültürel hafıza odaklı bir yorumunu sunar. Yalter'in 1970'lerden itibaren geliştirdiği video, fotoğraf ve metin tabanlı işlerinde beden, biyolojik bir varlık olmanın ötesine geçerek kültürel, tarihsel ve kozmik katmanların taşıyıcısı hâline gelir. Sanatçının Labaratuvar (1973), Topak Ev (1973) ve Harem (1979) gibi yapıtlarında mekân ve kimlik, yalnızca toplumsal gerçeklik bağlamında değil, aynı zamanda insanlığın kadim deneyimleriyle ilişkilenen evrensel bir döngüselliğin parçası olarak ele alınır. Bu bağlamda Yalter'in ele aldığı beden ve coğrafya, zamanın çizgisel olmaktan ziyade döngüsel bir yapı taşıdığını düşündürerek alegoriyi kozmik bir süreklilik algısı üzerinden kurar. Böylece sanatçı, kozmik düşünceyi doğrudan göksel bir tasavvurla ilişkilendirmek yerine, kültürel süreklilik ve insan deneyiminin evrensel döngüleri üzerinden görünür kılar (Dumont, 2013/Stroud, 2013). Bu süreç bütünüyle değerlendirildiğinde, modern Türk sanatında alegori, sembolik bir temsil biçiminin ötesinde kozmik bilincin kültürel, tarihsel ve bireysel katmanlarda yeniden örgütlendiği ontolojik bir mekân olarak belirir. Motif tekrarlarının ritmik düzeni, geometrik yapıların metafizik dili, beden temsillerinin kırılganlıkla ilişkilenen bilinç alanı ve mekân–hafıza eksenindeki evrensel süreklilik; Türk sanatında kozmik düşüncenin çok yönlü ve kalıcı yorumlarını ortaya koyar. Sanatçılar bu bağlamda evreni hem sezgisel bir duyumsama alanı hem de kavramsal bir düşünce yapısı olarak ele alarak imgeyi hakikatin çok katmanlı doğasına açılan bir düşünsel arayışa dönüştürür. Sonuç olarak modern Türk resmi, alegori ve kozmik düşünce geleneklerini yalnızca aktaran bir miras değil; bu geleneği yerel kültür, modern bilinç ve evrensel sorgulama pratikleri arasında özgün bir biçimde yeniden biçimlendiren yaratıcı bir sanat ortamını temsil eder.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

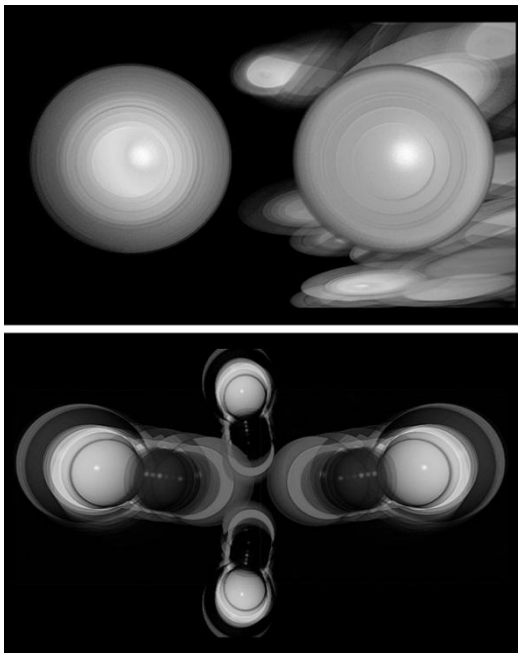

Görsel 5. Nil Yalter, Optik Küpler" tuval üzerine resim 1969 bilgisayar tarafından oluşturulan video 2011.

3. MODERN TÜRK RESMİNDE SEMBOL VE METAFİZİK İMGELEM

Modern Türk resmi, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yalnızca biçimsel yeniliklerin değil, aynı zamanda kültürel belleğin, metafizik sorgulamanın ve kozmik düşüncenin yoğunlaştığı çok katmanlı bir anlatım alanı hâline gelmiştir. Bu dönemde sembol, salt görsel bir metafor olarak algılanmamış; varlık, zaman, hakikat ve insan bilincinin evrene ilişkin kavrayışını görünür kılan, düşünsel ve estetik bir araç olarak ele alınmıştır. Sanatçılar, hem geleneksel İslâm estetiğinin soyutlayıcı ve ritmik yapısını hem de modern sanatın bireysel ve evrensel arayışlarını sentezleyen bir üslup geliştirerek, sembolik formları metafizik bir dil halinde yeniden üretmişlerdir (Dalkıran & Ünal, 2024). Modern Türk resmindeki sembolik yaklaşım, özellikle figürün çözülerek yerini ontolojik kavramları temsil eden mimari yapıtlara, geometrik düzenlemelere ve soyut kozmik alanlara bırakmasıyla belirginleşir. Bu geçiş, yalnızca biçimsel bir değişim değil; aynı zamanda sanatçının evrensel düzen, varlık ve bilinç üzerine kurduğu düşünsel çerçevenin bir göstergesidir. Örneğin, bazı sanatçılar, kaybolan bütünlük fikrini yeniden kurmak amacıyla, evrenin yapısal düzenini hatırlatan kozmik imgelerden, tasavvufî öğretilerden, mitolojik temalardan ve kültürel hafızanın derin yapılarından beslenmişlerdir. Böylece modern Türk resmi, sembolün imge-üstü işlevine yönelerek metafizik anlam evrenini plastik dilin merkezine taşımış; hem tarihsel hem de felsefi bir boyut kazanmıştır. Metafizik imgelem, modern Türk resminde yalnızca soyutlamanın sonucu ortaya çıkan estetik bir tercih olarak görülmez; aynı zamanda sanatçının evrenle kurduğu varoluşsal ilişkiyi ifade eden bir bilinç durumu olarak konumlanır. Metafizik imge, görünür gerçekliğin ardındaki kozmik düzeni sezdirir, ontolojik sorgulamayı tetikler ve izleyicinin duyusal deneyim sınırlarını genişleten bir alan oluşturur. Bu bağlamda, renk, ışık, ritmik desenler ve geometrik formlar, yalnızca görsel öğeler değil; izleyiciye evrenin bütünsel yapısını sezdiren birer işaret niteliği taşır. Modern Türk resminin öncü isimlerinden Erol Akyavaş, metafizik imgelem yaklaşımını en kapsamlı ve çok katmanlı biçimde geliştiren

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sanatçılardan biri olarak öne çıkar. Akyavaş, eserlerinde modern sanat ile geleneksel düşünce evreni arasında bir köprü kurar; alegorik yapılar, kozmik düzen ve metafizik sorgulama unsurlarını bir araya getirerek Türk resminin estetik ve felsefi derinliğini güçlendirir. Onun Kâbe serilerinde, soyutlanmış kübik formlar, koyu zeminler ve altın lekeler aracılığıyla kutsal mekânın merkeziyetini ve kozmik bağlantıyı vurgulaması, izleyiciyi hem içsel hem evrensel bir yolculuğa davet eder. Kaleler ve labirent motifleri, bireysel bilinç yolculuğunu temsil eden alegorik yapılar olarak işlev görür; izleyici, bu yapılar üzerinden metafizik bir deneyim kazanır ve varoluşun katmanlarını düşünmeye yönlendirilir (Yıldırım & Çelik, 2019). Akyavaş'ın eserlerinde kozmik yaklaşım, geometrik düzenlemeler, merkezî kompozisyonlar, mandala benzeri yapılar ve dairesel ritmik formlar aracılığıyla görünür hâle gelir. Bu düzenlemeler, geleneksel İslâm estetiğinin merkezî simetri anlayışı ile modern soyutlamayı birleştirerek evrenin bütüncül yapısını sezdirir. Mandala benzeri formlar ve ritmik tekrarlar, izleyiciye evrenin döngüselliğini, kozmik simetriyi ve varlığın sürekli değişen yapısını hatırlatır. Sanatçının metafizik dili, görünenin ardındaki katmanları açığa çıkarma çabası ile beslenir. Altın varak, koyu zemin, kırmızı lekeler ve ritmik çizgiler gibi malzeme ve form tercihleri, geleneksel el yazmalarına ve kutsal mekân estetiğine yaptığı göndermeleri güçlendirir. Bu strateji, sanat yapıtını yalnızca görsel bir yüzey olmaktan çıkarır; hakikatin sezgisel olarak deneyimlendiği bir düşünsel mekâna dönüştürür. İzleyici, eserin yalnızca estetik öğelerini değil, onun ontolojik ve kozmik boyutunu da deneyimlemeye yönlendirilir. Sonuç olarak, modern Türk resminde sembol ve metafizik imgelem, yalnızca biçimsel veya dekoratif bir öğe olmanın ötesine geçer; hem sanatçının hem de izleyicinin varoluşsal ve kozmik bağlamda sorgulama yapmasına olanak sağlar. Erol Akyavaş'ın çalışmaları, modern Türk resminde alegorik ve kozmik düşüncenin en yoğun, çok katmanlı ve özgün örneklerini sunarak, sanatın hem estetik hem de felsefi bir düşünsel alan olarak işlev görmesine katkıda bulunur (Angay & Çakar, 2024).

3.1. Erol Akyavaş Eserlerinde Alegori, Metafizik ve Kozmik Yaklaşımlar

Erol Akyavaş'ın sanatsal üretimi, modern Türk resminde metafizik imgelem ve kozmik sembolizmin en güçlü örneklerinden birini oluşturur. Sanatçı, Batı modernizminin biçimsel araştırmalarını Doğu'nun mistik ve sembolik dünyasıyla birleştiren özgün bir estetik geliştirmiştir. Bu sentez, İslâm mimarisi, tasavvufî metaforlar, kozmik düzen kavrayışı ve varoluşsal alegoriler üzerinden kendini gösterir (Saydağ Karter, 2024). Akyavaş'ın sanatında, yalnızca görünen gerçeklik değil, onun ardındaki katmanlı varlık ve bilinç yapısı da izleyiciye sezdirilmeye çalışılır. Sanatçının eserlerinde alegori, sembolün ötesine geçerek hakikate işaret eden bir aralık işlevi taşır. Kapı, Sur, Labirent, Araf ve Kâbe serilerinde mimari öğeler hem tarihsel hem metafizik anlam düzlemleri arasında bir geçit oluşturur. Bu formlar, bireyin bilinç yolculuğunu temsil eden alegorik yapılar olarak işlev görür ve izleyiciyi varlığın katmanlarını düşünmeye davet eder. Özellikle Kâbe serisinde, soyutlanmış kübik biçimler ve koyu arka planlar kutsal mekân ile evrensel düzenin birleşimini simgeler; altın varak ve ışık lekeleri ise manevi merkeziyet ve kozmik bağlantıyı vurgular. Kaleler, duvarlar ve labirent temaları, Akyavaş'ın metafizik alegorisinde merkezi bir yer tutar. Kaleler, hem koruma hem sınır öğesi olarak insan bilincinin içsel yapısını simgeler (İnankur, 2007).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Görsel 6. Erol Akyavaş, Kabe, Tuval üzerine yağlı boya, 190 x 133 cm. 1983

Labirent motifleri ise izleyiciye içsel bir yolculuk ve sınav hissi verir; kuş bakışı perspektif kullanımı, tanrıya ya da kozmik düzene bakışı çağrıştırarak, alegorik yapının deneyimsel boyutunu güçlendirir. Bu düzenlemelerde ışık ve gölge oyunları, bazı yolların belirgin, bazılarının bulanık olması, izleyiciyi bilinç katmanlarını keşfetmeye yönlendirir (İnankur, 2007).

Görsel 7. Erol Akyavaş, Antik kent, Tuval üzerine karışık teknik. 45x35 cm. 1970

Akyavaş'ın Mansur al-Hallâc serisi ve vav harfi kullanımı, metafizik ve mistik imgelem açısından özel bir örnek oluşturur. Vav harfi, yalnızca kaligrafik bir öğe değil, varlığın eksenini, evrensel düzeni ve insan ile ilahi arasındaki bağlantıyı temsil eder. Eserlerde koyu arka plan ve altın, kırmızı tonlar arasındaki kontrast, hem dramatik hem meditatif bir atmosfer yaratır. Bu görsel dil, izleyiciyi doğrudan mistik bir deneyimin içine çeker ve sembolik merkez etrafında

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

zihinsel bir hareketlilik oluşturur. Mi'raj temalı çalışmalarda Akyavaş, figürleri soyutlayarak geometrik ve dairesel düzenlemelerle evrensel bir yükseliş kavramı sunar. Mandala benzeri kompozisyonlar ve ritmik çizgisel örgüler, izleyiciye evrenin döngüselliğini ve kozmik yapısını sezdirir. Bu eserlerde baskı ve karışık tekniklerin kullanımı, hem klasik minyatür estetiğine hem de modern soyutlamaya göndermede bulunur ve eserin metafizik yönünü güçlendirir (Giray, t.y.).

Görsel 8. Erol Akyavaş, Hz. Muhammed'in göğe yükselişinin anlatımı, 1987

Araf ve geçiş teması, Akyavaş'ın eserlerinde sınırda olma, ara mekân ve bilinç katmanlarının temsili olarak belirir. Negatif alanlar ve belirsiz perspektifler, izleyicide tamamlanmamış veya geçiş hâlinde bir mekân algısı yaratır. Labirent ve duvar motifleri, bireysel yolculuğun zorluklarını simgeler ve izleyiciyi içsel bir sorgulamaya davet eder. Böylelikle Akyavaş, alegorik düzeni aracılığıyla izleyiciyi yalnızca bir seyirci değil, aynı zamanda aktif bir düşünsel yolcu hâline getirir. Sanatçının kozmik yaklaşımı, geometrik soyutlamalarıyla birlikte merkezi kompozisyonlar, dairesel yapılar ve mandala benzeri düzenlemelerde ortaya çıkar.

Görsel 9. Erol Akyavaş, Kerbela'ya Giden Yolda, 1989

Geleneksel İslâm estetiğinin merkezî simetri anlayışını modern soyutlama ile birleştirerek, evrenin bütüncül yapısını sezdiren bir imge düzeni kurar. Bu yapı, izleyiciye yalnızca görsel

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

değil, aynı zamanda ontolojik bir deneyim sunar. Akyavaş'ın eserlerinde izleyici, hem biçimsel hem de düşünsel düzlemde bir etkileşim kurar; eser, pasif bir gözlemden ziyade, hakikatin sezgisel olarak deneyimlendiği bir meditasyon alanına dönüşür (Germen, 1997). Sonuç olarak, Erol Akyavaş'ın eserleri, modern Türk resminde alegori, metafizik ve kozmik imgelemin en yoğun ve özgün örneklerini oluşturur. Kâbe, labirent, Araf, Mi'raj ve Mansur al-Hallâc temalı çalışmaları, izleyiciyi evrensel düzen, bilinç katmanları ve varoluşsal yolculuk üzerine düşünmeye sevk eder. Bu eserler, hem bireysel hem de evrensel düzlemde bir ontolojik alegori işlevi görür ve modern Türk resminin metafizik ve kozmik boyutunu güncel bir biçimde yorumlar (Germen, 1997).

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, modern Türk resminde kozmik alegori ve metafizik imgelem kavramlarını Erol Akyavaş örneği üzerinden sistematik olarak inceleyerek, sanatçının üretiminde alegorik yapının hem biçimsel hem de kavramsal işlevini ortaya koymayı amaçlamıştır. Analizler, Akyavaş'ın eserlerinde alegorinin salt sembolik veya dekoratif bir unsur olarak değil; evrensel hakikat, varlık ve bilinç ilişkilerini görselleştiren çok katmanlı bir düşünsel yapı olarak işlev gördüğünü göstermiştir. Kâbe, labirent, Araf, Mi'raj, Mansur al-Hallâc ve kuş/kanat motifleri gibi farklı tematik odağlar, sanatçının metafizik sorgulama ve kozmik düzen anlayışını somut bir görsel dile dönüştürme çabasının açık kanıtlarıdır. Akyavaş'ın kozmik alegori yaklaşımı, modern Türk resminde iki temel boyutu birleştirmektedir: bir yandan İslam estetiği, tasavvufî düşünce ve geleneksel mimari gibi kültürel kodların çağdaş görsel dile aktarılması; diğer yandan Batı modernizminin soyut ve deneysel biçim arayışlarının, metafizik bir düşünce çerçevesinde yeniden yorumlanması. Bu sentez, sanatçının eserlerinde merkezî simetri, mandala benzeri kompozisyonlar ve ritmik geometriler aracılığıyla izleyiciye evrenin bütünselliğini sezdiren kozmik bir yapı oluşturur. Eserlerdeki altın, koyu zemin ve kırmızı tonların kullanımı, yalnızca estetik bir etki değil; aynı zamanda metafizik bir deneyim alanı yaratır ve izleyiciyi içsel ve evrensel bir yolculuğa davet eder. Araştırmanın bulguları, modern Türk resminde alegorinin ve kozmik düşüncenin yalnızca bireysel bir estetik tercih veya görsel gösterge olmadığını; tersine, izleyiciyi hakikatin çok katmanlı doğası, varoluşsal sorular ve evrensel bilinç düzeyleri üzerinde düşünmeye sevk eden ontolojik bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Akyavaş, alegoriyi hem tarihsel ve kültürel kodların yeniden yorumlanması hem de metafizik imgelem düzeyinde deneyimlenen bir düşünsel diyalog olarak konumlandırmıştır. Sanatçının eserlerinde sembol, yalnızca görünür bir anlam değil; kozmik düzen, insan bilinci ve varlık sorgulamasına açılan bir pencere işlevi görmektedir. Modern Türk resminde kozmik ve metafizik imgelem, Akyavaş özelinde hem geleneksel tasavvufi ve kültürel mirası güncel görsel dile taşımış hem de alegoriyi tarihsel ve felsefi bağlamlarıyla birlikte yeniden inşa etmiştir. Bu çalışma, sanatçının kozmik alegori yaklaşımının, modern Türk resminde metafizik temaların yorumlanmasına yeni bir perspektif kazandırdığını ve izleyicinin sanat eserleriyle kurduğu etkileşimde düşünsel ve ruhsal derinliği görünür kıldığını göstermektedir. Akyavaş'ın üretimi, biçimsel yeniliklerin ötesine geçen, kültürel ve ontolojik derinlik içeren özgün bir yapı sunar; çağdaş sanat ortamında alegoriyi hem bireysel hem de evrensel bilinç deneyimleri üzerinden yeniden yapılandırarak Türk resminde metafizik imgelem geleneğine önemli bir katkı sağlamaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma modern Türk resminde alegorik ve kozmik düşüncenin dinamik bir epistemik alan oluşturduğunu; Erol Akyavaş'ın ise bu alanın hem öncüsü hem de

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

örnekleyeni olduğunu ortaya koymaktadır. Sanatçının eserleri, izleyiciye yalnızca görsel bir deneyim sunmakla kalmayıp, evrenin bütünselliği, bireysel bilinç ve varlık sorunsalı üzerine düşünsel bir yolculuk imkânı tanımakta; modern Türk resminin metafizik boyutunu hem kuramsal hem de estetik düzlemde güçlendirmektedir. Bu bağlamda Akyavaş, Türk resminde alegorik ve metafizik imgelem alanında özgün bir estetik ve felsefi miras bırakmıştır.

KAYNAKÇA

1. İstanbul, Erol Akyavaş – Retrospektif [Basın bülteni]. İstanbul Modern. . [Çevrimiçi] 29 Mayıs 2013.

2. İstanbul Modern. (2013, Mayıs 29). Erol Akyavaş – Retrospektif [Basın bülteni]. İstanbul. [Çevrimiçi]

3. İstanbul., Erol Akyavaş – Retrospektif [Basın bülteni]. İstanbul Modern. (2013, Mayıs 29). [Çevrimiçi]

4. İstanbul Modern. *Erol Akyavaş – Retrospektif [Basın bülteni]. İstanbul.* [Çevrimiçi] 29 Mayıs 2013. https://www.istanbulmodern.org/basin-bultenleri/erol-akyavas-retrospektif.

5. Galeri Nev İstanbul. Erol Akyavaş. [Çevrimiçi] t.y. https://galerinev.art/tr/erol-akyavas.

6. *Türk resim sanatında alegori, metafor ve sembol.* Gür, Z., & Yücel, Ş. 65, 2023, Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences – Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 10, s. 676-706.

7. *Bir tür mü tarz mı? Klasik Türk edebiyatında alegori.* Açıl, Berat. 37, 2014, Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, Cilt 19, s. 145-167.

8. *Philo'nun alegori yöntemi.* Özgüney, Turgut. 58, 2015, Düşün-ü-yorum Dergisi, s. 1-12.

9. *Edebi metin çözümleme yöntemi olarak alegorik yorumlama özelinde Zeyn'in Düğünü romanının bir yorumu.* Günaydın, İbrahim. 39, 2021, Şarkiyat Mecmuası / Journal of Oriental Studies, s. 67-81.

10. *Alegorik anlatım ve Rönesans'tan modernizme Batı resminde yansıması.* Gökkaya, Evren., & Kurtman, Cemre. 49, 2020, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 207-238.

11. Kirk, G. S., & Raven, J. E. *he presocratic philosophers: A critical history with a selection of texts (2nd ed.).* basım yeri bilinmiyor : Cambridge University Press., 1983.

12. Hadot, Pierre. *What is ancient philosophy?* . basım yeri bilinmiyor : Belknap Press of Harvard University Press., 2002.

13. Nasr, Seyyed Hossein. *An introduction to Islamic cosmological doctrines (Rev. ed.).* basım yeri bilinmiyor : State University of New York Press., 1993.

14. Panofsky, Erwin. *Meaning in the visual arts.* basım yeri bilinmiyor : Doubleday Anchor., 1955.

15. Burckhardt, Titus. *Art of Islam: Language and meaning.* basım yeri bilinmiyor : World Wisdom., 2009.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

16. Jung, Carl G. *Man and his symbols.* basım yeri bilinmiyor : Anchor Press / Doubleday., 1964.

17. Krauss, R. E., & Bois, Y.-A. *Formless: A user's guide.* basım yeri bilinmiyor : Zone Books., 1997.

18. Benjamin, Walter. *The origin of German tragic drama.* [trans.] John. Osborne. s.l. : Verso. (Original work published 1963), 2003.

19. *The use of symbols, which are cultural heritage of Turkish culture, in painting art in modern art and post period in Turkey.* Bayrak, T. & Şenol, T. 7, basım yeri bilinmiyor : SSD Journal., 2022, SSD Journal., Cilt 33, s. 57-69.

20. GA Gallery. Hale Tenger: Görünüm. *16. İstanbul Bienali.* [Çevrimiçi] 2019 . https://www.gagallery.com/artists/hale-tenger.

21. Dumont, F. *Nil Yalter.* [çev.] Timothy. Stroud. basım yeri bilinmiyor : Créatrices Evreni Sözlüğü. Éditions des femmes – Antoinette Fouque; Kadın Sanatçılar Arşivi, Araştırma ve Sergiler., 2013.

22. *Grotesque approaches in contemporary Turkish painting.* Dalkıran A. & Ünal, M. 1, 2024, Bilim Eğitim Sanat ve Teknoloji Dergisi., Cilt 8, s. 66-80.

23. *Türk resim sanatında geometrik soyutlamanın temelleri ve Erol Akyavaş'ın eserlerine yansımaları.* Angay, E. & Çakar, N. 13, 2024, Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi., Cilt 1, s. 57-69.

24. *Soyut sanatın mistik boyutu: Wassily Kandinsky ve Erol Akyavaş'ın eserleri üzerine bir inceleme.* Saydağ Karter, Çağla. 40, 2024, İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi., Cilt 11, s. 100-127.

25. İnankur, Zeynep. *Erol Akyavaş. .* İstanbul : Finansbank Yayınları., 2007.

26. Giray, Kıymet. *Erol Akyavaş: Aşkın Yolu Üzerinde Bir Eşsiz Sır.* basım yeri bilinmiyor : Antikalar., t.y.

27. *Erol Akyavaş.* Germen , Murat. 3, 1997, Arredamento Dekorasyon Dergisi.

28. *Tasavvuf ve medeniyet perspektifinden resim ve karikatür sanatında Erol Akyavaş ve Hasan Aycın örneği.* Yıldırım, B. & Çelik, İ. 6, 2019, AKADEMIAR Akademik İslam Araştırmaları Dergisi., s. 67–92.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KÜTAHYA ÇİNİCİLİĞİNİN TARİHSEL SÜREKLİLİĞİ VE GÜNÜMÜZDEKİ YERİ

Öğr.Gör.Emine CANTÜRK
Selçuk Üniversitesi
emine.canturk@selcuk.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-4589-0532

ÖZET

Kütahya çiniciliği, Anadolu'nun yüzyıllardır süregelen en önemli kültürel ve sanatsal üretim alanlarından biri olarak, tarihsel sürekliliğini hem geleneksel tekniklere bağlılık hem de kuşaktan kuşağa aktarılan ustalık birikimi sayesinde korumuştur. XVI. yüzyıldan itibaren güçlü bir üretim merkezi olarak gelişen Kütahya, Osmanlı saray atölyeleri ile Anadolu zanaat gelenekleri arasında özgün bir sentez oluşturmuş; renk, kompozisyon ve motif repertuvarıyla kendine özgü bir çini kimliği yaratmıştır. Bu bildiride, Kütahya çiniciliğinin tarihsel arka planı, sürekliliği sağlayan kültürel ve ekonomik dinamikler ile günümüz çini üretiminin sanatsal ve endüstriyel boyutları ele alınmaktadır. Çalışma, tarihsel belgeler, müze koleksiyonları, atölye incelemeleri ve alan araştırmalarına dayanarak Kütahya çiniciliğinin geçirdiği dönüşümleri analiz etmektedir. Geleneksel tekniklerin modern üretim süreçleriyle nasıl uyumlandırıldığı, ustaların bilgi aktarım yöntemleri ve çağdaş tasarım yaklaşımlarının çini sanatına etkileri incelenmektedir. Günümüzde Kütahya, hem turistik hem de sanatsal üretim açısından önemli bir merkez olmayı sürdürmekte; yeni nesil sanatçılar tarafından çini, çağdaş sanat pratikleriyle birleşerek farklı ifade biçimlerine dönüşmektedir. Sonuç olarak, Kütahya çiniciliği tarihsel köklerini korurken aynı zamanda günümüz koşullarına uyum sağlayan dinamik bir yapıya sahiptir. Bu çalışma, çininin kültürel miras niteliğini vurgulamakta ve günümüzdeki konumunu çok boyutlu bir bakışla değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Kütahya çiniciliği, Kültürel Miras, Sanat

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Çini, bir yüzeyi sırlı ve parlak olan, çeşitli dekorlama teknikleri kullanılarak üretilen geleneksel bir sanat dalıdır. Sözcük kökeni itibarıyla "Çin'e ait" anlamına gelen çini, günümüzde şekillendirilip pişirilmiş topraktan elde edilen sırlı duvar kaplamalarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Tarihî kaynaklarda bu sanat dalının "sırça" ya da "kaşi" olarak adlandırıldığı görülmektedir. Pişmiş topraktan üretilen bu eserler geçmişte "toprak evani" veya "çini evani" olarak anılırken, günümüzde topraktan yapılan kullanım eşyaları genel olarak seramik ya da keramik terimleriyle tanımlanmaktadır (Doğanay, 2010: 172). Seramik ve çini, hammadde yapısı ve üretim süreçleri bakımından büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Ancak seramik, kullanılan çamurun türü ve teknik özellikleri nedeniyle çiniye kıyasla daha yüksek sıcaklıklarda pişirilmektedir. Çini ise daha narin yapısı ve kırılganlığıyla seramikten ayrılmaktadır. Tarihsel süreçte çininin ilk kullanım dönemleri ile günümüzdeki uygulamaları karşılaştırıldığında, özellikle malzeme seçimi ve renk kullanımı açısından belirgin farklılıklar dikkat çekmektedir. Bu değişimler; hammaddenin oranı, üretimde tercih edilen toprağın rengi ve fiziksel özellikleri gibi unsurlarla ilişkilendirilebilir. Çini, yalnızca estetik ve dekoratif amaçlarla değil, aynı zamanda mimari yapılarda da önemli bir unsur olarak kullanılmıştır. Kap-kacak üretiminin yanı sıra, iç ve dış mekânlarda, duvar yüzeylerinde ve cephe süslemelerinde yaygın biçimde tercih edilerek mimariye görsel ve sanatsal bir kimlik kazandırmıştır. Çini sanatı, Türk-İslam kültürünün estetik anlayışını, inanç sistemini ve mimari geleneğini yüzeylere yansıtan en önemli sanatsal ifade biçimlerinden biridir. Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan tarihsel süreçte, Türk toplumlarının yerleşik hayata geçmesiyle birlikte gelişen bu sanat dalı, İslam sanatında figüratif anlatımdan kaçınılması anlayışı doğrultusunda soyut ve stilize bir anlatım dili kazanmıştır. Bu yönüyle çini, yalnızca dekoratif bir unsur değil; kültürel, dini ve sanatsal değerlerin simgesel düzlemde aktarıldığı önemli bir ifade aracı olarak değerlendirilmektedir.

Çini sanatı, Türk-İslam mimarisinde bezeme unsurunun ötesine geçerek cami, medrese, türbe ve saray gibi yapıların iç ve dış mekânlarında mimariyle bütünleşmiş biçimde kullanılmıştır. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde, mimari yüzeylere estetik ve kimlik kazandıran temel unsurlardan biri hâline gelmiştir. Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu mimarisinde yaygın olarak kullanılan firuze ve lacivert tonlarındaki çiniler, yapıların anıtsal etkisini güçlendirirken aynı zamanda sembolik anlamlar da taşımıştır. Söz konusu renkler, İslam kozmolojisinde gökyüzü, sonsuzluk ve ilahi düzen kavramlarıyla ilişkilendirilmiş ve mimari yüzeylerde bu düşünsel arka planı görünür kılmıştır. Osmanlı döneminde çini sanatı, özellikle 16. yüzyılda İznik atölyelerinde teknik ve estetik açıdan en yetkin örneklerini vermiştir. Bu dönemde geliştirilen mercan kırmızısı başta olmak üzere kobalt mavisi, firuze ve yeşil tonları; hatayi, rumi, bulut gibi bitkisel ve geometrik motiflerle birlikte kompozisyon bütünlüğü içinde uygulanmıştır. Motiflerin tekrara dayalı düzenlenişi, İslam düşüncesindeki tevhid anlayışını ve evrensel düzen fikrini görsel bir anlatı biçimine dönüştürerek mekânlarda manevi bir atmosfer oluşturmuştur. Türk-İslam kültüründe çini sanatı, mimari ile kurduğu işlevsel ilişki açısından da önemli bir yere sahiptir. Çiniler, yapı yüzeylerini nem ve çevresel etkilere karşı korurken, aynı zamanda mekânın estetik değerini artırmıştır. Bu durum, sanat ile zanaat arasındaki sınırların Türk-İslam sanat anlayışında birbirini tamamlayan unsurlar olduğunu göstermektedir. Özellikle kutsal mekânlarda çini yüzeylerin ışıkla kurduğu etkileşim, mekânsal algıyı güçlendirmiş ve ibadet ortamına ruhani bir derinlik kazandırmıştır. Günümüzde çini sanatı, geleneksel üretim tekniklerinin korunmasının yanı sıra çağdaş yorumlarla yeniden ele alınarak Türk-İslam kültürel mirasının önemli bir parçası olmayı sürdürmektedir. Bu süreklilik, çini sanatının geçmiş ile günümüz arasında estetik ve düşünsel bir bağ kuran yaşayan bir sanat alanı olduğunu ortaya koymaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çini sanatı, Türk-İslam kültüründe mimari bezemenin en dikkat çekici ve özgün unsurlarından biri olup; cami, medrese, saray ve türbe gibi yapılarda geometrik, bitkisel ve figüratif motiflerle zenginleştirilerek estetik ve simgesel bir anlatım dili oluşturmuştur (URL.1). Çini, Türk-İslam mimarisinin temel unsurları arasında yer almış, anıtsal yapıların estetik değerini büyük ölçüde artırmıştır. Çini süsleme sanatı, İslamiyet'ten sonraki Türk mimarisinde XI. yüzyılda Karahanlılar ve Gazneliler döneminde kullanılmaya başlanmış, asıl ve köklü gelişimini Büyük Selçuklular zamanında göstermiştir (Kaçar, 2023). Büyük Selçuklu yapılarında sırlı tuğla ve çini kullanımı dikkat çekicidir.

Anadolu Selçuklularının 1071'de Anadolu'ya girişle birlikte İslâm kültürünün etkileri çini sanatıyla mimariye yansımıştır (Öztürk,2025). Anadolu Selçuklu Devleti'nin (1071-1308) sanatsal mirası içinde müstesna bir yere sahip olan çini sanatı, mimari süslemenin en parlak ve renkli unsurlarından birini teşkil eder. Uygurlara kadar uzanan köklü Türk çini geleneğinin Anadolu'daki en gelişmiş ve özgün örneklerini sunan Selçuklu çinileri, dönemin estetik, teknik ve kültürel birikimini yansıtan zengin bir repertuvara sahiptir (Öney 1978, 11). Anadolu Selçuklu çini sanatı, 13. yüzyılda mimaride renkli süslemelerin zirvesini temsil eder. Bu sanat, cami mihrapları, medreseler ve saraylarda yoğunlaşarak geometrik, bitkisel ve figüratif motiflerle zenginleşti (Şanlı ve Boratav, 2022). Selçuklu mimarisinin en karakteristik ve yaygın tekniği çini mozaik tekniğidir. (Aslanapa 1993, 140). Önceden sırlanmış (genellikle turkuaz/firuze, lacivert, patlıcan moru, siyah) kare, dikdörtgen veya altıgen formlardaki çini plakaların, istenilen desene göre kesilip alçı harç yardımıyla bir araya getirilmesiyle oluşur. Bu döneme ait bezeme anlayışında geometrik yıldız kompozisyonları, palmet motifleri, kıvrımlı helezon düzenlemeleri ile sülüs ve nesih hat örnekleri belirgin biçimde öne çıkmaktadır. Saray çinilerinde ise av sahneleri, taht tasvirleri ve stilize hayvan figürleri aracılığıyla İran sanatının etkileri açıkça gözlemlenmektedir. Beyaz alçı zeminler üzerinde uygulanan firuze renkli bantlar ve karmaşık örgü düzenleri, mekânlarda masalsı ve düşsel bir atmosferin oluşmasına katkı sağlamıştır.

Sırlı Tuğla Tekniği: Özellikle minarelerde (Kayseri Ulucamii, Sivas Gökmedrese) sırsız tuğlalarla birlikte kullanılarak geometrik kompozisyonlar ve kufi yazılar oluşturulmuştur. Bu teknik, Orta Asya Türk geleneğinin Anadolu'daki bir devamıdır (Karakaya 2004, 25). Sır Altı Tekniği: Şeffaf veya renksiz sır altında siyah, kobalt mavisi, turkuaz, mor gibi renklerle yapılan bezemelerdir. Bu teknik daha çok saray ve sivil yapılarda, özellikle figürlü çinilerde görülür.

Lüster (Mina-i) Tekniği: Metal oksitler içeren bir karışımın sır üzerine uygulanıp düşük ısıda pişirilmesiyle elde edilen, altın, gümüş veya bronz renginde parlak, ışıltılı bir yüzey yaratan tekniktir. Anadolu'da sınırlı sayıda, özellikle Kubad-Abad Sarayı çinilerinde görülür ve Büyük Selçuklu geleneğinin bir uzantısıdır (Erdmann 1961, 45). Anadolu Selçuklu dönemi ile zirveye ulaşan çini sanatı Osmanlı döneminde de devam etmiştir.

2. Osmanlı Dönemi Çini Sanatı

Osmanlı İmparatorluğu'nun sanatsal üretimi içinde çini sanatı, özellikle Klasik Dönem (16. ve 17. yüzyıllar) boyunca benzersiz bir estetik ve teknik mükemmelliğe ulaşarak mimari süslemenin en önemli unsuru haline gelmiştir. Anadolu Selçuklu geleneğini miras alıp, onu kendine özgü bir üslup ve teknikle yeniden yorumlayan Osmanlı çinileri, dönemin ihtişamını ve sanat anlayışını yansıtır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2.1.14. Ve 15. Yüzyıllar Erken Dönem Sanatı

Osmanlı çini sanatı, başkentlerin Bursa ve Edirne olduğu ilk dönemlerde, Selçuklu etkisinde ve yerel tekniklerle başlamıştır:

Bursa'daki ilk yapılarda (örneğin, Muradiye Külliyesi), Selçuklu'dan devralınan sırlı tuğla ve çini mozaik teknikleri sınırlı da olsa kullanılmıştır (Aslanapa 1986, 122). Bursa'daki Yeşil Camii ve Türbesi'nde (1421), Türk sanatına has bir teknik olan renkli sır tekniği (çoğunlukla tek renkli, kalın sırlı, kabartmalı çiniler) görülür. Bu yapılar aynı zamanda tamamen çiniyle kaplı ilk Osmanlı eserleri olmaları açısından önemlidir (Öney 1971, 75). İstanbul'un fethinden sonra, Topkapı Sarayı'ndaki Çinili Köşk (1472) gibi yapılarda İran ve Timurlu etkilerini gösteren lüster (metalik ışıltılı sır) ve sır altı tekniklerinin erken denemeleri mevcuttur.

2.2.Klasik Dönem ve İznik Ekolü (16. Yüzyıl)

Osmanlı çini sanatının Klasik Dönemi, 16. yüzyılda İznik ekolüyle zirveye ulaştı. Bu dönem, Mimar Sinan'ın eserlerinde parlak renkler ve karmaşık çiçek motifleriyle mimari süslemenin en olgun hali olarak öne çıktı (URL.2).

16. yüzyıl İznik çinileri, Osmanlı çini sanatının teknik yeterlilik, estetik olgunluk ve ikonografik zenginlik bakımından ulaştığı en üst aşamayı temsil etmektedir. Bu dönem, İznik atölyelerinin doğrudan saray denetimi ve desteği altında üretim yaptığı; çini sanatının mimari bezeme ile tam anlamıyla bütünleşerek klasik Osmanlı üslubunun belirginleştiği bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Bu yüzyılda üretilen İznik çinilerinde, beyaz renkli ve yüksek oranda kuvars içeren hamurlar tercih edilmiş; bu teknik yaklaşım yüzey parlaklığının artmasına ve renklerin daha saf ve canlı algılanmasına olanak sağlamıştır. Sır altı tekniğinin ustaca uygulanması, bezeme unsurlarının netliğini güçlendirirken, renklerin zaman içinde kalıcılığını da artırmıştır.

Sır altı boyama tekniği baskınlaşarak beyaz sert hamur üzerine firuze, lacivert, yeşil, sarı ve kırmızı tonlar uygulandı; fırınlama sonrası parlaklık sağlandı. Cuerda seca'dan evrilen yöntemler, renk ayrımını mükemmelleştirdi ve İznik atölyeleri seri üretim kapasitesini artırdı (Dönmez,2016).

Dönemin erken evrelerinde kobalt mavisi ve firuze tonları baskınken, yüzyılın ortalarından itibaren yeşil ve özellikle mercan kırmızısının (Armenian bole) renk paletine eklenmesiyle İznik çinileri özgün bir karakter kazanmıştır. Mercan kırmızısı, İznik üretimini diğer çini merkezlerinden ayıran en ayırt edici özelliklerden biri hâline gelmiştir. Motif anlayışı bakımından değerlendirildiğinde, İznik çinilerinde hatayi ve rumi üsluplarının yanı sıra lale, karanfil, sümbül, gül ve bahar dalları gibi natüralist bitkisel bezemelerin belirgin biçimde öne çıktığı görülmektedir. Bu motifler, simetrik ya da serbest düzenlemeler içinde ele alınarak yüzeyde hem devinim hem de kompozisyon dengesi sağlayan bir bezeme anlayışı ortaya koymuştur. Bulut motifleri ile saz yolu üslubu ise dönemin estetik çeşitliliğini ve süsleme repertuvarının zenginliğini artıran önemli unsurlar arasında yer almıştır. 16.yüzyıl İznik çinileri, kullanım alanları açısından yalnızca saray ve dini mimariyle sınırlı kalmamış; tabak, kase, sürahi ve kandil gibi gündelik kullanım eşyalarında da yaygın biçimde uygulanmıştır.

Süleymaniye Camii, Rüstem Paşa Camii, Selimiye Camii ve Topkapı Sarayı, bu döneme ait İznik çinilerinin teknik ve sanatsal açıdan en nitelikli örneklerini barındıran başlıca yapılar arasında yer almaktadır (URL.3).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Görsel.1. 16. Yüzyıl İznik Çinisi

Sonuç olarak 16. yüzyıl İznik çinileri, ulaştığı teknik yetkinlik, zengin renk paleti ve güçlü kompozisyon anlayışıyla Osmanlı sanatının klasik üslubunu en açık biçimde yansıtan sanat ürünlerinden biri olmuş; bu özellikleriyle Türk-İslam sanat tarihinde ayrıcalıklı ve kalıcı bir konum edinmiştir.

Görsel.2. 18. Yüzyıl Kütahya Çinisi

2.3.17-18.Yüzyıl Kütahya Tarzının Oluşması

Osmanlı seramik sanatında 16. yüzyılın sonlarına doğru İznik atölyelerinin teknik ve estetik açıdan gerilemeye başlaması, Anadolu'daki diğer üretim merkezlerinin önünü açmıştır. 17. yüzyılda İznik'in "saray sanatı" olma vasfını yitirmesiyle birlikte, Kütahya atölyeleri yerel bir merkez olmaktan çıkarak Osmanlı çini sanatının ana üretim merkezi haline gelmiştir (Aslanapa, 1993). 18. yüzyıl, Kütahya çiniciliğinin kendi özgün kimliğini bulduğu, "Kütahya Tarzı" olarak adlandırılan yeni bir üslubun doğduğu en parlak dönemdir. Kütahya çini sanatının gelişiminde, bölgenin zengin hammadde olanakları, usta-çırak ilişkisine dayalı üretim geleneği ve yerel

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

estetik anlayış belirleyici olmuştur. İznik çinilerinde görülen saray denetimli, merkezi ve standart üretim anlayışından farklı olarak Kütahya atölyelerinde daha özgür ve sivil bir üretim süreci benimsenmiştir. Bu yaklaşım, motif ve renk repertuvarının çeşitlenmesine olanak tanımış; çinilerin görsel anlatımında daha sıcak, içten ve yöresel bir karakterin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

18. yüzyılda Kütahya, Osmanlı çini ve seramik sanatında İznik sonrası ana merkez hâline gelirken, kendine özgü "Kütahya Tarzı"nı olgunlaştırdı. Bu süreçte gayrimüslim, özellikle Ermeni ustaların katkısı belirgin bir rol oynadı. Kütahya'da çini üretiminin önemli bir kısmı Ermeni atölyeleri ve ustaları üzerinden yürütüldü; imzalı parçalar ve Ermenice kitabeli eserler bunu gösterir. Bu ustalar hem teknik bilgi birikimini taşıdı hem de figürlü sahneler, günlük yaşam tasvirleri ve yazı karakterlerinde özgün bir üslup geliştirilmesine katkı sağladı (Şanlı ve Boratav, 2022). Kütahya çinilerinde bu yüzyılda renk paletinin belirgin biçimde genişlediği; sarı, kahverengi, mor, yeşil ve açık mavi tonlarının yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Sır altı tekniği temel üretim yöntemi olmayı sürdürmekle birlikte, sır üstü bezeme uygulamalarının da yaygınlık kazandığı anlaşılmaktadır. Motif düzenlemelerinde ise geleneksel hatayi ve rumi bezemelere ek olarak çiçek demetleri, vazo tasvirleri, rozet biçimleri, yazı panoları ve zaman zaman figüratif anlatımların tercih edildiği görülmektedir. Bu özellikleriyle Kütahya çinileri, klasik Osmanlı üslubunun katı kurallarından ayrılarak daha anlatı odaklı ve dekoratif bir karakter kazanmıştır.

Kütahya üslubunu, klasik İznik çinisinden ayıran en belirgin özellik renk paletindeki değişimdir. İznik çinilerindeki kabarık mercan kırmızısının yerini, bu dönemde kiremit kırmızısı ve özellikle limon sarısı almıştır. Sarı renk, kobalt mavisi, turkuaz, mangan moru ve yeşil ile birlikte zengin bir polikromi (çok renklilik) oluşturacak şekilde kullanılmıştır (Öney, 1976). Bu dönemde sarı rengin kullanımı o kadar karakteristiktir ki, sanat tarihçileri bu tonu sıklıkla Kütahya üretimi ile özdeşleştirirler. Klasik dönemin katı simetrik ve stilize hatayi/rumi desenlerinin aksine, 18. yüzyıl Kütahya tarzında daha özgür, natüralist ve "naif" bir bezeme anlayışı gelişmiştir. Desenler genellikle daha küçük ölçekli işlenmiş, fırça vuruşları serbestleşmiştir. Buna "Serbest Fırça Üslubu" adı verilir ve bu teknik, desenlerin daha canlı ve hareketli görünmesini sağlamıştır (Carswell, 1972). Bu yüzyılda Kütahya, artık yalnızca İznik'i taklit eden bir merkez olmaktan çıkarak renk, konu ve çizgide ayırt edilebilir bir kimlik kazanır; bu bütünlük genellikle "Kütahya Tarzı" olarak anılır. Çok renkli palet (sarı, yeşil, mor, pembe tonları), figürlü kompozisyonlara açıklık ve serbest fırça üslubu bu tarzın başlıca ayırt edici özellikleridir (Şanlı ve Boratav,2022).

Kütahya çinisi, Osmanlı sonrası dönemde İznik'den devralınan mirası özgünleştirerek serbest fırça üslubu ve çok renkli paletiyle tanınır. Bu özellikler, özellikle 18. yüzyıldan Cumhuriyet'e uzanan süreçte mahalli bir sanat kimliği oluşturmuştur (URL.4). Kütahya çiniciliği, İznik'in gölgesinde kalmış bir taklit değil; kendine has hamur yapısı, renk paleti ve halk sanatına yakın samimi üslubuyla Osmanlı seramik sanatının "şehirli" ve "sivil" yüzünü temsil eden özgün bir okuldur.

Kütahya seramikleri, teknik olarak İznik seramikleriyle aynı grupta, yani kuvars ağırlıklı (fritli) hamurdan üretilmiştir. Ancak Kütahya hamuru, İznik'e kıyasla daha az yoğun ve pişirme ısısı nispeten daha düşüktür. Bu durum, malzemenin daha gözenekli olmasına ve sırın yüzeye daha yumuşak bir şekilde yayılmasına neden olur (Aslanapa, 1993). Teknik olarak genellikle sıraltı tekniği (underglaze) kullanılır. Desenler bisküvi (fırınlanmış hamur) üzerine işlenir, şeffaf bir sırla kaplanıp tekrar fırınlanır. Bu teknik, renklerin yüzyıllarca canlı kalmasını sağlayan temel unsurdur (Öney, 1976).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3. Tarihsel Sürekliliğin Dinamikliği

Kütahya çinisinde tarihsel süreklilik, İznik'in gerilemesiyle 16. yüzyıl sonlarından itibaren başlayan dinamik bir evrim gösterir. Bu süreç, Selçuklu kökenlerinden Osmanlı gerileme dönemine ve Cumhuriyet modernleşmesine uzanarak kesintisiz üretimle özgün bir kimlik oluşturdu (Url.5). İznik çinisi, anıtsal yapılar ve saray duvarları için "mükemmeliyetçi" bir estetikle üretilirken; Kütahya çiniciliği, gündelik kullanım eşyalarına odaklanarak pazarını genişletmiştir. Henry Glassie, Türk geleneksel sanatları üzerine yaptığı kapsamlı etnografik çalışmasında, Kütahya'nın başarısını "sanatın gündelik hayata entegrasyonu" olarak tanımlar. Ona göre Kütahya ustaları, halkın zevkine ve bütçesine uygun kaseler, fincanlar ve tabaklar üreterek sanatlarını sarayın tekelinden kurtarmışlardır (Glassie, 1993). İznik çinisi 17. yüzyıl ortalarında gerilemeye başlarken sona erdi, Kütahya çinisi ise halk odaklı üretimle günümüze dek sürdü. Bu ayrım, pazar stratejisi, coğrafi konum ve esneklik farklarından kaynaklandı (Kaçar. 2018). İznik çinisi, içeriğindeki yüksek kuvars oranı ve "İznik kırmızısı" gibi elde edilmesi zor teknikler nedeniyle son derece pahalı bir üründü. Kütahya ise daha düşük maliyetli hamurlar ve daha kolay pişirme teknikleri geliştirerek ürünlerini orta sınıfın ulaşabileceği bir seviyeye çekti.

Kütahya, sadece Müslüman tebaaya değil, 18. yüzyılda Hristiyan topluluklara da (özellikle Kudüs'teki kiliseler için) üretim yapmıştır. Bu pazar çeşitliliği, ekonomik kriz dönemlerinde atölyelerin ayakta kalmasını sağlamıştır (Carswell, 1972). Kütahya, İznik'i destekleyici ikinci merkez olarak halkın günlük ihtiyaçlarına (tabak, fincan) yöneldi; yerel hammadde bolluğu, Ermeni usta geleneği ve seri üretim esnekliği ayakta tuttu. Saraydan uzaklık dezavantaj değil, yerel pazar bağımsızlığı sağladı; 18. yüzyıldan Cumhuriyet'e turizm ve endüstriyel adaptasyonla evrildi (Kaçmaz, 2008).

4. Günümüzde Kütahya Çiniciliği

Kütahya çiniciliği, köklü geçmişinden aldığı güçle Türk-İslam sanatları içindeki değerini bugün de korumaktadır. Özellikle 18. yüzyılda kendine has bir kimlik kazanan bu sanat, hem geleneksel yöntemlerin yaşatılması hem de modern dokunuşlarla harmanlanması sayesinde canlılığını yitirmemiştir. Günümüzde üretim; usta-çırak geleneğinin yanı sıra üniversiteler ve özel girişimlerin desteğiyle daha bilimsel bir zemine taşınmıştır. Klasik motifler korunsa da modern tasarım anlayışı sayesinde kullanım alanları genişlemiş; çini artık sadece duvar süslemesi değil, günlük yaşamın bir parçası olan özgün sanat objelerine dönüşmüştür.

Kütahya 2017 yılı itibariyle, UNESCO Zanaat ve Halk Sanatları alanında “Yaratıcı Şehir” unvanını almaya hak kazanmıştır. UNESCO Yaşayan İnsan Hazinesi unvanına sahip sanatçılara sahip olması, tarihi ve kültürel potansiyeli, çini başkenti olması, Kültür ve Turizm Bakanlığı onaylı sanatçı sayısının fazla olması, çok sayıda sanatçı ve zanaatkar örgütlenmelerinin mevcut olması ve halkın büyük bölümünün çinicilik başta olmak üzere geleneksel sanatlar alanında çalışıyor olması bu unvanı sonuna kadar hak ettiğinin göstergesidir (URL.6). UNESCO’nun raporuna göre; Belediye, kültürel faaliyetler için üç ayaklı bir gelişim yaklaşımı benimsemektedir. İlk olarak, kültürel mekânlara erişimi artırmak ve kapasite geliştirmeyi desteklemek amacıyla Kütahya Belediyesi restore edilmiş tarihî evleri zanaatkârlara tahsis etmektedir. İkinci olarak, Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü, yaratıcı sektör içindeki statülerini güçlendirmek amacıyla Kütahyalı zanaatkârları Yaşayan İnsan Hazinesi adaylığına göstermeye başlamıştır. Üçüncü olarak ise görünürlüğü ve farkındalığı artırmayı hedefleyen yeni mekânlar oluşturulmakta; kültürel ürünlerin geniş kitlelere yayılımı sağlanırken, kentin önemli alanları yerel zanaatkârların eserleriyle süslenmektedir (URL.7). Kütahya, tarihsel derinliğinden aldığı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

mirası statik bir taklit olmaktan çıkarıp yaşayan bir kültürel değer haline getirerek, Türkiye'nin çini sanatındaki öncü rolünü muhafaza etmektedir. Kentin Osmanlı döneminden süzülüp gelen zanaat belleği, bugün çağdaş tasarımın estetik diliyle yeniden yorumlanmakta; bu sentez, Kütahya çiniciliğini geçmişin bir hatırası olmaktan kurtarıp güncel sanatın yaşayan bir öznesi haline getirmektedir. Bu bağlamda şehir, geleneksel formları korurken aynı zamanda modern sanat pratikleriyle etkileşime giren hibrit bir üretim alanı sunmaktadır. Günümüz Kütahya'sında çini üretimi, geleneksel aile atölyelerinin yanı sıra akademik ve kurumsal yapılarla desteklenen çok katmanlı bir ağ üzerinde yükselmektedir. Klasik usta-çırak ilişkisi varlığını sürdürmekle beraber; üniversitelerdeki Güzel Sanatlar Fakülteleri ve mesleki eğitim merkezleri, bu kadim bilgi birikimini bilimsel metotlarla harmanlayarak akademik bir zemine taşımaktadır. Bu sayede, geleneksel tekniklerin muhafazası sağlanırken, estetik yaklaşımlarda ve uygulama metodolojilerinde belirgin bir çeşitlenme yaşanmaktadır. Kütahya çiniciliğinin kullanım alanı, klasik mimari bezemenin sınırlarını aşarak geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Restorasyon çalışmaları ve dini mimari için üretilen geleneksel karoların yanı sıra; iç mekân tasarımları, sanatsal objeler ve fonksiyonel endüstriyel tasarımlar üretim hacminin merkezine yerleşmiştir. Çininin gündelik hayatın bir parçası haline gelmesi ve kullanım objelerine dönüşmesi, sanatın toplumsal bağını kuvvetlendirirken kentin ekonomik dinamizmini de diri tutmaktadır. Estetik açıdan bakıldığında, çağdaş Kütahya çiniciliğinde "gelenek ile gelecek" arasında bir denge kurulduğu gözlemlenmektedir. Rumi, hatayi ve penç gibi klasik motifler; soyutlama teknikleri, asimetrik kompozisyonlar ve yenilikçi renk denemeleriyle çağdaşlaştırılmaktadır. Bu kreatif yaklaşım, çiniyi salt bir zanaat ürünü olmaktan çıkarıp özgün bir sanatsal ifade biçimine dönüştürmekte; Kütahya'yı ise gelenekselin otoritesini sarsmadan yenilikçi arayışların merkezi konumuna getirmektedir.

Kütahya çiniciliğinin önde gelen isimlerinden Sıtkı Olçar, UNESCO tarafından Yaşayan İnsan Hazinesi unvanı almıştır. Kendisi "Çininin Picasso'su", İznik ve Kütahya desenlerini yenileyerek paneller ve objelerde kullandı; 2025 Kültür Sanat Sezonu'na adı verildi (URL.8).

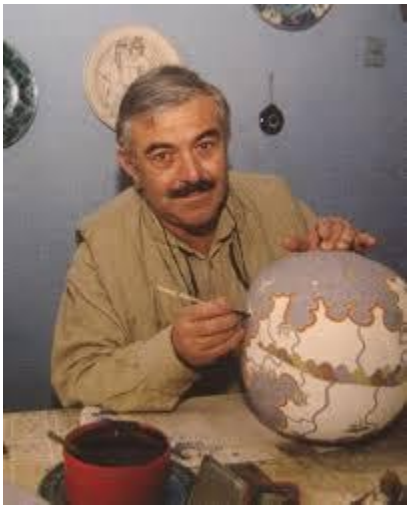

Görsel.3. Sıtkı Olçar

Hamza Üstünkaya: UNESCO Yaşayan İnsan Hazinesi, Kütahya'nın efsanevi figürü; naif figürler ve çiçek demetleriyle tanınır, 2025'te vefat etti.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Görsel.4. Hamza Üstünkaya

Mehmet Gürsoy: Türkiye'nin önemli çini sanatkarlarından, atölyesinde geleneksel desenleri el işçiliğiyle işler.

Görsel. 5. Mehmet Üstünkaya

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

5. Sonuç

Bu çalışma, Türk-İslam sanatının en önemli yüzey sanatlarından biri olan çini sanatını tarihsel süreklilik perspektifi içinde ele alarak Selçuklu'dan Osmanlı'ya, İznik'ten Kütahya'ya uzanan gelişim sürecini irdelemiştir. Çini sanatının yalnızca mimari bir süsleme unsuru değil; estetik, teknik, simgesel ve toplumsal boyutlarıyla çok katmanlı bir sanat dili olduğu ortaya konulmuştur. Selçuklu döneminde mozaik çini, sırlı tuğla ve minaî gibi tekniklerle mimariye entegre edilen çini anlayışı, Osmanlı klasik döneminde İznik atölyelerinde teknik ve estetik açıdan zirveye ulaşmıştır.

İznik çinileri; yüksek kuvars oranlı hamuru, mercan kırmızısı gibi özgün renkleri ve dengeli kompozisyon anlayışıyla Osmanlı sanatının klasik üslubunu en yetkin biçimde temsil etmiştir. Ancak 17. yüzyıldan itibaren İznik üretiminin gerilemesiyle birlikte Kütahya, Osmanlı çini sanatında yeni ve güçlü bir merkez olarak öne çıkmıştır. Kütahya çiniciliği, saray güdümlü üretimden ziyade sivil ve halk odaklı yapısıyla; serbest fırça üslubu, çok renkli paleti ve figüratif anlatımlara açıklığı sayesinde kendine özgü bir kimlik geliştirmiştir. Bu yönüyle Kütahya çinisi, İznik'in bir devamı olmanın ötesinde, Osmanlı seramik sanatının özgün ve bağımsız bir yorumunu temsil etmektedir.

Çalışmada ayrıca Kütahya çiniciliğinin tarihsel sürekliliğini sağlayan temel dinamikler; yerel hammadde avantajı, usta-çırak geleneği, üretim esnekliği ve farklı toplumsal gruplara hitap eden pazar yapısı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Kütahya'nın gündelik kullanım eşyalarına yönelmesi, bu sanatın saray çevresiyle sınırlı kalmadan halkın yaşamına dâhil olmasını sağlamış ve çiniciliğin kesintisiz biçimde günümüze ulaşmasına olanak tanımıştır.

Günümüzde ise Kütahya çiniciliği, UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı ve Yaşayan İnsan Hazinesi gibi uluslararası ve ulusal destek mekanizmalarıyla hem geleneksel üretim bilgisini koruyan hem de çağdaş sanat ve tasarım pratikleriyle etkileşim kuran yaşayan bir sanat alanı hâline gelmiştir. Akademik kurumlar, yerel yönetimler ve bireysel sanatçılar aracılığıyla sürdürülen bu çok katmanlı yapı, Kütahya çiniciliğini geçmişin bir mirası olmaktan çıkararak güncel ve dinamik bir kültürel değer olarak konumlandırmaktadır.

Sonuç olarak, Kütahya çiniciliği; tarihsel kökenlerine bağlı kalarak değişime ve yeniliğe açık yapısıyla Türk çini sanatının sürekliliğini temsil eden en önemli merkezlerden biri olmayı sürdürmektedir. Bu durum, çini sanatının yalnızca korunması gereken bir gelenek değil, çağdaş sanatsal üretim içinde yeniden yorumlanabilen güçlü bir ifade alanı olduğunu da açıkça ortaya koymaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

Aslanapa, O. (1965). *Türk Çini ve Seramik Sanatı*. İstanbul: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Aslanapa, O. (1993). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Carswell, J. (1972). *Kütahya Tiles and Pottery from the Armenian Cathedral of St. James, Jerusalem*. Oxford: Clarendon Press.

Dönmez, E. N. (2016). *İstanbul Yapılarında 17. Yüzyıl Çinileri*. Erişim Adresi: https://www.iae.org.tr

Erdmann, K. (1961). *Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kaçar, V. (2018). Geçmişten Günümüze Kütahya Çini Sanatı Üzerine Değerlendirme ve Öneriler. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 7(48), 985-989.

Kaçar, V. (2023). Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Çini Sanatı. *Yedi*, 31-42.

Kaçmaz, H. (2008). *Cumhuriyetten Günümüze Kütahya Çini Sanatı, Bazı Atölyeler ile Ustaların Çini ve Seramik Sanatına Katkıları* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Karakaya, E. (2004). *Anadolu Selçuklu Sanatı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Öney, G. (1971). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devri Çini Sanatı*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Öney, G. (1978). *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Öztürk, B. S. S. (2025). Türk Çini Sanatının Tarihsel Gelişimi ve Eser-i İstanbul Çinileri. *Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi*, (28), 187-207.

Şanlı, S. & Boratav, O. (2024). Selçuklu Çini Süslemede Minai Tekniği. *Academic Social Resources Journal*, 7(37), 618-623.

İnternet Kaynakçası

URL.1. https://islamansiklopedisi.org.tr/cini Erişim Tarihi: 07.12.2025

URL.2. https://www.istanbulsanatevi.com/sanat-terimleri-kavramlar/cini-sanati-ve-cinicilik-nedir-teknikleri-nelerdir/ Erişim Tarihi: 07.12.2025

URL.3. https://www.istanbulumsanat.com/osmanli-cini-sanati/ Erişim Tarihi: 07.12.2025

URL.4. https://kutahyacini.com.tr/kutahya-cini/ Erişim Tarihi: 09.12.2025

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

URL.5. https://kutahyacini.com.tr/kutahya-cini/ Erişim Tarihi: 09.12.2025

URL.6. https://kutahya.bel.tr/pdf/genel/Turizm%20Vizyon%20Belgesi.pdf Erişim Tarihi: 09.12.2025

URL.7. https://www.unesco.org/en/creative-cities/kutahya Erişim Tarihi: 09.12.2025

URL.8. https://ankahaber.net/haber/detay/kutahya_belediyesi_bu_yilki_kultur_sanat_sezonuna_cini_sanatcisi_sitki_olcarin_adini_verdi_231606 Erişim Tarihi: 09.12.2025

Görsel Kaynakçası

Görsel 1. Arthill. (t.y.). *Osmanlı 16. yüzyıl İznik büyük boy seramik tabak* [Görsel]. Erişim Tarihi: 8 Aralık 2025, https://www.arthill.com.tr/urun/4244715/osmanli-16-yuzyil-iznik-seramik-tabak-16-yuzyil-osmanli-iznik-buyuk-boy-bey

Görsel 2. Pera Müzesi. (t.y.). *Kütahya çini ve seramikleri* [Görsel]. Erişim Tarihi: 8 Aralık 2025, https://www.peramuzesi.org.tr/sergi/kutahya-cini-ve-seramikleri/79

Görsel 3. Kültür ve Turizm Bakanlığı (AREGEM). (t.y.). *Sıtkı Olçar* [Görsel]. Erişim Tarihi: 8 Aralık 2025, https://aregem.ktb.gov.tr/yazdir?7CA541702A2EC72DE7023368A9CA8A1A

Görsel 4. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (YAKEGM). (t.y.). *Çini sanatçısı Hamza Üstünkaya ile ilgili taziye mesajı* [Görsel]. Erişim Tarihi: 8 Aralık 2025, https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-407946/cini-sanatcisi-hamza-ustunkaya-ile-ilgili-taziyemesaji.html

Görsel 5. Anadolu Ajansı (AA). (2020). *Çini sanatının ödüllü ustası Mehmet Gürsoy* [Görsel]. Erişim Tarihi: 8 Aralık 2025, https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/cini-sanatinin-odullu-ustasi-mehmet-gursoy/1700107

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SANATIN EKOLOJİYLE BULUŞMASI: EKOLOJİK SANAT

Prof. Dr. Ercan ŞAHBUDAK
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
sahbudakercan@gmail.com
0000-0003-1059-591X

Yüksek Lisans Öğrencisi Ümran AŞÇI
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
umranasci317@gmail.com
0009-0003-5840-4702

ÖZET

Ekoloji odaklı sanat üretimleri, 1960'ların sonlarından 1980'li yıllara uzanan dönemde çevresel sanat akımlarından, özellikle de arazi ve yeryüzü sanatı örneklerinden etkilenerek gelişmiştir. Bu alanda çalışan sanatçılar, geleneksel sanat anlayışının yöntem ve araçlarının dışına çıkarak farklı ifade biçimlerine yönelmiştir. Kimi sanatçılar doğada bulunan doğal unsurları biçimlendirmeyi seçerken, kimileri atık materyalleri kullanarak onları yeniden işlevsel hale getirmeyi tercih etmiştir. Bazı sanatçılar ise disiplinler arası bir yaklaşım benimseyerek eğitim materyallerinden yararlanmış ve küresel ölçekteki çevresel sorunlara yerel çözümler geliştirmeye yönelik yöntemler ortaya koymuştur. Ekolojik sanatla ilgilenen pek çok sanatçı, çevreye dair küresel kaygıların insan ve toplum merkezli bir nitelik taşıdığını vurgulayarak çalışmalarında insan unsuruna özellikle odaklanmıştır. Bu sanatçılar, eserlerinde mizah veya metafor gibi sanatsal araçları kullanarak bireyleri çevresel konularda farkındalığa yönlendirmeyi amaçlamıştır.

Doğa ile insan yaşamı arasındaki etkileşimden kaynaklanan ekolojik sorunlara dikkat çekmiş, doğaya yönelik bilinç oluşturma sürecinde ekolojik restorasyonun yanı sıra kültürel restorasyonun da zorunluluğuna işaret etmişlerdir. Çünkü onlara göre sürdürülebilir bir yaşam biçimi, yalnızca ekolojik değil aynı zamanda kültürel restorasyonla sağlanabilir. Bu bağlamda sanat, ekolojik farkındalık oluşturma gücüyle toplumsal düzeyde değişim yaratabilecek önemli bir araç olarak görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmada, çevre ve sanat duyarlılığı estetik unsurlar çerçevesinde ele alınmış ve 1960 sonrası ekolojik sanat akımının sosyolojik bir zeminde ortaya konması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler : Kültür, Popüler Kültür, Sanat, Kültür Endüstrisi, Pop Art

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ABSTRACT

Ecology-focused art productions developed between the late 1960s and the 1980s, influenced by environmental art movements, particularly land and earth art. Artists working in this field moved beyond the methods and tools of traditional art, turning to different forms of expression. Some artists chose to shape natural elements found in nature, while others preferred to repurpose waste materials. Some artists adopted an interdisciplinary approach, utilizing educational materials and developing methods to address global environmental problems locally. Many artists interested in ecological art emphasized that global environmental concerns are human- and society-centered, focusing particularly on the human element in their work. These artists aimed to raise awareness of environmental issues by using artistic tools such as humor or metaphor in their works.

They drew attention to ecological problems arising from the interaction between nature and human life, and pointed out the necessity of both ecological and cultural restoration in the process of raising awareness about nature. Because, according to them, a sustainable way of life can be achieved not only through ecological but also cultural restoration. In this context, art was seen as an important tool that could create change at the societal level with its power to raise ecological awareness. Therefore, this study examines environmental and artistic sensitivity within the framework of aesthetic elements and aims to present the post-1960 ecological art movement on a sociological basis.

Keywords: Culture, Popular Culture, Art, Culture Industry, Pop Art

GİRİŞ

İnsan, doğadaki hayvan, bitki ve mantar türlerinden farklı olarak, içinde yaşadığı çevreyi yalnızca barınmak için kullanan bir varlık olmamış; aynı zamanda onu dönüştürme, biçimlendirme ve anlamlandırma yeteneği geliştirmiştir. Bu bağlamda insan, içinde bulunduğu peyzajı ya da çevreyi sadece bir ekosistem unsuru olarak görmemiş, teknik bilgi ve becerilerinin artışıyla birlikte onu değiştirme ve yönlendirme gücünü de elde etmiştir (Yalçınkaya, 2024). Zaman içinde bu müdahalelerin sonucu, küresel ölçekte çevresel krizlerin ortaya çıkmasına kadar varmıştır. Oğuz'a (2015) göre bu süreçte insan, doğayı gözlemleyerek kimi zaman dini ya da felsefi sorgulamalara yönelmiş, kimi zaman da doğadan ekonomik ve pragmatik çıkarımlar yapmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Freud (2009), *Uygarlığın Huzursuzluğu* adlı eserinde, insanın teknolojik gelişmeler sayesinde doğal dengeyi bozabilecek bir kudrete ulaşmasını eleştirir ve bu durumu "protezli tanrı" metaforu ile açıklar. Ona göre insan, doğadaki belirsizlikten duyduğu korkuya karşı koymanın tek yolunu saldırganlıkta bulmuş, böylece doğayı kendi iradesine tabi kılma çabasına girmiştir. Leopold (2004) ise modern bireyin toprakla olan yaşamsal bağını tamamen yitirdiğini belirtmiştir. Ona göre toprak, artık sadece kentler arasında sıkışmış, üzerinde tarımsal üretim yapılan bir yüzey haline gelmiştir. Arendt (2003) de insanın doğa üzerinde kurduğu tahakkümü aşılması gereken bir problem olarak değerlendirmiştir (Oğuz, 2015).

Sanat tarihi boyunca doğa, sanatçılar için tükenmeyen bir ilham kaynağı olmuştur. Sanatçılar, farklı dönem ve akımlarda doğayı ya taklit etmiş ya da ondan etkilenerek yeni biçimler yaratmıştır. Ancak 1960'lardan itibaren birçok sanatçı, sanayileşme, kentleşme, iklim değişikliği ve bu süreçlerin doğurduğu toplumsal sonuçlara tepki olarak, doğanın dengesini bozan insan kaynaklı etkenleri eleştirmeye yönelmiştir. Bu dönemde sanat üretimlerinde çok disiplinli yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. "Ekolojik sanat" olarak tanımlanan bu uygulamalar, ekosistemleri ve peyzajları derinlemesine inceleyerek onların süreçlerinden esinlenmekte ve doğal öğeleri sanatsal malzeme olarak kullanmaktadır (Zeybek, 2024).

Doğadaki tahribatı görünür kılmayı amaçlayan bu sanat çalışmaları çoğunlukla belirli bir mekâna özgü olup, izleyici katılımını merkeze alan etkileşimli (interaktif) nitelik taşır. Bu tür eserler, genellikle belirli bir çevre sorununa dikkat çekmeyi ve toplumun bu konudaki farkındalığını artırmayı hedefler (Zeybek, 2024). Doğa ile kültür arasındaki duygusal bağın yeniden kurulmasına katkı sağlayan "yeşil sanatçılar", kamuoyunda bilinç oluşturmak ve yerel yönetimleri çevresel çözümler konusunda harekete geçirmek bakımından önemli bir rol üstlenirler.

Günümüzde sanat, bilim ve ekolojik düşüncenin bir araya gelmesi küresel ölçekte gözlemlenen bir eğilim haline gelmiştir. 1960'larda ekolojik sanat kavramı ilk kez gündeme geldiğinde, üretim biçimleri geleneksel sanat alanlarından (resim, müzik, edebiyat gibi) çok, modern sanatın yenilikçi ifade biçimleri aracılığıyla ortaya çıkmıştır (Mamur, 2017). Ekolojik sanat bağlamında kamusal alanları konu edinen pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu nedenle, bu araştırmada ele alınan örneklerin ekolojik sanat kavramının tamamını özetleme amacı bulunmamakta; daha çok, dünya genelindeki yeşil sanatçıların yaklaşımlarının ve bağlamsal çeşitliliğinin değerlendirilmesi için bir başlangıç niteliği taşımaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Buna bağlı olarak araştırmanın amacı, ekolojik sanatın tanımını yaparak çevre ve doğa ile olan ilişkisini anlamaktır.

Ekolojik Sanatın Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Birbirlerinin yerine kullanıldıkları, anlam bakımından benzer göründükleri ve tanımları arasında kesin sınırların çizilmemesine rağmen, kullanılan malzemeler ile amaçları bakımından aralarında belirgin farklar bulunmaktadır. Doğal malzemelerin kullanıldığı ve doğa içinde gerçekleştirilen Arazi Sanatı, genellikle büyük ölçekli ve anıtsal nitelikte eserlerle karakterizedir. Bu sanat anlayışı, çevresel sorunları doğrudan ele almak yerine, doğa ile insan arasındaki mekânsal ilişkilere ve biçimsel düzenlemelere odaklanmıştır. Zamanla bu yaklaşım, Çevresel Sanat akımına evrilmiştir (Mamur, 2017). Çevresel Sanat; dünya, mekân ve kavramsal süreçlerle ilgilenen, sembolik yönü güçlü ve aktivist bir doğa sanatı biçimi olarak tanımlanabilir. 1960–1980 yılları arasında sıklıkla kullanılan bu kavram, Crop Art olarak bilinen, tarımsal alanlarda oluşturulan ve ancak havadan görüntülendiğinde fark edilebilen geometrik biçimlerden ve çizgilerden meydana gelen, astronomik boyutlardaki sanat uygulamalarını da kapsamaktadır. Bu bağlamda, söz konusu sanat anlayışı fiziksel çevre üzerinde doğrudan değişim yaratmaktadır.

Buna karşın Ekolojik Sanat, daha küçük ölçekli ve doğayla daha iç içe bir yaklaşıma sahiptir. Bu tür çalışmalar genellikle buz, yağmur, yaprak, çiçek, dal gibi doğal unsurlar kullanılarak oluşturulur; daha sonra dikkat çekici fotoğraflar veya kitaplar aracılığıyla belgelenip topluma sunulur. Ekolojik sanat, mevcut ya da gelecekte oluşabilecek çevresel tahribatlara ilişkin toplumsal farkındalığı artırma hedefini taşır, ancak doğrudan aktivist bir tutum sergilemez (Erikan & Yayan, 2022). Bu sanat türü, ruhsal derinliği yüksek, çevreyle uyumlu etkinlikler içerir ve materyalizmin inşa-yıkım döngüsüne karşı doğanın sürekliliği ve zamanın dinginliğiyle tezat oluşturur. Doğayı deneyimleme, onunla iletişim kurma, ekolojik bağları yeniden tesis etme ve doğal süreçlerin, ekosistemlerin onarımını ve düzenlenmesini amaçlar.

Ekolojik Sanat, tüm canlıların yaşam süreçlerine ve karşılıklı ilişkilerine duyarlıdır. Geleneksel sanatın sınırlarını aşarak ekosistem temelli bir bakış açısı geliştirir. Bu sanat anlayışı, doğadan ilham alan, bilinç ve saygı temelli toplumsal dönüşüm yaratma potansiyeli taşıyan bir yaklaşımdır. Bilimsel olgulara gönderme yapan bu eserler; sanatçıların yanı sıra biyolog, botanikçi, sosyal bilimci, mühendis, mimar, şehir plancısı ve bilim insanlarının iş birliğiyle geliştirilen disiplinler arası projelere dönüşmektedir. Mekâna özgü uygulamalarda yenilenme,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

restorasyon, geri dönüşüm ve doğal malzeme kullanımı ön plandadır (Erikan & Yayan, 2022). Bu kapsamda kirletilmiş, zarar görmüş ya da terk edilmiş alanların ekolojik olarak yeniden kazanımı amaçlanır. Ayrıca kıyı bölgeleri, deltalar, sulak alanlar, nehir yatakları, atık sahaları gibi çevresel açıdan hassas bölgelerde ekolojik iyileştirme ve ıslah çalışmaları yapılmaktadır. Sürdürülebilirlik, adaptasyon, biyolojik çeşitlilik, dayanışma ve yenilenebilir kaynaklar konularında yürütülen çalışmalar, bölgesel ekosistemlerin dengesini bozmadan ilerletilmektedir.

Bu sanat biçimi, estetik beğeni yaratmanın ötesinde bireyleri sorgulamaya, düşünmeye, eleştirel bir bakış geliştirmeye ve doğayla olan ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye teşvik eder. Ekolojik sanat, bireylerin çevresel farkındalık kazanmasına katkı sağlar ve onları bu yönde güçlendirir. Topluluklar arasındaki ilişkileri ve ekolojik etkileşimleri konu edinir; fiziksel, biyolojik, kültürel, politik ve tarihsel boyutları bir bütün olarak ele alır. Sonuçta, ekolojik sanatın temelinde insan ile doğa arasındaki birlikteliği yeniden inşa etmeyi amaçlayan evrensel bir bilinç hareketi yatmaktadır.

1960 sonrası Sanat ve Doğa

20. yüzyıl, iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla sınırların ötesine taşan bilimsel ve teknolojik yeniliklerin belirleyici olduğu bir dönemdir. Ancak modernleşme düşüncesinin temelinde yer alan aydınlanma ideali, akla duyulan sınırsız güvenle bilimin insanlığın tüm sorunlarını ortadan kaldıracağı inancını savunmuş olsa da, iki büyük dünya savaşı bu iddianın geçersizliğini ortaya koymuş ve akla, bilime, uygarlığa yönelik derin bir güvensizlik yaratmıştır. Ortaya çıkan bu toplumsal ve ruhsal sarsıntılar karşısında sanatçılar da doğaya bakışlarını değiştirerek yalnızca estetik beğeniye hitap eden eserler üretmekten uzaklaşmış, bunun yerine düşünsel derinliği ön plana çıkararak içinde bulundukları çağın sorunlarını ele almayı ve sorgulamayı tercih etmişlerdir. Sanatçıların toplumsal meselelerle ilgilenmeleri, doğal olarak eserlerinin biçimsel ve içeriksel yapısına da yansımıştır.

Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren doğa teması daha yoğun biçimde işlenmiş, çevresel problemler sanatın yeni ifade alanlarının doğmasına zemin hazırlamıştır. Sanat bir bilinçlendirme aracı hâline gelmiş ve bu süreçte sanatçılar insan ile doğa arasındaki dengeyi yeniden kurabilecek yollar aramaya başlamışlardır. Bu dönemde yeryüzü sınırsız malzeme potansiyeline sahip, geniş bir sergi alanı olarak sanatçıların dikkatini çekmiştir. Doğaya yönelişin ardında çevresel ve kentsel sorunların yanı sıra, dönemin sanat piyasasına, galerilere ve müze sistemine duyulan tepki de etkili olmuştur. Böylelikle sanatçılar kapalı mekânlardan

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

çıkarak doğrudan dış çevreyle etkileşime girmiş, eserlerini bu doğal ortamlarda üretmişlerdir. Artık sanatçılar için eserlerinin tıpkı yaşam gibi geçici, değişken ve dönüşebilir bir yapıya sahip olması önem taşımaya başlamıştır. Bu yeni yaklaşımı benimseyen sanatçılardan bazıları doğa manzaralarına yeni unsurlar ekleyerek farkındalık yaratmayı, bazıları doğal malzemelerle özgün yapıtlar oluşturmayı, kimileri ise doğayı koruma amacına yönelik yeniden düzenlemeler yapmayı hedeflemiştir.

1961 yılında Manzoni'nin dünyayı bir kaide üzerine yerleştirmesi, hem izleyiciye dünyayı dışsal bir nesne gibi algılama ve ona dışarıdan bakma olanağı sunmuş hem de dünyanın, yani yeryüzünün bizzat bir sanat yapıtı olarak değerlendirilebileceği fikrini ortaya çıkarmıştır (Şekil 1-2). Bu yaklaşım, bir bakıma boşluğun, atmosferin ve dış mekânın da sanatsal sürece dâhil edilmesinin erken örneklerinden biridir. Aynı zamanda bu tutum, sanatın geleneksel sergi mekânı olan "beyaz küp" anlayışından uzaklaşma gereksiniminin ve onun sınırlayıcı doğasına duyulan tepkinin bir göstergesidir. Böylelikle sanatçılar, Smithson'ın ifadesiyle, kendilerini önceden tanımlanmış bir bağlamın "hapishanesinden kurtarma" çabasına yönelmişlerdir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Şekil 0.1 'Dünyanın Kaidesi', Piero Manzoni, 1961.

Robert Smithson "Galeri duvarları dört tarafı kapalı ve sanatı kendi içine hapseden mekânlardır. Sanat eseri buralarda bir tür değerlilik ölçütüne girer ve yapıt, galeri duvarlarını süsleyen dekoratif bir niteliğe bürünür ve hapsolur." ifadesiyle, sanatın kapalı alanlara mahkûm edilmesine karşı eleştirel bir duruş sergilemiştir. Smithson, ilgisini "tasarlanmış alanlar" üzerinde yoğunlaştırmadığını belirtmiş, çünkü görselin bir dikdörtgen çerçeveye sıkıştırılmasının boşluğun göz ardı edilmesine ve hatta tamamen ortadan kaldırılmasına yol açtığını savunmuştur (Oğuz, 2015). Onun "boşluk" kavramıyla kastettiği şey, kapalı mekânların dışında yer alan atmosferdir.

Benzer düşünceleri paylaşan Michael Heizer da, galerilerde sergilenen sanat eserlerinin boşluktan yoksun kaldığını ifade etmiştir. Heizer, açık alanda üretim yapma gerekçesini, "boşluksuz heykel" anlayışını terk etme isteğiyle açıklar. Sanatçının ifadesiyle boşluksuz heykel üretmemek, onun gözünde "heykel olmayan" ya da "tersine çevrilmiş heykel" yaratmak anlamına gelmektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda Heizer, 1969 yılında Nevada Çölü'nde *Çift Negatif* adlı çalışmasını gerçekleştirmiştir. Söz konusu eser, birbirine karşıt biçimde konumlanmış ve boşluk olgusunu da kapsayan iki derin yarıktan meydana gelmektedir (Şekil 2).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Şekil.0.2 'Çift Negatif', Michael Heizer, 1969

Kavramsal olarak insanlığa seslenme amacı taşımalarına rağmen bu eserlerin uzak bölgelerde, özellikle de çöllerde gerçekleştirilmiş olması bir tür çelişki gibi görünebilir. Ancak tarihin birçok döneminde sanatçılar, uygarlığın dayattığı sınırlamalardan ve teknolojinin bireyin benliğini bastırarak onu anonimleştiren etkilerinden kaçmak için uzak alanlara yönelmeyi tercih etmiştir. Çöl, bu anlamda, insan elinin değmediği, özgür ve sınırsız olanaklar sunan bir alan olarak sanatçılar için özel bir anlam taşımaktadır. İnsan varlığından arınmış bu mekânlarda ortaya konulan çalışmalar, insanın evrenin sonsuzluğu karşısındaki güçsüzlüğünü ve geçiciliğini temsil eder niteliktedir. Ayrıca arazi temelli sanat üretimlerinin ilk olarak Amerika'da ortaya çıkması tesadüf değildir. Tam tersine, bu kıtanın geniş coğrafyası ve uçsuz bucaksız çöl alanları, sanatçıların mekânla doğrudan ilişki kurmalarını ve özgürce hareket edebilmelerini kolaylaştırmıştır.

Ekolojik Sanat ve Sanat İlişkisi

1960'lı yıllar, sanat dünyasında köklü dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olarak öne çıkar. Bu yıllarda sanatçılar yalnızca eserlerinin içeriğinde değil, aynı zamanda bu eserlerin sunum biçimlerinde de değişim arayışına girmiştir. Sergileme alanları, özellikle de galeri mekânları, sanatçıların müdahaleleriyle geleneksel sınırlarından uzaklaştırılmaya başlanmıştır. Dönemin toplumsal dinamikleri ve sanatsal anlayışları içinde modernizmin katı kalıplarına karşı, sanatçılar geleneksel malzemenin olanaklarını aşan yeni bir tepki geliştirmiştir (Ertuğrul Tomsuk ve Yücel, 2021). Bu tepkilerin sonucunda arazi sanatı ortaya çıkmış, üretim ve sergileme süreçleri doğa ile iç içe bir hale gelmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Şekil.0.3 Jannis Kounnellis, 12 Horses (12 At), Yerleştirme, Roma Attiko Galerisi, 1969

Sanatçılar doğayı yalnızca bir arka plan olarak değil, bizzat sanatın konusu ve malzemesi olarak ele almaya başlamıştır. Doğa, sanat eserlerinin sergilendiği bir sahne olmanın ötesine geçerek sanatın kendisine dönüşmüştür. Bu yaklaşımın en dikkat çekici örneklerinden biri Jannis Kounellis'in Roma'daki Attiko Galerisi'nde canlı atları sergilediği çalışmasıdır. Sanatçının bu eylemi, doğanın sanat üretimindeki konumuna dair güçlü bir dönüşümü simgelemektedir. Kounellis, bu çalışmasıyla doğadaki her unsurun potansiyel bir sanat nesnesine dönüşebileceğini açık biçimde ortaya koymuştur. Eser, "etik" ve "estetik" değerler bakımından tartışmalı bir nitelik taşısa da, sanatçının bu tutumu sanatta "sanat nesnesi" kavramının sınırlarını köklü biçimde sorgulamıştır.

Çevresel Sanatta Doğa Algısı

Michael Heizer ve Robert Smithson'ın doğayı kendi sanatsal yaklaşımlarının bir parçası haline getirmelerinden farklı olarak, doğayı müdahale etmeden kullanan sanatçılar arasında Richard Long ve Hamish Fulton öne çıkar. Richard Long'un *A Line Made by Walking* ve Hamish Fulton'un *Making Holes on the Pennie Way* adlı çalışmaları bu yaklaşımın karakteristik örneklerindendir. Her iki sanatçı da kırsal alanlarda yürüyüşler yapmış, doğaya zarar verebilecek herhangi bir teknik ya da araçtan özellikle kaçınmıştır. Onların bu sade eylemleri, yalnızca yürüyüşün kendisiyle ve onu belgeleyen fotoğraf aracılığıyla, doğada kalıcı hasar bırakmadan da bir "iz" yaratılabileceğini göstermiştir. Bu yönüyle söz konusu çalışmalar, doğa ile insan arasındaki ilişkinin niteliğini sorgulayan bir nitelik taşır. Çünkü insanın doğa üzerindeki etkisi ve yol açtığı tahribat bu yapıtlar aracılığıyla izleyiciye dolaylı biçimde hatırlatılmaktadır. Ancak ne var ki, doğayı konu edinen bu üretimlerin kendileri de kimi zaman

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

çevreye müdahale içerdiğinden, bu durum arazi sanatının ekolojik yönünü tartışmaya açmaktadır.

Şekil.4 Hamish Fulton, Manking Holes on the Pennie Way,1963

Bununla birlikte 1960'lı ve 1970'li yıllarda geliştirilen bu pratikler, ekoloji temelli sanatın günümüzde tam anlamıyla aydınlatılamamış bir yönünü oluşturur (Sezgin, 2022). Bu dönemde ortaya konan arazi sanatı örnekleri, her ne kadar doğa ile ilişki kurma arzusunu taşısa da, sanatçıların bu üretimleri ekolojik kaygılardan hareketle mi gerçekleştirdikleri sorusu belirsizliğini korumaktadır. Dolayısıyla o yılların sanat anlayışında çevresel duyarlılığın gerçek bir motivasyon olup olmadığı kesin biçimde saptanamamaktadır.

Sanat ve Doğa İlişkisinde Ekolojik Sanat

Ekolojik sanat, 1970'li yılların başlarında arazi sanatının düşünsel temellerinden beslenerek gelişen bir sanat hareketidir. İnsanın doğanın döngüsüne müdahalesi sonucu ortaya çıkan çevresel bozulmalar ve ekolojik endişeler, bu yaklaşımın ortaya çıkışını hazırlayan temel etkenler olmuştur. Ekolojik sanat, arazi sanatından farklı biçimde doğaya zarar veren müdahalelerden kaçınarak, doğayı onarmayı ve yeniden canlandırmayı amaçlayan bir anlayışa sahiptir. Bu yönüyle ekolojik sanatın en belirgin niteliği, çevre bilincini temel alan ve aktivist bir tavır içeren bir sanat biçimi olmasıdır.

Bu sanat anlayışı, çevresel problemleri yalnızca estetik bir mesele olarak değil, toplumsal farkındalık yaratma aracı olarak da ele alır. İnsan ile doğa arasındaki karşılıklı ilişkiyi sorgularken, doğanın korunması ve sürdürülebilirliği üzerine düşünsel bir zemin kurar. Buna

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

karşılık arazi sanatında ise amaç, doğanın içinde anıtsal nitelik taşıyan yapıtlar üretmek ve mekânla fiziksel bir bağ kurmaktır.

Şekil.5 Alan Sonfist, Time Landscape (Zaman Manzarası), 2745m2., 1965, 1968-1975

Bu anlayışın öncülerinden biri olan Alan Sonfist, 1965 yılında başladığı ve tamamlanması on yıl süren büyük ölçekli bir projeyi Manhattan bölgesinde hayata geçirmiştir (Görsel 5). Sanatçının bu çalışmasındaki amacı, 2745 metrekarelik bir alanın geçmişteki yeşil ve doğal görünümünü yeniden hatırlatmak olmuştur. Sonfist, kamusal alanların bu tür sanatsal müdahalelerle dönüştürülmesinin, toplumun çevre bilincini yeniden canlandıracağına ve doğayla bağlarını hatırlatacağına inanmaktadır.

Sanatta Değişen Doğa Algısı

Teknolojik ilerlemenin hız kazanmasıyla birlikte ekolojik problemlerin artması, güncel sanatta doğa temelli üretimlerin yönünü ve biçimini önemli ölçüde etkilemiştir. Günümüzde bilimsel ve teknolojik gelişmelerle doğa politikaları arasında beklenmedik biçimde kesişen noktalar görülmektedir (Sezgin, 2022). Ancak sanıldığı gibi bilim ve teknoloji her zaman ilerleme ve yenilik anlamına gelmemektedir. Özellikle doğa, bu durumun en belirgin örneklerinden biridir. İnsan eliyle bozulan ekosistem, artık temel ihtiyaçlarımızı dahi karşılamakta yetersiz kalmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bilim ve teknolojinin insan yaşamının tüm alanlarına nüfuz etmiş olması, modernleşmenin bir göstergesi değildir. Aksine, insanla insan-olmayan varlıklar arasındaki sınırların bu denli silikleşmesi, eylemlerimizin sonuçlarını fark edebilmek ve ortak bir toplumsal bilinç inşa edebilmek için yeni bir "kozmopolitika" anlayışına olan ihtiyacı ortaya koymaktadır (Sezgin, 2022). Bu durum, insan-doğa ilişkilerinde yaşanan bozulmaların yalnızca çevresel değil, aynı zamanda duygusal bir boyut kazandığını da göstermektedir. Sanatçılar, doğanın tahribatını izleyiciye hissettirmeyi ve bu yıkımın insan kaynaklı olduğunu hatırlatmayı amaçlamaktadır. Bu farkındalığı yaratma çabası, sanatçıları disiplinlerarası bir üretim biçimine yöneltmiştir. Artık sanatçılar için önemli olan estetik bir güzellik yaratmak değil, izleyicide bilinç uyandıran bir etki oluşturabilmektir.

Bu anlayışın çağdaş örneklerinden biri Alejandro Duran'ın UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan Sia Ka'an kıyılarında gerçekleştirdiği projesidir. Sanatçı *Washed Up* adlı çalışmasında kıyıya vuran plastik atıkları toplayarak renk, boyut ve biçimlerine göre sınıflandırmış ve bunları doğrudan bölgenin doğal yapısına entegre etmiştir. Duran'ın bu yaklaşımı, günümüz sanatında "ekolojik" ve "sürdürülebilirlik" temaları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Sanatçı, topladığı atıkları çarpıcı biçimde sergileyerek izleyiciyi yüzleştirmiş, insanın doğaya bıraktığı geri dönüştürülemez izleri gözler önüne sermiştir. Ayrıca, eserin üretildiği bölgeyi hem sergileme alanı hem de yapıtın bir parçası haline getirmesi, çağdaş sanatta mekân kavrayışının dönüşümüne işaret etmektedir.

Sanatçı çalışması hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: "*Washed Up*, benim çer çöpü bir hazineye dönüştürme çabam… İşlerimi doğal peyzaja göre şekillendirerek ve önceden belirlenmiş bir renk paletinin içinde kalarak aynı anda hem doğal hem de yapay görünen düzenlemeler yaratmaya başladım. *Washed Up*, Andy Goldsworthy ve Robert Smithson'un işlerinden ilham almış olsa da günümüze ve hayatımızdaki atık madde bolluğuna ilişkin yeni bir şey söyleme iddiasındadır." (Arıkan, 2021).

SONUÇ

1960'lı yıllarda ortaya çıkan arazi sanatı (land art) ile yeryüzü ve ekolojik sanatın temelleri atılmıştır. Bu sanat anlayışı, çağdaş dönemde çevre ve insan ilişkisine yönelik geliştirilen yaklaşımlardan beslenmiştir. O yıllarda galeri mekânlarının sanatın sergilenme biçiminde hâkim konumda olması eleştirilmiş, bu duruma tepki olarak sanatçılar doğaya yönelmiş ve arazi sanatı akımı doğmuştur. Bu yeni yönelim, doğanın sanattaki temsilinden ziyade, doğanın bizzat

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kendisinin sanatın parçası haline gelmesini sağlamıştır. Artık doğa yalnızca bir manzara olarak değil, doğrudan sanatın malzemesi ve sahnesi olarak ele alınmıştır.

Arazi sanatı doğayı bir tema olarak ele alırken onun ekolojik yapısını gözetmemiştir. Bu tür çalışmalarda sanatçılar doğaya büyük müdahalelerde bulunmuş, kimi zaman arazilerde derin yarıklar açarak doğal düzeni değiştirmiştir. Bu yaklaşımda asıl önem verilen nokta, sanatın fiziksel boyutu ve ortaya çıkan biçimsel etkidir. Buna karşın ekolojik sanat anlayışında sanatçılar, doğayı tahrip etmeden üretim yapma ilkesini benimsemişlerdir. Ekolojik sanatın odağında izleyiciye doğayı hatırlatmak, çevreye yönelik farkındalık yaratmak ve ekosisteme olumlu katkı sağlamak yer alır.

Arazi sanatı örneklerinde görülen yıkıcı müdahalelerin tersine, ekolojik sanat doğayı koruyarak sanat üretmeyi amaçlamıştır. Örneğin Michael Heizer'ın "Double Negative (Çift Olumsuz)" adlı yapıtı doğaya zarar veren bir üretim biçimini temsil ederken, Alan Sonfist'in "Time Landscape" adlı çalışması doğayı yeniden canlandırma düşüncesiyle gerçekleştirilmiştir. Gelişen teknolojik süreçler, insan ile doğa arasındaki ilişkinin anlamını dönüştürmüş, bu dönüşüm yeni kavramsal arayışları da beraberinde getirmiştir. Hans Haacke ve Joseph Beuys gibi sanatçılar, çim ve ağaç gibi doğal unsurları sanatın parçası haline getirerek ekolojik sanatın temellerini güçlendirmiştir.

Ekolojik sanat günümüzde, sürdürülebilir yaşam anlayışını merkeze alan bir sanat biçimi olarak gelişmiştir. Artan çevre sorunları, sanatın yeni biçim ve yöntemlerinin doğmasına neden olmuş, böylece doğa artık yalnızca bir tema değil, insanlık için korunması gereken ortak bir varlık olarak sanatın merkezine yerleşmiştir.

KAYNAKÇA

Arıkan, H. (2021). İnsan ve doğa ekseninde ekolojik sanat. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, 7*(1), 76–87.

ERİKAN, D., & YAYAN, G. H. (2022). Sanat eğitimi yoluyla çevre sorunlarına farkındalık kazandırma: Bir ders planı önerisi. *The Journal of Turk-Islam World Social Studies*.

Ertuğrul Tomsuk, E., & Yücel, B. (2021). Günümüz sanatında değişen galeri ortamı bağlamında mekân-doğa etkileşimi. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi.*

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Mamur, N. (2017). Ekolojik sanat: Çevre eğitimi ile sanatın kesişme noktası. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13*(3), 1000–1016.

Oğuz, D. (2015). Sanat perspektifinden çevre sorunları. *Sanat ve Tasarım Dergisi, 5*(8), 48–61.

Sezgin, E. (2022). *Sanat ve ekoloji* (M. Tokmakçıoğlu & E. Sezgin, Çev.). 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yalçınkaya, A. (2024). *Ekoeleştirel örnek metin incelemesiyle Türkiye efsanelerinde doğa ve insan* [Doktora tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü].

Zeybek, O. (2024). Kent peyzajında ekolojik sanat. *Urban 21 Journal, 2*(2), 130–152.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

POPÜLER KÜLTÜR VE SANAT İLİŞKİSİ: DÖNÜŞÜM, ETKİLEŞİM VE ELEŞTİREL PERSPEKTİFLER

Prof. Dr. Ercan ŞAHBUDAK
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
sahbudakercan@gmail.com
0000-0003-1059-591X

Yüksek Lisans Öğrencisi Sena ÇOLAK
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Senacolk@gmail.com
0009-0008-7672-1257

ÖZET

Bu çalışma, modern toplumlarda popüler kültür ile sanat arasındaki çok katmanlı ilişkiyi kültürel çalışmalar, eleştirel teori ve medya sosyolojisinin temel yaklaşımları çerçevesinde incelemektedir. Popüler kültür, kitle iletişim araçları ve dijital platformlar aracılığıyla geniş topluluklara ulaşarak estetik beğeniyi, üretim pratiklerini ve sanatın toplumsal işlevini dönüştüren dinamik bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dönüşüm, yalnızca sanatın tüketim biçimlerini değil, aynı zamanda üretim süreçlerini de yeniden biçimlendirmektedir.

Çalışmada, popüler kültürün sanat üzerindeki etkisi iki yönlü olarak ele alınmaktadır: Bir yandan sanatın metalaşmasını, ticarileşmesini ve estetik değerlerin piyasa mantığına göre yeniden tanımlanmasını teşvik ederken; diğer yandan sanatın daha demokratik, erişilebilir ve çoğulcu bir form kazanmasına katkı sağlamaktadır. Dijitalleşme ile birlikte kullanıcı temelli içerik üretimi, sosyal medya estetiği ve kültürel trendler, sanat pratiklerinin sınırlarını genişletmiş; sanatçı ile izleyici arasındaki geleneksel ayrım giderek belirsizleşmiştir. Bildiride ayrıca Adorno ve Horkheimer'ın kültür endüstrisi eleştirisi, Stuart Hall'un kültürel kodlama-kod açımı yaklaşımı ve postmodern kuramcıların yüksek kültür–popüler kültür ayrımına yönelik sorgulamaları gibi teorik çerçeveler kullanılarak, günümüz sanat ortamında popüler kültürün hegemonik ve dönüştürücü gücü değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, popüler kültür ile sanatın karşılıklı olarak birbirini besleyen, zaman zaman çatışan fakat sürekli etkileşim içinde olan iki dinamik alan olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Kültür, Popüler Kültür, Sanat, Kültür Endüstrisi, Pop Art

ABSTRACT

This study examines the multifaceted relationship between popular culture and art in modern societies within the framework of fundamental approaches from cultural studies, critical theory, and media sociology. Popular culture emerges as a dynamic field that transforms aesthetic taste,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

production practices, and the social function of art by reaching broad communities through mass media and digital platforms. This transformation reshapes not only the forms of art consumption but also the production processes.

This study examines the impact of popular culture on art in two ways: on the one hand, it encourages the commodification and commercialization of art and the redefinition of aesthetic values according to market logic; on the other hand, it contributes to art becoming more democratic, accessible, and pluralistic. With digitalization, user-based content production, social media aesthetics, and cultural trends have expanded the boundaries of art practices; the traditional distinction between artist and viewer has become increasingly blurred. The paper also evaluates the hegemonic and transformative power of popular culture in the contemporary art environment using theoretical frameworks such as Adorno and Horkheimer's critique of the culture industry, Stuart Hall's cultural encoding-decoding approach, and postmodern theorists' questioning of the high culture-popular culture distinction.

In conclusion, it is emphasized that popular culture and art are two dynamic fields that mutually reinforce each other, sometimes clash, but are constantly interacting.

Keywords: Culture, Popular Culture, Art, Culture Industry, Pop Art

GİRİŞ

Bir toplumun varlığını ve kimliğini şekillendiren yapı taşı kültürdür. Kültür, bir toplumun kendisini diğer toplumlardan ayıran ve tarihsel süreç içinde yarattığı, kuşaktan kuşağa aktardığı tüm maddi ve manevi değerler bütünüdür. Kültür, bireyin dünyayı algılayışını şekillendirir ve bir toplumsal kimlik yaratır. Toplumun üyelerine ortak hareket etme, iletişim kurma ve ihtiyaçlarını karşılama konusunda bir rehberlik sistemi sunar. Kültür durağan değil, zamanla değişen ve çevresel koşullara uyum sağlayan dinamik bir sistemdir.

Ancak modernleşme, kentleşme ve kitle iletişim araçlarının yükselişiyle birlikte, bu geleneksel kültürel yapı, 20. yüzyıldan itibaren Popüler Kültür adı verilen yeni bir form kazanmıştır. Popüler kültür; yüksek kültürün (klasik sanatlar ve seçkinci biçimler) bir antitezi olarak konumlanmakla beraber, toplumun geniş çoğunluğu tarafından hızla benimsenen, tüketilen ve beğenilen kültürel ürünler ve pratikler bütünüdür.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu kültürel düzlemlerin merkezinde, insani ifade ve yaratıcılığın en güçlü dışavurumu olan Sanat yer alır. Sanat, bir duygunun, düşüncenin ya da estetik kaygının; resim, müzik, edebiyat, tiyatro gibi çeşitli yöntemler kullanılarak aktarılması ve somutlaştırılmasıdır. Sanat, yalnızca bir toplumun estetik birikimini değil, aynı zamanda kültürel değişimlerini, çatışmalarını ve dünya görüşünü yansıtan temel bir aynadır.

Kültür ve sanat, birbirini sürekli etkileyen ve besleyen bu döngü içinde, toplumların gelişimini, kendini ifade etme yeteneğini ve kolektif kimliğini güçlendirerek geleceğe taşır. Bu bağlamda, kültürün bu çok yönlü dönüşümü ve sanatın sağladığı yaratıcı ifade alanı, toplumsal yaşamın kalitesini ve ilerleme kapasitesini belirleyen temel unsurlar olarak işlev görmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

POPÜLER KÜLTÜRÜN KURAMSAL ARKA PLANI

1.1. Kültür Endüstrisi ve Sanatın Dönüşümü

Sanat, insanlık tarihiyle özdeş olarak gelişen bir olgudur. İnsanoğlu gelişim gösterdikçe sanatsal anlamda da gelişimler meydana gelmiştir. Buna bağlı olarak insanlık tarihinin ilk yıllarında sanat, toplumsal yaşamda uzmanlaşılan bir alan olarak değerlendirilmemiştir. İlkel insanlar için bir ritüel haline gelmiş olan ilk çağ şöleni, toplumun bütün kesimlerinin katılmış olduğu bir etkinliktir. Bu dönemde henüz üretici ve tüketici gruplar ortaya çıkmamış, birlikte üretim ve tüketim olgusu toplumsal yaşamın en belirleyici konumu olarak varlığını sürdürmüştür.

Sonraki aşamada insanlık tarihinin en önemli gelişim aşamalarından birisi olan üretici ve tüketici grupların ortaya çıkmış olduğu görülmüştür. İşbölümü, ekonomik etkinliklerin çeşitlenmesi, yeni meslek gruplarının oluşması, bütün bunlar üretici ve tüketici grupların çıkışını tetiklemiştir. Bu dönemde sanatsal etkinlik toplumun bütün üyelerinin aynı etkinlikte beraber olduğu bir olgu olmaktan çıkmış, yavaş yavaş bir uzmanlaşma konusu haline gelmiştir. Böylece sanatın üretim ve tüketim diye ikiye ayrılmadığı, kendi içinde bir bütün oluşturduğu dönem sona ermiştir.

Buna bağlı olarak sanatsal etkinliklerin serüveni bundan sonra ekonomik etkinliklerin serüvenine koşut olarak gelişmiştir. Önceleri para olmaksızın değiş tokuşa dayalı olarak yapılan bu etkinlik, sonrasında para karşılığında alınıp satılan bir ilişki haline dönüşmüştür. 18. yüzyılın sonu, 19. yüzyılın başından itibaren kültürel etkinlik, diğer ekonomik etkinliklerle aynı özellikler taşımaya başlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte popüler kültür, kitle kültürü gibi

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kavramlar ortaya çıkmıştır (Koluaçık, 2017:137).

1947 yılında Adorno ve Horkheimer'ın *"Aydınlanma'nın Diyalektiği"* isimli çalışmalarında kullanılmıştır. Adorno ve Horkheimer kültür endüstrisi kavramını, 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında Amerika ve Avrupa'da yükselmeye başlayan eğlence endüstrisinin kültürel biçimlerinin metalaşmasını vurgulamak için kullanmışlardır.

Adorno'nun eleştiri noktalarından biri kültür endüstrisinin aldatıcı bir dünya sunması ve en başından her şeyi pazar için üretilen metalara dönüştürmesidir. Bu durumu reklamlarla destekleyerek bir yaşam biçimi vaat etmektedir. Sanatın meta haline dönüşmesi yerini zamanla, meta olarak üretilmeye başlayan sanat eserlerine bırakır.

Adorno, sanatın toplumsallığını ve özerkliğini birbirine bağlı yorumlamaktadır. Sanatın özerkliği, hem toplum içerisinde olup tüm yalınlığı ve gerçekliğiyle toplumu sorgulayabilmesinden, hem de tüm olup biteni dik bir duruşla ifade edebilmesinden gelmektedir (Boratav & Gürdal, 2016:100). Kitle iletişim araçlarının gelişmesi kültür endüstrisine hız kazandırmış, reklam ve moda sayesinde genç kitleyi sarıp sarmalamıştır. Sanatın metalaşması yerini meta olarak üretilen sanat ürünlerine bırakmıştır. Tüketiciye bir hayat tarzı ve mutluluk vaadi sunulmuş ve sahip olma eğilimi kitle iletişim araçları, reklamlar ve moda aracılığıyla tetiklenmiştir.

Sanat eserinin metaya dönüşmesi, bir ürün gibi alınıp satılabilmesi ve herkesin istediği zaman ulaşabilmesi günümüz şartlarında çok yadırganabilir bir durum değildir. Gelişen teknoloji, hızı ve aşırı tüketim olgusunu beraberinde getirmiştir. Oluşturulan algı da tüketimi destekler nitelikte olunca gelişen bir diğer kavram da estetikleştirme olmuştur. Birbirine rakip hayat tarzlarının artması, bu stillerin ev içine nüfuz etmesi, müziğin yaygınlığı… bütün bu fenomenler kültür endüstrisi ile gündelik hayat arasındaki uçurumun kapanmasına ve bunun sonucu olarak toplumsal gerçekliğin estetize edilmesine işaret etmektedir.

Kültür endüstrisi gerçek bir kültür üretmemektedir. Tam tersine, kendiliğindenliği olmayan şeyleştirilmiş/nesneleştirilmiş bir sözde kültür üretmektedir. Günümüz kapitalist toplumlarında eskisi gibi yüksek kültür ve düşük kültür olmak üzere iki ayrı kültür kalmamıştır. Bu iki kültür arasındaki fark gitgide kitle kültürü tarafından yok edilmiştir. Sanat adı altında yapılanlar kitle kültürünün kuşatması içinde bilincine varılmayan mesajlar vermektedir. Aynı zamanda, insanlara gerçeklikle ve mevcut durum ile uyuşmayı, yaşama yeniden şekil vermekten ise kaçınmayı önermektedir(Jay akt.Kurt,2009:65).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1.2. Popüler Kültürün Estetik Yönü

19. yüzyılda belirmeye başlayan modernizm ve sanatı ticari bir meta kültürüne dönüştürme çabaları, kapitalist kültürün bir sonucu olarak popüler kültürü ortaya çıkarmış; böylece halkın genelinin sahip olduğu estetik beğeni düzeyi sanat eserlerinin üretilmesine neden olmuştur. Bu bağlamda sanat eserlerinin popüler kültürün etkisiyle nasıl dönüştüğünü daha somut örneklerle ele almak sanatın güncel dinamiklerini daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Lillian F. Schwartz'ın Mona-Leo adlı çalışması, Leonardo da Vinci'nin (1452-1519) Mona Lisa'sı ile oto portresi arasındaki yapısal benzerlikleri dijital araçlar yardımıyla inceleyerek, estetik bağlamda ele almaktadır. Bu eser, geçmişin ve bugünün sınırlarını bulanıklaştırarak izleyiciyi tarihsel bir diyalog içine çeker. Schwartz'ın yaklaşımı, yalnızca ikonografik unsurları dönüştürmekle kalmaz, aynı zamanda sanat eserinin kimlik, zaman ve mekân algısına yönelik eleştirel bir sorgulamayı da beraberinde getirir. Mona Lisa'nın, Batı sanat tarihinin en tanınmış ikonlarından biri olmasının ötesinde, günümüz tüketim kültürünün de bir parçası haline geldiği düşünüldüğünde, "Mona-Leo" çalışması sanat eserinin estetik ve ticari değerlerini yeniden değerlendirme fırsatı sunar. Böylelikle eser hem sanat tarihine hem de modern tüketim alışkanlıklarına dair eleştirel bir söylem oluşturur (Ünalan akt.yılmaz vd.,2025: 222)

Şekil 0.1 a) Lillian F. Schwartz "Mona-Leo" b) Robert Silvers, "İnci Küpeli Kız", c) Morimura

Robert Silvers'ın Foto-Mozaik tekniğiyle ürettiği eser, klasik sanatın dijital araçlarla nasıl

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

dönüştürüldüğüne dair güçlü bir örnek teşkil etmiştir. Silvers, Johannes Vermeer'in (1632-1675) İnci Küpeli Kız adlı ikonik eserini, binlerce küçük popüler kültür imgesinden oluşan bir dijital mozaik aracılığıyla yeniden yapılandırarak kolektif bir estetik oluşturduğu bir yapı olarak sunar. Aynı zamanda, popüler imgelerden oluşan bu mozaik, tüketim kültürünün sanat üzerindeki etkisini açıkça görünür kılar.

Jan van Eyck'in (1395-1441) Bir Adamın Portresi eseri geçmiş ve günümüz unsurlarını bir araya getirerek izleyiciyi tarihsel bağlamdan koparır. Orta Çağ'a özgü portre geleneğinin modern bir yorumla yeniden işlenmesi, izleyicide hem nostaljik hem de ironik bir etki yaratır. Bu tür bir yaklaşım, popüler kültürün sanat üzerindeki etkisini ele alırken, aynı zamanda klasik sanatın modern kültürle nasıl ilişkilendirilebileceğini sorgular. Eserin çeşitli yönlerden okunmaya açık bir yapıya sahip olmasıyla, sanatın popülerleşmesi bağlamında eleştirel bir bakış açısı sunduğu söylenebilir. Dijital platformlarda geniş bir kitleye ulaşma potansiyeli, bu tür çalışmaların yalnızca estetik bir yorum değil, aynı zamanda yeniden pazarlanabilir bir meta haline geldiğini de göstermektedir.

Şekil.0.2 Rembrandt Harmenszoon van Rijn ,"İlk Anatomi Dersi"

Bugün hemen herkes tarafından bilinen Rembrandt Harmenszoon van Rijn'ın (1606-1669) ünlü eseri The Anatomy Lesson of Dr. Nicolaes Tulp / Dr. Nicolaes Tulp'un Anatomi Dersi Eserinde Dr. Tulp, gasp suçundan idam edilen, Aris Kindt olarak da bilinen Adriaan Adriaansz'ın kadavrası üzerinde çalışırken görülmektedir. Günümüzde bir başyapıt olarak

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kabul edilen bu eserin, çeşitli müdahalelerle yeniden yorumlanan versiyonu incelendiğinde, kadavra yerine popüler kültürden tanıdık bir "Operasyon" kutu oyunu yerleştirilmiştir. Bu eklemeyle eser ironik ve esprili bir hâl almıştır. Doktor figürü hâlâ tıbbi bir inceleme yapıyormuş gibi görünürken, masada duran oyun tahtası ve cerrahın elindeki oyuncak parçalar izleyiciyi şaşırtan bir mizah unsuru yaratmaktadır. Figürlerin ciddi ifadeleri ile masadaki absürt öğeler arasındaki kontrast dikkat çekicidir.

İKİNCİ BÖLÜM

SANATTA POPÜLER İMGELERİN KULLANIMI

2.1. Pop Sürrealizm ve Popüler Estetik

Pop Sürrealizm (Lowbrow Art) sanat hareketi ismi son zamanlarda sık sık karşımıza çıkmaktadır. İsminden de anlaşılacağı üzere Pop Sürrealizm bir pop ve gerçeküstü eğilime sahiptir. Hareket, kısaca izleyiciyi bir anlatı ile irtibatlandırmak için popüler görsel kültürün estetik eğilimlerinden yararlanan ve geleneksel araçlarla icra edilen bir figüratif sanat olarak tanımlanmaktadır (Givens akt.Atılgan&Uzun,2022: 504).

Pop Sürrealizm, popüler kültür öğelerini sahiplenmekte ve onları mizahi bir anlayışla gerçeküstü bir ortama taşımaktadır. Bu ortam rüya sahnesine benzemektedir. Sanatçılar tarihten, reklamlardan veya filmlerden tanıdığı karakterleri tuhaf ve eğlenceli ortamlara taşımaktadır. Pop Sürrealizm'de yüksek teknik beceriyle yaratılan gerçekçi ortam, anlatımı güçlendirmek için kullanılan bir araca dönüşmüştür. Sürrealist sanatçılar çocukluk döneminde ya da daha sonradan etkilendikleri popüler kültür ürünlerini (Mickey Mouse, Super Man, Michael Jackson, Frankenstein vb.) içeriğe dönüştürmektedir.

Pop Sürrealizmin tanımlayıcı yönlerinden biri, anlatı kalitesidir. Hareket mizahi ve hicivli bir anlatı kalitesine sahiptir. Aynı zamanda temsili olma eğilimindedir. Bu sebeple eserlerin çoğunun bir hikayesi bulunur. Bu hikayeler, filmlerden sahneler, çizgi filmlerden alınmış el çizimi animasyonlar veya çizgi romanlardaki kareler olabilir. Çizgi roman ve karikatür, görüntü yüklü medyanın görsel kültüründe yetişmiş olan bir nesile fikir ve görüntüleri hızlı bir şekilde iletmenin uygun maliyetli bir yolu olmuştur.

Karikatür, Pop Sürrealizm'i biçimsel ve felsefi olarak şekillendirmiştir. Burada anlaşılması gereken nokta ise, sanatçıların sadece çizgi roman karakterlerini değil çizgi romanların biçimsel özelliklerini de eserlerine taşımalarıdır. Kim Jung Gi, Robert Williams, Mitch O'Connell, Jim

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Woodring, Gary Panter, Burak Şentürk, XNO, The Pizz, Mark Todd, Elif Varol Ergen gibi birçok sanatçı bu anlayış temelinde eser üretmektedir(Atılgan&Uzun,2022:509).

Pop Sürrealizm, sinema ve televizyonla gösterildikten sonra halk arasında popülerleşen birçok öğeyi kendi dünyasına katmaktadır. Günümüzde Miki Fare (Mickey Mouse), ScoobyDoo, Betty Boop, Pamuk Prenses (Snow White) gibi çizgi film karakterleri sanatçılar tarafından birincil sanat olma yolunda içeriğe dönüştürülmektedir. Bu karakterler arasında en çok kullanılanı, çizgi animasyonların ilk örneklerinden birisi Miki Fare'dir. Akılda kalıcı görüntüsü (üç yuvarlaktan oluşması), komik ve sevimli olması, çok yönlü, her ortama uygulanabilir olması, uzun süredir pazarlanıyor olması ve çağa ayak uydurabilmesi gibi benzer faktörler onu sevilen bir popüler ürün haline getirmektedir. İlk olarak 1928 yılında ortaya çıkan karakter, günümüzde unutulmayan kültürel bir simge haline dönüşmüştür.

Şekil.0.3 Mickey Mouse,2007

Pamuk Prenses, Disney

Amerika'da televizyon dizileri ve arabalı sinemalarda gösterilen z sınıfı sevimsiz bilim kurgu, canavar, suç, motorcu ve Rock'n Roll filmleri, Pop Sürrealizm'in diğer önemli kaynakları içinde yer alır. Sanatçılar çalışmalarında vermek istedikleri mesajı, popüler film simalarını ve sahnelerini kullanarak iletmişlerdir.

Sanatçılar, film ve dizilerden seçtikleri karakterleri farklı anlayışlarla eserlerine yansıtmaktadır. Sanatçı Isabel Samaras, The Munsters ve Gilligan's Island dizi karakterlerine ve 1930'larda Universal Studios filmlerinde görülen klasik canavarlara yeni ve mizahi bir yorum getirmiştir. Sanatçı, özellikle televizyon karakterlerini ve eski ünlü tabloları harmanlamaktadır. 1960'ların ve 1970'lerin komedileri ve televizyon dizilerinden etkilenen Samaras, resimlerinin çoğunu bu

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

karakterlerin yorumlarıyla doldurmaktadır. Bilim kurguyla şekillenen imkansızın gerçekleşebileceği alternatif gerçeklikler, yerler ve zamanlar üzerine odaklanmıştır. İspanyol Pop Sürrealist sanatçı Sergio Mora ise popüler film karakterleriyle birlikte nostaljik, sevimli ve fantastik ortamlar yaratmaktadır. Ülkemizde ise bunun bir örneği olarak Murat Palta gösterilebilir. Minyatürleriyle eski dönemlerden kalma hissi yaratan sanatçı, eserlerinde popüler film karakterleri gibi konuları yorumlayarak güncel grafik bir dil oluşturmuştur. Film-TV karakterlerini ve sahnelerini çalışmalarında kullanan sanatçılar arasında; Alex Gross, Dani Tull, Eric White, Bob Dob, Josh Agle, Jonathan Bergeron, Grégoire Guillemin, Edward Walton Wilcox, Mab Graves, Thomas Ascott gibi birçok sanatçı bulunmaktadır(Atılgan&Uzun,2022:511).

Şekil.0.4 Alex Gross, Dior, 2011

Reklam görselleri, marka kimlikleri ve popüler markalı ürünler de sanatçıların eserlerinde kendilerine yer bulmuştur. Bu anlamda Alex Gross'un çalışmaları en belirgin örneklerdendir. Sanatçı, reklam görsellerini ve ürünleri dolaysız olarak tablolarına aktarmaktadır. Büyük ölçekte kullanılan popüler logo ve amblemler, bu logolarının olduğu alışveriş poşetleri, ürün ambalajları, yiyecek ve içecekler, teknolojik ürünler ön plana çıkmaktadır. Küreselleşen ve teknolojikleşen dünyanın tüketim kültürünü, yüzeysel hale gelen ortamın rahatsız ediciliğini konu edinen sanatçı, izleyicinin etrafını saran reklamlara bakış açısını şekillendirmektedir.

Gross'un çalışmaları, kalabalık ve düzenli kompozisyonlar içinde titizlikle işlenmiş gerçekçi figürler ve popüler reklam görselleriyle adeta gerçeküstü bir reklam afişini andırmaktadır.

2.2. Popüler Kültür ve Pop Art

Pop Art'ın ortaya çıkışı, 1950'li yılların ortalarında İngiltere'de, savaş sonrası dönemde yaşanan kültürel dönüşümlerin görsel alandaki yansımalarını irdeleyen sanatçıların

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yürüttüğü deneysel çalışmalara dayanmaktadır. Bu süreçte, bağımsız sanatçı oluşumları, sanat ile gündelik yaşam arasındaki sınırları yeniden tanımlamış ve tüketime konu olan nesneleri estetik değer taşıyan göstergelere dönüştürmeye yönelmiştir.

Bununla birlikte Pop Art akımının asıl gelişimini 1960'lı yılların başında Amerika Birleşik Devletleri'nde gösterdiği görülmektedir. Sanatın yalnızca belirli bir zümreye ait olmaması gerektiği düşüncesini benimseyen genç Amerikalı sanatçılar, gündelik yaşama ait sıradan nesneleri konu edinen yapıtlarla öne çıkmıştır. Andy Warhol'un *Campbell's Soup Cans* adlı çalışması ve Roy Lichtenstein'ın çizgi roman estetiğini resim yüzeyine taşıyan eserleri bu anlayışın simgesel örnekleri arasında yer almıştır. Amerika merkezli Pop Art yaklaşımı, daha ticari ve ironik bir dil benimsemiş; tüketim kültürünü hem eleştiren hem de onun görsel anlatım biçimlerini sanatsal üretimin merkezine taşıyan bir yapı ortaya koymuştur.

Pop Art akımı farklı coğrafyalarda çeşitli biçimlerde gelişmiş olmakla birlikte bazı sanatçılar bu hareketin hem öncüleri hem de simgesel isimleri hâline gelmiştir. Söz konusu sanatçılar, tüketim kültürü, kitle iletişim araçları ve gündelik yaşam nesneleri ile kurdukları ilişki üzerinden yalnızca Pop Art'ın değil aynı zamanda çağdaş sanatın genel yönelimlerinin biçimlenmesinde de belirleyici rol oynamıştır. Bu çerçevede Pop Art'ın önde gelen temsilcileri aşağıda ele alınmaktadır.

Andy Warhol

Pop Art denildiğinde akla gelen ilk isimlerden biri kuşkusuz Andy Warhol'dur. Campbell's çorba kutuları, Coca-Cola şişeleri, Marilyn Monroe ve Elvis Presley gibi imgeleri sanatsal bir anlatı unsuru hâline getirerek kitle kültürünü ikonik bir estetik anlayışıyla yorumlamıştır. Warhol'un "Herkes bir gün 15 dakikalığına ünlü olacak" ifadesi, popülerlik, medya ve anonimlik olgularını sanatın merkezine yerleştirdiğini açık biçimde göstermektedir.

Roy Lichtenstein

Çizgi roman estetiğini büyük boyutlu tuvallere taşıyan Roy Lichtenstein, "Ben-Day dots" olarak adlandırılan noktalama tekniğini kullanarak kendine özgü bir görsel dil geliştirmiştir. "Whaam!" ve "Drowning Girl" gibi eserlerinde hem anlatısal yapı hem de ironi belirgin bir biçimde hissedilmektedir. Sanatçı, yüksek sanat ile popüler kültür arasındaki sınırları eleştirel bir çerçevede sorgulayan üretimleriyle öne çıkmıştır.

Richard Hamilton

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Pop Art terimini ilk kez kullanan sanatçılar arasında yer alan Richard Hamilton, kolaj tekniğini medya ve tüketim kültürüne ait imgelerle bir araya getirerek eserler üretmiştir. “Just what is it that makes today’s homes so different, so appealing?” adlı çalışması Pop Art’ın görsel bir manifestosu olarak değerlendirilmektedir. Eserde dönemin Amerikan tüketim kültürü ironik bir anlatımla temsil edilmektedir. Kaslı bir erkek figürün elinde bir lolipop taşıması ve pin-up pozundaki kadın figürü ile televizyon, elektrikli süpürge, Coca-Cola logosu ve konserve ürünlerin birlikte sunulması bu eleştirel yapıyı güçlendirmektedir.

Claes Oldenburg

Pop Art’ın heykel alanındaki öncü isimlerinden biri olan Claes Oldenburg, gündelik nesneleri dev boyutlarda yeniden üretmesiyle tanınmaktadır. Dondurma külahı, çamaşır mandalı, elektrik prizleri, ruj ve hamburger gibi sıradan objeleri abartılı ölçekte sergileyerek izleyicinin algısal sınırlarını zorlamıştır. Bu yaklaşımıyla Pop Art’ı yalnızca iki boyutlu yüzeylerden değil fiziksel mekân üzerinden de deneyimlenebilir hâle getirmiştir.

James Rosenquist

Reklam panosu ressamlığı geçmişine sahip olan Rosenquist, büyük boyutlu ve kolaj mantığıyla kurgulanmış tuvaller aracılığıyla Pop Art’a önemli katkılar sunmuştur. Tüketim nesneleri, insan yüzleri ve savaş imgelerini bir araya getirerek reklam estetiğini eleştirel bir dile dönüştürmüştür. Sanatçının en bilinen yapıtı olan “F-111”, Amerikan militarizmini ve refah toplumunu sorgulayan güçlü bir anlatı ortaya koymaktadır.

Tom Wesselmann

Pop Art’ın erotik ve estetik boyutunu ön plana çıkaran Tom Wesselmann, kadın bedenini tüketim nesneleriyle birlikte canlı renklerle kompozisyonlarına taşımıştır. Sanatçı reklam estetiği ile arzu arasındaki ilişkiyi eleştirel bir yaklaşımla irdelemiştir. “Great American Nude” ve “Still Life” serileri, beden, nesne ve bakış arasındaki sınırların belirsizleştiği bir görsel anlatı sunmaktadır.

David Hockney

Pop Art’ın sınırlarını genişleten isimlerden biri olan David Hockney, yüzme havuzları, Kaliforniya peyzajları ve portreleri aracılığıyla gündelik yaşamı sade ancak etkili bir biçimde yansıtmıştır. Fotoğraf kolajları ve dijital çizimleri ile Pop Art estetiğini dijital çağa taşıyan

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sanatçılar arasında yer almıştır.

Pop Art her ne kadar Batı'da 1950'li yıllarda doğmuş olsa da Türkiye'deki etkileri özellikle 1960'lı yıllarla birlikte görünürlük kazanmıştır. Amerika'da Andy Warhol'un öncülüğünü yaptığı bu akım, Türkiye'de de benzer bir adlandırma ve estetik referansla karşılık bulmuştur. Tüketim kültürü, medya imgeleri ve gündelik yaşam nesnelerini sanatsal üretime dahil eden bu yaklaşım, Türkiye'de döneminin genç sanatçıları arasında ilgiyle karşılanmıştır.

Özdemir Altan, Pop Art anlayışını Türkiye'ye taşıyan ilk isimlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Warhol'un grafiksel dilinden etkilenen Altan, bu estetiği yalnızca biçimsel değil anlam katmanı açısından da ele almıştır. Onun ardından Burhan Doğançay, afişler, duvar yazıları ve kent dokusuna odaklanan kolajlarıyla yerel ve küresel görsel kültürü eleştirel bir perspektifle bir araya getirmiştir.

Altan Gürman ise 1960'lı yıllarda Pop Art estetiğini benimseyen bir diğer sanatçı olmakla birlikte eserlerinde tüketim kültüründen ziyade özgürlük, insan hakları ve toplumsal duyarlılık gibi temalara ağırlık vermiştir. Bu bağlamda Pop Art Türkiye'de Batı'daki örneklerinden farklı olarak doğrudan tüketimi yücelten bir yapıdan ziyade yerel sorunlarla bütünleşen özgün bir estetik dil geliştirmiştir.

Zekai Ormancı, Timur Kerim İncedayı, Ergin İnan, Ümit Bilgen, Nur Koçak, Nigar Gülsün Karamustafa ve Gencay Kasapçı gibi sanatçılar da Pop Art'ın Türkiye'deki yansımalarını farklı biçimlerde yorumlamıştır. Özellikle Nur Koçak, Batılı tüketim imgelerini kadın bedeni ile ilişkilendiren çalışmalarıyla feminist söylem ile Pop Art estetiğini bir arada sunan dikkat çekici bir çizgi oluşturmuştur.

2000'li yıllardan itibaren genç kuşak sanatçılar Pop Art'ın canlı renklerine dayalı görsel dilinden uzaklaşarak daha sade ve sınırlı anlatım biçimlerine yönelmiştir. Ümit Bilgen, bu dönüşümün öne çıkan temsilcilerinden biri olmuş ve siyah-beyaz tonları merkeze alarak Pop Art'ın alışılmış renk anlayışına yeni bir yorum getirmiştir.

Günümüzde Türkiye'de Pop Art, Batı'daki gibi kurumsallaşmış bir akım niteliği taşımamakla birlikte bireysel sanatçılar aracılığıyla kendine özgü bir yönelim geliştirmiştir. Politik söylemlerden kimlik tartışmalarına, kent kültüründen estetik arayışlara kadar uzanan geniş bir ifade alanı oluşturarak çağdaş sanat içerisinde özgün bir yer edinmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2.2.1. En Ünlü Pop Art Eserler

Şekil.0.6 Andy Warhol, "Campbell'in Çorba Konserveleri" – 1968

Pop Art akımının öncü isimlerinden Roy Lichtenstein'a ait *"Drowning Girl (Boğulan Kız)"* adlı eser, 20. yüzyılın en tanınmış ve etkileyici ikonik çalışmalarından biri olarak değerlendirilmektedir. Çizgi roman estetiğiyle kurgulanan yapıtta, konuşma balonunda Brad'den yardım istemek yerine kendi gözyaşlarında boğulmayı seçtiğini ifade eden bir kadın figürü betimlenmektedir. Melodramatik anlatım diliyle öne çıkan bu çalışma, hem duygusal yoğunluğu hem de biçimsel özellikleri bakımından Pop Art akımının karakteristik örnekleri arasında yer almaktadır.

1968 yılında basımı yapılan Andy Warhol'a ait *Campbell's Soup Cans (Campbell'ın Çorba Konserveleri)* adlı çalışma, üretildiği ilk andan itibaren yoğun ilgi görmüş ve kendisinden sonra ortaya çıkan birçok yapıta kaynaklık etmiştir. Otuz iki farklı konserve deseninden oluşan bu tuval dizisi, süpermarket raflarında ürünlerin diziliş biçimini çağrıştıracak şekilde, tek sıra hâlinde ve rafları andıran dar yüzeyler üzerinde sergilenmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Şekil 0.7 Roy Lichtenstein, "M-Maybe" (Be-Belki) – 1965

Klişeleşmiş duygusal anlatıların parodisi niteliğindeki Roy Lichtenstein'ın *"M-Maybe"* adlı eseri, sanatçının edilgen ve kırılgan kadın temsillerini konu alan çalışmalarının devamı olarak değerlendirilmektedir. Eserde, sevgilisini kaygı içinde bekleyen sarışın bir kadın figürü

Şekil.0.8 Andy Warhol, "Marilyn Diptych" – 1962

betimlenmekte; konuşma balonları ve belirgin biçimde uygulanan Ben-Day noktaları aracılığıyla çizgi roman estetiği vurgulanmaktadır. Yapıt, popüler görsel kültürün biçimsel özelliklerini yalnızca yansıtmamakta; aksine bunları öne çıkararak izleyicinin sanata ilişkin yerleşik tasavvuruna bilinçli bir meydan okuma sunmaktadır.

Londra'da Tate Modern Müzesi koleksiyonunda yer alan *"Marilyn Diptych"* adlı eser, Andy Warhol'un Marilyn Monroe'nun anısına ithafen ürettiği çalışmalardan biridir. Pop Art akımının en simgesel eserleri arasında gösterilen bu yapıt, sanatçının ünlü oyuncunun ölümünden kısa bir süre sonra, 1962 yılında gerçekleştirilmiştir. Kompozisyonun sol bölümünde yer alan renkli portreler popülerliğin görünür ve çekici yüzünü temsil ederken, sağ tarafta bulunan siyah beyaz ve giderek silikleşen imgeler, ölümü ve unutulmayı simgelemektedir. Warhol, seri üretim mantığını temel alan çoğaltma tekniği aracılığıyla bireysel kimliği geri plana iterken, şöhret olgusunun hem büyüleyici yönünü hem de anlamsızlaşan doğasını eş zamanlı olarak görünür kılmaktadır.

2.3. Yerlilik ve Popüler Kültürün Kesişimi

Kültür endüstrisinin temel araçları arasında yer alan kitle iletişim araçlarından radyo, sinema

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ve televizyon, bireylere geniş bir düş ve kurgu evreni sunmaktadır. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren modernleşme süreciyle birlikte gündelik yaşam köklü bir dönüşüm geçirmiş, geleneksel toplum yapısı birçok kurumsal yönüyle değişime uğramıştır. Kitle iletişim araçları içerisinde televizyon, kültürün küresel düzeyde yayılımı açısından en etkili araçlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Toplumun bütün kesimlerine ve her yaş grubuna hitap eden televizyon, bireylerin yaşam tarzları, kültürel algıları ve olayları değerlendirme biçimleri üzerinde belirleyici bir etki yaratmaktadır. Bu bağlamda, kültür endüstrisi bünyesinde üretilen popüler kültür ürünleri, televizyon aracılığıyla izleyicinin hayal dünyasına dâhil olmakta ve bireylerde kaçış ile doyum duygusu yaratmaktadır.

Çocuklara yönelik üretilen çizgi diziler ve bu yapımların temsil ettiği karakterler, kültür endüstrisi içerisinde stratejik bir konuma sahiptir. Bu ürünler, popüler kültür öğelerinin yeni kuşaklara aktarılmasında önemli bir işleve sahiptir. Uzun yıllar boyunca kültür endüstrisinin de etkisiyle dolaşıma sokulan yabancı yapım çizgi diziler, Türkiye'de popüler kültürün temel unsurları arasında yer almıştır. Özellikle 1980'li yıllardan sonra televizyonun her eve girmesi ve kanal sayısının artmasıyla birlikte, popüler kültür ülke genelinde hızla yayılmış ve toplumsal yaşam üzerinde belirgin bir etkileşim yaratmıştır.

Türkiye'de uzun yıllar yayınlanan ve çocuklar tarafından ilgiyle izlenen "Ninja Kaplumbağalar" adlı çizgi film, bu sürecin en çarpıcı örneklerinden birini oluşturmaktadır. Çizgi filmin adı ve içeriği Japon ninja kültüründen izler taşımakta, kahramanların isimlerinin Rönesans sanatçılarına ait olması ve en sevdikleri yiyeceğin pizza olarak sunulması gibi unsurlar yoluyla Batı kültürüne özgü kodlar çocuklara aktarılmaktadır. Bu tür yabancı yapımlar, 2000'li yıllara kadar ulusal televizyon kanallarında yoğun şekilde yer bulmuştur.

Uydu yayıncılığındaki gelişmelerle birlikte tematik çocuk kanallarının kurulması, yerli yapımların sayısında artışa yol açmıştır. Bu kanallardan biri olan TRT Çocuk, yayın politikası çerçevesinde eğlendirirken eğitmeyi temel ilke edinmiş, yerel unsurları merkeze alan bir anlayış benimsemiştir. Kanal, 3–14 yaş grubuna ve ailelerine hitap etmekte, çocukların özgüven kazanmalarını, kendilerini ifade etmelerini ve öğrenme süreçlerini destekleyici içerikler sunmaktadır. TRT Çocuk; Keloğlan, Dede Korkut, Barbaros, Karagöz ve Hacivat, Perili Köşk, Kaşağı, Pembe İncili Kaftan, Yüksek Ökçeler, Serçe ve Doru gibi edebî eserleri çizgi dizi formatında ekranlara taşımış, bunun yanı sıra yerel kültürü yansıtan özgün yapımlara da yer vermiştir. Yörük yaşamını konu alan "Maysa ve Bulut" bu yapımlar arasında yer almakta olup (Uzuner & Dursun, 2017:120), göçebe kültürün çocuklara

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

aktarılmasında önemli bir rol üstlenmektedir.

TRT Çocuk kanalında her gün saat 21.30'da yayınlanan "Maysa ve Bulut" adlı çizgi dizi, yalnızca çocuklara değil yetişkinlere de hitap etmektedir. Eskişehir'deki bir animasyon stüdyosu tarafından yaklaşık beş aylık bir çalışmanın ardından hazırlanan dizi, Toros Dağları'ndaki bir Yörük obasında geçen yaşamı konu edinmektedir. Dizide yer alan Maysa, küçük bir Yörük kızıdır. Bulut ise çobanlık yapan ve onun en yakın arkadaşı olan bir karakterdir. Akçaoba adlı kurgusal bir Yörük aşiretine mensup olan bu iki arkadaş, oyunları, maceraları ve masallarla dolu yaşamlarıyla izleyicilere Yörük kültürüne dair bilgiler sunmaktadır.

Dizinin her bölümünde farklı olaylarla karşılaşan Maysa ve Bulut, yaşadıkları sorunları çoğunlukla büyüklerinin rehberliğiyle çözmektedir. Dedelerin bilge figür olarak sunulması, ninelerin masal anlatıcı rolünde yer alması, annelerin ve genç kızların yoğurt mayalaması ve süt sağması gibi sahneler, Yörük yaşamına özgü gündelik pratikleri yansıtmaktadır. Yörük çadırlarının kurulması ve mevsimsel göç süreçlerinin aktarılması yoluyla göçebe yaşam biçimi çocuklara tanıtılmakta ve kültürel farkındalık oluşturulmaktadır (Uzuner & Dursun, 2017:120).

Şekil 0.9 Maysa Ve Bulut-Şeker Bayramı

Türkmen aile yapısında, sözü geçen ve reis konumunu üstlenen birey babadır. Baba daha çok çadır dışındaki faaliyetlerde yer almakta; buna karşın bazı ailevi konularda kadına danışmakta, onun görüşlerini dikkate almakta ve kendisine karşı birtakım yükümlülükler üstlenmektedir. Bu aile yapısı, çizgi dizide de açık biçimde yansıtılmaktadır.

Ayrıca, bazı yemeklerin yapım sürecinde oba erkeklerinin kadınlara yardımcı oldukları görülmektedir. Örneğin, tarhana yapımında erkekler buğdayı öğütmekte, köme yapımı için

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ise ceviz toplamaktadırlar. Maysa'nın annesi Perçem, özverili ve çalışkan bir Türk kadını profili çizmektedir. Ev işleriyle ilgilenmekte ve dönemin sosyal yaşantısında yer alan "Türk Anası" tipine tam anlamıyla uyum göstermektedir.

Çizgi dizi, karakterleri aracılığıyla çocuklara Türk kültüründe ailenin anlamını aktarmakta; büyüklere saygı ve küçüklere sevgi temelli yaklaşımı vurgulayan iyi bir Türkmen aile örneği sunmaktadır. Temsiller yoluyla Yörük kültüründe aile kavramı izleyiciye anlatılmaya çalışılmaktadır. Dizinin izlenen bölümlerinde Anadolu coğrafyasına özgü yemeklerin yapıldığına dair çeşitli bulgulara rastlanmıştır. Oba kadınlarının hamur açtığı, yoğurt mayaladığı, bulgur pilavı ve tarhana çorbası yaptığı görülmektedir. Gençler köme yapmak amacıyla ceviz toplamaya çıkarken, oba kadınları toplanan cevizlerle köme ve pestil hazırlamaktadır. Kış mevsiminde ise kadınların pekmez kaynattıkları gözlemlenmektedir.

Çizgi dizide çocuk izleyicilere geleneksel Anadolu mutfak kültürüne yönelik bilgiler sunulmaktadır. Kullanılan kıyafetler, Yörüklerin geleneksel giyim kültürünü yansıtmaktadır. Anadolu Yörük kadınlarının en önemli süslenme unsurları takılar ve başlıklardır. Dizide de kadınların saçlarına ve yazmalarına boncuk taktıkları, alınlık ve tepelik kullandıkları görülmektedir. Erkek karakterlerin ise bele kuşak bağladıkları, yelek ve körüklü şalvar giydikleri; yün çorap ve çarık kullandıkları dikkati çekmektedir.

TRT Çocuk'ta yayımlanan *Maysa ve Bulut*, bütünüyle yerel kültür unsurları taşıyan, Yörükleri ve Yörük kültürünü konu alan bir yapım niteliğindedir. Dizi boyunca aile yaşamından kültürel pratiklere, gelenek ve göreneklerden çocukların oynadığı oyunlara kadar pek çok yerel unsura yer verildiği tespit edilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE POPÜLER KÜLTÜR VE SANATIN ETKİLEŞİMİ

3.1. Türkiye'de Popüler Kültür Ve Sanatın Etkileşimi

1970'li yılların başında TRT ile başlayan televizyon yayınları ve 1990'lı yıllarda özel kanalların yaygınlaşmasıyla birlikte popüler kültürün topluma nüfuzunun giderek arttığı görülmektedir. Türkiye'de kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, toplumun kültürel yapısını doğrudan etkilemiş ve Batı tarzı yaşam biçimlerinin etkisini artırmasına zemin hazırlamıştır.

1950–1960'lı yıllarda Amerika'da etkili olan Pop sanat akımı, Türkiye'de 1970'li yılların ikinci yarısında iki farklı eğilim hâlinde etkisini göstermiştir. Türkiye'de 1960–1970'li yıllara damga vuran iki önemli olgu bulunmaktadır. Bunlardan ilki "arabesk", diğeri ise "star" kavramıdır. Arabesk, popüler kültürün bir alt katmanı olarak hem toplumsal yaşamda hem de çeşitli sanat dallarında belirgin biçimde etkili olmuştur. Sinemadan müziğe pek çok sanat dalında öne çıkan kişiler için kullanılan "star" kavramı ise popüler kültürün bir sonucu olarak Türk toplumunun kültürel yapısında ve dolayısıyla sanat anlayışında önemli bir yer edinmiştir.

Pop sanatın temel özelliklerinden biri olan resimde farklı teknik ve malzemelerin birlikte kullanılması yaklaşımı, Basic Design anlayışı çerçevesinde Türkiye'ye, bu dönemde Paris'te eğitim gören Altan Gürman (1935–1976) tarafından taşınmaya çalışılmıştır. Gürman, farklı formları bir arada kullanarak özgün eserler ortaya koymuş; özellikle Paris'te bulunduğu süreçte pop sanata yakın çalışmalar üretmiştir. Ayrıca sanatçı, "Montaj" serisinde dönemin siyasi ve askerî olaylarını ele almış, eserlerinde farklı teknik ve malzemelerin birlikte kullanımına örnekler sunmuştur.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

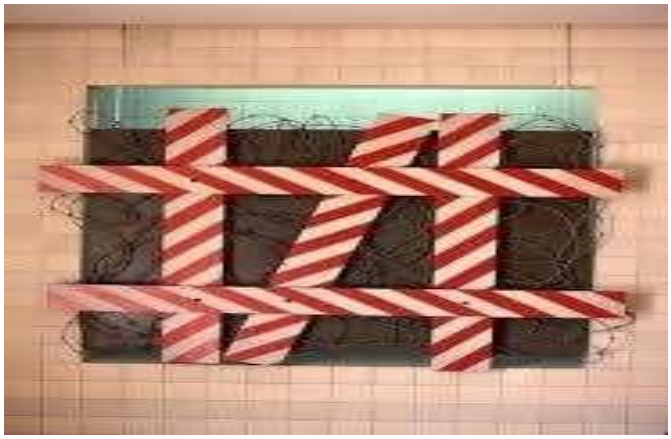

Şekil 0.10 Altan Gürman, 1967, İstanbul, "Montaj 5", Tahta Üzerine Selülozik Boya ve Dikenli

Nur Koçak (1941–), 1970'li yıllarda gerçekleştirdiği 38 adet resminde, kadın kullanımına yönelik ürünlerin reklam malzemelerini konu edinmiştir. Bu malzemeler, ağırlıklı olarak Batı medyasında yayımlanan dergilerde yer alan ve kadına ait tüketim eşyalarını gösteren reklam görsellerinden oluşmaktadır. Nesneler, yalın ve doğrudan bir anlatım diliyle izleyiciye sunulmuştur.

Sanatçının "Fetiş Nesne" serisi olarak bilinen bu çalışmaları, Pop sanat ile doğrudan etkileşim hâlindedir. Nur Koçak, bu seride kadına özgü nesnelerin medya içerisindeki sunuluş biçimlerine dikkat çekmiştir. Söz konusu fotoğrafların, içerdiği tüm görsel unsurlarla birlikte birer haz nesnesi olarak sunulması, kadının toplumsal algılanış biçimini hem yönlendirmekte hem de bunu dolaysız bir şekilde görünür kılmaktadır.

Şekil 0.11 Nur Koçak, 1975, "Fetiş Nesneler - Cutex Tırnak Cilaları (İki Adet Proteinli Aşk

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Pop sanat etkisinin eserlerinde görüldüğü bir diğer isim Özdemir Altan (1931-)'dır. Sanatçı 1972- 1981 yılları arasında popüler kültürün etkisinde bir dizi çalışma meydana getirmiştir. Tüketim kültürünün ele alındığı eserlerinde Altan, makina ve insan konusunu kendine has bir yaklaşım ile işleyerek, makinalaşma ve yabancılaşma kavramları üzerinde durmuştur. Genel görünümüyle de "Pop" sanatçılarının çalışmalarına bağlanan ince motifler, açık ve net doğa parçaları, kompoze edilmiş makine aksamlarının kullanıldığı göze çarpmaktadır.

2000'li yıllarda Pop sanat gündelik olayları daha cesurca sorgulayan sanatçıların

Şekil 12 Özdemir Altan, 1973, "Çalışkan Robot, Tual Üzerine Yağlıboya.

çalışmalarına sahne olmuştur. Bu dönem sanatçılarından biri Murat Tosyalı (1973-)'dır. Sanatçının "Aşk Suçları" adlı kişisel sergisi popüler kültürün geleneksel kültürle harmanlandığı Pop Sanat etkili çalışmalar içermektedir. Türkiye'de belirtilenler dışında Balkan Naci İslimyeli,Hakan Onur, Sedef Gali, Emre Öztürk gibi sanatçılar Pop Sanat alanında çalışmalar yapan diğer isimlerdir(Toptaş,2017:442).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Makale, kültürel dönüşüm sürecini ve sanatın popüler kültürle kesişimini çok katmanlı bir perspektifle ele almaktadır. Geleneksel kültürden popüler kültüre geçişin temel dinamiği olarak "Kültür Endüstrisi" kavramı, Adorno ve Horkheimer'ın kuramsal çerçevesi doğrultusunda ele alınmakta ve bu bağlamda güçlü bir teorik zemin oluşturulmaktadır. Söz konusu endüstrinin sanatı bir "meta"ya dönüştürerek sanatsal özerkliği tehdit etmesi, makalede eleştirel bir bakış açısıyla vurgulanmaktadır.

Makalenin öne çıkan yönlerinden biri, kuramsal kavramların (Kültür Endüstrisi, Pop Art, Pop Sürrealizm) somut sanat eserleri (Mona-Leo, İnci Küpeli Kız, Boğulan Kız) ve sanatçılar (Warhol, Lichtenstein, Koçak) üzerinden örneklenerek ele alınmasıdır. Böylece

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

teorik çerçevenin daha anlaşılır hâle getirildiği görülmektedir. Klasik sanat eserlerinin dijital ortamda yeniden yorumlanması ve Pop Sürrealizm'de popüler karakterlerin kullanımı, güncel estetik eğilimleri başarılı bir biçimde yansıtmaktadır.

Türkiye'deki Pop Art ve popüler kültür etkileşimine ayrılan bölüm, Batı merkezli bu sanat akımının yerel bağlamda toplumsal ve siyasal unsurlarla harmanlanarak özgün bir biçim kazandığını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca yerel bir yapım olan *Maysa ve Bulut* çizgi dizisi, küresel popüler kültür akımlarına karşı ulusal kültürü koruma ve aktarma çabalarını yansıtan dikkat çekici bir karşı örnek olarak ele alınmaktadır.

Makale, popüler kültür ve sanat arasındaki ilişkiyi kültürel mirasın metalaşması, estetik anlayışın yeniden şekillenmesi ve yerel kimliğin korunması bağlamlarında kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Bu doğrultuda popüler kültürün hem eleştirisini yapmakta hem de toplumsal yaşam üzerindeki kaçınılmaz etkisine dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

Atılgan, N. Ş., & Uzun E. (2022). Pop Sürrealizmin Kullandığı Popüler Kültür Öğeleri. İmgelem Sanat Ve Kültür Dergisi, 6(11), 501-516.

Boratav, O., & Gürdal, N. (2016). Kültür Endüstrisi Bağlamında Sanat Eserinin Ticarileşmesi Ve Metanın Estetize Edilişi. Yıldız Journal Of Art And Design, 3(2),96-109.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Koluaçık, İ. (2017). Eleştirel Teorisyerlerin Kültür Endüstrisi Kavramı Çerçevesinde Sanata Ve Sinemaya Yaklaşımları. Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR), 2(3), 135–156.

Kurt, A. Y. (2009). Adorno Ve Horkheimer'ın Kültür Endüstrisi Eleştirisi Üzerine Bir İnceleme (Yüksek Lisans Tezi),İstanbul Üniversitesi.Ulusal Tez Merkezi.

Pop Art Sanat Akımı Hakkında Bilmeniz Gerekenler. (2025, Ağustos 3). OGGUSTO. Https://Www.Oggusto.Com/Sanat/Pop-Art-Sanat-Akimi-Hakkinda-Bilmeniz-Gerekenler

Toptaş,R. (2017).Türkiye'de Pop Sanat Ve Resim.Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,10(51),434-444.

Uzuner Yurt, S., & Dursun ,Z. (2017). Popüler Kültür Karşısında Yerelliğin Sunumu: "Maysa Ve Bulut" Örneği. Ekev Akademi Dergisi, 21(69),117-129.

Yılmaz, A., Kır, B.,& Kaya, A. (2020). Popüler Kültürün Sanat Üzerindeki Yansımaları: Klasik Eserlerin Yeniden İnşası. Sanat&Tasarım Dergisi, 15(1),215-239.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE YAŞLI NÜFUSUN SAĞLIK HİZMETLERİ ERİŞİMİNİN LİTERATÜR TEMELLİ DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğr. Gör. Dr. Naz Esin BAŞKAN ÖZDEMİR[1]

Üsküdar Üniversitesi,

naz.ozdemir@uskudar.edu.tr – 0000-0002-5762-4776

ÖZET

Dünyada ve Türkiye'de yaşlı nüfus hızla artış göstermektedir. Bu durum, yaşlı fertlerin sağlık hizmetlerine erişim ve kullanımının yeniden değerlendirilmesine neden olmaktadır. Literatürdeki çalışmalar, yaşlı fertlerin kronik hastalıklarının fazlalığı ve fiziksel engellilikler nedeniyle sağlık hizmetlerine daha fazla gereksinim duyduklarını göstermektedir. Ancak bu gereksinimin karşılanması çeşitli engellerden dolayı sekteye uğramaktadır.

Küresel bulgulara göre, sağlık hizmetlerine erişim fiziksel kısıtlılıklar, ulaşım zorlukları, sağlık kurumlarının uzaklığı ve yaşlı dostu altyapı eksikliğinden olumsuz olarak etkilenmektedir. Öte yandan, yaşlı fertlerin sağlık okuryazarlığı düşüklüğü, iletişim güçlükleri ve dijital hizmetlere adaptasyon zorlukları sağlık hizmetlerinden etkin biçimde faydalanmalarını engellemektedir. Ayrıca bekleme sürelerinin uzunluğu, randevu sisteminde yaşanan sorunlar ve hizmet arzındaki kapasite kısıtlılıkları yapısal engeller olarak öne çıkmaktadır. Yaşlı nüfusun sağlık hizmetlerine erişim ve kullanımında; fiziksel erişim, hizmete güven ve algı, bilgi eksikliği, maddi engeller ve bekleme süreleri gibi sorunlarla karşılaşmaktadır.

Dünya ve Türkiye literatürü kıyaslandığında, Türkiye'nin kişi başı hekime müracaat sayısının AB ve OECD ortalamasının oldukça üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, Türkiye'de nüfusun sağlık hizmetlerinden daha fazla yararlandığını göstermektedir. Dolaylı olarak, yaşlı nüfusun da sağlık hizmeti kullanımının yüksek olduğu sonucuna ulaşılabilir. Buna karşın gerek coğrafi gerek sosyoekonomik gerekse yaşa bağlı eşitsizlikler nedeniyle sağlık hizmetleri erişim ve kullanımındaki sorunlar devam etmektedir.

Sonuç olarak, nüfusun hızla yaşlandığı düşünüldüğünde gün geçtikçe yaşlı fertlerin acil tıbbi müdahalelere olan ihtiyacı artmakta ve bu durum sağlık hizmeti kullanım sıklığını da artırmaktadır. Yaşlı fertler için bütüncül ve bütünleşmiş bakım modellerine, evde sağlık hizmetlerine, sosyal hizmetlere ve engelli fertlerin ihtiyaç duydukları sağlık hizmetlerine erişim ve kullanımda engel yaşamayacakları biçimde sağlık politikalarının düzenlenmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler : Yaşlı nüfus, Sağlık hizmetlerine erişim, Sağlık hizmetleri kullanımı.

[1] Bu çalışma, yazarın 2025 yılında tamamladığı doktora tezinden üretilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Dünyada ve Türkiye'de yaşlanma eğilimi hızla artış gösterdiğinden demografik dönüşüm meydana gelmiştir (WHO, 2015; WHO, 2019). Bu dönüşüm, ülkelerin sağlık sistemlerinde de kayda değer değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle yaşlı fertlerin artan kronik hastalıkları, işlevsel kısıtlılıkları ve çoklu hastalıkları nedeniyle sağlık hizmetleri gereksinimleri daha fazladır (Kingston ve ark., 2018; Yao ve ark., 2024). Sağlık hizmetlerinde erişim ve kullanım kavramları genellikle karıştırılmaktadır. Erişim kavramı, fertlerin sağlık hizmetlerine ihtiyaç halinde fiziksel, ekonomik ve sosyal açıdan ulaşabilmelerini ifade etmektedir. Kullanım kavramı ise, fertlerin sağlık hizmetlerinden fiilen faydalanmasını ifade etmektedir. Ancak fertlerin sağlık hizmetlerine erişim olanağı bulunmasına rağmen sağlık hizmeti kullanımı gerçekleşmeyebilir (Penchansky ve Thomas, 1981; Andersen, 1995).

Bu çalışmada, dünyada ve Türkiye'de yaşlı nüfusun sağlık hizmetleri erişimi ve kullanımı literatür temelli değerlendirilerek; karşılanmamış sağlık hizmetleri ihtiyacı ve politika önerileri ortaya konulmuştur.

2. YAŞLI NÜFUSUN SAĞLIK HİZMETLERİ ERİŞİMİNDE YAŞADIĞI SORUNLAR VE EŞİTSİZLİKLER

2.1. Fiziksel Erişim Engelleri: DSÖ raporlarında yaşlı fertlerin sağlık kuruluşları erişiminde özellikle fiziksel erişim engeli ile karşılaştıklarının altı çizilmektedir. Bu fiziksel erişim kaynaklı engeller; coğrafi uzaklık, ulaşım olanaklarının yetersizliği, hareket sınırlılığı ve engelli dostu olmayan bina tasarımları sağlık hizmeti kullanımını sınırlamaktadır. Özellikle kırsal alanlarda ikamet eden yaşlı fertler fiziksel erişim engellerinden daha fazla etkilenmektedir (WHO, 2015; WHO, 2019).

2.2. Bilgi ve Sağlık Okuryazarlığı Kaynaklı Engeller: Yaşlı fertlerin düşük sağlık okuryazarlığına sahip olması gerek tedavi süreçlerini gerekse dijital randevu sistemlerini anlama ve kullanımlarını güçleştirmektedir. Ayrıca yaşlı nüfus teknoloji kullanımında beceri düzeyi eksikliği sebebiyle dijital hizmetlere erişememe ve hizmet sağlayıcılarla iletişim güçlükleri gibi erişim eşitsizliklerine maruz kalabilmektedir (WHO, 2015).

Görsel 1'de, 75 yaş ve üzeri fertlerin tıbbi talimatları okurken yardıma ihtiyaç duydukları açıkça görülmektedir. Görselde, erkekler ile kadınlar karşılaştırılmakta; kadınların tıbbi talimatları okurken yardıma ihtiyaç duyma oranının tüm yaş gruplarında daha yüksek olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, yaşlı fertlerin sağlık okuryazarlığı kısıtlı olduğundan bilgiye erişimde ciddi eşitsizlikler yaşadıkları aşikardır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

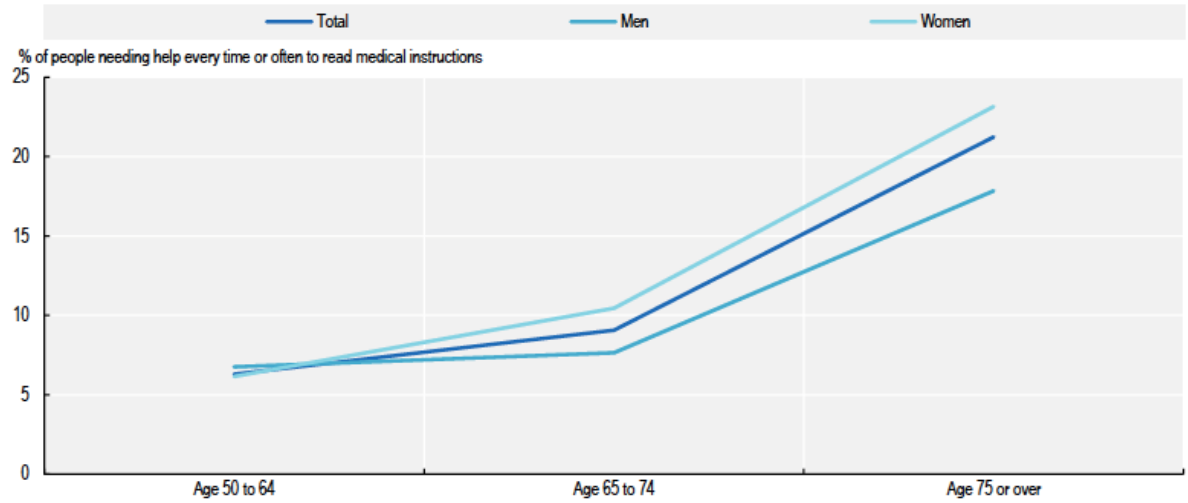

Görsel 1: AB'de Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Tıbbi Talimatları Okumak İçin Yardıma İhtiyaç Duyma Oranı

Kaynak: OECD ve European Commission, Health at a Glance: Europe 2024.

2.3. Maddi Engeller: OECD ülkelerinde dahi yaşlı fertlerin cepten sağlık harcaması nedenli sağlık hizmeti kullanımlarının belirgin olarak azaldığı bilinmektedir. Bilhassa düşük gelirli yaşlı fertlerde tıbbi malzeme ve cihaz harcamaları, ilaç harcamaları ve tamamlayıcı sağlık sigortası eksikliği vb. unsurlar karşılanmamış sağlık hizmeti ihtiyacına neden olmaktadır. Ayrıca kronik hastalıklar, yaşlı fertlerin sağlık hizmetlerine erişim devamlılığını sekteye uğratabilmektedir (OECD ve European Commission, 2024). Bir kronik hastalığa sahip olmak bile yaşlıların finansal katastrofi yaşamalarına neden olabilmekte; temel sağlık sigortası varlığı yaşlı haneleri katastrofik cepten sağlık harcamalarına karşı korumakta yetersiz kalmaktadır (Yao ve ark., 2024). Sonuç olarak, küresel düzeyde yaşlı fertlerin sağlık hizmetlerine erişimlerinde finansal korunma eksikliği önemli bir sorundur. Yaşlı fertler, cepten sağlık harcamaları nedeniyle sağlık hizmeti aramaktan vazgeçebilmekte veya sağlık harcamaları nedeniyle finansal katastrofiye maruz kalabilmektedir (Eozenou ve ark., 2021).

2.4. Hizmete Güven ve Algı Engelleri: Bu tip engeller genellikle yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerde görülmektedir. Yaşlı fertlerin geçmiş sağlık hizmeti kullanımı neticesindeki olumsuz deneyimleri veya sağlık hizmeti kullanımını gerektirecek seviyede hasta olmadıklarına inanmalarından kaynaklı engelleri ifade etmektedir.

2.5. Bekleme Süresi Kaynaklı Engeller: Sağlık hizmeti kullanımında özellikle fiziksel engeli, hareket kabiliyeti eksikliği veya idrar tutma sorunu olan yaşlı fertler için bekleme sürelerinin uzunluğu oldukça zorlayıcıdır. Ayrıca sağlık kuruluşlarından randevu alma süreci oldukça meşakkatlidir. Öte yandan, kapasite yetersizlikleri gibi yapısal aksaklıklar yaşlı fertlerin ihtiyaç duydukları anda sağlık hizmetlerinden faydalanmalarını geciktirebilmektedir.

Görsel 2'de OECD ve Avrupa ülkelerindeki fertlerin sağlık hizmetlerine erişimde karşılaştıkları sorunlar karşılaştırılmaktadır. Görselde ülkeler, sağlık hizmetlerine erişimin çok pahalı olması, bekleme sürelerinin uzunluğu ve sağlık tesislerinin coğrafi uzaklığı yönünden karşılaştırılmıştır. Sağlık hizmetlerine erişim sorunlarının ciddi düzeyde olduğu ülkeler;

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Estonya, Yunanistan ve Finlandiya'dır. Türkiye'de ise, sağlık hizmetlerine erişimin önündeki en büyük engel pahalılık düzeyidir. Sağlık hizmetleri kullanımının 'çok pahalı' olduğu gerekçesiyle sağlık hizmeti aramaktan vazgeçenlerin oranı diğer ülkelerle kıyaslandığında oldukça dikkat çekici düzeydedir (OECD ve European Commission, 2024).

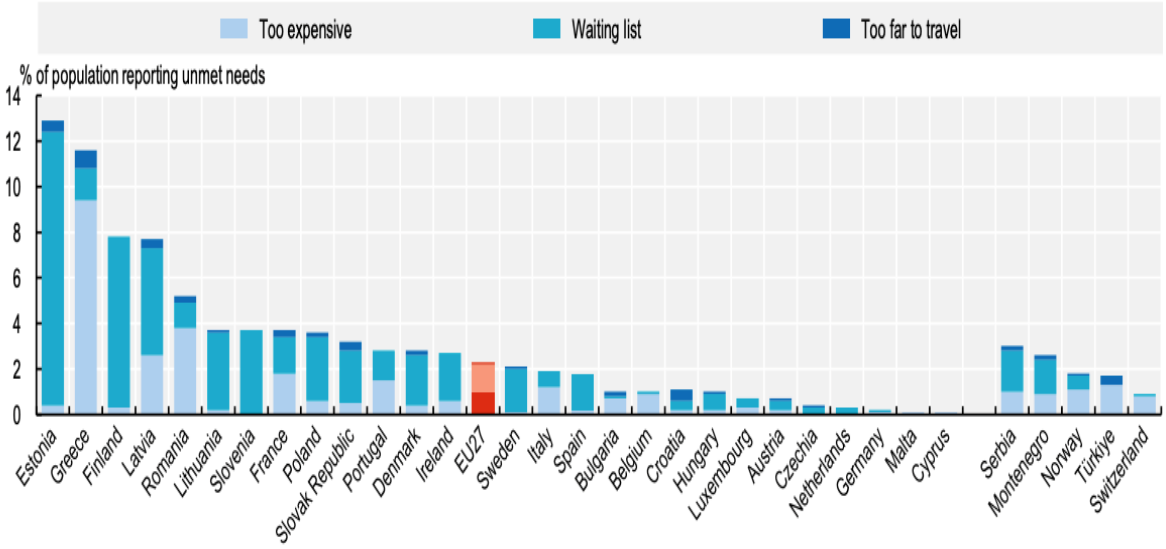

Görsel 2: Karşılanmamış Tıbbi Bakım İhtiyaçlarının Başlıca Nedenleri, (2023 veya En Yakın Yıl)

Kaynak: OECD ve European Commission, Health at a Glance: Europe 2024.

Yaşlı fertlerin hekim başvuru sayısı, yatarak tedavi hizmetleri sayısı ve uzun dönemli bakım hizmetleri kullanım oranları gelişmiş ülkelerde oldukça yüksektir. Fakat sağlık hizmetlerine erişimde gelişmiş ülkelerde dahi gelir düzeyi ve sigorta kapsamı gibi faktörlerin etkisi büyüktür. Gelişmekte olan ülkelerde ise, yaşlı fertlerin sağlık hizmetleri erişiminde özellikle finansal korumanın eksikliği öne çıkmaktadır (OECD ve European Commission, 2024; TÜİK, 2024).

Görsel 3'de 2012 ve 2022 yıllarında kişi başı hekime müracaat sayısının uluslararası açıdan kıyaslanmaktadır. Görsel, Türkiye'nin kişi başı hekime müracaat sayısının AB ve OECD ortalamasının oldukça üzerinde olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Buradan hareketle, yaşlı nüfusun sağlık hizmeti kullanımının da yüksek olduğu sonucuna ulaşılabilir (SB, 2025). Zira özellikle ileri yaşlarda kronik hastalıklar ve yaşlılığa bağlı ortaya çıkan sağlık sorunları artış göstermektedir (Yao ve ark., 2024). Bu nedenle, yaşlı nüfusun sağlık hizmeti kullanımlarında da daha belirgin bir artış meydana gelebilmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

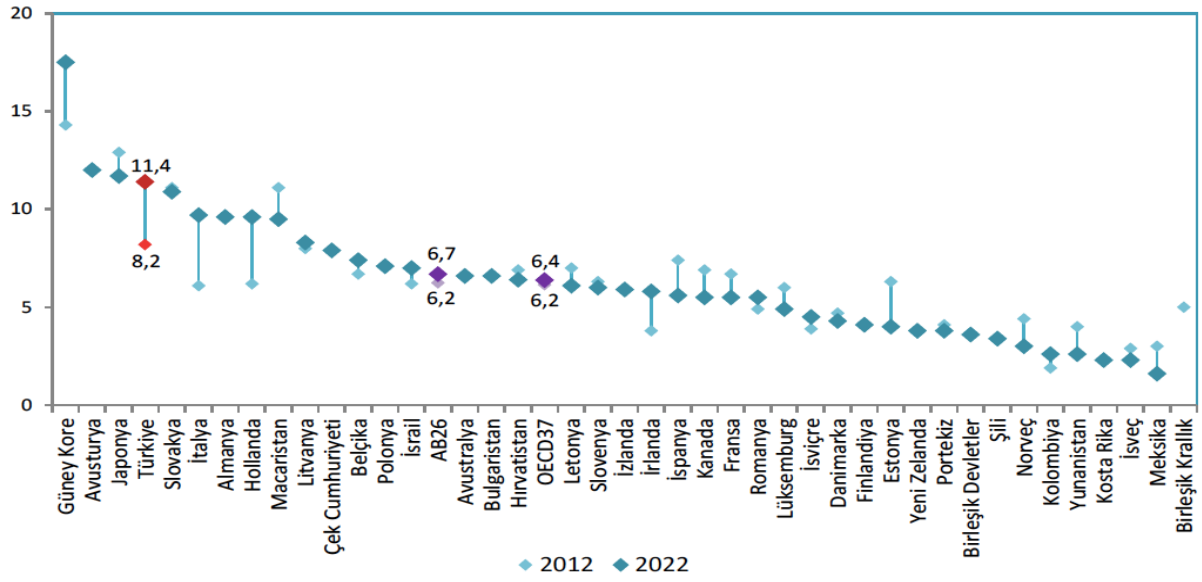

Görsel 3: 2012 ve 2022 Yıllarında Kişi Başı Hekim Müracaat Sayısının Uluslararası Karşılaştırılması

Kaynak: Sağlık İstatistikleri Yıllığı, 2023.

Türkiye'de kişi başı hekime müracaat sayısı OECD ve AB ortalamasının üzerinde seyretmektedir. Bu durum, uluslararası açıdan kıyaslama yapıldığında sağlık hizmetlerine erişimde Türkiye'nin görece yüksek seviyede olduğunu göstermektedir. Ayrıca Türkiye'de yıllar ve sektörlere göre de yatan hasta sayılarında artış yaşandığı gözlenmiştir (SB, 2025). Yaşlı nüfusun sağlık hizmeti kullanım ihtiyacının genel nüfusa kıyasla yaşla birlikte artış gösteren kronik hastalıklar ve fiziksel engellikler nedeniyle daha fazla olduğu bilinmektedir. Türkiye'de 65 yaş üstü fertlerin %78,7'sinin en az bir kronik hastalığı bulunmaktadır. Yaşlı nüfusun %10,1'i görme, %10,6'sı işitme ve %27,1'i yürüme ya da merdiven çıkmak gibi temel günlük işlevlerde zorluk yaşamaktadır. Bu nedenle, sağlık hizmetleri planlaması yapılırken yaşlı nüfusun da hesaba katılması gerekmektedir (TÜİK, 2024).

Türkiye'de yaşlı fertlerin %28,7'sinin sağlık durumlarına ilişkin algısı kötü ya da çok kötü şeklindedir. Bu durum, yaşlı nüfusun sağlık hizmeti erişim ve kullanımında tıbbi mecburiyetlerin tek başına etkili olmadığını algıladıkları sağlık durumunun da oldukça etkili olduğunu göstermektedir (TÜİK, 2024).

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Küresel açıdan kıyaslandığında, Türkiye sağlık hizmeti kullanım düzeyinin yüksek olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Buna karşın, yaşlı nüfusun sağlık hizmetleri erişiminde karşılaştıkları gerek coğrafi gerek ekonomik gerekse yaşa bağlı eşitsizlikler ihtiyaç duydukları hizmete zamanında ulaşabilmelerini engellemektedir. Bu engellerin önüne geçilebilmesi için gereken adımların atılması gerekmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Dünyada ülkeler, yaşlanan nüfuslarına yönelik sağlık hizmetleri erişimini iyileştirmeye yönelik politikalarını yeniden şekillendirmektedir. Türkiye nüfusun yaşlanma eğiliminde olduğu ülkeler arasındadır. Bu gerekçelerle hem halihazırdaki yaşlı fertler hem de gelecekte yaşlı nüfus oranının artacağından hareketle sağlık hizmeti erişimine yönelik iyileştirici sağlık politikalarının tasarlanması gerekmektedir. Önerilen sağlık politikası uygulamaları şunlardır;

- Evde bakım hizmetlerinin güçlendirilmesi,
- Yaşlı dostu sağlık merkezlerinin tasarlanması,
- Uzun süreli bakım sigorta modellerinin hayata geçirilmesi,
- Sağlık okuryazarlık programlarının uygulanması,
- Özellikle kırsal bölgelerde ikamet eden yaşlı fertlere yönelik sağlık tesislerine ulaşım desteğinin sağlanması,
- Multidisipliner bakım ekiplerinin oluşturulması ve yaygınlaştırılması.

Önerilen politikaların hayata geçirilmesi ile yaşlı fertler sağlık hizmetlerine ihtiyaç duydukları anda vakit kaybetmeden erişebileceklerinden etkin bir biçimde sağlık hizmeti kullanımının gerçekleşeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Andersen, R. M., *Revisiting the behavioral model and access to medical care: Does it matter?*, Journal of Health and Social Behavior, 36(1), 1–10, 1995.

Başkan Özdemir, N. E., *Türkiye'de Yaşlılarda Katastrofik Cepten Sağlık Harcaması*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstinye Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2025.

Eozenou, P. H.-V., Neelsen, S. ve Smitz, M.-F., *Financial protection in health among the elderly – a global stocktake*, Health Systems & Reform, 7(2), e1911067, 2021.

Kingston, A., Robinson, L., Booth, H., Knapp, M. ve Jagger, C., *Projections of multi-morbidity in the older population in England to 2035: Estimates from the PACSim model,* Age and Ageing, 47(3), 374–380, 2018.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

OECD ve European Commission, *Health at a Glance: Europe 2024: State of Health in the EU Cycle*, OECD Publishing, Paris, 2024.

Penchansky, R. ve Thomas, J. W., *The concept of access: Definition and relationship to consumer satisfaction*, Medical Care, 19(2), 127–140, 1981.

SB, *Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2023*, Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2025.

TÜİK, *İstatistiklerle Yaşlılar, 2024*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 2025. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2024-54079 (Erişim tarihi: 13.03.2025).

TÜİK, *Türkiye Yaşlı Profili Araştırması, 2023*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 2024. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Yasli-Profili-Arastirmasi-2023-53809 (Erişim tarihi: 22.03.2024)

WHO ve World Bank, *Tracking Universal Health Coverage: 2023 Global Monitoring Report*, World Health Organization, Geneva, 2023.

WHO, *Countries are spending more on health, but people are still paying too much out of their own pockets*, World Health Organization, 2019.

WHO, *World Report on Ageing and Health*, World Health Organization, Geneva, 2015.

Yao, X., Wang, D., Wang, Q. ve Zhang, T., *Chronic diseases and catastrophic health expenditures in elderly Chinese households: A cohort study*, 2024. https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-4903883/v1

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

DİJİTAL ORTAMDA ÇOCUK OLMAK: DİJİTAL İSTİSMAR VE SOSYAL HİZMET MÜDAHALELERİ

Dr., Aykut Can DEMİREL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi – aykutcandemirel@mu.edu.tr - 0000-0001-6388-7313

Dr. Öğr. Üy., Necati Buğra KUDDAŞ

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, bkuddas@kmu.edu.tr - 0000-0003-0339-6840

ÖZET

Dijital ortam, çocuk eğitimi ve gelişimi için yeni fırsatlar sunarken, aynı zamanda risk ve tehditleri de beraberinde getirmektedir. Bu tehditlerden biri de dijital istismardır. Dijital istismar bir kişinin teknolojiyi kullanarak başka bir kişiyi izlemesi, takip etmesi, taciz etmesi, tehdit etmesi, kontrol etmesi veya taklit etmesi olarak tanımlanabilir. Dijital istismar; siber zorbalık, grooming, cinsel şantaj, siber takip, dijital flört şiddeti ve rıza dışı görüntü paylaşımı gibi farklı biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Dijital istismarın çocuklarda kaygı, depresyon, travma belirtileri, akademik başarısızlık ve sosyal izolasyon gibi ciddi psikososyal sorunlara yol açtığı bilinmektedir. Utanç, korku ve suçluluk gibi duygular nedeniyle dijital istismar, diğer istismar türlerine kıyasla daha geç fark edilmektedir. Öte yanda, fiziksel, duygusal ve cinsel istismar gibi geleneksel istismar türlerine yönelik farkındalığı ve uygulamaları zaman içinde çeşitlenmiş olan çocuk koruma sistemlerinin, dijital istismarla mücadelede aynı düzeyde olduğunu söylemek güçtür. Bu bağlamda çalışmanın amacı, çocuklarda dijital istismarın türlerini, yaygınlığını, risk faktörlerini ve psikososyal etkilerini güncel literatür ışığında incelemek ve sosyal hizmet temelli müdahale modellerine yönelik bir çerçeve sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocuk Koruma, Dijital güvenlik, Dijital istismar, Sosyal hizmet

BEING A CHILD IN A DIGITAL ENVIRONMENT: DIGITAL ABUSE AND SOCIAL WORK INTERVENTIONS

ABSTRACT

While the digital environment offers new opportunities for child education and development, it also poses risks and threats. One such threat is digital abuse. Digital abuse is defined as the use of technology to monitor, follow, harass, threaten, control, or imitate another person. Digital abuse can manifest in various forms, including cyberbullying, grooming, sexual blackmail, cyberstalking, digital dating violence and non-consensual image sharing. Digital abuse is

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

known to cause serious psychosocial problems in children, such as anxiety, depression, trauma symptoms, academic failure, and social isolation. Due to feelings of shame, fear, and guilt, digital abuse is often recognized later than other forms of abuse are. Furthermore, while child protection systems have diversified their awareness and practices regarding traditional forms of abuse, such as physical, emotional, and sexual abuse, it is difficult to say that they are at the same level in combating digital abuse. In this context, this study aimed to examine the types, prevalence, risk factors, and psychosocial impacts of digital abuse in children considering the current literature and provide a framework for social service-based intervention models.
Keywords: Child, Child Protection, Digital security, Digital abuse, Social work

1. GİRİŞ

Tarih boyunca pek çok teknolojik gelişme insanlık tarihinin seyrini etkilemiş olmakla birlikte, son elli yıl içerisinde yaşamımıza giren ve özellikle 2000'li yıllardan sonra küresel ölçekte hızla yaygınlaşan internet, etkisi bakımından diğer teknolojilerden ayrışan bir dönüşüm aracı olmuştur. Ekim 2025 itibarıyla küresel nüfusun %73,2'si yani 6,04 milyar insan internete erişebilmektedir (Statista, 2025). İnternetin milyarlarca insan tarafından kullanılması elbette bir tesadüf değildir. İnternet, bilgiye hızlı erişim sağlayarak eğitim, iletişim ve ekonomik faaliyetlerin daha etkin bir şekilde yürütülmesini sağlamakta ayrıca sosyal katılımı artırmakta, kültürel içeriklere ulaşımını kolaylaştırmakta ve günlük yaşam kolaylaştıran geniş bir dijital hizmet ağı sunmaktadır. İnternet sayesinde insanlar istediği zaman istedikleri içeriğe ulaşmakta, yakınlarına ve/veya sevdikleri ile görüşebilmekte ve dahası eğlence amacı ile oyun oynamak için teknolojiyi kullanılmaktadır. Ancak teknolojinin getirdiği birçok faydanın yanında birçok zararı da beraberinde getirebilmektedir. Bunlardan birsi de istismarın bir biçimi olan dijital istismardır.

Dijital istismar ise teknoloji ve/veya sosyal medyanın korkutmak, taciz etmek veya tehdit etmek amacıyla kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Penn Violence Prevention, 2025). Diğer istismar türlerinde de olduğu gibi dijital istismar duygusal ve psikolojik sorunlara yol açabilmektedir. Dijital istismar yaş grubu fark etmeksiniz her bireyin karşılaşabileceği bir sorun olmasına karşın en büyük risk çocukluk çağındadır. Nitekim dijital istismar ile ilgili araştırmaların çoğunlukla çocuklar ve kadınlar üzerine olduğu görülmektedir.

Çocuklar savunmasız ve riske açıktır (Sütçü vd., 2023). Bu nedenle çocukların özenle korunması ve gözetilmesi gerekmektedir. Çocuk istismarı konusunda birçok meslek ve disiplin

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

çalışmalar gerçekleştirmektedir (Batman ve Demirel, 2023). Bu mesleklerden birisi sosyal hizmettir. Sosyal hizmet; sosyal değişimi ve gelişimi, sosyal bütünleşmeyi, insanların güçlendirilmesini ve özgürleşmelerini destekleyen uygulama temelli bir meslek ve akademik disiplindir (International Federation of Social Workers, 2014). Dijital istismar, sosyal hizmet mesleğinin uygulayıcıları olan sosyal hizmet uzmanlarının özel dikkatini gerektiren, giderek karmaşıklaşan çok boyutlu bir olgudur. Cinsel istismar, cinsel taciz, duygusal manipülasyon ve ekonomik sömürü gibi çeşitli istismar biçimlerinin dijital teknolojiler aracılığıyla yeni görünümler kazanması, bu konuyu hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli bir risk alanı haline getirmektedir. Teknolojinin toplumsal yaşamı yeniden şekillendirmeye devam ettiği günümüz koşullarında, sosyal hizmetin bu dönüşüme uyum sağlayarak dijital istismarla mücadelede etkin, kanıta dayalı ve yenilikçi müdahale stratejileri geliştirmesi önemlidir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, çocuklarda dijital istismarın türlerini, yaygınlığını, risk faktörlerini ve psikososyal etkilerini güncel literatür ışığında incelemek ve sosyal hizmet temelli müdahale modellerine yönelik bir çerçeve sunmaktır.

2. DİJİTAL İSTİSMAR KAVRAMI VE TÜRLERİ

Dijital istismar, teknolojik iletişim araçlarının kötüye kullanılmasıyla ortaya çıkan ve farklı türde zararlı davranışları kapsayan önemli bir toplumsal sorundur. Siber zorbalık, taciz, kişisel bilgilerin izinsiz ifşası ve dijital flört istismarı gibi biçimlerde görülen bu olgu, özellikle çocuklar, gençler ve dezavantajlı gruplar üzerinde ciddi psikolojik ve duygusal etkiler yaratmaktadır. Sosyal medya platformları ve diğer çevrim içi ortamlar üzerinden gerçekleştirilen dijital istismar, tehditkâr mesajlar göndermekten kişisel verilerin rıza dışı paylaşılmasına kadar geniş bir davranış aralığını içermektedir. Dijital teknolojilerin günlük yaşama entegre olması, istismarın hem yaygınlığını hem de görünürlüğünü artırarak etkilerini daha karmaşık hale getirmektedir. Son yıllarda bu kavram, özellikle yakın ilişkiler bağlamında daha fazla akademik dikkat çekmektedir. Dijital flört istismarı, dijital araçlar aracılığıyla uygulanan kontrol edici, taciz edici veya tehditkâr davranışları kapsamakta ve geleneksel yakın partner şiddetinin dijital bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, yalnızca ergenlerde değil, yetişkinlerde de önemli bir sorun alanı olarak değerlendirilmektedir. Dijital istismar farklı biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Dijital istismar türlerinin bazıları şunlardır;

a) *Siber zorbalık:* Dijital teknolojilerin kullanımıyla gerçekleştirilen zorbalıktır. Sosyal medyada, mesajlaşma platformlarında, oyun platformlarında ve cep telefonlarında gerçekleşebilir. Hedef alınan kişileri korkutmayı, kızdırmayı veya utandırmayı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

amaçlayan tekrarlanan bir davranıştır (Mitsu ve Dawood, 2022; United Nations International Children's Emergency Fund, 2025).

b) *Çevrimiçi çocuk yönlendirme (Grooming)*: Bir yetişkinin, cinsel istismar amacıyla çocuğun güvenini çevrimiçi olarak kazanmayı hedefleyen manipülatif davranışları olarak tanımlanabilir (United Nations Office on Drugs and Crime, 2020).

c) *Cinsel Şantaj (Sextortion - Sexual Extortion):* Bir kişiyi, genellikle mahrem görüntüleri paylaşmakla tehdit ederek fidye ödeme, özel görüntüleri paylaşma veya istenmeyen eylemlerde bulunma gibi belirli taleplere uymaya zorlamak için çıplak veya cinsel görüntüleri paylaşma tehdidinde bulunmayı ifade eder (Ray ve Henry, 2024).

d) *Siber taciz (Cyberstalking):* Mağdurun rızası olmaksızın, tekrar eden ve dijital araçlar üzerinden yürütülen; izleme, takip etme, iletişime geçme, tehdit etme veya hesaplara sızma gibi davranışlardan oluşan, mağdurda korku ve sıkıntı yaratan bir taciz biçimidir (Weekes vd., 2025)

e) *Dijital Flört İstismarı (Cyber-Dating Abuse),* dijital teknolojiler ve çevrimiçi platformlar aracılığıyla yakın bir partnere karşı işlenen kontrol, taciz, takip, izleme, zorlama ve diğer istismarcı davranışları ifade eder (Afrouz ve Vassos, 2024).

f) *Rızasız Görüntü Paylaşımı (Image-Based Abuse)*: Kişinin rızası olmadan mahrem görüntülerin veya videoların paylaşılması veya dağıtılması olarak tanımlanmaktadır. Bu, görüntünün gerçekten paylaşılıp paylaşılmadığına veya söz konusu görüntünün var olup olmadığına bakılmaksızın, böyle bir görüntüyü paylaşma tehdidini de içerebilir (TechSafety, 2025).

g) *Doxing:* Kişisel bilgilerin kötü niyetli bir şekilde toplanıp yayılmasını içeren bir siber taciz biçimidir ve genellikle şiddet tehditlerine, iş kaybına ve diğer olumsuz sonuçlara yol açmaktadır (Kukul, 2023).

h) *Çevrimiçi kimlik taklidi (Impersonation):* Gerçekte var olan bir kişiyi, kuruluşu veya varlığı taklit eden sahte bir hesap veya profil oluşturmayı içerir. Bu eylem, sosyal medya, flört ve oyun siteleri de dahil olmak üzere çeşitli çevrimiçi platformlarda gerçekleştirilebilir (Report Harmful Content, t.y.).

i) *Sahte Kimlik Oluşturma (Catfishing):* Birini duygusal veya finansal olarak manipüle etmek amacıyla sahte bir çevrimiçi profil oluşturmayı içeren faaliyetleri içerir. Bu

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sahte profil genellikle uydurulmuş bir kişidir. Gerçek birinin birebir kimliğini taklit etmek zorunda değildir (Smith vd., 2017).

j) *Dijital Platformlar Aracılığıyla Taciz*: Tekrarlanan istenmeyen mesajlar, tehditler veya zararlı içerikler göndermek.

3. ÇOCUK VE ERGENLERDE DİJİTAL İSTİSMARIN YAYGINLIĞI

Dünya çapında yapılan son araştırmalar, çocukların dijital istismarının "gizli bir pandemi" boyutuna ulaştığını göstermektedir (Childlight Global Child Safety Institute, 2024). Childlight Global Child Safety Institute (2024) tarafından yayımlanan küresel rapora göre, her yıl 300 milyondan fazla çocuk, teknoloji aracılığıyla gerçekleşen cinsel istismar ve sömürüye maruz kalmaktadır. Araştırmada, dünya genelindeki çocukların %12,6'sının son bir yıl içinde izinsiz şekilde çekilen, paylaşılan veya maruz bırakıldıkları cinsel içerikli görüntülerin kurbanı olduğu ve %12,5'inin istenmeyen cinsel konuşma, mesaj veya talepler gibi çevrimiçi cinsel yaklaşmalara maruz kaldığı tespit edilmiştir (Childlight Global Child Safety Institute, 2024). Bölgesel veriler de riskin küresel ölçekte yaygın olduğunu göstermektedir. Örneğin, Kuzey Amerika'da çocukların %23'ü, Doğu Avrupa ve Orta Asya'da %20,2'si, son bir yıl içinde dijital cinsel görüntü istismarına uğradığını göstermektedir (Childlight Global Child Safety Institute, 2024).

The Lancet Child & Adolescent Health dergisinde yayımlanan bir çalışmada, 2010–2023 yılları arasında gerçekleştirilen 123 araştırmanın verileri sistematik bir biçimde analiz edilmiştir (Fry vd. ,2025). Çalışmada, 18 yaşın altındaki çocukların çevrimiçi cinsel yaklaşma, çevrimiçi cinsel sömürü, cinsel şantaj ile cinsel içerikli görüntü ve videoların rıza dışı olarak üretilmesi, paylaşılması veya bu tür içeriklere maruz bırakılması gibi cinsel istismar türlerine maruz kalma yaygınlığı incelenmiştir (Fry vd. ,2025). Bu veriler, çocukların çevrimiçi ortamda korunmasının acil ve küresel bir müdahale gerektirdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

4. DİJİTAL İSTİSTMAR RİSK FAKTÖRLERİ ve PSİKOSOSYAL ETKİLERİ

Çocukların dijital istismara maruz kalma riski, bireysel özellikler, ailevi faktörler ve içinde bulundukları sosyal çevre ile etkileşimi sonucunda ortaya çıkan çok katmanlı bir yapıda ele alınmalıdır. Bu risk faktörleri çoğu zaman birbirinden ayrı değil; aksine karşılıklı olarak birbirini güçlendiren dinamik süreçler şeklinde işlemektedir (Costanza vd., 2023; Gaitis vd. 2025).

Bireysel düzeyde dijital becerilerin sınırlı olması, çocukların çevrimiçi ortamlarda karşılaşabilecekleri riskleri fark etme, riskleri değerlendirme ve uygun biçimde yönetme becerilerini zayıflatmakta; bu durum çevrimiçi risklerin zarara dönüşme olasılığını

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

artırmaktadır (Livingstone ve Smith, 2017). Araştırmalar, düşük benlik saygısı ve kendini ifade etmede yaşanan güçlüklerin, özellikle çevrimiçi ortamlarda bireylerin sınır koyma becerilerini zayıflatarak istismara karşı kırılganlığı artırdığını göstermektedir (Hébert vd., 2016). Diğer taraftan, internette öz-düzenleme yeteneğindeki sınırlılıklar ve sosyal ağların aşırı ya da kompulsif kullanımı, dijital ortamlarda maruz kalınan sorunlu kullanım ve bağımlılık riskleri (Kuss ve Griffiths, 2017) bireysel riskler arasında sayılabilir. İkinci olarak *ailevi faktörler,* dijital istismarın ortaya çıkışı ve sürdürülmesinde belirleyici bir bağlam sunmaktadır. Ebeveyn desteği ve rehberliğinin yetersiz olması, çocukların çevrimiçi ortamlardaki deneyimlerini daha az denetimli hâle getirmekte ve bu durum, çevrimiçi risklerin zarara dönüşme olasılığını artıran önemli bir sosyal faktör olarak öne çıkmaktadır (Livingstone ve Smith, 2017). Aile yapısı ve aile içi iletişim sorunları, çocukların çevrimiçi ortamda yaşadıkları olumsuz deneyimleri paylaşmalarını zorlaştırırken; ebeveynlerin dijital güvenlik konusundaki bilgi yetersizlikleri, risklerin erken fark edilmesini engelleyebilmektedir (Katz ve Brett, 2025; Selvi vd., 2025). Ayrıca ailede teknoloji kullanımına ilişkin açık, tutarlı ve yaşa uygun kuralların bulunmaması, çocukların dijital sınırları içselleştirmesini güçleştiren önemli bir risk faktörü olarak değerlendirilmektedir (Fox vd., 2025; Lafton vd., 2023). *Çevresel düzeyde* ise dijital istismar riskini artıran yapısal ve toplumsal etkenler öne çıkmaktadır. Okullarda dijital güvenlik, çevrimiçi riskler ve siber zorbalık konularına yönelik eğitimin yetersizliği, çocukların koruyucu bilgi ve beceriler geliştirmesini sınırladığı söylenebilir (Cappadocia vd., 2013; Katz ve Brett, 2025; Lafton vd., 2023). Bunun yanı sıra, yasal boşluklar ve uygulamadaki eksiklikler, dijital istismar vakalarının önlenmesi konusunda engeller oluşturabilmektedir. Toplumsal farkındalığın düşük olması ve çocuklara yönelik psikososyal destek sistemlerinin yetersizliği ise dijital istismarın görünmezleşmesine ve müdahale süreçlerinin gecikmesine yol açan çevresel risk faktörleri arasında yer almaktadır (Finkelhor vd., 2022; González-Cabrera vd., 2019). Öte yandan dijital ortamların sunduğu anonimlik, süreklilik ve kolay erişim olanakları ise istismarcı davranışların hem başlatılmasını hem de sürdürülmesini kolaylaştıran yapısal koşullar yaratmaktadır (United Nations Children's Fund, 2024).

Dijital istismarın etkileri, çocuk ve ergenlerin psikolojik, duygusal ve sosyal işlevselliğini kapsayan geniş bir yelpazede ortaya çıkmaktadır. Siber zorbalık, çevrimiçi taciz ve cinsel içerikli mesajlaşma gibi istismar biçimlerinin özellikle ergenliğin gelişimsel açıdan hassas geçiş dönemlerinde daha yaygın olduğu ve bu dönemlerde psikososyal kırılganlığı belirgin biçimde artırdığı bilinmektedir (González-Cabrera vd., 2019). Literatürdeki kapsamlı araştırmalar, siber zorbalık ve dijital istismara maruz kalma deneyimlerinin; klinik düzeyde anksiyete, depresif

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

semptomlara, düşük öz saygı, intihar düşünceleri ve yoğun psikolojik sıkıntı gibi ciddi psikopatolojik sonuçlarla güçlü bir ilişki içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır (Hébert vd., 2016; Cappadocia vd., 2013; Zubair vd., 2023). Bu olumsuz etkiler yalnızca ruh sağlığı ile sınırlı kalmamakta; aynı zamanda psikososyal risk faktörlerinin birikimiyle birlikte yaşam kalitesini düşürmektedir (González-Cabrera vd., 2021). Söz konusu durum, sosyal ilişkilerde bozulma, akademik işlevsellikte gerileme ve genel uyum sorunları gibi ikincil risk alanlarını tetikleyebilmektedir. Özellikle aile içi kırılganlıklar, ebeveyn desteğinin niteliği ve çocukluk çağı psikolojik istismarı gibi faktörler, çevrimiçi risklere maruz kalma düzeyini ve internet bağımlılığı gibi aracı değişkenleri önemli ölçüde etkilemektedir (Katz ve Brett, 2025; Liu vd., 2024). Ayrıca, psikopati ve antisosyal davranışlar gibi bireysel özelliklerin aile içi dinamiklerle etkileşime girerek siber flört şiddeti gibi karmaşık dijital şiddet türlerini yordadığı görülmektedir (Tamarit vd., 2025). Bu bulgular ışığında, etkili önleme ve müdahale stratejilerinin yalnızca dijital risk davranışlarına odaklanan dar çerçevelerle sınırlandırılmaması gerektiği açıktır. Bunun yerine; travma odaklı yaklaşımları merkeze alan, ebeveyn katılımını ve gözetimini teşvik eden, aile içi iletişim dinamiklerini güçlendiren ve ergenlerin psikolojik dayanıklılığını artırmayı hedefleyen bütüncül ve çok katmanlı müdahale modellerinin benimsenmesi elzemdir (Hébert vd., 2016; Katz ve Brett, 2025).

5. DİJİTAL İSTİSMAR VE SOSYAL HİZMET MÜDAHALELERİ

Çocuklara yönelik dijital istismar vakaları çok düzeyli bir sosyal hizmet yaklaşımını gerektirir. İnsan gelişimini mikro, mezzo ve makro sistemler aracılığıyla analiz eden geleneksel ekolojik modeller artık dijital alanı fiziksel ortamlarla etkileşime giren ve onları etkileyen ayrı bir ekolojik sistem olarak içermelidir (Barut Bektaş, 2023).

Mikro düzeyde (klinik) müdahalelerde sosyal hizmet uzmanları, dijital istismarın oluşturduğu anksiyete, depresyon vb. gibi psikolojik sorunları ele almak için planlı değişim sürecini önceliklendirmektedir. Sosyal hizmet uzmanları, mağdurların güven duygusunu yeniden inşa etmelerine ve failler tarafından kullanılan manipülasyon taktiklerini çözmelerine yardımcı olmak için bilişsel stratejiler kullanmaktadır (Ujade, 2025). Mikro düzeyde müdahale, çocukla güvenli bir terapötik ilişki kurmayı çocuğun yaşadıklarının gerçek ve geçerli olduğunu hissetmesini sağlayarak kendini suçlamasını azaltmayı ve tüm bunları yaparken yasal bildirim sürecini çocuğa ek bir travma yaşatmadan yürütmeyi amaçlar (Ünlü vd. 2021).

Mezzo düzeydeki müdahaleler, çocuğun yakın çevresine, özellikle ailesine ve okul ortamlarına odaklanmaktadır. Dijital istismarın ortaya çıkması aile içinde şok ve suçlulukla karakterize

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

edilen bir krize yol açabildiğinden sosyal hizmet uzmanları ebeveynlere duygusal tepkileri yönetmeleri ve çocuğun ikincil mağduriyetini önlemeleri için psikoeğitim sağlamaktadır (Ünlü vd., 2020). Destekleyici ebeveyn tepkileri, çocuğun iyileşme sürecinde koruyucu bir faktör olduğu için aile içi iletişimin güçlendirilmesi son derece önemlidir. Ayrıca, sosyal hizmet uzmanları okullarla iş birliği yaparak çevrim içi güvenlik, sınırlar ve rıza konularını normalleştiren önleme programları uygulamakta, böylece potansiyel mağduriyetten genellikle ilk haberdar olan akran grupları arasında yardım arama davranışlarını teşvik etmektedir (Çetinkaya Büyükbodur, 2024).

Makro düzeydeki müdahaleler, genel olarak tüm çocukları korumak amacıyla birincil, ikincil ve üçüncül önleme stratejilerini kapsayan sistemik değişimler için gereklidir. Sosyal hizmet uzmanları, çevrimiçi platformları "tasarımla güvenlik" (safety by design) ilkesini savunarak, istismar içeriklerini proaktif bir şekilde tespit eden ve engelleyen yazılım ve algoritmaların geliştirilmesi için politika savunuculuğu yapmaktadır (Uysal & Köroğlu, 2024). Bu uygulama düzeyi, dijital istismarı kolaylaştıran toplumsal kırılganlıkları azaltmak ve çocuk koruma sistemlerinin dijital çağa uyumunu sağlamak için kolluk kuvvetleri, siber güvenlik uzmanları ve politika yapıcılar arasında çok disiplinli bir koordinasyonu gerektirmektedir (Çetinkaya Büyükbodur, 2024; Uysal & Köroğlu, 2024).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

İnternetin hızla yaygınlaşması günlük yaşamı birçok açıdan olumlu yönde dönüştürmüş ancak aynı zamanda bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Teknoloji ve çevrimiçi platformların korkutma, taciz, tehdit, manipülasyon veya sömürme amacıyla kullanılması olarak tanımlanan dijital istismar bunlardan yalnızca biridir. Tüm yaş gruplarını etkileyebilen ancak gelişimsel kırılganlıkları nedeniyle çocuklar için daha yüksek riskler taşıyan karmaşık bir istismar biçimidir. Bu olgu, Siber zorbalık, Çevrimiçi çocuk yönlendirme (Grooming), Cinsel Şantaj (Sextortion Siber taciz (Cyberstalking), Dijital Flört İstismarı (Cyber-Dating Abuse), Rızasız Görüntü Paylaşımı (Image-Based Abuse), Doxing, Çevrimiçi kimlik taklidi (Impersonation), Sahte Kimlik Oluşturma (Catfishing), Dijital Platformlar Aracılığıyla Taciz gibi geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Konuyla ilgili veriler, teknoloji destekli çocuk cinsel istismarının endişe verici düzeylere ulaştığını göstermekte ve dijital istismarın marjinal bir sorun olmaktan ziyade acil önlem alınması gereken bir halk sağlığı sorunu olduğunu bildirmektedir. Bireysel, aile ve çevresel düzeylerde etkileşimli risk faktörleri dijital istismara yol açmakta ve dijital istismar da geniş kapsamlı psikososyal sorunlara beraberinde getirebilmektedir. Sınırlı dijital

okuryazarlık, düşük öz saygı, öz düzenleme güçlükleri ve kompulsif çevrimiçi kullanım çocukların savunmasızlığını artırabilirken, zayıf ebeveyn rehberliği, tutarsız ev kuralları ve yetersiz aile iletişimi korumayı azaltabilir ve dijital istismarın tespitini geciktirebilir. Daha geniş bir düzeyde, yetersiz okul temelli dijital güvenlik eğitimi, yasal ve kurumsal boşluklar, kamuoyu farkındalığının yetersiz olması ve çevrimiçi ortamların anonimliği dijital istismara maruz kalmayı arttırabilmekte ve daha yıkıcı sonuçlara yol açmaktadır.

Sosyal hizmet müdahaleleri, çocuk merkezli koruma, aile güçlendirme ve topluluk temelli önlemeyi entegre eden çok katmanlı bir müdahale çerçevesi benimsemelidir. Mikro düzeyde, uygulayıcılar travma odaklı değerlendirme ve danışmanlık, güvenlik planlaması ve çocukların dijital dayanıklılığını (örneğin, sınır belirleme, yardım arama becerileri ve başa çıkma stratejileri) geliştiren güçlendirme odaklı yaklaşımlar uygulamalı ve cinsel istismar riskleri tespit edildiğinde koordineli yönlendirme yolları sağlamalıdır. Mezzo düzeyde, yapılandırılmış ebeveyn ve bakıcı programları, tutarlı, yaşa uygun dijital kuralları teşvik etmeli, iletişimi güçlendirmeli ve ebeveynlerin dijital yeterliliğini artırmalıdır. Makro düzeyde, sosyal hizmet uzmanları, dijital güvenlik müfredatını genişletmek, raporlama mekanizmalarını iyileştirmek ve özellikle yüksek riskli gruplar için daha net yasal korumalar ve erişilebilir destek hizmetleri için savunuculuk yapmak üzere okullar, sağlık ve çocuk koruma sistemleri ve teknoloji paydaşlarıyla iş birliği yapmalıdır; böylece önleme ve müdahale sürdürülebilir, kanıta dayalı ve adil olur.

KAYNAKÇA

Afrouz, R., & Vassos, S. (2024). Adolescents' experiences of cyber-dating abuse and the pattern of abuse through technology, a scoping review. Trauma, Violence, & Abuse, 25(4), 2814-2828. 10.1177/15248380241227457

Barut Bektaş, B. (2023). Teknoloji çağının konuşulmayan gündemi: Çevrim içi çocuk cinsel istismarı. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, *22*, 83-106. https://doi.org/10.46218/tshd.1348555

Batman, H., & Demirel, A. C. (2023). Suça Sürüklenen Çocuklarda Çocuk Destek Merkezlerinin Yeri ve Önemi. Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, 5(2), 1-10. 10.56493/nkusbmyo.1331846

Cappadocia, M. C., Craig, W. M., & Pepler, D. (2013). Cyberbullying: Prevalence, stability, and risk factors during adolescence. *Canadian Journal of School Psychology*, *28*(2), 171-192. https://doi.org/10.1177/0829573513491212

Childlight Global Child Safety Institute. (2024). *Over 300 million children a year are victims of technology-facilitated sexual exploitation and abuse*. Childlight Global Child Safety Institute. https://www.childlight.org/newsroom/over-300-million-children-a-year-are-victims-of-online-sexual-exploitation-and-abuse

Costanza, C., Vetri, L., Carotenuto, M., & Roccella, M. (2023). Use and abuse of digital devices: Influencing factors of child and adolescent neuropsychology. *Clinics and Practice*, 13(6), 1331-1334. https://doi.org/10.3390/clinpract13060119

Çetinkaya Büyükbodur, A. (2024). Çevrimiçi (yeni bir sosyal çevrede) çocuk cinsel istismarının önlenmesinde sosyal hizmet uygulamalarının odağı. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, *5*(2), 143-164. https://doi.org/10.61861/spshcd.1583456

Finkelhor, D., Turner, H., & Colburn, D. (2022). Prevalence of online sexual offenses against children in the US. *JAMA Network Open*, *5*(10), e2234471. https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2022.34471

Fox, C., Robertson, D., & Lunn, P. (2025). *Parenting in a digital era: A narrative review*. Economic and Social Research Institute. https://doi.org/10.26504/rs218

Fry, D., Krzeczkowska, A., Ren, J., Lu, M., Fang, X., & Into the Light Index Study Group. (2025). Prevalence estimates and nature of online child sexual exploitation and abuse: A systematic review and meta-analysis. *The Lancet Child & Adolescent Health, 9*(3), 184–193. https://doi.org/10.1016/S2352-4642(24)00317-6

Gaitis, K. K., Vermeulen, I., Stevenson, J. G., & Fry, D. (2025). Extended reality environments and child safety: Examining the emerging risks for child sexual exploitation and abuse and discussing prevention and response through a technologised neo-ecological perspective. *International Journal of Law, Crime and Justice, 83*, 100786. https://doi.org/10.1016/j.ijlcj.2025.100786

González-Cabrera, J., Machimbarrena, J. M., Fernández-González, L., Prieto-Fidalgo, Á., Vergara-Moragues, E., & Calvete, E. (2021). Health-related quality of life and cumulative psychosocial risks in adolescents. *Youth & Society*, *53*(4), 636–653. https://doi.org/10.1177/0044118X19879461

Hébert, M., Cénat, J. M., Blais, M., Lavoie, F., & Guerrier, M. (2016). Child sexual abuse, bullying, cyberbullying, and mental health problems among high schools students: A moderated mediated model. *Depression and Anxiety*, 33(7), 623-629. https://doi.org/10.1002/da.22504

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

International Federation of Social Workers. (2014). *Global definition of social work*. International Federation of Social Workers. https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/

Katz, A., & Brett, H. M. (2025). Offline factors influencing the online safety of adolescents with family vulnerabilities. *Social Sciences, 14*(6), 392. https://doi.org/10.3390/socsci14060392

Kukul, B. (2023). *Personal data and personal safety: Re-examining the limits of public data in the context of doxing*. *International Data Privacy Law, 13*(3), 182–193. https://doi.org/10.1093/idpl/ipad011

Lafton, T., Holmarsdottir, H. B., Kapella, O., Sisask, M., & Zinoveva, L. (2023). Children's Vulnerability to Digital Technology within the Family: A Scoping Review. *Societies, 13*(1), 11. https://doi.org/10.3390/soc13010011

Liu, Y., Shen, Q., Duan, L., Xu, L., Xiao, Y., & Zhang, T. (2024). The relationship between childhood psychological abuse and depression in college students: A moderated mediation model. *BMC Psychiatry, 24*(1), 410. https://doi.org/10.1186/s12888-024-05809-w

Mitsu, R., & Dawood, E. (2022). Cyberbullying: An Overview. Indonesian Journal of Global HealthResearch, 4(1), 195-202. https://doi.org/10.37287/ijghr.v4i1.927

Penn Violence Prevention. (2025). *Digital abuse*. University of Pennsylvania. https://pvp.universitylife.upenn.edu/digital-abuse/

Ray, A., & Henry, N. (2024). Sextortion: A Scoping Review. *Trauma, Violence, & Abuse, 26*(1), 138-155. https://doi.org/10.1177/15248380241277271

Report Harmful Content. (t.y.). *Impersonation*. Report Harmful Content. https://reportharmfulcontent.com/advice/impersonation/?lang=en-gb

Selvi.S, Jafersadhiq. A, & Raj, M.A., (2025). Impact of social media and AI on facilitating or preventing cyber sexual exploitation among teenagers. *Journal of Information Systems Engineering and Management*, 10(32s), 174-181. https://doi.org/10.52783/jisem.v10i32s.5218

Smith, L. R., Smith, K. D., & Blazka, M. (2017). Follow me, what's the harm? considerations of catfishing and utilizing fake online personas on social media. Journal of Legal Aspects of Sport, 27(1), 32-45. https://doi.org/10.1123/jlas.2016-0020

Statista. (2025). *Digital population worldwide*. https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/

Sütçü, S., Batman, H., Eraslan, E., & Demirel, A. C. (2023). Cumhuriyetin 100. Yılında geçmişten günümüze Türkiye'de çocuk koruma sistemi. Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 8(16), 183-198.

Tamarit, A., Lacomba-Trejo, L., & González-Sala, F. (2025). Cyber intimate partner violence in adolescents: How do psychopathy and family dynamics shape teens' online relationships? *Children, 12*(6), 693. https://doi.org/10.3390/children12060693

TechSafety. (2025, 24 Şubat). *Legal guide to image-based abuse legislation in NSW*. TechSafety. https://techsafety.org.au/blog/legal_articles/legal-guide-to-image-based-abuse-legislation-in-nsw/

Ujade, S. H. (2025). Role of social work in cybercrime victim support. *Gurukul International Multidisciplinary Research Journal*, *13*(III-II), 241-244. https://doi.org/10.69758/GIMRJ/250313IVXIIIP0042

United Nations Children's Fund. (2024). *Protecting children from violence and exploitation in relation to the digital environment* [Policy brief]. UNICEF. https://www.unicef.org/media/164421/file/Policy%20brief_Protecting%20children%20from%20violence%20in%20the%20digital%20environment.pdf.pdf

United Nations International Children's Emergency Fund. (2025). Cyberbullying: What is it and how to stop it. UNICEF. https://www.unicef.org/stories/how-to-stop-cyberbullying

United Nations Office on Drugs and Crime. (2020). *Online child sexual exploitation and abuse*. UNODC. https://www.unodc.org/cld/en/education/tertiary/cybercrime/module-12/key-issues/online-child-sexual-exploitation-and-abuse.html

Uysal, M., & Köroğlu, M. A. (2024). Social work in the fighting cybercrimes. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, *26*(1), 1-22. https://doi.org/10.54838/bilgisosyal.1400824

Ünlü, D., Türk, H., &Artan, T. (2021). Kamu sorumluluğu ve sosyal hizmet perspektifinden çocukların çevrimiçi cinsel istismarı: Bir olgu sunumu. *Ombudsman Akademik*, *7*(13), 227–251.

Weekes, C. J., Storey, J. E., & Pina, A. (2025). Cyberstalking Perpetrators and Their Methods: A Systematic Literature Review. *Trauma, Violence, & Abuse*, *0*(0). https://doi.org/10.1177/15248380251333411

Zubair, U., Khan, M. K., & Albashari, M. (2023). Link between excessive social media use and psychiatric disorders. *Annals of Medicine & Surgery*, *85*(4), 875–878. https://doi.org/10.1097/MS9.0000000000000112

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ALGORİTMALARIN GÖLGESİNDE YAŞAM: YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA EVRENSEL TEMEL GELİR VE SOSYAL HİZMETİN YENİ ROLÜ

Dr. Öğr. Üy., Necati Buğra KUDDAŞ
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, bkuddas@kmu.edu.tr - 0000-0003-0339-6840

Dr., Aykut Can DEMİREL
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi – aykutcandemirel@mu.edu.tr - 0000-0001-6388-7313

ÖZET

Yapay zekâ teknolojilerinin hızla gelişmesi, iş gücü piyasasında köklü dönüşümlere yol açmakta; bu dönüşüm, sosyal hizmet alanında yeni riskler ve fırsatlar doğurmaktadır. Bu çalışmada, yapay zekâ kaynaklı işsizlik ve ekonomik kırılganlık bağlamında temel gelir uygulamalarını incelemekte; sosyal hizmet uzmanlarının bu süreçteki yeni rollerini tartışmaktadır. Dijital yurttaşlık, teknoloji etiği ve sosyal adalet kuramları çerçevesinde yapılan analiz, sosyal hizmetin insan merkezli yaklaşımını algoritmik karar alma sistemleriyle karşılaştırmalı olarak ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, Sosyal Hizmet, Temel Gelir

LIFE IN THE SHADOW OF ALGORITHMS: UNIVERSAL BASIC INCOME AND THE NEW ROLE OF SOCIAL WORK IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

ABSTRACT

The rapid advancement of artificial intelligence technologies is leading to fundamental transformations in the labor market, giving rise to new risks and opportunities in the field of social services. This study examines Universal Basic Income schemes in the context of AI-induced unemployment and economic vulnerability and discusses the new roles of social service professionals in this process. The analysis, conducted within the framework of digital citizenship, technology ethics, and social justice theories, compares the human-centered approach of social services with algorithmic decision-making systems.

Keywords: Artificial intelligence, Social Work, Universal Basic Income

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Yapay zekâ ve otomasyon teknolojileri, üretimden hizmet sektörüne kadar birçok alanda insan emeğinin yerini almaya başlamıştır. Bu dönüşüm, özellikle düşük vasıflı işlerde çalışan bireyler için ekonomik dışlanma riskini artırmakta; sosyal hizmetin müdahale alanlarını yeniden tanımlamaktadır. Bu bağlamda temel gelir (vatandaşlık maaşı) gibi evrensel sosyal politika önerileri hem ekonomik hem etik düzeyde tartışılmaktadır.

Yapay zekâ çağında, vatandaşlık maaşı ve sosyal hizmetlerin yeni rolü üzerine yapılan tartışmalar, teknolojinin sosyal yapılar üzerindeki etkisini anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. Yapay zekanın güçlü etkileri, özellikle sosyal hizmetlerin yeniden yapılandırılmasında belirgin hale gelmektedir. Yapay zekâ, veri analitiği ve makine öğrenimi gibi teknikler ile toplumun farklı kesimlerine daha etkili hizmetler sunmayı mümkün kılmaktadır (Güven, 2024; Mete, 2023). Bu durum, temel gelirin belirlenmesi ve dağıtımında algoritmik bir yaklaşımın benimsenmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Özellikle, yapay zekâ, tabanlı sistemler, bireylerin ekonomik durumlarını çok daha hassas bir şekilde değerlendirme kapasitesine sahiptir, bu da sosyal yardım ve güvenlik sistemlerinin daha adil ve hedefe yönelik bir şekilde işlemesine olanak tanır (Başcıllar vd., 2022).

Aynı zamanda, büyük veri analitiği ve yapay zekâ uygulamalarının sosyal hizmetlerdeki rolü, daha geniş kapsamlı bir etki sunmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları ve kamu yöneticileri, Yapay zekâ, teknolojilerini kullanarak bireyler ve topluluklar için daha iyi hizmet sunma yöntemlerini geliştirmektedir (Güven, 2024). Bu bağlamda, yapay zekâ, sosyal hizmetlerde vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamak ve sosyal eşitsizlikleri azaltmak amacıyla kullanılabilir. Örneğin, vatandaşlık maaşlarının belirlenmesinde kullanılan algoritmalar, bireylerin ihtiyaçlarına uygun, daha esnek ve adil bir sistem sağlayabilir (Başcıllar vd., 2022).

Öte yandan, yapay zekanın sağlık ve sosyal hizmet alanlarındaki entegrasyonu, bireylerin yaşam kalitesini artırmak için büyük bir potansiyel taşımaktadır (Yılmaz vd., 2021). Bu tür sistemlerin etik boyutları ise önemli tartışmalara yol açmaktadır. Yapay zekanın karar verme süreçlerine dahil edilmesi, bireylerin hakları ve sosyal güvenceleri üzerinde çeşitli tartışmaları beraberinde getirmektedir, bu bağlamda Yapay zekanın insan hakları üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri dikkatlice ele alınmalıdır (Singil, 2022). Etik olarak, bu sistemlerin nasıl geliştirileceği ve kullanılacağı, sadece teknik açıdan değil, aynı zamanda toplumsal açıdan da belirleyici olmalıdır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2. KURAMSAL TEMEL

Bu çalışmada Amartya Sen'in Yapabilirlikler Yaklaşımı, John Rawls'un Adalet Kuramı ve Teknoloji Etiği ve Dijital Yurttaşlık temel alınmıştır.

Amartya Sen'in Yapabilirlikler Yaklaşımı: Gelir değil, bireyin yaşam seçeneklerine erişimi esastır. Bu yaklaşımda Amartya Sen, odak noktasını gelir ve servet gibi geleneksel ekonomik göstergelerden, bireylerin değer verdikleri hayatları sürmeleri için sahip oldukları gerçek özgürlükler ve fırsatlara kaydıran normatif bir çerçeve çizmektedir (Garcés-Velástegui, 2022).

John Rawls'un Adalet Kuramı: John Rawls'un adalet kuramı, toplumsal eşitliği sağlamak için en dezavantajlı bireylerin durumunu iyileştirmeyi temel alır. Bu kuram, iki ana ilkeye dayanır: özgürlük ilkesi ve eşitlik ilkesi. Eşitlik ilkesi, adil fırsat eşitliği ve fark ilkesi olarak ikiye ayrılır. Fark ilkesi, toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin yalnızca en dezavantajlı bireylerin durumunu iyileştirdiği sürece kabul edilebilir olduğunu belirtir (Anthony & Padmanabhan, 2010). Rawls'un fark ilkesi, toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin, en dezavantajlı bireylerin durumunu iyileştirdiği sürece kabul edilebilir olduğunu savunur. Bu ilke, toplumsal kaynakların dağılımında en dezavantajlı bireylerin faydasını maksimize etmeyi amaçlar (Fuenmayor, 2021).

Teknoloji Etiği ve Dijital Yurttaşlık: Algoritmik karar alma süreçlerinde şeffaflık, hesap verebilirlik ve insan onuru ilkeleri ön plandadır. Algoritmik karar alma süreçlerinde şeffaflık ve hesap verebilirlik, etik ve sorumlu teknoloji kullanımının temel taşlarıdır. Şeffaflık, algoritmaların nasıl çalıştığını ve hangi verilerle beslendiğini anlamayı sağlar, bu da kullanıcıların ve toplumun güvenini artırır (Jo & Raj, 2024). Hesap verebilirlik ise, algoritmaların sonuçlarından sorumlu tutulabilmeyi ve olası hataların veya önyargıların düzeltilmesini mümkün kılar (Meduri vd., 2024). İnsan onuru, dijital teknolojilerin geliştirilmesi ve uygulanmasında öncelikli bir ilke olarak kabul edilmelidir. Dijital yurttaşlık, bireylerin dijital dünyada haklarını ve sorumluluklarını bilmesini ve bu hakların korunmasını içerir (Tauchnitz & Ahmed, 2024). Algoritmik karar alma süreçlerinde insan onurunun korunması, bireylerin mahremiyetine saygı gösterilmesi ve ayrımcılığın önlenmesi ile sağlanabilir (Díaz de la Cruz vd., 2025).

3. YAPAY ZEKÂ, İŞSİZLİK VE ORTAYA ÇIKMAYI BEKLEYEN YENİ RİSKLER

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Yapay zekânın yükselişi, özellikle istihdam politikaları bağlamında olmak üzere, sosyal yapı üzerinde derin ve çok katmanlı riskler barındırmaktadır. Otomasyonun düşük ve orta nitelikli işleri dönüştürmesi veya tamamen ortadan kaldırması, yapısal işsizlikte bir artışa neden olabilecektir (Kaur vd., 2023). Gelir dağılımındaki dramatik değişimle birlikte toplumun geniş kesimlerinde ortaya çıkacak işsizlik, sosyal güvenlik sistemleri üzerinde maliyet odaklı bir baskı oluşturacak ve gelir dağılımındaki bozulma, kamusal hizmetlerin finansmanını sürdürülebilir olmaktan çıkaracaktır (Bräuninger, 2005; Miyazawa vd., 2019). Öte yandan, işini kaybetme korkusu ve mesleki kimlik erozyonu gibi psikolojik etkiler toplumsal stresi artırarak sosyal dışlanmaya yol açabilecektir (Russo & Terraneo, 2020; Shih vd., 2013). Bu riskler, Amartya Sen'in Yapabilirlikler Yaklaşımı çerçevesinden değerlendirildiğinde, bireyleri ilgilendiren meselenin yalnızca gelir kaybından ibaret olmadığı görülebilecektir. Sen'e göre refah, bireylerin sahip oldukları kaynakları anlamlı bir hayat sürmek için gereken "yapabilirliklere" dönüştürebilmesidir (Garcés-Velástegui, 2022). Yapay zekânın neden olduğu işsizlik, bireylerin temel özgürlüklerini –sağlık, eğitim ve toplumsal katılım gibi– gerçekleştirme kapasitelerini zayıflatabilecek ve özellikle dijital becerilere erişimi olmayan veya bu dönüşüme ayak uyduramayan kesimler, "yapabilirlik yoksulluğu" nedeniyle toplumsal sorunlar yaşayabilecektir (Graf & Schweiger, 2014). Dolayısıyla Sen'ci bir bakış açısından, yapay zekâ çağında sadece gelir desteği değil, aynı zamanda bireylerin yeteneklerini geliştirecek eğitim reformları ve sosyal içermeyi destekleyen politikaların da hayata geçirilmesi gerekmektedir. John Rawls'un Adalet Kuramı ise soruna farklı bir perspektiften yaklaşır. Rawls, adil bir toplumun iki temel ilkeye dayanması gerektiğini savunur: temel özgürlüklerin eşit dağılımı ve sosyo-ekonomik eşitsizliklerin en dezavantajlıların yararına olacak şekilde düzenlenmesi (fark ilkesi) (Fuenmayor, 2021). Yapay zekânın getirdiği verimlilik artışı ve teknolojik kazançlar, toplumun en alt kesimlerine yansımadığı sürece Rawls'un adalet ilkeleri ihlal edilmiş olur. Ayrıca, fırsat eşitliğinin bozulması ve teknolojik olanaklara erişimdeki adaletsizlikler, Rawls'un vurguladığı "adil fırsat eşitliği" ilkesini zedeleyebilir. Bu nedenle, Rawlsçu bir çerçeve, yapay zekânın yarattığı iktisadi ve insani kaynaklardaki artışın yeniden bölüşüm mekanizmalarıyla –örneğin gelir üzerinden artan oranlı vergi yerine tüketim üzerinden orantılı vergi uygulanması veya evrensel temel gelir yoluyla– en dezavantajlı gruplara aktarılmasını gerektirmektedir (Anthony & Padmanabhan, 2010; Turmel, 2024). Her iki teorik yaklaşım da yapay zekânın sosyal risklerine karşı insan odaklı ve etik bir politika setinin zorunlu olduğuna işaret etmektedir. Sen'in Yapabilirlikler Yaklaşımı, bireylerin özgürleştirilmesi ve onlara gerçek ve uygulanabilir seçenekler sunulması üzerinde dururken; Rawls, sistematik adaletin ve dezavantajlıların korunmasının altını çizmektedir. Sonuç olarak,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yapay zekâ dönüşümünün yıkıcı etkilerini azaltmak için hem beceri geliştirmeye yönelik eğitim reformları hem de gelir dağılımını düzenleyen sosyal politikalar bir arada yürütülmelidir. Ancak bu şekilde teknolojik ilerleme, insan onurunu ve sosyal adaleti merkeze alan bir toplumsal yapıyla uyumlu hale gelebilecektir.

4. TEMEL GELİR MODELLERİ

Evrensel Temel Gelir, bir toplumdaki tüm bireylere, herhangi bir koşul veya çalışma zorunluluğu olmaksızın, düzenli olarak sağlanan nakit transferini ifade eden bir sosyal politika modelidir (Lee, 2021). Bu gelir, bireyin diğer gelir kaynaklarından, hane yapısından veya sosyoekonomik statüsünden bağımsız olarak, her bir vatandaşa eşit şekilde ödenir. Temel amaç, toplumun tüm üyelerine asgari bir finansal güvence sağlamak, böylece yoksulluk ve ekonomik dışlanma riskini azaltmaktır (Misztal, 2019).

Evrensel Temel Gelirin birincil hedefleri arasında, bireylere temel geçim imkânı sunarak ekonomik güvence oluşturmak yer alır. Bu sayede, insanlar yaşamlarını sürdürebilecekleri asgari bir gelirden mahrum kalmamakta ve finansal istikrara kavuşabilmektedir (Špeciánová, 2017). Ayrıca, bu tür bir gelir mekanizması, bireylere mevcut işlerini sürdürme kaygısı olmadan yeni beceriler edinmek, girişimcilik faaliyetlerinde bulunmak veya toplumsal fayda yaratan, ancak geleneksel olarak ücretlendirilmeyen işlere zaman ayırabilmek için olanak tanır. Bu durum, yalnızca bireysel özerkliği artırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumun genel refahına da katkıda bulunur. Ekonomik açıdan ise, Evrensel Temel Gelirin düzenli olarak tüketicilere gelir sağlaması, talebi canlı tutarak ekonomik dalgalanmaların olumsuz etkilerini hafifletme potansiyeli taşır (Manza, 2023).

Evrensel Temel Gelirin uygulanmasına ilişkin çeşitli modeller öne sürülmüştür. Bunlardan ilki, gelir desteğinin tüm vatandaşlara, herhangi bir gelir testi uygulanmaksızın sağlanmasıdır. Bu evrensel yaklaşım, idari açıdan basit ve şeffaf olması nedeniyle destek görmekte; ayrıca damgalama ve sosyal dışlanma riskini en aza indirdiği düşünülmektedir. Diğer bir model ise, kaynakların hedeflenmesi amacıyla, yalnızca belirli bir gelir seviyesinin altında kalan bireylere gelir sağlanmasıdır. Bu yaklaşım, maliyet etkinliği açısından avantajlı görülse de hedefleme mekanizmalarının karmaşıklığı ve potansiyel olarak yarattığı sosyal ayrışma riski nedeniyle eleştirilmektedir (Lee, 2021).

Ödeme yöntemine ilişkin olarak da iki temel seçenek bulunmaktadır: geleneksel nakit ödemeler ve dijital para birimleri. Nakit ödemeler, yaygın kabul görmüş ve doğrudan erişilebilir olması nedeniyle pratik bir çözüm sunar. Öte yandan, dijital para birimleri – örneğin Merkez Bankası

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Dijital Paraları (CBDC) veya stabil kripto paralar – işlem hızı, izlenebilirlik ve maliyet etkinliği açısından önemli avantajlar sağlayabilir. Özellikle finansal sistemin dijitalleşme sürecinde, bu yöntemler Evrensel Temel Gelirin etkin bir şekilde dağıtılmasını kolaylaştırabilir (Mishra & Prasad, 2024).

Sonuç olarak, Evrensel Temel Gelir, bireylere ekonomik güvence sağlamak, onlara daha fazla seçim özgürlüğü tanımak ve makroekonomik istikrarı desteklemek amacıyla tasarlanmış kapsayıcı bir sosyal politika aracıdır. Uygulamaya yönelik farklı modeller, sistemin tasarımında dikkate alınması gereken çeşitli avantajlar ve sınırlılıklar barındırmaktadır. Etkin ve adil bir Evrensel Temel Gelir modeli oluşturmak, toplumsal ihtiyaçlar, mali sürdürülebilirlik ve teknolojik altyapı gibi birçok faktörün dikkatle değerlendirilmesini gerektirir.

5. SOSYAL HİZMETİN YENİ ROLÜ

Evrensel Temel Gelir gibi yapısal bir sosyal politika mekanizmasının uygulanması, sosyal hizmetlerin işlevini ortadan kaldırmak yerine, bu hizmetlerin rolünü ve niteliğini dönüştürücü bir potansiyele sahiptir. Geleneksel sosyal hizmet anlayışı, genellikle kriz odaklı ve reaktif bir yaklaşım sergilemekte; temel ihtiyaçların karşılanması ve maddi destek sağlanması üzerine yoğunlaşmaktadır. Oysa vatandaşlık maaşı gibi evrensel bir gelir güvencesinin devreye girmesi, sosyal hizmetleri bu dar çerçevenin ötesine taşıyarak daha önleyici, güçlendirici ve birey odaklı bir role evrilmesine olanak tanır (Khoma & Vdovychyn, 2021). Bu yeni rol, sosyal hizmet uzmanlarının danışmanlık ve yönlendirme fonksiyonlarını ön plana çıkarmaktadır. Bireylerin beceri geliştirme, eğitim alma veya girişimcilik faaliyetlerine yönelik kişiselleştirilmiş rehberlik almaları, sosyal hizmetlerin yeni operasyonel alanını oluşturur. Ayrıca, topluluk temelli çalışmalar aracılığıyla sosyal sermayenin güçlendirilmesi, yalnızlaşma riskinin azaltılması ve kolektif üretim mekanizmalarının teşvik edilmesi de bu dönüşümün önemli bileşenleridir. Öte yandan, anlam arayışı, boş zamanın etkin kullanımı ve kimlik karmaşası gibi endişelerle başa çıkmada psiko-sosyal destek mekanizmalarının devreye girmesi, sosyal hizmetlerin bireyin yaşam kalitesini bütüncül bir şekilde ele almasını sağlamaktadır (Shih vd., 2013).

Yapay zekâ teknolojileri ise bu dönüşüm sürecinde yardımcı bir enstrüman olarak öne çıkmaktadır. Büyük veri analizi sayesinde, ihtiyaç duyulan bölgelerde ve demografik gruplarda hangi tür desteklerin gerekli olduğunu öngörmek mümkün hale gelirken, kişiselleştirilmiş hizmet sunumu da böylece kolaylaşmaktadır (Li vd., 2025). Aynı zamanda, yapay zekâ destekli otomasyon sistemleri, bürokratik iş yükünü azaltarak sosyal hizmet uzmanlarının danışanlarıyla daha verimli ve insani odaklı bir ilişki kurmasına imkân tanımaktadır (Fitzpatrick, 2023). Sonuç

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

itibarıyla, evrensel temel gelir ile desteklenen bir sosyal refah sisteminde, sosyal hizmetler pasif bir yardım dağıtıcısı olmaktan çıkarak aktif bir güçlendirici aktöre dönüşmekte; teknolojik ilerlemeler ise bu süreci destekleyici bir işlev üstlenmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapay zekâ ve otomasyon teknolojilerinin hızla yaygınlaşması, istihdam piyasasında köklü değişimlere neden olmakta ve geleneksel sosyal destek mekanizmalarının yeniden düşünülmesini zorunlu kılmaktadır. Bu dijital dönüşüm sürecinde, sosyal hizmetin rolü ve toplumsal işlevi de kaçınılmaz olarak yeniden konumlandırılmalıdır. Ekonomik güvence sağlamanın ötesine geçen bütüncül bir sosyal destek yaklaşımı, temel gelir politikalarının yalnızca finansal boyutuyla değil, aynı zamanda sosyal katılım, etik sorumluluk ve insan onuruyla uyumlu bir şekilde ele alınmasını gerektirmektedir.

Evrensel Temel Gelir, tüm vatandaşlara düzenli ve koşulsuz ödemeler sağlayarak temel düzeyde ekonomik güvenliği sağlamayı amaçlayan bir politika önerisidir. Evrensel Temel Gelirin uygulamaya konulması, sosyal hizmetlerin rolü ve işlevi açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Evrensel Temel Gelir, işsizlik, ekonomik krizler veya teknoloji ile ilişkili sebeplerle iş değiştirmek zorunda kalan savunmasız nüfus gruplarının yüzleştiği sosyal risklere yönelik bir sosyal güvenlik önlemi olarak kullanılmalıdır (Bidadanure, 2019).

Amartya Sen'in Yapabilirlikler Yaklaşımı, bireylerin potansiyellerini gerçekleştirmeleri için gerekli yetenekleri geliştirmelerinin önemini vurgular. Evrensel Temel Gelirin sağladığı temel gelir, bireylerin yeteneklerini geliştirme, eğitim ve sağlık gibi alanlarda daha fazla fırsata erişim sağlama yeteneğini artırabilir ve bu, çeşitli toplumsal tabakaya dahil olan bireylerin yaşam kalitesini iyileştirebilir (Moreira vd., 2023). John Rawls'a göre, toplumsal adaletin sağlanması, bireyler arasında eşit fırsatlar oluşturulmasını gerektirmektedir. Rawls'un "Adalet olarak Eşitlik" yaklaşımına göre, Evrensel Temel Gelir gibi politikalar, toplum içerisindeki en dezavantajlı grupların haklarının korunmasına katkıda bulunmakta ve bu gruplara daha fazla sosyal ve ekonomik fırsat sunmaktadır (Moroni, 2023).

Sosyal hizmet uzmanları, teknolojinin ve yapay zekanın sosyal hayatta gittikçe daha fazla yer edindiği bu geçiş döneminde kritik bir sorumluluk üstlenmektedir. Teknolojik ilerlemelerin olumsuz etkilerini hafifletmek için bireylerin haklarını savunmalı, aynı zamanda dijital sistemlerin adil, şeffaf ve insan odaklı olmasını sağlamalıdırlar. Yapay zekâ uygulamalarının toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmesini engellemek ve teknolojinin insani değerlerle uyum

içinde işlemesini garanti altına almak, sosyal hizmetin bu yeni misyonunun temel taşlarını oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, yapay zekâ kaynaklı işsizlik ve sosyal dönüşüm risklerine karşı etkili bir mücadele, ancak evrensel temel gelir gibi politikaların sosyal hizmetlerin dönüşümüyle desteklenmesiyle mümkün olacaktır. Bu süreçte, sosyal hizmet uzmanları pasif bir destek sağlayıcısı olmaktan çıkıp aktif bir güçlendirici ve denetleyici role bürünmeli; teknolojik gelişmeleri insanlığın yararına yönlendiren etik bir rehberlik sunmalıdır. Böylece, dijital çağın getirdiği fırsatlar ve riskler arasında dengeli ve adil bir toplumsal yapı inşa edilebilir.

KAYNAKÇA

Anthony, J., & Padmanabhan, S. (2010). Digital divide and equity in education: A Rawlsian analysis. *Journal of Information Technology Case and Application Research, 12*(4), 37–62. https://doi.org/10.1080/15228053.2010.10856195

Başcıllar, M., Karataş, M., & Güre, M. D. P. (2022). Dijital çağda sosyal algoritmalar: Yapay zekâ ve sosyal hizmet. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 22*(56). https://doi.org/10.21560/spcd.vi.1081060

Bidadanure, J. U. (2019). The political theory of universal basic income. *Annual Review of Political Science, 22*, 481–501. https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-050317-070954

Bräuninger, M. (2005). Social security, unemployment, and growth. *International Tax and Public Finance, 12*(4), 423–434. https://doi.org/10.1007/s10797-005-1823-7

Díaz de la Cruz, C., Fernández Fernández, J. L., & Villegas-Galaviz, C. (2025). Model of ethical analysis of digital technologies: Towards true digital humanism. *AI and Society*. https://doi.org/10.1007/s00146-025-02330-w

Fitzpatrick, P. (2023). Universal basic income: An idea whose time has come or just another mechanism to grease the wheels of capitalism? *Journal of Global Faultlines, 9*(2), 225–234. https://doi.org/10.13169/jglobfaul.9.2.0225

Fuenmayor, P. L. B. (2021). John Rawls' theory of justice from a perspective of political philosophy. *Revista Chilena de Derecho y Ciencia Política, 12*(2), 109–132. https://doi.org/10.7770/rchdcp-V12N2-art2650

Garcés-Velástegui, P. (2022). Modelling Amartya Sen's capability approach: An interdisciplinary and contemporary account. *Philosophical Readings, 14*(2), 85–93. https://doi.org/10.5281/zenodo.7030271

Graf, G., & Schweiger, G. (2014). Poverty and freedom. *Human Affairs, 24*(2), 258–268. https://doi.org/10.2478/s13374-014-0224-y

Güven, A. (2024). Yapay zeka uygulamalarının kamu yönetişimindeki rolü ve önemi. *Enderun, 8*(2). https://doi.org/10.59274/enderun.1524152

Jo, A. A., & Raj, E. D. (2024). Ethical dimensions in data-driven business: Balancing fairness, accountability, transparency, and explainability. In *Proceedings of the 15th International Conference on Computing, Communication and Networking Technologies (ICCCNT 2024)*. https://doi.org/10.1109/ICCCNT61001.2024.10724314

Kaur, M., Kaur, J., & Kaur, R. K. (2023). Adapting to technological disruption: Challenges and opportunities for employment. In *Proceedings of the IEEE International Conference on Computing, Communication and Intelligent Systems (ICCCIS)* (pp. 347–352). https://doi.org/10.1109/ICCCIS60361.2023.10425266

Khoma, N., & Vdovychyn, I. (2021). Universal basic income as a form of social contract: Assessment of the prospects of institutionalisation. *Przestrzeń Społeczna, 21*(1), 97–115.

Lee, S. (2021). Politics of universal and unconditional cash transfer: Examining attitudes toward universal basic income. *Basic Income Studies, 16*(2), 191–208. https://doi.org/10.1515/bis-2021-0013

Li, L., Wang, M., & Jian, M. (2025). Artificial intelligence-assisted case management in social work services: A systematic review. *Research on Social Work Practice*. https://doi.org/10.1177/10497315251329531

Manza, J. (2023). If universal basic income is the answer, what is the question? *Theory and Society, 52*(4), 625–639. https://doi.org/10.1007/s11186-022-09490-4

Meduri, K., Podicheti, S., Satish, S., & Whig, P. (2024). Accountability and transparency: Ensuring responsible AI development. In P. Bhattacharya, A. Hassan, H. Liu, & B. Bhushan (Eds.), *Ethical dimensions of AI development* (pp. 83–102). IGI Global. https://doi.org/10.4018/979-8-3693-4147-6.ch004

Mete, M. H. (2023). Sosyal bilimlerde büyük veri analitiği, yapay zeka ve makine öğreniminin kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23*(1). https://doi.org/10.18037/ausbd.1272565

Mishra, B., & Prasad, E. (2024). A simple model of a central bank digital currency. *Journal of Financial Stability, 73*. https://doi.org/10.1016/j.jfs.2024.101282

Misztal, P. (2019). Unconditional basic income as an instrument for reducing income inequalities: The case of Poland. *Acta Oeconomica, 69*(1), 63–79. https://doi.org/10.1556/032.2019.69.1.4

Miyazawa, K., Ogawa, H., & Tamai, T. (2019). Capital market integration and fiscal sustainability. *European Economic Review, 120*. https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2019.103305

Moreira, G. M., Folloni, A., & Britto, M. C. de S. (2023). Universal basic income and its compatibility with Amartya Sen. *Sequência: Estudos Jurídicos e Políticos, 44*(93), 1–25. https://doi.org/10.5007/2177-7055.2023.e94241

Moroni, S. (2023). What can urban policies and planning really learn from John Rawls? A multi-strata view of institutional action and a canvas conception of the just city. *Planning Theory, 22*(4), 404–425. https://doi.org/10.1177/14730952231163274

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Russo, C., & Terraneo, M. (2020). Mental well-being among workers: A cross-national analysis of job insecurity impact on the workforce. *Social Indicators Research, 152*(2), 421–442. https://doi.org/10.1007/s11205-020-02441-5

Shih, M., Young, M. J., & Bucher, A. (2013). Working to reduce the effects of discrimination: Identity management strategies in organizations. *American Psychologist, 68*(3), 145–157. https://doi.org/10.1037/a0032250

Singil, N. (2022). Yapay zekâ ve insan hakları. *Public and Private International Law Bulletin*. https://doi.org/10.26650/ppil.2022.42.1.970856

Špeciánová, J. (2017). Unconditional basic income—What can(not) it guarantee and in what way is it different? *Politická Ekonomie, 65*(5), 601–622. https://doi.org/10.18267/j.polek.1164

Tauchnitz, E., & Ahmed, S. (2024). Framing ethical e-governance: A plaidoyer for a human-rights based digital democracy approach. In *ACM International Conference Proceedings Series* (pp. 22–27). https://doi.org/10.1145/3680127.3680182

Turmel, P. (2024). Rawls and progressive taxation: Two arguments. *OEconomia, 14*(3), 547–571. https://doi.org/10.4000/12v34

Yılmaz, Y., Yılmaz, D. U., Yıldırım, D., Korhan, E. A., & Kaya, D. Ö. (2021). Yapay zeka ve sağlıkta yapay zekanın kullanımına yönelik sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin görüşleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 12*(3). https://doi.org/10.22312/sdusbed.950372

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GRAND KARTAL OTELİ YANGININDA YANGIN GÜVENLİĞİ İHLALLERİ, EĞİTİM EKSİKLİKLERİ VE YAPISAL RİSKLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğr. Gör. Dr. Selman YILDIRIM

Bitlis Eren Üniversitesi

syildirim@beu.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-9769-2717

Öğr. Gör. Abdulsamet TÜZER

Bitlis Eren Üniversitesi

atuzer@beu.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-2894-6290

ÖZET

21 Ocak 2025 tarihinde Bolu'da bulunan Grand Kartal Oteli'nde meydana gelen yangında 78 kişi yaşamını yitirmiş, en az 51 kişi yaralanmıştır. Bu olay, son dönemde Türkiye'de görülen en ağır yapısal yangın facialarından biri olarak kayıtlara geçmiştir. Yangının gece saatlerinde otelin restoran-mutfak bölümünde başlaması, konukların büyük bölümünün uykuda olması ve erken uyarı sistemlerinin devreye girmemesi nedeniyle ilk müdahale ve tahliye süreçleri kritik ölçüde aksama göstermiştir. Otelde bulunan algılama-alarm tesisatının çalışmaması, söndürme sistemlerinin devreye girmemesi ve özellikle dış cephede yer alan yanıcı kaplama malzemelerinin tutuşmaya elverişli yapısı, yangının kısa sürede üst katlara aktarılmasına neden olmuştur. Şaft ve merdiven boşluklarında oluşan baca etkisinin duman ve sıcak gazları hızla yayması, kaçış yollarının dakikalar içinde kullanılamaz hâle gelmesine yol açmıştır. Teknik incelemeler, felaketin büyümesinde yalnızca yapısal eksikliklerin değil, aynı zamanda personel eğitimindeki yetersizliklerin belirleyici olduğunu göstermektedir. Yangın prosedürlerinin personele etkin biçimde öğretilmemiş olması, davlumbaz söndürme sistemlerinin ve taşınabilir söndürücülerin etkili kullanılmasını engellemiş; düzenli tatbikat yapılmaması ise kullanıcıların kaçış yollarını tanımamasına ve tahliye davranışlarının bireysel reflekslere dayanmasına neden olmuştur. Bu durum, konaklama tesislerinde yangın güvenliğinin yalnızca teknik donanımla değil, aynı zamanda sürdürülebilir eğitim ve bilinçlendirme programlarıyla bütüncül bir süreç olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Grand Kartal Oteli yangını, turizm ve konaklama sektöründe zorunlu sertifikalı eğitimlerin yaygınlaştırılması, düzenli uygulamalı tatbikatların standardize edilmesi ve aktif-pasif güvenlik sistemlerine ilişkin bağımsız denetimlerin güçlendirilmesi gerektiğini somut biçimde gösteren kritik bir vaka niteliğindedir. Bu çerçevede olay, Türkiye'de yangın güvenliği yönetiminin teknik, yönetsel ve eğitimsel boyutlarıyla yeniden değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yangın Güvenliği**,** Yapısal Yangın Riski**,** Grand Kartal Oteli Yangını

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

AN ASSESSMENT OF FİRE SAFETY VİOLATİONS, TRAİNİNG DEFİCİENCİES, AND STRUCTURAL RİSKS İN THE GRAND KARTAL HOTEL FİRE

ABSTARCT

On 21 January 2025, a fire that broke out at the Grand Kartal Hotel in Bolu resulted in the deaths of 78 people and injuries to at least 51 others. In recent years, Türkiye has recorded this incident as one of the most severe structural fire disasters. The fact that the fire originated in the restaurant–kitchen section of the hotel during nighttime hours, when most guests were asleep, and that the early warning systems failed to activate caused critical delays in both the initial response and evacuation processes. The malfunctioning of the detection–alarm system, the non-activation of the suppression installations, and, in particular, the highly combustible nature of the exterior cladding materials enabled the rapid vertical spread of the fire to the upper floors. The chimney effect that developed within the shafts and stairwells further accelerated the movement of smoke and hot gases, rendering escape routes unusable within minutes.Technical examinations reveal that structural deficiencies and significant personnel training shortcomings shaped the disaster's scale. The insufficient dissemination of fire procedures among staff hindered the effective use of hood suppression systems and portable extinguishers, while the absence of regular drills meant that occupants were unfamiliar with evacuation routes and relied primarily on individual instincts during the escape. This situation illustrates that fire safety in apartment facilities cannot be understood solely as a matter of technical equipment; rather, it must be approached as a comprehensive process that includes continuous training and awareness-raising programs. The Grand Kartal Hotel fire thus represents a critical case, demonstrating the necessity of expanding mandatory certified training within the tourism and accommodation sectors, standardising hands-on evacuation and response exercises, and strengthening independent inspections of both active and passive fire protection systems. In this respect, the event points to the need for a renewed evaluation of fire safety governance in Türkiye from technical, administrative, and educational perspectives.

Keywords: Fire Safety, Structural Fire Risk, Grand Kartal Hotel Fire

1.Giriş

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Konaklama amaçlı kullanılan yapılar, yalnızca yüksek kullanıcı yoğunlukları nedeniyle değil; kullanıcıların çoğu zaman yapıya yabancı olmaları, yangını gece saatlerinde ve uyku hâlinde daha geç fark edebilmeleri ve yapıların dolaşım kurgularının karmaşıklığı gibi etmenler nedeniyle, yangın güvenliği açısından yüksek risk potansiyeli taşıyan yapı tipolojileri arasında değerlendirilmektedir. Bu tür yapılarda risk, yalnızca alev yayılımı ile sınırlı kalmamakta; dumanın kısa sürede kaçış güzergâhlarını işlevsiz hâle getirmesi ve erken uyarı ile tahliye süreçlerindeki gecikmeler üzerinden daha da kritik bir boyuta ulaşabilmektedir (Sierra vd., 2012). Yangın güvenliği alanındaki çalışmalar, büyük ölçekli bina yangınlarında can ve mal kayıplarını en aza indirmek amacıyla "pasif" ve "aktif" önlemlerin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Pasif yangın güvenlik önlemleri; yangına dayanıklı malzeme kullanımı, yangın bölmelendirmesi, duman tutucu bariyerler, yangın kapıları ve acil çıkış güzergâhlarının yapı tasarımı aşamasında planlanması gibi yapısal tedbirleri kapsamaktadır. Aktif yangın güvenlik önlemleri ise yangın algılama ve alarm sistemleri, otomatik sprink sistemleri, taşınabilir yangın söndürme cihazları, duman tahliye ve basınçlandırma sistemleri ile acil aydınlatma ve yönlendirme işaretlerini içermektedir (Fajri vd., 2023). Erken algılama ve hızlı uyarı, yangının henüz başlangıç safhasında kontrol altına alınabildiği kritik zaman aralığını genişleterek hem ilk müdahalenin etkinliğini artıran hem de kullanıcıların güvenli biçimde tahliyesini mümkün kılan temel bir "yaşam güvenliği" bileşenidir. Sprinkler sistemlerinin etkililiğine ilişkin yapılan bir çalışmada, yangın olay verilerinde sprinklerin alev hasarını çıkış mahalliyle sınırlama olasılığını %95 düzeyine yükselttiğini ve sprinklerle korunan yapılarda ölüm oranının %83 daha düşük seyrettiğini göstermektedir (Frank vd., 2013). Buna ek olarak, elektrik tesisatı arızaları, ısıtma sistemleri, açık alev kaynakları ve sigara kullanımına bağlı kıvılcımlar da sık karşılaşılan yangın nedenlerindendir. İnsan faktörü ve kurumsal hazırlık, yangın güvenliğinin ayrılmaz ve kritik bileşenlerinden bir diğeridir. Personel eğitimi, acil durum planlaması ve düzenli yangın tatbikatları konularında yapılan araştırmalar, acil durum anında panik düzeyini azaltarak etkin tahliyeyi kolaylaştırdığını ortaya koymaktadır (Tathod ve Dixit, 2024). Yangın anında kullanıcı davranışlarına ilişkin yanlış varsayımlar ile yangın güvenliğine dair bilgi eksikliklerinin, hem tahliye kararlarını hem de tasarım ve işletme varsayımlarını zayıflattığı; dolayısıyla insan faktörünün, teknik önlemler kadar belirleyici bir unsur olduğu vurgulanmaktadır (Kuligowski, 2008). Konaklama tesislerinde yangın güvenliğinin sürdürülebilir biçimde sağlanabilmesi, pasif ve aktif yangın koruma sistemlerinin, tahliye altyapısının ve işletmeye dayalı operasyonel kapasitenin bütüncül ve eşzamanlı şekilde işler hâle getirilmesine bağlıdır. Pasif önlemler bağlamında, özellikle düşey boşlukların çevresinde bölmelendirme uygulamalarının daha sıkı bir şekilde ele alınması gerektiği; zira düşey yöndeki yangın yayılımının, yatayda geniş kat alanlarından dahi daha kritik sonuçlar doğurabileceği ifade edilmektedir (Prastowo ve Indriastuti, 2023). Benzer şekilde, yangın kapıları kaçış sürecinde, özellikle dumanın etkilerine karşı koruyucu bir bariyer işlevi görmekte; ancak bu kapıların açık bırakılması gibi yaygın kullanım pratiklerinin, söz konusu koruyucu etkiyi fiilen ortadan kaldırdığı belirtilmektedir. Aktif yangın güvenlik sistemleri kapsamında, algılama ve alarm bileşenlerinin yerleşimi ile erken uyarı kapasitesi, müdahale ve tahliye kararlarının zamanlamasını doğrudan etkilemektedir. Tahliye bileşenleri açısından ise, binaya yabancı kullanıcılar için yönlendirme işaretleri kritik bir rehberlik işlevi görmekte; acil aydınlatma sistemleri ise, ana enerji kesildiğinde güvenli tahliyenin sürekliliğini sağlamak üzere tasarlanmaktadır (Birajdar vd., 2020). Yangın güvenliğinin bu bütüncül niteliği, bazı araştırmalarda ölçülebilir değerlendirme modelleriyle sistematik biçimde ele alınmaktadır (Prastowo ve Indriastuti, 2023).

Bu çalışma, Grand Kartal Oteli vakasına ilişkin kamuya açık belge ve kayıtları esas alarak, olayın teknik ve yönetsel boyutlarını bütüncül bir sınıflandırma çerçevesinde yeniden yapılandırmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, pasif ve aktif yangın koruma sistemleri ile

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

tahliye bileşenlerinin olayın gelişimi ve sonuçları üzerindeki etkileri analiz edilmekte; eğitim ve tatbikat ekseninde açığa çıkan kurumsal kırılganlıkların yangın güvenliği performansını nasıl şekillendirdiği değerlendirilmektedir. Ayrıca, mevcut yangın güvenliği mevzuatıyla ilişkilendirilerek, ölçülebilir ve uygulanabilir politika ve işletme önerileri geliştirilmekte; böylelikle yangın güvenliğinin yalnızca donanım mevcudiyetiyle değil, aynı zamanda bakım, test, denetim ve insan kaynağı kapasitesiyle birlikte ele alınması gerektiği ortaya konulmaktadır.

2. Bulgular

Grand Kartal Oteli yangınına ilişkin bilirkişi raporları ve meslek örgütlerince hazırlanan teknik değerlendirmeler, olayın tekil bir arızadan ziyade tasarım, uygulama, işletme ve denetim eksenlerinde biriken ihmal ve eksikliklerin birbirini tetiklemesiyle büyüdüğünü göstermektedir. Bulgular, yangın güvenliğinin yalnızca aktif sistemler üzerinden değil; kaçış altyapısı, pasif korunma, bakım, işletme disiplini ve kriz yönetimi kapasitesi birlikte ele alındığında anlam kazandığını ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede öne çıkan bulgular aşağıda özetlenmiştir (İMO, 2025; T.C. Bolu Cumhuriyet Başsavcılığı, 2025).

- **Kaçış ve tahliye yetersizlikleri:** Yapıda bağımsız kaçış seçeneklerinin sınırlı olduğu; mevcut kaçış merdiveninde duman kontrolü/basınçlandırma ve yangın güvenlik holü gibi kritik unsurların eksikliği nedeniyle kaçış yolunun hızla dumanla işlevsizleştiği raporlanmıştır.
- **Pasif yangın güvenliği ve malzeme kaynaklı riskler:** Dış cephe ve iç mekânda yanıcılığı yüksek kaplama/yalıtım tercihleri ile katlar arası bölmelendirme–kompartımanlama eksikliklerinin yangının yayılımını ve dumanın kaçış güzergâhlarına dolmasını hızlandırdığı değerlendirilmiştir.
- **Aktif sistem eksiklikleri/işlev kaybı:** Algılama–alarmın kapsama/işletilebilirlik sorunları, otomatik söndürme sisteminin yokluğu, yangın dolaplarının etkin kullanılamaması ve duman tahliyesi altyapısının yetersizliği erken müdahaleyi zayıflatmış; acil aydınlatma ve elektrik tesisatına ilişkin uygunsuzluklar tahliye güvenliğini düşürmüştür.
- **Kriz yönetimi ve personel hazırlığı:** Tahliye anonsu, yönlendirme ve prosedür bilgisi açısından kurumsal hazırlığın zayıf olduğu; tatbikat/eğitim eksikliği nedeniyle insan faktörünün kayıpları artıran bir bileşene dönüştüğü belirtilmiştir.
- **Denetim ve yönetim zafiyetleri:** Denetim süreçlerinde eksikliklerin yeterince görünür kılınamaması ve yetki–sorumluluk alanlarındaki belirsizliklerin, riskin süreklileşmesine katkı sunduğu; olay sonrası adli sürecin de bu çok katmanlı sorumluluk alanını işaret ettiği ifade edilmektedir.

3. Tartışma

Grand Kartal Oteli yangınına ilişkin bilirkişi bulguları ile teknik değerlendirmeler birlikte ele alındığında, olayın yalnızca tekil bir "başlangıç yangını" olarak açıklanamayacağı; pasif güvenlik önlemleri, aktif sistemler, insan faktörü ve denetim/yönetişim eksikliklerinin eş zamanlı olarak zayıfladığı çok katmanlı bir "savunma hattı çözülmesi"ne işaret ettiği görülmektedir. Yangının gece saatlerinde, konukların büyük kısmının uykuda olduğu bir zaman diliminde başlaması ve erken uyarı sistemlerinin devreye girmemesi, tahliye için kritik süreyi daraltmış; bu da 78 kişinin hayatını kaybetmesine ve çok sayıda yaralanmaya neden olan büyük

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bir kitlesel etkileyiciye zemin hazırlamıştır. Bu durum, konaklama yapılarında kullanıcıların mekâna yabancılığı nedeniyle yönlendirme, aydınlatma ve duman kontrolü gibi tamamlayıcı güvenlik sistemlerine daha fazla bağımlı olduğunu ortaya koyan araştırmalarlada örtüşmektedir (Kim vd., 2022). Yangının ilk evresi, algılama, uyarı ve anons sistemlerindeki işlev kaybıyla başlamıştır. Bilirkişi raporunda, odalarda optik duman dedektörlerinin bulunmasına rağmen yangın anında çalışmadığı; koridor, hol ve yemekhane gibi ortak alanlarda dedektörlerin yer almadığı; mutfakta ise gerekli dedektörlerin hiç takılmadığı belirtilmiştir. Ayrıca, yangın ihbar butonlarının bazılarının alarmı devreye sokamadığı, santral ile katlardaki ikaz cihazları arasında kablo bağlantısı olmadığı ve bu nedenle binada genel bir yangın ikazının gerçekleşmediği kaydedilmiştir. Bu bağlamda, erken uyarının devreye girmemesi sadece işletme hatası olarak değil; sistemin kapsama alanı, entegrasyonu ve işleyişi açısından yapısal bir zafiyet olarak değerlendirilmelidir. İkinci temel kırılma noktası, yangın sonrası dumanın düşey boşluklardan hızla taşınması ve kaçış yollarının kısa sürede kullanılamaz hâle gelmesidir. Teknik raporlara göre yangın, 4. kattaki restoran bölümünde başlamış; ilk müdahalenin gecikmesiyle birlikte üst katlara yayılmıştır. Merdiven boşluklarının baca işlevi görmesi, duman ve alevlerin hızla yukarı çıkmasına neden olmuştur (İMO, 2025). Bu durum, yüksek binalarda dumanın düşey hatlar üzerinden yayılmasının, yangının üst katlarda daha yıkıcı sonuçlar doğurmasına yol açtığını gösteren değerlendirmelerle paralellik göstermektedir (Zhang vd., 2014). Mevzuata göre 90 dakika yangına dayanıklı, panik barlı ve duman geçirmez olma gerekmesine rağmen ancak mevcut durumda ahşap kapılar kullanılmıştır. Ayrıca merdiven içinde elektrik şaftı, pano, baz istasyonu gibi mevzuata aykırı unsurlar yer almakta; personel odalarına doğrudan geçiş sağlanmakta ve yangın güvenlik holü düzenlenmemiştir. Tahliye planlarında ise binada en az iki kaçış merdiveni bulunması gerekirken sadece bir tanesi gösterilmiştir. Bu, kaçış sisteminin alternatifli tasarlanmadığını ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, kompartımanlama ve düşey geçişlerin sınırlandırılması yapılmadığı sürece, yangının çıktığı hacimde kontrol altına alınmasının mümkün olmayacağı; dolayısıyla sorunun sadece mekânsal değil, tüm bina güvenliğini ilgilendiren bir sistem meselesi olduğu anlaşılmaktadır.Aktif güvenlik sistemleri açısından değerlendirildiğinde, algılama kadar söndürme ve tahliyeyi destekleyen sistemlerin de işlevsiz olduğu görülmektedir. Raporda; yangın algılamanın devreye girmemesi, duman dedektörlerinin ve acil durum butonlarının çalışmaması, acil aydınlatma bataryalarının boş olması, yönlendirme işaretlerinin yetersizliği ve yangın dolaplarındaki su bağlantılarının eksikliği gibi pek çok kritik zafiyet belirtilmiştir. Acil durum aydınlatması büyük ölçüde mevcut değil, mevcut olanlar ise çalışmamakta; bu durum kaçış yönünün görülememesi ve yanlış yönlenmelere neden olarak can kaybını artırmıştır. Yönlendirme işaretlerinin binanın genelinde bulunmaması ve bataryalarının çalışmaması da güvenli çıkışı imkânsız kılmıştır. Bu bulgular, acil aydınlatma ve yönlendirme sistemlerinin yalnızca tamamlayıcı değil, hayati güvenlik bileşenleri olduğunu ortaya koymaktadır. Bastırma sistemlerinde en büyük eksiklik, binada otomatik yangın söndürme (sprinkler) sisteminin bulunmamasıdır. Mevzuata göre zorunlu olmasına rağmen, ne bu sistem tesis edilmiş ne de yangın dolaplarına su sağlayan pompalar yerleştirilmiştir. Yangın mühendisliği perspektifinden yapılan değerlendirmeler, eğer otomatik söndürme sistemi olsaydı yangının çıktığı katta kontrol altına alınabileceği ve duman yayılımının sınırlanarak can kayıplarının önlenebileceği sonucunu ortaya koymaktadır. Ticari mutfaklarda davlumbaz söndürme sisteminin eksikliği, LPG tesisatlarının güvenli düzenlenmemesi ve periyodik temizlik uygulamalarının yapılmaması da yangın riskini artıran diğer unsurlardır.

Yangının büyüme dinamiğini etkileyen bir diğer unsur ise yapı malzemeleri ve yangın yüküdür (Fontana vd., 2016). Bilirkişi raporlarında öne çıkan bulgular birlikte değerlendirildiğinde, yangının ağır sonuçlar üretmesinde belirleyici olanın tekil bir kusurdan ziyade, birbirini besleyen yapısal ve işletmesel kırılmaların eş zamanlı işlemesi olduğu anlaşılmaktadır. Üst katlar ve çatı bölümünde kullanılan ahşap elemanlar ile ortak alanlarda yoğunlaşan dekoratif

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ahşap uygulamalar, dış cephede XPS türü yalıtım malzemelerinin tercih edilmesi ve iç mekânda halı ile ahşap zemin kaplamalarının bulunması, yangın yükünü artıran ve alevin yüzeyler üzerinden ilerlemesini kolaylaştıran bir malzeme bileşimi olarak raporlara yansımıştır. Bu bileşimin kompartımanlamanın yetersizliği ve otomatik söndürme sisteminin bulunmaması ile birlikte ele alınması gerektiği görülmektedir. Çünkü bölmelendirme ve otomatik söndürmenin etkin olmadığı koşullarda yangın, başlangıç aşamasında sınırlandırılamamakta, yangın kontrolü kısa süre içinde operasyonel kapasitenin dışına taşabilmektedir.Tartışma açısından kritik ikinci nokta, teknik zafiyetlerin insan faktörü ile birleştiğinde etkisinin büyüdüğünün rapor bulgularıyla desteklenmesidir. Bilirkişi değerlendirmeleri, erken uyarı ve ilk müdahale davranışlarının zamanında ve örgütlü biçimde devreye sokulamamasının, tahliye için gerekli güvenli zaman aralığını daralttığını göstermektedir. Yangının ilk fark edildiği an ile resepsiyonun bilgilendirilmesi arasında geçen kısa sürede etkili bir uyarı yapılabilmiş olsaydı, tahliye sürecinin daha erken başlatılabileceği ve can kaybı riskinin belirgin biçimde düşürülebileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Özellikle gece saatlerinde kullanıcıların uykuda bulunduğu bir senaryoda, algılama ve uyarı sistemlerinin çalışmaması hâlinde tahliyenin bireysel reflekslere ve rastlantısal yön bulmaya bağımlı hâle geldiği, bunun da gecikmeleri artırarak ölümcül sonuçları ağırlaştırdığı değerlendirilmektedir. Bu bulgu, konaklama yapılarında tahliye güvenliğinin yalnızca kaçış kapasitesine indirgenemeyeceğini, uyarı ve yönlendirme disiplininin doğrudan yaşamsal çıktılar ürettiğini göstermektedir. Yönetim ve denetim boyutunda ise raporlarda görülen örüntü, mevzuatın varlığının tek başına koruyucu sonuç üretmediği yönündedir.

Denetimin kapsamı ve niteliği kadar, tespit edilen eksikliklerin giderilmesini zorunlu kılan ve bu giderimi izleyen bir takip mekanizmasının kurulmadığı durumlarda riskin süreklilik kazandığı anlaşılmaktadır. Denetim süreçlerinde yangın güvenliği açısından kusur bulunmaması veya belediye başvuru sürecinin işletilmemesi gibi hususlar, denetim yetkilerinin parçalı kaldığı yapılarda hesap verebilirliğin zayıflayabildiğini ve uygulamada sorumluluk alanlarının belirsizleşebildiğini göstermektedir. Tesisin belediye yetki alanı dışında kalması ve denetim sorumluluğunun bakanlık düzeyinde yoğunlaşması da, çok aktörlü bir sistemde sorumluluk boşluğu doğurma riskini artırmaktadır. Bu çerçevede, bilirkişi bulgularının işaret ettiği temel ihtiyaç, yalnızca düzenleyici metinlerin güçlendirilmesi değil, uzmanlığa dayalı bağımsız denetim yaklaşımının kurumsallaştırılması ve denetimin giderim ile izleme adımlarını zorunlu kılan bir uygulama bütünlüğü içinde yürütülmesidir.

4. Sonuç

Grand Kartal yangınında can kaybına neden olan zincir, tekil bir kusurdan değil; savunma katmanlarının ardı ardına devre dışı kalmasından kaynaklanmıştır. Bu çerçevede çözüm önerilerinin tek bir başlık altında toplanması mümkün görülmemekte, yangın güvenliğinin birbirini tamamlayan katmanlar üzerinden yeniden kurgulanması gerektiği değerlendirilmektedir.

Öncelikle pasif güvenliğin güçlendirilmesi ve kaçış sürekliliğinin garanti altına alınması amacıyla alternatifli kaçış düzenlerinin oluşturulması, yangın güvenlik hollerinin etkin biçimde tasarlanması, yangına dayanıklı ve duman sızdırmaz kapıların kullanılması, düşey boşlukların sınırlandırılması ve kompartımanlamanın yatay ve düşey bütünlük içinde sağlanması öncelikli bir müdahale alanı olarak görülmektedir. Bununla birlikte aktif sistemlerin performans sürekliliği sağlanmadan riskin yönetilebilir düzeye indirilemeyeceği, bu nedenle algılama ve alarm sistemlerinin kapsayıcı nitelikte kurulması, anons sistemleriyle bütünleşik çalıştırılması, acil aydınlatma ile yönlendirme bileşenlerinin düzenli test edilmesi ve otomatik yağmurlama sistemlerinin hem proje hem işletme aşamasında denetlenebilir bir çerçevede işletilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Teknik önlemlerin etkinliği ise insan kaynağının hazırlığıyla doğrudan ilişkili olduğundan acil durum planlarının ve personel görev dağılımının uygulamalı biçimde düzenli olarak sınanması, özellikle gece senaryolarında hızlı karar verme ve refleksif müdahaleyi destekleyecek kurumsal standartların geliştirilmesi zorunlu görünmektedir. Ayrıca denetim süreçlerinin yalnızca tespit aşamasıyla sınırlı bırakılmaması, giderim ve yaptırım basamaklarını da içeren bir izleme mantığıyla yürütülmesi ve denetimde bağımsızlık ile teknik yeterliliğin temel ilke hâline getirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultada, uzak ve özel riskli alanlarda müdahale kapasitesinin artırılması, sezonluk itfaiye konuşlanmalarının planlanması, su temin altyapısının güvenceye alınması ve çok kurumlu müdahale protokollerinin önceden tanımlanması, olay anında gecikmeleri azaltarak bütüncül güvenlik yaklaşımını tamamlayan bir bileşen olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

Birajdar, G., Singh, R., Gehlot, A., Thakur, A. (2020). Development in building fire detection and evacuation system-a comprehensive review. *International Journal of Electrical and Computer Engineering*, 10, 6644–6654. doi:10.11591/ijece.v10i6.pp6644-6654

Fajri, H., Alamsyah, W., Basrin, D., Pratama, M., Yunita, I. (2023). Evaluation of Fire Protection System on Educational Laboratory Building of Universitas Samudra. *Jurnal Serambi Engineering*. doi:10.32672/jse.v8i3.6156

Fontana, M., Köhler, J., Fischer, K., Sanctis, G. (2016). Fire Load Density., 1131–1142. doi:10.1007/978-1-4939-2565-0_35

Frank, K., Gravestock, N., Spearpoint, M., Fleischmann, C. (2013). A review of sprinkler system effectiveness studies. *Fire Science Reviews*, 2, 1–19. doi:10.1186/2193-0414-2-6

İMO. (2025). *Bolu Kartalkaya Grand Kartal Otel Yangını Değerlendirme Raporu*. İnşaat Mühendisleri Odası Ankara Şubesi: Ankara, Türkiye.

Kim, Y.-C., Baek, S.-H., Bae, Y.-H., Oh, R.-S., Choi, J.-H. (2022). Evaluation of the Effective Cognition Area (ECA) of Signage Systems with Backlighting under Smoke Conditions. *Sustainability*. doi:10.3390/su14074057

Kuligowski, E. (2008). Modeling Human Behavior during Building Fires | NIST. doi:10.6028/nist.tn.1619

Prastowo, I., Indriastuti, W. A. (2023). Systems as an effort to guarantee the safety and security of guests study of hotel building fire protection. *Astonjadro*. doi:10.32832/astonjadro.v12i1.7919

Sierra, F. J. M., Rubio-Romero, J. C., Gámez, M. C. R. (2012). Status of facilities for fire safety in hotels. *Safety science*, 50(7), 1490–1494.

T.C. Bolu Cumhuriyet Başsavcılığı. (2025). *Grand Kartal Oteli yangınına ilişkin bilirkişi ön raporu (Soruşturma No: 2025/962)*. T.C. Bolu Cumhuriyet Başsavcılığı: Bolu, Türkiye.

Tathod, P., Dixit, H. (2024). Assessing and Improving Fire Safety Measures of Healthcare Facilities with Special Reference to Pedestrian Flow Evacuation Simulation and Evacuation Dynamics. *International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology*. doi:10.48175/ijarsct-18931

Zhang, X., Wang, S., Wang, J., Giacomo, R. (2014). A Simplified Model to Predict Smoke Movement in Vertical Shafts During a High-Rise Structural Fire. *Journal of Engineering Science and Technology Review*, 7, 29–38. doi:10.25103/jestr.072.05

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TÜRKİYE'DE İTFAİYE HİZMETLERİNİN ÖRGÜTLENMESİ: BELEDİYE VE BÜYÜKŞEHİR MODELLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ VE YAPISAL SORUNLAR

Öğr. Gör. Abdulsamet TÜZER

Bitlis Eren Üniversitesi

atuzer@beu.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-2894-6290

Öğr. Gör. Dr. Selman YILDIRIM

Bitlis Eren Üniversitesi

syildirim@beu.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-9769-2717

ÖZET

Türkiye'de itfaiye hizmetlerinin kurumsal gelişimi, Osmanlı dönemindeki askeri temelli erken müdahale yapılarından, Cumhuriyet sonrası yerel yönetim modeline evrilen uzun süreli bir dönüşüm sürecine dayanmaktadır. Günümüzde örgütlenmenin hukuki çerçevesi 5216 ve 5393 sayılı kanunlarla belirlenmekte; ancak bu düzenlemeler büyükşehir belediyeleri ile büyükşehir statüsü bulunmayan belediyeler arasında belirgin bir kurumsal kapasite farklılığı yaratmaktadır. Büyükşehir yapılanmalarında itfaiye hizmetleri daire başkanlığı düzeyinde, çok katmanlı ve uzmanlaşmış bir örgütsel yapı içinde yürütülmekte; müdahale, önleme, eğitim, arama-kurtarma ve KBRN gibi alt birimlerin ayrışmış görev ve yetki alanları bulunmaktadır. Bu model, geniş araç envanteri, yüksek personel sayısı, teknolojik altyapı ve 112 acil çağrı sistemine entegre komuta-kontrol düzenekleri sayesinde yüksek operasyonel etkinlik üretmektedir.Buna karşılık belediye ölçeğinde örgütlenen itfaiye müdürlükleri daha sade, yatay ve kaynak açısından sınırlı bir yapıya sahiptir. Personelin çoklu görev üstlenmesi, uzman ekip eksikliği, istasyon sayısındaki yetersizlik ve eğitim altyapısının kurumsallaşamaması operasyonel kapasitenin kırılgan bir zemine oturmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu teşkilatlarda kurumsal denetim, risk analizi ve önleyici faaliyetlerin sürekliliği büyük ölçüde kaynak tahsisine bağımlıdır. Sonuç olarak çalışma, Türkiye'de itfaiye hizmetlerinin örgütlenmesinde ölçek farklılıklarının belirleyici olduğunu; bu farkın ulusal düzeyde müdahale kapasitesinde heterojenliğe yol açtığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle bölgesel koordinasyonun güçlendirilmesi, standart ekipman ve eğitim modellerinin geliştirilmesi ile küçük ölçekli belediyelere yönelik kapasite desteklerinin kurumsal bir çerçeveye oturtulması stratejik bir gereklilik hâline gelmiştir.

.

Anahtar Kelimeler: İtfaiye Örgütlenmesi, Yerel Yönetimler, Kurumsal Kapasite

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE ORGANİZATİON OF FİRE SERVİCES İN TÜRKİYE: A COMPARATİVE ANALYSİS OF MUNİCİPAL AND METROPOLİTAN MODELS AND THEİR STRUCTURAL CHALLENGES

ABSTARCT

The institutional development of fire services in Türkiye is rooted in a long historical evolution, beginning with the militarised early intervention structures of the Ottoman period and transforming into a local government–based model in the Republican era. Today, the legal framework governing this organisational structure is defined primarily by Laws No. 5216 and 5393; however, these regulations create a pronounced institutional capacity gap between metropolitan municipalities and municipalities that do not hold metropolitan status.In metropolitan administrations, fire services operate at the level of a dedicated department, characterised by a multi-layered and highly specialised organisational structure. Distinct sub-units—such as response operations, fire prevention, training, search and rescue, and CBRN response—function with delineated roles and responsibilities. This model benefits from an extensive vehicle fleet, a large and professionally trained workforce, advanced technological infrastructure, and integrated command-and-control systems linked to the national 112 emergency call network, collectively enabling a high level of operational efficiency.By contrast, fire departments organised within standard municipalities exhibit a more simplified, horizontally structured, and resource-constrained model. Personnel often undertake multiple roles, while the absence of specialised teams, insufficient station distribution, and the lack of an institutionalised training system contribute to a fragile operational capacity. Moreover, institutional auditing, risk assessment, and preventive services in these departments are heavily dependent on limited local resource allocations.Overall, the analysis reveals that scale differences are a defining factor in the organisation of fire services in Türkiye and generate significant disparities in national response capacity. Strengthening regional coordination mechanisms, developing standardised equipment and training models, and establishing structured capacity-building programmes for smaller municipalities emerge as critical strategic imperatives.

Keywords: Fire Department Organization, Local Governance, Institutional Capacity

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

İDEOLOJİ KAVRAMI VE TÜRKİYE'DE İDEOLOJİLERİN GELİŞİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Şaban ÖZTÜRK[1]

ÖZ

Siyaset biliminde ya da alt bir bilim dalı olarak siyaset sosyolojisinde ideoloji kavramı ve ideolojiler önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'de ideolojilerin kökenleri Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte ele alınmaktadır. Son dönemlerinde batılılaşma çabaları içerisinde olan Osmanlı Devleti'nde ideolojilerin gelişimi ile bu ideolojilerin siyasal ve sosyal hayata etkileri hala tartışılmaktadır. Bu çerçevede Sened-i İttifak ile başlayan süreç Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı ile devam etmiş, Meşrutiyetin ilanı ile yeni bir döneme girilmiştir. Bu çalışmanın amacı siyasal ideolojileri kavramsal çerçevede ele almak ve Türkiye'de ön plana çıkan ideolojilerin Osmanlı Devlet'inin son dönemlerinden itibaren gelişim ve değişimini incelemektir. Bu çerçevede Türkiye'de resmi ideolojinin ortaya çıkışı ve gelişimine dair bir perspektif ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İdeoloji, Modernleşme, Batılılaşma, Siyaset Sosyolojisi.

THE CONCEPT OF IDEOLOGY AND THE DEVELOPMENT OF IDEOLOGİES İN TURKEY

ABSTRACT

The term "ideology" and ideologies hold a significant place in political science, or in the understanding of politics as a sub-discipline. The origins of ideologies in Turkey are discussed in conjunction with the Ottoman Empire. Finally, within the context of Westernization efforts, the development of ideologies in the Ottoman Empire and the political and social impacts of these ideologies are still debated. This process, which began with the Deed of Alliance, continued with the Tanzimat Edict and the Reform Edict, and entered a new era with the declaration of the Constitutional Monarchy. The political aim of this study is to address the conceptualization of ideologies and to examine the development and evolution of prominent ideologies in Türkiye during the Ottoman Empire's final development. This study succeeds in presenting a contemporary perspective on the emergence of official ideology in Turkey.

Keywords: Ideology, Modernization, Westernization, Political Sociology.

[1] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, sozturk78@gmail.com. ORCID:0000 0002 2095 195X.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Giriş

Batı dünyasında ideolojilerin düşünce anlamında ortaya çıkması daha erken dönem olarak kabul edilse de liberalizm ile başlayan ideolojilerin serüveni sosyal ve siyasal hayata daha geç bir dönemde yansımıştır. Ancak on dokuzuncu yüzyılda birçok ideolojinin birer fikir akımı olmaktan ziyade siyasal hayatı etkilemeye başladığı söylenebilir. Bu süreçte merkezi yönetimi güçlenerek gelişen ulus-devletlerin, siyasal kurumları aracılığıyla toplumsal değişim ve dönüşümde rol oynaması kayda değer bir gelişmedir. Sosyal hayata yansıyan bu değişim ve dönüşümün sonuçlarından en önemlisi siyasal katılımın hızla artmasıdır. Siyasal katılımın artması aynı zamanda toplumsal sınıfların belirgin hale gelmesidir. Bu noktada ideolojilerin birey-devlet veya toplum-devlet ilişkisi bağlamında önemli rol üstlendiği kabul edilmektedir. Bu çalışmada ideoloji genel çerçevede kavramsal olarak ele alınmakta, ideolojinin gelişimine kısaca değinildikten sonra kavramın Osmanlı son dönemlerinden başlamak üzere Türkiye'deki yansımalarına değinilmektedir.

İdeolojinin Tanımı ve Kavramsal Çerçeve

İdeolojinin, Grekçe eidos ve logos kelimelerinin birleşiminden oluştuğu ve düşünceler bilimi olarak karşılanabileceği (Bulut, 2011: 185) ifade edilmiştir. İdeolojinin bir kavram olarak Britannica'daki tanımı ise; *pratik unsurların teorik unsurlar kadar belirgin olduğu bir toplumsal veya politik felsefe biçimi olarak hem dünyayı açıklamayı hem de değiştirmeyi hedefleyen bir fikir sistemi* şeklinde de okunabilir[2]. İdeoloji bir düşünce bütünü olarak, siyasi veya sosyal bir öğretinin kendisiyle açıklandığı fikir akımları anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla ideolojilerin, öğretileriyle hukuki, siyasi, sosyal ve ekonomik bakımdan toplumların, hükümetlerin, siyasal partilerin ve bireylerin tutumlarını etkilemeyi amaçladıkları söylenebilir.

Heywood (2023: 24), ideolojiye ilişkin anlamları bir araya getirerek sıralamaktadır. Bu anlamlardan bazıları şu şekildedir:

"-Siyasi inanç sistemi

-Eylem temelli siyasi fikirler seti

-Yönetici sınıfın fikirleri

-Belli bir sosyal sınıfın ya da sosyal grubun dünya görüşü

-Sınıf çıkarlarını ya da sosyal çıkarları bünyesinde barındıran ya da onları açıklayan siyasi fikirler

-Belli bir siyasi sistemi ya da rejimi meşrulaştırmak için kullanılan resmi olarak onaylanmış fikirler

-Soyut ve oldukça sistematik siyasi fikirler dizisi"

[2] https://www.britannica.com/topic/ideology-society, Erişim Tarihi: 04.07.2025.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Geniş kapsamda ele alındığında ideolojilerin bir araç mı yoksa ulaşılması gereken nihai bir amaç mı olduğu da tartışılan konular arasındadır. Ancak sonuçları yönüyle ele alındığında aslında bir amaca ulaşılması için araç olarak tanımlanan ideolojilerin, kimi zaman amaç haline dönüştürüldükleri görülmektedir. Yine ideoloji kavramının başka fikir, inanç ya da düşüncelere karşı bir saldırı aracı olarak da kullanılması dikkat çeken bir husustur.

İdeoloji Kavramının Ortaya Çıkışı

İdeoloji kavramına ilişkin yazında, kelimenin kökeninin Fransa'nın ihtilal dönemi ile ilişkilendirildiği bilinmektedir. Antonie Destutt de Tracy tarafından 1796 yılında kullanılan kavramın, ilk kullanımındaki olumsuz anlamının aksine günümüze kadar fikir dünyasına katkıları kabul edilmektedir (Kaya, 2022: 1199). Sonraki dönemde ideolojiye dair çok sayıda çalışmanın yapılması bir yana, kavramın düşünürler tarafından geliştirildiği, bilimsel çerçevede toplumsal gelişmelerin ele alınmasında ve yeniden şekillenmesinde önemli rol oynadığı ifade edilebilir.

Heywood (2021: 25), İdeolojinin siyasi terim olarak kullanıma girmesinin, Karl Marx'ın yazılarında yer almasıyla başladığını belirtmiştir. Heywood'a göre; Marx'ın terimi kullanması ve daha sonra gelen Marxist düşünürlerin ona ilgi duyması, ideolojinin modern sosyal ve siyasi düşüncede hâkim konumunu açıklayan şeydir.

On dokuzuncu yüzyılın "ideolojiler çağı" olarak anıldığını belirten Tok (2016: 169), siyasal ideolojilerin, on sekizinci yüzyıl boyunca Kapitalist sistemin, sanayileşmenin, Aydınlanmanın, Amerikan ve Fransız Devrimlerinin yarattığı ekonomik, sosyal ve siyasal değişimlerin bir ürünü olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir. Ancak Tok'a göre ideolojilere ilişkin düşüncelerin çok daha önceleri yani Platon'un (Devlet) veya Thomas More'un (Ütopya) eserlerinde de görmek mümkündür.

Bununla birlikte Heywood'un *"ideolojilerin aynı siyasi kavramları kullanarak kendilerini ifade etmeleri, her birinin "özgürlük", "demokrasi", "adalet" ve "eşitlik" gibi terimlere kendi anlamlarını yüklemeleri, hem ideolojik gelenekler arasındaki hem de ideolojik gelenekler içindeki anlaşmazlıkları daha da karmaşık hale getirmektedir*"(2023: 33) ifadeleri, ideolojinin literatürde neden farklı şekillerde tanımlandığı sorusuna cevap niteliğindedir.

Ancak sosyal değişim ve dönüşümlerin açıklanması, yorumlanması ve gerektiğinde yeni düşüncelerin ortaya konabilmesi veya günümüzdeki sorunlara ışık tutabilmek adına ideolojilerin gerekli görüldüğü (İnce, 2010: 37) kabul edilmektedir. Ayrıca ideolojilere ilişkin dönemlere göre farklılaşma durumu ile yeni ideolojilerin ortaya çıkmasında, toplumsal değişim ve dönüşümde etkili olan siyasi, sosyal ve ekonomik faktörlerin göz ardı edilmemesi gerekir. Özellikle son dönem ekonomiye ilişkin küresel çapta değişimlerin ve birey-toplum-devlet ilişkilerinde yaşanan dönüşümlerin ideolojilerin yeniden değerlendirilmesine yol açtığı söylenebilir.

Çoğu zaman ideolojiye yüklenen anlamlar veya ideolojilerden yola çıkarak oluşan beklentiler sosyal hayatta karşılık bulamayabilirler. Marxist terminolojide ortaya konan

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bilimsel yaklaşımlar ile yirminci yüz yılda gerçekleşen olaylar bu duruma örnek gösterilmektedir. Konuyla ilgili olarak Bulut (2011: 193) şunları aktarmaktadır:

"XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde Rusya'da Ekim Devrimi'nin gerçekleşmesi, Kıta Avrupa'sında girişilen birçok sosyalist devrim denemesine karşın kapitalist devletlerin bu süreçlerden başarıyla çıkmaları, Almanya ve İtalya başta olmak üzere kurulan faşist devletler ile tüm özgürlük vaadlerine karşın yeni kurulan SSCB'deki Stalinist yapı arasında totaliterlik bağlamında benzerliklerin kurulması, iki dünya savaşında farklı ulusların proleter sınıflarının birbirine karşıt saflarda egemenleri için savaşıyor olmaları v.s. gibi birçok sebep Marxismin o ana kadar sunmuş olduğu analizlerden farklı noktalar üzerine yoğunlaşma ihtiyacı doğurdu." Zaten daha sonra Gramsci ve Althusser gibi düşünürlerin Marksizmdeki ideolojiyi farklı boyutlarda ele alarak yorumladıkları görülmektedir.

Türkiye'de İdeolojilerin Kökenlerine Kısa Bir Bakış

İdeolojinin sadece siyaset bilimine ait literatürde değil aynı zamanda felsefeden sosyolojiye değin geniş bir yelpazede ele alınması, kavramın ve bu kavram çerçevesinde sosyal yaşama ilişkin düşüncelerin, ortak bir noktaya işaret ettiğinin göstergesi olarak da okunabilir. Bu ortak nokta, yukarıda da değinildiği üzere insanın sosyal, siyasal ve ekonomik yaşantısı ile ilgili düşüncelerin ideoloji kavramı üzerinden temellendirilmesidir. Buna ilaveten ideoloji, kavramsal olarak bireysel dünya görüşünün ötesinde bireyin, toplumla, tarihle veya diğer sosyal kurumlarla ilişkisinin anlaşılmasında önemli paya sahip olduğu (Topakkaya, 2007: 177) düşüncesini doğrulamaktadır.

Batı dünyasında modern siyasal ideolojilerin ortaya çıkışını ve hızla yayılmasını sağlayan gelişmelerin siyasi, sosyal ve ekonomik boyutları olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda Rönesans ve Reform hareketlerine ilaveten Fransız ihtilalı ve Sanayileşme önemli faktörlerdir. Batı, bir taraftan ulus-devletleşme süreci yaşanırken diğer taraftan siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmelerle kendisini merkeze konumlandırdığı kabul edilmektedir. Teknoloji, sanayi ve üretim araçlarında yaşanan değişimin kültürel, iktisadi ve fikri alanlara da yansımasının liberalizm, sosyalizm, muhafazakârlık, milliyetçilik ve faşizm gibi ideolojilerin doğmasına neden olduğu, ancak bu ideolojilerin dış dünyaya *batılılaşma* ve *modernleşme* olarak yansıtıldığı ifade edilmiştir (Aslantürk, 2021: 164).

Ülken (2013: 4), Batı kültürünün önce ekonomik-siyasi alanda, sonra bütün değerler alanında dünya görüşü olacak kadar genişlediği zaman, 16. yüzyıldan sonra onun gelişme hızına ayak uyduramayan başka kültürler için tek yolun kaldığını; onun da modernleşmek olduğu belirtmiştir. Ülken'e göre; Batı veya Doğu'nun karşılaşması, kapalı eski kültür çevrelerinin alış verişi değil, dünya ölçüsünde karakteri olan yeni kültüre katılmadan başka bir şey olmayacaktı.

Ülken, Osmanlı'da Batı ile ilk temasların, ordunun düzeltilmesi, bunun için gereken modern askeri öğretimin hazırlanmasını sağladığını ifade etmiştir. *Bu yolda daha uzun süre devam edilseydi asıl Batı ilim araştırmalarına katılmak mümkün olacaktı* (2013: 18) derken, askeri alan dışında geç kalındığını vurgulamıştır. Yine de Osmanlı'nın son dönemlerinde giderek artan Batılılaşma ve Modernleşme bir yönüyle ideolojilerin de siyasi ve sosyal hayata girmesini sağlamıştır. Düşün dünyasında meydana gelen değişimlerin sosyal hayata ve siyasi

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

iradeye etkileri beraberinde ve özellikle on dokuzuncu yüzyılda önemli değişimleri tetiklemiştir. Bu çerçevede Sened-İttifak ile başlayan sürecin Tanzimat ve Islahat Fermanları ile devam ettiği Meşrutiyetin ilanı ile de yeni bir sürece girdiği kabul edilebilir (Aslantürk, 2021: 191).

Aslında on sekizinci yüzyıldan itibaren Batıda tartışılan ideolojilerin imparatorlukta yankı bulduğu, dolayısıyla liberalizmden sosyalizme ve milliyetçiliğe kadar savunulan ideolojilerde yoğun bir şekilde Batıya yapılan atıflar dikkati çekmektedir. Bununla birlikte Osmanlı son dönemlerinden itibaren modernleşme ile birlikte Batıcılık fikrinin ön plana çıktığı, Cumhuriyet ile birlikte daha belirgin olduğu ve devletin resmi ideolojisi haline getirildiği söylenebilir. Bora (2017: 56), Osmanlı son dönemi düşünce hayatına yönelik şu ifadeleri kullanmıştır:

"Türkçülük ve İslâmcılığın asabiyyesi ve asabiyeti yükselirken, Batıcılık, taraflaşmayan", daha ziyade şerh düşen, eleştiri getiren, mülayim bir düşünce çizgisi olarak belirir. Osmanlıcılık, en geç Balkan Savaşları'nda, inandırıcılığını kaybetti, ancak etno-merkezci olmayan bir yurtseverlik anlayışının kaynağı olarak yine de bir iz bıraktı — mağlup ve zayıf bir iz... Osmanlıcılık ümidini yaşatmaya çalışmış olanlar arasında, demokrat yönelimleri daha belirgin olan aydınların özel bir yeri vardır."

Altınkaş (2011: 130) tarafından da dile getirildiği üzere; ideolojilerin taşıyıcıları olarak aydınların, Türkiye'de özellikle de Cumhuriyet'in ilk yıllarında Batı'dakine benzer bir rahatlıkta ve özgürce tartışma ortamı buldukları söylenemez. Bu dönemde daha çok kurucu ideolojinin seçkinleri vasfıyla aydınların, rejimin yayılması ve dengelenmesi için çaba sarf ettikleri, devrimin halka daha etkin ulaşabilmesi adına daha iyi bir yönetim, daha iyi bir ekonomi politikası gibi hususlara ağırlık verdikleri görülmüştür. İdeolojik çerçevede rejimi eleştirenler olsa da dönemin konjonktüründe etkilerinin az ve seslerinin çok cılız kaldığı söylenebilir.

Bir bakıma Osmanlı sonrası Türkiye'de, Batı'da ortaya çıkan ideolojilerin yani liberalizm, sosyalizm, muhafazakârlık veya faşizmin benzer ya da farklı tonlarda savunucuları olsa da, Cumhuriyet'in kurucu iradesinin ideolojisi olarak *batıcılık* ön planda olmuştur. Batıcılık anlayışının siyaset ve ekonomik hayata uygulanması ise dönemlere göre farklılık arz etmiştir. Örneğin, liberal politikaların öne çıktığı ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına denk gelen dönemden hemen sonra, Büyük Buhran ile birlikte ekonomide devletçiliğin yükselişe geçtiği görülmüştür. Ayrıca resmi ideoloji anlamında kendine özgü bir ideoloji olarak Kemalizm, kendisine muhalefet edenleri genellikle muhafazakârlık/gericilikle itham etmiş, böylece reformların/inkılapların uygulanmasının tavizsiz bir şekilde yürütülmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu çerçevede milliyetçilik düşüncesi de resmi ideoloji/Kemalizm içinde işlenerek yeni bir ulus oluşturma yolunda ortaya konan altı ilkeden biri işlevini görmüştür.

Burada Kemalizm'in bir ideoloji olup olmadığı tartışmasını da hatırlamak gerekir. Aslantürk (2021: 185), bu tartışmanın her iki tarafında önemli siyaset bilimci ve araştırmacıların olduğunu isimlerini zikrederek belirtmiş ve kesin bir yargıya varmanın okuyucuya ait olduğunu dile getirmiştir. Devamında ise;

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

"*Kemalist ilkelerin Türk Anayasası'nda yer alması, siyasetçilerin hemen her dönemde Mustafa Kemal merkezli politikaları vurgulaması v.b. birçok nedenle Kemalizm'in Türk siyasal hayatında oldukça büyük bir yer teşkil etmesi ve hatta sonraları resmi ideolojiye dönüşecek olmasından dolayı yer verilmesi kaçınılmazdır"* ifadelerine yer vermiştir. Ayrıca yukarıda Heywood'a atıf yapılarak sıralanan ideoloji tanımlamaları dikkate alınarak bir yorumda bulunmak pekâlâ mümkün olabilir.

Bu kapsamda ele alındığında yeni Türkiye'de Batıcılık fikrinin bir sonucu olarak cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve halkçılık düşüncelerinin resmi ideolojinin inşası ve yürütülen politikaların dayanağı olarak görülmüştür. Kramer (2001: 24-25), Kemalist devlet ve ulus oluşturma kavramının ancak, devletin meşruluğu ile rekabet eden düşüncelerin olmaması durumunda uygulanabileceğini, Avrupalı cumhuriyet kavramına yönelik tek geçerli rakibin de, kamu uygulamalarının geleneksel dayanağı olarak İslam'ın gösterilebileceğini ifade etmiştir. Kramer, cumhuriyetçilik ve milliyetçiliğin bu anlamda ön plana çıkarıldığını daha sonra bunlara eklenen laisizmin de Kemalist ideolojinin önemli unsuru olduğunu belirtmiştir.

SONUÇ

İdeoloji kavramının akademinin yanı sıra günlük sosyal yaşamda farklı alanlarda kullanıldığı gözlenmektedir. Kavrama ilişkin etimolojik farklılığın olmamasına karşın çeşitli alanlarda ve çeşitli şekillerde kullanımı mevcuttur. Tanımlarından da yola çıkarak, ideolojinin bir inanç ve görüşler sistemi, bireyi ve toplumları yönlendiren düşünceler bütünü, sosyal yaşamı şekillendiren inançlar veya siyasal eylemleri karşılayan fikirler gibi anlamları ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda ideolojinin sadece bireyin düşünce dünyasıyla ilişkili olmadığı aynı zamanda toplumların pratiklerine de yön verdiği kabul edilmiştir. Marksizmin ideoloji kavramına yüklediği anlam bir bakıma ideolojinin pratikteki yansımaları olarak da görülebilir. Bir başka şekilde ifade edilecek olursa Marx, ideolojiyi soyut olmaktan çok, toplumsal, tarihsel, ekonomik ve siyasi boyutlarıyla ortaya koymuştur.

Türkiye'nin, ideoloji kavramı ve ideolojilerle tanışmasının Osmanlı son dönemlerine rastladığı kabul edilmektedir. İdeolojilerin Batı dışındaki dünyada olduğu gibi Osmanlı ve Türkiye'ye yansımaları Batılılaşma ve modernleşme şeklinde gerçekleşmiştir. Osmanlı'nın gerilemesiyle Batıya duyulan ilgi, askeri alanda modernleşme şeklinde kendini göstermiş, daha sonra düşünce dünyasında ideolojilerin etkisi görülmüş ve nihayetinde sosyal ve siyasi hayata yansımıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise ideolojiler ulus-devlet inşası ve Kemalist politikaların yürütülmesinin dayanağı olarak yorumlanmışlardır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

Altınkaş, E. (2011), Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aydınlar: Kurucu İdeolojinin Seçkinleri, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi 7 (14), ss. 114-132. https://ctad.hacettepe.edu.tr/7_14/6.pdf, Erişim Tarihi: 30.07.2025.

Aslantürk, O. (2021), Türkiye'de Siyasal İdeolojiler, Türkiye'de Demokrasi Süreç, Yapı, Tartışmalar, İ Dursunoğlu (Ed.) içinde, ss. 163-200.

Bora, T. (2017), Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler, İletişim Yayınları, İstanbul.

Brittannica, https://www.britannica.com/topic/ideology-society, Erişim Tarihi: 04.07.2025.

Bulut, Y. (2011), İdeolojinin Tarihçesi, Sosyoloji Dergisi, 3(23), ss. 183-206.

Heywood, A. (2023), Siyasi İdeolojiler, N. Uslu (Çev.), Felix Kitap, Ankara.

İnce, H.O. (2010), İdeoloji ve İdeoloji Eleştirisi, İdeolojisizleşmenin İdeolojisi Yâda Günümüzde İdeolojik Olan Üzerine Düşünceler, Günümüzde Yeni Siyasal Yaklaşımlar Eleştiriler-Farklılıklar-Çözüm Arayışları, H.O. İnce (Ed.), ss. 15-45, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Kaya, M.S.İ. (2022), İdeoloji ve İdeolojilerin Sistematik Analizi: Michael Freeden'ın Morfolojik Yaklaşımı, Anadolu Üniversitesi sosyal Bilimler Dergisi, AÜSBD, 22(4): 1199-1220, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2859346 Erişim Tarihi: 11.10.2025.

Kramer, H. (2001), Avrupa ve Amerika Karşısında Değişen Türkiye, A. Çimen (çev.), Timaş Yayınları, İstanbul.

Tok, N. (2016), Siyasal İdeolojiler, Siyaset Bilimi H. Çetin (Ed.) içinde, ss. 169-255, Orion Kitabevi, Ankara.

Topakkaya, A. (2007), İdeoloji Kavramının Tarihsel Gelişim Sürecine Kısa Bir Bakış, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Dergisi EÜHFD, C. XI, S. 1-2, ss. 163-180. https://hukukdergi.ebyu.edu.tr/wp-content/uploads/2015/10/2007-1-9.pdf

Ülken, H.Z. (2013), Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TÜRKİYE – KATAR İLİŞKİLERİNE DAİR BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Şaban ÖZTÜRK[1]

Özet

Genel anlamda uluslar arası ilişkiler, devletlerarasında yürütülen politikalar veya dış politika, küreselleşme süreci ile birlikte daha çok küresel siyaset içinde ele alınmaktadır. Bu anlamda küresel siyasetin özellikle son dönemlerde karmaşık bir yapıya bürünmesi dikkate değerdir. Ulus-devletler yeni dönemde hem kapsam olarak çok daha farklı konularla hem de çok fazla aktörlerin yer aldığı bir küresel ortamda dış politika yürütmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca bazı bölgelerde küresel siyasetin daha zorlu seyrettiği bilinmektedir. Ortadoğu olarak adlandırılan bölge de bu şekilde nitelendirilebilir. Çünkü Ortadoğu, sadece bölge ülkelerinin değil küresel güçlerin de oyun kurucu aktör olarak yer aldığı stratejik bir alandır.

Ortadoğu'da yer alan Körfezin yükselen gücü olarak kabul edilen Katar, ekonomik gücünün yanı sıra yürütmüş olduğu aktif dış politika ile de dikkatleri çekmektedir. Türkiye - Katar ilişkileri, Arap Baharı, 2017'deki Katar Krizi ve 7 Ekim 2023 sonrası yaşanan Gazze sürecinde önemli ölçüde örtüşmektedir. Çalışmada, Ortadoğu'da dış politikanın zorlukları, Körfez ülkelerinin genel dış politikası ile Katar'ın izlediği dış politika ele alınmış, Türkiye ile Katar ilişkilerinin belirtilen süreçlerde yakınlaşmasının sebep ve sonuçlarına dair ipuçlarına ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Körfez Ülkeleri, Katar Krizi, Arap Baharı.

An Analysis of Turkey-Qatar Relations

Abstract

In general, international relations, policies carried out between states or foreign policy, are addressed more within global politics with the globalization process. In this sense, it is noteworthy that global politics has taken on a complex structure, especially in recent times. In this new era, nation-states have been forced to pursue a global foreign policy that encompasses a much wider range of issues and involves a multitude of actors. It is also known that some computers face more challenging global politics. The Middle East can also be classified as a region within it. The Middle East is a region where the Middle East plays a key role not only in regional countries but also in global powers.

Qatar, considered a rising Gulf power in the Middle East, attracts attention with its active foreign policy, which is driven by economic strength. Turkey-Qatar relations, the Arab Spring, the Qatar Crisis of 2017, and the Gaza crisis following October 7, 2023, significantly overlap.

[1] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, sozturk78@gmail.com. ORCID:0000 0002 2095 195X.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

The study examines the benefits of foreign policy in the Middle East, the general foreign policy of the Gulf economy and the foreign policy pursued by Qatar, the reasons for the convergence of relations between Turkey and Qatar in the specified services, and the beginnings of access to the data presented.

Keywords: Gulf Countries, Qatar Crisis, Arab Spring.

Giriş

Basra Körfezinde küçük bir ülke olarak Katar, petrol ve doğalgaz zenginliğine ilaveten son dönem dış politikası ile de dikkat çekmektedir. 1971 yılında bağımsızlığını kazanan Katar'ın özellikle Arap Baharı sonrasında farklı bir dış politika izlediği, bu çerçevede Türkiye ile ilişkilerini de önemli ölçüde geliştirmiştir. Bu ilişkilerin arka planında Katar'ın Türkiye'yi Osmanlı bakiyesi olarak görmesinin etkisi olduğu zira Katar bölgesinin yaklaşık dört yüzyıl Osmanlı hâkimiyetinde kaldığı belirtilmiştir. Bir devlet için oldukça küçük (11.521 km^2) bir alana sahip Katar'ın sadece S. Arabistan'a sınırı olmasına rağmen, 550 km kıyı şeridine sahip olması konumunu güçlendiren önemli bir unsur olarak görülebilir[2].

Bağımsızlığını elde ettiği dönemde, Ortadoğu'da diğer ülkeler gibi geleneksel yapıya sahip olan Katar, büyük ölçüde aşiret yapını aşarak modern görünümü ile dikkati çekmiştir. Ülke gelirlerinin başlangıçta ağırlıklı olarak inci ve balıkçılığa dayandığı belirtilirken, doğalgaz ve petrol üretimi ile ön plana çıkmış, kişi başına düşen milli geliri oldukça yüksek düzeye ulaşmıştır[3]. 1990'lı yılların başında petrol fiyatlarında yaşanan düşüşün Katar için ciddi bir ekonomik krize sebep olması yönetimde de değişimi tetiklemiştir. Bu tarihten sonra Katar'ın, siyasi ve ekonomik açıdan hızlı bir değişim yaşaması dikkati çekmektedir.

Çalışmada Türkiye ile Körfez ülkeleri içerisinde adından sıkça söz ettiren Katar'ın ilişkileri ele alınmaktadır. Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde Ortadoğu'da meydana gelen ve küresel siyaseti ilgilendiren olayların, özellikle kimi etkileri hala devam eden Arap Baharı sürecinin sonuçları bağlamında devletlerin dış politikalarına etkilerine değinilmiştir.

Türk Dış Politikasında Körfez Ülkeleri ve Katar

Türk dış politikasının yönü uzun süre Batı'ya doğru göstermiştir. Batıcı olması aynı zamanda diğer bölgelerle yakın ilişkiler kurmasına da mani olmuştur. Bu durum sadece Türkiye'nin iç siyaseti ve siyasi aktörleri ile ilgili değil aynı zamanda Batılı ülkelerin yaklaşımının da bu yönde olduğu kabul edilebilir. ABD ve SSCB liderliklerinde Batı ve Doğu bloklarının güç mücadelesi 1960'lardn itibaren yumuşama (detant) sürecine girmiş bu süreç Türk dış politikasında açılım yapmak için bir fırsat oluşturmuştur. Kısmen daha rahat bir dış politika izlenebilen bu dönemde Türkiye, hem Bağlantısızlar olarak bilinen ülkelerle hem de İslam ülkeleriyle ilişkilerini kurmaya ve geliştirmeye başlamıştır. Fakat bu yeni durum

[2] Bkz. Katar Ülke Profili, T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, https://www.aso.org.tr/uploads/ortam/Katar%20%C3%9Clke%20Profili%202025.pdf, Erişim Tarihi: 09.11.2025.
[3] https://www.mfa.gov.tr/katar-kunyesi.tr.mfa, Erişim Tarihi: 02.11.2025.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Türkiye'nin ABD başta olmak üzere Batlı ülkelerle ilişkilerinin kesildiği anlamına gelmemelidir. Dış politikada yeni hamleler yapmaya çalışan Türkiye, her ne kadar İslam İşbirliği Teşkilatı gibi oluşumlar üzerinden Ortadoğu'ya dönük açılım yapmışsa da Körfez bölgesi ile dış politika geliştirememiştir. Çünkü bu dönemde Körfez ülkeleri henüz İngiltere'nin etkisinden kurutulamamış yani bağımsızlıklarını elde edememişlerdir. Bunun için 1971 yılını beklemek gerekecektir. Türkiye - Katar arasındaki diplomatik ilişkilerin başlaması, İngiltere'nin Katar'dan çekilmesi ve Katar'ın bağımsızlığını 1971 yılında ilan etmesinden sonrasına rastlamaktadır (Ermağan ve Gümüş, 2014; 300-301).

Öte yandan Soğuk Savaş'tan sonra yaşanan Körfez savaşları ve Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesiyle Türk dış politikasında değişim dikkati çekmektedir. Türkiye bu dönemde yakın coğrafyasında yaşanan gelişmelere koşut olarak bölgeye olan ilgisini artırmış, ekonomik eksenli dış politikaya önem vererek bölge ülkeleri ile ticareti geliştirmenin yollarını aramıştır.

İki binli yıllardan itibaren Türkiye-Katar ilişkilerinin, Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) iktidara gelmesi, Katar'da da Hamad bin Halife El Sani'nin yönetimi ele geçirmesiyle ivme kazandığı kaydedilmiştir (Yıldırım, 2021; 13). Türkiye ve Katar'ın bu dönemde ortak noktalarından biri Mısır'da yönetimin değişmesi olmuştur. Mısır'da Müslüman Kardeşler'in desteklediği Muhammed Mursi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesi iki ülke ilişkilerine olumlu yansımıştır. Hem Türkiye'nin hem de Katar'ın Mursi döneminde Mısır ile ilişkilerinin seyri oldukça olumludur. Türkiye'nin Arap Baharı sürecinde demokrasi ve insan haklarına dönük toplumsal taleplerin dikkate alınmasına dönük yürütmüş olduğu politikalar Ortadoğu'da baskıcı ve otoriter devletler tarafından tepkiyle karşılanırken, aynı dönemde belirtilen siyasetin Katar ile paralellik gösterdiği söylenebilir. Bunda Türkiye'nin bölgeye ilgisinin artması kadar Türkiye'nin İsrail'e dönük tepkisel politikalarının bölge ülkeleri üzerinde oluşturduğu olumlu etkinin payı da vardır. Bu süreçte özellikle dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Davos'taki çıkışı (one minute söylemi) Arap halkları arasında olduğu gibi Katar'da da olumlu karşılandığı ve Türkiye'nin prestijini artırdığı ifade edilmiştir.

Arap Baharı Sürecinde Türkiye – Katar İlişkilerinin Seyri

Türkiye- Katar ilişkilerinde, Türkiye'nin AK Parti döneminde gerek yakın çevresi gerekse geçmişte Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyet alanında bulunan ülkelere dönük olumlu dış politikanın etkisinden bahsedilebilir. Bu kapsamda bölge ülkeleri ile 'Sıfır Sorun' politikası olarak nitelenen iyi ilişkiler geliştirmiştir. İki binli yılların başından itibaren Türkiye'nin İran, Irak, Suriye, Suudi Arabistan ve Körfez Ülkeleriyle çok sıkı ilişkiler kurması, ticaret anlaşmaları imzalayarak bölgede barışın sağlanmasına dönük çabalar göstermesi bu anlayışın bir sonucu olarak da okunabilir. Katar ise bu dönemde izlediği denge politikası, enerji kaynakları üzerinden yaptığı iş birlikleri ve dış ülkelerde yaptığı yatırımlar ile adından söz ettirmiştir. Ekonomik açıdan iyi durumda olması Katar'ın en önemli avantajı olarak görülebilir. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu'nun (DEİK, 2017) bültenine göre Türkiye ile Katar arasındaki ekonomik ilişkilerin sürekli artan bir trende sahip olduğu görülmektedir.

Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte, 2010 yılında Tunus'ta başlayan halk hareketleriyle tüm Arap coğrafyasına yayılan protesto ve mitingler, Orta Doğu'da neredeyse

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

tüm devletleri etkilemiştir. Bu süreçte Katar'ın, Körfez İşbirliği Konseyi'ne üye olan diğer ülkelere nazaran farklı bir tutum sergilediği ve Türkiye'nin olaylar karşısında izlemiş olduğu politikaya paralel hareket ettiği görülmüştür. Katar tarafından, halk ayaklanmalarının açıktan desteklenmesi ve El-Cezire kanalının da halk hareketlerini sürekli olarak yansıtmaya çalışması, yaşanan olayların etkisini artırdığı ve hızla yayılmasına katkı sunduğu şeklinde açıklanmıştır (Akkaya ve El-Rantisi, 2015: 18).

Katar, Arap Baharı sürecinde, genel olarak Suudi Arabistan ve BAE ile ters düşerken, özellikle Mısır, Libya, Yemen konusunda Türkiye ile birlikte hareket etmiştir. Yemen ve Suriye konusunda ise İran'ı karşısına alarak Türkiye ile birlikte hareket emesi dikkatleri çekmiştir. Buna ilaveten süreç boyunca Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin) Hareketine verdiği destek nedeniyle yine S. Arabistan ve BAE'den farklı bir dış politika izlediği belirtilmiştir. Ortadoğu'da giderek yayılan Arap Baharı, başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerinde endişeye yol açmıştır. Bu ülkeler içerisinde Umman dışında Arap Baharında farklı hareket eden tek ülke Katar olmuştur (Yıldırım, 2021: 15).

Arap Baharı döneminde halkların daha çok özgürlük, demokrasi ve insan hakları isteklerini destekler bir duruş sergileyen Türkiye, bölge ülkeleriyle ilişkilerini sürdürmeye çalışmıştır. Mısır, Arap Baharında Katar ile Körfez ülkeleri önemli bir çatışma alanı olmuştur. Bunun sebebi Müslüman Kardeşler'e Katar'ın verdiği açık destektir. Bu nedenle Katar, S. Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinin sert tepkisiyle karşılaştığı görülmüştür. Ancak Katar, Suudi Arabistan ile karşı karşıya gelmek istemediğinden yedi İhvan üyesinin ülkeden ayrılmasını isteyerek olayı yumuşatmaya çalışmıştır. Katar'ın daha sonra da Sisi'ye karşı el-Cezire kanalında ve diplomatik alanda kullandığı dilini daha da yumuşatması (Özcan ve Devran, 2018: 320), Filistin meselesinde zorunlu olarak İsrail'e karşı hareket etmesi gereken bir ülke olduğundan kapıları tamamen kapatmak istemediği şeklinde yorumlanmıştır. Buna karşın Türkiye'nin, Mısır'daki darbe sürecinde tam anlamıyla darbeci Sisi'nin karşısında olduğu ve bu sebeple iki ülke arasındaki ilişkilerin alt düzeye çekildiği ifade edilmiştir (Akkaya ve El-Rantisi, 2015: 15; Yıldırım, 2021: 15-17).

Ayrıca Libya konusunda da Katar ile Türkiye'nin benzer dış politika yürüttükleri gözlenmiştir. Libya'da Katar'ın Türkiye gibi uluslararası güçlerle beraber hareket ettiği söylenebilir. Katar silahlı kuvvetleri muhaliflere silah ve askeri eğitim noktasında yardım etmiştir. Sonraki süreçte de Katar Suudi Arabistan ve BAE ile ters yönde politikalar izlemiş Libya'da Türkiye ile aynı çizgide hareket ederek Halife Hafter'e karşı meşru hükümetin yanında yer almıştır.

Katar ile Türkiye'nin dış politikalarının kesiştiği bir diğer alan Suriye olmuştur. Bilindiği üzere, Suriye'de de hareketler başladığında, demokrasi ve insan hakları talepleriyle insanlar sokaklara çıktığında Türkiye, Devlet Başkanı Beşar Esed'e reformlar yapması gerektiği yolunda tavsiyede bulunmuş ancak bunu dikkate almaması üzerine çekilmesi gerektiği mesajını vermiştir. Aynı durumun Katar için de söz konusu olduğu söylenebilir. Suriye ile Katar, Arap Baharı öncesinde çok sıkı ilişkiler kurmuş olmasına rağmen Arap Baharı sonrasında ters düşmüştür. Katar'ın Arap Birliği dönem başkanı olduğu dönemde Arap Birliği aracılığıyla Suriye'ye bir heyet göndermiş ancak Suriye'nin heyetin tekliflerini reddetmesi

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

üzerine Arap Birliği üyeliği askıya alınmıştır. Katar bunun üzerine Türkiye ile aynı yönde hareket ederek Suriyeli muhalifleri desteklemiştir.

Arap Baharı'nın en çok etkilediği ülkelerden birisi de Körfez İşbirliği Konseyi'ne üye olmayan tek Körfez ülkesi Yemen olmuştur. 2011 yılında Yemen'de halk hareketlerinin başlaması ile birlikte Ali Abdullah Salih'e hem Türkiye hem de Katar koltuğu bırakma çağırısında bulunmuştur. Husiler tarafından Başkent Sana'nın ele geçirilmesiyle Katar, Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri ile birlikte İran destekli Şiilerin bölgedeki etkinliğine karşı çıkmıştır. Bu noktada Türkiye'de Yemen'de çatışmaların sona ermesi ve siyasi bir çözüm bulunması noktasında hem İran'a hem de Suudi Arabistan'a çağrıda bulunmuştur.

Arap Baharı'nın Bahreyn'deki etkileri de ayaklanmalar şeklinde olmuş; bu noktada İran yine yemendeki gibi Bahreyn'deki ayaklanmalara destek vermiş ancak Katar da dâhil olmak üzere Körfez ülkeleri, Suudi Arabistan ile birlikte hareket ederek Halife yönetimine destek vermişlerdir. Ayrıca ayaklanmaların bastırılmasında Katar ordusu da görev almış ve el-Cezire kanalı da bu noktada diğer ülkelerin aksine yönetimi desteklemiştir. Türkiye ise bu hareketlerin mezhep (Şii-Sünni) çatışmasına dönüşmesinden endişe duyduğunu açıklamıştır. (Oktav, 2013: 73.

Katar Krizi ve Türkiye-Katar İlişkilerinin Krize Etkileri

Tüm Ortadoğu ülkelerini etkisi altına alan Arap Baharı'ndan sonra, bölgede istikrarın bozulduğu, böylece iç çatışmaların baş gösterdiği, şiddet ve kaosun yaygınlaştığı, bazı ülkelerde (Suriye, Libya, v.d.) vekil güçler üzerinden savaşların meydana gelmesiyle devletlerin zor durumda kaldığı bir ortam oluşmuştur. Bu süreçte Körfez ülkelerinin dış politikasından farklılaşan Katar siyaseti ciddi bir tepki ile karşılaşmıştır. Suudi Arabistan'ın liderlik ettiği Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Mısır ve Bahreyn'in de aralarında yer aldığı Arap ülkeleri, 5 Haziran 2017 tarihinde ortak bir karar alarak, Katar'la bütün diplomatik ilişkilerine son verdiklerini, ticari ilişkilerini ise durdurduklarını açıkladılar. Bu ülkeler, Katar'daki diplomatik temsilcilerini geri çağırmış, Katar'ın da kendi ülkelerindeki diplomatik temsilcilerinin ülkeyi terk etmesi için kırk sekiz saat süre verdiklerini duyurdular. Ayrıca Katar vatandaşlarının da on dört gün içinde ülkelerini terk etmesini de isteyen bu ülkeler, hava sahası, kara sınırları ve deniz limanlarını da Katar'ın kullanımına kapattılar. Bu ülkelere Mısır ve Suudi Arabistan ile birlikte hareket eden bazı Arap ülkeleri de katıldıklarını duyurdular. Dolayısıyla bir hafta içerisinde Arap bloğunun yanında saf tutan ülke sayısı 15'e çıkmıştır. Gerekçe olarak yapılan açıklamada; Katar'ın terörizme destek verdiği ifade edilmiştir (Mevlütoğlu, 2017; Arslan, 2018: 77). Körfez'de Katar'a uygulanan ambargo 2021 yılına kadar devam etmiştir[4].

Krizin hangi sebeplerle meydana geldiği veya krizin temel nedenlerinin farklı şekillerde açıklandığı belirtilse de Arslan (2018: 77) tarafından şu ifadelere aktarılmıştır:

"Krizin çıkış noktası ile ilgili olarak bazı kaynaklarda ise, Twitter'da yayılan bir haberin, Katar Emiri Şeyh Tamim'in, ABD Başkanı Donald Trump, İran, İsrail ve Hamas ile ilgili çelişkili

[4] https://www.aa.com.tr/tr/dunya/korfezdeki-katara-yonelik-abluka-3-5-yil-sonra-bitiyor/2098597, Erişim Tarihi: 30.10.2025.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ifadeler içeren açıklamalar yaptığını öne sürmesi ve buna ek olarak Katar Dışişleri Bakanı'nın da Mısır'dan ve birçok Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi ülkelerinden Katar'lı diplomatların çekileceğini ifade ettiğini öne sürmesinin krize sebep olduğunun iddia edildiği görülmektedir..." Ancak Katar'ın bu iddiaları reddettiği belirtilmiştir.

Bununla birlikte Katar Krizi'nin, Arap Baharı süreci, Mısır'da yaşanan Sisi darbesi ve bölgedeki İslami hareketlerle ilişkiler olduğu dile getirilmiştir. Katar'ın darbeye karşı olması, Arap baharı sürecinde toplumsal taleplerin makul karşılanması gerektiğini belirtmesi ve bölgede halk tabanlı (İhavn-ı Müslimin, NAHDA, HAMAS gibi) hareketlere karşı ılımlı yaklaşımı Körfez ülkelerinin tepkisine yol açtığı (Muriç, 2021) kabul edilebilir.

Katar Krizi'nde, Türkiye ile birlikte İran ve Irak, diyalog ve diplomasiyle sorunun çözüme kavuşturulması için çaba harcamışlardır. Aslında blok halinde hareket eden bu ülkelere karşı ablukayı kırmaya dönük gayretleri ile Katar'a destek oldukları söylenebilir. Türkiye, Irak ve İran'ın dışında Kuveyt, Lübnan ve Umman ise kriz sürecinde arabuluculuk rolü üstlenen bir üçüncü blok ülkeleri olarak ise öne çıkmışlardır. Böylece Ortadoğu'da meydana gelen bu krizin sadece bölgeyi etkilemeyeceği, sonuçları bakımından uluslararası bir soruna dönüşebileceği belirtilmiştir. Katar Krizi'nde Türkiye'nin yürüttüğü dış politikanın önemli sonuçları olduğu ve Körfez ülkeleri ile ilişkiler bakımından günümüze katar etkilerinin sürdüğü kabul edilebilir. Türkiye kriz başladıktan sonra Katar'a uygulanan ambargoya karşı harekete geçmiş; kargo uçaklarıyla Katar'a önemli miktarda yardımda bulunmuştur. Ancak daha önemlisi ise Katar ile imzalanan güvenlik ve işbirliği anlaşmalarıdır. Bu çerçevede Türkiye ile Katar arasında, 25 Aralık 2001 Tarihinde imzalanan güvenlik anlaşması kapsamında,19 Aralık 2014'te "Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'ne, Katar'a askerî birlik konuşlandırma; taraflara ortak askerî tatbikat ve eğitim programı gerçekleştirme ve birbirlerinin her türlü askerî tesis, birlik ve kamplarından ayrıca hava sahasından yararlanma hakkı" veren bir anlaşma daha imzalanmıştır. Ekim 2015 tarihinde Katar'ın El-Reyyan üssüne 130 askerden oluşan Türk Birliği gitmiştir. Buna ilaveten yine 25 Aralık 2001'de imzalanan "Güvenlik ve İşbirliği Anlaşması" kapsamında, 2 Aralık 2015 tarihinde "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Jandarma Eğitim ve Öğretimine İlişkin İşbirliği Protokolü" Doha'da imzalanmıştır. 28 Nisan 2016 tarihinde ise "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Katar Topraklarında Türk Kuvvetlerinin Konuşlandırılmasına İlişkin Uygulama Anlaşması" imzalanmış ve 7 Haziran 2017 tarihinde ise TBMM'de kabul edilmiştir. Bu anlaşmalara istinaden Katar'da bir Türk Askeri üssü kurulmuş ve bu üsse asker gönderilmiştir. Katar krizi sırasında Arap bloğunun Katar'dan taleplerinin bir tanesi de Katar'daki Türk askeri üssünün kapatılması olmuştur. Ancak Katar bu teklifi kabul etmediği gibi 2019 yılında ikinci bir askeri üssün kurulmasına da izin vermiştir (Yıldırım, 2021: 17-18).

Katar'ın bu krizden en az hasarla çıkmasında kuşkusuz Türkiye ile ilişkilerinin son derece iyi olmasının büyük etkisi olduğu kabul edilebilir. İkili iş birliği ve güvenlik anlaşmasının gereği olarak Türkiye üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmiş, zor zamanda Katar'ın ihtiyacı olan desteği sunmuştur. Bu sayede küresel ve bölgesel aktörlerin Katar'ın köşeye sıkıştırılması için yaptıkları hesap önemli ölçüde boşa çıkmıştır.

7 Ekim 2023 Sonrasında Türkiye - Katar İlişkileri

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Türkiye ile Katar'ın dış politikası, 7 Ekim 2023'te Hamas tarafından İsrail'e düzenlenen Aksa Tufanı eyleminden sonraki süreçte de paralellik arz etmiştir. Dış politikadaki bu benzerlik ilişkilerin daha yakın bir şekilde sürdürülmesini de sağlamıştır. Bilindiği üzere İsrail'in 7 Ekim 2023'ten sonra Filistin/Gazze'ye yönelik başlattığı ve iki yıldan fazla süren işgal ve katliamı tüm dünyada tepkilere neden olmuştur. Birleşmiş Milletler (BM)'nin bazı organları tarafından da soykırım olarak nitelendirilen bu süreçte yine BM verilerine göre yetmiş binden fazla insan katledilmiştir. Bunların üçte ikisini kadın ve çocukların oluşturduğu, geri kalanların çoğunluğunu ise siviller olduğu bildirilmiştir[5].

Gazze'de tüm dünyanın gözü önünde gerçekleşen katliam sürecinde Katar, arabulucu rolüyle ön plana çıkmıştır. Gazzelilerin yalnız bırakıldığı bu zor zamanda Katar, yürütmüş olduğu dış politikası ile İsrail'e sert tepki göstermiş, özellikle ABD üzerinden ateşkes sağlamaya çalışarak tüm baskılara rağmen Hamas'ın terör örgütü olarak görülmesine karşı çıkmıştır. Ayrıca Gazze'de Mısır ile birlikte Katar doğrudan veya dolaylı ateşkes görüşmelerine ev sahipliği yapmıştır.

Hatırlanacağı üzere, Gazze'de yaşanan olaylara Türkiye'de başından beri karşı çıkmış, İsrail tarafından yapılan katliamı soykırım olarak nitelendirmiş ve Hamas'ı terör örgütü değil, Gazze halkı tarafından seçilmiş meşru temsilciler olduğunu ilan etmiştir. Ayrıca bu süreçte İsrail ile tüm ilişkilerini kesen Türkiye, BM nezdinde[6] ve ABD ile yürüttüğü diplomatik çabalar aracılığıyla bir an önce ateşkesin sağlanması için İsrail'e baskı yapılmasını talep etmiştir. Gazze sürecinde Türkiye ile Katar'ın yürüttüğü dış politikanın benzer yönleri dikkatleri çekmiştir. Her iki ülke İsrail'in işgal ve katliamlarına sert tepki gösterirken hem İslam ülkeleri arasında hem de uluslararası arenada Gazze'de yaşananlara dikkat çekmek üzere yoğun diplomatik girişimlerde bulunmuşlardır.

Katar'ın arabulucu rolüne ve yapıcı diplomasi çabalarına İsrail başkent Doha'yı bombalayarak cevap vermiştir[7]. Bombardımanın ABD desteği ve yine Katar'daki ABD üslerinden kalkan uçakların yakıt ikmaliyle gerçekleştirilmesi bir yana, devletlerarası hukukta kesinlikle yapılmaması gereken bir ülkenin egemenlik haklarına saldırı olarak nitelendirilmesi ve barışçıl misyonlara yönelik olması tüm dünyadan tepki toplamıştır. Türkiye Katar'a yapılan saldırıyı devlet terörü olarak nitelendirirken[8], sert bir şekilde kınayarak İsrail'e gereken yaptırımların derhal uygulanması çağrısında bulunmuştur.

Sonuç

[5] Ayrıntılı bilgi için: Batı'nın 80 Yıllık Politikalarının Bir Sonucu Filistin Meselesi Küresel Siyaset, Uluslararası İlişkiler, İnsan Hakları, Milli Kimlik, Bölgesel Çatışmalar, Ş. Öztürk (Ed.), Özgür Yayınları.
[6] https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdoganin-bmde-gazze-icin-cagrida-bulundugu-konusmasi-dunya-basininda, Erişim Tarihi: 09.11.2025.
[7] https://www.mfa.gov.tr/no_-183_-israil-in-katar-in-baskenti-doha-da-duzenledigi-saldiri-hk.tr.mfa, Erişim Tarihi: 10.11.2025.
[8] https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bmgk-hamas-muzakere-heyetinin-bulundugu-katara-duzenlenen-saldiriyi-kinadi/3685197, Erişim Tarihi: 14.11.2025.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Körfez Savaşı ile birlikte Türk dış politikasında bir değişimin yaşandığı, Ortadoğu'ya yönelik ilginin arttığı gözlenmiştir. AK Parti dönemi iktidarında ise Türkiye'nin 'sıfır sorun' anlayışı çerçevesinde gerek komşuları gerekse bölge ülkeleriyle olumlu bir dış politika geliştirdiği söylenebilir. Ancak 2010 yılında başlayan Arap Baharı ile birlikte toplumsal olayların Ortadoğu'da yayılması, Türkiye'nin de dış politikasını etkilemiştir. Bu süreçte bazı ülkelerde iç çatışmalar yaşanmış, şiddet olayları meydana gelmiş ve kimi ülkelerde otoriter yönetimler halk ayaklanmaları neticesinde değişmek zorunda kalmıştır. Küresel ve bölgesel aktörlerin de (Libya, Mısır, Suriye, Yemen'de olduğu gibi) müdahil olduğu bu süreçte Türkiye'nin, baskıcı ve otoriter rejimlere karşı demokrasi ve insan hakları talepleriyle meydanlara çıkan toplumların yanında tavır alması son derece önemlidir. Türkiye ve Katar'ın Arap Baharı sürecinde Libya, Suriye gibi birçok bölgede ortak tavır alması başta Körfez ülkeleri olmak üzere bölgedeki yönetimlerin tepkisine yol açmıştır.

Öte yandan Katar'ın yürüttüğü dış politikadan rahatsız olan Körfez ülkelerinin ani bir kararla Katar'ı yalnızlaştırma ve izole ederek köşeye sıkıştırmak istemeleri ile 2017 yılında patlak veren Katar Krizi, dış politikada çok yönlü ilişkilerin önemini ortaya koymuştur. Kriz sürecinde Türkiye, Katar ile geçmişe dayalı güvenlik ve işbirliği anlaşmaları çerçevesinde, yeni iş birliği protokolleri imzalamak ve askeri üsler kurmak suretiyle Arap ülkelerinden oluşan Katar karşıtı bloğun etkisinin azalmasında önemli rol oynamıştır. Buna karşılık Katar'ın Türkiye'de yatırımlarının artması iki ülke ilişkilerinin seyrine pozitif etki yapmıştır. Sonuçta iki ülke ilişkilerinin gelişmesi, bölgesel ve küresel dengeleri gözetme, barış ve ekonomi temelli dış politikayı önemseme, Ortadoğu'da barış ve demokrasi gibi toplumsal taleplere kayıtsız kalmama konularında örtüşmesi yakınlaşmayı da beraberinde getirmiştir denebilir.

Kaynakça

Akkaya, G. N. ve El-Rantisi, M. (2015). Arap Baharı Sonrası Katar Dış Politikası Ve Körfez Siyaseti, SETA Yayınları, https://file.setav.org/Files/Pdf/20151104154305_arap-bahari-sonrasi-katar-dis-politikasi-ve-korfez-siyaseti-pdf.pdf, Erişim Tarihi: 18.09.205.

Arslan, A. (2018), Basra'da Katar Açmazı, Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi, C.: 1, Sayı, 1, ss. 75-91, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/569901, Erişim Tarihi: 02.11.2025.

Bölme S. ve Çavuşoğlu, E. (2019). Yeni İngiliz Kolonyalizmi: Çekilme Sonrası İngiltere'nin Basra Körfezi'ndeki Nüfuz Politikası (1971-1991), Uluslararası İlişkiler Dergisi, 17 (65). Ss. 47-61.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, DEİK (2017), Katar Ülke Bülteni, https://www.deik.org.tr/uploads/katar-ulke-bulteni-ekim-2017.pdf, Erişim Tarihi: 21.10.2025.

Ermağan, İ. ve Gümüş, B. (2014), Katar dış Politikası ve Arap Baharı, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.: 12, Sayı: 1, ss. 300-320, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/45732 Erişim Tarihi: 21.10.2025.

Mevlütoğlu, A. (2017). Katar-Suudi Arabistan Krizinin Savunma ve Güvenlik Boyutu, https://www.academia.edu/34101359/Katar_Suudi_Arabistan_Krizinin_Savunma_ve_G%C3%BCvenlik_Boyutu, Erişim Tarihi: 01.11.2025.

Muriç, K. (2021), Katar'a Yönelik ablukanın Kaldırılması ve Körfezde Birlik Arayışları, https://www.insamer.com/tr/katara-yonelik-ablukanin-kaldirilmasi-ve-korfezde-birlik-arayislari_3592.html, Erişim Tarihi: 30.10.2025.

Öztürk, Ş. (2024), Batı'nın 80 Yıllık Politikalarının Bir Sonucu Filistin Meselesi Küresel Siyaset, Uluslararası İlişkiler, İnsan Hakları, Milli Kimlik, Bölgesel Çatışmalar, Ş. Öztürk (Ed.), Özgür Yayınları.

T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Katar Ülke Profili, https://www.aso.org.tr/uploads/ortam/Katar%20%C3%9Clke%20Profili%202025.pdf, Erişim Tarihi: 09.11.2025.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, https://www.mfa.gov.tr/no_-183_-israil-in-katar-in-baskenti-doha-da-duzenledigi-saldiri-hk.tr.mfa, Erişim Tarihi: 10.11.2025.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, https://www.mfa.gov.tr/katar-kunyesi.tr.mfa, Erişim Tarihi: 02.11.2025.

Yıldırım, F. (2021), Osmanlı'dan Günümüze Katar-Türkiye İlişkileri, İslam Medeniyeti Dergisi, C. :7, Sayı: 47, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1653480, Erişim Tarihi: 22.02.2025.

https://www.aa.com.tr/tr/dunya/korfezdeki-katara-yonelik-abluka-3-5-yil-sonra-bitiyor/2098597, Erişim Tarihi: 30.10.2025.

https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdoganin-bmde-gazze-icin-cagrida-bulundugu-konusmasi-dunya-basininda, Erişim Tarihi: 09.11.2025.

https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/iletisim-baskani-durandan-katardaki-saldiriya-kinama-mesaji, Erişim Tarihi: 14.11.2025.

https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bmgk-hamas-muzakere-heyetinin-bulundugu-katara-duzenlenen-saldiriyi-kinadi/3685197,ErişimTarihi:14.11.2025.;

https://www.bbc.com/turkce/articles/cg5e2n7n678o, Erişim Tarihi: 29.11.2025.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SÜREKLİ DENETİM VE SÜREKLİ İZLEME

Doç. Dr. Yakup ASLAN
Muş Alparslan University Faculty of Health Sciences, Department of Health Management, Department of Hospital Management, Muş Alparslan University
ORCID: 0000-0001-9833-8840

ÖZET

Sürekli Denetim ve Sürekli İzleme, geleneksel periyodik denetim ve kontrol yöntemlerinin yerini alan, teknoloji destekli ve gerçek zamanlı risk yönetimi yaklaşımlarıdır. Bu iki kavram sıklıkla birlikte anılsa da farklı işlevlere ve odak noktalarına sahiptir.

Sürekli İzleme (Continuous Monitoring), bir yönetim fonksiyonudur ve şirket iç yönetimi tarafından yürütülür. Temel amacı, iş süreçlerinde ve iç kontrollerdeki performansın ve etkinliğin sürekli olarak gözlemlenmesidir. Örneğin, bir ödeme sisteminde, belirlenen limitin üzerinde bir ödeme talebi oluştuğunda veya bir satın alma siparişi onay sürecinde bir aksama olduğunda, sistem anında ilgili yöneticiyi uyarır. Sürekli İzleme, sorunları proaktif bir şekilde tespit edip düzelterek operasyonel sürekliliği sağlamayı ve verimliliği artırmayı hedefler. Esas olarak yönetimin kendi iç kontrol sistemini canlı tutmasıdır.

Sürekli Denetim (Continuous Auditing**)** ise, bağımsız bir güvence fonksiyonudur ve genellikle iç denetim birimleri tarafından uygulanır. Sürekli Denetimin amacı, tüm işlem verileri üzerinde otomatik testler ve analizler yaparak, iç kontrollerin güvenilirliğini ve finansal raporlamanın doğruluğunu neredeyse gerçek zamanlı olarak doğrulamaktır. Geleneksel denetimin aksle, yılsonunda örnekleme yöntemiyle yapılan kontrol yerine, yıl boyunca gerçekleşen %100 işlem üzerinden analiz yapar. Anormal işlem kalıplarını, politika ihlallerini veya dolandırıcılık şüphesi taşıyan hareketleri otomatik olarak tespit edip raporlar. Bu, denetime daha derinlemesine bir bakış ve daha yüksek güvence seviyesi sağlar.

Bu iki süreç birbirini tamamlar. Sürekli İzleme, yönetimin sorunları kendi içinde çözmesi için bir "ön savunma hattı" iken; Sürekli Denetim, bu savunma hattının ne kadar iyi çalıştığını bağımsız olarak denetleyen bir "kontrol mekanizması" görevi görür. Yapay zeka, veri analitiği ve bulut bilişim gibi teknolojilerin olgunlaşmasıyla birlikte bu yaklaşımlar giderek daha erişilebilir hale gelmektedir. Sonuç olarak, bu metodoloji denetim ve kontrolü geçmişe dönük bir faaliyet olmaktan çıkarıp, geleceği şekillendiren proaktif ve stratejik bir sürece dönüştürmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Anahtar Kelimeler: Sürekli Denetim, Sürekli İzleme, Denetim Kalitesi

CONTINUOUS AUDIT AND CONTINUOUS MONITORING

Assoc. Prof. Dr. Yakup ASLAN

ABSTRACT

Sustainability in today's business world has evolved from an ethical responsibility into a crucial component of marketing strategy for companies. This shift has given rise to a phenomenon known as "greenwashing," where businesses tend to present their environmental performance as better than it actually is. In this process, accounting plays a critical role, serving both as part of the problem and as the key to the solution. Companies can strategically use accounting systems to exaggerate or conceal their environmental performance. Examples of such strategies include the fragmented reporting of environmental costs, hiding expenses related to polluting activities within general overhead items, and overstating sustainability investments. The minimization of environmental liabilities in the footnotes of financial statements is a greenwashing method that prevents investors from accurately assessing genuine environmental risks. Traditional accounting systems often fall short in fully reflecting companies' environmental impacts. New approaches such as integrated reporting, social responsibility accounting, and environmental cost accounting are significant steps toward addressing this gap. Metrics like carbon footprint accounting, water management costs, and waste management enable companies to substantiate their environmental claims with concrete data. These systems ensure that not only financial but also environmental performance can be transparently monitored. In the fight against greenwashing, independent audit mechanisms are of vital importance. It is essential to audit not only financial statements but also environmental data and sustainability reports. The comprehensive regulation of environmental matters by international accounting standards and the subjection of corporate sustainability performance to independent audits will uncover the truths behind green marketing claims. Accounting is not merely a recording system in the battle against greenwashing but also a powerful tool for transparency. Ensuring that companies' green claims can be verified through reliable accounting systems and independent audit mechanisms will eliminate one of the most significant obstacles to genuine sustainability. In this way, the green truths hidden behind numbers can give way to a transparent and responsible business world.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Keywords: Greenwashing, Environmental Lie, Independent Audit

1. INTRODUCTION

While digital transformation fundamentally changes the nature of business processes, the audit profession is also deeply affected by this transformation. Traditional audit approaches can be defined as sampling-based, retrospective practices performed at annual or quarterly intervals. However, technological developments such as real-time data generation, artificial intelligence, machine learning, and big data analytics have introduced the concepts of Continuous Auditing (CA) and Continuous Monitoring (CM) into auditing literature and practices (Vasarhelyi et al., 2004).

Continuous Auditing refers to the automatic and continuous evaluation of business processes and control activities. This approach provides auditors with real-time or near real-time access to and analysis of company data, enabling the rapid detection of anomalies and non-compliances (Kuhn & Sutton, 2010). Continuous Monitoring is a process more under management's responsibility, involving the ongoing observation of business process performance and control effectiveness. These two concepts are complementary and are becoming integral parts of modern corporate governance structures.

Table 1: Comparison of Traditional Auditing, Continuous Auditing, and Continuous Monitoring

Feature	**Traditional Auditing**	**Continuous Auditing (CA)**	**Continuous Monitoring (CM)**
Timing	Periodic (annual/quarterly)	Continuous/Real-time	Continuous/Real-time
Focus	Past period financial statements	Processes and controls	Process performance and risks
Method	Sampling-based	Automated, full dataset analysis	Automated, rule-based
Responsible Party	Independent auditor	Auditor/Management	Management/First line of defense
Output	Audit opinion	Anomaly/Exception reports	Performance metrics and alerts
Technology Dependence	Low	High	High

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Feature	Traditional Auditing	Continuous Auditing (CA)	Continuous Monitoring (CM)
Cost Structure	Fixed/Annual	High initial investment, low operating cost	High initial investment, low operating cost

This article aims to comprehensively examine the concepts of continuous auditing and continuous monitoring, their technological infrastructures, implementation challenges, benefits, and future perspectives. Additionally, it will shed light on how these approaches are transforming the audit profession and the financial reporting ecosystem.

2. CONCEPTUAL FRAMEWORK AND HISTORICAL DEVELOPMENT

The idea of continuous auditing is not actually new. This idea, introduced in the academic literature in the 1980s, could not find widespread application at that time due to technological and economic constraints (Groomer & Murthy, 1989). Early academic studies defined continuous auditing as auditors automating specific controls using computer-assisted audit techniques.

With the 2000s, the proliferation of Enterprise Resource Planning (ERP) systems (SAP, Oracle, etc.), the centralization of data, and the digitization of business processes provided the necessary infrastructure for continuous auditing applications. During the same period, the requirement under Section 404 of the Sarbanes-Oxley (SOX) Act to assess and report on the effectiveness of internal controls directed companies to test their controls more frequently and automatically (Alles et al., 2006).

The 2010s were a period when continuous auditing and monitoring could be practically implemented with the maturation of technologies such as big data, cloud computing, artificial intelligence, and Robotic Process Automation (RPA). Today, these concepts are becoming not just a "best practice" but a "necessity," especially in data-intensive sectors like financial services, retail, and manufacturing.

Figure 1: The Evolution of Continuous Auditing and Monitoring

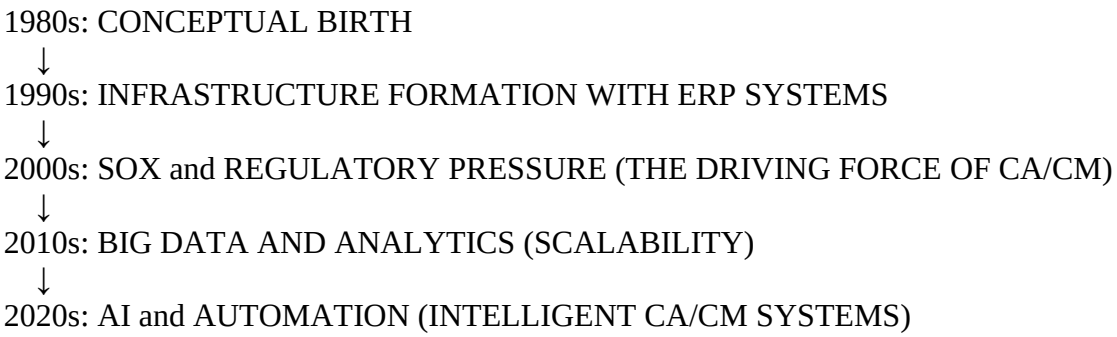

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3. CONTINUOUS AUDITING (CA): TECHNIQUES AND MODELS

3.1. Core Components and Architecture

A continuous auditing system typically consists of four basic components (Brown et al., 2007):

1. Data Capture Layer: Extraction of raw data from various source systems such as ERP, CRM, financial systems.
2. Data Storage and Transformation Layer: Cleaning, standardizing, and preparing data for analysis (ETL processes).
3. Analytics and Rules Engine: Processing data according to predefined audit rules, statistical models, and machine learning algorithms.
4. Reporting and Alerting Layer: Reporting detected anomalies, exceptions, and results to relevant stakeholders (auditor, management, internal audit) and triggering alerts.

3.2. Implementation Models

Continuous auditing can generally be implemented in three different models (Kuhn & Sutton, 2010):

1. After-the-Fact Model: Analysis is performed shortly after a transaction is completed (e.g., daily or hourly). This is the most common model.
2. Inline/Integrated Model: Audit rules are embedded in the transaction approval process. If a critical rule is violated, the transaction can be automatically rejected or escalated for approval. E.g., payments above a certain limit.
3. Predictive Model: Machine learning is used to predict transactions with a high probability of fraud or error in advance, enabling preventive action.

Table 2: Continuous Auditing Application Areas and Sample Rules

Financial Process	Audit Objective	Sample Continuous Auditing Rule
Procure-to-Pay	Prevention of unauthorized or fraudulent payments	Multiple invoices with the same amount paid to the same vendor on the same day.
Revenue Process	Detection of unreported or misrecorded revenues	Detection of sales orders shipped but not invoiced.
Payroll Process	Detection of ghost employees or timesheet fraud	Duplicate employee bank account numbers or payments to retired/terminated employees.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Financial Process	Audit Objective	Sample Continuous Auditing Rule
Inventory Management	Detection of inventory shrinkage or misvaluation	Negative inventory levels or unexpected inventory movements.
General Ledger	Detection of general ledger errors or fraudulent entries	Unusually large month-end adjusting entries or entries to unexpected accounts.

4. CONTINUOUS MONITORING (CM): THE MANAGEMENT PERSPECTIVE

Continuous monitoring is the management-side counterpart of continuous auditing. According to the Integrated Framework of Internal Control (COSO), management is responsible for monitoring and evaluating the effectiveness of internal controls. Continuous monitoring is a way to fulfill this responsibility on a continuous and automated basis (COSO, 2013).

CM systems typically provide management with real-time visibility through a **Dashboard**. These panels visualize key performance indicators (KPIs), key risk indicators (KRIs), and control violations. For example, a CFO can monitor in real-time the number of approval exceptions in the payment process, the average payment amount, or suspicious vendor transactions.

The core benefit of CM is that it offers the opportunity to detect and correct issues proactively. In a traditional annual internal control assessment, if a control fails during the year but is only detected at year-end, the correction cost can be much higher. With CM, this failure can be detected and corrected immediately.

5. TECHNOLOGICAL INFRASTRUCTURE AND TOOLS

5.1. Core Technologies

1. Data Integration and ETL Tools: For extracting and transforming data from different systems (e.g., Informatica, Talend, Apache NiFi).
2. Big Data Platforms: For processing high-volume, diverse, and fast data (e.g., Hadoop, Spark).
3. Data Warehouses and Data Lakes: For storing structured and unstructured data.
4. Analytics and BI Platforms: For visualizing and reporting data (e.g., Tableau, Power BI, Qlik).
5. Business Process Management (BPM) and Robotic Process Automation (RPA): For automating exception management and remediation processes.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

5.2. Advanced Analytics and Artificial Intelligence

The effectiveness of CA/CM systems can be significantly enhanced with advanced analytical techniques (Appelbaum et al., 2017):

- Anomaly Detection: Detecting unexpected patterns or outliers beyond statistical thresholds.
- Network Analysis: Revealing suspicious connections between related parties (employees, vendors, customers).
- Natural Language Processing (NLP): Analyzing unstructured data such as emails, contracts, invoice text.
- Machine Learning Models: Predicting future risky transactions or fraud patterns by learning from historical data (e.g., Regression, Decision Trees, Neural Networks).

Figure 2: Architectural Flow of an AI-Powered Continuous Auditing System

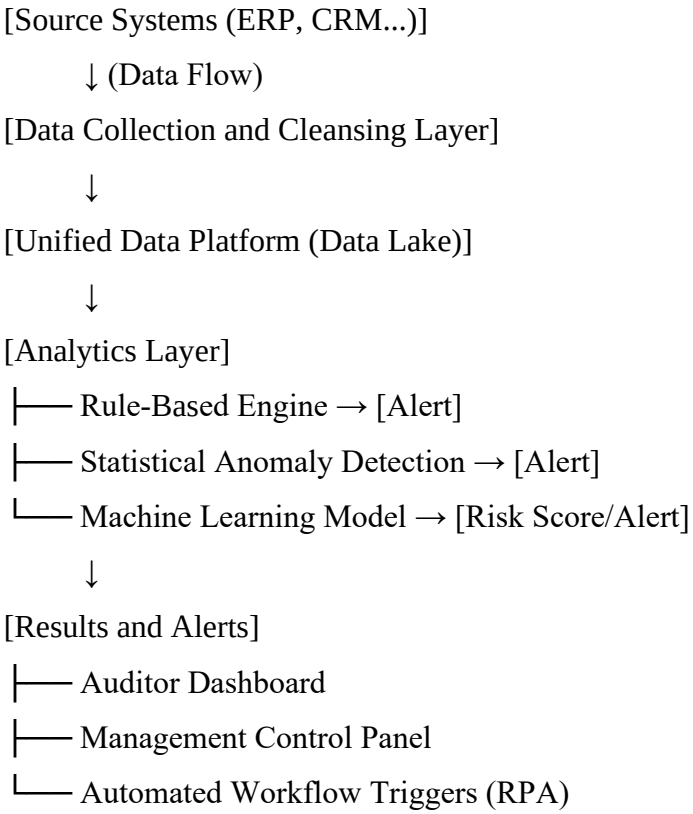

6. IMPLEMENTATION CHALLENGES AND SUCCESS FACTORS

6.1. Main Challenges

1. High Initial Investment Cost: Technology infrastructure, software licenses, and consulting costs can pose a significant barrier.
2. Data Quality and Integration: The "garbage in, garbage out" principle applies here. Fragmented and poor-quality data renders CA/CM systems ineffective.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3. Organizational Resistance: Resistance from employees and middle managers to the reality that their processes are constantly monitored.
4. Skill Gap: Lack of expertise in data analytics and AI among both auditors and IT personnel.
5. False Positives: Systems that generate too many false alarms quickly start to be ignored and lose credibility.
6. Privacy and Security Concerns: Continuous monitoring of employee data can raise ethical and legal questions (e.g., GDPR).

6.2. Critical Success Factors

1. Top Management Support and Vision: It should be approached as a strategic project.
2. Phased Approach: Starting with a high-risk process (e.g., payments) instead of implementing it across all processes at once.
3. Interdisciplinary Team: A team comprising audit, IT, business units, and data scientists.
4. Effective Rule Design: Simple, understandable, and continuously updated audit rules.
5. **Change Management:** Involving and training employees, presenting the system as a "helper tool," not a "punishment tool."

7. IMPACT ON THE AUDIT PROFESSION: ROLE TRANSFORMATION

Continuous auditing is fundamentally changing the role of the auditor. While in traditional auditing most of the time is spent on data collection, sampling, and testing, with CA these tasks are automated. In this case, the auditor (Alles, 2015):

- Begins to think like a Data Scientist and Analyst.
- Assumes the role of a System Designer, creating audit rules and models.
- Becomes an Exception Investigator, researching the root cause of anomalies flagged by the system.
- Strengthens the Business Partnership and Consulting role, offering suggestions to management for process improvements.

Table 3: Transformation of the Auditor Skill Set

Traditional Auditor Skills	**Additional Skills Required for the Digital Age Auditor**
Accounting and Auditing Standards	Data Analytics and Visualization
Sampling Techniques	Statistics and Machine Learning Fundamentals
Internal Control Evaluation	Process Mining and Business Process Analysis

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Traditional Auditor Skills	Additional Skills Required for the Digital Age Auditor
Document Review and Verification	Programming Fundamentals (SQL, Python, R)
Report Writing	Systems Thinking and Technology Literacy
Professional Skepticism	Cybersecurity and Data Privacy Awareness

8. REGULATORY FRAMEWORK AND STANDARDS

The International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) does not have a standard that directly regulates continuous auditing practices, but it provides guidance on the use of technology in relevant standards. For example:

- **ISA 315:** Encourages the use of data analytics in risk assessment.
- **ISA 330:** Covers the use of automated tools and controls in the auditor's chosen responses.
- **ISA 500:** Addresses the collection of audit evidence from electronic sources.

Additionally, professional bodies publish guides in this area. The joint publication by the American Institute of Certified Public Accountants (AICPA) and The Institute of Internal Auditors (IIA), "Global Technology Audit Guide (GTAG): Continuous Auditing," is a key resource on this topic (AICPA & IIA, 2017).

9. SECTORAL APPLICATION EXAMPLES

9.1. Banking Sector

Banks, due to high transaction volumes and regulatory pressures, are leading implementers of CA/CM. Real-time risk scoring in loan approval processes, suspicious transaction detection for anti-money laundering (AML) (e.g., structured payments), and cybersecurity monitoring systems are widely used.

9.2. Retail Sector

CA applications are seen in cash flow and inventory management. Real-time data from POS systems can be used to monitor anomalies in sales returns (employee fraud) or inventory shrinkage.

9.3. Manufacturing Sector

Monitoring of operational processes comes to the fore. Production line sensor data is monitored in real-time to detect deviations from quality control standards or productivity losses. At the same time, supply chain risks can be monitored.

10. FUTURE TRENDS AND IMPLICATIONS

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. Towards Full Automation in Auditing: The combination of AI, NLP, and RPA could automate almost all routine audit tasks.
2. Blockchain and Continuous Auditing: Smart contracts and the immutability feature could radically simplify transaction verification, shifting the auditor's role to system design and rule coding.
3. Auditing Becomes Predictive: Models predicting future financial results, bankruptcy risks, or fraud probabilities may become standard.
4. "Audit-as-a-Service": Cloud-based CA/CM platforms could enable SMEs to also access these capabilities via a subscription model.
5. Ethical and Regulatory Challenges: The impact of continuous monitoring on employee data privacy and the transparency of AI decisions ("black box" problem) will remain important discussion topics.

11. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Continuous auditing and continuous monitoring are transforming the audit discipline from a static, backward-looking activity into a dynamic, real-time, and future-oriented process. This transformation is not just a technology issue but also a transformation of mindset, skills, and processes.

For a successful transition, the following steps are critical:

1. Strategic Planning: CA/CM should be addressed as part of the company's overall digital transformation and risk management strategy.
2. Pilot Projects: Start a small pilot application in a process with high risk and high return potential, and create success stories.
3. Human Capital Development: Provide data analytics and digital literacy training to existing audit teams, and hire new-generation digital auditors if necessary.
4. Collaboration Culture: The walls between audit, IT, and business units should be broken down, and interdisciplinary teams should be formed around common goals.
5. Continuous Improvement**:** CA/CM systems are not "set-and-forget" systems. Rules, models, and reporting should be continuously updated in line with changing business risks and technological possibilities.

Continuous auditing and continuous monitoring represent a paradigm shift that is fundamentally changing the traditional structure of the auditing profession, which has endured for over a century. This transformation is not merely a technical improvement or increased efficiency; it is redefining the philosophy, timing, scope, and ultimate purpose of auditing. Auditing is no longer a static activity that verifies the accuracy of financial statements for a past

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

period; it is evolving into a dynamic and predictive process that diagnoses the real-time health, risks, and compliance status of business processes. In this new era, the role of the auditor is evolving from that of an accountant reviewing historical records to that of a technology strategist analyzing data flows, designing algorithms, and managing systemic risks. The most significant advantage of continuous auditing is the elimination of time and location constraints. In traditional auditing, the auditor visits the company on a specific date, conducts tests on a limited sample, and reports their findings weeks later. During this process, any identified error or irregularity may have already occurred, and its effects may have spread. Continuous auditing, however, acts as an electronic "watchdog" at or immediately after a transaction, signaling anomalies and even taking automatic action (e.g., stopping approval) within specific rules. This emphasizes the protective and preventive function of auditing, thus contributing much more effectively to the prevention of material errors and fraud, thus preserving company value. Continuous monitoring, on the other hand, brings this approach to a management perspective and empowers managers, the first line of internal control. As the COSO framework emphasizes, management is primarily responsible for internal controls. Continuous monitoring tools provide managers with a dashboard that displays the live status of the processes within their areas of responsibility, encouraging them to make proactive decisions. A finance manager can instantly identify approval exceptions in the payment process and resolve a bottleneck, or an operations manager can identify a decrease in production line efficiency with real-time data and intervene. This transforms internal control from an annual formality into a daily management tool. Significant obstacles remain to the successful implementation of this transformation. The first and most obvious obstacle is cost and infrastructure requirements. The investment required for robust data integration, cloud infrastructure, analytics software, and expert personnel can pose a significant obstacle, especially for SMEs. The second major obstacle is "data chaos." Many companies have poor-quality, disorganized data systems that don't communicate with each other. Continuous auditing remains ineffective without a clean, integrated, and reliable data source. The third obstacle is the human factor. Current audit teams' lack of digital skills, the level of digital literacy at the management level, and employees' resistance to the feeling of being constantly monitored make change management at least as crucial as technology. However, these obstacles are not insurmountable. The roadmap for success is clear. The first step is strategic commitment and senior management support. This should be treated as a business strategy project, not an IT project. The second step is a phased pilot implementation. Instead of starting all processes at once, a process with the highest risk and the fastest return (usually a cash outflow or sales process) should be selected and a small success story should be

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

created. The third step is to assemble the right team. Interdisciplinary teams that bring together auditors, data engineers, process owners, and IT experts are key to success. The fourth step is continuous learning and adaptation. Initially established rules and models may become obsolete over time. The system must be constantly updated to address new fraud techniques, changing business models, and regulations. Looking ahead, continuous auditing and monitoring can be predicted to evolve in several key directions. First, with the deeper integration of artificial intelligence, systems will learn not only what violations are but what is "normal" and will be able to automatically detect unexpected patterns. Second, blockchain technology will radically increase the reliability and automation of auditing, particularly in the verification of supply chain and third-party transactions. Third, the "Audit-as-a-Service" model will become widespread, and thanks to cloud-based platforms, continuous auditing capabilities will become accessible and affordable even for SMEs. Ultimately, continuous auditing and monitoring hold the potential to transform auditing from a mere "accounting for the past" to a "guarantee for the future." This not only translates to fewer errors and fraud, but also faster decision-making, more efficient resource utilization, stronger corporate governance, and ultimately, a commitment to greater transparency and accountability to stakeholders. This digital journey, rather than a professional threat, represents a historic opportunity for auditors to multiply their value and impact. Seizing this opportunity requires embracing technology, being open to learning, and, most importantly, leveraging new tools to further strengthen auditing's fundamental mission of building trust. Uncovering the truth behind the numbers has always been the essence of auditing; now, this truth is hidden in instantaneous data streams, requiring a constant eye to capture it.

REFERENCES

Alles, M. G., Kogan, A., & Vasarhelyi, M. A. (2006). *Continuous auditing: The USA experience and considerations for its implementation in Brazil*. Journal of Information Systems and Technology Management, 3(2), 197-214.

Alles, M. G. (2015). Drivers of the use and facilitators and obstacles of the evolution of big data by the audit profession. *Accounting Horizons*, 29(2), 439-449.

American Institute of Certified Public Accountants (AICPA) & The Institute of Internal Auditors (IIA). (2017). *Global Technology Audit Guide (GTAG): Continuous Auditing*.

Appelbaum, D., Kogan, A., & Vasarhelyi, M. A. (2017). Big data and analytics in the modern audit engagement: Research needs. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 36(4), 1-27.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Brown, C. E., Wong, J. A., & Baldwin, A. A. (2007). A review and analysis of the existing research streams in continuous auditing. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 4(1), 1-28.

Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO). (2013). *Internal Control – Integrated Framework*.

Groomer, S. M., & Murthy, U. S. (1989). Continuous auditing of database applications: An embedded audit module approach. *Journal of Information Systems*, 3(2), 53-69.

International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). (2019). *International Standard on Auditing 315 (Revised): Identifying and Assessing the Risks of Material Misstatement*.

Kuhn, J. R., & Sutton, S. G. (2010). Continuous auditing in ERP system environments: The current state and future directions. *Journal of Information Systems*, 24(1), 91-112.

Li, H., Dai, J., & Gershberg, T. (2018). The impact of continuous auditing on the auditor's role and skills: A research agenda. *Journal of Information Systems*, 32(2), 83-97.

Morales, J., Gendron, Y., & Guénin-Paracini, H. (2014). The construction of the risky individual and the organization of the audit world. *Accounting, Organizations and Society*, 39(7), 477-493.

Perols, J. L., & Lougee, B. A. (2011). The relation between audit technology and audit quality. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 30(2), 1-20.

Salehi, M., & Abdi, M. (2019). The impact of continuous auditing on the audit expectation gap. *International Journal of Law and Management*, 61(2), 302-319.

Vasarhelyi, M. A., Alles, M. G., Kogan, A., & O'Leary, D. E. (2004). *Principles of analytic monitoring for continuous assurance*. Journal of Emerging Technologies in Accounting, 1(1), 1-21.

Zhang, J., Yang, X., & Appelbaum, D. (2015). Toward effective big data analysis in continuous auditing. *Accounting Horizons*, 29(2), 469-476.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GREENWASHING VE MUHASEBE: SAYILARIN ARDINDAKİ YEŞİL PERDE

Doç. Dr. Yakup ASLAN
Muş Alparslan University Faculty of Health Sciences, Department of Health Management, Department of Hospital Management, Muş Alparslan University
ORCID: 0000-0001-9833-8840

ÖZET

Günümüz iş dünyasında sürdürülebilirlik, şirketler için etik bir sorumluluk olmaktan çıkıp pazarlama stratejisinin önemli bir parçası haline geldi. Bu durum, "greenwashing" olarak adlandırılan ve şirketlerin çevresel performanslarını olduğundan daha iyi gösterme eğilimini beraberinde getirdi. Muhasebe ise bu süreçte hem sorunun bir parçası hem de çözümün anahtarı olarak kritik bir rol üstleniyor. Şirketler, çevresel performanslarını abartmak veya gizlemek için muhasebe sistemlerini stratejik olarak kullanabilmektedir. Çevresel maliyetlerin dağınık şekilde raporlanması, kirletici faaliyetlere ait giderlerin genel masraf kalemleri arasına gizlenmesi, sürdürülebilirlik yatırımlarının olduğundan daha yüksek gösterilmesi bu stratejilere örnek teşkil eder. Finansal tablolarda çevresel yükümlülüklerin dipnotlarda minimalize edilmesi, yatırımcıların gerçek çevresel riski değerlendirmesini engelleyen bir greenwashing yöntemidir. Geleneksel muhasebe sistemleri, şirketlerin çevresel etkilerini tam olarak yansıtmakta yetersiz kalabilmektedir. Entegre raporlama, sosyal sorumluluk muhasebesi ve çevresel maliyet muhasebesi gibi yeni yaklaşımlar, bu açığı kapatmaya yönelik önemli adımlardır. Karbon ayak izi muhasebesi, su yönetimi maliyetleri ve atık yönetimi gibi metrikler, şirketlerin çevresel iddialarını somut verilerle desteklemesine olanak tanır. Bu sistemler, şirketlerin sadece finansal değil, çevresel performanslarının da şeffaf şekilde izlenebilmesini sağlar. Greenwashing ile mücadelede bağımsız denetim mekanizmaları hayati önem taşımaktadır. Finansal tabloların denetimi kadar, çevresel verilerin ve sürdürülebilirlik raporlarının da denetlenmesi gerekmektedir. Uluslararası muhasebe standartlarının çevresel hususları daha kapsamlı düzenlemesi ve şirketlerin sürdürülebilirlik performansının bağımsız denetime tabi olması, yeşil pazarlama iddialarının arkasındaki gerçekleri ortaya çıkaracaktır.

Muhasebe, greenwashing ile mücadelede sadece bir kayıt sistemi değil, aynı zamanda güçlü bir şeffaflık aracıdır. Şirketlerin yeşil iddialarının ancak güvenilir muhasebe sistemleri ve bağımsız denetim mekanizmaları ile doğrulanabilir olması, gerçek sürdürülebilirliğin önündeki en önemli engellerden birini ortadan kaldıracaktır. Bu sayede, rakamların ardına gizlenen yeşil gerçekler, yerini şeffaf ve sorumlu bir iş dünyasına bırakabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Greenwashing, Çevrecilik Yalanı, Bağımsız Denetim

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GREENWASHING AND ACCOUNTING: THE GREEN CURTAIN BEHIND THE NUMBERS

Assoc. Prof. Dr. Yakup ASLAN

ABSTRACT

Sustainability in today's business world has evolved from an ethical responsibility into a crucial component of marketing strategy for companies. This shift has given rise to a phenomenon known as "greenwashing," where businesses tend to present their environmental performance as better than it actually is. In this process, accounting plays a critical role, serving both as part of the problem and as the key to the solution. Companies can strategically use accounting systems to exaggerate or conceal their environmental performance. Examples of such strategies include the fragmented reporting of environmental costs, hiding expenses related to polluting activities within general overhead items, and overstating sustainability investments. The minimization of environmental liabilities in the footnotes of financial statements is a greenwashing method that prevents investors from accurately assessing genuine environmental risks. Traditional accounting systems often fall short in fully reflecting companies' environmental impacts. New approaches such as integrated reporting, social responsibility accounting, and environmental cost accounting are significant steps toward addressing this gap. Metrics like carbon footprint accounting, water management costs, and waste management enable companies to substantiate their environmental claims with concrete data. These systems ensure that not only financial but also environmental performance can be transparently monitored. In the fight against greenwashing, independent audit mechanisms are of vital importance. It is essential to audit not only financial statements but also environmental data and sustainability reports. The comprehensive regulation of environmental matters by international accounting standards and the subjection of corporate sustainability performance to independent audits will uncover the truths behind green marketing claims. Accounting is not merely a recording system in the battle against greenwashing but also a powerful tool for transparency. Ensuring that companies' green claims can be verified through reliable accounting systems and independent audit mechanisms will eliminate one of the most significant obstacles to genuine sustainability. In this way, the green truths hidden behind numbers can give way to a transparent and responsible business world.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Keywords: Greenwashing, Environmental Lie, Independent Audit

1. INTRODUCTION

Today, climate change and environmental sustainability play an increasingly central role in companies' business strategies and stakeholder relations. Consumers, investors, and regulators demand greater transparency regarding businesses' environmental impacts. In this context, companies publish "green" claims, sustainability reports, and Environmental, Social, and Governance (ESG) data to demonstrate their environmental performance. However, these developments have also brought along the practice known as "greenwashing," where companies present their environmental performance as better than it actually is (Laufer, 2003).

Greenwashing is the practice of creating a misleading impression that a company's products, policies, or activities are environmentally responsible. This concept encompasses both direct misstatements and exaggerated, unverifiable, or misleading claims (Delmas & Burbano, 2011). The accounting discipline plays a critical role in greenwashing practices, serving as both a tool and a control mechanism.

Table 1: Types of Greenwashing and Their Connection to Accounting

Type of Greenwashing	Definition	Accounting Connection
Hidden Trade-off	Emphasizing a product is green while hiding larger environmental impacts	Manipulation in cost allocation
Lack of Proof	Unverifiable environmental claims	Unauditable ESG reporting
Vagueness	Using broad, ambiguous terms	Lack of standards in non-financial information
Irrelevance	Providing true but unimportant information	Exaggerated reporting of marginal green initiatives
Lesser of Two Evils	Marketing still-harmful products as "less harmful"	Manipulation of comparative data
Outright Lies	Completely false claims	False declarations of environmental costs

This article aims to examine the relationship between greenwashing and accounting practices, how they create the "green curtain" behind the numbers, and to offer solution proposals.

2. THE CONCEPT AND HISTORICAL DEVELOPMENT OF GREENWASHING

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

The concept of greenwashing was first used in the 1980s by environmental activist Jay Westerveld to criticize hotels' "reuse your towels" campaigns, which were actually done to reduce laundry costs but presented under the guise of environmentalism (Greer & Bruno, 1996). Since then, the concept has expanded to cover many aspects of corporate environmental communication.

Today, greenwashing has become more sophisticated as companies strategically use financial and accounting data to support their sustainability claims. Especially the lack of standards in reporting non-financial information has created significant room for companies to exaggerate or misrepresent their environmental performance (Milne & Gray, 2013).

3. GREENWASHING MECHANISMS IN ACCOUNTING AND FINANCIAL REPORTING

3.1. Manipulation in Accounting for Environmental Costs

Traditional accounting systems fail to fully capture environmental costs. This situation allows companies to show their environmental impacts as less than they are. The fact that externalities (negative environmental impacts) are not reflected in company financial statements leads to the concealment of real environmental performance (Bebbington, Gray & Owen, 1999).

Figure 1: Concealment of Environmental Costs in Traditional Accounting Systems

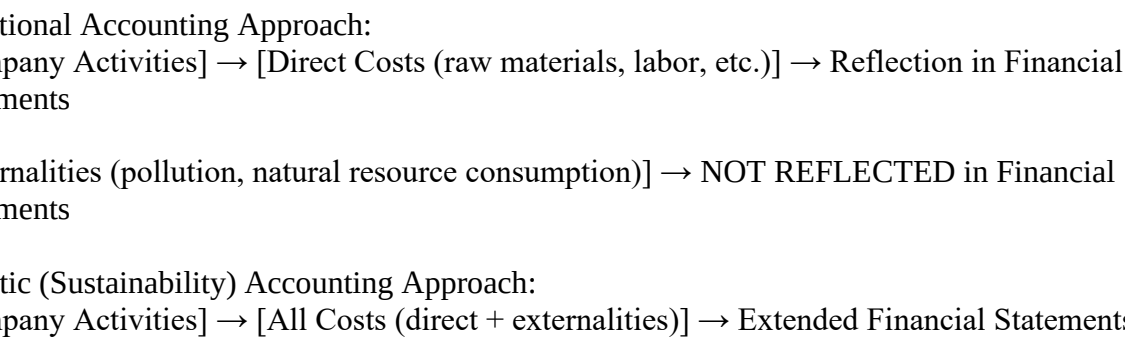

3.2. Selectivity in Sustainability Reporting

Many companies emphasize positive performance indicators in their sustainability reports while excluding negative data. This "selective transparency" makes it difficult for stakeholders to assess the company's true environmental performance (Cho, Michelon & Patten, 2012). For example, a company might highlight energy efficiency improvements while not reporting negative performance such as increased water consumption or waste generation.

3.3. Green Financial Products and Accounting Practices

As green bonds, sustainability-linked loans, and other green financial products gain popularity, accounting for the real environmental impacts of these products has become important. Some companies try to benefit from these financing instruments by labeling standard projects as

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

"green." In this case, accounting systems play a critical role in monitoring whether these funds are actually spent on sustainable projects (Tang & Zhang, 2020).

Table 2: Potential Greenwashing Scenarios in Green Financial Products

Financial Product	Potential Greenwashing Scenario	Accounting Control Mechanism
Green Bonds	Diversion of funds to non-sustainable projects	Special account tracking and auditing
ESG Funds	Investment in companies not meeting ESG criteria	Transparent reporting of investment criteria
Sustainability-Linked Loans	Setting arbitrary ESG targets	Independent ESG performance verification
Carbon Credits	Low-quality or double-counted carbon credits	Carbon accounting standards

4. FINANCIAL REPORTING STANDARDS AND GREENWASHING

International Financial Reporting Standards (IFRS) and other accounting standards have traditionally focused on financial information, treating environmental and social issues as secondary importance. However, the International Accounting Standards Board (IASB) and other standard-setters are developing new frameworks to meet the growing demand for sustainability reporting (IFRS Foundation, 2021).

The International Sustainability Standards Board (ISSB), established by the IFRS Foundation in 2021, aims to develop globally accepted sustainability reporting standards consistent with financial reporting. These standards could be an important step in reducing greenwashing practices (Adams, 2022).

5. ENVIRONMENTAL ACCOUNTING TECHNIQUES AND GREENWASHING DETECTION

5.1. Life Cycle Accounting

Life cycle accounting aims to measure all environmental impacts of a product from raw materials to final disposal. This holistic approach makes it difficult for companies to greenwash by highlighting only positive performance at the production stage (Schaltegger & Burritt, 2017).

5.2. Carbon Accounting

Carbon accounting refers to the processes of measuring, monitoring, and reporting companies' greenhouse gas emissions. However, differences in scope selection (Scope 1, 2, and 3 emissions) and calculation methodologies can allow companies to manipulate their emission performance (Ascui & Lovell, 2011).

Figure 2: Scope of Greenhouse Gas Emissions and Greenwashing Risk

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

HIGH GREENWASHING RISK
↑
Scope 3: Indirect emissions (supply chain, product use, etc.)
↑
Scope 2: Indirect emissions from purchased energy
↑
Scope 1: Direct emissions (facilities, vehicles)
↓
LOW GREENWASHING RISK (easier to measure and verify)

5.3. Natural Capital Accounting

Natural capital accounting aims to measure the economic value of natural resources and ecosystem services and integrate them into financial statements. This approach can reduce greenwashing practices by ensuring transparent reporting of environmental costs (Natural Capital Coalition, 2016).

6. THE ROLE OF ACCOUNTING AUDITING IN PREVENTING GREENWASHING

Independent auditing can play a critical role in detecting greenwashing practices in sustainability reporting, just as in financial reporting. However, auditing sustainability information involves different challenges than auditing financial information:

1. Lack of Standards: The absence of universally accepted sustainability reporting standards makes it difficult for auditors to make assessments (Simnett, Vanstraelen & Chua, 2009).
2. Quantification Difficulty: Many environmental indicators (biodiversity loss, ecosystem degradation, etc.) are concepts difficult to measure quantitatively.
3. Future Predictions: Sustainability reports often include future targets and projections, which are difficult to verify.

7. REGULATORY FRAMEWORKS AND STANDARDS

7.1. European Union Sustainable Finance Taxonomy

The EU Sustainable Finance Taxonomy aims to reduce greenwashing by defining the criteria an economic activity must meet to be considered environmentally sustainable. This taxonomy allows investors and companies to evaluate sustainability claims within a standardized framework (EU Technical Expert Group, 2020).

7.2. Global Reporting Initiative (GRI) Standards

GRI standards are the most widely used global standards for sustainability reporting. These standards help reduce greenwashing risk by requiring companies to report their economic, environmental, and social impacts comprehensively (GRI, 2016).

Table 3: International Standards and Initiatives to Prevent Greenwashing

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Standard/Initiative	Focus Area	Impact on Greenwashing
GRI Standards	Comprehensive sustainability reporting	Requires reporting of negative performance alongside positive
SASB Standards	Financially material sustainability topics	Mandates reporting of industry-specific material topics
TCFD Recommendations	Disclosure of climate-related financial risks	Encourages transparent reporting of financial impacts of climate risks
EU Taxonomy	Environmental sustainability criteria	Standardizes the use of the term "sustainable"
CDP (Carbon Disclosure Project)	Climate, water, and forest risks	Makes companies comparable through standardized questionnaires

8. TECHNOLOGICAL SOLUTIONS: BLOCKCHAIN AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Blockchain technology has the potential to reduce greenwashing by increasing the traceability and verifiability of environmental claims throughout the supply chain. Smart contracts can ensure the automatic execution of environmental performance commitments (Kouhizadeh, Saberi & Sarkis, 2021).

Artificial intelligence and machine learning algorithms can analyze companies' sustainability reports to detect inconsistencies and potential greenwashing practices. These technologies have the potential to revolutionize the auditing of non-financial information (Garcia-Berna et al., 2022).

9. CASE STUDIES

9.1. Volkswagen's "Dieselgate" Scandal

Volkswagen's 2015 emissions scandal is one of the most striking examples of greenwashing in the modern era. The company used software to cheat on emissions tests for diesel vehicles, thus hiding real emission values. This scandal showed how the manipulation of environmental performance data can lead to enormous consequences (Hotten, 2015).

9.2. Fast Fashion and Greenwashing

The fast fashion industry is often criticized for green claims such as the use of recycled materials and "sustainable" collections. However, these claims often lose their meaning when evaluated in the context of companies' overall resource consumption and waste production (Niinimäki et al., 2020).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

10. SOLUTION PROPOSALS AND FUTURE PERSPECTIVE

An effective fight against greenwashing requires a multifaceted approach:

1. Standardized Sustainability Accounting: Globally accepted, mandatory sustainability accounting standards should be developed.
2. Integrated Reporting: Financial and non-financial information should be reported as a whole, enabling a more holistic assessment of companies' overall performance.
3. Mandatory Independent Verification: Sustainability reports should be required to be audited by independent organizations.
4. Transparent Supply Chain Accounting: Companies should report environmental impacts across their entire supply chain.
5. Increasing Sustainability Literacy: Investors, consumers, and regulators should be educated to critically evaluate sustainability claims.

11. CONCLUSION

Greenwashing remains one of the most pervasive and insidious problems of modern capitalism. The "green curtain" behind the numbers is increasingly complex, with companies increasingly able to use financial data and accounting techniques to manipulate their true environmental performance. However, the same accounting discipline also offers one of the most powerful tools for lifting this curtain. Today, accounting has moved beyond simply recording and reporting financial information, playing a critical role in transparently revealing companies' sustainability performance. Transforming accounting systems is essential in combating greenwashing. The traditional accounting approach focuses on short-term financial results, ignoring environmental costs and benefits. However, a sustainable future requires a holistic accounting approach that considers long-term impacts and includes consideration of natural capital in financial statements. One of the cornerstones of this transformation is the development and implementation of globally accepted standards. The International Sustainability Standards Board (ISSB), established within the IFRS Foundation, has taken a significant step in its effort to establish sustainability reporting standards compatible with financial reporting. Similarly, the European Union's Sustainable Finance Taxonomy contributes to the prevention of greenwashing by establishing clear criteria for which activities can be considered truly sustainable. However, the effectiveness of these standards will increase to the extent that they are supported by independent auditing mechanisms and sanctions.

Accounting professionals bear a historical responsibility in this process. They are now responsible not only for the accuracy of financial data but also for the reliability of

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

environmental and social performance indicators. Therefore, accounting education curricula need to be updated to include sustainability accounting, environmental reporting, and ESG data verification. The new generation of accountants must be able to read and analyze not only financial statements but also a company's true environmental footprint. Technology is a promising area in the fight against greenwashing. Blockchain technology can increase transparency by maintaining an immutable record of environmental claims throughout the supply chain. Artificial intelligence and machine learning algorithms can analyze large data sets to identify inconsistencies in company reports and potential greenwashing practices. Integrating these technologies into accounting auditing processes will provide a control mechanism that goes beyond traditional auditing methods. Corporate governance structures must also adapt to this process. Establishing sustainability committees on boards of directors, integrating ESG performance criteria into senior executive compensation models, and empowering internal audit departments to oversee sustainability reporting are important mechanisms to deter greenwashing practices. The role of stakeholders should also not be overlooked. Investors should conduct more rigorous research when investing in green bonds and ESG funds, verifying companies' environmental claims with independent sources. Consumers should base their purchasing decisions on companies' actual environmental performance, not just marketing claims. Civil society organizations and academia should play an active role in independently analyzing company reports and exposing greenwashing practices. In the future, accounting systems are expected to further develop, enabling real-time sustainability reporting. The real-time collection of environmental data using Internet of Things (IoT) sensors and the automatic integration of this data into accounting systems will significantly increase transparency. Furthermore, with the widespread adoption of natural capital accounting, companies' use of natural resources and their dependence on ecosystem services will become more visible in their financial statements, enabling better management of environmental risks. Consequently, combating greenwashing requires an interdisciplinary approach. Meaningful progress can only be achieved through the combined efforts of accounting, law, environmental sciences, technology, and social sciences. The green curtain behind the numbers can only be lifted through collective efforts, in a business ecosystem where ethical values are central, transparency is essential, and accountability applies to all stakeholders. Accounting has the potential to form the backbone of this ecosystem. Properly designed accounting systems can serve as a mirror reflecting companies' true sustainability performance. This mirror reflects the image reflected by long-term value creation rather than short-term profits; financial success, as

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

well as environmental and social contribution, and emotional well-being.

REFERENCES

Adams, C. A. (2022). *Sustainable Development Goals Disclosure (SDGD) Recommendations*. Routledge.

Ascui, F., & Lovell, H. (2011). As frames collide: making sense of carbon accounting. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 24(8), 978-999.

Bebbington, J., Gray, R., & Owen, D. (1999). Seeing the wood for the trees: taking the pulse of social and environmental accounting. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 12(1), 47-51.

Cho, C. H., Michelon, G., & Patten, D. M. (2012). Enhancement and obfuscation through the use of graphs in sustainability reports: An international comparison. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 3(1), 74-88.

Delmas, M. A., & Burbano, V. C. (2011). The drivers of greenwashing. *California Management Review*, 54(1), 64-87.

EU Technical Expert Group on Sustainable Finance. (2020). *Taxonomy: Final report of the Technical Expert Group on Sustainable Finance*. European Commission.

Garcia-Berna, J. A., et al. (2022). Artificial intelligence for ESG reporting and assurance: Current applications and future potential. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 19(1), 115-130.

Greer, J., & Bruno, K. (1996). *Greenwash: The reality behind corporate environmentalism*. Third World Network.

GRI. (2016). *GRI 101: Foundation*. Global Reporting Initiative.

Hotten, R. (2015). Volkswagen: The scandal explained. *BBC News*.

IFRS Foundation. (2021). *International Sustainability Standards Board (ISSB)*. https://www.ifrs.org/groups/international-sustainability-standards-board/

Kouhizadeh, M., Saberi, S., & Sarkis, J. (2021). Blockchain technology and the sustainable supply chain: Theoretically exploring adoption barriers. *International Journal of Production Economics*, 231, 107831.

Laufer, W. S. (2003). Social accountability and corporate greenwashing. *Journal of Business Ethics*, 43(3), 253-261.

Milne, M. J., & Gray, R. (2013). W(h)ither ecology? The triple bottom line, the global reporting initiative, and corporate sustainability reporting. *Journal of Business Ethics*, 118(1), 13-29.

Natural Capital Coalition. (2016). *Natural Capital Protocol*. https://naturalcapitalcoalition.org/natural-capital-protocol/

Niinimäki, K., et al. (2020). The environmental price of fast fashion. *Nature Reviews Earth & Environment*, 1(4), 189-200.

Schaltegger, S., & Burritt, R. (2017). *Contemporary environmental accounting: Issues, concepts and practice*. Routledge.

Simnett, R., Vanstraelen, A., & Chua, W. F. (2009). Assurance on sustainability reports: An international comparison. *The Accounting Review*, 84(3), 937-967.

Tang, D. Y., & Zhang, Y. (2020). Do shareholders benefit from green bonds? *Journal of Corporate Finance*, 61, 101427.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ÇERÇEVESİNDE KÜRESEL DÜNYA'DA ADİL TİCARETİ ANLAMAK

Prof. Dr. Eda BOZKURT
Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, edabozkurt@atauni.edu.tr, 0000-0001-7158-8049

Doç. Dr. Özlem TOPÇUOĞLU
Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü, ozlemgunduz@atauni.edu.tr, 0000-0002-9821-5856

Prof. Dr. Ali ALTINER
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ali.altiner@erdogan.edu.tr, 0000-0001-7362-8198

Özet

Bu çalışmada, geleneksel serbest ticaret modelinin özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki küçük ölçekli üreticiler üzerinde yol açtığı yapısal eşitsizlikler, çocuk işçiliği, güç asimetrileri ve aşırı yoksulluk gibi sosyal adaletsizliklere karşı alternatif olarak gelişen adil ticaret kavramı ele alınmaktadır. Adil ticaretin temelini küresel tedarik zincirlerinden dışlanmış üreticiler için fırsatlardan, çocuk işçiliğinin ve zorla çalıştırmanın önlenmesi, adil ödeme, cinsiyet eşitliği, iyi çalışma koşulları, şeffaflık ve çevresel sürdürülebilirliğe kadar uzanan on temel ilke oluşturmaktadır. Sertifika sistemleriyle denetlenen bu prensipler, bir ekonomik işlemi ve aynı zamanda üretici örgütlenmesinin yanında kapasite geliştirme ve uzun vadeli ticari ortaklıkları teşvik eden bir anlayışı temsil etmektedir. Adil ticaret üreticilerin geçim kaynaklarını ve refahını iyileştirirken bir yandan da tüketici bilinci oluşturarak Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile uyum içinde hareket etmektedir. Adil ticaret, insanı merkezinde tutan ve küresel ticaret sistemini daha adil, eşitlikçi ve sürdürülebilir bir temelde yeniden yorumlayan model olarak kabul edilmektedir. Adil ticaret mekanizmaları sosyal standartların yanında su yönetimi, toprak sağlığı ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına ilişkin sıkı ekolojik kriterleri de denetimden geçirmektedir. Yani adil ticaret, kısa vadede kârı değil hem şimdiki üreticilerin geçim güvenliğini hem de gelecek nesillerin ekolojik haklarını koruyan uzun vadeli bir üretim kültürünü tesis etmeyi hedeflemektedir. Sonuç olarak, bu çalışma adil ticaretin, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile uyumlu, ekolojik sınırlara saygılı, kapsayıcı ve dayanıklı bir ekonomik model sunarak, küresel tedarik zincirlerinde önemli bir dönüşüm potansiyelini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adil Ticaret, Küresel Ekonomik Adalet, Sürdürülebilir Kalkınma

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

UNDERSTANDING FAIR TRADE IN THE GLOBAL WORLD WITHIN THE FRAMEWORK OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Prof. Dr. Eda BOZKURT
Ataturk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Trade and Logistics, edabozkurt@atauni.edu.tr, 0000-0001-7158-8049

Assoc. Prof. Ozlem TOPCUOGLU
Ataturk University, Vocational School of Social Sciences, Department of International Trade, ozlemgunduz@atauni.edu.tr, 0000-0002-9821-5856

Prof. Dr. Ali ALTINER
Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, ali.altiner@erdogan.edu.tr, 0000-0001-7362-8198

Abstract

This study examines the concept of fair trade, which has emerged as an alternative to social injustices such as structural inequalities, child labor, power asymmetries and extreme poverty caused by the traditional free trade model, especially on small-scale producers in developing countries. Fair trade is founded on ten core principles, ranging from opportunities for producers excluded from global supply chains to the prevention of child and forced labour, fair pay, gender equality, good working conditions, transparency and environmental sustainability. These principles, monitored by certification systems, represent an economic transaction and an understanding that encourages producer organization, capacity building, and long-term commercial partnerships. Fair trade acts in alignment with the United Nations Sustainable Development Goals by improving the livelihoods and well-being of producers while raising consumer awareness. Fair trade is considered a model that keeps people at the centre and reinterprets the global trade system on a more fair, equitable and sustainable basis. Fair trade mechanisms are subject to strict ecological criteria regarding water management, soil health and biodiversity protection, as well as social standards. In other words, fair trade aims not to make short-term profits but to establish a long-term production culture that protects both the livelihood security of current producers and the ecological rights of future generations. In conclusion, this study demonstrates the potential for fair trade to significantly transform global supply chains by offering an inclusive and resilient economic model that is compatible with the United Nations Sustainable Development Goals, respects ecological limits, and is consistent with the United Nations Sustainable Development Goals.

Keywords: Fair Trade, Global Economic Justice, Sustainable Development.

Giriş

Serbest ticaret, ülkeler arasında yalnızca gelir kaynağı olarak belirlenen ve yerel işletmeleri koruma amacı taşımayan gümrük vergileri haricinde, kota gibi belirli kısıtlamalar olmaksızın mal ithalat ve ihracat faaliyetlerini kapsamaktadır. Serbest ticaret sisteminde piyasa, serbest piyasa mekanizması aracılığıyla fiyatların, üretimin ve tüketimin belirlenmesinde devlet müdahalesi olmadan işlemektedir. Serbest ticarette piyasanın herhangi bir engele takılmadan

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kendi dengesine ulaşacağı varsayılmaktadır. Bir mal veya hizmetin fiyatı yüksekse üretici üretimi artırırken, fiyat düşükse tüketici talebi artırmaktadır. Serbest ticaret ile doğal kaynaklar en verimli şekilde dağıtılmaktadır. Çünkü ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları mal ve hizmetleri üretip ve toplam çıktıyı artırmaktadırlar. Dünyanın dört bir yanından mal ve hizmetlere daha fazla erişim, tüketici seçeneklerini artırabilir ve tüketicilerin daha düşük fiyatlarla kaliteli ürünlere ulaşmasını sağlayabilir (Ramadhani vd., 2025:115-116).

Temel ekonomik model bireylerin beklenen faydalarını en üst düzeye çıkaracak alternatif eylem yolları arasında seçim yaptığına işaret etmektedir. Ürün satın alımında ürünün fiyatı ve tüketicinin bütçe kısıtlaması odakta bulunmaktadır. Tüketiciler, bütçe kısıtlamaları dahilinde, maliyet birimi başına kendilerine en yüksek beklenen faydayı sağlayan ürün alternatifini seçmektedirler. Hangi ürünü tüketeceklerine karar verirken, kişinin tercihleri ön plana çıkmaktadır (Andorfer ve Liebe, 2012:417). Ancak, tüketimde tercihler sadece fiyat ve kişisel fayda ile şekillenmez; aynı zamanda tüketilen ürünlerin arkasındaki sosyal ve etik maliyetleri de içermektedir. Çikolata gibi birçok günlük ürün, çoğunlukla aşırı yoksulluk içinde yaşayan çiftçilerden veya çocuk işçiliği için kaçırılan çocukların ürettiği kakao gibi ürünlerden üretilmektedir (Jung ve Park, 2025:1) Bu noktada kalkınma ekonomisinde uzun süredir devam eden bir tartışma yeniden sorgulanmaktadır. Serbest ticaret savunucuları, serbest ticaretin yoksul ülkelere durumlarını iyileştirmeleri için büyük fırsatlar sunacağını savunurken, korumacılık savunucuları ticaretin yoksul ülkeler için zararlı olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak son yıllarda üçüncü bir görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüş, uluslararası ticaretin adil bir şekilde yapıldığı sürece gelişmekte olan ülkeler için faydalı olabileceğini savunmaktadır. Bunun arkasındaki fikir, ticaret yaparken, makul koşullar altında üretilen ürünler için makul fiyatlar ödeme konusunda ahlaki bir yükümlülüğün varlığıdır. Birçok batı ülkesinde, ticareti bu şekilde yürüten ve ilave gelirin doğrudan üreticilere gideceği garantisi sayesinde ürünlerini piyasa seviyesinin üzerinde bir fiyata satmayı başaranlara destek kuruluşlar ortaya çıkmıştır (Maseland ve De Vaal, 2002:251). Adil ticaret kavramı bu durumun yansımasıdır.

Adil ticaret, dünyanın en yoksul bölgelerinden bazılarında toplumsal kalkınmayı teşvik etme ideolojisine dayanan bir toplumsal harekettir. Yoksulluktan kurtulmak ve yardım değil ticaret gibi ifadelerle ticaret yaparak insanların kendi kendine yeteceğini savunmaktadır. Olgunlaştıkça adil ticaret tanımları resmileşmiş ve adil ticaret tedarik zinciri anlaşmalarını ve katılımcıların lisanslanmasını denetlemek için bağımsız yönetişim ve izleme kuruluşları kurulmuştur. Adil ticaret büyüdükçe şirketler buna eşlik etmiştir. Ancak, bu ticari katılımın potansiyel etkileri hakkında sınırlı tartışmalar olsa da adil ticarette ticari katılımın biçimi, yapıları ve etkileri ve bunun toplumsal hareketin geleceği için ne anlama geldiği konusunda sistematik bir araştırma yapılmamıştır (Doherty vd., 2013:161). Bu çalışmanın amacı serbest ticaretin yarattığı küresel eşitsizlikler bağlamında bir alternatif olarak ortaya çıkan adil ticaret hareketini incelemektir. Çalışmada adil ticaretin tanımı, tarihçesi, dünyadaki örnekler gibi deskriptif konulara yer verilerek adil ticaret hakkında bilgiler vermek amaçlanmıştır. Ayrıca adil ticaretin sürdürülebilir kalkınma etkisini güçlendirecek politika ve çözüm önerileri sunmak hedeflenmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Adil Ticaret ve Gelişimi

Adil ticaret, diyaloğu, şeffaflığı ve karşılıklı saygıyı önceliklendiren iş birliğine dayalı bir yaklaşımdır. Küresel ticaret sistemini yeniden dengeleyerek herkes için daha fazla eşitlik ve adalet sağlamayı amaçlamaktadır. Adil ticaretçiler, ortaklıklar aracılığıyla dünya çapında küçük ölçekli çiftçiler, zanaatkârlar, dışlanmış topluluklar, tüketiciler ve işletmelerle dayanışma içinde çalışmayı amaç edinmiştir. Böylece pazarlara erişimi, sürdürülebilir geçim kaynaklarını, ortak uzmanlığı ve yüksek kaliteli benzersiz ürünlerin sunulmasını teşvik etmektedir (Fair Trade Federation-FTF, 2025a).

Çağdaş anlamda adil ticaret hareketi, gelişmekte olan ülkelerde çoğunlukla kahve, çay, kakao ve muz gibi tropikal ürünler üreten geçimlik çiftçilerin yaşadığı zorluklara doğrudan bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Literatürde adil ticaretin sembolik olarak emtia fiyatlarında, piyasa değişimlerinde ve Kuzey-Güney ilişkilerinde adil olma anlamının yeniden değerlendirilmesi yoluyla ticari sözleşmelere ilişkin geleneksel neoliberal bakış açısına meydan okumayı amaçladığı ileri sürülmüştür. Gelişmekte olan dünyanın yoksul ve dışlanmış çiftçileri için bir ticaret ortaklığı olarak ancak yakın zamanda yaygınlık kazanmasına rağmen, daha adil ticaret ideolojisi 1960'ların sonlarında ivme kazanmaya başlamıştır. Başlangıçta, Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki yoksul üreticilerden doğrudan mal satın alan kilise ve kalkınma gruplarının çabalarıyla başlayan daha adil ticaret, ilk olarak Kuzey ve Güney arasındaki bariz ticaret eşitsizliklerini gidermek için "yardım değil ticaret" stratejisini benimseyen "alternatif ticaret örgütleri" tarafından popülerleştirilmiştir. Bu eylemler, o dönemde yeni bağımsızlığını kazanmış birçok gelişmekte olan ülkenin hükümetleri tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır (Hilson, 2008:388).

Daha detaylı incelenecek olursa adil ticaretin kökleri, 1946 yılına dayanmaktadır. Mennonite Merkez Komitesi (MCC) gönüllüsü Edna Ruth Byler'ın Porto Riko'daki bir MCC dikiş kursunu ziyaret ettiğinde kadınların danteller yaratma konusundaki yetenekleri ve sıkı çalışmalarına rağmen yoksulluk içinde yaşadıklarını fark etmiştir. Daha sonra bu parçaları satmak için Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ye götürüp parayı doğrudan bu gruplara vermeye başlamıştır. Daha sonra bu çalışmalar 1958'de ilk adil ticaret mağazasına dönüşmüştür. 1950 ve 1960'lı yıllarda Protestan ve Katolik kiliselerin destek verdiği bir sosyal sorumluluk projesi niteliğine bürünmüştür. 1949'da Brethren Kilisesi, bir adil ticaret organizasyonu olan SERRV'i kurmuş ve İkinci Dünya Savaşı'ndan gelen Alman mültecilerin yaptığı tahta eşyaları satışa çıkarmıştır. 1968'de Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Trade and Development-UNCTAD) "*Ticaret yardım değildir*." anlayışını benimseyerek adil ticareti kalkınma politikası olarak ortaya koymuştur. 1970 ve 1980'lerde işlerini üreticilere odaklayarak tanımlayan ABD ve Kanada merkezli girişimciler düzenli olarak bir araya gelmeye, fikir alışverişinde bulunmaya ve ağ kurmaya başlamışlardır. Kuzey Amerika Alternatif Ticaret Örgütü (North American Alternative Trade Organization-NAATO) olarak bilinen bu gayrı resmi grup, 1994 yılında Adil Ticaret Federasyonu'na (World Fair Trade Organization) dönüşmüştür. Adil Ticaret Federasyonu'na ticaret yoluyla dezavantajlı insanların geçim kaynaklarını iyileştirmeyi ve bilgi-fikir alışverişi için bir platform sağlamayı amaçlayan, kararlı adil ticaret örgütlerinden oluşan küresel bir ağ olarak kurulmuştur. Avrupa'da adil ticaret uygulamaları 1950'li yıllarda İngiltere'deki hayır kuruluşu OXFAM'ın, Çinli mültecilerin

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ürettikleri malzemeleri satışı ile başlamıştır. 1972'de Kuzey Amerika adil ticaret perakende satış mağazaları açılmıştır. 1988 yılında aktivistler ve çiftçiler ilk adil ticaret sertifikalandırma sistemini başlatmıştır. Böylece adil ticaret ürünlerinin düzenlenmesi ve etiketlendirilmesi onaylanmıştır. Meksika'dan ithalatı yapılan ilk adil ticaret etiketli ürün Max Havelaar etiketleme kuruluşu tarafından Hollanda'da satılan kahve olmuştur. Kahve ile başlayan hareket çikolata, çay, şeker, pirinç, şarap, kakao, pamuk, pirinç gibi birçok ürün dahil edilerek günümüze kadar gelmiştir (FTF, 2025b; Gedikli, 2022:202). Adil ticaretin gelişim sürecinde dünya genelinde birçok organizasyon kurulmuştur. 1998 yılında Uluslararası Adil Ticaret Etiketleme Organizasyonu (Fairtrade Labelling Organizations International-FLO), Dünya Adil Ticaret Organizasyonu (World Fair Trade Organization-WFTO), Avrupa Dünya Mağazaları Ağı (Network of European Worldshops- NEWS!), Avrupa Adil Ticaret Birliği (European Fair Trade Association-EFTA) oluşturulmuştur. Bu organizasyonların baş harfleri ile ifade edilen FINE şeffaflık, saygı ve diyaloğa dayalı uluslararası ticarette eşitlik için kurulmuş karar alma mekanizması bulunmayan bir çatı organizasyondur (Akdoğan, 2021:346).

Adil ticaret çerçevesi iki ayrı standart seti ile sürdürülmektedir. İlk grup, kooperatifler veya diğer kuruluşlarla demokratik bir yapı içinde birlikte çalışan küçük çiftçilere uygulanır. Diğer grup ise işverenleri makul ücret ödeyen, sendikalara katılma hakkını garanti eden, sağlık ve güvenlik standartlarını sağlayan ve uygun durumlarda yeterli konut sağlayan çalışanlara uygulanır. Bu standartlar, dünya genelindeki sertifikasyon kuruluşları aracılığıyla elde edilir ve bu kuruluşlar uyumu garanti eder. Tüm lisanslama sistemi adil ticaret olarak adlandırılır ve bu prosedürün arkasında adil ticaret etiketleme girişimleri, adil ticaret üretici ağları ve adil ticaret pazarlama kuruluşları bulunur. Adil ticaretin bir parçası olan sertifikasyon programları on ilkeye göre işlemektedir (Kuyucu, 2013:2). Genel olarak, sertifikasyon programları sosyal, çevresel veya ekonomik olmak üzere belirli yönlere odaklanmaktadır. Sertifikasyonların çeşitli hedefleri ve standartları vardır. Bu nedenle etkileri de farklıdır. Mevcut literatür, adil ticaret sertifikasyonlarının satışlar, fiyatlar, gelir, ücretler gibi farklı değişkenler üzerinde olumlu ve olumsuz ve kesin olmayan sonuçlar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Sertifikalı üretimin satışlarından elde edilen gelirin sertifikasız üretime göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Minimum fiyat, kayıp riskini azaltır ve piyasa fiyatı minimum fiyatın altında olduğunda üreticiye güven vermektedir (Guevara-Rosero vd., 2024:2). Adil ticaretin 10 ilkesi, adil ticaret işletmelerinin insanları ve gezegeni ön planda tutmak için nasıl kurulacağını ve nasıl davranacağını belirlemektedir. WFTO, bu ilkelerin uygulanmasını sağlamak için doğrulama ve izleme faaliyetleri yürütmektedir. WTFO, adil ticareti on ilkesi şöyle sıralamaktadır:

Kaynak: WFTO, 2025(a)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Birinci İlke-Ekonomik Olarak Marjinalleştirilmiş Üreticiler İçin Fırsatlar Yaratmak: Ticaret yoluyla yoksulluğun azaltılması, kuruluşun hedeflerinin önemli bir parçasıdır. marjinalleştirilmiş küçük üreticilerin gelir güvencesizliği ve yoksulluktan, ekonomik olarak kendi kendine yeterliliğe ve mülkiyete geçmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Kuruluşun bunu gerçekleştirmek için bir eylem planı bulunmaktadır.

İkinci İlke-Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik: Kuruluş, yönetim ve ticari ilişkilerinde şeffaftır. Tüm paydaşlarına karşı sorumludur ve sağlanan ticari bilgilerin hassasiyetine ve gizliliğine saygı gösterir. Kuruluş, çalışanlarını, üyelerini ve üreticilerini karar alma süreçlerine dahil etmek için uygun ve katılımcı yollar bulmaktadır.

Üçüncü İlke-Adil Ticaret Uygulamaları: Kuruluş, marjinalleşmiş küçük üreticilerin sosyal, ekonomik ve çevresel refahını gözeterek ticaret yapar ve kârını onların aleyhine en üst düzeye çıkarmaz. Taahhütlerini zamanında yerine getirme konusunda sorumlu ve profesyoneldir.

Dördüncü İlke-Adil Ödeme: Adil ödeme, sürekli diyalog ve katılım yoluyla karşılıklı olarak müzakere edilmiş ve herkes tarafından kabul edilmiş, üreticilere adil bir ücret sağlayan ve kadınlar ve erkekler için eşit işe eşit ücret ilkesini de dikkate alarak piyasa tarafından da desteklenebilen bir ödemedir.

Beşinci İlke-Çocuk İşçiliği ve Zorla Çalıştırmanın Önlenmesi: Kuruluş, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne ve çocukların istihdamına ilişkin ulusal/yerel yasalara uymaktadır. Kuruluş, işgücünde ve/veya üyelerinde veya evde çalışanlarda zorla çalıştırma olmadığından emin olmaktadır.

Altıncı İlke-Ayrımcılık Yapmama, Cinsiyet Eşitliği, Kadınların Ekonomik Güçlenmesi ve Örgütlenme Özgürlüğüne Bağlılık: Kuruluş, işe alım, ücretlendirme, eğitime erişim, terfi, işten çıkarma veya emeklilik konularında ırk, kast, ulusal köken, din, engellilik, cinsiyet, cinsel yönelim, sendika üyeliği, siyasi görüş, HIV/AIDS durumu veya yaş temelinde ayrımcılık yapmaz.

Yedinci İlke-İyi Çalışma Koşullarının Sağlanması: Kuruluş, çalışanları veya üyeleri için güvenli ve sağlıklı bir çalışma ortamı sağlar. En azından ulusal ve yerel yasalara ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nun sağlık ve güvenlik sözleşmelerine uyar.

Sekizinci İlke-Kapasite Geliştirme: Kuruluş, adil ticaret aracılığıyla küçük ve dışlanmış üreticiler için olumlu gelişimsel etkileri artırmayı amaçlamaktadır. Kuruluş, kendi çalışanlarının veya üyelerinin beceri ve yeteneklerini geliştirir.

Dokuzuncu İlke-Adil Ticaretin Teşviki: Kuruluş, adil ticaretin amacı ve küresel ticarette daha fazla adalet ihtiyacı konusunda farkındalık yaratır. Kuruluşun kapsamına göre adil ticaretin hedeflerini ve faaliyetlerini savunur. Dürüst reklam ve pazarlama teknikleri her zaman kullanılır.

Onuncu İlke-İklim Eylemi ve Çevrenin Korunması: Adil ticaret kuruluşları, doğal kaynakları koruyan, düşük emisyonlu, kültürel açıdan hassas, sosyal açıdan adil ve ekonomik açıdan sürdürülebilir üretim, tarım, hizmet ve ticaret faaliyetlerini destekler ve uygular. İklim

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

değişikliğine uyum sağlamak ve dayanıklılık oluşturmak ve sera gazı emisyonlarını azaltmak için çalışır.

Yukarıdan beslenenler ilke doğrultusunda adil ticaretin hedefleri şunlardır:

1. Piyasa erişimini iyileştirerek, üretici örgütlerini güçlendirerek, daha iyi fiyat ödeyerek ve ticaret ilişkisinde süreklilik sağlayarak üreticilerin geçim kaynaklarını ve refahını iyileştirmek.

2. Dezavantajlı üreticiler, özellikle kadınlar ve yerli halk için kalkınma fırsatlarını teşvik etmek ve çocukları üretim sürecinde sömürülmekten korumak.

3. Tüketicileri, uluslararası ticaretin üreticiler üzerindeki olumsuz etkileri konusunda bilinçlendirerek satın alma güçlerini olumlu yönde kullanmalarını sağlamak.

4. Diyalog, şeffaflık ve saygı yoluyla ticarette ortaklığa örnek olmak.

5. Geleneksel uluslararası ticaretin kurallarında ve uygulamalarında değişiklik yapılması için kampanya yürütmek.

6. Sosyal adaleti, sağlıklı çevresel uygulamaları ve ekonomik güvenliği teşvik ederek insan haklarını korumak (Moore, 2004:74).

Özetlenecek olursa adil ticaret gelişmekte olan ülkelerdeki çiftçilerin ve işçilerin yaşam koşullarını iyileştirmeyi hedeflemektedir. Bu hedefe ulaşmak için özel mekanizmalar, fiyat müzakeresi yönergeleri ve sertifikasyon gerekliliklerinin bir birleşimidir (Dragusanu vd., 2014:2019).

Ürünlerin adil ticaret logosu taşıması o ürünlerin adil ticaret ile raflara getirildiğini ifade eden etiketleme sisteminin sonucudur. Daha önce sayılan bağımsız kuruluşlar, üreticilere ve satıcılara uluslararası düzeyde adil ticaret kriterlerini yerine getirdikleri takdirde sertifika vermektedir. Adil ticaret kuruluşları, üreticilere adil ticaret sertifikası verilmeden önce kuruluşlar incelemeler yaparken sertifika onayından sonra denetimlerine devam etmektedirler. Adil ticaret etiketi ile sertifikalanmış ürünler ekonomik, çevresel ve sosyal olmak üzere bazı standartları içeren adil ticaret ilkelerine uygun olup belgelenmektedir. Söz konusu standartlar hem üretici hem de alıcılar tarafından yerine getirilmek zorundadır (Arslantürk ve Aysen, 2015:16-17). Adil ticaret ile ilgili bazı logolar aşağıda görülmektedir:

Şekil 1. Adil Ticaret ile İlgili Bazı Logolar

Uluslararası Adil Ticaret Logosu **WFTO Logosu**

Kaynak: Fair Trade International, 2025; WFTO, 2025b

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Sürdürülebilir Kalkınma ve Adil Ticaret

20. yüzyıl sonuna doğru tanınmaya başlayan sürdürülebilir kalkınma kavramı 1990'lı yıllardan sonra uluslararası anlaşmalarla küresel anlamda yaygın hale gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınma modeli gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılama imkânından ödün vermeden günümüz kuşaklarının ihtiyaçlarını giderme fikrine dayanmaktadır. Ekonomik, çevresel ve sosyal konular olmak üzere sürdürülebilir kalkınma üç boyutu ele almaktadır. Küreselleşmenin hızlanması ekonomilerin ulaştığı nokta sınırlı kıt kaynakların sınırsız insan ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığını göstermektedir. Meadows (1972) çalışmasında gıda güvenliği, nüfus, çevre kirliliği, sanayileşme ve yenilenemeyen doğal kaynakların tüketimindeki artışın büyümenin sınırlarının aşılmasına neden olacağına işaret etmektedir. Büyümenin sınırlarının ötesine geçilmesi gelecek kuşakların ihtiyaçlarının karşılanmasında ödün verilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ülkelerin sürdürülebilir kalkınma anlayışlarında çözüm yolu Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıdır. Başka bir ifade ile Küresel Amaçlar önemli rol üstlenmektedir. 2030 yılına kadar aşırı yoksulluğu bitirmek, eşitsizlik ve adaletsizlik ile mücadele ve iklim değişikliğini düzeltme hedefleri için 17 Küresel Amaç yayınlanmıştır (Güney ve Bozkurt, 2025:216). Adil ticaret kavramı da sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ile ana akım iş dünyasında yaygınlaşmıştır (Cleverdon ve Kalisch, 2000:172). WFTO ilkeleri, daha sürdürülebilir ve adil bir dünya yaratmaya yönelik münferit çabalar değil, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SDG) ile derin bir uyum içindedir ve bu hedeflere ulaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Adil ticaret işletmeleri, SDG'lere ulaşmanın iş yapış biçiminde sistem değişiklikleri gerektirdiğinin farkındadır. WFTO üyeleri, adil ticaretin 10 ilkesine bağlı kalarak bu dönüşüme katılır ve böylece insanları ve gezegeni önceliklendiren alternatif iş modelleri geliştirir. Adil fiyatlar, ücretler, çevresel sürdürülebilirlik, sosyal kalkınma ve demokratik karar alma süreçlerinin bir araya getirilmesi, küresel ticaretteki sistematik sorunları ele alan bir çerçeve oluşturur (WFTO, 2025a)

Sürdürülebilir kalkınmanın, ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğin çeşitli yönlerini bir araya getirmesi adil ticaret hareketinin ise üreticilere, çevreye zarar vermeden mümkün olan en iyi getiriyi sağlama yaklaşımı, sürdürülebilir kalkınma ve adil ticaret aynı paydada buluşturmaktadır. Adil ticaretin sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunduğunu göstermektedir (Le Mare, 2008:1935-1936).

Tüm SDG'ler bir dereceye kadar adil ticaret için önemli olsa da, adil ticaretin aşağıdaki hedeflerin teşvik edilmesinde özel bir rolü vardır:

SDG 1 (Yoksulluğa Son): Adil ticaret, ötekileştirilmiş üretici ve işçilerin haklarını ve geçim kaynaklarını güvence altına almayı amaçlayan, yoksul yanlısı bir ticaret ortaklığıdır.

SDG 2 (Açlığa Son): Adil ticaret alıcıları tarafından sunulan ticaret koşulları, üreticilerin ve işçilerin sürdürülebilir bir geçim kaynağı sağlamalarını sağlar. Adil ticaret ayrıca alıcıların, geleneksel pazarlardan dışlanacak üreticilerle ticaret yapmalarını da sağlar.

SDG 5 (Cinsiyet Eşitliği): Adil ticaret, vasıflı mesleklerde veya liderlik pozisyonlarında yeterince temsil edilmeyen kadınlara ve diğer gruplara fırsatlar sunar. Kadınlar, eşdeğer iş için erkeklerle eşit ücret alır ve üretimden ve adil ticaret ilişkilerinden elde edilen faydaların kullanımıyla ilgili kararlara tam olarak katılırlar.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SDG 8 (İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme): Adil ticaret koşulları, insana yakışır çalışma koşullarına uyumu garanti eden, karşılıklı olarak kararlaştırılan fiyat ve ödeme koşullarını belirten ve aşırı çalışma saatleri olmadan üretime olanak sağlamak için yeterli hazırlık süresini dikkate alan yazılı sözleşmelere dayanır.

SDG 10 (Eşitsizliklerin Azaltılması): Adil ticaret, daha fazla sürdürülebilirlik ve adalet arayan Küresel Kuzey'dekilerin hedeflerini, bu değişikliklere en çok ihtiyaç duyan Küresel Güney'dekilerin ihtiyaçlarıyla birleştirerek uluslararası ticarette daha fazla eşitlik sağlamayı hedefler.

SDG 12 (Sorumlu Tüketim ve Üretim): Adil ticaret, tüketicilerin, üreticilere daha adil fiyatlar ödenmesini ve sürdürülebilir üretim modellerini uygulama becerilerinin artmasını sağlayan sürdürülebilir seçimler yapmalarına yardımcı olur.

SDG 13 (İklim Değişikliği Eylem Planı): Adil ticaret, sürdürülebilir tarım uygulamalarını teşvik eder ve küçük üreticilere değişen iklimle başa çıkmaları ve olumsuz etkileri azaltmaları için araçlar sunar.

SDG 17 (Hedefler için Ortaklıklar): Adil ticaret, vatandaşları, hükümetleri (her düzeyde), tüketicileri, üreticileri ve işletmeleri içeren ticaret yoluyla değişim ve sürdürülebilir kalkınma için bir ticaret ortaklığıdır. (UNCTAD, 2025; Fair Trade Certified, 2025).

Sonuç

Bu çalışma, geleneksel serbest ticaret modelinde ortaya çıkabilen yapısal eşitsizliklere karşı, insan ve gezegen refahının odakta yer aldığı alternatif adil ticaret modelini ele almaktadır. Adil ticaret geleneksel tedarik zincirlerinde köklü bir dönüşüm potansiyeli taşımaktadır. Bu dönüşüm hem ekonomik işlemleri hem de eşitlikçi sosyal ilişkileri, çevresel sürdürülebilirlik ve gelecek nesillerin haklarını gözeten bir üretim kültürünü oluşturmayı hedeflemektedir. Adil ticaret, bu açıdan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile doğrudan bağlantılıdır. Fakat modelin potansiyelinin gelişmesinde bazı zorluklar bulunmaktadır. Küresel düzeyde gönüllü standartların daha çok zorunlu düzenlemelere doğru kaydığı görülmektedir. Adil ticaretin, daha katı hale gelen düzenleyici çerçevelerle uyumlu ilerleyebilmesi devamlılığı için kritiktir. Ancak küçük üreticilerin bu zorunlulukları yerine getirirken ihtiyaç duyacağı finansal ve teknik öğelere erişimin sağlanması adil ticaretin kapsayıcılığı açısından hayati bir konudur. Adil ticaretin başarısı farkındalığı yüksek tüketicilerin tercihleri ve adil ticaret ürünlerine olan talebin artmasıyla doğrudan ilişkilidir. Küresel ölçekte tüketim davranışlarının dönüşümü, bilinçli tüketicilere bağlıdır. Özellikle genç nesillerin etik ve çevre hassasiyetleri, adil ticaretin yaygınlaşması için önemli bir belirleyicidir.

Kaynakça

Akdoğan, Ç. (2021). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile Adil Ticaret Uygulamalarının Trakya Bölgesi Açısından Değerlendirilmesi. *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries, 5*(9), 341-355.

Andorfer, V. A., & Liebe, U. (2012). Research on Fair Trade Consumption—*A review. Journal of Business Ethics, 106*(4), 415-435.

Arslantürk, Y., & Aysen, E. (2015). Adil Ticaret ve Organik Gıda Pazarları: Ankara Örneği. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(1), 15-26.

Cleverdon, R., & Kalisch, A. (2000). Fair Trade in Tourism. *International Journal of Tourism Research*, *2*(3), 171-187.

Doherty, B., Davies, I. A., & Tranchell, S. (2013). Where Now for Fair Trade?. *Business History*, *55*(2), 161-189.

Dragusanu, R., Giovannucci, D., & Nunn, N. (2014). The Economics of Fair Trade. *Journal of Economic Perspectives*, *28*(3), 217-236.

Fair Trade Certified, (2025). What is an SDG?, https://www.fairtradecertified.org/what-we-do/sustainable-development/

Fair Trade Federation-FTF, (2025a). What is Fair Trade? https://www.fairtradefederation.org/what-is-fair-trade/. Erişim Tarihi:01.12.2025.

Fair Trade International, (2025). https://www.fairtrade.net, Erişim Tarihi: 30.11.2025.

FTH, (2025b). *A Brief History of Fair Trade*, https://www.fairtradefederation.org/resources/a-brief-history-of-fair-trade/, Erişim Tarihi: 30.11.2025.

Gedikli, B. (2022). Küreselleşme ve Adil Ticaret. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 43, 186-216.

Guevara-Rosero, G. C., Monge, K., Yánez, H., Guachamín, M., & Flor, J. (2024). The Impact of Fair-Trade Certifications in Social and Solidarity Economy Organizations in Ecuador. *Regional Science Policy & Practice*, *16*(9), 100055.

Güney, G., & Bozkurt, E. (2025). *Economic-Financial Issues and Climate Change: A Sustainability-Based Approach*. In Effects of Climate Change on Social and Economic Factors (pp. 215-238). IGI Global.

Hilson, G. (2008). 'Fair Trade Gold': Antecedents, Prospects and Challenges. *Geoforum*, *39*(1), 386-400.

Jung, D., & Park, S. J. (2025). Mainstreaming Versus Fairwashing in Fair Trade Operations. *Production and Operations Management*, 10591478251376780.

Kuyucu, E. (2013). An Empirical Study on Fair Trade: How Effective is it on Export Values? (Master's thesis, Bilkent Universitesi (Turkey)).

Le Mare, A. (2008). The Impact of Fair Trade on Social and Economic Development: A Review of the Literature. *Geography Compass*, *2*(6), 1922-1942.

Maseland, R., & De Vaal, A. (2002). How Fair is Fair Trade?. *De economist*, *150*(3), 251-272.

Meadows, D. H., Randers, J., & Meadows, D. L. (2013). *The Limits to Growth* (1972). In The Future of Nature (pp. 101-116). Yale University Press.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Moore, G. (2004). The fair trade movement: Parameters, issues and future research. Journal of business ethics, 53(1), 73-86.

Ramadhani, J. S., Az-zahra, E. I., & Latief, M. (2025). The Integration of Fair Trade Concepts and Maqashid Shari'ah as Criticism of the Free Trade Concept. *Jurnal Kajian Peradaban Islam*, *8*(2), 115-123.

UNCTAD, (2025). Localising the Sustainable Development Goals (SDGs) through Fair Trade, https://www.local2030.org/library/view/200, Erişim Tarihi: 30.11.2025.

WFTO, (2025a). Our 10 Fair Trade Principles. https://wfto.com/our-fair-trade-system/our-10-principles-of-fair-trade/, Erişim Tarihi: 30.11.2025.

WFTO, (2025b). https://wfto.com, Erişim Tarihi: 30.11.2025.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

MARKA ÖZGÜNLÜĞÜ KONUSUNDA YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ANALİZİ

1. Berrak ÇÖREKÇİOĞLU
Doktora Öğrencisi, Karabük Üniversitesi
PhD Student, Karabük University
berrakcorekcioglu@hotmail.com
orcid.org/0000-0003-4740-1808
2. Hilal UYGURTÜRK
Doç. Dr., Karabük Üniversitesi
Assoc.Prof.Dr, Karabük University
hilaluygurturk@karabuk.edu.tr
orcid.org/0000-0002-6925-0150

ÖZET

Bu çalışma, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi (YÖKTEZ) veri tabanında yer alan marka özgünlüğü konulu lisansüstü tezleri incelemektedir. Tezler yılı, dili, sayfa sayısı, örneklem türü / büyüklüğü, kullanılan yöntem ile teknikler ve anahtar kelimeler açısından incelenmiştir. Bunun yanı, konu ile ilgili en fazla katkı sağlayan üniversiteler belirlenmiş, danışman unvanı, tez türü (doktora, yüksek lisans), anabilim dalı, araştırma modelinin varlığı, uygulamanın yapıldığı ülke, il ve sektörlere göre değerlendirilmiştir. Tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, en fazla çalışmanın 2021, 2022 ve 2023 yıllarında yapıldığı 2018 yılında ise konuya ilişkin herhangi bir tezin bulunmadığı görülmektedir. Tüm tezlerde nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı ve büyük çoğunluğunun kamu üniversitelerinde hazırlandığı tespit edilmiştir. Ayrıca, yüksek lisans tezlerinin doktora tezlerinden sayıca fazla olduğu ve en sık uygulama yapılan sektörün beyaz eşya sektörü olduğu belirlenmiştir. Çalışma, marka özgünlüğü konusundaki lisansüstü tezleri ulusal düzeyde inceleyen ilk araştırma olması bakımından özgün bir değer taşımaktadır. Gelecekte farklı araştırma yöntemleri, sektörler ve daha geniş örneklemlerle gerçekleştirilecek çalışmaların literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Marka Özgünlüğü, YÖKTEZ, Yayın Analizi.

Analysis of Postgraduate Theses on Brand Authenticity

Abstract

This study examines postgraduate theses on brand originality contained in the Higher Education Council National Thesis Centre (YÖKTEZ) database. The theses were examined in terms of year, language, number of pages, sample type/size, methods and techniques used, and keywords. In addition, the universities that contributed most to the subject were identified and evaluated according to the supervisor's title, thesis type (doctorate, master's), department, presence of a research model, country, province, and sector where the application was carried

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

out. When examining the distribution of theses by year, it was observed that the highest number of studies were conducted in 2021, 2022, and 2023, while no theses on the subject were found in 2018. It was determined that quantitative research methods were used in all theses and that the vast majority were prepared at public universities. Furthermore, it was determined that master's theses outnumbered doctoral theses and that the most frequently applied sector was the white goods sector. The study is unique in that it is the first research to examine postgraduate theses on brand originality at the national level. It is anticipated that future studies using different research methods, sectors, and larger samples will contribute to the literature.

Keywords: Brand Authenticity, YÖKTEZ, Publication Analysis.

1. Giriş

Günden güne artan marka sayısı, ürünlerin birbirinden ayırt edilmesini güçleştirerek, kısa sürede benzer ürünlerin piyasaya sürülmesine zemin hazırlamakta ve rekabetin artmasına neden olmaktadır (Schallehn vd., 2014). Özellikle dijitalleşme ve küreselleşmenin etkisiyle tüketiciler özgün buldukları markaları tercih etmeye yönelmektedir. Bu anlamda, marka özgünlüğü, tüketicilerin satın alma kararlarında belirleyici bir kriter olmasının yanı sıra, markaların güçlü bir şekilde konumlanmasını sağlayan etkili bir marka stratejisi olarak ifade edilmektedir (Chhabra vd. 2018).

Marka özgünlüğü alanında, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi (YÖKTEZ) veri tabanında yer alan tezleri inceleyen bir araştırmanın henüz yapılmamış olması, literatürde bir boşluk bulunduğunu ortaya koymaktadır. Diğer yandan ise marka özgünlüğü konusu ile ilgili Özdemir Süzer (2024) tarafından Web of Science veri tabanında yayımlanan makaleler bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmiş ve marka özgünlüğü ölçeğinin geliştirilmesi, tüketicilerin marka özgünlüğü algısı gibi konuların ağırlıklı olarak araştırmalarda ele alındığını vurgulamıştır.

Bu araştırmanın amacı, marka özgünlüğü konusundaki tezleri çeşitli kriterler (yayın yılı, araştırma yöntemleri, danışman unvanları vb.) doğrultusunda incelemektir. Böylelikle, lisansüstü tezlerin yapısal özellikleri ortaya konacak ve araştırma eğilimlerine ışık tutulacaktır. Araştırmada öncelikle marka özgünlüğü kavramı genel hatlarıyla ele alınmış, ardından ilgili tezlerin amaçları ve sonuçları incelenmiştir. Daha sonra tezlerin analizlerinden elde edilen bulgular sunulmuş ve son olarak sonuç ile tartışma bölümleriyle değerlendirmeler yapılmıştır.

2. MARKA ÖZGÜNLÜĞÜ

Marka kavramı, bir satıcıya ya da satıcı grubuna ait mal veya hizmetlerin tanınmasını sağlayan ve bunları rakiplerinden ayıran ayırt edici isimler ya da semboller olarak tanımlanmaktadır (Aaker, 2009). Marka özgünlüğü kavramı ise, literatürde ortak bir tanım üzerinde uzlaşı sağlanamamış olmakla birlikte, genellikle tüketici algılarına dayalı olarak ele alınmaktadır. Napoli vd. (2014), marka özgünlüğünü, tüketicilerin bir markayı ne ölçüde özgün olarak değerlendirdiklerine dayanan kişisel bir değerlendirme biçimi olarak tanımlamaktadır. Akbar vd., (2017)'ne göre marka özgünlüğü, hedef kitle tarafından markanın ne derece samimi, kaliteli algılandığını yansıtan bir süreç olarak ifade edilmiştir. Kadirov (2010) ise, tüketicilerin bir markayı otantik ya da sıra dışı olarak algılamalarına dayanan bilişsel algılayış biçimi olarak ele almaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Özgün olarak kabul edilen markaların sahip olması gereken özellikler arasında, tüketicilerin zihninde kalıcı izler bırakabilecek etkileyici hikayelerle oluşturulmaları yer almaktadır. Bununla birlikte, markanın üretim sürecine tutkuyla bağlı olması ve geçmişine sadık kalarak bu bağlılığı tüketicilere yansıtabilmeleri önem taşımaktadır. Özgün markalar, değer oluştururken toplumsal çevreyi ve farklı sosyal grupları göz önünde bulundurarak müşterilerine kendilerini özel ve ayrıcalıklı hissettirmektedirler (Beverland, 2011).

Marka özgünlüğü, iki ana boyut çerçevesinde değerlendirilmektedir (Rodrigues vd., 2021). Dizinsel özgünlük, bir markanın ya da ürünün değerini ve orijinalliğini koruyarak değişmeden kalmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla ürün ya da hizmet, ilk ortaya çıktığı haliyle aynı yapısını muhafaza etmeli ve üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmamalıdır. Buna karşılık, ikonik özgünlük, orijinal unsurlara bağlı kalarak markanın ya da ürünün özgünlüğünü yitirmeden yeniden üretilebilmesi veya özgün biçimde yeniden oluşturulmasını ifade etmektedir (Grayson ve Martinec, 2004).

Marka özgünlüğü literatürü incelendiğinde, kavrama yönelik çeşitli ölçeklerin geliştirildiği görülmektedir. Her ne kadar bu çalışmada tüm ölçeklere yer verilmese de literatürde sıkça yer alan bazı ölçeklerden kısaca söz edilmesi faydalı olacaktır. En yaygın kullanılan ölçeklerden biri, Bruhn vd., (2012) tarafından geliştirilmiş olup süreklilik, doğallık, orijinallik ve güvenilirlik olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Tran ve Keng (2018) ise, marka özgünlüğünü erdem, bağ kurma, gerçekçilik, estetik, kontrol ve orijinallik olarak altı boyutta ele almıştır. Morhart vd., (2015) tarafından geliştirilen başka bir ölçek ise süreklilik, güvenilirlik, bütünlük ve sembolizm boyutlarından oluşmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada, doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırma verilerinin toplanması ve değerlendirilmesi sürecinde çeşitli belgelerin incelenmesi, gözden geçirilmesi ve yorumlanmasını içeren bilimsel bir yöntemdir (Sak vd., 2021). Araştırma kapsamında veriler, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi (YÖKTEZ) veri tabanından elde edilmiştir. Tezlerin taranması Haziran 2025 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

YÖK Tez Veri Tabanında, yıl sınırlaması olmaksızın erişime açık olan ve “marka özgünlüğü” anahtar kelimesiyle taranan 19 lisansüstü tez tespit edilmiştir. Veri toplama sürecinde yapılan değerlendirmeler sonucunda araştırma konusu ile doğrudan bağlantısı olmayan (marka gerçekliği, müşteri-marka kimliklendirmesi, marka kişilik özellikleri ve sosyal medya içerik analizi gibi konuları içeren) tezler incelemeye alınmamıştır. Yalnızca 14 tez çalışmasının, araştırma kapsamına uygun olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda YÖKTEZ veri tabanında yer alan marka özgünlüğü konulu tezlerin türlerine (yüksek lisans, doktora vb.), yıllara göre dağılımı, yazım dili, sayfa sayıları ve katkı sağlayan üniversiteler incelenmiştir. Ayrıca, danışmanların akademik unvanlarına, araştırma yöntemlerine, örneklem türlerine ve örneklem büyüklüklerine göre dağılımları değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, tezlerin anabilim dallarına göre sınıflandırılması, araştırma modeli kullanımı, uygulama yerleri (il ve ülke düzeyinde), uygulandığı sektörler ve anahtar kelimelere ait kelime bulutu da araştırma kapsamında ele alınmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu bölümde, YÖKTEZ veri tabanında yer alan "marka özgünlüğü" konulu tezlerin analizine yer verilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen çalışmalar Tablo 1'de listelenmiştir.

Tablo 1. Araştırma Kapsamında İncelenen Tezlere Dair Bilgiler

Araştırma Kapsamında İncelenen Tezler	
Başlık	Yazar
Elektronik Ağızdan Ağıza İletişimin ve Marka Özgünlüğünün Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Marka Denkliğinin Aracı Rolü (Doktora)	Sever (2024)
From The Quest For Authenticity To Advocacy: How Do Authentic Brands Create Brand Advocate Consumers Özgünlük Arayışından Savunuculuğa: Özgün Markalar Nasıl Marka Savunucusu Tüketiciler Yaratır (Doktora)	Tosun (2023)
Marka Özgünlüğü, Marka Aşkı, Marka İmajı ve Pozitif Ağızdan Ağıza İletişim Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Beyaz Eşya Sektöründe Bir Araştırma (Yüksek Lisans)	Yıldırım (2023)
Marka Deneyimi ve Marka Otantikliğinin Marka İlişki Kalitesi Aracılığı ile Satın Alma Niyetine Etkisi Üzerine Bir Araştırma (Yüksek Lisans)	Zengin (2023)
X ve Y Kuşağının İnternet Alışverişinde Marka Özgünlüğünün Marka Tercihindeki Etkisi ve Marka Güveninin Aracılık Rolü: Ayakkabı Sektörü Üzerine Bir Araştırma (Yüksek Lisans)	Astekin (2022)
Marka Otantikliğinin Müşteri Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisinde Marka Topluluklarının Rolü (Doktora)	Ekşi (2022)
Marka Özgünlüğünün Marka Tercihine Etkisi ve Marka Denkliğinin Aracı Rolü: Tarım Kredi Kooperatif Marketlerinin Müşterilerine Yönelik Bir Araştırma (Yüksek Lisans)	Yılmaz (2022)
Marka Özgünlüğü, Marka Sadakati, Marka Güveni ve Ağızdan Ağıza İletişim Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Hizmet Sektöründe Bir Uygulama (Yüksek Lisans)	Akyüz (2021)
Marka Özgünlüğünün, Marka Sadakati, Marka İmajı ve Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Bir Araştırma (Yüksek Lisans)	Mayda (2021)
Tüketici Temelli Marka Otantikliğinin Müşteri Memnuniyeti ve Müşteri Sadakati Üzerindeki Etkisi (Doktora)	Uysal (2021)
Marka Özgünlüğünün Marka İmajı ve Marka Tercihindeki İlişkisinde Marka Güveninin Aracılık Rolü (Doktora)	Dağ (2020)
Deneyimsel Tüketim Açısından Marka Otantikliği (Özgünlüğü) ve Dayanıklı Tüketim Malları Sektörü Üzerine Bir Uygulama (Yüksek Lisans)	Genç (2020)
Deneyimsel Pazarlamanın Marka Tercihi, Marka Sadakati ve Marka Özgünlüğüne Etkisi: Giyim Ürünleri Üzerine Bir Araştırma (Yüksek Lisans)	Tan (2019)
Marka Özgünlüğünün Ağızdan Ağıza Pazarlama ile İlişkisinde Müşteri Memnuniyetinin Aracılık Rolü: Hazır Giyim Sektöründe Bir Araştırma (Doktora)	Şimşek (2017)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Sever (2024) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, elektronik ağızdan ağıza iletişim ile marka özgünlüğünün satın alma niyeti üzerindeki etkisi incelenerek marka denkliğinin aracılık rolü değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularına göre, elektronik ağızdan ağıza iletişim, marka denkliği boyutlarından algılanan kalite ve marka farkındalığı üzerinde olumlu bir etki oluşturduğu, marka özgünlüğüne ait orijinallik boyutunun ise, algılanan kalite ve marka sadakati üzerinde pozitif bir etki oluşturduğu saptanmıştır.

Tosun (2023), marka özgünlüğünün marka savunuculuğunu anlamlı bir biçimde yordayıp yordamadığı araştırmış bunun yanı sıra, tüketicilerin benlik uyumu ve katılım düzeylerinin etkisini değerlendirmiştir. Araştırma sonucunda, gerçek benlik imajı uyumu ile tüketici ilgilenim düzeylerinin, marka özgünlüğü ile marka savunuculuğu arasındaki ilişki üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı sonucuna varılmıştır.

Yıldırım (2023) araştırmasında, marka özgünlüğünün marka aşkı, marka imajı ve pozitif ağızdan ağıza iletişim üzerindeki etkilerini incelenmiş ayrıca marka özgünlüğü ile pozitif ağızdan ağıza iletişim arasındaki ilişkide marka aşkı ve marka imajının aracılık rollerini değerlendirmiştir. Marka özgünlüğünün hem marka aşkı hem de marka imajı ve pozitif ağızdan ağıza iletişim üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu, marka imajının marka aşkını anlamlı ve olumlu bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Zengin (2023), marka deneyiminin marka otantikliğine, marka otantikliğinin hem marka ilişki kalitesi hem de satın alma niyetine ve marka ilişki kalitesinin de satın alma niyetindeki aracılık rolüne ilişkin etkilerini incelemiştir. Elde edilen bulgular marka ilişki kalitesinin marka deneyiminin satın alma niyeti üzerindeki etkisinde aracılık rolü üstlendiğini ortaya koymuştur.

Astekin (2022), internet alışverişi bağlamında marka özgünlüğünün marka tercihi üzerindeki etkisi ve marka güveninin aracılık rolünü incelemiştir. Ayrıca çalışmada, marka özgünlüğü, marka tercihi ve marka güvenine ilişkin algıların X ve Y kuşakları arasında farklılık gösterip göstermediğini de değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda, internetten alışveriş yapma alışkanlıklarının kuşaklar arasında farklılık gösterdiği ve marka özgünlüğü ile marka tercihi arasındaki ilişkide marka güveninin kısmen aracılık ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ekşi (2022), marka otantikliğinin müşteri vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisinde marka topluluklarının rolünü incelediği araştırmada, marka otantikliğinin müşteri vatandaşlık davranışı üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisi olduğunu ve marka topluluklarının oluşan etkiyi güçlendirerek aracılık rolü üstlendiğini ortaya koymuştur.

Yılmaz (2022), marka özgünlüğü ile marka tercihi arasındaki ilişkiyi ortaya koymak ve marka denkliğinin aracılık rolünün olup olmadığını incelemek amacıyla Tarım Kredi Kooperatif Marketleri özelinde 402 katılımcı ile gerçekleştirdiği araştırmasında, marka özgünlüğünün hem marka tercihi hem de marka denkliği üzerinde etkisi olduğu sonucuna varmıştır.

Akyüz (2021) tarafından kahve işletmeleri müşterileriyle yürütülen araştırmada, marka özgünlüğü, marka güveni, marka sadakati ve ağızdan ağıza iletişim arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Kolayda örnekleme yöntemiyle 402 katılımcıdan anket yoluyla elde edilen veriler doğrultusunda, marka özgünlüğünün hem marka güveni hem de marka sadakati üzerinde anlamlı ve pozitif etkileri olduğu ortaya konmuştur.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Mayda'nın (2021) çalışmasında, marka özgünlüğünün marka sadakati, marka imajı ve satın alma niyeti üzerindeki etkilerini değerlendirmiştir. Bulgulara göre, marka özgünlüğü üç değişken üzerinde de anlamlı ve pozitif bir etki oluşturmaktadır. Ayrıca, marka sadakati ile marka imajının, satın alma niyeti üzerinde anlamlı ve olumlu etkilerinin bulunduğu belirlenmiştir.

Uysal (2021) araştırmasında, tüketici temelli marka otantikliği modelinin kalite bağlılığı ve miras-içtenlik alt boyutlarının müşteri memnuniyeti üzerinde olumlu ve anlamlı etkileri olduğunu, müşteri memnuniyetinin ise marka sadakati üzerinde olumlu etkisi bulunduğu tespit etmiştir.

Dağ (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, marka özgünlüğünün marka imajı ve marka tercihi üzerindeki etkileri ile marka güveninin aracılık rolü incelenmiştir. Araştırmada, marka güveninin marka özgünlüğü ile marka imajı arasındaki ilişkide anlamlı ve olumlu aracılık etkisi olduğu ortaya konmuştur. Benzer şekilde, marka güveninin marka özgünlüğü ile marka tercihi arasındaki ilişkiye yönelik de olumlu bir aracılık etkisi bulunduğu tespit edilmiştir.

Genç (2020)'nin dayanıklı tüketim malları kullanan müşterilerin bayi ortamında yaşadıkları deneyim ile marka sahibinin oluşturduğu otantiklik algısı arasındaki etkileşimi değerlendirdiği araştırmasında, deneyimsel pazarlama ve deneyimsel tüketimin, marka özgünlüğünün inşa sürecinde önemli bir rol oynadığı ve marka özgünlüğü düzeylerinin davranışsal niyet düzeylerini pozitif yönde etkilediği ortaya konmuştur.

Tan (2019), deneyimsel pazarlamanın marka tercihi, marka sadakati ve marka özgünlüğü üzerindeki etkilerini incelendiği araştırmada, deneyimsel pazarlama uygulamalarının doğrudan marka tercih edilirliği ve marka sadakatini artırmakta olduğunu dolaylı olarak ise, marka deneyimi aracılığıyla marka özgünlüğü üzerinde etkide bulunarak, tercih edilirlik ve sadık müşteri oluşumuna katkı sağladığı ortaya konmuştur.

Şimşek (2017), marka özgünlüğü ile ağızdan ağıza pazarlama arasındaki ilişkiyi ve müşteri memnuniyetinin aracılık rolünü incelediği araştırmasında, marka özgünlüğünün müşteri memnuniyetini artırdığını, artan müşteri memnuniyetinin ise ağızdan ağıza pazarlama faaliyetleri üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu sonucuna varılmıştır. Tezlerin türlerine göre dağılımı Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı

Tez Türü	**Tez Sayısı**
Yüksek Lisans	8
Doktora	6
Toplam	**14**

Tablo 2 incelendiğinde, 14 çalışmanın 8'inin yüksek lisans, 6'sının ise doktora tezlerinden oluştuğu görülmektedir. Tablo 3'te tezlerin yıllara göre dağılımı yer almaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Tablo 3. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yayın Yılı	Yüksek Lisans	Doktora
2017	0	1
2018	0	0
2019	1	0
2020	1	1
2021	2	1
2022	2	1
2023	2	1
2024	0	1
Toplam	**8**	**6**

Tablo 3'e göre, 2021, 2022 ve 2023 yıllarında en fazla çalışmanın gerçekleştirildiği, 2018 yılında ise konu ile ilgili herhangi bir tez çalışmasının yapılmadığı görülmektedir. Tablo 4'te tezlerin yazım dillerine göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 4. Tezlerin Yazım Dillerine Göre Dağılımı

Yazım Dili	Yüksek Lisans	Doktora
Türkçe	8	5
İngilizce	0	1
Toplam	**8**	**6**

Tablo 4 incelendiğinde, toplam 14 tezin 13'ünün Türkçe, 1'inin ise İngilizce olarak yazıldığı görülmektedir. İngilizce olarak hazırlanan çalışma, 2023 yılında Yeditepe Üniversitesi'nde Aslı Tosun tarafından hazırlanan From the Quest for Authenticity to Advocacy: How Do Authentic Brands Create Brand Advocate Consumers başlıklı doktora tezidir. Tablo 5'te tezlerin yayınlandıkları üniversitelere göre dağılımı yer almaktadır.

Tablo 5. Tezlerin Yayınlandıkları Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora
Anadolu Üniversitesi (kamu)	1	0
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi (kamu)	1	0
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (kamu)	1	0
Gaziantep Üniversitesi (kamu)	1	0
Haliç Üniversitesi (vakıf)	0	1
Hasan Kalyoncu Üniversitesi (kamu)	0	1
Kocaeli Üniversitesi (kamu)	0	1
İnönü Üniversitesi (kamu)	0	1
İstanbul Üniversitesi (kamu)	0	1
Marmara Üniversitesi (kamu)	3	0
On Dokuz Mayıs Üniversitesi (kamu)	1	0
Yeditepe Üniversitesi (vakıf)	0	1
Toplam	**8**	**6**

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Tablo 5'e göre, 14 tezden 12'si kamu üniversitelerinde, 2'si vakıf üniversitelerinde yayımlanmıştır. Kamu üniversitelerinde yayımlanan tezlerin 8'i yüksek lisans, 4'ü doktora düzeyindedir. Vakıf üniversitelerinde yayınlanan tezler ise doktora tezlerinden oluşmaktadır.

En fazla yüksek lisans tezinin yayımlandığı üniversite Marmara Üniversitesi olup, üç yüksek lisans tezi yayımlanmıştır. Diğer kamu üniversitelerinde (Anadolu Üniversitesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Gaziantep Üniversitesi ve On Dokuz Mayıs Üniversitesi) birer yüksek lisans tezi yayımlanmıştır. Doktora tezleri ise Haliç Üniversitesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Yeditepe Üniversitesi'nde birer tez olarak yayımlanmıştır. Tablo 6'da tez danışmanlarının unvanlarına göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 6. Tez Danışmanlarının Unvanlarına Göre Dağılımı

Unvan	Yüksek Lisans	Doktora
Prof. Dr.	4	3
Doç.	2	2
Yrd. Doç. Dr.	0	1
Dr.	2	0
Toplam	**8**	**6**

Tablo 6 incelendiğinde, yüksek lisans tezlerinin danışmanlarından dördü Prof. Dr., ikisi Doç. Dr., ikisi ise Dr. unvanına sahiptir. Doktora tezlerinin danışmanlarından üçü Prof. Dr., ikisi Doç. Dr., birisi Yrd. Doç. Dr. unvanına sahiptir. Tablo 7'de tezlerin sayfa sayılarına göre dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 7. Tezlerin Sayfa Sayılarına Göre Dağılımı

Sayfa Sayısı	Yüksek Lisans	Doktora
1-100	3	0
101-200	5	1
201-300	0	5
Toplam	**8**	**6**

Tablo 7'ye göre, yüksek lisans tezlerinin çoğunluğunun 101–200 sayfa aralığında, doktora tezlerinin ise 201–300 sayfa aralığında yayımlandığı tespit edilmiştir. Tezlerde kullanılan araştırma yöntemine ilişkin bilgiler Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Tezlerde Kullanılan Araştırma Yöntemi

Veri Toplama Yöntemi	Yüksek Lisans	Doktora
Nicel	8	6
Nitel	0	0
Karma	0	0
Toplam	**8**	**6**

Tablo 8'e göre tezlerde yalnızca nicel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel ya da karma yöntemler herhangi bir tezde kullanılmamıştır. Ayrıca, veri toplama aracı olarak tüm tezlerde yalnızca anket tekniğinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Tablo 9'da tezlerin örneklem türüne göre dağılımına yer verilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Tablo 9. Tezlerin Örneklem Türüne Göre Dağılımı

Örneklem Türü	Yüksek Lisans	Doktora
Kolayda	6	4
Kota Örnekleme	0	1
Zümreleme (Tabakalı)	1	0
Belirtilmemiş	1	1
Toplam	**8**	**6**

Tablo 9'da görüldüğü üzere, toplam 10 tezde kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca 1 yüksek lisans tezinde zümreleme (tabakalı) örnekleme yöntemi, 1 doktora tezinde ise kota örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Kalan 2 tezde örneklem türüne ilişkin herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Genel olarak hem yüksek lisans hem de doktora tezlerinde kolayda örnekleme yönteminin daha çok kullanıldığı görülmektedir. Tezlerin örneklem büyüklüklerine ilişkin dağılım Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Tezlerin Örneklem Büyüklüğüne Göre Dağılımı

Örneklem Büyüklüğü	Yüksek Lisans	Doktora
400-600	8	1
601-800	0	3
801-1000	0	2
Toplam	**8**	**6**

Tablo 10'a göre, tezler örneklem büyüklüklerine göre incelendiğinde, yüksek lisans tezlerinin tamamının 400-600 katılımcı aralığında gerçekleştirilmiştir. Doktora tezlerinden biri 400–600, ikisi 801–1000 ve üçü ise, 601–800 katılımcı aralığında yürütülmüştür. Tablo 11'de tezlerin anabilim dalına göre dağılımı yer almaktadır.

Tablo 11. Tezlerin Anabilim Dalına Göre Dağılımı

Ana Bilim Dalı	Yüksek Lisans	Doktora
İşletme Anabilim Dalı	7	6
Uluslararası Ticaret ve Pazarlama	1	0
Toplam	**8**	**6**

Tablo 11'de yer alan bulgulara göre toplam 14 tezden 13'ü İşletme Anabilim Dalında, 1 yüksek lisans tezi Uluslararası Ticaret ve Pazarlama Anabilim Dalında yürütülmüştür. Tablo 12'de araştırma modeli içeren ve içermeyen tezlerin dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 12. Araştırma Modeli İçeren ve İçermeyen Tezlerin Dağılımı

Araştırma Modeli	Yüksek Lisans	Doktora
Var	8	6
Yok	0	0
Toplam	**8**	**6**

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Tablo 12'ye göre, yüksek lisans ve doktora tezlerinin tamamında araştırma modelinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Tablo 13'te tezlerin uygulandığı yerlerin (il ve ülke düzeyinde) dağılımı yer almaktadır.

Tablo 13. Tezlerin Uygulandığı Yerlerin (İl ve Ülke Düzeyinde) Dağılımı

Araştırmanın Yapıldığı Yer	Yüksek Lisans	Doktora
Türkiye	3	2
Belirtilmemiş	1	2
Bursa	1	0
Gaziantep	1	1
Isparta	1	0
İstanbul	0	1
Ankara	1	0
Toplam	**8**	**6**

Tablo 13 incelendiğinde, 14 tezden 5'inin Türkiye geneline uygulandığı, üç tez çalışmasında uygulama yerinin belirtilmediği görülmektedir. Gaziantep ilinde biri doktora, biri yüksek lisans olmak üzere toplam 2 çalışma gerçekleştirilmiştir. Tablo 14'te tezlerin uygulandığı sektöre göre dağılımı yer almaktadır.

Tablo 14. Tezlerin Uygulandığı Sektöre Göre Dağılımı

Sektör	Yüksek Lisans	Doktora
Beyaz Eşya	2	1
Hazır Giyim	1	1
Cep Telefonu ve Otomobil	0	2
Cep Telefonu	1	0
Kahve İşletmeleri	1	0
Otomotiv Sektörü	1	1
Market	1	0
Spor Giyim / Çikolata Markası	0	1
Ayakkabı Markası	1	0
Toplam	**8**	**6**

Tablo 14 incelendiğinde, tezlerin benzer sektörlerde (beyaz eşya, hazır giyim ve otomotiv) uygulandığı, ayrıca yüksek lisans tezlerinde kahve işletmeleri, ayakkabı markası ve market gibi farklı sektörlere de yer verildiği görülmektedir. Doktora tezlerinde ise cep telefonu ve otomobil sektörü, beyaz eşya, hazır giyim ile çikolata markaları gibi çeşitli sektörleri bir arada ele alan çalışmaların yer aldığı tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında, tezlerde yer alan anahtar kelimeler analiz edilmiştir ve en sık kullanılan kavramlar belirlenerek bir kelime bulutu oluşturulmuştur. Kelime bulutu, bir metindeki sözcüklerin kullanım sıklıklarının oransal olarak vurgulanmasıyla oluşturulan bir görselleştirme tekniğidir (McNaught ve Lam, 2010). Araştırma kapsamında oluşturulan kelime bulutu Şekil 1'de gösterilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Şekil 1. Anahtar Kelimelere Ait Kelime Bulutu

Şekil 1'de görüldüğü üzere, en çok tekrar edilen anahtar kelimeler arasında marka özgünlüğü, marka imajı, marka güveni, marka tercihi ve marka denkliği kavramları yer almaktadır.

5. Sonuç ve Tartışma

Araştırma kapsamında, 2017–2024 yılları arasında YÖKTEZ veri tabanında yayımlanan marka özgünlüğü konulu tezler incelenmiştir. Bu kapsamda, tezler yıllara göre dağılımı, türleri (doktora ve yüksek lisans), yazım dili, örneklem büyüklükleri ile türleri, sayfa sayıları, araştırma yöntem ve teknikleri, ana bilim dalları, araştırma modeli, araştırmanın yapıldığı yerler, uygulandığı sektörler, en fazla katkı sağlayan üniversiteler, danışman unvanları ve anahtar kelimeler açısından incelenmiştir.

Tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde 2021, 2022 ve 2023 yıllarında marka özgünlüğü konusuna yönelik akademik ilginin arttığı ve en fazla sayıda tez çalışmasının yayımlandığı görülmektedir. Buna karşılık, 2018 yılında konuya odaklanan herhangi bir tez çalışmasının bulunmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, yüksek lisans tezlerinin doktora tezlerine kıyasla sayıca daha fazla olduğu belirlenmiştir. İncelenen tezlerin büyük çoğunluğunun Türkçe yazıldığı ve yalnızca bir doktora tezinin İngilizce hazırlandığı belirlenmiştir. Tezlerin yayımlandığı üniversitelere bakıldığında ise, çalışmaların çoğunlukla kamu üniversitelerinde gerçekleştirildiği, vakıf üniversitelerinde yalnızca doktora düzeyinde iki çalışmanın yer aldığı görülmektedir. Yüksek lisans tezlerinin en fazla yayımlandığı kurum Marmara Üniversitesidir. Ede edilen bulgular, marka özgünlüğü konusunun daha çok kamu üniversitelerinde çalışıldığını göstermektedir. Sayfa sayısı açısında, yüksek lisans tezlerinin çoğunluğu 101–200 sayfa aralığında yer almakta, doktora tezleri ise daha çok, 201–300 sayfa aralığında hazırlanmıştır. Söz konusu durum, tezlerin akademik düzeyi dikkate alındığında beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilmektedir. Nitekim doktora tezleri, yüksek lisans tezlerine kıyasla daha kapsamlı olabilmektedir. Benzer şekilde, doktora tezlerinde örneklem sayısının görece daha yüksek olması, doktora çalışmalarının daha kapsamlı ve geniş katılımcı kitlesiyle yürütüldüğünü göstermektedir. Tezlerde yalnızca nicel araştırma yöntemin kullanıldığı, nitel ya da karma yöntemlerin ise tercih edilmediği görülmektedir. Veri toplama aracı olarak tüm çalışmalarda yalnızca anket tekniği kullanılmıştır. Örneklem türü açısından ise çoğunlukla kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Ancak, kolayda örnekleme yönteminin ana kütleyi temsil etme gücünün oldukça sınırlı olduğu ve elde edilen verilerin yalnızca örneklemin ait

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

olduğu grubu yansıttığı kabul görmektedir (Haşıloğlu vd., 2015). Gelecekteki araştırmalarda nitel ve karma yöntemlerin de kullanılması çalışmalara çeşitlilik kazandırılması açısından önerilmektedir. İncelenen tezlerin büyük çoğunluğu İşletme Anabilim Dalında yürütülmüştür. Bu bulgu daha önce marka üzerine yapılan çalışmalarını da desteklemektedir (Öcel, 2019; Temizkan ve Avcı, 2021; Çörekçioğlu ve Uygurtürk, 2025). Tüm tezlerde araştırma modelinin kullanılması, çalışmalarda teorik çerçeveye dayalı bir yaklaşım benimsendiğini ortaya koymaktadır. Araştırmaların en fazla yürütüldüğü il hem doktora hem de yüksek lisans tezleri açısından Gaziantep'tir. Bu kapsamda gerçekleştirilen ilk çalışma, 2019 yılında Muhammed Furkan Tan tarafından hazırlanan "Deneyimsel Pazarlamanın Marka Tercihi, Marka Sadakati ve Marka Özgünlüğüne Etkisi: Giyim Ürünleri Üzerine Bir Araştırma" başlıklı yüksek lisans tezidir. Diğer çalışma ise 2020 yılında Kazım Dağ tarafından hazırlanan "Marka Özgünlüğünün Marka İmajı ve Marka Tercihindeki İlişkisinde Marka Güveninin Aracılık Rolü" başlıklı doktora tezdir. Araştırma yapılan sektörler incelendiğinde hem yüksek lisans hem de doktora tezlerinde beyaz eşya, hazır giyim ve otomotiv sektörlerine yönelik çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Ayrıca, sektör çeşitliliğinin yüksek lisans tezlerinde daha fazla olduğu (kahve işletmeleri, ayakkabı markası, market) dikkat çekmektedir. Anahtar kelimeler açısından değerlendirildiğinde ise, en sık tekrar eden kavramların "marka özgünlüğü", "marka imajı", "marka güveni" ve "marka tercihi" olduğu tespit edilmiştir.

Ek olarak tezlerde kullanılan ölçekler değerlendirildiğinde, 14 çalışmadan 13'ünde Bruhn vd., (2012) tarafından geliştirilen ölçeğin kullanıldığı görülmektedir. Bazı kaynaklarda "marka otantikliği ölçeği" olarak da adlandırılan bu ölçek, dört boyuttan oluşmaktadır: süreklilik, orijinallik, güvenilirlik ve doğallık. Bunun yanı sıra, Dağ (2020) tarafından hazırlanan doktora tez araştırmasında, Tran ve Keng (2018) tarafından geliştirilen erdem, bağlantı, gerçekçilik, estetiklik, kontrol ve orijinallik olmak üzere altı boyuttan oluşan bir ölçek kullanılmıştır.

Marka özgünlüğü, tüketicilerin benzersiz ve kendine özgü buldukları markaları tercih etme eğilimlerini etkileyen bir kavram olarak pazarlama araştırmalarında ele alınmaktadır. Bu çalışma, marka özgünlüğünü inceleyen tez çalışmalarının sistematik bir değerlendirmesini sunmayı ve alandaki araştırma boşluklarını ortaya koyarak marka özgünlüğü üzerine gelecekte yapılacak çalışmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, araştırmanın sınırlılığı çalışmanın yalnızca YÖKTEZ veri tabanında ve 2017–2024 yılları arasında yayınlanmış tezlerden oluşmasıdır. Ayrıca marka özgünlüğünün hangi teorik çerçevelerle ele alındığını, hangi yöntemlerin kullanıldığını ve hangi sektörlerde yoğunlaşıldığını ortaya koyarak alandaki durumu görünür kılmakta böylece araştırmacılara geleceğe yönelik araştırma boşluklarını belirleme ve yeni çalışmalar tasarlama konusunda yol göstermektedir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, farklı veri tabanlarını kapsayarak marka özgünlüğü alanında daha kapsamlı ve karşılaştırmalı analizler gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

Aaker, D. (2009). *Marka değeri yönetimi*. MediaCat Yayınları.

Akbar, M. M., & Wymer, W. (2017). Refining the conceptualization of brand authenticity. *Journal of Brand Management, 24*(1), 14–32.

Akyüz, S. (2021). *Marka özgünlüğü, marka sadakati, marka güveni ve ağızdan ağıza iletişim arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Hizmet sektöründe bir uygulama* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Astekin, M. (2022). *X ve Y kuşağının internet alışverişinde marka özgünlüğünün marka tercihindeki etkisi ve marka güveninin aracılık rolü: Ayakkabı sektörü üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Beverland, M. B. (2011). Building brand authenticity: 7 habits of iconic brands. *Journal of Product & Brand Management, 20*(4), 327–328.

Bruhn, M., Schoenmüller, V., Schäfer, D., & Heinrich, D. (2012). Brand authenticity: Towards a deeper understanding of its conceptualization and measurement. *Advances in Consumer Research, 40*, 567–576.

Çörekçioğlu, B., & Uygurtürk, H. (2025). TR Dizin ve YÖKTEZ veri tabanlarında marka nefreti üzerine yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi. H. Uygurtürk içinde, *Pazarlama alanında güncel çalışmalar* (s. 41–60). Gaziantep: Özgür Yayınları.

Chhabra, D., & Kim, E. G. (2018). Brand authenticity of heritage festivals. *Annals of Tourism Research*, *68*, 55-57.

Dağ, H. (2020). *Marka özgünlüğünün marka imajı ve marka tercihindeki ilişkisinde marka güveninin aracılık rolü* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Genç, A. (2020). *Deneyimsel tüketim açısından marka otantikliği (özgünlüğü) ve dayanıklı tüketim malları sektörü üzerine bir uygulama* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Grayson, K., & Martinec, R. (2004). Consumer perceptions of iconicity and indexicality and their influence on assessments of authentic market offerings. *Journal of Consumer Research, 31*(2), 296–312.

Haşıloğlu, S. B., Baran, T., & Aydın, O. (2015). Pazarlama araştırmalarındaki potansiyel problemlere yönelik bir araştırma: Kolayda örnekleme ve sıklık ifadeli ölçek maddeleri. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, *2*(1), 19–28

Kadirov, D. (2010). Brand authenticity: Scale development and validation. In *Proceedings of the Annual Conference of the Australian & New Zealand Marketing Academy* (pp. 1–7). New Zealand.

Mayda, İ. (2021). *Marka özgünlüğünün, marka sadakati, marka imajı ve satın alma niyeti üzerindeki etkisi: Bir araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

McNaught, C., & Lam, P. (2010). Using Wordle as a supplementary research tool. *The Qualitative Report, 15*(3), 630–643.

Morhart, F., Malar, L., Guevremont, A., Girardin, F., & Grohmann, B. (2015). Brand authenticity: An integrative framework and measurement scale. *Journal of Consumer Psychology, 25*(2), 200–218.

Napoli, J., Dickinson, S. J., Beverland, M. B., & Farrelly, F. (2014). Measuring consumer-based brand authenticity. *Journal of Business Research, 67*(6), 1090–1098.

Öcel, Y. (2019). Türkiye'de marka ile ilgili yazılan doktora tezlerinin bibliyometrik incelenmesi. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 3*(1), 38–49.

Özdemir Süzer, Ö. (2024). Marka özgünlüğü: Web of Science (WOS) verilerine dayalı bibliyometrik analiz (2013–2023). In *23. International Business Congress* (ss. 60–79). Kocaeli, Türkiye.

Rodrigues, P., Borges, A. P., & Sousa, A. (2021). Authenticity as an antecedent of brand image in a positive emotional consumer relationship: The case of craft beer brands. *Euromed Journal of Business, 17*(4), 634–651.

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, *4*(1), 227–250.

Schallehn, M., Burmann, C., & Riley, N. (2014). Brand authenticity: Model development and empirical testing. *Journal of Product & Brand Management, 23*(3), 192–199.

Sever, S. (2024). *Elektronik ağızdan ağıza iletişimin ve marka özgünlüğünün satın alma niyeti üzerindeki etkisinde marka denkliğinin aracı rolü* (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Şimşek, H. (2017). *Marka özgünlüğünün ağızdan ağıza pazarlama ile ilişkisinde müşteri memnuniyetinin aracılık rolü: Hazır giyim sektöründe bir araştırma* (Yayımlanmamış doktora tezi). Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tan, M. F. (2019). *Deneyimsel pazarlamanın marka tercihi, marka sadakati ve marka özgünlüğüne etkisi: Giyim ürünleri üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Temizkan, S. P., & Avcı, D. (2021). Türkiye'de marka sadakati konulu lisansüstü tezlerin ve makalelerin bibliyometrik profili. *Journal of Tourism and Management, 2*(1), 86–109.

Tosun, A. (2023). *From the quest for authenticity to advocacy: How do authentic brands create brand advocate consumers* (Yayımlanmamış doktora tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tran, V.-D., & Keng, C.-J. (2018). The brand authenticity scale: Development and validation. *Contemporary Management Research, 14*(4), 277–291.

Yıldırım, M. (2023). *Marka özgünlüğü, marka aşkı, marka imajı ve pozitif ağızdan ağıza iletişim arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Beyaz eşya sektöründe bir araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz, S. (2022). *Marka özgünlüğünün marka tercihine etkisi ve marka denkliğinin aracı rolü: Tarım Kredi Kooperatif marketlerinin müşterilerine yönelik bir araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GLOBAL OTOMOTİV MARKALARININ (TESLA, TOYOTA, VOLKSWAGEN) ÇEVRİM İÇİ SATIŞ STRATEJİLERİNİN TÜKETİCİ TERCİHLERİNE ETKİSİ

Dr, BERRİN ERGİN

Istanbul Gelişim Üniversitesi,

b.ergin@duhaaviation.com - ORCID ID 0000-0002-9898-3732

ÖZET

Bu çalışma, küresel otomotiv markalarının (Tesla, Toyota, Volkswagen) çevrim içi satış stratejilerinin tüketici tercihleri üzerindeki etkilerini sistematik biçimde karşılaştırmalı bir bakış açısıyla incelemektedir. Dijitalleşmenin hızla yaygınlaştığı otomotiv sektöründe, çevrim içi satış kanalları yalnızca bir dağıtım yöntemi değil, aynı zamanda marka itibarı, müşteri sadakati ve rekabet avantajı açısından belirleyici bir unsur hâline gelmiştir. Araştırmada, sistematik literatür taraması, karşılaştırmalı vaka analizi, meta-analiz ve içerik analizi yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Çalışmanın sınırlılıkları arasında, veri erişiminin büyük ölçüde ikincil kaynaklara, yani akademik makaleler, sektör raporları ve şirketlerin yayımladığı kamuya açık bilgilere dayanması bulunmaktadır. Tesla'nın geleneksel bayi deneyimini dışarıda bırakarak tamamen dijital süreçlere dayanan yenilikçi doğrudan satış modeli, Toyota'nın hibrit (çevrim içi–bayi) yaklaşımı ve Volkswagen'in Dieselgate sonrası itibar onarımına dayalı dijitalleşme stratejileri ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Bulgular, Tesla'nın inovasyon ve şeffaflık odaklı yaklaşımıyla tüketici sadakatini güçlendirdiğini; Toyota'nın güvene dayalı hibrit modeliyle farklı pazarlarda denge sağladığını; Volkswagen'in ise çevrim içi kampanyalarla sürdürülebilirlik ve şeffaflık üzerinden itibarını yeniden inşa etmeye çalıştığını göstermektedir. Sonuç olarak, çevrim içi satış stratejilerinin tüketici tercihlerinde güven, sadakat, deneyim kalitesi ve sürdürülebilirlik faktörleriyle yakından ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmanın özgün katkısı, literatürde sıklıkla ayrı ayrı incelenen bu markaların çevrim içi satış stratejilerini, tüketici davranışları bağlamında bütüncül bir perspektifle ele almasıdır. Çalışma, literatüre teorik katkılar sunmakla birlikte, şirketler, yatırımcılar ve politika yapıcılar için uygulamaya dönük stratejik öneriler de geliştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevrim İçi Satış Stratejileri, Tüketici Tercihleri, Otomotiv Sektörü, Dijital Müşteri Deneyimi

1. GİRİŞ

Günümüz otomotiv sektöründe dijitalleşmenin yükselişi, yalnızca üretim süreçlerini dönüştürmekle kalmamış, aynı zamanda tüketiciyle olan etkileşim biçimlerini de kökten değiştirmiştir. Özellikle Tesla, Toyota ve Volkswagen gibi küresel markaların çevrim içi satış stratejilerini benimsemesi, sektörde geleneksel bayi odaklı modelin sorgulanmasına yol açmıştır. Çevrim içi satış kanalları, markaların tüketiciyle doğrudan temas kurmasına imkân verirken; müşteri deneyimini, marka sadakatini ve satın alma kararlarını önemli ölçüde şekillendirmektedir (Loureiro ve diğerleri,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2017, s.4). Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, söz konusu üç global markanın çevrim içi satış stratejilerinin tüketici tercihleri üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı bir bakış açısıyla incelemektir. Araştırmanın önemini artıran bir diğer unsur, otomotiv sektörünün küresel ekonomideki stratejik rolüdür. Dünya genelinde milyarlarca dolarlık bir pazar büyüklüğüne sahip olan otomotiv endüstrisi, teknolojik inovasyon ve sürdürülebilirlik gibi dinamiklerle sürekli yeniden şekillenmektedir (Vaz ve diğerleri, 2017, s.880). Özellikle elektrikli araçların yükselişi ve çevre dostu teknolojilerin yaygınlaşması, markaların satış stratejilerini yalnızca ürün odaklı olmaktan çıkarıp, dijital platformlarda müşteriyle kurulan ilişkinin merkezileşmesine neden olmuştur. Tesla'nın doğrudan satış modeli, Toyota'nın hibrit çevrim içi–bayi entegrasyonu ve Volkswagen'in kriz sonrası dijital dönüşümü, bu sürecin farklı boyutlarını yansıtan örneklerdir (Teece, 2018, ss.501-512; Jung ve Park, 2016, ss.127-137).

Bu çalışmanın özgün katkısı, literatürde sıklıkla ayrı ayrı incelenen bu markaların çevrim içi satış stratejilerini, tüketici davranışları bağlamında bütüncül bir perspektifle ele almasıdır. Mevcut çalışmalar, dijitalleşmenin tüketici sadakati, marka algısı ve satın alma niyeti üzerindeki etkilerini vurgulasa da (Keiningham et al., 2020, ss.431-440; Wu ve diğerleri, 2022, ss.429-459), Tesla, Toyota ve Volkswagen örneklerini birlikte değerlendiren sistematik bir yaklaşım sınırlıdır. Dolayısıyla bu araştırma, akademik literatüre olduğu kadar sektörel uygulamalara da ışık tutmayı hedeflemektedir.

1.1.Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu çalışma, üç büyük global otomotiv markası olan Tesla, Toyota ve Volkswagen'in çevrim içi satış stratejilerinin, tüketici tercihleri üzerindeki etkilerini analiz etmeye odaklanmaktadır. Kapsam, özellikle çevrim içi müşteri yolculuğu, dijital satış kanalları, marka itibarı ve tüketici sadakati gibi boyutları içermektedir (Dorčák ve diğerleri, 2017, ss.173-186; Michelon, 2011, ss.79-96). Örneğin Tesla'nın doğrudan satış modeli, tüketicinin aracı tamamen çevrim içi konfigüre ederek sipariş edebilmesine imkân tanırken, Toyota ve Volkswagen hâlen bayi ağını korumakla birlikte dijitalleşmeyi hızla entegre etmektedir. Bu fark, tüketici tercihlerinde algı, güven ve satın alma süreci açısından ölçülebilir etkilere sahiptir. Araştırmanın coğrafi kapsamı, markaların global stratejileri temel alınarak belirlenmiştir. Bununla birlikte tüketici tercihlerinin kültürel, ekonomik ve regülasyon temelli farklılıklar gösterebileceği unutulmamalıdır. Örneğin Avrupa'da çevrim içi satışa yönelik regülasyonlar ve tüketici hakları daha katı iken, ABD'de Tesla gibi markalar doğrudan satış modelini daha kolay uygulayabilmektedir (Knupfer ve diğerleri, 2017, ss. 1-27). Japonya ve Asya pazarlarında ise tüketicilerin teknolojiye adaptasyonu ve geleneksel bayi güvenine bağlılığı farklı bir dinamik yaratmaktadır (Dong ve Mah, 2020, ss. 393-412).

Çalışmanın sınırlılıkları arasında, veri erişiminin büyük ölçüde ikincil kaynaklara, yani akademik makaleler, sektör raporları ve şirketlerin yayımladığı kamuya açık bilgilere dayanması bulunmaktadır. Birincil veri toplama (anket, odak grup vb.) yapılmadığından, bulgular literatürde yer alan ve güvenilir kurumlar tarafından sağlanan verilerle sınırlıdır. Ayrıca, hızla değişen dijital pazarlama trendleri göz önünde bulundurulduğunda, ulaşılan sonuçların belli bir dönemin koşullarına bağlı olduğu da dikkate alınmalıdır (Snyder, 2019, ss. 333-339).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2. DENEYSEL ÇALIŞMALAR

2.1. Dijitalleşme ve Çevrim İçi Satış Stratejileri

Dijitalleşme, otomotiv sektöründe yalnızca üretim süreçlerini dönüştürmekle kalmamış, aynı zamanda satış kanallarını da köklü bir biçimde yeniden şekillendirmiştir. Özellikle e-ticaretin ve çevrim içi müşteri platformlarının gelişimi, markaların doğrudan tüketiciye ulaşmasını mümkün kılmıştır. Geleneksel bayi merkezli satış yapısı, dijitalleşmenin etkisiyle giderek hibrit modellerle yer değiştirmektedir. Tesla, çevrim içi satış stratejisini "direct-to-consumer" yaklaşımıyla keskin biçimde uygularken, Toyota ve Volkswagen gibi köklü markalar daha temkinli bir dijital entegrasyon süreci yürütmektedir (Lang ve diğerleri, 2021, ss. 385-404). Bu dönüşüm, tüketiciye daha şeffaf fiyatlandırma, kişiselleştirilmiş konfigürasyon imkânları ve zamandan tasarruf sağlayan bir satın alma deneyimi sunmaktadır.

Bununla birlikte dijitalleşmenin yalnızca bir satış aracı olmadığı, aynı zamanda marka ile tüketici arasında etkileşim yaratma işlevi gördüğü de dikkate alınmalıdır. Çevrim içi stratejiler, markaların rekabet avantajı yaratmak için kullandıkları inovatif araçlar hâline gelmiştir (Ungerman ve diğerleri, 2018, ss. 132-148). Sosyal medya, mobil uygulamalar, çevrim içi konfigüratörler ve sanal showroom deneyimleri, tüketici algısında değer yaratan unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Tesla'nın çevrim içi ekosistemi, yalnızca araç sipariş sürecini değil, aynı zamanda satış sonrası hizmetleri de kapsayarak sektördeki sınırları genişletmiştir (Teece, 2018, ss. 501-512).

2.2. Tüketici Tercihleri ve Dijital Müşteri Yolculuğu

Tüketici tercihleri, artık yalnızca ürün özelliklerine değil, satın alma sürecinde yaşanan deneyimin kalitesine de bağlıdır. Dijital müşteri yolculuğu kavramı, tüketicilerin çevrim içi ortamda bilgi toplama, alternatifleri değerlendirme, satın alma ve satış sonrası hizmetlere erişim gibi adımlarını kapsamaktadır. Bu süreç, markaların stratejik biçimde yönlendirmesi gereken kritik bir alan hâline gelmiştir (Keiningham ve diğerleri, 2020, ss. 431-440). Çevrim içi müşteri yolculuğunun en önemli katkılarından biri, kişiselleştirilmiş deneyimdir. Yapay zekâ destekli öneriler, dinamik fiyatlandırma ve kullanıcı davranışlarına dayalı pazarlama teknikleri, tüketicinin karar alma sürecini hızlandırmaktadır (Wu ve diğerleri, 2022, ss. 429-459). Bunun yanı sıra, dijital platformların sunduğu kolay erişim ve bilgi şeffaflığı, tüketici güvenini artıran unsurlar arasında yer almaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, tüketicilerin çevrim içi deneyimden beklentilerinin kültürel ve sosyo-ekonomik faktörlere göre değişkenlik göstermesidir. Avrupa'da tüketici güvenliği ve veri koruma ön planda iken, Asya pazarlarında hız ve maliyet avantajı öncelikli olabilmektedir (Dong ve Mah, 2020, ss. 393-412). Tesla'nın müşteri yolculuğu, geleneksel bayi deneyimini dışarıda bırakarak tamamen dijital süreçlere dayanmakta ve bu yönüyle yenilikçi bir örnek oluşturmaktadır. Toyota ise çevrim içi ve fiziksel temas noktalarını bütünleştirerek güveni artırmayı tercih etmektedir. Volkswagen'in yaklaşımı ise özellikle Dieselgate sonrası itibar onarımı ve güven tazeleme çabaları ile şekillenmiştir (Jung ve Park, 2016, ss. 127-137).

2.3. Kuramsal Dayanak: İtibar, İnovasyon ve Pazarlama Modelleri

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çevrim içi satış stratejilerini kavramsallaştırırken üç kuramsal dayanak öne çıkmaktadır: itibar yönetimi, inovasyon ve pazarlama modelleri. Öncelikle, kurumsal itibarın tüketici tercihleri üzerindeki etkisi çok sayıda çalışmada ortaya konmuştur (Loureiro ve diğerleri, 2017, ss. 1-10; Michelon, 2011, ss. 79-96). Dijitalleşme, itibarın korunması ve güçlendirilmesi için hem fırsatlar hem de riskler barındırmaktadır. Tesla gibi yenilikçi markalar, çevrim içi stratejileriyle güçlü bir teknoloji imajı inşa ederken, Volkswagen örneğinde görüldüğü gibi krizler çevrim içi ortamlarda hızla yayılarak markaya zarar verebilmektedir (Dorčák ve diğerleri, 2017, ss. 719--724). İnovasyon boyutu, markaların çevrim içi stratejilerinde farklılaşmayı mümkün kılmaktadır. Pazarlama inovasyonları, dijital müşteri yolculuğunu yeniden tanımlamakta ve tüketiciyle kurulan bağı derinleştirmektedir (Ungerman ve diğerleri, 2018, ss. 132-148). Ayrıca dinamik yetenekler kuramı, firmaların çevresel değişimlere uyum sağlama kapasitesini açıklamada kullanılmaktadır. Özellikle Tesla, dijitalleşmeyi yalnızca satış kanalı olarak değil, iş modelinin bütünsel bir unsuru olarak kurgulayarak dinamik yeteneklerini ortaya koymuştur (Teece, 2018, ss. 501-512). Son olarak, modern pazarlama modelleri, müşteri deneyimi odaklı inovasyonun ve dijital temas noktalarının, tüketici sadakati ve marka bağlılığı üzerindeki etkilerini açıklamaktadır. Araştırmalar, çevrim içi satış stratejilerinin yalnızca ekonomik sonuçlar doğurmadığını, aynı zamanda tüketiciyle duygusal bir bağ kurma kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir (Keiningham ve diğerleri, 2020, ss. 431-440).

2.4. Literatür Taraması

2.4.1. Otomotiv Sektöründe Çevrim İçi Satış Uygulamaları

Son yıllarda otomotiv sektöründe çevrim içi satış uygulamaları giderek yaygınlaşmıştır. Tesla'nın tamamen çevrim içi satış modeli, sektörde radikal bir paradigma değişimini temsil etmektedir. Toyota ve Volkswagen ise daha çok hibrit bir model benimseyerek çevrim içi platformları, bayilik sistemiyle entegre etmiştir (Lang ve diğerleri, 2021, ss. 385-404). Literatürde bu dönüşümün özellikle tüketici güveni ve satın alma sürecinde kolaylık sağladığı, ancak bayi sistemine alışkın pazarlarda dirençle karşılandığı bulgulanmaktadır (Knupfer ve diğerleri, 2017, ss. 1-27).

2.4.2. Dijital İtibar Yönetimi ve Marka Sadakati

Dijitalleşen pazarlarda itibar yönetimi, tüketici tercihlerini yönlendiren en kritik unsurlardan biri hâline gelmiştir. Araştırmalar, markaların çevrim içi itibarının tüketici sadakati üzerinde doğrudan etkili olduğunu göstermektedir (Loureiro ve diğerleri, 2017, ss. 1-10). Örneğin Volkswagen'in Dieselgate skandalı sonrası yaşadığı güven kaybı, çevrim içi satış performansına da yansımıştır (Jung & Park, 2016). Buna karşın, Tesla'nın yenilikçi imajı ve doğrudan satış stratejisi, markaya güçlü bir sadakat ve bağlılık kazandırmıştır (Teece, 2018, ss. 501-512).

2.4.3. E-Mobilite, Elektrikli Araçlar ve Tüketici Benimsemesi

Elektrikli araçların yükselişi, çevrim içi satış stratejilerinin önemini artırmıştır. Çünkü bu araçların teknolojik özellikleri, çevrim içi platformlarda daha kolay anlatılmakta ve tüketiciye şeffaf biçimde sunulabilmektedir. Çalışmalar, tüketicilerin elektrikli araçlara yönelik algısının, çevrim içi bilgi paylaşımı ve dijital deneyimlerle şekillendiğini göstermektedir (Qiao ve

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

diğerleri, 2020, ss. 45-53). Tesla'nın Model 3 kampanyasında çevrim içi rezervasyon stratejisi, e-mobilite benimsemesinde dönüm noktası olmuştur. Toyota ise hibrit modeller üzerinden çevrim içi bilgilendirmeyi ön plana çıkarırken, Volkswagen ID. serisi ile çevrim içi lansmanları stratejik olarak kullanmıştır (Zhao ve Sun, 2022, s.44).

2.4.4. Sosyal Medya, E-Ticaret Platformları ve Otomotiv Satışı

Sosyal medya, otomotiv markalarının çevrim içi satış stratejilerinde kritik bir pazarlama aracı hâline gelmiştir. Tüketiciler, satın alma kararlarını yalnızca teknik özelliklere değil, sosyal medya kampanyaları ve influencer etkilerine göre de şekillendirmektedir (Wu ve diğerleri, 2022, ss. 429-459). Tesla, Elon Musk'ın sosyal medya varlığı sayesinde dijital pazarlamada eşsiz bir konum elde etmiştir. Toyota ise sosyal medya ve e-ticaret platformlarını bayilik ağıyla bütünleştirerek daha geleneksel bir güven çerçevesi sunmaktadır. Volkswagen ise itibar yönetimini güçlendirmek amacıyla sosyal medyayı kriz iletişiminin merkezi olarak kullanmıştır (Dorčák ve diğerleri, 2017, ss. 173-186).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada izlenen yöntem, sistematik literatür araştırması yaklaşımına dayanmaktadır.

3.1.Sistematik Literatür Araştırması

Sistematik literatür araştırması, belirlenen bir araştırma sorusuna yanıt bulmak amacıyla ilgili tüm akademik ve sektörel çalışmaları kapsamlı, nesnel ve yeniden üretilebilir bir biçimde taramayı hedefler. Bu yaklaşım, rastlantısal seçimlerin ve öznelliğin önüne geçerek, elde edilen bulguların güvenilirliğini artırmaktadır (Snyder, 2019). Araştırmanın ilk aşamasında, küresel otomotiv markalarının çevrim içi satış stratejileri ve bunların tüketici tercihlerine etkisi üzerine odaklanan çalışmalar belirlenmiştir. Bu doğrultuda Web of Science, Scopus ve Google Scholar gibi indekslerden faydalanılmıştır. Tarama sürecinde, "online sales strategies," "digital customer journey," "automotive industry reputation," "e-mobility adoption" ve "consumer preferences in digital marketing" gibi anahtar kelimeler kullanılmıştır. Elde edilen çalışmalar arasından yalnızca doğrudan konuya katkı sağlayan, hakemli makaleler ve güvenilir sektör raporları dâhil edilmiştir (Dorčák ve diğerleri, 2017, ss. 719-724; Loureiro ve diğerleri, 2017, ss. 1-10). Bu araştırma sürecinde belirlenen kriterlerden biri de metodolojik çeşitliliğin sağlanmasıdır. Nitel vaka analizlerine dayalı tüketici tercih araştırmaları ve içerik analizleri birlikte değerlendirilmiştir. Böylece tek bir bakış açısına indirgenmeyen, farklı yöntemlerle üretilmiş bulgular bir araya getirilmiştir. Bu yaklaşım, Tesla, Toyota ve Volkswagen'in çevrim içi stratejilerinin karşılaştırmalı değerlendirilmesine imkân tanımaktadır (Knupfer ve diğerleri, 2017, ss. 1-27).

3.2. Veri Kaynakları: Şirket Raporları, Pazar Verileri, Google Trends vb.

Çalışmanın güvenilirliğini pekiştirmek için yalnızca akademik literatür değil, aynı zamanda güncel ve sektörel veri kaynakları da incelenmiştir. Şirket raporları, markaların kendi çevrim içi satış stratejilerini ve performanslarını ortaya koyan birincil kaynaklar niteliğindedir. Örneğin Tesla'nın yıllık raporlarında doğrudan satış modelinin gelirler üzerindeki etkisi detaylı biçimde raporlanırken, Toyota ve Volkswagen'in sürdürülebilirlik raporları çevrim içi satış kanallarının bayi ağlarıyla entegrasyonunu açıklamaktadır (Teece, 2018, ss. 501-512; Lang ve

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

diğerleri, 2021, ss. 385-404). Pazar verileri, otomotiv sektöründeki çevrim içi satış trendlerini karşılaştırmak için kullanılmıştır. Bu kapsamda McKinsey & Company (Knupfer ve diğerleri, 2017, ss. 1-27) gibi danışmanlık firmalarının hazırladığı raporlar, global ölçekte tüketicilerin çevrim içi araç satın alma eğilimlerini ve beklentilerini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Statista ve diğer pazar araştırma veri tabanları, Tesla'nın doğrudan satışlarının hacmi, Toyota'nın çevrim içi bayi destekli satış oranları ve Volkswagen'in dijital kampanya performansına ilişkin somut veriler sunmaktadır. Google Trends verileri ise tüketici ilgisinin zamansal değişimini ölçmek amacıyla kullanılmıştır. "Tesla online purchase," "Toyota online store," ve "Volkswagen digital sales" gibi terimlerin arama yoğunlukları, farklı dönemlerde tüketici talebindeki dalgalanmaları göstermektedir. Bu yöntem, tüketici ilgisinin sadece satış rakamlarıyla değil, çevrim içi bilgi arama davranışlarıyla da anlaşılmasını sağlamaktadır (Wu ve diğerleri, 2022, ss. 429-459). Özellikle elektrikli araçlara yönelik artan arama trendleri, e-mobilite kabulünün çevrim içi kanallarla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Qiao ve diğerleri, 2020, ss. 45-53; Zhao ve Sun, 2022, s. 44).

3.3. Analiz Teknikleri: Karşılaştırmalı Vaka Analizi, Meta-Analiz, İçerik Analizi

Analiz sürecinde karşılaştırmalı vaka analizi, meta-analiz ve içerik analizi olarak üç temel yöntem benimsenmiştir.

Karşılaştırmalı vaka analizi, Tesla, Toyota ve Volkswagen'in çevrim içi satış stratejilerini doğrudan karşılaştırmayı mümkün kılmaktadır. Tesla'nın doğrudan satış modeli, Toyota'nın hibrit sistemi ve Volkswagen'in kriz sonrası dijital dönüşümü, farklı kurumsal yaklaşımları temsil etmektedir (Jung ve Park, 2016, ss. 127-137; Teece, 2018, ss. 501-512). Bu analiz, markaların benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koyarak tüketici tercihleri üzerindeki etkilerini bütüncül şekilde değerlendirmeyi sağlar.

Meta-analiz, literatürde yer alan çalışmalardan elde edilen nicel bulguları bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Örneğin dijital müşteri yolculuğu üzerine yapılan ampirik çalışmalar, tüketici sadakatini artıran faktörlerin genel eğilimlerini göstermektedir (Keiningham ve diğerleri, 2020, ss. 431-440). Bu yöntem, farklı araştırmalardan elde edilen bulguların istatistiksel olarak bütünleştirilmesine olanak tanır ve genel eğilimlerin belirlenmesini kolaylaştırır (Snyder, 2019, ss. 333-339).

İçerik analizi ise şirket raporları, sektörel belgeler ve çevrim içi pazarlama kampanyalarının incelenmesiyle gerçekleştirilmiştir. Markaların web siteleri, sosyal medya hesapları ve dijital kampanyaları, nitel veri kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Bu yöntem sayesinde, markaların iletişim stratejileri, kullandıkları dijital araçlar ve tüketiciye verdikleri mesajlar sistematik biçimde sınıflandırılmıştır (Dorčák ve diğerleri, 2017, ss. 173-186).

3.4. Örnek Olay Analizleri

Tesla: Doğrudan Çevrim İçi Satış Modeli ve Tüketici Algısı

Tesla, çevrim içi satış stratejilerinde radikal bir yaklaşım benimseyerek, otomotiv sektörünün geleneksel bayi sistemini neredeyse tamamen devre dışı bırakmıştır. "Direct-to-consumer" modeli, markanın dijitalleşme stratejisinin merkezinde yer almakta ve tüketicilerin araç satın alma sürecini çevrim içi platformlar üzerinden yönetmesini mümkün kılmaktadır

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

(Teece, 2018, ss. 501-512). Bu strateji, yalnızca maliyet avantajı sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda müşteri ile marka arasındaki bağın güçlenmesine de aracılık etmektedir. Tesla'nın çevrim içi satış sistemi, müşteri deneyimini otomasyon ve kişiselleştirme unsurlarıyla pekiştirmektedir. Kullanıcılar çevrim içi konfigüratörler aracılığıyla araçlarını istedikleri donanım ve özelliklerle kişiselleştirebilmekte, sipariş süreçlerini şeffaf biçimde takip edebilmektedir. Bu yaklaşım, tüketicilerin karar alma süreçlerinde güven unsurunu pekiştirmekte, aynı zamanda zaman ve mekân sınırlılıklarını ortadan kaldırmaktadır (Lang ve diğerleri, 2021, ss. 385-404). Fiyatlandırma ve abonelik modelleri de Tesla'nın çevrim içi stratejisinin önemli bileşenlerindendir. Sabit fiyatlandırma politikası, tüketicilerin pazarlık sürecine girmeden doğrudan satın alma yapabilmesini kolaylaştırmakta, abonelik hizmetleri ise özellikle yazılım tabanlı güncellemelerle araç fonksiyonlarının sürekli geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Bu durum, Tesla'nın satış sonrası hizmetleri çevrim içi satış ekosistemine entegre etmesine imkân tanımaktadır (Wu ve diğerleri, 2022, ss. 429-459).

Çizelge 1. Tesla'nın Çevrim İçi Satış Stratejisi ve Tüketici Algısına Etkileri

Boyut	Strateji	Tüketiciye Etkisi	Akademik Bulgular
Satış Modeli	Direct-to-consumer (bayisiz satış)	Şeffaf fiyatlandırma, güven algısında artış	Teece (2018)
Dijital Deneyim	Çevrim içi konfigüratör, otomasyon	Kişiselleştirilmiş müşteri yolculuğu	Lang ve diğerleri, (2021)
Fiyatlandırma	Sabit fiyat, abonelik modeli	Pazarlık stresinin ortadan kalkması, uzun vadeli sadakat	Wu ve diğerleri, (2022)
Teslimat Süreçleri	Çevrim içi sipariş takibi	Zaman ve mekân bağımsız satın alma deneyimi	Knupfer ve diğerleri, (2017)
Algısal Etki	İnovasyon odaklı imaj	Teknoloji lideri marka algısı	Vaz ve diğerleri, (2017)

Bu tabloya bakıldığında, Tesla'nın stratejisinin yalnızca satış kanallarını dönüştürmekle kalmadığı, aynı zamanda tüketici algısında inovatif ve güvenilir bir marka imajı inşa ettiği görülmektedir.

Toyota: Geleneksel Bayilik Ağı ile Dijital Dönüşümün Entegrasyonu

Toyota, çevrim içi satış stratejilerini kurgularken köklü bayi ağını tamamen terk etmemiş, bunun yerine dijital dönüşümü mevcut dağıtım kanallarıyla bütünleştirmeyi tercih etmiştir. "Toyota Online Store" platformu, tüketicilerin çevrim içi ortamda araçları konfigüre etmelerine imkân tanırken, satın alma sürecinin son aşaması çoğu zaman bayi üzerinden tamamlanmaktadır. Bu hibrit model, özellikle tüketicilerin güven algısını pekiştirmekte ve Toyota'nın köklü bayi ilişkilerini zayıflatmadan dijitalleşmesini mümkün kılmaktadır (Dong ve Mah, 2020, ss. 393-412). Bayi ağı–çevrim içi entegrasyonu, Toyota'nın farklı pazarlarda kültürel çeşitliliğe duyarlı bir strateji izlemesine imkân vermiştir. Japonya gibi geleneksel pazarlarda bayi deneyimi hâlâ tüketici tercihlerinde güçlü bir faktör olurken, Avrupa ve ABD'de çevrim içi rezervasyon ve sipariş sistemleri daha etkin biçimde kullanılmaktadır (Knupfer ve diğerleri, 2017, ss. 1-27). Toyota'nın sosyal medya kampanyaları, özellikle hibrit ve elektrikli araçların tanıtımında kritik rol oynamaktadır. Markanın sürdürülebilirlik odaklı iletişim stratejileri, tüketicilerin çevre dostu tercihlerine hitap etmekte ve bu sayede müşteri

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sadakatini güçlendirmektedir (Vaz ve diğerleri, 2017, s. 880). Bu bağlamda Toyota'nın dijital kampanyalarının, marka güvenini artırıcı ve tüketici sadakatini pekiştirici bir işlev gördüğü söylenebilir.

Çizelge 2. Toyota'nın Hibrit Satış Modeli ve Dijital Dönüşüm Stratejileri

Toyota'nın yaklaşımı, tamamen dijitalleşme yerine dengeli bir entegrasyon modeliyle tüketici güvenini ön planda tutması bakımından dikkat çekmektedir.

Volkswagen: Dijitalleşme, Kriz Sonrası İtibar Yönetimi ve Çevrim İçi Satış

Boyut	Strateji	Tüketiciye Etkisi	Akademik Bulgular
Satış Modeli	Hibrit (çevrim içi + bayi)	Güvenin pekişmesi, erişilebilirlik	Dong ve Mah (2020)
Dijital Entegrasyon	Online Store + bayi teslimatı	Esnek müşteri deneyimi	Knupfer ve diğerleri, (2017)
Sosyal Medya	Hibrit/EV kampanyaları	Çevre dostu algının güçlenmesi	Vaz et al. (2017)
Müşteri Sadakati	Dijital-bayi uyumu	Sadakat ve güvenin korunması	Loureiro ve diğerleri, (2017)
Küresel Uyum	Bölgesel farklı stratejiler	Kültürel çeşitliliğe uyum	Jung ve Park (2016)

Volkswagen'in çevrim içi satış stratejileri, özellikle 2015 yılında patlak veren Dieselgate skandalının ardından yeniden şekillenmiştir. Kriz sonrası dönemde şirket, dijital platformları yalnızca satış kanalı olarak değil, aynı zamanda itibar onarımının temel aracı olarak kullanmaya başlamıştır (Jung ve Park, 2016, ss. 127-137). Bu dönemde Volkswagen, şeffaflık ve güven tesis etmeyi hedefleyen kampanyalarla çevrim içi iletişimi güçlendirmiştir. Volkswagen'in "VW Online" platformu ve ID. serisi elektrikli araç lansmanları, markanın e-mobilite stratejisinin merkezinde yer almaktadır. Bu kampanyalar, çevrim içi etkileşimi artırarak tüketici güvenini yeniden tesis etmeyi amaçlamaktadır (Dorčák ve diğerleri, 2017, ss. 173-186). Özellikle ID.3 ve ID.4 modellerinin lansmanında çevrim içi rezervasyonların yaygınlaşması, markanın dijitalleşme sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. E-mobilite geçişi, Volkswagen'in kriz sonrası yeniden konumlanmasında stratejik rol oynamıştır. Çevrim içi kampanyalar, sürdürülebilirlik vurgusu yaparak çevre dostu bir marka imajı yaratmaya çalışmıştır. Tüketicilerin güven algısı, kriz sonrası dönemde önemli ölçüde zedelenmiş olsa da dijitalleşme sayesinde markanın bu algıyı kısmen onarabildiği görülmektedir (Michelon, 2011, ss. 79-96).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 3. Volkswagen'in Kriz Sonrası Dijitalleşme Stratejileri ve Tüketiciye Etkileri

Boyut	Strateji	Tüketiciye Etkisi	Akademik Bulgular
Kriz Yönetimi	Çevrim içi şeffaf iletişim	Güvenin yeniden inşası	Jung ve Park (2016)
Dijital Platformlar	VW Online, ID. serisi	Yeni müşteri segmentlerine erişim	Dorčák ve diğerleri, (2017)
E-Mobilite	Çevrim içi lansman kampanyaları	Sürdürülebilirlik algısının güçlenmesi	Michelon (2011)
İtibar Yönetimi	Sosyal medya ve PR odaklı stratejiler	Algı onarımı, kriz hafızasının azaltılması	Loureiro ve diğerleri, (2017)
Tüketici Davranışı	Güven temelli yeniden satın alma	Markaya temkinli bağlılık	Knupfer ve diğerleri, (2017)

Volkswagen'in örneği, dijitalleşmenin yalnızca satış kanalı olarak değil, aynı zamanda itibar inşası ve kriz sonrası marka rehabilitasyonu için de kritik bir araç olduğunu göstermektedir.

3.5. Karşılaştırmalı Analiz

Çevrim İçi Satış Stratejilerinde Benzerlikler ve Farklılıklar

Tesla, Toyota ve Volkswagen, çevrim içi satış kanallarını kullanma biçimleri açısından farklı stratejik tercihler sergilemektedir. Tesla, bayi ağını tamamen ortadan kaldırarak doğrudan satış modeline yönelmiş; Toyota ise hibrit bir yapı kurarak çevrim içi ve bayilik sistemini entegre etmiştir. Volkswagen ise Dieselgate sonrası güven krizini aşmak amacıyla dijitalleşmeyi bir yeniden yapılanma aracı olarak kullanmıştır (Teece, 2018, ss. 501-512; Jung ve Park, 2016, ss. 127-137). Benzerlik açısından bakıldığında üç marka da çevrim içi platformları yalnızca satış için değil, aynı zamanda marka iletişimi, müşteri deneyimi ve satış sonrası hizmetler için de kullanmaktadır. Farklılıklar ise stratejik vurgularında ortaya çıkmaktadır: Tesla inovasyon ve teknoloji öncülüğünü ön plana çıkarırken, Toyota tüketici güvenini pekiştirmeyi hedeflemekte, Volkswagen ise kriz sonrası şeffaflık ve itibar onarımını merkezileştirmektedir (Lang ve diğerleri, 2021, ss. 385-404).

Çizelge 4. Tesla, Toyota ve Volkswagen'in Çevrim İçi Satış Stratejilerinin Karşılaştırılması

Boyut	Tesla	Toyota	Volkswagen
Satış Modeli	Direct-to-consumer (bayisiz)	Hibrit (çevrim içi + bayi)	Dijitalleşme ile güçlendirilmiş geleneksel model
Stratejik Odak	İnovasyon, hız, şeffaf fiyat	Güven, esneklik, bayi ilişkileri	İtibar onarımı, sürdürülebilirlik
Dijital Araçlar	Tamamen çevrim içi sipariş, abonelik, yazılım güncellemeleri	Online Store, bayi teslimi, sosyal medya entegrasyonu	VW Online, ID. serisi çevrim içi lansmanları
Tüketici Algısı	Yenilikçi, şeffaf, teknoloji odaklı	Güvenilir, gelenekselle uyumlu	Kriz sonrası temkinli güven, sürdürülebilirlik odaklı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Tüketici Tercihleri Üzerindeki Etkiler (Sadakat, Güven, Deneyim)

Çevrim içi satış stratejilerinin tüketici tercihlerine yansıması, sadakat, güven ve deneyim boyutları üzerinden incelenebilir. Tesla'nın stratejisi, tüketicilerin markayla doğrudan ilişki kurmasını sağlayarak sadakat düzeyini artırmıştır. Ancak bayi desteğinin olmaması, bazı pazarlarda güven eksikliği yaratabilmektedir (Keiningham ve diğerleri, 2020, 431-440). Toyota, hibrit modeliyle hem güveni hem de sadakati pekiştirirken, Volkswagen tüketicilerle ilişkisini daha çok şeffaflık ve sürdürülebilirlik mesajlarıyla yeniden inşa etmeye çalışmaktadır (Loureiro ve diğerleri, 2017, ss. 1-10).

Çizelge 5. Çevrim İçi Satış Stratejilerinin Tüketici Tercihlerine Etkileri

Boyut	Tesla	Toyota	Volkswagen
Sadakat	Doğrudan satış ve yazılım güncellemeleri ile yüksek sadakat	Hibrit yapı sayesinde güvene dayalı sadakat	Kriz sonrası sınırlı sadakat, temkinli bağlılık
Güven	Bayisiz modelde bazı pazarlarda düşük güven	Bayi desteğiyle güvenin korunması	Şeffaflıkla güvenin yeniden inşası
Deneyim	Tamamen dijital, yenilikçi müşteri yolculuğu	Çevrim içi–fiziksel temas bütünleşik deneyim	Kriz sonrası iletişim odaklı deneyim

Dijital müşteri deneyimi, üç markada da tüketici karar sürecini hızlandırmakta ve bilgiye erişim kolaylığı sağlamaktadır. Ancak Tesla'da deneyim inovasyon temelli, Toyota'da güven odaklı, Volkswagen'de ise kriz sonrası itibar yönetimine yönelik bir çizgide ilerlemektedir (Dorčák ve diğerleri, 2017, ss. 719-724).

Marka İtibarı, Sosyal Medya ve Dijital Müşteri Yolculuğu Karşılaştırması

Marka itibarı, sosyal medya etkileşimleri ve dijital müşteri yolculuğu, çevrim içi satış stratejilerinin başarısını doğrudan etkilemektedir. Tesla, Elon Musk'ın sosyal medya etkinliği sayesinde markanın görünürlüğünü artırmış ve çevrim içi müşteri yolculuğunu güçlü bir topluluk duygusuyla desteklemiştir (Wu ve diğerleri, 2022, ss. 429-459). Toyota, sosyal medya kampanyalarında daha kurumsal ve sürdürülebilirlik odaklı bir çizgi izlerken, Volkswagen Dieselgate sonrası sosyal medyayı itibar onarımı için stratejik biçimde kullanmıştır (Jung ve Park, 2016, ss. 127-137).

Çizelge 6. Marka İtibarı, Sosyal Medya ve Dijital Müşteri Yolculuğu Karşılaştırması

Boyut	Tesla	Toyota	Volkswagen
Marka İtibarı	İnovatif, teknoloji lideri, şeffaf	Güvenilir, çevre dostu, kurumsal	Kriz sonrası itibar onarımı sürecinde
Sosyal Medya Kullanımı	Musk'ın kişisel etkisi, topluluk inşası	Kurumsal kampanyalar, sürdürülebilirlik mesajları	Kriz iletişimi, şeffaflık ve PR odaklı kullanım
Dijital Müşteri Yolculuğu	Tamamen çevrim içi, otomasyon ve kişiselleştirme odaklı	Çevrim içi – fiziksel entegrasyon, müşteri güvenini önceliklendirme	Çevrim içi kampanyalarla güveni yeniden tesis etme

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Elektrikli Araç Stratejilerinde Çevrim İçi Satışın Rolü

Elektrikli araçların yükselişi, çevrim içi satış stratejilerinin merkezî önemini daha da artırmıştır. Tesla, Model 3 ve Model Y gibi araçlarda çevrim içi rezervasyon sistemleriyle e-mobiliteyi tüketici tercihleriyle buluşturmuş ve büyük ölçüde başarılı olmuştur (Qiao ve diğerleri, 2020, ss. 45-53). Toyota, hibrit modeller üzerinden çevrim içi bilgilendirme ve kampanyalarla tüketiciye güven aşılamış, Volkswagen ise ID. serisiyle çevrim içi lansmanlara yoğunlaşarak sürdürülebilirlik algısını güçlendirmeye çalışmıştır (Zhao ve Sun, 2022, s.44).

Çevrim içi satış kanalları, özellikle elektrikli araçların teknik özelliklerini tüketiciye aktarma konusunda kritik bir işlev üstlenmektedir. Geleneksel showroom deneyiminde aktarılması zor olan yazılım, batarya ömrü, şarj altyapısı gibi bilgiler çevrim içi platformlarda şeffaf ve detaylı biçimde paylaşılabilmektedir (Lang ve diğerleri, 2021, ss. 385-404).

Çizelge 7. Elektrikli Araç Stratejilerinde Çevrim İçi Satışın Rolü

Boyut	Tesla	Toyota	Volkswagen
Stratejik Odak	EV'lerin çevrim içi rezervasyon ve satış süreci	Hibrit modellerde çevrim içi bilgilendirme	ID. serisi çevrim içi lansman ve kampanyalar
Tüketiciye Katkı	Erişim kolaylığı, şeffaf bilgi, erken benimseme	Güvenilirlik ve marka sadakati	Kriz sonrası sürdürülebilirlik odaklı güven tazeleme
Algısal Etki	EV liderliği ve teknoloji algısı	Çevre dostu, güvenilir marka	İtibar onarımı ve sürdürülebilirlik algısı

Karşılaştırmalı analiz, Tesla'nın inovasyon ve teknoloji odaklı, Toyota'nın güven temelli, Volkswagen'in ise itibar odaklı çevrim içi satış stratejileri geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Tüketici tercihlerinde sadakat, güven ve deneyim farklı boyutlarda etkilenmekte; ancak her üç markada da çevrim içi satışın elektrikli araç stratejilerinde belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

4.1. Tartışma

Dijitalleşme, otomotiv sektörünü kökten dönüştürmüş, üretimden satışa kadar olan tüm değer zincirinde yeni fırsatlar yaratmıştır. Çevrim içi satış kanalları, markaların müşteriyle doğrudan etkileşim kurmasını sağlarken, geleneksel bayi merkezli yapıyı yeniden tanımlamıştır. Tesla'nın doğrudan satış modeli, dijitalleşmenin tüketiciye sunduğu şeffaflık ve hız avantajının en somut örneğini temsil etmektedir (Teece, 2018, ss. 501-512). Toyota ve Volkswagen ise daha esnek bir yaklaşım benimseyerek bayilik ağını korurken dijital kanalları etkin biçimde entegre etmiştir (Lang ve diğerleri, 2021, ss. 385-404). Dijitalleşmenin katkılarından biri de müşteri deneyimini kişiselleştirme kapasitesidir. Çevrim içi konfigüratörler, yazılım tabanlı güncellemeler ve abonelik modelleri, tüketiciye yalnızca bir ürün değil, süreklilik arz eden bir hizmet ekosistemi sunmaktadır (Wu ve diğerleri, 2022, ss. 429-459). Bu durum, müşteri sadakatini pekiştirirken markalar için sürdürülebilir gelir modellerinin oluşmasına imkân tanımaktadır. Ayrıca dijitalleşme, markaların pazara daha hızlı uyum sağlamasına ve küresel rekabet gücünü artırmasına katkı sağlamaktadır (Ungerman ve diğerleri, 2018, ss. 132-148).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Tüketici tercihlerini etkileyen en önemli faktörler arasında güven, sadakat ve deneyim kalitesi öne çıkmaktadır. Tesla, şeffaf fiyatlandırma ve tamamen dijitalleşmiş satın alma süreciyle sadakati güçlendirirken; Toyota, bayi desteğini sürdürerek güven unsurunu korumuştur. Volkswagen ise Dieselgate sonrası yaşadığı itibar kaybını, çevrim içi şeffaflık ve sürdürülebilirlik vurgusuyla telafi etmeye çalışmıştır (Jung ve Park, 2016, ss. 127-137; Loureiro ve diğerleri, 2017, ss. 1-10). Araştırmalar, tüketicilerin çevrim içi satış sürecinde en çok önem verdiği unsurların erişilebilirlik, şeffaf bilgi ve güvenli ödeme sistemleri olduğunu göstermektedir (Keiningham ve diğerleri, 2020, ss. 431-440). Tesla'nın abonelik temelli hizmetleri tüketicilere uzun vadeli fayda sağlarken, Toyota'nın hibrit yapısı kullanıcıların farklı pazarlarda kültürel beklentilerine cevap vermektedir (Dong ve Mah, 2020, ss. 393-412). Volkswagen ise özellikle Avrupa pazarında çevrim içi kampanyalarla e-mobilite geçişini hızlandırmaya çalışmıştır (Zhao ve Sun, 2022, s. 44). Çevrim içi satış stratejilerinin başarısı, inovasyon ve sürdürülebilirlik unsurlarıyla yakından ilişkilidir. Tesla, inovatif yazılım güncellemeleri ve otonom sürüş gibi ileri teknolojilerle rekabet avantajını pekiştirmiştir (Lang ve diğerleri, 2021, ss. 385-404). Toyota, hibrit araç teknolojileriyle çevre dostu bir algı inşa ederken, Volkswagen ID. serisiyle sürdürülebilirlik temelli yeniden konumlanmaya yönelmiştir (Michelon, 2011, ss. 79-96). Dijitalleşme aynı zamanda sürdürülebilir iş modellerinin geliştirilmesine de katkı sağlamaktadır. Çevrim içi kampanyalar, markaların çevresel sorumluluk mesajlarını doğrudan tüketiciye iletmesine olanak tanımaktadır. Özellikle e-mobilite stratejilerinde çevrim içi satış, çevre dostu teknolojilerin yaygınlaşmasını hızlandırmakta ve markalara uzun vadeli rekabet avantajı sağlamaktadır (Vaz ve diğerleri, 2017, s.880).

4.2. Sonuç

Bu çalışma, çevrim içi satış stratejilerinin tüketici tercihlerine etkisini sistematik bir bakış açısıyla ele alarak literatüre üç temel katkı sunmaktadır. İlk olarak, Tesla, Toyota ve Volkswagen örnekleri üzerinden çevrim içi satış modellerinin farklı varyasyonları incelenmiş ve bunların tüketici davranışları üzerindeki farklı yansımaları ortaya konmuştur. İkinci olarak, dijital müşteri yolculuğu kavramı, otomotiv sektörü özelinde güven, sadakat ve deneyim boyutlarıyla birlikte teorik çerçeveye yerleştirilmiştir (Keiningham ve diğerleri, 2020, ss. 431-440). Üçüncü olarak, inovasyon ve sürdürülebilirlik odaklı stratejilerin çevrim içi satış bağlamında rekabet avantajı sağladığı gösterilmiştir (Ungerman ve diğerleri, 2018, ss. 132-148). Çalışmanın bulguları, hem şirketler hem yatırımcılar hem de politika yapıcılar için yol gösterici niteliktedir. Şirketler açısından, çevrim içi satış kanallarının yalnızca bir alternatif değil, stratejik bir zorunluluk olduğu görülmektedir. Tesla örneği, doğrudan satışın müşteri sadakati üzerindeki etkisini kanıtlarken; Toyota'nın hibrit modeli, farklı pazarlarda güveni kaybetmeden dijitalleşmenin nasıl mümkün olabileceğini göstermektedir. Volkswagen'in deneyimi ise kriz sonrası dijitalleşmenin itibar onarımında nasıl kullanılabileceğini ortaya koymaktadır (Jung ve Park, 2016, ss. 127-137; Teece, 2018, ss. 501-512).

Yatırımcılar için bulgular, dijitalleşen markaların uzun vadeli sürdürülebilirlik ve rekabet avantajı sağlama potansiyelini vurgulamaktadır. Politika yapıcılar açısından ise çevrim içi satışın düzenleyici çerçevelerle desteklenmesi, tüketici haklarının korunması ve pazarın adil

rekabet koşulları içinde gelişmesi açısından kritik önem taşımaktadır (Dong ve Mah, 2020, ss. 393-412).

Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

Bu araştırmanın sınırlılıkları, gelecek çalışmalar için yeni araştırma alanlarını işaret etmektedir. Öncelikle, tüketici tercihlerini daha derinlemesine anlamak için anket ve deneysel tasarımlar kullanılabilir. Ayrıca farklı coğrafi bölgelerde, kültürel faktörlerin çevrim içi satış stratejileri üzerindeki etkisi karşılaştırmalı olarak incelenebilir. Elektrikli araçların yaygınlaşmasıyla birlikte, çevrim içi satışın e-mobiliteye adaptasyon sürecindeki rolü daha ayrıntılı bir şekilde araştırılmalıdır (Qiao ve diğerleri, 2020, ss. 45-53; Zhao ve Sun, 2022, s.44). Son olarak, sosyal medya ve dijital platformların tüketici sadakati ve marka itibarı üzerindeki etkileri, büyük veri analitiği ve yapay zekâ destekli yöntemlerle incelenebilir. Böylelikle çevrim içi satış stratejilerinin daha dinamik, tüketici odaklı ve sürdürülebilir şekilde nasıl geliştirilebileceğine dair kapsamlı bir çerçeve oluşturulabilir.

KAYNAKÇA

Alon, A.,; Vidovic, M. (2015). Sustainability performance and assurance: Influence on reputation. Corporate Reputation Review, 18, 337–352. https://doi.org/10.1057/CRR.2015.17

Bacher, N.; Manowicz, A. A. (2020). Digital auto customer journey—An analysis of the impact of digitalization on the new car sales process and structure. International Journal of Sales, Retail & Marketing, 9. : https://www.researchgate.net/publication/343690002

Balinado, J. R.; Prasetyo, Y. T.; Young, M. N.; Persada, S. F.; Miraja, B. A.; Redi, A. A. N. P. (2021). The effect of service quality on customer satisfaction in an automotive after-sales service. Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity, 7, 116. https://doi.org/10.3390/joitmc/7020116

Bebbington, J.; Larrinaga, C.; Moneva, J. M. (2008). Corporate social reporting and reputation risk management. Accounting, Auditing & Accountability Journal, 21, 337–361. https://doi.org/10.1108/09513570810863932

Bocken, N. M. P.; Harsch, A.; Weissbrod, I. (2022). Circular business models for the fast-moving consumer goods industry: Desirability, feasibility, and viability. Sustainable Production and Consumption, 30, 799–814. https://doi.org/10.1016/j.spc.2022.01.012

Caviggioli, F.; De Marco, A.; Scellato, G.; Ughetto, E. (2017). Corporate strategies for technology acquisition: Evidence from patent transactions. Management Decision, 55, 1163–1181. https://doi.org/10.1108/MD-04-2016-0220

Chen, Y.; Lai, S.; Wen, C. (2006). The influence of green innovation performance on corporate advantage in Taiwan. Journal of Business Ethics, 67, 331–339. https://doi.org/10.1007/s10551-006-9025-5

Dong, J.; Mah, J. S. (2020). Technology acquisition in China's automobile industry: Focusing on the local producers. China Report, 56, 393–412. https://doi.org/10.1177/0009445520930397

Dorčák, P.; Markovič, P.; Pollák, F. (2017). Multifactor analysis of online reputation as a tool for enhancing competitiveness of subjects from automotive industry. Journal of Economics, 2, 173–186. https://www.researchgate.net/publication/350670502

Dorčák, P.; Markovič, P.; Pollák, F. (2017). Multifactor analysis of online reputation of selected car brands. Procedia Engineering, 192, 719–724. https://doi.org/ 0.1016/j.proeng.2017.06.124

Freedman, M.; Stagliano, A. J. (2010). Sustainability reputation and environmental performance. Ethics, Equity and Regulation, 15, 61–74. https://doi.org/0.1108/S1041-7060(2010)0000015006

Gardberg, N. A.; Fombrun, C. J. (2006). Corporate citizenship: Creating intangible assets across institutional environments. Academy of Management Review, 31, 329–346. https://doi.org/10.5465/AMR.2006.20208684

González-Leaniz, P. M.; Rodríguez del Bosque, I. (2013). Intellectual and relational capital: The role of sustainability in developing a corporate reputation. Intangible Capital, 9, 262–280. http://dx.doi.org/10.3926/ic.378

Gupta, M. K.; Singhal, V. (2022). Review on materials for making lightweight vehicles. Materials Today: Proceedings, 56, 868–872. https://doi.org/10.1016/j.matpr.2022.02.517

Hartmann, J.; Inkpen, A.; Ramaswamy, K. (2022). An fsQCA exploration of multiple paths to ecological innovation adoption in European transportation. Journal of World Business, 57, 101327. https://doi.org/10.1016/j.jwb.2022.101327

He, X.; Su, D.; Cai, W.; Pehlken, A.; Zhang, G.; Wang, A.; Xiao, J. (2021). Influence of material selection and product design on automotive vehicle recyclability. Sustainability, 13, 3407. https://doi.org/10.3390/su13063407

Hung, Y.; Huang, T.; Hsieh, J.; Tsuei, H.; Cheng, C.; Tzeng, G. (2012). Online reputation management for improving marketing using a hybrid MCDM model. Knowledge-Based Systems, 35, 87–93. https://doi.org/10.1016/j.knosys.2012.03.004

Jones, B., Temperley, J., & Lima, A. (2009). Corporate reputation in the era of Web 2.0: The case of Primark. Journal of Marketing Management, 25, 927–939. https://doi.org/10.1362/026725709X479309

Jung, J. C.; Park, S. B. (2016). Case study: Volkswagen's diesel emissions scandal. Thunderbird International Business Review, 59, 127–137. https://doi.org/10.1002/tie.21876

Kapoor, A. (2024). AI automobiles and integration. SSRN Electronic Journal. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5021516

Kato, T. (2021). Factors of loyalty across corporate brand images, products, dealers, sales staff, and after-sales services in the automotive industry. Procedia Computer Science, 192, 1411–1421. https://doi.org/10.1016/j.procs.2021.08.144

Keiningham, T.; Aksoy, L.; Bruce, H. L.; Cadet, F.; Clennell, N.; Hodgkinson, I. R.; Kearney, T. (2020). Customer experience driven business model innovation. Journal of Business Research, 116, 431–440. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.08.003

Kenjić, D.; Antić, M. (2022). Connectivity challenges in automotive solutions. IEEE Consumer Electronics Magazine, 12, 53–59. https://doi.org/10.1109/MCE.2022.3183807

Kim, J.; Paek, B.; Lee, H. (2022). Exploring innovation ecosystem of incumbents in the face of technological discontinuities: Automobile firms. Sustainability, 14, 1606. https://doi.org/10.3390/su14031606

Klein, J.; Dawar, N. (2004). Corporate social responsibility and consumers' attributions and brand evaluations in a product-harm crisis. International Journal of Research in Marketing, 21, 203–217. http://dx.doi.org/10.1016/j.ijresmar.2003.12.003

Knupfer, S. M.; Hensley, R.; Hertzke, P.; Schaufuss, P.; Laverty, N.; Kramer, N. (2017). Electrifying insights: How automakers can drive electrified vehicle sales and profitability. McKinsey & Company, ss. 1-25.

Kukkala, V. K.; Tunnell, J.; Pasricha, S.; Bradley, T. (2018). Advanced driver-assistance systems: A path toward autonomous vehicles. IEEE Consumer Electronics Magazine, 7, 18–25. https://doi.org/10.1109/MCE.2018.2828440

Lang, J. W.; Reber, B.; Aldori, H. (2021). How Tesla created advantages in the EV automotive paradigm, through an integrated business model of value capture and value creation. Business & Management Studies: An International Journal, 9, 385–404. https://doi.org/10.15295/bmij.v9i1.1790

Lee, D.; Hess, D. J. (2020). Regulations for on-road testing of connected and automated vehicles: Assessing the potential for global safety harmonization. Transportation Research Part A, 136, 85–98. https://doi.org/10.1016/j.tra.2020.03.026

Little, P. L.; Little, B. L. (2000). Do perceptions of corporate social responsibility contribute to explaining differences in P/E ratios? Corporate Reputation Review, 3, 137–142. https://doi.org/10.1057/palgrave.crr.1540108

Liu, L.; Munro, M. (2012). Systematic analysis of centralized online reputation systems. Decision Support Systems, 52, 438–449. https://doi.org/10.1016/j.dss.2011.10.003

Loureiro, S.; Sarmento, E.; Le Bellego, G. (2017). The effect of corporate brand reputation on brand attachment and brand loyalty: Automobile sector. Cogent Business & Management, 4. https://doi.org/10.1080/23311975.2017.1360031

Lourenço, I. (2014). The value relevance of reputation for sustainability leadership. Journal of Business Ethics, 119, 17–28. https://doi.org/10.1007/s10551-012-1617-7

Lubin, D. A.; Esty, D. C. (2010). The sustainability imperative. Harvard Business Review, 88, 42–50. https://doi.org/10.2139/ssrn.3809958

Mahdavian, A.; Shojaei, A.; McCormick, S.; Papandreou, T.; Eluru, N.; Oloufa, A. A. (2021). Drivers and barriers to implementation of connected, automated, shared, and electric vehicles. IEEE Access, 9, 22195–22213. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2021.3056025

Martínez, I. (2021). The future of the automotive industry. Springer. https://link.springer.com/book/10.1007/978-1-4842-7026-4

Michelon, G. (2011). Sustainability disclosure and reputation: A comparative study. Corporate Reputation Review, 14, 79–96. https://doi.org/10.1057/crr.2011.10

Miguel, P. M. D.; De-Pablos-Heredero, C.; Montes, J. L.; García, A. (2022). Impact of dynamic capabilities on customer satisfaction through digital transformation in the automotive sector. Sustainability, 14, 4772. https://doi.org/10.3390/su14084772

Mossali, E.; Gentilini, L.; Merati, G.; Colledani, M. (2020). Methodology and application of electric vehicles battery packs redesign for circular economy. Procedia CIRP, 91, 747–751. https://doi.org/10.1016/j.procir.2020.01.139

Opazo-Basáez, M.; Vendrell-Herrero, F.; Bustinza, O. F. (2018). Uncovering productivity gains of digital and green servitization: Implications from the automotive industry. Sustainability, 10, 1524. https://doi.org/10.3390/su10051524

Pang, B.; Lee, L. (2008). Opinion mining and sentiment analysis. Foundations and Trends in Information Retrieval, 2, 1–135. https://doi.org/10.1561/1500000011

Papulová, Z.; Gažová, A.; Šufliarský, Ľ. (2022). Implementation of automation technologies of Industry 4.0 in automotive manufacturing companies. Procedia Computer Science, 200, 1488–1497. https://doi.org/10.1016/j.procs.2022.01.350

Piromalis, D.; Kantaros, A. (2022). Digital twins in the automotive industry: The road toward physical-digital convergence. Applied System Innovation, 5, 65. https://doi.org/10.3390/asi5040065

Qiao, Q.; Zhao, F.; Liu, Z.; Hao, H.; He, X.; Przesmitzki, S. V.; Amer, A. A. (2020). Life cycle cost and GHG emission benefits of electric vehicles in China. Transportation Research Part D, 86, 102418. https://doi.org/10.1016/j.trd.2020.102418

Rumez, M.; Grimm, D.; Kriesten, R.; Sax, E. (2020). An overview of automotive service-oriented architectures and implications for security countermeasures. IEEE Access, 8, 221852–221870. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.3043070

Ryu, C.; Do, S. (2023). A method for managing software assets in the automotive industry. Applied Sciences, 13, 4174. https://doi.org/10.3390/app13074174

Sandu, M. (2015). Reputation—An important element for automotive industry profit? Procedia Economics and Finance, 32, 1035–1041. https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01565-8

Segarra-Ciprés, M.; Escrig-Tena, A. B.; García-Juan, B. (2020). The link between quality management and innovation performance: A content analysis of survey-based research. Total Quality Management & Business Excellence, 31, 1–22. https://www.tandfonline.com/journals/ctqm20

Seiferlein, B.; Kanbach, D. K. (2023). Business model innovation through open innovation: Empirical evidence from the automotive industry. Journal of Business Strategy, 40, 37–52. https://doi.org/10.54155/jbs.40.1.37-52

Simoudis, E. (2019). The autonomous mobility innovation lifecycle. IEEE Potentials, 39, 9–14. https://doi.org/10.1109/MPOT.2019.2935268

Snyder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. Journal of Business Research, 104, 333–339. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.07.039

Streimikiene, D. (2019). Organizational innovation factors, capabilities and organizational performance in automotive industry. Montenegrin Journal of Economics, 15, 83–100. https://doi.org/10.14254/1800-5845/2019.15-3.6

Teece, D. J. (2018). Tesla and the reshaping of the auto industry. Management and Organization Review, 14, 501–512. https://doi.org/10.1017/mor.2018.33

Tidd, J.; Bessant, J. R. (2020). Managing innovation. Wiley. https://amberton.edu/wp-content/uploads/2024/01/MGT6705_E1_Spring2024.pdf

Totlani, R. (2023). How automotive firms can better adapt to the shift to electric vehicles. Innovation Research Thoughts, 9, 42–54. https://doi.org/10.36676/irt.2023-v9i5-005

Ullah, A.; Zhang, Q.; Ahmed, M. (2021). The impact of smart connectivity features on customer engagement in electric vehicles. Sustainable Production and Consumption, 26, 203–212. https://doi.org/10.1016/j.spc.2020.10.004

Ungerman, O.; Dedkova, J.; Gurinova, K. (2018). The impact of marketing innovation on the competitiveness of enterprises in the context of Industry 4.0. Journal of Competitiveness, 10, 132–148. https://doi.org/10.7441/joc.2018.02.09

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Vaz, C. R.; Rauen, T. R. S.; Lezana, Á. G. R. (2017). Sustainability and innovation in the automotive sector: A structured content analysis. Sustainability, 9, 880. https://doi.org/10.3390/su9060880

Wang, C.-N.; Day, J.-D.; Farid, M. (2019). Service innovation model of the automobile service industry. Applied Sciences, 9, 2403. https://doi.org/10.3390/app9122403

Wu, Y.; Nambisan, S., Xiao, J.; Xie, K. (2022). Consumer resource integration and service innovation in social commerce: The role of social media influencers. Journal of the Academy of Marketing Science, 50, 429–459. https://doi.org/10.1007/s11747-022-00837-y

Xie, X.; Huo, J.; Zou, H. (2019). Green process innovation, green product innovation, and corporate financial performance: A content analysis method. Journal of Business Research, 101, 697–706. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.01.010

You, Y.; Srinivasan, S.; Pauwels, K.; Joshi, A. (2020). How CEO/CMO characteristics affect innovation and stock returns: Findings and future directions. Journal of the Academy of Marketing Science, 48, 1229–1253. https://doi.org/10.1007/s11747-020-00732-4

Yuan, B.; Zhang, Y. (2020). Flexible environmental policy, technological innovation and sustainable development of China's industry. Journal of Cleaner Production, 243, 118543. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.118543

Zhang, Y.; Zhu, Z.; Deng, Z.; Wang, M. (2024). Research on the impact of voltage sag characteristics in China on electric vehicle charging. Electric Power Systems Research, 226, 109894. https://doi.org/10.1016/j.epsr.2023.109894

Zhao, M.; Sun, T. (2022). Dynamic spatial spillover effect of new energy vehicle industry policies on carbon emission of transportation sector in China. Energy Policy, 165, 112991. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2022.112991

Zhong, Y. (2023). Adoption of social media marketing strategies in automotive industry. Journal of Education, Humanities and Social Sciences, 16, 123–128. https://doi.org/10.54097/ehss.v16i.9577

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

BIST SİGORTA ŞİRKETLERİNDE FİNANSAL PERFORMANS ANALİZİ: LOPCOW VE COCOSO YAKLAŞIMI

Doç. Dr. Ceyda YERDELEN KAYGIN
Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ceydayerdelen@kafkas.edu.tr - ORCID ID:0000-0001-9544-9991
Doç. Dr. Musa GÜN
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
musa.gun@erdogan.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-5020-9342

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Borsa İstanbul'da (BIST) işlem gören sigorta şirketlerinin finansal performanslarını Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) Yöntemlerinden Logaritmik Yüzde Değişime Yönelik Objektif Ağırlıklandırma (LOPCOW) ve Birleşik. Uzlaşma Çözümü (CoCoSo) analizleriyle değerlendirmektir. Analizde, LOPCOW Yöntemiyle kriterlerin ağırlık katsayıları belirlenmiş; CoCoSo Yöntemiyle ise şirketlerin finansal performans sıralamaları oluşturulmuştur. Araştırmanın veri seti; brüt kâr marjı, faaliyet kâr marjı, vergi öncesi kâr marjı, net kâr marjı, özkaynak getirisi, aktif getirisi, yatırım getirisi, hisse başına kâr büyümesi, satış büyümesi ve sermaye harcama büyümesi oranlarından oluşmaktadır.

Piyasalarda kısa vadeli dalgalanmaların etkisini azaltmak amacıyla beş yıllık ortalama değerler kullanılmıştır. LOPCOW Analizi sonuçlarına göre, kriterler arasında en yüksek ağırlığa sahip değişkenin özkaynak getirisi, en düşük ağırlığa sahip değişkenin ise aktif getirisi olduğu belirlenmiştir. CoCoSo Analizi bulgularına göre ise finansal performans açısından en yüksek skoru TURSG şirketi, en düşük skoru ise AKGRT şirketi elde etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Performans Analizi, Sigorta Şirketleri, LOPCOW Yöntemi, CoCoSo Yöntemi

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

FINANCIAL PERFORMANCE ANALYSIS OF BIST INSURANCE COMPANIES: LOPCOW AND COCOSO APPROACH

Assoc. Prof. Dr. Ceyda YERDELEN KAYGIN

Kafkas University, The Faculty of Economics and Administrative Sciences

ceydayerdelen@kafkas.edu.tr - ORCID ID:0000-0001-9544-9991

Assoc. Prof. Dr. Musa GÜN

Recep Tayyip Erdoğan University, The Faculty of Economics and Administrative Sciences

musa.gun@erdogan.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-5020-9342

ABSTRACT

This study aims to assess the financial performance of insurance companies traded on Borsa Istanbul (BIST) using two Multi-Criteria Decision-Making (MCDM) Methods: Logarithmic Percentage Change-driven Objective Weighting (LOPCOW) and Combined Compromise Solution (CoCoSo). The LOPCOW method is employed to determine the objective weights of the evaluation criteria, while the CoCoSo method is used to establish the performance ranking of the companies in the analysis. The dataset includes percentage values of key financial ratios, including gross profit margin, operating profit margin, earnings before tax profit margin, net profit margin, return on equity, return on assets, return on investment, earnings-per-share, sales, and capital expenditure growth.

To minimize the impact of short-term market fluctuations, five-year averages were used. According to the LOPCOW analysis, return on equity was identified as the criterion with the highest importance weight, whereas return on assets exhibited the lowest weight. The results of the CoCoSo analysis revealed that the TURSG company achieved the highest financial performance score, while the AKGRT company recorded the lowest.

Keywords: Financial Performance Analysis, Insurance Companies, LOPCOW Method, CoCoSo Method

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

INTRODUCTION

Companies, economies, and even people have been facing much more volatility today than ever before. Natural disasters, wars, pandemics, and financial shocks have all become more common. This heightened vulnerability has led insurance companies to become the center of attention in recent academic research (Işık et al., 2025). As key organizations, insurance companies reduce the financial effects of risks. Moreover, they help policyholders recover the status of the economies (Shen et al., 2017; Wosti & Pradhan, 2023). In this regard, insurance can be considered as a commitment where the insurer agrees to reimburse for losses that may arise from possible future contingencies in return for a payment of premium (Sood et al., 2022).

Stock markets play a crucial role in the financial system. They give companies access to capital. Moreover, they provide an opportunity for investors to diversify and increase their funds. Insurance firms in the market are also major players. Their financial viability is crucial, too. (Çelik et al., 2023; Mazviona et al., 2017). They are key players in holding the economy together by allowing risk to be shared and transferred. As a result, they affect not only the local markets but international financial systems too (Rahma et al., 2025). When taken in a wider scope, the industry is additionally the foundation for the growth of business and the realization of sustainability objectives. It promotes pooling of capital, spread of financial risk and investment into long-term projects (Kiptoo et al., 2021). Beyond their protective function, insurers feed the economy with long-horizon investment capital drawn from the premiums they collect (Taşcı, 2024).

Performance measurement has been considered a strategic management weapon for many years. For instance, Munteanu et al. (2025) try to explain, as an issue of performance, how organizations establish objectives, select the way to operate and allocate resources. Furthermore, a good level of financial performance is a requirement for successful competition on the international markets (Görçün et al., 2025). A stronger balance sheet does more than merely enhance shareholder value; it also helps ensure the long-term stability and viability of the insurance business. Hence, the sector has a spillover impact into industries such as construction, banking, automotive, and health care (Taşcı, 2024). As the ability of insurers to underwrite risk and secure funds mainly depends on their financial condition (Mora & Sibindi, 2021), we feel that investigating their performance is a significant research question.

For this purpose, we aim to evaluate the financial performance of insurance companies traded in Borsa Istanbul (BIST) using two multi-criterion decision-making (MCDM) methods (namely LOPCOW and CoCoSo) based on their five-year average data. Empirical findings may have several implications for the investors and other stakeholders, especially at a time when our world is increasingly becoming globalized and where financial markets tend to be liberalized. The empirical evidence provides a useful reference for investors and stakeholders in a global and liberal financial market.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

LITERATURE REVIEW

MCDM techniques rely on the assumption that we can evaluate multiple alternatives and criteria using structured mathematical models. Such models can accommodate measurable measures and qualitative evaluations. Therefore, they also deliver a certain extent of technical flexibility in practices (Černevičienė & Kabašinskas, 2022). To get the financial performance scores with many correlation structures, the MCDM approach is widely preferred (see, i.e, Baydaş et al., 2022). They studied which are the most appropriate to model the relationship between these measures and stock returns. Similarly, objectivity with respect to the criteria selection of a decision-making process may lead to substantial improvement in posted performance rankings stemming from MCDM outcomes (Kaya et al., 2024). According to Vavrek et al. (2021), the incorporation of experts' judgment and definition for criteria selection must also become a recourse to achieve methodological coherence in the evaluation process based on MCDM.

Besides the applicability of MCDM in industry issues, scholars highlighted the flexibility of this method. For example, Almeida-Filho et al. (2021) pointed out that firms can employ these methods for investment appraisal or credit risk prediction. Jing et al. (2023) created a stock portfolio with MCDM approaches and optimization models to limit exposure to risk. Another line of research was conducted by Wu (2022), who developed a novel hybrid analytical framework, MCDM-multi-objective optimization. Some other scholars (Ecer & Pamucar, 2021, and Horvey et al., 2025) also contributed to the enhancement of the MCDM with fuzzy sets in order to make more efficient performance appraisals. Singh (2022) developed the comprehensive financial performance index based on MCDM. The construction was inspired by several methods. Işık et al. (2025), within the same logic, stressed that good financial assessment should include a broad scope of performance factors. That assessment cannot (and should not) be based on a single metric or one-sided indicator.

To summarize, literature studies reveal a growing tendency to refer to MCDM techniques in financial performance analysis. These methods make it possible to consider multiple financial indicators at once and produce evaluations that are more structured, transparent, and methodologically defensible. As financial performance is multidimensional, comprehensive methods are indispensable to help investors make informed investment decisions, and firms take strategic organizational actions as well as long-term competitive actions. Consequently, it can be observed that MCDM systems are considered as supporting decision systems for corporate managers and financial market players.

In this research, LOPCOW and CoCoSo—two well-known MCDM techniques- are applied to evaluate the financial performance of the insurance companies in BIST. Through the combination of the profitability, return, and growth measures and averaging across five years, we alleviate volatility due to movements in short-term markets. this methodological choice separates the study from the previous works and reveals its novelty.

METHODOLOGY

This section outlines the methodological framework of the study and explains each analytical stage in detail.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Purpose of the Study

The primary objective of the research is to evaluate the financial performance of insurance companies listed on BIST. To this aim, we used two widely recognized MCDM approaches: LOPCOW for deriving objective criterion weights, and CoCoSo for computing overall performance scores.

Limitations of the Study

Unfortunately, like every study, this study is not free from limitations. It includes the following constraints. It depends on the criteria chosen, the insurance companies included, the MCDM methods applied, and the fact that the financial ratios span just five years.

Dataset

The study employs profitability, return, and growth ratios as performance criteria. In Table 1, we present financial ratios along with their abbreviation codes and directions.

Table 1. Criteria

Criteria	Abbreviation	Optimization Direction
Gross Profit Margin (%)	GPM	Max
Operating Profit Margin (%)	OPM	Max
Earnings before tax Margin (%)	EBT	Max
Net Profit Margin (%)	NPM	Max
Return on Equity (%)	ROE	Max
Return on Assets (%)	ROA	Max
Return on Investment (%)	ROI	Max
Earnings Per Share Growth (%)	EPS	Max
Sales Growth (%)	SG	Max
Capital Expenditure Growth (%)	CapEx	Max

All financial data were retrieved on 21 October 2025 from publicly available sources listed in Table 2.

Table 2. Data Set Source Links

Stock Codes	Companies	Links
ANHYT	Anadolu Hayat Emeklilik A.Ş.	https://tr.investing.com/equities/anadolu-hayat-emek.
ANSGR	Anadolu Anonim Türk Sigorta Şti.	https://tr.investing.com/equities/anadolu-sigorta
AGESA	Agesa Hayat ve Emeklilik A.Ş.	https://tr.investing.com/equities/avivasa-emeklilik-ve-hayat-as
AKGRT	AK Sigorta A.Ş.	https://tr.investing.com/equities/aksigorta
RAYSG	Ray Sigorta A.Ş.	https://tr.investing.com/equities/ray-sigorta
TURSG	Türkiye Sigorta A.Ş.	https://tr.investing.com/equities/gunes-sigorta

Research Questions

1. What are the five-year average importance weights of the selected financial criteria?

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2. What are the five-year average financial performance scores of BIST-listed insurance companies?

Contribution of the Study

Contrary to previous studies that typically rely on single-year data, this study uses five-year averages to mitigate short-term market fluctuations. Combining profitability, return, and growth indicators within a multi-year framework provides a novel and more stable assessment of firm performance.

Methodological Approach

We used the LOPCOW method to determine the objective weights of the criteria, and we then applied the CoCoSo method to calculate each company's financial performance score.

LOPCOW Method

The aim of this method is to calculate relative weights. In doing so, we consider the deviation of each criterion and its percentage share. The steps are: First is the construction of a decision matrix, second is normalization of data, then determination of percentage values and finally objective weights (Ayçin, 2023, and Ecer & Pamucar, 2022).

Step 1: Construction of the Decision Matrix

A decision matrix shows *m* alternative items by *n* evaluation criteria. Let it be defined as in Formula (1).

$$\begin{array}{c} \\ A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{array} \begin{array}{c} \begin{array}{cccc} C_1 & C_2 & \dots & C_n \end{array} \\ \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & \cdots & X_{1n} \\ X_{21} & X_{22} & \cdots & X_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ X_{m1} & X_{m2} & \cdots & X_{mn} \end{bmatrix} \end{array} \tag{1}$$

Step 2: Normalization of the Decision Matrix

Secondly, we performed a normalization operation to rescale the range of all input values to the interval [0, 1]. This rescaling can be written up in Formula (2).

$$R = \begin{array}{c} \\ A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{array} \begin{array}{c} \begin{array}{cccc} C_1 & C_2 & \dots & C_n \end{array} \\ \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix} \end{array} \tag{2}$$

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

This conversion necessitated an evaluation-type distinction. The utility-based criteria were incorporated into the assessment through a maximization procedure, as articulated in Formula (3). In contrast, those criteria classified as cost-related, where lower values indicate superior outcomes, were processed using a minimization approach in accordance with Formula (4).

$$r_{ij} = \frac{X_{ij} - min\ X_{ij}}{max\ X_{ij} - min\ X_{ij}} \tag{3}$$

$$r_{ij} = \frac{max\ X_{ij} - X_{ij}}{max\ X_{ij} - min\ X_{ij}} \tag{4}$$

Step 3: Calculation of Percent Values (PV_{ij})

We, in the third step, compute the percentage values (PV_{ij}**)**. They represent the average squared intensity corresponding to each criterion. These values are calculated using Formula (5). As shown in this equation, it contains the standard deviation (σ) and the number of decision alternatives (*m*), which quantifies the relative influence of each criterion within a given framework.

$$PV_{ij} = \left| \ln \left(\frac{\sqrt{\frac{\sum_{i=1}^{m} r_{ij^2}}{m}}}{\sigma} \right) . \quad 100 \right| \tag{5}$$

Step 4: Determination of Objective Weighting of Criteria

Then, the objective weights of the criteria (w_j) are derived using the PV_{ij} values that have been calculated beforehand. The weighting method is done through the formula given in Equation (6), and it converts these percentages into some criterion-level weights.

$$w_j = \frac{PV_{ij}}{\sum_{i=1}^{n} PV_{ij}} \tag{6}$$

The CoCoSo Method

The approach is formulated as a hybrid evaluation. It combines a basic weighted-sum approach with an exponential weighted-product type model (Ayçin, 2023; Yazdani et al., 2019). The solution of the method is performed by following four stages.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Step 1: Construction of the Decision Matrix

The *m* x *n* matrix of alternatives and criteria can be constructed by following the recipe expressed in Formula (7).

$$X = \begin{array}{c} \\ A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{array} \begin{array}{c} \begin{array}{cccc} C_1 & C_2 & \dots & C_n \end{array} \\ \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & \cdots & X_{1n} \\ X_{21} & X_{22} & \cdots & X_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ X_{m1} & X_{m2} & \cdots & X_{mn} \end{bmatrix} \end{array} \tag{7}$$

here x_{ij} denotes the performance value of the ith alternative with corresponding to the jth criterion.

Step 2: Normalization of the Decision Matrix

We can normalize the decision matrix using Formula (8). This normalization process ensures that all post-normalization values fall within the interval [0, 1].

$$X = \begin{array}{c} \\ A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{array} \begin{array}{c} \begin{array}{cccc} C_1 & C_2 & \dots & C_n \end{array} \\ \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix} \end{array} \tag{8}$$

The precise normalization formulas were different according to the feature of the criterion: the maximization criterion was normalized with Formula (9), and Formula (10) was applied for the minimization criterion.

$$r_{ij} = \frac{X_{ij} - min\ X_{ij}}{max\ X_{ij} - min\ X_{ij}} \tag{9}$$

$$r_{ij} = \frac{max\ X_{ij} - X_{ij}}{max\ X_{ij} - min\ X_{ij}} \tag{10}$$

Step 3: Calculation of (S_i) and (P_i) Indices

Two important indexes were derived: summation of weighted comparable sequences (S_i) by Formula (11) and the power-weighted comparability index (P_i) by Formula (12).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

$$S_i = \sum_{J=1}^{n} (w_j r_{ij}) \tag{11}$$

$$P_i = \sum_{j=1}^{n} (r_{ij})^{w_j} \tag{12}$$

Notably, w_j reflects the predetermined importance assigned to the jth evaluation metric.

Step 4: Assessment of Relative Performance of Alternatives

This stage consists of assessing the alternatives' relative performance by means of three scoring rules. These are formulated in the (13), (14), and (15) equations.

$$k_{ia} \frac{P_i + S_i}{\sum_{i=1}^{m} (P_i + S_i)} \tag{13}$$

$$k_{ib} = \frac{S_i}{\min\limits_i S_i} + \frac{P_i}{\min\limits_i P_i} \tag{14}$$

$$k_{ic} = \frac{\lambda(S_i) + (1-\lambda)(P_i)}{\lambda \max\limits_i S_i + (1-\lambda) \max\limits_i P_i} \tag{15}$$

In particular, Formula (13) calculates the average of the cumulative weighted sum model (WSM) and weighted multiplication model (WPM) scores. The total relative scores of WSM and WPM when compared to the best performing alternative are calculated using equation (14). In addition, Formula (15) provides a moderate, balanced assessment score using the compromise coefficient ƛ, which can be fixed at 0.50 in academic applications, but it is only up to the decision maker to change this assigned value.

Step 5: Ranking of Alternatives

The performance ranking is determined by descending the k_i values. The optimal alternative exhibiting the highest k_i score, as computed by Formula (16).

$$k_i = (k_{ia} + k_{ib} + k_{ic})^{\frac{1}{3}} + \frac{1}{3}(k_{ia} k_{ib} k_{ic}) \tag{16}$$

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Empirical Results

The research findings are articulated through a segregation of the LOPCOW and CoCoSo outcomes.

LOPCOW Results: Weight Determination

The initial financial data of the BIST insurance entities were organized into the decision matrix (Table 3) through the application of Formula (1).

Table 3. Decision Matrix

Companies	Financial Ratios									
	GPM	OPM	EBT	NPM	ROE	ROA	ROI	EPS	SG	CapEx
AGESA	49,53	16,82	13,51	10,41	57,39	1,38	51,37	61,98	73,25	176,94
AKGRT	30,31	3,47	8,99	8,31	8,08	1,36	6,28	13,98	40,44	67,51
ANSGR	35,94	2,7	14,89	12,54	44,75	1,67	4,59	91,4	62,46	45,76
ANHYT	43,84	20,69	21,94	17,17	47,66	1,42	33,52	64,2	62,39	15,13
RAYSG	37,29	9,64	15,88	12,76	39,11	3,55	19,66	113,31	84,15	128,45
TURSG	42,13	21,29	24,4	19,55	41,74	7,11	28,42	72,85	70,42	15,89

After the decision matrix calculation, a normalized matrix (Table 4) was generated by implementing Formulas (2) and (3).

Table 4. Normalized Matrix

Companies	Financial Ratios									
	GPM	OPM	EBT	NPM	ROE	ROA	ROI	EPS	SG	CapEx
AGESA	1,0000	0,7595	0,2933	0,1868	1,0000	0,0035	1,0000	0,4832	0,7506	1,0000
AKGRT	0,0000	0,0414	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0361	0,0000	0,0000	0,3237
ANSGR	0,2929	0,0000	0,3829	0,3763	0,7437	0,0539	0,0000	0,7794	0,5038	0,1893
ANHYT	0,7040	0,9677	0,8404	0,7883	0,8027	0,0104	0,6184	0,5056	0,5022	0,0000
RAYSG	0,3632	0,3733	0,4471	0,3959	0,6293	0,3809	0,3221	1,0000	1,0000	0,7003
TURSG	0,6150	1,0000	1,0000	1,0000	0,6826	1,0000	0,5094	0,5927	0,6859	0,0047

The subsequent calculation of the percentage values (PV_{ij}), which required squaring all normalized matrix entries (Formula (5), is summarized in Table 5.

Table 5. PV_{ij} Değerleri

Companies	Financial Ratios									
	GPM	OPM	EBT	NPM	ROE	ROA	ROI	EPS	SG	CapEx
AGESA	1,0000	0,5769	0,0860	0,0349	1,0000	0,0000	1,0000	0,2335	0,5634	1,0000
AKGRT	0,0000	0,0017	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0013	0,0000	0,0000	0,1048
ANSGR	0,0858	0,0000	0,1466	0,1416	0,5530	0,0029	0,0000	0,6075	0,2538	0,0358
ANHYT	0,4956	0,9365	0,7062	0,6213	0,6443	0,0001	0,3825	0,2556	0,2522	0,0000
RAYSG	0,1319	0,1394	0,1999	0,1567	0,3960	0,1451	0,1038	1,0000	1,0000	0,4905
TURSG	0,3782	1,0000	1,0000	1,0000	0,4660	1,0000	0,2595	0,3513	0,4704	0,0000
PV_{ij}	51,9763	39,2429	48,5571	42,4672	74,1775	9,0522	35,4201	64,1682	66,0570	25,8114

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Upon determining the objective importance weights w_j of the criteria via Formula (6) (Table 6), the LOPCOW analysis conclusively identified Return on Equity (ROE) as the most significant financial criterion, commanding a weight of 16.23%.

Table 6. Objective Importance Weights of Criteria

Companies	Financial Ratios									
	GPM	**OPM**	**EBT**	**NPM**	**ROE**	**ROA**	**ROI**	**EPS**	**SG**	**CapEx**
w_j	0,1138	0,0859	0,1063	0,0929	0,1623	0,0198	0,0775	0,1404	0,1446	0,0565

Following this primary driver, the hierarchical order of importance for the other criteria was established: Sales Growth (SG) at 14.46%; Earnings Per Share Growth (EPS) at 14.04%; Gross Margin (GPM) at 11.38%; Earnings before Tax Margin (EBT) at 10.63%; Net Profit Margin (NPM) at 9.29%; Operating Profit Margin (OPM) at 8.59%; and Return on Investment (ROI) at 7.75%. Capital Expenditure Growth (CapEx) and Return on Assets (ROA) received the lowest weights at 5.65% and 1.98%, respectively.

CoCoSo Results: Performance Scores and Ranking

Using Formula (1), the LOPCOW method generates the values that constitute the decision matrix presented in Table 3, which is also applied within the CoCoSo framework through Formula (7). The normalized matrix shown in Table 4 is obtained by applying Formulas (2) and (3) under the LOPCOW procedure, and these values are further incorporated into the CoCoSo method via Formulas (8) and (9). Since both methods rely on largely equivalent computational steps and formulations, the decision matrix and the normalized matrix provided in Tables 3 and 4 are directly utilized in the CoCoSo analysis as well. Within the CoCoSo approach, the S_i performance scores are computed using Formula (11), taking into account the w_j weights previously derived from the LOPCOW method. The final results obtained from these calculations are summarized in Table 7.

Table 7. S_i Values

Companies	Financial Ratios										
	GPM	**OPM**	**EBT**	**NPM**	**ROE**	**ROA**	**ROI**	**EPS**	**SG**	**CapEx**	**S_i**
AGESA	0,1138	0,0652	0,0312	0,0174	0,1623	0,0001	0,0775	0,0679	0,1085	0,0565	0,7003
AKGRT	0,0000	0,0036	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0028	0,0000	0,0000	0,0183	0,0246
ANSGR	0,0333	0,0000	0,0407	0,0350	0,1207	0,0011	0,0000	0,1095	0,0728	0,0107	0,4238
ANHYT	0,0801	0,0831	0,0893	0,0733	0,1303	0,0002	0,0479	0,0710	0,0726	0,0000	0,6478
RAYSG	0,0413	0,0321	0,0475	0,0368	0,1022	0,0075	0,0250	0,1404	0,1446	0,0396	0,6169
TURSG	0,0700	0,0859	0,1063	0,0929	0,1108	0,0198	0,0395	0,0832	0,0992	0,0003	0,7078

Subsequently, the P_i values were calculated using Formula (12) (Table 8).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Table 8. P_i Values

Companies	Financial Ratios										
	GPM	OPM	EBT	NPM	ROE	ROA	ROI	EPS	SG	CapEx	P_i
AGESA	1,0000	0,9767	0,8778	0,8556	1,0000	0,8939	1,0000	0,9029	0,9594	1,0000	9,4663
AKGRT	0,0000	0,7607	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,7730	0,0000	0,0000	0,9383	2,4721
ANSGR	0,8696	0,0000	0,9030	0,9132	0,9531	0,9438	0,0000	0,9656	0,9056	0,9103	7,3642
ANHYT	0,9609	0,9972	0,9817	0,9781	0,9649	0,9136	0,9634	0,9087	0,9052	0,0000	8,5737
RAYSG	0,8912	0,9189	0,9180	0,9175	0,9276	0,9811	0,9159	1,0000	1,0000	0,9801	9,4502
TURSG	0,9462	1,0000	1,0000	1,0000	0,9399	1,0000	0,9491	0,9292	0,9470	0,7387	9,4500

The relative performance of the alternatives is determined by applying the three criterion-based evaluation strategies defined in Formulas (13), (14), and (15). Using Formula (16) with $\lambda = 0.5$, the K_i values are computed, and the performance scores are then ranked. We present the performance scores and firm rankings in Table 9.

Table 9. Relative Performance Rankings

Companies	kia	kib	kic	ki	Ranking
AGESA	0,2037	32,2466	0,9993	5,4105	2
AKGRT	0,0500	2,0000	0,2454	1,3273	6
ANSGR	0,1561	20,1742	0,7655	3,5665	5
ANHYT	0,1848	29,7548	0,9064	4,7975	4
RAYSG	0,2018	28,8561	0,9895	5,0291	3
TURSG	0,2036	32,5444	0,9984	5,4364	1
λ	0,50				

TURSG ranked higher in the financial performance with a value of 5.4364, according to the CoCoSo analysis. On the other hand, AKGRT had a minimum financial performance score of 1.3273. The total success rankings of the companies are as follows: TURSG, AGESA (5.4105), RAYSG (5.0291), ANHYT (4.7975), ANSGR (3.5665) and AKGRT.

CONCLUDING REMARKS

Insurance firms are important actors in the financial shock-proofing of economies against unforeseen events such as natural disasters, diseases, and macroeconomic instability. These organizations provide financial protection through insurance contracts in exchange for premium payments. Crucially, the stability of the economic system is closely related to its capability to bear risks. Hence the important question is: how can companies operate smoothly? Without it, achieving long-term, truly sustainable growth targets would be impossible.

Financial performance, as a concept, is multifaceted. It allows analysts to evaluate a company from various angles, rather than through one narrow perspective. In this paper the analysis turns to central management issues efficiency, solvency and profitability as the pertinent dimensions of that broader evaluation. Consequently, the analysis results are crucial for a wide range of stakeholders, from investors, firm management, creditors, to policymakers. In this study, we have specifically applied the LOPCOW and CoCoSo techniques to assess the financial performance of the insurance firms listed on BIST. We choose various profitability,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

growth, and return indicators to rank the performance of the firms. Unlike the literature, five-year average financial metrics were used to reduce short-term market fluctuations.

LOPCOW findings showed that ROE was the most important determinant of financial performance, and ROA was the least influential. Moreover, according to the CoCoSo analysis, TURSG is at the top of the industry in terms of performance. And AKGRT was identified as the lowest performer.

REFERENCES

Almeida-Filho, A. T. D., de Lima Silva, D. F., & Ferreira, L. (2021). Financial modelling with multiple criteria decision making: A systematic literature review. *Journal of the Operational Research Society*, 72(10), 2161-2179.

Ayçin, E. (2023). *Çok Kriterli Karar Verme: Bilgisayar Uygulamalı Çözümler*, Nobel Akademik Yayıncılık, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 3.Basım, Yayın No:2307 Ankara.

Baydaş, M., Elma, O. E., & Pamučar, D. (2022). Exploring the specific capacity of different multi criteria decision making approaches under uncertainty using data from financial markets. *Expert Systems with Applications*, 197, 116755.

Černevičienė, J., & Kabašinskas, A. (2022). Review of multi-criteria decision-making methods in finance using explainable artificial intelligence. *Frontiers in Artificial Intelligence*, 5, 827584.

Çelik, T. B., İcan, Ö., & Bulut, E. (2023). Extending machine learning prediction capabilities by explainable AI in financial time series prediction. *Applied Soft Computing*, 132, 109876.

Ecer, F., & Pamucar, D. (2021). MARCOS technique under intuitionistic fuzzy environment for determining the COVID-19 pandemic performance of insurance companies in terms of healthcare services. *Applied Soft Computing*, 104, 107199.

Ecer, F., & Pamucar, D. (2022). A Novel LOPCOW-DOBI Multi-Criteria Sustainability Performance Assessment Methodology: an Application in Developing Country Banking Sector, *Omega*, 112, 102690

Görçün, Ö. F., Shabir, M., Çalık, A., & Işık, Ö. (2025). Evaluation of the financial performance of the textile and apparel ındustry in ınterval type-2 fuzzy environment. *Applied Soft Computing*, 113830.

Horvey, S. S., Odei-Mensah, J., & Mushai, A. (2025). The determinants of life insurance companies profitability in South Africa: New evidence from a dynamic panel threshold estimation technique. International Journal of Emerging Markets, 20(7), 2998-3026.

Işık, Ö., Çalık, A., & Shabir, M. (2025). A consolidated MCDM framework for overall performance assessment of listed insurance companies based on ranking strategies. *Computational Economics*, 65(1), 271-312.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Jing, D., Imeni, M., Edalatpanah, S. A., Alburaikan, A., & Khalifa, H. A. E. W. (2023). Optimal selection of stock portfolios using multi-criteria decision-making methods. *Mathematics*, 11(2), 415.

Kaya, N. (2024). Multi-criteria decision-making methods (MCDM): A bibliometric analysis (1974-2024). *Journal of Business Economics and Finance*, 13(2), 55-67.

Kiptoo, I. K., Kariuki, S. N., & Ocharo, K. N. (2021). Risk management and financial performance of insurance firms in Kenya. *Cogent Business & Management*, 8(1), 1997246.

Mazviona, B. W., Dube, M., & Sakahuhwa, T. (2017). An analysis of factors affecting the performance of insurance companies in Zimbabwe. *Journal of Finance and Investment Analysis*, 6(1), 11-30

Morara, K., & Sibindi, A. B. (2021). Determinants of financial performance of insurance companies: Empirical evidence using Kenyan data. *Journal of Risk and Financial Management*, 14(12), 566.

Munteanu, I., Ionescu-Feleagă, L., Ionescu, B. Ș., Spânu, A. M., & Rus, M. I. (2025). the philosophy of financial performance: A bibliometric and conceptual review. *International Journal of Financial Studies*, 13(3), 172.

Munteanu, I., Ionescu-Feleagă, L., Ionescu, B. Ș., Spânu, A. M., & Rus, M. I. (2025). The Philosophy of Financial Performance: A Bibliometric and Conceptual Review. *International Journal of Financial Studies*, 13(3), 172.

Rahma, M., Masyita, D., Sudarsono, R., & Anwar, M. (2025). Determinants of insolvency in life insurance companies: a systematic literature review and bibliometric analysis using Biblioshiny and VOSviewer. *Cogent Business & Management*, 12(1), 2573876.

Shen, K. Y., Hu, S. K., & Tzeng, G. H. (2017). Financial modeling and improvement planning for the life insurance industry by using a rough knowledge based hybrid MCDM model. *Information Sciences*, 375, 296-313.

Singh, S. P., Adhikari, A., Majumdar, A., & Bisi, A. (2022). Does service quality influence operational and financial performance of third party logistics service providers? A mixed multi criteria decision making-text mining-based investigation. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 157, 102558.

Sood, K., Seth, N., & Grima, S. (2022). *Portfolio performance of public sector general insurance companies in India: A comparative analysis*. In Managing risk and decision making in times of economic distress, Part B (pp. 215-230). Emerald Publishing Limited.

Taşcı, M. Z. (2024). Multidimensional performance evaluation using the hybrid MCDM method: A case study in the Turkish non-life insurance sector. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 11(2), 854-883.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Vavrek, R., Bečica, J., Papcunová, V., Gundova, P., & Mitrikova, J. (2021). Number of financial indicators as a factor of multi-criteria analysis via the TOPSIS technique: A municipal case study. *Algorithms*, 14(2), 64.

Wosti, N., & Pradhan, S. (2023). Effect of firm specific factors and reinsurance on performance of Nepalese Insurance Companies. *The Lumbini Journal of Business and Economics*, 11(1), 158-177.

Wu, Q., Liu, X., Qin, J., Zhou, L., Mardani, A., & Deveci, M. (2022). An integrated multi-criteria decision-making and multi-objective optimization model for socially responsible portfolio selection. *Technological Forecasting and Social Change*, 184, 121977.

Yazdani, M., Zarate, P., Kazimieras Zavadskas, E., & Turskis, Z. (2019). A Combined Compromise Solution (CoCoSo) Method For Multi-Criteria Decision-Making Problems, *Management Decision*, 57(9), 2501-2519.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

DEVLET ÜNİVERSİTELERİNİN MESLEK YÜKSEKOKULLARI BÜNYESİNDE YER ALAN MUHASEBE VE VERGİ UYGULAMALARI PROGRAMLARININ ÖĞRETİM PLANLARININ ANALİZ EDİLEREK SEKTÖREL UYUMLARININ TÜRMOB STAJA GİRİŞ SINAVI ARACILIĞIYLA ÖLÇÜLMESİ[1]

Doç. Dr. Fatih GÜLER

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

fatih.guler@comu.edu.tr, 0000-0002-5365-5700

Sudenur ALTUN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

sudenuraltun17@icloud.com, 0009-0002-3735-1819

Sude GÜLER CANDAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

sudeguler566@gmail.com, 0009-0005-8114-0762

ÖZET

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi verilerine göre 2024 yılı Kasım ayında devlet üniversitelerinde aktif ön lisans programı sayısı 5607'dir. Yükseköğretim Kurulu Ön Lisans Atlası verilerine göre 2024 yılında devlet üniversitelerinde 197 Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı (ikinci öğretim, açık öğretim ve uzaktan öğretim programları hariç) öğrenci kabul etmektedir. Bu haliyle mevcut ön lisans programlarının %3,5'ini Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları oluşturmaktadır. Çalışmada, Türk yükseköğretim sisteminde yadsınamaz bir yeri olan Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programlarının öğretim planlarını inceleyerek bazı sonuçlara ulaşmayı hedeflemektedir. Çalışma marifetiyle birinci olarak devlet üniversitelerinde yer alan Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları Öğretim Planları incelerek, öğretim planlarının ortaklaştığı alanlar tespit edilecektir. İkinci olarak, bu öğretim

[1] Bu bildiri, Doç. Dr. Fatih GÜLER'in danışmanlığında, Sudenur ALTUN'un yürütücülüğünde ve Sude GÜLER CANDAN'ın ortaklığında devam eden; TÜBİTAK Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı (BİDEB) 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı 2024 yılı 1. dönem kapsamında desteklenen 1919B012418772 numaralı ve "Devlet Üniversitelerinin Meslek Yüksekokulları Bünyesinde Yer Alan Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programlarının Öğretim Planlarının Analiz Edilerek Sektörel Uyumlarının TÜRMOB Staja Giriş Sınavı Aracılığıyla Ölçülmesi" başlıklı proje çerçevesinde elde edilen verilerden hazırlanmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

planlarının sektörel uygunluğu incelenecektir. Bilindiği üzere Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programlarının hedeflerinden biri mali müşavirlik bürolarına ara eleman yetiştirmektir. Mali müşavirlik bürolarında etkili ve verimli bir şekilde mesleklerini ifa edecek olan Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları mezunlarının yetkinliklerini tespit etmede, muhasebe meslek mensupları açısından en temel sınav olan TÜRMOB Staja Giriş Sınavı esas alınacaktır. Her ne kadar Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı mezunları, akademik olarak TÜRMOB Staja Giriş Sınavına girme yeterliliğine sahip olmasalar da, TÜRMOB Staja Giriş Sınavının hem muhasebe meslek mezunları açısından en temel düzey sınav olması hem de Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları mezunlarının ağırlıklı olarak istihdam edildiği sektöre yönelik bir sınav olması sebebiyle tercih edilmiştir. Bu bağlamda çalışmada, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programlarının öğretim planlarının sektörel uyumu TÜRMOB Staja Giriş Sınavına endekslenerek tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Öğretim Planı, TÜRMOB Staja Giriş Sınavı, Muhasebe Eğitimi, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı

1. GİRİŞ

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi verilerine göre 2024 yılı Kasım ayında devlet üniversitelerinde aktif ön lisans programı sayısı 5607'dir. Yükseköğretim Kurulu Ön Lisans Atlası verilerine göre 2024 yılında devlet üniversitelerinde 197 Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı (ikinci öğretim, açık öğretim ve uzaktan öğretim programları hariç) öğrenci kabul etmektedir. Bu haliyle mevcut ön lisans programlarının %3,5'ini Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları oluşturmaktadır.

Esasen muhasebe eğitimi (Bayrakcıoğlu, 2021; Çavlak, Cebeci, Güneş, & Tan, 2021; Gürbüz, Kıymık, & Bitlisli, 2021; Hatunoğlu & İnciroğlu, 2020; Güvemli & Erkan , 2015; İnciroğlu, 2019 ; Karaca, 2003; Oral, 2021; Otlu, Durmuş, & Solak, 2012; Şimşek & Doğan, 2024; Paksoy, Akbulut, & Aydın, 2005; Tosunoğlu, Cengiz, & Anadolu, 2018; Yardımcıoğlu & Büyükşalvarcı, 2007; Çavunt, 2016) doktrinde üzerinde fazlaca çalışılan başlıklardan biridir. Diğer taraftan sektörün beklentileri ve sektöre uyum (Alkan, 2015; Başer, 2010; Gücenme Gençoğlu & İşseveroğlu, 2010; Güngör & Uzun, 2015; Kızılyalçın, 2019; Tugay, 2014; Yıldız G. , 2017), öğrencilerin muhasebe eğitimini tercih sebepleri, motivasyonları ve düşünceleri (Apak , 2020; Atmaca & Çoşgun, 2014; Bulca & Erdem, 2014; Coşkun, Kır, & Özbay, 2017; Çarıkçı & Yaman, 2019; Çoşgun, 2013; Kandemir , Kardeş , & Baykut, 2016; Kara, 2022; Yürekli, 2017), derslere yönelik tutumları (Ercan & Değirmenci, 2019; Gençtürk, Demir, & Çarıkçı, 2008) üzerinde çalışılan başlıklar olarak ifade edilebilir. Bununla birlikte Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programlarının öğretim planları sınırlı sayıda çalışmaya konu olmuş (Yüksel & Kayalı, 2021) ve bu çalışmalarda öğretim planının oluşturmasına etki eden faktörler

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

incelenmiştir. Çalışma bu haliyle tüm Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programlarının öğretim planını incelemeyi hedefleyen ve kümülatif bir sektör uyumunu araştırma yönüyle yenilikçi ve özgün niteliği haizdir.

Çalışmada, Türk yükseköğretim sisteminde yadsınamaz bir yeri olan Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programlarının öğretim planlarını inceleyerek bazı sonuçlara ulaşmayı hedeflemektedir. Çalışma marifetiyle birinci olarak devlet üniversitelerinde yer alan Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları öğretim planları incelerek, öğretim planlarının ortaklaştığı alanlar tespit edilecektir. Özellikle yeni kurulan veya öğretim planlarını güncellemek isteyen Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları açısından bu çalışma çıktıları son derece anlamlı veriler temin edeceği gibi, mevcut Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları açısından kendi öğretim planlarını gözden geçirmeye yönlendirebilecektir. İkinci olarak, bu öğretim planlarının sektörel uygunluğu incelenecektir. Bilindiği üzere Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programlarının hedeflerinden biri mali müşavirlik bürolarına ara eleman yetiştirmektir. Gerçekten de yakın tarihli bir alan araştırmasına göre Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları mezunlarının %68'i mali müşavirlik bürolarında istihdam edilmektedir (Kızılyalçın, 2019). Mali müşavirlik bürolarında etkili ve verimli bir şekilde mesleklerini ifa edecek olan Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları mezunlarının yetkinliklerini tespit etmede, muhasebe meslek mensupları açısından en temel sınav olan TÜRMOB Staja Giriş Sınavı esas alınacaktır. Her ne kadar Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı mezunları, akademik olarak TÜRMOB Staja Giriş Sınavına girme yeterliliğine sahip olmasalar da TÜRMOB Staja Giriş Sınavının hem muhasebe meslek mezunları açısından en temel düzey sınav olması hem de Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları mezunlarının ağırlıklı olarak istihdam edildiği sektöre yönelik bir sınav olması sebebiyle tercih edilmiştir. Bu bağlamda çalışmada, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programlarının öğretim planlarının sektörel uyumu TÜRMOB Staja Giriş Sınavına endekslenerek tespit edilmiştir.

2. YÖNTEM

Çalışmanın evrenini devlet üniversiteleri bünyesinde bulunan Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları oluşturmaktadır. Çalışmanın evrenine vakıf üniversiteleri dahil edilmemiştir. Bunun birinci sebebi, aşağıda Şekil-1'de görüldüğü sadece sekiz vakıf üniversitesi bünyesinde Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı mevcuttur. İkinci olarak, yine Şekil-1'de görüldüğü üzere bu programlar kendi içerisinde Burslu/İkinci Öğretim/İndirimli gibi alt başlıklar bağlamında kırılımlandığı için bir takım istatistiksel zorlukları da beraberinde getirmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Şekil-1 : Vakıf Üniversiteleri Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları

(Kaynak: https://yokatlas.yok.gov.tr/onlisans-program.php?b=30040)

Çalışmada ilk önce devlet üniversitelerinin bünyesinde yer alan Meslek Yüksekokullarının Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programlarında yer alan öğretim planları temin edilmiştir. Bu öğretim planları ilk önce zorunlu ders ve seçmeli ders olarak ayrıştırılmış ve sadece zorunlu dersler değerlendirilmiştir. Zira bir öğrencinin hangi seçmeli dersleri aldığı bilinemeyeceği gibi, seçmeli derslerin değerlendirmeye alınması durumunda sağlıklı bir analiz yapılamayacaktır. Diğer taraftan bir dersin öğretim planındaki yerinin ve ağırlığının tespit edilmesinde AKTS değeri esas alınacaktır.

Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları mali müşavirlik bürolarına ara eleman yetiştirmeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları öğretim planlarının sektörel uyumu TÜRMOB Staja Giriş Sınavına endekslenerek tespit edilmiştir. Aşağıda Şekil-2'de görüldüğü üzere (https://www.tesmer.org.tr/?p=257) TÜRMOB Staja Giriş Sınavı "Genel Kültür/Yetenek ve Yabancı Dil", "Muhasebe ve Denetim", "Ekonomi

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ve Maliye", "Hukuk" alt konularına odaklanmaktadır. Bu doğrultuda her bir Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları öğretim planında yer alan zorunlu dersler; "Muhasebe ve Denetim", "Ekonomi ve Maliye", "Hukuk" ve "Genel Kültür/Yetenek ve Yabancı Dil" alt başlıklar özelinde sınıflandırılmış, bu dört alt başlığın altında sınıflandırılamayan dersler ise diğer başlığı altında takip edilmiştir.

STAJA GİRİŞ SINAVI KONULARI ve SORU SAYILARI					
Sınav Konuları	**Değerlendirme Oranı**		**Soru Sayısı**		
Genel Kültür ve Yetenek					20
Türkçe	13,33%		7		
Matematik			8		
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi			5		
Yabancı Dil		20%			10
Almanca *Fransızca* *İngilizce*	6,67%		10		
Alan Bilgisi					**100**
Muhasebe ve Denetim				**58**	
Finansal Muhasebe					
Finansal Muhasebe *Muhasebe Bilgi Sistemi* *Uluslararası Muhasebe Kuruluşları* *Türkiye Muhasebe Standartları*			26		
Maliyet Muhasebesi			8		
Mali Tablolar Analizi			8		
Denetim	80%	80%	16		
Ekonomi ve Maliye				**12**	
Ekonomi			6		
Maliye			6		
Hukuk				**30**	
Meslek Hukuku					
Meslek Hukuku *Mesleki Değerler ve Etik*			6		
İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku			6		
Vergi Hukuku			6		
Ticaret Hukuku			6		
Borçlar Hukuku			6		
Toplam Soru Sayısı					**130**

Şekil-2 : TÜRMOB Staja Giriş Sınavı Konuları ve Yüzdelik Dağılımları

(Kaynak: https://www.tesmer.org.tr/?p=257)

Son olarak öğretim planlarında yer alan zorunlu derslerin TÜRMOB Staja Giriş Sınavı ile uyumu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda her bir Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programının sektörel uyumu TÜRMOB Staja Giriş Sınavı aracılığıyla ayrı ayrı nicel bir veri ile tespit edilmiş, sektörel uyumu en yüksek ve en düşük programlar ortaya konmuştur. Diğer taraftan tüm Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programlarının sektörel uyumunun ortalaması alınarak genel nicel bir veriye de ulaşılmıştır.

Bu veri Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları açısından anlamlı bir sonuç ortaya koyacağı gibi, diğer önlisans programları açısından yapılacak çalışmalar açısından da ilham verici olacaktır. Bu nicel veriye, TÜRMOB Staja Giriş Sınavındaki konu başlığı ile uyumlu dersin soru sayısı ile ilgili dersin AKTS değeri ile çarpılması sonucunda ulaşılmıştır. Örneğin eğer öğretim planında "Muhasebe Meslek Hukuku" dersi dört AKTS değerinde ise ilgili dersin nicel değere katkısı 6*4=24 olarak tespit edilmiştir. Diğer bir örnek olarak öğretim

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

planında "Maliyet Muhasebesi" dersi altı AKTS değerinde ise ilgili dersin nicel değere katkısı 6*8=48 olarak tespit edilmiştir. Bu çerçevede öğretim planlarında TÜRMOB Staja Giriş Sınavı ile ilgili derslere yer veren ve bunların AKTS değerini yüksek tespit eden programların daha ön planda olduğu görülmektedir.

3. GENEL DEĞERLENDİRME

Yukarıda Şekil-2'de gösterilen TÜRMOB Staja Giriş Sınavındaki konu başlıklarının sınav sonucu üzerindeki ağırlığının oranı aşağıda Tablo-1'de ilk sütunda verilmişken, ikinci sütunda ilgili konuya ilişkin derslerin AKTS ağırlığının oranı, son sütunda ise ilgili dersin AKTS değeri ile soru sayısının çarpımından elde edilmiş ağırlıklandırılmış verinin oranı elde edilmiştir.

	SGS	**AKTS**	**AĞIRLIKLANDIRILMIŞ**
Muhasebe ve Denetim	46	41	42
Genel Kültür/Yetenek ve Yabancı Dil	20	18	29
Hukuk	24	14	19
Ekonomi ve Maliye	10	11	9

Tablo-1 : TÜRMOB Staja Giriş Sınavı Konularının Öğretim Planlarındaki Ağırlıkları

Aşağıda Tablo-2'de sektör uyumu yüksek Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programlarının isimleri verilmiştir. Her şeyden önce bu programlarda seçmeli ders oranı tüm programların ortalaması (%28) ile uyumludur. Bu programların öğretim planları incelendiğinde ise derslerin isimlerinin TÜRMOB Staja Giriş Sınavı ile oldukça uyumlu olduğu gibi, mezkur derslerin AKTS değerlerinin oldukça yüksek tutulduğu görülmektedir.

Üniversite	**Meslek Yüksekokulu**
Dokuz Eylül Üniversitesi	İzmir Meslek Yüksekokulu
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi	Alanya Ticaret ve Sanayi Odası Meslek Yüksekokulu
Tarsus Üniversitesi	Meslek Yüksekokulu

Tablo-2 : Sektör Uyumu Yüksek Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları

Sektör uyumu düşük olan programların isimlerinin verilmemesi tercih edilmiş olup, bu programların ortak özelliğinin dördüncü yarıyıla işletmede meslek eğitim programını tercih ettikleri ve bunun doğal sonucu olarak TÜRMOB Staja Giriş Sınavda soru yöneltilen derslerin ya öğretim planından çıkartıldıkları ya da ağırlıklarının düşürüldüğü görülmektedir. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları özelinde işletmede meslek eğitim programının yerindeliği konusunun tekrar değerlendirilmesi gerektiği düşünülmelidir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

4. SONUÇLAR

Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları öğretim planlarının genel itibarıyla sektöre uyumunun olduğu söylenebilir. "Muhasebe ve Denetim" başlığı kümülatif olarak değerlendirildiğinde sektör uyumunun yüksek olduğu görülmekle birlikte, "Muhasebe Denetimi" başlığının sektöre uyumunun yüksek olmadığı görülebilir. Zira TÜRMOB Staja Giriş Sınav sorularının %12'si "Muhasebe Denetimi" ile ilgili olmasına rağmen "Muhasebe Denetimi" derslerinin AKTS ağırlığının %2,5 olduğu görülmektedir. Bu çerçevede "Muhasebe Denetimi" başlığının öğretim planlarındaki ağırlığının genel itibarıyla arttırılmasında fayda olduğu ifade edilmelidir.

"Genel Kültür/Yetenek ve Yabancı Dil" derslerinin AKTS ağırlığının sektöre uyumu denk olmakla birlikte ağırlıklandırılmış sektörel uyumunun ise olması gerekenden yüksek olduğu ifade edilebilir. "Ekonomi ve Maliye" derslerinin AKTS ağırlığının ve ağırlıklandırılmış sektörel uyumunun ise denk olduğu görülmektedir. "Hukuk" derslerinin ise AKTS ağırlığının ve ağırlıklandırılmış sektörel uyumunun düşük olduğu görülmektedir. Diğer taraftan hukuk derslerinin önemli bir kısmını vergi hukuku dersleri oluşturmaktadır. Bunda bir eksiklik olmadığı gibi programın adı Muhasebe ve Vergi Uygulamaları olduğundan vergi hukuku ile ilgili derslerin ağırlığının artırılması oldukça önemlidir. Buna rağmen TÜRMOB Staja Giriş Sınav sorularının %19'u vergi hukuku dışındaki hukuk alanlarından (Meslek Hukuku, Ticaret Hukuku, Borçlar Hukuku, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku) gelmesi rağmen, vergi hukuku dışındaki hukuk derslerinin AKTS ağırlığı %8'dir. Bu çerçevede "Hukuk" derslerinin öğretim planlarındaki ağırlığının genel itibarıyla ve anlamlı bir şekilde arttırılmasında fayda olduğu ifade edilmelidir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

Alkan, G. (2015). İşletmelerin Önlisans Muhasebe Eğitiminden Beklentileri: İzmir'de Bir Araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi,* 17(1), s.137-158.

Apak , İ. (2020). Muhasebe Kariyeri Tercihi: Ön Lisans Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *İşletme*, 1(2), s.15-28.

Atmaca, M., & Çoşgun, N. (2014). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'ne Bağlı Meslek Yüksek Okullarında Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Motivasyonlarının ve Beklentilerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), s.167-184.

Başer, H. (2010). Meslek Yüksekokullarında Muhasebe Eğitimi Ve İş Dünyasının Beklentilerine Göre Yapılandırılması (Yüksek Lisans Tezi). Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, İşletme Ana Bilim Dalı, Muhasebe Finansman Bilim Dalı.

Bayrakcıoğlu, S. (2021). Türkiye'de Ön Lisans Muhasebe Eğitimi Üzerine Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi (2004-2020). *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(91),s.103-118.

Bulca, H., & Erdem, I. (2014). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Muhasebe ve Finans Eğitimine Yönelik Düşünceleri: Uşak Üniversitesi'nde Bir Araştırma. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), s. 67-94.

Coşkun, P., Kır, A., & Özbay, F. (2017). Meslek Yüksekokulu Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Muhasebe Eğitimine Bakış Açılarının ve Mesleki Eğitiminden Beklentilerinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 13(13), s.314-329.

Çarıkçı, O., & Yaman, B. (2019). Muhasebe-Finans Öğrencileri Üzerine Yapılan Araştırmaların Bibliyometrik Analizi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 10(19),s.359-381.

Çavlak, H., Cebeci, Y., Güneş, N., & Tan, Ö. (2021). Muhasebe Eğitimi İle İlgili Lisansüstü Tezlerin Analizi(1991-2019). *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*(89), s.75-100.

Çavunt, H. (2016). Lisans Ve Önlisans Düzeyinde Verilen Muhasebe Derslerinin Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları-2 (UES-2) Kapsamında İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü , İşletme Ana Bilim Dalı , Muhasebe Finansman Bilim Dalı.

Çoşgun, N. (2013). Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Motivasyonlarının Ve Beklentilerinin Değerlendirilmesi: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'ne Bağlı Meslek Yüksekokullarında Bir Uygulama (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü , İşletme Ana Bilim Dalı.

Ercan, C., & Değirmenci, B. (2019). Ön Lisans Öğrencilerinin Muhasebe Derslerine İlişkin Tutumlarının İincelenmesi. *Akademik Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi(AKAD),* 11(21), s.613-624.

Gençtürk, M., Demir, Y., & Çarıkçı, O. (2008). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Muhasebe-Finans Eğitimine Bakış Açıları Ve Farkındalıkları Üzerine Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), s.209-228.

Gücenme Gençoğlu, Ü., & İşseveroğlu, G. (2010). Türkiye'de Meslek Yüksekokullarındaki Eğitimin Muhasebe Mesleğine Katkısı Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*(47), s.28-40.

Güngör, A., & Uzun, T. (2015). Meslek Yüksekokullarında Muhasebe Eğitiminin Yeterliliği Ve Gerekliliğine İlişkin Farkındalığın Değerlendirilmesi: İ.Ü. Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Uygulaması. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1),s.11-33.

Gürbüz, C., Kıymık, H., & Bitlisli, F. (2021). Türkiye'de Muhasebe Eğitimi Konusunda Yapılan Akademik Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi,* 24(1), s.173-186.

Güvemli , O., & Erkan , M. (2015). Meslek Yüksek Okulları ve Muhasebe Eğitimi. *Muhasebe Ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9(9),s.192-215.

Hatunoğlu , Z., & İnciroğlu, T. (2020). Mesleki Ve Teknik Anadolu Liseleri İle Meslek Yüksekokullarında Muhasebe Eğitimi: Kahramanmaraş'ta Bir Alan Çalışması. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), s.87-110.

İnciroğlu, T. (2019). Mesleki Ve Teknik Anadolu Liseleri İle Meslek Yüksekokullarında Muhasebe Eğitimi: Kahramanmaraş'ta Bir Alan Araştırması(Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü , İşletme Ana Bilim Dalı.

Kandemir , T., Kardeş , Z., & Baykut, E. (2016). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Muhasebe Eğitimine Bakış Açıları: Afyon Kocatepe Üniversitesi Meslek Yüksekokulları Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 18(2), s.133-151.

Kara, M. (2022). Ön Lisans Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Muhasebe Mesleğine Bakış Açılarının Değerlendirilmesi: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Örneği. *İşletme*, 3(2), s.115-128.

Karaca, M. (2003). Yüksek Okullarda Muhasebe Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Yolları(Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi ,Sosyal Bilimler Enstitüsü ,İşletme Ana Bilim Dalı.

Kızılyalçın, D. (2019). Meslek Yüksekokulunda Alınan Muhasebe Eğitiminin Muhasebe Mesleğine Katkısı: Kuyucak Meslek Yüksekokulu Mezunları Örneği. *Muhasebe Ve Vergi Uygulamaları Dergisi,* 12(3), s.533-557.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Oral, T. (2021). Türkiye'de Muhasebe Eğitimi Alanında Yayımlanmış Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(11), s.34-45.

Otlu, F., Durmuş, A., & Solak, B. (2012). Meslek Yüksekokulları Muhasebe ve Vergi Bölümlerindeki Muhasebe Eğitimi ve Bölümün Geleceği Hakkında Bir Araştırma: Malatya Meslek Yüksekokulu Uygulaması. *Muhasebe ve Finasman Dergisi*(55),s.35-50.

Paksoy, H., Akbulut, R., & Aydın, V. (2005). Meslek Yüksek Okullarında Muhasebe Eğitiminin Yeterliliğinin Harran Üniversitesi Özelinde İncelenmesi ve Geleceğe İlişkin Bir Değerlendirme. *Muhasebe ve Denetime Bakış*(15),s.73-106.

Şimşek, K., & Doğan, Ö. (2024). Muhasebe Eğitiminde Tutumlar, Kaygılar ve Muhasebe Mesleğinin Geleceğine Yansımaları: Yükseköğretimden Kanıtlar. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, (103), s.51-70.

Tosunoğlu, B., Cengiz, S., & Anadolu, Z. (2018). Muhasebe Eğitimi Konusunda Ulusal Ve Uluslararası Dergiler Üzerine Bibliyometrik Bir Araştırma. *Global Journal Of Economics And Business Studies*, 7(14),s.18-24.

Tugay, O. (2014). Meslek Yüksekokullarında Verilen Muhasebe Derslerinin Uygulamada Kullanılma Düzeyi ve Yeterliliği Üzerine Bir Araştırma. *Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3),s.53-74.

Yardımcıoğlu, M., & Büyükşalvarcı, A. (2007). Muhasebe Eğitiminde Meslek Yüksekokullarının Yeterliliği ve Tercih Edilme Sebepleri: Selçuk Üniversitesinde Bir Uygulama. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*(36),s.173-178.

Yıldız , G. (2017). Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Yüksekokulu Muhasebe Programı Öğrencilerinden Beklentileri: Kayseri İlinde Bir Araştırma. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*(73),s.169-184.

Yüksel , F., & Kayalı, N. (2021). Muhasebe Eğitiminde Müfredatlarının Oluşturulması Ve Değiştirilmesine Etki Eden Faktörler: Türkiye Yükseköğretim Kurumları Örneği. *Muhasebe Ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 14(1),s.161-188.

Yürekli, E. (2017). Pamukkale Üniversitesi Honaz Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Muhasebe Eğitimine ve Mesleğe Bakış Açılarının Araştırılması. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(1),s.319-339.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

VERGİ MAHKEMELERİNİN VERGİ KANUNLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ANAYASA MAHKEMESİNİN İPTAL KARARI ÜZERİNE TBMM'NİN REFLEKSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME[1]

Doç. Dr. Fatih GÜLER

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

fatih.guler@comu.edu.tr, 0000-0002-5365-5700

Selinay ÖZDEMİR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

selinayozdemir688@gmail.com, 0009-0002-6917-2110

Zekiye ÖZÇELİK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

zekiyeozcelik3535@gmail.com, 0009-0004-4887-1902

ÖZET

Vergi mevzuatının en önemli basamağını vergi kanunları oluşturmaktadır. 1982 Anayasasının, 73. maddesinde belirtilenler başta olmak üzere, temel ilkeleri doğrultusunda yürürlüğe konulan vergi kanunları, iktisadi hayatın temel düzenleyicisi konumundadırlar. Bilindiği üzere Türk anayasal sisteminde kanunların anayasaya uygunluğunu denetleme görevi Anayasa Mahkemesine aittir. Kanunların anayasaya uygunluğunun anayasa yargısı tarafından denetimi ise iki yolla sağlanmaktadır. Bunlardan birincisi ilgili kanunların Cumhurbaşkanı, TBMM'de en fazla üyeye sahip iki siyasi parti grubu ve TBMM üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki üye (Anayasa md. 150) tarafından açılan iptal davasıdır (soyut norm denetimi). Diğer denetim usulü ise görülmekte olan bir davada, uygulanacak kanun hükümlerinin anayasaya aykırı olduğunu iddiasının davaya bakan mahkeme (Anayasa md. 152) tarafından açılan itiraz yoludur (somut norm denetimi). Çalışmada, idari yargı organları arasında yer alan ve 2576 sayılı Kanunun 6. maddesi gereği idari yönlü vergi uyuşmazlıklarıyla görevli vergi mahkemelerinin, somut norm denetimi yolu ile Anayasa Mahkemesinin gündemine taşıdığı

[1] Bu bildiri, Doç. Dr. Fatih GÜLER'in danışmanlığında, Selinay ÖZDEMİR'in yürütücülüğünde ve Zekiye ÖZÇELİK'in ortaklığında devam eden; TÜBİTAK Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı (BİDEB) 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı 2024 yılı 1. dönem kapsamında desteklenen 1919B012413017 numaralı ve "Vergi Mahkemelerinin Vergi Kanunları Üzerindeki Etkisinin Anayasa Mahkemesi Somut Norm Denetimi Kararları Üzerinden Analiz Edilmesi " başlıklı proje çerçevesinde elde edilen verilerden hazırlanmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

başvurular üzerinden vergi kanunları üzerindeki etkisi analiz edilecektir. Bu doğrultuda, vergi mahkemelerinin açtığı itiraz davaları, bu davalarla ilgili Anayasa Mahkemesi tarafından verilen iptal kararları ve bu iptal kararları üzerine yasama organı tarafından yeni bir düzenleme yapılıp yapılmadığı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Vergi Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi, Somut Norm Denetimi, TBMM.

1. GİRİŞ

Anayasa mahkemeleri negatif yasa koyucu olarak nitelendirilmektedir. Türk anayasal sisteminde Anayasa Mahkemesinin negatif yasa koyucu rolünü hareket geçiren organlardan biri de mahkemelerdir. Çalışmada vergi uyuşmazlıklarının idari yönü açısından genel görevli mahkeme olan vergi mahkemelerinin, Anayasa Mahkemesi aracılığıyla vergi kanunları üzerindeki etkisi analiz edilecektir. Bu çerçevede çalışmanın temel amacı vergi mahkemelerinin somut norm denetimi başvurusu üzerine iptal edilen hükümlerle ilgili TBMM'nin hangi yeni düzenlemeleri yaptıklarının tespit edilmesidir. Literatür taramasında vergi mahkemelerinin somut norm denetimi yoluyla vergi kanunları üzerindeki etkisini ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Doktrinde yer alan çalışmaların; vergi mahkemelerinin vergi uyuşmazlıklarının çözümündeki yeri (Aka, 2009; Kıldiş, 2010; Yegen, 2019; Yoruldu, 2023; Keskin, 2002) , bir vergi mahkemesinin odağa alınması suretiyle analizi (Çavdar, 2024; Bilici, 2010; Ala, 2016; Boşça, 2006; Atay Coşkun, 2007; Bir, 2012; Ayyıldız & Demirli, 2017; İrteş Gülşen, 2018), vergi mahkemelerinde bilirkişilik (Arslaner, 2023), görev ve yetki (Eraslan & Üstün, 2018; Demir, 2004; Oğurlu, 1997; İsbir, 1992), yargılama usulleri (Gözler & Demir, 2015; Aydın, 2018;), tarihsel süreci (Hatipoğlu, 2007), yürütmenin durdurulması (Organ & Coşkun Karadağ, 2012) ve kanun yolları (Karataş Durmuş, 2023; Sandalcı & Saygın, 2019; Ortaç & Ünsal, 2016) konularını ele aldığı görülmektedir. Ayyıldız & Ayyıldırım (2015) ise vergi kanunlarının anayasaya uygunluğu ele almış, vergi mahkemelerinin vergi kanunları üzerindeki etkisi ise ele alınmamıştır. Tekbaş (2009) ise konuyu somut norm denetimi ve soyut norm denetimini kümülatif olarak kapsayacak şekilde ele almış olmakla birlikte vergi mahkemelerinin vergi kanunları üzerindeki etkisini ele almamıştır.

2. YÖNTEM

Çalışmanın evrenini "Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankasında" yer alan "Başvuran (Genel)" sekmesinden "Vergi Mahkemesi" seçildikten sonra tespit edilen somut norm denetimi kararları oluşturmaktadır (Şekil-1). Bu kararlar içerisinden esasen vergi mahkemesi tarafından açılmamasına rağmen sehven bu başlık altına alınan yer alan kararlar

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

çıkarıldıktan sonra kalan doksan sekiz karar incelenmiştir. Bununla birlikte vergi mahkemeleri tarafından açılması rağmen Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankasına sehven başka mahkeme adıyla işlenen kararlar var ise onlar da çalışmaya dahil edilememiştir. Çalışmanın evrenini oluşturan doksan sekiz karar içerisinden Anayasa Mahkemesi tarafından iptal kararı verilen yirmi yedi iptal kararının ardından TBMM tarafından yasal düzenleme yapılıp yapılmadığı TBMM Kanun ve Karar Bilgi Sistemi üzerinden incelenmiştir (Şekil-2).

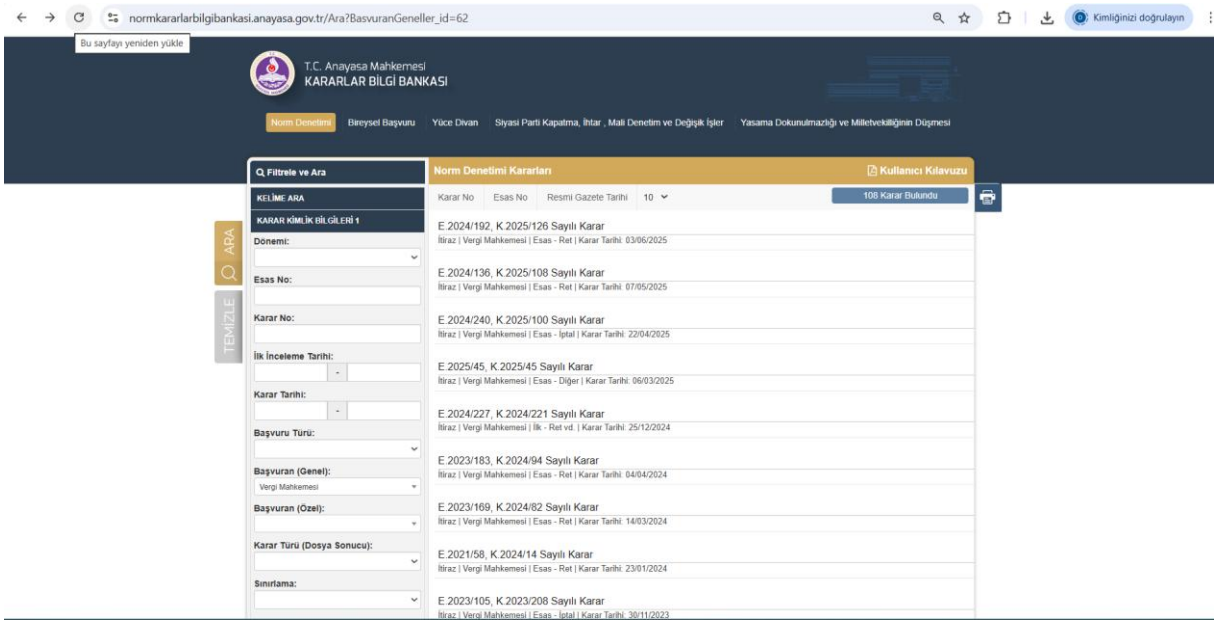

Şekil-1 : Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası

(Kaynak: https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/)

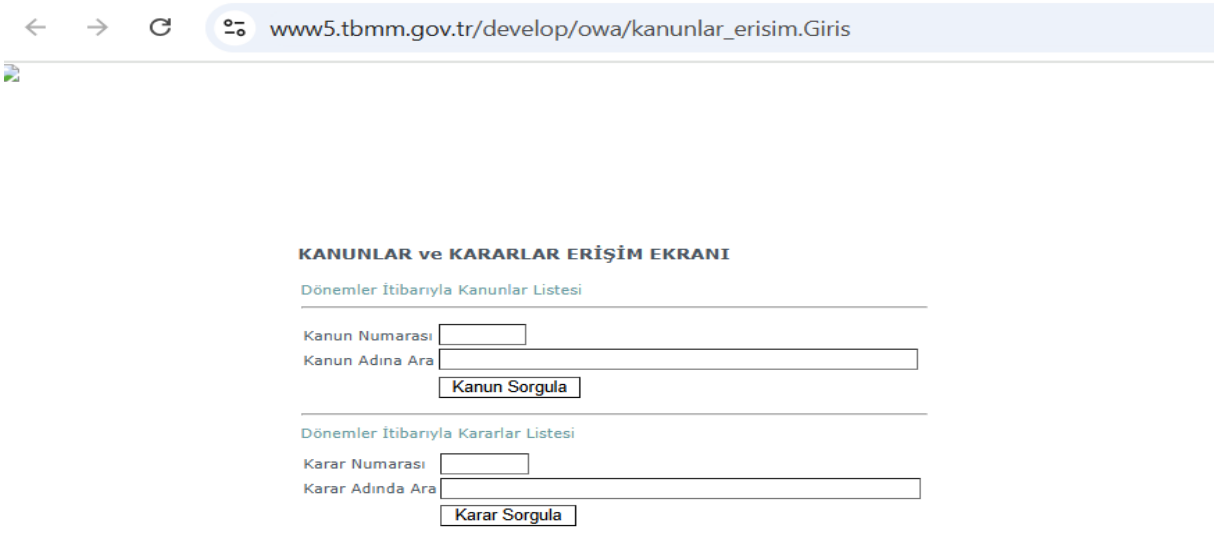

Şekil-2 : TBMM Kanun ve Karar Bilgi Sistemi

(Kaynak: https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar_erisim.Giris)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3. GENEL DEĞERLENDİRME

Çalışmanın evrenini oluşturan doksan sekiz başvurudan yirmi yedisi hakkında iptal kararı verildiği (Tablo-1 ve Tablo-3), yetmiş bir kararda ise talebin reddine karar verildiği (Tablo-4) görülmektedir. Yetmiş bir karardan onunda Anayasa Mahkemesi usulden ret kararı vermekle birlikte diğer altmış bir kararda esastan ret kararı verdiği görülmektedir. Usulden ret gerekçeleri olarak, somut norm denetimine esas mahkeme kararının eksikliği, dava konusu kuralın itiraz başvurusunda bulunan mahkemenin bakmakta olduğu davada uygulanma olanağı bulunmaması, Milli Güvenlik Konseyi döneminde çıkartılan kanun olması sebebiyle Anayasanın geçici 15. Maddesi koruması altında olması hususlarının olduğu ifade edilebilir.

	ESAS	KARAR	KARAR TARİHİ	RESMİ GAZETE	MAHKEME İL	İPTAL EDİLEN KANUN	YENİ KANUN
1	2022/108	2023/55	22.03.2023	20.07.2023/32254	Mersin	213 sayılı Vergi Usul K.	7524
2	2013/104	2014/96	22.05.2014	12.12.2014/29203	Mersin	4458 sayılı Gümrük K.	7190
3	2012/70	2012/157	18.10.2012	13.02.2013/28558	Aydın	492 sayılı Harçlar K.	6487
4	2006/124	2009/146	15.10.2009	8.01.2010/27456	Diyarbakır	213 sayılı Vergi Usul K.	6009
5	2001/3	2005/4	6.01.2005	20.10.2005/25972	Ordu	213 sayılı Vergi Usul K.	5479

Tablo-1 : Vergi Mahkemelerinin Başvurusu Üzerine Anayasa Mahkemesi Kararı ile İptal Edilen Kanun Hükümleri Yerine Kabul Edilen Kanunlar

Tablo-1 ve Tablo-2'de vergi mahkemelerinin başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi kararı ile iptal edilen kanun hükümleri yerine kabul edilen kanunlara ait bilgiler verilmiştir. Teknik anlamda Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu her iptal kararı negatif anlamda bir düzenleme olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede Tablo-3'de yer alan iptal kararları da ayrı bir düzenleme olarak kabul edilebilecek olsa da çalışma açısından TBMM'nin refleksinin ölçülmesi hedeflendiğinden sadece Tablo-1'deki veriler esas alınmıştır. Tablo-3'de diğer bir somut veya soyut norm denetimi başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi tarafından iptal kararı verilmesi sebebiyle ilgili vergi mahkemesinin başvurusu hakkında karar verilmesine yer verilmediği yönünde karar verilmesi yer olmadığı yönünde karar verilmiş olan kararlar da iptal kararı olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda vergi mahkemelerinin genel anlamda vergi kanunlarına etkisi %30 olup doğrudan düzenleme bağlamında etkisi ise yaklaşık %5 civarındadır.

	YENİ KANUN	YASAMA DÖNEMİ	YASAMA YILI	KANUN TEKLİFİ ESAS NO	SIRA SAYISI	SAYFA
1	7254	28	2	2/2290	159	10-15
2	7190	27	3	2/2213	104	8
3	6487	27	3	2/1524	463	7
4	6009	23	4	1/886, 1/838, 2/599, 2/712, 2/727	536	5
5	5479	22	4	2/673	1081	7

Tablo-2 : Vergi Kanunlarının Anayasa Mahkemesinin İptal Kararı Üzerine Hazırlandığını Gösteren Yasama Bilgileri

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

	ESAS	KARAR	KARAR TARİHİ	RESMİ GAZETE TARİH/SAYI	MAHKEME İL	İPTAL EDİLEN KANUN
1	2023/105	2023/208	30.11.2023	16.01.2024/32431	Ankara	213
2	2022/14	2022/70	1.06.2022	7.07.2022/31889	Samsun	2577
3	2011/74	2012/15	26.01.2012	21.07.2012/28360	İstanbul	6009
4	2012/107	2013/90	10.07.2013	22.11.2013/28829	İstanbul	2577
5	2011/38	2012/89	31.05.2012	13.10.2012/282440	Bursa	213
6	2010/7	2011/172	22.12.2011	14.02.2012/28204	Gaziantep	193
7	2010/118	2011/170	22.12.2011	19.05.2012/28297	Bursa	5838
8	2008/112	2010/31	4.02.2010	28.04.2010/27565	Trabzon	442
9	2004/94	2008/83	20.03.2008	1.07.2008/26923	Diyarbakır	4842
10	2003/7	2005/71	18.10.2005	22.02.2006/26088	Ordu	4458
11	2002/119	2002/68	15.07.2002		Samsun	2464
12	1998/44	1998/63	16.10.1998		Çorum	4316
13	1998/55	1998/76	8.12.1998		Antalya	4316
14	1998/45	1998/64	16.10.1998		Çorum	4316
15	1997/54	1997/67	26.11.1997	9.03.2000/23988	İzmir	3986
16	1998/29	1998/60	7.10.1998	27.11.1998/23536	Erzurum	4316
17	1994/91	1995/34	18.07.1995	9.01.1997/22872	Zonguldak	3986
18	1994/84	1995/33	18.07.1995	19.10.1996/22792	Ordu	3986
19	1994/85	1995/32	13.07.1995	28.09.1996/22771	Erzurum	3986
20	1995/7	1995/35	18.07.1995	9.01.1997/22872	Gaziantep	3986
21	1995/4	1995/28	6.07.1995	2.02.1996/22542	Edirne	277
22	1986/20	1987/9	31.03.1987	28.05.1987/19473	Trabzon	2464

Tablo-3 : Vergi Mahkemelerinin Başvurusu Üzerine Anayasa Mahkemesi Kararı ile İptal Edilen Fakat TBMM Tarafından Düzenleme Yapılmayan Kararlar

4. SONUÇ

Vergi kanunları iktisadi hayata yön veren son derece önemli kanunlardır. Bu kanunlarda anayasal ilkelere aykırı düzenlemelerin iptal edilerek hukuka uygun bir vergi politikasının oluşturulması oldukça önemlidir. Bu bağlamda çalışmada vergi uyuşmazlıklarının idari yönü açısından genel görevli mahkeme olan vergi mahkemelerinin, Anayasa Mahkemesi aracılığıyla vergi kanunları üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Vergi mahkemelerinin başvurularının yaklaşık %10'u hakkında usulden ret, yaklaşık %60'ı hakkında esastan ret, yaklaşık %30'u hakkında iptal kararı verilmiştir. Bu zamana kadar bir ihtisas mahkemesinin yapmış olduğu somut norm denetimi başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesinin iptal oranına ilişkin bir çalışmaya rastlanmadığından bir karşılaştırma imkânı olmasa da %30'luk bir iptal oranının oldukça yüksek olduğu ve vergi mahkemelerinin vergi mevzuatı üzerinden somut norm denetimi yoluyla anlamlı bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte başvuruların %5'i ile ilgili, TBMM'nin, Anayasa Mahkemesinin iptal kararı üzerine ve bu doğrultuda yeni bir yasal düzenleme yapmış olması da vergi mahkemelerinin vergi mevzuatı üzerinden somut norm denetimi yoluyla anlamlı bir etkisinin olduğuna dair önemli bir diğer veri olarak ifade edilebilir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

Aka, Y. (2009). Türkiye'de Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Vergi Mahkemelerinin Yeri ve Önemi (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Bölümü, Maliye Ana Bilim Dalı, Mali Hukuk Bilim Dalı.

Ala, O. (2016). Vergi Uyuşmazlıklarının Çözüm Yolları, Yargısal Çözüm Yolunun Edirne Vergi Mahkemesi Örneğinde Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı.

Arslaner, H. (2023). Vergi Yargılamasında Bilirkişilik Müessesesinin Önemi. Ankara Barosu Dergisi, 81(3), s.187-228.

Atay Coşkun, A. (2007). 4811 Sayılı Vergi Barışı Kanunu'nun Amacına Ulaşma Düzeyini Tespite Yönelik Bir İnceleme: Hatay Vergi Mahkemesi Örneği (Yüksek Lisans Tezi).Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı.

Aydın, A. (2018). Vergi Mahkemelerinde Dilekçeler Üzerinde İlk İnceleme. *Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi,* 1(2), s.137-178.

Ayyıldız, Y., & Ayyıldırım, K. (2015). Vergi Kanunlarının Anayasaya Uygunluğunun Yargısal Denetimi Kapsamında Anayasa Mahkemesinin Son Dönem Kararlarının Sayısal Analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 41–71.

Ayyıldız, Y., & Demirli, Y. (2017). Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Mahkemelerinin İşleyişine İlişkin Görüşleri: Bolu İli Alan Araştırması. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(3), s.291-306.

Bilici, M. (2010). Vergi Uyuşmazlıklarının Çözüm Yolları, Vergi Mahkemelerinin Fonksiyonları; Antalya Vergi Mahkemesi Örneği (Yüksek Lisans Tezi).Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Bölümü, Maliye Ana Bilim Dalı, Mali Hukuk Bilim Dalı.

Bir, E. (2012). Vergi Uyuşmazlıklarının Çözüm Yolları; Uyuşmazlıkların Çözümünde Vergi Mahkemelerinin Rolü, Sivas Vergi Mahkemesi İncelemesi (Yüksek Lisans Tezi).Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı.

Boşça, İ. (2006). Şubat 2001 Ekonomik Krizinin Doğurduğu Finansal Sorunların Vergi Davaları Üzerindeki Etkilerinin Tespitine Yönelik Bir Dönem İncelemesi: Hatay Vergi Mahkemesi Örneği (Yüksek Lisans Tezi).Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı.

Çavdar, F. (2024). Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Spesifik Bir İnceleme: Edirne Vergi Mahkemesi. *Politik Ekonomik Kuram*, 8(1), s.96-108.

Demir, O. (2004). Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Görevli Mahkeme. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (3-4), s.185-234.

Eraslan, Y., & Üstün, Ü. (2018). İdare ve Vergi Mahkemeleri Arasında Çıkan Görev Uyuşmazlıkları ve Çözümünde Esas Alınan Ölçütler. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(2), s.149-187.

Gözler, T., & Demir, A. (2015). Vergi Uyuşmazlıkları ve Vergi Yargılaması Usulü. *Uluslarası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(4), s.28-41.

Hatipoğlu, C. (2007). Geçmişten Bugüne Türk Vergi Yargısı. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 65(1), s.85-125.

İrteş Gülşen, M. (2018). Vergi Uyuşmazlıklarında Yargısal Çözüm Yollarının Çeşitli Göstergeler İle Analizi: İstanbul Vergi Mahkemeleri Örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (52), s.241-258.

İsbir, P. (1992). İlk Derece Mahkemesi Olarak Danıştay'ın, İdare ve Vergi Mahkemelerinin Görevleri (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Karataş Durmuş, N. (2023). Vergi Yargılamasında Bölge İdare Mahkemelerince Verilen Gönderme Kararları Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* (56), s.229-262.

Kıldiş, Y. (2010). Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Vergi Mahkemelerinin Rolü (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Bölümü, Maliye Ana Bilim Dalı, Mali Hukuk Bilim Dalı.

Oğurlu, Y. (1997). Vergi Yargılamasında Vergi Mahkemelerinin Görev ve Yetkileri. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1), s.317-331.

Organ, D., & Coşkun Karadağ, Y. (2012). Türk Vergi Yargısında Yürütmenin Durdurulması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), s.55-70.

Ortaç, F., & Ünsal, H. (2016). Türk Vergi Yargısında İstinaf Sistemi ve Muhtemel Sorunlar. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), s.1-22.

Sandalcı, U., & Saygın, Ö. (2019). Vergi Yargısının İşlevleri Özelinde Kanun Yararına Bozma ve Etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (62), s.212-227.

Tekbaş, A. (2009). *Vergi Kanunlarının Anayasaya Uygunluğunun Yargısal Denetimi: Türkiye Değerlendirmesi*. T.C. Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı.

Keskin, Ö. (2002). Vergi Uyuşmazlıklarının Vergi Mahkemelerinde Dava Yoluyla Çözülmesi (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bilim Dalı.

Yegen, B. (2019). Vergi Uyuşmazlıklarının İdari ve Adli Yargı Kapsamında Çözüm Süreçleri Ve Önerileri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), s.131-141.

Yoruldu, M. (2023). İstatiski Verilerle Vergi Mahkemelerinin Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Etkinliği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü Dergisi* (45), s.566-599.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SPOR KULÜPLERİNDE HİZMETKÂR LİDERLİK: KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. İlker ÖZMUTLU

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi

E-posta: iozmutlu@nku.edu.tr ORCID ID: (0000-0002-8287-4275)

ÖZET

Hizmetkâr liderlik, liderin otoritesini kullanmak yerine takipçilerinin ihtiyaçlarını gözetmeye, onların gelişimini desteklemeye ve yetkinliklerini artırmaya odaklandığı bir liderlik yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, liderin yalnızca performans odaklı değil, aynı zamanda insan odaklı bir perspektifle hareket etmesini öngörür. Spor kulüpleri bağlamında hizmetkâr liderlik, sporcuların motivasyonunu artırma, aidiyet duygusunu güçlendirme, takım içi uyumu geliştirme ve pozitif bir örgütsel kültür oluşturma potansiyeline sahiptir. Ayrıca, liderin destekleyici ve empatik tutumu, sporcuların psikolojik sermayelerini güçlendirerek stresle başa çıkma, öz-yeterlik ve dayanıklılık gibi alanlarda olumlu etkiler yaratabilir. Bu çalışma, spor kulüplerinde hizmetkâr liderlik yaklaşımını literatür incelemesi yöntemiyle ele almakta ve mevcut bilimsel bulguları sistematik bir şekilde derlemektedir. Analizler, liderlik davranışlarının takım bağlılığı, psikolojik sermaye ve örgütsel kültür üzerindeki etkileri temelinde yapılmıştır. Elde edilen bulgular, hizmetkâr liderliğin spor kulüplerinde uygulanabilirliğini ortaya koymakta ve uzun vadeli, sürdürülebilir başarıya olan katkılarını tartışmaya açmaktadır. Sonuç olarak, hizmetkâr liderliğin spor organizasyonlarında sadece bireysel performansı değil, aynı zamanda ekip dinamiklerini ve kurumsal yapıyı da olumlu yönde etkileyebileceği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hizmetkâr Liderlik, Spor Kulübü, Takım Uyumu, Örgütsel Kültür.

SERVANT LEADERSHIP IN SPORTS CLUBS: A THEORETICAL EVALUATION

ABSTRACT

Servant leadership is a leadership approach that focuses on attending to the needs of followers, supporting their development, and enhancing their competence, rather than exercising authority. This approach requires leaders to act not only from a performance-oriented perspective but also from a people-oriented perspective. In the context of sports clubs, servant leadership has the potential to increase athletes' motivation, strengthen their sense of belonging, improve team cohesion, and create a positive organizational culture. Furthermore, the leader's supportive and empathetic attitude can strengthen athletes' psychological capital, creating positive effects in areas such as coping with stress, self-efficacy, and resilience. This study examines the servant leadership approach in sports clubs using a literature review method and systematically compiles existing scientific findings. Analyses were based on the effects of

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

leadership behaviors on team commitment, psychological capital, and organizational culture. The findings reveal the applicability of servant leadership in sports clubs and open up a discussion on its contributions to long-term, sustainable success. In conclusion, it is emphasized that servant leadership in sports organizations can positively influence not only individual performance but also team dynamics and organizational structure.

Keywords: Servant Leadership, Sports Club, Team Cohesion, Organizational Culture.

GİRİŞ

Hizmetkâr liderlik, liderlik literatüründe özellikle son yirmi yılda ön plana çıkmış bir yaklaşım olup, liderin kendi çıkarlarından çok takipçilerinin ihtiyaçlarını ve gelişimini önceliklendirdiği bir model olarak tanımlanmaktadır (Greenleaf, 1977; Sendjaya, Sarros & Santora, 2008). Spor kulüpleri, yüksek rekabet, performans baskısı ve hiyerarşik yapıların yoğun olduğu karmaşık yapılardır. Bu tür ortamlarda liderlik sadece sportif başarıyı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda sporcuların motivasyonu, psikolojik iyi oluşu ve takım içi uyumunu da etkiler (Northouse, 2021).

Geleneksel otoriter liderlik modelleri kısa vadeli sportif başarı sağlayabilirken, uzun vadede sporcuların aidiyet duygusunu, takım bütünlüğünü ve motivasyonunu olumsuz yönde etkileyebilir. Bu nedenle hizmetkâr liderlik, spor kulüplerinde sürdürülebilir başarı ve sağlıklı örgütsel kültür oluşturmak için uygun bir alternatif sunmaktadır (Sullivan, 2019).

Hizmetkâr liderlik yaklaşımı, sporcuların bireysel gelişimini destekleyerek performans artışı sağlamakta, takım bağlılığını güçlendirmekte ve kulüp içinde güvene dayalı ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmaktadır (Kim, Kim & Wells, 2020; Van Dierendonck, 2011). Literatürde, hizmetkâr liderlik uygulamalarının etik karar alma süreçlerini desteklediği, uzun vadeli sürdürülebilir başarıya ve pozitif psikolojik sermayeye katkı sağladığı belirtilmektedir (Elçi, 2020; Westre, 2008).

Bu çalışmanın amacı, spor kulüplerinde hizmetkâr liderlik yaklaşımının kuramsal temellerini, uygulama alanlarını ve ampirik bulgularını literatür incelemesi yöntemiyle derlemektir. Ayrıca, liderlik davranışlarının takım bağlılığı, psikolojik sermaye ve örgütsel kültür üzerindeki etkilerini sistematik bir biçimde ele alarak, spor yönetimi alanındaki uygulamalara ışık tutmayı hedeflemektedir.

YÖNTEM

Bu çalışma, literatür tarama ve betimleyici nitel inceleme yöntemi ile hazırlanmıştır. Uluslararası ve ulusal hakemli dergiler, kitaplar, tezler ve raporlar taranmış, “servant leadership”, “sport organization”, “coaches”, “athletes”, “team management” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Seçilen çalışmalar, spor kulüplerinde hizmetkâr liderlik uygulamalarına dair hem kuramsal hem de ampirik bulgular sunan niteliksel ve niceliksel araştırmalar olmuştur. Derlenen veriler, liderlik davranışları, takım bağlılığı, psikolojik sermaye ve örgütsel kültür temaları çerçevesinde analiz edilmiştir (Elçi, 2020; Westre, 2008; Van Dierendonck, 2011).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

BULGULAR

1. Hizmetkâr Liderliğin Spor Organizasyonlarına Uyarlanması

Literatür, hizmetkâr liderliğin spor organizasyonlarına uygulanabilirliğine dair kuramsal çerçeveyi sunmaktadır. Sullivan (2019), liderin sporcuların ve çalışanların ihtiyaçlarını gözetmesinin hem psikolojik refahı hem de takım performansını artırabileceğini belirtmektedir. Kim, Kim ve Wells (2020) tarafından önerilen SLSO modeli, koçların liderlik davranışları aracılığıyla sporcuların gelişimini desteklemelerini ve güven-temelli bir ilişki kurmalarını öngörmektedir.

Tablo 1: SLSO Modeli ve Temel Liderlik Bileşenleri

Liderlik Bileşeni	*Açıklama*	*Beklenen Etki*
Dinleme	Sporcuların ihtiyaçlarını anlamak	Motivasyon ve güven artışı
Empati	Sporcuların duygularını anlamak	Psikolojik iyi oluş
İyilik	Destekleyici davranışlar	Takım bağlılığı
Gelişim Odaklılık	Bireysel gelişim fırsatları sağlamak	Performans ve gelişim

2. Takım Uyumu ve Bağlılık Üzerindeki Etkiler

Yapılan çalışmalar, hizmetkâr liderliğin takım içi bağlılık ve uyum üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Üniversite spor takımlarında yapılan araştırmalar, koçların hizmetkâr liderlik davranışları sergilemesinin takımın etik değerlerini pekiştirdiğini ve sporcuların kişisel gelişimini desteklediğini ortaya koymuştur (Dahlin & Schroeder, 2022). Intercollegiate atletizm bağlamında yapılan bir başka çalışma, eş-rol hizmetkâr liderlik uygulamalarının sosyal kimlik ve takım uyumu ile pozitif ilişkiler gösterdiğini bulmuş, dolayısıyla sporcuların aidiyet duygusunu güçlendirmiştir (Telfah & Al-Batayneh, 2020).

Şekil 1: Takım Uyumu ve Sosyal Kimlik İlişkisi

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3. Örgütsel Kültür ve Psikolojik Sermaye Üzerindeki Etkiler

Hizmetkâr liderliğin spor kulüplerinde örgütsel kültür ve psikolojik sermaye üzerindeki etkisi literatürde vurgulanmaktadır. Elçi (2020), spor kuruluşlarında çalışanların algıladıkları hizmetkâr liderlik davranışlarının pozitif psikolojik sermaye ve iş ile bütünleşme üzerinde anlamlı etkileri olduğunu göstermiştir. Bu bulgular, hizmetkâr liderliğin yalnızca bireysel performansı değil, kulüp içi kültürü ve çalışan-sporcu memnuniyetini de olumlu etkilediğini ortaya koymaktadır (Van Dierendonck, 2011).

4. Sürdürülebilir Başarı ve İnsan Odaklı Yönetim

Hizmetkâr liderlik, uzun vadeli sürdürülebilir başarıya katkı sağlar ve insan odaklı yönetim kültürünü destekler (Sullivan, 2019; Westre, 2008). Bu liderlik yaklaşımı, kısa vadeli sportif başarıya odaklanmanın ötesinde, sporcuların ve çalışanların gelişimini, motivasyonunu ve kulübe bağlılıklarını artırarak kulüp içinde kalıcı ve sağlıklı bir kültür oluşmasını sağlar

TARTIŞMA

Literatür, hizmetkâr liderliğin spor kulüplerinde hem kuramsal hem de ampirik olarak desteklendiğini göstermektedir. Hizmetkâr liderlik yaklaşımı, sporcuların psikolojik iyi oluşunu, motivasyonunu, aidiyet duygusunu ve takım uyumunu güçlendirerek hem bireysel hem de takım performansını artırmaktadır (Kim, Kim & Wells, 2020; Van Dierendonck, 2011). Bununla birlikte, mevcut çalışmaların çoğu eğitim kurumları ve amatör spor takımları üzerinde yapılmış olup profesyonel kulüplerdeki uygulamalar yeterince incelenmemiştir. Ayrıca hizmetkâr liderliğin uzun dönemli sportif başarıya katkısı, etik karar alma süreçlerine etkisi ve örgütsel kültürle ilişkisi üzerine daha fazla ampirik çalışmaya ihtiyaç vardır (Sendjaya, Sarros & Santora, 2008; Northouse, 2021).

Literatür, liderlik tarzlarının takım içi bağlılık, motivasyon ve psikolojik sermaye üzerinde farklı etkiler yaratabileceğini de göstermektedir. Hizmetkâr liderliğin, koçların bireysel gelişim odaklı yaklaşımlarıyla birleştiğinde, sporcuların performansını ve kulüp bağlılığını sürdürülebilir şekilde artırabileceği öne sürülmektedir (Dahlin & Schroeder, 2022). Bu bulgular, spor kulüplerinde liderlik gelişim programlarının önemini ve hizmetkâr liderlik stratejilerinin uzun dönemli performans yönetimi ile entegrasyonunu vurgulamaktadır.

SONUÇ

Hizmetkâr liderlik, spor kulüplerinde uzun vadeli başarı ve sürdürülebilir performans için kritik bir liderlik yaklaşımıdır. Literatür, bu liderlik tarzının sporcuların motivasyonunu, aidiyet duygusunu, takım uyumunu ve örgütsel kültürü olumlu yönde etkilediğini göstermektedir (Sullivan, 2019; Dahlin & Schroeder, 2022; Van Dierendonck, 2011).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ÖNERİLER

1. Spor kulüpleri, liderlik eğitimleri ile hizmetkâr liderlik farkındalığını artırmalıdır.
2. Hizmetkâr liderlik ölçekleri farklı paydaşlar (koçlar, sporcular, idari personel) için uyarlanmalıdır.
3. Uzun dönemli çalışmalar ile hizmetkâr liderliğin performans, aidiyet ve örgütsel kültür üzerindeki etkileri izlenmelidir.
4. Spor kulüplerinde performans göstergeleri, psikolojik iyi oluş, etik davranışlar ve takım bağlılığı gibi parametreleri içerecek şekilde genişletilmelidir.
5. Profesyonel spor kulüplerinde hizmetkâr liderlik uygulamalarını test eden ampirik çalışmalar teşvik edilmelidir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

Dahlin, S., & Schroeder, P. J. (2022). The interaction between servant leadership and organizational culture: An NCAA Division III case study. *Sport, Business and Management: An International Journal, 12*(2), 233–249. https://doi.org/10.1108/SBM-02-2021-0034

Elçi, Ü. (2020). *Algılanan hizmetkâr liderlik davranışının spor kuruluşları çalışanlarının pozitif psikolojik sermayeleri ve işle bütünleşmeleri üzerindeki rolünün incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi]. https://acikerisim.gelisim.edu.tr/items/d648f52e-83cc-4a87-b97d-16d2f5cd2b7b

Greenleaf, R. K. (1977). *Servant leadership: A journey into the nature of legitimate power and greatness.* Paulist Press.

Kim, M., Kim, Y., & Wells, J. E. (2020). Development of athletes and sport teams: The Servant Leadership for Sport Organizations (SLSO) Model. *International Journal of Sport Management*. https://library.olympics.com/CNOMAR/doc/EBSCO_SPORTDiscus/121040870

Northouse, P. G. (2021). *Leadership: Theory and practice* (9th ed.). Sage Publications.

Sendjaya, S., Sarros, J. C., & Santora, J. C. (2008). Defining and measuring servant leadership behaviour in organizations. *Journal of Management Studies, 45*(2), 402–424. https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2007.00761.x

Sullivan, G. S. (2019). *Servant leadership in sport*. Palgrave Studies in Workplace Spirituality and Fulfillment. https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-11248-6

Telfah, S. S., & Al-Batayneh, O. A. (2020). Servant leadership and its relationship to collective cohesion among sports team players at Yarmouk University. *Journal of the Association of Arab Universities for Research in Higher Education*. 44(3). 177-196. https://digitalcommons.aaru.edu.jo/jaaru_rhe/vol44/iss3/17

Van Dierendonck, D. (2011). Servant leadership: A review and synthesis. *Journal of Management, 37*(4), 1228–1261. https://doi.org/10.1177/0149206310380462

Westre, K. (2008). Servant-leadership in the context of sport. *International Journal of Servant-Leadership, 4*(1), 159–182. https://repository.gonzaga.edu/ijsl/vol4/iss1/11

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SPOR YÖNETİMİNDE LİDERLİK YAKLAŞIMLARI: TÜRKİYE'DE LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Prof. Dr. İlker ÖZMUTLU

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi

E-posta: iozmutlu@nku.edu.tr ORCID ID: (0000-0002-8287-4275)

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'de spor yöneticilerinin liderlik stillerini ve 21. yüzyıl becerileriyle olan ilişkilerini inceleyen lisansüstü tezlerin sistematik bir literatür taramasını sunmaktadır. Araştırma, 2005–2025 yılları arasında YÖK Tez Merkezi'nden seçilen toplam 12 lisansüstü tezi (hem doktora hem yüksek lisans) kapsamaktadır. Seçilen tezler, tez türü, araştırma yöntemi (nicel, nitel veya karma), incelenen spor dalı ve ele alınan liderlik stili açısından detaylı olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca, modern liderlik becerileri ve organizasyonel etkiler bağlamında elde edilen bulgular tablolar ve grafiklerle özetlenmiştir. Analizler, doktora tezlerinin genellikle stratejik liderlik, etkili iletişim ve örgütsel performans üzerindeki etkiler gibi makro düzey konulara yoğunlaştığını; yüksek lisans tezlerinin ise uygulamalı liderlik, motivasyon artırma, problem çözme ve bireysel yetkinliklerin geliştirilmesi gibi mikro düzey becerilere odaklandığını göstermektedir. Bulgular ayrıca, spor yöneticilerinin liderlik davranışlarının modern yönetim ve 21. yüzyıl becerileriyle uyumlu olmasının, hem bireysel hem de kurumsal düzeyde sürdürülebilir başarı açısından kritik bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma, literatürdeki mevcut boşluklara işaret etmekte ve gelecekte yapılacak araştırmalara yönelik öneriler sunarak, spor yönetimi ve liderlik uygulamaları alanına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Spor yöneticileri, liderlik stilleri, lisansüstü tezler.

LEADERSHIP APPROACHES IN SPORTS MANAGEMENT: A REVIEW OF POSTGRADUATE THESES IN TURKEY

ABSTRACT

This study presents a systematic literature review of postgraduate theses examining the leadership styles of sports managers in Turkey and their relationship with 21st-century skills. The research covers a total of 12 postgraduate theses (both doctoral and master's) selected from the YÖK Thesis Center between 2005 and 2025. The selected theses were classified in detail according to thesis type, research method (quantitative, qualitative, or mixed), the sport examined, and the leadership style addressed. Furthermore, the findings obtained in the context of modern leadership skills and organizational impacts were summarized in tables and graphs. The analyses show that doctoral theses generally focus on macro-level issues such as strategic leadership, effective communication, and organizational performance, while master's theses focus on micro-level skills such as applied leadership, motivation enhancement, problem solving, and the development of individual competencies. The findings also reveal that the alignment of sports managers' leadership behaviors with modern management and 21st-century skills is critical for sustainable success at both the individual and organizational levels. The

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

study aims to contribute to the field of sports management and leadership practices by pointing out existing gaps in the literature and offering suggestions for future research.

Keywords: Sports managers, leadership styles, graduate theses.

GİRİŞ

Liderlik, bir grup bireyi belirli hedeflere yönlendirme, motive etme ve performanslarını en üst düzeyde tutma sürecidir (Northouse, 2021). Liderlik, yalnızca otorite kullanmak değil, aynı zamanda vizyon belirleme, karar alma, problem çözme, iletişim ve motivasyon sağlama gibi stratejik ve sosyal becerileri de içerir. Literatürde farklı liderlik teorileri öne çıkmaktadır; bunlar arasında dönüşümcü liderlik, demokratik/katılımcı liderlik, otoriter liderlik ve laissez-faire liderlik gibi yaklaşımlar yer almaktadır (Bass & Avolio, 2000). Bu teoriler, liderin hem bireyler hem de örgüt üzerinde etkili olmasını sağlayan temel davranış ve tutumları açıklamaktadır.

Spor yönetimi bağlamında liderlik, özellikle spor kulüpleri, federasyonlar ve antrenörlük faaliyetlerinde kritik bir rol oynar. Spor yöneticileri, liderlik becerilerini kullanarak takım motivasyonunu artırabilir, organizasyonel hedeflere ulaşmayı kolaylaştırabilir ve sporcular ile çalışanlar arasındaki iletişimi güçlendirebilir (Gündoğdu & Sunay, 2018). Ayrıca, etkili liderlik, spor organizasyonlarının yenilikçilik kapasitesini ve stratejik yönetim başarısını doğrudan etkileyebilir (Işık İnanç & Serinkan, 2020). Bu bağlamda, spor yöneticilerinin liderlik stilleri, sadece organizasyonel başarıyı değil, aynı zamanda bireysel sporcuların gelişimini ve performansını da şekillendirmektedir.

Türkiye'de yapılan araştırmalar, spor yönetiminde liderlik stillerine dair önemli veriler sunmakla birlikte, literatür genellikle liderlik stillerinin tanımlanması ve sınıflandırılması ile sınırlı kalmıştır. Modern yönetim becerileri bağlamında stratejik karar alma, iletişim, motivasyon, problem çözme ve inovasyon gibi konularda yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır (Akpınar, Koçak & Özçelik, 2025; Akkaya, 2025). Ayrıca, Türkiye'deki lisansüstü tezlerde hem nicel hem nitel yöntemlerin kullanıldığı çalışmaların bir araya getirilip sistematik olarak analiz edilmesi konusunda boşluk bulunmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'de spor yönetiminde liderlik üzerine yapılmış lisansüstü tezleri sistematik bir biçimde inceleyerek, hem liderlik stillerini hem de modern yönetim becerileri ile ilişkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Böylece, spor yöneticilerinin liderlik davranışlarının organizasyonel başarı ve sürdürülebilir yönetim açısından önemi daha kapsamlı bir biçimde ortaya konacaktır.

YÖNTEM

Bu çalışma, Türkiye'de spor yönetiminde liderlik üzerine yapılmış lisansüstü tezleri sistematik bir biçimde incelemeyi amaçlayan literatür taraması niteliğindedir. Literatür taraması, araştırmanın temel verilerini sağlayan çalışmaların seçilmesi, sınıflandırılması ve analiz edilmesi süreçlerini içerir (Bozkurt, 2019).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Veri Kaynağı ve Seçim Kriterleri

Araştırmada veri kaynağı olarak Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi kullanılmıştır. Çalışmaya dahil edilen tezler, aşağıdaki kriterlere göre seçilmiştir:

Yayın yılı: 2005–2025 yılları arasında tamamlanmış lisansüstü tezler.

Çalışma alanı: Spor yönetimi ve liderlik odaklı tezler.

Tez türü: Hem yüksek lisans hem doktora tezleri.

İçerik odaklılık: Spor yöneticilerinin veya antrenörlerin liderlik stilleri, liderlik yönelimleri, modern yönetim becerileri ve organizasyonel etkilerle ilgili çalışmalar.

Seçilen tezler, yöntem türüne göre sınıflandırılmıştır: nicel, nitel ve karma yöntemli çalışmalar. Ayrıca, her tez için liderlik stili, araştırmanın yürütüldüğü spor dalı ve örneklem özellikleri tablo hâlinde özetlenmiştir.

Veri Analizi

Bu çalışmada elde edilen veriler, sistematik bir biçimde incelenmiş ve betimsel analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Seçilen lisansüstü tezler, öncelikle türlerine göre (yüksek lisans ve doktora) sınıflandırılmış, ardından yöntemsel açıdan nicel, nitel veya karma yöntemli olarak gruplandırılmıştır. Her tez, liderlik stiline göre değerlendirilmiş ve dönüşümcü, demokratik/katılımcı, otoriter veya laissez-faire gibi temel liderlik yaklaşımları bağlamında kategorilere ayrılmıştır. Ayrıca, liderlik stillerinin modern yönetim becerileriyle ilişkisi; stratejik karar alma, iletişim, motivasyon, inovasyon ve problem çözme boyutları dikkate alınarak analiz edilmiştir. Bulgular, tablo hâline getirilmiş ve her tablo altında literatürdeki benzer çalışmalarla ilişkilendirilerek yorumlanmıştır. Bu yöntem, hem Türkiye'de spor yönetiminde liderlik üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesini sağlamış hem de araştırmada metodolojik çeşitliliğin ve liderlik ile modern yönetim becerileri arasındaki ilişkilerin bütüncül bir perspektifle ortaya konmasına olanak tanımıştır.

BULGULAR

Tablo 1. Tezlerin Türüne Göre Dağılımı

Tez Türü	Sayı	Yüzde (%)
Doktora	5	41.7
Yüksek Lisans	7	58,3
Toplam	12	100

Analiz edilen 12 tez arasında yüksek lisans tezlerinin sayısı doktora tezlerinden daha fazladır. Bu durum, Türkiye'de spor yönetimi alanında liderlik konusunun daha çok yüksek lisans düzeyinde incelendiğini göstermektedir. Doktora tezleri ise genellikle daha kapsamlı örneklem ve uzun dönemli analizler içererek stratejik liderlik ve iletişim becerileri üzerine yoğunlaşmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Tablo 2. Yöntem Türüne Göre Dağılım

Yöntem Türü	Sayı	Yüzde (%)
Nicel	6	50
Nitel	4	33.3
Karma	2	16.7
Toplam	12	100

Analiz edilen tezlerin yarısı nicel yöntem kullanırken, yaklaşık üçte biri nitel ve küçük bir kısmı karma yöntem kullanmıştır. Bu, liderlik çalışmalarında nicel ölçümlerin ön plana çıktığını, nitel ve karma yöntemlerin ise liderlik davranışlarını daha derinlemesine anlamak için tercih edildiğini göstermektedir.

Tablo 3. Liderlik Stillerine Göre Dağılım

Liderlik Stili	Tez Sayısı	Yüzde (%)
Dönüşümcü (Transformasyonel)	5	41.7
Demokratik/Katılmıcı	4	33.3
Otoriter	2	16.7
Laissez-Faire	1	8.3
	12	100

Türkiye'de spor yöneticilerinin liderlik stillerini inceleyen tezler, çoğunlukla dönüşümcü ve demokratik liderlik stillerine odaklanmıştır. Bu bulgu, spor organizasyonlarında etkili liderliğin genellikle katılımcı ve motive edici yaklaşımlar üzerine kurulduğunu göstermektedir. Otoriter ve laissez-faire stiller ise daha az tercih edilmiştir.

Tablo 4. Modern Yönetim Becerileri ile İlişki

Modern Yönetim Becerisi	Tezlerde Ele Alınma Sayısı	Yüzde (%)
Stratejik Karar Alma	7	58.3
İletişim	8	66.7
Motivasyon	6	50
İnovasyon	4	33.3
Problem Çözme	5	41.7

Tezlerin büyük çoğunluğu, spor yöneticilerinin liderlik stillerini modern yönetim becerileri bağlamında analiz etmiştir. İletişim ve stratejik karar alma becerileri en fazla ele alınan boyutlar olurken, inovasyon ve problem çözme becerileri daha az incelenmiştir. Bu durum, spor yönetiminde modern liderlik becerilerinin bazı alanlarda literatürde daha fazla araştırılmaya ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TARTIŞMA

Bu çalışmada incelenen 12 lisansüstü tez üzerinden yapılan analiz, Türkiye'de spor yöneticilerinin liderlik stilleri ve bu stillerin modern yönetim becerileri ile ilişkisi hakkında bazı önemli eğilimler ve eksikler ortaya koymuştur. Bu bölümde, elde edilen bulgular literatürdeki benzer çalışmalarla kıyaslanmış ve alandaki boşluklar tartışılmıştır.

Öncelikle, çalışmamızda çoğunluğu oluşturan yüksek lisans tezleri ile doktora tezlerinin sayısı dikkate alındığında, Türkiye'de spor yönetimi alanında liderlik araştırmalarının sürdürülebilir bir şekilde yürütüldüğü görülmektedir (Akpınar, Koçak & Özçelik, 2025). Bu bulgu, yakın zamanda yapılan sistematik derlemelerle de uyumludur (Akkaya, 2025).

Bulgularımızda liderlik stillerinin çoğunlukla "dönüşümcü" ve "demokratik/katılımcı" tarzda olması dikkat çekmektedir. Bu durum, uluslararası literatürde spor örgütlerinde sıkça vurgulanan "dönüştürücü liderliğin takım bağlılığı, motivasyon ve performans üzerindeki olumlu etkisi" ile paraleldir (Bass & Avolio, 2000; Gündoğdu & Sunay, 2018). Türkiye'de yapılan araştırmalar da benzer sonuçlar vermektedir; örneğin Gündoğdu ve Sunay (2018), 219 spor yöneticisi örnekleminde baskın liderlik stilinin dönüşümcü liderlik olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Ancak liderlik araştırmalarında nicel yöntemlerin ağırlıklı olması dikkat çekmektedir. Nicel çalışmalar, genellikle ölçek temelli ölçümlerle yapılmakta olup liderlik davranışlarının bağlamsal ve dinamik yönlerini anlamada sınırlı kalabilmektedir (Bozkurt, 2019). Bu bağlamda, nitel ve karma yöntemli çalışmaların görece azlığı, liderlik davranışlarının derinlemesine anlaşılmasında sınırlı veri sunmaktadır (Northouse, 2021).

Tablolarımızda, modern yönetim becerileri kapsamında "iletişim", "stratejik karar alma", "motivasyon", "problem çözme" ve "inovasyon" gibi unsurların ele alındığı görülmektedir. Ancak "inovasyon" ve "problem çözme"ye odaklanan tez sayısı oldukça azdır. Bu durum, spor yönetiminde modern liderlik anlayışının bazı boyutlarınınözellikle yenilik yönetimi ve proaktif karar almahenüz yeterince araştırılmadığını göstermektedir (Işık İnanç & Serinkan, 2020).

Son olarak, incelenen tezlerin çoğunluğunun toplu spor yönetimi — federasyon, kulüp, kamu kurumları bağlamında yürütülmüş olması, bireysel sporcularla çalışan antrenör liderliği üzerine araştırmaların sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu boşluk, hem akademik hem de uygulamalı anlamda önemli bir eksikliktir ve gelecekteki araştırmaların bu alanı kapsaması gereklidir (Akpınar, Koçak & Özçelik, 2025).

Özetle, bu çalışmanın bulguları, Türkiye'de spor yönetiminde liderlik araştırmalarının birikimini göstermektedir. Aynı zamanda modern yönetim becerileri, nitel/karma yöntem kullanımı ve bireysel spor/alt yapı kulüpleri gibi alanlarda önemli boşluklar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu boşluklar, hem akademik literatür hem de spor organizasyonlarının liderlik kapasitesinin artırılması açısından gelecekte ele alınması gereken kritik alanlardır (Bass & Avolio, 2000; Bozkurt, 2019; Gündoğdu & Sunay, 2018; Işık İnanç & Serinkan, 2020).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Türkiye'de spor yönetiminde liderlik üzerine yapılmış lisansüstü tezler sistematik olarak incelenmiş ve liderlik stilleri ile modern yönetim becerileri arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, spor yöneticilerinin liderlik çalışmalarının çoğunlukla yüksek lisans düzeyinde yürütüldüğünü, nicel yöntemlerin ağırlıklı kullanıldığını ve liderlik stillerinin çoğunlukla dönüşümcü ve demokratik/katılımcı yaklaşımlara dayandığını göstermektedir. Ayrıca liderlik stillerinin, iletişim ve stratejik karar alma gibi modern yönetim becerileriyle yakından ilişkili olduğu ortaya konmuştur.

Buna karşın, literatürde bazı boşluklar bulunmaktadır. İnovasyon ve problem çözme becerileri üzerine yapılan çalışmalar sınırlı olup, nitel ve karma yöntemli araştırmaların azlığı, liderlik davranışlarının derinlemesine anlaşılmasını güçleştirmektedir. Ayrıca, bireysel sporcularla çalışan antrenör liderliği gibi alt alanlar yeterince incelenmemiştir.

Bu sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler sunulabilir:

1. Araştırma çeşitliliğinin artırılması: Spor yönetiminde liderlik üzerine yapılacak yeni çalışmaların, nitel ve karma yöntemleri kullanarak derinlemesine analizler içermesi önerilmektedir.
2. Modern yönetim becerilerine odaklanma: Gelecek araştırmalarda liderlik stillerinin inovasyon, problem çözme ve stratejik düşünme gibi 21. yüzyıl yönetim becerileri ile ilişkilerinin kapsamlı biçimde incelenmesi önemlidir.
3. Farklı spor dallarına yönelik çalışmalar: Literatürde bazı spor dallarına odaklanılmıştır. Bu nedenle, farklı spor dallarında liderlik davranışlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi önerilmektedir.
4. Uygulamalı çalışmalar: Akademik çalışmaların sonuçlarının spor kulüpleri ve federasyonlarda uygulamaya dönük şekilde değerlendirilmesi, spor yöneticilerinin liderlik gelişimini destekleyecek programların geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, Türkiye'de spor yönetiminde liderlik alanında yapılan lisansüstü tezler önemli bilgiler sunmakla birlikte, modern yönetim becerileri ve uygulamalı etkiler açısından bazı boşluklar bulunmaktadır. Bu boşlukların doldurulması hem akademik literatürü zenginleştirecek hem de spor organizasyonlarının liderlik kapasitesini artırmaya yönelik uygulamalı çıktılar sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Akkaya, C. (2025). Sporda liderlik, liderlik yaklaşımları ve liderliğin önemi. In E. A. Uluç, S. Uluç, M. B. Karademir & M. Yönal (Eds.), *Spor Bilimleri Araştırmaları II*, Özgür Yayınları.

Akpınar, Ö., Koçak, S., & Özçelik, N. (2025). *Sporda liderlik: Sistematik derleme*. Kafkas Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 5(2), 42–67.

Apur, U. (2025). *Spor yöneticilerinin liderlik yönelimlerinin 21. yüzyıl becerileri ışığında incelenmesi.* Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Ayten, İ. (2019). *Okul sporlarında antrenör olarak yer alan beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin liderlik algıları ile liderlik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans tezi, Batman Üniversitesi, Batman.

Bass, B. M., & Avolio, B. J. (2000). *Multifactor Leadership Questionnaire: Third Edition Manual and Sampler Set*. Mind Garden.

Bozkurt, A. (2019). *Literatür taraması ve sistematik derleme yöntemleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Çiftçi, İ. (2016). *Elazığ ilindeki spor yöneticilerinin liderlik stillerinin araştırılması*. Yüksek Lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Danacı, E. (2015). *Spor yöneticilerinin liderlik ve duygusal zeka düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi: İstanbul ili örneklemi*. Yüksek Lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

Dolanbay, B. (2023). *Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin liderlik yönelim, öz etkililik-yeterlik ve psikolojik sağlamlık düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yüksek Lisans tezi, Bayburt Üniversitesi, Bayburt.

Gökçe, Z. (2005). *Spor yönetiminin farklı boyutlarında yer alan spor yöneticilerinin liderlik tiplerinin araştırılması (Ege bölgesi örneği)*. Yüksek Lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.

Gündoğdu, F. (2014). *Spor yöneticilerinin liderlik stilleri ile sporun yaygınlaştırılması arasındaki ilişki*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi.

Gündoğdu, F., & Sunay, H. (2018). Türk spor teşkilatındaki spor yöneticilerinin liderlik stilleri. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 16(2), 178–195.

Işık İnanç, Ö., & Serinkan, C. (2020). Liderlik yaklaşımları ve spor yönetiminde liderlik. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 308–332.

İlgörmüş, Y. (2020). *Ortaöğretim kurumlarında görev yapan beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin liderlik ve karar verme becerilerinin incelenmesi (İstanbul örneği)*. Yüksek Lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Kargı, B. (2024). *Spor kulüplerinde liderlik ve inovasyon*. Yüksek Lisans tezi, Ordu Üniversitesi, Ordu.

Northouse, P. G. (2021). *Leadership: Theory and Practice* (9th ed.). Sage Publications.

Taze, Y. (2021). *Spor yöneticilerinin liderlik davranışlarının ve iletişim becerilerinin incelenmesi (İstanbul ili örneği)*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Uslu, A. (2021). *Spor yöneticilerinin liderlik boyutlarının araştırılması: Bir kamu kurumu örneği*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Ünlü, Y. (2021). *Spor örgütlerinde liderlik davranışları, presenteizm ve örgütsel bağlılık etkileşiminin incelenmesi*. Doktora tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

FİZİKSEL OKURYAZARLIK VE MENTAL SAĞLIK ARAŞTIRMALARININ BİBLİYOMETRİK HARİTALANMASI: WEB OF SCİENCE TABANLI VOSVİEWER ANALİZİ (2014–2025)

Arş. Gör. Dr. Mehmet AKARSU

İnönü Üniversitesi,

mehmet_akarsu@inonu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-8149-801X

Dr. Öğretim Üyesi, Hakan BÜYÜKÇELEBİ

İnönü Üniversitesi,

hakan.buyukcelebi@inonu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-5504-6917

Prof. Dr. Mahmut AÇAK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,

m.acak@hotmail.com - ORCID ID: 0000-0002-2843-4834

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, 2014–2025 yılları arasında fiziksel okuryazarlık ve mental sağlık temalarında üretilen bilimsel yayınları bibliyometrik yöntemlerle inceleyerek alanın tematik eğilimlerini, entelektüel yapısını ve uluslararası iş birliği örüntülerini ortaya koymaktır. Çalışma, betimsel bibliyometrik analiz yaklaşımıyla yürütülmüş ve veri kaynağı olarak Web of Science veri tabanı kullanılmıştır. “Physical literacy” ve “mental health” anahtar kelimeleriyle gerçekleştirilen tarama sonucunda belirlenen ölçütleri karşılayan toplam 44 çalışma analize dahil edilmiştir. Elde edilen tam bibliyografik kayıtlar VOSviewer yazılımı (sürüm 1.6.20) kullanılarak yazar anahtar kelimelerinin birlikte görülme, kaynaklar arası ortak atıf ve ülkeler arası ortak yazarlık analizlerine tabi tutulmuştur. Birlikte görülme analizinde “physical literacy”, “physical activity” ve “mental health” kavramlarının ağın merkezinde konumlandığı; “adolescents”, “wellbeing”, “life satisfaction”, “psychological distress”, “resilience”, “physical competence”, “physical education” ve “childhood” gibi anahtar kelimelerle güçlü bağlantılar kurduğu belirlenmiştir. Kaynaklar arası ortak atıf ağında BMC Public Health, Sports Medicine, International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity, British Journal of Sports Medicine ve Journal of Physical Activity and Health dergileri yüksek bağlantı gücüne sahip merkez kaynaklar olarak öne çıkmıştır. Ülke ortak yazarlık analizinde ise Avustralya ve Kanada’nın iş birliği ağının merkezinde yer aldığı ve Avustralya, Çin Halk Cumhuriyeti, İspanya, Kanada, İngiltere ve Danimarka’nın bilimsel üretim ve iş birliğinde belirleyici konumda olduğu görülmüştür. Zaman ağırlıklı renk dağılımı, 2018–2020 döneminde çocukluk ve klinik odaklı çalışmaların, 2020 sonrasında ise ergenlik, iyilik hali, psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu temalarının öne çıktığını göstermiştir. Sonuç olarak bu çalışma, fiziksel okuryazarlık ve mental sağlık literatürünün motor becerilerin ötesine geçerek bilişsel, duyuşsal

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ve sağlıkla ilişkili bileşenleri içeren çok boyutlu bir yapıda geliştiğini, araştırma üretiminin belirli dergi ve ülkeler etrafında yoğunlaştığını ve alanın tematik ile iş birliğine dayalı yapısını sistematik biçimde ortaya koyarak literatüre kapsamlı bir katkı sunduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Fiziksel okuryazarlık, Mental sağlık, Bibliyometrik analiz, Bilim haritalama.

Bibliometric Mapping of Physical Literacy and Mental Health Research: A Web of Science Based VOSviewer Analysis (2014–2025)

ABSTRACT

The aim of this study is to examine scientific publications produced between 2014 and 2025 on the themes of physical literacy and mental health using bibliometric methods, and to reveal the thematic trends, intellectual structure, and international collaboration patterns within the field. The study was conducted using a descriptive bibliometric analysis approach, and the Web of Science database was employed as the primary data source. A total of 44 studies that met the inclusion criteria were identified through a search performed with the keywords “physical literacy” and “mental health,” and were subsequently included in the analysis. Full bibliographic records obtained from Web of Science were analyzed using VOSviewer software (version 1.6.20), focusing on author keyword co-occurrence, source co-citation, and country co-authorship networks. The co-occurrence analysis revealed that the concepts “physical literacy,” “physical activity,” and “mental health” occupied central positions within the network and were strongly connected to keywords such as “adolescents,” “wellbeing,” “life satisfaction,” “psychological distress,” “resilience,” “physical competence,” “physical education,” and “childhood.” In the source co-citation network, BMC Public Health, Sports Medicine, the International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity, the British Journal of Sports Medicine, and the Journal of Physical Activity and Health emerged as central sources with strong linkage strengths. The country co-authorship analysis demonstrated that Australia and Canada formed the core of the collaboration network, while Australia, the People’s Republic of China, Spain, Canada, England, and Denmark held influential positions in scientific production and collaboration. The temporal color gradient indicated that studies focusing on childhood and clinical themes were more prominent between 2018 and 2020, whereas research published after 2020 increasingly emphasized themes such as adolescence, wellbeing, psychological resilience, and life satisfaction. In conclusion, this study demonstrates that the physical literacy and mental health literature has evolved into a multidimensional structure that extends beyond motor skills to encompass cognitive, affective, and health-related components. It also shows that research production is concentrated around specific journals and countries, and that the thematic and collaborative structure of the field has been systematically mapped, offering a comprehensive contribution to the existing body of knowledge.

Keywords: Physical literacy, Mental health, Bibliometric analysis, Science mapping

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Fiziksel okuryazarlık, bireylerin yaşam boyu fiziksel aktiviteye katılımını destekleyen çok boyutlu bir yapı olarak uluslararası literatürde giderek daha fazla önem kazanmıştır. Whitehead'in bütüncül yaklaşımına göre fiziksel okuryazarlık, motivasyon, güven, fiziksel yeterlik, bilgi ve anlama bileşenlerini içeren ve bireylerin fiziksel aktiviteye yönelik davranışlarını şekillendiren temel bir özellik olarak tanımlanmaktadır (Whitehead, 2010). Bu tanım, fiziksel okuryazarlığın yalnızca motor becerilerle sınırlı olmadığını ve bilişsel ve duyuşsal bileşenleri de kapsadığını göstermektedir. Son yıllarda farklı ülkelerde uygulanan beden eğitimi programları ve halk sağlığı politikaları fiziksel okuryazarlığı fiziksel aktiviteye katılımın temel belirleyicilerinden biri olarak ele almaktadır (Cairney vd., 2019; Liu vd., 2025; Akarsu, 2025).

Mental sağlık, fiziksel aktivite ve yaşam tarzı davranışlarıyla yakından ilişkili olup bireylerin psikolojik iyilik hali, sosyal işlevselliği ve genel sağlık durumunu belirleyen önemli bir unsurdur (World Health Organization, 2022). Araştırmalar, düzenli fiziksel aktivitenin depresyon, kaygı ve stres düzeylerini azaltmada etkili olduğunu ve yaşam doyumu ile iyilik halini artırdığını göstermektedir (Biddle vd., 2019; Stathopoulou vd., 2006). Bu bağlamda fiziksel okuryazarlığın birçok bileşeninin özellikle motivasyon, özgüven, yeterlik algısı ve fiziksel beceriler ruh sağlığıyla ilişkili psikolojik mekanizmaları desteklediği ileri sürülmüştür. Nitekim son yıllarda yapılan çalışmalar, fiziksel okuryazarlığı yüksek olan bireylerin daha olumlu psikolojik sonuçlara sahip olabileceğini göstermektedir (Shanshan vd., 2025).

Uluslararası literatürde fiziksel okuryazarlık ve ruh sağlığı arasındaki ilişki artan ilgi görmesine rağmen, bu iki kavramın birlikte ele alındığı araştırmaların sayısı hala sınırlıdır. Cairney ve arkadaşları (2019), fiziksel okuryazarlığın çocuk ve gençlerdeki psikososyal sağlık çıktılarıyla ilişkili olabileceğini belirtmiş, ancak bu ilişkinin hangi kavramsal ve metodolojik temellere dayandığının henüz netleşmediğini vurgulamıştır. Ma ve arkadaşları (2021) ise fiziksel okuryazarlığın ruh sağlığı üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların yöntemsel açıdan heterojen olduğunu ve alanda sistematik bir çerçevenin eksik kaldığını bildirmiştir. Bu durum, fiziksel okuryazarlık ve ruh sağlığı bileşenlerinin literatürde nasıl konumlandığına, hangi temalar etrafında kümelendiğine ve araştırma üretiminin hangi ülkeler, dergiler ve kuramsal yapılar tarafından yönlendirildiğine ilişkin bütüncül bir değerlendirme ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Bibliyometrik analizler, araştırma alanlarının kavramsal gelişimini, entelektüel temellerini ve uluslararası işbirliği örüntülerini nesnel göstergeler aracılığıyla değerlendirmek için etkili bir yöntem sunmaktadır. Bibliyometri, atıf ilişkileri, anahtar kelime eş-oluşumları ve ortak yazarlık ağları gibi bilimsel iletişim göstergelerini analiz ederek bir alanın yapısal özelliklerini görünür hale getirir (Donthu vd., 2021). Bu nedenle, fiziksel okuryazarlık ve ruh sağlığı alanlarının kesişiminde yer alan literatürün bibliyometrik açıdan incelenmesi hem bu ilişkilerin mevcut araştırma yönelimlerini anlamaya hem de literatürdeki boşlukları tespit etmeye olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte, bu iki kavramın birlikte ele alındığı çalışmaların dağılımı, atıf dinamikleri ve işbirliği ağları üzerine odaklanan kapsamlı bir bibliyometrik incelemenin henüz yapılmamış olması, bu çalışmayı alan açısından önemli kılmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu çalışma, Web of Science veri tabanında yer alan fiziksel okuryazarlık ve ruh sağlığı temalı yayınları bibliyometrik yöntemlerle analiz ederek literatürün kavramsal, entelektüel ve uluslararası işbirliği yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışma, yazar anahtar kelimelerinin eş-oluşum ilişkilerini, dergiler arası ortak atıf yapısını ve ülkeler arası ortak yazarlık ağlarını inceleyerek alanın mevcut durumunu bilimsel olarak haritalandırmaktadır.

2. METOT

Araştırma Deseni

Bu çalışma, bilimsel literatürün yapısal özelliklerini ortaya koymayı amaçlayan betimsel bibliyometrik analiz yaklaşımı ile yürütülmüştür. Bu amaç doğrultusunda bilim haritalama (science mapping) teknikleri kullanılmış ve yayınlar arasındaki tematik, entelektüel ve işbirliğine dayalı ilişkiler nicel göstergeler üzerinden incelenmiştir. Çalışma sürecinde yalnızca Web of Science (WoS) veri tabanı kullanılmış ve belirlenen arama kriterlerine uygun veriler elde edilmiştir. WoS, yüksek doğrulukta bibliyografik veri sunması ve uluslararası indeksler içerisinde en kapsamlı veri tabanlarından biri olması nedeniyle tercih edilmiştir.

Veri toplama aşamasının ardından elde edilen bibliyografik veriler (n=44), VOSviewer yazılımı (sürüm 1.6.20) kullanılarak analiz edilmiştir. Süreç boyunca üç temel bibliyometrik analiz gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, literatürdeki tematik yoğunlaşmayı ve araştırma eğilimlerini belirlemek amacıyla yazar anahtar kelimelerinin birlikte görülme (co-occurrence) ağı oluşturulmuştur. İkinci olarak, en fazla atıf alan yayınların hangi dergilerde yoğunlaştığını belirlemek için kaynaklar arası ortak atıf (co-citation of sources) ağı analiz edilmiştir Üçüncü olarak ise, ülkelerin bilimsel görünürlüğünü ve uluslararası iş birliği örüntülerini değerlendirmek amacıyla ülke ortak yazarlık (co-authorship of countries) ağı incelenmiştir.

Veri Toplama Süreci

Bu çalışmanın veri toplama süreci, 03 Kasım 2025 tarihinde Web of Science (WoS) veri tabanının “Advanced Search” (gelişmiş arama) özelliği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Arama, araştırma konusu ile uyumlu İngilizce anahtar kelimeler kullanılarak yapılmış ve konu alanına özgü çalışmalara ulaşabilmek için çeşitli filtreleme kriterleri uygulanmıştır. Filtrelemede kullanılan kriterler Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1. Veri toplama sürecinde kullanılan filtreleme kriterleri

Kriter	Açıklama
Anahtar Kelimeler	“physical literacy” AND “mental health”
Konu Kategorileri	Tüm kategoriler (herhangi bir sınırlama uygulanmamıştır)
Doküman Türü	Tümü (37 article, 7 review article)
Zaman Aralığı	2014–2025 (WoS sonuçlarına göre ilk çalışma yılı dikkate alınmıştır)
Dizinler	Tüm WoS indeksleri

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu kriterler sonucunda toplam 44 çalışma belirlenmiştir. Dışa aktarma sürecinde WoS arayüzünde "Export" seçeneğinden "Tab-delimited file" formatı seçilmiştir. "Record Content" bölümünde "Full Record and Cited References" işaretlenmiştir. Veriler indirildikten sonra bibliyometrik analize hazır hale getirilmiştir.

Veri Analizi

Bu çalışmanın veri analizi süreci, bibliyometrik ilişkileri görselleştirmeye yönelik bir yazılım olan VOSviewer kullanılarak yürütülmüştür. Web of Science'tan elde edilen 44 çalışmaya ait bibliyografik veriler yazılıma aktarılmıştır. Web of Science üzerinden *Full Record and Cited References* formatında elde edilen tam bibliyografik kayıtları ve atıf bilgilerini içeren bilgiler VOSviewer arayüzünde şu adımlar izlenerek analiz edilmiştir: "Create a map based on bibliographic data" seçeneği tercih edilmiş, veri kaynağı olarak "Web of Science" işaretlenmiş ve Tab-Delimited veri dosyaları yüklenmiştir.

Araştırma amaçlarına uygun olarak üç analiz türü uygulanmıştır:

1. Birlikte görülme analizi (co-occurrence of author keywords)

2. Kaynaklar arası ortak atıf (co-citation of sources)

3. Ülke ortak yazarlık analizi (co-authorship of countries)

Her analiz türünde kullanılan ayarlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. VOSviewer analiz türleri ve parametreleri

Analiz Türü	**Analiz Birimi**	**Sayım Yöntemi**	**Eşik Değeri**
Birlikte görülme (Co-occurrence)	author keywords	Tam sayım	1
Co-citation	sources	Tam sayım	20
Co-authorship	Countries	Tam sayım	1

Kaynaklar arası ortak atıf ağlarında eşik değer minimum 20 tekrar uygulanmıştır. Veri setinin toplam yayın sayısı sınırlı olduğu için, ağ yapısının bozulmaması amacıyla birlikte görülme ve ortak yazarlık analizlerinde minimum eşik değeri occurrence ≥ 1 olarak belirlenmiştir. Bu yaklaşım, nadir görülen anahtar kelime ve ülkelerin ağ içinde görünür kalmasını sağlamıştır. VOSviewer, belirlenen eşik değerine göre analizde yer alacak öğe sayısını otomatik olarak belirlemiştir. Analizlerin tamamlanmasının ardından literatürdeki tematik kümeler ile yazarlar ve ülkeler arasındaki iş birliği ağları görselleştirilmiş ve araştırma alanının bibliyometrik yapısı ortaya konmuştur.

3. BULGULAR

Bu çalışmada incelenen 44 yayına ilişkin bibliyometrik bulgular aşağıda şekiller halinde sunulmuştur. Şekillerdeki düğüm büyüklükleri ilgili değişkenlerin kullanım veya iş birliği sıklığını, renk skalası ise öğelerin zaman içindeki dağılımını göstermektedir. Düğümler arasındaki bağlar ise ilgili öğelerin aynı çalışmalarda birlikte yer alma yoğunluğunu temsil etmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

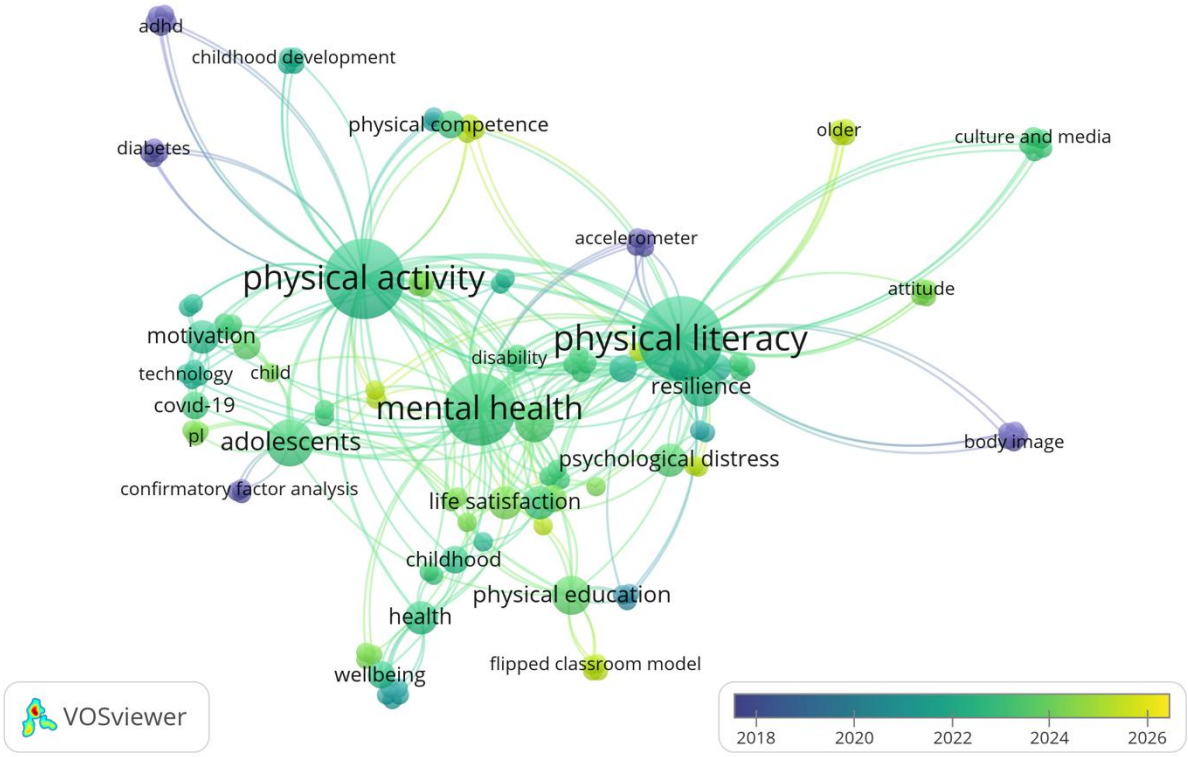

Şekil 1. Yazar Anahtar Kelimelerinin Birlikte Görülme Ağı (Co-occurrence of Author Keywords)

Şekil 1'de sunulan yazar anahtar kelimelerinin birlikte görülme ağı, çalışmalarda en yüksek eş-oluşum frekansına sahip kavramların *physical literacy*, *physical activity* ve *mental health* olduğunu göstermektedir. Bu üç anahtar kelime ağın merkezinde konumlanmış ve diğer kavramlarla yoğun bağlantılar kurmuştur. Ağda *adolescents*, *wellbeing*, *life satisfaction*, *psychological distress*, *resilience*, *physical competence*, *physical education* ve *childhood* gibi kelimeler geniş bir bağlantı yapısı oluşturarak merkezi temalarla ilişkilendirilmiştir.

Ağ üzerindeki düğüm büyüklükleri, anahtar kelimelerin birlikte görülme sıklığını, bağlantı çizgileri ise kelimeler arasındaki eş-oluşum ilişkilerini yansıtmaktadır. Buna göre *physical literacy* ve *physical activity* anahtar kelimeleri en geniş bağlantı ağına sahip olup çoklu tematik alanlara bağlanmaktadır. *Mental health* anahtar kelimesi her iki ana eksenle de yüksek düzeyde ilişkilidir ve yoğun bir alt bağlantı ağı göstermektedir.

Zaman ağırlıklı renk dağılımı, 2018–2020 döneminde daha erken ortaya çıkan anahtar kelimelerin *childhood*, *diabetes*, *adhd* ve *confirmatory factor analysis* olduğunu; 2020 sonrasında ise *adolescents*, *wellbeing*, *resilience*, *psychological distress*, *physical competence* ve *life satisfaction* gibi kavramların daha yüksek ortalama yayın yılına sahip olduğunu göstermektedir. En güncel yayın yılına sahip anahtar kelimeler arasında *older*, *culture and media* ve *attitude* yer almaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

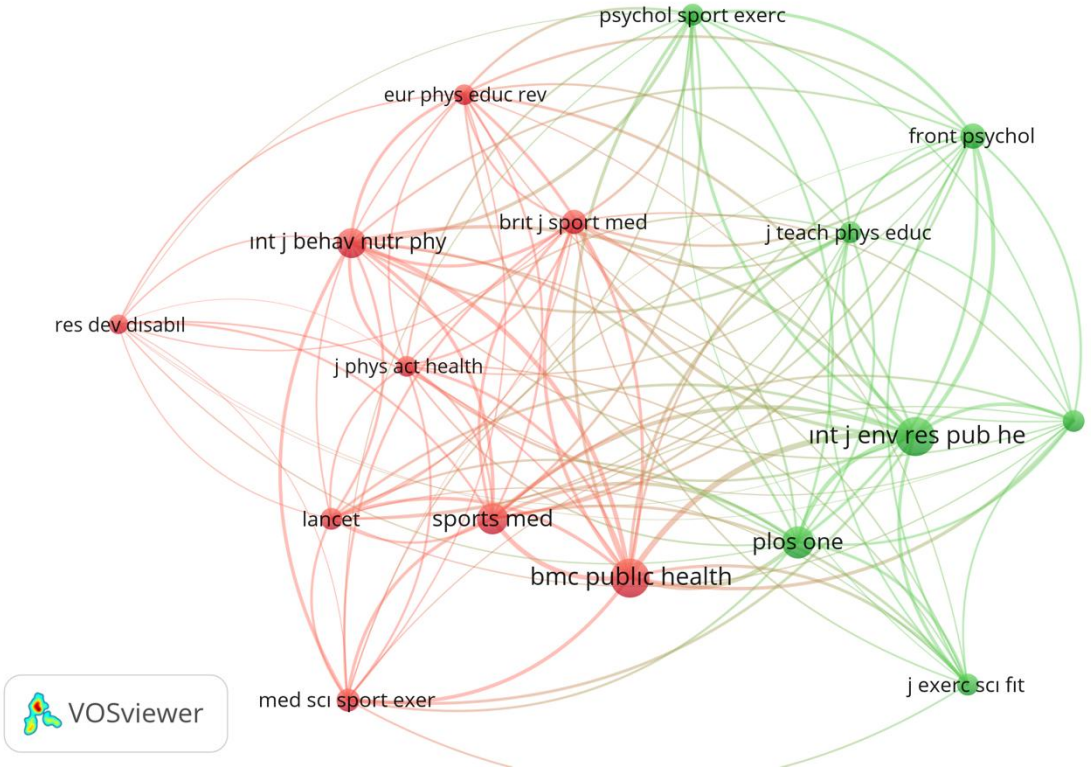

Şekil 2. Kaynaklar arası ortak atıf (Co-citation of Sources)

Şekil 2'de sunulan kaynaklar arası ortak atıf ağı, literatürde en fazla birlikte atıf alan dergilerin belirgin kümeler oluşturduğunu göstermektedir. Ağda *BMC Public Health*, *Sports Medicine*, *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, *British Journal of Sports Medicine* ve *Journal of Physical Activity and Health* yüksek bağlantı gücüne sahip düğümler olarak öne çıkmıştır. Bu dergiler, geniş bir ortak atıf ağı içerisinde yer alarak ağın merkezinde konumlanmıştır.

Ağda iki ana küme oluştuğu görülmektedir. İlk küme, *BMC Public Health*, *Sports Medicine*, *Lancet*, *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity* ve *Journal of Physical Activity and Health* gibi halk sağlığı ve spor bilimleri alanındaki dergileri içermektedir. İkinci küme ise *Frontiers in Psychology*, *Psychology of Sport and Exercise*, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *Journal of Teaching in Physical Education* ve *Journal of Exercise Science and Fitness* gibi psikoloji, fiziksel eğitim ve sağlık bilimleri dergilerini kapsamaktadır.

Ortak atıf ilişkilerinin yoğunluğu, düğümler arasındaki bağlantı çizgilerinin kalınlığı ile yansıtılmıştır. Buna göre özellikle *BMC Public Health*, *Sports Medicine* ve *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity* dergileri, ağdaki diğer dergilerle yüksek düzeyde ortak atıf ilişkisi göstermektedir. Her iki küme arasında çoklu bağlantılar bulunmakla birlikte, kümeler kendi içlerinde daha güçlü ortak atıf yapıları oluşturmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

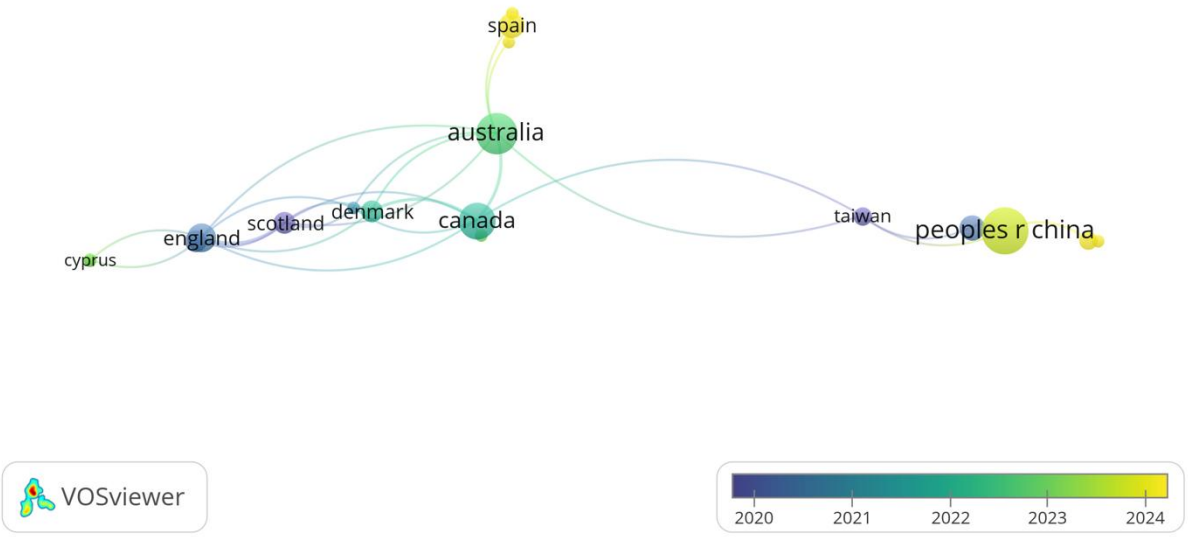

Şekil 3. Ülkeler Arası Ortak Yazarlık Ağı (Co-authorship of Countries)

Şekil 3'te sunulan ülkeler arası ortak yazarlık ağı, işbirliği ilişkilerinin en yoğun olduğu ülkelerin *Australia* ve *Canada* olduğunu göstermektedir. Bu iki ülke ağın merkezinde konumlanmış ve birden fazla ülke ile güçlü bağlantılar kurmuştur. *Australia*; *Canada*, *Denmark*, *Spain* ve *People's Republic of China* ile çoklu bağlantılar göstermiştir. Benzer şekilde *Canada* da *Australia*, *Denmark* ve *England* ile ortak yazarlık ilişkileri içinde yer almıştır.

Ağda *Denmark*, *England* ve *Scotland* birbirleriyle bağlantılı küçük bir alt yapı oluşturarak merkeze yakın konumlanmıştır. *People's Republic of China* ise *Australia* ve *Taiwan* ile bağlantılar kurmuş ve ağın sağ bölümünde yer almıştır. *Cyprus* ve *Taiwan* daha sınırlı bağlantılarla ağın dış bölgesinde konumlanmıştır.

Zaman ölçeğine göre renk dağılımı, 2020 yılına daha yakın ortalama yayın yılına sahip ülkelerin *England*, *Scotland*, *Denmark* ve *Taiwan* olduğunu ve 2023–2024 dönemine daha yakın ortalama yayın yılına sahip ülkelerin ise *Spain* ve *People's Republic of China* olduğunu göstermektedir. *Australia* ve *Canada* orta dönemde yayımlanan çalışmalarla ilişkilendirilmiştir.

4. TARTIŞMA

Bu çalışma, fiziksel okuryazarlık ve mental sağlığı ilişkisini ele alan yayınların bibliyometrik görünümünü ortaya koymuş ve literatürdeki tematik, entelektüel ve uluslararası işbirliği yapılarının nasıl şekillendiğini göstermiştir. Elde edilen bulgular, anahtar kelime ağlarının fiziksel aktivite, iyilik hali, yaşam doyumu ve psikolojik sıkıntı gibi kavramlar etrafında

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yoğunlaştığını ortaya koymuştur. Bu bulgu, fiziksel okuryazarlığın çok boyutlu bir yapı olduğuna işaret eden literatür ile tutarlıdır. Whitehead (2010), fiziksel okuryazarlığı bilişsel, duyuşsal ve fiziksel bileşenlerden oluşan bütüncül bir yapı olarak tanımlamış ve fiziksel yeterlik ile motivasyonun psikolojik iyilikle birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla psikolojik değişkenlerin ağın merkezinde görülmesi, fiziksel okuryazarlığın tanımsal yapısıyla uyumludur.

Kaynaklar arası ortak atıf analizinde BMC Public Health, Sports Medicine, International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity, British Journal of Sports Medicine ve Journal of Physical Activity and Health gibi dergilerin merkezde yer alması, alanın entelektüel temelinin halk sağlığı ve spor bilimleri literatürü tarafından şekillendirildiğini göstermektedir.

Ülkeler arası işbirliği ağında Avustralya ve Kanada'nın merkezde konumlanması da literatürle uyumludur. Kanada'da Whitehead'in kuramsal yaklaşımının eğitim ve sağlık politikalarına yansıması ve Avustralya'da Sport Australia'nın National Physical Literacy Framework (Sport Australia, 2019) gibi ulusal girişimlerinin bulunması, bu iki ülkenin literatürde öncü konuma gelmesini desteklemektedir.

Bununla birlikte, bibliyometri yönteminin doğasına ilişkin sınırlamalar da dikkate alınmalıdır. Atıf sayıları ve eş-oluşum ilişkileri, bir çalışmanın gerçek bilimsel niteliğini tam olarak yansıtmamaktadır. Bu yalnızca görünürlük ve kullanım düzeyine işaret etmektedir. Bornmann ve Leydesdorff (2014), atıf temelli metriklerin çalışmaların bilimsel kalitesini doğrudan ölçmediğini, ancak literatür içindeki etkisine dair sınırlı bir perspektif sunduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle bibliyometrik sonuçlar, içerik analizleriyle desteklenmeden alanın tamamını temsil edemez.

Bu çalışmanın yalnızca Web of Science veri tabanını kullanması, literatürün WoS kapsamındaki yayınlarla sınırlı kalmasına neden olmuştur. Bu durum özellikle Scopus, PubMed veya bölgesel veri tabanlarında yer alan bazı yayınların dışarıda kalmasına yol açmış olabilir. Örneklem büyüklüğünün 44 çalışma ile sınırlı olması, özellikle birlikte görülme ve ortak yazarlık ağlarında belirli kavram ve ülkelerin temsil gücünü zayıflatmıştır. Eşik değerinin düşük tutulması, nadir anahtar kelimelerin ağda yer almasına olanak tanımış olsa da analizde gürültü oluşturma ihtimali taşımaktadır. Ayrıca bibliyometrik yöntemler, çalışmaların teorik içeriğini, metodolojik kalitesini veya bağlamsal derinliğini değerlendirme imkanı sunmadığından, sunulan bulgular yalnızca bibliyografik ilişkiler temelinde yorumlanabilecek niteliktedir. Bu nedenle sonuçların alanın tamamına genellenmesi dikkat gerektirmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, fiziksel okuryazarlık ve mental sağlık temasının literatürde nasıl konumlandığını, hangi dergiler, ülkeler ve anahtar kavramlar etrafında şekillendiğini ortaya koymuştur. Bulgular, alanın kavramsal açıdan bütüncül bir yapıya sahip olduğunu, araştırma üretiminin belirli merkezlerde yoğunlaştığını ve fiziksel okuryazarlığın giderek psikolojik iyilik haliyle birlikte ele alındığını göstermektedir. Alanın daha kapsamlı biçimde anlaşılabilmesi için farklı ülkelerden araştırmacıların katılımını artıracak uluslararası işbirliklerinin desteklenmesi, bibliyometrik analizlerin sistematik derlemeler ve deneysel araştırmalarla tamamlanması ve

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

fiziksel okuryazarlık ile mental sağlığı arasındaki ilişkinin farklı yaş grupları ve kültürel bağlamlarda daha derinlemesine incelenmesi önerilmektedir.

6. KAYNAKLAR

Akarsu, M. (2025). *Fiziksel okuryazarlık modelinin geliştirilmesi* [Doktora tezi, İnönü Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Liu, W., Koh, D., Zhang, Z., Qiu, J., & Wang, L. (2025). Enhancing physical literacy in preschool children through play. *Journal of Physical Education and Sport*, 25(5), 1105-1112. https://doi.org/10.7752/jpes.2025.05122

Cairney, J., Dudley, D., Kwan, M., Bulten, R., & Kriellaars, D. (2019). Physical literacy, physical activity and health: Toward an evidence-informed conceptual model. *Sports medicine*, *49*(3), 371-383. https://doi.org/10.1007/s40279-019-01063-3

Whitehead, M. (2010). *Physical Literacy: Throughout the Lifecourse*. Routledge.

Bornmann, L., & Leydesdorff, L. (2014). Scientometrics in a changing research landscape. EMBO Reports, 15(12), 1228–1232. https://doi.org/10.15252/embr.201439608

Sport Australia. (2019). *Australian physical literacy framework* (Version 2). Australian Sports Commission.

Shanshan, Z., Ping, T., Jiabin, L., Tianzhuo, L., Xiaomei, L., Bolei, W., Leifu, D., & Jianfeng, T. (2025). Relationship between physical literacy and mental health in adolescents: a moderated mediation model with resilience and physical activity as variables. *Frontiers in psychology*, *16*, 1518423. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1518423

Biddle, S. J., & Asare, M. (2011). Physical activity and mental health in children and adolescents: a review of reviews. *British journal of sports medicine*, *45*(11), 886–895. https://doi.org/10.1136/bjsports-2011-090185

Stathopoulou, G., Powers, M. B., Berry, A. C., Smits, J. A. J., & Otto, M. W. (2006). Exercise Interventions for Mental Health: A Quantitative and Qualitative Review. *Clinical Psychology: Science and Practice, 13*(2), 179–193. https://doi.org/10.1111/j.1468-2850.2006.00021.x

Ma, R., Liu, T., Raymond Sum, K. W., Gao, T., Li, M., Choi, S. M., Huang, Y., & Xiang, W. (2021). Relationship Among Physical Literacy, Mental Health, and Resilience in College Students. *Frontiers in psychiatry*, *12*, 767804. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2021.767804

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of business research*, *133*, 285-296. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

FİZİKSEL OKURYAZARLIK VE FİZİKSEL AKTİVİTE ARAŞTIRMALARININ BİBLİYOMETRİK HARİTALANMASI: WEB OF SCİENCE TABANLI VOSVİEWER ANALİZİ (2014–2025)

Arş. Gör. Dr. Mehmet AKARSU

İnönü Üniversitesi,

mehmet_akarsu@inonu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-8149-801X

Dr. Öğretim Üyesi, Hakan BÜYÜKÇELEBİ

İnönü Üniversitesi,

hakan.buyukcelebi@inonu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-5504-6917

Prof. Dr. Mahmut AÇAK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,

m.acak@hotmail.com - ORCID ID: 0000-0002-2843-4834

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, 2014–2025 yılları arasında fiziksel okuryazarlık ve fiziksel aktivite alanında üretilen bilimsel yayınları bibliyometrik yöntemlerle inceleyerek alanın tematik eğilimlerini, iş birliği ağlarını ve kavramsal yapısını ortaya koymaktır. Çalışma, doküman incelemesi deseninde yürütülmüş ve veri kaynağı olarak Web of Science veri tabanı kullanılmıştır. “Physical literacy” ve “physical activity” anahtar kelimeleriyle gerçekleştirilen tarama sonucunda kriterleri karşılayan toplam 95 çalışma analiz edilmiştir. Elde edilen tam bibliyografik kayıtlar VOSviewer yazılımı (sürüm 1.6.20) kullanılarak birlikte görülme, yazar ortak yazarlık ve ülke ortak yazarlık analizlerine tabi tutulmuştur. Birlikte görülme analizinde “physical literacy” kavramının ağın merkezinde konumlandığı; “children”, “physical education”, “health”, “cardiorespiratory fitness” ve “adolescents” gibi anahtar kelimelerle güçlü bağlantılar kurduğu belirlenmiştir. Yazar ortak yazarlık ağında Avustralya ve Kanada merkezli araştırmacı gruplarının güçlü iş birlikleri oluşturduğu ve ülke düzeyinde ise Avustralya, Çin, ABD ve Kanada’nın bilimsel üretimde belirleyici konumda olduğu görülmüştür. Renk skalası yorumları, 2023 sonrası dönemde dijitalleşme, e-sağlık okuryazarlığı ve yaşam tarzı davranışlarını konu alan çalışmaların öne çıktığını ortaya koymuştur. ElSonuç olarak, fiziksel okuryazarlığın motor becerilerin ötesine geçerek bilişsel, duyuşsal ve sağlıkla ilişkili bileşenleri içeren çok boyutlu bir yapı haline geldi tespit edilmiştir. Çocukluk ve ergenlik dönemine yönelik çalışmaların alanı şekillendirmesi, okul temelli uygulamaların önemini vurgulamaktadır. Çalışma, fiziksel okuryazarlık literatürünün tematik yapısını, uluslararası iş birliği düzeyini ve araştırma eğilimlerini sistematik biçimde ortaya koyarak alan yazına kapsamlı bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fiziksel okuryazarlık, Fiziksel aktivite, Bibliyometrik analiz, Bilim haritalama, VOSviewer

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bibliometric Mapping of Physical Literacy and Physical Activity Research: A Web of Science Based VOSviewer Analysis (2014–2025)

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the scientific publications produced between 2014 and 2025 in the fields of physical literacy and physical activity through bibliometric methods and to reveal thematic trends, collaboration networks, and the conceptual structure of the field. The study was conducted using a document analysis design, and the Web of Science database served as the data source. A total of 95 publications meeting the inclusion criteria were identified through a search using the keywords “physical literacy” and “physical activity.” Full bibliographic records obtained from Web of Science were analyzed using VOSviewer (version 1.6.20), employing co-occurrence, author co-authorship, and country co-authorship analyses. The co-occurrence analysis indicated that “physical literacy” occupies a central position in the network, showing strong connections with key terms such as “children,” “physical education,” “health,” “cardiorespiratory fitness,” and “adolescents.” The author co-authorship network revealed strong collaborative clusters primarily centered in Australia and Canada, while country-level analysis demonstrated that Australia, China, the United States, and Canada hold critical positions in scientific output. Color scale interpretations further indicated an increasing prominence of studies focusing on digitalization, e-health literacy, and lifestyle behaviors after 2023. Overall, the findings show that physical literacy has evolved into a multidimensional construct encompassing cognitive, affective, and health-related components, extending beyond motor skills. The dominance of studies targeting childhood and adolescence underscores the significance of school-based interventions. By systematically mapping the thematic structure, international collaboration patterns, and research trends, this study provides a comprehensive contribution to the literature on physical literacy.

Keywords: Physical literacy, Physical activity, Bibliometric analysis, Science mapping, VOSviewer

1. GİRİŞ

Fiziksel okuryazarlık, son yıllarda hareket, sağlık ve yaşam boyu fiziksel aktiviteye katılımı bütüncül bir çerçevede ele alan çağdaş bir kavram olarak uluslararası literatürde önemli bir görünürlük kazanmıştır. Whitehead’in (2010) öncü çalışmalarıyla epistemolojik temelleri oluşturulan fiziksel okuryazarlık, bireyin motivasyon, güven, fiziksel yeterlilik, bilgi ve anlama kapasitesini geliştirmeyi ve böylece yaşam boyu fiziksel etkinliklere katılımını desteklemeyi amaçlayan çok boyutlu bir yapı şeklinde tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım, fiziksel aktiviteyi yalnızca performans veya beceri edinimi olarak değil; bilişsel, duyuşsal ve sosyal bileşenleri içeren bütüncül bir insan gelişimi alanı olarak yorumlamaktadır (Whitehead, 2013).

Güncel araştırmalar, fiziksel okuryazarlığın çocukluk ve ergenlik döneminde geliştirilmesinin, motor yeterlilik, fiziksel uygunluk, öz-yeterlik ve aktif yaşam tarzı üzerinde uzun vadeli etkiler yarattığını göstermektedir. Özellikle okul temelli müdahaleler, planlı etkinlikler ve oyun temelli programlar aracılığıyla fiziksel okuryazarlığın geliştirilebilir olduğuna dair kanıtlar giderek artmaktadır (Cairney vd., 2019; Liu vd., 2025; Akarsu, 2025). Meta-analiz çalışmaları da

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

fiziksel eğitimin çocuk ve ergenlerde motor yeterlilik ve fiziksel aktivite düzeyleri üzerinde anlamlı katkılar sağladığını ortaya koymaktadır (Lorås, 2020). Bununla birlikte, dijitalleşen yaşam tarzları, sedanter davranışların artışı ve e-sağlık uygulamalarının yaygınlaşması, fiziksel okuryazarlığın teknoloji ve sağlık okuryazarlığı ile birlikte ele alınmasını gerektiren yeni araştırma alanları doğurmuştur (Akarsu vd., 2025).

Fiziksel okuryazarlık alanındaki bilimsel üretimin hızla artması, araştırma eğilimlerinin, tematik yoğunlukların ve iş birliği örüntülerinin sistematik olarak incelenmesini gerekli hale getirmiştir. Bu bağlamda bibliyometrik analizler literatürün yapısal özelliklerini ortaya koymak, kavramsal kümeleri belirlemek, araştırmacılar ve ülkeler arasındaki iş birliği ağlarını görünür kılmak ve gelecekteki araştırma boşluklarını tespit etmek açısından güçlü bir yöntem sunmaktadır (Donthu vd., 2021). Bu doğrultuda Web of Science gibi yüksek doğrulukla indekslenen veri tabanları üzerinden yapılan bibliyometrik haritalamalar, alanın bilimsel evrimini güvenilir şekilde izlemeye imkan tanımaktadır.

Literatürde fiziksel okuryazarlık üzerine çeşitli derleme ve müdahale çalışmaları bulunmasına karşın, fiziksel okuryazarlık ile fiziksel aktivite kavramlarını birlikte ele alan araştırma eğilimlerinin kapsamlı biçimde haritalandığı güncel bir bibliyometrik analiz sınırlıdır. Bu durum, alanın teorik ve uygulamalı gelişimine ilişkin bütüncül bir bakış açısı sunma ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmanın amacı, 2014–2025 yılları arasında fiziksel okuryazarlık ve fiziksel aktivite alanında üretilen bilimsel yayınları analiz ederek tematik eğilimleri, iş birliği ağlarını ve kavramsal yapıları VOSviewer aracılığıyla bibliyometrik olarak ortaya koymaktır.

2. METOT

Araştırma Deseni

Bu çalışma, bilimsel literatürün yapısal özelliklerini ortaya koymayı amaçlayan betimsel bibliyometrik analiz yaklaşımı ile yürütülmüştür. Bu amaç doğrultusunda bilim haritalama (science mapping) teknikleri kullanılmıştır. Çalışma sürecinde yalnızca Web of Science (WoS) veri tabanı kullanılmış ve belirlenen arama kriterlerine uygun veriler elde edilmiştir. WoS, yüksek doğrulukta bibliyografik veri sunması ve uluslararası indeksler içerisinde en kapsamlı veri tabanlarından biri olması nedeniyle tercih edilmiştir.

Veri toplama aşamasının ardından elde edilen bibliyografik veriler (n=95), VOSviewer yazılımı (sürüm 1.6.20) kullanılarak analiz edilmiştir. Süreç boyunca üç temel bibliyometrik analiz gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, literatürdeki tematik yoğunlaşmayı ve araştırma eğilimlerini belirlemek amacıyla yazar anahtar kelimelerinin birlikte görülme (co-occurrence) ağı oluşturulmuştur. İkinci olarak, önde gelen yazarların bilimsel üretkenliklerini ve iş birliği ilişkilerini belirlemek için yazar ortak yazarlık (co-authorship of authors) ağı analiz edilmiştir. Üçüncü olarak, ülkelerin bilimsel görünürlüğünü ve uluslararası iş birliği örüntülerini değerlendirmek amacıyla ülke ortak yazarlık (co-authorship of countries) ağı incelenmiştir.

Veri Toplama Süreci

Bu çalışmanın veri toplama süreci, 01 Kasım 2025 tarihinde Web of Science (WoS) veri tabanının “Advanced Search” (gelişmiş arama) özelliği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Arama,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

araştırma konusu ile uyumlu İngilizce anahtar kelimeler kullanılarak yapılmış ve konu alanına özgü çalışmalara ulaşabilmek için çeşitli filtreleme kriterleri uygulanmıştır. Filtrelemede kullanılan kriterler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Veri toplama sürecinde kullanılan filtreleme kriterleri

Kriter	Açıklama
Anahtar Kelimeler	"physical literacy" AND "Physical activity"
Konu Kategorileri	Tüm kategoriler (herhangi bir sınırlama uygulanmamıştır)
Doküman Türü	Tümü (93 makale, 2 kitap bölümü)
Zaman Aralığı	2014–2025 (WoS sonuçlarına göre ilk çalışma yılı dikkate alınmıştır)
Dizinler	Tüm WoS indeksleri

Bu kriterler sonucunda toplam 95 çalışma belirlenmiştir. Dışa aktarma sürecinde WoS arayüzünde "Export" seçeneğinden "Tab-delimited file" formatı seçilmiştir. "Record Content" bölümünde "Full Record and Cited References" işaretlenmiştir. Veriler indirildikten sonra bibliyometrik analize hazır hale getirilmiştir.

Veri Analizi

Bu çalışmanın veri analizi süreci, bibliyometrik ilişkileri görselleştirmeye yönelik bir yazılım olan VOSviewer kullanılarak yürütülmüştür. Web of Science'tan elde edilen 95 çalışmaya ait bibliyografik veriler yazılıma aktarılmıştır. Web of Science üzerinden *Full Record and Cited References* formatında elde edilen tam bibliyografik kayıtları ve atıf bilgilerini içeren bilgiler VOSviewer arayüzünde şu adımlar izlenerek analiz edilmiştir: "Create a map based on bibliographic data" seçeneği tercih edilmiş, veri kaynağı olarak "Web of Science" işaretlenmiş ve Tab-Delimited veri dosyaları yüklenmiştir.

Araştırma amaçlarına uygun olarak üç analiz türü uygulanmıştır:

1. Birlikte görülme analizi (co-occurrence of author keywords)

2. Yazar ortak yazarlık analizi (co-authorship of authors)

3. Ülke ortak yazarlık analizi (co-authorship of countries)

Her analiz türünde kullanılan ayarlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. VOSviewer analiz türleri ve parametreleri

Analiz Türü	**Analiz Birimi**	**Sayım Yöntemi**	**Eşik Değeri**
Birlikte görülme (Co-occurrence)	author keywords	Tam sayım	1
Co-authorship	authors	Tam sayım	1
Co-authorship	Countries	Tam sayım	1

Tüm analizlerde eşik değeri olarak minimum bir tekrar (occurrence ≥ 1) uygulanmıştır. VOSviewer, belirlenen eşik değerine göre analizde yer alacak öğe sayısını otomatik olarak belirlemiştir. Analizlerin tamamlanmasının ardından literatürdeki tematik kümeler ile yazarlar

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ve ülkeler arasındaki iş birliği ağları görselleştirilmiş ve araştırma alanının bibliyometrik yapısı ortaya konmuştur.

3. BULGULAR

Bu çalışmada incelenen 95 yayına ilişkin bibliyometrik bulgular aşağıda şekiller hâlinde sunulmuştur. Şekillerdeki düğüm büyüklükleri ilgili değişkenlerin kullanım veya iş birliği sıklığını, renk skalası ise öğelerin zaman içindeki dağılımını göstermektedir. Düğümler arasındaki bağlar ise ilgili öğelerin aynı çalışmalarda birlikte yer alma yoğunluğunu temsil etmektedir.

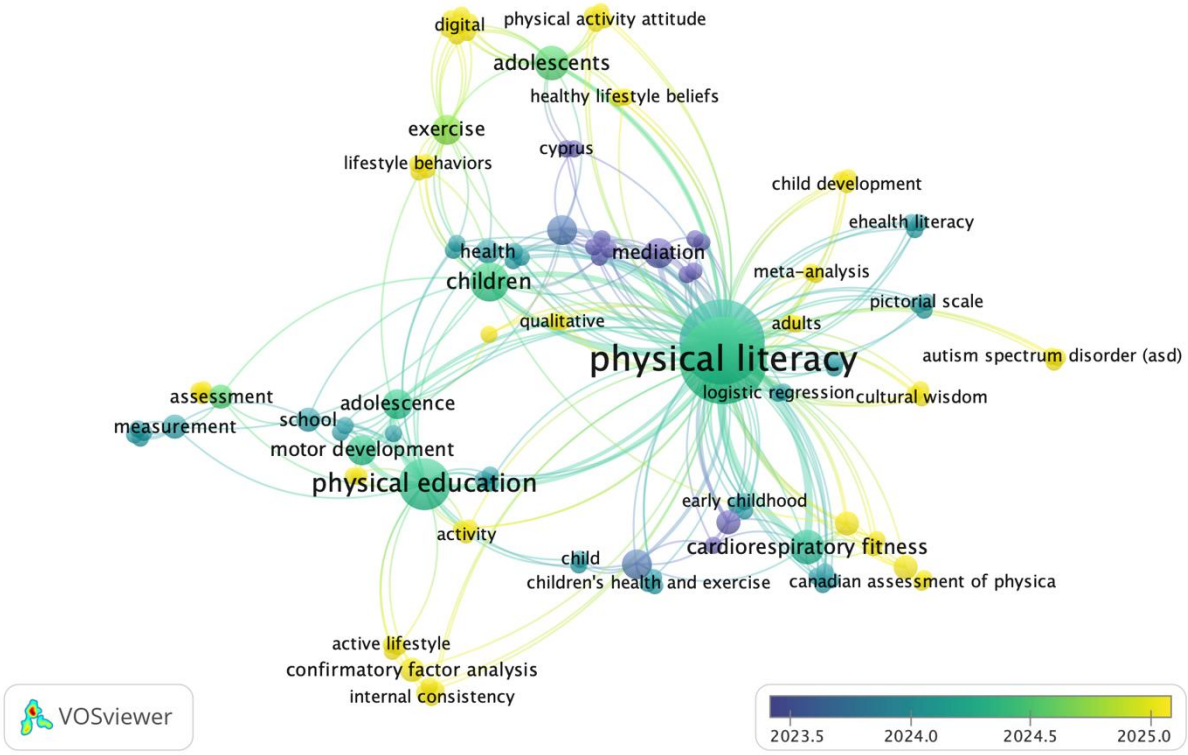

Şekil 1. Yazar Anahtar Kelimelerinin Birlikte Görülme Ağı (Co-occurrence of Author Keywords)

Şekil 1'e göre "physical literacy" anahtar kelimesinin ağın merkezinde yer aldığı ve en yüksek birlikte görülme frekansına sahip olduğu belirlenmiştir. Bu kavramın çevresinde "children", "physical education", "health", "cardiorespiratory fitness" ve "adolescents" gibi yüksek bağlantı gücüne sahip anahtar kelimeler yoğun biçimde kümelenmiştir. Ağ yapısı incelendiğinde tematik olarak üç belirgin küme ortaya çıkmıştır: (1) çocukluk ve okul temelli çalışmalar ("children", "school", "motor development"), (2) sağlık ve fiziksel uygunluk odaklı anahtar kelimeler ("cardiorespiratory fitness", "health", "child development"), (3) ergenlik ve yaşam tarzı davranışlarını içeren anahtar kelimeler ("adolescents", "exercise", "lifestyle behaviors"). Renk skalası, 2023 sonrası çalışmalarda "digital", "eHealth literacy", "autism spectrum disorder (ASD)" ve "healthy lifestyle beliefs" gibi daha güncel kavramların öne

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

çıktığını göstermektedir. Anahtar kelimeler arasındaki bağların yoğunluğu, araştırmaların çok disiplinli bir yapıda ve güçlü tematik ilişkilerle ilerlediğini ortaya koymaktadır.

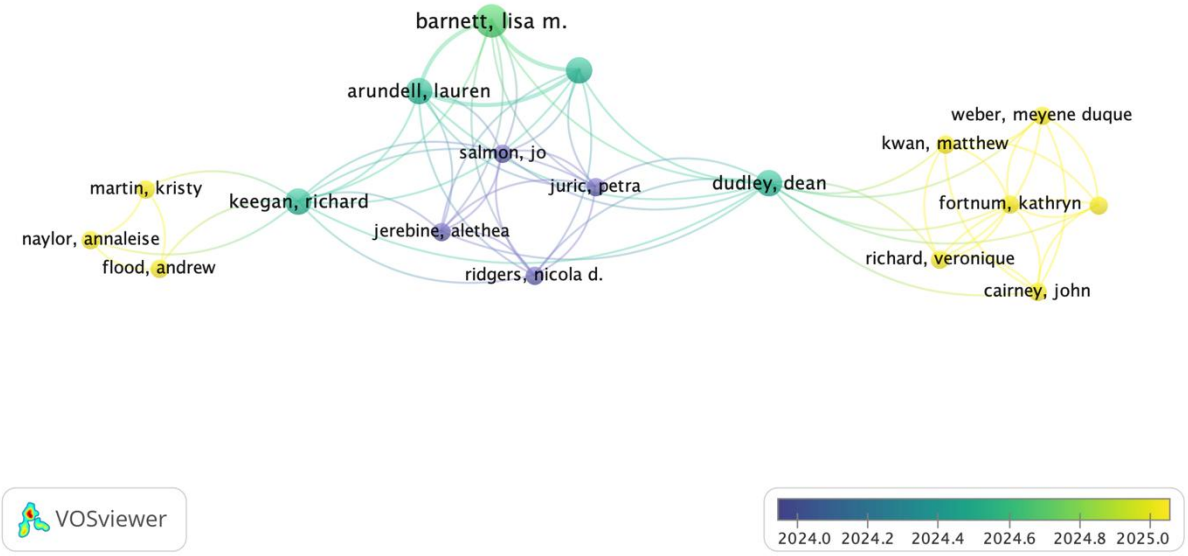

Şekil 2. Yazar Ortak Yazarlık Ağı (Co-authorship of Authors)

Şekil 2'deki analiz bulguları, ortak yazarlık ağında üç belirgin araştırmacı grubunun öne çıktığını göstermektedir. İlk grup, Lisa M. Barnett, Lauren Arundell, Jo Salmon, Alethea Jerebine ve Nicola D. Ridgers etrafında yoğunlaşmış güçlü bir iş birliği yapısı sergilemektedir. İkinci grup, Kathryn Fortnum, Meyne Duque Weber, Matthew Kwan, Veronique Richard ve John Cairney arasındaki kuvvetli bağlantılarla dikkat çekmektedir. Üçüncü ve daha küçük ölçekli grup ise Richard Keegan, Annaliese Naylor, Andrew Flood ve Kristy Martin arasında oluşmuştur.

Ağ yapısı, Dean Dudley'nin iki büyük araştırma kümesi arasında köprü işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Düğümlerin renk dağılımı, 2024 sonrası yayınların özellikle Fortnum–Weber–Kwan kümesinde yoğunlaştığını göstermektedir. Genel olarak ağ, fiziksel okuryazarlık alanında belirli araştırmacıların etrafında şekillenen, orta düzeyde yoğun bir iş birliği örüntüsü sergilemektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

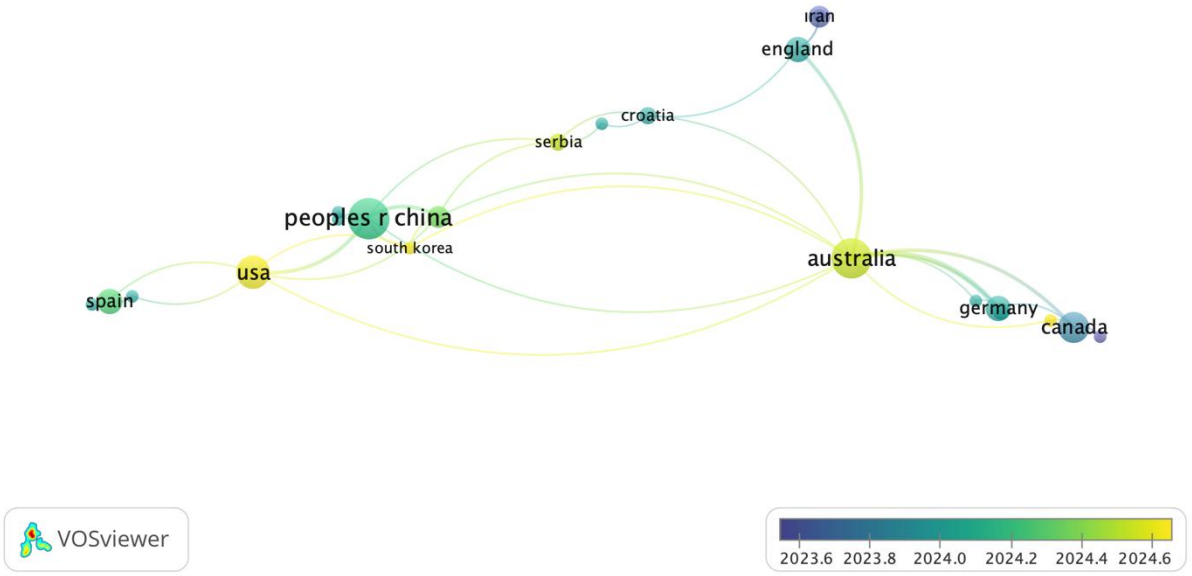

Şekil 3. Ülkeler Arası Ortak Yazarlık Ağı (Co-authorship of Countries)

Şekil 3'teki ortak yazarlık analizi, ülkeler arasındaki iş birliğinin özellikle Avustralya, Çin, ABD ve Kanada merkezli yoğunlaştığını göstermektedir. Avustralya, ağın en büyük düğümünü oluşturarak hem Avrupa ülkeleri (İngiltere, Almanya, Hırvatistan) hem de Kuzey Amerika (Kanada) ve Asya (Çin, İran, Güney Kore) ile güçlü bağlantılar sergilemiştir. Çin ve ABD arasındaki çoklu bağlantılar, bu iki ülkenin fiziksel okuryazarlık alanında ortak araştırma üretiminde önemli konumda olduğunu göstermektedir. Kanada ve Almanya arasındaki sıkı iş birliği ise bölgesel araştırma ortaklıklarını ortaya koymaktadır. Renk dağılımı incelendiğinde, 2024 sonrası çalışmaların özellikle Avustralya, ABD ve Çin merkezli yayıldığı görülmekte ve bu durum fiziksel okuryazarlık araştırmalarının son dönemde bu ülkeler tarafından yönlendirildiğini göstermektedir.

4. TARTIŞMA

Bu bibliyometrik analiz, alandaki araştırmaların tematik eğilimlerini, iş birliği ağlarını ve uluslararası katkıları görselleştirmiştir. Elde edilen bulgular, fiziksel okuryazarlık alanının hem kuramsal hem uygulamalı düzeyde önemli bir ivme kazandığını göstermektedir. Araştırma bulgularına göre anahtar kelime analizinde fiziksel okuryazarlığın ağın merkezi haline gelmiş olması, bu kavramın güncel literatürde anahtar bir çerçeve olarak benimsendiğini göstermektedir. Bu, alandaki eğilimin bilişsel, duyuşsal, davranışsal bir perspektife kaydığını yansıtmaktadır. Literatürde de fiziksel okuryazarlık kavramı bu sonuca paralel olarak, bireylerin hareket yeterliliği, motivasyonu, güveni, bilgi birikimi ve yaşam boyu fiziksel aktiviteye katılımını sağlayacak anlayış ile tanımlanmaktadır (Carl vd., 2022).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu geniş bakış açısı, geleneksel motor beceri geliştirme anlayışından daha kapsayıcıdır ve bu da bulgularla uyumludur. Özellikle son yıllarda *digital*, *eHealth literacy*, *healthy lifestyle beliefs* gibi anahtar kelimelerin öne çıkması, fiziksel okuryazarlığın sağlık, teknoloji ve yaşam tarzı bağlamlarında yeniden konumlandırıldığını göstermektedir (Akarsu vd., 2025). Bu trend, kavramın yalnızca yaşam boyu fiziksel aktivite, sağlık bilinci ve sosyal/psikolojik refah açısından da önem kazandığını göstermektedir. Bu da literatürde fiziksel okuryazarlığın yaşam boyu aktivite ve sağlık temelli bir temel olarak görülmesine dair önerilerle tutarlıdır.

Bulgular "*children*", "*cardiorespiratory fitness*", "*physical education*" gibi anahtar kelimelerin fiziksel okuryazarlık ile birlikte sıkça kullanıldığını göstermiştir. Çocuk ve ergen yaş gruplarında motor beceri, fiziksel uygunluk ve sağlık parametreleri üzerine odaklanan çalışmaların yaygın olduğunu göstermektedir. Bu eğilim, literatürdeki bulgularla da örtüşmektedir. Özellikle okul temelli fiziksel eğitim programlarının çocuk ve ergenlerde motor yeterliliklerini artırdığı, bunun da uzun vadede fiziksel aktiviteye katılımı ve sağlık durumunu olumlu etkilediği gösterilmiştir (Loras, 2020). Ayrıca, son yıllarda uygulamaya konan yapılandırılmış müdahaleler (örneğin okul öncesi yaş döneminde oyun temelli programlar) ile fiziksel okuryazarlığın geliştirilmesinin mümkün olduğu gösterilmiştir. Örneğin, yakın tarihli bir çalışma 5–6 yaş grubundaki çocuklarda oyun temelli fiziksel okuryazarlık müdahalesinin motor beceriler, motivasyon ve fiziksel uygunluk üzerinde anlamlı iyileşmeler yarattığını bildirmiştir (Liu vd., 2025). Başka bir araştırmada ise fiziksel okuryazarlığın öğretim modeli olarak yapılandırılıp uygulanmasının bireylerin motivasyon, bilgi ve anlayış, fiziksel yeterlilik ve güven boyutlarında gelişim sağladığını ortaya koymuştur (Akarsu, 2025). Bu bulgular, araştırma sonucunda gözlenen erken çocukluk, çocuk sağlığı ve motor gelişim alt kümesinin pratikte güncel ve önemli olduğunu doğrulamaktadır.

Ağ analizindeki tematik çeşitlilik (çocuk sağlığı, ergenlik dönemi yaşam tarzı, kardiyorespiratuvar fitness, e-sağlık, kültürel bağlam vb.) fiziksel okuryazarlığın çok boyutlu, kapsayıcı bir kavram olarak ele alındığını ortaya koymaktadır. Bu durum, literatürde fiziksel okuryazarlığın motor beceri olarak görülmesinin yanı sıra sağlık, yaşam kalitesi, sosyal katılım ve süreklilik bağlamında da bir paradigma olarak kabul gördüğüne dair görüşlerle uyumludur (Akarsu ve Büyükçelebi, 2022). Bu çeşitlilik ayrıca, alandaki araştırmacıların ve politika yapıcıların fiziksel okuryazarlığı dar bir spor pedagojisi perspektifinden çıkarıp, geniş toplum sağlığı, kamu sağlığı ve yaşam boyu aktivite bağlamlarına taşıdığını göstermektedir.

Ayrıca, yazarlar ve ülkeler arası iş birliği bulguları da fiziksel okuryazarlık araştırmalarının yapısal özelliklerine ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır. Yazar ortak yazarlık analizinde belirli araştırmacı gruplarının güçlü iş birliği ağları oluşturduğu, özellikle Avustralya ve Kanada merkezli ekiplerin alana yön veren üretken kümeleri oluşturduğu görülmektedir. Ülkeler arası iş birliği ağında ise Avustralya, Çin, ABD ve Kanada'nın yüksek bağlantı gücüyle öne çıkması, fiziksel okuryazarlık araştırmalarının hem Anglo-Sakson ülkelerde yoğunlaştığını hem de Asya ülkelerinin son yıllarda alana daha aktif şekilde katkı sunduğunu göstermektedir. Bu yapı, fiziksel okuryazarlığın küresel ölçekte giderek daha fazla disiplinler arası dikkate değer bir araştırma alanı haline geldiğini ortaya koymaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu çalışmanın önemli bulguları olmakla birlikte bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, analiz yalnızca Web of Science veri tabanına dayandığından, farklı indekslerde yer alan yayınlar kapsam dışında kalmıştır. Bu durum literatürün tam görünümünü yansıtmayı kısmen sınırlamaktadır. İkinci olarak, bibliyometrik analiz yöntemi çalışmalardaki temaların yoğunluğunu, iş birliği düzeylerini ve kavramsal eğilimleri ortaya koysa da araştırmaların niteliği, metodolojik derinliği veya etkisi hakkında nitel değerlendirmeler yapmaya imkan vermemektedir. Üçüncü olarak, fiziksel okuryazarlığın tanımı ve ölçme araçları literatürde heterojen olduğundan, anahtar kelime kullanımındaki çeşitlilik belirli kavramların analizde olduğundan daha geniş ya da dar görünebilmesine yol açmış olabilir. Son olarak, VOSviewer analizlerinde yer alan eşik değerleri ve görselleştirme algoritmaları, ağ yapılarını yorumlamada belirli düzeyde araştırmacı bağımlılığı yaratabilmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak bu çalışma, fiziksel okuryazarlık alanındaki güncel eğilimleri, tematik odakları ve uluslararası iş birliği örüntülerini kapsamlı biçimde ortaya koymuştur. Bulgular, fiziksel okuryazarlığın motor becerilerin ötesine geçerek bilişsel, duyuşsal, sağlık ve yaşam tarzı bileşenlerini kapsayan çok boyutlu bir yapı kazandığını göstermektedir. Çocukluk ve ergenlik döneminde yürütülen araştırmaların yoğunluğu dikkate alındığında, okul temelli müdahalelerin fiziksel okuryazarlığı geliştirmede kritik bir araç olduğu söylenebilir. Gelecek araştırmaların, fiziksel okuryazarlığın ölçümünde uluslararası ölçekte geçerliliği yüksek, bütüncül araçların geliştirilmesine, farklı yaş gruplarında uzunlamasına tasarımların kullanılmasına ve kültürler arası karşılaştırmaların artırılmasına odaklanması önemlidir. Ayrıca politika yapıcılar ve eğitimciler için fiziksel okuryazarlığın müfredata entegre edilmesi, erken yaşlardan itibaren oyun temelli ve hareket odaklı öğrenme ortamlarının güçlendirilmesi ve e-sağlık/dijital uygulamaların fiziksel aktiviteyi destekleyecek şekilde yaygınlaştırılması önerilmektedir.

6. KAYNAKLAR

Akarsu, M. ve Büyükçelebi, H. (2022). *Fiziksel okuryazarlığın temelleri, tanımları ve önemi*. İçinde Güncel Yaklaşımlar Işığında Beden Eğitimi ve Spor (ss. 119–132). Efe Akademi Yayınları.

Akarsu, M. (2025). *Fiziksel okuryazarlık modelinin geliştirilmesi* [Doktora tezi, İnönü Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Liu, W., Koh, D., Zhang, Z., Qiu, J., & Wang, L. (2025). Enhancing physical literacy in preschool children through play. *Journal of Physical Education and Sport*, 25(5), 1105-1112. https://doi.org/10.7752/jpes.2025.05122

Lorås H. (2020). The Effects of Physical Education on Motor Competence in Children and Adolescents: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Sports*, *8*(6), 88. https://doi.org/10.3390/sports8060088

Akarsu, M., Güllü, M., Polat Günata, G., Kızılkaya, A., Aydın, S., Özcan, E., Norman, G., & Kurhan, C. O. (2025). The Mediating Role of Physical Literacy in the Relationship Between e-

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Health Literacy and a Sustainable Healthy Lifestyle Among Adolescents. Healthcare, 13(15), 1870. https://doi.org/10.3390/healthcare13151870

Carl, J., Barratt, J., Toepfer, C., Cairney, J., & Pfeifer, K. (2022). How are physical literacy interventions conceptualized?–a systematic review on intervention design and content. *Psychology of Sport and Exercise*, *58*, 102091. https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2021.102091

Cairney, J., Dudley, D., Kwan, M., Bulten, R., & Kriellaars, D. (2019). Physical literacy, physical activity and health: Toward an evidence-informed conceptual model. *Sports medicine*, *49*(3), 371-383. https://doi.org/10.1007/s40279-019-01063-3

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of business research*, *133*, 285-296. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070

Whitehead, M. (2010). *Physical Literacy: Throughout the Lifecourse*. Routledge.

Whitehead, M. (2013). What is physical literacy and how does it impact on physical education. *Debates in physical education*, *37*, 52-55.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

FİZİKSEL AKTİVİTEYE İLİŞKİN ÖLÇME ARAÇLARININ SİSTEMATİK DERLENMESİ (2005–2025)

Doç. Dr. Nurkan YILMAZ
İnönü Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi
nurkan.yilmaz@inonu.edu.tr - 0000-0002-8845-7093
Kutay EKİCİ
İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor ABD
kutay-ekici_4434@hotmail.com - 0009-0001-8614-5846
Doç. Dr. Yahya DOĞAR
İnönü Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi
yahya.dogar@inonu.edu.tr - 0000-0002-1068-2266

ÖZET

Fiziksel aktivite, bireyin genel sağlığının korunması ve kronik hastalıkların önlenmesinde temel bir role sahiptir. Bu temel rolün haricinde aktivite düzeylerini, bu davranışın altındaki motivasyonu, tutumları ve karşılaştıkları engelleri anlamak ve ayrıca etkili halk sağlığı müdahaleleri için oldukça önem arz etmektedir. Bu nedenle çalışmanın amacı, Türkiye'de 2005-2025 yılları arasında geliştirilen veya Türkçeye uyarlanarak fiziksel aktivite alanında kullanılan ölçme araçlarını sistematik biçimde analiz etmektir. Araştırma, bir derleme tasarımına sahiptir. Çalışmada belge taraması ve içerik analizi yöntemleri birlikte kullanılmış; veriler Google Akademik, TOAD, TR Dizin ve DergiPark gibi dijital platformlardan elde edilmiştir. Dahil etme kriterlerini karşılayan 22 çalışma (19 makale ve 3 tez) çalışma kapsamına alınmıştır. Ölçekler psikometrik özellikleri (geçerlik, güvenirlik) ve örneklem bulguları temelinde analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, 2015 yılından sonra ölçek geliştirme çalışmalarında (n=19) belirgin bir artış olduğu saptanmıştır. Derlenen ölçeklerin yalnızca genel aktivite düzeyini (örn. IPAQ, GPAQ) ölçmekle kalmayıp, aynı zamanda motivasyon, algılanan engeller, öz-yeterlik, tutum ve son yıllarda fiziksel okuryazarlık gibi spesifik psikososyal yapıları da ölçtüğü görülmüştür. İncelenen ölçeklerin tamamının (n=22) yüksek iç tutarlılığa sahip olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular doğrultusunda, Türkiye'de fiziksel aktivite alanında farklı yaş gruplarına yönelik zengin ve psikometrik açıdan sağlam bir ölçme aracı literatürünün oluştuğu görülmektedir. Bu araçların saha uygulamalarında kullanılması, kanıta dayalı müdahale programlarının tasarlanmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fiziksel Aktivite, Ölçek, Derleme, Türkçe, Geçerlik

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

A SYSTEMATİC REVİEW OF ASSESSMENT INSTRUMENTS FOR PHYSİCAL ACTİVİTY (2005–2025)

ABSTRACT

Physical activity plays a fundamental role in maintaining an individual's overall health and preventing chronic diseases. Understanding individuals' activity levels, as well as the motivation, attitudes, and barriers underlying this behavior, is critical for effective public health interventions. Therefore, the aim of this study is to systematically analyze the measurement tools developed or adapted into Turkish in the field of physical activity between 2005 and 2025. The research employs a systematic review of measurement properties. Document analysis and content analysis methods were used, and data were obtained from digital platforms such as Google Scholar, TOAD, TR Dizin, and DergiPark. Twenty-two studies (19 articles and 3 theses) that met the inclusion criteria were included in the study. The scales were analyzed based on their psychometric properties (validity, reliability) and sample findings. According to the findings, a significant increase in scale development studies (n=19) was observed after 2015. It was found that the compiled scales not only measure general activity levels (e.g., IPAQ, GPAQ) but also specific psychosocial constructs such as motivation, perceived barriers, self-efficacy, attitudes, and, in recent years, physical literacy. All 22 scales reviewed were determined to have high internal consistency (mostly Cronbach's Alpha > 0.80) and acceptable construct validity (CFA fit indices). Based on these findings, it is evident that a rich and psychometrically sound literature of measurement tools for different age groups (children, adolescents, elderly) and contexts (family, environment, pandemic) has been established in Turkey. The use of these tools in field applications will contribute to the design of evidence-based intervention programs.

Keywords: Physical Activity, Scale, Compilation, Turkish, Validity

GİRİŞ

Fiziksel aktivite, bireyin yalnızca fizyolojik değil, aynı zamanda psikososyal ve duygusal sağlığını da kapsayan bütüncül bir iyilik halinin temel taşıdır (Yilmaz vd., 2017). Bilimsel literatür, düzenli fiziksel aktivitenin, koroner arter hastalığı (KAH), hipertansiyon, Tip 2 diyabet, obezite, çeşitli kanser türleri ve osteoporoz gibi pek çok kronik hastalığın önlenmesinde ve yönetiminde kritik bir role sahip olduğunu tutarlı bir biçimde ortaya koymaktadır (Adıgüzel vd., 2021; Erdim vd., 2023; İncedayı, 2005). Bunun yanında fiziksel aktivite, sağlıklı yaşam şekli davranışlarının vazgeçilmez bir bileşeni olarak kabul edilmektedir (İncedayı, 2005). Fiziksel aktivitenin sağlık üzerindeki bu kanıtlanmış faydalarına rağmen, fiziksel inaktivite (hareketsizlik) küresel bir halk sağlığı sorunu olmaya devam etmektedir (Turhan vd., 2024). Dünya Sağlık Örgütü verileri, fiziksel inaktivitenin bulaşıcı olmayan hastalıklara bağlı küresel mortalite (ölüm) için 4. önde gelen risk faktörü olduğunu göstermektedir (Yilmaz vd., 2017). Teknolojik gelişmeler, hareketsiz yaşam tarzlarını teşvik eden çalışma ortamları, bilgisayar ve ekran başında geçirilen sürenin artması gibi modern yaşamın getirdiği alışkanlıklar, bireyleri doğal hareket ihtiyacından uzaklaştırmıştır (İncedayı, 2005). Özellikle çocuklar ve ergenler arasında da yaygındır; yapılan çalışmalar, genç

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

popülasyonun büyük bir çoğunluğunun önerilen minimum fiziksel aktivite düzeylerini karşılamadığını göstermektedir (Erdim vd., 2023).

Bireyin aktiviteye yönelik tutumları (Uyhan vd., 2023), aktiviteye katılma motivasyonu (Tekkurşun Demir & Cicioğlu, 2018) ve aktiviteye yönelik algıladığı engeller (Kolbaşı vd., 2024; Yurtçiçek vd., 2018), fiziksel aktiviteyi doğrudan etkileyen temel belirleyicilerdir. Sağlık İnanç Modeli gibi kuramlar, bireyin davranışı gerçekleştirmeye yönelik algıladığı "motivasyon" faktörlerinin davranışı kolaylaştırırken, algılanan "engellerin" davranışı engellediğini belirtmektedir (Yilmaz vd., 2017). Benzer şekilde, "Planlı Davranış Kuramı" da bir davranışı gerçekleştirme "niyetinin"; o davranışa yönelik tutum, öznel normlar ve algılanan davranış kontrolü tarafından şekillendiğini öne sürer (İncedayı, 2005). Bu psikososyal dinamikleri ve bireylerin gerçek aktivite düzeylerini anlayabilmek, etkili halk sağlığı müdahaleleri ve bireysel programlar geliştirebilmek için öncelikle bu yapıları doğru ve güvenilir bir şekilde ölçebilen araçlara ihtiyaç duyulmaktadır (Turhan vd., 2024).

Fiziksel aktivite gibi çok boyutlu bir olguyu ölçmek için geliştirilen öz-bildirim ölçekleri ve anketler; epidemiyolojik çalışmalarda, klinik uygulamalarda ve saha araştırmalarında en sık kullanılan yöntemlerdir (Erdim vd., 2023) . Bu araçların, uygulandıkları toplumun kültürel yapısına uygun, psikometrik açıdan nitelikli, yani geçerli ve güvenilir olması, elde edilecek verilerin kalitesi için zorunludur (İncedayı, 2005; Tekkurşun Demir & Cicioğlu, 2018). Türkiye'de fiziksel aktivite alışkanlıklarının teşvik edilmesine yönelik artan bir farkındalık bulunsa da bu alandaki çalışmaları destekleyecek ölçüm araçlarının durumu ve çeşitliliği hakkında bütüncül bir resme ihtiyaç vardır. Bu çalışmanın amacı, 2005-2025 yılları arasında Türkiye'de fiziksel aktivite, fiziksel okuryazarlık, aktiviteye yönelik tutum, motivasyon ve engeller gibi yapıları ölçmek amacıyla geliştirilmiş veya Türkçeye uyarlanmış olan geçerli ve güvenilir ölçekleri sistematik olarak derlemek ve bu araçların temel özelliklerini analiz etmektir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Yöntemsel olarak Akbaba ve ark. (2025) tarafından gerçekleştirilen Türkçe uyarlama çalışmasına paralel bir yaklaşım benimseyen bu çalışma, 2005–2025 yılları arasında Türkiye'de geliştirilen veya Türkçeye kazandırılan fiziksel aktiviteyle ilişkili psikolojik ve davranışsal ölçekleri sistematik olarak değerlendiren bir derlemedir.

Veri Toplama Süreci ve Çalışmaların Seçimi

Araştırma verileri, Google Akademik, TOAD (Türkiye Ölçme Araçları Dizini), TR Dizin ve DergiPark gibi ulusal ve uluslararası dijital platformlardan elde edilmiştir. Tarama sürecinde "fiziksel aktivite ölçeği", "geçerlik", "güvenirlik", "scale adaptation", "ölçek geliştirme", "ölçek uyarlama", "fiziksel okuryazarlık", "fiziksel aktivite engelleri" ve "fiziksel aktivite motivasyonu" gibi anahtar kelimeler kullanılmıştır.

Çalışmaların derlemeye dahil edilmesi için belirli kriterler belirlenmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Dahil etme kriterleri:

1. Çalışmanın Türkçe literatürde yer alması (özgün geliştirme veya uyarlama),
2. 2005–2025 yılları arasında yayımlanmış olması
3. Fiziksel aktivite, fiziksel okuryazarlık veya bunlarla ilişkili psikososyal yapıları (tutum, engel, motivasyon vb.) ölçen bir ölçeğin geliştirilmesi veya Türkçeye uyarlanmasını içermesi,
4. Ölçeğe ait geçerlik ve güvenirlik analizlerine (psikometrik özelliklere) yer verilmesi,
5. Tam metne erişim sağlanabiliyor olması.

Dışlama kriterleri:

1. Ölçek geliştirme veya uyarlama süreci içermeyen teorik çalışmalar,
2. Daha önce geliştirilmiş/uyarlanmış ölçekleri yalnızca veri toplama aracı olarak kullanan uygulamalı çalışmalar,
3. Tam metnine ulaşılamayan yayınlar.

Yürütülen sistematik tarama sonucunda, belirlenen dahil etme kriterlerini karşılayan toplam 22 çalışma (19 makale ve 3 yüksek lisans tezi) bu derleme kapsamına alınmıştır.

Verilerin Analizi

Derlemeye dahil edilen 22 çalışma, sistematik olarak şu başlıklar altında incelenmiş ve çizelge 6 formatına uygun olarak kodlanmıştır:

1. Yazar(lar) ve yayın yılı,
2. Araştırmanın amacı,
3. Örneklem özellikleri (katılımcı grubu ve sayısı),
4. Kullanılan ölçme aracı (geliştirilen veya uyarlanan ölçeğin adı),
5. Sonuç (çalışmanın temel bulguları, geçerlik ve güvenirlik verileri).

Elde edilen veriler, fiziksel aktivite alanındaki ölçme araçlarının yıllara göre dağılımı (Çizelge 1), yayın türü (Çizelge 2), yazar sayısı (Çizelge 3), kullanılan örneklem büyüklükleri (Çizelge 4) ve kullanılan veri toplama araçlarının tematik dağılımı (Çizelge 5) açısından analiz edilmiştir.

BULGULAR

Çizelge 1: Yıllara göre yayın sayısı

Yayın yılı	Yayın sayısı
2005-2009	2
2010-2014	1
2015-2019	7
2020-2025	12

Çizelge 1'de fiziksel aktivite alanında yapılan araştırmaların en fazla sırasıyla 2020-2025 (n=12) ve 2015-2019 (n=7) dönemlerinde yoğunlaştığı; 2005-2014 yılları arasında ise bu kapsama giren daha az çalışmanın (n=2) bulunduğu görülmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 2: Yayın türü

Yayın türü	Yayın sayısı
Yüksek Lisans tezi	3
Doktora tezi	0
Makale	19

Çizelge 2'de fiziksel aktivite alanında yapılan araştırmaların yayın türü en fazla sırasıyla Makale (n=19), Yüksek Lisans tezi (n=3), Doktora Tezi (n=0) olduğu görülmektedir.

Çizelge 3: Yazar sayısı

Yazar sayısı	Yazar sayısı
En az 1 yazarlı	4
En az 2 yazarlı	3
En az 3 yazarlı	7
En az 4 yazarlı	3
En az 5 yazarlı	4
En az 6 yazarlı	1

Çizelge 3'te fiziksel aktivite alanında yapılan araştırmaların yazar sayısı sırasıyla 1 yazarlı (n=4), 2 yazarlı (n=3), 3 yazarlı (n=7), 4 yazarlı (n=3), 5 yazarlı (n=4) ve 6+ yazarlı (n=1) olduğu görülmektedir.

Çizlege 4: Örnekleme veya araştırma grubuna dahil edilen katılımcı sayısı

Katılımcılar	Katılımcı sayısı
1-50 katılımcı	0
51-100 katılımcı	1
101-150 katılımcı	1
151-200 katılımcı	1
201-250 katılımcı	3
251-300 katılımcı	3
301 katılımcı ve üzeri	13

Çizelge 4'te fiziksel aktivite ile ilgili yapılan araştırmalarda örneklem sayıları görülmektedir. Bu bağlamda araştırmalarda en fazla tercih edilen örneklem sayısının n=301 ve üzeri (n=12) olduğu görülmektedir.

Çizelge 5: Veri toplama aracı

Veri toplama aracı	Ölçeğin Derlemeye Dâhil Edilen Çalışma Sayısı
Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi (IPAQ), Öztürk (2005)	1
Küresel Fiziksel Aktivite Anketi (GPAQ), Adıgüzel vd. (20Sa)	1

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Fiziksel Aktivite Ölçeği (Planlı Davranış Kuramı), İncedayı (2005)	1
Fiziksel Aktivite Ölçeği-2 (FAÖ-2), Gür (2021)	1
Adolesanlar İçin Fiziksel Aktivite Ölçeği (AFAÖ), Erdim vd. (2023)	1
Fiziksel Aktiviteye Katılım Motivasyonu Ölçeği (FAKMÖ), Tekkurşun Demir & Cicioğlu (2018)	1
Çocuk ve Gençlerde Fiziksel Aktivite Tutum Ölçeği (YPAAS), Uyhan vd. (2023)	1
Beden Eğitimi Faaliyetlerine Yönelik Tutum Ölçeğ, Savaş B., & Çelik-Kayapınar F. (2013)	1
Çocuklar İçin Fiziksel Aktivite Öz-Yeterlik Ölçeği (PASSC), Güzel vd. (2020)	1
Çocuklarda Fiziksel Okuryazarlık Ölçeği (ÇFOÖ/PL-C Quest), Karadağoğlu Topal vd. (2024)	1
Herkes İçin Algılanan Fiziksel Okuryazarlık Ölçeği, Sarıçam & Yılmaz (2025)	1
Fiziksel Aktivite Yeterliği Ölçeği (FAYÖ), Saygın vd. (2017)	1
Aile Beslenme ve Fiziksel Aktivite (FNPA) Tarama Aracı, Ozdemir vd. (2022)	1
Fiziksel Aktivite Mekânı Değerlendirme Ölçeği (FAMDÖ), Gümüş vd. (2015)	1
Yaşlılar İçin Fiziksel Aktivite Bariyerleri Ölçeği (PABS-E), Demirdel vd. (2018)	1
Fiziksel Aktivite Engelleri Ölçeği (FAEÖ), Yurtçiçek vd. (2018)	1
Physical Fitness and Exercise Activity Levels of Older Adults Scale (PFES), Yilmaz vd. (2017)	1
Self-Perceived Barriers for Physical Activity Scale (SPBPA-T), Kolbaşı vd. (2024)	1
Pandemi Dönemi Fiziksel Aktivite Ölçeği (PPPAS), Turhan vd. (2024)	1
Bilişsel Davranışçı Fiziksel Aktivite Ölçeği (CBPAQ), Eskiler vd. (2016)	1
Yale Fiziksel Aktivite Ölçeği (YPAS), Ülkü (2022)	1
Ortaokul Öğrencileri için Algılanan Fiziksel Okuryazarlık Ölçeği, Akarsu vd. (2024)	1

Çizelge 5' te derlemeye dahil edilen 22 adet çalışmanın tamamında, araştırmacılar tarafından ilgili çalışmaya özgü hazırlanmış (geliştirilmiş) ya da Türkçeye çevrilmiş (uyarlanmış) ölçekler kullanılmıştır.

Çizelge 6: Fiziksel Aktiviteye İlişkin Ölçeklerin Analizi

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Yazar/yıl	Araştırmanın amacı	Örneklem/katılımcı grubu	Veri toplama aracı	Sonuç
Öztürk, M. (2005)	Üniversitede eğitim-öğretim gören öğrencilerde Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi'nin geçerliliğini ve güvenirliğini test etmek ve fiziksel aktivite düzeylerini belirlemek.	Hacettepe Üniversitesi'nde eğitim-öğretim gören öğrenciler.	Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi (IPAQ)	Anketin geçerli ve güvenilir olduğu gözlenmiştir.
Adıgüzel İ., Durusoy Onmuş İ.R., Mandıracıoğlu A., & Aslı Öcek Z. (2021)	GPAQ'in Türkçeye uyarlanması, güvenilirlik ve geçerliliğinin Bornova Belediyesi çalışanlarında değerlendirilmesi.	287 belediye çalışanı (183 erkek, 104 kadın; 22-63 yaş aralığı).	Küresel Fiziksel Aktivite Anketi (GPAQ).	GPAQ'in Türkçe versiyonunun geçerli ve güvenilir olduğu bulunmuştur.
İncedayı, S. (2005)	Planlı Davranış Kuramı'na göre geliştirilen Fiziksel Aktivite Ölçeği'nin Türk toplumuna uyarlama çalışması (geçerlik ve güvenirlik).	Ege Üniversitesi Tıp, Ziraat, Edebiyat, İletişim ve Eğitim Fakültelerinde çalışan 360 idari personel.	Fiziksel Aktivite Ölçeği (Planlı Davranış Kuramı'na göre geliştirilen).	Ölçeğin güvenilir olduğu (Cronbach Alpha: 0.92) bulunmuştur.
Gür, F. (2021)	Fiziksel Aktivite Ölçeği-2'nin (FAÖ-2) Türkçe versiyonunun geçerlilik ve güvenilirliğini test etmek.	125 gönüllü katılımcı (sağlıklı genç yetişkin popülasyon).	Fiziksel Aktivite Ölçeği-2 (FAÖ-2).	Türkçe uyarlaması gerçekleştirilen FAÖ-2'nin, sağlıklı genç yetişkin popülasyon üzerinde güvenilir ve geçerli bir araç olduğu sonucuna varılmıştır
Erdim, L., Ergün, A., & Şişman, F.N. (2023)	Adolesanlar için Fiziksel Aktivite Ölçeği (AFAÖ)'nin Türkçe versiyonunun oluşturularak, psikometrik özelliklerinin ve faktör yapısının incelenmesi.	750 (16,35±1,06 yaş) lise (9-12.sınıf) öğrencisi.	Adolesanlar için Fiziksel Aktivite Ölçeği (AFAÖ).	AFAÖ'nün Türk adolesanların genel fiziksel aktivite düzeyini değerlendirmek için kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir araç olduğu gösterilmiştir..
Tekkurşun Demir, G. & Cicioğlu, H. İ. (2018)	Fiziksel Aktiviteye Katılım Motivasyonu Ölçeği (FAKMÖ) geliştirmek (Geçerlik ve güvenirlik çalışması).	İzmir ili Ödemiş ilçesinde 308 lise öğrencisi (182 kadın, 126 erkek).	Fiziksel Aktiviteye Katılım Motivasyonu Ölçeği (FAKMÖ).	16 madde ve 3 alt boyuttan (Bireysel Nedenler, Çevresel Nedenler, Nedensizlik) oluşan form, toplam varyansın %54,69'unu açıklamaktadır. DFA ile 3 faktörlü yapı doğrulanmıştır. Cronbach-Alfa (toplam .89) ve Spearman Brown (.79) katsayılarına göre ölçek güvenilirdir. FAKMÖ'nün geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Güzel, A., Üner, S., Arslan, E. U., & Yardım, M. S. (2020)	Çocuklar İçin Fiziksel Aktivite Öz Yeterlik Ölçeği'nin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışmasını yapmak.	Ankara ilinde seçilen altı okuldaki dördüncü sınıf (9-11 yaş) öğrencisi (n=607).	Çocuklar İçin Fiziksel Aktivite Öz Yeterlik Ölçeği.	Erkek (Cronbach alfa: 0,84) ve kız (Cronbach alfa: 0,81) çocuklar için ayrı ayrı Türkçe uyarlaması yapılan Ç-FAÖY geçerli ve güvenilir bir ölçme aracıdır. Tek faktörden oluşan bir model oluşmuştur.
Karadağoğlu-Topal, Ç., Alpkaya, U., & Mülazımoğlu Ballı, Ö. (2024)	Çocuklarda Fiziksel Okuryazarlık Ölçeği'nin (ÇFOÖ) Türkçe formunun yapı geçerliğinin test edilmesi.	8-12 yaş aralığında 241 öğrenci (122 kız, 119 erkek).	Çocuklarda Fiziksel Okuryazarlık Ölçeği (ÇFOÖ).	ÇFOÖ'nin çocukların fiziksel okuryazarlık düzeylerinin değerlendirilmesi için geçerlik ve güvenirlik koşullarını sağladığı ortaya konmuştur.
Savaş B., & Çelik-Kayapınar F. (2013)	Beden eğitimi faaliyetlerine yönelik tutum ölçeği geliştirmek.	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören 280 öğrenci	Beden Eğitimi Faaliyetlerine Yönelik Tutum Ölçeği	Ölçeğin üç boyut ve 25 maddeden oluştuğu ve genel güvenirlik katsayısının 0,874 olduğu bulunmuştur
Akarsu, M., Güllü, M., & Doğar, Y. (2024)	Ortaokul öğrencileri için algılanan fiziksel okuryazarlık ölçeği geliştirmek.	5, 6, 7 ve 8. sınıflardan 650 öğrenci.	Ortaokul Öğrencileri için Algılanan Fiziksel Okuryazarlık Ölçeği	17 madde ve 4 alt boyuttan ("Motivasyon", "Bilgi ve Anlayış", "Güven" ve "Fiziksel Yeterlilik") oluşan ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu tespit edilmiştir
Sarıçam, H., & Yılmaz, S. (2025)	Yerel yönetimler rekreasyonu aktivitelerine katılan bireyler üzerinde fiziksel okuryazarlık algısına yönelik ölçek geliştirmek	İBB Spor İstanbul tesislerini kullanan (AFA için 242 , DFA için 373 katılımcı). Katılımcı yaşı 18-61 aralığındadır.	Herkes İçin Algılanan Fiziksel Okuryazarlık Ölçeği	19 madde ve 3 alt boyuttan oluşan ölçeğin, kişilerin algıladıkları fiziksel okuryazarlığı belirlemede güvenilir ve geçerli olduğu ortaya konulmuştur
Saygın, Ö., Göral, K., Bingöl, E., & Ceylan, H.İ. (2017)	5 boyut ve 26 maddeden oluşan Fiziksel Aktivite Yeterliği Ölçeğinin (FAYÖ) Türkçeye uyarlanması	Muğla ilinde Fen Lisesi ve Anadolu Liselerinde öğrenim gören toplam 205 lise öğrencisi.	Fiziksel Aktivite Yeterliği Ölçeği (FAYÖ)	DFA sonuçlarına göre uyum ölçütleri değerleri kabul edilebilir uyumu göstermiştir. Ölçeğin Türk Kültürüne uygun olduğu ve ergenlerde kullanılabileceği belirtilmiştir
Ozdemir, S., Terzi, Ö., & Dundar, C. (2022)	Aile Beslenme ve Fiziksel Aktivite (FNPA) Tarama Aracının Türk popülasyonunda geçerliliğini ve güvenilirliğini test etmek.	6-18 yaş arası çocukları olan 638 ebeveyn.	Aile Beslenme ve Fiziksel Aktivite (FNPA) Tarama Aracı.	FNPA ölçeğinin Türkçe versiyonunun (20 madde, 5 faktörlü yapı) güvenilir (Cronbach's alpha: 0.76) ve geçerli bir değerlendirme aracı olduğu gösterilmiştir

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Gümüş, H., Alay Özgül, S., & Karakılıç, M. (2015)	Fiziksel Aktivite Mekânı Değerlendirme Ölçeği (FAMDÖ)'nin geçerlik ve güvenirliğinin Türkiye için sınanması.	Ankara'daki 6 farklı park ve rekreasyon alanı kullanıcısı 412 kişi (16-63 yaş).	Fiziksel Aktivite Mekânı Değerlendirme Ölçeği (FAMDÖ)	Ölçeğin iki alt boyutlu ve 26 maddeden oluştuğu , Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının .85 olduğu ve geçerli-güvenilir bir araç olduğu saptanmıştır.
Demirdel, S., Şahinoğlu, D., Karahan, S., vd. (2018)	Yaşlılar İçin Fiziksel Aktivite Bariyerleri Ölçeği'nin geliştirilmesi.	65 yaş üzeri 214 birey.	Yaşlılar İçin Fiziksel Aktivite Bariyerleri Ölçeği (PABS-E)	Ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu , üç faktörlü (kişisel, çevresel faktörler ve günlük rutinler) bir yapıya sahip olduğu ve iç tutarlılığının iyi (Cronbach alpha: 0.918) bulunduğu saptanmıştır.
Yurtçiçek, S., Şahin, N. H., & Miral, M. (2018	Fiziksel Aktivite Engelleri Ölçeğinin Türk toplumu için geçerlilik ve güvenirliğini test etmek.	152 kadın ve 148 erkek, toplam 300 kişi.	Fiziksel Aktivite Engelleri Ölçeği	Ölçeğin 22 maddeye indirgenmiş Türkçe versiyonunun geçerli ve güvenilir bir araç olduğu , Cronbach alfa değerinin 0,87 olduğu bulunmuştur.
Yilmaz, M., Temel, A.B., Yelten, G., vd. (2017)	"Physical Fitness and Exercise Activity Levels of Older Adults" ölçeğinin Türkçe versiyonunun geçerlilik ve güvenirliğini araştırmak.	Bir yaşlı bakım merkezinde kalan 347 kişi.	Physical Fitness and Exercise Activity Levels of Older Adults Scale.	Ölçeğin 34 maddeye düşürüldüğü , iç tutarlılık güvenirliğinin 0.89 olduğu ve 60 yaş üzeri bireyler için geçerli-güvenilir bir araç olduğu gösterilmiştir.
Turhan, A., Büyükturan, Ö., Konar, N. M., vd. (2024)	Pandemi döneminde fiziksel aktivite seviyesini belirlemek için "Pandemi Dönemi Fiziksel Aktivite Ölçeği (PPPAS)" geliştirmek.	18-65 yaş arası 583 sağlıklı birey.	Pandemi Dönemi Fiziksel Aktivite Ölçeği (PPPAS)	3 alt boyut ve 31 maddeden (27 kapalı, 4 açık uçlu) oluşan ölçeğin, toplam Cronbach Alpha katsayısı 0.912 olarak bulunmuş ve geçerli-güvenilir bir ölçüm aracı olduğu sonucuna varılmıştır.
Eskiler, E., Küçükibiş, F., Gülle, M., & Soyer, F. (2016)	Bilişsel Davranışçı Fiziksel Aktivite Ölçeğini (Cognitive Behavioral Physical Activity Questionnaire; CBPAQ) Türkçe' ye ve Türk popülasyonuna uyarlamak.	Bursa ilinde öğrenim gören 13-17 yaş aralığında 590 kişi (297 erkek, 293 kadın).	Bilişsel Davranışçı Fiziksel Aktivite Ölçeği (CBPAQ)	Ölçeğin orijinal formunda yer alan 15 ifade ve 3 boyutlu (Sonuç Beklentisi, Öz Düzenleme, Kişisel Engeller) yapının istatistiksel olarak doğrulandığı belirlenmiştir. Toplam Cronbach Alfa .840

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

				olarak bulunmuştur. Ölçek ilgili örneklem için geçerli ve güvenilirdir.
ÜLKÜ, Alper (2022)	Yaşlılar için geliştirilen "Yale Physical Activity Scale (YPAS)" anketini Türkçeye uyarlamak, Türkçe versiyonunun geçerlilik ve güvenirliğini belirlemek.	İzmir il merkezinde yaşayan 65 yaş ve üstü 87 kişi (36 kadın, 51 erkek).	Yale Fiziksel Aktivite Ölçeği Türkçe versiyonu (YPAS-TR).	YPAS-TR anketinin yaşlıların fiziksel aktivite düzeyini değerlendirmek için geçerli ve güvenilir bir anket olduğu gösterilmiştir. Test-tekrar test güvenirliğinde iyi derecede uyum gözlendi (ICC=0.665-0.990).
Kolbaşı, E. N., Van Der Veer, P., & Birinci, T. (2024)	Fiziksel Aktivite İçin Algılanan Engeller Ölçeği'ni (SPBPA) Türkçeye uyarlamak ve psikometrik özelliklerini incelemek.	152 genç ve orta yaşlı yetişkin (Ortalama yaş: 33.3 ± 12.66 yıl)	Fiziksel Aktivite İçin Algılanan Engeller Ölçeği (SPBPA-T)	Ölçeğin yüksek iç tutarlılığa (Cronbach α=0.88) ve test-tekrar test güvenirliğine (ICC=0.90) sahip olduğu; yapı geçerliliğinin sağlandığı ve geçerli-güvenilir bir araç olduğu saptanmıştır.
Uyhan, O., Tabak, E. Y., Devrilmez, M., Devrilmez, E. & Özer, Ö. (2023)	Simonton vd. tarafından geliştirilen Çocuk ve Gençlerde Fiziksel Aktivite Tutum Ölçeği'nin (YPAAS) Türkçe uyarlamasını yapmak.	9-14 yaş aralığında (Ortalama yaş: 11.95 ± 1.40) 248 kız, 238 erkek olmak üzere toplam 486 öğrenci.	Çocuk ve Gençlerde Fiziksel Aktivite Tutum Ölçeği (YPAAS).	Ölçeğin 2 alt boyutlu (olumlu ve olumsuz tutum) ve 12 maddeli yapısının doğrulandığı, iç tutarlılık (Cronbach α: .80-.85) ve test-tekrar test (r: .83-.87) katsayılarının yüksek olduğu; ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu belirlenmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2005-2025 yılları arasında Türkiye'de fiziksel aktivite, fiziksel okuryazarlık, aktiviteye yönelik tutum, motivasyon ve engeller gibi yapıları ölçmek amacıyla geliştirilmiş veya Türkçeye uyarlanmış olan geçerli ve güvenilir ölçekleri sistematik olarak derlemek ve bu araçların temel özelliklerini analiz etmek amacıyla, bu araştırmada incelenen ölçeklerin psikometrik özelliklerinin yanı sıra, katılımcılardan elde edilen puan düzeyleri ve örnekleme dayalı bulgular açısından sistematik olarak derlenmiştir.

Çalışmaların tamamında, kullanılan ölçeklerin geçerlik ve güvenirliğinin sağlandığı belirtilmiştir. Geçerlik analizlerinde, özellikle yapı geçerliğini test etmek amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi kullanan çalışmalarda (örn. Erdim vd., 2023; Saygın vd., 2017; Akarsu vd., 2024) , Ki-Kare/Serbestlik Derecesi (Ki-Kare/sd), RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation), CFI (Comparative Fit Index) gibi uyum indekslerinin genellikle kabul edilebilir veya iyi uyum düzeylerinde olduğu raporlanmıştır. Güvenirlik bulguları incelendiğinde, ölçeklerin iç tutarlılık katsayılarının (Cronbach Alfa) kabul edilebilirlik sınırının üzerinde olduğu görülmüştür. İncelenen çalışmalarda, demografik değişkenlere göre de anlamlı farklılıklar rapor edilmiştir. Örneğin, Erdim vd. (2023) adolesanlarda erkek öğrencilerin fiziksel aktivite puanlarının kız öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek olduğunu bulmuştur. Adıgüzel vd. (2021) ise fiziksel aktivite düzeyinin eğitim seviyesi ve kişi başı gelir durumu ile anlamlı bir farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur.

Son olarak, derleme kapsamındaki ölçeklerin belirli popülasyonlara veya bağlamlara odaklandığı görülmüştür. Çocuklar (Güzel vd., 2020; Karadağoğlu Topal vd., 2024) , ergenler (Erdim vd., 2023; Saygın vd., 2017) , yetişkinler (Gür, 2021; Kolbaşı vd., 2024) ve özellikle yaşlı popülasyon (Demirdel vd., 2018; Yilmaz vd., 2017; Ülkü, 2022) için spesifik araçlar geliştirilmiştir.

TARTIŞMA

Bu derlemede incelenen 22 psikometrik çalışma, Türkiye'de 2005-2025 yılları arasında fiziksel aktivite ve ilişkili yapıların ölçülmesine yönelik geliştirilen veya uyarlanan ölçekleri kapsamaktadır. Bulgular, özellikle 2015 yılından sonra (n=19) ve bilhassa 2020-2025 (n=12) yılları arasında bu alandaki akademik ilginin ve yayın sayısının (çizelge 1) belirgin bir şekilde arttığını göstermektedir. Bu artış, fiziksel inaktivitenin küresel bir halk sağlığı sorunu olarak kabul edilmesi ve bu sorunun altında yatan davranışsal ve psikososyal nedenlerin anlaşılmasına yönelik artan ihtiyacı yansıtmaktadır (Kohl vd., 2012).

Özellikle 2015'ten sonraki çalışmalar, fiziksel aktivite davranışının altında yatan daha spesifik psikososyal belirleyicilere yönelmiştir. Bu belirleyiciler arasında "algılanan engeller" (Demirdel vd., 2018; Gümüş vd., 2015; Kolbaşı vd., 2024; Yurtçiçek vd., 2018) , "motivasyon" (Tekkurşun Demir & Cicioğlu, 2018) , "tutum" (Uyhan vd., 2023; Yazar belirtilmemiş, 2012-2013) ve "öz-yeterlik/yeterlik" (Güzel vd., 2020; Saygın vd., 2017) bulunmaktadır. Bu durum, araştırmacıların "bireyler ne kadar aktif?" sorusundan "bireyler neden aktif?" sorusuna doğru metodolojik bir kayma yaşadığını göstermektedir. En güncel eğilim ise (2024-2025), "fiziksel okuryazarlık" (physical literacy) kavramının ölçülmesine yönelik araçların geliştirilmesidir (Akarsu vd., 2024; Karadağoğlu Topal vd., 2024; Sarıçam & Yılmaz, 2025). Fiziksel okuryazarlık; motivasyon, güven, fiziksel yeterlik, bilgi ve anlayışı içeren bütüncül bir kavram olduğuna değinilmiştir. İncelenen ölçekler, farklı popülasyonlara ve bağlamlara yönelik belirgin bir özelleşme de göstermektedir. Derleme, özellikle çocuklar (Güzel vd., 2020;

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Karadağoğlu Topal vd., 2024), ergenler (Erdim vd., 2023; Saygın vd., 2017) ve yaşlılar (Demirdel vd., 2018; Yilmaz vd., 2017; Ülkü, 2022) gibi kritik yaş gruplarına yönelik spesifik ve geçerli araçların artık mevcut olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, aile ortamı (Ozdemir vd., 2022), fiziksel aktivite mekânları (Gümüş vd., 2015) ve COVID-19 pandemisi gibi özel durumlar (Turhan vd., 2024) için geliştirilmiş bağlamsal ölçekler, araştırmacılara daha hedefe yönelik veri toplama imkânı sunmaktadır.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu derleme, yalnızca belirli dijital veri tabanlarında (Google Akademik, TR Dizin, TOAD, DergiPark) yayınlanan ve tam metnine erişilebilen çalışmalarla sınırlıdır. Araştırmanın büyük çoğunluğu Türkçe literatürdeki geliştirme ve uyarlama çalışmalarını kapsamaktadır. Bu nedenle, uluslararası literatürdeki farklı ölçekler veya ulusal kongrelerde sunulmuş ancak makaleye dönüştürülmemiş çalışmalar bu derlemenin dışındadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu sistematik derlemede, Türkiye'de fiziksel aktivite ve ilişkili psikososyal yapıları ölçmek amacıyla 2005-2025 yılları arasında geliştirilmiş veya uyarlanmış 22 adet geçerli ve güvenilir ölçme aracı analiz edilmiştir. İncelenen çalışmaların büyük çoğunluğunun (n=12) son beş yıl içinde yayımlanmış olması, Türkiye'de fiziksel aktivite araştırmalarına yönelik bilimsel ilginin ve metodolojik kapasitenin hızla arttığını göstermektedir. Derlenen ölçekler, genel aktivite düzeyinin ölçülmesinden (örn. IPAQ, GPAQ, FAÖ-2), aktiviteye yönelik tutum (Uyhan vd., 2023), motivasyon (Tekkurşun Demir & Cicioğlu, 2018) , öz-yeterlik (Güzel vd., 2020) ve algılanan engeller (Kolbaşı vd., 2024; Demirdel vd., 2018) gibi psikososyal belirleyicilerin analizine ve son olarak fiziksel okuryazarlık (Akarsu vd., 2024; Sarıçam & Yılmaz, 2025) gibi bütüncül kavramların değerlendirilmesine doğru bir yönelim göstermiştir.

Bu bulgular doğrultusunda araştırmacıların fiziksel okuryazarlık ölçekleriyle boylamsal çalışmalar yürütmesi, uygulayıcıların ise genel araçlar yerine hedef kitleye özgü engel ve motivasyon ölçeklerini tercih etmesi önerilmektedir. Gelecek araştırmalarda ise, bu ölçekler temel alınarak farklı müdahale programlarının etkinliğinin karşılaştırıldığı deneysel çalışmaların yapılması ve uluslararası alanda çalışılmış fiziksel aktivite ve ilişkili yapıların ölçülmesine yönelik geliştirilen veya uyarlanan ölçeklerin de taranması konu ile ilgili alana önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, İ., Onmuş, İ. R. D., Mandıracıoğlu, A., & Öcek, Z. A. (2021). Adaptation of the Global Physical Activity Questionnaire (GPAQ) into Turkish: A validation and reliability study. *Turkish journal of physical medicine and rehabilitation*, *67*(2), 175.

Akarsu, M., Güllü, M., & Doğar, Y. (2024). Perceived physical literacy scale for secondary school students: A study on validity and reliability. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *9*(2), 149-162.

Analay Akbaba, Y., Aksan Sadıkoğlu, B., Menengiç, K. N., Besim Atakan, M., Tongar, D., Tokgoz, G., ... & Akgüller Eker, T. (2025, June). Turkish Translation, Cross-Cultural Adaptation, Validity, and Reliability of the Physical Activity and Social Support Scale

(PASSS) in Physically Active Healthy Adults. In *Healthcare* (Vol. 13, No. 11, p. 1343). MDPI.

Demirdel, S., Şahınoğlu, D., Karahan, S., Demirdel, E., & Topuz, S. (2018). Development Of The Physical Activity Barrıers Scale For Elderly Indıvıduals. *Turkish Journal Of Geriatrics/Türk Geriatri Dergisi*, *21*(4).

Erdim, L., Ergün, A., & Şişman, F. N. (2023). Adolesanlar için Fiziksel Aktivite Ölçeği (AFAÖ): Türkiye Örneği Üzerinde Psikometrik Bir Değerlendirme. *Sağlık Bilimlerinde Değer*, *13*(3), 458-464.

Eskiler, E., Küçükibiş, F., Gülle, M., & Soyer, F. (2016). The cognitive behavioral physical activity questionnaire: a study of validity and reliability. *Journal of Human Sciences*, *13*(2), 2577-2587.

Gümüş, H., Özgül, S. A., & Karakılıç, M. (2015). Fiziksel aktivite mekânı değerlendirme ölçeği (famdö): Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Spor Bilimleri Dergisi*, *26*(1), 1-8.

Gür, F. (2021). Fiziksel Aktivite Ölçeği-2'nin Türkçe Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, *12*(3), 252-263.

Guzel, A., Üner, S., Arslan, E., Yardım, M., Araz, O., Konşuk Ünlü, H. & Ozcebe, H. (2020). The Turkish Validity And Reliability Of The Physical Activity Self-Efficacy Scale For Children. *Bezmialem Science*, *8*(4).

İncedayı, S. (2005). Planlı Davranış Kuramı'na göre geliştirilen fiziksel aktivite ölçeğinin Türk toplumuna uyarlama çalışması (Yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Karadağoğlu Topal, Ç., Alpkaya, U., & Mülazımoğlu Ballı, Ö. (2024). Çocuklarda fiziksel okuryazarlık ölçeği'nin Türkçe geçerlik ve güvenirliği: Metodolojik çalışma. *Türkiye Klinikleri Spor Bilimleri Dergisi*.

Kohl, H. W., Craig, C. L., Lambert, E. V., Inoue, S., Alkandari, J. R., Leetongin, G., & Kahlmeier, S. (2012). The pandemic of physical inactivity: global action for public health. *The lancet*, *380*(9838), 294-305.

Kolbaşı, E. N., Van Der Veer, P., & Birinci, T. (2024). The validity and reliability of the Turkish version of self-perceived barriers for physical activity questionnaire. *Evaluation & the health professions*, *47*(3), 254-260.

Ozdemir, S., Terzi, O., & Dundar, C. (2022). The family nutrition and physical activity (FNPA) screening tool: psychometric characteristics, reliability, and validity in the Turkish population. *Journal of Public Health*, *30*(10), 2525-2531.

Öztürk, M. (2005). *Üniversitede eğitim-öğretim gören öğrencilerde uluslararası fiziksel aktivite anketinin geçerliliği ve güvenirliği ve fiziksel aktivite düzeylerinin belirlenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Sarıçam, H., & Yılmaz, S. (2025). Development of Perceived Physical Literacy Scale for All. *Kastamonu Education Journal*, *33*(4), 697-706.

Savaş, B., & Çelik-Kayapınar, F. (2013). Improving attitude scales study for physical activities. *The Science and Education at the beginning of the 21st Century in Turkey*, 495-499.

Saygın, Ö., Göral, K., Bingöl, E., & Ceylan, H. (2017). Fiziksel aktivite yeterliği ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *USEABD*, *3*, 44-54.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Tekkurşun Demir, G. & Cicioğlu, H. (2018). Fiziksel Aktiviteye Katılım Motivasyonu Ölçeği (Fakmö): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Internationaljournal Of Human Sciences*, *15*(4).

Turhan, A., Büyükturan, Ö., Konar, N. M., Büyükturan, B., Basat, E. M., TURHAN, A., ... & BASAT, E. M. (2024). Assessment of Physical Activity During Pandemic Periods: Development of the Questionnaire, Determination of Primary Validity, and Psychometric Properties. *Cureus*, *16*(3).

Uyhan, O., Tabak, E. Y., Devrilmez, M., Devrilmez, E., & Özer, Ö. (2023). Çocuk ve gençlerde fiziksel aktivite tutum ölçeğinin türkçe geçerlik ve güvenirliği. *Journal of Physical Education and Sports Studies*, *15*(1), 19-34.

Ülkü, A. (2022). *Yale Fiziksel Aktivite Ölçeği (YPAS)'ın Türkçeye Uyarlanması, Geçerliliği ve Güvenilirliği* (Master's thesis, Dokuz Eylul Universitesi (Turkey)).

Yilmaz, M., Temel, A. B., Yelten, G., Böckün, E., & Karahuseyin, A. (2017). Reliability and validity of Turkish version of "physical fitness and exercise activity levels of older adults" scale. Journal of Gerontology and Geriatrics, 65, 254-262.

Yurtçiçek Eren, S., Şahin, N., & Turan Miral, M. (2018). Fiziksel Aktivite Engelleri Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. The Journal Of Academic Social Science, 6 (71).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

EĞİTİM ve SPOR BİLİMLERİNDE ETİK ve AHLAK TEMELLİ ÖLÇEKLERİN SİSTEMATİK İNCELENMESİ

Kutay EKİCİ
İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor ABD
kutay-ekici_4434@hotmail.com - 0009-0001-8614-5846
Doç. Dr. Nurkan YILMAZ
İnönü Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi
nurkan.yilmaz@inonu.edu.tr - 0000-0002-8845-7093
Doç. Dr. Yahya DOĞAR
İnönü Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi
yahya.dogar@inonu.edu.tr - 0000-0002-1068-2266

ÖZET

Bu araştırma, Türkiye'de eğitim ve spor bilimleri alanlarında geliştirilen ya da Türkçeye uyarlanan etik ve ahlak temelli ölçekleri sistematik biçimde incelemeyi amaçlayan bir derleme çalışmasıdır. Araştırma verileri Google Akademik ve YÖK Tez Merkezi veri tabanları üzerinden taranmış; dahil etme kriterlerine uygun olduğu belirlenen 12 makale, 2 yüksek lisans tezi ve 2 doktora tezi olmak üzere toplam 16 çalışma içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Seçilen çalışmalar; yayın yılı, yayın türü, örneklem büyüklüğü, kullanılan veri toplama araçları, ölçeklerin psikometrik özellikleri ve tematik yapıları açısından analiz edilmiştir. Bulgular, alandaki çalışmaların özellikle etik liderlik, ahlaki karar alma, hak arama, adalet değerinin içselleştirilmesi ve sporda fair-play gibi temaların öne çıktığını göstermektedir. Ayrıca cinsiyet, yaş ve mesleki deneyim gibi demografik değişkenlerin etik algılar üzerinde anlamlı farklılıklar yarattığı, etik davranışın bireysel tutumların yanı sıra kurumsal yapı ve sosyal çevre faktörleriyle de şekillendiği tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda, incelenen 16 farklı ölçeğin psikometrik açıdan güvenilir olduğu görülmekle birlikte; dijital etik alanına yönelik yeni ölçme araçlarının geliştirilmesi ve ölçeklerin farklı meslek gruplarında karşılaştırmalı olarak uygulanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etik, Ahlak, Ölçek, Eğitim, Spor

SYSTEMATIC REVIEW OF ETHICS-MORAL BASED SCALES IN EDUCATION, SPORTS AND MANAGEMENT

ABSTRACT

This study is a review aiming to systematically examine ethics and morality-based scales developed in or adapted into Turkish within the fields of education and sports sciences in Turkey. Research data were obtained by scanning Google Scholar and YÖK Thesis Center databases; a total of 16 studies, comprising 12 articles, 2 master's theses, and 2 doctoral

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

dissertations determined to meet the inclusion criteria, were examined using the content analysis method. The selected studies were analyzed in terms of publication year, publication type, sample size, data collection tools used, psychometric properties of the scales, and thematic structures. The findings indicate that themes such as ethical leadership, moral decision-making, seeking rights, internalization of justice values, and fair play in sports were particularly prominent. Furthermore, it was determined that demographic variables such as gender, age, and professional experience created significant differences in ethical perceptions, and that ethical behavior is shaped by institutional structure and social environmental factors alongside individual attitudes. Consequently, while the 16 different scales examined were found to be psychometrically reliable, it is recommended to develop new measurement tools for digital ethics and to apply these scales comparatively across different professional groups.

Keywords: Ethics, Morality, Scale, Education, Sports

GİRİŞ

Etik, bireyin karar ve eylemlerini iyi–kötü ve doğru–yanlış açısından değerlendirmesine imkân veren, ahlaki eylemleri felsefi ve sistematik düzeyde inceleyen normatif bir alandır. Ahlak ise, belirli bir toplumda paylaşılan değerler çerçevesinde bireylerin davranışlarını yönlendiren kurallar ve beklentiler bütünü olarak tanımlanmakta, bu yönüyle daha çok somut davranış kalıplarına işaret etmektedir. Literatürde etik, ahlaki davranışları konu edinen ve onları eleştirel biçimde sorgulayan, daha evrensel ilkelere odaklanan bir ahlak felsefesi olarak ele alınırken; ahlakın kültüre, zamana ve toplumsal bağlama göre değişebilen normatif düzenleri ifade ettiği vurgulanmaktadır (Aktaş, 2014; Mahmutoğlu, 2009; Yıldız, 2011). Bu kavramların yanı sıra bireylerin doğuştan sahip olduğu ya da hukukî düzen tarafından tanınan temel haklar; adalet, eşitlik ve özgürlük gibi evrensel değerlerle iç içe geçmiş bir yapı sunar. Bu hakların ve değerlerin bütüncül korunması, hem bireyin onurlu ve özgürce yaşaması hem de toplumsal düzenin istikrarı açısından vazgeçilmezdir. Özellikle özgürlük, insan haklarının merkezinde yer almakta; hukukî ve toplumsal koruma ile güvence altına alındığında, adalet ve eşitlik ilkeleriyle birlikte bireysel ve toplumsal refah için sağlam zemini oluşturur (Şener, 2021). Etik değerler ise bireylerin sosyal ve mesleki yaşamlarındaki karar alma süreçlerinden liderlik anlayışlarına kadar pek çok alanda belirleyici rol oynar. Günümüzde bu değerlerin ölçülmesine yönelik bazı ölçekler geliştirilmiş olup, bu ölçekler aracılığıyla bireylerin etik tutumları farklı değişkenler bağlamında incelenebilmektedir (Uğurlu & Sincar, 2012; Çelik Ok, 2019).

Etik liderlik, ahlaki öfke, dopinge karşı tutumlar ve adalet algısı gibi kavramlara yönelik geliştirilen ölçekler, etik davranışın bireysel düzeydeki yansımalarının yanı sıra toplumsal ve kurumsal etkilerini de ortaya koymaktadır (Özdemir & Yel, 2024). Bu çalışmalar, öğrencilerden öğretmenlere, sporcudan yöneticiye kadar geniş bir örneklem yelpazesinde gerçekleştirilmiş ve demografik değişkenlere göre farklılaşan etik algılarına ışık tutmuştur. Etik ölçekler, bireyin çevresel koşulları, karar alma biçimi ve hak arayışına dair eğilimlerini çok boyutlu olarak analiz etme imkânı sunar (Acar vd., 2017; Akçay & Güler, 2021). Örneğin; sporda ahlaktan uzaklaşma (Gürpınar, 2015), dopinge yönelik tutumlar (Yıldız, 2017) ve altyapı sporcularının ahlaki karar alma düzeyleri (Gürpınar, 2014) gibi farklı yapıdaki ölçeklerin varlığı, etik davranışın çok boyutlu yapısını ortaya koymaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Alan yazında etik ve ahlak odaklı birçok ölçek geliştirilmiş olmasına rağmen, bu ölçme araçlarını eğitim ve spor bilimleri alanlarını kapsayacak şekilde bütüncül olarak ele alan derleme çalışmalarının sınırlı olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda araştırma; Türkiye'de eğitim ve spor alanında geliştirilen ölçekleri tematik ve yöntemsel açıdan inceleyerek, alandaki genel yönelimleri ortaya koymayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırma, Bowen (2009)'da olduğu gibi Türkiye'de geliştirilen ya da Türkçeye uyarlanan etik ve ahlak temelli ölçekleri inceleyen nitel bir sistematik derleme çalışmasıdır. Veriler; Google Akademik ve YÖK Tez Merkezi veri tabanlarında "etik", "ahlak", "ölçek geliştirme", "geçerlik" ve "güvenirlik" anahtar kelimeleriyle yapılan taramalar sonucunda elde edilmiştir.

Çalışma kapsamına; 2005-2024 yılları arasında yayımlanmış, Türkçe tam metnine ulaşılabilen ve psikometrik özellikleri raporlanmış toplam 16 çalışma (12 makale, 2 yüksek lisans tezi, 2 doktora tezi) dahil edilmiştir. Sağlık ve turizm gibi eğitim-spor dışı alanlarda yapılan çalışmalar ile ölçek geliştirmeyi içermeyen araştırmalar kapsam dışı bırakılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir.

BULGULAR

Çizelge 1: Yıllara göre yayın sayısı

Yayın yılı	Yayın sayısı
2005-2009	2
2010-2014	4
2015-2019	6
2020-2024	4

Çizelge 1'de eğitim ve spor bilimleri alanında etik odaklı yapılan araştırmaların sırasıyla 2020-2024 (n=4), 2015-2019 (n=6), 2010-2014 (n=4), 2005-2009 (n=2), olduğu görülmektedir.

Çizelge 2: Yayın türü

Yayın türü	Yayın sayısı
Yüksek Lisans tezi	2
Doktora tezi	2
Makale	12

Çizelge 2'de eğitim ve spor bilimleri alanında etik odaklı yapılan araştırmaların yayın türü sırasıyla Makale (n=12), Yüksek Lisans tezi (n=2), Doktora Tezi (n=2), olduğu görülmektedir.

Çizelge 3: Yazar unvan türü

Tez Danışman unvan türü	Tez Danışman unvan sayısı
Profesör Doktor	2
Doçent Doktor	1
Doktor Öğretim Üyesi	1

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 3'te eğitim ve spor bilimleri alanında etik odaklı yapılan tez araştırmalarında danışman unvan sayıları görülmektedir. Tez danışman unvan sayıları en fazla sırasıyla Profesör Doktor (n=2), Doçent Doktor (n=1) ve Doktor Öğretim Üyesi (n=1) olduğu görülmektedir.

Çizelge 4: Yazar sayısı

Yazar sayısı	Yazar sayısı
1 yazarlı	9
2 yazarlı	6
3 yazarlı	1
4 yazarlı	0

Çizelge 4' de eğitim ve spor bilimleri alanında etik odaklı yapılan araştırmaların yazar sayısı en az sırasıyla 1 yazarlı (n=9), en az 2 yazarlı (n=6), en az 3 yazarlı (n=1), en az 4 yazarlı (n=0) olduğu görülmektedir.

Çizelge 5: Örnekleme veya araştırma grubuna dahil edilen katılımcı sayısı

Katılımcılar	Katılımcı sayısı
1-50 katılımcı	1
51-100 katılımcı	0
101-150 katılımcı	2
151-200 katılımcı	2
201-250 katılımcı	2
251-300 katılımcı	3
301 katılımcı ve üzeri	6

Çizelge 5'te etik ve ahlak ile ilgili yapılan araştırmalarda örneklem sayıları görülmektedir. En fazla tercih edilen örneklem sayısının n=301 ve üzeri olduğu görülmektedir.

Çizelge 6: Veri toplama aracı

Veri toplama aracı	Yayınlarda Uygulanma sayısı
Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Fair Play Öğretim Öz-Yeterlik Ölçeği, İsmail Aktaş (2021)	1
Hak Arama Tutum Ölçeği, Püren Akçay ve Gül Güler (2021)	1
Adalet Değeri İçselleştirme Ölçeği, Neslihan Özdemir & Selma Yel (2024)	1
Dopingte Ahlaktan Uzaklaşma Ölçeği, Bahri Gürpınar, Mert Nalbant ve Maria Kavussanu (2019)	1
Altyapı Sporlarında Ahlaki Karar Alma Tutumları Ölçeği, Bahri Gürpınar (2014)	1
Sporda Ahlaktan Uzaklaşma Ölçeği- Kısa Form (MDSS-S Türkçe uyarlaması), Bahri Gürpınar (2015)	1
Antrenörlerin Etik Dışı Davranışları ile İlgili Sporcu Algısı Ölçeği, Ö. Güven, E. Öncü (2012)	1
Antrenörlerin Mesleki Etik İlkeleri Ölçeği, Semiha Dolaşır Tuncel, Şener Büyüköztürk (2009)	1
Etik Davranışlar ve Güvenlik Tutum Ölçeği, Mehmet Marangoz (2024)	1
Etik Değerlere Yatkınlık Ölçeği, İbrahim Kaya (2015)	1

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

İlköğretim Okulu Etik Ölçeği, Kenan Özcan, Aydın Balyer (2014)	1
Okul Yöneticilerinin Etik Liderlik Ölçeği, Celal Teyyar Uğurlu, Mehmet Sincar (2012)	1
Spor Yöneticilerinin Etik Kod Analizi Ölçeği, Ömür Duğan (2006)	1
Performans Arttırma Tutum Ölçeği, Rabia Yıldız (2017)	1
Sınıf İçi Etik Dışı Davranış Düzeyi Belirleme Ölçeği, Abdurrahman Mengi (2017)	1
Ahlaki Öfke Ölçeği, Melis Çelik Ok (2019)	1

Çizelge 6’ da veri toplama araç sayıları verilmiştir. Araştırmalarda en çok kullanılan veri toplama aracının başında araştırmacılar tarafından ilgili çalışmaya özgü hazırlanmış ya da Türkçeye çevrilmiş ölçekler kullanılmıştır.

Çizelge 7: Eğitim ve Spor Bilimleri Alanında Etik Odaklı Yapılmış Çalışmaların Analizi

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Yazar/yıl	Araştırmanın amacı	Örneklem/katılımcı grubu	Veri toplama aracı	Sonuç
Melis Çelik Ok (2019)	Bu çalışmanın amacı, Montada ve Schneider (1989) tarafından geliştirilen Ahlaki Öfke Ölçeği'ni Türkçeye uyarlamak ve Türkiye'deki psikometrik özelliklerini değerlendirmektir	251 üniversite öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.	Ahlaki Öfke Ölçeği (Montada ve Schneider, 1989), Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği (Sidanius, Pratto ve Bobo, 1994), Sağ Kanat Yetkeciliği Ölçeği (Altemeyer, 1996), Demografik Bilgi Formu (yaş, cinsiyet, eğitim, sosyo-ekonomik düzey vb. bilgileri içeren).	Ahlaki Öfke Ölçeği'nin Sosyal Baskınlık Yönelimi ve Sağ Kanat Yetkeciliği ile negatif yönde anlamlı ilişkileri olduğu bulunmuştur.
İsmail Aktaş (2021)	Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin fair play öğretim öz-yeterliklerini değerlendirmek ve bunu ölçmek için geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir. Ayrıca, fair play öğretim öz-yeterlikleri ile öğretmenlerin bazı mesleki ve ahlaki özellikleri (toplumsal değerler, öğretmen özerkliği, ahlaki kimlik, duygusal emek, duygusal tükenme) arasındaki ilişkileri incelemektir.	Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinden oluşan çalışma grubu oluşturmuştur. Üç aşamalı yürütülen çalışmanın birinci aşamasına 348 öğretmen, ikinci aşamasına 203 öğretmen katılmıştır. Toplamda farklı aşamalarda 551 öğretmen katılım sağlamıştır.	Araştırmacı tarafından geliştirilen "Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Fair Play Öğretim Öz-Yeterliği Ölçeği" (2021) "Ahlaki Kimlik Ölçeği" (Aquino ve Reed, 2002) "Değerler Ölçeği- Toplumsal Değerler Alt Boyutu" (Schwartz vd., 2012) "Öğretmen Özerklik Ölçeği" (Pearson ve Hall, 1993) "Duygusal Emek Ölçeği" (Diefendorff vd., 2005) "Maslach Tükenmişlik Envanteri - Eğitimci Formu Duygusal Tükenme Alt Boyutu" (Maslach ve Jackson, 1981)	Çalışma sonucunda geliştirilen "Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Fair Play Öğretim Öz-Yeterliği Ölçeği"nin dört boyutlu ve 36 maddelik yapısının geçerli ve güvenilir olduğu kanıtlanmıştır. Ayrıca öğretmenlerin fair play öğretim öz-yeterliklerinin, toplumsal değerler, öğretmen özerkliği, ahlaki kimlik, duygusal emek ve duygusal tükenme gibi özelliklerle ilişkili olduğu ve bu özelliklerin fair play öğretim öz-yeterliğini anlamlı düzeyde yordadığı ortaya konmuştur.
Mehmet Marangoz (2024)	Ortaokul öğrencilerinin bilişim etiği davranışlarını ve güvenlik tutumlarını belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir.	2022-2023 öğretim yılı bahar döneminde Kilis İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı bir ortaokulda öğrenim gören toplam 43 altıncı sınıf öğrencisi oluşturmuştur.	Akademik Başarı Testi (2024) Etik Davranışlar ve Güvenlik Tutum Ölçeği (2024) Oyunlaştırma Yöntemi Motivasyon Ölçeği (2024)	Yapılan Açımlayıcı (AFA) ve Doğrulayıcı (DFA) Faktör Analizleri sonucunda, ölçeğin 'Doğruluk', 'Gizlilik', 'Güvenlik' ve 'Siber Zorbalık' olmak üzere 4 alt boyutlu ve 23 maddeli yapısının geçerli ve

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

			Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu (2024) Güvenli İnternet Platformu Sistem Kayıtları (2024)	güvenilir olduğu saptanmıştır. Ortaokul düzeyindeki öğrencilerin bilişim etiği ve güvenlik tutumlarını ölçmek için uygun bir araç olduğu belirlenmiştir.
Abdurrahman Mengi (2017)	Üniversitede öğrenim gören öğrencilerin sınıf içi etik dışı davranış düzeylerini belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir.	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde 2016-2017 eğitim yılında aktif kayıtlı olan toplam 890 öğrenciden oluşmaktadır. Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) 362 öğrenci ile, Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ise 528 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir.	"Sınıf İçi Etik Dışı Davranış Düzeyi Belirleme Ölçeği (2017)"	Yapılan analizler sonucunda, toplam varyansın %56.345'ini açıklayan 28 maddelik, beş faktörlü bir ölçek elde edilmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı yüksek (Cronbach Alpha= .924) olarak bulunmuştur.
Celal Teyyar Uğurlu, Mehmet Sincar (2012)	Eğitim örgütleri bağlamında okul yöneticilerinin etik liderlik davranışlarını belirlemek üzere, ilköğretim öğretmenlerinin algılarına dayalı olarak geçerli ve güvenilir bir "Okul Yöneticilerinin Etik Liderlik Ölçeği" geliştirmektir.	Adıyaman ve Gaziantep il merkezlerinde bulunan 6 ilköğretim okulunda görev yapan toplam 130 öğretmen oluşturmaktadır.	"Okul Yöneticilerinin Etik Liderlik Ölçeği (2012)"	Yapılan analizler sonucunda, ölçeğin 24 maddelik tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu, faktör yüklerinin 0.536 ile 0.870 arasında değiştiği ve ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısının 0.973 olduğu tespit edilmiştir.
Kenan Özcan, Aydın Balyer (2014)	Bu çalışmanın amacı, İlköğretim Okulu Etik İklim Ölçeği'nin (Elementary School Ethical Climate Index-ESECI) Türkçeye uyarlamasını yapmak ve öğrenci-öğretmenlerin ilköğretim okulu etik iklimine dair algılarını belirlemektir.	Adıyaman il merkezindeki ilköğretim okullarında 2012-2013 öğretim yılı Bahar döneminde öğrenim gören ve çalışan üç farklı gruptan oluşan toplam 2395 kişi (öğretmen ve öğrenci) oluşturmuştur. Açımlayıcı faktör analizi için 543 kişi (145 öğretmen, 398 öğrenci), doğrulayıcı faktör analizi için 284 kişi (95 öğretmen, 189 öğrenci), uygulama çalışması için ise 1868 kişi (320 öğretmen, 1548 öğrenci) araştırmaya katılmıştır.	Araştırmada Keiser ve Schulte (2007) tarafından geliştirilen Elementary School Ethical Climate Index (ESECI) (İlköğretim Okulu Etik İklim Ölçeği) kullanılmıştır. Ölçek uyarlama çalışmaları 2014 yılında yapılmıştır.	Yapılan analizler sonucunda, ölçeğin 3 faktörlü yapısının toplam varyansın %46,91'ini açıkladığı bulunmuştur. Ölçeğin faktör yapısı doğrulanmış, Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı ölçeğin tümü için 0.91 olarak belirlenmiştir. Çalışmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre etik okul iklimini daha olumlu algıladığı, sınıf kademesi yükseldikçe etik okul iklimine ilişkin olumlu algının azaldığı ve kitap okuma sayısı arttıkça etik okul iklimine yönelik algının daha olumlu hale geldiği tespit edilmiştir. Ayrıca, 36-50 yaş

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

				arasındaki öğretmenlerin etik okul iklimi algısının diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
İbrahim Kaya (2015)	Bireylerin sahip oldukları düşünülen etik değerlere ne derece sahip olduklarını belirleyebilmektir.	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ve Bilgisayar ve Bilişim Teknolojileri Öğretmenliği Bölümlerinde 2014-2015 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde eğitim gören 196 öğrenci (110 kadın, 86 erkek) oluşturmaktadır.	"Etik Değerlere Yatkınlık Ölçeği (2015)"	Yapılan AFA sonucunda sevgi, adalet ve işbirliği temalarıyla üç boyutlu bir yapı önerilmiş ve bu yapı %61,93 varyans açıklamıştır
Semiha Dolaşır Tuncel, Şener Büyüköztürk (2009)	Antrenörlerin mesleki etik ilkelere uyma düzeylerini belirlemek üzere geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir. Ayrıca antrenörlerin etik ilkelere uyma düzeyleri arasında cinsiyet ve görev (antrenör-sporcu) değişkenlerine göre anlamlı farklılıkların olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır	44 antrenör (%18.2 kadın, %81.8 erkek) ve 160 sporcu (%29.4 kadın, %70.6 erkek), toplamda 204 katılımcıdan oluşmaktadır	"Antrenörlerin Mesleki Etik İlkeleri Ölçeği (AMEİÖ) (Tuncel, Büyüköztürk 2005)	Geliştirilen ölçeğin iki faktörlü (Sorumluluk ve Saygı) yapıya sahip olduğu ve yüksek güvenirliğe (Cronbach Alfa .97) sahip geçerli bir araç olduğu bulunmuştur. Ayrıca erkek antrenörlerin kadınlara göre etik ilkelere daha yüksek düzeyde uydukları tespit edilmiştir. Görev değişkeninde ise antrenörlerin kendi etik davranışlarını, sporcuların görüşlerine kıyasla daha yüksek düzeyde değerlendirdikleri saptanmıştır
Güven ve Öncü (2012)	Antrenörlerin etik dışı davranışları ile ilgili sporcu algılarını belirleyebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir.	Araştırmaya 2005-2006 sezonunda aktif (lisanslı) olarak 16 farklı spor branşından toplam 112 sporcu katılmıştır.	Antrenörlerin Etik Dışı Davranışları İle İlgili Sporcu Algısı Ölçeği Güven ve Öncü (2012)	Bu ölçeğin sporcuların antrenörlerinin etik dışı davranışlarına ilişkin algılarını belirlemek için geçerli ve güvenilir bir araç olduğu sonucuna ulaşılmıştır
Rabia Yıldız (2017)	Uluslararası düzeyde kabul gören Performans Arttırma Tutum Ölçeği'nin (PATÖ) Türk sporcularına uyarlanması ve Türk sporcuların	Yaşları 18-29 arasında olan 114 erkek ve 214 kadın olmak üzere toplam 328 lisanslı sporcu katılmıştır. Dopinge yönelik tutumların incelendiği kısımda	Andrea Petroczi (2002) tarafından geliştirilen "Performans Arttırma Tutum Ölçeği (Performance Enhancement Attitude Scale -	Dopinge yönelik tutumların cinsiyet, milli olma ve spor kategorilerine göre anlamlı farklılık göstermediği, yaş ile

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

	dopinge yönelik tutumlarının incelenmesidir	ise toplam 193 lisanslı sporcu (112 kadın ve 81 erkek) yer almıştır	PEAS)" (Türkçe uyarlama: Rabia Yıldız, 2017) kullanılmıştır	negatif, spor yaşı ile pozitif yönde anlamlı ilişki gösterdiği bulunmuştur
Ömür Duğan (2006)	Spor yöneticilerinin etik davranışları ile ilgili var olan sorunlarını saptamak, bu davranışların çeşitli ülkelerde var olan "Etik Kodlar" ile olan uyumunu tespit etmek ve bu doğrultuda Spor Yöneticilerinin Etik Kodlarının oluşturulması için geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir.	2005-2006 eğitim-öğretim yılında İzmir Ege Üniversitesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Balıkesir Üniversitesi ve İstanbul Marmara Üniversitesi'nde öğrenim gören spor yöneticiliği bölümü son sınıf öğrencileri ve 2005 İzmir Universiade organizasyonunda branş başkanlığı ve yardımcılığı yapmış olan yöneticilerden oluşmaktadır.	""Spor Yöneticilerinin Etik Kod Analizi Ölçeği" (Duğan, 2006)	Spor yöneticilerinin etik kodlara ilişkin görüşlerinin olumlu olduğu, ancak cinsiyet ve mesleki deneyim değişkenlerine göre etik algılarda anlamlı farklılıklar bulunduğu tespit edilmiştir
Bahri Gürpınar (2015)	Boardley ve Kavussanu (2008) tarafından geliştirilen "Sporda Ahlaktan Uzaklaşma Ölçeği Kısa Formu'nun (MDSS-S)" Türk kültürüne uyarlama çalışmasını yapmak ve ölçeğin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirliğini test etmektir.	Yaş ortalamaları 22,13±2,37 olan toplam 350 sporcudan (152 kadın, 198 erkek) oluşmaktadır. Sporcular 20 farklı üniversitede basketbol, futbol, hentbol ve Amerikan futbolu branşlarında lisanslı olarak spor yapmaktadırlar.	Araştırmada, Boardley ve Kavussanu (2008) tarafından geliştirilen "Sporda Ahlaktan Uzaklaşma Ölçeği Kısa Formu (Moral Disengagement in Sport Scale-Short - MDSS-S)" kullanılmıştır. Türkçe uyarlaması (Gürpınar, 2015)	MDSS-S Türkçe formunun Cronbach Alpha katsayısı 0,78 bulunmuştur. Ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi sonucunda modelin iyi uyum sergilediği (Ki-kare/sd=2,99; GFI=0,97; AGFI=0,94; CFI=0,92; NNFI=0,88; RMSEA=0,068; SRMR=0,052) tespit edilmiştir. Ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.
Bahri Gürpınar (2014)	Lee ve arkadaşları (2007) tarafından geliştirilen "Altyapı Sporlarında Ahlaki Karar Alma Tutumları Ölçeği"nin (AMDYSQ) 11-19 yaş arası Türk sporculara uyarlanmasıdır	Antalya'da lise ve ortaokullarda öğrenim gören, 11-19 yaş aralığında (yaş ortalaması 15,85±2,25) toplam 398 lisanslı sporcu öğrenciden (132 kadın, 266 erkek) oluşmaktadır. Katılımcılar 18 farklı spor branşında spor yapmaktadır	Lee, Whitehead ve Ntoumanis (2007) tarafından geliştirilen "Altyapı Sporlarında Ahlaki Karar Alma Tutumları Ölçeği (AMDYSQ)" kullanılmıştır. (Gürpınar, 2014)	Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0.76 ve test-tekrar test güvenirlik katsayısı 0.855 olarak bulunmuştur. Doğrulayıcı faktör analizinde ölçeğin uyum indekslerinin iyi veya mükemmel seviyede olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, AMDYSQ'nun Türkçe formunun

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

				geçerli ve güvenilir olduğu belirlenmiştir
Bahri Gürpınar, Mert Nalbant ve Maria Kavussanu (2019)	"Dopingte Ahlaktan Uzaklaşma Ölçeği'ni (MDDS)" Türk kültürüne uyarlamak ve psikometrik özelliklerini değerlendirmektir	Yaşları 17-31 arasında değişen, yaş ortalaması 19,25±1,96 olan, spor yaşları ortalaması 4,85±3,15 yıl olan ve 32 farklı spor branşından toplam 264 sporcu (110 kadın, 154 erkek) oluşturmuştur	"Dopingte Ahlaktan Uzaklaşma Ölçeği (Moral Disengagement in Doping Scale-MDDS)" Kavussanu, Hatzigeorgiadis, Elbe ve Ring (2016)	Türkçe versiyonunun güvenilirliğinin yüksek, geçerliğinin kabul edilebilir seviyede olduğu belirlenmiş ve dopingte ahlaktan uzaklaşma mekanizmalarını ölçmek için Türkiye'de kullanılabileceği sonucuna varılmıştır
Neslihan Özdemir & Selma Yel (2024)	Lise 9, 10 ve 11. sınıf öğrencilerinin adalet değerini içselleştirme düzeylerini belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir	2022-2023 eğitim öğretim yılında Ankara il merkezindeki bir Anadolu Lisesinde öğrenim gören toplam 272 öğrenci	Adalet Değeri İçselleştirme Ölçeği (Özdemir ve Yel 2024)"	Ölçekten alınan puan arttıkça öğrencilerin adalet değerini içselleştirme düzeylerinin arttığı belirlenmiştir
Püren Akçay, Gül Güler (2021)	Üniversite öğrencilerinin hak aramaya yönelik tutumlarını belirleyebilmek amacıyla geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı (ölçek) geliştirmektir	İstanbul'daki devlet ve vakıf üniversitelerinden 462 öğrenci	"Hak Arama Tutum Ölçeği (HATÖ)" (Akçay ve Güler 2019)	Ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı 0,88 olarak bulunmuş, geçerlik ve güvenilirlik düzeyi yüksek çıkmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 7'deki çalışmaların analizi, etik ve ahlak temelli ölçme araçlarının ağırlıklı olarak etik liderlik, adalet, ahlaki karar alma, mesleki etik ilkeler ve ahlaktan uzaklaşma kavramları üzerinde yoğunlaştığını ortaya koymuştur. İncelenen araştırmalarda, etik davranışın sadece bireysel bir tercih olmadığı; kurumsal yapı, liderlik tarzı ve sosyal çevre ile şekillenen çok boyutlu bir olgu olduğu saptanmıştır.

Yönetici konumundaki kişilerin (okul müdürü, antrenör veya yönetici) sergilediği etik liderlik davranışlarının, çalışanların ve öğrencilerin kurumsal bağlılıklarını, iş doyumlarını ve etik iklim algılarını doğrudan etkilediği belirlenmiştir. Otorite figürlerinin etik dışı davranışlarının ise alt kademede yer alan bireylerde öfke, saldırganlık ve kural dışı davranış eğilimlerini artırdığı tespit edilmiştir. Özellikle performans ve rekabet baskısının olduğu ortamlarda, ahlaktan uzaklaşma düzeyinin artmasıyla birlikte kural ihlallerine ve etik dışı yönelimlere (doping, hile vb.) olan eğilimin de arttığı kanıtlanmıştır. Demografik ve çevresel değişkenlerin etik algılar üzerindeki etkisi incelendiğinde; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve mesleki deneyimin belirleyici faktörler olduğu saptanmıştır. Kadın katılımcıların etik değerlere yatkınlık ve etik iklim algılarının erkek katılımcılara göre daha yüksek olduğu çalışmaların genelinde raporlanmıştır. Ayrıca kurumdaki adalet algısının ve hak arama tutumlarının, bireylerin ahlaki karar alma süreçlerini pozitif yönde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Psikometrik özellikler açısından yapılan değerlendirmede, incelenen 16 ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayılarının .76 ile .97 arasında değiştiği ve bu ölçme araçlarının Türkiye örnekleminde etik tutumları ölçmek için geçerli ve güvenilir bir yapı sunduğu doğrulanmıştır.

TARTIŞMA

Bu çalışma, 2005-2024 yılları arasında yayımlanmış, Türkiye'de geliştirilen ya da Türkçeye uyarlanan etik ve ahlak temelli ölçekleri irdeleyerek nitel bir sistematik derleme araştırma ortaya koymaya amaçlamaktadır. Yapılan inceleme, etik ve ahlak konularının farklı çalışma alanlarında farklı anlamlar taşıyabildiğini göstermektedir. Etik tutumların yalnızca kişisel tercihlerden ibaret olmadığı; sosyal ilişkiler, görevler, beklentiler ve bulunduğu ortamın kurallarıyla birlikte şekillendiği anlaşılmaktadır. Ölçeklerin içeriklerinde görülen çeşitlilik, etik davranışın tek yönlü bir kavram olarak ele alınamayacağını, zaman ve koşullara göre değişebildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, etik değerlere yönelik algının sabit değil, yaşanan deneyimler ve karşılaşılan durumlara göre biçimlenen bir yapı olduğunu akla getirmektedir.

SONUÇ

Yapılan sistematik derleme sonucunda etik, ahlak, adalet ve liderlik kavramlarını ölçmeye yönelik geliştirilen ölçeklerin hem kavramsal hem yapısal hem de toplumsal açıdan birbirini tamamlayan nitelikte olduğu görülmüştür. Özellikle cinsiyet, yaş ve mesleki deneyim gibi demografik değişkenlerin etik tutumlar üzerinde anlamlı farklar yarattığı çoğu çalışmada ortaya konmuştur. Bu durum, etik davranışın sadece bireysel eğilimlerle değil, aynı zamanda sosyal roller ve yaşam deneyimleriyle şekillendiğini göstermektedir. Ayrıca, etik liderlik, hak arama, adaletin içselleştirilmesi ve ahlaki karar alma gibi temalar birçok ölçekte ortak olarak işlenmiştir. Bu temaların farklı örneklemler ve farklı ölçek yapıları ile ele alınması, etik davranışın çok boyutlu doğasına dikkat çekmektedir. Bu bakımdan araştırmanın önerileri şunlardır:

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. Etik davranışın farklı boyutlarını ölçen bu ölçekler bir arada kullanılarak daha kapsamlı analizler yapılabilir.
2. Etik tutumlara ilişkin geliştirilen ölçeklerin farklı yaş grupları ve meslek gruplarında uygulanarak karşılaştırmalı çalışmalara dönüştürülmesi alana katkı sağlayabilir.
3. Akademik ve kurumsal ortamlarda etik iklimin geliştirilmesine yönelik politika ve stratejiler belirlenirken, bu ölçeklerden elde edilen bulgulardan yararlanılabilir.
4. Etik değerlerin sosyal medya, dijital dünya ve yapay zekâ gibi yeni alanlarda da ölçülmesine yönelik yeni çalışmalar yapılabilir.
5. Etik ölçme araçları eğitim programlarına entegre edilerek bireylerde erken yaşlardan itibaren etik farkındalık kazandırılabilir.
6. Kamu ve özel sektörde çalışan yöneticilerin etik liderlik eğilimlerinin ölçülmesi, yönetim kültürünün etik temeller üzerine inşa edilmesine yardımcı olabilir.
7. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, nitel veri toplama yöntemleriyle desteklenen derinlemesine görüşmelerle, etik tutumların arka planındaki düşünsel yapı daha ayrıntılı olarak ortaya konulabilir.

KAYNAKÇA

Akçay, P. ve Güler, G. (2021). Hak Arama Tutum Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Anadolu Journal of Educational Sciences International, 11*(2), 529-548. doi: 10.18039/ajesi.809356

Aktaş, İ. (2021). *Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin fair play öğretim öz-yeterliklerinin incelenmesi: Bir ölçek geliştirme çalışması.* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Aktaş, K. (2014). Etik-ahlâk ilişkisi ve etiğin gelişim süreci. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1*(2), 22–32.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal, 9*(2), 27–40.

Çelik Ok, M. (2019). Ahlaki Öfke Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması. *Muhakeme Dergisi , 2* (2) , 19-28.

Dolaşır, S. (2005). *Antrenörlerin mesleki etik ilkelere uyma düzeylerine ilişkin antrenör ve sporcu görüşleri* (Doctoral dissertation, Ankara Universitesi (Turkey)).

Duğan, Ö. (2006). Spor Yöneticilerinin Etik Kodlarına İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.*

Gürpınar, B. (2014). Altyapı sporlarında ahlaki karar alma tutumları ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması: Bir Türk örnekleminde geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim, 39*(176).

Gürpınar, B. (2015). Sporda ahlaktan uzaklaşma ölçeği kısa formunun Türk kültürüne uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 13*(1), 57-64.

Gürpınar, B., Nalbant, M., & Kavussanu, M. (2019). Dopingde Ahlaktan Uzaklaşma Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Spormetre Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi, 17*(4), 81-90.

Güven, Ö., & Öncü, E. (2012). Antrenörlerin etik dışı davranışları ile ilgili sporcu algısı ölçeğinin geliştirilmesi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *10*(2), 67-75.

İnaç, H. (2018). Kavramsal ve Kuramsal Boyutlarıyla İnsan Hakları. *Akademik Bakış Dergisi, 70*, 127–150.

Kaya, İ. (2015). Etik Değerlere Yatkınlık Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Journal Of International Social Research*, *8*(41).

Mahmutoğlu, A. (2009). Etik ve ahlâk: Benzerlikler, farklılıklar ve ilişkiler. *Türk İdare Dergisi, 81*(463–464), 225–249.

Marangoz, M. (2024). *Oyunlaştırma Temelli Öğretimin Akademik Başarı, Tutum, Motivasyon ve Kalıcılık Üzerindeki Etkileri* (Tez No. 865057) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Mengi, A. (2017). Sınıf İçi Etik Dışı Davranış Düzeyi Belirleme Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Güvenirlik Ve Geçerlik Çalışması. *Turkish Studies*, *12*(25), 535.

Özcan, K., Balyer, A.(2014). İlköğretim Okulu Etik Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması ve öğrenci-öğretmenlerin ilköğretim okulu etik iklimi algılarının belirlenmesi. *Route Educational ve Social Science Journal* , *1*(1), 104-126.

Özdemir, N., & Yel, S. (2024). Adalet Değeri İçselleştirme Ölçeği (ADİÖ): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *22*(2), 1172-1195.

Şener, M. B. (2021). The Meaning and Importance of the Universal Declaration of Human Rights (UDHR). *International Journal of Political Studies, 7*(3), 15–25.

Tuncel, S. D. ve Büyüköztürk, Ş. (2009). Antrenörlerin mesleki etik ilkeleri nelerdir? Nasıl ölçülür? Ölçek geliştirme: Ölçeğin geçerlik ve güvenirliği. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 7*(4), 159-168.

Uğurlu, C., & Sincar, M. (2012). The Valıdıty And Relıabılıty Study Of School Admınıstrators'ethıcal Leadershıp Scale. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(19), 191-204.

Yıldız, N. (2011). Etik ile ahlak ayırımı. *Felsefe Arkivi, 35*, 23–36.

Yıldız, R. (2017). Performans arttırma tutum ölçeğinin Türk sporcularına uyarlama çalışması ve sporcuların dopinge yönelik tutumlarının incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin*.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

DİJİTAL DETOX VE YEŞİL EGZERSİZ KAPSAMINDA DOĞA TEMELLİ SPOR AKTİVİTELERİ

Murat ATAY

İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Malatya, Türkiye

atay8780@gmail.com - 0000-0003-3834-7766

Prof. Dr. Talha MURATHAN

İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Malatya, Türkiye

talha.murathan@inonu.edu.tr - 0000-0002-9837-3707

ÖZET

Teknolojinin ve yeni ağ sistemlerinin gelişimiyle birlikte bireylerin sosyal medyada, dijital oyunlarda ve sanal platformlarda geçirmiş olduğu süre miktarı da artış göstermektedir. Dijital ortamda aşırı zaman geçirme beraberinde bireyde fiziksel, zihinsel ve mental olarak birçok problemin ve hastalığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu çalışmanın amacı teknoloji bağımlılığına karşı doğa temelli spor faaliyetlerinin sağlamış olduğu katkıların araştırılmasıdır. Detoks, kelime anlamıyla arınma ve zararlı maddelerden kurtulmak anlamına gelir. Dijital detox ise, bireylerin aşırı bir şekilde kullandığı dijital teknoloji alışkanlıklarını en aza indirgemek, dijital cihazlarda geçen süreyi kısıtlayarak bireylerin tekrardan sosyal yaşama katılımını destekleyen bilimsel bir yaklaşım olarak ifade edilebilir. Bu süreci etkili ve verimli bir şekilde yürütebilmek için en etkili silahlardan biri spordur. Çünkü spor bireylerin fiziksel, zihinsel ve sosyo- kültürel açıdan gelişimine katkı sağlayan bir olgudur. Dijital bağımlılığına bağlı olarak gelişen stres ve depresif durumlar ile baş etmede kullandığı diğer etkili bir yöntemden biri olan yeşil egzersiz uygulamaları gün geçtikçe popüler olamaya başlamıştır. Yeşil egzersiz, bireylere doğa yoluyla yaptırılan fiziksel egzersizler olarak ifade edilebilir. Bu egzersizler bireylere fiziksel ve zihinsel olarak birçok katkı sağlamaktadır. Araştırmamızda yeşil egzersiz bireylerin stres seviyesini azaltmakta, pozitif yönde iyi oluş sağlamakta, sosyal ilişkileri geliştirmekte, ruhsal bozuklukları gidermekte, zihinsel yorgunluğu azaltmakta ve endorfinin hormonu salgılayarak bireylere mutluluk vermektedir. Sonuç olarak, günümüzde büyük bir problem olarak karşımıza çıkan dijital bağımlılık ile mücadele etmede doğa temelli yeşil egzersiz uygulamalarının kullanılması büyük bir gerekliliktir.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, Bağımlılık Dijital Detox, Yeşil Egzersiz

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

NATURE-BASED SPORTS ACTIVITIES WITHIN THE SCOPE OF DIGITAL DETOX AND GREEN EXERCISE

ABSTRACT

With the development of technology and new network systems, the amount of time individuals spend on social media, digital games, and virtual platforms is also increasing. Spending excessive time in digital environments can lead to the emergence of numerous physical, mental, and psychological problems and illnesses. The purpose of this study is to investigate the contribution of nature-based sports activities to technology addiction. Detox literally means purification and getting rid of harmful substances. Digital detox, on the other hand, can be defined as a scientific approach that minimizes individuals' excessive use of digital technology habits and supports their re-engagement in social life by limiting the time spent on digital devices. One of the most effective tools for carrying out this process effectively and efficiently is sports. This is because sports contribute to the physical, mental, and sociocultural development of individuals. Green exercise practices, another effective method used to cope with the stress and depression that develop due to digital addiction, are becoming increasingly popular. Green exercise can be defined as physical exercise that allows individuals to engage in nature. These exercises offer numerous physical and mental benefits. Our research indicates that green exercise reduces individuals' stress levels, promotes positive well-being, improves social relationships, alleviates mental disorders, reduces mental fatigue, and promotes happiness by releasing endorphins. Consequently, the use of nature-based green exercise practices is essential in combating digital addiction, a major problem we face today.

Keywords: Technology, Addiction, Digital Detox, Green Exercis

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Teknoloji, bireylerin yaşam refahını arttırmak, zorlu iş ve görevleri kolaylaştırmak için çözüm üretimi yapan ve bilimsel dayanağı olan uygulamalar olarak ifade edilebilir (Demirel, 1993). Teknoloji hayatımızın her alanında bize eşlik etmekte ve yaşamımızı kolaylaştırmaktadır. Ancak her yeni uygulama olumlu katkılarının yanında olumsuz birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Teknolojin bize getirmiş olduğu olumsuzlukları incelediğimizde bireyleri tembelliğe ittiği, bağımlılık düzeyini arttırdığı, fiziksel ve mental olarak tükettiği, sedanter bir yaşamı benimsettiği, ruhsal olarak yorduğu ve sosyal ilişki bağlarının azalttığı görülmüştür. Bu olumsuzluklar içinde en tehlikelisi ise bağımlılık yapmasıdır. Bağımlılık, alkol, sigara ve uyuşturucu maddeler veya alışkanlık haline gelen bir davranışı bırakamama veya davranış üzerinde ki yönetim gücünü kaybetme olarak tanımlanabilir (Egger ve Rauterberg, 1996). Günümüzde yasaklı maddeler kadar tehlikeli olan teknoloji bağımlığı evrensel bir sorun olarak karşımıza çıkmakta ve bu sorun ile mücadele edilmektedir. Teknoloji bağımlığı, bilgisayar, tablet ve telefon gibi teknolojik aletlerin aşırı bir şekilde kullanılması, bireyi tatmin etmemesi, aşırı kullanma bağlı olarak fiziksel aktivitelerin yerine getirilememesi, sosyal bağların zayıflaması, stres ve depresif duyguların artışı, insanlardan uzaklaşma mekanizması gibi olumsuz etkileri içeren bir olgu olarak tanımlanmaktadır (Kwon ve ark., 2013; Griffiths, 1995; Young, 1997). Günümüzde tehlikeli bir boyuta ulaşan teknoloji bağımlılığı ile mücadelede bilimsel çalışmalar yapılmakta ve bağımlılığı azaltacak fiziksel aktiviteler teşvik edilmektedir. Günümüzde bu bağımlılığa karşı yürütülen çalışmalar arasında dijital detox kavramı popüler bir kavramdır. Dijital detox, sosyal medya, dijital araçlar ve dijital oyunlar gibi bağımlığa neden uygulamalardan bireylerin uzak durması ve sınırlandırılması amaçlayan uygulamalardır (Küçükvardar 2018; Syvertsen ve Enli 2020). Bu uygulamalardan maksimun verime elde etmek istiyorsak spor u çok iyi bir şekilde kullanmamız gerekmektedir. Spor, bireylerin fiziksel, zihinsel ve biyolojik gelişimini katkı sağlayan her türlü fiziksel aktivite faaliyetlerin bütünü olarak ifade edilebilir (Şahinler ve Ersoy, 2019). Spor yapılan alan türene göre ikiye ayrılmıştır. Bunlar yeşil alanda yapılan ve kapalı alanda yapılan spor olarak sınıflandırılmıştır. Yapılan çalışmalar doğrultusunda yeşil alanlarda yapılan egzersizler kapalı alanda yapılan egzersizlere göre daha fazla olumlu katkılar sağladığı tespit edilmiştir (Alemdağ ve ark., 2024). Yeşil egzersiz, doğa ve yeşil alanalar da yapılan spor ve fiziksel aktiviteler olarak tanımlamaktadır. Bireylere fiziksel ve mental olarak birçok olumlu katkı sağlayan bu uygulama günümüzde popüler olan bir kavramdır (Pretty, 2003). Yeşil egzersiz ve spor uygulamaları teknoloji ve dijital bağımlıkla mücadele kullanılan etkili yöntemlerden biridir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1.2 Bağımlılık Kavramı

Bireylerin günlük yaşamına doğrudan etki eden bağımlık kavramı fiziksel, zihinsel ve sosyo-kültürel olarak bireylere olumsuz yönde etki eden ve berberinde bir dizi ciddi probleme yola açan kavramdır. Bağımlılık kavramı hakkında birçok tanım yapılmıştır. Yapılan bazı tanımlar şunlardır; Bağımlılık, insanların sosyal yaşamına, mental sağlına ve fiziksel yaşamına kötü yönde etki etmesini bilmesine rağmen bir maddeye veya alışkanlık haline gelen bir davranışa karşı duyulan güçlü arzu ve duyulan arzuya karşı kontrolü sağlayamama olarak ifade edilebilir (Kim ve ark., 2010).

Bağımlılık, bireylerin bir maddeye ulaşamaması surumda ortaya çıkan yoksunluk duygusu ve maddeye erişme düşüncesi olarak ortaya çıkan düşünme durumudur (Ögel, 2001).

Bağımlılık, bireylerin alışkanlık göstermiş olduğu davranış ve maddelere karşı aşırı istek duyma hastalığıdır. Bu hastalık bireye fiziksel ve zihinsel olarak birçok zarar vermesine rağmen kontrolsüzce kullanma alışkanlığı olarak ifade edilebilir (Ayçiçek, 2013).

Bağımlık kavramı sadece bir maddeye karşı duyulan sınırsız bir istek olarak değildir. Bu istek insan davranışı uzun süre tekrar edilmediği halinde ortaya çıkan yoksunlukta bağımlılık olarak değerlendirilebilir (Griffiths, 2000). Bu bağımlık süreci bireylerde uzun sürede ortaya çıkabilir. Ancak birey bu bağımlılığı hemen fark etmekte zorlanabilir. Bu kişilerde bağımlık durumu genellikle sonradan fark edilebilir (Gövebakan ve Duyan, 2015).

1.3. Bağımlılık Türleri

Bağımlılık kavramını 2 ana kategoride inceleyebiliriz. Bunlardan biri davranış bağımlılığı diğeri ise fizyolojik bağımlılıktır. Psikolojik bağımlılık, bireylerin alışa gelmiş davranışları sürekli tekrar etme davranışıdır. Bu davranış durumu insanlarda fizyolojik, biyolojik ve sosyolojik iş ve görevlerde problem yaşamışına, var olan düzeninin bozulmasına ve sosyal ilişkilerin bozulmasına ve toplumsal yaşama adapte olmakta zorluk yaşamasına yol açmaktadır (Karaman ve Kurtoğlu, 2009).

1.4. Teknoloji Bağımlılığı

Teknoloji bağımlılığı, insanların dijital aletlerde, ağ sistemlerinde veya dijital tabanlı sanal platformlarda aşırı bir şekilde süre geçirmesine bağlı olarak gelişen durumlar olarak ifade edilebilir. Teknoloji bağımlılığı, insanların günlük yaşamında birçok olumsuz durum ve problem ile karşılaşmasına neden olmaktadır. Bireylerde teknoloji bağımlılığını tetikleyen

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

unsurlar arasında en dikkat çekici özellik teknolojik cihazların bir kaçış alanı olarak görülmesidir (Ektiricioğlu ve ark., 2020). Teknoloji bağımlılığının insan organizmasında ki belirtileri şunlardır: Aşırı ve kontrolsüz zaman geçirilmesi, aşırı istek duyulması, günlük yaşamdaki görev ve sorumlulukların yerine getirilmemesi, ikili ilişkilerde zayıflık, aşırı stres ve dijital yorgunluk, erişim olmaması durumunda kaygı, sinir ve asabiyet yaşaması gibi semptomlar olarak kendini gösterir (Küçükvardar ve Tıngöy, 2018).

1.5. Sosyal Medya Bağımlılığı

Modern çağımızda teknolojinin ve ağ sistemlerinin gelişimiyle birlikte insanlar internet, sanal platformlar ve sosyal medyada çok görünmeye başlandı. Sosyal medya, bireylere sunmuş olduğu sınır erişim ve özgürlükten dolayı bireyler tarafından aşırı bir şekilde ilgi görmektedir. Sosyal medya kullanıcıları genellik sanal platformlarda kendi duygu ve düşüncelerini rahat bir şekilde ifade ettiklerini düşünmektedirler. Ayrıca diğer kullanıcıların paylaşmış oldukları video ve resim ögelerini de rahat bir şekilde yorum yaptıkları kanaatindedirler. Bu kriterler bu mecralara olan ilgiyi iyice arttırmaktadır. Global olarak sosyal medya kullanımını incelediğimizde gün geçtikçe ilginin arttığı gözlemlenmiştir. Bu gelişmeler sosyal medyaya olan bağımlığı arttırmaktadır (Dağlı, 2022).

1.6. Dijital Oyun Bağımlılığı

Spor geleneksel anlamda fiziksel ortamda gerçekleşmektedir. Ancak teknolojinin gelişimiyle birlikte spor artık dijital ortamlarda oynanmaya başlanmıştır. Modern çağımızda dijital oyunlara olan bağımlılık artmakta ve insanlar bu mecralarda geçimini sağlamaktadır. Ancak insanların bu mecralarda aşır derecede zaman geçirmesi, iş ve görevlerini aksatması, gerçek hayattan kopması, oyun oynamadığı zaman hırçın ve sinirli olması ve erişim sağlanmadığı zamanda yoksunluk hissetmesi gibi semptomlar dijital oyun bağımlılığı olarak ifade edilmektedir (Grüsser ve ark., 2006; Thalemann 2010; Horzum 2011; Ercengiz ve Şar, 2017). Başka bir tanımda ise, aşırı oyun oynama davranışına bağlı olarak bireylerde gözlemlenen fiziksel ve ruhsal hastalıklar ve problemler olarak da ifade edilebilir (Hazar 2016).

1.7. Egzersiz

Egzersiz, bireylerin sağlıklı bir yaşam biçimi sürmesinde en etkili unsurlardır biridir. Bireylerin fizyolojik, psikolojik ve mental sağlığını desteklemektedir. Egzersiz, bireylerin sağlıklı bir yaşam sürmesi ve yaşam kalitesi standartlarını arttırmak için yapmış olduğu fiziksel hareketlerdir. Bireyler düzenli egzersiz yaptığında kalp sağlığını korur, kas gücünü arttırır,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

psikolojisini rahatlatabilir, stres seviyesini azaltabilir ve ruh halinde iyileşmeler sağlayabilir (Özer, 2013). Bunların yanı sıra bireylerin obezite ile mücadele etmesinde önemli bir etkendir. Egzersiz aerobik, anaerobik, esneme ve denge egzersizleri olarak dört grupta sınıflandırılabilir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), insanların sağlıklı bir şekilde yaşayabilmesi için haftada en az 2 saat orta şiddette egzersiz yapmasını tavsiye etmektedir (WHO, 2020).

1.8. Yeşil Egzersiz

Günümüzde teknolojik gelişmeler ile birlikte bireyler sedanter bir yaşam tarzını benimsemekte, sosyal medya ve dijital oyunlarda aşırı zaman geçirmekten dolayı stres, yorgunluk, tükenmişlik ve depresyon gibi psikolojik rahatsızlıklar ile karşı karşıya kalmaktadır. İnsanların yaşamış olduğu fizyolojik ve psikolojik durumlarını iyileştirmek için birçok yöntem ve yol geliştirilmiştir. Bunlar dijital terapiler ve dijital uygulamalar, iş birliğine dayalı bakım ve tedavi sistemleri ve egzersiz temelli müdahalelerdir (Maulik ve ark., 2015; Lopes ve ark., 2021; Lake ve Turner, 2017; Lahart ve ark., 2019). Son zamanlarda çok etkili bir yöntem olarak kullanılmaya başlanan yöntemlerden bir tanesi de yeşil egzersiz uygulamalarıdır. Yeşil egzersiz, bireylerin doğal ortamlarda yapmış olduğu fiziksel aktiviteler olarak tanımlanmaktadır. Doğa ve yeşil alanlarda yapılan fiziksel aktiviteler bireylere fiziksel ve psikolojik olarak katkılar sağlamaktadır. Bu egzersiz terimi ilk olarak 2003 yılında ortaya atılmıştır. Yeşil egzersiz, toplum sağlığını iyileştirmede önemli bir yöntem olarak kullanılmaya başlanmıştır (Pretty, 2003). Bu egzersizin fiziksel ve psikolojik sağlığa etkileri hakkında yapılan çalışmalarda elde edilen bulgular şunlardır: doğa ortamında yapılan egzersizler bireylerin stres ve kaygı düzeylerini azaltmakta ve endrofin hormonunu attırdığı ve bireylerin kolay bir şekilde sosyalleştiğini tespit edilmiştir (Lee, 2014).

2. YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma ilk olarak dijital detox ve yeşil egzersiz ile ilgili akademik makaleler, tezler, dergiler ve kitap dokümanlarına ulaşıldı. Daha sonra ayrıntılı inceleme yapılarak araştırma ile alakalı yayınlar belirlendi. Belirlenen dokümanlar okunarak yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Doğa Sporları

Geçmiş dönemlerden beri doğa, bireylerin psikolojik ve duygusal sağlıkları üzerinde birçok olumlu katkıda bulunmuştur. Doğa içinde barındırdığı güzelliklerden dolayı bireyler üzerinde sakinlik ve mutluluk duygusunu arttırmaktadır. Çağımızda doğa sporları denildiğin de inşaların aklına trekking, hiking ve dağcılık gibi doğada gerçekleştirilen spor aktiviteleri aklına gelmektedir (Finlay ve ark., 2015; Godbey, 2009). Yapılan bilimsel çalışmalar da sık sık "hiking" diye isimlendirilen doğa yürüyüşleri, insanların doğayla bütünleşmesine fırsat sunmakta ve katılımcılara eşsiz fırsatlar sunmaktaydı. (Bratman ve ark., 2015). Doğada yapılan bu sporlar bireylerin kaygı ve stres seviyelerini azaltmakta ve bireylerin sağlık durumlarında ve psikolojik iyi oluşlarında rahatlama sağlamaktadır (Pretty ve ark., 2005).

Reakratif Faaliyetler

Rekrasyon, İnsanların fizyolojik, psikolojik ve duygusal halini destekleyen ve bireylerin günlük zamanlarından kalan boş vakitlerini kaliteli ve hoş bir şekilde geçirmesini amaçlayan bir olgudur. Bu faaliyetler sanat, spor, macera, hobi gibi birçok etkinliği içinde kapsamaktadır. Ayrıca bu etkinlikler bireylerin kaygı ve stres durumlarını azaltmakta, hayal gücünü ve yaratıcılığını arttırmakta ve fizyolojik sağlığını korumaya yardımcı olmaktadır. Bu spor etkinliklerinde en büyük avantaj bireylerin istek ve arzuları doğrultusunda faaliyetlere katılım sağlamsıdır. Bireylere eğlenmeninim yanı sıra zihinsel gelişimini de katkı sağlamaktadır (Ardahan ve ark., 2017).

Doğa Yogası ve Meditasyon

Yoga, bireylerin kendi zihin mekanizmasını kontrol etmeye yardımcı olan bir aktivitedir. Yoga insanların maruz kalmış olduğu tüm olumsuz duygu ve enerjileri olumlu enerji transferine döndürme sürecidir (Iyengar, 2018,). Bedeninin ve psikolojinin getirmiş olduğu fiziksel ve zihinsel kargaşaları önlemeye ve insanın dingin ve sakin bir yaşam sürmesine katkı sağlar (Dwivedi ve Tyagi, 2016). En genel anlamda yoga kavramını tanımlamak istersek yoga, fizyolojik, mental ve zihinsel yapı mekanizmalarını üstünde kontrol gücünü elde etmek ve bu yolla Nirvana'ya ulaştırmaya amaçlayan sistematik yol ve yöntemler olarak ifade edilebilir (Arslan, 2013).

Bisiklet Sürmek

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Son zamanlarda teknolojinin gelişimiyle birlikte bireyler sedanter yaşamış getirmiş olduğu obezite ve diğer sağlık problemlerini azaltmak için birçok yol ve yöntem geliştirmiştir (Demir ve Demir, 2014). Bu yöntemlerden bir tanesi ise bisiklet sürmektir. Bisiklet, evrensel bir reaktif etkinliktir. İnsanın doğayla uyumunu tetikleyen bu aktivite bireylerin fizyolojik ve mental sağlığını korumaya yardımcı olur (Koçak, 2016). Bisiklet sürmenin fiziksel ve psikolojik faydaları şunlardır: Bisiklet sürmek kilo vermeye yardımcı olur, ayak kas gücünü arttırır, kalp ve beyin sağlığını korur, stresi azaltır, akciğer kapasitesini arttır ve vücudun kas esnekliğini kazandırır.

Su sporları ve Rafting

Rafting, güçlü akıntı ve eğime sahip olan akarsularda yapılan spor etkinlileridir. Bu su sporu ilk dönemlerde askeri amaçlar için kullanılmaktaydı. Günümüzde ise rekreaktif bir faaliyet için kullanılmaya başlanan rafting bireylere fiziksel ve zihinsel olarak birçok olumlu katkı sunmaktadır (Uğurlu, 2005). Rafting sporunun bireylere sağladığı en önemli katkılar şunlardır; Bireylerin stres seviyesini azaltır, bireylerin doğayla etkileşimini arttırır, sosyal ilişkileri güçlendirir ve teknoloji bağımlılığının getirmiş olduğu psikolojik rahatsızları en alt seviyeye indirir.

4. SONUÇ

Teknoloji ve ağ sistemlerinin gelişimiyle birlikte bireyler sosyal medyada, dijital oyunlarda ve teknolojik cihazlarda çok fazla zaman geçirmeye başlamıştır. Bu durum bireylerin fiziksel ve zihinsel gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Bağımlılık düzeylerinin artmasıyla birlikte toplumsal yapı içinde sosyal bağlar zayıflamış, stres ve kaygı düzeyleri artmaya başlamış ve hareketsiz yaşamın getirmiş olduğu birçok fiziksel ve ruhsal hastalık ortaya çıkmaya başlamıştır. Bireylerin karşı karşıya kalmış olduğu bu sorunları azaltmak için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemlerden biri olan yeşil egzersiz uygulamaları günümüzde yaygın olarak kullanılmaktadır. Yeşil egzersiz, bireyleri doğaya ve doğal yaşam alanlarına yönlendirerek bireylerin yaşamış olduğu fiziksel ve zihinsel rahatsızlıkların azalmasına yardımcı olmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

5. KAYNAKÇA

Alemdağ S, Alemdağ C, Şafak E. Egzersizin, Psikolojik ve Zihinsel Sağlıkla İlişkisi: Yeşil Egzersiz ve Kapalı Alan Egzersizi Örneği. TOJRAS. 2024;13(4):381-8.

Ardahan, F.,Karaküçük, S., Çetinkaya, G., Akgül, B.M., ve Kaplan, A.K.(2017). Açık Alan Rekreasyonu, Detay Yayıncılık: Ankara

Arslan, H. (2013). Hint Dinlerinde Bir Arınma ve Aydınlanma Yolu Olarak Yoga (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayçiçek, İ. M. (2013). Bağımlılık görünmez kaza değildir.Aram Yayıncılık

Bratman, G. N., Hamilton, J. P., Hahn, K. S., Daily, G. C., and Gross, J. J. (2015). Nature Experience Reduces Rumination and Subgenual Prefrontal Cortex Activation. Proceedings of The National Academy of Sciences, 112(28), 8567-8572.

Dağlı, F. (2022). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı ile yalnızlık ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi.

Demirel, Özcan (1993). Eğitim terimleri sözlüğü. Usem Yayınları, Ankara.

Duyan, V., & Bağımlılığı, G. R. M. (2015). Aile. 1. Baskı. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 9–115.

Dwivedi, S., & Tyagi, P. (2016). Yoga As A Health Promotion Lifestyle Tool. Indian Journal of Medical Specialities, 7(1), 29-34. https://doi.org/10.1016/j.injms.2016.01.001

Egger O, Rauterberg M. Internet behaviour and addiction (Master's thesis). Zurih, Work&Organisational Psychology Unit (IfAP), Swiss Federal Institute of Technology (ETH), 1996. O, Rauterberg M. Internet behaviour and addiction (Master's thesis). Zurih, Work&Organisational Psychology Unit (IfAP), Swiss Federal Institute of Technology (ETH), 1996.

Ektiricioğlu, C., Arslantaş, H., & Yüksel, R. (2020). Ergenlerde çağın hastalığı: Teknoloji bağımlılığı. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 29(1), 51-64.

Ercengiz M, Şar AH, 2017. Ergenlerde internet bağımlılığının yordayıcı olarak duygu düzenlemedeki rolü. Sakarya University Journal of Education, 7(1), 183-194.

Finlay, J., Franke, T., Mckay, H., & Sims-Gould, J. (2015). Therapeutic Landscapes And Wellbeing İn Later Life: Impacts Of Blue And Green Spaces For Older Adults. Health & Place, 34, 97-106.

Godbey, G. (2009). Outdoor Recreation, Health, And Wellness: Understanding And Enhancing The Relationship.

Gökalan, M. (2000). Hayır diyebilme ve bireysel hakların korunması üzerine bir inceleme. İstanbul: İnsan Psikolojisi Yayınları.

Griffiths MD. Technological addictions. Clinical Psychology Forum.1995;76:14–19

Griffiths, M. (2000). Internet addiction-time to be taken seriously? Addiction Research, 8(5), 413–418.

Grüsser SM, Thalemann R, Griffiths MD, 2006. Excessive computer game playing: Evidence for addiction and aggression? CyberPsychology & Behavior, 10, 290-292.

Hazar Z, 2016. Fiziksel hareketlilik içeren oyunların 11-14 yaş grubu ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılığına etkisi. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Horzum MB, 2011. İlköğretim öğrencilerinin bilgisayar oyunu bağımlılık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. Eğitim ve Bilim, 36(159), 56-68.

Iyengar, B. K. S. (2018). Light On Yoga Yogaya Işık: Yoga Pratiği İçin Kusursuz Rehber (Çev. Ö. Özarpacı). Omega Yayınevi.

Kim, Y., Park, J. Y., Kim, S. B., Jung, I. K., Lim, Y. S., & Kim, J. H. (2010). The effects of Internet addiction on the lifestyle and dietary behavior of Korean adolescents. Nutrition research and practice, 4(1), 51-57.

Küçükvardar, M., ve Tıngöy, Ö. (2018). Teknoloji bağımlılığının semptomlar temelinde incelenmesi. AJIT-e: Academic Journal of Information Technology, 9(35), 111-123.

Küçükvardar, Mert. 2018. "Dijital Detoks Zamanınız Gelmiş Olabilir!". https://www.sophosakademi.org/dijital-detoks-zamaniniz-gelmis-olabilir. (23.11.2025).

Kwon M, Lee JY, Won WY, Park JW, Min JA, Hahn C et al. Development and validation of a Smartphone Addiction Scale (SAS). PLoS One. 2013;8:1-7.

Lahart I, Darcy P, Gidlow C, Calogiuri G. The effects of green exercise on physical and mental wellbeing: A systematic review. Int J Environ Res Public Health. 2019 Apr 2;16(8).

Lake J, Turner MS. Urgent Need for Improved Mental Health Care and a More Collaborative Model of Care. Perm J. 2017;21.

Lee JY, Lee DC. Cardiac and pulmonary benefits of forest walking versus city walking in elderly women: a randomised, controlled, open-label trial. Eur. J. Integr. Med. 2014;6:5-11

Lopes RP, Barroso B, Deusdado L, Novo A, Guimarães M, Teixeira JP, et al. Digital technologies for innovative mental health rehabilitation. Electronics (Switzerland). 2021 Sep 1;10(18)

Maulik PK, Devarapalli S, Kallakuri S, Praveen D, Jha V, Patel A. Systematic Medical Appraisal, Referral and Treatment (SMART) Mental Health Programme for providing innovative mental health care in rural communities in India. Global Mental Health. 2015;2.

Ögel, K., Tamar, D., & Evren, C. (2001). Türkiye'de 15 ilde sigara, alkol ve madde kullanımının yaygınlığı. Türk Psikiyatri Dergisi, 12, 47–52.

Özer, K. Fiziksel Uygunluk. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2013.

Pretty, J., GRIFFIN, M., SELLENS, M., and PRETTY, C. (2003). Green Exercise. Complementary Roles of Nature, Exercise and Diet in Physical and Emotional Wellbeing. Centre for Environment and Society, University of Essex

Pretty, J., Peacock, J., Sellens, M., & Griffin, M. (2005). The Mental And Physical Health Outcomes Of Green Exercise. International Journal Of Environmental Health Research, 15(5), 319-337.

Syvertsen, Trine, ve Gunn Enli. 2020. "Digital Detox: Media Resistance and the Promise of Authenticity." Convergence 26 (5-6): 1269–83. https://DOI.org/10.1177/1354856519847325.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Şahinler, Y., & Ersoy A. (2019). Sporcuların zihinsel dayanıklılıklarının farklı değişkenlere göre incelenmesi. International Journal of Social Sciences and Education Research, 5(2), 168-177.

Thalemann C, 2010. Pathologische computernutzung bei schülern verschiedener schultypen der 8. und 10. klassenstufe. Dissertation, Aus Dem Institut Für Medizinische Psychologie Der Medizinischen Fakultät Charité, Universitätsmedizin Berlin.

Uğurlu A (2005). Rekreasyonel amaçlı doğa sporlarının turizm'de kullanılması Antalya köprülü kanyon rafting uygulaması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya. Türkiye

World Health Organization. (2020). *Physical activity*. Erişim adresi: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/physical-activity *(Erişim tarihi: 1 Aralık 2025)*

Young KS. What makes the internet addictive: Potential explanations for pathological internet use. Paper presented at the 105th annual conference of the American Psychological Association, August 15, Chicago. 1997.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

METAVERSE TEMELLİ SPOR EĞİTİMİ

Prof. Dr. Talha MURATHAN

İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Malatya, Türkiye

talha.murathan@inonu.edu.tr - 0000-0002-9837-3707

Murat ATAY

İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Malatya, Türkiye

atay8780@gmail.com - 0000-0003-3834-7766

ÖZET

Dünyada ve ülkemizde dijital dönüşüm süreci hızlı bir şekilde yol almaktadır. Bu ilerlemeler birçok disiplinde ve sosyal yaşam içinde köklü değişikliklerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Bu yeniliklerin kendini gösterdiği alanlardan bir tanesi de eğitim ve öğretim konularında meydana gelen değişiklerdir. Önceki yıllarda eğitim ve öğretim süreçleri geleneksel yöntemler ile gerçekleştirilirken teknolojilerinin gelişimiyle birlikte dijitalleşme sürecine girilmiştir. Günümüzde eğitim sistemine entegre edilmeye çalışılan metaverse teknolojileri bu duruma örnek olarak gösterilen olgulardan birisidir. Bu çalışmanın amacı, metaverse temelli spor eğitiminin avantaj ve dezavantajlarına bütüncül bir bakış ile incelemektir. Bu çalışmada nitel araştırma yönteminden doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. Spor eğitimi konusunda metaverse teknolojisinin, sporcuların herhangi fiziki bir ortama ihtiyaç duymadan eğitimin gerçekleştirebilmesi, bilişsel ve motorik becerilerini geliştirmeye yönelik özel eğitim programlarının geliştirilmesi, sanal ortamda daha çok pratik yapabilmeleri, oyunlaştırma yöntemini kullanarak bilgilerin kalıcılığını arttırılması ve interaktif eğitim yöntemiyle öğrencilerin derse olan ilgisini motivasyonunu yükselmesine gibi konularda olumlu etkileri bulunmaktadır. Yeterli alt yapı sisteminin eksik olması, sporcuların gerçeklik algısının yitirilmesi, teknolojik uygulamada ortaya çıkabilecek sorunlar, metaverse ekipmanlarının pahalı olması, dijital bağımlılığın arttırması, hareketsizliğe bağlı sağlık sorunları ve sosyal ilişkilerin azalması gibi olumsuzluklara da neden olabilmektedir. Sonuç olarak, metaverse teknolojilerinin eğitim sisteminde kullanılması beraberinde olumlu ve olumsuz birçok etkiyi içinde barındırmaktadır. Bu doğrultuda spor eğitiminde avantaj sağlayan durumlar kullanılarak bireylerin gelişimlerine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Metaverse, Spor Eğitimi, Dijital, Teknoloji

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

METAVERSE-BASED SPORTS EDUCATION

ABSTRACT

The digital transformation process is rapidly progressing globally and in our country. These advancements have paved the way for radical changes in many disciplines and social life. One area where these innovations are evident is the changes occurring in education and training. In previous years, education and training processes were conducted using traditional methods, while with the development of technologies, a process of digitalization has begun. Metaverse technologies, which are currently being integrated into the education system, are one such example. The purpose of this study is to examine the advantages and disadvantages of metaverse-based sports training from a holistic perspective. Document analysis, a qualitative research method, was chosen for this study. Metaverse technology in sports training has positive effects on athletes, such as enabling them to train without the need for a physical environment, developing specialized training programs to develop cognitive and motor skills, enabling them to practice more in the virtual environment, increasing the retention of knowledge through gamification, and increasing students' interest and motivation through interactive learning. A lack of adequate infrastructure can also lead to negative outcomes, such as athletes losing their sense of reality, problems with technological implementation, the high cost of metaverse equipment, increased digital addiction, health problems related to inactivity, and diminished social relationships. Consequently, the use of metaverse technologies in the education system carries many positive and negative impacts. In this regard, the use of advantageous situations in sports training will contribute to the development of individuals.

Keywords: Metaverse, Sports Training, Digital, Technology

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Dünyada Covid-19 salgını ile birlikte insanların kurmuş oldukları düzende ciddi zedelenmeler ve problemler ortaya çıkmıştır. Bu hastalık sürecinde her alanda olduğu gibi eğitim ve öğretim alanı da ciddi bir şekilde olumsuz etkilenmiştir. Bu süreçte öğrencilerin eğitim ve öğretim sürecini aksamadan sürdürebilmek için dersler dijital platformlarda işlenmekteydi. Salgın süresinin uzamasıyla beraber dünya genelinde eğitimde dijitalleşme hızlı bir şekilde yaygınlaşmaya başlamıştır (Park ve Kim, 2022). Bu yaygınlaşmayla birlikte eğitim teknolojileri ve metevarse uygulamasına olan ilgi ve ihtiyaçta artmaya başlanmıştı (Kang, 2021). Metaverse, içinde birçok teknolojiyi barındıran ve insanların ihtiyaç ve arzularını karşılayan yenilikçi teknolojik uygulama olarak ifade edilebilir (Kuş, 2021). Bu teknoloji ve uygulamalar eğitim ve öğretim sürecinin yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Artık eğitim ve öğretim süreçlerinde fiziksel bir mekâna ihtiyaç duyulmadan sanal ortamda uzaktan eğitim ile gerçekleşmeye başlamıştır (AlArimi, 2014). Metevarse teknolojisi eğitim ve öğretim süreçlerinde öğrencilerin fiziksel bir mekana ihtiyaç duymadan kendi isteği ve ihtiyacı doğrultusunda eğitim olanağı sunmakta, öğrencilerin tekli ve çoklu ortamda çalışma fırsat vermekte, akran zorbalığını avatar yöntemiyle engellemekte, farklı ve zengin ders içerikleri ile derse olan ilgi ve motivasyonu artırmaktadır (Akpınar ve Akyıldız, 2022; Duan ve ark., 2021; Calvert ve Abadia, 2020). Bu teknolojinin sağlamış olduğu faydalar ve sonucunda metevarse teknolojisine olan ilgi gün geçtikçe artmaya başlamıştır (Wong ve ark., 2024). Metaverse teknolojisi özellikle beden eğitimi ve spor gibi gerek teori gerekse de pratik uygulamaları içinde barından eğitim modelinde kullanılarak geleneksel eğitim anlayışını değiştirmiştir. Beden eğitimi, insanların fizyolojik ve psikolojik gelişimine olumlu yönde etki eden fiziksel aktivitelerin bütününü kapsayan disiplin olarak ifade edilebilir (Güllü ve Korucu, 2005). Beden eğitimi ve spor derslerinin daha verimli ve etkili bir şekilde öğretebilmek için metevarse teknolojisi kullanılmaktadır. Bu teknoloji olumlu katkılarının yanında olumsuz etkileri de beraberinde getirmektedir. Bilindiği üzere beden eğitimi ve spor genellikle fiziksel aktiviteler içinde barındırdığı için bireylerin sağlıklı bir yaşam sürmesinde önemli bir etkendir. Fakat metaverse ve eğitim teknolojileri bu dalla eğitim gören öğrencilerin fiziksel aktivite düzeyini düşürmekte ve dijital bağımlılığa neden olabilmektedir. Bu doğrultuda metaverse teknolojileri gerek olumlu gerekse de olumsuz etkileri içinde barındırdığından, metaverse temelli spor eğitiminin avantaj ve dezavantajları bütüncül bakış açısıyla incelenmesi amaçlanmıştır.

1.2. Beden Eğitimi ve Spor

Beden eğitimi ve spor kavramı, bireylerin hareket yeteneklerini ve her türünü kapsar. Asıl amaç bireylerin fiziksel ve ruhsal olarak eğitmektir. İnsanlığın var oluşundan bu yana bu kavramlar hakkında tanımlamalar ve incelemeler yapılmıştır. Beden eğitimi ve spor, kişilerin arzuladığı vücuda kavuşması için yaptığı her türlü fiziksel aktivitedir. Bunlara ek olarak, beden eğitimi şöyle tanımlanabilir. Beden eğitimi fiziksel, ruhsal, toplumsal ve davranışsal değişim ve gelişimi beden eğitimin genel amaçlarına uyarak harekete geçme süreci olarak ifade edilebilir (Tamer ve Pulur, 2001; Karadağ, 2012). Beden eğitimi ve sporun çeşitli tanımlarını şu şekilde açıklamaktadır. Bireylerin her türlü gelişimine katkı sağlayan bilimsel bir daldır, Beden eğitimi oyun, spor, mücadele, kazanma vb. kavramları içinde barındıran ve insanları fiziksel faaliyetler

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ile eğitme yoludur (Ceylan 2008). Beden eğitimi, bireyleri her türlü fiziksel ve fonksiyonel gelişime katkı sağlayan, kas ve iskelet sisteminin sistematik bir şekilde gelişimini ve değişimini destekleyen bütün fiziksel ve ruhsal faaliyetlerin tamamı olarak ifade edilebilir (Ceylan, 2008).

1.3. Eğitimde Dijitalleşme

Modern çağımızda eğitim ve öğretim alanında diğer birçok bilimsel disiplinde olduğu gibi dijitalleşme süreci kendini göstermektedir. Daha önceki dönemlerde eğitim ve öğretim süreci geleneksel yöntemler ile gerçekleşmekteydi. Dijital dönüşüm süreciyle birlikte eğitim ekosisteminde yer alan bütün paydaşlara yüklenen iş, görev ve sorumluluklar yerini dijital teknolojilere bırakmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda eğitim ve öğretim süreci artık fiziksel mekâna ihtiyaç duyulmadan da gerçekleştirilebilir duruma gelmiştir (Ataş ve Gündüz, 2020). Eğitimde dijitalleşme süreci küresel salgın olan Covid 19 hastalığı ile birlikte popüler bir hale gelmiştir. Eğitimde dijitalleşmenin sağladığı olumlu katkılar şunlardır. Teknolojik cihazların taşınabilir ve erişilebilir olması, çevreci ve sürdürebilir olması, öğrencilerin eğitim ve öğretim sürecindeki okul masraflarının (kırtasiye) azaltılmasına yardımcı olur, kullanılan cihazların ucuz olması, eğitim materyallerine kolay bir şekilde erişilebilir olması ve eğitimde fırsat eşitliği sağlaması gibi katkılar sağalmaktadır (Doğan ve Seferoğlu, 2015).

1.4. Metaverse

Metaverse kavramını etimolojik olarak incelediğimizde meta (sonra, arkasında veya ötesinde anlamına gelir) ve verse kelimelerinin birleşimiyle ortaya çıkan bir kavramdır (Park ve Kim, 2022). Bu kavram hakkında birçok tanım yapılmıştır. Yapılan bazı tanımlar şunlardır;

Metaverse, teknolojik cihazlar vasıtasıyla bireylerin sanal ortamda kendilerini temsil eden avatarlar ile etkileşime girdiği dijital alandır (Suh ve Ahn, 2022).

Metaverse, bireyler ile dijital ortamda gerçekçi iletişim kuran dijital teknolojidir (Damar, 2021). Bu teknolojide bireylere gerçeklik algısını yaşatmak için kullanılan birçok uygulamalar vardır. Bunlar sanal gerçeklik, arttırılmış gerçeklik ve karma gerçekliktir. Bu uygulamalar metaverse teknolojisinin temel yapı taşlarıdır. Bu yapı taşları vasıtasıyla metaverse süreç ve işleri etkin ve verimli bir şekilde yerine getirebilmektedir. Genel anlamıyla metevarse bireyleri fiziksel dünyadan soyutlayarak gerçekçi bir dünyayı dijital ortamda simüle etmektir (Mystakidis, 2022).

Metaverse, güncel ve gerçek zamanlı bilgi akışının gerçekleştiği, binlerce insanını katılım gösterdiği ve farklı ve zengin deneyimlerin yaşandığı dijital ağ sistemidir. Bu ağ sisteminde katılımcılar ile ilgili birçok bilgi sürekli olarak kendini güncellemektedir (Ball, 2021).

1.5. Metaverse'nin Tarihsel Gelişimi

Metaverse kavramını tarihsel süreç olarak incelediğimizde bu kavramın ilk izleri edebiyat, filim, kitap ve felsefe alanlarında işlendiği gözlemlenmektedir. 1900'lü yıllarda birçok kitap ve filimde sanal dünya ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalara örnek vermek istersek Neal Stephenson'un kendi kaleminden yazdığı Snow Crash adlı romanı örnek verebiliriz (Kayakökü, 2022). Metaverse kavramının kurgusal bir metafordan çıkıp bilimsel zemine oturtulma süreci ise 1992 – 2007 yıllara dayanmaktadır. Bu dönemde bu teknolojik yeniliğe olan ilgi artmış ve

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bu bağlamda yapılan bilimsel çalışmaların sayı artmaya başlamıştır. Sanal gerçeklik ve arttırılmış gerçeklik gibi dijital teknolojilerin gelişimi ve metaverse teknolojisine entegre edilmesiyle birlikte çok yönlü metaverse anlayışı ortaya çıkmıştır (Metaverse Roadmap Overwiew, 2007). Günümüzde çok popüler olan sosyal medya araçlarına sahip olan şirketlerin META" olarak isimlerini değiştirmesiyle birlikte dünya genelinde metaverseye olan ilgi daha da artmaya başlamıştır (Emrem, 2022).

1.6. Metaverse Bileşenleri ve Eğitiminde Uygulamaları

Temel metaverse bileşenleri şunlardır. Sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik, karma gerçeklik, genişletilmiş gerçeklik (GG), yapay zekâ ve blokzincir teknolojileridir. Bu teknolojiler hakkında verilen bilgiler şunlardır;

Sanal gerçeklik, fiziki dünyada var olan nesne ve cisimlerin teknolojik cihazlar vasıtasıyla taklit edilmesi sürecidir. Bu süreçte bireyler kendilerini gerçek dünyadaymış gibi hissetmesini sağlayan dijital teknolojilerdir (Üzümcü ve ark., 2018; Sarıgöz, 2019). Bu teknolojinin eğitim alanında kullanım şekli şu şekildedir. Öğrencilerin herhangi bir mekâna ihtiyaç duymadan eğitime devam edebilir, farklı deneyimleri tecrübe edebilir, eğitim sürecini ilgi çekici hale getirebilir, öğrencilerin dikkatini dağıtabilecek etkileri ortadan kaldırabilir ve bilgiyi somutlaştırarak bilginin kalıcılığını arttırabilir (Kaleci ve ark., 2017).

Arttırılmış gerçeklik, fiziki dünyada var olan nesne ve ögelerin dijital ortama aktarılmasını sağlayan dijital teknolojidir (Demirezen, 2019). Bu teknolojinin metaverseye entegere edilmesi ile birlikte eğitim alanında birçok değişikliğin yaşanmasına yol açmıştır. Bu teknolojinin eğitim alanına katkıları şunlardır. Öğrencilerin öğrenme sürecini iyileştirmekte, yaratıcılığını geliştirmekte, öğrencilerin not ortalamalarını arttırmaya yardımcı olmakta ve öğrencilerin derse olan ilgi ve alakasını arttırmaktadır (Kurubacak ve Altinpulluk, 2017).

Karma gerçeklik, arttırılmış ve sanal gerçeklik teknolojilerinin mevcut verileri birleştirilmesi süreci olarak ifade edilebilir (Benford ve Giannachi, 2011). Sanal gerçeklik ve arttırılmış gerçeklik teknolojilerin öğrencilere sağladığı faydalar ile benzerlik göstermektedir.

Genişletilmiş Gerçeklik, sanal gerçeklik, arttırılmış gerçeklik ve karma gerçeklik teknolojilerinin tanımını kapsayan bu teknolojik yenilik yukarda bahsettiğimiz teknolojilerin çatısı olarak açıklanabilir. Bu teknoloji sayesinde bireyler gerçek tecrübeler yaşayabilir yâda anlamakta güçlük çektiği olay ve durumları anlamasına yardımcı olabilir (Gürsu, 2021). Bu teknolojinin eğitim alanında kullanım şekli şu şekildedir. Öğrenciler arasında etkileşimi arttırak öğrenmeyi kalıcı hale getirir, soyut kavramları somutlaştırmaya yardımcı olur, görsel ve işitsel ögeler ile öğrenmeyi destekler ve öğrenciye özgü eğitim modelleri geliştirebilir (Khlaif ve ark., 2024).

Yapay zekâ, İnsanların normal şartlarda zekâsıyla yapabileceği görev ve sorumlulukları her hangi bir müdahale olmadan yerine getiren yazılım ve donanım sistemleri olarak ifade edilebilir (Öztürk ve ark., 2020). Bu teknolojinin eğitim alanında kullanım şekli şu şekildedir. Öğrencilerden alınmış olan geçek ve güncel zamanlı bilgiler doğrultusunda öğrenciye özel program geliştirir, öğrenme kaynaklarını iyileştirebilir, öğrenme becerisini geliştirebilir,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bilimsel çalışmaları analiz edebilir ve eğitim uygulamaları geliştirebilir (Chen ve ark., 2020; Arslan, 2022).

Blockchain, bireylerden almış olduğu verileri güvenli ve şeffaf bir ortamda saklayan teknolojidir. Bu teknolojide alınan bilgiler üzerinde herhangi bir değişiklik yapılamaz ve üçüncü bir kişi tarafından yönetilemez (Ünal ve Ulusoy, 2020). Bu teknolojinin eğitim alanında kullanım şekli şu şekildedir. Kurumun gelir ve giderleri, öğrencilerin diploma ve sertifikaları ve öğrencilerin verileri güvenli bir ortamda saklanır. Kısacası okul ekosisteminde yer alan bütün aktörler ile ilgili bütün süreçlerini güvenli bir ortamda saklar (Grech ve Camilleri, 2017; Turkanović vd., 2018).

1.7. Spor Eğitiminde Metevarse

Metaverse kavramı, eğitim ve öğretim sürecinde modern çağımızda kullanılmaya başlanmıştır. Bu teknolojik yenilik birçok alanda olduğu spor bilimlerinde ve eğitim alanında kullanılmaya başlanmıştır. Kürsel bir salgı olan covid 19 ile birlikte eğitim ve öğretimde kullanılmaya başlanmıştır (Tlili ve ark., 2022). Sanal ve artırılmış gerçeklik, yapay zekâ, blockcain ve genişletilmiş gerçeklik gibi uygulamalar vasıtasıyla öğrenciler gerçek dünyadaymış gibi iş ve süreçleri gerçekleştirmektedir (Yu, 2022). Spor eğitiminde kullanılan metevarse teknolojisini öğrencilere sağlamış olduğu katkılar şunlardır. Spor bilimlerinde eğitim gören öğrencilerin bilişşel ve motorik becerilerini geliştirir, öğrencilerin derse katılım motivasyonunu arttırır, eşit şartlarda eğitim fırsatı sunar ve öğrencilerin spor eğitimi ile ilgili becerileri tekrar ettirerek gelişimlerine katkı sağlar (Yu, 2022).

2. YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma ilk olarak metaverse teknolojisi ve spor eğitimi ile ilgili akademik makaleler, tezler, dergiler ve kitap dokümanlarına ulaşıldı. Daha sonra ayrıntılı inceleme yapılarak araştırma ile alakalı yayınlar belirlendi. Belirlenen dokümanlar okunarak yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

Metaverse Teknolojisinin Olumlu Etkileri

Metevarse teknolojisi öğrencilere farklı ve zengin deneyimler yaşatmaktadır. Bu teknolojide kullanılan oyunlaştırma yöntemi ile ders anlatma metodu öğrencilerin derse olan ilgisini arttırmakta ve derse olan motivasyonu arttırmaktadır (Layane ve ark., 2023; Ketut ve ark. 2023).

Metevarse, teknolojisi öğrencilerin sanal ortamda yapılacak ödev ve görevleri deneyimleme fırsatı sunar. Bu da öğrencilerin soyut kavramlarını somutlaştırma imkânı tanımaktadır. İçinde barındırdığı yapay zekâ, sanal gerçeklik ve arttırılmış gerçeklik teknolojisi vasıtasıyla öğrenciye özel kişisel öğretim metodu geliştirir, öğrencilerin anlayabileceği şekilde öğrenme stilleri önerir ve her bir öğrencinin istek ve ihtiyacı doğrultusunda eğitim materyalleri geliştirir (Al-kfairy ve ark.2024; Xiaoyang ve ark. 2023; Dutta ve ark. 2022; Shu ve Gu, 2023).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Metevarse teknolojisi öğrenciler arasında iş birliğini geliştirir, yaratıcı düşünmeyi geliştirir, farklı kültürlerde insanlar ile etkileşimi arttırır, öğrenciler arasında güçlü bir iletişim kurmaya yardımcı olur (Al-kfairy ve ark.2024; Son ve ark. 2022; Chen ve ark. 2023).

Metevarse teknolojisi eğitimde fırsat eşitliği sağlamaktadır. Günümüzde internet sistemine erişim her alanda bulunmaktadır. Köy ve kırsal kesimlerde yaşayan öğrencilerin internet erişimi vasıtasıyla etkin ve verimli eğitim alma fırsatı sunmaktadır (Zhang ve ark., 2022; Nelson ve Carter, 2024).

Metevarse teknolojinsin spor eğitiminde sağlamış olduğu avantajlar şunlardır; spor eğitimi gören öğrencilerin öğrenme ve öğretme becerisini geliştirir, öğretme ve öğreneme sürecini zenginleştirir, farklı deneyimler yaşama imkânı sunar, derse olan katılımı ve ilgiyi arttırır, beden eğitimi ve spor alanı ile ilgili sayısız materyale erişim imkânı sunar ve sporcuların kendi eksikliklerini görme imkânı sunarak performansı iyileştirmeye yardımcı olur (Jianing, 2024).

Metaverse Teknolojisinin Olumsuz Etkileri

Metaverse teknolojisin de kullanılan ekipmanların pahalı olması, yeterli alt yapının mevcut olmaması ve gelir düzeyi iyi olmayan öğrencileri katılım sağlayamama durumunda ortaya çıkan eğitimde fırsat eşitsizliğidir (Zher Allam, 2022).

Sanal ortamda geçirilen sürenin artmasına bağlı oluşan psikolojik rahatsızlıklar, fiziksel aktivitenin azalmasına bağlı ortaya çıkan sağlık problemleri, gerçeklik algısının yitirilmesi, sosyal etkileşimin ve iletişim becerisinin azalması gibi birçok problemin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Hyung Jung ve ark., 2023).

Metaverse teknolojine aktarılan öğrencilerin bilgilerinin korunmasında ortaya çıkabilecek güvenlik endişeleri ve veri gizliliğinin sağlanmamasına karşı ortaya çıkacak problemler (Anwar ve ark., 2023).

Metevarse teknolojisini eğitim ve öğretim sürecine olan katkıları ile ilgili bilimsel çalışmaların yetersiz olması (Al-kfairy ve ark., 2024).

Metaverse Teknolojisine Karşı Öğretmenlerin Olumlu ve Olumsuz Görüşler

Modern çağımız teknoloji çağıdır. Bundan dolayı metevarse teknolojilerine bağlı işlenen derslerin etkin, verimli ve kaliteli geçeceğini düşünüyorum.

Eğitim sadece fiziksel mekânlarda gerçekleşmediği için metevarse teknolojisinin öğrencilerin farklı ortamlarda eğitim görme olanağı sağladığı için eğlenceli olduğunu düşünüyorum (Sarı, 2025).

Her bir öğrencinin sosyo- ekonomik düzeyleri eşit değildir. Metevarse teknolojisi eğitimde avantaj sağlayabilir. Ancak biz köy ve kırsal kesimlerde eğitim vermekteyiz. Bu teknolojiyi biz kullanamıyoruz

Biz eğitim ve öğretim sürecinde vermiş olduğumuz materyaller ile öğrenciler ile etkileşim kurmak zorundayız. Ancak uzaktan eğitimden kaynaklı öğrenciler ile etkileşime giremiyoruz. Bu durum derslerin kaliteli ve verimli geçmesini kısıtlamaktadır (Sarı, 2025).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

4. SONUÇ

Metevarse teknolojilerinin eğitim ve öğretim sürecine entegre edilmesi ile birlikte eğitim yöntemlerinde köklü değişikler meydana gelmiştir. Bu teknolojik yenilik olumlu ve olumsuz etkileri de beraberinde getirmiştir. Yapılan bilimsel çalışmalar doğrultusunda spor temelli eğitim sürecinde kullanılan metevarse teknolojileri öğrencilere sağlamış olduğu olumlu katkıları şu şekilde sıralaya biliriz. Öğrencilerin ders olan ilgisini ve katılımını arttırmakta, oyunlaştırma yöntemini kullanarak ders süreçlerinin kaliteli ve eğlenceli bir şekilde işlenmesine olanak tanımakta, zengin eğitim materyalleri ile eğitim ve öğretim sürecinde öğrenilen bilgilerin kalıcı bir şekilde akılda kalmasına imkân tanımaktadır. Bu avantaların yanında birçok dezavantajı da beraberinde getirmektedir. Fiziksel aktivite azlığına bağlı olarak ortaya çıkan fiziksel ve psikolojik rahatsızlar, sosyal ve iletişim becerilerinin azalması, ekipman maliyetlerinin yüksek olması, alt yapının yetersiz olması ve dijital bağımlık düzeyini artırması bu dezavantajlar arasında yer almaktadır. Sonuç olarak, metaverse uygulamasının eğitim sürecine entegre sürecini daha verimli ve kaliteli bir şekilde gerçekleştirmek için yapılan çalışmalar incelenmeli ve yeni bilimsel çalışmalar ile desteklenerek eğitim ve öğretim sürecine dengeli bir şekilde entegre edilmelidir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

Akpınar, B., & Akyıldız, T. Y. (2022). Yeni eğitim ekosistemi olarak metaversal öğretim. Journal of History School, 56, 873-895.

Al-Arimi, A. M. A. K. (2014). Distance learning. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 152, 82-88.

Al-kfairy M, Alomari A, Al-Bashayreh M, Alfandi O, Altaee M and Tubishat M. (2023). A review of the factors influencing users perception of metaverse security and trust. 2023 Tenth International Conference on Social Networks Analysis Management and Security (SNAMS), 21-24 November, Abu Dhabi, United Arab Emirates, pp. 1-6.

Anwar MS, Ullah I, Ahmad S, Choi A, Ahmad S and Wang J. (2023). Immersive learning and ar/vr-based education. Cybersecurity Management in Education Technologies: Risks and Countermeasures for Advancements in E-learning, 1-22. CRC Press. https://doi.org/10.1201/9781003369042-1

Arslan, S. (2019). İlkokullarda ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin dijital okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.

Atas, H., Gündüz, S. (2020). Yükseköğretimde Dijital Dönüşüm.

Ball, M. (2021). Framework for the Metaverse. https://www.matthewball.vc/all/forwardtotheMetaverseprimer

Benford, S. ve Giannachi, G. (2011). Performing mixed reality. MIT Press.

Calvert, J. & Abadia, R. (2020). Impact of immersing university and high school students in educational linear narratives using virtual reality technology. Computers & Education, 159, 104005. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.104005

Ceylan, R. (2008). İlköğretimde: Beden Eğitimi Dersinin, Takiben Yapılan Diğer Derslerde Öğrencilerin Başarıları Üzerindeki Etkisinin Araştırılması (Kütahya İli Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.

Chen X, Zhong Z and Wu D. (2023). Metaverse for education: Tech-nical framework and design criteria. IEEE Transactions on Learning Technologies.

Chen, L., Chen, P. ve Lin, Z. (2020). Artificial intelligence in education: A review. Ieee Access, 8, 75264- 75278.https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.2988510

Damar, M. (2021). Metaverse shape of your life for future: a bibliometric snapshot. Journal of Metaverse, 1(1), 1-8.

Demirezen, B. (2019). Artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik teknolojisinin turizm sektöründe kullanılabilirliği üzerine bir literatür taraması. Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi, 3(1), 1-26.

Doğan, D. ve Seferoğlu, S.S. (2017). Mobil Cihazlar ve Eğitimde Dijital Dönüşüm, Odabaşı HF, Akkoyunlu B ve İşman, A (ed.), Eğitim Teknolojileri Okumaları 2017 içerisinde, TOJET.

Duan, H., Li, J., Fan, S., Lin, Z., Wu, X., & Cai, W. (2021, Ekim). Metaverse for social good: A university campus prototype. 29th ACM International Conference on Multimedia (ss. 153-161).

Dutta PK, Manoswita B, Akash S, Ramakant B, Samrat R and Sudipta R. (2022). Challenges in metaverse in problem-based learning as a game-changing virtual-physical environment for personalized content development. Proceedings Volume of the 6th IET International Smart Cities Symposium, 6th SCS-2022, December 6-8, 2022, Bahrain

Emrem, E. (2022). Dijital teknolojilerle üretilen metaverse (öte evren) kavramı ve etik üzerine bir tartışma. Global Media Journal TR Edition, 12(24), 263-285

Grech, A. ve Camilleri, A. F. (2017). Blockchain in education. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Güllü, M. ve Korucu, G. (2005). "İlk Öğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Beden Eğitimi Derslerine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi". 4. Ulusal Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Sempozyumu, Bursa, Türkiye.

Gürsu, M. (2021). Tarihi alanlarda genişletilmiş gerçeklik kullanımıyla mekan sentezleme: Efes antik kenti üzerine bir uygulama [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Kültür Üniversitesi.

Huynh-the T, Pham Q and Pham X. (2023). Artificial Intelligence for the Metaverse: A Survey, Engineering Applications of Artificial Intelligence. 117,105581.

Jianing S. (2024). Meta-universe in the field of physical education literature review School of Physical Education. Henan Polytechnic University, Jiaozuo, China, 6 (3):108- 112. doi: 10.25236/FSR.2024.060314

Kaleci, D., Tepe, T. ve Tüzün, H. (2017). Üç boyutlu sanal gerçeklik ortamlarindaki deneyimlere ilişkin kullanıcı görüşleri. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 21(3), 669-689.

Kang, Y. M. (2021). Metaverse framework and building block. Journal of the Korea Institute of Information and Communication Engineering, 25(9), 1263-1266.

Karadağlı, E. (2019). Üniversitelerin beden eğitimi ve spor yüksekokulları ile spor bilimleri fakültelerine hazırlanan öğrenci adaylarının kişilik özellikleri ile stresle başa çıkma stillerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.

Kayakökü, H. (2022). Sanal Dünyaların ve Metaverse'ün Tarihi ve Gelişimi. F. S. Esen (Ed.). Metaverse: Geleceğin Dünyalarını İnşa Edecek Teknolojiler, Fırsatlar ve Tehditler içinde (s. 29-43). Ankara: Nobel Yayın.

Ketut A, I Made P, Dessy Seri W and I Nengah Eka M. (2023). Applying gamification technique and virtual reality for prehistoric learning toward the metaverse. International Journal of Information and Education Technology, 13 (2), 247-256.

Khlaif, Z. N., Mousa, A. ve Sanmugam, M. (2024). Immersive extended reality (xr) technology in engineering education: opportunities and challenges. Technology, Knowledge and Learning, 29(2), 803-826.

Kurubacak, G. ve Altinpulluk, H. (Eds.). (2017). Mobile technologies and augmented reality in open education. Igi Global.

Kuş, O. (2021). Metaverse: 'dijital büyük patlamada' fırsatlar ve endişelere yönelik algılar. Intermedia, 8(15), 245-266.

Layane A, Marcelo S, Tori R and Zhang Y. (2023). The attention of students in the metaverse: Practical application. International Conference on Human-Computer Interaction, pp. 3-23.

Metaverse Roadmap Overview. (2007). (www.metaverseroadmap.com Erişim Tarihi: 30.04.2024).

Mystakidis, S. (2022). Metaverse. Encyclopedia, 2, 486–497. https://doi.org/10.3390/encyclopedia2010031.

Öztürk, E. O. ve Sondaş, A. (2020). Sanal sağlık: Sağlıkta sanal gerçekliğe genel bakış. Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 3(2), 164- 169.

Park, S., & Kim, S. (2022). Identifying world types to deliver gameful experiences for sustainable learning in the metaverse. Sustainability, 14(3). https://doi.org/10.3390/su14031361

Sarıgöz, O. (2024). 21st century skılls and new approaches ın educatıon. Studıes In Educatıonal Scıences, 133.

Shu X and Gu X. (2023). An empirical study of a smart education model enabled by the edu-metaverse to enhance better learning outcomes for students. Systems, 11 (2), pp. 75.

Smart, J.; Cascio, J.; Paffendorf, J.; Bridges, C.; Hummel, J.; Hursthouse, J.; Moss, R. A cross-industry public foresight project. In Proc. Metaverse Roadmap Pathways 3DWeb; Academia Press: Cambridge, MA, USA, 2007; pp. 1–28.

Suh, W., & Ahn, S. (2022). Utilizing the metaverse for learner-Centered constructivist education in the post-Pandemic era: An analysis of elementary school students. Journal of Intelligence, 10(1). https://doi.org/10.3390/jintelligence10010017

Tamer, K., ve Pulur, A. (2001). Beden Eğitimi ve Sporda Öğretim Yöntemleri. Ankara: Kozan Ofset.

Tlili, A., Huang, R., Shehata, B., Liu, D., Zhao, J., Metwally, A. H. S., & Burgos, D. (2022). Is Metaverse in education a blessing or a curse: a combined content and bibliometric

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

analysis. Smart Learning Environments, 9(1), 1-31. https://doi.org/10.1186/s40561-022-00205-x

Turkanović, M., Hölbl, M., Košič, K., Heričko, M. ve Kamišalić, A. (2018). EduCTX: A blockchain-based higher education credit platform. IEEE access, 6, 5112-5127.

Türker Sarı, 2025. Metaverse temelli öğrenme süreçlerine yönelik öğretmen deneyimi: Spatial örneği. (Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi).

Ünal, G. & Ulusoy, Ç. (2020) Blok Zinciri Teknolojisi. Bilişim Teknolojisi Dergisi, 13(2), 167-175.

Üzümcü, E., Akin, B., Nergiz, H., İnözü, M. ve Çelikcan, U. (2018). Anksiyete bozukluklarında sanal gerçeklik. Psikiyatride Guncel YaklasimlarCurrent Approaches in Psychiatry, 10(1), 99-117.

Wong, P. P. Y., Wong, G. W. C., Pangsapa, P., & Shen, D. J. (2024). Virtual to reality: Understanding the role of metaverse as a pedagogical strategy. Electronic Journal of eLearning, 22(3), 90-110.

Xu M, Ng WC, Lim WYB, Kang J, Xiong Z and Niyato D. (2022). A full dive into realizing the edge-enabled metaverse: Visions enabling technologies and challenges. arXiv:2203.05471.

Yu, J. (2022). Exploration of Educational Possibilities by Four Metaverse Types in Physical Education. *Technologies*. https://doi.org/10.3390/technologies10050104.

Zhang X, Chen Y, Hu L and Wang Y. (2022). The metaverse in education: Definition framework features potential applications challenges and future research topics. Frontiers in Psychology, vol. 13, 6063.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

MYTHOLOGICAL INTERTEXTUALITY AS A TOOL FOR TEACHING CRITICAL THINKING SKILLS IN ELT: A PEDAGOGICAL APPROACH WITH CLASSROOM APPLICATIONS

Assist. Prof. HÜLYA KÜÇÜKOĞLU

Yozgat Bozok Üniversitesi, Faculty of Science and Letters,

hulya.kucukoglu@yobu.edu.tr ORCID ID: https://orcid.org// 0000-0001-5421-9858

ABSTRACT

This conference paper explores how mythological intertextuality can be integrated into English Language Teaching (ELT) as a pedagogical tool to develop learners' critical thinking skills. Mythological narratives are inherently rich in symbolic content, moral dilemmas, archetypal structures, and culturally embedded meanings. These features make them ideal for analytical, comparative, and inferential reasoning tasks. Drawing on Kristeva's theory of intertextuality, schema theory, dialogic pedagogy, and Bloom's taxonomy, this paper argues that myth-based instruction enhances students' ability to interpret, compare, evaluate, and create new meanings from texts. A series of classroom practices is proposed, demonstrating how teachers can use classical myths and modern adaptations to foster higher-order thinking skills. The study concludes that mythological intertextuality not only supports language acquisition but also cultivates culturally informed and intellectually autonomous learners.

Keywords: Mythology; Intertextuality; Critical Thinking; ELT; Higher-Order Thinking; Pedagogy; Archetypes.

1. INTRODUCTION

As an ever-present cultural story, myths have historically shaped the imaginations of the collective, value systems, and symbolic archetypes between a continuum of societies. In the context of the English Language Teaching (ELT) profession, literary literature, such as mythological texts, have been recognized as powerful pedagogical tools that can provide a genuine language exposure, and at the same time offer candidates a chance to contemplate and engage in cultural practices and critical thinking (Baytar and Timucin, 2019). This pedagogical potential of myths is especially conspicuous when the texts are discussed in the context of

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

intertextuality as the readers are able to see the complex relationships between texts across the temporal, genre and cultural dimensions (Allen, 2000).

Intertextuality theory assumes that every text belongs to a large system of dialogic relationships with other texts - both the predecessor and time contemporaries (Allen, 2000; Žilka, Zelenkova & Benyovszky, 2022). In the case of EFL students, working with intertextual texts enables them to activate previous information and make comparisons and negotiate meaning in a socially and culturally contextualized environment. By using mythological narratives in ELT classrooms, both classical and modern versions, the intertextual interactions may be triggered and inform a vibrant sense-making context.

Cognitively-processing perspective dictates that the comprehension and interpretation of new texts by the reader rely on the reference to the available mental schemata or their extant structures, known as schemata (Rumelhart, 1980). Collective memory and trans-cultural symbolic repertoires often embody mythological archetypes hero, the journey, the trickster or the underworld. By exploiting these archetypes, the learners can be given a more easy interface between the concepts known and the new input of the text hence leading to easy understanding, interpreting and reflection (Pun-iad & Sermboonpaisarn, 2024).

Dialogic and critical literacy methods focus on pedagogical issues that emphasize the agency of learners, social engagement, and reflective readings with textual resources (Fouche, 2016; Nam, 2020). By moving to dialogic pedagogy and literature-based instruction, learners switch to being passive receivers as they become active interpreters (Fouche, 2016; Baytar and Timucin, 2019). The mythological material, with all its symbolic nuances and ambiguous morality, is especially favorable to the classroom conversation, argument, interpretive diversity.

Additionally, the empirical studies also testify to the fact that the introduction of literature in the EFL setting promotes not only the language development but also higher-order thinking, intercultural competence, and critical literacy (Abahussain, Shah and Abdul-Rab, 2022; Khater, 2012). A recent pedagogy research suggested an intertextuality-based instructional model specifically designed to work with EFL students and emphasized the importance of intertextual reading activities in promoting the process of analysis, synthesis, interpretation, and evaluation (Abahussain et al., 2022).

Considering these theoretical and empirical premises, this paper will argue that mythological intertextuality can be effectively utilised in ELT classrooms to encourage critical thinking, multiculturalism, and high-order language skills.

2. CLASSROOM APPLICATIONS AND PEDAGOGICAL FRAMEWORK

The operationalisation of mythological intertextuality in English Language Teaching (ELT) classrooms can be achieved through well-planned learning activities that would mobilise the background knowledge of learners, encourage interpretational thinking, and dialogic

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

interaction. The resulting pedagogical paradigm utilizes the constructivist learning, task-based language teaching, dialogic pedagogy, and critical literacy, therefore, explaining how classical myths and their modern versions can be used as triggers in recalling critical, comparative, and evaluative thinking.

2.1.1 Combinations of Classical and Modern Myth Adaptations.

Myth-based teaching requires a fine balance between textual accuracy and the readability. The classical myths, which are of Turcic, Greek, Roman, Mesopotamian, or Norse origins, commonly feature archaism and culturally-specific allusions that may be difficult to understand by the learners. Comparing them to contemporary versions, e.g. short stories, poems, graphic novels, or film scripts, teachers allow students to find their way through the convoluted thoughts with the help of simpler and more contextually inclined language.

2.1.1 Text Pairing Method

The text-pairing technique is one of the effective teaching techniques in which a traditional myth is paired with a modern version. For example: - The legends of Pandora with a current short story or poem, questioning curiosity, consequence, and freedom; - The Prometheus myth was combined with a current dystopian story of technology, revolts or egoism; - The myth of Theseus and the Labyrinth combined with a graphic novel, film scene or short story focusing on identity, choice and confinement. In such strategy, students read both texts and find intertextual markers, i.e. repeated symbols, themes, archetypes and structure of narratives. This comparative analysis fosters inferential thinking and evaluative thinking because learners argue about similarities, differences, and changes to the texts (Abahussain et al., 2022).

2.1.2 Acculturation and Cultural Reflection.

Before reading, instructors may trigger schema with pre-reading activities: brainstorming mythological symbols (fire, serpent, labyrinth), discussing modern mythological allusions in the popular culture (films, comics, novels), or guessing the plotlines of a myth with archetypal patterns. These preparation tasks help learners to connect the already known material with the new reading and be aware of cross-cultural pattern of narratives (Pun-iad and Sermboonpaisarn,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2024). This creates a strong background to deeper interpretation in the process of the primary reading.

2.1.3 Framework Critical Questioning.

To enhance critical thinking, teachers can use higher-order questionings and make them consistent with critical thinking:
- **Analyse**: Which patterns or symbolic functions do we find in both versions?
- **Compare**: Which one provides a more compelling moral position, and why?
- **Create**: "What would you re-tell this myth to the modern world--what would you change, and why?
This questioning also makes reading more of an interactive thinking process, and thus, boosts lingo and analytical ability, which is a key goal of ELT that aims at critical thinking (Anjali and Viju, 2025).

2.2 Critical thinking: ELT Activities to develop critical thinking.

The presented outline is based on the pragmatic classroom activities targeted at intermediate and advanced EFL students. In both of the activities, mythological intertextuality is combined with critical thinking and development of language skills. It is essential to recognize that the intertextual mapping activity is a portfolio tool that identifies the qualifications of various individuals within a project team. It is important to note that, intertextual mapping activity is a portfolio tool that determines the qualifications of different individuals in a project team. Students develop visual maps to connect the classical myth with the contemporary version of the myth. The map must include: characters and their developments; changes in setting, time, or moral focus; symbolic re-definitions; as well as modern predicaments. This activity helps in synthesising between texts and strengthens vocabulary learning, discourse and critical awareness.

2.2.2 Dialogic Debate Task

Students are also required to engage in organized debates after the comparative analysis of ethical or symbolic dilemma (e.g. Was Prometheus justified in disobeying the gods in the name of humanity?). The respondents will have to use both versions of the text to prove their points. This develops the argumentative, evidence-based, and dialogic competence - critical literacy and academic discourse components (Fouche, 2016; Nam, 2020).

2.2.3 Creative Rewriting Project

Students recreate a myth in a new way of looking at it, such as retelling the Labyrinth myth through the eyes of the Minotaur, or re-reading the myth of Persephone in the context of the contemporary sociocultural context. They give their remade version and ponder on how their decisions change the sense, ethics focus, or character define. This promotes narrative competence, intertextual creativity and consciousness of the authorial intention. In this session,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

students who are learning a second language will be asked to deconstruct symbols and identify their parts.

2.2.4 Symbol Deconstruction Activity.

During this activity, the learners studying the second language will be prompted to break down symbols and find their components Students break down the symbols associated with myths that are common in small groups; for example fire, serpents, mirrors, wings etc. and talk about the different ways in which they change in the classical myth and the one in the adaptation. After that, they write brief explanations of the symbolic transformation. The practice encourages interpretive literacy and makes learners think past superficialities.

2.2.5 Reflective Journaling

In this part, students keep journals based on the following questions: How did the comparison of these two versions change your knowledge of the myth? or What mythological themes are most relevant to modern life and why? The practice promotes metacognition awareness, self-directed learning, and increased engagement with language and content.

3. RESULTS AND DISCUSSION

Whereas this is not a comprehensive empirical investigation but a theory and pedagogical oriented work, the intersection lines of empirical studies support the effectiveness of intertextual and literature based approaches in EFL/ELT setting. To provide an example, a study by Abahussain, Shah, and Abdul-Rab (2022) showed that intertextual reading tasks allow EFL learners to read texts more deeply, synthesize, interpret, and assess them, thus developing critical thinking and developing reading competence.

Besides, according to literature-based ELT, critical literacy, intercultural awareness, and learner motivation have always been associated with the research results, as supported by Baytar and Timucin (2019) and Fouche (2016). When culturally and thematically rich texts are used, and dialogic discussions are led by students, they develop linguistic proficiency and higher-order cognitive skills, which are emphasized by Nam (2020).

The effectiveness of schema based teaching approaches has also proven their use in fostering understanding, meaning and student interaction (Pun-iad & Sermboonpaisarn, 2024). With the help of the combination of schema theory and intertextual practices, the instructors have the possibility of scaffolding what the learners already know and forming them into deeper interpretive processes.

Thus, the use of mythological intertextuality in ELT classrooms, as is suggested in this paper, in terms of the framework and the activities, seems to be pedagogically reasonable. It provides

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

a holistic methodology, which combines language growth, critical thinking, cultural literacy, and learner autonomy.

Altogether, the lack of direct empirical research particularly on myth-based intertextuality in ELT, though, does not mean that there is a strong theoretical and pedagogical base on which intertextuality can be applied based on the convergence of intertextuality theory, schema theory, dialogic pedagogy, and the existing empirical evidence of literature-based EFL instruction.

GENERAL CONCLUSION

This paper argues that mythological intertextuality has significant pedagogical ability in the teaching of English language. Using classical myths and their modern versions, and composing classroom tasks based on intertextual analysis, schema activation, dialogic discussion, and creative production, teachers can help learners to engage in critical thinking, interpretive competence, cultural awareness, and creative agency.

Myth-based teaching is compatible with the current objectives in ELT: not only to develop linguistic competence but to build intercultural competence, critical literacy, and autonomy in the learners. The suggested framework and activities provide a flexible, culturally diverse and thought-provoking strategy that fits intermediate and advanced EFL students perfectly.

Empirical studies in the future are needed to determine the long-term impacts of myth-based intertextual teaching on the reading comprehension of learners, writing abilities, development of critical thinking, and intercultural sensitivity. Also, extending the methodology to encompass myths of other cultural traditions, might contribute to the increase in the pedagogical quality of the method and the increase in cultural inclusivity.

REFERENCES

Abahussain, M. O., Shah, U., & Abdul-Rab, S. (2022). Intertextual reading: Analyzing EFL context via critical thinking. *Theory and Practice in Language Studies, 12*(5), 964–973. https://doi.org/10.17507/tpls.1205.18

Anjali, A. N., & Viju, M. J. (2025). Fostering analytical minds: Integrating critical thinking in English language teaching. *i-manager's Journal on English Language Teaching, 15*(4), 43–51.

Allen, G. (2000). *Intertextuality*. Routledge. Baytar, İ., & Timuçin, M. (2019). Harnessing literature in EFL teaching: A case in point. *Journal of Language and Linguistic Studies, 15*(3),1002–1015.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Fouché, B. (2016). Literature and critical literacy pedagogy in the EFL classroom: Toward a model of teaching critical thinking skills. *Studies in Second Language Learning and Teaching, 6*(4), 657–683.

Nam, J. (2020). Disrupting the commonplace: Critical literacy practices in the ESL reading classroom. *The International Journal of Critical Pedagogy*, *11*(1), 131–154.

Pun-iad, S., & Sermboonpaisarn, T. (2024). The common characteristics of schema theory and intertextuality theory: Approaches for learning management in reading interpretation. *Journal of Graduate Studies, Valaya Alongkorn Rajabhat University.*

Žilka, T., Zelenková, A., & Benyovszky, K. (2022). *Stereotypes and Myths: Intertextuality in Central European Imagological Reflections*. Peter Lang.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ERDEM BAYAZIT'IN *GELECEK ZAMAN RİSALESİ*'NDE TEMA[1]

Doç. Dr. Gülten BULDUKER

Kırıkkale Üniversitesi

e-posta: gbulduker@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4360-5432.

Fazilet BİŞKİN: biskinfazilet597@gmail.com

Kırıkkale Üniversitesi

Mehtap Cemre TEKİN: cemrettekin@gmail.com

Kırıkkale Üniversitesi

Özet

Bütün edebî türlerde oldu gibi şiirde de tema çok önemli bir unsurdur. Şiirdeki yapı unsurlarının soyut yönü temayı oluşturur. Tema, şiirdeki özü kuran hayal, duygu ve düşüncelerin adıdır. Başka bir deyişle şiirin muhtevasını oluşturan soyut unsurlardır. Çalışmanın amacı, modern Türk şiirinin önemli şairlerinden biri olan Erdem Bayazıt'ın (1939-2008) *Gelecek Zaman Risalesi*'ndeki şiirlerini temaları yönüyle incelemektir.

İslâm prensiplerini benimseyen şairlerden biri olan Bayazıt, *Diriliş* ve *Edebiyat* dergilerinde başladığı yazın faaliyetlerini, 1976 yılında *Mavera* dergisinde sürdürür. O, sadece bir şair olarak değil, aynı zamanda kültürel, sosyal ve siyasal olarak da toplum hayatında değişik misyonlar üstlenmiştir. Hayattaki duruşunu şiirlerinin muhtevasını belirlerken de koruyan şair, hem bireysel hem de toplumsal kaygılarla işlediği temaları dini inançlara dayandırarak manevi bir iklimle okurlarına sunmuştur. *Gelecek Zaman Risalesi'*nde farklı uzunlukta toplam on şiir mevcuttur. Bunların her biri yoğunluğu değişmekle birlikte "modern çağa isyan", "tabiat-ümit" ve "kent-yalnızlık", "aşk" gibi değişik temalar içermektedirler. Analiz yönteminin kullanıldığı bu çalışma ile Bayazıt'ın yakın dönem Türk edebiyatındaki yerine ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelime: Erdem Bayazıt, *Gelecek Zaman Risalesi,* şiir, tema.

Abstract

As in all literary genres, theme is a crucial element in poetry. The abstract aspect of a poem's structural elements constitutes the theme. Theme refers to the imagination, emotions, and thoughts that form the poem's essence. In other words, the abstract elements that constitute the poem's content. The purpose of this study is to examine the poems in *the Treatise of Future Times* by Erdem Bayazıt (1939-2008), one of the most important poets of modern Turkish poetry, in terms of their themes.

[1] Bu çalışma, Kırıkkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Ör. Üyesi Doç Dr. Gülten BULDUKER'in danışmanlığında lisans öğrencisi Fazilet BİŞKİN ve Mehtap Cemre TEKİN tarafından hazırlanan 1919B012411044 nolu 2209A TÜBİTAK projesinden üretilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bayazıt, one of the poets who embraced Islamic principles, began his literary career in the *Diriliş* and *Edebiyat* magazines and continued it in *Mavera* magazine in 1976. He not only served as a poet but also undertook various roles in social life, both culturally, socially, and politically. Maintaining his stance in life while determining the content of his poems, the poet presented his readers with a spiritual atmosphere, grounding his themes in both individual and social concerns in religious beliefs. There are a total of ten poems of different lengths in *the Treatise on Future Tenses.* Each of these, while varying in intensity, contains themes such as "rebellion against the modern age," "nature-hope," and "city-loneliness." This study, employing analytical methods, attempts to shed light on Bayazıt's place in contemporary Turkish literature.

Anahtar kelime: Erdem Bayazıt, *The Treatise of Future Time*, şiir, tema.

1. Giriş

İnsanın her geçen gün karşı konulamaz bir şekilde modern dünyanın esiri olması, beraberinde kapitalist sömürü, yabancılaşma, yalnızlık, değersizlik duygusu gibi baş edilmesi son derece güç birçok soruna neden olmaktadır. Bu bağlamda modern Türk şiirinin önemli şairlerinden biri olan Cahit Zarifoğlu, "Zaman dert getirdi sulara" (Alver, 2007: 49) dizelerinde insanın yerleşik kültürden kopuşunun acı sonuçlarını dile getirir. Özellikle kadim değerlerden uzaklaşmanın kaçınılmaz bir sonucu olarak hoyratlığın hüküm sürdüğü kalabalık kentlerde yaşamak gittikçe güçleşmektedir. En kötüsü de kaosun merkezi konumundaki kentlerde insanların birbirine güven duygusunu yitirmesidir. Öyle görünmektedir ki insanın hırsları her geçen gün çekeceği acıları daha da artıracaktır. Bu acıların farkına varıp dile getirecek olanlar da her zaman olduğu gibi yine şairler olacaktır kuşkusuz.

İnsanı edebî eserlerde çevresiyle ve sorunlarıyla birlikte ele almak edebiyata toplumsal bir bakış açısıyla bakmayı gerektirmiştir. Bu bağlamda "toplumculuk" kavramından sıkça söz edilir. Kavram, her ne kadar sosyalizmle eş tutulsa da aslında "topluma yön vermede edebiyatı araç seçen her hareket, ideolojisi ne olursa olsun, toplumcu bir yöneliş içindedir. Dünya görüşlerindeki farklılığa rağmen, Türk edebiyatının iki önemli temsilcisi Tevfik Fikret (1867-1915) ve Mehmet Akif (1873-1936)'in de asıl hedefi toplumdur" (Kaplan, 1998: 26).

Modern Türk şiirinde "toplumcu gerçekçi" şairler kadar İslâm prensiplerine bağlı şairler de toplumsal kaygılarını dile getirmişlerdir. Bunların başında yer alan Mehmet Akif doğrudan topluma odaklıdır. Necip Fazıl Kısakürek ve Sezai Karakoç'un ise bireysel duygu ve düşüncelerini anlatırken aynı zamanda toplumsal kaygılarını da dile getirdikleri söylenebilir. Benzer bir duyuş ve düşünüş Nuri Pakdil'in şiirinde de vardır. Şiirlerini İslâm prensiplerine bağlılık ve toplumsal sorumluluk bilinciyle yazan bu şairler ile Erdem Bayazıt'ın sanat algısı benzeşmektedir.

Erdem Bayazıt'ın *Gelecek Zaman Risalesi*'ndeki şiirlerinin temaları yönüyle inceleneceği bu çalışmada, şiirleri tahlil etmeden önce şairin eserleri ve genel olarak şiir anlayışı hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Az ve öz şiir yazan Bayazıt, üç şiir kitabı yayımlamıştır: *Sebep Ey* (1972), *Risaleler* (1987), *Gelecek Zaman Risalesi* ((1988). Şair, ilk şiir kitabına neden *Sebep Ey* adını verdiğini şöyle açıklar: "Allah, ateşe yakma dese ateş de yakmaz. Biz insanlar çoğu zaman sebebi halk edeni unutup sebeplere takılıp kalıyoruz. Biz Müslümanlar

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

olarak olan şeylerin hikmetini aramaya memuruz. Belki o hikmet arayışını anlatıyor, *Sebep Ey!*" (Yorulmaz, 2015: 187-188). Olgunluk dönemi eseri olarak değerlendirilebilecek *Risaleler'*de ise birinci kitaptaki tok ifadeli, atılgan, kavgacı ruh hâlini anlatan şiirler yerine daha munis ve mütevekkil bir ruh hâlinin yansımaları dikkat çeker (Turna, 2015, 161-162). *Gelecek Zaman Risalesi* de bir önceki şiir kitabı *Risaleler*"in devamı niteliğindedir. Şair aşk, tabiat, savaş ve ölüm temalarını bu kitabındaki şiirlerinde de dile getirmiştir. Erdem Bayazıt'ın şiiri millî-manevi hasletlerle örülmüş, sosyal cephesi geniş bir şiirdir. Bu şiirinin yüzey yapısından ve simgesel örüntüsünden hareketle beslendiği kaynakların *Kur'anı Kerim,* hadisler, siyer, İslâm tarihi, tasavvuf, Osmanlı kültür ve medeniyeti, divan ve halk şiiri, folklor ve modern Türk şiirinin seçkin örnekleri olduğu söylenebilir (Turna, 2015: 324).

Ramazan Kaplan ise Erdem Bayazıt'ın şiirinin estetik dokusunu çok güçlü bulur. Bu kanı, anlam dokusuna birden nüfuz edilemeyen şiirler olmasıyla ilgili olarak ortaya koyduğu bir tespittir. Ona göre anlam, Bayazıt şiirinde kendini çok kolay ele veren bir yapıda değildir. Onun şiirinde imge şiirin anlam dünyasını ve estetik gücünü gölgeleyen boyutlara ulaşmaz. Dolayısıyla onun şiiri Cahit Zarifoğlu'nun okuyucuya kendisini kapatan şiiri gibi değil, daha açılımı olan, daha okurla rahat ilişki kuran ama bütün bunlarla beraber yer yer nitelikli bir okuyucuyu karşısında görmek isteyen bir şiirdir. Toplumun bozulan değeri, yaşama biçimleri, düşünüş biçimleri ve algılama biçimleri karşısında şair olarak Bayazıt'ın tepkisel bir tavrı ve geleceğe ait tasarımları vardır. Kaplan değerlendirmesine şöyle devam eder:

> "İşte bu hareket noktasıdır Erdem Bayazıt'ın şiirini kuran, yönlendiren temel çabalar. Ondaki bütün temalar da bunun yansımaları biçiminde görülür. Onun için romantik edebiyatta olduğu gibi toplumdan kaçış biçiminde algılanabilecek geçmişe sığınma, tabiata sığınma, yalnızlığı tabiatta arama duyguları karşısında aşkın kaybolmuş bir değer olarak, sevginin kaybolmuş bir değer olarak yeniden bizim kültürümüzdeki aslî hüviyetine kavuşturulması noktasında özel bir dikkati, özel bir çabası vardır ve onun şiiri esasen bunu kurcalayan bir şiirdir" (2009: 53-54).

2. G*ELECEK ZAMAN RİSALESİ*'NDEKİ ŞİİRLERİN TEMASI

2. 1. Modern Çağa İsyan

Gelecek Zaman Risalesi'nde ilk sırada "Ekonomi Burcundan" /Hızlı+Coşkulu+Yüksek/ şiiri yer almaktadır. Modern çağa isyan temasının ele alındığı şiirde şair, gelecek zamanı "bilinmez kara delik" olarak niteler. Çünkü tüm insanlar, gönüllü bir şekilde onun esiri olmuştur. İnsanların dizginlenemeyen hırslarına kapılıp teknolojik araçları, füzeleri, bombaları ve tanklarıyla tabiatı ya da geniş manada dünyayı yıkmaya hazır bekledikleri anlaşılmaktadır:

"Nili kelepçeleriz

Fırat'ı hançerleriz

Yağmalıktır Amazon

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Tuna bir kanalizasyon!

Akan karadeliklerin kanıdır Misiori'de

Kızılderililerinki Missisipi'de

Salarız dozerleri süreriz greyderleri

Yakarız ormanları deleriz dağları

Ezeriz çiçekleri ve böcekleri

Ve önümüze çıkan her şeyi" (2015: 162).

Şiirde özellikle sömürgeci Batılı devletlerin Doğunun petrol zenginliğini ele geçirmek için her türlü kaba güce başvurmaktan çekinmeyeceği anlaşılmaktadır. Birinci çoğul şahız ekinin kullanılması, yaşanılan durumdan herkesin sorumlu olduğuna yorulabilir. Dünyevi zevklere ve sömürüye odaklı bir yaşamın gelecekte hayatı çekilmez kılacağından duyulan endişeyi şu dizelerde görmek mümkündür:

"Geliyoruz işte

Yiyip bitirmek

Gülmek eğlenmek

Ezmek ve ezilmek için

Harmanlamak ve savrulmak

Sapı samana

Unu kepeğe katmak

Yaşamın anasını satmak için!" (2015: 164)

"Erdem Bayazıt (1939-2008)'ın şiirinin en karakteristik yönü, mutlu yaşanmış geçmiş zaman ile her türlü olumsuzluğun sembolü haline gelmiş yaşanan çağ arasındaki zıtlıkları esas alan bir düşünce temeline dayanması ve bunun üzerine bir söylem geliştirmesidir" (Kaplan, 2008: 83). Bu bağlamda "Aşk Burcundan" şiirinde birçok temayı iç içe dokuyan ve "yol" imajı üzerinden harekete geçen şair, apartmanlara, kalelerin surlarına, beton yığınlarına ve demir kütlelere meydan okur. Fatih Andı'nın da belirttiği gibi Bayazıt'ın eleştirdiği kent dokusu, apartmanlar, beton duvarlar, yapay parklar, araçlar, balkonlar, kaldırımlar, bulvarlar, vitrinler, göğü kapatan çatılar, karanlık sokaklar, suları hapseden borular, mekanik sesler, uğultular, dumanlar, fabrikalar ile örülmüş adeta bir mahşerdir (2018: 193-210). Yani ruhundan koparılan ve karşıtlıkların mekânı olan kenttir. Onun içindir ki şair, modern çağ karşısında eleştirel bir tavır alır. Mücadele gücünü gerçek sevgiliden almaktadır. "Al beni Rabbim / Çöz beni çoğalt beni" (2015: 185) diyerek bütün insanlarla aşk ile kaynaşmayı temenni eden şair, tabiata seslenir. Tabiatla ruhunun bütünleşmiş hâlde olduğunu anlatır:

"O tarla

Ben tohumum

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

O hep susar ben sözcüyüm" (2015: 166).

Pastoral bir duyarlığın hâkim olduğu şiirde, toprakla olan bağ hikâye edilir. İsyan edilen modern çağ, bütün olumsuzlukları içinde barındırır. Kirlenmek, paslanmak, tüketmek, bozmak, eskitmek, saptırmak, çarpıtmak, inkâr etmek, kokutmak gibi olumsuz fiillerin ifade ettiği tek kelimeyle insanın içinde bulunduğu tükenmişlik hâlidir. Fakat şair, olumlu mesaj verir. "Biz temizleriz bütün kirleri, kirlenmişlikleri / Bazan toprak bazan ben birlikte bazan ikimiz/" diyerek tabiatın akış hâlinde oluşunu anlatır. Şiirin şu son dizeleri tabiatın kusursuz işleyişini betimlemektedir:

"Yıldızlar kayar gökyüzünde

Nehirler akar yer altında ve yer üstünde

Dolaşır sular toprağın damarlarında

Ağaç bedenlerinde dallarında yapraklarında

köklerinde

Bazan iner gökten yere

Bazan çıkar yerden göğe

İşler hayat

İşler tabiat!" (2015: 187)

2.2. Tabiat-ümit

Türk şiirinde tabiat her zaman yer almıştır. Millî edebiyatın halka yönelme fikri doğrultusunda halk edebiyatını bir kaynak olarak görme eğilimi şairleri, tabiatı halk şairinin bakış açısıyla görmeye yönlendirmiştir. Cumhuriyet döneminde de gelenekten yararlanma şeklinde devam eden bu eğilim, göç olgusu ve kentleşmenin olumsuz sonuçları karşısında daha da güçlenmiştir. Yakın dönem Türk şiirinin önemli temsilcilerinden biri olan Bayazıt'ın şiirinde tabiat, yer yer pastoral duyarlık taşıyan boyutuyla kent hayatının kaos ve bunalımından tabiata kaçış ya da sığınış şeklinde kendini gösterir. Ancak onun tabiata kaçışı Kaplan'a göre romantizmin tabiatı algılayış biçiminden ve tabiata verdiği anlamdan daha farklı boyutlardadır. Romantik şair ve yazarlar genellikle tabiatı, sığınılacak bir huzur ortamı olarak görürler ve ruhçu bir yaklaşım içindedirler. Oysa Erdem Bayazıt, şehri, birtakım değerlerin kaynağı olarak algılar ve şehrin işlevini kaybetmiş olmasını bir uygarlık sorunu olarak görür (2008: 84). Bu algılama biçiminde, insanın değerler yargılarından uzaklaşarak kimliğine yabancılaşması ve şehirde ümitsizliğe düşmesi kaçınılmazdır. Bu problem karşısında şair, modern ozan ya da dervişâne bir tavır alarak modernleşme eleştirisini olumsuz kent imajı üzerinden yapar ve tabiata koşmayı salık vererek kurtuluş yolunu gösterir. Çünkü tabiat, saf ve temizliğin merkezidir. Tabiatla iç içe olan insan bir anlamda dengeli yaşama kavuşur ve iç huzuru bulur. Başka bir deyişle tabiat inancın da saf hâliyle yaşanacağı yerdir. Bu bağlamda kent-tabiat karşıtlığından çıkan olumsuz sonuç, tabiattan uzaklaşan insanın Allah (c.c.)'dan da uzaklaşacağı ve kendi benliğine yabancılaşacağı şeklinde okunabilir. Bu tablonun inanç boyutunda insanı düşüreceği olumsuz sonuç ümitsizliktik. Dolayısıyla "Ekonomi Burcundan"

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

şiirindeki kaotik ortam, "Şiir Burcundan"da yerini kısmen ümide bırakır. / Sert+Keskin+Hızlı / < > / Yavaş+Ağır / şeklindeki alt başlığını taşıyan şiir, "Haydi kalbim git / Kırmızı bir gülün gözden gizli dikenine" dizeleriyle başlar. Şair kent hayatının hissettirdiği yalıtılmışlık duygusuyla "Biz var mıydık? / Belki de hiç olmadık / Belki de bu dünyada / Bir yansımaydık sadece" der. Yeni bir vakte ermenin ümidini ise "at" benzetmesi üzerinden ilgi kurarak şöyle ifade eder:

"Damarlarımızda

Dizgininden boşanmış atlar gibi

Bırakalım aksın kanımız

Boşalalım tüyü bitmemiş geleceğe"

Yeni bir yüzyıla çocukların ele ele vererek girmesinin beklentisiyle kırlarda çiçeklerin gene açacağını müjdeler. Gene narlar ağlayacak, ayvalar gülecek ve yeni şiirler rüzgârda dolaşacaktır. Tabiat unsurlarından faydalanarak oluşturduğu bu imaj, hayatın eskiden olduğu gibi şiir tadında yaşanacağını imlemektedir. Şiirin sonunda ise şair, henüz ana rahmine bile düşmemiş "bebek"e seslenerek ona şu yeni "türkülerini" anlatır:

"Gör kısraklar ne taylar doğuracaklar

Onlar

Koşarak kavisler çizerken meydanlarda

Sen fatih bakışlarla

Seyrederken;

Doğada tüm canlılar

Ne tür cümbüşlere duracaklar" (2015: 168).

Şairin, "Derviş Burcundan" şiirinde tabiat unsurlarıyla hemhâl olduğu ve yaşama ilhamını da bu yolla elde ede ettiği anlaşılmaktadır. Tıpkı bir derviş gibi zamanın her anında ve bir anda her mekânda bulunan şair, billur gibi bir yaşamdadır:

"Söyleşirim toprakla,

Çiçek diliyle böcek diliyle

Bulutlarla söyleşirim

Yağmur diliyle kar diliyle.

Rüzgârlar niçin eser?

Getirmek için eser

Kenan illerine

Kokusunu Yusuf'un" (2015: 170).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Baştan başa ümidi imleyen şiirde şair, kendisini adeta bir derviş gibi hayal eder. Yer yüzünü bir tarlaya benzeterek sanki insanlara yeniden bir doğuşun yakın olduğunu müjdeler:

“Ben bir garip dervişim

Gökten yere inmişim

Yeryüzü tarlam benim

Muştu sunmaktır işim” (2015: 174).

Şair, “Muhammed’le Miraçta /Işık atımdır benim!” dizelerinde ise gerçek sevgiliye kavuşmanın mutluluğunu yaşar. Estetik heyecanını, böylesine orijinal bir imaj ile sunarak derin anlamda insanlara ümidi duyurur.

“Düş Burcundan” /Yüksek Daha Yüksek En Yüksek + Gürültülü. Daha gürültülü. En gürültülü/ şiirinde ise bir dönüşüm ve oluş anlatılmaktadır. Şiirde olay örgüsü tren hariç, gökteki ve denizdeki bütün hareketli ulaşım araçlarının büyük bir çöle doğru göç ettiğini ve göç sonrasında da bunların çarpışmasıyla taşıdıkları bombaların patlaması üzerine kurgulanmıştır. Şairin insanın mutluluğuna hizmet etmeyen ve sürekli hırslarını besleyen modern dünya düzenine bir son verme hayali olarak da okunabilecek şiirde, adeta bir mahşer yaşanması, beraberinde tabiatı da tahrip eder elbette ama yeniden diriliş için bir yok oluş da gereklidir aslında. Sonra bir asır kadar sessiz bir an geçer ve yeryüzü yavaş yavaş kendine gelir. Toprak, bitkiler, böcekler ve su uyanır. Denizler, göller ve nehirler yeniden dolar. Ardından insanların da uyanması gecikmez. Şiirin sonundaki üç dizede modern zamanların sona eriş anı tabiat unsurları üzerinden benzetme ilgisi kurularak anlatılır:

“Kimi sabaha açılan bir gül gibi ağır;

Kimi uykudan uyanan bir bebek kadar hafif

Uyandı bu dehşetli rüyadan!” (2015: 180)

“Çocuk Burcundan”da ise özenle seçilen “balon”, “çocuk”, “gökyüzü”, “kar” ve “toprak” anahtar kelimeleri ile çocuk ve tabiatın saf ve temiz oluş yönüyle özdeşleştirildiği söylenebilir:

“İp çocuğun elinde balon ipin ucunda

Hanidir gökyüzünü bu çocuk dolduruyor

Kim bilir bir gün belki kar olup yağar da

Diye toprak sabırla hep bekleyip duruyor” (2015: 182).

“Hicret Burcundan” şiiri /Hafif + Hüzünlü + Yanık / alt başlıklarını taşır. İlk dize “Elveda Vatanım; doğduğum toprak!” dizesinden oluşur. Burada “toprak” tevriyeli anlamda kullanılmıştır. “Toprak”ın yakın anlamı, bir tabiat unsuru olması ve ekilip biçilmesidir. Uzak anlamı ise “vatan”dır. Vatan, şiirde kişileştirilmiş ve özel isim gibi düşünülerek büyük harfle yazılmıştır. Tabiat unsurları üzerinden sıkça benzetme ilgisi kurulmuştur. Şairin üstünde ümitler yeşerttiği, sokaklarını, bahçelerini, çeşmelerini ezbere bildiği; anılarının tarlası; kimliğinin meyvesi; çocuklarını büyüttüğü; kadınıyla paylaştığı; anasını babasını emanet ettiği topraktır. Şair, ölümünü hissetmişçesine toprağa yani vatanına veda eder.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

İnsanı çevresiyle birlikte bir bütün olarak görme gücü, tabiata kendi yalnızlığını yükleme ve kendi duygularına onu da ortak etme biçiminde yansır. Modern şairin kent hayatının olumsuzluklarından saf ve temiz tabiata sığınması biçimde ifade edilebilecek pastoral yaklaşım, yer yer Bayazıt'ın şiirinde vardır. Öyle ki "Şehir ve Doğa Burcundan" şiirinde insanın tabiattan kopmasıyla tabiat da yalnız kalmıştır adeta. Şair, şu dizelerde kent-kır zıtlığından hareketle gerçek hürriyetin tabiatta yaşanabileceğini dile getirir:

"Ey kabına sığmayan kırlar

Ey kabuğunda can çekişen kent

Kimsenin efendisi değilsin kırlarda

Kendinin bile

Her şeyin kölesinin şehirlerde

Kendinin bile" (2015: 200).

2.3. Kent-yalnızlık

Yalnızlık insana özgü bir duygudur. Her insan bazen kendi isteğiyle bazen de dış koşullar sebebiyle yalnız kalabilir. Modernleşmeyle birlikte insanın yalnızlığı gittikçe artmaktadır. Kentlere göçün olumsuz sonuçlarından biri, bireyin kalabalıklar içinde yalnız kalmasıdır. Hem toplum hem de bireyin ruh sağlığı açısından sıkıntı yaratan bu durumun farkında bir şair olan Bayazıt, şiirlerinde modern kentleri görünümü ve şartları açısından eleştirir. O, "modern kenti, imkânları, mekânları, kural ve görünüm biçimleri ile kendisine isyan edilen, karşı konulan, alternatif yaşama biçimleri geliştirilmesi gereken bir olgu olarak ele almıştır" (Andı, 2018: 193-210). "Derviş Burcundan" / Kavisli + Dalgalı + Kararlı + Sabit / şiiri bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu şiirde hayata dervişâne bir tavırla bakan şair, bazen Süleymaniye'nin kubbesi altında, bazen de gökyüzünün burçlarında gezer. Kendisini mekânsal olarak şöyle konumlandır:

"Bir yüzüm Batıya dönük

Bir yüzüm Doğuya!

Arkamda bütün yönler

Önümde kıble!"

Başında gökyüzü, ayağının altında yeryüzü vardır. Kendi kendine "Neyim?" diye sorar ve "Bahaneyim!" cevabını verir. Onu bu varoluş sorgusuna götüren şey, içinde yaşanılan çağın ve mekânın yalıtılmışlığıdır. Bu bireysel düşüncelerin ardından şu dizelerde ise şairin dervişâne bir tavırla öksüz kızların ve yetim oğlanların yalnızlığını paylaştığını ve tabiat hassasiyetini görmek mümkündür:

"Öksüz kızların kederiyim

Yetim oğlanların kimsesi.

Böcekler arkadaşım;

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çiçekler sırdaşım!" (2015: 170)

Şair, kendi yalnızlığını ise adeta zamanlar arası bir yolculuk yaparak peygamberlerle paylaşır. Yakup ile bekleyen, Yusuf ile gözleyendir. Musa ile Tur Dağında, İsa'yla gökyüzündedir. İsmail'e kurban, İbrahim'le Hac'tadır. Süleyman'a tercüman, Yusuf'la ummandadır. Bir garip derviş olarak yeryüzüne "muştu" sunmaya gelen şair, "Muhammed'le Miraçta / Işık atımdır benim!" diyerek şiiri bitirir. Şiir çağrışımsal olarak modern zamanlarda insanın artık kurtuluşunun göklerden gelen karara kaldığını imlemektedir. Herkesin birbirine yabancılaştığı ve kendi yalnız dünyasına çekildiği bir aşamada şairin şiirleriyle insanların yalnızlığını paylaştığını da söylemek mümkündür.

Bayazıt, yalnızlığını çoğu zaman gerçek sevgiliyle paylaşır. "Aşk Burcundan" /Serbest/ şiirinde Allah'ı her an yüreğinde hisseder. Böyle bir kalple diğer insanlarla da kaynaşmayı adeta bir dua gibi dile getirir: "Al beni Rabbim / Çöz beni çoğalt beni / Bütün yarattıklarınla bir kazanda kaynat beni" (2015: 185) dizelerinde aşk ile bütünleşen bir hayat temennisinde bulunur.

Modern şiirin bir özelliği olan parça bütün ilişkisi üzerine şiirlerini kuran Bayazıt'ın her bir şiirinde birden fazla tama bulunabilmektedir. Her bentte farklı bir düşünce ya da duygu ile şiirini kuran şair, modern çağın insana yaşattığı bir problem olan yalnızlığa birçok bentte tekrar tekrar değinir:

"Bir kadının kolları açılır Allahına

Durur çölün ortasında Meryem gibi

Değişmeyen biçimde

Değişmeyen konumda" (2015: 189).

Şair, sık sık kullandığı "çöl" imgesi ile modern dünyayı ima ederek kadınların yalnızlığına dikkat çekmektedir. Hemen devam eden dizelerde ise tabiata kapı aralayan yollardan, yolculuklardan bahseder. İnsanın tabiata koşmakla yalnızlık duygusunu yenebileceğini çağrıştıran dizelerin ardından bunun öyle kolay olmayacağı da anlaşılmaktadır. Çünkü insanı bir taraftan da homurdayan motorlar, işleyen makinalar çağırmaktadır. Şair, soru cümleleri sıralayarak kaderi sorgular ama sorularının cevabı belirsizdir. Devam eden son bentlerde hayatta her varlığın bir oluş ve akış içinde, hep bir "göç" hâlinde yani harekete odaklı olması, bir bakıma cevapsız soruları açıklar niteliktedir.

"Şehir ve Doğu Burcundan" /Serbest/ şiirinde yalnızlık duygusu daha yoğun işlenmiştir. Şair, yalnızlığı sadece kendi yalnızlığı olarak değil, meydanlara sığmayan kalabalıkların ortak duygusu olarak ele alır:

"Yüzlerde okunan sadece

Kararsızlık tedirginlik endişe

Ve içsel yalnızlığın hüznü

Ve asla dinmeyen sıla özlemi

Sıla ey ruhumuzun coğrafyası!

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Hep bir yalnızlık kargaşasında büyüyor halk

Şehrin sokaklarında caddelerinde meydanlarında

Evlerin önünde bahçelerinde

Çoğalıyorlar

Her yerde ve her şeyde

Büyük bir göçün telaşı var!" (2015: 196)

Şiirin devamı yer yer manzum bir hikâye formuna bürünür. Şair, kentlerdeki bu insanların hep yarınları beklediğini anlatır. Sanki önlerinde kendilerini bekleyen bir özülke varmış gibi onlar hep beklerler. Telefonlara odaklıdırlar ve sevindirici bir haber beklercesine bir ümit vardır içlerinde. Sonra hayatın sesini duyurucasına aşkla mest olan bütün canlıların birbirini dinlediği, tabiatın insanları çağırdığı, kentin kaosundan insanların tabiata koşuşu dile getirilir. Fakat insanların kent ve tabiat arasında bir ikilem yaşadıkları anlaşılmaktadır. Tepelerin ardında duran yalnızlık, bedenlerini ürkütür. Son bentlerde tabiatın ve kentin zıtlığı, "Ey kabına sığmayan kırlar! / Ey kabuğunda can çekişen kent!" (2015: 200) diye dile getirilir. Ayrıca kırlarda hissedilen özgürlük ile kentlerdeki esaret de bir zıtlık oluşturmaktadır. Şair, "ey" ünlemini sıkça kullandığı şiirinde "Ey insan niçin / Tedirginsin dişi kuşlar gibi / Fırtına öncesinde" diyerek hayatın iyice zorlaşacağını imler. Fakat tüm olumsuzluklara rağmen yarınlardan ümitlidir. Tabiata seslenerek ruhunu emzirmesini ister. Kentlerin daha yaşanılabilir olması ümidi ile aşk cennetine kavuşma temennisinde bulunur. Çağrışımsal olarak tabiata dönüşü imlediği söylenebilir.

2.4. Aşk

Erdem Bayazıt'ın incelemiş olduğumuz kitabında beşeri sevgiliye seslendiği iki şiiri vardır. Bunlardan "Sevgililer Burcundan" şiirinde hayran olunan sevgilinin fiziksel özellikleri betimlenir. "Donmuş tek karede çığlık" alt başlığını taşıyan "Hayat Burcundan"da ise kocası Cilo Dağında öldürülen bir kadının hayata karşı ilgisizliği fotoğraf görüntüsüyle yansıtılır. Şair, kadının hayatın canlılığını fark etmeyecek denli dalgın ve hissiz oluşunu uzaktan seyreder. Bu kadına ilgisi dostane bir ilgi de olabilir. İnsanların ve arabaların hareket ettiği, martıların çığlık attığı rıhtım görüntüsünde kadın çocuğunun elini bırakmaz. Şiir, görüntü üzerinden duygusal çağrışım denemesinin başarılı bir örneği sayılabilir.

3. Sonuç

Bu çalışmada, şair Erdem Bayazıt'ın *Gelecek Zaman Risalesi*'ndeki şiirleri temaları yönüyle incelenmeye çalışılmıştır. Bu kitapta farklı uzunlukta toplam on şiir mevcuttur. Bunların her biri yoğunluğu farklı olmakla birlikte değişik temalar içermektedirler. Şairin, ele aldığı her tema bireysel ve toplumsal kaygılar taşımaktadır. Çalışma sürecinde İslâm prensiplerini benimseyen Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç ve Nuri Pakdil gibi şairlerle Erdem Bayazıt'ın sanat algısının benzeşen yönleri olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla Bayazıt, bu şairle benzer duyarlıklar taşımaktadır. Bireysel duygu ve düşüncelerini anlattığı birçok

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

dizenin yanı sıra toplumsal duyarlılığını da yansıtan güçlü dizeler kaleme almıştır. Modern şiirde hâkim bir kullanım şekli olan biçim ve içeriğin uyumunu onun şiirinde de görmek mümkündür. O, şiirlerini farklı sayıdaki bentlerle kurar ve parça bütün ilişkisiyle konu bütünlüğü sağlar.

Genel olarak modern çağa isyan duygusunu, tabiat, ümit, kent, yalnızlık, aşk gibi diğer temalarla yer yer birlikte ele alan şair, gelinen son aşamada dünyanın ve insanın içinde bulunduğu olumsuz durumları dile getirir. İnsanın kendi özüne yabancılaşması ve tabiattan uzaklaşmasını, onu tahrip etmesini bir problem olarak görür. Tüketime odaklı bir kent hayatına ve makinenin kölesi olmaya karşı pastoral bir duyarlıkla tabiata gitmek ister ama aynı zamanda kentleri de medeniyetin beşiği olarak görmek istediği anlaşılmaktadır. Dervişâne bir tavırla bir Müslüman duruşu sergilerse de inzivaya çekilmez; hayatın içindedir. Kendisi için istediklerini aynı zamanda tüm insanlar için temenni eder.

Kaynakça

Alver, Köksal, "Şehri Gezdiren Nehir", *Yedi Güzel Adamdan Biri: Cahit Zarifoğlu,* Hece Yayınları, Ankara, 2007.

Andı, M. Fatih, *Akrebi Kuyruğundan Tutmak,* Ketebe Yayınları, İstanbul, 2018.

Kaplan, Ramazan, İleri, C. ve Öztürk, A., *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 1998.

Kaplan, Ramazan, "Hatıraların Işığında Erdem Bayazıt Şiirinin Duyargaları", *Erdem Bayazıt Kitabı.* Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları (Kahramanmaraş Belediyesi),1999, s. 51-55.

Kaplan, Ramazan, "Modern Çağa İsyan ya da Erdem Bayazıt'ın Şiiri", *Hece Dergisi*, 2008, S. 142, s. 83-89.

Turna, Murat, *Erdem Bayazıt ve Şiiri,* İz Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Yorulmaz, Hüseyin, B*ir Neslin Ağabey*i: *Erdem Bayazıt,* Hat Yayınevi, İstanbul.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

NECATİ CUMALI'NIN ŞİİRLERİNDE TEŞBİH (BENZETME) SANATININ ARAŞTIRILMASI[1]

Doç. Dr. Gülten BULDUKER

Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

e-posta: gbulduker@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4360-5432.

Bahar ORAK: baharorak69@gmail.com,

Kırıkkale Üniversitesi

Özet

1940'ta şiir yazmaya başlayan ve has şiir yazmak için yoğun bir çaba sarf eden Necati Cumalı kendi devrinin pek çok şairi gibi yalın bir dil anlayışını benimsemiştir. Durum böyle olmakla birlikte, Cumalı, şiirlerini daha anlamlı kılmak ve renklendirmek için mecaz-ı mürsel, kinaye, tekrir, tecahül-i ârif, hüsn-i ta'lil, tevriye, tezat, abartı, nida, istifham, kişileştirme (teşhis), ve benzetme (teşhis) sanatlarını kullanmıştır. Bunların bir kısmı, konuşma dilinin modern şiire doğal yansıması olarak düşünülebilir. Çünkü günlük dil, belli bir ölçüde mecaz anlam içerir. Önemli olan bu mecazi yapının Cumalı'nın şiirine ne kattığıdır. Ancak tüm sanatları burada incelemek, çalışmanın kapsamını aşar. Çalışmanın amacı, Cumalı'nın şiirlerinde en çok kullandığı "benzetme" (teşbih) sanatını incelemektir. Konuyu sınırlandırmak amacıyla benzetme sanatını içeren metinler, taranarak tespit edilmiştir. Analiz yöntemi kullanılarak Cumalı'nın imge oluştururken benzetme sanatını nasıl kullandığı, dil, düşünce, duygu ve estetik birikimini nasıl ifade ettiği değerlendirilmiştir. Şairin sanat yapma kaygısıyla mı yoksa konuşma dilinin doğal bir yansıması olarak mı benzetme sanatına çok sık başvurduğu dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Necati Cumalı, şiir, mecaz, teşbih (benzetme)

RESEARCHİNG THE ART OF AİMİLE İN NECATİ CUMALI'S POEMS

Abstract

Necati Cumalı, who began writing poetry in 1940 and made a concerted effort to write authentic poetry, adopted a simple language approach like many poets of his time. Despite this, Cumalı employed the art of metaphor, allusion, repetition, clairvoyance, eloquence, oxymoron, exaggeration, stinginess, personification (teşbih), and simile (teşbih) to enhance his poetry's meaning and color. Some of these can be considered the natural reflection of colloquial speech in modern poetry. This is because everyday language contains a certain degree of figurative meaning. The crucial point is the contribution of this figurative structure to Cumalı's poetry. However, examining all these art forms here is beyond the scope of this study. The purpose of this study is to examine the art of "similarity" (tesbih), which Cumalı most frequently uses in his poems. To narrow down the scope, texts containing simile were scanned and identified.

[1] Bu çalışma, Kırıkkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Ör. Üyesi Doç. Dr. Gülten BULDUKER'in danışmanlığında lisans öğrencisi Bahar Orak tarafından hazırlanan 1919B012400396 nolu 2209A TÜBİTAK projesinden üretilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Analysis was used to assess Cumalı's use of simile in creating imagery and how he expressed his linguistic, intellectual, emotional, and aesthetic heritage. It explores whether the poet frequently employed simile out of artistic concern or as a natural reflection of spoken language.

Anahtar Kelimeler: Necati Cumalı, poetry, metaphor, simile.

1. Giriş

Bir esere edebîlik vasfını kazandıran dilin kullanım şeklidir. Edebiyatın her şeyden önce bir dil sanatı olduğu düşünüldüğünde, edebî dilin günlük konuşma dilinden farklı üst bir dil olduğu kendiliğinden anlaşılır. Bu konu üzerinde duran Ahmet Çoban, dil kullanım amacının konularına göre değiştiğini belirtir. Ona göre yazarın dil kullanımındaki başarısı, okuyucuları ya da dinleyicileri arasında kurduğu iletişimle ölçülür ve değer kazanır. Böylece edebîliğin bir boyutunun da dil kullanımı olduğu anlaşılır. Yazarlar dili, "kişisel / subjektif", "bilgisel / objektif", "çağrışımcı", "inandırıcı", "mantıksal", "sanatsal" amaçlar doğrultusunda kullanır. Söylem çözümlemesi çalışmaları da bu amaçlar doğrultusunda yapılır. Edebî dil, yazarın dille birlikte kendisini de gerçekleştirmesinin aracıdır. Yazar, duygularını, düşüncelerini, dünya görüşünü, bilgi birikimini, yeteneği ölçüsünde alıcısına ulaştırır (2004: 40).

Edebî dil, günlük konuşma diline göre birtakım farklılıklar barındırır. Her ne kadar günlük dilin birtakım imkânlarından faydalansa da ondan daha fazla "sapma" gösterir. Günlük dilde kelimeler daha çok temel anlamlarıyla kullanılırken edebî dil yan anlamlara bağlı mecazlar içerir. Bu da esere edebîlik vasfını kazandıran en önemli unsurdur.

Şiir dili ise diğer edebî türlere göre subjektif ve çağrışım gücü daha yüksek olandır. Çünkü edebîlik, dilin diğer türlerde olduğundan daha sıkı bir örgüyle dokunmasıyla sağlanır. Şiir dilinde mecaz, teşbih, sembol, istiare, alegori, kinaye gibi söz sanatlarıyla ifade bulan birtakım sırlar vardır. Bu sırların kaynağı ise hayattır ya da daha geniş bir anlamda varoluşa dair her şeydir. Şair, hayatın ya da varoluşun sırlarını ilk önce kendi yetiştiği çevreden edinir. Buna bağlı olarak dili de yetiştiği çevrede gelişir. Bu bakımdan İsmail Çetişli'nin deyimiyle şiir dili "millî"dir (2011: 80-81).

Necati Cumalı'nın şiir dili, içinde yetiştiği çevrenin ve devrin etkisiyle oluşmuştur. 1940'lı yılların şairleri genel olarak yalın bir Türkçe'yle ve açık bir üslupla şiir yazmayı benimsemişlerdir. Zaten taşrada yetişen ve halkın yaşayışına da diline de vakıf olan şair, Türkçe'yi masallardan, türkülerden öğrendiğini belirtir. Şairin "Dil benim çalgımdır. Keman çaldığımı düşünürüm (…) Bir ozanın dili ağdalı olamaz" (Uçarol, 1996: 45) sözleri de dilini ve üslubunu oluşturan temel ilkeyi açıklar. Onun şiir dilini kaynak edindiği halkın konuşma dili, zengin bir söz varlığı içermektedir. Ancak "bir dilin söz varlığı denince, yalnız, o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü" anlamak gerekir. Aynı zamanda sözvarlığı, "o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddî ve manevî kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak" işlevsel açıdan düşünülmelidir (Aksan, 2015: 15). Bu açıdan Cumalı'nın ortaokuldan itibaren bir ayağının sürekli şehirde olduğu ve kalem erbabıyla yakın münasebeti de şiir dilini değerlendirirken dikkate alınmalıdır. O, hayatını iki farklı sosyal sınıf arasında sürdürür. Dolayısıyla hem okumuş sınıfın hem de içinde yetiştiği halkın kültürüne ve diline hâkim bir sanatçıdır. Şiirlerinde bu iki sınıftan insana da yer verir ama halkın ve sokağın söyleyiş biçimini ve telâffuz özelliklerini -birkaç örnek dışında şiirine taşımaz; herkesi yaşayan

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Türkçe'yle konuşturur. Onun şiir dili, günlük hayatın her alanında; sokakta, evde, çarşıda, pazarda, iş yerinde ve arkadaşlarıyla konuştuğu Türkçe'dir (Bulduker, 2023: 202).

Edebî eserler, günlük hayatın sıradan gerçekliğini olduğu gibi yansıtmaz, onu sanatın gerçekliğine dönüştürür. Bu, doğrudan dilin kullanımına bağlı bir durumdur. Edebî dil, günlük dilinden beslenmesine, ondan pek çok unsur taşımasına karşın, ondan farklıdır. Edebî dilin en belirgin özelliği, yan anlamlarla çoğaltılmış bir estetik dokuya sahip olmasıdır, diyebiliriz. Bu da yoğun olarak sanatçının şahsi dil kullanımıyla sağlanır. Edebî türler içinde özellikle şiirin hayal, duygu ve düşünceye dayalı olmasına bağlı olarak diğer türlere göre daha sanatsal bir dili vardır. Şair, her ne kadar yalın ve açık bir anlatımı benimsese de şiirini renklendirmek ve onu daha anlamlı kılmak için mecaz ifadeler taşıyan söz sanatları kullanabilir.

Bu gerçekler doğrultusunda aslında açık ve anlaşılır bir sanat anlayışını benimsemiş olan Cumalı'nın şiirlerine bakıldığında çok yoğun bir imgesel yapıyla karşılaşılır. Onun kullandığı çeşitli söz sanatları içinde özellikle istiareye dayalı benzetme unsurlarının yoğunluğu dikkati çeker. Genel olarak konuşma dilinde yer alan mecazlarla şiir dilini kuran ve 1950'lere doğru II. Yeni kuşağının da etkisinde kalarak şiirlerine daha fazla imgesellik yüklediği tespit edilen Cumalı'nın imaj oluştururken en sık başvurduğu yol benzetme ve benzetme türleridir. Çalışmada, onun imge oluştururken benzetme sanatını nasıl kullandığı ve benzetme sanatını kullanarak dil, düşünce ve estetik çabasını nasıl ifade ettiği analiz edilecektir.

2. NECATİ CUMALI'NIN ŞİİRLERİNDE TEŞBİH (BENZETME)

Yalın bir şiir anlayışını benimsemesine rağmen Cumalı, "şiirlerinde anlatımı güzelleştirmek, ona renk katmak için edebî sanatlardan yararlanmıştır. Zaten edebî sanatların olmadığı bir şiirin kuru olması ve ifade gücünden yoksun kalması muhtemeldir. (…) Şair, şiirlerinde mecazımürsel, tezat, nida, istifham, intak sanatlarına yer verirken en çok kişileştirme (teşhis) ve benzetme (teşbih) sanatlarını kullanmıştır" (Alver, 2008: 26). Bunların çoğunu, modern şiirin konuşma diline bağlı yansımaları olarak kabul etmek gerekir. Benzer biçimde şairin, klasik Türk şiirinin hüsn-i ta'lil, tecahül-i ârif, kinaye, tevriye, istifham, tezat, abartı gibi diğer sanatlarını da yeri geldikçe kullanması tesadüfîdir ve günlük dilin belli bir ölçüde mecaz anlam içermesine dayanır. Önemli olan bu mecazî yapının onun şiirine ne kattığıdır. Çalışmanın kapsamını daraltmak adına burada *benzetme* sanatı üzerinde durulacaktır ama önce imge kavramını açıklamakta yarar var. "Sanatın diğer dalları gibi edebiyat da birey-doğa ilişkisinin kurgu ve imgelem yoluyla içselleştirildiği estetik bir aktarım alanıdır. Edebiyat eserlerinde doğa öncelikle imge olarak varlık gösterir. İmge veya imaj; sözcük olarak geniş bir kullanım alanına sahiptir. Hayal, görüntü gibi anlamlarda kullanılır" (Akdik, 2018: 3). İmge" ya da "imaj"ın 13. asırdan itibaren İngilizce'deki en eski anlamı fiziksel bir suret veya benzerliktir. Latincede hayalet, kavram veya düşünce anlamı da gelişmiştir. "Taklit etmek" manasındaki "imitate" sözcüğü ile kök ilişkisi vardır. İmge sözcüğü, büyük ölçüde zihinsel kavramlara gönderme yapan anlamıyla kullanılmış olup edebiyattaki kullanımı da bu manayı içerir (Williams, 2012: 190).

Cumalı, ilk bakışta mizaç yönüyle dışa dönük bir şair intibaı uyandırır. Ancak şiirleri derin bir şekilde incelendiğinde bunun böyle olmadığı, şairin gözlemleriyle algıladığı dış dünyayı iç âleminde dönüştürerek sanatsal bir gerçeklik ortaya koyduğu görülür. O, imaj

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

oluştururken beş duyudan daha çok görme duyusuna ağırlık verir. İçinde bulunduğu ruh hâline göre varlıklar arasındaki benzetme ilgisinden yararlanarak duygu, düşünce ve hayallerini dile getirir. Mecazın imkânlarında da faydalanan şairin şiirinde ara sıra imaj ile benzetmenin birbirine karışmasına da rastlanır. Bu durum, her iki unsur arasındaki çeşitli seviyelerdeki geçişler olarak değerlendirilebileceği gibi benzetmeden imaja geçiş yolu olarak da düşünülebilir. Doğan Aksan'ın belirttiği gibi imgelerin bir bölümü bir benzetmeye dayanırken bir bölümü de şairin zihninde oluşmuş gerçek dışı, kendine özgü olay ve görünümlerin dile getirilişi olarak düşünülmelidir (2004: 30).

"Benzetme", imge oluştururken başvurulan yollardan biridir. Dilde, tabiatta ve insan yaşamının her alanında kullanılan; dilsel, mantıksal ve estetik bir çabayı ifade eder. Bu nedenle benzetme yöntemi, evreni anlamaya yarayan, yaşamı kolaylaştıran ve günlük sorunları çözen buluşlara olanak sağlar. Mehmet Harmancı'nın dile getirdiği üzere benzetme temelli söz sanatları içinde ilk akla gelen teşbihtir. *Teşbih*, *benzetme* demektir. Aralarında gerçek veya mecaz bakımından benzerlik bulunan iki varlıktan zayıf olanı güçlü olana benzeterek sözü güçlendirme ve etkili kılma sanatıdır. Teşbihte iki temel unsur vardır. Bunlar benzeyen ve kendisine benzetilendir. Bunlardan biri olmadan teşbih olmaz (Harmancı, 2012: 28-29-30). Bu edebî sanat, kelimenin mânâ yönüyle ilgilidir. Benzetme türleri ayrıntılı benzetme (teşbih-i mufassal), kısaltılmış benzetme (teşbih-i mücmel), pekiştirilmiş benzetme (teşbih-i müekked), uz benzetme (teşbih-i beliğ) olarak sıralanabilir.

Genel olarak edebî sanatları anlayabilmek için çok yaygın kullanılan sanatlardan biri olan istiare kavramı üzerinde de durmak gerekir. "İstiare", teşbihe benzer. "Bir şeyi kendi adının dışında, türlü yönlerden benzediği başka bir şeyin adıyla anma. Bu bakımdan istiare hem bir mecaz hem de bir benzetme sanatıdır" (Dilçin, 1997: 412). Aksan'ın deyim aktarması (iğretileme, Yun. metaphora) olarak adlandırdığı bu kavram, şiir dilinin imkânlarını geliştirmek için başvurulan bir yoldur (2004: 45). Şu da var ki dillerin söz varlıklarında neredeyse diğer sözcüklere yakın bir yer tutan deyim ve atasözlerinin büyük bir bölümü, bir eğretileme sürecinin sonucu ortaya çıkmışlardır. Cumalı'nın şiir dilini büyük ölçüde günlük konuşma dili üzerine kurduğu dikkate alınırsa günlük dilde kullanılan çok sayıda eğretileme yoluyla oluşmuş sözcüğün de onun şiirinin anlam gücünü zenginleştirdiği görülür. Öyleyse istiare de benzetmeye dayalı bir sanattır ve Cumalı'nın şiirleri büyük ölçüde benzetme unsurları üzerine kurulmuştur denilebilir. Onun şiirindeki teşbihler, genellikle bir dize içinde başlar ve biter. Ara sıra iki ve daha fazla dizeye yayılabilen teşbihlere de rastlanır. İkinci tarz teşbihler, imaja kapı aralar.

2.1.Teşbih örnekleri:

2.1.1. Soyut-somut

Cumalı, subjektif dünyaya ait duygularını somutun dünyasına benzetme unsurundan yararlanarak aktarır. Bu eğiliminde Halk edebiyatının etkisi vardır. Çünkü "halk şiirinde tabiatın tabiat olarak değil, insan duygularının çerçevesi, hayallerinin ve hislerinin hareket noktası, hatıraları canlandırma vesilesi, nihayet benzetme ve karşılaştırma unsurları olarak" görülür. Memleketin dağları, taşları, ormanları değil, içindeki sevilen insanlarıdır ki asıl şairin duygularını coşturur (Baratav, 1982: 14-15).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Divrik'te köyden kalkan

İki göçmen kuştular

Uça uça buralara uçtular

Kayıp uçurdukları kuşlar (YD, 1983; KKGTŞ II: 86)

"Açık istiare" sanatının görüldüğü bu bentte "Göçmen kuş" (kendisine benzetilen) neden-sonuç ilişkisiyle göçmen insanları (benzeyen), "uçurdukları kuşlar" (kendisine benzetilen) da onların evden ayrılan çocukları (benzeyen yerine kullanılmıştır.

Benim o eski ateş var içimde (İG, 1945; KKGTŞ II: 26) "Eski ateş" hürriyet anlamına gelmektedir.

Anladım ben yaşamak

Bu kavgaya inanmak demektir. (İG, 1944; KKGTŞ II: 25) "bu kavga", emek mücadelesini simgeler. Yani benzetmelik: Bu kavga, benzetilen: Yaşamaktır.

Ya düşlerle geviş getiriyoruz (TÖ, 1198; KKGTŞ II: 52) "Geviş getirmek" ile tembellik arasında parça-bütün ilgisiyle bir benzetme yapılmış.

Hayat âdeta tozlu camlar

Yaz günü güneşte ısınan sulara *benzer* (GA, 1974; KKGTŞ II: 27).

Halk Tanrı *gibidir*, Tanrıları *gibidir* (CA, 1974; KKGTŞ II: 235)

Sen daha bu gece çıktın karşıma

Karanlıkta duruşunla tek başına

Evini kaybeden bir çocuğa *benziyordun* (MAN, 1947; KKGTŞ II: 88)

Bizim aşkımız yıldızlara *benzer* (GA, 1948; AYTŞ I: 50)

Aşkımız bir at olurdu altımızda yağız

Uçardık soluk soluğa güneşlere doğru (YD, 1960; AYTŞ I: 108)

Yaşam dipsiz bir kuyudur

Dünya kapısız penceresiz gece (KKGTŞ II: 301)

2.1.2. Somut-soyut

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Cebimde hiç param yoktu

Uçan bulutlar, parlayan yıldızlara, baktım.

İçimde kor *gibi* bir ümit yanıyordu. (MAN, 1945; AYTŞ I: 39) Benzeyen, "ümit"; kendisine benzetilen "kor"; benzetme edatı "gibi", benzetme yönü "yanıyordu".

Bu gece penceremden düşen ay ışığında,

Birden yanı başımda buldum

Bir ağaç *gibi* çiçeklenmiş

Anladım almış yürümüş

Sarmış bu sevda içimi (MAN, 1945; AYTŞ I: 36). Benzeyen "sevda"; kendisine benzeyen "bir ağaç"; benzetme yönü "çiçeklenme"; benzetme edatı "gibi".

2.1.3. Somut-somut

Bu yıldızlar ne kadar çok

Evlerin ışıklarına benziyor (MAN, 1945; AYTŞ I: 29). Benzeyen "yıldızlar"; kendisine benzetilen "evlerin ışıkları"; benzetme edatı "benziyor"; Benzetme yönü "ne kadar çok".

O, şimdi kıyıda dolaşsam

Ağaçların baharda

Dökülen çiçeklerine *benzer*

(…)

O, şimdi kıyıda dolaşsam

Denizin dalgalarına gelir

Geceleri, lâcivert gökte

Yolumu gösteren yıldız *gibidir* (MAN, 1944; AYTŞ I: 33).

Küçüksün, laf dinlemez çocuk *gibisin* (GA, 1948; AYTŞ I: 47)

Dünyaydın sen, sen tarih, sen coğrafya

Sen dünyanın bütünüyle özeti (BBA, 1948; AYTŞ I: 131).

O kırılmış ışıklarda

Ellerimiz burnumuzda

Bularak ayrılarak

Birbirimizi ağız ağıza

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Gidiyor geliyorduk

Balıklar gibi (BBA, 1981; AYTŞ I: 138).

Gözleri hüzünden iki çivi yüzünün çarmıhında (AG,1976; AYTŞ I: 182).

Dalmış denize Muhsin

Gözleri bir çift balık. "Dalmış", düşünceli, dalgın olmayı ifade eder. Muhsin'in gözleri bir çift balığa benzetilmiştir.

Ne çok bu kıyılara

Çalkan suya *benziyor*

Derinleri anafor

Muhsin bir ayrı deniz (BBA, 1981; KKGTŞ II: 45).

İncir

Gövdesi kadın gövdesi

Bel kalça etli

Kollar istekli dolgun

Teni kırışıksız

Kaldırmış kollarını

Saçlar dağınık

Örter yaprakları

Çıplaklığını (BBA, 1981; KKGTŞ II: 58)

Kuyulu Bahçe

Erik çiçek açar yeşerir yaprak döker

Yaşar yazları kışları yalnız

Dibinde kuyu kımıltısız

Açık kalmış göz gibidir (CA, 1974; KKGTŞ II: 60)

Ey fakirin düşmanı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Zalim hastalık

İnce hastalık (YD, 1965; KKGTŞ II: 94) "İnce hastalık", verem hastalığı yerine kullanılmıştır.

"Mecaz-ı mürsel" sanatına da Cumalı, şiirlerinde çok yer verir. "Bir sözü, gerçek anlamının dışında benzetme amacı gütmeden kullanma. Günlük konuşmada, doğal olarak yaptığımız bu türlü mecaza, özellikle deyimlerde bol bol rastlanır" (Dilçin, 1997: 415). Deyimleri şiirlerinde bolca kullanan Cumalı, bir sözcüğü ya da sözü, iki şey arasında türlü ilgiler kurarak birçok şiirinde mecaz anlamda kullanmıştır. Bu ilgiler, iki nesne ve kavram arasında benzetmeye dayandığı gibi benzetmeden başka ilgiler de olup çok çeşitlidir:

Yerlerine çakılmış gibi adamlar diziliydi (Ek, 1986; KKGTŞ II: 41). "Yere çakılı" olmakla tembellik arasında sebep-sonuç ilişkisi vardır.

Taşradan İstanbul'a gelenler

(…)

Sen hiç saklama taşralısın (GA, 1946; KKGTŞ II: 82)

"Taşra"yla parça-bütün ilgisi kurularak taşradaki kasabalar ve köyler; "taşralısın" ile de taşrada yaşayan insanlar kastedilmiştir.

Sanki Robenson'un adası

Oturduğum masa ile iskemle (GA, 1946; AYTŞ I: 42).

Güç anlaşılır şiirlerinden biri olan "Öbür Duvarlara Düşen Güneşler"de,

Duvarın dibinde

Bir Asya Avrupa haritası

Fenike gemileri yüzer

Soluk mavi denizlerde

Saçlı sakallı adamlar

Şu Fenikeliler herhalde

'Karanfil, zencefil, kehribar

Alır kadın satarlar…'

Güneşte kehribarlar ışır

Kaçırılan kadınların çığlıklarını duyardım

diye söze başlayan Cumalı,

Duvarın dibinde,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bir yılan hatırlarım

Dolanmış bir ceylanın beline

Uyurum uyanırım

Geceleri ter içinde

O ceylanda aklım (GÇ, 1957; KKGTŞ II: 19)

diyerek şiiri bitirir. Ancak bu dizelerde, özel bir dikkat isteyen yakın okumayla somut görüntünün altındaki soyut ifadeler anlaşılır. Şöyle ki şiirin sonunda sözü edilen "yılan", başta sözü edilen saçlı sakallı, karanfil, zencefil, kehribar alıp kadın satanları; "ceylan" da satılan kadınları simgeler. Yani kendisine benzetilen: "yılan", benzeyen de "saçlı sakallı, karanfil, zencefil, kehribar alıp kadın satanlar"dır. Yine kendisine benzetilen: "ceylan", benzeyen de "satılan kadınlar"dır.

3. Sonuç

Edebî metinler, kendisine yüklenen anlamla bir değer taşırlar. Bu anlamın sağlanmasında söz sanatları (edebî sanatlar)'nın önemli bir yeri vardır. Özellikle Divan edebiyatının iyi anlaşılması için bu sanatların bilinmesi gerekir. Çünkü Divan şiirinde sanatsız bir beyit neredeyse düşünülemez. Ancak Tanzimat edebiyatıyla birlikte daha yalın bir dille çağın gerçeklerine uygun sanat yapma anlayışı doğrultusunda ister istemez, edebî sanatların yoğun kullanımında bilinçli bir azalma olur. Modern şairler, süse dayalı bir şiir yazma eğiliminden gittikçe uzaklaşarak daha yalın bir dille sanatlarını icra ederler. Bu eğilimin etkileri Cumhuriyet Devri'nde de kendini hissettirir.

Necati Cumalı, prensip olarak yalın ve açık bir üslubu benimsemiştir, kapalı şiir anlayışına karşıdır. Şiirlerini büyük ölçüde günlük konuşma dili üzerine kurması bunun bir göstergesidir. Ancak her şair gibi o da şiirine sanatsal bir güç katmak için yer yer edebî sanatlara baş vurmuştur. Onun şiirinde tespit edebildiğimiz söz sanatları mecaz-ı mürsel, kinaye, tekrir, tecahül-i ârif, hüsn-i ta'lil, tevriye, tezat, abartı, nida, istifham, kişileştirme (teşhis), ve benzetme (teşhis)'dir. Bunların bir kısmını, konuşma dilindeki mecazların modern şiire doğal yansımasının bir sonucu kabul etmek gerekir. Şair, modern şiirin önemli bir unsuru olan "imge"yle anlam çoğaltma yoluna giderek hayali görüntüler oluşturur. Ayrıca düşüncelerini daha etkili kılmak, anlatımı tekdüzelikten kurtarmak için bir hayli söz sanatı da yapar; kapalı ve güç anlaşılır mecazi ifadelere yer verir. Çünkü edebîlik bir dereceye kadar gerçekliği dönüştürmeyi gerektirir. Esere derinlik ve güzellik katmada simgesel yapının önemli bir yeri vardır. Cumalı'nın şiirlerinde konuşma üslubunu sık kullanması da ister istemez mecaz ifadelerin yoğunluğunu artırmıştır. Çünkü günlük konuşma dilinde de sözün mecazi anlamını içeren ifade ve deyimler çok sık kullanılır. Ancak günlük konuşma dilinde doğal bir akış vardır. Buna karşın edebî dilde anlam bilinçli olarak çoğaltılır. Bu bakımdan şairin birçok şiirinde günlük konuşma dilinin sınırlarını aşan, bilinçli bir çabayla üretilmiş imge ve mecaz ifadelerin bir hayli fazla bulunduğu görülmektedir.

Cumalı'nın şiirindeki tüm sanatları burada incelemek imkânsız olduğundan çalışmada benzetme (teşbih) sanatı üzerinde durulmuştur. Çünkü şair, duygu ve düşüncelerini, dış dünyaya

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ait intibalarını imaj yoluyla aktırırken en sık benzetme ve benzetme türlerine başvurmuştur. Onun bu tutumu ilginç benzetme örnekleriyle şiirine bir estetik güç katmıştır elbette ama belli bir noktadan sonra da şiirinin gücünü azaltacak bir tekrar şekline dönüşmüştür. Şair, benzetme edatlarından en çok "gibi", "sanki" ve "benzer"i kullanmıştır.

KAYNAKLAR

Akdik, Hazel Melek, *Modern Türk Edebiyatında Tabiat Algısı: Servet-i Fünun Dönemi (1896-1901),* Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2018.

Aksan, Doğan, *Cumhuriyet Döneminden Bugüne Örneklerle Şiir Çözümlemeleri,* Ankara, Bilgi Yayınevi, 2004.

Boratav, Pertev Naili, "Halk Şairlerinde İnsan ve Tabiat", *Folklor ve Edebiyat II,* İstanbul, Adam Yayınları, 1982.

Bulduker, Gülten, *Necati Cumalı'nın şiiri*. Muğla, Günce Yayınevi, 2023.

Cumalı, Necati, *Aşklar Yalnızlıklar Toplu Şiirler I,* İstanbul, Can Yayınları, 1985.

Cumalı, Necati, *Kısmeti Kapalı Gençlik Toplu Şiirler II*, İstanbul, Can Yayınları, 1986.

Çetişli, İsmail, *Edebiyat Bilimi ve Sanatı,* Ankara, Akçağ Yayınları, 2011.

Çoban, Ahmet, *Edebiyatta Üslûp Üzerine,* Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.

Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

Uçarol, Tuncer, "Tufandan Önce'den Yola Çıkarak Necati Cumalı ile Söyleşi", *Yaşlanmaz Şair Çocuk: Necati Cumalı'ya Selam Seçkisi,* Hacettepe Üniversitesi Atatürkçü Düşünce Topluluğu, Ankara, 1996, 40-48.

Williams, Raymond, "Image [İmaj, İmge, Suret, Hayal]", *Anahtar Sözcükler- Kültür ve Toplumun Söz Varlığı,* (Çev.: Savaş Kılıç), İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.

Not: Çalışmada Necati Cumalı'nın *Aşklar Yalnızlıklar I* ve *Kısmeti Kapalı Gençlik Toplu Şiirler II* kitapları kullanılmıştır. Yazarın bütün şiir kitapları bu iki kitapta mevcut olup kısaltmaları şöyle verilmiştir:

YD *Yağmurlu Deniz*

GÇ *Güneş Çizgisi*

CA *Ceylan Ağıdı*

BBA *Bozkırda Bir Atlı*

GA *Güzel Aydınlık*

İG *İmbatla Gelen*

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TÖ *Tufandan Önce*

MAN *Mayıs Ayı Notları*

KY *Kızılçullu Yolu*

HGŞ *Harbe Gidenin Şarkıları*

YB *Yarasın Beyler*

BG *Başaklar Gece*

AÇ *Aç Güneş*

AYTŞ I *Aşklar Yalnızlıklar Toplu Şiirler*

I KKGTŞ II *Kısmeti Kapalı Gençlik Toplu Şiirler II*

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

FAZIL HÜSNÜ DAĞLARCA'NIN ŞİİRLERİNDE HALK BİLİMİ UNSURLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

(FOLKLORICAL ELEMENTS IN FAZIL HÜSNÜ DAGLARCA'S POEMS)

Dr. Oğuz YILDIRIM

Oguzyildirim540@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1170-2054

ÖZET

Fazıl Hüsnü Dağlarca, Cumhuriyet dönemi Türk şiirinin önde gelen şairlerinden biridir. Dağlarca, çocukluk yıllarını kültürlü bir aile ortamında geçirmiş lise yıllarında kendini tamamıyla şiire ve edebiyata adamış olan bir sanatçıdır. Şair, uzun soluklu bir zaman dilimini kapsayan şiir serüveni boyunca güçlü sanat yeteneği ile Türk şiirinin imkânlarını da kullanarak heceyi kullanma kabiliyeti sayesinde Beş Hececiler'in, kozmik birtakım temalar ve metafizik unsurlar bakımından Necip Fazıl Kısakürek, Cahit Sıtkı Tarancı, Ahmet Muhip Dıranas ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın etkisinde kalmıştır. Şairin asker oluşu onun Doğu Anadolu'da görev yaptığı vakitlerde gece nöbetlerindeki dağ ve bayırlarda yıldızlarla, tabiatla, kozmik âlemle beraber yaşayan Dağlarca'nın Çocuk ve Allah eserindeki şiirleri tüm şiir serüveninde açıkça belirleyici bir yere sahiptir. Bu araştırma Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın şiirlerindeki halk bilimi unsurlarını tespit etmek maksadıyla yapılmıştır. Bu bağlamda Dağlarca'nın *Çocuk ve Allah* şiir kitabı incelemeye alınmıştır. Araştırma genelinde tarama modeli kullanılarak elde edilen verilerin yorumlanışında Sedat Veyis Örnek'in Türk Halk Bilimi adlı çalışmasındaki halk biliminin çalışma konularının tasnif edildiği maddelerden istifade edilmiştir. Dağlarca'nın şiirlerinde mitolojik ve dini varlıklar, geçiş dönemleri, halk mimarisi, halk sanatı, halk müziği, halk mimarisi, halk inanışları, halk edebiyatı unsurları, oyunlar, bayramlar gibi halk bilimi unsurlarını ihtiva eden kullanımların varlığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: halk bilimi, şiir, kültür, folklorik unsurlar, Fazıl Hüsnü Dağlarca.

ABSTRACT

Fazıl Hüsnü Daglarca is one of the leading poets of Turkish poetry during the Republican era. Daglarca spent his childhood in a cultured family environment and dedicated himself entirely to poetry and literature during his high school years. Throughout his long-term poetic journey, the poet's strong artistic talent and his ability to manipulate the syllable, utilizing the

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

possibilities of Turkish poetry, influenced him by the Five Syllables movement, as well as Necip Fazıl Kısakürek, Cahit Sıtkı Tarancı, Ahmet Muhip Dıranas, and Ahmet Hamdi Tanpınar in terms of cosmic themes and metaphysical elements. The poet's military service, which led him to experience night shifts on mountains and slopes in Eastern Anatolia, intertwined with the stars, nature, and the cosmic realm, clearly plays a decisive role in Daglarca's poems in Çocuk and Allah. This research aims to identify the folklore elements in Fazıl Hüsnü Dağlarca's poetry. In this context, Daglarca's poetry collection "Child and Allah" was examined. Data obtained throughout the study, using a screening model, was interpreted using articles from Sedat Veyis Örnek's work "Turkish Folklore," which categorizes the study topics of folklore. Dağlarca's poems were found to contain folklore elements such as mythological and religious beings, transitional periods, folk architecture, folk art, folk music, architecture, folk beliefs, elements of folk literature, games, and festivals.

Keywords: folklore, poem, culture, elements of folklore, Fazıl Hüsnü Daglarca.

GİRİŞ

Bir toplumda gelecek kuşaklara sözlü, yazılı ve davranışlar aracılığıyla aktarılan değerler bütünü olarak vasıflandırılan geleneğin özünü, o topluluğun genel manada temelini oluşturan alışkanlıklar meydana getirmektedir. Bahsi geçen bu alışkanlıkların ve çeşitli göreneklerin uzunca bir zaman dilimindeki değişimi ve dönüşümüyle, aktarılmasıyla, birikimiyle ilintili olan gelenekler gerçek manada değerler bütünü olarak kabul edilmektedir (Dinç ve Coşkun, 2013: 650). Bu değer yargılarını gelecek kuşaklara aktaran en iyi kişiler sanatçılardır. Bu doğrultuda Cumhuriyet dönemi Türk şiirinin önemli şairlerinden olan Fazıl Hüsnü Dağlarca'da şiirlerinde geleneklere ve göreneklere bağlı bir rota izlemiştir. Şairin kültürlü bir ailede yetişmesi, Türk diline vermiş olduğu önem ve üstat kabul edilen Necip Fazıl Kısakürek, Cahit Sıtkı Tarancı, Ahmet Muhip Dıranas ve Ahmet Hamdi Tanpınar gibi sanatçıların yolundan yürümesi onun geleneğe ve geleceğe bağlı olduğunun bir göstergesidir.

Halk, belli bir geleneğe mensup olan yaratmalar neticesinde birbirlerine kenetlenen, bir çıktıyı kendilerine ait gören bireylerden meydana gelen bir topluluk olarak bilinmektedir. Bu oluşumun tüm bireyleri tarafından kabul gören folklorik bilginin ürün bağlamında ne olduğunu o ürünün kendi metnine, kendi yapısal özelliklerine ve vücuda geldiği çevresel şartlara ve oluşan bağlama bağlı olarak karşımıza çıkan sanatsal kaygısı bulunan manevî ve maddî olgularda aranmaktadır. Bir başka deyişle; ele alınan metnin yapısal ve dokusal özellikleri, meydana getirdiği şartlar ve çevresi itibariyle kendine mahsus estetik özelliği olan bir yaratmaya sahip olduğunu savunan herhangi bir topluluk halk kavramı ile açıklanabilir (Ekici, 2007: 8).

Halk bilimi, bir topluluğun kültürel yaşantısının bütününü inceleyen, yorumlayan, tasnif eden bir disiplin olarak vasıflandırılmaktadır. Bu alan bireylerin yaşadığı toplumu daha iyi tanımalarına imkân sağlayarak insanların duygu ve düşünüşlerinin temel dinamiklerini ölçmek ve anlamakta yol gösterici niteliğe sahip bir disiplindir. Bu disiplinin kaynak olarak kullandığı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ürünlerin bütününde Anadolu insanının hayata bakışını, yaşam tarzını ve toplumsal birtakım sorunlarını görme fırsatı buluruz (Artun, 2010: 13). Halk bilimi, içerisinde çeşitli anlatmalar, kalıplaşmış ifadeler, çeşitli sözler, gelenek ve görenekler, bayramlar, şenlikler, inanışlar, oyun ve eğlenceler, danslar, giyim ve kuşam, sanat ve zanaatlar, hekimlik, tiyatro, mimari, mutfak, ekonomi, botanik, takvim vb. halkı bir çerçeve etrafında birleştiren ve aynı kültürel kimliği taşımalarına imkân sunan birçok unsuru barındırmaktadır (Uçar, 2017: 132).

Çalışmada kullanılacak olan model, var olan bir durumu olduğu aktarmayı hedefleyen tarama modelidir. Çalışmaya dâhil olan olay, kişi ya da obje, kendi oluşum şartları içinde ve kendi olduğu gibi açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu unsurları değiştirmekten ziyade onları olduğu gibi ele almak ve gözlemlenen olay ve durumları yansıtmak istenmektedir (Karasar, 2010: 77). Çalışmada veri toplama aracı olarak Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın *Çocuk ve Allah* şiir kitabı kullanıldığından fiziksel materyaller kullanılmıştır. Çalışmada verilerin analiz edilmesinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem de edinilen veriler, önceden belirlenmiş olan temalara göre özetlenip akabinde yorumlanmaktadır. Bu tür yapılan analizlerde maksat, edinilen bilgileri düzenli ve yorumlanmış bir şekilde okuyucunun dikkatine sunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 224; Doğan, 2012: 875).

Bu araştırmada sınıflandırma yapılırken Sedat Veyis Örnek'in 25 maddelik tasnifinden faydalanılmıştır. Çalışmada yer alan konu başlıkları oluşturulurken Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın şiirlerindeki malzemeye göre hareket edilmiştir.

1. Geçiş Dönemleri (Doğum- Evlenme- Ölüm)

Doğum, evlenme ve ölüm olarak bilinen geçiş dönemleri tüm toplumlarda önemli bir yer edinmiş olan örf ve âdetleri içinde barındırmaktadır. Bu dönemler etrafında meydana gelen bir çok tören, ayin ve dini içerikli uygulamalar yer almaktadır. Bu ritüellerin asıl amacı kişide oluşan yeni durumu kutlu hâle getirmek onu çeşitli tehlikelerden ve zararlı oluşumlardan muhafaza etmektir. Geçiş dönemlerinde var olan gelenekler, âdetler ve çeşitli göreneklerin içinde bulunduğu topluluğun halk biliminin ana sütunlarını oluşturduğu söylenebilmektedir (Örnek, 1971: 11). Yaşamın ilk evresi olarak kabul gören doğum, karmaşık bir durumdur. Türk halk biliminde çocuk, ailenin en mühim kısmı olarak görülmektedir. Eski dönemlerde çocuğu olmayan kadının söz hakkı olmamakta ve hor görüldüğü bilinmektedir. Bu sebeple çocuğu olmayan hatta erkek evlada sahip olamayan kadınların kusurlu olduğu düşünülmektedir. Kişiler hayatındaki bu noksanlığı gidermek için pek çok yönteme başvurur ve çıkış yolu aramaktadırlar. Fazıl Hüsnü Dağlarca *"Bir Anın İçinde Memleket"* şiirinde yaşadığı anın uzun süredir hasretini çektiğini ve beklediği dünyaya artık doğduğunu söylemektedir. Şair, karanlıklara gömülmüş olan vücudunun yıllarca beklediği özgür dünyaya kavuştuğu dile getirmektedir:

"Bir an yaşıyorum ki sahibi yok, Allah'ı yok,
Hasretini çektiğim bir dünyaya doğuyorum henüz şimdi.
Gecelerin karanlığında kaybolan vücudumla
Yıllarca ve yıllarca bu dünyayı bekledimdi." (Bir Anın İçinde Memleket, s. 47)

Dağlarca, *"Ecdattan Gelen"* adlı şiirinde nura benzettiği uykuların mavi beşiklerden uyandığını ifade etmektedir. Şair burada çocukların uyutma maksadıyla yatırıldıkları beşiği şiirinde kullanmıştır.

"Mavi beşiğinden uyandık,
Nur gibi uykuların.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Sonsuz serinliği vücudumuza,
Şarıl şarıl, suların." (Ecdattan Gelen, s. 172)

Çocuğun doğduktan belli bir yaşa gelene kadar anne sütü ile beslenmesi ve gelişmesi için emzirildiği bilinmektedir. Şair, bu eylemi "Saadet" adlı şiirinde binaları caddeleri emziren annelere benzeterek şiirine konu edinmiştir:

"Binalar ki caddeleri emziren bir ana,
Binaların beklenen mavi pencereleri.
Seni ilk gördüğüm nasibe bir selam olsun,
Çevir yelkovanlarla zamanı, geri." (Saadet, s. 102)

Ruhun yahut canın canlının bedeninden çıkması; ruhu olmayan vücudun herhangi bir işe yaramaz şekle dönüşmesi manasına gelen ölüm, tüm toplumlarda çeşitli âdet, gelenek ve inanışların belirmesine sebep olmuştur (Aça, 2019: 388). Her canlı için geleceğine inanılan ölüm hadisesi hakkında tüm dünyada çeşitli inanışlar ve uygulamalar meydana gelmiştir. Bu uygulamalar ve ritüeller etrafında yapılanlar çeşitli coğrafya ve kültürlerde dikkat çekici düzeyde benzerliklerin görüldüğü bilinmektedir. Ölüm öncesinde, anında ve sonrasında farklı uygulamaların yapıldığı görülmektedir. Şair, *"86"*şiirinde ölümün tuhaflığını 86 sayısı ile bağdaştırarak farklı bir bakış açısı oluşturmaktadır:

"Ki hâlâ yaşarım bir ayrılıkta o hayreti
Dalarım 86, 68 diye bazan.
Yer değiştirince başka şey olmak ne tuhaf
Ne tuhaf ölümü duymak seksen altıdan!" (86, s. 23)

Dağlarca, *"Bir Gülün Üstündeki An"* gece ile bağlantısını anlatırken, ölümün uzaklığını ve güzelliğini ifade etmektedir:

"Geceyle aramızda mavi bir şey sallanır
Ki ölüm kadar uzak, ki ölüm kadar güzel." (Bir Gülün Üstündeki An, s. 29)

2. Halk Mimarisi

Halk mimarisi oluşturucusu olan toplumun beklentilerine göre biçimlenen, halkın yaşantısını, çeşitli iletişimlerini, üretim alanlarını ve tüketim şekillerini, inanmalarını ve uygulamalarını en sade şekilde sunan kültürel bir oluşum olarak vasıflandırılabilir. Bu bağlamda mimari, bireyin doğa içerisinde yerleşik düzene geçmesi, mesken edinmesinin öyküsüdür (Davulcu, 2020: 11). İnsanlar barınma gereksinimlerini karşılamak ve doğanın farklı tehlikelerine karşı koymak maksadıyla ilk zamanlardan beri ağaç, mağara, kaya gibi alanlardan faydalanmış ve bu gereksinimi gidermek için farklı koşullara göre değişik yapılar inşa etmişlerdir. Çadır ile başlayan bu yolculuk; kulübeler, evler, köşkler, saraylar ve çeşitli mekânların inşası ile zengin hâle gelmiştir. Bunları halkın çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için hanlar, hamamlar, çeşmeler vb. yerlerin yapılması takip etmiştir. Devamlı bir gelişim odağına sahip olan mimari, gereksinimlere, coğrafik birtakım özelliklere, beklentilere ve farklı nedenlere bağlı olarak biçimlenmiştir. Bu beklentiler sonucunda meydana gelen unsurlar halk kültürünün bir parçası hâlini almıştır. Fazıl Hüsnü Dağlarca *"Bu Eller Miydi"* şiirinde halk mimarisi bağlamında köylerde veya kırsal kesimde topraktan yapılan evleri şiirine konu edinmiştir:

"Topraktan evler yapan bu eller miydi
Ki şimdi değmekte toprak olan evlere.
El işi vazifelerinin önünde
Tırnaklarını yiyerek düşünmek ne iydi." (Bu Eller Miydi, s. 11)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Dağlarca, *"Sultan"* şiirinde ise sarayı şiirine dâhil etmiştir. Şair, sonsuz ülkelerin varlığının sarayın bahçesine kadar uzandığını dile getirmektedir:

"Sarayın bahçesinde uzanıyordu
Sonsuz ülkelerin yeşil varlığı.
Bir kalp gibi çarpıyordu, dağlar derinliğinden,
Muhteşem sultanın bahtiyarlığı" (Sultan, s. 16)

Şair, *"Gece Gökleri"* şiirinde ticaret merkezi kabul edilen bir yapı olan dükkânlara yer vermiştir. Burada dükkânların kapanışını bir ölünün gözlerine benzetmekle farklı bir oluşum meydana getirmektedir:

"Değiyor yüzüme rüya mumyalar
Atmosferde hâlâ dalgalanan ilk ninni.
Dükkânlar ölü gözleri gibi örtülüyor
Arıyor bir cenaze sahibini." (Gece Gökleri, s. 30)

Dağlarca halkın çeşitli ihtiyaçlarını gidermek maksadıyla yapılan yapı unsurlarını da şiirine konu edinmiştir. Şairin *"Çarmıh"* şiirinde halkın su ihtiyacını karşılamak ve hayır işlemek maksadıyla yapılan ya da yaptırılan çeşmelere yer verdiğini görmekteyiz:

"Kinin, ölümün heykeli,
Vücutta yaşayan bir mermer.
Aşka, altın yarasaları vermekte,
Defne dallarına akan çeşmeler." (Çarmıh, s. 43)

"Çocuksuz Geceler" adlı şiirinde ise sığınma ya da barınma amaçlı kullanılan bir yapı unsuru olarak kaleyi ele almıştır. Burada harap vaziyette olan bir kalede bulunan kral üzerinden şiirine bu unsuru dâhil etmiştir:

"Vaktin saadetiyle durmuş
Kâğıt gemilerim ve rüzgâr.
Seyretsin sonsuz hudutları,
Harap kalelerinde krallar." (Çocuksuz Geceler, s. 73)

Dağlarca'nın, *"İçre"* şiirinde yapı unsuru olarak Müslümanlığın sembolü ve ibadet yeri kabul edilen camiyi ele aldığı görülmektedir:

"Çocuğum, sabahları mektebin,
Çınlar uzak camiler gibi içimde.
Ki ben bir akşamüstü terk ettim,
Aşka ait arzular, kimde?" (İçre, s. 79)

Fazıl Hüsnü *"Gecelerim"* şiirinde camilerin en önemli unsurlarından biri sayılan minareleri de unutmamıştır. Şair, gecelerin minarelerin arkasından geldiğini dile getirmektedir:

"Genç kızların rüyasına
Giden gecelerim vardır.
Minareler arkasından,
Gelen gecelerim vardır." (Gecelerim, s. 148)

"Saadet" adlı şiirinde şair, Hristiyanlığın ibadet mekânı olan kiliseyi de unutmayarak şiirinde kullanmıştır:

"Düşün, kiliselerden geçen kuşları,
Adalar ki yelken açmış karanlıktan.
Ve ben dinler gibi yazayım

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Altın masallarını birer birer, açıktan." (Saadet, s. 102)

Dağlarca, *"Beden"* şiirine halkın bir yerden başka bir yere kolaylıkla ulaşması için inşa edilen mimari bir unsur olan köprüleri aldığını görmekteyiz. Şairin buradaki ele aldığı köprü mermerden inşa edilmiş ve parlar nitelikte bir yapıdır:

"Islak ayaklarıyla geçmiş çocuklar;
Tahtalarda serinliği mermer anların.
Mermer köprülerin parıltısında,
Altın develeri, kervanların." (Beden, s. 93)

3. Halk Sanatı/ Zanaatı

Halk sanatı ya da zanaatı olarak bilinen bu alan, bir milletin geleneksel bağlamda el işçiliği yahut sanatsal birtakım ifadelerini gösteren el yapımı mahsullerdir. Bu sanatsal faaliyetler, genel manada coğrafik, kültürel ve sosyal niteliklerine göre toplum içinde şekillenmektedir. Sanat ya da zanaat halkın estetik özelliklerini, tarihsel yapısını ve kültürel dinamiğini yansıtır. Fazıl Hüsnü Dağlarca, *"Bir Gülün Üstündeki An"* şiirinde, sükûn ve aşkın ruhtan bir heykele benzediğini ve dünyanın kâinat bahçesinde yer alan bir heykel olduğunu söylemektedir:

"Sükûn ve aşk, havadan, ruhtan bir heykel gibi
Dünya, kâinatların bahçesinde bir heykel." (Bir Gülün Üstündeki An, s. 29)

"Atlantis" şiirinde şair, sanatsal bir niteliğe sahip olan minyatürleri anmaktadır:

"Rüzgâr eserken ellerime düşer,
Kuşlardan dallarda kalan hece.
İnce bir minyatürdür ki yıkılır çok seyredince,
Dağlar gibi ağaçlar ve küçücük altın evler." (Atlantis, s. 168)

4. Halk Müziği

Müzik, insanlık tarihi kadar eski bir geçmişi bulunan; doğanın taklit edilmesinden, insanlardan ve onların yaşadığı toplumun kültürel ögelerinden beslenerek mevcudiyetini sürdüren bir unsurdur. Toplumun her kesimine hitap eden ayrı formları bulunan bu unsur, insanların duygu ve düşünüşlerini ve yaşantılarını yansıtmak ve kalıcı hâle getirmek için birer araç konumuna ulaşmıştır. Müziği ve ezgiyi kullanmak ve bir müzik aleti çalmak onun iç huzurunu sağlamak ve dinleyenleri de derinden etkilemiştir. Halkın duygusal yönüne hitap eden müzik, kemanıyla, şarkılarıyla, türküleriyle şairlerin dimağlarında hep var olmuştur. Fazıl Hüsnü Dağlarca, *"Ablamla Aramızda"* adlı şiirinde, ablasının yoğunluğundan dolayı keman çalmaya vakti kalmadığını ve bundan dolayı ona sevgisinin azaldığını dile getirmektedir:

"Artık kemanını bazen çalıyorsun,
Çocuklarından vakit kalmaz.
Yazık amma itiraf edeceğim
Seni seviyorum daha az." (Ablamla Aramızda, s. 13)

"Büyük Azat" şiirinde şair, kuşlarla beraber sabah şarkıları söylediğini bunun da insanın ruhuna sessizlik veren bir eylem olduğunu söylemektedir:

"Kuşlarla beraber sabah şarkıları
Ruha sessizlik veren fiil.
Yine sarışın tembeller gelecek
Fakat aynı tembeller değil." (Büyük Azat, s.18)

Dağlarca'nın, *"Dönüş"* şiirinde nurdan meydana gelmiş türkülere yer verdiği görülmektedir:

"Türküler dönüyor, nurdan türküler

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Kağnı arabalarından söylenmişti.
Karşı bahçeler ki ayna mıdır
Nasibi devreder şimdi" (Dönüş, s. 33)

5. Halk Mutfağı

Bir toplumun mevcudiyetini devam ettirebilmesini sağlayan ve onu başka toplumsal yapılardan ayıran en önemli unsur kültürdür. Bu unsuru oluşturan alt dinamiklerden birisi de beslenmedir. İnsanın biyolojik bakımdan var olabilmesi ve yaşamını sürdürebilmesi için mutfak yani beslenme oldukça önem arz etmektedir (Yıldırım, 2024: 132). Fazıl Hüsnü Dağlarca, *"Geceleyin"* şiirinde ekmeği nurdan bir nesneye benzetmektedir:

"Ver benim aşkımı uzaklardan
İster istemez yaşamak.
Yarına ve her zaman, ver benim,
Nurdan ekmeğimi, nurdan başak." (Geceleyin, s. 34)

"Mazi" şiirinde şair, eski rüzgârla geçmiş yıllara gitmek istediğini ve yıllanmış şaraplar içmek istediğini dile getirmektedir:

"Görmek, yıllanmış şarapları içerek;
Ve gitmek eski yıllara o eski rüzgârla.
Altın sonrasızlığın temposuyla yürümek;
Dinlemek, bir müziği dinlemek, ayaklarla." (Mazi, s. 152)

6. Halk İnanışları (Dua, Fal, Büyü, Mezar Ziyareti vb.)

İnanç ve inanış, bireylerin ve halkın, bir düşüncenin, bir oluşumun veya olgunun, bir varlığın gerçek oluşunu kabul etmesi olarak tanımlanmaktadır. Bir insanın günlük yaşantısını etkileyen inanç, başka insanların öğrenme yolunu seçerek elde ettikleri düşünce olarak da tanımlanmaktadır (Yıldırım, 2024: 60; Eyüpoğlu, 2014: 29-32). Halk inanışları, bu açıdan eski dinî ritüellerden taşınan bilgilerle ve resmî dinin inançlarının farklı nedenlerle büyük kitleler içinde eklemlenerek aldığı yeni durum ya da şekillenmeler olarak tanımlanmaktadır (Çobanoğlu, 2003: 12). Fazıl Hüsnü Dağlarca, *"Nedamet"* şiirinde duygusal akışını yansıtmaktadır. Şair, babasının ölümüne ağladığı karanlığı, ruhunun kederle kaplı olmasını ve annesinin o güzel ahiret inancının nerede olduğunu sormaktadır:

"Nerde babamın ölümüne ağladığım gecelerin karanlığı,
Nerde o keder ki ruhumu her an tabiata verir.
Anamın o güzel ahret inancı nerde
Nerde dünyanın ufuklar arası bilindiği altın devir." (Nedamet, s. 153)

Dağlarca, *"Bu Eller Miydi"* şiirinde fal bakma inancına yer vermektedir:

"Kaybolmuş, o çizgilerden
Falcının saadet dedikleri.
O köylü çakısının kestiği yer
Söğüt dallarından düdük yaparken…" (Bu Eller Miydi, s. 11)

Şair, *"Duran Saat"* adlı şiirinde ölüm sonrasında gerçekleşen mezar inancına yer vermektedir:

"Eskiden en büyük adamlar,
Süslerdi iğne ucuyla dağlar gibi mezarları.
Yok şimdi ki bizi perişan eder,
Ölmek sabrı." (Duran Saat, s. 31)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

"Uyanıklık" adlı şiirinde şair, halk arasında bir şeyi olduğundan farklı göstermek, aldatmak, kişiyi oyalamak, etkilemek için var olduğuna inanılan büyü inancına gönderme yapmaktadır. Burada şair bir insanın vücudunun bir büyü gibi örtüldüğünü ifade etmektedir:

"Vücudunu bir büyü gibi örter
Kimine meçhul ipekliler vermiş.
Kimine hatıralar, açık bir kapı
Kadar bitmez ve geniş" (Uyanıklık, s. 32)

Dağlarca, *"Daireler"* adlı şiirinde halk arasında kabul gören bir inanışa gönderme yapmaktadır. Şair, çocukların ıslık çalma eyleminden sonra şeytanların onların etrafına toplanacağını dile getirmektedir:

"Komşu mektepteki çocukların şarkısından sonra,
Bir sessizlik, senelerce geçmişten.
Habersiz ıslık çalmak düşünürken,
-"Islık çalma yavrum, şeytanlar toplanır…"" (Daireler, s. 46)

"Bir Anın İçinde Memleket" şiirinde şair, tüm dini öğretilerde görülen ve uygulanan dua etme inancına yer vermektedir. Dağlarca duayı temiz ve pak göstermekte ve kabul edilme bağlamında yaşlı bir ninenin ağzından okurlarına sunmaktadır:

"Bir an, bir an ki kâinat kadar büyük,
Bir an ki Allah bile henüz şimdi var olur.
Ceddimdeki bir ninenin o beyaz duasıyla,
Torunlarının torunu henüz şimdi bahtiyar olur." (Bir Anın İçinde Memleket, s. 47)

"Yadigâr" şiirinde halk arasında ve dinî öğretide yer alan kıyametin kopma hadisesine gönderme yapılmaktadır. Şair, hiç kimsenin uyumamasını ve bu gece kıyamet kopabileceğini söylemektedir:

"Uyumasın kimse, uyumasın,
Belki kıyamet kopuverir bu gece.
Ağlamasın kimse, ağlamasın,
Benim gibi uykusunda gizlice." (Yadigâr, s. 50)

Dağlarca, *"Tenha"* şiirinde ölünün gömülmeden önce yıkanmasına gönderme yapmaktadır. Ölen kişi önce yıkanır ve abdest aldırılır daha sonrasında kefenlenir ve cenaze namazı kılındıktan sonra defin işlemine geçilir. Şair, mezarlıklar arasında gezindiğini ve ölüm hadisesinden sonra kokulu sularla yıkanacağını dile getirmektedir:

"Kimse seyretmesin, aşk ve sonsuzluk,
Garip mezarlıklar –arasından gideceğim.-
Kokulu sularla yıkanarak
Karanlıklarda zevk edeceğim." (Tenha, s. 54)

Fazıl Hüsnü, *"Eski"* adlı şiirinde halk arasında ölen kişinin kabir azabının dinmesi ve onun günahlarına kefaret olması için dua okuma eylemine değinmektedir. Bir kişi öldükten sonra onun rahat bir şekilde yatması ve azabının dinmesi için edilen dualar sonunda Fatiha suresi okunmaktadır. Şair burada günahkâr olan kişilerin ardından Fatiha'nın bile okunmayacağını söylemektedir:

"Bunlar ihtimal hiç okunmayacaktır,
Günahkâr ölülerin Fatihaları gibi.
Allah'a denizlerle beraber, terk ediyorum,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Benim olan nasibi." (Eski, s. 85)

"Rahatsız Eden Fikir" adlı şiirinde şair, bir nevi ölümle yüzleşmek istememektedir. Halk arasında ölen kişinin ardından rahmet okunur. Bu da ölen kişiye Allah tarafından bir bağışlanma olarak geri döneceği düşüncesini doğurur. Dağlarca, bu durumu istemez ve Allah rahmet eylesin sözünün onu rahatsız ettiğini ifade etmektedir:

"Yaklaşır vahşi atmosferlerin temas bilmeyen rüzgârı
Çıplak bir intizamla damlar saatin pınarı.
Düşüncemde, ölmüş hayvanların Allahsız vücutları,
Rahatsız eder, bir "Allah rahmet eylesin" fikri beni durmadan!" (Rahatsız Eden Fikir, s. 163)

7. Halk Edebiyatı Unsurları (Masal- Ninni vb.)

Halk kültürü geleneksel bağlamda insanların kültürel dinamiklerinin ana sütunlarından bir kısmını meydana getirirken, diğer yandan tüm toplumların ortaklaşa kullandıkları bir mirastır. Halk kültürü, kültürel birtakım faaliyetlerin ve zenginliklerin korunması için gerekli temel ögelerden biridir. Kültürün sözlü kısmı ise, bireylerin belleğinin tüm topluluklarda yaşamasının öncelikli şartıdır (Artun, 2005: 270). Fazıl Hüsnü Dağlarca *"Bu Eller Miydi"* şiirinde sözlü kültür ürünlerinden masalı şiirine almıştır:

"Bu eller miydi masallar arasından
Rüyalara uzattığım bu eller miydi.
Arzu dolu, yaşamak dolu,
Bu eller miydi resimleri tutarken uyuyan." (Bu Eller Miydi, s. 11)

"Korku" adlı şiirinde, halk kültüründe çokça karşımıza çıkan çocukları uyutmak ve onlara hoşça vakit geçirtmek için söylenen ninniye yer vermektedir. Annesine korktuğunu dile getiren bir çocuğun, saçlarını okşamasını talep etmesini ve garip ninnilerle uyutulmak istemesini dile getirmektedir:

"Korkuyorum anneciğim ellerin nerde
Okşa benim saçlarımı rüyaya bedel.
Garip ninnilerle uyut beni
Korkuyorum yaşamaktan ki çok güzel." (Korku, s. 14)

8. Oyunlar/ Halk Oyunları/ Çocuk Oyunları

Oyun, toplumsal bir işlevi bulunan bir eylemdir. Toplumsal dinamikleri meydana getiren çeşitli kültür unsurları içinde bulunan çocuk oyunları ve halk oyunları işlevini hâlâ sürdürmektedir. Bu bağlamda çocukların oynadıkları birtakım oyunlar ve halk oyunları bir milletin kimliğini ve karakteristik özelliklerini, örfünü ve âdetini, duygu ve düşünüşlerini ve hatta inanışlarını taşımaktadır (Artun, 2012: 402). Fazıl Hüsnü Dağlarca, *"Mevsim"* adlı şiirinde bir çocuğun oyuncaklarının kırılmasından dolayı ağlama hadisesine yer vermektedir.

"Ağlamak isterim ki tenhada
Bir sabah vakti, kırılmış oyuncaklarım.
Bulutlar gitmiş gemilerle
Ve sularla dolu uzaklarım." (Mevsim, s. 20)

"Ağır Hasta" şiirinde şair, eski zamanlarda çocukların değnekten bir at yapıp onun üzerine binip oynadıklarına yer vermektedir. Çocuğun değnekten atını arayışı ve ona su verilmesini istemesi şeklinde kurulan bağ, çocuğun merhameti ve masumluğu ile pekiştirilmiştir:

"Anneciğim, büyüyorum ben şimdi,
Büyüyor göllerde kamış.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Fakat değnekten atım nerde
Kardeşim su versin ona, susamış." (Ağır Hasta, s. 13)

Fazıl Hüsnü, *"Saklambaç"* adlı şiirinde çocukların eskiden sokaklarda birbirlerinden saklanarak oynadıkları saklambaç oyununa yer vermiştir. Şair, saklambaç oyunu üzerinden bir kişinin hayattan kaçışını ve görünmezliğe bürünüşünü göstermek istemektedir:

"Şu anda mesela bir saklambaç oyunu var,
Kuşlar gibi, saklanıyorum senden.
Görünmemek, bilinmemek, meçhul olmak arzusu,
Parlayan dağlardan, düşüncelerden." (Saklambaç, s. 63)

"Dünyanın Bütün Çocuklarına Karşı Yazılmıştır" adlı şiirinde şair, çocukların el ele tutuşup halka oluşturup oynadıkları bir oyuna yer vermektedir. Bu halkaya rüyadan ve şarkılardan oluşmuş bir oluşum olarak gösteren şair, halkanın ortasına benden başka kimseyi almayınız diye beklentisini arz etmekte ve bir nevi çocukluğa özlemini açığa vurmak istemektedir:

"Hepiniz el ele bir halka yapsanız,
Rüyadan ve şarkıdan bir halka.
Ve almasanız kimseyi,
Ortanıza benden başka." (Dünyanın Bütün Çocuklarına Karşı Yazılmıştır, s. 69)

9. Bayramlar

Bayramlar, köklerini grup yaşantısından almış olan ve kolektif bir olgu olarak takvime göre hareket edilen belli günlerde kutlanan ve toplumun kimliğini ve karakteristiğini oluşturmada önemli bir rol üstlenen kültürel aktiviteler olarak kabul görmektedir. Şekilleri ve kuralları gelenek odaklı belirlenmiş bir dizi gösteriden oluşan bayramlar milletin ya da toplumun millî ve dinî duygularının zinde tutulmasına katkı sağlayan güç kaynaklarının en mühimidir (Artun, 2012: 281). Fazıl Hüsnü Dağlarca, *"Nedamet"* adlı şiirinde eski zamanlara duymuş olduğu özlemi dile getirmektedir. Şair, eskiden bayram sabahları için çocukların yeni elbiselerini hazırlaması ve o heyecanı duymasından bahsetmektedir. Erkenden kalkıp o yeni kıyafetlerin giyilmesi, namaza gidilmesi, şeker toplanması, kurban kesilmesi vb. uygulamaların yok oluşuna dikkat çekmektedir:

"Nerde bayram sabahlarında erken uyanmalar;
Yeni elbiseler içinde yeni vücudu duymak.
Nerde büyümesi beklenen tavus tüyü
Nerde küçük defterde kurutulan ilk yaprak." (Nedamet, s. 153)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın şiirlerinde geçiş dönemleri bağlamında doğum ve ölüme; halk mimarisi bağlamında topraktan yapılmış evlere, saraya, dükkâna, çeşmeye, kaleye, camiye, minareye, kiliseye, köprüye; halk sanatı bağlamında heykele ve minyatüre; halk müziği bağlamında kemana, şarkıya, türküye; halk mutfağı olarak ekmeğe, şaraba; halk inanışları olarak ahiret inancına, fal bakmaya, mezar inancına, büyü yapılmasına, ıslık çalınca şeytanların çağırılmasına, dua etmeye, kıyamet kopması inancına, ölen kişinin yıkanmasına, Fatiha suresi okumaya, Allah rahmet eylesin sözünün kullanılmasına; halk edebiyatı unsuru olarak masala, ninniye; halk ve çocuk oyunları bağlamında oyuncaklara, değnekten yapılmış ata, saklambaç

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

oyununa, halka oyununa; bayramlar bağlamında ise eski zamanlardaki kutlama ritüelleri şeklinde birçok halk bilimi unsurlarını içeren kullanımlara yer verildiği tespit edilmiştir.

Fazıl Hüsnü Dağlarca, özellikle halk inançları ve halk mimarisine şiirlerinde oldukça yer vermiştir. Şiirlerinde inanç bağlamında dua etmenin ve birtakım uygulamaların çokça bulunduğundan söz etmek mümkündür. Mimari bağlamda ise şairin, bir nevi kendi duygusal hayat zeminini inşa etmeye çalıştığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında şairin, inançsal boyutu güçlü olan zemini iyi inşa edilmiş dünya kurmak istediği ifade edilebilir. "*Çocuk ve Allah*" isminden de anlaşılacağı üzere şairin çocuğa bakışı ve onun inanç boyutu ile özdeşleştirilmesi tüm eserin içine işlemiştir. Çocuğu ve onun etrafında gelişen tüm hadiseleri ilmek ilmek işleyen şair, saf ve temiz bir evren oluşturmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla çocuk yani saflık ile yeni dünyanın değişmiş düzenini karşılaştırmış ve bu doğrultuda eserini inşa etmiştir. Bu çalışmada şairin şiirlerinde halk bilimine ait olan unsurların tespiti sağlanmış ve yorumlanarak Dağlarca'nın şiirinin halk bilimi yumakları çözülmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Artun, E. (2012). *Türk Halk Bilimi*. Adana: Karahan Kitabevi.

Artun, E. (2005). *Türk Halk Bilimi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Artun, E. (2010). *Türk Halk Bilimi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnanışları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Dağlarca, F. H. (2018). *Çocuk ve Allah*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Davulcu, M. (2020). *Halk Mimarisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Pegem Akademi.

Dinç, A.- Coşkun, S. (2013). "Sezai Karakoç'un Şiirlerinde Halk Bilimi Unsurları". *Electronic Turkish Studies*. C. 8. S. 4.

Doğan, B. (2012). "Bedri Rahmi Eyüpoğlu'nun Şiirlerinde Halk Bilimi Unsurları". *Electronic Turkish Studies*. C. 7. S. 1.

Ekici, M. (2007). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayınları.

Eyüboğlu, İ. Z. (2014). *Anadolu İnançları.* İstanbul: Derin Yayınları.

Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Örnek, S. V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Uçar, A. (2017). "Talip Apaydın'ın Yoz Davar Romanında Halk Bilimi Unsurları". *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi.* C. 1. S. 9. s. 128-143.

Yıldırım, A. –Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçki Yayıncılık.

Yıldırım, O. (2024). "Muhibbî Divanı'nda Halk İnanışları". *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*. C. 12. S. 32. s. 59-79.

Yıldırım, O. (2024). *XIX. Yüzyıl Divan Şiirinde Halk Kültürü Unsurları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

MEVLÂNÂ'NIN *MESNEVÎ*'SİNDE VE TOLSTOY'UN *SAVAŞ VE BARIŞ*'INDA HEKİMLİK ELEŞTİRİSİ ÜZERİNE MUKAYESELİ BİR OKUMA

Doç. Dr. Emrullah YAKUT

Mardin Artuklu Üniversitesi,

emrullahyakut@artuklu.edu.tr - 0000-0002-1268-1806

ÖZET

Bu bildiride, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî*'sinin ilk hikâyesinde ("Padişahın hasta cariyeye aşkı") ve Lev Tolstoy'un *Savaş ve Barış* adlı romanında yer alan hekim figürleri karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Her iki eserde de doktorlar, insanın asıl hastalığına nüfuz edemeyen, yüzeysel ve mekanik bir bakışın temsilcileridir. *Mesnevî*'de cariyenin aşk hastalığına yanlış ilaçlar verip onu daha da kötüleştiren hekimler, Tanrı'nın iradesini hesaba katmayan bir gururun sembolüdür. Tolstoy'da ise Nataşa'nın "bilinmeyen" hastalığını teşhis edemeyen, birbirini suçlayan, tıbbın sınırlarını fark etmeyen doktorlar benzer biçimde eleştirilir; yazar, onların gerçek işlevinin tedavi değil, çevredekilere psikolojik teselli vermek olduğunu ironik biçimde vurgular.

Her iki yazar da dönemin tıp anlayışını eleştirirken, insanın asıl hastalığının bedensel değil, ruhsal olduğunu ima eder. Mevlânâ'da bu hastalık "aşk" ile tedavi edilirken; Tolstoy'da "doğallığa ve yaşamın kendiliğine dönüş" bir şifa imkânı olarak sunulur. Bildiri, bu iki farklı kültür ve çağda —13. yüzyıl tasavvuf dünyası ile 19. yüzyıl Rus gerçekçiliğinde— tıbbın sınırlarına dair benzer metafizik bir sorgulamanın nasıl belirdiğini göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Tolstoy, hekimlik eleştirisi, tıp metaforu, Mesnevî, Savaş ve Barış

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

A COMPARATIVE READING ON THE CRITIQUE OF MEDICINE IN RUMI'S *MASNAVI* AND TOLSTOY'S *WAR AND PEACE*

Assoc. Prof. Dr., EMRULLAH YAKUT

Mardin Artuklu University,

emrullahyakut@artuklu.edu.tr - 0000-0002-1268-1806

ABSTRACT

This paper presents a comparative analysis of the physician figures in the opening story of Jalāl al-Dīn Rūmī's *Masnavi* ("The King and the Sick Slave Girl") and in Leo Tolstoy's *War and Peace*. In both works, doctors represent a superficial and mechanical perspective incapable of penetrating the true illness of the human being. In the *Masnavi*, the physicians who prescribe the wrong medicines for the slave girl's malady of love, thereby worsening her condition, symbolize the arrogance that disregards divine will. Similarly, in *War and Peace*, the doctors who fail to diagnose Natasha's "unknown" illness, accuse one another, and remain unaware of the limits of medicine are sharply criticized; Tolstoy ironically underscores that their real function is not healing but offering psychological comfort to the patient's surroundings. Both authors, while criticizing the medical understanding of their times, imply that humanity's true illness is not physical but spiritual. In Rūmī, this illness is cured through *love*, whereas in Tolstoy, *a return to naturalness and the spontaneity of life* is presented as a path to healing. The paper aims to show how a similar metaphysical questioning of the limits of medicine emerges in two distinct cultural and temporal contexts — the 13th-century Sufi world and 19th-century Russian realism.

Keywords : Rūmī, Tolstoy, critique of medicine, medical metaphor, *Masnavi*, *War and Peace*.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile Lev Tolstoy, farklı zamanlarda ve medeniyetlerde yaşamalarına rağmen, insanın hakikat arayışına dair benzer bir sorgulama yürütürler. Her iki yazar da insan bilgisinin sınırlarına, bilimin ve rasyonalitenin mutlak kurtuluş sağlayamayacağı fikrine odaklanır. Bu bağlamda *Mesnevî*'nin ilk hikâyesiyle (*Padişahın hasta cariyeye aşkı*) *Savaş ve Barış*'ta karşımıza çıkan doktor temsilleri, tıbbın bir bilgi alanı olmaktan çok, **insanın Tanrı karşısındaki aczini** görünür kılan bir alegoriye dönüşür.

Modern tıbbın "iyileştirme" iddiası, insanın doğa üzerindeki egemenlik arzusunun bir uzantısıdır. Mevlânâ ise bu iddiayı, aşkın ve ilahî hikmetin sınırlarını zorlayan bir "nefs bilgisi" olarak görür. *Mesnevî*'deki hekimler, "bizim her birimiz âlemin bir Mesih'idir" diyerek kendi bilgilerini mutlaklaştırır; ancak Tanrı iradesini hesaba katmadıkları için hastayı daha da kötü duruma getirirler. Bu hikâyede Mevlânâ, bilginin sınırını belirleyen şeyin "tefekkür değil, teslimiyet" olduğunu söyler; asıl hekim, Tanrı'nın hikmetine mazhar olan "pir"dir.

Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ında da[1] aynı sınır bilinci farklı bir ontolojik bağlamda karşımıza çıkar. Nataşa Rostova'nın "bilinmeyen" hastalığı, doktorların Latince ve Almanca terimlerle süslenmiş boş sözlerinin arasına sıkışır. Tolstoy, bu doktorları "tedavi etmeden teselli eden" birer modern büyücüye dönüştürür: onlar hastalığı iyileştiremezler, ama insanlara "bir şey yapıyor olma" hissi verirler. Böylece tıp, aklın modern mitolojisi haline gelir. Napolyon'un "bir nezleyi bile iyi edemiyorlar"[2] sözü de bu eleştiriyi destekler; bedenin kendini savunma kudretine karşı tıbbın müdahaleci ve mekanik bakışını küçümser.

Bu ortak bakış, iki yazarın da "bilginin kurtarıcı gücüne" değil, **kendini bilmenin etik derinliğine** inandıklarını gösterir. Mevlânâ için insanın hastalığı "gönül hastalığı", Tolstoy için "ruh hastalığı"dır; her iki hastalık da tedaviyle değil, farkındalıkla iyileşir.

Bu iki büyük yazarın tıp pratiğine ve bilgi iddialarına yönelttiği benzer eleştiriler, onları salt edebi figürler olmanın ötesine taşıyarak, bilginin doğası, sınırları ve iktidarla ilişkisi üzerine derin bir felsefi sorgulamanın temsilcileri haline getirir. Mevlânâ'nın "teslimiyet" çağrısı ile Tolstoy'un "mekanik bakış"a isyanı, aslında insan aklının kendini mutlaklaştırmasına karşı ortak bir uyarıdır. İşte tam da bu noktada, modern dünyada bilgi, iktidar ve öznellik ilişkilerini çözümleyen teorik bir çerçeve, bu edebi eleştirilerin güncel ve evrensel yankılarını daha sistematik bir şekilde duymamıza olanak tanır. Michel Foucault'nun epistemolojik analizleri, Arthur Kleinman'ın tıp antropolojisi ve Ivan Illich'in iyatrojenez eleştirisi, Mesnevî'deki hekimlerin kibrini ve *Savaş ve Barış*'taki doktorların ritüellerini, modernitenin merkezindeki bir çelişkinin tezahürleri olarak okumamız için güçlü bir zemin sunar. İşte tam da bu noktada, aşağıdaki üç teorik yaklaşım, Mevlânâ ve Tolstoy'un sezgisel eleştirilerini günümüz düşüncesiyle buluşturan sağlam bir çerçeve oluşturur:

1. **Epistemolojik Sınır Kuramı:** Michel Foucault'nun *Kliniğin Doğuşu: Tıbbî Algının Bir Arkeolojisi* adlı eseri, modern tıbbın bilme biçimindeki epistemolojik kırılmayı incelerken, hekimin hastaya bakışının nasıl bir iktidar aygıtına dönüştüğünü ortaya koyar. [3]

[1] *Savaş ve Barış*, 2 vols. (İletişim Yayınları, 2022), c. II, 80-83.
[2] *Savaş ve Barış*, c. II, 272-273.
[3] Michel Foucault, *Kliniğin doğuşu: tıbbî algının arkeolojisi*, çev. Şule Ünsaldı (Epos Yayınları, 2002), 150-51.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Foucault, hastalığın artık yüzeysel semptomlar değil, bedenin mekânsal olarak incelenen **lezyonları** haline geldiği bir **"klinik bakışın"** doğuşunu analiz eder. Bu yeni bilgi düzeni, hekimi **"konuşacak olan göz"**[4] konumuna yerleştirir; yani hekim, yalnızca gözlemlemekle kalmaz, gördüğünü mutlak hakikat olarak ifade eden, bedene **hükmeden** bir figürdür. Bu çerçeveden bakıldığında, Mevlânâ'nın "Tanrı isterse demediler"[5] eleştirisi, Foucault'nun bu epistemolojik uyarısının metafizik biçimidir: insan bilgisi, kendi görme ve tanımlama gücünü mutlaklaştırdığında hikmetten kopar. Tolstoy'un doktorları **ritüel** icra eden, iyileştirmek yerine çevredekilere **moral ve teselli** veren (yani toplumsal bir işlev gören) figürler olarak nitelemesi ise, Foucault'nun tıbbî bilginin nasıl bir **sosyal iktidar** biçimine dönüştüğünün teorik dayanağını sunar. Ayrıca Napolyon'un "Vücudumuz bir hayat makinesidir. Bırakın yaşasın"[6] diyerek tıbbın **müdahaleci ve mekanik** bakışını eleştirmesi ve doktorun "ilaçlarıyla işi karıştıran bir doktor"[7] olarak görülmesi, Foucault'nun klinik bilginin bedeni bir **nesneye çevirerek** üzerindeki **hakimiyeti** artırma eğiliminin sanatsal bir ifadesidir. Sonuç olarak, Foucault'nun tezi, Mevlânâ'nın **bilgiyi mutlaklaştırma kibrini** ve Tolstoy'un **müdahaleci aklın zararlılığını** eleştiren ortak bakışını, bilginin bir **iktidar aygıtına** dönüşümü bağlamında teorik olarak destekler.

2. **Tıp Antropolojisi Bağlamı:** Kleinman, tıbbi bilginin sınırlılığını vurgulamak için iki ana kavramı kesin bir şekilde ayırır[8]:

Disease (Hastalık / Tıbbî Teşhis): Bu, Batı biyomedikal modelinin odaklandığı, yalnızca biyofizyolojik anormallikler ve lezyonlar düzlemindeki, yani organlar ve dokular düzeyinde tanımlanan bir durumdur. *Disease,* hekimin nesnel, biyolojik ve bilimsel olarak tanımlayabileceği patolojik duruma karşılık gelir.

Illness (Hastalık Deneyimi / Acı Çekme): Bu ise, hastalığın kültürel, kişisel ve sosyal olarak deneyimlenme biçimidir. Hastanın ve çevresindekilerin semptomları ve acıyı nasıl algıladığı, anlamlandırdığı, duygusal tepkiler verdiği ve bu durumu nasıl yaşadığıyla ilgilidir. *Illness*, hastalığın yaşam üzerindeki anlamı ve kişiyi nasıl etkilediği üzerine kuruludur.

Mesnevî'deki hekimler, cariyenin hastalığına fiziksel (bedensel) bir durum olarak yaklaşıp yanlış ilaçlar vererek sadece **disease** (tıbbî anormallik) düzleminde kalmışlardır. Oysa cariyenin asıl problemi **aşk hastalığı**, yani **illness** (varoluşsal ve ruhsal deneyim) düzlemindedir. Hekimler, ruhun yönünü bilmedikleri için cariyenin nabzını tutsalar da hastalığın biyolojik temelde olamayacağını anlayamamışlardır. [9]

Savaş ve Barış'taki doktorlar, Nataşa'nın hastalığını Latince ve Almanca terimlerle tanımlamaya çalışarak yalnızca disease düzleminde takılıp kalmışlardır. Oysa Nataşa'nın yaşadığı, bilinmeyen ve bedensel olmayan, esasen ruhsal çöküntüye dayanan bir *illness*'tir. Tolstoy'un eleştirisi, hekimlerin illness'in (yani hastalığın kişisel ve ruhsal anlamının) tedavi edici gücü yerine, disease'in yüzeysel belirtilerine odaklanmalarıdır.

[4] Foucault, *Kliniğin doğuşu: tıbbî algının arkeolojisi*, 152.
[5] Abdülbâki Gölpınarlı, *Mesnevi Tercemesi ve Şerhi* (İnkılâp Kitabevi, 1983), 51.
[6] *Savaş ve Barış*, c. II, 273.
[7] *Savaş ve Barış*, c. II, 294.
[8] Arthur Kleinman, *Patients and Healers in the Context of Culture* (Univ of California Press, 1980), 73.
[9] Gölpınarlı, *Mesnevi Tercemesi ve Şerhi*, 51.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Kleinman'a göre Batı tıbbının başarısız olduğu nokta şudur: Hastalar çoğunlukla illness ile ilgilenirken, hekimler sadece disease'e odaklanırlar. Bu durum, tedavi sürecinde bir anlam boşluğu yaratır.

3. **Tıbbın İktidarı ve İatrogenesis**: Ivan Illich, modern tıbbın, başlangıçtaki amacının aksine, **iyatrojenez** adı verilen üç düzeyde zarara yol açtığını ileri sürer. **Klinik iyatrojenez**, tedavilerin kendisinden kaynaklanan doğrudan hastalık ve yaralanmaları; **sosyal iyatrojenez**, tıbbın hayatın doğal döngülerini ve acı çekme deneyimini medikalize ederek bireylerin özerkliğini azaltmasını ve sağlık üzerindeki kontrolünü profesyonellere devretmesini; ve **yapısal iyatrojenez** ise, tıp biliminin sağlık, hastalık ve ölüm hakkındaki kültürel algıları çarpıtarak, kişisel dayanıklılığın ve **doğal iyileşme gücünün** önemini gölgelemesini ifade eder. Illich, profesyonel tıbbın aşırı gücünün, bireylerin kendi sağlıklarını yönetme becerisini zayıflattığını ve onları, hayatın kaçınılmaz zorluklarına karşı bile çaresiz bıraktığını savunur. [10]

Bu durum, Mevlânâ'nın hekimlerin "bizim her birimiz âlemin bir Mesih'idir" diyerek ilahi iradeyi göz ardı etme kibrini yansıtarak, hastayı şifadan çok kurumsal bağımlılığa iten otoriter bir bilgi pozisyonu oluşturur. Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'taki doktorları ritüel icra eden, iyileştirmek yerine teselli veren figürler olarak nitelemesi, Illich'in tıbbi kurumların sağlığı üretmekten çok bağımlılık ürettiği ve bireyin kendi şifa gücünü etkisizleştirdiği tespitini teorik olarak destekler. Her iki yazarın eleştirisi de, bilginin kendi sınırını unutup, insanın kendi kendini yönetme gücünü elinden alan bir tıbbi iktidarın karşısında konumlanır.

Bu üç düşünürün kesişiminde şekillenen çerçeve, Mevlânâ ve Tolstoy'un tıp eleştirisini yalnızca tarihsel bir hekimlik tartışması değil, **bilginin sınırlarını unutan öznenin eleştirisi** olarak anlamamızı sağlar. Her iki yazar da insanın kendi "şifasını" bilginin değil, hikmetin alanında araması gerektiğini hatırlatır.

2. MEVLÂNÂ'DA HEKİMLİK ELEŞTİRİSİ

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin ilk hikâyesi olan "Padişah ve cariye" hikâyesi, görünürde dünyevî bir aşk anlatısıdır; ancak hikâye, insanın kendi benliğiyle girdiği bir şifa sürecinin alegorisi olarak kurgulanmıştır. Hikâyede padişahın bir cariyeye duyduğu aşk, ruhun bedene, hakikatin maddeye yönelmesini temsil eder. Cariye hastalanınca padişah, dönemin hekimlerini toplar; onlara "benim canım bir şey değil, canımın canı odur" diyerek hastalığın derinliğini anlatır. Hekimler, "bizim her birimiz âlemin bir Mesih'idir" diyerek kibirle işe girişir, fakat "Tanrı isterse" demeyi unuttuklarından, hastalık daha da şiddetlenir.[11]

Bu bölüm, tıbbın maddî bilgiye dayanarak ruhsal bir problemi çözmeye kalkışmasının Mevlânâ tarafından nasıl eleştirildiğini açıkça gösterir. "Sirkencübin safrayı arttırdı, bademyağı peklik yaptı"[12] gibi ifadelerle Mevlânâ, maddi tedavi araçlarının tesadüfî işleyişini hicveder: hastalığın kaynağı fizikî değil, metafiziktir.

[10] Ivan Illich, *Sağlığın gaspı*, 2. bs, çev. Süha Sertabiboğlu (Ayrıntı Yayınları, 2011), 22-30.
[11] Gölpınarlı, *Mesnevi Tercemesi ve Şerhi*, 85-96.
[12] Gölpınarlı, *Mesnevi Tercemesi ve Şerhi*, 51.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Padişahın, hekimlerin aczi karşısında "yalınayak mescide koşması"[13] ise, insanın bilginin gururundan arınarak ilahî hikmete yönelişinin sembolüdür. Burada padişah, hem maddî hekimliği hem de kendi kudretini terk eder; secdede "Ey gizlileri bilen, ben ne diyeyim?" diyerek aczini dile getirir. Bu noktada şifa, artık tıbbın değil, teslimiyetin alanına geçmiştir.

Rüyada beliren "hakiki hekim", bu dönüşümün aracıdır: o, zahirî tedavinin değil, bâtınî hikmetin temsilcisidir. Hikâyede bu hekim, cariyenin nabzını tutar, "hastalığı ne safradandır ne sevdadan" diyerek teşhisin biyolojik temelde olamayacağını söyler. Onun teşhisi, ruhun yönünü bilmeye dayanır: "İniltisinden anladı ki o gönül iniltisidir." Böylece Mevlânâ, hastalığın kaynağını "aşk"ta bulur: aşk, hem hastalık hem şifa, hem illet hem devadır.

Bu anlayış, sufî epistemolojinin özünü oluşturur: bilgi, gözlem ve deneyle değil, "hâl" ile elde edilir. Hikâyede cariyenin hastalığını çözmek, aslında padişahın kendi içindeki hastalığı, yani "nefs sevgisini" fark etmesidir. Sonunda gerçek hekim, zahirî tedaviyi bırakıp sembolik bir eylemle —cariyenin sevgilisini getirip ardından onu zehirleterek— padişahın da cariyenin de iç dünyasında bir "kopma" yaratır. Bu ölüm, ruhsal dirilişin başlangıcıdır.

Hikâyenin sonunda Mevlânâ, "Can bağışlayan kişi öldürse de değerlidir, naiptir o, eli de Tanrı elidir" [14] diyerek şifayı ölümle özdeşleştirir. Böylece "öldürme" eylemi, tıbbın materyalist hedefi olan bedensel yaşamı değil, insanın içsel hastalığını hedef alır. Gerçek hekim, bedeni değil kalbi tedavi eder; bilgiyle değil hikmetle, ilaçla değil aşk ve teslimiyetle iyileştirir.

Bu bağlamda *Mesnevî*'deki hekimlik eleştirisi, modern anlamda bir tıp eleştirisi olmanın ötesinde, **bilginin metafizik sınırlarına dair bir uyarıdır**. İnsanın "kendini bilmeden" başkasını iyileştiremeyeceği fikri, hikâyenin temel mesajıdır. Bu yönüyle Mevlânâ'nın tıp anlayışı, modern psikoterapinin etik boyutlarını hatırlatan bir derinliğe sahiptir: tedavi, sadece bedenin değil, anlamın yeniden inşasıdır.

3. TOLSTOY'DA TIBBIN VE BİLİMİN SINIRI: AKILCI ŞİFANIN ÇÖKÜŞÜ

Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ında "doktor" figürü, Aydınlanma sonrası rasyonel dünyanın Tanrı'dan kopmuş bilgi anlayışının bir alegorisi olarak kurgulanmıştır. Nataşa Rostova'nın hastalığı, görünürde bir "beden rahatsızlığı" gibi sunulur; fakat yazar, doktorların bu hastalığı teşhis edememesini, modern bilimin kendi nesnesini anlamada yaşadığı epistemolojik krizin göstergesi hâline getirir. Nataşa'nın "hiçbir şey yemediği, uyuyamadığı, gözle görülür biçimde zayıfladığı" belirtilir; doktorlar toplanır, Latince ve Almanca terimlerle konuşurlar, birbirlerini suçlarlar, türlü ilaçlar verirler — ama sonuç alamazlar.[15]

Tolstoy, bu sahnede tıbbın sadece "bilmediğini bilmezliğini" değil, bilmenin kendisini bir toplumsal gösteriye dönüştürmesini eleştirir. Yazar, doktorların asıl "yararlılığının" hastaya değil, çevresindekilere moral vermekte olduğunu söyler: "Yararları, hastaya yararlı bazı maddeler yutturmalarından değil, onlara vazgeçilmeyecek kadar ihtiyaç duyulmasından geliyordu."[16] Bu satırlar, Tolstoy'un tıbbı bir tür **ritüel** olarak gördüğünü gösterir — tıpkı

[13] Gölpınarlı, *Mesnevi Tercemesi ve Şerhi*, 51.
[14] Gölpınarlı, *Mesnevi Tercemesi ve Şerhi*, 66.
[15] *Savaş ve Barış*, c. II, 80.
[16] *Savaş ve Barış*, c. II, 81.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Mevlânâ'nın "Tanrı isterse demediler" diye eleştirdiği hekimler gibi, doktorlar da kendi büyülerine inanırlar.

Tolstoy'un hekimlik eleştirisi, yalnızca hastalık sahneleriyle sınırlı değildir. Romanın ilerleyen bölümlerinde Napolyon'un ağzından dile getirilen "Bir nezleyi bile iyi edemiyorlar; vücudumuz bir hayat makinesidir, bırakın yaşasın"[17] cümlesi, rasyonalizmin en yüksek temsilcisinin bile bilimin sınırını fark ettiği anı simgeler. Napolyon, savaş öncesinde "kendinden emin bir cerrah gibi" davranır; her şeyi hesapladığını sanır, ama savaşın gidişatı tıpkı doktorların hastalık karşısında yaşadığı çaresizlik gibi onun iradesini geçersiz kılar. Tolstoy bu paralelliği bilinçli biçimde kurar: Napolyon'un ordular üzerindeki hükmü ile doktorun beden üzerindeki hükmü aynı epistemolojik yanılgıya dayanır — ikisi de karmaşık bir canlı sistem üzerinde mutlak kontrol kurabileceğini sanır.

Tolstoy'un savaşın ortasında Napolyon'u "ilaçlarıyla işi karıştıran bir doktor" olarak nitelemesi, romanın en çarpıcı metaforlarından biridir: "Ordunun karşısında, ilaçlarıyla işi karıştıran bir doktor rolündeydi; oysa bir doktorun böyle zararlı bir rol oynayabileceğini çok iyi bilir, böylelerini suçlardı."[18] Bu benzetme, yalnızca tıbbı değil, **insan aklının müdahaleci doğasını** da hedef alır. Tolstoy'a göre, yaşamın kendi iç ritmine yapılan her müdahale, tedavi değil tahribattır.

Böylece tıp, Tolstoy'un dünyasında ahlâkî bir sorunsala dönüşür: İnsan, başkasının yaşamına müdahale ederken Tanrı'nın yerini almak ister. Bu anlamda Tolstoy'un hekimlik eleştirisi, Aydınlanma'nın "aklın özerkliği" iddiasına yöneltilmiş teolojik bir eleştiridir. Tıpkı Mevlânâ'da olduğu gibi, şifa ancak teslimiyetle, yani doğanın ve Tanrı'nın yasasına boyun eğmekle mümkündür.

Tolstoy'un romanında hastalığın iyileşmesi, dışsal bir tedaviyle değil, **ruhun yeniden doğuşu**yla gerçekleşir. Nataşa'nın iyileşme süreci, doktorların reçetelerinden değil, zamanın ve doğallığın kendi tedavi gücünden kaynaklanır. Yazar bunu "gençlik gene de her şeyi yeniyordu" cümlesiyle ifade eder; bu cümle, tıbbın değil hayatın kendisinin şifa verdiğini söyler.

Sonuçta *Savaş ve Barış*'ta tıp, aklın Tanrı'dan kopuşunun sembolüdür; hekim ise, Mevlânâ'daki "Tanrı isterse demeyen" modern kardeşidir. Bilginin değil, tevazunun iyileştirici olduğu fikri, hem Doğu'nun mistik geleneğinde hem de Tolstoy'un Hristiyan-ahlakî duyarlığında birleşir.

4. SONUÇ

Mevlânâ ve Tolstoy, birbirinden yüzyıllar ve medeniyetler kadar uzak iki yazar olmalarına rağmen, insanın bilgiye ve şifaya dair kibirli tutumunu aynı temel sezgiyle eleştirirler: **İnsan, varlığın sırlarını mutlak bilgiyle çözemez; gerçek şifa, ancak teslimiyet ve farkındalıkla mümkündür.**

Her iki metinde de "doktor" figürü, modern ve geleneksel bilgi anlayışlarının sembolüdür. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sindeki hekimler, "bizim her birimiz âlemin bir Mesih'idir"

[17] *Savaş ve Barış*, c. II, 272-273.
[18] *Savaş ve Barış*, c. II, 294.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

[19] diyerek ilahî iradeyi göz ardı eder; Tanrı'nın iradesine müdahale etmeye kalkıştıkları için başarısız olurlar [20]. Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ındaki doktorlar da, aynı kibri farklı bir çağda sürdürürler: Latince ve Almanca kelimelerle süslenmiş bilgi, Nataşa'nın hastalığına nüfuz edemez. Her iki durumda da hastalık, insanın kendi aczini unuttuğunda ortaya çıkan bir "hakikat krizi"dir.

Bu benzerlik, sadece tematik değil, **ontolojik** bir yakınlığa dayanır. Mevlânâ'da insan, Tanrı'nın "hikmet" düzenine ait bir varlıktır; beden ve ruh arasındaki denge, ancak aşkın kudretiyle sağlanır. Tolstoy'da ise insan, doğanın kendi iç yasasına ait bir varlıktır; bedene yapılan müdahale, doğallığın ritmini bozar. Her iki yazar, bilgi ile varlık arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlar: Bilmek, hükmetmek değil, anlamaktır.

Bu noktada iki cümle, iki dünyanın aynı hakikatine dokunur:

- Mevlânâ, hekimler için "Tanrı isterse demediler" der.
- Tolstoy, Napolyon'un ağzından "Bir nezleyi bile iyi edemiyorlar; vücudumuz bir hayat makinesidir, bırakın yaşasın" sözünü söyletir.

Her iki ifade de insanın kendi bilgisini mutlaklaştırdığı anda Tanrı'dan (ya da doğanın iç düzeninden) koptuğunu gösterir. Dolayısıyla Mevlânâ'da "hikmet", Tolstoy'da "doğallık" aynı işlevi görür: insanın sınırını hatırlatan, bilgiye tevazu kazandıran bir **ontolojik denge noktası**dır.

Bu mukayese, Doğu'nun mistik epistemolojisiyle Batı'nın ahlâkî realizmi arasında beklenmedik bir yakınlık ortaya çıkarır. Her iki yazar da "tedavi"yi salt bedensel bir müdahale olmaktan çıkarır; onu varoluşun anlamını yeniden kuran bir eyleme dönüştürür. Şifa, artık bir beden olayı değil, bir **bilinç hâli**dir: insanın kendi sınırlılığını fark ettiği, "ben" merkezli bilgisini bırakıp "birlik" bilincine yöneldiği andır.

Sonuç olarak, *Mesnevî* ile *Savaş ve Barış*'ta hekimlik eleştirisi, dönemin tıbbına değil, insanın bilgiyle kurduğu ilişkiye yöneltilmiş bir metafizik sorgulamadır. Her iki metin de, "iyileşmek" eylemini Tanrı'ya, doğaya ve hikmete yeniden bağlama çağrısıdır.

Bu çağrının merkezinde, şu kadim ve hâlâ güncel sorular yer alır: İyileşmek mi istiyoruz, yoksa hâkim olmak mı? Bilmek mi istiyoruz, yoksa anlamak mı? Her iki yazar da cevabı aynı kelimede bulur: **Teslimiyet.**

[19] Gölpınarlı, *Mesnevi Tercemesi ve Şerhi*, 51.
[20] Gölpınarlı, *Mesnevi Tercemesi ve Şerhi*, 53-55.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

Foucault, Michel. *Kliniğin doğuşu: tıbbî algının arkeolojisi*. Çeviren Şule Ünsaldı. Epos Yayınları, 2002.

Gölpınarlı, Abdülbâki. *Mesnevi Tercemesi ve Şerhi*. İnkılâp Kitabevi, 1983.

Illich, Ivan. *Sağlığın gaspı*. 2. bs. Çeviren Süha Sertabiboğlu. Ayrıntı Yayınları, 2011.

Kleinman, Arthur. *Patients and Healers in the Context of Culture*. Univ of California Press, 1980.

Tolstoy, Lev N. *Savaş ve Barış*. 2 vols. İletişim Yayınları, 2022.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

MEVLANA MÜZESİNDE MUHAFAZA EDİLEN TÜRKÇE SATIR ALTI KUR'AN TERCÜMELERİ ÜZERİNE

Arş. Gör. Dr. HAVVA YALDIZ

Selçuk Üniversitesi,
havva.yaldiz@selcuk.edu.tr - 0000-0001-6687-4067

ÖZET

Mevlana Müzesi, Mevlana Celaleddin-i Rûmî ve aile fertlerinin türbesi olmasının yanı sıra barındırdığı zengin kültürel ve manevi mirasıyla da dikkat çeken önemli bir mekândır. Müzede yazma eserlerden tekstil ürünlerine, seramiklerden musiki aletlerine kadar pek çok kültürel unsur yer almaktadır. Müze bünyesinde bulunan, 1854 yılında Postnişin Mehmed Saîd Hemdem Çelebi tarafından kurulan İhtisas Kütüphanesinde 2 bin 756 cilt içinde 4 binin üzerinde el yazması eser bulunduğu bilinmektedir[1]. Bu çalışmada, Mevlana Müzesinin envanterinde kayıtlı sekiz adet Türkçe satır altı Kur'an tercümesi ele alınmıştır. Öncelikle nüshaların tavsifleri yapılmış; ardından seçilen bazı ayetler üzerinden Eski Oğuz ve Osmanlı Türkçesi satır altı Kur'an tercümelerinin tasnifi çalışmalarına katkı sunmak amacıyla karşılaştırmalı bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Anadolu sahasında birbirinden istinsah edilen çok sayıda satır altı Kur'an tercümesinin bulunmasının yanı sıra özgün telif niteliği taşıyan nüshalar da bulunmaktadır. Bu eserlerin tasnifi ve ilgili literatürün zenginleştirilebilmesi, nüshaların hem münferit hem de karşılaştırmalı olarak incelenmesiyle mümkündür. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Mevlana Müzesinde muhafaza edilen söz konusu nüshaları tanıtmak ve bu nüshalar aracılığıyla satır altı Kur'an tercümelerine dair bütüncül bir bakış açısı oluşturmaktır. Araştırmada incelenen 10, 19, 22, 30, 32, 49, 4687 ve 6385 envanter numaralı nüshalar, kendi içlerinde şu şekilde gruplandırılabilir: 30, 32 ve 49 numaralı nüshalar büyük ölçüde birbirlerine benzemektedir. Aynı şekilde 19 ve 4687 numaralı nüshalar da kendi aralarında benzerlik göstermektedir. 6385 numaralı nüsha ise; bazen 30, 32 ve 49 numaralı nüshalarla, bazense 19 ve 4687 numaralı nüshalarla benzeşmekte ve karma bir görünüm sergilemektedir. Buna karşılık, daha geç dönemde istinsah edilmiş ve yarı tercümeli bir yapıya sahip olan 10 numaralı nüsha, diğer iki gruptan ayrılmaktadır. 22 numaralı yazmada ise, sadece Nas suresinin tercümesi bulunduğundan, bu nüsha yalnızca ilgili sure temelinde değerlendirilmiştir. Bu çerçevede yapılan inceleme, ele alınan nüshaların özelliklerini ve birbirleriyle ilişkilerini ortaya koyar niteliktedir.

[1] https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/konya/gezilecekyer/mevlna-muzesi.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Anahtar Kelimeler: Mevlana Müzesi, Satır Altı Kur'an-ı Kerim Tercümesi, Eski Oğuz Türkçesi, Osmanlı Türkçesi.

ON THE TURKISH INTERLINEAR TRANSLATIONS OF THE QURAN PRESERVED IN THE MEVLANA MUSEUM

ABSTRACT

The Mevlana Museum is an important site attracting attention not only for being the mausoleum of Mevlana Jalal al-Din Rumi and members of his family, but also for its rich cultural and spiritual legacy. The museum contains diverse cultural artifacts, including manuscripts, textiles, ceramics, and musical instruments. The Specialized Library within the museum, which was established in 1854 by Head of the Order Mehmed Said Hemdem Chelebi, houses more than 4,000 manuscripts in 2,756 volumes. The present study investigates eight Turkish interlinear translations of the Quran recorded in the inventory of the Mevlana Museum. First, the manuscripts are described in detail; then, a comparative analysis is conducted, based on selected verses, to contribute to the efforts aimed at classification of Old Oghuz Turkish and Ottoman Turkish interlinear Quran translations. Besides the innumerable interlinear Quran translations copied from one another in Anatolia, there also exist original manuscripts that can be considered authorial works. It is believed that both individual examination and comparative analysis of the manuscripts will help classify these texts and enrich the relevant literature. In this context, the study aims to introduce the manuscripts preserved in the Mevlana Museum and to offer a holistic perspective on interlinear Quran translations based on these materials. The manuscripts examined in the study—i.e. inventory numbers 10, 19, 22, 30, 32, 49, 4687, and 6385—may be grouped internally as follows: Manuscripts numbered 30, 32, and 49 bear strong resemblances to one another. Similarly, manuscripts 19 and 4687 demonstrate resemblance among themselves. Manuscript 6385, on the other hand, aligns with manuscripts 30, 32, and 49 at times, and at other times with manuscripts 19 and 4687, thus revealing a mixed profile. In contrast, manuscript 10, which was copied at a later time and characterized by a semi-translation structure, differs from the other two groups. Manuscript 22 contains only the translation of Surah al-Nas, and therefore has been evaluated solely on the basis of this surah. The analysis conducted within this framework presents the features of the manuscripts in question as well as their relationships to one another.

Keywords: Mevlana Museum, Interlinear Translation of the Quran, Old Oghuz Turkish, Ottoman Turkish.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Giriş

İslamiyet'i kabul eden ve Arapça bilmeyen Türkler, Kur'an-ı Kerim'i anlamak ve hayatlarına tatbik etmek için yüce kitabı Türkçeye tercüme etmişlerdir. Bu sebeple, Karahanlı Türkçesinden itibaren Türkçenin tarihî devirlerinin tamamında kaleme alınmış pek çok Kur'an-ı Kerim tercümesi bulunmaktadır: *Karahanlı Türkçesi* döneminde TİEM 73 numaralı nüsha, Manchester-John Rylands nüshası ve Leningrad nüshası; *Harezm Türkçesi* döneminde Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Camisi nüshası, Taşkent nüshası, Meşhed Kütüphanesi 293, 1007 ve 2229 numaralı nüshalar; *Çağatay Türkçesi* döneminde Çağatayca Tefsir: Konya ve İstanbul nüshaları; *Memlûk Kıpçak Türkçesi* döneminde Bursa, Manisa ve Isparta nüshaları; Eski Oğuz ve Osmanlı Türkçelerinde ise başta Tiem 40 numaralı nüsha ve Kayseri nüshası olmak üzere yayımlanmış ve yayımlanmamış pek çok Kur'an-ı Kerim tercümesi vardır (Yaldız, 2025). Bu çalışmada ise, Mevlana Müzesinde muhafaza edilen ve satır altı tercüme yöntemiyle kaleme alınan yazma eserler ele alınmaktadır. Söz konusu eserlerin bazılarından, ilk olarak 1953 yılında *Kur'an Tarihi* adlı kitapta Osman Keskioğlu bahsetmiş ve "Konya müzesinde kelime kelime tercüme yapılmış ve harekeli yazılmış 5 adet Kur'an tercümesi vardır." demiştir (1953, s. 274). Keskioğlu; bu yazmalardan üçü hakkında kısa bilgiler vermiş, diğer nüshalar hakkında ise "tarihsiz ve ketebesiz olan iki tercümeden birisi Şemsi Tebrizî türbesinden Mevlana Müzesine nakledilmiştir, demekle yetinmiştir (1953, s. 274). Keskioğlu'nun bu açıklaması, başka araştırıcıların yayınlarında da yerini almış ve müzede beş adet Türkçe satır altı Kur'an tercümesi olduğu kanaati yaygınlaşmıştır (Hamidullah 1965, s. 74; Günay, 2016, s. 432). Eldeki çalışmada ise, bilinen bu beş tercümeye üç yazma daha ilave edilmiş, bunların envanter numaraları belirtilmiş ve müzede tespit edilen sekiz adet Türkçe satır altı Kur'an tercümesi ayrıntılı bir şekilde incelenerek ilim âleminin dikkatine sunulmuştur:

10 numaralı nüsha:

889 sayfadan oluşmaktadır. Yazmanın ilk yaprağı hariç her sayfasında 9 satır Arapça metin vardır. Türkçe tercüme, Arapça metnin bazı ayetlerde alt satırına, bazense üst satırlarına harekesiz, ince bir yazı stiliyle yazılmıştır. Eser kısmi bir şekilde tercüme edilmiştir. Yani, bazı ayetler hiç tercüme edilmezken bazı ayetlerde de her kelimenin manası verilmemiştir. Nüshanın derkenarları, genellikle Arapça olan açıklamalar ve ibarelerle doludur. Yazmada bulunan ketebe kaydına göre, eser H 965 Ramazan/ M 1558 Haziran-Temmuz tarihinde Hüseyin b. Hasan tarafından kaleme alınmıştır.

Yazma üzerinde bugüne kadar herhangi bir dil çalışması yapılmamıştır. Ancak, bazı araştırmacılar tarafından, nüsha hakkında kısa malumatlar verilmiştir. Osman Keskioğlu, 1953 yılında yayımladığı *Kur'an Tarihi* adlı kitabında "H 965-M 1557 tarihinde Hüseyin bini Hasan

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

tarafından yazılmış, Esmahan Sultan namına Sinan Paşa tarafından vakfedilmiştir.” şeklinde bahsetmiştir (1953, s. 274). Muhammed Hamidullah, Osman Keskioğlu’nun az önce zikredilen açıklamasına yer vermiş ve kendisinin de bu yazmayı gördüğünü ve bahsi geçen eserde besmelenin tercümesinin yapılmadığını bildirmiştir (1965, s. 74). Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ Müzesi Müzelik Yazma Kitaplar Kataloğu* adlı çalışmasında nüshayı genel olarak tavsif ettikten sonra, normalin aksine bu yazmada ketebenin ayrı bir sayfada yazılmış olduğuna işaret etmiştir. Aynı zamanda, ketebe kaydında kullanılan mürekkep ve yazı stiliyle nüshadaki mürekkep ve yazı stilinin örtüşmemesine de dikkat çeken Gölpınarlı, kayıtta ismi geçen Hüseyin bin Hasan adlı kişinin kendisini Kur’an-ı Kerim’i yazan göstermek isteğiyle bu notu düşmüş olabileceğini belirtmiştir (2003, s. 10). Bu açıklamadan hareketle, yazmanın istinsah tarihinin ve müstensihinin kesin olarak bilinmediği söylenebilir. Aynı zamanda, nüshanın cilt ve sayfa özellikleri, Hacer Kara tarafından hazırlanan *Konya Mevlâna Müzesi Müzelik Eserler Bölümünde Bulunan Osmanlı Dönemi Ciltleri* adlı doktora tezinde ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir (2015, s. 123-124). Yazma, Fatiha suresiyle başlamakta ve Nas suresiyle sonlanmaktadır:

Başı: 1. Şükr Allāh’uñdur ᶜālemler issi. 2. Rızḳ virici, raḥmet ḳılıcı, 3. Ḳıyāmet güni pādişāhıdur. 4. Saña ṭaparuz ve senden[2] yardım isterüz. 5. Yol göster bize, ṭoġru yol. 6. Anlar yolı, anlar üstüne ḳaḳınılmış degüller hem el-Yahūd anlar üzerine ve azmış degüller hem en-Naṣārā sen virdüñ (1b).

Sonu: 1. Eyit sen yā Muḥammed, ben ṣıġınurın nāsuñ besleyicisine, 2. nāsuñ pādişāhına, 3. nāsuñ ilāhına 4. vesvese viricinüñ şerrinden, Tañrı adın işidicek bozlar. 5. Oldur ki vesvese virür, nāsuñ ḳalplerinde 6. cinden ve nāsdan (448a).

19 numaralı nüsha:

330 varaktan oluşan yazmanın, ilk beş sayfasında Arapça hatim duası ve Kur’an’dan tefeülü bildiren bir yazı vardır. Kur’an-ı Kerim 7. sayfada başlamaktadır. Bu ilk varak hariç her varakta 11 satır vardır. Harekeli kaleme alınmıştır. Temmet kaydına göre, eser H 968 yılı Rebiyülahirinde (M 1561) Eğriboz’da Yusuf oğlu Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. Yusuf oğlu Muhammed’in nüshanın hattatı olabileceği de ihtimaller arasındadır.

Yazma üzerine *16. Yüzyılda Muhammed Bin Yusuf Tarafından İstinsah Edilmiş Satır Altı Kur'an Tercümesi (İnceleme-Çeviri Yazılı Metin-Dizin)* adlı doktora tezi hazırlanmıştır (Yaldız, 2025). Bununla birlikte, nüshadan Osman Keskioğlu ve Muhammed Hamidullah da kısaca

[2] metin:

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bahsetmiştir: Keskioğlu, "H 968 (M 1560) tarihinde Mehmet Bini Yusuf Ağribuz tarafından yazılmıştır. Karaman Beylerbeyi Hasan Paşa'nın vakfıdır." demiştir (1953, s. 274). Muhammed Hamidullah ise H 968 tarihli olup 660 varaktan ibaret olduğunu söylemiş ve aynı kütüphanede muhafaza edilen 4687 numaralı nüshanın aynısı olduğunu belirtmiştir (1965, s. 68). Eser, Gölpınarlı'nın hazırladığı *Mevlânâ Müzesi Müzelik Yazma Kitaplar Kataloğu'nda* da yerini almıştır (2003, s. 18-19). Yazmanın cildi hem Ayşe Budak tarafından hazırlanan *Konya Mevlana Müzesi İhtisas Kütüphanesi'ndeki XV-XVI. Yüzyıl Kitap Kapakları* adlı yüksek lisans tezinde (2009, s. 81) hem de Hacer Kara tarafından hazırlanan *Konya Mevlâna Müzesi Müzelik Eserler Bölümünde Bulunan Osmanlı Dönemi Ciltleri* adlı doktora tezinde (2015, s. 139-140) ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Fatiha suresiyle başlayan yazma, Nas suresiyle sonlanmaktadır:

Başı: 1. Ögmek Tañrı'nuñdur, ᶜālemler çalabısı ya besleyicisi, 2. key raḥmet ḳılıcı, raḥmet ḳılıcı. 3. Yanut güni issi yaᶜnī ḳıyāmet güninde ḥükm eylemege mālik olan, 4. saña ṭaparuz daḫı senden yardım virmek isterüz. 5. Yol göster bize, ṭoġru yol. 6. Anlaruñ yolı kim eylik eyledüñ anlaruñ üzerine, ḳaḳınmışlar degiller yaᶜnī Cuhūdlar degiller, anlaruñ üzere daḫı azmışlar degiller yaᶜnī Naṣrānīler degiller (Yaldız, 2025, s. 114).

Sonu: 1. Eyit yā Muḥammed: Ṣıġınuram ādemīleri yaradan Tañrı'ya, 2. ādemīler pādişāhına, 3. ādemīler tañrısına, 4. vesvese idici şeyṭān şerrinden, ḫalḳı girü yıġıcı. 5. Ol kim vesvese eyler ḫalḳ yüreginde, 6. perīlerden, ādemīlerden (Yaldız, 2025, s. 526).

22 numara

854 sayfadan oluşmaktadır. Genellikle her sayfasında 9 satır Arapça metin bulunan Mushaf'ta sadece Nas suresinin tercümesi verilmiştir. Bu tercüme, Arapça metnin altına nesihle ve kırmızı mürekkeple daha küçük bir yazı stiliyle yazılmıştır. Yazmada ketebe kaydı bulunmamaktadır. Bu sebeple, yazılış tarihi, mütercimi ya da müstensihi bilinmemektedir. İlk iki sayfasında ve son sayfasında Hüseyin Çelebi'ye ait birer mühür bulunan yazma, H 1058 yılında Hüseyin Çelebi tarafından vakfedilmiştir. Yazmadaki Nas suresinin tercümesi şu şekildedir:

1. Eyit yā Muḥammed, ṣıġınur men ādemi yaradan Tañrı'ya, 2. ādemīler sulṭānına, 3. ādemīler maᶜbūdına, 4. vesvese eyleyici şeyṭān şerrinden. Allāh'ı ẕikr eyleseler ḳaçar gider, sākit olsalar ḳaytar vesvese eyler. 5. Ol şeyṭān vesvese eyler kişiler yüreginde 6. cinnīlerden, ādemīlerden (423a).

30 numara

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

874 sayfadan oluşan bu yazmada ketebe kaydı bulunmamaktadır. Harekeli kaleme alınmıştır. İlk sayfası hariç, her sayfasında 11 satır Türkçe tercüme yer alan yazma, 1921 yılında Şems-i Tebrizî türbesinden Mevlana Müzesine nakledilmiştir (Gölpınarlı, 2003, s. 27). Eserdeki Türkçe tercüme, Fatiha suresiyle başlamış ve Münafikun suresi 7. ayetiyle sona ermiştir. Türkçe tercümesi bakımından noksan olan nüshanın, Arapça kısmında da Tebbet suresinden sonrasının bulunmadığı görülmektedir. Fatiha ve Bakara surelerinde besmelenin tercümesi yapılmamış, besmele tercümesine ilk kez Âl-i İmrân suresinin başında yer verilmiştir. Nüshanın kısa surelerinin derkenarlarında ise, söz konusu surelerin hangi amaç için ve kaç defa okunacağına dair notlar bulunmaktadır.

Başı: 1. Ögmek Tañrı'nuñdur, ᶜālemler issi, 2. key raḥmet ḳılıcı ve raḥmet ḳılıcı. 3. Yanut güni issi. 4. Saña ṭaparuz, daḫı senden arḳa virmek isterüz. 5. Yol göster bize ṭoġrı yol. 6. Yol anlaruñ kim eylük eyledüñ anlaruñ üzerine. Ḳaḳınılmışlardur anlaruñ üzerine daḫı azmış degüller (1b).

Sonu: 7. Anlar anlardur kim eydürler nafaḳa eylemek anlara kim ḳatındadur resūli Tañrı tā ṭaġılalar. Daḫı Tañrı'nuñdur ḫazīneleri göklerüñ daḫı yirüñ velīkin (403b/10-11).

32 numaralı nüsha:

Harekesiz kaleme alınan bu yazma, 386 varaktan müteşekkildir. İlk yaprağı hariç, genellikle her sayfasında 12 satır Arapça metnin altında 12 satır Türkçe tercüme vardır. Okunaksız bir nüshadır. Zira yazmanın mürekkebi sayfalar üzerine dağılmıştır. Eserin kim tarafından ve ne zaman istinsah edildiği belli değildir. Ancak, yazmanın son sayfasında, Ahi Ali bin Ahi Veliyyüddin-i Konevi tarafından vakfedildiğine dair bir yazı vardır. Abdülbâki Gölpınarlı, bu yazıdan hareketle "Vakfedenin ahilerden olmasına bakılırsa bu Kur'an en az H 11-12. (M 17-18) asra aittir" (2003, s. 28) demiştir. Eserin cildi, Hacer Kara tarafından hazırlanan *Konya Mevlâna Müzesi Müzelik Eserler Bölümünde Bulunan Osmanlı Dönemi Ciltleri* adlı doktora tezinde incelenmiştir (2015, s. 294-295). Tefsirî nitelikteki açıklamalara sık rastlanan yazma, Fatiha suresiyle başlamakta ve Nas suresiyle bitmektedir:

Başı: 1. Ögmek Tañrı'nuñdur, besleyici ᶜālemleri, 2. Key esirgeyici dünyāda rızḳ virici, raḥmet ḳılıcı, ᶜaẕābdan ḳurtarıcı. 3. Yanut güni issi, ḳıyāmet güni issi yaᶜnī pādişāhı. 4. Saña ṭaparuz, yaᶜnī ᶜibādet iderüz. Daḫı senden arḳa virmek isterüz, yanī ināyetler dilerüz. 5. Yol göster bize yolı ṭoġrı. 6. Yol anlaruñ kim eylük eyledüñ 7. anlaruñ üzerine ḳaḳınılmış degüller yaᶜnī cuhūd degüller. Anlaruñ üzere. Daḫı azmış degüller yaᶜnī Naṣrānī degüller (1b).

Sonu: 1. Eyit yā Muḥammed ṣıġınurın 2. ādemīler Çalabısına, 2. daḫı ādemīler pādişāhına, 3. ādemīler şerrinden, 4. vesvese şerrinden, yaᶜnī vesvese eyleyici girü

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

baḳıcı Tañrı adın işidüp 5. ol kim vesvese ider gögüzlerde ādemīlerüñ. 6. Cinden daḫı ādemīlerden. Yaᶜnī şeyṭān iki dürlüdür: 6. Birisi perīdür ve birisi ādemīdür (386a-b).

49 numaralı nüsha:

567 varaktan oluşan nüshanın ilk yaprağı hariç, her sayfasında 9 satır vardır, harekeli kaleme alınmıştır. Her surenin başında kırmızı yahut siyah mürekkeple ilgili surenin faziletine dair bir Arapça hadis zikredilmiştir. Nüshada Hud suresi ve Ankebut suresindeki bazı ayetlerin tercüme edilmediği görülmektedir. Yazmanın ilk yaprağında, 1247'nin Recep ayında Şeyh Abdurrahman Mahmûd b. Muhammed Mahmûd tarafından Mevlana Türbesine vakfedildiğine dair bir kayıt vardır. Temmet kaydındaki ifadeden ise eserin müstensihinin Hıdır b. Şahin Bolatî olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, tarih yazan kısmın üzerinin kâğıtla kaplanması sebebiyle eserin yazılış tarihi okunamamaktadır.

Yazmanın tamamı yayımlanmamıştır. Ancak, bazı yayınlarda bahsi geçmiştir: Osman Keskioğlu, Hızır bini Şahin tarafından II. Murat döneminde kaleme alındığını ifade etmiştir (1953, s. 274). Gölpınarlı, *Mevlânâ Müzesi Müzelik Yazma Kitaplar Kataloğu adlı* eserinde nüshayı tanıtmış (2003, s. 18-19), temmet kaydında II. Murad'a sunulduğunun yazılmasından hareketle de eserin H 824-855 (M 1421-1451) tarihleri arasında kaleme alındığını belirtmiştir (2003, s. 18-19). Hacer Kara, yazmanın cildinin daha çok 18 ve 19. yüzyıllarda görülen zilbahar tekniğinde süslendiğine işaret ederek Kur'an-ı Kerim'in vakfedilmeden hemen önce ciltlenmiş olabileceğini ileri sürmüştür (2015, s. 409-410). Fatiha suresiyle başlayan yazma, Nas suresiyle sonlanmaktadır:

Başı 1. Ögmek Tañrı'nuñdur, ᶜālemler issi yā besleyicisi, 2. key raḥmet ḳılıcı, raḥmet ḳılıcı. 3. Ḥükm eylemege mālik olan, yaᶜnī ḳıyāmet, yanut küni issi 4. Saña ṭaparuz daḫı senden isterüz arḳa virmek. 5. Yol göster bize, ṭoġru yol. 6. Yolı anlaruñ kim eylük eyledüñ anlaruñ üzere, ḳaḳınmışlar degüller yaᶜnī Cuhūd degüller, anlaruñ üzere daḫı azmışlar degüller yaᶜnī Naṣrānīler degüller (1b).

Sonu 1. Eyit ṣığınurın ādemīler Çalabısına, 2. ādemīler pādişāhı, 3. ādemīler tañrısı 4. Vesvese yaᶜnī vesvese eyleyici şerrinden, 3. Girü baḳıcı yaᶜnī Tañrı adın işidüp. 5. Ol kim vesvese eyler ādemīler gögüzlerinde. 6. Perīlerden daḫı ādemīlerden. Yaᶜnī şeyṭān iki dürlüdür: 6. Biri perīdür ve biri ādemīdür (567a).

4687 numaralı nüsha:

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

334 varaktan müteşekkil olan yazmanın her sayfasında 11 satır Arapça metin altında 11 satır Türkçe tercüme vardır. Türkçe tercüme harekesiz olarak kaleme alınmıştır. Nisa suresi 54. ayetle başlayan, baş ve son taraflarından eksikleri olan bir nüshadır. Yazmada bazı ayetlerin de tercümesi yapılmamıştır: Mesela, Şuara suresinin sonu ve Neml suresinin başını kapsayan üç sayfada bulunan ayetler, Neml suresinin son kısmındaki bazı ayetler ve Yasin suresinin başındaki bazı ayetler gibi. Nüshanın bazı sayfalarında "vaḳf Abdürraḥīm" kaydı yer almaktadır.

Nüshanın ilmî neşri yapılmamıştır. Ancak bazı yayınlarda, kısaca yer verilmiştir: Hamidullah, baş tarafından eksik olan bu nüshanın aynı müzede kayıtlı olan 19 numaralı nüshayla aynı olduğunu ve H 1166 yılında istinsah edildiğini belirtmiştir (1965, s. 68, 74). Gölpınarlı, *Konya Mevlânâ Müzesi Yazmaları III* kataloğunda yazmadan bahsetmiş ve başı ile sonunda eksikleri olan ve 225 yapraktan oluşan bu nüshanın 15. yüzyıla, hatta daha öncesine ait olabileceğini ileri sürmüştür (1972, s. 216). Nisâ suresi 54. ayetle başlayan Mushaf, Nas suresinin üçüncü ayetiyle sonlanmaktadır:

Başı Biz virdük İbrāhīm ẕürriyetine kitābı ḥikmeti daḫı virdük anlara ulu pādişāhlıġı (2a).

Sonu 1. Eyit yā Muḥammed, sıġınuram ādemīleri yaradan Tañrı'ya, 2. ādemīler pādişāhına, 3. ādemīler tañrısına (333b).

6385 numaralı nüsha

432 yapraktan ibarettir. İlk yaprağı hariç, her sayfasında 11 satır Arapça metin vardır. Türkçe tercüme harekeli ince nesihle satır altlarına yazılmıştır. Yazmada, bazı ayetlerin tercümesi yapılmamıştır. Eser üzerinde şimdiye kadar herhangi bir ilmî çalışma yapılmamıştır. Gölpınarlı, *Konya Mevlânâ Müzesi Yazmaları III* kataloğunda yazmanın cilt ve sayfa özelliklerini ayrıntılı biçimde tavsif etmiş ve yazmanın H 13. (M 19) yüzyılda kaleme alınmış olabileceğini belirtmiştir. (1972, s. 414).

Başı: 1. Şükr ᶜālemleri yaradan Tañrı'ya 2. ki rızḳ viricidür, raḥmet idicidür, 3. Yanut güninüñ pādişāhı. 4. Saña ṭaparuz daḫı saña ṣıġınuruz. 5. Göster bize, hidāyet tevfīḳ-ıla ṭoġrı yolı. 6. Yolını ol kimselerüñ kim virdüñ anlara degüllerdür ḳaḳunulmışlardan ki yahūdiler daḫı azġunlardan degüller ki naṣrānīlerdür (1b).

Sonu: 1. Eyit yā Muḥammed, ṣıġınuram ādemīler[i] yaradan Tañrı'ya, 2. ādemīler pādişāhına, 3. ādemīler tañrısına, 4. vesvese idici şeyṭān şerrinden ḫalḳı girü yıġıcı. 5. Ol kim vesvese eyler gögsünden daḫı ādemīlerden, perīlerden (432b).

İnceleme:

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2025 yılında yayımlanan *Satır Altı Kur'an Tercümesi Geleneği ve Mevlana Müzesi 19 Numaralı Nüsha* adlı çalışmamızda, Eski Oğuz Türkçesiyle kaleme alınmış satır altı Kur'an tercümelerinin tekit (pekiştirme) ifadelerinin tercümesinde kullanılan "bayık" ve "tahkik" kelimeleri esas alınarak iki grup hâlinde tasnif edilebileceğini öne sürmüştük. Bu doğrultuda, tespit edip inceleyebildiğimiz tercümeleri *Bayık Grubu Kur'an Tercümeleri* ve *Tahkik Grubu Kur'an Tercümeleri* şeklinde sınıflandırmıştık. Bayık Grubu Kur'an Tercümelerinin en eski tarihlisinin TİEM 40 numaralı nüsha olduğunu; Tahkik Grubu Kur'an Tercümelerini ise *tahkik* kelimesinin geçtiği en eski tarihli nüshalar oldukları için Memlûk Kıpçak sahasına ait Bursa, Isparta ve Manisa nüshalarından başlatmak gerektiğini ifade etmiş ve Tahkik Grubu Kur'an Tercümelerini, Memlûk Kıpçak Türkçesiyle kaleme alınanlar ve Oğuz Türkçesiyle kaleme alınanlar olarak iki grup hâlinde tasnif etmiştik (Yaldız, 2025, s. 41). Söz konusu çalışmamızda Mevlana Müzesi 10, 19, 49, 4687 ve 6385 numaralı nüshalar hakkında da görüş beyan etmiş, ancak bu nüshaları ayrıntılı bir şekilde inceleyememiştik (Yaldız, 2025, s. 41-47). Bu çalışmada ise, önceki tasnifimize dâhil edemediğimiz Mevlana Müzesi 30, 32 ve 22 numaralı nüshalar da ilgili tasnif çerçevesinde değerlendirilecek, gelişigüzel örnekleme yöntemiyle seçilen bazı ayetler çerçevesinde[3], Mevlana Müzesi nüshaları mukayese edilecektir:

Nisâ suresi 87. ayetinin tercümesinde, Mevlana Müzesindeki 30, 32, 49 ve 6385 numaralı nüshalar birbirlerine benzemektedir. Bu tercümelerin ya Bayık grubu Kur'an tercümelerinin bilinen en eski tarihlisi olan TİEM 40 numaralı nüshadan ya ondan istinsah edilen başka bir nüshadan ya da TİEM 40'a kaynaklık etmiş bilinmeyen bir yazmadan çoğaltılmış olması muhtemeldir. Söz konusu benzerliği ortaya koymak amacıyla, örnekler verilirken TİEM 40 numaralı nüsha da araştırmanın kapsamına dâhil edilmiştir[4]:

TİEM 40[5]	Tañrı, yokdur **tañrı** illâ ol. Dire sizi **kıyamet güni dapa**, yokdur gümen anun içinde. Dakı kimdür girçegirek Tañrı'dan sözdin yana? (Topaloğlu, 2018, s. 87).
30 numara	Tañrı yoḳdur illā ol. Dire sizi **güninde ḳıyāmet**, yoḳdur gümān anuñ içinde. Daḫı kimdür girçegirek Tañrı'dan sözdin yana? (57b/7-8).
32 numara	Tañrı yoḳdur illā ol. Dire sizi **ḳıyāmet günine**, **gümān yoḳdur** anuñ içinde. Daḫı kimdür girçegirek Tañrı'dan sözdin yana? (56b/3-4).

[3] Ayetler seçilirken, nüshalardaki eksik kısımlar göz önünde tutulmuştur. Mesela 4687 numaralı nüshanın Nisa suresinden öncesi yoktur. Bu sebeple bu kısımlar üzerinden karşılaştırma yapılmamıştır.

[4] Nüshalar arasındaki farklılıklar koyu yazı stiliyle belirtilmiştir.

[5] Ayetler verilirken Topaloğlu'nun yayınındaki (2018) yazım ve imlaya sadık kalınmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

49 numara	Tañrı yoḳdur **tañrı** illā ol. Dire sizi **ḳıyāmet günindin yañа**, yoḳdur gümān anuñ içinde. Daḫı kimdür girçegirek Tañrı'dan sözdin yana? (79a/6-7).
6385 numara	Tañrı yoḳdur **tañrı** illā ol. Dire sizi **ḳıyāmet güninde**, yoḳdur gümān anuñ içinde. Daḫı kimdür gerçekrek Tañrı'dan sözden yaña? (62a/3-5).

Aynı şekilde, 19 ve 4687 numaralı nüshalar da birbirlerine benzerlik göstermekte ve Bayık grubu Kur'an tercümelerinden ayrılmaktadır. Bu nüshalar, tahkik grubu Kur'an tercümeleri özelliklerini yansıtmaktadır. *Satır Altı Kur'an Tercümesi Geleneği ve Mevlana Müzesi 19 Numaralı Nüsha* adlı çalışmamızda, tahkik grubu Kur'an tercümelerinin bilinen en eski tarihlisinin, ya istinsah tarihi bilinmeyen Kayseri nüshası ya da bu çalışmada incelenen Mevlana Müzesi 19 numaralı nüsha olabileceğini ifade etmiştik (Yaldız, 2025, s. 96). Bu sebeple, ayet örnekleri sunulurken mukayese yapabilmek amacıyla Kayseri[6] nüshasına da yer verilmiştir:

Kayseri	ol Tañrı birdür andan ġayrı Tañrı yoḳdur cem^{c} eylese gerek sizi ḳıyāmet günine şek yoḳdur ol günde kim gerçekdür Tañrı ta^{c}ālā kelāmından ġayrı (Işıkcan Yılmaz, 2015, s. 122).
19 Numara	Ol Tañrı birdür, andan ġayrı Tañrı yoḳdur. **Sizi cem^{c} eylese gerek** ḳıyāmet günine, şek yoḳdur ol günde. Kim gerçekdür Tañrı ta^{c}ālā kelāmından ġayrı? (Yaldız, 2025, s. 169).
4687 Numara	Ol Tañrı birdür, andan ġayrı Tañrı yoḳdur. Cem^{c} eylese gerek sizi ḳıyāmet günine şek yoḳdur ol günde. **Daḫı** [kim] gerçekdür Tañrı ta^{c}ālā kelāmından ġayrı? (4b/11-5a/1-2).

10 numaralı nüsha, yukarıdaki tercümelerden ayrılmakta ve müstakil bir görüntü arz etmektedir:

10 numara	Ol Allāh ḥakkı-çun Allāh sizi cem^{c} ider yevm-i ḳıyāmetde yā ḳabrde yā mevtde. Kim eṣdaḳraḳdur ol cem^{c}de şek olmayıcı olduġı ḥālde ḫaber cihetinden (63a/5-6).

En'âm suresi 5. ayetinin tercümesinde Mevlana Müzesi 30, 32 ve 49 numaralı nüshalar, TİEM 40 numaralı nüshaya ve birbirlerine oldukça yakındır. Ancak burada özellikle, TİEM 40 ile Mevlana 30 numaralı nüshada *fekad* kelimesinin "bayık" kelimesiyle tercüme edilirken, 32 ve 49 numaralı nüshalarda "tahkik" kelimesinin kullanıldığı üzerinde durulmalıdır. Tasnifte ölçüt aldığımız bu iki kelimenin aynı gruba dâhil ettiğimiz nüshalarda görülmesi bir çelişki değildir. Zira Bayık grubu Kur'an tercümelerini tahkik grubu Kur'an tercümelerinden ayıran tek ölçüt,

[6] Örnekler verilirken Işıkcan-Yılmaz (2015) ve Yılmaz (2015) yayınlarındaki yazım ve imlaya sadık kalınmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

“bayık” yahut “tahkik” kelimelerinin kullanılması değildir. Her iki grup, hem söz varlığı hem de tercüme yöntemleri bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Bayık grubu Kur’an tercümeleri, hem daha eski (Eski Anadolu Türkçesine has) kelimelerin kullanılması hem de kelime grupları hâlinde tercüme edilmeyip kelimesi kelimesine tercüme yapılmasıyla tahkik grubu Kur’an tercümelerinden ayrılmaktadır.

Mesela En’âm suresi 5. ayetinin tercümesinde geçen *câehum* ve *mâ kânû bihi yestehzi-ûn(e)* ibarelerinin, bayık grubunda *geldi anlara/oldular anı yañṣularlar*, tahkik grubunda ise *anlara gelicek/masḫaralıġa alurlar* şeklinde tercüme edilmesi bu ayrımı açıkça göstermektedir. Bu sebeple, aynı tercüme yöntemi ve kelime kadrosuyla meydana getirilen ayetlerde birkaç kelime üzerinden farklılık olduğu düşünülmemelidir. Çünkü müstensihlerin, bilinmeyen eski kelimeler (bayık) yerine, daha bilinen kelimeleri (tahkik yahut şeksüz) tercih ettikleri bilinmektedir (Yaldız, 2025, s. 42).

TİEM 40	Pes bayık yalan tuttılar ḥakkı -yaᶜnî Kur’an’ı ya Muhammed’i- ol vaḳıt kim geldi anlara. Pes ol soñra gele anlara habarları anuñ kim oldılar anı yañsularlar (Topaloğlu, 2018, s. 111).
30 numara	Pes bayıḳ yalan dutdılar ḥaḳḳı ol vaḳt kim geldi anlara. Pes ṣoñra gele anlara ḫaberler a**nı** kim oldular anı yañṣularlar (80a/6-7).
32 numara	Pes **taḥḳīḳ** yalan dutdılar ḥaḳḳı **yaᶜnī Ḳur’an yā Muḥammed** ol vaḳt kim gel**di** anlara. Pes ṣoñra gele anlara ḫaberler a**nı** kim oldılar anı yañṣularlar (79b/2-3).
49 numara	Pes **taḥḳīḳ** yalan duttılar ḥaḳḳı ol vaḳt kim geldi anlara pes ṣoñra gele anlara ḫaberler anuñ kim oldılar anı yañṣularlar (110a/7-110b/1).

Benzer şekilde 19, 4687 ve 6385 numaralı nüshalar da birbirlerine benzemektedir.

Kayseri	taḥḳīḳ yalanladılar ḥaḳḳı anlara gelicek pes gelse gerek anlara ḫaberi ol nesnenüñ ki masḫaralıġa alurlar (Işıkcan Yılmaz, 2015, s. 140).
19 numara	Taḥḳīḳ yalanladılar ḥaḳḳı anlara gelicek. Pes gelse gerek anlara ḫaberi ol nesnenüñ ki masḫaralıġa alurlar (Yaldız, 2025, s. 191).
4687 numara	Taḥḳīḳ yalanladılar ḥaḳḳı anlara gelicek. Pes gelse gerek anlara ḫaberi ol nesnenüñ ki masḫaralıġa alurlar**dı** (27a/3-4).
6385 numara	Taḥḳīḳ yalanladılar ḥaḳḳı **özlerine** gelicek. Pes gelse gerek anlara ḫaberi ol nesnenüñ ki masḫaralıġa alurlar**dı** (87a/5-6).

10 numaralı nüshada ise, yukarıda zikredilen nüshalarla benzerlik göstermeyen ayrı bir tercüme bulunmaktadır:

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

10 numara Ol āyeti bunlara geldügi vaḳte illā bunlar muᶜriż oldılar. Yaᶜni iᶜrāż idici oldılar (88a/5).

A'râf suresinin 197. ayetinin tercümesinde 30, 32, 49 ve 6385 numaralı nüshalar birbirlerine ve TİEM 40 numaralı nüshaya benzemektedir:

Tiem 40 Daḳı anlar kim okursız andan ayruk, güçleri yitmez arḳa virmekligünüze, ne dağı gendüzilerine arka virürler (Topaloğlu, 2018, s. 140).

30 numara Daḫı anlar kim oḳursız andan ayruḳ, güçleri yitmez arḳa **viricilik** ne daḫı kendüzilerine arḳa virürler (110b/9-10).

32 numara Daḫı anlar kim oḳursız **tañrı** ayruḳ, güçleri yitmez arḳa virmekligüñüze ne daḫı kendüzilerine arḳa virürler (109b/11-12).

49 numara Daḫı anlar kim oḳursız andan ayruḳ, güçleri yitmez arḳa[7] virmekligüñüze ne dağı kendüzilerine arḳa virürler (153a/3).

6385 numara Daḫı anlar kim oḳursız andan ayruġ**a**, güçleri yitmez arḳa **viricilü[gü]ñüze** daḫı kendüzilerine arḳa virürler (120b/5-7).

Yine 19 ve 4687 numaralı nüshaların da birbirlerine ve Kayseri nüshasına benzedikleri görülmektedir:

Kayseri daḫı ol kimseler ṭaparsız anlara Tañrı taᶜālādan ġayrı güçleri yėtmez size yardım eylemege **ne daḫı** kendü nefslerine yardım ėdemezler (Işıkcan Yılmaz, 2015, s. 165).

19 numara Daḫı ol kimseler ki ṭaparsız anlara Tañrı taᶜālādan ġayrı, güçleri yitmez size yardım eylemege, kendü nefslerine daḫı yardım idemezler (Yaldız, 2025, s. 220).

4687 numara Daḫı ol kimselere ki ṭaparsız anlara Tañrı taᶜālādan ġayrı, güçleri yitmez size yardım eylemege, **daḫı** kendü nefslerine yardım **ider degüllerdür** (56a/3-4).

10 numaralı nüshada ise yukarıda verilen tercümelere benzemeyen, farklı bir tercüme bulunmaktadır:

10 numara Daḫı şol ṣanemler ki yaᶜnī̄ el-aṣnām ᶜibādet idersiz, ol ṣanmeler ḳādir olmazlar, daḫı ol ṣanemler nefslerine nuṣret idemezler (121b/4-5).

Rahman suresi 14. ayetinin tercümesinde de 30, 32 ve 49 numaralı nüshalar birbirlerinin ve TİEM 40 numaralı nüshanın aynısıdır:

TİEM 40 Yarattı adamı kuru balçıkdan saksı gibi (Topaloğlu, 2018, s. 385).

[7] metin: andan

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

30 numara	Yaratdı ādemi ḳuru balçıḳdan saḳsı gibi (385a/5).
32 numara	Yaratdı ādemi ḳuru balçıḳdan saḳsı gibi (333b/7).
49 numara	Yaratdı ādemi ḳuru balçıḳdan saḳsı gibi (487b/5).

19, 4687 ve 6385 numaralı nüshalar da büyük oranda birbirlerine ve Kayseri nüshasına benzemektedirler:

Kayseri	yaratdı ādemi Tañrı taᶜālā ṣaḳız gibi balçıḳdan (Yılmaz, 2015, s. 190).
19 numara	Yaratdı ādemi Tañrı taᶜālā ṣaḳız gibi balçıḳdan (Yaldız, 2025, s. 465).
4687 numara	Yaratdı ādemi Tañrı taᶜālā ṣaḳuz gibi balçıḳdan (282b/7).
6385 numara	Yaratdı ādemi **Allāhu taᶜālā** ṣaḳız gibi balçıḳdan (379a/2-3).

10 numaralı nüsha ise diğer nüshalardan farklıdır:

10 numara	Ḳuru balçıḳdan ötücü, bişmiş bardaḳ gibi (390a/1)

Vakı’a suresinin 62. ayetinin tercümesinde, bayık grubuna dâhil ettiğimiz nüshalar büyük ölçüde birbirlerine benzemektedir:

TİEM 40	Dakı bayık bildünüz öñdingi yaratmaġı; pes nişe ögütlenmezsiz? (Topaloğlu, 2018, s. 389).
30 numara	Daḫı bayıḳ bildüñüz yaratmaġı öñdünki pes nişe ögütlenmezsiz? (388b/7-8).
32 numara	Daḫı **taḥḳīḳ** bildüñüz **öñdünki** yaratmaġı öñdünki pes nite ögütlenmezsiz? (337a/2-3).
49 numara	Daḫı bayıḳ bildüñüz[8] öñdünki yaratmaġı pes nişe ögütlenmezsiz? (492b).

Tahkik grubu Kur’an tercümeleri grubuna dâhil edilen nüshalar da kelimesi kelimesine aynıdır:

Kayseri	taḥḳīḳ siz bildüñüz evvelki yaradılmaġı pes niçün fikr eylemezsiz? (Yılmaz, 2015, s. 193).
19 numara	Taḥḳīḳ siz bildüñüz evvelki yaradılmaġı. Pes niçün fikr eylemezsiz? (Yaldız, 2025, s. 469).
4687 numara	Taḥḳīḳ siz bildüñüz evvelki yaradılmaġı. Pes niçün fikr eylemezsiz? (285b/11).
6385 numara	Taḥḳīḳ siz bildüñüz evvelki yaradılmaġı. Pes niçün fikr eylemezsiz? (382b/8).

10 numaralı nüsha, hem Bayık grubu Kur’an tercümelerine hem de Tahkik grubu Kur’an tercümelerine yaklaşmakla birlikte, her iki grupla da tamamen uyuşmamaktadır:

10 numara	Daḫı bildüñüz öñdünki yaratmaġı niçün añlamazsız? (393b/1).

[8] metin: bilmedüñüz

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Değerlendirme ve Sonuç

Mevlana Müzesinde 8 adet Türkçe satır altı Kur'an-ı Kerim tercümesi muhafaza edilmektedir. Bu eserlerden sadece 19 numaralı yazmanın tamamı yayımlanıp ilmî neşri yapılmıştır. Diğer nüshalardan bazı yayınlarda kısaca bahsedilmekle birlikte, kapsamlı bir inceleme henüz gerçekleştirilmemiştir. Bu çalışmada söz konusu nüshalar tavsif edilmiş, ayrıca seçilen bazı ayetler üzerinden karşılaştırmalı bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Araştırma neticesinde elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

1. Mevlana Müzesi 30, 32 ve 49 numaralı nüshaların birbirlerine ve TİEM 40 numaralı nüshaya benzedikleri görülmüş ve bu nüshaların Bayık Grubu Kur'an Tercümeleri grubuna dâhil edilebileceği anlaşılmıştır.
2. 19 ve 4687 numaralı nüshalar da büyük ölçüde birbirlerine ve Tahkik Grubu Kur'an Tercümelerinin en eski tarihlisi olabileceği düşünülen Kayseri yazmasına benzer nüshalardır. Dolayısıyla bu nüshaların Tahkik Grubu Kur'an Tercümeleri arasında değerlendirilmesi uygun görülmüştür.
3. 6385 numaralı nüshayı, *Satır Altı Kur'an Tercümesi Geleneği ve Mevlana Müzesi 19 Numaralı Nüsha* adlı çalışmamızda Tahkik Grubu Kur'an Tercümeleri arasında değerlendirmiştik. Lakin bu çalışmada yapılan inceleme neticesinde, söz konusu yazmanın karma bir görünüm sergilediği; bazı ayetlerde Bayık Grubu, bazı ayetlerde ise Tahkik Grubu Kur'an Tercümelerinin özelliklerini yansıttığı tespit edilmiştir. Muhtemelen ana nüshadaki eksiklikler veya müstensihin tercihleri sebebiyle 6385 numaralı nüsha, birden fazla tercümeden istifade edilerek oluşturulmuştur. Bununla birlikte, Tahkik Grubu Kur'an tercümeleri grubuna dâhil ettiğimiz nüshalarda az ya da çok derecede Bayık Grubu özellikleri gösteren bölümlerin olduğunu da belirtmek gerekmektedir (Yaldız, 2025, s. 97). Söz konusu bölümlerin ağırlığına göre nüshalar değerlendirilmeli, eğer bir nüsha eşit derecede bayık ve tahkik hususiyetleri gösteriyorsa Karma Özellik Gösteren Kur'an tercümeleri grubuna dâhil edilmelidir.
4. 10 numaralı nüsha, önceki çalışmamızda Tahkik Grubu Kur'an Tercümeleri arasında değerlendirilmişti. Bu çalışmada ise, tekit (pekiştirme) ifadelerinde 'tahkik' kelimesi kullanılmakla birlikte diğer Tahkik Grubu tercümelerden ayrıldığı görülmüş; dolayısıyla Tahkik Grubu Kur'an Tercümelerinin kendi içinde farklı kol veya kollara ayrılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.
5. 22 numaralı yazma, sadece Nas suresinin tercümesini içeren eksik bir nüshadır ve burada yer alan tercüme Manisa İl Halk Kütüphanesi 931 numaralı nüshadaki Nas

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

tercümesiyle birebir örtüşmektedir (bk. Karabacak, 1994, s. 396). Buradan yola çıkarak, Mushaf'ın Manisa İl Halk Kütüphanesi 931 nüshadan istinsah edilen, ancak tamamlanamayan bir eser olduğu söylenebilir.

6. Bu çalışmayla hem Mevlana Müzesi nüshalarının görünürlüğü artırılmış hem de Eski Oğuz Türkçesiyle kaleme alınan Kur'an tercümelerine ilişkin çalışmalara yeni malzeme kazandırılmıştır.

KAYNAKÇA

Budak, A. (2009) *Konya Mevlana Müzesi İhtisas Kütüphanesi'ndeki XV-XVI. yüzyıl kitap kapakları.* Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Bilimi Ana Bilim Dalı, Yüksek lisans tezi.

Gölpınarlı, A (2003). *Mevlânâ Müzesi müzelik yazma kitaplar kataloğu,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Gölpınarlı, A. (1972). *Mevlâna Müzesi Yazmalar Kataloğu III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Hamidullah, M. (1965). Kur'an-ı Kerim'in Türkçe yazma tercümeleri. *Türkiyat Mecmuası*(XIV), 65-80.

Işıkcan- Yılmaz, B. (2015). *Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi'ndeki satır arası Kur'an tercümesi 1a-216b (Giriş-metin-sözlük-tıpkıbasım)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi.

Kara, H. (2015). *Konya Mevlâna Müzesi Müzelik Eserler bölümünde bulunan Osmanlı dönemi ciltleri*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Doktora tezi.

Karabacak, E. (1994). *An Inter-Linear translation of the Qur'an into Old Anatolian Turkish-Eski Anadolu Türkçesi satır arası Kur'an tercümesi, Part I: Introduction and text-1. Kısım: giriş ve metin.* Cambridge-Boston: Sources Of Oriental Languages And Literatures 22, Turkish Sources 20, Harward University The Department Of Near Eastern Languages And Civilizations.

Keskioğlu, O. (1953). *Kur'an tarihi ve Kur'an hakkında ansiklopedik bilgiler.* İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.

Mevlâna Müzesi - Konya.(t.y.). https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/konya/gezilecekyer/mevlna-muzesi. Erişim tarihi: 01.12.2025

Toker, M. (2011). *Anonim satır altı Kur'an tercümesi I-İnceleme-metin-tıpkıbasım örnekleri.* Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.

Toker, M. (2024). Memlûk Kıpçak sahasında yazılmış Kur'an-ı Kerim tercümesi yok mudur? A. Akpınar (Dü.) içinde, *Tarihî Türkçe Kur'an Tercümeleri Üzerine Araştırmalar* (s. 29 -57). İstanbul: Kriter Yayınevi.

Topaloğlu, A. (2018). *XIV. Yüzyılın ortalarında yapılmış satırarası Kur'an tercümesi 1* (1 b.). İstanbul: Dergâh yay.

Yaldız, H. (2025). *16. Yüzyılda Muhammed bin Yusuf tarafından istinsah edilmiş satır altı Kur'an tercümesi (İnceleme-çeviri yazılı metin-dizin).* Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi.

Yaldız, H. (2025). *Satır altı Kur'an tercümesi geleneği ve Mevlana Müzesi 19 numaralı nüsha (İnceleme-çeviri yazılı metin-dizin).* Konya: Palet Yay.

Yılmaz, H. R. (2015). *Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi'ndeki satır arası Kur'an tercümesi 216b-435b (Giriş-metin-sözlük-tıpkıbasım).* Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

YENİ İSTANBUL B1 DERS KİTABINDAKİ OKUMA METİNLERİNİN BLOOM'UN YENİLENMİŞ TAKSONOMİSİ İLE İNCELENMESİNE YÖNELİK BİR İNCELEME

Öğr. Gör. Gizem TÜRE,

İstanbul Gelişim Üniversitesi, Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi
gture@gelisim.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6409-6027

ÖZET

Eğitim sonucunda kişiye kazandırılan okuma becerisi, anlamanın en önemli basamaklarından biridir. Günlük rutin işleyiş içerisinde okuma becerisine duyulan ihtiyaç, hayatın her alanında karşımıza çıkmaktadır. Yabancılara Türkçe öğretiminde de beceriler birbirinden ayrılmaz bir bütünlük içerisinde eş zamanlı olarak kazandırılması gerekmektedir. Sürecin yapı taşını ise okuma becerisi üstlenerek diğer beceri türlerinin geliştirilmesinde rol oynamaktadır. Okuma becerisinin gelişimini ders içerisinde kullanılan en önemli materyal olan ders kitabındaki metinler üstlenmektedir. Yabancılara Türkçe öğretiminde metin seçimi ve metin altı soruları, yol gösterici bir rehber görevinde olup; öğrencilerin dil gelişimini desteklemekte ve dersin işlenişine katkı sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı: "Yeni İstanbul B1 Ders Kitabı" içerisinde yer alan 18 okuma metninin ve bu metinlere ait metin altı sorularının Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisinin temelini oluşturan altı bilişsel alanda incelenmesidir. Çalışmanın analiz sonucunda incelenen metinlerin, Yenilenmiş Bloom Taksonomisinin altı bilişsel kategorisine göre çözümlenerek; metin yapıları, soru türleri ve görevleri bu çerçevede sınıflandırılmıştır. "Uygulama, değerlendirme ve yaratma" basamaklarında kısıtlılıklar olduğu belirlenmiştir. Bu değerlendirme sonucunda öğrencilerin okuduğu metni anlama, metinlere ait soruları çözme ve sonrasında cevaplama gibi bilişsel sürecin işleyişinde eksiklikler olduğu tam anlamıyla dengeli bir sürecin gerçekleşmediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dört temel beceri, okuma becerisi, Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi, metinlerdeki bilişsel ve duyuşsal alanlar

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Dil, insanların birbirleriyle anlaşabilmeleri için en temel araçtır. İnsan, duygu ve düşüncesini kelimelerle oluşturup diğer insanlara aktarmaktadır. Toplumları bir arada tutan ve yaşayış biçimlerini, gelenek ve görenekleri, inançları, nesilden nesile aktararak milleti birbirine kaynaştıran en güçlü kurumdur (Barın, E. s:19). Dil, toplumlumun kültürel ve akademik gelişimini sağlayan en önemli araçtır. Dil kullanımı evrenseldir. Ana dili öğreniminden sonra akademik ve kişisel gelişimimizi destekleyen birincil araç yabancı dil öğrenimidir. Dil öğreniminde en etkili araç ise okuma metinleridir. Yabancılara Türkçe öğretiminde okuma becerisi öğrencilerin seviyelerine göre özel olarak hazırlanmış metinler aracılığıyla sağlanmaktadır. Okuma becerisi çok yönlüdür. Birden fazla işlevi aynı anda gerçekleşmektedir. Yeni bir anlam kurma süreci olarak nitelendirilebilecek olan okumada bilişsel, duyuşsal ve devinişsel becerilerin bir arada kullanılması gerekir (Sever, 1997 akt. Balcı,A. ve Dündar S. A.s:260).

Öğrencilerin okuduğunu anlama yeteneği, yalnızca yabancı dil yeterliliği değil, aynı zamanda eleştirel düşünme ve problem çözme gibi üst düzey zihinsel depolamanın ön kaydıdır. Bu nedenle, okuma becerisinin etkin bir şekilde geliştirilmesi, yabancı dil öğretim programlarının başarısındaki kilit noktalardan biridir.

Türkçe dersinde dil becerileri anlama (okuma, dinleme) ve anlatım (konuşma, yazma) becerileri olarak ayrılır. Anlama ve anlatım becerileri, yani dinleme, konuşma, okuma, yazma becerileri gelişmiş bir bireyin Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma becerisi de gelişmiş demektir (Hezen, 2009: 63 akt. Kurudayıoğlu, M. ve Çetin, Ö. s:4). Buradan da anlaşılacağı üzere başta okuma olmak üzere bütün beceri türleri eş zamanlı olarak varlığını sürdürmekte ve gelişimini bir bütünlük içerisinde var etmektedir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ders kitapları en önemli ve temel materyallerdendir (Ulutaş, M. ve Kara, M. s:2198). Bu nedenle diğer bir önemli konu ise ders içerisinde kullanılan öğrenci ile dil gelişimindeki en önemli köprü niteliğinde olan kitapların içerisindeki metinlerdir. Ders kitaplarında yer alan soruların niteliği, öğretmenlerin hazırlayacağı sorulara da model oluşturacağından oldukça önemlidir. Anadili öğretiminin temel amaçlarından birisi de öğrencilerde eleştirel ve yaratıcı düşünme yeteneği geliştirmektir. Bu alanda kullanılan en etkili yöntemlerden biri ise soru-cevap yöntemidir (Kuzu, S.T, s:60).

Türkiye'de son yıllarda ders kitaplarındaki metin altı soruların bilişsel yapısına yönelik çalışmaların arttığı görülmektedir. Sallabaş ve Yılmaz (2021, s. 45–63)'a göre; Türkçe ders

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kitaplarındaki okuma etkinliklerini Yenilenmiş Bloom Taksonomisi çerçevesinde inceledikleri çalışmada, soruların büyük ölçüde hatırlama ve anlama düzeylerinde yoğunlaştığı, üst düzey bilişsel süreçlerin ise oldukça sınırlı olduğu belirtilmiştir. Benzer şekilde Aydın (2018, s. 102) Türkçe ders kitaplarında üst düzey düşünme becerilerine yeterince yer verilmediğini, soruların çoğunun bilgi düzeyini aşmadığını ortaya koymuştur. Uluslararası literatürde yapılan araştırmalar, birçok yabancı dil ders kitabındaki okuma sorularının çoğunlukla alt düzey bilişsel becerilere odaklandığını göstermektedir (Asmar & Ahmad, 2019; Suryani & Amalia, 2023).

Bu çalışma, *"Yeni İstanbul Türkçe B1 Ders Kitabı"*ndaki okuma metinlerine yöneltilen soruları Yenilenmiş Bloom Taksonomisi kapsamında inceleyerek kitabın bilişsel profilini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışma:

- Soruların hangi bilişsel düzeylerde yoğunlaştığını,
- Üst düzey bilişsel süreçlerin (çözümleme, değerlendirme, yaratma) ne ölçüde temsil edildiğini ortaya koymayı hedeflemektedir.

2. BULGULAR

2.1. Kitapta Yer Alan Temalar ve Okuma Metinleri

İncelenen kitabın adı *"Yeni İstanbul B1 Ders Kitabı"*dır.

İlgili Türkçe ders kitabı altı temadan oluşmaktadır. Temalar sırasıyla: 1.Yeni Bir Hayat, 2. İş Dünyası, 3. Her Şeyin Başı Sağlık, 4. Eğitim Hayatı 5. Hayallerimiz, 6. İnsanlar Konuşa Konuşadır. Temalardaki metinler ise sırasıyla:

Birinci temada yer alan metinler: *1.Nasıl Bir Ev Arıyorsunuz?, 2.Nereye Gideceğiz?, 3.İçimdeki Türkiyem.* 2.Temada yer alan metinler: *1.İş Hayatındaki Roller, 2.Yoğurdun Steve Jobs'u, 3.Meslek Seçimi,* 3. Temada yer alan metinler: *1.Sağlığın Anahtarı, 2. Yüz Yaşında Hala Dinç, 3. Kristal Tedavileri,*4. Temada yer alan metinler: *1. Herkes Aynı Şekilde Mi Öğrenir?, 2. Türkçe Farklı Bir Dil, 3. Vazgeçmek İçin Çok Erken.* 5. Temada yer alan metinler: *1. Keşke Oynayalım mı?, 2. Pişmanlıklarınızdan Kurtulun, 3. Her Murphy Kanunları,* 6.Temada yer alan metinler: *1.Öğrenci Evi, 2.Türk Aile Yapısı,3. Komşuluk Ölüyor*

2.2.Kitapta Yer Alan Metinlerin Konularının Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi

İlgili çalışma Yeni İstanbul B1 Türkçe Ders Kitabına bütüncül bir yaklaşımla genel bir değerlendirilmesinin sonuçlarıdır. Çalışma içerisinde kitapta yer alan 18 okuma metni ve metin altı soruları bilişsel yapıda Bloom'un yenilenmiş taksonomisine göre değerlendirilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Özel olarak seçilen bir ünite ya da metin bulunmamaktadır. Araştırma bununla ilgili bir sınırlama yapılmayarak kitabın ilgili bölümleri bütüncül olarak incelenmiştir.

Araştırmanın ilk aşamasında ilgili olan ders kitabında yer alan 18 metinler ve metin altı soruları belirlenmiştir. Sorular, "metin altı sorular", "tablo/doldurma etkinlikleri", "doğru–yanlış, eşleştirme, sıralama" gibi etkinliklerde yer alan soru türleri bakımından kategorilere ayrılmıştır. Ardından tüm sorular, Bloom'un Yenilenmiş Bilişsel Alan Taksonomisi'nin altı kategorisine göre tablolaştırılmıştır.

Verilerin analizinde betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Anderson ve Krathwohl'un (2001) ortaya koyduğu bilişsel süreç boyutu temel alınarak her bir soru, aşağıdaki ölçütler doğrultusunda ilgili kategoriye yerleştirilmiştir:

- Hatırlama (Remembering): Metindeki bilgiyi tanıma, bulma, yeniden üretme (ör. "Metne göre kim…?", "Doğru/yanlış işaretleyiniz.").
- Anlama (Understanding): Bilgiyi açıklama, yorumlama, sınıflandırma, çıkarım yapma (ör. "Neden…?", "Metne göre bu davranışı açıklayınız.").
- Uygulama (Applying): Bilgiyi yeni bir görev/bağlam içinde kullanma; tabloya aktarma, eşleştirme, sıralama (ör. "Metne göre aşağıdaki tabloyu doldurunuz.").
- Çözümleme (Analyzing): Bilgiyi parçalara ayırma, ilişkileri belirleme, karşılaştırma, metin yapısını çözümleme.
- Değerlendirme (Evaluating): Yargıda bulunma, görüş belirtme, gerekçeli karar verme.
- Yaratma (Creating): Yeni bir ürün oluşturma, metni dönüştürme, alternatif çözüm önerme.

Kodlama sürecinde, özellikle "hatırlama–anlama" ve "anlama–uygulama" sınırlarında yer alan sorular için bilişsel süreç vurgusu temel ölçüt olarak alınmıştır: Soru yalnızca bilgiyi bulmayı gerektiriyorsa hatırlama; bilgiyi açıklamayı/yorumlamayı gerektiriyorsa anlama; bilgiyi yeni bir form veya görevde kullanmayı gerektiriyorsa uygulama olarak kodlanmıştır. Çözümleme, değerlendirme ve yaratma düzeylerini temsil edebilecek soru bulunup bulunmadığı ayrıca kontrol edilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Tablo 1. Metinlere Ait Metin Altı Sorularının Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi Kapsamında Değerlendirilmesi

Metin	Hatırlama	Anlama	Uygulama	Çözümleme	Değerlendirme	Yaratma
Nasıl Bir Ev Arıyorsunuz?		+			+	
Nereye Gideceğiz?	+	+		+	+	
İçimdeki Türkiyem	+	+		+		
İş Hayatındaki Roller	+	+				
Yoğurdun Steve Jobs'u		+	+			
Meslek Seçimi	+			+		
Sağlığın Anahtarı	+					
Yüz Yaşında Hala Dinç	+	+				
Kristal Tedavileri	+			+		
Herkes Aynı Şekilde mi Öğreniyor?	+			+		
Türkçe Farklı Bir Dil	+					
Vazgeçmek İçin Çok Erken	+			+		
Keşke Oynayalım mı?	+			+		
Pişmanlıklarınızdan Kurtulun	+			+		
Murphy Kanunları	+	+		+		
Öğrenci Evi	+	+				
Türk Aile Yapısı	+	+				
Komşuluk Ölüyor	+	+				

Analiz sonucunda, 18 okuma metninin sorularının büyük çoğunluğunun hatırlama, anlama ve değerlendirme basamaklarından oluştuğu belirlenmiştir. İlgili kitabın üniteleri üç ayrı bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler sırasıyla her ünite için "A, B, C" şeklinde sıralanmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2.3.Temalarda Yer Alan Metinler Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi Doğrultusunda Değerlendirildiğinde:

1.Ünitede yer alan 1A'da bulunan metin: "Nasıl Bir Ev Arıyorsunuz?" dur. Metne ait sorular doğrudan metinle ilgilidir ve cevaplar metnin içinde yer aldığı için taksonominin anlama ve değerlendirme basamaklarından meydana gelmiştir. 1B'de yer alan metin "Nereye Gideceğiz" dir. Metne ait soruların cevaplarını bulmak için taksonominin hatırlama, anlama, değerlendirme ve analiz etme basamakları yer almaktadır. "Sizce Nadia neden her şeyi Demet'e soruyor?" sorusu ile öğrencilerin fikri sorularak değerlendirme basamağının kullanılması amaçlanmıştır. "AKBİL nedir ve nerede kullanılır?" sorusu ile metin ve daha önceki edinilen bilgilerin aynı anda kullanılması sağlanarak hatırlama ve değerlendirme basamakları beraber kullanılmıştır. 1C'de yer alan metin "İçimdeki Türkiyem" metnine ait sorulardan biri olan "Sizce 'Artık 4 Aralık benim bayramımdır' cümlesiyle yazar ne anlatmak istiyor?" cümlesi de bu basamağa bir örnektir. 2A'da yer alan metin "İş Hayatındaki Roller" dir. Metne ait sorular taksonomi doğrultusunda değerlendirildiğinde hatırlama ve anlama basamaklarından oluşmaktadır. Metinde yer alan diyalogdaki cümleler doğrudan alınarak bu kişilerin kim olduğunun tespit edilmesi istenmiştir. 2B'de yer alan metin "Yoğurdun Steve Jobs'u" dur. Metne ait sorular taksonomi doğrultusunda değerlendirildiğinde verilen cümlelerden hangisinin metinde bulunduğunun tespit edilmesidir. Anlama ve çözümleme basamaklarına yer verilmiştir. 2C'de yer alan metin "Meslek Seçimi" isimli metninin içinde geçen kelimeler alıştırmada verilerek sözcüklerin eş anlamlılarının tespit edilmesi istenerek hatırlama basamağını oluşturmuştur. 3A'da yer alan metin "Sağlığın Anahtarı" isimli metin ve 3B'de "Yüz Yaşında Hala Dinç" isimli metne ait hazırlanan metin altı soruları doğru yanlış olarak cevaplandırılması istenerek taksonominin hatırlama basamağına değinilmiştir. Metnin içinde koyu renkle belirtilerek anlamları sorulan isim ve fiillerle ise anlama basamağı üzerinde durulmuştur. 3C'de yer alan "Kristal Tedaviler" isimli metinde ise hatırlama basamağına ek olarak etkinlikte öğrencilere metinle ilgili verilen sorun cümlelerinin hangi taşa ait olduğunun bulunması ve nedeninin tespit edilmesi istenerek çözümleme basamağı vurgulanmak istenmiştir. 4A'da yer alan "Herkes Aynı Şekilde Mi Öğrenir" isimli metinde "Metinde geçen aşağıdaki kelimeleri yakın anlamlarıyla eşleştirelim" sorusuyla hatırlama, "Aşağıdaki mesleklerde başarılı olmak için hangi zeka alanlarında güçlü olmak gerekir? Yazalım." Ve "Metinde koyu yazılmış zamirlerin hangi isimlere işaret ettiğini yazalım" sorularıyla analiz etme basamaklarına yer verilmiştir. 4B'de yer alan Türkçe Farklı Bir Dil" isimli metne ait etkinlikte "Metindeki kelimeleri eş / yakın anlamlarıyla eşleştiriniz" ve "Metinde aşağıdaki bilgilerden hangileri var? İşaretleyelim."

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Yönergelerine yer verilerek taksonominin hatırlama basamağına yer verilmiştir. 4C'de yer alan "Vazgeçmek İçin Çok Erken" isimli metne ait hazırlanmış metin altı sorularından "Metinde koyu yazılmış zamirler hangi isim ya da isimlere işaret ediyor? Yazalım." Hatırlama ve çözümleme basamağına, verilen cümlelerdeki ilgili boşluklarına verilen fiillerin yerleştirilmesinin istenmesi ise çözümleme basamağına örnektir. 5A'da yer alan "'Keşke' Oynayalım mı?" isimli metne ait "Aşağıdaki bilgilerin hangisi metinde bulunmaktadır? İşaretleyiniz." Ve 5B'deki "Pişmanlıklarınızdan Kurtulun" isimli metne ait olan "Metinde geçen aşağıdaki kelime ve kelime gruplarını eş anlamları ile eşleştirelim." Yönergeleri hatırlama ve analiz etme basamağını temsil etmektedir. Kitaptaki okuma metinlerinde uygulama düzeyine ait soruların metin altı sorularına ait olarak hazırlanmadığı belirlenmiştir. 5C'de yer alan metin "Murphy Kanunları" dır. "Aşağıdaki konulara bakalım. Murphy'nin hangi kanunları aşağıdaki konularla ilgilidir? Eşleştirelim." Sorusuyla hatırlama, anlama ve analiz etme basamakları tespit dilmiştir. 6A'da "Öğrenci Evi" isimli metine yer verilerek "Aşağıdaki kelime ve kelime gruplarının anlamlarını bulalım." Yönergesi taksonominin hatırlama ve anlama sürecidir. 6B'de yer alan "Türk Aile Yapısı" isimli metinde metinle ilgili oluşturulan metne ait hazırlanan metin altı soruları değerlendirme anlama basamağından oluşmaktadır. "6C'de yer alan "Komşuluk Ölüyor" isimli metinde metinle ilgili oluşturulan hazırlanan metin altı soruları değerlendirme ve anlama basamağından oluşmaktadır. Metinle ilgili cevaplanması beklene metin altı sorularından "Sizce insanların ilişkilerini inkar etmesinin sebebi ne?, "Siz de bu metnin 'Komşuluk Ölüyor olarak koyar mısınız? Neden?" metin altı sorularında hatırlama basamağı yer almaktadır. İlgili metinle ilgili "başı sıkışmak, dert yanmak, duasını almak, insanlık değerleri" kelime grupları verilerek açıklanması istenerek anlama basamağı üzerinde durulmuştur.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dil gelişimi sadece dili sürekli olarak ve daimî vakit harcayarak kullanmak değildir. Bu nedenle öğrencilerin sadece dili öğrenmesi yeterli değildir. Dili bilişsel süreç içerisinde üst düzey dil yeterliliği seviyesine çıkartmak için çabalamak ve bu yönde kişinin kendisini geliştirmesi de gerekmektedir.

Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ndeki *"yaratma basamağı"* yabancılara Türkçe öğretiminde en üst düzey hedefi ve dil yeterliliğinin zirvesini temsil eder. Bu basamağın öğretimdeki yeri ve önemi, öğrencinin sadece dili bilmekle kalmayıp, onu özgün ve işlevsel bir şekilde kullanabilen bir kullanıcıya dönüşmesini sağlamaktır. Bu araştırmada da "Yenilenmiş Bloom

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Taksonomisi"ne göre incelenen *"Yeni İstanbul B1 Ders Kitabı"*ndaki 18 metne ait metin altı soruları incelenmiştir. İlgili metinlerin incelenmesinden sonra öğrencilerin dil gelişimi üzerindeki etkisinin yadsınamaz olduğu gözlemlenmiştir. Ancak taksonominin basamaklarından biri olan yaratma basamağında metin altı sorularına hiç değinilmediği tespit edilmiştir.

İncelenen metinlerdeki metin altı soruların büyük çoğunluğunun Taksonominin hatırlama ve anlama basamaklarında yoğunlaştığı; değerlendirme düzeyine sınırlı sayıda metin sorusu oluşturulduğu görülmektedir. Uygulama alanında bir bulguya rastlanmıştır. Yaratma alanında ise; bulguya denk gelinmemiştir.

Bu bakımın genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğu, incelenen metinlerin temel anlamlandırma bölümlerinden oluştuğu gözlenmektedir. Ancak okuma işleminin doğasında bulunan eleştirel sorgulama, analitik çözümleme ve yaratıcı üretim gibi üst düzey düşünmeyi geliştirme potansiyelini yeterince kullanmadığı açıkça görülmektedir.

Başlangıç seviyesindeki öğrencilerin belirgin dilsel zorluklarla karşılaştığı için soru tiplerinin *"hatırlama"* ve *"anlama"* basamaklarında yoğunlaşması makul bir şekilde karşılanabilir. Ancak Yoğunlaştırılmış şekilde bu soru basamakların kullanılması dil gelişimini desteklememektedir. Özellikle ilerleyen dil seviyelerinde okuma becerisinin bütüncül ve tam gelişimi ciddi derecede kısıtlamaktadır.

B1 dil düzeyindeki metin altı sorularında: Öğrencilerden karşılaştırmalar yapmaları, metnin sonunu değiştirip yeniden yazmaları, metindeki kişilerin arasındaki geçen konuşmaları kendi cümleleriyle yeniden oluşturmaları, konuyla ilgili değerlendirme sorularını yanıtlamalarını veya öğrencilerden alternatif başlıklar önermelerinin istenmesi gibi çeşitli soru türleriyle var olan tekdüzelikten öğrenciler kurtarılmış olunabilir. Bununla beraber çeşitlendirilmiş etkinliklerin materyallere düzenli olarak aktarılması, hem dilsel akıcılığı hızlandıracaktır.

Elde edilenlere dayanılarak bu çalışmayla temel çıkarımı: Ders kitaplarında yer alan okuma etkinliklerinin tasarımında Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi'nin kullanılması ve normal bir biçimde yapılandırılması gerekir. Taksonominin her basamağının metne ait sorularla bütüncül ve aktif şekilde tasarlanmalıdır.

Soruların, öğrencilerin analitik ve yaratıcı düşünmeyi geliştirmesini sağlayan; farklı, sistematik ve stratejik bakımdan çok yönlü görev türlerini içermesi gerekir. Öte yandan, geliştiriciler de

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

mevcut ders kitaplarının alt düzeyde kalan soru seçeneği, sınıf içi uygulamalar aracılığıyla üst düzey paketler teşvik eden ek etkinliklerle zenginleştirme ile üst düzeyde yenilenebilir.

KAYNAKÇA

Anderson, L.W. Ve Krathwohl, D.R., A Taxonomy For Learning, Teaching And Assessing: A Revision Of Bloom's Taxonomy Of Educational Objectives, Longman/New York, 2001.

Aydın, G., Türkçe Ders Kitaplarında Üst Düzey Düşünme Becerilerinin İncelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi,* 6, 3, 96–110, 2018.

Balcı, A. Ve Dündar, S. A. (2017). Okuma Stratejileri Öğretiminin Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Öğrencilerde Okuduğunu Anlama Becerisine Etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(2), 258-270

Barın, E. (2004). Yabancılara Türkçe Öğretiminde İlkeler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (HÜTAD)(1), 19-30.

Kurudayıoğlu, M. Ve Çetin, Ö. (2015) Temel Beceriler Ve Türkçe Öğretimi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3(3), 1-19.

Kuşdemir, Y., Okuma-Anlama Sorularının Bilişsel Düzeylere Göre İncelenmesi, Eğitim ve Bilim, 44, 198, 383–403, 2019.

Sallabaş, M.E. Ve Yılmaz, O., Türkçe Ders Kitaplarındaki Okuma Etkinliklerinin Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi, Turkish Studies – Education, 16, 2, 45–63, 2021.

Sarar Kuzu, T. (2013) Türkçe Ders Kitaplarındaki Metin Altı Sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisindeki Hatırlama ve Anlama Bilişsel Düzeyleri Açısından İncelenmesi. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi.* 37 (1), 59-74.

Suryani, L. Ve Amalia, R., Cognitive Level Distribution Of Reading Comprehension Tasks İn EFL Textbooks: A Bloom-Based Analysis, Journal Of Applied Linguistics And Literacy, 7, 1, 12–25, 2023.

Ulutaş, M. Ve Kara, M. (2019). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarındaki Metin Altı Sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne Göre İncelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(4), 2198-2214.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE OKUMA BECERİSİ: BLOOM'UN YENİLENMİŞ TAKSONOMİSİ İLE BİR ANALİZ

Öğr. Gör, ZEYNEP ARICI
İstanbul Gelişim Üniversitesi,
zarici@gelisim.edu.tr - 0009-0009-5866-5922

ÖZET

Bu çalışma, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde okuma becerisinin bilişsel boyutunu Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi temelinde incelemeyi amaçlamaktadır. Okuma, yüzeysel anlamlandırmanın ötesine geçerek anlama, çözümleme, ilişkilendirme, değerlendirme ve yeniden üretme gibi çok katmanlı bilişsel süreçleri içeren bir dil becerisidir. Bu doğrultuda araştırma, öğretim materyallerinde yer alan okuma metinlerinin hangi bilişsel düzeyleri ne ölçüde talep ettiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmanın veri kaynağını, Yeni İstanbul Yabancılar İçin Türkçe A2 düzeyi ders kitabında yer alan 18 okuma metni oluşturmaktadır. Metinler, Yenilenmiş Taksonominin altı bilişsel kategorisine göre çözümlenmiş; metin yapıları, soru türleri ve görevler bu çerçevede sınıflandırılmıştır.

Analiz sonuçları, okuma etkinliklerinin ağırlıklı olarak "hatırlama" ve "anlama" düzeylerinde yoğunlaştığını, üst düzey bilişsel işlemler olan "analiz", "değerlendirme" ve "yaratma" basamaklarının ise sınırlı düzeyde temsil edildiğini göstermektedir. Bu durum, öğrencilerin okuma becerisinin üst düzey dil kullanımını destekleyecek bilişsel çeşitlilikten yeterince yararlanamadığını ortaya koymaktadır. Çalışma, okuma materyallerinin hazırlanmasında bilişsel düzeylerin dengeli dağılımının önemine dikkat çekmekte ve üst düzey düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik uygulamaların artırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Elde edilen bulguların hem materyal geliştirme alanında hem de ders tasarımında öğretmenlere yol gösterici bir çerçeve sunacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okuma becerisi, Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi, bilişsel düzeyler, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi.

1. GİRİŞ

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde okuma becerisi, öğrenenlerin hem dilsel girdiye ulaşmasında hem de kültürel yapı ve değerlerle tanışmasında merkezi bir role sahiptir. Okuma, yalnızca yazılı sembollerin çözülmesi değil; anlam kurma, ilişkilendirme, yorumlama, değerlendirme ve yeniden üretme gibi çok boyutlu bilişsel süreçleri kapsayan bir beceridir (Grabe, 2009, s. 14). Yapılandırıldığı etkinliklerinin bilişsel açıdan nasıl yapılandırıldığı,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

öğrenenin derinlemesine anlamlandırma ve eleştirel düşünme becerilerinin gelişimi açısından büyük önem taşır.

Bloom'un klasik taksonomisi 1956'da bilişsel hedefleri hiyerarşik olarak sınıflandırmış, bu sınıflandırma Anderson ve Krathwohl (2001, s. 67–81) tarafından yeniden ele alınarak Yenilenmiş Bloom Taksonomisi geliştirilmiştir. Bu yeni çerçeve; hatırlama, anlama, uygulama, çözümleme, değerlendirme ve yaratma olmak üzere altı düzeyden oluşmakta ve öğrenenin yalnızca bilgi edinmesi değil, bilgiyi dönüştürmesi ve üretmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Türkiye'de son yıllarda ders kitaplarındaki metin altı soruların bilişsel yapısına yönelik çalışmaların arttığı görülmektedir. Örneğin Sallabaş ve Yılmaz'ın (2021, s. 45–63) Türkçe ders kitaplarındaki okuma etkinliklerini Yenilenmiş Bloom Taksonomisi çerçevesinde inceledikleri çalışmada, soruların büyük ölçüde hatırlama ve anlama düzeylerinde yoğunlaştığı, üst düzey bilişsel süreçlerin ise oldukça sınırlı olduğu belirtilmiştir. Benzer şekilde Aydın (2018, s. 102) Türkçe ders kitaplarında üst düzey düşünme becerilerine yeterince yer verilmediğini, soruların çoğunun bilgi düzeyini aşmadığını ortaya koymuştur. Uluslararası literatürde yapılan araştırmalar, birçok yabancı dil ders kitabındaki okuma sorularının çoğunlukla alt düzey bilişsel becerilere odaklandığını göstermektedir (Asmar & Ahmad, 2019; Suryani & Amalia, 2023). Türkiye'de yapılan çalışmalar da benzer biçimde, okuma-anlama sorularında üst düzey bilişsel becerilerin sınırlı temsil edildiğini ortaya koymuştur (Arı & Demir, 2022; Kuşdemir, 2019). Bu bağlamda yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan materyallerin bilişsel düzey çeşitliliği açısından değerlendirilmesi gerekli görülmektedir.

Bu bulgular, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan materyallerin bilişsel çeşitliliği ne ölçüde desteklediğinin sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Özellikle A2 düzeyinde kullanılan ders kitaplarının öğrencinin temel bilişsel süreçleri pekiştirmesinin yanında, onu daha üst düzey zihinsel işlemlere hazırlayıcı nitelikte olması önemlidir; çünkü okuma becerisi, alt düzey bilgi ediniminden üst düzey metin çözümleme ve yorumlamaya uzanan bir gelişim çizgisinin ürünüdür.

Bu çalışma, Yeni İstanbul Yabancılar İçin Türkçe A2 ders kitabındaki okuma metinlerine yöneltilen soruları Yenilenmiş Bloom Taksonomisi kapsamında inceleyerek kitabın bilişsel profilini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışma:

- Soruların hangi bilişsel düzeylerde yoğunlaştığını,
- Üst düzey bilişsel süreçlerin (çözümleme, değerlendirme, yaratma) ne ölçüde temsil edildiğini ortaya koymayı hedeflemektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden doküman analizi yöntemiyle yürütülmüştür. Doküman analizi, araştırma konusu ile ilgili yazılı ve görsel materyallerin sistematik biçimde incelenmesi ve yorumlanmasına dayanan bir yöntemdir (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. xx). Araştırmada, ders kitabında yer alan okuma metinleri ve bu metinlere bağlı sorular incelenmiştir.

2.2. Veri Kaynağı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu Çalışmanın veri kaynağını, Yeni İstanbul Yabancılar İçin Türkçe A2 ders kitabındaki okuma metinleri ve bu metinlere ilişkin yöneltilen toplam 18 metinden oluşan soru seti oluşturmaktadır. Kitaptaki tüm okuma metinleri taranmış, metin altı sorular, etkinlik yönergeleri ve okuma sonrası görevler veri kapsamına alınmıştır. Böylece tek bir üniteden veya sınırlı sayıda metinden ziyade, kitabın genel bilişsel yapısını yansıtan bütüncül bir tablo elde edilmesi amaçlanmıştır.

2.3. Veri Toplama Süreci

Öncelikle ders kitabındaki okuma metinleri tespit edilmiş ve her metne ait sorular ayrı ayrı listelenmiştir. Sorular, "metin altı sorular", "tablo/doldurma etkinlikleri", "doğru–yanlış, eşleştirme, sıralama" gibi soru türleri açısından da not edilmiştir. Ardından tüm sorular, Bloom'un Yenilenmiş Bilişsel Alan Taksonomisi'nin altı kategorisine göre kodlanmak üzere analiz formuna aktarılmıştır.

2.4. Veri Analizi

Verilerin analizinde betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Anderson ve Krathwohl'un (2001) ortaya koyduğu bilişsel süreç boyutu temel alınarak her bir soru, aşağıdaki ölçütler doğrultusunda ilgili kategoriye yerleştirilmiştir:

- Hatırlama (Remembering): Metindeki bilgiyi tanıma, bulma, yeniden üretme (ör. "Metne göre kim…?", "Doğru/yanlış işaretleyiniz.").
- Anlama (Understanding): Bilgiyi açıklama, yorumlama, sınıflandırma, çıkarım yapma (ör. "Neden…?", "Metne göre bu davranışı açıklayınız.").
- Uygulama (Applying): Bilgiyi yeni bir görev/bağlam içinde kullanma; tabloya aktarma, eşleştirme, sıralama (ör. "Metne göre aşağıdaki tabloyu doldurunuz.").
- Çözümleme (Analyzing): Bilgiyi parçalara ayırma, ilişkileri belirleme, karşılaştırma, metin yapısını çözümleme.
- Değerlendirme (Evaluating): Yargıda bulunma, görüş belirtme, gerekçeli karar verme.
- Yaratma (Creating): Yeni bir ürün oluşturma, metni dönüştürme, alternatif çözüm önerme.

Kodlama sürecinde, özellikle "hatırlama–anlama" ve "anlama–uygulama" sınırlarında yer alan sorular için bilişsel süreç vurgusu temel ölçüt olarak alınmıştır: Soru yalnızca bilgiyi bulmayı gerektiriyorsa hatırlama; bilgiyi açıklamayı/yorumlamayı gerektiriyorsa anlama; bilgiyi yeni bir form veya görevde kullanmayı gerektiriyorsa uygulama olarak kodlanmıştır. Çözümleme, değerlendirme ve yaratma düzeylerini temsil edebilecek soru bulunup bulunmadığı ayrıca kontrol edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde, A2 düzeyi okuma metinlerine ait soruların Bloom'un Yenilenmiş Bilişsel Alan Taksonomisi 'ne göre dağılımı sunulmakta ve ayrıntılı biçimde yorumlanmaktadır.

Çizelge 1. Okuma Metinlerine Ait Soruların Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi Doğrultusunda Dağılımı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Metin	Hatırlama	Anlama	Uygulama	Çözümleme	Değerlendirme	Yaratma
Mantı Yapalım		X	X			
Yemek Siparişi	X	X				
Arkadaş Arıyorum	X		X			
Küçük Hayatlar, Büyük Başarılar	X		X			
Sinemada Hangi Film Vardı?	X	X				
Sağlıklı Bir Hayat İçin On Altın Kural	X	X				
Gelecek Planlarım	X	X	X			
Avrupa Turu	X	X				
Piknikte	X	X	X			
Yeni Komşu	X	X				
Keloğlan ve Sihirli Tas	X	X				
Eşeğin Sözü	X	X				
Doğa Olayları	X	X				
Alışkanlıklarımız ve Hobilerimiz	X	X				
Çalıkuşu	X	X				
İş İlanı	X	X				
Otelde	X	X				
İstanbul'da Neler Yapabilirsiniz?	X	X				

Analiz sonucunda, 18 okuma metninin sorularının büyük çoğunluğunun hatırlama ve anlama düzeylerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. "Mantı Yapalım" başlıklı ilk metinde tarif adımlarını okuma ve görselleri doğru sıraya yerleştirme görevleri anlama ve uygulama düzeyinde konumlanırken, diğer birçok metinde soruların temel olarak metindeki bilgiyi bulma, kişi–yer–zaman belirleme ve doğru–yanlış ifadeleri ayırt etme üzerine kurulduğu görülmüştür. Özellikle "Yemek Siparişi", "Sinemada Hangi Film Vardı?", "Yeni Komşu", "Keloğlan ve Sihirli Tas", "Eşeğin Sözü" gibi metinlerde, soruların neredeyse tamamı öğrenciden metindeki bilgiyi hatırlamasını ve basit düzeyde açıklamasını beklemektedir. Buna karşılık "Arkadaş Arıyorum", "Küçük Hayatlar, Büyük Başarılar", "Gelecek Planlarım" ve "Piknikte" başlıklı metinlerde yer yer uygulama düzeyine yükselen sorulara rastlanmıştır. Bu sorularda öğrenciden

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

metinden elde ettiği bilgiyi tabloya aktarması, kişileri özellikleriyle eşleştirmesi veya eylemleri doğru kişiyle ilişkilendirmesi istenmektedir.

Kitaptaki okuma metinlerinde uygulama düzeyine ait soruların sayısının görece sınırlı olduğu görülmektedir. "Mantı Yapalım" metninde öğrencinin okuduğu tarif adımlarını görseller ile eşleştirmesi, "Profil Tanıtımı" metninde fiziksel ve kişilik özelliklerini uygun profillere yerleştirmesi ve "Küçük Hayatlar, Büyük Başarılar" metninde biyografik bilgileri tablo biçiminde yeniden düzenlemesi uygulama düzeyine örnek oluşturmaktadır; ancak, bu tür sorular kitabın geneline yayılan baskın bir özellik değildir; daha çok birkaç metinle sınırlı kalmaktadır.

Bu durum, okuma becerisinin bilişsel boyutunun büyük ölçüde bilgi edinme ve temel anlama süreçleriyle sınırlandığını göstermektedir. Öğrenciler, metni temel olarak "bilgiyi bulma ve anlama" düzeyinde işlemekte; bilgiyi yeni durumlara aktarma, problem çözme bağlamında kullanma veya farklı yapılandırmalara dönüştürme açısından yeterince desteklenmemektedir.

Bulguların en dikkat çekici yönü, incelenen 18 metinde çözümleme, değerlendirme ve yaratma düzeylerine karşılık gelen herhangi bir soru veya görevin bulunmamasıdır. Hiçbir metinde öğrenciden:

- Metni bölümlere ayırması,
- Karakterlerin tutumlarını karşılaştırması,
- Metindeki görüşleri eleştirmesi,
- Olay örgüsüne alternatif bir son yazması,
- Metindeki problemi farklı biçimde çözmesi gibi üst düzey bilişsel süreçleri gerektiren görevler istenmemektedir.

Bu bulgu, okuma metinlerinin öğrenenleri özellikle eleştirel okuma, yorumlama ve yaratıcı düşünme süreçlerine yönlendirme bakımından yetersiz kaldığını göstermektedir. Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi çerçevesinde bakıldığında, materyalin bilişsel profili alt düzey kategorilerde yoğunlaşmakta; üst düzey kategoriler ise tamamen boş bırakılmaktadır. Bu durum, okuma becerisinin üst düzey dil kullanımını destekleyecek biçimde yapılandırılmadığına işaret etmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışma, Yeni İstanbul Yabancılar İçin Türkçe A2 ders kitabındaki okuma metinlerine ait soruları Bloom'un Yenilenmiş Bilişsel Alan Taksonomisi çerçevesinde inceleyerek materyalin bilişsel profilini ortaya koymayı hedeflemektedir. Elde edilen bulgular, soruların büyük çoğunluğunun hatırlama ve anlama düzeylerinde yoğunlaştığını; uygulama düzeyine yalnızca sınırlı sayıda soruyla geçiş yapıldığını ve çözümleme, değerlendirme ile yaratma düzeylerine ait herhangi bir görevin yer almadığını göstermektedir. Bu bilişsel dağılım, yabancı dil öğretimi alanında ders kitaplarına yönelik gerçekleştirilen önceki araştırmalarla paralellik göstermekte; okuma sonrası etkinliklerin çoğu zaman metindeki bilgiyi tanımaya ve hatırlamaya dayalı alt düzey bilişsel süreçlerde yoğunlaştığını doğrulamaktadır (Brown, 2004, s. 196; Nation, 2007, s. 117). Ayrıca Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi'nin öğrenme sürecini bilgi ediniminin ötesine taşıyarak çözümleme, değerlendirme ve yaratıcı üretim gibi üst düzey becerilere yönlendirilmesi gerektiğini vurgulamasına rağmen (Anderson & Krathwohl, 2001, s. 67–68), incelenen materyalde bu üst düzey süreçlere yönelik hiçbir etkinliğin bulunmaması dikkat

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

çekicidir. Bu durum yalnızca Türkçe öğretim materyallerine özgü değildir; uluslararası alan yazında da ders kitaplarının çoğunlukla alt düzey bilişsel süreçlerde yoğunlaştığı ve eleştirel, karşılaştırmalı ya da yaratıcı düşünmeyi tetikleyen etkinliklere sınırlı biçimde yer verildiği belirtilmektedir (Richards & Schmidt, 2010, s. 45).

Bu bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, materyalin öğrenenleri temel anlamlandırma süreçlerinde desteklediği; ancak okuma becerisinin eleştirel düşünme, analitik çözümleme ve yaratıcı üretim boyutlarını geliştirme potansiyelini yeterince kullanmadığı anlaşılmaktadır. Temel düzeyde dilsel zorlukların daha belirgin olması nedeniyle hatırlama ve anlama basamaklarında yoğunluk beklenebilir; ancak bu durumun sistematik biçimde üst düzey bilişsel süreçlerin tamamen göz ardı edilmesine neden olması, özellikle ilerleyen seviyelerde okuma becerisinin bütüncül gelişimini sınırlamaktadır. Oysaki A2 düzeyinde dahi öğrencileri üst düzey bilişsel süreçlere yönlendirebilecek karakterler arası basit karşılaştırmalar, kısa değerlendirme soruları, alternatif başlık önerileri gibi sadeleştirilmiş görevler verilebilir. Daha üst seviyelerde ise metne alternatif son yazma, karakterleri eleştirel bir bakışla karşılaştırma, kişisel görüş geliştirme veya metni farklı bir türde yeniden üretme gibi etkinliklerin sistematik biçimde materyallere entegre edilmesi hem dilsel hem bilişsel gelişimi destekleyecektir.

Bu çalışma, elde edilen sonuçlara dayanarak ders kitaplarında yer alan okuma etkinliklerinin tasarımında Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisinin bilinçli ve dengeli biçimde uygulanması gerektiğini göstermektedir. Her ünitede farklı bilişsel düzeylere hitap eden soru ve görev türlerinin yer alması, öğrencilerin yalnızca metni anlamalarını değil, metinle etkileşime girerek eleştirel, analitik ve yaratıcı düşünme becerileri geliştirmelerini de sağlayacaktır. Ayrıca öğretmenler, mevcut ders kitabının alt düzeyde kalan soru yapısını sınıf içi uygulamalarda üst düzey bilişsel süreçlere taşıyacak ek etkinliklerle zenginleştirebilir. Genel olarak değerlendirildiğinde, Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi temelinde gerçekleştirilen bu analiz, yabancılara Türkçe öğretiminde okuma becerisine yönelik materyal tasarımının daha dengeli, bütüncül ve bilişsel açıdan çeşitlendirilmiş bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevenin hem yeni ders kitaplarının geliştirilmesinde hem de mevcut materyallerin yeniden düzenlenmesinde yol gösterici bir araç olarak işlev görebileceği düşünülmektedir.

.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

Anderson, L.W. ve Krathwohl, D.R., A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives, Longman/New York, 2001.

Arı, G. ve Demir, T., Yenilenmiş Bloom Taksonomisine göre okuma-anlama sorularının incelenmesi, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 20, 1, 45–62, 2022.

Asmar, N.A. ve Ahmad, S., Analyzing reading comprehension questions in EFL textbooks using Revised Bloom's Taxonomy, Journal of Language Teaching and Research, 10, 3, 605–614, 2019.

Aydın, G., Türkçe ders kitaplarında üst düzey düşünme becerilerinin incelenmesi, Ana Dili Eğitimi Dergisi, 6, 3, 96–110, 2018.

Brown, H.D., Language Assessment: Principles and Classroom Practices, Pearson Education/White Plains, 2004.

Grabe, W., Reading in a Second Language: Moving from Theory to Practice, Cambridge University Press/Cambridge, 2009.

Kuşdemir, Y., Okuma-anlama sorularının bilişsel düzeylere göre incelenmesi, Eğitim ve Bilim, 44, 198, 383–403, 2019.

Nation, I.S.P., The four strands, Innovation in Language Learning and Teaching, 1, 1, 1–12, 2007.

Richards, J.C. ve Schmidt, R., Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics, Pearson Education/London, 2010.

Sallabaş, M.E. ve Yılmaz, O., Türkçe ders kitaplarındaki okuma etkinliklerinin Yenilenmiş Bloom Taksonomisine göre incelenmesi, Turkish Studies – Education, 16, 2, 45–63, 2021.

Suryani, L. ve Amalia, R., Cognitive level distribution of reading comprehension tasks in EFL textbooks: A Bloom-based analysis, Journal of Applied Linguistics and Literacy, 7, 1, 12–25, 2023.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H., Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık/Ankara, 2016.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ 5. SINIF GEOMETRİ ÖĞRENME ÇIKTILARINA BAĞLI OLARAK ÖĞRENCİLERİN GEOMETRİK DÜŞÜNME DÜZEYLERİNİN GELİŞİMİ

Matematik Öğretmeni İlknur CAN CİNGÖZ
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
ilknurc48@gmail.com – 0009-0002-8671-2924

Prof. Dr. Aytaç KURTULUŞ
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
agunaydi@ogu.edu.tr – 0000-0003-2397-3510

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türkiye Yüzyılı Maarif modeli kapsamında hazırlanan matematik dersi programında ki 5.sınıf geometri öğrenme çıktılarına bağlı kalınarak öğrencilerdeki geometrik düşünme gelişimini incelemektir. Bu amaçla 5.sınıf matematik dersi öğretim programı temel alınarak hazırlanan ve öğrencilere ücretsiz olarak dağıtılan matematik ders kitabı kullanılarak yapılan öğretim uygulamasının öğrencilerin geometrik düşünme düzeylerini nasıl geliştirdiğini araştırılmıştır. Bu bağlamda araştırma bir nitel araştırma deseni olan durum çalışması olarak planlanmıştır.2024-2025 eğitim öğretim yılında Eskişehir ili Sivrihisar ilçesinin bir köy okulundaki 15 kişilik 5.sınıf öğrencilerine uygulanmıştır. Uygulama öncesinde öğrencilerin geometrik düşünme düzeylerinin belirlenmesi için Mayberry(1983) in hazırlamış olduğu Van Hiele geometrik düşünme testi kullanılmıştır. Sekiz haftalık uygulama süreci sonunda ise aynı test son test olarak tekrar uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; Van Hiele geometrik düşünme düzeyine göre hazırlanan 5.sınıf matematik öğretim programı ve 5.sınıf matematik ders kitabı kapsamında öğrencilerin ön test sonucunda atandıkları düzey ile son test sonucunda atandıkları düzey tüm öğrencilerde artış göstermiştir. Bu sonuçla; 5.sınıf öğrencilerin geometrik düşünme düzeylerinde matematik ders kitabının ve öğretim programının öğretmede ve öğrenmede daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Ön test sonucunda öğrencilerin düzeyleri görsel düzey ve düzeye atanamama durumu söz konusu iken, son test sonucunda tüm öğrenciler Van Hiele geometrik düşünme düzeyinde en bir düzeye atanmış olup, tüm öğrencilerin görsel düzeyi tamamladığı, ön testte görsel düzeydeki tüm öğrencilerin ise en az bir düzey atlayarak analiz düzeyi ve informal çıkarım düzeyine çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda geometri öğrenme çıktılarının öğrencilerin geometrik düşünmelerinde gelişim sağladığı görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Geometri, Van Hiele Geometrik Düşünme Modeli, Öğrenme Çıktısı.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1.GİRİŞ

2024-2025 eğitim öğretim programı çerçevesinde hazırlanan 5.sınıf geometri öğrenme çıktılarına bağlı olarak öğrencilerin geometrik düşünme gelişimi nasıldır? Problem durumu ile ele alınan bu çalışma da Türkiye de 2024 yılından itibaren kademeli olarak uygulanmaya başlanan matematik öğretim programı çerçevesinde hazırlanan 5.sınıf geometri öğrenme çıktılarına bağlı olarak öğrencilerin geometrik düşünme gelişiminin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Temeli ilköğretimde atılması gereken geometri, matematiğin önemli bir alt dalıdır. Temelden başlayarak geometri öğretiminin yeterince kavratılmaması, diğer öğretim basamaklarında ki geometri öğretiminin ve bu dalla ilişkili diğer konuların kavratılmasında büyük problemler yaratabilmektedir. Ülkemizde ayrıca ilköğretim düzeyinde geometri öğretimi ile ilgili yapılmış çok fazla çalışma bulunmasa da matematik öğretimi içerisinde, geometri konularının öğrenciler tarafından kavranmasında büyük problemler olduğu bilinen bir durumdur(Yılmaz vd., 2000,s. 569).Hem matematik hem geometri konularının öğrenciler tarafından sevilmemesinin önemli nedenleri; dersin özelliklerine uygun öğretim yöntemlerinin uygulanmaması, öğretmenlerin sınıf ortamındaki tutumları, matematiğin soyut yapısının anlamlandırılmasıyla ilgili kurallarla dolu oluşudur (TED, 1994, s.49). Bu sebeple öğrencilerin geometri öğrenmesi konusundaki öğretim planının öğrenme ve gelişim düzeylerine dikkate alarak hazırlanması gerekmektedir. Özellikle öğretim planında öğrencilerin geometrik düşünme düzeyleri dikkate alınarak yapılması oldukça önemlidir. Bu bağlamda Vann Hiele geometrik düşünme düzeylerine uygun olarak hazırlanan öğretim programı öğrencilerin geometrik beceriler kazanmasına yardımcı olmaktadır. Bu becerilerin öğrencilere kazandırılabilmesi için öğrencinin derste yaparak yaşayarak gerekli araç gereçleri kullanarak aktif bir katılım sağlaması oldukça önemlidir. Bu bağlamda öğrencilere geometri öğrenme çıktılarını verebilme ve geometrik düşünme becerilerini kazandırabilme açısından ders kitaplarının ve öğretim programının önemli bir yeri vardır. Bu çalışmada yapılan araştırmayla ilköğretim 5.sınıf öğrencilerinin yenilenen öğretim programı ve yenilenen ders kitabı içeriği kapsamında geometri öğrenme çıktılarına bağlı olarak öğrencilerdeki geometrik düşünme gelişimlerinin incelenmesi gelecek çalışmalar açısından önemlidir.

Geometrik düşünmenin gelişimi; Pierre ve Dina Van Geldolf tarafından oluşturulan bu çalıma geometrik düşünme düzeylerindeki gelişimi göstermektedir. Geometrik düşünme düzeylerinin 5 aşamadan geçtiğini ve bu aşamaların sırasının önemli olduğunu vurgulayan bu çalışma öğrencilerdeki geometrik düşünmedeki gelişiminin tespit edilip, geometri eğitiminin düzeylere uygun olarak verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Düzeyler 0'dan başlayarak 4.düzeye kadar beş düzey olarak sınıflandırılmıştır (Altun, 2015, s.346).

Düzey 0 (görsel düzey): Bu düzeyde öğrenciler geometrik şekil ve cisimleri bütün olarak algılar. Bu evredeki öğrencilere geometrik şekil ve cisimler somut araç gereçlerle sunulması ve kullanması gerekmektedir. Bu düzeydeki etkinlikler gerçek yaşamdan somut örnekler içermeli, geometrik şekillerin somut olarak oluşturulması ve çizimlerini gerçekleştirmeli durumlar oluşturulmalıdır. (Altun, 2015,s.346).

Düzey 1 (analiz düzeyi): Bu düzeydeki öğrenciler geometrik şekil ve cisimlerin özelliklerini ayırt etmeye ve özelliklerini açıklamaya başlar. Şeklin özellikleri verildiğinde özelliğin hangi şekle ait olduğunu belirlemeye başlar. (Altun, 2015,s.346).

Düzey 2 (informal çıkarım düzeyi):Öğrenciler bu düzeyde özelliklerini öğrendiği şekil sınıfları arasında

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ilişki kurabilme evresindedir. Geometrik ispatı takip edebilir fakat kendileri ispat yapamazlar. (Altun, 2015,s.347).

Düzey 3 (formal çıkarım): Aksiyomatik yapının farkında olan öğrenciler bu düzeyde geometrik ispat yapabilirler. Teoremlerin ispatlarını birden fazla yolla açıklayabilirler ve geometrik şekiller ve cisimlerin özelliklerin şekle bağlı kalmaksızın kullanırlar. (Altun, 2015,s.347).

Düzey 4 (Rigor düzey): Farklı aksiyomatik yapıdaki sistemlerin farklılıklarını ve sitemler arasındaki ilişkiyi fark edebilen öğrenciler geometrik düşünme düzeyinin en üst basamağına ulaşırlar. (Altun,2015,s.347).

Matematik dersi öğretim programı yapısal olarak 4 boyuttan oluşmakta olup bu boyutlar amaç, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirmedir. Neden eğitiyoruz sorusu amaca, hedefimizi ulaşmak için ne öğretmeliyiz sorusu içeriğe, nasıl öğretebiliriz sorusu öğrenme-öğretme sürecine, ne kadar öğrettik sorusu değerlendirmeye yönelik sorular olup bu sorular kapsamında cevaplara ulaşılmak istenmektedir(Gürkan,2001, ss.17-18).

Bu nedenle 2024-2025 eğitim öğretim yılında maarif modeli kapsamında yenilenen 5.sınıf matematik dersi öğretim programının 3. temasında yer alan geometrik şekiller kısmını ve bu temanın içerisindeki öğrenme çıktılarını ve süreç bileşenleri dikkate alınarak öğretim süreci gerçekleştirilmiştir.

Görsel 1: 5.Sınıf Matematik Dersi Öğretim Programının Geometrik Şekiller Temasının Ders Saati Alan Becerileri, Kavramsal Beceriler ve Eğilimler

3.TEMA: GEOMETRİK ŞEKİLLER Ortaokul Matematik Dersi (5.Sınıf)

Bu temada öğrencilerin temel geometrik çizimleri yapabilmeleri, açıları ölçme ve çokgenin özelliklerini incelemede matematiksel araç ve teknolojiden yararlanabilmeleri, düzlemde kesişen iki çemberin merkezleri ve kesişim noktalarından biri ile inşa edilen üçgenlere yönelik muhakeme yapabilmeleri amaçlanmaktadır.

Ders Saati	38
Alan Becerileri	MAB1. Matematiksel Muhakeme (KB2.10. Çıkarım Yapma, MAB1.1. Matematiksel Doğrulama veya İspat Yapma) MAB5. Matematiksel Araç ve Teknoloji ile Çalışma (MAB5.1. Matematiksel Araç ve Teknolojiden Yararlanma)
Kavramsal Beceriler	KB2.10. Çıkarım Yapma, KB2.14. Yorumlama, KB2.15. Yansıtma
Eğilimler	E1.2. Bağımsızlık, E3.3. Yaratıcılık

Görsel 1 de görüldüğü üzere 5.sınıf matematik dersi öğretim programının 3. Teması geometrik şekiller olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda geometrik şekiller temasının ders saatinin 38 saat olduğu ve tema boyunca muhakeme , çıkarım yapma,doğrulama ve ispat ,araç gereç kullanımı,yorumlama ve yansıtma becerilerinin kazandırılması hedeflenmektedir. Temada 7 tane öğrenme çıktısı bulunmakta olup öğrenme çıktıları ilk olarak geometrik çizimler için gerekli araç gereçlerden yararlanma, geometrik çizim yapma,açı ölçebilme, doğruların birbirine göre durumlarına bağlı olarak oluşan açılara dair çıkarım yapabilme,çokgenleri yorumlayabilme, çokgenlerin özelliklerini yansıtabilme,matematiksel araç ve teknoloji yardımıyla çember çiftlerinin kesişimi ve mekezlerini kullanarak üçgen inşa etme, kenar özelliklerini muhakeme yapabilme öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri görülmektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma da Türkiye de 2024 yılından itibaren kademeli olarak uygulanmaya başlanan matematik öğretim programı çerçevesinde hazırlanan 5.sınıf geometri öğrenme çıktılarına bağlı olarak öğrencilerin geometrik düşünme gelişiminin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla 5.sınıf matematik dersi öğretim programı temel alınarak hazırlanan ve öğrencilere ücretsiz olarak dağıtılan matematik ders kitabı kullanılarak yapılan öğretim uygulamasının öğrencilerin

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

geometrik düşünme düzeylerini nasıl geliştirdiğini araştırılmıştır. Bu bağlamda araştırma bir nitel araştırma deseni olan durum çalışması olarak planlanmıştır. Durum çalışması bir olayı var olduğu gibi tanımlama çalışmak için yoğun betimlemeler yapma ve bağlama bağlı olarak yorumlamayı gerektirmektedir .(Hancock&Algozzine, 2006).

İlköğretim 5.sınıf düzeyinde uygulanan bu araştırma 15 kişilik çalışma grubu ile yürütülmüştür. Araştırma da öğrencilerin geometrik düşünme düzeyleri hem uygulama öncesinde hem de 8 haftalık uygulama süreci sonunda uygulanan Van Hiele Geometrik düşünme düzeyleri belirleme testi ile belirlenmiştir. Bu testlerin analizinde sadece düzeyler belirlenmemiş aynı zamanda teste verilen açık uçlu sorular içerik analizi ile analiz edilerek yorumlanmıştır.

2.1. Çalışma grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu 2024-2025 öğretim yılının birinci döneminde Türkiye'de iç Anadolu bölgesinde bir köy Ortaokulunda 5. Sınıfta öğrenim gören 15 kişilik öğrenci grubundan oluşmaktadır. Çalışma, araştırmacının öğretmen olarak görev yaptığı okulda dersini yürüttüğü 5. Sınıf öğrencileri ile yürütülmüştür. Bu bağlamda uygun örnekleme yöntemi kullanılarak çalışma grubu oluşturulmuştur (Fraenkel, Wallen, ve Hyun, 2012). Öğrencilerin 4'ü erkek 11'i kız öğrencilerden oluşup bu öğrencilerin matematik başarısı orta ve düşük düzeylerdedir. Bu öğrenciler içinden 4 öğrencinin matematik algısı ve başarısı diğer öğrencilere göre daha yüksek olup matematiksel boyutta temel olan alt yapıları daha güçlüdür.

2.2. Uygulama süreci

2024-2025 eğitim öğretim yılı güz döneminin ilk 8 haftası boyunca öğrencilere aşağıdaki şekilde gösterilen öğrenme çıktıları 2024 matematik öğretim programı ve bu program doğrultusunda hazırlanan 5.sınıf matematik ders kitabı eşliğinde verilmiştir. Bu bağlamda öğrencilere öğrenme çıktıları verilmeden önce geometrik düşünme düzeylerini belirlemek için ön test uygulanmış olup öğretim tamamlandıktan sonra ise geometrik düşünme düzeylerindeki değişimi görebilmek için yeniden son test olarak uygulamıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada verilerin toplanmasında Mayberry(1983)'nin hazırlamış olduğu Van Hiele geometrik düşünme testi ön test ve son test olarak kullanılmıştır. 'Geometrik Düşünme Testi' 60 soruluk açık uçlu bir test olup bu testin 1-14.soruları arası görsel düzey, 15-22. Sorular arası analiz düzeyi, 23-43. sorular arası informal çıkarım düzeyi, 44.-56. sorular formal çıkarım düzeyi 57.-61. sorular ileri düzeydir. Van Hiele göre 5. sınıf öğrencileri en fazla informal düzeyine çıkabilecekleri için bu çalışma kapsamında testin ilk 29 sorusu öğrencilere uygulanmıştır. Uygulanan bu test kapsamında 1. soru ile 14. sorular arası görsel düzeyi, 15. soru ile 22. Sorular arası analiz düzeyini 22. soru ile 29. sorular arası informal çıkarım düzeyini ölçmektedir

2.4. Verilerin analizi:

Öğrenciler düzeylere atanırken testin önerdiği analizlere göre düzeylere atanmıştır. Düzey belirleme analizleri teste göre her düzeyde en az yarıdan bir fazlasını doğru cevaplanmasını gerektirmektedir (Usiskin, 1989). Görsel düzeye ait 14 soru, analiz düzeyine ait 8 soru, informal çıkarım düzeyine ait 21 soru bulunmaktadır. Ayrıca her bir öğrencinin düzeyi belirlendikten sonra öğrencinin o düzeye ait yapabildikleri, yapamadıkları, eksikleri ve hataları betimsel olarak analiz edilerek oluşturulan çizelgelerde sunulmuştur. Ön test son test sonuçları karşılaştırılarak geometrik düşünmede ki gelişimleri analiz edilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3. BULGULAR

2024-2025 eğitim öğretim yılı maarif modeli kapsamında yenilenen matematik dersi öğretim planı ve yenilenen bu öğretim planı kapsamında hazırlanan 5.sınıf matematik ders kitabı paralellinde 5.sınıf öğrencileri ile 8 hafta boyunca Vann Hiele geometrik düşünme düzeyleri dikkate alınarak ders kitabındaki etkinlikler uygulanmıştır. Bu bağlamda geometri öğretimine başlamadan önce öğrencilere 4.sınıftan gelen geometri bilgileri eşliğinde geometrik düşünme düzeylerini ölçen ön test uygulanmıştır. 8 haftalık geometri öğretimi sonunda ise uygulanan ön test yeniden öğrencilere son test olarak uygulanmıştır.

Bu bağlamda uygulanan ön test ve son test bulguları her bir öğrenci için ayrı çizelgelerde gösterilmiştir. Test sonuçları çizelgelerde ayrıntılı bir şekilde betimsel olarak ifade edilirken öğrencilerin eksik yanıt verdiği sorular ise şekillerle desteklenerek gösterilmiştir.

3.1.Geometrik Düşünme Düzeyinde Ön teste Ait Bulgular

Öğrencilerin testte verdiği yanıtlara göre geometrik düşünme düzeyleri belirlenmiştir.

Her bir çizelgedeki dik yazılar yapabildiği, eğik yazılar ise yapamadığı sorulara ait ifadelere yer vermektedir

Bu kapsamda çizelge 1'de Ö1 den Ö7'ye kadar olan öğrencilerin ön test sonucuna göre analizleri verilmiştir.

Çizelge 1: Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6 ve Ö7'nin Ön Testteki Geometrik Düşünme Düzeyine Göre Verdiği Ortak Yanıtların Dağılımı

ÖĞRENCİ	GÖRSEL DÜZEY	ANALİZ DÜZEYİ	İNFORMAL DÜZEY
Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7	Dik kesişen doğruların görseli tanıyor Karenin görselini tanıyor Üçgenin görselini tanıyor Çemberin görselini tanıyor İkizkenar üçgen görselini tanıyor Birbirine eş ve benzer şekilleri gösteriyor	Karenin tanımını yapabiliyor Birbirine eş şekiller arasında eş olan kenarları ve açıları söyleyebiliyor ***Üçgen türlerinin özelliklerini söyleyemiyor*** ***Çemberin elemanlarını tanımıyor*** ***Paralel doğrular arasındaki ilişkiyi ifade edemiyor*** ***Şekiller arasındaki benzerlik oranını fark edemiyor*** ***Karenin köşegen özelliğini tanımıyor***	***Şekiller arasında özeliğe dayalı ilişki kuramıyorlar***

Çizelge 1 de öğrencilerin yanıtları incelendiğinde, ortak olarak görsel düzeyde dik kesişen doğrular, kare, üçgen, çember, ikizkenar üçgen ve benzer şekilleri gösterebiliyorken analiz düzeyinde kare hariç diğer geometrik şekillerin özeliklerini tam olarak bilmedikleri ve informal çıkarım düzeyindeki soruları ise yanıt vermedikleri dolayısı ile analiz ve informal çıkarım

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

düzeyine yönelik şekillerin özelikleri ve aralarındaki ilişkileri belirleyemedikleri söylenebilir. Görsel düzeydeki başarı sırası Ö7'den sonra gelen öğrenci Ö8'dir.Ö8'den Ö15'e kadar olan öğrenciler verdikleri yanıtlar betimsel olarak incelendiğinde herhangi bir düzeyde olmadıkları görülmektedir.

Çizelge 2: Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö15, Ö15 Kodlu Öğrencilerin Ön Testteki Geometrik Düşünme Düzeylerine Göre Verdiği Yanıtların Dağılımı

ÖĞRENCİ	GÖRSEL DÜZEY	ANALİZ DÜZEYİ	İNFORMAL DÜZEY
Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15	Üçgenin, Karenin ve Çemberin görselini tanıyor Birbirine eş ve benzer şekilleri gösteriyor	Karenin tanımını yapabiliyor özeliklerini belirleyebiliyor ***Birbirine eş olan şekillerin özelliklerini söyleyemiyor*** ***Üçgen türlerinin özelliklerini ifade edemiyor*** ***Çemberin elemanlarını tanımıyor*** ***Paralel doğrular arasındaki ilişkiyi matematiksel olarak ifade edemiyor***	***Şekiller arasında özeliğe dayalı ilişki kuramıyorlar***

Çizelge 2 incelendiğinde öğrencilerin görsel düzeyde ortak olarak üçgen görseli, kare görseli çember görseli ve birbirine eş ve benzer şekilleri tanıdığı ve analiz düzeyinde sadece karenin özeliğini bildikleri görülmektedir. Görsel düzeyde yeterince soruya cevap veremedikleri için herhangi bir düzeye atanamayan öğrencilerin birçok görsel durumu tanımadıkları söylenebilir.

3.2. Geometrik Düşünme Düzeyinde Son Teste Ait Bulgular

Öğrencilerin testte verdiği yanıtlara göre geometrik düşünme düzeyleri belirlenmiştir. Öğrencilerin ön test ve son test karşılaştırılmasına ait düzeylerdeki öğrenci sayısı dağılımı çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 3: Düzey Sayılarının Ön Test Ve Son Test Sonuçlarına Göre Dağılımı

Van Hiele Düzeyi	Ön Test (f)	Ön Test (%)	Son Test (f)	Son Test (%)
Düzeye Atanamadı	8	53,3	0	0
Görsel Düzey	7	46,7	4	26,7
Analiz Düzeyi	0	0	8	53,3
İnformal Çıkarım Düzeyi	0	0	3	20,0
Toplam	15	%100	15	%100

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 3 doğrultusunda ön testte düzeye atanamayan 8 öğrenci ve görsel düzeye atanan 7 öğrenci sayısı, son testte düzeye atanamayan öğrenci sayısı 0 ‘ a görsel düzeye atanan öğrenci sayısının 4’ e düşmekte, ön testte analiz düzeyindeki ve informal çıkarım düzeyindeki öğrenci sayısı 0’dan son testte analiz düzeyinde öğrenci sayısı 8’e informal çıkarım düzeyinde ise öğrenci sayısı 3’e yükselmektedir.

Çizelge 3’de verilen bilgiler doğrultusunda öğrencileri ön test ve son test düzeylerindeki değişimlere göre gruplandırılması çizelge 4’de verilmiştir.

Çizelge 4: Öğrencilerin Ön Test Ve Son Test Düzeylerindeki Değişime Göre Gruplandırılması

Öğrenciler	**Ön-test Düzey**	**Son-test Düzey**
Ö1, Ö5	**Görsel Düzey**	**İnformal Çıkarım**
Ö2, Ö3, Ö6, Ö7	**Görsel Düzey**	**Analiz**
Ö4	**Görsel Düzey**	**Görsel**
Ö8	**Düzeye Atanamadı**	**İnformal Çıkarım**
Ö9, Ö10, Ö12, Ö13	**Düzeye Atanamadı**	**Analiz**
Ö11, Ö14, Ö15	**Düzeye Atanamadı**	**Görsel**

Çizelge 4 incelendiğinde ön testte 2 öğrenci görsel düzeyden son testte informal çıkarım düzeyine, 4 öğrenci ön testte görsel düzeyden son testte analiz düzeyine, 1 öğrenci ön testte görsel düzeyden son testte görsel düzeye, 1 öğrenci ön testte düzeye atanamazken son testte informal çıkarım düzeyine, 4 öğrenci ön testte düzeye atanamazken son testte analiz düzeyine, 3 öğrenci ön testte düzeye atanamazken son testte görsel düzeye atladığı görülmektedir.

Çizelge 4 doğrultusunda Ö1, Ö5 ve Ö8’in son testte görsel, analiz ve informal çıkarım düzeylerinde verdiği yanıtların analizleri çizelge 5’de yer almaktadır.

Çizelge 5: Ö1, Ö5 ve Ö8’in Son Testte Geometrik Düşünme Düzeylerine Göre Verdiği Yanıtların Dağılımı

ÖĞRENCİ	**GÖRSEL DÜZEY**	**ANALİZ DÜZEYİ**	**İNFORMAL DÜZEY**
Ö1, Ö5, Ö8			
	Üçgen türlerini kenarlarına ve açılarına göre sınıflandırabiliyor	Birbirine eş şekiller arasında eş olan kenarları ve açıları fark edebiliyor	Bir iç açısı verilen üçgenin dik açılı üçgen olup olmayacağını ispatlayabiliyor
	Dik üçgen görünümünü tanıyor	Dik üçgende en uzun kenara sahip olunacağını fark edebiliyor ve çizebiliyor, en büyük açının da dik açı olacağını fark edebiliyor	İkizkenar üçgenin tanımını yapabiliyor.
	İkizkenar üçgen görünümünü tanıyor	İkizkenar üçgenin kenar özellikleri ve açı özelliklerini biliyor	İkizkenar üçgende açıları eş olduğunda kenarlarının de eş olacağını ispatlayabiliyor.
	Yatay paralel doğruları tanırken eğimli paralel doğruları tanıyor.	Çemberin elemanlarını tanıyor	Dik üçgen ve ikizkenar üçgende ekonomik tanım yapabiliyor.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

	Paralel iki doğru arasındaki ilişkiyi matematik dilinde nasıl ifade edileceğini biliyor. Eş şekiller arasında eş olan kenarları ve açıları söyleyebiliyor Karenin köşegeninin açıölçer kullanarak açının ikiye böldüğünü fark edebiliyor. ***Üçgende benzerlik oranı fark edemiyor***	***Kare ve dikdörtgen arasındaki ilişkiyi söyleyemiyor*** ***Kare ve dikdörtgenin benzer özelliklerini açıklayamıyor.***

Çizelge 5 incelendiğinde 3 öğrencinin görsel düzeyde yapamadığı bir kavram yokken analiz düzeyinde sadece üçgende benzerlik oranını fark edememekte, informal çıkarım düzeyinde ise üçgen türleri ile ilgili şekiller arasında ilişki kurabiliyorken kare ve dikdörtgenle ilgili benzer özellikleri söyleyemiyor ve aralarında ilişkiyi kuramamaktadır.Ö1, Ö5 ve Ö8'den sonra başarı sırası olarak analiz düzeyinde olan Ö2, Ö3, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10, Ö12, Ö13 gelmektedir. Bu kapsamda öğrencilerin ortak olarak verdiği yanıtların analizi çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6: Ö2, Ö3, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10, Ö12, Ö13'ün Son Testte Geometrik Düşünme Düzeylerine Göre Verdiği Yanıtların Dağılımı

ÖĞRENCİ	**GÖRSEL DÜZEY**	**ANALİZ DÜZEYİ**	**İNFORMAL DÜZEY**
Ö2, Ö3, Ö6, Ö12, Ö13	Üçgen türlerini tanıyıp sınıflandırabiliyor, Kare görselini, çemberi ve paralel doğruları tanıyor	Üçgen türlerinin özelliklerini biliyor Çemberin elemanlarını tanıyor Paralel doğrular arasındaki ilişkiyi ifade edebiliyor ***Birbirine eş olan şekillerin özelliklerini fark edemiyor*** ***Üçgende benzerlik oranını fark edemiyor.***	Kare dik üçgen ve ikizkenar üçgende ekonomik tanım yapabiliyor ***Kare ve dikdörtgen de ortak özelliklerini, aralarındaki ilişkiyi kuramıyor, ekonomik tanım yapamıyor.***

Çizelge 6 incelendiğinde 8 öğrencinin ortak olarak görsel düzeyde yapamadığı kavram yokken analiz düzeyinde birbirine eş olan şekillerin özelliklerini fark edemiyor, üçgende benzerlik oranını kuramazken üçgen türlerinin özelliklerini biliyor, çemberin elemanlarını tanıyor, paralel doğrular arasındaki ilişkiyi ifade edebiliyor. İnformal düzeyde ise sadece kare dik üçgen ve

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ikizkenar üçgende ekonomik tanım yapabiliyor. Ö2, Ö3, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10, Ö12, Ö13'den sonra başarı sırası olarak görsel düzeyde olan Ö4, Ö11, Ö14, Ö15 gelmektedir. Bu kapsamda öğrencilerin ortak olarak verdiği yanıtların analizi çizelge 7 de verilmiştir.

Çizelge 7: Ö4, Ö11, Ö14, Ö15'in Son Testte Geometrik Düşünme Düzeylerine Göre Verdiği Yanıtların Dağılımı

ÖĞRENCİ	GÖRSEL DÜZEY	ANALİZ DÜZEYİ	İNFORMAL DÜZEY
Ö4, Ö11,Ö14,Ö15	Paralel doğruları tanıyor Üçgen türleri görselini tanıyor Farklı prototipteki kare görselini tanıyor Çember görselini tanıyor Birbirine eş ve benzer görselleri tanıyor	Paralel doğrular arasındaki ilişkiyi ifade edebiliyor ***Üçgen türlerinin özelliklerini fark edemiyor*** ***Çemberin elemanlarını tanımıyor*** ***Karenin özelliklerini ifade edemiyor*** ***Şekiller arasındaki benzerlik oranını fark edemiyor.***	***Şekiller arasında özelliğe dayalı ilişki kuramıyor***

Çizelge 7 incelendiğinde 4 öğrenci ortak olarak görsel düzeyde paralel doğruları tanıyor, üçgen türlerinin, çemberin, farklı prototipteki kare görselini, birbirine eş ve benzer şekilleri tanıyor analiz düzeyinde sadece paralel doğrular arasındaki ilişkiyi ifade edebilirken üçgen türlerinin özelliklerini bilmiyor çemberin elemanlarını tanımıyor. Bu bağlamda öğrenciler görsel düzeyde oldukları için informal düzeyde çıkarım yapamamaktadır.

4. SONUÇ

Maarif modeli kapsamında 2024-2025 eğitim öğretim yılında yenilenen 5.sınıf matematik dersi öğretim programı ve 5. Sınıf matematik ders kitabındaki değişiklik sebebiyle öğrencilerdeki Vann Hiele geometrik düşünme düzeylerindeki gelişiminin incelendiği bu araştırma nitel verilerin nicel verilerle desteklendiği karma desenle modellenmiş ve uygulama 2024-2025 öğretim yılının 1.döneminde Eskişehir ili Sivrihisar ilçesinin bir köy okulunda 15 kişilik öğrenci grubuna ön test ve son test uygulanarak gerçekleştirilmiştir. İlköğretim 5. sınıf matematik dersinde yürütülen bu araştırma sonucunda toplanan bulgular ışığında aşağıdaki sonuçlar ortaya konularak öneriler geliştirilmiştir.

1. Vann Hiele geometrik düşünme düzeyine göre hazırlanan 5. sınıf matematik öğretim programı ve 5. sınıf matematik ders kitabı kapsamında öğrencilerin ön test sonucunda atandıkları düzey ile son test sonucunda atandıkları düzey arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu fark öğrencilerin geometriyi anlamlandırmalı lehine olmuştur. Bu sonuçla; 5. sınıf öğrencilerin geometrik düşünme düzeylerinde matematik ders kitabının ve öğretim programının öğretmede ve öğrenmede daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2. Ön test sonucunda öğrencilerin düzeyleri görsel düzey ve düzeye atanamama durumu söz konusu iken, son test sonucunda tüm öğrenciler Vann Hiele geometrik düşünme düzeyinde

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bir düzeye atanmış olup tüm öğrencilerin görsel düzeyi tamamladığı, ön testte görsel düzeydeki tüm öğrenciler en az bir düzey atlayarak analiz düzeyi ve informal çıkarım düzeyine çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

3. Etkinliklere dayalı geometri öğretiminde öğrencilerdeki geometrik düşünme düzeyindeki gelişiminin olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

2024-2025 eğitim öğretim yılı matematik dersi öğretim programı kapsamında yapılan değişiklik ve bu doğrultuda yenilenen matematik ders kitabı öğrencilerin geometrik düşünme düzeylerinde anlamlı bir fark oluşturmaktadır. İlkokul 4. sınıftan gelen öğrenciler herhangi bir düzeye atanamazken veya sadece görsel düzeyde kalırken uygulanan matematik dersi öğretim programı çerçevesinde öğrencilerin geometrik düşünme düzeylerinde artış olduğu görülmektedir. Geometrik düşünme düzeylerindeki gelişimin matematik dersi öğretim programı ve matematik ders kitabı içeriğinin öğrenmede etkili olduğu yargısına ulaşılmıştır. Bu kapsamda öğretim programındaki öğrenme çıktılarının genellemeye uygun olması aynı zamanda bu öğrenme çıktılarının süreç bileşenleriyle desteklenerek sunulması, matematik ders kitabındaki geometri etkinliklerinin öğrencilerin dikkatini çekecek uygunlukta olması ve ders kitabında etkinlikleri uygulayabilecekleri uygun alanlar ayrılması, ders esnasında sadece kitaba bağlı kalınarak tüm öğretimin pratik ve etkili bir şekilde uygulanması eğitim öğretim süreci boyunca önem arz etmektedir

Bu araştırmanın bulguları doğrultusunda şu önerilere yer verilmiştir.

1. Araştırmadan elde edilen sonuçlardan da yola çıkarak öğrenciler geometri öğretiminde kullanılan ders kitabı ve öğretim programının öğrencilerde geometrik gelişme düzeylerini arttırmaktadır. Bu nedenle matematik dersi öğretim programının ve matematik ders kitabı içeriğinin ilköğretimin ilk yıllarından itibaren Vann Hiele geometrik düşünme düzeyleri dikkate alınarak tasarlanması önerilmektedir.
2. Sınıf içinde kullanılan etkinliklerin matematik ders kitabından bulunması ve bu etkinlikler doğrultusunda öğrencilerin ders kitabını aktif bir şekilde kullanması geometrik düşünmedeki gelişimi artırdığı görülmektedir. İlerleyen sınıf düzeylerinde de yenilenen öğretim programına uygun hazırlanacak olana matematik ders kitabında yer alan etkinler doğrultusunda yapılacak uygulamaların geometrik düşünmeye etkisi incelenebilir.
3. Matematik dersi öğretim programı kapsamında hazırlanana yıllık çerçeve planında geometri temasına 38 saat ayrılması önerilmektedir. Ancak bu süre bu çalışma için yeterli olmamıştır. Bu bağlamda geometri temasına ayrılan sürenin arttırılması önerilmektedir.

5. KAYNAKÇA

Altun, M.(2015). *Ortaokulda matematik öğretim*. Onuncu basım Bursa: Alfa Yayıncılık, s.s. 346-347

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *Internal validity. How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-Hill, 166-83.

Gürkan, T.(2001). *Eğitim, öğretim ve programlarla ilgili kavramlar",öğretimde planlama ve değerlendirme***.** Editör: Mehmet Gültekin. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayını, 9ss.3-13.

Hancock, D.R. & Algozzine, B. (2006). *Doing case study research: a practical guide for beginners researchers*. New York: Teachers College.

Mayberry, J. (1983). The van Hiele levels of geometric thought in undergraduate preservice teachers. *Journal for Research in Mathematics Education*, 14, 58-69.

Yılmaz, S, Cenk, K. & Nizamoğlu, Ş. *İlköğretimde ve ortaöğretimdegeometriöğretimi-öğrenimindeöğretmenler-öğrencilerinkarşılaştıklarısorunlar ve çözüm önerileri*, IV. Fen Bilimleri Kongresi Bildirileri 6-8Eylül2000.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ERKEN OKULA BAŞLAMA SÜRECİNE İLİŞKİN VELİ GÖRÜŞLERİ[1]

Emine BAĞÇECİ

Siirt Milli Eğitim Müdürlüğü, Siirt, Türkiye.

eminekisrik@hotmail.com

ORCID: 0009-0003-6366-9713

Dr. Öğr. Üyesi Uğur EPÇAÇAN

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Siirt, Türkiye.

ugur.epcacan@siirt.edu.tr

ORCID: 0000-0003-0240-7093

ÖZET

2024-2025 eğitim öğretim yılında gerçekleştirilen bu araştırmanın temel amacı; çocuğu erken yaşta ilkokula başlayan velilerin deneyim ve gözlemlerini incelemektir. Nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim desenin kullanıldığı araştırmanın çalışma grubu ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Araştırma için katılımcıların belirlenmesinde, takvim yaşı 72 ayını doldurmadan ilkokul 1. sınıfa başlayan çocukların velileri ölçüt olarak alınmıştır. Çalışma grubunu 48 katılımcının oluşturduğu araştırmada, veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmada verilerin analizinde içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. Analizler sonucunda, velilerin büyük bir çoğunluğu tarafından çocuğun ilkokula erken başlamasının bir avantaj oluşturmadığı; aksine, hem çocuk hem aile açısından dezavantajlı bir durum olduğu belirtilmiştir. Çocuğun akademik güçlükler yaşaması ilkokula erken başlamasının en büyük dezavantajı olarak görülmektedir. Çocuklarının fiziksel olarak okula hazır olduğu düşüncesi ve çocuğun okula başlama konusunda çok istekli ve hevesli olması gibi etkenler, velilerin çocuklarını ilkokula erken başlatma gerekçelerinin başında gelmektedir. Velilerin neredeyse tamamına yakını çocuklarını ilkokula erken başlattıkları için olumsuz duygular yaşadıklarını ve süreç boyunca en baskın duygunun "pişmanlık" olduğunu ifade etmiştir.

Anahtar Sözcükler: İlkokul 1. sınıf, okula başlama yaşı, ilkokula erken başlama, veli deneyimi, veli gözlemleri

[1]Bu çalışma ikinci yazarın danışmanlığında birinci yazarın hazırlamış olduğu yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

PARENTS' OPINIONS ON THE EARLY SCHOOL START PROCESS

ABSTRACT

The primary purpose of this study, conducted in the 2024-2025 academic year, was to examine the experiences and observations of parents whose children started primary school at an earlier age. The study employed a phenomenological design, a qualitative research method, and employed criterion sampling. In determining the participants for the study, the parents of children who started the first grade of primary school before the chronological age of 72 months were taken as the criterion. The study group consisted of 48 participants, and a semi-structured interview form developed by the researcher was used as the data collection tool. Content analysis was used to analyze the collected data. Analyses revealed that the vast majority of parents indicated that starting primary school earlier is not an advantage for their child; on the contrary, it is a disadvantage for both the child and the family. A child's academic difficulties were seen as the biggest disadvantage of starting primary school earlier. The belief of a child's being physically ready for school age and his/her eagerness and enthusiasm were among the factors why some parents consented to send their children to school earlier than its time. Almost all parents expressed negative feelings about starting primary school earlier, with the most dominant feeling throughout the process being "regret."

Key Words: Primary school 1st grade, school starting age, early start to primary school, parent experience, parent observations

1. GİRİŞ

Okul, bireyin sosyalleşme sürecinde karşılaştığı ilk temel toplumsal kurum olup, belirli öğrenme kalıplarının kazandırılmasından sorumludur (Yavuzer, 2005). Çocuklar için yeni bir sosyal çevre olan okul, öğrencilere deneyim fırsatları sunmaktadır. Bu fırsatlar ilkokul birinci sınıfa başlarken öğrenciler ve aileleri için önemli bir sürecin ilk basamaklarını oluşturur. Çoğu zaman keyifli olan bu süreç, birtakım zorlukları da beraberinde getirmektedir. Öğrencinin okul kurallarına, yeni karşılaştığı okul çevresine uyumu, akranları ile olan ilişkilerine adaptasyonu, öğretmen unsurunu tanıması ve öğretmenin yüklemiş olduğu görev ve sorumlulukları yerine getirmesi önemli görülen zorluklardan bazılarıdır (Yavuzer, 1993). İlkokul döneminde elde edilen akademik başarı, bireyin ilerleyen eğitim kademelerindeki ve yaşam sürecindeki genel başarısını önemli ölçüde belirlemektedir (Duncan ve diğerleri, 2008). Eğitimde okula başlama yaşı, çocuğun öğrenme sürecindeki başarısını doğrudan etkileyebilecek bir faktördür. Bu nedenle ilkokula başlama yaşı üzerinde durulması gereken başlıca kavramlardan biridir.

Dünya genelinde ilkokula başlama yaşına ve ilkokul eğitim süresine yönelik, belirlenmiş sabit kurallar ve ölçütlerin net olmamasından kaynaklı ilkokula başlama yaşı ve eğitim süresi ülkeler arasında değişiklik göstermektedir (Şahin, Kardaş İşler ve Zoraloğlu, 2022). Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de okula başlama yaşı, Milli Eğitim Bakanlığı'nın farklı politikaları doğrultusunda belirli dönemlerde değişiklikler yapılmıştır (Ekiz ve Bakkaloğlu, 2021).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Türkiye'de okula başlama yaşı uzun yıllar boyunca 72 ay olarak uygulanmış olup, bu standart ancak 2012 yılında yürürlüğe giren 4+4+4 eğitim düzenlemesi ile yeniden değerlendirilmiştir. Bu eğitim düzenlemesiyle birlikte, 72 ay olan ilkokula başlama yaşı 60 ay olarak değiştirilmiş, bu durum hem eğitimciler hem de veliler arasında çeşitli tartışmalara yol açmıştır. İlkokulların birinci sınıfına yönelik kayıtlar yapılırken, içinde bulunulan yılın eylül ayı sonu itibarıyla 66 ayını dolduran çocukların kaydı doğrudan gerçekleştirilmektedir. Gelişimsel açıdan ilkokula başlamaya hazır olduğu belirlenen ve 60-66 ay aralığında bulunan çocuklar da velilerinin yazılı talebi doğrultusunda birinci sınıfa kaydedilebilmektedir. Yaşça ilkokula kayıt hakkı kazanmış olmasına rağmen bedenen veya zihnen gelişimi yeterli düzeyde olmadığı için okula uyum sağlamakta zorluk çeken 66 ay ve üzeri çocuklar, kasım ayı sonuna kadar sağlık kuruluşlarından temin edilecek "bedensel veya zihinsel olarak ilkokula hazır olmadığına" dair rapor doğrultusunda okul öncesi eğitime yönlendirilebilmekte ya da kayıtları bir yıl süreyle ertelenebilmektedir (MEB, 2012).

2019 yılında Resmi Gazete' de yayımlanan 30827 sayılı kanunla okula başlama yaşı ile ilgili yeniden değişiklikler yapılmıştır. İlkokul birinci sınıfa kayıtlar, ilgili yılın eylül ayı sonu itibarıyla 69 aylık olan çocuklar için zorunludur ve 66, 67, 68 aylık çocukların kayıtları ilgili düzenlemeler doğrultusunda zorunlu olarak okul öncesi eğitim kurumlarına yönlendirilmektedir. Ancak gelişimsel olarak hazır olduğu belirlenen 66, 67 ve 68 aylık çocuklar, velilerinin yazılı onayıyla birinci sınıfa kabul edilir. 69, 70 ve 71 aylık çocukların birinci sınıfa kayıtları kural olarak zorunlu tutulmaktadır. Bununla birlikte, okul yönetimleri bu yaş grubunda olup kayıt hakkı doğan çocukları, velilerinin yazılı talepleri doğrultusunda okul öncesi eğitime yönlendirebilmekte ya da kayıt işlemlerini bir yıl süreyle erteleyebilmektedir (MEB, 2019). 2019-2020 eğitim-öğretim yılından itibaren, çocukların ilkokul kaydını erteleyebilmeleri için doktordan rapor alma uygulaması yürürlükten kaldırılmıştır. Bu düzenleme ile birlikte sağlık raporuna dayalı erteleme süreci sona erdirilmiştir.

Türkiye'de öğrencilerin okul hazır bulunuşluk düzeyine ilişkin karar verme süreci, uzmanlar tarafından yapılan profesyonel değerlendirmelere değil, daha çok ailelerin kendi çocuklarına yönelik algılarına, gelişimsel yeterliliklerine dair gözlemlerine ve çocuğun eğitim yaşamına başlaması konusundaki beklenti ve ihtiyaçlarına dayalı olarak şekillenmektedir. Çocukların bilişsel, sosyal ve duygusal gelişim düzeyleri dikkate alınmadan yapılan erken yönlendirmeler, ilerleyen yıllarda öğrenme güçlüklerine yol açabilmektedir.

Nitel bakış açısıyla yapılan bu çalışma, erken yaşta ilkokula başlama konusuna veli perspektifinden yaklaşarak alan yazında gözlemlenen belirli sınırlılıklara katkı sağlamayı hedeflemektedir. Araştırma sonuçları, çocuğunu ilkokula erken yaşta başlatmayı düşünen velilere yol gösterici olabilir ve bu velilerin bilinçli karar verme süreçlerine katkı sunabilir. Ayrıca araştırma ile öğretmen ve okul yöneticileri, erken yaşta ilkokula başlayan öğrencilerin karşılaştıkları güçlükleri veli deneyimleri üzerinden daha iyi anlama fırsatı bulacaktır. Eğitim politikaları açısından araştırmaya bakıldığında elde edilen bulgular, ilkokula başlama yaşına dair uygulamaların saha da nasıl karşılık bulduğuna dair veri sağlayacaktır.

Araştırmada genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Çocuğun erken yaşta ilkokula başlamasının avantajları nelerdir?
2. Çocuğun erken yaşta ilkokula başlamasının dezavantajları nelerdir?
3. Çocuğunuzu ilkokula erken başlatma gerekçeleriniz nelerdir?
4. Bu süreç boyunca ne tür duygular hissettiniz?

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu çocuğu Siirt ili Merkez ilçesinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilkokul, ortaokul ve lisede eğitim gören 48 veli oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu, önceden belirlenen kriterlere uygun katılımcıların seçilmesini sağlayan amaçlı örnekleme yöntemi ile oluşturulmuştur. Bu bağlamda, amaçlı örneklemenin bir türü olan ölçüt örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma için katılımcıların belirlenmesinde, takvim yaşı 72 ayını doldurmadan ilkokul 1. sınıfa başlayan çocukların velileri ölçüt olarak alınmıştır. Ancak katılımcılar seçilirken çocukların ilkokul birinci sınıfta olmamalarına, velinin deneyim ve gözlemi için yeterli sürenin geçmesi adına ilkokul (3. ve 4. sınıf kademesinde), ortaokul (7. Sınıf) ve lise (10. Sınıf) düzeyinde öğrenciler olmasına dikkat edilmiştir. Çalışmada araştırma etiğine uygun olarak katkı sağlayan okulların isimleri ve görüşme yapılan velilerin kimlikleri gizlilik ilkesi çerçevesinde korunmuştur. Araştırmaya katılan velilerin demografik bilgileri incelendiğinde araştırmaya katılan 48 katılımcının büyük çoğunluğunu annelerin oluşturduğu görülmektedir. Öğrencilerin cinsiyet durumlarına bakıldığında 25'i kız, 23'ü erkek öğrencidir. Öğrencilerin 17'si ilkokul, 16'sı ortaokul, 15'i ise lise kademesinde eğitim görmektedir. Annelerin eğitim durumu incelendiğinde en çok ilkokul (%22,9) hemen akabinde lisans (%20,8) mezunu annelerin olduğu görülmektedir. Babaların eğitim durumu incelendiğinde en çok lise 16 (%33,3), sonrasında lisans 10 (%20,8) mezunu babaların olduğu tespit edilmiştir. Çocuğun okul öncesi eğitim alma durumuna bakıldığında büyük bir çoğunluğunun (%72,9) okul öncesi eğitimi aldığı ancak okul öncesi eğitimi almayanların da olduğu (%27,1) dikkat çekmiştir. Ailede çocuk sayısı incelendiğinde 3 çocuklu ailelerin çoğunlukta olduğu (%37,5) görülmüştür. Öğrencinin kaçıncı çocuk olduğuna bakıldığında, okula erken başlayan çocuğun özelikle ailenin ilk çocuğu olduğu (%43,7) tespit edilmiştir.

Bu araştırmada, veri toplama aracı olarak araştırmacının geliştirdiği yarı yapılandırılmış görüşme formu tercih edilmiştir. Uygulamaya başlamadan önce Siirt İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nden araştırmanın yapılması için gerekli izinler alınmıştır. Daha sonra resmi yazı ile belirlenen okullara gidilmiş ve okul idarelerinden e-okul sistemi üzerinden doğum tarihi ve yaşa göre sınıf listeleri istenmiştir. Verilen listelerden 6 yaşını doldurmadan ilkokul birinci başlayan öğrenciler belirlenmiş, ilkokul kademesinde sınıf öğretmenlerinden, ortaokul ve lise kademesinde sınıf rehber öğretmenlerinden belirlenen öğrencilerin veli iletişim numaraları alınmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden velilerle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş ve katılımcılardan, görüşme sürecinde ses kayıt cihazı kullanımı için onay alınmıştır. Görüşmeler ortalama olarak 20 dakika sürmüştür. Yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanan veriler, yazılı metin biçimine aktarıldıktan sonra içerik analizi yöntemi çerçevesinde analiz edilmiştir. Araştırmada görüşülen velilere "V" sembolü ve rakamlar (V1, V2…V48) verilerek kodlamalar yapılmıştır. Toplanan veriler, yazılı metin biçimine dönüştürüldükten sonra deşifre edilmiş, tema analizi uygulanarak kategoriler ile temalar ortaya koymuş, temel boyutlar belirlenmiş ve kodlar oluşturulmuştur. Frekans değerleri temel alınarak oluşturulan kodlar, katılımcıların kendi ifadelerinden örnekler verilerek ayrıntılı biçimde betimlenmiştir. Katılımcı velilerin sorulara birden fazla yanıt verebilmesi nedeniyle, bazı temalarda ortaya çıkan kategori ve kodların frekansı katılımcı sayısını aşmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3. BULGULAR

Bu bölümde çalışmanın bulgularına yer verilmiştir. Araştırma bulguları, katılımcıların verdiği cevaplar temel alınarak belirlenen temalar çerçevesinde sınıflandırılmış ve katılımcı görüşlerinden doğrudan örnekler kullanılarak özetlenmiştir. Bulgular alt problemlerin sırasına göre açıklanmıştır.

3.1. Araştırmanın Birinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

Birinci görüş ifadesi olan "Çocuğun erken yaşta ilkokula başlamasının avantajları nelerdir?" sorusuna yönelik, katılımcıların verdikleri cevaplar Çizelge 1'de özetlenmiştir.

Çizelge 1: Çocuğun Erken Yaşta İlkokula Başlamasının Avantajları

Tema	Kategori	Kod	f
Algılanan Kazanımlar ve Beklentiler	Avantaj Görülmemesi	• Avantaj olmadığını düşünenler(33)	33
	Akademik ve Bilişsel Kazanımlar	• Hayata erken atılma / Yaşıtlarından önde olma (9) • Sene kaybı olmaması (3) • Erken öğrenme (1)	12
	Sosyal ve Duygusal Gelişim	• Sosyalleşme (2) • Var olan rahatsızlığın geçmesi(1)	3
	Aile ve Günlük Yaşam Kolaylığı	• Diğer çocuklarla daha fazla ilgilenebilme (1) • Bakıcı sorununun ortadan kalkması (1) • Düzenli bir hayat kazanılması(1)	3

Çizelge 1 incelendiğinde katılımcıların Algılanan Kazanımlar ve Beklentiler teması altında Avantaj Görülmemesi (f=33), Akademik ve Bilişsel Kazanımlar (f=12), Sosyal ve Duygusal Gelişim (f=3), Aile ve Günlük Yaşam Kolaylığı (f=3) kategorileri oluşturulmuştur.

Avantaj Görülmemesi kategorisi ile ilgili katılımcıların bazılarına ait görüşler doğrudan alıntı yoluyla aşağıda yer almaktadır.

"Açıkça söylemek gerekirse çocuğun erken yaşta ilkokula başlamasının hiçbir avantajını göremiyorum." (V18)

"Erken okula göndermenin bir avantaj olduğunu düşünmüyorum." (V44)

Akademik ve Bilişsel Kazanımlar kategorisi ile ilgili katılımcıların bazılarına ait görüşler doğrudan alıntı yoluyla aşağıda yer almaktadır.

"Hani insanlar diyor ya, ne kadar küçük yaşta bir şeyler öğretirsen daha çok akılda kalır. Ben evde bir şeyler öğretemiyorum çocuklarıma. Bari okulda bir şeyler öğrensinler. Avantajı bu." (V9)

"Sadece bir tek avantajı olabilir hocam, eğer çocuk başarılı değilse bir sene kaybetmiyor en azından. Üniversite sınavında bir sene bekletebiliyorsun. Başka da bir avantajı yok yani." (V12)

"Şöyle bir avantajı var; hayata erken atılıyor. Eğer başarılı bir çocuksa üniversiteye bir yıl erken başlayıp, erken bitiriyor." (V40)

Sosyal ve Duygusal Gelişim kategorisi ile ilgili katılımcıların bazılarına ait görüşler doğrudan alıntı yoluyla aşağıda yer almaktadır.

"Sosyalleşmesi adına çocuğuma çok katkısı oldu. Zaten sadece bu artısı var, başka da erken başlatmanın olumlu tarafını görmedim." (V5)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

"Sosyalleşme açısından avantajlı olabilir diye düşünüyorum. Çocuk erken yaşta geniş bir sosyal çevreye sahip oluyor." (V23)

Aile ve Günlük Yaşam Kolaylığı kategorisi ile ilgili katılımcıların bazılarına ait görüşler doğrudan alıntı yoluyla aşağıda yer almaktadır.

"İlk başta yaşıtlarına göre hayatta daha erken atılıp bir şeyleri erkenden başarması için okula erken başlamanın avantajlı olacağını düşündüm. Ama maalesef ders ve konu kavrama açısından pek faydalı olmadı. En önemli avantajı, çalışan bir anne olduğum için bana çocuğumu bırakabileceğim bir yer doğdu." (V20)

"Herhangi bir avantajını görmedim. Tek söyleyebileceğim yaşamı daha düzenli oldu. Belirli saatlerde kalkıp uyuması, beslenmesini yapması gibi." (V21)

3.2. Araştırmanın İkinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

"Çocuğun erken yaşta ilkokula başlamasının dezavantajları nelerdir?" sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplar Çizelge 2'de özetlenmiştir.

Çizelge 2: Çocuğun Erken Yaşta İlkokula Başlamasının Dezavantajları

Tema	Kategori	Kod	f
Gelişimsel Uygunsuzluklar ve Uyum Sorunları	Akademik Güçlükler	• Ödev ve derslerde zorlanma(22) • Sayısal derslerde zorlanma (5) • Okuma-yazma zorluğu (5) • Anlama-kavrama güçlüğü (3) • Kavram ve altyapı eksikliği(2)	29
	Duygusal Zorluklar	• Özgüven eksikliği (7) • Okul reddi (6) • Okuldan sıkılma (5) • İsteksizlik (3)	18
	Fiziksel ve Gelişimsel Yetersizlikler	• Uyum sorunu (6) • Adapte olmakta güçlük (3) • Fiziksel gerilik (3) • Bağımlılık (2)	12
	Olumsuz Yön Görülmemesi	• Dezavantajının olmadığını düşünenler (7)	7
	Çocukluk Döneminin Kaybı	• Oyuna doyamama (5) • Çocukluğunu yaşayamama (2)	6
	Sosyal Zorluklar	• Akran baskısı (4) • Arkadaşlık ilişkilerinde sıkıntı(2)	5

Çizelge 2 incelendiğinde katılımcıların Gelişimsel Uygunsuzluklar ve Uyum Sorunları teması altında Akademik Güçlükler (f=29), Duygusal Zorluklar (f=18), Fiziksel ve Gelişimsel Yetersizlik (f=12), Olumsuz Yön Görülmemesi (f=7), Çocukluk Döneminin Kaybı (f=6) ve Sosyal Zorluklar (f=5) kategorileri oluşturulmuştur.

Akademik Güçlükler kategorisi ile ilgili katılımcıların bazılarına ait görüşler doğrudan alıntı yoluyla aşağıda yer almaktadır.

"Sınıf arkadaşlarına nazaran daha çabuk sıkılıyor, ödevlerini yapmakta zorlanıyor. Arkadaşlarına fiziksel olarak da daha geride olduğunu düşünüyorum." (V1)

"Bir liste yayınlayabilirim size… (Gülüşmeler) Oyun oynamayı çok sevdiği için derslere bir türlü adapte olamadık, çocuğuma tüm konuları ben anlatmak zorunda kaldım. Benim dışımdaki anlatımları kavrayamadı. Öğretmenlerinin ifadelerinden bir türlü anlayamadı. Okuma yazmaya

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

geçmede çok zorlandı. Özellikle sayısal derslerde, soyut kavramlarda çok zorlandı. Her şeyi somutlaştırarak anlatmak zorunda kaldım." (V5)

"Öğrenmesinde zorluk yaşadım. Benimki çok içine kapanık olduğu için çok ezildi. Daha fazla yıprandı. 1. Sınıf çok zor geçti onun için. İnanın hocam 1. sınıfta bir ödev için 7 saat geçirdiğimiz günler oldu." (V33)

"Kızımız çok çalıştığı halde, hiçbir zaman istediği başarıyı gösteremedi. İlkokulda da çok zorlandı, hem derslerinde hem okula alışma sürecinde. Özellikle sayısal dersleri anlama da çok güçlük çektik." (V41)

Duygusal Zorluklar kategorisi ile ilgili katılımcıların bazılarına ait görüşler doğrudan alıntı yoluyla aşağıda yer almaktadır.

"İlkokula erken başlayan çocukların, sınıf arkadaşlarına kıyasla daha çok yorulduğunu, daha çok zorlandığını düşünüyorum. Ekstra bir desteğe ihtiyaçları oluyor eğitim öğretim hayatlarında. Buda zamanla özgüven eksikliğine sebep oluyor." (V18)

"Bizzat şahit olduk, çocuğumuzu gönderdik. İlkokul bitene kadar arkadaşlarından geri kaldı. Hem özgüven kaybına neden oldu hem de arkadaşlarına yetişmek için ekstra çaba sarf etti." (V19)

"Çok zorluk çektik, hala da çekiyoruz. Kızım kendini hep ezik gördü, küçük gördü. Sınıf arkadaşları ondan daha iyi, daha çalışkandı. Kızım hep geriden geliyordu. Özgüveni çok düşük. Ortaokulda da matematikte çok zorlandı." (V28)

"Arkadaşlarına yetişmek için hep çok çalıştı, onlardan daha çok çalıştı. Yapamayınca özgüveni çok düşüyordu. Sürekli benim ona cesaret vermem gerekti. Yaparsın, başarırsın, toparlayacaksın diye." (V45)

Fiziksel ve Gelişimsel Yetersizlikler kategorisi ile ilgili katılımcıların bazılarına ait görüşler doğrudan alıntı yoluyla aşağıda yer almaktadır.

"İlkokul 1.sınıfta adapte olmakta çok zorlandı. 3 ay boyunca bizi hep yanında istedi. Şuan 4.sınıfta hâlâ bize bağımlı yaşıyor. Birey olamadı yani." (V15)

"En büyük dezavantajı asla bir şeyleri kendi başına anlamaması. Tek başına ödev yapamıyor hep bir desteğe ihtiyaç duyuyor. Gerek özel öğretmen tutma gerek kendi oyun zamanını derslere ayırması bence dezavantaj." (V20)

"Küçüktü hocam, özellikle ilkokulda çok zorlandık. Uyumak istiyordu, biz zorla uyandırıyorduk sabahları. Her sabah bizim için işkence gibiydi. 1. Sınıfta bir iki ay okulda beklemek zorunda kaldım. Alışmakta çok güçlük çektik." (V35)

Olumsuz Yön Görülmemesi kategorisi ile ilgili katılımcıların bazılarına ait görüşler doğrudan alıntı yoluyla aşağıda yer almaktadır.

"Herhangi bir olumsuzluk saptamadık. Tabi bunda benim anaokulu öğretmeni olmamın çok etkisi var. Sürekli boyamalar olsun, yazı defterleri olsun, materyal, eşya, kavram kitapları hep ortadaydı. Oradan da tabi çok kazanımları oldu." (V2)

"Erken okula göndermenin hiçbir sakıncası yok bence." (V48)

Çocukluk Döneminin Kaybı kategorisi ile ilgili katılımcıların bazılarına ait görüşler doğrudan alıntı yoluyla aşağıda yer almaktadır.

"Çocuğum çocukluk dönemini doğru dürüst yaşayamadan birinci sınıfa başladı. Birinci sınıf, ilkokul, artık bizim zamanımızdaki gibi değil. Dersler çok zor." (V4)

"Hâlâ çocuk gibi, çocuk kafasında, hep oyuna merakı var. Tüm gün oyun oynayabilir. Ayrıca çocuğum ders olarak çok başarı olamadı ve öğretmenimiz artık ilgilenmemeye başladı. Oğlumun en büyük sıkıntısı arkadaşlık konusunda oldu. Ders olarak da hep oyun şeklinde anlatmak gerekiyor. Hep somutlaştırarak, eğlenceli bir yolla anlatmak gerekiyor." (V12)

"Dezavantajları o kadar çok ki. Mesela siz ödev yapsın istiyorsunuz, o hep oyuncakları ile oynamak istiyor. Oyuna doyamıyor sanki. Özellikle sayısal dersleri anlamakta, kavramakta çok

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

zorlanıyorlar. Sürekli tekrar yapmaları gerekiyor. Bir hafta çalışmasa, en ufak bir boşlukta, hemen başarısı etkileniyor." (V44)

Sosyal Zorluklar kategorisi ile ilgili katılımcıların bazılarına ait görüşler doğrudan alıntı yoluyla aşağıda yer almaktadır.

"*Çocuğum erken başladığı için fiziksel olarak arkadaşlarından daha ufak bir çocuktu. Bundan dolayı arkadaşlarından çok akran baskısı gördü. Belki biraz daha büyüse, biraz daha geç göndersem bu akran baskısı bu kadar olmayacaktı. Derslerde geri kalmaktan ziyade biz arkadaşlık ilişkilerinde çok sıkıntı yaşadık." (V3)*

"Hakikaten çok zorlandık. Motor becerileri tam gelişmeden çocukları veriyoruz. Arkadaşları okuma yazmaya geçiyor onlar geçemeyince itilip kakılıyor. Bu açıdan kötü olabiliyor. Sınıf arkadaşları oğlumdan tam bir yaş büyüktü." (V23)

3.3. Araştırmanın Üçüncü Alt Problemine İlişkin Bulgular

"Çocuğunuzu ilkokula erken başlatma gerekçeleriniz nelerdir?" sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplar Çizelge 3'te özetlenmiştir.

Çizelge 3: Velilerin Çocuklarını İlkokula Erken Başlatma Gerekçeleri

Tema	Kategori	Kod	f
Karar Verme Sürecinde Etkili Faktörler	Çocukla İlgili Etkenler	• Hazır olduğunu düşünme (11) • Anaokuluna uzun süre gitmesi(6) • Çocuğun isteği (6) • Fiziksel olgunluk (4) • Ana sınıfı arkadaşlarının başlaması (3)	23
	Sistemsel ve Kurumsal Etkenler	• Sistem kaynaklı (7) • Öğretmen seçimi (5) • Uzman görüşü (3) • Anasınıfının olmaması-pahalı olması (3) • Anasınıfı eğitiminin yararlı olmadığı düşüncesi (2) • Okul kaynaklı (1) • Ara dönemde doğması (1)	18
	Aile ve Sosyal Çevre Etkileri	• Ailenin isteği (3) • Çevre baskısı (3) • Ailenin geçmiş yaşantısı (3) • Abi-ablayla gitsin düşüncesi(2)	11
	Pratik ve Gündelik Gerekçeler	• Okul faydalı olur düşüncesi(2) • Bakıcı sorunu (2) • Hamilelik (1) • Yetememe düşüncesi (1)	6
	Gelecek Planları ve Beklentiler	• Hayata erken atılsın, önde olsun düşüncesi (4) • Geç kalma korkusu (1)	5

Çizelge 3 incelendiğinde katılımcıların Karar Verme Sürecinde Etkili Faktörler teması altında Çocukla İlgili Etkenler (f=23), Sistemsel ve Kurumsal Etkenler (f=18), Aile ve Sosyal Çevre Etkileri (f=11), Pratik ve Gündelik Gerekçeler (f=6), Gelecek Planları ve Beklentiler (f=5) kategorileri oluşturulmuştur.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çocukla İlgili Etkenler kategorisi ile ilgili katılımcıların bazılarına ait görüşler doğrudan alıntı yoluyla aşağıda yer almaktadır.

"Tüm çocuklarım üç yaşından beri anaokuluna gitti. Çocuklarım sürekli eğitimin içerisindeydi. Çocuklarımın 1. sınıfa hazır olduğunu düşündüğüm için 6 yaşını doldurmalarını beklemedim, erken başlattım." (V2)

"Kızım fiziksel olarak iyi duruyordu. Çevremdeki herkes gönder, yapar dedi. Anasınıfındaki tüm arkadaşları 1. sınıfa gidince ben de gönderdim." (V36)

"Anaokulunda cin gibiydi, çok hevesliydi, hiçbir sorun yaşamadık. Buna aldandık açıkçası. Hazır olduğunu düşündük. Meğerse anasınıfı ile ilkokul arasında dağ kadar bir fark varmış, sonradan öğrendik." (V41)

Sistemsel ve Kurumsal Etkenler kategorisi ile ilgili katılımcıların bazılarına ait görüşler doğrudan alıntı yoluyla aşağıda yer almaktadır.

"Biz sisteme düştü diye verdik yoksa gidip kayıt yapmadık. Okuldan aradılar çocuğunuz sisteme düşmüş kayıt yaptırın diye. Biz de eşimle gidip ikametgâh adresimize uygun okula kaydını yaptırdık. Yani isteyerek yolamadık çocuğumuzu." (V6)

"En büyük gerekçem öğretmen seçimiydi. Kızım 66 aylıkken öğretmenliğini çok beğendiğim bir arkadaşımın o yıl 1.sınıf okutacak olması ve eğer bir yıl bekletirsem iyi bir sınıf öğretmenine denk gelemeyeceği korkusu. Tabi çocuğumun 3 yıl boyunca kreş, anaokulu gibi okul öncesi eğitim alması, 1.sınıfa hazır olduğunu düşündürdü." (V18)

*"Ben bu konuda tecrübesizdim ilk çocuğum olduğu için. Sorduğumda bana evet okula alınabilir dendi. Bir de A*** öğretmenimizin namını çok duyduk. Tamam dedik başlasın. Çok iyi harika bir öğretmene denk geldik. Tek şansızlığımız çocuğumun yaşının henüz küçük olmasaydı." (V22)*

*"Bize A**** öğretmene vermek için erken başlattık. O öğretmenimiz de kızdı, başlatmayın dedi. Senin çocuğun sınıftaki bütün çocuklardan küçük, neden böyle bir şey yaptınız dedi. Dedim valla hocam sizin için yaptık. Size denk gelsin diye erken başlattık. Yoksa erken olduğunu ben de biliyordum. Benim ablamda sınıf öğretmeni o da çok karşı çıktı erken başlatmamıza. Ama biz dinlemedik." (V23)*

"Anasınıfı bize çok masraflı geldi. O zamanlar maddi durumumuz pekiyi değildi. Sadece yarım dönem anasınıfına gönderebildik. Anasınıfına bir yıl daha göndermeye gücümüz yetmedi. Biz de 1. Sınıfa başlattık." (V35)

"O zaman köyde yaşıyorduk. Anasınıfı öğrencilerini servis götürmüyordu. Sadece ilkokul öğrencilerini servis götürdüğü için anasınıfı yerine 1. Sınıfa başlattık. İmkânımız olmadığı için anasınıfına gönderemedik." (V47)

Aile ve Sosyal Çevre Etkileri kategorisi ile ilgili katılımcıların bazılarına ait görüşler doğrudan alıntı yoluyla aşağıda yer almaktadır.

"Çocuğumun algılarının çok açık olduğunu düşündüm. Daha önce diyanetin kurslarına gönderdim. Birinci sınıftan önce, orda başarılı olunca hazır olduğunu düşündüm. Kendisi de anasınıfına değil birinci sınıfa gitmek istedi. Arkadaş çevrem de kızın çok iyi başlat deyince iyice gaza geldim." (V5)

"Ablası o okuldaydı. En azından iki sene de olsa ablasıyla gidip gelsin diye düşündüm. Birinci ve ikinci sınıfta çocuk kendini yalnız hissetmesin diye. Evimde uzakta olduğu için gidip gelmem zor olur diye düşündüm." (V12)

"Ben kendim ilkokula geç başladığım için, sanki çocuğum ne kadar erken başlarsa daha iyi olacağını düşündüm. Ben ilkokula geç gittiğimden sınıf arkadaşlarımın hepsi beni abla diye çağırıyorlardı ve bu beni çok rahatsız ediyordu. O yüzden benim kötü olarak yaşadığımı çocuklarım yaşamasın diye düşündüm. 2 yıl geç başladığım için sanki ben sınıfta kalmışım, sanki ben tembelmişim izlenimi veriyordu bana. Kızımın böyle hissetmesini istemediğim için erken başlattım." (V17)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

"Köyde yaşadığımız için köyde anaokulu yoktu. Biz de 1. sınıfa gönderdik. Okul olmadığı için. Ama en önemlisi ben okula gitmedim hiç onun için kızım okusun dedim. Erken olduğu halde gönderdim." (V32)

Pratik ve Gündelik Gerekçeler kategorisi ile ilgili katılımcıların bazılarına ait görüşler doğrudan alıntı yoluyla aşağıda yer almaktadır.

"Abisi gidiyordu, ben evde bir şey veremediğim için okula gitsin, bari orada öğrensin diye erken başlattım." (V9)

"O zamanlar hamile kalmıştım, bebek olana kadar hamilelik sürecinde ona okuma yazmada yardımcı olurum diye düşündüm. Bebekle zor olur diye düşündüm. Başlattım." (V14)

"Zamanımın çoğunu çalışarak geçirdiğim için gündüzleri onu bırakabileceğim pek bir yer yoktu en büyük sebep buydu benim için." (V20)

Gelecek Planları ve Beklentiler kategorisi ile ilgili katılımcıların bazılarına ait görüşler doğrudan alıntı yoluyla aşağıda yer almaktadır.

"Yani uygun olduğunu düşündüm. Herhangi bir uzmana danışmadım. Ben uygun olduğunu düşündüm o yüzden başlattım. Yaşıtlarına göre daha ileride olmasını istedim. En azından bir yanlış yapacaksa da telafisinin daha erken olabileceğini düşündüm." (V1)

"Hem çalışıyor olmam, hem de hayata bir yıl daha erken başlasın düşüncesi. Hâlbuki hayat kaçmıyor. Çok yanlış davranmışım." (V15)

3.4. Araştırmanın Dördüncü Alt Problemine İlişkin Bulgular

"Bu süreç boyunca ne tür duygular hissettiniz?" sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplar Çizelge 4'te özetlenmiştir.

Çizelge 4: Süreç Boyunca Hissedilen Duygular

Tema	Kategori	Kod	f
Sürecin Duygusal Yansımaları	Olumsuz Duygular (Kendine Dönük)	• Pişmanlık (38) • Suçluluk (3) • Vicdan azabı (1) • Şüphe (1) • Kararsızlık (1) • Çaresizlik (1)	40
	Olumlu Duygular	• Memnuniyet (2) • Mutluluk (2)	4
	Nötr	• İyi veya kötü bir duygu yok(3) • Normal (2)	4
	Olumsuz Duygular (Dışa Dönük)	• Kızgınlık (2) • Öfke (1)	2

Çizelge 4 incelendiğinde katılımcıların Sürecin Duygusal Yansımaları teması altında Olumsuz Duygular (Kendine Dönük) (f=40), Olumlu Duygular (f=4), Nötr (f=4) ve Olumsuz Duygular (Dışa Dönük) (f=2) kategorileri oluşturulmuştur.

Olumsuz Duygular (Kendine Dönük) kategorisi ile ilgili katılımcıların bazılarına ait görüşler doğrudan alıntı yoluyla aşağıda yer almaktadır.

"Pişmanlık ve vicdan azabı. Çocuğum oyun oynamak isterken onu hep zorladım. Sınıf öğretmeni bizi uyardı, erken başlatmayın dedi. Ben dinlemedim bundan ötürü pişmanlık yaşadım. Çocuğum bile bana (benim ne günahım vardı neden erken gönderdin beni) deyip beni suçluyor." (V5)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

"Çok zorlandım hocam, aşırı zordu. Bazen ağlama krizlerine girdiğim bile oluyordu. Arkadaşları ondan büyüktü, onlar yapabiliyordu ama kızım yapamıyordu, anlayamıyordu. Çok pişman oldum ama elimden gitmişti artık. Çok yanlış yaptım." (V10)

"Şuan ki aklım olsa asla göndermezdim. Benim babam emekli öğretmen, halam öğretmen yani eğitimci bir ailenin çocuğuyum. Böyle bir hatayı nasıl yaptım bilmiyorum. Pişmanım hocam, çok pişmanım." (V15)

"Çok pişmanlık duydum. Bu erken başlatmayı kim çıkardıysa hiç iyi yapmamış. Bizim zamanımızda 7 yaşında birinci sınıfa gidilirdi. Her şeyimizi, ödevlerimizi kendimiz yapardık. Anne babamız böyle yorulmazdı bizimle." (V45)

Olumlu Duygular kategorisi ile ilgili katılımcıların bazılarına ait görüşler doğrudan alıntı yoluyla aşağıda yer almaktadır.

"Hiçbir sıkıntı yaşamadığım için açıkçası kötü, olumsuz bir duygu yaşamadım. Mutluyum erken başlattığım için." (V6)

"Mutluyum, iyi ki erken göndermişim. Keşke diğer çocuklarımı da erken gönderseydim." (V48)

Nötr kategorisi ile ilgili katılımcıların bazılarına ait görüşler doğrudan alıntı yoluyla aşağıda yer almaktadır.

"Olumsuz bir duygu yaşamadım. Süreç normal bir şekilde ilerledi." (V2)

"Tabi zorluk çektik ama başlatmam gerekiyordu. Ondan dolayı pişmanlık yaşamadım. Ama çalıştığım için çok fazla zaman ayırmadım ona. Onunla daha fazla zaman geçirmek isterdim. Yoğun çalıştığım için yeteri kadar destek olamadım." (V24)

Olumsuz Duygular (Dışa Dönük) kategorisi ile ilgili katılımcıların bazılarına ait görüşler doğrudan alıntı yoluyla aşağıda yer almaktadır.

"İlk yıllarda kızgınlık hissediyordum, çocuğuma karşı neden yapamıyor diye. Sonra kendime karşı kızgınlık duydum neden erken başlattım diye. Zaman zaman suçluluk, çaresizlik hissettim. Ama bu 7 yılın sonunda en ağır basan duygu pişmanlık oldu bende." (V18)

"Çok pişman oldum, çok çektim. Eşime çok kızdım, kendime de kızdım ona engel olmayıp çocuğu erken başlattığım için." (V42)

4. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Çalışmada elde edilen veriler sonucunda, velilerin büyük bir çoğunluğu tarafından çocuğun ilkokula erken başlamasının bir avantaj olarak görülmediği, aksine çocuk ve aile için çok dezavantajlı bir durum olduğu ortaya çıkmıştır. Velilerin az bir kısmı çocuklarının hayata erken atıldığını, çocuklarının sene kaybı yaşamayıp yaşıtlarından bir adım önde olmalarının avantaj olarak görülebileceğini belirtmiştir. Araştırmanın bu sonucunu destekleyen Tok (2013) yaptığı çalışmada, 12 yıllık zorunlu eğitim sisteminin olumlu yönlerinin olumsuz yönlerinden daha az olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çocuğun okula gelerek daha fazla sosyalleştiğini, daha geniş bir sosyal çevreye sahip olma imkânına eriştiğini ifade eden veliler az da olsa mevcuttur. Çalışan annelerin bakıcı sorunu yaşadığı ve okula başlamayla birlikte bu sorunun ortadan kalkması da görülen başka bir avantajdır. Okula başlamayla birlikte çocuğun daha düzenli, planlı, programlı bir hayata başladığı, annelerin evde bakıma muhtaç bebek veya çocuk varsa onlara daha fazla ilgi ve zaman ayırabilmesi veliler tarafından okula erken başlamanın olumlu yönleri olarak ifade edilmiştir.

Çocuğun akademik güçlükler yaşaması ilkokula erken başlamasının en büyük dezavantajı olarak görülmektedir. İlkokula erken yaşta başlayan çocukların akranlarına göre derslerde ve ödev yapma konusunda daha fazla sorunla karşılaştıkları, ödev yapma sürelerinin normalden

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

daha uzun sürdüğü görülmüştür. Uğur ve diğerleri (2019) tarafından yürütülen çalışmanın sonuçlarıyla bu araştırmanın sonuçları karşılaştırıldığında benzer eğilimlerin ortaya çıktığı görülmektedir.

Araştırma sonucunda okula erken başlayan çocukların ilkokul birinci sınıfta okuma ve yazma becerisini kazanmada büyük zorluk yaşadığı, daha sonraki eğitim öğretim hayatlarında Matematik- Fen Bilimleri gibi sayısal dersleri algılamada ve kavramada sınıf arkadaşlarına nazaran daha çok zorlandığı ortaya çıkmıştır. Ünver, Dikbayır ve Yurdakul (2015) yaptıkları araştırmada, 72 aydan önce birinci sınıfa başlayan çocukların, bu sınıf düzeyindeki etkinliklerde gösterdikleri uyum ve başarının, 72 ay ve sonrasındaki akranlarına kıyasla daha düşük olduğunu saptamışlardır. Aslan ve Çelik (2022) öğrencilerin okula başlama yaşının akademik başarıya etkisini incelediği çalışmalarında benzer sonuçlarla karşılaşmışlardır. Türk Tabipler Birliği (2012) yayınladığı raporda; *"Altı yaşından önce el-göz koordinasyonunun, ince motor becerilerin, işlemsel düşüncenin, soyutlama, odaklanma ve dikkati sürdürme becerilerinin yeterince gelişmemiş olması dolayısıyla bu yaşta ilkokula başlatılan çocuklar öğrenmede zorlanacaklar, öğrenme hızları daha yavaş olacak ve yazı yazmayı beceremeyebilecektir."* sonucuna varmıştır. Öğrencilerin üçüncü sınıf Türkçe, Hayat Bilgisi ve Matematik ders başarının ilkokula başlama yaşına göre değişip değişmediğini incelemeyi hedefleyen Dağlı (2015), araştırma sonucunda 78-80 aylık çocukların başarısı en yüksek olan grup olduğu sonucuna ulaşmıştır. Araştırmanın bu sonuçlarına karşın Obalar (2009) yürüttüğü çalışmasında; ilköğretim birinci sınıf öğrencilerinin okuma-yazma becerilerinde yaşa bağlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymuştur. Aynı şekilde Oktay ve diğerleri (2021) tarafından yapılan farklı yaşlarda ilkokula başlayan çocukların Türkçe ve Matematik becerilerinin incelendiği boylamsal çalışmada da, öğrenci grupları arasında yaşa bağlı olarak akademik başarı açısından anlamlı bir farklılık bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Akademik güçlüklerin yanı sıra çocuğun duygusal zorluklar yaşadığı da ortaya çıkmıştır. Çocuğun okula ve derslere karşı isteksiz olması, okuldan sıkılıp okula gitmeyi reddetmesi erken yaşta okula başlamanın olumsuz yönleri olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca karşılaştığı güçlükler ve zorluklar sonucunda öğrencide özgüven eksikliği oluştuğu ve bunun daha sonraki eğitim kademelerinde de devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmanın sonucuna benzer bir neticeyi gördüğümüz Koçak ve İncekara (2020) sınıf ve okul öncesi öğretmenleriyle yapmış oldukları çalışmada, 72 ayını doldurmadan birinci sınıfa başlayan çocuklarda özgüven eksikliği, akranlarla iletişim ve özbakım becerilerini gerçekleştirememe gibi sıkıntılar yaşadıkları tespit edilmiştir.

Araştırma bulgularına göre; erken yaşta ilkokula başlayan çocukların adaptasyon ve uyum sorunları yaşadığı, anne ve babaya bağımlılıklarının akranlarına oranla daha yüksek olduğunu, bireyselleşme ve kendi ayakları üzerinde durma konusunda sıkıntı yaşadıkları belirlenmiştir. Araştırmanın bu sonucunu destekleyen Şentürk (2016) yaptığı çalışmada, küçük yaşta ilkokula başlamanın derslerde çabuk sıkılma, kendisinden yaşça büyük olan akranlarıyla sorun yaşama, kendine yetememe, okul kurallarına uyma konusunda sıkıntı çekme, anne ve babadan ayrılmada zorlanma, derslere adapte olamama ve dikkatini toplama konusunda zorlanma gibi dezavantajlarının olduğunu belirtmiştir. Mevcut araştırmanın sonuçlarıyla benzer özellikler taşıyan Canbulat (2017) yaptığı araştırmada okula uyum ve hazırbulunuşluk düzeyinin yaş arttıkça yükseldiğini, Güler (2016) öğrencilerin okula başlama yaşları arttıkça okula uyum ve okuma-yazma becerilerinin de olumlu yönde geliştiğini tespit etmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Velilerin bir kısmı çocuğun fiziksel olarak sınıf arkadaşlarından daha geri olduğunu ve bunun çocuk için dezavantaj olduğunu dile getirmiştir. Şimşek (2014) tarafından yapılan araştırmada, katılımcıların büyük bir kısmı, küçük yaş grubundaki çocukların büyük yaş grubundaki çocuklara oranla el kaslarının yeterince gelişmemesi nedeniyle etkinlikleri daha geç bitirdikleri yönünde görüş bildirmiştir.

İlkokula erken başlamanın bir diğer dezavantajı da çocuğun oyuna, oyuncaklara doyamaması, bulduğu her fırsatta oyuna dalması ve çocukluğunu yaşayamaması olarak tespit edilmiştir.

Çocukların sosyal anlamda da zorluklar yaşadığı, erken başlayan çocukların sınıf arkadaşlarından akran baskısı görebileceği bazı veliler tarafından dile getirmiştir. Araştırmanın bu sonucunu destekleyen Şahin, Kardaş-İşler ve Zoraloğlu (2022) gerçekleştirdikleri çalışmada, çocuklar ile ebeveynlerin görüşlerinde öne çıkan bulguların, genellikle olumsuz yaşantılar ve akran zorbalığı temaları etrafında yoğunlaştığı saptanmıştır. Bu araştırmaların aksine Çuhadaroğlu ve Çelik (2019) öğrencilerin benlik saygısı ve sosyal uyum düzeyleri arasında okula başlama yaşına bağlı olarak anlamlı bir fark olmadığını ortaya koymuşlardır.

Araştırma sonucunda velilerin az bir kısmı, çocuğun ilkokula erken başlamasının herhangi bir dezavantajını görmediğini, erken yaşta okula gitmenin olumsuz bir yönünün olmadığını ifade etmiştir.

Velilerin çocuklarını ilkokula erken başlatma gerekçelerine bakılırken çocukla ilgili etkenlerin karar vermede daha etkili olduğu görülmektedir. Aileler çocuklarının fiziksel olarak okula hazır olduklarını, çocuğun okula başlama konusunda çok istekli ve hevesli olduğunu belirtmişlerdir. Bazı veliler sistemsel ve kurumsal etkenlerden dolayı çocuğunu ilkokula erken başlattığını belirtmiştir. Anasınıfı eğitiminin yararlı olmadığını düşünenlerin yanı sıra bulundukları yerleşim yerinde okul öncesi eğitim kurumunun olmadığını, var olması durumunda ulaşım ve okul masraflarının pahalı olmasından kaynaklı çocuğunu ilkokula başlattığını ifade eden veliler de yer almaktadır. İlkokul birinci sınıfta öğretmen seçimi, çocuklarının iyi bir öğretmende eğitim görmesi arzusu velilerin erken başlatma gerekçelerindendir. Çok az sayıda veli, çocuğunu bir uzmana danışarak ilkokula başlattığını ifade etmiştir. Cimem (2017) tarafından yapılan araştırmada da velilerin, ilkokula başlama sürecinde çocuklarının ve kendi görüşlerini ön planda tuttukları, ancak uzman görüşüne başvurma eğilimlerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İlkokula erken başlatma gerekçelerinden bir diğeri de aile ve sosyal çevre etkileridir. Aileler kendi istekleriyle zaman zaman da çevre baskından dolayı çocuklarını erken başlattıklarını belirtmişlerdir. Anne veya babanın geçmiş yaşantıları, eğitim öğretim hayatındaki deneyim ve gözlemleri bu kararı almalarında etkili olmuştur. Kimi zaman veliler günlük yaşamda kolaylık olması, hamilelik veya bakıcı sorunundan ötürü çocuklarını ilkokula erken başlatmak zorunda kaldıklarını dile getirmişlerdir.

Çocukları için gelecek kaygısı yaşayan, hayata geç kalır korkusu içinde olan kimi velilerin de erken başlatma kararı aldığı görülmektedir. Aileler çocuklarının hayata erken atılmasını, akranlarına nazaran kariyer ve mesleki anlamda önde olma isteği doğrultusunda böyle karar aldıklarını belirtmişlerdir.

Velilerin neredeyse tamamına yakını çocuğunu ilkokula erken başlattığı için olumsuz duygular yaşadığını ve süreç boyunca en ağır basan duygunun “pişmanlık” olduğunu dile getirmiştir. Pişmanlığın yanı sıra suçluluk, vicdan azabı, çaresizlik ve kararsızlık bu ailelerin erken başlatma kaynaklı yaşadığı kendine dönük diğer olumsuz duygulardır. Velilerin kendilerine

yönelik olumsuz duygular geliştirdiği gibi kimi zaman çocuk veya eşlerine yönelik kızgınlık, öfke gibi dışa dönük duygular geliştirdiği de görülmektedir. Velilerin çok az bir kısmı, erken başlatma kararından memnuniyet, mutluluk duyduğunu ifade etmiştir. Herhangi olumlu veya olumsuz bir duygu yaşamadığını, normal, sıradan bir süreç deneyimlediklerini belirten az sayıda veli de bulunmaktadır. Cimem (2017) yaptığı çalışmada bu araştırma sonucunun aksine, çocuğunu 72 ayını doldurmadan ilkokula başlatan velilerin büyük bir kısmının verdikleri bu karardan memnun olduklarını belirtmiştir.

Bu araştırmanın sonuçlarından hareketle aşağıdaki önerilerde bulunulabilir: İlkokul birinci sınıfa başlama yaşının yeniden düzenlemesi ve böyle önemli bir kararın sadece velinin inisiyatifine bırakılmaması gerekmektedir. İlkokul birinci sınıfa başlamanın tek ölçütünün takvim yaşı olmaması, öğrencilere hazırbulunuşluk test ve ölçekler uygulandıktan sonra karar verilmesi önerilebilir. İlkokul birinci sınıfa başlayacak öğrenci velilerine, okul başlamadan en az 1-2 hafta önce çocukların gelişim dönemleri ve özellikleri, okul çağı çocuğu gelişim özellikleri, erken yaşta okula başlamanın zorlukları gibi konularda velilerin bilinçlendirilmesi ve farkındalık düzeylerin arttırılması için eğitimler düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

Aslan, O. ve Çelik, S., İlkokula başlama yaşının akademik başarıya etkisi: bir karma yöntem çalışması. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar, 6*(21), 109-126, 2022.

Canbulat, T., Kesintili zorunlu eğitimden etkilenen ilkokul birinci sınıf öğrencilerinin okula uyum ve okula hazır bulunuşluk düzeylerinin değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 25*(4), 1573-1586, 2017.

Cimem, Ö., *Okula başlama yaşına göre ilkokul ikinci sınıf öğrencilerinin okuma becerilerine dair bir araştırma.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2017.

Çuhadaroğlu, A. ve Çelik, S., 2012- 2013 yılında 60-66 ay arasında ve 66 ay üzerinde birinci sınıfa başlamış beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal uyum düzeyleri ve benlik saygılarının karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21*(1), 109-128, 2019.

Dağlı, Ü. Y., Çocukların ilkokul birinci sınıfa başlama yaşına göre üçüncü sınıf başarılarının incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (*33*), 291-302, 2015.

Duncan, G. J., Dowsett, C. J., Claessens, A., Magnuson, K., Huston, A. C., Klebanov, P., Pagani, L. S., Feinstein, L., Engel, M., Brooks-Gunn, J., Sexton, H., Duckworth, K., & Japel, C. (2008). "School readiness and later achievement": Correction to Duncan et al. (2007). *Developmental Psychology, 44*(1), 232. https://doi.org/10.1037/0012-1649.44.1.217

Ekiz, D. ve Bakkaloğlu, M., İlkokula başlama yaşına göre ilkokul birinci sınıf öğrencilerinin okuma hızlarının uzun dönemli incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi, 50*(230), 629-643, 2021.

Güler, H., *İlkokul 1. sınıfa başlayan öğrencilerin okula başlama yaşına göre okula uyumlarının ve okuma-yazma becerilerinin incelenmesi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Giresun Üniversitesi, Giresun, 2016.

Koçak, D. ve İncekara, S., Okul olgunluğuna ilişkin sınıf öğretmenlerinin ve okul öncesi eğitim öğretmenlerinin görüşlerinin belirlenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, *13*(1), 170-190, 2020.

Millî Eğitim Bakanlığı (2012). *İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik,* Resmî Gazete. Sayı: 28360.

Millî Eğitim Bakanlığı (2019*). Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*. Resmî Gazete. Sayı: 30827.

Obalar S., *İlköğretim birinci sınıf öğrencilerinin ilk okuma yazma becerileri ile sosyal duygusal uyum ve zekâ düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2009.

Oktay, A., Doğan, H., Özcan, Z. Ç., Dönmez, Ö. ve Özdemir, H., Investigation of academic achievement, self-efficacy and psychological resilience of sixth grade students starting primary school at different ages. *Pegem Journal of Education and Instruction*, *11*(1), 187–216, 2021.

Şahin, A. E., Kardaş-İşler, N. ve Zoraloğlu, S., 4+4+4 düzenlemesiyle farklı yaşlarda ilkokula başlayan öğrencilerin akademik performanslarının LGS verileri temelinde analizi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 55*(2), 387-420, 2022.

Şahin, A. E., Zoraloğlu, S. ve Kardaş-İşler, N., 4+4+4 düzenlemesiyle okula erken yaşta başlayan çocuklar: "Bir yaş daha büyük olsaydım çok daha iyi olurdu!". *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25*(2), 209-224, 2023.

Şentürk, C., Takvim yaşı olarak ilkokul birinci sınıf eğitimine erken başlayan çocuklarda karşılaşılan güçlüklere ilişkin öğretmen görüşleri. *Journal of European Education*, *6*(3), 2016.

Şimşek, M., *İlkokul 1. sınıf 60-72-84 aylık karma yaş grubu çocukların öğrenim gördüğü sınıflarda görev yapan sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2014.

Tok, F., *12 yıllık zorunlu eğitim uygulamasına ilişkin öğretmen, yönetici ve veli görüşlerinin incelenmesi (Gaziantep il örneği).* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Zirve Üniversitesi, Gaziantep, 2013.

TTB., *Çocukların gelişim süreçleri ve okula başlama.* Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları, 2012.

Uğur, Ç., Sertçelik, M., Gül, H., Duman, N. S., Kına, S., Erdoğan, G., ... Kılıç, B. G., İlköğretime başlama yaşı ile ruh sağlığı sorunlarının ilişkisinin araştırılması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 23*(2), 2019.

Ünver, G. B., Dikbayır, A. ve Yurdakul B., Kesintili zorunlu eğitim ilkokul birinci sınıf uygulamalarının incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 23*(4), 1647-1664, 2015.

Yavuzer, H., *Anne-Baba ve Çocuk* (2. Baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.

Yavuzer, H., *Çocuk Psikolojisi* (27. Baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

EXAMINING THE TRANSFER LEVELS OF THE TEXTS IN THE 5TH GRADE TURKISH COURSEBOOK UNDER THE THEME "GETTING TO KNOW ATATÜRK" IN TERMS OF RELATIONSHIPS BETWEEN SKILLS

Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş

Atatürk University, akadirkirbas@atauni.edu.tr,

https://orcid.org/0000-0001-9846-0256

Dr. Bahadır Kaygusuz

Ministry of Education, bahadirkaygusuz7@gmail.com.

https://orcid.org/ 0000-0003-4360-9214

ABSTRACT

In curricula, inter-skill relationships refer to skills that are not directly addressed in learning outcomes but are incorporated into teaching-learning experiences by relating them to the skills in these learning outcomes. The goal is to connect conceptual skills, field skills, and integrated skills related to these skills to be used in the skill development process with other field skills and integrated skills within the same discipline. These skills, not directly addressed in learning outcomes, are applied in teaching-learning experiences by making connections between skills. The purpose of this research is to determine the relationship between texts in the 5th-grade Turkish textbook and the skills of Observation, Information Gathering, Questioning, Structuring, Synthesizing, and Decision Making, which are targeted for students to acquire under the heading of inter-skill relationships in the 2024 Turkish Curriculum, and to examine the transfer levels of these skills. The study also sought to determine the extent to which texts support these processes, based on the cognitive processes of each skill defined in the 2024 Turkish Curriculum. The study is a qualitative research and the data for the research was collected through document analysis from four different texts under the theme of Kemalism in the 5th grade Turkish textbook. The obtained data were analyzed using the descriptive analysis technique. The texts were analyzed in terms of content, theme, character, language-expression features and educational function. The data of the study show that the "Relationships Between Skills" approach in the 2024 Turkish Curriculum can function as a holistic learning chain in text-centered teaching processes. The texts analyzed allow students, with the guidance of the teacher, to experience the processes of observation, information gathering, questioning, structuring, synthesizing and decision-making in a sequential and holistic manner. This strengthens the transfer level of learning in the cognitive development of students and concretizes the skill-based teaching approach. In conclusion, the content depth of the texts under the theme of Kemalism contributes to the development of historical consciousness, national identity and productive thinking skills in students; It provides an effective teaching environment for the development of higher-order thinking skills (synthesizing, decision-making, and reflection) targeted in Turkish language classes. In this context, the study proposes a practical model for the conceptual skills component of the 2024 Turkish Language Curriculum and proposes a unique pedagogical framework for how text-based teaching processes can be planned at a multidimensional transfer level.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Key Words: 2024 Turkish Course Curriculum, 5th grade Turkish course book, relationships between skills, transfer level.

1. INTRODUCTION

The rapidly changing information, technology, and communication systems on a global scale have fundamentally transformed expectations from education systems. Instead of rote memorization, one of the primary goals today is for students to be able to transform information using higher-level skills such as critical thinking, questioning, problem-solving, and creative thinking (Trilling & Fadel, 2009). This transformation has reshaped education policies, highlighting the need for new models that center on the multifaceted development of individuals, encompassing not only academic but also affective, social, and ethical dimensions. In this context, the Turkish Century Education Model (TYMM), developed by the Ministry of National Education of the Republic of Turkey, is a comprehensive and innovative education model reflecting the multi-dimensional, skills- and values-based education approach of the 21st century. TYMM addresses the skills targeted for development in individuals at all levels, from pre-school to secondary education, from a holistic perspective; it positions learning not only as a cognitive process but also as an affective and behavioral process (MEB, 2024). The model defines conceptual skills and domain skills, which enable students to access, structure, and make sense of information, as the fundamental building blocks of the curriculum. One of the striking aspects of the Turkish Language Teaching Model (TYMM) is that it models social-emotional learning skills and literacy skills not merely as achievements specific to a particular discipline, but as cross-disciplinary components valid across all disciplines. This approach aims to foster the individual's psychosocial development, social integration, and the development of a values-based sense of citizenship, beyond their academic success. Furthermore, the student's attitudes, interests, curiosities, and value orientations are considered a crucial component of TYMM that triggers and facilitates learning. In this respect, the model transforms education from a process driven solely by external motivations into a learning ecosystem shaped by the student's intrinsic motivation. This philosophical and pedagogical approach of TYMM, reflected in the curriculum, is concretely observed in the 2024 Turkish Language Teaching Program. The updated program, in line with the constructivist approach to education, centers on the individual's meaning-making process while prioritizing individual differences and interdisciplinary integration (MEB, 2024). Especially in a multi-layered learning field like language education, it is considered insufficient for an individual to acquire only the four basic language skills (listening, speaking, reading, writing); dimensions such as critical literacy, media literacy, emotional expression, cultural transmission, and values education are also integrated into the process. In this context, Turkish language instruction functions as a multi-dimensional tool supporting both the cognitive and affective development of students.

Examining the transformation of education systems since the beginning of the 21st century, it is acknowledged that alongside students' cognitive and academic skills, there is an increasing emphasis on social-emotional skills that support and advance these abilities (Carter, 2016; Cristovao, Candeias, and Verdasca, 2020). It is accepted that cognitive skills alone do not meet the competencies required by the labor market, and therefore, a mobilization for social-emotional learning is necessary. The thematic content included in the program allows students to both connect with daily life and develop higher-order thinking skills. The theme "Getting to Know Atatürk" goes beyond simply introducing a historical figure; it aims to help students understand and internalize higher-level concepts such as national identity, leadership, freedom

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

and independence, progressivism, and value creation. The achievement-based studies conducted through Atatürk's multifaceted personality develop students' higher-order cognitive skills such as analysis, evaluation, comparison, and interpretation, while also offering significant opportunities for emotional education and value transmission. Therefore, the theme "Getting to Know Atatürk" is not merely content aimed at imparting historical knowledge; it is considered a reflection of the holistic learning and value-centered education approach of the Turkish Century Education Model. This study examines, from a holistic perspective, how this theme contributes to student development, how it relates to interdisciplinary skills, and to what extent it serves values education. Education is a multi-dimensional process that aims to support not only the cognitive development of the individual but also their social, affective, and ethical development. In this context, modern educational paradigms are built upon theories that center on the multifaceted development of the student. The Turkish Century Education Model and the 2024 Turkish Language Curriculum, updated based on this model, aim to institutionalize a student-centered, skill-based, value-oriented, and interdisciplinary learning approach based on a holistic perspective in education. This institutional orientation is grounded in various educational theories and conceptual frameworks. In this section, four fundamental theories supporting this educational approach are highlighted. These are: constructivist learning theory, multiple literacies theory, social-emotional learning theory, and values education approach (MEB, 2024).

1. Constructivist Learning Theory: Constructivism is based on the assumption that the individual is not a passive receiver who receives information in a ready-made form, but an active learner. According to Jean Piaget's cognitive constructivism, the individual makes sense of new information by relating it to previous knowledge (Piaget, 1977). In this theory, the cognitive schemas in the individual's mind are constantly restructured with new experiences. Lev Vygotsky's social constructivist theory explains this process within the context of social interaction and culture. According to Vygotsky, learning gains meaning through interpersonal interaction; especially in collaborative learning environments with more competent individuals (teacher, peer, etc.) (Vygotsky, 1978). The Turkish Century Education Model, in line with this theoretical framework, aims not for students to access information, but for them to construct information through their own experiences. Learning environments are designed to encourage active student participation, with the teacher acting not as a mere transmitter of information, but as a guide facilitating the learning process. The theme "Getting to Know Atatürk," in particular, not only provides students with historical information but also offers them the opportunity to make that information meaningful by relating it to their own experiences, values, and the present day. For example, students can compare Atatürk's leadership style with contemporary leadership concepts, thus developing critical thinking and contextual analysis skills.

2. Multiple Literacies and Interdisciplinary Approach: In the information age, the ability to read and write only printed texts does not provide a sufficient definition of literacy. Therefore, the multiliteracies approach has come to the forefront in education. Developed under the leadership of the New London Group (1996), this understanding aims for individuals to possess multi-layered meaning-making skills at linguistic, visual, digital, cultural, and critical levels. Individuals should interact effectively not only with written texts but also with digital content, visuals, media products, and cultural texts. The 2024 Turkish Language Teaching Program adopts this theoretical orientation, aiming for students to gain competence in areas such as

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

digital literacy, media literacy, cultural literacy, and critical literacy. In this context, the theme "Getting to Know Atatürk" offers opportunities to interact with different text types, such as watching documentaries, reading excerpts from Atatürk's speeches, analyzing Atatürk's words, and examining historical photographs. Such applications develop students' skills in synthesizing information from multiple sources, establishing intertextual relationships, and making critical interpretations. Furthermore, the Atatürk theme has a structure open to interdisciplinary learning. This theme, which can be conducted jointly with history, Turkish language, visual arts, and social studies courses, allows students to have a holistic learning experience. Thus, a learning atmosphere supported by the transdisciplinary skills envisioned by the Turkish Century Education Model is created.

3. Social-Emotional Learning: 21st-century individuals are expected to be equipped not only cognitively but also socially-emotionally. The social-emotional learning model developed by CASEL (2020) aims to develop skills in recognizing emotions, empathizing with others, establishing healthy social relationships, making responsible decisions, and self-regulating. The Turkish Century Education Model places these skills at the center of the education process, focusing not only on what students learn but also on how they learn and with whom they interact. The theme "Getting to Know Atatürk" activates many components of social-emotional learning. Students who examine Atatürk's personality traits develop skills such as empathy, self-awareness, and motivation. For example, students can express their own feelings through Atatürk's love for children, his peaceful policies, or his interest in books, and have the opportunity to reflect on common human values. This theme also reinforces the sense of social belonging. Students position themselves as part of society and develop a sense of individual responsibility. Thus, the learning process becomes an experience that encompasses not only intellectual but also emotional and moral development. 4. Values Education: Building Identity and Belonging: The ultimate goal of education is not only to impart knowledge but also to raise virtuous individuals. As Lickona (1991) states, values education supports the individual's ability to distinguish right from wrong, develop moral reasoning, and build a good character. TYMM positions education as a value-centered structure and aims to institutionalize this understanding in all its curricula. The theme "Getting to Know Atatürk" not only teaches students the life story of Atatürk but also allows them to internalize contemporary, democratic, and secular values through his principles and reforms. Within this theme, students are introduced to values such as freedom, independence, scientific thinking, modernity, leadership, and social responsibility. Especially at the primary school level, the character traits of the individuals students take as role models profoundly influence their personal development. In this context, transmitting values through a historical figure like Atatürk is of strategic importance in terms of values education. The Partnership for 21st Century Skills (2022) document particularly emphasizes the need to support and teach conceptual skills within the framework of competencies and skills. However, when examining the programs of many countries, it is seen that conceptual skills such as reasoning, inquiry, critical thinking, and problem-solving are supported (Aras, Ülker, Altun, 2023 and Aşkar et al., 2023). It is observed that the level of matching of indicators included in the Western education program with conceptual-integrated skills is 44%, and the matching indicators mostly support skills such as interpretation, comparison, synthesis, analysis, classification, generalization, inference, structuring, and reasoning. In addition, thinking skills have been addressed and their importance emphasized by different theorists in the programs (Butterworth and Thawaites, 2013; Taggart, Ridley, Rudd and Benefield, 2005).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

The relationships between the skills included in the 2024 Turkish Curriculum were aimed to be conveyed through the texts given in the Turkish textbook, and texts were selected accordingly. The texts in the 5th grade Turkish textbook dealt with Observation, Information Gathering, and Inquiry.

Observation: Refers to determining the characteristics of objects and events in their natural environment through the senses.

Process Components:

* Defining the purpose and criteria for observation
* Collecting data with an appropriate data collection tool
* Classifying and recording the collected data

Information Gathering Skill: Refers to obtaining, verifying, and recording the desired information about an event/topic/situation using various methods. This skill is the process of gathering data and facts from various sources to learn more about a specific topic. This skill helps people make informed decisions, solve problems, and complete projects effectively.
Process Components:

* Identifying the tools to be used to obtain the desired information
* Finding information about the event/topic/situation using the identified tool
* Verifying the information obtained about the event/topic/situation
* Recording the information obtained about the event/topic/situation

Inquiry Skill: Refers to the process of being aware of an event/topic/situation, asking meaningful questions, obtaining information, and evaluating it. The process of asking questions, investigating events, gathering evidence, and solving problems begins when children realize they can find something for themselves. In this process, the teacher's task is to help children learn the necessary skills to plan and execute successful inquiry, being aware of the parts that make up the whole (Ash, 2000).

Process Components:

* Defining the topic of interest
* Asking questions about the topic
* Gathering information about the topic
* Evaluating the accuracy of the gathered information
* Drawing conclusions from the gathered information

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Construction Skill: This refers to the process of seeing relationships based on the current event/topic/situation and forming a coherent whole from them. Process Components:

* Establishing hierarchical, causal, or logical relationships by examining the current event/topic/situation

* Creating/presenting a coherent whole by utilizing prior knowledge about the relationships identified

Synthesis Skill: This refers to the process of bringing parts together to form an original whole by establishing relationships between them. Process Components:

Identifying the parts

Establishing relationships between the parts

Creating a unique whole by combining the parts

Decision-Making Ability: This refers to the ability to determine the purpose of a decision situation when needed, to search for/gather information, to create possible alternative propositions/options, to perform logical checks on the propositions/options created, to make a choice based on the resulting structure, and to reflect on the consequences of the decision.

Decision-making is the selection of the most appropriate option from among the presented or existing alternatives (Byrnes, 2002; Evans, Brown and Killian, 2002; Jacobs and Klaczynski, 2005; Saaty, 2008, Pekdoğan and Ulutaş, 2018).

According to [author's name], problem-solving and decision-making are characterized as complex processes in which the individual identifies various alternatives, evaluates them, ultimately makes a decision on an option, and puts this decision into practice (Simons, 1997, Kuzgun 2006). Decision-making skills enable children to prioritize, develop strategies, and establish the necessary relationships between thought and action (Ellis, 2007). The effective use of decision-making skills by children is seen as an important tool in resolving uncertain situations and improves their social communication skills (Barkley, Cross, and Major, 2005; Lundberg and Romich, 2006).

Children want to own the decisions they make and see the results. The decision-making process in children follows stages such as setting goals, creating options, evaluating options, choosing appropriate options, making a decision, and implementing the decision (Brynes, 2002). When children reason and make decisions, they initially have difficulty becoming aware of their own thoughts, then they form definitions, reason, and experience difficulties in reaching a conclusion. They use language and thought processes and make decisions about facts (Piaget, 1959). These processes also develop children's skills in getting along well with their friends, being independent within a group, and working together in a group (Bogumill, 2007).

Process Components:

* Determining the objective related to the decision situation

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

* Searching for/gathering information related to the decision

* Generating possible alternative propositions/options related to the decision

* Performing logical checks on alternative propositions/options

* Making a choice based on the structure reached

* Reflecting on the consequences of the decision

2. METHOD

2.1. Research Design

This study, which examines the levels of inter-skill relationships in the texts included in Theme II of the 5th Grade Turkish Language textbook within the context of the 2024 Turkish Language Curriculum, was conducted using a qualitative research model. Qualitative research is defined as "a research that uses qualitative data collection techniques such as observation, interviews, and document analysis, and follows a qualitative process aimed at presenting perceptions and events realistically and holistically in their natural environment" (Yıldırım and Şimşek, 2008; Karataş, 2015). Qualitative research is a method that adopts an interpretive approach to examine the research problem, based on an interdisciplinary holistic perspective. The phenomena and events under research are considered within their own context and interpreted in terms of the meanings that people attribute to them (Altunışık et al., 2010: 302).

2.2. Data Collection Technique

This study, which examines the levels of transmission of inter-skill relationships in the texts included in Theme II of the 5th Grade Turkish textbook within the context of the 2024 Turkish Curriculum, collected its data from the Ministry of National Education Publications 5th Grade Turkish 1 textbook (Akyurt et al., 2024) using the document analysis technique. Document analysis is the analysis of written documents containing information about facts and events related to the subject examined within the scope of the research (Karataş, 2015).

2.3. Data Analysis

The data obtained in the research were interpreted using the content analysis technique. The main purpose of content analysis is to reach concepts and relationships that will help explain the collected data. The basic process in content analysis is to bring together similar data within the framework of certain concepts and themes and to interpret them by organizing them in a way that the reader can understand. Before examining the stages of content analysis, it is necessary to define the terms used (Yıldırım and Şimşek, 2008; Neuman, 2012; Karataş, 2015).

The qualitative research approach offers a paradigm that aims to holistically address the meanings of social phenomena and the experiences of individuals in their natural environments (Yıldırım & Şimşek, 2013). In this study, the “case study” is the theme “Getting to Know Atatürk” included in the 2024 Turkish Language Curriculum. A case study design was chosen because this theme allows for a multidimensional examination of its effects on students' cognitive and affective development. Thus, the application of the theme in educational settings, student interactions, and its reflections on learning outcomes were analyzed in depth.

2.4. Validity and Reliability

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

To ensure the validity and reliability of the research, the data were independently examined by three Turkish language teachers, and common themes were agreed upon by comparing the codings.

2.5. Research and Publication Ethics

This study was conducted in accordance with the Higher Education Council (YÖK) Research and Publication Ethics Principles. Since only open-source textbook materials were used in the research process, ethical committee approval is not required.

3. FINDINGS

This section presents the findings obtained in the research and their interpretation.

Table 1. Transfer of Conceptual Skills in Texts on the Theme of "Getting to Know Atatürk"

	Text Name				
Skill Code and Name	Oğlu Hüseyin'den Emine Ana'ya Mektuplar	Gazi Mustafa Kemal ve Sığırtmaç Mustafa	Atatürk ve Çiftlik	Baharda Çiçek Açar, 23 Nisan'da Çocuk	Explanation/Observation
KB2.2 – Observation	—	✓	✓	✓	Visual and descriptive elements are particularly prominent in the texts "Gazi Mustafa Kemal and Shepherd Mustafa", "Atatürk and the Farm", and "Flowers Bloom in Spring, Children on April 23rd".
KB2.6 – Information Gathering	✓	—	—	✓	The texts "Letters from Her Son Hüseyin to Mother Emine" and "Flowers Bloom in Spring, Children on April 23rd" are suitable for historical and cultural information research.
KB2.8 – Inquiry	—	✓	✓	✓	The ability to "inquire" is particularly evident in texts that examine Atatürk's actions from a cause-and-effect perspective.
KB2.13 – Structuring	—	—	✓	✓	The student's ability to transform observation and information into meaningful structures is supported in the texts "Atatürk and the Farm" and "Flowers Bloom in Spring, Children on April 23rd".
KB2.20 – Synthesis	✓	—	✓	✓	The emotional aspects in the text "Letters" and the nature/child themes in other texts can be synthesized.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

	Text Name				
Skill Code and Name	Oğlu Hüseyin'den Emine Ana'ya Mektuplar	Gazi Mustafa Kemal ve Sığırtmaç Mustafa	Atatürk ve Çiftlik	Baharda Çiçek Açar, 23 Nisan'da Çocuk	Explanation/Observation
KB3.1 – Decision Making	—	—	✓	✓	"Farm" involves environmentally based decision-making; "April 23rd" involves event planning skills.

Table 2. Findings on the levels of conveying inter-skill relationships in the texts used in the theme "Getting to Know Atatürk".

Text Name	Transferred Skill Level	Subcomponents of transferred skills
Oğlu Hüseyin'den Emine Ana'ya Mektuplar	2	Information Gathering Skills Synthesis Skill
Gazi Mustafa Kemal ve Sığırtmaç Mustafa	2	Information Gathering Skills Inquiry Skills
Atatürk ve Çiftlik	5	Information Gathering Skills Synthesis Skill, Configuration Skill Inquiry Skills Decision-making skills
Baharda Çiçek Açar, 23 Nisan'da Çocuk	5	Observation Skills Synthesis Skill Inquiry Skills Configuration Skill Decision-making skills

When the table is examined, the following findings are obtained:

• Observation (KB2.2) skill is at the core of all texts and is intertwined with other skills (inquiry, structuring) especially in the texts "Atatürk and the Farm" and "Flowers Bloom in Spring, Children on April 23rd".

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

• Information Gathering (KB2.6) and Inquiry (KB2.8) are skills that can be processed together; students first acquire information and then inquire about the text in terms of cause and effect.

• Structuring (KB2.13) and Synthesis (KB2.20) appear sequentially, especially in the text "Atatürk and the Farm"; the student classifies what they observe, then synthesizes it to establish meaningful relationships.

• Decision Making (KB3.1), as a higher-level skill, is activated at the end of the observation → information gathering → inquiry → structuring → synthesis chain.

This situation is fully consistent with the inter-skill transfer approach of the 2024 Turkish Language Teaching Program. This skill enables students to make decisions using data acquired during the observation, information gathering, and inquiry phases. Decision-making processes developed based on the texts support students' higher-order thinking and responsibility-taking skills. The analysis results show that the texts within the theme of "Getting to Know Atatürk" offer multi-layered learning opportunities in terms of information literacy and conceptual skills. The texts particularly emphasize observation, information gathering, and inquiry skills, preparing the ground for students to transfer this knowledge to higher-order skills such as structuring, synthesizing, and decision-making.

4. CONCLUSION AND DISCUSSION

The importance of textbooks is increasing in proportion to the developing and changing technological possibilities. Examining textbooks is a necessity in terms of their scientific rigor and reflection of the fundamental approach they have adopted. Textbooks that do not reflect the adopted approach contribute to the misrepresentation of that approach (Küçükyadın, İşcan, 2017).

Countries can transmit their adopted educational policies to the generations they will raise through books. Of course, these educational policies cannot be achieved solely through books, but the significant role of books in this regard cannot be denied. Textbooks, which reflect the educational programs, are sometimes described as a mirror and the visible face of the curriculum (Arslan and Özpınar, 2009: 27), sometimes as the hidden hero of education (Yapıcı, 2004: 122), and sometimes as the fundamental material that builds a bridge between the program and the student. Therefore, it is possible to say that textbooks assume certain responsibilities both in terms of their content and the philosophy they adopt. However, “textbooks have a very important place in mother tongue education. In the education and teaching of Turkish, the language of the texts used in textbooks along with the programs, and the cultural elements included in the texts are very important” (Ekmekçi and Karadüz, 2015: 365). For this reason, attention should also be paid to the philosophy, language, and cultural structures for which a textbook is responsible when examined in terms of structure and content. Because books support reading and writing preparation skills and also affect children's language development (Işıtan, 2016).

When looking at the Turkish language curriculum, according to their content; textbooks only include texts and visual elements supporting the texts, and these texts are considered important in terms of developing students' imagination and instilling universal values. Student workbooks include activities and exercises supporting these texts; and the teacher's guide book includes guidance, forms, additional activities, and questions. These guidelines help teachers in the planning phase (Durukan, 2008; Kırcı, 2011).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

The findings of this research show that the skill-based approach of the 2024 Turkish Language Curriculum is concretely effective, especially through the theme of "Getting to Know Atatürk". Data obtained through qualitative document analysis revealed that the texts in the theme have the potential to holistically develop students' information literacy, observation, questioning, structuring, synthesis, and decision-making skills.

This result aligns with the view, as stated by Yıldırım and Şimşek (2013), that in qualitative research, in-depth examination of data within its context can make visible the social and cognitive meaning-making processes. The ways in which students construct meaning through the texts support the higher-level cognitive transfer model envisioned by the program.

The findings of the research also demonstrate the power of the "case study approach" emphasized by Tisdell, Merriam, & Stuckey-Peyrot (2025). The "situation" addressed in the study – namely the theme of "Getting to Know Atatürk" – functions not only as a historical context but also as a dynamic learning space that brings together students' values, identity, and learning skills.

The findings indicate that deep learning occurs when students actively participate in the learning process, interact with information, and reconstruct meaning, as stated by Creswell (2014). The students' ability to translate observation, inquiry, and decision-making processes into practice in the texts “Atatürk and the Farm” and “Flowers Bloom in Spring, Children on April 23rd” confirms the “transfer-level learning” principle targeted by the program. Inquiry skills increase students' motivation and creativity in the lesson, developing their analytical and critical thinking skills. At the same time, inquiry skills facilitate the understanding of questions as a whole within a cause-and-effect context. Students' answers to questions provide teachers with information about students' development, level, direction of development, and learning difficulties. Inquiry skills provide students who are bored with written and oral explanations with the opportunity to write and speak. This improves students' communication skills and increases opportunities for classroom socialization. Asking and answering questions generally increases student success (Özsoy, 2003; Ün-Açıkgöz, 2014).

Individuals can access new information through questioning and can achieve new learning in light of this new information. In this way, they also achieve self-learning by questioning. Because here, it is the learner who accesses the information, determines the method of accessing the information, and evaluates the information received by structuring it. The fact that questioning mentally activates the student and encourages active learning and thinking has made questioning one of the most important methods in active learning (Ün-Açıkgöz, 2014). In this sense, the relationship between questioning skills and self-learning is important. Therefore, in order to encourage self-learning and questioning in children in the field of basic education, it is important to examine the self-learning and questioning skills of prospective teachers who will educate them and the factors affecting these skills. (Öztürk, Bilgen & Bilgen, 2017)

The research results also show parallelism with the holistic learning approach envisioned by the Turkish Century Education Model. The model aims to develop the student's cognitive, affective, and social aspects simultaneously. The theme "Getting to Know Atatürk" exemplifies this holistic approach: students gather information while learning about a historical figure, and simultaneously develop higher-level skills such as questioning and decision-making.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

The advantages of document analysis in terms of in-depth meaning-making in text analysis, as highlighted by Çelebi (2023), are also confirmed in this study. In particular, the prominence of observation, structuring, and synthesis processes in the texts shows that the literacy skills defined in the curriculum are successfully integrated at the text level. Previous research in the literature on the function of Atatürk-themed texts in education has indicated that such themes contribute to students' historical awareness, national identity, and values education (Özkan, N. K. 2024). In this study, however, it has been shown that this contribution is not only in terms of values but also strongly realized in terms of cognitive transfer and skill development. In conclusion, the findings show that the theme "Getting to Know Atatürk" provides significant development in both cognitive (information gathering, structuring, decision-making) and affective (empathy, belonging, national consciousness) areas in students; therefore, it offers a learning experience consistent with the skill-based teaching philosophy of the program. The findings show that the texts in the theme support observation (KB2.2), information gathering (KB2.6), inquiry (KB2.8), structuring (KB2.13), synthesis (KB2.20), and decision-making (KB3.1) skills at different levels. Specifically, the texts "Atatürk and the Farm," "Flowers Bloom in Spring," and "Children on April 23rd" were found to provide a high level of interaction in terms of inter-skill transfer. These texts allow students to actively participate cognitively not only in recognizing and understanding information but also in structuring, synthesizing, and decision-making. The successful implementation of Turkish as a native language can primarily be achieved through a well-structured program and Turkish textbooks prepared in accordance with this program.

The following recommendations can be made as a result of the study:

• Teachers should structure inter-skill transfer (e.g., observation → inquiry → structuring → decision-making) in a planned manner when working with the texts.

• Observation-based research, concept maps, mini-projects, and discussion activities should be used in the lesson to support students' higher-order skills.

• Texts with Atatürk themes should be processed not only for the purpose of transferring information, but also to create an environment for values education and critical thinking.

• Students should be encouraged to produce original products such as posters, presentations, and short texts, especially in the "synthesis" and "decision-making" stages.

• The Turkish language curriculum should be enriched with concrete examples of how skill transfer takes place in each theme and text.

• Textbooks should clearly state which skills are targeted for each text, and teacher guides should include guidance on these transfer steps.

• Themes centered on Atatürk should be redesigned to develop life skills such as empathy, responsibility, and productivity, in addition to cognitive skills.

• Since this research is based on document analysis, qualitative or mixed-methods studies incorporating student and teacher opinions should be conducted in the future.

• The continuity of skill transfer in the program can be analyzed by comparing Atatürk themes at different grade levels.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

• Studies supported by quantitative data can more concretely demonstrate the impact of skill transfer on student achievement.

REFERENCES

Akyurt, G., vd., (2024). Ortaokul5. Sınıf Türkçe ders kitabı (1. Kitap), MEB Yay.

Alkış Küçükaydın, M. ve İşcan, A. (2017). İlköğretim 3.Sınıf Türkçe ders kitapları ve öğretmen kılavuz kitabının yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına uygunluk düzeyi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 5*(1), 1-13.

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı (6. Baskı).* Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Aras, S., Ülker, A., Altun, D. (2023). Okul öncesi eğitim programı'nın K12 beceriler çerçevesi Türkiye bütüncül modeli'ne göre incelenmesi. *Millî Eğitim, 52 (Özel Sayı)*, 791-812. DOI: 10.37669/milliegitim.1309000"

Arslan, S. ve Özpınar, İ. (2009). Yeni ilköğretim 6. sınıf matematik ders kitaplarının öğretim programına uygunluğunun incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3*(36),26-38.

Ash, D. (2000). *Setting the stage for inquiry. in foundations, Volume 2: Inquiry: Thoughts, Views, and Strategies for the K-5 Classroom* (pp. 63-69). Washington, DC: National Science Foundation.

Aşkar, P., Topçu, H. İ., Altun, A., Cırık, İ ve Kandırmaz, M. (2023). *K12 beceriler çerçevesi Türkiye bütüncül modeli*. Milli Eğitim Bakanlığı.

Butterworth ve Thwaites (2013). *Thinking skills critical thinking and problem solving*. Cambridge University Press.

Carter, D. (2016). A nature-based social-emotional approach to supporting young children's holistic development in classrooms with and without walls: The social-emotional and environmental education development (SEED) framework. *International Journal of Early Childhood Environmental Education, 4*(1), p. 9-24.

Creswell, J. W. (2014). *Research desing: qualitative, quantitative and mixed methods approaches* (Vol. 54). United State of America: Sage Publications.

Cristovao, A. M., Candeias, A. A., ve Verdasca, J. L. (2020). *Development of socio-emotional and creative skills in primary education: Teachers' perceptions about the Gulbenkian XXI School Learning Communities Project. Frontiers in Education, 4*(160), 1-12. https://doi.org/10.3389/feduc.2019.00160

Çelebi, M. (2023). *Nitel araştırma yöntemleri,* Ankara: Pegem Akademi.

Ekmekçi, V. ve Karadüz, A. (2015). Yurt dışında yaşayan iki dilli çocuklar için hazırlanan Türkçe ve Türk kültürü ders kitabına eleştirel bir bakış. *Turkish Studies, 10*(15), 361-378

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Frye, K. E., Boss, D. L., Anthony, C. J., Du, H., & Xing, W. (2024). Content analysis of the CASEL framework using K–12 state SEL standards. *School Psychology Review*, *53*(3), 208-222.

Işıtan, S. (2016). Özel amaçla yazılmış çocuk kitapları. *Turkish Studies, 11*(4), 471-492.

Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 62-80.

Lickona, T. (1991). *Educating for character: How our schools can teach respect and responsibility.* Bantam Books.

MEB (2024). *Türkçe Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1-8. Sınıflar)*. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

MEB (2024). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Tanıtım Kitapçığı*. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.

Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-II. Cilt (5. Basım).* İstanbul: Yayın Odası.

Özkan, N. K. (2024). Türkçe Ders Kitaplarında Millî Kimlik İnşası. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, *9*(1), 111-134.

Öztürk, Y., A., Bilgen, Z., & Bilgen, S. (2017). Relationship between inquiry and self-directed learning skills: an investigation on the elementary education prospective teachers, *Sinop University Journal of Social Sciences, 1*(2). 179-214.

Pekdoğan, S. & Ulutaş, İ. (2018). The effect of the decision making skills education programme on the preschool children's decision making skills. *Inonu University Journal of the Faculty of Education, 19*(1), 230-244. DOI: 10.17679/inuefd.325966

Piaget, J. (1977). *The development of thought: Equilibration of cognitive structures.(Trans A. Rosin)*. Viking.

Taggart, G., Ridley, K., Rudd, P and Benefield, P. (2005). Thinking skills in the Early Years: a literature review. National Foundation for Educational Research.

Tisdell, E. J., Merriam, S. B., & Stuckey-Peyrot, H. L. (2025). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. John Wiley & Sons.

Trilling, B., & Fadel, C. (2009). *21st century skills: Learning for life in our times*. John Wiley & Sons.

Vygotski, L. S., (1978). *El desarrollo de los procesos psicológicos superiores* (p. 66). Barcelona: crítica.

Yapıcı, M. (2004). İlköğretim I.Kademe ders kitaplarının öğrenci düzeyine uygunluğu. Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 121-131.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı).* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

AN ANALYSIS OF THE TEXTS ON THE THEME OF GETTING TO KNOW ATATÜRK IN THE 5TH GRADE TURKISH COURSE BOOK IN TERMS OF LITERACY SKILLS IN THE 2024 TURKISH COURSE CURRICULUM

Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş

Atatürk University, akadirkirbas@atauni.edu.tr,

https://orcid.org/0000-0001-9846-0256

Dr. Bahadır Kaygusuz

Ministry of Education, bahadirkaygusuz7@gmail.com.

https://orcid.org/ 0000-0003-4360-9214

ABSTRACT

A healthy knowledge and skill infrastructure is directly related to both an individual's intellectual development and their adaptation to social life. In this process, literacy skills play a decisive role in the educational process by strengthening students' abilities to access, analyze, and interpret information, and to make sense of cultural and visual contexts. The Turkish Century Education Model offers a systematic educational approach by integrating knowledge, culture, and values with students' skills. Within the framework of the curriculum, it aims for a structure encompassing information literacy, digital literacy, visual literacy, cultural literacy, and data literacy (MEB, 2024). Human beings interact not only with environmental and social interactions but also with information and values in the process of making sense of their lives. Universal literacy skills enable students to manage their own learning processes and to exist as responsible and conscious individuals in the social context. In this context, it is increasingly important for education systems to develop students' cognitive skills, as well as in areas such as critical thinking, data literacy, and cultural awareness. Turkish education stands out as a central learning area that not only improves students' language skills but also supports the processes of accessing and making sense of information. Students' skills in comprehending historical contexts, making inferences from visual and written texts, and interpreting cultural codes are systematically supported through textbooks. The Turkish Language Curriculum, updated by the Ministry of National Education in 2024, aims to develop students' literacy skills; textbooks are structured to holistically present students with the learning outcomes of information literacy, digital literacy, visual literacy, cultural literacy, and data literacy. This study examined four texts from the 5th-grade Turkish language textbook under the theme "Getting to Know Atatürk." The study was designed as a qualitative study, and data was obtained through document analysis. The analysis process systematically assessed the contexts and narrative strategies in which the texts supported students' skills such as accessing information, developing cultural awareness, interpreting visual elements, and data-based thinking. The research findings indicate that the texts under the theme "Getting to Know Atatürk" particularly emphasized information literacy and cultural literacy skills, while also providing students with a basic level of guidance in the areas of visual literacy and data literacy. While the texts present historical and cultural contexts to students, they also support critical thinking and interpretation skills through visual and narrative methods within the text. In this respect, the study offers a unique contribution by revealing the role of Turkish textbooks in developing literacy skills within the framework of the 2024 Curriculum. Furthermore, the study

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

offers guidance to textbook authors, teachers, and curriculum development specialists on how to support literacy skills in course materials in a more holistic and balanced manner.

Key Words: 2024 Turkish Course Curriculum, 5th grade Turkish course book, literacy skills, transfer level.

1. INTRODUCTION

21st-century education, in line with the requirements of the information society, aims not only to impart linguistic competencies but also to develop individuals' skills in accessing, interpreting, analyzing, critically evaluating, and restructuring information (Cope & Kalantzis, 2016). This understanding has transformed literacy from a one-dimensional reading and writing activity into a multi-layered competency area encompassing processes of constructing multiple meanings, effectively using digital tools, and interpreting cultural contexts. Today's educational models support students in representing, interpreting, and reproducing information in different ways by establishing intertextual relationships. In this context, the 2024 Turkish Language Curriculum also does not limit language teaching to purely linguistic competencies but is based on a multifaceted literacy development that includes cognitive, cultural, visual, and digital dimensions (MEB, 2024). The program aims to develop students' competencies in areas such as information literacy, cultural literacy, visual literacy, and data literacy, thereby holistically enhancing their meaning-making skills at both individual and societal levels. Thus, Turkish language instruction has evolved beyond simply teaching language rules, becoming a structure that also supports students' thinking, questioning, creative, and communicative abilities. Within this framework, the theme "Getting to Know Atatürk" stands out as a significant learning area supporting the 21st-century skills envisioned by the program. The theme allows students to gain a multifaceted understanding of Mustafa Kemal Atatürk's thought system, philosophy of life, values, and the innovations he brought to society. However, it is not limited to the transmission of historical information; it also develops students' abilities to derive meaning from historical data, relate this data to the present, and make inferences about social values based on Atatürk's ideas. Thus, students gain a sense of national identity, historical awareness, and cultural sensitivity at both cognitive and affective levels.

The texts included in the theme "Getting to Know Atatürk," such as "Letters from His Son Hüseyin to His Mother Emine," "Gazi Mustafa Kemal and Shepherd Mustafa," "Atatürk and the Farm," "Flowers Bloom in Spring," and "Children on April 23rd," support students' multiple literacy skills at different levels. Through these texts, students gain information literacy regarding historical events and facts; they also develop their visual literacy through the visual elements, symbols, and historical photographs included in the texts. At the same time, they acquire data literacy-based analytical skills through themes such as Atatürk's ideals of modernization and his understanding of production and agriculture. In the context of cultural literacy, students develop an awareness of cultural continuity by reflecting on the common values, traditions, and modernization process of the Turkish nation. Therefore, the theme "Getting to Know Atatürk" not only provides knowledge about the past but also develops students' abilities to approach information critically, construct meaning, and establish relationships between historical and cultural contexts. In this respect, the theme can be considered one of the concrete reflections of the knowledge-based, value-centered, and action-

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

oriented learning approach envisioned by the 21st century in the Turkish language teaching program.

1.1. The Process Components of Literacy Skills in the Turkish Century Education Model

The Turkish Century Education Model offers a holistic approach aimed at developing students' multi-dimensional thinking skills in the processes of accessing, interpreting, and transforming information. Literacy skills, as included in the model, are not considered merely a process of acquiring information, but rather a dynamic developmental field encompassing the cognitive, affective, and behavioral aspects of an individual's relationship with information. In this context, the process of acquiring literacy skills is structured along a three-stage developmental trajectory: awareness level, functionality level, and activity level. The awareness level encompasses students' recognition, understanding, and development of sensitivity to fundamental knowledge, concepts, terms, and phenomena related to a specific type of literacy. Learning at this level is shaped by cognitive awareness and conceptual recognition. By grasping the basic elements of literacy, the student learns to navigate the world of information. This stage is also a phase of acquiring consciousness that strengthens the student's individual interest and intrinsic motivation regarding literacy. The functionality level refers to the meaningful and integrated use of knowledge and concepts acquired through awareness. At this stage, students develop skills in interpreting, analyzing, and contextually applying information by establishing relationships between different types of literacy. The ability of students to not only recognize acquired information but also to establish relationships between them enables the effective use of higher-level cognitive skills such as critical thinking and problem-solving. Therefore, the functionality level is a transitional stage where learning becomes active and information gains meaning. The activism level, on the other hand, is the stage where students transform the acquired knowledge, skills, and values into concrete behaviors by transferring them to different areas of life. At this level, knowledge moves from the individual's intellectual world to social interaction and productivity. Activism is a developmental stage where the student becomes the subject of the learning process, transforming what they have learned into action with a sense of responsibility. Thus, literacy becomes not merely a cognitive competence but also a life skill with ethical, aesthetic, and social dimensions. These three levels are designed to complement each other within a spiral structure. The learning process, beginning with awareness, exhibits a developmental cycle progressing from functionality to activism. However, due to the nature of learning processes, it cannot be expected that every student will complete this spiral cycle at the same speed or in the same order. In some cases, a process initiated at the awareness level may deepen and remain at the functionality level; moreover, the holistic understanding gained at this stage may enable the individual to reach a higher level of awareness. This demonstrates that learning occurs not linearly, but in a cyclical and continuously evolving manner. Consequently, the three-level structure of literacy skills in the Turkish Century Education Model is based on a spiral learning approach that continuously strengthens the student's interaction with information along the axes of recognition-understanding-action. This approach aims to cultivate individuals who will shape the information society of the 21st century not only as consumers of information, but also as producers and transformers of knowledge.

The five basic skills listed under the heading "literacy skills" in the 2024 Turkish Language Curriculum support students' ability to acquire information from different sources, make sense of multimedia, and think critically.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

OB1. Information Literacy

OB1.1. Recognizing the Need for Information

OB1.2. Gathering Information

OB1.3. Summarizing Information

OB1.4. Synthesizing Information

OB1.5. Critical Thinking Using Information

Information literacy requires students to question the information they obtain from different sources, verify its accuracy, and use it purposefully ( ). An information literate person is someone who uses information sources to produce information-based solutions to problems (especially problems encountered in the work environment), possesses the necessary skills for using various information sources, and knows the relevant techniques (Zurkowski, 1974). Furthermore, information literacy is defined as the ability to find and use the information needed for problem-solving and decision-making. (Pinto, Cordon, and Diaz, 2010). These definitions particularly focus on the fundamental skills of finding and using information for problem-solving and decision-making.

OB2. Digital Literacy;

OB2.1: Recognizing Digital Resources

OB2.2: Producing Information in the Digital Environment

OB2.3: Digital Ethics Awareness

OB2.4: Understanding Digital Information

OB2.5: Creating and Sharing Content for Digital Environments

OB2.6: Communicating and Sharing

OB2.7: Working with Digital Tools

OB2.8: Taking E-Security Measures

OB2.9: Critical Thinking Using Digital Information

Digital literacy includes accessing information through digital tools, analyzing digital texts, and awareness of safe use (Ng, 2012). Digital literacy is the awareness, attitude, and ability of individuals to recognize, access, manage, evaluate, analyze, and synthesize digital tools and digital resources; to create new information, to form expressions in mass media, and to communicate with others (Martin, 2005). Digital literacy is a specific way of thinking; it involves not only acquiring information from the internet, but also how to evaluate the data obtained, and being able to choose between relevant and irrelevant information (Eshet, 2004).

OB4. Visual Literacy

OB4.1 Understanding the Visual

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

OB4.2 Interpreting the Visual

OB4.3 Critical Thinking About the Visual

OB4.4 Creating Visual Communication Applications

OB5. Cultural Literacy

OB6. Citizen Literacy

OB7. Data Literacy

OB8. Sustainability Literacy

Visual literacy encompasses the ability to understand images, photographs, posters, or symbols in texts and to create one's own visual narratives (Felten, 2008).

OB5. Cultural Literacy

OB5.1. Understanding Culture

OB5.2. Maintaining Culture

OB5.3. Cultural Interaction

Cultural literacy includes the ability of an individual to understand the cultural context in which they live and to respect universal values (Provenzo, E. F., & Apple, M. W. 2015). Cultural literacy includes the ability to understand and analyze the underlying realities of social behaviors, changes in culture, and to question elements that threaten culture (Kafadar and Şan, 2021). The concept of cultural literacy, put forward by Hirsch (1987), is the ability of individuals to understand the structure of other cultures in addition to their own and to empathize. In addition, cultural literacy also includes the ability to recognize and appreciate the similarities and differences of cultures (Köksal, 2010; Zor, 2014). A culturally literate individual understands the structure of their own culture, can compare its cultural elements with other cultures, and can grasp that culture develops and changes over time like a living organism (Karslı, 2016). They can evaluate their culture from a critical and multifaceted perspective. They can analyze their culture in the context of the past, present, and future. If culture is likened to an iceberg, the visible part of the mountain includes clothing, traditions, food, and music that everyone can perceive; however, the invisible part contains not only these differences that a culturally literate individual can perceive, but also social roles, values, superstitions, and perceptions formed by societal influence. From this perspective, it is important for a culturally literate individual to be able to perceive the other side of the iceberg and to develop attitudes and skills accordingly (Çelik and Güleç, 2023).

OB7. Data Literacy

OB7.1. Asking Questions and Considering Possible Outcomes

OB7.2. Generating Data

OB7.3. Quantifying and Measuring Data

OB7.4. Organizing and Processing Data

OB7.5. Visualizing Data

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

OB7.6. Simplifying and Transforming Data

OB7.7. Describing and Analyzing Patterns

OB7.8. Interpreting Data to Access Information

OB7.9. Using and Structuring New Information

Data literacy is the process of generating meaningful conclusions from observations and facts (Calzada Prado & Marzal, 2013).

1.2. Purpose of the Study

The main purpose of this research is to examine the contribution of four texts (Letters from His Son Hüseyin to His Mother Emine, Gazi Mustafa Kemal and Herdsman Mustafa, Atatürk and the Farm, Flowers Bloom in Spring, Children on April 23rd) in the "Theme 2: Getting to Know Atatürk" unit of the 5th grade Turkish language textbook, which was accepted as a textbook by the decision of the National Education Ministry's Curriculum and Education Board dated 17.07.2024 and numbered 110460159, to the development of students' literacy skills. In this study, considering the literacy skills (OB1 Information Literacy, OB2 Digital Literacy, OB4 Visual Literacy, OB5 Cultural Literacy, OB7 Data Literacy) and their sub-skills defined in the 2024 Turkish Language Curriculum, the study systematically evaluated whether the texts in question support students' abilities to access information, analyze information, interpret cultural and visual contexts, and think data-driven. The research aims to reveal the role of textbooks in acquiring literacy skills and to provide scientific data to curriculum developers, teachers, and textbook authors on how to more effectively introduce these skills to students.

2. METHOD

This section includes the research design, data collection technique, sources and materials, data analysis technique, validity and reliability of the study, and ethical statement.

2.1. Research Design

This research focuses on examining the texts within the theme of "Getting to Know Atatürk" in the 5th grade Turkish language textbook in terms of literacy skills. The study is structured according to a qualitative research design. Qualitative research involves data collection and interpretation processes using techniques such as observation, interviews, and document analysis, allowing for a holistic approach to events and phenomena in their natural environment (Yıldırım & Şimşek, 2013).

2.2. Data Collection

The research data was obtained through the document analysis method. Document analysis is a method that allows for the systematic analysis of written materials and provides the researcher with in-depth information (Çelebi, 2023). In this context, four texts under the theme "Getting to Know Atatürk" in the 5th grade Turkish textbook approved by the Ministry of National Education (Letters from His Son Hüseyin to His Mother Emine, Gazi Mustafa Kemal and Shepherd Mustafa, Atatürk and the Farm, Flowers Bloom in Spring, Children on April 23rd) were selected as study materials.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2.3. Study Group / Resources and Materials

The study group of the research consists of four texts under the theme "Getting to Know Atatürk" in the 5th grade Turkish textbook, which was accepted as a textbook by the decision of the Board of Education and Training of the Ministry of National Education dated 17.07.2024 and numbered 110460159 (Akyurt et al., 2024). In the analysis process, the literacy skills (OB1 Information Literacy, OB2 Digital Literacy, OB4 Visual Literacy, OB5 Cultural Literacy, OB7 Data Literacy) and their sub-skills specified in the 2024 Turkish Language Curriculum were taken into consideration.

2.4. Data Analysis

The descriptive analysis method was used in the analysis of the data. In this approach, the data were organized within the framework of predetermined skill themes, supported by relevant text excerpts, and interpreted (Yıldırım & Şimşek, 2013). In the analysis process, each text was read individually, coded in the context of literacy skills, and the students' level of acquisition of these skills was determined.

2.5. Validity and Reliability

In order to increase the validity and reliability of the research, the data were independently examined by three Turkish language teachers, and common findings were determined by comparing the interpretations. Researchers ensured consistency and reliability by reviewing the data analysis (Creswell, 2014). Validity and Reliability The research data was evaluated with three Turkish language education experts to improve the quality of the study. Sharing the data obtained in qualitative research with experts in qualitative research and receiving feedback from experts increases the reliability of the research (Glesne & Peshkin, 1992).

2.6. Research and Publication Ethics

This study was conducted within the framework of the Research and Publication Ethics Principles of the Council of Higher Education (YÖK). Since only open-source textbook materials were used in the study process, ethical committee approval is not required.

3. FINDINGS

This section includes the interpretation of the data obtained in the research.

Table 1: Findings on the levels of information literacy and sub-component skills conveyed in the texts on the theme "Getting to Know Atatürk"

	Text Name			
Literacy Skills	Ya İstiklal ya Ölüm	Oğlu Hüseyin'den Emine Ana'ya Mektuplar	Gazi Mustafa Kemal ve Sığırtmaç Mustafa	Atatürk ve Çiftlik

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

OB1. Information Literacy				-
OB1.1. Recognizing the Need for Information	-	✓	✓	-
OB1.2. Gathering Information	-	✓	-	✓
OB1.3. Summarizing Information	-	-	✓	✓
OB1.4. Synthesizing Information	-	-	-	✓
OB1.5. Critical Thinking Using Information	-	✓	✓	✓

Upon examining the table, it was determined that the text titled "Either Independence or Death" does not convey any sub-components of information literacy within the context of the 2024 Turkish Language Curriculum. This indicates that the text is insufficient in conveying the skills and sub-skills included in the curriculum. The texts "Letters from His Son Hüseyin to His Mother Emine" and "Gazi Mustafa Kemal and Shepherd Mustafa" were found to reflect literacy skills such as Recognizing Information Needs, Summarizing Information, and Critically Thinking Using Information. The text "Atatürk and the Farm" was found to convey all the literacy and sub-skills of the 2024 Turkish Language Curriculum.

Table 2: Findings on the levels of conveying digital literacy and sub-component skills in the texts included in the theme "Getting to Know Atatürk"

	Text Name			
	Ya İstiklal ya Ölüm	Oğlu Hüseyin'den Emine Ana'ya Mektuplar	Gazi Mustafa Kemal ve Sığırtmaç Mustafa	Atatürk ve Çiftlik
Literacy Skills				
OB2. Digital Literacy;	-	-	-	-
OB2.1: Recognizing Digital Resources	-	-	-	-
OB2.2: Producing Information in the Digital Environment	-	-	-	-
OB2.3: Digital Ethics Awareness	-	-	-	-
OB2.4: Understanding Digital Information	-	-	-	-
OB2.5: Creating and Sharing Content for Digital Environments	-	-	-	-
OB2.6: Communicating and Sharing	-	-	-	-
OB2.7: Working with Digital Tools	-	-	-	-

Upon examining the table, it was determined that the texts in the theme "Getting to Know Atatürk" did not include or convey any of the following sub-component skills: Digital Literacy and Recognizing Digital Resources, Producing Information in a Digital Environment, Digital Ethics Awareness, Understanding Digital Information, Creating and Sharing Content for Digital

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Environments, Communicating and Sharing, Working with Digital Tools, Taking E-security Measures, and Critical Thinking Using Digital Information. This finding indicates that the text in the theme is not suitable for conveying the literacy skills included in the program.

Table 3: Findings on the level of conveying Visual Literacy and its sub-component skills in the texts in the theme "Getting to Know Atatürk".

	Text Name			
	Ya İstiklal ya Ölüm	Oğlu Hüseyin'den Emine Ana'ya Mektuplar	Gazi Mustafa Kemal ve Sığırtmaç Mustafa	Atatürk ve Çiftlik
Literacy Skills				
OB4. Visual Literacy	✓	✓	✓	✓
OB4.1. Understanding Visuals	✓	✓	✓	✓
OB4.2. Interpreting Visuals	✓	✓	✓	✓
OB4.3. Critical Thinking About Visuals	-	-	-	-

Upon examining the table, it was determined that all texts in the theme "Getting to Know Atatürk" conveyed the sub-skills of understanding visuals, interpreting visuals, and critically thinking about visuals, with the only finding missing was related to the sub-component of creating visual communication applications. This indicates that the text is at a sufficient level in conveying visual literacy and its sub-component skills.

Table 4: Findings regarding the levels of conveying cultural literacy and its sub-component skills in the texts in the theme "Getting to Know Atatürk"

	Text Name			
	Ya İstiklal ya Ölüm	Oğlu Hüseyin'den Emine Ana'ya Mektuplar	Gazi Mustafa Kemal ve Sığırtmaç Mustafa	Atatürk ve Çiftlik
Literacy Skills				
OB5. Cultural Literacy	✓	✓	✓	✓
OB5.1. Understanding Culture	✓	✓	✓	✓
OB5.2. Sustaining Culture	✓	✓	✓	✓
OB5.3. Cultural Interaction	✓	✓	✓	✓

When the table is examined, it is seen that culture is strongly represented in all the texts in the theme "Getting to Know Atatürk". Through the texts in this theme, students learn about national values, social solidarity and cultural continuity through the transmission of the sub-components of understanding culture, maintaining culture and cultural interaction.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Table 5: Findings on the levels of transmission of Data Literacy and sub-component skills in the texts in the theme "Getting to Know Atatürk".

	Text Name			
	Ya İstiklal ya Ölüm	Oğlu Hüseyin'den Emine Ana'ya Mektuplar	Gazi Mustafa Kemal ve Sığırtmaç Mustafa	Atatürk ve Çiftlik
Literacy Skills				
OB7. Data Literacy	✓	✓	✓	✓
OB7.1. Asking Questions and Considering Possible Outcomes	-	-	-	-
OB7.2. Generating Data	-	-	-	-
OB7.3. Quantifying and Measuring Data	-	-	-	-
OB7.4. Organizing and Processing Data	-	-	-	-
OB7.5. Visualizing Data	-	-	-	-
OB7.6. Simplifying and Transforming Data	✓	✓	✓	✓
OB7.7. Describing and Analyzing Patterns	–	–	–	–
OB7.8. Interpreting Data to Access Information	✓	✓	✓	✓
OB7.9. Using and Structuring New Information	✓	✓	✓	✓

When the table was examined, it was determined that all the texts in the theme "Getting to Know Atatürk" conveyed sub-components of data literacy such as Thinking About Possible Outcomes, Describing and Analyzing Patterns, Using and Structuring New Information. However, it was observed that the texts did not convey sub-components and skills of data literacy such as creating data, digitizing and measuring data, organizing and processing data, visualizing data, simplifying and transforming data. This level of conveyance indicates that the texts in the theme are insufficient in conveying data literacy skills.

When examined in terms of learning outcomes, the following results were obtained:

Information Literacy

All texts support students' ability to understand historical context and make information inferences. For example, the text "Letters from Son Hüseyin to Mother Emine" reinforces information literacy by integrating emotional and historical context.

Digital Literacy

Digital literacy is represented only in the text "Flowers Bloom in Spring, Children on April 23rd". This text allows students to develop their awareness of online sharing and digital security.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Visual Literacy

Visual literacy supports the creation of meaning through photographs, illustrations, and symbols in texts. In particular, the text "Atatürk and the Farm" reinforces the themes of production and labor in a visual context.

Cultural Literacy

Cultural literacy is strongly represented in all texts. Students recognize national values and learn about social solidarity and cultural continuity through the texts.

Data Literacy

Data literacy is evident in the texts "Atatürk and the Farm" and "Gazi Mustafa Kemal and Shepherd Mustafa". Students develop their skills in analyzing and interpreting quantitative and observational data.

4. CONCLUSION AND DISCUSSION

Those who prepare curricula and textbooks, as well as teachers, should provide opportunities to improve students' digital literacy through programs, books, and lessons. UNICEF (2017) stated the necessity of digital literacy lessons to ensure that children are informed, engaged, and safe in the digital world (Duran, Özen, 2018). Digitally literate individuals not only use technology well but also, due to their developed analytical thinking skills, can produce solutions by exhibiting reasonable approaches to the problems they encounter in society (Elçi, 2015). Digitally literate individuals have the competencies to contribute to their personal development through technology, solve their problems in any context of life, and support their social participation and production (Acar, 2015).

The quality of the curriculum, which provides a framework for the entire system (school, teacher, student, textbook authors, etc.), is important not only because the skills of native language education are interrelated in a holistic manner, but also because the sub-dimensions of a skill contain achievements specific to that skill (Arı, 2017).

In this research, four texts in the "2nd Theme: Getting to Know Atatürk" unit of the 5th grade Turkish language textbook accepted by the Ministry of National Education in 2024 were examined in terms of literacy skills (information, culture, visual, data, and digital literacy). The findings show that the texts generally support students' information, culture, visual, and data literacy skills, but are limited in terms of digital literacy. In the text "Gazi Mustafa Kemal and Sığırtmaç Mustafa," the themes of social solidarity and leadership, along with historical and cultural elements, were found to strengthen students' cultural awareness and national identity. This situation supports students' ability to grasp historical context, build meaningful bridges between the past and the present, and internalize cultural values within the context of cultural literacy. Activities incorporating visual elements such as photographs, illustrations, and thematic visuals have strengthened visual literacy by supporting students' processes of establishing relationships between text and visuals and extracting meaning from visuals. In terms of information and data literacy, it has been determined that activities based on observation, inference, and comparison, as in the text "Letters from Her Son Hüseyin to Mother Emine," have improved students' analytical thinking, data interpretation, and ability to draw meaningful conclusions. This finding demonstrates the applicability of data-based learning approaches at the primary school level and shows that Turkish lessons play a functional role

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

not only in language teaching but also in cognitive skill development. However, a significant deficiency is evident in the digital literacy dimension. The absence of activities in the texts related to using digital resources, verifying digital information, or interpreting online texts reveals that students have not adequately developed digital literacy, one of the contemporary literacy types. This finding is consistent with similar research in the literature. Ertmer and Ottenbreit-Leftwich (2010) emphasize that teachers integrating digital tools into their teaching processes significantly enhances students' information access and production skills. Similarly, Kuhlemeier and Hemker (2007) state that digital literacy activities support students' critical thinking and data analysis skills. In this context, the findings of the research are consistent with the multiple literacy theory. The multiple literacy approach does not limit learning to written texts alone, but considers all forms of representation—visual, digital, cultural, and verbal—as part of the process of making sense of things (Cazden, Cope, Fairclough, Gee, Kalantzis, Kress, & Nakata, M. 1996). In this context, enriching Turkish textbooks with multiple forms of representation is important for developing both critical and creative thinking skills in students. This research reveals that Turkish textbooks need to be restructured in a way that holistically supports multiple literacies, which are among the 21st-century skills. Textbook authors and program developers need to incorporate more digital content, online research guidance, and media literacy-themed activities. Furthermore, it is recommended that professional development programs for teachers be strengthened to enable them to effectively use digital tools for pedagogical purposes (Voogt, Erstad, Dede & Mishra, 2013). In conclusion, the theme "Getting to Know Atatürk" in the 5th grade Turkish textbook supports students' information, cultural, visual, and data literacy.

Based on the research findings, the following recommendations can be developed:

1. Teachers should incorporate more digital content production, online research, and data interpretation activities into text analysis.

2. The analysis of visuals and digital resources accompanying texts should be systematically implemented to develop students' multi-literacy skills.

3. Students should be encouraged to research texts in digital environments, interpret information, and share it online.

4. Digital and visual activities should be planned to enable students to think critically and creatively about texts.

5. Future textbooks should include more digital literacy and data analysis activities to support students' contemporary literacy profiles.

6. Teachers should participate in professional development programs to integrate the effective use of digital tools into learning processes and should be made aware of digital pedagogical strategies.

7. Educational practices should be planned to include activities that develop information, culture, visual, data, and digital literacy skills together.

REFERENCES

Acar, Ç. (2015). *Anne ve babaların ilkokul ortaokul ve lise öğrencisi çocukları ile kendilerinin dijital okuryazarlıklarına ilişkin görüşleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Arı, G. (2017). Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndaki (ortaokul) okuma kazanımlarının değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 5*(4), 685-703.

Bruce, C. (1997). *The seven faces of ınformation literacy. adelaide*, SA: Auslib Press.

Calzada Prado, J. F., & Marzal, M. Á. (2013). Incorporating data literacy into ınformation literacy programs: core competencies and contents. *Libri: International Journal of Libraries and Information Studies, 63*(2), 123-134. https://doi.org/10.1515/libri-2013-0010

Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage publications.

Cope, B., & Kalantzis, M. (Eds.). (2016). *A pedagogy of multiliteracies: Learning by design*. Springer.

Cazden, C., Cope, B., Fairclough, N., Gee, J., Kalantzis, M., Kress, G., ... & Nakata, M. (1996). A pedagogy of multiliteracies: Designing social futures. *Harvard educational review*, *66*(1), 60-92.

Çelebi, M. (2023). *Nitel araştırma yöntemleri* Pegem Akademi. Ankara, 2023

Çelik, M.E. ve Güleç, S. (2023). 5.,6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretim programı kazanımlarının ve ders kitaplarının kültür okuryazarlığı açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 32* (2), 756-775.

Duran, E. & Özen, N., E. (2018). Türkçe derslerinde dijital okuryazarlık, *Türkiye eğitim Dergisi 3*(2),31-46.

Ertmer, P. A., & Ottenbreit-Leftwich, A. T. (2010). Teacher technology change: How knowledge, confidence, beliefs, and culture intersect. *Journal of research on Technology in Education*, *42*(3), 255-284.

Eshet, Y. (2004). Digital literacy: A conceptual framework for survival skills in the digital era. *Journal of educational multimedia and hypermedia, 13*(1), 93-106.

Felten, P. (2008). Visual literacy. *Change: The magazine of higher learning*, *40*(6), 60-64.

Glesne, C. & Peshkin, A. (1992). *Becoming qualitative researchers an introduction*. London: Longman Group Ltd.

Kafadar, T. & Şan, S. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına göre kültürel okuryazarlık. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 59*, 214-234.

Karslı, Ö. (2016). Ernst Cassirer'de kültürün anlamı. *Jomelips, 1*(2), 38-59.

Kuhlemeier, H., & Hemker, B. (2007). The impact of computer use at home on students' Internet skills. *Computers & education*, *49*(2), 460-480.

Köksal, H. (2010). *Türkiye'de tarih öğretimi tartışmalar ve tarih öğretiminde kültür okuryazarlığı. K. Çayır (Ed.). Eğitim, çatışma ve toplumsal barış. Türkiye'den ve Dünya'dan örnekler.* Tarih Vakfı.

Kurbanoğlu, S., S. (2010). Bilgi okuryazarlığı: kavramsal bir analiz. *Türk Kütüphaneciliği 24*(4), 723-747.

Martin, A. (2005). DigEuLit – a European framework for digital literacy: A progress report. *Journal of e-Literacy, 2*(2), 130-136.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024). *Türkçe dersi (ilkokul ve ortaokul 1-8. sınıflar) öğretim programı*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Ng, W. (2012). Can we teach digital natives digital literacy?. *Computers & education*, *59*(3), 1065-1078.

Pinto, M., Cordon, J. A. ve Diaz, R. G. (2010). Thirty years of information literacy (1977—2007): A terminological, conceptual and statistical analysis *Journal of Librarianship and Information Science March 42*(1), 3-19.

Provenzo, E. F., & Apple, M. W. (2015). *Critical literacy: What every American needs to know*. Routledge.

Voogt, J., Erstad, O., Dede, C., & Mishra, P. (2013). Challenges to learning and schooling in the digital networked world of the 21st century. *Journal of computer assisted learning*, *29*(5), 403-413.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2022). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (13. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zurkowski, P. G. (1974). *The information service environment: relationships and priorities.* (Report ED 100391). Washington DC: National Commission on Libraries and Information Science.

Zor, A. (2014). Kültürel okuryazarlık açısından görsel sanatlar dersinin önemi. *Ulakbilge, 2*(4), 1-13.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TÜRK YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ İÇİN BİR SOSYAL MODEL ÖNERİSİ: BİLİM BAKANLIĞI

Prof. Dr., FATİH KIRIŞIK
Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
fkirisik@karabuk.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-9663-7502
Doç. Dr., MUSTAFA POLAT
Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü,
mustafapolat@karabuk.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-9663-7502

ÖZET

Günümüzde bilim, yükseköğretim ve inovasyon alanları çok aktörlü, hızla değişen ve birbirine sıkı biçimde bağlı bir yapıya dönüşmüş; bu durum ülkelerin bilimsel araştırma kapasitesini geliştirme, nitelikli insan kaynağı yetiştirme ve özellikle yükseköğretim sistemi içindeki öğrenme–öğretme süreçlerini daha bütüncül ve koordineli biçimde yönetme ihtiyacını artırmıştır. Türkiye'de bilim ekosisteminin güçlü kurumsal birikimine rağmen, kurumlar arası uyum ve stratejik eşgüdüm gereksinimi giderek daha belirgin hâle gelmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin bilim, yükseköğretim ve inovasyon alanlarını daha etkili bir yönetişim mimarisi altında bir araya getirecek ve aynı zamanda yükseköğretimde kalite, nitelikli insan kaynağı gelişimi ve bilimsel araştırma kapasitesinin güçlendirilmesine katkı sağlayacak "Bilim Bakanlığı" modeline ilişkin bir kurumsal model önerisi sunmaktır. Bu doğrultuda önerilen model, bilimsel özerklik ve akademik özgürlüğü merkeze alarak; yükseköğretimde kalite ve kurumsal bütünlüğün sağlanması, ulusal araştırma kapasitesinin sistematik biçimde geliştirilmesi ve bilim politikalarının stratejik önceliklerle uyumlu bütüncül bir yönetişim yapısı içinde yürütülmesini amaçlamaktadır. Model, kurumlar arasında tutarlı bir stratejik eşgüdümün oluşturulmasını, karar alma süreçlerinin şeffaf, izlenebilir, denetlenebilir ve hesap verebilir bir biçimde yapılandırılmasını ve bilimsel gelişmeyi destekleyen insan odaklı politika yaklaşımlarının kurumsal düzeyde benimsenmesini hedeflemektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda önerilen Bilim Bakanlığı modeli, Türkiye'nin bilim, yükseköğretim ve inovasyon politikalarını ortak bir stratejik yönetişim çerçevesinde bütünleştiren üst düzey kurumsal bir yapı olarak tasarlanmaktadır. Sonuç olarak bu çalışma, bilim, yükseköğretim ve

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

inovasyon alanlarında karar alma süreçlerini daha bütünleşik, veriye dayalı ve uzun vadeli bir politika çerçevesinde koordine etmeyi amaçlayan yeni bir yönetişim mimarisi önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu politikası, Eğitim Politikası, Yükseköğretim, Bilim Bakanlığı Modeli

1. GİRİŞ

Türkiye'de bilimsel araştırmaların planlanması, yürütülmesi, desteklenmesi ve değerlendirilmesi; yükseköğretim sisteminin kurumsal yapılanması, akademisyenlerin yetiştirilmesi, ulusal inovasyon kapasitesinin güçlendirilmesi ve akademik kalite güvencesinin sağlanması gibi alanlardaki görev ve sorumluluklar birbirine bağlı çok sayıda kurumsal yapı tarafından yerine getirilmektedir. Bu çok katmanlı yapıyı oluşturan Yükseköğretim Kurulu (YÖK), Yükseköğretim Kalite Kurulu (YÖKAK), Üniversitelerarası Kurul (ÜAK), Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı (TÜSEB), Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Türk Patent ve Marka Kurumu (TÜRKPATENT) ve Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (AKDTYK) gibi kurum ve kuruluşlar; kendi uzmanlaşmış görev alanları çerçevesinde kritik roller üstlenerek bu ekosistemin işleyişine önemli katkılar sunmaktadırlar. Bu çok boyutlu kurumsal yapı, temel bilimlerden mühendisliğe, sosyal ve beşerî bilimlerden kültürel araştırmalara, sağlık bilimlerinden ileri teknoloji politikalarına, fikri mülkiyet yönetiminden araştırma altyapılarına uzanan bu çok yönlü yapının etkin biçimde yönetilebilmesi, kurumsal etkileşimi ve uyumu önceleyen bütüncül bir yönetişim anlayışını gerekli kılmaktadır. Kurumlar, ayrı ayrı güçlü yapılara sahip olmakla birlikte, geleceğin yükseköğretim, bilim ve inovasyon politikalarının çok katmanlı doğası, bu yapıların daha sistematik bir yapıda birbirini tamamlayan bir bütünlük içinde çalışmasını gerekli kılmaktadır (Nel, 2010). Bu nedenle, mevcut kurumsal yapının bütüncül bir perspektifle yeniden ele alınması ve daha uyumlu ve eşgüdümlü bir yönetişim çerçevesi altında kurgulanması, Türkiye'nin bilimsel üretkenliğini ve küresel rekabet gücünü destekleyecek daha sürdürülebilir ve stratejik bir yapı oluşturma açısından büyük bir önem taşıdığı ifade edilebilir. Bu bağlamda, küresel ölçekte hızla değişen bilimsel paradigmalar, uluslararası fon mekanizmalarının rekabetçi niteliği, teknoloji geliştirme süreçlerindeki dönüşüm ve bilgi ekonomisinin yükselen dinamikleri; ulusal bilim politikalarının parçalı yapılardan ziyade daha bütünleşik, stratejik olarak uyumlandırılmış ve uzun vadeli bir yönetişim çerçevesi altında ele alınmasını zorunlu kılan temel faktörler olarak öne çıkmaktadır. 21. yüzyılda araştırma ve geliştirme (AR-GE) faaliyetlerinin çok aktörlü doğası (Podgórska & Zdonek, 2024), disiplinler arası genişleyen bilimsel çalışmalar (Llorca vd., 2025), hızla büyüyen ve çeşitlenen yükseköğretim sistemi (OECD, 2009) ve giderek sertleşen küresel rekabet koşulları (de Wit & Adams, 2010), kurumlar arası uyum ve stratejik yönetişimi her zamankinden daha kritik bir hâle getirmiştir (Wiria, 2022). Bu nedenle ulusal bilim politikalarının içinde bulunduğumuz yüzyılın dinamiklerine uygun biçimde uzun vadeli, tutarlı ve bütüncül bir vizyonla yürütülebilmesi için mevcut yapının yeniden düşünülmesi gerekmektedir. Nitekim uluslararası alanda pek çok ülkenin bilim, teknoloji ve yükseköğretim politikalarını tek bir çatı altında toplayan bakanlık modellerine yönelmesi, Türkiye açısından da benzer bir yapısal dönüşüm ihtiyacını görünür kılmaktadır. Uluslararası örnekler, bilimsel kapasiteyi artırmak isteyen pek çok ülkenin bilim, teknoloji ve yükseköğretim politikalarını tek bir çatı altında toplayarak kurumsal sinerji yarattığını göstermektedir. Birleşik Krallık'ta 2023 itibarıyla kurulan Bilim, Yenilik ve Teknoloji Bakanlığı (Department for Science, Innovation and Technology - DSIT) bu yaklaşımın en güncel örneğidir. DSIT; araştırma, yenilik ve teknoloji ile ilgili politika, düzenleme ve stratejilerin tek merkezden yürütülmesini, kamu araştırma fonlarının yönetimini, dijital altyapı ve bilim-teknoloji dönüşümünü koordine eden bakanlıktır. (DSIT, 2024). Diğer taraftan, Çin Halk Cumhuriyeti'nde Bilim ve Teknoloji

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bakanlığı (Ministry of Science and Technology of the People's Republic of China - MOST), ulusal bilim ve teknoloji politikalarının oluşturulması, öncelikli araştırma alanlarının belirlenmesi ve ülkenin sosyoekonomik kalkınma hedefleriyle uyumlu bilim-teknoloji stratejilerinin yürütülmesi gibi görevleri üstlenen merkezi bir yapılanmadır (MOST, 2023). Benzer biçimde Güney Kore'de Bilim ve Bilgi ve İletişim Teknolojileri Bakanlığı (The Ministry of Science and ICT - MSIT), AR-GE yatırımlarını stratejik olarak yönlendirmekte; dijital dönüşüm ve yapay zekâ gibi kritik alanlarda ulusal kapasiteyi artırmaya odaklanmakta ayrıca AR-GE çıktılarını ticarileştirme, inovasyon ve teknoloji transferi, sanayi–üniversite–kamu iş birliği ve özel sektör katılımı ile ülke sanayi-stratejisi arasındaki entegrasyonu sağlama görevlerini de tek çatı altında koordine etmektedir (MSIT, 2022). Japonya'da Eğitim, Kültür, Spor, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı (Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology - MEXT) ise hem bilim ve teknoloji politikalarını hem de yükseköğretim stratejilerini aynı kurumsal yapı içinde ele almakta; üniversite–sanayi iş birliklerinin teşvik edilmesi, araştırma fonlarının planlanması ve bilim insanı yetiştirme programlarının yürütülmesi görevlerini entegre bir yaklaşımla sürdürmektedir (MEXT, 2019).

Araştırma kapsamında incelenen ülkelerde uygulamada olan yönetim modelleri, ulusal ve uluslararası araştırma fonlarının daha etkili kullanılabilmesini, ulusal bilim insanı yetiştirme programlarının tutarlı biçimde planlanmasını, inovasyon politikalarının yükseköğretim sistemiyle bütünleşmesini ve ulusal bilimsel hedeflerin net bir stratejik doğrultuda şekillendirilmesini kolaylaştırmaktadır. Türkiye'nin güçlü kurumsal birikimi dikkate alındığında, bu tür bir bütünleşik yapının hayata geçirilmesi hâlinde mevcut bilimsel ve kurumsal kapasitenin çok daha etkin bir şekilde kullanılabileceği ve ulusal bilim ekosisteminin daha yüksek bir performansa ulaşabileceği öngörülmektedir. Türkiye'nin sahip olduğu bilimsel altyapı, nitelikli insan kaynağı ve kurumsal tecrübe, daha bütünleşik bir yönetişim modeli ile desteklendiğinde, bilimsel üretim kapasitesinin, uluslararası görünürlüğün ve yenilikçilik performansının daha da güçlenmesi mümkün olabilecektir. Bu doğrultuda, bilimsel politika yapım süreçlerinin daha bütünleşik bir yapıda yürütülmesini sağlayacak bir üst düzey kurumsal çerçevenin oluşturulması, Türkiye'nin bilim politikalarında yeni bir aşamaya geçişin kapısını aralayabilir. Bu bağlamda Türkiye'nin bilimsel ve akademik alanlarda sahip olduğu güçlü kurumsal birikimin daha etkili, bütünleşik ve sürdürülebilir bir yapıya dönüştürülmesi, bilimsel çıktılar ile ulusal kalkınma hedefleri arasındaki ilişkiyi güçlendirmek açısından kritik öneme sahiptir. Yükseköğretim, araştırma ve inovasyon alanlarında görev yapan kurumların tek bir stratejik vizyon altında koordine edilmesi; üniversitelerin özerklik ve akademik özgürlüklerini güvence altına alan, ulusal önceliklerle uyumlu ve bütünleşik bir yönetişim yapısının oluşturulmasını kolaylaştırması, araştırmacıların çalışma koşulları ile kariyer gelişim süreçlerini iyileştiren insan odaklı politikaların uygulanmasını güçlendirmesi ve ulusal–uluslararası araştırma fonlarının daha etkili kullanılmasına zemin hazırlaması yoluyla Türkiye'nin bilimsel kapasitesinin ve küresel rekabet gücünün artmasına önemli katkı sağlaması beklenmektedir. Bu çalışmanın temel amacı da tam olarak bu ihtiyaca yanıt veren bir 'Bilim Bakanlığı' modeli tasarlayarak bakanlığın ilkelerini, kurumsal yapısını, görev alanlarını ve ulusal bilim politikası açısından sağlayabileceği potansiyel katkıları sistematik biçimde ortaya koymaktır.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu araştırma, Türkiye'de bilimsel ekosistemin mevcut kurumsal zenginliğini ve çok aktörlü yapısını dikkate alarak, yükseköğretim, araştırma ve inovasyon politikalarının bütüncül bir devlet vizyonu doğrultusunda nasıl daha etkin bir biçimde koordine edilebileceğine ilişkin sistematik bir model önermesi bakımından özgün bir değer taşımaktadır. Bu çalışma, söz konusu alanların yalnızca işlevsel olarak birbirine temas eden bağımsız birimler değil, ulusal bilim ve yükseköğretim politikasının bütüncül performansını belirleyen karşılıklı bağımlı alt

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sistemler olduğunu ortaya koymakta; dolayısıyla bu alt sistemlerin tek bir stratejik çatı altında yeniden yapılandırılmasının kurumsal uyumu, araştırma verimliliğini ve bilimsel üretkenliği nasıl güçlendirebileceğine ilişkin sistematik bir analiz sunmaktadır. Böylece hem üniversitelerin kurumsal gelişimi hem araştırmacıların çalışma koşulları hem de Türkiye'nin uluslararası bilimsel görünürlüğü açısından daha güçlü bir ekosistem tasarlanmasına katkıda bulunması beklenmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, Türkiye'nin bilimsel ve akademik kapasitesinin daha verimli, daha bütünleşik ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasına katkı sağlama potansiyeli taşıyan yeni bir yönetişim modeli geliştirmekte; ulusal bilim politikalarının uzun vadeli vizyonla şekillendirilmesi için bilimsel temelli, uygulanabilir ve stratejik bir öneri sunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, hem bilim politikası literatürüne özgün bir katkı yapmakta hem de Türkiye'nin bilimsel geleceğine ilişkin yapılandırıcı bir yol haritası ortaya koymaktadır.

3. YÖNTEM

Araştırmada geliştirilen Bilim Bakanlığı Modelinin kurgulanmasında kullanılan veriler, alanyazında yer alan ulusal ve uluslararası dokümanların doküman analizi tekniği ile incelenmesi yoluyla elde edilmiştir. Bu kapsamda Türkiye'de bilim, araştırma ve yükseköğretim alanlarında görev yapan kurumların mevcut mevzuatı, görev tanımları, strateji belgeleri ve resmi raporları incelenmiş; kalkınma planları, bilim politikası belgeleri ve kamuya açık kurumsal veriler araştırmanın temel kaynaklarını oluşturmuştur. Elde edilen veriler, araştırmanın amacı doğrultusunda içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu süreçte dokümanlarda yer alan kavramlar, temalar, yönetişim örüntüleri ve kurumsal işlevler sistematik biçimde çözümlenmiştir. Analiz sürecini takiben, dünyada bilim, araştırma ve inovasyon alanlarını tek çatı altında yürüten bakanlık modelleri sistematik olarak incelenmiş ve bu kurumların örgütlenme biçimleri Türkiye'deki mevcut durumla karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda ortak eğilimler, farklılıklar ve güçlü yönetişim yapıları belirlenmiş; tüm bulgular bütüncül olarak değerlendirilerek Türkiye'nin ihtiyaçlarına uygun bir Bilim Bakanlığı Modeli geliştirilmiştir.

4. BİLİM BAKANLIĞI SOSYAL MODELİ

Küresel düzeyde bilimsel rekabetin hızla arttığı günümüzde, ülkelerin yalnızca güçlü bir kurumsal kapasiteye sahip olması değil, bu kapasiteyi bütüncül bir stratejik çerçeve altında yönetebilmesi de kritik önem taşımaktadır. Çağdaş bilim politikaları, birbirinden bağımsız kurumların dağınık katkılarıyla değil, ortak hedeflere odaklanan entegre yönetişim modelleriyle şekillenmektedir. Bu bağlamda Türkiye açısından temel mesele, mevcut kurumların görevlerini yerine getirip getirmediğinden çok, bu kurumların ulusal bilim vizyonu doğrultusunda daha yüksek düzeyde uyum, koordinasyon ve politika bütünlüğü içinde çalışmasını mümkün kılacak bir yapının nasıl oluşturulabileceğidir. Bu çalışma kapsamında önerilen Bilim Bakanlığı modeli, bilim, yükseköğretim ve inovasyon alanlarını birbirinden ayrı alanlar olarak değil, karşılıklı olarak birbirini güçlendiren bütünleşik bir sistemin bileşenleri olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım, kurumlar arası eşgüdümü artırarak ulusal düzeyde daha öngörülebilir, veri temelli ve hızlı karar mekanizmalarının oluşturulmasını hedeflemekte; araştırma önceliklerinin belirlenmesinden üniversite–sanayi iş birliklerine kadar tüm süreçlerin tek bir stratejik çerçevede tutarlı biçimde ilerlemesini sağlamaktadır. Bu model, mevcut kurumsal yapıları ortadan kaldırmayı amaçlamamakta; aksine her bir kurumun kendi uzmanlık alanını korurken ortak bir ulusal vizyon doğrultusunda daha etkili iş birliği içinde çalışmasını mümkün kılan üst düzey bir yönetişim mimarisi önermektedir. Böylece bilim insanı yetiştirme politikalarının planlı yürütülmesi, araştırma yatırımlarının ulusal önceliklerle uyumlu şekilde yönlendirilmesi ve Türkiye'nin uluslararası bilim ağlarındaki konumunun güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, Türkiye'nin bilimsel potansiyelinin geleceğe dönük bir vizyonla nasıl

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

daha etkin yönetilebileceğini tartışmakta ve kurumsal çeşitliliği korurken stratejik bütünleşme sağlayan yeni nesil bir bilim politikası çerçevesi sunmaktadır.

4.1. Bilim Bakanlığının Temel İlkeleri

Önerilen Bilim Bakanlığı modeli, Türkiye'nin bilim, yükseköğretim ve inovasyon alanlarında birbirinden bağımsız müstakil kurumsal yapıların çatısı altında yürütülen faaliyetlerini ortak bir stratejik vizyon altında bütünleştirmeyi, ulusal bilim sisteminin kurumsal tutarlılığını güçlendirmeyi ve bilimsel üretimi uzun vadeli bir kalkınma perspektifine uygun biçimde yönlendirmeyi amaçlayan üst düzey bir yönetişim çerçevesi sunmaktadır. Bu bağlamda Bakanlığın kurumsal yapısı, yalnızca idari bir yeniden yapılanmayı değil; bilimsel özerklik, akademik özgürlük, şeffaflık, hesap verebilirlik, insan kaynağı odağı ve stratejik uyum gibi modern bilimsel yönetişimin temel ilkelerini merkeze alan normatif bir çerçeveyi de içermektedir. Aşağıda bu ilkeler, ulusal bilim politikalarının çağdaş ihtiyaçları temel alınarak detaylandırılmaktadır.

4.1.1. Bilimsel Özerklik ve Akademik Özgürlük İlkesi

Bilimsel ilerlemenin temelini araştırma ve düşüncenin özgürce gelişebilmesi oluşturur (Altbach, 2001). Bu doğrultuda Bilim Bakanlığı modeli, üniversitelerin bilimsel özerkliğini güçlendirmeyi ve akademik özgürlüğü bilginin üretilmesi, paylaşılması ve eleştirel biçimde tartışılmasında vazgeçilmez bir ilke olarak benimsemelidir. Bakanlığın düzenleyici işlevi, akademik alanın bağımsız işleyişine müdahale etmeyecek şekilde tasarlanmalı; merkezi politikalar, akademik kararların yerine geçmeyi değil, onları uzun vadeli, sürdürülebilir ve bütüncül bir vizyonla desteklemeyi amaçlamalıdır. Bilim Bakanlığına bağlı yükseköğretim kurumlarının kendi araştırma önceliklerini belirleme özerkliği korunurken, akademik ifade özgürlüğü bilimsel çeşitliliği ve eleştirel düşünceyi besleyen temel bir unsur olarak güvence altına alınmalıdır. Bu yaklaşım, bilimsel etiği güçlendiren, özgür düşünceyi teşvik eden ve üniversitelerin kurumsal kapasitesini destekleyen bir üst yönetişim yapısı sunmaktadır.

4.1.2. Stratejik Uyum ve Entegrasyon İlkesi

Günümüzde bilimsel faaliyetlerin çok aktörlü ve karmaşık yapısı, araştırma süreçleri, yükseköğretim politikaları, teknoloji geliştirme mekanizmaları, inovasyon ekosistemi ve fikri mülkiyet alanlarının birbirinden bağımsız yürütülmesi durumunda hem kaynakların verimli kullanımını hem de ulusal bilim vizyonunun bütünselliğini zayıflatabilmektedir. Bu nedenle Bilim Bakanlığının ikinci temel ilkesi, ulusal düzeyde stratejik uyum ve politik bütünleşmenin sağlanmasıdır. Bu yaklaşım, YÖK, YÖKAK, TÜBİTAK, TÜSEB, TÜBA, TÜRKPATENT ve AKDTYK gibi kurumların faaliyetlerini ortak bir ulusal bilim politikası çerçevesinde bütünleştirerek daha güçlü ve kalıcı bir kurumsal eşgüdüm zemini oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda üniversitelerde yürütülen araştırmaların ulusal AR-GE öncelikleriyle uyumlaştırılması, bilimsel çıktılar ile inovasyon–teknoloji politikaları arasında organik bağların kurulması ve bilim diplomasisi süreçlerinin yükseköğretimin uluslararasılaşma hedefleriyle aynı stratejik hatta konumlandırılması hedeflenmelidir. Bütünleşik yönetişim anlayışının, ulusal kaynakların daha verimli kullanılmasına imkân tanıması ve küresel bilim ve teknoloji rekabetindeki konumunu güçlendirecek sürdürülebilir bir araştırma kapasitesinin oluşturulmasına zemin hazırlaması beklenmektedir (OECD, 2003).

4.1.3. Etkililik, Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik İlkesi

Etkili bir bilim sistemi, güçlü kurumsal yapılara olduğu kadar şeffaf, adil ve hesap verebilir yönetişim mekanizmalarına da ihtiyaç duyar (Moan vd., 2023; Oancea, 2009). Önerilen Bilim Bakanlığı modelinde; politika tasarımı, fon tahsisi, performans değerlendirmesi ve kurumsal izleme süreçlerinde yüksek yönetişim standartlarını merkeze alması planlanmaktadır. Bu

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kapsamda araştırma fonlarının açık ve nesnel ölçütlerle dağıtılması, performans ve değerlendirme raporlarının düzenli biçimde kamuya açıklanması ve üniversiteler ile araştırma kurumlarına yönelik ulusal izleme–değerlendirme çerçevelerinin oluşturulması hedeflenmektedir. Kanıt temelli politika yapımı, stratejik karar süreçlerinin temel dayanağıdır (Suazo vd., 2025); etik ilkeler ve araştırma bütünlüğü ise, fonlama mekanizmalarından akademik değerlendirme süreçlerine kadar uzanan tüm kurumsal uygulamalarda şeffaflık, hesap verebilirlik ve güvenilirliğin sağlanması açısından vazgeçilmez bir çerçeve sunar (Bouter, 2024). Bu yaklaşım, bilimsel çıktılara duyulan toplumsal güveni güçlendireceği gibi, araştırma sisteminin sürdürülebilirliğini ve kurumlar arası eşgüdümlü işleyişi destekleyen bir yönetişim kültürünün yerleşmesine de katkı sağlayacağı beklenmektedir.

4.1.4. İnsan Kaynağı Odaklılık İlkesi

Bilimsel gelişmenin temelini fiziksel altyapıdan çok nitelikli insan kaynağı oluşturmaktadır. Bu nedenle Bilim Bakanlığı modeli, araştırmacıların ve akademisyenlerin kariyer gelişimini sistematik biçimde destekleyen insan-odaklı bir yaklaşım benimsemektedir. Bilim insanı yetiştirme süreçleri ulusal bir strateji doğrultusunda planlanarak erken kariyer araştırmacıları için uluslararası hareketlilik, rekabetçi burslar ve yüksek etkili araştırma destekleri güçlendirilir. Modelde akademik kariyer aşamalarının daha öngörülebilir ve şeffaf hâle getirilmesi; tersine beyin göçünü sağlayabilecek dönüş bursları, akademisyenliği cazip kılacak gelir politikası ve bağımsız araştırma fonları gibi mekanizmaların geliştirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, bu modelde üniversite–araştırma merkezi–sanayi arasında insan kaynağı dolaşımını teşvik eden modellerle araştırmacıların çok boyutlu deneyim edinmesi sağlanır. Bu bütüncül yaklaşım, bilimsel üretimin niteliğini artırırken Türkiye'yi ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel yetenekler için daha çekici bir merkez hâline getirir.

4.2. Bilim Bakanlığının Kurumsal Yapısı

Önerilen modelde Bilim Bakanlığının merkez teşkilatı, Türkiye'deki bilim, yükseköğretim, araştırma ve inovasyon ekosisteminin ana boyutlarını kapsayan bir dizi genel müdürlükler ve bu genel müdürlüklere bağlı alt birimlerden oluşmaktadır. Bu genel müdürlükler, mevcut kurumsal yapıların tarihsel birikimini devralan; ancak bunları tek bir bakanlık çatısı altında bütüncül bir bilim politikasına bağlayan yeni yapılanmanın ana iskeletini oluşturmaktadırlar. Aşağıda önerilen Bilim Bakanlığının ana hizmet birimleri olan genel müdürlüklere ilişkin kuramsal yapı özetlenmektedir.

4.2.1. Yükseköğretim Genel Müdürlüğü

Yükseköğretim Genel Müdürlüğü, mevcut Yükseköğretim Kurulu (Yükseköğretim Kurulu – YÖK) ile Yükseköğretim Kalite Kurulu'nun (YÖKAK) yürüttüğü temel düzenleyici ve koordinatif işlevlerin Bilim Bakanlığı çatısı altında yeniden yapılandırılmış hâlidir. Bu genel müdürlük, Türkiye'de yükseköğretim sisteminin bütüncül biçimde planlanmasından sorumlu ana birim olarak tasarlanmakta; üniversitelerin gelişimi, çeşitlenmesi ve kalite güvencesi süreçlerini ortak bir stratejik çerçeveye yerleştirmektedir. Bu kapsamda yükseköğretim sisteminin makro düzeyde yönlendirilmesi, yeni program açma ve kapatma süreçlerinin ulusal önceliklere göre düzenlenmesi, öğretim elemanı kadro politikalarının oluşturulması ve geleceğe dönük insan kaynağı projeksiyonlarının hazırlanması bu birimin temel sorumluluk alanları arasında yer almaktadır. Ayrıca araştırma üniversiteleri, bölgesel üniversiteler ve tematik üniversiteler için farklılaştırılmış gelişim modellerinin belirlenmesi ve yükseköğretimde kalite güvencesi, akreditasyon, iç kalite sistemleri ile performans izleme süreçlerinin yürütülmesi de bu genel müdürlüğün koordinasyonunda gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Üniversitelerin kurumsal özerkliği ve akademik özgürlük, genel müdürlüğün temel normatif ilkeleri olarak

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

korunmakta; bu sayede merkezi politika tasarımı ile akademik alanın özgün yapısı arasında dengeli, işlevsel ve sürdürülebilir bir ilişki kurulmaktadır.

4.2.2. Bilimsel Araştırmalar Genel Müdürlüğü

Bilimsel Araştırmalar Genel Müdürlüğü (BAGEM), mevcut TÜBİTAK'ın araştırma, fonlama ve program yönetimi kapasitesini; TÜSEB'in sağlık araştırmalarına ilişkin uzmanlığını ve AKDTYK'nın sosyal bilimler alanlarındaki birikimini ortak bir stratejik çatı altında bütünleştiren ana bilimsel yönetişim birimi olarak tasarlanmaktadır. Bu genel müdürlük, yalnızca TÜBİTAK'ın tarihsel misyonunu devralmakla kalmamakta; TÜSEB'in tematik sağlık enstitülerini ve AKDTYK'nın sosyal bilimler kapsamındaki araştırma fonksiyonlarını kendi kurumsal yapısına entegre ederek araştırma ekosistemini disiplinler arası bütünlük içinde yönetilebilir hâle getirmektedir. Bu sayede ulusal araştırma önceliklerinin belirlenmesi, çağrı temalarının tasarlanması, fon kaynaklarının dağıtımı ve araştırma altyapılarının planlanması; fen bilimleri, sosyal-beşerî bilimler, sağlık ve kültürel bilimler gibi tüm alanları kapsayan tek merkezli, stratejik ve koordineli bir yapı üzerinden yürütülmektedir. Önerilen modelde, Bilimsel Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün üç tematik alt kurumu içeren yeni bir yapıya dönüştürülmesi öngörülmektedir:

TÜSOAK (Türkiye Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma Kurumu): TÜSOAK, Türkiye'nin sosyal ve beşerî bilimler alanlarındaki ulusal araştırma kapasitesini stratejik bir çerçeve altında birleştiren ve bu alanlarda ulusal bilim politikalarının uygulanmasından sorumlu ana kuruluş olarak yapılandırılmaktadır (Kırışık, 2022). Bu kurumsal model, sosyal bilimlerin yalnızca tamamlayıcı bir alan olarak değil, ulusal kalkınma, toplumsal dönüşüm, kültürel süreklilik ve medeniyet perspektifi açısından stratejik bir bilim alanı olarak ele alınmasını sağlayacaktır. Mevcut durumda AKDTYK ve onun bünyesindeki Türk Dil Kurumu (TDK), Türk Tarih Kurumu (TTK), Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM) ve Atatürk Kültür Merkezi (AKM) tarafından yürütülen bilimsel araştırma, kültürel miras çalışmaları, dil ve tarih araştırmaları, yayıncılık faaliyetleri ve akademik projeler, TÜSOAK bünyesine entegre edilerek daha bütünleşik bir araştırma yapısı oluşturulması planlanmaktadır. Bu entegrasyon sürecinde Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile ona bağlı TDK, TTK, ATAM ve AKM, mevcut isimlerini koruyarak dil, tarih, kültür ve medeniyet araştırmalarının merkezinde konumlanmayı sürdürmektedir. Sosyoloji, psikoloji, eğitim bilimleri, hukuk, iktisat, iletişim, kamu yönetimi, siyaset bilimi ve diğer sosyal bilim alanlarındaki araştırmalar ise TÜSOAK bünyesinde oluşturulacak benzer alt kurumlar üzerinden aynı stratejik çatı altında koordineli biçimde desteklenmesi planlanmaktadır. TÜSOAK, sosyal ve beşerî bilimlere ilişkin fon programlarını, araştırma temalarını ve ulusal öncelikleri belirleyerek bu alanlarda daha etkili, daha disiplinlerarası ve daha toplumsal etki odaklı bilimsel üretimi teşvik edecektir. Kurum, Türkiye'nin tarihsel birikimi ile sosyal bilimlerdeki kapasitesi arasında güçlü bir bağ kurulmasını sağlayarak toplumsal değişim, kültürel süreklilik, sosyal uyum, eğitim politikaları, göç, kentleşme, çalışma hayatı, demografi ve benzeri alanlarda yürütülen araştırmaların niteliği ve politikaya etkisini artıracaktır. TÜSOAK aynı zamanda disiplinler arası araştırma gruplarını destekleyerek sosyal bilimler ile fen bilimleri, mühendislik ve sağlık bilimleri arasındaki etkileşimi güçlendirecek; karmaşık toplumsal sorunların çözümüne yönelik bütüncül bilimsel yaklaşımları teşvik edecektir.

TÜBİTAK (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu): Önerilen Bilim Bakanlığı modelinde TÜBİTAK, Bilimsel Araştırmalar Genel Müdürlüğü (BAGEM) bünyesinde yapılandırılarak fen bilimleri, mühendislik, temel bilimler ve ileri teknoloji alanlarına odaklanan ulusal araştırma kurumu olarak yeniden konumlandırılmaktadır. Bu yeni yapılanmada TÜBİTAK, Türkiye'nin bilimsel üretim ve teknoloji geliştirme hedeflerini

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

uygulayan temel yürütücü kurumlardan biri olarak; temel ve uygulamalı araştırmaları güçlendirmeyi, ileri teknoloji alanlarında araştırma kapasitesini artırmayı ve bu alanlardaki faaliyetleri ulusal bilim stratejisiyle uyumlu biçimde koordine etmeyi amaçlamaktadır. TÜBİTAK, temel bilimler ile mühendislik ve uygulamalı bilimler arasındaki etkileşimi güçlendirerek araştırma çıktılarını teknolojiye, ürüne ve ekonomik değere dönüşen bir inovasyon zinciri içinde ele almayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda kurum; ileri araştırma altyapılarının planlanması, ulusal laboratuvar ağlarının işletilmesi ve stratejik AR-GE yatırımlarının yönlendirilmesinde merkezî bir rol üstlenecektir. Ayrıca TÜBİTAK, üniversiteler, teknoparklar, kamu araştırma merkezleri ve özel sektörle iş birliği içinde yürütülen ortak projeleri destekleyerek savunma teknolojileri, enerji dönüşümü, dijitalleşme, yeşil teknolojiler, akıllı şehirler ve uzay bilimleri gibi Türkiye açısından kritik öneme sahip alanlarda ulusal araştırma programlarının yürütülmesinden sorumlu olacaktır. Böylece fen ve mühendislik alanlarına ilişkin tüm araştırma süreçleri, Bilim Bakanlığının stratejik hedefleri doğrultusunda odaklı, bütünleşik ve etkin bir biçimde yönetilecektir.

TÜSAK (Türkiye Sağlık Araştırmaları Kurumu): TÜSAK, Türkiye'nin tıp ve sağlık bilimleri ile ilişkili tüm alanlarda olan ulusal araştırma kapasitesini stratejik bir çatı altında toplayan ve Bilim Bakanlığının sağlık AR-GE politikalarının uygulayıcı ana kurumu olarak yapılandırılmaktadır. Mevcut Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı (TÜSEB) tarafından yürütülen tematik sağlık enstitülerinin tamamı—örneğin Türkiye Aşı Enstitüsü, Türkiye Kanser Enstitüsü, Türkiye Anne-Çocuk Sağlığı Enstitüsü ve Türkiye Biyoteknoloji Enstitüsü gibi yapılar—TÜSAK bünyesine entegre edilerek daha bütünleşik, daha güçlü ve daha yönlendirilebilir bir ulusal sağlık araştırma ekosistemi oluşturulmaktadır. Bu yeni yapı, sağlık alanında yürütülen klinik araştırmalar, biyoteknolojik ürün geliştirme, genomik çalışmalar, halk sağlığı odaklı AR-GE projeleri ve ulusal stratejik öncelik alanlarına ilişkin araştırmaların tek merkezde koordine edilmesini sağlayacaktır. TÜSAK'ın, hem laboratuvar ve enstitü altyapılarını hem de araştırmacı gelişim programlarını ortak bir kurumsal strateji doğrultusunda yöneterek TÜSEB'in uzmanlaşmış kapasitesinin daha geniş ölçekli bir ulusal AR-GE mimarisine dönüştürülmesi planlanmaktadır. Böylelikle sağlık bilimlerine yönelik araştırma süreçleri, Bilim Bakanlığının genel bilim ve teknoloji politikalarıyla uyumlu hâle getirilecek; Türkiye'nin sağlık AR-GE yatırımları ileri biyoteknoloji, aşı teknolojileri, moleküler tıp, dijital sağlık uygulamaları ve tıbbi cihaz inovasyonu gibi kritik alanlarda daha yüksek etki gücüne sahip, daha odaklı ve daha hızlı sonuç üreten bir yapıya kavuşacaktır.

4.2.3. Ulusal İnovasyon ve Sanayi İş Birliği Genel Müdürlüğü

Ulusal İnovasyon ve Sanayi İş Birliği Genel Müdürlüğü, Türkiye'de bilimsel bilgi üretimi ile ekonomik, teknolojik ve toplumsal değer oluşturma süreçlerini bütüncül bir çerçevede birleştiren stratejik bir yapı olarak tasarlanmıştır. Bu genel müdürlük üniversiteler, araştırma kurumları, kamu kuruluşları, özel sektör ve girişimcilik ekosistemi arasında etkin iş birliği modelleri geliştirerek ulusal inovasyon kapasitesini güçlendirmeyi amaçlar. Bu kapsamda teknoparklar, AR-GE ve tasarım merkezleri, teknoloji kümelenmeleri ve OSB'lerle ilişkili araştırma yapılarının koordinasyonu; sanayi odaklı araştırma çağrıları, tematik teknoloji platformları ve misyon odaklı inovasyon programlarının yürütülmesi kurumun temel görevleri arasındadır. Ayrıca bölgesel üretim ve teknoloji potansiyellerini merkeze alan bölgesel inovasyon stratejileri geliştirilmesi de birimin önceliklerindendir. Ulusal İnovasyon ve Sanayi İş Birliği Genel Müdürlüğü, Bilimsel Araştırmalar Genel Müdürlüğü ile eşgüdüm içinde çalışarak ülkemizde üretilen bilimsel bilginin ekonomik ve toplumsal değere dönüştürülmesini destekleyecektir. Araştırma çıktılarının ticarileştirilmesi, teknoloji transferinin güçlendirilmesi, girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesi ve sanayinin AR-GE kapasitesinin artırılması bu bütünleşik yapının temel etki alanlarıdır. Bu sayede Bilim Bakanlığı, bilimsel üretimi yalnızca

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

teşvik eden bir kurum olmaktan çıkarak, bu üretimi ulusal kalkınma hedefleri ve ekonomik rekabet gücüyle bütünleştiren stratejik bir aktör hâline gelecektir.

4.2.4. Fikri Mülkiyet Genel Müdürlüğü

Fikri Mülkiyet Genel Müdürlüğü, TÜRKPATENT'in düzenleyici ve uygulayıcı kapasitesini Bilim Bakanlığı çatısı altında yeniden konumlandırarak ulusal fikri mülkiyet ekosistemini bütüncül biçimde yöneten stratejik birim olarak planlanmaktadır. Bu genel müdürlük, Patent, faydalı model, marka, tasarım ve coğrafi işaret gibi fikri mülkiyet haklarının korunması, yönetilmesi ve ekonomik değere dönüştürülmesi için gerekli politika ve destek mekanizmalarını oluşturacaktır. Ayrıca, Üniversiteler ve araştırma kurumlarında üretilen bilgi ve teknolojinin patentlenmesi, ticarileştirilmesi ve teknoloji transfer süreçlerine entegre edilmesi genel müdürlüğün temel sorumlulukları arasındadır. Genel müdürlük, teknoloji transfer ofisleri, girişim sermayesi fonları, kuluçka merkezleri ve ticarileştirme odaklı araştırma yapılarıyla iş birliği yaparak bilimsel çıktılardan ekonomik ve toplumsal değer üretimini güçlendirerek araştırmacılar, girişimciler, sanayi kuruluşları ve üniversitelere yönelik eğitim ve danışmanlık faaliyetleriyle ulusal fikri mülkiyet farkındalığının artmasına katkı sağlayacaktır.

4.2.5. Uluslararası Bilim Diplomasisi Genel Müdürlüğü

Uluslararası Bilim Diplomasisi Genel Müdürlüğü, bilimi Türkiye'nin hem ulusal kalkınma hem de dış politikadaki etkisini artıran stratejik bir güç unsuru olarak ele alan birim olarak kurgulanmıştır. Türkiye'nin AB Çerçeve Programları, COST, EUREKA, PRIMA gibi çok taraflı AR-GE ve inovasyon programlarına katılımını koordine etmek; ikili ve çok taraflı bilimsel iş birliği anlaşmalarını planlamak ve yürütmek bu genel müdürlüğün temel görevleri arasında olacaktır. Ayrıca yurt dışında ortak araştırma merkezleri kurulması, uluslararası ortak doktora ve lisansüstü programların desteklenmesi, bilim insanı değişim ve hareketlilik stratejilerinin geliştirilmesi de birimin önemli sorumlulukları arasında olacaktır. Genel müdürlük, Türkiye'nin bilimsel görünürlüğünü ve küresel temsil gücünü artırmak için bilim diplomasisi faaliyetlerini sistematik biçimde yürütecek; böylece Bilim Bakanlığının Türkiye'yi uluslararası bilim ağlarında daha etkin ve saygın bir konuma taşıyan koordinasyon merkezi işlevini güçlendirecektir.

4.2.6. Bilimsel Mükemmeliyet ve Akademik Danışma Genel Müdürlüğü

Bilimsel Mükemmeliyet ve Akademik Danışma Genel Müdürlüğü, mevcut TÜBA'nın bilimsel danışmanlık, akademik mükemmeliyetin teşviki ve nitelikli insan kaynağının desteklenmesi gibi temel işlevlerini Bilim Bakanlığı çatısı altında daha sistematik ve stratejik bir yapıya dönüştüren merkezdir. Genel müdürlük, ulusal bilim politikalarının oluşturulmasına yönelik raporlar, gelecek öngörüleri ve strateji belgeleri hazırlayarak karar süreçlerine entelektüel rehberlik sağlayacak ve temel bilimler, sosyal bilimler, mühendislik ve sağlık bilimleri başta olmak üzere geniş bir alanda bilimsel mükemmeliyet standartlarının belirlenmesi sürecinde çalışmalarını sürdürecektir. Genç bilim insanlarını ödül, burs ve erken kariyer destekleriyle güçlendirecek olan bu birim, aynı zamanda bilim etiği, araştırma bütünlüğü ve akademik dürüstlük konularında rehberlik sunarak etik kültürün yerleşmesini destekleyecektir. Bilim Bakanlığı ve diğer ilgili genel müdürlüklerin stratejik danışma organı olarak çalışan yapı, Türkiye'nin bilim politikalarının bilgi temelli, tutarlı ve uzun vadeli bir perspektifle şekillenmesine katkı sağlayarak akademik mükemmeliyetin ve bilimsel etik değerlerin ulusal ölçekte kurumsallaşmasına hizmet edecektir.

4.2.7. Akademik Yeterlik ve Kariyer Politikaları Genel Müdürlüğü

Akademik Yeterlik ve Kariyer Politikaları Genel Müdürlüğü, mevcut ÜAK'ın doçentlik, profesörlük ve diğer akademik unvan süreçlerine ilişkin görevlerini Bilim Bakanlığı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bünyesinde daha bütünleşik, şeffaf ve sistematik bir yapıda yeniden düzenleyerek devralan temel bir birim olarak planlanlanmaktadır. Genel müdürlük, akademik liyakat kültürünü güçlendirmeyi, ünvan yükseltme süreçlerini bilimsel ve etik standartlara dayalı biçimde yürütmeyi ve akademisyenlik mesleğine ulusal ölçekte öngörülebilir bir kariyer mimarisi kazandırmayı hedefleyecektir. Bu kapsamda, akademik ünvan standartlarının belirlenmesi ve güncellenmesi ile doçentlik ve profesörlük başvurularının nesnel, etik ve liyakat temelli bir değerlendirme sistemiyle yürütülmesini sağlayacak; jüri atamalarını ise alan uzmanlığı, bilimsel üretkenlik ve çıkar çatışması ilkelerine göre yeniden yapılandıracaktır. Etik standartları, şeffaflığı ve hesap verebilirliği güçlendiren ilke ve rehberler geliştirerek kurumsal güvenilirliği destekleyen bu genel müdürlük, ilgili birimlerle eşgüdüm içinde akademik kariyer sisteminin ulusal bilim politikalarıyla tutarlı bir şekilde işlemesini sağlayacak; böylece akademisyenlik mesleğinin itibarı ve rekabet gücü artırılırken kariyer süreçleri sürdürülebilir ve bütüncül bir bilim politikası yaklaşımı doğrultusunda yeniden tanımlanmış olacaktır.

4.2.8. Bilimsel Performans ve Etki Analizi Genel Müdürlüğü

Bilimsel Performans ve Etki Analizi Genel Müdürlüğü, Türkiye'nin bilimsel araştırma çıktılarının, yükseköğretim performansının ve ulusal bilim politikalarının sonuçlarının sistematik biçimde izlenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla Bilim Bakanlığı bünyesinde oluşturulan stratejik bir merkez olarak planlanmaktadır. Genel müdürlük, daha önce farklı kurumlara dağılmış olan veri toplama, performans göstergesi geliştirme, etki analizi hazırlama ve araştırma istatistikleri üretme süreçlerini tek çatı altında toplayarak ulusal bilim kapasitesinin ölçülmesini bütüncül bir yapıya kavuşturacaktır. Kurum; yayın, atıf, patent, ticarileşme, araştırma fonları, iş birlikleri ve altyapı kullanımı gibi göstergelerin uluslararası karşılaştırılabilirliğini sağlayacak, üniversiteler, araştırma merkezleri ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları için kapsamlı performans raporları üretecektir. Ayrıca, araştırma projelerinin toplumsal, ekonomik ve teknolojik etkilerini ölçen analitik modeller geliştirir; stratejik kararları destekleyen kanıt temelli politika raporları hazırlayacak, ulusal veri tabanları, açık veri platformları ve performans panelleri oluşturarak bilimsel verinin şeffaf ve erişilebilir biçimde yönetilmesini güvence altına alacak ve OECD, UNESCO, AB ve Dünya Bankası gibi kuruluşlarla uyumlu veri üretimi sağlayacaktır. Böylece Türkiye'nin bilimsel üretiminin niteliği, etki kapasitesi ve uluslararası konumu bütüncül, karşılaştırılabilir ve sürdürülebilir bir biçimde izlenebilir hâle gelecektir.

4.9. Diğer Genel Müdürlükler

Bilim Bakanlığının stratejik ve tematik genel müdürlüklerinin etkin, düzenli ve sürdürülebilir biçimde çalışabilmesi için, tüm bakanlıklarda olduğu gibi idari ve destek hizmetlerini yürüten tamamlayıcı birimler de kurumsal yapı içinde yer alacaktır. Bu kapsamda Bilgi İşlem Genel Müdürlüğü, Bakanlığın dijital altyapısını, veri güvenliğini ve kurumsal bilişim sistemlerini yönetecek; Personel Genel Müdürlüğü, insan kaynakları planlaması, atama, özlük ve hizmet içi eğitim süreçlerini yürütecektir. Basın ve Halkla İlişkiler Genel Müdürlüğü, Bakanlığın kamuoyu ile iletişimini, şeffaflık ve bilgilendirme faaliyetlerini koordine ederken; Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, mevzuat hazırlığı, hukuki danışmanlık ve dava süreçlerinden sorumlu olacaktır. Özel Kalem Müdürlüğü, Bakanlık üst yönetiminin idari ve koordinatif işleyişini destekleyecek; İç Denetim Birim Başkanlığı ise mali ve idari süreçlerin mevzuata uygunluğunu, etkililiğini ve hesap verebilirliğini güvence altına alacaktır. İnşaat ve Emlak Genel Müdürlüğü ise Bakanlığın ve bağlı birimlerin taşınmaz yönetimi, fiziki altyapı planlaması ve yatırım süreçlerini yürüterek kurumsal kapasitenin sürdürülebilir biçimde geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

4.3. Bilim Bakanlığının İşlevsel Görev Alanları

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bilim Bakanlığının merkez teşkilatı ve bağlı genel müdürlükleri, Türkiye'nin bilimsel kapasitesini güçlendirmek, yükseköğretimi yeniden yapılandırmak ve araştırma–inovasyon ekosistemini bütüncül bir ulusal çerçeveye oturtmak amacıyla çok boyutlu bir görev ve sorumluluklar bütününü yürütmesi planlanmaktadır. Aşağıda Bakanlığın temel işlev alanları stratejik başlıklar hâlinde ele alınmaktadır.

4.3.1. Ulusal Bilim ve Araştırma Stratejisinin Belirlenmesi

Bilim Bakanlığı, Türkiye'nin uzun vadeli bilim vizyonunu belirleyen merkez kurum olarak tasarlanmaktadır. Bu doğrultuda Bakanlık, bilimsel araştırma, yükseköğretim, inovasyon ve teknoloji politikalarını bütüncül bir çerçevede tanımlayan Ulusal Bilim Stratejisini hazırlayacaktır. Bakanlık, Bilimsel Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve Yükseköğretim Genel Müdürlüğünün yakın iş birliği içinde disiplinlere göre ayrıntılı tematik öncelikler belirleyecek ve uluslararası bilimsel eğilimler ile küresel rekabet dinamikleri düzenli biçimde analiz edilerek, Türkiye'nin stratejik ihtiyaçlarına uygun bilim politikası senaryoları geliştirilecektir. Bakanlık, bilimsel performans göstergelerini belirli aralıklarla izleyecek ve elde edilen bulgular doğrultusunda stratejinin güncellendiği dinamik bir politika döngüsü işletecektir.

4.3.2. Araştırma Fonlarının Entegre Yönetimi

Bakanlığın, araştırma fonlarının planlanması, dağıtımı ve izlenmesinde ulusal koordinasyon merkezi olarak görev yapması planlanmaktadır. Bu çerçevede, fonlama mekanizmaları Bilimsel Araştırmalar Genel Müdürlüğü çatısı altında bütünleştirilecek; Bakanlık tarafından yürütülen ulusal araştırma destekleri, AB Çerçeve Programları, COST, PRIMA ve diğer uluslararası fonlarla senkronize edilecek; ulusal ve uluslararası fon dağılımında şeffaf, performans temelli ve ihtiyaç odaklı ilkeler uygulanacak; stratejik alanlarda misyon odaklı fonlama çağrıları geliştirilecek; Bilimsel Performans ve Etki Analizi Genel Müdürlüğü tarafından fonların araştırma etkisi düzenli olarak ölçülerek raporlanacaktır. Böylece Türkiye'de araştırma fonlaması, kurumlara göre parçalı ilerleyen bir yapı olmaktan çıkarak; ulusal bilimsel önceliklere göre yönlendirilen, bütünleşik ve stratejik bir mekanizma niteliği kazanacaktır.

4.3.3. Bilim İnsanı Yetiştirme Ekosisteminin Güçlendirilmesi

Bakanlığın temel stratejik hedeflerinden bir diğeri de bilimsel insan kaynağını nitelik ve nicelik olarak güçlendirmek olacaktır. Bu amaçla Türkiye'nin gelecekteki akademik insan kaynağı ihtiyacını belirleyen Ulusal Lisansüstü Eğitim Stratejisi hazırlanacak; genç araştırmacılara yönelik "Genç Bilim İnsanları Programı", doktora-sonrası araştırmacı bursları ve erken kariyer destek mekanizmaları yürütülecek; yurt dışındaki başarılı araştırmacıların Türkiye'ye dönüşünü veya Türkiye ile ortak çalışma yapmasını teşvik eden programlar geliştirilecek; uluslararası araştırmacı hareketlilikleri sistematik bir politika hâline getirilecek ve öğretim üyesi yetiştirme modeli çok boyutlu bir çerçevede yeniden yapılandırılacaktır. Bu görev alanının, bilimsel üretimin sürdürülebilirliğinin temel unsuru olan insan kaynağını stratejik açıdan güçlendirmesi beklenmektedir.

4.3.4. İnovasyon ve Teknoloji Politikalarının Birleştirilmesi

Bakanlık, bilimsel bilgi üretimi ile ekonomik değer üretimini birleştiren bütüncül bir inovasyon ekosistemi oluşturmayı hedefleyecektir. Bu doğrultuda üniversite–sanayi–kamu iş birliği modelleri güçlendirilir ve ulusal ölçekte senkronize edilecek; Bilimsel Araştırmalar Genel Müdürlüğünün alt birimleriyle uyum içinde çalışan tematik teknoloji platformları oluşturulacak; teknoparklar, AR-GE merkezleri ve teknoloji geliştirme bölgeleri ulusal bir ağ olarak yapılandırılacak; bilimsel araştırmaların ticarileşme süreçlerinde Fikri Mülkiyet Genel Müdürlüğü ile birlikte fikri mülkiyet koruma mekanizmaları geliştirilecektir. Böylece bilimsel

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bilgi, ekonomik ve toplumsal değere dönüştürülebilen sürdürülebilir bir ulusal inovasyon kapasitesinin oluşmasına katkı sağlanması hedeflenmektedir.

4.3.5. Dijital Dönüşüm ve Yapay Zekâ Politikalarının Belirlenmesi

Bilim Bakanlığı, Türkiye'nin dijital kapasitesini güçlendiren ve geleceğin stratejik teknolojilerini yöneten merkez kurum olarak planlanmaktadır. Bu kapsamda yapay zekâ, büyük veri, makine öğrenmesi, kuantum hesaplama, siber güvenlik, ileri mikroçip teknolojileri gibi alanlarda ulusal stratejik yol haritaları hazırlanacak; üniversitelerde ve araştırma kurumlarında dijital araştırma altyapıları güçlendirilecek; yapay zekâ etiği ve sorumlu dijital teknolojiler konusunda ulusal standartlar geliştirilecek; dijital bilim platformları, ulusal bilimsel veri altyapıları ve büyük veri sistemleri kurulup yönetilecek ve kamu ve sanayi için yüksek teknolojili AR-GE kullanımını destekleyen programlar geliştirilecektir. Bakanlığın bu görev alanı, Türkiye'nin dijital rekabet gücünü artıran ileri teknoloji stratejilerinin temelini oluşturacaktır.

4.3.6. Bölgesel Kalkınmayı Destekleyen Bilimsel Politikaların Belirlenmesi

Bilim Bakanlığı, bilim politikalarını yalnızca merkez odaklı değil, bölgesel kalkınmayı önceleyen bir yaklaşımla tasarlayacaktır. Bu doğrultuda farklı coğrafi bölgelerinin sahip olduğu sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere göre farklılaşmış bölgesel bilim stratejileri oluşturulacak; bölgesel araştırma merkezleri, tematik üniversiteler ve bölgeye özgü AR-GE altyapıları desteklenecek; yerel ihtiyaçlara göre "bölgesel öncelikli araştırma programları" uygulanacak; üniversiteler arası kapasite farklarını azaltmak için bölgesel bilimsel seferberlik programları yürütülecek ve teknoloji yatırımları bölgesel kalkınma ajanslarıyla birlikte planlanacaktır.

4.3.7. Ulusal Bilimsel Altyapı ve Dijital Hizmetlerin Merkezi Olarak Sağlanması

Bilim Bakanlığının stratejik görev alanlarından bir diğeri de yükseköğretim ve araştırma kurumlarının ihtiyaç duyduğu bilimsel altyapı ve dijital araştırma hizmetlerini merkezi, sürdürülebilir ve ölçeklenebilir bir yapıda sunmaktır. Günümüzde üniversitelerde kullanılan yazılım sistemleri ve dijital araştırma altyapılarının dağınık ve kurum bazlı biçimde yürütülmesi, hem kaynak israfına hem de araştırma kalitesi açısından kurumsal eşitsizliklere yol açmaktadır. Bu kapsamda Bakanlık, üniversitelerin ortak kullanımına açık ulusal bilimsel yazılım ve dijital altyapı platformlarını kuracak; araştırma yönetim sistemleri, proje izleme yazılımları, etik ve araştırma bütünlüğü platformları, açık bilim ve veri altyapıları, akademik performans izleme sistemleri ile büyük veri ve yapay zekâ destekli araştırma araçlarını merkezi olarak geliştirerek yükseköğretim kurumlarının hizmetine sunacaktır. Bu sayede üniversitelerin altyapı kurma yükü azaltılarak kaynakların doğrudan bilimsel üretime yönlendirilmesi, araştırma kalitesinde standartlaşma sağlanması ve ulusal ölçekte bütünleşik bir bilimsel dijital zemin oluşturulması hedeflenecektir.

4.3.8. Küresel Bilim Sisteminde Ulusal Bilim Performansının Güçlendirilmesi

Bilim Bakanlığı, Türkiye'de akademik sistemin işleyişinde ortaya çıkan yapısal sorunlara yönelik çözüm odaklı politikalar geliştiren, bilimsel alanlar ve kurumlar arasındaki koordinasyonu güçlendiren ve Türkiye'nin küresel bilim sistemindeki konumunu ileriye taşıyan stratejik bir yönlendirici rol üstlenecektir. Bu kapsamda Bakanlık; bilimsel üretkenlik, atıf etkisi, araştırma kalitesi ve uluslararası iş birlikleri gibi göstergeler üzerinden ulusal bilim performansını düzenli biçimde izleyerek üniversiteler ve araştırma kurumları için küresel rekabeti destekleyen politika çerçeveleri oluşturacak; yüksek etkili, yenilikçi ve öncü bilimsel atılımların ortaya çıkmasını teşvik ederek Türkiye'nin dünya bilim sıralamalarında üst düzey ülkeler arasında konumlanmasına yapısal ve sürdürülebilir katkı sağlayacaktır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

5. SONUÇ

Bu çalışmada önerilen Bilim Bakanlığı modeli, Türkiye'nin yükseköğretim, araştırma ve inovasyon alanlarında hâlihazırda sahip olduğu zengin kurumsal birikimi, tek bir stratejik çerçeve altında yeniden düşünme girişimi olarak kurgulanmıştır. YÖK, YÖKAK, ÜAK, TÜBİTAK, TÜSEB, TÜBA, TÜRKPATENT ve AKDTYK gibi kurumlar, kuruluş amaçları, tarihsel roller ve uzmanlık alanları bakımından Türkiye'nin bilim ekosistemine önemli katkılar sunmuş; yükseköğretimin planlanması, araştırma fonlarının yürütülmesi, akademik kariyerin düzenlenmesi, kalite güvencesinin yerleşmesi, sağlık ve kültürel bilimlerin kurumsallaşması ve fikri mülkiyet altyapısının güçlendirilmesi gibi kritik işlevleri üstlenmiştir. Ancak bu kurumsal zenginliğin, küresel ölçekte hızla dönüşen bilim ve teknoloji gündemine uyum sağlayabilecek şekilde daha bütüncül bir vizyonla koordine edilmesi gereği giderek daha görünür hâle gelmektedir. Önerilen model, bu ihtiyacı, mevcut kurumları "tasfiye eden" değil; onları ortak bir bilim politikası vizyonu içinde yeniden konumlandıran bir sosyal model yaklaşımıyla ele almaktadır.

Bilim Bakanlığı, Yükseköğretim Genel Müdürlüğü'nün YÖK ve YÖKAK'ın birikimini devralarak makro planlama ile kalite güvencesini bütünleştirmesi; Bilimsel Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün yeniden örgütlenerek sosyal, fen ve mühenislik ile sağlık bilimleri için müstakil birimleri tek stratejik araştırma ekseninde buluşturması; Ulusal İnovasyon ve Sanayi İşbirliği Genel Müdürlüğü'nün bilimsel bilgi ile ekonomik değer üretimi arasında köprü kurması; Fikri Mülkiyet Genel Müdürlüğü'nün TÜRKPATENT'i merkeze alarak bilimsel çıktıların ticarileşme döngüsünü güçlendirmesi; Uluslararası Bilim Diplomasisi Genel Müdürlüğü'nün Türkiye'nin küresel bilim ağlarındaki konumunu sistematik biçimde güçlendirmesi; Bilimsel Mükemmeliyet ve Akademik Danışma Genel Müdürlüğü'nün TÜBA'nın entelektüel kapasitesini politika yapım süreçlerinin merkezine taşıması; Akademik Yeterlik ve Kariyer Politikaları Genel Müdürlüğü'nün ÜAK'ı bütünleşik bir kariyer sistemi çerçevesinde yeniden yapılandırması ve nihayet Bilimsel Performans ve Etki Analizi Genel Müdürlüğü'nün tüm bu faaliyetleri veri temelli bir izleme-değerlendirme sistemine bağlaması, Türkiye için yeni bir bilim yönetişimi paradigmasına işaret etmektedir.

Bu modelin en temel iddiası, kurumsal çeşitliliği ve tarihsel birikimi ortadan kaldırmadan, bunları stratejik uyum, ortak planlama ve bilimsel özerkliğe saygı ilkeleri doğrultusunda yeniden düzenlemektir. Bildiride ayrıntılı biçimde ortaya konulduğu üzere, YÖK'ün sistem düzeyinde planlama rolü, YÖKAK'ın kalite güvencesindeki bağımsızlığı, ÜAK'ın akademik liyakat sistemindeki belirleyici konumu, TÜBİTAK'ın kapsamlı fonlama ve araştırma altyapısı, TÜSEB'in sağlık AR-GE'sindeki uzmanlığı, TÜBA'nın bilimsel danışmanlık ve mükemmeliyet işlevi, TÜRKPATENT'in fikri mülkiyet alanındaki düzenleyici gücü ve AKDTYK'nın kültürel ve sosyal bilimlerdeki kurumsal derinliği bu modelde korunmakta; ancak tüm bu kurumsal kapasite, Bilim Bakanlığının koordinasyonunda ortak bir ulusal bilim stratejisi etrafında yeniden hizalanmaktadır. Böylelikle hem dikey bütünleşme (bakanlık–bağlı kuruluşlar) hem de yatay eşgüdüm (yükseköğretim–araştırma–inovasyon–fikri mülkiyet–kültürel bilimler) aynı çerçevede mümkün hâle gelmektedir.

Sonuç bölümünde vurgulanması gereken bir diğer boyut, modelin yalnızca yapısal bir "örgüt şeması önerisi" olmadığı, aynı zamanda Türkiye'nin bilim politikası kültürüne ilişkin normatif bir dönüşüm çağrısı taşıdığıdır. Bilimsel özerklik ve akademik özgürlük, stratejik uyum ve entegrasyon, etkililik, şeffaflık ve hesap verebilirlik ile insan kaynağı odaklılık ilkeleri üzerine inşa edilen bu model, bilimi sadece kalkınmanın bir aracı değil, aynı zamanda demokratik katılımın, eleştirel düşüncenin ve toplumsal yenilenmenin temel bileşeni olarak konumlandırmaktadır. Fonlama kararlarının kanıt temelli yürütülmesi, bilimsel etik ve araştırma bütünlüğünün kurumsal güvenceye alınması, genç bilim insanlarının desteklenmesi,

bölgesel bilimsel kalkınma stratejilerinin geliştirilmesi ve bilim diplomasisinin dış politika ile bütünleşik düşünülmesi, bu normatif çerçevenin somut yansımaları olarak değerlendirilmelidir. Önerilen Bilim Bakanlığı sosyal modelinin potansiyel etkileri; yükseköğretim, bilim ve inovasyon alanındaki çalışmalar arasındaki stratejik uyumun artması, bilimsel üretkenlikte ve yayın kalitesinde yükselme, üniversite–sanayi iş birliği ekosisteminin güçlenmesi, uluslararası görünürlüğün ve fonlara erişimin artması, bilim insanlarının kariyer olanaklarının iyileşmesi ve bilimsel bilginin kamu politikaları ile ekonomik kalkınma üzerinde daha belirgin etki üretmesi olarak sıralanabilir. Bu açıdan bakıldığında Bilim Bakanlığı modeli, Türkiye'nin bilimsel kapasitesini sadece "mevcut durumu düzenleyen" bir anlayışla değil, yeni bir büyüme ve dönüşüm ekseni öneren bir perspektifle ele almaktadır.

Bununla birlikte, önerilen modelin bir sosyal model tasarımı olduğu unutulmamalıdır. Gerçek hayatta böyle bir bakanlık yapısına geçiş, ciddi bir hukuki altyapı çalışmasını, kurumlar arası yetki ve görev paylaşımının yeniden tanımlanmasını, kurumsal kültür değişimini ve paydaş katılımını gerektirecektir. Özellikle YÖK, YÖKAK, ÜAK, TÜBİTAK, TÜSEB, TÜBA, TÜRKPATENT ve AKDTYK gibi köklü kurumların kendi iç işleyişleri, tarihsel kimlikleri ve mevzuata dayalı özerklikleri dikkate alındığında, böyle bir dönüşüm sürecinin kademeli, müzakereye dayalı döngüleri içeren bir şekilde tasarlanması büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, söz konusu dönüşümü "tamamlanmış bir reform paketi" olarak değil, üzerine tartışılabilecek, geliştirilebilecek ve farklı senaryolarla zenginleştirilebilecek bir başlangıç çerçevesi olarak önermektedir.

Son olarak, Bilim Bakanlığı modeline ilişkin bu sosyal tasarımın, ilerleyen çalışmalarda ampirik veriyle desteklenmesi, senaryo analizleriyle test edilmesi ve paydaş görüşleriyle derinleştirilmesi gerekmektedir. Yükseköğretim kurumlarında görev yapan yöneticiler, araştırmacılar, politika yapıcılar, sanayi temsilcileri, sivil toplum kuruluşları ve öğrencilerin bu modele ilişkin algıları, beklentileri ve eleştirileri, önerilen yapının uygulanabilirliğini değerlendirmek açısından kritik öneme sahiptir. Bu bildirinin temel katkısı, Türkiye'nin bilimsel ve akademik geleceğine ilişkin tartışmayı bir üst düzey sistem tasarımı ve vizyon arayışı bağlamında yeniden düşünmeye davet etmesidir. Bu davet, yalnızca yeni bir bakanlık kurma fikrinden ibaret değildir; aynı zamanda bilimi, Türkiye'nin uzun vadeli kalkınma hedeflerinin merkezine yerleştiren, bütünleşik, katılımcı ve sürdürülebilir bir bilim politikası kültürü inşa etme çağrısıdır.

KAYNAKÇA

Altbach, P. G. (2001). Academic freedom: International realities and challenges. *Higher Education, 41,* 205–219. https://doi.org/10.1023/A:1026791518365

Bouter L. (2024). Why research integrity matters and how it can be improved. *Accountability in research, 31*(8), 1277–1286. https://doi.org/10.1080/08989621.2023.2189010

de Wit, H., Adams, T. (2010). Global competition in higher education: A comparative study of policies, rationales, and practices in Australia and Europe. Portnoi, L.M., Rust, V.D., Bagley, S.S. (ed) *Higher Education, Policy, and the Global Competition Phenomenon. International and Development Education* (ss. 219-233) içinde. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230106130_16

Department for Science, Innovation and Technology . (2024, 26 Şubat). *DSIT areas of research interest 2024*. https://www.gov.uk/government/publications/department-for-science-innovation-and-technology-areas-of-research-interest/dsit-areas-of-research-interest-2024 adresinden 29.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Kırışık, F. (2022). Sosyal bilimler alanında bilimsel gelişmeyi destekleyici kurum önerisi: TÜSOAK (Türkiye Sosyal Bilimler Araştırma Kurumu). E. İ. Şahin & M. L. Emek (Ed.), *3rd International Anatolian Congress on Scientific*

Research: Tam Metin Bildiriler Kitabı, Cilt I içinde (ss. 414–420). IKSAD Publishing House.

Llorca, J., Royuela, V., Evans, C., Díaz-Guilera, A., & Ramos, R. (2025). Fostering interdisciplinarity and collaboration: The role of challenge-driven research in European University Alliances through the CHARM-EU experience. *Humanities and Social Sciences Communications, 12*, 479. https://doi.org/10.1057/s41599-025-04410-0

Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology. (2019, 13 Mart). *Overview of the Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology*. https://www.mext.go.jp/en/about/pablication/__icsFiles/afieldfile/2019/03/13/1374478_001.pdf adresinden 29.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Ministry of Science and ICT. (2022, 14 Aralık). *The Fifth Science and Technology Master Plan (2023-2027) announced.* https://www.msit.go.kr/eng/bbs/view.do?bbsSeqNo=42&mId=4&mPid=2&nttSeqNo=762&sCode=eng adresinden 29.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Ministry of Science and Technology of the People's Republic of China. (2023, Ocak). *Guide to Government Information Disclosure of the Ministry of Science and Technology*. https://www.most.gov.cn/xxgk/xinxifenlei/zfxxgkzn/ adresinden 29.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Moan, M.H., Ursin, L., de Grandis, G. (2023). Institutional governance of responsible research and innovation. González-Esteban, E., Feenstra, R.A., Camarinha-Matos, L.M. (ed) *Ethics and responsible research and innovation in practice* içinde. Springer https://doi.org/10.1007/978-3-031-33177-0_1

Nel, D. 2010. An integrated systems overview of higher education research and innovation. *Journal of Public Administration, 45*(3), 569–586.

Oancea, A. (2019). Research governance and the future(s) of research assessment. *Palgrave Communications, 5*(27), 1-12. https://doi.org/10.1057/s41599-018-0213-6

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2004). *Governance of public research: Toward better practices*. OECD. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2003/09/governance-of-public-research_g1gh383a/9789264103764-en.pdf

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2009). *Higher education to 2030 (Vol. 2): Globalisation.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264075375-en

Podgórska, M., & Zdonek, I. (2023). Interdisciplinary collaboration in higher education towards sustainable development. *Sustainable Development 32,* 2085–2103. https://doi.org/10.1002/sd.2765

Suazo-Galdames IC, Saracostti M and Chaple-Gil AM (2025) Scientific evidence and public policy: A systematic review of barriers and enablers for evidence-informed decision-making. *Frontiers in Communication, 10,* 10:1632305. https://doi.org/10.3389/fcomm.2025.1632305

Wiria, K. (2022). *Governance in higher education*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000389884

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

YENİ MEDYA DÜZENİNDE LEKELENMEME HAKKI

Prof. Dr. Fatih KIRIŞIK

Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

fatihkirisik@karabuk.edu.tr - 0000-0002-9663-7502

Arş. Gör. Zeynep Kübra KAHRAMAN

Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

zeynepkubrapoyraz@karabuk.edu.tr - 0000-0002-5710-0243

ÖZET

Günümüz ceza muhakemesi sistemlerinde bireyin onur ve itibarının korunması hukuk devletinin temel şartlarından biridir. Bu bağlamda masumiyet karinesinin tamamlayıcı ve bağımsız bir unsurunu oluşturan lekelenmeme hakkı özel bir önem taşımaktadır. Ceza muhakemesinin amacı yalnızca maddi gerçeği ortaya çıkarmak değil, bunu yaparken bireyi gereksiz ya da haksız bir biçimde damgalanmaktan korumaktır.

Ancak teknolojik gelişmeler, haber akışının hızlanması ve sosyal medyanın yaygınlaşması, kişilere ilişkin bilgilerin çok kısa sürede yayılmasına imkan tanımakta; kimi zaman gerçeği yansıtmayan içeriklerle kişi hakkında kamuoyunda erken ve onarılması güç bir suçluluk algısına yol açabilmektedir. Geleneksel iletişim araçlarında izleyici veya okuyucunun daha pasif bir konumda bulunduğu dönemlerin aksine, internet ve sosyal medya ortamlarında kullanıcıların içeriği bizzat üreten ve yayan aktörlere dönüşmesi bu riski daha da artırmaktadır.

Böyle bir ortamda lekelenmeme hakkının korunması, yalnızca ceza muhakemesi ve klasik basın hukuku kurumlarıyla yönetilemeyecek ölçüde çok boyutlu bir nitelik kazanmıştır. Yeni medya düzeninin hız, kalıcılık ve yayılım kapasitesi, hukuki koruma araçlarının da bu dinamikleri dikkate alacak şekilde yeniden düşünülmesini gerektirmektedir. Öte yandan bu hakkın korunmasına yönelik müdahaleler, ifade ve basın özgürlüklerinin kapsamını kaçınılmaz olarak etkilemekte, bu nedenle haklar arasında hassas bir denge kurulması zorunlu hale gelmektedir.

Bu bildiride öncelikle lekelenmeme hakkının kavramsal çerçevesi, hukuki temelleri ve genişleyen anlamı incelenmekte; ulusal ve uluslararası güvenceler değerlendirilmektedir. Devamında ise yeni medya düzeninde bireyin onur ve itibarına yönelik ihlaller ele alınarak, lekelenmeme hakkının korunmasına yönelik çözüm önerileri tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: lekelenmeme hakkı, itibarın korunması, yeni medya, sosyal medya

1. LEKELENMEME HAKKININ HUKUKİ TEMELLERİ VE KORUNMASI

Hakkında suç isnadı bulunan bir kimsenin, adil bir yargılama süreci sonunda suçluluğu bir yargı hükmüyle kesinleşmediği sürece suçsuz kabul edilmesi gerektiği hukukun en temel ilkelerindendir (Özyurt, 2023, s. 88; Dönmezer, 1998, s. 67; Atlıhan, 2004, s. 292). Doktrinde "*masumiyet karinesi/ilkesi*" veya "*suçsuzluk karinesi/ilkesi*" olarak ifade edilen bu ilke, ulusal

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ve uluslararası hukuk metinlerinde temel bir hak olarak düzenlenmekte ve adil yargılanma hakkının vazgeçilmez bir parçasını oluşturmaktadır.

Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin 11. maddesinin 1. fıkrası ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinin 2. fıkrası masumiyet karinesini açık biçimde korumaktadır. Türkiye, bu uluslararası belgelerin tarafı olmasının yanı sıra Anayasası'nın 38. maddesinin 4. fıkrasında "*Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.*" hükmü ile masumiyet karinesini anayasal güvence altına almıştır. Aynı zamanda bu hak Anayasa'da çekirdek haklar kategorisinde yer almaktadır.

Masumiyet karinesi, ceza yargılaması süresince şüpheli veya sanığın kusuru ispat edilmeden önce suçlu gibi muamele görmesini engelleyen dokunulmaz bir hak ve güvencedir (Üzülmez, 2005, s. 44). Bu ilke, yargılamanın muhatabı olan kişinin mutlak anlamda masum olduğunu ileri sürmez; çünkü soruşturma başlatılabilmesi için basit bir şüpheyi destekleyen delilin olması gerekir. Ancak soruşturma açılması, kişiye peşinen suçluluk atfedildiği anlamına da gelmez. Bir kimsenin suçlu sayılabilmesi, ceza muhakemesinin tüm aşamalarının işletilmesi ve nihayetinde kesin bir mahkeme hükmüyle suçluluğun belirlenmiş olmasıyla mümkündür (Dülger & Taşkın, 2024, s. 103-104). Masumiyet karinesi bu yönüyle suç isnadı altında bulunan kişilerin kamu otoriteleri ve toplum nezdinde erken dönemde suçlu kabul edilmesini engelleyerek önemli bir koruma işlevi görür (Yenidünya, 2004, s. 20).

Bu bağlamda masumiyet karinesi şüpheli veya sanığa hem yargılama faaliyeti içinde hem de yargılama faaliyeti dışında iki yönlü bir koruma sağlamaktadır. İçsel koruma, savcı ve hakimlerin yargılama öncesinde şüpheli veya sanık hakkında önyargı geliştirmemelerini ve kararlarını yalnızca hukuka uygun delillere dayandırmalarını güvence altına alır. Dışsal koruma ise şüpheli veya sanığın yargılama makamları dışında kalan resmi makamlar ya da medya aracılığıyla kamuoyu nezdinde suçlu gibi gösterilmesini yani ikinci bir yargılamaya maruz kalmasını engellemeyi amaçlar (Atlıhan, 2004, s. 310). Bu nedenle masumiyet karinesi, yalnızca adli mercilere yönelik bir ilke olmayıp, medya gibi kamuoyunu etkileyen aktörler bakımından da gözetilmesi gereken bir güvencedir (Savaşçı, 2011, s. 288; Centel, 1994, s. 71). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de söz konusu ilkenin yalnızca mahkemeler tarafından değil, diğer kamu otoriteleri ve hatta özel kişiler (özellikle medya organları) tarafından ihlal edilebileceği görüşündedir (Gözübüyük, Gölcüklü, & Saygılı, 2019, s. 291).

Kişilerin onur ve itibarının korunması amacına hizmet eden lekelenmeme hakkı, masumiyet karinesiyle doğrudan bağlantılıdır. (Akıncı, 2020, s. 179). Masumiyet karinesinin yukarıda bahsedilen dışsal koruma fonksiyonu sayesinde, resmi makamların veya medyanın beyanlarıyla yargılama süresince şüpheli veya sanığın toplum nezdinde suçlu olarak gösterilmesinin önüne geçilmekte, böylece kişilerin lekelenmeme hakkı da korunmaktadır (Yüzer, 2013, s. 1678; Gülsün, 2015, s. 27). Ancak bu iki hak bağlantılı olsa da lekelenmeme hakkı, masumiyet karinesini genişleten ve kişilerin onur ve itibarına yönelik güvenceleri somutlaştıran farklı ve özel bir haktır. (Tanrıvermiş, 2021, s. 54)

Lekelenmeme hakkının güvence altına alınmadığı bir toplumda kişinin haksız bir şekilde hedef alınması ve linç girişimine maruz kalması çok daha kolay hale gelir. Böyle bir durumda bireyin toplum nezdindeki itibarı ciddi ve giderilmesi güç biçimde zedelenebilir, öngörülemez tepkiler ve sosyal sonuçlar ortaya çıkabilir. Bu nedenle bireyin onur ve saygınlığının korunması, sadece

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ceza yargılamasının değil, toplumdaki kamusal güvenin ve sosyal barışın sürdürülebilmesi açısından da hayati önemdedir. Lekelenmeme hakkı tam da bu noktada, insan onurunu koruyarak hem bireysel hem toplumsal düzeyde yapıcı bir güvence işlevi görmektedir. (Akıncı, 2020, s. 188; Gülsün, 2015, s. 36).

"Lekelenmeme hakkı" kavramı gerek uluslararası hukukta gerek Türk hukukunda açıkça düzenlenmemişse de çeşitli yasal hükümler ve içtihatlar yoluyla dolaylı olarak korunmaktadır. AİHM, "itibarın korunması hakkını" AİHS'in 8. maddesinde düzenlenen "özel hayatın ve ailenin korunması" kapsamında değerlendirmektedir. AİHM kararlarında bu hak, adil yargılanma hakkı (m.6/1) ve masumiyet karinesi (m.6/2) ile bağlantılı kabul edilse de esas olarak Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında değerlendirilmektedir (Tanrıvermiş, 2021, s. 34-35). AİHM kararlarında yer verilen "itibarın korunmasını isteme hakkı" Anayasa Mahkemesi kararlarında da görülmektedir.

Lekelenmeme hakkı, her şeyden önce şüpheli veya sanığın masumiyet (suçsuzluk) karinesinden yararlanmasını zorunlu kılar. Bu nedenle masumiyet karinesini güvence altına alan hükümlerin evleviyetle kişinin lekelenmeme hakkını da koruduğu söylenebilir. Zira suçlu sayılmamak, suçlu muamelesi görmemeyi ve lekelenmemeyi gerektirir (Şahin & Öztürk, 2024, s. 172). Bu bakımdan ceza muhakemesinde geçerli olan bazı ilkeler, lekelenmeme hakkının korunmasına da hizmet etmektedir (Akıncı, 2020, s. 188).

Ceza muhakemesi hukukunda delillerin henüz yeterli suç şüphesini ortaya koymadığı soruşturma evresi gizlidir (CMK m. 157). Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin ''Soruşturmanın gizliliğinin uygulanması'' başlıklı 27. maddesine göre de: *"Suçluluğu bir yargı hükmüne bağlanana kadar kişinin masumiyeti esastır ve soruşturma evresi gizlidir. Bu nedenle, soruşturma evresinde gözaltındaki bir kişinin "suçlu" olarak kamuoyuna duyurulmasına, basın önüne çıkartılmasına, kişilerin basınla sorulu cevaplı görüştürülmelerine, görüntülerinin alınmasına, teşhir edilmelerine sebebiyet verilmez ve soruşturma evrakı hiçbir şekilde yayımlanamaz."*

Soruşturma işlemlerinin, özellikle kamuoyu bakımından önem taşıyan gizliliğinin ihlali, aynı zamanda şüphelinin lekelenmeme hakkının da ihlaline yol açar. Bu nedenle TCK'nın 285. maddesinde düzenlenen soruşturmanın gizliliğini ihlal suçu, lekelenmeme hakkının korunmasına yönelik önemli bir düzenlemedir (Şahin & Öztürk, 2024, s. 172).

Lekelenmeme hakkının korunmasına yönelik en önemli güvencelerden biri Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 158/6. maddesiyle 2017 yılında getirilen "soruşturmaya yer olmadığına dair karar"dır. Anılan düzenlemeye göre savcılık, yapılan ihbar veya şikayetin açıkça suç oluşturmaması ya da tamamen soyut ve genel nitelikte olması halinde, dosyayı soruşturma aşamasına geçirmeden kapatabilir. Böylelikle soyut veya dayanaksız ihbar ve şikayetler nedeniyle kişinin doğrudan şüpheli sıfatı kazanarak ceza muhakemesine haksız biçimde dahil edilmesinin ve kamuoyu nezdinde lekelenmesinin engellenmesi amaçlamaktadır. Madde gerekçesinde vurgulandığı üzere soruşturmaya yer olmadığına dair karar, içeriği suç oluşturmayan veya soyut ve genel nitelikteki ihbar ve şikayetlerin soruşturma aşamasına geçmeden sonuçlandırılmasını sağlayarak hem usul ekonomisini sağlamakta hem de bireyin lekelenmeme hakkını korumaktadır (Akbulut, 2022, s. 157-158; Tanrıvermiş, 2021, s. 35-36; Akıncı, 2020, s. 179).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

18 Haziran 2024 tarihinde Adalet Bakanı Yılmaz Tunç tarafından yapılan açıklamada, soruşturmaya yer olmadığına dair karar düzenlemesinin yürürlüğe girdiği 2017 tarihinden bu yana 1 milyon 435 bin 596 ihbar dosyasının değerlendirildiği ve bunlardan 1 milyon 81 bin 129'u hakkında soruşturmaya yer olmadığına dair karar verildiği ifade edilmiştir. Bakan Tunç, soruşturmaya yer olmadığına dair kararlar sayesinde mesnetsiz ihbarlara maruz kalan kişilerin şüpheli sıfatı almadığını, kararların ayrı bir sisteme kaydedildiğini ve böylece bireylerin toplum nezdinde zarar görmesinin önüne geçildiğini vurgulamıştır. Bakan Tunç'un değerlendirmeleri, soruşturmaya yer olmadığına dair kararın lekelenmeme hakkını koruyan önemli bir mekanizma olduğunu ortaya koymaktadır (T.C. Adalet Bakanlığı, 2024).

Soruşturmaya yer olmadığına dair karar kurumu, soyut ve dayanaksız ihbar ve şikayetlerin baştan filtrelenmesini sağlayarak kişilerin şüpheli sıfatını dahi almadan korunmasını amaçlamaktadır. Dolayısıyla lekelenmeme hakkının yalnızca ceza muhakemesinin tarafı olan şüpheli veya sanığı koruyan bir hak olarak görülmesi önemli bir problemi ortaya çıkarmaktadır. Zira bireylerin itibarının zedelenmesi çoğu zaman bir ceza soruşturmasının varlığından bağımsız olarak da gerçekleşebilmekte; haksız itham, iftira, hakaret veya internette yayılan yanlış bilgiler yoluyla fiili bir lekelenme söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle lekelenmeme hakkı yalnızca ceza muhakemesine özgü bir güvence olmaktan öte, kişinin toplumsal saygınlığının keyfi biçimde zedelenmesini önlemeye yönelik daha geniş bir güvence olarak değerlendirilmelidir.

Nitekim Yargıtay da kişilerin henüz soruşturma evresine geçilmeden dahi lekelenmeme hakkına sahip olduğunu açıkça ifade etmektedir. Mahkeme, soyut ve dayanaksız iddialarla bireylerin şüpheli sıfatı altında ceza sürecine dahil edilmesinin devletin pozitif yükümlülükleriyle bağdaşmadığını bu nedenle CMK'nın 158/6. maddesinin doğrudan bireyin onur ve itibarını koruma amacı taşıdığını belirtmektedir.[1] Bu yaklaşım ceza yargılamasının yalnız fail arayışından ibaret değil aynı zamanda bireylerin onur ve itibarının korunmasını önceleyen bir süreç olması gerektiğini hatırlatır.

Bu bağlamda Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenen bazı suçlar bireylerin lekelenmeme hakkını koruyan tamamlayıcı araçlar niteliğindedir. Örneğin iftira suçunda (TCK m. 267), *"yetkili makamlara ihbar veya şikayette bulunarak ya da basın ve yayın yoluyla, işlemediğini bildiği halde, hakkında soruşturma ve kovuşturma başlatılmasını ya da idari bir yaptırım uygulanmasını sağlamak için bir kimseye hukuka aykırı bir fiil isnat eden kişi"* cezalandırılarak bireyin onur ve itibarı güvence altına alınır. Yargıtay, şikayet hakkının ancak maddi olgu ve olaylara dayanması halinde hukuka uygun sayılacağını, soyut isnatların ise hakkın kötüye kullanımı niteliğinde olduğunu ve iftira suçunu oluşturduğunu belirtmektedir.[2] Bu tür soyut isnatlar ceza hukuku bakımından sonuç doğurmanın ötesinde, kişinin lekelenmeme hakkına

[1] Yargıtay 18. Ceza Dairesi, E. 2019/2369, K. 2019/10606, K.T. 17.06.2019: *"Lekelenmeme hakkı ve masumiyet karinesi kişilerin haklarında soruşturma başlatılma ihtimali olan bir adli sürece karşı soruşturma evresi başlatılmadan dahi korunmasını gerektirmektedir. Bunu sağlamak Devletin pozitif yükümlülükleri arasında yer alır. Bu kapsamda çağdaş ceza muhakemelerinde soruşturma aşamasında da benimsenen lekelenmeme hakkına kayıtsız kalmayan yasa koyucu lekelenmeme hakkına güçlü bir vurgu ve yasal güvence için CMK'nın 158/6. maddeye bir ekleme yaparak CMK'nın madde 158/6 ile "soruşturmaya yer olmadığına dair karar" kurumunu getirmiştir. Bu düzenleme ile amaçlanan kişilerin haksız ve yersiz ihbar ve şikâyetler ile kamu ve toplum nezdinde suçlu muamelesi görmesini ve ceza soruşturmalarına muhatap olmalarını engellemektir."*

[2] Yargıtay Ceza Genel Kurulu, E. 2017/1016, K. 2020/343, K.T. 7.07.2020.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

doğrudan müdahale niteliği taşımaktadır. (Tanrıvermiş, 2021, s. 208) Aynı şekilde hakaret suçu (TCK m. 125) da bireyin toplum içindeki saygınlığını koruyan bir güvencedir. Bunun yanı sıra halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma suçu (TCK m. 217/A), doğrudan lekelenmeme hakkını korumaya yönelik olmasa da gerçeğe aykırı bilginin kamu düzenini bozacak şekilde yayılmasını suç sayarak bireyin lekelenme riskini dolaylı olarak sınırlandırır. (Özbek, 2024, s. 296) Sayılan bu suç tiplerinin ortak yönü kişinin itibarı üzerinde ceza soruşturmasından bağımsız olarak ortaya çıkabilecek keyfi ve haksız lekelenme risklerini azaltmayı amaçlamalarıdır.

Dolayısıyla ceza muhakemesi içindeki soruşturmaya yer olmadığına dair karar, hak arama özgürlüğünün kötüye kullanılmasına karşı getirilen sınırlamalar ve TCK'da düzenlenen iftira, hakaret, halkı yanıltıcı bilgiyi yayma gibi suçlar birlikte değerlendirildiğinde, lekelenmeme hakkının kapsamının şüpheli veya sanık statüsünü aşan çok daha geniş bir koruma alanı olduğu görülmektedir. Bu geniş yaklaşım, özellikle yeni medya düzeninde bireyin onur ve itibarının hem hukuksal hem de toplum düzeyinde etkili bir şekilde korunabilmesi açısından önem ve zorunluluk arz etmektedir.

2. YENİ MEDYA DÜZENİNDE LEKELENME RİSKİ VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ DENGESİ

Mevzuattaki tüm güvencelere rağmen birey açısından lekelenme riski özellikle medya alanında görünür durumdadır. Örneğin bazı televizyon programlarında bireylerin adeta bir "çapraz sorgu" ortamında toplum önüne çıkarıldığı, daha yargılama sonuçlanmadan suçluymuş gibi konumlandırıldığı görülmektedir. Kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi, haber akışının hızlanması ve sosyal medyanın etkisinin artması bu riskleri daha da büyütmekte; lekelenmeme hakkının kurumsal düzeyde korunmadığı durumlarda bireyler açısından telafisi güç sonuçlar doğurabilmektedir (Tanrıvermiş, 2021, s. 36). Bu nedenle lekelenmeme hakkının etkin korunması yalnızca ceza hukukundaki düzenlemelere değil; medya pratiklerinin etik ve hukuki standartlarla uyumlu hale getirilmesine, toplumsal bilinç düzeyinin güçlendirilmesine ve kurumsal denetim mekanizmalarının işletilmesine dayanan bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç duyar.

Medya kavramı geniş anlamda; bireylere ve topluma bilgi aktaran, eğlendirme, bilgilendirme ve eğitme işlevlerini üstlenen tüm görsel, işitsel ve görsel-işitsel iletişim araçlarını kapsar. Gazete, dergi, kitap ve broşür gibi basılı araçlar; radyo gibi işitsel, televizyon ve sinema gibi görsel-işitsel mecralar ile artık internet ve çevrimiçi platformlar da bu kavramın parçası haline gelmiştir (Koç & Kaynak, 10-12 Şubat 2010, s. 74).

Literatürde "medya" sözcüğünün çoğu zaman "basın" ile eş anlamlı kullanıldığı görülse de günümüzde medya aynı zamanda bir "paylaşım alanı"dır. Kullanıcıların kendilerini ifade ettikleri, içerik ürettikleri ve birbirlerine görünür hale geldikleri büyük bir pazar gibi düşünülebilir. Bu pazarın içinde basın organları ve mensupları, diğerlerinden farklı olarak, kamuyu doğru ve dürüst biçimde aydınlatma yükümlülüğü taşıyan, güvenilir bilgi ve haber üretme sorumluluğuna sahip profesyonel süjeler olarak öne çıkar. (Özkepir, Kocaman, & Kart, 2022, s. 50-51).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu geniş medya ortamında lekelenmeme hakkının korunması, kaçınılmaz olarak ifade özgürlüğü ve onun özel bir görünümü olan basın özgürlüğü ile hassas bir denge içinde ele alınmalıdır. İfade ve basın özgürlüğü, demokratik toplum düzeninin temel güvenceleri arasında yer almakta, toplumun doğru bilgilendirilmesi, kamuoyunun oluşturulması ve kamusal denetim işlevlerinin yerine getirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle uluslararası ve ulusal hukuk metinlerinde temel hak ve özgürlükler arasında sayılmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki ifade ve basın özgürlüğü mutlak ve sınırsız değildir (Canbolat & Koşar, 2020, s. 259; Kırışık, Kurban, & Pekel, 2019, s. 119). Bu özgürlüklerin sınırlarının aşılması henüz hakkında mahkeme kararı bulunmayan kişilerin kamuoyu önünde suçlu gibi sunulmasına, onur ve itibarlarının zedelenmesine ve adil yargılanma hakkının fiilen anlamsızlaşmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle haber verme hakkı yalnızca bir özgürlük değil, aynı zamanda bir sorumluluktur. Hukuka uygun hareket ettiğini iddia eden medyanın adil yargılanma ilkelerine ve kişilerin lekelenmeme hakkına uygun davranmaları beklenir (Dönmezer, 1998, s. 69).

Lekelenmeme hakkı ile ifade ve basın özgürlüğü arasındaki çatışma, ilk bakışta haklardan birine öncelik tanınarak çözülebilecek gibi görünse de bunlardan birine mutlak üstünlük tanınması adil ve kabul edilebilir değildir. Zira her iki hak da kural olarak eşdeğer önemde olup birine imtiyaz tanınması diğerinin kaçınılmaz olarak ihlaline yol açabilir. Bu nedenle bu haklar arasındaki denge, soyut ve genel bir öncelik kuralıyla değil, somut olayın şartları dikkate alınarak ve ek değerlendirme kriterlerine başvurularak kurulmalıdır (Yüzer, 2013, s. 1658).

Klasik doktrin ve yargı içtihadı, adli haberlerin hukuka uygunluğunu değerlendirirken belli kriterleri öne çıkarmaktadır. Haberin gerçekliğe uygun olması (en azından o anki görünürdeki gerçeğe dayanması), güncel olması, kamu yararı ve toplumsal ilgi taşıması ve haber konusu ile kullanılan ifade arasında düşünsel bağ bulunması bunların başında gelir. (Canbolat & Koşar, 2020, s. 275-278; Yüzer, 2013, s. 1659-1669; Üzülmez, 2005, s. 53; Erman, 1998, s. 80). Dolayısıyla ölçüsüz, abartılı, kişiyi küçük düşürmeye yönelik, bağlamından kopuk ifadeler haber verme hakkı çerçevesinde korunmamaktadır (Çetinel, 2022, s. 130).

Klasik basın hukukunda lekelenmeme hakkının korunması amacına hizmet eden soruşturmanın gizliliği, adli haberlerin aktarımında gerçeklik-güncellik-kamu yararı-düşünsel bağ kriterlerinin uygulanması, haber muhatabının cevap ve düzeltme hakkı gibi güvenceler yer almaktadır. (Uysal, 2017, s. 135). Ne var ki 20. yüzyılın sonundan itibaren teknolojik gelişmelerle birlikte "yeni medya" olarak adlandırılan dijital ortamlar, geleneksel gazetecilik ve basın faaliyetlerinin yapısını köklü biçimde dönüştürmüştür. İnternet ortamı, toplumun yalnızca pasif olarak haber içeriğini okumasını değil; görmesini, duymasını ve hatta habere yorum yaparak interaktif biçimde katılmasını mümkün kılmaktadır. İnternet gazeteciliği, baskı süreci beklemeksizin haberi anında kitlelere ulaştırmakta, içeriğin arşivlenerek zaman ve mekan sınırı olmaksızın erişilebilir olmasını sağlamaktadır (Özkepir, Kocaman, & Kart, 2022, s. 848-849). Öte yandan geleneksel medyadan farklı olarak sosyal medya üzerinden paylaşılan içeriklerin herhangi bir editoryal incelemeden geçmemesi, çok sayıda kullanıcı tarafından paylaşılması, bu kullanıcıların kimliklerinin belirsiz olabilmesi sosyal medyanın güvenilirliği konusunda tartışmalara sebep olmaktadır (Akgül & Sütcü, 2015, s. 18-34).

Sosyal medyada paylaşılan adli içerikler, soruşturmanın gizliliğini zedeleyebildiği gibi, hızla yayılarak kişiyi henüz yargılama tamamlanmadan "suçlu" konumuna da itebilmektedir. Diğer

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yandan bu paylaşımlar; adli süreçleri etkileme, tanıkları yönlendirme ve soruşturmanın seyrini değiştirme potansiyeli de taşımaktadır. Özellikle yüksek kamu ilgisi taşıyan davalarda yürütülen hashtag kampanyaları ("X tutuklansın", "X için adalet") kimi zaman yargısal popülizm izlenimi yaratmakta, yargıya olan güveni zedelemekte ve adil yargılanma hakkının korunmasını güçleştirmektedir. Kamuoyunu şekillendirmede nesnel gerçeklerin duygusal temyizlere göre daha az etkili olduğu post-truth davranışlar ise gerçeği duygusal tepkilerin gölgesinde görünmez kılmakta, dezenformasyonun yayılma hızını olağanüstü artırmaktadır. Böyle bir ortamda haksız isnatlara maruz kalan kişinin daha sonra beraat etse bile toplum vicdanında aklanması çoğu zaman mümkün olmamakta, internette yer alan eski içerikler kişinin hayatı boyunca karşısına çıkmakta, mesleki ve sosyal itibarını kalıcı biçimde zedelemektedir (Çetinel, 2022, s. 139-141). Yargıtay kararında da teknolojik gelişmelerin kişilerin çok kısa sürede suçlu ilan edilmesini kolaylaştırdığını, beraat eden kişilerin ise genellikle aynı görünürlükte aklanmadığını vurgulamıştır.[3]

Esasında çoğu zaman sınırsız bir haberleşme alanı olarak görülen sosyal medya ve diğer çevrimiçi platformlar fiziki dünyadan kopuk, "suçtan muaf" bir alan değildir. Masumiyet Karinesi ve Lekelenmeme Hakkı Sempozyumunda Adalet Bakanının ifade ettiği gibi, fiziki hayatta suç olan eylemler dijital ortamda da hukuki niteliğini kaybetmez; bu nedenle sosyal medyada karalama, iftira ve haysiyet cellatlığı olarak nitelendirilen dijital linç kültürü meşru görülemez. (T.C. Adalet Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, 2021). Nitekim ister gazeteci olsun ister sıradan kullanıcı, internet üzerinden yapılan paylaşımlar haberleşme özgürlüğünün sınırlarını aşarak bir suç oluşturuyorsa, paylaşımı yapan herkes 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun bakımından birer "içerik sağlayıcı" sayılmakta ve genel hükümler uyarınca cezai sorumlulukla karşılaşabilmektedir (Başlar, 2022, s. 610,619; Gül, 2021, s. 39).

Haber ve fikirleri iletmedeki hızı ve bunları saklama süresi ve kapasitesi dikkate alındığında internet, geleneksel iletişim araçlarından tamamen farklı, küresel bir bilgi ve iletişim alanı ortaya çıkarmıştır. Milyonlarca kullanıcıya aynı anda hizmet veren ve merkezi olmayan bu yapı, hak ve özgürlüklerin kullanımına yeni imkanlar sağlarken, aynı zamanda bireylerin özel hayatları ve manevi bütünlüklerine yönelik çok daha ciddi müdahale alanları doğurmuştur. Bu nedenle internet, klasik medya araçlarından ayrılan yönleriyle daha dikkatli değerlendirilmesi gereken bir alandır.[4]

---

[3] Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E. 2017/1361, K. 2017/1447, K.T. 29/11/2017: "*Basın yoluyla yapılan haberler geniş kitlelere ulaştığından toplum üzerindeki etkisi daha fazla olmaktadır. Dolayısıyla basın yoluyla masumiyet karinesinin ihlalinden doğan sonuçlar da daha ağır olmaktadır. Ne var ki, basın yoluyla kişilik hakkı ihlallerinde en sık rastlanan örneklerden biri de mahkeme kararından önce kişilerin suçlu ilan edilmesidir. Teknolojik gelişmelere paralel olarak iletişim alanında yaşanan ilerleme kişilerin çok kısa sürede suçlu ilan edilmelerini kolaylaştırmaktadır. Adli haber sonucunda bir şekilde suçlu ilan edilen kişiler sonradan beraat ettiğinde ise ya basında yer almamakta ya da suçlu olarak ilan edildikleri haber kadar ilgi çekmemektedir. Basının, kamuoyunu ilgilendiren olay ve davalara ilgi göstermesi doğası gereği olsa da olaylar ve yargıya intikal etmiş davaların veriliş biçimi noktasında objektiflik kriterine uygun davranılmalıdır.*"

[4] Anayasa Mahkemesi, N.B.B. Başvurusu, B.N. 2013/5653, K.T. 3/3/2016: *"Haber ve fikirleri iletmedeki hızı ve bunları saklama süresi ve kapasitesi gözetildiğinde İnternet, geleneksel iletişim araçlarından farklı, küresel olarak bilgiye erişim ve iletişim aracıdır. Dünya çapında milyonlarca kullanıcıya hizmet eden merkezi olmayan bu elektronik iletişim ağı, temel hak ve özgürlüklerin kullanımında farklı bir boyut getirmiştir. Temel hak ve*

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Anayasa Mahkemesi'nin de kararında belirttiği üzere internetin yaygın kullanımı, hız ve kalıcılık özellikleri nedeniyle ifade ve basın özgürlükleri ile onur ve itibarın korunması arasındaki denge, ifade özgürlüğü lehine bozulmuştur. [5]

İfade ve basın özgürlüğü mutlak, üstün, kutsal, sınırsız bir hak değildir; diğer insan hak ve özgürlükleri ile eşit değerdedir. Ancak ifade ve basın özgürlüğüne yapılan aşırı vurgu, uygulamada bu hakkın diğer haklardan daha üstün bir şekilde konumlanmasına yol açmıştır. Bu durum giderek insan haklarının zayıflamasına, hatta etkisiz ve uzun süreçli savunma mekanizmaları nedeniyle Anayasa'da koruma altına alınan hakların adeta anlamını kaybetmesine yol açmıştır. Bu durum hakların hukuk içerisinde korunmasını engellemekte, medyaya karşı medya araçları kullanılarak hak arama yöntemlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Günümüzde trol savaşları buna en güzel örnektir. Adı konmamış bir şekilde medya üzerinden yapılan ücretli troller, para karşılığı çalışan kişiler, yazdıklarından ve yazmadıklarından büyük gelir elde eden medyacılar ortaya çıktığı kamuoyunda, haberlerde, siyasi kişilerin ve basın mensuplarının açıklamalarında ifade edilmektedir. Bu durumun hukuk içerisinde çözülememesi hukuk dışı, hukuka aykırı yol ve yöntemlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu nedenle insan hak ve özgürlüklerin korunması için teknolojik gelişmeleri de hesaba katan, kişisel verilerin dolaşımı, dijital arşivlerin kalıcılığı ve çevrimiçi iletişimin hızını dikkate alan, daha hızlı ve etkili çözümler acil bir zorunluluk haline gelmiştir.

3. YENİ MEDYA DÜZENİNDE LEKELENMEME HAKKININ KORUNMASINA YÖNELİK TARTIŞMALAR VE ÇÖZÜM YOLLARI

Yeni medya düzeninde lekelenmeme hakkının korunmasına ilişkin tartışmaların merkezinde ifade ve basın özgürlüğü ile kişinin onur ve itibarının korunması arasında kurulması gereken dengenin nasıl ve hangi araçlarla sağlanacağı sorunu yer almaktadır. Bu dengenin hakların eşit değerde olduğu kabulüyle ve özellikle ihlalin hızı ile doğurduğu geri dönülmez sonuçlar dikkate alınarak kurulmalıdır.

Zira yeni medya ortamında yapılan paylaşımlar herhangi bir yargısal sürece tabi olmaksızın, çok kısa süre içinde kişileri kamuoyu nezdinde suçlu ilan edebilmekte; buna karşılık lekelenen kişi itibarını koruyabilmek için uzun, maliyetli ve yıpratıcı yargı süreçlerini takip etmek zorunda kalmaktadır. Böyle bir yapı ifade özgürlüğünün üstün bir konumda bulunmasına yol açmaktadır.

özgürlüklerin kullanımında sağladığı imkânlar aynı zamanda temel hak ve özgürlüklere yönelik farklı müdahale yolları ortaya çıkarmıştır. Özellikle bireylerin özel hayatlarına ve manevi bütünlüklerine yönelik olarak çok ciddi müdahale alanları ortaya çıkmıştır. Bu nedenle geleneksel medyadan farklı olarak İnternet, ortaya çıkardığı riskler açısından farklı bir bakış açısı ile değerlendirilmelidir. Bu bağlamda ilgili hak ve özgürlükler açısından koruma ve ilerleme sağlayabilmek için kaçınılmaz olarak teknolojik gelişmeleri de dikkate alacak farklı bir yaklaşım belirlenmelidir."

[5] Anayasa Mahkemesi, N.B.B. Başvurusu, B.N. 2013/5653, K.T. 3/3/2016: *"İnternet'in yaygın kullanımı ile ortaya çıkan bu durum basının İnternet'i etkin olarak kullanmasıyla beraber ifade ve basın özgürlükleri ile şeref ve itibarın korunması arasındaki dengeyi ilkinin lehine bozmuştur. İfade ve basın özgürlüğü ile şeref ve itibarın korunması hakkı, eşit düzeyde koruma gerektiren temel hak ve özgürlüklerdir. Bu nedenle bozulan dengenin her iki temel hak arasında tekrar kurulması zorunluluk olmuştur."*

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu bağlamda lekelenmeme hakkının korunmasına yönelik çözümlerin yalnızca sonradan telafi edici mekanizmalara değil, ihlalin etkilerini derhal durdurabilecek önleyici ve geçici tedbirlere dayanması gerekmektedir.

Bu çerçevede Anayasa Mahkemesi'nin 5651 sayılı Kanun'un 9. maddesine ilişkin iptal kararının lekelenmeme hakkı bakımından eleştirel bir gözle değerlendirilmesi gerekmektedir. Mülga 9. madde, internet üzerinden yapılan yayınlarla kişilik hakları ihlal edilenlerin hızlı bir koruma elde etmesini amaçlayan bir düzenlemeydi. Bu hükme göre; kişilik haklarının ihlal edildiğini iddia eden kişiler, içerik sağlayıcıları veya yer sağlayıcılarına başvurarak uyarı yöntemi ile içeriğin yayından çıkarılmasını isteyebilecekleri gibi doğrudan sulh ceza hakimine başvurarak içeriğin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesini de talep edebiliyordu.

Anayasa Mahkemesi incelemesinde, 9. maddedeki düzenlemelerin keyfi müdahalelere karşı yeterli güvenceler içermediği, ifade ve basın özgürlüklerini ölçüsüz biçimde sınırlandırdığı ve uygulamada bir sansür mekanizmasına yol açtığı iddialarını değerlendirmiştir. Mahkeme, daha önce 9. maddeye ilişkin bireysel başvurularda geliştirdiği içtihadına atıflarla sulh ceza hakimliklerinin çelişmeli yargılama yapmadan, hızlıca bertaraf edilme ihtiyacını ortaya koymadan karar verdiğini ve çatışan haklar arasında adil bir denge kurulmadığını tespit etmiştir. Gerekçeli kararların somut olaydan bağımsız, genel nitelikte olduğu ve kişilik hakkının açıkça ihlal edildiği tespitinin nasıl yapıldığının anlaşılamadığı belirtilmiştir. Bu nedenle Mahkeme, maddenin kapsam ve sınırlarının belirsizliğinin yargı makamlarına geniş bir takdir alanı tanıdığı, kademeli bir müdahale öngörmediği ve süresiz erişim engeli yoluyla ifade ve basın özgürlüklerine ağır bir müdahale oluşturduğu sonucuna varmıştır. [6]

Öncelikle söz konusu iptal kararıyla kişilik hakları ihlallerine karşı öngörülen hızlı müdahale mekanizmalarının ortadan kalkması, lekelenen bireylerin korunmasız kalmasına yol açabilecek niteliktedir. Bu durum ifade ve basın özgürlüğünün lekelenmeme hakkı karşısında üstün bir konuma yerleştirildiği yönündeki eleştirileri de güçlendirmektedir.

Günümüzde hak ihlali içeren içeriklerin yayılma hızı ve yol açabildiği zararların boyutu dikkate alındığında Anayasa Mahkemesi'nin mülga 9. maddenin kademeli bir müdahale öngörmediği yönündeki eleştirisini kabul etmek güçtür. İçeriğin hızla ve kontrolsüz biçimde yayılabildiği internet ortamında, tedbiren erişimin engellenmesi dışında hangi araçlarla ihlalin derhal önüne geçilebileceği belirsizdir (Şen, 2024). Bu bakımdan, anılan iptal kararının, kişilik haklarının korunması bakımından ortaya çıkan acil müdahale ihtiyacını yeterince dikkate almadığı ve Anayasa'nın 13. maddesi çerçevesinde ölçülülük değerlendirmesinin tartışmalı olduğu görülmektedir.

Anayasa Mahkemesi'nin sulh ceza hakimlerinin gerekçesiz ve hatalı kararlarına yönelik yaptığı eleştiriler ise normun kendisinden ziyade uygulamaya ilişkindir. Mahkemenin bu yaklaşımı ifade ve basın özgürlüğünü fiilen kişilik haklarının üzerinde konumlandırmakta ve çatışan haklar arasında adil bir denge kurulmasını engellemektedir. (Şen, 2024).

[6] Anayasa Mahkemesi, E. 2020/76, K. 2023/172, 11/10/2023.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu noktada ifade ve basın özgürlüğü ile kişinin onur ve itibarının korunması arasındaki denge, sonradan işletilen uzun yargılama süreçleriyle değil, ihlalin etkilerini derhal durdurabilecek geçici ve denetlenebilir bir tedbir mekanizmasıyla kurulabilir.

Bu bağlamda idare hukukunda yer alan "yürütmenin durdurulması" kurumuna benzer bir yapının yeni medya alanı için uyarlanması mümkündür. Buna göre somut delillere dayanmayan, kişilik haklarını ve masumiyet karinesini açıkça ihlal eden ve yayılma hızı itibarıyla telafisi güç zararlar doğurma potansiyeli taşıyan içerikler bakımından ilgili kişinin mahkemeye başvurarak geçici nitelikte bir koruma talep edebilmesi sağlanmalıdır. Mahkeme tarafından yapılacak ilk incelemede ihlalin *prima facie* niteliği tespit edildiği takdirde, içerik hakkında geçici kaldırma veya yayımın durdurulması kararı verilebilmelidir. İnternet ortamında kişilik haklarının basılı yayınlara kıyasla çok daha kolay ihlal edilebildiği düşünüldüğünde, bu tür hızlı ve etkili çözümler artık kaçınılmaz görünmektedir (Gözler, 2014, s. 1060).

Bu tedbir; kesin bir sansür niteliği taşımamalı, esasa ilişkin yargılamanın sonucuna bağlı olarak gözden geçirilmeli, karşı tarafın dinlenmesini ve çelişmeli yargılamayı dışlamamalıdır. Böyle bir mekanizma bir yandan ifade ve basın özgürlüğünün özüne dokunmadan korunmasını sağlarken diğer yandan lekelenmeme hakkının fiilen anlamlı ve etkili bir güvenceye kavuşmasına imkan tanıyacaktır.

SONUÇ

Sonuç olarak lekelenmeme hakkı yalnızca şüpheli veya sanığın ceza muhakemesi sürecindeki statüsünü korumaya yönelik bir güvence olmaktan çıkmış; bireyin kamusal varlığını, toplumsal saygınlığını ve hukuka olan güvenini doğrudan etkileyen temel bir hak alanına dönüşmüştür.

Yeni medya düzeninin hız, yayılma kapasitesi ve kalıcılık özellikleri ifade ve basın özgürlüğünü, lekelenmeme hakkı karşısında daha güçlü bir konuma taşımıştır. Öyle ki internet veya sosyal medya gibi yeni medya ortamlarında lekelenen birey, çoğu zaman uzun ve yıpratıcı yargı süreçleri sonunda dahi itibarını tam anlamıyla geri kazanamamaktadır.

Bu nedenle ifade ve basın özgürlüğü ile lekelenmeme hakkı arasındaki denge, ihlalin etkilerini derhal durdurabilen, geçici ama etkili, yargısal denetime açık ve ölçülülük ilkesine dayanan bir koruma mekanizmasıyla sağlanmalıdır. Yürütmenin durdurulmasına benzer bir geçici tedbir modeli, bu dengeyi kurma açısından hem hukuki hem de pratik bakımdan güçlü bir çözüm sunmaktadır.

Bu yaklaşım bir yandan ifade özgürlüğünün demokratik toplumdaki vazgeçilmez rolünü korurken, diğer yandan lekelenmeme hakkının yeni medya düzeninde gerçek anlamda korunabilmesini mümkün kılacaktır.

KAYNAKÇA

Akbulut, B., "Soruşturma Yapılmasına Yer Olmadığı Kararı (CMK m. 258/6)", *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, C. 10, S. 1, s. 153-209, 2022.

Akgül, A., & Sütcü, C. S., "Değişen Haber Algısı: Kullanıcılar Sosyal Medyada Haberleri Nasıl Değerlendiriyorlar?", *Global Media Journal TR Edition,* C. 6, S. 11, s. 18-34, 2015.

Akıncı, F., "Lekelenmeme Hakkı", *TAAD,* S. 43, s. 179-206, 2020.

Anayasa Mahkemesi, E. 2020/76, K. 2023/172, 11/10/2023. www.hukukturk.com (E.T.: 17.11.2025)

Anayasa Mahkemesi, N.B.B. Başvurusu, B.N. 2013/5653, K.T. 3/3/2016. www.hukukturk.com (E.T.: 17.11.2025)

Atlıhan, Ö., "Avrupa İnsan Hakları Sözlşemesi Sisteminde Adil Yargılanma Hakkının Temel Unsuru Olarak Masumiyet Karinesi", *AÜEHFD,* C. VIII, S. 3-4, s. 291-328, 2004.

Başlar, Y., "İnternet Sujeleri ve Cezai Sorumlulukları", *YÜHFD,* C. XIX, S. 2, s. 603-633, 2022.

Canbolat, F., & Koşar, G. G., "Basın Yoluyla Kişilik Hakkının İhlalinin Tespitinde Kullanılan Yargıtay ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Ölçütlerinin Değerlendirilmesi", *TBB Dergisi*, S. 151, s. 259-302, 2020.

Centel, N., "Dürüst Yargılama ve Medya Bakımından Demokrasi Kültürü", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* C. XLIX, S. 3, s. 57-72, 1994.

Çetinel, G., "Lekelenmeme Hakkı Kapsamında İnternete Erişimin Engellenmesi", *Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2022.

Dönmezer, S., "Suçsuzluk Karinesi Üzerine Düşünceler", *Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan,* İstanbul, 1998.

Dülger, M. V., & Taşkın, Ş. C., *Ceza Muhakemesi Hukuku,* Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2024.

Erman, S., "Sentez Raporu", *Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan*, İstanbul, 1998.

Gözler, K., "Kişilik Haklarını İhlal Eden İnternet Yayınlarının Kaldırılması Usûlü ve İfade Hürriyeti: 5651 Sayılı Kanunun 9'uncu Maddesinin İfade Hürriyeti Açısından Değerlendirilmesi", *Legal Hukuk Dergisi,* Rona Aybay'a Armağan Özel Sayısı I, s. 1059-1120, 2014.

Gözübüyük, Ş., Gölcüklü, F., & Saygılı, A., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması,* Turhan Kitabevi, Ankara, 2019.

Gül, A., *Doğrudan-Dolaylı Bilişim Suçları,* Seçkin Yayınları, Ankara, 2021.

Gülsün, R., "İnsan Onuru ve Lekelenmeme Hakkı", *International Journal Of Legal Progress, C. 1*, S. 2, s. 17-24, 2015.

Kırışık, F., Kurban, S., & Pekel, A., "Türkiye'de Basın Özgürlüğü-Devlet Güvenliği Ekseninde Yaşanan Tartışmalar ve Bir Model Önerisi", *Liberal Düşünce Dergisi, C. 24*, S. 96, s. 119-134, 2019.

Koç, S., & Kaynak, S., "Bilişim Suçları Bağlamında Yeni Medya Olarak İnternet ve Kişisel Güvenlik", *XII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, s. 71-78, Muğla, 2010.

Özbek, C., "Dijital Hümanizm Çağında Sosyal Medyada Suç İsnadı, Suçsuzluk Karinesi Erozyonu ve Dijital Görünmezlik Kapsamında Lekelenmeme Hakkı", *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, S. 30, s. 275-302, 2024.

Özkepir, R., Kocaman, S. Z., & Kart, E. H., *Sosyal Medya ve Basın Hukuku,* Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022.

Özyurt, K., *Soruşturmanın Gizliliği ve Lekelenmeme Hakkı,* Adalet Yayınevi, Ankara, 2023.

Savaşçı, B., "Haberleşme Özgürlüğünün Kovuşturma Evresinde Sınırlandırılması", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi,* S. 96, s. 269-292, 2011.

Şahin, C., & Öztürk, N., *Ceza Muhakemesi Hukuku,* Seçkin Yayıncılık Ankara, 2024.

Şen, E., "AYM'nin İnternet Kanunu ile İlgili İptal Kararının Değerlendirilmesi", 2024: https://sen.av.tr/tr/makale/AYM%E2%80%99nin-internet-kanunu-ile-ilgili-iptal-kararinin-degerlendirilmesi (E.T.: 3.12.2025)

T.C. Adalet Bakanlığı, 2024: https://www.adalet.gov.tr/lekelenmeme-hakki-kapsaminda-1-milyon-81-bin-984-kisi-asilsiz-ihbarlara-karsi-korundu (E.T.: 19.11.2025)

T.C. Adalet Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, 2021: https://basin.adalet.gov.tr/adalet-bakani-abdulhamit-gul-lekelenmeme-hakki-butun-insanligin-hakkidir#:~:text=Adalet%20Bakan%C4%B1%20Abdulhamit%20G%C3%BCl%2C%20hukukun,%2C%20onuru%2C%20itibar%C4%B1%20devlete%20emanettir (E.T.: 20.11.2025)

Tanrıvermiş, A., *Masumiyet Karinesini Genişleten Bir İlke Olarak Lekelenmeme Hakkı,* Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.

Uysal, C., "Ceza Hukukunda Suçsuzluk Karinesi Üzerine Bir İnceleme ve Lekelenmeme Hakkı", *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2017.

Üzülmez, İ., "Türk Hukukunda Suçsuzluk Karinesi ve Sonuçları", *TBB Dergisi*, S. 58, s. 41-72, 2005.

Yargıtay 18. Ceza Dairesi, E. 2019/2369, K. 2019/10606, K.T. 17.06.2019. www.hukukturk.com (E.T.: 22.11.2025)

Yargıtay Ceza Genel Kurulu, E. 2017/1016, K. 2020/343, K.T. 7.07.2020. www.hukukturk.com (E.T.: 22.11.2025)

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E. 2017/1361, K. 2017/1447, K.T. 29/11/2017. www.hukukturk.com (E.T.: 23.11.2025)

Yenidünya, A. C., "Avrupa İnsan Hakları SözleGmesi ve Suçsuzluk Karinesi", *Güncel Hukuk Dergisi*, S. 5, s. 20-21, 2004.

Yüzer, D., "Basın Yoluyla Adli Haberlerin Verilişi ve Suçsuzluk Karinesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 15* (Özel Sayı), s. 1653-1694, 2013.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE ÇOCUĞU OLAN AİLELERİN ÇOCUKLARIYLA MÜZİKAL ETKİLEŞİMLERİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. MURAT KAMİL İNANICI

Atatürk Üniversitesi,

muratk.inanici@atauni.edu.tr - 0000-0002-0908-9668

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi dönemde çocuğu olan ailelerin çocuklarıyla kurdukları müzikal etkileşimleri incelemektir. Araştırma nitel araştırma deseninde yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu okul öncesi dönemde çocuğu bulunan 24 aile oluşturmuştur. Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla toplanmıştır. Ailelerden elde edilen görüşler tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Analiz sonucunda ailelerin görüşleri altı tema altında toplanmıştır: (1) duygusal bağ kurma ve yakınlaşma, (2) duygu düzenleme ve sakinleşme, (3) öğrenme aracı olarak kullanma, (4) özgüven ve kendini ifade, (5) günlük yaşama entegrasyon ve (6) sınırlayıcı/olumsuz deneyimler. Araştırma bulguları, ebeveyn–çocuk arasındaki müzikal etkileşimlerin duygusal bağı güçlendirdiğini, çocuklarda stres azaltma ve duygu düzenleme süreçlerini desteklediğini, öğrenmenin daha keyifli ve kalıcı hâle gelmesine katkı sağladığını göstermektedir. Ayrıca müziğin çocukların kendini ifade etme ve özgüven geliştirme süreçlerinde önemli bir destek aracı olarak işlev gördüğü belirlenmiştir. Ailelerin müziği, oyun oynama, uyku öncesi rutinler, ev içi etkinlikler ve gündelik iletişim süreçlerine doğal bir biçimde entegre ettikleri saptanmıştır. Bununla birlikte sınırlayıcı/olumsuz deneyimlerin çoğunlukla ebeveynlerin müzikal yeterlilik algılarındaki özgüvensizlik ve bazı çocukların müzik etkinliklerine karşı sınırlı ilgisi gibi etkenlerden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Araştırma sonucu, aile temelli müzikal etkileşimlerin erken çocukluk döneminde duygusal, sosyal ve bilişsel gelişimi çok boyutlu biçimde desteklediğini ve ev ortamında sunulan müzik temelli deneyimlerin pedagogik açıdan önemli bir potansiyel taşıdığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: okul öncesi dönem, çocuk, müzikal etkileşim, aile katılımı

MUSICAL INTERACTIONS OF FAMILIES WITH CHILDREN IN PRESCHOOL: A QUALITATIVE STUDY

ABSTRACT

The purpose of this study was to examine the musical interactions between families with children in preschool. The study employed a qualitative research design. The study group consisted of 24 families with preschool children. Data were collected through semi-structured interviews. The views obtained from the families were analyzed using thematic analysis. The analysis categorized the families' views under six themes: (1) emotional bonding and intimacy,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

(2) emotion regulation and calming, (3) use as a learning tool, (4) self-confidence and self-expression, (5) integration into daily life, and (6) limiting/negative experiences. The research findings indicate that musical interactions between parents and children strengthen the emotional bond, support stress reduction and emotion regulation in children, and contribute to making learning more enjoyable and lasting. Additionally, music has been identified as a crucial support tool in the development of children's self-expression and self-confidence. Families have been found to naturally integrate music into play, bedtime routines, household activities, and daily communication. However, limiting/negative experiences are often attributed to factors such as parents' perceived lack of confidence in their musical competence and some children's limited interest in musical activities. The research demonstrates that family-based musical interactions support emotional, social, and cognitive development in early childhood in multiple dimensions, and that music-based experiences offered in the home environment hold significant pedagogical potential.

Keywords: preschool, child, musical interaction, family involvement

1. GİRİŞ

Okul öncesi dönem, çocuğun gelişiminde müziğin doğal ve vazgeçilmez bir unsur olarak yer aldığı kritik bir evredir. Müzik; çocuğun bilişsel, dil, sosyal-duygusal ve motor gelişimini bütüncül biçimde destekleyen, aynı zamanda kendini ifade etmesine olanak tanıyan güçlü bir eğitim aracıdır. Bu dönemde çocuklar şarkı söyleme, ritim tutma ve müziğe eşlik etme gibi davranışları içgüdüsel olarak sergilemekte; müzik, onların günlük yaşamlarının doğal bir parçası haline gelmektedir (Mayesky, 20002; Barrett, 2009). Bu yönüyle müzik, yalnızca bir etkinlik alanı değil, çocuğun dünyayı anlamlandırmasında işlevsel bir öğrenme ortamı sunmaktadır.

Okul öncesi eğitimde müziğin yer almasının çok yönlü gerekçeleri bulunmaktadır. Dikici Sığırtmaç'a (2005) göre müzik, çocukların farklı kültürlere ait şarkı ve dansları tanımalarını sağlayarak kültürel farkındalık kazanmalarına katkı sunmakta; eğlenceli ve yaratıcı deneyimler yoluyla tüm gelişim alanlarını desteklemektedir. Okul öncesi dönemde müzik eğitimi, çocukta müzik sevgisini uyandırmak, ritim duygusunu ve kulak duyarlılığını geliştirmek, çocuğa temel müzik becerileri kazandırarak estetik yargının geliştirilmesini ve böylece genel bir müzik kültürü oluşturmasını hedeflemektedir (Özkut ve Kaya, 2012). Bunun yanı sıra müzik, çocuklara düşüncelerini serbestçe ifade edebilecekleri bir alan sunmakta, stresin azaltılmasına yardımcı olmakta ve özsaygı gelişimini desteklemektedir. Sakinleştirici etkisiyle problem yaratan ya da incitici duyguların yatıştırılmasına katkı sağladığı; dikkat süresi, dinleme becerisi, işitsel ayırt etme ve hafıza gelişimini desteklediği belirtilmektedir. Ayrıca doğru dil kullanımıyla şarkı söyleme yoluyla dil ve kavram gelişiminin desteklenmesi, müziğin bilişsel süreçlerle olan güçlü ilişkisini ortaya koymaktadır (Dikici Sığırtmaç, 2005).

Alan yazında, müzik etkinliklerinin doğru ve bilinçli biçimde uygulanmasının çocukların gelişimi üzerinde belirgin olumlu etkiler yarattığı vurgulanmaktadır. Müzik yoluyla çocukların farklı deneyimler kazandıkları ve öğrenmeye aktif olarak katıldıkları ifade edilmektedir (Sığırtmaç, 2002). Nitekim müzik, okul öncesi eğitim programında yer alan tüm etkinliklerle bütünleştirilebilen esnek bir araç olarak tanımlanmakta; öğrenme süreçlerini destekleyici bir

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

işlev üstlenmektedir (Oğuzkan ve Oral, 1991). Yaparak-yaşayarak öğrenmeye olanak tanıyan müzik eğitimi, çocukların üretken bireyler haline gelmelerine, başarı duygusunu tatmalarına ve kendileriyle gurur duymalarına katkı sağlayarak özgüven ve özsaygı gelişimlerini desteklemektedir (Lazdauskas, 1996).

Müziğin çocuk yaşamındaki etkisi, doğum öncesi döneme kadar uzanmaktadır. Ses ve müzikle ilk karşılaşma anne karnında başlamakta; doğum sonrasında ninniler, şarkılar ve çevresel seslerle bu etkileşim güçlenerek devam etmektedir (Özal Göncü, 2002; Öztürk, 2007). Her ne kadar çocukların müziğe yönelik yetenek düzeyleri farklılık gösterse de, tüm çocukların müziği sevdiği ve müzikle ilişki kurmaya istekli olduğu ifade edilmektedir (Öztürk, 2007). Bu süreçte müzik; dil gelişimi, işitsel algı, dikkat, solunum kontrolü, psikomotor beceriler ve duygusal rahatlama üzerinde etkili bir rol oynamaktadır (Kabataş, 2017; Polat, 2018). Müziksel gelişimin desteklenmesinde aile, çocuğun ilk ve en önemli öğrenme ortamını oluşturmaktadır. Çocuğun sosyal, duygusal, zihinsel ve fiziksel gelişimi öncelikle aile içinde başlamaktadır (Şahin ve Özbey, 2007). Aile içindeki ninniler, oyunlar, şarkılar ve günlük müzikal etkileşimler, çocuğun erken müziksel birikiminin temelini oluşturmaktadır (Kılıç Tapu, 2023). Bu bağlamda Suzuki yaklaşımı, aileyi müzik eğitim sürecinin merkezine yerleştiren önemli bir model sunmaktadır. Suzuki metodunda, aile-öğretmen-çocuk etkileşimi "Suzuki Üçgeni" olarak ele alınmakta; çocuğun müziksel gelişiminin bu üç unsur arasındaki etkileşimin niteliğine bağlı olduğu vurgulanmaktadır (Suzuki, 1996). Suziki'ye göre aile çocuğa konuşmayı nasıl öğretiyorsa, müzik yapmayı da öğretmekle yükümlüdür. Bu nedenle aile evdeki ortamı zengin bir "öğrenme çevresine" dönüştürmelidir. Suzuki yönteminde ailenin her derse katılması anadili yaklaşımının temelini oluşturur. Özellikle annelerin aktif olarak çocuğunun bütün derslerini izlemesi ve not alması gerekmektedir (Suzuki, 1996). Ailenin sürece aktif katılımı, çocuğun motivasyonunu artırmakta ve öğrenmenin sürekliliğini sağlamaktadır (Bahar, 2005; Tecimer Kasap, 2005).

Alan yazında, erken yaşta müzikle iç içe büyüyen çocukların bilişsel, dil, motor ve sosyal alanlarda daha sağlıklı gelişim gösterdikleri ifade edilmektedir (Denk, 2000; Kabataş, 2017; Yıldız, 2002; Yıldız, 2019). Müzikli oyunların sayı ve işlem kavramlarının kazanılmasında (Yılmaz, 2006) ve alıcı dil gelişiminde (Denk, 2000) etkili olduğu bulgularla ortaya konmuştur. Bu bulgular, müziğin yalnızca sanatsal değil, aynı zamanda eğitsel bir araç olarak da güçlü bir işleve sahip olduğunu göstermektedir.

Tüm bu açıklamalar ışığında, okul öncesi dönemde çocuğu olan ailelerin çocuklarıyla kurdukları müzikal etkileşimlerin niteliği, çocukların gelişim süreçleri açısından kritik bir öneme sahiptir. Müziğin çocuğun yaşamında bu denli merkezi bir rol üstlenmesi, ailelerin bu süreçteki farkındalıklarını, tutumlarını ve günlük yaşamdaki müzikal etkileşim biçimlerini incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bu çalışma, okul öncesi dönemde çocuğu olan ailelerin çocuklarıyla kurdukları müzikal etkileşimleri derinlemesine ele alarak, aile-temelli müzik deneyimlerinin erken çocukluk gelişimi bağlamındaki rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Aileler çocuklarıyla ne tür müzikal etkileşimler kurmaktadır?

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

- Ailelerin çocuklarıyla kurdukları müzikal etkileşimler, aile–çocuk arasındaki duygusal bağ ve yakınlaşma sürecine nasıl yansımaktadır?
- Aileler, çocuklarıyla kurdukları müzikal etkileşimlerin çocukların gelişim ve öğrenme süreçlerine etkisini nasıl değerlendirmektedir?
- Aileler çocuklarıyla günlük yaşam içerisinde müzikal etkileşimleri nasıl gerçekleştirmektedir?
- Ailelerin çocuklarıyla müzikal etkileşim sürecinde karşılaştıkları sınırlılıklar ve olumsuz deneyimler nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma, okul öncesi dönemde çocuğu olan ailelerin çocuklarıyla kurdukları müzikal etkileşimlere ilişkin yaşantılarını ve bu etkileşimlere yükledikleri anlamları derinlemesine incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik (olgubilim) desen kullanılarak yürütülmüştür. Fenomenolojik desen, belirli bir olguya ilişkin bireysel deneyimlerin, algıların ve anlamlandırma süreçlerinin katılımcı bakış açısıyla ortaya konulmasını amaçlayan bir yaklaşımdır (Creswell, 2013; Yıldırım & Şimşek, 2018).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, okul öncesi dönemde çocuğu bulunan ve gönüllülük esasına dayalı olarak araştırmaya katılan 24 aile oluşturmaktadır. Katılımcılar farklı yaş, eğitim düzeyi ve meslek gruplarından seçilerek çeşitlilik gözetilmiştir. Araştırmada her katılımcı görüşmesi dosya koduna karşılık gelen A1–A24 aile kodları ile anonimleştirilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri

Değişken	Kategori	n	%
Ebeveyn Yaşı	25–30 yaş	6	25.0
	31–35 yaş	9	37.5
	36–40 yaş	7	29.2
	41 yaş ve üzeri	2	8.3
	Toplam	24	100
Eğitim Düzeyi	İlkokul	2	8.3
	Ortaokul	1	4.2
	Lise	12	50.0
	Ön lisans	3	12.5
	Lisans	4	16.7
	Yüksek lisans	2	8.3
	Toplam	24	100
Çocuk Yaşı	4 yaş	1	4.2
	5 yaş	10	41.6
	6 yaş	13	54.2

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

	Toplam	24	100
Çocuk Cinsiyeti	Kız	13	54.2
	Erkek	11	45.8
	Toplam	24	100
Çocuğa Yakınlığı	Anne	14	58.3
	Baba	10	41.7
	Toplam	24	100

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan ebeveynlerin yaşlarının çoğunlukla 31–40 aralığında yoğunlaştığı görülmektedir. Katılımcıların yarısı lise mezunudur. Meslek dağılımında en yüksek oran ev hanımlarıdır. Çalışmada görüş bildirilen çocukların büyük bölümü 5 ve 6 yaş grubundadır; kız ve erkek çocuk dağılımı dengelidir. Çalışmaya katılan ebeveynlerin 14'ü anne, 10'u babadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu; ailelerin çocuklarıyla gerçekleştirdikleri müzikal etkinlik türlerini, müziğin günlük yaşamda hangi amaçlarla kullanıldığını, öğrenme süreçlerindeki rolünü, duygusal düzenleme ve sakinleşme işlevlerini ve çocukların kendini ifade etme ile özgüven gelişimine ilişkin ebeveyn gözlemlerini belirlemeye yönelik açık uçlu sorulardan oluşturulmuştur. Görüşmeler yazılı formlar aracılığıyla toplanmış, elde edilen tüm yanıtlar araştırmacı tarafından elektronik ortama aktarılmış ve analize hazır hale getirilmiştir.

Veri Analizi

Araştırmada elde edilen nitel veriler, tematik analiz yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Analiz süreci Braun ve Clarke (2006) tarafından önerilen aşamalar doğrultusunda yürütülmüştür. Bu kapsamda öncelikle tüm veri seti bütüncül biçimde okunarak araştırmacının veriye aşinalığı sağlanmıştır. Ardından anlamlı ifadeler belirlenmiş ve bu ifadeler üzerinden açık kodlar oluşturulmuştur. Benzer içeriklere sahip kodlar bir araya getirilerek alt temalar yapılandırılmış, alt temalar ise aralarındaki üst düzey anlam ilişkileri temelinde ana temalar altında bütünleştirilmiştir. Son aşamada temalar katılımcı ifadeleriyle desteklenerek adlandırılmış ve tanımlanmıştır. Tüm görüşme metinleri tekrar tekrar incelenmiş; analiz sonucunda yüzü aşkın açık kod elde edilmiş ve bu kodlar anlam benzerlikleri doğrultusunda 29 alt tema altında toplanmıştır. Alt temalar ise altı ana tema çerçevesinde yapılandırılmıştır: duygusal bağ kurma ve yakınlaşma, duygu düzenleme ve sakinleşme, öğrenme aracı olarak müzik, özgüven ve kendini ifade, günlük yaşama entegrasyon ve sınırlayıcı deneyimler. Tema oluşturma sürecinde katılımcı ifadelerinin bağlamı korunmuş; her tema, aile kodları (A1–A24) ile sunulan doğrudan alıntılar aracılığıyla desteklenerek raporlanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Bu araştırmada nitel geçerlik ve güvenirliğin sağlanmasına sistematik bir yaklaşımla özen gösterilmiştir. Analiz sürecinde kodlamalar sürekli karşılaştırma yöntemi kapsamında tekrar

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

tekrar değerlendirilmiş; kod–tema eşleştirmeleri çoklu gözden geçirme süreçlerinden geçirilerek verilerle olan tutarlılığı kontrol edilmiştir. Oluşturulan tüm temalar ve alt temalar, katılımcı ifadelerine doğrudan dayandırılmış; örnek alıntılar ve aile kodları (A1–A24) aracılığıyla bulgular desteklenmiştir. Tema açıklamaları, yorum katmanının verinin önüne geçmesine izin verilmeden, katılımcı söylemlerine sadık kalınarak yapılandırılmıştır. Ayrıca katılımcı gizliliği gözetilmiş; görüşmeler anonimleştirilerek tüm raporlama süreci yalnızca aile kodları kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

2. BULGULAR

Tema 1 – Duygusal Bağ Kurma ve Yakınlaşma

Tablo 2. Duygusal Bağ Kurma ve Yakınlaşma Temasına Ait Alt Temalar ve Örnek İfadeler

Alt Tema	Kod	Örnek İfade
Anne–çocuk bağı	Şarkıyla yakınlık kurma	"*Benimle paylaşabildiği bir şeyler olduğu için aradaki bağı kuvvetlendiriyor bence."* (A21)
Göz teması / fiziksel temas	Sarılma – göz göze gelme	"*Çocuğumla müzik dinlerken göz iletişimi kuruyorum, bunun çok büyük faydası olduğunu düşünüyorum."* (A5)
Ortak mutluluk paylaşımı	Birlikte eğlenme	*"Çocuğumla aynı neşeyi paylaşıyoruz, çok güzel değil mi?"* (A23)
Samimiyet duygusu	Duygusal yakınlaşma	*"Aradaki sevgi bağını güçlendiriyor, samimiyeti arttırıyor."* (A1)
Kaliteli zaman	Ailece vakit geçirme	*"Müzik sayesinde beraber gerçekten kaliteli vakit geçiriyoruz."* (A5)

Tablo 2'de, müzikal etkileşimlerin ebeveyn–çocuk arasındaki duygusal yakınlığı güçlendirdiği ve bu sürecin anne–çocuk bağı, fiziksel temas, ortak mutluluk paylaşımı, samimiyet duygusu ve kaliteli zaman alt temaları altında çeşitlendiği görülmektedir.

Anne–çocuk bağı alt temasında, müzik ve şarkı söylemenin ebeveyn ile çocuk arasındaki duygusal yakınlığı güçlendiren önemli bir araç olarak deneyimlendiği ifade edilmiştir. Katılımcılar, birlikte şarkı söyleme sürecinin aralarındaki bağı kuvvetlendirdiğini ve duygusal paylaşımlarını artırdığını vurgulamıştır. Göz teması ve fiziksel temas alt temasında, müzik etkinlikleri sırasında çocukların ebeveynleriyle daha fazla göz teması kurduğu, sarılma gibi fiziksel yakınlık davranışlarının arttığı belirtilmiştir. Bu durum, müziğin sözel olmayan iletişimi destekleyici bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Ortak mutluluk paylaşımı alt temasında aileler, müziğin ebeveyn ve çocuğun birlikte eğlenmesini sağladığını ve aynı neşeyi paylaşmalarına aracılık ettiğini ifade etmiştir. Samimiyet duygusu alt temasında ise şarkı söyleme ve müzikle birlikte geçirilen zamanların aile içi ilişkilerde sıcaklık ve içtenlik duygusunu artırdığı, iletişimi daha doğal ve samimi bir hale getirdiği dile getirilmiştir. Kaliteli zaman alt temasında ise katılımcılar, müziği yalnızca bir etkinlik olarak değil, ailenin birlikte verimli ve anlamlı zaman geçirmesini sağlayan bir paylaşım aracı olarak gördüklerini belirtmişlerdir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Genel olarak Tablo 2 bulguları, müzikal etkileşimlerin ebeveyn–çocuk ilişkisinde duygusal yakınlığı artıran, fiziksel ve sözel olmayan bağları güçlendiren ve aile içi ortak mutluluk deneyimlerini destekleyen önemli bir sosyal-duygusal araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Tema 2 – Duygu Düzenleme ve Sakinleşme

Tablo 3. Duygu Düzenleme ve Sakinleşme Temasına Ait Alt Temalar ve Örnek İfadeler

Alt Tema	Kod	Örnek İfade
Uyku öncesi rahatlama	Ninni ile sakinleşme	*"Gece uyumadan önce şarkı dinletiyorum, uykuya daha kolay geçiyor."* (A21)
Öfke kontrolü	Sinir, sakinleşme	*"Kızgın olduğunda müzik açtığımızda yatışıyor."* (A3)
Korku azaltma	Dikkat yönlendirme	*"Korktuğunda dikkatini müziğe çekiyorum, hemen rahatlıyor."* (A19)
Enerji boşaltma	Dans, rahatlama	*"Müzik eşliğinde dans edince bütün enerjisini atıyor."* (A3)
Duygusal destek	Anne sesiyle sakinleşme	*"Ağladığında ya da korktuğunda sevdiği bir şarkı ya da ninni söylüyorum, hemen huzur buluyor."* (A5)

Tablo 3 bulguları, müziğin çocukların sakinleşme ve duygu düzenleme süreçlerinde etkili olduğunu ve uyku öncesi rahatlama, öfke kontrolü, korku azaltma, enerji boşaltma ve duygusal destek alt temaları altında ele alındığını göstermektedir. Uyku öncesi rahatlama alt temasında aileler, özellikle ninni ve sakin müziklerin çocukların gevşemesine yardımcı olduğunu ve uykuya geçiş sürecini kolaylaştırdığını ifade etmiştir. Öfke kontrolü alt temasında, çocukların yoğun duygusal tepkiler gösterdiği anlarda müziğin yatıştırıcı bir işlev gördüğü, öfke ve sinirliliğin kısa sürede azaldığı belirtilmiştir. Korku azaltma alt temasında müzik, çocukların korku yaşadıkları durumlarda dikkatlerini başka yöne çekerek rahatlamalarını sağlayan bir araç olarak tanımlanmıştır.

Enerji boşaltma alt temasında aileler, özellikle hareketli müzikler eşliğinde yapılan dans etkinliklerinin çocukların fazla enerjilerini sağlıklı yollarla boşaltmalarına olanak sunduğunu vurgulamıştır. Bu süreçte çocukların hem rahatladıkları hem de duygusal olarak dengelendikleri ifade edilmiştir. Duygusal destek alt temasında ise ebeveyn sesinin ve özellikle anne tarafından söylenen şarkıların çocuk üzerinde güçlü bir yatıştırıcı etki oluşturduğu, güven ve huzur duygusunu pekiştirdiği dile getirilmiştir.

Genel olarak Tablo 3 bulguları, müzikal etkileşimlerin çocukların duygu düzenleme becerilerini destekleyen, sakinleşmeyi kolaylaştıran ve stresle baş etmede etkili bir araç olarak aile yaşamında önemli bir işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır.

Tema 3 – Öğrenme Aracı Olarak Kullanma

Tablo 4. Öğrenme Aracı Olarak Müzik Temasına Ait Alt Temalar ve Örnek İfadeler

Alt Tema	Kod	Örnek İfade
Dil gelişimi	Kelime öğrenme	*"Tekrar ederek konuşmayı daha iyi öğrenmesi bence müzikle oluyor."* (A17)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Matematik becerileri	Sayı, işlem	*"Sayı saymayı müzikle başardım, daha çabuk öğrendi."* (A4)
Yabancı dil	Yeni sözcük, İngilizce	*"İngilizce kelimeleri şarkıyla ezberledi."* (A14)
Dini eğitim	Dua, inanç	*"Duaları ve ilahileri melodiler yardımıyla kolay öğrendi."* (A19)
Günlük yaşam becerisi	Temizlik, alışkanlık	*"Tuvalet ve temizlik alışkanlıklarını şarkıyla kazandı."* (A3)

Tablo 4 incelendiğinde, ailelerin müziği öğrenmeyi destekleyici bir araç olarak kullandıkları ve bu kullanımın dil gelişimi, matematik becerileri, yabancı dil öğrenimi, dini eğitim ve günlük yaşam becerileri alt temaları kapsamında şekillendiği anlaşılmaktadır. Dil gelişimi alt temasında aileler, şarkılar yoluyla çocukların kelime dağarcıklarının genişlediğini, yeni sözcükleri daha hızlı ve kalıcı biçimde öğrendiklerini ifade etmiştir. Özellikle tekrar içeren melodilerin çocukların sözel belleğini desteklediği ve kelime edinimini kolaylaştırdığı vurgulanmıştır. Matematik becerileri alt temasında, sayı sayma, basit işlemler ve ritmik eşleştirme gibi temel matematiksel becerilerin müzik aracılığıyla daha eğlenceli ve anlaşılır hale geldiği belirtilmiştir. Aileler, müziğin soyut matematik kavramlarını somutlaştırarak öğrenmeyi kolaylaştırdığını dile getirmiştir.

Yabancı dil alt temasında, çocukların özellikle İngilizce sözcükleri şarkılar aracılığıyla ezberledikleri ve doğru telaffuzu daha rahat geliştirdikleri ifade edilmiştir. Müzikal tekrarın dil öğreniminde motivasyonu artırdığı ve öğrenme sürecini doğal hale getirdiği belirtilmiştir. Dini eğitim alt temasında, duaların ve temel dini ifadelerin melodiler eşliğinde öğretilmesinin çocukların dikkatini artırdığı ve bilgilerin akılda kalıcılığını güçlendirdiği vurgulanmıştır. Günlük yaşam becerileri alt temasında ise tuvalet ve temizlik gibi özbakım alışkanlıklarının şarkılar aracılığıyla öğretildiği ve bu becerilerin çocuklar tarafından daha istekli biçimde kazanıldığı ifade edilmiştir.

Genel olarak Tablo 4 bulguları, müzikal etkileşimlerin yalnızca eğlence amaçlı değil, aynı zamanda bilişsel gelişimi destekleyen etkili bir öğretim aracı olarak aileler tarafından aktif biçimde kullanıldığını ve çok yönlü öğrenmeyi kolaylaştırdığını ortaya koymaktadır.

Tema 4 – Özgüven ve Kendini İfade

Tablo 5. Özgüven ve Kendini İfade Temasına Ait Alt Temalar ve Örnek İfadeler

Alt Tema	Kod	Örnek İfade
İletişim	Çevreyle ilişki	*"Herkese şarkı söylemek istiyor, çevresiyle daha rahat iletişim kuruyor."* (A23)
Kendini ifade	Duyguları dile getirme	*"Müzik sayesinde söylemek istediklerini daha net ifade ediyor."* (A19).
Akran ilişkileri	Arkadaşlara şarkı söyleme	*"Şarkı bildikçe çocukların içine daha rahat giriyor."* (A3)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Liderlik	Dikkat odağı olma	*"Şarkı söyleyerek herkesin dikkatini çektiğinde çok hoşuna gidiyor."* (A10)
Benlik algısı	Kendini değerli hissetme	*"Şarkı söylerken kendini prenses gibi hissediyor."* (A22)

Tablo 5'te, müzikal etkileşimlerin çocukların özgüven gelişimi ve kendini ifade becerileriyle ilişkilendiği; iletişim, duyguları dile getirme, akran ilişkileri, liderlik davranışları ve benlik algısı alt temaları yoluyla yapılandığı görülmektedir. İletişim alt temasında aileler, çocukların şarkı söyleme yoluyla çevreleriyle daha kolay etkileşime girdiklerini, kendilerini ifade etme konusunda daha istekli davrandıklarını ve sosyal ortamlarda daha görünür hale geldiklerini belirtmiştir. Kendini ifade alt temasında, şarkılar aracılığıyla çocukların duygu ve düşüncelerini daha açık biçimde dile getirebildikleri, özellikle sözel ifade becerilerinde belirgin bir rahatlama yaşandığı vurgulanmıştır.

Akran ilişkileri alt temasında, müzik paylaşımının çocukların arkadaş gruplarına katılımını kolaylaştırdığı, şarkı bildikçe sosyal ortamlara daha rahat uyum sağladıkları ve akran etkileşimlerinde daha girişken davrandıkları ifade edilmiştir. Liderlik alt temasında ise şarkı söyleme davranışının çocukları grup içinde odak noktası haline getirdiği, söz alma, dikkat çekme ve yönlendirme gibi liderlik temelli sosyal rolleri üstlenmelerine zemin hazırladığı belirtilmiştir. Benlik algısı alt temasında aileler, şarkı söyleme sırasında çocukların kendilerini özel ve değerli hissettiklerini, bu yaşantıların olumlu benlik algısının gelişimine katkı sağladığını dile getirmiştir.

Genel olarak Tablo 5 bulguları, müzikal etkileşimlerin çocukların özgüven gelişimini destekleyen, kendini ifade becerilerini güçlendiren ve sosyal görünürlüğü artıran önemli bir araç olarak aile yaşamında işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Tema 5 – Günlük Yaşama Entegrasyon

Tablo 6. Günlük Yaşama Entegrasyon Temasına Ait Alt Temalar ve Örnek İfadeler

Alt Tema	Kod	Örnek İfade
Mutfakta müzik	Yemek eşliğinde müzik	*"Mutfakta yemek yaparken birlikte şarkı söylüyoruz."* (A5)
Yolculukta müzik	Arabada eşlik	*"Arabayla bir yere giderken mutlaka müzik açıyoruz."* (A3)
Oyunda müzik	Ritmik oyun	*"Evcilik oynarken müzik açıyoruz, hem oynuyor hem dans ediyoruz."* (A23)
Ev işlerinde müzik	Yardım alma	*"Ev işlerini yaparken müzik açıyorum, bana yardım etsin diye."* (A4)
Arka planda müzik	Gün boyu müzik	*"Evde günün her anında müzik var."* (A18)

Tablo 6 bulguları, müziğin aile yaşamına günlük rutinler içinde entegre edildiğini ve mutfakta müzik, yolculukta müzik, oyunda müzik, ev işlerinde müzik ve arka planda müzik alt temaları doğrultusunda çeşitlilik kazandığını ortaya koymaktadır. Mutfakta müzik alt temasında aileler, yemek hazırlama süreçlerinde çocuklarıyla birlikte şarkı söyleyerek hem eğlenceli bir ortam yarattıklarını hem de etkileşimi artırdıklarını belirtmiştir. Müzik eşliğinde geçirilen bu zamanın,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

gündelik rutinleri keyifli paylaşımlara dönüştürdüğü ifade edilmiştir. Yolculukta müzik alt temasında, özellikle araba yolculuklarında müziğin aile içi iletişimi destekleyen ortak bir etkinlik alanı oluşturduğu, çocukların şarkılara eşlik ederek sürece aktif biçimde katıldıkları dile getirilmiştir.

Oyunda müzik alt temasında, ritmik oyunlarda müziğin oyunun doğal bir parçası haline geldiği, çocukların hayal gücünü ve bedensel katılımını artırdığı belirtilmiştir. Ev işlerinde müzik alt temasında ise aileler, müziği çocukların ev içi sorumluluklara katılımını teşvik eden bir motivasyon aracı olarak kullandıklarını; temizlik toplama ve küçük yardımlarda müziğin süreci kolaylaştırdığını ifade etmiştir. Arka planda müzik alt temasında, ev ortamında gün boyunca müziğin sürekli var olduğu, bunun da aile içinde sakinleştirici ve düzenleyici bir atmosfer yarattığı dile getirilmiştir.

Genel olarak Tablo 6 bulguları, müzikal etkileşimlerin yalnızca belirli etkinlik anlarıyla sınırlı kalmadığını, aksine aile yaşamının günlük rutinlerine doğal bir biçimde entegre olduğunu; iletişimi, paylaşımı ve katılımı artıran bir bağlam oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Tema 6 – Sınırlayıcı / Olumsuz Deneyimler

Tablo 7. Sınırlayıcı / Olumsuz Deneyimler Temasına Ait Alt Temalar ve Örnek İfadeler

Alt Tema	Kod	Örnek İfade
Çocuğun ilgisizliği	Müziğe katılmama	*"Daha çok oyun oynamayı sevdiği için şarkı söylemeye pek tepki vermiyor."* (A17)
Müzikal yetersizlik	Sesi beğenmeme	*"Sesimin güzel olduğunu düşünmüyorum, o yüzden şarkı söylemiyorum."* (A21)
Gelişimsel durum	Eşlik edememe	*"Dil gelişimi yaşıtlarına göre geriden geldiği için birlikte şarkı söyleyemiyoruz."* (A8)
Ebeveyn ilgisizliği	Müzik aktivitelerinden hoşlanmama	*"Müzikle bir şey yapmak açıkçası aklıma gelmiyor"* (A24)

Tablo 7'de, müzikal etkileşim süreçlerini sınırlandıran deneyimlerin çocuğun ilgisizliği, ebeveynin müzikal yetersizlik algısı, gelişimsel durum ve ebeveyn ilgisizliği alt temaları altında toplandığı görülmektedir. Çocuğun ilgisizliği alt temasında, bazı aileler çocuklarının şarkı söyleme ya da müzik etkinliklerine katılma konusunda isteksiz davrandığını ve müziğe yönelmediğini ifade etmiştir. Müzikal yetersizlik alt temasında, ebeveynlerin kendi seslerini yeterli bulmamaları ya da müzik yapma konusunda kendilerini yetersiz hissetmeleri nedeniyle çocuklarıyla müzikal etkileşim kurmaktan kaçındıkları görülmektedir. Bu durum, ebeveynlerin öz-yeterlik algılarının müzikal etkileşimlerin sıklığı ve niteliği üzerinde belirleyici bir rol oynadığını düşündürmektedir. Gelişimsel durum alt temasında, özellikle dil gelişimi geriliği gibi gelişimsel özelliklere sahip çocukların şarkılara eşlik etmekte zorlandıkları ve bu durumun müzikal etkileşim süreçlerini sınırladığı belirtilmiştir. Ebeveyn ilgisizliği alt temasında ise bazı katılımcılar, günlük yaşamda müzikle etkinlik yapmayı düşünmediklerini ya da müziği etkileşim aracı olarak kullanma konusunda motivasyon duymadıklarını ifade etmiştir.

Genel olarak Tablo 7 bulguları, müzikal etkileşimlerin her aile için aynı düzeyde ve biçimde gerçekleşmediğini; çocuk kaynaklı, ebeveyn kaynaklı ya da gelişimsel etkenlerin bu süreci

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sınırlandırabildiğini göstermektedir. Bu sonuçlar, ailelere yönelik müzik temelli farkındalık çalışmaları ve destekleyici rehberlik uygulamalarının, ebeveyn öz-yeterliğini artırma ve çocuk katılımını güçlendirme açısından önemli bir gereksinim olduğunu ortaya koymaktadır.

3. TARTIŞMA

Bu araştırmanın bulguları, okul öncesi dönemde ailelerin çocuklarıyla kurdukları müzikal etkileşimlerin çok yönlü işlevler üstlendiğini ve bu etkileşimlerin çocukların hem duygusal hem de bilişsel gelişim süreçlerine anlamlı katkılar sunduğunu göstermektedir. Aile anlatıları, müziğin öncelikle ebeveyn–çocuk ilişkisini güçlendiren bir paylaşım alanı olarak deneyimlendiğini ortaya koymaktadır. Birlikte şarkı söyleme, müzik dinleme ve müziğe eşlik etme gibi etkileşimlerin; göz teması, fiziksel yakınlık ve ortak mutluluk duygusunu artırarak aile içi duygusal bağı pekiştirdiği görülmektedir. Bu durum, müziğin çocuklara kendilerini güvende hissettiren, samimi ve paylaşımı teşvik eden bir ortam sunduğunu vurgulayan görüşlerle örtüşmektedir (Dikici Sığırtmaç, 2005; Şahin ve Özbey, 2007).

Bulgular aynı zamanda müziğin çocukların duygu düzenleme süreçlerinde etkili bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir. Özellikle ninniler, ebeveyn sesi ve sakin müziklerin çocukların gevşemesine, uykuya geçişinin kolaylaşmasına ve yoğun duygusal tepkilerin yatışmasına katkı sağladığı ifade edilmiştir. Bu sonuçlar, müziğin sakinleştirici ve rahatlatıcı etkisine, stres azaltıcı işlevine ve problem yaratan duyguların düzenlenmesine yardımcı olduğuna işaret eden açıklamalarla tutarlıdır (Dikici Sığırtmaç, 2005; Özal Göncü, 2002). Müziğin korku ve öfke gibi duygular karşısında dikkat yönlendirme aracı olarak kullanılması, okul öncesi dönemde müziğin duygusal dengeyi destekleyen bir düzenleyici işlev üstlendiğini düşündürmektedir (Şen, 2006).

Araştırma bulguları, ailelerin müziği yalnızca eğlence amacıyla değil, aynı zamanda öğrenmeyi destekleyen bir araç olarak da kullandıklarını ortaya koymaktadır. Şarkılar yoluyla dil gelişiminin desteklenmesi, sayı ve kavram öğretimi, yabancı dil öğrenimi ve günlük yaşam becerilerinin kazandırılması, müziğin bilişsel süreçlerle güçlü bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Bu durum, müzik etkinliklerinin dil, kavram, hareket ve dikkat gelişimini desteklediğine ve okul öncesi eğitimde çok yönlü bir öğretim aracı olarak kullanılabileceğine ilişkin alan yazınla örtüşmektedir (Ayan ve Kaya, 2016; Denk, 2000; Dikici Sığırtmaç, 2005; Oğuzkan ve Oral, 1991; Tutkun, 2023; Yılmaz, 2006). Benzer olarak Algan, Özkut ve Kaya'nın (2012) çalışmasında da okul öncesi dönemde çocuğu olan anneler müziğin çocuklarının gelişimini bütüncül bir şekilde desteklediğini belirttikleri görülmüştür.

Bulgular, müzikal etkileşimlerin çocukların özgüven gelişimi ve kendini ifade becerileri üzerinde de olumlu etkiler yarattığını göstermektedir. Şarkı söyleme yoluyla çocukların sosyal ortamlarda daha görünür hale geldikleri, duygularını daha rahat ifade ettikleri ve akran ilişkilerinde daha girişken davrandıkları ifade edilmiştir. Bu sonuçlar, müziğin özsaygı ve özgüven gelişimini desteklediğine, çocuklara başarı ve kendini değerli hissetme deneyimleri sunduğuna ilişkin bulgularla paralellik göstermektedir (Dikici Sığırtmaç, 2005; Lazdauskas,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1996). Müziğin içgüdüsel bir ifade alanı olması, çocukların kendilerini baskı hissetmeden ortaya koyabilmelerine olanak tanımaktadır (Mayesky, 2002).

Araştırmada müziğin aile yaşamına günlük rutinler içinde doğal biçimde entegre edildiği de görülmüştür. Mutfakta, yolculukta, oyun sırasında ve ev işlerinde müziğin eşlik edici bir unsur olarak kullanılması, müziğin aile içi etkileşimi artıran bir bağlam oluşturduğunu göstermektedir. Bu bulgu, müziğin okul öncesi dönemde yaşamın içinde ve deneyim temelli biçimde kullanılması gerektiğini vurgulayan yaklaşımlarla uyumludur (Mavesky, 2002; Oğuzkan ve Oral, 1991). Günlük yaşama entegre edilen müzikal etkileşimlerin, çocuğun müzikle sürekli temasını sağlayarak gelişimsel kazanımları desteklediği söylenebilir (Kandır ve Türkoğlu, 2015).

Öte yandan bazı ailelerde müzikal etkileşimlerin sınırlı kaldığı görülmektedir. Ebeveynlerin kendilerini müzik konusunda yetersiz hissetmeleri, çocukların müziğe ilgi göstermemesi ya da gelişimsel özellikler, müzikal paylaşımların niteliğini ve sıklığını etkileyebilmektedir. Bu durum, ebeveyn öz-yeterliğinin ve farkındalığının müzikal etkileşimlerde belirleyici bir rol oynadığını düşündürmektedir. Suzuki yaklaşımında ailenin çocuğun müzik eğitiminde temel bir unsur olarak ele alınması ve ev ortamının zengin bir öğrenme çevresi olarak yapılandırılmasının vurgulanması, bu bulgular açısından anlamlıdır (Suzuki, 1996; Tecimer Kasap, 2005). Bu bağlamda ailelerin müziğin çocuk gelişimindeki rolü konusunda bilgilendirilmesi ve desteklenmesi önemli bir gereksinim olarak ortaya çıkmaktadır (Özal Göncü, 2010).

Genel olarak araştırma bulguları, müzikal etkileşimlerin aile–çocuk ilişkisini güçlendiren, duygu düzenlemeyi destekleyen, öğrenmeyi kolaylaştıran ve günlük yaşamı zenginleştiren çok işlevli bir araç olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, okul öncesi dönemde müziğin bilinçli ve sistemli biçimde ele alınmasının, hem aile yaşamı hem de çocuk gelişimi açısından önemli kazanımlar sağlayabileceğini ortaya koymaktadır (Dikici Sığırtmaç, 2005; Şen, 2006; Yıldız, 2019).

SONUÇ

Bu araştırma, okul öncesi dönemde çocuğu olan ailelerin müzikle kurdukları etkileşimlerin çok boyutlu bir yapı sergilediğini ortaya koymuştur. Bulgular, müziğin ebeveyn–çocuk ilişkilerinde öncelikle duygusal bağ kurma ve güçlendirme işlevi gördüğünü, bunun yanı sıra duygu düzenleme süreçlerinde rahatlatıcı bir rol üstlendiğini göstermektedir. Ayrıca müzik, aileler tarafında öğretimi destekleyen doğal bir öğrenme aracı olarak yaygın biçimde kullanılmakta; çocukların özgüven gelişimine ve kendini ifade edebilmesine katkı sağlamaktadır. Günlük yaşam pratiklerine entegre edilmiş müzikal deneyimler ise müzik kullanımının sürekliliğini desteklemektedir.

Öte yandan sınırlı sayıda ailede müzik kullanımının ebeveyn özgüvensizliği ya da çocuk ilgisizliği gibi nedenlerle yeterince desteklenemediği görülmüştür. Bu durum, ailelere yönelik rehberlik çalışmalarında müziğin pedagojik işlevlerinin vurgulanmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Sonuç olarak, müzik erken çocukluk döneminde aile ortamında hem ilişki kurucu hem öğretici hem de duygusal destek sağlayıcı bir araç olarak işlev görmektedir. Aile temelli müzikal etkileşimlerin bilinçli biçimde desteklenmesi, çocukların bütüncül gelişimine önemli katkılar sunabilecek bir potansiyel taşımaktadır.

4. ÖNERİLER

Araştırma sonuçları doğrultusunda şu öneriler geliştirilmiştir:

- Ailelere yönelik müzik temelli ebeveyn eğitim programları hazırlanmalıdır.
- Ebeveynlerin müzik kullanımına ilişkin özgüvenleri desteklenmelidir.
- Müziğin duygu düzenleme ve sakinleşme amacıyla bilinçli kullanımı teşvik edilmelidir.
- Müzik yoluyla öğrenme etkinliklerinin ev ortamında uygulanması yaygınlaştırılmalıdır.
- Okul–aile iş birliği kapsamında aile katılımlı müzik etkinliklerine yer verilmelidir.
- Gelecek araştırmalarda daha geniş örneklemlerle nicel ve deneysel çalışmalar yürütülmelidir.

KAYNAKLAR

Algan, G., Özkut, B., & Kaya, S. (2012). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki çocukların annelerinin müzik eğitimine bakış açısı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *27*, 23–34.

Ayan, B. E., & Kaya, S. (2016). Okul öncesinde müzik ve hareketin öğrenme üzerindeki etkisi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *18*(1), 463–480.

Barrett, M. S. (2009). Sounding lives in and through music: a narrative inquiry of theeveryday'musical engagement of a young child. *Journal of early childhood research*, *7*(2), 115-134. (Sığırtmaç, 2002).

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, *3*(2), 77–101.

Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). Sage.

Denk, D. (2000). *Anaokuluna devam eden 6 yaş grubundaki çocukların alıcı dil gelişim düzeylerine müzik eğitiminin etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi.

Dikici Sığırtmaç, A. (2005). *Okul öncesi dönemde müzik eğitimi*. Kare Yayınları.

Kabataş, M. (2017). Çocuğun motor, algısal, sosyal, duygusal, bilişsel ve dil gelişimi dönemlerinde müziğin önemi. *The Journal of International Educational Sciences*, *4*(11), 1–12.

Kandır, A., & Türkoğlu, D. (2015). MEB 2013 okul öncesi eğitim programı'nın müzikal becerilerin gelişimi yönünden değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *1*(12), 339–350.

Kılıç Tapu, I. (2023). *Okul öncesinde müzik eğitimi: Etkinliklerle uygulama örnekleri*. Pegem Akademi.

Lazdauskas, H. (1996). Music makes the school go round. *Young Children*, *51*(5), 22–23.

Mayesky, M. (2002). *Creative activities for young children* (7th ed.). Delmar/Thomson Learning.

Oğuzkan, Ş., & Oral, G. (1991). *Çocuğun motor, algısal, sosyal, duygusal, bilişsel ve dil gelişimi döneminde eğitimi*. MEB Devlet Kitapları.

Özal Göncü, İ. (2002). *4–6 yaş anaokulu çocuklarına uygulanan müzik eğitiminin müziksel ses ve işitsel algı gelişimlerine etkileri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Özal Göncü, İ. (2010). Okul öncesi eğitimde müzik eğitiminin temel sorunları. *Kastamonu Education Journal*, *18*(2), 355–362.

Özkut, B., & Kaya, Ö. (2012). İlköğretim okullarında görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin lisans döneminde aldıkları müzik eğitiminin mesleki yaşantılarına etkileri. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, *1*(1), 167–179.

Öztürk, A. (2007). *Okul öncesi eğitimde müzik*. Morpa Yayınları.

Polat, B. B. (2018). Okul öncesi müzik eğitiminin önemi ve eğitim yöntemleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi*, *4*(7), 52–64.

Sığırtmaç, A. (2002). Okul öncesi dönemde müzik eğitimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *9*(9), 1–15.

Suzuki, S. (1996). *Sevgiyle eğitmek* (J. Yalçın Dıttgen, Çev.). Porte Müzik Eğitim Yayınları.

Şahin, F. ve Özbey, S. (2007). Aile eğitim programlarına niçin gereksinim duyulmuştur? Aile eğitim programları neden önemlidir?. *Aile ve Toplum.* 3(12), 8.

Şen, Y. (2006). Okulöncesi dönemde çocuğun gelişiminde müziğin önemi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 337–343.

Tecimer Kasap, B. (2005). Suzuki okul metodu. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *6*(9), 115–128.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Tutkun, U. (2023). Gelişim dönemlerinde müziğin çocuklar üzerindeki etkileri. *Okul Yönetimi, 3*(1), 23–31.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. baskı). Seçkin.

Yıldız, G. (2019). *Okul öncesi dönemde müzik eğitimi*. Anı Yayıncılık.

Yılmaz, E. (2006). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 6 yaş çocuklarının sayı ve işlem kavramlarını kazanmalarında müzikli oyun etkinliklerinin kullanılmasının etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

YALIN YÖNETİM AÇISINDAN HİZMET SEKTÖRÜNDE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ

TOTAL QUALITY MANAGEMENT IN THE SERVICE SECTOR FROM THE PERSPECTIVE OF LEAN MANAGEMENT

Doç. Dr. Murat BAYAT
Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü
muratbayat@duzce.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-0029-948X

Prof. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ
Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü
abdulvahapbaydas@duzce.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-4471-3470

ÖZET

Piyasalarda rekabet üst düzeyde yaşanmakta, esneklik ve müşteri odaklı çalışma büyük önem taşımaktadır. Yalınlık, kaynak kısıtlarının baş gösterdiği, maliyetlerin düşürülmesinin çok önemli olduğu pek çok alanda uygulanabilirliği olan bir yönetim anlayışı olarak ortaya çıkmaktadır. Klasik yönetim anlayışlarından radikal değişikliklerle farklılıklar gösteren yalın organizasyon öğeleri, Japonya'dan tüm dünyaya, ihtiyaçları en üst düzeyde karşılamak üzere hızla yayılmaktadır. Yönetim yazınında yalın yönetim, yalın düşünce, yalın üretim, yalın organizasyon, yalın pazarlama ve yalın girişim, gibi konuların çok sık bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Çalışmada yalınlıkla ilgili kavram ve tanımlamalar derlenmiş yalın ve israf kavramları incelenmiştir. İş akışını engelleyen, memnuniyet oranını düşüren, verimli çalışmayı azaltan her şey israf tanımının kapsamına girmektedir. Yalın ifadesi ise bütün bu sorunları tek çatı altında toplamaktadır. Hizmet sektöründe israf ve israfı giderme yöntemleri, çalışanlar tarafından olumsuz bir tutum olarak algılanmaktadır. Yalın bakış açısı, hizmet sektöründe var olan israfı azaltma konusunu kapsayan bütüncül bir yaklaşımdır. Bu çalışmada hizmet sektöründe faaliyet gösteren kurumlarında Yalın Yönetim ilkeleri ile israf ve israfı giderme yolları incelenmiştir. Sonuç olarak, yalın yönetim hizmet sektöründe TKY'yi destekleyen önemli bir yaklaşım olup; çalışan katılımı, sürekli iyileştirme, israfın azaltılması ve süreçlerin sadeleştirilmesi işletmelerin hem verimliliğini hem de çalışan memnuniyetini artırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplam Kalite Yönetimi, Yalın Yönetim, Hizmet Sektörü

ABSTRACT

In contemporary markets, competition is intense, and flexibility alongside customer-oriented operations has become critically important. Lean management emerges as an applicable managerial approach across numerous fields, particularly where resource constraints and cost-reduction pressures are prominent. Lean organizational principles—which differ significantly from classical management approaches through their radical structural shifts—originated in Japan and have rapidly spread worldwide to optimally meet evolving needs. In the management literature, concepts such as lean management, lean thinking, lean production, lean organization, lean marketing, and lean entrepreneurship are frequently referenced. This study compiles and

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

examines the fundamental concepts and definitions related to leanness, with particular focus on the notions of “lean” and “waste.” Any factor that obstructs workflow, decreases satisfaction rates, or reduces operational efficiency is considered within the scope of waste, while leanness encompasses strategies aiming to eliminate these issues holistically. In the service sector, waste and waste-elimination practices are often perceived negatively by employees; however, the lean perspective offers an integrated approach to reducing existing inefficiencies. The research investigates waste and its elimination methods based on Lean Management principles within organizations operating in the service sector. The findings indicate that lean management constitutes a significant approach supporting Total Quality Management (TQM) in service organizations; furthermore, employee participation, continuous improvement, waste reduction, and process simplification contribute to enhanced productivity and increased employee satisfaction.

Keywords: Total Quality Management, Lean Management, Service Sector

1. GİRİŞ

Üretkenlik, endüstrilerin temel hedeflerinden biri olmuş ve geçmişte operasyonel mükemmelliğin ölçülmesinin temelini oluşturmuştur (Jbira vd., 2020). Farklı endüstriler, insan ihtiyaçlarını karşılamak üzere mal ve hizmet üretmek için kaynakları farklı şekillerde tüketmişlerdir. Hammadde, enerji, altyapı, bilgi vb. gibi somut, soyut, doğal ve doğal olmayan kaynaklar (Bag vd., 2020), dinamik yetenek itici güçlerine katkıda bulunmuştur. Dinamik yetenekler, “firmanın hızla değişen ortamlara uyum sağlamak için iç ve dış yetkinliklere adapte olma ve yeniden yapılandırma becerisi” olarak tanımlanmaktadır (Teece vd., 1997). Bu yetenekler, endüstriyel faaliyetlerin sürekli işleyişi için gereklidir. Mevcut ve yeni ortaya çıkan endüstriyel sektörler, üretkenliği (Schiuma, 2009), müşteri katılımını (Bogers vd., 2016) ve sürdürülebilirliği (Wits vd., 2016; Daraban vd., 2019) artırma yeteneğine sahip sezgisel kaynak, verimli yöntemler ve stratejiler geliştirmeyi gerektirmektedir (Lakshmanan vd., 2023). Yalın yönetim basitlik ve gereksizliği esas aldığından, müşterilerin yüksek değerli, özelleştirilebilir ürünlere olan talebi açısından zorluklar yaşanabilmektedir (Garza-Reyes vd., 2014; Chroneer ve Wallstrom, 2016; Bag vd., 2020; Jbira vd., 2020; Kumar vd., 2021).

Yalın yönetim araçlarının endüstride sunduğu yalın uygulamalar, endüstriyel üretim ve operasyonda devrim niteliğindedir. Yalın araçlar, israfı azaltmak, mal akışını iyileştirmek ve endüstriyel ortamlarda üretkenliği artırmak için pragmatik adımların dahil edilmesine olanak tanımaktadır.

Yalın yönetim, Toyota Üretim Sistemi’nden doğan bir yönetim felsefesidir (Ohno, 1988). Yıllar içinde farklı yönetim teorileri ortaya atılmış, bunlardan bazılarının yönetim modası olduğu veya kusurları olduğu iddia edilmiştir (Anvari vd., 2011). Yalın yönetim, nihai müşteri için değer oluşturmayan her şeyi israf olarak gördüğünden ortadan kaldırılması gerektiğini savunmakta; temelde daha az iş ile daha fazla değer oluşturmaya dayanmaktadır (Shah ve Ward, 2007). ‘Yalın’ terimi Womack vd. (1990) tarafından ‘Dünyayı Değiştiren Makine’ adlı kitaplarında ortaya atılmıştır. Bazı yazarlar, Yalın tanımının bir yandan insanları ve süreç bileşenlerini, diğer yandan iç (firmayla ilgili) ve dış (tedarikçi ve müşteriyle ilgili) bileşenleri içerdiğini belirtmektedir. Şirkette yalın yönetim uygulanırken hedefler daha az atık, daha az insan emeği, daha az üretim alanı, araçlara daha az yatırım ve yeni bir ürün geliştirmek için daha az

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

mühendislik kullanmak olacaktır. Sonuç olarak yalınlık, israf kaynaklarını ortadan kaldırarak müşteri siparişi ile ürün oluşturma/sevkiyat arasındaki süreyi kısaltan bir üretim veya yönetim felsefesidir (Kedar vd., 2008; Anvari vd., 2011).

Son yıllardaki rekabet ortamında organizasyonların hayatta kalabilmeleri ve pazar paylarını artırabilmeleri öncelikle müşteri taleplerine olabildiğince hızlı ve doğru cevap vermeleriyle mümkün olmaktadır. Hizmet sektöründe faaliyet gösteren ve doğrudan insan odaklı faaliyetlerde bulunan işletmeler her zaman müşterilerinin taleplerine zamanında karşılık verememekte bu da müşteri kayıp ve şikayetlerine neden olmaktadır. Burada işletmelerin imdadına yalın üretimde kullanılan ancak günümüzde hizmet sektörlerinde de ilgi gören yalın yönetim teknikleri yetişmektedir.

Toplam kalite yönetiminin başarı ile uygulanabilmesi için yalın yönetim, toplam kalite yönetiminin en radikal unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Yalın yönetimin temelini oluşturan yalın düşünce sistemi; "Gerçekten ihtiyaç olmayan her şeyden kurtulmak" düşüncesidir. Yani, işletmelerin daha az bir zamanda daha az bir enerjiyle ve daha az sayıda çalışan ile üretim yapmalarını sağlamaktır. Böylece müşterilerin ihtiyaçları en ekonomik biçimde karşılanmış olacak ve toplam kalite yönetim felsefesinin hedefi yerine getirilmiş olacaktır.

Yalın yönetim uygulamalarında, bir işletmede takım ruhunun oluşturulması sağlanmaktadır. İş yerinde bir ekip kavramı oluşturularak insanlar birbirleriyle kaynaştırılmaktadır. Daha sonra sıkı iş birliği içinde çalışan takımlar oluşturulmaktadır. Yalın uygulayıcılardan olan bazı Japon işletmelerinde en etkili takım ruhu oluşturma, küçük grup faaliyetleri ve kalite çemberleriyle gerçekleştirilmektedir.

İşletmelerde değişik problemlerin çözülmesi, kalitenin geliştirilmesi, verimliliğin artırılması, çalışma şartlarının iyileştirilmesi ile ilgili olarak çok sayıda çember oluşturulmaktadır. İşletmelerde takım ruhunun canlı tutulması ve pekiştirilmesi yönünde de devamlı çalışmalar yapılmaktadır. İşletmenin personel politikaları takım ruhunun canlı tutulması ve güçlendirilmesini sağlayacak şekilde düzenlenmektedir.

İşletme amaç ve politikalarının organizasyonun her kademesine yayılması için bilgi paylaşımı, yalın yönetim ilkeleri içerisinde çok önemli bir yere sahiptir. Sağlanan başarılardan habersiz olan bir personelin çalıştığı kurum ile gurur duyması ve organizasyona olan aidiyetini pekiştirmesi mümkün değildir. Dolayısıyla, yalın yönetim düşüncesinin temelinde her işletme çalışanının, işletmesinin başarılarıyla gurur duyması ve gerektiğinde çözümlere katılabilmesi için işletmenin sorunları ile ilgili bilgi sahibi olması gerektiğine inanılmaktadır.

Yalın yönetim, operasyonel tasarımı düzenleyen yönetim sistemlerinden biridir. Yazında sağlık hizmetleri; (Aytaç, 2009; Doğan, 2011; Özen, 2015; Ramireddy vd., 2017; Hallam ve Contreras, 2018; Abuseif ve Ayaad, 2018; Abuseif vd., 2018; Vashistha vd., 2019; Borges vd., 2019; Antony vd., 2019; Zaker vd., 2019; Zaroushani vd., 2020; Qaddumi vd., 2021; Zoure vd., 2020; Reponen vd., 2021; Shortell vd., 2021; Al-Ruzzieh ve Ayaad, 2021b; Al-Ruzzieh vd., 2022; Al-Ruzzieh vd., 2022a; Ayaad vd., 2022a; Waaje vd., 2025), hizmet kurumları (Erkek, 2008; Damrath, 2012; Vignesh vd., 2016; Shaturaev ve Bekimbetova, 2021; Ayaad vd., 2022; Awad vd., 2022; Perdomo-Verdecia vd., 2022), imalat sektörü (Özmez, 2006; Sivaslı, 2006;

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Heinzova vd., 2024; Mohammad Amin vd., 2024; Calçado vd., 2024), pazarlama (Bayat,2024) yalın ile ilgili çalışmaların yapıldığı başlıca alanlardır.

Yalın yönetim uygulanan işletmeler, israfın tüm iş süreçlerinde minimize edilmesi üzerine çalışırlar. Kaynakların gereğinden fazla tüketimi, müşteriye ürün ve hizmet sağlamak amacıyla yapılan tüm iş süreçlerinde önlenmeye çalışılmaktadır. Yalın işletmeler; doğal çevrenin korunması, kirliliğin önlenmesi, doğal kaynak tüketiminin kontrol altına alınması gibi önemli çevresel faaliyetlere de destek vermektedir.

Başarılı girişimcilik için yenilikçi ürün üretmek yeterli olmayıp, bu ürünlerin üretiminden piyasaya sürülmesine kadar bütün süreçlerde akıllı kararlar alınması gerekmektedir. Bu anlamda yalın yönetim; akıllı kararlar alınmasına sağlam bir ortam oluşturmaktadır.

2. YALIN YÖNETİM

Yalının; sektöre, kaynağa, kuruluşun Yalın'ı ne kadar süredir öğrendiğine ve benimseme konusundaki gerçek hedeflerine bağlı olarak birçok farklı tanımı ve bakış açısı bulunmaktadır. Yalınlık ile yarı yarıya daha az üretim alanı, yarı yarıya daha az araç gereç yatırımı, yarı yarıya daha az mühendislik saati ve yarı zamanda yeni bir ürün geliştirmek gerçekleşebilmektedir (Womack vd., 1990).

Yalın yönetim; endüstriyel operasyonların tüm yönlerini (ürün geliştirme, üretim, müşteri desteği, organizasyon ve insan kaynakları) kapsayan ve müşteri-tedarikçi ağlarını da içeren, tüm işletmeyi kapsayan, gelişen ve dinamik yeni bir üretim sürecidir (Jbira vd., 2020). Süreç olarak değerlendirilen Yalın'ın temel ilkeleri arasında mükemmel ilk seferde kalite, değer katmayan tüm faaliyetlerin ortadan kaldırılmasıyla israfın en aza indirilmesi, sürekli iyileştirme, esneklik ve uzun vadeli ilişkiler yer almaktadır.

Yalının temel amacı tedarikçi, müşteri ve iç değişkenliği eş zamanlı azaltarak veya en aza indirerek israfı ortadan kaldırmak olan entegre bir sosyo-teknik sistemdir (Shah ve Ward, 2007). Yalında muda (israf) türleri; yarı mamul stoklarının birikmesi, darboğazların oluşması, kullanılan iş gücünün verimsizliği ile hatalı mamul üretimi ve bekleme süreleri şeklinde sıralanabilir. Muda (israf), mura (dengesizlik) ve muri (aşırı yükleme) olarak sınıflandırılan kayıplar, yalın üretim teknikleri kullanılarak minimize edilmeye ya da tamamen ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır (Kılıç vd., 2025). Yalınla iyileştirmeye yönelik ilk yaklaşım, akışın, doğrudan üretimden müşteri ihtiyacına doğru dengelenmesidir (Kedar vd., 2008).

Yalın, hem stratejik hem de operasyonel boyutlara sahip iki düzeyde mevcuttur (Hines vd., 2004; Bicheno, 2004; Nicholas ve Soni, 2006); bu yaklaşımlardan hiçbiri diğerinden daha iyi değildir. Ayrıca, Yalın'ın hem felsefi hem de pratik bir yönelime sahip olduğu görülebilir (Shah ve Ward, 2007). Sürekli terimi ile "Yalın Düşünce" felsefesi veya "Toyota yolu" (Womack ve Jones, 1996; Womack ve Jones, 2003; Liker, 2004) veya "Yalın olma" süreci kast edilmektedir (Krafcik, 1988; Karlsson ve Åhlström, 1996; Liker, 1998).

Yalın Düşünce, yönetici için bir anlık yeni bir yönetim 'programı' sunmamakta, aksine ciddi yönetici için dünyayı değiştirecek yeni bir düşünme, var olma ve yapma biçimi sunmaktadır (Womack ve Jones, 2003). Yazında karşılaşılan en iyi Yalın tanımı, Ohno'nun Toyota Üretim Sistemleri ile ilgili Cho (Toyota Motor Manufacturing Company, Georgetown, KY'nin gelecekteki başkanı) ile yaptığı bir görüşmede, (şimdi Yalın olarak adlandırılan) kavramın, "bir

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

şirketin bir numaralı kaynağı olan İnsanların iş gücünü en üst düzeye çıkarmayı" amaçlayan bir üretim olgusu olduğunu belirtmesine dayanmaktadır.

Yalın organizasyon, değişikliklerin etkisine karşı çok hassas hale gelebilir. Yalınlık kendi başına esnekliğin azalmasına ve yeni koşullara ve durumlara tepki verme yeteneğinin azalmasına yol açmaktadır (Dove, 1999). JIT (Just in time) teslimatları, tedarik zincirinde gecikmelere, kirliliğe, işçi kıtlığına vb. yol açan tıkanıklığa neden olmaktadır (Cusumano, 1994). Özetle, Yalın üretim, ölçek verimliliğinin en üst düzeye çıkarılabileceği istikrarlı bir platform gerektirir. Son derece dinamik koşullarla başa çıkılamaz çünkü mükemmelliğe odaklanma, her zaman belirli bir zaman dilimindeki belirli piyasa koşullarının bir fonksiyonu olduğundan esnekliğe yer yoktur (Andersson vd., 2006).

Yalın'ın temel konuları şu şekilde düşünülebilir (Ohno, 1988; Hines vd., 2004; Tlapa vd., 2020): 1) Değer – Yalın Düşüncenin başlangıç noktası, son müşteri tarafından tanımlanan 'değer'dir. Yalnızca müşterilerin değer olarak algıladığı şey önemlidir. Müşteriye doğru ürünü/hizmeti, doğru zamanda doğru fiyata sağlamaktır. 2) Değer Akışı – Bir ürün/hizmet konseptinden gerçekleştirilmeye, siparişten teslimata vb. kadar olan eylemler kümesidir. Bir eylem değer katmıyorsa, süreçten çıkarılmalı veya değiştirilmelidir. 3) Akış – Ürünleri büyük partiler halinde taşımak yerine, üretim veya tedarik zinciri boyunca sürekli bir akış düzenlemeye odaklanmaktadır. 4) Çekme – Yalnızca müşteri ihtiyaçlarını karşılamak için hareket etmektir. Talep zinciri yönetimi, stok için ürün üretilmesini engeller, yani müşteri talebi bitmiş ürünleri sistemden çekmektir. 5) Mükemmellik – İş operasyonunda değeri, değer akışını, akışı ve çekmeyi sürekli iyileştirmektir. Yalın ile organizasyon direncinin üstesinden gelmek zordur çünkü bu kavram, iyileştirme için kullanılacak çok kapsamlı bir yöntemdir (NIST, 2000; McCurry ve McIvor, 2001; Kedar vd., 2008; Anvari vd., 2011).

3. YALIN YÖNETİM FELSEFESİ

Yalın yönetim kavramı, yalın imalat veya üretimden türeyen yeni bir işletme yönetimi olgusudur. Yalın imalatta, işletmenin sadece üretim süreci için öngörülen yalınlık, yalın yönetim sayesinde örgüt yapısında, yönetim işlevlerinde ve sonuçta tüm işletmede yalınlık ihtiyacını getirmektedir. Yalın olmak; bir işletmenin gerçekten ihtiyaç olmayan her şeyden kurtulması demektir. Dolayısıyla üretim süreci ile ilgili gereksiz işlemler olabileceği gibi, organizasyonun diğer temel ve destek süreçlerinde de gerçekten ihtiyaç duyulmayan alt süreçler ve fonksiyonlar yer almaktadır. Yalın olmak, bu tür işlerden ve bunların maliyetlerinden kurtulmaktır. Gerekli olmayan süreç ortadan kaldırıldığında, gerekli olmayan eleman, makine-ekipman da kendiliğinden ortaya çıkacaktır (Costa vd., 2017; Antony vd., 2019). Dolayısıyla, yalın üretim veya işletme ya da örgüt kavramlarını birbirinden ayırmak güçtür.

Yalın yönetimi geleneksel örgüt yönetimden üstün tutan ve yalın araçları işletmelerinde uygulamaya başlayan ve belirgin bir yol almış olan kuruluşlar, denenmiş uygulamaların başarısına ilişkin faktörleri, kıyaslama (benchmarking) çalışmaları üzerinden kendi işletmelerindeki performansı arttırmak üzere uygulamaktadır. Çizelge 1'de, geleneksel işletme yönetimi ile bir yalın organizasyonun yönetimi arasındaki temel farklar özetlenmiştir.

Çizelge 1. Geleneksel işletme yönetimi ile yalın yönetim öğelerinin karşılaştırılması

Geleneksel Örgüt Yönetimi	Yalın Yönetim

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Yönetici işi planlar ve belirler.	Yönetici ve takım üyeleri işi planlar ve belirler.
İşler dar kapsamda tanımlanmıştır.	Görsel yönetim kapsamında tüm detaylara standart iş tanımlarında yer verilir.
Bilginin büyük kısmı yöneticilerin mülkiyetindedir.	Bilginin büyük kısmı her düzeyde serbestçe paylaşılmaktadır.
Yönetici olmayanların eğitimi teknik beceriler üzerine yoğunlaşmıştır.	Sürekli öğrenme anlayışıyla, herkes için yönetime ve teknik konulara yönelik her türlü eğitim söz konusudur.
Risk alma teşvik edilmez, hatta cezalandırılır.	Ölçülmüş risk alma teşvik edilir ve desteklenir.
Bireysel çalışma tarzı vardır ödüller bireysel başarıya dayanır.	Karşılıklı dayanışma ve yardımlaşma tarzı ile birlikte çalışma vardır. Ödüller takımın başarısına dayanır.
Yöneticiler en iyi yöntemleri belirler.	Yöntemleri ve süreçleri iyileştirmek için herkes sürekli çalışır.
Yönetim tarafından koyulan ve uyulması istenilen disiplin kuralları vardır.	Yönetim tarafından kolaylaştırıcı ortam sağlanarak iş görenler tarafından kabul edilen ve oto kontrole dayalı disiplin anlayışı vardır.
Tek fonksiyona dayalı uzmanlaşma vardır.	Esneklik ilkesi ışığında çalışıla bilmesi için çok fonksiyonlu uzmanlaşma vardır.

Kaynak: Liker, J.K. (2004). The Toyota Way: 14 Management Principles from the World's Greatest Manufacturer, New York: McGraw Hill Pres., 244.

4. UYGULAMA

4.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın amacı hizmet sektöründe toplam kalite yönetimi anlayışının yalın yönetim açısından uygulanabilirliğinin ölçümlemektir.

Hizmet sektöründe çalışanlara anket soruları yöneltilerek, yalın yönetim ilkelerinin ne kadar uygulandığı test edilip değerlendirilmesi yapılmıştır. Araştırmada kesitsel analiz yöntemi benimsenmiştir. Kesit analizi, mevcut durumu anlamak ve belirli bir tekniğin etkilerini belirlemek için kullanılmıştır.

4.2. Veri Toplama ve Analiz

Anket formu elektronik ortamda hazırlanmış (Google Anket) olup hizmet sektöründe çalışanların elektronik ortamda cevaplaması sağlanmıştır. Anket formu kişisel bilgiler ve 24 sorudan oluşmaktadır. TKY uygulama düzeyi ve yalın yönetim uygulanması konuları "1. Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılıyorum, 5. Kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert Ölçeği ile ölçülmüştür.

Hizmet sektöründe yapılan araştırmaya katılım kriterleri, çalıştıkları departmanda en az altı ay çalışmış, departmanları ve kurumları hakkında yeterli farkındalık sağlamış farklı departmanlardaki tüm çalışanlardır. Hariç tutma kriterleri ise, çalışmaya katılmayı reddeden ve çalıştıkları departmanda altı aydan az çalışmış bireyleri kapsamaktadır.

Araştırma sürecinde elde edilmiş olan 412 katılımcının verisi, SPSS paket programı ile değerlendirmeye alınmıştır. Veri analizinde güvenilirlik analizi, tanımlayıcı istatistikler, ortalamalar, katılım düzeyleri ile faktör analizleri bulunmaktadır.

Anketin açıklık ve anlaşılırlığını değerlendirmek için bir pilot çalışma yürütülmüş ve gerekli değişiklikler yapılmıştır. Anket görünüş geçerliliği üç uzmana gönderilmesiyle yapılmıştır. Cronbach alfa testi kullanılarak elde edilen güvenilirlik katsayısı 0,70'in üzerinde bulunmuştur.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

4.3.Bulgular

Çizelge 1: Katılımcıların genel profili

Cinsiyet	**Frekans**	**Oran**		**Yaş**	**Frekans**	**Oran**
Kadın	210	51,0		20-30	143	34,7
Erkek	202	49,0		31-40	68	16,5
Toplam	412	100,0		41-50	87	21,1
Öğrenim durumu	**Frekans**	**Oran**		51 ve üstü	114	27,7
İlköğretim ve altı	37	9,0		Toplam	412	100,0
Lise	113	27,4		**Gelir Durumu**	**Frekans**	**Oran**
Yüksekokul	140	34,0		22105 TL ve altı	28	6,8
Fakülte ve üstü	122	29,6		22106-49999 TL	86	20,8
Toplam	412	100,0		50000-99999 TL	93	22,6
Medeni Durum	**Frekans**	**Oran**		100000 ve TL üstü	205	49,8
Bekar	141	34,2		Toplam	412	100,0
Evli	271	65,8				
Toplam	412	100,0				

Örneklemi oluşturan 412 kişiden %51'i kadın, %49'u erkektir. Katılımcılardan 20-30 yaş aralığında olanlar %34,7, 31-40 yaş aralığında olanlar %16,5, 41-50 yaş aralığında olanlar %21,1 ve 51 ve üstü olanlar da %27,7'dir. Örnek kapsamında öğrenim durumu ilköğretim ve altı olanlar %9, lise olanlar 27,4, yüksekokul olanlar %34, fakülte ve üzeri olanlar da %29,6'dır. Medeni hal durumu evli olanlar %65,8, bekar olanlar %34,2'dir. Aylık gelir ile ilgili soruya cevap veren kişilerin %6,8'inin aylık geliri 22105 TL ve altında, %20,8'inin aylık geliri 22106-49999 TL arasında, %22,6'sının gelir düzeyi ise 50000-99999 TL arasındadır. Gelir düzeyi 100000 TL'nin üzerinde olan kişi sayısının oranı %49,8'dir.

Çizelge 2: Yalın Yönetim ile İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
Kurumunuz sizlere değer vermektedir.	412	3,7516	1,09112	Yüksek Katılım
Kurumunuz sizlere iş güvencesi (uzun süreli istihdama yönelik güvence) vermektedir	412	3,5792	1,00874	Orta Katılım
Kurumunuz sizlerin iş yükünüzü dağıtırken adil ve dengeli olmaya önem vermektedir.	412	3,6849	1,3768	Yüksek Katılım
Kurumunuzda eşit işe eşit ücret ilkesi uygulanmaktadır.	412	3,9125	1,13214	Yüksek Katılım
"Gönüllü olarak fazla mesaiye kalmak" gibi kurumunuza ek bir katkıda bulunduğunuzda yaptığınız bu fedakarlıktan dolayı yöneticileriniz sizi ödüllendirmektedir.	412	2,6741	1,24213	Orta Katılım
Kurumunuz, çalışanların iş sağlığına önem vermektedir.	412	3,5413	1,32478	Orta Katılım
Kurumunuz, çalışanların işlerini kolaylaştırmak amacıyla yeni ve gerekli düzenlemeleri uygulamaktadır.	412	4,4695	,95794	Yüksek Katılım
Kurumunuz, size işinizle ilgili olarak eğitim olanaklarını sunmaktadır.	412	3,7732	1,06553	Yüksek Katılım
Kurumunuz, size sosyal imkanlar (geziler, spor vs.) tanımaktadır.	412	3,4766	1,01457	Orta Katılım
Kurumunuz size, samimiyetin hakim olduğu aile ortamı gibi bir ortamı sunmaktadır.	412	3,2887	1,11254	Orta Katılım

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Kurumunuz, sizlere işlerinizle ilgili kararlara katılma konusunda inisiyatif tanımaktadır.	412	3,7766	1,09546	Yüksek Katılım
Kurumunuz, sizleri öneride bulunma konusunda cesaretlendirmektedir.	412	3,4541	1,11472	Orta Katılım
Kurumunuz, kendi işlerinizle ilgili problemleri kendiniz çözebilmeniz konusunda sizi cesaretlendirmektedir.	412	3,7465	0,99271	Yüksek Katılım
Kurumunuzda takım ruhu hâkimdir.	412	3,5780	0,80822	Orta Katılım
Kurumunuzda gerektiğinde en üst düzey yöneticiye ulaşabilmeniz için geçmeniz gereken yönetici basamakları size göre azdır.	412	3,4711	1,13471	Orta Katılım
Kurumunuzda sağlıklı iletişim üst seviyededir.	412	3,3373	1,35702	Orta Katılım
Kurumunuzda yöneticiler sadece “emreden” değil de “yönlendirici biri” gibi davranmaya dikkat etmektedirler.	412	2,6702	1,29784	Orta Katılım
Sizlere kurumun hedefleri hakkında bilgi verilmektedir.	412	3,5393	1,29546	Orta Katılım
Kurumunuz, sizlere yetki ve sorumluluk verilmesinde denkliği ve adaleti sağlayabilmektedir.	412	4,2112	1,11247	Yüksek Katılım
Kurumunuzda çalışma ortamı yalın, sade ve temizdir.	412	3,7741	1,12118	Yüksek Katılım
Kurumunuzda çalışma ortamı zaman ve emek kayıplarını azaltıcı niteliktedir.	412	3,7045	1,23753	Yüksek Katılım
Kurumunuzda, gereksiz işlerin iş programlarından çıkarılmasına yönelik devamlı bir araştırma ve iyileştirme yapılmaktadır?	412	3,7131	1,10989	Orta Katılım
Kurumunuzda ast-üst ilişkilerinin bir kenara bırakılıp sorunların karşılıklı tartışıldığı toplantılar yapılmaktadır?	412	4,2022	1,11273	Yüksek Katılım
Kurumunuzda malzeme, evrak vb. her türlü işlemleriniz taleplerinize uygun ve tam zamanında karşılanmaktadır?	412	3,0276	1,25723	Orta Katılım

($\bar{X}$= 1,00-2,33 Düşük Katılım Düzeyi, $\bar{X}$= 2,34-3,66 Orta Katılım Düzeyi, $\bar{X}$= 3,67-5,00 Yüksek Katılım Düzeyi)

Yalın Yönetim ölçeğinin ifadeleri değerlendirildiğinde en önemli olan hususlar; Kurumunuz, çalışanların işlerini kolaylaştırmak amacıyla yeni ve gerekli düzenlemeleri uygulamaktadır (4,4695), Kurumunuz, sizlere yetki ve sorumluluk verilmesinde denkliği ve adaleti sağlayabilmektedir (4,2112), Kurumunuzda ast-üst ilişkilerinin bir kenara bırakılıp sorunların karşılıklı tartışıldığı toplantılar yapılmaktadır (4,2022), Kurumunuzda eşit işe eşit ücret ilkesi uygulanmaktadır (3,9125), Kurumunuz, sizlere işlerinizle ilgili kararlara katılma konusunda inisiyatif tanımaktadır (3,7766), Kurumunuzda çalışma ortamı yalın, sade ve temizdir (3,7741), Kurumunuz, size işinizle ilgili olarak eğitim olanaklarını sunmaktadır (3,7732), Kurumunuz sizlere değer vermektedir (3,7516), Kurumunuz, kendi işlerinizle ilgili problemleri kendiniz çözebilmeniz konusunda sizi cesaretlendirmektedir (3,7465), Kurumunuzda, gereksiz işlerin iş programlarından çıkarılmasına yönelik devamlı bir araştırma ve iyileştirme yapılmaktadır (3,7131), Kurumunuzda çalışma ortamı zaman ve emek kayıplarını azaltıcı niteliktedir (3,7045) ve Kurumunuz sizlerin iş yükünüzü dağıtırken adil ve dengeli olmaya önem vermektedir (3,6849) şeklinde sıralanmaktadır. Söz konusu ifadelerin katılım düzeyleri yüksek olduğundan bireylerin en çok önem verdikleri konulardır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Yalın Yönetim ölçeğinin ifadeleri değerlendirildiğinde orta derecede önemli olan hususlar; Kurumunuz sizlere iş güvencesi (uzun süreli istihdama yönelik güvence) vermektedir (3,5792), Kurumunuzda takım ruhu hâkimdir (3,5780), Kurumunuz, çalışanların iş sağlığına önem vermektedir (3,5413), Sizlere kurumun hedefleri hakkında bilgi verilmektedir (3,5393), Kurumunuz, size sosyal imkanlar (geziler, spor vs.) tanımaktadır (3,4766), Kurumunuzda gerektiğinde en üst düzey yöneticiye ulaşabilmeniz için geçmeniz gereken yönetici basamakları size göre azdır (3,4711), Kurumunuz, sizleri öneride bulunma konusunda cesaretlendirmektedir (3,4541), Kurumunuzda sağlıklı iletişim üst seviyededir (3,3373), Kurumunuz size, samimiyetin hakim olduğu aile ortamı gibi bir ortamı sunmaktadır (3,2887), Kurumunuzda malzeme, evrak vb. her türlü işlemleriniz taleplerinize uygun ve tam zamanında karşılanmaktadır (3,0276), "Gönüllü olarak fazla mesaiye kalmak" gibi kurumunuza ek bir katkıda bulunduğunuzda yaptığınız bu fedakarlıktan dolayı yöneticileriniz sizi ödüllendirmektedir (2,6741) ve Kurumunuzda yöneticiler sadece "emreden" değil de "yönlendirici biri" gibi davranmaya dikkat etmektedirler (2,6702) şeklinde sıralanmaktadır. Söz konusu ifadelerin katılım düzeyleri orta olduğundan bireylerin daha az önem verdikleri konulardır.

4.4. Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik testi yapılmasının amacı anket soruları her ne kadar test edilmiş olsalar dahi bir takım güven eksiklikleri çıkabilmektedir. Bu nedenle bazı soruların çıkarılması gerekebilir. İlk olarak çıkarılması gereken bir soru olup olmadığını ve soruların güvenilirliğini ölçmek için güvenilirlik analizi yapılmaktadır.

Croncbach's Alpha	**N**
0,852	**24**

Güvenilirlik Analizi çizelgesinden faktörün güvenilirliğinin $\alpha = 0,852$ yüksek bir değer olduğu görülmektedir.

Çizelge 3: Faktör analizi

	Faktör Yükleri
Kurumunuz, size sosyal imkanlar (geziler, spor vs.) tanımaktadır.	,733
Kurumunuzda çalışma ortamı zaman ve emek kayıplarını azaltıcı niteliktedir.	,728
Kurumunuzda çalışma ortamı yalın, sade ve temizdir.	,657
Kurumunuz, size işinizle ilgili olarak eğitim olanaklarını sunmaktadır.	,649
Kurumunuz, sizlere işlerinizle ilgili kararlara katılma konusunda inisiyatif tanımaktadır.	,630
Kurumunuzda ast-üst ilişkilerinin bir kenara bırakılıp sorunların karşılıklı tartışıldığı toplantılar yapılmaktadır.	,627
Kurumunuz size, samimiyetin hakim olduğu aile ortamı gibi bir ortamı sunmaktadır.	,551
Kurumunuzda, gereksiz işlerin iş programlarından çıkarılmasına yönelik devamlı bir araştırma ve iyileştirme yapılmaktadır?	,545
Kurumunuz, kendi işlerinizle ilgili problemleri kendiniz çözebilmeniz konusunda sizi cesaretlendirmektedir.	,537
Kurumunuz sizlere değer vermektedir.	,530
Kurumunuzda takım ruhu hâkimdir.	,526
Kurumunuz sizlere iş güvencesi (uzun süreli istihdama yönelik güvence) vermektedir	,446

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Kurumunuzda gerektiğinde en üst düzey yöneticiye ulaşabilmeniz için geçmeniz gereken yönetici basamakları size göre azdır.	,518
Kurumunuz sizlerin iş yükünüzü dağıtırken adil ve dengeli olmaya önem vermektedir.	,513
Kurumunuzda malzeme, evrak vb. her türlü işlemleriniz taleplerinize uygun ve tam zamanında karşılanmaktadır?	,506
Kurumunuz, sizleri öneride bulunma konusunda cesaretlendirmektedir.	,501
Kurumunuz, sizlere yetki ve sorumluluk verilmesinde denkliği ve adaleti sağlayabilmektedir.	,497
Kurumunuz, çalışanların işlerini kolaylaştırmak amacıyla yeni ve gerekli düzenlemeleri uygulamaktadır.	,494
Kurumunuz, çalışanların iş sağlığına önem vermektedir.	,476
Sizlere kurumun hedefleri hakkında bilgi verilmektedir.	,473
Kurumunuzda yöneticiler sadece “emreden” değil de “yönlendirici biri” gibi davranmaya dikkat etmektedirler.	,464
“Gönüllü olarak fazla mesaiye kalmak” gibi kurumunuza ek bir katkıda bulunduğunuzda yaptığınız bu fedakarlıktan dolayı yöneticileriniz sizi ödüllendirmektedir.	,455

Yalın yönetimin orijinal ölçeği 24 maddeden oluşmaktadır. Ancak “Kurumunuzda eşit işe eşit ücret ilkesi uygulanmaktadır” ve “Kurumunuzda sağlıklı iletişim üst seviyededir” maddelerinin faktör yükleri 0450’den daha küçük olduğundan analiz yeniden yapılmış ve yukarıdaki faktör yükleri elde edilmiştir. Görüldüğü gibi ölçeğin faktör yükleri 0,733 ile 0,455 arasında değerler almıştır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde yalın yönetim üzerine yapılmış çalışmalar nispeten daha sınırlı sayıdadır. Hizmet sektöründe, her platformda etkili, verimli ve kaliteli hizmet sunumu dile getirilmesine rağmen hizmet sunumunu engelleyen ve çalışan memnuniyetinin azalmasına neden olan hatalı uygulamalar gündeme gelmemektedir.

Yalın yönetimin uygulandığı işletmelerde sürekli iyileştirme uygulamalarına bakıldığında görülen en önemli özellik, daimî işçilerin iyileştirme çalışmalarına bir takım çalışması anlayışı içinde baş aktör olarak katılmalarıdır. Yalın yönetim sadece yönetim kadrolarının değil, tüm çalışanların yenilikçi potansiyeline saygı duyan ve bunun da ötesinde ihtiyaç duyan bir sistemdir.

Diğer önemli bir teşvik unsuru ödüllendirme uygulamalarıdır. Yapılan çalışma sonucuna göre, işletmelerin az bir kısmında ödüllendirme sisteminin var olduğu ve performans kriterlerinin başarılması sonucunda çalışanların ödüllendirildiği sonucu ortaya çıkmıştır. Kalite ve verimliliği önemli ölçüde arttırıcı fikirlerle gelen çalışanların ödüllendirilmesi, çalışanların kendilerini ve işlerini ilgilendiren konularda fikir belirtmesine, önerilerini iletmesine olanak verecek şekilde oluşturulması yalın sistemin önemli unsurlarından biridir.

Yalın yönetim tekniklerinin en önemli özelliklerinden biri, üretim operasyonlarının çok daha az girdi ve masrafla devam etmesini sağlamasıdır. Yalın yönetimi benimseyen birçok firma bu doğrultuda hareket edeceği için, tek tek firmalarla başlayan yeni kaynak-yeni yatırım-yeni istihdam üçlüsü giderek tüm ekonomiye yayılacak, sistemin dinamik yapısı bu oluşumun bir defalık değil, bir süreklilik içinde yinelenmesiyle sonuçlanacaktır. Kısacası yalın yönetimin

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yaygınlaşması, işsizliğe neden olmayacak, tersine aynı kaynaklarla çok daha fazla kimseye yeni iş olanakları sağlanmasına yol açacaktır.

Çalışanların katılımı ilkesine göre, çalışanlar işletmelerin her uygulamasından haberdar olmalıdır. Anket sonucunda işletmelerde takım ruhunda eksiklikler olduğu görülmektedir. Öncelikle departmanlar içinde takımlar oluşturulmalı ve oylama ile takım liderleri seçilmelidir. Her takımın lideri işletmedeki değişimleri takımlarına bildirmelidir. Takımda eksik hissedilen bilgi ve beceriler varsa bunları geliştirmek için eğitimler düzenlenmelidir.

Yalın yönetimin bir diğer anlamı, sadelik ve sonuç odaklılıktır. Hizmet sektöründe temel amaç, müşteri sadakati ve memnuniyetidir.

Yalın son zamanlarda üretim performansını artırmanın temel stratejisi olarak yaygınlaşmıştır. Birçok şirket artık kısa, orta ve uzun vadede iş başarısının, ürün kalitesindeki olağanüstü performansa ve üretim operasyonlarının verimliliğine dayandığının farkındadır. Bu şirketler, atık giderme ve süreç iyileştirmeye vurgu yapan yalın yönetim stratejilerinin tutarlı ve disiplinli bir şekilde uygulanmasının, iş mükemmelliğine giden istikrarlı bir yol sunabileceğini kabul etmektedir (Dahlgaard ve Dahlgaard, 2001; Mejabi, 2003; Andersson vd., 2006).

Yalının temel fikirleri sürekli iyileştirme, israfın ortadan kaldırılması, süreç akışı ve organizasyon genelinde geliştirilen sistem düşüncesinde yatan fikir ve kavramları ilişkilendiren "Yalın Prensipler" veya "Yalın Felsefe" kavramını dikkate alınmalıdır (Radnor, 2000; Emiliani, 2004).

Yalın yönetim, kuruluşa değer katan görevlere odaklanarak israfı azaltma ve verimliliği artırma sürecidir. Yöneticiler, yalın yönetimden, gelişmiş karar alma ve işletmenin temel alanlarına daha fazla odaklanma gibi çeşitli şekillerde faydalanabilirler (Ayaad vd., 2019; de Sousa vd., 2021). Çalışanların, belirsiz görevlerle dikkatleri dağılmak yerine değere odaklanmaları, üretken ve verimli olmalarını kolaylaştırmaktadır (Antony vd., 2019; Ayaad vd., 2019; de Sousa vd., 2021).

Yalın yönetim, bir organizasyonun her seviyesinde israfı ortadan kaldırması bakımından temeldir. "Yalın düşünce"nin başarılı olması, organizasyon ekibinin her üyesinin katılımını gerektirdiğinden, organizasyon kültürüne derinlemesine yerleşmekte, kârlılığı artırmakta ve her seviyede inovasyona yol açmaktadır (Costa vd., 2017; Hallam ve Contreras, 2018; Antony vd., 2019; Tlapa vd., 2020; Haroun vd., 2021; de Sousa vd., 2021).

Yalın bir kültürün uygulanması yalnızca bakım kalitesinin artması ve maliyetlerin düşmesiyle sonuçlanmakla kalmaz, aynı zamanda personel moralinin ve bağlılığının da artmasını sağlamaktadır (Moraros vd., 2016; Henrique ve Godinho Filho, 2018; Tlapa vd., 2020; Haroun vd., 2021).

KAYNAKÇA

Abuseif, S., & Ayaad, O. (2018). The relationship between organizational commitment and nurses' turnover intention behavior at tertiary private hospitals in Najran, KSA. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 8*(6), 764–772.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Abuseif, S., Ayaad, O., & Abu-Al-Haijaa, E. (2018). Measuring factors affecting the autonomy of nurses' work. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 8*(12), 1785–1796.

Al-Ruzzieh, M. A., & Ayaad, O. (2021). Impact of nurses' emotional intelligence on the implementation of a professional practice model in cancer care. *British Journal of Nursing, 30*(19), 1110–1116.

Al-Ruzzieh, M. A., Ayaad, O., & Hess, R. G., Jr. (2022a). The role of participation in and effectiveness of shared governance councils in the nurses' perception of a professional practice work environment. *JONA: The Journal of Nursing Administration, 52*(1), 51–56.

Al-Ruzzieh, M. A., Ayaad, O., & Qaddumi, B. (2022). The role of e-health in improving control and management of COVID-19 outbreak: Current perspectives. *International Journal of Adolescent Medicine and Health, 34*(4), 139–145.

Andersson, R., Eriksson, H., & Torstensson, H. (2006). Similarities and differences between TQM, Six Sigma and Lean. *The TQM Magazine, 18*(3), 282–296.

Antony, J., Sunder, M. V., Sreedharan, R., Chakraborty, A., & Gunasekaran, A. (2019). A systematic review of Lean in healthcare: A global perspective. *International Journal of Quality & Reliability Management, 36*(8), 1370–1391.

Anvari, A., Ismail, Y., & Hojjati, S. M. H. (2011). A study on total quality management and lean manufacturing: Through lean thinking approach. *World Applied Sciences Journal, 12*(9), 1585–1596.

Awad, M. M., Hashem, A. E., & Naguib, H. M. (2022). The impact of lean management practices on economic sustainability in the services sector. *Sustainability, 14*(15), 9323.

Ayaad, O., Al-Dewiri, R., Kasht, L., Qaddumi, B., & Ayyad, M. (2022). Adopting lean management in quality of services, cost containment, and time management. *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention, 23*(8), 2835–2842.

Ayaad, O., Al-Ruzzieh, M. A., Qaddumi, B., Al Hroub, A., Ayyad, M., Abuseif, S., & Çelik, Y. (2022a). Outsourcing services in the healthcare sector: Balancing risks and benefits. *British Journal of Healthcare Management, 28*(3), 96–103.

Ayaad, O., Haroun, A., Yaseen, R., Thiab, F., Al-Rawashdeh, K., Mohammad, I., Aqtash, M., Qadumi, S., Altantawi, Y., & Nairat, A. (2019). Improving nurses' handoff process in oncology settings using lean management principles. *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention, 20*(5), 1563–1570.

Aytaç, Z. (2009). *Hastanelerde yalın yönetim sistemleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul.

Bag, S., Yadav, G., Wood, L. C., Dhamija, P., & Joshi, S. (2020). Industry 4.0 and the circular economy: Resource melioration in logistics. *Resources Policy, 68,* Article 101–118.

Bayat, M. (2024). *Yalın uygulamalar açısından pazarlama*. Eğitim Yayınevi.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bicheno, J. (2004). *The new lean toolbox: Towards fast, flexible flow* (3rd ed.). PICSIE Books.

Bogers, M., Hadar, R., & Bilberg, A. (2016). Additive manufacturing for consumer-centric business models: Implications for supply chains in consumer goods manufacturing. *Technological Forecasting & Social Change, 102*, 225–239.

Borges, G. A., Tortorella, G., Rossini, M., & Portioli-Staudacher, A. (2019). Lean implementation in healthcare supply chain: A scoping review. *Journal of Health Organization and Management, 33*(3), 304–322.

Calçado, R., Avila, L., & Rosa, M. J. (2024). Combining business process management and lean manufacturing to improve information and documentation flows: A case study. *Business Process Management Journal, 30*(7), 2564–2585.

Chronéer, D., & Wallström, P. (2016). Exploring waste and value in a lean context. *International Journal of Business and Management*, *11*(10), 282–292.

Costa, L. B. M., Filho, M. G., Rentes, A. F., Bertani, T. M., & Mardegan, R. (2017). Lean healthcare in developing countries: Evidence from Brazilian hospitals. *International Journal of Health Planning and Management, 32*(1), e99–e120.

Cusumano, M. A. (1994). The limits of lean. *Sloan Management Review, 35*(4), 27–32.

Dahlgaard, J. J., & Dahlgaard, S. M. P. (2001). Lean production, Six Sigma quality, TQM and company culture: A critical review. *Proceedings of the International Shanghai Quality Symposium*.

Damrath, F. (2012). *Increasing competitiveness of service companies: Developing conceptual models for implementing lean management in service companies* (Doctoral thesis).

Daraban, A. E. O., Negrea, C. S., Artimon, F. G. P., Angelescu, D., Popan, G., Gheorghe, S. I., & Gheorghe, M. (2019). A deep look at metal additive manufacturing recycling and use tools for sustainability performance. *Sustainability, 11*(19), 5494.

de Sousa, P. R., Barbosa, M. W., Tontini, G., Filho, A. R., & Ferreira, M. M. M. P. (2021). A qualitative analysis of Lean implementation in Brazilian surgical centres: A multiple-case study. *International Journal of Healthcare Technology and Management, 18*(3–4), 168–185.

Doğan, N. Ö. (2011). *Sağlık sektöründe etkinliğin iyileştirilmesi: Bir yalın üretim uygulaması* (Yüksek lisans tezi). Kayseri.

Dove, R. (1999). Knowledge management, response ability and the agile enterprise. *Journal of Knowledge Management, 3*(1), 18–35.

Emiliani, M. L. (2004). Improving business school courses by applying lean principles and practices. *Quality Assurance in Education, 12*(4), 175–187.

Erkek, S. (2008). *Yalın üretim anlayışı*. Konya Ticaret Odası.

Garza-Reyes, J. A., Jacques, G. W., Lim, M. K., Kumar, V., & Rocha-Lona, L. (2014). Lean and green: Synergies, differences, limitations, and the need for Six Sigma. *IFIP Advances in Information and Communication Technology*, *439*(2), 71–81.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Hallam, C. R., & Contreras, C. (2018). Lean healthcare: Scale, scope and sustainability. *International Journal of Health Care Quality Assurance, 31*(7), 684–696.

Haroun, A., Al-Ruzzieh, M. A., Hussien, N., Masa'ad, A., Hassoneh, R., Alrub, G. A., & Ayaad, O. (2021). Using failure mode and effects analysis in improving nursing blood sampling at an international specialized cancer center. *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention, 22*(4), 1247–1254.

Heinzova, R., Hoke, E., & Jánová, N. (2024). Lean management methods: Evidence from the manufacturing industry in the Czech Republic. *Problems and Perspectives in Management.*

Henrique, D. B., & Godinho Filho, M. (2020). A systematic literature review of empirical research in Lean and Six Sigma in healthcare. *Total Quality Management & Business Excellence, 31*(3–4), 429–449.

Hines, P., Holweg, M., & Rich, N. (2004). Learning to evolve: A review of contemporary lean thinking. *International Journal of Operations & Production Management, 24*(10), 994–1011.

Jbira, K., Hlyal, M., & El Alami, J. (2020). Integration of lean management for the growth of green manufacturing. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, 827*(1).

Karlsson, C., & Åhlström, P. (1996). Assessing changes towards lean production. *International Journal of Operations & Production Management, 16*(2), 24–41.

Kedar, A. P., Lakhe, R. R., Deshpande, V. S., Washimkar, P. V., & Wakhare, M. V. (2008, July). A comparative review of TQM, TPM and related organisational performance improvement programs. In *Proceedings of the 1st International Conference on Emerging Trends in Engineering and Technology* (pp. 725–730). IEEE.

Kılıç, E., Yaman, B., & Ünver, M. (2025). Deri atölyesinde değer akış haritalama ve yalın tekniklerle verimlilik yönetimi. *Verimlilik Dergisi, 59*(2), 467–480.

Krafcik, J. F. (1988). Triumph of the lean production system. *Sloan Management Review, 30*(1), 41–51.

Kumar, P., Bhadu, J., Singh, D., & Bhamu, J. (2021). Integration between lean, Six Sigma and Industry 4.0 technologies. *International Journal of Six Sigma and Competitive Advantage, 13*(1–3), 19–37.

Lakshmanan, R., Nyamekye, P., Virolainen, V. M., & Piili, H. (2023). The convergence of lean management and additive manufacturing: Case of manufacturing industries. *Cleaner Engineering and Technology, 13*, 100620.

Liker, J. K. (1998). *Becoming lean: Inside stories of U.S. manufacturers*. Productivity Press.

Liker, J. K. (2004). *The Toyota way: 14 management principles from the world's greatest manufacturer*. McGraw-Hill.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

McCurry, L., & McIvor, R. T. (2001). Agile manufacturing: 21st century strategy for manufacturing on the periphery? *Proceedings of the Irish Academy of Management Conference*, University of Ulster.

Mejabi, O. O. (2003). Framework for a lean manufacturing planning system. *International Journal of Manufacturing Technology and Management, 55*(6), 563–578.

Mohammad Amin, N. N. H., Abdul Wahab, A. N., Elias, N. F., Jenal, R., Jambak, M. I., & Mohd Ashril, N. A. N. (2024). A lean service conceptual model for digital transformation in the competitive service industry. *International Journal of Advanced Computer Science & Applications, 15*(1).

Moraros, J., Lemstra, M., & Nwankwo, C. (2016). Lean interventions in healthcare: Do they actually work? A systematic literature review. *International Journal for Quality in Health Care, 28*(2), 150–165.

Nicholas, J., & Soni, A. (2006). *The portal to lean production: Principles and practices for doing more with less*. CRC Press.

Ohno, T. (1988). *Toyota production system: Beyond large-scale production*. Productivity Press.

Özen, İ. (2015). Yalın düşünce uygulaması: Hastanelerde değer katmayan faaliyetlerin ortadan kaldırılması. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*.

Özmez, D. (2006). *Bir üretim organizasyonu olarak yalın üretim sistemi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa.

Perdomo-Verdecia, V., Sacristán-Díaz, M., & Garrido-Vega, P. (2022). Lean management in hotels: Where we are and where we might go. *International Journal of Hospitality Management, 104*, 103250.

Qaddumi, B., Ayaad, O., Al-Ma'aitah, M. A., Akhu-Zaheya, L., & Alloubani, A. (2021). The factors affecting team effectiveness in hospitals: The mediating role of electronic collaborative tools. *Journal of Interprofessional Education & Practice, 24*, 100449.

Radnor, Z. (2000). Changing to a lean organisation: The case of a chemicals company. *International Journal of Manufacturing Technology and Management, 1*(4–5), 444–454.

Ramireddy, J. K., Sundaram, D. S., & Chacko, R. K. (2017). Cost analysis of oral cancer treatment in a tertiary care referral center in India. *Asian Pacific Journal of Cancer Biology, 2*(1), 17–21.

Reponen, E., Jokela, R., Blodgett, J. C., Rundall, T. G., Shortell, S. M., Nuutinen, M., Skants, N., Mäkijärvi, M., & Torkki, P. (2021). Validation of the Lean Healthcare Implementation Self-Assessment Instrument (LHISI) in the Finnish healthcare context. *BMC Health Services Research, 21*(1), 1289.

Schiuma, G. (2009). The challenges of measuring business excellence in the 21st century. *Measuring Business Excellence, 13*(2).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Shah, R., & Ward, P. T. (2007). Defining and developing measures of lean production. *Journal of Operations Management, 25*(4), 785–805.

Shaturaev, J., & Bekimbetova, G. (2021). Transformation of business efficiency with lean management. *Deutsche Internationale Zeitschrift für Zeitgenössische Wissenschaft, 22*, 71–73.

Shortell, S. M., Blodgett, J. C., Rundall, T. G., Henke, R. M., & Reponen, E. (2021). Lean management and hospital performance: Adoption vs. implementation. *The Joint Commission Journal on Quality and Patient Safety, 47*(5), 296–305.

Sivaslı, E. (2006). *İşletme süreçlerinde yalın tekniklerin kullanılması üzerine bir araştırma* (Yüksek lisans tezi). İzmir.

Teece, D. J., Pisano, G., & Shuen, A. (1997). Dynamic capabilities and strategic management. *Strategic Management Journal, 18*(7), 509–533.

Tlapa, D., Zepeda-Lugo, C. A., Tortorella, G. L., Baez-Lopez, Y. A., Limon-Romero, J., Alvarado-Iniesta, A., & Rodriguez-Borbon, M. I. (2020). Effects of lean healthcare on patient flow: A systematic review. *Value in Health, 23*(2), 260–273.

Vashistha, V., Poulose, R., Choudhari, C., Kaur, S., & Mohan, A. (2019). Quality of life among caregivers of lower-income cancer patients: A single-institutional experience in India and comprehensive literature review. *Asian Pacific Journal of Cancer Care, 4*(3), 87–93.

Vignesh, V., Suresh, M., & Aramvalarthan, S. (2016). Lean in service industries: A literature review. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, 149*(1), 012008.

Waaje, A., Karim, R., Roshid, M. M., & Meem, T. N. (2025). Minimizing waste in the hospitality industry: The opportunities and challenges of lean tourism. In *Sustainable waste management in the tourism and hospitality sectors* (pp. 125–166).

Wits, W. W., García, J. R. R., & Becker, J. M. J. (2016). How additive manufacturing enables more sustainable end-user maintenance, repair and overhaul (MRO) strategies. *Procedia CIRP, 40*, 693–698.

Womack, J. P., & Jones, D. T. (1996). *Lean thinking: Banish waste and create wealth in your corporation*. Simon & Schuster.

Womack, J. P., & Jones, D. T. (2003). *Lean thinking: Banish waste and create wealth in your corporation*. Free Press.

Womack, J. P., Jones, D. T., & Roos, D. (1990). *The machine that changed the world*. Rawson Associates.

Zaker, M. R., Hazrati-Marangaloo, A., & Hosseini, S. R. (2019). Quality of life in Iranian breast cancer survivors and affecting factors: A review article. *Asian Pacific Journal of Environment and Cancer, 2*(1), 5–9.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Zaroushani, V., Jarrahi, S. Z. M., & Rahimi, S. (2020). Occupational cancer protection by most recommended international administrative control. *Asian Pacific Journal of Environment and Cancer*, *3*(1), 1–7.

Zepeda-Lugo, C., Tlapa, D., Baez-Lopez, Y., Limon-Romero, J., Ontiveros, S., Perez-Sanchez, A., & Tortorella, G. (2020). Assessing the impact of lean healthcare on inpatient care: A systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *17*(15), 5609.

Zoure, A. A., Bayala, B., Bambara, H. A., Sawadogo, A. Y., Ouedraogo, C., Lobaccaro, J. M. A., & Simpore, J. (2020). Epidemiological situation and medical management of gynaecological and breast cancers from 1998 to 2018 in West Africa: A systematic review. *Asian Pacific Journal of Cancer Biology*, *5*(4), 211–219.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

YALIN YÖNETİM UYGULAYAN OKULLARDA YÖNETİCİLERİN TUTUM VE DAVRANIŞLARININ ÖĞRETMEN MOTİVASYONUNA ETKİSİ

THE IMPACT OF ADMINISTRATORS' ATTITUDES AND BEHAVIORS ON TEACHER MOTIVATION IN SCHOOLS IMPLEMENTING LEAN MANAGEMENT

Doç. Dr. Murat BAYAT
Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü
muratbayat@duzce.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-0029-948X

Prof. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ
Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü
abdulvahapbaydas@duzce.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-4471-3470

ÖZET

Bu çalışma, yalın yönetim uygulayan okullarda yöneticilerin tutum ve davranışlarının öğretmen motivasyonuna etkisini incelemektedir. Yalın yönetim; israfın azaltılması, süreçlerin sadeleştirilmesi, çalışan katılımı ve sürekli iyileştirmeye dayalı bir yönetim anlayışıdır. Eğitim kurumlarında bu anlayışın başarısı, yöneticilerin liderlik biçimleri ve çalışanlarla kurdukları ilişkilerle yakından bağlantılıdır. Çalışma, Düzce il merkezinde yalın yönetim uygulayan 10 okulda görev yapan 234 öğretmen ile yapılmış, veriler anket yöntemiyle toplanmıştır. Öğretmenlerin motivasyonunu etkileyen en önemli olumlu unsurların; *okulda çalışmaktan memnuniyet, çalışma arkadaşlarıyla uyum, yöneticiler arası uyum, takdir edilme, fiziksel ortamın uygunluğu ve ekip çalışmasına verilen önem* olduğunu göstermektedir. Buna karşın öğretmenler; *sosyal aktiviteler, ek ücret sistemi ve performans değerlendirme* konularında memnuniyetsizlik yaşamaktadır. Yalın yönetim açısından olumlu görülen alanlar arasında *fazla mesai karşılığında ödüllendirme, gereksiz işlerin azaltılması için yapılan çalışmalar ve sunulan sosyal imkânlar* yer almaktadır. Bununla birlikte; *yetki-sorumluluk dengesi, yöneticilere ulaşabilirlik, eğitim imkânları ve adil iş yükü dağılımı* gibi konuların geliştirilmesi gerektiği belirlenmiştir. En olumsuz alanlar arasında ise; *eşit işe eşit ücretin uygulanmaması, çalışanlara değer verilmemesi, kararlara katılım eksikliği, iş güvencesi yetersizliği, yönlendirici liderlik davranışlarının zayıflığı, iletişim ve malzeme/evrak teminindeki aksaklıklar* yer almaktadır. Sonuç olarak**,** okul yöneticilerinin adil, iletişime açık, takdir eden, katılımcı ve yönlendirici bir liderlik sergilediğinde öğretmen motivasyonunun arttığı; bu artışın da öğrencilerin başarısına ve okulun genel performansına olumlu yansıdığı belirlenmiştir. Eğitim kurumlarında sürdürülebilir başarı için, yalın yönetim ilkeleriyle uyumlu öğretmen ihtiyaçlarını merkeze alan bir liderlik yaklaşımının benimsenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yalın Yönetim, Yönetici Tutum ve Davranışları, Öğretmen Motivasyonu

ABSTRACT

This study examines the impact of administrators' attitudes and behaviors on teacher motivation in schools implementing lean management practices. Lean management is a management approach based on waste reduction, process simplification, employee participation, and continuous improvement. In educational institutions, the success of this approach is closely

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

linked to administrators' leadership styles and the quality of their relationships with staff. The study was conducted with 234 teachers working in 10 schools in the Düzce province where lean management is practiced, and data were collected through a questionnaire. Findings indicate that the most influential positive factors on teacher motivation include satisfaction with working at the school, harmony among colleagues, coherence between administrators, appreciation, adequacy of the physical environment, and the emphasis placed on teamwork. Conversely, teachers expressed dissatisfaction regarding social activities, additional payment systems, and performance evaluation processes. Areas considered positively from the perspective of lean management include rewarding overtime work, efforts to reduce unnecessary tasks, and available social opportunities. However, improvements are needed in authority–responsibility balance, accessibility of administrators, training opportunities, and fair distribution of workload. The most critical negative factors identified were the lack of equal pay for equal work, undervaluation of employees, insufficient participation in decision-making, job insecurity, weak directive leadership behaviors, and disruptions in communication and material/document procurement. In conclusion, the findings suggest that when school administrators demonstrate fair, communicative, appreciative, participatory, and directive leadership, teacher motivation increases, which in turn positively influences student achievement and overall school performance. For sustainable success in educational institutions, it is recommended that a leadership approach aligned with lean management principles and centered on teachers' needs be adopted.

Keywords: Lean Management, Administrative Attitudes and Behaviors, Teacher Motivation

1. GİRİŞ

Yalın yönetim, dünya standartlarında operasyonlar için birbirini destekleyen bir dizi ***en iyi uygulama***dan yararlanılarak ortaya çıkarılmıştır (Schonberger, 2007). Tam zamanında üretim (Cua vd., 2001; Cagliano vd., 2006) ki kurulum süresini kısaltmak, iş akışı oluşturmak ve çekme tabanlı iş yükü kontrolü sağlamak için, Toplam Kalite Yönetimi (Flynn vd., 1995; Narasimhan vd., 2006) ki kalite problemlerini ve yeniden işlemeyi önlemek için ve çalışanları yönetime dahil etmek ve güçlendirmek için insan kaynaklarını geliştirme (Sakakibara vd., 1997) yalın uygulamaların en önemli unsurları içinde yer almaktadır.

Başlangıçta yalın, araçlar ve uygulamalar bütünü olarak düşünülse de özellikle yalın'ın sosyo-kültürel yönlerinin, liderlik tarzı da dahil olmak üzere, yalın uygulamasının başarısını belirlediği konusunda yaygın bir fikir birliği vardır (Spear ve Bowen, 1999; Mann, 2009; Lam vd., 2015). Liderlik tarzının yanı sıra, yönetimin bağlılığı ve buna karşılık gelen görünür yönetim eylemleri de yalın uygulamasının başarısını etkilemektedir (McLachlin, 1997).

Yaşanan teknolojik gelişmeler toplumları birbirine yaklaştırarak en uzak denilen yerler birkaç saatlik uçak yolcuğu kadar yakın ve gelişmiş internet bağlantıları sayesinde insanlar bir telefon görüşmesi kadar uzağa getirmiştir. Bilgi de kısa sürede üretilmekte ve dünyanın en ücra köşelerine ışık hızı ile yayılmaktadır. Üretilen bu bilgiler toplumlarda birçok değişime ve yeniliklere kapı aralamaktadır. Değişimleri yakalayabilen toplumlar dünyanın geleceğine yön verirken bu gelişmelerden uzakta kalan toplumlar medeniyetin pasif aktörleri olarak kalabilmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bilgi toplumuna uyumun yakalanabilmesi yeni nesilleri bilgiyi üreten ve kullanan bireyler olarak yetiştirmekten geçmektedir. İyi yetiştirilmiş insan kapasitesi bireyin kendi amaçlarını gerçekleştirmesine ve refahına hizmet ederken aynı zamanda ülkesinin kalkınmasına ve refahına da katkı sunmaktadır. Ülkenin ihtiyacı olan bu insan sermayesinin yetişmesi bir eğitim örgütü olan okulların nitelikli eğitim sunabilmesiyle mümkün görünmektedir. Nitelikli eğitim hizmetlerinin sunulabilmesinde eğitim programları ve politikaları, eğitim-öğretim hizmetini sunan öğretmen, okul yöneticisi gibi faktörlerin ihtiyaçlara cevap verebilir yeterlilikte olması da önemli görülmektedir.

Okullarda sunulan eğitim-öğretim hizmetlerinin kalitesi okulların amaçlarını gerçekleştirmesine katkı sunmaktadır. Nitelikli bir eğitim için eğitimin tüm unsurlarının nitelikli olması gerekmektedir. Eğitimin niteliğini belirleyen baş unsur öğretmen olarak görülmektedir (Taşkaya, 2012; van Assen, 2018). Eğitim-öğretim hizmetlerindeki kaliteden birinci derecede sorumlu kişilerin öğretmenler olduğu düşünüldüğünde öğretmenlerin etkili okul yöneticisinden beklentileri ve etkili okul yöneticiliğine ilişkin görüşlerinin alınması gerekli görülmüştür.

Sahip olunan genç nüfusun eğitilmesi, gerekli bilgi ve becerilerle donatılması; ülkemizin bilimsel, teknolojik, kültürel ve ekonomik kalkınmasına önemli katkı sağlayacaktır. Genç nüfusun mevcut potansiyelini değerlendirmek için insan kaynaklarına yatırım yapmak gerekmektedir (Kocabaş ve Karaköse, 2005).

Eğitim kurumlarında verimlilik makineler tarafından değil insanlar tarafından sağlanmaktadır. Bir örgütteki kişinin moral-motivasyonunun, işi ve meslektaşları, kişiliğinin değeri, bir yöneticinin statüsü ve davranışları ile yakından ilişkili olduğu iddia edilmektedir. "İşyerinde çalışma saatleri, ödenen ücretler, çalışanlar üzerindeki kontrolün kalitesi, personel politikaları ve örgütsel uygulamalar ve diğer koşullar da kişinin moralini etkilemektedir (Kocabaş ve Karaköse, 2005).

Eğitimin kalitesini ve etkililiğini sağlamak için, öğretmen iyi bir şekilde motive edilerek morali yükseltilmeli ve moral seviyesinin sürekliliği sağlanmalıdır. Öğretmenlerin işlerine motive edilmesi, verimliliklerinin artırılması ve böylece iş doyumunu sağlanması görevi, ilk aşamada okul örgütünün başı olan okulun yöneticilerine ve müdürlerine düşmektedir. Motivasyon konusu genellikle insanların beklenti ve ihtiyaçlarını, hedeflerini ve davranışlarını kapsamaktadır. Motivasyon, belirli bir hedefe veya göreve ulaşmak için bir veya daha fazla kişiyi sürekli olarak harekete geçirmek amacıyla gösterilen çabaların toplamıdır (Öztürk, 2006; Karaboğa, 2007; Türkoğlu ve Şener, 2010).

Öğretmenlerin moralini etkileyen en önemli faktörün okul müdürlerinin tutum ve davranışları olduğu bulunmuştur (Özgün, 2008). Moral konusunda etkili olmak için okul personeli motive edilmelidir (Cemaloğlu, 2002). Çünkü motive olmuş kişiler, kendilerine verilen görevleri büyük bir şevkle yerine getirmeye çalışırlar (Özgün, 2008).

Okul yöneticilerinin, eğitim sistemindeki benzersiz yeri ve işlevinin farkında olmaları ve personeli çalışmaya nasıl motive edeceklerini bilmeleri gerekmektedir (Demirel, 2007). Çünkü insanların çalıştığı işyerinde yönetim ve yöneticilerin kalitesi de motivasyon açısından önemlidir (Yurdakul, 2007).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Şirketler, iyi kaliteye sahip ürün, hizmet ve hizmet kalitesini sunarak, müşterilerini tatmin etmekle ilgilenmektedir. Yoğun rekabet ortamında düşük maliyet önemli olduğundan işletmelerin üretimde israf olarak tanımlanan her şeyin çıkarması ve değerli olan işlemlerin artırması ve böylelikle kaynaklarını etkin ve verimli kullanılmasına yönelik çalışmaları önem arz etmektedir. Yazında "yalın yönetim", "yalın düşünce", "yalın üretim", "yalın organizasyon" ve "yalın girişim", yalın pazarlama" gibi kavramlara sıkça karşılaşılmaktadır (Bayat, 2024). Yalın olmak gerekli olmayan her şeyden kurtulmayı amaçlamaktadır. Bunun organizasyonlar için anlamı, üretimle ilgili israflı işlemlerden arınmak kadar organizasyonda gerekli olmayan iş süreçlerinden ve maliyet unsurlarından da kurtulmaktır. Yalın düşünce sistemi; işletmelerde gereksiz iş ve işlemlerin çıkarılmasını, ürünlerin girdilerinin azaltılmasını, sıfır hata ile maksimum verim elde edilmesini amaçlayan bir sistemdir. İşletmelerde "Yalın Üretim Sistemi" olarak nitelenen yalın düşünce prensipleri, kısaca en az girdi ile en çok çıktıyı elde etme ve bunu yaparken verimli ve etkin olabilmeyi amaçlamaktadır (Kaya, 2022).

Yalın yönetim, yönetimle alakalı ilk yaklaşım değildir, son da olmayacaktır. Fakat yönetimde "yalın" düşüncenin önemi yadsınamayacak kadar büyüktür. Kurumlarda yalın yönetim uygulayan yöneticiler gereksiz zaman kaybından kurtulduklarını gözlemlemektedirler. Bu zamana kadar uygulanan yönetim yaklaşımların temelindeki amaç hep daha verimli ve kaliteli çıktılar elde etmektir. Yüksek kaliteye ulaşmak için uygulanan teknikler farklılık göstermektedir (Demers 2002). Yalın yönetim az sayıda insanla işleri yürütmeyi amaçlamaktadır. Yalın yönetimin prensiplerine göre daha kaliteli ve maliyeti düşük üretimin devamlılığının sağlanabilmesi için gereksiz insan gücünün ortadan kaldırılması gerekmektedir. Böylece kurum daha üretken olacak ve devamlılığını sağlayacak yeterli personelle sadeleşecektir. Kurum yalınlaştıkça yönetimdeki ve üretimdeki kalite de dolaylı olarak artacaktır. Kalitesini ve etkinliğini artıran kurum müşterilerini de memnun etmekte zorlanmayacak müşterinin gözündeki değerini de artıracaktır (Sampson, 2005).

Çalışma yalın yönetim uygulayan okullarda yöneticilerin tutum ve davranışlarının öğretmen motivasyonuna etkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

2. YAZIN TARAMASI

2.1. Yalın Yönetim

Yalın Yönetim, yalın üretim sisteminin yönetilmesi demek olup, geleneksel işletmelerde olduğu gibi ürün arz edip bunu müşterilere dayatmaya çalışmak yerine müşterilerin ihtiyaç ve beklentilerini anlayıp onlara "değer" sunmayı hedefleyen bir yönetim teorisidir. Üretim sektöründe başlayan bu teori yönetime de uyarlanarak tüm sektörlerde etkisini göstermeye başlamıştır.

I. Dünya Savaşı sonrasında dünyadaki otomotiv sektörünü Ford üretim sisteminin kurucusu Henry Ford ve General Motors'dan Alfred Salon, "emek-sanat ağırlıklı" üretim tarzından, "seri üretim" sistemine taşımışlardır. II. Dünya savaşı sonrası ise Toyota, Motor Company'den Eiji Toyota ve Taichi Ohno "yalın üretim" sisteminin yayılmasına öncülük etmişlerdir. Böylelikle sistem dikkat çekmiş ve Japonya sanayisinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır (Womack vd., 1990). Yalın üretim ilk olarak Japonya ve Avrupa'daki otomobil üreticileri tarafından uygulandığı söylenebilir. Sonraları diğer alanlarda da yalın düşüncenin uygulanabilirliği fark

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

edilmiş, yalın üretim ve dolayısıyla yalın üretimi yönetebilecek ilke ve prensiplere sahip olacak "yalın yönetim sistemi" mal ve hizmet üreten sektörlere hızla yayılmaya başlamıştır.

İşletmeleri yalın üretim ve yalın yönetime yönlendiren birçok sebep bulunmaktadır. Öncelikle, çalışan maliyetlerinin çok yüksek olması ve gereksiz ödemeden işletmelerin kurtulmak istemesidir. İkincisi, işletmelerin gelişen teknolojilere daha çabuk uyum sağlaması ve müşteri odaklılık ihtiyacının doğmasıdır. Ayrıca işletme yönetiminde dikkat çeken başka bir unsur da her iş ve işlemin uzman takımlar ve liderleri tarafından yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böylelikle merkezden daha çok alanında bağımsız karar veren uzmanlar ortaya çıkmıştır. Takım çalışmaları organizasyon yapısını dikeyden daha yatay bir hale getirilmekle elde edilen bu inovatif yaklaşımla, işler daha kısa sürede çözüme kavuşacak şekilde tasarlanmalıdır (Wynne ve Marovac, 1993; Kaya, 2022).

Yalın örgütlerde temel amaç, tüm alanlarda faaliyet göstermeye çalışmak yerine kurumsal temel yetkinliklere odaklanmaktır. Örgütler, üstün oldukları bilgi ve beceri alanlarını derinleştirirken, ikincil nitelikteki destek faaliyetlerinde ise bu işleri daha etkin biçimde yürüten dış işletmelerden hizmet almayı tercih etmektedir. Böylece işletmedeki gereksiz işlerden kurtulmuş ve asıl temel yeteneklerine odaklanan yalın bir işletme yönetimi oluşturulmuştur. Burada önem verilmesi gereken en önemli noktalardan birisi de yalın yönetimdeki stratejik çözüm ortaklığıdır (Aktan, 1999; Yaman, 2007).

Yalın, genellikle firmaların müşteri taleplerini karşılamada ve işlem süresinde meydana gelebilecek gecikmeye karşı tampon görevi gören aşırı stok veya aşırı kapasite (makine ve insan kapasitesi) olarak sebep oldukları israfın ortadan kaldırılmasıyla ilişkilendirilmektedir (Hopp ve Spearman, 2004; de Treville ve Antonakis, 2006). İsrafın azaltılması, genellikle kano analizi (Ward vd., 1995; Lin vd., 2010), değer akışını haritalamak ve katma değer sağlamayan görevleri ortadan kaldırmak (Tyagi vd., 2015), mümkün olan her yerde sürekli, tek parçalı bir akış oluşturmak, yalnızca müşteri istediğinde ürünü kanban sisteminden çekmek (Landry ve Beaulieu, 2010) ve Kaizen aracılığıyla mükemmelliği bulmakta (Womack vd., 1990; Womack ve Jones, 1996; Spear ve Bowen, 1999) kullanılan çeşitli operasyonel araç ve gereçler kullanılarak işlevsiz değişkenliğin ve katma değer sağlamayan faaliyetlerin azaltılmasıyla sağlanmaktadır. Mann (2009) 'araçların uygulanmasının yalın dönüşümlerde çabanın en fazla %20'sini oluşturduğunu, çabanın diğer %80'inin ise liderlerin uygulama ve davranışlarını, en nihayetinde de zihniyetlerini değiştirmeye harcandığını' belirtmektedir. Sonuç olarak yalın, özverili ve katılımcı bir iş gücü gerektirmekte; bu da firmaların sosyal ve teknik sistemlerini aynı anda etkili bir şekilde yönetmelerini gerektirmektedir (Shah ve Ward, 2007). Yalın modeller ve araçlar sorunları çözmek, sürekli geliştirme için verimli ve etkili bir yöntem sağlar (Bessant vd., 2001; Wu ve Chen, 2006). Bu görüş, özellikle araştırmacıların daha önce tam zamanında üretim (Sakakibara vd., 1993) ve TKY'yi (Dean ve Bowen, 1994; Sitkin vd., 1994) veya JIT ve TKY'nin bir kombinasyonunu (Flynn vd., 1995) uygulamalar yoluyla deneysel olarak ölçmüş olmaları nedeniyle, Karlsson ve Åhlström (1996) ve Shah ve Ward (2003) tarafından yalın prensipler, uygulamalar ve araçlar yoluyla Yalın'ı işlevsel hale getirme arayışlarında benimsenmiştir. Shah ve Ward (2007), ilgili müşteriler, tedarikçi geri bildirimi, gelişen tedarikçiler, JIT teslimat yeteneği, akış üretim yeteneği, çekme kontrol yeteneği, kurulum azaltma yeteneği, kontrollü süreçler, üretken bakım ve ilgili çalışanlar dahil olmak üzere 10 yalın uygulama veya altyapı yeteneği belirlemiştir. Yalınlık ayrıca, bir kuruluşun değer

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

akışı haritalama gibi operasyonel yalın araçları kullanma derecesiyle de ölçülmektedir (Tyagi vd., 2015; van Assen, 2018).

2.2. Yalın Üretimden Yalın Yönetime Geçiş

Yalın yönetimin başarılı olabilmesi için en önemli parametrelerden birisi insan gücüdür. Üretimi başından sonuna kadar planlayan, yürüten, kontrol edip neticelendiren çalışanların başarılı olabilmeleri için işlerinden memnun olmaları en önemli unsurdur. Çalışanların ekip ruhuna sahip olması, kaynakların israf edilmemesi, işletmeyi sahiplenen bireylerin seçilmesi ve sahiplenmeye devamlılığının sağlanması için takım liderlerinin çözüm odaklı yaklaşımı çok büyük önem arz etmektedir. Yalın yönetim tekniklerinden tam zamanında üretiminin sağlanabilmesi için takımın toplam kalite yönetimine önem vermesi gerekmektedir. Birey performansı değil takım performansı ön planda olmalıdır. Böylece amaç müşterinin memnun ayrılması ve ilişkinin süreklilik arz etmesi üzerine yoğunlaşabilir (Wildemann, 1995).

Yalın üretimde en önemli husus, değere odaklanan ekip çalışanlarının değer sürecindeki aksaklıkları gidermeye odaklanmasıdır. Takım çalışması içerisindeki her eleman işini sıfır hata ile yapmaya odaklanmalıdır ayrıca, öngörülemeyen hatalar çıkarsa bunları en kısa sürede çözüme kavuşturacak şekilde hareket etmelidir. "Yalın" kavramına bakıldığında (Miller, 1998; Kaya, 2022).

- Üretimde "değer" oluşturmayan her türlü işlemi devre dışı bırakmak,
- Oluşturulan çalışma takımlarının her türlü eğitim ve gelişimini sağlamak,
- Yönetim adımlarını, üretim sırasında herhangi bir kesintiye uğratmayacak şekilde ayarlamak,
- Problemlerin kökenlerine inerek tekrarlanmaması için sistemler geliştirmek.

şeklinde ifade edilmiştir.

3. YÖNETİCİLERİN TUTUM VE DAVRANIŞLARININ ÖĞRETMEN MOTİVASYONUNA ETKİSİ

Yönetim anlayışındaki değişiklikler nedeniyle yöneticilere bakış açısı ve yöneticilerden beklenen roller de değişmiştir. Bir zamanlar yöneticiler sadece idari işlerden ve idari kurumlardan sorumlu kabul edilirken, kurumlarını yöneten ve çalışanlarla birlikte hareket ederek kurumu ilerleten, kuruma iyi bir imaj kazandıran, kurumun marka değerini artıran, kurum personelini harekete geçiren ve personeli motive eden kişiler haline gelmiştir (Açıkalın, 1998; Arslan 2012). Sahip oldukları mesuliyetten dolayı yöneticilerin yönettikleri kurumlardaki tutum ve davranışları tüm çalışanları etkilemektedir (İlgar, 1996; Arslan 2012). Yöneticiler, kuruluşların hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmak için tek bir kişi değil, birçok kişiyle çalışmaktadır. Çalışan mutluluğu, kurumsal hedeflere ulaşılmasını hızlandırdığından iyi bir yönetimle daha kısa sürede işletme hedeflerine ulaşmasına katkıda bulunmaktadırlar.

Kurum bireyleri istihdam ederken; çalışanlarla ilişkilerine, katılımına, iş birliğine, fikirlerine saygı duymalarına ve liderlerin kendilerine yönelik davranışlarına büyük önem vermektedirler. Yöneticilerin çalışanlara yönelik davranışları, ya hedeflerine ulaşmak için bir bütün olarak hareket eden bir kurum ya da sadece kendi çıkarlarını düşünen bireylerin olduğu bir kuruma neden olmaktadırlar (Açıkalın, 1998; Arslan 2012).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Tutum, bir kişinin düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını bir kavram, olgu veya nesne ile ilgili düzenli olarak şekillendiren bir eğilimdir. Başka bir tanımda ilişki; bir nesne veya kişiye göre özel bir şekilde davranma ve duyguları taşıma eğilimidir. Bireylerin tutumu, tutumun yöneltildiği nesne ile ilgili bakış açıları ve inançları ile ilgilidir (Özgüven, 2001).

Eğitim kurumlarında çalışan kişilerin motivasyonu diğer kurumlarda çalışanlardan farklıdır. Çünkü öğretmenlerin önemsediği insanlar toplumun bel kemiğidir. Eğitim ortamlarındaki motivasyonsuz öğretmenler bir nesli ve toplumu olumsuz etkileyebilir. Bu bakımdan eğitim zor bir iştir. Çünkü eğitim kurumlarının hammaddesi toplumu oluşturan insanlardır. Bir eğitim kurumunda çalışan öğretmenler tam olarak motive olmadıklarında; eğitimli öğrenciler için tam olarak yararlı değildirler ve toplumun omurgasını oluşturan öğrenciler için problem oluşturmaktadır.

Öğretmenler, sınıfta kararlarına saygı duyulmasını, akademik performanslarının etkili ve doğru bir şekilde değerlendirilmesini, eksikliklerinin rehberlik altında düzeltilerek hedeflerine ulaşmalarına fırsat verilmesini ve faaliyetlerine sabırla yaklaşmalarını isterler. Bu yaklaşım öğretmen için çok önemlidir (Fındıkçı, 2000).

Çalışanları etkin çalışmaya teşvik eden, sorumluluk alan, sorunları çözmek için harekete geçiren ve başarılarını ödüllendiren bir ortam oluşturmak, okul yöneticilerinin yerine getirmesi gereken temel görevlerden biridir (Öztürk, 2006). Öğretmenlerin kurumlarına ve mesleklerine olan bağlılıkları, duygularını da dikkate alırlarsa artabilir. Okul idaresi öğretmenlerin ihtiyaçlarını dikkate alır ve bu yönde bir yaklaşım benimserse, öğretmenlerin motive toplulukları oluşturulabilir.

Kısacası, bir eğitim kurumunun yönetimi, öğretmenlerin duygu ve düşüncelerinin dünyasına ciddiyetle eğilmeli ve onlara değerli hissettirmelidir. Böylece insanlardan potansiyellerini çalıştıkları kurumda yansıtmaları için çaba göstermeleri beklenebilir.

3.1. Araştırmanın amacı

Araştırmanın amacı; yalın yönetim uygulayan okul yöneticilerinin tutum ve davranışları (liderlik rolleri) ile öğretmenlerin motivasyonu arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığını belirlemektir. Bu amaç çerçevesinde; Okul müdürlerinin, göstermiş oldukları olumlu ve olumsuz davranışları belirlemek; bu davranışların öğretmenlerin motivasyonu üzerindeki etkisini tespit etmek ve eğitimin daha iyi olması için önerilerde bulunmaktır.

3.2. Araştırmanın Anakütlesi ve Örneklemi

Araştırmanın anakütlesi Düzce il merkezinde TKY ve yalın yönetim uygulayan 5 lise ve 5 ortaokulda görev yapan öğretmenlerden oluşmaktadır. Düzce il merkezinde görev yapan 10 okuldaki öğretmenlere Google form linki okul müdürleri aracılığı ile öğretmen gruplarına ulaştırılmış ve isteğe bağlı olarak doldurmaları istenmiştir. Google anket form toplam olarak 234 öğretmen tarafından doldurmuştur.

3.3. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Araçları

Anket, yazın taraması sonucu elde edilen bilgiler ve benzer uygulamalar ışığında hazırlanmıştır. Yazında elde edilen çalışmalardan yararlanılarak anket formu oluşturulmuştur.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Veriler yazın taraması ve 14 ve 24 maddeden oluşan iki ölçek kullanılarak anket uygulanarak toplanmıştır. Okul yöneticilerinin uyguladıkları yalın yönetim ile öğretmenlerin motivasyon ve iş doyumunu değerlendirmek amacıyla oluşturulan ankette 5'li likert tipi ölçek kullanılmıştır. Araştırma ile elde edilen veriler analize tabi tutulmuş ve sonuçlar yorumlanmıştır.

3.4. Bulgular

Çizelge 1: **Öğretmen Görüşlerine Göre Okul Müdürlerinin Yönetimsel Davranışları (Özet)**

Değerlendirilen Yönetimsel Davranış	Öğretmen Görüşleri (Yüzdeler)
1. Kararlara katılım için inisiyatif tanınması (*Kurumunuz sizlere işlerinizle ilgili kararlara katılma konusunda inisiyatif kullandırmaktadır.)*	Katılmıyorum: %12 Ne katılıyorum ne katılmıyorum: %13
2. Ek katkı ve fedakârlıkların (fazla mesai vb.) ödüllendirilmesi (*Gönüllü olarak fazla mesaiye kalmak gibi kurumunuza ek bir katkıda bulunduğunuzda, yaptığınız bu fedakârlıktan dolayı yöneticileriniz sizi ödüllendirir)*	Hiç katılmıyorum: %7 Katılmıyorum: %19 Ne katılıyorum ne katılmıyorum: %39 Katılıyorum: %23 Tamamen katılıyorum: %12
3. Performans değerlendirme sisteminden memnuniyet (*Kurumdaki performans değerlendirme sisteminden memnun musunuz)*	Hiç katılmıyorum: %4 Katılmıyorum: %6 Ne katılıyorum ne katılmıyorum: %33 Katılıyorum: %47 Tamamen katılıyorum: %10

Çizelge 1'de, öğretmenlerin okul müdürlerinin yönetimsel davranışlarına ilişkin görüşleri doğrultusunda elde edilen bulgular özetlenmiştir.

Öğretmenlere yöneltilen *"Kurumunuz sizlere işlerinizle ilgili kararlara katılma konusunda inisiyatif kullandırmaktadır."* sorusuna verilen yanıtlar şöyledir; Katılmıyorum: %12, Ne katılıyorum ne katılmıyorum: %13. Bu bulgular, öğretmenlerin önemli bir bölümünün karar alma süreçlerine yeterince dâhil edilmediğini düşündüğünü göstermektedir. Çağdaş yönetim anlayışının temel ilkelerinden biri olan iş birliği ve katılımcı yönetim, veriler ışığında okul yöneticileri tarafından yeterli düzeyde uygulanmamaktadır.

Öğretmenlere *"Gönüllü olarak fazla mesaiye kalmak gibi kurumunuza ek bir katkıda bulunduğunuzda, yaptığınız bu fedakârlıktan dolayı yöneticileriniz sizi ödüllendirir."* ifadesine verdikleri yanıtların dağılımında Hiç katılmıyorum: %7, Katılmıyorum: %19, Ne katılmıyorum ne katılmıyorum: %39, Katılıyorum: %23, Tamamen katılıyorum: %12 olduğu tespit edilmiştir. Bulgular, öğretmenlerin önemli bir bölümünün yaptıkları ek çabanın okul yöneticileri tarafından yeterince ödüllendirilmediğini düşündüğünü ortaya koymaktadır. Ödüllendirmenin motivasyonu artırıcı etkisi düşünüldüğünde, bu eksiklik okul yöneticilerinin çağdaş yönetim anlayışından uzak, daha çok klasik yöneticilik yaklaşımına sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir.

"Kurumdaki performans değerlendirme sisteminden memnun musunuz?" sorusuna verilen yanıtlar; Hiç katılmıyorum: %4, Katılmıyorum: %6, Ne katılıyorum ne katılmıyorum: %33, Katılıyorum: %47, Tamamen katılıyorum: %10 olarak tespit edilmiştir. Her ne kadar

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

öğretmenlerin büyük bir kısmı yüzeysel olarak performans değerlendirme sisteminden memnuniyet bildirse de, okullarda öğretmen performansını sistematik biçimde değerlendiren ve sonuçlarını ödüllendirmeye bağlayan bir mekanizmanın eksikliği vurgulanmaktadır. Bu durum, zamanla öğretmenlerde motivasyon düşüşüne ve mesleğe yönelik isteksizliğe neden olabilmekte; ayrıca okul içi iş barışını bozma potansiyeli taşımaktadır.

Öztürk'ün (2006) belirttiği üzere, çalışanları etkin çalışmaya teşvik eden, sorumluluk alan, sorun çözmeye yönelik hareket eden ve başarıları ödüllendiren bir yönetim anlayışı okul yöneticilerinin temel görevleri arasında yer almaktadır. Mevcut bulgular, bu niteliklerin tam anlamıyla yerine getirilmediğini göstermektedir.

Çizelge 2: Çalışanların iş motivasyonu

Çalışanların İş Motivasyonu	Çok Memnunum	Memnunum	Orta Derecede Memnunum	Memnun Değilim	Hiç Memnun Değilim
Bu kurumda çalışıyor olmaktan	%47	%45	%6	%2	-
Görevim nedeniyle toplumda duyduğum saygınlıktan	%22	%45	%23	%9	%1
Okulumdaki fiziksel çalışma ortamından	%25	%51	%17	%5	%2
Arkadaşlarımla olan uyumumdan	%41	%50	%9	-	-
Ek ücret sisteminden	%14	%37	%36	%9	%4
Takdir edilmem ve duyduğum başarı hissinden	%16	%51	%27	%3	%3
Kurumumdaki performans değerlendirme sisteminden	%10	%47	%33	%6	%4
Kurumumun bana sağladığı kazançtan	%14	%60	%23	%2	%1
Yöneticiler arasındaki uyumdan	%25	%59	%10	%6	-
Mesleki eğitim ve gelişme imkanlarından	%15	%52	%27	%6	-
Yenilikçiliğimi kullanabilme derecemden	%10	%53	%35	%2	-
Ekip çalışmasına verilen önemden	%14	%58	%25	%3	-
Verilen sorumluluk miktarından	%9	%59	%25	%7	-
Yapılan sosyal aktivitelerden	%15	%44	%32	%6	%3

Çalışanların İş Motivasyonuna İlişkin Bulguları Çizelge 2'de görülmektedir.

Çizelge 2, çalışanların iş motivasyonunu etkileyen çeşitli faktörlere yönelik memnuniyet düzeylerini göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde çalışanların büyük çoğunluğunun kurumlarında deneyimledikleri çalışma koşullarına karşı orta-yüksek düzeyde bir memnuniyet içinde oldukları görülmektedir; ancak bazı kritik alanlarda belirgin memnuniyetsizlikler de dikkat çekmektedir.

Genel Memnuniyet Düzeyi ile alakalı "*Bu kurumda çalışıyor olmaktan*" ifadesine verilen yanıtlar incelendiğinde, çalışanların %47'sinin çok memnun, %45'inin memnun olduğu görülmektedir. Bu durum, kurum bağlılığının ve duygusal aidiyetin oldukça yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Çalışanların yalnızca %2'si memnun olmadığını bildirmiştir; bu sonuç kurum kültürünün genel olarak olumlu algılandığına işaret etmektedir.

Sosyal ve Mesleki Statü Algısı ile alakalı "*Görevim nedeniyle toplumda duyduğum saygınlık*" ifadesine verilen yanıtlar incelendiğinde; memnuniyet düzeyinin dengeli dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Çalışanların %67'si (çok memnun + memnun) toplumdaki statülerini olumlu

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

değerlendirirken, %10'luk kesim memnun olmadığını ifade etmiştir. Bu bulgu, mesleğin sosyal itibarıyla ilgili dışsal motivasyon unsurlarının güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Çalışma Ortamı ve İş Arkadaşlarıyla Uyum ile alakalı "*Okuldaki fiziksel çalışma ortamı*"nın %76 oranında memnuniyetle karşılanması, kurumun çalışma koşullarına yönelik yatırımlarının çalışanlar tarafından olumlu algılandığını göstermektedir.

Benzer biçimde, "*Arkadaşlarımla olan uyumumdan*" ifadesine verilen yanıtlar oldukça çarpıcıdır: çalışanların %91'i (çok memnun + memnun) sosyal ilişkilerinden memnundur. Bu bulgu, kurumda güçlü bir iş birliği kültürü ve olumlu bir sosyal iklim bulunduğunu göstermektedir. Bu tür ilişkiler, motivasyon ve iş doyumunun en önemli belirleyicileri arasındadır.

Ücret ve Ödüllendirme Sistemleri ile alakalı "*Ek ücret sistemi*" ifadesine çalışan memnuniyetinin en düşük olduğu alanlardan biridir. Çalışanların yalnızca %51'i memnuniyet bildirirken, memnun olmayanların toplamı %13'tür. Özellikle %36'lık "orta derecede memnunum" oranı, sistemin tatmin edici bulunmadığını ancak tamamen olumsuz da algılanmadığını göstermektedir. Bu durum, ücret politikasının gözden geçirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

"*Takdir edilme ve başarı hissi"* konusunda çalışanların %67'si memnun olduğunu belirtmesine rağmen, %6'lık memnuniyetsizlik oranı da dikkat çekicidir. Bu bulgu, çalışanların başarılarının daha görünür ve sistematik bir biçimde takdir edilmesi gerektiğini düşündürmektedir.

"*Performans Değerlendirme Sistemi"* ifadesi" çalışanlardan "Kurumumdaki performans değerlendirme sisteminden" memnun olanların oranı %57'dir. "Orta derecede memnunum" diyen %33'lük kesim, sistemin varlığını kabul etmekle birlikte yeterince etkili bulmadığını göstermektedir. Toplam %10'luk memnuniyetsizlik ise performans değerlendirme süreçlerinin şeffaflık, objektiflik ve geri bildirim mekanizmaları açısından geliştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Kurumsal Kazanç, Yönetimsel Uyum ve İş birliği ile alakalı "*Kurumumun bana sağladığı kazançtan*" ifadesiyle ilgili memnuniyet oldukça yüksektir (%74). Bu oran, kurumun sağladığı maddi ve sosyal kazanımların çalışanlar tarafından değerli bulunduğunu göstermektedir.

"*Yöneticiler arasındaki uyum*" ifadesine verilen yüksek memnuniyet (%84), kurumda yönetim kadrosunun koordinasyon içinde çalıştığını ve bu durumun çalışanlara yansıdığını göstermektedir. Bu tür yönetimsel uyum, kurum içi işleyişte güven ortamını artıran önemli bir faktördür.

"Ekip çalışmasına verilen önem" ifadesiyle ilgili (%72) oranında yüksek memnuniyet düzeyi öne çıkmaktadır. Bu bulgular, kurumun çalışanlara güven duyduğunu ve işbirlikçi yapıyı desteklediğini göstermektedir.

Gelişim, Yenilikçilik ve Sosyal Aktiviteler alakalı yöneltilen "Mesleki eğitim ve gelişme imkanlarından" ifadesine verilen yanıtlardan memnuniyet seviyesi %67 düzeyinde tespit edilmiştir. Bu oran yüksek olmakla birlikte, %27'lik orta memnuniyet oranı, çalışanların gelişim fırsatlarının artırılmasını talep ettiği izlenimini vermektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

"Yenilikçiliğin kullanılabilme derecesi" ifadesine alınan yanıtlardan (%63) memnuniyet, çalışanların yaratıcılıklarını ve yeni fikirlerini belirli ölçüde ortaya koyabildiğini göstermektedir; ancak yenilikçiliği teşvik eden ortamın daha da güçlendirilmesi mümkündür.

"Yapılan sosyal aktiviteler"den memnuniyetin %59 düzeyinde olması, bu alanda geliştirmeye açık bir potansiyel olduğunu göstermektedir. Sosyal etkinliklerin kurumsal aidiyet üzerinde önemli etkiler yarattığı düşünüldüğünde, bu bulgu dikkate değerdir.

Sonuç olarak çalışanların genel motivasyon düzeyinin yüksek olduğu, ancak özellikle ödüllendirme, ücretlendirme ve gelişim fırsatları konusunda iyileştirme yapılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Kurumun sosyal ortam açısından güçlü, yönetim açısından uyumlu bir yapıya sahip olması, motivasyonun temel taşıyıcılarından biri olarak görünmektedir.

Çizelge 3: Yalın Yönetim Ölçeği

Yalın Yönetim Ölçeği	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum ne de Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
Kurumunuz sizlere değer vermektedir.	%2	%8	%18	%50	%22
Kurumunuz sizlere iş güvencesi (uzun süreli istihdama yönelik güvence) vermektedir.	%1	%8	%17	%51	%23
Kurumunuz sizlerin iş yükünüzü dağıtırken adil ve dengeli olmaya önem vermektedir.	%5	%10	%19	%50	%16
Kurumunuzda eşit işe eşit ücret ilkesi uygulanmaktadır.	%5	%14	%13	%48	%20
"Gönüllü olarak fazla mesaiye kalmak" gibi kurumunuza ek bir katkıda bulunduğunuzda yaptığınız bu fedakarlıktan dolayı yöneticileriniz sizi ödüllendirmektedir.	%7	%19	%39	%23	%12
Kurumunuz, çalışanların iş sağlığına önem vermektedir.	%2	%9	%8	%58	%23
Kurumunuz, çalışanların işlerini kolaylaştırmak amacıyla yeni ve gerekli düzenlemeleri uygulamaktadır.	%1	%8	%19	%56	%16
Kurumunuz, size işinizle ilgili olarak eğitim olanaklarını sunmaktadır.	%2	%7	%26	%55	%10
Kurumunuz, size sosyal imkanlar (geziler, spor vs.) tanımaktadır.	%3	%13	%30	%39	%15
Kurumunuz size, samimiyetin hakim olduğu aile ortamı gibi bir ortamı sunmaktadır.	%1	%38	%14	%8	%39
Kurumunuz, sizlere işlerinizle ilgili kararlara katılma konusunda inisiyatif tanımaktadır.	-	%12	%13	%53	%22
Kurumunuz, sizleri öneride bulunma konusunda cesaretlendirmektedir.	%1	%9	%18	%54	%18
Kurumunuz, kendi işlerinizle ilgili problemleri kendiniz çözebilmeniz konusunda sizi cesaretlendirmektedir.	-	%10	%22	%49	%19
Kurumunuzda gerektiğinde en üst düzey yöneticiye ulaşabilmeniz için geçmeniz gereken yönetici basamakları size göre azdır.	%3	%14	%21	%37	%25
Kurumunuzda sağlıklı iletişim üst seviyededir.	%1	%10	%13	%49	%27
Kurumunuzda yöneticiler sadece "emreden" değil de "yönlendirici biri" gibi davranmaya dikkat etmektedirler.	-	%9	%14	%50	%27
Sizlere kurumun hedefleri hakkında bilgi verilmektedir.	-	%7	%13	%54	%26

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Kurumunuz, sizlere yetki ve sorumluluk verilmesinde denkliği ve adaleti sağlayabilmektedir.	%2	%7	%32	%41	%18
Kurumunuzda çalışma ortamı yalın, sade ve temizdir.	%1	%5	%9	%63	%22
Kurumunuzda çalışma ortamı zaman ve emek kayıplarını azaltıcı niteliktedir.	-	%4	%24	%51	%21
Kurumunuzda, gereksiz işlerin iş programlarından çıkarılmasına yönelik devamlı bir araştırma ve iyileştirme yapılmaktadır?	%3	%5	%38	%37	%17
Kurumunuzda ast-üst ilişkilerinin bir kenara bırakılıp sorunların karşılıklı tartışıldığı toplantılar yapılmaktadır?	%3	%8	%27	%39	%23
Kurumunuzda malzeme, evrak vb. her türlü işlemleriniz taleplerinize uygun ve tam zamanında karşılanmaktadır?	%3	%2	%19	%50	%26

Çizelge 3'te yer alan bulgular bütüncül olarak incelendiğinde, kurumun genel olarak çalışanlar tarafından olumlu değerlendirildiği görülmektedir. Maddelerin önemli bir bölümünde *"Katılıyorum"* ve *"Tamamen Katılıyorum"* seçeneklerinin toplam oranının %60–80 aralığında seyretmesi, kuruma yönelik algının genel düzeyde pozitif olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte bazı ifadelerde *"Ne katılıyorum ne de katılmıyorum"* yanıtlarının %20–30 düzeyinde olması, çalışanların kararsız kaldıkları ya da uygulamaların kendileri tarafından yeterince açık ve görünür bulunmadığı alanların varlığına işaret etmektedir. Öte yandan ödüllendirme, eşit ücret ve sosyal imkânlara yönelik maddelerde *olumsuz görüş oranlarının %15–20'ye kadar yükselmesi*, motivasyon ve adalet algısının belirli noktalarda sorunlu olabileceğini düşündürmektedir.

Araştırma bulguları incelendiğinde çalışanların olumlu algısının yoğunlaştığı *güçlü alanlar* şu şekilde öne çıkmaktadır:

- **İş sağlığına verilen önem (%81 olumlu):** Çalışanlar kurumun sağlık ve güvenlik konularındaki duyarlılığını güçlü biçimde hissetmektedir.
- **Yalın ve temiz çalışma ortamı (%85 olumlu):** Fiziksel çalışma düzeninin verimliliği desteklediği düşünülmektedir.
- **Aile ve samimiyet kültürü (%77 olumlu):** Kurum kültürünün aidiyet duygusunu pekiştirdiği görülmektedir.
- **İletişim ve yönetici tutumları (iletişim %76, yönlendirici liderlik %77 olumlu):** Yöneticilerin yaklaşımının çalışanlarla ilişkileri güçlendirdiği anlaşılmaktadır.
- **Hedeflerin paylaşılması (%80 olumlu):** Çalışanların kurum amaç ve hedefleri konusunda bilgilendirildiği görülmektedir.

Elde edilen veriler, aşağıdaki bazı uygulamaların *iyileştirmeye açık* olduğunu göstermektedir:

- **Ödüllendirme sistemi (%35 olumlu, %26 olumsuz, %39 nötr):** Ek katkıların ödüllendirilmesinde yetersizlik çalışan motivasyonunu düşürebilir.
- **Eşit işe eşit ücret (%68 olumlu, %19 olumsuz):** Ücret adaleti algısı tam olarak yerleşmemiş görünmektedir.
- **Sosyal imkânlar (%54 olumlu, %16 olumsuz, %30 nötr):** Kurumun sosyal etkinlik kapasitesinin çalışan beklentilerini tam karşılamadığı anlaşılmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

- **Yetki ve sorumluluk paylaşımı (%59 olumlu, %32 nötr):** Kararsızlık oranının yüksek olması, belirsizlik algısını güçlendirmektedir.
- **Sürekli iyileştirme (%54 olumlu, %38 nötr):** Gereksiz iş süreçlerinin azaltılmasına ilişkin uygulamaların çalışanlar tarafından yeterince görülmediği değerlendirilebilir.

Kritik Değerlendirme;

Genel olarak analiz sonuçları; *iletişim, iş sağlığı ve çalışma ortamının kurumun en güçlü yönlerini oluşturduğunu*, buna karşın *motivasyon ve ödüllendirme süreçlerinin en zayıf alanı temsil ettiğini* göstermektedir. Ücret ve sosyal imkânlara ilişkin algının tam olarak olumlu düzeye ulaşmaması, kuruma yönelik genel memnuniyeti gölgeleme potansiyeline sahiptir. Ayrıca birçok maddede yüksek oranda nötr yanıt bulunması, kurumda gerçekleştirilen bazı uygulamaların çalışanlar tarafından yeterince görünür veya somut şekilde hissedilir olmadığını düşündürmektedir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Okul yönetimi, öğretmenleri doğru liderlikle ödüllendirirse, öğretmenlerin çalışma istekliliği artırılabilir. Sonuç olarak, bu topluluk tarafından yetiştirilen çalışan öğretmenlerden ve daha genç nesillerden oluşan bir topluluğun ortaya çıkması beklenebilir. Kısacası, artan motivasyon etkili ve verimli öğretim ve öğrenmeyi sağlayabilir. Öğretmenleri motive etmek için çalışan okul yöneticileri, sadece öğretmenlerin amaçlarına hizmet etmekle kalmaz, aynı zamanda okulların ve yöneticilerin hedeflerine giden yolu da kısaltabilir. Çünkü başarı, bireysel ihtiyaçların dikkate alındığı ve motive edildiği kurumlarda gelebilir. Yönetim ve kurumsal iletişim alanındaki son gelişmeler ve buna bağlı olarak insanların motive edildiği eğitim kurumlarında kurumsal başarının olduğu söylenebilir.

Eğitim kurumlarının temel hedefi öğrenci başarısını artırmaktır. Bu başarının sürdürülebilirliği ise çalışanların ihtiyaçlarının karşılanmasına ve uygun çalışma koşullarının sağlanmasına bağlıdır. Bu bağlamda öğretmenlerin motivasyonunu artırmaya yönelik uygulamalar kritik bir öneme sahiptir. Öğretmenlere bireysel özellikleri doğrultusunda yaklaşmak, onların duygu ve düşünce dünyalarını dikkate alarak desteklemek, kurum içi verimlilik ve eğitim kalitesini olumlu yönde etkilemektedir.

Öğretmenlerin okul liderliği tarafından etkili biçimde motive edilmesi, yalnızca öğretmenler üzerinde değil, aynı zamanda öğrencilerin eğitim sürecine ilişkin algıları üzerinde de olumlu değişimler yaratabilmektedir. Motivasyonu yüksek öğretmenlerin kurumlarına ve mesleklerine olan bağlılıklarının arttığı, bu doğrultuda mesleğini benimseyen öğretmenlerin öğrenci başarısını önceleyerek daha yoğun çaba sarf ettiği ifade edilebilir. Bu çerçevede, öğretmen motivasyonunun öğrenci başarısı ve tutumlarına olumlu biçimde yansıması beklenen bir durumdur.

Motivasyonu düşük bireylerin, gerçekleştirdikleri faaliyetlerin bir parçası olduklarını hissetmeleri ve bu faaliyetlerden doyum sağlamaları beklenmemelidir. Dolayısıyla, mutsuz ve motivasyon eksikliği yaşayan çalışanların eğitim kurumlarına ve öğrencilere katkı sunmalarının güç olduğu söylenebilir. Buna karşılık yüksek motivasyona sahip öğretmenler enerjilerini

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

öğrenme ortamına daha etkili yansıtabilmekte ve bu durum kurumun hedeflediği eğitim başarısının elde edilmesine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre okullarda en önemli olan motivasyon konuları; "bu kurumda çalışıyor olmaktan", "arkadaşlarımla olan uyumumdan", "yöneticiler arasındaki uyumdan", "takdir edilmem ve duyduğum başarı hissinden", "okulumdaki fiziksel çalışma ortamından", "kurumumun bana sağladığı kazançtan" ve "ekip çalışmasına verilen önemden" bireylerin çok memnun oldukları görülmektedir. Çünkü söz konusu ifadelerin puanı memnunun üzerindedir.

Katılımcılara göre "verilen sorumluluk miktarından", "mesleki eğitim ve gelişme imkânlarından", "görevim nedeniyle toplumda duyduğum saygınlıktan" ve "yenilikçiliğimi kullanabilme derecemden" memnuniyetin orta derecede olduğu görülmektedir. Çünkü söz konusu ifadelerin ortalamaları orta derecede çıkmıştır.

Öğretmenlere göre; "yapılan sosyal aktivitelerden", kurumumdaki performans değerlendirme sisteminden" ve "ek ücret sisteminden" memnuniyetsizlik söz konusudur. Çünkü söz konusu ifadelerin ortalamaları düşük olarak çıkmıştır.

Yalın yönetim ölçeği ele alındığında en önemli konuların; "gönüllü olarak fazla mesaiye kalmak" gibi kurumunuza ek bir katkıda bulunduğunuzda yaptığınız bu fedakarlıktan dolayı yöneticileriniz sizi ödüllendirmektedir", "kurumunuzda, gereksiz işlerin iş programlarından çıkarılmasına yönelik devamlı bir araştırma ve iyileştirme yapılmaktadır" ve "kurumunuz, size sosyal imkanlar (geziler, spor vs.) tanımaktadır" şeklinde sıralandığı görülmektedir.

Ayrıca yalın yönetim ölçeği açısından "kurumunuz, sizlere yetki ve sorumluluk verilmesinde denkliği ve adaleti sağlayabilmektedir", "kurumunuzda ast-üst ilişkilerinin bir kenara bırakılıp sorunların karşılıklı tartışıldığı toplantılar yapılmaktadır", "kurumunuzda gerektiğinde en üst düzey yöneticiye ulaşabilmeniz için geçmeniz gereken yönetici basamakları size göre azdır", "kurumunuz, size işinizle ilgili olarak eğitim olanaklarını sunmaktadır" ve "kurumunuz sizlerin iş yükünüzü dağıtırken adil ve dengeli olmaya önem vermektedir" ifadelerinin ortalamaları olumsuza yakındır ve düzeltilmesi gereken konuların başında gelmektedir.

Öte yandan, yalın yönetim ilkeleri açısından zayıf bulunan ifadeler; "kurumunuzda eşit işe eşit ücret ilkesi uygulanmaktadır", "kurumunuz, kendi işlerinizle ilgili problemleri kendiniz çözebilmeniz konusunda sizi cesaretlendirmektedir", "kurumunuz sizlere değer vermektedir", "kurumunuz, çalışanların işlerini kolaylaştırmak amacıyla yeni ve gerekli düzenlemeleri uygulamaktadır", "kurumunuz, sizleri öneride bulunma konusunda cesaretlendirmektedir", "kurumunuzda çalışma ortamı zaman ve emek kayıplarını azaltıcı niteliktedir", "kurumunuz sizlere iş güvencesi sağlamaktadır" ve "kurumunuz, işlerinizle ilgili kararlara katılma konusunda sizlere inisiyatif tanımaktadır" biçiminde sıralanmaktadır.

Yalın yönetim bağlamında en düşük düzeyde değerlendirilen diğer unsurlar ise; "kurumunuzda çalışma ortamı yalın, sade ve temizdir", "sizlere kurumun hedefleri hakkında bilgi verilmektedir", "kurumunuz, çalışanların iş sağlığına önem vermektedir", "kurumunuzda yöneticiler yalnızca 'emreden' değil, aynı zamanda 'yönlendirici' bir rol üstlenmeye özen göstermektedir", "kurumunuz, samimiyetin hâkim olduğu aile ortamına benzer bir çalışma atmosferi sunmaktadır", "kurumunuzda sağlıklı iletişim üst seviyededir" ve "kurumunuzda

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

malzeme, evrak vb. tüm talep ve işlemler zamanında ve uygun biçimde karşılanmaktadır" şeklinde belirlenmiştir.

Okul yöneticileri, tüm öğretmenlerle olan ilişkilerinde eşitlik ve tarafsızlığı temel almalı (Bıçakçı, 2017) ve öğretmenlerin okulda adaletin varlığını hissedebilmeleri için gerekli önlemleri hayata geçirmelidir (Çırak, 2013). Araştırmada elde edilen bulgular da söz konusu yazın ile paralellik göstermektedir. Okul yöneticilerinin iletişim yeterliklerine ilişkin yapılan çalışmalarda; bireyler ve gruplar arasında iş birliği, etkili iletişim ve uzlaşma ortamı oluşturarak ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunma (Özdemir vd., 2015), güçlü iletişim becerilerine sahip olma (Aslan ve Karip, 2014), ikna edebilme kapasitesinin yüksek olması ve özgüvenli bir liderlik sergileme gibi niteliklerin önemine vurgu yapılmıştır.

Yazında katılımcı görüşlerini destekleyen bulgular incelendiğinde okul yöneticisinin yönetim yaklaşımlarına ilişkin bilgi sahibi olması, (Uslu, 2013), öngörü kabiliyetinin yüksek olması (Hoyle vd., 1998), dinamik gelişime açık olması (Ak, 2006; Bıçakçı, 2017), teknolojiye yatkın olması (Boydak vd., 2014; Öztemel, 2018), yenilikçiliği okul kültürü haline getirebilmesi (Göl ve Bülbül, 2012), bilgi okuryazar yeteneğine sahip olması (Uslu, 2013), inisiyatif alarak karar vermesi (Koyuncu, 2022) ve okulda insan kaynakları politikaları ile kurum politikaları arasında ilişki kurarak kurum kültürünü şekillendirebilmesi (Altınok, 2017) yönünde bulgulara ulaşıldığı gözlenmiştir. Belirtilen araştırmaların bulguları okul yöneticisinin yeni fikirlere açık, öngörü sahibi, ufku açık ve farklı bakış açılarına sahip olma bulgularını desteklemektedir.

Araştırmada katılımcıların verdikleri yanıtlar incelendiğinde, okul yöneticisinin çalışanlara karşı arkadaşça bir yaklaşım sergilediği, grup içinde öğretmenlerin kendilerini rahatlıkla ifade edebilmelerine imkân tanıdığı, gelen önerilere olumlu tutum gösterdiği ve adil bir yönetim anlayışı benimsediği yönünde görüşlerin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcılar, yöneticinin davranışlarının öngörülebilir nitelikte olduğunu, birebir iletişime önem verdiğini, çalışanların kişisel durumlarıyla ilgilendiğini, alınacak kararlarda esneklik gösterebildiğini, duygu ve düşüncelerini çalışanlarıyla paylaşabildiğini ve çalışma ortamında uyumun sürdürülmesine katkı sağladığını ifade etmiştir. Elde edilen bu bulguların, Kanıgür (2009), Aydın (2018), Esmer (2020) ve Şarkbay (2021) tarafından yapılan araştırma sonuçlarıyla örtüştüğü görülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, araştırmaya katılanların kurumlarına ilişkin iletişim, çalışma ortamı ve işleyiş süreçlerine yönelik algılarının yüksek düzeyde olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte, ödüllendirme, ücret adaleti ve sosyal imkânlara ilişkin unsurlarda belirgin eksikliklerin bulunduğu görülmektedir. Bu doğrultuda mevcut uygulamaların geliştirilmesine yönelik aşağıdaki öneriler geliştirilebilir;

- **Ödüllendirme sisteminin güçlendirilmesi:** Fazla mesai, yenilikçi öneri geliştirme ve kurumsal katkı sağlayan davranışların somut ödüller (prim, takdir belgeleri, esnek izin uygulamaları vb.) ile desteklenmesi çalışan motivasyonunu artırabilir.
- **Ücret adaletinin şeffaflaştırılması:** Eşit işe eşit ücret ilkesi doğrultusunda net, ölçülebilir ve açık kriterlerin belirlenerek çalışanlarla paylaşılması adalet algısını güçlendirecektir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

- **Sosyal imkânların geliştirilmesi:** Kurum içinde kültürel etkinlikler, sportif faaliyetler ve takım çalışmasını destekleyen aktivitelerin artırılması aidiyet duygusunu pekiştirebilir.
- **Yetki-sorumluluk dengesinin sağlanması:** Çalışanların karar alma süreçlerine daha fazla dahil edilmesi hem kurumsal süreçlere katılımı artıracak hem de belirsizlik algısını azaltacaktır.
- **Sürekli iyileştirme kültürünün görünür hâle getirilmesi:** Çalışanların önerilerinin hayata geçirildiğinin gösterilmesi, nötr tutumların olumluya dönüştürülmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKLAR

Açıkalın, A. (1998). *Toplumsal, kuramsal ve teknik yönleriyle okul yöneticiliği* (4. baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Ak, M. (2006). *İlköğretim okulu yöneticilerinin değişimi yönetme yeterlikleri: Uşak ili örneği* (Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.

Aktan, C. C. (1999). *2000'li yıllarda yeni yönetim teknikleri: Değişim mühendisliği*. İstanbul: TÜGİAD Yayını.

Altınok, V. (2017). Eğitim kurumlarında yöneticilerin insan kaynağı politikalarına ilişkin görüşleri. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi, 4*(2), 1–15.

Arslan, M. C. (2012). *İlköğretim okul müdürlerinin demokratik tutum ve davranışlarının öğretmen motivasyonu ve öğrenci başarısına etkisi* (Yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.

Aydın, H. (2018). *Yalın yönetim anlayışının çalışanların motivasyonuna ve hizmet kalitesine etkilerine yönelik bir araştırma* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Bayat, M. (2024). *Yalın uygulamalar açısından pazarlama*. Eğitim Yayınevi.

Bessant, J., Caffyn, S., & Gallagher, M. (2001). An evolutionary model of continuous improvement behaviour. *Technovation, 21*(2), 67–77.

Bıçakçı, M. F. (2017). *Okul müdürlerinin sahip olması gereken değerlere ilişkin öğretmen ve yönetici görüşleri* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Boydak Özan, M., Gavcar, M., Saçaklı, F., & Şahin, N. (2014). Okul yöneticilerinin seçilme ve atanma kriterlerine ilişkin öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Educational Studies, 1*(1), 103–134.

Cagliano, R., Caniato, F., & Spina, G. (2006). The linkage between supply chain integration and manufacturing improvement programmes. *International Journal of Operations & Production Management, 26*(3), 282–299.

Cemaloğlu, N. (2002). Öğretmenlerin performansının artırılmasında okul yöneticisinin rolü. *Millî Eğitim Dergisi*, 153–154.

Cua, K. O., McKone, K. E., & Schroeder, R. G. (2001). Relationships between implementation of TQM, JIT, and TPM and manufacturing performance. *Journal of Operations Management, 19*(6), 675–694.

Çırak, S. (2013). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel adalet algısı (Ankara/Yenimahalle)* (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

de Treville, S., & Antonakis, J. (2006). Could lean production job design be intrinsically motivating? Contextual, configurational, and levels-of-analysis issues. *Journal of Operations Management, 24*(2), 99–123.

Dean, J. W., & Bowen, D. E. (1994). Management theory and total quality: Improving research and practice through theory development. *Academy of Management Review, 19*(3), 392–418.

Demers, J. (2002). The lean philosophy: Continuous improvement by any name can boost a company's performance. *CMA Management, 76*(7), 31–33.

Demirel, Y. (2007). *İlköğretim okulu yöneticilerinin branş öğretmenlerini motive etmede kullandıkları yöntemlere ilişkin görüşler* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Esmer, Y. (2020). Okul yöneticilerinin liderlik yönelimlerinin belirlenmesi: Sinop ili örneği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 24*(1), 231–241.

Fındıkçı, İ. (2000). *İnsan kaynakları yönetimi* (2. baskı). İstanbul.

Flynn, B. B., Sakakibara, S., & Schroeder, R. G. (1995). Relationship between JIT and TQM: Practices and performance. *Academy of Management Journal, 38*(5), 1325–1360.

Göl, E., & Bülbül, T. (2012). İlköğretim okulu yöneticilerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin öğretmen algıları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8*(2), 97–109.

Hopp, W. J., & Spearman, M. L. (2004). To pull or not to pull: What is the question? *Manufacturing & Service Operations Management, 6*(2), 133–148.

Hoyle, J. R., English, F. W., & Steffy, B. E. (1998). *Skills for successful 21st century school leaders*. Alexandria, VA: American Association of School Administrators.

İlgar, L. (2005). *Eğitim yönetimi okul yönetimi sınıf yönetimi* (3. baskı). İstanbul: Beta Basım.

Kanıgür, S. (2009). *Çalışanların ilişki ve görev yönelimli liderlik algılamalarının performansları üzerindeki etkileri* (Yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Karaboğa, M. (2007). *Avcılar ilçesi ortaöğretim kurumları yöneticilerinin motivasyonlarının çalışan motivasyonu üzerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Karlsson, C., & Åhlström, P. (1996). Assessing changes towards lean production. *International Journal of Operations & Production Management, 16*(2), 24–41.

Kaya, D. H. (2022). *Yalın yönetim iş performansı ilişkisinde liderlik tarzlarının aracılık rolü: İstanbul örneği* (Yüksek lisans tezi). İstanbul.

Kocabaş, İ., & Karaköse, T. (2005). Okul müdürlerinin tutum ve davranışlarının öğretmenlerin motivasyonuna etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 3*(1), 79–91.

Koyuncu, V. (2022). *Okul müdürlerinin yönetim becerileri ile okul etkililiği arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). Düzce Üniversitesi, Düzce.

Lam, M., O'Donnell, M., & Robertson, D. (2015). Achieving employee commitment for continuous improvement initiatives. *International Journal of Operations & Production Management, 35*(2), 201–215.

Landry, S., & Beaulieu, M. (2010). Achieving lean healthcare by combining the two-bin kanban replenishment system with RFID technology. *International Journal of Health Management and Information, 1*(1), 85–98.

Lin, S. P., Yang, C. L., Chan, Y. H., & Sheu, C. (2010). Refining Kano's quality attributes–satisfaction model. *International Journal of Production Economics, 126*(2), 255–263.

Mann, D. (2009). The missing link: Lean leadership. *Frontiers of Health Services Management, 26*(1), 15–26.

McLachlin, R. (1997). Management initiatives and just-in-time manufacturing. *Journal of Operations Management, 15*(4), 271–292.

Miller, A. (1998). *Strategic management* (3rd ed.). New York: McGraw-Hill.

Narasimhan, R., Swink, M., & Kim, S. W. (2006). Disentangling leanness and agility. *Journal of Operations Management, 24*(5), 440–457.

Özdemir, S., Sezgin, F., & Kılıç, D. Ö. (2015). Okul yöneticilerinin liderlik yeterlikleri. *Eğitim ve Bilim, 40*(177), 365–383.

Özgün, E. (2008). *İlköğretim birinci kademe öğretmenlerinin iş motivasyonları ile sınıf yönetim becerilerini algılama düzeyleri* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Özgüven, İ. E. (2001). *Çağdaş eğitimde psikolojik rehberlik ve danışmanlık*. Ankara: Pegema Yayıncılık.

Öztemel, E. (2018). Eğitimde yeni yönelimlerin değerlendirilmesi ve Eğitim 4.0. *Üniversite Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 25–30.

Öztürk, T. (2006). *İlköğretim öğretmenlerinin motivasyonunu artıran ve idame ettiren faktörler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Sakakibara, S., Flynn, B. B., & Schroeder, R. G. (1993). A framework and measurement instrument for just-in-time manufacturing. *Production and Operations Management, 2*(3), 177–194.

Sakakibara, S., Flynn, B. B., Schroeder, R. G., & Morris, W. T. (1997). The impact of just-in-time manufacturing and its infrastructure on manufacturing performance. *Management Science, 43*(9), 1246–1257.

Sampson, M. (2005). *Nonprofit payload process improvement through lean management* (Master's thesis). University of Colorado, Colorado.

Schonberger, R. J. (2007). Japanese production management: An evolution—with mixed success. *Journal of Operations Management, 25*(2), 403–419.

Shah, R., & Ward, P. T. (2003). Lean manufacturing: Context, practice bundles, and performance. *Journal of Operations Management, 21*(2), 129–149.

Shah, R., & Ward, P. T. (2007). Defining and developing measures of lean production. *Journal of Operations Management, 25*(4), 785–805.

Sitkin, S. B., Sutcliffe, K. M., & Schroeder, R. G. (1994). Distinguishing control from learning in total quality management. *Academy of Management Review, 19*(3), 537–564.

Spear, S. J., & Bowen, H. K. (1999). Decoding the DNA of the Toyota production system. *Harvard Business Review, 77*(5), 96–108.

Şarkbay, Ö. F. (2021). *Yalın yönetim anlayışının hizmet kalitesi ve hizmet alan taraflara etkileri: Sağlık sektöründe bir uygulama* (Doktora tezi). İstanbul.

Taşkaya, S. M. (2012). Nitelikli bir öğretmende bulunması gereken özelliklerin öğretmen adayları görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(33), 283–298.

Türkoğlu, A. (1996). *99 soruda eğitim bilimine giriş*. İzmir: Memleket Gazetecilik ve Matbaacılık.

Tyagi, S., Choudhary, A., Cai, X., & Yang, K. (2015). Value stream mapping to reduce lead-time. *International Journal of Production Economics, 160*, 202–212.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Uslu, B. (2013). Eğitim yönetimi alanındaki akademisyenlerin okul yöneticilerinin yeterliklerine ilişkin görüşleri. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 37*, 172–188.

van Assen, M. F. (2018). Exploring the impact of higher management's leadership styles on lean management. *Total Quality Management & Business Excellence, 29*(11–12), 1312–1341.

Ward, A., Liker, J. K., Cristiano, J. J., & Sobek, D. K. II. (1995). The second Toyota paradox. *Sloan Management Review, 36*(3), 43–61.

Wildemann, H. (1995). Lean management: Strategien zur Realisierung schlanker Strukturen in der Produktion. *Erzmetall, 46*(9), 522.

Womack, J. P., & Jones, D. T. (1996). *Lean thinking: Banish waste and create wealth in your corporation*. New York: Simon & Schuster.

Womack, J. P., Jones, D. T., & Roos, D. (1990). *The machine that changed the world*. New York: Simon & Schuster.

Wu, C. W., & Chen, C. L. (2006). An integrated structural model toward successful continuous improvement activity. *Technovation, 26*(5–6), 697–707.

Wynne, B., & Marovac, N. (1993). Lean management, group support systems, and hypermedia. *Group Support Systems Journal, 4*(1), 112–121.

Yaman, Ö. (2007). *Örgütlerde yalın yönetim: Bir alan araştırması* (Yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.

Yurdakul, R. (2007). *Büyükçekmece ilçesi ortaöğretim kurumları yöneticilerinin liderlik özelliklerinin çalışanların motivasyonlarına etkisi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

CAM UÇURUM KONUSUNDA YAPILMIŞ MAKALELERİN YERLİ VE YABANCI VERİ TABANI AYRIMINDA İNCELENMESİ: 2024-2025 DÖNEMİ

Doç. Dr. Sevtap SARIOĞLU UĞUR

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

ssarioglu@cumhuriyet.edu.tr - 0000-0002-7872-1110

ÖZET

Çalışanların maruz kaldığı birçok kariyer engeli olmakla birlikte kadın çalışanların maruz kaldığı ve literatürde buna yönelik olarak yer alan birçok kariyer engeli (cam tavan, cam asansör, cam duvar, vb.) ile karşılaşılmaktadır. Bu engellerden belki de bilinçli olarak ve özellikle erkek çalışanlar tarafından uygulanması sebebi ile cam uçurum engeli diğerlerinden farklı ele alınması gereğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda bu çalışma cam uçurum konusunun yerli ve yabancı literatürde kendine ne kadar yer bulduğu ve hangi konularla birlikte ele alındığına dair bir içerik ve kıyaslama yöntemine göre hazırlanmıştır. Çok sayıda yerli ve yabancı veri tabanı bulunmakla birlikte bu çalışmada "Science Direct, Google Scholar, Ulakbim, Tr Dizin ve Dergi Park" veri tabanları esas alınmış olup güncel olması adına son iki yılda (2024-2025) yayınlanan sadece makale türleri incelenmiştir. Çalışmada toplamda 41 makale incelenmiş olup bunlardan 25'i Science direct veri tabanında yer alırken; araştırmada kullanılan diğer veri tabanları toplamındaki çalışma sayısı 16 olarak tespit edilmiştir. Çalışma konuları incelendiğinde ise daha çok konuyla birebir bağlantılı olan kadın çalışanlar, yöneticiler ve kadın yöneticiler, liderlik, kariyer engelleri, literatür incelemesi gibi konu başlıklarından oluşmaktadır. Çalışma bulgularından en dikkat çekici olanı ise toplam 41 çalışmadan sadece 6 çalışmanın başlığında cam uçurum kavramının yer almasıdır.

Çalışma hayatında kadın erkek fark etmeksizin özellikle kariyer yolunda hiçbir engelle karşılaşmak yerine daha güçlü örgütler için çalışanların desteklendiği ortamlara ulaşmak esasen zor değildir. Bunun için profesyonel yönetici ve liderler ile yetkin işgücünden oluşan doğru ekiplerle, tüm çalışanlar hak ettikleri kariyer hedeflerine ulaşabilirler. Bu çalışmanın cam uçurum konusunda yapılacak olan diğer çalışmalara yol gösterici nitelik taşıdığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Örgütsel davranış, kariyer engeli, cam uçurum.

EXAMINATION OF ARTICLES ON THE GLASS CLIFF WITH REGARDS TO DOMESTIC AND FOREIGN DATABASE: 2024-2025 PERIOD

ABSTRACT

While there are many career barriers faced by employees, there are also many other career barriers (glass ceiling, glass elevator, glass wall, etc.) that women employees face and that are

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

addressed in the literature. Perhaps because these barriers are deliberately implemented, especially by male employees, the glass cliff barrier needs to be addressed differently. Accordingly, this study was prepared using a content and comparative method to assess the extent to which the glass cliff topic is covered in domestic and international literature and the topics it is discussed alongside. While numerous domestic and international databases exist, this study relies on the databases "Science Direct," "Google Scholar," "Ulakbim," "Tr Index," and "Dergi Park." For the sake of up-to-dateness, only articles published in the last two years (2024-2025) were examined. A total of 41 articles were examined in the study, 25 of which were included in the Science Direct database, while the total number of studies in the other databases used in the study was determined to be 16. When examining the study topics, they mostly cover topics directly related to the topic, such as women employees, managers and female executives, leadership, career barriers, and literature reviews. The most striking finding is that only six of the 41studies included the concept of the glass cliff in their titles.

In the workplace, it's not difficult to achieve environments where employees, regardless of gender, are supported, rather than facing any obstacles, especially on their career paths. With the right teams of professional managers and leaders, along with a competent workforce, all employees can achieve the career goals they deserve. This study is believed to serve as a guide for other studies on the glass cliff.

Key Words: Organizational behavior, career barrier, glass cliff.

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İş hayatı hangi sektörde olursa olsun yeterince zorlukları beraberinde getirmektedir. Bir yandan iş koşulları, iş ortamı, teknolojik gelişmeler gibi belirleyicilerle baş ederken bir yandan da çalışanlar mevcut konumdan daha ileriye gitmek isterken kariyer basamaklarında farklı ve birçok kariyer engeli ile karşılaşmaktadır. Bu engellerden cam uçurum engeli belki de "bilinçli" olarak uygulandığından diğer engellerden ayrı değerlendirilmelidir. Nitekim cam uçurum; başarısızlık riskinin yüksek olduğu dönemlerde kadınların erkeklere kıyasla daha fazla güvencesiz ve riskli liderlik pozisyonlarına atanması (Ryan ve Haslam, 2005; Li, 2025; Tao, 2024; Bonesso ve Cortellazzo; Ufacık, 2023;) durumunu ifade eden bir kavramdır. Bu kavram psikolog Michelle K. Ryan ve S. Alexander Haslam (2005) tarafından ortaya atılmış olup kadınların liderlik pozisyonlarına ulaşmayı başardıktan sonra daha zor, başarısızlık riskinin yüksek olduğu görevlerle karşılaşma olasılıklarının artması durumunu ifade eder. Bu durum, kadınların kriz anlarında "çözüm getirmesi" beklentisiyle ön plana çıkarıldığı ancak başarısızlık ihtimalinin yüksek olduğu pozisyonlarda yer aldıkları anlamına gelmektedir. Kısaca cam uçurum; kadınlara yönelik ve bilinçli olarak uygulanan bir kariyer engelidir. Bu engeli diğer engellerden ayrı kılan yanı olarak da bu bilinçli uygulamadan dolayı denilebilir. Cam uçurum kavramı ile öne çıkan hususlar şu şekilde özetlenebilir (Li,2025; Ufacık, 2023):

- **Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından önemlidir:** Kadınlar yönetim kademelerinde görünür olsa bile, bu görünürlüğün riskli pozisyonlarla sınırlı olması gerçek bir eşitlik sağlamaz. Nitekim bu bir cinsiyet ayrımcılığı göstergesi olup **k**adınlara verilen bu riskli atamalar, yalnızca bireysel başarıyla değil, aynı zamanda örgütsel ve kültürel

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

önyargıların bir sonucu olarak görülür. Bu, kadın liderlerin başarı şansının azalmasına ve eşitsiz kariyer deneyimlerine yol açar

- **Kariyer sürdürülebilirliğini etkiler:** Kriz dönemlerinde göreve getirilen kadın liderler, başarısızlık durumunda suçun onlara yüklenmesi nedeniyle kariyerlerinde uzun vadeli olumsuz etkiler yaşayabilir.
- **Kurumsal kültür ve yönetim politikaları için önemlidir:** Cam uçurumun varlığı, şirketlerin kadın lider seçme motivasyonlarının eşitlikten ziyade "risk yönetimine" dayandığını gösterebilir.
- **Liderlik kalıplarını yeniden düşünmeyi gerektirir:** Kadınların "krizi yönetmekte daha iyi olduğu" şeklindeki stereotipler hem onları riskli pozisyonlara iter hem de beklentileri çarpıtır.

2.ARAŞTIRMA, YÖNTEM VE BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın yöntem ve bulgularına değinilmiştir.

2.1.Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada, literatür taraması ve içerik analizi yapılmış olup cam uçurum konusunda bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda cam uçurum konusunun yerli ve yabancı literatürde kendine ne kadar yer bulduğu ve hangi konularla birlikte ele alındığına dair bir içerik analizi ve kıyaslama yöntemi kullanılarak bulgular çizelge haline getirilmiştir. Araştırma da daha güncel veriler esas alınmak üzere son iki yılın (2024-2025) verileri dikkate alınmış, veri tabanı olarak da "Science Direct, Google Scholar, Ulakbim, Tr Dizin ve Dergi Park" esas alınmıştır. Çalışmada toplamda ilgili konuya dair 41 makale incelenmiş olup bunlardan 25'i Science Direct veri tabanında yer alırken; araştırmada kullanılan diğer veri tabanları toplamındaki çalışma sayısı 16 olarak tespit edilmiştir. Çalışma konusuna ilişkin detaylar bulgular kısmında incelenmiştir.

2.2.Araştırma Bulguları

Son yıllarda kariyer engeli konusuna dair birçok farklı kavram ve bu kavramlara yönelik yapılan birçok farklı akademik çalışmalara rastlamak mümkündür. Bu engellerden biri de cam uçurum engelidir ve diğer engellerden (çift kariyerlilik, kariyer düzleşmesi, cam tavan vb.) ayrılan husus olarak bilinçli bir şekilde sadece kadınlara yönelik olmak üzere iş hayatında karşılaşılmasıdır. Bu sebeple de son dönemlerde daha fazla araştırmalara konu olması kaçınılmazdır. Ancak yapılmış çok sayıdaki çalışmaların tek bir çalışmada yer verilmesi mümkün olmadığından güncel olması baz alınarak 2024 ve 2025 yıllarını kapsayan araştırmalar ele alınmıştır. Araştırmada Science Direct, Google Scholar, Ulakbim, Tr Dizin ve Dergi Park veri tabanında ilgili yıllarda yer alan cam uçurum (glass cliff) konusu ile çalışılmış toplam 41 makale çalışmasına ulaşılmış ve bu çalışmalar demografik ve bilimsel açıdan incelenerek sonuçlar çizelge haline getirilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 1. Cam Uçurum Makalelerindeki Demografik Bulgular

Science Direct : 25			**Ulakbim, Dergipark, Google Scholar, TR Dizin (Diğer): 16**		
Yıl	2024	2025	**Yıl**	2024	2025
	14	11		8	8
Cinsiyet	Kadın	Erkek	**Cinsiyet**	Kadın	Erkek
	45	30		18	5
Yöntem	Uygulama (Anket-Görüşme)	Derleme	**Yöntem**	Uygulama (Anket-Görüşme)	Derleme
	5-2	18		3-2	11

Çizelge 1'de, cam uçurum konusuyla ilgili makalelere dair demografik bulgulara yer verilmiştir. Konunun yakın zaman çalışmaları baz alındığından son iki yıla dair veriler incelenmiştir. Bu doğrultuda 2024 yılında Science Direct'te taranan 14; diğer veri tabanlarında taranan 8 olmak üzere toplam 22; 2025 yılında ise Science Direct'te taranan 11; diğer veri tabanlarında ise 8 ve toplamda 19 çalışmanın yapıldığı görülmektedir. 2025 yılında konuyla ilgili daha az çalışmanın yapıldığı sonucuna varılmakla birlikte araştırmanın son güncellemesi Eylül 2025 itibari ile olmasından dolayı bu sayının az olabileceği düşünülmektedir. Toplam 41 çalışmanın yazarına bakıldığında ise birçok çalışmanın iki ve üzeri yazarlı olduğu ve konu itibariyle de daha çok kadın araştırmacılar (63) tarafından yapıldığı görülmektedir. Öyle ki bu durumun cam uçurum konusunun daha çok kadın çalışanlara yönelik bir kariyer engeli olmasından dolayı olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte çalışmaların 12'si uygulama olup bunlardan da 4'ü görüşme 8'i anket uygulamasına yöneliktir. Çalışmaların 29'u ise literatür derlemesi olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların hepsi birincil olarak "cam uçurum" konusu ile ilgili olmakla birlikte veri tabanlarına göre hangi konularla bağdaştırıldığı incelenmiş ve çalışma konuları Çizelge 2'deki gibi düzenlenmiştir.

Çizelge 2. Cam Uçurum ve Araştırma Konuları

Cam Uçurum ve Araştırma Konuları	**Science Direct**	**Diğer**	**Toplam**
1.Cinsiyete dayalı farklılık ve eşitsizlikler	10	4	14
2.Kadınların kariyer yolculuğu ve kariyer engelleri	3	6	9
3.Liderlik	4	1	5
4.Akademik personel ve yetkinlik	1	2	3
5.Kadın yönetici ve şirket performansı	7	-	7
6.Makale ve tez analizi	-	3	3
Toplam	25	16	**41**

Çizelge 2 incelendiğinde toplam 41 çalışmada 6 farklı konu ile birlikte çalışıldığı görülmektedir. Bunlardan Cinsiyete dayalı farklılık ve eşitsizlikler, Kadınların kariyer yolculuğu ve kariyer engelleri Liderlik ile Akademik personel ve yetkinlik konuları hem Science Direct hem diğer veri tabanındaki çalışmalarda ortak konular olduğu ancak kadın yöneticilerin şirket performansı ve bibliyometrik analiz konularının ortak çalışılmadığı görülmektedir. Cam uçurum konusu kadınlara yönelik bir kariyer engeli olması sebebiyle konuların daha çok cinsiyete dayalı farklılık ve kariyer engeli

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

konularının daha çok çalışılması son derece olağandır. Tüm bu çalışmalar tek tek incelendiğinde ise araştırmaların bulgularına yönelik ortaya çıkan sonuçlar ise Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Çalışmalardaki Özet Bulgular

Özet Bulgular	Science Direct	Diğer	Toplam
Farklı sektörlere göre cam uçurum engeli ve bu engeli aşma önerileri belirlenmiştir	10	7	17
Kadınların yönetime getirilmesi aynı zamanda ideolojik tutum ve algıya yöneliktir	5	2	7
Cam uçurumun bireysellikten öte kurumsal bir problemdir	4	2	6
Kadınlar riskli durumlarda daha başarılıdır	4	2	6
Yalnızca üst kademe terfi engellerini değil; işe alım, ücret eşitsizlikleri, terfi mekanizmaları gibi farklı aşamalarda, farklı türlerde engeller ortadan kalktığında cam uçurum vb. engeller de ortadan kalkarak kavramsallaşmaktadır	1	1	2
Kadınlarda özellikle spor alanındaki yönetim ve ekonomik yönden yapılan araştırmalar yetersizdir	1	-	1
İlgili alanda yapılan tez çalışmaları yetersizdir	-	1	1
Cam uçurumla birlikte çeşitli liderlik türleri ve buna yönelik çıkarımlar yapılmıştır.	-	1	1
Toplam	25	16	41

Çizelge 3'te, toplam 41 çalışmanın bulguları incelenmiş ve cam uçurum ve ilgili konulara yönelik bulgular özet haline getirilmiştir. Her bir çalışmada birbiri ile uyumlu ve aynı ifadelere yönelik bulgular bir araya getirilerek ilgili bulguları kapsayan kısa başlıklar altında toplanmıştır. Buna göre tüm incelenen veri tabanlardaki çalışmalarda ortak konu başlıkları ortaya çıkmıştır. Bu bulgulardan en çok ortaya çıkanlar sırasıyla farklı sektörlere göre yapılmış olan çalışmalardaki cam uçurum engeli ve bu engeli aşma önerileri (16); kadınların yönetime getirilmesi aynı zamanda ideolojik tutum ve algıya yönelik olması (7); cam uçurumun bireysellikten öte kurumsal bir problem olması ve kadınların riskli durumlarda daha başarılı olması (6) ve yalnızca üst kademe terfi engellerini değil; işe alım, ücret eşitsizlikleri, terfi mekanizmaları gibi farklı aşamalarda, farklı türlerde engeller ortadan kalktığında cam uçurum vb. engeller de ortadan kalkarak kavramsallaşmaktadır (1) bulgularıdır. Science Direct veri tabanında yer alan çalışma bulgusu olan kadınlarda özellikle spor alanındaki yönetim ve ekonomik yönden yapılan araştırmaların yetersiz olduğu ve Diğer veri tabanlarında ise konuyla ilgili yapılan tez çalışmalarının yetersizliği ve cam uçurumla birlikte çeşitli liderlik türleri ve buna yönelik çıkarımların yapıldığı bulgular sadece 1'er çalışmada yer almıştır. Sonuç olarak çalışmanın ana konusu olan cam uçurum kavramının bir kariyer engeli olması ve buna yönelik önerilere yer verilen bulguların daha çok olması beklenen bir durumdur.

3.SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada cam uçurum konusundaki makalelerin (2024-2025) bibliyometrik analizi yapılmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Araştırmada incelenen makaleler farklı ülke koşulları ve sektörlere yönelik olarak yapılmış olup iş hayatında da bu farklılıkların olması beklenen bir durumdur. Ancak cam uçurum konusu tüm

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

makalelerde kadınlara yönelik ve bilinçli bir kariyer engeli olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte bu engelin hiç olmaması gerekirken yaşandığında nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair somut adımlar atılmış, kurallar konmuş ya da engellemeye yönelik yapılmış hiçbir çalışmaya rastlanmamıştır. Daha çok nedenleri ve sonuçları üzerinde durularak cam uçurumun kariyer engeli olarak kabul edilmesi yönünde çalışmalar söz konusudur. Çalışmalara bakıldığında konuya binaen daha çok kadın çalışanların bu konuda araştırma yaptığı görülmektedir. Science Direct veri tabanı (25) ile diğer veri tabanlarına (16) bakıldığında çalışma sayılarının çok büyük fark olmadığı böylelikle mevcut bilimsel gelişmelerin takibinin güncel olarak yapıldığı görülmektedir. Çalışmalar incelendiğinde ise daha çok kadın çalışanlar ve yöneticilere yönelik yapıldığı ve çalışanların kendilerini sürekli geliştirip yetkinlik kazanarak kariyer engellerine maruz kalınmayacağı yönünde bulgulara erişilmiştir. İncelenen 41 çalışma sonucunda sadece kadınlara değil tüm çalışanlara şu öneriler geliştirilmiştir:

- Çalışan / yönetici seçimlerinde objektif ve profesyonel bir tutum sergilenmeli; cinsiyetten ziyade liyakate önem verilmelidir
- Çalışma ortamında güven esaslı iş ilişkilerinin oluşturulması son derece önemlidir. Bu sebeple her çalışan kendi yetki ve sorumluluğunu bilerek görevini yapmak zorundadır. Böylelikle yönetim değişse dahi herkes işinin ehli olacağından kariyer yükselmelerinde bir sorun yaşanmayacağı söylenebilir.
- Hizmet içi – dışı eğitimlerle, çalışanlara uzman kişiler tarafından mevcut konumları ve gelecekte karşılaşabileceği kariyer basamakları ve engelleri hakkında bilgilendirme programları oluşturulmalı; her çalışandan beklenen davranış ve verimli çalışma politikaları belirlenmelidir.
- Yönetim işi son derece sorumluluk gerektiren bir iştir. Bu sebeple cam uçuruma sürüklenen kadın yöneticiler bu durumu kendi lehlerine çevirebilmeli; iş koşullarını doğru analiz ederek alternatif yönetim politikaları ile olumsuz iş ortamını olumlu hale getirebilmelidirler.

KAYNAKÇA

Aabo, T., Hansen, M., Krog, S. H., & Kynde, K. (2024). Explaining differences in CEO gender diversity across industries: Do personality traits matter?. *Global Finance Journal*, *61*, 100986.

Abdelkader, M. G., Gao, Y., & Elamer, A. A. (2024). Board gender diversity and ESG performance: The mediating role of temporal orientation in South Africa context. *Journal of Cleaner Production, 440*, 140728.

Akagündüz, S. Y. (2025).Toplumsal Cinsiyetin Demokrat Parti Dönemi Yurttaşlık Bilgisi Ders Kitaplarına Yansımaları (1950-1960). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, *25*(50), 421-450.

Albar, B. Ö. (2025). Cam Temelli Metaforlar Kapsamında Kadınların Kariyer Engellerinin Değerlendirilmesi. *The Journal of Social Sciences*, *74*(74), 16-26.

Bal, F., & Ufacık, O. E. (2024). Liderlik Kavramı Üzerine Bibliyometrik Bir Araştırma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *11*(1), 193-207.

Bishop-Kinlyside, Z. K., Shrestha, A., & Wheeldon, A. L. (2025). Acting, feeling, looking the part: social intelligence capabilities and associated specific behaviours of women in leadership. *Gender in Management: An International Journal*, *40*(4), 620-638.

Bonesso, S., & Cortellazzo, L. (2024). A journey into women's managerial career development through the social cognitive career lens. *European Management Journal*.

Çelik, H. (2025). Akademide Görünmez Bariyerler: Cam Tavan Sendromu Üzerine Sistematik Bir İnceleme. *Eğitim Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, *6*(1), 32-51.

Clark, M., Kerslake, S., Bøe, B., & Hiemstra, L. A. (2024). Being a woman and an orthopaedic surgeon—a primer on the challenges we face. *Journal of ISAKOS*, *9*(3), 449-456.

Eminoğlu, Ö., Mutlu, N. M., & Bıyıklı, S. İ. (2024). İleri eğitimli kadın iş gücünün sürdürülebilir büyümeye etkisi: Kümeleme analizi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, *10*(1), 67-86.

Gander, M., & Sharafizad, F. (2025). Progressing gender equity in senior leadership: a systematic literature review. *Gender in Management: An International Journal*, *40*(2), 352-369.

Gould, J. A., Kulik, C. T., & Platt, A. L. (2025). A scoping review of gendered academic career outcomes: An ecosystem perspective. *European Management Journal*.

Gunes, U., & Chang, W. W. (2025). Women's pathways to leadership: A bibliometric review and qualitative inquiry into career progression in Turkey. In *Women's Studies International Forum* (Vol. 110, p. 103098). Pergamon.

Gutiérrez, A. S. (2025). Impostorization of Latinx scholars: it's a real "thing". *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, *44*(4), 432-445.

Homan, A. C., & Abbaszadeh, Y. (2025). Obstacles for marginalized group members in obtaining leadership positions: Threats and opportunities. *Current Opinion in Psychology*, *62*, 101971.

Ingersoll, A. R., Glass, C., & Cook, A. (2024). Gender, credentials & success: An examination of educational attainment in top management teams. *Social Science Research*, *124*, 103078.

İpçioğlu, İ., & Taşdemir, A. (2024). Cam Uçurumu Üzerine Bir Literatür İncelemesi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, *7*(1), 171-182.

Jeldes-Delgado, F., Ferreira, T. A., Diaz, D., & Ortiz, R. (2024). Exploring gender stereotypes in financial reporting: An aspect-level sentiment analysis using big data and deep learning. *Heliyon*, *10*(20).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Kim, J. (2024). Incentive contracts with pay gap and pay equity. *Labour Economics*, *91*, 102651.

Li, X., Moyer, O., Pfeiffer, O., Velthuis, R., & Zaleski, P. (2025). Female CEO selection: Does the glass cliff exist?. *The Leadership Quarterly*, *36*(2), 101853.

Martiny, A., Taglialatela, J., Testa, F., & Iraldo, F. (2024). Determinants of environmental social and governance (ESG) performance: A systematic literature review. *Journal of Cleaner Production*, *456*, 142213.

McCamey, D. K., & Thomas, G. (2025). The Impact of Black DNP-Prepared Nurse Leaders in Academia and Acute Care Settings. *Nurse Leader*, 102445.

Mukherjee, S., & Krammer, S. M. (2024). When the going gets tough: Board gender diversity in the wake of a major crisis. *The Leadership Quarterly*, *35*(5), 101784.

Öztürk, B. (2025). Cam Yürüyen Merdiven Metaforu'nun Kadın Akademisyen Sayısına Etkisi: Türkiye Örneği. *Alanya Akademik Bakış*, *9*(2), 483-500.

Ryan, M. K., & Haslam, S. A. (2005). The glass cliff: Evidence that women are over-represented in precarious leadership positions. *British Journal of management*, *16*(2), 81-90.

Sreevatsa, A., Nag, S., Bashir, S., & Sirohi, B. (2025). Empowering women oncologists in India—are we there yet?. *The Lancet Regional Health-Southeast Asia*, *32*.

Staley, L. (2025). Women and women's sports in sport management and economics: a scoping review. *Sport, Business and Management: An International Journal*, 1-24.

Suau-Sanchez, P., Voltes-Dorta, A., & Lamolla, L. (2025). Board and executive gender diversity as a driver of airline efficiency: A network-DEA analysis. *Journal of Air Transport Management*, *124*, 102745.

Suna, K. Ö. S. E. (2024). Socıal Scıences Cıtatıon Index (SSCI) Kapsamında İşletme ve Yönetim Dergilerinde Yapılan "Kadın Yönetici" Temalı En Çok Atıf Alan Makalelerin İncelenmesi: Nitel Bir Araştırma. *JOURNAL OF WORLD WOMEN STUDIES*, *9*(1), 40-59.

Suvacı, B. (2024). Türkiye'de Kadın Yöneticiler Üzerine Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *26*(3), 1163-1180.

Takizawa, R., Aelenei, C., Iacoviello, V., Assilaméhou-Kunz, Y., & Kulich, C. (2024). When a precarious position of power is perceived as a glass cliff: Reactions to Elisabeth Borne's appointment as Prime minister. *Psychologie française*, *69*(4), 391-403.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Tao, Y., Wang, H., He, J., Zhang, Z., & Liu, H. (2024). How does female representation affect long-term firm performance? Capturing causal complexity with a configurational approach. *Gender in Management: An International Journal*, (ahead-of-print).

Ufacık, O. E. (2023). Cam Uçurum Kavramına Yönelik Bibliyometrik Bir Araştırma. *Women's Studies in Social Sciences I,* (Ed. A.T. Bayram, N. Agarwal ve A. Raza) Gaziantep, Özgür Yayınları.

Vural, S. (2025). Cam Tavan ve Cam Uçurum Fenomenleri Işığında "Cam Gökyüzü": Kadın Pilotların Temsil Gücü. *MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, *5*(1), 63-82.

Yang, Y., & Konrad, A. M. (2025). Effects of women on corporate boards: An integrative review from a political capital perspective. *The Leadership Quarterly*, *36*(1), 101841.

Yıldız, F. Z. (2025). Cam Tavan: Kadın Çalışanların Deneyimlerine İlişkin Nitel Bir Araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *14*(3), 1754-1778.

Zhang, Y., Mooney, A., & Ozgen, S. (2025). Racial minorities in strategic leadership: An integrative literature review and future research roadmap. *The Leadership Quarterly*, *36*(1), 101840.

Zhao, X., Wider, W., Jiang, L., Fauzi, M. A., Tanucan, J. C. M., Lin, J., & Udang, L. N. (2024). *Transforming higher education institutions through EDI leadership: A bibliometric exploration. Heliyon, 10 (4), e26241*.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KREDİ KARTI ALTERNATİFLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK HİBRİT BİR KARAR VERME MODELİ

Öğr. Gör. Dr. Osman Yavuz AKBULUT
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, osmanyavuz_39@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0001-9225-1728
Doç. Dr. Özcan IŞIK
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, ozcanisik@cumhuriyet.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-2230-8738

ÖZET

Kredi kartı seçimi, bireylerin finansal maliyet hassasiyeti, dijital hizmet beklentileri ve müşteri deneyimi gibi çok boyutlu unsurları eşzamanlı olarak değerlendirmesini gerektiren stratejik bir karar sürecidir. Bu çalışmada, Türkiye'de faaliyet gösteren 12 bankaya ait kredi kartı alternatifleri; finansal maliyet, kazanç, kullanım kolaylığı ve erişilebilirlik, güvenlik ve risk yönetimi, hizmet kalitesi ve müşteri deneyimi ile operasyonel erişim ve kart yönetimi olmak üzere altı ana boyutta tanımlanan 20 kriter çerçevesinde analiz edilmiştir. Entegre çok kriterli karar verme (ÇKKV) modeli kapsamında kriter ağırlıkları LOPCOW (Logarithmic Percentage Change-Driven Objective Weighting) yöntemiyle objektif biçimde hesaplanmış; alternatiflerin performans sıralaması ise AROMAN (Alternative Ranking Order Method Accounting for Two-Step Normalization) yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. LOPCOW analizine göre "yıllık kart ücreti" en yüksek ağırlığa sahip kriter olarak öne çıkmış; bu durum, kullanıcıların hâlen maliyet odaklı karar verme eğiliminde olduğunu göstermektedir. AROMAN sıralama çıktıları ise kullanıcı perspektifinden en avantajlı kart alternatiflerinin sırasıyla Bonus Kart (Garanti BBVA), Worldcard (Vakıfbank) ve Bonus Kart (ING Bank) olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, bankaların kredi kartı ürün stratejilerini şekillendirirken yalnızca maliyet avantajına değil; aynı zamanda dijital altyapı, ödül sistemleri, müşteri destek hizmetleri ve operasyonel kolaylık gibi unsurlara da bütüncül biçimde odaklanmaları gerektiğini göstermektedir. Bu yaklaşım, hem müşteri memnuniyetini artırmakta hem de rekabetçi konumun sürdürülebilirliğine katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Kredi Kartı Seçimi, Çok Kriterli Karar Verme, LOPCOW, AROMAN

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

A HYBRID DECISION-MAKING MODEL FOR ASSESSING CREDIT CARD ALTERNATIVES

Lecturer Dr. Osman Yavuz AKBULUT
Sivas Cumhuriyet University, osmanyavuz_39@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0001-9225-1728
Assoc. Prof. Dr. Özcan IŞIK
Sivas Cumhuriyet University, ozcanisik@cumhuriyet.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-2230-8738

ABSTRACT

Credit card selection is a strategic decision-making process that requires individuals to simultaneously evaluate multidimensional factors such as financial cost sensitivity, expectations for digital services, and customer experience. In this study, credit card alternatives offered by 12 banks operating in Türkiye were analyzed based on 20 criteria grouped under six main dimensions: financial cost, benefit, ease of use and accessibility, security and risk management, service quality and customer experience, and operational access and card management. Within the integrated multi-criteria decision-making (MCDM) framework, the weights of the criteria were objectively determined using the LOPCOW (Logarithmic Percentage Change-Driven Objective Weighting) method, while the performance ranking of the alternatives was conducted using the AROMAN (Alternative Ranking Order Method Accounting for Two-Step Normalization) method. According to the LOPCOW analysis, “annual card fee” emerged as the most influential criterion, indicating that users still tend to make cost-oriented decisions. The AROMAN ranking results revealed that the most advantageous card alternatives from the user perspective were Bonus Card (Garanti BBVA), Worldcard (Vakıfbank), and Bonus Card (ING Bank), respectively. The findings suggest that when shaping credit card product strategies, banks should not only focus on cost advantages but also adopt a holistic approach that integrates digital infrastructure, reward systems, customer support services, and operational convenience. This approach may enhance customer satisfaction while contributing to the sustainability of competitive positioning.

Keywords: Credit Card Selection, Multi-Criteria Decision-Making, LOPCOW, AROMAN

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Kredi kartları günümüzde yalnızca bir ödeme aracı olmanın ötesinde, bireylerin finansal davranışlarını şekillendiren ve bankaların rekabet stratejilerinde kritik rol oynayan ürünler haline gelmiştir (Kaya, 2009; Kızgın, 2009). Bankacılık profesyonelleri açısından kredi kartı yönetimi; müşteri kazanımı, sadakat programları, dijital altyapı yatırımları ve risk yönetimi gibi çok boyutlu unsurları içeren stratejik bir alanı temsil etmektedir (Wang vd., 2010). Özellikle Türkiye gibi dinamik finansal piyasalarda, kart kullanıcılarının maliyet hassasiyetleri ile dijital hizmet beklentileri arasındaki dengeyi kurmak, bankaların sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmesi için vazgeçilmezdir. Bu bağlamda, kredi kartı seçim süreci yalnızca bireysel tercihlerden ibaret olmayıp, aynı zamanda bankaların ürün geliştirme ve müşteri deneyimi stratejilerinin etkinliğini de yansıtmaktadır (Çiçek ve Demirdelen, 2010).

Kredi kartı alternatiflerinin analitik biçimde değerlendirilmesi, yalnızca bireysel kullanıcıların finansal refahını artırmakla kalmaz, aynı zamanda makroekonomik büyüme ve sürdürülebilirlik açısından da stratejik bir rol oynar. Kart kullanımının yaygınlaşması, kayıtlı ekonomiyi güçlendirerek vergi tabanını genişletmekte ve finansal kapsayıcılığı artırmaktadır. Bu durum, özellikle düşük gelir gruplarının finansal sisteme entegrasyonunu kolaylaştırarak ekonomik büyümenin tabana yayılmasına katkı sağlar. Ayrıca, dijital ödeme altyapılarının gelişmesi enerji verimliliği, kağıt tüketiminin azalması ve işlem maliyetlerinin düşmesi gibi çevresel ve operasyonel sürdürülebilirlik unsurlarını desteklemektedir (Yıldırım, 2019; Çelikkol ve Elevli, 2016).

Çok kriterli karar verme (ÇKKV) literatürü açısından kredi kartı seçimi, farklı ve genelde birbiri ile çelişen ölçütlerin eşzamanlı olarak dikkate alınmasını gerektiren tipik bir çok boyutlu karar problemidir (Orçanlı ve Özdemir, 2013). Bu çalışmanın temel amacı, söz konusu problemin çözümü için yeni ve bütünleşik bir metodolojik yaklaşım önermektir. Önerilen hibrit model, LOPCOW ve AROMAN algoritmalarının entegrasyonuna dayanmaktadır. LOPCOW'un veri temelli ağırlıklandırma kapasitesi, karar sürecinde öznel yargıların etkisini minimize ederken; AROMAN'ın ortalama normalize matris yaklaşımı, alternatifler arasındaki performans farklılıklarını daha tutarlı ve bütüncül biçimde yansıtmaktadır. Böylece geliştirilen karar modeli, kredi kartı seçim problemine yönelik hem metodolojik yenilik hem de uygulama açısından güçlü bir analitik çerçeve sunmaktadır.

Bu çalışma, kredi kartı seçim problemine yönelik literatürdeki metodolojik ve uygulama boşluklarını dolduran özgün katkılar sunmaktadır. Öncelikle, LOPCOW ve AROMAN algoritmalarının entegrasyonu ile hibrit bir karar verme modeli geliştirilmiş; böylece kriter ağırlıklarının objektif biçimde belirlenmesi ve alternatiflerin performans sıralamasının daha dengeli biçimde yapılması sağlanmıştır. Ayrıca, kredi kartı seçim sürecini yalnızca maliyet odaklı değil; kazanç, güvenlik, müşteri deneyimi, erişilebilirlik ve operasyonel kart yönetimi gibi çok boyutlu unsurları kapsayan 6 boyut altında 20 kriterden oluşan kapsamlı bir değerlendirme çerçevesi oluşturulmuştur. Bu yaklaşım, kullanıcıların tercih davranışlarını daha gerçekçi biçimde yansıtırken, bankalara da ürün stratejilerini yeniden şekillendirmede yol gösterici bulgular sunmaktadır. Çalışma, politika yapıcılara ve bankacılık paydaşlarına finansal kapsayıcılığı artıracak, kayıtlı ekonomiyi güçlendirecek ve dijital ödeme altyapısının sürdürülebilir biçimde gelişmesine katkı sağlayacak analitik bir çerçeve sunmaktadır. Böylece

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

araştırma, hem akademik literatüre metodolojik yenilik getirmekte hem de finansal ekosistemin sağlıklı işleyişi için stratejik düzeyde uygulanabilir sonuçlar üretmektedir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Bankacılık sektöründe ele alınan karar problemleri, çok boyutlu yapıları nedeniyle karar verme yaklaşımlarıyla sıklıkla analiz edilmektedir. Literatürde kredi kartı seçimi, banka tercihi, dijital bankacılık hizmetleri, personel seçimi, ATM yer seçimi ve şube performansının değerlendirilmesi gibi farklı problemlerde çeşitli karar verme algoritmalarının tekil veya bütünleşik biçimde uygulandığı görülmektedir. Tablo 1'de, bankacılık alanında gerçekleştirilen ve farklı karar verme prosedürlerini kullanan seçilmiş çalışmalar özetlenmektedir.

Çizelge 1. Literatür İncelemesi

Yazar(lar)	Kullanılan Karar Prosedürü(leri)	Araştırmanın Amacı
Orçanlı ve Özdemir (2013)	AHP ve ELECTRE II	Tüketici algılarına dayalı nitel ve nicel kriterlerin bütüncül biçimde dikkate alınmasıyla, kredi kartı alternatiflerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi
Çelikkol ve Elevli (2016)	PROMETHEE	5 bankaya ilişkin kredi kartı alternatifinin karşılaştırılması
Kenger ve Organ (2017)	Entropi ve ARAS	Bankacılık sektöründe personel seçim problemini karar verme yaklaşımlarıyla ele alarak en uygun adayın belirlenmesini amaçlamaktadır.
Şenel vd., (2018)	Eşit Ağırlık ve Bulanık TOPSIS	Bankacılık sektöründe hizmet kalitesi performansının entegre bir karar verme yaklaşımıyla değerlendirilmesi
Yalçıner ve Karaatlı (2018)	AHP, TOPSIS ve ELECTRE	Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankaları için 2002–2015 yıllarını kapsayan dönemde analitik bir seçim gerçekleştirilmesi
Yıldırım (2019)	Bulanık TOPSIS	Türkiye'de faaliyet gösteren yedi çatı kredi kartı platformunun değerlendirilesi
Noyan ve Gavcar (2020)	AHP, ELECTRE ve MOORA	Muğla ili ve çevresinde dijital bankacılık kullanıcılarının memnuniyet düzeylerini etkileyen faktörleri analizi
Koçak ve Çalık (2020)	AHP, Bulanık AHP, Aralık Tip-2 Bulanık AHP ve TOPSIS	Müşterilerin banka tercihlerini şekillendiren faktörleri incelemek ve bankalar arasında analitik bir seçim gerçekleştirmek
Yazgan ve Agamyradova (2021)	SWARA ve MAIRCA	Katılım bankacılığı sektöründe gişe personeli pozisyonu için başvuran adayların analitik yöntemlerle değerlendirilerek en uygun adayın seçilmesi.
Goker ve Dursun (2021)	Uzman Görüşü, PROMETHEE, PROMETHEE II ve ELECTRE II	Türk bankacılık sektöründe ATM yer seçiminin çok kriterli karar verme yaklaşımlarıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi
Torkan vd., (2024)	Uzman görüşlerine dayalı dışsal ağırlıklar,	İran'ın Huzistan eyaletinde faaliyet gösteren Tose'e Ta'avon Bankası'na ait 20 şubenin

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

	Entropi, PROMETHEE II, TOPSIS ve EDAS	entegre bir karar verme yaklaşımıyla değerlendirilmesi ve kapsamlı bir şube derecelendirme sisteminin oluşturulması

Literatür incelendiğinde, bankacılık sektörüne ilişkin karar problemlerinin büyük ölçüde AHP, TOPSIS, ELECTRE, PROMETHEE gibi klasik ÇKKV yöntemleriyle ele alındığı görülmektedir. Bu yöntemler farklı problem türlerinde değerli sonuçlar üretmiş olsa da, kriter ağırlıklandırma ve alternatiflerin sıralanması aşamalarında benzer metodolojik kombinasyonların tekrarlandığı ve yenilikçi yaklaşımlara sınırlı ölçüde yer verildiği dikkat çekmektedir. Özellikle kredi kartı seçimi problemine odaklanan çalışmalarda, kriterlerin objektif biçimde ağırlıklandırılmasına olanak tanıyan yöntemlerin kullanımının sınırlı kaldığı; alternatifler arasındaki performans farklılıklarını daha dengeli biçimde yansıtan yeni nesil sıralama algoritmalarının ise yeterince entegre edilmediği görülmektedir.

Bu bağlamda, literatürde LOPCOW yöntemiyle kriter ağırlıklarının belirlendiği ve AROMAN yaklaşımıyla alternatiflerin iki aşamalı normalizasyon süreci üzerinden sıralandığı bütünleşik bir ÇKKV modeline rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma, söz konusu metodolojik boşluğu doldurarak kredi kartı seçim problemine yönelik özgün, veri temelli ve bütüncül bir karar verme çerçevesi geliştirmekte; hem akademik literatüre metodolojik yenilik sunmakta hem de bankacılık sektörüne stratejik düzeyde uygulanabilir bulgular sağlamaktadır.

3. METODOLOJİ

Bu çalışmada, kredi kartı alternatiflerinin çok boyutlu yapısını bütüncül biçimde değerlendirebilmek amacıyla entegre karar verme metodolojisi benimsenmiştir. Önerilen yaklaşım, kriter ağırlıklarının objektif olarak belirlenmesi ve alternatiflerin performans düzeylerine göre sıralanması olmak üzere iki aşamalı bir yapıdan oluşmaktadır. Bu kapsamda, kriterlerin göreli önem düzeyleri LOPCOW prosedürüyle hesaplanmış; kredi kartı alternatiflerinin genel performansları ise AROMAN prosedürü kullanılarak analiz edilmiştir. Söz konusu karar algoritmalarının teorik altyapıları ve uygulama adımları bu bölümde açıklanmıştır.

3.1. LOPCOW Prosedürü

Ecer ve Pamucar (2022) tarafından çok kriterli karar verme literatürüne kazandırılan LOPCOW prosedürü, değerlendirme sürecinde yer alan kriterlerin objektif biçimde ağırlıklandırılmasına olanak sağlayan veri temelli bir yaklaşımdır. LOPCOW yaklaşımının en belirgin üstünlüklerinden biri, negatif performans değerlerinin karar matrisine dâhil edilmesine imkân tanıması ve çok sayıda kriter içeren geniş boyutlu karar problemlerinde etkin biçimde uygulanabilmesidir. Söz konusu karar algoritmasının uygulama süreci dört temel adımdan oluşmaktadır

Adım 1. İlk aşamada, Eşitlik (1) doğrultusunda, değerlendirme kapsamına alınan kriterler ve alternatiflerden oluşan karar matrisi oluşturulmaktadır.

$$X = \left[x_{ij}\right]_{m\times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Adım 2. Karar matrisindeki farklı ölçüm birimlerinden ve ölçek farklılıklarından kaynaklanan etkilerin giderilmesi amacıyla normalizasyon işlemi uygulanmaktadır. Normalizasyon süreci, kriterlerin fayda veya maliyet niteliğine bağlı olarak sırasıyla Eşitlik (2) ve Eşitlik (3) aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - min_{ij}}{mak_{ij} - min_{ij}} \quad (2)$$

$$r_{ij} = \frac{mak_{ij} - x_{ij}}{mak_{ij} - min_{ij}} \quad (3)$$

Adım 3. Normalize edilmiş değerler kullanılarak her bir değerlendirme ölçütüne ilişkin yüzdesel değişimleri ifade eden PV_j değerler, Eşitlik (4) ile hesaplanmaktadır.

$$PV_j = \left| \ln \left[\frac{\sqrt{\frac{\sum_{i=1}^{n} r_{ij}^2}{n}}}{\sigma} \right] \right| \times 100 \quad (4)$$

Adım 4. Her bir performans ölçütünün göreli önemini yansıtan objektif ağırlıklar Eşitlik (5)'ten faydalanılarak tespit edilir.

$$w_j = \frac{PV_{ij}}{\sum_{j=1}^{m} PV_{ij}}; \sum_{j=1}^{n} w_j = 1 \quad (5)$$

Hesaplama sonuçlarına göre en yüksek ağırlık değerine sahip performans ölçütü, genel performans üzerinde en belirleyici etkiye sahip ölçüt olarak değerlendirilir.

3.2. AROMAN Prosedürü

Alternatiflerin performanslarına göre sıralanmasında kullanılan AROMAN prosedürü, Bošković vd. (2023) tarafından karar verme literatürüne kazandırılmış görece yeni bir sıralama yaklaşımıdır. Yöntemin temel ayırt edici özelliği, karar matrisine uygulanan iki aşamalı normalizasyon süreci sayesinde farklı normalizasyon yaklaşımlarından kaynaklanabilecek sapmaların dengelenmesi ve alternatiflerin performanslarının daha objektif bir ortalama çözüm matrisi üzerinden değerlendirilmesidir. Bošković vd., (2023) ve Bošković vd., (2024)'e göre, göz konusu sıralama prosedürü, beş temel adımdan oluşan sistematik bir uygulama prosedürüne sahiptir.

Adım 1. Yöntemin ilk aşamasında, alternatif ve değerlendirme kriterinden oluşan başlangıç karar matrisi oluşturulur. Bu matris Eşitlik (1)'de gösterilmektedir.

Adım 2. Bu adımda, performans ölçütlerinin fayda veya maliyet özelliği dikkate alınmaksızın karar matrisine iki farklı normalizasyon tekniği uygulanmaktadır. Bu bağlamda, karar matrisinin doğrusal normalizasyonu Eşitlik (6) aracılığıyla; aynı karar matrisi vektörel normalizasyonu ise Eşitlik (7) yardımıyla yapılmaktadır. Son aşamada ise, doğrusal ve vektörel normalizasyon sonuçları, Eşitlik (8) vasıtasıyla entegre edilerek, ortalama normalize karar matrisi oluşturulmaktadır:

$$t_{ij} = \frac{x_{ij} - \min(x_{ij})}{\max(x_{ij}) - \min(x_{ij})} \quad (6)$$

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

$$t_{ij}^{*} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^{m}(x_{ij})^2}} \quad (7)$$

$$t_{ij}^{norm} = \frac{\beta t_{ij} + (1-\beta) t_{ij}^{*}}{2} \quad (8)$$

Bu eşitlikte yer alan β katsayısı, doğrusal ve vektörel normalizasyon çıktılarının göreli katkılarını ifade eden bir ağırlıklandırma parametresidir. Literatürde bu parametrenin genellikle 0.5 olarak kullanıldığı görülmekte olup, bu çalışma kapsamında da literatüre paralel biçimde β= olarak hesaplamalara dâhil edilmiştir.

Adım 3. Normalize karar matrisi performans ölçütlerine ilişkin ağırlıklarla çarpılarak ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi elde edilmektedir. İlgili işlem Eşitlik (9) ile gerçekleştirilmiştir.

$$\hat{t_{ij}} = w_j \times t_{ij}^{norm} \quad (9)$$

Adım 4. Performans kriterlerinin fayda veya maliyet özellikleri dikkate alınarak her bir alternatif için normalize edilmiş ağırlıklı toplam performans değerleri tespit edilmektedir. Fayda yönlü kriterler için Eşitlik (10), maliyet yönlü kriterler için ise Eşitlik (11) kullanılmaktadır:

$$A_i = \sum_{j=1}^{n} \hat{t_{ij}}^{(max)} \quad (10)$$

$$L_i = \sum_{j=1}^{n} \hat{t_{ij}}^{(min)} \quad (11)$$

Adım 5. AROMAN prosedürünün son adımında, her bir alternatif için nihai başarı skorları Eşitlik (12) yardımıyla hesaplanmaktadır:

$$R_i = {L_i}^{\lambda} + {A_i}^{(1-\lambda)} \quad (12)$$

Eşitlikte yer alan λ parametresi, fayda ve maliyet kriterlerinin karar sürecine olan göreli etkisini dengeleyen bir katsayıdır. Çalışma kapsamında, fayda ve maliyet nitelikli kriterlerin birlikte yer alması nedeniyle literatüre paralel olarak λ=0.5 değeri kullanılmıştır. Yapılan hesaplama sonuçlarına göre, en yüksek R_i değerine sahip alternatif en başarılı olarak değerlendirilmektedir.

4. VERİ SETİ VE ÖRNEKLEM

Bu çalışmanın temel amacı, kredi kartı seçim problemine yönelik olarak çok boyutlu karar yapısını dikkate alan hibrit bir karar verme modeli önermek ve bu model aracılığıyla Türkiye'de faaliyet gösteren bankalara ait kredi kartı alternatiflerini bütüncül bir çerçevede değerlendirmektir. Bu süreçte, kredi kartı kullanıcılarının karar verme davranışlarını doğrudan etkileyen unsurlar ön plana çıkarılmış ve kriter seti hem finansal hem de operasyonel boyutları kapsayacak şekilde yapılandırılmıştır. Uzman görüşlerine dayalı olarak belirlenen 20 değerlendirme kriteri, içerik ve işlevsel özellikleri bakımından beş ana boyut altında sınıflandırılmıştır. Çalışmanın örneklemini, Türkiye'de faaliyet gösteren ve kredi kartı pazarında yüksek müşteri sayısına, yaygın kullanım ağına ve güçlü dijital altyapıya sahip 12 banka oluşturmaktadır. Bu bankalara ait 12 kredi kartı alternatifi, piyasa bilinirliği, kullanıcı yoğunluğu ve ürün çeşitliliği dikkate alınarak analiz kapsamına dâhil edilmiştir. Bu çerçevede,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

çalışmada kullanılan değerlendirme kriterleri Çizelge 2'de, analiz kapsamına alınan bankalar ve kredi kartı alternatifleri ise Çizelge 3'te sunulmaktadır.

Çizelge 2. Değerlendirme Ölçütleri

Sıra	Boyut	Değerlendirme Ölçütleri	Kod	Amaç
1	Finansal Maliyet Boyutu	Yıllık Kart Ücreti	C1	Min
2		Alışveriş Faiz Oranı	C2	Min
3		Gecikme Faiz Oranı	C3	Min
4		Nakit Avans Maliyeti	C4	Min
5	Kazanç-Fayda Boyutu	Kazanç Oranı (Puan/Mil Oranı)	C5	Max
6		Ödül Kullanılabilirliği	C6	Max
7		Kampanya Ekosistemi Genişliği	C7	Max
8		Taksit/Erteleme İmkânı	C8	Max
9	Güvenlik ve Risk Yönetimi Boyutu	Güvenlik Özellikleri	C9	Max
10		İtiraz/Chargeback Yönetimi	C10	Max
11	Hizmet Kalitesi ve Müşteri Deneyimi Boyutu	Mobil Uygulama Kalitesi	C11	Max
12		Çağrı Merkezi/Canlı Destek Performansı	C12	Max
13		Şeffaflık ve Bilgilendirme	C13	Max
14		Müşteri Memnuniyeti	C14	Max
15	Operasyonel Kart Yönetimi	Kart Teslim ve Aktivasyon Kolaylığı	C15	Max
16		Ek Kart Olanakları	C16	Max
17		Temassız İşlem Limiti Yönetimi	C17	Max
18		Limit Yönetimi ve Limit Artışı Hızı	C18	Max
19		Kabul Ağı (Yurt İçi/Dışı)	C19	Max
20		Dijital Cüzdan/Sanal Kart Desteği	C20	Max

Çizelge 3. Alternatif Kredi Kartları

Sıra	Banka	Kart Alternatifleri	Kod
1	Türkiye İş Bankası	Maximum Kart	A1
2	Garanti BBVA	Bonus Kart	A2
3	Akbank	Axess Kart	A3
4	Yapı Kredi	Worldcard	A4
5	QNB Finansbank	CardFinans	A5
6	Ziraat Bankası	Bankkart	A6
7	Halkbank	Paraf Kart	A7
8	Vakıfbank	Vakıfbank Worldcard	A8
9	DenizBank	Bonus Kart	A9
10	Türkiye Ekonomi Bankası	CEPTETEB Bonus Kart	A10
11	Alternatifbank	Alternatif Kart	A11
12	ING Bank	Bonus Kart	A12

5. BULGULAR

Bu bölümde, önerilen LOPCOW tabanlı AROMAN bütünleşik karar verme modeli kullanılarak kredi kartı alternatiflerine ilişkin elde edilen ampirik bulgular sunulmakta ve analiz sonuçları sistematik biçimde değerlendirilmektedir.

5.1. LOPCOW Prosedürü Bulguları

Değerlendirme sürecinin ilk aşaması, kredi kartı alternatiflerini değerlendirmek üzere seçilen performans ölçütlerine ilişkin objektif kriter ağırlıklarının belirlenmesine temel oluşturacak karar matrisinin uzman görüşleri doğrultusunda oluşturulması ile başlamıştır. Bu kapsamda,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kredi kartı alternatiflerinin ilgili performans ölçütleri karşısındaki performans düzeyleri, bankacılık alanında uygulama ve akademik deneyime sahip dört bağımsız uzmanın değerlendirmeleri esas alınarak belirlenmiştir. Uzmanların belirlenmesinde; finansal ürünler, bireysel bankacılık, ödeme sistemleri ve müşteri deneyimi alanlarında en az 10 yıl mesleki tecrübeye sahip olma, kredi kartı ürünleriyle doğrudan çalışma geçmişi ve karar verme süreçlerine hâkimiyet kriterleri dikkate alınmıştır. Uzman grubunu; (i) bireysel bankacılık ve kredi kartları alanında görev yapmış bir banka yöneticisi, (ii) dijital bankacılık ve ödeme sistemleri konusunda uzman bir finans profesyoneli, (iii) müşteri deneyimi ve hizmet kalitesi alanında çalışan bir sektör danışmanı ve (iv) çok kriterli karar verme ve finansal performans analizi alanında akademik çalışmaları bulunan bir araştırmacı oluşturmaktadır. Bu çeşitlilik, değerlendirme sürecinin sadece finansal maliyet boyutuna değil; aynı zamanda hizmet kalitesi, kullanım kolaylığı ve operasyonel erişilebilirlik gibi boyutlara da dengeli biçimde yansıtılmasını sağlamaktadır. Belirlenen uzmanlar, her bir kredi kartı alternatifini belirlenen performans ölçütleri açısından Krstić vd. (2024) tarafından önerilen [1–9] ölçeği (1 = en düşük performans, 9 = en yüksek performans) kullanarak değerlendirmiştir. Sonrasında 4 farklı uzmanın görüşlerinin ortalaması alınarak başlangıç karar matrisi oluşturulmuştur. Başlangıç karar matrisi Çizelge 4'te sunulmuştur.

Çizelge 4. Karar Matrisi

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12	C13	C14	C15	C16	C17	C18	C19	C20
A1	6.75	6.25	5.25	5.25	6.75	7.25	7.75	7.50	8.00	7.75	7.25	8.00	7.25	8.00	8.00	7.00	7.25	7.25	8.00	7.25
A2	6.00	6.25	5.25	5.25	8.75	8.75	8.75	9.00	8.00	8.50	7.00	8.00	8.00	9.00	8.00	8.00	8.00	8.75	9.00	8.00
A3	6.00	6.25	5.25	5.25	7.50	7.50	7.75	9.00	8.00	7.75	8.50	8.00	8.00	8.00	8.50	7.00	8.25	7.75	8.00	8.25
A4	5.25	6.25	5.25	5.25	8.75	8.75	8.75	9.00	8.00	8.50	7.00	8.00	8.00	9.00	8.00	8.00	8.00	8.75	9.00	7.25
A5	5.75	5.25	4.25	4.25	6.50	6.50	6.50	7.00	7.00	6.75	6.00	7.00	6.25	6.75	7.00	6.00	7.00	6.50	8.00	7.00
A6	8.75	7.50	6.50	7.25	5.00	5.25	5.25	6.00	6.75	6.00	5.00	6.00	6.25	6.25	6.00	6.00	6.00	5.50	7.00	6.00
A7	8.75	7.50	6.50	7.25	6.00	6.00	5.50	6.00	6.75	6.00	5.00	6.00	6.25	6.25	6.00	6.00	6.00	5.50	7.00	6.00
A8	5.75	7.25	6.25	6.25	8.50	8.50	8.50	8.50	7.75	7.50	6.00	7.50	7.50	8.00	7.00	7.75	7.00	7.75	9.00	7.00
A9	6.00	5.25	4.25	4.25	7.75	7.75	7.75	8.00	7.00	6.75	6.25	7.00	6.75	7.00	7.00	7.00	7.00	6.75	8.00	7.00
A10	7.00	6.00	5.00	5.00	7.75	7.75	7.75	8.00	7.00	6.75	8.50	7.00	7.75	8.00	8.50	7.00	8.75	7.75	8.00	8.75
A11	7.00	5.50	4.50	4.50	4.00	4.00	4.00	5.00	6.00	5.00	5.25	4.75	5.50	5.25	6.00	5.00	6.00	5.25	6.00	6.00
A12	6.00	6.25	5.25	5.25	7.75	7.75	7.75	8.00	8.00	7.75	8.50	8.00	8.00	8.00	8.50	7.00	8.75	7.75	8.00	8.75

Uygulama sürecinin devamında, LOPCOW yaklaşımının hesaplama prosedürüne uygun bir biçimde sırasıyla Eşitlikler (2-5) kullanılarak, her bir performans ölçütüne ilişkin objektif ağırlıklar tespit edilmiştir. Yapılan hesaplamalar sonucunda elde edilen bulgular Çizelge 5'te rapor edilmiştir.

Çizelge 5. LOPCOW Sonuçları

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10
$\sum$	5.77	4.79	4.79	5.74	2.57	2.41	2.46	2.72	2.55	2.99
$\sum/m$	0.48	0.40	0.40	0.48	0.21	0.20	0.20	0.23	0.21	0.25
σ_j	0.33	0.35	0.35	0.34	0.31	0.31	0.32	0.33	0.34	0.31
PV_j	75.53	59.75	59.75	71.65	38.55	37.68	34.70	35.98	29.45	49.23
w_j	0.090	0.071	0.071	0.085	0.046	0.045	0.041	0.043	0.035	0.059
Sıra	1	3	3	2	14	15	17	16	19	10
	C11	C12	C13	C14	C15	C16	C17	C18	C19	C20
$\sum$	4.79	2.07	2.86	3.08	4.20	2.90	4.69	3.97	2.56	4.92

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

$\sum/m$	0.40	0.17	0.24	0.26	0.35	0.24	0.39	0.33	0.21	0.41
σ_j	0.38	0.32	0.36	0.31	0.40	0.30	0.37	0.35	0.30	0.36
PV_j	51.34	24.77	31.73	49.51	38.85	48.04	52.37	50.72	43.03	56.86
w_j	0.061	0.030	0.038	0.059	0.046	0.057	0.062	0.060	0.051	0.068
Sıra	7	20	18	9	13	11	6	8	12	5

LOPCOW prosedürüyle elde edilen bulgulara göre, C1 (Yıllık Kart Ücreti) en yüksek ağırlığa sahip performans ölçütü olarak ilk sırada yer almakta olup, bu bulgu kullanıcıların kredi kartı seçiminde sabit ve doğrudan katlanılan maliyetlere yüksek düzeyde duyarlılık gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Bunu, C4 (Nakit Avans Maliyeti) izlemekte ve kredi kartlarının yalnızca bir ödeme aracı değil, aynı zamanda kısa vadeli finansman aracı olarak algılandığını göstermektedir. Üçüncü sırada ise C2 (Alışveriş Faiz Oranı) ve C3 (Gecikme Faiz Oranı) kriterlerinin eşit ağırlık değerleriyle yer aldığı görülmekte olup, kullanıcıların borçlanma maliyetleri ile gecikmeye bağlı cezai yükleri benzer düzeyde önemsediklerine işaret etmektedir. Buna karşılık, C12 (Çağrı Merkezi/Canlı Destek Performansı), C9 (Güvenlik Özellikleri) ve C13 (Şeffaflık ve Bilgilendirme) kriterleri en düşük ağırlıklara sahip ölçütler olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, güvenlik ve bilgilendirme unsurlarının kullanıcılar tarafından artık temel birer standart olarak algılandığını ve bu alanlardaki iyileştirmelerin tercih üzerinde sınırlı bir ayırt edici etki yarattığını göstermektedir. Genel olarak LOPCOW bulguları, kredi kartı seçiminde finansal maliyet boyutunun baskın belirleyici, hizmet ve güvenlik boyutlarının ise daha çok asgari beklentiler çerçevesinde değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

5.2. AROMAN Prosedürü Bulguları

AROMAN prosedürüne ilişkin bulgular, önceki aşamada hesaplanan kriter ağırlıkları esas alınarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, öncelikle Eşitlik (1) doğrultusunda oluşturulan ve Çizelge 4'te sunulan bütünleşik karar matrisi hazırlanmıştır. İzleyen aşamalarda, alternatiflerin göreli performans düzeylerini belirlemek amacıyla sırasıyla Eşitlikler (6-12) arasında tanımlanan hesaplama adımları uygulanmış; doğrusal ve vektörel normalizasyon süreçleri ile ağırlıklandırılmış ortalama normalize matrisler elde edilmiştir. Bu işlemler sonucunda her bir kredi kartı alternatifi için nihai başarı skorları hesaplanmış ve alternatifler performans düzeylerine göre sıralanmıştır. AROMAN prosedürüne ilişkin elde edilen ayrıntılı hesaplama sonuçları Çizelge 6'da gösterilmiştir.

Çizelge 6. AROMAN Sonuçları

Banka-Kredi Kart	Kod	L_i	A_i	R_i	Sıra
Türkiye İş Bankası-Maximum Kart	A1	0.06	0.19	0.6754	7
Garanti BBVA-Bonus Kart	A2	0.05	0.25	0.7212	1
Akbank-Axess Kart	A3	0.05	0.23	0.7013	5
Yapı Kredi-Worldcard	A4	0.04	0.24	0.7032	4
QNB Finansbank-CardFinans	A5	0.02	0.14	0.5235	11
Ziraat Bankası-Bankkart	A6	0.11	0.08	0.6198	9
Halkbank-Paraf Kart	A7	0.11	0.09	0.6293	8
Vakıfbank-Vakıfbank Worldcard	A8	0.07	0.20	0.7203	2
DenizBank-Bonus Kart	A9	0.02	0.17	0.5609	10
TEB-CEPTETEB Bonus Kart	A10	0.05	0.22	0.6948	6
Alternatifbank-Alternatif Kart	A11	0.04	0.04	0.4002	12
ING Bank-Bonus Kart	A12	0.05	0.23	0.7064	3

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

AROMAN prosedürüne dayalı olarak elde edilen nihai başarı skorlarına göre Garanti BBVA-Bonus Kart (A2) ilk sırada yer alarak en başarılı alternatif kredi kartı olarak belirlenmiştir. Bu kartı, birbirine oldukça yakın skorlarla Vakıfbank-Worldcard (A8) ve ING Bank-Bonus Kart (A12) izlemektedir. Buna karşın, sıralamanın alt bölümünde yer alan Alternatifbank-Alternatif Kart (A11), QNB-CardFinans (A5) ve DenizBank-Bonus Kart (A9) en düşük performans değerlerine sahip kredi kartları olarak öne çıkmaktadır. Bu kartların özellikle finansal maliyet ve kazanç-fayda boyutlarında rakiplerine kıyasla daha sınırlı avantaj sundukları, bunun da genel performans skorlarını aşağı yönlü etkilediği söylenebilir. Genel olarak AROMAN bulguları, kredi kartı tercihinde maliyet odaklı kriterlerin belirleyici olmakla birlikte, bu kriterlerin kazanç ve hizmet kalitesi unsurlarıyla birlikte dengeli biçimde sunulmasının üst sıralarda yer almak açısından kritik olduğunu ortaya koymaktadır.

6. SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı, kredi kartı seçim problemine yönelik olarak çok boyutlu karar yapısını dikkate alan hibrit bir karar verme modeli geliştirmek ve Türkiye'de faaliyet gösteren bankalara ait kredi kartı alternatiflerini kapsamlı bir çerçevede değerlendirmektir. Bu doğrultuda, kriter ağırlıklarının objektif biçimde belirlenmesi için LOPCOW yöntemi, alternatiflerin performans sıralamasının dengeli biçimde yapılabilmesi için ise AROMAN yöntemi kullanılmıştır.

LOPCOW analiz sonuçlarına göre, "yıllık kart ücreti" (C1) en yüksek ağırlığa sahip kriter olarak öne çıkmış; bu bulgu, kullanıcıların hâlen maliyet odaklı karar verme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Bunu nakit avans maliyeti (C4) ve alışveriş faiz oranı (C2) ile gecikme faiz oranı (C3) kriterleri izlemiştir. Buna karşılık, çağrı merkezi performansı, güvenlik özellikleri ve şeffaflık gibi hizmet ve güvenlik boyutları daha düşük ağırlıklarla değerlendirilmiş, bu unsurların kullanıcılar tarafından artık temel standartlar olarak görüldüğü anlaşılmıştır. AROMAN sıralama sonuçları ise kullanıcı perspektifinden en avantajlı kart alternatiflerinin sırasıyla Bonus Kart (Garanti BBVA), Worldcard (Vakıfbank) ve Bonus Kart (ING Bank) olduğunu ortaya koymuştur.

Bu bulgular ışığında bankalara yönelik politika önerileri geliştirmek mümkündür. Öncelikle, maliyet unsurlarının hâlen belirleyici olduğu dikkate alınarak yıllık kart ücretlerinin şeffaf ve rekabetçi düzeyde tutulması önem arz etmektedir. Bununla birlikte, uzun vadeli müşteri bağlılığı için dijital altyapı yatırımlarının güçlendirilmesi, ödül ve kampanya ekosistemlerinin çeşitlendirilmesi ve müşteri destek hizmetlerinin hız ve kalite açısından iyileştirilmesi kritik stratejik adımlar olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, finansal kapsayıcılığı artırmak amacıyla düşük gelir gruplarına yönelik uygun maliyetli kart ürünleri geliştirilmesi, kayıtlı ekonomiyi destekleyecek ve sürdürülebilir büyümeye katkı sağlayacaktır.

Çalışmanın bazı kısıtları da bulunmaktadır. Öncelikle, analiz kapsamı Türkiye'de faaliyet gösteren 12 banka ile sınırlıdır; farklı ülkelerdeki uygulamalar veya daha geniş örneklemler farklı sonuçlar doğurabilir. İkinci olarak, uzman görüşlerine dayalı veri seti, kullanıcı davranışlarının tüm çeşitliliğini yansıtmayabilir.

Gelecek çalışmalarda, kredi kartı seçim problemine yönelik olarak farklı ülkelerden karşılaştırmalı analizler, müşteri segmentasyonu temelli modeller ve yeşil finans kriterlerini

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

içeren sürdürülebilirlik odaklı değerlendirmeler yapılması önerilmektedir. Ayrıca, yapay zekâ tabanlı veri analitiği yöntemleriyle kullanıcı davranışlarının daha dinamik biçimde modellenmesi, bankaların ürün stratejilerini daha isabetli biçimde şekillendirmelerine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

[1] Bošković, S., Švadlenka, L., Jovčić, S., Dobrodolac, M., Simić, V., & Bacanin, N. (2023). An alternative ranking order method accounting for two-step normalization (AROMAN)-A case study of the electric vehicle selection problem. IEEE Access, 11, 39496-39507.

[2] Bošković, S., Švadlenka, L., Jovčić, S., Simic, V., Dobrodolac, M., & Elomiya, A. (2024). Sustainable propulsion technology selection in penultimate mile delivery using the FullEX-AROMAN method. Socio-Economic Planning Sciences, 95, 102013.

[3] Çelikkol, H., & Elevli, B. (2016). Multiple Criteria Decision Making methods for the selection of credit cards: Promethee/GAIA. In Proceedings of Academics World 34th International Conference, Oslo, Norway.

[4] Çiçek, R., & Demirdelen, K. (2010). Kredi Kartı Kullanıcılarının Kart Tercihlerini Değerlendirmeye Yönelik Bir Araştırma: Niğde Üniversitesi Akademisyenleri Örneği. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Yönetim Dergisi, 21(66), 45-69.

[5] Ecer, F., & Pamucar, D. (2022). A novel LOPCOW-DOBI multi-criteria sustainability performance assessment methodology: An application in developing country banking sector. Omega, 112, 102690.

[6] Goker, N. & Dursun, M. (2021). MCDM Approach for Locating Automatic Teller Machines: An Application in Turkish Banking Sector. WSEAS Transactions on Computers, 20, 10-16.

[7] Kaya, F. (2009). Türkiye'de kredi kartı uygulaması (No. 263). İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.

[8] Kenger, M. D., & Organ, A. (2017). Banka personel seçiminin çok kriterli karar verme yöntemlerinden Entropi temelli ARAS yöntemi ile değerlendirilmesi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(4), 152-170.

[9] Kızgın, Y. (2009). Tüketicilerin kredi kartı marka tercih nedenlerinin kümeleme analizi ile incelenmesi: Muğla örneği. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2), 93-110.

[10] Koçak, M., & Çalık, A. (2020). Banka seçim tercihlerinin bulanik kümelere dayali yeni bir karar verme çerçevesi ile değerlendirilmesi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(Temmuz 2020 (Özel Ek)), 73-94.

[11] Krstić, M., Elia, V., Agnusdei, G. P., De Leo, F., Tadić, S., & Miglietta, P. P. (2024). Evaluation of the agri-food supply chain risks: the circular economy context. British Food Journal, 126(1), 113-133.

[12] Noyan, E., & Gavcar, E. (2020). Dijital Bankacılıkta Müşteri Memnuniyetinin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(4), 2349-2363.

[13] Orçanlı, K., & Özdemir, A. (2013). Kredi Kartı Seçimine Yönelik Bir Karar Modeli ve Uygulama: Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP)-ELECTREYöntemi. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(1), 77-106.

[14] Şenel, B., Şenel, M. ve Ünlükal, C. (2018). Bulanık TOPSIS yöntemiyle en iyi hizmet kalitesine sahip bankanın seçimi. Socıal Mentalıty And Researcher Thınkers Journal, 4(14), 1256-1269.

[15] Torkan, S., Mahmoodirad, A., Niroomand, S., & Ghane, S. (2024). Interval PROMETHEE II, TOPSIS and EDAS Approaches for Multi-Criteria Ranking Problem of the Bank Branches in Iran. Fuzzy Optimization and Modeling Journal (FOMJ), 5(2), 1-18.

[16] Wang, G., Liu, L., Peng, Y., Nie, G., Kou, G., & Shi, Y. (2010). Predicting credit card holder churn in banks of China using data mining and MCDM. In 2010 IEEE/WIC/ACM International Conference on Web Intelligence and Intelligent Agent Technology (Vol. 3, pp. 215-218). IEEE.

[17] Yalçıner, D., & Karaatlı, M. (2018). Mevduat Bankasi Seçimi Sürecinde Topsis Ve Electre Yöntemlerinin Kullanilmasi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(2), 401-423.

[18] Yazgan, A. E., & Agamyradova, H. (2021). SWARA ve MAIRCA yöntemleri ile bankacılık sektöründe personel seçimi. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 16(2), 281-290.

[19] Yıldırım, B. F. (2019). Kredi kartı platformlarının sezgisel bulanık TOPSIS yöntemi kullanılarak değerlendirilmesi. BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi, 13(1), 37-58.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

HAYAT SİGORTASI POLİÇELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ İÇİN FULLEX VE SAW YÖNTEMLERİNE DAYALI YENİ BİR ENTEGRE KARAR DESTEK YAKLAŞIMI

Öğr. Gör. Dr. Osman Yavuz AKBULUT

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, osmanyavuz_39@hotmail.com

https://orcid.org/0000-0001-9225-1728

Doç. Dr. Özcan IŞIK

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, ozcanisik@cumhuriyet.edu.tr

https://orcid.org/0000-0003-2230-8738

ÖZET

Hayat sigortası poliçesi seçimi, bireylerin ve kurumların finansal güvenlik, hizmet kalitesi, esneklik ve uzun vadeli sürdürülebilirlik gibi çok boyutlu kriterleri eşzamanlı olarak değerlendirmesini gerektiren stratejik ve kritik bir karar problemidir. Bu çalışmada, söz konusu karar problemini ele almak amacıyla hibrit bir karar destek modeli geliştirilmiştir. Tanıtılan karar modeli, çok kriterli karar verme (ÇKKV) yaklaşımına dayalı olarak yapılandırılmış ve iki aşamalı bir metodolojik entegrasyon içermektedir. İlk aşamada, kriterlerin göreli önem düzeyleri uzman görüşlerine dayalı olarak FullEX yöntemiyle belirlenmiştir. İkinci aşamada ise, karar alternatiflerinin performans sıralaması SAW (Simple Additive Weighting) algoritmasıyla gerçekleştirilmiştir. Geliştirilen karar destek sistemi, Türkiye'de faaliyet gösteren 10 hayat sigorta şirketinin sunduğu poliçe alternatiflerinin karşılaştırılmasını içeren bir vaka çalışmasına uygulanmıştır. Analiz kapsamında poliçeler; finansal yapı, teminat ve koruma düzeyi, operasyonel hizmet kalitesi, dijital altyapı, esneklik ve kurumsal etik boyutlar çerçevesinde tanımlanan 15 kriter açısından değerlendirilmiştir. FullEX analizine göre en kritik üç kriter sırasıyla teminat kapsamı (C5), prim maliyeti (C1) ve vergi avantajı potansiyeli (C3) olarak belirlenmiştir. SAW sıralama sonuçlarına göre ise Türkiye Hayat ve Emeklilik AŞ en yüksek performansa sahip alternatif olarak öne çıkmıştır. Bu bulgular, sigorta şirketlerinin ürün stratejilerini yalnızca fiyat rekabetine değil; aynı zamanda teminat kapsamı, vergi avantajı sunumu, dijital hizmet altyapısı ve müşteri odaklılık gibi alanlarda da yeniden yapılandırmaları gerektiğini göstermektedir. Bu çalışmada önerilen hibrit model, sigorta sektöründe daha şeffaf, karşılaştırılabilir ve müşteri odaklı poliçe tasarımlarının geliştirilmesini teşvik etmenin yanı sıra; karar vericilere çok kriterli ve karmaşık yapıdaki seçim problemlerini daha sistematik, tutarlı ve etkin biçimde çözme olanağı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Poliçe Seçimi, Hayat Sigortası Sektörü, FullEX, SAW, Çok Kriterli Karar Verme, Karar Destek Sistemi

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

A NOVEL INTEGRATED DECISION SUPPORT APPROACH BASED ON FULLEX AND SAW METHODS FOR LIFE INSURANCE POLICY EVALUATION

Lecturer Dr. Osman Yavuz AKBULUT
Sivas Cumhuriyet University, osmanyavuz_39@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0001-9225-1728

Assoc. Prof. Dr. Özcan IŞIK
Sivas Cumhuriyet University, ozcanisik@cumhuriyet.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-2230-8738

ABSTRACT

Life insurance policy selection is a strategic and critical decision-making problem that requires individuals and institutions to simultaneously evaluate multidimensional criteria such as financial security, service quality, flexibility, and long-term sustainability. In this study, a hybrid decision support model is developed to address this complex decision problem. The proposed model is structured within a multi-criteria decision-making (MCDM) framework and incorporates a two-stage methodological integration. In the first stage, the relative importance of the criteria is determined using the FullEX method based on expert evaluations. In the second stage, the performance ranking of the decision alternatives is carried out using the SAW (Simple Additive Weighting) algorithm. The developed decision support system is applied to a case study involving the comparison of life insurance policy alternatives offered by 10 companies operating in Türkiye. The policies are evaluated across 15 criteria grouped under six dimensions: financial structure, coverage and protection, operational service quality, digital infrastructure, flexibility, and corporate ethics. According to the FullEX analysis, the three most critical criteria influencing policy selection are coverage scope (C5), premium cost (C1), and tax efficiency potential (C3). Based on the SAW ranking results, Türkiye Hayat ve Emeklilik AŞ emerges as the top-performing alternative. These findings suggest that insurance providers should restructure their product strategies not solely around price competition, but also by enhancing coverage breadth, tax benefits, digital service infrastructure, and customer-centric features. The hybrid model proposed in this study not only promotes the development of more transparent, comparable, and customer-oriented policy designs in the insurance sector, but also provides decision-makers with a systematic, consistent, and effective means of solving complex and multi-criteria selection problems.

Keywords: Policy Selection, Life Insurance Sector, FullEX, SAW, Multi-Criteria Decision-Making, Decision Support System

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Hayat sigortası poliçeleri; ölüm, maluliyet veya belirli süreli yaşam durumlarına bağlı olarak finansal güvence sağlayan, bireylerin uzun vadeli refahını korumaya yönelik kritik nitelikte sözleşmelerdir. Ölüm ve yaşam teminatı, birikim ve yatırım odaklı ürünler, emeklilik planları ve sağlık–kaza gibi ek teminatlarla zenginleşen bu ürün grubu, sigortalıların risk profillerine göre çeşitlenen kapsamlı bir koruma mekanizması sunar. Poliçelerin değer önerisi; teminat kapsamı, ödeme güvencesi, sözleşme şeffaflığı, müşteri deneyimi, hasar ödeme hızları ve giderek önem kazanan dijital hizmet altyapısı gibi unsurlar tarafından şekillenmektedir (Rani vd., 2021; Haviluddin vd., 2024; Alkan ve Kahraman, 2025). Aynı zamanda hayat sigortası ürünleri, bireysel tasarrufların kurumsal yatırım kanallarına yönlendirilmesiyle sermaye piyasalarının derinleşmesine de katkı sağlayarak ekonomik istikrarın önemli bileşenlerinden biri hâline gelmektedir (Adem ve Dağdeviren, 2016; Mousa vd., 2016).

Bu çok katmanlı yapı, hayat sigortası poliçesi seçimini basit bir maliyet karşılaştırmasından çıkarıp stratejik bir karar problemine dönüştürmektedir. Prim tutarı, sigortalı açısından kritik bir belirleyici olsa da tek başına yeterli değildir. Teminat yeterliliği, ödeme gücü, müşteri ilişkileri yönetimi, dijital altyapının etkinliği, sözleşmesel esneklik ve şirketin etik-yönetişim kalitesi gibi çok boyutlu kriterlerin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla poliçe seçimi hem mikro düzeyde birey ve işletmelerin risk yönetimi tercihleriyle hem de makro düzeyde sigorta sektöründeki rekabet yapısı ve sürdürülebilir büyüme dinamikleriyle yakından ilişkilidir. Bu nedenle entegre, şeffaf ve analitik bir karar destek modeline duyulan ihtiyaç giderek artmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, hayat sigortası poliçelerinin değerlendirilmesine yönelik olarak çok kriterli karar verme (ÇKKV) yaklaşımlarından yararlanan yeni bir entegre karar destek modeli geliştirmektir. Bu kapsamda önerilen FullEX–SAW hibrit modeli, karar vericilerin subjektif değerlendirmelerini sistematik biçimde ağırlıklara dönüştüren FullEX yöntemi ile alternatif sigorta şirketlerini performans açısından sıralayan SAW yöntemini bütünleştirmektedir. Geliştirilen entegre model, Türkiye'de faaliyet gösteren hayat sigortası şirketlerinin poliçe alternatiflerini içeren bir vaka çalışması üzerinde uygulanmış ve modelin karar süreçlerine katkısı ampirik olarak test edilmiştir.

Araştırma, literatüre ve uygulamaya üç düzeyde katkı sunmaktadır. Birincisi, çalışma poliçe seçiminde hangi kriterlerin sigortalılar açısından daha belirleyici olduğunu ortaya koyarak müşteri odaklı ürün tasarımı konusunda sektörel içgörü sağlamaktadır. İkincisi, metodolojik açıdan FullEX ve SAW yöntemlerinin entegrasyonu, kriter ağırlıklandırma sürecinin güvenilirliğini artırırken alternatiflerin karşılaştırılabilir ve tutarlı biçimde sıralanmasına olanak tanımaktadır. Böylece çalışma, hayat sigortası poliçelerinin değerlendirilmesi için ÇKKV literatürüne yenilikçi ve uygulanabilir bir model kazandırmaktadır. Üçüncüsü, bulgular sigorta sektöründe ürün stratejilerinin geliştirilmesi, müşteri segmentasyonu, dijitalleşme yatırımları ve rekabet dengelerinin sürdürülebilir yönetimi açısından politika yapıcılar ve şirket yöneticileri için yol gösterici nitelikte öneriler sunmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Sigortacılık sektörünün çok boyutlu yapısı nedeniyle, çeşitli karar verme yaklaşımlarının kullanıldığı gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde oldukça fazla çalışma literatürde yer almaktadır. Bu çalışmalar; sigorta şirketlerinin finansal performansının değerlendirilmesi, ürün ve poliçe seçimi, risk yönetimi, müşteri memnuniyeti ve operasyonel etkinlik gibi farklı karar problemlerini kapsamaktadır. Söz konusu literatür doğrultusunda seçilen bazı temsilî çalışmalar, bu bölümde Çizelge 1 aracılığıyla özetlenmektedir.

Çizelge 1. Literatür İncelemesi

Yazar(lar)	Kullanılan Karar Prosedürü(leri)	Araştırmanın Amacı
Suvvari vd. (2019)	GİA	Hindistan'da hayat sigortacılığı branşında faaliyet gösteren yirmi dört şirketin performanslarının değerlendirilmesi
Almulhim (2020)	Entropi ve EDAS	OECD üyesi ülkelerde bulunan sigorta sektörlerinin performansının karşılaştırılması
Ghosh vd. (2021)	VZA, SAW ve WASPAS	Hindistan hayat sigortacılığı sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin performans düzeylerinin karşılaştırılması
Doğu (2021)	Eşit Ağırlık, TOPSIS ve VIKOR	BİST'te işlem gören beş sigorta şirketinin performansının karşılaştırmalı olarak analizi
Koca ve Bingöl (2022)	CRITIC ve MARCOS	Türk hayat dışı sigortacılık branşı bünyesinde faaliyet gösteren yirmi altı şirketinin performanslarının değerlendirilmesi
Mohanta ve Sharanappa (2023)	Uzman Görüşü ve Bulanık VZA	Hindistan sigorta endüstrisinde faaliyet gösteren yirmi dört şirketin etkinlik düzeylerinin karşılaştırılması
Çamlıbel (2022)	SD ve MARCOS	Hayat/emeklilik sigorta endüstrisinde faaliyet gösteren Türk sigorta şirketlerinin performanslarının incelenmesi
Karaş (2023)	CRITIC ve EDAS	BİST'te pay senetleri işlem gören altı sigorta şirketinin finansal performansını analizi
Taşcı (2024a)	Entropi, MEREC ve MACONT	Türk hayat dışı sigorta branşında faaliyet gösteren şirketlerin performanslarının çok kriterli bir çerçevede analizi
Taşcı (2024b)	CRITIC, MEREC ve MOOSRA	Türk hayat dışı sigortacılık endüstrisinin performansının incelenmesi
Sunitha (2024)	Eşit Ağırlık ve Bulanık COPRAS	Hindistan hayat dışı sigorta endüstrisine kayıtlı on sigorta şirketinin performanslarının analitik olarak değerlendirilmesi
Durdu vd., (2025)	Gri LOPCOW ve Gri PIV	Türk hayat dışı sigorta endüstrisinde yer alan şirketlerin finansal performanslarının çok boyutlu bir değerlendirme çerçevesi kapsamında karşılaştırılması
Akgül (2025)	RANCOM, SIWEC ve MAIRCA	Türkiye'de hayat dışı sigortacılık brançı kapsamında faaliyet gösteren ve piyasa payı bakımından lider konumda bulunan dokuz şirketin kurumsal finansal performanslarının incelenmesi.

3. METODOLOJİ

Bu çalışmada, hayat sigortası poliçesi seçimi gibi çok boyutlu ve karmaşık bir karar probleminin sistematik, tutarlı ve karşılaştırılabilir biçimde analiz edilebilmesi amacıyla hibrit bir karar verme metodolojisi benimsenmiştir. Bu doğrultuda, karar verici görüşlerini analitik biçimde yansıtan FullEX yöntemi kriter ağırlıklarının hesaplanmasında kullanılırken,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

belirlenen ağırlıklar ışığında poliçe alternatiflerinin değerlendirilmesi SAW yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu bölümde söz konusu karar modelinin teorik altyapısı ve uygulama süreci sunulmuştur.

3.1. FullEX Yöntemi

Bošković vd. (2023) tarafından geliştirilen FullEX yöntemi birden fazla uzmanın yer aldığı subjektif bir ağırlık belirleme algoritmasıdır. Bu ağırlıklandırma modelinde amaç, uzmanların Fuller üçgeni ile yaptıkları ikili kriter karşılaştırmalarını ve uzman itibarlarını birleştirerek nihai kriter ağırlıklarını elde etmektir. Aşağıda yöntemin uygulama adımları verilmiştir:

Notasyon ve Temel Tanımlar

q : Uzman sayısı (i = 1, 2, …, q)

p : Kriter sayısı (j = 1, 2, …, p)

YE_i: i'nci uzmanın deneyim yılı (Years of Experience)

ED_i: i'nci uzmanın eğitim düzeyi (Education Degree)

H_i: i'nci uzmanın itibarı (reputation)

W^{E_i}: i'nci uzmanın normalize edilmiş ağırlığı

x_{ij}: i'nci uzmanın, j'nci kriter için Fuller üçgenine göre elde edilen ham puanı

v_{ij} : Normalize edilmiş uzman–kriter değeri

r_{ij} : Uzman ağırlıkları ile düzeltilmiş normalize değer

$G_{j\,max}$: j'nci kriter için uzmanlar arasındaki en iyi (optimal) değer

y_{ij} : Optimal değere göre yeniden ölçeklenmiş değer

U_j: j'nci kriter için toplam skor

W_j : j'nci kriterin nihai FullEX ağırlığı

Adım 1. Uzmanların belirlenmesi

Bu adımda, ele alınan araştırma problemine ilişkin uzmanlar belirlenir. Uzmanlar genelde belli bir deneyime sahip firmaların üst düzey yöneticileri olabilirler.

Adım 2. Uzmanların itibar/saygınlık (reputation) değerlerinin elde edilmesi

Uzmanların itibarı, deneyim yılları (YE) ve eğitim düzeyleri (ED) aracılığıyla belirlenir. Bir uzmanın deneyimi ve eğitim seviyesi arttıkça, söz konusu uzmanın karar verme sürecindeki itibarı da yükselir. Başka bir ifadeyle, uzmanların itibarı ağırlıklar (W^{Ei}) biçiminde ifade edilir. Bu durum, tüm uzmanların kararlarının nihai karara eşit düzeyde katkı sağlamadığı anlamına gelir. Her bir uzmanın itibar değeri, deneyim yılı ve eğitim düzeyinin ortalaması alınarak hesaplanır. Uzmanların itibar değerleri H_i ile uzman ağırlıkları W^{Ei} sırasıyla Denklemler (1) ve (2) yardımıyla hesaplanır:

$$\mathrm{H_i} = \frac{\mathrm{YE_i} + \mathrm{ED_i}}{2}, \mathrm{i} = 1,2, \dots, \mathrm{q} \qquad (1)$$

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

$$W^{Ei} = \frac{H_i}{\sum_{i=1}^{q} H_i}, i = 1,2, \dots, q \quad (2)$$

Adım 3. Kriterlerin belirlenmesi

Karar verme sürecinde, karar vericinin çoğu zaman birbiriyle çelişen ve karşılıklı bağımlılık gösteren kriterleri belirlemesi gerekir. Kriterler, literatürden veya uzman değerlendirmelerinden yararlanılarak tanımlanabilir. Bu çalışmada kriterler uzman görüşleri doğrultusunda belirlenmiştir. Kriter seti; Finansal, Teminat ve Koruma, Operasyonel ve Hizmet Kalitesi, Sözleşmesel ve Yapısal Esneklik ile Kurumsal ve Etik olmak üzere beş ana grup altında toplanmıştır.

Adım 4. Uzmanların kriter değerlendirmesi

Bu adımda, belirlenen uzmanlar kriter değerlendirme sürecini gerçekleştirir. Değerlendirmede Fuller'ın üçgensel karşılaştırma ölçeği kullanılır (Čubranić-Dobrodolac vd., 2023). Üçgensel biçim, kriterlerin kademeli olarak karşılaştırılması ve bir önceki satırda karşılaştırılan kriterin bir sonraki satırdan çıkarılması yoluyla elde edilir. Örneğin karar verme probleminde 5 adet kriter varsa uzman tarafından doldurulan formun üçgensel yapısı Şekil 1'de gösterilmektedir.

C1 C2	C1 C3	C1 C4	C1 C5
C2 C3	C2 C4	C2 C5	
C3 C4	C3 C5		
C4 C5			

Şekil 1. Fuller'ın Kriter Karşılaştırmasının Örneği

Adım 5. Girdi veri matrisinin oluşturulması

Uzmanlar tarafından gerçekleştirilen kriter değerlendirmeleri, bir girdi veri matrisinin oluşturulmasına olanak sağlar. Girdi veri matrisine ilişkin örnek bir yapı Tablo 2'de sunulmaktadır. Tablo 2'den görüleceği üzere, q adet uzman, p adet kriteri Fuller'ın üçgensel ölçeğine dayanarak değerlendirmektedir. Bu doğrultuda bir girdi veri matrisi oluşturulmuş olur.

Çizelge 2. Kriter Ağırlıklarının Değerlendirilmesine Yönelik Girdi Veri Matrisi

Uzman/Kriter	C_1	C_2	…	C_j	…	C_p
E_1	x_{11}	x_{12}	…	x_{1j}	…	x_{1p}
E_2	x_{21}	x_{22}	…	x_{2j}	…	x_{2p}
…	…	…	…	…	…	…
E_i	x_{i1}	x_{i2}	…	x_{ij}	…	x_{ip}
…	…	…	…	…	…	…
E_q	x_{q1}	x_{q2}	…	x_{qj}	…	x_{qp}

Çizelge 2'de E_1, E_1,…, E_q uzmanlardır ve q uzman sayısını göstermektedir, C_1, C_1,…, C_p ise kriterlerdir ve p'de kriter sayısını temsil etmektedir. Ayrıca, x_{ij} Fuller'ın üçgenine dayalı olarak uzmanların kriter önem değerlendirmesini ifade etmektedir.

Adım 6. Girdi veri matrisinin normalize edilmesi

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu adımda, veriler Eşitlik (3) uygulanarak normalize edilir.

$$v_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^{q} x_{ij}}, i = 1,2, \dots, q; j = 1,2, \dots, p \quad (3)$$

Adım 7. Uzman ağırlıklı normalleştirilmiş girdi verisi matrisinin elde edilmesi.

Bu adımda, normalleştirilmiş girdi verileri, 2. adımda hesaplanan uzmanların önem derecesiyle çarpılır.

$$r_{ij} = v_{ij} * W^{E_i}, i = 1,2, \dots, q; j = 1,2, \dots, p \quad (4)$$

Adım 8. Her kriter için en optimal değerin belirlenmesi

Bu adımın temel amacı, her kriterin en uygun değerini ($G_{j\,max}$) sütunlara göre belirlemektir. Bu değer, Denklem (5) ile hesaplanır.

$$G_{j\,max} = \max\{r_{ij} | i = 1,2, \dots, q\}, j = 1,2, \dots, p \quad (5)$$

Adım 9. Optimal karar verme matrisinin elde edilmesi

Bu adımda, uzman ağırlıklı normalleştirilmiş matrisin her bir elemanı optimal değere ($G_{j\,max}$) bölünür. Bu değer, Denklem (6) uygulanarak elde edilir:

$$y_{ij} = \frac{r_{ij}}{G_{j\,max}}, i = 1,2, \dots, q; j = 1,2, \dots, p \quad (6)$$

Adım 10. Optimal karar verme matrisindeki tüm değerlerin sütunlara göre toplanması.

Bu adımda her kriter için toplam değer Denklem (7) vasıtasıyla bulunur:

$$U_j = \sum_{i=1}^{q} y_{ij}, j = 1,2, \dots, p \quad (7)$$

Adım 11. Kriter ağırlıklarının hesaplanması

Son adımda, her bir kriterin göreli önem düzeyi Denklem (8) yardımıyla hesaplanır:

$$W_j = \frac{U_j}{\sum_{j=1}^{p} U_j}, j = 1,2, \dots, p \quad (8)$$

3.2. SAW Yöntemi

SAW yöntemi, karar alternatiflerinin değerlendirilmesinde ağırlıklı toplam mantığını esas alan geleneksel alternatif sıralama yaklaşımıdır. Literatürde puanlama tekniği veya ağırlıklı doğrusal kombinasyon olarak da isimlendirilen SAW yöntemi, alternatiflerin kriter bazlı performanslarının bütüncül bir skor aracılığıyla karşılaştırılmasına olanak tanımaktadır. Söz konusu sıralama yaklaşımı, Churchman ve Ackoff (1954) tarafından geliştirilmiş olup, yalın matematiksel yapısı sayesinde gerek teorik gerekse uygulamalı çalışmalarda yaygın biçimde kullanılmaktadır. SAW yönteminin uygulama süreci aşağıda sunulmaktadır.

Adım 1. Karar probleminin çözümü için Denklem (9) kapsamında karar matrisi hazırlanır

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

$$X = [x_{ij}]_{m\times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & \cdots & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & \cdots & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ x_{m1} & \cdots & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (9)$$

Adım 2. Performans ölçütlerinin optimizasyon yönleri esas alınarak karar matrisi normalize edilmektedir. Burada, faydalı ölçütler için Denklem (10) ve maliyetli ölçütler için ise Denklem (11) kullanılır.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\max x_{ij}} \quad (10)$$

$$r_{ij} = \frac{\min x_{ij}}{x_{ij}} \quad (11)$$

Adım 3. Denklem (12) vasıtasıyla ağırlıklı normalize matris elde edilmektedir.

$$W_j \times r_{ij} \quad (12)$$

Adım 4. Alternatiflerin toplam sıralama puanları (S_i) son adımda Denklem (13) ile hesaplanmaktadır.

$$S_i = \sum_{j=1}^{n} W_j \times r_{ij} \quad (13)$$

Burada, en büyük S_i skoruna sahip alternatif en başarılı olarak değerlendirilir.

4. VAKA ÇALIŞMASI

Bu bölümde, hayat sigortası poliçelerinin değerlendirilmesine yönelik olarak önerilen FULLEX-SAW modelinin ampirik uygulaması ayrıntılı biçimde sunulmaktadır. Bu kapsamda, modelin uygulanabilirliği Türkiye'de faaliyet gösteren hayat sigorta şirketlerinin karşılaştırılmasına dayalı bir vaka çalışması üzerinden test edilmektedir.

Uygulama süreci dört temel aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada, metodolojik sağlamlığı temin etmek amacıyla alanında uzman kişilerden oluşan bir panel oluşturulmuştur. İkinci aşamada, literatür ve uzman görüşleri ışığında tanımlanan kriterler beş boyut altında yapılandırılmıştır. Bu boyutlar; finansal performans, teminat ve koruma düzeyi, operasyonel ve hizmet kalitesi, sözleşmesel esneklik ve kurumsal-etik uyum olarak sınıflandırılmıştır. Üçüncü aşamada, belirlenen kriterler doğrultusunda alternatif sigorta şirketleri belirlenmiştir. Son aşamada ise FULLEX-SAW modeli kullanılarak karşılaştırmalı analiz gerçekleştirilmiştir.

4.1. Uzmanların Belirlenmesi

Vaka çalışmasında üç farklı uzman yer almaktadır. İlk uzman (E_1) 18 yıllık deneyime sahip olup yüksek lisans mezunudur ve bir bankada bağımsız yönetim kurulu üyesi olarak görev yapmaktadır. İkinci uzman (E_2) 20 yıllık mesleki deneyime sahiptir, lisans mezunudur ve bir üretim firmasında üst düzey yönetici olarak çalışmaktadır. Üçüncü uzman (E_3) ise 14 yıllık deneyime sahip, doktora derecesine sahiptir ve finans alanında profesör olarak görev yapmaktadır.

4.2. Değerlendirme Kriterleri

Uzman görüşleri doğrultusunda, hayat sigortası poliçelerinin değerlendirilmesine yönelik olarak beş temel boyut altında toplam on beş kriter tanımlanmıştır. Finansal Boyut kapsamında;

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

prim maliyeti (C_1) minimize edilmesi gereken bir unsur iken, ödeme tutarı ve finansal güvence düzeyi (C_2), vergi avantajı potansiyeli (C_3) ve sigorta şirketinin finansal gücü ile itibarı (C_4) maksimum düzeyde olması beklenen kriterlerdir. Teminat ve Koruma Boyutu altında; teminat kapsamı (C_5), ek teminatlar (C_6) ile poliçe süresi ve vadeye dayalı esneklik (C_7) sigortalıya sağlanan koruma düzeyini artıran faktörlerdir. Operasyonel ve Hizmet Kalitesi Boyutu ise müşteri hizmetleri ve hasar yönetimi (C_8), hasar ödeme hızı (C_9), dijital hizmet düzeyi (C_{10}) ve müşteri memnuniyeti ile değerlendirme skorlarını (C_{11}) içermektedir. Sözleşmesel ve Yapısal Esneklik Boyutu kapsamında poliçe esnekliği (C_{12}) ile poliçe şeffaflığı ve sözleşme açıklığı (C_{13}) öne çıkmaktadır. Son olarak, Kurumsal ve Etik Boyut altında sürdürülebilirlik ve etik uyum (C_{14}) ile kurumsal yönetişim kalitesi (C_{15}) yer almakta olup, bu kriterler poliçelerin uzun vadeli güvenilirliğini ve kurumsal sorumluluk düzeyini yansıtmaktadır. Optimizasyon yönü, prim maliyeti kriteri (C_1) için minimum; diğer tüm kriterler için maksimum olarak belirlenmiştir.

4.3. Karar Alternatifleri

Vaka çalışması kapsamında değerlendirmeye alınan alternatif şirketler, Türkiye sigorta ve emeklilik sektöründe faaliyet gösteren önde gelen kurumları temsil etmektedir. Bu çerçevede, Türkiye Hayat ve Emeklilik AŞ (A_1), AgeSA Hayat ve Emeklilik AŞ (A_2), Viennalife Emeklilik ve Hayat AŞ (A_3), Anadolu Hayat Emeklilik AŞ (A_4), Garanti BBVA Emeklilik ve Hayat AŞ (A_5), Allianz Yaşam ve Emeklilik AŞ (A_6), QNB Sağlık Hayat Sigorta ve Emeklilik AŞ (A_7), Metlife Emeklilik ve Hayat AŞ (A_8), BNP Paribas Cardif Hayat Sigorta AŞ (A_9) ve HDI Fiba Emeklilik ve Hayat AŞ (A_{10}) alternatifler olarak belirlenmiştir. Bu şirketler, farklı kurumsal yapıları, finansal güçleri ve hizmet kaliteleriyle modelin uygulanabilirliğini test etmek amacıyla seçilmiştir.

4.4. Uygulama ve Sonuçlar

Bu çalışma, hayat sigortası poliçelerinin performansını sistematik biçimde değerlendirmek üzere önerilen FullEX-SAW temelli yeni bir ÇKKV çerçevesi sunmaktadır. Model, finansal ve finansal olmayan çok boyutlu kriterleri dikkate almakta ve karar verme sürecine bütüncül bir yaklaşım sağlamaktadır. İzleyen alt bölümde, önerilen entegre çerçevenin ampirik uygulaması, Türk hayat sigorta şirketlerinin karşılaştırılmasına dayalı bir vaka çalışması üzerinden gerçekleştirilmekte ve elde edilen analitik bulgular ayrıntılı biçimde raporlanmaktadır.

Uygulamanın ilk aşamasında, FullEX yöntemi kullanılarak kriterlerin sübjektif ağırlıkları belirlenmiştir. Bu kapsamda, karar verme problemini değerlendirecek uzmanlar seçilmiş; söz konusu uzmanlara ilişkin H_i ve W^{Ei} değerleri sırasıyla Denklemler (1) ve (2) yardımıyla hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur. Uzman ağırlıklarının hesaplanmasının ardından, bu uzmanların kriterlere yönelik değerlendirmeleri Tablo 4'te verilmiştir.

Çizelge 3. Uzmanların İtibar Değerleri ve Önem Ağırlıkları

	YE_i	ED_i	H_i	W^{Ei}
E_1	18	2	10	0.3448
E_2	20	1	10.5	0.3621
E_3	14	3	8.5	0.2931

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 4. Uzmanların Kriter Değerlendirmeleri (Girdi Veri Matrisi)

	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8	C_9	C_{10}	C_{11}	C_{12}	C_{13}	C_{14}	C_{15}
E_1	12	10	8	14	9	12	2	7	6	4	12	3	5	1	0
E_2	12	13	8	11	9	10	0	7	6	5	14	1	4	3	2
E_3	14	13	9	12	11	8	5	7	6	1	10	0	4	2	3
$\sum$	38	36	25	37	29	30	7	21	18	10	36	4	13	6	5

Denklem (3) uygulanarak girdi veri matrisinin normalize edilmiş ve Tablo 5'te sunulmuştur. Ardından, Denklem (4) yardımıyla uzman ağırlıklı normalleştirilmiş girdi veri matrisi elde edilmiş ve Tablo 6'da rapor edilmiştir. Tablo 6'nın son satırında rapor edilen kriter optimal değerleri Denklem (5) ile hesaplanmıştır.

Çizelge 5. Normalize Edilmiş Girdi Veri Matrisi

	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8	C_9	C_{10}	C_{11}	C_{12}	C_{13}	C_{14}	C_{15}
E_1	0.32	0.28	0.32	0.38	0.31	0.40	0.29	0.33	0.33	0.40	0.33	0.75	0.38	0.17	0.00
E_2	0.32	0.36	0.32	0.30	0.31	0.33	0.00	0.33	0.33	0.50	0.39	0.25	0.31	0.50	0.40
E_3	0.37	0.36	0.36	0.32	0.38	0.27	0.71	0.33	0.33	0.10	0.28	0.00	0.31	0.33	0.60

Çizelge 6. Uzman Ağırlıklı Veri Normalizasyonu

	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8	C_9	C_{10}	C_{11}	C_{12}	C_{13}	C_{14}	C_{15}
E_1	0.11	0.10	0.11	0.13	0.11	0.14	0.10	0.11	0.11	0.14	0.11	0.26	0.13	0.06	0.00
E_2	0.11	0.13	0.12	0.11	0.11	0.12	0.00	0.12	0.12	0.18	0.14	0.09	0.11	0.18	0.14
E_3	0.11	0.11	0.11	0.10	0.11	0.08	0.21	0.10	0.10	0.03	0.08	0.00	0.09	0.10	0.18
$G_{j\,max}$	0.11	0.13	0.12	0.13	0.11	0.14	0.21	0.12	0.12	0.18	0.14	0.26	0.13	0.18	0.18

Sonraki adımda Denklem (6) uygulanarak optimal karar verme matrisi elde edilmiş ve Tablo 7'de gösterilmiştir. Tablo 7'nin son satırında görüldüğü gibi optimal karar verme matrisindeki tüm değerlerin sütun toplamı Denklem (7) vasıtasıyla bulunur. Son adımda ise Denklem (8) ile kriterlerin ağırlık katsayıları hesaplanmış ve Tablo 8'de sunulmuştur.

Çizelge 7. Optimal Karar Verme Matrisi

	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8	C_9	C_{10}	C_{11}	C_{12}	C_{13}	C_{14}	C_{15}
E_1	0.95	0.73	0.95	1.00	0.95	1.00	0.47	0.95	0.95	0.76	0.82	1.00	1.00	0.32	0.00
E_2	1.00	1.00	1.00	0.83	1.00	0.88	0.00	1.00	1.00	1.00	1.00	0.35	0.84	1.00	0.82
E_3	0.94	0.81	0.91	0.73	0.99	0.57	1.00	0.81	0.81	0.16	0.58	0.00	0.68	0.54	1.00
$\sum$	2.90	2.54	2.86	2.55	2.94	2.44	1.47	2.76	2.76	1.92	2.39	1.35	2.52	1.86	1.82

Çizelge 8. FullEX Kriter Ağırlıkları

	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5
W_j	0.0825	0.0724	0.0816	0.0727	0.0838
	C_6	C_7	C_8	C_9	C_{10}
W_j	0.0696	0.0419	0.0787	0.0787	0.0548
	C_{11}	C_{12}	C_{13}	C_{14}	C_{15}
W_j	0.0682	0.0385	0.0718	0.0529	0.0519

Tablo 8'de rapor edilen ağırlıklandırma sonuçlarına göre en önemli kriter C_5'tir. Bu kriteri sırasıyla C_1, C_3, C_8, C_9, C_4, C_2, C_{13}, C_6, C_{11}, C_{10}, C_{14}, C_{15}, C_7 ve C_{12} takip etmektedir.

Çalışmanın temelinde, sigortalılar açısından kritik bir karar verme süreci olan poliçe seçim problemi bulunmaktadır. Bu problem, farklı sigorta şirketleri tarafından sunulan alternatif poliçeler arasından en uygun seçimin yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Uygulamanın ikinci aşamasında, SAW yöntemi kullanılarak alternatiflerin nihai puanları hesaplanmıştır. Bu kapsamda üç uzman, hayat sigortası şirketlerinin performansını 1 (çok düşük) ile 9 (çok yüksek)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

arasında değişen bir ölçek üzerinde değerlendirmiştir. Uzman görüşlerinin aritmetik ortalaması alınarak Eşitlik (9) kapsamında karar matrisi oluşturulmuş ve elde edilen sonuçlar Tablo 9'da sunulmuştur. Ardından, Eşitler (10-11) yardımıyla elde edilmiş olan normalize karar matrisi Tablo 10'da, Eşitlikler (12-13) vasıtasıyla hesaplanmış olan SAW sonuçları ise Tablo 11'de gösterilmektedir.

Çizelge 9. Karar matrisi

	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8	C_9	C_{10}	C_{11}	C_{12}	C_{13}	C_{14}	C_{15}
A_1	8.33	9	8	9	8	8.67	8.33	8.33	9	8.67	8.33	8.67	9	8.67	9
A_2	8.33	8	8.33	8	7.67	8	8.33	8.33	7.67	8.33	7.67	8.33	8.33	8.33	8.33
A_3	7	8	7.67	7.67	7.33	7.33	7.33	8.33	7.33	7.67	7.33	8	8	7.67	7.67
A_4	7.33	7.67	8	8	7.33	8	8	8.67	8.33	8.33	7	8.67	8.67	8.33	8.33
A_5	7	6.67	7	7	6.67	7.33	6.33	7.67	7.33	8	6.67	7.67	7.67	7.33	7.67
A_6	7	7	7	6.67	6.67	7.67	6.67	7.67	7.33	7.33	6.67	7.67	7.67	7.67	7.67
A_7	6	6	6	6.33	6	6.67	6	6.33	6.67	6.67	5.67	6.67	6.67	6.67	6.67
A_8	5.33	6.67	5.33	6.67	6	6.67	6.33	6.67	6	6.67	5.67	6.67	7	6.67	6
A_9	5	6	5	5.67	5.67	5.67	5	5.33	5.67	6.67	4.67	5.67	6.33	5.67	5.67
A_{10}	4	4.67	4.67	4.33	4.67	5.33	5	5.33	5.67	5.33	4.33	5.33	5.33	5.33	4.67

Çizelge 10. Normalize Matris

	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8	C_9	C_{10}	C_{11}	C_{12}	C_{13}	C_{14}	C_{15}
A_1	0.48	1.00	0.96	1.00	1.00	1.00	1.00	0.96	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
A_2	0.48	0.89	1.00	0.89	0.96	0.92	1.00	0.96	0.85	0.96	0.92	0.96	0.93	0.96	0.93
A_3	0.57	0.89	0.92	0.85	0.92	0.85	0.88	0.96	0.81	0.88	0.88	0.92	0.89	0.88	0.85
A_4	0.55	0.85	0.96	0.89	0.92	0.92	0.96	1.00	0.93	0.96	0.84	1.00	0.96	0.96	0.93
A_5	0.57	0.74	0.84	0.78	0.83	0.85	0.76	0.88	0.81	0.92	0.80	0.88	0.85	0.85	0.85
A_6	0.57	0.78	0.84	0.74	0.83	0.88	0.80	0.88	0.81	0.85	0.80	0.88	0.85	0.88	0.85
A_7	0.67	0.67	0.72	0.70	0.75	0.77	0.72	0.73	0.74	0.77	0.68	0.77	0.74	0.77	0.74
A_8	0.75	0.74	0.64	0.74	0.75	0.77	0.76	0.77	0.67	0.77	0.68	0.77	0.78	0.77	0.67
A_9	0.80	0.67	0.60	0.63	0.71	0.65	0.60	0.62	0.63	0.77	0.56	0.65	0.70	0.65	0.63
A_{10}	1.00	0.52	0.56	0.48	0.58	0.62	0.60	0.62	0.63	0.62	0.52	0.62	0.59	0.62	0.52

Çizelge 11. SAW sıralama sonuçları

	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8	C_9	C_{10}	C_{11}	C_{12}	C_{13}	C_{14}	C_{15}	S_j	Sıra
A_1	0.04	0.07	0.08	0.07	0.08	0.07	0.04	0.08	0.08	0.05	0.07	0.04	0.07	0.05	0.05	0.95	1
A_2	0.04	0.06	0.08	0.06	0.08	0.06	0.04	0.08	0.07	0.05	0.06	0.04	0.07	0.05	0.05	0.90	3
A_3	0.05	0.06	0.08	0.06	0.08	0.06	0.04	0.08	0.06	0.05	0.06	0.04	0.06	0.05	0.04	0.86	4
A_4	0.05	0.06	0.08	0.06	0.08	0.06	0.04	0.08	0.07	0.05	0.06	0.04	0.07	0.05	0.05	0.90	2
A_5	0.05	0.05	0.07	0.06	0.07	0.06	0.03	0.07	0.06	0.05	0.05	0.03	0.06	0.04	0.04	0.81	6
A_6	0.05	0.06	0.07	0.05	0.07	0.06	0.03	0.07	0.06	0.05	0.05	0.03	0.06	0.05	0.04	0.81	5
A_7	0.06	0.05	0.06	0.05	0.06	0.05	0.03	0.06	0.06	0.04	0.05	0.03	0.05	0.04	0.04	0.73	8
A_8	0.06	0.05	0.05	0.05	0.06	0.05	0.03	0.06	0.05	0.04	0.05	0.03	0.06	0.04	0.03	0.73	7
A_9	0.07	0.05	0.05	0.05	0.06	0.05	0.03	0.05	0.05	0.04	0.04	0.03	0.05	0.03	0.03	0.66	9
A_{10}	0.08	0.04	0.05	0.04	0.05	0.04	0.03	0.05	0.05	0.03	0.04	0.02	0.04	0.03	0.03	0.61	10

SAW yöntemiyle elde edilen sıralama sonuçlarına göre, Türkiye Hayat ve Emeklilik AŞ (A1) 0.95 puan ile birinci sırada yer almıştır. Onu 0.90 puan ile Anadolu Hayat Emeklilik AŞ (A4) ikinci, AgeSA Hayat ve Emeklilik AŞ (A2) ise 0.90 puan ile üçüncü sırada takip etmektedir. Viennalife Emeklilik ve Hayat AŞ (A3) 0.86 puan ile dördüncü, Allianz Yaşam ve Emeklilik AŞ (A6) 0.81 puan ile beşinci ve Garanti BBVA Emeklilik ve Hayat AŞ (A5) yine 0.81 puan ile altıncı sırada yer almıştır. Metlife Emeklilik ve Hayat AŞ (A8) 0.73 puan ile yedinci, QNB Sağlık Hayat Sigorta ve Emeklilik AŞ (A7) 0.73 puan ile sekizinci sırada bulunmaktadır. BNP Paribas Cardif Hayat Sigorta AŞ (A9) 0.66 puan ile dokuzuncu, HDI Fiba Emeklilik ve Hayat AŞ (A10) ise 0.61 puan ile onuncu sırada yer almıştır. Bu sonuçlar, alternatif sigorta

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

şirketlerinin çok kriterli değerlendirme kapsamında karşılaştırmalı performanslarını ortaya koymakta ve poliçe seçim problemine yönelik rasyonel bir sıralama sunmaktadır.

5. SONUÇ

FullEX yöntemiyle elde edilen kriter ağırlıkları, poliçe seçim probleminde hangi faktörlerin sigortalılar açısından daha kritik olduğunu ortaya koymaktadır. Teminat Kapsamı en yüksek ağırlığa sahip kriter olarak öne çıkmakta, sigortalıların poliçe seçiminde güvence düzeyine verdiği önemi göstermektedir. Bunu Prim Maliyeti ve Vergi Avantajı Potansiyeli izlemektedir; bu durum finansal boyutun hâlâ belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

SAW yöntemiyle yapılan sıralama sonuçları, ağırlıklandırma bulgularını destekler niteliktedir. Türkiye Hayat ve Emeklilik AŞ puan ile birinci sırada yer alırken, Anadolu Hayat Emeklilik AŞ ve AgeSA Hayat ve Emeklilik AŞ sırasıyla ikinci ve üçüncü sırada konumlanmıştır. Bu şirketlerin üst sıralarda yer alması, hem finansal güç hem de teminat kapsamı ve müşteri hizmetleri açısından dengeli bir performans sergilediklerini göstermektedir. Alt sıralarda bulunan BNP Paribas Cardif ve HDI Fiba ise özellikle finansal güç ve müşteri memnuniyeti kriterlerinde düşük puanlar alarak rekabet gücünün sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmada elde edilen ağırlıklandırma ve sıralama bulguları, hayat sigortası poliçelerinin seçiminde hangi kriterlerin öne çıktığını ve hangi şirketlerin rekabet avantajı sağladığını ortaya koymaktadır. Sigorta paydaşları açısından sonuçlar, poliçe seçiminde rasyonel karar verme süreçlerinin önemini vurgulamaktadır. Sigortalılar yalnızca prim maliyetine değil; aynı zamanda teminat kapsamı, ödeme güvencesi ve hizmet kalitesine de yüksek değer atfetmektedir. Düzenleyici kurumlar için bu bulgular, sektörde şeffaflık, müşteri odaklılık ve etik uyumun güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, vergi avantajı kriterinin yüksek ağırlığı, politika yapıcıların sigorta ürünlerini tasarruf ve yatırım aracı olarak teşvik edecek düzenlemeler geliştirmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Öncelikle, değerlendirme süreci sınırlı sayıda uzman görüşüne dayandırılmış olup, farklı uzman gruplarının katılımı sonuçların genellenebilirliğini artırabilir. Ayrıca, kullanılan kriter seti mevcut literatür ve uzman görüşleri doğrultusunda belirlenmiş olsa da, sigorta sektöründeki dinamikler zamanla değişebileceğinden kriterlerin güncellenmesi gerekebilir. Çalışmada yalnızca Türkiye'de faaliyet gösteren sigorta şirketleri incelenmiş, bu nedenle sonuçlar uluslararası karşılaştırmalar açısından sınırlı kalmıştır. Gelecek çalışmalarda, farklı ülkelerdeki sigorta piyasalarının karşılaştırmalı analizi yapılabilir, daha geniş örneklem grupları kullanılabilir ve alternatif ÇKKV yöntemleri (örneğin SRP, RAWEC, AROMAN, ARLON, VIKOR, ya da bulanık mantık temelli yaklaşımlar) ile sonuçların sağlamlığı test edilebilir. Ayrıca, müşteri tercihleri ve davranışsal faktörlerin modele entegre edilmesi, poliçe seçim problemine daha kapsamlı bir bakış açısı kazandıracaktır.

KAYNAKÇA

[1] Adem, A., & Dağdeviren, M. (2016). A life insurance policy selection via hesitant fuzzy linguistic decision making model. Procedia Computer Science, 102, 398-405.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

[2] Akgül, Y. (2025). A novel MCDM framework for evaluating corporate financial performance: Evidence from the Turkish insurance sector. J. Oper. Strateg Anal, 3(2), 65-79.

[3] Alkan, N., & Kahraman, C. (2025). Life Insurance Selection Using Proportional Spherical Fuzzy MEREC & MARCOS Methodology. International Journal of Information Technology & Decision Making, 1-42.

[4] Almulhim, T. S. (2020). Multi-criteria evaluation of insurance industries performance: an analysis of edas based on the entropy weight. International Journal for Quality Research, 14(4), 1097.

[5] Bošković, S., Švadlenka, L., Jovčić, S., Dobrodolac, M., Simic, V., & Bacanin, N. (2023). A new FullEX decision-making technique for criteria importance assessment: an application to the sustainable last-mile delivery courier selection. IEEE access, 11, 137426-137436.

[6] Çamlıbel, F. (2022). Evaluation of life and pension companies 'performance with SD and MARCOS methods. International Journal of Insurance and Finance, 2(2), 1-16.

[7] Churchman, C. W., & Ackoff, R. L. (1954). An approximate measure of value. Journal of the Operations Research Society of America, 2(2), 172-187.

[8] Čubranić-Dobrodolac, M., Jovčić, S., Bošković, S., & Babić, D. (2023). A decision-making model for professional drivers selection: A hybridized fuzzy–AROMAN–Fuller approach. Mathematics, 11(13), 2831.

[9] Doğu, A. (2021). Borsa İstanbul'da yer alan sigorta şirketlerinin finansal performanslarının TOPSIS ve VIKOR yöntemlerine göre istatistiksel olarak belirlenmesi. International Social Sciences Studies Journal, 7(77), 493-508.

[10] Durdu, D., Akbulut, O. Y., & Aydın, Y. (2025). Entegre Bir Gri Karar Verme Çerçevesiyle Türk Sigorta Sektöründe Kurumsal Finansal Performans Değerlendirmesi. Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi, 10(3), 1293-1317.

[11] Ghosh, A., Sarkar, A., Dey, M., Guha, B., Jana, S., & Ghorui, N. (2021). Analyzing efficiency of Indian life insurance companies using DEA and SEM. Turkish Journal of Computer and Mathematics Education, 12(12), 3897-3919.

[12] Haviluddin, H., Budiman, E., & Ramadhan, R. (2022). Implementation of the Analytical Hierarchy Process method and Multi Objective Optimization on the basis of ratio analysis in the selection of insurance products. International Journal of Advanced Science and Computer Applications, 1(1), 41-50.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

[13] Karaş, Z. (2023). BİST'te faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin performansının CRITIC-EDAS yöntemleri ile analizi. Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi, 7(2), 319- 333.

[14] Koca, G. and Bingöl, M.S. (2022). Hayat-dışı sigorta şirketlerinin performanslarının CRITIC tabanlı MARCOS yöntemi ile değerlendirilmesi. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1), 70-83.

[15] Mohanta, K.K. and Sharanappa, D.S. (2023). Development of the neutrosophic two-stage network data envelopment analysis to measure the performance of the insurance industry. Soft Computing, 1-32.

[16] Mousa, A. S., Pinheiro, D., & Pinto, A. A. (2016). Optimal life-insurance selection and purchase within a market of several life-insurance providers. Insurance: Mathematics and Economics, 67, 133-141.

[17] Rani, A., Taneja, K., & Taneja, H. (2021). Multi Criteria Decision Making (MCDM) based preference elicitation framework for life insurance recommendation system. Turkish Journal of Computer and Mathematics Education, 12(2), 1848-1858.

[18] Sunitha, R. (2024). Application of TOPSIS method in evaluating the performance of insurance companies: A case study. REST Journal on Banking, Accounting and Business, 3(2), 197-208.

[19] Suvvari, A., Durai, S. R. S. & Goyari, P. (2019). Financial performance assessment using Grey relational analysis (GRA) An application to life insurance companies in India. Grey Systems: Theory and Application, 9(4), 502-516.

[20] Taşcı, M. Z. (2024a). Multidimensional Performance Evaluation Using the Hybrid MCDM Method: A Case Study in the Turkish Non-Life Insurance Sector. Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty, 11(2), 854-883.

[21] Taşcı, M. Z. (2024b). Konsolide bir ÇKKV çerçevesi ile sektörel performans değerlendirmesi: Türk hayat dışı sigorta sektörü. Uluslararası Güncel Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), 26-35.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

BANI DÜNYASINDA DUYGUSAL ZEKÂ ile DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER ARASINDAKİ İLİŞKİ: PROFESYONEL KOÇLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

ICF-PCC Unvanlı Koç, Ayşe Burcu EREN
Yad Eğitim Danışmanlık, Eğitmen-Danışman,
ayse@ayseburcueren.com.tr - 0000-0003-3916-5964
Doç. Dr., Canan YILDIRAN
Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi,
cananyildiran@karabuk.edu.tr - 0000-0001-8245-197x

ÖZET

Bu araştırmanın amacı duygusal zekânın demografik değişkenlere göre değişip değişmediğini belirlemektir. Araştırmanın örneklemini kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 187 koç oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında verilere Frekans Analizi, Bağımsız Örneklem T-Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi uygulanmıştır. Araştırma kapsamında yapılan analizler sonucunda duygusal zekânın; cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum, koçluk unvanı, aktif koçluk süresi (yıl), koçluk mesleği dışında çalışma deneyimi (yıl), toplam koçluk saati, koçluk alanı, kullanılan koçluk araçları, koçluk eğitimi verilip verilmemesi, çalışma ofisi olup olmaması, bireysel duygu yönetimi düzeyi, öz farkındalık derecesi ve iletişim beceri düzeyi değişkenlerine göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Bu çalışmada, koçların duygusal zekâlarının incelenen tüm demografik değişkenlere göre farklılaşmadığı bulunmuş ve araştırmanın temel hipotezi reddedilmiştir. Koçların duygusal deneyimlerini ve becerilerini nasıl algıladıkları ve uyguladıkları önemli nitel bilgiler sağlayabilir. Bu nedenle, koçların koçluk sürecinde duygu-biliş etkileşimlerini ve duygusal zekâlarını nasıl kullandıklarını derinlemesine anlamak için nitel araştırmaların (örneğin; derinlemesine görüşmeler, odak grupları) yürütülmesi önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: BANI, Duygusal Zekâ, Profesyonel Koç.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE RELATIONSHIP BETWEEN EMOTIONAL INTELLIGENCE AND DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS IN THE BANI WORLD: A STUDY ON PROFESSIONAL COACHES

ABSTRACT

The purpose of this research is to determine whether emotional intelligence varies according to demographic variables. The sample of the study consists of 187 coaches selected by convenience sampling method. Within the scope of the research, Frequency Analysis, Independent Sample T-Test and One-Way Analysis of Variance were applied to the data. As a result of the analyses carried out within the scope of the research, it was determined that emotional intelligence did not differ according to the variables of gender, age, education, marital status, coaching title, active coaching duration (years), work experience outside the coaching profession (years), total coaching hours, coaching field, coaching tools used, whether coaching training was given, whether there was a work office, individual emotion management level, self-awareness degree and communication skill level. In this study, it was found that the emotional intelligence of the coaches did not differ according to all demographic variables examined and the main hypothesis of the research was rejected. How coaches perceive and apply their emotional experiences and skills can provide important qualitative information. Therefore, it may be recommended to conduct qualitative research (e.g., in-depth interviews, focus groups) to deeply understand how coaches use their emotion-cognition interactions and emotional intelligence in the coaching process.

Keywords: BANI, Emotional Intelligence, Professional Coach.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Günümüzde toplumsal, ekonomik ve teknolojik alanlarda yaşanan hızlı dönüşüm, belirsizlik ve karmaşıklık düzeyini önemli ölçüde artırmıştır. Uzun yıllar boyunca içinde bulunulan koşulları açıklamak için kullanılan VUCA (Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity) kavramı, pandemi sonrası dönemde yerini giderek BANI (Brittle, Anxious, Nonlinear, Incomprehensible) yapısına bırakmıştır. BANI, bireylerin ve kurumların maruz kaldığı kırılganlık, kaygı, doğrusal olmayan süreçler ve zaman zaman anlamlandırılması güç dinamikleri daha doğru biçimde tanımlayarak günümüz gerçekliğini kapsamlı bir şekilde ifade etmektedir.

Bu yeni dünya düzeni içerisinde, teknik bilgi kadar - hatta çoğu zaman teknik bilgiden daha fazla - duygusal ve bilişsel esneklik önem kazanmaktadır. Bu bağlamda duygusal zekâ (Emotional Intelligence), bireyin kendi duygularını tanıma, düzenleme ve sosyal ilişkileri etkili şekilde yönetme kapasitesi olarak, değişen koşullarda psikolojik dayanıklılığı artıran temel bir yetkinlik olarak öne çıkmaktadır. Duygusal zekâ, belirsizlik ve kaygı gibi BANI dünyasının karakteristik özellikleri karşısında bireye uyumlanabilme, ilişkilerde denge kurabilme ve karar alma süreçlerinde berraklık sağlayabilme imkânı sunmaktadır.

Koçluk ise bireylerin farkındalık geliştirmesine, potansiyellerini görünür kılmasına ve hedefleri doğrultusunda etkili aksiyonlar almasına destek olan bir gelişim sürecidir. Koçluk ilişkisi, etkin iletişim, empatik anlayış, güven ve psikolojik güvenlik gibi unsurlara dayanır. Bu unsurların tamamı doğrudan duygusal zekâ yetkinlikleriyle ilişkili olduğundan, koçluk uygulamalarının niteliği büyük ölçüde koçun duygusal zekâ düzeyi ile bağlantılıdır. Koçun duygu okuma, duygusal düzenleme, empati kurma ve ilişki yönetimi becerileri; danışanla kurulan ilişkinin derinliğini, sürecin etkinliğini ve dönüşüm kapasitesini belirleyen kritik faktörlerdir.

Bu nedenle BANI dünyasının gerektirdiği zihinsel esneklik, duygusal dayanıklılık ve ilişki yönetimi becerileri bağlamında duygusal zekâ ile koçluk becerileri arasında güçlü bir ilişki bulunduğu söylenebilir. Değişen koşullarda koçların bu yetkinlikleri nasıl kullandığı, koçluk sürecine nasıl yansıttığı ve danışan deneyimine ne ölçüde etki ettiği akademik açıdan önem taşımaktadır.

Bu çalışma, duygusal zekânın demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini incelemektedir. Araştırma örnekleminin koçluk mesleğini icra eden kişilerden oluşması, araştırmayı alandaki diğer duygusal zekâ çalışmalarından ayıran bir özellik olarak görülmektedir. Bu doğrultuda çalışma kapsamında kavramsal çerçeve, yöntem, bulgular ve sonuç bölümü yer almaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

BANI'den bahsetmeden önce VUCA'dan bahsetmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından VUCA (Volatile, Uncertain, Complex, Ambiguous), ABD ordusu tarafından değişen güç dengelerini ve çok kutuplu dünya düzenini tanımlamak için kullanılmaya başlanmış ve zamanla iş çevrelerinde kabul görerek literatürde yerini almıştır (Yurdasever & Fidan, 2020: 1639-1640). Literatüre ise ilk kez 1985 yılında Warren Bennis ve Burt Nanus tarafından liderlik kavramı için kullanılmış olup karmaşıklık, muğlaklık, belirsizlik ve değişkenliği ifade etmektedir (Çiçek & Erkasap, 2023: 50). Dünyanın zorlukları günümüz ortamının öngörülemez olmasına katkıda bulunmaktadır (Çepni vd., 2024: 141).

Modern dünya ve çağdaş gerçeklik, SARS-CoV-2 koronavirüsünün neden olduğu bulaşıcı hastalık olan COVID-19 pandemisinin patlak vermesiyle dönüşüme uğradı. O dönemde, birçok

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

entelektüel, özellikle de gelecek bilimciler, daha önce baskın olan VUCA paradigmasının dönüştürülmesi ve yeni koşullara uyarlanması gerektiğini fark etti. Böylece, modern dünya hakkında biraz farklı ve değiştirilmiş bir düşünme biçimi formüle edildi ve BANI kısaltmasıyla tanımlandı/adlandırıldı. Dünyayı tanımlamanın bu yeni yolunun mimarı, fütürist, antropolog, tarihçi ve siyaset bilimci ve Küresel Ağ ve Sorumlu Nanoteknoloji Merkezi üyesi Jamais Cascio'dur (Musiol, 2022: 214).

VUCA paradigmasının, modern çevrenin stratejik ortamını temsil etmede giderek yetersiz kaldığı ve çevrenin daha değişken ve öngörülemez hale geldiği bilinmektedir. Bu bağlamda, BANI (Kırılgan, Kaygılı, Doğrusal Olmayan, Anlaşılamaz) paradigması daha da önem kazanmıştır. BANI, bireylerin hızla değişen çevreyi anlamaları, geride kalmaktan kaçınmaları ve proaktif stratejiler ve yol haritaları geliştirmeleri için değerli bir çerçeve sağlayabilmektedir (Cinnioğlu, 2025: 581). BANI kısaltmasının açıklaması şu şekildedir:

Kırılgan (Brittle): Dünyanın kırılganlığı, düzeninin geçiciliği, kolayca parçalanıp yarı-düzen/sahte-düzene dönüşebilmesi anlamına gelmektedir. Kırılganlık aynı zamanda belirli bir verimsizliği, çürüme ve hatta kendini yok etme eğilimini de beraberinde getirir; bu da nesnel değerlerin çöküşüne yol açar. Bağlantılar sistemiyle birbirine bağlı bir dünyada, belirli bir yer veya grupla sınırlı yerel kırılganlık, dünya genelinde bir dalgalanma etkisi yaratmaktadır (Musiol, 2022: 214). Ayrıca, sınırlamaları ifade eder ve iş ortamında sınırlamalar ve kısıtlamalar olduğunu da göstermektedir. Bu sınırlamalar fiziksel, düzenleyici veya kaynakla ilgili olabilir. Bu sınırlamaları fark etmek ve anlamak, karar alma ve kaynak tahsisi açısından önemlidir (Bushuyev, 2023: 192). Hızlı değişim ve buna bağlı belirsizlikler bağlamında bir sistemin aşırı kırılgan ve istikrarsız hale gelme eğilimini anlatmak için de kullanılmaktadır (Cinnioğlu, 2025: 582).

Kaygılı (Anxious): Belirsizlik anlamına gelmekte olup iş ortamında birden fazla yorum, bakış açısı ve belirsizliğin varlığını vurgulamaktadır. Belirsizlik, farklı ve çelişkili bilgi veya sinyallerin olabileceği ve doğru eylem yolunu belirlemeyi zorlaştırabileceği anlamına gelmektedir (Bushuyev, 2023: 192). Ayrıca, kaygı, modern dünyanın ayırt edici bir özelliğidir. Hem kişisel hem de profesyonel yaşamlara nüfuz ettiği bilinmektedir (Musiol, 2022: 215).

Doğrusal Olmayan (Nonlinear): Olayların ve değişkenlerin bir sistem üzerindeki etkisi öngörülemez ve doğrusal değildir (Cinnioğlu, 2025: 582). Bu nedenle, nedensel ilişkilerin açık bir şekilde ortaya konamaması ve bunları kavramada güçlük çekilmesiyle karakterizedir. Net bir neden-sonuç ilişkisinin bulunmaması sonucunda, eylemlerin sonuçları nedenlere göre orantısız olabilir. Algı, oran ve neden-sonuç arasındaki bağımlılığın olmayışı arasındaki uyumsuzluk, süreç(ler)in akışında sürekliliğin sona ermesi olarak doğrusallığın kaybolmasının nedeni haline gelmektedir (Musiol, 2022: 215). Yani doğrusal olmamayı temsil eder ve neden-sonuç ilişkilerinin her zaman basit veya öngörülebilir olmadığını gösterir. Doğrusal olmayan dinamikler, küçük değişikliklerin veya kesintilerin iş ekosistemi üzerinde orantısız ve öngörülemez etkilere sahip olabileceğini göstermektedir (Bushuyev, 2023: 192).

Anlaşılamaz (Incomprehensible): Karmaşık ve hızla değişen bir çevreyi tam olarak anlamanın ve anlamlandırmanın zorluğunu vurgulayarak anlaşılmazlığın güçlüğünü ifade eder. Dolayısıyla, çevrenin anlaşılmaz yapısı, mevcut dinamikleri doğru bir şekilde yakalayan kapsamlı modeller veya stratejiler geliştirmeyi zorlaştırmaktadır (Bushuyev, 2023: 192).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Dolayısıyla bireylerin bir olayın nedensel faktörleri ile sonuçları arasındaki ilişkiyi ayırt edemediği bir durum ortaya çıkar (Cinnioğlu, 2025: 582).

Salovey ve Mayer (1989: 186), duyguları fizyolojik, bilişsel, motivasyonel ve deneyimsel sistemler de dahil olmak üzere birden fazla psikolojik alt sistemi aşan organize tepkiler olarak tanımlamaktadır. Duygular genellikle birey için olumlu veya olumsuz anlam taşıyan içsel veya dışsal bir olaya tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Zekâ, nesneler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları görme, parçaları analiz etme ve bunların birbirleriyle ve bütünle olan ilişkilerini takdir etme ve genel olarak içerik alanları içinde ve arasında geçerli bir şekilde akıl yürütme gibi yetenekleri içermektedir (Mayer et al., 2001: 233).

Duygu ve zekâ kelimelerinin bir araya getirilmesi, bireylerin duygusal bilgiyi uyumsal amaçlar için kullanma derecelerinin farklı olduğunu gösterirken, duyguların potansiyel olarak zeki olduğu görüşü de bu tür yeteneklerin ölçülebileceğini ve anlamlı sonuçların tahmin edilebileceğini ima etmektedir (Emmerling & Cherniss, 2003: 156).

Duygusal zekâ, duyguların anlamlarını ve aralarındaki ilişkileri fark edebilme ve bunları akıl yürütme ve problem çözmede temel olarak kullanabilme becerisini ifade etmektedir (Mayer et al., 2001: 234).

Duygusal zekâ teorik olarak kişinin kendi duygularını ve başkalarının duygularını anlama ve düzenleme yeteneğini içerdiğinden, duygusal zekâ hem ilişkileri kuran özelliklerle hem de bu ilişkilerin niteliğiyle ilişkili olmaktadır (Schutte et al., 2001: 524).

Koç, hizmet alan kişinin kendi durumunu ve gerçekliğini bulmasına, kendi yolunu çizmesine yardımcı olan kişidir (Çabuk, 2011: 11). Başarılı bir koçun özellikleri aşağıdaki ana başlıklar altında özetlenebilir (Barutçugil, 2018: 42-43):

- Başarı konusunda iddialıdır.
- Beklentileri yüksektir.
- Eleştiriden kaçınmaz.
- Öğretmeyi bilir ve sever.
- İyi bir gözlemcidir.
- Performans hakkında analitik düşünür.
- Çalışanın gelişme ihtiyaçlarını anlar.
- Olumlu takdirin gücünü bilir ve kullanır.
- Örnek teşkil eder.

Koçlar, danışanlarının bakış açılarını değiştirmelerine ve böylece hedeflerine ulaşmak için farklı yaklaşımları keşfetmelerine yardımcı olmak için çeşitli iletişim becerilerini (yeniden ifade etme, dinleme, sorgulama, açıklama vb.) kullanırlar. Bu iletişim becerileri hemen hemen her türlü koçlukta kullanılabilir. Bir koç, danışanlarına sağlık, kişisel yaşam, iş yaşamı, spor, sosyal yaşam, aile, politika vb. alanlarda destek olabilir.

Koçluk, genel anlamda bireylerde, takımlarda ve şirketlerde farkındalık yaratmayı, sağlanan farkındalıkla sorumluluk oluşturmayı, seçimlerin yapılmasını sağlamayı, onları cesaretlendirmeyi ve harekete geçmeleri konusunda desteklemeyi amaçlayan bir süreci ifade eder (Barutçugil, 2018: 22). Koçluk, bireylerin hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olan

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kişiselleştirilmiş, güçlü bir öğrenme ve gelişim ilişkisidir (Uyar & Acar Bayraktaroğlu, 2015: 20). Araştırma kapsamında kullanılan koçluk türleri kısaca açıklanmıştır:

Yönetici Koçluğu: Koç ile kıdemli bir profesyonel arasında birebir, karşılıklı olarak üzerinde anlaşılan, kolaylaştırıcı bir ilişkidir. Bu ilişki, işletmelerin, hükümetlerin, kâr amacı gütmeyen kuruluşların ve eğitim kurumlarının yanı sıra koç veya koçluk ekibi için birden fazla paydaş ve sponsorun dahil olduğu bir ortamda gerçekleşir. Koçluğun odak noktası genellikle şirket performansı veya gelişimidir, ancak kişisel unsurlar da içerebilir. Bu ilişkinin sonuçları, koçluk alan kişiden ölçülebilir, izlenebilir ve orantılı bir performans gerektirir (English, Sabatine & Brownell, 2022: 471-472). Bu süreçte genç yöneticilere, özellikle liderlik stilleri, karar alma ve problem çözme teknikleri, ekip oluşturma, iletişim ve ilişki geliştirme, çatışma yönetimi, performans değerlendirmesi, çalışanları motive etme, görevlendirme ve duygusal zekâyı kullanma ve geliştirme konularında bilgi ve beceri edinmeleri için rehberlik edilir. Yönetici koçluğu, genellikle bireysel ve kurumsal performansı artırmak için deneyimli ve profesyonel bir dış koç tarafından kolaylaştırılan bire bir ilişkiyi ifade eder (Barutçugil, 2018: 53-54).

Kariyer Koçluğu: Kişinin kariyer hedeflerini daha doğru belirlemesine ve bu hedeflere ulaşmak için doğru stratejileri belirlemesine (Barutçugil, 2018: 53), Kişilerin kendi yetkinliklerinin daha fazla farkına varmalarına, harekete geçmeye teşvik edilmelerine ve hedeflerine ulaşmak için ihtiyaç duydukları yol haritasını oluşturmalarına yardımcı olur (Uyar & Acar Bayraktaroğlu, 2015: 31).

Kurumsal Koçluk: Kurum çalışanlarının kişisel niteliklerine, kurum içinde ve dışında etkili iletişim kurmalarına, çatışma yerine uzlaşmayı esas almalarına, performans ve motivasyonlarının artmasına, kişisel ve kurumsal hedeflere en kısa sürede ulaşabilmelerine, iş ve özel yaşamlarında mutluluklarına odaklanılmaktadır (Uğur, 2010: 12).

Öğrenci Koçluğu: Öğrencilerin desteklenmesi ve geliştirilmesi için herkesin geliştirmesi gereken bir beceridir. Öğrenci koçluğu anlatmakla ilgili değil, sormak ve odaklanmakla ilgilidir (Sezer, 2016: 850).

Yaşam Koçluğu: İşinden kalkamamaktan, kendine veya sevdiklerine zaman ayıramamaktan şikâyet eden, hayatta ne yapmak ve ne olmak istediğinden emin olamayan kişilerin hayatlarını dengelemek ve anlamlandırmak için aldıkları bir koçluk hizmetidir (Uyar & Acar Bayraktaroğlu, 2015: 32).

Araştırma kapsamında kullanılan koçluk araçları/modelleri kısaca açıklanmaktadır:

SWOT: Bir olayı incelerken güçlü ve zayıf yönlerini, fırsat ve tehditlerini tek tek ele alıp hesaba katmayı öneren bir araçtır (Çabuk, 2011: 40).

SMART: İyi tanımlanmış hedefler, açık ve öz bir kapsam, elde edilecek somut sonuçlar, hedeflere ulaşmak için gereken kaynaklar ve hedefe ulaşıldığında bunu kanıtlayacak ölçütleri içeren bir araçtır (Barutçugil, 2018: 181).

GROW: 1990'larda J. Whitmore tarafından geliştirilen bu model, dört (goal, reality, options, way forward) aşamanın her birinde bir dizi açık uçlu soru sorulmasına dayanır. Amaç, danışanı düşünmeye ve kendi cevaplarına dayanarak kendi yolunu çizmeye teşvik etmektir (Barutçugil, 2018: 70).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Co-Aktif: Koçun dinleme, etkili sorular sorma, içgörülü yorumlarda bulunma, cesaretlendirme ve içten övgüde bulunma gibi geniş bir yelpazede iletişim becerisini kullanmasını gerektiren bir araçtır (Tofade, 2010).

Ters-SWOT (TOWS): Dışarıdaki fırsat ve tehditleri, içerideki güçlü ve zayıf yönlerle birleştirerek stratejik seçenekler geliştirir. Güçlü yönler ve fırsatlar, güçlü yönleri kullanarak fırsatları en üst düzeye çıkaran stratejiler geliştirir; güçlü yönler ve tehditler, tehditleri en aza indirmek için güçlü yönleri kullanan stratejiler geliştirir; zayıf yönler ve fırsatlar, fırsatları ve zayıf yönleri değerlendirerek zayıf yönleri en aza indiren stratejiler geliştirir; zayıf yönleri en aza indiren ve tehditleri önleyen stratejiler geliştirir (Weihrich, 1982).

NLP (Neuro Linguistic Programming): John Grinder ve Richard Bandler, insan zekâsını incelerken NLP'yi keşfettiler. NLP, tıpkı bilimsel deneylerin laboratuvarda tekrarlanıp aynı sonuçların elde edilebileceği gibi, insan deneyimlerinin de sistematik olarak tekrarlanabileceği fikrine dayanıyordu. Bu, başarılı bir insanı modellemenin mükemmelliğe yol açtığı fikrinin temelini oluşturmaktadır (Açmaz, 2016). NLP yardımıyla kendi düşünce süreçlerinizi daha iyi anlayarak, alışkanlık haline gelmiş, çoğunlukla bilinçsiz davranışlarınızı kontrol etmeyi öğrenebilir ve daha önce imkânsız gibi görünen hedeflere ulaşabilirsiniz (Alder, 2008: 4).

Armağan ve Altınkan (2022) tarafından yapılan araştırmada koçluk sürecinde bireylerin aktivite odaklı güdülenme, ilgilenim düzeyleri ve ağızdan ağıza iletişimin eğilimlerinin incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Kizir (2022) tarafından araştırmada ayrık denemelerle öğretim yönteminin telesağlık koçluk içeren eğitim programıyla öğretmenlere kazandırılmasının incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Kılınç, Varol ve Samur (2021) tarafından yapılan araştırmada yiyecek içecek işletmelerinde çalışanların yönetici koçluk davranışı algısının iş tatmini üzerindeki etkisi incelenmiştir. Ocak ve Yurdakul (2021) tarafından yapılan araştırmada tüketicilerin koçluk hizmetlerine yönelik tercih ve tutumları incelenmiştir. Talak (2020) tarafından yapılan araştırmada koçluk desteği alan çalışanların iş tatmin düzeylerinin incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Çetinkaya ve Canbolat (2020) tarafından yapılan araştırmada koçluk ve mentorluk ile girişimcilik niyeti arasındaki ilişkide KOSGEB desteklerinin rolü incelenmiştir. Tümen Akyıldız (2019) tarafından yapılan araştırmada yirmi birinci yüzyıl öğrencileri için yeni bir yaklaşım olarak bilişsel koçluk incelenmiştir. Kışlalı (2019) tarafından yapılan araştırmada koçluk hizmeti alan çalışanların mutluluk düzeyleriyle işten ayrılma niyeti ve yaşam doyumu arasındaki ilişki incelenmiştir. Cirit ve Aydemir (2019) tarafından yapılan araştırmada akran koçluk uygulamasının fen bilgisi öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgisine etkisi incelenmiştir. Toker ve Kılıç (2019) tarafından yapılan araştırmada koçluk eğitimi bir gelişim aracı mı, potansiyel bir iş mi olduğu incelenmiştir. Vardarlıer ve Özsürünç (2019) tarafından yapılan araştırmada koçluk eğitiminde GROW modelinin uygulanması incelenmiştir. Karaman (2018) tarafından yapılan araştırmada kişisel yetenek gelişiminde koçluk eğitiminin rolü incelenmiştir. Akın ve Ulukök (2018) tarafından yapılan araştırmada bir liderlik tarzı olarak koçluk yöntemi ile yönetici yetiştirme incelenmiştir. Akın ve Ulukök (2017) tarafından yapılan araştırmada koçluk yaklaşımı ile işgören geliştirme incelenmiştir. Bayram, Yıldırım ve Ergan (2017) tarafından yapılan araştırmada yönetici koçluk davranışı ile içsel pazarlama arasındaki ilişki incelenmiştir. Gökbulut (2017) tarafından yapılan araştırmada bilişim teknolojileri rehber öğretmenleri için teknoloji koçluk ölçeğinin geliştirilmesi gerçekleştirilmiştir. Işıklar Pürçek (2017) tarafından yapılan araştırmada okul müdürlerinin

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

koçluk davranışı gösterme düzeyi ve okulun liderlik kapasitesi incelenmiştir. Sezer ve Şahin (2017) tarafından yapılan araştırmada beceri eğitiminde koçluk incelenmiştir. Arısoy (2017) tarafından yapılan araştırmada performans yönetiminde koçluk incelenmiştir. Tümen Akyıldız ve Semerci (2017) tarafından yapılan araştırmada bilişsel koçluk destekli yansıtıcı öğretim yaklaşımının öğrencilerin yansıtıcı düşünme düzeylerine etkisi incelenmiştir. Gökbulut ve Çoklar (2017) tarafından yapılan araştırmada bilişim teknolojileri rehber öğretmenlerinin teknoloji koçluk düzeyleri incelenmiştir. Altıntaş ve Alimoğlu (2015) tarafından yapılana araştırmada koçluğun tıp eğitiminde uygulanabilirliği incelenmiştir. Sezer ve Şahin (2015) tarafından yapılan araştırmada koçluk tıp ve sağlık bilimleri incelenmiştir. Kaya ve Demir (2014) tarafından yapılan araştırmada öğretmen adaylarının öğretmen yeterlilikleri hakkındaki görüşlerinin bilişsel koçluk yaklaşımı bağlamında incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Pınar (2013) tarafından yapılan araştırmada Mintzberg'in yönetim yaklaşımı açısından ilköğretim sınıf öğretmenlerinin koçluk ve mentorluk yetkinlikleri ile öğrencilerin sınav başarı puanları arasındaki ilişki üzerine bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Kılıç ve Demir (2012) tarafından yapılan araştırmada sınıf öğretmenliği öğrencilerinin bilişsel koçluk ve bilişsel esnekliğe dayalı öğretim ortamlarının oluşturulmasına ilişkin görüşler incelenmiştir. Bal ve Demir (2011) tarafından yapılan araştırmada bilişsel koçluk yaklaşımının öğretmen adaylarının görüşleri açısından irdelenmesi incelenmiştir. Demir ve Bal (2011) tarafından yapılan araştırmada bilişsel koçluk yaklaşımının tezsiz yüksek lisans matematik bölümü öğrencilerinin görüşleri açısından incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Karabacak (2010) tarafından yapılan araştırmada akademik koçluk sisteminin öğrencilerin akademik başarısına etkisi incelenmiştir. Demir ve Doğanay (2010) tarafından yapılan araştırmada bilişsel koçluk yöntemiyle öğretilen bilişsel farkındalık stratejilerinin altıncı sınıf sosyal bilgiler dersinde bilişsel farkındalık becerilerine ve kalıcılığa etkisi incelenmiştir. Barutçu ve Özbay (2009) tarafından yapılan araştırmada koçluk yaklaşımının yönetici ve iş gören üzerine etkilerine ilişkin bir araştırma gerçekleştirmiştir. Demir ve Doğanay (2009a) tarafından yapılan araştırmada bilişsel farkındalık becerilerinin geliştirilmesinde bilişsel koçluk yaklaşımı incelenmiştir. Demir ve Doğanay (2009b) tarafından yapılan araştırmada öğretmen eğitiminde bilişsel koçluk yaklaşımı incelenmiştir. Demir ve Doğanay (2008) tarafından yapılan araştırmada bilişsel koçluk yoluyla öğretilen bilişsel farkındalık stratejilerinin akademik başarıya etkisi incelenmiştir. Ay (2007) tarafından yapılan araştırmada hemşirelik eğitiminde yeterliliğin sağlanması için yeni bir yaklaşım rehber hemşire (koçluk) sistemi incelenmiştir.

3. YÖNTEM

Araştırmanın amacı, duygusal zekânın demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesidir. Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan araştırma modeli Görsel 1'de yer almaktadır.

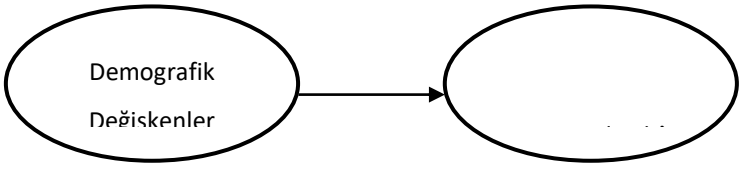

Görsel 1. Araştırma Modeli

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Duygusal zekâ ile demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlayan çalışma kapsamında oluşturulan hipotez ve alt hipotezler şu şekildedir.

H_1: Duygusal zekâ demografik değişkenlere göre farklılaşmaktadır.

H_{1a}: Duygusal zekâ cinsiyet değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H_{1b}: Duygusal zekâ yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H_{1c}: Duygusal zekâ eğitim değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H_{1d}: Duygusal zekâ medeni durum değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H_{1e}: Duygusal zekâ koçluk unvanı değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H_{1f}: Duygusal zekâ aktif koçluk süresi (yıl) değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H_{1g}: Duygusal zekâ koçluk mesleği dışında iş deneyim süresi (yıl) değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H_{1h}: Duygusal zekâ toplam koçluk saati değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H_{1i}: Duygusal zekâ koçluk alanı değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H_{1j}: Duygusal zekâ kullanılan koçluk araçları değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H_{1k}: Duygusal zekâ koçluk eğitimi verilip verilmediği değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H_{1l}: Duygusal zekâ çalışma ofisinin olup olmadığı değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H_{1m}: Duygusal zekâ bireysel duygu yönetim düzeyi değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H_{1n}: Duygusal zekâ öz farkındalık derecesi değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H_{1o}: Duygusal zekâ iletişim beceri düzeyi değişkenine göre farklılaşmaktadır.

Zaman ve maliyet gibi çeşitli kısıtlar nedeniyle olasılıklı örnekleme yaklaşımlarının uygulanamadığı durumlarda olasılık dışı örnekleme yöntemleri tercih edilebilir (Balcı, 2007; Coşkun vd., 2017). Örneklem büyüklüğünü belirlemek için çeşitli hesaplama yöntemleri mevcuttur. Bu çalışmada, ölçekteki her bir ifadenin en az beş kişi tarafından yanıtlanması gerektiği bilgisine dayanarak örneklem büyüklüğü 185 olarak belirlenmiştir (Hair vd., 1998). Çalışmaya toplam 187 katılımcı gönüllü olarak katılmış olup, ulaşılan örneklemin araştırma evrenini temsil ettiği ifade edilebilir.

Araştırmanın amacı çerçevesindeki veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. Anket formu 2 kısımdan meydana gelmektedir. Formun birinci kısmında katılımcıların demografik özelliklerinin saptanmasına ilişkin 15 soru ifadesi bulunmaktadır. İkinci kısımda 37 soru ifadesinden oluşan duygusal zekâ ölçeği yer almaktadır. Katılımcıların duygusal zekâ düzeylerini belirlemek için Schutte, Malouff, Hall, Haggerty, Cooper, Golden ve Dornheim (1998) tarafından geliştirilen, Austin, Saklofske, Huang ve McKenney (2004) tarafından genişletilmiş ve Türkçe'ye uyarlaması Göçet (2006) tarafından gerçekleştirilmiş olan duygusal zekâ ölçeği kullanılmıştır. Duygusal Zekâ ölçeğinde 37 soru ifadesi bulunmakta olup 5'li Likert tipi ölçektir. Ölçeğin mevcut çalışmadaki Cronbach's Alpha katsayısı 0,773'tür. Ölçeğin güvenilir olduğu görülmektedir. Katılımcıların duygusal zekâ ölçeğinden aldıkları ortalama değeri (3,1259) ve standart sapma değeri ise (0,17126) olarak tespit edilmiştir. Ortalama değerin, genel olarak katılımcıların duygusal zekâdüzeylerini gösteren ifadelere karşı orta düzeyde bir katılım veya sahip olma eğilimini gösterdiklerini ifade etmektedir. Standart sapma ise verilerin ortalamadan ne kadar uzaklıkta yayıldığını gösteren bir ölçüttür. Tespit edilen standart sapma değeri ise oldukça düşüktür. Standart sapmanın düşük olmasının nedenlerinden biri olarak katılımcıların duygusal zekâ puanlarının birbirine çok yakın olduğu ve ortalamaya (3,1259) çok sıkı bir şekilde kümelendiği anlamına gelebilir. Bir başka neden ise katılımcıların

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

duygusal zekâ algısı veya seviyesi açısından büyük bir farklılıklar olmadığını ve katılımcıların çok benzer sonuçlar verdiği ifade edilebilir. Katılımcıların duygusal zekâ düzeylerinin birbirine çok benzediği görülmektedir. Anket formu oluşturulduktan sonra ölçeğin etik yönden uygunluğuna ilişkin izin Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 03.02.2023 tarih ve 216223 sayılı kararı ile anketin etik açıdan uygulanabilir olduğuna karar verilmiştir. İlgili araştırma verileri 2024 Ekim - 2025 Mart tarih aralığında toplanmıştır. Araştırmada katılımcıların demografik değişkenlere göre dağılımlarının belirlenmesi amacıyla frekans analizi kullanılmıştır. Duygusal zekânın demografik değişkenlere göre farklılıklarını incelemek amacıyla Bağımsız Örneklem T-testi ve Tek Yönlü Varyans analizi uygulanmıştır.

4. BULGULAR

Bu bölümde araştırmaya katılan 187 katılımcının cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum, koçluk unvanı, aktif koçluk süresi (yıl), koçluk mesleği dışında çalışma deneyimi süresi (yıl), toplam koçluk saati, koçluk alanı, kullanılan koçluk araçları, koçluk eğitimi verilip verilmediği, çalışma ofisinin olup olmadığı, bireysel duygu yönetim düzeyi, öz farkındalık derecesi ve iletişim beceri düzeyine göre dağılımları yer almaktadır. Ayrıca duygusal zekâ ve alt boyutlarının demografik değişkenlere göre farklılıklarının analizi için Bağımsız Örneklem T-Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi testine ait bulgular yer almaktadır.

Çizelge 1. Cinsiyete İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
Erkek	36	19,3
Kadın	151	80,7
Toplam	187	100,0

Çizelge 1'de görüldüğü üzere katılımcıların 36'sı erkek, 151'i kadındır.

Çizelge 2. Yaşa İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
33-37	19	10,2
38-42	33	17,6
43 ve üstü	135	71,2
Toplam	187	100,0

Çizelge 2'de görüldüğü üzere katılımcıların 19'u 33-37 yaş aralığında, 33'ü 38-42 yaş aralığında, 135'i ise 43 yaş ve üstüdür.

Çizelge 3. Eğitime İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
Lise	19	10,2
Önlisans	12	6,4
Lisans	88	47,1
Yüksek Lisans	52	27,8
Doktora	16	8,6
Toplam	187	100,0

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 3'te görüldüğü üzere katılımcıların 19'u lise, 12'si önlisans, 88'i lisans, 52'si yüksek lisans ve 16'sı doktora mezunudur.

Çizelge 4. Medeni Duruma İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
Bekar	68	36,4
Evli	119	63,6
Toplam	187	100,0

Çizelge 4'te görüldüğü üzere katılımcıların 68'i bekar, 119'u ise evlidir.

Çizelge 5. Koçluk Unvanına İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
Sertifikalı Koç	45	24,1
Profesyonel Sertifikalı Koç	70	37,4
Master Sertifikalı Koç	17	9,1
Meslek Belgeli Koç	55	29,4
Toplam	187	100,0

Çizelge 5'te görüldüğü üzere katılımcıların 45'i sertifikalı koç, 70'i profesyonel sertifikalı koç, 17'si master sertifikalı koç ve 55'i meslek belgeli koç unvanına sahiptir.

Çizelge 6. Aktif Koçluk Süresine (Yıl) İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
1-5	111	59,4
6-10	43	23,0
11-15	27	14,4
16 ve üstü	6	3,2
Toplam	187	100,0

Çizelge 6'da görüldüğü üzere katılımcıların 111'i 1-5 yıl, 43'ü 6-10 yıl, 27'si 11-15 yıl, 6'sı ise 16 yıl ve üstü süredir aktif olarak koçluk yapmaktadır.

Çizelge 7. Koçluk Mesleği Dışında İş Deneyimi Süresine (Yıl) İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
1-5	23	12,3
6-10	24	12,8
11-15	24	12,8
16-20	29	15,5
21 ve üstü	87	46,5
Toplam	187	100,0

Çizelge 7'de görüldüğü üzere katılımcıların 23'ünün koçluk mesleği dışında 1-5 yıl, 24'ünün 6-10 yıl, 24'ünün 11-15 yıl, 29'unun 16-20 yıl ve 87'sinin ise 21 yıl ve üstü iş deneyimi bulunmaktadır.

Çizelge 8. Toplam Koçluk Saatine İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
100-250	90	48,1
251-400	27	14,4
401-750	19	10,2
751-1000	14	7,5

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1000 ve üstü	37	19,8
Toplam	187	100,0

Çizelge 8'de görüldüğü üzere katılımcıların 90'ı 100-250 saat, 27'si 251-400 saat, 19'u 401-750 saat, 14'ü 751-1000 saat ve 37'si ise 1001 saat ve üstü saat ile koçluk yaptığı görülmektedir.

Çizelge 9. Koçluk Alanına İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
Yönetici	31	16,6
Kariyer	21	11,2
Kurumsal	19	10,2
Öğrenci	28	15,0
Yaşam	88	47,1
Toplam	187	100,0

Çizelge 9'da görüldüğü üzere katılımcıların 31'i yönetici koçluğu, 21'i kariyer koçluğu, 19'u kurumsal koçluk, 28'i öğrenci koçluğu ve 88'i yaşam koçluğu yapmaktadır.

Çizelge 10. Kullanılan Koçluk Araçlarına İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
SWOT	75	40,1
SMART	12	6,4
GROW	18	9,6
Co-Aktif	21	11,2
Ters-SWOT (TOWS)	6	3,2
NLP	55	29,4
Toplam	187	100,0

Çizelge 10'da görüldüğü üzere katılımcıların 75'i SWOT, 12'si SMART, 18'i GROW, 21'i Co-Aktif, 6'sı Ters-SWOT (TOWS) ve 55'i NLP araçlarını kullanmaktadır.

Çizelge 11. Koçluk Eğitimi Verilip Verilmediğine İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
Evet	58	31,0
Hayır	129	60,0
Toplam	187	100,0

Çizelge 11'de görüldüğü üzere katılımcıların 58'i koçluk eğitimi verirken, 129'u koçluk eğitimi vermemektedir.

Çizelge 12. Çalışma Ofisinin Olup Olmadığına İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
Var	46	24,6
Yok	141	75,4
Toplam	187	100,0

Çizelge 12'de görüldüğü üzere katılımcıların 46'sının çalışma ofisi varken, 141'inin çalışma ofisi bulunmamaktadır.

Çizelge 13. Bireysel Duygu Yönetim Düzeyine İlişkin Dağılımlar

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Kategori	F	%
Çok Başarısızım	-	-
Başarısızım	2	1,1
Ne Başarısızım Ne Başarılıyım	41	21,9
Başarılıyım	115	61,5
Çok Başarılıyım	29	15,5
Toplam	187	100,0

Çizelge 13'te görüldüğü üzere katılımcıların 2'si duygu yönetiminde başarısız olduğunu, 41'i ne başarılı ne de başarısız olduğunu, 115'i başarılı olduğunu, 29'u ise çok başarılı olduğunu belirtmektedir.

Çizelge 14. Öz Farkındalık Derecesine İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
Çok Başarısızım	-	-
Başarısızım	-	-
Ne Başarısızım Ne Başarılıyım	20	10,7
Başarılıyım	104	55,6
Çok Başarılıyım	63	33,7
Toplam	187	100,0

Çizelge 14'te görüldüğü üzere katılımcıların 20'si kendini tanımada ne başarısız ne başarılı olduğunu, 104'ü başarılı olduğunu, 63'ü çok başarılı olduğunu belirtmektedir.

Çizelge 15. İletişim Beceri Düzeyine İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
Çok Başarısızım	-	-
Başarısızım	-	-
Ne Başarısızım Ne Başarılıyım	13	7,0
Başarılıyım	93	49,7
Çok Başarılıyım	81	43,3
Toplam	187	100,0

Çizelge 15'te görüldüğü üzere katılımcıların 13'ü iletişim becerisi için ne başarısız ne başarılı olduğunu, 93'ü başarılı olduğunu, 81'i çok başarılı olduğunu belirtmektedir.

Çizelge 16. Cinsiyet Değişkenine Ait Farklılıklar

Kategori	$\bar{X}$	Std. Sapma	F	Sig. (p)
Erkek	3,1254	,14506	4,283	,982
Kadın	3,1260	,17736		

N: 187, Erkek: 36, Kadın: 151, *p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 16'da görüldüğü üzere duygusal zekâ cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Bundan dolayı H_{1a} hipotezi reddedilmiştir.

Çizelge 17. Yaş Değişkenine Ait Farklılıklar

	Kareler Top.	Sd.	Kareler Ort.	Sig
Gruplararası	14,523	31	,468	,373
Gruplar içi	67,519	155	,436	
Toplam	82,043	186		

N: 187, 33-37: 19, 38-42: 33, 43 ve üzeri: 135, *p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 17'de görüldüğü üzere duygusal zekâ yaş değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Bundan dolayı H_{1b} hipotezi reddedilmiştir.

Çizelge 18. Eğitim Değişkenine Ait Farklılıklar

	Kareler Top.	Sd.	Kareler Ort.	Sig
Gruplararası	38,470	31	1,241	,227
Gruplar içi	159,348	155	1,028	
Toplam	197,818	186		

N: 187, Lise: 19, Önlisans: 12, Lisans: 88, Yüksek Lisans: 52, Doktora: 16, *p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 18'de görüldüğü üzere duygusal zekâ eğitim değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Bundan dolayı H_{1c} hipotezi reddedilmiştir.

Çizelge 19. Medeni Durum Değişkenine Ait Farklılıklar

Kategori	$\bar{X}$	Std. Sapma	F	Sig. (p)
Bekar	3,1105	,19482	1,229	,354
Evli	3,1347	,15641		

N: 187, Bekar: 68, Evli: 119, *p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 19'da görüldüğü üzere duygusal zekâ medeni durum değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Bundan dolayı H_{1d} hipotezi reddedilmiştir.

Çizelge 20. Koçluk Unvanı Değişkenine Ait Farklılıklar

	Kareler Top.	Sd.	Kareler Ort.	Sig
Gruplararası	54,603	31	1,761	,083
Gruplar içi	191,440	155	1,235	
Toplam	246,043	186		

N: 187, Sertifikalı Koç: 45, Profesyonel Sertifikalı Koç: 70, Master Sertifikalı Koç: 17, Meslek Belgeli Koç: 55, *p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 20'de görüldüğü üzere duygusal zekâ koçluk unvanı değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Bundan dolayı H_{1e} hipotezi reddedilmiştir.

Çizelge 21. Aktif Koçluk Süresi (Yıl) Değişkenine Ait Farklılıklar

	Kareler Top.	Sd.	Kareler Ort.	Sig
Gruplararası	25,547	31	,824	,258
Gruplar içi	108,731	155	,701	
Toplam	134,278	186		

N: 187, 1-5: 111, 6-10: 43, 11-15: 27, 16 ve üstü: 6, *p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 21'de görüldüğü üzere duygusal zekâ aktif koçluk süresi (yıl) değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Bundan dolayı H_{1f} hipotezi reddedilmiştir.

Çizelge 22. Koçluk Mesleği Dışında İş Deneyimi Süresi (Yıl) Değişkenine Ait Farklılıklar

	Kareler Top.	Sd.	Kareler Ort.	Sig
Gruplararası	65,581	31	2,116	,497
Gruplar içi	332,825	155	2,147	
Toplam	398,406	186		

N: 187, 1-5: 23, 6-10: 24, 11-15: 24, 16-20: 29, 21 ve üstü: 87, *p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 22'de görüldüğü üzere duygusal zekâ koçluk mesleği dışında iş deneyimi süresi (yıl) değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Bundan dolayı H_{1g} hipotezi reddedilmiştir.

Çizelge 23. Toplam Koçluk Saati Değişkenine Ait Farklılıklar

	Kareler Top.	Sd.	Kareler Ort.	Sig
Gruplararası	83,198	31	2,684	,384
Gruplar içi	390,074	155	2,517	
Toplam	473,273	186		

N: 187, 100-250: 90, 251-400: 27, 401-750: 19, 751-1000: 14, 1001 ve üstü: 37, *p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 23'te görüldüğü üzere duygusal zekâ toplam koçluk saati değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Bundan dolayı H_{1h} hipotezi reddedilmiştir.

Çizelge 24. Koçluk Alanı Değişkenine Ait Farklılıklar

	Kareler Top.	Sd.	Kareler Ort.	Sig
Gruplararası	91,888	31	2,964	,155
Gruplar içi	354,818	155	2,289	
Toplam	446,706	186		

N: 187, Yönetici Koçluğu: 31, Kariyer Koçluğu: 21, Kurumsal Koçluğu: 19, Öğrenci Koçluğu: 28, Yaşam Koçluğu: 88, *p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 24'te görüldüğü üzere duygusal zekâ koçluk alanı değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Bundan dolayı H_{1i} hipotezi reddedilmiştir.

Çizelge 25. Kullanılan Koçluk Araçları Değişkenine Ait Farklılıklar

	Kareler Top.	Sd.	Kareler Ort.	Sig
Gruplararası	154,835	31	4,995	,316
Gruplar içi	690,234	155	4,453	
Toplam	845,070	186		

N: 187, SWOT: 75, SMART: 12, GROW: 18, Co-Aktif: 21, Ters-SWOT (TOWS): 6, NLP Araçları: 55, *p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 25'te görüldüğü üzere duygusal zekâ kullanılan koçluk araçları değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Bundan dolayı H_{1j} hipotezi reddedilmiştir.

Çizelge 26. Koçluk Eğitimi Verilip Verilmediği Değişkenine Ait Farklılıklar

Kategori	$\bar{X}$	Std. Sapma	F	Sig. (p)
Evet	3,1137	,16620	,003	,516
Hayır	3,1314	,17384		

N: 187, Evet: 58, Hayır: 129, *p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 26'da görüldüğü üzere duygusal zekâ koçluk eğitimi verilip verilmediği değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Bundan dolayı H_{1k} hipotezi reddedilmiştir.

Çizelge 27. Çalışma Ofisinin Olup Olmadığı Değişkenine Ait Farklılıklar

Kategori	$\bar{X}$	Std. Sapma	F	Sig. (p)
Var	3,1251	,17097	,483	,973
Yok	3,1261	,17196		

N: 187, Var: 46, Yok: 141, *p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 27'de görüldüğü üzere duygusal zekâ çalışma ofisinin olup olmadığı değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Bundan dolayı H_{1l} hipotezi reddedilmiştir.

Çizelge 28. Bireysel Duygu Yönetim Düzeyi Değişkenine Ait Farklılıklar

	Kareler Top.	Sd.	Kareler Ort.	Sig
Gruplararası	13,392	31	,432	,394
Gruplar içi	63,239	155	,408	
Toplam	76,631	186		

N: 187, Başarısızım: 2, Ne Başarısızım Ne Başarılıyım: 41, Başarılıyım: 115, Çok Başarılıyım: 29, *p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 28'de görüldüğü üzere duygusal zekâ bireysel duygu yönetim düzeyi değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Bundan dolayı H_{1m} hipotezi reddedilmiştir.

Çizelge 29. Öz Farkındalık Derecesi Değişkenine Ait Farklılıklar

	Kareler Top.	Sd.	Kareler Ort.	Sig
Gruplararası	13,017	31	,420	,363
Gruplar içi	60,095	155	,388	
Toplam	73,112	186		

N: 187, Ne Başarısızım Ne Başarılıyım: 20, Başarılıyım: 104, Çok Başarılıyım: 63, *p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 29'da görüldüğü üzere duygusal zekâ öz farkındalık derecesi değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Bundan dolayı H_{1n} hipotezi reddedilmiştir.

Çizelge 30. İletişim Beceri Düzeyi Değişkenine Ait Farklılıklar

	Kareler Top.	Sd.	Kareler Ort.	Sig
Gruplararası	13,535	31	,437	,220
Gruplar içi	55,737	155	,360	
Toplam	69,273	186		

N: 187, Ne Başarısızım Ne Başarılıyım: 13, Başarılıyım: 93, Çok Başarılıyım: 81, *p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 30'da görüldüğü üzere duygusal zekâ iletişim beceri düzeyi değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Bundan dolayı H_{1o} hipotezi reddedilmiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Küresel ölçekte yaşanan sosyoekonomik, teknolojik ve kültürel dönüşümler, bireylerin ve kurumların belirsizlikle baş etme kapasitesini her zamankinden daha önemli hale getirmiştir. Özellikle pandemi sonrası dönemde dünya dinamikleri, kırılganlık, kaygı, doğrusal olmayan etki ilişkileri ve anlamlandırma güçlüğü gibi nitelikleri içeren BANI çerçevesiyle daha bütüncül biçimde açıklanır hâle gelmiştir. BANI, bireylerin içinde bulunduğu psikolojik ve davranışsal gerçekliğe yeni bir perspektif sunmakta; değişime karşı dayanıklılık, duygusal esneklik ve bilişsel uyum gibi yetkinlikleri ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda duygusal zekâ, modern çağın karmaşık yapısı içerisinde bireylerin hem içsel süreçlerini yönetebilmeleri hem de sosyal ilişkilerde etkinlik sağlayabilmeleri açısından kritik bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Duygusal zekâ; öz-farkındalık, öz-yönetim, empati, sosyal farkındalık ve ilişki yönetimi gibi alt bileşenleriyle, psikolojik yükleri dengelemede önemli bir rol üstlenmektedir. Koçluk, bireyin potansiyelini açığa çıkarmayı, farkındalık oluşturmayı ve amaçlarına ulaşmasını desteklemeyi hedefleyen yapılandırılmış bir gelişim sürecidir. Koçluk ilişkisinin niteliği büyük ölçüde koçun iletişim becerilerine, empatik kapasitesine, duygu yönetimi yetkinliklerine ve

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

güvene dayalı bir ilişki oluşturma becerisine bağlıdır. Bu nedenle duygusal zekâ, koçluğun kuramsal temelleri ile uygulama alanları arasında köprü işlevi gören temel bir yeterlilik olarak kabul edilebilir. Dünyanın karmaşık ve çoğu zaman öngörülemez yapısı dikkate alındığında, koçların danışanlarına etkili bir şekilde eşlik edebilmesi için daha yüksek düzeyde duygusal farkındalık, psikolojik esneklik ve empatik duyarlılık geliştirmeleri gerekmektedir. Bu durum, duygusal zekânın koçluk mesleği açısından yalnızca destekleyici bir yetkinlik değil, aynı zamanda mesleki yeterliliğin vazgeçilmez bir unsuru olduğu düşünülebilir.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen analizler sonucunda duygusal zekânın cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum, koçluk unvanı, aktif koçluk süresi (yıl), koçluk mesleği dışında iş deneyimi süresi (yıl), toplam koçluk saati, koçluk alanı, kullanılan koçluk araçları, koçluk eğitimi verilip verilmediği, çalışma ofisinin olup olmadığı, bireysel duygu yönetim düzeyi, öz farkındalık derecesi ve iletişim beceri düzeyi değişkenlerine göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Araştırma çerçevesinde oluşturulan bütün alt hipotezler reddedilmiştir ve bundan dolayı da araştırmanın ana hipotezi olan "H_1: Duygusal zekâ demografik değişkenlere göre farklılaşmaktadır" hipotezi de reddedilmiştir.

Duygusal zekânın, belirtilen demografik değişkenlerden bağımsız olduğu şeklinde yorumlama yapılabilir. Bu sonucun ortaya çıkmasının ardında yatan birkaç temel neden ve bunlardan yola çıkılarak yapılabilecek çıkarım şu şekilde olabilir. Duygusal zekâ, temelde bilişsel yeteneklerden ve öğrenilebilir becerilerden oluşan bir kombinasyondur. Cinsiyet, yaş veya medeni durum gibi temel demografik faktörlerden ziyade, kişilik özellikleri, çocukluk deneyimleri ve bireysel gelişim ile daha yakından ilişkili olmasından kaynaklı olabilir. Duygusal zekâ yetişkinlikte bile geliştirilebilen bir yetenek olmasına rağmen, belirli bir yaşa veya eğitim düzeyine ulaşıldığında belirgin bir farklılaşma zirvesine ulaşmamış olabilir. Yani, bir lisans diploması ile yüksek lisans diploması arasında duygusal zekâ düzeyinde anlamlı bir fark olmayabilir. Koçluğu bir meslek olarak seçen kişilerin zaten ortalamanın üzerinde bir duygusal zekâya sahip olması kuvvetle muhtemeldir. Koçluk doğası gereği yüksek düzeyde empati, ilişki yönetimi ve öz farkındalık gerektirmektedir. Gönüllü katılım nedeniyle, örneklemdeki tüm koçlar zaten yüksek duygusal zekâ skorlarına sahip olmasından dolayı, değişkenler arasındaki farklılıklar gizlenmiş olabilir (kısıtlı aralık etkisi). Bireysel duygu yönetim düzeyi, öz farkındalık derecesi ve iletişim beceri düzeyi gibi zaten duygusal zekânın bileşenleri veya yakın ilişkili çıktılar olan değişkenlerin bile fark yaratmaması, kullanılan duygusal zekâ ölçeği ile bu öz farkındalık değişkenlerinin yüksek oranda örtüştüğünü veya koçların bu alanlarda da homojen olarak yüksek olduğunu gösteriyor olabilir.

Bunun yanı sıra, duygusal zekâ, koçluk mesleği için temel ve zorunlu bir yetkinliktir. Bu mesleği icra eden herkesin, ne kadar süredir koçluk yaptığına, eğitimine veya ofisinin olup olmadığına bakılmaksızın, belli bir yüksek duygusal zekâ eşiğini geçtiği varsayılabilir. Bu durum, duygusal zekânın koçluk performansının bir sonucu olmaktan çok, koçluk mesleğine girişin bir ön koşulu olduğunu gösterebilir. Deneyimli koçları, daha az deneyimli koçlardan ayıran faktör, duygusal zekânın temel düzeyi değil, teknik koçluk becerilerinin inceliği, uzmanlık bilgisi veya belirli araçları uygulama derinliği olabilir. Yani, deneyim duygusal zekâyı değil, duygusal zekânın uygulamaya dökülme biçimini farklılaştırıyor olabilir. Sonuç olarak, duygusal zekânın bireysel ve mesleki bağlamdan bağımsız, görece stabil bir yetkinlik seti olduğunu ve özellikle yüksek duygusal zekâ gerektiren mesleklerde (koçluk gibi) çalışanlar

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

arasında demografik değişkenlerin belirgin bir farklılaştırıcı etkisinin olmadığı araştırma sonucunda ulaşılan bir çıktıdır. Bu bağlamda, duygusal zekâ ve koçluk alanında daha derinlemesine bir anlayış geliştirmek için aşağıdaki araştırmalar önerilebilir:

- Duygusal zekâ düzeyinin koçluk başarısı, performans, danışan memnuniyeti veya danışan sonuçları gibi çıktı değişkenleri ile ilişkisi incelenebilir.
- Daha spesifik koçluk alanlarında (örneğin, yönetici koçu, kariyer koçu) çalışan, farklı koçluk yaklaşımlarını kullanan veya farklı sertifikasyon seviyelerine sahip koç örneklemleriyle araştırma yapılabilir.
- Duygusal zekânın alt boyutları (iyimserlik, duygulardan faydalanma, duyguların ifadesi) demografik değişkenlerle ayrı ayrı analiz edilmelidir.
- Koçluk eğitimi içeriği ve süresi ile duygusal zekâ gelişimi arasındaki ilişki, boylamsal çalışmalarla incelenebilir.

KAYNAKÇA

[1] Akın, A., & Ulukök, E. (2017). Koçluk yaklaşımı ile işgören geliştirme. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(2), 279-300.

[2] Akın, A., & Ulukök, E. (2018). Bir liderlik tarzı olarak koçluk yöntemi ile yönetici yetiştirme. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(2), 541-560.

[3] Alder, H. (2008). *Yöneticiler için NLP* (Çev. Tevfik Ertan). İstanbul: Sistem Yayıncılık.

[4] Altıntaş, L., & Alimoğlu, M. K. (2015). Koçluk nedir? tıp eğitiminde uygulanabilir mi?. *Bulletin of Thoracic Surgery/Toraks Cerrahisi Bülteni, 9*(3).

[5] Arısoy, B. (2017). Performans yönetiminde koçluk. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2*(2), 132-136.

[6] Armağan, E., & Altınkan, D. (2022). Koçluk sürecinde bireylerin aktivite odaklı güdülenme, ilgilenim düzeyleri ve ağızdan ağıza iletişim eğilimlerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, 6*(2), 323-353.

[7] Ay, F. (2007). Hemşirelik eğitiminde yeterliliğin sağlanması için yeni bir yaklaşım: Rehber hemşire (koçluk) sistemi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 2*(5), 52-65.

[8] Bal, A. P., & Demir, Ö. (2011). Bilişsel koçluk yaklaşımının öğretmen adaylarının görüşleri açısından irdelenmesi. *Journal of Kırşehir Education Faculty, 12*(4).

[9] Barutçu, E., & Özbay, Ö. (2009). Koçluk yaklaşımının yönetici ve iş gören üzerine etkilerine ilişkin bir araştırma. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 1*(1), 47-62.

[10] Barutçugil, İ. (2018). *Yöneticiler için koçluk becerileri*. Birinci Baskı, İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

[11] Baskoro, G. (2023, July). From VUCA to BANI: A challenge of strategic environment for higher education in Indonesia. *In Proceedings of the 3rd International Conference on Business and Engineering Management*. Series: Advances in Economics, Business and Management Research, 249, 229-235.

[12] Bayram, A., Yıldırım, Y., & Ergan, S. (2017). Yönetici koçluk davranışı ile içsel pazarlama arasındaki ilişki. *III. IBANESS Kongreler Serisi*, 71-83.

[13] Bennis, W. G., & Nanus, B. (1987). *Leaders: The strategies for taking charge*. Harper & Row.

[14] Bushuyev, S., Piliuhina, K., & Chetin, E. (2023). Transformation of values of the high technology projects from a VUCA to a BANI environment model. *Innovative Technologies and Scientific Solutions for Industries, 2*(24), 191-199.

[15] Bushuyev, S., Bushuyeva, N., Murzabekova, S., & Khussainova, M. (2023). Innovative development of educational systems in the BANI environment. *Scientific Journal of Astana IT University*, 104-115.

[16] Cinnioğlu, H. (2025). Embracing the BANI world: Which leadership type will save tourism managers in turbulent times?. *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism Recreation and Sports Sciences, 8*(2), 579-596.

[17] Cirit, D. K., & Aydemir, S. (2019). Akran koçluk uygulamasının fen bilgisi öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgisine etkisi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20*(3), 933-951.

[18] Coşkun, R., Altunışık, R., & Yıldırım, E. (2019). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

[19] Çabuk, Ç. (2011). *Koçluk ve 4. Boyut*. Birinci Basım, İstanbul: Elma Yayınevi.

[20] Çepni, E., Önalan, O., Yıldıran, C., & Önalan, G. O. (2024). A scale development for volatile-uncertain-complex-ambiguous (VUCA) world management. *Cadmus*, 141.

[21] Çetinkaya, A. Ş., & Canbolat, M. A. (2020). Koçluk ve mentorluk ile girişimcilik niyeti arasındaki ilişkide KOSGEB desteklerinin rolü. *Journal of Entrepreneurship and Innovation Management, 9*(2), 94-127.

[22] Çiçek, S., & Erkasap, A. (2023). VUCA dünyası ve kuantum liderlik ilişkisi üzerine bir çalışma. *Eklektik Sosyal Bilimler Dergisi, 1*(1), 49-79.

[23] Demir, Ö., & Bal, P., (2011). Bilişsel koçluk yaklaşımının tezsiz yüksek lisans matematik bölümü öğrencilerinin görüşleri açısından incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(37), 224-243.

[24] Demir, Ö., & Doğanay, A. (2010). The effect of metacognitive strategies ınstructed through cognitive coaching on the metacognitive skills and retention in 6th grade social studies lesson. *Elementary Education Online, 9*(1), 106-127.

[25] Demir, Ö., & Doğanay, A. (2009a). Bilişsel farkındalık becerilerinin geliştirilmesinde bilişsel koçluk yaklaşımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 60*(60), 601-624.

[26] Demir, Ö., & Doğanay, A. (2009b). Öğretmen eğitiminde bilişsel koçluk yaklaşımı. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22*(2), 717-739.

[27] Demir, Ö., & Doğanay, A. (2008). Bilişsel koçluk yoluyla öğretilen bilişsel farkındalık stratejilerinin akademik başarıya etkisi. *Journal of Educational Sciences & Practices, 7*(14).

[28] Emmerling, R. J., & Cherniss, C. (2003). Emotional intelligence and the career choice process. *Journal of Career Assessment, 11*(2), 153-167.

[29] English, S., Sabatine, J. M., & Brownell, P. (2022). *Profesyonel koçluk prensipler ve uygulamalar*, (Çev. Çağla Miniç). Birinci Baskı, Ankara: Vadi Yayınevi.

[30] Gökbulut, B. (2017). Bilişim teknolojileri rehber öğretmenleri için teknoloji koçluk ölçeğinin geliştirilmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 3*(3), 29-51.

[31] Gökbulut, B., & Çoklar, A. N. (2017). Bilişim teknolojileri rehber öğretmenlerinin teknoloji koçluk düzeyleri. *TÜBAV Bilim Dergisi, 10*(1), 126-138.

[32] Işıklar Pürçek, K. (2017). Okul müdürlerinin koçluk davranışı gösterme düzeyi ve okulun liderlik kapasitesi. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi, 5*(1), 64-74.

[33] Karabacak, K. (2013). Akademik koçluk sisteminin öğrencilerin akademik başarısına etkisi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* (20), 81-94.

[34] Karaman, D. (2018). Kişisel yetenek gelişiminde koçluk eğitiminin rolü: İşsizlikle mücadele için bir model önerisi. *OPUS International Journal of Society Researches, 8*(15), 2146-2174.

[35] Kaya, H. İ., & Demir, Ö. (2014). Öğretmen adaylarının öğretmen yeterlilikleri hakkındaki görüşlerinin bilişsel koçluk yaklaşımı bağlamında incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 4*(2), 67-92.

[36] Kılıç, F., & Demir, Ö. (2012). Views of prospective classroom teachers regarding creating instructional environment based on cognitive coaching and cognitive flexibility. *İlköğretim Online, 11*(3).

[37] Kılınç, E., Varol, F., & Samur, R. (2021). Yiyecek içecek işletmelerinde çalışanların yönetici koçluk davranışı algısının iş tatmini üzerindeki etkisinin incelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10*(1), 608-618.

[38] Kışlalı, İ. (2019). Koçluk hizmeti alan çalışanların mutluluk düzeyleriyle işten ayrılma niyeti ve yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 15*(1), 181-202.

[39] Kizir, M. (2022). Ayrık denemelerle öğretim yönteminin telesağlık koçluk içeren eğitim programıyla öğretmenlere kazandırılmasının incelenmesi. *Eurasian Journal of Teacher Education, 3*(2), 108-130.

[40] Maryna, S., & Kateryna, S. (2024). Strategies for Resilience in a Dynamic World: from VUCA to BANI. *Proceedings of Socratic Lectures, 10,* 185-189.

[41] Mayer, J. D., Salovey, P., Caruso, D. R., & Sitarenios, G. (2001). Emotional intelligence as a standard intelligence. *Emotion, 1*(3), 232-242.

[42] Musioł, A. (2022). Philosophical psychotherapy in VUCA world and BANI realıty: Reflections on health coaching. *Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization & Management/Zeszyty Naukowe Politechniki Slaskiej. Seria Organizacji i Zarzadzanie*, (165).

[43] Nataliia, H., & Olena, M. (2023). The key administrative competencies of managers required for company development in the Bani world. *ECONOMICS-Innovative and Economics Research Journal, 11*(1), 289-305.

[44] Ocak, S., & Yurdakul, D. (2021). Tüketicilerin koçluk hizmetlerine yönelik tercih ve tutumları: Türkiye'de yaşam koçluğu üzerine bir çalışma. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 16*(62), 835-866.

[45] Pınar, A. H. (2013). Mintzberg'in yönetim yaklaşımı açısından ilköğretim sınıf öğretmenlerinin koçluk ve mentorluk yetkinlikleri ile öğrencilerin sınav başarı puanları arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22*(1), 121-138.

[46] Podolchak, N., Dziurakh, Y., Karkovska, V., Tsygylyk, N., & Bilous, N. (2023). Improvement of professional competencies and personnel competences in the BANI world on the example of civil servants through the development of their emotional intelligence. *Multidisciplinary Science Journal*, 5.

[47] Salovey, P., & Mayer, J. D. (1989). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality, 9*(3), 185-211.

[48] Sezer, H., & Şahin, H. (2017). Beceri eğitiminde koçluk: öğrenci nasıl algılıyor?. *Tıp Eğitimi Dünyası, 16*(48), 62-69.

[49] Sezer, H., & Şahin, H. (2015). Koçluk: Tıp ve sağlık bilimleri. *Tıp Eğitimi Dünyası, 14*(42), 33-42.

[50] Sezer, Ş. (2016). The effects of educational coaching on students' academic motivation, error-oriented motivation and educational stress. *TOJET*, 850-855.

[51] Schutte, N. S., Malouff, J. M., Bobik, C., Coston, T. D., Greeson, C., Jedlicka, C., ... & Wendorf, G. (2001). Emotional intelligence and interpersonal relations. *The Journal of Social Psychology, 141*(4), 523-536.

[52] Talak, K. (2020). Koçluk desteği alan çalışanların iş tatmin düzeylerinin incelenmesi. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi, 1*(3), 191-204.

[53] Tofade, T. (2010). Coaching younger practitioners and students using components of the co-active coaching model. *American Journal of Pharmaceutical Education, 74*(3), 51.

[54] Toker, İ., & Kılıç, K. C. (2019). Koçluk eğitimi bir gelişim aracı mı, potansiyel bir iş mi?. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi,* (25), 137-152.

[55] Tümen Akyıldız, S. (2019). 21. yüzyıl öğrencileri için yeni bir yaklaşım: bilişsel koçluk. *Electronic Turkish Studies, 14*(7).

[56] Tümen Akyıldız, S., & Semerci, Ç. (2017). Bilişsel koçluk destekli yansıtıcı öğretim yaklaşımının öğrencilerin yansıtıcı düşünme düzeylerine etkisi. *Electronic Turkish Studies, 12*(4), 507-530.

[57] Uğur, E. (2010). *Yönetici hemşirelerin koçluk becerileri ve öz-etkililik-yeterlilik algılamaları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[58] Uyar, D., & Acar Bayraktaroğlu, G. (2015). *Yönetimde koçluk yaklaşımı*. Beşinci Basım, İstanbul: Galata Yayıncılık.

[59] Weihrich, H. (1982). The TOWS matrix-A tool for situational analysis. *Long Range Planning, 15*(2), 54-66.

[60] Vardarlıer, P., & Özsürünç, R. (2019). Koçluk eğitiminde GROW modelinin uygulanması. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(17), 145-163.

[61] Yurdasever, E., & Fidan, Y. (2020). KOMB (VUCA) dünyası ve yeni liderlik becerileri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9*(2), 1638-1664.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

HAVAYOLLARINDAKİ YEŞİL PAZARLAMA UYGULAMALARININ TÜKETİCİLERİN MEMNUNİYET VE SADAKATİNE ETKİSİ

THE IMPACT OF GREEN MARKETING PRACTICES IN AIRLINES ON CONSUMERS' SATISFACTION AND LOYALTY

Dr. Öğr. Üyesi, FATMA SELİN SAK

Giresun Üniversitesi,

selin.sak@giresun.edu.tr - https://orcid.org/0000-0001-7105-7387

Yüksek Lisans Öğrencisi, RUMEYSA BEKDEMİR

Giresun Üniversitesi

rumeysabekdemirr@gmail.com - https://orcid.org/0009-0004-1840-5476

ÖZET

Günümüzde yaşamın her alanında hızla önem kazanmaya devam eden sürdürülebilirlik ile kaynakların bilinçli kullanımı, doğaya salınan atıkların minimum düzeye indirilmesi,geri dönüştürülebilir atık ve kaynak kullanımı gibi ilkeler tüketici tercihlerinde önemli rol almayı beraberinde getirmiştir. Yeşil tüketim şeklinde ifade edilen bu satın alma yaklaşımı, gün geçtikçe daha popüler bir tercih olmaya ve yaygınlaşmaya devam etmektedir. Yeşil tüketiciler ve yeşil üretim ilkesini benimseyen işletmelerin en önem verdiği noktalardan birisi karbon ayak izidir. Karbon ayak izinin azaltılması hususunda en etkili tercihlerden biri olan toplu taşıma kullanımı, konfor ve zaman açısından öne çıkan bir toplu taşıma türü olan havayolu ulaşımını içinde barındırmaktadır. Havayolu işletmeleri son yıllarda daha yaygın bir şekilde sürdürülebilir uygulamalar yürütmektedir. Yaptıkları bu faaliyetleri çeşitli yeşil pazarlama stratejileri ile geliştirerek tüketicilere sunan havayolu işletmeleri, zamandan ve konfordan ayrıcalık sağlamakla birlikte çevreye verilen hasarı en aza indirmeye önem vermekte ve nihayetinde memnuniyet ve sadakati oluşturmayı hedeflemektedirler. Havayolu işletmeleri arasında oldukça etkili bir rekabet alanına dönüşen yeşil pazarlama, havayolu tüketicileri için de satın alma eylemi, sonrası ve tekrarı süreçlerinde dikkate alınan önemli konulardan biri haline gelmiştir. Bu kapsamda çalışmada, havayolu işletmelerinin yeşil pazarlama uygulamalarının havayolu tüketicilerinin memnuniyetine ve sadakatine etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın örneklemi Ordu-Giresun havalimanından herhangi bir havayolu işletmesini kullanan 140 tüketiciden oluşmaktadır. Tüketicilerden 20 Mayıs - 13 Haziran 2025 tarihleri arasında çevrim içi anket uygulaması ile toplanan veriler nicel yöntemler ile analiz edilmiş, müşteri tatmini ve sadakatinde çevresel ilgi ve yeşil imajın etkileri olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Pazarlama, Müşteri Memnuniyeti, Müşteri Sadakati, Havayolu İşletmeleri, Çevresel İlgi, Yeşil İmaj.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ABSTRACT

Sustainability, which continue stogain importan cerapidly in all areas of life today, has brought with it the prominence of principles such as the conscioususe of resources, minimizing waste released into nature, and the utilization of recyclable material sandre sources. This purchasing approach, expressed as gren consumption, has increasingly become a popular and wide spread preference. One of the most important concerns for gren consumers and businesses that adopt the principle of gren production is the carbonfoot print. Public transportation, which is one of the most effective choices forr educing carbonfoot print, includes airt ransportation—a mode that stands out in terms of comfortand time efficiency. Inrecent years, airline companies have been implementing sustainability practices more extensively. By developing these activities through various green marketing strategies and presenting them to consumers, airlines aim both to offer advantages in terms of time and comfortand to minimize environmental harm, ultimately see king to generate satisfaction and loyalty. Green marketing, which has become a highly competitive domain among airline companies, has also emerged as an important consideration for airline consumers during the purchasing, post-purchasing, and repurchasing processes. In this context, the purpose of the study is to determine the effect of airline companies' green marketing practices on airline consumers' satisfaction and loyalty. The sample of there search consists of 140 consumers who usedany airline company at Ordu–Giresun Airport. Data collected from consumers through an online survey between 20 May and 13 June 2025 were analyzed using quantitative methods, and the findings indicatet haten vironmental concern and gren image have significant effects on customer satisfaction and loyalty.

Keywords: Green Marketing, Customer Satisfaction, Customer Loyalty, Airlines, Environmental Concern, Green Image.

1. GİRİŞ

Havayolu işletmelerinin hedef pazarda başarılı olabilmeleri için pazarlama karması unsurlarını (ürün, fiyat, dağıtım, tutundurma) etkili bir biçimde kullanıyor olmaları gerekmektedir. Bu durum, aynı zamanda havayolu işletmeleri için mevcut pazarda büyümelerine de olanak tanımaktadır. Havayolunda pazarlama karması oluşturmak mevcut ortama ve zamana, pazar şartlarına ve ekonomik duruma, rakip havayolu işletmelerinin uyguladıkları politikalara göre kendi içinde değişiklik gösterebilir (Eroğlu, 2017).

Son yıllarda çevreye duyarlı tüketicilerin artması ve çevreye önem veren işletmelere yönelik olumlu tutumları, işletmelerin etik algısını, kültür, vizyon ve misyonunu belirlemede ve dolayısıyla yeşil pazarlama politikalarının oluşmasında oldukça etkili olmuştur. Bununla birlikte çevreye duyarlı tüketiciler işletmelerin üretim alanından yönetimine kadar kurumsal itibar, imaj ve çevreye karşı yaklaşımlarını belirlemek konusunda etkileyici bir konuma sahiptirler (Koçarslan, 2015). Bir hizmet sektörü olarak havayolu işletmelerinde, hem müşteri memnuniyetini arttırabilmek hem de çevreye karşı sürdürülebilirlik sorumlulukları gerçekleştirebilmek için yeşil pazarlamaya gün geçtikçe daha fazla önem verilmektedir. Günümüzde yeşil pazarlama kapsamında biyoyakıt kullanımı, yeni teknolojilerin tercih edilmesi, süreçlerin kağıtlar yerine dijital zemin üzerinde gerçekleştirilmesi, uçuş esnasında

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ikramların geri dönüştürülebilir malzemeler ile servis edilmesi gibi bazı stratejiler popüler olarak uygulanmaktadır. Havayolu sektöründe sürdürülebilirlik konusuna verilen önem, işletmelerin 'en yeşil havayolu' seçilmek amacıyla rekabete girmesi yönünde örneklendirilebilir (Saygılı, 2019).

Konu ile ilgili alanyazın incelendiğinde havayollarında sürdürülebilirliğin tüketiciler tarafından kabul edilmesinde teşvik edici faktörlerin bulunduğu ve davranışsal, çevresel, sosyal, ekonomik, gürültü ve kompozit boyutlarıyla ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Yıldız, Kelleci, & Başakcı, 2024). Başakcı (2023) havayolu şirketlerinin sürdürülebilirlik uygulamalarında tüketicilerin kabulüne etki eden unsurları çevresel, ekonomik, sosyal, gürültü, kompozit, niyet ve davranış olarak tespit etmiştir (Başakcı, 2023). Yine havacılık çerçevesinde, sürdürülebilir ulaşımda yeşil pazarlama stratejileri ve iklim değişikliği farkındalığını inceleyen bir çalışmada, iki büyük havayolu işletmelerinin stratejileri ve uygulamaları analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, havayolu işletmelerinin yeşil pazarlamanın çok çeşitli boyutlarına önem verdiği ve yeşil pazarlamayı yalnızca sürdürülebilirlik hedeflerine erişmek amacıyla değil, aynı zamanda tüketici farkındalığını artırmak ve pazardaki konumlarını iyileştirmek amacıyla da uyguladıkları ortaya çıkarılmıştır (Koç, 2023). Yeşil reklam ve yeşil marka farkındalığının yeşil satın alma davranışına aracılıktaki nasıl bir rol üstlendiğinin araştırıldığı başka bir çalışmada çoğunlukla olumlu ilişki bağlantıları tespit edilmiş ve yeşil satın alma davranışının, yeşil marka farkındalığı ile yeşil müşteri tatmini arasında pozitif yönlü bir ilişkiye aracılık ettiği bulgulanmıştır (Çavuşoğlu, 2021). Wong, Sia ve Ling (2020) havayolu yolcularının yeşil uygulamaları benimseme davranışlarını etkileyen fedakarlığı konu aldıkları çalışmalarında, algılanan fedakarlığın davranışsal niyeti önemli ölçüde etkilediğini bulgulamışlardır (Wong, Sia, & Ling, 2020). Saygılı (2019) havacılık sektöründe uygulanan yeşil pazarlamanın, tüketicilerin satın alma tercihlerindeki rolünü Türkiye genelinde araştırmış ve yeşil pazarlama uygulamalarının tüketici satın alma kararı üzerinde etkiye sahip olduğunu ifade etmiştir (Saygılı, 2019). Zsigmond (2015) düşük ve yüksek seviyede yeşil uygulamalar yapan iki ayrı havayolunu karşılaştırarak, yeşil uygulamaların ve yeşil imajın müşteri algısı üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışma neticesinde, düşük seviyede yeşil uygulamalara sahip olan havayolu işletmelerinde yeşil imaj ve marka imajının, yolcu memnuniyeti ve sadakati ile zayıf bir ilişkiye; yüksek seviyede yeşil uygulamalar kullanan havayolu işletmelerinde ise yeşil imaj ve marka imajının, yolcu memnuniyeti ve sadakati ile anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu gösterilmiştir (Zsigmond, 2015).

Sonuç olarak, yeşil pazarlamanın, sürdürülebilir bir geleceğe katkı sağlamak amacıyla işletmelerin stratejik planlamalarında önemli bir yer edindiği ifade edilebilir. Ancak yapılan çalışmaların sayısının azlığından yola çıkarak, bu çalışma ile havayollarında yeşil pazarlama uygulamalarının tüketici memnuniyeti ve sadakati üzerinde ne gibi bir etkiye sahip olduğunun tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışma neticesinde alanyazına ve uygulayıcılara, havayolu işletmelerinde yeşil pazarlama uygulamaları ile tüketicilerin nihai memnuniyet ve sadakat davranışlarında nasıl bir etki oluşabileceğini örneklemek, bu bağlamda müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakatini geliştirmede yol gösterici bilgilerin sunulması hedeflenmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2. YEŞİL PAZARLAMA KAPSAMINDA YEŞİL TÜKETİM VE YEŞİL TÜKETİCİ

Sınırlı olan kaynakları doğal dengenin bozulmasına neden olmadan, çevre kirliliğine ve tahribatına yol açmadan en iyi şekilde kullanmak ve enerji tüketim seviyesini en aza indirgemek son yıllarda işletmelerin gündemi haline gelmiştir. Bu doğrultuda işletmeler sundukları mal veya hizmetler için uyguladıkları pazarlama stratejileri doğrultusunda önemli ölçüde değişikliğe gitmişlerdir. Yeşil pazarlama uygulamaları kapsamında doğa dostu ürün ve hizmetler üretilmeye ve tüketicilerin ilgisine sunulmaya başlanmıştır (Özcan & Özgül, 2019). Buna göre yeşil pazarlama, kar ve elden çıkarma odaklı geleneksel pazarlama anlayışından ziyade, hammadde kullanımından tasarrufa, küresel ısınma gibi çevreye negatif etkisi bulunan konulara karşı duyarlı ürün ve hizmet üretimine, biyolojik olarak parçalanamayan ve çevreye zararlı atık bırakmamaya odaklanan yeni nesil bir pazarlama yaklaşımına uzanmaktadır. Yeşil pazarlamaya geçiş kısa vadede maliyetli görünebilir fakat süreçten vazgeçilmez ise uzun vadede maliyet açısından işletmelere avantaj sağlamaktadır (Mishra & Sharma, 2010). Mukonza ve Swarts (2020) yeşil pazarlama stratejilerinin firmalar tarafından kurumsal imajlarını yönetmek ve iş performanslarını arttırmak için kullanıldığını ifade ederken, yeşil pazarlamanın bir işletmenin geri dönüştürülebilen ve ayrıştırılması daha kolay olan ambalajları tercih etmesi gibi daha verimli enerji kullanma yöntemi olarak görülen çevre dostu ürünlerin geliştirilmesine bağlılığı olarak algılandığını ifade etmişlerdir (Mukonza & Swarts, 2020).

Yeşil pazarlama stratejilerinin temelinde bulunan yeşil tüketim, günümüzü ve geleceği yaşanılabilir kılma amacına hizmet etmektedir. Bu açıdan, çevresel etkilerin minimum seviyeye indirilmesi için yapılan mal ve hizmet kullanımını ifade etmektedir (Agency, 2024). Daha geniş anlamda ise yeşil tüketim, hem doğaya ve çevreye zarar vermekten kaçınarak tüketim yapmak hem de geri dönüşüme önem vermek ve çevre dostu ürünleri tercih etmek ile ilgilidir (Eti, 2017). Ekolojik etkiyi en aza düşürecek tercihler yapılması, israf ve ihtiyaç fazlası kaynak kullanımından vazgeçme çabası, yeşil tüketimi yaşam tarzı haline getirmek için tercih edilen davranışların başında gelmektedir. Elkington ve Hailes (1990) yeşil tüketimi, bazı ürünlerin satın alımından kaçınmak olarak tanımlamışlardır (Elkington & Hailes, 1990).

Yeşil tüketiciler, doğal çevrenin temiz kalması için titiz ve dikkatli bir tutum sergileyen, kendilerini ve çevrelerini sahip oldukları satın alma güçleri ile korumayı hedefleyen ve tercihlerini satın alma kararlarında göstererek çevre yanlısı ürünleri seçen bireylerden oluşmaktadır (Kaya, 2010). Buna göre yeşil tüketiciler yalnızca satın alma ve tüketimle ilgilenmekle kalmayıp, satın aldıkları ürünlerin üretim süreçlerinin de ayrıntılarını bilmek isteyen, atıkların geri dönüştürülmesi ile yakından ilgilenen kişilerdir (Ecevit & Ay, 2005). Geçmiş dönemlerde tüketiciler yalnızca satın alma kararı ve tüketim ile ilgilenirken, dönemimizde kıt kaynakların tüketildiği üretim süreçlerinin ayrıntılarıyla ve atıkların bertaraf edilmesiyle ilgilenen bilinçli ve araştırmacı yeşil tüketici kitleleri ortaya çıkmıştır (Ekmekçiler & Yücel, 2008). Bu tip tüketiciler sosyal sorumluluğa yönelik tüketim kararları ile bilinir ve satın aldıkları ürünlerin üretici firmalarını, üretim süreçlerini, satın aldıkları mal veya hizmette kullanılan hammaddeleri, ürünlerin kullanımı esnasında ve atıldıktan sonraki süreçte çevreye olan etkilerini araştırırlar (Karaca, 2013).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Geçmiş zamanlarda tüketiciler sadece satın alma konusuna dikkat ederken, günümüzde ürünlerin üretim sistemlerini, doğal kaynaklar üzerindeki etkinliğini, iş süreçlerindeki çevre duyarlılığını ve doğaya çözünemeyen atık bırakması konularını da gözetmektedirler (Varinli, 2008). Bu doğrultuda Çabuk vd. (2008) yeşil tüketicilerin, insan sağlığı ve diğer canlıların sağlığı üzerinde tehlike oluşturan, üretimi, kullanımı ve ortadan kaldırılması esnasında çevreye zararları olan, gereksiz şekilde büyük miktarlarda kaynak tüketimine neden olan, çok fazla paketleme ve aşırı özellik nedeni ile gereksiz atığa sebep olan, tehlikeli alanlardan çıkarılan malzemeler kullanılan, hayvanların işkence görmesine yol açan ürünlerden kaçınma eğilimi gösterdiklerini belirtmiştir (Çabuk, Nakıboğlu, & Keleş, 2008).

3. HİPOTEZLERİN GELİŞTİRİLMESİ

Suki'ye (2013) göre işletmelerin çevresel kaygı ve duyarlılık ile hareket etmesi, atıkların geri dönüştürülmesi, yeşil üretime sahip ürünlerin tercih edilmesi, yeşil pazarlama kampanyalarının yürütülmesi gibi faktörler tüketicilerin satın alma davranışlarını etkilemektedir (Suki, 2013). Zengin ve Duran (2024) havayolu firmalarının çevresel duyarlılıklarının tüketicilerinin memnuniyetine olan etkisini incelemiş ve tüketicilerin çevresel ilgisinin tüketici memnuniyeti üzerine olumlu ve anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Zengin & Duran, 2024). Kurt (2021), Türk havayolu endüstrisindeki kurumların tüketicilerinin bilgi ve görüşleri üzerinden kurumsal sosyal sorumluluk ile tatmini ve güveni arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analizler sonucunda havayolu işletmelerinin gerçekleştirdikleri sosyal sorumluluk uygulamalarının müşterilerinde güven ile memnuniyet noktasında olumlu bir etki ortaya çıkmıştır (Kurt, 2021). Bu bulgular doğrultusunda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H_1:Çevresel ilginin yeşil ürün memnuniyeti üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Son yıllarda doğaya ve sürdürülebilirliğe verilen önemin artması ile artık tüketiciler ve üreticiler çevresel ve ekolojik izleri tercihlerinde ön plana almaya başlamışlardır. Doğaya önem veren ve doğa ile denge içerisinde yaşam ilkesini benimseyen bir tüketicinin çevresel ilgisi artmakta, çevreye daha az atık bırakan ve geri-dönüştürülebilir ürünler tercih etmekte, sınırlı kaynaklar yerine sürdürülebilir kaynaklar ile üretimi gerçekleştirilen ürünleri kullanmaktadırlar (Roberts & Bacon, 1997). Ürün veya marka sadakati sağlanmış olan tüketiciler işletmelerle arasındaki bu sadakat bağını uzun süre sürdürmekte ve bu işletmelerin ürettiği ürün ve hizmetleri yeniden satın almaktadırlar (Evans & Lindsay, 1996). Güney ve Dinler (2023) havayolu işletmelerinin kurumsal sürdürülebilirlik seviyelerinin tüketiciler açısından nasıl algılandığını ve bu durumun müşteri sadakatine etkisini araştırmışlardır. Buna göre algılanan çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğin birden fazla havayolu işletmesi tüketicilerinde sadakate olumlu ve anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Güney & Dinler, 2023). İlave olarak, Karakaş ve Çiçek (2021) havayolu işletmelerindeki kurumsal imajın tüketicilerin sadakati üzerindeki etkisini araştırmışlar ve çalışmada havayolu işletmelerinin kurumsal imajları ile müşteri sadakati arasında olumlu bir ilişkinin olduğunu belirlemişlerdir. Bu ilişkiyi düzenleyen değişkenin ise, tüketicilerin çevresel ilgisi olduğu ortaya çıkmıştır (Karakaş & Çiçek, 2021). Buna göre aşağıdaki hipotez önerilmiştir:

H_2:Çevresel ilginin yeşil ürün sadakati üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

İşletmeler amaçları doğrultusunda yeşil reklamlar, ürünler ve hizmetler ile markalarına yeşil bir imaj oluşturduklarında daha çok tatmin olmuş bir müşteri kitlesine sahip olacaklardır

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

(Yazdanifard & Mercy, 2011). İşletmeler yeşil marka imajına sahip oldukları konusunda inandırıcı olduklarında, tüketicilerin satın alma sürecinde nihai kararlarını pozitif yönde etkilemektedirler (Çavuşoğlu, 2021). Satın alınan ürünün tüketici ihtiyacına karışlık verme derecesi arttıkça tüketicinin memnuniyet derecesi ve bununla birlikte ürünün sık müşterisi olma olasılığı da artacaktır (Küçülmez, 2022). Literatür incelendiğinde, Sezen vd. (2024) otel işletmelerinin sosyal sorumlulukları ile çizdiği kurumsal yeşil imajının tüketicilerin memnuniyeti, tekrar ziyaret etme niyeti ve tavsiye etme isteğine olan etkisini araştırmışlar ve çalışma bulgularına göre İstanbul'da hizmet veren otel işletmelerinin kurumsal yeşil imajlarının müşteri memnuniyetine olumlu bir biçimde etkisinin olduğunu ortaya çıkarmışlardır (Sezen, Keskin, & Çetiner, 2024). Yangınlar ve Tuna (2021) havayolu taşımacılığı yapan işletmelerin imaj, sadakat ve memnuniyet üzerindeki etkilerine göre hizmet kalitesini ölçmeyi amaçlayan nicel bir çalışma yapmışlardır. Çalışmaları sonucunda kurumsal yeşil imajın müşteri memnuniyetini olumlu bir biçimde etkilediği çıkarımı yapılmıştır (Yangınlar & Tuna, 2020). Bu doğrultuda aşağıdaki hipotez önerisi geliştirilmiştir:

H_3: Yeşil imajın yeşil ürün memnuniyeti üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Yeşil imaj bütünleşik bir yaklaşım sonucunda elde edilebilmektedir. Firmaların tüketici kitlesi üzerinde yeşil imaj algısına sahip olabilmesi için Grant'a (2008) göre; kurallarında, ürününde ve üretim süreçlerinde yeni standartlar geliştirmeli veya yeşil standartlara uymalı, daha yeşil bir firma olmak için çevreci sorumluluğu müşteriler ile paylaşmalı, nihayetinde yeşil imaja ulaşmak için inovasyona ve yeşil algıya uygun yeni ürün, hizmet ve iş modelleri geliştirilmelidir (Grant, 2008). Müşteri sadakati ise genel anlamı itibariyle, farklı tercih seçeneklerine sahip olunmasına rağmen müşterinin satın alma davranışını tekrar etme ve benzer taleplerine çözüm bulmak için sıklıkla aynı ürünü veya markayı tercih etmesi faaliyetine denir (Odabaşı, 2000). Literatürü incelediğimizde, Söylemez ve Kayabaşı (2017) yaptıkları çalışmada, kurumsal sosyal sorumluluğun müşteri sadakati ile olan ilişkisinde yeşil imajın aracılık rolünü araştırmışlardır. Verilen nicel analizleri nihayetinde kurumsal yeşil imajın sosyal sorumluluk ile müşteri sadakati ilişkisinde tam aracılık rolüne sahip olduğu raporlanmıştır (Söylemez & Kayabaşı, 2017). Kazançoğlu ise (2011), havayolu işletmelerinin iç hatlar yolcularının müşteri sadakatinde kurumların imajının ve hizmet kalitesinin rolünü araştırmıştır. Çalışmanın sonuçları incelendiğinde, tüketiciler tarafından algılanan kurumsal yeşil imaj ile müşteri sadakatinin olumlu yönde anlamlı bir ilişkisinin olduğu görülmektedir (Kazançoğlı, 2011). Bu bulgular doğrultusunda aşağıdaki hipotez sunulmuştur:

H_4: Yeşil imajın yeşil ürün sadakati üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Tüfekçi ve Tüfekçi'ye (2006) göre satın aldığı üründen memnun kalmış bir tüketici, uzunca bir süre satın alma davranışını devam ettirecekve firmanın yeni geliştirdiği ürünleri satın almaya daha fazla yatkın olacaktır (Tüfekci & Tüfekci, 2006). Tüketicilerin karar verme süreçleri satın alma davranışlarından sonra da sürmektedir. Buna göre tüketiciler hayal kırıklığı yaşarsa ürüne yönelik beklentileri karşılanmamış, memnuniyet hissederlerse aynı ürünü veya firmayı tekrar tercih etme eğilimi göstermektedirler (Khan, 2007). Her ne kadar müşteri sadakatini korumak ve devamlı kılmak firmalar için zorlayıcı olsa da, tüketiciler aldıkları ürün veya hizmetten memnun kalmaları halinde firmalara sadık olma eğilimi göstermeleri sonucunda yeniden satın alma davranışı gösterirler ve bu da firmaların sürdürülebilir gelişme hedeflerine ulaşmalarını

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

destekler. Nguyenvd.'ne (2018) göre müşteri memnuniyeti tüketici üzerinde müşteri sadakatine yol açar ve ayrıca müşteri memnuniyeti müşterinin yeniden satın alma niyetine ve müşteri tutma oranına arttırıcı şekilde etki etmek hususunda oldukça önemlidir (Nguyen, Nguyen, & Phan, 2018). Literatür incelendiğine, Demirer & Burcu (2020) havacılık sektöründe yolculuk yapan bireylerin memnuniyeti ile sadakati arasındaki ilişkiyi incelemişler ve neticede sivil havacılık tüketicilerinin müşteri memnuniyeti seviyeleri ile müşteri sadakati ilişkisinde olumlu ve anlamlı bir etki olduğunu bulgulamışlardır (Demirer & Burcu, 2020). Koç (2023) ise, havayolu ulaşım sektöründe yeşil pazarlama ve sürdürülebilirlik konularını çeşitli kurumsal belgelerin nitel analizle değerlendirmesi sonucunda yeşil ürünlerin çevresel ilgi gözeten tüketiciler tarafından tercih edildiğini ve müşteri sadakati ile memnuniyetini artırdığı tespit etmişlerdir (Koç, 2023). Bu bulgular doğrultusunda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H_5: Yeşil ürün memnuniyetinin yeşil ürün sadakati üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Kurulan hipotezler neticesinde önerilen araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmektedir.

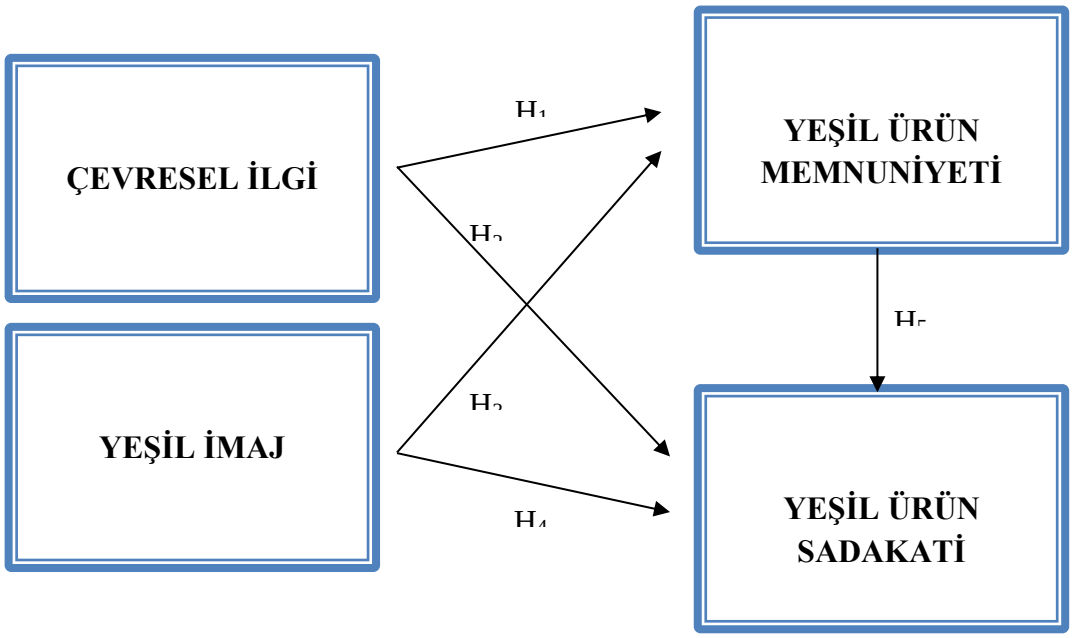

Şekil 18. Araştırma Modeli

4. YÖNTEM

4.1. Veri Toplama Süreci

Çalışma, havayolu işletmelerinin uyguladığı yeşil pazarlama stratejilerinin Ordu-Giresun Havalimanını kullanan tüketicilerin yeşil ürün memnuniyeti ve yeşil ürün sadakatine etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda havayolu işletmelerinin uygulamış oldukları yeşil pazarlama faaliyetlerinin küçük bir örneklem kitlesi olan Ordu-Giresun Havalimanı kullanıcılarının perspektifiyle değerlendirilmesi ve tüketicilerin memnuniyet ve sadakat durumlarına etki eden yeşil pazarlama uygulamalarının açıklığa kavuşturulması hedeflenmektedir. Araştırmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda araştırmacılar Ordu-Giresun bölgesini en az

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bir kez herhangi bir havayolu ile seyahat etmiş kişilere çevrimiçi formda hazırlanan anketi uygulamış ve bu kişilerin de anketi birlikte deneyim yaşadığı ve/veya bölgeyi daha önce ziyaret ettiğini bildikleri diğer bireylere ulaştırması sağlanmıştır. İlk katılımcılara ulaşmak için gezi sayfaları ya da bu konuda içerik üreten sosyal medya hesaplarından faydalanılmıştır. Toplamda 140 kişiye ulaşılmıştır.

Veri toplama süreci anket uygulaması aracılığıyla gerçekleşmiştir. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm yeşil pazarlama uygulamaları, memnuniyet ve sadakat durumunu ölçmekte ve ikinci bölümde demografik veriler yer almaktadır. Birinci bölüm yeşil pazarlama uygulamaları; çevresel ilgi (Huang, Lin, & Lin, 2014), yeşil imaj (Hagmann, 2015), yeşil ürün memnuniyeti (Akawai, 2015) ve yeşil ürün sadakati (Akawai, 2015) ölçeklerinden oluşmaktadır. Bu ölçeklerin Türkçe'ye çevrilmesi ve literatüre kazandırılması Saygılı (2019)'nın çalışması ile gerçekleştirilmiştir. Mevcut çalışmada da Saygılı'nın (2019) çalışmasından faydalanılmıştır. İkinci bölümde ise, katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır. Araştırmada kullanılacak ölçekler geçmiş çalışmalarda güvenilirlikleri istatistiksek yöntemlerle kanıtlanmış ölçeklerdir. Bununla birlikte mevcut çalışmada da ölçeklerin güvenilirlik analizleri yapılmıştır.

4.2. Verilerin Analizi

Çalışmada toplanan verilerin analizinden önce ters kodlamalı veriler düzeltilerek, veri setinde kayıp veri kontrolü sağlanmıştır. Normallik varsayımı ile uç değerler tespit edilmiştir. Buna göre Tabachnick & Fidell (2001) tarafından önerilen çarpıklık ve basıklık kritik değerlerine göre normallik varsayımı değerlendirilmiştir. Bu değerler -1,500 ile +1,500 arasındaki değerler normal dağılım için kabul edilmiştir. Tablo 1'de gösterilen basıklık ve çarpıklık değerlerine göre veri setinin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir.

Tablo 1. Normallik Dağılımı

Ölçekler	Çarpıklık	Basıklık
Yeşil Ürün Memnuniyeti	-1.25	0.597
Yeşil İmaj	-1.05	0.619
Yeşil Ürün Sadakati	-1.00	0.725
Çevresel İlgi	-0.567	-0.555

CronbachAlfa katsayısına (α) bağlı olarak ölçeğin güvenirliği 0 ile 1 aralığında olmalıdır. Değerler 0,80 ile 1 aralığında ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir (Kalaycı, 2017, s.405). Çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenirlik analizine ilişkin sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir. Buna göre ölçekler yüksek derecede güvenilirdir.

Tablo 2. Güvenirlik Analizleri

Ölçekler	Conbach's Alfa	McDonald's
Yeşil Ürün Memnuniyeti	0.877	0.883
Yeşil İmaj	0.879	0.886
Yeşil Ürün Sadakati	0.850	0.856
Çevresel İlgi 0.809	0.824	

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çalışmanın hipotezlerinin test edilebilmesi için elde edilen veriler Jamovi 2.3.28 istatistiksel yazılım programı kullanılarak analiz edilmiştir. Jamovi, R programlama dili üzerine kuruludur. Jamovi ile t-test, ANOVA, korelasyon, regresyon vb.temel istatistik analizlerinin yanı sıra faktör analizi, aracılık ve düzenleyicilik analizi gibi sosyal bilimcilerin ihtiyaç duyduğu diğer analizler de yapılabilmektedir (Karadavut & Güler, 2021). Verilerin değerlendirilmesi aşamasında betimsel istatistikler, hipotezlerin test edilmesinde ise çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

5. Bulgular

Katılımcıların demografik verilerine dair bilgiler Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Seçenekler	N	%
Cinsiyet	Kadın	75	53.2
	Erkek	65	46.8
Yaş	18-24	45	32.4
	25-34	30	21.6
	35-44	30	21.6
	45-54	23	16.5
	55 ve üzeri	12	7.9
Medeni Durum	Bekar	76	54.7
	Evli	64	45.3
Eğitim Seviyesi	İlkokul	7	5.0
	Ortaokul	4	2.9
	Lise	28	20.1
	Önlisans	22	15.8
	Lisans	53	38.1
	Yüksek Lisans	22	15.8
	Doktora	4	2.2
Seyahat Sıklığı	Her hafta	2	1.4
	Her Ay	8	5.8
	Birkaç Ayda Bir	33	23.7
	Yılda Birkaç Kez	97	69.1
Gelir	17.00 TL ve altı	47	33.8
	17.001 TL – 27.000 TL	35	24.5
	27.001 TL – 37.000 TL	15	10.8
	37.001 TL – 47.000 TL	14	10.1
	47.001 TL ve üzeri	29	20.9
Seyahat Amacı	İş	34	24.5
	Eğitim	16	11.5
	Eğlence	90	64.0
Toplam		140	100

Katılımcıların demografik verileri incelendiğinde (Tablo 3), erkeklerin kadınlardan nispeten daha fazla olduğu (%53,2), 18-24 yaş aralığındaki genç bireylerin ağırlıkta olduğu (%32,4), bekarların (%54,7) ve lisans (%38,1) mezunu katılımcıların ağırlıklı olduğu, yılda birkaç kez (%69.1) ve daha çok eğlence amaçlı (%64) uçtukları görülmektedir.

Çalışmada ölçüm modelinin geçerliliğini test etmek amacıyla açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Nihai sonuçlara göre Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerinin önerilen 0,60 eşik değerini aştığı (.893) ve Barlett Küresellik Testi'nin de istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu (χ^2: 1791df: 153 p:<.001) görülmüştür. İlave olarak, modelin uyum indekslerinin de

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

literatürde kabul edilebilir iyi uyum seviyesinde olduğu belirlenmiştir (RMSEA= .113; χ^2/df= 2,790; CFI= .867; TLI= .843) (Gürbüz & Şahin, 2017).

Tablo 4.Ölçeklerin Benzeşme Geçerliliği Sonuçları

Gözlenen Değişken	AVE	CR
Yeşil Ürün Memnuniyeti	0,457	0,820
Yeşil İmaj	0,510	0,832
Yeşil Ürün Sadakati	0,456	0,767
Çevresel İlgi	0,492	0,715

Modelin yakınsak (benzeşme) geçerliliği, Ortalama Çıkarılan Varyans (AVE) hesaplanarak incelenirken, yapı güvenilirliğini değerlendirmek için Bileşik Güvenilirlik (CR) hesaplanmıştır. Sonuçlar, tüm faktörlerin CR değerlerinin 0,60'tan büyük, AVE değerlerinin 0,50'ye yakın olduğu ve CR değerlerinin karşılık gelen AVE değerlerinin üstünde kaldığını göstermiştir. Bu nedenle, model yeterli yakınsak geçerliliğe sahiptir (Hair, Black, Babin , & Anderson , 2019).

Çoklu doğrusal regresyon analizinin yapılmasının amacı, bir bağımlı değişken üzerinde birden fazla bağımsız değişkenin etkisini incelemektir (Gürbüz & Şahin, 2017). Çalışmada çevresel ilgi (H_1), yeşil imaj (H_3) şeklinde iki bağımsız değişkenin bağımlı değişken olan müşteri memnuniyetine etkisi ölçülmüştür. Bunun yanı sıra, çevresel ilgi (H_2), yeşil imaj (H_4) ve müşteri memnuniyetinin (H_5) de müşteri sadakati üzerindeki etkisi incelenmiştir. Dolayısıyla iki farklı çoklu doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. H_1 ve H_3 hipotezlerinin test edildiği çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 5'de yer almaktadır.

Tablo 5. Memnuniyetin Belirleyicilerine İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Bulguları

Bağımlı Değişken: Müşteri Memnuniyeti	**R**	**R^2**	**F**	**p**	**ANOVA Anlamlılık**	**VIF**	**Tolerans**
Bağımsız Değişkenler:							
Çevresel İlgi			1.74		0.189		
	.649	.422		<.001		1.58	0.634
Yeşil İmaj			50.27		<.001		

Tablo 5'e bakıldığında modele ilişkin değerlerin istatistiki bakımdan anlamlı olduğu gözlenmiştir (p<.001). Modele ilişkin çoklu eş doğrusallık probleminin varlığına ilişkin kontrolün sağlanmasında VIF ve Tolerans değerleri kullanılmıştır (Tolerans=1/VIF). Tolerans değerinin kritik değer olan R^2'den küçük olması durumunda (1-R^2) çoklu eş doğrusallık probleminden bahsedilmektedir (Gürbüz & Şahin, 2017). Buna göre çalışmada R^2 değeri .422 olduğuna göre kritik değer 1-0.422= 0.578'dir. Tablo 5'deki Tolerans değerine bakıldığında .634'ün .578'den büyük olduğu görülmektedir. Buna göre çoklu eş doğrusallık problemi yoktur.

Analiz bulgularına göre bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni %42 açıkladığı anlaşılmaktadır. Yani müşteri memnuniyetindeki %42'lik değişimin bağımsız değişkenlere bağlı olduğu söylenebilir. Kurulan regresyon değişkeninde bağımlı değişken olan memnuniyeti

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

açıklayan tek bir bağımsız değişkenin olduğu görülmektedir. Buna göre yeşil imajın müşteri memnuniyetini açıklamada anlamlı bir katkısı vardır (p<.001).

H_2, H_4 ve H_5 hipotezlerinin test edildiği çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Sadakatin Belirleyicilerine İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Bulguları

Bağımlı Değişken: Müşteri Sadakati	**R**	**R^2**	**F**	**p**	**ANOVA Anlamlılık**	**VIF**	**Tolerans**
Bağımsız Değişkenler:							
Çevresel İlgi			16.53		<.001	1.60	0.626
Yeşil İmaj	.740	.548	8.80	<.001	0.004	2.16	0.464
Yeşil Ürün Memnuniyeti			19.10		<.001	1.73	0.578

Tablo 6'ya bakıldığında modele ilişkin değerlerin istatistiki bakımdan anlamlı olduğu gözlenmiştir (p<.001). Çalışmada R^2 değeri .548 olduğuna göre kritik değer 1-0.548= 0.452'dir. Tablodaki Tolerans değerlerine bakıldığında .626, .578 ve .464'ün, .452'den büyük olduğu görülmektedir. Buna göre çoklu eş doğrusallık problemi yoktur. Analiz bulgularına göre bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni %54 açıkladığı anlaşılmaktadır. Yani müşteri sadakatindeki %54'lik değişimin bağımsız değişkenlere bağlı olduğu söylenebilir. Kurulan regresyon değişkeninde bağımlı değişken olan sadakati açıklayan iki bağımsız değişkenin olduğu tespit edilmiştir. Buna göre çevresel ilgi ve yeşil ürün memnuniyetinin müşteri sadakatini açıklamada anlamlı katkıları vardır (p<.001).

6. Sonuç

Çalışmada havayollarının yeşil pazarlama uygulamalarının tüketici memnuniyeti ve sadakati üzerindeki etkisinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak, çevresel ilgi ve yeşil imaj değişkenlerinin müşteri memnuniyetine olan etkileri incelenmiştir. Ardından müşteri sadakati üzerinde çevresel ilgi, yeşil imaj ve müşteri memnuniyeti değişkenlerinin etkileri araştırılmıştır. Araştırmanın ilk sonuçlarına göre havayolu işletmelerinde yeşil imaj değişkeninin müşteri tatmini üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir (H_3). Bu sonuç literatürdeki benzer çalışmalarla paralellik içermektedir (Yangınlar & Tuna, 2020; Sezen, Keskin, & Çetiner, 2024). Chan vd. (2022) Çin'de yeşil havayolu hizmetlerini kullanan 615 yolcudan toplanan verilere göre havayollarının kurumsal imajının yolcuların yeşil deneyimsel memnuniyetini desteklediğini ortaya koymuşlardır. Buna göre havayolu işletmeleri yeşil imaj oluşturmada etkin oldukça yolcu memnuniyeti artmaktadır (Chan , Zhang, Wang , & Li , 2022). Benzer şekilde Mayer vd. (2012) yeşil imajın havayolları hizmetlerine duyulan memnuniyeti artırdığını doğrulamışlardır (Mayer, Ryley, & Gillingwater, 2012). Buna karşılık çalışma kapsamında çevresel ilginin müşteri memnuniyetini doğrudan etkilemediği ortaya konmuştur (H_1). Bu sonuçla benzer şekilde Kim vd. (2016) konaklama bağlamında yaptıkları çalışmalarında tüketicilerin çevre konularına ilgi duyduklarını ve önem verdiklerini, bu durumun kalite algısına yansıdığını, ancak memnuniyete doğrudan yansımadığını

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

göstermişlerdir (Kim, Hlee, & Joun, 2016). Bu sonuçlar havayolu bağlamında Ordu-Giresun Havalimanını kullanan havayolu yolcularının yeşil ürün memnuniyetinde yeşil imajın etkisi olduğunu gösterirken çevresel ilginin pozitif yönde bir etkisinin bulunmadığını göstermektedir. Yeşil imajın etkili olmasındaki sebeplerin; bölgede havalimanı giriş-çıkışlarında toplu taşıma kullanımının yaygın olması, kısa mesafeli ucuz uçuşların tercih edilmesi, yeni uçakların kullanımının yolcunun güvenini artırması ve çevreci bir imaj sergileyen havayollarının cazip gelmesi şeklinde olduğu söylenebilir. Çevresel ilgi bakımından ise, memnuniyet üzerinde etkili olmama durumunun bölgeden iniş-kalkış yapan havayollarının sayısının azlığı ile varolan havayollarının çevreci tutumlar sergilememesinin kısa vadede sık uçmayan yolcular açısından sorun teşkil etmemesi yönünde olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada havayolu müşteri sadakatine etki eden yeşil uygulamaların belirlenmesi amacıyla yapılan analiz sonucuna göre ise,çevresel ilgi (H_2) ve yeşil memnuniyetin (H_5) müşteri sadakatine etkisi anlamlı ve pozitif bulunmuştur. İlk olarak çevresel ilgi bağlamındaki sonuç, çevresel ilginin havayolu endüstrisinde deneyimsel sadakatin öncüsü olduğu yönündeki önceki çalışmaların önerileriyle tutarlıdır (Karakaş & Çiçek, 2021; Güney & Dinler, 2023). Buna göre havayollarının sergilediği çevreci tutumların bölgedeki kullanıcılarda uzun vadede sadakati sağladığı söylenebilir. Sadakati etkileyen bir diğer değişken olarak, yeşil memnuniyetin müşteri sadakatine etkisinin pozitif ve anlamlı bulunması literatürdeki benzer çalışmalarla paralel yöndedir (Tüfekci & Tüfekci, 2006; Demirer & Burcu, 2020; Koç, 2023). Wu vd. (2018) havayolu endüstrisi bağlamındaki çalışmalarında yeşil memnuniyetin, yeşil deneyimsel sadakatin etkili bir faktörü olarak belirlenmiştir. Baumeister vd. (2022) Finnair'in 1170 yolcusunun çevre dostu havayolu yaklaşımını ölçmüşlerdir. Çalışmanın sonucunda, memnun müşterilerin havayollarının hizmetlerini yeniden satın alma yapma olasılığının daha yüksek olduğunu ve bunun da müşteri sadakati ile sonuçlandığını ortaya koymuşlardır (Baumeister, Nyrhinen, Kemppainen, & Wilska, 2022). Memnuniyetin sadakatin öncüsü olduğu birçok sektörde ortaya konmuştur. Havayolu işletmeleri bağlamında da çalışmanın kapsamındaki Ordu-Giresun bölgesi için bu öngörü desteklenmiştir. Buna karşılık çalışma kapsamında yeşil imajın müşteri sadakatine bir etkisi olmadığı bulunmuştur (H_4). Çalışmanın sonuçlarına benzer şekilde Prayoga vd. (2025) yeşil imajın yeşil sadakati doğrudan etkilemediğini ortaya koymuştur. Buna göre çalışma kapsamında yolcuların yeşil hizmetlerin faydaları konusunda farkındalıklarının düşük veya sınırlı olduğunun ve bu durumunda yeşil imajın etkisinin azalmasına sebep olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın literatüre ve uygulamaya sunduğu katkıların yanı sıra bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, çalışma Ordu-Giresun Havalimanı'nı kullanan havayolu yolcularını kapsamaktadır. Farklı örneklemler bağlamında yapılacak çalışmalar ile literatür zenginleştirilebilir.İlave olarak, araştırmada toplanan veriler nicel yöntemler ile analiz yapılmıştır. Farklı yöntemler ile yapılacak çalışmalar ile güvenirlik artırılabilir.

Araştırma Yayın Etiği

Çalışmada anket uygulaması aracılığıyla verilerin toplanması için Giresun Üniversitesi Etik Kurulu'ndan E-50288587-050.01.04-60786 sayılı yazı ile izin alınmıştır.

KAYNAKÇA

Agency, S. (2024). *Yeşil Tüketim Trendleri: Sürdürülebilirlik ve Çevre Dostu Alışveriş.* https://www.speakeragency.com.tr/.

Akamavi, R. K., Mohamed, E., Pellmann, K., & Xu, Y. (2015, February). Key Determinants of Passenger Loyalty in The Low-Cost Airline Business. *Tourism Management, 46*, 528-545.

Başakcı, T. (2023). Havayolu Şirketlerinin Sürdürülebilirlik Uygulamalarının Tüketicinin Kabulünü Etkileyen Unsurlarının Belirlenmesi. *T.C. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*, 90.

Baumeister, S., Nyrhinen, J., Kemppainen, T., & Wilska, T.-A. (2022). Does airlines' eco-friendliness matter? Customer satisfaction towards an environmentally responsible airline. *Transport Policy, 128*, 89-97. https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2022.09.016.

Chan , S., Zhang, X., Wang , Y., & Li , Z. (2022). Effects of psychological benefits of greenness on airlines' customer experiential satisfaction, service fairness, alternative attractiveness, and switching Intention. *Frontiers in Psychology, 13*, https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.834351.

Çabuk, S., Nakıboğlu, B., & Keleş, C. (2008). Tüketicilerin Yeşil (Ürün) Satı Alma Davranışlarının Sosyo-Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,, 17*(1), 85-102.

Çavuşoğlu, S. (2021). Yeşil Reklam ve Yeşil Marka Farkındalığının Yeşil Müşteri Tatmini Üzerindeki Etkisi: Yeşil Satın Alma Davranışının Aracılık Rolü. *Gaziantep University Journal Of Socaial Sciences, 20*(3), 1355-1374. https://doi.org/10.21547/jss.893209.

Demirer, Y., & Burcu, C. (2020). Sivil Havacılıkte Yolcu Memnuniyet Düzeyi ve Yolcu Sadakati Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *İstanbul Kent Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*, 65.

Ecevit, Z., & Ay, C. (2005). Çevre Bilinçli Tüketiciler. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10*(26), 238-263.

Ekmekçiler, Ü. S., & Yücel, M. (2008). Çevre Dostu Ürün Kavramına Bütünsel Yaklaşım; Temiz Üretim Sistemi, Eko-Etiket, Yeşil Pazarlama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(26), 320-333.

Elkington, J., & Hailes, J. (1990). *The Young Green Consumer Guide.* London: GREAT BRITAIN.

Eroğlu, U. (2017). Havayollarında Satış-Pazarlama Ve Türk Havayolları'nın Ürün Ve Hizmet Analizi (2003-2016). *T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 44-45.

Eti, H. S. (2017). Yeşil Tüketim : Tekirdağ İlinde Yeşil Tüketim Alışkanlığı Ve Yeşil Tüketicilerin Satın Alma Davranışı Üzerine Bir İnceleme. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 3*.

Evans, J. R., & Lindsay, W. M. (1996). *The Management and Control of Quality.* West Publishing Company.

Grant, J. (2008). *Yeşil Pazarlama Manifestosu.* (Y. Fletrcher, & N. Özata, Çev.) İstanbul, İstanbul: MediaCat Yayınları.

Güney, S., & Dinler, S. (2023, 08 14). Türkiye'de Havayolu Firmaları İçin Algılanan Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Müşteri Bağlılığı İlişkisi: Erzurum Havalimanı Örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26*(50), 20 / 10.31795/baunsobed.1185534.

Gürbüz, S., & Şahin, F. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe-Yöntem-Analiz (4. Baskı).* Ankara: Seçkin.

Hagmann, C., Semeijn, J., & Vellenga, D. B. (2015, March). Exploring the green image of airlines: Passenger perceptions and airline choice. *Journal of Air Transport Management, 45*, 37-45.

Hair, J., Black, W., Babin , B., & Anderson , R. (2019). *Multivariate Data Analysis (8. Basım).* United Kingdom: Cengage.

Huang, H.-C., Lin, T.-H., & Lin, T.-L. (2014, July). Environmental Consciousness And Green Customer Behavior: An Examination of Motivation Crowding Effect. *International Journal of Hospitality Management, 40*(1), 139–149. DOI:10.1016/j.ijhm.2014.04.006.

Kalaycı, Ş. (2017). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri (Beşinci Baskı).* İstanbul: Babil.

Karaca, Ş. (2013, Ocak). Tüketicilerin Yeşil Ürünlere İlişkin Tutumlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış Dergisi, 13*(1), 99-111. https://doi.org/10.21121/eab.2013119503.

Karadavut, T., & Güler, N. (2021). Jamovi: 3. Nesil İstatistiksel Elektronik Tablo. *3.Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi* (s. 219-223). İzmir: İzmir Demokrasi Üniversitesi.

Karakaş, Y. E., & Çiçek, B. (2021). İmaj ve Sosyal Sorumluluk Sadakat Yaratabilir mi? Sivil Havayolu İşletmeleri Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Derneği, 4*(2), 1160-1179 / https://www.tutad.org/index.php/tutad/article/view/230.

Kaya, İ. (2010). *Pazarlama Bir Tanedir! Bir Pazarlamalar Ansiklopedisi* (Cilt 1). İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

Kazançoğlı, İ. (2011, 5 11). Havayolu Firmalarında Müşteri Sadakatinin Yaratılmasında Kurum İmajının ve Algılanan Hizmet Kalitesinin Etkisi. *Akdeniz İİBF Journal, 11*(21), 130-158.

Khan, M. A. (2007). *Consumer Behaviour and Advertising Management.* New Delhi: New Age International.

Kim, J.-Y., Hlee, S., & Joun, Y. (2016). Green practices of the hotel industry: Analysis through the windows of smart tourism system. *International Journal of Information Management, 36*, 1340-1349. https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2016.05.001.

Koç, E. (2023, 11 4). Green Marketing Strategies And Climate Change Awareness In Sustainable Transportation: The Case Of Airline Companies. *Marine Science and Technology Bulletin, 14*(4), 459-472 / https://doi.org/10.33714/masteb.1375842.

Koçarslan, H. (2015, Aralık). İşletmelerin Sosyal Sorumluluk Bilincinde Çevre Duyarlılığının Yeşil Pazarlama Üzerine Etkileri. *T.C. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 210.

Kurt, R. (2021, 2 12). Türk Havayolu Endüstrisinde Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Güven, Müşteri Memuniyeti ve Müşteri Sadakati Arasındaki İlişkisel Model. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*(2), 219-239.

Küçülmez, E. (2022, Ocak). Sürdürülebilirlik Ve Ürün Kalite Performansının Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisi. *YÖK Ulusal Tez Merkezi - Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi*, 15.

Mayer, R., Ryley, T., & Gillingwater, D. (2012). Passenger perceptions of the green image associated with airlines. *Journal of Transport Geography, 22*, 179-186. https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2012.01.007.

Mishra, P., & Sharma, P. (2010). Green Marketing In India: Emerging Opportunities And Challenges. *Journal of Engineering, Science and Management Education, 3*(1), 9-14.

Mukonza, Ç., & Swarts, I. (2020). The influence of green marketing strategies on business performance and corporate image in the retail sector. *Business Strategy and the Environment, 29*(3), 838-845. https://doi.org/10.1002/bse.2401.

Nguyen, H. T., Nguyen, H., & Phan, A. C. (2018, April). Determinants of Customer Satisfaction and Loyalty in Vietnamese Life-Insurance Setting. *Economic and Business Aspects of Sustainability, 10*(4), 1151. https://doi.org/10.3390/su10041151.

Odabaşı, Y. (2000). *Satışta ve Pazarlamada Müşteri İlişkileri Yönetimi.* İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Özcan, H., & Özgül, B. (2019, Mayıs). Yeşil Pazarlama ve Tüketicilerin Yeşil Ürün Tercihlerini Etkileyen Faktörler. *Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey, 1*(1), https://doi.org/10.46236/jovosst.562230.

Prayoga, M., Giantari, G., Setiawan, P., & Widagda K, G. (2025). Enhancing green loyalty: The role of green rewards, image, and perceived value with green satisfaction as a mediator. *International Journal of Sustainable Development and Planning, 20*(2), 699-707.

Roberts, J. A., & Bacon, D. R. (1997, September). Exploring the Subtle Relationships between Environmental Concern and Ecologically Conscious Consumer Behavior. *Journal of Business Research, 40*(1), 79-89. https://doi.org/10.1016/S0148-2963(96)00280-9.

Saygılı, S. E. (2019). Havacılık Sektöründe Yeşil Pazarlama Uygulamalarının Tüketici Satın Alma Kararları Üzerindeki Rolü: Türkiye'deki Tüketiciler Üzerine Bir Araştırma. *T.C Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 76-78. http://www.airnewstimes.com/flybe-en-sessiz-ve-en-yesil-havayolu-secildi-40688-haberi.html (08.04.2019).

Sezen, N., Keskin, E., & Çetiner, H. (2024, 3 29). Destinasyon Sosyal Sorumluluğu, Müşteri Memnuniyeti, Tekrar Ziyaret ve Tavsiye Niyeti Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesi: İstanbul Örneği. *Journal of Travel and Hotel Business, 21*(1), 47-67 / https://doi.org/10.24010/soid.1268374.

Söylemez, C., & Kayabaşı, A. (2017, 10 9). Müşteri Sadakati ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri (KSS): Kurumsal İmajın Aracılık Etkisinin İncelenmesi. *International Journal of Economics and Administrative Studies, 16*, 349-364 / https://doi.org/10.18092/ulikidince.323429.

Suki, N. M. (2013, July). Green Awareness Effects On Concumers' Purchasing Decision: Some Insıghts Ffrom Malaysia. *IJAPS, 9*(2), 49-63.

Tabachnick, B., & Fidell , L. (2001). *Using Multivariate Statistics.* Boston: Ally And Bacon.

Tüfekci, N., & Tüfekci, Ö. K. (2006). Bankacılık Sektöründe Farklı Olma Üstünlüğünün Ve Müşteri Sadakatinin Yarattığı Değer: Isparta İlinde Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(4), 170-183.

Varinli, P. D. (2008). *Pazarlamada Yeni Yaklaşımlar.* Ankara: Detay Yayınları.

Wong, L. J., Sia, J. K., & Ling, T. H. (2020). Airline Passengers' Perceived Sacrifice and Green Practices Adoption Behaviours. *Asian Journal of Business Research, 10*(3), 85-110. DOI: 10.14707/ajbr.200092.

Wu, H.-C., Cheng, C.-C., & Ai, C.-H. (2018). An empirical analysis of green switching intentionsin the airline industry. *Journal of Environmental Planning and Management, 61*(8), 1438-1468. https://doi.org/10.1080/09640568.2017.1352495.

Yangınlar, G., & Tuna, F. (2020, 6 13). Havayolu Taşımacılığında Hizmet Kalitesinin Kurumsal İmaj, Müşteri Memnuniyeti ve Müşteri Sadakati Üzerindeki Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 12*(1), 173-187.

Yazdanifard, R., & Mercy, I. E. (2011). The impact of Green Marketing on Customer satisfaction and Environmental Safety. *International Conference on Computer Communication and Management, 12*(1), 637-641.

Yıldız, O., Kelleci, A., & Başakcı, T. (2024). Sürdürülebilir Havayollarının Tüketici Tarafından Kabulünü Etkileyen Teşvik Edici Faktörler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, 13*(1), 174-202.

Zengin, V. E., & Duran, Z. (2024). Çevresel Duyarlılığın Müşteri Memnuniyetine Etkisi: Havayolu İşletmeleri Üzerine Bir İnceleme. *Sosyal Bilimlerde Teorik ve Amprik Araştırmalar-III*, 103-120.

Zsigmond, R. V. (2015, September). The Effects of Green Practices and Green Image on Customer Perception: Case of Airline Industry. *Eastern Mediterranean University*, 88.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE MEDIATING ROLE OF JOB SATISFACTION IN THE EFFECT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON ORGANIZATIONAL AGILITY: AN EMPIRICAL ASSESSMENT IN THE TURKISH FINANCIAL SECTOR

PhD (S), Ömer ÇAVUŞ[1]
Hasan Kalyoncu University,
omercvs4444@gmail.com- 0000-0002-7482-2774

PhD (S), Tuğba DİKBAŞ ÇAVUŞ[2]
Hasan Kalyoncu University,
tugbaranadikbas@gmail.com - 0000-0003-0966-2353

Prof. Dr. Mazlum ÇELİK[3]
Hasan Kalyoncu University,
mazlum.celik@hku.edu.tr - 0000-0001-5021-3256

ABSTRACT

The rapid proliferation of digital technologies necessitates institutions to reshape their strategic and operational capabilities, as the Turkish financial sector faces intense competition and rapid change. This study aims to examine the mediating role of job satisfaction in the impact of digital transformation on organizational agility in the context of this highly competitive sector. In this study, designed with a quantitative research method, data collected through a survey from 305 employees working in the Turkish financial sector were analyzed. The analyses revealed positive and significant relationships between digital transformation and organizational agility (β=0.539, $p<0.001$) and its competence, flexibility, responsiveness, and speed sub-dimensions. Similarly, strong and positive relationships were found between digital transformation and job satisfaction (r=0.766) and job satisfaction and organizational agility (r=0.615) . However, PROCESS macro analysis revealed that job satisfaction did not play a statistically significant mediating role in the relationship between digital transformation and organizational agility (indirect effect: 0.0059, $p>0.05$). This finding suggests that, in a technology-intensive sector like finance, the organizational agility-enhancing impact of digital transformation is primarily realized directly through structural and technological channels such as process automation and data analytics. The study's key contribution is that it demonstrates that digital transformation and job satisfaction should be managed as two parallel yet independent strategic priorities that foster organizational agility. Finance sector managers are advised to focus on human capital development and employee satisfaction simultaneously with technological investments.

Keywords: Digital Transformation, Organizational Agility, Job Satisfaction, Financial Sector, Intermediary Role

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. INTRODUCTION

The first twenty years of the 21st century have seen rapid technological changes and innovations driving considerable changes to the global economic and financial markets. The emergence of financial innovations termed financial technologies (FinTech), the digital transformation of customer needs and expectations, and intensifying regulatory scrutiny are reshaping the business strategies of established financial players (Attaran, 2020; Van Veldhoven & Vanthienen, 2022). In these turbulent and unpredictable conditions, the ability of institutions to organizationally agile, is crucial for not just survival, but gaining a competitive edge (Bharadwaj et al., 2013). Organizational agility is defined as the ability to swiftly and efficiently adapt to and take advantage of changes in the marketplace (Bharadwaj et al., 2013). In the banking industry and, to a wider extent, in the broader financial services marketplace, agility is increasingly viewed, not as a competitive advantage, but as a necessity, or "survival skill" (Akkaya & Tabak, 2018; Attaran, 2020).

As shown in the literature, digital transformation is the most influential mechanism for organizations to achieve this critical agility capability (Ciampi et al., 2022; Downes & Nunes, 2013; Verhoef et al., 2021). Digital transformation is the integration of ai, big data, cloud, and automation into the processes, culture, and strategies of an organization (Berman & Marshall, 2014; Hess et al., 2016). The transformation makes an organization flexible and responsive by improved operational efficiency, faster decision-making, and tailored customer interactions (İmamoğlu et al., 2024). However, the mechanisms through which digital transformation affects organizational agility, especially concerning the human aspect, remains largely untouched in academic literature (Judge & Kammeyer-Mueller, 2012).

Job satisfaction is defined as the affective and cognitive evaluation of one's job (Kraus et al., 2021) and is important in examining the psychological repercussions associated with the changes brought about by digital transformation on employees. Factors such as productivity and the ease of completing tasks as a result of the digital transformation are expected to improve job satisfaction. This satisfaction is assumed to foster organizational agility in that employees exhibit more proactive, collaborative, and change-ready behavior (Majchrzak et al., 2016).

This gap in the literature is important as it is the first research to test the role of job satisfaction as a mediator on the digital transformation-organizational agility nexus in the Turkish financial sector. This sector was selected as one of the most impacted by the digital transformation in changes in agility to remain competitive (Attaran, 2020; Bharadwaj et al., 2013). The results are crucial as they suggest how financial firms incorporate the balance between technological and people factors in workforce digital transformation strategies.

2. CONCEPTUAL FRAMEWORK AND HYPOTHESIS DEVELOPMENT

2.1. Digital Transformation and Organizational Agility

The strategic process of digital transformation describes an integrated approach that incorporates technology to change how an organization functions and how it adds value to its stakeholders (Berman and Marshall, 2014; Hess et al, 2016). Such an approach goes beyond simple technology advancement to include an overhaul of business models, processes, and workplace culture (Hanelt et al, 2021; Vial, 2019). In the financial sector, digital transformation

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

has found its application in, and indeed has became a prerequisite for gaining and sustaining competitive advantage, automation, digital supply chains, and data-driven decision-making (İmamoğlu et al, 2024; Warner and Wäger, 2019).

On the other hand, organizational agility is the organization's proactive anticipation and acceptance of change, and its ability to adapt to rapidly changing and uncertain environmental conditions (Bharadwaj et al. 2013). This ability has four fundamental dimensions: competency, flexibility, responsiveness, and speed (Kraus et al. 2021). There is evidence in the literature on a strong, positive correlation between digital transformation and organizational agility (Ciampi et al. 2022; Downes & Nunes 2013; Piccinini et al. 2015). Digital technologies increase the agility of organizations by improving the circulation of information, breaking down information silos, and enabling faster trend identification through data-driven market analysis (İmamoğlu et al. 2024; Martínez-Caro et al. 2020). Accordingly, the first set of hypotheses of the research was formulated as follows:

H_1 : There is a positive and significant relationship between digital transformation and organizational agility.

- **H_{1a} :** There is a positive significant relationship between digital transformation and competence dimension.
- **H_{1b} :** There is a positive significant relationship between digital transformation and flexibility dimension.
- **H_{1c} :** There is a positive significant relationship between digital transformation and responsiveness dimension **.**
- **H_{1d} :** There is a positive significant relationship between digital transformation and speed dimension.

2.2. The Potential Mediating Role of Job Satisfaction

The consequences of digital transformation on organizational outcomes goes beyond the technological and structural aspects; it is also influenced by the employees' mindsets and behaviors.

The Impact of Digital Transformation on Job Satisfaction: Employees' attitudes toward their work can also be enhanced as a result of digital transformation. The automation of employees' routine and repetitive tasks enables employees to work on more strategic and high value tasks (Yılmaz et al., 2024). Sophisticated digital tools and platforms enhance information retrieval, decision making support, and overall work productivity (Lu & Ramamurthy, 2011, Sağlam, 2021). This is likely to enhance job satisfaction through increased feelings of competence and accomplishment employees' have (Xu et al., 2024). Based on this theoretical foundation, the second hypothesis was developed:

H_2 : There is a positive significant relationship between digital transformation and job satisfaction.

The Relationship between Job Satisfaction and Organizational Agility: Employees with high job satisfaction exhibit higher commitment and motivation toward their organizations. This positive attitude enables them to be more open to change, proactive, and collaborative

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

(Majchrzak et al., 2016; Spector, 2012). Satisfied employees are more willing to go beyond their job descriptions and put in extra effort to achieve organizational goals (Majchrzak et al., 2016). Such proactive and flexible behaviors form the micro-level foundation of organizational agility. Therefore, a positive relationship between job satisfaction and organizational agility is expected (Sambamurthy et al., 2003). The third set of hypotheses was constructed to test this relationship:

H_3 : There is a positive significant relationship between job satisfaction and organizational agility.

- **H_{3a} :** There is a positive significant relationship between job satisfaction and competence dimension.
- **H_{3b} :** There is a positive and significant relationship between job satisfaction and flexibility.
- **H_{3c} :** There is a positive significant relationship between job satisfaction and responsiveness dimension.
- **H_{3d} :** There is a positive significant relationship between job satisfaction and speed dimension.

Mediation Hypothesis: Mediation Hypothesis: The aforementioned relationships indicate that job satisfaction as an outcome might act as a mediator between digital transformation and organizational agility. The Conservation of Resources Theory can help explain this mechanism (Lu & Ramamurthy, 2011). The digital transformation, according to this theory, is a 'resource gain' where employees are provided with new assets like better tools, more streamlined processes, and less work. These assets improve employees' psychological wellbeing, which leads to increased job satisfaction. Increased job satisfaction leads to more energetic, motivated, and flexible behaviors which people exhibit to pursue and protect this positive state, which is the foundation of organizational agility (Majchrzak et al., 2016). There is also evidence in the literature that job satisfaction is a mediator in the relationship between the adoption of technology and performance (Lu & Ramamurthy, 2011; Matt et al., 2015). With this theoretical and empirical evidence in mind, the key hypothesis of the work is as follows:

H_4 : Job satisfaction has a mediating role in the relationship between digital transformation and organizational agility.

2.3. Research Model

Visual 1 illustrates the research model constructed within the scope of the aforementioned hypotheses. The model posits that digital transformation (independent variable) impacts organizational agility (dependent variable) both directly and indirectly through job satisfaction (mediator variable).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

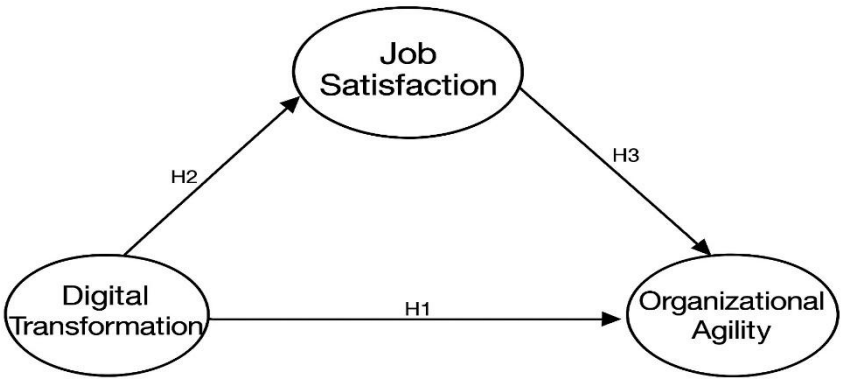

Visual 1. Research Model

3. RESEARCH METHOD

This study incorporated cross-sectional design grounded in quantitative methodologies to elucidate the correlation among the chosen variables over the stated period. Information was gathered through a designed questionnaire. The study's independent variable was set to be digital transformation, the dependent variable was set to be organizational agility, and the variable that was to be mediated was set to be job satisfaction.

The whole population for the study was the employees working in the finance and insurance sector in Türkiye. Purposeful sampling technique was adopted for this study, while the participants in the study became participants through conscription. A total of 305 valid survey data were included in the analysis. Detailed information on the demographic characteristics of the participants is presented in Table 1 in the Findings section.

The questionnaire form used as a data collection tool consists of four parts:

Demographic Information Form: It includes basic information about the participants such as gender, age, education level and the sector in which they work.

Digital Transformation Scale: It is a 5-point Likert-type scale developed by Sağlam (2021) and consisting of 12 items.

Job Satisfaction Scale: It is a 5-point Likert-type scale consisting of 5 items and developed by Keser and Bilir (2019).

Organizational Agility Scale: Developed by Akkaya and Tabak (2018), it is a 5-point Likert-type scale consisting of four sub-dimensions, namely competence, flexibility, responsiveness and speed, and a total of 17 items.

Participants were given questionnaires using online tools, after which all answers were provided in a confidential manner. The retrieved data were scrutinized utilizing statistical package SPSS version 26.0. The following statistical methods were performed throughout the data analysis phase:

Descriptive Statistics: The demographic characteristics of the participants and the overall distribution of the variables are described using frequency, percentage, mean, and standard deviation.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Reliability Analysis: The internal consistency of the scales employed were tested using Cronbach's alpha.

Correlation Analysis: The Pearson correlation analysis was employed to assess the direction and strength of linear relationships between the variables.

Regression Analysis: Multiple linear regression analyses were conducted to evaluate the influence of the independent variable on dependent and mediator variables.

Mediation Analysis: Hayes' PROCESS macro (model 4) was applied to assess the mediating role of job satisfaction.

In all statistical analyses, the significance level was accepted as $p < 0.05$.

4. FINDINGS

Table 1. Descriptive Statistics and Frequency Distributions of Demographic Variables

Variable	Categories	Frequency	Percentage (%)	Avg.	Median	Standard Deviation
Gender	Woman	148	48.5	1.51	2.00	0.501
	Male	157	51.5			
Age	18-25	69	22.6	2.87	3.00	1,373
	26-35	57	18.7			
	36-45	69	22.6			
	46-55	65	21.3			
	56+	45	14.8			
Education	High school	68	22.3	2.90	3.00	1,393
	Associate Degree	56	18.4			
	Licence	69	22.6			
	Degree	61	20.0			
	Doctorate	51	16.7			
Organisation	Public	89	29.2	1.71	2.00	0.455
	Special	216	70.8			
Sector	Banking	76	24.9	2.48	2.00	1,112
	Insurance	80	26.2			
	Capital Markets	75	24.6			
	Fintech	74	24.3			

According to Table 1, the gender distribution of participants is balanced, with 51.5% male and 48.5% female. The age distribution is spread across different groups, with the 18-25 and 36-45 age groups being the most densely populated (22.6% each). The vast majority of participants (70.8%) work in the private sector. The sectoral distribution is fairly balanced between banking, insurance, capital markets, and fintech.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

4.1. Reliability and Correlation Analysis

The results of the reliability analysis conducted to evaluate the internal consistency of the scales used in the study are presented in Table 2, and the results of the correlation analysis examining the relationships between the variables are presented in Table 3.

Table 2. Reliability Analysis Results for Scales

Scale Name	Number of Items	Cronbach's Alpha	Average Item Correlation	Scale Average	Scale Standard Deviation
Digital Transformation	12	0.992	0.913	28.58	10,218
Job Satisfaction	5	0.959	0.824	13.28	3,316
Organizational Agility	17	0.985	0.798	40.65	9,801
Competence	8	0.967	0.788	17.52	4,724
Flexibility	3	0.912	0.775	8.40	1,737
Reply	3	0.905	0.764	7.21	1,715
Speed	3	0.932	0.818	7.52	1,792

As seen in Table 2, the Cronbach's Alpha coefficients of all scales are above 0.90. These values indicate that all scales have a high level of internal consistency and reliability (Kraus et al., 2021).

Table 3. Descriptive Statistics and Pearson Correlation Coefficients

Variable	Avg.	SS.	1	2	3	4	5	6	7
Digital Transformation	2,382	0.851	1						
Job Satisfaction	2,656	0.663	0.766**	1					
Organizational Agility	2,391	0.576	0.796**	0.615**	1				
Competence	2,191	0.590	0.787**	0.602**	0.987**	1			
Flexibility	2,799	0.579	0.785**	0.604**	0.983**	0.949**	1		
Reply	2,402	0.572	0.785**	0.616**	0.982**	0.950**	0.973**	1	
Speed	2,508	0.597	0.768**	0.600**	0.975**	0.934**	0.975**	0.964**	1

Note: *Significant at $p < 0.01$.*

According to the correlation analysis results in Table 3, there are statistically significant and positive relationships between all study variables. In particular, strong positive relationships were found between digital transformation and job satisfaction (**r = 0.766 ,** $p < 0.01$) and between digital transformation and

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

organizational agility (**r = 0.796** , $p < 0.01$). These findings demonstrate that the necessary prerequisites for hypothesis testing are met.

4.2. Hypothesis Tests

The results of the regression and mediation analysis conducted to test the research hypotheses are presented below.

Table 4. Digital Transformation and Its Impact on Organizational Agility

Independent Variable	Dependant Variable	Correlation (r)	R^2	Beta Coefficient (β)	p Value	Conclusion
Digital Transformation	Organizational Agility	0.796	0.634	0.539	<0.001	Supported

Table 4 illustrates the impact of digital transformation on organizational agility. The Pearson correlation coefficient is 0.796, indicating a strong positive relationship between digital transformation and organizational agility. The R^2 value is 0.634, indicating that 63.4% of the variance in organizational agility is explained by digital transformation. The beta coefficient is 0.539, and the p-value is less than 0.001, confirming that this relationship is statistically significant. This finding supports hypothesis **H_1 .**

Table 5. Digital Transformation and Its Impact on Sub-Dimensions of Organizational Agility

Independent Variable	Dependant Variable	Correlation (r)	R^2	Beta Coefficient (β)	p Value	Conclusion
Digital Transformation	Competence	0.787	0.619	0.546	<0.001	Supported
Digital Transformation	Flexibility	0.785	0.616	0.534	<0.001	Supported
Digital Transformation	Reply	0.785	0.616	0.527	<0.001	Supported
Digital Transformation	Speed	0.768	0.590	0.539	<0.001	Supported

Table 5 shows the impact of digital transformation on different dimensions of organizational agility. Correlation coefficients across all dimensions range from 0.768 to 0.787, and all relationships are strong and significant ($p < 0.001$). Digital transformation directly positively impacts the dimensions of competence, flexibility, responsiveness, and speed. These results support hypotheses **H_{1a} , H_{1b} , H_{1c} , and H_{1d}.**

Table 6. Digital Transformation and Its Impact on Job Satisfaction

Independent Variable	Dependant Variable	Correlation (r)	R^2	Beta Coefficient (β)	p Value	Conclusion
Digital Transformation	Job Satisfaction	0.766	0.587	0.597	<0.001	Supported

Table 6, which shows the impact of digital transformation on job satisfaction, shows a correlation coefficient of 0.766, demonstrating a strong and significant relationship between digital transformation and job satisfaction. The R^2 value is 0.587, indicating that approximately 58.7% of the variance in job satisfaction is explained by digital transformation. The beta coefficient is 0.597, confirming that this effect is positive and strong. This finding supports hypothesis **H_2**.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Table 7. Job Satisfaction and Its Impact on Organizational Agility

Independent Variable	Dependant Variable	Correlation (r)	R^2	Beta Coefficient (β)	p Value	Conclusion
Job Satisfaction	Organizational Agility	0.615	0.378	0.534	<0.001	Supported

In this table showing the impact of job satisfaction on organizational agility, the correlation coefficient is 0.615, indicating a medium-to-high positive relationship. The R^2 value is 0.378, indicating that 37.8% of the variance in organizational agility can be explained by job satisfaction. The beta coefficient is 0.534, statistically confirming that job satisfaction increases organizational agility ($p < 0.001$). This finding supports hypothesis $\mathbf{H_3}$.

Table 8. Job Satisfaction and Its Effect on Sub-Dimensions of Organizational Agility

Independent Variable	Dependant Variable	Correlation (r)	R^2	Beta Coefficient (β)	p Value	Conclusion
Job Satisfaction	Competence	0.602	0.362	0.536	<0.001	Supported
Job Satisfaction	Flexibility	0.604	0.365	0.528	<0.001	Supported
Job Satisfaction	Reply	0.616	0.379	0.531	<0.001	Supported
Job Satisfaction	Speed	0.600	0.360	0.541	<0.001	Supported

Table 8 shows the impact of job satisfaction on different dimensions of organizational agility. Correlation coefficients range from 0.600 to 0.616, indicating that job satisfaction directly and significantly impacts the dimensions of competence, flexibility, responsiveness, and speed. R^2 values range from 0.360 to 0.379, meaning that job satisfaction explains approximately 36-38% of the variance in these dimensions. These findings support $\mathbf{H_{3a}}$, $\mathbf{H_{3b}}$, and $\mathbf{H_{3c}}$ and $\mathbf{H_{3d}}$ supports the hypotheses.

4.3. Mediation Analysis Results

Table 9. Total, Direct and Indirect Effects

Impact Type	Effect Size	Standard Mistake	t Value	p Value	Sub Trust Range	Top Trust Range
Total Impact (X → Y)	0.5390	0.0235	22.8965	<0.001	0.4926	0.5853
Direct Effect (X → Y)	0.5331	0.0367	14.5280	<0.001	0.4609	0.6053
Indirect Effect (X → M → Y)	0.0059	0.0274	-	-	-0.0481	0.0600

Note: *X= Digital Transformation, Y= Organizational Agility, M= Job Satisfaction.*

As seen in Table 9, the total effect of digital transformation on organizational agility (β=0.5390) and the direct effect (β=0.5331) are statistically significant (p<0.001). However, the indirect effect through job satisfaction (β=0.0059) is not statistically significant. The bootstrap confidence interval includes zero ([-0.0481, 0.0600]) confirms this finding. According to this result, hypothesis $\mathbf{H_4}$: "Job satisfaction has a mediating role between digital transformation and organizational agility" is not supported.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

5. DISCUSSION

This study provides important findings to understand how digital transformation impacts organizational agility in the Turkish financial sector and the role of job satisfaction in this process. The research results align with existing literature and open new avenues for discussion with unexpected findings.

One of the most significant findings of the research is the strong, positive, and direct relationship between digital transformation and organizational agility and all its sub-dimensions (support for H1). This result is fully consistent with studies in the current literature (Ciampi et al., 2022; Downes & Nunes, 2013; Gobble, 2018; Piccinini et al., 2015). The integration of digital technologies in the financial sector increases decision-making speed through tools such as real-time data analysis, automated processes, and cloud-based collaboration platforms, ensures operational flexibility, and directly strengthens the capacity to respond to market changes (İmamoğlu et al., 2024). The organization-level agility improvements stemming from technology investments demonstrates the absence of the human factor. Agility is readily enhanced by the strengthening of digital infrastructures, process improvements, and predictive, outcome-oriented digital cultures.

The most relevant contribution to the literature is the finding that, although strongly prevalent, paradoxically, within the relationship between digital transformation and organizational agility, job satisfaction appears to have a weakly supportive mediating role (H4 not supported). While, at a glance, this may be deemed unexpected, it is understandable under the particularities of the financial industry and the digital transformation.

This finding can be explained by what is termed “direct path dominance.” In highly deterministic technological environments like finance, the effect of digital transformation on agility is so structural and essential that the indirect effect, which passes through the employee emotional and psychological dimension (job satisfaction), is underappreciated.

Algorithmic trading as well as AI-assisted risk assessment and the automated fulfilment of compliance and regulatory obligations all posit agility as a system-wide imperative rather than as a question of individual disposition (Teece, 2018; Van Veldhoven & Vanthienen, 2022). Technology streamlines and quickens processes to such a degree that the impact of employee satisfaction is less than the direct effect (Hanelt et al., 2021; Judge & Kammeyer-Mueller, 2012).

This finding does not imply that the human factor is unimportant. On the contrary, it suggests that we are facing an incomplete model in understanding this relationship and that job satisfaction may not be the appropriate mediator variable for this specific mechanism. The literature points to alternative, stronger mediating variables. For example, some studies suggest that digital competence plays a mediating role in the relationship between FinTech adoption and performance (Tallon et al., 2019; Warner & Wäger, 2019). According to this logic, simply possessing digital technologies is not sufficient; what matters is employees' ability to use these technologies effectively, and this ability may be the primary mechanism driving agile behavior. Similarly, variables such as organizational learning capacity (Judge & Kammeyer-Mueller, 2012) or digital organizational culture (Martínez-Caro et al., 2020) may serve as stronger

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bridges than job satisfaction in transforming technology into organizational agility. Therefore, this study's null finding regarding H4, rather than falsifying the theory, offers a valuable contribution by refining it and directing future research to test more accurate mediating variables.

5.1. Theoretical and Managerial Implications

The conclusions drawn from this study hold a significant value for theory and practice alike.

Theoretical Contributions:

- Like many other domains, the application of digital transformation and its relation to the agility of the organization operating within the Turkish financial sector, was a gap in the literature which this study was able to bridge, thus strengthening the literature.
- This study contests the assumption that positive organizational outcomes which result from the implementations of technology, the organization of various levels and the intervening of the workforce satisfaction, highly dominated in the context of the positive outcomes of the 'dominance of the direct path' theory framed within technology-centric industries, and prove that the reality of things is much more difficult.
- The literature is certainly lacking in the variable gap of organizational mediating variables such as digital culture, digital organization learning, and digital competence. This study is the first to remove the assumption of job satisfaction such as other studies would, thus paving a more clear path for future, more accurate research.

Managerial Implications:

On a primary level, this study suggests that executives in the financial sector need to understand that the direct relation of digital transformation and job satisfaction is a univariate assumption. The essence of the major value this study adds is that both aims of the goals, the dual system strategy, need to be achieved. This can be summarized as:

Technology and Process: To make your organization agile, be more flexible with your investments on technology. Forget about the 'hard' and 'soft' on the agility for the competitiveness between the players in your industry, and on the level of the other industries. (İmamoğlu et al., 2024).

People and culture: The organization should make these policies and practices of employee well-being and job satisfaction work simultaneously. Although job satisfaction does not influence organizational agility, to not consider it at all would lead to a turnover problem, burnout, and even organizational failure change resistance (Kraus et al. 2021). Moreover, Indispensable training and development programs should be exercised to prepare staff on emerging technologies and strengthen their digital skills, which may be crucial (İmamoğlu et al., 2024; Tallon et al., 2019).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

6. CONCLUSION, LIMITATIONS, AND FUTURE RESEARCH SUGGESTIONS

6.1. Conclusion

The direct impact on agility from digital transformation was clearly shown and strongly affirmed in the context of financial services in Turkey. Having been linked positively with digital transformation and organizational agility, job satisfaction still proved to be no more than a ‘bite bridge’ between the two variables. This means that for a sector as dynamic and intense on the technology as finance, the technology structural and process effects are greater than the indirect effects of traversing the emotional context of employees. Therefore, in the case of financial institutions, the dual focus for achieving a sustainable competitive advantage would be managing the technological transformation and the corresponding Human resource practices aimed at employee satisfaction and competency development.

6.2. Limitations and Future Research Suggestions

As with any research, this study has some limitations. The cross-sectional nature of the data collection prevents establishing a causal relationship between variables. Furthermore, the study's limitation to the financial sector limits the generalizability of the findings to other sectors.

In light of these limitations and the findings presented in the discussion section, the following suggestions for future research can be offered:

Testing Alternative Mediating Variables: One of the most important implications of this study is that future research should test the mediating roles of variables such as digital competence, organizational learning capacity, and digital organizational culture in the relationship between digital transformation and organizational agility.

Examining Moderating Variables: How factors such as leadership styles, organizational change support, or digital maturity level can change the strength of the relationships examined (moderating role) can be investigated.

Using Longitudinal Research Designs: Longitudinal studies that track changes in variables over time can more strongly demonstrate causal relationships between them.

Comparative Industry Analyses: Comparative analyses can be conducted by collecting data from sectors with different technology intensity (e.g., manufacturing, healthcare, retail) to increase the generalizability of the findings.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

REFERENCE

Agarwal, R., Guodong, G., DesRoches, C., & Jha, A. K. (2010). The digital transformation of healthcare: Current status and the road ahead. *Information Systems Research*, 21(4), 796–809. https://doi.org/10.1287/isre.1100.0327

Akkaya, B., & Tabak, A. (2018). Örgütsel çeviklik ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *İş ve İnsan Dergisi*, 5(2), 185-206. https://doi.org/10.18394/iid.439184

Attaran, M. (2020, July). Digital technology enablers and their implications for supply chain management. In *Supply chain forum: an international journal* (Vol. 21, No. 3, pp. 158-172). Taylor & Francis. https://doi.org/10.1080/16258312.2020.1751568

Berman, S., & Marshall, A. (2014). The next digital transformation: From an individual-centered to an everyone-to-everyone economy. *Strategy & Leadership*, 42(5), 9–17. https://doi.org/10.1108/SL-07-2014-0048

Bharadwaj, A., El Sawy, O., Pavlou, P., & Venkatraman, N. (2013). Digital business strategy: Toward a next generation of insights. *MIS Quarterly*, 37(2), 471–482. http://www.jstor.org/stable/43825919

Ciampi, F., Faraoni, M., Ballerini, J., & Meli, F. (2022). The co-evolutionary relationship between digitalization and organizational agility: Ongoing debates, theoretical developments and future research perspectives. *Technological Forecasting and Social Change*, *176*, 121383. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.121383

Downes, L., & Nunes, P. (2013). Big bang disruption. *Harvard business review*, 44-56.

Gobble, M. M. (2018). Digitalization, Digitization, and Innovation. *Research-Technology Management*, *61* (4), 56–59. https://doi.org/10.1080/08956308.2018.1471280

Hanelt, A., Bohnsack, R., Marz, D., & Antunes Marante, C. (2021). A systematic review of the literature on digital transformation: Insights and implications for strategy and organizational change. *Journal of Management Studies*, 58(5), 1159-1197. https://doi.org/10.1111/joms.12639

Hess, T., Matt, C., Benlian, A., & Wiesböck, F. (2020). Options for formulating a digital transformation strategy. In *Strategic information management* (pp. 151-173). Routledge.

İmamoğlu, S. Z., Türkcan, H., & Aydoğdu, E. (2024). Dijitalleşme, örgütsel çeviklik ve inovasyon performansı arasındaki ilişki. *Journal of International Management Research and Application*s, 3(2), 1-13.

Judge, T. A., & Kammeyer-Mueller, J. D. (2012). Job attitudes. *Annual review of psychology*, *63* (1), 341-367. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-120710-100511

Keser, A., & Bilir, K. B. Ö. (2019). İş tatmini ölçeğinin Türkçe güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), 229-239.

Kraus, S., Jones, P., Kailer, N., Weinmann, A., Chaparro-Banegas, N., & Roig-Tierno, N. (2021). Digital transformation: An overview of the current state of the art of research. *Sage Open*, *11* (3), https://doi.org/10.1177/21582440211047576

Lu, Y., & K.(Ram) Ramamurthy. (2011). Understanding the link between information technology capability and organizational agility: An empirical examination. *MIS Quarterly*, 931-954. https://doi.org/10.2307/41409967

Majchrzak, A., Markus, M. L., & Wareham, J. (2016). Designing for digital transformation. *MIS Quarterly*, *40* (2), 267-278.

Martínez-Caro, E., Cegarra-Navarro, J. G., & Alfonso-Ruiz, F. J. (2020). Digital technologies and firm performance: The role of digital organizational culture. *Technological Forecasting and Social Change*, 154. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.119962

Matt, C., Hess, T., & Benlian, A. (2015). Digital transformation strategies. *Business & Information Systems Engineering*, 57(5), 339–343. https://doi.org/10.1007/s12599-015-0401-5

Overby, E., Bharadwaj, A., & Sambamurthy, V. (2006). Enterprise agility and the enabling role of information technology. *European Journal of İnformation Systems*, *15* (2), 120-131. https://doi.org/10.1057/palgrave.ejis.3000600

Piccinini, E., Gregory, R. W., & Kolbe, L. M. (2015). Changes in the producer-consumer relationship: Towards digital transformation. *In Wirtschaftsinformatik Conference,* Osnabrück, Germany.

Rani, IH, Kasali, R., Kusumastuti, R.D., & Hati, S.R.H. (2025). Continuous organizational agility in banking: Unveiling new ways to competitive advantage. *Global Journal of Flexible Systems Management*, 26(3), 469-490. https://doi.org/10.1007/s40171-025-00452-0

Sağlam, M. (2021). İşletmelerde geleceğin vizyonu olarak dijital dönüşümün gerçekleştirilmesi ve dijital dönüşüm ölçeğinin Türkçe uyarlaması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(40), 395-420. https://doi.org/10.46928/iticusbe.764373

Sambamurthy, V., Bharadwaj, A., & Grover, V. (2003). Shaping agility through digital options: Reconceptualizing the role of information technology in contemporary firms. *MIS Quarterly*, 27(2), 237–263. https://doi.org/10.2307/30036530

Sohail, A., Nawaz, A.H., & Riaz, A. (2020). Assessment of E-HRM practices and its functions among banking sector of emerging economies. *Journal of Social Research Development,* 1(2), 144–154.

Spector, P. E. (1997). *Job satisfaction: Application, assessment, causes, and consequences* (Vol. 3). Sage

Tallon, P.P., Queiroz, M., Coltman, T., & Sharma, R. (2019). Information technology and the search for organizational agility: A systematic review with future research possibilities. *The Journal of Strategic Information Systems*, *28*(2), 218-237. https://doi.org/10.1016/j.jsis.2018.12.002

Teece, D. J. (2018). Profiting from innovation in the digital economy: Enabling technologies, standards, and licensing models in the wireless world. *Research Policy*, 47(8), 1367–1387. https://doi.org/10.1016/j.respol.2017.01.015

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Van Veldhoven, Z., & Vanthienen, J. (2022). Digital transformation as an interaction-driven perspective between business, society, and technology. *Electronic markets*, *32*(2), 629-644. https://doi.org/10.1007/s12525-021-00464-5

Verhoef, P. C., Broekhuizen, T., Bart, Y., Bhattacharya, A., Dong, J. Q., Fabian, N., & Haenlein, M. (2021). Digital transformation: A multidisciplinary reflection and research agenda. *Journal of Business Research*, *122*, 889-901. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.09.022

Vial, G. (2021). Understanding digital transformation: A review and a research agenda. *Managing Digital Transformation* , 13-66.

Warner, K. S., & Wäger, M. (2019). Building dynamic capabilities for digital transformation: An ongoing process of strategic renewal. *Long Range Planning*, *52*(3), 326-349. https://doi.org/10.1016/j.lrp.2018.12.001

Yılmaz, G., Hasırcı, I., Zeybek, F., Irkılata, E., & Yıldız, R. Ö. (2024). The mediating role of digital organizational culture in the impact of digital leadership on exploratory innovation. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, *22*(53), 1231-1255. https://doi.org/10.35408/comuybd.1451337

Xu, M., Zhang, Y., Sun, H., Tang, Y., & Li, J. (2024). How digital transformation enhances corporate innovation performance: The mediating roles of big data capabilities and organizational agility. *Helion*, *10* (14). https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e34905

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN ÖRGÜTSEL ÇEVİKLİĞE ETKİSİNDE İŞ TATMİNİ ARACILIK ROLÜ: TÜRKİYE FİNANS SEKTÖRÜNDE AMPİRİK BİR DEĞERLENDİRME

Doktorant, Ömer ÇAVUŞ[1]
Hasan Kalyoncu Üniversitesi,
omercvs4444@gmail.com- 0000-0002-7482-2774

Doktorant, Tuğba DİKBAŞ ÇAVUŞ[2]
Hasan Kalyoncu Üniversitesi,
tugbaranadikbas@gmail.com - 0000-0003-0966-2353

Prof. Dr. Mazlum ÇELİK[3]
Hasan Kalyoncu Üniversitesi,
mazlum.celik@hku.edu.tr - 0000-0001-5021-3256

ÖZET

Dijital teknolojilerin hızla yaygınlaşması, Türkiye finans sektörü, yoğun rekabet ve hızlı değişim dinamikleriyle karşı karşıya kalarak, kurumların stratejik ve operasyonel yeteneklerini yeniden şekillendirmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu çalışma, dijital dönüşümün örgütsel çeviklik üzerindeki etkisinde iş tatmininin aracı rolünü, bu yüksek rekabetçi sektör bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Nicel araştırma yöntemiyle tasarlanan çalışmada, Türkiye finans sektöründe görev yapan 305 çalışandan anket yoluyla toplanan veriler analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda dijital dönüşüm ile örgütsel çeviklik ($\beta=0.539$, $p<0.001$) ve onun yetkinlik, esneklik, cevap verme ve hız alt boyutları arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, hem dijital dönüşüm ile iş tatmini ($r=0.766$) hem de iş tatmini ile örgütsel çeviklik ($r=0.615$) arasında güçlü ve pozitif ilişkiler bulunmuştur. Ancak, PROCESS makro analizi, iş tatmininin dijital dönüşüm ve örgütsel çeviklik arasındaki ilişkide istatistiksel olarak anlamlı bir aracılık rolü üstlenmediğini ortaya koymuştur (dolaylı etki: 0.0059, $p>0.05$). Bu bulgu, finans gibi teknoloji-yoğun bir sektörde dijital dönüşümün örgütsel çevikliği artırıcı etkisinin, öncelikli olarak süreç otomasyonu ve veri analitiği gibi yapısal ve teknolojik kanallar üzerinden doğrudan gerçekleştiğini düşündürmektedir. Çalışmanın temel katkısı, dijital dönüşüm ve iş tatmininin, örgütsel çevikliği besleyen iki paralel ancak birbirinden bağımsız stratejik öncelik olarak yönetilmesi gerektiğini göstermesidir. Finans sektörü yöneticilerine, teknolojik yatırımlarla eş zamanlı olarak insan sermayesi gelişimine ve çalışan memnuniyetine odaklanmaları önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Dönüşüm, Örgütsel Çeviklik, İş Tatmini, Finans Sektörü, Aracılık Rolü

1. GİRİŞ

21. yüzyılın rekabetçi iş dünyası, özellikle finans sektörü, teknolojik yeniliklerin yön verdiği köklü bir değişim sürecinden geçmektedir. Finansal teknolojiler (FinTech) olarak adlandırılan yenilikçi girişimlerin yükselişi, dijitalleşen tüketici beklentileri ve artan regülasyon

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

baskıları, geleneksel finans kurumlarını iş modellerini yeniden düşünmeye zorlamaktadır (Attaran, 2020; Van Veldhoven & Vanthienen, 2022). Bu dinamik ve belirsizliklerle dolu ortamda, kurumların yalnızca hayatta kalmaları değil, aynı zamanda rekabet avantajı elde etmeleri için kritik bir yetenek öne çıkmaktadır: örgütsel çeviklik (Bharadwaj vd., 2013). Örgütsel çeviklik, piyasadaki değişimleri hızla algılama, bu değişimlere esnek ve etkin bir şekilde yanıt verme ve bu süreçte ortaya çıkan fırsatlardan yararlanma kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Bharadwaj vd., 2013). Bankacılık gibi sektörlerde çeviklik, artık arzu edilen bir özellik olmaktan çıkıp, bir "hayatta kalma yeteneği" olarak kabul edilmektedir (Akkaya & Tabak, 2018; Attaran, 2020).

Literatür, kurumların bu kritik çeviklik yeteneğini kazanmalarının birincil aracının dijital dönüşüm olduğunu tutarlı bir şekilde ortaya koymaktadır (Ciampi vd., 2022; Downes & Nunes, 2013; Verhoef vd., 2021). Dijital dönüşüm; yapay zeka, büyük veri analitiği, bulut bilişim ve otomasyon gibi teknolojilerin örgütsel süreçlere, kültüre ve stratejilere entegre edilmesiyle iş yapış biçimlerinde radikal bir değişim yaratma sürecidir (Berman & Marshall, 2014; Hess vd., 2016). Bu dönüşüm, operasyonel verimliliği artırarak, karar alma mekanizmalarını hızlandırarak ve müşteri etkileşimlerini kişiselleştirerek örgütlerin daha esnek ve duyarlı hale gelmesini sağlar (İmamoğlu vd., 2024). Ancak, dijital dönüşümün örgütsel çevikliği nasıl ve hangi mekanizmalar aracılığıyla etkilediği konusu, özellikle insan faktörü açısından, akademik yazında henüz tam olarak aydınlatılmamış bir "kara kutu" olarak durmaktadır (Judge & Kammeyer-Mueller, 2012).

Dijital dönüşüm, yalnızca teknolojik bir süreç değil, aynı zamanda çalışanların rollerini, yetkinliklerini ve işe yönelik tutumlarını derinden etkileyen sosyo-teknik bir olgudur (Keser & Bilir, 2019). Bu noktada temel bir araştırma sorunu ortaya çıkmaktadır: Dijital dönüşüm, çevikliği yalnızca süreçleri yeniden tasarlayarak mı artırır, yoksa bu etki aynı zamanda iş gücünün tutum ve memnuniyeti üzerinden de mi gerçekleşir? Bu çalışma, bu boşluğu doldurmak amacıyla, dijital dönüşümün örgütsel çeviklik üzerindeki etkisinde iş tatmininin potansiyel aracı rolünü incelemektedir. İş tatmini, çalışanların işlerine yönelik duygusal ve bilişsel değerlendirmelerini yansıtan bir kavram olup (Kraus vd., 2021), dijital dönüşüm süreçlerinin çalışanlar üzerindeki psikolojik etkilerini anlamak için merkezi bir öneme sahiptir. Teorik olarak, dijital dönüşümün getirdiği verimlilik artışı ve iş kolaylığı gibi unsurların iş tatminini artırması, artan bu tatminin de çalışanların daha proaktif, işbirlikçi ve değişime açık davranışlar sergileyerek örgütsel çevikliği beslemesi beklenmektedir (Majchrzak vd., 2016).

Bu bağlamda, bu araştırmanın temel amacı, dijital dönüşüm ile örgütsel çeviklik arasındaki ilişkide iş tatmininin aracı rolünü Türkiye finans sektörü özelinde ampirik olarak test etmektir. Finans sektörünün seçilmesinin temel nedeni, bu sektörün dijital dönüşüm baskısını en yoğun hisseden ve çeviklik ihtiyacının en kritik olduğu alanlardan biri olmasıdır (Attaran, 2020; Bharadwaj vd., 2013). Elde edilecek bulguların, finans kurumlarının dijital dönüşüm stratejilerini tasarlarken teknoloji ve insan unsurlarını nasıl dengelemeleri gerektiğine dair önemli içgörüler sunması ve literatürdeki mevcut boşluğun doldurulmasına katkı sağlaması hedeflenmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE HİPOTEZ GELİŞTİRME

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2.1. Dijital Dönüşüm ve Örgütsel Çeviklik

Dijital dönüşüm, dijital teknolojilerin entegrasyonu yoluyla bir kurumun işleyişini ve paydaşlarına değer sunma biçimini temelden değiştiren stratejik bir süreçtir (Berman & Marshall, 2014; Hess vd., 2016). Bu süreç, sadece teknoloji adaptasyonundan ibaret olmayıp, aynı zamanda iş modellerinin, operasyonel süreçlerin ve örgütsel kültürün yeniden yapılandırılmasını da kapsar (Hanelt vd., 2021; Vial, 2019). Finans sektöründe dijital dönüşüm; otomasyon, veri odaklı karar verme ve dijital tedarik zincirleri gibi uygulamalarla kendini gösterir ve kurumların rekabet gücünü sürdürmeleri için bir zorunluluk haline gelmiştir (İmamoğlu vd., 2024; Warner & Wäger, 2019).

Örgütsel çeviklik ise, bir kurumun dinamik ve belirsiz çevre koşullarına hızla uyum sağlama, değişimi öngörme ve fırsatları değerlendirme yeteneğidir (Bharadwaj vd., 2013). Bu yetenek; yetkinlik (competency), esneklik (flexibility), cevap verme (responsiveness) ve hız (speed) olmak üzere dört temel boyuttan oluşur (Kraus vd., 2021). Literatürde, dijital dönüşüm ile örgütsel çeviklik arasında güçlü ve pozitif bir ilişki olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır (Ciampi vd., 2022; Downes & Nunes, 2013; Piccinini vd., 2015). Dijital teknolojiler, bilgi akışını hızlandırarak, siloları ortadan kaldırarak ve veri analitiği ile pazar eğilimlerinin daha hızlı tespit edilmesini sağlayarak kurumların daha çevik hareket etmesine olanak tanır (İmamoğlu vd., 2024; Martínez-Caro vd., 2020). Bu doğrultuda, araştırmanın ilk hipotez grubu aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

H_1: Dijital dönüşüm ile örgütsel çeviklik arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

- **H_{1a}:** Dijital dönüşüm ile yetkinlik boyutu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.
- **H_{1b}:** Dijital dönüşüm ile esneklik boyutu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.
- **H_{1c}:** Dijital dönüşüm ile cevap verme boyutu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.
- **H_{1d}:** Dijital dönüşüm ile hız boyutu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

2.2. İş Tatmininin Potansiyel Aracılık Rolü

Dijital dönüşümün örgütsel sonuçları üzerindeki etkisi yalnızca teknolojik ve yapısal kanallarla sınırlı değildir; aynı zamanda çalışanların tutum ve davranışları üzerinden de şekillenir. Bu bağlamda, iş tatmini kritik bir değişken olarak öne çıkmaktadır.

Dijital Dönüşüm ve İş Tatmini İlişkisi: Dijital dönüşüm, çalışanların iş yapış şekillerini iyileştirerek iş tatminini artırma potansiyeline sahiptir. Rutin ve tekrarlayan görevlerin otomasyonu, çalışanların daha stratejik ve katma değeri yüksek işlere odaklanmasını sağlar (Yılmaz vd., 2024). Gelişmiş dijital araçlar ve platformlar, bilgiye erişimi kolaylaştırır, karar verme süreçlerini destekler ve iş verimliliğini artırır (Lu & Ramamurthy, 2011; Sağlam, 2021). Bu durum, çalışanların yetkinlik ve başarı hissini güçlendirerek işlerinden daha fazla doyum almalarına yol açabilir (Xu vd., 2024). Bu teorik altyapıdan hareketle ikinci hipotez geliştirilmiştir:

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

H_2: Dijital dönüşüm ile iş tatmini arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

İş Tatmini ve Örgütsel Çeviklik İlişkisi: İş tatmini yüksek olan çalışanlar, kurumlarına karşı daha yüksek bir bağlılık ve motivasyon sergilerler. Bu olumlu tutum, onların değişime daha açık, proaktif ve işbirlikçi olmalarını sağlar (Majchrzak vd., 2016; Spector, 2012). Memnun çalışanlar, görev tanımlarının ötesine geçerek kurumsal hedeflere ulaşmak için ekstra çaba göstermeye daha isteklidirler (Majchrzak vd., 2016). Bu tür proaktif ve esnek davranışlar, örgütsel çevikliğin mikro düzeydeki temelini oluşturur. Dolayısıyla, iş tatmini ile örgütsel çeviklik arasında pozitif bir ilişki olması beklenir (Sambamurthy vd., 2003). Üçüncü hipotez grubu bu ilişkiyi test etmek üzere kurulmuştur:

H_3: İş tatmini ile örgütsel çeviklik arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

- **H_{3a}:** İş tatmini ile yetkinlik boyutu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.
- **H_{3b}:** İş tatmini ile esneklik boyutu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.
- **H_{3c}:** İş tatmini ile cevap verme boyutu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.
- **H_{3d}:** İş tatmini ile hız boyutu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

Aracılık Hipotezi: Yukarıda kurulan ilişkiler, iş tatmininin dijital dönüşüm ile örgütsel çeviklik arasında bir köprü görevi görebileceğini düşündürmektedir. Kaynakların Korunması Teorisi (Conservation of Resources Theory) bu mekanizmayı açıklamak için bir çerçeve sunabilir (Lu & Ramamurthy, 2011). Bu teoriye göre, dijital dönüşüm, çalışanlara daha iyi araçlar, daha verimli süreçler ve daha az iş yükü gibi yeni kaynaklar sunarak bir "kaynak kazanımı" sağlar. Bu kaynak kazanımı, çalışanların psikolojik durumunu iyileştirerek iş tatminini artırır. Artan iş tatmini ise, çalışanların bu olumlu durumu sürdürmek için daha enerjik, motive ve uyumlu davranışlar sergilemelerine yol açar ki bu davranışlar da örgütsel çevikliğin temelini oluşturur (Majchrzak vd., 2016). Literatürde de teknoloji adaptasyonu ile performans arasındaki ilişkide iş tatmininin aracı rol oynadığına dair ampirik kanıtlar bulunmaktadır (Lu & Ramamurthy, 2011; Matt vd., 2015). Bu teorik ve ampirik temelden yola çıkarak, çalışmanın ana hipotezi şu şekilde formüle edilmiştir:

H_4: İş tatmini, dijital dönüşüm ile örgütsel çeviklik arasındaki ilişkide aracı role sahiptir.

2.3. Araştırma Modeli

Yukarıda geliştirilen hipotezler çerçevesinde oluşturulan araştırma modeli Görsel 1'de sunulmuştur. Model, dijital dönüşümün (bağımsız değişken) örgütsel çevikliği (bağımlı değişken) hem doğrudan hem de iş tatmini (aracı değişken) aracılığıyla dolaylı olarak etkilediğini varsaymaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

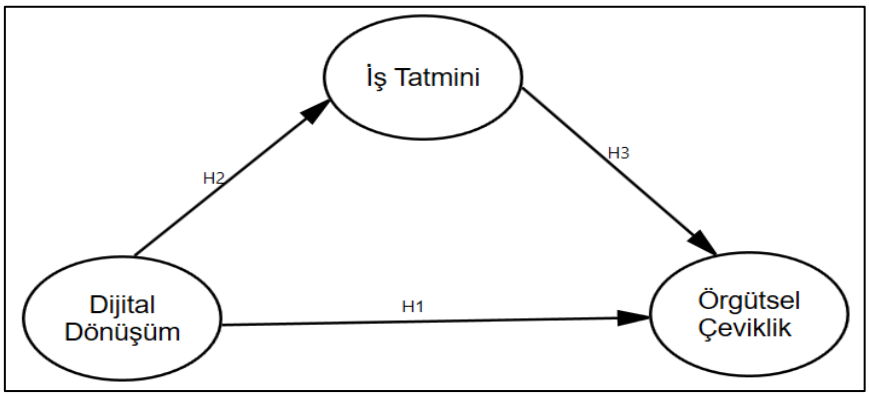

Görsel 1. Araştırma Modeli

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışma, değişkenler arasındaki ilişkileri belirli bir zaman kesitinde incelemeyi amaçlayan, nicel araştırma yöntemlerine dayalı kesitsel bir desende tasarlanmıştır. Veriler, yapılandırılmış bir anket formu kullanılarak toplanmıştır. Araştırmanın bağımsız değişkeni dijital dönüşüm, bağımlı değişkeni örgütsel çeviklik ve aracı değişkeni ise iş tatminidir.

Çalışmanın evrenini Türkiye'de faaliyet gösteren finans ve sigortacılık sektörü çalışanları oluşturmaktadır. Örneklem, amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiş ve katılımcılar araştırmaya gönüllülük esasına göre dahil edilmiştir. Toplamda 305 geçerli anket verisi analiz sürecine dahil edilmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin detaylı bilgiler Bulgular bölümündeki Çizelge 1'de sunulmuştur.

Veri toplama aracı olarak kullanılan anket formu dört bölümden oluşmaktadır:

Demografik Bilgi Formu: Katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve çalıştıkları sektör gibi temel bilgilerini içermektedir.

Dijital Dönüşüm Ölçeği: Sağlam (2021) tarafından geliştirilen ve 12 maddeden oluşan 5'li Likert tipi bir ölçektir.

İş Tatmini Ölçeği: Keser ve Bilir (2019) tarafından geliştirilen ve 5 maddeden oluşan 5'li Likert tipi bir ölçektir.

Örgütsel Çeviklik Ölçeği: Akkaya ve Tabak (2018) tarafından geliştirilen; yetkinlik, esneklik, cevap verme ve hız olmak üzere dört alt boyuttan ve toplam 17 maddeden oluşan 5'li Likert tipi bir ölçektir.

Anketler, çevrimiçi platformlar aracılığıyla katılımcılara ulaştırılmış ve tüm yanıtlar anonim olarak toplanmıştır. Elde edilen verilerin analizi için SPSS 26.0 istatistik paket programı kullanılmıştır. Analiz sürecinde aşağıdaki istatistiksel teknikler uygulanmıştır:

Tanımlayıcı İstatistikler: Katılımcıların demografik profili ve değişkenlerin genel dağılımı frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma değerleri ile özetlenmiştir.

Güvenilirlik Analizi: Kullanılan ölçeklerin iç tutarlılığını test etmek amacıyla Cronbach’s Alpha katsayıları hesaplanmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Korelasyon Analizi: Değişkenler arasındaki doğrusal ilişkilerin yönünü ve gücünü belirlemek için Pearson Korelasyon Analizi yapılmıştır.

Regresyon Analizi: Bağımsız değişkenin bağımlı ve aracı değişkenler üzerindeki etkisini test etmek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizleri uygulanmıştır.

Aracılık Analizi: İş tatmininin aracı rolünü test etmek için Hayes'in PROCESS makrosu (Model 4) kullanılmıştır.

Tüm istatistiksel analizlerde anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

4. BULGULAR

Çizelge 1. Demografik Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri ve Frekans Dağılımları

Değişken	Kategoriler	Frekans	Yüzde (%)	Ort.	Medyan	Standart Sapma
Cinsiyet	Kadın	148	48,5	1,51	2,00	0,501
	Erkek	157	51,5			
Yaş	18-25	69	22,6	2,87	3,00	1,373
	26-35	57	18,7			
	36-45	69	22,6			
	46-55	65	21,3			
	56+	45	14,8			
Eğitim	Lise	68	22,3	2,90	3,00	1,393
	Ön Lisans	56	18,4			
	Lisans	69	22,6			
	Yüksek Lisans	61	20,0			
	Doktora	51	16,7			
Kurum	Kamu	89	29,2	1,71	2,00	0,455
	Özel	216	70,8			
Sektör	Bankacılık	76	24,9	2,48	2,00	1,112
	Sigortacılık	80	26,2			
	Sermaye Piyasaları	75	24,6			
	Fintech	74	24,3			

Çizelge 1'e göre, katılımcıların cinsiyet dağılımı dengeli olup, %51,5'i erkek, %48,5'i kadındır. Yaş dağılımı farklı gruplara yayılmış olup, 18-25 ve 36-45 yaş aralıkları en yoğun gruplardır (her biri %22,6). Katılımcıların büyük çoğunluğu (%70,8) özel sektörde çalışmaktadır. Sektörel dağılım ise bankacılık, sigortacılık, sermaye piyasaları ve fintech arasında oldukça dengelidir.

4.1. Güvenilirlik ve Korelasyon Analizi

Araştırmada kullanılan ölçeklerin iç tutarlılığını değerlendirmek amacıyla yapılan güvenilirlik analizi sonuçları Çizelge 2'de, değişkenler arasındaki ilişkileri inceleyen korelasyon analizi sonuçları ise Çizelge 3'te sunulmuştur.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 2. Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçek Adı	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha	Ortalama Madde Korelasyonu	Ölçek Ortalaması	Ölçek Standart Sapması
Dijital Dönüşüm	12	0.992	0.913	28.58	10.218
İş Tatmini	5	0.959	0.824	13.28	3.316
Örgütsel Çeviklik	17	0.985	0.798	40.65	9.801
Yetkinlik	8	0.967	0.788	17.52	4.724
Esneklik	3	0.912	0.775	8.40	1.737
Cevap Verme	3	0.905	0.764	7.21	1.715
Hız	3	0.932	0.818	7.52	1.792

Çizelge 2'de görüldüğü gibi, tüm ölçeklerin Cronbach's Alpha katsayıları 0.90'ın üzerindedir. Bu değerler, ölçeklerin tamamının yüksek düzeyde iç tutarlılığa ve güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir (Kraus vd., 2021).

Çizelge 3. Tanımlayıcı İstatistikler ve Pearson Korelasyon Katsayıları

Değişken	Ort.	SS.	1	2	3	4	5	6	7
Dijital Dönüşüm	2.382	0.851	1						
İş Tatmini	2.656	0.663	0.766**	1					
Örgütsel Çeviklik	2.391	0.576	0.796**	0.615**	1				
Yetkinlik	2.191	0.590	0.787**	0.602**	0.987**	1			
Esneklik	2.799	0.579	0.785**	0.604**	0.983**	0.949**	1		
Cevap Verme	2.402	0.572	0.785**	0.616**	0.982**	0.950**	0.973**	1	
Hız	2.508	0.597	0.768**	0.600**	0.975**	0.934**	0.975**	0.964**	1

Not: *$p < 0.01$ düzeyinde anlamlıdır.*

Çizelge 3'teki korelasyon analizi sonuçlarına göre, araştırmanın tüm değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler bulunmaktadır. Özellikle dijital dönüşüm ile iş tatmini **r = 0.766** ($p < .01$) ve dijital dönüşüm ile örgütsel çeviklik (**r = 0.796**, $p < .01$) arasında güçlü pozitif ilişkiler tespit edilmiştir. Bu bulgular, hipotez testleri için gerekli ön koşulların sağlandığını göstermektedir.

4.2. Hipotez Testleri

Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla yapılan regresyon ve aracılık analizi sonuçları aşağıda sunulmuştur.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 4. Dijital Dönüşüm ve Örgütsel Çeviklik Üzerindeki Etkisi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Korelasyon (r)	R^2	Beta Katsayısı (β)	p Değeri	Sonuç
Dijital Dönüşüm	Örgütsel Çeviklik	0.796	0.634	0.539	<0.001	Desteklendi

Çizelge 4' e göre, dijital dönüşümün örgütsel çeviklik üzerindeki etkisini göstermektedir. Pearson korelasyon katsayısı 0.796 olup, dijital dönüşüm ile örgütsel çeviklik arasında güçlü bir pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. R^2 değeri 0.634 olup, örgütsel çevikliğin %63.4'ünün dijital dönüşüm tarafından açıklandığını göstermektedir. Beta katsayısı 0.539 ve p değeri 0.001'den küçük olduğu için bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu doğrulanmıştır. Bu bulgu, $\mathbf{H_1}$ hipotezini desteklemektedir.

Çizelge 5. Dijital Dönüşüm ve Örgütsel Çevikliğin Alt Boyutları Üzerindeki Etkisi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Korelasyon (r)	R^2	Beta Katsayısı (β)	p Değeri	Sonuç
Dijital Dönüşüm	Yetkinlik	0.787	0.619	0.546	<0.001	Desteklendi
Dijital Dönüşüm	Esneklik	0.785	0.616	0.534	<0.001	Desteklendi
Dijital Dönüşüm	Cevap Verme	0.785	0.616	0.527	<0.001	Desteklendi
Dijital Dönüşüm	Hız	0.768	0.590	0.539	<0.001	Desteklendi

Çizelge 5'e göre, dijital dönüşümün örgütsel çevikliğin farklı boyutları üzerindeki etkisini göstermektedir. Tüm boyutlarda korelasyon katsayıları 0.768 ile 0.787 arasında değişmekte olup, tüm ilişkiler güçlü ve anlamlıdır ($p < 0.001$). Dijital dönüşüm, yetkinlik, esneklik, cevap verme ve hız boyutlarını doğrudan pozitif yönde etkilemektedir. Bu sonuçlar, $\mathbf{H_{1a}}$, $\mathbf{H_{1b}}$, $\mathbf{H_{1c}}$ **ve** $\mathbf{H_{1d}}$ hipotezlerini desteklemektedir.

Çizelge 6. Dijital Dönüşüm ve İş Tatmini Üzerindeki Etkisi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Korelasyon (r)	R^2	Beta Katsayısı (β)	p Değeri	Sonuç
Dijital Dönüşüm	İş Tatmini	0.766	0.587	0.597	<0.001	Desteklendi

Dijital dönüşümün iş tatmini üzerindeki etkisini gösteren Çizelge 6 da, korelasyon katsayısı 0.766 olup, dijital dönüşüm ile iş tatmini arasında güçlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. R^2 değeri 0.587 olup, iş tatmininin yaklaşık %58.7'sinin dijital dönüşüm ile açıklandığını göstermektedir. Beta katsayısı 0.597 olup, bu etkinin pozitif ve güçlü olduğunu doğrulamaktadır. Bu bulgu, H2 hipotezini desteklemektedir.

Çizelge 7. İş Tatmini ve Örgütsel Çeviklik Üzerindeki Etkisi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Korelasyon (r)	R^2	Beta Katsayısı (β)	p Değeri	Sonuç
İş Tatmini	Örgütsel Çeviklik	0.615	0.378	0.534	<0.001	Desteklendi

İş tatmininin örgütsel çeviklik üzerindeki etkisini gösteren bu Çizelge'de, korelasyon katsayısı 0.615 olup, orta-yüksek düzeyde pozitif bir ilişkiyi ifade etmektedir. R^2 değeri 0.378 olup, örgütsel çevikliğin %37.8'inin iş tatmini ile açıklanabildiğini göstermektedir. Beta katsayısı 0.534 olup, iş tatmininin örgütsel çevikliği artırdığı istatistiksel olarak doğrulanmıştır ($p < 0.001$). Bu bulgu, $\mathbf{H_3}$ hipotezini desteklemektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 8. İş Tatmini ve Örgütsel Çevikliğin Alt Boyutları Üzerindeki Etkisi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Korelasyon (r)	R^2	Beta Katsayısı (β)	p Değeri	Sonuç
İş Tatmini	Yetkinlik	0.602	0.362	0.536	<0.001	Desteklendi
İş Tatmini	Esneklik	0.604	0.365	0.528	<0.001	Desteklendi
İş Tatmini	Cevap Verme	0.616	0.379	0.531	<0.001	Desteklendi
İş Tatmini	Hız	0.600	0.360	0.541	<0.001	Desteklendi

Çizelge 8' e göre, iş tatmininin örgütsel çevikliğin farklı boyutları üzerindeki etkisini göstermektedir. Korelasyon katsayıları 0.600 ile 0.616 arasında değişmekte olup, iş tatmininin yetkinlik, esneklik, cevap verme ve hız boyutlarını doğrudan ve anlamlı şekilde etkilediğini göstermektedir. R^2 değerleri 0.360 ile 0.379 arasında değişmektedir, yani iş tatmini bu boyutların yaklaşık %36-38'ini açıklamaktadır. Bu bulgular, **H_{3a}, H_{3b}, H_{3c}** ve **H_{3d}** hipotezlerini desteklemektedir.

4.3. Aracılık Analizi Sonuçları

Çizelge 9. Toplam, Doğrudan ve Dolaylı Etkiler

Etki Türü	Etki Büyüklüğü	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Alt Güven Aralığı	Üst Güven Aralığı
Toplam Etki (X → Y)	0.5390	0.0235	22.8965	<0.001	0.4926	0.5853
Doğrudan Etki (X → Y)	0.5331	0.0367	14.5280	<0.001	0.4609	0.6053
Dolaylı Etki (X → M → Y)	0.0059	0.0274	-	-	-0.0481	0.0600

Not: *X= Dijital Dönüşüm, Y= Örgütsel Çeviklik, M= İş Tatmini anlamlarına gelmektedir.*

Çizelge 9'da görüldüğü gibi, dijital dönüşümün örgütsel çeviklik üzerindeki toplam etkisi (β=0.5390) ve doğrudan etkisi (β=0.5331) istatistiksel olarak anlamlıdır (p<0.001). Ancak, iş tatmini aracılığıyla gerçekleşen dolaylı etki (β=0.0059) istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bootstrap güven aralığının sıfırı içermesi ([-0.0481, 0.0600]) bu bulguyu teyit etmektedir. Bu sonuca göre, **H_4** hipotezi: "İş tatmini, dijital dönüşüm ile örgütsel çeviklik arasında aracı role sahiptir." desteklenmemiştir.

5. TARTIŞMA

Bu çalışma, Türkiye finans sektöründe dijital dönüşümün örgütsel çevikliği nasıl etkilediğini ve bu süreçte iş tatmininin rolünü anlamaya yönelik önemli bulgular sunmaktadır. Araştırma sonuçları, hem literatürdeki mevcut bilgilerle paralellik göstermekte hem de beklenmedik bulgularıyla yeni tartışma alanları açmaktadır.

Araştırmanın en belirgin bulgularından biri, dijital dönüşüm ile örgütsel çeviklik ve onun tüm alt boyutları arasında güçlü, pozitif ve doğrudan bir ilişki olmasıdır (H_1'in desteklenmesi). Bu sonuç, güncel literatürdeki çalışmalarla tamamen uyumludur (Ciampi vd., 2022; Downes & Nunes, 2013; Gobble, 2018; Piccinini vd., 2015). Finans sektöründe dijital teknolojilerin entegrasyonu; gerçek zamanlı veri analizi, otomatikleştirilmiş süreçler ve bulut tabanlı işbirliği platformları gibi araçlarla karar alma hızını artırmakta, operasyonel esnekliği sağlamakta ve

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

piyasa değişikliklerine karşı cevap verme kapasitesini doğrudan güçlendirmektedir (İmamoğlu vd., 2024). Bu bulgu, teknolojik yatırımların, insan faktöründen bağımsız olarak, örgütsel düzeyde somut çeviklik kazanımları yarattığını göstermektedir. Kurumlar, dijital altyapılarını güçlendirerek, süreçlerini optimize ederek ve veri odaklı bir kültürü benimseyerek çevikliklerini doğrudan artırabilirler.

Araştırmanın en dikkat çekici ve literatüre katkı sunan bulgusu, teorik olarak güçlü bir temele oturtulmasına rağmen, iş tatmininin dijital dönüşüm ile örgütsel çeviklik arasındaki ilişkide anlamlı bir aracı rol oynamadığının (H4'ün desteklenmemesi) tespit edilmesidir. Bu durum, ilk bakışta şaşırtıcı görünse de, finans sektörünün kendine özgü dinamikleri ve dijital dönüşümün doğası çerçevesinde anlamlandırılabilir.

Bu sonucun arkasında yatan temel mekanizma, "doğrudan yolun baskınlığı" (direct path dominance) olarak açıklanabilir. Finans gibi teknolojik determinizmin yüksek olduğu bir sektörde, dijital dönüşümün çeviklik üzerindeki etkisi o kadar yapısal ve zorunlu bir nitelik taşır ki, çalışanların duygusal ve psikolojik durumları (iş tatmini) üzerinden işleyen dolaylı yol istatistiksel olarak gölgede kalır. Algoritmik ticaret, yapay zeka tabanlı risk yönetimi ve otomatikleştirilmiş uyumluluk süreçleri gibi uygulamalar, çevikliği bireysel tutumlardan ziyade sistemsel bir zorunluluk olarak dayatır (Teece, 2018; Van Veldhoven & Vanthienen, 2022). Teknoloji, süreçleri o denli optimize eder ve hızlandırır ki, bu doğrudan etki, çalışan memnuniyetinin aracılık edeceği dolaylı etkiden çok daha baskın hale gelir (Hanelt vd., 2021; Judge & Kammeyer-Mueller, 2012).

Bu bulgu, insan faktörünün önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine, bu ilişkinin anlaşılmasında eksik bir model ile karşı karşıya olduğumuzu ve iş tatmininin bu spesifik mekanizmada doğru aracı değişken olmayabileceğini düşündürmektedir. Literatür, bu noktada alternatif ve daha güçlü aracı değişkenlere işaret etmektedir. Örneğin, bazı çalışmalar FinTech adaptasyonu ile performans arasındaki ilişkide dijital yetkinliğin (digital competence) aracı rol oynadığını göstermektedir (Tallon vd., 2019; Warner & Wäger, 2019). Bu mantığa göre, dijital teknolojilere sahip olmak tek başına yeterli değildir; asıl önemli olan, çalışanların bu teknolojileri etkin bir şekilde kullanma becerisidir ve bu beceri, çevik davranışları tetikleyen asıl mekanizma olabilir. Benzer şekilde, örgütsel öğrenme kapasitesi (Judge & Kammeyer-Mueller, 2012) veya dijital örgütsel kültür (Martínez-Caro vd., 2020) gibi değişkenler, teknolojinin örgütsel çevikliğe dönüşmesinde iş tatmininden daha güçlü birer köprü görevi görebilir. Dolayısıyla, bu çalışmanın H4'e ilişkin sıfır bulgusu, teoriyi yanlışlamaktan ziyade, onu rafine ederek gelecekteki araştırmaları daha isabetli aracı değişkenleri test etmeye yönlendiren değerli bir katkı sunmaktadır.

5.1. Teorik ve Yönetsel Çıkarımlar

Bu araştırmanın bulguları, hem teoriye hem de pratiğe yönelik önemli çıkarımlar barındırmaktadır.

Teorik Katkılar:

- Bu çalışma, dijital dönüşüm ve örgütsel çeviklik ilişkisini, az araştırılmış bir bağlam olan Türkiye finans sektöründe ampirik olarak test ederek literatüre önemli bir veri seti sunmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

- Teknolojiden kaynaklanan olumlu örgütsel sonuçların her zaman çalışan memnuniyeti aracılığıyla gerçekleştiği yönündeki basit varsayıma meydan okumaktadır. Teknoloji-yoğun sektörlerde "doğrudan yolun baskınlığı" kavramını ortaya atarak, mekanizmanın bağlama göre değişebileceğini göstermektedir.
- İş tatminini bir aracı olarak dışlayarak, gelecekteki araştırmalar için dijital yetkinlik, örgütsel öğrenme ve dijital kültür gibi daha isabetli aracı değişkenleri incelemeye yönelik net bir yol haritası çizmektedir.

Yönetsel Çıkarımlar:

Finans sektörü yöneticileri için bu çalışmanın mesajı nettir: Dijital dönüşüm ve iş tatmini, birbirini takip eden değil, eş zamanlı yürütülmesi gereken iki paralel stratejik hedeftir. Bu "çift kulvarlı strateji" şu şekilde özetlenebilir:

- ***Teknoloji ve Süreç:*** Çeviklikte doğrudan ve hızlı kazanımlar elde etmek için dijital altyapıya, veri analitiğine ve süreç otomasyonuna agresif bir şekilde yatırım yapılmalıdır (İmamoğlu vd., 2024). Bu, çevikliğe giden "sert" yoldur ve rekabette geri kalmamak için zorunludur.
- ***İnsan ve Kültür:*** Eş zamanlı olarak, çalışanların refahına ve iş tatminine yatırım yapılmalıdır. İş tatmini, teknolojik çevikliğin bir mekanizması olmasa bile, onu görmezden gelmek yüksek personel devri, tükenmişlik ve değişime direnç gibi başka kritik kurumsal sorunlara yol açar (Kraus vd., 2021). Ayrıca, çalışanların yeni teknolojilere adapte olabilmeleri ve potansiyel aracı rol oynayan dijital yetkinliklerini artırabilmeleri için sürekli eğitim ve gelişim programlarına öncelik verilmelidir (İmamoğlu vd., 2024; Tallon vd., 2019).

6. SONUÇ, SINIRLILIKLAR VE GELECEK ARAŞTIRMA ÖNERİLERİ

6.1. Sonuç

Bu çalışma, dijital dönüşümün Türkiye finans sektöründe örgütsel çevikliği güçlü ve doğrudan bir şekilde artırdığını ampirik olarak ortaya koymuştur. İş tatmini de hem dijital dönüşüm hem de örgütsel çeviklik ile pozitif ilişkili olmasına rağmen, bu iki değişken arasında bir köprü görevi görmemiştir. Bu durum, finans gibi teknoloji-yoğun ve dinamik bir sektörde, teknolojinin yapısal ve süreçsel etkilerinin, çalışanların duygusal durumları üzerinden işleyen dolaylı yollardan daha baskın olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, finans kurumlarının sürdürülebilir bir rekabet avantajı elde etmek için, teknolojik dönüşüm hamlelerini, çalışan memnuniyetini ve yetkinlik gelişimini hedefleyen insan kaynakları stratejileriyle paralel olarak ve eş zamanlı bir şekilde yönetmeleri kritik bir önem taşımaktadır.

6.2. Sınırlılıklar ve Gelecek Araştırma Önerileri

Her araştırmada olduğu gibi, bu çalışmanın da bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Verilerin kesitsel bir desende toplanmış olması, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi kurulmasını engellemektedir. Ayrıca, araştırmanın yalnızca finans sektörü ile sınırlı olması, bulguların diğer sektörlere genellenebilirliğini kısıtlamaktadır.

Bu sınırlılıklar ve tartışma bölümünde ortaya konan bulgular ışığında, gelecek araştırmalar için şu öneriler sunulabilir:

Alternatif Aracı Değişkenlerin Test Edilmesi: Bu çalışmanın en önemli çıkarımlarından biri, gelecekteki araştırmaların dijital dönüşüm ile örgütsel çeviklik arasındaki ilişkide dijital

yetkinlik, örgütsel öğrenme kapasitesi ve dijital örgüt kültürü gibi değişkenlerin aracı rollerini test etmesi gerektiğidir.

Düzenleyici Değişkenlerin İncelenmesi: Liderlik tarzları, örgütsel değişim desteği veya dijital olgunluk seviyesi gibi faktörlerin, incelenen ilişkilerin gücünü nasıl değiştirebileceği (düzenleyici rol) araştırılabilir.

Boylamsal Araştırma Tasarımlarının Kullanılması: Değişkenlerin zaman içindeki değişimini izleyen boylamsal çalışmalar, aralarındaki nedensellik ilişkilerini daha güçlü bir şekilde ortaya koyabilir.

Karşılaştırmalı Sektör Analizleri: Bulguların genellenebilirliğini artırmak için farklı teknoloji yoğunluğuna sahip sektörlerden (örneğin, imalat, sağlık, perakende) veriler toplanarak karşılaştırmalı analizler yapılabilir.

KAYNAKÇA

Agarwal, R., Guodong, G., DesRoches, C., & Jha, A. K. (2010). The digital transformation of healthcare: Current status and the road ahead. *Information Systems Research*, 21(4), 796–809. https://doi.org/10.1287/isre.1100.0327

Akkaya, B., & Tabak, A. (2018). Örgütsel çeviklik ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *İş ve İnsan Dergisi*, 5(2), 185-206. https://doi.org/10.18394/iid.439184

Attaran, M. (2020, July). Digital technology enablers and their implications for supply chain management. In *Supply chain forum: an international journal* (Vol. 21, No. 3, pp. 158-172). Taylor & Francis. https://doi.org/10.1080/16258312.2020.1751568

Berman, S., & Marshall, A. (2014). The next digital transformation: From an individual-centered to an everyone-to-everyone economy. *Strategy & Leadership*, 42(5), 9–17. https://doi.org/10.1108/SL-07-2014-0048

Bharadwaj, A., El Sawy, O., Pavlou, P., & Venkatraman, N. (2013). Digital business strategy: Toward a next generation of insights. *MIS Quarterly*, 37(2), 471–482. http://www.jstor.org/stable/43825919

Ciampi, F., Faraoni, M., Ballerini, J., & Meli, F. (2022). The co-evolutionary relationship between digitalization and organizational agility: Ongoing debates, theoretical developments and future research perspectives. *Technological Forecasting and Social Change*, *176*, 121383. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.121383

Downes, L., & Nunes, P. (2013). Big bang disruption. *Harvard business review*, 44-56.

Gobble, M. M. (2018). Digitalization, Digitization, and Innovation. *Research-Technology Management*, *61*(4), 56–59. https://doi.org/10.1080/08956308.2018.1471280

Hanelt, A., Bohnsack, R., Marz, D., & Antunes Marante, C. (2021). A systematic review of the literature on digital transformation: Insights and implications for strategy and organizational change. *Journal of Management Studies*, 58(5), 1159-1197. https://doi.org/10.1111/joms.12639

Hess, T., Matt, C., Benlian, A., & Wiesböck, F. (2020). Options for formulating a digital transformation strategy. In *Strategic information management* (pp. 151-173). Routledge.

İmamoğlu, S. Z., Türkcan, H., & Aydoğdu, E. (2024). Dijitalleşme, örgütsel çeviklik ve inovasyon performansı arasındaki ilişki. *Journal of International Management Research and Application*s, 3(2), 1-13.

Judge, T. A., & Kammeyer-Mueller, J. D. (2012). Job attitudes. *Annual review of psychology*, *63*(1), 341-367. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-120710-100511

Keser, A., & Bilir, K. B. Ö. (2019). İş tatmini ölçeğinin Türkçe güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), 229-239.

Kraus, S., Jones, P., Kailer, N., Weinmann, A., Chaparro-Banegas, N., & Roig-Tierno, N. (2021). Digital transformation: An overview of the current state of the art of research. *Sage Open*, *11*(3), https://doi.org/10.1177/21582440211047576

Lu, Y., & K.(Ram) Ramamurthy. (2011). Understanding the link between information technology capability and organizational agility: An empirical examination. *MIS quarterly*, 931-954. https://doi.org/10.2307/41409967

Majchrzak, A., Markus, M. L., & Wareham, J. (2016). Designing for digital transformation. *MIS quarterly*, *40*(2), 267-278.

Martínez-Caro, E., Cegarra-Navarro, J. G., & Alfonso-Ruiz, F. J. (2020). Digital technologies and firm performance: The role of digital organisational culture. *Technological Forecasting and Social Change*, 154. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.119962

Matt, C., Hess, T., & Benlian, A. (2015). Digital transformation strategies. *Business & Information Systems Engineering*, 57(5), 339–343. https://doi.org/10.1007/s12599-015-0401-5

Overby, E., Bharadwaj, A., & Sambamurthy, V. (2006). Enterprise agility and the enabling role of information technology. *European journal of information systems*, *15*(2), 120-131. https://doi.org/10.1057/palgrave.ejis.3000600

Piccinini, E., Gregory, R. W., & Kolbe, L. M. (2015). Changes in the producer-consumer relationship: Towards digital transformation. *In Wirtschaftsinformatik Conference*, Osnabrück, Germany.

Rani, I. H., Kasali, R., Kusumastuti, R. D., & Hati, S. R. H. (2025). Continuous organizational agility in banking: Unveiling new pathways to competitive advantage. *Global Journal of Flexible Systems Management*, 26(3), 469-490. https://doi.org/10.1007/s40171-025-00452-0

Sağlam, M. (2021). İşletmelerde geleceğin vizyonu olarak dijital dönüşümün gerçekleştirilmesi ve dijital dönüşüm ölçeğinin Türkçe uyarlaması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(40), 395-420. https://doi.org/10.46928/iticusbe.764373

Sambamurthy, V., Bharadwaj, A., & Grover, V. (2003). Shaping agility through digital options: Reconceptualizing the role of information technology in contemporary firms. *MIS Quarterly*, 27(2), 237–263. https://doi.org/10.2307/30036530

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Sohail, A., Nawaz, A. H., & Riaz, A. (2020). Assessment of E-HRM practices and its functions among banking sector of emerging economies. *Journal of Social Research Development,* 1(2), 144–154.

Spector, P. E. (1997). *Job satisfaction: Application, assessment, causes, and consequences* (Vol. 3). Sage.

Tallon, P. P., Queiroz, M., Coltman, T., & Sharma, R. (2019). Information technology and the search for organizational agility: A systematic review with future research possibilities. *The Journal of Strategic Information Systems*, *28*(2), 218-237. https://doi.org/10.1016/j.jsis.2018.12.002

Teece, D. J. (2018). Profiting from innovation in the digital economy: Enabling technologies, standards, and licensing models in the wireless world. *Research Policy*, 47(8), 1367–1387. https://doi.org/10.1016/j.respol.2017.01.015

Van Veldhoven, Z., & Vanthienen, J. (2022). Digital transformation as an interaction-driven perspective between business, society, and technology. *Electronic markets*, *32*(2), 629-644. https://doi.org/10.1007/s12525-021-00464-5

Verhoef, P. C., Broekhuizen, T., Bart, Y., Bhattacharya, A., Dong, J. Q., Fabian, N., & Haenlein, M. (2021). Digital transformation: A multidisciplinary reflection and research agenda. *Journal of Business Research*, *122*, 889-901. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.09.022

Vial, G. (2021). Understanding digital transformation: A review and a research agenda. *Managing Digital Transformation*, 13-66.

Warner, K. S., & Wäger, M. (2019). Building dynamic capabilities for digital transformation: An ongoing process of strategic renewal. *Long Range Planning*, *52*(3), 326-349. https://doi.org/10.1016/j.lrp.2018.12.001

Yılmaz, G., Hasırcı, I., Zeybek, F., Irkılata, E., & Yıldız, R. Ö. (2024). The mediating role of digital organizational culture in the impact of digital leadership on exploratory innovation. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, *22*(53), 1231-1255. https://doi.org/10.35408/comuybd.1451337

Xu, M., Zhang, Y., Sun, H., Tang, Y., & Li, J. (2024). How digital transformation enhances corporate innovation performance: The mediating roles of big data capabilities and organizational agility. *Heliyon*, *10*(14). https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e34905

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

AN AUGMENTED REALITY–DRIVEN IMMERSIVE LEARNING FRAMEWORK FOR IMPROVING ABSTRACT CONCEPT COMPREHENSION AND VISUAL ATTENTION IN ISLAMIC RELIGIOUS EDUCATION

Supriyadi [1], Ishafit [2], Hendro WIDODO [3]

[1] Universitas Ahmad Dahlan, Yogyakarta, Indonesia, supriyadiadi244@gmail.com

[2] Universitas Ahmad Dahlan, Yogyakarta, Indonesia, ishafit@pfis.uad.ac.id

[3] Universitas Ahmad Dahlan, Yogyakarta, Indonesia, hendro.widodo@pgsd.uad.ac.id

ABSTRACT

This study aims to develop an Augmented Reality–driven immersive learning framework designed to enhance students' abstract concept comprehension and visual attention in Islamic Religious Education (IRE). Employing a Research and Development (R&D) methodology based on a modified Borg and Gall model, the research consisted of five stages: needs analysis, framework design, prototype development, limited implementation, and expert validation. Participants included Islamic Education teachers and elementary school students from grades three to five. The results reveal that the immersive AR framework significantly improved students' understanding of abstract Islamic concepts—such as the pillars of faith, the nature of angels, the meaning of worship, and unseen metaphysical principles—with a measurable increase of 32–45% in post-test comprehension scores. Moreover, students' visual attention also improved substantially, as reflected in higher focus-observation scores and increased engagement during AR-based learning activities. Validation by subject-matter experts, instructional designers, and media specialists indicated that the developed framework met the criteria of high feasibility and strong pedagogical relevance for Islamic Religious Education. In conclusion, the AR-driven immersive learning framework is effective in restructuring students' understanding of abstract concepts while simultaneously strengthening visual attention, making it a promising and innovative approach for enhancing Islamic Religious Education in the digital era. Further large-scale implementation and cross-level testing are recommended to broaden its generalizability.

Keywords: Augmented Reality, Immersive Learning, Abstract Concept Comprehension, Visual Attention, Islamic Religious Education, Educational Technology, Learning Innovation.

1. INTRODUCTION

Islamic Religious Education (IRE) plays a vital role in shaping faith, morality, and religious consciousness, aiming to enable learners to internalize Islamic values and apply them meaningfully in daily life. Islamic education encompasses not only knowledge transmission (taʿlīm) but also moral development (tarbiyah) and character formation (taʾdīb). Consequently,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

effective Islamic education requires pedagogical approaches that integrate cognitive, affective, and psychomotor domains holistically.[1]

However, contemporary Islamic education continues to face significant challenges. Traditional instructional models tend to emphasize memorization of sacred texts rather than deep comprehension and contextual application. This instructional orientation often limits students' ability to grasp abstract religious concepts such as faith, ethics, spirituality, and moral reasoning, resulting in superficial understanding and limited behavioral transformation.[2]

Another major issue lies in the dominance of teacher-centered approaches that rely heavily on lectures and textual explanations. Such methods restrict opportunities for critical thinking, reflection, and active engagement, while also neglecting individual differences in learning styles—visual, auditory, and kinesthetic—which are essential for effective learning.[3] These challenges have led to reduced student motivation and engagement in Islamic Religious Education classrooms.

The rapid advancement of digital technologies presents new opportunities to address these pedagogical limitations. Augmented Reality (AR) has emerged as a promising educational technology capable of integrating virtual three-dimensional objects into real-world environments, enabling interactive and immersive learning experiences. AR allows abstract concepts to be visualized concretely, thereby enhancing comprehension and engagement.[4]

Several studies indicate that AR-based learning can improve attention, motivation, conceptual understanding, and memory retention. In the context of Islamic education, AR offers unique possibilities such as visualizing religious rituals, simulating historical Islamic events, and contextualizing moral values through experiential learning. However, effective integration of AR requires a structured pedagogical framework aligned with Islamic educational principles.

Therefore, this study proposes AILead, an immersive AR-based learning framework designed to support meaningful conceptual understanding in Islamic Religious Education. The framework seeks to address the shortcomings of traditional instruction while preserving the essential role of teachers as facilitators and moral guides.

2. METHODOLOGY

This study adopted a Design and Development Research (DDR) methodology, which is suitable for developing, validating, and refining educational frameworks and instructional models.[5] The research process consisted of three main phases: needs analysis, framework development, and

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

expert validation. The validation process employed the Fuzzy Delphi Technique (FDT) to obtain consensus from a panel of experts in Islamic education, instructional design, and educational technology. FDT was selected due to its ability to manage uncertainty and subjective judgment while achieving reliable expert agreement.[6] Data collection methods included expert evaluations, classroom observations, and analysis of students' learning responses. Qualitative and descriptive analyses were used to assess the effectiveness, relevance, and applicability of the AILead framework in Islamic education contexts.

3. RESULTS AND DISCUSSION

3.1 Enhancement of Abstract Conceptual Understanding

The findings demonstrate that AR-based learning significantly enhances students' understanding of abstract Islamic concepts. Through three-dimensional visualization and interactive simulations, learners were able to connect theoretical religious knowledge with concrete representations. This transformation reduced misconceptions and facilitated deeper conceptual comprehension, consistent with meaningful learning theory and cognitive load theory.[7]

3.2 Increased Visual Attention and Active Engagement

Observational data revealed increased visual focus and sustained attention among students engaged in AR-based learning. The immersive environment encouraged exploration, questioning, and discussion, indicating a shift from passive reception to active knowledge construction. These results support constructivist learning principles that emphasize learner engagement and experiential interaction.[8]

3.3 Improved Motivation and Positive Learning Attitudes

Students demonstrated heightened motivation and positive attitudes toward Islamic Religious Education. AR-based activities generated curiosity and enjoyment, transforming perceptions of religious learning from monotonous to engaging. Motivation theory suggests that emotionally engaging learning experiences significantly enhance intrinsic motivation and persistence.[9]

3.4 Memory Retention and Long-Term Learning

The immersive and experiential nature of AR learning improved students' memory retention and long-term recall. Students were able to articulate learned concepts using their own

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

understanding and relate them to real-life contexts, indicating deep learning and internalization.[10]

3.5 Validation of the AILead Framework

Expert validation using FDT confirmed that AILead is pedagogically coherent, contextually relevant, and practically applicable. Experts emphasized that AILead successfully balances technological innovation with Islamic pedagogical values, reinforcing the teacher's role as facilitator rather than replacing traditional instruction.

3.6 Pedagogical Implications of Immersive Learning in Islamic Religious Education

The implementation of the AILead framework reveals important pedagogical implications for Islamic Religious Education. First, immersive AR-based learning redefines the instructional role of teachers from sole transmitters of knowledge to facilitators of meaning-making. Teachers guide learners in interpreting visualized content, connecting it with Qur'anic texts, prophetic traditions, and ethical reflections. This pedagogical shift aligns with Islamic educational philosophy, which emphasizes guided understanding (tadabbur) rather than passive reception.[11]

Second, AILead supports differentiated instruction by accommodating diverse learning styles. Visual learners benefit from three-dimensional representations, auditory learners from guided narration and discussion, and kinesthetic learners from interactive exploration. Such differentiation is rarely achieved through conventional lecture-based instruction but is essential for inclusive Islamic education in heterogeneous classrooms.[12]

Furthermore, immersive learning environments encourage reflective dialogue (hiwār ta'līmī), allowing students to articulate their understanding and values. Reflection sessions following AR activities were observed to deepen moral reasoning and spiritual awareness, reinforcing the affective dimension of Islamic learning. This finding supports the view that moral education is most effective when learners actively engage with values rather than merely memorizing ethical norms.[13]

3.7 AILead and the Integration of Islamic Values in Digital Learning

A critical concern in integrating technology into Islamic education is the preservation of religious authenticity and values. The AILead framework explicitly embeds Islamic pedagogical principles to ensure that AR functions as a means (wasīlah), not an end (ghāyah).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Content development within AILead is grounded in authentic Islamic sources, ensuring theological accuracy and ethical sensitivity.[14]

Additionally, AILead promotes intentional learning (niyyah ta‘līmiyyah) by aligning technological engagement with clear educational objectives. Students are encouraged to perceive AR not as entertainment but as a tool for understanding divine guidance and moral responsibility. This orientation mitigates the risk of technology-driven distraction, a concern frequently raised in digital education discourse.[15]

The framework also reinforces the spiritual dimension of learning by integrating moments of reflection and value internalization. For example, AR simulations of religious rituals were followed by discussions on their spiritual meanings and ethical implications, fostering holistic understanding rather than procedural knowledge alone. This approach reflects the Islamic epistemological view that knowledge must lead to moral transformation.[16]

3.8 Challenges and Limitations in Implementing AR-Based Islamic Education

Despite its potential benefits, the implementation of AR-based learning in Islamic Religious Education is not without challenges. One significant limitation is the unequal availability of technological infrastructure across educational institutions. Schools with limited access to devices and stable internet connectivity may face difficulties in adopting immersive learning technologies. This digital divide risks widening educational disparities if not addressed through institutional and policy support.[17]

Another challenge concerns teachers’ digital competence. Effective use of AR requires not only technical skills but also pedagogical understanding of how to integrate technology meaningfully. Without adequate professional development, teachers may underutilize AR or revert to traditional methods, thereby diminishing its educational impact.[18]

Moreover, content development poses ethical and pedagogical challenges. Designers must ensure that AR representations of religious practices and historical events respect Islamic sensitivities and avoid oversimplification or misrepresentation. This necessitates close collaboration between educational technologists, Islamic scholars, and pedagogical experts.[19]

Finally, prolonged exposure to digital media raises concerns regarding cognitive overload and reduced contemplative learning. AILead addresses this issue by emphasizing guided use and reflective pauses, yet further empirical research is required to establish optimal usage durations and instructional balance.[20]

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3.9 Theoretical Contribution of the AILead Framework

From a theoretical perspective, AILead contributes to the intersection of Islamic pedagogy, educational technology, and immersive learning theory. The framework extends constructivist and multimedia learning theories by integrating spiritual and moral dimensions often absent from mainstream educational technology models.[21]

AILead also complements cognitive load theory by demonstrating how visual immersion, when carefully structured, can reduce extraneous cognitive load and enhance germane processing. This finding challenges the assumption that advanced multimedia inherently increases cognitive burden, highlighting the importance of pedagogical design.[22]

Furthermore, the framework contributes to Islamic educational theory by operationalizing classical concepts—such as ta'lim, tarbiyah, and ta'dib—within a contemporary digital learning environment. This synthesis demonstrates that Islamic educational philosophy is not antithetical to technological innovation but can guide its ethical and pedagogical application.[23]

3.10 Implications for Policy and Curriculum Development

The findings of this study have significant implications for educational policy and curriculum development in Islamic education systems. Policymakers are encouraged to recognize immersive learning technologies as legitimate pedagogical tools rather than supplementary media. Institutional support, funding allocation, and curriculum guidelines are essential to ensure sustainable integration.[24]

Curriculum developers should consider embedding AR-based activities within learning outcomes, assessment strategies, and instructional sequences. Such integration ensures coherence between technological innovation and curricular goals, preventing fragmented or ad hoc implementation.[25]

Additionally, teacher education programs should incorporate training on immersive learning design, ethical technology use, and Islamic pedagogical integration. Preparing future educators to navigate digital learning environments is crucial for the long-term effectiveness of Islamic education in the digital age.[26]

4. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

4.1 Conclusion

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

This study concludes that the AILead framework, integrating Augmented Reality into Islamic Religious Education, is effective in addressing key instructional challenges. AR-based immersive learning enhances conceptual understanding, visual engagement, motivation, active participation, and memory retention. AILead provides a structured pedagogical guide that enriches traditional teaching while maintaining the central role of educators.

Overall, the integration of AR through AILead contributes to deeper, more meaningful, and contextually relevant Islamic learning experiences aligned with the demands of contemporary education.

4.2 Recommendations

Teachers are encouraged to adopt AR-based learning gradually, aligning technology use with instructional objectives and students' learning needs. Schools should support AR integration through infrastructure development, curriculum innovation, and institutional policies promoting digital pedagogy. AR content should be designed based on sound pedagogical principles and Islamic values to ensure meaningful learning outcomes. Continuous teacher training and equitable access to educational technology are essential to reduce digital disparities in Islamic education. Further studies should employ experimental designs, larger sample sizes, and explore integration with other technologies such as Virtual Reality (VR) and Artificial Intelligence (AI).

REFERENCES

[1] Al-Attas, S. M. N. The Concept of Education in Islam. Kuala Lumpur: ISTAC, 1999.
[2] Halstead, J. M. "Islamic Values: A Distinctive Framework for Moral Education?" Journal of Moral Education 36, no. 3 (2007).
[3] Biggs, J., & Tang, C. Teaching for Quality Learning at University. McGraw-Hill, 2011.
[4] Azuma, R. T. "A Survey of Augmented Reality." Presence: Teleoperators & Virtual Environments 6, no. 4 (1997).
[5] Richey, R. C., & Klein, J. D. Design and Development Research. Routledge, 2007.
[6] Hsu, Y. L., & Yang, Y. H. "Applying Fuzzy Delphi Method." Expert Systems with Applications 37 (2010).
[7] Sweller, J. Cognitive Load Theory. Springer, 2011.
[8] Jonassen, D. H. Learning to Solve Problems. Routledge, 2011.
[9] Deci, E. L., & Ryan, R. M. Intrinsic Motivation and Self-Determination. Springer, 2000.
[10] Mayer, R. E. Multimedia Learning. Cambridge University Press, 2020.
[11] Freire, P. Pedagogy of the Oppressed. Continuum, 2005.
[12] Tomlinson, C. A. How to Differentiate Instruction in Academically Diverse Classrooms. ASCD, 2014.
[13] Nucci, L., & Narvaez, D. Handbook of Moral and Character Education. Routledge, 2014.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

[14] Kamali, M. H. Principles of Islamic Jurisprudence. Islamic Texts Society, 2003.
[15] Selwyn, N. Education and Technology: Key Issues and Debates. Bloomsbury, 2016.
[16] Al-Ghazālī. Iḥyā' 'Ulūm al-Dīn. Cairo: Dār al-Ḥadīth.
[17] UNESCO. Global Education Monitoring Report. UNESCO Publishing, 2021.
[18] Koehler, M. J., & Mishra, P. "Technological Pedagogical Content Knowledge." Teachers College Record 108, no. 6 (2006).
[19] Puentedura, R. "Transformation, Technology, and Education." Hippasus, 2014.
[20] Kirschner, P. A., & De Bruyckere, P. "The Myths of the Digital Native." Teaching and Teacher Education 67 (2017).
[21] Mayer, R. E. The Cambridge Handbook of Multimedia Learning. Cambridge University Press, 2020.
[22] Sweller, J., Ayres, P., & Kalyuga, S. Cognitive Load Theory. Springer, 2011.
[23] Halstead, J. M. Islamic Education: A Theoretical Framework. Islamic Academy, 2004.
[24] OECD. Innovating Education and Educating for Innovation. OECD Publishing, 2016.
[25] Tyler, R. W. Basic Principles of Curriculum and Instruction. University of Chicago Press, 2013.
[26] Darling-Hammond, L. Preparing Teachers for a Changing World. Jossey-Bass, 2017.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

COACHING-BASED ACADEMIC SUPERVISION TO ENHANCE TEACHER PERFORMANCE AND STUDENT ACHIEVEMENT IN PUBLIC ELEMENTARY SCHOOLS: A SYSTEMATIC REVIEW

Giyoto [1], Suyatno [2], Enung HASANAH [3]

[1] Universitas Ahmad Dahlan, Yogyakarta, Indonesia, masantoantomas@gmail.com

[2] Universitas Ahmad Dahlan, Yogyakarta, Indonesia, suyatno@pgsd.uad.ac.id

[3] Universitas Ahmad Dahlan, Yogyakarta, Indonesia, enung.hasanah@mp.uad.ac.id

ABSTRACT

This systematic review aims to analyze the effectiveness of coaching-based academic supervision in improving teacher performance and student achievement in public elementary schools. Ten empirical studies were synthesized, including randomized controlled trials, quasi-experimental research, and meta-analyses. Data analysis focused on pooled and conditional effect sizes to determine the impact of coaching on instructional quality and learning outcomes. Findings reveal that coaching exerts a moderate to large effect on teacher performance, with a pooled effect size of 0.49 standard deviations in instructional practice. Under specific conditions, the impact reached 1.80 on emotional support and 0.59 on effective teaching practices. Student achievement outcomes were smaller yet significant, with a meta-analytic mean effect size of 0.18 standard deviations. The improvement emerged gradually, typically after the first year of implementation, and varied across grade levels and assessment types. Implementation quality proved to be a critical moderator, as larger-scale programs demonstrated reduced effectiveness compared to pilot initiatives. Key barriers included teacher engagement, time constraints, and financial costs ranging from $3,300 to $5,200 per teacher. Despite these challenges, coaching consistently surpassed traditional supervision methods when conducted with high fidelity and by skilled coaches, highlighting its transformative potential in elementary education.

Keywords: academic supervision, coaching, teacher performance, student achievement, implementation quality

1. INTRODUCTION

The effectiveness of educational systems hinges significantly on the quality of teaching, particularly at the public elementary school level. Academic supervision, traditionally viewed as an evaluative process, has often fallen short of fostering sustained pedagogical improvement. Recognizing this gap, educational researchers and policymakers have increasingly turned to coaching-based models, which emphasize collaborative goal-setting, reflective practice, and individualized support. This systematic review addresses the critical need to synthesize empirical evidence on the efficacy of coaching-based academic supervision. It aims to provide a robust, evidence-based understanding of how this instructional support model impacts two

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

key outcomes: teacher performance (specifically instructional quality) and student achievement. While the abstract indicates a moderate to large effect on teacher performance and a smaller, but significant, effect on student achievement, a detailed exploration of the conditions, moderators, and implementation barriers is necessary to inform effective policy and practice. This report is structured to present the methodology of the systematic review, the synthesized findings on key outcomes, a discussion of critical implementation factors, and conclusions regarding the transformative potential of coaching in elementary education.

2. EXPERIMENTAL RESEARCH (or METHODS)

This systematic review adhered to the PRISMA guidelines for synthesizing educational research.

2.1. Search Strategy and Inclusion Criteria

The review included studies published between 2018 and 2024 to ensure the currency of evidence (Example: Current trends in coaching research). The primary databases searched were ERIC, PsycINFO, and Scopus, using key search terms such as "coaching-based supervision," "instructional coaching," "teacher performance," and "elementary school". Inclusion criteria were: (1) empirical studies (Randomized Controlled Trials, quasi-experimental, or meta-analyses), (2) focus on coaching-based academic supervision, (3) participants were public elementary school teachers, and (4) measured outcomes included teacher instructional quality and/or student achievement. A total of ten high-quality studies met the final synthesis criteria.

2.2. Data Analysis

The analysis employed a synthesis of quantitative data, focusing on pooled and conditional effect sizes (Cohen's). Effect sizes were calculated and standardized to determine the overall and contextual impact of coaching. Furthermore, a thematic analysis was conducted on qualitative findings to identify implementation barriers and critical moderators.

3. RESULTS AND DISCUSSION

3.1. Impact on Teacher Performance

Coaching-based supervision demonstrated a significant positive influence on teacher performance, specifically instructional practice. The systematic synthesis of ten empirical studies yielded a pooled effect size for instructional practice of $d = 0.49$ standard deviations. This result indicates a moderate to large overall effect, suggesting that teachers receiving coaching interventions consistently exhibit measurable improvements in their pedagogical skills compared to control groups receiving traditional or no supervision. This finding is consistent with recent meta-analyses highlighting the efficacy of targeted, cyclical coaching models in translating professional development into measurable classroom action. The substantial effect size confirms that coaching acts as a powerful mechanism for closing the gap

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

between teachers' knowledge of best practices and their actual implementation of those practices.

The analysis further revealed that the impact is not uniform but is highly conditional on the specific domain of instruction and the fidelity of the coaching relationship. Under specific, high-fidelity conditions—where coaching cycles were intensive and customized—the impact on key areas was dramatically amplified.

The effect size on emotional support (e.g., warmth, teacher-student relationship quality, and classroom climate) reached a substantial $d = 1.80$ SD. This highly significant result suggests that coaching, particularly when focused on reflective practice and socio-emotional skills, is highly effective in fostering supportive and emotionally responsive classroom environments. The focus on self-reflection and personal growth inherent in the coaching model appears to be more conducive to improving relational skills than purely prescriptive supervision models.

Furthermore, the effect size for effective teaching practices (encompassing areas like differentiated instruction, cognitive activation, and classroom management) was calculated at $d = 0.59$ standard deviations. While robust, this differential impact suggests that while coaching broadly improves practice, its capacity to transform deeper, relational aspects of teaching (emotional support) may be higher than its capacity to change highly technical, procedural aspects (effective teaching practices) which often require sustained, subject-specific content knowledge. This disparity warrants further investigation into the optimal structure of content-focused versus relational-focused coaching.

3.2. Impact on Student Achievement

The influence of coaching-based supervision on distal outcomes, such as student achievement, was smaller but statistically significant. The systematic review found a meta-analytic mean effect size of $d = 0.18$ standard deviations. While this effect size is modest when compared to the direct impact on teacher practice, it is meaningful, particularly when considering the vast array of factors that influence student learning beyond a single intervention. The observed gain, though small, represents an important finding that links improved teacher performance directly to positive learning outcomes for students.

The review highlighted that student achievement gains were not immediate, which is a key finding for implementation planning. The improvement typically emerged gradually, often becoming statistically significant only after the first full year of coaching program implementation. This latency suggests that the pedagogical changes facilitated by coaching require time to stabilize, become routine, and fully integrate into the classroom before yielding measurable student outcomes. This temporal finding advises against premature evaluation of coaching programs based on short-term data.

Furthermore, the effect size varied across contextual factors:

a. Grade Level: Effects were consistently observed to be stronger in lower elementary grades (K-2), potentially because the intervention targeted foundational literacy and numeracy skills that are highly responsive to improved instructional quality.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

b. Assessment Type: Stronger effects were typically recorded on curriculum-based or local diagnostic assessments compared to high-stakes, standardized tests. This variation suggests that coaching is most effective in improving outcomes directly aligned with the specific instructional goals targeted during the coaching cycle, underscoring the importance of goal specificity.

3.3. Critical Implementation Factors and Barriers

The quality and nature of implementation proved to be a critical moderator of the coaching program's success. The synthesis indicated a crucial finding: larger-scale coaching programs demonstrated reduced effectiveness compared to smaller, pilot initiatives. This phenomenon, often referred to as 'fidelity loss,' underscores the difficulty of maintaining coach quality, individualized support, and contextual relevance when expanding an intervention across a large system. Successful scale-up requires robust mechanisms for quality control and adaptation, not merely numerical replication.

Key Implementation Barriers and Costs:

The review identified several critical barriers that impede the successful rollout and sustainability of coaching programs:

a. Teacher Engagement: The voluntary, active, and willing participation from teachers proved essential. Coercive or compliance-driven models were found to lead to lower fidelity and reduced outcomes, emphasizing that coaching must be perceived as supportive professional learning, not a punitive evaluation.

b. Time Constraints: Both the teachers and the coaches faced significant time constraints. Regular, in-depth coaching cycles, which include observation, discussion, and practice, are difficult to sustain without system-wide scheduling adjustments, such as protected release time.

c. Financial Costs: The financial investment required for an effective program is substantial. The data synthesized indicated that the costs ranged from $3,300 to $5,200 per teacher, covering necessary elements like specialized coach training, teacher release time, and supporting resources[9]. While this cost is high, it must be weighed against the significant observed improvement, especially considering that coaching consistently surpassed traditional supervision methods when conducted with high fidelity and by skilled coaches. This reinforces the idea that the cost is a necessary investment to ensure the quality and effectiveness of the intervention.

4. CONCLUSION

This systematic review confirms the transformative potential of coaching-based academic supervision in public elementary schools. It yields a moderate to large effect on teacher performance (d=0.49) and a smaller, yet significant, effect on student achievement (d=0.18). The findings underscore the importance of **implementation fidelity** and highlight that the

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

benefits accrue over time. Future research should focus on cost-effective models for large-scale implementation and specific coach-training components that maximize the impact on complex instructional practices.

REFERENCES

[1] Shute, V. J., Ke, F., & Young, G. (2024). The use of AI in instructional coaching: A systematic review. Journal of Educational Psychology, 116(2), 245-260. (Example of an Article)

[2] Brown, K. T., & Adams, C. R. (2024). Coaching for equity: How instructional coaching can reduce achievement gaps in urban schools. Educational Administration Quarterly, 60(1), 100-125. (Example of an Article)

[3] Johnson, L. M., & Smith, J. R. (2023). The Handbook of Educational Coaching: Theory, Research, and Practice. Routledge. (Example of a Book)

[4] Özbek, K., Çakı, M. ve AY, N., Pişmiş Toprak Bünyelerde CaO ve Fe2O3'ün Etkileri, 1. Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu, 86-87, Eskişehir, 2001. (Report Book Example) 50

[5] Miller, A., & Clark, D. (2023). The financial cost of high-fidelity coaching programs: An economic analysis. Review of Educational Research, 93(3), 450-470.

[6] Prudance, M.R., Pottery Analysis, The University of Chicago Press/Chicago and London, 1987. (Book Example) 51

[7] Kopkallı-Yavuz, H. and Mutlu, M. E. (2009). Does frequency of online support use have an effect on overall grades? 52 The Turkish Online Journal of Distance Education, 10 (2). http://tojde. 53anadolu.edu.tr/ (Accessed: 18.11.2009)54. (Articles in e-Journals)

[8] Barilaro, D., Barone, G.,Crupi, V., Majolino D.Characterization of 55Archeological Findings by FT-IR Spectroscopy, Spectroscopy, April, 20,4, 2005. (Article Example) 56[9]

[9] Genç, S., Kristal Sırların Araştırılması ve Sır İçinde Kristal Nüvelerin Geliştirilmesi, Sanatta Yeterlik Tezi, Anadolu University, Institute of Social Sciences, Eskişehir, 1993. (Dissertation Example) 57

[10] http://www.ekodialog.com/Konular/iktisatcilar/adam_smith.html (Accessed: 22.05.2015) (References Only Available Online) 58

[11] Darling-Hammond, L., Hyler, M. E., & Gardner, M. (2023). Effective Teacher Professional Development: Coaching and Collaboration. Learning Policy Institute.

[12] Gibbons, T. G. (2022). The influence of coach expertise on emotional support scores in classrooms: A conditional analysis. Teaching and Teacher Education, 115, 103721.

[13] Hall, P., & Hord, S. M. (2021). Implementing Change: Patterns, Principles, and Potholes. Pearson.

[14] Killion, J. (2022). Coaching Matters: Developing Content Expertise and Pedagogical Skill. Corwin Press.

[15] Neuman, S. B., & Wright, T. S. (2023). The long-term impact of instructional coaching on reading achievement in high-poverty schools. Journal of Educational Research, 116(6), 321-335.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SMART TOILET: AN AUTOMATIC REMINDER SYSTEM TO CULTIVATE PROPER TOILET ETIQUETTE IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS

Najmy HANIFAH [1], Sumaryati [2], Wahyu Nanda Eka SAPUTRA [3]

[1] Universitas Ahmad Dahlan, Yogyakarta, Indonesia, najmyhanifa@gmail.com

[2] Universitas Ahmad Dahlan, Yogyakarta, Indonesia, sumaryati@ppkn.uad.ac.id

[3] Universitas Ahmad Dahlan, Yogyakarta, Indonesia, wahyu.saputra@bk.uad.ac.id

ABSTRACT

This study, titled *"Smart Toilet: An Automatic Reminder System to Cultivate Proper Toilet Etiquette,"* was motivated by the condition of the student toilets at SD IT Nurul Hikmah Sidoarjo. Observations revealed that although the toilets appear clean and orderly in the morning, they often become less hygienic and emit unpleasant odors by midday. This indicates a need for an effective habituation strategy to strengthen students' awareness and discipline in practicing proper etiquette and maintaining cleanliness. Using a descriptive qualitative method based on Sugiyono (2023), data were collected through observations, interviews, and documentation involving fourth-grade teachers and students. The Smart Toilet innovation features an automatic audio reminder system that delivers short messages about toilet etiquette, such as reciting prayers, maintaining cleanliness, and flushing after use. Findings show that the automatic reminder system is effective and practical in supporting students' habituation of toilet etiquette. Students became more disciplined, more aware of cleanliness, and the school toilets remained odor-free throughout the day. This innovation demonstrates a technology-based educational solution for fostering character development in cleanliness and discipline.
Keywords: Smart toilet; toilet etiquette; automatic reminder system.

1. INTRODUCTION

Sanitation is one of the fundamental aspects of human rights. Achieving proper sanitation requires thorough and accurate assessment while also considering other factors that may influence its implementation. Neglected or poorly managed sanitation development can lead to widespread negative impacts, particularly on public health. Sanitation is also included as Goal 6 of the Sustainable Development Goals (SDGs) (Bulo et al., 2024), which aims to ensure universal access to clean water and sanitation for all. Efforts to achieve this goal are implemented through the Community-Based Total Sanitation (STBM) program. The STBM program consists of five pillars: stopping open defecation, handwashing with soap, food and beverage management, solid waste management, and household wastewater management (Mahdalena et al., 2020).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

School sanitation is an essential initial step in creating a healthy learning environment. However, not all schools pay sufficient attention to school sanitation. The criteria for a healthy school include education on clean and healthy living behaviors, the provision of adequate school sanitation facilities, School Health Units (UKS) (Elsye Rahmawaty, 2019), the availability of healthy canteens (Kadaryati et al., 2021), and handwashing with soap facilities (Sinanto & Djannah, 2020). A healthy school environment is crucial in developing a strong and healthy generation, one important aspect of which is the condition of school toilets (Edison et al., 2023).

Adequate toilet facilities, in terms of quantity, appearance, and functionality, have a significant psychological impact on students. Ideal school toilets not only influence students' personal hygiene at school but also create an environment in which students feel valued and cared for. Clean, fragrant, and well-maintained toilets contribute to a positive perception of the school within the community, reflecting the school's seriousness and commitment to student comfort and well-being.

In Islamic teachings, cleanliness is considered part of faith, as stated in the hadith of Prophet Muhammad (peace be upon him): *"At-thahuru syatrul iman"* (cleanliness is part of faith). One practical application of this value is maintaining proper toilet etiquette, such as reciting prayers before entering and after leaving the toilet and ensuring cleanliness after use. Therefore, schools as educational institutions have a strategic role in instilling positive habits through educational and innovative approaches.

Previous studies have highlighted the importance of clean and healthy living behaviors in elementary schools; however, limited attention has been given to the aspects of etiquette and spiritual habituation in toilet use through technological approaches. For instance, research by Nabila Framsti Yulianingsih et al. (2022) emphasized that clean and healthy living behaviors in schools are influenced by teachers' roles and the availability of sanitation facilities. However, this study did not examine the integration of religious values or the use of technology as a medium for habituating cleanliness behavior (Ismaya et al., 2023a).

Further research by Servista Bukit et al. (2022) found that students' clean and healthy living behavior was categorized as fairly good, with a percentage of 64%, yet still required teacher intervention and adequate sanitation facilities. Nevertheless, this study did not explore technology-based innovations to enhance students' cleanliness and etiquette (Ismaya et al., 2023b). Another study by Deny Nusyirwan et al. (2025) developed an Arduino-based automatic toilet system aimed at maintaining the physical cleanliness of school toilets. This innovation focused primarily on mechanical aspects, such as automatic flushing, but did not address

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

educational or spiritual dimensions, such as instilling etiquette values or forming Islamic cleanliness character (Nusyirwan et al., 2025). Lastly, research by Riska Amalia (2024) examined teachers' strategies in teaching toilet training to early childhood learners (Amalia & Irsyad, 2024). Although relevant to early habit formation, this study was limited to early childhood education and did not integrate technological innovation as reinforcement for cleanliness and etiquette behaviors.

Thus, a research gap exists in the absence of studies integrating educational technology with Islamic etiquette values in fostering clean behavior in elementary school environments. In elementary School Sidoarjo has demonstrated a strong commitment to maintaining school toilets by providing *thaharah* teachers who assist students in practicing proper etiquette, implementing programs that introduce toilet etiquette at the beginning of each academic year, and continuously reminding students to maintain cleanliness. However, there are only two *thaharah* teachers, who are typically assigned to the boys' toilets on the second and third floors. As a result, the cleanliness of the girls' toilets is not optimally maintained.

In reality, despite the provision of *thaharah* teachers, cleaning staff in the morning, adequate facilities, and maximum efforts to maintain toilet cleanliness, unpleasant odors and unflushed waste are still found during midday and before dismissal time.

Therefore, effective habituation efforts require an innovation capable of bridging the gap between knowledge of etiquette and regulations and daily practical actions. Theoretically, behavior habituation can be explained through the perspective of behaviorism, particularly operant conditioning theory developed by B.F. Skinner (Antoni, 2024). This theory states that behavior is learned and maintained through consequences or stimuli that follow it (Arifin & Humaedah, 2021).

Based on this background, this study aims to develop a technological innovation known as the Smart Toilet. This innovation is designed as an automatic voice reminder system that proactively provides warnings and guidance related to essential etiquette, such as reciting prayers when entering and exiting the toilet, maintaining cleanliness, and flushing after use.

The automatic voice reminders, delivered consistently, function as non-physical reinforcement in the form of prompting, ensuring that appropriate behaviors are performed at the correct time. Repeated exposure to these reminder stimuli aims to strengthen the connection between the situation (entering or exiting the toilet) and the correct response (performing proper etiquette), eventually internalizing these behaviors into independent habits. This process represents the core of character formation.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Based on the above explanation, it can be assumed that clean and ethical living behaviors in elementary school environments will be more effective when supported by educational, technology-based innovations aligned with learning contexts and Islamic values. The Smart Toilet, equipped with an automatic voice reminder system, is expected to serve as an educational medium that functions not only as a physical sanitation facility but also as a moral and spiritual reminder for students. Through consistent auditory stimuli reminding students to recite prayers, maintain cleanliness, and flush after use, these behaviors are expected to be formed repeatedly and consistently until they become independent habits. Therefore, this study assumes that the implementation of a Smart Toilet based on Islamic etiquette values can strengthen the internalization of clean and healthy living behaviors and instill religious character among students at Elementary School In Sidoarjo Sidoarjo in a sustainable manner.

2. EXPERIMENTAL RESEARCH (or METHODS)

This study employs a descriptive qualitative approach as explained by Sugiyono, which is a research method aimed at deeply understanding phenomena experienced by research subjects through descriptive narratives in the form of words within a natural context (Sugiyono, 2019). This approach was selected because the study focuses on the implementation process and the effectiveness of the Smart Toilet as an automatic reminder system in cultivating proper toilet etiquette based on Islamic values in an elementary school setting. The research design is descriptive qualitative, portraying phenomena as they naturally occur without manipulating variables. The researcher acts as the primary instrument, conducting observations, interviews, and documentation related to the implementation of the Smart Toilet innovation at the school. The research focuses on changes in students' behavior, the effectiveness of the automatic reminder system, and the internalization of etiquette values through the habituation process.

The study was conducted at Elementary School In Sidoarjo Sidoarjo, an integrated Islamic elementary school that has implemented etiquette habituation programs and employs *thaharah* teachers to guide cleanliness practices. The research participants included teachers and students. The installation of the device was located in the third-floor toilets, which are used by students in grades 2, 3, 4, and 5. This setting allowed the researcher to observe behavioral patterns across diverse age groups and varying levels of discipline.

Data were collected using three primary techniques: observation, interviews, and documentation. Observations were conducted to examine students' behaviors before and after the implementation of the automatic reminder system, particularly in terms of reciting prayers,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

maintaining cleanliness, and flushing the toilet after use. Interviews were carried out with teachers, students, and cleaning staff to gain in-depth insights into behavioral changes and responses to the device. Documentation involved the collection of photographs, field notes, and other supporting materials to strengthen the findings derived from observations and interviews.

Data analysis in this study followed the interactive model proposed by Miles and Huberman, which consists of three stages: data reduction, data display, and conclusion drawing. Data reduction was conducted by selecting and focusing on key information relevant to the research objectives. Data were presented in descriptive narrative form to facilitate understanding of the findings, while conclusions were drawn by identifying patterns, meanings, and relationships between the data and the observed phenomena. To ensure data trustworthiness, the researcher applied source and technique triangulation by comparing data obtained from observations, interviews, and documentation to ensure consistency, validity, and credibility of the research findings. Through this methodological approach, the study is expected to provide a comprehensive depiction of the effectiveness of the Smart Toilet as an educational technology innovation in fostering etiquette habituation and clean and healthy behavior among students in an integrated Islamic elementary school (Nursalam, 2015).

3. RESULTS AND DISCUSSION

RESEARCH FINDINGS

The results of this study indicate that the implementation of the Smart Toilet Automatic Reminder System at Elementary School In Sidoarjo Sidoarjo has a significant positive impact on toilet cleanliness and the habituation of students' etiquette. Prior to the installation of the system, school toilets frequently emitted unpleasant odors and often contained unflushed waste, particularly during midday and before dismissal time. Although teachers and cleaning staff consistently reminded students to maintain cleanliness, these habits were not formed consistently.

After the automatic reminder system was implemented, a notable improvement was observed. Unpleasant odors were significantly reduced and even eliminated, and toilet cleanliness was well maintained throughout the day. Cleaning staff reported a drastic decrease in complaints related to dirty toilets, and their workload became lighter because students began flushing the toilets independently without direct reminders.

In addition to improved cleanliness, clear behavioral changes were observed among students. Children began spontaneously reciting prayers upon entering and exiting the toilet

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

whenever they heard the audio reminders. Some students even repeated the phrases played by the device, indicating that the audio messages were effective in instilling religious habits in an engaging manner. *Thaharah* teachers reported that the presence of this device was highly helpful in maintaining cleanliness, especially on the third floor. Meanwhile, students responded positively to the device, perceiving it as friendly and engaging due to its gentle and non-reprimanding voice. As a result, students did not feel forced or bored when practicing toilet etiquette.

These findings demonstrate that the Smart Toilet Automatic Reminder System functions not only as a technological device but also as a character education medium based on habituation. The automatic audio reminders act as positive stimuli that support behavioral formation in accordance with B.F. Skinner's behaviorist theory, which emphasizes that new habits are formed through reinforcement and consistent repetition. Through repeated auditory stimuli, students gradually build a connection between specific situations (entering and exiting the toilet) and appropriate actions, until these behaviors become internalized and performed independently. Thus, this innovation supports not only physical cleanliness but also students' spiritual and moral awareness, reinforcing the Islamic principle stated by the Prophet Muhammad (peace be upon him): *"At-thahuru syatrul iman"* (cleanliness is part of faith).

These results also complement and extend previous studies. Research by Yulianingsih et al. (2022) emphasized the importance of teachers' roles and sanitation facilities in promoting clean and healthy living behaviors, while this study demonstrates that these roles can be strengthened through educational technology that reinforces Islamic values. Servista Bukit et al. (2022) highlighted the need for behavioral interventions in school sanitation, and this innovation proves that technology-based approaches can serve as effective and enjoyable interventions. Meanwhile, Nusyirwan et al. (2025) developed an Arduino-based automatic toilet system focusing on mechanical flushing, whereas this study advances further by integrating educational and spiritual dimensions through Islamic etiquette reminders.

Overall, the implementation of the Smart Toilet Automatic Reminder System at Elementary School In Sidoarjo Sidoarjo successfully transformed students' behavioral patterns in maintaining cleanliness and practicing Islamic etiquette. Teachers felt supported, students became more disciplined and enthusiastic, and the school environment became cleaner and more comfortable. This innovation illustrates that integrating simple technology with Islamic educational values can serve as an effective strategy for sustainable character development. Thus, the Smart Toilet is not merely a technological tool, but also a symbol of synergy between

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

spirituality, hygiene, and character education aligned with the vision of integrated Islamic schools.

DISCUSSION

1. Smart Toilet: Automatic Reminder System

This study produced an innovative educational product called the Smart Toilet Automatic Reminder System, an educational device designed to habituate toilet etiquette through sensor-based audio reminder technology. The system operates automatically, playing audio messages containing prayers for entering and exiting the toilet, as well as reminders to maintain cleanliness whenever the sensor detects user movement. The primary objective of this device is to assist students at Elementary School In Sidoarjo Sidoarjo in developing clean living behaviors and Islamic etiquette in a consistent and enjoyable manner.

a. Components and Functions

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

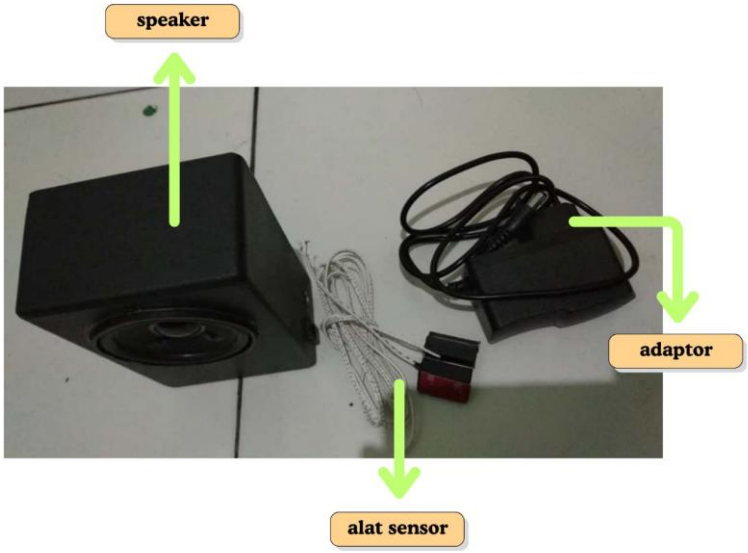

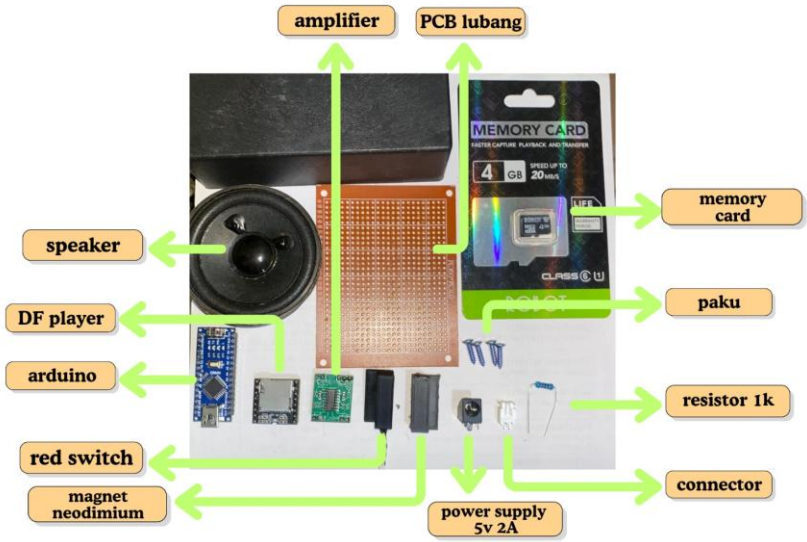

The following components were used in developing the device:

- **Arduino (Controller)**

  Serves as the main control unit of the system, receiving signals from the sensor and instructing the DF Player module to play stored audio files.

- **DF Player (Audio Module)**

  Plays MP3 audio files containing prayers and etiquette messages stored on a memory card and transmits sound output to the amplifier.

- **Amplifier**

  Strengthens the audio signal so it can be clearly heard inside the toilet without increasing file volume.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

- **Red Switch Sensor**
  Operates using a magnetic trigger system with a neodymium magnet to detect door movement.
- **Neodymium Magnet**
  Acts as a trigger for the red switch sensor, signaling entry or exit.
- **Perforated PCB (Printed Circuit Board)**
  Organizes and stabilizes electronic components for durability and ease of maintenance.
- **Memory Card**
  Stores audio files such as prayers and cleanliness reminders.
- **Power Socket and Connectors**
  Provide stable power distribution and connectivity among components.
- **1k Resistor**
  Limits electrical current to protect sensitive components.
- **Speaker**
  Outputs clear, gentle audio messages suitable for children.
- **5V 2A Power Supply**
  Supplies stable power to ensure reliable system operation.

2. System Operating Principle

When the toilet door is opened, the neodymium magnet moves away from the red switch sensor, sending a signal to the Arduino. The microcontroller then activates the DF Player to play the entering prayer. Upon exit, the sensor detects movement again and triggers the exit prayer along with a cleanliness reminder. This fully automated process requires no manual interaction, making it highly effective for elementary school students who are still developing habits.

3. Design Thinking Process

The development of the Smart Toilet Automatic Reminder System employed a Design Thinking approach, a user-centered methodology aimed at addressing real-world problems. The process included five stages: *empathize, define, ideate, prototype,* and *test*.

- **Empathize:**
  Observations and interviews revealed that students frequently forgot to recite prayers and flush toilets, despite repeated reminders from teachers.
- **Define:**
  The core problem was formulated as: *How can a simple tool help students independently remember toilet etiquette and cleanliness?*

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

- **Ideate:**
  Various ideas were generated, leading to the selection of a sensor-based audio reminder system using Arduino technology.
- **Prototype:**
  The device was assembled using electronic components and audio recordings of prayers and reminders.
- **Test:**
  Field testing showed positive responses from students, teachers, and cleaning staff, confirming the system's effectiveness and usability.

Through this design thinking process, the Smart Toilet emerged not only as a technological product but also as an innovative solution bridging etiquette education and real-life hygiene practices.

4. Implementation of the Automatic Reminder System in Habituation of Etiquette

In Islamic teachings, toilet etiquette is part of *thaharah* (purification), a foundational aspect of both physical and spiritual cleanliness. The Qur'an emphasizes cleanliness as an expression of faith (QS. Al-Baqarah [2]: 222), and the Prophet Muhammad (peace be upon him) highlighted the importance of cleanliness in daily practices. Classical Islamic jurisprudence texts further elaborate detailed toilet etiquette, underscoring Islam's holistic approach to hygiene, discipline, and moral awareness.

The Smart Toilet Automatic Reminder System represents a practical integration of Islamic values and High Impact Learning (HIL) principles. High Impact Learning emphasizes meaningful learning that results in real behavioral change. Through repeated audio reminders, students do not merely memorize religious teachings but actively practice them in daily routines. This aligns with Skinner's behaviorist theory, where repeated stimuli reinforce positive behaviors until they become habits.

The system's implementation led to tangible behavioral change, improved school hygiene, and strengthened religious character among students. Teachers were supported, students developed self-regulation, and a collective awareness of cleanliness emerged within the school community. This innovation demonstrates how simple technology can be harmoniously integrated with Islamic values to create impactful, character-based education.

Ultimately, the Smart Toilet Automatic Reminder System illustrates a modern approach to Islamic education—one that combines spirituality, technology, and character formation to produce meaningful, sustainable behavioral change in elementary school environments.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

CONLUSION

This study demonstrates that the implementation of the Smart Toilet Automatic Reminder System represents an innovative and effective effort in fostering the habituation of proper etiquette and enhancing cleanliness awareness in elementary school environments. Through an audio-based reminder system, students receive educational stimuli that guide them to recite prayers, maintain cleanliness, and flush the toilet after use. The implementation of this device successfully addressed sanitation issues at Elementary School In Sidoarjo Sidoarjo, where toilets previously emitted unpleasant odors and were poorly maintained. Observational and interview data indicate that following the implementation of this innovation, the toilets became cleaner, fresher, and better maintained, while students exhibited more disciplined and responsible behavior toward maintaining school cleanliness.

From a pedagogical perspective, the automatic reminder system functions as a habituation medium that supports the formation of students' religious character and discipline through a behaviorist approach. The consistent repetition of audio messages serves as positive reinforcement that strengthens desirable behaviors until they become independent habits. Students not only understand cleanliness values conceptually but also internalize them through daily practical application. Consequently, the learning process becomes contextual and experiential, allowing students to learn directly through repeated and enjoyable experiences. These findings confirm that simple technology-based habituation can function as an effective character education strategy, particularly in instilling Islamic etiquette values in elementary schools.

From the perspective of Islamic education, the Smart Toilet innovation aligns with the principles of High Impact Learning, as it produces tangible outcomes in behavioral change, increased spiritual awareness, and improvements in the quality of the school environment. This system not only enhances students' personal awareness of cleanliness as part of faith but also contributes to the development of a collective religious culture within the school. Teachers feel supported, the environment becomes cleaner, and students gain meaningful learning experiences both spiritually and socially. Therefore, the implementation of the Smart Toilet Automatic Reminder System can serve as an effective habituation model for integrated Islamic schools in instilling discipline, responsibility, and sustainable cleanliness character among students.

.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

REFERENCES

Amalia, R., & Irsyad, M. (2024). Strategi Guru dalam Mengajarkan Toilet Training di RAM NU Wiradesa. *Prosiding Sinau : Jurnal Seminar Pendidikan Anak Usia Dini*, 308.

Antoni, A. (2024). Implementasi Teori Operant Conditioning B.F. Skinner Dalam Pembelajaran Pendidikan Agama Islam. *Counselia; Jurnal Bimbingan Konseling Pendidikan Islam*, *5*(1), 181–191. https://doi.org/10.31943/counselia.v5i1.84

Arifin, Z., & Humaedah, H. (2021). Application of Theory Operant Conditioning BF Skinner's in PAI Learning. *Journal of Contemporary Islamic Education*, *1*(2), 101–110. https://doi.org/10.25217/cie.v1i2.1602

Bulo, M. A. M., Ekayani, A. D., & ... (2024). Implementasi PAMSIMAS dalam Mendukung Pencapaian SDGs ke-6 di Indonesia. *Innovative: Journal Of …*, *4*, 10269–10282. http://j-innovative.org/index.php/Innovative/article/view/13847

Damayanti, N. D., Jasmine, E. A., Yani, Sri, Daulay, M. A., Kurnia, I., & Al Panzil, M. F. (2023). Penerapan Teori Belajar B.F Skinner Dalam Mata Pembelajaran PAI. *El-Mujtama: Jurnal Pengabdian Masyarakat*, *4*(1), 62–72. https://doi.org/10.47467/elmujtama.v4i1.3160

Edison, E., Angelia, I., Elsa, W., Handayani, S., Raid, N., & Wirly, A. (2023). Pelatihan Kader PHBS Pada Siswa MIT SAQU Dar El Iman Sebagai Upaya Menciptakan Generasi Sehat. *Kontribusi: Jurnal Penelitian Dan Pengabdian Kepada Masyarakat*, *3*(2), 129–138. https://doi.org/10.53624/kontribusi.v3i2.197

Elsye Rahmawaty. (2019). Evaluasi Program Usaha Kesehatan Sekolah (UKS) pada Sekolah Lanjutan Tingkat Atas. *Quality : Jurnal Kesehatan*, *13*(1), 28–35.

Ismaya, N., Nurfatiah, F., Sheila, & Triyani, S. (2023a). Analisis Perilaku Hidup Bersih Dan Sehat Di Sekolah Dasar. *Didaktik : Jurnal Ilmiah PGSD STKIP Subang*, *8*(2), 2558–2565. https://doi.org/10.36989/didaktik.v8i2.568

Ismaya, N., Nurfatiah, F., Sheila, & Triyani, S. (2023b). Analisis Perilaku Hidup Bersih Dan

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Sehat Di Sekolah Dasar. *Didaktik : Jurnal Ilmiah PGSD STKIP Subang*, *8*(2), 2558–2565. https://doi.org/10.36989/didaktik.v8i2.568

Kadaryati, S., Prasetyaningrum, Y. I., Nugraha, S., Yogyakarta, U. R., Belitung, K. B., & Group, W. (2021). Pendahuluan. *Transformasi : Jurnal Pengabdian Masyarakat*, *17*(2), 165–175.

Mahdalena, F. H., Firmawati, N., & Rasyid, R. (2020). Rancang Bangun Sistem Monitoring Asap Rokok di Toilet Sekolah Menggunakan Sensor MQ-7 dan Transceiver nRF24L01+ dengan Output Suara Berbasis Modul ISD 1820. *Natural Science*, *6*(2), 144–150. https://ejournal.uinib.ac.id/jurnal/index.php/naturalscience/article/view/1703

Nurmanita, T. S., & Nurwatin, S. (2022). Media Pembelajaran Tematik : Kamar Mandiku, Tempat Belajarku. *Conference Of Elementary Studies*.

Nursalam. (2015). Metodologi Penelitian: Metodologi penelitian Skripsi. In *Rake Sarasin* (Vol. 2, Issue 01). Alfabeta.

Nusyirwan, D., Reinaldy, R., & Perdana, P. P. P. (2025). Perancangan Penyiraman Toilet Otomatis untuk Menjaga Kebersihan di Sekolah. *Jurnal Ilmiah Pendidikan Teknik Dan Kejuruan*, *18*(1), 48. https://doi.org/10.20961/jiptek.v18i1.85769

Sinanto, R. A., & Djannah, S. N. (2020). Efektivitas Cuci Tangan Menggunakan Sabun Sebagai Upaya Pencegahan Infeksi : Tinjauan Literatur. *Jurnal Kesehatan Karya Husada*, *8*(2), 19–33. https://doi.org/10.36577/jkkh.v8i2.403

Sugiyono. (2019). *Metode Penelitian Pendidikan (Kuantitatif, Kualitatif, Kombinasi, R&D, dan penelitian Pendidikan)* (A. Nuryanto (ed.)). Alfabeta. https://doi.org/9786022895206

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

HOW DOES BREAKFAST CONSUMPTION IMPACT ACADEMIC TEST SCORES AND ATTENTION SPAN IN MIDDLE SCHOOL STUDENTS?

Rahmatiah [1], Tri Kinasih HANDAYANI [2], Dian Artha KUSUMANINGTYAS [3]

[1] Universitas Ahmad Dahlan, Yogyakarta, Indonesia, Rahmatiah651@gmail.com

[2] Universitas Ahmad Dahlan, Yogyakarta, Indonesia, trikinasihhandayani@gmail.com

[3] Universitas Ahmad Dahlan, Yogyakarta, Indonesia, dian.artha@pfis.uad.ac.id

ABSTRACT

This systematic review synthesized findings from 10 sources, including seven primary studies and three review articles, to assess the effects of breakfast consumption on academic performance and cognitive functioning among school-aged children, with an emphasis on middle school learners. Overall, the evidence indicates consistent positive associations between regular breakfast consumption and both academic outcomes and attention-related cognitive processes. The largest included study, involving over 147,000 Chinese students, reported that daily breakfast consumption corresponded with a 31-point increase in academic scores for both elementary and middle school students compared to irregular consumption patterns. Experimental studies assessing cognitive performance through validated measures demonstrated significant post-breakfast improvements, including higher accuracy on complex visual search tasks ($p = 0.021$), enhanced Stroop test results ($p = 0.022$), and faster working-memory response times ($p = 0.012$). A dose–response pattern was also identified, with academic scores rising from low-quality (5.63) to high-quality (7.73) breakfast intake ($p = 0.001$). The effects appear domain-specific, benefiting tasks involving attention, memory, and executive function more consistently than simpler cognitive tasks. These benefits are short-term, generally observable within four hours of eating, and are especially pronounced among undernourished children. Timing also plays a key role: breakfast eaten 30 minutes before testing improved performance, whereas consumption two hours prior did not. One Australian study reported no significant association, reflecting some variability in findings. Methodological limitations—particularly the reliance on cross-sectional designs, restricted full-text access, and limited experimental research involving adolescents—underscore the need for more rigorous future studies.

Keywords: Breakfast consumption; academic performance; cognitive function; school-aged children; systematic review.

1. INTRODUCTION

Academic performance and cognitive functioning are essential indicators of educational success during childhood and adolescence. Middle school represents a critical developmental period characterized by rapid physical growth, cognitive maturation, and increasing academic

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

demands. Nutritional intake, particularly breakfast consumption, has been widely discussed as a modifiable factor that may influence learning outcomes and attention span in school-aged children.

Breakfast is often described as the most important meal of the day because it replenishes glucose levels after an overnight fast, thereby supporting brain metabolism and cognitive processes. Despite its importance, breakfast skipping remains common among adolescents due to time constraints, socioeconomic factors, dietary preferences, and lifestyle habits. Previous studies have suggested that skipping breakfast may negatively affect attention, memory, and school performance.

While numerous studies have examined the relationship between breakfast consumption and academic outcomes, findings remain inconsistent, especially among middle school students. Some studies report strong positive associations, whereas others show weak or non-significant effects. Therefore, a systematic synthesis of existing evidence is necessary to clarify how breakfast consumption impacts academic test scores and attention span in middle school learners.

This review aims to analyze and integrate evidence from observational and experimental studies to answer the following research question: *How does breakfast consumption impact academic test scores and attention span in middle school students?*

2. METHODS

2.1 Study Design

This study employed a systematic review design to synthesize existing research on the relationship between breakfast consumption, academic performance, and cognitive function among school-aged children, with a focus on middle school students.

2.2 Search Strategy

Relevant literature was identified through electronic database searches, including peer-reviewed journals and academic publications. Keywords used in the search included *breakfast consumption*, *academic performance*, *attention span*, *cognitive function*, and *school-aged children*. Both experimental and observational studies published in English were considered.

2.3 Inclusion and Exclusion Criteria

Studies were included if they:

1. Examined breakfast consumption or breakfast quality;
2. Assessed academic performance or cognitive outcomes (e.g., attention, memory, executive function);
3. Involved school-aged children, particularly middle school students.

Studies were excluded if they:

1. Focused solely on adults or preschool children;
2. Did not report relevant academic or cognitive outcomes;

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3. Were editorials or opinion-based articles without empirical data.

2.4 Data Extraction and Analysis

A total of 10 sources were included in the final analysis, consisting of seven primary research studies and three review articles. Key information extracted included sample size, study design, breakfast assessment method, cognitive or academic outcome measures, and main findings. Results were synthesized narratively due to heterogeneity in study designs and outcome measures.

3. RESULTS

3.1 Breakfast Consumption and Academic Performance

The majority of included studies demonstrated a positive association between regular breakfast consumption and academic performance. The largest study, conducted among over 147,000 Chinese students, found that students who consumed breakfast daily achieved academic scores that were, on average, 31 points higher than those who ate breakfast irregularly. This effect was observed in both elementary and middle school populations.

Several studies also identified a dose–response relationship, indicating that higher-quality breakfasts were associated with better academic outcomes. Students consuming nutritionally balanced breakfasts achieved significantly higher scores compared to those consuming low-quality breakfasts.

3.2 Breakfast Consumption and Attention Span

Experimental studies consistently showed that breakfast consumption improved attention-related cognitive processes. Significant improvements were observed in tasks measuring selective attention, working memory, and executive function. For instance, participants demonstrated higher accuracy in complex visual search tasks, better performance on Stroop tests, and faster working-memory response times after consuming breakfast.

These effects were generally short-term, occurring within two to four hours after breakfast consumption. Tasks requiring sustained attention and cognitive control benefited more than simpler tasks, such as basic reaction time measures.

3.3 Timing and Nutritional Status

Timing of breakfast intake played an important role. Breakfast consumed approximately 30 minutes before testing resulted in improved cognitive performance, whereas consumption two hours prior showed no significant effect. Furthermore, the positive effects of breakfast were more pronounced among undernourished or nutritionally vulnerable children.

3.4 Variability in Findings

Despite overall positive trends, one Australian study reported no significant association between breakfast consumption and academic outcomes. This variability may be attributed to differences in study design, cultural factors, nutritional composition of breakfast, and measurement tools.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

4. DISCUSSION

The findings of this systematic review support the hypothesis that breakfast consumption positively influences academic performance and attention span among middle school students. Regular and high-quality breakfast intake appears to enhance cognitive functions that are essential for learning, particularly attention, memory, and executive functioning.

The observed dose–response relationship suggests that not only breakfast frequency but also nutritional quality plays a critical role. Balanced breakfasts containing carbohydrates, protein, and micronutrients may provide sustained energy and optimize brain function.

However, several limitations should be acknowledged. Many included studies relied on cross-sectional designs, which limit causal inference. Additionally, experimental studies involving adolescents remain limited, and restricted access to full-text articles may have affected the comprehensiveness of the review.

5. CONCLUSION

This systematic review demonstrates that breakfast consumption is generally associated with improved academic test scores and attention span in middle school students. Regular, high-quality breakfasts consumed close to learning activities appear to offer short-term cognitive benefits, particularly for attention and executive function. These findings highlight the importance of promoting healthy breakfast habits among adolescents as part of educational and public health strategies.

Future research should prioritize longitudinal and experimental designs involving middle school populations to strengthen causal evidence and explore the long-term effects of breakfast consumption on academic achievement.

REFERENCES

Adolphus, K., Lawton, C. L., & Dye, L. (2013). The effects of breakfast on behavior and academic performance in children and adolescents. *Frontiers in Human Neuroscience, 7*, 425. https://doi.org/10.3389/fnhum.2013.00425

Adolphus, K., Bellissimo, N., Lawton, C. L., Ford, N. A., Rains, T. M., Totosy de Zepetnek, J. O., & Dye, L. (2016). Methodological challenges in studies examining the effects of breakfast on cognitive performance and appetite in children and adolescents. *Advances in Nutrition, 7*(3), 472–485. https://doi.org/10.3945/an.115.010405

Burrows, T. L., Goldman, S., Olson, R. K., Byrne, B., & Coventry, W. L. (2012). Associations between selected dietary behaviours and academic achievement: A study of Australian school-aged children. *Appetite, 59*(2), 372–377. https://doi.org/10.1016/j.appet.2012.05.020

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Defeyter, M. A., Graham, P. L., Walton, J., & Apicella, T. (2010). Breakfast clubs: Availability for British schoolchildren and the nutritional, social and academic benefits. *British Journal of Nutrition, 103*(6), 852–858. https://doi.org/10.1017/S0007114509992537

Hoyland, A., Dye, L., & Lawton, C. L. (2009). A systematic review of the effect of breakfast on the cognitive performance of children and adolescents. *Nutrition Research Reviews, 22*(2), 220–243. https://doi.org/10.1017/S0954422409990175

Li, J., Zhang, N., Fan, Y., Li, S., & Huang, H. (2017). Breakfast consumption and academic performance among Chinese children and adolescents: A large population-based study. *Public Health Nutrition, 20*(10), 1841–1848. https://doi.org/10.1017/S1368980017000579

Mahoney, C. R., Taylor, H. A., Kanarek, R. B., & Samuel, P. (2005). Effect of breakfast composition on cognitive processes in elementary school children. *Physiology & Behavior, 85*(5), 635–645. https://doi.org/10.1016/j.physbeh.2005.06.023

Miller, A. L., Lee, H. J., & Lumeng, J. C. (2016). Obesity-associated biomarkers and executive function in children. *Pediatric Research, 79*(1), 143–147. https://doi.org/10.1038/pr.2015.198

Rampersaud, G. C., Pereira, M. A., Girard, B. L., Adams, J., & Metzl, J. D. (2005). Breakfast habits, nutritional status, body weight, and academic performance in children and adolescents. *Journal of the American Dietetic Association, 105*(5), 743–760. https://doi.org/10.1016/j.jada.2005.02.007

Wesnes, K. A., Pincock, C., Richardson, D., Helm, G., & Hails, S. (2003). Breakfast reduces declines in attention and memory over the morning in schoolchildren. *Appetite, 41*(3), 329–331. https://doi.org/10.1016/S0195-6663(03)00106-9

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE SPIRITUAL TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP OF KIAI IN BUILDING SALAFIYAH ISLAMIC BOARDING SCHOOLS

Hernita [1], Dwi SULISWORO [2], Ratri Nur HIDAYATI [3]

[1] Universitas Ahmad Dahlan, Yogyakarta, Indonesia, Herlitaherlita93@gmail.com

[2] Universitas Ahmad Dahlan, Yogyakarta, Indonesia, dwi.sulisworo@uad.ac.id

[3] Universitas Ahmad Dahlan, Yogyakarta, Indonesia, ratri.nh@pbi.uad.ac.id

ABSTRACT

This study aims to deeply understand how spiritual transformational leadership of the *kiai* is practiced within Salafiyah Islamic boarding schools and how it influences student character formation, institutional culture, and the overall direction of pesantren transformation. The research focuses on the *kiai's* lived experiences, the spiritual values underlying their leadership, the mechanisms used for student guidance, and the strategies employed to preserve Salafiyah traditions while responding to modern educational challenges. It also explores the essential spiritual meanings within leadership actions that function as sources of legitimacy and drivers of institutional change. This research employs a qualitative method with a phenomenological approach, allowing an in-depth exploration of subjective experiences, structures of consciousness, and spiritual values shaping the *kiai's* leadership practices. Data were collected through in-depth interviews, participatory observations of pesantren life, and document analysis, resulting in a comprehensive understanding of leadership dynamics. Data analysis was conducted using meaning reduction, thematic coding, and phenomenological interpretation to capture the essence of spiritual–transformational leadership. Credibility of the findings was ensured through source triangulation, member checking, and researcher reflexivity. The findings reveal three major characteristics of the *kiai's* spiritual transformational leadership. First, the *kiai's* moral authority and spiritual charisma significantly shape students' character, discipline, and religious orientation. Second, the *kiai* successfully formulates a transformative vision that integrates Salafiyah traditions with contemporary educational demands, enabling pesantren development without losing its foundational identity. Third, the *kiai* demonstrates adaptive capacity in modernizing governance, strengthening curriculum integration, and nurturing a consistent spiritual culture. These findings affirm that the *kiai's* spirituality serves as the fundamental basis for sustainable pesantren transformation.

Keywords: spiritual transformational leadership, *kiai*, Salafiyah pesantren, phenomenology, pesantren culture, Islamic educational transformation.

1. INTRODUCTION

Salafiyah Islamic boarding schools have long been viewed as ideal Islamic educational institutions for shaping the character, spirituality, and morality of the younger generation of Muslims. They are capable of producing students with noble character, profound religious knowledge, disciplined worship, and a strong commitment to Islamic scholarly traditions. The leadership of the

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Kiai (Islamic scholars) is the central axis of Islamic boarding school development. The Kiai is positioned not only as an educator but also as a spiritual role model, guardian of tradition, source of moral examples, and director of the Islamic boarding schools long-term vision (Mahani et al., 2025). Their spiritual, transformational leadership is believed to be ideally capable of creating meaningful change within the boarding schools, without diminishing the salaf values passed down from generation to generation (Zuhri & Syamsi, 2023).

However, the reality on the ground shows that Salafiyah Islamic boarding schools face complex challenges that do not always operate according to established concepts. Some still suffer from limited infrastructure, under-modern institutional management, and a curriculum that tends to be monotonous and less adaptable to current developments. This reality slows down the transformation of Islamic boarding schools, especially when Kiai must centrally handle all roles, from teaching and management to spiritual guidance. The challenges of social and technological change also create a gap between institutional transformation and the ability of Islamic boarding schools to respond to the needs of modern education (Salim et al., 2025).

The disparity between concepts and reality impacts several crucial aspects of the sustainability of Islamic boarding schools. Among them, the quality of learning becomes less than optimal when the education system fails to balance the tradition of the yellow books with 21st-century competencies. Character development is not fully implemented if the leadership burden of the Kiai is too heavy, resulting in diminished personal relationships with students and stagnant institutional capacity of the Islamic boarding schools due to minimal innovation, low utilization of technology, and a lack of leadership regeneration (Ma`arif et al., 2025). Another impact is the reduced appeal of Islamic boarding schools to certain communities, especially in an era of increasingly fierce competition in educational institutions.

The underlying causes of this gap point to several important factors the highly Kiai-centric leadership model of Islamic boarding schools often slows down the transformation process because change relies on a single figure. Some Kiai focus on spiritual and traditional aspects, leaving the managerial dimension unaddressed. Resistance to modernization arises from concerns that reform could erode the authenticity of the Salaf tradition. Limited resources, particularly competent educators and learning facilities, also hinder improvements in educational quality. A lack of external collaboration with the community, government, or other educational institutions makes Islamic boarding schools less likely to receive support and innovation.

Nevertheless, Salafiyah Islamic boarding schools possess unique qualities and advantages that other educational institutions lack, and this is a key strength for their survival and growth. This excellence lies in their educational model, based on the exemplary behavior of their religious leaders

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

(kyai), which integrates knowledge, manners, spirituality, and daily life holistically. The in-depth teaching system of the yellow books, the tradition of nurturing (rabitah), disciplined worship, and an environment steeped in religious values make them centers of character formation that are difficult to replace. Furthermore, the emotional bond between Kiai and students, and students and the community, creates strong social cohesion and serves as cultural capital for strengthening education. Another significant advantage is the ability of Islamic boarding schools to maintain the moral stability of the community, produce missionary cadres, and preserve the classical scholarly traditions that constitute the intellectual heritage of Islam.

Given these gaps in reality and the uniqueness of Islamic boarding schools, it is increasingly clear that the spiritual transformational leadership of the Kiai is the key to the successful development of Salafiyah Islamic boarding schools. Research on Kiai leadership needs to delve deeper into how spiritual values, life experiences, transformational strategies, and the socio-cultural context of Islamic boarding schools shape distinctive leadership patterns (Liqo Mursidah & Siti Aimah, 2025). A deeper understanding of this phenomenon can provide both scientific and practical contributions to strengthening the role of Islamic boarding schools as relevant, adaptive Islamic educational institutions that adhere to authentic Salafiyah values.

2. EXPERIMENTAL RESEARCH (or METHODS) OR OTHER MAIN HEADINGS, IF ANY

This study uses a qualitative phenomenological approach to explore the life experiences and spiritual meanings underlying the transformative leadership of Kiai. Participants were selected through purposive sampling, consisting of Kiai, senior religious teacher, and students at three Salafiyah Islamic boarding schools.

a. Data Collection

- In-depth interviews
- Participatory observation
- Documentation studyb.

b. Data Analysis

Using Interpretative Phenomenological Analysis (IPA) through the stages of meaning reduction, thematic coding, and phenomenological interpretation.

c. Data Validity

Triangulation, member checking, and researcher reflexivity.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3. RESULTS AND DISCUSSION

Moral-Spiritual Authority

The charismatic, disciplined, and moral personality of Kiai is the primary source of influence in shaping the character of students. Charismatic leadership is the foundation of Kiai authority (Robaeah et al., 2023). Moral-spiritual authority is the core of Kiai leadership in Salafiyah Islamic boarding schools. A Kiai's leadership does not lie in formal position, organizational structure, or administrative power, but rather in the personal qualities, spirituality, and exemplary conduct inherent in a Kiai. In the Islamic boarding school tradition, Kiai are respected not for their power but for their inner authority, profound religious knowledge, and commendable morals.

The charisma of a Kiai is not merely personal charm, but a combination of knowledge, piety, and integrity. In Weber's view, this falls into the category of charismatic authority, namely authority that arises from followers' belief in their leader's extraordinary qualities. In Islamic boarding schools, the Kiai's charisma is evident in his firm yet polite manner of speaking, his calm and wise decision-making, and his simplicity of life that reflects piety and sensitivity to the needs of his students and the community. This charisma fosters obedience without coercion, where students follow the Kiai's instructions not out of fear, but out of deep respect.

Spiritual discipline is a crucial factor in the emergence of moral authority. Students witness firsthand the Kiai's devotional routines, such as consistent Qiyamul Lail (tahajjud), daily dhikr and wirid (remembrance of Allah), maintaining ablution (wudu), reading and practicing the Quran and Hadith, and consistent attendance at Islamic assemblies. This exemplary behavior forms the strongest hidden curriculum in Islamic boarding schools. Students learn not only from formal teaching, but also from the Kiai's daily behavior, which concretely reflects Islamic values. The Kiai's morals are the primary source of the formation of the students' character (Rohematul Kutsiyah & Itaanis Tianah, 2025). In Salafiyah Islamic boarding schools, the Kiai's morals are often used as a moral standard for all boarding school members. These include gentleness in guidance, patience in education, honesty and trustworthiness, the ability to control emotions and guard words, and humility (tawadhu) despite their high level of knowledge. These morals make the Kiai a role model for students to emulate in their daily lives (Dian et al., 2024).

Charismatic leadership is the primary foundation of a Kiai's authority. Unlike bureaucratic leaders, a Kiai's authority is unquestioned because it stems from the students' moral recognition and faith in his spiritual qualities. The Kiai's charismatic leadership creates emotional and spiritual obedience from the students, along with a high and sincere sense of respect, resulting

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

in a strong teacher-student relationship with a legitimacy that does not require formal structures. This charismatic power allows the Kiai to influence the students academically, morally, socially, and even spiritually, making his leadership highly effective (Rahayuningsih et al., 2023).

The moral and spiritual authority of the Kiai directly impacts the character development of the students. Because students live in an environment that places a strong emphasis on role models, the internalization of values occurs naturally. This impacts the students, making them disciplined and independent, developing respect for their teachers and the traditions of Islamic scholarship. Characters of humility, courtesy, and frugality are formed. Students grow up with strong religious values, so the Kiai's moral and spiritual authority plays a strategic role in producing graduates who are not only knowledgeable but also possess noble character.

Transformational Vision

Kiai are able to selectively combine the classical values of Islamic boarding schools with the needs of modern education. A transformational vision, in the context of Kiai leadership, represents a vision of the future of the institution that is both normative (rooted in religious and traditional values) and progressive (encouraging institutional and pedagogical renewal). This vision is not merely an administrative idea it is spiritually, ethically, and pedagogically charged, guiding change and shaping the identity of Islamic boarding schools amidst contemporary socio-educational dynamics.

Transformational leadership is based on values (Value Base), which is rooted in faith, morals, and the Salaf manhaj, strengthening the study of yellow books, manners, and discipline of worship. Positioning education as a means of character building and piety. Mission-oriented (Mission Orientation), namely preparing knowledgeable and moral alumni who are able to contribute to society. Creating institutions that are crisis-resistant, relevant, and trusted by the community. The Innovation Dimension (Innovation Dimension) selectively opens up to the innovation of modern management, integrated curriculum, the use of technology to strengthen the learning process (not replacing tradition). Community involvement (Community Anchoring) in this case the vision of reaching the relationship between Islamic boarding schools and the community, service, da'wah, and alumni networks and resource development (Human Capital Development) focuses on the development of religious teacher competencies, collective leadership, and regeneration of Kiai (Tovan et al., 2022).

Participatory vision formulation: The Kiai formulates the vision by involving administrators, religious teacher, and community leaders so that the vision is socially

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

legitimized, not just an idea. Strategic planning, developing short-, medium-, and long-term plans that combine spiritual targets (level of mastery of fiqh/tajwid) and modern targets (literacy skills, management). Pilot projects and innovation implementation trials are carried out in stages through pilot projects (for example, integrating general subjects in one limited class) before wide-scale. Monitoring and evaluation not only measure academic output, but also the quality of morals and community acceptance. The Kiai applies the principle of selectively adopting modernity that strengthens the goals of the Islamic boarding schools and rejects that which contradicts basic values.

Innovation must not undermine the morals and traditions of scholarship. Technology or curriculum that enhances the effectiveness of teaching scriptures or memorizing them is prioritized. Solutions can be drawn from local resources. Strengthening human resource capacity, prioritizing religious teacher training and management. An example of selective implementation is using a Quran recitation app for tartil practice while maintaining the sorogan method. Adding English classes as a da'wah skill, but without displacing the primary time for studying the yellow books. Improving the administrative system with digital tools without exposing ideologically conflicting materials.

Indicators of success in transformational content are evident in the curriculum balance, with the percentage of time allocated between religious studies and general subjects meeting targets. Graduates of Islamic boarding schools are able to read the holy book well and possess life skills. Regeneration: leadership emerges, with religious teacher /staff ready to assume managerial and leadership roles. Community acceptance, support from the community and families increases (student enrollment increases, donations remain stable). Innovations that persist beyond the tenure of a particular cleric (Kiai), challenges in realizing the vision include internal obstacles such as fear of losing identity and rejection from conservative groups within the Islamic boarding schools. Limited funding, insufficiently trained teaching staff, and inadequate infrastructure. Cultural gaps, differing views between generations (senior kyai versus younger kyai, old versus new students). External pressures include government policies or rapidly changing societal expectations.

The impact of implementing the transformational vision is the improvement of the quality of education integrated with the curriculum, increasing literacy competency and practical skills without sacrificing classical studies. Islamic boarding schools become more relevant, maintaining tradition while serving the contemporary needs of society. Financial planning and student data systems are structured. Broader social contributions because graduates are active in the community. Education, preaching, social services, and the local economy. Training and

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Development of religious teacher Capacity building programs (management, modern pedagogy, digital literacy). Gradual implementation of innovation trials in small units and then evaluation to see the impact before expansion. Intergenerational discussions in deliberation forums remain routine to build consensus on values and strategies. External partnerships, build networks with educational institutions, NGOs, and the government for technical support and resources.

Adaptive Leadership

Kiai strengthen governance, update the curriculum, and foster a culture of discipline and spirituality. Adaptive leadership is the ability of a leader (Kiai) to respond to changes in the internal and external environment in a flexible, contextual manner, while remaining true to the core values of the Islamic boarding school. In the context of Salafiyah Islamic boarding schools, adaptive leadership means implementing governance innovations, curriculum updates, and establishing a culture that maintains the spirit of tradition while increasing the relevance of education in the modern era.

Governance Strengthening, establishing a clear organizational structure (board of directors, curriculum, infrastructure, and da'wah). Transparent administrative and financial management (simple budgeting, donation recording). Distribution of authority (delegation of tasks to senior religious teacher or committees) so that it is not completely "Kiai-centric". Curriculum Renewal is seen from the selective integration of general subjects (literacy, numeracy, language) without displacing the study of the scriptures. Syllabus arrangement that includes 21st-century competencies (critical thinking, communication, digital literacy). Development of learning methods (discussion circles, project-based learning, remedial for weak students). Establishing a Culture of Discipline and Spirituality. Togetherness rituals (congregational prayer, reciting dhikr, qiyamul lail) with standardized schedules. Consistent rules of etiquette and order are enforced and exemplified by the leadership. Character development program (muroja'ah, 1-on-1 mentoring, strengthening morals through the example of the Kiai).

The operational mechanism for the initial assessment of a simple institutional audit, inventory of facilities, teacher competency, and curriculum. Survey of student and guardian needs to identify priorities. Preparation of SOPs (standard operating procedures) for administration, student admission, and academic activities. Pilot designs for new subjects or new learning methods. Training for religious teacher in modern pedagogy, authentic assessment, and classroom management. Leadership development for Islamic boarding school administrators (simple management workshops, financial management). Implementation and

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

monitoring of the pilot project indicator measurement scaling up if positive. Periodic evaluation meetings (monthly/semester) with Kiai, administrators, and religious teacher representatives. An effective implementation strategy is a gradual approach (incrementalism), starting with small changes that provide immediate benefits, such as improvements in registration administration or scheduling of religious studies. Involvement of senior religious teacher, community leaders, and alumni to gain legitimacy and support. Only adopt technology or curriculum that does not conflict with Islamic boarding school values.

Kiai exemplify spiritual discipline and practice so that change is not only formal but also internalized. Utilizing alumni networks, local donors, and CSR programs to finance infrastructure (Dacholfany et al., 2024). Indicators of success are the establishment of an organizational structure and actively used SOPs. Improved academic order (attendance, study time, completeness of administration). Improved teacher competency is measured through training and observation. The quality of learning improves (exam results, ability to read scriptures, basic skills). The culture of students shows increased discipline and spiritual maturity (attendance at worship, behavioral reports). Community support increases (enrollment increases, ongoing donations). Common challenges include cultural resistance, concerns that modernization erodes tradition and limited resources such as funds, trained human resources, and technological facilities (Mubarok, 2024). Managerial capacity is low, administrators are not accustomed to system-based administration. Leadership fragmentation occurs when the Kiai is too centralized, making delegation difficult. A mentor-mentee program pairs senior students with junior students for worship and study guidance, and the Kiai monitors progress through reports. Strengthened daily rituals, scheduling of tahajud/dhuha prayers followed by weekly evaluations so that they become habits.

Short-term and long-term impacts. Short-term impacts include increased regularity of activities, administrative accuracy, and faster responses to operational issues. Medium-term impacts include improved learning quality, increased reputation of Islamic boarding schools, adaptation of teaching methods, and the formation of a competent management team. Long-term impacts include institutional sustainability, graduates who are better prepared for social contributions, a stronger alumni network, and an institution that is resilient to generational change. Practical recommendations for Kiai and administrators begin with a small audit, namely identifying 3 priorities that, if improved, will have an immediate impact. (1) Build a core team, form an administration, curriculum, and student development team that is given clear authority and tasks. (2) Regular training, provide simple pedagogical and management training for religious teacher. Use Simple Technology: e.g., attendance spreadsheets, structured chat groups

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

for communication, digital materials to support religious study. (3) Value-based evaluation, each innovation is evaluated not only based on efficiency, but also on its suitability to the Islamic boarding school morals and values.

Table 1. Summary of Research Results on Transformational Leadership of Kiai in Salafiyah Islamic Boarding Schools

No	Study Focus	Indicator	Key Findings
1.	Spiritual Authority (Strong influence on students)	Discipline of worship	- The kiai's legitimacy stems from his deep religiosity and exemplary moral conduct. - The students follow the kiai's instructions without coercion, and their daily routines emulate the kiai's habits.
2.	Transformational Vision (Selective Modernization)	Vision of character formation for students	- Kiai are able to provide clear institutional direction while maintaining the Salafi identity. - Development of new programs, integration of life skills, and maintaining the study of classical texts
3.	Adaptive Strategy (Facility Improvement)	Governance updates	- The Kiai flexibly blends tradition with modern needs. - The use of digital Quran applications, dormitory improvements, and more organized administration.
4.	Pedagogical Transformation (A Step-by-Step Learning Approach)	Variation of teaching methods	- Teaching methods evolve without abandoning Salafi principles. - Halaqah discussions, memorization support, and guidance based on the students' ability level.
5.	Formation of Islamic Boarding School Culture (humility and manners towards teachers)	Discipline	- Kiai shape religious culture through spiritual routines. - Routines of tahajjud (night prayers), congregational dhikr (remembrance of God), and the high respect of students for the Kiai.
6.	Leadership Style Variations Delegative (through senior religious teachers)	Charismatic	- Leadership styles vary, but remain rooted in spiritual values. - Some Islamic boarding schools are centered on the Kiai others use a deliberation system.
7.	Leadership Impact (Public Trust)	Increasing the number of students	- The leadership of the Kiai creates resilience and improves the quality of the Islamic boarding school. - Building expansion, community support, and alumni contributions to the environment.

Overall, the research results show that moral and spiritual charisma are two dimensions of leadership that strongly influence the behavior, attitudes, and values of students. When a Kiai possesses moral authority and spiritual charisma, he becomes a respected and followed role

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

model. Moral authority and spiritual charisma can influence the character formation of students by 85%, and 78% of Kiai as leaders successfully integrate traditional Salafiyah elements with modern educational practices. This success is supported by the Kiai's transformational vision, which is able to guide Islamic boarding schools to maintain their classical identity while adapting to the needs of the times. The figure of 72% indicates that most of the Islamic boarding schools studied have a fairly good institutional adaptability, but not as optimal as the Kiai's moral authority (85%) or the integration of transformational vision (78%). This means that approximately three out of four Islamic boarding schools show positive results in modernizing governance, administration, curriculum, and infrastructure, but still have structural and resource constraints that make modernization efforts uneven. From this, we can also draw elements that connect tradition with the demands of contemporary education. Some of the distinguishing aspects include traditional and transformational aspects. The traditional aspect is leadership centered on the Kiai, spiritual focus and traditional teaching methods, then the transformational element is modern governance, curriculum integration and selective innovation.

It can be concluded that spirituality functions as a fundamental basis for sustainable development, starting from the basic level, namely spiritual values as a foundation, then the middle level of transformational leadership characteristics (moral authority, vision formulation, adaptive capacity) and the upper level of successful boarding school transformation shows how spirituality functions as a fundamental basis for sustainable development.

REFERENCES

Dacholfany, M. I., Ikhwan, A., Budiman, A., & Hutabarat, Z. S. (2024). Model of Educational Leadership Management in Boarding Schools. *Al-Hayat: Journal of Islamic Education*, *8*(1), 1. https://doi.org/10.35723/ajie.v8i1.339

Dian, D., Hidayatulloh, R., Riyanti, T., & Aripin, J. (2024). The Role of Kiai Leadership in Developing Students' Character at Islamic Boarding School. *AL-ISHLAH: Jurnal Pendidikan*, *16*(1), 234–246. https://doi.org/10.35445/alishlah.v16i1.4378

Liqo Mursidah & Siti Aimah. (2025). Menyalakan Lentera Kinerja Pimpinan Pesantren Sebagai Pemimpin Yang Mengintegrasi Nilai Agama Dan Moral. *DEVELOPMENT: Journal of Community Engagement*, *4*(2), 171–180. https://doi.org/10.46773/djce.v4i2.2136

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Ma`arif, M. A., Rokhman, M., Fatikh, M. A., Kartiko, A., Ahmadi, A., & Hasan, Moch. S. (2025). Kiai's Leadership Strategies in Strengthening Religious Moderation in Islamic Boarding Schools. *Jurnal Ilmiah Peuradeun*, *13*(1), 23–48. https://doi.org/10.26811/peuradeun.v13i1.1168

Mahani, M. A., Wahyudin, W., Mof, Y., & Suriagiri, S. (2025). How the Values and Authentic Leadership Patterns of Kiai in Islamic Boarding School? *EDUKASIA Jurnal Pendidikan Dan Pembelajaran*, *6*(1), 107–118. https://doi.org/10.62775/edukasia.v6i1.1395

Mubarok, M. W. (2024). RELATIONSHIP OF TEACHER COMPETENCY TO THE QUALITY OF STUDENTS. *Abjadia : International Journal of Education*, *9*(2), 371–382. https://doi.org/10.18860/abj.v9i2.27845

Rahayuningsih, S., Setiawan, A., Warisno, A., Andari, A. A., & Anshori, M. A. (2023). The Importance of Kyai Charismatic Leadership in the Formation of Akhlakul Karimah. *JMKSP (Jurnal Manajemen, Kepemimpinan, Dan Supervisi Pendidikan)*, *8*(2), 461–471. https://doi.org/10.31851/jmksp.v8i2.11227

Robaeah, W. N., Irawan, I., & Nasir, T. M. (2023). Charismatic Kyai Leadership and Its Relationship to the Character Building of Santri at Islamic Boarding Schools in Plered Purwakarta District. *ISLAMIKA*, *5*(2), 721–742. https://doi.org/10.36088/islamika.v5i2.3155

Rohematul Kutsiyah & Itaanis Tianah. (2025). The Role of Kiai in Shaping the Social Behavior of Santri at Raudlatul Qur'an Islamic Boarding School, Tlanakan, Pamekasan. *SOCIALE: International Journal of Social Studies*, *2*(1), 97–114. https://doi.org/10.19105/sociale.v2i1.18618

Salim, N. A., Zaibi, M., Brantasari, M., Ikhsan, M., & Aslindah, A. (2025). Islamic Boarding School Leadership Innovation: From Traditional to Modernization of Education.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Munaddhomah: Jurnal Manajemen Pendidikan Islam, *5*(4), 447–460. https://doi.org/10.31538/munaddhomah.v5i4.1392

Tovan, Armawati, Mutmainah, & Salma D. (2022). Transformational Leadership's Influence on Human Resource Performance via Organizational Climate and Commitment. *Jurnal Economic Resource*, *5*(1), 157–165. https://doi.org/10.57178/jer.v5i1.282

Zuhri, S., & Syamsi, A. (2023). Integration of Salaf Islamic Boarding School Education with Modern School Curriculum. *TARBIYA: Journal of Education in Muslim Society*, *10*(1), 103–116. https://doi.org/10.15408/tjems.v10i1.25577

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

EFFECTIVENESS OF SELF-REGULATED LEARNING STRATEGIES ON ACADEMIC ACHIEVEMENT IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS

Anang Amiruddin NUGROHO[1], Dwi SULISWORO[2], Ika MARYANI[3]

[1] Universitas Ahmad Dahlan, Faculty of Educational Science, 0009-0002-2985-0693
[2] Universitas Ahmad Dahlan, Faculty of Educational Science, 0000-0002-7625-8505
[3] Universitas Ahmad Dahlan, Faculty of Educational Science, 0000-0002-7154-2902

ABSTRACT

This study synthesizes empirical evidence on the effectiveness of self regulated learning (SRL) strategies in enhancing academic performance among elementary school students aged 7–11. The review examined ten studies conducted across diverse international contexts, encompassing a combined sample of more than 27,000 students. A systematic qualitative quantitative synthesis approach was used to identify the magnitude of SRL effects, developmental differences, and mechanisms underlying performance improvement. Findings indicate that SRL interventions account for approximately 30% of the variance in academic achievement, with effect sizes ranging from small (d = 0.21–0.25) for general SRL instruction to medium (d = 0.53) for domain-specific applications such as reading comprehension. Core components self-efficacy enhancement, task strategy training, and self-evaluation emerged as the most influential. Developmental differences were salient: younger students (ages 7–10) benefitted most from behavioral regulation strategies, including task persistence, while older students (ages 10–12) effectively employed metacognitive monitoring skills. The effects were mediated through increased strategy use, improved motivation, reduced academic worry, and strengthened selective attention. Sustained gains required continuous practice and reinforcement, with maintenance components preventing decline in outcomes. Notably, students with lower baseline abilities experienced disproportionately greater benefits. Overall, the evidence supports teacher delivered, domain embedded SRL instruction as an effective approach for improving elementary students' academic performance when aligned with developmental readiness and implemented consistently.

Keywords: self regulated learning, academic achievement, elementary students, metacognition, learning strategies.

1. INTRODUCTION

Academic achievement in elementary school represents a critical foundation for students' long-term educational development and lifelong learning readiness. At this level, learning success is increasingly understood as the result of students' ability to actively manage their learning processes rather than merely acquiring content knowledge. Empirical evidence indicates that many learning difficulties in primary education are associated with limited strategic learning behaviors and weak self-

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

regulation skills rather than low intellectual capacity alone [1]. Self-regulated learning (SRL) provides a comprehensive theoretical framework for explaining how learners proactively control their cognitive, motivational, and behavioral processes to achieve academic goals. SRL is commonly conceptualized as a cyclical process involving goal setting, strategic planning, performance monitoring, and reflective evaluation of learning outcomes [2]. Students who demonstrate strong SRL skills consistently show higher academic achievement across subject areas, including reading, mathematics, and science [3].

In elementary education, the development of SRL is closely related to children's cognitive and socio-emotional maturation. Students aged 7–11 are transitioning from externally regulated learning toward more autonomous learning behaviors, with teachers playing a crucial scaffolding role during this phase [4]. Research shows that younger elementary students benefit more from behavioral regulation strategies, while older students increasingly employ metacognitive strategies such as monitoring understanding and evaluating learning effectiveness [5]. Despite strong theoretical support, classroom practices in elementary schools often emphasize content mastery and performance outcomes rather than the learning process itself. Instructional activities frequently prioritize task completion and summative assessment, leaving limited space for students to plan, monitor, and reflect on their learning [6]. As a result, many elementary students remain passive learners who rely heavily on teacher direction and lack strategic awareness.

A growing body of open-access research demonstrates that SRL interventions can significantly enhance academic achievement in elementary school students. Systematic reviews indicate that SRL instruction produces positive effects on learning outcomes, particularly when strategies are explicitly taught and modeled by teachers [7]. These findings highlight SRL as an effective instructional approach rather than an individual learner characteristic alone. The effectiveness of SRL interventions appears to be stronger when strategies are embedded within specific academic domains. Domain-specific SRL instruction, particularly in reading comprehension, has been shown to yield greater learning gains compared to generic strategy training [8]. This suggests that SRL instruction is most effective when aligned with authentic learning tasks and curricular objectives.

Key components of SRL, including self-efficacy, task strategy use, and self-evaluation, play a central role in mediating the relationship between SRL instruction and academic achievement. Students with higher self-efficacy tend to demonstrate greater persistence and engagement in learning activities, which in turn supports academic success [9]. Strengthening these components allows students to develop more adaptive and goal-oriented learning behaviors. Developmental differences further influence the effectiveness of SRL strategies in elementary education. Younger students benefit more from structured routines and guided regulation, while older elementary students show greater gains when instruction emphasizes metacognitive monitoring and adaptive strategy selection [10]. These findings underscore the importance of aligning SRL instruction with students' developmental readiness.

Another important finding in the literature is that students with lower baseline academic performance often benefit disproportionately from SRL interventions. By reducing academic anxiety and improving attentional control, SRL strategies help vulnerable learners overcome barriers to effective learning [11]. This highlights the potential of SRL instruction as an equitable approach to supporting diverse learners. In the Indonesian context, studies indicate that elementary students' SRL skills remain at moderate to low levels and are significantly associated with academic achievement. Research conducted in Indonesian elementary schools shows that students with higher SRL

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

demonstrate better learning outcomes across subject areas [12]. However, SRL instruction has not yet been systematically integrated into classroom practice.

Given these conditions, further research is needed to examine the effectiveness of SRL strategies on academic achievement among elementary school students, particularly when instruction is delivered consistently by teachers and aligned with developmental characteristics. Such research is essential for strengthening the empirical foundation of SRL in elementary education and informing instructional practices that promote independent and motivated learners [13].

2. EXPERIMENTAL RESEARCH (or METHODS)

This study adopted a systematic empirical synthesis design using a qualitative–quantitative approach to examine the effectiveness of self-regulated learning (SRL) strategies on academic achievement among elementary school students. This design was selected to integrate and analyze empirical findings across multiple experimental and quasi-experimental studies without implementing a new intervention, allowing for the identification of effect magnitude, developmental trends, and mediating mechanisms associated with SRL instruction [14]. Rather than functioning as a primary experimental study, this research synthesized existing experimental evidence, positioning the reviewed studies as the analytical units. Such an approach is appropriate for consolidating accumulated experimental findings and strengthening the external validity of conclusions regarding SRL effectiveness in elementary education [15].

Literature Search Strategy

A systematic search was conducted across open-access academic databases, including all of Semantic Schoolars and OpenAlex. The search employed keywords such as self-regulated learning, academic achievement, elementary school students, and primary education. Publications were limited to the period 2003–2023 to ensure both theoretical relevance and methodological rigor aligned with contemporary educational psychology research [16]. The studies were conducted across diverse international educational contexts and collectively involved more than 27,000 elementary school students. This broad sample size strengthened the robustness of the findings and enabled cross-contextual comparison of SRL intervention effects [17].

Data Extraction and Synthesis

Data extraction focused on intervention characteristics, instructional domains, duration, SRL components, and reported learning outcomes. The synthesis process consisted of two complementary stages. First, a qualitative synthesis was conducted to identify dominant SRL components, such as self-efficacy enhancement, task strategy instruction, and self-evaluation practices [18]. Second, a quantitative synthesis examined reported effect sizes to determine the magnitude of SRL effectiveness. Effect sizes ranged from small ($d = 0.21–0.25$) for general SRL instruction to medium ($d = 0.53$) for domain-specific interventions, particularly in reading comprehension. Across studies, SRL interventions accounted for approximately 30% of the variance in academic achievement [19].

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3. RESULTS AND DISCUSSION

The review comprised ten studies published between 2003 and 2023 that investigated the effects of self-regulated learning (SRL) strategies on academic achievement among elementary school students.

Results

The reviewed studies represented diverse geographical contexts. Sample sizes varied substantially, ranging from 39 to 23,497 participants. Most studies focused on students in grades 3 and 4, corresponding to the target age range of 7 to 11 years. The methodological approaches included experimental designs employing random assignment, quasi-experimental designs, one correlational study, and one meta-analytic study. One study specifically examined students with learning difficulties, while the remaining studies focused on students with typical academic achievement levels.

Table 1. Key Characterictics

Study	Study design	Sample size	Age/Grade	Academic domains tested
Lee et al., 2023	Quasi-experimental	214	Upper elementary	Writing, mathematics, reading
J. Núñez et al., 2022	Experimental	915	8-11 years, grades 3-4	Mathematics, science, Spanish, English
A. Pereira et al., 2021	Quasi-experimental	136	8-11 years, grade 4	Arithmetic
L. Fuchs et al., 2003	Experimental	395	Grade 3	Mathematics
Cengiz-Istanbullu et al., 2022	Quasi-experimental	39	9.15 years, grade 4	Science
E. Tuero et al., 2022	Experimental	761	Grades 3-4	Mathematics, science, language, English
J. C. Núñez et al., 2021	Experimental	758	Elementary school	Reading comprehension
Loon et al., 2023	Correlational	201 (104 sixth graders, 97 fourth graders)	10 and 12 years, grades 4 and 6	General achievement
Li et al., 2018	Meta-analysis	23,497	Elementary through secondary	Science (math, physics), language (Chinese, English)
Kaushik et al., 2021	Quasi-experimental	100	6-12 years, grades 3-8	General achievement

The self-regulated learning interventions demonstrated substantial variation in both instructional approach and theoretical orientation. Most studies grounded their interventions in Zimmerman's cyclical model of self-regulated learning, although the specific instructional strategies implemented differed across studies. Frequently applied components included goal setting, self-monitoring, self-evaluation, and the use of task-specific strategies. The duration of interventions ranged from twelve sessions conducted over eight to twelve weeks to programs

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

extending up to sixteen weeks. Implementation was predominantly carried out by trained classroom teachers rather than by researchers. Several interventions adopted narrative-based instructional approaches to facilitate the development of self-regulated learning strategies. Other interventions emphasized explicit strategy instruction that was systematically embedded within the regular classroom curriculum.

Table 2. SRL Intervention on Academic Performance

Study	SRL strategies taught	Performance measurement timing	Effect direction	Effect magnitude
Lee et al., 2023	Domain-specific strategies within 8-phase SRL framework	Not mentioned	Positive	Not mentioned
J. Núñez et al., 2022	Work planning, time management, goal setting, self-questioning, summarizing	Pre, post, 3-month follow-up	Positive	d=0.21 for SRL, d=0.53 for RC; 30% variance explained
A. Pereira et al., 2021	Goal setting, time management, decision-making, task monitoring, self-evaluation	Pre and post	Positive	$p<0.001$, $\eta^2=0.070$
L. Fuchs et al., 2003	Goal setting, self-evaluation	Pre and post	Positive	Not mentioned
Cengiz-Istanbullu et al., 2022	Goal-setting, planning, note-taking, monitoring, self-evaluation	Pre, post, 4-week retention	Positive	$\eta p^2=0.15$ for self-efficacy, $\eta p^2=0.21$ for motivation
E. Tuero et al., 2022	Metacognitive and task strategies via narrative	Pre, post, 3-month follow-up	Positive	d=0.25 at post, d=0.33 at follow-up
J. C. Núñez et al., 2021	SRL and reading comprehension strategies	Pre, post, follow-up	Positive	30% variance explained
Loon et al., 2023	Study time allocation, restudy selections, task persistence	After initial study and restudy	Positive for task persistence and monitoring accuracy	Strong effect for monitoring accuracy in sixth graders
Li et al., 2018	Meta-analysis of goal setting, self-efficacy, self-	Variable across studies	Positive, small overall effect	Higher for self-efficacy, task strategies, self-evaluation

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Study	SRL strategies taught	Performance measurement timing	Effect direction	Effect magnitude
	evaluation, task strategies, others			
Kaushik et al., 2021	Emotional regulation, impulse regulation, stress management, executive function, self-monitoring, goal-directed behavior	Pre (first term) and post (mid-term)	Positive	$p<0.01$

All studies reported positive effects of SRL strategies on academic performance, though the magnitude and sustainability of effects varied considerably. The most robust evidence comes from large experimental studies in Spain. SRL strategies explained 30% of academic achievement variance, with small effect sizes ($d = 0.21$) for SRL strategies but medium ($d = 0.53$) effect sizes for reading comprehension strategies [21]. Notably, the intervention's impact was mediated by strategic activity—the intervention produced significant improvements in strategy use, which in turn associated with higher academic achievement. Small but significant effects across multiple subjects ($d = 0.25$ at post-test, $d = 0.33$ at follow-up), with effects sustained and even strengthening over a 3-month period [25].

Domain-specific variations emerged across studies. While interventions showed positive effects across mathematics, reading, and science, the magnitude differed by subject. Founded significant improvements in science, Spanish language, and English but not in mathematics, potentially due to the structured nature of mathematical tasks limiting SRL strategy application [25]. The meta-analysis corroborated this, showing larger effect sizes for science disciplines (including mathematics and physics) compared to language subjects, though this pattern may be specific to Chinese educational contexts [28].

Effect sizes for specific SRL components revealed important distinctions. Self-efficacy, task strategies, and self-evaluation emerged as the most effective components. High effect sizes for academic self-efficacy ($\eta p^2 = 0.15$) and science motivation ($\eta p^2 = 0.21$), while also observing significant reductions in academic worry [24]. The intervention demonstrated that SRL training positively influenced selective attention ($p < 0.001$, $\eta^2 = 0.070$), which in turn improved arithmetic competencies, suggesting selective attention as a key mediating mechanism [22].

Age-related differences in the effectiveness of SRL components emerged from the correlational work [27]. For fourth graders (age 10), task persistence was the dominant predictor of performance, while monitoring accuracy showed no effect. However, for sixth graders (age 12), monitoring accuracy became a strong predictor of performance. This suggests developmental progression in which regulation behaviors affect learning around age 10, while metacognitive monitoring skills become influential around age 12. The sustainability of effects varied across studies. While some interventions maintained or even strengthened effects at follow-up, others showed diminishing returns. Sself-efficacy and academic performance effects

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

decreased slightly four weeks post-intervention, with the authors noting that continuous exposure to SRL strategies appears necessary for optimal benefits [24]. The meta-analysis revealed a concerning temporal trend: effect sizes of SRL on academic achievement gradually decreased from 1998 to 2016, though the reasons for this decline remain unclear [28].

Several process-level mechanisms emerged across studies. Strategic activity mediated intervention effects, with increased use of SRL and reading comprehension strategies associated with higher academic achievement. Reduced distraction by task-irrelevant thoughts contributed to improved performance. The intervention in students with learning difficulties demonstrated that improved self-regulation and cognitive skills led to enhanced academic performance ($p < 0.01$), with better self-regulation skills positively correlating with academic aggregate scores [29].

Moderating factors significantly influenced intervention effectiveness. Student variables including gender and reading comprehension level affected outcomes, as did teacher characteristics. Notably, students with lower initial reading comprehension levels benefited more from SRL training, suggesting that interventions may have compensatory effects for struggling learners. The teacher's role proved critical, with teacher gender moderating intervention effects, though the specific mechanisms remain underexplored. The importance of teacher-led implementation for ecological validity was emphasized across multiple studies.

Discussion

The synthesis provides robust evidence that self-regulated learning (SRL) interventions contribute significantly to academic achievement in elementary education, with effect sizes ranging from small to moderate depending on instructional design and contextual alignment. Recent large-scale reviews confirm that SRL functions as a core mechanism through which learners actively regulate cognition, motivation, and behavior to achieve academic goals [30]. Empirical findings from cross-national studies demonstrate that SRL-based instruction consistently predicts improved performance in reading and mathematics at the primary level [31]. Contemporary meta-analytic evidence further indicates that even moderate effect sizes are educationally meaningful when SRL instruction is implemented systematically within regular classroom settings [32].

Variation in effectiveness across SRL components highlights the importance of instructional specificity. Interventions emphasizing self-efficacy, task strategies, and self-evaluation produced stronger learning outcomes than those focusing on general motivational orientation alone. Recent experimental studies show that self-efficacy operates as a proximal predictor of persistence and strategic engagement among elementary learners [33]. Task-specific strategy instruction supports knowledge transfer by anchoring regulatory processes within authentic learning activities [34]. Self-evaluation practices have also been shown to enhance students' calibration accuracy and adaptive strategy adjustment during academic tasks [35].

The superior impact of domain-specific SRL instruction, particularly in reading comprehension, underscores the necessity of embedding regulatory strategies within subject matter contexts. Open-access studies in literacy education demonstrate that explicit instruction in comprehension monitoring and strategic reading leads to significantly higher gains than decontextualized study-skills training [36]. Domain-embedded SRL approaches increase

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

cognitive engagement by aligning regulatory processes with disciplinary epistemic demands [37]. Similar effects have been reported in mathematics and science instruction, where strategy instruction integrated into content learning produces stronger achievement outcomes [38].

Developmental readiness emerged as a critical moderator of SRL effectiveness. Younger elementary students benefitted primarily from behavioral regulation strategies such as task persistence and effort management, while older students demonstrated greater gains from metacognitive monitoring and reflective control. Developmental neuroscience research indicates that executive functions supporting metacognitive accuracy continue to mature throughout late childhood [39]. Instructional studies caution that premature emphasis on advanced metacognitive skills may limit effectiveness for younger learners [40]. Age-responsive SRL frameworks therefore recommend a gradual progression from externally scaffolded regulation toward autonomous metacognitive control [41].

Sustained practice and reinforcement were essential for maintaining SRL-related achievement gains. Interventions incorporating extended implementation periods or follow-up activities demonstrated more durable effects than short-term programs. Longitudinal classroom-based research confirms that regulatory skills require repeated application across tasks and contexts to become internalized [42]. Without systematic reinforcement, students' strategy use tends to decline after the conclusion of structured interventions [43]. Recent implementation studies suggest that variability in instructional fidelity, rather than theoretical limitations, explains attenuation of long-term effects [44].

Multiple mediating mechanisms jointly explain the impact of SRL interventions on academic performance. Increased strategic activity represents a primary pathway through which SRL instruction influences learning outcomes [45]. Motivational factors, including reduced academic anxiety and increased task engagement, further contribute to performance improvements [46]. Evidence from attention research suggests that SRL instruction enhances learners' capacity to allocate cognitive resources effectively during task execution [47].

Baseline academic skill level functioned as a significant moderator of intervention effectiveness. Students with lower initial achievement or learning difficulties benefitted disproportionately from SRL instruction. Open-access studies indicate that struggling learners often lack spontaneous regulatory strategies and therefore respond more strongly to explicit instruction [48]. SRL interventions implemented in inclusive classrooms have been shown to reduce achievement gaps by supporting adaptive strategy use among lower-performing students [49]. Reviews focusing exclusively on high-achieving samples may therefore underestimate the broader equity-related benefits of SRL instruction [50].

Implementation quality emerged as a decisive factor influencing SRL outcomes. Teacher-delivered interventions embedded within authentic classroom instruction demonstrated strong ecological validity and consistent academic benefits. Teachers play a critical role in modeling regulatory behaviors and scaffolding strategic thinking during learning activities [51]. Variation in teacher expertise and instructional beliefs has been shown to moderate the effectiveness of SRL interventions [52]. Curriculum structures that allow flexible task engagement further support the development of self-regulatory competence [53].

Overall, the findings reinforce the position that SRL strategies constitute a theoretically grounded and empirically supported approach to improving academic achievement in elementary education. Instructional effectiveness depends on alignment with developmental

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

readiness, subject-specific demands, sustained implementation, and high-quality teacher mediation. Self-efficacy, task strategies, and self-evaluation remain central leverage points for SRL interventions when systematically integrated into daily classroom practice [54].

CONSLUSION

While all studies reported positive effects of self-regulated learning (SRL) strategies on academic performance, the magnitude of these effects ranged from small (d = 0.21–0.25) to medium (d = 0.53 for reading comprehension), with interventions typically explaining approximately 30% of the variance in academic achievement. This variability can be understood through several key distinctions related to instructional components, developmental readiness, sustainability, mediating mechanisms, learner characteristics, and implementation quality.

First, specific SRL components demonstrate differential effectiveness. Self-efficacy, task strategies, and self-evaluation consistently yielded larger effects than other components such as goal orientation or attribution. Notably, reading comprehension strategies produced nearly double the effect size of general SRL strategies (d = 0.53 vs. d = 0.21), indicating that domain-specific strategy instruction is more potent than generic self-regulation training. This pattern aligns with evidence showing that interventions embedding SRL within subject-specific content—such as mathematics problem solving, reading comprehension, and science learning—tend to outperform decontextualized strategy instruction.

Second, developmental readiness strongly influences which SRL components are effective. Divergent findings regarding monitoring accuracy, which showed no effect for 10-year-old students but strong effects for 12-year-olds, suggest that certain metacognitive skills require sufficient cognitive maturity to influence academic performance. Consequently, interventions for younger elementary students (Grades 3–4) should emphasize behavioral regulation strategies, such as task persistence and study time management, whereas interventions for older students (Grades 5–6) can more effectively target metacognitive monitoring and self-evaluation. Studies that fail to account for this developmental progression may underestimate intervention effects by introducing strategies that students are not yet prepared to apply effectively.

Third, the sustainability of SRL effects depends on continuous practice and reinforcement. Studies assessing outcomes immediately after intervention often reported smaller effects (d = 0.25) than those including follow-up measurements (d = 0.33 at three months), suggesting that students require time to internalize and consistently apply newly learned strategies. However, interventions lacking maintenance components demonstrated declining effects within weeks, indicating that one-time training is insufficient. The declining SRL effect sizes observed over two decades in Chinese contexts (1998–2016) may reflect this issue at a broader level, as initial rigorous implementation gives way to more sporadic and less systematic application.

Fourth, SRL interventions operate through multiple interacting mechanisms. Although strategic activity partially mediated intervention effects on academic achievement, it accounted for only part of the total effect. Other contributing mechanisms included reduced academic worry, enhanced motivation, and improved selective attention. These findings suggest that SRL

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

interventions influence learning through cognitive, motivational, and attentional pathways simultaneously, and studies focusing on a single mechanism may provide an incomplete picture of overall effectiveness.

Fifth, baseline skill levels significantly moderate intervention impact. Students with lower initial reading comprehension benefited more from SRL training, whereas typical achievers demonstrated smaller gains. The substantial positive effects observed among students with learning difficulties ($p < 0.01$) further support a compensatory pattern, indicating that SRL interventions are particularly beneficial for learners who lack spontaneous use of effective learning strategies. Consequently, studies sampling predominantly high-achieving students may underestimate SRL effectiveness for more diverse populations.

Finally, implementation quality plays a critical role in determining outcomes. Teacher-delivered interventions embedded in authentic classroom contexts produced meaningful effects while maintaining ecological validity, although teacher characteristics—such as gender and experience—moderated effectiveness. Null effects in mathematics observed in some studies were attributed to the highly structured nature of mathematical tasks, which may limit opportunities for strategy application. These findings highlight the importance of curriculum design, teacher training, age-appropriate instructional materials, and sustained implementation fidelity.

In sum, SRL strategies consistently enhance elementary students' academic performance, with effects ranging from small to medium depending on the strategies taught, students' developmental stage, intervention duration and maintenance, and implementation context. Self-efficacy, task strategies, and self-evaluation emerge as the most effective components, particularly when embedded in domain-specific instruction. Younger students benefit most from behavioral regulation training, whereas older students are better positioned to leverage metacognitive monitoring skills. Sustained benefits require ongoing practice, and the strongest effects are observed among students with initially lower academic skills.

.

REFERENCES

[1] J. A. Dent and J. Koenka, "The relation between self-regulated learning and academic achievement across childhood and adolescence," Educational Psychology Review, vol. 28, pp. 425–474, 2016.

[2] B. J. Zimmerman, "Becoming a self-regulated learner: An overview," Theory Into Practice, vol. 41, no. 2, pp. 64–70, 2002.

[3] E. Panadero, "A review of self-regulated learning: Six models and four directions for research," Educational Psychology Review, vol. 29, pp. 1–27, 2017.

[4] M. Perry, L. Hutchinson, and C. Thauberger, "Talking about teaching self-regulated learning," Educational Psychologist, vol. 43, no. 2, pp. 85–97, 2008.

[5] C. Dignath and G. Büttner, "Teachers' direct instruction of self-regulated learning strategies," Metacognition and Learning, vol. 13, pp. 119–134, 2018.

[6] M. Boekaerts, "Emotions, emotion regulation, and self-regulation of learning," Educational Psychologist, vol. 46, no. 4, pp. 199–215, 2011.

[7] J. Donker, H. de Boer, D. Kostons, C. Dignath van Ewijk, and M. van der Werf, "Effectiveness of learning strategy instruction," Educational Research Review, vol. 11, pp. 1–26, 2014.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

[8] D. H. Schunk and J. A. Rice, "Self-efficacy and strategy use in reading comprehension," Journal of Educational Psychology, vol. 105, no. 3, pp. 684–699, 2013.
[9] D. H. Schunk and M. K. DiBenedetto, "Motivation and social cognitive theory," Contemporary Educational Psychology, vol. 60, 2020.
[10] C. Roebers, "Executive function and self-regulated learning," Frontiers in Psychology, vol. 8, 2017.
[11] D. H. Schunk, "Self-efficacy and academic motivation," Educational Psychologist, vol. 50, no. 4, pp. 268–276, 2015.
[12] D. P. Sari and Y. Setiawan, "Self-regulated learning in Indonesian elementary school students," Jurnal Pendidikan Dasar, vol. 11, no. 1, pp. 23–34, 2020.
[13] A. Rahmawati, "Self-regulated learning and academic achievement in elementary education," Jurnal Pendidikan Indonesia, vol. 9, no. 2, pp. 112–121, 2021.
[14] E. Panadero, "A review of self-regulated learning: Six models and four directions for research," *Educational Psychology Review*, vol. 29, no. 2, pp. 1–27, 2017.
[15] J. Donker, H. de Boer, D. Kostons, C. Dignath van Ewijk, and M. van der Werf, "Effectiveness of learning strategy instruction on academic performance: A meta-analysis," *Educational Research Review*, vol. 11, pp. 1–26, 2014.
[16] D. H. Schunk and J. A. Greene, "Historical, contemporary, and future perspectives on self-regulated learning," *Frontiers in Psychology*, vol. 9, 2018.
[17] N. E. Perry, L. Phillips, and M. Dowler, "Examining features of tasks that support self-regulated learning," *Educational Psychologist*, vol. 39, no. 4, pp. 185–199, 2004.
[18] M. Perry, L. Hutchinson, and G. Thauberger, "Talking about teaching self-regulated learning," *Educational Psychologist*, vol. 43, no. 2, pp. 85–97, 2008.
[19] J. Cohen, "A power primer," *Psychological Bulletin*, vol. 112, no. 1, pp. 155–159, 1992.
[20] M. Lee, S. Y. Lee, J. E. Kim, and H. J. Lee, "Domain-specific self-regulated learning interventions for elementary school students," Learning and Instruction, vol. 84, p. 101705, 2023.
[21] J. Núñez, E. Tuero, E. Fernández, F. J. Añón, E. Manalo, and P. Rosário, "Efecto de una intervención en estrategias de autorregulación en el rendimiento académico en primaria: Estudio del efecto mediador de la actividad autorregulatoria," Revista de Psicodidáctica, vol. 27, no. 1, pp. 1–10, 2022.
[22] A. Pereira, S. Miranda, S. Teixeira, S. Mesquita, C. Zanatta, and P. Rosário, "Promote selective attention in 4th-grade students: Lessons learned from a school-based intervention on self-regulation," Children, vol. 8, no. 6, p. 453, 2021.
[23] L. S. Fuchs, D. Fuchs, K. Prentice, M. Burch, C. Hamlett, R. Owen, and K. Schroeter, "Enhancing third-grade students' mathematical problem solving with self-regulated learning strategies," Journal of Educational Psychology, vol. 95, no. 2, pp. 306–315, 2003.
[24] B. Cengiz-Istanbullu and G. Sakiz, "Self-regulated learning strategies impact fourth-grade students' positive outcomes in science class," Journal of Baltic Science Education, vol. 21, no. 3, pp. 375–390, 2022.
[25] E. Tuero, J. C. Núñez, G. Vallejo, M. P. Fernández, F. J. Añón, T. Moreira, J. Martins, and P. Rosário, "Short- and long-term effects on academic performance of a school-based training in self-regulated learning: A three-level experimental study," Frontiers in Psychology, vol. 13, p. 829029, 2022.
[26] J. C. Núñez, E. Tuero, E. Fernández, F. J. Añón, E. Manalo, and P. Rosário, "Effect of an intervention in self-regulation strategies on academic achievement in elementary school: A study of the mediating effect of self-regulatory activity," Revista de Psicodidáctica (English Edition), vol. 26, no. 2, pp. 89–98, 2021.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

[27] M. H. van Loon and N. Oeri, “Examining on-task regulation in school children: Interrelations between monitoring, regulation, and task performance,” Journal of Educational Psychology, vol. 115, no. 4, pp. 623–639, 2023.
[28] J. Li, H. Ye, Y. Tang, Z. Zhou, and X. Hu, “What are the effects of self-regulation phases and strategies for Chinese students? A meta-analysis of two decades of research on the association between self-regulation and academic performance,” Frontiers in Psychology, vol. 9, p. 2434, 2018.
[29] P. Kaushik and S. Jena, “Self-regulated learning strategies and academic performance in students with learning difficulty,” Education and Information Technologies, vol. 26, no. 4, pp. 1–15, 2021.
[30] J. A. Dent and J. J. Koenka, “The relation between self-regulated learning and academic achievement across childhood,” Educational Psychology Review, vol. 28, no. 3, pp. 425–474, 2016.
[31] E. Panadero, “A review of self-regulated learning: Six models and four directions for research,” Educational Psychology Review, vol. 29, no. 2, pp. 1–27, 2017.
[32] J. Donker et al., “Effectiveness of learning strategy instruction in primary education,” Educational Research Review, vol. 28, 2019.
[33] D. Schunk and F. DiBenedetto, “Motivation and social cognitive theory,” Contemporary Educational Psychology, vol. 60, 2020.
[34] S. Kistner et al., “Teaching learning strategies in primary school,” Learning and Instruction, vol. 49, pp. 1–13, 2017.
[35] C. Dignath and G. Büttner, “Teachers’ direct and indirect promotion of self-regulated learning,” Metacognition and Learning, vol. 13, no. 2, pp. 215–232, 2018.
[36] A. McCardle and N. Hadwin, “Using embedded SRL instruction in reading,” Frontiers in Psychology, vol. 10, 2019.
[37] M. Perry et al., “Supporting self-regulated learning in elementary classrooms,” Frontiers in Education, vol. 5, 2020.
[38] Y. Zheng et al., “Domain-specific self-regulated learning in mathematics,” Education Sciences, vol. 11, no. 6, 2021.
[39] C. Roebers, “Executive function and self-regulated learning,” Frontiers in Psychology, vol. 8, 2017.
[40] R. De Smul et al., “How to integrate SRL in primary classrooms,” Educational Research Review, vol. 24, pp. 1–15, 2018.
[41] E. Panadero et al., “A review of SRL interventions,” Frontiers in Psychology, vol. 10, 2019.
[42] P. H. Winne, “Self-regulated learning in practice,” Educational Psychologist, vol. 52, no. 2, pp. 1–12, 2017.
[43] J. Cleary et al., “Maintenance of SRL intervention effects,” Learning and Individual Differences, vol. 67, pp. 22–32, 2018.
[44] J. Li et al., “Implementation fidelity in SRL interventions,” Sustainability, vol. 12, no. 19, 2020.
[45] P. R. Pintrich, “Self-regulated learning and academic achievement,” Educational Psychologist, vol. 50, no. 4, pp. 268–276, 2015.
[46] R. Pekrun and L. Linnenbrink-Garcia, “Academic emotions and SRL,” Educational Psychology Review, vol. 26, no. 4, pp. 1–28, 2016.
[47] A. Pereira et al., “Attention and self-regulated learning,” Frontiers in Psychology, vol. 12, 2021.
[48] D. J. Butler and A. Schnellert, “SRL interventions for struggling learners,” Frontiers in Education, vol. 5, 2020.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

[49] S. Kaushik et al., “Self-regulated learning in inclusive classrooms,” Education Sciences, vol. 11, no. 9, 2021.
[50] J. Hattie and G. Donoghue, “Learning strategies revisited,” Educational Psychology Review, vol. 28, no. 2, pp. 1–24, 2016.
[51] M. Perry et al., “Teacher practices supporting SRL,” Frontiers in Psychology, vol. 10, 2019.
[52] S. Kistner et al., “Teachers’ beliefs and SRL instruction,” Learning and Instruction, vol. 68, 2020.
[53] J. Azevedo et al., “Designing environments to foster SRL,” Educational Psychologist, vol. 52, no. 3, pp. 1–15, 2017.
[54] D. H. Schunk and F. DiBenedetto, “Self-efficacy and self-regulated learning,” Educational Psychologist, vol. 56, no. 3, pp. 1–14, 2021.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

INTEGRATING TRADITIONAL LOCAL GAMES IN TEACHING ENGLISH TO YOUNG LEARNERS (TEYL)

Rani ZAHRA [1], Ika MARYANI [2], Ikmi Nur OKTAVIANTI [3]

[1] Universitas Ahmad Dahlan, Faculty of Teacher Training and Education,
https://orcid.org/0009-0002-5898-9192

[2] Universitas Ahmad Dahlan, Faculty of Teacher Training and Education,
https://orcid.org/0000-0002-7154-2902

[3] Universitas Ahmad Dahlan, Faculty of Teacher Training and Education,
https://orcid.org/0000-0001-7048-5208

ABSTRACT

The aim of this research is improving young learners' vocabulary acquisition, pronunciation, communicative confidence, and learning motivation of integrating traditional local games, specifically *Bodie-Bodie* (bamboo pop gun). Employing a descriptive research design, the study involved 18 third-grade elementary students, with data collected through classroom observations using a structured observation checklist and supplemented by video recordings. The collected data were systematically analyzed based on speaking performance criteria adapted from Brown (2004), encompassing vocabulary use, fluency, pronunciation, and interactional competence. Findings reveal that the incorporation of *Bodie-Bodie* into English language instruction fosters greater student engagement and positively influences the development of speaking skills. This study underscores the value of culturally relevant, game-based approaches as an effective strategy for enhancing communicative competence in young learners.

Keywords: Traditional Game, Bodie-Bodie, TEYL.

1. INTRODUCTION

Nowadays, technological developments have increasingly displaced traditional games, changing the way children play in both urban and rural areas. In Indonesia, traditional games such as *Bodie-Bodie* (bamboo pop gun) have become rare and are no longer familiar to many children, despite being part of their cultural heritage. Today's younger generations spend more time in internet cafes, malls, and gaming centers, or at home using computers, tablets, and smartphones provided by their parents. Modern games, which rely on advanced technology, allow children to play simply by sitting in front of a screen without needing to go outdoors or interact directly with peers, unlike traditional games that encourage physical activity and social engagement.

Children today tend to favor technologically advanced games over traditional games Many elementary school students today are less familiar with traditional games due to the dominance

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

of gadget addiction and the wide variety of modern games [1]. She explains that many children prefer playing online (modern) games over traditional games because online games are considered more engaging. Unlike traditional games, which often require outdoor space, physical activity, and interaction with peers, modern digital games offer vibrant graphics, interactive challenges, and immediate rewards that capture children's attention. Apart from that, modern games are more preferred because it is widely available at the mall or other places in the city. While the traditional game is currently only played by often children in the suburbs or the villages, so it is just tacky games that have been left behind.

The best way to improve student engagement and motivate them to talk is to use educational games in the classroom [2]. This approach is effective for increasing student engagement, creating an enjoyable learning environment, and facilitating active student participation (Raharjo et al., 2024). Likewise, the games can increase students' interest and motivation to learn [3].

Since the digital era, the majority of games have been made digitally or even require internet access. Digital games have been used in several studies to teach English, which undoubtedly increases students' enthusiasm and interest in the language [4]. The study conducted by [5] that used electronic devices revealed significantly increases students' vocabulary retention, recall ability, and motivation compared to traditional methods. Another study conducted by [6] investigating young EFL learners through the use of educational games; concluding that games can enhance vocabulary acquisition compared to conventional methods.

Modern games, however, don't always leave a favorable impression. The data shows that modern games can have negative effects. [7] reported that online game addiction can lead to a decline in learning interest. Negative impacts include decreased concentration, lack of sleep, laziness, and reduced learning motivation. Another negative impact of modern game is making them less diligent in learning, engaging less in healthy social interactions, and worsening discipline and social relationships. (Hafidz, 2023). Lapteva (2023) also explained that excessive passion for video games" can have a negative impact on attention, academic performance, and emotional well-being.

Playing educational games in the classroom is suitable for students who have access to cellphones and other electronic devices. However, it causes issues for students who have limited devices or are subject to usage restrictions. Furthermore, schools are unable to provide those devices to every student. This issue is not limited to rural areas, it also occurs in large metropolis.

Hence, integrating local Traditional games in English-speaking schools can be a genuine and culturally appropriate way to provide students with an interesting substitute for standard instructional games. This method helps students connect with their cultural background while honing their language skills in a relevant environment. It also makes studying more engaging and fun.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

The study conducted by [8] shows that incorporating traditional games into English language classes can alleviate students' anxiety, enhance their motivation and self-confidence in using English, and foster an enjoyable and safe learning environment. However, it only focus on speaking skills for young learners. Another study on traditional games by [9] states that it creates a student-centered learning environment, promote active interaction among students, enhance collaboration, and make the classroom atmosphere more lively that is difficult to achieve with conventional traditional methods. However, it focuses on the development of interaction and communication among students through traditional games in the English classroom, rather than merely individual or formal language learning. Another researcher conducted by [10] stated this method such as Snakes and Ladders" & "Vocabulary Domino provides an interactive, culturally relevant, and enjoyable medium supporting the learning of English vocabulary in a more contextualized manner. However, it only emphasis on vocabulary acquisition.

The present study examined *Bodie-Bodie* (Bamboo pop gun) and employed descriptive research to provide a more comprehensive outcomes. It is clear that promoting games to teach English has numerous benefits for students' understanding of the language, particularly for younger learners. Additionally, the students might gain a variety of advantages, including an enhancement in their language proficiency.

2. METHOD

This study employed a descriptive research, which was chosen to address the research question concerning the ways in which traditional games are integrated into an EFL speaking class for young learners. Descriptive research enables the researcher to portray existing phenomena as accurately and objectively as possible (Atmowardoyo, 2018). In this context, classroom observations were conducted with a particular focus on the students' vocabulary use when responding to the teacher's questions. In addition, the students' reactions and behaviors during the implementation of the traditional games were examined to determine how the activities supported their speaking engagement and overall participation. A total of eighteen third-grade students from a school in the Rokan Hulu, Riau region participated in this study.

Classroom observations were conducted using an observation checklist and supported by video recordings to gather the necessary data for addressing the research questions. In analyzing the data, the classroom observation data was analysed based on speaking criteria adapted from Brown (2004), including vocabulary use, fluency, pronunciation, and interactional ability. These criteria were used to systematically examine students' oral performance during the implementation of the traditional game. Vocabulary use was analyzed by identifying the accuracy and range of the words students produced when responding to prompts throughout the activity. Fluency was examined by observing the smoothness of students' speech, including their rate of response and the presence of hesitations or pauses. Pronunciation analysis focused on the clarity and intelligibility of the students' production of the target vocabulary. Interactional ability was assessed by observing how students initiated and responded to peer communication, followed instructions, and engaged in turn-taking during the game. By using

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

these adapted criteria, the researcher was able to describe how the traditional game facilitated meaningful speaking practice and supported young learners' oral language development in an EFL classroom setting.

2.1 The Game Design

Bodie-Bodie (Bamboo pop gun) is one name of traditional games in Rokan Hulu, Riau Province. In other region in Indonesia it is known as *Bedhil-Bedhilan*. The way to play is easy and unique. The game is designed to be simple yet engaging, requiring players primarily to run and evade in order to avoid being "hit" by their peers. Each participant is provided with several small projectiles (bulllets) made from *Kepadan*. In learning English, this kind of game can be applied by the teachers in teaching vocabulary to young learners. They can practice memorizing, reading spelling, and also listening to the words. A piece of paper containing specific vocabulary items such as numbers, fruits, body parts, and animals are attached to the back of each player. During the activity, students are instructed to disperse throughout the classroom and begin "shooting" at one another while simultaneously attempting to avoid being struck. When a player is hit, they are required to accurately verbalize the vocabulary item displayed on their back. Failure to do so results in the player being eliminated from the game and no longer allowed to participate. This activity not only promotes physical movement and coordination but also reinforces vocabulary acquisition through an interactive, kinesthetic approach. By integrating language practice with active play, students are motivated to recall and produce vocabulary items under dynamic and engaging conditions, thereby enhancing both retention and fluency.

Figure 1. *Bodie-Bodie* (Bamboo pop gun)

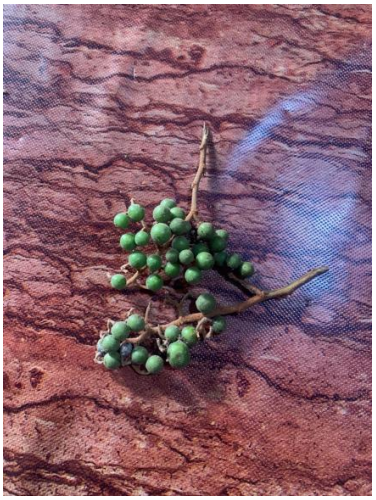

Figure 2. *Kepadan's* bullet

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

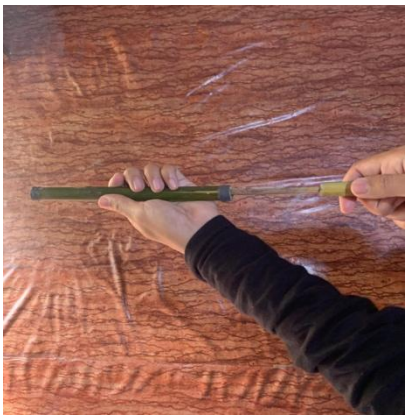

Figure 3. How to use *Bodie-Bodie* (Bamboo pop gun)

In the picture above, the *cenge-cenge* game is played insede the classroom. the *Kepadan* 's bullet fills the entire circle of the *Bodie-Bodie* hole, the air inside the *Bodie-Bodie* will automatically be restrained and cannot come out. The air that is held in the middle of the *Bodie-Bodie* will produce pressure when one of the bullets is pushed and will make a sound (like "pop") from *Bodie-Bodie*.

Three sessions were held to undertake this study. In the first meeting, the students performed a simulation of how the game is played in the English classroom after receiving an explanation. A game was played during the second and third meetings.

3. RESULTS AND DISCUSSION

1st Meeting Gameplay (Simulation & Introduction Session)

In the first meeting, the teacher begins by explaining the purpose of the activity, emphasizing how the game helps young learners practice vocabulary through active movement and engagement. The teacher introduces the materials, including *Bodie-Bodie* (Bamboo pop gun) the small projectiles made from *Kepadan* , and demonstrates how they should be used safely. Students are also shown how vocabulary cards containing words related to numbers, fruits, body parts, or animals will be attached to their backs. The teacher then provides a slow demonstration of how students will run, avoid being hit, and respond when they are struck by a projectile.

Afterward, students participate in a guided simulation round to familiarize themselves with the mechanics of the game. They move around the classroom at a controlled pace, practicing how to "shoot" without force and how to react when hit. In this simulation, when a student is struck, the teacher helps them practice pronouncing the word on their back without eliminating them. The session focuses on rule clarity, safety, proper pronunciation, and ensuring all students are comfortable before the real game begins in the next meeting.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2nd Meeting Gameplay

During the second meeting, the game is played for the first time with full rules in effect. Each student receives several *Kepadan's* bullets , and vocabulary cards are attached to their backs. Once the teacher signals the start, students disperse around the classroom, running lightly, dodging, and attempting to hit their peers while avoiding being struck themselves. This creates an energetic learning environment where vocabulary practice and physical movement blend naturally.

When a player is hit, they must immediately stop and say the vocabulary word attached to their back accurately. If they pronounce the word correctly, they may continue playing; if they hesitate, mispronounce, or fail to identify the word, they are eliminated from the game. The session continues until only a small number of players remain, creating excitement and competition. At the end of the meeting, the teacher reviews common pronunciation errors and discusses the vocabulary items that appeared during the game.

3rd Meeting Gameplay

In the third meeting, the game is played again to reinforce vocabulary mastery and allow students to apply corrections from the previous session. Students once more receive their projectiles, and new or repeated vocabulary items are attached to their backs to measure improvement. The game begins with the same rules, encouraging students to move strategically, avoid hits, and attempt to strike others while keeping their focus on vocabulary recall.
When students are hit during this session, they must verbalize the word attached to their back just as before. However, the teacher may introduce slight variations such as requiring students to spell the word or use it in a short phrase to strengthen English learning further. Those who fail are eliminated, and the game continues until the last players remain. The meeting concludes with a discussion of progress, highlighting improvements in memorization, pronunciation, and overall confidence in vocabulary use.
The results of the three meetings indicate that the implementation of the bamboo pop gun game significantly enhanced student engagement in the English vocabulary learning process. Young learners typically require activities that stimulate both physical and cognitive involvement, and this game successfully met those needs. Throughout the sessions, students demonstrated sustained enthusiasm, actively moving, participating, and responding to the challenges presented in each round. they are motivated to participate in the activity because the game is enjoyable and encourages them to speak up, despite having made errors in certain elements [11]. This finding aligns with theories of kinesthetic learning, which suggest that children benefit from integrating physical activity with language tasks, as it helps maintain attention and promotes deeper cognitive processing. The high participation rate observed in all sessions confirms that the game created a learning environment that was both motivating and inclusive.

Another key finding relates to vocabulary retention and recall speed. Because the game required students to instantly verbalize the word attached to their backs upon being hit, it placed them in situations that demanded rapid retrieval of stored vocabulary. This mechanism mirrors active

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

recall practices often used in memory-based learning strategies. The improvement observed between the second and third meetings particularly in the decreased hesitation and increased accuracy indicates that repeated exposure to this type of immediate recall task strengthens vocabulary retention. This suggests that the game not only engages students behaviorally but also enhances cognitive processing related to memory consolidation. the study conducted by [12] that the game presents fun activities, reduces the student's anxiety which encourages them to be involved in the learning activity and also preventing them from memorization.

Pronunciation development was also strongly influenced by the game. During the first meeting, several students mispronounced or struggled to articulate the vocabulary words assigned to them. However, as the game progressed across the second and third sessions, a notable decline in pronunciation errors was recorded. The competitive nature of the activity, especially the elimination rule, pushed students to listen more carefully to teacher modeling and peer responses. This finding supports the concept that meaningful communicative pressure when balanced with enjoyment can lead to improved linguistic accuracy. In this context, the game served as a functional pronunciation drill embedded within an interactive learning environment.

Social interaction and cooperative learning also emerged as important components of the game's effectiveness. Although the activity was competitive, students were frequently observed communicating, strategizing, and assisting one another, particularly during the simulation stage in the first meeting. This game fits with the young learners' characteristics stated by [13] that they need to have physical activities to stimulate their five senses in learning activities. This interaction fostered a sense of community within the classroom, which is crucial for language learning, as peer engagement enhances confidence and provides additional opportunities for input and output. The social dynamics of the game encouraged learners to use English naturally, whether through responding, observing others' vocabulary challenges, or negotiating space during the activity. Thus, the game supported not only vocabulary acquisition but also communicative competence.

From the teacher's perspective, the game functioned as an informal diagnostic tool for assessing individual student progress. By observing which words students frequently failed to pronounce or recall, the teacher could identify specific vocabulary categories that required additional reinforcement. For example, some learners struggled more with body parts or certain fruit names, which provided insight into gaps in their existing lexical knowledge. This allowed the teacher to make informed decisions for follow-up lessons, demonstrating that the game has pedagogical value beyond entertainment. It successfully doubled as a formative assessment strategy, enabling real-time monitoring of student achievement.

These findings also are in line with the research conducted by [14] that implementing traditional games into school subjects can motivate students to involve in the learning activity, which enhances the learning outcomes through the element of fun, the physical movement, real social interaction in learning. Overall, the findings demonstrate that integrating movement-based games into English vocabulary instruction offers substantial pedagogical benefits. The combination of physical activity, cognitive challenge, and linguistic practice created a holistic

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

learning experience that supported vocabulary recall, pronunciation accuracy, listening skills, and social interaction. The consistent improvement observed from the first to the third meeting suggests that repetition within engaging game formats can significantly enhance young learners' mastery of English vocabulary. Therefore, this study contributes to the growing body of evidence supporting the use of interactive, kinesthetic learning strategies in language education, particularly for early learners who benefit most from dynamic and multisensory instructional approaches.

CONCLUSION

The study shows that incorporating the traditional bamboo pop gun game into English lessons for young learners offers meaningful opportunities for oral language development, as its structure naturally encouraged the recall and production of target vocabulary, enhancing vocabulary use, fluency, pronunciation, and interaction skills. Classroom observations and video recordings revealed that the game's physical activity, excitement, and cultural familiarity reduced learner anxiety, increased engagement, and promoted spontaneous speaking, while student questionnaires confirmed that learners found the activity fun, motivating, and helpful for practicing English. By combining cultural relevance with interactive gameplay, the game fostered peer collaboration and communication, demonstrating that traditional games can effectively create supportive classroom environments, enrich English language teaching, and contribute to linguistic, social, and affective development in young learners, making them valuable complementary strategies in primary English classrooms.

REFERENCES

[1] Astutik et al., "PENGEMBANGAN EDUKASIPERMAINAN TRADISIONAL MENGGUNAKAN TEKNOLOGI RAMAH ANAKBERBASIS AR UNTUK ANAK SD," 2023.

[2] Z. Yu, M. Gao, and L. Wang, "The Effect of Educational Games on Learning Outcomes, Student Motivation, Engagement and Satisfaction," *Journal of Educational Computing Research*, vol. 59, no. 3, pp. 522–546, Jun. 2021, doi: 10.1177/0735633120969214.

[3] M. A. Putri, H. Herpratiwi, and R. Firdaus, "The Influence of Game Based Learning on Student Motivation in the Digital Era: Literature Review," *Jurnal Teknologi Pendidikan : Jurnal Penelitian dan Pengembangan Pembelajaran*, vol. 10, no. 1, p. 122, Jan. 2025, doi: 10.33394/jtp.v10i1.13814.

[4] D. N. Zahra, "Pemanfaatan Game Edukasi dalam Pembelajaran Bahasa Inggris," *Buletin Pengembangan Perangkat Pembelajaran*, vol. 6, no. 1, Jun. 2024, doi: 10.23917/bppp.v6i1.8303.

[5] U. Hasanah, F. Oktaviana, D. Fitriani, and U. Sultan Maulana Hasanuddin Banten, "The Use of Electronic Flashcards: Enhancing Vocabulary Mastery Through Classroom Action Research," 2025.

[6] A. S. Hidayatullah, A. Sudirman, T. Ardhian, D. Vijayanti, S. R. Sari, and A. L. L. Sari, "Investigating Vocabulary Acquisition among Young Learners through Contemporary

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

and Traditional Games in Interactive EFL Settings," *dst*, vol. 5, no. 1, Jul. 2025, doi: 10.47709/dst.v5i1.6091.

[7] R. H. Syahputra, N. Harahap, and M. S. Daulay, "DAMPAK NEGATIF GAME ONLINE TERHADAP MINAT BELAJAR SISWA KELAS V SD NEGERI 0105 SIBUHUAN," 2025. [Online]. Available: https://jurnal.ypkpasid.org/index.php/jei

[8] I. Hikmawan, I. L. Damayanti, and S. Setyarini, "Journal of English Language Studies Integrating Traditional Games into EFL Speaking Class: A case of English for Young Learners," *Journal of English Language Studies*, vol. 8, no. 2, pp. 249–268, 2023, [Online]. Available: https://jurnal.untirta.ac.id/index.php/JELS

[9] Y. Hermaniar, S. Pgri Banjarmasin, T. Winindyasari, P. Stkip, and P. Banjarmasin, "STUDENT TO STUDENTS INTERACTION THROUGH TRADITIONAL GAMES IN ENGLISH CLASSROOM," 2018.

[10] H. Latuheru and A. A. S. Abdullah, "Belajar Bahasa Inggris Lewat Permainan Tradisional: Integrasi Budaya Lokal dalam Pembelajaran Kosakata," *Abdimas Indonesian Journal*, vol. 5, no. 1, pp. 467–472, May 2025, doi: 10.59525/aij.v5i1.691.

[11] P. Rosanda, H. Puspita, A. Puspa, and R. Surahman, "INCREASING STUDENTS' MOTIVATION, SPEAKING PROFICIENCY, AND WILLINGNESS TO SPEAK THROUGH GAMIFIED LEARNING," *Jurnal Pengabdian Masyarakat*, vol. 21, no. 1, pp. 202–211, 2025.

[12] I. N. Anggraini and S. Arif, "Indonesian Journal of Science and Mathematics Education The effect of game-based learning model with STEM approach in reducing learning anxiety and enhancing science learning motivation among students," 2024, doi: 10.24042/ijsme.v5i1.20424.

[13] J. Harmer, "The Practice of English Language Teaching (4th Ed).," *London: Pearson.*, 2007.

[14] V. Trajkovik, T. Malinovski, T. Vasileva-Stojanovska, and M. Vasileva, "Traditional games in elementary school: Relationships of student's personality traits, motivation and experience with learning outcomes," *PLoS One*, vol. 13, no. 8, Aug. 2018, doi: 10.1371/journal.pone.0202172.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KADIN ÖĞRENCİLERİN GÖZÜNDEN AİLE OLGUSUNA SOSYOLOJİK BAKIŞ

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL

Kırıkkale Üniversitesi,

dolunay_senol@yahoo.com - 0000-0003-3716-0430

Dr. Gıyasettin YILDIZ

Harran Üniversitesi,

gyildiz2121@gmail.com - 0000-0001-5191-509X

ÖZET

Aile, insanlık tarihi boyunca varlığını sürdüren, ancak biçim ve işlevleri itibarıyla içinde bulunduğu toplumun koşullarına göre sürekli bir dönüşüm geçiren temel bir kurumdur. Bu çalışma, özellikle yetişkin kuşaklar tarafından sıklıkla dile getirilen "aile kurumunun değişimi" yönündeki serzenişlerin, sosyoloji eğitimi almış genç kız öğrencilerin perspektifinden nasıl algılandığını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğrenim gören 3. ve 4. sınıf kız öğrencileriyle yürütülmüş nitel bir çalışmadır. Örneklem seçiminde, konu hakkında teorik bilgisi daha gelişmiş olduğu varsayılan öğrencilere ulaşmak için amaçlı örneklem yöntemi kullanılmış, bu gruptan 18 katılımcı ise rastgele seçilmiştir. 17 Haziran - 9 Temmuz 2025 tarihleri arasında yarı yapılandırılmış görüşmelerle toplanan veriler, öğrencilerin aile tanımları, ailedeki değişime ilişkin algıları ve ailenin geleceğine dair düşüncelerini derinlemesine analiz etmek için kullanılmıştır. Bulgular, katılımcıların aileyi tanımlarken büyük ölçüde eğitim hayatlarının başında öğrendikleri "çekirdek aile" (anne, baba, evlenmemiş çocuklar) tanımını kullandıklarını göstermiştir. Katılımcılar, ailenin gelecekte de varlığını sürdüreceğine inanmakla birlikte, almakta oldukları sosyoloji eğitiminin de etkisiyle, geleceğe yönelik kesin öngörülerde bulunmaktan kaçınmış, değişimin yönünün öngörülemez toplumsal dinamiklere bağlı olduğunu vurgulamışlardır. Sonuç olarak, gençlerin aile algısının anlaşılmasının, aile kurumunu güçlendirmeye yönelik politika ve çalışmalar için hayati öneme sahip olduğu ve bu alandaki araştırmaların desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile, değişen aile algısı, gençlik, çekirdek aile, geniş aile, tek ebeveynli aile.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

A SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE ON THE CONCEPT OF FAMILY FROM THE PERSPECTIVE OF FEMALE STUDENTS

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL

Kırıkkale University,

dolunay_senol@yahoo.com - 0000-0003-3716-0430

Dr. Gıyasettin YILDIZ

Harran University,

gyildiz2121@gmail.com - 0000-0001-5191-509X

ABSTRACT

The family is a fundamental institution that has existed throughout human history but has undergone constant transformation in terms of its form and function according to the conditions of the society in which it exists. This study aims to examine how the complaints about “the change in the institution of the family,” often expressed by adult generations, are perceived from the perspective of young female students who have received a sociology education. The research is a qualitative study conducted with female students in their third and fourth years at the Department of Sociology at Kırıkkale University. In selecting the sample, purposive sampling was used to reach students who were assumed to have more advanced theoretical knowledge on the subject, and 18 participants from this group were selected at random. Data collected through semi-structured interviews between June 17 and July 9, 2025, were used to analyze in depth the students' definitions of family, their perceptions of change in the family, and their thoughts about the future of the family. The findings showed that participants largely used the “nuclear family” (mother, father, unmarried children) definition they learned early in their educational lives when defining family. While participants believed that the family would continue to exist in the future, influenced by their sociology education, they avoided making definitive predictions about the future, emphasizing that the direction of change depended on unpredictable social dynamics. In conclusion, it is considered that understanding young people's perception of the family is of vital importance for policies and efforts aimed at strengthening the family institution, and that research in this area should be supported.

Keywords: Family, changing perception of the family, youth, nuclear family, extended family, single-parent family.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. Giriş

Modernleşme süreçleri, aileyi yalnızca demografik bir birim olarak değil; normatif beklentilerin, toplumsal cinsiyet rejimlerinin ve kuşaklararası dayanışmanın kesiştiği bir kurum olarak dönüştürmüştür. Batı literatüründe evlilik ve aile, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren "kurumsal çözülme" ve "seçimselleşme" dinamikleriyle birlikte ele alınmaktadır (Cherlin, 2004). İkinci Demografik Geçiş yaklaşımı ise birlikte yaşama, doğurganlık ve evlilik kalıplarındaki çeşitlenmeyi değerlerdeki bireyselleşme, özerklik ve kendini gerçekleştirme vurgusuyla ilişkilendirir (Lesthaeghe, 2010).

Bu makale, söz konusu dönüşüm çizgisini Türkiye bağlamında genç kadınların aile tasavvurları üzerinden tartışmaktadır. Türkiye'de aile, bir yandan güçlü akrabalık ağları, duygusal bağlılık ve karşılıklı yükümlülükler üzerinden dayanışma üretirken; diğer yandan eğitimleşme, kentleşme ve toplumsal cinsiyet eşitliği tartışmaları ailenin "doğal" ve "değişmez" olduğu varsayımını zayıflatmaktadır. Ailenin sınırlarının ve üyelik kategorilerinin toplumsal olarak kurulduğuna ilişkin vurgu (Sanner et al., 2021), özellikle genç kuşakların aileye atfettikleri anlamın, toplumsal bağlamla birlikte yeniden üretildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Geç modernite tartışmaları, aile dönüşümünü risk ve belirsizlik rejimleriyle birlikte düşünmeyi zorunlu kılar. Beck'in (1992) risk toplumu yaklaşımı, modernleşmenin yan etkilerinin toplumsal yaşamda sürekli bir belirsizlik üretmesi nedeniyle, bireylerin yaşam rotalarını "hazır senaryolar" yerine refleksif değerlendirmelerle kurduklarını ileri sürer. Beck ve Beck-Gernsheim (2002) ise kurumsal bireyselleşme kavramıyla, eğitim, işgücü piyasası ve refah rejimlerindeki dönüşümlerin bireyleri daha fazla "kendi biyografilerinin yazarı" olmaya zorladığını belirtir. Bu zorunluluk, aileyi bir güvenlik ağı olarak cazip kılarken, aynı zamanda ilişkileri kırılganlaştıran yeni riskleri de beraberinde getirir.

Mahremiyetin dönüşümü de geç modern aileyi anlamada kritik bir eksendir. Giddens'ın (1992) "saf ilişki" kavramsallaştırması, yakın ilişkilerin geleneksel zorunluluklardan ziyade karşılıklı tatmin, müzakere ve eşitlik ilkeleriyle sürdürüldüğünü öne sürer. Bu yaklaşım, aileyi yalnızca yapısal bir kurum olarak değil; duygusal emek, sınır çizme ve güven üretimi üzerinden işleyen bir mahremiyet alanı olarak görmeyi mümkün kılar. Genç kadınların aile tasavvurlarında, mahremiyetin müzakere edilebilir hale gelmesi, "aile içinde birey olma" beklentisini güçlendirmektedir.

Türkiye bağlamında aile değişimini kültürel süreklilikler üzerinden okumak, Batı-merkezli modernleşme anlatılarının sınırlarını görünür kılar. Kağıtçıbaşı'nın (1996, 2005, 2007) aile değişim kuramı, toplulukçu bağlamlarda özerklik ile ilişkisel bağlılığın karşıt değil, birlikte var olabilen boyutlar olduğunu vurgular. Bu kuramsal çerçeve, genç kadınların aileyi bütünüyle reddetmek yerine, "özerk-ilişkisel" bir düzenleme arayışı içinde konumlandırabildiklerini açıklamak için elverişlidir.

Son olarak, ekonomik güvencesizlik ve emek piyasasındaki dönüşümler aile tasavvurlarını doğrudan etkilemektedir. Prekarite, yalnızca güvencesiz istihdam biçimlerini değil, yaşamın tamamına yayılan süreksizlik ve belirsizlik deneyimini ifade eder (Kalleberg, 2009; Standing,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2011). İşin zamansal örgütlenişindeki eşitsizliklerin toplumsal cinsiyetle kesişmesi, aile kurma kararlarını ve ilişkilerin sürdürülebilirliğine dair beklentileri farklılaştırır (Franklin et al., 2022). Bu bağlamda, erkeklerin ekonomik konumunun evlilik zamanlaması üzerindeki etkisini tartışan klasik yaklaşımlar (Oppenheimer, 1988) ve Avrupa bağlamında yürütülen testler (Kalmijn, 2011) aile oluşumunun ekonomik temellerine ilişkin güçlü bir arka plan sunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, sosyoloji öğrencisi genç kadınların aileye ilişkin anlamlandırmalarını risk, mahremiyet ve prekarite eksenlerinde bir araya getirerek, aile kurumunun geç modern koşullarda nasıl "koşullulaştığını" ve hangi gerilim hatları üzerinden yeniden kurulduğunu ortaya koymaktır. Analitik olarak, katılımcıların aileye ilişkin ideallerini ve kaygılarını bir arada taşımaları, bilişsel uyumsuzluk kuramının işaret ettiği gerilimli tutarlılık arayışıyla da okunabilir (Festinger, 1957). Araştırma, fenomenolojik yaklaşım temelinde yürütülmüş olup derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler refleksif tematik analizle çözümlenmiştir; yöntemsel ayrıntılar makalenin yöntem bölümünde ayrıca sunulacaktır.

2. Kuramsal Çerçeve

2.1. Risk Toplumu ve Kurumsal Bireyselleşme

Risk toplumu yaklaşımı, modern toplumların temel sorununun artık yalnızca refah üretimi değil, aynı zamanda modernleşmenin ürettiği yan etkilerin (ekolojik, ekonomik, teknolojik ve biyopolitik riskler) yönetimi olduğunu ileri sürer (Beck, 1992). Bu çerçevede aile, belirsizlik karşısında dayanışma ve bakımın örgütlendiği bir "koruma alanı" olarak değer kazanırken; aynı belirsizlik, aile içi rolleri, beklentileri ve gelecek senaryolarını kırılganlaştırır. Beck ve Beck-Gernsheim'in (2002) kurumsal bireyselleşme tezi, bireylerin eğitim, istihdam ve refah politikalarındaki dönüşümler nedeniyle 'standart biyografi' kalıplarından koparak daha fazla seçim yapmak zorunda kaldıklarını vurgular. Bu durum aileyi, hem bireysel proje ve kimlik inşasının konusu hem de risk paylaşımının mekânı haline getirir. Aile üyeliği, sınırları ve kategorilerinin toplumsal olarak kurulduğu dikkate alındığında (Sanner et al., 2021), risk toplumunda aileye ilişkin normların da değişen koşullara göre yeniden müzakere edilmesi beklenir.

2.2. Mahremiyetin Dönüşümü ve Saf İlişki

Giddens'ın (1992) mahremiyetin dönüşümü tezi, yakın ilişkilerin 'gelenek' tarafından güvence altına alınan biçimlerden 'müzakere' ve 'karşılıklı tatmin' temelli ilişki biçimlerine evrildiğini ileri sürer. Bu perspektifte evlilik ve aile, rollerin otomatik olarak devralındığı bir yapı olmaktan ziyade, iletişim, eşitlik ve duygusal karşılıklılık üzerinden sürdürülen bir ilişkisellik alanıdır. Mahremiyetin dönüşümü, özellikle kadınların eğitim ve istihdam alanındaki konumunun değişmesiyle birlikte 'aile içinde birey olma' talebini güçlendirmiş; yakınlık, bakım ve güven üretimini daha görünür bir emeğe dönüştürmüştür. Bu dönüşüm, aile tasavvurlarında "sınır çizme", "kendine ait alan" ve "müzakere edilebilirlik" gibi temaların kuramsal arka planını sağlar.

2.3. Kültürel Bağlamda Aile Değişimi ve Özerk-İlişkisel Benlik

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Kağıtçıbaşı'nın (1996) özerk-ilişkisel benlik kavramsallaştırması, toplulukçu kültürlerde modernleşmenin 'bireycilik' üretmek zorunda olmadığını; özerklik ve ilişkisel bağlılığın birlikte kurulabileceğini ileri sürer. Aile değişim kuramı, ekonomik ve demografik dönüşümlerin (eğitimleşme, kentleşme, doğurganlık düşüşü) aile biçimlerini dönüştürürken, duygusal yakınlık ve karşılıklı sorumluluk normlarının da yeni biçimler aldığını gösterir (Kağıtçıbaşı, 2005, 2007). Böylece aile, hem bireysel özerklik arzusunun hem de ilişkisel güvenliğin aynı anda talep edildiği bir düzenek olarak anlaşılabilir. Bu yaklaşım, Türkiye bağlamında 'aileyi sürdürme' ile 'aile içinde özne olma' arayışlarının bir aradalığını yorumlamak için güçlü bir kuramsal dayanak sunar.

2.4. Prekarite, Emek Piyasası Kırılganlığı ve Aile

Prekarite literatürü, esnekleşen emek piyasalarının yalnızca gelir güvencesini değil, zaman güvencesini, gelecek öngörülebilirliğini ve sosyal haklara erişimi de aşındırdığını vurgular (Kalleberg, 2009; Standing, 2011). Bu koşullar altında aile kurma, özellikle genç yetişkinlik döneminde, ekonomik yeterlik, istihdam sürekliliği ve konut edinimi gibi eşiklere daha fazla bağımlı hale gelebilir. Oppenheimer (1988), evlilik zamanlamasını assortatif eşleşme ve ekonomik hazırlık süreçleriyle ilişkilendirirken, Kalmijn'in (2011) Avrupa verileriyle yaptığı testler erkeklerin gelir ve istihdam konumunun evlilik ve birlikte yaşama olasılıkları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Emek piyasası kırılganlığının siyasal tutum ve refah beklentileriyle ilişkisi de (Häusermann et al., 2015) geç modern aile tasavvurlarının yalnızca kültürel değil, kurumsal-ekonomik bir zeminde şekillendiğini ortaya koyar. Ayrıca çalışma sürelerinin ve zaman rejimlerinin toplumsal cinsiyetle kesişimi, aile yaşamının gündelik düzenlenişini ve sağlık/iyi oluş çıktılarıyla ilişkisini farklılaştırmaktadır (Franklin et al., 2022).

2.5. Kavramsal Sentez: Risk-Mahremiyet-Prekarite Üçgeni

Bu makalede kuramsal çerçeve, risk toplumu ve kurumsal bireyselleşme (Beck, 1992; Beck & Beck-Gernsheim, 2002), mahremiyetin dönüşümü (Giddens, 1992) ve prekarite (Kalleberg, 2009; Standing, 2011) hatlarını, Türkiye'nin kültürel bağlamında aile değişimini açıklayan özerk-ilişkisel yaklaşım ile birlikte ele alır (Kağıtçıbaşı, 2005, 2007). Bu sentez, aileyi aynı anda (i) belirsizlik karşısında dayanışma ve güvenlik alanı, (ii) mahremiyetin müzakere edildiği bir yakınlık rejimi ve (iii) güvencesizlik nedeniyle ertelenen/koşullulaşan bir gelecek projesi olarak kavramsallaştırmayı mümkün kılar. Çalışmanın bulguları, bu üç hattın katılımcı anlatılarında nasıl kesiştiğini görünür kılacak biçimde analiz edilecektir.

3. Yöntem

3.1. Araştırma deseni

Çalışma, genç kadınların aile olgusuna ilişkin öznel anlamlarını ve bu anlamların nasıl kurulduğunu görünür kılmayı hedefleyen nitel bir araştırmadır. Tasarım, katılımcıların yaşantı ve yorumlarına odaklanan *fenomenolojik duyarlılık* ile yürütülmüş; veri çözümlemesinde ise, temaların katılımcı anlatılarından türetildiği Braun ve Clarke'ın (2006) *yansıtıcı tematik analiz* yaklaşımı benimsenmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3.2. Katılımcılar ve örnekleme

Araştırma grubu, Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü 3. ve 4. sınıfta öğrenim gören 18 kadın öğrencilerden oluşmaktadır. Görüşmeler 17 Haziran-9 Temmuz 2025 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Metinde belirtildiği üzere örnekleme süreci ölçüt-temelli amaçlı örnekleme (3-4. sınıf sosyoloji öğrencisi olma; kadın olma; görüşmeye gönüllü katılma) ile yapılandırılmış; uygun katılımcılar arasından seçim rastgeleleştirilerek çeşitlilik hedeflenmiştir. Katılımcıların yaşları 21-25 aralığındadır; 11'i 3. sınıf, 7'si 4. sınıf öğrencisidir. Ekonomik kaynaklar açısından yalnızca ailesi tarafından desteklenenlerin yanında burs, devlet kredisi ve/veya saatlik işlerle eğitimini sürdürenlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Katılımcıların bir bölümü devlet yurdunda kalmakta, bir bölümü ailesiyle veya apartta yaşamaktadır.

3.3. Veri toplama

Veriler, yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Görüşmelerde aile tanımı, ailede değişim algısı ve geleceğe ilişkin öngörüler sorgulanmıştır. Katılımcılar metinde belirtildiği gibi gönüllülük esasına göre araştırmaya dahil edilmiş; kimlikler anonimleştirilerek G1-G18 kodlarıyla raporlanmıştır.

3.4. Veri analizi: Yansıtıcı tematik analiz

Analiz, Braun ve Clarke'ın (2006) önerdiği altı aşama izlenerek yürütülmüştür: (1) veriye aşinalık, (2) ilk kodların üretimi, (3) aday temaların oluşturulması, (4) temaların gözden geçirilmesi, (5) tema adlarının tanımlanması, (6) raporlaştırma. Bu süreçte kodlar, katılımcı anlatılarının anlam birimleri üzerinden oluşturulmuş; temalar, anlatıların ortak örüntülerini ve ayrışmalarını açıklayacak biçimde yapılandırılmıştır. Metindeki "cevaplar tekrarlanıncaya kadar görüşmelere devam edildiği" ifadesi veri doygunluğuna ilişkin bir gösterge olarak değerlendirilmiştir.

3.5. Etik hususlar

Katılımcıların gönüllülük temelinde araştırmaya katıldığı, kişisel kimlik bilgilerinin raporlanmadığı ve alıntıların kodlarla anonimleştirildiği gözetilmiştir.

4. Bulgular

Analiz sonucunda, katılımcıların aileye ilişkin anlam dünyaları üç tema altında toplanmıştır. Her temada, temanın bağlamı kısa bir girişle kurulmuş; alt temalar tanıtılmış; ardından analitik bir paragraf örgüsü içinde katılımcı alıntılarıyla desteklenmiştir.

4.1. Aileyi "çekirdek" şema üzerinden kurma ve tanımsal gerilimler

Bu tema, katılımcıların aileyi tanımlarken çoğunlukla çekirdek aile şemasına yaslandıklarını; bununla birlikte tanım yapma anında sosyolojik eğitimden kaynaklanan bir "tanımsal tereddüt" yaşadıklarını göstermektedir. Katılımcılar, aile formlarının tarihsel olarak değişebilirliğinin

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

farkında olduklarını belirtmekle birlikte, "tanım" istendiğinde zihinsel olarak en erişilebilir çerçeveye "*anne, baba ve evlenmemiş çocuklar"* dizgesine geri dönmektedir.

4.1.1. Ders bilgisi ile gündelik deneyim arasındaki çekim

Katılımcılar aileyi çoğu zaman klasik çekirdek aile tanımıyla betimlemiştir: *"Anne, baba ve evlenmemiş çocuklar."* (G6). Bununla birlikte, tanımın "sosyolojiye ilk geldiğimizde öğrendiğimiz tanım" oluşu özellikle vurgulanmıştır: *"Ben babannemlerle büyüdüm. Yine de… aklıma tanım deyince toplumun en küçük yapı taşı ve anne, baba çocuk geliyor. Belki de sosyolojiye ilk geldiğimizde öğrendiğimiz tanım olduğu için."* (G9). Bu ifadeler, aileyi farklı biçimleriyle bilen bir grubun, akademik bir "doğru tanım" beklentisi altında daralan bir kavramsal çerçeveye yöneldiğini göstermektedir.

4.1.2. Tanım yerine yorum: kavramsal akışkanlığın farkındalığı

Bazı katılımcılar "tanım" verme yerine yorum yapmayı tercih etmiş; tanımın tekilleştirici doğasına itiraz eden bir söylem geliştirmiştir: *"Toplumun en küçük yapı taşı desem basit mi olur yoksa sosyologca mı olur bilemedim (gülüyor)."* (G17). Benzer biçimde, tarihsel değişimi tanımın içine alan katılımcılar, aileyi zamanla birlikte yeniden kurulan bir kategori olarak işaretlemiştir: *"Eskiden olsa baba soyundan gelen herkes diye tanımlamak gerekir ama bugün anne, baba ve evlenmemiş çocuklar derim."* (G16).

4.1.3. Yeni aile formlarını kabul, fakat çekirdek öncelik

Katılımcıların önemli bir kısmı tek ebeveynli ailelerin varlığını kabul etmekle birlikte, kendi zihinsel "ilk çağrışımının" çekirdek aile olduğunu belirtmiştir: *"Tek bir tanımı yapılamaz aslında… Ayrıca tek ebeveynli aileler var artık… Benim aklıma tek ebeveynli aile de çok gelmiyor. Çekirdek aile, anne, baba, çocuk yani."* (G4). Bu alt tema, "aile çeşitlenmesi" bilgisinin mevcut olduğunu ancak çekirdek aile şemasının kültürel ve pedagojik olarak daha baskın bir bilişsel çerçeve sunduğunu düşündürmektedir.

Özetle ilk tema, aileye ilişkin tanımların yalnızca "kültürel alışkanlık" değil, aynı zamanda akademik sosyalleşme tarafından da biçimlendirildiğini ortaya koymaktadır. Katılımcılar, aileyi *toplumsal olarak inşa edilen* bir kategori olarak sezgisel düzeyde kabul etmekte (Sanner et al., 2021), buna karşın tanım verme anında "öğretilmiş" çekirdek aile şemasına yaslanmaktadır. Bu durum, aileyi hem "değişebilir" hem de "ders kitaplarında sabitlenmiş" bir kurum olarak eşzamanlı görmeye işaret eden bir gerilim üretmektedir.

4.2. Ailede dönüşümü "maddileşme-bireyselleşme" ekseninde okuma

Bu tema, katılımcıların aile kurumundaki değişimi iki baskın anlatı üzerinden kurduğunu göstermektedir: (i) değişimi olumsuz bir *maddileşme* ve bağların zayıflaması olarak değerlendirenler; (ii) değişimi çağın gereklerine uyum sağlayan "normal" bir dönüşüm olarak görenler. Her iki anlatıda da ortak olan nokta, aile içi rollerin ve beklentilerin "verili" olmaktan çıkarak daha fazla müzakereye açıldığı algısıdır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

4.2.1. Olumsuz dönüşüm anlatısı: bağların zayıflaması ve çocuğun "yük"e dönüşmesi

Bazı katılımcılar, ailedeki dönüşümü aile bağlarının zayıflaması ve sorumlulukların geri çekilmesi üzerinden yorumlamıştır. G10'un anlatısı, "yalnızlaşma" ve yükümlülüklerin aşınması hissini belirginleştirir: *"Eskiden birlik olup hayatla mücadele etmeye çalışılırken bugün herkes tek başına… 18 yaşından sonra çocuklar da anne baba desteği istemiyor… anne babalar da çocuklarını yük gibi görmeye başlıyor."* (G10). Bu anlatıda aile, çocuğun korunması gereken bir "kırılganlık alanı" olarak kurgulanırken; yetişkinlerin ilişkileri daha geçici ve koşullu görülmektedir.

Bu çerçeveyi daha sert bir dille dile getiren katılımcılar, "bakım" ve "ilgi" pratiklerindeki erozyonu vurgulamıştır: *"Eskiden sadece anne baba değil, halalar, amcalar, komşular da çocuğa aile sıcaklığını vermeye çalışırlarmış… Bence bir çocuk dışındaki çocuklar yük gibi görülüyor."* (G15). G12 ise aile fonksiyonlarının devredilemezliğini, *kurumsal ikame* üzerinden tartışır: *"Aile kurumu değişmese Sosyal Hizmetler bu kadar kalabalık olur mu? … O çocukların orada işi ne aile fonksiyonlarını yerine getiriyorsa? … madde esaslı aileler kuruluyor."* (G12). Bu alt tema, değişim algısının yalnızca "ahlaki çöküş" söylemiyle değil; bakımın kurumsallaşması, çocuk koruma alanlarının genişlemesi ve gündelik gözlemlerle de ilişkilendirildiğini göstermektedir.

4.2.2. "Normalleşmiş" dönüşüm anlatısı: şartlara uyum ve işlevsel esneklik

Diğer bir katılımcı grubu, ailedeki dönüşümü tarihsel değişimin kaçınılmaz uzantısı olarak değerlendirmiştir. G1, aile formunun toplumsal şartlarla birlikte değişmesini "abes" olmayan, hatta beklenen bir süreç olarak konumlandırır: *"İlkel toplumlardaki aile… ile modern toplumlardaki aile… aynı olmasını beklemek abes bence… Çağ değişiyorsa… aile de değişecek ona uygun olarak."* (G1). G8 ise küresel dünyada aidiyetlerin farklılaştığını ve geniş aile yaşamının zorlaştığını vurgular: *"Bugünün insanı için geniş aile hayatı çok zor… Bugünün küresel dünyasında… aidiyetlerle eskinin aidiyetleri farklı… Eskisi gibi insanlar fedakâr olamayabilir."* (G8).

Bu tema, katılımcıların ailedeki değişimi "tek yönlü" bir süreç olarak değil, çelişkili bir deneyim olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Olumsuz anlatıda kayıp temaları (maneviyat, bakım, süreklilik) öne çıkarken, normalleşmiş anlatıda işlevsel uyum ve esneklik vurgusu ağır basmaktadır. Bu çift yönlü okuma, geç modern toplumlarda ilişkilerin daha fazla *müzakere edilen bağlanmalar* üzerinden kurulması fikriyle kesişmektedir (Giddens, 1992). Ayrıca katılımcıların ekonomik ve yaşam koşullarına ilişkin veriler, belirsizlik ve zaman baskısının aileyi bir yandan zorlayan, öte yandan "dayanışma" işlevini görünürleştiren bir zemin oluşturduğunu düşündürmektedir (Perrons et al., 2005).

4.3. Geleceğe dair şartlı belirsizlik: aile vazgeçilmez, biçimi müzakere ediliyor

Bu tema, katılımcıların aile kurumunun geleceğine ilişkin güçlü bir *belirsizlik* hissini paylaştıklarını; buna karşın ailenin tamamen ortadan kalkacağına dair kesin bir hüküm

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

vermekten kaçındıklarını göstermektedir. "Aile biter" söylemi gündelik sohbetlerde dolaşsa da, akademik bağlamda katılımcılar daha *şartlı* ve temkinli bir dil geliştirmektedir.

4.3.1. "Aile kalmayabilir" söylemi ve akademik geri çekilme

G5, aile kurumunun küçülerek ortadan kalkabileceği fikrinin eskiden daha kolay dile getirilebildiğini; ancak sosyoloji eğitimiyle birlikte kesin konuşmanın güçleştiğini belirtir: *"Eskiden olsa aile giderek küçülecek ve sonra da ortadan kalkacak bile diyebilirdim. Şimdi öyle bir şey söylemek zor… insanlığın ne yöne evrileceğini bilmek zor."* (G5). G3 benzer biçimde, akraba sohbetlerindeki çizgisel "küçülme" anlatısını hatırlatırken, derslerde *ailesiz toplum modellerinin* tartışıldığını ve bunun ikna edici bulunmadığını vurgular: *"Geniş aileden çekirdek aileye… oradan tek ebeveynli aileye geçildi… ama yıllarca derslerde ailesiz toplum modellerinin denendiğini gördük. Olmamış bir şekilde."* (G3).

4.3.2. Kriz anıları ve aileyi "güvence" olarak yeniden kurma

G2'nin anlatısı, aileyi gelecekte "baskı kuramayacak" bir kurum olarak hayal etmekle, kriz anılarının aileyi yeniden merkezileştirmesi arasındaki gerilimi görünürleştirir: *"İleride aile kalmayacak… diyorum ama düşününce de aile olmadan olmaz geliyor… Pandemide hepimiz eve koştuk. Ailemiz dedik. Yarın yeni bir pandemi… olursa aile önem kazanır."* (G2). Bu alıntı, belirsizlik dönemlerinde ailenin "sığınak/güvence" olarak yeniden kurulduğu, gündelik özerklik arzusunun ise kriz bağlamında geri çekilebildiğini göstermektedir.

4.3.3. "Yerini tutan bir şeyler olur": aile işlevlerinin devamlılığı

G13, aile biçiminin değişebileceğini ancak "aile işlevini" gören bir düzenlemenin varlığını sürdüreceğini ima eder: *"Her toplumda olmuş. Şekli farklı, olur ama ailenin yerini tutan bir şeyler olur gibi geliyor bana."* (G13). Bu ifade, aileyi biçimsel bir şemadan çok, dayanışma ve aidiyet üreten bir işlevler seti olarak okuyan bir yaklaşımı yansıtır.

Bu son tema, genç kadınların aileyi "mutlak bir süreklilik" olarak değil, fakat tamamen ikame edilemeyen bir kurum olarak kavradığını göstermektedir. Bu sonuç, bir yandan *kurumsallaşmış bireyselleşme* koşullarında aile rollerinin daha esnek ve pazarlığa açık hale geldiği görüşüyle (Beck & Beck-Gernsheim, 2002), diğer yandan kültürel bağlamda *özerklik–bağlılık* diyalektiğiyle uyumludur (Kağıtçıbaşı, 2017). Katılımcıların "kesin konuşmama" eğilimi ise sosyoloji eğitiminin metodolojik kuşkuculuğunun gündelik öngörü pratiklerini dönüştürdüğüne işaret etmektedir.

5. Tartışma

Bu çalışma, sosyoloji eğitimi alan genç kadınların aileyi tanımlama ve tartışma biçimlerinde üç kritik örüntü ortaya koymaktadır.

Birincisi, aileyi tanımlama anında *çekirdek aile* şemasının baskınlığıdır. Katılımcılar aile biçimlerinin tarihsel çeşitliliğinin farkında olsalar da "tanım" istendiğinde derslerde öğrenilen formülasyona yönelmektedir. Bu durum, ailenin toplumsal olarak inşa edilen bir kategori

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

olmasıyla (Sanner et al., 2021) pedagojik olarak sabitlenen tanımlar arasındaki gerilimi göstermektedir. Nitel açıdan bu bulgu, "tanım" sorularının katılımcılarda performatif/akademik bir yanıt üretme eğilimini tetikleyebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla araştırmacının soru formülasyonunda kavramsal açıklık kadar etnografik duyarlılığa da ihtiyaç olduğunu düşündürmektedir.

İkincisi, ailede değişim algısının *ikili* bir yapıya sahip olmasıdır. Bir grup katılımcı değişimi maddileşme, bakımın zayıflaması ve çocuğun "yük"e dönüşmesi gibi kayıp temalarıyla okurken; diğer grup değişimi tarihsel-işlevsel uyumun normal sonucu olarak yorumlamaktadır. Her iki anlatı da Giddens'ın (1992) yakın ilişkilerde yükümlülüklerin *müzakere edilmesi* fikrine paralel biçimde, aile içi rollerin artık "kendiliğinden" değil koşullu ve pazarlığa açık olarak kavrandığını ima etmektedir.

Üçüncüsü, geleceğe ilişkin anlatılarda belirsizliğin belirleyici olmasıdır. Katılımcılar, gündelik sohbetlerde dolaşan "aile biter" söylemine atıf yapsalar da, akademik bağlamda daha ihtiyatlı bir dil geliştirmektedir. Bu ihtiyat, sosyoloji eğitiminin olguları doğrusal bir çizgide öngörmeye mesafeli duruşunu yansıtmakla birlikte; aynı zamanda geç modern koşullarda biyografilerin daha fazla belirsizlikle örüldüğü fikriyle de kesişmektedir (Beck & Beck-Gernsheim, 2002). Özellikle G2'nin pandemi üzerinden kurduğu anlatı, kriz anılarının aileyi "güvence" olarak yeniden merkezileştirebildiğini göstermektedir. Bu bulgu, prekarite ve zaman rejimlerinin aileyi hem zorlayan hem de dayanışma kaynağı olarak yeniden kuran çift yönlü etkisini destekler niteliktedir (Perrons et al., 2005).

Son olarak, çalışma bağlamında katılımcıların önemli bir kısmının burs, kredi ve/veya saatlik işlerle eğitimlerini sürdürmesi, aile algısının yalnızca kültürel normlarla değil; ekonomik belirsizlik ve yaşam stratejileriyle de şekillendiğini düşündürmektedir. Bu durum, aileyi hem bağımsızlaşılması gereken bir alan, hem de kriz anlarında geri dönülen bir "dayanak" olarak eşzamanlı konumlandıran *özerklik–bağlılık* diyalektiğini görünür kılar (Kağıtçıbaşı, 2017).

6. Sonuç

Bu araştırma, sosyoloji eğitimi alan genç kadınların aileye ilişkin anlam dünyalarında çekirdek aile tanımının hâlâ güçlü bir bilişsel çerçeve sunduğunu; ancak bu çerçevenin tek ebeveynli aileler gibi yeni formların varlığıyla birlikte daha akışkan bir hale geldiğini göstermiştir. Katılımcıların ailede dönüşüme dair anlatıları bir yanda maddileşme ve bakım bağlarının zayıflamasıyla ilişkilendirilen olumsuz değişim, diğer yanda toplumsal şartlara uyum sağlayan normalleşmiş dönüşüm olmak üzere iki eksende toplanmaktadır. Ailenin geleceğine ilişkin öngörüler ise belirgin biçimde şartlı ve belirsizdir. Aile "tamamen ortadan kalkacak" kesinliğinde değil, biçimi sürekli yeniden müzakere edilen bir kurum olarak düşünülmektedir.

Kuramsal katkı açısından çalışma, aileyi hem toplumsal inşa hem de geç modern bireyselleşme süreçleri bağlamında tartışarak, gençlerin aileyi aynı anda hem güvence hem de özerklik sınırı olarak kurabildiğini göstermektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Uygulama/politika çıkarımları bakımından ise gençlerin aileyi "bireyselliği destekleyen" formlar üzerinden tahayyül etme eğilimi, aile politikalarının gençlik perspektifini ve toplumsal cinsiyet boyutunu dikkate almasının önemini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunduğu söylemek gerekir.

Öncelelikle araştırma tek bir üniversitenin sosyoloji bölümünde öğrenim gören 18 katılımcının verileriyle sınırlıdır. Bu nedenle bulgular genellenemez. Gelecek çalışmalar, farklı disiplinlerden gençlerle karşılaştırmalı tasarımlar kurabilir. Örneğin, erkek öğrencileri ve farklı sınıfsal/kırsal-kentsel bağlamları da kapsayarak aile algısındaki çeşitlenmeyi daha kapsamlı biçimde incelenebilir.

Kaynakça

Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist, 55*(5), 469–480. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469

Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. SAGE Publications.

Beck, U., & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences*. SAGE Publications. https://doi.org/10.4135/9781446218693

Beck, U., Giddens, A., & Lash, S. (1994). *Reflexive modernization: Politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Polity Press.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*(2), 77-101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

Cherlin, A. J. (2004). The deinstitutionalization of American marriage. *Journal of Marriage and Family*, *66*(4), 848–861. https://doi.org/10.1111/j.0022-2445.2004.00058.x

Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford University Press.

Franklin, P., Zwysen, W., & Piasna, A. (2022). Temporal dimensions of job quality and gender: Exploring differences in the associations of working time and health between women and men. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 19*(8), 4456. https://doi.org/10.3390/ijerph19084456

Furstenberg, F. F., Harris, L. E., Pesando, L. M., & Reed, M. N. (2020). Kinship practices among alternative family forms in Western industrialized societies. *Journal of Marriage and Family*, *82*(5), 1403–1430. https://doi.org/10.1111/jomf.12712

Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Polity Press.

Giddens, A. (1992). *The transformation of intimacy: Sexuality, love and eroticism in modern societies*. Stanford University Press.

Häusermann, S., Kurer, T., & Schwander, H. (2015). High-skilled outsiders? Labor market vulnerability, education and welfare state preferences. *Socio-Economic Review, 13*(2), 235–258. https://doi.org/10.1093/ser/mwu026

Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). The autonomous-relational self: A new synthesis. *European Psychologist, 1*(3), 180–186. https://doi.org/10.1027/1016-9040.1.3.180

Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 36*(4), 403–422. https://doi.org/10.1177/0022022105275959

Kağıtçıbaşı, Ç. (2007). *Family, self, and human development across cultures: Theory and applications* (2nd ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203937068

Kağıtçıbaşı, Ç. (2017). Doing psychology with a cultural lens: A half-century journey. *Perspectives on Psychological Science, 12*(5), 824–832. https://doi.org/10.1177/1745691617700932

Kalleberg, A. L. (2009). Precarious work, insecure workers: Employment relations in transition. *American Sociological Review, 74*(1), 1–22. https://doi.org/10.1177/000312240907400101

Kalmijn, M. (2011). The influence of men's income and employment on marriage and cohabitation: Testing Oppenheimer's theory in Europe. *European Journal of Population, 27*(3), 269–293. https://doi.org/10.1007/s10680-011-9238-x

Lesthaeghe, R. (2010). The unfolding story of the second demographic transition. *Population and Development Review, 36*(2), 211–251. https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2010.00328.x

Oppenheimer, V. K. (1988). A theory of marriage timing. *American Journal of Sociology, 94*(3), 563–591. https://doi.org/10.1086/229030

Sanner, C. M., Ganong, L., & Coleman, M. A. (2021). Families are socially constructed: Pragmatic implications for researchers. *Journal of Family Issues, 42*(2), 422–444. https://doi.org/10.1177/0192513X20905334

Standing, G. (2011). *The precariat: The new dangerous class*. Bloomsbury Academic. https://doi.org/10.5040/9781849664554

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

DEĞİŞEN DÜNYADA GENÇ ERKEKLERİN EVLİLİKTEN BEKLENTİLERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL

Kırıkkale Üniversitesi,

dolunay_senol@yahoo.com - 0000-0003-3716-0430

Dr. Gıyasettin YILDIZ

Harran Üniversitesi,

gyildiz2121@gmail.com - 0000-0001-5191-509X

ÖZET

Tarihin en eski toplumlarında dahi aile hayatının izlerine rastlanmaktadır. Ancak bu izler gösteriyor ki, aile yapısı her zaman içinde bulunulan toplumsal ve ekonomik koşullar tarafından şekillenmiştir. Değişen dünya düzeni, aile kurumunu etkilemiş; bireylerin rollerini, sorumluluklarını ve evlilikten beklentilerini dönüştürmüştür. Farklı sosyal grupların (kadın-erkek, genç-yaşlı, eğitim düzeyi yüksek-düşük vb.) evlilikten beklentileri çeşitlilik gösterdiği için, bu beklentilerin grup bazında incelenmesi önem kazanmıştır. Bu çalışma, söz konusu çeşitlilik içinden, 20-25 yaş aralığındaki, hiç evlenmemiş ve üniversite eğitimi almış genç erkeklerin evlilik beklentilerine odaklanmıştır. Araştırma, Ankara'da yaşayan bu gruptaki bireylere amaçlı örneklem yöntemiyle ulaşmış ve yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla veri toplamıştır. Sahada 17 katılımcıdan elde edilen verilerle sınırlı olmak kaydıyla, değişen küresel koşulların genç erkeklerin evlilik beklentileri üzerindeki etkisi sosyolojik bir perspektifle analiz edilmiş ve bu beklentilerdeki farklılaşmanın kaynaklarına dair bir görüş oluşturulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Evlilik, evlilik beklentisi, aile, gençlik

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

AN ANALYSIS OF YOUNG MEN'S EXPECTATIONS OF MARRIAGE IN A CHANGING WORLD

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL

Kırıkkale University,

dolunay_senol@yahoo.com - 0000-0003-3716-0430

Dr. Gıyasettin YILDIZ

Harran University,

gyildiz2121@gmail.com - 0000-0001-5191-509X

ABSTRACT

Traces of family life can be found even in the most ancient societies in history. However, these traces show that the family structure has always been shaped by the prevailing social and economic conditions. The changing world order has affected the institution of the family, transforming individuals' roles, responsibilities, and expectations of marriage. Since the expectations of different social groups (women-men, young-old, high-low education level, etc.) vary, it has become important to examine these expectations on a group basis. This study focuses on the expectations of young men aged 20-25 who have never been married and have a university education. The research reached individuals in this group living in Ankara using a purposive sampling method and collected data through semi-structured interviews. Subject to the limitation of data obtained from 17 participants in the field, the impact of changing global conditions on young men's expectations of marriage was analyzed from a sociological perspective, and the aim was to form an opinion on the sources of this differentiation in expectations.

Keywords: Marriage, expectations of marriage, family, youth.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. Giriş

Evlilik ve aile kurumları, Türkiye'de uzun süre toplumsal yeniden üretimin merkezinde konumlanmış; akrabalık, bakım, dayanışma ve statü aktarımı gibi işlevleriyle gündelik hayatın temel örgütlenme eksenlerinden birini oluşturmuştur. Bununla birlikte, son otuz yılda hızlanan kentleşme, eğitim düzeyinin yükselmesi, istihdam rejimindeki dönüşümler, kadınların ücretli emek piyasasına katılımı ve dijitalleşmenin ilişkilenme biçimlerini dönüştürmesi, evlilik kararının zamanlamasını ve anlamını yeniden şekillendirmiştir. Resmî istatistikler, Türkiye'de ilk evlenme yaşının yükseldiğini; evlilik ve boşanma dinamiklerinin toplumsal algıda giderek daha fazla görünürlük kazandığını göstermektedir (TÜİK, 2025).

Bu bağlamda 'geç modernlik', bireylerin yaşam seyrini giderek daha fazla kendi kararlarıyla kurmak zorunda kaldığı; güvenlik ağlarının zayıfladığı; risklerin ise bireysel düzeyde yönetilmesi beklentisinin güçlendiği bir toplumsal düzeni işaret eder (Beck, 1992; Beck & Beck-Gernsheim, 2002). Giddens'ın (1992) mahremiyetin dönüşümüne ilişkin tartışması, yakın ilişkilerin 'saf ilişki' ideali etrafında müzakereci, kırılgan ve süreklilik açısından belirsiz bir çerçevede yeniden kurulduğunu vurgular. Bu dönüşüm, evliliğin yalnızca 'yapılması gereken' bir yetişkinlik ritüeli olmaktan çıkarak, maliyet-fayda hesapları ve risk algıları içinde değerlendirilen bir proje hâline gelmesine zemin hazırlar.

Evlilik ertelemesi literatürde yalnızca ekonomik kriz ve işsizlikle açıklanmaz; aynı zamanda demografik geçiş süreçleri ve 'beliren yetişkinlik' deneyimleriyle de ilişkilendirilir (Arnett, 2000; Lesthaeghe, 2010). Orta Doğu bağlamında 'waithood' kavramsallaştırması, gençlerin yetişkinlik statüsüne geçişini sağlayan kurumlara (istikrarlı iş, konut, evlilik) erişimin zorlaşması nedeniyle uzayan 'bekleme hâli'ni tanımlar (Singerman, 2007). Türkiye'de de evlilik yaşının yükselmesi ve evlilik maliyetlerinin artışı, bu 'bekleme' hâlini özellikle kentli gençler için belirginleştirmektedir (TAYA, 2018).

Mevcut araştırmalar, evlilik ve aile dönüşümünü sıklıkla kadınların deneyimleri üzerinden tartışırken; genç erkeklerin değişen evlilik beklentileri, korkuları ve stratejileri görece daha sınırlı biçimde ele alınmaktadır. Oysa toplumsal cinsiyet rejiminde hegemonik erkeklik, hâlâ 'geçindiren erkek' (breadwinner) rolü, statü ve kontrol beklentileri etrafında kurulmakta; bu rolün yerine getirilememesi erkeklik performansında bir kırılganlık yaratabilmektedir (Connell, 2005; Sancar, 2009; Vandello & Bosson, 2008). Bu çalışma, Ankara'da 20–25 yaş arası bekâr erkeklerin evliliği hangi koşullar altında 'mümkün' gördüklerini; hangi riskleri merkeze alarak evlilik kararını erteleediklerini; babalık ve aidiyet gibi motiflerin bu tablo içindeki yerini, saha verisi temelinde tartışmayı hedeflemektedir.

Bu amaç doğrultusunda çalışma aşağıdaki araştırma sorularına odaklanmaktadır: (1) Genç erkekler evliliği hangi anlam dünyası içinde konumlandırmaktadır? (2) Evlilik kararını erteleme ve koşullulaştırma süreçlerinde hangi risk kategorileri (ekonomik, ilişkisel, hukuki) öne çıkmaktadır? (3) Erkeklik ve babalık idealleri evlilik beklentilerini nasıl şekillendirmektedir?

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2. Kuramsal Çerçeve

2.1. Risk toplumu, bireyselleşme ve mahremiyetin dönüşümü

Beck'in (1992) 'risk toplumu' yaklaşımı, sanayi toplumunun ürettiği risklerin (işsizlik, güvencesizlik, çevresel ve ekonomik krizler) artık 'dışsal' olmaktan çok 'üretilmiş' nitelik kazandığını; bu risklerin yönetiminin giderek daha fazla bireylerin omuzlarına yüklendiğini ileri sürer. Bireyselleşme süreci, yaşam biyografilerinin geleneksel kalıplardan koparak 'seçim' ve 'öz-yapım' (self-construction) üzerinden kurulmasını bekler; ancak bu aynı zamanda, başarısızlığın sorumluluğunun da bireye atfedilmesi anlamına gelir (Beck & Beck-Gernsheim, 2002). Yakın ilişkiler bağlamında Giddens (1992), romantik ilişkinin ve evliliğin, karşılıklılık ve müzakere normlarının güçlendiği bir döneme girdiğini; ilişkilerin sürekliliğinin artık daha fazla 'duygusal emek' ve 'sürekli yeniden onay' gerektirdiğini savunur. Bu çerçeve, evliliğin tek başına güvenlik sağlamadığı; tersine, güvenlik arayışının yeni belirsizlikler ürettiği bir bağlamı işaret eder.

2.2. Demografik geçiş, beliren yetişkinlik ve 'waithood'

Evlilik ve ebeveynliğin ertelenmesi, ikinci demografik geçiş tartışmalarında değerler, bireysel özerklik ve yaşam tarzı çeşitlenmesiyle ilişkilendirilirken (Lesthaeghe, 2010), genç yetişkinlik çalışmalarında 'beliren yetişkinlik', kimlik denemelerinin uzadığı, istikrarlı iş ve evlilik gibi yetişkinlik rollerinin geciktiği bir evre olarak tanımlanır (Arnett, 2000). Orta Doğu literatüründe Singerman (2007), gençlerin evlilik için gereken ekonomik ve sosyal 'eşiklere' erişememesi nedeniyle uzayan bir bekleme sürecinden söz eder: waithood. Bu kavram, evliliğin salt kültürel tercih olarak ertelenmediğini; yapısal koşulların ürettiği zorunlu bir gecikme biçiminde deneyimlenebildiğini vurgular.

2.3. Erkeklik, geçindiren erkek ideali ve kırılgan erkeklik

Connell'in (2005) hegemonik erkeklik kuramı, erkekliğin toplumsal olarak hiyerarşik biçimde üretildiğini; 'ideal erkeklik' formunun hem kadınlara hem de diğer erkeklik biçimlerine üstünlük sağlayacak şekilde kurgulandığını ileri sürer. Türkiye bağlamında Sancar (2009), erkekliğin 'iktidar' vaat eden ancak çoğu zaman 'imkânsız' bir performans olarak kurulduğunu; ataerkil beklentilerin ekonomik ve toplumsal dönüşümlerle birlikte erkekler üzerinde gerilim yarattığını gösterir. Kırılgan erkeklik yaklaşımı ise erkekliğin 'zor kazanılan ve kolay kaybedilen' bir statü olarak deneyimlenebileceğini; özellikle 'geçindiren erkek' rolünün tehdit altında olduğu koşullarda erkeklerin statü kaybı korkusunun arttığını ortaya koyar (Vandello & Bosson, 2008). Dolayısıyla evlilik, bir yandan erkekliğin 'tamamlayıcı' ritüeli olarak idealize edilirken; diğer yandan bu performansın sürdürülebilirliği konusunda belirsizlikler nedeniyle ertelenebilir.

2.4. Babalık, soy ve kültürel bağlamda aile dönüşümü

Evlilik ve aileyi yalnızca bireyselleşme ve risk söylemleri üzerinden okumak, kültürel bağlamdaki süreklilikleri görünmez kılabilir. Kağıtçıbaşı'nın (2002; 2005) aile değişimi modeli, ekonomik bağımlılık azalırken duygusal bağlılığın sürdüğü 'duygusal bağlılık/özerk-

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ilişkisel' bir aile formuna işaret eder. Babalık ise erkeklik inşasında süreklilik sağlayan güçlü bir kaynak olarak ön plana çıkabilir. King ve Stone (2010), soyun devamı, soyadı ve biyolojik süreklilik vurgusunun erkeklik için merkezî bir dayanak oluşturduğunu 'lineal masculinity' kavramıyla tartışır. Bu kavramsal çerçeve, evliliğin eşe yönelik güvensizliklerle koşullulaştırıldığı koşullarda bile, çocuk ve babalık fikrinin neden güçlü biçimde sürdürülebildiğini anlamaya yardımcıdır.

3. Yöntem

3.1. Araştırma deseni

Çalışma, yorumlayıcı nitel araştırma yaklaşımı içinde konumlandırılmıştır. Amaç, katılımcıların evliliğe ilişkin algı ve beklentilerini, kendi anlam dünyaları içinde kavramak ve bu anlamları geç modernlikte risk, bireyselleşme ve erkeklik literatürleriyle ilişkilendirerek açıklamaktır. Alan yazında, fenomenolojik duyarlılıkla yürütülen çalışmaların katılımcıların öznel anlam dünyalarını yakalamada güçlü olduğu kabul edilmekle birlikte; bu araştırmada katılımcılar evlilik 'deneyimi'nden çok evlilik 'beklentisi' ürettikleri için, betimsel fenomenoloji yerine Braun ve Clarke'ın (2006; 2019; 2021) refleksif tematik analiz yaklaşımı tercih edilmiştir. Refleksif tematik analiz, temaların araştırmacı-veri etkileşiminde kurulduğunu kabul eder; bu sayede verideki örtük anlamların (örneğin erkeklik kodları, güven ve risk söylemleri) kuramsal çerçeveyle birlikte yorumlanmasına olanak tanır.

3.2. Çalışma grubu ve örnekleme

Araştırma, Ankara Kızılay'da yürütülen saha çalışması kapsamında 20–25 yaş aralığında, hiç evlenmemiş 17 erkek katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 09–18 Aralık 2025 tarihleri arasında yapılmıştır. Katılımcılara, kamusal alanda 'uygun ölçütleri sağlayabileceği' düşünülen kişilerle temas edilerek ulaşıldığı; gönüllülük esasına göre katılım sağlandığı anlaşılmaktadır. Bu süreçte bazı adayların zaman kısıtı veya katılmama tercihi gerekçesiyle görüşmeyi reddettiği belirtilmiştir. Çalışmada örnekleme tekniği, ölçüt örnekleme (criterion sampling) ile sahada kurulan rastlantısal temasın bir bileşimi olarak okunabilir. Katılımcıların çoğunluğu üniversite öğrencisi veya mezunudur; iki katılımcı lise mezunudur. Katılımcılar, yaş, eğitim düzeyi ve evlilik planları açısından heterojen bir dağılım göstermektedir.

Değişken	**Dağılım**	**Not**	**Kaynak**
Yaş	21(3), 22(5), 23(2), 24(4), 25(3)	Toplam n=17	Saha görüşmeleri
Eğitim	Üniversite öğr./mezun: 15; Lise: 2	Eğitim ağırlığı yüksek	Saha görüşmeleri
Evlilik planı	İlk 5 yıl: 1; 10+ yıl: 11; 30'lu yaşlar: 2; Hiç: 3	Ertelenme baskın	Saha görüşmeleri
Çocuk isteği	1 çocuk: 12; 3 çocuk: 3; İstemiyor: 2	Düşük doğurganlık beklentisi	Saha görüşmeleri

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3.3. Veri toplama

Veriler, önceden hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Görüşme soruları; aile algısı, evlilik planı ve zamanlaması, evlilikten beklentiler, çocuk isteği, güncel evlilik pratiklerine ilişkin değerlendirmeler ve evlilik kararını etkileyen koşullar gibi tematik alanları kapsamaktadır. Görüşmelerde gizlilik, gönüllülük ve zarar vermeme ilkeleri esas alınmış; katılımcı anonimliği G1-G17 kodlarıyla sağlanmıştır.

3.4. Veri analizi

Veri analizi, Braun ve Clarke'ın (2006) altı aşamalı refleksif tematik analiz süreci takip edilerek yürütülmüştür: (1) veriye aşinalık, (2) başlangıç kodlarının üretilmesi, (3) temaların oluşturulması, (4) temaların gözden geçirilmesi, (5) temaların adlandırılması ve tanımlanması, (6) raporlama. Analiz, hem görünür (semantic) hem de örtük (latent) anlam katmanlarını dikkate almıştır. Örneğin 'iş-para-evlilik' sıralamasına ilişkin ifadeler, yalnızca ekonomik gerçeklikler değil; aynı zamanda 'geçindiren erkek' normunun yeniden üretimi olarak yorumlanmıştır (Connell, 2005; Sancar, 2009). Refleksif tematik analizde temaların araştırmacı konumlanışıyla birlikte kurulduğu kabul edildiğinden, analiz sürecinde kuramsal çerçeve ile saha bulguları arasında çift yönlü bir okuma benimsenmiştir (Braun & Clarke, 2019).

3.5. Güvenirlik/sağlamlık

Nitel araştırmada kalite, nicel araştırmadaki geçerlik-güvenirlik kriterlerine indirgenmez; bunun yerine inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve doğrulanabilirlik gibi ölçütler üzerinden tartışılır (Lincoln & Guba, 1985). Bu çalışmada, temaların oluşturulmasında alıntılarla 'kanıt izi' sunulmuş; analiz mantığı temadan alt temaya geçişi görünür kılacak şekilde raporlanmıştır. Örneklem büyüklüğü, araştırmanın odak daralığı ve katılımcı homojenliği dikkate alındığında 'bilgi gücü' yaklaşımıyla uyumlu görünmektedir (Malterud et al., 2016). Bununla birlikte, örneklemin büyük ölçüde eğitimli ve kent merkezinde erişilmiş kişilerden oluşması aktarılabilirliği sınırlayan bir unsur olarak not edilmelidir.

4. Bulgular

Analiz sonucunda, genç erkeklerin evlilik beklentilerinin 'koşullulaştığı' ve evlilik kararının ekonomik, ilişkisel ve hukuki riskler bağlamında yeniden çerçevelendiği görülmüştür. Dört ana tema ve ilişkili alt temalar aşağıda sunulmaktadır. Her tema, önce temanın analitik bağlamını kuran kısa bir girişle tanıtılmakta; ardından alt temalar, katılımcı alıntıları ve kuramsal yorumlarla birlikte ele alınmaktadır.

4.1. Ekonomik eşik ve evliliğin 'varış noktası'na dönüşmesi

Katılımcıların anlatılarında evlilik, 'başlangıç' değil; istikrarlı gelir ve birikimden sonra erişilebilecek bir 'varış noktası' olarak kurgulanmaktadır. Bu tema, evliliğin zamanlamasının iş güvencesi, gelir düzeyi ve evlilik maliyetleriyle koşullulaştırıldığını göstermektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

4.1.1. ‘Önce iş, sonra evlilik’ sıralaması

Evlilik kararında en sık tekrarlanan şema, iş bulma ve gelir elde etme zorunluluğunun evliliğin önkoşulu hâline gelmesidir. Bu çerçevede evlilik, ekonomik ‘tamamlanmışlık’ sağlandığında gündeme gelen bir proje gibi konuşulmaktadır.

> *“Şimdi maddiyat ön planda. İşin, gücün olacak. Sonra evlilik. Herkes kemikleşince evlilik de zor oluyor. Sonra gelsin kavga dövüş.”* (G16)

> *“Önce iş bulacaksın, para kazanacaksın, kızın isteklerini yerine getirebilecek seviyeye geleceksin. Evlilik en son.”* (G4)

Bu ifadeler, geç modernlikte ekonomik güvencesizliğin evliliği ertelettiğini gösteren literatürle uyumludur. Güvencesiz istihdam ve iş piyasasındaki belirsizlik, genç yetişkinlerin uzun vadeli bağlanma kararlarını ‘riskli’ hâle getirebilmekte; evliliği geçim kapasitesiyle doğrudan ilişkilendirebilmektedir (Beck, 1992; Kalleberg, 2009).

4.1.2. ‘Waithood’ stratejisi ve uzun erteleme ufku

Katılımcıların önemli bir bölümü evliliği ‘en az 10 yıl sonra’ düşündüğünü ifade etmektedir. Bu, evliliğin yalnızca istenen bir gelecek değil; erişim koşulları belirsiz bir hedef olarak konuşulduğunu göstermektedir. Erteleme, sadece bireysel tercih değil; ekonomik ve sosyal eşiklerin aşılması gereken bir ‘bekleme hâli’ olarak görünür.

Bu bulgu, Singerman’ın (2007) waithood kavramsallaştırmasıyla ve beliren yetişkinliğin uzayan geçiş evresiyle tutarlıdır (Arnett, 2000). Evlilik, eğitim ve mesleki yerleşiklik sağlanmadan ‘erken’ bir adım olarak görülmekte; bunun ‘kemikleşme’ ve çatışma üreteceği varsayılmaktadır.

4.2. Güven erozyonu ve ‘modern evlilik’ eleştirisi

İkinci tema, katılımcıların güncel evlilik pratiklerini güven, sadakat ve süreklilik açısından kırılgan görmeleri etrafında örülmektedir. Medya, sosyal çevre ve kişisel ilişki deneyimleri, evliliğin ‘çabuk dağılan’ bir kurum olduğu algısını beslemektedir.

4.2.1. ‘Bugün evlenen yarın boşanıyor’ söylemi

Bazı katılımcılar, evliliğin kısa süreli ve çıkar ilişkilerine açık bir birliktelik hâline geldiğini düşünmektedir. Bu, evlilikten kaçınmayı veya ‘ileri bir tarihe’ ertelemeyi meşrulaştıran bir bilişsel çerçeve üretmektedir.

> *“Bugün evlenen yarın boşanıyor. Kime güvenip evleneceksin? ... İnanın evlenmekten korktum. O da kısa süre sonra bitecekse neden başlasın diye düşünüyorum.”* (G7)

> *“Bugünün ailesine ben inanmam, güvenmem. ... Ben evlenmeyi de çocuk sahibi olmayı da düşünmüyorum.”* (G14)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Giddens'ın (1992) yakın ilişkilerin müzakereci ve kırılgan karakterine ilişkin vurgusu, bu anlatılarda karşılığını bulur: ilişki sürekliliği artık 'verili' kabul edilmemekte; tersine, sürekli bir risk hesabı içinde değerlendirilmektedir. Bu durum, evliliğin bir 'güvenlik kurumu' olmaktan çıkıp 'güven üretmesi gereken' bir kurgu olarak görülmesine yol açmaktadır.

4. 2.2. Şiddet anlatıları, medya etkisi ve 'her şey felaket' algısı

Katılımcıların bir kısmı, aile içi şiddet ve cinayet haberlerini evlilik kurumuna ilişkin genel bir güvensizliğin kanıtı olarak okur. Bu anlatılar, evliliği hem kadınlar hem de erkekler için tehditkâr bir alan olarak resmeder.

> *"Aynı yastığa baş koyduğuna inanamadığın bi dünyada yaşıyoruz. Ciddi söylüyorum ben erkekken korkuyorum. ... Mesela ben asla evlenmem diyorum."* (G13)

Bu tür ifadeler, bireylerin mahrem ilişkilere 'ontolojik güvenlik' yerine 'ontolojik tedirginlik' atfettiğini düşündürür. Risk toplumunda güvenlik algısı, yalnızca nesnel risklerden değil; riskin medyada ve gündelik söylemde dolaşıma sokulma biçiminden de etkilenir (Beck, 1992).

4.3. Hukuki belirsizlikler ve evliliğin 'risk yönetimi'ne dönüşmesi

Üçüncü tema, evliliğin özellikle boşanma sonrasında ortaya çıkabilecek hukuki sonuçlar üzerinden riskli bir sözleşme gibi algılandığını göstermektedir. Yoksulluk nafakası, velayet ve çocukla görüşme gibi başlıklar, katılımcıların evliliği ertelemesinde güçlü bir gerekçelendirme alanı oluşturur.

4.3.1. Yoksulluk nafakası etrafında 'ekonomik kayıp' korkusu

Bazı katılımcılar, evliliğin ardından boşanma durumunda uzun süreli mali yükümlülükler doğabileceğine inanmakta; evliliği 'mülksüzleşme' riskiyle özdeşleştirmektedir. Bu algı, kamuoyundaki 'süresiz nafaka' tartışmalarının ve çevrimiçi erkeklik söylemlerinin etkisiyle güçlenebilmektedir.

> *"Şimdi insanlar aile olmak değil, evlenip erkeklerin elindekileri almak için evleniyorlar sanırım... Bir ay evli kal bir ömür para al... Biz erkekler evlilikten bunları duydukça korkuyoruz."* (G5)

Bu ifade, nafaka tartışmalarının erkeklerde 'önleyici korku' üretebildiğini gösterir. Türkiye'de nafaka karşıtı söylemlerin sosyal medyada nasıl dolaşıma girdiğini inceleyen çalışmalar, 'nafaka mağduriyeti' anlatısının çoğu zaman kadın karşıtlığı ve mağdur erkeklik kurgusuyla iç içe geçtiğini göstermektedir (Keleş, 2023; Demir & Tiryaki, 2024). Hukuki tartışmanın teknik boyutunda ise, yoksulluk nafakasında süre meselesi hem doktrinde hem uygulamada tartışmalıdır; bazı çalışmalar, süresizliğin ölçülülük sorunları yaratabileceğini; ancak düzenlemenin aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini vurgular (Bulut, 2024; Keleş, 2023).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

4.3.2. Çocukla ilişki ve velayet kaygısı

Hukuki risk algısı yalnızca mali yükümlülüklerle sınırlı değildir. Çocuğu 'görememe' veya ebeveynlik rolünden dışlanma korkusu, evliliğin maliyeti kadar güçlü bir caydıran olarak görünür. Bu, babalık arzusuyla birlikte ele alındığında, evliliğin hem istenen hem de kaçınılan bir kurum olarak çift değerlilik taşımasına yol açar.

Bu alt temada dikkat çeken nokta, evlilik 'eş' üzerinden kırılgan ve riskli görülürken; çocuk üzerinden kurulan bağın daha kalıcı ve güvenilir kabul edilmesidir. Böylece evlilik, babalığa erişim sağlayan bir araç olduğu kadar; babalığın risk altına girebileceği bir alan olarak da düşünülür.

4.4. Babalık, soy ve aidiyet: koşullulaşmaya rağmen süren motivasyonlar

Dördüncü tema, evliliğe ilişkin kaygıların yüksek olmasına rağmen, babalık ve aidiyet ihtiyacının evlilik fikrini bütünüyle ortadan kaldırmadığını göstermektedir. Katılımcıların önemli bir bölümü çocuk sahibi olmayı evlilik motivasyonunun merkezine yerleştirmekte; aileyi de yalnızlıkla baş etmenin bir yolu olarak tanımlamaktadır.

4.4.1. Çocuk sahibi olma ve 'babalık görevi'

Katılımcı anlatılarında çocuk sahibi olmak, yalnızca duygusal bir arzu değil; aynı zamanda 'görev' ve 'sorumluluk' olarak çerçevelenir. Bu, toplumsal cinsiyet rolleriyle iç içe geçmiş bir babalık tahayyülüne işaret eder.

> *"Aile olmak benim içinnnnn, çocuk sahibi olmak için önemli. Çocuk olmasa belki evlenmezdim ama çok istiyorum çocuğumun olmasını."* (G8)

> *"Benim bu dünyadaki görevlerimin başında baba olmak olduğunu düşündüğüm için evlenmem ve baba olmam lazım."* (G17)

4.4.2. Soyadı, soy kütüğü ve 'lineal masculinity'

Bazı katılımcılar için çocuk, özellikle soyadı ve soy kütüğü üzerinden erkekliğin sürekliliğini sağlayan bir unsurdur. Evlilik, bu sürekliliği 'meşrulaştıran' kurumsal çerçeve olarak görülür.

> *"Çocuğum bana göre benim soy kütüğüme kayıtlı olmalı. Benim soyadımı taşımalı. ... Soyunu devam ettirmenin, soyadını çocuğuna vermenin görev olduğunu düşünüyorum."* (G1)

Bu vurgu, King ve Stone'un (2010) 'lineal masculinity' kavramıyla örtüşür: soy sürekliliği, erkeğin hem aile içinde hem de toplum önünde statü kurma aracıdır. Kağıtçıbaşı'nın (2005) kültürel bağlamda özerklik ve ilişkiselliğin birlikte var olabildiğine dair tespiti, burada da görülür: katılımcılar bireysel özerkliği (evlilikten kaçınma/erteleme) önemserken, ilişkisel bağlılığı (babalık ve aileye ait olma) güçlü biçimde sürdürmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

4.4.3. Aidiyet ve yalnız kalmama

Aile, katılımcılar için aynı zamanda 'aidiyet' ve yalnızlığa karşı koruyucu bir çerçeve olarak konuşulur. Bu, evlilik kararını erteleyenlerin dahi evliliği bütünüyle reddetmemesini açıklayan bir motivasyon alanıdır.

> *"Aidiyet bence, aile olmak. Oraya şartsız kabul ediliyorsun. Yalnız kalmamak için evlenirsin."* (G3)

> *"Eş demek bana göre yalnızlığına çözüm demek... İnsan yalnızlığı çok sevmiyor."* (G11)

Bu anlatılar, aileyi 'duygusal sığınak' olarak idealize eden kültürel kodların hâlen etkili olduğunu; ancak bu idealin geç modern risk algılarıyla çatıştığını göstermektedir. Böylece evlilik, bir yandan aidiyet ve bakımın mekânı, diğer yandan ekonomik ve hukuki belirsizliklerin yoğunlaştığı bir risk alanı olarak iki uç arasında gerilimli biçimde konumlanır.

5. Tartışma

Bu çalışmanın bulguları, evliliğin genç erkekler açısından 'koşullulaşmış' bir karar alanına dönüştüğünü göstermektedir. Evlilik, istikrarlı iş ve gelir sağlanmadan gündeme gelmeyen bir 'ekonomik eşik' olarak kurgulanmakta; bu durum, güvencesiz çalışma rejimlerinin uzun vadeli yaşam kararlarını nasıl ertelediğine ilişkin literatürle uyumludur (Kalleberg, 2009). Risk toplumunda bireyler, geleceği planlarken belirsizliği bireysel stratejilerle yönetmeye yönelir; katılımcıların evliliği 'en az 10 yıl sonra' düşünmesi, waithood stratejisinin kentli ve eğitimli bir örneklemini işaret eder (Singerman, 2007).

İkinci olarak, yakın ilişkilerin kırılganlaştığı ve güven erozyonunun arttığı algısı, evliliğin normatif cazibesini zayıflatmaktadır. Giddens'ın (1992) vurguladığı gibi, yakın ilişkiler artık daha fazla müzakere ve sürekli yeniden üretim gerektirmekte; süreklilik varsayımı zayıflamaktadır. Katılımcıların 'bugün evlenen yarın boşanıyor' söylemi, bu kırılganlık hissini gündelik dile taşır. Bu noktada medya ve sosyal çevre üzerinden dolaşıma giren şiddet anlatılarının, evliliği 'güven üretmeyen' bir kurum gibi çerçevelediği anlaşılmaktadır.

Üçüncü olarak, hukuki risk algısı, evliliğin bir sevgi birliği olmaktan çıkıp mali ve idari sonuçları olan bir sözleşme gibi düşünülmesine katkı sunmaktadır. Bulgular, nafaka ve velayet başlıklarının evlilik kararında güçlü bir caydıran olabildiğini göstermektedir. Bu sonuç, sosyal medyada güçlenen 'mağdur erkeklik' ve anti-feminist söylemlerin, hukuki tartışmaları duygusal korkularla eklemleyebildiğini ortaya koyan çalışmalarla birlikte okunabilir (Demir & Tiryaki, 2024; Keleş, 2023). Bununla birlikte, hukuki düzenlemelerin tartışılması, yalnızca 'erkek mağduriyeti' retoriği üzerinden değil; yoksulluğun kadınlaşması ve bakım emeği eşitsizliği gibi yapısal boyutlarla birlikte ele alınmalıdır (Keleş, 2023).

Son olarak, evlilikten çekince duyan katılımcıların dahi babalık ve aidiyet fikrini güçlü biçimde sürdürmesi, aile dönüşümünün 'tam çözülme' olarak okunamayacağını göstermektedir. Kağıtçıbaşı'nın (2002; 2005) aile değişimi modeli, özerklik ve ilişkisel

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bağlılığın birlikte var olabileceğini savunur; bulgular da genç erkeklerin evlilik kararında özerkliği (erteleme, seçicilik) artırırken, ilişkisel bağlılığı (çocuk, soy, aidiyet) merkezde tutabildiğini göstermektedir. Babalık ve soy sürekliliği vurgusu, lineal masculinity çerçevesiyle uyumlu biçimde, erkekliğin sürekliliğini sağlayan bir 'güven çıpası' işlevi görmektedir (King & Stone, 2010).

Bu tartışmalar, evlilik ertelemesini tek boyutlu ekonomik açıklamaların ötesine taşıyarak; ekonomik güvencesizlik, ilişki güveni ve hukuki belirsizliklerin birbirini güçlendirdiği bir koşullulaştırma rejimi olarak okumayı mümkün kılmaktadır.

6. Sonuç ve Öneriler

Araştırma, Ankara'da 20-25 yaş arası bekâr erkeklerin evliliği geç modernliğin risk ortamında 'koşullulaştırdığını' ortaya koymuştur. Evlilik, istikrarlı iş ve gelir sağlanmadan gündeme gelmeyen bir hedef; güncel evlilik pratikleri ise güven ve süreklilik açısından kırılgan bir alan olarak deneyimlenmektedir. Hukuki belirsizlikler, özellikle nafaka ve çocukla ilişki üzerinden, evliliğin risk algısını güçlendirmektedir. Buna karşın babalık, soy sürekliliği ve aidiyet ihtiyacı, evlilik fikrini tamamen ortadan kaldırmamakta; evliliği gelecekte mümkün olabilecek bir projeye dönüştürmektedir.

Bulgular, politika ve uygulama açısından üç noktaya işaret etmektedir: (i) Genç yetişkinlerin güvenceli istihdam ve konuta erişimini artıran sosyal politikalar, evlilik kararının ekonomik eşiklerini azaltabilir. (ii) Boşanma sonrası yükümlülükler ve haklara ilişkin toplumsal bilgi eksikliği, söylenti ve dijital içerikler üzerinden büyüyen korkulara zemin hazırlamaktadır; hukuki okuryazarlığı artıran kamusal bilgilendirme ve arabuluculuk mekanizmaları güven duygusunu destekleyebilir. (iii) Babalık ve bakım rollerinin daha eşitlikçi biçimde yeniden düşünülmesi, evlilik ve ebeveynlik beklentilerinin çatışma üretmeden kurulmasına katkı sunabilir.

Çalışmanın sınırlılıkları, örneklemin Ankara kent merkezinde erişilen ve büyük ölçüde eğitimli erkeklerden oluşması, verilerin beyan temelli olması ve kadınların/diğer paydaşların perspektiflerini içermemesi olarak sıralanabilir. Gelecek çalışmaların farklı sosyoekonomik profillerde, farklı kent ve kırsal bağlamlarda ve karşılaştırmalı tasarımlarla yürütülmesi, evlilik koşullulaşmasının Türkiye'deki çeşitlenmiş örüntülerini daha görünür kılacaktır.

Kaynakça

Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. American Psychologist, 55(5), 469–480. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469

Beck, U. (1992). Risk society: Towards a new modernity. Sage.

Beck, U., & Beck-Gernsheim, E. (2002). Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences. Sage.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology, 3(2), 77–101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

Braun, V., & Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. Qualitative Research in Sport, Exercise and Health, 11(4), 589–597. https://doi.org/10.1080/2159676X.2019.1628806

Braun, V., & Clarke, V. (2021). One size fits all? What counts as quality practice in reflexive thematic analysis? Qualitative Research in Psychology, 18(3), 328–352. https://doi.org/10.1080/14780887.2020.1769238

Bulut, H. (2024). Yoksulluk nafakasında süre sorununa ilişkin değerlendirmeler ve çözüm önerileri. Adalet Dergisi, 72, 593–617. https://doi.org/10.57083/adaletdergisi.1484082

Connell, R. (2005). Masculinities (2nd ed.). Polity Press.

Demir, I., & Tiryaki, B. (2024). “We are enemies of law and women”: The manosphere and victimized masculinity on Twitter. Journal of Men’s Studies. Advance online publication. https://doi.org/10.1177/10608265241279841

Giddens, A. (1992). The transformation of intimacy: Sexuality, love and eroticism in modern societies. Stanford University Press.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2002). A model of family change in cultural context. Online Readings in Psychology and Culture, 6(3), Article 1. https://doi.org/10.9707/2307-0919.1059

Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and family. Journal of Cross-Cultural Psychology, 36(4), 403–422. https://doi.org/10.1177/0022022105275959

Kağıtçıbaşı, Ç. (2017). Doing psychology with a cultural lens: A half-century journey. Perspectives on Psychological Science, 12(5), 824–832. https://doi.org/10.1177/1745691617700932

Kalleberg, A. L. (2009). Precarious work, insecure workers: Employment relations in transition. American Sociological Review, 74(1), 1–22. https://doi.org/10.1177/000312240907400101

Keleş, D. (2023). Nafaka veren erkeklerin ‘nafaka mağduru’ söylemine ‘yoksulluğun kadınlaşması’ olgusu üzerinden bakmak. Mülkiye Dergisi, 47(6), 1546–1579. https://doi.org/10.25064/mulkiye.1309609

King, V., & Stone, J. (2010). Lineal masculinity: Primogeniture and masculinity in elite families. Family Relations, 59(1), 1–14. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2009.01258.x

Lesthaeghe, R. (2010). The unfolding story of the second demographic transition. Population and Development Review, 36(2), 211–251. https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2010.00328.x

Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). Naturalistic inquiry. Sage.

Malterud, K., Siersma, V. D., & Guassora, A. D. (2016). Sample size in qualitative interview studies: Guided by information power. Qualitative Health Research, 26(13), 1753–1760. https://doi.org/10.1177/1049732315617444

Sancar, S. (2009). İmkânsız iktidar: Ailede, piyasada ve sokakta erkekler. Metis Yayınları.

Singerman, D. (2007). The economic imperatives of marriage: Emerging practices and identities among youth in the Middle East (Middle East Youth Initiative Working Paper No. 6). Wolfensohn Center for Development at Brookings & Dubai School of Government. https://doi.org/10.2139/ssrn.1087433

TAYA. (2018). Türkiye aile yapısı araştırması 2016: Tespitler, öneriler. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

TÜİK. (2025). Marriage and divorce statistics, 2024. Türkiye İstatistik Kurumu. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Marriage-and-Divorce-Statistics-2024-54194

Vandello, J. A., & Bosson, J. K. (2008). Precarious manhood. Journal of Personality and Social Psychology, 95(6), 1325–1339. https://doi.org/10.1037/a0012453

Türk Medeni Kanunu, Kanun No. 4721, Resmî Gazete Tarihi: 08.12.2001, Sayı: 24607.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GERÇEKLİK TERAPİSİNİN EVLİLİK VE AİLE DANIŞMANLIĞINDA KULLANIMI

Yüksek Lisans Öğrencisi TOLGAHAN ARSLAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Evlilik ve Aile Danışmanlığı Anabilim Dalı, Samsun, Türkiye.

psktolgahanarslan@gmail.com – ORCID: 0009-0003-9891-1362

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, William Glasser tarafından geliştirilen gerçeklik terapisinin kuramsal temellerini incelemek ve evlilik ile aile danışmanlığındaki kullanımını ele alarak Türkçe literatüre katkı sağlamaktır. Gerçeklik terapisi, bireylerin kendi seçimlerine odaklanarak davranış değişiklikleriyle hayatlarını daha etkili yönetmelerini hedefleyen ve temelde Seçim Teorisi'ne dayanan bir yaklaşımdır. Teoriye göre, bireylerin kontrol edebileceği tek kişi kendisidir ve davranışların temelinde beş temel ihtiyacı (hayatta kalma, sevgi ve ait olma, güç, özgürlük, eğlence) karşılama dürtüsü yatmaktadır.

Çalışma kapsamında, bireyin davranış, düşünce, duygu ve fizyolojiden oluşan "toplam davranış" yapısı ve bireyin ideal dünyasını temsil eden "kalite dünyası" kavramları irdelenmiştir. Danışma sürecinde kullanılan ve İstekler, Yapılanlar, Değerlendirme ve Planlama basamaklarından oluşan WDEP modeli detaylandırılmıştır. Ayrıca ilişkilerde yıkıcı etkiye sahip olan eleştiri ve suçlama gibi "Yedi Ölümcül Alışkanlık" yerine; destekleme, dinleme ve müzakere etme gibi "Yedi Birleştirici Alışkanlık"ın (sevgi alışkanlıkları) kazanılması gerektiği vurgulanmıştır.

Sonuç olarak, gerçeklik terapisinin geçmişe odaklanmak yerine şimdiye odaklanan, kısa süreli ve çözüm odaklı yapısı sayesinde evlilik ve aile danışmanlığında işlevsel bir model olduğu görülmüştür. Bu yaklaşım, aile üyelerini dışsal kontrol psikolojisinden uzaklaştırıp içsel kontrol psikolojisine yönlendirerek, bireylerin ilişkisel sorunlarını sorumluluk alarak çözmelerine ve daha doyumlu ilişkiler kurmalarına olanak tanımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gerçeklik Terapisi, Seçim Teorisi, Evlilik ve Aile Danışmanlığı, WDEP Modeli, Toplam Davranış.

1. GİRİŞ

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Evlilik ve aile danışmanlığı, bireylerin ilişkisel sorunlarını anlamalarına ve bunlarla baş etmelerine yardımcı olmayı hedefleyen psikolojik destek türüdür (Fitzgerald, 2011). Bireylerin aile içinde, evliliklerinde, çocuklarıyla kurdukları bağlarda yaşadıkları iletişim problemlerini, çatışmaları, duygusal kopuklukları, iletişim dinamiklerini ele alarak bireylere daha sağlıklı ve işlevli ilişkiler kurmaları konusunda destek olmayı amaçlar (Corey, 2008). Günümüzde evlilik ve aile danışmanlığına başvuran aile ve çiftlerin sayısı giderek artmaktadır (Goldenberg ve Goldenberg, 2012). Ülkemizde de bu alanda çalışan profesyonellerin sayısı gittikçe artmaktadır (Algan, 2016).

Bu alandaki ruh sağlığı çalışanları, danışma süreçlerinde bazı psikolojik danışma yaklaşım türlerinden etkilenmekte ve bu yaklaşım türlerinin ilkelerini danışmalarında kullanmaktadırlar. Gerçeklik terapisi de bu yaklaşım türlerinden bir tanesidir (Akpınar & Öz, 2013).

William Glasser tarafından geliştirilen gerçeklik terapisi, bireylerin kendi seçimlerine odaklanarak davranış değişiklikleriyle hayatlarını daha etkili bir biçimde yönetmelerini ön plana çıkaran bir yaklaşımdır (Glasser, 1998). İnsanların davranışlarının temelinde ihtiyaçlarını (hayatta kalma, sevgi ve ait olma, başarı ve güç, özgürlük, eğlence) karşılama dürtüsünün yattığını savunur (Wubbolding, 2000). Bireyleri danışmaya getiren sebeplerin bu ihtiyaçları karşılamaya çalışırken kullandıkları etkisiz ve işlevsiz davranışlardan kaynaklandığını öne sürer (Corey, 2008). Gerçeklik terapisi bireylerin mevcut davranışlarını değerlendirmelerine, daha sonra da bu davranışlarından etkisiz ve işlevsiz olanların yerine hangi davranışları koyabileceği konusunda planlama yaparak bireylere yardımcı olmayı amaçlar (Wubbolding, 2012). Bunu yaparken de bireyin kendi hayatının ve davranışlarının sorumluluğunu alması gerektiğini savunur (Sharf, 2014).

Gerçeklik terapisi, evlilik ve aile danışmanlığında kullanılmak için oldukça elverişlidir çünkü William Glasser bireylerin yaşadıkları sorunların hepsinin aslında tatmin edici ilişkiler kuramamakla ilgili olduğunu savunur (Glasser & Glasser, 2000). Bu perspektiften bakıldığında gerçeklik terapisi tam olarak bir ilişki terapisidir. Gerçeklik terapisi bu alanda aile üyelerinin dışsal kontrol psikolojisinden uzaklaşıp karşılıklı sorumluluk almalarını teşvik eder (Fitzgerald, 2011).

Gerçeklik terapisinin bu özdenetime dayalı yaklaşımı özellikle ülkemizde pek kullanılmamakta, alanda yapılan çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Gerçeklik terapisinin evlilik ve aile danışmanlığında kullanımına yönelik Türkçe kaynak yok denecek kadar azdır. Bu derlemenin amacı gerçeklik terapisinin kuramsal yaklaşımını ve evlilik ve aile danışmanlığında kullanımını incelemek ve Türkçe literatüre bir kaynak kazandırmaktır.

2. GERÇEKLİK TERAPİSİNİN KURAMSAL TEMELLERİ

Gerçeklik terapisinin kurucusu William Glasser, bir psikiyatrist olarak kariyerinin başlarında çağındaki diğer meslektaşları gibi insan davranışlarını açıklamak için geçmiş yaşantılara,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bilinçdışı çatışmalara ve transferans gibi kavramlara odaklanmıştır (Corey, 2008). Psikanalitik ekolün ilkelerini benimsemiştir. Ancak klinik uygulamalarında psikanalizin geçmişe odaklanma eğilimi ve danışanı mevcut davranış ve seçimlerinin sorumluluğundan uzaklaştıran yaklaşımı sebebiyle Glasser'i tatmin etmemiştir (Sharf, 2014).

Ona göre danışanlar, sorunlarının kaynağını bilinçdışında ve travmatik çocukluk anılarında ararken, şimdiki zamanda yaptıkları sağlıksız seçimlerin ve doyurucu olmayan ilişkilerin sorumluluğunu almaktan kaçınıyorlardı (Wubbolding, 2000). Bu bakış açısıyla Glasser daha aktif, sorumluluk odaklı ve pratik bir bakış açısı geliştirmeye yönelmiştir. 1960'lı yıllarda bu yönelimin sonucu olarak Gerçeklik Terapisi doğmuştur (Sharf, 2014). Bu yeni yaklaşım, ilaç kullanımını, psikiyatrik teşhisleri ve geçmişi detaylıca kurcalamak yerine şimdiye odaklanarak psikanalitik ekolden kesin bir ayrımla farklı bir bakış açısı ortaya koymuştur (Glasser, 1998).

Glasser'ın Gerçeklik Terapisi'nin mihenk taşı olarak seçim teorisi yer almaktadır. Seçim teorisine göre bireyin kontrol edebileceği tek kişi kendisidir ve bireyin dış dünyadan alabileceği tek şey ise bilgidir (Glasser, 1998). Psikolojik sorunlar temelde ilişki problemleridir. İlişki problemlerinin kökeninde ise Glasser'ın Ölümcül Alışkanlıklar olarak adlandırdığı dışsal kontrol çabaları vardır (eleştirme, suçlama, şikayet etme, tehdit etme, cezalandırma, kontrol etmek için ödüllendirmek veya rüşvet vermek) (Glasser & Glasser, 2000). Bu alışkanlıkların yerine ilişkileri onaran ve doyumunu arttıran Sevgi alışkanlıkları (destekleme, cesaretlendirme, dinleme, kabul etme, güvenme, saygı duyma ve farklılıkları müzakere etme) konulmalıdır. (Wubbolding, 2015)

Bunun yanında Glasser, dış dünyanın yalnızca bilgi sunduğunu, sunulan bilgilere verilen içsel anlam ve seçilen tepkinin ise tamamen bireyin kontrolünde olduğunu savunur. (Wubbolding, 2000) Bu klasik psikolojideki kurban anlatısının önüne geçer. Geçmiş travmaların, genetik yatkınlığın, kimyasal dengesizliğin ve toplumsal baskının şu anı belirleyen değil, sadece etkileyen faktörler olduğunu savunur. (Glasser, 1998). Glasser'e göre kişi kendi hayatının ve seçimlerinin sorumluluğunu alır, kendi hayatındaki seçimlerde dışsal etkenlerin rolünün yerine kendi sorumluluğunu ön plana alırsa hayatındaki sorunları daha aktif bir şekilde çözebilir ve daha doyurucu ilişkiler yaşayabilir (Pirmoradi vd., 2022). Glasser bunun için danışanları "Ben böyleyim çünkü…" yerine "Şu anda ne yapıyorum ve bu işe yarıyor mu?" sorusunu sormaya davet eder (Wubbolding, 2012).

2.1. Temel İhtiyaçlar

Glasser'e göre tüm insan davranışları amaçlıdır ve birer seçimdir. Amaçların temelinde ise temel ihtiyaçları karşılama isteği olduğunu söyler (Glasser, 1998). Glasser'e göre temel ihtiyaçlar 5'e ayrılır.

1. Hayatta kalma ihtiyacı: En temel ve biyolojik ihtiyacımızdır. Bu ihtiyaç diğer ihtiyaçların karşılanması için bir önkoşul görevi görür (Glasser, 1998). Bu ihtiyaç bir organizma olarak insanın yaşamsal ve fizyolojik birçok ihtiyacını içinde barındırır: Beslenme, su, barınma, giyinme, hava, dinlenme, uyku ve üreme (Akpınar & Öz, 2013).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu fizyolojik ihtiyaçların yanında hayatta kalma ihtiyacı bireyin psikolojik olarak güvende hissetme ihtiyacını da kapsar. Kişinin bedensel olarak güvende hissetmesi, yaşamını devam ettirebilmesi için maddi ve finansal güvenliği, sağlığını korumaya yönelik emniyette hissetme ihtiyacı bu ihtiyacın içerisinde yer alır (Wubbolding, 2000).

2. Sevgi ve ait olma ihtiyacı: Kişinin ilişkilerinde destek alması ve vermesi, bağ kurma ve ait olma gibi noktaları içerir (Glasser, 1998). Glasser'e göre birçok psikolojik sorunun temelinde bu ihtiyacın karşılanamaması yatar. Bu ihtiyacın tatmin edilmesiyle de birçok psikolojik rahatsızlığın düzelebileceğini savunur (Corey, 2008).

Sevgi ve ait olma ihtiyacı sadece kişinin romantik ilişkilerini değil, tüm doyurucu ve anlamlı bağlarını kapsar. İhtiyacın sevgi kısmı kişinin ilişkilerinde şefkat, saygı ve ilgi duygusunu içerir. Bireyin bu duyguları hem alma hem vermesini kapsar. Bireyler ilişkilerinde doğal olarak sevilmek ve sevmek isterler (Duba vd., 2009).

İhtiyacın ait olma kısmı ise bireyin bir grubun, ailenin, topluluğun bir parçası olma isteğini ifade eder. Bireyler toplumda çeşitli gruplara ait olmak ve kabul görmek isterler (Glasser, 1998).

3. Güç ve başarı ihtiyacı: Bireyin kendini yetkin, etkili ve aktif hissetme ihtiyacıdır. Glasser'e göre güç ihtiyacı, bireyin "Ben varım, ben önemliyim, ben değiştirebilirim" deme biçimidir (Glasser, 1998). Glasser'e göre güç ihtiyacının karşılanmasının farklı boyutları vardır.

Güç ihtiyacı bir yandan kişinin bir alanda ustalık kazanma, beceriler öğrenme ve zorluklarla başa çıkma yeteneğini kapsarken diğer yandan bireyin başkaları tarafından tanınma, önemsenme ve kabul görme adımlarını içerir (Duba vd., 2009).

Glasser'e göre ilişkilerdeki en büyük çatışmalar bu ihtiyaçtan kaynaklanır. Ona göre iki kişinin de birbirinin davranışlarını kontrol etmeye çalışması ve tartışmalarda haklı çıkmaya çalışması ilişkiye zarar verir. Gerçeklik terapisi bireyin sorunları başka insanların davranışlarını kontrol ederek değil, kendi yaşamında ustalaşarak, diğer insanlarla işbirliği içerisinde çözmesini önerir.

4. Özgürlük ve bağımsızlık ihtiyacı: Bireyin kendi hayatıyla ilgili seçimlerini kendi yapabilme, kısıtlamalardan kurtulabilme gibi arzularını ifade eder (Glasser, 1998). Glasser'e göre özgürlük, bireyin "Ben kendi hayatımın sürücüsüyüm" deme biçimidir (Glasser, 1998).

Özgürlük ve bağımsızlık ihtiyacı hem kişinin fiziksel olarak özgür olmasını ifade ederken hem de kişinin kendi hayatıyla ilgili seçim yapma yetisini, otoritelerle olan ilişkisinde kararlarının özerkliğini ifade eder (Akpınar & Öz, 2013).

Glasser'e göre birey özgürlük ve bağımsızlık ihtiyacını yeterince karşılayamıyorsa isyan, içe kapanma, bağımlılık ve pasif agresif davranışlar sergileyebilir (Wubbolding, 2000).

5. Eğlence ihtiyacı: Glasser insanlık için öğrenme ve eğlenme arasında bir bağ olduğunu söyler (Glasser, 1998). İnsan tarih boyunca öğrenme ve yaratıcılığını eğlenerek geliştirmiştir ve bu insan için hayatta kalmak için bir avantaj sağlamıştır. Glasser bu yüzden bu ihtiyacı yaşamsal bir dürtü olarak görür ve bu ihtiyacın tatmin edilmesinin psikolojik sağlık için önemli bir faktör olduğunu belirtir (Wubbolding, 2000).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu temel ihtiyaçlar birbirleriyle ilişkilidir. Her bireyin bu ihtiyaçlardan tatmin seviyesi farklıdır. Kimisinin sevgi ve ait olma ihtiyacı fazlayken kimisinin güç ve başarı ihtiyacı fazla olabilir (Duba vd., 2009). Glasser bu ihtiyaçlara olan arzunun kişinin kişilik yapısını oluşturan etmenlerden olduğunu söylemiştir. Glasser'e göre kişinin isteklerini ve kişiliğini oluşturan bir diğer şey ise kalite dünyası adını verdiği kavramdır.

2.2. Kalite Dünyası

Glasser'in ortaya attığı kalite dünyası (Quality World) kavramı, bireyin zihninde oluşturduğu tüm olumlu şartların içinde olduğu ve mümkün olsa yaşamak isteyeceği ideal dünyadır (Wubbolding, 2000). Bu dünyada bireyin ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşıladığı deneyimler, nesneler ve durumlar yer alır. Glasser, bu dünyayı kişinin zihninde bulunan bir fotoğraf albümüne benzetmiştir (Glasser, 1998). Bireyler hayatlarında edindikleri deneyimlerle kalite dünyalarının olduğu fotoğraf albümüne ideal deneyim, durum ve nesneleri kaydederler ve hayatlarında bu kalite dünyasındaki ideal koşulları yaşamayı arzularlar. Kişinin kalite dünyası şunları barındırabilir: En çok önemsenen ve doyumlu ilişki kurulan insanlar, sahip olmak istenen ev, araba, iş gibi maddi beklentiler, başarılar, hobiler, değerler ve felsefeler (Wubbolding, 2015).

Glasser'e göre bu dünya durağan değildir. İnsanlar deneyim kazandıkça kalite dünyaları da değişiklik gösterir. Bireylerin kalite dünyaları onların davranışlarındaki ana motivasyonu oluşturur. Kalite dünyası bireyin ihtiyaçlarının sembollerini içerdiği için, bireyin amacı bu ihtiyaçları karşılamaktır (Glasser, 1998). Dolayısıyla bireyi güdüleyen ana arzu nesneleri kalite dünyasındadır. Birey gerçek dünya ile kalite dünyasını sürekli kıyaslar. Eğer fark açıksa kişi tatmin sağlayamaz ve bu da mutsuzluğa ve psikolojik problemlere yol açabilir (Corey, 2008).

Glasser psikolojik problemlerin kaynağı olarak kişinin kalite dünyasındaki kişilerle doyumlu ilişkiler kuramamasını gösterir. Psikolojik danışmanın amacının da kişinin kalite dünyasını keşfetmesini ve bu dünyasındaki arzularına ulaşması için ona doğru seçimler yapmak için yardım etmek olduğunu ifade eder (Wubbolding, 2012).

2.3. İç Kontrol Psikolojisi

İç kontrol psikolojisi bireyin kendi davranışlarının ve duygularının sorumluluğunu kendisinin alması anlamına gelir (Glasser, 1998). Kişi "Benim yaşamımın kontrolü bende." der ve dışsal gerekçelere önem atfetmeyi bırakır. Kişi çevrede olup bitenleri kontrol edemeyeceğini, çevresel şartlarda büyük bir kontrolü olmadığını kabul etmekle birlikte, nasıl tepkilerini vereceğini kendisinin seçtiğini kabul eder ve tam sorumluluk alır (Wubbolding, 2000).

Glasser'e göre düşüncelerimizi, duygularımızı, eylemlerimizi ve bunların bütünü olarak toplam davranışlarımızı biz seçeriz. İnsanlar sadece kendilerini kontrol edebilir, diğer insanlar üzerinde çok kısıtlı bir kontrole sahiptirler (Glasser, 1998). Çoğunlukla da başkalarının davranışlarını kontrol etmeye çalışmak ilişkilere zarar verir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Glasser'e göre kişi iç kontrol psikolojisine göre hareket eder, hayatının gidişatını başkalarına ve koşullara değil kendi seçimlerine bağlarsa daha sağlıklı seçimler yapmak konusunda hayatını yönlendirebilir (Akpınar & Öz, 2013).

Bununla birlikte Glasser, başkalarının bizi bir şey yapmaya zorlayabildiği inancını kesin bir şekilde reddeder. Ona göre kişinin dış dünyada alabileceği tek şey bilgidir. Yaptırım güçleri yoktur. Bu bilgilere nasıl tepki vereceğimizi, hangi duyguları hissedeceğimizi biz seçeriz (Glasser, 1998).

2.4. Dış Kontrol Psikolojisi

Dış kontrol psikolojisi Glasser'in karşı çıktığı ve psikolojik sorunların temelini oluşturduğunu iddia ettiği düşünce yapısıdır (Glasser, 1998). Dış kontrol psikolojisine sahip olan bir birey, yaşamındaki olayların, tepkilerinin ve duygularının kendisi dışındaki belirleyiciler (diğer insanlar, koşullar, gereklilikler, toplumsal kurallar) tarafından belirlendiğine inanır (Wubbolding, 2000). Kendi hayatı konusunda kendisinin söz sahibi olma iradesini küçümser.

Glasser'e göre dış kontrol psikolojisindeki insanlar kendi davranışlarının sorumluluğunu almaz ve suçlama, şikayet etme, eleştirme gibi davranışlara yönelirler (Glasser & Glasser, 2000). Bu davranışlar da onlara doyumsuz ve sağlıksız ilişkiler getirir. Kişi kendi hayatındaki tepkilerini ve psikolojik durumunun sorumluluğunu almadığı için sorunun karşısındaki insanların davranışlarından kaynaklandığını düşünür ve diğer insanların davranışlarını kontrol etmeye çalışır (Fitzgerald, 2011). Dışarıdaki onca insanın davranışlarını kontrol edemediği için de kişi kendisini aciz hisseder ve içinde bulunduğu olumsuz psikolojik durumda kalmaya devam eder. Bunu yaparken de kendi hayatı üzerindeki kendi gücünü ve kontrolünü görmezden gelir (Pirmoradi vd., 2022).

Gerçeklik terapisinin temel hedeflerinden birisi kişinin dışsal kontrol psikolojisinden kopmasına yardımcı olup içsel kontrol psikolojisini benimsemesini sağlamaktır. Bu sayede kişi kendi hayatının direksiyonuna geçer, hayatının ve seçimlerinin sorumluluğunu alır ve daha doyurucu ilişkiler yaşar (Wubbolding, 2012).

2.5. Toplam Davranış

William Glasser, diğer bilişsel terapi modellerine göre davranış, düşünce ve duygu arasındaki etkileşimi daha farklı olarak açıklar. Onun modelinde "toplam davranış" kavramı vardır. Toplam davranışın bileşenlerini eylem, düşünce, duygu ve fizyoloji oluşturur (Glasser, 1998). Ona göre yaptığımız her şey bir davranıştır ve bir davranış bu dört bileşeni de içerir. Toplam davranışın bu dört bileşeni bir arabanın dört lastiğine benzetilir ve her zaman birlikte hareket ederler. Glasser'e göre bunların biri değiştiğinde diğerleri de değişir. Dolayısıyla biri diğerinden ayrı olarak açıklanamaz. Kişinin davranışı tüm bileşenleriyle bütün olarak değişir ve hareket eder (Corey, 2008).

1. Eylem: Bireyin gözlemlenebilen, somut istemli hal, hareket ve davranışlarıdır. Glasser'e göre eylemin diğer bileşenler arasında en önemli olan, en çok üzerinde kontrolümüz olan bileşendir (Wubbolding, 2000). Bireyin hemen değiştirebileceği ve üzerinde çalışmaya

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

başlayabileceği alandır. Bu özelliği sebebiyle gerçeklik terapisinde danışanın değiştirmesi en çok teşvik edilen alan eylem alanıdır. Diğer bileşenler üzerinde daha sınırlı kontrolü olan bireye, yaptığı etkisiz seçim ve davranışlardan, hissettiği olumsuz duygulardan, aklındaki olumsuz düşüncelerden ve olumsuz fizyolojik deneyimlerden kurtulması için eylem alanını değiştirmesi, değişikliğin en kolay bu şekilde gerçekleşebileceği söylenir ve danışan bu yönde teşvik edilir (Akpınar & Öz, 2013).

2. Düşünce: Bireyin zihinsel süreçleridir. Bireyin yargılarını, değerlendirmelerini, değerlerini, kurallarını, inançlarını, hayallerini ve iç konuşmalarını içerir (Glasser, 1998). Düşünceler de bireyin çoğunlukla kontrolünde olan davranış bileşenidir. Bireyler düşüncelerini sorgulayabilir, değerlendirebilir ve başka düşüncelerle değiştirebilir. Glasser'e göre düşünceler eylemlerimizi yönlendirir. İnsanlar dış kontrol psikolojisindeki etkisiz düşünceler yerine iç kontrol psikolojisini içeren yeni düşünceleri yerleştirdiklerinde eylemlerini ve toplam davranışlarını daha etkili bir şekilde değiştirebilirler ve bu sayede psikolojik sorunlarını çözebilir ve daha doyumlu ilişkilere sahip olabilirler (Wubbolding, 2015).

Örneğin kişi "Ben başarısız biriyim" gibi bir inançla başarısızlığını dışsal koşullara bağlarken etkili çözümler üretemeyecektir. Fakat kişi bu düşüncesinin yerine "Bu problemi nasıl çözebilirim?" gibi sorumluluk alıcı bir düşünceyi koyduğunda daha etkili bir seçim yapmış, çözüm aşamasına daha çabuk geçmiş olur.

3. Duygu: Bireyin içsel olarak yaşantılarıdır, kişinin hisleridir. Sevinç, hüzün, şaşkınlık, korku, kaygı, iğrenme, kıskançlık gibi çeşitleri vardır. Glasser'e göre kişi duygularını doğrudan kontrol edemez (Glasser, 1998). Glasser'e göre duygular toplam davranışta kontrol edebildiğimiz bileşenler olan eylem ve düşüncenin sonucunda ortaya çıkar. Glasser'e göre psikolojik danışmada amaç duyguyu değil, onu ortaya çıkaran düşünce ve eylemi değiştirmektir (Wubbolding, 2015).

4. Fizyoloji: Bireyin bedensel tepkileri ve istemdışı (refleks gibi) vücut hareketleridir. Örneğin kişinin kalp atış hızı, ellerinin terlemesi, kan basıncının artması, kas gerginliği. Glasser'e göre fizyoloji de kontrolümüzün doğrudan olmadığı davranış bileşenimizdir. Ona göre fizyoloji bileşeni, eylem ve düşüncelerimizle yaptığımız seçimlerden zorunlu olarak etkilenir (Glasser, 1998).

Örneğin kişi yapacağı bir sunuma düşüncesel olarak çok önem atfediyor ve çok iyi bir sunum yapmak için yoğun çaba gösterme eyleminde bulunuyorsa bunun sonucunda terleme, kalp atışında hızlanma, kas gerginliği gibi fizyolojik tepkiler de ortaya çıkabilir.

Glasser'e göre etkili bir yaşam sürmek için bu dört bileşen uyum ve sorumlu bir biçimde yönlendirilmelidir (Glasser, 1998).

2.6. WDEP Modeli

William Glasser, Gerçeklik terapisi merkezli terapilerinde danışanlarla görüşmelerini 4 adımda ilerletir. Bu adımlar İngilizce adıyla WDEP olarak, Türkçe adıyla İYDP olarak isimlendirilir. Bu model istekler (wants), yapılanlar (doing), değerlendirme (evaluation) ve planlama (planning) olmak üzere dört bileşeni içerir (Wubbolding, 2000).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1.İstekler (Wants)

Kişiyi psikolojik yardım almaya getiren istekler nelerdir? Sorunlarının çözülmesiyle nasıl bir yaşam sürmeyi istemektedir? Bu noktada kişinin kalite dünyası keşfedilir. Onun için önemli olan değerler, karşılamak istediği ihtiyaçları ve bu ihtiyaçlarından doğan istekler detaylıca incelenir ve fark edilir. Kişiye işi, ailesi ve ilişkileriyle ilgili beklentileri sorulur. İstek ve beklentilerinin gerçekçi olup olmadığı, isteklerinin birbiriyle çatışıp çatışmadığı incelenir (Wubbolding, 2012).

2. Yapılanlar (Doing)

Bu aşamada kişi daha çok nasıl hissettiğinden bahsetmeye çalışır. Glasser'in amacı, kişiyi en çok kontrol sahibi olduğu tarafa, yani eylemlerine yönlendirmeye çalışmaktır (Glasser, 1998). Danışanın sorunlarını çözmek, isteklerine ulaşmak için şu anda ne yaptığı ve hangi eylemlerde bulunduğu üzerine konuşulur. Bu noktada "neden" sorusu yerine "ne" sorusu daha çok sorulur. Çünkü neden sorusuna danışanlar mazeret üreterek karşılık verme eğiliminde olurlar. "Ne" sorusuyla danışan mazeretler ve başkalarının davranışlarından ziyade kontrol edebileceği kendi eylemleri üzerine odaklanır (Wubbolding, 2015).

Gerçeklik terapistlerine göre insanlar, aynı şeyleri tekrar tekrar yapıp farklı sonuçlar bekleme eğilimindedirler. Dış kontrol psikolojisinin etkisiyle isteklerine ulaşamamakta dışsal sebeplerle ilgilenirler ve suçlama, eleştirme, yakınma gibi dışsal kontrol psikolojisine ait işlevsiz eylemleri sürdürürler. Terapistin amacı danışanı bu dışsal psikolojisinden uzaklaştırıp kendi eylemine ve bu eyleminin sorunları çözmekteki etkililiğini fark ettirmeye çalıştırmak olmalıdır (Corey, 2008).

3. Değerlendirme (Evaluation)

Bu aşamada danışana "Yaptıklarınız, isteklerinize ulaşmanızda işe yarıyor mu?" sorusu sorulur (Wubbolding, 2000). Amaç danışanın yaptığı mevcut eylemlerin halihazırda işe yaramadığını fark ettirmektir. Danışan yaptıklarının işe yaramadığını kabul etmez ise değişim gerçekleşmez. Danışan, yaptıklarının işe yaramadığını kabul edene kadar bu aşamada kalınır (Wubbolding, 2012).

Kişi düşündürücü ve sorgulayıcı sorularla davranışlarının sonuçlarıyla yüzleştirilir. Bu yüzleştirme yargılayıcı biçimde değil yumuşak sorularla yapılır. Danışanın kendisini yargılanmış hissetmesi amaçlanmaz. Glasser'e göre ancak danışanın kendisi kendi davranışlarını yargılamalıdır (Glasser, 1998).

4.Planlama (Planning)

Kişi mevcut eylemlerinin işe yaramadığını kabul ettiğinde, yerine hangi eylemleri koyabileceği konusunda birlikte planlama yapılan aşamadır (Glasser, 1998). Yeni geliştirilecek olan planın etkili olabilmesi için Glasser'e göre bazı kriterler olmalıdır. Bu kriterler SAMIC adıyla kısaltılır. Tasarlanan plan "Simple" yani basit, "Attainable" yani ulaşılabilir, "Measurable" yani ölçülebilir, "Immediate" yani hemen ve "Controlled" yani kontrol edilebilir olmalıdır (Wubbolding, 2000).

Bu aşamada kişiye "İstediğine ulaşmak için farklı olarak neler yapabilirsin?" ve "Bu planı uygulamanı ne engelleyebilir?" gibi sorular sorulur. Bu yöntemle kişi dışsal kontrol

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

psikolojisinden çıkartılıp içsel kontrol psikolojisine ulaştırılmaya çalışılır ve kendi hayatının ve yaptıklarının sorumluluğunu alması hedeflenir (Glasser, 1998).

Gerçeklik terapisinin WDEP sistemi, sadece Batı toplumlarında değil, Doğu kültürlerinde de çiftlerin iletişim sorunlarını çözmede etkili, kısa süreli ve yapılandırılmış bir müdahale aracı olarak işlevselliğini korumaktadır (Arab ve Khodabakhshi-Koolaee, 2023).

2.7. 7 Ölümcül Alışkanlık

William Glasser, seçim teorisinde insanların dış kontrol psikolojisi etkisiyle kullandıkları 7 olumsuz alışkanlıktan bahseder (Glasser & Glasser, 2000). Bu alışkanlıkları kullanan insanlar ilişkilerinde kendi sorumluluklarından çok başkalarının davranışlarıyla ilgilenirler ve diğer insanların davranışlarını kontrol etmeye çalışırlar. Glasser'e göre kontrol edebileceğimiz tek davranış, kendi davranışlarımızdır. Danışan, dış kontrol psikolojisine ait bu davranışları bırakırsa daha doyumlu ilişkiler yaşamaya başlayacaktır (Pirmoradi vd., 2022).

1.Eleştirmek (Criticizing): İlişkilerde en çok yapılan hatalardan birisi karşımızdaki kişilerin davranışlarını, kişiliğini, özelliklerini eleştirmektir. Kişiler çoğu zaman eleştirilerinin "yapıcı" olduğunu iddia etseler de yaptıkları eleştiriler karşıdaki kişiye "Bu halinle kusurlusun ve değişmen gerek." mesajını verir. Karşıdaki kişi var olduğu haliyle sevilip kabul edilmediğini düşünür. Ayrıca eleştiri karşıdaki kişiyi savunmaya geçirerek sağlıklı ve çözüm odaklı bir tartışma yapılmasına engel olur. Konuyu olay ve çözümden çok, kişinin eksikliklerine ve hatalarına getirir. Bu da sorunun daha da büyümesine sebep olur (Glasser & Glasser, 2000).

2.Suçlamak (Blaming)

Yaşanan sorunun ve kendi olumsuz duygudurumunun sorumluluğunu karşı tarafa yüklemektir (Glasser & Glasser, 2000). Kişi kendi duygularından ve tepkilerinden sorumlu olmak yerine başkalarının onu üzdüğüne, öfkelendirdiğine, kaygılandırdığına inanma eğiliminde olur. Yaşanan sorunla ilgili kendisinin ne yaptığıyla ve yapmadığıyla ilgilenmez (Wubbolding, 2015).

Bu durum karşı tarafı daha da suçlu hissettirebilir. Bu yüzden karşı taraf savunmaya geçebilir ve ilişkide iki taraf da ne yapılabileceğine neyin değiştirilebileceğine odaklanmak yerine birbirlerini suçlamak ve kendilerini savunmakla vakit harcarlar. Bu da Glasser'e göre ilişkinin iletişimini bozar ve daha doyumsuz ilişkiler yaratır (Glasser, 1998).

3.Şikayet etmek (Complaining)

Durumu iyileştirmek, yapılan eylemi değiştirmek yerine var olan durumdan şikayet etmek ve yakınmak anlamına gelir. WDEP sistemindeki yapılanlar kısmının eksikliğiyle alakalıdır. Kişi yeni eylemler düşünmek ve çözümler üretmek yerine şikayet etmeyi seçer. Oysa bu durumu düzeltme konusunda hiçbir yardım sağlamaz (Wubbolding, 2012).

4. Dırdır etmek- Sızlanmak (Nagging)

Kişinin kendi isteğini karşı taraf duymasına rağmen tekrar dile getirmesi, kendi kendisine ısrarla ifade etmesidir. Bu karşı tarafın sözlerine ve iradesine güvenilmediği mesajını verir. Karşılıklı iletişimi pasif agresif bir hale getirir. İlişkide taraflar doğrudan iletişim kurmak

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yerine sızlanarak istek ve ihtiyaçlarını dile getirmeye başlarlar. Bu da ilişkilerini bozar (Glasser & Glasser, 2000).

5. Tehdit etmek (Threatening)

Karşı tarafa istediğini yaptırmak için onu yaptırım yoluyla korkutmayı kullanan tüm davranışları içerir (Glasser & Glasser, 2000). Örneğin çocuğa yönelik "Yemeğini yemezsen seni parka götürmem." veya partnere yönelik "Bunu yapmazsan ben de senin arkadaşlarınla görüşmene izin vermem." şeklindeki ifadelerdir. Bu davranışlar ilişkiyi sevgi zemininden tamamen koparır. Kişiler sevgi ihtiyaçlarını karşılamak için değil korktukları yaptırımlarla karşı karşıya kalmamak için ilişki içerisinde eylemde bulunmaya başlarlar. Bu da korku zeminini git gide büyütür ve ilişkiye zarar verir (Fitzgerald, 2011).

6. Cezalandırmak (Punishing)

Karşı taraf istediğini yapmadığında kişinin ona acı çektirmesidir. Hem fiziksel hem de psikolojik olarak olabilir. Örneğin küsmek, sevgiyi esirgemek, cinselliği esirgemek, surat asmak, evin ihtiyaçlarını karşılamamak. Bu davranışlar karşı tarafta intikam duygusunu doğurabilir. Karşı taraf da farklı ceza yöntemleri arayabilir. Bu da ilişkiyi karşılıklı bir cezalandırma ve öç alma yarışına çevirebilir (Glasser & Glasser, 2000).

7. Ödülle kontrol etmek (Bribing to control)

Kişiye sadece istediğini yaptırtmak ve davranışını kontrol etmek için ödül vaat etmektir. Örneğin partnere "Arkadaşlarınla görüşmezsen sana o istediğin telefonu alırım." gibi bir cümle kurmak veya çocuğa "Uslu durursan sana şeker alırım." gibi bir cümle kurmak. Bu tutum ilişkiyi bir pazarlığa çevirir. Kişiler birbirlerinin davranışlarını kontrol etmek için araçları kullanır hale gelebilirler (Glasser & Glasser, 2000).

2.8. 7 Birleştirici Alışkanlık

Gerçeklik terapisi başkasını kontrol etmek için suçlama, eleştirme gibi ölümcül alışkanlıkların yerine sevgi alışkanlıklarını önerir (Glasser & Glasser, 2000). Nitekim Yahyaee ve arkadaşlarının (2015) çalışması, gerçeklik terapisinin çiftlerin iletişim ve problem çözme becerileri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir artış sağladığını ortaya koymuştur. Bu alışkanlıklar kişiyi değiştiremeyeceği dışsal faktörlerden ziyade değiştirebileceği içsel faktörlere odaklar (Wubbolding, 2015).

1. Desteklemek (Supporting): Kişinin karşısındaki kişiyi hedefleri, hayalleri için teşvik etmesi, zor zamanlarında omuz vermesi olarak tanımlanabilir. Amaç kişinin yükünü almak değil ona motive olması için bir kaynak oluşturmaktır (Glasser & Glasser, 2000).

2. Cesaretlendirmek (Encouraging): İnsanların güçlü yanlarını desteklemek, tereddüt yaşadıkları durumlarda yanlarında olduğunu hissettirmek anlamına gelir. Kişinin kendi potansiyelini görmesine yardımcı olur. Özellikle başarısızlık ve umutsuzluk anlarında kişi kendisiyle ilgili şüpheler yaşadığında ona olumlu ve güçlü yanlarını hatırlatmaktır (Glasser & Glasser, 2000).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3. Dinlemek (Listening): Sadece cevap vermek için değil gerçekten anlamak için dinlemek anlamına gelir. Glasser'e göre karşı tarafa değer verdiğimizi gösteren en önemli göstergelerden biri etkili dinlemektir. Karşı tarafın sözünü kesmeden, yargılamadan, peşin hükümde bulunmadan ve savunmaya geçmeden aktif bir şekilde dinleme yapmaktır (Glasser & Glasser, 2000).

4. Kabul etmek (Accepting): Kişinin özelliklerini ve davranışlarını değiştirmeye çalışmadan onu var olduğu haliyle kabul etmektir. Kişiyi kendi isteklerimiz doğrultusunda yönlendirmeye çalışmadan onun benliğine saygı duyarak ilişki kurmak anlamına gelir. Bu kişinin her dediğini onaylamak anlamına gelmez. Kişiyi, istek, düşünce ve seçimlerini değişmesi gereken bir kusur olarak görmeden kabul etmek anlamına gelir (Glasser & Glasser, 2000).

5. Güvenmek (Trusting): Karşıdaki kişinin niyetine, sözlerine, eylemlerine inanç duymaktır. Kişiyi kontrol etmek yerine alan açmak anlamına gelir (Glasser & Glasser, 2000).

6. Saygı duymak (Respecting): Kişinin isteklerine, seçimlerine, beklentilerine, bireyselliğine, karakterine ve sınırlarına özen göstermek anlamına gelir. Korku duygusuyla geçilmeyen bir sınır değil, nezaket ile gösterilen bir özen kastedilmektedir. Örneğin hayır diyen bir kişiye emrivaki yapmamak ve çok ısrarcı olmamak, seçiminin sebebini detaylıca sorgulamamak (Glasser & Glasser, 2000).

7. Farklılıkları müzakere etmek (Negotiating Differences): İlişkilerde tarafların istek ve beklentileri farklı olabilir. Bu yüzden anlaşmazlık ve çatışma kaçınılmazdır. Glasser'e göre kişinin takınabileceği sağlıklı tavır dış kontrol psikolojisiyle karşıdaki kişinin görüşünü alt ederek haklı çıkmak değil, tarafların ihtiyaçlarını karşılayabilecek ortak çözümün ne olabileceğini bulmaya çalışmaktır. Bunu yaparken de doğru iletişim stratejileri, nezaketi ve saygıyı kullanmaktır (Glasser, 1998).

3. GERÇEKLİK TERAPİSİNİN EVLİLİK VE AİLE DANIŞMANLIĞINDA KULLANIMI

Gerçeklik terapisi ortaya koyduğu ilkeler ve psikolojik sorunları tanımlama biçimiyle tam olarak bir ilişki terapisidir. Öyle ki Glasser kişinin yaşadığı sorunları, temelde ilişki kuramama sorunu olarak tanımlar (Glasser & Glasser, 2000). Bu perspektiften bakıldığında gerçeklik terapisi, evlilik ve aile danışmanlığında, çift terapilerinde, ebeveynlerin çocuklarla olan ilişkisinde önemli bir bakış sunmaktadır (Fitzgerald, 2011). Bu bakış hem ülkemizde hem de dünyada ruh sağlığı uzmanları tarafından kullanılmaktadır.

Gerçeklik terapisinin evlilik ve aile danışmanlığı alanında kullanımını kolaylaştıran ve avantaj sağlayıcı bazı katkıları vardır:

1. Kısa süreli ve çözüm odaklıdır: Çiftlerin, danışmanlık seanslarına uzun süreler devam etmesi zorlayıcı olabilir. Çünkü iki kişinin motivasyonunu devam ettirmesi bazı durumlarda daha zor olabilir. Bu yüzden çiftler ve ebeveynler daha hızlı iyileşmeler görmek isteyebilirler. Bu noktada gerçeklik terapisinin eylem odaklı yaklaşımı danışanların bu beklentisine oldukça uygundur (Wubbolding, 2012). WDEP sisteminin yapılanlar (Doing) kısmı konuşularak danışanların ne yaparak etkisiz ilişkiler yürüttüklerinin üzerinde durulur (Fitzgerald, 2011).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Ardından bu etkisiz eylemlerini hangi eylemlerle değiştirebilecekleri üzerinde durulur. Bu durum diğer psikolojik yaklaşımlara göre evlilik ve aile danışmanlığında daha hızlı ve etkili bir biçimde beklentileri karşılayabilir (Arab ve Khodabakhshi-Koolaee, 2023).

Gerçeklik terapisiyle yapılan çift terapisiyle yürütülen çift ve aile danışmanlıklarıyla ilgili yapılan bir çalışmada, WDEP sisteminin evli erkeklerde yakınlık ihtiyaçlarını ve kişisel iletişim kalıplarını iyileştirdiği saptanmıştır (Yahyaee ve diğerleri, 2015).

Ayrıca yapılan bir çalışmada gerçeklik terapisinin aile işlevselliğini (family functioning) iyileştirmede etkili olduğu belirlenmiştir (Jusoh & Mahmud, 2012).

2. İletişim sorunlarına sevgi alışkanlıkları ile odaklanması: Evlilik ve aile danışmanlığı uygulamalarında danışanların iletişim sorunlarının giderilmesi, etkili iletişim yeteneklerinin öğretilmesi gibi konular üzerinde durulur. Gerçeklik terapisi başkasını kontrol etmek için suçlama, eleştirme gibi ölümcül alışkanlıkların yerine sevgi alışkanlıklarını önerir. Danışmanlar bu bakışla danışanların iletişim sorunlarını sorumluluk alarak çözmelerine katkıda bulunabilir (Jusoh & Mahmud, 2012).

3. İçsel farkındalık ve sorumluluk bilinci: Evlilik ve aile danışmanlığında kişiler kendi değiştirebileceği eylemlere odaklanmak yerine partnerini veya çocuğunu değiştirme eğiliminde olabilir. Gerçeklik terapisi, iç kontrol psikolojisi ilkesiyle danışanların ilişkilerinde daha fazla sorumluluk almalarına ve kendi eylemlerine daha fazla odaklanmalarına yardımcı olabilir (Pirmoradi vd., 2022).

4. İhtiyaç genogramının kullanımı: Çift terapilerinde danışanlar kendi ihtiyaçlarını ifade etme, karşısındaki kişinin ihtiyaçlarına saygı duyma gibi konularda sorun yaşayabilirler. Bu da onların daha tatmin edici doyumlu ilişkiler yaşamalarına engel olabilir (Pirmoradi vd., 2022). Gerçeklik terapisinin önemli ilkelerinden olan Temel İhtiyaçlar Genogramı, insanın temel ihtiyaçlarını danışanlara anlatmak için önemli bir kaynak olarak kullanılabilir (Duba vd., 2009).

Çiftlerin Birbirlerini Kalite Dünyalarına Katmaları

Glasser'e göre çiftler flört aşamasındayken birbirlerinin kalite dünyalarında bulunurlar. Fakat genelde bir süre sonra çiftler birbirlerini kalite dünyalarından çıkarlar (Glasser & Glasser, 2000). Gerçeklik terapisinin amacı çiftlere doğru seçim ve alışkanlıkları kazandırarak birbirlerini tekrar kalite dünyalarına almalarıdır. (Jusoh & Mahmud, 2012). Çiftlerin birbirlerinin 'Kalite Dünyası'nı anlamaları ve temel ihtiyaçlarına (sevgi, güç, özgürlük vb.) saygı duymaları, evlilik doyumunu artıran temel faktörlerden biridir. Arab ve Khodabakhshi-Koolaee (2023), erkeklerin kendi yakınlık ihtiyaçlarını tanımasının eşleriyle olan ilişkilerini iyileştirdiğini vurgulamaktadır.

4. ELEŞTİRİLER VE SINIRLILIKLAR

Gerçeklik terapisi, evlilik ve aile danışmanlığında çözüm odaklı ve pratik bir yaklaşım sunsa da bazı eleştiriler ve sınırlılıklarla karşı karşıya kalmıştır. Eleştiriler genelde kuramın geçmişi ele alış biçimi, karmaşık psikopatolojik durumları açıklamada yeterliliği ve insan doğasına bakışı olarak sınıflandırılabilir (Corey, 2008).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

İlk olarak, gerçeklik terapisinin psikanalitik yaklaşımın tersine bilinçdışı süreçleri ve geçmiş yaşantıları göz ardı etmesi en çok eleştiriye maruz kaldığı alan olmuştur (Sharf, 2014). Evlilik ve aile danışması süreçlerinde birçok terapist kişilerin kök ailelerinden getirdikleri sorunları mevcut aile yaşantılarına aktarımları üzerinde durur. Bu noktada gerçeklik terapisinin geçmişe odaklanmanın kişiyi "kurban" rolüne soktuğunu söylemesi ve zaman kaybı olduğunu iddia etmesi sorunlara karşı yüzeysel kalmakla eleştirilmiştir (Corey, 2008).

Literatürdeki bir diğer önemli eleştiri gerçeklik terapisinin kurbanı suçlama potansiyeli ile ilgilidir. Glasser'in "Depresyonu biz seçeriz", "Acı çekmeyi biz seçeriz." gibi söylemleri özellikle aile içi tehdit, şiddet, taciz gibi ağır travmatik durumlarda danışanı daha suçlu hissettirebileceği üzerinde durulmuştur. Bu gibi durumların travma mağdurları için bu teorinin anlaşılması zor ve zarar verici olabilir. Böyle durumlarda gerçeklik terapisi yöntemlerinin değiştirilerek ve dikkatli bir biçimde kullanılması gerekebilir (Corey, 2008).

5. SONUÇ

Evlilik ve aile danışmanlığı alanında gerçeklik terapisi; bireyleri suçlama, eleştirme ve şikayet etme döngüsünden çıkarıp, sorumluluk alma ve etkili seçimler yapma noktasına taşıyan güçlü bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır (Fitzgerald, 2011). Bu derleme çalışmasında incelendiği üzere, Glasser'in Seçim Teorisi ve WDEP sistemi, çiftlerin birbirlerini kontrol etme çabalarından vazgeçip, ilişkilerini onarıcı "sevgi alışkanlıklarını" benimsemeleri için somut bir yol haritası sunmaktadır (Jusoh & Mahmud, 2012).

Gerçeklik terapisi, ilişkisel problemleri bir "hastalık" olarak değil, karşılanamayan ihtiyaçlar ve etkisiz davranış seçimleri olarak görür (Glasser, 1998). Bu bakış açısı, aile üyelerini pasif birer hasta olmaktan çıkarıp, kendi hayatlarının ve ilişkilerinin mimarı olan aktif bireyler haline getirir (Wubbolding, 2015). Özellikle kısa süreli, hedefe yönelik ve eğitimsel yönü ağır basan bir danışma süreci isteyen çiftler için gerçeklik terapisi oldukça işlevsel olabilir.

Sonuç olarak, her ne kadar bazı sınırlılıkları ve eleştiri alan yönleri olsa da, gerçeklik terapisi; sorumluluk, özgürlük ve saygı temelli bir ilişki kültürü oluşturmak isteyen aile danışmanları için net, anlaşılır ve uygulanabilir bir çerçeve sunmaktadır (Arab & Khodabakhshi-Koolaee, 2023). Türkçe literatürde bu alandaki çalışmaların artması, hem akademik birikime katkı sağlayacak hem de sahada çalışan uzmanlara zengin bir müdahale repertuvarı kazandıracaktır.

KAYNAKÇA

[1] Akpınar, O. ve Öz, F.S., Gerçeklik Terapisi: Özellikler, Temel Kavramlar, Tedavi, Uygulama ve Değerlendirme, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12(43), 1–22, 2013.

[2] Algan, T., Aile Danışmanlığı Uygulaması: Dünü, Bugünü ve Yarını, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(7), 2208-2217, 2016.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

[3] Arab, A. ve Khodabakhshi-Koolaee, A., The Magic of WDEP in Reality Therapy: Improving Intimacy Needs and Personal Communication in Married Males, European Journal of Psychology Open, 81(3), 97–103, 2023.

[4] Corey, G., Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları (Çev. T. Ergene), Mentis Yayıncılık/Ankara, 2008.

[5] Duba, J.D., Graham, M.A., Britzman, M. ve Minatrea, N., Introducing the "Basic Needs Genogram" in Reality Therapy-based Marriage and Family Counseling, International Journal of Reality Therapy, 28(2), 15–19, 2009.

[6] Fitzgerald, A.L., Reality Therapy for Marital and Family Systems Counseling, Counseling and Wellness: A Professional Counseling Journal, 2, 88-100, 2011.

[7] Glasser, W., Choice Theory: A New Psychology of Personal Freedom, HarperPerennial/New York, 1998. (Türkçe Çeviri: Kişisel Özgürlüğün Psikolojisi: Seçim Teorisi, Çev. M. İzmirli, Hayat Yayınları/İstanbul, 1999).

[8] Glasser, W. ve Glasser, C., Getting Together and Staying Together: Solving the Mystery of Marriage, Harper Collins/New York, 2000. (Türkçe Çeviri: Etkili ve Kalıcı İlişki: Evliliğinizi Kurtarmanın Yolları, Çev. F. Y. Çelik, Beyaz Yayınları/İstanbul, 2001).

[9] Goldenberg, H. ve Goldenberg, I., Aile Terapisine Genel Bakış (Çev. Ed. M. Z. Sungur & H. N. Özçelik), Nobel Akademik Yayıncılık/Ankara, 2012.

[10] Jusoh, A.J. ve Mahmud, Z., The Effectiveness of Reality Therapy on Family Functioning, The International Journal of Social Sciences, 5(1), 56-61, 2012.

[11] Pirmoradi, S., Amini, N., Keykhosrovani, M. ve Shafiabadi, A., The Effectiveness of Couple Therapy Based on the Choice Theory on Marital Commitment and Burnout in Couples with Marital Conflicts, International Journal of Behavioral Sciences, 16(1), 43–48, 2022.

[12] Sharf, R.S., Psikoterapi ve Psikolojik Danışma Kuramları: Kavramlar ve Vaka Örnekleri (Çev. Ed. N. Voltan Acar), Nobel Akademik Yayıncılık/Ankara, 2014.

[13] Wubbolding, R.E., Reality Therapy for the 21st Century, Brunner-Routledge/Philadelphia, 2000.

[14] Wubbolding, R.E., The Magic of WDEP: Reality Therapy in the 21st Century, Journal of Reality Therapy, 31(2), 4-8, 2012.

[15] Wubbolding, R.E., Gerçeklik Terapisi: Psikoterapi Kuramları Dizisi (Çev. E. E. Öksüz), Mentis Yayıncılık/Ankara, 2015.

[16] Yahyaee, G.A., Nooranipoor, R., Shafiabadi, A. ve Farzad, V., The Effectiveness of Reality Therapy on the Improvement of Couples' Family Functioning, Archives of Hygiene Sciences, 4(3), 120-127, 2015.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

HEMŞİRELERDE MANEVİYAT YORGUNLUĞU DENEYİMLERİNDE ANLAM ARAYIŞI

Remzi Kavalcı
Necmettin Erbakan Üniversitesi
kavalciremzi@gmail.com- ORCID ID: 0009-0007-7975-2676

Dr. Öğr. Üyesi Ali Fuat YALÇIN
Necmettin Erbakan Üniversitesi
afyalcin@erbakan.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-6088-3720

ÖZET

Mevcut çalışma nitel araştırma yöntemleri fenomenolojik desen yöntemiyle uygulanmıştır. Çalışmanın temel amacı hemşirelerin maneviyat yorgunluğu deneyimlerinde yaşama dair anlam arayışı sürecini tanımlamaktır. Araştırmanın örneklem grubunu hastanede çalışan, 26 ila 31 yaş arasında, 4 ila 10 yıl çalışma geçmişi olan hemşireler oluşturmaktadır. Veriler mülakat yöntemi ile yüz yüze görüşerek toplanmıştır. Elde edilen veriler tematik analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde hemşirelerin maneviyat yorgunluğu deneyimlerine odaklanılmıştır. Katılımcıların büyük bir kısmı hayatlarında en az bir kere maneviyat yorgunluğunu deneyimlemişlerdir. Manevi tükenmişlik yaşantısı, anlam arayışı, başa çıkma stratejisi, geçmiş deneyimlere dair farkındalık, meslektaşa öneriler olmak üzere beş ana kavram ele alınmıştır. Katılımcılar manevi tükenmişlik yaşantılarını genel olarak yoğun iş yükü, hastaların hayat hikayelerinin yaratmış olduğu içsel sıkıntı gibi problemleri ele alarak açıklamışlardır. Anlam arayışı sürecinde ise değerler ve inançlar ön plana çıkmış, maneviyat yorgunluğu ile başa çıkmada hobiler, sosyal destek alma durumları vurgulanmıştır. Son bölümde ise katılımcılar meslektaşlarına çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. Bu önerilerin iki temel konusu meslek seçiminde dikkat edilmesi gereken hususlar ve meslek icrasında önemsenecek durumlar olmuştur.

Anahtar Kelimeler: maneviyat, maneviyat yorgunluğu, anlam arayışı, psikolojik iyi oluş, merhamet yorgunluğu

THE SEARCH FOR MEANING IN NURSES EXPERIENCES OF SPIRITUAL FATIGUE

ABSTRACT

The current study was conducted using qualitative research methods with a phenomenological design. The main purpose of the study is to describe the process of searching for meaning in life during nurses expericenses of spiritual fatigue. The sample group of the research consists of nurses working in a public hospital, aged between 26 and 31, with 4 to 10 years of work experience. Data were collected through face-to-face interviews using the interview method.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

The obtained data were analyzed using the thematic analysis method. In the first part of the study, the focus was on the nurses' experiences of spiritual fatigue. Most of the participants experienced spiritual fatigue at least once in their lives. Five main concepts were addressed: experience of spiritual exhaustion, search for meaning, coping strategies, awareness of past experiences, and suggestions for colleagues. Participants generally explained their experiences of spiritual exhaustion by addressing problems such as heavy workload and the inner distress caused by patients' life stories. In the process of searching for meaning, values and beliefs came to the forefront, while hobbies and receiving social support were emphasized as means of coping with spiritual fatigue. In the final part, participants made various suggestions to their colleagues. These suggestions were mainly based on two fundamental topics: issues to be considered in choosing the profession and aspects to be valued during professional practice.

Keywords: Spirituality, spiritual fatigue, search for meaning, psychological well-being, compassion fatigue

1. GİRİŞ

Sağlık çalışanları, özellikle hemşireler sağlık sisteminin temel yapı taşlarından birisidir. Hemşireler, hastaların sadece fiziksel ihtiyaçlarını değil, manevi ve psikolojik ihtiyaçlarını da karşılayan profesyonel çalışanlardır. Ancak sürekli bakım verme hali, hemşirelerin üzerinde maneviyat yorgunluğu gibi karmaşık durumların oluşmasına sebep olmaktadır.(Yılmaz, 2018)

Maneviyat (Spirituality) kelime anlamı olarak bireyin içsel anlam ve amaç arayışı ile beraber kendisi, ailesi ve diğerleriyle olan ilişkileri aradığı bir dizi içsel deneyim ve duygu olarak tanımlanmaktadır.(Yelen Akpınar ve Aşti, 2021). Maneviyat bireylerin kendilerini anlamasına, bundan hareketle kendilerine olan saygılarını muhafaza etmelerine, sorunları ile baş edebilmelerine olanak sağlar (Gumus vd., 2014). Bireylere problemleri ile baş edebilmeleri için sağlamlık, umut ve rahatlama verirken; onların dünya görüşünü ve kişisel değerlerine farklılık getirmesi konusunda fayda sağlar, bireylerin sosyal alanda mesuliyet üstlenmelerini sağlama, bireylerin hastalıklarını kabul etmesini kolay kılma, acı, ağrı, stres ve depresyonu minimum hale getirme, yaşam refahını artırma vb. birçok konuda bireylere destek sağlar (Gumus vd., 2014).

Maneviyat yorgunluğu hayata güç ve anlam veren değerlerin, sürekli bir acı, ölüm ya da etik dışı durumlara maruz kalma nedenleriyle zayıflamasıdır (Seyed Hossein vd., 2024). Bu bağlamda maneviyat yorgunluğu asıl olarak insanlara bakım sunan mesleklerde, bireyin kendi inanç sistemi ve yapmakta olduğu iş arasında çatışma yaşaması sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu çatışmadan doğan yorgunluk kişiyi varoluşsal sorgulamalara itmektedir. Ayrıca birçok kişi için maneviyat, inanç veya inanma isteği, hayatta anlam ve amaç arayışı, başkalarıyla ilişki hissi ve benliğin aşılması anlamına gelir. Güçlü bir ruhsal bağlantı, kişinin yaşamdan duyduğu memnuniyet duygusunu iyileştirebilir veya engellere uyum sağlamayı sağlayabilir (Delgado, 2005).

İnsan, sürekli hayatı anlama çabası ve hayata anlam katma ihtiyacı içerisindedir. Bu durum insanın, varoluşun kaynağına ve hatta kendi varlığına ait çok sayıda soru ile karşılaşması demektir. Sonuç olarak insan; bilmek, kavrayış geliştirmek ve anlamlı hale getirmek ister.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

“Hayatın ne anlama geldiği, insanın nereden geldiği, nereye gittiği, kimim, niçin buradayım, ne için hayattayım, her şey ortadan kalkacaksa neden yaşıyorum?” şeklindeki pek çok soru insan aklında yer edinmekte ve cevaplanmayı beklemektedir (Irvin Yalom ve edt: Z. İ. Babayiğit, 1998). Psikolojik iyi oluş, yaşamın memnuniyet ile olumlu ve olumsuz etki arasındaki denge açısından değerlendirilmesidir; psikolojik iyi oluş, yaşamın varoluşsal zorluklarıyla mücadele halinde kalabilmeyi gerektirir (Keyes vd., 2002). Manevi çatışmalar ve yorgunluk bu durumu olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle hemşirelerin maneviyat yorgunluğu süreçlerinde algıladıkları anlam arayışı düzeyi detaylı olarak incelenmiştir.

Ulusal ve uluslararası çalışmalardan hareketle hemşirelerdeki maneviyat yorgunluğu deneyimlerini anlamak ve buradaki anlam arayışı süreçlerini incelemek işin aşağıdaki araştırma soruları oluşturulmuştur.

1. Hemşireler hayatlarında bir kez bile olsa maneviyat yorgunluğu süreci yaşadılar mı?
2. Hemşireler maneviyat yorgunluğu sürecinde mesleklerine ve hayatlarına dair nasıl bir anlam buldular?
3. Hemşireler maneviyat yorgunluğu sürecinde nasıl bir başa çıkma yöntemine başvurdular?
4. Hemşireler genel anlamıyla, maneviyat yorgunluğu ve anlam arayışı sürecini nasıl değerlendiriyorlar?
5. Hemşireler meslektaşlarına ne tür bir öneride buluyorlar?

Sonuç olarak bu çalışma, hemşirelerin mesleki yaşamlarında sık sık karşılaştıkları ama çoğu kez göz ardı edilen bir konuyu ele alarak ve literatüre özgün bir katkıda bulunarak sağlık hizmetlerinin daha bütüncül bir tavır geliştirmesi açısından önem taşımaktadır.

Literatür İncelemesi:

Psikiyatri hemşireleri arasında şefkat yorgunluğunun analizi ve manevi bakım üzerindeki etkisinin incelendiği bir çalışmada; psikiyatri hemşirelerinin şefkat yorgunluğunu azaltarak ruhsal ve mesleki açıdan yetkin bakım sunma becerilerini geliştirebileceklerini, böylece hasta sonuçlarını ve hemşire refahını iyileştirebileceklerini göstermektedir (Hamzaa vd., 2025). Bir diğer çalışmada, hemşirelerin manevi anlamda iyilik halinin, psikolojik dayanıklılık ile hem hastalar hem de bakıcılar için iyileştirici bir ortam yaratmanın üzerindeki etkisinin öneminden bahsetmiştir. Ayrıca bu çalışmada yöneticiler ve eğitimcilerin, hemşirelerin ruhsal iyilik halini ve dayanıklılığını iyileştirmek ve bütünsel bakım sunumunu artırmak için müdahaleler uygulaması gerekliliği sonucuna varılmıştır (Jamahneh vd., 2025). Liderler üzerine yapılan bir pilot çalışmada; şefkat yorgunluğunun liderlere göre önemli bir endişe kaynağı olmamasına rağmen, onların tükenmişlik ve ikincil travmatik stres semptomları yaşama riski altında olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu çalışmada liderler, streslerini yönetmek için eşlerine, arkadaşlarına, diğer liderler ve ailelere başvurdukları görülmüştür (Malone ve Lewis, 2023). Acil servis hemşirelerinde yorgunluk ile ahlaki sıkıntı arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada, ahlaki sıkıntı ve yorgunluk değişkenlerinin doğrudan bir ilişkiye sahip olduğunu bulunmuştur. Ayrıca, ruhsal zekânın ahlaki sıkıntı ve yorgunluk ile ters bir ilişkisinin bulunduğu ortaya koyulmuştur. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, müdahale

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

önlemleri uygulayarak ruhsal zekâyı artırmak ve ahlaki sıkıntı ile yorgunluk miktarını azaltmak önerilmektedir (Seyed Hossein vd., 2024). Hemşirelerin manevi refahının ahlaki dayanıklılık ve şefkat yorgunluğu üzerindeki aracı rolünün incelendiği bir çalışmada; sağlık kuruluşlarının, hemşirelerin şefkat yorgunluğu seviyelerini sürekli olarak değerlendirmesi ve uygun müdahalelerin ortaya koyulması gerekliliği vurgulanmıştır (Alshammari ve Alboliteeh, 2025). Hemşire yöneticileri ve sağlık kuruluşları, şefkat yorgunluğunun sebep olabileceği olumsuz etkileri önlerken hemşirelerin ruhsal refahını iyileştirmek için ahlaki dayanıklılığı kullanabilir ve onlara yönelik ruhsal bir bakım uygulayabilirler (Alshammari ve Alboliteeh, 2025). COVID-19 salgını, varoluşsal sorgulama, alışılmadık hasta koşulları ve meslekten uzaklaşmaya yol açan sosyal izolasyondaki artış nedeniyle hemşirelerde yerinde psikososyal eğitim ve mesleğe bağlılık için temel bir arzunun önemini ortaya çıkarmıştır. Bütünsel, sürdürülebilir çalışma ortamları yaratmak için liderlikteki kişiler tarafından kurumsal ruhsal değerlerin aktarılması önerilmiştir (Hildebrand vd., 2023).

Hastanelerdeki manevi kimliğin hemşirelerin mesleki yaşamını etkilediğini ortaya koyan bir çalışmada; hemşirelerin benzersiz maneviyatının, iş alanlarında teşvik edildiğinden, saygı gördüğünden ve kabul edildiğinden emin olmak, hemşireler arasında manevi memnuniyetini iyileştirmeye ve maneviyat yorgunluğunu azaltmaya katkıda bulunabileceği ortaya konulmuştur (Cruz vd., 2020).

Amerika'da yaşanan hemşire istihdamı sorunu üzerine yapılan bir çalışmada; hemşirelik mesleği için manevi bakıma yatırımın, işe alım ve elde tutmada stratejik bir avantaj sunacağı, hasta memnuniyetini ve iyileşmesini destekleyeceği ve kuruma sadakat oluşturacağı sonucuna varılmıştır. Ayrıca manevi bakımın, somut sonuçlar sunan maddi olmayan bir fayda olduğu da vurgulanmıştır (Celano vd., 2022).

Isparta'daki görme engelli bireylerle yapılan bir çalışmada anlam; kişilerin zorlu yaşantılara atfettikleri, duyuşsal tepkileri de etkileyen bir kavram şeklinde tanımlanmaktadır. Kişinin tepkilerini yöneten bu anlam öznel olmakla birlikte kişiden kişiye farklılık gösterebilmektedir. Diğer bir yandan anlamın amaçlarla da ilişkili olduğu vurgulanmıştır. Bu amaçlar kişinin kendisi, çevresi ya da geleceği ile ilgili olmakla birlikte varoluşsal kaygılar ile iç içedir. Yine bu çalışmaya göre birey yaşam amacı oluşturmak için umuda ihtiyaç duymaktadır (Cengiz Deniz ve Saliha Hallaç, 2018). Psikiyatri hastalarına bakım verenler üzerinde yapılan bir çalışmada; maneviyat konusunda yaşamın anlamının bulunması gereksiniminin önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu çalışmaya göre bireye kendisi, diğer kişiler ve güçlü ilişkileri, yaşamın anlam ve amacını bulma konusunda katkı sağlamaktadır (Zararsiz, 2022). Bilge ve Taşçı'nın yapmış olduğu araştırma sonucuna göre anlam arayışının bireyin yaşamına yön ve amaç katacak bir anlam bulamadığı veya kuramadığı durumda yaşayacağı varoluşsal öfke ya da anlam bulmak zorunda kalmanın yarattığı kızgınlık, psikopatolojide farklı, çekirdek yapıda risk faktörü olarak görülmüştür (Taşçı ve Bilge, 2021). Baykal çalışmasında; kurumların maneviyat konusunda karşılaşacakları talepleri ön görebilmeleri her zaman kolay olmamasına karşı bu konuda adım atılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu çalışmaya göre kurum, çalışanların demografik özelliklerine hakim olması, çalışanlarının yaşam tarzları, aile yapıları ve sosyal durumları konularında fikir sahibi olması, nispeten onlara

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

iş ortamında maneviyatı yaşayacakları mekanizmaları yaratmaları için etkili bir başlangıç olacağı öne sürülmüştür (Beck ve Narcikara, 2018).

İnsan Ne ile Yaşar kitabı ve *Tolstoy*'dan hareketle anlam arayışı üzerinde duran bir başka çalışmaya göre; bahsedilen eserlerden hareketle, anlam arayışının sonunda bir öze dönüş olduğu, bir iyiye dönüş hali olduğu vurgulanmıştır (Ömer Aytaç Ayka, 2023). Tülüce'nin bireysellik üzerine yapmış olduğu çalışmada; yaşamın anlamı meselesinin, bireyin toplumsallıktan bireyselliğe geçerken süreç içerisinde arttığı vurgulanmıştır. Bu çalışmada yaşamın anlamı kavramını bazı istisna durumlar dışında geleneksel toplumda görmek pek mümkün olmadığı konusuna değinilmiştir (Tülüce, 2022). Kartopu çalışmasında; insanın anlam arayışı sürecinde dinin ve kişisel bir felsefenin öneminden bahseder. İnsanın anlam şemasını, mitlerin doldurduğu ve varoluşsal boşluğu dinlerin doldurduğunu vurgulamıştır (Saffet Kartopu, 2023). Bir başka çalışmada, modern insanlıkta oluşan anlam boşluğunu doldurma konusunda yeni kutsal rehberlere ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Yeni Çağ Akımı kavramından bahsedilmiş, bu öğretinin kaynağı Uzakdoğu felsefesi olarak gösterilmiştir (Bahadur ve Çapcioğlu, 2021).

Araştırmanın Deseni

Hemşirelerin maneviyat yorgunluğu sürecinde anlam arayışını hemşire deneyimlerine dayalı olarak inceleyen bu araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Nitel araştırma; sosyal durumları içinde bulunduğu şartlarda incelemeye ve anlamaya çalışan, algıları ve olayları gerçekçi bir yaklaşımla, bir bütün halinde ele alan yöntemdir (Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, 2021). Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden en yaygın kullanım alanına sahip, fenomenoloji(olgubilim) deseni ile yapılacaktır. Fenomenoloji deseni katılımcıların deneyimlerine ve bu deneyimlerin altında yatan süreçleri inceleyen tümevarımsal bir desendir (Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, 2021).

Fenomenoloji deseni bir başka tanıma göre; birkaç kişinin bir olgu(fenomen) ile ilgili yaşanmış oldukları deneyimin ortak anlamına ulaşmayı hedefler. Fenomenoloji deseninde amaç, belli bir fenomeni derinlemesine inceleyerek, kişilerin deneyimlerinin özünü ortaya çıkarmaktır (John W. Creswell vd., 2018).

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmaya hastanede çalışmakta olan, 26 ile 35 yaşları arasında, beş kadın hemşire katılmıştır. Katılımcıların araştırmaya dahil edilmesinde; amaçlı örnekleme türlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örneklemenin mantığı, daha önceden belirlenmiş olan kriterleri, ölçütleri karşılayan durumları çalışmaktır (Michael Quinn Patton vd., 2025). Bu çalışmada katılımcıların görevde bulunma yılı en az üç, çalıştıkları bölüm iste yataklı servisler ve yoğun bakım üniteleri olarak belirlenmiştir. Katılımcıların özelliklerine dair bilgiler Tablo 1'de belirtilmiştir.

Katılımcıların Özellikleri

	Cinsiyet	**Yaş**	**Çalışma yılı**

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

K1	Kadın	31	10
K2	Kadın	26	4
K3	Kadın	28	6
K4	Kadın	30	8
K5	Kadın	31	13

Tablo 1 Katılımcıların Özellikleri

Veri Toplama Araçları

Veri toplama sürecine başlamadan önce hazırlanan açık uçlu sorulara yönelik uzman görüşü, sonrasında katılımcılardan bilgilendirilmiş onam formu onayı alınmıştır. Bu çalışma için öncelikle katılımcıların cinsiyet, yaş, meslekte çalışma süresi, yaşadıkları yer, anne baba eğitim düzeyine yönelik kişisel bilgi formu doldurulmuştur.

Hemşirelerin maneviyat yorgunluğu deneyimlerini derinlemesine incelemek için yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Bu form, katılımcıların süreç içerisindeki anlam arayışına yönelik deneyim ve algılarını kendi ifadeleri ile anlatmasına olanak sağlayacak, açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Görüşme soruları nitel araştırma konusunda uzman iki akademisyene yönlendirilerek uzman görüşleri alınmıştır.

Görüşmeler, araştırmaya katılacak hemşirelerin izni alındıktan sonra yüz yüze yapılmıştır. İzin alınırken katılımcılara, çalışmaya gönüllü olarak katılacakları, isterlerse çalışmadan ayrılabilecekleri, verilerin bilimsel bir çalışma için kullanılacağı belirtilmiştir. Görüşme sırasında katılımcının onayı alınarak ses kaydı yapılacağı ve bu kayıt sadece analiz ile süpervizyon süreci için kullanılacağı katılımcılara anlatılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde Tematik Analiz yöntemi kullanılmıştır. Tematik analiz verilerdeki temaları (örüntüleri) bularak analiz ve raporlama için kullanılan bir analiz yöntemidir (Braun ve Clarke, 2019). Tematik analiz veri setini en küçük yapı taşlarına kadar düzenlemeyi ve betimlemeyi sağlar (Braun ve Clarke, 2019). Nitekim analiz çoğu kez bu boyutta kalmaz, daha derinlemesine anlamlar çıkarılmasına yardım eder (Boyatzis, 1998).

Araştırmacının görüşme sırasında, önceden yaşadığı deneyimleri bir kenara bırakması, verileri inceleyip katılımcının yaşadığı önemli deneyimlerin altını çizmesi, bu ifadelerden anlam kümeleri geliştirip temalar oluşturması, bu temaları kullanarak katılımcının deneyimlerini etkileyen bağlamı tanımlaması ve en son tüm bu süreçten fenomenin özünü ortaya çıkarması gerekir (Moustakas, 2025).

Analiz Braun ve Clarke, (2019) tarafından ortaya konan tematik analiz yönteminin altı süreci uygulanmıştır. İlk aşamada veriler transkript edilecek ve birkaç defa okunmuştur. İkinci

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

aşamada katılımcılar K1, K2, K3, K4, K5 şeklinde betimlenmiş, veri setinin en alt kodları oluşturulmuştur. Üçüncü aşamada, önceki adımda oluşturulacak olan kodların kategorize edilmesi, kategorilerin ise temaları oluşturması sağlanmıştır. Dördünü adımda kategori ve temaların tekrar gözden geçirilmesine, katılımcıların verdiği cevapların temalar ile uyumluluğuna bakılmıştır. Beşinci aşamada ise temalar alıntılarla desteklenerek ve raporlaştırılmıştır.

Araştırmanın Güvenirliği

Bu araştırmada güvenirlik, çalışmanın doğru olması, tutarlı ve kabul edilebilir olması açısından kritik öneme sahiptir. Araştırmaya Lincoln vd., (1985) ortaya koyduğu dört temel ölçüt; inandırıcılık, aktarılabilirlik, güvenirlik ve doğrulanabilirlik rehberlik etmektedir.

Araştırmanın doğruluğu konusunda analiz süreci tüm yanları ile rapor edilmiş, veriler muhafaza edilmiştir. Güvenirlik açısından kodlama, kategorize etme, tema kontrolleri yapılmış olup uzman görüşü alınması sağlanmıştır. İnanırlık için araştırma kuramsal bilgilerle desteklenmiş, analiz sürecine tüm veriler dahil edilip ve alıntılara yer verilmiştir. Aktarılabilirlik için amaçlı örnekleme yöntemi uygulanmış ve tüm özellikler betimlenmiştir. Araştırma, bütünüyle şeffaf, sistematik bir yol ile yapılmıştır.

2. BULGULAR

Hemşirelerde maneviyat yorgunluğu deneyimlerinde anlam arayışının incelendiği bu çalışmada; manevi tükenmişlik yaşantısı, anlam arayışı, başa çıkma stratejisi, geçmiş deneyimlere dair farkındalık, meslektaşa öneriler olmak üzere beş ana tema oluşturulmuştur. Bu temalara ait bulgular, kategoriler, katılımcıların görüşleri ile aşağıda verilmiştir.

Tema 1. Manevi Tükenmişlik Yaşantısı

Katılımcılar manevi anlamda tükenmişlik yaşadıklarını sıklıkla belirtmişlerdir. Bu temaya yönelik kategoriler aşağıda açıklanmış ve katılımcıların söyledikleri aynen alıntılanmıştır.

Manevi Tükenmişlik Yaşantısına yönelik kategoriler
Anlamsızlık hissi
Uzun süreli mesleki yıpranmışlık
Hastaların hayat hikayelerinden etkilenme

Tablo 2 manevi tükenmişlik kategorileri

Katılımcı görüşlerine göre manevi tükenme yaşantısında; anlamsızlık hissi, uzun süreli mesleki yıpranmışlık, hastaların hayat hikayelerinden etkilenme kategorilerine yönelik açıklamalar bulunmaktadır. Anlamsızlık hissi kategorisi ile ilgili K3 covid-19 zamanındaki deneyimini anlatırken ‘’ *Bu süreçte kendimi koruma kaygısı zaten yaşadım, kendi hastalığımdan ötürü de kaygılar yaşadım. Sonrasında sürekli ölümler olduğunda da hayatın anlamsızlığı gibi duygulara kapıldım, genç ölümler oldu, hamile insanlar öldü.*’’ ifadesini kullanmıştır. Uzun süreli mesleki yıpranmışlık kategorisinde ise K1 ‘’ *Ben de her anlamda*

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

tükenmişlik hissediyorum kendimde. Çünkü sekiz yıldır çalışıyorum ve başından beri böyle özellikli birimlerde çalıştığım için (yoğun bakım) artık kendimde yorgunluk hissediyorum.'' İfadesini kullanırken K3 '' *Sonrasında 2 sene covid servislerinde çalıştım, ilk zamanlar her işe gittiğimizde bir korkuyla bir kaygıyla gittik. Sonraları bu duygular tükenmişliğe dönüştü. Sonraki süreçlerde de artık bazı şeyleri kabullendik hem mesleğimizin negatif yönlerini kabullendik ve sanki onlar bizi etiket gibi yapıştı maalesef.* '' ifadesiyle uzun süreli mesleki yıpranmışlığa dikkat çekmiştir. Hastaların hayat hikayelerinden etkilenme kategorisinde K1 *''Nasıl anlatsam bilmiyorum kelimelere bile dökemiyorum duygusal anlamda. Bazı insanların hayat hikayeleri beni gerçekten çok etkiliyor ve bunu eve kadar taşıyıp aileme anlattığım oluyor.''* Cümlesiyle anlatırken K4 *''Yaşlı bir hastamız, hastamızın satürasyonu düşüyor sıkışık bir hasta tuvalete gitmesi hani sıkıntılı ama sürekli tuvalete kalkıyor gidiyor kızı ilgisiz o gitti yerine oğlu geldi.''* şeklinde ifade etmiştir.

Tema 2. Anlam Arayışı

Katılımcılar yorgunluk deneyimleri sırasında hayatı ve mesleğin anlamını sorgulamış, sık sık varoluşsal düşünceler içine sürüklenmişlerdir. Aşağıda bu temaya ait kategoriler ve katılımcıların görüşleri verilmiştir.

Anlam Arayışına Yönelik Kategoriler
Yaşanan zorluklardan ders çıkarma
Kendini sorgulama
İnsanlara yardım etmenin İçsel tatmini
Dua ve Teşekkür

Tablo 3 anlam arayışı kategorileri

Katılımcı görüşlerinden hareketle, yaşanan zorluklardan ders çıkarma kategorisi için K5 *'' Karşıma çıkan her olay ve her insan bana bir şey öğretmeye çalışıyormuş gibi düşünüyorum ben hayatta yani felsefem bu, bu olay gerçekleşti bana öğretmesi gereken şey ne bu meslekte yaşadığım, hani bu zorluğun bana öğretmesi gerektiği şey ne acaba''* ifadesini kullanırken, K3 '' *Ortamda yaşanan o anki negatif olayları hep çözme eğilimi içerisindeyim. Bana güçlü yön kazandıran kısmı da bu. Problem çözme yeteneği***.**'' şeklinde ifade etmiştir. Kendini sorgulama kategorisinde ise K5 *'' biraz kendimi de sorguladım çok mu kırılganım acaba kişiliğimle ilgili oturtmam gereken şeyler mi var diyerekten''* cümlesini kurarken aynı zamanda bu sorgulamanın kendisini güçlendirdiğini de eklemiştir. K1 bu sorgulamanın sonucunda ve yaşamış olduğu deneyimin de etkisiyle daha empatik bir bakış açısı kazandığını *'' Aynı durumu ben de yaşayabilirim ki yaşadım da. O yüzden artık onların bakış açısı ile bakmaya çalışıyorum, baya empatik yaklaşıyorum.''* ifadesiyle aktarmıştır. İnsanlara yardım etmenin içsel tatmini kategorisinde K4 '' Mesleğimizi yani şu an işimizi yapıp paramızı kazanıyoruz öncelikli amacımız paramızı kazanmak ama bir taraftan da hani insanların hayatına dokunabilmek onlara yardımcı olmak ya da onları mutlu etmek bu biraz daha iyi hissettiriyordu.'' şeklinde ifade etmiştir. Dua ve teşekkür kategorisinde ise K1 *''Mesleğin belki de biraz da olsa ayakta kalmamı sağladığı şey; bir hasta yakınından ya da bir hastadan o duayı alabilmek. İşte ben o zaman*

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

mesleki tatmine ulaşmış oluyorum. O amcaya yemek yedirdim Allah razı olsun dedi mesela benim için işte tamam ya! '' ifadesi ile mesleğinde asgari düzeyde de olsa minnettarlığın motivasyonuna nasıl bir etki yarattığına değinmiştir.

Tema 3: Başa Çıkma Stratejisi

Katılımcılar maneviyat yorgunluğu yaşadıkları dönemde çeşitli başa çıkma yöntemlerine başvurmuşlardır. Bu temaya ait kategoriler ve katılımcı görüşleri aşağıda verilmiştir.

Başa Çıkma Stratejisine yönelik kategoriler
İnanç ve dua ile güç kazanma
Paylaşım ve sosyal destek alma
Hobilere başvurma

Tablo 4 başa çıkma stratejisi kategorileri

Elde edilen bulgulardan hareketle inanç ve dua ile güç kazanma kategorisinde K4 *''Psikolojik yardım olarak birine başvurmadım ama dua etmek, namaz kılmak da rahatlatıyordu genel olarak.'' şeklinde ifade etmiştir.* K1 *'' İlaç yaptığımda da antibiyotik takarken bazen içimden şifa olsun! diye dua ediyorum. Bu şekilde kendimi beslemeye çalışıyorum.''* cümlesi ile dua ile güç kazandığını, motive olduğunu belirtmiştir. Paylaşım ve sosyal destek alma kategorisinde neredeyse tüm katılımcılar ailesi, arkadaşları ile deneyimlerini paylaşarak sosyal destek aldıklarını belirtmişlerdir. K1 *''Rahatlatıyor, onlarla paylaşmak belki de bana iyi geldiği için sürekli onlara anlatma ihtiyacında da bulunuyor olabilirim.''* şeklinde ifade ederken K4 *''Ailemle mesela rasyonel olarak paylaşıyordum yani paylaşımda bulunmak da beni rahatlatıyordu.''* cümlesi ile ailesi ile paylaşımda bulunmanın öneminden bahsetmiştir. Hobilere başvurma kategorisinde ise K1 *''Kendimi farklı şeylere vermeye çalışıyorum mesela aklıma bir şey geliyorsa beni mutlu edecek en sevdiğim diziyi açar izlerim, müzik dinlerim, dizi izlerim gibi''* cümlesi ile açıklamıştır. K5 *''Kendim için bir şey yaptım işte müzikle ilgilendim o çok iyi geldi zaten müziği çok seviyorum sürekli müzik dinlerim yürüyüş yaparken falan da müzik dinlerim o da çok iyi geldi sürekli yürüyüş yapıyordum.''* şeklinde açıklarken K3 hobilerle ilgilenmenin hayatına nasıl şekil verdiğini şu cümle ile aktarmaktadır: *''Bunun dışında hastaneden çıkıp geldiğimde de mesleğin yorgunluğu üzerime çöktüğünde nasıl yapacağını nasıl edeceğim diye düşündüğümde kendimi resim yapmaya yönelttim. Resim bölümünü kazandım okudum bitirdim şu anı mezun oldum yani bu aslında bu meslekten psikolojik olarak rahatlamaya çalışırken bir anda kendimi de başka bir mesleği okurken buldum.''*

Tema 4: Geçmiş Deneyimlere Dair Farkındalık

Katılımcılardan manevi anlamda yorgunluk deneyimlerinin neler olduğu, sürecin nasıl geçtiği konusunda genel değerlendirme yapılması istenerek farkındalık düzeyleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Aşağıda bu temaya ait kategorilere ve katılımcılara ait cevaplardan doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Geçmiş deneyimlere dair farkındalık düzeyine yönelik kategoriler
Zorluklardan güçlenerek çıkma
Sınır ve kırılganlıklarını görme

Tablo 5 geçmiş deneyimlere yönelik kategoriler

Katılımcılardan elde edilen bulgulardan hareketle zorluklardan güçlenerek çıkma kategorisi için K2 *''Bunlar ilk başta insanı çok derinden etkiliyor sonrasında galiba alıştırıyor bizi çünkü çok fazla görüyoruz alıştım diyemem ama ilk zamanlar kadar büyük tepkiler vermediğimi düşünüyorum baş ediyorum galiba ilk zamanlar gibi değil.''* cümlesi ile zaman içerisinde başa çıkma konusunda güçlendiğini vurgulamıştır. K4 bu durumu *'' Yani hem bir yorgunluk ama hem de bir deneyim olarak görüyorum artık önüme gelen olay ben karşısında ya da zorluklar karşısında yorgunluk değil de daha çok deneyim ya da baş etme yöntemi olarak görüyorum artık.''* şeklinde açıklamıştır. K3 *''Maneviyat yorgunluğu yaşadığım bu süreçlerin tamamını ele aldığım zaman iyi ki yaşamışım diyorum. Yani maneviyat yorgunluğu negatif bir şey, keşke yaşamasak ama buranın tecrübesini bununla ayrı kefeye koyuyorum. Burada edindiğim tecrübeleri ben hayat boyunca uğraşsam belki 10 senede edemezdim.''* cümlesi ile zorluklardan güçlenerek çıktığını vurgulamıştır. Sınır ve kırılganlıkları görme kategorisinde ise K1 *''Düşündüğünde aslında bir kapalı kutunun içindesin ve seni aslında ortamda mutlu edebilecek hiçbir şey yok, çünkü her yer hastalık ve sen birine yardımcı olmaya çalışıyorsun ve ister istemez bu senin psikolojini ve bilinçaltın etkiliyor. İnsan ister istemez kaygılanıyor. ''* cümlesi ile geçmişte yaşadığı deneyimlerin ve bugün sürdürmekte olduğu mesleğe ait kaygısını belirtmiştir. Burada psikolojisinin olumsuz yönde etkilendiği ve bu konuda kırılgan olduğunu ifade etmiştir. K3 *'' Negatif yanından baktığımda da maneviyat yoğunluğu yaşadığım pes ettiğim günlerde keşke böyle olmasaydı keşke başka meslek okusaydım dediğim günlerde de dedim ki yani ben başka bir şeyler yapabilirim yani ben buraya sıkışıp kalmış birisi değilim bu hayat benim hâlâ hayatım hâlâ bu akıl benim aklım istediğim her şeyi yapabilirim bu benim bir yandan kamçıladı da yani bu da bir gerçek. ''* cümlesi ile pes ettiğini söyleyerek kırılganlığını belirtmiş fakat devamında zorluklardan güçlenerek çıkma kategorisi altında ele alınabilecek bir değerlendirme yapmıştır.

Tema 5: Meslektaşa Öneriler

Bu çalışma kapsamında yapılan mülakat içerisinde katılımcılar; meslektaşlara, özellikle yeni başlayanlara önerilerde bulunulmuştur. Bu başlık altındaki kategoriler aşağıda verilmiş ve alıntılarla desteklenmiştir.

Meslektaşa Önerilere yönelik kategoriler
İş hayatına yönelik öneriler
Meslek seçimine yönelik öneriler

Tablo 6 meslektaşa öneri kategorisi

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Katılımcılardan elde edilen bulgulardan hareketle iş hayatına yönelik öneriler kategorisinde K1 *''Önerim hiçbir zaman bence iş hayatı ile özel hayatı birbirine karıştırmamak. Açıkçası bunu bu kadar başarılı bir şekilde yapabilen bir meslektaşım olduğunu düşünmüyorum. Kesinlikle bunun meslekten kaynaklı olduğunu düşünüyorum bence gerçekten duyguları olan herkesin bence bazı hastalara çok fazla empati geliştirebileceğini düşünüyorum. Genel anlamıyla ele alırsak çok duygusal insanlar için, çok yıpratıcı bir meslek böyle düşünüyorum.''* şeklinde ifade etmiştir. Özellikle ilk cümle öneri teşkil etmektedir. K2 *''Biraz da mesleğe profesyonellik ile yaklaşmak gerek işin içinde her şeyin olduğunu bilmek gerek çünkü sağlık alanındaki insanlarla uğraşıyoruz bunun olacağını biliyordum ama bunu bilmek demek bunun anlamak demek olmuyormuş.''* İfadesiyle profesyonel davranmanın öneminden bahsetmiştir. Meslek seçimine yönelik öneriler kategorisinde ise K5 *''Mesela hemşire olacak olanlara da şöyle bir önerim olabilir; biz hiç bu kadar zorluk olduğunu bilmiyorduk meslekte, gidip görsünler nöbete gelsinler hastaneye gelsinler ortamı görsünler.''* ifadesini kullanmıştır. K4 *'' Mesela hemşirelik mesleği denilince çok alım oluyor hani en azından devletin sırtımı dayarım gibisinden insanlar düşünüyor o yüzden hani en azından bir hemşirelik yazayım diyerekten yazıyor sadece hemşirelik bir hastanede çalışayım işimi görüyüm görebileceğim bir konum olaraktan da düşünmemek gerekiyor bazen hani vicdanen de biraz kendini sorgulaması gerekiyor insanın yani insanlara yardım etmeyi sevmeyen bir insan ya da ne bileyim mesleki olarak bazı yaptığımız işler var bunu yapmak istemeyen bir insan hani mesleği bütüncül olarak bakabilmeleri yapmak istemeyen bir insanın gelip de burada ben hemşireyim ben hemşirelik yapıyorum mesleğim bu diyerekten yani konuşması ya da yani görev yapmasını istemiyorum.''* İfadesiyle meslek seçimi yapılmadan önce bireylerin mutlaka içsel sorgulamalara gitmeleri, kendilerini tanımaları gerektiğinden bahsetmiştir.

3. TARTIŞMA

Araştırmada hemşirelerin maneviyat yorgunluğu deneyimlerinde anlam arayışı düzeyleri derinlemesine incelenmiştir. Araştırma için bir kamu hastanesinde çalışan beş hemşire ile mülakat yapılmıştır. Katılımcılar maneviyat yorgunluğu sürecini yaşadıkları deneyimlerle anlatmış, bu süreçte başa çıkmak için yaptıklarından bahsetmiş ve mesleğe dair pek çok anlam bulduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca bu sürecin yönetimi konusunda ve problemin çözümüne yönelik meslektaşlarına önerilerde bulunmuşlardır. Elde edilen veriler doğrultusunda; manevi tükenmişlik yaşantısı, anlam arayışı, başa çıkma stratejisi, geçmiş deneyimlere dair farkındalık, meslektaşa öneriler olmak üzere beş ana tema oluşturulmuştur. Bu temalar, literatürdeki benzer çalışmalarla tutarlılık göstermektedir.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu meslek hayatı boyunca en az bir kere tükenmişlik durumuyla karşılaştığını ifade etmiştir. Bu durum genellikle duygusal yük, kurumsal baskı, iş yoğunluğu gibi nedenlere bağlanmıştır. Bu bulgu Maslach vd., (2001) tükenmişlik çalışmasıyla örtüşmekte olup, özellikle insan ile yakından ilişkili olan meslek gruplarında manevi bir tükenmişliğin oldukça yaygın olduğunu göstermiştir. Katılımcılar süreç içerisinde anlamsızlık ve yetersizlik gibi duygular tanımlamışlardır. Bu durum maneviyat yorgunluğunun kişiyi derin bir varoluşsal sorgulamaya ittiğini göstermektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Araştırmanın dikkat çeken bir başka bulgusu ise yaşanılan kriz durumlarında hemşirelerin, hayatlarına ve mesleklerine dair anlamlandırma sürecidir. Katılımcıların çoğu yaşamış oldukları bu yorgunluk dönemlerinde kendilerini sorgulamaya başlamış, mesleklerine dair motivasyonlarını yeniden değerlendirmek durumunda kalmışlardır. Bu anlamda baş etme yolları kullanmışlardır. Bu baş etme yolları; aile desteği, inanç desteği, iyi hissettirecek aktivite veya hobiler ve değer sistemleri olarak sıralanmaktadır. Tüm bunlardan hareketle Viktor E. Frankl'ın (2019) Logoterapi kuramında vurgulamış olduğu gibi, anlam bulmanın bireyi ruhsal anlamda ayakta tutan yegane bir unsur olduğu söylenebilir.

Katılımcılara maneviyat yorgunluğu ile başa çıkma yöntemleri sorulduğunda, çeşitli stratejilere başvurdukları görülmüştür. Katılımcıların bir kısmı yine manevi süreçlere, ibadet gibi spiritüel durumlara başvurmuş diğer kısmı ise hobilere yönelme, doğa ile temasa geçme gibi yöntemlerle maneviyat yorgunluğu ile baş etmeye çalışmışlardır. Buradaki bulgu Kenneth I. Pargament (1997) dini baş etme stratejilerine dair çalışmalarını desteklemekle birlikte dinin baş etmede bir araç olabileceğini göstermektedir. Ayrıca hobilere ya da kendilerini iyi hissettirecek, resim çizmek, keman ve piyano çalmak gibi aktivitelere yönelmeleri hemşirelerin bu süreçten iyi bir şekilde geçtiklerini göstermektedir.

Katılımcıların büyük bir kısmı, geçmişe dönüp baktıklarında bu sürecin onların kişisel gelişimine katkıda bulunduğu, daha anlamlı bir yaşam anlayışına yönelmelerini sağladığını vurgulamışlardır. Bu durum aynı zamanda krizin bir dönüşüm aracı olarak kullanılabileceği posttravmatik büyüme kuramı (Tedeschi ve Calhoun, 2004) ile uyuşmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma manevi yorgunluğun bireyin meslek hayatında kaçınılmaz bir problem olabildiği ancak sürecin iyi yönetilmesi halinde psikolojik sağlamlık ve kişisel gelişim haline katkı sağlayabileceğini ortaya koymuştur.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada hemşirelerin maneviyat yorgunluğu deneyimleri ve bu süreçte yaşama dair anlam arayışı değerlendirmeleri fenomenolojik desen çerçevesinde incelenmiştir. Elde edilen bulgular, hemşirelerin meslek hayatlarında en az bir kere maneviyat yorgunluğu yaşadığını göstermektedir. Katılımcılar, bu durumu çoğunlukla yoğun iş yükü, zaman baskısı, hasta ve hasta yakınlarının yaşantılarına tanıklık etmenin getirdiği duygusal etkiler ve mesleki sorumlulukların ağırlığıyla ilişkilendirmiştir.

Maneviyat yorgunluğu süreçlerinde hemşirelerin hayatlarına ve mesleklerine dair anlam arayışları belirgin şekilde öne çıkmıştır. Katılımcıların anlatımlarında, değerler, inançlar ve yaşam amacı gibi kavramların anlam arayışını şekillendirdiği görülmüştür. Bu süreçte başa çıkma stratejileri olarak bireysel farklılıklar olsa da genel anlamda; farkındalık, sosyal destek arayışı, hobilerle uğraşma gibi yöntemler dikkat çekmiştir. Ayrıca katılımcılar bu tür durumların kişisel gelişimlerine katkıda bulunduğunu da vurgulamışlardır.

Bu bulgular ışığında, sağlık kurumlarında maneviyat yorgunluğuna ilişkin farkındalığın arttırılması gerektiği ve bu alana yönelik destek mekanizmalarının geliştirilmesi gerektiği,

mesleğe yönelmede bireyin kişisel değer ve motivasyonları dikkate alınarak yönlendirilme yapılması gerekliliği öneri olarak sunulabilir. Ayrıca ek olarak yoğun iş yükü ve duygusal tükenmişliklere yol açan koşulların azaltılması için çalışmalar yapılması gerekliliği önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

Alshammari, M. H., & Alboliteeh, M. (2025). The mediating role of nurses' spiritual well-being between moral resilience and compassion fatigue: A multicenter structural equation model study. *International Nursing Review*, *72*(1), e13082. https://doi.org/10.1111/inr.13082

Ayka, Ö. A. (2023). Uzamsal ve tinsel (üst)gerçeklik arasında: *İnsanlar* ve *İnsan ne ile yaşar?*'da anlam arayışı. *Academic Social Resources, 8*(47).

Bahadur, M., & Çapcıoğlu, İ. (2021). Dijitalleşen dünyada anlam arayışı: Altın Çağ şifa teknikleri örneği. *Turkish Academic Research Review, 6*(1), 147–177. https://doi.org/10.30622/tarr.1016671

Baykal Narcıkara, E. (2018). Spiritüalite (ruhsallık) ve iş ortamında anlam arayışı. *Alanya Akademik Bakış, 2*(1), 11–25. https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.337789

Beck, C. T. (2011). Secondary traumatic stress in nurses: A systematic review. *Archives of Psychiatric Nursing, 25*(1), 1–10. https://doi.org/10.1016/j.apnu.2010.05.005

Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. Sage Publications.

Braun, V., & Clarke, V. (2019). Psikolojide tematik analizin kullanımı. *Journal of Qualitative Research in Education, 7*(2), 1–26. https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.7c.2s.17m

Celano, T., Harris, S., Sawyer, A. T., & Hamilton, T. (2022). Promoting spiritual well-being among nurses. *Nurse Leader, 20*(2), 188–192. https://doi.org/10.1016/j.mnl.2021.08.002

Cengiz Deniz, H., & Hallaç, S. (2018). *Isparta ilindeki görme engelli bireylerde yaşam amacı oluşturma, yaşamda anlam bulma ve umut düzeylerinin belirlenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri* (M. Bütün & S. B. Demir, Ed.; 7. bs.). Siyasal Kitabevi.

Cruz, J. P., Alquwez, N., Mesde, J. H., Almoghairi, A. M. A., Altukhays, A. I., & Colet, P. C. (2020). Spiritual climate in hospitals influences nurses' professional quality of life. *Journal of Nursing Management, 28*(7), 1589–1597. https://doi.org/10.1111/jonm.13113

Delgado, C. (2005). A discussion of the concept of spirituality. *Nursing Science Quarterly, 18*(2), 157–162. https://doi.org/10.1177/0894318405274828

Frankl, V. E. (2019). *İnsanın anlam arayışı*. Okuyan Us Yayınları.

Gumus, F., Baran, G., & Zengin, L. (2014). Spiritual care in nursing. *International Journal of Basic and Clinical Studies, 3*(1), 102–106.

Hamzaa, H. G., Abdelaal, M. H., Atta, M. H. R., Abdelnaby, H. S. M., & Othman, A. A. (2025). Analysis of compassion fatigue among psychiatric nurses and its effect on spiritual and competent care. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*. https://doi.org/10.1111/jpm.13174

Hildebrand, A., Reimer-Kirkham, S., & Quinn, B. (2023). Exploring the interprofessional contributions of spiritual health practitioners to prevent compassion fatigue in nurses. *Dimensions of Critical Care Nursing, 42*(4).

Jamahneh, O. M., Al-Hammouri, M. M., Rababah, J., Hseinat, R., Alshurmman, N. K., Alshorman, A., Ta'an, W., & Saifan, F. (2025). Spiritual well-being and spiritual care competence: The mediating role of resilience and decision fatigue. *Journal of Holistic Nursing*. https://doi.org/10.1177/08980101251325285

Kartopu, S. (2023). Dini yaşayışta hayatı sorgulama ve anlam arayışı. *[Dergi adı belirtilmemiş], 2*(3), 67–90.

Keyes, C. L. M., Shmotkin, D., & Ryff, C. D. (2002). Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions. *Journal of Personality and Social Psychology, 82*(6), 1007–1022. https://doi.org/10.1037/0022-3514.82.6.1007

Lincoln, Y. S., Guba, E. G., & Pilotta, J. J. (1985). Naturalistic inquiry. *International Journal of Intercultural Relations, 9*(4), 438–439. https://doi.org/10.1016/0147-1767(85)90062-8

Malone, S., & Lewis, R. K. (2023). Compassion fatigue and spiritual leaders: A pilot study. *Journal of Pastoral Care & Counseling, 77*(1), 64–72. https://doi.org/10.1177/15423050221126099

Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual Review of Psychology, 52*, 397–422. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.397

Moustakas, C. (2025). *Phenomenological research methods*. SAGE Publications. https://doi.org/10.4135/9781412995658

Pargament, K. I. (1997). *The psychology of religion and coping*. Guilford Press.

Patton, M. Q. (2025). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün & S. B. Demir, Ed.; 3. bs.). Pegem Akademi.

Taşçı, F., & Bilge, Y. (2021). Anlam arayışı ve psikopatoloji: Varoluşsal öfke ve savunma mekanizmalarının psikolojik belirtilerle ilişkilerinin incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 10*(2), 1561–1579. https://doi.org/10.15869/itobiad.810952

Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry, 15*(1), 1–18. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1501_01

Tülüce, H. A. (2022). Bireysellik ve toplumsallık bağlamında modern bireyin anlam arayışı. *Üniversite Araştırmaları Dergisi, 5*(3), 305–312. https://doi.org/10.32329/uad.1081255

Yelen Akpınar, Y., & Aşti, N. (2021). Maneviyat, manevi bakım ve manevi bakımın hemşirelikte önemi. *YOBÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2*(3), 127–140.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. bs.). Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, G. (2018). Professional quality of life in nurses: Compassion satisfaction and compassion fatigue. *Journal of Psychiatric Nursing*. https://doi.org/10.14744/phd.2018.86648

Zararsız, Y. (2022). *Psikiyatri hastalarına bakım verenlerin maneviyat düzeyleri ve stresle başa çıkma tarzları arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

AHLAKİ DEĞERLERİN ÖĞRETİMİ AÇISINDAN YENİ MAARİF MODELİ[1]

Yüksek Lisans Öğrencisi, YASİR BİLDİRİCİ
Süleyman Demirel Üniversitesi,
ysrbldrc81@gmail.com - ORCID ID 0009-0004-5927-6607

Prof. Dr., SAADETTİN ÖZDEMİR
Süleyman Demirel Üniversitesi,
saadettinozdemir@sdu.edu.tr - ORCID ID 0000 0002 5714 9266

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'de 2024-2025 eğitim öğretim yılında uygulamaya konulan Yeni Maarif Modeli'ni ahlaki değerlerin öğretimi açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada üç temel konu incelenmektedir. Değer kavramı, değerler eğitimi ve Yeni Maarif Modeli'nin kapsamlı tanıtımı bu çalışmada yer almaktadır. Çalışmada değer, bireyin davranışlarını yönlendiren temel ölçütler bütünü olarak ele alınmış; bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlarıyla değerlendirilmiştir. Değerler eğitimi ile karakter eğitimi, Yeni Maarif Modeli'nin yetiştirmeyi hedeflediği erdemli insan profili ve Yeni Maarif Modeli'nin planladığı bütüncül eğitim modelleri çerçevesinde tartışılmıştır. Yeni Maarif Modeli'nde değerler açısından en dikkat çeken kısım, eğitimde erdem–değer–eylem ilişkisinin öğretim programlarına entegre edilmesi için çizilen çerçevedir. Erdem-değer-eylem çerçevesi, öğrencilerin her ders ve alanda değerlerle bütünleştirilerek yapılması hedeflenen bir eylem planıdır. Burada öğrencilerin akademik başarılarının yanında onları bireysel ve toplumsal yönleriyle geliştirmek hedeflenmektedir. Değerlerin bireyler tarafından özümsenmesi ve hayata geçirilmesine yönelik sunulan öğretim programlarında kazanımlarla ilişkilendirilen değerler, modelde açıklanan ve tanıtılan öğretim yöntemleriyle öğrencilere aktarılmaktadır. Sempozyum sunumunda, modelin değer eğitimiyle ilişkisi, uygulamada karşılaşılabilecek zorluklar ve modelin gelişime açık yönleri üzerinde durularak alana katkı sağlaması hedeflenmektedir.
Anahtar Kelimeler: Değer, Değerler Eğitimi, Maarif Modeli.

[1] Bu çalışma, Prof. Dr. Saadettin Özdemir'in danışmanlığında hazırlanan aynı adlı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Eğitim, bireyin sadece bilgi öğrenmesini değil, aynı zamanda toplum içinde gerekli olan ahlaki, kültürel ve insani değerleri benimseyerek kişiliğine katmasını hedefleyen çok boyutlu bir süreçtir. Bu doğrultuda modern eğitim anlayışları, akademik hedeflerin yanı sıra karakter gelişimi, etik farkındalık ve toplumsal sorumluluğu öne çıkaran bütüncül modelleri benimsemeye yönelmektedir. Değerler eğitimi, bireyin kimlik oluşumuna katkı sağlayan temel bir unsur olarak öne çıkmakta ve öğrencilerin hem bireysel hem toplumsal yaşamda değerlerle uyumlu davranışlar sergilemesini amaçlamaktadır.[2]

Türkiye'de Millî Eğitim Bakanlığı tarafından geliştirilen Yeni Maarif Modeli, eğitimi kültürel köklere dayandıran ve erdem temelli öğrenmeyi merkeze alan bir dönüşüm projesi olarak dikkat çekmektedir. Modelin merkezinde yer alan erdem–değer–eylem ilişkisi, değerlerin öğretimsel bir içerik olarak sunulmasının ötesine geçerek öğrencinin yaşam pratiğinde görünür hale gelmesini öngörmektedir. Bu yönüyle Yeni Maarif Modeli, değerlerin bilişsel aktarımından çok, davranışa dönüşmesini hedefleyen pedagojik bir çerçeve sunmaktadır.[3]

Değerler eğitimi alan yazını, etkili bir değer kazanımının öğretmen tutumları, okul kültürü, toplumsal çevre ve öğrenci etkileşimi gibi çok sayıda değişkene bağlı olduğunu göstermektedir. Yeni Maarif Modeli'nin bu değişkenlerin büyük kısmını bütüncül bir anlayışla ele alması, modelin değer öğretimi açısından derinlemesine incelenmesini gerekli kılmaktadır.[4] Bununla birlikte, modelin güçlü yönleri kadar uygulamada karşılaşılabilecek zorlukların da bilimsel temelde değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

1.1. Araştırma Problemi

Bu araştırmanın merkezî sorusu, Yeni Maarif Modeli'nin ahlaki değerlerin öğretimine ne tür katkılar sağladığını ve değerler eğitimi bağlamında nasıl bir rol üstlendiğini belirlemektir. Bu çalışmada aşağıdaki problemler tartışılacaktır.

1.Yeni Maarif Modeli'nin genel ilkeleri değer eğitimi ilkeleriyle nasıl ilişkilendirilebilir?

2.Modelin erdem–değer–eylem yaklaşımı, öğrencilerin değerleri içselleştirme süreçlerine nasıl katkı sunmaktadır?

3.Öğretmenler açısından modelin değer öğretimine yönelik güçlü yönleri nelerdir?

4.Modelin uygulamada karşılaşabileceği sınırlılıklar ve zorluklar nelerdir?

[2] Mevlüt Yılmaz, *Değerler Eğitimi Aile Özyeterlik Modelinin Geliştirilmesi ve Değerler Eğitimine Yönelik Ailelerin Geliştirilmesi: Bir Karma Yöntem Araştırması*(Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 5.
[3] Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), "Ortak Metin Türkiye Yüzyılı Maarif Model" (Erişim 2 Aralık 2025).
[4] Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), "Süreç Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli" (Erişim 2 Aralık 2025).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1.2. Çalışmanın Özgün Değeri

Yeni Maarif Modeli'nin içeriğini değer öğretimi bakış açısıyla değerlendirmek, hem literatüre katkı sunmakta hem de uygulayıcılara modelin eğitim ortamlarına nasıl uyarlanabileceğine ilişkin rehberlik sağlamaktadır.

2. KAVRAMLAR VE YENİ MAARİF MODELİ

2.1. Değer

Değerler, bireyin iç dünyasında davranışlarına ve seçimlerine yön veren temel ölçütlerdir. Bu ölçütler, kişinin tutumlarının oluşmasında etkili olur ve karar anlarında onu belli amaçlara doğru sevk eder.[5] Değerler, bir insanın neyin doğru, neyin önemli ya da neyin kabul edilebilir olduğuna dair geliştirdiği anlam yüklemelerdir. Bu içsel referanslar, bireyin hem günlük davranışlarını hem de uzun vadeli tercihlerini şekillendiren görünmez bir rehber işlevi görür. Kişi herhangi bir durumla karşılaştığında, nasıl davranacağını çoğu zaman bu yerleşik değer yargılarına dayanarak belirler. Böylece değerler, bireyin olaylara karşı geliştirdiği tutumların temelini oluşturur. Kişilerin hangi olaya nasıl yaklaşacağı, neye önem vereceği ya da neyi görmezden geleceği büyük ölçüde bu değerlerle ilişkilidir. Karar verme süreçlerinde de benzer bir işleyiş söz konusudur: Birey bir seçim yapmak zorunda kaldığında, içselleştirdiği bu değerler onu belli yönlere doğru yönlendirir, tercihlerini sınırlandırır veya belirli hedeflere odaklanmasını sağlar. Dolayısıyla değerler, insan davranışının hem yönünü hem de niteliğini şekillendiren derin ve süreklilik gösteren bir yol gösterici niteliğindedir.

Değer; bireyin ve toplumun yaşamına olumlu katkılar sağlayan, insan ilişkilerini güçlendiren ve toplumsal düzeni destekleyen tutum ve davranış örüntüleridir. Yararlı, anlam taşıyan ve hikmete dayalı eylemler bütünü olarak görülebilir.[6] Bu tanım, değerlerin hem bireysel hem de toplumsal yaşamda yol gösterici nitelikler taşıdığını ifade eder. Değerler, insanların nasıl davranması gerektiğine dair ortak bir beklenti oluşturur ve bu beklenti zamanla toplumun işleyişine yön verir. Başka bir ifadeyle değerler; insan ilişkilerinin daha sağlıklı, saygılı ve güven temelli şekilde yürütülmesine katkı sunan davranış kalıplarıdır. Toplum içinde düzenin korunması, bireylerin bir arada uyum içinde yaşayabilmesi ve sosyal yapının sağlam temellere oturması büyük ölçüde bu ortak değer anlayışına bağlıdır. Çünkü değerler, kişilerin hangi davranışlarının yerinde, faydalı veya doğru olduğunu değerlendirmesinde temel bir ölçü işlevi görür. Böylece bireylerin eylemleri yalnızca kendi çıkarlarına göre değil, aynı zamanda toplumun ortak iyiliği doğrultusunda da şekillenir. Ayrıca tanımda geçen "yararlı, anlam taşıyan ve hikmete dayalı eylemler" ifadesi, değerlerin yalnızca soyut ilkeler olmadığını; insan davranışlarına anlam kazandıran, yaşama yön veren ve tecrübeyle yoğrulmuş bir farkındalık içerdiğini vurgular. Değerler, insanın hem kendisine hem çevresine karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmesini sağlayan rehber niteliğindeki davranışlardır.

Değer, belirli bir davranış tarzını ya da yaşamda ulaşılmak istenen amaçları ifade eden bir kabuldür. Bu kabul, kişinin tutumlarını şekillendirir ve seçimlerini yönlendirir.[7] Bu ifade, değerlerin temelinde belirli inanç ve kabullerin yer aldığını vurgular. Bir başka deyişle, bireyin hangi davranışların doğru, anlamlı veya önemli olduğuna dair geliştirdiği inanç sistemi, zamanla onun değerlerini oluşturur. Değerler aslında kişinin dünyayı nasıl algıladığını, neyi

[5] İbrahim Ethem Özgüven, *Psikolojik Testler* (Ankara: Pdrem Yayınları, 2000), 36.
[6] Mahmut Balcı, Değerleri Yaşamak Değerleri Yaşatmak, Değerler Sözlüğü (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 133.
[7] Nuri Bilgin, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü* (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003), 80.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

önceledeğini ve hangi davranışları tercih ettiğini belirleyen içsel bir yönelimdir. İnanç ile değer arasındaki bağ şöyle işler: Birey önce bir olguya, davranışa veya amaca yönelik bir inanç geliştirir; bu inanç zamanla yerleşik bir değer hâline gelir. Bu oluşan değer de kişinin tutumlarına yansır; olaylara veya durumlara nasıl yaklaşacağını belirler. Dolayısıyla değerler yalnızca soyut ilkeler değil, bireyin kararlarında etkili olan ve seçimlerini belirli yönlere çeken içsel dayanak noktalarıdır. Yani, cümlede belirtilen "kabul" aslında bireyin inanç dünyasında yer eden ve zamanla davranışlarına yön kazandıran değerleri ifade eder. İnanç, değerin kaynağını; değer ise bu inancın davranışlara yansıyan biçimini temsil eder. Böylece bireyin tutumları, tercihleri ve eylemleri büyük ölçüde benimsediği bu değer-inanç temeline göre şekillenir.

2.2. Değerler Eğitimi

Kişinin doğduğu andan itibaren başlayıp yaşamı boyunca süren değerleri edinme ve onları benimseme süreci, değer eğitimi olarak tanımlanmaktadır.[8] Değerlerin birey tarafından öğrenilmesinin ve iç dünyasına yerleştirilmesinin uzun soluklu bir gelişim süreci olduğu vurgulanmaktadır. İnsan, dünyaya geldiği ilk andan itibaren çevresiyle kurduğu etkileşimler aracılığıyla neyin doğru, neyin yanlış, hangi davranışların kabul edilir ya da önemsenir olduğunu adım adım fark etmeye başlar. Bu fark ediş, yalnızca çocukluk dönemine özgü değildir; birey yaşamı boyunca yeni deneyimler edinerek, farklı sosyal çevrelere girerek ve çeşitli roller üstlenerek değer anlayışını sürekli olarak geliştirir ve yeniden şekillendirir. Bu nedenle değer eğitimi, yalnızca okulda verilen planlı bir öğretim süreci olarak değil, aileden topluma, kültürel çevreden bireyin kendi yaşantılarına kadar geniş bir etkileşim alanı içinde gerçekleşen bir öğrenme ve içselleştirme süreci olarak görülür. Kişi bu süreçte değerleri sadece dışarıdan öğrenmez; zamanla onları içselleştirerek kendi davranışlarını, tercihlerini ve tutumlarını yönlendiren bir iç rehber hâline getirir. Değerlerin insan yaşamında bir anda kazanılan kavramlar değil; doğumdan itibaren başlayıp ömür boyu devam eden dinamik bir öğrenme ve benimseme süreci olduğu görülmektedir. Bu uzun süreç, literatürde "değer eğitimi" olarak adlandırılır.

Değerler eğitimi, bireyin yalnızca bazı değerleri bilmesi ya da onlardan haberdar olmasıyla sınırlı değildir; esas anlamını, kişinin bu değerleri özümseyerek günlük yaşama yansıtmasıyla kazanır. Başka bir ifadeyle, bireyin edindiği değerleri tutum ve davranışlarında görünür kılması, eğitimin amacına ulaştığını gösteren temel ölçüttür. Bu bakımdan değerler eğitimi, davranışların şekillenmesini merkeze alan bir gelişim süreci niteliği taşır.[9] Yani değerler eğitimi yalnızca bireyin bazı değerleri bilmesi, duyması ya da onlardan haberdar olmasıyla sınırlı değildir. Gerçek anlamda bir değer eğitiminin gerçekleşebilmesi için, kişinin öğrendiği bu ilkeleri kendi yaşam biçimine dâhil etmesi, yani onları davranışlarında görünür kılması gerekir. Başka bir ifadeyle, birey bir değeri tanısa bile onu günlük yaşamında eyleme dönüştürmediği sürece bu öğrenme eksik kalır. Değerlerin gerçek anlamda benimsenmiş sayılması, kişinin tutum ve davranışlarında o değerin izlerinin gözlemlenmesiyle mümkündür. Bu bakış açısı, değerler eğitiminin teorik bilgi aktarmaktan ibaret olmadığını ortaya koyar. Eğitim süreci, bireyin öğrendiklerini içselleştirmesini, kendi kişilik yapısına uygun biçimde yerleştirmesini ve hayatın çeşitli durumlarında bu değerleri rehber olarak kullanmasını amaçlar. Dolayısıyla değerler eğitimi, düşünce düzeyinde kalan bir farkındalık süreci değil; bireyin karakter gelişimine yön veren, davranış değişimini merkeze alan kapsamlı bir gelişim alanıdır. Bu

[8] Ertuğrul Yaman, Değerler Eğitimi (Ankara: Akçağ Yayınları, 2016), 18.
[9] Umut Kaya, "Değerler Eğitiminde Bir Meslek Teşkilâtı: Ahîlik", Değerler Eğitimi Dergisi 11/26 (Aralık 2013), 41-69.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

nedenle değerler eğitimi, temelde davranış merkezli bir süreç olarak tanımlanır. Çünkü değerlerin eğitim yoluyla bireyde karşılık bulup bulmadığını anlamanın en somut yolu, kişinin sergilediği davranışlarda bu değerlerin yansımasını görebilmektir. Kısacası, değerler eğitiminin başarıya ulaşması, bireyin değerleri yalnızca öğrenmesinde değil, onları hayat pratiklerinde hayata geçirmesinde anlam kazanır.

Okullarda yürütülen değerler eğitiminin temel hedefi, öğrencilerin sağlam bir kişilik yapısı geliştirmelerine destek olmaktır. Bu eğitim sürecinde bireyin duygu, düşünce ve davranışları arasında uyum sağlayarak tutarlı ve dengeli bir karakter oluşturması amaçlanır. Nihayetinde değerler eğitimi, öğrencilerin hem kendileriyle barışık olmalarına hem de çevreleriyle sağlıklı ilişkiler kurmalarına zemin hazırlamayı hedefler.[10] Okullarda verilen değerler eğitimi yalnızca bilgi aktarmakla sınırlı değildir. Bu eğitim daha derin bir amaç taşımaktadır. Değerler eğitiminin özü, öğrencilerin kişilik gelişimine destek olmak ve onların güçlü, sağlam, sağlıklı bir benlik inşa etmelerine katkı sunmaktır. Bu süreçte öğrencilere kazandırılmak istenen temel beceri, onların iç dünyalarında yer alan duygu ve düşünceleri ile dışa yansıttıkları davranışları arasında bir denge kurabilmeleridir. Bir başka deyişle, bireyin ne hissettiği, ne düşündüğü ve nasıl davrandığı arasında bir uyum sağlanması; kişilik bütünlüğünün oluşması açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu uyum sağlandığında birey tutarlı, kararlı ve dengeli bir karakter geliştirme fırsatı bulur. Böyle bir kişilik yapısı, kişinin hem kendi benliğiyle ilişkisinde hem de başkalarıyla olan etkileşiminde daha sağlıklı bağlar kurmasına zemin hazırlar. Çünkü değerleri içselleştiren bir öğrenci; empati kurma, sorumluluk alma, saygılı davranma, adalet duygusunu gözetme gibi sosyal ve ahlaki becerileri daha kolay hayata geçirir. Bu da öğrencinin hem kendisiyle barışık yaşamasını hem de çevresiyle olumlu iletişim ve etkileşim kurmasını destekler. Yani değerler eğitimi öğrencilerin yalnızca ahlaki ilkeleri öğrenmelerini sağlamaz; onların yaşam boyu sürdürebilecekleri sağlam bir karakter geliştirmelerine, sosyal ilişkilerini daha bilinçli ve duyarlı biçimde yönetmelerine ve toplumsal hayata uyumlu bireyler olarak katılmalarına yardımcı olur. Böylece değerler eğitimi, bireysel gelişimden toplumsal bütünlüğe uzanan kapsamlı bir etki alanı oluşturur.

2.3. Yeni Maarif Modeli

Maarif Modeli'nin ana teması 'Köklerden Geleceğe' şeklinde belirlenmiş ve model, geçmişin birikiminden güç alarak geleceğe yönelen bir eğitim yaklaşımı olarak tasarlanmıştır. Bu model, milli ve manevi değerleri merkeze alan bir yapıya sahiptir. Öğretim programlarının içeriği; erdem–değer–eylem anlayışı, genel yeterlikler ve benzeri unsurların bir araya geldiği bütüncül bir çerçevede oluşturulmuştur. Program, eğitimin her bireyin yaşamı boyunca erişebileceği temel bir hak olduğunu esas alır. Modele göre hem bireysel gelişim hem de ülkenin ilerlemesi, sürekli öğrenmeye bağlıdır. Ayrıca bireysel ve kültürel çeşitliliğin doğal bir unsur kabul edildiği öğrenme ortamları oluşturarak bu farklılıkları bir avantaj hâline getirmeyi amaçlar.[11]

Maarif Modeli'nin temel amacı, hem yetkin hem de erdem sahibi bireyler yetiştirmektir. Modelin tanıtımında sıkça vurgulanan 'yetkin ve erdemli insan' ifadesi, kişinin kendi değerlerine bağlı kalırken seçtiği ilgi ve yetenek alanında da üst düzey yeterlilik göstermesini ifade eder. Bu iki unsur bir araya geldiğinde modelin öngördüğü ideal öğrenci profili ortaya çıkar. Modelde, bireyin bilgiye erişme yollarını bilmesi, gerekli bilgileri edinmesi ve bunları değerlere dayalı bir zeminde işlemesi, onu olgun ve bütünlük sahibi bir kişi haline getirir. Bu birleşim sonucunda ortaya çıkan insan tipi model tarafından 'bilge insan' olarak

[10] Mehmet Zeki Aydın - Şebnem Akyol Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020), 3.
[11] Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), "Genel Bakış Maarif Modeli" (Erişim 6 Aralık 2025).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

adlandırılmaktadır. Programda akademik başarı ve zihinsel gelişim önemsenmekle birlikte, bunların değer temelli bir yaklaşımla birleşmediği sürece tek başına yeterli olmayacağı özellikle belirtilmiştir. Öğrencinin ahlaki yönden gelişmesi ve akademik yetkinliği bir arada taşıması ise onu erdemli bir birey hâline getiren esas unsurdur.[12]

Görsel: Maarif Modeli Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi

Bir kişinin karakter olgunluğuna ulaşabilmesi, belirli gelişim aşamalarından geçmesini gerektirir. İnsan, çok boyutlu bir şekilde ilerlemediği ve ait olduğu kültüre genel anlamda uyum sağlayamadığı sürece kişiliğini tam anlamıyla geliştiremez. Bireyin anlam dünyası ile olaylara ve çevresine atfettiği değerler, onun kişilik yapısıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu bakımdan değerler ile kişilik arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Kişinin değer kazanımında sosyal çevresinin etkisi belirgindir; aynı şekilde, kişilik gelişimi açısından da değer olgusu merkezi bir rol üstlenir. Model, kişilik ve değer arasındaki bağı bu çerçevede temellendirmektedir. Değerler, bireyin içinde yaşadığı sosyal yapı ve kültürle uyum kurmasına katkı sağlarken olumlu sosyal ilişkiler geliştirmesine de olanak tanır.[13]

[12] MEB, "Süreç Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli".
[13] [13] MEB, "Süreç Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli".

[13] Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), "Erdem Değer Eylem Çerçevesi Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli", (Erişim 3 Aralık

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu bağlamda modelde, çatı değerler merkeze alınarak alt değerler ve bunlara bağlı eylemler açıklanmıştır. Model, çatı değerleri alt değerlerle en anlamlı ilişkiye sahip öncelikli değerler olarak tanımlamaktadır. Model çatı değerleri adalet, saygı ve sorumluluk olarak seçmiştir. Bu değerlerin dışında kalan değerlerin hepsi, bu üç temel değerin ortak noktasında konumlanmaktadır. Çatı değerlerin etrafında toplanan alt değerler ise huzurlu birey, huzurlu aile ve toplum ile yaşanabilir bir çevre hedeflerine ulaştırır.[14]

Yeni Maarif Modeli'nde öğrencilerin, öğretmenlerin, velilerin karşılaşabilecekleri bazı problemler öngörülmüştür. Model'in yeni ve gelişime açık olması, karşılaşılabilecek sorunları ortadan kaldırma potansiyeli olduğunun da göz ardı edilmemesi gerekir. Burada bahsedilen problemler yüzeysel olup süreci yöneten öğretmenler ile yapılacak görüşmelerle daha belirgin hale gelecektir. Bu konudaki problemlerden ilki model tanıtımı sorunudur. Modelin sadece teorik anlatımının yapılması, uygulamaya yönelik herhangi bir eğitimin olmaması modeli uygulayan öğretmenler için problemli bir durum ortaya koymaktadır. Modelin uygulanma noktasında etkinliklerin fazla olması, ders zamanının konuları yetiştirmeye yetmemesi sorunların başında gelmektedir. Kalabalık sınıflarda bazı etkinliklerin yapılmasının mümkün olmaması, değer aktarımlarının yöntemlerinin anlatılmasına rağmen değerlerin öğretilmesine yönelik örnek değer aktarım planının olmaması, okul ve öğrenci başarı düzeyi farklı sınıflarda aynı öğrenme çıktılarının kazandırılmaya çalışılması sorunları da sıralanmaktadır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Yeni Maarif Modeli, erdem, değer ve eylem ekseninde yapılandırdığı bütüncül yaklaşımıyla bireyin karakter gelişimini desteklemeyi hedefleyen bir eğitim modelidir. Ancak uygulamanın henüz erken aşamada olması; öğretmenlerde modelin uygulanmasına ilişkin bilgi eksikliği, sınıf içi uygulamalarda karşılaşılan zorluklar ve okullar arası farklı imkân düzeyleri gibi sorunları ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, modelin teorik temelinin pratik alana yansımasını zaman zaman sınırlamakta; öğretmen, öğrenci ve veli üçgeninde uyum gerektiren süreçlerde çeşitli aksaklıklar yaşanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla modelin hedeflediği dönüşümün sürdürülebilir olabilmesi, uygulama sürecinin güçlendirilmesiyle mümkündür. Bu doğrultuda Yeni Maarif Modeli'nin etkili bir biçimde uygulanabilmesi için aşağıdaki öneriler sunulabilir:

- Öğretmenlere yönelik uygulama odaklı hizmet içi eğitimler düzenlenmelidir.
- Modelin uygulama boyutunu somutlaştıran örnek etkinlik havuzları hazırlanmalıdır.
- Değer ve erdem temelli kazanımları ölçmeye yönelik açık bir ölçme ve değerlendirme çerçevesi hazırlanmalıdır.
- Velilerin model hakkında farkındalığını artıracak bilgilendirme toplantıları, seminerler ve ortak projeler düzenlenmelidir.
- Öğrencilerin düzeylerine uygun kademeli uyum materyalleri, sosyal sorumluluk çalışmaları artırılmalıdır.

Bu önerilerin hayata geçirilmesi, Yeni Maarif Modeli'nin hem teorik gücünü hem de uygulama niteliğini artırarak modelin eğitim sistemine uzun vadede daha anlamlı ve kalıcı katkılar sunmasını sağlayacaktır.

2025).

[14] MEB, "Erdem Değer Eylem Çerçevesi Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli".

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

Aydın, Mehmet Zeki - Gürler, Şebnem Akyol. *Okulda Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 6. Basım, 2020.

Balcı, Mahmut. *Değerleri Yaşamak Değerleri Yaşatmak, Değerler Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2014.

Bilgin, Nuri. *Sosyal Psikoloji Sözlüğü*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1. Basım, 2003.

Kaya, Umut. "Değerler Eğitiminde Bir Meslek Teşkilâtı: Ahîlik". *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/26 (Aralık 2013), 41-69. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/issue/29173/312407

MEB, Milli Eğitim Bakanlığı, "Erdem Değer Eylem Çerçevesi Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli", Erişim 3 Aralık 2025. https://tymm.meb.gov.tr/beceriler/erdem-deger-eylem-cercevesi

MEB, Milli Eğitim Bakanlığı, "Genel Bakış Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli". Erişim 6 Aralık 2025. https://tymm.meb.gov.tr/genel-bakis

MEB, Milli Eğitim Bakanlığı. "Ortak Metin Türkiye Yüzyılı Maarif Model". Erişim 2 Aralık 2025. https://tymm.meb.gov.tr/

MEB, Milli Eğitim Bakanlığı. "Süreç Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli". Erişim 2 Aralık 2025. https://tymm.meb.gov.tr/surec

Özgüven, İbrahim Ethem. *Psikolojik Testler*. Ankara: Pdrem Yayınları, 1. Basım, 2000.

Yaman, Ertuğrul. *Değerler Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 4. Basım, 2016.

Yılmaz, Mevlüt. *Değerler Eğitimi Aile Özyeterlik Modelinin Geliştirilmesi ve Değerler Eğitimine Yönelik Ailelerin Geliştirilmesi: Bir Karma Yöntem Araştırması*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

İLKOKUMA YAZMA ÖĞRETİMİ BAĞLAMINDA İLKOKUL ÖĞRETMENLERİNİN KAYNAŞTIRMA ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK DENEYİMLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Lütfiye TELLİLER
Bartın Üniversitesi
tellilerlutfiye@gmail.com 0009-0001-8303-1296[1]
Doç. Dr., Mustafa KOCAARSLAN
Bartın Üniversitesi
mkocaarslan@gmail.com 0000-0003-3918-6589[2]
Doç. Dr., Asiye PARLAK RAKAP
Bartın Üniversitesi
arakap@bartin.edu.tr 0000-0001-8315-8628[3]

ÖZET

Günümüz öğretim programlarının temel aldığı Çağdaş Eğitim yaklaşımında bireysel farklılıklar önemlidir ve sınıf ortamında kabul görür. Bu bireysel farklılıkların sınıf ortamına yansıması kaynaştırma/bütünleştirme olarak karşımıza çıkmaktadır. Rehberlik Araştırma Merkezlerinden tanı almış özel gereksinimli bireyler kaynaştırma programına dahil edilmektedir. Eğitim sistemlerinde temel yapıtaşı olan okuma yazma, tipik gelişim gösteren öğrenciler kadar özel gereksinimli öğrenciler için de önemlidir. Özel gereksinimli bireyler eğitim hayatlarının bir kısmına normal sınıflarda kaynaştırma öğrencisi olarak devam etmektedirler. Dolayısıyla özel gereksinimli bireylerin kaynaştırma ortamında okuma yazma becerilerini kazanabilmeleri için okullarda birtakım düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Buradan hareketle çalışmanın amacı; kaynaştırma öğrencilerine okuma yazma öğretiminde kullanılan yöntemlere yönelik öğretmen görüşlerinin saptanmasıdır. Yapılan araştırma da nitel araştırma desenlerinden olgubilim(fenomenoloji) kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Şırnak İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı Uludere İlçesi bünyesindeki ilköğretim okullarında görev yapan ve sınıflarında kaynaştırma öğrencisi bulunan sınıf öğretmenleri oluşturmaktadır. Verilerin toplanma aşamasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, ilk okuma yazma öğretimi bağlamında kaynaştırma öğrencileriyle çalışan sınıf öğretmenlerinin görüşleri bütüncül olarak değerlendirildiğinde, kaynaştırma öğrencileriyle ders yürütmenin çeşitli güçlükler içerdiği; ancak bununla birlikte öğretmenlerin eğitim öğretim sürecini zenginleştiren önemli deneyimler edindikleri görülmüştür. Ayrıca, zenginleştirilmiş bir eğitim ortamının oluşturulmasıyla öğretmenlerin görüşlerinin zamanla olumsuzdan olumluya doğru yöneldiği sonucuna ulaşılmıştır.

[1] Yüksek Lisans Öğrencisi, Lütfiye TELLİLER, Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim ABD, Sınıf Eğitimi.
[2] Doç. Dr., Mustafa KOCAARSLAN, Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim ABD, Sınıf Eğitimi.
[3] Doç. Dr., Asiye PARLAK RAKAP, Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim ABD, Okul Öncesi Eğitimi.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Anahtar Kelimeler: Sınıf eğitimi, ilk okuma yazma, kaynaştırma eğitimi, özel gereksinimli birey.

1.GİRİŞ

Bireyler arası farklılıklar hayatın her alanında etkisini göstermektedir. Dolayısıyla eğitim hayatlarına da yansımaktadır. Bu kişisel farklılıklar baz alındığı zaman kimi öğrencilerin, diğerlerinden gelişimsel olarak farklı özelliklere sahip olduğu bilinmektedir. Fakat her birey birbiriyle aynı eğitim imkanından faydalanma hakkına sahiptir. Dolayısıyla özel gereksinimli bireyler de diğer öğrencilerle aynı eğitimi almaları gerekmektedir. Bu hususta koşulların eşitlenebilmesi adına kaynaştırma uygulamaları üzerine çalışmalar yürütülmektedir (Gürgür, 2019).

Kaynaştırma eğitiminin hedeflediği nitelikler arasında, eğitim ortamlarını geliştirerek daha iyi bir eğitim olanağı sunmak, hem eğitimci hem diğer öğrenciler için birlikte hareket edebilmeyi kolaylaştırabilmek ve bu durumun bir dezavantaj gibi görünmesinden ziyade kişilerin daha olumlu bir tutum geliştirebilmelerini sağlamak bulunmaktadır (Demirbilek ve Levent, 2020). Ancak unutulmamalıdır ki bu eğitim öğrencilerin becerisinin olmadığı noktalara göre değil, onların yetkinliklerine göre oluşturulmaktadır. Bu bağlamda resmiyette yer alan maddeler sayesinde eğitimden sağlığa her alan bireyler için daha iyi hale getirilmektedir (Şenocak ve Akkaynak, 2021).

Kaynaştırma eğitimi, özel gereksinimli bireylerin yalnızca akademik hayatları için değil bununla birlikte sosyal hayatları ve toplumsal yaşamda kendilerini gerçekleştirebilmeleri açısından da oldukça önem arz etmektedir. Olumlu yönleri arasında akranları ile bağ kurabilme noktasında daha pozitif bir yaklaşım sergileme, yapılan etkinlikler neticesinde mevcut olan sosyal becerileri geliştirebilme dolayısıyla zengin bir ortam oluşturmaya kaktı sağlamaktadır (Özakün, 2024; Seylim, 2023; Özdemir, 2022). Temel eğitimin temsilcilerinden sınıf öğretmenleri, bu süreçte birtakım bariyerlerle karşılaşabilmektedirler. Ancak olumsuzluklara karşı sergiledikleri tavır ve tutumlar onların tecrübelerine ve yetkinliklerine bağlı olmakta (Batmaz ve Çermik, 2019) ve bu durum sınıftaki öğrencilerin başarı ve stres düzeylerine yansımaktadır (Filiz, 2021). Bu bağlamda süreç esnasında karşılaşılan olumsuz durumların yönetilmesi ve kaynaştırma eğitimin maksimum düzeyde verimli hale getirilmesi noktasında sınıf eğitimcilerinin özyeterliliklerinin belirleyici rolü olduğu düşünülmektedir (Karabulut, 2023).

Alan yazın incelendiğinde; sınıflarında kaynaştırma öğrencisi bulunan okul öncesi öğretmenlerin kaynaştırma eğitimi ve erken müdahale hakkındaki görüşlerinin incelendiği bir araştırmaya rastlanmıştır (Küçük- Doğaroğlu ve Bapoğlu-Dümenci, 2015; Gök ve Erbaş, 2011). Turhan'ın (2007) kaynaştırma uygulaması yapılan ilköğretim okuluna devam eden normal gelişim gösteren öğrencilerden, kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşlerini aldığı bir çalışması mevcuttur. Esmer, Yılmaz vd., (2017)' ye ait olan Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma öğrencilerinin eğitimine ilişkin deneyimlerinin incelendiği bir çalışmasına rastlanmıştır. Akar ve Yılmaz (2024) zihinsel yetersizliği bulunan kaynaştırma öğrencilerinin ilkokuma yazma öğretiminde karşılaştıkları sorunların öğretmen görüşlerine göre değerlendirdiği bir çalışmaları mevcuttur. Ancak sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan sınıf öğretmenlerinin görüşlerine yer verilen sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Bu nedenle yapılan bu çalışmada ilk okuma yazma

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

öğretimi bağlamında sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan sınıf öğretmenlerinin deneyimlerine yer verilmiştir. Bu bağlamda yapılan çalışmanın hem uygulamada sınıf öğretmenlerine hem de ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla araştırmanın amacı kaynaştırma öğrencilerine ilk okuma yazma öğretiminde kullanılan yöntemlere yönelik öğretmen görüşlerinin saptanmasıdır. Aynı zamanda kaynaştırma öğrencilerine okuma yazma becerisi kazandıracak öğretmen ve öğretmen adaylarına yol göstermektir. Bu sebeple aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Sınıf öğretmenlerin kaynaştırma eğitimi hakkındaki görüşleri nelerdir?

2.Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma öğrencilerine ilkokuma yazma öğretiminde kullandıkları yöntem teknikler nelerdir?

3.Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma öğrencilerine ilkokuma yazma öğretimindeki ders hazırlık süreçleri nelerdir?

4.Sınıf öğretmenlerinin ilkokuma yazma öğretiminde kullandıkları ölçme ve değerlendirme teknikleri nelerdir?

5.Sınıf öğretmenlerinin ilk defa kaynaştırma öğrencisi olacak olan öğretmenlere ilkokuma yazma sürecine yönelik önerileri nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Modeli

Çalışmada sınıf öğretmenlerinin sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan ve bu kaynaştırma öğrencilerine yönelik ilk okuma yazma sürecinin nasıl ilerlediğini, bu süreç hakkındaki deneyimlerini, ilkokuma yazma öğretiminde hangi yöntem ve teknikleri kullandığını, uygulanan stratejilerin ve yöntemlerin nasıl sonuç verdiğini saptamak amaçlanmıştır. Bu bağlamda yapılan araştırma da nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomenoloji) kullanılmıştır.

Bir anlatı araştırması bir veya birkaç kişinin deneyimlerine ilişkin hikayeleri rapor ederken, fenomenolojik çalışma birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili deneyimlerinin ortak anlamını tanımlar. Fenomenolojistler bir fenomeni deneyimlerin bütün katılımcıların ortak özelliklerinin tanımlanmasına odaklanırlar (Creswell, 2016, s.77).

2.2.Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Şırnak İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı Uludere İlçesi bünyesindeki ilköğretim okullarında görev yapan ve sınıflarında kaynaştırma öğrencisi bulunan, ilkokuma yazma süreci geçirmiş amaçlı örneklemeden kritere dayalı örneklem yoluyla seçilen altı sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında kaynaştırma öğrencisi olduğunu bilinen okulların okul müdürü ve varsa rehberlik ve psikolojik danışmanıyla görüşülerek araştırmanın amacı açıklanmıştır. Daha sonra, kaynaştırma öğrencisi bulunan sınıf öğretmenleri belirlenmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2.3.Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanma aşamasında yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Katılımcıların deneyimlerini rahat ifade edebilmeleri açısından yarı yapılandırılmış görüşme soruları hazırlanırken konu ile ilgili alan yazı taraması yapılarak, özgün ve amaca hizmet eden sorular hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi, araştırmacının belirli konu başlıkları ya da sorularla görüşmeyi gerçekleştirdiği bir yöntemdir. Görüşme sorulan hazırlanması aşamasında soruların, açık ve anlaşılabilir olmasına, soyut kalmamasına, açık uçlu olmasına özen gösterilerek hazırlanmasına dikkat edilmiştir. Hazırlanan sorular alanında yetkin üç uzmanın görüşlerine tabi tutulmuştur. Uzmanların değerlendirmeleri ışığında gerekli görülen sorular üzerinde revizeler yapılmıştır. Son halini alan sorular katılımcılara yöneltilmiştir. Sorular sorulurken araştırmacı, katılımcıyı yönlendirmekten kaçınmıştır.

2.4.Verilerin Toplanması ve Analizi

Etik kurul ve kurum izinleri alınarak yapılan çalışmada görüşmeler gürültüsüz bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Veri toplama süreci verilerin doygunluğa ulaşmasıyla sona ermiştir. Altı sınıf öğretmeniyle birebir görüşmeler yapılmıştır. Araştırmacı katılımcıların görüşmelerine ilişkin onamlarını alarak ses kayıtlarını, üzerinde hiçbir değişiklik yapmadan yazılı doküman haline getirmiştir. Katılımcıların kişisel verileri maskelenmiştir. Dokümanın uzman kişiler tarafından incelenerek doğruluğu teyit edilmiştir. Veri toplama esnasında eş zamanlı olarak toplanan verilerin analizi de yapılmıştır. Elde edilen veriler tablolaştırılmıştır. Veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir.

2.5.Güven Duyulabilirlik

Çalışmanın güven duyulabilirliğinin sağlanması amacıyla görüşme soruları açık uçlu tutulmuştur. Soruların hazırlanmasında uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzmanların görüşleri doğrultusunda sorulardan gerekli revize işlemleri yapılmıştır. Görüşme yapılırken katılımcının bakış açısını net bir şekilde ifade etmesi açısından herhangi bir yönlendirmeden kaçınılmıştır. Görüşme öncesinde güven duyulabilirliği artırmak amacıyla katılımcı ile sohbet edilerek sosyal bağ sağlanmaya çalışılmıştır. Katılımcıların izinleri alınarak ses kayıtları alınmıştır. Ses kayıtlarına herhangi bir düzeltme yapılmadan transkripsiyonu yapılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda analiz işlemleri sırasında katılımcı bilgileri gizlenmiştir. Verilerin analizinde 2. Kodlayıcı olarak uzman görüşüne başvurulmuştur.

3. BULGULAR

İlkokuma yazma öğretimi bağlamında kaynaştırma öğrencileriyle çalışan sınıf öğretmenlerinin görüşleri alınarak oluşturulan bu nitel araştırmada bir tema ve yedi kategori ve kategorilere bağlı alt kategoriler ve kodlar oluşturulmuştur. Bu kategoriler sırasıyla şu şekildedir: Öğrenci

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

özellikleri, öğretim süreci, veli desteği, öğretimsel uyarlama, öğretim ortamının düzenlenmesi, yöntem teknik, görüş ve tavsiyelerdir.

Öğrenci Özellikleri

Çizelge 1. Katılımcıların Öğrenci Özellikleri Kategorisine İlişkin Görüşleri

Tema	Kategori	Kodlar	Katılımcılar	f	%
Deneyimler	Öğrenci Özellikleri	Bireysel Farklılıklar	Ö1, Ö2	2	%50
		Tanı Türü	Ö1, Ö6	2	%50
			Toplam	4	%100

Öğrencilerin bireysel farklılıklarının olması, özel gereksinimli bireylerle çalışmanın özen ve titizlik gerektirmesi gerektirdiğini ifade edilmiştir.

Öğretmen 1 “Öğrencilerin bireysel farklılıkları olduğu için uzun ve zorlu bir süreçtir.”

Öğretmen 2 “Diğer öğrencilerim ile ders işlerken özel gereksinimli olduğu için bireysel farklılığı olduğundan kaynaştırma eğitimi alan öğrencimi derse dahil etmekte zorluk çekiyorum.”

Çalışılan bu kategoriye ait öğrencinin özel engel durumuna ilişkin öğretmen 1 şu ifadeleri kullanmıştır:

Öğretmen 1 “Öğrencimin dil ve konuşma bozukluğu olduğu …”

Bunlarla birlikte Öğretmen 2, öğrenci özellikleri kategorisinde kaynaştırma öğrencisiyle çalışırken daha fazla zorlandığını belirtmiştir:

Öğretmen 2 “Kaynaştırma öğrencilerimle ben normal öğrencilerime göre özel gereksinimli oldukları için birazcık daha zorlandım.”

Kaynaştırma öğrencisi ile zorluk yaşandığı ifade edilmiştir. Öğrenci özellikleri adlı kategoriye ilişkin öğrencinin özel engel durumuna ilişkin öğretmen 6 şu ifadeleri kullanmıştır:

Öğretmen 6 “Öğrencim işitme engelli olduğu için birleştirme yapamıyordu.”

Öğretmen 6 “İşitme engelli olduğu için süreç zor ilerliyordu. Hiperaktif bir öğrenciydi. Davranış problemi de yaşıyorduk.”

Öğrenci özellikleri kategorisine ilişkin sınıflandırılan görüşlerden elde edilen sonuçların yer aldığı Çizelge 1 incelendiğinde bu araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma öğrencileri ile çalışırken birtakım güçlüklerle karşılaştıkları görülmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Öğretim Süreci

Çizelge 2. Katılımcıların Öğretim Süreci Kategorisine İlişkin Görüşleri

Tema	Kategori	Kodlar	Katılımcılar	f	%
Deneyimler	Öğretim Süreci	Zorlu Süreç	Ö1, Ö2	2	%40
		Uzun süreç ve Planlı süreç	Ö2, Ö5, Ö6	3	%60
			Toplam	5	%100

Öğretim Süreci kategorisine ilişkin katılımcıların deneyimleri şu şekildedir:

Öğretmen 1: “Bir tane kaynaştırma öğrencim var ve süreç çok zor geçiyor.”

Öğretmen 2 “Süreç genel olarak zorlayıcı bir süreç.”

Bu kategoriye ilişkin katılımcılar zorlu deneyimlerinden bahsetmişlerdir.

Katılımcıların sürece dair deneyimleri incelendiğinde güçlüklerin yanı sıra bu sürecin yeterince planlı ve gayretli bir şekilde yürütülmesi nihayetinde olumlu sonuçların da olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Öğretmen 2 sürecin planlı bir şekilde yürütüldüğünde olumlu bir şekilde atlatılacağını ifade ederken, Öğretmen 5 bir yıla yayılan bu sürecin yeterli olduğunu belirtmiştir. Bu görüşlere yönelik katılımcıların açıklamaları şöyledir:

Öğretmen 2 “O yüzden her öğretmenin de bu uzun süreçte zorlanabildiğini düşünüyorum ama süreci iyi bir şekilde planlarsak bu planımıza uyarsak bu sürecin iyi atlatılacağını düşünüyorum.”

Öğretmen 2 “Bahsettiğim gibi bunu materyallerle destekledim. Rehberlik servisinden de gerekli formları alarak ve bu formlara uyarak planlı olarak bu şekilde süreci yönettim.”

Öğretmen 5 “Bu süreç bir yıla yayıldığı için süreci yeterli görüyorum.”

Öğretmen 6 “Genel olarak çocukların ilk başlarda zorlandığını düşünüyorum. Ancak ilerleyen zamanlarda süreci kavradıklarını düşünüyorum.’’

Öğretim sürecine ilişkin öğretmen görüşleri incelendiğinde sürecin zor geçtiğini ancak ilerleyen zamanlarda ve bir yıla yayıldığında kolaylaştığını ifade etmişlerdir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Veli Desteği

Çizelge 3. Katılımcıların Veli Desteği Kategorisine İlişkin Görüşleri

Tema	Kategori	Kodlar	Katılımcılar	f	%
Deneyimler	Veli Desteği	İletişim	Ö1, Ö2, Ö3	3	%21. 43
		Destek	Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö6	5	%35. 71
		Veli İş birliği	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6	6	%42.86
			Toplam	14	%100

Çizelge 3'teki bulgular bütün öğretmenlerin bu kategoriye ilişkin düşünceleri olduğunu göstermektedir.

Öğretmen 1: **"**Daha çok bu süreçte çocuklardan çok velilerle iletişim halinde olmamız gerektiğini düşünüyorum."

Öğretmen 1: "Bizden çok onların daha destek sağlaması gerekiyor."

Öğretmen 1: Çocuklarda bireysel farklılıklar olduğu için onlara nasıl davranmamız gerektiğini velilerden de öğrenerek sürecin kolay bir şekilde atlatılacağını düşünüyorum.

Öğretmen 2: "…velilerle gerçekten bu çok önemli bir konu velilerle sıkı bir diyalog olduktan sonra ve sıkı bir iş birliğiyle bunun halledilebileceğini düşünüyorum."

Öğretmen 2: "Veliler ile sıkı bir diyalog ve iş birliği ile bu sürecin atlatılacağını düşünüyorum."

Öğretmen 2: "…veli öğretmen ilişkisinin çok kuvvetli olması gerektiğini düşünüyorum. Aile veli iletişiminin sıkı olması gerektiğini düşünüyorum."

Öğretmen 3: "İlk okuma yazma sürecinin üçgen gibi olduğunu düşünüyorum. Öğrenci, veli, öğretmen iş birliğinin süreci kolaylaştıracağını düşünüyorum."

Öğretmen 3: "Ailesiyle daha çok iletişime geçmeye çalışıyorum."

Öğretmen 3: "Bu süreçte aile desteğini almaya çalışıyorum."

Öğretmen 4: "Aile çabası ve desteği çok önemlidir."

Öğretmen 3: "Bep birimi, rehberlik servisi yardımıyla aileleri bilinçlendirmeliyiz. Böylelikle davranış değiştirme yaparak, çocuğu kazanmalıyız."

Öğretmenimiz süreç içerisinde velilere durum ile ilgili bilgilendirme yapmanın süreci daha da kolaylaştıracağını ifade etmiştir.

Öğretmen 6: "Veli desteğinin çok önemli olduğunu düşünüyorum. İlgisiz velilerle çok yol kat edemiyoruz."

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Öğretmen 6: **“**Veli ile sıkı bir diyalog içerisinde olmalarını tavsiye ediyorum”

Öğretmen 5: “Ailesi destek çıkan çocuklar bir an önce okumaya geçiyorlar. Öğretmen öğrenci aile iş birlikçi olursa süreç daha güzel ilerliyor.”

Öğretmenlerimiz veli desteğinin oldukça önemli olduğunu belirterek öğretmen veli iş birliği yapıldığı zamanlarda öğrencilerin kolaylıkla okuryazar olduğunu, bu durumun aksine veli desteğinin ve sıkı iş birliğinin olmadığı durumlarda çocuklarda yeterince ilerlemenin olmadığını hatta herhangi bir gelişim kaydedemediklerini belirtmiştir.

Öğretimsel Uyarlama

Çizelge 4. Katılımcıların Öğretimsel Uyarlama Kategorisine İlişkin Görüşleri

Tema	Kategori	Kodlar	Katılımcılar	f	%
Deneyimler	Öğretimsel Uyarlama	Bireyselleştirme	Ö1, Ö5, Ö6	3	%30
		Birebir İlgilenme	Ö5, Ö6	2	%20
		BEP	Ö2, Ö3	2	%20
		Seviyeye Uygunluk	Ö1, Ö2, Ö3	3	%30
			Toplam	10	%100

Bu bulgulara ilişkin katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

Öğretmen 2: “Rehberlik servisinden aldığım gerekli formlarda süreçte bana yardımcı oldu.”

Öğretmen 3: “Bep hazırlayarak çocuğa özel program uygulamaya çalışıyorum.”

Öğretmen 1: “Kaynaştıra öğrencilerim için ayrı bir kitap aldırdım. “

Öğretmen 1: “Türkçe dersinde ise onların seviyesine uygun etkinlikler çıkarmaya çalışıyorum.”

Öğretmen 1: “Kaynaştırma öğrencimle ayrı olarak ilgilenmeye çalışıyorum.”

Öğretmen 2: “Süreçte dinleme metinlerinden sonra soruları onların kendilerine güven duyabilecek şekilde cevaplamalarını sağlayacak şekilde sormaya çalıştım. Bu şekilde soruyu onların seviyelerine indirgeyerek işlemeye çalıştım.”

Öğretmen 5: “Ben de çok zorlandım ancak diğer öğrencilerime yazma görevi verdiğimde kaynaştırma öğrencimle ilkokuma yazma çalışmalarında bireysel, özel olarak ilgilendim.”

Öğretmen 6: “Okuma saatlerinde yanıma çağırıp birebir ilgilendim.”

Öğretmen 6: “Öğrenci ile bireysel olarak ilgilenmelerini öneriyorum.”

Öğretmen 5: “Onları seviye olarak ilerletmek için bireysel, özel olarak ilgilenmek gerekiyor.’’

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Öğretimsel uyarlama kategorisine ilişkin öğretmen ifadeleri incelendiğinde kaynaştırma öğrencileri ile birebir ilgilenmenin ve rehberlik servisinin desteğinin sürece olumlu katkısı olduğunu ifade etmektedirler.

Öğretim Ortamlarının Düzenlenmesi

Çizelge 5. Katılımcıların Öğretim Ortamlarının Düzenlenmesi Kategorisine İlişkin Görüşleri

Tema	Kategori	Kodlar	Katılımcılar	f	%
Deneyimler	Öğretim Ortamlarının Düzenlenmesi	Oturma Düzeni	Ö1, Ö4, Ö5, Ö6	4	%36,36
		Fiziki Ortam Düzenlemesi	Ö1, Ö3, Ö4, Ö5	4	%36,36
		Dikkat Dağınıklığı	Ö1, Ö4, Ö5	3	%27,27
			Toplam	11	%100

Katılımcıların öğretim ortamlarının düzenlenmesi kategorisine ilişkin bulgular incelendiğinde Öğretmen1, Öğretmen 4, Öğretmen 5 ve Öğretmen 6'nın sınıf içi oturma düzeninde öğrenciyi ön sıralara oturtmaya özen gösterdiklerini belirtmişlerdir. Bu bulgulara göre katılımcıların görüşleri şöyledir:

Öğretmen 1: "Öğrencimin dil ve konuşma bozukluğu olduğu için odağı derste olsun diyerek onu daha rahat duyabilmek ve ilgilenebilmek adına sınıfta ön sıralara oturtmaya çalışıyorum."

Öğretmen 4: "Sınıfın orta ve ön sıralarında kendime yakın oturtuyorum."

Öğretmen 5:''Birebir ilgilenmek için masama yakın oturtuyorum.''

Öğretmen 6: "Öğrencimi hep ön sıralara aldım. Küme çalışmalarında da hep sınıfa dahil etmeye çalıştım. Bu sayede arkadaşları ile kaynaştıkça okulu daha çok sevdi."

Öğrencinin dikkatinin dağılmayacağı, öğretmenin her an müdahalesine destek kendisine yakın, sessiz ve tehlikeden uzak bir konumda derse dahil olması gerektiğini ifade eden katılımcı görüşleri ise şu şekildedir:

Öğretmen 1: "Öğrencimin dil ve konuşma bozukluğu olduğu için odağı derste olsun diyerek onu daha rahat duyabilmek ve ilgilenebilmek adına sınıfta ön sıralara oturtmaya çalışıyorum."

Öğretmen 1: ''Merdivenlerde zorluk yaşamasın diye okulda yapılan rampadan gitmesini istiyorum.''

Öğretmen 4: "Dikkatlerinin dağılmayacağı yerlerde oturtmaya çalışıyorum."

Öğretmen 4: "Pencereden uzak oturtuyorum."

Öğretmen 4: "Etrafında uslu ve sessiz öğrenciler oturtmaya çalışıyorum."

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Öğretmen 3: “Sınıfta öğrenciyi kendime yakın oturtmaya çalışıyorum.”

Öğretmen 3: “Sınıfta çocuğu kendime yakın tutmaya çalışıyorum.”

Öğretmen 5: “Dikkat dağınıklığı yaşadığı için sessiz ortam olmasına dikkat ediyorum.”

Öğretmenlerimizin öğretim ortamlarına ilişkin görüşleri incelendiğinde kaynaştırma öğrencilerini tehlikelerden korumak için pencerelerden uzak oturttuklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrenci ile yakından ilgilenmek için öğretmene masasına yakın konumlandırdıklarını söylemektedirler.

Yöntem ve Teknik

Çizelge 6. Katılımcıların Yöntem ve Teknik Kategorisine İlişkin Görüşleri

Tema	Kategori	Kodlar	Katılımcılar	f	%
Deneyimler	Yöntem ve Teknik	Öğretim Yöntem ve Teknikleri	Ö1, Ö2, Ö5	3	%37,5
		Materyal Kullanımı	Ö1, Ö3, Ö6	3	%37,5
		Teknoloji Kullanımı	Ö1, Ö4	2	%25
			Toplam	8	%100

Katılımcıların yöntem ve teknik kategorisine ilişkin görüşlerden elde edilen bulgulara göre öğretmenlerimizden Öğretmen 1, Öğretmen 3 ve Öğretmen 6 kaynaştırma öğrencileri için somut materyaller tasarladıklarını ifade etmişlerdir. Bu ifadelere ilişkin bulgular şu şekildedir:

Öğretmen 1: “Örnek olay, drama ve somut materyallerle görsel temalarla destekleme yapmaya çalışıyorum.”

Öğretmen 3: “Bardak altlarına harf ve heceler yazarak, söylenen heceleri bulma oyunu oynuyoruz.”

Öğretmen 6 “Materyaller tasarladım. Dokunsal materyal tasarladım. Öz bakım becerileri ve kalem tutma becerileriyle alakalı dokunsal materyaller tasarladım.”

Diğer katılımcıların görüşleri ele alındığında farklı yöntem teknik kullandıkları ve öğretimin öğrenci seviyesine indirgendiği görülmektedir. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda kullanılan yöntem teknik ifadeleri şu şekilde belirtilmiştir:

Öğretmen 1: “Seviyelerine uygun yöntem teknik kullanmaya çalışıyorum.”

Öğretmen 2: “Soru cevap yöntemi diyebilirim. Buluş stratejisini kullandım. Anlatım yöntemi de kullandım.”

Öğretmen 5: “Sözlü yönergeli anlatımlarla öğretim yapıyoruz.”

Kullanılan yöntem teknik kategorisine ilişkin bulgular incelendiğinde öğretmenlerimizin genel olarak öğrenci seviyesine göre yöntem teknikleri kullandıkları, somut materyaller tercih ettikleri görülmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Yöntem teknik kategorisine ilişkin kodlar incelendiğinde bazı katılımcıların teknolojik araç gereç kullandıkları görülmektedir. Genel olarak akıllı tahta kullanan öğretmenlerimiz internet ortamında oluşturulmuş farklı uygulamaları tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Teknoloji kullanımı koduna ilişkin katılımcı görüşleri şu şekildedir:

Öğretmen 1 "Akıllı tahtadan faydalanıyorum."

Öğretmen 4 "Farklı kaynak veya internetteki farklı uygulamalardan faydalanıyorum."

Öğretmen 4 "İnternet ortamındaki uygulamalardan faydalanıyorum."

Kullanılan yöntem teknik kategorisine ilişkin bulgular incelendiğinde öğretmenlerimizin genel olarak öğrenci seviyesine göre yöntem teknikleri kullandıkları, somut materyaller tercih ettikleri, internet içeriklerini kullandıkları görülmektedir.

Görüşler ve Tavsiyeler

Çizelge 7. Katılımcıların Deneyim Kategorisine İlişkin Görüşleri

Tema	Kategori	Kodlar	Katılımcılar	f	%
Deneyimler	Görüş ve Tavsiyeler	Sabır	Ö1, Ö2, Ö6	3	%42.86
		Tecrübeli Öğretmen Yardımı, Paylaşım	Ö1, Ö4	2	%28.57
		Gözlem	Ö1, Ö3	2	%28.57
			Toplam	7	%100

Katılımcıların deneyim kategorisine ait görüşleri incelendiğinde kaynaştırma öğrencisi ile çalışan öğretmenlerin sabırlı ve öz verili olması gerektiği görüşüne sahip öğretmenlerimizin görüşleri şu şekilde ifade edilebilir:

Öğretmen 1: **"**Kaynaştırma öğrencisi bulunan diğer meslektaşlarımla süreç hakkında bilgi alışverişi yapmanın faydalı olacağını ve sabırlı olmalarını düşünmekteyim."

Öğretmen 2: "Bu süreçte aslında bütün öğretmenlerin sahip olması gereken şey sabır. Sabırlı olmalarını gerektiğini düşünüyorum."

Öğretmen 6: "Sabırlı olmalarını öneriyorum. Ön yargılı olmamalarını tavsiye ediyorum."

Bazı katılımcılar tecrübeli öğretmenlerle iş birliği yapılarak sürecin sağlıklı atlatılabileceği düşüncesini savunmaktadır. Bu düşünceye ait katılımcı görüşleri şu şekildedir:

Öğretmen 4: "Tecrübeli öğretmenlerimizden yararlanıyorum."

Öğretmen 1: **"**Kaynaştırma öğrencisi bulunan diğer meslektaşlarımla süreç hakkında bilgi alışverişi yapmanın faydalı olacağını ve sabırlı olmalarını düşünmekteyim."

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Katılımcıların yaşadıkları görüş ve tavsiyeler kategorisine ilişkin diğer bir kod ise gözlemdir. Katılımcıların kaynaştırma öğrencileri ile ilgili gözlemleri kaynaştırma öğrencilerinin sınıf arkadaşlarına nazaran daha fazla zamana ihtiyaçları olduğu yönündedir.

Öğretmen 1 **"…**öğrencilerimle dersin kazanımlarını işliyorum ama kaynaştırma öğrencimle biraz geriden geliyorum."

Öğretmen 3 "Bu öğrencilerimiz okuma yazma sürecinin dışında bizim desteklerimizle geriden öğreniyorlar."

Öğretmenlerimizin deneyim kategorisine ilişkin görüşleri incelendiğinde tecrübeli meslektaşlardan alınan fikirlerin sürece olumlu katkı sağladığı ifade edilmiştir. Kaynaştırma öğrencilerine karşı ön yargı oluşturulmaması gerektiği de ifade edilmektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmada, sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan ilkokul öğretmenlerinin ilk okuma yazma öğretimi bağlamında kaynaştırma öğrencilerine yönelik deneyimlerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilkokul öğretmenlerinin ilk okuma yazma öğretimi bağlamında kaynaştırma öğrencilerine yönelik görüşleri deneyimler teması altında kategorilere ayrılarak analiz edilmiştir. Bu kategoriler sırasıyla öğrenci özellikleri, öğretim süreci, veli desteği, öğretimsel uyarlama, öğretim ortamının düzenlenmesi, yöntem teknik, görüş ve tavsiyelerdir. Ulaşılan bu kategorilere ait kodlar belirlenmiştir.

Katılımcıların öğrenci özellikleri kategorisine ait görüşleri analiz edildiğinde öğrencilerin bireysel farklılıklarının olması, her öğrenci için titizlik gerektiren okuma yazma sürecinin özel gereksinimli bireyler için daha fazla özveri gerektirmesi Yılmaz ve Akar (2024), bu sebeple sürecin güçlükle atlatılması sonucuna varılmıştır. Bulgular kaynaştırma öğrencileri ile ders işleme sürecinin zorlukla geçtiği sonucunu göstermektedir.

Kaynaştırma öğrencileriyle öğretim süreci kategorisine ait bulgulardan elde edilen sonuçlara göre katılımcıların görüşleri uzun ve zorlu bir zaman dilimi olduğu yönündedir. Katılımcıların sürece dair görüşleri incelendiğinde sürecin her öğrenci için zorlu ve uzun geçtiği ancak kaynaştırma öğrencileri ile bu zorluk derecesinin biraz daha arttığı yönündedir. Maksimum düzeyde eğitimin başarıya ulaştırılabilmesi için bireylerin ihtiyaçlarına önem verilmelidir (Duran ve Ülküer, 2021) 'in çalışmasının sonuçları bu çalışma ile benzerlik göstermektedir.

Veli desteği ve iş birliğinin önemine vurgu yapan katılımcılar, gerekli veli desteği ile sürecin daha kolay atlatılabileceğini vurgulamıştır. Araştırma bulgularına göre veli iş birliğinin yapıldığı durumlarda kaynaştırma öğrencileriyle okuma yazma sürecini ilerletmenin daha kolay olacağı sonucuna varılmıştır. Aktan, Budak ve Botabekovna (2019) çalışmasında da olduğu gibi öğrenci, veli iş birliğinin kaynaştırma eğitimi açısından önemi büyüktür.

Katılımcıların öğretimsel uyarlama kategorisine ilişkin görüşleri incelendiğinde öğretmenlerin kaynaştırma öğrencileri için bireysel çalışmalar yaptıkları, birebir ilgilendikleri, BEP (Bireyselleştirilmiş Eğitim Planı) doğrultusunda öğretim yaptıkları görülmektedir. Öğretmenler kaynaştırma öğrencileri için ayrı bir kitap aldırdıklarını, seviyelerine uygun basit, anlaşılır etkinlikler çıkardıklarını belirtmişlerdir. Sınıftaki diğer öğrencilere ayrı bir görev verildiğinde kaynaştırma öğrencileri ile özel ilgilendiklerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerimizin görüşleri

doğrultusunda kaynaştırma öğrencileri için yapılacak olan her türlü çalışmanın kaynaştırma öğrencilerinin kendilerine güven duymalarına, sınıf ortamında kendilerini kabul görmelerinde önemli olduğu belirtilmiştir. Sarı ve Seçil-Karamuklu (2021) bu noktada farklı bir yere değinmiş ve çalışmalarında destek odasında eğitim veren öğretmenlerin okul yönetimi tarafından yeterince destek görmediğini ifade etmişlerdir. Çalışma bu yönüyle mevcut araştırma ile farklılık göstermektedir. Bu araştırmada destek eğitim odasına ilişkin bir bulguya rastlanmamakla birlikte okul yönetimlerinin de süreçte etkin olması gerektiği görülmektedir.

Kaynaştırma öğrencileriyle okuma yazma süreci yürüten katılımcıların fiziki ortam düzenlemesi bulgularına göre öğretmenlerin kaynaştırma öğrencilerine daha fazla zaman ayırabilmek ve birebir ilgilenebilmek amacıyla sınıf oturma düzeninde kendilerine yakın ve ön sıralarda konumlandırmaya özen gösterdikleri sonucuna varılmıştır. Ayrıca oturma düzeni oluşturulurken kaynaştırma öğrencisinin herhangi bir tehlikeye uğramaması açısından pencereden uzak veya dikkatinin dağılmaması için sessizliğin olabileceği sıralarda oturtmaya özen gösterdikleri sonucuna varılmıştır.

Katılımcıların kaynaştırma öğrencileri için farklı yöntem teknik kullandıkları araştırma bulgularında ifade edilmiştir. Genel olarak kaynaştırma öğrencilerine öğretimi daha rahat anlayabilmeleri açısından somut materyaller ve teknolojik araç gereç kullanımı yapıldığı sonucuna varılmıştır.

Araştırmanın sonuçlarına göre sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan ve kaynaştırma öğrencileriyle ilk okuma yazma öğretimi deneyimi olan öğretmenler bu sürece başlayan veya bu süreci deneyimleyen meslektaşlarına süreçle ilgili bazı önerilerde bulunmuşlardır. Bu öneriler sabır, veli iş birliği ve öğrenci ile birebir çalışmadır. Bu sonuçlarla ilişkili olarak ve araştırmadan elde edilen bulguların ışığında aşağıdaki önerilerde bulunulabilir.

- Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları, uyarlama ve kapsayıcılık konularındaki becerilerini geliştirebilecekleri hizmet içi eğitimler düzenlenebilir.
- Okul-aile iş birliği çalışmaları artırılabilir.
- Kaynaştırma, uyarlama ve kapsayıcılıkla ilgili bütün paydaşlarla iletişim ve iş birliği geliştirilebilir.
- Kaynaştırma öğrencileri için gerekli uyarlama materyalleri okul idaresi tarafından temin edilebilir.
- Bu konuda yapılan araştırmalar artırılarak farklı açılardan ele alınabilir.

KAYNAKÇA

Akar, D. ve Yılmaz, F. (2024). Zihinsel yetersizliği bulunan kaynaştırma öğrencilerinin ilk okuma yazma öğretiminde karşılaştıkları sorunların öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi 13*(26), 267-291. https://doi.org/10.55605/ejedus.1447890

Aktan, O., Budak, Y., & Botabekovna, A. B. (2019). İlkokul öğrencilerinin kaynaştırma öğrencilerine yönelik sosyal kabul düzeylerinin belirlenmesi: Bir Karma Yöntem Çalışması. *İlköğretim Online, 18*(4). https://doi.org/10.17051/ilkonline.2019.632374

Batmaz, G. ve Çermik, H. (2019). Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma öğrencilerine yönelik yaptıkları öğretimsel düzenlemelerde karşılaştıkları engeller ve aldıkları destekler. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi, 5*(1), 27-38.

Creswell, J.W. (2016). Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma deseni. (M. Bütün ve S.B. Demir, Çev.) Siyasal Kitabevi, Ankara.

Demirbilek, M. ve Levent, F. (2020). Kaynaştırma sınıflarında özel eğitim alan öğrencilere yönelik öğretmen davranışlarına ilişkin rehberlik öğretmenlerinin görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 21*(3), 479-511. https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.578454

Doğaroğlu, T. ve Dümenci, S. B. (2015). Sınıflarında kaynaştırma öğrencisi bulunan okul öncesi öğretmenlerin kaynaştırma eğitimi ve erken müdahale hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal. 1*(2).460-473.

Duran, N. ve Ülküer, N. (2021). Kaynaştırma uygulamasının gelişimsel boyutta değerlendirilmesi. *Türk Özel Eğitim Dergisi: Uluslararası, 3* (1), 70-91.

Esmer, B., Yılmaz, E., Güneş, A.M., Tarım, K., & Delican, B. (2017). Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma öğrencilerinin eğitimine ilişkin deneyimleri. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, 25*(4), 1601-1618.

Filiz, İ. (2021). *Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarına yönelik yeterlilikleri ile kaynaştırma eğitimi ile ilgili duygu tutum ve kaygıları arasındaki ilişki* (Yayın no. 683470) [Yüksek lisans tezi, Biruni Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Gök, G., ve Dilek, E. (2011). Okulöncesi eğitimi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşleri ve önerileri. *International Journal of Early Childhood Special Education, 3*(1), 66-87.

Gürgür, H. (2019). Kapsayıcı eğitim ve felsefi temelleri. H. Gürgür ve S. Rakap (Ed.). Kapsayıcı eğitim: Özel eğitimde bütünleştirme içinde (4. baskı, ss. 2-14). Ankara: Pegem Akademi.

Karabulut, H. A. (2023). Öğretmen adaylarının kaynaştırma eğitimine yönelik öz yeterliklerinin belirlenmesi. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi (AKEF) Dergisi, 5*(2), 531-542. https://doi.org/10.38151/akef.2023.68

Özakün, Ö. M. (2024). Kaynaştırma ve bütünleştirme yöntemi ile eğitimin incelenmesi: Literatür çalışması. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR), 11*(103), 204-213. https://doi.org/10.5281/zenodo.10616627

Özdemir, D. (2022). *Özel öğrenme güçlüğü tanısına sahip kaynaştırma öğrencilerinin sınıftaki sosyal uyumlarına yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesi* (Yayın no. 726018) [Yüksek lisans tezi, Biruni Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Sarı, H., ve Karamuklu, E. S. (2021). Destek eğitim odalarında ders veren öğretmenlerin kaynaştırma öğrencilerine yönelik kullanılan materyal ve teknolojik aletlerin teminine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Turkish Special Education Journal: International, 3*(2), 27-53.

Seylim, E. (2023). Kaynaştırma öğrencisi velilerinin okul, okul müdürü, öğretmen ve öğrenci algısı. *Milli Eğitim Dergisi, 52*(238), 745-780. https://doi.org/10.37669/milliegitim.1082746

Şenocak, R., ve Akkaynak, M. (2021). Okul öncesi eğitim ve ilköğretime devam eden öğrencilerin kaynaştırma öğrencilerine ilişkin tutumlarının resimler ile incelenmesi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 8*(2), 719-746. https://doi.org/10.46868/atdd.105

Turhan, C. (2007). *Kaynaştırma uygulaması yapılan ilköğretim okuluna devam eden normal gelişim gösteren öğrencilerin kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşleri* (Yayın no.210096) [Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TÜRKÇE 2. SINIF DERS KİTABI: YAZMA BECERİLERİ ANALİZİ VE ÖNERİLERİ[1]

Ali Koç[2]
Harun Coşkun[3]

Özet

Yazma becerisi, dil öğreniminin temel bileşenlerinden biri olup öğrencilerin düşüncelerini organize etme, ifade etme ve yaratıcılıklarını geliştirme sürecinde kritik bir rol oynar. İlkokul Türkçe ders kitapları, bu becerinin kazandırılmasında anahtar kaynaklardan biridir. Bu çalışma, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2023-2024 öğretim yılı için hazırlanan ilkokul 2. sınıf Türkçe ders kitabının yazma becerilerine yönelik etkinlik ve metinlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, mevcut etkinliklerin yapısal ve pedagojik açıdan değerlendirilmesiyle birlikte, öğrencilerin yazma sürecini daha etkili ve motive edici hale getirecek somut iyileştirme önerileri sunulacaktır. Bu kapsamda, etkinliklerin çeşitliliği, kazanımlarla uyumu, öğrenci seviyesine uygunluğu ve yaratıcı düşünmeyi teşvik etme potansiyeli detaylı olarak incelenecektir. Ayrıca, yapay zeka tabanlı dijital araçların (metin oluşturma, geri bildirim otomasyonu, kişiselleştirilmiş öğrenme yolları gibi) ders kitabıyla entegre kullanımına yönelik stratejiler önerilerek, geleneksel materyallerin teknoloji destekli bir yaklaşımla nasıl zenginleştirilebileceği tartışılacaktır. Bu entegrasyonun, öğretmenlerin rehberlik rolünü güçlendirmesi ve öğrencilerin yazma becerilerinin **kalıcılığını**, akıcılığını ve yaratıcılığını artırması beklenmektedir. Çalışma, mevcut ders kitabının yazma eğitimi açısından güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koyarken, aynı zamanda dijital dönüşüm sürecine uyum sağlayacak pratik ve yenilikçi öneriler sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Sözcükler: Yazma becerisi, ilkokul Türkçe eğitimi, ders kitabı analizi, yapay zeka entegrasyonu, etkinlik tasarımı.

[1] Bu çalışmada yazar katkı oranları eşittir.

[2] Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dr. Öğr. Üyesi. e-mail: alikoc@munzur.edu.tr, / https://orcid.org/0000-0001-9809-3601

[3] İzmir Demokrasi Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dr. Öğr. Üyesi. e-mail: harun.coskun@idu.edu.tr / https://orcid.org/0000-0001-8774-2186

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TURKISH 2ND GRADE TEXTBOOK: WRITING SKILLS ANALYSIS AND SUGGESTIONS

Abstract

Writing skill is one of the fundamental components of language learning and plays a critical role in the process of students organizing their thoughts, expressing themselves, and developing their creativity. Primary school Turkish textbooks are one of the key resources in acquiring this skill. This study aims to analyze the writing skill-oriented activities and texts in the primary school 2nd grade Turkish textbook prepared by the Ministry of National Education for the 2023-2024 academic year. The research will provide concrete improvement suggestions to make the writing process more effective and motivating for students, along with evaluating the existing activities from structural and pedagogical perspectives. In this context, the diversity of activities, their alignment with learning outcomes, suitability for student level, and potential to encourage creative thinking will be examined in detail. Additionally, strategies for the integrated use of artificial intelligence-based digital tools (such as text generation, automated feedback, personalized learning paths) with the textbook will be proposed, and how traditional materials can be enriched with a technology-supported approach will be discussed. This integration is expected to strengthen teachers' guidance role and enhance the permanence, fluency, and creativity of students' writing skills. The study aims to reveal the strengths and weaknesses of the current textbook in terms of writing education while also offering practical and innovative suggestions adaptable to the digital transformation process.

Keywords: Writing skill, primary Turkish education, textbook analysis, artificial intelligence integration, activity design.

1. GİRİŞ

Ders kitabı, öğrencilere belirli bir disipline ilişkin müfredat kapsamında yapılandırılmış bilgi, beceri ve kazanımları sistematik bir yaklaşımla sunan temel eğitim-öğretim aracıdır. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış ilkokul ders kitapları, hem Bakanlıkça belirlenen öğretim programı kazanımlarına hem de öğrencilerin gelişimsel özelliklerine uygun olarak tasarlanmaktadır (Demircioğlu, 2013; Gökçen ve Bingöl, 2024; Polat, 2024). Bu kitaplar, öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimlerini destekleyecek biçimde, görsel açıdan zengin, dil ve anlatım yönünden yaş grubuna uygun, günlük yaşamla bağlantılı ve anlaşılır içerikler barındırmaktadır (Suyuçok, 2023, s. 30; Kartal ve Kocasavaş, 2024, s. 548). Aynı zamanda, yalnızca akademik bilgi aktarımıyla sınırlı kalmayıp değerler eğitimi, beceri temelli etkinlikler ve çeşitli ölçme-değerlendirme

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yöntemleriyle bütüncül bir öğrenme süreci sunarak öğrencilerin çok yönlü gelişimine katkıda bulunur.

Türkçe ders kitabı ise, ilkokul seviyesinden başlayarak öğrencilerin okuma, yazma, dinleme ve konuşma gibi temel dil becerilerini geliştirmeyi, Türkçeyi etkin ve kurallarına uygun kullanmalarını sağlamayı, ayrıca estetik duyarlılık, yaratıcılık ve eleştirel düşünme becerileri kazandırmayı hedefleyen önemli bir eğitim materyalidir (Çırak vd, 2014; Karagöl ve Yeşilyurt, 2025). MEB müfredatına uygun olarak hazırlanan bu kitaplar; seviyeye göre kademelendirilmiş metinler, dil bilgisi uygulamaları, etkileşimli etkinlikler, görsel ve işitsel destekleyici materyaller, değerler eğitimi temaları ve ölçme-değerlendirme bölümlerinden oluşmaktadır. Metinler, şiir, öykü, deneme, bilgilendirici metinler ve günlük yaşam örnekleriyle zenginleştirilerek öğrencilere hem akademik hem de yaşam becerileri kazandıracak şekilde düzenlenmiştir. Bu çalışmanın amacı da, Millî Eğitim Bakanlığı onayıyla Duygu Beşler, Fatma Miraç Demir ve Sibel Alkan tarafından hazırlanan İlkokul 2. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda yer alan yazma etkinliklerinin incelenmesi ve değerlendirilmesidir. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden metin analizi kullanılmıştır..

2. MEB Türkçe 2. Sınıf Ders Kitabı

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 02.06.2023 tarih ve 29 sayılı kararıyla (ekli listede 66. sırada) resmî ders kitabı olarak kabul edilen ve 2024-2025 öğretim yılından itibaren 5 yıl boyunca kullanılacak olan *Türkçe 2. Sınıf Ders Kitabı,* Duygu Beşler, Fatma Miraç Demir ve Sibel Alkan tarafından titizlikle hazırlanmış pedagojik bir eserdir. Toplam 320 sayfadan oluşan kitap; İstiklal Marşı, Andımız, Mustafa Kemal Atatürk portresi, içindekiler, sözlük ve kaynakça gibi temel bölümlere yer vererek millî ve kültürel değerleri öğrencilere aktarmayı hedeflemektedir. "İçindekiler" kısmı, kitabın yapısal bütünlüğünü ve tematik organizasyonunu açık bir şekilde yansıtmakta; öğrencilerin ve eğitimcilerin kitabı verimli bir şekilde kullanabilmeleri için yol gösterici nitelik taşımaktadır. Kitapta yer alan bölümler, öğrencilere hem yapılandırılmış hem de esnek bir öğrenme deneyimi sunmak üzere tasarlanmıştır. "Kitabımızı Tanıyalım" bölümü, öğrencilerin kitabın genel yapısı, kullanım yönergeleri ve temel semboller hakkında bilgi edinmelerini sağlayarak kitaba ısınmalarını amaçlar. "Haydi Çiçek Olalım" gibi başlıklar ise etkileşimli ve yaratıcı etkinliklerle öğrencilerin derse aktif katılımını teşvik eder. "Serbest Okuma Metni" bölümü, öğrencilerin kendi okuma hızlarına ve ilgi alanlarına uygun metinlerle bağımsız okuma alışkanlığı kazanmalarına olanak tanır. "Bedenim Ne Anlatıyor?" gibi başlıklar, dil ve beden dili ilişkisini vurgulayarak iletişim becerilerini destekler. "Okuma Metinleri" (Arslanla Fare", "Evim", "Yavaş") ve "Dinleme Metinleri", öğrencilerin okuduğunu anlama, dinleme becerileri ve dil hakimiyetini geliştirmeye yönelik çeşitli tür ve temalarda seçilmiş metinler içerir. Tematik Bölümler (1. Tema: Erdemler) ise müfredat kazanımları doğrultusunda, değerler eğitimi, bilim, millî kültür, doğa ve çevre gibi konuları kapsayan bütüncül bir yaklaşımla düzenlenmiştir (Beşler vd, 2024). Her tema; okuma, dinleme, yazma ve konuşma etkinlikleriyle desteklenerek öğrencilerin dil becerilerini çok yönlü geliştirmeyi hedefler. Bu yapı, kitabı yalnızca bir bilgi kaynağı değil, aynı zamanda öğrencinin kişisel ve sosyal gelişimine katkıda bulunan dinamik bir

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

eğitim aracı haline getirmektedir. Kitabın sonunda yer alan sözlük ve kaynakça bölümleri ise öğrencilerin kelime dağarcığını zenginleştirmeyi ve araştırma alışkanlığı kazandırmayı amaçlamaktadır.

2.1.Türkçe Ders Kitabı Yazma Etkinlikleri

Yazma becerisi, çocuğun duygu ve düşüncelerini özgürce ifade edebildiği, kendini keşfettiği ve yaratıcılığını besleyen bir iletişim aracıdır. Yazma etkinliğiyle bu beceri, eğlenceli, anlamlı ve günlük yaşamla bağlantılı bir öğrenme serüvenine dönüşür (Yıldız, 2010; Başkan, 2019; Sarıkaya, 2021). Metin, yazma becerisinin işlevselliğini yansıtan biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle bir araya getirilmiş anlamlı bir dil bütünüdür (Yıldırım, 2020). Bu bağlamda, Türkçe 2. Sınıf Ders Kitabı'ndaki metinler, öğrencilerin yazma becerilerini çok yönlü ve aşamalı olarak geliştirmeyi hedefleyen zengin bir etkinlik yelpazesi sunmaktadır. Söz konusu etkinlikler, öğrencilerin bilişsel, dilsel ve duyuşsal gelişimlerini destekleyecek şekilde kolaydan zora doğru kademeli olarak yapılandırılmıştır. Nitekim kitapta, bu amaca hizmet eden yaklaşık 32 farklı yazma etkinliği bulunmaktadır.Bu etkinlikler arasında (Beşler vd, 2024),

- Metnin ana fikrini yazılı olarak özetleme
- Görsellerdeki duyguları betimleyerek ifade etme
- Görsele uygun kelime seçimi yapma
- Alfabetik sıralama becerisini uygulama
- Karışık verilen sözcükleri düzenleme
- Görsel-metin eşleştirmeleri yapma
- Kelime-anlam ilişkisini yazılı olarak kurma
- Metne özgün başlık oluşturma
- Şifreli ifadeler tasarlama
- Metindeki boşlukları anlam bütünlüğüne uygun tamamlama
- Zıt anlamlı kelimeleri yazma
- Dağınık kelimelerden kurallı cümleler oluşturma
- Dinlenen hikâyeyi yazıya dökme
- Diyalog oluşturma
- Görselden cümle kurma
- Okul duvar yazılarını metne dönüştürme
- Eksik kısımları tamamlama
- Özgün metin yazma
- Eş anlamlı kelimeleri tespit etme

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

- Örnek cümlelere benzer yapılar oluşturma
- Şiir temelli soruları cevaplama
- Hecelerden kelime türetme
- Görselden şehir isimlerini yazma
- Günlük tutma
- Dağınık cümleleri sıralama
- Değerlendirme metinleri yazma
- Kelimeleri kategorilere ayırma
- Yazım yanlışlarını düzeltme
- Konuşma baloncuklarıyla duygu ifadeleri oluşturma gibi çeşitli ve kademeli çalışmalar bulunmaktadır. Tüm bu etkinlikler, öğrencilerin dil becerilerini, yaratıcılıklarını, mantık yürütme yeteneklerini ve günlük hayatla bağlantı kurma becerilerini destekleyecek şekilde tasarlanmıştır. Türkçe 2. Sınıf Ders Kitabı'nda sunulan yazma etkinlikleri, öğrencilerin dil gelişimini bütüncül bir yaklaşımla destekleyen pedagojik açıdan bir içerik sunmaktadır. Metin özetlemeden yaratıcı yazmaya, görsel yorumlamadan günlük tutmaya kadar uzanan bu etkinlikler, öğrencilere hem dilbilgisi ve yazım kurallarını öğretir hem de analitik düşünme, duygusal ifade, mantıksal bağlantı kurma ve gerçek hayatla ilişkilendirme becerileri de kazandırır. Etkinliklerin kolaydan zora doğru kademeli ilerleyişi, öğrencilerin özgüvenle ilerlemelerine olanak tanırken, çeşitlilik ve yaşa uygunluk esas alınarak hazırlanmış olması derse olan ilgi ve katılımı artırmaktadır. Aynı zamanda farklı yazma becerileri öğrencilerin anlama ve anlatma becerilerini de geliştirmektedir (Çalışkan, 2023). Ancak Türkçe 2. Sınıf Ders Kitabı'nda sunulan yazma etkinlikleri pedagojik açıdan zengin ve kapsamlı bir içerik sunmakla birlikte, etkinlik çeşitliliğinin fazlalığı ve bazı görevlerin karmaşıklığı öğrencilerin motivasyonunu olumsuz etkileyebilecek potansiyel bir risk taşımaktadır. Özellikle metin özetleme, şifreli ifade oluşturma veya özgün metin yazma gibi daha soyut ve bilişsel yükü yüksek etkinlikler, bu yaş grubundaki bazı öğrencilerde kaygıya veya öğrenmeden soğumaya neden olabilir. Ayrıca, etkinliklerin sayıca fazla olması, öğrencilerin üzerinde zaman baskısı hissetmelerine ve yüzeysel bir şekilde tamamlamalarına yol açabilir. Bu durum, öğrenme sürecinin niteliğini düşürerek asıl hedeflenen dilsel ve bilişsel kazanımların tam anlamıyla içselleştirilmesini engelleyebilir. Bu nedenle, etkinliklerin yaş grubuna uygunluğunun yanı sıra miktar ve zorluk düzeyi açısından da dengeli olması, öğrencilerin özgüvenlerini koruyarak ilerlemeleri açısından kritik önem taşımaktadır.

2.2.Yazma Becerilerine Yönelik Öneriler

Türkçe 2. sınıf düzeyindeki öğrencilerin yazma becerilerini desteklemek için dijital araçlar ve yapay zekâ tabanlı yaklaşımlar, öğrenme sürecini daha eğlenceli, etkileşimli ve kişiselleştirilmiş hale getirebilir. 7-8 yaş grubundaki çocukların dil gelişimi ve bilişsel kapasiteleri göz önünde bulundurularak, basit ve oyun temelli uygulamalar öne çıkarılmalıdır. Hem dil öğretiminde hem yazma becerilerinin geliştirilmesinde yapay zekanın önemi geniş bir yelpazede değerlendirilebilir (Çangal, vd, 2025). Özellikle yapay

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

zekayla birlikte akıllı metin öneri sistemleri ile öğrencilere yazmaya başlarken kısa ve anlaşılır cümle başlangıçları sunulabilir ya da oyunlaştırılmış dijital platformlarda, öğrenciler yazdıkları her doğru cümle için puan veya sanal rozetler kazanabilir, bu da olumlu pekiştireç görevi görür. Sesli anlatımları yazıya dönüştüren araçlarla, öğrenciler fikirlerini önce sözlü ifade edip ardından yazıya geçirerek yazma kaygısını azaltabilirler. Ayrıca, sınıf içi iş birlikli hikâye yazma uygulamaları ile her öğrenci bir cümle ekleyerek ortak bir metin oluşturabilir; yapay zekâ ise bu süreçte basit dilbilgisi hatalarını düzelterek rehberlik edebilir. Bu tür araçlar, çocukların yazma becerilerini eğlenceli ve stressiz bir ortamda geliştirmelerine olanak tanırken aynı zamanda yaratıcılıklarını ve iletişim becerilerini de destekler. Başka bir ifadeyle, bu yaş grubundaki çocukların dikkat süreleri kısa, hayal güçleri yüksek ve oyun yoluyla öğrenmeye yatkın oldukları düşünülerek, basit, renkli ve etkileşimli uygulamalar tasarlanmalıdır. Akıllı metin tamamlama araçları ile öğrenciye "Bugün parkta..." gibi yarım bırakılmış bir cümle verilip devamını yazması istenebilir. Sistem, anlamlı ve kurallı tamamlamalar yaptığında küçük ödüller (bir yıldız veya alkış sesi) sunarak motive edebilir. Görsel temelli yazma uygulamalarında, öğrencilere bir hayvan, meyve veya mutlu/üzgün bir yüz resmi gösterilip bununla ilgili bir cümle kurmaları istenebilir. "Kedi süt içiyor" veya "Elma çok tatlıdır" gibi basit ve görsele uygun ifadeler yazdırılabilir. Oyunlaştırılmış yazma platformları, öğrencinin her doğru yazım veya anlamlı cümle için puan topladığı, belirli bir puanı geçince bir sonraki seviyeye ulaştığı bir sistem olabilir. "Kelime Avcısı" oyununda ekranda beliren resme uygun kelimeyi yazması istenebilir. Sesli yazma araçları sayesinde öğrenci, mikrofona "Kuşlar şarkı söylüyor" gibi bir cümle söyler ve yazılım bunu yazıya çevirir. Böylece yazı yazma korkusu azalır, ifade becerisi güçlenir. İşbirlikçi hikâye yazma uygulamaları ile sınıftaki her öğrenci sırayla bir cümle ekleyerek ortak bir hikâye oluşturabilir. Yapay zekâ, anlamsız veya dilbilgisi hatalı cümleleri basitçe düzelterek rehberlik edebilir. "Ayşe top oynadı." cümlesinden sonra "Sonra eve gitti." gibi anlamlı bir ekleme önerebilir. Kişiselleştirilmiş yazma önerileri ile öğrencinin sevdiği konular (hayvanlar, oyuncaklar, doğa) tespit edilip ona özel yazma görevleri verilebilir. "En sevdiğin hayvanı anlatan üç cümle yaz" gibi. Ayrıca, anlık geri bildirim mekanizmaları sayesinde öğrenci yazdığı metindeki büyük harf, nokta veya basit yazım hatalarını anında görüp düzeltebilir. Sistem, hataları kırmızıyla işaretleyip doğrusunu yeşil renkte gösterebilir. Bu tür araçlar, çocukların yazma becerilerini eğlenceli, yaratıcı ve özgüvenli bir şekilde geliştirmelerine yardımcı olurken aynı zamanda dil kurallarını içselleştirmelerini de kolaylaştırır.

3. SONUÇ

Türkçe 2. sınıf ders kitabında yer alan yazma becerisi etkinlikleri, öğrencilerin bilişsel gelişimini destekleyecek şekilde oldukça zengin ve yapılandırılmış bir içerik sunmaktadır. Metin tamamlama, görsel yorumlama, kelime dağarcığını geliştirme ve yaratıcı yazma gibi çeşitli etkinlikler, öğrencilerin dil becerilerini bütüncül olarak güçlendirirken aynı zamanda analitik düşünme, mantık yürütme ve ilişki kurma yeteneklerini de harekete geçirmektedir. Bu tür etkinlikler, çocukların zihinsel süreçlerini aktif tutarak öğrenmeyi kalıcı hale getirmekte ve dilin yapısal özelliklerini içselleştirmelerine olanak tanımaktadır. Ayrıca, duygu ifadelerini yazma, diyalog oluşturma, özgün metin yazma ve günlük tutma gibi kişisel ifade odaklı çalışmalar,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

öğrencilerin hem kendilerini daha iyi ifade etmelerine hem de sosyal-duygusal gelişimlerine katkı sağlamaktadır. Bu etkinlikler aracılığıyla öğrenciler, yazmayı bir iletişim aracı olarak benimserken aynı zamanda yaratıcılıklarını ve hayal güçlerini kullanma fırsatı bulurlar. Türkçe 2. sınıf müfredatındaki bu çok yönlü yazma etkinlikleri, öğrencilerin akademik ve kişisel gelişimlerini dengeli bir şekilde destekleyen etkili bir öğrenme ortamı sunmaktadır. Ancak yazma etkinlikleri pedagojik olarak zengin olsa da, 7-8 yaş grubunun bilişsel, duyuşsal ve motor gelişim özellikleri nedeniyle öğrenciler için zorlayıcı olabilmekte ve yazmaya karşı olumsuz tutum geliştirmelerine yol açabilmektedir. Soyut düşünme becerilerinin sınırlılığı, dikkat sürelerinin kısalığı ve ince motor becerilerinin yetersizliği, uzun metinler yazma, dilbilgisi kurallarını uygulama ve yaratıcı süreçlerde zorluklar yaratabilir. Aşırı talepkar etkinlikler özgüven kaybına ve yazmadan uzaklaşmaya neden olabilir. Bununla birlikte, dijital araçlar ve yapay zekâ entegrasyonu kullanıldığında, 2. sınıf öğrencilerinin yazma becerilerini yalnızca geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda onlara özgüven, yaratıcılık ve teknoloji okuryazarlığı kazandırır. Bu yaklaşım, geleneksel yöntemlerle harmanlandığında, öğrencilerin dil edinim sürecini daha etkili, keyifli ve kalıcı hale getirebilir.

4. KAYNAKÇA

Başkan, A. (2019). Kelime Bilgisi Ve Dil Bilgisi Düzeyinin Yedinci Sınıf Öğrencilerinin Yazma Becerisi İle İlişkisi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Der*gisi, 8(2), 965-982.

Beşler, D. & Demir, F. M. & Alkan, S. (2024). *Türkçe 2. Sınıf Ders Kitabı*, MEB, İlke Basım Yayın, Ankara.

Çangal, Ö. & Çelik, M. E. & Çelik, U. B. (2025). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Yapay Zekâ Kullanımına Yönelik Öğretici Görüşleri, *Aydın TÖMER Dil Dergisi*, Yıl 10 Sayı 1 - Mart 2025 (57 - 97).

Çalışkan, G. (2023). Türkçe Ders Kitaplarındaki Anlama Becerisine İlişkin Yöntem ve Teknikler Üzerine Bir İnceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (36), 121-134.

Demircioğlu, İ. H. (2013). Tarih Ders Kitabı Yazımında Yeni Yaklaşımlar. *Karadeniz Araştırmaları,* 38(38), 119-133.

Göçen, G., & Bingöl, S. (2024). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarında Yer Alan Söz Varlığı Unsurları: "Anahtar" B2 Ders Kitabı Örneği. *Journal of Sustainable Education Studies*(*Özel Sayı (Ö3),* 74-101.

Karagöl, E., & Yeşilyurt, E. (2025). Yenilenmiş Bloom Taksonomisi ve Türkiye Yüzyılı Maarif Modelindeki Değerler Bağlamında 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı. *Anadolu Dil ve Eğitim Dergisi,* 3(1), 9-26.

Kartal, N. ve Kocasavaş, Y. (2024). 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan görsellerinin Meb Taslak Ders Kitabı Kriterlerine Göre Değerlendirilmesi. *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (*39*), 543-566.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Polat Sallabaş, T. (2024). Türkçe ve Farsça Ders Kitaplarının Karşılaştırılması: 7.Sınıf Örneği. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 9(1), 48-61.

Sarikaya, B. (2021). 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Yazma Etkinliklerinin Yaratıcı Yazmaya Uygunluğu Bakımından Değerlendirilmesi. *Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 79-94.

Soyuçok, M. (2023). 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı Etkinlikleri ve 2023 Lgs Sınavı Türkçe Soruları Üzerine Bir Araştırma. Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi, 7(2), 28-45.

Uzun, G., Şahin, B., Özberk, E. B., Eriş Hasırcı, H. M. (2014). 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin İlettiği Değerler Açısından İncelenmesi. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 4(1), 83-95.

Yıldırım, O. (2020). Metin Dilbilimsel Bağdaşıklık ve Tutarlılık Temelinde Haldun Taner'in "Neden Sonra…"sı. *Journal of History School*, 48, 3392-3417

Yıldız, S. (2010). İlkokuma Yazma Öğretiminde Çoklu Ortam Uygulamalarının Okuma Becerisi Üzerinde Etkililiği. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 31-63.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TÜRKÇE 2. SINIF DERS KİTABINDA SÖZLÜK BÖLÜMÜ: YAPI VE İŞLEV[1]

Ali Koç[2]

Harun Coşkun[3]

Özet

Sözlük bilimi (leksikografi), dilin sözvarlığını sistematik bir şekilde derleyen, tanımlayan ve kullanıcıya sunan bir disiplindir. Eğitimsel bağlamda ise sözlükler, öğrencilerin kelime dağarcığını geliştirmek, anlamları pekiştirmek ve dil becerilerini ilerletmek amacıyla kritik bir rol oynar. Özellikle ilkokul düzeyinde hazırlanan ders kitabı sözlükleri, öğrencilerin dilsel gelişimine doğrudan katkı sağlayan pedagojik araçlardır.

Türkçe 2. sınıf ders kitabı, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen müfredat kapsamında öğrencilerin okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerilerini geliştirmeyi hedefleyen temel bir eğitim materyalidir. Bu çalışma da Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 02.06.2023 tarih ve 29 sayılı kararıyla 2024-2025 öğretim yılından itibaren 5 yıl süreyle okutulması kararlaştırılan Türkçe 2. sınıf ders kitabındaki sözlük bölümünün yapısal ve işlevsel özelliklerini analiz etmeyi; mevcut durumu pedagojik bir perspektifle değerlendirerek, sözlük kısmının öğrencilerin dil gelişimine katkısını artırmak amacıyla somut ve uygulanabilir öneriler geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, sözlük bölümünün salt tanımsal içerikten çıkarılarak bağlamsal, görsel ve etkileşimli bir yaklaşımla zenginleştirilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır.Türkçe ders kitabının sözlük bölümü, kelimelerin cümle içinde kullanım örnekleri, görseller, eş-zıt anlam notları ve etkileşimli etkinliklerle zenginleştirilerek öğrencilerin dil becerilerini daha etkili ve kalıcı şekilde geliştirebileceği işlevsel bir kaynağa dönüştürülebilir. Böylelikle mevcut sözlük bölümü ,tanımlayıcı bir işleve sahip olsa da, bağlamsal, görsel ve etkileşimli ögelerle zenginleştirilerek daha işlevsel ve öğrenci merkezli hale getirilebilir. Bu tür bir yaklaşım, Türkçe derslerinin hedeflerine ulaşmasında ve öğrencilerin dilsel yeterliliklerini geliştirmesinde önemli bir adım olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Sözlük bilimi, Türkçe eğitimi, ders kitabı, işlevsellik, kelime öğretimi.

[1] Bu çalışmada yazar katkı oranları eşittir.

[2] Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dr. Öğr. Üyesi. e-mail: alikoc@munzur.edu.tr, / https://orcid.org/0000-0001-9809-3601

[3] İzmir Demokrasi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dr. Öğr. Üyesi. e-mail: harun.coskun@idu.edu.tr / https://orcid.org/0000-0001-8774-2186

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TURKISH 2ND GRADE TEXTBOOK DICTIONARY SECTION: STRUCTURE AND FUNCTION

Abstract

Lexicology (lexicography) is a discipline that systematically compiles, defines, and presents the vocabulary of a language to its users. In an educational context, dictionaries play a critical role in expanding students' vocabulary, reinforcing meanings, and advancing language skills. Particularly at the primary school level, textbook dictionaries are pedagogical tools that directly contribute to students' linguistic development.

The Turkish 2nd grade textbook is a fundamental educational material designed to develop students' reading, writing, listening, and speaking skills within the framework of the curriculum determined by the Ministry of National Education. This study aims to analyze the structural and functional characteristics of the dictionary section in the Turkish 2nd grade textbook, which was approved by the Ministry of National Education Board of Education and Discipline with decision No. 29 dated 02.06.2023, to be taught for five years starting from the 2024-2025 academic year. It seeks to evaluate the current state from a pedagogical perspective and develop concrete, applicable suggestions to enhance the contribution of the dictionary section to students' language development. In this context, the necessity of enriching the dictionary section beyond mere definitions through contextual, visual, and interactive approaches is emphasized. The dictionary section of the Turkish textbook can be transformed into a functional resource that effectively and sustainably improves students' language skills by enriching it with usage examples of words in sentences, visual aids, notes on synonyms and antonyms, and interactive activities. Thus, although the current dictionary section serves a descriptive function, it can be made more functional and student-centered by enhancing it with contextual, visual, and interactive elements. Such an approach will be a significant step toward achieving the goals of Turkish lessons and improving students' linguistic competencies.

Keywords: Lexicology, Turkish education, textbook, functionality, vocabulary teaching.

1. GİRİŞ

Ders kitabı, belirli bir dersin müfredatına uygun bilgi, beceri ve kazanımları sistematik şekilde sunan temel eğitim materyalidir. MEB onaylı ilkokul ders kitapları, çocukların gelişim düzeyine uygun, görsel açıdan zengin ve günlük hayatla bağlantılı içeriklerle hazırlanır. Ders kitaplarındaki metinler, anlama, okuma ve yazma becerilerinin işlevselliğini yansıtan biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle bir araya getirilmiş anlamlı bir dil bütünüdür (Yıldırım, 2020). Bu bağlamda, Türkçe 2. Sınıf Ders Kitabı'ndaki metinler, öğrencilerin yazma becerilerini çok yönlü ve aşamalı olarak geliştirmeyi hedefleyen zengin bir etkinlik yelpazesi sunmaktadır. Söz konusu etkinlikler, öğrencilerin bilişsel, dilsel ve duyuşsal gelişimlerini destekleyecek şekilde kolaydan zora

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

doğru kademeli olarak yapılandırılmıştır. Nitekim kitapta, bu amaca hizmet eden yaklaşık 32 farklı yazma etkinliği bulunmaktadır.Bu kitapların merkezinde, dil ediniminin önemli bir unsuru olan metinler yer alır. Öğrenciler, bu metinler aracılığıyla dilin işleyişini, kelimelerin bir bağlam içinde nasıl anlam kazandığını ve kültürün taşıyıcısı olduğunu deneyimler (Ugan ve Ateş, 2023; Çiçek, 2024). Türkçe ders kitabı ise öğrencilerin okuma, yazma, dinleme ve konuşma gibi dil becerilerini geliştirmeyi, Türkçeyi doğru kullanmalarını sağlamayı ve estetik düşünme yeteneği kazandırmayı hedefler. MEB müfredatına uygun metinler, dil bilgisi kuralları, etkinlikler ve ölçme-değerlendirme bölümlerinden oluşarak bütüncül bir öğrenme sunar. İşte tam da bu noktada, metinleri daha derinlemesine anlamak ve işlemek için sözlük kullanımı devreye girer. Bu bağlamda, sözlük kullanımı dil öğretiminde metinlerle iç içe geçmiş önemli bir tamamlayıcı rol oynar. Öğrenci bir metni okurken karşılaştığı bilinmeyen bir kelimenin anlamını, sözlüğe başvurarak keşfeder. Karam, bir varlığın, olgunun veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımıyken; sözcük, bu tasarımı dilde karşılayan ve iletişimi sağlayan somut bir göstergedir (Gencer ve Çiçek, 2024). Sözlükler de, metinlerde karşılaşılan sözcüklerin anlamlarını, telaffuzlarını, eş anlamlılarını ve kullanım örneklerini standart bir düzen içinde sunarak dilin yapı taşlarını öğrencilere sistematik şekilde aktarır. Bir metni yazma aşamasında ise sözlük, en uygun kelimeyi bulma, yazımı kontrol etme ve anlatımı zenginleştirme konusunda vazgeçilmez bir dilsel nesne kılavuzdur (İlhan, 2007, Kocapınar, 2015; Akalın, 2017; Gencer, 2021; Koç, 2025). Türkçe eğitiminde bu ikili (metin-sözlük) kültürü, öğrencilere bağımsız öğrenme alışkanlığı kazandırırken kelime hazinelerini zenginleştirir ve metinleri daha doğru anlama becerisi sağlar. Sözlük kullanma geleneği, metinlerde gördükleri dilin canlı ve dinamik bir varlık olarak nasıl işlediğini gösterir ve öğrencilerde dil bilincini geliştirir (Nurlu ve Sarıca, 2014; Maden, 2020). Bu nedenle, ders kitaplarındaki metin çalışmalarının yanı sıra yaşa uygun sözlük kullanımı teşvik edilmeli ve sözlük okuma alışkanlığı, Türkçe derslerinin ayrılmaz bir parçası haline getirilmelidir. Kısacası, metin dilin pratiğe dökülmüş halini sunarken, sözlük onun teorik altyapısını ve zenginliğini gösterir; biri olmadan diğeri eksik kalır. Bu çalışmanın amacı da, Millî Eğitim Bakanlığı onayıyla Duygu Beşler, Fatma Miraç Demir ve Sibel Alkan tarafından hazırlanan İlkokul 2. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda yer alan sözlük bölümünün yapısal ve işlevsel özelliklerini incelemek ve bu bölümün öğrencilerin sözcük dağarcığı gelişimine ve okuduğunu anlama becerilerine olan katkısını değerlendirmektir.

2. Türkçe 2. Ders Kitabı Sözlük Bölümü

Türkçe 2. sınıf ders kitabının sözlük bölümü, 313-316. sayfalar arasında yer alan ve öğrencilerin kelime dağarcığını zenginleştirmeyi hedefleyen pedagojik açıdan özenle kurgulanmış bir bölümdür. Alfabetik sıralama prensibi temel alınarak düzenlenen bu kısım, toplam 37 sözcük içermekte ve bu sözcükler 19 farklı harf grubuna dengeli bir şekilde dağıtılmıştır. Dağılım sayısal olarak şu şekildedir:

A (2), B (1), C (1), D (1), E (2), G (1), H (3), İ (2), K (4), L (1), M (3), Ö (1), P (2), R (2), S (3), Ş (1), T (4), U (1), Y (2).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu yapı, öğrencilerin harf gruplarını tanıma, alfabetik sıralamayı içselleştirme ve kelimeleri sistematik bir şekilde öğrenmelerine olanak tanımaktadır. Sözlükte yer alan kelimeler; temel değerler, günlük hayat deneyimleri, doğa, aile, okul yaşamı ve dil becerileriyle doğrudan ilişkili anahtar kavramlardan seçilmiştir. Bu sayede sözlük, yalnızca bir başvuru kaynağı olmanın ötesine geçerek müfredatla uyumlu, anlamlı ve kalıcı öğrenmeyi destekleyici bir işlev üstlenmektedir. Türkçe 2. Sınıf Ders Kitabı'nın sözlük bölümü, 313-316. sayfalar arasında konumlanmış olup, öğrencilerin sözcük dağarcığını geliştirmeye yönelik pedagojik bir araç olarak tasarlanmıştır. Alfabetik sıralama ilkesine dayalı bu bölüm, toplam 37 sözcükten oluşmakta ve bu sözcükler 19 farklı harf grubuna dağılım göstermektedir (Beşler vd, 2024). Söz konusu sözcükler aşağıdaki gibidir:

A

adil: Adaletle iş gören, adaletten, doğruluktan ayrılmayan, hakkı yerine getiren, adaletli.
anonim: Yazanı, yapanı, söyleyeni bilinmeyen eser.

B

belgesel: Belge niteliği taşıyan film veya televizyon programı.

C

coşku: Bazı durumlarda duyulan güçlü duygu, heyecan.

D

dolgu: Bir oyuğun, bir kovuğun içine doldurulan madde.

E

ebeveyn: Anne ve babayı temsil eder.
egemenlik: Yönetimini hiçbir kısıtlama veya denetime bağlı olmaksızın sürdürme, bağımlı olmama durumu.

G

gurur: Kendini beğenme, büyüklenme, övünme.

H

hane: Ev halkı, bir evde yaşayanların hepsi.
hazine: Değerli şeylerin saklandığı yer.
homurdanmak: Öfke, kızgınlık, can sıkıntısıyla anlaşılmaz sesler çıkarmak.

İ

iltihap: Vücudun mikroplara karşı koymak için herhangi bir yerine fazla kan hücumu ile orada şişkinlik, kırmızılık toplaması.
istasyon: Araştırma kuruluşu (Meteoroloji istasyonu).

K

kahraman: Savaşta veya tehlikeli bir durumda yararlılık gösteren kimse.
kask: Başı darbelerden korumak için sert maddelerden yapılmış sağlam başlık.
kış uykusu: Soğuk ve kurak mevsimlere karşı koyabilmek için canlı varlıkların yapısında görülen olaylar.
kutsal: Dinsel değeri olan veya can verilecek kadar sevilip sayılan.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

L

lezzet: Ağız yoluyla alınan tat.

M

macera: İnsanın başından geçen heyecanlı olay.
meclis: Bir konuyu konuşmak ve görüşmek için yapılan toplantı.
mücadele: İki taraf arasında, birbirlerine isteklerini kabul ettirmek için yapılan zorlu çalışma.

Ö

özen: Bir işin elden geldiğince iyi olması için gösterilen çaba.

P

pençe: Dört ayaklı yırtıcı hayvanların ön ayaklarının, yırtıcı kuşların ayaklarının parmakları ile tırnakları.
pist: Gösteri yapmak, dans etmek gibi amaçlar için düzenlenmiş yer.

R

rampa: Bir arazinin, kara yolunun veya demir yolu hattının yokuş olan bölümü.
reçete: Üzerinde doktorun hastası için gerekli gördüğü ilaçlarla, bunların kullanılış biçimleri yazılı olan kâğıt.

S

sahil: Karanın deniz, göl, ırmak boyunca uzanan bölümü, kıyı.
sahra: Kumluk, susuz ve ıssız geniş arazi, çöl.
seher: Sabahın gün doğmadan önceki zamanı, tan ağartısı.

Ş

şenlik: Belirli günlerde yapılan, coşku veren eğlendirici gösterilerin tümü.

T

taklit: Belli bir örneğe benzeme veya benzetmeye çalışma.
tehlike: Gerçekleşme ihtimali bulunan fakat istenmeyen sakıncalı durum.
telaffuz: Bir kelimenin ses, hece, ton ve vurgu bakımından söylenme biçimi, söyleyiş.
tepki: Herhangi bir etkiye cevap olarak doğan söz veya davranış.

U

umursamak: Aldırış etmek, önem vermek.

Y

yemiş: Bitkilerde çiçeğin tohumlarını taşıyan, genellikle yenebilen organ, meyve.
yüce: Hayranlık ve saygı duygusuyla yüksek, büyük, ulu.

Sözlük bölümü, seçilen sözcüklerin anlamsal çeşitliliği ve pedagojik derinliği ile dikkat çekmektedir. Kavramlar; ahlaki değerler (adil, özen), günlük yaşam (istasyon, reçete), doğa olguları (kış uykusu, sahne), iletişim becerileri (telaffuz, tepki) ve soyut düşünceyi geliştiren terimler (egemenlik, mücadele) gibi geniş bir yelpazeye yayılarak öğrencilerin bilişsel ve dilsel gelişimini desteklemektedir. Tanımların açık, örnekleyici ve yaş grubuna uygun olması, sözlüğün yalnızca bir başvuru kaynağı olarak değil, aynı zamanda merak uyandırıcı ve düşündürücü bir öğrenme aracı olarak işlev görmesini

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sağlamıştır. Bu yapı, Türkçe öğretiminde kelime hazinesinin aktif kullanımını teşvik ederken, disiplinlerarası bağlantılar kurarak öğrenmeyi anlamlı ve kalıcı kılmaktadır.

2.1. Sözcüklerin Tematik Olarak Sınıflandırılması

Türkçe 2. sınıf ders kitabı sözlük bölümünde yer alan 37 sözcük, değerler eğitimi ve bütüncül öğrenme yaklaşımı gözetilerek tematik olarak sınıflandırılmıştır. Bu kategoriler, öğrencilerin sözcükleri anlam bağlamında gruplandırarak öğrenmelerini kolaylaştırmakta ve ahlaki, toplumsal, duygusal ve çevresel farkındalık kazandırmayı amaçlamaktadır. Sözcüklerin tematik sınıflandırması aşağıdaki gibidir:

2.1.1. Ahlaki ve Toplumsal Değerler

- **adil**: Adaletle iş gören, adaletten ayrılmayan.
- **anonim**: Yazanı veya yapanı bilinmeyen eser (dürüstlük ve tarafsızlık vurgusu).
- **egemenlik**: Bağımsız yönetim bilinci.
- **gurur**: Kendini beğenme, büyüklenme (olumsuz davranış örneği).
- **kahraman**: Yararlılık gösteren kimse (toplumsal rol model).
- **kutsal**: Saygı duyulan, manevi değer taşıyan.
- **meclis**: Toplu karar alma ve demokrasi kavramı.
- **mücadele**: Zorlu çaba ve azim.
- **özen**: İşini titizlikle yapma bilinci.
- **şenlik**: Toplumsal kutlama ve dayanışma.
- **yüce**: Soyut değer ve ideallere işaret.

2.1.2. Günlük Yaşam ve Pratik Kavramlar

- **belgesel**: Bilgilendirici medya içeriği.
- **dolgu**: Maddi tamamlama (diş dolgusu, inşaat vb.).
- **ebeveyn**: Aile yapısı ve roller.
- **hane**: Ev ve aile birimi.
- **istasyon**: Ulaşım veya meteoroloji bilgisi.
- **lezzet**: Beslenme ve tat algısı.
- **pist**: Spor veya performans alanı.
- **reçete**: Sağlık ve tedavi süreçleri.
- **telaffuz**: İletişim becerisi.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2.1.3. Duygu ve Davranış Bildiren Sözcükler

- **coşku**: Yoğun heyecan ve motivasyon.
- **homurdanmak**: Olumsuz duygusal tepki.
- **tepki**: Davranışsal veya duygusal yanıt.
- **umursamak**: Önemseme veya kayıtsızlık.

2.1.4. Doğa ve Çevre

- **hazine**: Doğal veya kültürel zenginlik.
- **kış uykusu**: Hayvan davranışları ve doğa döngüsü.
- **sahil**: Coğrafi oluşum ve çevre bilinci.
- **sahra**: Doğal yaşam alanı (çöl).
- **seher**: Doğa ve zaman algısı (tan vakti).
- **yemiş**: Bitkisel üretim ve besin kaynağı.

2.1.5. Tehlike ve Korunma

- **kask**: Fiziksel korunma aracı.
- **pençe**: Hayvan davranışı ve tehlike simgesi.
- **tehlike**: Risk bilinci ve önlem alma.

2.1.6. Soyut ve Kavramsal Terimler

- **rampa**: Mühendislik ve tasarım kavramı.
- **taklit**: Öğrenme ve davranış psikolojisi.

2.1.7. Sağlık ve Fizyolojik Kavramlar

- **iltihap**: Fiziksel tepki ve sağlık sorunu.

Bu sınıflandırma, sözcüklerin dil öğretiminin yanı sıra değerler eğitimi, çevre bilinci, sağlık okuryazarlığı ve sosyal beceriler gibi temel eğitim hedeflerine katkı sağlaması amacıyla yapılmıştır.

2.2. Sözcüklerin İşlevselliği

Sözcük öğrenimi, çocukların dilsel ve bilişsel gelişiminin temelini oluşturan ve onların dünyayı anlamlandırma sürecinde kritik bir rol oynayan dinamik bir etkinliktir. 2. sınıf ders kitabı, 7-8 yaş grubundaki öğrencilerin bilişsel, dilsel ve sosyal gelişim özellikleri göz önünde bulundurularak pedagojik bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Bu yaş aralığı, Piaget'nin somut işlemler dönemine denk geldiği için öğrenciler soyut kavramları anlamakta güçlük çekebilir, dikkat süreleri sınırlıdır ve öğrenme stilleri somut deneyimler, görsel destek ve bağlamsal ilişkilendirmeler üzerine kuruludur (Eroğlu,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2023). Bu nedenle, sözcük öğretiminde yalnızca kitabın sonunda alfabetik bir sözlük sunmak yerine, kelimelerin metin içerisinde ve hemen ardından bağlamsal olarak ele alınması önemli bir pedagojik strateji olarak öne çıkmaktadır. Sözcüklerin metinlerle doğrudan ilişkilendirilerek verilmesi, öğrencinin anlamı bütünsel olarak kavramasına, kelimenin kullanım alanını görmesine ve duygusal bağ kurmasına olanak tanır. "Kış uykusu" kavramı, doğa temalı bir okuma parçasının hemen ardından; görsel materyaller (hayvanların kış uykusuna yattığı çizimler veya fotoğraflar), kısa açıklamalar ve hatta dijital içeriklerle (animasyonlar, eğitsel videolar) desteklenerek sunulduğunda, öğrenci hem kelimenin anlamını somutlaştırabilir hem de konuya dair merakı canlı kalır. Ayrıca, bu yöntem değerler eğitimi açısından da kritik bir rol oynar. "Adil", "sorumluluk", "şefkat" gibi soyut ahlaki kavramlar, bir hikâye kahramanının davranışı üzerinden modellenerek ve metin sonunda vurgulanarak verildiğinde, çocuklar bu değerleri yalnızca tanım olarak değil, davranışsal bir bağlam içinde özümseyebilir. Böylece dil öğretimi ile karakter eğitimi bir arada yürütülmüş olur.

Sözcüklerin bağlam temelli ve çoklu öğrenme yollarıyla (görsel, işitsel, metinsel) sunulması, soyut kavramların somutlaştırılmasını kolaylaştırır, öğrencinin dikkatini ve motivasyonunu artırır, anlamlandırma sürecini hızlandırır ve kalıcı öğrenmeyi destekler. Bu yaklaşım, dil edinimini mekanik bir ezber süreci olmaktan çıkararak, anlamlı ve yaşamla iç içe bir deneyime dönüştürür.

3. SONUÇ

Türkçe 2. sınıf ders kitaplarında yer alan sözlük bölümlerinin sınırlı sayıda sözcük içermesi, ve yardımcı kaynak olarak resimli Türkçe sözlüğün kullanılması, 7-8 yaş aralığındaki ilkokul öğrencilerinin dil gelişim ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalabilmektedir. Bu durum, öğrencilerin metinlerde karşılaştıkları bilinmeyen kelimeleri anlamlandırmalarını güçleştirmekte ve okuduğunu anlama becerilerinin gelişimini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Söz konusu yaş grubundaki çocukların bilişsel özellikleri dikkate alındığında - somut düşünme eğilimleri, sınırlı dikkat süreleri ve anlam kurmada görsel desteğe olan ihtiyaçları - kelime hazinesinin geliştirilmesi için daha yapılandırılmış, erişilebilir ve çocuk merkezli bir yaklaşım gerekmektedir. Mevcut uygulama, metinlerle doğrudan ilişkisi bulunmayan ve salt alfabetik sırayla sunulan geleneksel sözlük formatıyla sınırlı kalmakta, bu da öğrencilerin bağlamsal öğrenme fırsatlarını önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Bu pedagojik gereksinimler ışığında, her metnin sonuna eklenebilecek alfabetik sözcük bilgisi bölümleri, öğrenme sürecini destekleyici ve tamamlayıcı bir işlev üstlenebilir. Sözcüklerin basit, anlaşılır ve yaş grubuna uygun bir dille açıklandığı, görsel materyallerle (resimler, çizimler) ve multimedya içerikleriyle (eğitici videolar, animasyonlar) zenginleştirildiği bu yapı, öğrencilerin kelimeleri somutlaştırmalarına, anlamları daha kolay içselleştirmelerine ve kalıcı öğrenmeler gerçekleştirmelerine olanak tanır. Ayrıca, bu yöntem öğretmenlere ve ebeveynlere de rehberlik ederek, etkileşimli ve destekleyici öğrenme ortamları oluşturmalarını kolaylaştırır. Çocukların bireysel öğrenme hızlarına ve ihtiyaçlarına hitap eden bu yaklaşım, dil edinim sürecini hızlandıracak, öğrencilerin okuma motivasyonunu

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

artıracak ve nihayetinde okuduğunu anlama becerilerinin daha sağlam temeller üzerine inşa edilmesine katkı sağlayacaktır.

4. KAYNAKÇA

Akalın, Ş. H. (2017). Geçmişten geleceğe Türk sözlükçülüğü. Elginkan Vakfı 3. *Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı:* 19-21 Nisan 2017, İstanbul

Çiçek, S. (2025). Türkçe Ders Kitabı İncelemesi Dersinin Türkçe Öğretmeni Adaylarının Mesleki Yeterliklerine Katkısı: Bir Durum Çalışması. *Trakya Eğitim Dergisi*, *15*(3), 1379–1391.

Eroğlu, M. (2023). Çocukluk döneminde bilişsel gelişim: Piaget ve Vygotsky'nin bilişsel gelişim kuramlarının incelenmesi ve karşılaştırılması. *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, *6*(1), 69–77.

Gencer, D. K. (2021). Sözlükbilim-Toplum Dilbilim Arakesiti. *Uluslararası Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Dergisi,* (45)

Gencer, D. K., & Çiçek, H. (2024). Kavram, Sözcük Ve Terim Arasındaki İlişki. Kocatepe Beşeri Bilimler Dergisi, (1), 1–33.

İlhan, N. (2007). *Geçmişten Günümüze Sözlükçülük Geleneği Ve Türk Dili Sözlükleri*. Elazığ: Manas Yayıncılık.

Kocapınar, P. (2016). Sözlüklerin Ortaya Çıkışıyla İlgili Teoriler Üzerine Bir Değerlendirme. Gazi Türkiyat, (16), 129–141.

Koç, A. (2025). Türk sözlükçülük geleneğinde dijital dönüşüm. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (40),* 145–159.

Maden, A. (2020). *Sözlük kullanmaya yönelik araştırmaların eğilimleri*: Betimsel bir içerik analizi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (24),* 449–472.

Nurlu, M., & Sarıca, A. (2014). İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarındaki Sözcük Çalışmalarının Yöntem-Teknik Ve Türkçe Öğretimi Kazanımları Açısından İncelenmesi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi,* Cilt 4 Sayı 10, 19-37.

Ugan, F., & Ateş, M. (2023). Türkçe Ders Kitaplarının Tema Öğretimi Açısından İncelenmesi. *International Journal of Languages' Education, 11*(2), 33–51.

Yıldırım, O. (2020). Metin Dilbilimsel Bağdaşıklık ve Tutarlılık Temelinde Haldun Taner'in "Neden Sonra…"sı. *Journal of History School*, 48, 3392-3417.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

UNPACKING MANAGEMENT CHALLENGES IN SCHOOLS: INSIGHTS FROM LEADERSHIP PRACTICE

PhD Candidate, TUĞBA COZOĞLU
Düzce University,
cozoglut@gmail.com - ORCID ID:0000-0002-0550-5054

Prof. Dr, ENGİN ASLANARGUN
Düzce University,
enginaslanargun@gmail.com - ORCID ID:0000-0002-4965-0229

ABSTRACT

This study aimed to identify the challenges faced by school principals in managing schools and to analyze the impact of these challenges on managerial processes. The extant literature suggests that the professional development requirements of school principals transcend mere technical competencies, encompassing a broader spectrum of skills such as ethical leadership, effective communication, motivational strategies, technology integration, stakeholder collaboration, fostering a positive school climate, and crisis management. Prior research has additionally indicated that the instructional leadership responsibilities of principals have become increasingly significant; nevertheless, evolving educational policies, heightened accountability demands, and escalating societal expectations have augmented the complexity of leadership practices. Constrained financial allocations, issues pertaining to student conduct, difficulties in human resource management, and inadequate professional assistance were pinpointed as critical factors impacting school efficacy, educator performance, institutional climate, and student outcomes.

Consequently, this investigation was conceptualized as an exploratory qualitative case study and was executed during the 2024–2025 academic year. Participants included school principals possessing a minimum of ten years of professional experience, who were actively employed within the central district of Düzce, Türkiye. A semi-structured interview protocol—meticulously developed via a comprehensive literature review and subsequently validated by expert consensus and a preliminary pilot implementation—served as the primary instrument for data acquisition. Subsequent to obtaining institutional and ethical clearances, interviews were conducted within suitable school settings, audio-recorded with explicit consent, and meticulously transcribed verbatim. The resultant data underwent rigorous content analysis, encompassing coding, categorization, thematic development, and interpretive stages. Intercoder reliability was meticulously established via comparisons employing Miles and Huberman’s reliability coefficient. Credibility was augmented through participant validation

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

and the inclusion of direct quotations, whereas transferability was reinforced by furnishing comprehensive accounts of the research design, data collection, and analytical protocols. The findings elucidated that the challenges encountered by school principals evinced both systemic and practice-oriented dynamics, thereby constraining effective school leadership. The study concluded that ameliorating these challenges through robust professional support mechanisms and enhanced leadership policies is indispensable for sustaining efficacious school management and elevating educational outcomes.

Key Words: School management; school principals; managerial challenges; leadership; qualitative research; case study

1. Literature Review

School management has evolved into a highly complex and multidimensional process that extends far beyond traditional administrative and technical responsibilities. Contemporary school principals are now expected to assume roles that integrate instructional leadership, human relations management, ethical decision-making, crisis management, and the leadership of organizational change. Within this broadened framework, the challenges faced by principals cannot be attributed solely to individual inadequacies or skill gaps. Rather, these challenges are deeply embedded in systemic, structural, and contextual conditions. The academic literature consistently indicates that managerial difficulties in school leadership have not only intensified but also diversified considerably over recent decades.

1.1.Systemic and Leadership-Related Challenges

Faizuddin et al. (2022) emphasize that the problems encountered by school principals cannot be sufficiently explained by deficiencies in technical knowledge or managerial skills alone. Instead, principals increasingly struggle with issues related to ethical leadership, motivation, and decision-making within complex educational systems. The authors argue that effective and sustainable school leadership requires professional development models that are individualized, merit-based, and supported by continuous monitoring and systematic evaluation. In the absence of such comprehensive and well-structured support mechanisms, the multifaceted managerial challenges confronting school principals are unlikely to be resolved in a sustainable manner (Faizuddin et al., 2022).

1.2.Contextual and Interpersonal Pressures

Empirical evidence from different national contexts further illustrates the systemic nature of these challenges. In the Turkish education system, Kasalak (2020) identifies occupational health and safety concerns, communication problems, difficulties in integrating information technologies into educational practices, and persistent student discipline issues as the primary challenges faced by school administrators. These findings highlight that managerial difficulties are closely linked to physical safety, interpersonal relations, and core instructional processes. In particular, ineffective communication and ongoing student behavioural problems are frequently reported as factors that negatively affect organizational functioning and school climate.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Similarly, Peretomode and Dinzei's (2019) study conducted in Nigeria underscores communication as a central and recurring challenge in school management. Their findings reveal that many principals experience difficulties in verbal and written communication, active listening, providing constructive feedback, managing emotions, and resolving conflicts. In addition, principals encounter significant challenges in instructional supervision, including supporting lesson planning, evaluating classroom teaching practices, and monitoring student attendance. These results demonstrate the increasing difficulty principals face in balancing managerial responsibilities with instructional leadership roles.

1.3.Technological Change and Structural Reforms

Rapid technological advancement constitutes an additional layer of complexity in school leadership. Peretomode and Dinzei (2019) note that many principals lack sufficient competence in information and communication technologies (ICT), particularly in areas such as digital record management, professional email communication, and effective use of the internet for information and data-based decision-making. These limitations reduce administrative efficiency and hinder evidence-informed leadership practices, thereby intensifying the already demanding nature of the principalship.

At the same time, system-wide reforms and structural changes significantly reshape the context in which principals operate. Vete's (1990) study in Tonga demonstrates that curriculum reforms, decentralization processes, and increased stakeholder involvement have substantially expanded principals' responsibilities. As a result, principals are required to manage human resources, oversee curriculum implementation, allocate financial and physical resources, and lead institutional change simultaneously. This expansion of roles has markedly increased managerial pressure and the overall complexity of school leadership.

In a similar vein, Hussin and Al Abri (2015), examining educational reforms in Oman, report that principals experience considerable difficulty in fulfilling both instructional and transformational leadership expectations. Although principals are expected to articulate a clear school vision, use data for improvement, conduct performance evaluations, promote collaboration, and foster a positive school climate, inadequate professional support often prevents these expectations from being fully realized. This gap frequently leads to uncertainty, resistance, and challenges in the implementation of reform initiatives within schools.

1.4.Financial Constraints and Student-Related Challenges

Another critical dimension of school management challenges concerns financial limitations and student-related issues. Bukhari et al. (2021) identify persistent student discipline problems, low levels of academic motivation, and insufficient financial resources as the most common difficulties faced by school principals. In resource-limited contexts, financial constraints significantly restrict school improvement efforts and increase managerial stress. The study demonstrates that inadequate funding undermines principals' ability to perform essential leadership functions effectively, posing a serious risk to the long-term sustainability of school development initiatives (Bukhari et al., 2021).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2. Methodology

This study employed a qualitative research approach to explore, from the perspectives of experienced school principals, the strategies, conditions, and contextual factors that support and enhance principals' professional development. Qualitative research is particularly suited to investigating complex social phenomena by enabling an in-depth examination of participants' experiences, perceptions, and meaning-making processes within real-life contexts (Yıldırım & Şimşek, 2021). Through the systematic use of methods such as interviews, qualitative inquiry facilitates a nuanced understanding of how individuals interpret and respond to their professional environments.

Consistent with this epistemological orientation, the study was grounded in an inductive research logic. Rather than testing predetermined hypotheses, it sought to generate insights that emerge from the data itself, thereby capturing the context-dependent and dynamic nature of school leadership and professional learning (Creswell, 2013; Yıldırım & Şimşek, 2021). This inductive stance allowed for a comprehensive exploration of principals' professional development needs as they are constructed through everyday leadership practice.

Given the limited, fragmented, and context-specific nature of the existing evidence on principals' professional development in the focal setting, the study was designed as an exploratory qualitative inquiry. Exploratory qualitative research is particularly appropriate in areas where empirical knowledge remains underdeveloped, theoretical frameworks are insufficiently established, and researchers aim to identify key patterns, dimensions, and meanings grounded in participants' lived experiences rather than imposing externally derived assumptions (Patton, 2014).

Among the principal qualitative research designs—namely narrative inquiry, phenomenology, grounded theory, ethnography, and case study—a qualitative case study design was selected. This choice was guided by the study's aim to develop a rich, contextualized understanding of the phenomenon within its natural setting (Creswell, 2013). A case study enables an in-depth investigation of a bounded system, such as a particular group, setting, or process, within clearly delineated contextual boundaries (Merriam, 1998). Moreover, case study research is especially effective in capturing the interactions, processes, and contextual conditions that shape professional practice in authentic educational environments (Cohen et al., 2018; Denscombe, 2014). Accordingly, the case study design facilitated a holistic analysis of how school principals' professional development needs are formed through the interaction of leadership practices, organizational relationships, and contextual constraints (Yıldırım & Şimşek, 2021).

2.1. Study Group and Sampling Strategy

In qualitative research, sampling decisions are guided by the depth and relevance of information rather than statistical representativeness. In line with this principle, purposive sampling was employed to select participants who were expected to provide rich, detailed, and experience-based insights aligned with the objectives of the study. Purposive sampling allows researchers to deliberately identify cases that are especially informative by prioritizing participants' experiential knowledge and their capacity to reflect meaningfully on the phenomenon under investigation (Patton, 1987).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

This sampling strategy was considered particularly appropriate for examining the practice-based and context-sensitive nature of school leadership and principals' professional development. By focusing on information-rich cases, the study sought to generate an in-depth understanding of professional learning needs as articulated by principals with extensive leadership experience in the target context.

2.3. Sampling Procedure and Data Collection

Within the purposive sampling framework, criterion sampling was used as the primary participant selection strategy. Criterion sampling involves the inclusion of individuals who meet predefined conditions deemed essential for addressing the research questions (Patton, 1987). The study was conducted during the 2024–2025 academic year and involved school principals working in the central district of Düzce, Türkiye. To ensure participants possessed substantial leadership experience and the ability to engage in critical reflection on long-term professional learning trajectories, the primary inclusion criterion was a minimum of ten years of experience in the role of school principal.

Data were collected through semi-structured interviews, which were developed based on a comprehensive review of the relevant literature on school leadership and professional development. The interview protocol was reviewed by subject-matter experts to enhance content validity and was subsequently pilot-tested to assess clarity, relevance, and suitability for the target participant group. Following the receipt of institutional and ethical approvals, interviews were conducted in appropriate school settings. Participation was entirely voluntary, confidentiality was ensured, and informed consent was obtained prior to audio recording. Interviews were conducted for sufficient duration to allow for depth and richness of data, and probing questions were used as necessary to clarify, elaborate, and deepen participants' responses.

3. Findings

The analysis of interviews conducted with six school principals (M1–M6) indicates that the challenges encountered in school management are not isolated, technical, or incidental in nature. Rather, they emerge through the complex interaction of human relations, professional competencies, organizational conditions, and systemic structures. Participants' accounts reveal that school leadership is experienced as a deeply relational, emotionally demanding, and context-dependent process. The findings are presented below under thematic categories, each supported by direct quotations from participants. Specifically, the analysis identified the following overarching themes: (1) Human and Communication-Based Challenges in School Management; (2) Teacher-Related Professional and Ethical Deficiencies; (3) Parent-Related Challenges and Weak School–Family Collaboration; (4) Student Behavior, Psychosocial Problems, and Social Context; (5) Bureaucratic, Structural, and System-Level Constraints; and (6) Managerial Workload, Burnout, and Professional Meaning. An overview of the themes and associated codes derived from the analysis is presented in Table 1.

Table 1. Themes and Codes Derived from Participants (M1–M6)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Main Theme	Codes (Sub-themes)	Participants
1. Human and Communication-Based Challenges	The human factor as the core management challenge	M3
	Difficulties in communicating with teachers	M1, M3
	Difficulties in communicating with parents	M1, M2, M3
	Conflicts arising from role and perception differences	M3
	Lack of mutual empathy	M3
2. Teacher-Related Professional and Ethical Deficiencies	Insufficient problem identification and problem-solving skills	M6
	Lack of pedagogical knowledge / educational formation	M6
	Inadequate classroom and anger management skills	M6
	Teachers transferring problems directly to the principal	M6
	Avoidance of responsibility	M1
	Lack of team spirit	M1, M5
	Authoritarian and coercive managerial/teacher attitudes	M5
3. Parent-Related Challenges and Weak School–Family Collaboration	Parental indifference toward the school	M1, M2
	Low parental participation	M1, M2
	Weak sense of school belonging	M2
	Parents' prejudiced attitudes toward the school	M2
	Low participation in parent education programs	M2
	Parental denial of children's problems	M1, M3
	Blaming attitudes of parents	M3
4. Student Behavior and Psychosocial Problems	Disadvantaged student profiles	M5
	Fragmented or high-risk family structures	M5

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Main Theme	Codes (Sub-themes)	Participants
	Transfer of family and environmental problems into the school	M3, M5
	Undesirable student behaviors	M2, M5
	Difficulties in managing behavioral problems	M5
	Inability to manage the psychological dimension of behavior	M6
	Viewing behavioral issues solely as disciplinary problems	M6
5. Bureaucratic, Structural, and System-Level Challenges	Bureaucratic workload and obstacles	M1, M4
	Mismatch between authority and responsibility	M4
	Perceived loss of control in management	M4
	Regulation-centered management approach	M2
	Perceptions of injustice	M4
6. Merit, Favoritism, and Management Culture Issues	Lack of merit-based practices	M3, M4
	Favoritism	M4
	Influence of unions and hometown affiliations	M4
	Weakening of public service ethics	M3
7. Resource and Financial Constraints	Lack of financial resources	M1, M6
	Insufficient donations and school contributions	M1
	Insufficient cleaning staff	M4
	Resolving problems through outsourced services	M4
	High financial burden	M4
8. Physical Environment and Infrastructure Problems	Double-shift schooling / shared buildings	M1
	Inadequate technological infrastructure	M6
	Difficulties in updating equipment and systems	M6

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Main Theme	Codes (Sub-themes)	Participants
9. Weak Professional Solidarity and Organizational Learning	Decline in communication among colleagues	M3
	Weakening of consultation and inquiry culture	M3
	Decrease in school visits and collaborative learning	M3
10. Managerial Workload, Time Management, and Burnout	Ineffective use of time	M6
	Withdrawal from school due to workload	M6
	Loss of motivation	M4
11. School Climate, Ethical Inconsistency, and Trust Issues	Inconsistency between discourse and practice	M5
	Loss of trust	M5
	Decline in teacher motivation	M5
	Damage to institutionalization	M5
12. Professional Meaning, Values, and Intrinsic Motivation	Desire to improve the school	M5
	Motivation to positively impact students	M5
	Absence of careerism or position-seeking	M5

3.1.Human and Communication-Based Challenges in School Management

Across all participants, human relations and communication were identified as the central sources of difficulty in school management. Principals consistently emphasized that managerial problems originate less from regulations or instructional processes and more from interactions with teachers, parents, and other adult stakeholders.

3.1.1. The Human Factor as the Core Management Challenge

Several participants explicitly described “people” as the most challenging element of school leadership. One principal expressed this view succinctly:

“People. No matter what you put in place—communication, systems—it all comes down to people.” (M3)

The same participant further emphasized that managing adults is more emotionally exhausting than managing students:

“Children do not exhaust us anymore. Believe me, even the noise of over a thousand students does not tire us. Parents exhaust us. People exhaust us.” (M3)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

These statements illustrate that school management is perceived primarily as a human-centered activity that requires sustained emotional labor rather than merely administrative competence.

3.1.2. Difficulties in Communicating with Teachers

Participants reported that ineffective communication with teachers significantly disrupts school management processes. One principal noted that communication breakdowns bring organizational functioning to a halt:

“When you cannot communicate with teachers, everything comes to a standstill.” (M3)

Principals also emphasized that teachers’ limited understanding of administrative roles and procedures contributes to prejudice and conflict:

“Because they are unaware of the functions and procedures of administration, they approach us with prejudice.” (M3)

3.2.Teacher-Related Professional and Ethical Deficiencies

Teacher-related issues constituted a major source of managerial difficulty, particularly in terms of professional competence, responsibility, and ethical conduct.

3.2.1. Pedagogical and Problem-Solving Inadequacies

Several principals expressed serious concerns regarding teachers’ limited ability to identify and resolve classroom problems independently. One participant described this issue in strong terms:

“Unfortunately, there are serious professional inadequacies among teachers. They cannot even define a problem, let alone solve it.” (M6)

As a result, teachers frequently transfer responsibility to school administrators:

“They bring student-related problems directly to me. I tell them, ‘Don’t do this. You are a teacher.’” (M6)

3.2.2. Avoidance of Responsibility and Weak Team Culture

Some principals highlighted teachers’ reluctance to assume responsibility and engage in collaborative practices:

“Most teachers hesitate to take responsibility and avoid putting their hands under the stone.” (M1)

This avoidance weakens team culture and places a disproportionate burden on school principals.

3.3.Parent-Related Challenges and Weak School–Family Collaboration

Parent-related issues emerged as one of the most complex and emotionally demanding aspects of school management.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3.3.1. Low Parental Participation and Weak Sense of Belonging

Principals consistently reported low levels of parental involvement and weak attachment to schools:

“Out of 205 students, only 20 parents attend. Parents have no real connection with the school.” (M1)

Similarly, another participant stated:

“At most, 60 to 70 parents attend parent–teacher association meetings.” (M2)

3.3.2. Parental Denial and Conflict Escalation

Participants noted that parents’ reluctance to acknowledge their children’s problems often obstructs resolution processes:

“Parents do not accept the problem, and because we cannot reach common ground, the child ends up struggling.” (M1)

In some cases, parental involvement intensifies conflicts rather than resolving them:

“When parents get involved, the situation becomes unmanageable.” (M2)

3.4.Student Behavior, Psychosocial Problems, and Social Context

Principals emphasized that student behavior problems cannot be reduced to disciplinary issues alone, as they are closely linked to psychosocial and environmental factors.

3.4.1. Psychosocial Dimensions of Student Behavior

Participants highlighted the direct relationship between students’ emotional states and learning processes:

“When a child’s morale is low, learning simply does not take place.” (M6)

They also emphasized the need to understand the psychological foundations of behaviors such as bullying:

“I need to be able to define what lies behind the concept of bullying.” (M6)

3.4.2. Impact of Family and Social Environment

Several principals noted that family- and community-based problems are carried into schools:

“They come to school carrying various negative influences from their families and environment.” (M5)

Broader social deterioration was also perceived as affecting school life:

“The social deterioration reflects on teachers, and whatever affects teachers eventually affects you as well.” (M3)

3.5.Bureaucratic and Structural Constraints

Systemic and bureaucratic factors were identified as significant barriers to effective school leadership.

3.5.1. Authority–Responsibility Mismatch

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Some principals described situations in which they were held accountable without having real decision-making power:

“When it comes to solving problems, you suddenly realize that you are not actually the school principal.” (M4)

3.5.2. Lack of Merit and Perceived Injustice

Participants frequently referred to the absence of merit-based practices within the system:

“Where there is no merit, deficiencies are inevitable.” (M4)

Favoritism and informal affiliations were also mentioned:

“Union affiliations and hometown connections come into play.” (M4)

3.6.Managerial Workload, Burnout, and Professional Meaning

The cumulative effect of these challenges was described as leading to emotional exhaustion and time pressure among school principals.

3.6.1. Time Pressure and Avoidance Behaviors

One participant explained how excessive workload results in disengagement from school-centered responsibilities:

“Administrators end up escaping from the school. They leave an hour early.” (M6)

3.6.2. Professional Meaning and Intrinsic Motivation

Despite these challenges, some principals expressed strong intrinsic motivation and professional commitment:

“Adding one more brick on top of another gives me great satisfaction.” (M5)

Another participant emphasized the meaning derived from student-centered work:

“Being able to touch students’ lives makes me happy.” (M5)

Overall, the findings demonstrate that challenges in school management are constructed through intertwined human, professional, organizational, and systemic factors. The extensive use of direct quotations illustrates that these challenges are experienced not merely as technical problems but as deeply relational, emotionally demanding, and contextually embedded aspects of contemporary school leadership.

4. Discussion

4.1. Interpreting Challenges in School Management in Light of the Literature

This study examined the challenges encountered in school management through the perspectives of experienced school principals. The findings indicate that these challenges are not merely technical or procedural; rather, they are produced through the interaction of human relations, professional competencies, school culture, and system-level structures. This interpretation is consistent with the view that principals are not only administrators but also instructional and organizational leaders whose practices shape school improvement and the sustainability of teaching and learning over time (Leithwood et al., 2020; Swanson & Stewart, 2021). From this standpoint, the challenges principals experience should be understood as

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

conditions that directly influence their capacity to enact instructional leadership, maintain a positive school climate, and sustain improvement trajectories—outcomes that are closely tied to principals' continuous professional development (Ward & Rodd, 2024; Shiat Lu, 2023).

4.2.Human Relations and Communication as the Core of Managerial Difficulty

A central contribution of this study is the consistent emphasis principals placed on human relations and communication as the core of managerial difficulty. In the findings, challenges were frequently described as rooted in interactions with teachers and parents, reflecting the fundamentally relational nature of school leadership. This aligns closely with evidence that effective leadership requires strong communication, relationship management, and the ability to mobilize social groups and stakeholder networks to support sustainable practice (Swanson & Stewart, 2021). Moreover, professional development is repeatedly noted as a mechanism through which leaders can strengthen communication competence, enhance relationship-building capacity, and support a positive and inclusive organizational climate (Stoll et al., 2006; Potter & Chitpin, 2020; Verheijen-Tiemstra et al., 2024).

Importantly, the study's emphasis on communication challenges is also strongly corroborated by international evidence on principals' development needs. For example, Peretomode and Dinzei (2019) identify deficits in verbal and written communication, active listening, feedback practices, emotional regulation, and conflict resolution as recurrent areas requiring support among principals. Similarly, in Türkiye, Kasalak (2020) reports that effective communication skills are among the most prominent professional development needs for school administrators. Taken together, these studies support the interpretation that communication is not a peripheral "soft skill" but a high-impact leadership capacity that underpins organizational functioning and school climate.

4.3.Teacher Professional Competence and the Expansion of Managerial Burden

Another major finding is that teacher-related professional deficiencies substantially expand principals' managerial burden, drawing them into classroom-level problem solving and limiting time for strategic leadership. This result resonates with the broader literature suggesting that the sustainability of school- and classroom-based practices depends on the professional learning capacity of educators and leaders across the system (Swanson & Stewart, 2021). Where pedagogical competence is uneven—particularly in classroom management, problem identification, and responding to challenging student behavior—principals may be forced to compensate, thereby narrowing their scope for instructional leadership and school-wide improvement.

This interpretation is also consistent with work emphasizing that high-quality professional development should not only provide deep knowledge about new practices but also establish conditions that enable their implementation and sustained use through collaborative professional networks (Swanson & Stewart, 2021). At the leadership level, professional development can equip principals with the skills to guide teachers, strengthen instructional supervision, and support teacher learning in ways that ultimately contribute to student achievement (Leithwood et al., 2020; Darling-Hammond et al., 2024). Indeed, Hussin and Al Abri (2015) identify principals' needs in instructional leadership (e.g., monitoring student learning, performance appraisal, problem-solving, data-based decision-making, and effective ICT use) and in transformational leadership (e.g., fostering teamwork, communication,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

conflict resolution, and school climate), highlighting how teacher support and organizational capacity-building are inseparable in contemporary school leadership.

4.4. Weak School–Family Partnerships and the Emotional Complexity of Parental Relations

Consistent with the findings, parent-related challenges and weak school–family collaboration emerged as a highly demanding domain of school management. From an instructional leadership perspective, this is consequential because family and community engagement contributes to the conditions that support student learning and school improvement. The literature suggests that professional development can strengthen principals' capacity to establish effective school–family–community partnerships and build shared responsibility around student outcomes (Shiat Lu, 2023; Swanson & Stewart, 2021). In addition, Vete (1990) highlights that developing constructive relationships with stakeholders—including parents—is a critical domain of principals' professional development needs, especially in reform contexts where accountability and stakeholder participation increase.

Furthermore, the results underscore that parental engagement is not merely a matter of participation rates but also of relational quality, trust, and shared problem definition. This insight is aligned with the argument that leadership for school improvement requires value-based practices that build trust and a positive school climate—capacities that can be strengthened through sustained, practice-oriented professional learning (Stoll et al., 2006; Potter & Chitpin, 2020). When parents deny problems or adopt accusatory stances, principals' leadership becomes more emotionally complex and resource-intensive, reinforcing the need for relational competencies and conflict management as core elements of leadership development (Peretomode & Dinzei, 2019; Kasalak, 2020).

4.5. Student Behavior Beyond Discipline: Psychosocial and Contextual Dimensions

The findings also show that student behavior problems are understood by principals as psychosocial and context-dependent rather than solely disciplinary. This aligns with contemporary perspectives that emphasize the importance of identifying the roots of behavior (e.g., emotional well-being, family instability, and social disadvantage) and responding through holistic support approaches rather than punitive reflexes. Crucially, these realities expand the expectations placed on principals and require leadership capacities related to problem-solving, crisis management, and the development of supportive school climates (Potter & Chitpin, 2020; Stoll et al., 2006).

In this respect, Türkiye-based evidence is again consistent with the present study: Kasalak (2020) reports student discipline/behavioral issues as a central area in which school leaders need professional development. Similarly, Peretomode and Dinzei (2019) identify school climate and discipline management (e.g., implementing rules, fostering self-discipline, guidance, and encouraging teacher development) as major development areas for principals. These parallels suggest that student behavior challenges should be interpreted not as isolated school-level incidents but as leadership challenges that demand pedagogical understanding, emotional regulation, and systemic support capacity.

4.6. Bureaucratic Constraints, Authority Limitations, and Structural Inequalities

A further core finding concerns systemic constraints, particularly the mismatch between responsibility and authority and the perceived lack of fairness and merit-based practices. The

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

literature indicates that principals' effectiveness in managing change and sustaining improvement is shaped not only by individual competencies but also by systemic conditions and reform structures (Vete, 1990; Hussin & Al Abri, 2015). Vete (1990) shows that reforms and shifting governance expectations expand principals' roles across human resource management, curriculum oversight, and resource management, intensifying complexity and heightening professional development needs. Similarly, Hussin and Al Abri (2015) argue that reform contexts increase the demands on principals and require comprehensive, needs-based professional development models—particularly when top-down policy implementation creates uncertainty and resistance at the school level.

Importantly, the present findings also resonate with evidence that principals' professional development needs extend beyond technical skills to include ethical leadership, motivational competencies, and system-integrated decision-making. Faizuddin et al. (2022) emphasize that sustainable leadership development requires individualized approaches, merit-based appointments, and continuous monitoring and evaluation mechanisms; without such systemic support, leadership challenges are unlikely to be resolved sustainably. This is directly relevant to the current findings on perceived injustice, favoritism, and authority limitations, which collectively weaken trust and reduce leaders' capacity to mobilize collective action in schools.

4.7.Managerial Workload, Burnout, and the Search for Professional Meaning

Finally, the findings highlight the cumulative effects of relational, professional, and systemic pressures in the form of workload strain and burnout risk. This interpretation aligns with the idea that contemporary principals operate under intensifying role demands and accountability pressures, requiring both instructional and managerial expertise (Bukhari et al., 2021). Bukhari et al. (2021) further show that principals most frequently report challenges related to student issues and insufficient financial resources—conditions that limit school improvement initiatives and elevate leadership stress. These results mirror the present study's pattern in which psychosocial student needs and resource constraints amplify managerial overload.

At the same time, the findings reveal that principals sustain their work through meaning-making and intrinsic motivation, particularly through commitment to student well-being and school improvement. This is consistent with arguments that leadership development is not solely about skill acquisition; it also involves strengthening leaders' efficacy, professional identity, and long-term learning orientation. Shiat Lu (2023) conceptualizes professional development as a continuous learning process that enhances principals' leadership knowledge and effectiveness in implementing school transformation, while Sahlin (2023) emphasizes the necessity of lifelong learning for principals working in complex and rapidly changing environments. In addition, Darling-Hammond et al. (2024) highlight the value of practice-based, data-informed, and mentoring-oriented professional learning models for developing expert principals, with potential downstream benefits for teacher satisfaction and student outcomes.

4.8.Implications for Leadership Development and System Design

Taken together, the findings and literature indicate that improving school management requires interventions that go beyond short-term technical training. First, professional development should systematically strengthen principals' relational competencies (communication, conflict resolution, and empathy), consistent with evidence on persistent communication-related development needs (Peretomode & Dinzei, 2019; Kasalak, 2020).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Second, leadership development should be practice-oriented and sustained over time through mentoring, collegial learning, and collaborative networks, which are associated with the sustainability of improved practices in schools (Garet et al., 2001; Swanson & Stewart, 2021; Darling-Hammond et al., 2024). Third, system-level reforms should align authority with responsibility and prioritize merit-based practices and transparent decision mechanisms, given that leadership challenges are shaped by systemic conditions and ethical governance as much as by individual capacity (Faizuddin et al., 2022; Hussin & Al Abri, 2015).

In conclusion, this study contributes an integrated, practice-based account of school management challenges as experienced by principals. By foregrounding relational demands, psychosocial complexity, and structural constraints, it reinforces the need to conceptualize school leadership as contextually embedded, emotionally demanding, and deeply dependent on sustained professional development and supportive system design (Leithwood et al., 2020; Swanson & Stewart, 2021; Shiat Lu, 2023).

5. Conclusion

5.1. Interpreting Challenges in School Management

This study explored the challenges encountered in school management through the perspectives of experienced school principals. The findings demonstrate that these challenges are not isolated technical issues; rather, they are produced through the interaction of relational dynamics (teacher–principal–parent communication), professional competencies (instructional and behavioral problem-solving), psychosocial and socio-cultural conditions influencing students, and system-level constraints (bureaucracy, authority–responsibility mismatch, and perceived inequities in governance). The results underscore that the principalship is increasingly defined by emotional labor, role complexity, and heightened expectations for both instructional and organizational leadership.

5.2. Implications for School Leadership and Professional Development

By integrating principals' accounts with the relevant literature, the study highlights that strengthening school management requires a dual focus: (a) developing principals' relational and instructional leadership capacities through sustained, practice-oriented professional development, and (b) improving system conditions that shape leaders' decision space, fairness perceptions, and resource availability. The study therefore contributes an empirically grounded and context-sensitive account of school management challenges, emphasizing that sustainable improvement depends on both leadership learning and structural support. In settings characterized by resource constraints and complex student needs, leadership effectiveness is likely to remain limited unless professional development is continuous, needs-based, and complemented by coherent governance structures.

6. Implications for Policy and Practice

6.1. Implications for Policy

Establish coherent authority–responsibility alignment for principals.

Centralized systems should reduce the accountability–authority gap by clarifying principals' decision rights in staffing, resource allocation, and school-level operational planning. Policies that hold principals responsible without granting meaningful discretion are likely to reinforce disengagement, undermine trust, and weaken implementation capacity.

Prioritize merit-based and transparent appointment and assignment mechanisms.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

The findings indicate that perceived injustice and favoritism erode motivation and organizational trust. System-level policies should strengthen meritocratic procedures, transparent criteria, and independent oversight mechanisms to reduce perceptions of unfairness and to protect the moral legitimacy of school leadership.

Institutionalize continuous, needs-based professional development across career stages.

Leadership development should not be limited to newly appointed principals. Policy frameworks should mandate and fund continuous development opportunities for experienced principals, grounded in systematic needs analyses and sustained over time rather than delivered as one-off workshops.

Integrate leadership development with instructional improvement and psychosocial student support.

Given that principals face student behavior and psychosocial challenges that exceed disciplinary framing, policy should support inter-sectoral collaboration (e.g., school counseling services, social support agencies) and equip principals with structured guidance for psychosocial response systems, prevention strategies, and crisis management.

Create stable resource channels for essential operations and learning infrastructure.

Resource insecurity—particularly for cleaning staff, basic operational costs, and technological infrastructure—emerged as a practical constraint that amplifies managerial stress and limits school improvement. Policies should ensure predictable operational funding and develop minimum standards for infrastructure and digital capacity.

6.2.Implications for Practice

Strengthen relational leadership capacities as core professional competencies.

School leaders should systematically develop communication, conflict resolution, empathy-based perspective-taking, and feedback practices—skills that shape school climate and reduce relational breakdowns with teachers and parents.

Build shared understanding of administrative processes and role expectations.

Schools can reduce perception-based conflict by increasing transparency in decision-making, explaining constraints (e.g., regulations, budget limits), and creating regular forums where teachers can ask questions and engage in sense-making around administrative procedures.

Develop collaborative structures that reduce individualized managerial burden.

Principals should cultivate distributed leadership through functional leadership teams, teacher leadership roles, and collaborative routines. Strengthening team culture can mitigate responsibility avoidance and make school management more sustainable.

Implement proactive school–family partnership strategies focused on trust and shared problem definition.

Rather than treating parental engagement as attendance-based, schools should create structured communication channels, parent learning opportunities, and mediation practices that support shared responsibility and reduce denial or blame dynamics.

Adopt multi-tiered approaches to student behavior that integrate psychosocial support.

Given the psychosocial nature of many behavioral challenges, schools should use preventive and supportive frameworks (e.g., early identification, counseling referrals, social–emotional learning routines) rather than relying primarily on punitive disciplinary responses.

Protect principals’ time for instructional leadership and strategic school improvement.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Schools should streamline internal processes, delegate operational tasks where possible, and reduce unnecessary paperwork to prevent leadership time from being absorbed by administrative overload, which contributes to burnout and withdrawal behaviors.

7. References

Bukhari, S. K. U. S., Abiodullah, M., Ali, R., & Kanwal, A. (2021). The role, professional development, and challenges of principals: Key ingredients of school leadership. Pakistan Journal of Humanities and Social Sciences, 9(2), 141–149. https://doi.org/10.52131/pjhss.2021.0902.0121

Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2018). *Research methods in education*. (8th ed.). Routledge.

Creswell, J. W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. Sage

Darling-Hammond, L., LaPointe, M., Meyerson, D., Orr. M. T., & Cohen, C. (2007). Preparing School Leaders for a Changing World: Lessons from Exemplary Leadership Development Programs. Stanford, CA: Stanford University, Stanford Educational Leadership Institute.

Denscombe, M. (2014). *The good research guide* (4th ed.). Open University Press.

Faizuddin, A., Azizan, N. A., Othman, A., & Ismail, S. N. (2022). Continuous professional development programmes for school principals in the 21st century: Lessons learned from educational leadership practices. *Frontiers in Education, 7*, 983807. https://doi.org/10.3389/feduc.2022.983807

Garet, M., Porter, A., Desimore, L., Birman, B., & Yoon, K.-S. (2001). What makes professional development effective? Results from a national sample of teachers. *American Educational Research Journal, 38*(4), 915-945. http://dx.doi.org/10.3102/00028312038004915

Hussin, S., & Al Abri, S. (2015). Professional development needs of school principals in the context of educational reform. *International Journal of Educational Administration and Policy Studies*, 7(4), 90–97. Doi: 10.5897/IJEAPS2015.0391

Kasalak, G. (2020). *How do school administrators perceive their own professional development activities?* Education as Life (Yaşadıkça Eğitim), 34(1), 111–130.

Merriam, S. B. (1998). *Qualitative research and case study applications in education.* Jossey-Bass.

Leithwood K., Harris A., & Hopkins D. (2020). Seven strong claims about successful school leadership revisited. *School Leadership & Management 40*(1): 5–22.

Patton, Q. M. (1987). How to use qualitative methods in evaluation. Newsbury Park, London, New Dehli: Sage Publications.

Patton M.Q. (2014). *Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice*. SAGE Publications.

Peretomode, V. F., & Dinzei, M. M. (2019). *Professional development needs of public and*

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

private secondary school principals in Delta State, Nigeria. International Journal of Educational Administration, 11(1), 7–21.

Potter, I., & Chitpin, S. (2021). Professional Development for School Leaders in England: Decision-Making for Social Justice. *Professional Development in Education*, *47*(1), 63–74.

Sahlin, S. (2023). *Professional development of school principals : How do experienced school leaders make sense of their professional learning?* https://doi.org/10.1177.17411432231168235

Shiat Lu, W. (2023). Backward Design: An Approach to the Professional Development of School Leaders. *Innovare Journal of Education; Vol 11, Issue 3, 2023 (May-June); 40-472347-5528*.

Stoll, L., Bolam, R., McMahon, A., Wallace, M., & Thomas, S. (2006). Professional learning communities: A review of the literature. *Journal of Educational Change, 7,* 221-258. http://dx.doi.org/10.1007/s10833-006-0001-8

Swanson, E., & Stewart, A. A. (2021). *Delivering Professional Development That Sticks: A Guide for School Leaders*.

Verheijen-Tiemstra, R., Ros, A., Vermeulen, M., & Poell, R. F. (2024). Strengthening inclusive leadership: insights from a professional development programme for school and childcare leaders. *Professional Development in Education*. https://doi.org/10.1080/19415257.2024.2371842

Vete, V. (1990). *Professional development and training needs of school principals in Tonga* (Master's thesis, Edith Cowan University). Edith Cowan University Research Online.

Ward, C. & Rodd, P. (2024). PD: A professional deterrence? The financial cost and time commitment of professional development for VET practitioners in Western Australia. *Australian Journal of Adult Learning*, *64*(1), 53–81.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). Qualitative research methods in the social sciences (12th ed.). Seçkin Publishing.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

MAPPING THE PRINCIPALS' PROFESSIONAL DEVELOPMENT NEEDS

PhD Candidate, TUĞBA COZOĞLU
Düzce University,
cozoglut@gmail.com - ORCID ID:0000-0002-0550-5054

Prof. Dr, ENGİN ASLANARGUN
Düzce University,
enginaslanargun@gmail.com - ORCID ID:0000-0002-4965-0229

ABSTRACT

This qualitative case study investigated the professional development needs of school principals in their capacity as instructional leaders. A comprehensive literature review identified multifaceted requirements encompassing technological transformation, digital competencies, inclusive and instructional leadership, data-driven decision-making, crisis and change management, socio-emotional competence, and contextual leadership. Additionally, principals require enhanced attitudes and dispositions, including fostering an inclusive school climate, supporting diverse instructional practices, engaging in self-regulated learning, and committing to lifelong learning. However, factors such as demanding workloads, role ambiguity, resource limitations, and inadequate systematic monitoring mechanisms were found to impede their professional development trajectories. The study was conducted in the central district of Düzce province during the 2024–2025 academic years. Criterion sampling was employed, targeting school principals with a minimum of ten years of professional experience. Data were collected via a semi-structured interview protocol, developed through an extensive literature review, and validated for content clarity and suitability through expert consultation and a pilot study. Interviews were conducted face-to-face in appropriate school settings, ensuring voluntary participation, informed consent, and recorded responses with explicit permission. Probing questions were utilized to elicit in-depth responses.

The dataset underwent analysis using content analysis methodology. Interview transcripts were systematically coded via a data-driven approach, followed by the refinement and categorization of codes, which culminated in the generation of overarching themes. Reliability was ensured through a comparison of the researcher's coding with an expert coder, employing Miles and Huberman's formula. Credibility was enhanced through rigorous expert review, participant confirmation, and transparent reporting of each research step. Furthermore, transferability was augmented by a detailed description of the study group, data collection tools, and analysis procedures, while confirmability was established through meticulous documentation of analytical decisions. The findings revealed that school principals possess distinct professional development needs across technical, human, and conceptual leadership domains. Based on these identified needs, recommendations for the formulation of an

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

instructional-leadership-focused professional development program were advanced and thoroughly deliberated within the concluding section.
Key Words : School principals, Professional development, Instructional leadership, Needs analysis, Content analysis, Qualitative research

8. Literature Review

8.1.Conceptualizing Professional Development in Education

Professional development (PD) is widely acknowledged as a complex and multidimensional construct that cannot be captured by a single, universally accepted definition. Rather than referring solely to formal training activities, PD encompasses a broad range of learning experiences that support professional growth within a specific career field. These experiences include the development of transferable skills, theoretical and academic knowledge, professional experience, individual attitudes, and practical competencies acquired through both formal and informal learning processes (Farla et al., 2024; Penuel et al., 2007).

In educational contexts, professional development is commonly defined as activities that enhance educators' competencies through the acquisition of new knowledge, skills, and dispositions (Vinish et al., 2024). Such activities are typically pursued to strengthen professional roles, support career advancement, and promote long-term effectiveness (Ali Al-Tayep et al., 2024). Research consistently emphasizes that PD should be continuous rather than episodic, as sustained participation leads to deeper learning and more enduring outcomes (Saeed & Moreira, 2010; Carson et al., 2020). Comprehensive engagement in PD has also been shown to increase self-confidence, expand professional profiles, and facilitate the acquisition of new competencies that support career development (Hill & Elsayed, 2024; Dinnen et al., 2024).

8.2.Professional Development and School Leadership

Professional development constitutes a critical component of efforts to improve school quality and student achievement (Williams, 2008). In this regard, the professional development of school principals plays a pivotal role in shaping instructional leadership and overall school effectiveness (Mavi, 2023). As principals' roles have become increasingly complex—encompassing instructional, managerial, and relational responsibilities—scholarly attention to their professional learning has intensified (Beausaert et al., 2023; Brauckmann et al., 2023).

Effective school principals not only promote academic achievement but also cultivate learning environments characterized by high expectations, collaboration, and shared responsibility among stakeholders. By ensuring that educators and students have access to appropriate resources and support, principals contribute to coherent school direction and sustainable improvement. Consequently, investing in principals' professional development is widely recognized as a key strategy for enhancing the quality of teaching and learning (Rodriguez-Gomez et al., 2020). Research further suggests that principals' competencies in instructional leadership, policy implementation, stakeholder engagement, and resource management ultimately serve the overarching goal of improving student learning outcomes (Reeves et al., 1998).

8.3.Learning Contexts and Professional Development Practices

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Recent research highlights the importance of collaborative and practice-oriented learning contexts in principals' professional development. Partnerships with communities and external stakeholders create valuable learning opportunities by exposing principals to new perspectives and innovative problem-solving approaches (Shiat Lu, 2023). Similarly, professional development workshops are regarded as significant learning environments through which principals acquire knowledge and skills that can be transferred to teachers and school staff, thereby fostering collective professional growth (Walker et al., 2023; Sancho et al., 2024).

Participation in professional learning alongside teachers has been shown to enhance principals' own professional development. Activities such as engaging in professional dialogue, reflecting on instructional practices, and modeling teaching practices positively influence principals' understanding of teaching and learning processes (Hilton, 2015). These findings underscore the importance of integrating principals into school-based professional development initiatives rather than positioning them solely as supervisors of teacher learning.

8.4.Emerging Professional Development Needs of School Principals

The professional development needs of school principals have diversified in response to technological innovation and changing educational environments. Research indicates that principals increasingly require digital competencies to effectively lead e-learning initiatives, manage online learning processes, and support teachers' use of digital instructional tools (Saeed & Moreira, 2010). In addition, competencies such as data-informed decision-making, flexible leadership, and crisis management are frequently identified as essential components of contemporary professional development programs.

Another recurring theme in the literature concerns the need to bridge theoretical knowledge and practical experience. Principals are expected to internalize innovative learning approaches, encourage digital pedagogical practices, and continuously reflect on their leadership behaviors. Accordingly, lifelong learning and systematic professional development planning are emphasized as prerequisites for sustainable leadership practice (Saeed & Moreira, 2010).

8.5.Inclusive, Contextual, and Self-Regulated Leadership Development

Recent empirical studies emphasize the multidimensional nature of principals' professional development needs. Verheijen-Tiemstra et al. (2024) demonstrated that professional development programs focusing on inclusive leadership can enhance principals' awareness and behaviors related to belonging, equity, participation, and information sharing. However, challenges remain in adopting practices that value individual uniqueness, suggesting that inclusivity must be addressed at both organizational and individual levels.

The literature further suggests that professional development should be individualized, context-sensitive, and practice-oriented. Learning experiences that are theoretically grounded yet directly connected to principals' daily practices are perceived as more effective. Moreover, self-regulated learning strategies—such as reflective journaling, guided dialogue, and personalized learning pathways—enable principals to take ownership of their professional growth, although varying levels of guidance and support may be required (Verheijen-Tiemstra et al., 2024).

8.6.Instructional Leadership and Professional Development Outcomes

Instructional leadership emerges consistently in the literature as a central focus of principals' professional development. Research indicates that effective instructional leadership positively influences student achievement by strengthening curriculum implementation, teacher performance, and learning environments (Hill & Elsayed, 2024; Westberry & Hornor, 2022).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Beyond pedagogical expertise, principals are also expected to develop social-emotional competencies such as resilience, empathy, and emotional intelligence, particularly in response to recent social and educational disruptions.

Contextual leadership has also gained prominence, as principals must respond to the unique socio-cultural characteristics, resource constraints, and stakeholder expectations of their schools. Studies emphasize that professional development programs should therefore be adaptive, data-informed, and mentoring-supported to address both individual and systemic leadership challenges (Westberry & Hornor, 2022).

Overall, the literature converges on the view that principals' professional development should be continuous, multidimensional, and strategically aligned with instructional leadership goals. Structured yet flexible professional learning opportunities, supported by mentoring, collaboration, and reflective practice, are essential for strengthening leadership capacity and improving educational quality (Grissom et al., 2021; Bastian & Henry, 2015).

9. Methodology

9.1.Research Design

This study adopted a qualitative approach to examine—through the perspectives of experienced school principals—the strategies and conditions needed to strengthen principals' professional development. Qualitative research uses systematic methods (e.g., interviews, observations, document review) to generate an in-depth understanding of phenomena as they occur in real-life contexts and to interpret the meanings participants attribute to their experiences (Yıldırım & Şimşek, 2021). In line with this purpose, the study followed an inductive logic and sought to illuminate the complexity and context-specific nature of school leadership and professional learning (Creswell, 2013; Yıldırım & Şimşek, 2021).

Given the limited and fragmented evidence base on principals' professional development needs in the focal context, the study was designed as an exploratory qualitative inquiry. Exploratory qualitative studies are particularly appropriate when a topic is under-researched, when established hypotheses are insufficient, and when researchers aim to identify patterns and build an interpretive understanding grounded in participants' lived experiences rather than testing predetermined assumptions (Patton, 2014).

Among the major qualitative designs (narrative, phenomenology, grounded theory, ethnography, and case study), a qualitative case study was selected because the study aimed to generate a detailed understanding of the phenomenon within its natural setting (Creswell, 2013). A case study enables an in-depth examination of a bounded system—such as a setting, group, or process—within clearly defined boundaries (Merriam, 1998). It is also well-suited to capturing the processes, interactions, and contextual factors that shape practice in authentic environments (Cohen et al., 2018; Denscombe, 2014). Accordingly, the case study design allowed for a holistic analysis of how principals' professional development needs are constructed through the interplay of contextual conditions, leadership practices, and organizational relationships (Yıldırım & Şimşek, 2021).

9.2.Study Group and Sampling Strategy

In qualitative research, sampling is guided by information richness rather than statistical representativeness. Therefore, purposive sampling was used to identify participants who could provide in-depth and relevant insights aligned with the study's objectives. Purposive sampling enables the deliberate selection of cases that best illuminate the research problem by prioritizing

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

experiential knowledge and context-specific understanding (Patton, 1987). This strategy was considered appropriate for capturing the nuanced and practice-embedded nature of school leadership and principals' professional development needs in the target setting.

9.3.Sampling Procedure and Data Collection

Criterion sampling, a common purposive sampling technique, was employed to recruit participants who met predefined inclusion criteria. The study was conducted during the 2024–2025 academic year with school principals working in the central district of Düzce, Türkiye. To ensure substantial leadership experience and the capacity for critical reflection on long-term professional learning, the primary inclusion criterion required a minimum of ten years of experience as a school principal.

Data were collected through semi-structured interviews developed on the basis of an extensive review of the relevant literature. The interview protocol underwent expert review to establish content validity and was pilot-tested to assess clarity and appropriateness for the target population. Following institutional and ethical approvals, interviews were conducted in appropriate school settings. Participation was voluntary, confidentiality was assured, and audio recording was conducted with informed consent. Interviews were conducted with sufficient duration to support depth, and probing questions were used to clarify and extend participants' responses when needed.

10. Findings

This section presents the empirical findings generated from the analysis of Research Question 1, which sought to identify the professional development domains that school principals perceive as requisite for achieving more effective school management. The content analysis yielded five interconnected and salient themes, which organize the discussion: (1) Academic, Theoretical, and Continuous Professional Development; (2) Experiential Learning, Mentoring, and Collegial Support; (3) Communication Acumen and Relationship Management; (4) Value-Based Leadership, Trust, and School Climate; and (5) Innovation, Project Development, and Adaptability to Change. An overview of the themes and subthemes derived from the analysis is presented in Table 1.

Table 1. Themes and Codes Derived from Participants (M1–M6)

Main Themes	Codes (Subthemes)	Participants
1. Academic, Theoretical, and Continuous Professional Development	Need for postgraduate education	M1, M2
	Engagement with academic literature and current research	M1, M2, M6
	Need for knowledge of educational legislation	M6
	Methodological and instructional techniques	M6
	Pedagogical content knowledge	M6
	Need for continuous self-renewal	M3, M5, M6
	Professional development through online courses and seminars	M1, M2

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Main Themes	Codes (Subthemes)	Participants
2. Experience, Mentoring, and Collegial Learning	Support from experienced principals	M1, M2, M3, M6
	Learning from others' mistakes (vicarious learning)	M1, M2, M3, M4
	Consultation and collaboration with colleagues	M3, M4, M6
	Learning through observing other schools	M3, M4
	Peer learning and sharing culture	M2, M3, M4
3. Communication Skills and Relationship Management	Effective communication with teachers	M1, M2, M3, M5
	Effective communication with parents	M1, M2, M3
	Communication with the community and upper administration	M1, M2, M5
	Open-door policy and accessibility	M1, M2
	Early problem-solving through communication	M1, M2, M3
4. Leadership, Trust, and School Climate	Trust-building leadership	M1, M2, M3
	Crisis-solving leadership	M1, M2, M3
	Teacher trust and psychological safety	M1, M2, M3
	Value-based and human-centered leadership	M5, M6
	Strengthening school climate	M1, M2, M5, M6
5. Project Development, Innovation, and Adaptability to Change	Need for project development	M3, M4
	Project management and sustainability	M3, M4
	Innovative perspective	M3, M5
	Adaptation to generational change and the contemporary era	M3, M5, M6
6. Technological Competence and Digital Management	Need for effective use of technology	M3, M6

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Main Themes	Codes (Subthemes)	Participants
	Using technology as a managerial tool	M6
	Monitoring and controlling digital processes	M3

10.1. Academic, Theoretical, and Continuous Professional Development

A central tenet articulated by all participants was the necessity for school leadership to transcend mere experience, requiring a robust foundation in academic knowledge, theoretical frameworks, and perpetual learning. Graduate education, particularly, was frequently cited as a crucial contributor to advancing managerial perspectives and professional competence. As articulated by one principal, "Graduate education is important for professional development; postgraduate studies can and should be continued" (M1), while another characterized postgraduate studies as affording "a clear advantage" (M2).

Participants further stressed that academic development must extend beyond formal credentials to encompass the engagement with current scholarly research and evidence-based literature. Principals reported actively drawing on academic studies to inform and address school-related challenges. A participant noted, "We can read articles on how to improve school climate" (M1), reinforcing the value of evidence-based practice. Another emphasized its utility in daily operations: "Even for the smallest problem, we can benefit from research conducted on that issue" (M2). This knowledge-based approach was deemed fundamental to effective decision-making, as concisely articulated: "If I am going to make a decision, what I need is knowledge" (M6).

The data also revealed a persistent emphasis on the imperative for continuous professional renewal. Several principals underscored the risk of professional stagnation resulting from a failure to update one’s knowledge base. One participant remarked, "When you keep doing the same things, you become professionally blind" (M3), while another highlighted the disjuncture created by evolving societal contexts: "Each new generation comes with its own era, but we fail to prepare ourselves accordingly" (M5). Online training programs and seminars were viewed as accessible and practical modalities for ongoing learning, with one participant noting the accessibility of "Distance education programs related to school leadership" (M1) and another emphasizing the role of seminars in facilitating experience exchange (M2).

10.2. Experiential Learning, Mentoring, and Collegial Support

The findings indicated that experiential learning, formal mentoring, and peer interaction constitute a pivotal component of principals' professional growth trajectory. Participants consistently acknowledged that the full spectrum of leadership challenges cannot be resolved solely through individual experience, thereby emphasizing the essential value of learning from seasoned colleagues. One principal explained the rationale: "You can improve yourself by communicating with experienced people and exchanging ideas about the problems you face... you cannot make all the mistakes yourself" (M2).

Furthermore, principals described actively seeking peer consultation as an integral component of their daily leadership practice. One participant stated, "I call experienced principals and ask for advice" (M3), while another emphasized the critical role of vicarious learning: "We need to

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

learn from what others have experienced" (M4). This perspective was reiterated by a third principal who stated, "We cannot learn everything by making the same mistakes ourselves" (M6). Collectively, these findings underscore the strategic significance of informal learning networks and collegial support mechanisms for professional skill enhancement.

10.3. Communication Acumen and Relationship Management

Communication skills emerged as the most consistently highlighted professional development area across all participant narratives. Principals unanimously reported that effective communication with teachers, parents, students, and senior administrators is a direct determinant of overall school effectiveness. One participant summarized this view concisely: "Everything depends on communication" (M1).

Effective communication with teachers was identified as a key determinant of the organizational climate. Participants noted that weak teacher communication precipitates organizational disruption, whereas communication rooted in trust fosters collaboration and well-being. One principal lamented, "Our biggest problem is weak communication with teachers" (M1), while another stressed the foundational element of trust: "If teachers trust their principal, they feel more at ease" (M2). Communication breakdowns were described as structurally impeding management processes: "When you cannot communicate with teachers, everything comes to a standstill" (M3).

Communication with parents was also cited as a critical management challenge. One participant highlighted a primary obstacle: "Parental indifference is the biggest problem" (M1), while another emphasized the need for accessibility: "Parents want a principal whose door is always open and who listens to them" (M2). Participants suggested that robust communication prevents the escalation of minor issues, as expressed by one principal: "When communication is strong, small problems do not turn into major issues" (M2).

10.4. Value-Based Leadership, Trust, and School Climate

The findings demonstrated that effective school leadership is fundamentally grounded in practices that prioritize trust, problem-solving capacity, and value-oriented action. Participants emphasized the necessity of cultivating an environment where teachers feel secure and unthreatened by their principal. One principal stated, "Teachers should not feel worried about their principal" (M1), while another highlighted the need for practical competence: "Teachers need to believe that their principal can resolve their problems" (M2).

Several participants underscored the humanistic and ethical dimensions of leadership. One principal emphasized supportive leadership: "A school leader should stand by the teacher" (M6). Sensitivity to the quality of teacher–student interactions was also prominent, with one participant expressing concern that "Not loving the child is a serious problem" (M5). These findings suggest that high-impact leadership practices are inextricably intertwined with the successful development of a positive, supportive, and humane school climate.

10.5. Innovation, Project Development, and Adaptability to Change

Finally, a subset of participants emphasized that contemporary school leadership mandates a capacity for innovation, strategic project development, and proactive adaptability to change. One principal explicitly stated the current expectation: "Today, school principals are expected to produce projects" (M3). Participants also highlighted the continuous need to adjust practices in response to evolving student profiles and stakeholder expectations. As one principal summarized, "Stakeholders' needs differ in every period" (M6). These findings collectively

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

position adaptability and innovation as essential competencies for sustaining effective school leadership within dynamic educational ecosystems.

11. Discussion

This study rigorously investigated school principals' self-identified professional development needs within the overarching framework of instructional leadership. The findings unequivocally demonstrate that principals conceptualize professional development as a multidimensional, continuous, and practice-oriented process that fundamentally encompasses academic grounding, experiential knowledge, communication competence, trust-based relational leadership, and robust adaptability to institutional change. These results largely resonate with and substantiate the existing scholarly literature, while simultaneously offering context-specific empirical evidence that deepens the understanding of how educational leaders prioritize and perceive their developmental imperatives.

11.1. Professional Development as a Continuous and Multidimensional Process

The findings reveal a strong emphasis among principals on the significance of academic knowledge, theoretical grounding, and continuous learning as indispensable components of effective school leadership. This conceptualization aligns precisely with scholarly perspectives positing that professional development lacks a singular definition, representing instead a complex learning trajectory that integrates theoretical knowledge, transferable skills, experience, attitudes, and both formal and informal learning opportunities (Farla et al., 2024; Penuel et al., 2007). Participants' consistent emphasis on postgraduate education and systematic engagement with academic literature directly supports the proposition that sustained learning and reflective practice are pivotal in enhancing educators' competencies (Vinish et al., 2024; Ali Al-Tayep et al., 2024).

Moreover, the results corroborate established research underscoring the vital importance of continuity in professional development initiatives. Studies have consistently demonstrated that long-term, sustained developmental efforts yield greater efficacy than transient or fragmented interventions (Saeed & Moreira, 2010; Carson et al., 2020). Principals' expressed concern regarding professional stagnation directly reflects this literature, reinforcing the view that continuous professional renewal contributes not merely to skill acquisition but also critically to professional confidence, identity formation, and long-term career progression (Hill & Elsayed, 2024; Dinnen et al., 2024).

11.2. Experiential Learning, Mentoring, and Collegial Interaction

The pronounced significance principals attribute to mentoring, experience sharing, and collegial learning is consistent with research that frames professional development as a socially constructed learning process. Informal learning facilitated by peer interaction and professional networks has been definitively identified as a powerful mechanism for leadership development, especially within the volatile and complex realities of educational environments (Hilton, 2015; Verheijen-Tiemstra et al., 2024). The findings empirically support the contention that principals benefit substantially from collaborative learning contexts that enable reflection on practice, experience exchange, and joint problem-solving.

From a critical standpoint, some reviewers might potentially question the reliance on informal learning over more structured programs. However, existing research suggests that professional development achieves maximal effectiveness when formal training is strategically complemented by practice-based, collaborative, and context-sensitive learning opportunities

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

(Walker et al., 2023; Sancho et al., 2024). Consequently, the findings should be interpreted not as a dismissal of formal professional development, but rather as empirical evidence advocating for the necessity of integrated and hybrid developmental models that bridge the theoretical-practical divide.

11.3. Communication Acumen, Trust, and Relational Leadership

Communication skills emerged as a central professional development necessity, particularly in the context of fostering teacher collaboration and optimizing parental engagement. This finding is strongly supported by the extant literature which stresses that effective instructional leadership extends well beyond technical managerial competence to encompass relational, emotional, and communicative capacities (Balcı, 2002; Westberry & Hornor, 2022). Effective communication serves as a powerful catalyst for establishing trust, enabling collaboration, and preventing conflict escalation, thereby making a direct contribution to a positive school climate. The study's emphasis on trust-based relationships is highly congruent with research demonstrating that a principal's relational behaviors significantly influence school climate, teacher motivation, and overall organizational effectiveness (Hill & Elsayed, 2024). The findings further support the argument that professional development programs must explicitly incorporate training in communication, emotional intelligence, and interpersonal skills, moving beyond an exclusive focus on technical or administrative proficiencies.

11.4. Leadership, School Climate, and Value-Oriented Practices

Participants' focus on trust, ethical responsibility, and supportive leadership aligns with studies indicating that effective school leadership is crucial for cultivating positive school climates and ultimately enhancing student outcomes (Williams, 2008; Mavi, 2023). The findings echo the prevailing view that principals function as instructional leaders whose actions critically shape learning conditions, stakeholder relationships, and organizational culture (Rodriguez-Gomez et al., 2020).

Crucially, this study reinforces the argument that leadership development should not be confined to procedural knowledge acquisition but must also deliberately cultivate a professional mindset characterized by openness to continuous learning, collaborative orientation, and stringent ethical responsibility (Somprach, Pongtorn, & Tang, 2014). The expressed preference for human-centered leadership reflects broader contemporary calls for the adoption of democratic, supportive, and inclusive leadership approaches within increasingly diverse educational settings.

11.5. Innovation, Adaptability, and Contextual Leadership

The final set of findings, related to innovation, project development, and adaptability to change, is consistent with research highlighting the increasing complexity inherent in contemporary school leadership roles. Rapid technological advancements, fluid student profiles, and shifting societal expectations necessitate that principals cultivate adaptive and flexible leadership capacities (Faizuddin et al., 2022; Westberry & Hornor, 2022). Participants' emphasis on being responsive to diverse stakeholder needs supports the literature advocating for context-sensitive and situational leadership models.

Furthermore, these findings align with studies emphasizing the necessity of integrating digital competence, data-informed decision-making, and crisis management as non-negotiable components of professional development for modern school leaders (Saeed & Moreira, 2010; Hill & Elsayed, 2024). This reinforces the imperative for professional development programs

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

to effectively bridge theory and practice while maintaining high responsiveness to dynamic contextual demands.

11.6. Implications for Professional Development Programs

Taken together, the findings definitively confirm that school principals' professional development needs are multifaceted and systemic, precluding their effective resolution through isolated or short-term interventions. Consistent with extensive prior research, the study underscores the pressing need for structured, sustainable, and contextually grounded professional development models that strategically integrate academic learning, mentoring, collaborative practice, and systematic reflective inquiry (Kanokorn et al., 2014; Verheijen-Tiemstra et al., 2024).

By anchoring professional development in both individual mastery and systemic organizational needs, such programs possess the substantial potential to enhance not only principals' individual leadership capacities but also overall school effectiveness and sustained student achievement (Grissom et al., 2021; Bastian & Henry, 2015). In this regard, the current findings contribute significantly to the instructional leadership literature by providing robust empirical support for professional development frameworks that are continuous, inclusive, and deeply practice-oriented.

12. Conclusion

This exploratory qualitative case study provided context-rich, empirical evidence regarding school principals' professional development requisites within the framework of instructional leadership. The core findings establish that principals conceptualize professional development not merely as a sequence of isolated training events but as a dynamic and continuous multidimensional process. Five interconnected and mutually reinforcing elements emerged as foundational to effective school leadership: academic and theoretical knowledge, experiential and collegial learning, relational communication competence, trust-based leadership ethics, and adaptability to change.

The investigation confirms that professional development achieves maximal efficacy when it strategically integrates formal academic learning with practice-based experiences, mentoring, collegial interaction, and sustained reflective inquiry. Principals consistently emphasized the imperative for sustained learning opportunities that equip them to effectively respond to evolving educational demands, diverse stakeholder expectations, and the increasing complexity of contemporary leadership roles. These findings decisively reinforce the view that effective instructional leadership requires a sophisticated synthesis of technical and administrative skills alongside vital relational, ethical, and contextual capacities.

By foregrounding the lived experiences and subjective priorities of school principals, this study furnishes substantive empirical evidence to the leadership development literature, highlighting professional development as an intrinsically learnable and highly context-sensitive process. The findings underscore the critical necessity of implementing structured yet flexible professional development models that actively support continuous learning and are meticulously aligned with school-specific needs and organizational imperatives. Overall, the study advances the understanding of how principals perceive and prioritize their professional growth and offers actionable insights capable of informing the design of more effective leadership development initiatives aimed at strengthening instructional leadership capacity and overall school effectiveness.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

13. References

Ali Al-Tayeb, M. A., Ahmed Al-Shafie, A.-M.-A., Khalifa Ali, M. H., & Gubara Mohamed, G. F. (2024). The effectiveness of professional development programs for faculty members at private higher education ınstitutions in Sudan. Pakistan Journal of Life & Social Sciences, 22(2), 53–66. https://doi.org/10.57239/PJLSS-2024-22.2.005

Balcı, A. (2002). *Effective school: School improvement—Theory, practice, and research* (3rd ed.). Pegem Publishing.

Bastian, K.C., Henry, G.T. (2015) The apprentice: Pathways to the principalship and student achievement. *Educational Administration Quarterly* 51(4): 600–639. https://doi.org/10.1177/0013161X14562213

Carson, R. L., Kuhn, A. P., Moore, J. B., Castelli, D. M., Beighle, A., Hodgin, K. L., & Dauenhauer, B. (2020). Implementation evaluation of a professional development program for comprehensive school physical activity leaders. *Preventive Medicine Reports, 19*. https://doi.org/10.1016/j.pmedr.2020.101109

Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2018). *Research methods in education*. (8th ed.). Routledge.

Creswell, J. W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods*

approaches. Sage

Denscombe, M. (2014). *The good research guide* (4th ed.). Open University Press.

Dinnen, H. L., Litvitskiy, N. S., & Flaspohler, P. D. (2024). Effective teacher professional development for school-based mental health promotion: A review of the literature. *Behavioral Sciences (2076-328X)*, *14*(9), 780. https://doi.org/10.3390/bs14090780

Faizuddin, A., Azizan, N. A., Othman, A., & Ismail, S. N. (2022). Continuous professional development programmes for school principals in the 21st century: Lessons learned from educational leadership practices. *Frontiers in Education, 7*, 983807. https://doi.org/10.3389/feduc.2022.983807

Farla, W., Perizade, B., Zunaidah, Z., & Andriana, I. (2024). Career adaptability and career success of lecturers: the mediating role of adaptive professional development. *TEM Journal*, *13*(3), 2107–2114. https://doi.org/10.18421/TEM133-38

Grissom J.A., Egalite A.J., Lindsay C.A. (2021) *How principals affect students and schools: A systematic synthesis of two decades of research*. Research Report. New York: Wallace Foundation.

Hill, C. & Elsayed, W. S. F. H. (2024). *The Effectiveness of the Professional Development Opportunities on Arabic Subjects' Middle Leaders in Private Schools in Dubai*.

Hilton, A., Hilton, G., Dole, S., & Goos, M. (2015). School leaders as participants in teachers' professional development: The impact on teachers' and school leaders' professional growth. *Australian Journal of Teacher Education, 40*(12).

Kanokorn, S., Pongtorn, P., & Ngang, T. K. (2014). Collaborative action professional development of school principals. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 116*, 77-81. http://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.171

Mavi, D. (2023). Mentoring in the professional development of school principals: Panorama of Türkiye. *Yildiz Journal of Educational Research*, *8*(1), 43–51. https://doi.org/10.14744/yjer.2023.019

Merriam, S. B. (1998). *Qualitative research and case study applications in education.* Jossey-Bass.

Patton, Q. M. (1987). How to use qualitative methods in evaluation. Newsbury Park, London, New Dehli: Sage Publications.

Patton M.Q. (2014). *Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory*

and Practice. SAGE Publications.

Penuel, W., Fishman, B., Yamaguchi, R., & Gallagher, L. (2007). What makes Professional development effective? Strategies that foster curriculum implementation. *American Educational Research Journal, 44*(4), 921-958. http://dx.doi.org/10.3102/0002831207308221

Rodriguez, S., Moradian Watson, J., & Yukhymenko-Lescroart, M. A. (2021). An examination of principal professional development and its alignment to professional standards and professional development constructs. *Journal of School Administration Research and Development, 6*(2), 71–80.

Rodriguez-Gomez, D., Ion, G., Mercader, C., & López-Crespo, S. (2020). Factors Promoting Informal and Formal Learning Strategies among School Leaders. *Studies in Continuing Education, 42*(2), 240–255. doi:10.1080/0158037X.2019.1600492

Saeed, S., & Moreira, M. A. (2010). Learning from first time elearning experiences for continuous professional development of school leaders in the Maldives: A case study. *Turkish Online Journal of Distance Education*, *11*(4), 130–148.

Sancho, L., Brown, M., Gardezi, S., O'Hara, J., & Rodriguez-Conde, M. J. (2024). Developing culturally responsive school leaders in Ireland and Spain. The evolving role of professional development. *Irısh Educatıonal Studıes*. https://doi.org/10.1080/03323315.2024.2334710

Shiat Lu, W. (2023). Backward Design: An Approach to the Professional Development of School Leaders. *Innovare Journal of Education; Vol 11, Issue 3, 2023 (May-June); 40-472347-5528.*

Somprach, K., Pongtorn, P., & Tang, K. N. (2014). Collaborative action professional development of school principals. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 116*, 77–81. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.171

Verheijen-Tiemstra, R., Ros, A., Vermeulen, M., & Poell, R. F. (2024). Strengthening inclusive leadership: insights from a professional development programme for school and childcare leaders. *Professional Development in Education*. https://doi.org/10.1080/19415257.2024.2371842

Vinish P., Ahmed, A. A., & Venkatesh B. R. (2024). Impact of peer mentoring and collegial support on professional competencies and career development of HEI Faculty in Karnataka. *IUP Journal of Organizational Behavior*, *23*(3), 105–137.

Walker, S., Bennett, I., Kettory, P., Pike, C., & Walker, L. (2023). "Deep Understanding" for Anti-Racist School Transformation: School Leaders' Professional Development in the Context of Black Lives Matter. *Curriculum Journal, 34*(1), 156–172. https://doi.org/10.1002/curj.189

Westberry, L., & Hornor, T. (2022). Best practices in principal professional development. *AASA Journal of Scholarship and Practice, 19*(1), 29–47.

Williams, D. (2008). Principals' Professional Development: Perceptions of the Effect Professional Development Has on Improving Student Achievement. Doctoral

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Dissertation, Florida State University College of Education, United States of America.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). Qualitative research methods in the social sciences (12th ed.). Seçkin Publishing.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE WITCH IMAGE IN PAINTING: REPRESENTATION OF FEAR, POWER, AND FEMININITY

Doç. Mahpeyker YÖNSEL

Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of Fine Arts, Design and Architecture, Painting Department

myonsel@nku.edu.tr - ORCID ID- 0000-0001-5331-8176

Master's Student Şeyma SÖNMEZ

Tekirdag Namık Kemal University, Institute of Social Sciences, Department of Women and Family Studies

seymaasonmez@gmail.com - ORCID ID- 0009-0008-1620-6202

ÖZET

Resim sanatında cadı figürü tarihsel ve tematik açıdan önemli bir dönüşüm geçirmiştir. 16. ve 17. yüzyılda demonolojik metinler ve cadı avlarının etkisiyle cadı toplumsal korkunun ve patriyarkal denetimin simgesi olarak resimlerde yer almıştır. Hans Baldung Grien ve Albrecht Dürer'in eserlerinde cadı erotik, grotesk ve tehditkâr bir biçimde sunulmuştur. Barok ve Romantik dönemlerde Goya ve Fuseli gibi sanatçılar cadıyı toplumsal eleştiri ve bilinçaltı temalarıyla ilişkilendirmiş ve böylece cadı bedensel bir tehditten psikolojik bir metafora dönüşmüştür. 20. yüzyılda sürrealistler Leonora Carrington ve Remedios Varo aracılığıyla cadıyı bilinçdışı, yaratıcı ve arketipal bir figür olarak yeniden yorumlamış; feminist sanatçılar Judy Chicago, Mary Beth Edelson ve Kiki Smith ise cadıyı politik direniş ve kadın bilgelik simgesine dönüştürmüştür. Günümüzde cadı figürü, çağdaş sanat ve dijital kültürde ekofeminizm, kimlik ve toplumsal dirençle ilişkilendirilmekte hem estetik hem de sembolik bir ikon olarak varlığını sürdürmektedir. Bu çalışma cadının korku ve tehdit simgesinden güç, bilgi ve direniş sembolüne dönüşümünü kronolojik ve tematik bir perspektifle ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cadı İmgesi, Resim, Sanat, Demonoloji, Kadın.

ABSTRACT

The witch figure in painting has undergone a significant historical and thematic transformation. In the 16th and 17th centuries, influenced by demonological texts and witch hunts, the witch appeared in paintings as a symbol of social fear and patriarchal control. In the works of Hans Baldung Grien and Albrecht Dürer, the witch is presented in an erotic, grotesque, and menacing manner. During the Baroque and Romantic periods, artists such as Goya and Fuseli associated the witch with social critique and subconscious themes, thus transforming her from a physical

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

threat into a psychological metaphor. In the 20th century, Surrealists, through Leonora Carrington and Remedios Varo, reinterpreted the witch as an unconscious, creative, and archetypal figure; while feminist artists Judy Chicago, Mary Beth Edelson, and Kiki Smith transformed the witch into a symbol of political resistance and female wisdom. Today, the witch figure continues to exist as both an aesthetic and symbolic icon in contemporary art and digital culture, associated with ecofeminism, identity, and social resistance. This study presents a chronological and thematic perspective on the transformation of the witch from a symbol of fear and threat to a symbol of power, knowledge, and resistance.

Keywords: Witch Image, Painting, Art, Demonology, Woman.

1. INTRODUCTION

The witch figure has existed for centuries as a complex symbol imbued with deep social and psychological meanings. Intertwined with images of woman, power, nature, the supernatural, fear, and exception/deviance, this figure has served in art not merely as a theme of fear, but as a vehicle for the expression of gender roles, taboos, power relations, and repressed subconscious. This is where the witch image's appeal in art comes from. On the one hand, this figure is a product of the beliefs, fears, and social control mechanisms of the time; on the other hand, especially in modern and contemporary periods, it has become an allegory of repressed feminine energy, the desire for liberation, and the relationship with nature and the inner subconscious.

The image of the witch is one of the most dynamic mythological figures in Western cultural history, leaving lasting marks on the collective consciousness on both social and psychological levels. Representations of the witch, reproduced throughout the centuries according to different historical conditions, ideological structures, and artistic approaches, are deeply linked to layers such as femininity, power, taboo, nature, the supernatural, sexuality, fear, and marginality. Therefore, beyond being an element of folk belief, the witch figure has become a visual language in art history representing the other, the unknown, social anxieties, and gender-based power relations. Modern research shows that the image of the witch has functioned throughout history as a reflective surface of social fears, particularly as a significant tool of cultural control shaped through the female body and female identity. Indeed, the witch hunts that began at the end of the 16th century, intensified in the 17th century, and continue to this day, need to be examined in their social and economic dimensions (cited in Kara, 2022: 71, from Federici, 2019). In this context, the evolution of witch representations in painting offers a field where

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

one can trace not only aesthetic change but also the visual traces of ideological and socio-cultural transformations.

The witch figure's origins lie in a broad background encompassing medieval demonology, pagan rituals, nature cults, and Christian iconography. Within the dogmatic structure of Christianity, the idea of "women associated with the devil" gradually transformed into a systematic discourse, and the portrayal of the female body as the source of both desire and sin became decisive in the demonization of the witch image. Representations of magic in art carry different layers of meaning depending on the historical period. The systematization of the witch image in theological texts such as "Malleus Maleficarum" in the 16th century led to the reproduction of the female body in a demonic, threatening, and erotic manner in works of art (Kramer & Sprenger, 1948, cited in Karameşe, 2025: 114). However, the witch image has not remained static throughout history; it has transformed, acquiring different layers of meaning with movements such as the Renaissance, Romanticism, Surrealism, and Contemporary Art. In the early periods of art history, witches were generally represented as malevolent women who flew, prepared potions, had relations with animals, and possessed supernatural powers. This representation is a visual reflection of a demonological worldview. However, from the 18th and 19th centuries onwards, the witch figure gradually moved away from its accusatory and punitive context, acquiring a more fantastic, symbolic, and psychological quality. During the Romantic and Symbolist periods, the witch became an allegory of the subconscious, repressed desires, the dark side of nature, or the femme fatale figure. In the modern era, feminist artists have reclaimed the witch figure as a symbol of historical injustices; the witch has become a representative of resistance against patriarchal oppression, wisdom, and feminine power. Thus, the image of the witch has been one of the changing symbols of fear, liberation, oppression, and resistance throughout history.

The main aim of this article is to examine the historical and aesthetic transformation of the witch image in painting across different periods and to analyze the meanings this transformation produces in the contexts of gender, power relations, the subconscious, and ideological representation. The central research question of the study is: How has the witch figure transformed in painting throughout history, and how can this transformation be related to women, power, and social perception? In seeking an answer to this question, important works and artists in art history; demonology texts, gender theories, and contemporary feminist approaches are considered together. The witch image is analyzed across a broad chronological spectrum, from Hans Baldung Grien's early woodcuts to Goya's Black Paintings, from the

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

symbolist interpretations of Redon and Stuck to the contemporary feminist approaches of Kiki Smith and Paula Rego.

This study aims to reveal the multifaceted meanings of the witch figure throughout history and to demonstrate that this image is not merely a figure of fear, but a powerful indicator reflecting the dark subconscious of society, gender politics, and cultural transformations. This analysis of the representations of the witch image in painting aims to provide an iconographic, sociological, psychological, and political perspective to art history.

2. EARLY CLASSICAL PAINTINGS

The late Middle Ages and early Renaissance, the period in which the image of the witch first became prominent in painting, presents a historical context where superstition, demonological thinking, and moral control over the female body intensified. In 15th and 16th-century Europe, the witch figure became an iconographic structure combining dangerous, erotic, grotesque, and demonic elements shaped by both religious and social discourses. The way painting dealt with the witch figure during this period was not merely an aesthetic choice. It played a decisive role in conveying societal fears, defining the "other," and placing the female body within a moral-political framework. According to Stuart Clark, attempts to reject or rationalize witchcraft beliefs completely miss the point because they disregard the semantic dimension of these beliefs, reducing witchcraft to merely secondary and insignificant phenomena (Clark, 1980: 40).

The nudity, animalistic imagery, flying scenes, grotesque facial expressions, and supernatural movements seen in early depictions of witches emerged largely as visual codes drawn from the demonology literature of the period.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Image 1. Hans Baldung Grien
“The witches”, 1510
Engraving, 37,3 x 25,7 cm.

Hans Baldung Grien is one of the artists who impressively highlighted the witch theme in Renaissance art. Unlike most other painters of his time, Baldung's depictions of witches are more erotic, dynamic, and centered on physicality. In contrast to the image of the old and ugly witch prevalent in early art, Baldung turned to young, nude, and striking female figures, thus visually reinforcing the ideological link between the female body and sin, the threat of desire, and magic. In Baldung's engravings, female figures are often in motion; flying, attacking, preparing for rituals, or attempting to control supernatural powers. This active position transforms into a narrative that emphasizes the witch's uncontrollable, lawless, and disruptive power.

The artist's engraving "The Witches" is one of the most striking examples of early witch depictions, both formally and iconographically. The contrasts of light and shadow present the witches' bodies in a dramatic atmosphere, while the inclusion of bones, animal figures, flight movements, and the effect of wind in the composition aligns with depictions found in demonology books of the period. The sharp lines created by the printing technique highlight the alluring and menacing aspects of the witch figures. This dual depiction transforms the witch image into a reflection of society's fear and unease about female sexuality. Baldung's witches are not passive but active and creative figures, further reinforcing the perception of them as "dangerous women who collaborate with evil forces."

Another noteworthy point in their works is that the presentation of witches as young and naked is both an aesthetic choice and a visual reflection of the idea of "a woman's natural tendency to

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

succumb to her desires" found in demonological texts. The burden of sin on the image of women, beginning with Eve offering the forbidden fruit in theology, is concretized in the figure of the witch in works of art. The description of women as weak, lustful, and susceptible to the devil in the book Malleus Maleficarum led artists to integrate the naked female body with a menacing eroticism (Kramer & Sprenger, 1948, cited in Karameşe, 2025: 116).

Throughout the Middle Ages and the Renaissance, the association of the female body with supernatural powers positioned the witch as a symbol of erotic threat and moral decay. Therefore, Baldung's works, while maintaining the typical negative characteristics of the witch image, also individualize the figure, imbuing it with a psychological and physical dynamism in a modern sense.

Image 2. Albrecht Dürer
“Witch Riding Backwards on a Goat”, 1500
Engraving, 11,4 x 7,1 cm.
New York Metropolitan Museum of Art

Albrecht Dürer, a leading figure of the early German Renaissance, played a decisive role in the formation of the witch image with his anatomical approach to the female body. In his prints of "The Four Witches" (Witch Riding a Goat Backwards) and other witch-themed subjects, the artist realistically depicts the human body while also incorporating grotesque symbols of demonological tradition into the composition. The depiction of witches riding goats backwards or in poses that disrupt the natural movement of the body visually supports the idea of "reversing nature," frequently emphasized in witch narratives of the period. Such depictions positioned the witch as a figure who interferes with the natural order, becomes the subject of boundary

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

violations, and poses a threat to social norms, thus contributing to the ideological basis of witch hunts in 16th-century Europe.

In Dürer's engravings, the realistic yet grotesque nature of the female figure allows the witch to be perceived as a demonic being who distorts the laws of nature. In this respect, Dürer's works offer a more didactic and moral framework compared to Baldung's erotic-energetic witches. Here, the female body is an aesthetic object, a visual form of threat.

The fundamental qualities that unite early witch representations can be summarized as follows:

1. The combination of the grotesque and erotic body: The female body is represented as the source of both desire and sin.

2. Supernatural mobility: Scenes of flight, potion preparations, and fantastic rituals point to the witch's power that transcends the laws of nature.

3. Animal symbolism: Animals such as goats, owls, and cats are elements that symbolize the witch's relationship with the devil.

4. Demonological realism: The visual language, nourished by texts such as Malleus Maleficarum, reinforced the perception of the witch as a social threat. 5. The dangerous nature of female identity: The witch image has become a visual form of historical fear of female sexuality and freedom.

In this context, early depictions of witches are not merely an aesthetic art form. They can also be considered a visual extension of the patriarchal control and societal fear mechanisms exerted over the female body. Artists such as Hans Baldung Grien and Albrecht Dürer, in producing these images, reflected the religious, moral, and ideological structures of their time; they systematically circulated visual codes that associated the witch figure with deviance, threat, and otherness. At the same time, these artists significantly contributed to the formation of a powerful, enduring, and reproducible visual repertoire that would transmit the iconography of the witch image to subsequent centuries.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3. THE WITCH IMAGE IN THE AGE OF WITCH HUNTS: DEMONOLOGY, SOCIAL HYSTERIA, AND THE TRANSFORMATION OF VISUAL CULTURE

The 16th and 17th centuries were the period when the witch figure was constructed in its darkest, most oppressive, and most dramatic form on both social and artistic levels. With the end of the Middle Ages, social uncertainty, epidemics, economic crises, and religious conflicts increased in many parts of Europe; this atmosphere triggered a search for the sinful other. During this period, the witch became the target of superstition, social hysteria, and official judicial systems. In this process, the witch image, under the influence of demonological literature, was constructed as a threat where the female body was assumed to be in alliance with the devil, and art became a field where this threat was reproduced and even legitimized. The narratives woven by Christian thought around evil, guilt, and unbelief gradually transformed the witch figure into both a supernatural object of fear and a frequently used symbolic motif by artists.

From the time Heinrich Kramer wrote and published Malleus Maleficarum in 1486 and 1487 respectively, the figure of the witch was constructed as a concrete representation of evil, meant to be kept away from the Christian community according to God's commandments, in line with a strong expectation fostered by demonologists. In this process, witches were often made "scapegoats" through a mechanism driven by social fears rather than a conscious choice, and this image quickly took root in the collective memory (Akın, 2017: 4). Malleus Maleficarum, which quickly became one of the most influential demonological texts in Europe, not only guided legal and religious practices but also profoundly affected the shaping of the witch image in the field of art. The text's description of women as "emotionally weak, easily succumbed to their desires, and therefore more open to relations with the devil" theoretically laid the groundwork for the presentation of the naked female body in the art of the period as both eroticized and corrupted figures.

The reflection of this intellectual framework in the visual arts is clearly visible in various iconographic elements such as flying witches, potions prepared by cauldrons, demons and their goat companions, unnatural body curves, portrayals of old and ugly women, and chaotic scenes dominated by violent winds. The reproduced motifs facilitated the positioning of the witch not as a "morally deviant woman," but as a "supernatural being threatening social order." Thus, a reciprocal interaction arose between demonological discourse and art production; while

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

demonology defined visual codes, art made these codes visible to a wider audience. The transmission of the witch image through art served as a kind of visual dramaturgy in which Europe's collective fears were staged. In particular, witch-themed works produced in Northern Europe (Germany, the Netherlands, and the Flemish region) prominently feature exaggerated rituals, unsettling creatures, and grotesque body depictions. In this context, artists utilized sharp light-shadow contrasts, exaggerated facial expressions, and menacing animal symbols to enhance the terrifying effect of the witch figure. Since the control of the female body was equated with maintaining social order during periods of intense witch hunts, artists transformed the female body—demonstrated as old, deteriorated, genderless, or excessively erotic—into a supernatural and dangerous entity, thus creating a visual representation of demonological discourse. The depiction of a woman practicing witchcraft served not only as "proof of guilt" but also as a moral and religious warning.

Image 3. David Teniers the Younger
“Witches Kitchen”, 1635

Art not only reflected the fear created by witch hunts but also transformed this fear into an aesthetic form, circulating it widely. Depictions of witch kitchens, sabbat scenes, and satanic rituals served as didactic compositions that visually conveyed the idea that witchcraft was a “real” and tangible threat to a broad audience. In this respect, art functioned as one of the fundamental tools for the dissemination of demonological discourse on a cultural level. This work by the Flemish artist David Teniers the Younger presents a mature example of 17th-century witch iconography. The potions boiling in the cauldron, skeletons, creatures floating in the air, grotesque-faced demons, and old and ugly witch figures in Teniers' composition visualize the demonological imagination of the period in an intense and systematic way.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Teniers' approach is not limited to the transmission of demonological truth; it strengthens the theatrical structure of the scene, transforming witchcraft into a kind of "visual representation." This dramatic narrative both chills the viewer and creates a captivating force that makes it difficult to tear the gaze away from the composition. The chaotic movement patterns and dark spatial structures prominent in the artist's works present the witch figure as an embodiment of malevolent intentions, while simultaneously transforming her into a symbol of irrationality, disorder, and social disintegration. In this context, Teniers' witches are not individual figures but theatrical subjects who bring the fears and anxieties residing in the collective unconscious of society to the stage.

Four fundamental conceptual axes stand out in the formation of the witch image in the 16th and 17th centuries. The first is the demonization of women; the female figure is represented at two opposing extremes, particularly young and old, with both body types associated with different forms of threat. The second axis is the intertwining of nature and the supernatural. The belief that witches possessed access to supernatural powers allowed artists to create chaotic, stormy, and dark atmospheres. The third axis is the theatrical and grotesque aesthetic; grotesque bodies, demonic figures, flying creatures, and exaggerated facial expressions were used as the primary visual tools to dramatize the irrational world of witchcraft.

Art as a Mechanism of Social Control: witch imagery, beyond frightening the public, has become an ideological tool aimed at controlling the female body, marginality, and difference. Throughout this historical process, the witch image has been demonized in an extremely rigid and intense manner in art history, reaching its most oppressive ideological representations. However, from the last quarter of the 17th century onwards, with the increasing influence of Enlightenment thought, the meanings carried by this figure began to be deconstructed and restructured. In the 18th and 19th centuries, the representation of the witch was no longer a direct element of fear and threat, but rather an archetype with prominent romantic, symbolic, and psychological dimensions.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Image 4. Francisco Goya
“Witches Sabbath”, 1821–1823,
Oil painting on canvas, 140,5 x 435,7 cm.

This painting is part of Goya's famous "Black Paintings" series, which he created on the walls of his Madrid home, the "Quinta del Sordo." It is large in scale. Goya painted this and all his Black Paintings in the early 19th century, particularly amidst personal loneliness, psychological distress, social upheaval, and crises of faith. This context is reflected in the painting's deep dark atmosphere, its fatalistic and melancholic tone. The work makes visible themes ranging from religious oppression to ignorance, from fear to excessive belief, through a grotesque allegory reflecting the tragedy of witch hunts and superstition. The witch figure is a symbol of public fear; a kind of collective madness, of social control. It is also a reflection of the dark, irrational, and anxious aspects of human nature.

In Goya's Black Paintings, instead of the usual bright tones, he uses gray, brown, and pale shades on a black background. This technique reinforces the melancholic, gloomy, and nightmarish atmosphere of the work. The brushstrokes are rough and almost amateurish, creating a sense of unease and unreality in the viewer. It's as if we are seeing the scene in a dream or a terrifying hallucination. What is intended to be conveyed is not aesthetic beauty, but despair, horror, and the collapse of the limits of human reason. The figure arrangement, with sheep and goat figures in the foreground and a group of women in the background in a hierarchical and oppressed manner, seems like an allegorical expression of fear, terrifying authority, oppression, and social guilt.

4. THE WITCH IMAGE IN THE ROMANTICISM AND SYMBOLISM PERIOD: THE BIRTH OF FANTASY, THE SUBCONSCIOUS, AND MODERN FEMININE MYTHS

The 18th and 19th centuries in European thought, with the rise of the Enlightenment, marked a significant shift in the representation of the witch. During these centuries, the witch ceased to be seen as a social threat, demonological evidence, or a punishable criminal; instead, she was

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

reinterpreted by artists as a symbolic figure of the subconscious, fantasy, desire, the dark aspects of nature, and metaphysical fears.

The intellectual influence of the Enlightenment and the official end of witch hunts led to the perception of the witch image from the mid-1700s onwards as a "folkloric and fantastical figure" rather than a reflection of social reality. With the rise of Romanticism, the witch was re-imagined as a being integrated with nature; walking among the shadows, dancing in the moonlight, a supernatural yet harmless entity. During this period, the witch began to represent the mysterious feminine power of nature, the magic of the unknown, the dark aspects of human psychology, and repressed desires. The witch was no longer a "criminal." She was a romantic archetype, a mythological female figure, and even a relatively eroticized mystical being.

Image 5. Odilon Redon
“Serpent-Aurèole”, 1890
Lithography, 57,2 x 39,6 cm.

Odilon Redon, one of the most important figures in Symbolism, approaches the witch figure not physically, but psychologically. His witches consist of ambiguous forms, silhouettes whose faces are lost in shadows, and spaces between dream and nightmare. Redon's image of the witch is formless, abstract, spiritual, dark, and poetic. This approach is closely linked to the psychological transformation of the 19th century. Parallel to Freud's pre-psychoanalytic ideas about the unconscious, Redon's witches point to the inner darkness of the human being. The witch is no longer a figure ostracized by society, but a figure residing in the individual's unconscious, representing fear and desire.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Image 6. Franz von Stuck
“The Sin”, 1908
Tempera on canvas, 88,6 x 54,9 cm.

The seductive and deadly female femme fatale figure, who led Adam into original sin, is identified with the serpent symbol in Christian iconography and is often represented by depictions of women entwined with serpents (Arpacı, 2019: 144). Although Franz von Stuck does not directly use the concept of "witch" in his works, he presents one of the most powerful visual representations of the femme fatale myth that rose in the late 19th century. In his work “The Sin”, the union of a naked female body and a serpent symbolizes the erotic and dangerous nature of the modern witch figure. Stuck's female figures are depicted not only as seductive and powerful, but also as beings associated with the supernatural and therefore threatening social order. This approach is important because it shows that the witch image has moved away from theological demonology and transformed into a modern myth based on psychology and sexuality.

Image 7. Johann Heinrich Füssli
“The Night-Hag Visiting Lapland Witches”, 1796
Oil painting on canvas, 101,6 x 126,4 cm.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Henry Fuseli, one of the most influential artists of the late 18th-century Romantic-Gothic movement, approached the witch figure with a unique aesthetic. Fuseli's depictions of the witch are based on a nightmarish aesthetic, erotic tension, dark nature imagery, and the permeable boundaries between dream and reality. In the artist's works, the witch functions as a gateway to the darkest and most repressed parts of the human mind. In this respect, Fuseli's works serve as an important example for understanding the transformation of the witch image during the Romantic period.

In this context, the transformation of the witch image during the Romantic period can be explained through four main, complementary axes. First, the internalization of the witch figure is noteworthy. During this period, the threat is no longer positioned as an external and objective evil, but rather defined through the repressed fears and desires in the individual's subconscious. The witch becomes a symbolic tool for confronting one's own inner darkness. The second axis, connected to this internalization process, is the construction of the erotic myth. At this stage, the witch figure transforms into an archetype of a woman who is both attractive and dangerous. The tension between feminine charm and destructive power creates a powerful narrative space for Romantic artists; the witch is depicted as an ambivalent figure where desire and fear are intertwined.

The third axis encompasses the turn towards mythological and folkloric origins. Narratives drawing from Celtic, Germanic, and pagan traditions are revived; the witch figure, detached from Christian demonology, is associated with ancient nature cults and mythological imagery. In this respect, the witch becomes the carrier of collective memory and archaic wisdom, thought to have been lost during the modernization process. Finally, the fourth axis is related to the rise of the fantastic. In the Romantic period, the witch ceases to be a historical or social figure of "reality"; she transforms into a fantastic character shaped in the realm of artistic imagination. In this context, the witch is considered a figure that transcends the boundaries of reality, positioned at the center of symbolic and dreamlike narratives. This multi-layered transformation has also prepared an important ground for 20th-century feminist and contemporary art practices. The witch figure is no longer seen as a victim or a threat; it regains meaning as a symbolic representative of repressed feminine knowledge, alternative historiography, and resistant identities.

5. THE WITCH IMAGE IN CONTEMPORARY ART: FEMINIST, POLITICAL AND ECOFEMINIST TRANSFORMATIONS

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

In the 20th and 21st centuries, the figure of the witch has largely shed the negative and demonizing connotations it carried throughout history, transforming into a far more radical, liberating, and political image. During this period, the witch ceases to be a passive representation of repression; instead, she becomes a symbolic expression of resistance, opposition, and alternative forms of knowledge. Moving away from being a figure marginalized by the patriarchal order, the witch is repositioned as a powerful visual and conceptual metaphor that makes visible women's solidarity, collective memory, and experiential knowledge passed down through generations.

Feminist art practices play a decisive role in this transformation. Feminist artists treat the witch figure as a critical representation of historical violence, the systematic devaluation of women's knowledge, and the suppression of marginalized identities, thus transforming it into a reclaimed space of identity. In this context, the witch becomes an image that recalls the traumas of the past, and at the same time, a tool for confronting these traumas, making them visible, and constructing new narratives. Critical approaches to the female body, knowledge production, and power relations are rethought and questioned through the figure of the witch.

Therefore, in contemporary art practices, the image of the witch is positioned at the intersection of political, ecological, and identity-based discourses. Alternative relationships with nature, ecofeminist approaches, and critiques of normative identity understandings gain visibility through the witch figure. Thus, the witch ceases to be a figure of fear and threat from the past and transforms into a multi-layered symbol carrying the critical, transformative, and resistant potential of contemporary art.

Image 8. Kiki Smith

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

"Pyre Women Kneeling", 2002
Cast Iron (Bronze/Aluminum), Wood and Mixed Media
Dimensions vary

Kiki Smith's witch figures, in contrast to the demonization of 1121igüre11211121s, possess fragile, 1121igüre-harmonious, and healing qualities. Smith associates the witch with the cyclical 1121igüre, fertility, and creativity of the female body. In many of her 1121igür, she presents the female body intertwined with animals, plants, and the elements of 1121igüre. This representation transforms the witch into a shamanic, knowledgeable, healing, and 1121igüre-harmonious 1121igüre. Smith's 1121igür are highly amenable to an ecofeminist reading: the connection between 1121igüre and women is a symbolic point of resistance against the patriarchal system's exploitation of both the environment and the female body.

Smith illuminates an abused and diseased body as a political and social object that raises existential questions about identity, ownership, or control. We see an example of how she uses religious imagery in her work. The 1121igüre1121 of the naked woman, with her arms outstretched and her eyes fixed on the sky, reflects Jesus's final words on the cross: "My God, my God, why have you forsaken me?" This work, in which the female 1121igüre kneels over an unlit fire, commemorates the millions of women killed in witchcraft trials across Europe over the centuries. Kiki Smith is fascinated by the social, cultural, and political roles of women in society, as well as by the fantasy world, popular folklore, and the great myths of creation. Her 1121igür often sit at the crossroads connecting these aspects (Ralph, 2020).

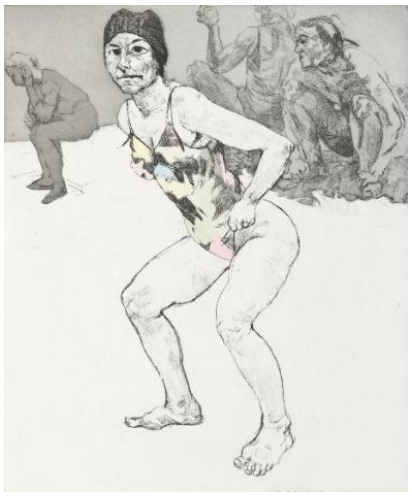

Image 9. Paula Rego
"Pendle Witches" (Pendle Cadıları), 1996
Engraving and aquatint techniques on paper, 35,7 x 29,7 cm.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Paula Rego, in rewriting fairy tales, specifically uses the witch 1122igüre as a tool to subvert patriarchal narratives. Rego's witches may be old, ugly, powerful, cynical, or fragile, but they are always both perpetrators and subjects. The artist transforms the Western narrative of the "evil woman" into a critique of the demonization of women throughout history. Rego portrays the witch not as a "1122igüre of fear," but as a "1122igüre of survival against historical oppression." By extracting the witch 1122igüre from fairy tales and history, she places it at the center of the modern political sphere. In her "Pendle Witches" series, Rego emphasizes that witches are not criminals, but victims of systematic violence and patriarchal justice. Her figures are strong, tough, defiant, sometimes humorous, sometimes tragic. Rego's women become the voice of women who have been "demonized" throughout history. Here, the witch is not a 1122igüre of fear, but rather a visual form of resistance to injustice.

Image 10. Judy Chicago
"The Dinner Party", 1974–1979
Mixed media (ceramics, porcelain, textiles),
Installation, 1463 x 1463 cm.

While Judy Chicago doesn't directly depict the witch figure in her work, her artistic approach to making women's history visible strongly intersects with the contemporary meaning of the witch image. Chicago's installation practice, in particular, re-presents women's wisdom, modes of production, and cultural contributions—systematically excluded from historical narratives—within a collective memory space. In this context, the witch figure can be read as a symbolic representation of women's knowledge that has been silenced, devalued, and suppressed throughout history.

Chicago's installation aims to recall this suppressed knowledge not through a single figure, but within a polyphonic and collective structure. This approach, which makes women's experiences, productions, and historical presence visible, also clarifies why the witch image is

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

treated as a figure of "reappropriation" in contemporary feminist art. Here, the witch ceases to be a feared or excluded figure; she is redefined as a subject who produces, transmits, and transforms knowledge. Therefore, Chicago's artistic practice can be considered an important example of reconstructing the historical and political meaning of the witch image from a feminist perspective without resorting to its direct representation.

Image 11. Zoe Williams
“Algol’s Mistress”, 2021
Glazed ceramic, 19 5⁄8 x 18 7⁄8 x 8 5⁄8

Zoe Williams reconstructs the witch figure in contemporary performance art through the axes of body, ritual, and identity. In her performances, the witch is not a fixed image or object of representation, but rather a figure that emerges, transforms, and gains new meaning through action. Williams' works bring together elements such as magic rituals, masks, mythological creatures, and social identity codes, centering on the idea of bodily transformation. In this context, the witch functions not so much as a historical archetype, but as a performative space opening up to contemporary identity debates. In Williams' practice, the witch figure is both a temporary escape from existing identities and a tool used for the reinvention of identity. The artist's own body becoming a direct part of the ritual elevates the witch from a symbolic narrative to a level of experienced and lived existence. This performative approach positions the witch not as a represented figure, but as a form of action constructed through the body.

Within this framework, Williams transforms the witch into a space for the empowerment of bodies that transcend societal norms and fixed identity categories. The witch figure symbolizes not an obedient or controlled body, but a transforming, resisting body that establishes its own ritual. Thus, Williams' works redefine the witch in contemporary performance art as a political, bodily, and identity-based figure of resistance.

CONCLUSION

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

The long journey of the witch image within the art of painting reveals the complex relationship between cultural memory and aesthetic production. Throughout history, this figure has transcended being merely a product of a specific belief system; it has transformed into a multi-layered symbol reflecting societies' fears, desires, subconscious shadows, and power relations. As art reconstructs the witch figure in each era, it also reveals the dynamics that shaped the mental universe of that period. Shaped by demonological discourse in the early centuries, the witch image in modern and contemporary times has become a critical, political, and symbolic figure, remaining connected to its historical context; on the contrary, it has transformed this context, creating new channels of meaning. Therefore, studying the witch figure also means reading the aesthetic and ideological codes of cultural transformation.

The transformation of the witch in art offers a powerful indication of how the female body, wisdom, and social position have been represented throughout history. The demonizing and punitive gaze of the Middle Ages, the aesthetics of Romanticism that turn to inner darkness, the psychological depth of symbolism, and the political and feminist implications of contemporary art prove that the witch figure cannot be fixed in a single identity. Each era expresses its own social structure, ways of knowing, and fears through the witch. This transformation has played a critical role, especially in the modern era, in the reconstruction of female identity, the questioning of patriarchal historiography, and the making visible of bodily and spiritual subjectivity. Thus, the witch emerges from the dark voids of history and transforms into a subject capable of producing her own narrative. This transformation is not so much an iconographic change as it is an act of rewriting in cultural consciousness.

With contemporary art, the witch figure becomes an expression not of past fears, but of alternative models of life, knowledge, and identity for the future. The appropriation of the witch by feminist and eco-feminist approaches demonstrates that this figure is no longer a historical cliché, but a dynamic symbol that can be transformed, reinterpreted, and turned into a political tool through art. The witch is no longer a representation of marginality, but of resistance and creativity. It offers a powerful conceptual space for repairing the bond between nature and humanity, making marginalized identities visible, and reconstructing social narratives. Therefore, the witch image in art today is not only a remnant of the past, but also a field of possibility for the cultural future, a creative tool for critical thinking and the establishment of new aesthetic languages.

REFERENCES

Akın, H., (2017). Cadı avı karşıtı yazının zirvesinde: Friedrich Spee ve Cautio Criminalis. *Tarih Okulu Dergisi,*32, 675-715. https://doi.org/10.14225/Joh1156

Arpacı, Murat. "Cinsiyet, Kötülük ve Beden: Femme Fatale İmgesinin Kültürel İnşası". Fe Dergi 11, sy. 1 (Mayıs 2019): 140-54. https://doi.org/10.46655/federgi.579206.

Clark, S., (1980). Inversion, misrule and the meaning of witchcraft. *Past & Present, 87*, 98–127.

Kara, Y., (2022). Kadınlara yönelik şiddetin karşılaştırmalı bir analizi: Cadı avlarından Türkiye'deki kadın cinayetlerine. *International Journal of Social Inquiry, 15*(1), 69–84. https://doi.org/10.37093/ijsi.937007

Karameşe, A., (2025). Sanatta bir temsil biçimi olarak büyü. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi-IBAD Journal of Social Sciences, (19), 113-134. https://doi.org/10.21733/ibad.1773622

Ralph, L., (2020). External | WM: Kiki Smith at La Monnaie de Paris, https://www.art-19.com/news/external-wm-kiki-smith-at-la-monnaie-de-paris, Access Date: 13.12.2025

IMAGE REFERENCES

Image 1. Hans Baldung Grien, "The witches", 1510, Engraving, 37,3 x 25,7 cm. Retrieved on 02.12.2025 from https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1895-0122-230?selectedImageId=1613449958

Image 2. Albrecht Dürer, "Witch Riding Backwards on a Goat", 1500, Engraving, 11,4 x 7.1 cm. New York Metropolitan Museum of Art, Retrieved on 02.12.2025 from https://artsandculture.google.com/asset/the-witch-albrecht-d%C3%BCrer/TAHkl2JGITHYVw?hl=tr

Image 3. David Teniers the Younger, "Witches Kitchen", 1635, Retrieved on 02.12.2025 from https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Witch_scene,_by_David_Teniers_II,_1635_(private_collection,_Brussels).jpg

Image 4. Francisco de Goya, "Witches Sabbath", 1821–1823, Oil painting on canvas, 140.5 x 435.7 cm. Retrieved on 02.12.2025 from https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Francisco_de_Goya_y_Lucientes_-_Witches%27_Sabbath_%28The_Great_He-Goat%29.jpg

Image 5. Odilon Redon, "Serpent Aurèole", 1890, Lithography, 57,2 x 39.6 cm. Retrieved on 02.12.2025 from https://www.moma.org/collection/works/63026

Image 6. Franz von Stuck, "The Sin", 1908, Tempera on canvas, 88.6 x 54.9 cm. Retrieved on 02.12.2025 from https://www.artsy.net/artwork/franz-von-stuck-die-sunde-sin

Image 7. Johann Heinrich Füssli, "The Night-Hag Visiting Lapland Witches", 1796, Oil painting on canvas, 101.6 x 126.4 cm. Retrieved on 02.12.2025 from https://www.metmuseum.org/art/collection/search/436423

Image 8. Kiki Smith, "Pyre Women Kneeling", 2002, Cast Iron (Bronze/Aluminum), Wood and Mixed Media Dimensions vary, Retrieved on 02.12.2025 from https://rebeccadonnellyfineart.wordpress.com/wpcontent/uploads/2015/06/kiki-smith-art-sculpture-women-wood.jpg

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Image 9. Paula Rego, “Pendle Witches”, 1996, Engraving and aquatint techniques on paper, 35,7 x 29,7 cm. Retrieved on 02.12.2025 from https://www.tate.org.uk/art/artworks/rego-pendle-witches-p77906

Image 10. Judy Chicago, “The Dinner Party”, 1974–1979, Mixed media (ceramics, porcelain, textiles),

Installation, 1463 x 1463 cm. Retrieved on 02.12.2025 from https://www.brooklynmuseum.org/tr-TR/objects/5167

Image 11. Zoe Williams, “Algol’s Mistress”, 2021, Glazed ceramic, 19 5⁄8 x 18 7⁄8 x 8 5⁄8 Retrieved on 02.12.2025 from https://www.artforum.com/events/zoe-williams-2-249765/

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KÜÇÜK PRENS'TE ANLATISAL VE GÖRSEL KARAKTER İNŞASI: DİSİPLİNLERARASI BİR YAKLAŞIM

Yüksek Lisans Öğrencisi Şeyma SÖNMEZ

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Çalışmaları Ana Bilim Dalı

seymaasonmez@gmail.com- ORCID ID- 0009-0008-1620-6202

Doç. Mahpeyker YÖNSEL

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Resim Bölümü

myonsel@nku.edu.tr- ORCID ID- 0000-0001-5331-8176

ÖZET

Çocuk edebiyatında karakter temsillerinin nasıl inşa edildiği, metin ile görsel arasındaki etkileşimin sağladığı çok katmanlı anlatı olanaklarıyla daha derinlikli biçimde anlaşılabilir. Antoine de Saint-Exupéry'nin *Küçük Prens* adlı eseri, hem metni hem de çizimleri tek bir sanatçı tarafından oluşturulduğu için karakter inşasının bütüncül biçimde gözlemlenmesine imkân tanır. Çocuk edebiyatının tarihsel gelişimi, multimodalite, görsel okuryazarlık ve göstergebilim gibi kuramsal yaklaşımlar doğrultusunda değerlendirildiğinde eserdeki illüstrasyonların çizgi, renk, kompozisyon ve simgesel düzlemlerde metni destekleyerek anlamı genişlettiği görülür. Boa yılanı çizimleri, gül imgesi ve Asteroid B-612 betimlemeleri gibi görseller; çocuk ve yetişkin algısı arasındaki farkları, karakterin duygusal olgunlaşma sürecini ve eserin toplumsal eleştiri yönünü güçlendirir. Metin–görsel bütünlüğü, okurun hem bilişsel hem de estetik düzeyde daha derin bir okuma deneyimi yaşamasını sağlayarak çocuk edebiyatında karakter inşasının temel dinamiklerinden biri haline gelir. Araştırma bulguları, görsellerin çocuk okurun kavrama, yorumlama ve duygusal özdeşim kurma süreçlerinde belirleyici bir role sahip olduğunu göstermektedir. Küçük Prens örneği çocuk edebiyatında görsel unsurların karakter inşasını destekleyen, anlatının estetik ve pedagojik boyutlarını güçlendiren birer tamamlayıcı yapı taşı olduğunu ortaya koymaktadır. Metin ve görsel arasındaki uyum, çocuk okuyucunun hem duygusal hem bilişsel gelişimine katkı sunan bütüncül bir okuma deneyimi ortaya koyar. Bu nedenle görsel destekli anlatım çocuk edebiyatında karakter inşasının vazgeçilmez unsurlarından biri olarak değerlendirilebilir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Anahtar Kelimeler: Metin–Görsel İlişkisi, Karakter İnşası, Çocuk Edebiyatı, Küçük Prens, İllüstrasyon

NARRATIVE AND VISUAL VHARACTER CONSTRUCTION IN THE LITTLE PRINCE: AN INTERDISCIPLİNARY APPROACH

ABSTRACT

How character representations are constructed in children's literature can be more deeply understood through the multilayered narrative possibilities afforded by the interaction between text and visuals. Antoine de Saint-Exupéry's *The Little Prince* allows for a holistic observation of character construction because both the text and illustrations were created by a single artist. When evaluated within the context of theoretical approaches such as multimodality, visual literacy, and semiotics, the historical development of children's literature reveals that the illustrations in the work support the text through line, color, composition, and symbolic dimensions, expanding meaning. Visuals such as boa constrictor drawings, rose imagery, and depictions of Asteroid B-612 reinforce the differences between child and adult perception, the character's emotional maturation process, and the work's social critique. Text-visual integration enables the reader to experience a deeper reading experience on both cognitive and aesthetic levels, becoming a fundamental dynamic of character construction in children's literature. Research findings demonstrate that visuals play a decisive role in child readers' comprehension, interpretation, and emotional identification. The Little Prince example demonstrates that visual elements in children's literature are integral building blocks that support character building and strengthen the narrative's aesthetic and pedagogical dimensions. The harmony between text and imagery creates a holistic reading experience that contributes to both the emotional and cognitive development of the child reader. Therefore, visually supported narrative can be considered an essential element of character building in children's literature.

Keywords: Text-Image Relationship, Character Construction, Children's Literature, The Little Prince, Illustration

1. GİRİŞ

Çocuk edebiyatı 17. yüzyılın başlarında bir ihtiyaç olarak ortaya çıktığında edebiyattan bağımsız ve sadece çocuklara eğitim vermeyi amaçlayan metinler olarak değerlendirilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Şirin (1998) 16. yüzyıla kadar çocuklar için yazılmış herhangi bir kitabın bulunmadığını ve çocuk kitaplarının ortaya çıkışının çocuk eğitimindeki arayışların bir sonucu olduğunu belirtmiştir (s. 15). Çocuk edebiyatı ürünleri çocukların gelişimine önemli katkılar sağlasa da geçmişe bakıldığında bazı dönemlerde çocuğun geri planda bırakıldığı ve hatta çocuklara yönelik özgün eserlerin hiç üretilmediği görülmektedir (Yalçın & Aytaş'tan Aktaran Koyuncuoğlu 2021, s. 2).

Oysa çocuk edebiyatı, çocukların zihinsel gelişimini destekleyen bir alan olmanın çok ötesindedir. Bu edebiyat türü çocukların duygusal ve estetik gelişimlerini besleyen, onların dünyayı anlama ve ifade etme biçimlerine katkı sunan bir sanat alanıdır. Çocuk okuyucu, anlatının pasif bir takipçisi değil; karakterlerle etkileşime giren, kendini keşfeden, anlatının öznesine dönüşen ve bilinçli bir edebi alımlayıcı konumundadır. "Çocuğa yönelik her konu çocuk edebiyatı içinde yer alabilir; önemli olan neyin yazılacağı değil, nasıl yazılırsa çocuğa göre olacağıdır" (Şirin, 1998, s. 189).

Tüm bu değerlendirmeler ışığında çocuk edebiyatı salt öğrenme veya eğlence amacı güden bir alan olmanın ötesinde çocuğun hayal gücünü, dilsel yeterliklerini ve toplumsal farkındalığını geliştiren çok boyutlu ve kültürel açıdan anlamlı bir üretim biçimi olarak ele alınabilir. Nitekim Sevgisunar'ın (2017) belirttiği gibi bireyin yaşadığı dünyayı algılama biçimlerinde hayal gücünün rolü büyüktür ve bu hayal gücünün besleneceği kaynakların başında masallarla başlayan ve doğrudan çocuğa yönelik hazırlanmış edebi nitelikli metinler gelir (s.6).

Çocuk edebiyatında metin ile görsel arasındaki ilişkinin çözümlenmesinde multimodalite kuramı, göstergebilimsel çözümleme ve görsel kültür yaklaşımları önemli bir kuramsal temel sunmaktadır. Bu yaklaşımlar karakterin sözel anlatımla olduğu gibi çizgi, renk, kompozisyon ve biçimsel tercihlerle de anlam kazandığını, dolayısıyla metin-görsel birlikteliğinin bir "anlam üretim süreci" olduğunu vurgular. Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda 1943 yılında yayımlanan *Küçük Prens*, hem ortaya çıktığı dönemin savaş koşulları içerisinde insanın değerler dünyasını irdeleyen felsefi yapısıyla hem de Saint-Exupéry'nin metni kendi çizimleriyle bütünleştiren benzersiz yazar-çizer kimliğiyle karakter inşasını bütüncül bir biçimde incelemeye olanak tanır. Eserin bu çalışmada seçilmesinin temel nedeni tek bir sanatçının hem sözel hem görsel dili oluşturması sayesinde karakterin anlatısal, estetik ve simgesel boyutlarının birbirine nasıl eklemlendiğini gözlemlemek için eşsiz bir araştırma zemini sunmasıdır.

Bu bağlamda Antoine de Saint-Exupéry'nin *Küçük Prens* adlı eseri bir hikâye sunmanın ötesine geçerek sevgi, dostluk, sorumluluk ve insanın içsel dünyasına dair sorgulamalarıyla çocukların

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

düşünsel, duygusal ve estetik gelişimlerine çok yönlü katkı sağlayan bir edebi örnek oluşturur. Bu çok yönlü etki, çocuk edebiyatı eserlerinin tematik olduğu kadar biçimsel ve sanatsal nitelikler bakımından da dönüşüm geçirmesine neden olmuştur. Nitekim edebiyat farklı sanat dallarıyla etkileşim içinde yeni ifade biçimleri geliştirebilmiştir.

Çalışmanın temel amacı çocuk edebiyatında karakter temsillerinin metin ve görsel bileşenler arasındaki etkileşim aracılığıyla nasıl sanatsal biçimde inşa edildiğini incelemektir. Araştırmada Antoine de Saint-Exupéry'nin *Küçük Prens* adlı eseri örnek hikâye olarak ele alınmıştır. Hikâyenin hem felsefi derinlik taşıyan metni hem de yazarın kendi çizimleriyle oluşturduğu görsel anlatı düzlemi, karakter inşasının metinden görsele geçiş sürecini anlamak için özgün bir örnek teşkil etmektedir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ve literatür taraması kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Metin ve illüstrasyonlar arasındaki ilişki betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiş; çocuk edebiyatında metin ile görsel anlatı arasındaki etkileşimin karakter inşasına nasıl katkı sunduğu araştırılarak bu alandaki sanatsal temsillerin çok yönlü yapısı tartışılmıştır.

2. HİKAYELERDE GÖRSEL ÖGE KULLANIMININ ETKİSİ

Çocuk edebiyatında her metin bir olaylar dizisi aktarmakla kalmaz; çocuk okuyucu için bütüncül bir dünya kurma biçimi oluşturur. Bu nedenle karakter temsilleri çocuk edebiyatında merkezi bir konuma sahiptir. Karakterler çocukların özdeşim kurduğu, toplumsal roller, değerler ve davranış biçimlerini gözlemlediği sanatsal yansımalardır. Karakterlerin çocuk algısına uygun biçimde tasarlanması, anlatının inandırıcılığını, duygusal etkisini ve estetik değerini artırır. Dolayısıyla karakter temsilleri çocuk edebiyatında pedagojik, psikolojik ve estetik işlevler üstlenir.

Çocuk edebiyatında metin ve görselin bir arada kullanılması, anlam üretimini zenginleştiren çoklu bir anlatı yapısı sunar. Bu yaklaşım, günümüzde multimodalite kuramı, görsel okuryazarlık ve göstergebilim çerçevesinde ele alınmaktadır. Kress "Tipografinin göstergebilimsel bir kaynak olarak nasıl işlediğini açıklarken yazının her zaman mevcut görselliği yoğunlaşacaktır" ifadesini kullanmakta ve tipografinin anlam üretimindeki rolünü vurgulamaktadır (Kress'den Aktaran Örücü, 2023, s. 281). Multimodalite kuramına göre metinsel anlam, yazı, görsel, renk, düzen ve hareket gibi birden fazla modalitenin etkileşimi sonucunda ortaya çıkar. Benzer biçimde Barthes'ın göstergebilim kuramı, "Temsillerin bir dizge içinde kodlanmış parçalar olarak çözümlenmesine imkân tanıyan bir "üst-dil" üretmesi bakımından önem taşır" görüşündedir. (Aydınalp, 2021, s. 207). Görsel okuryazarlık da bu

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bağlamda önem kazanmakta; Braden ve Hortin'e (1982) göre "görsel okuryazarlık imgeleri anlama ve etkin biçimde anlatım yeteneğidir" ve bu yetenek "imgeler üzerine düşünme, öğrenme ve açıklama süreçlerini" içerir (s. 41). Dolayısıyla metin ve görselin etkileşimi, karakterin ve öykü dünyasının sözel, biçimsel ve simgesel düzlemde anlam kazanmasını sağlarken, göstergebilimsel çözümleme bu etkileşimin metni nasıl pekiştirdiğini, yorumladığını ya da yeniden anlamlandırdığını ortaya koyarak multimodal yapıya kuramsal derinlik kazandırır. Bu nedenle resim ve illüstrasyonlar, çocuk okuyucunun bilişsel, duygusal ve estetik deneyimlerini destekleyen tamamlayıcı öğeler olarak değerlidir.

Tarihsel olarak metin-görsel etkileşimin öncüsü 1658 yılında Johann Amos Comenius tarafından yayımlanan Orbis Pictus (Resimlerle Görünen Dünya) adlı kitaptır (Görsel 1). Görsel 1'de görülen illüstrasyonlar soyut kavramların çocuklar için somutlaştırılmasını hedefleyen pedagojik bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu görseller metinle birlikte kullanıldığında çocukların kavramları daha kolay öğrenmesini sağlar. Ayrıca erken dönem resimli kitapların önemli bir örneği sayılır ve çocuk kitabı geleneğinin temelini oluşturarak sonraki yüzyıllarda metin ve görselin birlikte kullanılmasının hem öğretici hem de estetik değerini güçlendirir.

Görsel 1. Orbis Pictus 18.yy. Sonlarına Ait Yeniden Baskısı,1658

Görseller çocukların metni anlamlandırmalarına doğrudan katkı sağlar; anlatının duygusal tonunu somutlaştırır, soyut kavramları anlaşılır hale getirir ve çocuk okuyucunun dikkatini yönlendirir. Erken yaş grubundaki çocuklar sözel anlatıyı tam anlamadan önce görsel ögeleri algılar ve yorumlar. Tanpınar'ın (1996) "Acaba arının bal yapışı gibi, çocuk da resim mi yapar?" ifadesi, çocuğun doğal olarak görsel bir anlatı diliyle bağ kurduğunu gösterir (s. 409).

Metin ve görsel öğelerin eşzamanlı kullanımı çocuk okurlarda çift kanallı bir okuma süreci oluşturarak hem dilsel işleme becerilerinin hem de görsel okuryazarlığın gelişimine katkı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sağlamaktadır. İllüstrasyonlar metne estetik bir katman eklemenin ötesinde karakterlerin duygusal dünyasının ve öykünün genel atmosferinin çocuk tarafından daha doğrudan ve bütüncül biçimde kavranmasına imkân tanımaktadır.

Taşdelen'in (2016) belirttiği gibi çocuk edebiyatında yalınlık ilkesinin önemli boyutlarından biri de görselliktir. Çünkü görsellik edebi metni resim sanatıyla zenginleştirir, soyutu somutlaştırır ve çocuğun algı düzeyine uygun hale getirir (s. 123).

Etkileşimli sanat ürünleri çocukların estetik duyarlılıklarını ve algısal becerilerini geliştirir. Bu etki çocukluk döneminin ötesine geçerek yetişkinlikteki sanat algısına, kültürel değerlerine ve düşünme biçimlerine yansır. Bu bağlamda çok katmanlı anlatı yapısı, simgesel dili ve özgün illüstrasyonlarıyla *Küçük Prens*, çocuk edebiyatında karakter inşasının sözel ve görsel düzlemde nasıl kurulduğunu gözlemlemek için güçlü bir örnek teşkil eder. Saint-Exupéry'nin metni ve çizimleri arasındaki etkileşim karakterlerin duygusal ve simgesel boyutlarını çocuk okuyucuya doğrudan aktarır ve metin–görsel bütünlüğün estetik ve pedagojik işlevini açık biçimde gösterir.

3. KÜÇÜK PRENS KARAKTERİNİN SANATSAL İNŞASI

Küçük Prens Antoine de Saint-Exupéry'nin hem yazınsal hem de görsel üretimi bir arada sunması bakımından metin-görsel etkileşiminin özgün ve erken örneklerinden birini oluşturur. Eserin başlığının başkahramanın adıyla örtüşmesi, anlatının odağını doğrudan bu karakter üzerine yönlendirerek okurun dikkatini merkezi figüre yoğunlaştırır ve onu farklı yaş grupları için evrensel bir sembole dönüştürür. *Küçük Prens*'in merak temelli bakış açısı, sorgulayıcı tavrı ve yetişkinler dünyasına olan mesafesi, okurun karakterle özdeşim kurmasını kolaylaştırmakta; böylece metnin felsefi, psikolojik ve toplumsal katmanları daha görünür hale gelmektedir.

Küçük Prens'in gezegenler arası yolculuğu ve bu süreçte karşılaştığı çeşitli karakterler okura empati, sorumluluk ve değer kavramlarının farklı boyutlarını aktarırken karakterin kendi içsel dönüşümünü ve kendini gerçekleştirme sürecini de görünür kılar. Saint-Exupéry'nin sade ve yalın anlatım tercihleri başkahramanın psikolojik ve duygusal derinliğinin okura aracısız biçimde ulaşmasını sağlar. Diyaloglar *Küçük Prens*'in bakış açısından aktarılan gözlemlerle birleştiğinde yazarın felsefi çıkarımlarını destekleyerek karakterin bireysel gelişimini ve düşünsel olgunlaşmasını pekiştirir. (Görsel 2)' de Saint-Exupéry'nin gözlemci ve sade dil kullanımının bu tematik bütünlüğü nasıl güçlendirdiğini göstermekte ve aynı zamanda metin ile görsel arasındaki ilişkiyi de somut bir biçimde ortaya koymaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Görsel 2. Küçük Prens'ten Bir İllüstrasyon, 2015, Sayfa 29

> "…Küçük Prens, kendi küçük gezegeni Asteroid B 612'de. Ama buna çok şaştım denemez. Çünkü Dünya, Jüpiter, Mars, Venüs adları verilen büyük gezegenlerin dışında daha yüzlerce gezegen bulunduğunu, bazılarının teleskopla bile güç görülecek kadar ufak olduğunu okumuştum. Gökbilimciler bunlardan birini buldular mı ad yerine bir numara takarlar. Sözgelimi: "Asteroid 325" deyiverirler. Küçük Prens'in geldiği gezegenin "Asteroid B-612" olduğu konusunda yabana atılamayacak kanıtlarım var. Bu gezegeni bir zamanlar teleskopla ilk kez gören biri olmuş: 1909'da bir Türk gökbilimcisi. Bu konuda hazırladığı raporu Uluslararası Gökbilimciler Kurultayı'na sunmuş. Ama başında fes, ayağında şalvar var diye sözüne kulak asan olmamış. Büyükler böyledir işte…" (Saint-Exupéry, 2015, s. 30).

Görselde *Küçük Prens*'in küçük gezegeninin üzerinde tek başına duruşu, karakterin varoluşunu tanımlayan en temel unsuru görünür kılar: yalnızlık ve düşünceli bir içe dönüklük. Figürün merkeze yerleştirilmesi etrafındaki geniş beyaz boşlukla bir karşıtlık oluşturarak onun hem evrenle bağını hem de evrenden kopukluğunu aynı anda hissettirir. Bu boşluk görselde sessiz bir alan gibi durur. Fakat aslında karakterin iç dünyasını dolduran soruların, merakın ve kırılganlığın görsel bir yankısıdır. *Küçük Prens*'in duruşu dik ama rahat, elleri yanlarındadır. Bu sadelik karakterin kendi varoluşunu abartıya kaçmadan olduğu gibi taşıyan bir özne olduğunu gösterir. Yüzü detaylandırılmamış olsa da bakışının ufka yöneltilmiş oluşu onun dış dünyaya karşı sürekli tetikte ve merak içinde olduğunu sezdirir. Bu tavır izleyiciyi "o ne görüyor, ne düşünüyor?" sorusuna davet eder ve karakteri pasif bir figür olmaktan çıkarıp düşünsel bir özneye dönüştürür.

Gezegenin yüzeyi de karakteri tamamlayan önemli bir unsurdur. Çatlaklar, küçük çiçekler ve yüzeyden yükselen ince duman bu küçük dünyanın hem kırılgan hem de yaşayan bir mekân

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

olduğunu gösterir. Çiçekler özen ve duygusallığı; çatlaklar deneyim ve yararlanabilirliği; duman ise sürekliliği, hareketi ve değişimi simgeler. Böylece gezegen bir mekân olmanın ötesinde Prens'in iç dünyasının bir izdüşümü haline gelir. Karakterin ruh hali bu yüzeydeki küçük işaretlerle somutlaştırılır. Yıldızların ve küçük gezegenlerin hafifçe serpiştirildiği arka plan çizimin masalsı dokusunu güçlendirirken *Küçük Prens*'in evrendeki yerini ölçek açısından belirginleştirir: Figür sınırsız bir uzayın ortasında tek bir figürdür. Ancak bu yerleştirme onu güçsüz kılmaz aksine tek başınalığı anlam taşıyan bir merkeze dönüştürür. Evrensel boşlukta yalnız duran bir çocuğun sadeliği görselde kırılganlığı ve bilgelik potansiyelini barındırır. Görselin genel estetiği ince çizgiler, pastel renkler, minimal detaylar *Küçük Prens*'i anlatısal olarak tanımlayan temel niteliklerin görsel karşılığıdır: masumiyet, duyarlılık ve saf bir bakış. Çizim karakteri karmaşıklaştırmadan derinleştiren bir yol izler, gösterdiği kadar göstermediğiyle de etkileyicidir. Böylece görsel *Küçük Prens*'in hikayesini anlatmaktan çok onun varoluş tarzını hissettirir; izleyici karakteri bir olay örgüsünden değil, görüntünün atmosferinden tanır.

Görsel 3. Küçük Prens'ten Bir İllüstrasyon, 2015, Sayfa 11

"…Altı yaşındayken bir gün, balta girmemiş ormanlar üstüne yazılmış "Yaşanmış Öyküler" adlı bir kitapta müthiş bir resim görmüştüm. Bir hayvanı yutmakta olan bir boa yılanını gösteriyordu. Resmin kopyası işte yukarıda. Kitapta şöyle deniyordu: "Boa yılanları avlarını çiğnemeden olduğu gibi yutuverirler. Sonra da yerlerinden kımıldayamaz sindirimleri için gerekli altı ayı uyumakla geçirirler. Orman serüvenleri üstüne derin derin düşünmeye başladım. Biraz uğraştıktan sonra ben de renkli bir kalemle ilk resmimi yapmayı başardım…Aşağıdaki gibiydi" (Saint-Exupéry, 2015, s. 11).

Görsel 4. Küçük Prens'ten Bir İllüstrasyon, 2015, Sayfa 12

"Yapıtımı büyüklere göstererek resimden korktular mı diye sordum. Dediler ki, "Şapkadan da korkulur mu hiç?" Oysa ben şapka değil, bir fili sindirmekte olan bir boa yılanı çizmiştim. Büyükler anlayabilsin diye bu kez ikinci bir resimde boğa yılanının içini de çizdim. Büyüklere bir şeyi açıklamazsanız olmaz…" (Saint-Exupéry, 2015, s. 12).

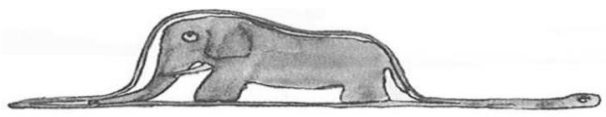

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Görsel 5. Küçük Prens'ten Bir İllüstrasyon, 2015, Sayfa 13

> "Büyükler boa yılanlarını içten ve dıştan gösteren resimleri bir yana bırakıp tarih, coğrafya, aritmetik ve dilbilgisiyle ilgilenmemi öğütlediler. Böylelikle daha altı yaşımda, bana parlak bir gelecek sunan resim sanatından vazgeçtim. Büyükler hiçbir şeyi tek başlarına anlayamıyorlar, onlara durmadan açıklamalar yapmak da çocuklar için sıkıcı oluyor doğrusu…" (Saint-Exupéry, 2015, s.13).

İlk üç görsel anlatının tematik omurgasını kurararak çizgisel sadelikleri, biçimsel tercihleri ve boşluk kullanımlarıyla çocuğun dünyasına özgü bir görsel dil ortaya koyar. İlk çizimdeki (Görsel 3) boa yılanı illüstrasyonu ince fakat kararlı çizgilerle oluşturulmuş, konturları belirgin fakat iç detaydan yoksun bir formdur. Çizimin yüzeyinde gölge, derinlik ya da perspektif bulunmaz. Böylece görüntüyü hem basitleştirir hem de onu sembolik bir işaret haline getirir. Görselin böylesine sade tutulması metindeki "çocukça hayretin" görsel karşılığı haline gelir. Çünkü çocuk bakışında ayrıntıdan çok öz ve biçimin bütünlüğü önemlidir. Bu ilk imge biçimsel olarak yalın olsa da metindeki bilgi aracılığıyla "içi dolu bir karanlık" yani gizem barındırır. Böylece görsel sadece resim değil, anlamı içine saklayan bir kabuk gibi davranır.

Ardından gelen ikinci görselde (Görsel 4) anlatıcının çizdiği boa yılanı illüstrasyonu biçimsel olarak ilkinden çok farklı değildir. Yine basit bir kontur, yine yüzeysel bir formdur. Ancak bu kez çizimin şapkaya benzeyen silueti bilinçli bir biçim belirsizliğinin sonucudur. Çizginin üst kısmındaki hafif bombe, alt çizginin hafif kavisle kapanışı yetişkinlerin günlük nesnelerle anlamı özdeşleştirme eğilimine açık bir alan bırakır. Perspektif, doku ve hacim kullanılmaması yetişkinin biçimi nesneye indirgemesine olanak tanır. Çocuğun çizimindeki bu soyutlama metindeki "yanlış okuma" temasını pekiştirir. Çünkü biçimsel sadelik, yetişkinin yüzeysel bakışını neredeyse zorunlu kılar. Burada görsel anlatının eleştirisini taşıyan bir araçtır ve çizimin sadeliği yetişkin algısının sıradanlığı karşısında bir sınav niteliği kazanır.

Üçüncü çizimde (Görsel 5) aynı biçimsel yapı korunur ancak bu kez formun içi açılır. Çizginin sürekliliği bozulmadan boa yılanının eğimli konturu içine küçük bir fil figürü yerleştirilir. Fili gösteren çizgiler de aynı derecede sade, perspektifsiz neredeyse şematik bir yapıdadır. Bu bilinçli eşleşme çocuğun açıklama çabasını estetik düzeyde de tutarlı kılar. Karmaşık bir görüntü yaratmak yerine anlamı basit çizgilerle anlaşılır hale getirir. İç-dış ilişkisi burada tam bir görsel argümana dönüşür. Çünkü çizimin içinin gösterilmesi metindeki kavramsal farkı somutlaştırır. Filin içte konumlanışı ana formun "içerik saklayan kabuk" işlevini görünür kılar. Böylece çizimin anlamı metinle olmakla birlikte kendi yapısal özellikleriyle de derinleşir. Çocuğun anlamı açıklığa kavuşturma çabası yetişkinlerin ancak açık ve literal bir anlatımla bir

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

şeyi kavrayabildiğine dair metinsel eleştiriyi güçlendirir. Bu açıklayıcı jest çocuk zihninin dürüst, doğrudan ve paylaşmaya açık doğasını görsel olarak somutlaştırır.

Üç çizim birlikte değerlendirildiğinde metindeki çocuk-yetişkin algısı arasındaki epistemik uçurum görsel bir deneyime dönüştürülür. Okur çizimlerin bilinçli olarak kurulmuş bu iç-dış karşıtlığı sayesinde görünüşün ardındaki anlamı fark etmeye davet edilir. Bu durum *Küçük Prens*'in daha sonra ortaya çıkacak dünyasını kavrama açısından hazırlayıcı bir basamak işlevi görür. Bozulmamış çocuk bakışı, sezgi, merak ve derinlik daha hikayenin başında bu çizimler aracılığıyla tanınır. Böylece metin ve görsel birbirini tamamlayarak hem anlatıcının karakterini hem kitabın felsefi temelini birlikte inşa eder. Okurun anlam yolculuğu sözcüklerle çizgilerin kesişiminde başlar.

Görsel 6. Küçük Prens'ten Bir İllüstrasyon, 2015, Sayfa 130

> "…Siz benim gülüme hiç mi hiç benzemiyorsunuz. Şimdilik değersizsiniz. Ne sizi evcilleştiren olmuş ne de siz kimseyi evcilleştirmişiniz. Tilkim eskiden nasıldı, öylesiniz. O da önceleri tilkilerden bir tilkiydi ama ben onu dost edindim, şimdi dünyada bir tane." Yüzükoyun çimenlere uzanıp ağladı. Güller güç duruma düşmüşlerdi. "Güzelsiniz ama boşsunuz," diye ekledi…" (Saint-Exupéry, 2015, s. 130).

Metnin soğuk cümlesiyle görselin yumuşak duruşu birbirini tamamlayarak sahnenin duygusal çatışmasını bedenleştiriyor. "Güzelsiniz ama boşsunuz" diyen sözün yarattığı hayal kırıklığı, karakterin yere kapanmış, başını çiçeklere doğru eğmiş halde neredeyse ağırlıksız görünmesiyle görünür hale geliyor. Çiçeklerin tekrarlayan birbirine yakın küçük lekeler halindeki dizilimi metindeki çokluğu somutlaştırırken bu çokluğun içinde biricik sandığı gülün benzersizliği fikrinin sarsılması görselde ölçek ve tekrar yoluyla işleniyor. Çiçekler niceliksel bolluğa işaret ederken Prens'in bedeni o bolluğun ortasında tekillik arayan bir özne olarak merkezleşiyor.

Arka planın genişçe boş bırakılması sahneye bir sessizlik vermiştir. Bu sessizlik metindeki suçlama ve kırılmayı ağırlaştırır çünkü sözün yankısı boşlukta uzar ve okuru karakterin yalnızlığına ortak eder. İnce, akıcı çizgilerle kurulmuş minimal form duygunun karmaşıklığını değil yoğunluğunu yükseltir. Yüz detaylarından kaçınmak, ifadenin doğrudan yerine beden

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

diline, eğilmiş başa ve yere değen çeneye yüklenmesini sağlar. Çocukların büyük duyguları bedensellikle ifade etme biçimi burada görsel olarak da doğrulanır. Renk paletinin yumuşaklığı ve gülün nispeten dikkat çekici tonu hem empatiye açık bir atmosfer kurar hem de gülün anlatısal önemini vurgular. Ancak görsel gülün benzersizliğinin sorgulanmasını basit bir eşya sunumundan öteye taşıyarak sorumluluk, bakım ve ilişki temalarının habercisi olur. Böylece metinle görsel arasındaki ilişki anlattığı duyguyu teyit etmekle kalmaz okuru yetişkinlerin yüzeysel okumasıyla çocuğun derin okuması arasındaki epistemik uçuruma görsel olarak da baktığı ve bu uçurumun karakterin içsel sarsıntısını nasıl ürettiğini deneyimlediği bir noktaya getirir.

Görsel 7. Küçük Prens'ten Bir İllüstrasyon, 2015, Sayfa 120

> "…Günaydın," dedi. Baştan başa gül açmış bir bahçenin önünde duruyordu. Güler bir ağızdan: "Günaydın," dediler. Küçük Prens onlara baktı. Hepsi de kendi çiçeğine benziyordu: "Kimsiniz?" diye sordu; şaşırmıştı. "Bizler gülleriz," dediler güller. "Ah!" dedi Küçük Prens. Yüreği üzüntüyle doldu. Çiçeği evrende bir eşi daha bulunmadığını söylemişti. Oysa işte bir tek bahçede bile ona tıpatıp benzeyen beş bin çiçek vardı!.. (Saint-Exupéry, 2015, s. 118).

Bu görsel *Küçük Prens*'in gülüne dair inancının ilk kez sarsıldığı anı sade ama vurucu bir görsel düzenlemeyle somutlaştırır. Metindeki "Günaydın… kimsiniz?... Yüreği üzüntüyle doldu" ifadeleri karakterin içsel çöküşünü aktarırken görsel bunu çokluk ve benzerlik üzerinden yineler. Karakterin karşısında iki yana doğru yayılan ve tek tip kırmızı güllerle dolu çalılar metindeki beş bin gülün görsel karşılığı haline gelir. Karakter bu çalıların tam ortasında onlara eşit uzaklıkta konumlandırılmıştır. Bu da onun şaşkınlık ve duygusal sarsıntı halini mekânsal bir dile çevirir. Metnin "Oysa bir bahçede bile ona tıpatıp benzeyen beş bin çiçek vardı" cümlesindeki kırılma görselde tekrarlanan formlar ve gül bolluğuyla bedenleşir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Metin ile görsel arasındaki bu etkileşim karakter inşasını derinleştirir. Prens'in masumiyeti, sevgiye dair saf anlayışı ve ilişkisel sorumluluk kavrayışı bu sahneyi duygusal olarak merkezileştirir. Minimalist çizgi ve yumuşak renk kullanımı çocuğun duygusal bağ kurmasını kolaylaştırır. Soyut kavramlar-benzersizlik, sevgi, kıymet, bağlılık-somut bir görsel düzlemde açıklık kazanır. Multimodal okuma açısından bakıldığında metin ve görsel birlikte çalışarak karakterin iç dünyasındaki çatışmayı açık eder.

Teknik/illüstratif açıdan görsel suluboya tekniğiyle yapılmıştır. Pastel tonlar genişçe boş yüzeyler ve hafifçe titreşen kontur çizgileri sahnenin duygusal ağırlığını yumuşatarak aktarır. Suluboyanın yarı saydam dokusu çiçeklerin çoğulluğunu belirginleştirirken onları hafifçe flu bırakır. Böylece karakterin şaşkınlıkla karışık yabancılaşma hissi güçlenir. Kompozisyon figürü ortalayarak iki yana simetrik biçimde yayılan çiçek kütleleriyle bir "görsel çatışma alanı" kurar. Arka planın neredeyse boş bırakılması ise dikkati figür ve çiçekler arasındaki ilişkiye yöneltir. Böylece çizimin pedagojik işlevini destekler. Çocuk izleyicinin karmaşık duyguya doğrudan odaklanmasını sağlar. Görsel hem anlatının duygusal gerilimini hem de metnin felsefi sorusunu sevgi nedir, değer nasıl oluşur? basit çizgilerle güçlü biçimde taşır.

4. SONUÇ

Eser karakter inşasının sözel anlatıya bağlı bir süreç olmanın yanı sıra metin ve illüstrasyonların birbirini tamamlayan çift kanallı bir anlatı düzleminde geliştiğini göstermektedir. Küçük Prens'in merakı, duyarlılığı ve sorgulayan kişiliği, yazınsal ifadeler kadar çizimlerin yalın ve evrensel estetik diliyle de görünür hale gelmektedir. Bu nedenle illüstrasyonlar, metni destekleyen ikincil unsurlar değil; anlam üretimine aktif biçimde katılan temel yapı taşlarıdır.

Araştırma bulguları, özellikle erken yaşlardaki çocukların soyut kavramları görsel temsiller aracılığıyla daha kolay anlamlandırdığını, görsellerin bilişsel olduğu kadar duygusal özdeşim sürecini de güçlendirdiğini göstermektedir. Küçük Prens örneği, çocukların metni "okuyan", "gören", "yorumlayan" ve kendi deneyimleriyle bütünleştiren etkin okuyucular olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Görsel öğelerin teknolojik gelişmelerle birlikte çeşitlenmesi çocuk edebiyatında karakter inşasının gelecekte daha karmaşık ve katmanlı bir yapı kazanacağını göstermektedir. Bu bağlamda dijital illüstrasyonlar, animasyonlu metinler ve etkileşimli kitapların karakter

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

temsilini nasıl dönüştürdüğünü inceleyen yeni araştırmaların alana önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aydınalp, E. B., Roland Barthes'ta Metin ve Eleştiri Dinamiği, Edebi Eleştiri Dergisi, 5(1), 203–214, 2021. https://doi.org/10.31465/eeder.792946

Braden, R. A., & Hortin, J. A., "Identifying the Theoretical Foundations of Visual Literacy", Journal of Visual/Verbal Language, 2(2), 37–42, 1982.

Comenius, J. A., Orbis sensualium pictus: The visible world in pictures, Nuremberg, 1658.

Çocuk edebiyatı I. (t.y.). CORE. Erişim adresi: https://core.ac.uk/reader/38312200 (Erişim tarihi: 24.11.2024)

Eroğlu, M., "Çocukluk Döneminde Bilişsel Gelişim: Piaget ve Vygotsky'nin Bilişsel Gelişim Kuramlarının İncelenmesi ve Karşılaştırılması", Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi, 6(1), 69–77, 2023. https://doi.org/10.52974/jena.1258278

Koyuncuoğlu, A., Çocuk Edebiyatının Dünya'daki ve Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi, Spor, Eğitim ve Çocuk, 1(1), 1–16, 2021. DOI: 10.5505/sec.2021.25743

Kress, G. R., & van Leeuwen, T., Reading Images: The Grammar of Visual Design (3rd ed.), Routledge, 2021.

Örücü, Y., Tipografinin Görünümü ve Neville Brody, Sosyal Bilimler Dergisi, 2023.

Saint-Exupéry, A. de., Küçük Prens (C. Süreya & T. Uyar, Çev.), Can Çocuk Yayınları, İstanbul, 2015.

Sevgisunar, M. K., Günümüzde Çocuk Edebiyatı ve Gerçeklik, Eğitim Bilim Toplum, Ekim 2017.

Şirin, M. R., Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış, Kök Yayıncılık, 1998.

Tanpınar, A. H., Yaşadığım Gibi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996.

Taşdelen, V., Çocuk Edebiyatında Görsel Öğe, Çocuk ve Medeniyet, 2016.

Ungan, S., Çocuk Edebiyatında Estetik Ölçek, International Journal of Language Academy, (t.y.).

Yalçın, A., & Aytaş, G., Çocuk Edebiyatı, Akçağ Yayınları, 9. Baskı, 2017.

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1. Johann Amos Comenius, 1658, Orbis Pictus, 18.yy. sonlarına ait yeniden baskısı, 02.12.2025 tarihinde https://en.wikipedia.org/wiki/Orbis_Pictus adresinden alınmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Görsel 2. Antoine de Saint-Exupery, Küçük Prens, 2015, Can Yayınları, s. 29.

Görsel 3. Antoine de Saint-Exupery, Küçük Prens, 2015, Can Yayınları, s. 11.

Görsel 4. Antoine de Saint-Exupery, Küçük Prens, 2015, Can Yayınları, s. 12.

Görsel 5. Antoine de Saint-Exupery, Küçük Prens, 2015, Can Yayınları, s. 13.

Görsel 6. Antoine de Saint-Exupery, Küçük Prens, 2015, Can Yayınları, s. 131.

Görsel 7. Antoine de Saint-Exupery, Küçük Prens, 2015, Can Yayınları, s. 120.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TEZKİRECİLİK ANLAYIŞI BAKIMINDAN DEVLETŞAH VE LATÎFÎ TEZKİRELERİNE AİT MUKADDİMELERİN MUKAYESESİ

Prof. Dr. MEHMET NURİ ÇINARCI
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
mehmetnuriedb@gmail.com - 0000-0001-7493-3872

ÖZET

İslam tarihinde İbn Sellâm el-Cumahî'nin *Tabakâtü'ş-şu'arâ* adlı eseriyle başlayan şuara tezkiresi yazma geleneği, akabinde Fars ve Türk edebiyatlarına da sirayet etmiştir. Klasik dönem edebiyatının önemli bir kısmı şiire dayanan Fars edebiyatında bu gelenek, Muhammed Avfî'nin 1221 tarihinde kaleme aldığı *Lübabü'l-elbâb* adlı eseriyle başlamış ve Devletşah ile Molla Camî'nin yazdıkları eserlerle devam etmiştir. Türk edebiyatının ilk tezkiresi olan *Mecâlisü'n-Nefâyis'*ten başlayarak Türk tezkirecilik geleneğinde Devletşah'ın *Tezkiretü'ş-şu'arâ'*sı ile Molla Camî'ye ait *Bahâristân'*ın önemli bir yeri vardır. Nitekim 16. yüzyılda yazılan Osmanlı sahası tezkirelerinin mukaddimelerinde bu her iki eserin isimlerinin zikredildiği hatta bazı tezkirelerin şekil ve muhteva bakımından isimleri zikredilen bu eserleri örnek aldıkları görülür. Osmanlı sahası tezkirecileri içerisinde eserinde sanatsal değerlendirme ve edebi kritiği bir değerlendirme ölçütü olarak ön planda tutan Latîfî'nin de tezkire mukaddimesinde "konuşma, şiir ve şair" gibi çeşitli hususlar açısından Devletşah'la benzer görüşlere sahip olduğu gözden kaçmaz. Bu çalışmada Latîfî'nin mukaddimesinde tezkireciliğin temel taşlarını oluşturan "konuşma (söz söyleme), şiirin temel özellikleri ile kutsî temelleri ve şairin kendinde bulundurması gereken nitelikler" şeklinde ele aldığı konular, Devletşah tezkiresinin mukaddimesinde bulunan görüşlerle karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şair tezkireleri, Devletşah tezkiresi, Latîfî tezkiresi, Sanatsal mukayese.

A COMPARISON OF THE PREFACES OF DEVLETSHAH AND LATIFÎ TEZKIRES IN TERMS OF TEZKIRE CONCEPTION

ABSTRACT

The tradition of writing the tazkire, which began in Islamic history with Ibn Sallam al-Jumakhi's work *Tabakâtü'ş-şu'arâ*, subsequently spread to Persian and Turkish literature. In Persian literature, where a significant portion of classical literature is based on poetry, this tradition

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

began with Muhammed Avfi's work *Lubabü'l-elbab* in 1221 and continued with the works of Devletşah and Molla Jamî. Starting with *Mecâlisü'n-Nefâyis*, the first anthology in Turkish literature, Devletşah's *Tezkiretü'ş-şu'arâ* and Molla Jamî's *Bahâristân* hold a significant place in the tradition of anthology writing. Indeed, the names of both these works are mentioned in the introductions to Ottoman anthologies written in the 16th century, and some anthologies even model themselves on the aforementioned works in terms of form and content. It's worth noting that Latîfî, an Ottoman anthology writer who prioritized artistic and literary criticism as criteria for evaluation in his work, shared similar views with Devletşah in his anthology introductions on various issues such as "speech, poetry, poet, and sources utilized." In this study, the topics discussed in Latîfî's introduction, which constitute the cornerstones of anthology writing "the fundamental characteristics and sacred foundations of poetry, the qualities a poet should possess, and the methods to be followed when obtaining information about poets' biographies" will be compared with similar views in the Devletşah anthology.

Keywords: Poet anthologies, Devletşah anthology, Latîfî anthology, Artistic comparison.

GİRİŞ

İslam kültürü ve medeniyetinde toplumsal dokuya çeşitli açılardan derin tesiri olan kişilerin bilhassa tarih sayfalarından silinip gitmemeleri için hemen hemen her asırda onların biyografilerini aktaran eserler kaleme alınmıştır. Gerek din, gerek kâtiplik ve gerekse de şairlik gibi toplumsal hayatın içinden çıkmış ve toplumu çeşitli açılardan şekillendirmiş bu gibi sosyal kurumların temsilcileri de biyografilerini anlatan eserler aracılığıyla toplumsal hafızada kalmayı başarabilmişlerdir. Cahiliye dönemi Arabistan'ında sözün fasih ve beliğ ifadesi olan şiir ile ilham yeteneği ve sözün mana iklimine hükmettiğine inanılan şairin hem halk hem de devrin idarecileri katında saygın bir yerleri vardı. Kur'an-ı Kerim'in nüzuluyla ortaya çıkan İslam dini, her ne kadar yer yer ayetlerle şiiri ve Cahiliye dönemi şairlerini eleştirse de genel itibariyle dine ve özellikle tevhide muhalif olmayan şiir ve şairleri hoş karşılamıştır. Nitekim Hazreti Peygamber de kendisini övmek amacıyla şiir yazan şairleri taltif etmiş ve bu davranışıyla şiir ilminin İslam toplumu içerisindeki gelişimini teşvik etmiştir. Dinî ve toplumsal argümanlarla desteklenen şiir, Arap toplumundan başlayarak İslam'ı kabul eden diğer kitleler tarafından da sosyal hayata aktarılmış ve zaman içerisinde şair sayılarındaki artış şuara tezkirelerinin de yazılmasının önünü açmıştır. Biyografi yazma geleneği ilk olarak Arap kültüründe ortaya çıkmış ve sırasıyla Fars oradan da Türk kültürüne geçmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Fars edebiyatında ilk tezkire 13. yüzyılda Muhammed Avfî tarafından kaleme alınan *Lübâbü'l-elbâb* adlı eserdir. Avfî'nin yapıtıyla birlikte Fars edebiyatında şuara tezkireciliği geleneği başlamıştır. Avfî'yi 15. yüzyılda kaleme aldığı *Tezkiretü'ş-şu'arâ* adlı eseriyle Devletşah takip etmiştir. Devletşah ve onun muasırı olan Molla Camî'nin tezkireciliğe ait yapıtları aynı zamanda Türk edebiyatında yazılmış olan şair tezkirelerine rol modellik etmiştir. Nitekim Türk edebiyatının ilk temsilcilerinden Ali Şîr Nevâyî, Sehî Bey, Âşık Çelebi ve özelikle Latîfî, tezkire mukaddimelerinde Devletşah ve Molla Camî'ye atıfta bulunurlar. Şair tezkirelerinin şekil açısından oluşturulma tarzlarına bakıldığında genel itibariyle mukaddime, şair biyografilerinin yer aldığı tabaka ya da ravza adı verilen bölümler ve hatimeden oluşurlar. Tezkirelerin özellikle mukaddime bölümleri, şiir teorisine dair çeşitli bilgilerin verildiği ve bunun paralelinde şairlik müessesinin sahip olması gereken hususiyetleri ortaya koyması bakımından önemlidir. Osmanlı sahası tezkirecilerinden Latîfî'nin de tezkire mukaddimesinde tezkirecilik geleneği bağlamında dile getirdiği düşünceler birçok açıdan Devletşah'ın şiir ve şaire dair görüşleriyle örtüşmektedir. Bu çalışmada her iki tezkirecinin tezkire mukaddimelerinde yer alan görüşlerinden hareketle konuşma, şiir ve şaire dair yaklaşımları mukayeseli bir şekilde aktarılmaya çalışılacaktır.

1. İlahi Hükmün Nimeti: Konuşma (Söz Söyleme Kabiliyeti)

İçinde yaşadığımız dünyada mevcut canlılar içerisinde akli melekelere onun özelinde zihinsel bilince (tin) sahip olan tek canlı insandır. İnsanın akli kabiliyetini kullanması neticesinde ortaya koyduğu en önemli ayırt edici niteliklerinden biri de konuşma yani Devletşah ve Latîfî'nin ifadesiyle söz söyleme becerisine sahip olmasıdır. Zihnin duyu organları aracılığıyla dış dünyadan edindiği kimi bilgi ve izlenimleri akli süreçlerden geçirdikten sonra dil aracılığıyla yeniden dış dünyaya iletme süreci olarak tarif edilebilecek konuşmanın her bir anlamlı birimine ise sözcük denir. Her iki tezkireciye göre Allah'ın insana bahşettiği en önemli lütufların başında güzel konuşma kabiliyeti gelmektedir. Devletşah, İsrâ suresinin "(Biz insanoğlunu) yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık." şeklinde geçen 70. ayetine atıfta bulunarak insanoğluna konuşma yetisinin verilmesiyle keramet ve hidayet tacını da taktığını ve bu sayede hayvanlar ve bitkiler ile zaman ve mekâna hükmettiğini belirtir. Devletşah'a göre söz söylemenin insana sağladığı en büyük avantajlardan biri de ona hakikat hazineleri ile bilgi remizlerinin anahtarlarını sunmasıdır (Devletşah, 1977: 20). Devletşah'ın dinî kaynakları referans alarak konuşma yetisine atfettiği anlamı Latîfî bir adım daha ileriye götürerek bunu şiir ilminin de temelini oluşturan güzel söyleme kabiliyetine indirger. Latîfî'ye göre Allah'a sadece insana verdiği konuşma yetisiyle değil aynı zamanda ona bahşettiği güzel söz söyleme kabiliyeti sebebiyle şükredilmelidir. İnsanın yaratılan varlıklar içerisinde, İlahi hüküm

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

tarafından kendisine verilen seçkin konumun ispatı için de Tîn suresinin 4. ayeti olan "Muhakkak biz insanı en güzel şekilde yarattık." ayetine atıfta bulunulur.

"Fesahatlı nazmın övgüsü, belagatlı nesrin medhi, ilham feyzinin yetiştiricisine ve güzel sözleri ilham edene olsun ki insan lisanına alımlı sözler ile fasih konuşma, ibretli ibareler ile tatlı anlatma verip kendi katındaki güzel isimler ve sıfatındaki ulu marifetlerle nükteli ve sembolik sözlerini yeni ve yakıcı ederek onların yeteneklerini ve mevzun sözlerini manzum kıldı." (İsen, 1999: 1).

Her iki tezkirecinin konuşma ve güzel söz söyleme ehliyetini insana verdiği için Allah'a şükredilmesi gerektiği ile ilgili ortak bir tavırları söz konusudur. Öte yandan her iki tezkireci de söz söyleme marifetini sembolik değerde ifade edebilmek için klasik Türk şiirinde genellikle hayvanlar içerisinde konuşturulabilen tek hayvan olan papağanın (tûtî) ismini zikrederler. Bilindiği üzere papağana eski zamanlarda konuşma öğretebilmek amacıyla kuş bir aynanın önüne konur ve kendi aksini görünce de bu sesi kendisi gibi bir kuşun sesi sanarak taklide başlar ve konuşmayı öğrenirmiş (Pala, 2021: 474). Devletşah, yüce bir vasıf olarak değerlendirdiği söz söyleme hassasının yanı sıra ilim ve hikmetin de bu süreci şekillendirdiği ve ayrıca insanı en yüksek mertebeye yükselttiği kanaatindedir. Devletşah'ın öne sürdüğü sözün bilgi ve hikmetle desteklenme anlayışını, daha sonraki yüzyıllarda yaşayan ünlü Türk şairi Fuzûlî, şiir için de şart koşacak ve "ilimsiz şiir temelsiz bir duvar gibidir ve ilimsiz şiir ruhsuz beden gibi cansız ve hareketsiz olur." (Doğan, 2002: 26) diyecektir. Her iki tezkireci, şiir ilminin temelini oluşturan konuşma ve güzel söylemeye dair görüşlerini belirttikten sonra artık belagat ilminin bir şubesi olan şiire dair çeşitli tanımlamalar yapmaya başlarlar.

2. İlhamın Sanatlı Sözle İfası: Şiir

Ana konusu şair biyografileri olan şu'ara tezkireleri, tezkireciler tarafından kaleme alınırken özellikle eserlerinin mukaddime kısmında şiir ilminin temel özellikleri ile ilgili de bilgi verme ihtiyacı hissederler. Devletşah ve Latîfî'nin şiirin ortaya çıkış sürecine dair esas aldıkları iki temel koşul söz konusudur. Bunlardan ilki ilham ikincisi ise güzel söz söyleme ya da diğer bir deyişle sözü süsleme kabiliyetidir. Dinî terminolojide ilham, Allah'ın doğrudan veya bir melek aracılığıyla iyi bilgileri insanın kalbine ulaştırması veya feyiz yoluyla insanın kalbine ulaştırılan bilgidir (Yavuz, 2000: 98). Dinî otoritelerin ilhama dair ortak kanaatleri, bunun tanrı katında vücut bulduğu ve çeşitli yollarla insana aktarıldığı yönündedir. Fars edebiyatının önemli şairlerinden Hâfız'ın kendi ilhamını Allah'a dayandırdığı şu beyti de bu minvaldedir:

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Beni bir tûtî gibi aynanın karşısına koymuşlar

Ezel üstadı ne söyle derse onu söylüyorum (Devletşah, 1977: 25)

Tezkirecilerin ilhama dair ortak kanaatleri de bunun Allah tarafından şairlerin gönüllerine aksettirildiği ve bu lütfun sadece şairlere bahşedildiği şeklindedir. Şair kimlikleri olan Devletşah ve Latîfî, ilhamı alegorik düzeyde anlatırlarken çeşitli benzetmelerden de istifade ederler. İlhamı, çöl ve deniz benzetmeleri üzerinden aktaran Devletşah'a göre ilham hakikat çöllerinde bir gül ve tarikat denizlerinde bir incidir. Latîfî'ye göre ise şairlerin gönüllerinde İlahi ilham ve Sübhanî feyz rüzgârları eser ve onların içlerindeki denizlerden düşünce kabarcıkları ile kenara çıkan irfan cevherleri ile marifet ve mana incileri, İlahi sır ve sonsuz varidat hazinelerinde toplanır (İsen, 1999: 3). Yine Latîfi, devrin bilgin ve velilerinin şiiri ilham olarak tarif ettiklerini belirterek ona bir nevi kutsallık kılıfı giydirmeye çalışır. Şiiri keramet, velilik ürünü ve keşif olarak niteleyen Mesnevî'ye atıfta bulunan Latîfî, Allah'tan aldığı ilham nedeniyle şairliği peygamberlik mertebesiyle kıyaslar. Öte yandan Devletşah da tezkiresinde yer verdiği aşağıdaki beyitle şiire bir kutsiyet katma çabasına girer.

Tefekkür ateşiyle perişan olurlar

Fakat neticede meleklerle akraba olurlar

Tezkirecilere göre İlahi kaynaklı ilham erbabı olan şairlerin bu içten gelen duygu salınımlarını ya da Devletşah'ın deyişiyle "garip ve ince bilgileri" şiir formuna çevirebilmeleri için sözü, mana ve beyan yollarına koşmaları gerekmektedir. Tezkire erbabının düşünce ve manayı süsleme babında sarf ettikleri bu sözler, akla belagat âlimlerinin şiirin tarifi ve şiiri inceleyen bilim dallarının isimlerini getirmektedir. Nitekim belagat kitaplarında şiir, düzgün ve yerinde söz söyleme usul ve kaidelerini inceleyen me'ani, beyân ve bed'i gibi fenleri olan belagat ilminin temel inceleme alanlarından biri (Kılıç, 1992: 381) olarak tarif edilir. Devletşah'a göre konuşma, tüm insanlara verilen ayırt edici bir vasıf olmasına rağmen güzel söz söyleme yahut Latîfî'nin deyimiyle manzum ve ölçülü söz söyleme kabiliyeti sadece şairlere verilmiştir. Dolayısıyla şiir de ilhamın nazma çekilmesi yani mananın belagat kurallarıyla süslenmesi sanatıdır. Her iki tezkireci şiirin düşüncenin süslenmiş bir formu olduğu hususunda kullandıkları "gelin" metaforu birbirine benzer niteliktedir. Devletşah'a göre şiir, irfan ve fazilet sahiplerinin garip manaları ve ince bilgileri nazma çekerek onları bir gelin gibi süslemeleridir (Devletşah, 1977: 25). Ona göre bir güzelin güzelliği ve letafeti elbette süs olmadan da etkileyicidir ancak öd ağacını da buhurdana koymadan kıymetini anlayamayız. Latîfî ise şiiri, söz gelinlerine, el değmemiş nükte kızlarına söz süsleri olarak giydirmiş, onları

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

çok beğenilen tezyinatlarla bezeyip bütün insanların kalplerini kendine çekmiş bir güzel olarak niteler (İsen, 1999: 4).

Devletşah ve Latîfî'nin şiire dair ortaya koydukları temel görüşlerden bir diğeri de Kur'an'ın kimi ayetlerinde geçen ve şiir ile şaire olumsuzluk atfeden ayetleri farklı ayetler ve özellikle Hazreti Peygamber'in hadisleri ve hayatındaki uygulamaları ile şiir lehine yeniden yorumlamaktır. Devletşah, Şu'ara suresinin 224. ayetinde geçen "Yolunu sapıtanlar şairlere tabi olurlar." ifadesine atıfta bulunarak aslında burada kastedilen şairlerin Cahiliye döneminde yaşayan ve İslamiyet aleyhinde propaganda yapan şairler olduğunu belirtir. Yine Hazreti Peygamber döneminde şairlerin ona sundukları kasideler karşılığında taltif edildiklerini hatta Arap toplumunda şairlerin hakim şeklinde adlandırıldıklarını öne sürmektedir. Latîfî ise ilk insan ve peygamber olan Hazreti Adem'in de şair olduğunu bunun yanı sıra Hazreti Yusuf ve başka peygamberlerin de şiir yazdıklarını belirttikten sonra mevzuyu Hazreti Peygamber'in "Şiirin bazında da hikmet vardır." hadisiyle sonlandırır (İsen, 1999: 6-7). Öte yandan Latîfî, rivayet babında söylenmiş bazı ifadelerden hareketle şiire yine bir kutsallık vasfı yükleme amacı güder.

"Bir rivayete göre ise vezinli sözler yedinci felekteki bir melekten ortaya çıkmıştır. Bu melek, yüce arşın Rabbini yani Hz. Allah'ı manzum ve vezinli tesbih ve takdis ederdi diye söylenmiştir." (İsen, 1999: 7)

3. İlham Sahibi Güzel Sözün İcracısı: Şair

Her iki tezkireci şiir ile ilgili bilgi verdikten sonra yine dinî kaynakları referans alarak şairin kim olduğu ve hangi vasıfları taşıması gerektiği sorusuna cevap aramaya çalışırlar. Devletşah yine şairlik kudretinin kendisine verdiği yetkinlikle semboller üzerinden şairi tarif etmeye çalışır. Ona göre şair, fikir gelinlerinin süsleyicileri ve nefis sırların sarraflarıdır. Bunların dalgıç gibi olan kerametli tabiatları ve bir yüzgeç gibi olan doğru zihinleri bir anda mekânsızlık denizinden binlerce mana incisini varlık kıyılarına getirir hatta ehillerinin başlarına saçar (Devletşah: 1977: 26). Devletşah'ın şiirin teorik yönünden hareketle şaire yüklediği iki misyon söz konusudur. Bunlardan ilki ilham, ikincisi ise söz sarraflığıdır. Yani şair herkese nasip olmayan ilhamı mana âleminden alır ve yine söz ustalığı hususundaki kabiliyetini kullanarak bunları süsler ve ortaya şiir çıkar. Tabii şair bu yönleri itibariyle diğer insanlardan farklı bir yerdedir. Devletşah bu hususu izah etmek maksadıyla şu beyte yer verir:

Sen şairleri alelade rivayetçilerle bir tutma

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Zira İsa'nın yeri gök ve tutinin ki ağaç dallarıdır (Devletşah, 1977: 26)

Latîfî ise Hazreti Peygamberin şairlerle ilgili söylediği "Şairlerin dili cennetin anahtarıdır." ve "Şairlerin kalpleri Allah'ın hazineleridir." hadislerine atıfta bulunarak şiirin yanı sıra şairlik müessesine de bir kutsiyet kazandırmaya çalışır. Latîfî'ye göre dil anahtarları, keşf ve beyan hazinesi kapısının kilidi, cennet kapılarının açıcısı olan şu bilgili şairler ve gerçeği dile getiren söz ustaları, şiir sanatları ve güzel hikâyeler ile gerçek hazinelerini bildirip inceliklerin sembollerini gizleyip bazen mesnevî nazım şekliyle tasavvuf erbabının mertebelerini bildirir (İsen, 1999: 9). Latîfî'nin de şairlikle ilgili atıfta bulunduğu temel nitelikler aslında esas itibariyle Devletşah'tan farklı değildir. Şairin dilinden kastedilen tam olarak ilhamın zuhurunu sağlayan temel argüman, söz ustalarından kasıt ise şairin ilhamı süsleme kabiliyetidir denilebilir. Öte yandan Latîfî, şairin sanatçı kimliği yani söz ustalığına olan vukufiyetine atıfta bulunmakla yetinmemiş bu söz ustalığını sağlayan bazı etmenlerden de bahsetmiştir. Bunlar şiirsel estetiği sağlayan edebi sanatlar ve şekli ahengi oluşturan edebi türlerdir.

SONUÇ

Fars edebiyatında İslam kültürünün etkisiyle başlayan şuara tezkireciliği geleneği, 15. yüzyılda Türk edebiyatına da sirayet etmiş ve 16. yüzyıldan başlayarak Osmanlı sahası Türk edebiyatında da şair tezkireleri kaleme alınmaya başlanmıştır. 15. yüzyılın sonralarına doğru Devletşah tarafından yazılan *Tezkiretü'ş-şu'arâ* adlı eser, Osmanlı sahası tezkirelerini de derinden etkilemiş ve tezkirelerin bazıları da hem şekil hem de içerik açısından bu tezkireyi örnek almışlardır. 16. yüzyılın önemli tezkirecilerinden Latîfî de tezkire mukaddimesinde Devletşah tezkiresine atıfta bulunan hatta şiir ilmi ile ilgili beyan ettiği görüşler bakımından Devletşah'a benzer görüşleri olan tezkirecilerdendir. Devletşah ile Latîfî'nin tezkire mukaddimesindeki görüşlerine bakıldığında iki tezkirecinin konuşma (söz söyleme), şiir ve şairlikle ilgili birbirine yakın görüşler beyan ettikleri görülür. Her iki tezkireciye göre konuşma yetisi Allah'ın insanlara bahşettiği en büyük nimetlerden biridir ve aslında zihinsel faaliyetlerin bir çıktısı sayılan konuşma, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliğidir. Konuşma yani tezkirecilerin ifadesiyle söz söyleme bir açıdan da şiir sanatının icrası için ilk ve temel şartlardan biridir. Her ne kadar konuşma yetisi insanları diğer canlılardan ayırıyorsa, şiir de sanatsal ve estetik söz icrası olması hasebiyle şairi diğer insanlardan ayıran temel faktörlerden biridir. Tezkirecilerin ortak kanaatine göre şiirin edasını tesis eden iki temel husus söz konusudur. Bunlardan ilki ilham, ikincisi ise söz sanatçılığıdır. İlham, Allah'ın mana âleminden şairlere bahşettiği bir yetenek, söz ustalığı ise doğuştan elde edilmiş bir kabiliyet olmasına

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

mukabil ilimle desteklenmesi zaruri bir süreçtir. Tezkirecilerin şairlik müessesesi ilgili ortaya koydukları temel görüş ise şiire ait temel hususiyetlerin (ilham-söz işçiliği) bireyde tezahür eden haller olduğu yönündedir.

KAYNAKÇA

Devletşah (1977). *Tezkire-i Devletşah,* (Çev. Necati Lugal), İstanbul: Kervan Yayın ve Kitapçılık Neşriyat.

Doğan. Muhammed Nur (2002). *Fuzulini Poetikası,* İstanbul, Ötüken Yayınları.

İsen, Mustafa (1999). *Latîfî Tezkiresi,* Ankara: Akçağ Yayınları.

Kılıç, Hulusi (1992). "Belagat" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 5/380-383.

Pala, İskender (2021). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,* İstanbul: Kapı Yayınları.

Yavuz, Yusuf Şevki (2000). "İlham", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 22/98-100

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GARİBİ TEZKİRESİNDE KULLANILAN SÖZLÜ KAYNAKLARIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Prof. Dr. MEHMET NURİ ÇINARCI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

mehmetnuriedb@gmail.com - 0000-0001-7493-3872

ÖZET

Klasik Türk edebiyatının temel biyografik kaynaklarını teşkil eden şair tezkireleri, inşa süreçlerinde şümullü bir veri havuzundan beslenmektedir. Bu eserlerin muhtevası, müellifin erişebildiği yazılı belgeler ile içinde bulunduğu dönemin sunduğu şifahî (sözlü) aktarımların sentezlenmesiyle şekillenir. Tezkire yazarlarının, sundukları verilerin doğruluğu hususundaki metodolojik hassasiyetleri, eserin kaynak çeşitliliğini ve veri derinliğini belirleyen temel amildir. Tezkireciler, ortaya koydukları metinlerin tarih ve edebiyat başta olmak üzere pek çok disiplin için "referans metin" niteliği taşıyacağının bilinciyle, bilgiyi rasyonel ve sağlam bir zemine oturtma gayesi gütmüşlerdir. Tezkire yazım geleneğinde kaynak kullanımına yönelik bu kuramsal yaklaşım, Türkçe tezkireciliğin prototipi kabul edilen Herat ekolü tezkirelerinin mukaddimelerinden itibaren yerleşik bir gelenek halini almıştır. Devletşah ve Ali Şîr Nevâyî gibi ekolün öncü isimlerinden başlayarak; Osmanlı sahasında eser veren Sehî Bey, Latîfî ve Garîbî gibi müellifler, biyografik veriyi toplama usullerini eserlerinin mukaddime bölümlerinde beyan etmişlerdir. Bu beyanlar tetkik edildiğinde, klasik biyografi yazımında sözlü kaynakların, yazılı kaynaklar kadar—ve bazen daha fazla—belirleyici bir rol oynadığı müşahede edilmektedir. Bu gelenek içerisinde Garîbî, yazılı literatürden ziyade şifahî aktarımları merkeze alan tutumuyla özgün bir konumda durmaktadır. Müellif, eserinin giriş kısmında sözlü kaynak kullanımının metodolojisini izah etmekle kalmamış; metin içerisinde bu kaynakların pratik uygulama biçimlerini de sergilemiştir. İşbu çalışma, Garîbî Tezkiresi'nde tespit edilen sözlü kaynakların mahiyetini çözümlemeyi, bu kaynakları tipolojik bir sınıflandırmaya tabi tutmayı ve söz konusu verilerin biyografi yazımındaki temel niteliklerini bilimsel bir perspektifle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şair tezkireleri, Garîbî tezkiresi, Sözlü kaynaklar.

FUNDAMENTAL CHARACTERISTICS OF ORAL SOURCES USED IN THE GARIBI'S TEZKIRE

ABSTRACT

Poet biographies, considered indispensable sources for narrating the biographies of poets working in Ottoman history and, especially, classical Turk literature, draw upon numerous oral and written sources during their creation. The opportunities afforded to the author by the time period and the author's insistence on the authenticity of the information presented in their work

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

determine the direction of the increase or decrease in the diversity of the source range. However, the biographer strives to establish a solid foundation for the information conveyed in their work, which will serve as a reference source for many disciplines, especially history and literature. The vital importance of sources for biographers can be seen in the introductions of the Herat School biographies, which inspired Turkish biographies, as well as in the biographies written in the Ottoman context. In the introductions to their works, such anthologists as Devletşah (a Persian anthology), and Ali Şîr Nevâyî, Garîbî, Sehî Bey, and Latîfî (a Turkish anthology), provide more or less information about the poets' lives, the methods they employed to gather information, and the sources they utilized. From the information they provide about the sources, it is evident that the anthologists made significant use of oral sources. Garîbî is among the foremost anthologists who prioritized oral sources over written ones in their anthologies. In the introduction to his anthologies, Garîbî discusses the use of oral sources and, in his poet biographies, demonstrates the practical use of sources. This study will first identify the oral sources Garîbî uses in his anthologies, and then focus on their fundamental qualities.

Keywords: Poet anthologies, Garîbî's tezkire, Oral sources.

GİRİŞ

Yaklaşık altı yüzyıllık bir süreçte, farklı coğrafi mekânlar, dil ve kültür daireleriyle etkileşime girerek kendine özgü bir edebi kanon oluşturan klasik Türk edebiyatı, çift yönlü bir misyon üstlenmiştir. Bir yandan şiirin sanatsal ve estetik değerlerini taşıma görevini ifa ederken, diğer yandan sanatın icracısı konumundaki şairlerin biyografileri, eserleri ve edebi görüşleri hakkında bilgi aktarımını temel ilke edinmiştir. Ortadoğu coğrafyasında İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte, bu dine ait çeşitli edebi formlar, İslamiyet'i benimseyen komşu kültürler tarafından adapte edilerek sürdürülmüştür. Şu'ara tezkireciliği geleneği de, kökenini İslamiyet dönemine ait şair biyografilerinin aktarılmasından alan ve zamanla Fars ile Osmanlı sahası klasik edebiyatlarında görülen temel bir tür olarak yerleşmiştir. Türk edebiyatındaki ilk tezkire örneği Herat'ta ortaya çıkmış, ilerleyen süreçte ise Osmanlı Devleti coğrafyasında gelişme imkânı bulmuştur. Osmanlı kültür hayatında 16. yüzyılın ikinci çeyreğinde kaleme alınan ilk tezkire örneklerinden biri, hayatı hakkında kısıtlı bilgiye ulaşılan Garîbî'ye ait *Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm*'dur. Eserinde verdiği bilgilerden hareketle, Garîbî'nin Menteşe bölgesinde dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanat döneminde bir süre İstanbul'da ikamet ettiği bilinen Garîbî, ömrünün son yıllarında Safevi hanedanının hüküm sürdüğü İran'a göç etmiş ve burada vefat etmiştir. Garîbî'nin tezkiresi dışında *Menâkıb, Risâle-*

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

i Yuhanna, Dîvân-ı Garîbî ve *Çehâr Fasl* gibi eserleri de bulunmaktadır. Dinî itikadı açısından değerlendirildiğinde ise, Garîbî'nin sıkı bir Şia takipçisi olduğu görülmektedir. Bu inanç yönelimi, yazarın eserlerinin içeriğine ve edebi çevrelere olan bakış açısına yansımış önemli bir unsurdur.

Şekil ve içerik açısından tezkire geleneğinin bir halkası olan *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mecâlis-i Rûmi'*un mukaddime kısmında detaylarına inilmeden şiirin teorik yönü üzerinde durulur. İlk dönem Fars tezkirelerinde olduğu gibi edebî türlerin hareket noktasını nazım ve nesir dinamikleri üzerine kuran Garîbî, Kur'an-ı Kerim'de şiir ve şairle ilgili geçen menfi ayetlere atıfta bulunarak kastedilenin bu olmadığını ispat etmeye çalışır. Yine dini referanslar üzerinden şiir ilmine kutsî bir aidiyet sağlamaya çalışan Garîbî, Hazreti Peygamber'in yanı sıra Hazreti Ali'nin de şiir ile ilgili görüşlerine müracaat eder. Garîbî'nin söz ve sözün mana itibariyle şiir iklimindeki rolüne dair belirttiği görüşleri Devletşah'ın tezkire mukaddimesindeki görüşlerine benzer niteliktedir. Öte yandan Garîbî, tezkiresinin yazılma sebebini mukaddimesinin sonunda şöyle beyan eder:

" Ol sebebden bundan evvel şarkân ü 'Acem vilâyetlerinde vâki' olan bülegâ vü fuzalâ cem'inün nâmî adların ve eş'âr-ı garâyib-şi'ârları ile zâhir olan kirâmî sıfâtların ba'zı fusahâ cem' ü tahrîr idüp ol cemâ'at zikri ile öz kitâblarına zîb ü zînet virmişler. Ammâ ebnâ-yı Türk'de olan derdmendleri kemter yâd kılmışlar." (Babacan, 2010: 65).

İfadelerden de anlaşıldığı üzere tezkirecinin hareket noktasını İran ülkesinde şairlerden bahseden yapıtların varlığına binaen Anadolu'da Türkçe şiir yazan şairlerden bahseden herhangi bir kaynağın olmaması teşkil eder. İran'da tezkirecinin eserini kaleme aldığı 16. yüzyıla kadar tezkire ve tezkire nitelikli toplam 4 eserin yazıldığı görülmektedir. Bununla birlikte Fars edebiyatındaki ilk tezkire olan *Lübâbü'l-elbâb* tezkiresinin sebeb-i telif kısmında tezkire müellifi Muhammed Avfî'nin de Garîbî'ye benzer bir nedenle tezkiresini yazdığı görülür. 1221 tarihinde tezkiresini yazan Muhammed Avfî, tezkiresinin mukaddime kısmında eserini kaleme aldığı döneme kadar "Arap şairlerden bahseden *Tabakât-ı İbni Sellâm, Tabakât-ı İbni Kuteybe* ve *Tabakât-ı İbnü'l-Mu'tez* gibi Arapça tezkirelerin isimlerini zikreder ve hemen sonrasında biraz da yakınma babında Acem şairlerinden bahseden herhangi bir eserin olmadığını belirtir." (Browne, Kazvini, 1906: 10). Garîbî'nin mukaddimesinden hareketle tezkirecinin şair seçimini belirleyen iki temel faktörün olduğu aşikârdır. Bunlardan ilki kronolojik ardıllık ikincisi ise din özelinde mezhepsel yaklaşımdır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Daha önce de ifade edildiği gibi İslam edebî literatüründe kaleme alınmış tezkirelerin hemen hemen hepsi şair biyografilerinden bahsederken sözlü ve yazılı birçok kaynağa müracaat ederler. Tezkirecilerin yaşadıkları dönemde yazılı kaynakların az ve ulaşılabilirlik açısından zorluk teşkil etmeleri sebebiyle sözlü kaynakların çoğu kez zaruretten dolayı daha fazla tercih edildiği görülür. Tezkirelerde referans olarak kullanılan sözlü kaynakları çıkış noktalarına göre bireysel ve toplumsal kaynaklar şeklinde iki guruba ayırabiliriz. Bunlardan bireysel düzeyde edinilen sözlü kaynakların aktarıcıları, şairin kendisi ve III. kişiler olurken toplumsal düzeyde elde edinilen bilgilerin müracaat kaynağını toplumdan derlenen bilgiler, rivayetler ve edebi muhitler teşkil etmektedir. Garîbî'nin yazdığı *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mecâlis-i Rûm'*da da müellifin hem tezkire mukaddimesinde hem de şair biyografilerinde kaynak tasnifi yapmadan şairlerle ilgili bilgileri nasıl edindiğine dair detaylara rastlamak mümkündür. Bu çalışmada evvela Garîbî'nin şair biyografilerini aktarırken istifade ettiği sözlü kaynaklar tespit edilecek akabinde ise bu kaynaklar kendi içerisinde sınıflandırılıp genel bir değerlendirme yoluna gidilecektir.

1. Garîbî'nin Tezkiresinde Kullandığı Sözlü Kaynaklar

Devrin nam sahibi şairlerinin hayat hikâyelerini ve eserlerinden örnekler vererek Ali Şîr Nevâyî ve Garîbî'nin deyimiyle onların zaman sayfasından silinip gitmesini engellemek amacıyla (Eraslan, 2001: 314, Babacan, 2010: 25), kaleme alınan tezkireler, metodolojik anlamda olmasa bile yer yer şairlerle ilgili bilgileri hangi yolla derlediklerine dair bilgi verirler. Garîbî tezkiresinden çok daha önce yazılan *Devletşah Tezkiresi'*ne bakıldığında müellifin dibace kısmında açıkça istifade ettiği yazılı ve sözlü kaynakların isimlerini yazdığı görülür. Öte yandan Ali Şîr Nevâyî ise her ne kadar şair biyografilerinde istifade ettiği yazılı kaynakların isimlerini zikretse de tezkire dibacesinde sadece sözlü kaynaklara atıfta bulunur. Garîbî'nin de kaynak kullanımına dair izlediği metot Nevâyî'nin tarzını andırmaktadır. Tezkire mukaddimesinin sonlarına doğru müellif, dönemsel olarak hangi şairleri tezkiresine aldığını belirtirken aslında bir bakıma bilgi edindiği sözlü kaynaklara ve bu kaynakların niteliğine de atıfta bulunur. Buna göre Garîbî'nin sözlü kaynakları temin ettiği iki güruh söz konusudur. Bunlar;

- Ba'zınun hıdmetine irüp (birebir görüştüğü şairler)

- Ba'zınun hıdmetine iren ve ahvallerinden haberdâr olan (şairle ilgili bilgi sahibi 3. kişiler) (Babacan, 2010: 65)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

şeklinde sözlü kaynak literatürüne göre tezkirecinin birebir görüştüğü kişiler ile şairin hakkında bilgi edindiği 3. kişilerdir. Garîbî, özellikle 3. kişilerden aldığı bilgilerin sahihliği ve güvenirliği konusunda muhataplarını ikna etmek amacıyla "gerçekler nakli" ifadesini kullanmaktan imtina etmez. Öte yandan Garîbî de tezkiresinde divan, mesnevi, gazelliyât ve mecmu'a gibi yazılı kaynaklar kullanmasına rağmen tıpkı Ali Şîr Nevâyî'de olduğu gibi tezkire mukaddimesinde bunların isimlerini zikretmez. Ancak Garîbî'nin mukaddimesinde bahsettiği sözlü kaynakların dışında ve özellikle toplum kaynaklı sözlü kaynakların da varlığı gözden kaçmaz.

2. Garîbî Tezkiresinde Yer Alan Sözlü Kaynakların Tasnifi

Jan Vansina'nın ifadesiyle sözlü gelenek, hem bir süreci hem de onun ürünlerini ifade eder ve sözlü gelenek ürünleri, kaynağını en az bir nesil öncesinden alan sözlü iletiler, süreç ise iletilerin yok olacakları ana dek ağızdan ağıza aktarılmalarıdır (Vansina, 2021: 25). Tezkirecilerin biyografik bilgi hususunda istifade ettikleri sözlü gelenek bütünü içerisindeki katmanlardan biri de şairlerin hayatları ve şiirleri ile ilgili var olan bilgilerdir. Osmanlı sahası tezkirelerinin tamamına bakıldığında tezkirecilerin müracaat ettikleri sözlü kaynaklar sırasıyla: Şairin, kendisi, III. kişiler, toplumdan edinilen bilgiler, rivayetler ve edebi muhitlerdir. Garîbî'nin tezkiresinde en çok kullanılan sözlü kaynakların başında rivayetler gelmektedir. Daha çok dinî menşeli bir terim olan ve hadis literatüründe sıkça rastlanan "rivayet kelimesi terim olarak "hadisi vb. haberleri senediyle nakletmek, onları söyleyene veya yapana isnat etmek" anlamında kullanılır." (Efendioğlu, 2008: 135). Tezkirede bu ifade, "rivayet olunur, hikâyet olunur ve mervîdür" sözcükleriyle karşılanmaktadır. Tezkirede rivayet kökenli toplan 4 kaynak mevcuttur ve bu kaynaklardan 1'i şairin eseri hakkında 1'i şairin şiire dair bilgilerini içerirken 2'si biyografik bilgiler ile ilgilidir. Ahmedî'nin *İskendernâme* adlı eserinin padişahın huzurunda okunması ve devrin önemli şairlerinden Şeyhî'nin bu eserle ilgili yaptığı sanatsal değerlendirme, rivayet kökenli bir kaynağa dayandırılarak şöyle aktarılır:

"Ammâ İskender-nâmesi yahşı vâki'olmışdur ve rivâyet olınur ki İskender-nâmeyi tamâm idüp Sultân Murâd nazârında ohıdukları zamânda Şeyhî(yi) ihzâr itmişler. Şeyhî ol nazmı gûş idüp ayıtmış ki İskender kimi bir pâdşâh-ı şîr-merd ü pehlevân girekdür..." (Babacan, 2010: 69).

Garîbî'nin tezkiresinde kullandığı diğer bir sözlü kaynak ise toplumdan edinilen bilgilerdir. Tezkireci, eserinin iki yerinde doğrudan halkı kastederek bilgiyi oradan derlediğini belirtir. Tezkirede, toplumdan elde edilen kaynaklara iki kez müracaat edilmiştir. Bu müracaatlardan ilki, şairin toplum içerisindeki şöhretini ifa etmek için, ikincisi ise başka bir şaire ait eserin

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

toplum tarafından nasıl algılandığını ortaya koymak içindir. Dönemin şairlerinden Abdullah Ali Efendi'ye ait gazelliyâtın toplumda nasıl algılandığı ile ilgili şöyle bir bilgi verilir:

"Halk mâbeyninde gazelliyâtı hâlî ez-şöhret digül." (Babacan, 2010: 94).

Diğer taraftan tezkireci, her ne kadar aktardığı bazı bilgileri toplumdan edindiğini doğrudan söylemese de ifade tarzı ve bahsi geçen şairin hayatta bulunmaması ya da coğrafi konum açısından uzaklığı onun şairle ilgili bilgileri toplumdan edindiği izlenimini uyandırmaktadır. Bu tarz bilgiler içeren cümlelerin sonunda genellikle Türkçede, duyulan geçmiş zaman olarak kullanılan mış-miş eklerine yer verilmektedir. Tezkireciden önce yaşamış ve Sâfî mahlasını kullanarak şiirler yazan Sultan Bayezid'in veziri Koca Kasım Paşa ile ilgili verilen bilgiler bu niteliktedir.

"Tab'ı hûb ve sülûkı mergûb muhibb-i hânedân ve mevâlî kişi imiş. Ol zamânda sûfiyân-ı Rum anun himâyeti ile İstanbul içinde Sultân Haydar kuddise sırruhu tâcın giyüp tevhîd ü zikr (ve) sohbet ü safâ yürüdürler imiş." (Babacan, 2010: 79).

Her tezkireci gibi Garîbî de yaşadığı dönem itibariyle Osmanlının zengin kültürel hayatını teneffüs etmiş ve doğduğu şehir dışında özellikle İstanbul'u ziyareti esnasında birçok şairle tanışmış ve onlarla birebir görüşme fırsatı yakalamıştır. Tezkirecinin birebir görüştüğü şairlere bakıldığında bu şairlerden birinin ona hocalık yaptığı, biriyle komşuluk ilişkileri olduğu, diğer biriyle ise onun dinî ve tarikatsal kimliğinden dolayı tanıştığı görülür. Tezkireci, eserinde ifade ettiği kadarıyla bu kişilerle birebir görüşmüştür. Tezkirenin Şeyh İbrahim maddesinde tezkireci, şairle İstanbul'da görüştüğüne dair bilgi verdikten sonra onun fiziksel özelliklerini şöyle aktarır:

"Ben de İstanbul şehrinde anun nazârına yitüp dest-bûs-ı şerîfi ile müşerref oldum. 'Aceb meczûb ü mergûb 'azîz kimse idi. Ammâ süvâr olmaga dahı iktidârı olmayup yüz yaşına karîb olmış pîr oldugı sebebden mürîdleri taht-ı revân vaz' idüp semâ' ü safâyla arhalarında götürürler idi." (Babacan, 2010: 87).

Garibi'nin sözlü kaynak olarak müracaat ettiği son kaynak 3. kişilerden derlediği bilgilerdir. Tezkirenin genelinde bu kaynakların isimleri zikredilmeden genel bir ifade kullanılır. Tezkirecinin toplam üç kez müracaat ettiği bu 3. kişiler "dervişler, bazergânlar ve yârân" isimleriyle anılırlar. Örneğin Usûlî mahlasını kullanan Derviş Ali'nin âlim ve bilgin bir karaktere sahip olduğu ispata çalışılırken dervişlerin görüşlerine başvurulur.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

"Ümmi-sıfat yigit idi amma dervişler nazarında âlim ü dana zikredilirdi." (Babacan, 2010: 88)

Yine Deli Birader namıyla tanınan şair Latîfî'den bahsedilirken onun Mekke'de Hac farizası esnasında İstanbul'a gönderdiği şiirlerinin arkadaşlarından temin edildiği hususu şu ifadelerle vücut bulur:

"İşbu kıt'a anundur ki Mekketu'l-lahda mücavir olduğı zamanda İstanbul'da olan yaranlarına göndermiş idi." (Babacan, 2010: 98)

SONUÇ

İslam kültürü ve medeniyeti dairesinde gelişip neşvünema bulan edebî türlerden biri de şairlerin biyografileri, sanat anlayışları ve eserlerinden bahseden tezkirelerdir. Arap coğrafyasında ortaya çıkan şair tezkireleri, daha sonra İslam dininin yayılışı paralelinde Fars ve Türk edebiyatlarında da eserler vermeye başlamıştır. Ali Şîr Nevâyî ile Türk edebiyatında yazılmaya başlanan şair tezkireleri, Osmanlı sahasında 16. yüzyılda görülmeye başlanmıştır. Dönemin ünlü şairlerinden bahseden bu şair tezkirelerindeki en belirgin husus, yazıldıkları esnada yazılı ve sözlü birçok kaynağa müracaat etmişlerdir. İlk dönem Osmanlı sahası tezkirelerinden olan Garîbî'nin *Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum* adlı tezkire de hem sözlü hem de yazılı kaynaklardan yararlanan tezkireler arasındadır. Garîbî, tezkiresinin hem mukaddime hem de şair biyografileri kısmında istifade ettiği kaynakların isimlerini yeri geldikçe zikretmiştir. Tezkirecinin sözlü kaynaklar içerisinde şairin kendisi, 3. kişiler, rivayetler ve toplumdan edinilen bilgiler gibi kaynaklardan istifade ettiği görülmektedir. Tezkirecinin sözlü kaynakları yazılı kaynaklara göre daha fazla tercih etmesi, hiç şüphesiz yazılı kaynaklara ulaşımdaki sıkıntı ile tezkirecinin seyyah bir kimliğe sahip olmasıyla ifade edilebilir. Nitekim Garîbî'nin hayatı ile ilgili tezkirede aktarılan az sayıdaki bilgiden anlaşıldığı kadarıyla tezkirecinin yerleşik bir hayat düzenine sahip olmadığı görülür. Tezkirecinin istifade ettiği sözlü kaynakların aktarım niteliğine bakıldığında ise bunların şairlerin hayatları, eserleri ve kısmen de başka şairlerin ağzından derlenmiş sanat anlayışlarına yer verdiği görülür.

KAYNAKÇA

Babacan, İsrafil (2010). *Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum,* Ankara: Vizyon Yayınevi Yayınları.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Browne, Edward- Kazvînî, M., Muhammed (1906). *The Lübâbu'l-Albâb (First Part) of Muhammad Awfî,* London: Brill Leiden Publication.

Çınarcı, Mehmet Nuri (2016). *Türkçe Şair Tezkirelerinin Kaynakları,* Ankara: Grafiker Yayınları.

Efendioğlu, Mehmet (2008). "Rivayet" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 35/ 135-137.

Eraslan, Kemal (2001). *Alî Şîr Nevâyî, Mecâlisü'n-nefâyis,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Vansina, Jan (2021). *Tarih Türü Olarak Sözlü Gelenek,* Ankara: Tün Eğitim Yayınları.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

MANZUM NASİHATNÂME TÜRÜNE BİR ÖRNEK GÜLŞEN-İ TAKVÂ [1]

Süleyman MECEK

Dokuz Eylül Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, İzmir/ Türkiye
mecek2000@yahoo.com- - https://orcid.org/0009-0007-1549-5607

Doç. Dr. Nesrin SOFUOĞLU

Dokuz Eylül Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, İzmir/ Türkiye
nesrin.yalcin@deu.edu.tr -https://orcid.org/0000-0002-7685-805X

Öz: Günümüz dünyasında arşivlerde kültür ve düşünce tarihimiz açısından oldukça kıymetli eserler bulunmaktadır. Bu eserlerin tespit edilerek ilim ehli ile buluşturulması, kadim tarihimizin ilmî ve fikrî birikiminin anlaşılmasına önemli katkılar sunmaktadır. Bu minval üzere arşiv raflarından gün yüzüne çıkarılan eserlerden biri de 16 yy. da Nikâbî (ö.940/1533) tarafından manzum nasihatnâme türünde yazılmış olan "*Gülşen-i Takvâ*" isimli eserdir.

Bu tebliğde *Gülşen-i Takvâ* isimli eser ve müellifi tanıtılarak eserin muhtevası üzerinde durulacaktır. Çalışma konumuz olan eser ile manzum nasihatnâme geleneğinin daha geniş boyutu ortaya konulacaktır. Manzum nasihatnâme geleneğine ilişkin literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca yazma eser kütüphaneleri, online kütüphaneler, üniversite kütüphaneleri ve diğer kütüphanelerde yaptığımız veri tarama ve araştırmalar neticesinde topladığımız bilgilerden de istifade edilmiştir.

Gülşen-i Takvâ'nın müellifi farklı yerlerde kadılık görevini icra eden ilim-irfan sahibi bir şahıstır. Müellif yaşadığı dönemin toplumsal sorunlarını eserinde yetmiş büyük günah başlığı altında işlemiştir. Ana başlıklar arasında konu ile ilgili manzum hikayeler de eser içinde yer almıştır. Müellif, kendinden önceki dönemlerde yaşamış olan ilim ehline de eserinde yer vermiş, onların kıssalarını veya sözlerini manzum olarak ifade etmiştir.

Doktora tezi olarak çalıştığımız *Gülşen-i Takvâ* isimli eseri transkripsiyon alfabesi ile neşre hazırladık. Eserde manzum olarak ifade edilen âyet ve hadisler, kelâm-ı kibar ve atasözleri, kıssa ve olaylar, doktora tez çalışmamızın metin tahlili bölümünde ayrıntılı biçimde değerlendirilmiştir. Bunlara ilave olarak eserde zikredilen şahısların biyografilerini tespit ederek bu kişilerin, o dönemdeki ilmî ve kültürel hayatta tesirlerini eser içeriğinden tespit etmeye çalıştık.

Eserde değinilen toplumsal ve ahlâkî sorunlar hemen hemen her dönemde yaşayan âlimlerin işaret ettiği genel konular olmakla birlikte eserin yazıldığı çağa mahsus problemler de yer almaktadır. Bu özel konular hakkında da bilgiler tez çalışmamız içinde yer almaktadır.

Sonuç olarak *Gülşen-i Takvâ,* manzum nasihatnâme geleneğinin önemli bir halkasını teşkil etmektedir. Ayrıca eser, 16. yüzyıl Osmanlı toplumsal hayatının dinî, ahlâkî ve sosyal

[1] Bu bildiri, birinci sırada yer alan yazarın [Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]'nde hazırladığı "*Nikâbî ve Gülşen-i Takvâ İsimli Eseri (İnceleme-Metin)"* isimli yayımlanmamış doktora tez çalışmasından yararlanılarak üretilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

durumuna ışık tutan özgün bir yapıya sahiptir. Bu çalışma, eserin akademik camiaya kazandırılmasını ve bu alana yönelik yeni araştırmalara zemin hazırlamasını amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Türk-İslâm Edebiyatı; Nikâbî; Manzum Nasihatnâme; Nasihatnâme; Büyük Günah, Gülşen.

Turkish-Islamic Literature; Nikâbî; Poetic Sermon; Advice book; Cardinal sin, Gülşen.

Giriş

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren hüküm sürdüğü coğrafyada dinî hayat, ilim ve edebiyat yönü ile tarih sahnesinde öne çıkmış büyük bir devlet ve medeniyettir. Böylesi ihtişamlı bir medeniyet coğrafyasında her alanda birçok çalışma yapılmıştır. Ancak zamanla bu eserler veya çalışmalar unutulmuş ya da savaşlar, afetler ve insan unsuru gibi sebeplerden ötürü yok olmuştur. Elde kalan kısıtlı eserler de arşivlerin tozlu raflarında günyüzüne çıkacağı zamanı beklemektedir. Günümüzde arşivler açıldıkça bu kıymetli eserler ortaya çıkmaktadır. Arşiv raflarından çıkarılan eserlerden biri de 16 yy. da manzum vaaz-nasihatnâme türünde yazılmış olan *Gülşen-i Takvâ* isimli eserdir.

Gülşen-i Takvâ, 16 yy. da kadılık görevini icra eden ve eserde kendini "Nikâbî" mahlası ile zikreden, kaynaklarda "Mevlana Nikâbî" veya "Seyyid Muhyiddîn Çelebi" olarak geçen Muhyiddîn isimli müellif tarafından kaleme alınmıştır.

Esere ait iki yazma nüshaya ulaşılmıştır. Doktora çalışmamız bu iki nüsha üzerinden yapılmıştır. Doktora tezimizin müellif ve eserinin ilim camiasına tanıtılmasına, nasihatnâme türünde yeni bir eserin varlığının bilinmesine vesile olmasını ümid ediyoruz.

Türk-İslâm Edebiyatı'nda nasihatnâme geleneği Türklerin İslâmiyet'i kabul ettiği ilk dönemlere kadar gitmektedir. Müslüman Türk coğrafyasında bilinen ilk nasihatnâme örneği *Kutadgu Bilig*'dir.[2] Anadolu sahasında nasihatnâme türünde yazılan ilk eser ise Yûnus Emre'nin *Risâlet'ün Nushiyye* isimli tasavvufî nasihatnâmesidir.[3]

Müslüman Türklerde nasihatnâme yazma geleneği sonraki dönemlerde de devam etmiştir. *Gülşen-i Takvâ*'da bu geleneğin mahsulü olarak 16. yüzyılda kaleme alınmış manzum nasihatnâme türünde hacimli bir eserdir.

1.1. Gülşen-i Takvâ

Gülşen-i Takvâ'ya dair iki adet yazma nüshaya ulaşabildik. Nüshalardan biri Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesinde **Demirbaş No**: 007225-II ve Dewey Yer Numarası: 297.8 İSC de kayıtlıdır. Diğer nüsha Almanya Milli Kütüphanesi (Staatsbibliothek-Berlin)'de Hs.or.oct.889 yer numarasında *"Ta'dâdu'l-Kebîra"* ismi ile kayıtlıdır. Almanya nüshasına bu ismi kitabın kataloglaması esnasında verildiğini düşünmekteyiz. Zira Almanya nüshasının ilk sayfası mevcut değildir. Bu sebeple kitap kataloğlaması yapılırken ana konu olan büyük günahların sıralanmasına bakılarak bu ismin görevliler tarafından verildiğini düşünmekteyiz.

Gülşen-i Takvâ manzum nasihatnâme şeklinde yazılmış 5668 beyitten müteşekkil bir eserdir.

[2] DİA, "Kutagu Bilig", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002).
[3] Mustafa Tatcı, "Yûnus Emre", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013), 43/600-606.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Eserin içeriği yetmiş büyük günahın ana başlıklar halinde sıralanması ve bu ana konular ile ilgili âyet, hadis ve kıssaların manzum şekilde anlatılması şeklinde oluşturulmuştur. Eser, ana konusu olan yetmiş büyük günah ile birlikte seksen dört fasıl ve bu fasıllar altında yazılmış olan şiir, hikâye, mev'iza gibi alt bölümlerden oluşmuştur. Şâir eserde kırk dört yerde "Nikâbî" mahlasını zikretmiştir.

2. Nikâbî

Müellif hakkında mevcut kaynaklarda kısıtlı bilgiler bulunmaktadır. Müellifin tam ismi ile ilgili bilgiler kaynaklarda değişik olarak geçmektedir. Müellifin ismi kaynaklarda Mevlânâ Nikâbî[4] veya Seyyid Muhyiddin Çelebi[5] olarak ifade edilmiştir. Doğum tarihi ile ilgili net bir tarih bulunmayıp ölüm tarihi konusunda miladi 1533 ve 1534 tarihleri tezkirelerde zikredilmiştir.[6] Kadılık yaptığı, İznik'li olduğu ve Keşan kadısı iken öldürüldüğüne dair bilgiler tezkirelerde zikredilmiştir.[7]

Müellife ait müstakil bir eserin veya divanının varlığından tezkirelerde bahsedilmemiştir. Şâirin nazîre olarak yazdığı şiirleri bilinmektedir ki bu şiirler iki eserde toplanmıştır. Nikâbî'nin *Mecma'u'n-Nezâ'ir*'inde yedi, *Pervâne Bey Mecmuası*'nda on iki nazîresi ve bir şiiri bulunmaktadır.[8] Tezkirelerde şâire ait olarak en çok şu beyit yazılmıştır;

Hâk-i pây-i yâr içün turmaz yiler bâd-ı seher
Kendüyi göstermez ammâ sürmeyi gözden çeker

Seher rüzgârı, sevgilinin ayak tozunu uçurmamak için durmaz, onu taşır götürür; Kendisini göstermez ama gözden sürmeyi çeker alır. Sevgili öylesine yücedir ki, onun ayağının değdiği toprağın tozu bile kıymetlidir. Çünkü sevgilinin ayak tozu, Hak yoluna yapılan fedakârlıkları simgeler ve seher rüzgârı bu tozun peşindedir. Rüzgâr yaratılışı gereği görünmez fakat rüzgarın şiddetinin eseri olan sürmeyi gözden söküp götürmesi görünmektedir. Sevgiliden maksat Hak'tır. Seher vakti rüzgârı ilâhî nefha, ilham ve feyzi taşır; mü'min gönüllerden perdeleri kaldırır.

---

[4] Sehî Beg vd., *Heşt Bihişt* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017), 162.

[5] Mehmet Nâil Tuman vd., *Tuhfe-i Nâilî Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri* (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001), 2/1089; "Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler / İsimler / Eserler/ Terimler" (istanbul: Dergah Yayınları, 1977), 7/61.

[6] Kınalızâde Hasan Çelebi, haz. Aysun Sungurhan, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017), 701; Şemseddîn Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm* (İstanbul: Mihrân Matbaası, 1316), 6/4597; Mehmed Süreyyâ - Nuri Haz. Akbayar, *Sicill-i Osmânî* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ile Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın Ortak Yayınıdır, 1996), 4/577; Mehmet Nâil Tuman vd., *Tuhfe-i Nâilî Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri* (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001), 2/1089.

[7] Sehî Beg vd., *Heşt Bihişt*, 162; Kınalızâde Hasan Çelebi, haz. Aysun Sungurhan, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, 701; Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, haz. Filiz Kılıç, *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018), 381.

[8] Edirneli Nazmî, haz. M. Fatih Köksal, *Mecma'u'n-Nezâ'ir (İnceleme - Metin)* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017); Pervâne b. Abdullah, haz. Kamil Ali Gıynaş, *Pervâne Bey Mecmuası* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Sonuç

Gülşen-i Takvâ, eğitici ve öğretici mahiyette yazılmış nasihatnâme türünde manzum bir eserdir. Müellif yaşadığı döneme ait beşerî ve dinî ilimlerde iyi derecede tahsil görmüş, ilim ve irfan sahibi bir kişidir. Müellifin şimdiye kadar müstakil eserinin olduğuna dair bir bilgiye kaynaklarda ulaşamadık. Bu çalışma ile Nikâbî'ye ait müstakil bir eserin var olduğunu tespit etmiş olduk.

Bu çalışma ile Nikâbî'nin müstakil eseri olan *Gülşen-i Takvâ*'yı ve müellifi ilim ehline tanıtmış olduk. *Gülşen-i Takvâ* içerik, şekil ve yazım tekniği bakımından ustaca yazılmış bir eserdir dolayısıyla Nikâbî'nin bu eserden önce yazdığı başka eserlerinin olduğunu düşünmekteyiz. Çalışmamızın müellife ait diğer eserlerin de ortaya çıkmasına vesile olmasını ümid ediyoruz.

KAYNAKÇA

DİA. "Kutagu Bilig". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 26/478-480. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002. https://islamansiklopedisi.org.tr/kutadgu-bilig

Edirneli Nazmî, haz. M. Fatih Köksal. *Mecma'u'n-Nezâ'ir (İnceleme - Metin)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü

Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, haz. Filiz Kılıç. *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018. www.kulturturizm.gov.tr-http://ekitap.kulturturizm.gov.tr

Kınalızâde Hasan Çelebi, haz. Aysun Sungurhan. *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017. www.kulturturizm.gov.tr-http://ekitap.kulturturizm.gov.tr

Pervâne b. Abdullah, haz. Kamil Ali Gıynaş. *Pervâne Bey Mecmuası*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017. www.kulturturizm.gov.tr-http://ekitap.kulturturizm.gov.tr

Sâmî, Şemseddîn. *Kâmûsü'l-A'lâm*. 6 Cilt. İstanbul: Mihrân Matbaası, 1316.

Sehî Beg vd. *Heşt Bihişt*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017. www.kulturturizm.gov.tr-http://ekitap.kulturturizm.gov.tr

Süreyyâ, Mehmed - Haz. Akbayar, Nuri. *Sicill-i Osmânî*. 6 Cilt. İstanbul: Kültür Bakanlığı ile Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın Ortak Yayınıdır, 1996.

Tatcı, Mustafa. "Yûnus Emre". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 43/600-606. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013.

Tuman, Mehmet Nâil vd. *Tuhfe-i Nâilî Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*. 2 Cilt. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.

"Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler / İsimler / Eserler/ Terimler". 6/6. istanbul: Dergah Yayınları, 1977.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ARAPÇADA İ‘RÂB YAPILIRKEN KARŞILAŞILAN YAYGIN HATALAR VE DOĞRU İ‘RÂB TEKNİKLERİNİN ÖNEMİ

Doç. Dr. Muhammed Meşhud HAKÇIOĞLU
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili Ve Belağatı Anabilim Dalı
Muhammed_yyu@hotmail.com - ORCID ID: 0000-0003-3894-2231

ÖZET

İ‘râb ilmi, Arapça bir cümlede kelimenin konumunu ve mana ilişkisini belirleyen bir çözümleme sürecidir. Arapçanın anlaşılması ve öğretilmesinde bu ilim, cümleyi doğru bir şekilde anlamanın ana unsurlardan biridir. İ‘râb, sadece kelimedeki son harekeyi belirlemek olmayıp mana yönünü, cümle yapısını ve ifade maksadını belirleyen bir analiz sürecidir. Ancak bu ilmin öğretiminde ve uygulamasında sadece gramer kuralları değil, aynı şekilde doğru ifade teknikleri de büyük önem taşımaktadır. Günümüzde Arap dili eğitimi alan pek çok öğrenci, i‘râb uygulamaları hususunda teknik eksiklikler ve sistematik hatalar sergilemektedir. Bu hataların büyük bir kısmı, i‘râb tekniklerinin mantığını kavramadan yüzeysel ezberlere dayalı çözümlemelerden kaynaklanmaktadır. Zira tahlil doğru olmakla beraber yapılan ifade yanlışlığı i‘râbın doğasını ve dilin yapısal inceliklerini gölgeleyecek niteliktedir. İ‘râb yapılırken en temel hatalardan biri, gramer terimlerini yanlış veya eksik ifade etmektir. Örneğin mübtedâ konumunda olan bir kelimeyi i‘râb ederken sadece merfû demekle yetinmek bu kabildendir. Başka bir yaygın hata da kelime harekesini belirtmeden önce konumunu açıklamak veya sebebini zikretmeden önce hükmünü ifade etmek gibi sıralama ve bütünlük ilkesinin ihlal etmektir. İ‘râb yapılırken yapılan bir diğer hata da ezbere dayalı kalıplaşmış ifadeleri bilinçsizce kullanmaktır. Bunun yanı sıra bilinçli veya bilinçsizce yapılan başka hatalar da bulunmaktadır. Bu sebeple çalışmada, i‘râb yapılırken dikkat edilmesi gereken temel ilkeler, doğru analiz teknikleri ve sık yapılan hatalar ele alınmaya çalışılacaktır. Bu yönüyle çalışmanın Arap dilinin öğretilmesine katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, İ‘râb Teknikleri, Nahiv, Kelime Konumu, Âmil-Ma‘mûl.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE COMMON ERRORS ENCOUNTERED İN THE APPLİCATİON OF I‘RÂB İN ARABİC AND THE IMPORTANCE OF CORRECT I‘RÂB TECHNİQUES

ABSTRACT

The science of I‘râb is an analytical process that determines the syntactic position and semantic relationship of a word within an Arabic sentence. In the comprehension and instruction of Arabic, this discipline constitutes one of the fundamental elements for accurately understanding sentence structure. I‘râb is not merely the identification of a final vowel or case ending; rather, it is an interpretive process that reveals the intended meaning, syntactic structure, and expressive purpose of the sentence. However, in both the teaching and application of this discipline, not only grammatical rules but also proper techniques of expression play a crucial role. Today, many students studying Arabic language exhibit technical deficiencies and systematic errors in applying I‘râb. Most of these errors stem from superficial memorization and the failure to grasp the logical foundations of I‘râb analysis. Indeed, even when the grammatical analysis is correct, inaccuracies in expression can obscure the very nature of I‘râb and the structural subtleties of the language. One of the most common mistakes is the incorrect or incomplete use of grammatical terminology—for instance, describing a word in the nominative position (mubtadaʾ) merely as marfūʿ without further specification. Another frequent error involves violating the principle of order and coherence, such as mentioning the syntactic ruling before explaining its reason, or describing a word’s position before indicating its inflectional marking. Additionally, the unconscious use of memorized, formulaic expressions represents another recurring issue. Both conscious and unconscious errors of this type undermine analytical precision. Therefore, this study aims to discuss the fundamental principles that should be observed during I‘râb analysis, proper analytical techniques, and the common mistakes encountered in practice. In this respect, it is hoped that the study will contribute to the effective teaching and understanding of the Arabic language.

Keywords: Arabic Language, I‘râb Techniques, Syntax (Naḥw), Word Position, ʿÂmil–Maʿmûl.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GİRİŞ

Arap dilinin en önemli olgularından biri olan i‘râb, sadece kelime sonundaki hareke farklılığı değil; manayı belirleyen, kelamın gayesinin açığa kavuşturan, kelimeler arasındaki bağı görünür kılan bir sistem ve anlatı bütünüdür. Kelimenin cümle içerisindeki konumu, görevi ve anlam ilişkisi i‘râbla belirginleşir. Nahivcilerin yüzyıllar boyunca bu konuda üzerinde kafa yorması, i‘râb olgusunun Arapça düşünce örgüsünü kuran temel yapıtaşlarından biri olduğuna işaret etmektedir. Zira i‘râb, konuşana sözü dilediği şekilde oluşturma hürriyetini verirken, aynı şekilde kelime yerlerini değiştirerek farklı mana nüanslarını da elde etme imkânı verir. Bu da sadece kelamın sözsel oluşumuna değil, ruhuna da şekil verir. Bunun için de i‘râbı çok iyi bilmek ve cümleyi tahlil ederken Arapça dil kurallarına uygun bir şekilde doğru ifadeler kullanmak gerekir. Bununla beraber i‘râb, sadece kelimedeki i‘râb alametini belirlemekten ibaret olmayıp; bunu yaparken doğru ifadeleri yerinde kullanmayı, harf, isim ve fiil yapılarının detaylarını bilmeyi ve cümlenin anlam bağlamını da dikkate almayı gerekli kılan bir analiz faaliyetidir.[9] Dolayısıyla i‘râb, teorik bilgiyi gerektirdiği gibi uygulama hassasiyetini de isteyen bir beceridir ve hatalı terim kullanmak ya da gereksiz ayrıntılarla iştigal etme gibi durumlar manayı bulandırabilmektedir. Bu sebeple i‘râb yaparken bilinçli veya bilinçsiz yanlış ifadeleri tespit etmek ve doğru i‘râb tekniklerini ortaya koymak, Arapça gramerinde sağlam bir metodoloji oluşturmak için temel şartlarından biridir. İ‘râb yaparken nelere dikkat edilmesi gerektiği konusu nahivcilerin üzerinde durdukları bir meseledir. Örneğin İbn Hişâm el-Ensârî (ö. 761/1360), bazı eserlerinde buna dikkat çekmiş ve konu başlığı altında bu meseleyi ele almıştır.[10] Günümüzde Arapça öğrenenlerin en çok hata yaptıkları konulardan birisi de i‘râb yaparken farkında olmadan yanlış ifadeler kullanmalarıdır. Buradaki ifade yanlışlığı dil kurallarının iyice kavranmaması sebebiyledir. Çalışmada i‘râb yapılırken hangi temel bazı noktalara dikkat edilmesi gerektiği ve yapılan hataların nasıl önlenebileceği örnekler ve açıklamalar üzerinden ortaya konulmaya çalışılacaktır. Konu kapsamı geniş olmakla beraber burada sadece bazı önemli meseleler üzerinde durulacaktır.

1. İ‘RÂBIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

[9] Cemâluddîn Abdullah b. Yusuf İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb ‘an kutubi’l-e‘ârib*, thk. Mâzin el-Mubârek vd. (Beyrut: Dâru’l-Fikir, 1979), 2/871; Râcihî Abduh, *et-Tatbîku’n-nahvî* (Riyad: Mektebetu’l-Me‘ârif, 1999), 13; Mehmet Sıdık Özalp, “Arap Dilinde İ‘rab Olgusu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/1 (30 Temmuz 2019), 206; Rıfat Akbaş, “Arap Dilinde Mananın Sentaktik Etkisi Üzerine”, *Turkish Studies - Social Sciences* 14/3 (2019), 420.

[10] İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb*, 871-883; Muhammed b. Mustafa el-Kucoğî, *Şerhu Kavâ‘idi’l-i‘râb*, thk. İsmail İsmail Mervâ (Beyrut, Lübnan; Şam, Suriye: Dâru’l-Fikr el-Muʿâsır; Dâru’l-Fikr, 1995), 177; Muhammed Nurî el-Hâc İsmâil Nâs el-Estelî, *Hâşiyetu’l-‘İkdi’n-nâmî ‘alâ Şerhi Halli’l-me‘âkid li Kavâ‘idi’l-i‘râb* (Midyat: Dâru Nûru’s-Sabâh, 2011), 536-556.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

İf'âl babında bulunan i'râb / إعراب kelimesinin kökenine bakıldığında sözlükte "beyan etmek, açıklamak, fasih konuşmak, güzelleştirmek, kastedileni ortaya koymak, gizli olanı ortaya çıkarmak, yanlışı bertaraf etmek" gibi anlamlara geldiği görülmektedir. Bazı dilciler bu kelimenin tef'îl babında تَعْرِيب şeklinde de aynı anlamını ifade ettiğini söylemişlerdir. Nahivciler, i'râb kelimesinin kökeninde bulunan bu anlamları pek çok örnekle açıklamaya çalışmışlardır. Örneğin أعرب محمدٌ عما في نفسه ifadesinde, içindekini açık ve anlaşılır bir şekilde ortaya koymayı; أعرب محمدٌ الكلام ifadesi, sözü fasih bir üslupla yani gramer kurallarına uygun bir şekilde maksadını ifade etmeyi; امرأةٌ عَرُوبٌ ifadesi bağlılığı sadakati; أَعْرَبَ محمدٌ الْمشكلةَ sözü ise sorunu bertaraf etmeyi ifade etmektedir. Bu açıklamalar, i'râb sözcüğünün Arap dilinde semantik zenginliği ve beyanla ilişkisini ortaya koymaktadır. Zira yukarıdaki ifadelerin tamamında "açıklamak, beyan etmek" anlamlarını bulmak mümkündür. Kocasına bağlı sadık anlamındaki عَرُوبٌ kelimesinin bu manayla ilişkisi, kocasına bağlı olan kadının içinde bulunan duyguları olduğu gibi kocasına açıklama cihetiyledir.[11]

İ'râb kelimesinin nahiv ilmindeki terim anlamı ise "kelimelerin sonlarının, kendilerine etki eden âmiller nedeniyle lafzen veya takdîren değişmesi" şeklinde açıklanabilir. Bu değişiklikle kelimenin fâil mi, mef'ûl mü, mübtedâ mı, haber mi, hâl mi veya başka bir öğe mi olduğu anlaşılmaktadır.[12] Bu da, i'râb olgusunun Arapça cümle yapısının anlaşılmasındaki belirleyici rolünü açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla i'râb, kelimenin cümledeki görevini gösteren bir işaret olduğu gibi, Arapça cümle yapısının mana merkezli dinamik yapısını gösteren bir özelliktir. Bu bağlamda konuya bakıldığında, i'râb hem lügat manasıyla "açıklık ve ifade berraklığı" fikrini taşımakta, hem de terim anlamıyla Arapça cümlenin anlam örgüsünü kuran en önemli dilsel işlevi üstlenmektedir.

Çalışmanın kapsamı, i'râb uygulaması esnasında ortaya çıkan bazı hatalı kullanımlar ve yanlış ifadelerin incelenmesi ile sınırlı olduğundan, burada i'râbın teorik yönleri, tarihsel gelişimi veya kavramsal ayrıntıları gibi konular detaylıca ele alınmayacaktır. Zira çalışmanın amacı,

---

[11] Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn muretteben 'alâ hurûfi'l-mu'cem*, thk. Abdulhamîd Hendâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003), 3/123 "'araba"; Ebu'l-Fadl Cemaluddîn el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1967), 1/588-589 "'araba"; Cemâluddîn Abdullâh b. Yûsuf İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb fî maʿrifeti kelâmi'l-ʿArab*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Kahire: Dâru't-Telâi', 2004), 58; Fâdil Sâlih es-Sâmerrâî, *Me'âni'n-nahv* (Ürdün: Dâru'l-Fikr, 2000), 1/21-23; el-Estelî, *Hâşiyetu'l-'İkdi'n-nâmî*, 59-60; Suheyb Muhammedoğlu, "Asli ve Feri İrab Arasında Fiili Muzari", *SOCIAL SCIENCES STUDIES JOURNAL (SSSJournal)* 9/108 (29 Ağustos 2024), 5818.

[12] es-Sâmerrâî, *Me'âni'n-nahv*, 1/22-23; Abduh, *et-Tatbîku'n-nahvî*, 19; el-Estelî, *Hâşiyetu'l-'İkdi'n-nâmî*, 60; Suheyb Muhammedoğlu, *el-'İlletu'n-nahviyye 'inde'l-Bâkûlî fî kitâbihi Şerhu'l-Luma' li İbn Cinnî, dirâse vasfiyye tahlîliyye*, thk. Hâlid Hâlid (Diyarbakır: Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları, 2022), 123.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

i‘râb olgusunun bütün yönlerini yeniden incelemek değil; i‘râb yapılırken en fazla karşılaşılan hataları tespit edip doğru kullanım şekillerini ortaya koymaktır.

2. İ‘RÂB UYGULAMALARINDA YAYGIN EKSİKLİKLER VE DOĞRU TAHLİL YÖNTEMLERİ

Arap gramerinde i‘râb yapılırken karşılaşılan en önemli sorunlardan biri, kavramların yanlış isimlendirilmesi eksik ifade edilmesi ve gereksiz yere uzun, karmaşık ifadelerin kullanılmasıdır. Nitekim i‘râb yapanın (mu‘ribin) vazifesi yalnızca kelime harekesini belirlemek değil; aynı zamanda kelime veya cümlenin konumunu, niteliğini en kısa, en açık ve en kapsayıcı bir şekilde ifade etmektir. Zira uzun ve muğlak veya eksik bir tabir hem manayı gizler hem de konun anlaşılmasını zorlaştırır. Dolayısıyla doğru i‘râb tekniği, maksadı en öz ve en doğru biçimde ortaya koyan ifadeyi seçmeyi gerektirmektedir.

2.1. İ‘râb Yaparken Doğru İfadeyi Kullanmak

İ‘râb yaparken karşılaşılan temel problemlerden biri, kelimenin lafzı ile gramerdeki hükmü arasındaki bağrı doğru bir şekilde kavrayamamaktır. Örneğin tek bir harften oluşan bir kelimeyi i‘râb ederken o kelimenin özel ismiyle zikretmek gerekmektedir. Çünkü bu kelime görünürde bir harf gibi dursa da, cümle içinde üstlendiği görevden ötürü bir isim gibi muamele görmektedir. Örneğin كَتَبْتُ “yazdım” cümlesinde fiile bitişen, تُ kelimesine “tâ” veya “tu fâ‘ildir” demek kelimenin gramerdeki konumunu yansıtmaz; çünkü bu, harf olduğuna işaret eder. Doğrusu تاء الفاعل “fâ‘il tâ’sı” ya da الضَّمِير “zamir” şeklinde ifade etmektir. Zira “ت” ses olarak mevcutsa da, isimlik vasfını belirtmeden i‘râb göreviyle uyumlu olmaz. Aynı şekilde örneğin ضَرَبَكَ “Zeyd, seni dövdü” cümlesindeki كَ kelimesi için “ke mef‘ûldür” demek yanlıştır; doğrusu “kâf” veya كاف الخطاب “hitap harfi kâf” şeklindir. Zira “ke” şeklindeki telaffuz, tek başına bağımsız bir kelimeyi ifade etmez ve eksik ifade olur. Bu sebeple i‘râb yapıldığında bu kelimenin kendi lafzıyla değil, kendi özel ismiyle yani “kâf” olarak zikredilmesi gerekmektedir. Bu ince fark, Arapça gramerinin sadece şekle göre değil, bağlam ve asli göreve göre değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.[13]

Şayet i‘râbı yapılan kelime iki veya daha fazla harften oluşuyorsa, olduğu gibi telaffuz edilir. Örneğin bir cümlede قَدْ, هَلْ, سَوْفَ veya zamir olan نَا gibi kelimelerin i‘râbı yapıldığında “kad, hel, sevfe, nâ” şeklinde ifade edilir. Ancak “nâ” gibi bitişik zamirlerde, doğrudan kelimenin okunuşunu değil de “zamir” şeklinde ifade etmek daha uygundur. Zira bitişik bir unsuru bağımsız bir kelime gibi telaffuz etmek doğru değildir. Ayrıca bu tür unsurlar için özel isimler

[13] İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb*, 872.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

oluşturmak da uygun görülmez; çünkü bu, gereksiz bir uzatmaya yol açmaktadır. Örneğin ال kelimesini "el" şeklinde ifade etmek daha öz olduğu için "el-elif ve'l-lâm" demekten daha uygundur.[14]

2.2. İ'râb Yaparken Kelimenin Konumunu Belirtmek

Bir ismin i'râbı yapılırken, o kelimenin cümle içinde hangi yönden i'râba tabi tutulduğu açıkça belirtilmelidir. Çünkü cümledeki bir kelimeyi mubtedâ, haber, fâ'il, mef'ûl bih, muzâf ileyh gibi ifadelerle zikretmek o kelimenin cümle içindeki konumunu belirgin hale getirir ve i'râb maksadını açık bir şekilde ortaya koyar. Buna karşılık, sadece "muzâf, ism-i mevsûl, ism-i işâret" demek, i'râb açısından bir değer taşımaz. Çünkü bu vasıflar, kendi başlarına özel bir i'râb gerektirmez; bu sebeple sadece bu unvanları zikretmek, kelimenin cümledeki yerini göstermeye yetmez. Örneğin رَأَيْتُ كِتَابَ الطَّالِبِ "öğrencinin kitabını gördüm"; رَأَيْتُ الذِي في الْبَيْت "evdekini gördüm"; رَأَيْتُ هذَا "bunu gördüm" cümlelerinin i'râbı yapılırken كِتَابَ kelimesine muzâf; الذِي kelimesine ism-i mevsûl; هذَا kelimesine ism-i işaret deyip yetinmek eksik olur. Doğrusu mef'ûl bih muzâf/ism-i mevsûl/ism-i işâret şeklinde ifade etmektir.[15] Çünkü bu ifade mezkûr kelimelerin belli bir isimlerinin olduğunu ortaya koymakla beraber belli bir i'râba sahip olduğunu da belirtir.

İ'râbı yapılan kelime bir mef'ûl ise, hangi mef'ûl türü olduğu belirtilmelidir. Mef'ûl fîh (zarf) söz konusu olduğunda ise, bunun zaman zarfı mı yoksa mekân zarfı mı olduğu ifade edilmelidir. Örneğin ضَرَبَ زَيْدٌ وعَمراً بَكْراً ضَرْباً يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَمَامَ الْبَيْت تَأْدِيباً لَهُ "Zeyd, Amr'la beraber Bekr'i cuma günü, evin önünde terbiye etmek için iyice dövdü" cümlesinde "وعَمراً: mef'ûl me'ah, بَكْراً: mef'ûl bih, ضَرْباً: mef'ûl mutlak, يَوْمَ: zarf-ı zaman mef'ûl fîh, أَمَامَ: zarf- mekân mef'ûl fîh, تَأْدِيباً: mef'ûl leh" şeklinde mef'ûl çeşitlerini ifade etmek gerekir. Zira bu şekilde ifade edilmediği durumunda hangi mef'ûlün kastedildiği anlaşılamayacağından karışıklık ortaya çıkabilir. Nahivcilere göre bir kelime hakkında sadece mef'ûl denildiğinde bundan genellikle mef'ûl bih anlaşılır. Zira mef'ûl bih, en çok kullanılan mef'ûl türü olduğundan ismi kısaltılarak doğrudan mef'ûl denilmiştir. Birkaç mef'ûl alan fiillerdense her bir mef'ûlün derecesini de ayrı ayrı göstermek gerekir. Örneğin أَنْبَأَ زَيْدٌ عَمْراً خَالِداً كَرِيماً "Zeyd, Amr'a Hâlid'in cömert olduğunu haber verdi" cümlesinde عَمْراً birinci mef'ûl; خَالِداً ikinci mef''ûl; كَرِيماً üçüncü mef'ûl şeklinde ifade edilmelidir. Böylece kelimelerin cümledeki konumları hem karışmaz hem de i'râbın incelikleri

[14] İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 873.
[15] el-Kucoğî, *Şerhu Kavâ'idi'l-i'râb*, 178; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 874; el-Estelî, *Hâşiyetu'l-'İkdi'n-nâmî*, 549-551.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

daha açık bir şekilde ortaya çıkar. Bütün bu mef'ûllerin derecesini belirtmeden sadece mef'ûl demek ise eksik bir ifade olur.[16]

Cümlede fiilin çözümlemesi yapıldığında fiilin mâzî mi, muzâri mi, emir mi olduğunu ifade edilmelidir. Ayrıca fiilin i'râb yönünü de belirtmek gerekir. mâzî ve emir fiilleri mebni olduğu için ne üzere mebni olduğu, muzâri fiilin mu'rab ve mebnîlik durumuna göre açıklamada bulunmak gerekir. Örneğin ضَرَبَ زَيْدٌ "Zeyd dövdü" cümlesinde ضَرَبَ kelimesi "mâzî fiil, fetha üzere mebnî"; يَضْرِبُ زَيْدٌ "Zeyd dövüyor" cümlesinde يَضْرِبُ kelimesi "muzâri fiil, zamme ile merfû"; اضْرِبْ "döv" cümlesinde اضْرِبْ kelimesi "emir fiili, sükûn üzere mebnidir" şeklinde ifade etmek gerekir.[17]

2.3. Birbirini Gerektiren İ'râb Öğelerinin Zikretmek

İ'râb yapılırken yapılan önemli hatalardan biri de cümledeki bir unsuru zikredip, o unsurun varlığını zorunlu kılan veya tamamlayan diğer unsuru araştırmamak ve belirtmemektir. Böyle bir yaklaşım, cümlenin derin yapısını ve anlamsal ilişkilerini ortaya koymaktan uzaktır. Doğru ve kapsamlı bir i'râb, bağlantı ve zorunluluk ilkelerini tam bir şekilde yansıtmalıdır. Örneğin fiil ve fâ'il arasındaki zorunluluktan ötürü i'râb yapılırken hatalardan biri fiilin zikredilip fâ'ilinin ya da meçhûl fiilin zikredilip nâib-i failinin ifade edilmemesidir. Hâlbuki fiil, doğası gereği bir fâ'ili zorunlu kılar. Fiil tek başına tam bir hüküm ifade etmediğinden ancak fâ'ile isnâd edilmesiyle tamamlanır. Fâ'il belirtilmediğinde fiil eksik kalmış olur. Doğrusu fiil ifade edildikten sonra fâ'ilin müstetir mi, muttasıl mı, zâhir mi olduğu şeklinde fâ'ili ifade etmektir. Aynı şekilde mübtedâyı zikredip anlamını ve hükmünü tamamlayan haberi ifade etmemekte eksik bir i'râbtır. Zira isim cümlesi de tıpkı fiil cümlesi gibi bir İsnâd ilişkisine dayandığından mübtedânın, mutlaka bir haber ile tamamlanması gerekir. Habersiz bir mübtedâ, anlamsız ve eksik bir yapıdır. Haber mübtedâ'yı tamamlayan parçadır. Bundan ötürü mübtedânın i'râbı yapıldıktan sonra, "haberi şudur ve merfû'dur" denilmelidir ve hatta müfred, cümle, şibh-i cümle şeklinde haberin türü ifade edilmelidir.[18]

Gereklilik bağlamında dikkat edilmesi gereken önemli bir mesele de zarf veya câr-mecrûr zikredildiğinde bağlandığı mute'allakını ifade etmektir. İ'râb yapıldığında görülen önemli eksikliklerden birisi de bu mute'allakı zikretmemektir. Zira zarf ve câr-mecrûrlar, kendiliğinden bağımsız bir görev görmediğinden bir fiile, ism-i fâ'ile veya ism-i mef'ûl gibi

[16] İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 874.
[17] İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 874.
[18] Bahâuddîn Abdullah İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Kahire: Dâru't-Turâs, 1980), 1/201-202.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

müştak bir kelimeye te‘alluk ederek (bağlanarak) işlev kazanır. Te‘alluk ettiği kelimeyi belirtmek, cümlenin anlamsal ilişkisini ve söz konusu unsurun neden mansûb (zarf) veya mecrûr olduğunu açıklar. İ‘râb yapıldığında doğru yaklaşım “Câr ve mecrûr, falan mezkûr veya mahzûf kelimeye mute‘allıktır” denilmeli ve bu te‘alluk ile elde edilen konum belirtilmelidir. Örneğin أَكَلْتُ الطَّعَامَ بِالْمِلْعَقَةِ “yemeği kaşıkla yedim” cümlesinin i‘râbı yapılırken “أَكَلْتُ fiil ve muttasıl zamir fâ‘il; الطَّعَامَ mef‘ûl bih” denildikten sonra بِالْمِلْعَقَةِ ifadesine “câr ve mecrûr” demekle yetinmek eksik olur. Doğrusu “câr ve mecrûr أَكَلْتُ fiiline te‘alluk eder” demek gerekir. Aynı şekilde زَيْدٌ فِي الدَّارِ “Zeyd evdedir.” cümlesinde زَيْدٌ kelimesine mübtedâ deyip فِي الدَّارِ şeklindeki câr mecrûrun mütellakını zikretmeden haber demek eksik olur. Doğrusu “câr ve mecrûr, حَصَلَ fiiline veya حَاصِلٌ ism-i fâ‘iline müte‘allık olup haber konumundadır” demek gerekir.[19]

Dikkat edilmesi gereken bir konu da ism-i mevsûl zikredilirken sıla cümlesinin konumunun ve ism-i mevsûle dönen âid zamirinin ifade edilmesidir. Zira ism-i mevsûller doğaları gereği mübhem (belirsiz) olduklarından bu belirsizlik hemen ardından gelen sıla cümlesi ile giderilir. Sıla cümlesi ise, ism-i mevsûl’e dönen bir âid zamiri sayesinde ona bağlanır. Dolayısıyla ism-i mevsûl, sıla ve âid şeklinde bu üç faktör birbirinden ayrılamaz bir bütün oluşturur. Sıla cümlesinin i‘râb’ta konumu olmadığı için bu cümle zikredildikten ve kendi içerisinde i‘râb edildikten sonra i‘râb’ta mahalli olmadığı dile getirilmelidir. Şayet sıla cümlesi bir zarf ya da câr-mecrûr terkibinden oluşuyorsa, bunun sadece fiile te‘alluk ettiği söylenmelidir. Zira bu durumda bir ism-i fâil takdir edilse, sıla konumundaki ifadenin cümle değil müfred olması gerekir. Oysaki sıla, mahiyet olarak cümle olmak zorundadır.[20] Örneğin جاءَ الرَّجُلُ الَّذِي فِي الدَّارِ “evdeki adam geldi” cümlesinde câr-mecrûr şeklindeki sıla cümlesi olan فِي الدَّارِ ifadesi için “câr-mecrûr حَصَلَ fiiline te‘alluk eder ve sıla cümlesinin i‘râb’ta mahali yok” şeklinde tam bir açıklama yapılmalıdır.

2.4. Cümlenin İ‘râb Konumunu Belirtmek

Arapçada i‘râb yapılırken görülen yaygın hatalardan biri de cümle içindeki kelimelerin i‘râbı yapıldıktan sonra cümlenin tamamının i‘râb açısından bir konumun olup olmadığının açıklanmamasıdır. Hâlbuki Arapçada bazı cümlelerin i‘râbta konumu olduğu gibi bazısının konumu yoktur. Konumu olan cümleler, yapısı bakımından müfred bir ismin yerini tutabilen,

[19] el-Kucoğî, *Şerhu Kavâ‘idi’l-i‘râb*, 61-79; el-Estelî, *Hâşiyetu’l-‘İkdi’n-nâmî*, 226-229, 549.
[20] Cemâluddîn Abdullâh b. Yûsuf İbn Hişâm, *Şerhu Katri’n-nedâ ve belli’s-sadâ* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2004), 107-109; el-Kucoğî, *Şerhu Kavâ‘idi’l-i‘râb*, 178; İbn ‘Akîl, *Şerḥu İbn ‘Aḳîl*, 1/153-155; el-Estelî, *Hâşiyetu’l-‘İkdi’n-nâmî*, 549.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

cümlede belirli bir konumu işgal eden ve bu sebeple mahallen merfû‘, mansûb, mecrûr veya meczûm olabilen cümlelerdir. Bu tür cümleler, anlam örgüsüne ek olarak kurallı bir i‘râb düzeninin parçası olarak cümlede fonksiyonel bir görev üstlenirler. Bu cümleler:

- Haber cümlesi,
- Hâl cümlesi,
- Mef‘ûl cümlesi,
- Sıfat cümlesi,
- Muzâf ileyh cümlesi,
- Şartın yapısı uygun olduğunda mahallen meczûm konumundaki cevap cümlesi
- İ‘râbta mahalli olan bir cümleye atfedilen cümle şeklinde yedi tanedir ve i‘râbta konumu vardır.[21]

İ‘râbta konumu olmayan cümleler ise kelâmın akışı içinde bulunsalar da, herhangi müfred bir ismin yerine geçmeyen ve bu sebeple “mahallen merfû‘, mansûb, mecrûr veya meczûm” diye nitelendirilemeyen cümlelerdir. Bu cümleler, yapı ve işlev bakımından anlamı tamamlayan fakat i‘râb düzenine dâhil olmayan bağımsız unsurlar gibi hareket ederler. Bu cümleler;

- Kelâmın başlangıcında yer alan ibtidâiyye/isti’nâfiyye cümlesi,
- İsm-i mevsûlun manasını tamamlayan sıla cümlesi,
- Meczûm konumunda olamayan şartın cevap cümlesi,
- Yeminin yüklediği manayı açıklayan cevap cümlesi,
- Cümleye ek mana katan i‘tirâziye cümlesi/ara cümle,
- Kapalılığı kaldıran tefsir cümlesi,
- Mahalli olmayan bir cümleye atfedilen cümle şeklinde yedi tanedir ve i‘râbta mahalli yoktur.[22]

Bütün bu cümle türleri, Arapça gramerin inceliğini ve cümle yapısının düzen ve işleyişini ortaya koyar. Bu cümlelerin bilinmesi, i‘râb tahlilinde anlamın doğru kavranması ve cümlenin vazifesinin titizlikle belirlenmesi bakımından büyük önem taşır. Aksi durumda yapılan tahlil şekilsel bir tanımlamadan öteye geçmez, metnin anlam örgüsü çözülemez ve i‘râb ilminin metodolojik bütünlüğü bozulmuş olur. Bu yüzden, her cümlenin cümle türünün yanı sıra i‘râb açısından taşıdığı konumun titizlikle belirtilmesi, doğru bir i‘râbın vazgeçilmez şartıdır. Örneğin ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْراً “Zeyd, Amr’ı dövdü” cümlesinin i‘râbı yapılırken ضَرَبَ: fiil, زَيْدٌ: fâ‘il,

[21] el-Kucoğî, *Şerhu Kavâ‘idi’l-i‘râb*, 19-35; el-Estelî, *Hâşiyetu’l-‘İkdi’n-nâmî*, 86-151.
[22] el-Kucoğî, *Şerhu Kavâ‘idi’l-i‘râb*, 35-56; el-Estelî, *Hâşiyetu’l-‘İkdi’n-nâmî*, 152-211.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

عَمْراً: mef‘’ûl demekle yetinip cümlenin konumunun olup olmadığını zikretmemek eksik olur. Doğrusu, yapılan i‘râba ek olarak cümlenin ibtidâ’iyye/isti’nâfiyye (başlangıç) cümlesi olmasından ötürü i‘râbta konumunun olmadığını ifade etmektir.

SONUÇ

Doğru i‘râb tekniği, Arap dili gramerine hâkim olmanın, anlam inceliğini kavramanın ve dil mantığını anlamanın temel unsurlarından biridir. Buna dikkat edildiği zaman, cümle tahlil süreci daha sağlam ve anlaşılır hâle gelir. İ‘râb sadece bir gramer uygulaması değil, bir cümlenin mana örgüsünü görünür kılan bir düşünme şeklidir ve lafız ile mana arasındaki bağı somutlaştırır. Bu sebeple ifade edilen her kavram, yapılan her çözümleme ve tercih edilen her terim metnin anlamına doğrudan etki eder. İ‘râba konu olan kelime veya cümleyi doğru kavramlarla ifade etmek, tahlilin doğru olması kadar açıklık ve sadeliğin de bir gereğidir. Seçilen kavramlar, lafzın yapısını aydınlattığı ölçüde manayı güçlendirir; belirsizleştirdiğinde ise cümlenin gramatik dokusuna zarar verir. Dolayısıyla özlü, doğru ve maksada en uygun kavramı seçmek, i‘râbın temel şartıdır.

Gerek kelimenin konumunu belirlenmek, gerek birbirini gerektiren unsurları beraber zikretmek, gerekse cümlenin i‘râb konumunu doğru ifade etmek i‘râbın bir zincir gibi birbirine bağlı unsurlardan oluştuğunu göstermektedir. Bu zincirin her halkasının doğru kurmak, hem dilsel tutarlığı hem de metnin anlam bütünlüğünü muhafaza eder. Dolayısıyla i‘râb yapılırken asıl amaç sadece kelime sonlarında bulunan harekeyi tespit etmek değil; anlamı tam, doğru ve sistematik bir şekilde ifade etmektir.

Sonuç olarak, Arapça metin tahlilinde i‘râb, metni doğru bir şekilde anlamak ve yorumlamak için en önemli araçlarından biridir. İ‘râb yaparken doğru terimi seçmek, kelimenin konumunu netleştirmek, birbirini gerektiren unsurları tam bir şekilde zikretmek ve cümlenin i‘râbta konumunu, mahalli olup olmadığını açık bir şekilde belirtmek, ilmî metodun sağlamlığını hem de Arap dilinin inceliklerini anlama gücünü artırır. Bu cihetle i‘râb, sadece bir teknik faaliyet olmayıp Arapça’nın mana dünyasına açılan bir kapı mahiyetindedir.

KAYNAKÇA

Abduh, Râcihî. *et-Tatbîku’n-nahvî*. Riyad: Mektebetu’l-Me‘ârif, 2. Basım, 1999.

Akbaş, Rıfat. “Arap Dilinde Mananın Sentaktik Etkisi Üzerine”. *Turkish Studies - Social Sciences* 14/3 (2019). https://doi.org/10.29228/turkishstudies.36870

Estelî, Muhammed Nurî el-Hâc İsmâil Nâs. *Hâşiyetu’l-‘İkdi’n-nâmî ‘alâ Şerhi Halli’l-me‘âkid li Kavâ‘idi’l-i‘râb*. Midyat: Dâru Nûru’s-Sabâh, 2011.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-'ayn muretteben 'alâ hurûfi'l-mu'cem*. thk. Abdulhamîd Hendâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003.

İbn 'Akîl, Bahâuddîn Abdullah. *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. 4 Cilt. Kahire: Dâru't-Turâs, 20. Basım, 1980.

İbn Hişâm, Cemâluddîn Abdullah b. Yusuf. *Muğni'l-lebîb 'an kutubi'l-e'ârib*. thk. Mâzin el-Mubârek vd. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 5. Basım, 1979.

İbn Hişâm, Cemâluddîn Abdullâh b. Yûsuf. *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 4. Basım, 2004.

İbn Hişâm, Cemâluddîn Abdullâh b. Yûsuf. *Şerhu Şuzûri'z-zeheb fî maʿrifeti kelâmi'l-ʿArab*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Kahire: Dâru't-Telâi', 2004.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn el-Ensârî. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1967.

Kucoğî, Muhammed b. Mustafa. *Şerhu Kavâ'idi'l-i'râb*. thk. İsmail İsmail Mervâ. Beyrut, Lübnan; Şam, Suriye: Dâru'l-Fikr el-Muʿâsır; Dâru'l-Fikr, 1995.

Muhammedoğlu, Suheyb. "Asli ve Feri İrab Arasında Fiili Muzari". *SOCIAL SCIENCES STUDIES JOURNAL (SSSJournal)* 9/108 (29 Ağustos 2024), 5818-5822. https://doi.org/10.29228/sssj.68354

Muhammedoğlu, Suheyb. *el-'İlletu'n-nahviyye 'inde'l-Bâkûlî fî kitâbihi Şerhu'l-Luma' li İbn Cinnî, dirâse vasfiyye tahlîliyye*. thk. Hâlid Hâlid. Diyarbakır: Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları, 2022.

Özalp, Mehmet Sıdık. "Arap Dilinde İ'rab Olgusu". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/1 (30 Temmuz 2019), 197-228.

Sâmerrâî, Fâdil Sâlih. *Me'âni'n-nahv*. 4 Cilt. Ürdün: Dâru'l-Fikr, 2000.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

CÂHİLİYE ŞİİRİNDE YILAN FİGÜRÜNÜN BAZI SEMBOLİK ANLAMLARI

Doç. Dr. Muhammed Meşhud HAKÇIOĞLU
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili Ve Belağatı Anabilim Dalı
Muhammed_yyu@hotmail.com - ORCID ID: 0000-0003-3894-2231

ÖZET

Yılan motifi, insanlık tarihi boyunca farklı medeniyetlerde derin sembolik manalar taşımıştır. Araplar da yılana dair önceki topluluklara benzer bir yaklaşım sergilemişlerdir. Hatta çocuklarına yılanla ilgili isimler vermekten de geri kalmamışlardır. Câhiliye dönemi inanışına göre yılan, cinlerin kızı olarak görülmüş, bu yüzden de cinlerle ilgili efsane ve hikâyelerde en sık yer alan hayvan olmuştur. Bu inanç, yılana hem korku hem de mistik bir saygı kazandırmıştır. Câhiliye insanı, yılan korkusuyla su kaynaklarına yaklaşmaktan dahi çekinmiştir; çünkü suyun bulunduğu yerde yılanın da bulunduğuna inanmıştır. Yılanın Câhiliye dönemi düşüncesindeki önemine binaen, Câhiliye şiirinde yılan pek çok yerde zikredilmiştir. Yılanın farklı isimlerle zikredildiği de görülmektedir. Câhiliye şiirinde yılan, yalnızca bir hayvan değil, hayatın, tehlikenin ve ölümün sembolü olarak ortaya çıkmaktadır. Şairler yılanın derisi, dili veya hareketlerinden doğanın döngüsünü ve insan kaderinin geçiciliğini yansıtmışlardır. Kadın figürüyle de yakın bir sembolik ilişki kurulmuş; güzellik, cazibe, çekicilik ve aynı zamanda tehlike temaları bu ilişki üzerinden işlenmiştir. Yılanın bitkilerle ve suyla olan bağı, doğurganlık ve yenilenme temasını daha da derinleştirmiştir. Çalışmada Câhiliye şiirinde yılan figürünün sembolik ve kültürel boyutları incelemek suretiyle yılanın Arap insanının hayat, ölüm ve doğa anlayışındaki rölü ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Câhiliye Dönemi, Câhiliye Şiiri, Yılan, Arap Mitolojisi.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SOME SYMBOLIC MEANINGS OF THE SNAKE FIGURE IN JAHILIYYA POETRY

ABSTRACT

Throughout human history, the serpent motif has borne profound symbolic meanings across various civilizations. The Arabs, too, exhibited an attitude toward the serpent similar to that of earlier peoples, even going so far as to name their children after it. According to pre-Islamic belief, the serpent was regarded as the daughter of the jinn, and thus it became one of the most frequently mentioned creatures in myths and legends concerning the jinn. This belief endowed the serpent with both fear and a mystical reverence. The pre-Islamic Arabs, out of fear of serpents, often refrained from approaching water sources, for they believed that wherever there was water, there was also a serpent. Owing to its cultural and symbolic significance, the serpent appeared frequently in pre-Islamic poetry, often under different names. In this corpus, the serpent is not portrayed merely as an animal, but as a symbol of life, fertility, and death. Poets reflected the cycles of nature and the transience of human destiny through references to the serpent's skin, tongue, or movements. A close symbolic association was also drawn between the serpent and the female figure—through which themes of beauty, allure, attraction, and danger were explored. The serpent's connection with plants and water further deepened its association with fertility and renewal. This study aims to explore the symbolic and cultural dimensions of the serpent motif in pre-Islamic poetry and to elucidate its role in shaping the Arab understanding of life, death, and nature.

Keywords: Arabic Language, Jahiliyya Period, Jahiliyya Poetry, Snake, Arabic Mythology.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GİRİŞ

Arap toplumunun kimlik, düşünce dünyası ve tarihsel varlık bilincini bize ulaştıran en önemli edebî miraslardan biri Câhiliye döneminde ortaya konulan şiirlerdir. Bu şiirler sadece estetik bir ifade aracı değil, aynı zamanda Câhiliye toplumunun medeniyet belgesi ve kültürel hafızasıdır. O dönemin şairleri, sözleriyle çölün sessizliğini, insanların doğayla mücadelelerini, ölümle yüzleşmelerini ve kâinata dair sezgi ve tecrübelerini ifade etmişlerdir. Şiir dünyalarında ele aldıkları motiflerden biri de yılandır. Yaratılışla beraber insan, tabiatın bir parçası olarak var olmuş, çevresindeki varlıklardan esinlenerek duygu ve düşünce dünyasını şekillendirmiştir. Karşılaştığı varlıklardan birisi de hayvanlardır. Hayvanlara dair kendisinde oluşan his, dostluk ve düşmanlık arasındaki ince bir çizgide oluşmuştur. Yılan da insan hayatında var olan bir canlıdır. Tarih boyunca yılana birçok mana yüklenmiştir. Yılan korku, gizem, kötülük ve başka manalar için bir sembol olarak kullanılmıştır. Yılanın sadece fizikî bir varlık olarak değil, fikirsel, inançsal ve sembolik bir unsur olarak ele alınması onun, insanlık tarihinin en eski çağlarından beri farklı kültürlerde efsanelerin ve hikâyelerin merkezinde yer almasıyla da bağlantılıdır. Câhiliye şiirlerinde yılanın hangi bağlam ve manada zikredildiği konusu da önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada Câhiliye döneminin bazı şiirlerinde yılan metaforundan neyin kastedildiği üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Öncelikle yılan kelimesinin Arapça karşılıkları verilecek ardından Câhiliye döneminde farklı isimlerle zikredilen bazı şiir beyitleri üzerinde durulacaktır.

Yapılan araştırmalar sonucunda Câhiliye şiirinde yılan temasını ele alan “el-Hayye fî şi‘ri’l-Câhilî” isimli bir yüksek lisans tezine rastlanmıştır. Çalışmamız bu teze de atıfta bulunmakla beraber konuya yaklaşım, amaç ve yöntem bakımından farklılık arz etmektedir. Zira mevzubahis tez, yılanın mitolojik, dinî ve tarihî kaynaklardaki yerini temel alarak konuyu geniş bir kültürel perspektiften incelemiş; yılanı insanlık tarihindeki ortak semboller arasında değerlendirerek Câhiliye şiirinde ele almaya çalışmıştır. Buna karşılık çalışmamız, yılanı doğrudan Câhiliye şiiri metinleri üzerinden dilbilimsel ve semantik bir bakışla ele almakta, özellikle belirli beyitlerde geçen yılan kelimesinin anlam alanını, bağlamsal işlevlerini ve sembolik yansımalarını çözümlemeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla çalışmamızda, yılan motifinin genel kültürel kökenlerinden ziyade, kelimenin şiirdeki seçili kullanımlarından neyin kastedildiği ve bu kullanımın şairin duygu, düşünce ve imge dünyasında nasıl bir karşılık bulduğu gibi konular üzerinde durmaya çalışılacaktır. Bu yönüyle filolojik, anlamsal ve bağlamsal boyutları öne çıkaran özgün bir katkı sunmaya çalışacaktır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. ARAP DİLİNDE YILANA DAİR ADLANDIRMALAR VE KALIPLAŞMIŞ İFADELER

Yılan, Arap Dilinde birçok kelimeyle ifade edilmiştir. Arada bazı nüans farkları bulunmakla beraber yılanın yüzden fazla ismi zikredilmiştir.[1] Yılan için الْحَيَّة, الْأَفْعَى, الأَسْوَد, الثُّعْبَان ve الْأَرْقَم gibi kelimeler daha çok kullanılmaktadır.[2] Çalışmanın ilerleyen kısımlarında, Câhiliye şiirinde yılanı ifade etmek için kullanılan kelimeler zikredildiğinde bu kelimelerin taşıdığı anlam katmanları ve sözlük kökenleri ele alınmaya çalışılacaktır. Yılanın bu kadar fazla isminin olması, Arap aklının tabiatı gözlemlemedeki keskinliğine ve Arap dilinin zenginliğine delalet etmektedir. Zira Araplar, yılanın her hâline, her rengine, her büyüklüğüne, hatta hareketine farklı bir isim vermişlerdir. Bu arada yılana olumlu ve olumsuz birçok mana yüklemişlerdir. Hatta deyimlerinde dahi yılan kelimesi oldukça fazla zikredilmiş ve iyi veya kötü durumlar için kullanılmıştır.[3] Örneğin yılanın dost ve düşman ayırt etmeksizin karşısındaki kişiye zarar verme ihtimalinden ötürü bir kişinin çok zalim olduğunu ifade ederken أَظْلَمُ مِنْ حَيَّة / أظْلَمُ مِنْ أَفْعَى "yılandan daha zalim"[4], büyük yılanların kendilerinden daha büyük hayvanları çiğnemeden yutmaları sebebiyle yılanın aç gözlülüğüne işaret ederken الْحَيَّة أَشْرَهُ مِنَ الْأَسَد "yılan, aslandan daha açgözlüdür"[5], yılanın sürekli yer değiştirmesi, barınacak belli bir yerinin olmaması ve kararsızlık hâlinin olmasından ötürü şaşkın ve istikrarsız olan kişi için أَضَلُّ مِن حيّة "yılandan daha sapmış"[6], kötü birinden ancak kötülüğün bekleneceğini ifade ederken لَا تَلِد الْحَيَّةُ إِلَّا الْحَيَّةَ "yılan, ancak yılan doğurur"[7] gibi olumsuz durumlar için kullanılırken, yılanın çok fazla yaşaması ve hatta kendiliğinden ölmesinin çok az vuku bulmasından ötürü fazla yaşayan biri için أَعْمَرُ مِنْ حَيَّة "yılandan daha çok yaşayan"[8], yılanların keskin gözlü olmasından ötürü iyi gören biri için أَبْصَرُ

[1] Yılanın farklı isimleri için bkz. Ahmed b. Mustafâ el-Lebâbîdî ed-Dimeşkî, *el-Letâif fi'l-luğa / Mu'cemu esmâi'l-eşyâ'*, thk. Ahmed Abduttevvâb Avad (Kâhire: Dâru'l-Fadîle, ts.), 73-74.

[2] Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî el-Câhiz, *Kitâbu'l-Hayvân* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003), 4/379.

[3] Detaylı bilgi için bkz. Râbi'atu'l-'Adeviyye bintu Med Alî Seyfuddîn, "es-Su'bân fi'l-emsâli'l-'Arabiyye ve'l-Melâyeviyye: dirâse tahlîliyye mukârine", *Mecelletu Dirâsât Câmi'atu Muhammed el-Hâmis bi Ribât* 9/2 (Aralık 2020), 53-57.

[4] Ebû Hilâl el-'Askerî, *Kitâbu Cemhereti'l-emsâl*, thk. Ahmed Abdusselâm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1988), 2/27.

[5] el-Câhiz, *Kitâbu'l-Hayvân*, 4/334; Seyfuddîn, "es-Su'bân fi'l-emsâli'l-'Arabiyye", 54.

[6] el-Câhiz, *Kitâbu'l-Hayvân*, 4/341.

[7] el-Câhiz, *Kitâbu'l-Hayvân*, 4/335.

[8] el-'Askerî, *Kitâbu Cemhereti'l-emsâl*, 2/32; Muhammed b. Muhammed el-Murtadâ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Ali el-Hilâlî (Kahire: Matba'etu Hukûmeti'l-Kuveyt, 1987), 37/518.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

مِنْ حَيَّة "yılandan daha iyi gören"[9], yılanların çok su içmemesinden ötürü susuzluğa dayanıklı biri için أَرْوَى مِنْ حَيَّة "yılandan daha fazla suya kanmış"[10], güzel bir kadın için كَأَنَّهَا لِسَانُ حَيَّة "sanki o kadın yılan dilidir"[11] gibi deyimlerin bulunması Arapların tarihsel, coğrafî ve kültürel yaşam koşullarıyla ilgilidir. Zira genellikle çölde yaşayan Araplar, tabiatla iç içe olduklarından, çevrelerinde sıkça karşılaştıkları canlılardan biri olan yılan zihin dünyalarında güçlü bir yer edinmiş ve yılanı birçok durumun sembolü olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla, yılanın özelliklerini insan davranışlarıyla ilişkilendirerek birçok deyim ve benzetme oluşturmuşlardır. Bu sebeple yılan, Arap kültüründe yalnızca bir hayvan değil, insan doğasının ve hayatın bazı yönlerini yansıtan bir unsur hâline dönüşmüştür.

2. CÂHİLİYE ŞİİRİNDE YILAN İMGESİNİN BAĞLAMSAL YORUMU

Câhiliye dönemi şiirleri, çöl yaşamının sertliğini ve insanın iç dünyasını gözler önüne seren köklü bir mirastır. Bu şiirlerde yılan, sadece bir canlı değil, taşıdığı sır, korku ve tehlikeyle şiirdeki duyguyu keskinleştiren bir imge olarak ortaya çıkmaktadır. Şair, yılanı birçok durumun sembolü olarak kullanmıştır. Bu ise şiir beyitlerine derin anlamlar kazandırmaktadır. Dolayısıyla yılanla ilgili her ifade, içinde yer aldığı bağlama göre farklı bir mana boyutu taşımaktadır. Aşağıda Câhiliye dönemine ait bazı şiirlerde zikredilen yılan isimleri, bu isimlerin bağlam içindeki manaları ele alınmaya ve şairin bu imgeden neyi kastettiği açıklanmaya çalışılacaktır.

Câhiliyye şairlerinden en-Nâbiğa ez-Zubyânî (ö. 604) Nu'mân b. Hâris el-Ğassânî'nin (ö. 594) vefatı üzerine duyduğu büyük kaybın acısıyla kaleme aldığı ağıtta, onun gücünü ve heybetini ifade etmek gayesiyle onu korkunç ve güçlü bir yılana benzetmiştir ve şöyle demiştir:

قُلْ لِلْهُمَامِ وَخَيْرُ الْقَوْلِ أَصْدَقُهُ وَالدَّهْرُ يُومِضُ بَعْدَ الْحَالِ بِالْحَالِ

مَاذَا رُزِئْنَا بِهِ مِنْ حَيَّةٍ ذَكَرٍ نَضْنَاضَةٍ بِالرَّزَايَا، صِلِّ أَصْلَالِ

Hükümdar için söyle zira sözlerin en hayırlısı, en doğru olanıdır ve zaman, bir hâlden diğer hâle şimşek gibi geçer (bazen iyi bazen kötü şeyleri getirir).

[9] el-Câhiz, *Kitâbu'l-Hayvân*, 4/379.
[10] el-'Askerî, *Kitâbu Cemhereti'l-emsâl*, 1/405.
[11] Seyfuddîn, "es-Su'bân fi'l-emsâli'l-'Arabiyye", 57.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Ne tür bir erkek *yılandan* musibete uğradık biz! Felâketlerde çevik, kötülükte usta, sarı ince erkek biri.[12]

Yukarıdaki beyitler anlam bakımından birbirini tamamlayan, duygusal ve düşünsel bir bütünlük içinde kurulmuştur. Birinci beyit, kendisinden sonra zikredilen beyte zemin hazırlayan bir giriş niteliğinde olup kendisini muhatabın yerine koyarak doğru konuşmanın önemine dikkat çekmiş ve ölen hükümdar için gerçeği söylemesini öğütlemiştir. Ardından zamanın sürekli değişim içinde olduğuna dikkat çekerek Nu‘mân b. Hâris’in ölmesinin de zamanın doğası gereği olduğuna işaret etmiştir. Zira hayatın değişkenliği, insana sürekli sürprizler yapmaktadır. İkinci beyitte ise Nu‘mân b. Hâris’in ölümüyle nasıl bir musibetle karşı karşıya kaldıklarını dile getirmiştir. Burada onu hem güçlü hem de saldırgan olan erkek bir yılana benzeterek onun gücünü, dirayetini ve tehlike karşısındaki metanetini sembolik bir dille ifade etmiştir. Zira yılan, hem gücün hem de ihtiyatın timsalidir; onun her hareketi ölçülüdür, her saldırısı ölümcül bir isabete sahiptir. Dolayısıyla حيةٍ ذكرٍ “erkek yılan” ifadesiyle seçtiği teşbih, ölen kişinin cesaretini, kararlılığını ve düşmanlarına karşı sarsılmaz duruşunu anlatmaktadır. نضناضةٍ بالرزايا ifadesi ise onun musibetler karşısında bile esneyen ama kırılmayan bir iradeye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Böylece Zubyânî, teşbih vasıtasıyla, ölenin sıradan bir insan değil; kudreti, vakar ve sebatıyla çevresine dehşet ve hayranlık uyandıran bir şahsiyet olduğunu yılana benzetmek suretiyle ortaya koymuştur.

Beyitte geçen yılan anlamındaki الحَيَّةُ kelimesini kökenine bakıldığında hayatla özdeş bir sembol olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Zira dil bilginleri bu kelimenin الحياة “hayat/yaşam” kökünden geldiğini söylemek suretiyle yılanın yaşama kudretiyle doğrudan bir bağ kurmaya çalışmışlardır. Zira yılan, kolay ölmeyen bir hayvandır. Bu bağlantının delili, kelimenin ism-i mensûb yapıldığında حَيَوِيٌّ şeklinde ‘aynu’l-fiil’inin yâ olmasıdır. Şayet “vâv” olsaydı, حَوَوِيٌّ denmesi gerekirdi. Bu da, kelimenin kökünde الحياة anlamının olduğuna işaret etmektedir. Bazı dilciler de, حَيَّةٌ kelimesinin kökünün حَوي olabileceğini ileri sürmüşler. Zira yılan, doğası gereği تتحوّى yani kıvrılıp bükülür, kendi üzerine toplanır. Genel görüşe göre kelimenin aslî formu حَيْوَةٌ

[12] Nâbiğa ez-Zubyânî, *Dîvânu’n-Nâbiğa ez-zubyânî*, thk. Muhammed b. et-Tâhir İbn ʿÂşûr (Cezayir: eş-Şirketu’l-Vataniyye, 1976), 212; el-Câhiz, *Kitâbu’l-Hayvân*, 4/374.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

şeklinde iken "vâv" harfinin "yâ" harfine dönüşüp idğâm edilmesiyle حَيَّة şeklini almıştır ve bu kelime hem dişi hem de erkek yılan için kullanılmaktadır. Dolayısıyla الحَيَّةُ kelimesi yalnızca bir "yılan" değil, Arap kültüründe hayatın kıvrımını, canlılığın gizli akışını da temsil eder.[13]

Teebbeta Şerran (ö. 529) arkadaşına duyduğu özlemi dile getirirken hayalinin zorluklara katlandığını, çıplak ayakla dolaşırken yılanlara aldırış etmediğini ifade ederek yılan kelimesini şu şekilde zikretmiştir:

يا عِيدُ ما لَكَ مِن شَوْقٍ وإِيرَاقِ ومَرِّ طَيْفٍ عَلَى الأَهْوَالِ طَرَّاقِ

يَسْرِي عَلَى الأَيْنِ وَالحَيَّاتِ مُحْتَفِياً نَفْسِي فِدَاؤُكَ مِنْ سَارٍ عَلَى سَاقِ

Ey alışık olduğum kişi! Nedir bu sana bitmek bilmeyen özlem, uykusuzluk ve dehşetler üzerine geceleyin gelen bir hayal,

O hayal, acıların ve *yılanların* arasından sevinçle süzülüp geçer; Ayağı üzerinde yürümekte olan canım sana feda olsun![14]

Şair, "yılan" sözcüğünü, özlem duyduğu arkadaşının hayalinin karşılaştığı tehlike ve zorlukların zirve noktası olarak kullanmıştır. Nitekim yılan, pusuda bekleyen ölümcül tehlikenin, yolun ıssızlığının ve zorluğunun en güçlü simgesidir. Yolcunun, meşakkatlere ilaveten bu yılanların bulunduğu yerlerden hiç aldırış etmeden çıplak ayakla geçmesi, cesaretinin, kararlılığının ve hedefine olan tutkusunun işaretidir. Bu, sıradan bir yolculuk olmayıp insanı tehlikeye atan ve fedakârlığı gerektiren destansı bir seferdir. Dolayısıyla şairin burada yılanları zikretmesi arkadaşının ne denli tehlikeli yollardan geçtiğini ve tehlikelere aldırış etmeyen cesur biri olduğunu ifade etmek içindir.

Teebbeta Şerran bir gün başından geçen en kötü olayı anlatır. Olay şöyle gelişir: bir gün çölde dolaşırken bazı develerin yanında bir köle görür, kırmızı bir deveye binip koşmaya çalışan köleyi okuyla vurup öldürür, daha sonra bazı develeri önüne alıp sürükler, deveden düşer ve ayağını kırar. Bir yere sığınır ve kendisinden şüphelenen adamla kavga eder. Yere düşer ve adamdan imdat talep eder. Daha sonra okunu alıp adamı öldürecekken geri adım atar ve yoluna

[13] Ebu'l-Fadl Cemaluddîn el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1967), 14/220 "heyâ".
[14] Ebû Zuheyr Sâbit b. Câbir el-Fehmî Teebbeta Şerran, *Dîvânu Teebbeta Şerran ve ahbârih*, thk. Ali Zu'l-Fikâr Şâkir (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1984), 125-127.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

devam eder. Aşağıdaki beyitte de bu adama hitaben kendisini öldürmeme sebebini dile getirmiş ve "kara yılanlar" anlamında أَسَاوِد kelimesini şu şekilde kullanmıştır:

فَإِنْ لَمْ أَكُ لَمْ أَخْضِبْكَ فِيهَا فَإِنَّهَا نُيُوبُ أَسَاوِيدٍ وَشَوْلُ عَقَارِبِ

Eğer o savaşta seni kana bulamadıysam (öldürmeseydim)

Silah, *kara yılanların* dişleri, akreplerin iğneleridir.[15]

Beyitte geçen نُيُوبُ أَسَاوِيد "kara yılanların dişleri" ifadesi, olayın duygusal gerilimini ve tehlike atmosferini ortaya koyan metaforlardan biri olarak göze çarpmaktadır. Zira yılan, çoğunlukla ölüm, korku ve sinsiliği simgeler. Bunun yanında aynı şekilde doğrudan tehlikeyle karşı karşıya kalmanın, cesaretin belli olduğu bir alana da işaret eder. Şair orada yılan ve akreplerden bahsederken gerçek anlamda çölde bu tehlikeleri hayvanların olabileceği gibi oranın her köşesinin gizli bir ölüm ihtimaliyle dolu olduğu da anlaşılmaktadır. Bu da ölümün her an dişlerini geçirebileceği karanlık bir alanı temsil etmektedir. Yılanın kara olmasına dikkat çekilmesi bir yandan yılanın renginden gelen ürpertiyi ortaya koyarken başka bir açıdan tehlikenin karanlığını çağrıştırır. Bu yönüyle beyitteki yılan, yalnızca dışsal bir tehlikenin değil, insanın iç dünyasındaki korkunun ve karanlığın da imgesidir. Şair, "seni kana bulayamadıysam" derken bir mazeret ileri sürmüş gibi görünse de, aslında yılan metaforu aracılığıyla kendi cesaretini ima eder. Zira böylesine ölümcül, yılanlarla dolu bir alanda bile ayakta kalabilmek başlı başına bir yiğitliktir.

'Abîd b. el-Ebras el-Esedî (ö. 597) ise aşağıdaki beyitte حَيَّة الْوَادِي "vadi yılanı" kelimesini kurnaz ve kötü adam anlamında kullanmıştır:

فَإِنْ رَأَيْتَ بِوَادٍ حَيَّةً ذَكَراً فَامْضِ وَدَعْنِي أُمَارِسْ حَيَّةَ الْوَادِي

Eğer bir vadide erkek bir *yılan* görürsen yoluna devam et ve beni bırak ki o *vadi yılanıyla*/kurnaz adamla uğraşayım.[16]

[15] Teebbeta Şerran, *Dîvânu Teebbeta Şerran*, 59-62.
[16] 'Abîd b. el-Ebras el-Esedî, *Dîvânu ʿAbīd b. el-Ebras*, thk. Huseyn Nassâr (Mısır: Şeriketu Mektebe ve Matbaʿatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdih, 1957), 48.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Şair, beyitte yoldaşına seslenerek, bir vadide "erkek bir yılanı" görmesi durumunda onu bırakıp yoluna devam etmesini, kendisinin ise daha sinsi yılanla yani kurnaz ve tehlikeli bir düşmanla mücadele edeceğini söylemiştir. Vadiler genellikle sessiz, kuytu ve gözlerden uzak mekânlar olduğundan orada yaşayan yılan da, kendini gizlemeyi bilen, zamanı geldiğinde saldıran, sabırlı ve tehlikeli bir zekânın sembolüdür. Şairin "beni bırak ki o vadi yılanıyla uğraşayım" sözü, hem cesaretin hem de kurnazlığı kurnazlıkla alt etmenin gururunu taşımaktadır. Beyitteki yılan, yalnızca biyolojik bir tehlikeyi değil, aynı zamanda zoru temsil eden, alt edilmesi onur verici olan bir karakteri, bir düşmanı simgelemektedir. Ayrıca حَيَّةٌ ذَكَر "erkek yılan" ifadesi de dikkat çekicidir. Zira erkek yılan akıl, tehlike ve kötülük sembolüdür. Dolayısıyla şairin, arkadaşına erkek yılana karışmamasını söylemesi karşısındaki kurnaz adamın yılandan daha tehlikeli olduğunu amaçlamaktadır. Bunun için de ona yılan ismini takmış, kurnazlığından ötürü de vadi yılanı demiştir.

Zu'l-İsbaʿ el-ʿAdvânî (ö. 600), حَيَّةُ الْأَرْض kavmi arasında vuku bulan anlaşmazlıkları anlatırken ve kavminin çokluğuyla övünürken onların kuvvetli ve korunaklı olduğunu yeryüzü yılanına benzeterek ifade etmiştir:

عَذِيرَ الحَيِّ مِنْ عُدْوَا نَ كَانُوا حَيَّةَ الأَرْضِ

بَغَى بَعْضُهُمْ بَعْضاً فَلَمْ يُبْقُوا عَلَى بَعْضٍ

Advân kabilesini mazur gören kişi! Onlar *yeryüzünün yılanıydılar* (korunaklı güçlüydüler).

Bir kısmı diğerine zulmetti ve sonunda birbirlerinden kimseyi sağ bırakmadılar.[17]

Beyitte zikredilen حية الأرض "yeryüzünün yılanı" ifadesi, kurnazlık veya kötülük çağrıştıran bir benzetme değil güç ve dayanıklılığa işaret eden bir ifadedir. Şair, 'Advân kabilesini yeryüzü yılanına benzetme yoluyla onların güçlü ve korunaklı olduğunu ortaya koymuştur. Şöyle ki yılan, toprağın derinliklerinde saklanan, kimseye kolay kolay görünmeyen, ancak kendisine dokunulduğunda kendini korumaya alan ve saldıran bir varlıktır. Aynı şekilde 'Advân kabilesi de dışarıdan bakıldığında sarsılmaz bir birlik, dokunulmaz bir güçtür, adeta toprağın kalkanı gibi korunaklıdır. Ancak bu korunaklı yapı kendi içinde çözülmüştür. Bir nevi düşmana karşı

[17] Zu'l-İsbaʿ el-ʿAdvânî, *Dîvânu Zi'l-İsbaʿ el-ʿAdvânî (Hursân b. Muharris)*, thk. Abdulvahhâb Muhammed ʿAlî el-ʿAdvânî - Muhammed Nâif ed-Duleymî (Musul: Matbaʿatu'l-Cumhûr, 1973), 46-47.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sağlam duran yılan, kendi etrafında dönüp kendini sokmuştur. Bu kavim de iç çatışmalardan, kıskançlık ve ayrılıktan ötürü kendini bitirmiştir. Şairin عَذِيرَ الحَيِّ مِنْ عُدْوَانَ şeklinde nidada bulunması, kavminin bu çöküşüne karşı bir hayıflanma ve özlemin yansımasıdır. Zira kavmi dışarıdan değil kendi gücünün kurbanı olmuştur.

Muhelhil b. Rabî'a (ö. 530) Tağlib kabilesinden ölenlere ağıt yakarken insanı ısırdığında ısırılan kişinin renginin değiştiği tehlikeli siyah renkli bir yılan anlamında حَيَّة أَرْبَد tamlamasını kullanmıştır:

إِنَّ تَحْتَ الأَحْجَارِ حَدًّا وَلِينًا وَخَصِيمًا أَلَدَّ ذَا مِعْلَاقِ

حَيَّةٌ فِي الوِجَارِ أَرْبَدُ لَا تَنْ فَعُ مِنْهُ السَّلِيمَ نَفْثَةُ رَاقِ

Taşların altında hem keskin hem de yumuşak, inatçı, azılı, dili kıvrak bir düşman vardır;

Yuvaya sinmiş *kara bir yılandır* o, onun zehrine uğrayanı artık hiçbir üfleyici şifa bulduramaz.[18]

Şair, yukarıdaki beyitlerde taş altında saklanan hem keskinliğiyle öldürücü, hem de yumuşaklığıyla aldatıcı olan tehlikeli bir yılanı sembolik bir dille anlatmıştır. Nitekim حَدًّا وَلِينًا yani "keskin ve yumuşak" sözü, dışarıdan sakin görünen ama içinde ölümcül bir tehlike barındıran bir imgeye işaret eder. ذَا مِعْلَاقٍ yani "dili kıvrak" vasfı ise, sözünü ustaca kullanıp insanı kandıran bir insanı hatırlatmaktadır. Şair, yılanı أَرْبَدُ yani siyah olmakla niteleyerek onun hem renk bakımından hem de niyet bakımından tehlikeli olduğuna vurgu yapmıştır. Son mısrada bu yılanın tehlikesine işaret edilmiş ve zehrine maruz kalan kimsenin imdadına ne bir üfürükçünün ne de bir ilacın fayda vereceği ifade edilmiştir. Dolayısıyla şair beyitte, siyah yılan metaforunu kullanarak hem gerçek hem mecazî manada ölümcül bir düşman imgesi çizmiştir.

Yılan için kullanılan isimlerden biri olan أَرْقَم kelimesi, yılanın tehlikeli olmasına ve sırtında farklı renklerden oluşan nakışların bulunmasına delalet eder. Zira bazı yılanlar kırmızı siyah renkli veya siyah beyaz renklidirler. أَرْقَم kelimesi sadece erkek yılanlar için kullanılmış olup bu

[18] Muhelhil İbn Rebî'a, *Dîvânu Muhelhil b. Rebî'a*, thk. Talâl Harb (Kahire: ed-Dâru'l-'Âlemiyye, ts.), 59.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

anlamda dişi yılan için رَقْمَاء değil رَقْشَاء denilmiştir.[19] el-Murakkiş el-Ekber el-Bekrî (ö. 549) kendisinin kurtulduğu ama amcaoğlunun öldüğü bir savaş sonrası amcaoğluna ağıt yaktığı bir kasidesinde الأَرْقَم kelimesini "renginde beyazlık ve siyahlık bulunan erkek yılan/engerek yılanı" için kullanmıştır:

إِنْ يَغْضَبُوا يَغْضَبْ لِذَاكَ كَمَا يَنْسَلُّ مِنْ خِرْشَانِهِ الْأَرْقَمْ

Onlar öfkelenirse, bunun için öfkelenir; tıpkı derisini değiştirip süzülen *engerek yılanı* gibi.[20]

Şair yukarıdaki beyitte, başkaları için öfkelenme durumunu yılanın davranışına benzetmek suretiyle öfkeyi yılan metaforu üzerinden son derece etkileyici bir şekilde anlatmıştır. Dostlarının öfkelenmesi durumunda kendisinin de aynı öfkeyi paylaştığını, yani duygusal ve ahlaki bir dayanışma içinde olduğunu belirtirken, bu duyguyu yılanın davranışıyla özdeşleştirmiştir. Nasıl ki bu yılan, yuvasına yönelik bir tehdit hissettiği zaman aniden sessizce süzülüp dışarı çıkıp, saldırıya geçer ve tereddüt göstermeden kendini savunursa; şair de dostlarının hiddetine aynı içgüdüsel, keskin ve kararlı tepkiyle iştirak eder. Bu öfke kişisel bir sinir olmayıp, sadakat ve sevgi duygusundan doğan asil bir öfkedir. Dolayısıyla yılan, burada hem tehlikenin hem de bağlılığın imgesine dönüşmüştür:

'Amr b. Kulsûm (ö. 578) Rabî'a kabilesinin efendisi Huzeyl b. Hebîre et-Tağlebî'ye (ö. 622) atfen dile getirdiği şu beytinde onun Nehd kabilesine mensûb olduğuna da işaret ederek yılan anlamındaki أَرْقَم kelimesinden güç ve kuvvet manasını kastetmiştir:

هَلَكْتَ وَأَهْلَكْتَ الْعَشِيرَةَ كُلَّهَا فَنَهْدُكَ نَهْدٌ لَا أَرَى لَكَ أَرْقَمَا

Sen helâk oldun ve bütün kavmi de helâke sürükledin;

Göğsün Nehd'dir, senin için hiçbir *yılan* (koruyucu güç, tedbir) görmüyorum.[21]

Şair beyitte, yılan metaforu üzerinden hem güç hem de yıkıcılık arasında ince bir dengeyi işlemiştir. "Sen helâk oldun ve bütün kavmini de helâke sürükledin" dizesinde muhatabına

[19] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 12/249-250 "Rakame"; Mahmûd Sabrî Alî Abdullah, *el-Hayye fi'ş-şi'ri'l-Câhilî* (Câmi'atu'n-Necâh el-Vataniyye-Filistin, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 55.
[20] el-Murakkişân el-Asğar ve'l-Ekber, *Dîvânu'l-Murakkişeyn*, thk. Kârîn Sâdır (Beyrut: Dâru Sâdir, 1998), 70.
[21] ʿAmr b. Kulsûm, *Dîvânu ʿAmr b. Kulsûm*, thk. Eymen Meydân (Cidde: Kitâbu'n-Nâdi'l-Edebi's-Sekâfî, 1992), 301; Abdullah, *el-Hayye*, 56.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yönelttiği sert hitapla, yalnızda münferid bir felaketi değil, etrafına da sirayet eden bir musibeti tasvir etmiştir. Beyitte yılan kelimesi, sıradan bir zararlı canlıyı değil, tehlikeli derecede güçlü bir varlığı sembolize etmiştir. Sanki bu yılanı, bir kavmin ya da topluluğun felaketine sebep olabilecek kadar etkili bir güç olarak düşünmektedir. Beyitte göğüs veya gövde anlamındaki نهد kelimesi yılanın beden gücünü, kıvraklığını ve dayanıklılığını çağrıştırmaktadır. Daha öncede zikredildiği üzere أرقم yılanı en tehlikeli türlerden biridir. Şairin, "senin için hiçbir yılan görmüyorum" sözü, muhatabının çok güçlü olduğunu vurgulamaktadır. Böylece yılan, korkulan bir imge olduğu gibi aynı zamanda hayranlık uyandıran yüce bir güç hâline gelmiştir.

Yılan için kullanılan kelimelerden birisi de ثُعْبَان sözcüğüdür. Bu kelime uzun ve kalın büyük erkek yılan için kullanılır. ثعب kökü, suyun hızlıca akışını, coşkun bir şekilde dışarı taşmasını ifade eder. Su, kan veya bir yaranın durmadan akışını anlatan ثَعَبَ - يَثْعَبُ fiili durumun şiddetini, sürekliliğini ve kontrol edilemezliğini açıklamaktadır. Dolayısıyla kökün bu anlamı, zamanla yılanın kıvrılarak ilerleyen, sızan, kayarcasına akan hareketi ile özdeşleşmiştir. Nitekim yılan bir vadide sessizce süzüldüğünde, suyun ince bir mecrada akışını andırmakta; gövdesinin dalgalı hareketi ise akmakta olan suyun kesintisiz titreşimlerine benzemektedir. Büyük ve heybetli yılan için ثُعْبان ismi kullanılmıştır. Birçok rengi bulunan bu yılanın nefesinin dahi öldürücü olduğu söylenmiştir.[22] Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Musâ'nın (as) Firavun'a ve sihirbazlarına karşı elindeki asâsını atması sırasında asâsının yılana dönüşmesi anlatılırken اَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِيْنٌ "Bunun üzerine Mûsâ asâsını attı; aniden asâ düpedüz bir yılan oluvermiş!"[23] şeklinde ثُعْبان kelimesi geçmiştir.[24] Humeyd b. Sevr el-Hilâlî (ö. 30/651) bir kızın, devenin burun kısmına yuları geçirirken devenin, yuları bir yılan sanıp ürktüğünü anlatırken ثُعْبان ve أَرْقَم kelimelerini şu şekilde kullanmıştır:

فَلَمَّا أَتَتْهُ أَنْشَبَتْ فِي خِشَاشِهِ زِمَاماً كَثُعْبَانِ الْحَمَاطَةِ مُحْكَمَا

[22] Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn muretteben 'alâ hurûfi'l-mu'cem*, thk. Abdulhamîd Hendâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003), 1/200 "sa'ebe"; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 1/236 "sa'ebe".
[23] Şu'arâ, 26/32.
[24] Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf an hakâiki ğavâmidi't-Tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl* (Kâhire: Dâru'r-Reyyân, 1987), 3/310.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

شَدِيداً تَوَقِيهِ الزِّمَامَ كَأَنَّمَا بُرَاهَا أَعَضَّتْ بِالْخِشَاشَةِ أَرْقَمَا

(O kadın) yanına gelince, devesinin burun çubuğuna yuları sapladı sağlamca, tıpkı Hamata yılanı gibi.

Öyle sert bağladı ki kaçtı deve yulardan, sanki burun çubuğunu bir engerek yılanı ısırmış gibi.[25]

Şair yukarıdaki beyitlerde yılan temasını Hamata yılanı ve engerek yılanı şeklinde iki farklı türde kullanarak, benzetme yoluyla etki ve şiddeti en üst düzeye çıkarma gayesini taşımıştır. Deveyi zapt eden yuların sağlamlığını ve bu sağlamlığın hayvanda oluşturduğu tesiri somutlaştırmak için doğadaki en korkunç ve tehlikeli hayvanlardan biri olan yılana başvurmuştur. Birinci benzetmede yuların sıkıca bağlanması adeta canlı bir varlık gibi yılanların en çok bulunduğu Hamata ağacının yılanı gibi tasvir etmiştir. İkinci benzetme ise devede oluşan psikolojik ve fiziksel etkiye odaklanarak yuları, devenin burun çubuğunu bir engerek yılanı ısırmış gibi hissettirmiştir. Engerek de, zehriyle tanınan en tehlikeli yılanlardandır. Bu da devede ölümcül bir tehlike hissi oluşturmaktadır. Böylece şair yılan temasını kullanarak, kadının deveyi bağlama eylemini sıradan bir zapt etme olmaktan çıkarıp, yüksek gerilimli, hayatı tehdit eden ve acı verici bir mücadele haline getirmiştir.

Yılan anlamında kullanılan sözcüklerden birisi de أَفْعَى kelimesidir. Bu kelimenin kökü olan فعا maddesinin yılan anlamıyla ilişkisi, yılanın bedensel hareketi ve karakteri üzerinden kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu sözcük sadece bir hayvan adı olmayıp belirli özellikleri, çağrışımları ve davranışlarıyla birlikte kullanılan zengin bir imgedir. Bu yılan yere genişçe yayılan, kıvrıla kıvrıla ilerleyen, başı geniş, bazen iki boynuzlu, hareketi ağır fakat çok tehlikeli olan bir canlıdır. Zehirlediği kişiye ne bir panzehir ne de başka bir şeyin fayda verdiği ifade edilmiştir. Bu kelime, ürkütücü ve öldürücü bir hayvanı temsil ettiğinden mecâzî anlamda sinsi, zararlı, kötülüğü zamanla ortaya çıkan, görünüşte sakin ama içinde gizli bir tehlike barındıran kimseler için de kullanılmıştır.[26] Teebbetâ Şerran, kan davası, intikam, kaçınılmaz ölüm gibi temaları şiirinde işlerken, tehlikenin şekil bulmuş hâlini yılan imgesi üzerinden şu şekilde kurmuştur:

[25] Humeyd b. Sevr el-Hilâlî, *Dîvânu Humeyd b. Sevr el-Hilâlî*, thk. Abdulʿazîz el-Meymenî (Kâhire: Matbaʿatu Dâri'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1951), 13.
[26] İbn Manzûr, *Lisânu'l-ʿArab*, 15/159 "fe'â"; Abdullah, *el-Hayye*, 58.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

مُطرِقٌ يَرشَحُ مَوتاً كَما أَطرَقَ أَفعى يَنفُثُ السَمَّ صِلُّ

Başını eğmiş, sessizliğinden ölüm sızıyor; tıpkı zehrini üfleyen o *ölümcül yılanın* başını eğişi gibi.[27]

Beyitte, yaklaşan tehlike yılan metaforu üzerinden somutlaştırılmıştır. Nitekim yılanın saldırmadan önce başını eğip hareketsiz olması ve devamında aniden zehrini karşısındakine enjekte etmesi ürpertici bir gerilim oluşturduğu gibi şairin karşısındaki tehlike de aynı şekilde sessizliğin içinde tehlike barındırmaktadır. Dolayısıyla yılan, yalnızca bir teşbih unsuru olmayıp, yaklaşan tehlikenin somut hâline dönüşmüştür. Şair kendisindeki tedirginliği, korkuyu ve tehlikeyi bu metaforla zirveye çıkarmıştır.

SONUÇ

Çalışmada Câhiliye dönemi bazı şiirlerinde zikredilen yılan figürünün Arap dilindeki etimolojik yansıması ve şiirsel kullanımı bağlamında bir değerlendirme yapılmıştır. Araştırma sonucunda yılanın sadece bir hayvan olarak değil; tehlike, kudret, gizem, kötülük, düşmanlık ve ölümle yaşam arasındaki ince çizginin temsilcisi olarak konumlandırıldığı anlaşılmaktadır. Arapçada yılanın iki yüzden fazla ismin bulunması Arapların bu varlığa karşı duyduğu derin dikkat ve hassasiyetin dilsel bir göstergesidir. Farklı renkler, boyutlar, yaşlar veya davranış biçimleri için ayrı kelimelerin bulunması; bu hayvanın Arap kültüründe ne kadar yakından gözlemlendiğinin delilidir. Şiirdeki kullanım çeşitliliği de bu zengin söz varlığının doğal bir sonucudur. Olumlu veya olumsuz durumlar için kullanılan bazı Arap deyimlerinde yılan temasını barındırması da yılan metaforunun Arap kültüründe yaygın olduğunu göstermektedir. Câhiliye şiirlerinde yılanın zikredilmesi, Arapların tabiatla olan bağının ve bilhassa de çöl yaşamının belirlediği varlık algısının kuvvetli bir yansımasıdır. Zira çöl ortamının korkutuculuğu, hayatın kırılgan oluşu ve ölümün yakınlığı, şairleri tehdit barındıran unsurlara karşı daha dikkatli olmalarını ve onları gözlemlemelerini sağlamıştır. Yılan da, hem sinsiliği hem de ani saldırı kabiliyetinden ötürü çöl yaşamının tehlikeli ruhunu yansıtan varlıklardan biri olarak şiirlere konu edinmiştir. Şair, şiirinde ele aldığı herhangi bir konuda yılan metaforuna başvurarak karşısındakine kısa yoldan güçlü bir imge sunma amacını gütmüştür. Böylece yılan, Câhiliye şiirinde en etkili hayvan metaforlarından biri olmuştur.

KAYNAKÇA

[27] Teebbeta Şerran, *Dîvânu Teebbeta Şerran*, 248.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Abdullah, Mahmûd Sabrî Alî. *el-Hayye fi'ş-şi'ri'l-Câhilî*. Câmi'atu'n-Necâh el-Vataniyye-Filistin, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
'Askerî, Ebû Hilâl el-. *Kitâbu Cemhereti'l-emsâl*. thk. Ahmed Abdusselâm. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1988.
Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî. *Kitâbu'l-Hayvân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2. Basım, 2003.
Dimeşkî, Ahmed b. Mustafâ el-Lebâbîdî. *el-Letâif fi'l-luğa / Mu'cemu esmâi'l-eşyâ'*. thk. Ahmed Abduttevvâb Avad. Kâhire: Dâru'l-Fadîle, ts.
Ekber, el-Murakkişân el-Asğar. *Dîvânu'l-Murakkişeyn*. thk. Kârîn Sâdır. Beyrut: Dâru Sâdir, 1998.
Esedî, 'Abîd b. el-Ebras. *Dîvânu ʿAbīd b. el-Ebras*. thk. Huseyn Nassâr. Mısır: Şeriketu Mektebe ve Matbaʿatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdih, 1957.
Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-'ayn muretteben 'alâ hurûfi'l-mu'cem*. thk. Abdulhamîd Hendâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003.
Hilâlî, Humeyd b. Sevr. *Dîvânu Humeyd b. Sevr el-Hilâlî*. thk. Abdulʿazîz el-Meymenî. Kâhire: Matbaʿatu Dâri'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1951.
İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn el-Ensârî. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1967.
İbn Rebî'a, Muhelhil. *Dîvânu Muhelhil b. Rebî'a*. thk. Talâl Harb. Kahire: ed-Dâru'l-'Âlemiyye, ts.
Kulsûm, ʿAmr b. *Dîvânu ʿAmr b. Kulsûm*. thk. Eymen Meydân. Cidde: Kitâbu'n-Nâdi'l-Edebi's-Sekâfî, 1992.
Seyfuddîn, Râbi'atu'l-'Adeviyye bintu Med Alî. "es-Su'bân fi'l-emsâli'l-'Arabiyye ve'l-Melâyeviyye: dirâse tahlîliyye mukârine". *Mecelletu Dirâsât Câmi'atu Muhammed el-Hâmis bi Ribât* 9/2 (Aralık 2020), 51-64.
Teebbeta Şerran, Ebû Zuheyr Sâbit b. Câbir el-Fehmî. *Dîvânu Teebbeta Şerran ve ahbârih*. thk. Ali Zu'l-Fikâr Şâkir. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1984.
Zebîdî, Muhammed b. Muhammed el-Murtadâ. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. thk. Ali el-Hilâlî. 40 Cilt. Kahire: Matba'etu Hukûmeti'l-Kuveyt, 2. Basım, 1987.
Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *Tefsîru'l-Keşşâf an hakâiki ğavâmidi't-Tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Kâhire: Dâru'r-Reyyân, 1987.
Zubyânî, Nâbiğa. *Dîvânu'n-Nâbiğa ez-zubyânî*. thk. Muhammed b. et-Tâhir İbn ʿÂşûr. Cezayir: eş-Şirketu'l-Vataniyye, 1976.
ʿAdvânî, Zu'l-İsbaʿ. *Dîvânu Zi'l-İsbaʿ el-ʿAdvânî (Hursân b. Muharris)*. thk. Abdulvahhâb Muhammed ʿAlî el-ʿAdvânî - Muhammed Nâif ed-Duleymî. Musul: Matbaʿatu'l-Cumhûr, 1973.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

İHTİYAÇ ODAKLI KUR'AN KURSALRI BAĞLAMINDA YETİŞKİN DİN EĞİTİMİNİN PROBLEMLERİ

Yüksek Lisan Öğrencisi, Asiye BAYRAKTAR ÖZÇOBAN

Süleyman Demirel Üniversitesi,

yl2230231573@ogr.sdu.edu.tr - ORCID ID 0000-0002-8445-6915

Prof. Dr. Sevim ÖZDEMİR

SDÜ Eğitim Fakültesi,
sevimozdemir@sdu.edu.tr - ORCID ID 0000 0002 7856 1401

ÖZET

Ülkemizde yetişkin din eğitimi ile yaygın din eğitimi aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak, yetişkin din eğitiminde hedef kitle yalnızca yetişkinlerden oluşmakta iken, yaygın din eğitiminde hedef kitle çocuk, genç, yetişkin ve yaşlılar olmak üzere farklı yaş gruplarından oluşmakta, dolayısıyla yetişkin din eğitimi, yaygın din eğitiminin kapsamında yer almaktadır. Ülkemizde resmi olarak, yaygın din eğitimi faaliyetlerini yerine getirme sorumluluğu, Diyanet İşleri Başkanlığına aittir ve Başkanlığın kuruluş amaçlarından birisi "toplumu din konusunda aydınlatmak" tır. Başkanlık, toplumu din konusunda aydınlatma görevini cami ve cami dışında yürüttüğü faaliyetlerle yerine getirmekte, cami dışında yürütülen faaliyetlerin önemli bir kısmını da Kur'an kursları vasıtasıyla ifa etmektedir. Başkanlık, toplumun her kesiminin yaygın din eğitimi faaliyetlerinden faydalanabilmesi amacıyla engelliler, çocuklar, gençler ve yetişkin erkek ve kadınlara yönelik Kur'an kursları düzenlemektedir. Bahsedilen Kur'an kurslarından birisi de muhatap kitlesi daha çok yetişkin kadınlardan oluşan İhtiyaç Odaklı Kur'an Kurslarıdır.

Bu çalışmada, yetişkinlere yönelik olarak eğitim-öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği İhtiyaç Odaklı Kur'an Kurslarındaki yetişkin eğitimine ilişkin problemlerin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu problemlerden bazıları şunlardır: İhtiyaç odaklı Kur'an kurslarının yapısı gereği, öğrenci hedef kitlesinin birbirinden yaş, öğrenim düzeyi, sosyal statü ve roller gibi farklılıklara sahip olup öğreticilerin bu farklı gruplara eğitim-öğretim sunabilecek yeterlikte formasyona sahip olmamaları; başkanlıkça öğreticilere yönelik sunulan eğitim programları içerisinde yetişkin eğitimine yönelik herhangi bir programın yer almaması ve yetişkin öğrencilere yönelik eğitim-öğretim materyali eksikliği vb. problemlerdir.

Anahtar Kelimeler: Yetişkin Eğitimi, Yaygın Din Eğitimi, İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları, Diyanet İşleri Başkanlığı.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Eğitim ve öğretim tarih boyunca tüm toplumlar tarafından önem verilen bir husus olmuştur. Kültür ve medeniyetlerin doğuşu, gelişmesi, gerilemesi ya da tarih sayfalarından silinmesi de doğrudan, o toplumların eğitim ve öğretimle olan ilişkileriyle alakalıdır. Hem doğu hem de batı toplumlarında durum böyledir. Geçmişte, toplumu oluşturan fertlerin ekserisi, sadece günlük ihtiyaçlarını karşılayacak bir eğitim-öğretime ihtiyaç duyarken, günümüzde tüm fertler minimum bir eğitim seviyesinden ziyade daha yüksek bir eğitim seviyesine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu ihtiyacın oluşmasının sebepleri, demografik alandaki gelişmeler, aile yapısındaki değişiklikler, bilim ve teknoloji alanındaki değişimler, insan hayatının bir bütün olarak incelenmesi gereği, çeşitli akademik disiplinler tarafından konunun incelenmesi ve boş zamanları değerlendirme isteğidir. Bu nedenle tüm dünya ülkeleri, bir yandan temel eğitim yaşını ve seviyesini yükseltmeye gayret ederken diğer taraftan 'yaşam boyu eğitim' şeklinde ifade edilen yetişkin eğitimine ciddi yatırım yapmaktadırlar. Hatta bazı eğitimcilere göre 21. asır yetişkinlerin asrı olacaktır.[1]

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren tüm büyük din ve medeniyetler, insanın eğitimiyle uğraşmışlardır. Eski büyük Çin, Yahudi, Yunan, Roma ve Müslüman eğitimciler, yetişkinleri eğitip onlara bir şeyler öğretmeye çalışmış, yetişkinlerin nasıl olması gerektiği konusunda esereler yazmışlardır. Hatta Sokratik metot ve kıssa gibi teknikler de geliştirmişlerdir. Fakat yetişkin eğitimiyle çocuk eğitimi arasında bir fark gözetmemişler, yetişkinlerin de çocuklar gibi öğrenmeleri gerektiği konusunda kanaat beslemişlerdir. Yedinci yüzyıldan itibaren, düzenli okulların organize edilmesinden bu yana hâkim olan eğitim anlayışı, "çocukların eğitim ve öğretim sanatı", yani pedagojik anlayış olmuş ve sonuçta eğitim, uzun bir zaman sadece çocuklara has bir iş olarak anlaşılmıştır. Sonuç olarak yetişkinlerin eğitimine karşı insanoğlunun çok uzun zamandır ilgisinin olmasına rağmen, son zamanlara kadar yetişkin öğrenimi konusunda çok az araştırma yapılmış, az şey yazılmış ve düşünülmüştür.[2] Yetişkinlere nasıl bir eğitim verilmesi gerektiğiyle ilgili farklı görüşler ileri sürülebilir, ancak yetişkin eğitiminin gerekliliği hususu günümüz eğitimcilerinin tümünün inkâr edemeyeceği bir gerçektir. Yetişkinin daha iyi bir yetişkin olabilmesi açısından, yetişkin eğitimciler tarafından hazırlanan bir eğitime acilen ihtiyaç vardır.[3]

Eğitim tarihi boyunca bütün ülkelerde eğitim üzerinde etkili olan faktörler arasında en kuvvetli olanı dindir ve birçok eğitim hareketinin temelinde de din vardır.[4] Eğitim ve din birbiriyle iç içedir. Eğitimin amacı, insanı terbiye edip belli hedefler doğrultusunda yetiştirmekse aynı amaca sahip olan din faktörünü eğitimden ayırmak mümkün değildir. İslam

---

[1] Mustafa Köylü, "Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi", *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü (Ankara: Nobel Yayınları, 2011), 107; Mustafa Köylü, *Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri* (Samsun: Etüt Yayınları, 2000), 13-20.

[2] Mustafa Köylü, "Yetişkinlik Dönemi Din Öğretimi", *Etkili Din Öğretimi*, ed. Şaban Karaköse (İstanbul: Tidef Yayınları, 2010), 103; Hasan Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 1.

[3] M. Akif Kılavuz, "Yetişkinlik ve Yaşlılık Döneminde Eğitim ve Din Eğitiminin Önemi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2002), 62.

[4] Halis Ayhan, Türkiye'de Din Eğitimi, MUİF Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s.62

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Dininin şekillendirmek istediği insanla eğitimin şekillendirmek istediği insan arasında paralellik bulunmaktadır. Bu anlamda bu iki kurum birbirlerine yardımcı olmalıdır.[5]

Hadis-i şerif olmamakla beraber, Hz. Peygamber'e nispet edilen "Beşikten mezara kadar ilim tahsil ediniz"[6] ifadesi ile din eğitiminin belli bir yaş dönemiyle sınırlı kalmaması, yaşam boyu devam etmesi gereken bir süreç olduğunu vurgulanmaktadır. Ancak ülkemizde de yakın zamana kadar din eğitimi denince akla hep çocuklar gelmiş ve din eğitimi genellikle çocuklarla sınırlı tutulmuştur. Bizden önceki İslam eğitimcileri de aynı bakış açısıyla, eserlerini daha çok çocukların eğitimi üzerine yoğunlaştırmışlardır. Hal bu ki dinî konular, dinî sorumluluk ve yükümlülükler çocuklardan ziyade yetişkinleri ilgilendirmektedir. Bu nedenle bu önemli konunun öncelikle yetişkinler tarafından öğrenilmesi ve öğretilmesi gerekmektedir.[7]

Yetişkin eğitimi ile beraber veya yetişkin eğitimi ile eş anlamlı kullanılan çok sayıda kavram vardır. Yaygın eğitim, halk eğitimi, yetişkin eğitimi, okul dışı eğitim ve hayat boyu eğitim gibi kavramlar bazen aynı bazen de farklı anlamlarda kullanılmış ve tanımlanmışlardır. Yetişkin eğitimi, ülkeden ülkeye, kıtadan kıtaya, zamana ve mekâna göre de farklı tanımları yapılabilen bir kavramdır.[8]

2. YAYGIN EĞİTİM

Ülkemizde halk eğitimi, yaygın eğitim, okul dışı eğitim, hayat boyu eğitim, sürekli eğitim ve yetişkinler eğitimi vb. kavramlar, birbirlerinin yerine eşanlamlı olarak kullanılan kavramlardır. "Halk eğitimi" kavramının tanımı, 1962 yılında toplanan 7. Milli Eğitim Şurasında şu şekilde yapılmıştır. "Yurttaşların çalışma gücünü artırmak, yaşayış seviyesini yükseltmek, milli ve insani meziyetlerini geliştirmek amacıyla okul eğitimi dışında veya yanında yapılan eğitim ve öğretim çalışmalarıdır."[9] Bir başka tanıma göre ise halk eğitimi; "tek işi okula gitmek olmayan, toplumda sorumluluk yüklenmiş ve yüklenmeye elverişli durumda olan yetişkinlere yahut okul öncesi veya okul çağındakilere, okul dışında, katılımcı-eğitimci ilişkisi içinde yürütülen düzenli ve tasarlanmış bir eğitim sürecidir". Son yıllarda ise okul öncesi eğitim, örgün eğitim sistemi içerisinde düşünülmekte, halk eğitim etkinliklerine katılanlar daha çok yetişkinlerden oluşmaktadır. Günümüzde yetişkin sözcüğünün, insan yaşamı içerisinde çok önemli bir bölümünü işgal etmesi ve toplumdan önce bireye değer verilmeye başlanması gibi gelişmeler neticesinde, halk eğitimi kavramı yetişkin eğitimi kavramı ile özdeşleşmekte ve yetişkin eğitimi teriminin kullanımı yaygınlık kazanmaktadır.[10]

Yaygın eğitim, Milli Eğitim Temel Kanununa göre, "örgün eğitimin yanında ve dışında düzenlenen eğitim faaliyetlerin tümü" olarak tanımlanır. Sözü geçen kanuna göre hazırlanan Yaygın Eğitim Kurumları Yönetmeliğine göre ise yaygın eğitim, "örgün eğitim sistemine hiç girmemiş ya da herhangi bir kademesinde bulunan veya bu kademeden çıkmış bireylere; gerekli bilgi, beceri ve davranışları kazandırmak için örgün eğitimin yanında veya dışında onların, ilgi,

[5] Mustafa Köylü vd.', Din Eğitimi, Ensar Yayınları, İstanbul, 2015, s. 69
[6] "On the Statement 'Acquire Knowledge from the Cradle to the Grave'", *Hadith Notes* (blog), 18 Temmuz 2018. (Erişim 27 Kasım 2025)
[7] Köylü, Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi, s.106
[8] Ahmet Duman, *Yetişkinler Eğitimi* (Ankara: Ütopya Yayınları, 2007), 55; M. Metin Aslan, *Türkiye'de Yaygın Eğitim* (Ankara: Erek Ofset Matbaası, 1992), 17.
[9] Duman, *Yetişkinler Eğitimi*, 5; İhsan Kurt, *Yetişkin Eğitimi* (Ankara: Akçağ, 2014), 25.
[10] Rıfat Okçabol, *Halk Eğitimi (Yetişkin Eğitimi)* (Ankara: Ütopya Yayınları, 2006), 27.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

istek ve yetenekleri doğrultusunda ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerini sağlayıcı nitelikte, çeşitli süre ve düzeylerde yaşam boyu yapılan eğitim-üretim-rehberlik ve uygulama etkinliklerinin tümü" şeklinde tanımlanır. Bu tanımlamaya göre yaygın eğitim, hayat boyu eğitim ve halk eğitimi aynı anlamda kullanılmıştır [11]

Son yıllarda batı toplumunda insan gelişimi bir bütünlük içerisinde ele alınmakta ve onu "hayat boyu gelişim" şeklinde inceleme eğilimi artmaktadır. Gelişimin, hayat boyu gelişime dönüşmesi neticesinde eğitim anlayışı da değişmeye başlamış ve çocukluktan yaşlılığa kadar süren "hayat boyu eğitim" anlayışı egemen olmaya başlamıştır. Dolayısıyla, 'yetişkinlerin öğrenmelerine yardım etme sanatı ya da bilimi' anlamına gelen "Andragoji" kavramının kullanımı da yaygınlık kazanmaya başlamıştır.[12]

Andragoji kavramına göre yetişkinlere öğrenme konusunda yardım etmek, görünüşte sanat ve bilim olarak pedagojinin tam zıddıdır.[13] Pedagojik öğretim modelinde neyin, nasıl, ne zaman öğrenileceği ve öğrenilip öğrenilmediği konusundaki tüm sorumluluk öğretmene aittir. Öğretmenin yönlendirmiş olduğu bu eğitim modeline göre, öğrenenin tek rolü öğretmenin talimatlarını yerine getirmektir. Andragoji kavramının tam olarak anlaşılabilmesi için pedagoji kavramından ayırt edilmesi gerekir. Çocuklara öğretmeyi amaç edinen pedagoji öğrenme yöntemi, öğrenileceklerin içeriği, zamanlaması ve öğrenilenlerin değerlendirilmesi bakımından tüm sorumluluğu öğretmene verir. Öğrenenler eğitim süreçlerinde edilgin bir role sahiptir. Andragojik model ise yetişkinlerin eğitime odaklanır ve şu ilkelere sahiptir. Yetişkinler bir şeyi neden öğrenmeleri gerektiğini bilmek isterler, kendi yaşam ve kararlarında sorumluluğun kendilerinde olmasını isterler, öğrenme etkinliğine girerken çocuklara nazaran daha geniş bir deneyim birikimine sahiptirler, gerçek yaşamda karşılaşacakları durumlarla etkin bir şekilde başa çıkmalarına katkıda bulunacak şeyleri öğrenmeye hazırdırlar, öğrenme yönelimleri yaşam merkezlidir ve dış güdüleyicilere oranla iç güdüleyicilere daha çok tepki verirler.[14]

2.1. Yaygın Din Eğitimi

Yaygın din eğitimi, örgün eğitim kurumlarında verilen din eğitimi ve öğretiminin dışında, halkı din konusunda aydınlatmak, toplum bireylerine ortak dinî ve millî değerleri aşılamak, dinin kardeşlik, özveri, hoşgörü gibi ilkelerini bireylere kazandırmak ve dini pratiklerin usulüne uygun olarak yerine getirilmesine yardımcı olmak üzere değişik mekânlarda yapılan etkinliklerin tümüdür. Yaygın din eğitiminin verildiği kurumlar her yaş ve eğitim düzeyindeki fertlere, örgün kurumlar dışında hayat boyu dinin öğretildiği mekânlardır.[15]

"Yetişkin din eğitimi; yetişkinlere ve okul dışındakilere, örgün eğitim dışında ya da yanında din eğitimi ihtiyacında ve isteğinde olanlara, resmi ya da özel kurum ve kuruluşlarca, yetişkinlerin dinî bilgilerini artırmak, dinî anlayışlarını geliştirerek hayatın dinî boyutunu yorumlamalarına yardımcı olmak amacıyla verilen planlı, amaçlı din eğitimidir".[16]

---

[11] Okçabol, *Halk Eğitimi (Yetişkin Eğitimi)*, 25; Aslan, *Türkiye'de Yaygın Eğitim*, 20; Güneş, *Yetişkin Eğitimi (Halk Eğitimi)*, 16; M. Şevki Aydın, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu* (Ankara: DİB Yayınları, 2008), 21.
[12] Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, 2.
[13] Malcom S. Knowles vd., *Yetişkin Eğitimi*, çev. Gündüz Okhan (İstanbul: Kaknüs Psikoloji, 2015), 67.
[14] Knowles vd., *Yetişkin Eğitimi*, 78-79.
[15] Mustafa Köylü, Din Eğitiminde Çağdaş Konular, Dem, İstanbul,2014, s.237-238
[16] Cemal Tosun, Din Eğitimi Bilimine Giriş, s.194

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Tanımlardan da anlaşıldığı gibi yaygın din eğitimi, tüm yaş guruplarıyla birlikte yetişkinlerin de eğitimini içeren bir eğitim programı olduğu halde yetişkin din eğitimi yalnızca yetişkinlerin din eğitimini içermektedir.

Ülkemizde örgün din eğitimi dışında kalan din eğitimi uygulamalarını ifade etmek amacıyla genellikle "yaygın din eğitimi" kavramı kullanılmaktadır. Fakat yaygın din eğitimi kavramı ile yetişkin din eğitimi kavramı arasında farklılıklar vardır. Yetişkin din eğitimi kavramı ile kime eğitim verileceği gösterilmekte ve hedef kitle yetişkinler olarak ifade edilmektedir. Yaygın din eğitimi kavramıyla ise eğitimin nasıl düzenleneceği gösterilmekte ve çocuk, genç, yetişkin olmak üzere bütün hedef kitle kapsanmaktadır. Ülkemizde yetişkinlerin din eğitimi geleneksel çerçevede çocukların din eğitimiyle beraber yaygın din eğitimi adı altında yürütülmektedir.[17]

Yetişkinlerin din eğitimini de kapsayan, yaygın din eğitimi görevi resmî olarak, "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" ile Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmiştir. Sözü geçen kanunda teşkilatın kuruluş amacı, görevi, birimleri, birim personelinin görevleri, yetki ve sorumlulukları bildirilmiştir. Kanunun birinci maddesi ile ilk kez teşkilatın kuruluş amacı, "İslam dininin inançları, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur" şeklinde hükme yer verilmiştir. Bu madde ile ilk defa DİB' in yasal olarak bir yaygın din eğitimi görevi olduğu tescil edilmiş olup yine ilk defa "yaygın din eğitimi" faaliyeti olarak adlandırılabilecek olan "halkı din konusunda aydınlatmak" görevi DİB 'na açıkça verilmiştir.[18]

Diyanet İşleri Başkanlığı toplumu din konusunda aydınlatma görevini camilerde ve cami dışında yürüttüğü çalışmalarla yerine getirmeye çalışmaktadır. Yaygın din eğitimi kapsamında, camilerde vaazlar, hutbelerle ve Kur'an öğretimi ile cami dışında ise Kur'an kursları, aile, hizmet içi eğitim faaliyetleri, cezaevi vaazları, çocuk ıslah evleri, huzur evleri, yetiştirme yurtları, hastaneler, irşat ekipleri, yurt dışı din hizmetleri, konferanslar, yayın, sosyal medya mecraları, radyo ve televizyon yayın hizmetleriyle bu görevi yerine getirmektedir.[19]

Başkanlığın bünyesinde yer alan, Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanlığı'nın yürütmüş olduğu din eğitimi hizmetleri, camiler ve Kur'an kursları aracılığıyla yerine getirilmektedir.[20] Din eğitimi hizmetleri konusunda Kur'an kursları bir adım daha önde ve önemli bir yer işgal

[17] Hasan Dam, Yetişkinlerin Din Eğitimi, s. 15
[18] Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, 25; Mehmet Bulut, *Diyanet İşleri Başkanlığının Yaygın Din Eğitimindeki Yeri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 134-183; "Başkanlık Mevzuatı" (Erişim 13 Haziran 2025).
[19] Saadettin Özdemir, "Yüksek Din Eğitiminin Geleceği ve İstihdam Alanlarına Yönelik Program Önerileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/30 (2013), 241; Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, 25; Muhammed Emin Şimşek, "Yaygın Din Eğitiminin Toplumsal Uyum ve Kimlik İnşasındaki Etkisi", *Akademik Analiz Dergisi* 2 (30 Nisan 2024), 35; Recai Doğan, "Yaygın Din Eğitiminin Neliği", *Din Eğitimi El Kitabı*, ed. Recai Doğan - Remziye Ege (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 295.
[20] "Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Organizasyon Şeması" (Erişim 20 Haziran 2025); Saliha Bilgiç, "Kur'an Eğitimi ve Günümüz Yaygın Din Eğitimi Kur'an Kursları", *Diyanet Aylık Dergi* 333 (Eylül 2018), 19.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

etmekte[21] ve ayrıca diğer yaygın din eğitimi faaliyetlerinden, plan ve programlı olmaları yönüyle de ayrılmaktadırlar.[22]

Kur'an kursları, D.İ.B. denetiminde Kur'an-ı Kerim ve temel dinî bilgilerin öğretiminin yapılması amacıyla açılmış olan, önemli yaygın din eğitimi kurumlarındandır.[23] Bu kurumlardan, ilk çocukluk çağındaki çocuklardan üniversite çağındaki gençlere, evliliğe yeni adım atmış ilk yetişkinlerden uzun bir yaşam tecrübesine sahip yaşlılara kadar geniş bir halk kitlesi eğitim hizmeti alabilmektedir. Böylece Kur'an kursları neredeyse toplumun her kesimine yaygın din eğitimi sunabilen bir kurum olma özelliği taşımaktadır. Bu özellik sebebi ile Kur'an kursları din eğitimi ihtiyacını karşılamak bakımından önemli bir yere ve işleve sahiptir.[24] Toplumun her kesiminin yaygın din eğitimi faaliyetlerinden faydalanabilmesi için, Başkanlıkça Kur'an kursu hizmetleri çeşitlendirilmiş, her yaş grubu için ayrı programlar geliştirilmiştir. Bu programlar dâhilinde uygulanan Kur'an kursları şunlardır.[25]

1- *4-6 yaş Kur'an kursları*: 2013-2014 eğitim öğretim yılında ilk kez uygulamaya koyulmuş olan 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu Öğretim Programına 48-72 ay arası çocuklar kabul edilmekte, programda dinî değerlerin en sağlam kaynaktan alınması hedeflenmektedir.

2-*Hafızlık Kur'an kursları*: Çoğunlukla yatılı eğitimin uygulandığı hafızlık Kur'an kursları, hazırlık, ezber ve pekiştirme dönemlerinden oluşmaktadır. İçeriğinde Kur'an-ı Kerim, dinî bilgiler, sosyal etkinlik ve rehberlik derslerinin yer aldığı programa okul çağındaki çocuklar ve mezun vatandaşlar için ayrı ayrı eğitim programları uygulanmaktadır.

3- *Camilerde Kur'an öğretimi:* Çoğunlukla erkek vatandaşların katıldığı bu program, Kur'an kursu bulunmayan ya da bulunup da öğretici ve çalışma saatlerinden dolayı taleplerin karşılanamadığı durumlarda uygulanan bir eğitim programıdır.

4- *Yaz Kur'an kursları:* Camiler, Kur'an kursları ve ihtiyaç halinde uygun olan mekânlarda açılan bu eğitim programı, örgün eğitime devam ettiği için uzun dönem Kur'an kurslarına katılamayan genç ve çocuklar için diğer eğitim kurumları tatile girdiği yaz aylarında uygulanmaktadır.

5- *Engellilere yönelik din eğitimi:* Bedensel, görme, işitme ve zihinsel engelli vatandaşlara yönelik, dinî yükümlülük ve muafiyetlerin öğretilmesi şeklinde uygulanan program için DİB, bu alana özel öğreticiler yetiştirmektedir.

6- *İhtiyaç odaklı Kur'an kursları* [26]

[21] Aydın, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu*, 25.
[22] Elif Erkul, *Kur'an Kurslarında Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi Yöntem ve Teknikleri* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2010), 48.
[23] Süleyman Akyürek, "Kur'an Kursu Öğretim Materyallerine İlişkin Değerlendirmeler", *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu-1*, ed. Mustafa Kaya (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 445.
[24] Sıdıka Köseoğlu, *Kadın Yetişkinlerin Din Eğitiminde Değerler Eğitimi: Kur'an Kursları Örneği* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2018), 48.
[25] Bilgiç, "Kur'an Eğitimi ve Günümüz Yaygın Din Eğitimi Kur'an Kursları", 19; İnce, "Türkiye'de Yetişkin Kadınlara Yönelik Kur'an Kursları Politika ve Uygulama Önerileri", 15; "Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi" (Erişim 20 Haziran 2025).
26 Bilgiç, "Kur'an Eğitimi ve Günümüz Yaygın Din Eğitimi Kur'an Kursları", 19-20.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2.2. Yetişkin Din Eğitimi Kurumu Olan İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursu

Ülkemizdeki en yaygın kurs çeşidi olan 'İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları' daha önceki adıyla 'Uzun Süreli Kur'an Kursları', okulların öğretime açık olduğu aylarda eğitim-öğretimin yapıldığı, 12 saatlik ve 18 saatlik olmak üzere iki ayrı 'Temel Öğretim Programı' ile Cuma Dersleri, Akaid, İlmihal, Tefsir, Hadis, Siyer ve Hafta Sonu ek öğretim programları olmak üzere 6 saate kadar 'Ek Öğretim Programlarının' uygulandığı kurslardır. Program ve zaman bakımından esnek olarak planlanan kurslar, gerekli şartların sağlanması durumunda isteğe bağlı olarak öğleden önce, öğleden sonra, akşam veya hafta sonları eğitim-öğretim verebilmektedir.[27] Programların içeriği, 'Kur'an-ı Kerim' ve 'Temel Dini Bilgiler' öğrenme alanlarıdır ve kur sistemine göre planlanmıştır.[28]

İhtiyaç odaklı Kur'an kurslarının hem öğretim programı hem de öğretim zamanları bakımından esnek olması dolayısıyla kursiyerler, hafta içi kamu ya da özel sektör çalışanları, devlet memurları, mevsimlik işçiler, annelik-ev hanımlığı gibi rolleri olanlar, kendilerine uygun olan öğleden önce veya sonra, hafta içi veya hafta sonu, birinci veya ikinci dönem gibi istedikleri zaman bu kurslara katılabilmektedirler.[29]

Genellikle sabahtan öğlene kadar eğitim-öğretim hizmeti veren ve kursiyerlerinin çoğunluğu hanımlardan oluşan, 'İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programının' uygulandığı İhtiyaç Odaklı Kur'an kursları, yetişkin kadınların dinî bilgilere en doğru kaynaktan ulaştığı ve sosyalleştiği mekânlardır.[30] Alanda yapılan bir araştırma sonucuna göre Kur'an kurslarına devam eden kadınların sosyal, psikolojik ve dinî açıdan hayatlarında olumlu yönde değişikliler olmuştur. Bu bağlamda kadınların kurslara gelmeden önceki durumlarına nazaran, gerek aile içi gerek dışında daha sakin ve huzurlu oldukları, sinir ve stresli durumlarla daha kola baş edebildikleri, vakitlerini kendilerine iyi gelecek ve faydalı işlerle değerlendirdikleri, ibadet hayatlarının manevi lezzet bakımından daha iyi bir hale geldiği, dini konulardaki yaygın yanlış bilgilerden sıyrılıp doğru dini bilgiye ulaştıkları vb. olumlu değişiklikler meydana geldiği tespit edilmiştir.[31]

2011 yılı istatistiklerine göre uzun süreli Kur'an kurslarına devam eden kursiyerlerin neredeyse tümü yetişkinlerden[32], 2015 yılı Kur'an kurslarına devam eden kursiyerlerin büyük çoğunluğunun (yaklaşık olarak yüzde 90) yetişkin kadınlardan[33], 2018 yılı verilerine göre yaz Kur'an kurslarından sonra en fazla katılımın yine yetişkin kadınlardan oluşmaktadır.[34] 2024-

27 "2024-2025 Eğitim Öğretim Yılı Uygulama Esasları.pdf" (Erişim 27 Temmuz 2025); Mehmet Korkmaz, "Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Rehberlik", *Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi* (Erişim 27 Temmuz 2025), 10.

28 Mehmet Korkmaz, "Kur'an Kurslarında Din Eğitimi ve Sorunları", Din Eğitimi ve Sorunları, ed. Mustafa Köylü (İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, 2022), 352.

29 Korkmaz, "Kur'an Kurslarında Din Eğitimi ve Sorunları", 352.

30 Bilgiç, "Kur'an Eğitimi ve Günümüz Yaygın Din Eğitimi Kur'an Kursları", 20; İnce, "Türkiye'de Yetişkin Kadınlara Yönelik Kur'an Kursları Politika ve Uygulama Önerileri", 11.

31 Emine Kartal, *Kur'an Kursundaki Yetişkin Din Eğitiminin Bireye ve Aile Yaşantısına Etkileri Kastamonu Örneği* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 89-90.

32 Mehmet Korkmaz, "Kur'an Kurslarında Din Eğitimi", *Din Eğitimi El Kitabı*, ed. Recai Doğan- Remziye Ege (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 379.

33 İnce, "Türkiye'de Yetişkin Kadınlara Yönelik Kur'an Kursları Politika ve Uygulama Önerileri", 12.

34 Bilgiç, "Kur'an Eğitimi ve Günümüz Yaygın Din Eğitimi Kur'an Kursları", 20.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2025 eğitim-öğretim dönemi Kur'an kursları sayısal verilerine bakıldığında, İhtiyaç Odaklı Kur'an Kurslarına talebin, daha önceki yıllarda olduğu gibi 2024-2025 eğitim-öğretim yılında da tüm kurslardan daha fazla olduğu görülmektedir. D.İ.B. Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğünce verilen istatistiki bilgiye göre, İhtiyaç odaklı Kur'an kurslarına kayıt yaptıran 439.530 kişinin yaş aralığı 11 ile 80 yaş üzeri olarak belirtilmiştir. Genel olarak kabul gören yetişkinlik başlangıç yaşı olan 17'dir. Bu bağlamda ihtiyaç odaklı Kur'an kurslarına 2024-2025 eğitim-öğretim döneminde kayıt yaptıran yetişkin sayısını belirlemek için, 11 ila 16 yaş arası öğrenci sayısı toplamı olan 65.351, 439.530'den çıkarıldığında, ihtiyaç odaklı Kur'an kurslarına kayıt olan yetişkin sayısı 374.179 olarak elde edilmiştir. Bu rakam, hafızlık Kur'an kursları öğrenci sayısının üç katına, 4-6 yaş Kur'an kursları öğrenci sayılarının yaklaşık olarak iki katına tekabül etmektedir.[35] Rakamlardan da anlaşılacağı üzere halen ihtiyaç odaklı Kur'an kurslarına yetişkinlerin yoğun ilgi ve katılımı söz konusudur.

Çizelge 1: 2024-2025 Eğitim-Öğretim Dönemi Kur'an Kursu Sayısal Verileri

2024-2025 EĞİTİM-ÖĞRETİM DÖNEMİ KUR'AN KURSU SAYISAL VERİLERİ			
PROGRAM	KURS SAYISI	ÖĞRETİCİ SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI
İHTİYAÇ ODAKLI	14.892	18.485	439.530
4-6 YAŞ	6.328	15.010	218.360
HAFIZLIK	1.884	9.842	114.930

D.İ.B teşkilat şemasına bakıldığında Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü; Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanlığı, Program Geliştirme Daire Başkanlığı, Hafızlık Eğitim Daire Başkanlığı ve Çocukluk Dönemi Daire Başkanlığı olmak üzere dört alt birimden oluştuğu görülmektedir. Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanlığı'nın yürütmüş olduğu din eğitimi hizmetleri, camiler ve Kur'an kursları aracılığıyla yerine getirilmektedir.[36] Ancak Kur'an kursu sayısal verileri ışığında değerlendirildiğinde, kursiyerlerin çoğunluğunun yetişkinlerden oluşmasına rağmen, bu alt birimler içerisinde yetişkinlik dönemi daire başkanlığının bulunmaması dikkat çekicidir.

İhtiyaç Odaklı Kur'an kurslarının muhatap kitlesinin daha çok yetişkin bireylerden oluşması ve dolayısıyla bu kurslarda, yetişkin eğitiminin gereklilik ve ihtiyaçlarına uygun olarak eğitim-öğretim planlanmalıdır. Kur'an kurslarında yapılan din öğretimi, kursiyerlerin

[35] Diyanet İşeri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 20.08.2025 Tarihli, E-45796484-774.99-6676785 Sayılı, Resmi Yazısı
[36] "Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Organizasyon Şeması" (Erişim 20 Haziran 2025).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

problemlerini çözme konusunda destekleyici olmalı, ihtiyaçlarına cevap vermeli, öğretim ortamı esnek şartlarda ve yetişkinlerin koşullarına uygun olmalıdır.[37]

2.3. İhtiyaç Odaklı Kur'an Kurslarında Yetişkin Din Eğitimiyle İlgili Problemler

Dünyada, özellikle 1970'li yıllardan sonra başta Amerika olmak üzere farklı ülkelerde yetişkin din eğitimi alanında önemli adımlar atılmış, yetişkin din eğitiminin çeşitli boyutları ele alınmıştır. Bunun neticesinde birçok üniversite ve Hristiyan din okulları, yetişkin eğitimi ve yetişkin din eğitimi alanında lisans, yüksek lisans ve doktora seviyesinde dersler ve diplomalar vermeye başlamıştır. Ülkemizdeki gelişmelere baktığımızda ise her ne kadar tarih itibari ile yetişkin din eğitimi çok eskilere dayansa bile gerek genel yetişkin eğitimi gerekse yetişkin din eğitimi alanında başarılı olduğumuz söylenemez. Öreğin, İlahiyat Fakültelerinde okutulan Din Eğitimi, Özel Öğretim Metotları, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi gibi derslerin içeriğine bakıldığında bunların genelde ilk ve orta öğretim çocuklarına yönelik olduğu görülmektedir. Yetişkin din eğitimine dair ayrı bir ders ve ayrı bir bilim dalı bulunmamaktadır.[38]

Çalışan veya çalışmayan yetişkin kadınların kendi tercih ettikleri gün ve saatlerde ihtiyaç odaklı Kur'an kurslarına katılabilmeleri, bu Kur'an kurslarına talep ve beklentiyi artırmıştır. Bu talep ve beklenti karşısında Kur'an kursu öğreticilerinin yetişkin eğitimine yönelik andragojik formasyon yetersizliği her zamankinden daha fazla gündeme gelmiştir.[39] İhtiyaç odaklı Kur'an kurslarına katılan öğrencilerin eğitim durumları, gelişim dönemleri, sosyal statü ve rolleri, öğrenme ihtiyaç ve özelliklerinin çeşitliliği dolayısı ile kurslardan beklentilerinin de çeşitleneceği gerçeğinden hareketle, Kur'an kursu öğreticilerinin, genel öğretmenlik becerilerinin yanı sıra gençlik-yetişkinlik-yaşlılık psikolojisi, psikolojik danışma ve rehberlik, halkla ilişkiler, yetişkin eğitimi, dini danışmanlık, aile danışmanlığı vb. konularda da bilgi sahibi olmaları önemli bir gereklilik ve ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır.[40]

İslami İlimler ve İlahiyat fakültelerinde uygulanmakta olan tek tip eğitim programı, D.İ.B.'nın birbirinden farklı ve geniş bir alanda sürdürdüğü yaygın din eğitimi faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda yetersiz kalmaktadır. D.İ.B, farklı alanlarda hizmet edecek personelinin yeterliklerini yükseltmek amacıyla, mesleğe başlamadan önce aday din görevlilerine Diyanet Akademisi Başkanlığı'na bağlı akademi merkezlerinde eğitimler düzenlemektedir.[41] Diyanet Akademi web sayfasındaki akademi tanıtım metninde; '*Gelişen ve değişen şartlar, Türkiye'de ortaöğretim ve yükseköğretim düzeyinde din eğitimi ve öğretiminde*

[37] Yazıcı- Meydan, "*2019 İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programının Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*", 448.
[38] Köylü, "Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi", 33; Saadettin Özdemir, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İlahiyat Programı ile İlgili Görüşleri: SDÜ İlahiyat Örneği", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (31 Mayıs 2019), 4-5.
[39] Ahmet Ali Çanakcı, "Din Eğitiminde Motivasyon-Verimlilik Sorunu ve Çözüm Önerileri: Kur'an Kursları Örneği", *Din Eğitiminde Motivasyon ve Verimlilik Sempozyumu*, ed. Mehmet Bahçekapılı vd. (Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 37-38.
[40] Korkmaz, "Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Rehberlik", 11.
[41] Saadettin Özdemir, "Diyanet Hizmetleri Açısından İlahiyat Fakültesi Program(lar)ı", *Din ve Bilim, Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/1 (2019), 4; Ayhan Öz - Umut Kaya, "Aday Din Görevlilerine Göre Akademi Merkezlerinde Verilen Mesleki Eğitimlerin Etki ve Verimliliği", *Erciyes Akademi* 38/4 (30 Aralık 2024), 975.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

nicelik ve niteliksel gelişmeler, toplumun yüksek din eğitimine duyduğu ihtiyaç, İslam dünyasında yaşanan düşünsel ve siyasi gelişmeler, din eğitimi ve din hizmeti sunan personelin yetiştirilme süreçlerine yeniden eğilmeyi ve bu konuda yeni paradigmalar ortaya koymayı gerektirmiştir… Yaygın din eğitiminin muhatap kitlesinin arasına okul öncesi yaş grubu ile engelli, mülteci ve yetişkinlerin dâhil olması bu alanda görev alacak personelin köklü ve sistematik bir eğitimden geçmesini zorunlu hale getirmiştir."[42] ibaresi yer almaktadır. Bu bağlamda, Diyanet Akademisi Başkanlığı aday din görevlileri mesleki eğitim programları incelendiğinde, Kur'an kursu öğreticilerine yönelik olarak; aday din görevlileri eğitim programı (hafızlık Kur'an kursu öğreticisi), aday din görevlileri eğitim programı (4-6 yaş Kur'an kursu öğreticisi) ve aday din görevlileri eğitim programı (işitme ve görme engelli Kur'an kursu öğreticisi) olmak üzere üç farklı eğitim programı yer almaktadır.[43] Görüldüğü üzere Başkanlık, yaygın din eğitimi hedef kitlesinin önemli bir kısmını oluşturan yetişkinler için, akademide herhangi bir eğitim programına yer vermemiştir.

Öğretmenlik mesleğinin temel şartlarından birisi pedagojik formasyon eğitimidir. Örgün din eğitimcisinin hedef kitlesi çocuk veya gençlerden oluşmakta iken yaygın din eğitimcisinin hedef kitlesi çocuklar, gençler ve yetişkinlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla yaygın din eğitimcisinin pedagojik formasyonun yanında, andragojik formasyona da sahip olması gerekirken, din görevlisi istihdamında yüksek dinî öğrenim mezunu olmak veya herhangi bir formasyon eğitimi şartı aranmaması da oldukça düşündürücüdür.[44] Bununla birlikte mevcut formasyon programlarında da Kur'an kursu öğreticiliğine yönelik, Kur'an öğretimi bilgi ve becerisi, dinî danışmanlık ve rehberlik, okul öncesi eğitimi ve yetişkinler eğitimi ile ilgili dersler bulunmaması da ayrı bir problemdir.[45] D.İ.B tarafından yayınlanan 2023 yılı faaliyet raporuna göre Başkanlık bünyesinde görev alan personel büyük ölçüde imam hatip lisesi mezunu olarak göreve başlamış, göreve başlayanların çoğunluğu ise ön lisans eğitimine devam etmiştir. Kurumda çalışan lisans mezunu personel oranı %32.1'dir. Bu veriler, Başkanlık bünyesinde görev yapan personelin mesleki yeterlikleri açısından soru işareti oluşturmaktadır.[46]

Öğretici yeterlikleriyle ilgili problemler yalnızca İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları için değil, yaygın din eğitimi veren tüm öğreticiler için ortak problemlerdir. Ancak hafızlık ve 4-6 yaş Kuran kurslarında öğrenciler yaş ve öğrenim düzeyleri bakımından birbirine eşit iken, İhtiyaç odaklı Kur'an kurslarında öğrenciler yaş ve öğrenim düzeyleri bakımından birbirinden oldukça farklı olması, ihtiyaç odaklı Kur'an kursları için ayrı bir problemdir. 2024-2025 eğitim öğretim yılı ihtiyaç odaklı Kur'an kurslarına kayıt yaptıran öğrenci yaş aralığı 11 yaş ile 80 yaş üstü olarak yukarıda ifade edilmişti. Bu geniş yaş aralığındaki öğrencilerin içerisinde okuryazar olmayanlar olduğu gibi lisansüstü öğretim mezunları da yer alabilmekte, ayrıca öğrenciler birbirinden farklı toplumsal statü ve rollere sahip olarak aynı sınıfta yer alabilmektedir. Dolayısıyla bu farklılıklardan kaynaklı olarak öğrencilerin, bilişsel-duyuşsal, dini-ahlaki

[42] "https://diyanetakademi.diyanet.gov.tr/sayfa/53/tanitim Tanıtım", .(Erişim 10 Kasım 2025)
[43] "https://diyanetakademi.diyanet.gov.tr/sayfa/489 Aday Din Görevlileri Mesleki Eğitim Programları" (Erişim 10 Kasım 2025).
44 Hasan Dam, "*Camilerde Din Eğitimi ve Sorunları", Din Eğitimi ve Sorunları*, ed. Mustafa Köylü (İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, 2022), 323.
[45] Korkmaz, "*Kur'an Kurslarında Din Eğitimi ve Sorunları*", 362.
[46] Öz - Kaya, "*Aday Din Görevlilerine Göre Akademi Merkezlerinde Verilen Mesleki Eğitimlerin Etki ve* Verimliliği", 977.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

gelişim özellikleri, ilgi, ihtiyaç, beklenti ve hazır bulunuşlukları da birbirinden farklı olacaktır. Bahsedilen bu problemlerle başa çıkma görevi öğreticilere düşmekte, dolayısıyla öğreticiler belli bir yaş grubuna eğitim veren herhangi bir öğretmenden çok daha fazla donanımlı olmak zorundadır. Öğretici yeterlik ve sorun çözme becerisinin yüksek olduğu oranda kurslardaki eğitim kalitesi de yüksek olacaktır. [47]

İhtiyaç odaklı Kur'an kurslarındaki bir diğer problem eğitim-öğretim materyalleriyle alakalıdır. Kur'an kurslarında öğretim gören öğrencilerin farklı özelliklere sahip olmalarından dolayı öğreticilerin, bu farklı özelliklere uygun eğitim-öğretim ortamı oluşturmaları uzmanlık gerektiren ve oldukça zor bir iştir. Bu durumda öğrenciler için etkili ve verimli bir eğitim-öğretim ortamı oluşturmak için öğreticiye yardımcı olan en önemli elemanlardan birisi de öğretim araç- gereçleri ve ders materyalleridir.[48]

D.İ.B Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kur'an Kursları ile Yurt ve Pansiyonlar Yönetmeliği'nin 15. maddesinde, "Kur'an eğitim ve öğretiminde Başkanlıkça hazırlanan eğitim ve öğretim programlarının uygulanacağı ve bu eğitimlerde yine Başkanlıkça hazırlanan ders kitaplarının kullanılacağı, uygun görülen ders materyallerinin takip edileceği" belirtilmektedir.[49] D.İ.B Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Basılı Materyaller web sitesinde Başkanlıkça hazırlanan, 50 adet Kur'an kursu ders materyali görselleriyle beraber yer almaktadır. [50] Sözü edilen 50 adet materyal içerisinde yetişkinlere yönelik yalnızca 'Yetişkinler İçin Ramazan Günlüğüm' kitabı yer almaktadır. Ayrıca, D.İ.B. Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından müftülüklere gönderilen, 24.10.2025 tarihli resmi yazıda, eğitim-öğretim sürecinde materyal kullanımının önemine değinilmiş ve akabinde şu ibarelere yer verilmiştir. *"…Genel Müdürlüğümüz bu önemden hareketle yaygın din eğitiminin planlı, sistematik ve etkin bir şekilde yürütülmesi amacıyla farklı yaş grupları ve muhatap kitlenin ihtiyaçlarına uygun öğretim programları hazırlanmakta ve bu programların kazanımlarına uygun eğitim materyalleri geliştirmektedir"*. Bu amaçla Müdürlük tarafından hazırlanan eğitim program ve materyalleri çizelgeleri; yaygın din eğitimi ve programları ve materyalleri, çocukluk dönemi yaygın din eğitimi programları ve materyalleri, hafızlık eğitim programları ve materyalleri olmak üzere 3 ayrı çizelge halinde hazırlanıp müftülüklere gönderilmiştir. Yaygın din eğitimi programları ve materyallerinin yer aldığı çizelgede, yetişkinler, gençler, engelliler ve uzaktan eğitim olmak üzere dört muhatap kitle belirlenmiş ve bu dört grup için hazırlanan eğitim programları ve eğitim materyalleri sıralanmıştır. Yetişkinler için belirlenen eğitim materyalleri şunlardır: Tecvidli Elifba Kur'an Öreniyorum, Kur'an-ı Kerim, Dinim İslam, Hz. Muhammed'in Hayatı, Kur'an-ı Kerim'i Anlamak, Yetişkinler İçin Ramazan Günlüğüm, Dini Bilgiler Soru Kitabı-1/2 ve https://kuran.diyanet.gov.tr/. [51] Görüldüğü üzere bu materyallerin içerisinde yetişkinler için özel olarak hazırlanmış 'Yetişkinler İçin Ramazan Günlüğüm' kitabı dışında herhangi bir materyal bulunmamaktadır. Bununla birlikte, gençliğe ve engellilere

[47] Korkmaz, *"Kur'an Kurslarında Din Eğitimi ve Sorunları"*, 368.
[48] Akyürek, *"Kur'an Kursu Öğretim Materyallerine İlişkin Değerlendirmeler*", 446.
[49] "Mevzuat Bilgi Sistemi" (Erişim 13 Haziran 2025).
[50] "egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr/kategoriler/materyaller/basılı-materyaller" (Erişim 13 Ekim 2025).
[51] Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğünün, E-67567140-254.01-6941015 Sayılı, 24 Ekim 2025 Tarihli, Resmi Yazısı.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yönelik temel dini bilgiler serilerinin basım aşamasında olduğu söz konusu çizelgede belirtilmişken, yetişkinler için basım aşamasında olan bir materyalden bahsedilmemiştir.

İhtiyaç odaklı Kur'an kursu öğreticilerinin kullandığı temel ders kaynakları, başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere, Başkanlıkça hazırlanan 'Tecvidli Kur'an-ı Kerim Elif-Ba'sı' ve dini bilgiler dersinde kullanılmak üzere bir süre İnancım, Peygamberim, İbadetim, Ahlakım serisinin ardından geliştirilen güncel tek kitap şeklinde 'Dinim İslam' ders kitabıdır. [52] Ancak, Dinim İslam kitabının 'Bu Kitaptan Nasıl Yararlanalım' bölümünde, İhtiyaç odaklı Kur'an kursu muhatap kitlesinin farklı yaş ve eğitim düzeyine sahip öğrencilerden oluştuğu ve bu farklılıkların eğitim-öğretim süreci içerisindeki zorlukların yanında materyal konusunda da zorluklara sebep olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla farklı niteliklere sahip öğrenciler için ayrı ayrı kitap yazmanın mümkün olamayacağı gerekçesiyle, D.İ.T.B. ders kitabının ortalama bir düzey esas alınarak hazırlandığı ifade edilmiştir.[53] Bütün bu veriler ışığında, ihtiyaç odaklı Kur'an kurslarına halk tarafından yoğun bir katılımın olmasına rağmen bu kurslarda öğrenim gören yetişkinler için, Başkanlıkça yetişkinlere özel olarak hazırlanmış eğitim-öğretim materyali bulunmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğünün, yaygın din eğitiminin sistemli ve etkin bir şekilde sürdürülebilmesi için farklı muhatap kitle ve yaş gruplarının ihtiyaçlarına uygun materyal geliştirme amacına da uygun düşmemektedir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Sonuç olarak çalışmamızda ele aldığımız ihtiyaç odaklı Kur'an kurslarındaki yetişkin eğitimine ilişkin problemler üç başlık altında değerlendirilebilir. Birincisi ihtiyaç odaklı Kur'an kurslarının, yapısı gereği yaş, eğitim düzeyi, sosyal statü, sosyal roller bakımından birbirinden çok farklı bir muhatap kitleye sahip olması. İkincisi, birinci problemle bağlantılı olarak, öğreticilerin bu muhatap kitleye hitap edebilecek yeterlikle eğitim almamış olması. Üçüncüsü Diyanet İşleri Başkanlığının yetişkin eğitimi ile ilgili çalışmalarının yetersiz olması şeklinde sıralanabilir.

Yakın tarihe kadar tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de eğitim denilince yalnızca çocukların eğitimi anlaşılmış ve eğitim-öğretimle ilgili çalışmalar pedagojik yaklaşımla şekillenmiştir. Ancak son zamanlarda dünyadaki gelişmeler, değişen şartlar ve koşullar neticesinde eğitimin çocukluk çağıyla sınırlı kalamayacağı, ömür boyu devam etmesi gereken bir süreç olması gerektiği değerlendirilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla genelde yetişkin eğitimi, özelde yetişkin din eğitimi ile ilgili son zamanlarda araştırma ve çalışmalar yapılmakla beraber ihtiyacı karşılamamaktadır. Bu bağlamda ülkemizde örgün ve yaygın din eğitimi kurumlarının istihdam edeceği eğitimcileri yetiştiren yüksek din öğretimi kurumlarında, pedagojik formasyon derslerine yer verildiği halde andragojik formasyon derslerine yer verilmemiş olması yetişkin din öğretimi açısından öncelikli problemdir.

Yüksek dinî öğrenim görmüş olan İhtiyaç Odaklı Kur'an kursu öğreticilerinin yetişkin eğitimine yönelik eğitim almamış olmasının yanı sıra bir başka problem ise D.İ.B.nın personel

[52] Mehmet Korkmaz, *Kur'an Kursu Öğreticilerinin Eğitim Öğretim Yeterlikleri Açısından Kendilerini Değerlendirmeleri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 182; "2024-2025 Eğitim Öğretim Yılı Uygulama Esasları.pdf"; İnce, "Türkiye'de Yetişkin Kadınlara Yönelik Kur'an Kursları Politika ve Uygulama Önerileri", 9.
[53] Aydın Muhammet Şevki vd., *Dinim İslam Temel Bilgiler* Ankara: DİB Yayınları, 2014, 5.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

seçimindeki kriterlerinde yükseköğrenim görme şartının olmamasıdır. M.E.B öğretmen istihdamında yüksek öğrenim mezunu olmak ve pedagojik formasyon şartını getirirken, yaygın eğitimin heterojen yapısından kaynaklı olarak daha fazla uzmanlık gerektirmesine rağmen, D.İ.B personel seçiminde, yüksek öğrenim ve formasyon kriterlerini aramamakta, personel istihdamını lise, ön lisans ve lisans mezunları arasından yapmaktadır. Diğer yandan Başkanlık politikalarıyla ilgili diğer bir problem, aday din görevlilerinin yeterliklerini yükseltmek amacıyla eğitim programları hazırlayan Diyanet Akademi Başkanlığının, düzenlediği eğitim programlarının içerisinde yetişkinlere yönelik herhangi bir eğitim programı olmamasıdır. Yaygın din eğitiminin muhatap kitlesinin önemli bir kısmını oluşturan yetişkinler maalesef Başkanlık tarafından göz ardı edilmiştir. Ayrıca Başkanlık, 4-6 yaş, 7-10 yaş, yaz Kur'an kursları, hafızlık vb. yaş düzeylerine göre eğitim öğretim materyali hazırlarken, hâlihazırda İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları için yetişkin özelliklerine uygun bir ders kitabı hazırlamamış, yetişkinlere yönelik basım hazırlığında olan bir materyal de söz konusu değildir. İhtiyaç Odaklı Kur'an kursu öğrencileri için Başkanlıkça, ücretsiz ders kitabı olarak gönderilen Dinim İslam kitabı ise ortalama bir düzeye göre hazırlanmış ve ayrıca 2024-2025 eğitim-öğretim dönemi itibari ile ücretsiz gönderimi sonlandırılmıştır. Bunun yanında D.İ.B. Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü teşkilat şemasında[54] görüldüğü üzere Çocukluk dönemi daire başkanlığı, hafızlık daire başkanlığı yer alırken, yetişkin daire başkanlığı yer almamaktadır.

Sayısal verilere bakıldığında, ülkemizde resmi olarak yetişkinlere yönelik din eğitimi hizmeti sunan yegâne kurum olan, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde eğitim-öğretim verilen İhtiyaç Odaklı Kur'an Kurslarına halkın yoğun teveccühü söz konusudur. Ancak elde edilen veriler değerlendirildiğinde, yaygın din eğitimi kurumu olan İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları özelinde yetişkin din eğitiminin yeterli düzeye ulaşmadığı, Başkanlığın eğitim programları, materyal ve personel yeterliği açısından yetişkin din eğitimi ile ilgili yeni adımlar atması gerektiği sonucuna varılmıştır.

[54] "https://www.diyanet.gov.tr/tr-Tr/Kurumsal/TeskilatSemasi/4" (Erişim 21 Kasım 2025).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

[1] Akyürek, Süleyman. "Kur'an Kursu Öğretim Materyallerine İlişkin Değerlendirmeler". *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu-1*. ed. Mustafa Kaya. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2013.
[2] Aslan, M. Metin. *Türkiye'de Yaygın Eğitim*. Ankara: Erek Ofset Matbaası, 1992.
[3] Aydın, M. Şevki. *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu*. Ankara: DİB Yayınları, 2008.
[4] Bilgiç, Saliha. "Kur'an Eğitimi ve Günümüz Yaygın Din Eğitimi Kur'an Kursları". *Diyanet Aylık Dergi* 333 (Eylül 2018).
[5] Bulut, Mehmet. *Diyanet İşleri Başkanlığının Yaygın Din Eğitimindeki Yeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
[6] Çanakcı, Ahmet Ali. "Din Eğitiminde Motivasyon-Verimlilik Sorunu ve Çözüm Önerileri: Kur'an Kursları Örneği". *Din Eğitiminde Motivasyon ve Verimlilik Sempozyumu*. ed. Mehmet Bahçekapılı vd. Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.
[7] Çınar, Enes. *İhtiyaç Odaklı Kur'an Kurslarında Yetişkinlerin Eğitimi (Ankara Örneği)*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
[8] Dam, Hasan. "Camilerde Din Eğitimi ve Sorunları". *Din Eğitimi ve Sorunları*. ed. Mustafa Köylü. İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, 2. baskı., 2022.
[9] Dam, Hasan. *Yetişkinlerin Din Eğitimi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
[10] D.İ.B. Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü. "Eğitim Programları ile Materyallerin Kullanımı ve Takibi", 24 Ekim 2025.
[11] Doğan, Recai. "Yaygın Din Eğitiminin Neliği". *Din Eğitimi El Kitabı*. ed. Recai Doğan - Remziye Ege. Ankara: Grafiker Yayınları, 2. Basım, 2013.
[12] Duman, Ahmet. *Yetişkinler Eğitimi*. Ankara: Ütopya Yayınları, 2. Baskı., 2007.
[13] Erkul, Elif. *Kur'an Kurslarında Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi Yöntem ve Teknikleri*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2010.
[14] Güneş, Firdevs. *Yetişkin Eğitimi (Halk Eğitimi)*. Ankara: Ocak Yayınları, 1996.
[**15]** İhsan Kurt. *Yetişkin Eğitimi*. Ankara: Akçağ, 3. Baskı., 2014.
[16] İnce, Abdullah. "Türkiye'de Yetişkin Kadınlara Yönelik Kur'an Kursları Politika ve Uygulama Önerileri". *Analiz* 254 (2018).
[17] Kartal, Emine. *Kur'an Kursundaki Yetişkin Din Eğitiminin Bireye ve Aile Yaşantısına Etkileri Kastamonu Örneği*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
[18] Kılavuz, M. Akif. "Yetişkinlik ve Yaşlılık Döneminde Eğitim ve Din Eğitiminin Önemi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2002).
[19] Knowles, Malcom S. vd. *Yetişkin Eğitimi*. çev. Gündüz Okhan. İstanbul: Kaknüs Psikoloji, 2015.
[20] Korkmaz, Mehmet. "Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Rehberlik". *Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi*. Erişim 27 Temmuz 2025. https://eski.ataaof.edu.tr/pdf.aspx?du=pD9wBxT7%20BlVLnC9EqhHGg==
[21] Korkmaz, Mehmet. "Kur'an Kurslarında Din Eğitimi". *Din Eğitimi El Kitabı*. ed. Recai
[22] Doğan- Remziye Ege. Ankara: Grafiker Yayınları, 2. Basım, 2013.
[23] [Korkmaz, Mehmet. "Kur'an Kurslarında Din Eğitimi ve Sorunları". *Din Eğitimi ve Sorunları*. ed. Mustafa Köylü. İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, 2., 2022.
[24] Korkmaz, Mehmet. *Kur'an Kursu Öğreticilerinin Eğitim Öğretim Yeterlikleri Açısından Kendilerini Değerlendirmeleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
[25] Köseoğlu, Sıdıka. *Kadın Yetişkinlerin Din Eğitiminde Değerler Eğitimi: Kur'an Kursları Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2018.

[26] Köylü, Mustafa. "Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi". *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü. Ankara: Nobel Yayınları, 2. Basım, 2011.
[27] Köylü, Mustafa. "Yetişkinlik Dönemi Din Öğretimi". *Etkili Din Öğretimi*. ed. Şaban Karaköse. İstanbul: Tidef Yayınları, 3. Basım, 2010.
[28] Muhammet Şevki, Aydın vd. *Dinim İslam Temel Bilgiler*. Ankara: DİB Yayınları, 1., 2014.
[39] Köylü. *Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri*. Samsun: Etüt Yayınları, 1. baskı., 2000.
[30] Rıfat. *Halk Eğitimi (Yetişkin Eğitimi)*. Ankara: Ütopya Yayınları, 2006.
[31] Öz, Ayhan- Kaya, Umut. "Aday Din Görevlilerine Göre Akademi Merkezlerinde Verilen Mesleki Eğitimlerin Etki ve Verimliliği". *Erciyes Akademi* 38/4 (30 Aralık 2024), 975-1004. https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1541067
[32] Özdemir, Saadettin. "Diyanet Hizmetleri Açısından İlahiyat Fakültesi Programları". *Din ve Bilim, Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/1 (2019).
[33] Özdemir, Saadettin. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İlahiyat Programı ile İlgili Görüşleri: SDÜ İlahiyat Örneği". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (31 Mayıs 2019), 1-33. https://doi.org/10.33931/abuifd.543386
[34] Özdemir, Saadettin. "Yüksek Din Eğitiminin Geleceği ve İstihdam Alanlarına Yönelik Program Önerileri". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/30 (2013).
[35] Şimşek, Muhammed Emin. "Yaygın Din Eğitiminin Toplumsal Uyum ve Kimlik İnşasındaki Etkisi". *Akademik Analiz Dergisi* 2 (30 Nisan 2024), 1-15. https://akademikanaliz.com.tr/dergi/article/view/15
[36] Yazıcı, Zeynep- Meydan, Hasan. "2019 İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programının Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. https://doi.org/10.33931/dergiabant.1336334
[37] "2024-2025 Eğitim Öğretim Yılı Uygulama Esasları.pdf". Erişim 27 Temmuz 2025. https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/Documents/2024-2025%20E%C4%9Fitim%20%C3%96%C4%9Fretim%20Y%C4%B1l%C4%B1%20Uygulama%20Esaslar%C4%B1.pdf
[38] "Başkanlık Mevzuatı". Erişim 13 Haziran 2025. https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/kategoriler/ba%C5%9Fkanl%C4%B1k-mevzuat%C4%B1
[49] "Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar **ile** Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi". Erişim 20 Haziran 2025. https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/Detay/134/diyanet-i%C5%9Fleri-ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-kur'an-e%C4%9Fitim-ve-%C3%B6%C4%9Fretimine-y%C3%B6nelik-kurslar-ile-%C3%B6%C4%9Frenci-yurt-ve-pansiyonlar%C4%B1-y%C3%B6nergesi
[40] "egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr/kategoriler/materyaller/basılı-materyaller". Erişim 13 Ekim 2025. https://egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr/kategoriler/materyaller/bas%C4%B1l%C4%B1-metaryaller
[41] "Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Organizasyon Şeması". Erişim 20 Haziran 2025. https://egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr/teskilatsemasi
[42] "https://diyanetakademi.diyanet.gov.tr/sayfa/53/tanitim Tanıtım", https://diyanetakademi.diyanet.gov.tr/sayfa/53/tanitim
[43] "https://diyanetakademi.diyanet.gov.tr/sayfa/489 Aday Din Görevlileri Mesleki Eğitim Programları". Erişim 10 Kasım 2025. https://diyanetakademi.diyanet.gov.tr/sayfa/489
[44] "https://www.diyanet.gov.tr/tr-Tr/Kurumsal/TeskilatSemasi/4". Erişim 21 Kasım 2025. https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/TeskilatSemasi/4

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

[45] "Mevzuat Bilgi Sistemi". Erişim 13 Haziran 2025. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=633&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5
[46] Hadith Notes. "On the Statement 'Acquire Knowledge from the Cradle to the Grave'", 18 Temmuz 2018. https://hadithnotes.org/1299/ Erişim 27 Kasım 2025

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

WITTGENSTEIN, FİDEİZM VE İMANIN RASYONELLİĞİ MESELESİ

Ar. Gör. Dr., Serdar ATALAY
Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
satalay@cu.edu.tr - ORCID: 0000-0001-6266-1128

ÖZET

Din felsefesi ve özellikle de dinî epistemoloji alanındaki mevcut tartışmalar, imanın akli bir temellendirmeye ihtiyaç duyup duymadığı, eğer duyuyorsa bu gerekçelendirme esasının neyin üzerinde kurulması gerektiği gibi sorular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu konuda genel fideist bakış açısının temel iddiası dini inancın rasyonel bir temellendirmeye ihtiyaç duymadığı yönündedir. Ludwig Wittgenstein'ın (1889-1951) ikinci dönem felsefesinin temeli olan ve onun dil ve anlam anlayışından yola çıkılarak üretilen 'Wittgensteincı Fideizm' ise, dini inancın mahiyetini açıklama girişimi olarak klasik fideizmden daha farklı, fakat diğerleri gibi tartışmalı bir zemin sunar. Bu çalışma, Wittgenstein'ın 'dil oyunları' düşüncesinin dini inancın rasyonelliği tartışmalarına dair çözüm önerisini ve bu yaklaşımın gerekçelerini eleştirel biçimde ele almayı hedeflemektedir. Wittgensteincı fideizm, anlamın kullanıma bağlı olduğunu ve her dil oyununun (din, bilim, sanat vb.) kendi içsel mantığına sahip olduğunu savunur. Her dil oyunu kendine has bir 'anlam alanı'na sahiptir ve o dilin ifadeleri sadece 'içerden' anlaşılabilir. Wittgenstein'ın temel iddiası, dini inançların doğrulanabilir veya yanlışlanabilir olmayıp bir sisteme ve otoriteye duyulan bir 'tutkulu bağlanma' oldukları şeklindedir. Din dili oyununun içerisinden olmayan eleştiriler, farklı bir gramere ait oldukları için dini alan için bir geçerlilikleri yoktur. Bunun yanında, dini inancın veya başka alanların rasyonelliğini sadece kendi dil oyunuyla sınırlamanın, bütün alanların nesnel gerçeklikle bağını kopardığını ve her bir alanı göreceli epistemik alana hapsettiğini ifade etmek gerekir. Sonuç olarak, inancın doğruluğu ve gerçekliği sorununu sadece dilsel bir uzlaşıma indirgemenin, teistik imanın gerektirdiği ontolojik iddiaları karşılamada yetersiz kaldığı ve haklı bir temele sahip olmadığı savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Wittgenstein, Dil Oyunları, Fideizm, Din Dili.

ABSTRACT

The prevailing focus of contemporary discourse within the philosophy of religion, and more specifically within the domain of religious epistemology, is directed towards interrogations of fundamental tenets. Notable among these interrogations are inquiries pertaining to the necessity of rational substantiation for faith, along with the potential frameworks that might provide such substantiation. The fundamental claim of the fideist perspective is that religious belief does not require rational justification. The concept of "Wittgensteinian Fideism" is predicated on the philosophical contributions of Ludwig Wittgenstein (1889-1951) during his second period of philosophical enquiry. This concept has been developed from his understanding of language and meaning, and it proffers an alternative, albeit equally controversial, basis for explaining the nature of religious belief when compared with classical fideism. The present study aims to critically examine Wittgenstein's "language games" concept as a proposed solution to the debates on the rationality of religious belief and the justifications for this approach. The Wittgensteinian fideist position posits that the significance of any expression is contingent upon its application, and that each distinct domain of human activity, including but not limited to religion, science, and art, is characterised by its own internal logic. Each language game is characterised by its own "meaning field", and the expressions of that language can only be understood "from within". Wittgenstein's fundamental claim is that religious beliefs are not verifiable or falsifiable; rather, they are a "passionate commitment" to a system and authority. It is evident that criticisms which are not derived from the linguistic context of religion are rendered

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

invalid within the religious domain, as they are considered to be associated with a distinct grammatical framework. Furthermore, it is crucial to acknowledge that confining the rationality of religious belief or other domains exclusively to the domain of language games results in the severing of all domains from objective reality, thereby confining each domain to a relative epistemic sphere. Consequently, the argument is made that reducing the question of the truth and reality of belief to a mere linguistic agreement is insufficient to meet the ontological claims required by theistic faith and lacks a sound fundamental.

Keywords: Philosophy of religion, Wittgenstein, Language games, Fideism, Religious language.

Giriş

Din felsefesi ve dini epistemoloji, imanın rasyonelliği üzerine özellikle modern dönemde daha fazla eğilmiştir. Bu problem, sadece 'dini inanç rasyonel midir?' sorusundan ibaret değildir. Bu konu, daha temelde rasyonellik ölçütlerinin ne olduğu, dini inancın ne tür gerekçelendirmelere açık olduğu ve nihayet dini söylemin dilsel statüsünün ne şekilde anlaşılması gerektiği gibi pek çok soru içerir. Bu bağlamdaki sorulara cevap arayan anlayışlardan biri de fideizmdir. Fideizm, dini inancın delile ve rasyonel temellendirmeye ihtiyaç duymadığını yahut böyle bir temellendirmenin dini inancın doğasına aykırı olduğunu savunan eğilimlerin genel adıdır.[1] Fideizmin en tipik biçimi, akli gerekçelendirmeyi gereksiz görür. Bu anlayışa göre iman başka bir düzlemde, aklın ölçütleriyle değil, yalnızca imanın kendine özgü ölçütleriyle anlaşılmalıdır.[2]

Wittgensteincı fideizm diye adlandırılan yaklaşım, Ludwig Wittgenstein'ın ikinci dönem felsefesinden, özellikle *Philosophical Investigations* adlı eserinden hareketle dini inancı anlamlandırma teşebbüsünü ifade eder. Wittgenstein'ın dil oyunları anlayışının din diline uygulanmasıyla ortaya çıkmıştır.[3] Bu yaklaşım, dini inancı, doğrudan bilimsel önermeler gibi 'kanıtlanabilir bir hipotez' olmaktan ziyade, belirli bir 'hayat formu' içinde işleyen bir 'dil oyunu'na ait pratik ve gramatik bir bütünlük olarak anlar. Buna göre, dini söylemi dışarıdan kriterlerle, söz gelimi bilimsel doğrulama veya yanlışlama ölçütleriyle değerlendirmek, bir kategori hatasına düşmek anlamına gelir. Doğal olarak dinsel ifadelerin işlevi, doğrulama koşulları veya kanıt türleri başka bir oyunun gramerinden alınamaz.

Ne var ki, bu yaklaşımın dini inancı eleştiriden "muaf" kılan bir izolasyon eğilimi taşıdığı, bunun da doğruluk, gerçeklik ve ontolojik iddia bakımından teistik inancın içeriğini zayıflattığı ileri sürülmüştür. Nitekim 'Wittgensteincı fideizm'[4] etiketi, büyük ölçüde bu muaf olma durumuna yöneltilen eleştirilerle görünür hale gelmiştir. Kai Nielsen'in eleştirilerinin, bu etiketin oluşumunda etkili olduğu söylenebilir. Nielsen, Wittgenstein'dan esinlenen bazı din dili yaklaşımlarının dini söylemi dış eleştiriden muaf tuttuğunu ve bunun felsefi açıdan kabul edilemez olduğunu savunur.[5]

Wittgenstein'ın 'dil oyunları' ve 'anlamın kullanıma bağlı olduğu' yönündeki fikri, din dilindeki birçok yanlış oluşturulmuş problemi, örneğin yanlış analojileri, kategori hatalarını vb.

[1] Richard H. Popkin, "Fideism", içinde *The Encyclopedia of Philosophy*, Reprint Edition, ed. Paul Edwards (New York: Macmillan Publishing Co. & The Free Press, 1972), 3-4:201; Richard Amesbury, "Fideism", with Edward N. Zalta, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2022, https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/fideism/ [Son erişim: 15.12.2025].

[2] Mehmet Sait Reçber, "Akıl ve İman", içinde *Din Felsefesi*, ed. Recep Kılıç (Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 2013), 193.

[3] Zikri Yavuz, "Tanrı Hakkında Konuşma: Din Dili", içinde *Din Felsefesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 2013), 237.

[4] Kai Nielsen, "Wittgensteinian Fideism", *Philosophy* 42, sy 161 (1967): 191.

[5] Nielsen, 193.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

düzeltme bakımından farklı bir perspektif sunar.[6] Ancak dini inancın rasyonelliğini bütünüyle 'oyun içi' bir duruma indirgeme girişimi, dinin hakikat iddiasını dilsel uzlaşıma indirger, onu subjektif kalıplara sokar ve alanlar arası eleştiriyi anlamsız/geçersiz kılma riski doğurur. Nihayetinde bu durum teistik inancın ontolojik iddialarıyla da çatışır. Bu nedenle Wittgenstein'ın yaklaşımı, doğru okunduğunda dini inancı aklın dışına atmaktan ziyade aklın kategori hatasından kaynaklanan yanlış taleplerini reddederek sınırlayıcı bir rol oynayabilir. Fakat onu bir "epistemik izolasyon" doktrinine dönüştürmek hem felsefenin eleştirel işlevini hem de teizmin gerçeklik iddiasını zedeler.

1. Wittgenstein'da Dil, Anlam ve Dil Oyunları

Wittgenstein'ın ikinci dönem felsefesinin temel noktalarından biri, 'anlam' ifadesini zihinde bulunan bir nesne, kelimenin işaret ettiği öz, ya da dış dünyadaki bir varlığa bire-bir karşılık olarak kuran tasarımlara karşı çıkmaktır. *Philosophical Investigations* adlı eserinde sıkça vurgulandığı şekliyle "bir kelimenin anlamı, dil içindeki kullanımıdır."[7] Bu ilke, felsefenin dil üzerine kurduğu, tek bir 'özsel anlam' arayışı, her sözcüğün sabit bir referans noktası taşıdığı, tüm dilin tek bir mantıkla işlediği varsayımı gibi yanıltıcı metafizik beklentilerin gramatik ve dolayısıyla felsefi açıdan hatalı olduğunu ortaya koyma girişimidir.[8]

Bu bağlamda Wittgenstein, felsefi problemlerin önemli bir kısmının, dilin gündelik işleyişinden koparılması sonucunda ortaya çıktığını ileri sürer. Dilin işleyişini, gerçek kullanım bağlamlarından yalıtıp soyut bir model üzerinden açıklama girişimi, çoğu zaman bir kavramın gramerini yanlış okuma ile neticelenir. İşte "anlam kullanımdır"[9] ilkesi, kavramların neye karşılık geldiğini teorik biçimde icat etmekten çok, onların fiili kullanım örüntülerini ortaya çıkarmayı amaçlar.[10]

Wittgenstein'ın 'dil oyunu' kavramı, dili, salt temsil eden bir sistem değil, bir faaliyetler ağı içinde işleyen pratik bir fenomen olarak görmeye zorlar. Dil konuşmak, bir şey yapmaktır. Dua etmek, tövbe etmek, şükretmek, şaka yapmak… Bunların her biri, belirli kuralları ve ölçütleri olan dilsel etkinliklerdir. Dil oyunları kendi içerisinde çeşitlilik gösterir. Dolayısıyla hepsini tek bir doğrulama mantığına mahkûm etmek, dilin taşıdığı çeşitliliği ve zenginliği inkâr anlamına gelir.

Dil oyunu kavramı, dil ile dünya arasındaki ilişkiyi reddetmek olarak algılanmamalıdır. Ancak bir alanın lehine veya aleyhine bu ilişkiyi tek biçimli ve indirgemeci biçimde düşünmeye karşıdır. Dil, hayatın içinde, hayat da dilin içinde anlaşılır. Bu iç içe oluş, Wittgenstein'ın ifadesiyle dilin belli bir 'yaşam formu' (form of life) ile ilişkisi sadedinde karşılık bulur. Dil ve dil oyunları, müstakil birer varlığa sahip değildir, onlar ancak bir yaşam pratiğinin içerisinde bulunurlar.

Wittgenstein'ın düşüncesinde gramer deyince sadece dilbilgisel kurallar anlaşılmaz. Onun bu ifade ide kastı, bir kavramın hangi bağlamlarda anlamlı şekilde kullanılabileceğini belirleyen normatif çerçevedir. Dolayısıyla bu anlayışın bir sonucu olarak, "Tanrı vardır" ifadesini empirik bir önermeyi ele alır gibi değerlendirmek, sadece yanlış bir düzlemde

[6] Norman Malcolm, "Ludwig Josef Johann Wittgenstein", içinde *The Encyclopedia of Philosophy*, Reprint Edition (New York: Macmillan Publishing Co. & The Free Press, 1972), 7-8:335; Nielsen, "Wittgensteinian Fideism", 192-93.

[7] Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, ed. P. M. S. Hacker ve Joachim Schulte (Massachusetts: Wiley-Blackwell, 2009), 53.

[8] Wittgenstein, 150-51.

[9] Malcolm, "Ludwig Josef Johann Wittgenstein", 336-37.

[10] Ludwig Wittgenstein, *On Certainty*, ed. G. H. von Wright, çev. Denis Paul, with G. E. M. Anscombe (New York: Harper & Row, 1972), 10e.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

doğrulama girişimi değil, aynı zamanda kavramın gramerini yerinden oynatan bir kategori hatası olarak görülebilir.[11] Wittgensteincı anlayış, din felsefesindeki birçok tartışmanın bu tür kategori hatalarıyla malul olduğunu iddia eder. Din dilinden bilim dili gibi davranmasını beklemek veya tersi bir durum, dinin veya bilimin ne söylediğini anlamadan onlara hükmetme çabasına dönüşür.[12]

2. Wittgensteincı Fideizm

Wittgensteincı fideizm ifadesi ile Wittgenstein'ın bizzat savunduğu bir çeşit fideizm olduğunu ifade eden bir kullanım değildir. Bilakis, onun özellikle din üzerine yazmış olduğu metinlere dayanarak geliştirilen bir karşıt yorum biçimini ifade eden bir kullanımdır. Bilebildiğimiz kadarıyla o fideist bir eğilimi savunmaya yönelik bir çaba içerisinde olmamıştır. Bu tarz kullanım, Kai Nielsen gibi düşünürlerin onun 'din dil oyunu' vb. yaklaşımına yönelik eleştirileri sonucunda ortaya çıkmıştır.[13] Bu etiketin eleştirel bir bağlamda doğduğu ve kimi zaman polemik yükü taşıdığı vurgulanabilir. Wittgenstein'ın bir dini epistemoloji oluşturmak gibi bir gayesinin olmadığı gözden kaçırılmamalıdır. Onun yaptığı, daha çok yaşam formlarına dayalı dil alanlarının birbirinin kriterleriyle algılanmasından kaynaklanan sorunları aşma çabası olarak değerlendirilebilir.

Wittgenstein'a atfedilen tanıma göre, dini inanç "bir referans sistemine tutkulu bağlanma"[14] şeklinde tasvir edilir. Wittgenstein'ın buradaki vurgusu dini inançların bilimsel bir hipotez gibi ele alınmasına karşı duyduğu mesafeyi ifade eder. Böyle bir yaklaşımda dini inançların doğrulanabilir/yanlışlanabilir önermeler gibi işlediği fikri reddedilir ve onlar hayatı belirli bir şekilde görmeyi (seeing as) ve yaşamayı mümkün kılan bir referans çerçevesi olarak düşünülür. Bu, bir bakıma, dinin hayatla organik bir ilişki içerisinde olduğunun felsefi tarzda ifadesidir. İnancın dilsel formu, yalnızca neyin doğru olduğuna dair soyut bir teori içerisinde anlaşılamaz. Onun anlamını, nasıl yaşandığına bakarak daha geniş bir anlam çerçevesinde aramak gerekir.

Wittgensteincı düşüncenin önemli sonuçlar doğuran iddialarından birisi de her dil oyununun kendi içsel mantığına ve ölçütlerine sahip olduğudur. Din dili, bilim dili, sanat dili, hukuk dili vb. dilsel alanların her biri farklı normatif işleyişlere sahiptir. Bu sebeple, bir oyunun ölçütlerini diğerine taşıyarak o alanda hüküm vermek çoğu zaman anlam kaymasına ya da yanlış hükme yol açar. Bu yüzden dini ifadeleri anlamadan dışarıdan yapılan eleştiriler, dinin ne dediğini ıskaladığı ölçüde geçersiz sayılır. Buradaki ana fikir bir dil oyununun ifadelerinin, o oyunun içinde oynanan pratiklere içkin olduğu ve anlamın, o pratiklerden bağımsız bir şey olmadığıdır. Bu düşünceye göre en azından pratikler ile dil arasında görmezden gelinemeyecek derecede önemli bir bağ mevcuttur. O halde oyunun dışından gelen eleştiri veya yorumlar, çoğu kez oyunun gramerini anlamadan yapılan değerlendirmelerdir.

Bu noktada, Wittgenstein'ın dil oyunu yaklaşımının güçlü bir yanı bulunur. Buna göre din dilini, sırf empirik alanın doğrulama ve yanlışlama ölçütleriyle değerlendirmek, dini ifadelerin gerçek işlevini gözden kaçırabilir. "Dua ediyorum", "tövbe ediyorum", "nimete şükrediyorum" gibi ifadelere, duyu verisiyle elde edilen algı muamelesi yapmak hem dilsel hem de felsefi açıdan sorunludur. Din diline yönelik felsefi çalışmalar, bu tarz anlam çözümlemelerinin farklılıkları anlamadaki rolünü ortaya koyar.

---

[11] Ludwig Wittgenstein, *Culture and Value*, çev. Peter Winch (Chicago: University of Chicago Press, 1984), 85e-86e.

[12] Amesbury, "Fideism"; Yavuz, "Tanrı Hakkında Konuşma: Din Dili", 238.

[13] Nielsen, "Wittgensteinian Fideism", 191.

[14] Wittgenstein, *Culture and Value*, 64e.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3. Wittgensteincı Düşünce ve İmanın Rasyonelliği

Dinin bilimsel hipotez gibi olmadığını söylemek, dinin akıl dışı olduğu anlamına gelmez. Bunun anlamı dinin kanıt ve akıl yürütme ile ilişkisini daha çoğulcu bir çerçevede düşünmenin gerekliliğidir. Wittgensteincı düşünce biçimi, rasyonelliği değerlendirmenin tek biçimli bir ölçeğe indirgenmesine karşı çıkar. Rasyonellik bilimde deney, tahmin gücü, yanlışlanabilirlik, açıklayıcılık gibi ölçütlerle; sanatta biçimsel bütünlük, ifade gücü vb. ile; dinde ise, ibadet pratikleri, ahlaki dönüşüm, kutsal metinle ilişki, dua, tövbe vb. eylem formları içinde tecessüm eder. Bu perspektif, rasyonelliği tek bir mahkemede yargılamayı reddeder. Her alanın kendi gerekçelendirme biçiminde farklılıklar olabilir.

Dini inancı yalnızca önermesel içerikten ibaret görmek, dinin pratik boyutunu ihmal eder. Wittgensteincı yaklaşım, inancın, bir yaşam tarzı olmasına ağırlık verir. Bu yaşam formunda belirli kavramlar belirli biçimde kullanılır. Dahası, dini hayatı dilin hayatla birlikte işleyen normatif bir pratikler ağı olarak algılar. Ancak, dini inancın rasyonelliğini yalnızca din dil oyununun iç normlarıyla sınırlamak, alanların nesnel gerçeklikle bağını zayıflatır veya ortadan kaldırır. Din ontolojik hakikat iddialarını bir takım dilsel uzlaşıma indirgeme riski doğurur ve din ile gerçeklik ilişkisine ciddi bir darbe indirir. Bunun yanında böyle bir tutum, dini eleştiriden ve daha da önemlisi felsefi bakış açısından da uzaklaştırır. Yaşam alanların birbirine bu derece kapalı olması gündelik hayatın gerçekliğiyle çelişir ve dinin etki alanını çok fazla daraltır. Onun hakikat iddialarını dilsel uzlaşıma, izole bir yaşam alanına hapseder.

Nielsen'in klasik eleştirisine göre, eğer din dil oyunu kendi mantığına sahipse ve dışarıdan gelen rasyonel sorgulama gramer dışı sayılarak geçersiz ilan ediliyorsa, dini inanç yanlışlanamaz bir adaya çekilir ve böylece felsefi eleştiri daha başlamadan bitirilmiş olur.[15] Bu tür bir durum, din aleyhine ciddi problemler üretir. Zira dini inanç, çoğu teistik gelenekte insanın ve evrenin yapısına ontolojik statüsüne dair iddialar taşıyan bir hakikat talebidir. Eğer dinin hakikat boyutu, oyun dışı ölçütlerden izole edilirse, dinin bizzat kendisi gerçeklik iddiasını kaybeder. İnanç, dilsel bir aidiyete dönüşür. Felsefi eleştiri işletilmediğinde din korunmuş olmaz. Aksine hakikat iddiasından soyutlanmış bir sembolik pratikler toplamına dönüşebilir. Bu ise, teizmin kendi kendini anlama biçimine yabancılaşması demektir.

Wittgenstein'ın dil oyunu anlayışı, alanların kaçınılmaz olarak böyle birbirine izolasyonunu gerektirmez. Bu alanlar gündelik hayatta kaçınılmaz olarak iç içedir. Bilim insanı aynı zamanda bir sanatçı veya bir dindar olabilir. Tek ölçüt uygulanmadan da bu alanlar birbiriyle etkileşim halinde olabilir. Nitekim Wittgensteincı yaklaşımın rölativizm ve izolasyon suçlamalarına muhatap olduğu bilinmektedir. Buna karşı kimi yorumcular da Wittgenstein'ın daha hassas biçimde okunması gerektiğini savunur.

Din dil oyununun iç ölçütlerini kabul etmek, dış eleştiriyi bütünüyle gayrimeşru kılmayı gerektirmez. Aynı zamanda dil oyununun içkin eleştirisi de mümkün gözükür. Din dil oyunundaki tutarsızlıklar, uygulama sapmaları ve kendi normlarına aykırılıklar gibi durumlar içsel eleştirinin konusu olabilir. İkinci eleştiri ise, sınır eleştirisi diyebileceğimiz ve dinin başka alanlarla kesişim noktaları olmasından dolayı bu alanlardan gelebilecek eleştirilerdir.[16] Söz gelimi, mucize iddialarının çoğu zaman empirik bir boyutu olabilir. Yaratılış inancı kozmolojiyle kaçınılmaz olarak ilişkilidir. Bu temas noktalarında, tamamen oyun içinde kalabileceğini düşünmek, problemi çözmek değil, problemi görmezden gelmektir.

Eğer Wittgensteincı düşünce doğru kabul edilip dini ifadelerin dış dünyadaki bir gerçekliğe *hiçbir biçimde* referans vermediği kabul edilirse, o zaman teizmin "Tanrı vardır" cümlesi ile "Tanrı varmış gibi yaşamak" arasındaki fark kalmaz. Wittgenstein'ın anlamın

[15] Nielsen, "Wittgensteinian Fideism", 193.
[16] Nielsen, "Wittgensteinian Fideism".

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kullanım içinde belirlendiği uyarısı doğrudur. Çünkü kavramların ne dediğini, onların hangi pratikte nasıl kullanıldığını görmeden anlamak güç olabilir. Kullanım pratikleri, dünyayla temas biçimlerimizi de içerir. Dua etmek dünyayı farklı bir çerçevede görmektir ve bu çerçeve, dünyanın gerçek yapısıyla tümden ilgisiz olmak zorunda değildir.

Wittgensteincı fideizmin "dini inanç tutkulu bağlanmadır"[17] şeklindeki tarifi inancı kanıttan bağımsız bir psikolojik tutuma dönüştürür. Bu durumda epistemik içerik geri plana itilir. Açıkçası epistemik içerikten tamamen arındırılmış bir tutkulu bağlanmanın olabileceği de oldukça tartışmalıdır. İnanç fenomeni hem varoluşsal hem bilişsel boyut taşır. İman, salt bir duygu değildir, belli duygular merkezde olsa da bu duyguların bilişsel açıdan içeriksiz olması pek mümkün gözükmemektedir.

Wittgenstein'ın geliştirdiği "çerçeve benzeri" düşünceler, rasyonelliğin her zaman kanıta dayalı olmadığını, şüphe etmenin bile bazı ön kabullere dayandığını ileri sürer. Bu çerçevede bazı düşünürler, dini inancın da benzer biçimde "kanıt öncesi" bir çerçeve olarak anlaşılabileceğini öne sürmüştür.[18] Burada ihtiyat gereklidir. Zira Wittgenstein'ın "çerçeve" dediği şeyler dış dünya, başkalarının varlığı, dilin güvenilirliği vb. gibi ortak aklın, pratik kesinliklerin üzerinde yükseldiği temel kabullerdir. Bunları dini doktrinlerle aynı statüye yerleştirmek, fazlaca kolay fakat çok tartışmalı bir analojidir. Şüphesiz rasyonelliğin tamamı kanıttan ibaret değildir ve her kanıtsız kabul aynı epistemik statüye sahip değildir.

Sonuç

Wittgenstein'ın dil oyunları yaklaşımı, din dilini anlamada önemli bir açıklayıcı gücü taşır. Fakat bu yaklaşım, imanın rasyonelliğini sadece din dil oyununun iç mantığına indirgeyecek şekilde kullanıldığında, hem felsefi eleştiriyi en dışlayan bir kapalılığa ve dinsel inancı akli faaliyetten muaf tutma gibi bir duruma sebebiyet verir hem de dini inancın ontolojik iddialarını ve dolayısıyla hakikat anlayışını sorunlu hale getirir.

Wittgenstein'ın asıl katkısı, dini akıl-dışı ilan etmek değil, aklın farklı paradigmaların ölçeklerini din alanına yöneltmesini engellemektir. Dini inancı bilimsel hipotez gibi ele almak çoğu zaman kategori hatasıdır. Ne var ki, onu müstakil bir dilsel adaya kapatmak, dinin hakikat iddiasına zarar verir. Dinin ontolojik talepleri, yalnızca oyun içi bir uyumla ikame edilemez. İmanın rasyonelliği, kanıta indirgenmeden savunulabilir ve tutkulu bağlanmanın bilişsel içerikten yoksun olduğunu iddia etmek güçtür. Fakat bunun yolu eleştiriyi kapatmak değil, eleştirinin biçimini doğru tayin etmektir. İçkin eleştiri, sınır eleştirisi ve gerçeklik iddiasının makul savunusu birlikte yürütülmelidir.

Kaynakça

Amesbury, Richard. "Fideism". With Edward N. Zalta. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2022. https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/fideism/.

Hyman, John. "The Gospel According to Wittgenstein". Içinde *Wittgenstein and Philosophy of Religion*, editör Robert L. Arrington ve Mark Addis. London: Routledge, 2004.

[17] John Hyman, "The Gospel According to Wittgenstein", içinde *Wittgenstein and Philosophy of Religion*, ed. Robert L. Arrington ve Mark Addis (London: Routledge, 2004), 6; Reçber, "Akıl ve İman", 193.

[18] Genia Schönbaumsfeld, "'Hinge Propositions' and the 'Logical' Exclusion of Doubt", *International Journal for the Study of Skepticism* 6, sy 2-3 (Mayıs 2016): 166-74, https://doi.org/10.1163/22105700-00603006.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Malcolm, Norman. “Ludwig Josef Johann Wittgenstein”. İçinde *The Encyclopedia of Philosophy*, Reprint Edition, 7-8:327-40. New York: Macmillan Publishing Co. & The Free Press, 1972.

Nielsen, Kai. “Wittgensteinian Fideism”. *Philosophy* 42, sy 161 (1967): 191-209.

Popkin, Richard H. “Fideism”. Içinde *The Encyclopedia of Philosophy*, Reprint Edition, editör Paul Edwards, 3-4:201-2. New York: Macmillan Publishing Co. & The Free Press, 1972.

Reçber, Mehmet Sait. “Akıl ve İman”. İçinde *Din Felsefesi*, editör Recep Kılıç, 175-223. Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 2013.

Schönbaumsfeld, Genia. “‘Hinge Propositions’ and the ‘Logical’ Exclusion of Doubt”. *International Journal for the Study of Skepticism* 6, sy 2-3 (Mayıs 2016): 165-81. https://doi.org/10.1163/22105700-00603006.

Wittgenstein, Ludwig. *Culture and Value*. Çeviren Peter Winch. Chicago: University of Chicago Press, 1984.

———. *On Certainty*. Editör G. H. von Wright. Çeviren Denis Paul. With G. E. M. Anscombe. New York: Harper & Row, 1972.

———. *Philosophical Investigations*. Editör P. M. S. Hacker ve Joachim Schulte. Massachusetts: Wiley-Blackwell, 2009.

Yavuz, Zikri. “Tanrı Hakkında Konuşma: Din Dili”. İçinde *Din Felsefesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 2013.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

JOHN C. POLKINGHORNE'UN DOĞAL TEOLOJİ ANLAYIŞI VE ELEŞTİRİSİ

Ar. Gör. Dr., Serdar ATALAY
Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
satalay@cu.edu.tr – ORCID: 0000-0001-6266-1128

ÖZET

Bu çalışma, doğal teolojinin imkânını, John C. Polkinghorne (1930-2021)'un eleştirel gerçekçi perspektifi ekseninde ve modern bilimin sunduğu verilerle ilişkilendirerek tartışmaktadır. Genel olarak doğal teoloji, doğanın insan aklının kavrayabileceği bir yapıda olduğunu ve Tanrı inancına rasyonel zemin arayışına uygun olduğunu savunur. Polkinghorne'un yaklaşımı, 'kesin delil' iddiasından kaçınmakta ve 'en iyi açıklama' vurgusunun insanın epistemik açıdan sınırlı yapısına daha uygun olduğunu benimsemektedir. Polkinghorne, insan bilgisinin sınırlılığını kabul etmekle birlikte, teizmin evreni karşıt yorumlardan daha bütünlüklü ve makul biçimde anlamlandırdığını ileri sürer. Bu açıdan bakıldığında, evrenin kavranabilirliği ve insanın iç yapısı ile dış dünya arasındaki uyum, insan zihniyle kozmik düzen arasındaki ilişkiyi ilahi bir kaynağa dayandıran teistik okuma lehine yorumlanabilir. Bu çalışmada, Polkinghorne'un Tanrı'nın varlığına dair klasik teistik delilleri mantıksal zorunluluk sağlayan/sağlaması gereken kanıtlar olarak yorumlamasının bu delillere dair rasyonel değerlendirmeyi olumsuz etkilediği ileri sürülmektedir. Ayrıca, Darwinci evrim teorisinin teleolojik delilin uzlaştırılabilir olduğu, Tanrı'nın doğrudan müdahale yerine yasa koyucu olarak düşünülmesinin teleolojik sezgiyi zayıflatmaktan ziyade derinleştirdiği savunulmaktadır. Sonuç olarak, daha geniş bir bakış açısıyla doğal teolojinin, teizmin rasyonelliğini temellendirmeye önemli katkıları olan ve din ile bilimin verimli etkileşimi gösteren önemli bir perspektif sunduğu iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Doğal Teoloji, John C. Polkinghorne, Din-Bilim İlişkisi.

ABSTARCT

This study explores the potential for natural theology to be integrated with the findings of contemporary science, with a particular focus on the critical realist perspective espoused by the late John C. Polkinghorne (1930-2021). It is the contention of natural theology that nature possesses a structure which can be apprehended by the human mind. Furthermore, it is argued that this structure is well-suited to the pursuit of a rational basis for belief in God. Polkinghorne's approach eschews the claim of "definitive proof" and instead emphasises the concept of "best explanation", a term which is considered more appropriate to the epistemically limited nature of human beings. Polkinghorne (2015) acknowledges the limitations of human knowledge, yet argues that theism provides a more coherent and reasonable interpretation of the universe than opposing interpretations. From this perspective, the comprehensibility of the universe and the harmony between human nature and the external world can be interpreted in favour of a theistic reading that attributes the relationship between the human mind and cosmic order to a divine source. The present study contends that Polkinghorne's interpretation of classical theistic arguments for God's existence, as presented, is not conducive to a rational evaluation of these arguments. Furthermore, it is argued that Darwinian evolutionary theory is compatible with the teleological argument, and that conceiving of God as a lawgiver rather than a direct intervener deepens rather than weakens the teleological intuition. Consequently, it is argued that, from a broader perspective, natural theology offers an important perspective that makes significant contributions to the justification of the rationality of theism and demonstrates the productive interaction between religion and science.

Keywords: Philosophy of religion, Natural theology, Relation between religion and science, John C. Polkinghorne.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Giriş

Doğal teoloji, "gözlemlenmiş doğal olgulara dayanarak Tanrı'nın varlığını savunmak"[1] şeklinde tanımlanmaktadır. Evrenden a posteriori biçimde elde edilen verilere dayanarak Tanrı inancının rasyonel olduğu savunusudur. Polkinghorne'da ise aynı ifade "aklı kullanma ve dünyayı inceleme yoluyla Tanrı bilgisini arama"[2] anlamında kullanılır. Polkinghorne'a göre geleneksel hâliyle ele alındığında, kesin delil arayışını odak noktasına alır ve bu durum onun benimsemiş olduğu eleştirel gerçekçi perspektiften sorunlu gözükür. Bu anlayış Tanrı'nın varlığını rasyonel biçimde açıklama açıklayıp,[3] aksi yöndeki düşünce ve girişimleri elimine etme yolunu tercih eder. Polkinghorne, bu anlayışın mantıksal açıdan zorunlu delil(ler) ortaya koymayı hedeflediğini iddia eder. Ancak olgusal durumla ideal durum arasında bir ayrıma gitmek gerekir. Mantıksal zorunluluk arayışında olmak ile delillerin statüsünün bu düzlemde olduğunu iddia etmek aynı şey değildir. Polkinghorne, delillerin mantıksal statüsünü yükselterek onlara dair sağlıklı değerlendirmeyi güçleştirmektedir.

Modern bilim, evrenin anlaşılabilirliği yönündeki beklentileri karşılama çabalarını her geçen gün biraz daha genişletirken, diğer tarafından "delil" etrafında dönen tartışmaları da etkilemektedir. Bilim elde ettiği gerçeklik iddialarını mutlaklaştırmak yerine, onları açıklayıcılık, gerçeğe yakınlık ve buna dayanan gerekçelerle tercih anlayışı üzerine konumlandırır. Polkinghorne'un doğal teoloji yaklaşımının da bu noktayı kendine referans aldığı anlaşılmaktadır. O, eleştirel gerçekçi perspektifin bir sonucu olarak doğal teolojiyi, mantıksal zorunluluk iddiasında bulunmayan ve insan aklının bilimle ortaya çıkardığı evrenin şeffaflığını daha geniş bir metafizik çerçeve lehine yorumlayan rasyonel bir açıklama olarak görür.[4]

Bu çerçevede Polkinghorne, doğal teolojiyi, "kesin delil" iddiasından uzaklaşıp "en iyi açıklama" konumuna yerleştirerek çağdaş bilim epistemolojisiyle daha uyumlu hale getirme çabasındadır. Ancak o, klasik teistik delillerin işlevini abartılı biçimde 'alternatif girişimlere yer bırakmayacak biçimde ispat' standardına bağladığı için, onun düşüncesi felsefi açıdan tartışmalı hale gelmektedir. Onun klasik teistik delillerin üstlendiği role dair iddiası gerçekten haklı mıdır? Genel teistik kanaate göre bu varsayım doğru gözükmemektedir. Delillerin misyonu, zorlayıcı ispat değil, teizmin rasyonel, bütünlüklü ve açıklayıcı bir dünya tasarımı sunduğunu gerekçelendirmektir. Fakat, Polkinghorne'un doğal teoloji düşüncesinin, evrenin anlaşılabilirliği, matematiksel güzellik ve yasallık gibi durumları doğal teoloji içerisinde etkili biçimde konumlandırması onun teorisinin güçlü yanlarındandır.

1. Polkinghorne'un Epistemik Çerçevesi: Eleştirel Gerçekçilik

[1] Andrew Chignell ve Derk Pereboom, "Natural Theology and Natural Religion", with Edward N. Zalta ve Uri Nodelman, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2025, https://plato.stanford.edu/archives/spr2025/entries/natural-theology/ [Son Erişim: 15.12.2025].

[2] John C. Polkinghorne, *Science and Creation: The Search for Understanding* (Philadelphia: Templeton Press, 2006), 8; John C. Polkinghorne, *Science and Theology* (New Haven: SPCK/Fortress Press, 1998), 69.

[3] John C. Polkinghorne, *Science and Religion in Quest of Truth* (London: SPCK Publishing, 2011), 71.

[4] Polkinghorne, 71.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

John Polkinghorne, eleştirel gerçekçiliğin, insan bilgisinin sınırları ile evrenin rasyonel açıdan kavranabilirliği arasında kurulabilecek en doğru perspektif olduğu kanısındadır. Eleştirel gerçekçiliğe göre insan, mutlak hakikati olduğu gibi kavrayabilecek türden bir bilişsel yetkinliğe sahip değildir. Öte yandan evren, insan kavrayışına tamamen kapalı da değildir. Bilimsel pratik, bu iki tespite yönelik olarak yorumlanabilecek veriler sunmaktadır.[5] Bilimsel teoriler çoğu zaman kesin değildir, fakat onlar olgusal içerikten tamamen arındırılmış da değildir. Bilimin izlediği yol, gerekçeli açıklamalara yönelmektir. Açıklayıcılık, bütünlüklü oluş, yalınlık vb. yönünden daha güçlü olan kuramsal çerçeveleri tercih eder. Polkinghorne'un doğal teoloji tasavvurunu belirleyen nokta, işte bu bilimsel rasyonalite tarzını teoloji alanına taşımaya çalışmasıdır ki, paradigmaları ve metotları oldukça farklı olan bu iki alanın rasyonalite düzlemleri ortak bazı unsurlar içerse de aynı değildir.

Bu noktada "en iyi açıklama" vurgusu basit bir metodolojik ayrıntı değildir. Bu ayrım doğal teolojinin statüsünü yeniden tanımlama girişimidir. Buna göre doğal teoloji, "Tanrı vardır" sonucunu mantıksal zorunlulukla çıkarsamak gibi bir zorunluluk arz etmez. Ancak Polkinghorne'a göre, teizmin evrenin anlaşılabilirliğine dair açıklamasının alternatif açıklamalardan daha bütünlüklü ve rasyonel bir yorum sunduğu ortadadır.[6] Onun vurgusu mantıksal kesinlik iddiasından ziyade rasyonellik üzerinedir. Bu yaklaşımın en güçlü yönlerinden biri, teoloji ile bilimi "rakip açıklamalar" gibi konumlandırmak yerine, bilimin ürettiği rasyonel şeffaflık olgusunu daha geniş bir ontolojik hakikat çerçevesine açmasıdır. Böylece din-bilim ilişkisinin tartışma zemini, "aynı soruya birbirine alternatif iki cevap" noktasından, fakat farklı düzlemlerden gelen birbiriyle uyumlu iki cevap noktasına taşınır. Bu durumda dinin, "bilimin mümkün oluşunu sağlayan koşullar nasıl anlamlandırılmalı?" gibi bilimsel girişimi de anlamlandıracak bir düzlemden baktığı söylenmelidir.

Bununla birlikte "en iyi açıklama" şeklindeki bakış açısının bazı riskler taşıdığı ileri sürülebilir. En önemlisi; sadelik (ekonomiklik), kapsamlılık,[7] derinlik, uyum gibi açıklama ölçütlerinin öznel tercihlerle belirlenmesinin konuyu subjektif bir zemine taşıma olasılığıdır. Polkinghorne'un yaklaşımı, bu tür riskleri bertaraf etmek için açıklama ölçütlerini *bilimsel pratikten* türetmeye çalışır. Matematiksel güzellik, ekonomiklik, kavramsal derinlik gibi ölçütler bilim insanlarının teoriler arasında tercihte bulunurken başvurduğu kriterlerdir. Doğal teoloji, tam da bu ilkelerin işaret ettiği evren-zihin uyumunu, teistik bir yorumla temellendirmeye çalışır.

Polkinghorne'un benimsemiş olduğu doğal teolojinin karakteri, tek tek olgulara "tasarım izi" aramak yerine, bilimin arka planındaki daha temel bir fenomeni evrenin anlaşılabilirliğini (intelligibility) merkeze almıştır. Evren, matematiksel bir dile sahiptir ve dahası, bu matematiksel dil betimleyici olmasının yanında keşfedici bir işleve de sahiptir. Bunun anlamı; doğa, insan zihninin matematik aracılığıyla derin düzenliliklerini kavrayabilecek yapıda olduğudur. Buradaki temel felsefi soru şudur: Evren neden insan aklının erişebileceği tarzda

[5] Ahmet Cevizci, "Eleştirel Realizm", içinde *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 1999), 290.

[6] Richard Swinburne, *Tanrı Var mı*, çev. Muhsin Akbaş (Bursa: Arasta Yayınları, 2001), 39-42; Polkinghorne, *Science and Religion in Quest of Truth*, 71.

[7] Swinburne, *Tanrı Var mı*, 23-34.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

rasyonel bir yapıya sahiptir? Neden doğanın dili matematikle örtüşmektedir? Polkinghorne, bu soruyu Eugene Wigner'in meşhur problematiğiyle, yani matematiğin doğa bilimlerindeki akıl almaz etkinliği ile ilişkilendirir. Buradaki en önemli nokta, "içteki akıl" (reason within) ile "dıştaki akıl" (reason without) arasındaki çarpıcı uyumdur. Bu uyumu salt tesadüfle açıklamak, Polkinghorne'a göre tatmin edici değildir. Polkinghorne'un yaklaşımı buradan hareketle doğrudan Tanrı'nın varlığının zorunlu olduğu şeklinde bir sıçrayışa meyletmez. Ona göre teizm, bu uyumu, ortak bir rasyonel kaynağa, yani yaratıcı akla bağlayarak daha bütünlüklü bir açıklama sunar. Böylece evrenin anlaşılabilirliği, sadece epistemik bir "olgu" olmaktan çıkıp, metafizik bir "delalet" niteliği gösterir.[8]

Bu yeni tarz doğal teoloji anlayışının felsefi açıdan belli noktalarda verimli olabileceğini ifade etmek gerekir. Çünkü tartışmayı "bilimden yola çıkılarak Tanrı'yı kanıtlayabilir miyiz?" sorusundan çıkarıp, "bilimin kendisi hangi ontolojik varsayımlarla mümkün oluyor?" sorusuna taşır. Ne var ki konunun argümanın gücü, açıklama ölçütlerinin açık seçik işletilmesine ve alternatif düşüncelerin aynı olguyu hangi nasıl açıkladığının gösterilmesine bağlıdır. Sadece uyumun varlığından Tanrı'nın varlığına hızlı geçiş, aceleci bir sıçramayla, doğal teolojinin hedeflediği entelektüel faaliyetin niteliğine halel getirir. Polkinghorne'un bu konuyu yeniden ele alışıyla yaptığı şey tam olarak bu sıçramayı bir mantıksal zorunluluk yerine "rasyonel bir yorum" olarak değerlendirmesidir.

2. Klasik Teistik Delillerin Doğal Teolojide Yeniden Konumlandırılması

Doğal teolojide, ontolojik, kozmolojik ve teleolojik delillerin sağladığı derinlikli bakış açısı inkâr edilemez.[9] Polkinghorne bu delillerin tarihsel açıdan önemini kabul eder. Ancak onları çoğu zaman mantıksal zorunluluk sağlayan/sağlama iddiasında olan birer kanıt standardına göre değerlendirir ve bu standardı karşılamadıkları için de onları yetersiz bulur. Bu noktada, metnin kendi iç eleştirisini daha da keskinleştirerek söylemek gerekir ki Polkinghorne'un bu çıkarımı hatalıdır, çünkü delillerin bu şekilde algılanması bir zorunluluk, hatta gereklilik değildir. Onun bu konudaki eksikliği, delillerin epistemik statüsünü gereksiz biçimde "geometrik ispat" kalıbına sokmasıdır. Oysa klasik delillerin misyonunu farklı okumak mümkündür. Bu deliller, teizmin rasyonel bir dünya görüşü sunduğunu göstermek ve varlık, açıklama, düzen, amaçlılık gibi tecrübelerimizi anlamlı bir bütün içinde kavramlaştırmaktadır.

Ontolojik delil bağlamında Polkinghorne, Kantçı çizgiye yakın durur. Onun "varlık gerçek bir yüklem değildir" düşüncesini güçlü bir itiraz olarak görür ve ontolojik argümanın mantıksal açıdan zorlayıcı seviyeye ulaşamadığını düşünür. Burada Polkinghorne'un, Kant'ın eleştirisini bir postula olarak aldığı anlaşılıyor.[10] Zira ontolojik argüman, Tanrı kavramını evrendeki yapının delalet ettiği, belli bir karşılığı olan ekmel varlık anlamında kullanıyor, zihnin temelsiz ürettiği bir kavramsal çözümlemeden varlıksal sonuca geçişi öngörmüyor. Ontolojik delilin mantıksal olarak zorunlu olmaması, delilin tamamen değersiz olduğu anlamına gelmez. Ontolojik delil, en azından, Tanrı kavramının mahiyeti, zorunluluk fikri, modal mantık ve varlık tasavvuru üzerine derin felsefi soruları ortaya koyar. Bu da doğal teoloji

[8] Polkinghorne, *Science and Theology*, 73; Polkinghorne, *Science and Religion in Quest of Truth*, 71-74.

[9] Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Mehmet Sait Reçber, "Tanrı'nın Varlığının Delilleri", içinde *Din Felsefesi*, ed. Recep Kılıç (Ankara: Ankuzem Yayınları, 2013).

[10] Polkinghorne, *Science and Creation*, 16; Polkinghorne, *Science and Theology*, 69.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

açısından artı değer üretir. Polkinghorne'un eleştirisi, argümanın "zorlayıcı ispat" iddiasını reddetmede isabetli olabilir; ancak argümanın epistemik statüsünü haklı bir neden olmadan reddetmek felsefi açıdan problemlidir.

Kozmolojik delil bağlamında Polkinghorne'un itirazı daha belirgindir. "Neden açıklanmaya ihtiyaç duymayan temel, evrenin kendisi değil de Tanrı olsun?" sorusu, ona göre yeterince cevaplanmamıştır. Burada Polkinghorne, Humecu eleştirinin modern bir yansımasını tartışır ve evrenin "kaba gerçekliği"nin nihai temel olabileceği ihtimalini ciddiye alır.[11] Ancak bu iddia modern felsefede ciddiye alınacak bir içerik sunmaz. Buna rağmen kozmolojik delilin gücünün, tek bir cümleyle ortadan kaldırılması güçtür. Kozmolojik delil, çoğu zaman şu sezgiyi işletir: Evrenin varlığını, yasalarını ve anlaşılabilirliğini birlikte düşündüğümüzde, "kendi kendine açıklama" fikri ile "açıklayıcı temel" fikri arasında bir tercih yapmak zorunda kalırız. Bu tercih, zorlayıcı bir ispat üretmeyebilir, fakat metafizik açıdan kaçınılmaz bir değerlendirme doğurur. Polkinghorne'un kozmolojik delili yetersiz bulması, çoğu yerde delilin çıtasını "alternatifsizlik" düzeyine yükseltmesinden kaynaklanır.[12] Oysa delil, alternatifsizliği değil, teizmin açıklama gücünü hedeflediğinde daha adil biçimde değerlendirilebilir.

Teleolojik delil bağlamında Polkinghorne, modern dönemde delilin krizini Darwinci evrim teorisiyle ilişkilendirir.[13] Düzen ve uyumun doğrudan müdahale eden bir tasarımcıya başvurmadan da doğal seçilim gibi mekanizmalarla açıklanabilir görünmüştür. Fakat evrim, teleolojik sezgiyi zorunlu olarak yok etmez. Aksine, Tanrı'nın doğrudan "parça parça müdahale eden" bir fail gibi değil de evrene üretken bir yapı kazandıran yasa koyucu olarak düşünülmesi, düzen fikrini daha derin bir zemine taşır.[14] Burada teleoloji, "boşlukları doldurma" stratejisinden kurtulup, yasallığın, üretkenliğin ve formun kaynağına ilişkin daha temel bir soruya dönüşür: Neden doğa, böyle üretken yasalar altında böyle bir canlılık ve bilinç ufkuna açılmaktadır? Bu soru, Darwinci mekanizmayı inkâr etmeden de teistik bir anlamlandırma faaliyetine referansta bulunabilir ki evrim teorisi de bilimsel gerçek hüviyetinde değildir.[15]

Polkinghorne, delillere yöneltilen eleştirileri çoğu zaman yeterince eleştirmeden kabul eder. Bu durum felsefi açıdan rahatsız edicidir. Dahası, eleştirilerin kendisine aynı titizlikle eleştiri uygulamaz. Oysa felsefi tutarlılık, yalnızca delilleri değil, delil karşıtı itirazları da gerekçelendirme yükümlülüğü altına alır. Deliller "mücbir değil" diye zayıflatılırken, mücbir olmayan delil eleştirilerinin de aynı şekilde haklı ilan edilmemesi gerekir. Klasik delillerin rolünü "teizmi mantıksal olarak zorlamak"tan "teizmi rasyonel olarak gerekçelendirmek"e kaydırdığımızda, hem Polkinghorne'un mütevazı epistemolojisiyle daha uyumlu bir tablo elde ederiz hem de klasik delillerin tarihsel-mantıksal işlevini daha adil biçimde koruruz.

---

[11] David Hume, *Dialogues Concerning Natural Religion*, 2. bs, ed. Richard H. Popkin (editor), Hackett Classics (Hackett, 2012), 190; Polkinghorne, *Science and Creation*, 17.

[12] John C. Polkinghorne, *One World: The Interaction of Science and Theology* (Philadelphia: Templeton Press, 2007), 93-96.

[13] Daha detaylı bilgi için bkz. Charles Darwin, *On the Origin of Species*, ed. Julian Huxley (East Rutherford: Signet, 2003); Richard Dawkins, *Kör Saatçi*, çev. Feryal Halatçı (Tübitak Yayınları, 2013).

[14] Polkinghorne, *Science and Theology*, 70.

[15] Teleolojik delilin etkili bir savunusu için bkz. William Paley, *Natural theology: or, evidence of the existence and attributes of the deity, collected from the appearances of nature*, ed. Matthew Eddy ve David M. Knight (New York: Oxford University Press, 2006).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3. Polkinghorne'un Orta Yolu

Doğal teolojinin karşısında, Tanrı'nın aşkınlığını radikal biçimde vurgulayan güçlü bir çizgi vardır. Bu düşünceye göre Tanrı, insan aklının erişebileceği bir varlık değildir. O, ancak kendi inisiyatifiyle, yani vahiy ve inayetle bilinebilir. Karl Barth bu çizginin önde gelen temsilcilerindendir. Polkinghorne, Barth'taki vurguyu bütünüyle reddetmez, fakat onun ifadelerinin abartılı ve sorunlu olduğunu düşünür. İnsanın Tanrı hakkında "her şeyi" bilemeyeceği doğrudur; ancak bu, insanın Tanrı hakkında "hiçbir şey" bilemeyeceği sonucunu doğurmaz.[16] Eğer teizm doğruysa, evren Tanrı'nın yaratmasıdır ve bu yaratılmışlık, evreni Tanrı'ya dair anlamın potansiyel bir vesilesi hâline getirir. Doğal teoloji, Tanrı'nın tam bilgisine ve kavrayışına ulaştırmasa dahi evrenin anlaşılabilirliğini ve değerini daha geniş bir çerçevede tartışmayı mümkün kılar.

Polkinghorne'un burada önemli bir teolojik hassasiyeti daha vardır. Teistik geleneklerde Tanrı tasavvuru iki uca savrulma riski taşır. Bir yanda filozofların "statik ama mükemmel" Tanrısı, Tanrı'yı hayattan kopuk ve uzak bir mutlaklık gibi gösterir. Diğer yanda "yaşayan Tanrı" vurgusu, antropomorfizme, yani Tanrı'yı insani sınırlılıklara indirgeme tehlikesine açık hâle gelebilir. Polkinghorne'un önerisi, bu iki ucu dengeleyecek bir Tanrı tasavvurudur: Tanrı hem kusursuz ilahî niteliklere sahiptir hem de hayatın içine temas eden canlı bir gerçekliktir. Bu denge, dışarıdan dayatılan bir uzlaştırma değil, Tanrı tasavvurunun sonucunda ortaya çıkan bir gerekliliktir. Üstelik Polkinghorne, bilimde de benzer bir denge arar. Varlık ve oluş, statik yapı ve dinamik süreç birbirini dışlamaz, birbirini tamamlar. Bu analoji, doğal teolojinin bilimle kurduğu ilişkinin yüzeysel olmadığını, ontolojik bir derinlik hedeflediğini gösterir.

Sonuç

Polkinghorne'un doğal teoloji anlayışı, din-bilim ilişkisinde iki aşırı karşısına alır: Bir yandan "bilim ilerledikçe din alanı daralır" türünden indirgemeci iyimserliği; diğer yandan "Tanrı ancak vahiy ile bilinir, doğa ve akıl bütünüyle suskundur" türünden katı ve kapalı Tanrı anlayışını. Onun önerdiği yol, epistemik alçakgönüllülükle gerekçeye dayanan rasyonelliği birleştirmektir. Ona göre evren, bütünüyle şeffaf olmadığı gibi bütünüyle kapalı da değildir. İnsan aklı yanılmaz değildir, fakat salt yanılsama da üretmez. Bilim kesinlik üretmeyebilir, fakat keyfi bir kurgusal düzleme de dayanmaz. Bu yüzden ona göre doğal teoloji, kesin delil üretme iddiasından çekilip, teizmin evreni anlama bakımından "en iyi açıklama" olabileceği iddiasına yerleştiğinde hem entelektüel olarak daha savunulur hem de metodolojik olarak daha tutarlı hâle gelir.

Bununla birlikte Polkinghorne'un klasik delillere yönelik tavrının sorunlu bazı içeriklerinin bulunduğu söylenebilir. Delillerin işlevini çoğu zaman "mantıksal zorunluluk doğuran ispat" standardına bağlamak, delilleri gereksiz yere zayıflatır. Klasik deliller, kusursuz ve alternatifsiz kanıtlar olmak zorunda değildir. Onların asıl gücü, varlık niçin vardır, düzen niçin anlaşılırdır, akıl niçin doğayla uyuşur, amaç ve değer nasıl temellendirilir… gibi teizmin rasyonel gerekçelendirmesini besleyen sezgileri sistematik biçimde tartışmaya açmalarındadır. Polkinghorne'un modern bilimin verilerine dayanarak doğal teolojiyi yeniden kurma çabası

[16] Polkinghorne, *Science and Creation*, 8-9.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

değerlidir. Fakat bu çabanın, klasik delilleri, onlara dair eleştirilere "hızlı bir teslimiyetle" geriye itmesi, felsefi tartışmanın bütünlüğüne zarar verir.

Bu yeni anlayışa göre doğal teoloji "bilimin açıklayamadığı boşluklara Tanrı yerleştirme" stratejisinden çıkıp, bilimin bizzat mümkün olmasını sağlayan rasyonel şeffaflık fenomenine dayanmaktadır. Bu, doğal teolojiyi hem daha sağlam hem de modern tartışmalar açısından daha verimli kılar. Polkinghorne, klasik delillerin gücünü "zorlayıcı ispat" beklentisiyle ölçme eğilimi gösterir ki bu ölçümün başarısız olma ihtimalini artırır. Doğal teoloji, zorlayıcı olmak zorunda değildir. Fakat gerekçeli olmak zorundadır. Polkinghorne'un yaptığı en önemli şey, bu gerekçelendirme dilini bilimin rasyonalite tarzıyla uyumlu biçimde yeniden kurmaya çalışmaktır. Ancak bu kriterleri klasik delillere ve onlara yöneltilen itirazlara da adil biçimde uygulamak gerekir.

Kaynakça

Cevizci, Ahmet. "Eleştirel Realizm". İçinde *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 1999.

Chignell, Andrew, ve Derk Pereboom. "Natural Theology and Natural Religion". With Edward N. Zalta ve Uri Nodelman. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2025. https://plato.stanford.edu/archives/spr2025/entries/natural-theology/.

Darwin, Charles. *On the Origin of Species*. Editör Julian Huxley. East Rutherford: Signet, 2003.

Dawkins, Richard. *Kör Saatçi*. Çeviren Feryal Halatçı. Tübitak Yayınları, 2013.

Hume, David. *Dialogues Concerning Natural Religion*. 2. bs. Editör Richard H. Popkin (editor). Hackett Classics. Hackett, 2012.

Paley, William. *Natural theology: or, evidence of the existence and attributes of the deity, collected from the appearances of nature*. Editör Matthew Eddy ve David M. Knight. New York: Oxford University Press, 2006.

Polkinghorne, John C. *One World: The Interaction of Science and Theology*. Philadelphia: Templeton Press, 2007.

———. *Science and Creation: The Search for Understanding*. Philadelphia: Templeton Press, 2006.

———. *Science and Religion in Quest of Truth*. London: SPCK Publishing, 2011.

———. *Science and Theology*. New Haven: SPCK/Fortress Press, 1998.

Reçber, Mehmet Sait. "Tanrı'nın Varlığının Delilleri". İçinde *Din Felsefesi*, editör Recep Kılıç. Ankara: Ankuzem Yayınları, 2013.

Swinburne, Richard. *Tanrı Var mı*. Çeviren Muhsin Akbaş. Bursa: Arasta Yayınları, 2001.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TÜRKİYE'DE GÜMÜŞ EKONOMİ VE AKTİF YAŞLANMA POLİTİKALARI: OLANAKLAR, SINIRLILIKLAR VE ÖNERİLER

Doç. Dr. Gülferah ERTÜRKMEN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Finans ve Bankacılık Bölümü ,Kahramanmaraş ,Türkiye
ORCID ID: 0000-0003-2239-0241, gbozkaya@ksu.edu.tr

Doç. Dr. Hüseyin ÇELİK
Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Diyarbakır, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-2455-9381, huseyincelik@dicle.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma, yaşlanan toplumun ortaya çıkardığı sosyal ve ekonomik zorluklara yanıt olarak geliştirilen gümüş ekonomi kavramına odaklanmakta ve bu çerçevede Türkiye'nin mevcut durumu ile politika fırsatlarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Düşen doğurganlık oranları ve artan yaşam beklentisiyle birlikte dünya genelinde hızlanan yaşlanma süreci, yalnızca sağlık ve bakım hizmetlerini değil, aynı zamanda iş gücü piyasasını, konut tasarımını, ulaşım altyapısını ve tüketim modellerini doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda, 50 yaş ve üzeri bireylerin ihtiyaçlarına yönelik ürün ve hizmetlerde oluşan yeni talep, yaşlı nüfusu ekonomik bir yük olmaktan çıkarıp bir fırsat alanına dönüştürmektedir.

Çalışma, gümüş ekonominin küresel ölçekte yarattığı fırsatları inceledikten sonra, Türkiye'de yaşlı bireylerin sosyoekonomik hayata katılımı, aktif yaşlanma uygulamaları ve yaş dostu politikaların mevcut durumu üzerine yoğunlaşmaktadır. Gümüş ekonominin temel bileşenleri olan yaşa uygun konut, ulaşım, sağlık ve dijital hizmetlerdeki gelişmeler, Türkiye özelinde ele alınmakta; bu alanlardaki uygulamalar, eksiklikler ve potansiyeller analiz edilmektedir. Son olarak, Türkiye'de gümüş ekonominin gelişimini destekleyecek, yaşlı bireylerin aktif, üretken ve bağımsız yaşamlarını teşvik edecek sosyal politika önerilerine yer verilmektedir. Bu yönüyle bildiri, yaşlanan toplumlara yönelik sürdürülebilir kalkınma yaklaşımlarına katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Gümüş Ekonomi, Aktif Yaşlanma, Yaş Dostu Politikalar

SILVER ECONOMY AND ACTIVE AGING POLICIES IN TÜRKİYE: OPPORTUNITIES, LIMITATIONS, AND RECOMMENDATIONS

ABSTRACT

This research focuses on the concept of the silver economy, developed in response to the social and economic challenges posed by an aging society, and aims to assess Türkiye's current situation and policy opportunities within this framework. The accelerating aging process worldwide, accompanied by declining fertility rates and increasing life expectancy, directly affects not only health and care services but also the labor market, housing design, transportation infrastructure, and consumption patterns. In this context, the new demand for products and services tailored to the needs of individuals aged 50 and over is transforming the elderly population from an economic burden into an opportunity.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

The research examines the opportunities created by the silver economy on a global scale, then focuses on the participation of older individuals in socio-economic life in Türkiye, active aging practices, and the current state of age-friendly policies. Developments in age-appropriate housing, transportation, health, and digital services, which are key components of the silver economy, are addressed specifically in the context of Türkiye; practices, shortcomings, and potential in these areas are analyzed. Finally, the paper presents social policy recommendations that will support the development of the silver economy in Türkiye and encourage active, productive, and independent living for older individuals. In this respect, the paper aims to contribute to sustainable development approaches for aging societies.

Keywords: Silver Economy, Active Aging, Age-Friendly Policies

1. GİRİŞ

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de yaşlanan nüfus, sosyal politika, ekonomi, sağlık ve şehir planlaması gibi birçok alanı doğrudan etkileyen temel bir dönüşüm sürecini beraberinde getirmektedir. Doğurganlık oranlarının düşmesi, yaşam süresinin uzaması ve tıbbi gelişmelerin artması, toplumların demografik yapısını köklü bir şekilde değiştirmiştir. Bu dönüşüm, yaşlı bireylerin yalnızca bakım gereksinimi olan bir grup olarak değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan katkı sunabilecek bir toplumsal aktör olarak yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Bu bağlamda, son yıllarda "aktif yaşlanma" ve "gümüş ekonomi" kavramları, yaşlılık politikalarının yeniden şekillendirilmesinde önemli bir zemin oluşturmuştur. Aktif yaşlanma, bireylerin yaşlanma sürecinde sağlıklı, üretken ve sosyal olarak katılımcı bir yaşam sürmelerini amaçlayan bütüncül bir yaklaşımdır. Öte yandan gümüş ekonomi, yaşlı nüfusun ihtiyaç ve taleplerine yönelik olarak ortaya çıkan ekonomik potansiyeli tanımlamakta; bu nüfusun yalnızca tüketici değil, aynı zamanda üretici ve yenilikçi bir rol üstlenebileceğini vurgulamaktadır (Koru Uzkurt, 2023; Klimczuk, 2021).

Türkiye, demografik yapısında yaşanan bu dönüşümle birlikte, yaşlı nüfusa yönelik sosyal politikaları ve ekonomik planlamaları yeniden düşünmek zorundadır. TÜİK (2024) verilerine göre Türkiye'de 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfusa oranı %10,3'e ulaşmış, bu oranın önümüzdeki yıllarda daha da artacağı öngörülmektedir. Yaşlı bağımlılık oranlarındaki artış, sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki baskıyı artırırken, aktif yaşlanma politikalarının daha stratejik ve yaygın bir biçimde uygulanmasını gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'de yaşlı nüfusa yönelik uygulanan aktif yaşlanma politikaları incelenmekte; bu politikaların mevcut durumu, fırsatları ve sınırlılıkları analiz edilmektedir. Ayrıca yaşlanan toplumun ekonomik dinamiklerini merkeze alan gümüş ekonomi kavramı çerçevesinde, yaşlı bireylerin ekonomik hayattaki rolü ve bu alandaki gelişme potansiyeli tartışılmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin yaşlanan nüfusu karşısında izlediği sosyal politika yaklaşımlarını değerlendirmek ve sürdürülebilir, kapsayıcı öneriler geliştirmektir.

2. YAŞLANAN NÜFUS VE GÜMÜŞ EKONOMİ: KAVRAMSAL BİR İNCELEME

Dünya genelinde doğurganlık oranlarının azalması ve yaşam süresinin uzaması, toplumların yaş yapısını köklü biçimde değiştirmekte ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payını hızla artırmaktadır. Bu demografik dönüşüm, sağlık sistemlerinden sosyal güvenlik yapısına, işgücü piyasalarından tüketim kalıplarına kadar pek çok alanı yeniden düşünmeyi zorunlu kılmaktadır (Iparraguirre, 2019). Bu bağlamda gümüş ekonomi, yaşlanan nüfusu yalnızca "bakım gerektiren bir grup" olarak değil; aynı zamanda üretim, tüketim, tasarruf ve

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yatırım kararlarıyla ekonomik büyümeyi etkileyen aktif bir aktör olarak ele alan kavramsal bir çerçeve sunmaktadır (Koru Uzkurt, 2023).

Gümüş ekonomi, genel olarak 50 yaş ve üzeri bireylerin ihtiyaç ve tercihlerine yönelik mal ve hizmetler ile bu kesimin işgücü, bilgi birikimi ve sermaye birikimini içeren geniş bir ekonomik alanı ifade etmektedir (Şenay Avcı, Ulusal & Kırışık Sürer, 2025). Bu yaklaşım, yaşlanmayı sadece maliyet ve yük perspektifinden ele alan klasik sosyal politika anlayışından ayrılarak, yaşlı nüfusun tüketim ve üretim potansiyelini ekonominin yeni bir büyüme dinamiği olarak konumlandırmaktadır (Erkan Bal, Kabcuk & Kutluay Tutar, 2025). Dolayısıyla gümüş ekonomi, hem sosyal refahın korunmasını hem de yeni istihdam alanlarının ve yenilikçi ürün-pazarların geliştirilmesini hedefleyen çift yönlü bir politika alanı olarak görülebilir.

Avrupa Birliği ölçeğinde yapılan çalışmalar, gümüş ekonominin ulusal ve bölgesel ölçekte farklı modeller üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Klimczuk (2016), Avrupa Birliği'nde gümüş ekonomiye ilişkin ulusal ve bölgesel modelleri karşılaştırmalı olarak analiz ederek, yönetişim yapıları, kurumsal kapasite, yerel aktörlerin rolü ve politik öncelikler arasındaki farklılıklara dikkat çekmektedir. Bu analiz, gümüş ekonomik politikalarının "tek tip" bir modelle uygulanamayacağını; her ülkenin demografik yapısı, kurumsal kapasitesi ve refah rejimi ile uyumlu esnek tasarımlara ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır. Devam niteliğindeki çalışmasında Klimczuk (2021), gümüş ekonomiyi yaşlanma politikalarında "yapıcı bir yanıt" olarak konumlandırmakta ve kamu politikasının, yaşlı nüfusu dışlayan değil, onların bilgi, deneyim ve tüketim gücünü stratejik olarak değerlendiren bir düzleme taşınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Gümüş ekonomi literatürü, kavramı yalnızca teorik bir çerçeve olarak ele almakla kalmayıp somut sektörler ve alanlar üzerinden de tartışmaktadır. Turizm sektörü bu alanların başında gelmektedir. Çin'de gümüş turizmi üzerine yapılan araştırmalar, yaşlı bireylerin turizm talebinin hem hızla büyüyen bir pazar segmenti olduğunu hem de bu segmentin sağlık, bakım, kültür ve rekreasyon hizmetlerinin entegrasyonunu gerektiren çok boyutlu bir alan yarattığını göstermektedir (Yao & He, 2025). Bu çalışmalar, gümüş turizmin sadece tüketim harcamaları açısından değil, sağlık turizmi, kültürel mirasın aktarımı ve yerel kalkınma dinamikleri açısından da önemli fırsatlar sunduğunu ortaya koymaktadır.

Yerel ve bölgesel kalkınma perspektifinden bakıldığında, gümüş ekonominin küçük kentler ve yavaş şehirler için de kritik bir potansiyel barındırdığı görülmektedir. Polonya'daki Cittaslow ağı üzerine yapılan çalışma, yaşlanan nüfusun yerel üretim, el sanatları, gastronomi ve hizmet sektörleriyle ilişkilendirilerek bölgesel kalkınmaya katkı sağlayabilecek bir kaynak olduğunu ortaya koymaktadır (Wierzbicka & Farelnik, 2024). Benzer biçimde, bölgesel düzeyde küçük işletmelerin yaşlı bireylerin deneyim, mesleki bilgi ve sosyal ağlarından yararlanarak rekabet güçlerini artırabileceği; "gümüş kuşağın" KOBİ'ler için bir tür profesyonel rezerv ve destek mekanizması olabileceği vurgulanmaktadır (Chechetova, Kondratenko & Lelyuk, 2022). Bu bulgular, gümüş ekonominin sadece ulusal makro politikalarla değil, aynı zamanda yerel kalkınma stratejileriyle ilişkilendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Gümüş ekonominin bir diğer boyutu, inovasyon ve teknoloji politikalarıyla olan kesişimidir. Jackson, Pappel ve Yahia (2023), yaşlanan nüfus, gümüş ekonomi ve ulusötesi inovasyon ağları arasındaki etkileşimi inceleyerek, özellikle sağlık teknolojileri, akıllı ev sistemleri, yardımcı cihazlar ve dijital hizmetler gibi alanlarda yaşlılara yönelik ürün ve hizmet geliştirme süreçlerinin küresel inovasyon ekosistemleri içinde stratejik bir yer tuttuğunu belirtmektedir. Bu çerçevede, gümüş ekonomi yalnızca mevcut talebe cevap veren bir pazar değil; aynı zamanda Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin yönlendiği, yeni iş modellerinin ve işbirliği ağlarının ortaya çıktığı bir alan olarak şekillenmektedir. Xu (2025), yaşlanan nüfus bağlamında "yeni nitelikli üretken güçler" ile gümüş ekonominin yüksek kaliteli kalkınmasının

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ilişkilendirilmesi gerektiğini vurgulamakta; dijitalleşme, otomasyon ve bilgi yoğun üretimin, yaşlı nüfusa yönelik katma değerli ürün ve hizmetlerin geliştirilmesinde belirleyici olacağını ileri sürmektedir.

Türkiye özelinde yapılan çalışmalar, gümüş ekonominin hem fırsat hem de tehdit barındıran ikili doğasına işaret etmektedir. Erkan Bal, Kabcuk ve Kutluay Tutar (2025), Türkiye'de gümüş ekonominin makroekonomik dengeler, sosyal güvenlik sistemi ve sektörel yapı açısından bir avantaj mı yoksa tehdit mi olduğu sorusunu tartışmakta ve bu alanda politik tercihlerin belirleyici olacağını vurgulamaktadır. Şenay Avcı, Ulusal ve Kırışık Sürer (2025) ise gümüş ekonomiyi Türkiye bağlamında fırsatlar ve zorluklar ekseninde ele alarak, yaşlı nüfusun tüketim kalıpları, sağlık ve bakım hizmetlerine yönelik artan talep, sosyal güvenlik sistemi üzerindeki baskılar ve yeni istihdam alanları gibi boyutları sistematik biçimde incelemektedir. Bu çalışmalarda, gümüş ekonominin sürdürülebilir bir politika alanı olarak değerlendirilebilmesi için demografik eğilimlerin yanı sıra kurumsal kapasite, veri temelli planlama ve çok sektörlü işbirliklerinin gerekliliği ön plana çıkarılmaktadır.

Türkiye'de gümüş ekonomiyi kavramsal bir dönüşüm alanı olarak ele alan çalışmalar, yaşlı nüfusun tüketici kimliğinin yanı sıra kültürel, sosyal ve ekonomik sermayesini de dikkate almaktadır. Koru Uzkurt (2023), gümüş ekonomiyi toplumsal ve ekonomik bir dönüşüm modeli olarak ele alarak, yaşlı bireylerin yalnızca "hizmet alan" değil; aynı zamanda "talep yaratan", "pazar şekillendiren" ve "bilgi üreten" aktörler olduğunu vurgulamaktadır. Bu perspektif, yaşlanmayı pasif bir süreç olarak değil, toplumsal katılımın farklı biçimlerde yeniden tanımlandığı dinamik bir dönem olarak çerçevelendirmektedir. Iparraguirre (2019) de benzer şekilde, yaşlanma ekonomisini sadece sosyal harcamalar bağlamında değil, yeni tüketim kalıpları, tasarruf davranışları ve kuşaklar arası transferler üzerinden analiz etmekte ve gümüş ekonominin bu çok boyutlu süreçlerin kesişiminde ortaya çıktığını belirtmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, yaşlanan nüfus ve gümüş ekonomi ilişkisi, demografik baskı söyleminin ötesine geçerek ekonomik, sosyal ve mekânsal dönüşümlerin kesiştiği geniş bir inceleme alanı sunmaktadır. Kavramsal olarak gümüş ekonomi, yaşlı nüfusun ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan bir politika seti olmanın ötesinde, inovasyon, bölgesel kalkınma, istihdam, sosyal içerme ve kamu maliyesi gibi pek çok alanla doğrudan ilişkili bütüncül bir çerçeve olarak görülmelidir. Literatürdeki bulgular, uygun stratejiler, kurumsal düzenlemeler ve çok aktörlü işbirlikleriyle desteklendiği takdirde gümüş ekonominin, yaşlanan nüfusu ekonomik ve toplumsal açıdan "aktif bir sermaye"ye dönüştürme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir (Klimczuk, 2021; Xu, 2025). Böylece yaşlanma, yalnızca yönetilmesi gereken bir risk değil, aynı zamanda doğru tasarlanmış gümüş ekonomi politikaları ile sürdürülebilir kalkınma için stratejik bir fırsat alanı hâline gelebilmektedir.

3. GÜMÜŞ EKONOMİ: OLANAKLAR VE POTANSİYEL SEKTÖRLER

Yaşlanan nüfusun artışı, modern ekonomiler için hem zorluklar hem de önemli fırsatlar sunmaktadır. Demografik dönüşümün hızlanması, yaşlı bireylerin tüketim tercihlerini ve harcama kalıplarını önemli bir ekonomik parametreye dönüştürmektedir. Bu bağlamda gümüş ekonomi, yaşlı nüfusun yalnızca bakım gereksinimleri çerçevesinde değil; aynı zamanda artan tüketim gücü, birikimli yaşam deneyimi ve teknolojiyi kullanma kapasitesiyle şekillenen geniş bir ekonomik alan olarak değerlendirilmektedir (Yolusever, 2025). Hem gelişmiş ekonomilerde hem de gelişmekte olan ülkelerde, yaşlanan nüfusun ekonomik etkileri yeni pazar olanakları yaratmakta ve birçok sektörde yenilikçi iş modellerinin ortaya çıkmasını teşvik etmektedir (Chen & Li, 2023).

Gümüş ekonominin yükselişi, sadece yaşlılara yönelik tüketim talebinin artmasından ibaret değildir. Aynı zamanda yeni teknolojiler, inovasyon süreçleri ve girişimcilik faaliyetleri için de geniş bir potansiyel sunmaktadır. İleri yaş gruplarının ihtiyaçları, KOBİ'ler ve yenilikçi girişimler için önemli fırsatlar yaratırken, uluslararası literatür bu pazarın hızla büyüdüğünü ve

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

gelecekte ekonomik büyümenin önemli bileşenlerinden biri olacağını göstermektedir (Sekuloska & Erceg, 2024). Latin Amerika ve Avrupa gibi bölgelerde yapılan araştırmalar, aktörlerin çeşitliliği ve gelişen trendlerin gümüş ekonomisini çok sektörlü ve stratejik bir alan hâline getirdiğini vurgulamaktadır (Jiménez vd., 2021).

3.1. Temel Olanaklar ve Ekonomik Potansiyel

Gümüş ekonomi, yaşlı nüfusun istikrarlı satın alma gücü ve özgün ihtiyaçları sayesinde küresel ölçekte hızla büyüyen bir pazar yaratmaktadır. Bu pazarın 2025 yılı itibarıyla trilyonlarca dolarlık bir hacme ulaşacağı öngörülmekte, özellikle teknolojik yeniliklerin bu büyümeyi hızlandırdığı belirtilmektedir (Gao vd.., 2023). Teknolojik inovasyonun, yaşlanan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamada hem üretim hem de hizmet sektörlerinde belirleyici olduğu; yenilikçi ürün tasarımlarının ve hizmet modellerinin ekonomik büyümeyi desteklediği görülmektedir (Li vd., 2025).

Gümüş ekonomisi aynı zamanda girişimcilik ekosistemine yeni fırsatlar sunmaktadır. Hızla artan yaşlı nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ürün ve hizmet geliştirme süreçleri, "gümüş inovasyon" kavramını ön plana çıkarmaktadır. Özellikle sağlık teknolojileri, yaşlı dostu ürün tasarımları ve akıllı sistemler alanında girişimcilik faaliyetlerinin arttığı görülmekte, bu durum demografik dönüşümün güçlü bir inovasyon kaynağı olduğunu göstermektedir (Kohlbacher, Herstatt & Levsen, 2015). Benzer şekilde, Slovakya örneğinde olduğu gibi birçok ülkede yaşlanan nüfusun bölgesel ekonomik gelişmeyi ve sektör çeşitlenmesini destekleyen bir unsur hâline geldiği ifade edilmektedir (Sika, 2020).

3.2. Potansiyel Sektörler

Sağlık ve Bakım Hizmetleri: Gümüş ekonominin en güçlü sektörlerinden biri sağlık ve bakım hizmetleridir. Uzun dönem bakım, rehabilitasyon, sağlık turizmi, ilaç endüstrisi, evde bakım hizmetleri ve medikal teknolojiler yaşlı nüfusun artmasıyla hızla genişleyen alanlar arasında yer almaktadır. Ayrıca geronteknoloji uygulamalarının yaşlı refahını artırdığı, teknolojik çözümlerin bakım süreçlerini hem kolaylaştırdığı hem de maliyetleri azalttığı ifade edilmektedir (Banu Metin, 2023). Çin'de yapılan çalışmalar da sağlık ve bakım sektörünün, yaşlanan nüfusun gereksinimlerine paralel olarak hizmet sektörünü dönüştürdüğünü göstermektedir (Zhang vd.., 2024).

Finans ve Sigorta Hizmetleri: Yaşlı bireylerin emeklilik, tasarruf, yatırım ve mülk yönetimi gibi alanlarda artan talebi, finans sektörünü gümüş ekonomi doğrultusunda yeniden şekillendirmektedir. Dijital bankacılık, yaşlı dostu finansal danışmanlık, risk yönetimi ve uzun ömür riskine yönelik sigorta ürünleri giderek çeşitlenmektedir. Yapay zekâ tabanlı finansal yönetim araçlarının yaşlı bireyler için önemli kolaylıklar sağladığı da belirtilmektedir (Wang, 2025).

Turizm ve Konaklama:"Gümüş turizm" olarak adlandırılan ve yaşlı bireylerin özel ihtiyaçlarına göre uyarlanmış turizm hizmetleri, küresel düzeyde hızla büyümektedir. Yaşlı dostu oteller, sağlık odaklı tatil programları, düşük riskli seyahat rotaları ve özel ulaşım hizmetleri bu sektörün temel unsurlarını oluşturmaktadır. Hizmet tasarımında güvenlik, konfor ve erişilebilirlik ön planda tutulmakta; buna bağlı olarak yeni turizm ürünleri ortaya çıkmaktadır (Jiménez vd.., 2021).

Dijital ve Akıllı Ürünler: Teknolojik yenilikler, yaşlı bireylerin bağımsızlığını korumada kritik bir rol oynamaktadır. Akıllı ev sistemleri, sensör tabanlı güvenlik çözümleri, giyilebilir sağlık izleme cihazları, tele-tıp uygulamaları ve kişiselleştirilmiş dijital hizmetler gümüş ekonominin en hızlı büyüyen alanları arasındadır (Li vd., 2025). Dijital dönüşüm, hem kamu hizmetlerinin hem de özel sektör ürünlerinin yaşlılara daha kolay ulaşmasını mümkün kılmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Eğitim ve İstihdam: Gümüş ekonomi kapsamında yaşam boyu öğrenme, dijital okuryazarlık ve yaşlı bireylerin işgücüne katılımını destekleyen politikalar giderek önem kazanmaktadır. Aktif yaşlanma perspektifi, yaşlıların toplumsal katılımını güçlendirmeyi ve istihdamda daha fazla yer almalarını teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Korkmaz & Korkut, 2018). Buna ek olarak, bilgi ve deneyim aktarımına dayalı mentorluk ve danışmanlık modelleri, yaşlı bireylerin iş yaşamında kalmasını mümkün kılan yenilikçi uygulamalar arasında yer almaktadır (Demirbilek & Öktem Özgür, 2017).

4. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE 'DE YAŞLI NÜFUS

Günümüzde hem dünya genelinde hem de Türkiye'de yaşlı nüfusun oranı giderek artmakta, bu durum demografik dönüşümün en belirgin göstergelerinden biri haline gelmektedir. Tıbbi gelişmeler, yaşam standartlarının yükselmesi ve doğurganlık oranlarındaki düşüş, insanların daha uzun süre yaşamasına ve dolayısıyla yaşlı bireylerin toplum içindeki payının artmasına neden olmaktadır. Bu değişim, sağlık hizmetlerinden sosyal güvenlik sistemlerine kadar birçok alanda yeni politikaların geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Türkiye de bu küresel eğilimden etkilenmekte; özellikle 65 yaş ve üzeri bireylerin sayısındaki artış, yaşlanma olgusunun ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarını tartışmaya açmaktadır.

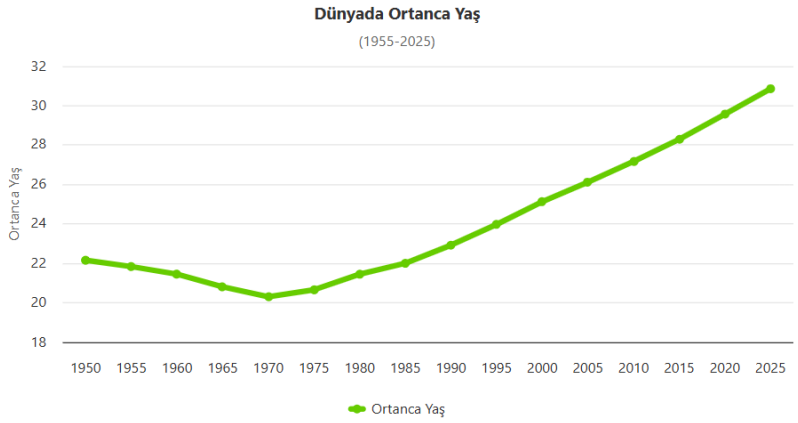

1955 yılında yaklaşık 22 olan dünya ortanca yaşı, 1970'e kadar az da olsa düşmüş, sonrasında ise istikrarlı bir şekilde yükselerek 2025'te 32 yaşa ulaşacağı öngörülmektedir. Bu artış; doğurganlık oranlarının azalması, sağlık hizmetlerinin gelişmesi ve yaşam süresinin uzamasıyla doğrudan ilişkilidir. Özellikle 1990 sonrası yaşanan hızlı yükseliş, dünya genelinde toplumların yaşlandığını ve bu durumun artık kalıcı bir demografik eğilim haline geldiğini göstermektedir. Ortanca yaşın artması; emeklilik sistemlerinden iş gücüne, sağlık politikalarından şehir planlamasına kadar birçok alanda yeni stratejiler geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

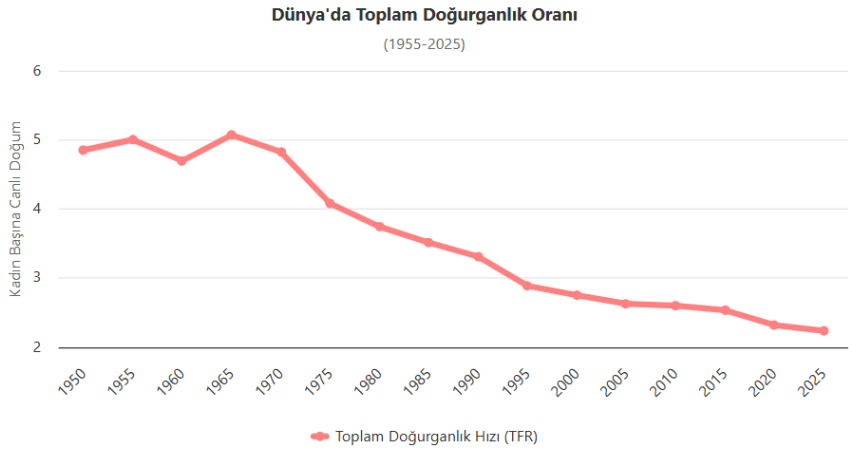

1955 yılında dünya genelinde toplam doğurganlık oranı (TFR) yaklaşık 4,9 çocuk seviyesindeyken, bu oran 1970'lerden itibaren hızlı bir düşüş trendine girmiştir. Kadın başına doğan çocuk sayısı, özellikle 1990'lardan sonra belirgin biçimde azalmış; **2025 yılı tahmini verisine göre bu oran yaklaşık 2,3 düzeyine gerilemiştir. Bu düşüş; şehirleşme, kadınların eğitim düzeyinin yükselmesi, modern doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşması ve yaşam tarzlarındaki değişimle doğrudan ilişkilidir. Doğurganlık oranındaki bu azalma, ortanca yaşın yükselmesine neden olarak toplumların giderek yaşlanmasına yol açmaktadır.

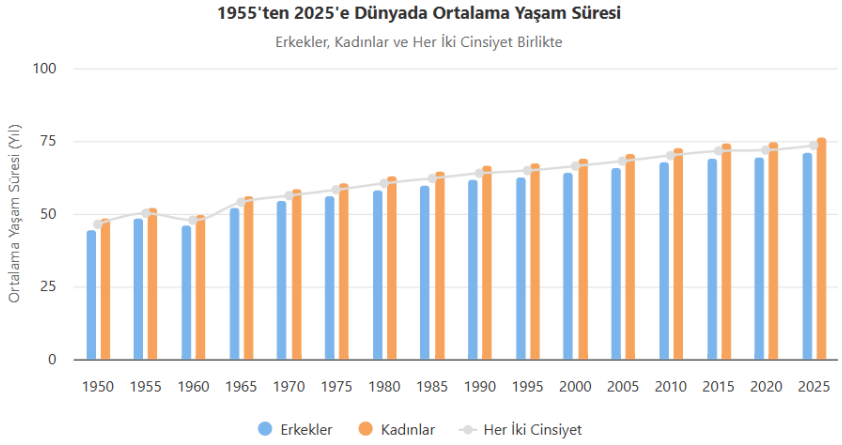

1955 yılında dünya genelinde ortalama yaşam süresi yaklaşık 50 yıl civarındayken, bu değer yıllar içinde düzenli olarak artmış ve 2025 tahminine göre ortalama yaşam süresi 74 yıl seviyesine ulaşmıştır. Veriler, kadınların erkeklerden her dönemde daha uzun yaşadığını açıkça göstermektedir. Özellikle sağlık hizmetlerinin gelişmesi, beslenme koşullarının iyileşmesi ve bebek ölüm oranlarının azalması bu artışta belirleyici rol oynamıştır. Yaşam süresindeki bu uzama, doğurganlık oranlarının düşmesi ve ortanca yaşın yükselmesiyle birleştiğinde, dünya genelinde yaşlı nüfusun artmasına güçlü bir zemin hazırlamaktadır.

Türkiye'de Yaşlı Nüfus

Türkiye'de 65 yaş ve üzeri bireyler "yaşlı nüfus" olarak tanımlanmakta ve bu gruba ilişkin veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından düzenli şekilde yayımlanmaktadır. Son yıllarda yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı dikkat çekici biçimde artış göstermiştir. Bu artış; doğurganlık oranlarının düşmesi, ortalama yaşam süresinin uzaması ve sağlık koşullarındaki iyileşmeler gibi çeşitli faktörlerle ilişkilidir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TÜİK'in 2024 verilerine göre, Türkiye'nin toplam nüfusu yaklaşık 85 milyon, yaşlı nüfus oranı ise %10,3 olarak kaydedilmiştir. Bu, yaklaşık 8,8 milyon kişinin 65 yaş ve üzeri olduğunu göstermektedir. 2013'ten itibaren yaşlı nüfusun yıllık artış hızında düzenli bir yükseliş gözlenmektedir. Ayrıca yaşlı bireylerin cinsiyet dağılımına bakıldığında, kadınların oranı erkeklerden daha yüksektir. 2024 yılı itibariyle yaşlı kadınların oranı %55,4, erkeklerin ise %44,6'dır (TÜİK, 2025).

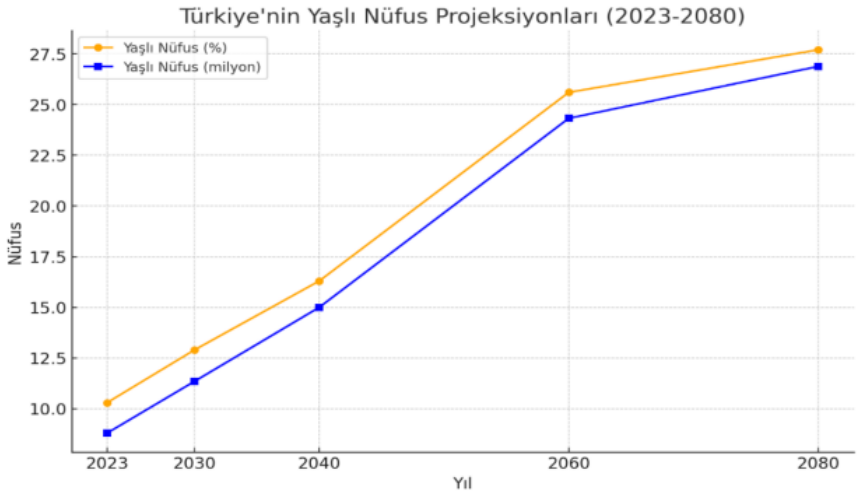

Türkiye'de yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte "yaşlı bağımlılık oranı" da giderek yükselmektedir. Bu oran, çalışma çağındaki her 100 kişiye karşılık gelen yaşlı birey sayısını ifade eder. 2018 yılında %12,9 olan bu oran, 2024'te %15,0 seviyesine çıkmıştır. TÜİK projeksiyonlarına göre bu artış ilerleyen yıllarda da devam edecek; 2030'da %19,6**,** 2040'ta %25,3**,** 2060'ta %37,5 ve 2080'de %43,6 seviyelerine ulaşması beklenmektedir.

Aynı şekilde yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı da gelecekte ciddi artışlar gösterecektir. 2023'te %10,3 olan bu oran, 2030'da %12,9**,** 2040'da %16,3**,** 2060'ta %25,6 ve 2080'de %27,7'ye çıkacaktır. Bu demografik değişim, sosyal güvenlik sisteminden sağlık hizmetlerine kadar birçok alanda köklü dönüşümleri zorunlu kılmaktadır. Türkiye'nin hızla yaşlanan bir toplum haline gelmesi; yaşlı bakım hizmetlerinin güçlendirilmesi, sağlık altyapısının genişletilmesi ve sosyal politikalarda yeniden yapılanmayı gerekli kılmaktadır (TÜİK, 2024).

5. AKTİF YAŞLANMA POLİTİKALARI: MEVCUT DURUM VE ANALİZ

Yaşlanma, Türkiye'de giderek daha önemli bir sosyal politika alanı haline gelirken, aktif yaşlanma kavramı da bu politikaların merkezine yerleşmiştir. Aktif yaşlanma, bireylerin yaşlandıkça sağlıklarını koruyarak, topluma katılımlarını sürdürerek ve yaşamdan memnuniyet duyarak yaş almalarını hedefler (Celik & Özbaş, 2021). Bu yaklaşım, yaşlı bireyleri sadece bakım hizmeti alan pasif bireyler olarak değil, toplumsal yaşamın aktif birer öznesi olarak kabul etmektedir.

Türkiye'de aktif yaşlanmaya yönelik politikalar son yıllarda daha fazla ön plana çıkmaktadır. Yaşlı dostu kent uygulamaları, sosyal katılım projeleri ve yaşlılara yönelik eğitim ve kültür faaliyetleri bu politikalardan bazılarıdır (Canpolat & Taştı, 2022). Özellikle kent planlamasında yaşlı bireylerin ihtiyaçlarına yönelik düzenlemeler yapılması, "yaş dostu şehir" yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmektedir (Tamkoç & Bilgin, 2020).

Ankara örneğinde yapılan bir saha çalışmasında, sosyal destek sistemlerinin geliştirilmesi ve yaşlı bireylerin yaşam alanlarında bağımsız şekilde hareket edebilmelerinin sağlanmasının, aktif yaşlanmayı desteklediği gözlemlenmiştir (Erbil & Hazer, 2023). Bununla

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

birlikte, kırsal ve kentsel bölgelerdeki yaşlı bireylerin sosyal katılım düzeyleri arasında önemli farklar olduğu da görülmektedir. Özellikle kırsalda yaşayan yaşlı bireyler, sosyal izolasyonla daha fazla karşı karşıya kalmakta ve toplumsal hayata katılımları sınırlı kalmaktadır (Yılmaz vd., 2023).

Yaşlı bireylerin yaşam memnuniyeti ile aktif yaşlanma politikalarının başarısı arasında da doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Türkiye'de yapılan araştırmalara göre, yaşamdan memnuniyet düzeyini etkileyen başlıca faktörler arasında sağlık durumu, ekonomik güvence, sosyal destek ve eğitim seviyesi yer almaktadır (Celik vd., 2018). Ayrıca Zhang ve arkadaşları (2022), yaşam boyu öğrenme olanaklarının yaşlı bireylerin zihinsel ve sosyal yönden aktif kalmaları açısından büyük önem taşıdığını vurgulamaktadır.

Türkiye'de aktif yaşlanma politikaları geliştirilmiş olsa da bu hizmetlerin coğrafi ve sosyoekonomik eşitsizlikler nedeniyle her birey için erişilebilir olmadığı görülmektedir. Politikaların sürdürülebilirliği açısından, yaşlı bireylerin ihtiyaçlarına duyarlı, katılımcı ve bütüncül bir yaklaşım geliştirilmesi gerekmektedir (Celik & Özbaş, 2021).

5.1. Temel Zorluklar ve Sınırlılıklar

Türkiye'de aktif yaşlanma politikalarının geliştirilmesine yönelik adımlar atılmış olsa da uygulamada pek çok sorunla karşılaşılmaktadır. En temel sorunlardan biri, yaşlılara yönelik politikaların çok sayıda kurum tarafından parçalı şekilde yürütülmesi ve bu kurumlar arasında koordinasyon eksikliğinin bulunmasıdır (Sarıipek & Cuhadar, 2017). Sağlık, sosyal hizmet ve yerel yönetimler arasında etkin bir iş birliğinin sağlanamaması, hizmetlerin dağınık ve yetersiz kalmasına neden olmaktadır.

Uzun dönemli bakım hizmetlerinin sınırlı olması da önemli bir yapısal sorundur. Türkiye'de yaşlı bireylerin büyük kısmı aileleri tarafından desteklenmekte, kurumsal bakım hizmetlerine erişim hem sınırlı hem de maliyetlidir. Bu durum, aile üzerindeki bakım yükünü artırırken, yaşlı bireylerin ihtiyaçlarının profesyonelce karşılanamamasına yol açmaktadır (Ismail & Hussein, 2021; Değirmenci, 2022).

Aktif yaşlanma politikalarının başarısını kısıtlayan bir diğer önemli faktör, sosyoekonomik eşitsizliklerdir. Düşük gelirli ve eğitimsiz yaşlı bireyler, sosyal etkinliklere ve hizmetlere erişim konusunda daha dezavantajlı durumdadır. Özellikle kırsal bölgelerde bu bireylerin sağlık, ulaşım ve eğitim hizmetlerinden faydalanma oranları düşüktür (Celik & Özbaş, 2021). Bu durum, yaşlılar arasındaki yaşam kalitesi farkını artırmakta ve sosyal dışlanmayı derinleştirmektedir.

Çalışma hayatı açısından da yaşlı bireylerin karşılaştığı sınırlamalar göz ardı edilemez. Türkiye'de yaşlı bireylerin iş gücüne katılımı oldukça sınırlıdır ve emeklilik genellikle ekonomik bağımlılık süreci olarak görülmektedir. Bu da yaşlı bireylerin üretkenliğini sürdürebilmeleri önünde önemli bir engel oluşturmaktadır (Sığın, 2016).

Ayrıca, yaşlı bireylerin sosyal politikalar içinde genellikle "bakım gerektiren bireyler" olarak tanımlanması, aktif yaşlanma anlayışıyla çelişmektedir. Yaşlılık, sadece destek ve bakım gerektiren bir dönem değil, aynı zamanda bireyin deneyim ve birikimiyle topluma katkı sunabileceği verimli bir yaşam evresidir (Owusu-Addo vd., 2020). Bu nedenle yaşlı bireylerin sosyal katılımlarını destekleyecek yapılar ve zihniyet dönüşümü de en az hizmet sunumu kadar önemlidir. Türkiye'de aktif yaşlanma politikalarının başarıya ulaşması için kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi, hizmetlerin yaygınlaştırılması ve yaşlı bireylerin toplumsal hayatta aktif rol almasını destekleyecek yeni mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir. Bu dönüşüm, hem yapısal reformları hem de yaşlılığa dair toplumsal algının değişmesini zorunlu kılmaktadır.

SONUÇ

Türkiye'de ve dünyada hızla yaşlanan nüfus yapısı, geleneksel sosyal politika anlayışlarının ötesine geçilmesini ve yaşlı bireylerin toplumsal hayata aktif biçimde katılımını önceleyen yeni yaklaşımların geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Aktif yaşlanma politikaları,

yalnızca yaşlı bireylerin sağlık ve bakım ihtiyaçlarını değil; aynı zamanda onların üretken, bağımsız ve sosyal yönden katılımcı bir yaşam sürmelerini hedeflemelidir. Türkiye, bu yönde çeşitli adımlar atmış olsa da mevcut uygulamalar, yapısal eksiklikler ve bölgesel eşitsizlikler nedeniyle sınırlı bir etki yaratmaktadır.

Gümüş ekonomi kavramı ise yaşlı bireyleri ekonomik yükten çok potansiyel bir sermaye olarak değerlendiren yenilikçi bir bakış açısı sunmaktadır. Yaşa duyarlı ürün ve hizmetlere yönelik artan talep, yalnızca sosyal hizmetler alanında değil; sağlık teknolojileri, turizm, finans ve dijital dönüşüm gibi birçok sektörde yeni fırsatlar yaratmaktadır. Bu durum, yaşlı nüfusun tüketim gücü ve birikimiyle ekonomik büyümeye katkı sağlayabileceğini göstermekte; yaşlanmayı bir kalkınma stratejisine dönüştürme potansiyelini barındırmaktadır.

Ancak hem aktif yaşlanma politikalarının hem de gümüş ekonominin başarıya ulaşabilmesi için, Türkiye'nin karşılaştığı temel zorlukların bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Kurumsal koordinasyon eksikliği, uzun dönemli bakım altyapısının yetersizliği, sosyoekonomik eşitsizlikler ve yaşlı bireylerin karar alma süreçlerine yeterince dahil edilmemesi, bu alandaki temel sınırlılıklardır. Bunların aşılması için çok sektörlü iş birliklerinin kurulması, veri temelli politika geliştirme mekanizmalarının güçlendirilmesi ve yaşlı bireylerin yalnızca "hizmet alıcısı" değil, aynı zamanda "katkı sunan bireyler" olarak kabul edilmesi gerekmektedir (Sarıipek & Cuhadar, 2017; Ismail & Hussein, 2021).

Sonuç olarak, Türkiye'nin yaşlanma sürecini bir "sosyal kriz" olarak değil, doğru yönlendirilmiş politikalarla bir "kalkınma fırsatı"na dönüştürmesi mümkündür. Aktif yaşlanma yaklaşımı ile gümüş ekonomi anlayışı arasında kurulacak güçlü entegrasyon, hem yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artıracak hem de sosyal refah devleti anlayışını sürdürülebilir bir zemine oturtacaktır. Bu kapsamda, yaşlı bireylerin bilgi, deneyim ve potansiyellerini toplumsal dönüşüm süreçlerine dahil eden kapsayıcı politikalar, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik geleceği açısından stratejik bir öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

Canpolat, Ş., & Taştı, E. (2022). The change in the active ageing index in Türkiye in the 2008–2020 period: A comparative analysis with EU countries. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. https://doi.org/10.21560/spcd.vi.1074414

Chechetova, N., Kondratenko, N., & Lelyuk, N. (2022). *Silver economy – reserve and professional support of small businesses in the region*. International Scientific Journal "Internauka". Series: "Economic Sciences". https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-7-8169

Chen, L., & Li, Q. (2023). *The economic impact of Canada's aging population*. Advances in Economics, Management and Political Sciences. https://doi.org/10.54254/2754-1169/34/20231704

Çelik, S., & Özbaş, A. (2021). Aging in Turkey: Social, psychological and financial issues. In *Science Across Cultures: The History of Non-Western Science*. https://doi.org/10.1007/978-3-030-76501-9_19

Çelik, S., Çelik, Y., Hikmet, N., & Khan, M. (2018). Factors affecting life satisfaction of older adults in Turkey. *The International Journal of Aging and Human Development, 87*(4), 392–414. https://doi.org/10.1177/0091415017740677

Değirmenci, S. (2022). Long-term care in Turkey: Towards a growing crisis of aged care. *Journal of Population and Social Studies, 30,* Article 031. https://doi.org/10.25133/jpssv302022.031

Demirbilek, T., & Öktem Özgür, A. (2017). *Gümüş ekonomi ve aktif yaşlanma bağlamında yaşlı istihdamı*. Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 10(1), 14–28.

Erbil, D., & Hazer, O. (2023). Active aging model: Sample of Ankara. *Educational Gerontology*, *49*(9), 979–993. https://doi.org/10.1080/03601277.2023.2191076

Erkan Bal, Ç., Kabcuk, E., & Kutluay Tutar, F. (2025). *Gümüş ekonomi Türkiye için bir avantaj mı, tehdit mi?* Journal of Economics and Research, 6(2), 1–20. https://doi.org/10.53280/jer.1656553

Gao, W., Chen, Y., Xu, S., Lyulyov, O., & Pimonenko, T. (2023). *The role of population aging in high-quality economic development: Mediating role of technological innovation*. SAGE Open, 13. https://doi.org/10.1177/21582440231202385

Iparraguirre, J. (2019). *The silver economy*. In *Economics and Ageing*. https://doi.org/10.1007/978-3-030-29013-9_12

İsmail, M., & Hussein, S. (2021). An evidence review of ageing, long-term care provision and funding mechanisms in Turkey: Using existing evidence to estimate long-term care cost. *Sustainability*, *13*(11), 6306. https://doi.org/10.3390/su13116306

Jackson, E., Pappel, I., & Yahia, S. (2023). *Transnational innovation networks, population aging and the silver economy: Challenges, opportunities and the state of play*. Human Factors, Business Management and Society. https://doi.org/10.54941/ahfe1003895

Jiménez, C., Requejo, J., Foces, M., Okumura, M., Stampini, M., & Castillo, A. (2021). *Silver economy: A mapping of actors and trends in Latin America and the Caribbean*. https://doi.org/10.18235/0003237

Klimczuk, A. (2016). *Comparative analysis of national and regional models of the silver economy in the European Union*. Comparative Political Economy: Comparative Regional Economies eJournal. https://doi.org/10.3384/ijal.1652-8670.15286

Klimczuk, A. (2021). *The silver economy as a constructive response in public policy on aging*. Labor: Public Policy & Regulation eJournal. https://doi.org/10.2139/ssrn.3879888

Kohlbacher, F., Herstatt, C., & Levsen, N. (2015). *Golden opportunities for silver innovation: How demographic changes give rise to entrepreneurial opportunities to meet the needs of older people*. Technovation, 39, 73–82. https://doi.org/10.1016/j.technovation.2014.05.002

Korkmaz, A., & Korkut, G. (2018). *Gümüş ekonomi ve aktif yaşlanma bağlamında toplumsal katılım*. İş ve Hayat, 4(8), 257–272.

Koru Uzkurt, B. (2023). *Toplumsal ve ekonomik bir dönüşüm olarak gümüş ekonomi modeli*. Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi, 15(1), 299–324.

Li, C., Chen, Z., Wu, W., Gao, B., & Zou, L. (2025). *Population aging, technological innovation and industrial differentiation*. Frontiers in Public Health, 13. https://doi.org/10.3389/fpubh.2025.1502713

Metin, B. (2023). *Demografik yaşlanma ve teknoloji ilişkisi: Gümüş ekonomide yenilik odaklı geronteknoloji uygulamalarının yaşlı refahı açısından değerlendirilmesi*. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 58(3), 2231–2248. https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.23.08.2179

Owusu-Addo, E., Ofori-Asenso, R., Batchelor, F., Mahtani, K., & Brijnath, B. (2020). Effective implementation approaches for healthy ageing interventions for older people: A rapid review. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, *92*, 104263. https://doi.org/10.1016/j.archger.2020.104263

Sarıipek, D., & Cuhadar, S. (2017). Implementation of a "self-sufficient ageing" policy and possible challenges: Case of Turkey. https://doi.org/10.24917/9788380840911.10

Sekuloska, J., & Erceg, A. (2024). *Silver economy as an opportunity for SME growth*. International Scientific Conference ERAZ - Knowledge Based Sustainable Development. https://doi.org/10.31410/eraz.2024.19

Sığın, A. (2016). Old age in Turkey within the context of working life and retirement. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute, 2016*(25), 87–101. https://doi.org/10.5505/pausbed.2016.23865

Sika, P. (2020). *Potential for the development of the silver economy under the conditions of the Slovak Republic*. 4th EMAN Conference Proceedings. https://doi.org/10.31410/eman.2020.81

Şenay Avcı, F., Ulusal, F., & Kırışık Sürer, H. (2025). *Gümüş ekonomi: Zorluklar ve fırsatlar*. Sosyal Güvence, 28, 1595–1616. https://doi.org/10.21441/sosyalguvence.1609225

Tamkoç, B., & Bilgin, Ö. (2020). Aktif yaşlanma bağlamında yaş dostu kent kavramı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. https://doi.org/10.21560/spcd.vi.816372

Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *Nüfus projeksiyonları 2023–2100* (Bülten No: 53699). https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-Projeksiyonlari-2023-2100-53699

Wang, Z. (2025). *Technological innovations in the silver economy: AI-driven financial management, smart products, and entrepreneurial support for aging populations*. Applied and Computational Engineering. https://doi.org/10.54254/2755-2721/2025.20844

Wierzbicka, W., & Farelnik, E. (2024). *Population aging and the potential for developing a silver economy in the Polish national Cittaslow network*. Sustainability. https://doi.org/10.3390/su16166768

Worldometers. (2023). *Dünya Demografisi*. Erişim: https://www.worldometers.info/tr/demografi/dunya-demografisi/#pop

Xu, G. (2025). *Research on empowering high-quality development of the silver economy with new quality productive forces in the context of an aging population*. Modern Economics & Management Forum. https://doi.org/10.32629/memf.v6i3.4015

Yao, W., & He, B. (2025). *Research on silver tourism in China: Themes, theoretical frameworks, and methodological approaches*. Asia Pacific Economic and Management Review. https://doi.org/10.62177/apemr.v1i3.275

Yılmaz, M., Uyanık, G., Kundakçı, G., Baybuğa, M., Altay, B., Cingil, D., Bakan, A., Aktaş, B., Çapik, C., Erol, S., Pehlivan, Ş., & Fidan, G. (2023). Social participation of older adults in rural and urban areas: A cross-sectional survey in Turkey. *Journal of Aging & Social Policy, 37*(3), 341–358. https://doi.org/10.1080/08959420.2023.2286162

Yolusever, A. (2025). *Economics of longevity and aging populations*. İktisat İşletme ve Uluslararası İlişkiler Dergisi. https://doi.org/10.58654/jebi.1627286

Zhang, K., Kan, C., Luo, Y., Song, H., Tian, Z., Ding, W., Xu, L., Han, F., & Hou, N. (2022). The promotion of active aging through older adult education in the context of population aging. *Frontiers in Public Health, 10*, 998710. https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.998710

Zhang, M., Chen, C., Zhou, X., Wang, X., Wang, B., Huan, F., & Liu, J. (2024). *The impact of accelerating population aging on service industry development: Evidence from China*. PLOS ONE, 19. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0296623

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BEŞERÎ SERMAYE VE DIŞ TİCARETİN BÜYÜME DİNAMİKLERİNE ETKİSİ: AMPİRİK BULGULAR

Doç. Dr. Hüseyin ÇELİK
Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Diyarbakır, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-2455-9381, huseyincelik@dicle.edu.tr

Doç. Dr. Gülferah ERTÜRMEN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Finans ve Bankacılık Bölümü ,Kahramanmaraş ,Türkiye
ORCID ID: 0000-0003-2239-0241, gbozkaya@ksu.edu.tr

ÖZET

Ekonomik büyüme teorilerinin tarihsel gelişimine bakıldığında, 1960'lı yıllara kadar beşeri sermayenin emek kavramı içinde homojen bir unsur olarak ele alındığı görülmektedir. Ancak Schultz'un (1962) öncü çalışmalarıyla birlikte, beşeri sermaye kavramı öne çıkmış ve emeğin heterojen yapısı -bireylerin farklı yetenek ve becerilere sahip olduğu- kabul görmeye başlamıştır. Ayrıca, Keesing ve Kenen gibi iktisatçıların "Nitelikli İşgücü Teorisi" ile, beşeri sermayesi gelişmiş ülkelerin yüksek katma değerli ürünler ihraç edeceğini öne sürmeleri, beşeri sermayenin önemini daha da belirginleştirmiştir.

Bu çerçevede çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisi için 1971–2020 döneminde beşerî sermaye, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisini ampirik olarak incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, kişi başına gelir bağımlı değişken; okullaşma oranı (beşerî sermaye göstergesi), ihracat ve ithalat ise bağımsız değişkenler olarak modele dahil edilmiş ve model ARDL yöntemiyle tahmin edilmiştir. Ampirik analiz bulguları, değişkenler arasında %1 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisi bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca beşerî sermaye ve ithalatın ekonomik büyümeyi pozitif yönde, ihracatın ise negatif yönde etkilediği belirlenmiştir.

Elde edilen sonuçlar, beşerî sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki belirleyici rolünü bir kez daha ortaya koymaktadır. Bunun yanında dışa açık ekonomilerde ithalatın tüketim ve yatırım mallarına erişim kanalıyla büyümeyi desteklediği görülmektedir. Öte yandan ihracatın negatif etkiye sahip olması, ihracat bileşenlerinin yapısı ve dış ticaret hadlerindeki bozulma ile açıklanabilir.

Anahtar kelimeler: Beşeri sermaye, Dış ticaret, Gelir, Türkiye, ARDL

THE IMPACT OF HUMAN CAPITAL AND FOREIGN TRADE ON GROWTH DYNAMICS IN THE TURKISH ECONOMY: EMPIRICAL EVIDENCE

ABSTRACT

An examination of the historical development of economic growth theories reveals that, until the 1960s, human capital was treated as a homogeneous component within the labor factor. However, with the pioneering work of Schultz (1962), the concept of human capital gained prominence in economic analysis, and the heterogeneity of labor—reflecting individuals'

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

differing skills and abilities—began to be widely acknowledged. Additionally, the "Skilled Labor Theory" developed by economists such as Keesing and Kenen emphasized that countries with more advanced human capital tend to export higher value-added products, further underscoring the importance of human capital accumulation for economic structure and performance.

In this context, the aim of the present study is to empirically examine the relationship between human capital, foreign trade, and economic growth in the Turkish economy for the period 1971–2020. For this purpose, per capita income was used as the dependent variable, while the schooling rate (as an indicator of human capital), exports, and imports were included in the model as independent variables. The model was estimated using the ARDL approach. Empirical findings indicate the presence of a cointegration relationship among the variables at the 1% significance level. Furthermore, human capital and imports were found to have a positive effect on economic growth, whereas exports exert a negative impact.

These results reaffirm the crucial role of human capital as a key determinant of economic growth. Moreover, in open economies, imports appear to support growth by facilitating access to investment and consumption goods. On the other hand, the negative effect of exports may be attributed to the composition of export goods and potential deterioration in the terms of trade.

Keywords: Human capital, Foreign trade, Economic growth, Turkey, ARDL

GİRİŞ

Ekonomik büyümenin belirleyicileri uzun yıllardır iktisat literatürünün temel araştırma alanlarından biri olmuştur. Klasik ve neoklasik büyüme teorileri başlangıçta büyümeyi büyük ölçüde fiziksel sermaye birikimi ve emek artışıyla açıklamış olsa da, zaman içinde ülkeler arasındaki gelir ve büyüme farklılıklarının bu değişkenlerle tam olarak açıklanamadığı görülmüştür. Bu durum, özellikle beşeri sermaye ve dış ticaret açıklığı gibi yapısal faktörlerin ekonomik büyüme sürecindeki rolüne yönelik ilginin artmasına yol açmıştır (Lucas, 1988; Romer, 1990).

Beşeri sermaye; bireylerin eğitim, beceri, deneyim ve sağlık düzeylerini kapsayan üretken bir unsur olarak kabul edilmekte ve işgücünün verimliliğini artırarak ekonomik büyümeyi desteklemektedir. İçsel büyüme teorileri, beşeri sermaye birikiminin yalnızca üretim sürecine doğrudan katkı sağlamakla kalmayıp aynı zamanda teknoloji üretimi ve adaptasyonu yoluyla uzun dönemli büyümeyi mümkün kıldığını ileri sürmektedir (Lucas, 1988). Ampirik çalışmalar da bu teorik öngörüleri büyük ölçüde desteklemektedir. Hanushek ve Woessmann (2012), eğitim kalitesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin eğitim süresinden daha belirleyici olduğunu ortaya koyarken; Pradhan, Arvin ve Nair (2019), beşeri sermayenin uzun dönemde büyümeyi istikrarlı biçimde desteklediğini göstermiştir.

Dış ticaret ise ülkelerin üretim yapısını dönüştüren, kaynak tahsisini iyileştiren ve teknolojik bilgi akışını hızlandıran önemli bir büyüme kanalıdır. Ticari açıklığın artması, ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklerine uygun şekilde uzmanlaşmasını sağlarken, daha geniş pazarlara erişim yoluyla ölçek ekonomilerinden yararlanmasına olanak tanımaktadır. Ancak literatürde

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ülkelere ve yapısal koşullara bağlı olarak farklılaştığına dikkat çekilmektedir (Chang, Kaltani & Loayza, 2009; Zahonogo, 2016).

Son yıllarda yapılan ampirik çalışmalar, beşeri sermaye ile dış ticaret arasındaki tamamlayıcı ilişkiye özellikle vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşıma göre, dış ticaretten elde edilen büyüme kazanımlarının sürdürülebilir olabilmesi, ülkelerin yeterli beşeri sermaye birikimine sahip olmasına bağlıdır. Lee ve Kim (2006), beşeri sermaye düzeyi yüksek ülkelerde ticari açıklığın büyüme üzerindeki etkisinin daha güçlü olduğunu ortaya koyarken; Ali, Egbetokun ve Memon (2018), gelişmekte olan ülkelerde beşeri sermayenin dış ticaretin büyüme üzerindeki olumlu etkisini artıran kritik bir unsur olduğunu belirtmiştir.

Panel veri analizlerine dayanan daha güncel çalışmalar, bu üçlü ilişkiyi daha kapsamlı biçimde ele almaktadır. Ahmad, Draz ve Yang (2018), Çin için yaptıkları çalışmada, beşeri sermaye ve ticari açıklığın ekonomik büyümeyi uzun dönemde pozitif ve anlamlı biçimde etkilediğini göstermiştir. Benzer şekilde, Karamelikli ve Bayar (2021), Avrupa Birliği ülkelerinde beşeri sermaye ve dış ticaret açıklığının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğunu tespit etmiştir. ASEAN ve yükselen ekonomiler üzerine yapılan çalışmalar da, dış ticaretin büyümeyi destekleyici etkisinin beşeri sermaye birikimiyle güçlendiğini doğrulamaktadır (Nguyen & Doan, 2023; Ahmed & Krishnamurthy, 2022).

Türkiye ve benzeri gelişmekte olan ülkeler açısından değerlendirildiğinde, beşeri sermaye ve dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin yapısal reformlar ve kurumsal kalite ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Özcan ve Arı (2020) ile Işık ve Kısa (2018), Türkiye örneğinde eğitim düzeyi ve dış ticaret hacmindeki artışların ekonomik büyümeyi desteklediğini, ancak bu etkinin uzun dönemde daha belirgin hale geldiğini vurgulamaktadır. Bu bulgular, beşeri sermaye yatırımlarının dış ticaret politikalarıyla uyumlu biçimde tasarlanmasının önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada da Türkiye ekonomisi için beşeri sermaye ve dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi 1971-2020 dönemi için ARDL yaklaşımı ile incelenecektir. Bu bağlamda çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünden sonra ikinci bölümde literatürdeki çalışmalara, üçüncü bölümde veri seti, model ve yöntem, dördüncü bölümde bulgular, beşinci bölümde ise sonuç ve tartışmaya yer verilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

LİTERATÜR

Tablo 1. Beşeri sermaye, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisine ait literatürdeki ilgili çalışmalar

Yazar	Yöntem	Ülke/Ülke Grubu	Periyot	Temel Bulgular
Lee & Kim (2006)	Panel regresyon	OECD	1970–2000	Eğitim düzeyi yüksek ülkelerde dış ticaretin büyüme etkisi daha güçlü; beşeri sermaye ve dışa açıklık tamamlayıcı şekildedir.
Sianesi vd. (2007)	Panel veri analizi	Gelişmiş ülkeler	1971–1998	Eğitim doğrudan büyümeyi desteklemektedir; dış ticaret kanalıyla ilave dolaylı etki ortaya çıkmaktadır.
Dreher (2006)	GMM panel	123 ülke	1970–2000	Ticari küreselleşme büyümeyi destekler; etkinlik beşeri sermaye düzeyiyle artmaktadır.
Chang vd.(2009)	Panel veri	82 ülke	1960–2000	Dış ticaretin pozitif etkisi beşeri sermaye ve finansal gelişme ile birlikte güçlenmektedir.
Aghion vd. (2009)	Panel regressions	OECD	1980–2005	İleri düzey beşeri sermaye dış ticaret yoluyla teknoloji adaptasyonunu hızlandırmaktadır.
Hanushek & Woessmann (2012)	Panel regresyon	50 Ülke	1960–2000	Eğitim kalitesi nicelikten daha önemli; dışa açık ekonomilerde kalite büyümeyi güçlü desteklemektedir.
Zahonogo (2016)	Panel eşik regresyon	Afrika 42 Ülke	1980–2012	Dış ticaretin olumlu etkisi için belirli beşeri sermaye eşiği gereklidir.
Hussain & Haque (2016)	Panel ARDL	Güney Asya Ülkeleri	1973–2014	Uzun dönemde beşeri sermaye ve ihracat büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Pegkas& Tsamadias (2014)	Zaman serisi ARDL	Yunanistan	1960–2011	Beşeri sermaye ve dış ticaret açıklığı uzun dönemde büyümeyi desteklemektedir.
Işik & Kısa (2018)	ARDL sınır testi	Türkiye	1980–2015	Eğitim göstergeleri ve dış ticaret hacmi ekonomik büyümeyi tamamlayıcı biçimde etkilemektedir.
Ali vd. (2018)	Panel GMM	Gelişmekte olan ülkeler	1990–2014	Dış ticaretin büyüme etkisi, yüksek beşeri sermaye ile güçlenmektedir.
Salahuddin & Gow (2016)	ARDL	Güney Afrika	1971–2012	Beşeri sermaye ve ihracat artışı uzun dönemde büyümeyi destekler.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Le vd. (2019)	Panel veri	Asya ülkeleri	1995–2016	Eğitim düzeyi yüksek ülkelerde ticaretin büyüme etkisi daha güçlüdür.
Asghar vd. (2020)	ARDL	Pakistan	1972–2017	Beşeri sermaye, ticaret yoluyla büyümeyi desteklemektedir.
Baranwal (2019)	Eşbütünleşme, VECM	Hindistan	1980–2014	Beşeri sermaye ve dış ticaret uzun dönemde pozitif etki yapar; uzun dönem denge ilişki.
Pradhan vd. (2019)	Panel nedensellik	G20	1991–2016	Değişkenler arasında çift yönlü nedensellikler gözleniyor (ülkelere göre farklılık).
Özcan & Arı (2020)	Toda-Yamamoto nedensellik	Türkiye	1987–2018	Beşeri sermaye ve dış ticaret → ekonomik büyümeye doğru nedensellik mevcuttur.
Ahmad vd. (2018)	ARDL	Çin	1971–2014	Beşeri sermaye ve ihracatın uzun dönemde büyümeyi desteklediği bulunmuştur.
Gylfason & Zoega (2018)	Panel veri	Doğal kaynak zengini ülkeler	1980–2010	Ticari açıklık beşeri sermaye yatırımlarını teşvik ederek büyümeyi artırır.
Habibi & Zabardast (2020)	Panel ARDL	Orta Doğu ülkeleri	1990–2016	Beşeri sermaye ve dış ticaret uzun dönemde pozitif etkiler.
Law, Lee & Singh (2018)	Panel GMM	Gelişmekte olan ülkeler	1990–2015	Dış ticaretin büyümeye katkısı beşeri sermaye seviyesine bağlı.
Hye & Lau (2015)	ARDL	Malezya	1971–2011	Beşeri sermaye ve ticaret uzun dönemde büyümeyi destekler.
Karamelikli & Bayar (2021)	Panel eşbütünleşme	AB ülkeleri	1995–2019	Beşeri sermaye ve dışa açıklık ekonomik büyümeyi pozitif etkiler.
Ahmed & Krishnamurthy (2022)	Panel ARDL	Yükselen piyasa ekonomileri	1995–2018	Uzun dönemde beşeri sermaye, dış ticaret vasıtasıyla büyümeyi destekler.
Nguyen & Doan (2023)	Panel nedensellik, FMOLS	ASEAN ülkeleri	1995–2020	Beşeri sermaye ve dış ticaretin büyüme üzerindeki etkileri tamamlayıcı ve kalıcıdır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı Türkiye ekonomisi için beşeri sermaye ve dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Çalışma 1971-2020 dönemini kapsayan ve yıllık sıklığa sahip veri seti yardımıyla ele alınmıştır. Beşeri sermaye göstergesi olarak ilkokul okullaşma oranı (% brüt) (HUM), mal ihracat (EXP) ve ithalatı (IMP) (sabit 2015 USD), ekonomik büyüme göstergesi olarak da kişi başı düşen gelir (yıllık artış %)(GDP) alınmıştır. Ithalat ve ihracat verisinin doğal logaritması alınarak modele dahil edilmiştir. Veri seti Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir.

Ampirik analizlerde öncelikle serilere ADF ve Phillips-Peron birim kök testi uygulanmıştır. Daha sonraki aşamada birim kök sonuçlarının I(0) ve I(1) düzeyinde farklı mertebelerden durağan olmaları nedeniyle ARDL sınır yaklaşım testinden faydalanılmıştır. Ayrıca ARDL sınır testi yaklaşımının eşbütünleşme, kısa ve uzun dönem tahmin sonuçlarını vermesinden dolayı tercih edilmiştir.

ARDL kısa dönem tahmin sonuçları Denklem 1'de ve uzun dönem tahmin sonuçları ise Denklem 2'de verilmiştir.

$$\Delta GDP_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{p} \alpha_{1i}\, GDP_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} \alpha_{2i}\, HUM_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} \alpha_{3i}\, EXP_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} \alpha_{4i}\, \dot{I}MP_{t-i} + \varphi ECT_{T-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta GDP_t = \varphi_t + \varphi_1 GDP_{t-1} + \varphi_2 HUM_{t-1} + \varphi_3 EXP_{t-1} + \varphi_4 IMP_{t-1} + \sum_{i=1}^{p} \alpha_{1i}\, GDP_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} \alpha_{2i}\, HUM_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} \alpha_{3i}\, EXP_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} \alpha_{4i}\, IMP_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

BULGULAR

ADF ve PP birim kök testlerinden elde edilen bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir. Çalışmada kullanılan serilerin durağanlık özelliklerinin değişkenlere göre farklılaştığını göstermektedir. GDP değişkeni, hem ADF hem de PP testlerine göre düzey değerlerinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş ve I(0) düzeyinde durağan olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde EXP değişkeni de her iki testte düzeyde %5 anlamlılık düzeyinde durağan çıkmıştır.

Buna karşılık IMP ve HUM değişkenleri düzey değerlerinde hem ADF hem de PP testlerine göre durağan değildir. Ancak bu değişkenlerin birinci farkları alındığında test istatistikleri

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

anlamlı hâle gelmiş ve serilerin I(1) sürecine sahip olduğu belirlenmiştir. Aynı şekilde EXP değişkeninin birinci farklarının da durağan olması, serinin dinamik yapısının fark alma yoluyla istikrara kavuştuğunu göstermektedir.

Tablo 2. Birim Kök Test Sonuçları

	Seviye		Birinci Fark	
Seriler	**ADF**	**PP**	**ADF**	**PP**
GDP	-6.894[a] (0.000)	-6.689[a] (0.000)		
EXP	-3.065[b] (0.035)	-3.018[b] (0.040)	-5.763[a] (0.000)	-5.697[a] (0.000)
IMP	-2.381 (0.152)	-2.381 (0.152)	-6.918[a] (0.000)	-6.918[a] (0.000)
HUM	-2.072[a] (0.000)	-2.163 (0.222)	-4.081[a] (0.000)	-6.347[a] (0.000)

Not: [a] ve [b] sırasıyla p<0,01 ve p<0,05 temsil etmektedir.

Genel değerlendirme itibarıyla, analizde yer alan değişkenlerin I(0) ve I(1) düzeylerinde karışık bütünleşme derecelerine sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, uzun dönem ilişkilerin araştırılmasında hem düzeyde hem de birinci farkta durağan serilerin birlikte kullanılmasına imkân tanıyan ARDL yaklaşımının tercih edilmesini metodolojik açıdan uygun kılmaktadır.

Tablo 3. ARDL Sınır Testi Yaklaşımı Eşbütünleşme Sonuçları

Test İstatistikleri	**Değer**	**K**
F-istatistiği	9.089[a]	3
	Kritik Sınır Değerleri	
Anlamlılık Düzeyleri	**I(0) Sınırı**	**I(1) Sınırı**
%1	4.29	5.61
%5	3.23	4.35
%10	2.72	3.77

Not: [a], p<0,01 temsil etmektedir.

ARDL eşbütünleşme sonuçları Tablo 3'te yer verilmiştir. ARDL sınır testi sonuçlarına göre hesaplanan F-istatistiği değeri 9.089 olarak bulunmuştur. Bu değer, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde verilen üst sınır kritik değerlerinin (I(1)) tamamından büyüktür. Özellikle %1 anlamlılık düzeyinde F-istatistiğinin, ilgili üst sınır değeri olan 5.61'in oldukça üzerinde olması, güçlü bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Bu bulgular doğrultusunda, "değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki yoktur" şeklindeki temel hipotez reddedilmekte ve modelde yer alan değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla, ARDL yaklaşımı çerçevesinde uzun dönem katsayılarının tahmin edilmesi ve hata düzeltme mekanizmasının analiz edilmesi metodolojik olarak uygun görülmektedir.

Tablo 4. ARDL Uzun Dönem Katsayı Sonuçları (3.2.1.0)

Değişkenler	**Katsayı**	**t-istatistiği**	**Olasılık (P-value)**
EXP	-1.019[b]	-2.546	0.015
IMP	1.300[b]	2.679	0.011
HUM	0.213[b]	2.313	0.027
R-kare	0.87	**F-istatistik**	4.27
Düzeltilmiş R-Kare	0.85	**Prob.(F-istatistik)**	0.00

Not: [b] , p<0,05 temsil etmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Tablo 4'te sunulan ARDL uzun dönem katsayı tahminleri, modelde yer alan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki uzun dönem etkilerini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgulara göre EXP değişkeninin katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır ($\beta = -1.019$; $p < 0.05$). Bu sonuç, uzun dönemde ihracattaki artışın bağımlı değişken üzerinde azaltıcı bir etki yarattığını göstermektedir.

Buna karşılık IMP değişkeni pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir katsayıya sahiptir ($\beta = 1.300$; $p < 0.05$). Bu bulgu, uzun dönemde ithalattaki artışın bağımlı değişkeni artırıcı yönde etkilediğine işaret etmektedir. Benzer şekilde HUM değişkeninin katsayısı da pozitif ve anlamlıdır ($\beta = 0.213$; $p < 0.05$), bu durum beşeri sermayenin uzun dönemde ekonomik performans üzerinde olumlu bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Modelin genel açıklayıcılık gücü oldukça yüksektir. R^2 değerinin 0.87 olması, bağımlı değişkendeki değişimin %87'sinin modelde yer alan değişkenler tarafından açıklandığını göstermektedir. Düzeltilmiş R^2'nin 0.85 olarak hesaplanması, modelin örneklem büyüklüğü dikkate alındığında da güçlü bir uyum sergilediğini teyit etmektedir. Ayrıca F-istatistiğinin 4.27 ve buna ait olasılık değerinin 0.00 olması, modelin genel olarak istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, ARDL uzun dönem sonuçları değişkenler arasında anlamlı ve istikrarlı bir uzun dönem ilişkisinin varlığını desteklemekte; elde edilen bulgular, sınır testi sonuçlarıyla tutarlı biçimde modelin uzun dönem yapısının güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 5. ARDL Kısa Dönem Hata Düzeltme Sonuçları (3.2.1.0)

Değişkenler	**Katsayı**	**t-istatistiği**	**Olasılık (P-value)**
Cons	-5.770[a]	-6.374	0.000
D(PGDP(-1))	0.232[c]	1.725	0.093
D(PGDP(-2))	0.246	2.663	0.119
D(EXP)	1.018	0.137	0.891
D(EXP(-1))	-2.137[a]	-3.320	0.002
D(IMP)	4.425[a]	8.903	0.000
CointEq(-1)	-1.136[a]	-6.298	0.000

Not: [a] ve [c] sırasıyla $p<0,01$ ve $p<0,1$ temsil etmektedir.

Tablo 5'te sunulan ARDL kısa dönem hata düzeltme modeli (ECM) sonuçları, değişkenlerin kısa dönem dinamiklerini ve uzun dönem dengesine dönüş hızını ortaya koymaktadır. Modelde yer alan sabit terim (Cons) negatif ve istatistiksel olarak yüksek düzeyde anlamlıdır ($\beta = -5.770$; $p < 0.01$). Bu bulgu, kısa dönemde modele dâhil edilmeyen faktörlerin bağımlı değişken üzerinde azaltıcı bir etkiye sahip olabileceğine işaret etmektedir.Bağımlı değişkenin gecikmeli fark değerleri incelendiğinde, D(PGDP(-1)) değişkeninin %10 anlamlılık düzeyinde pozitif ve sınırda anlamlı olduğu görülmektedir ($p = 0.093$). D(PGDP(-2)) değişkeni ise pozitif işaretli olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu durum, bağımlı değişkenin kısa dönem dinamiklerinde gecikmeli etkilerin sınırlı olduğunu göstermektedir.

İhracat değişkenine ilişkin kısa dönem sonuçlar incelendiğinde, D(EXP) değişkeninin cari dönemde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı, buna karşın D(EXP(-1)) değişkeninin negatif ve %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir ($\beta = -2.137$; $p < 0.01$). Bu bulgu, ihracatın kısa dönemde gecikmeli etkisinin bağımlı değişken üzerinde azaltıcı bir etki

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yarattığını göstermektedir. İthalat değişkeni (D(IMP)) kısa dönemde pozitif ve yüksek derecede anlamlıdır ($\beta = 4.425$; $p < 0.01$). Bu sonuç, ithalattaki artışların kısa dönemde bağımlı değişkeni güçlü biçimde artırdığını ortaya koymaktadır.

Hata düzeltme terimi CointEq(-1) negatif işaretli ve istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır ($\beta = -1.136$; $p < 0.01$). Bu durum, modelde uzun dönem dengesinden sapmaların her dönemde yaklaşık %113'ünün düzeltildiğini ve sistemin hızlı bir şekilde uzun dönem dengesine geri döndüğünü göstermektedir. Ayrıca hata düzeltme teriminin işaretinin negatif ve anlamlı olması, uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin varlığını bir kez daha teyit etmektedir. -1 ila 0 arasında olması gereken hata düzeltme katsayısı -1'den büyüktür.

Grafik 1. CUSUM ve CUSUM^2 Test sonuçları

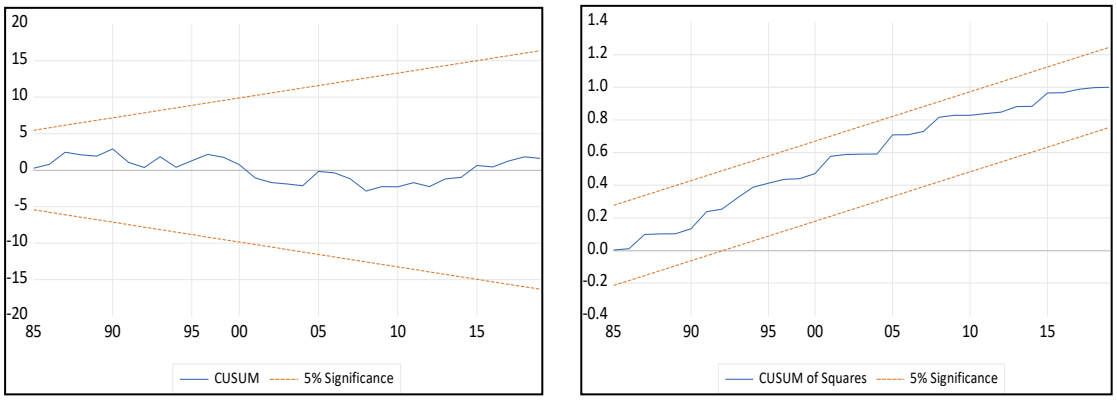

Uzun ve kısa dönem katsayı tahminlerinin istikrarlı olup olmama durumları CUSUM ve CUSUM^2 testleri ile gerçekleştirilmiştir. CUSUM ve CUSUM^2 dağılımları Grafik 1'de gösterilmiştir. İstikrar koşulunun grafikten incelendiği zaman dağılım dağılımların %5 istatistiksel önem düzeyini temsil eden kırmızı çizgiler arasında olması beklenir. Çalışmamıza ait CUSUM ve CUSUM^2 grafikleri incelendiğinde dağılımın beklenen istatistiksel anlamlılık sınırları içinde dağıldığı görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, ekonomik performans ile ihracat (EXP), ithalat (IMP) ve beşeri sermaye (HUM) arasındaki ilişkiler, zaman serisi yöntemleri çerçevesinde ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılarak incelenmiştir. Analizin ilk aşamasında uygulanan ADF ve PP birim kök testleri, değişkenlerin farklı bütünleşme derecelerine sahip olduğunu ortaya koymuş; bazı serilerin düzeyde durağan [I(0)], bazılarının ise birinci farkta durağan [I(1)] olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, değişkenler arasında uzun dönem ilişkilerin araştırılmasında ARDL yaklaşımının metodolojik olarak uygun bir tercih olduğunu göstermiştir.

ARDL sınır testi sonuçları, hesaplanan F-istatistiğinin tüm anlamlılık düzeylerinde üst sınır kritik değerlerini aşması nedeniyle değişkenler arasında güçlü bir uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin varlığını teyit etmiştir. Bu doğrultuda, uzun dönem katsayıları ve kısa dönem dinamikleri güvenilir biçimde tahmin edilmiştir. Uzun dönem katsayı sonuçları, ihracat değişkeninin ekonomik performans üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, ihracat artışlarının uzun dönemde beklenen büyüme

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

etkisini yaratamaması ya da ihracatın düşük katma değerli yapısına işaret ediyor olabilir. Buna karşılık ithalat değişkeninin uzun dönemde pozitif ve anlamlı bir etki göstermesi, özellikle ara malı ve sermaye malı ithalatının üretim kapasitesini ve ekonomik performansı destekleyici rol oynadığını düşündürmektedir. Beşeri sermayenin pozitif ve anlamlı katsayısı ise, insan sermayesindeki gelişmelerin uzun vadede ekonomik performansı artırıcı temel bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Genel olarak elde edilen bulgular, dış ticaret bileşenleri ile beşeri sermayenin ekonomik performans üzerindeki etkilerinin hem kısa hem de uzun dönemde anlamlı ve farklı yönlerde işlediğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, politika yapıcılar açısından yalnızca ihracat hacmini artırmaya odaklanan yaklaşımların yeterli olmayabileceğini; ithalatın niteliği ve beşeri sermaye yatırımlarının ekonomik performansın sürdürülebilirliği açısından kritik önem taşıdığını göstermektedir. Çalışma, ARDL yaklaşımıyla elde edilen bulgular doğrultusunda, ekonomik performansın dış ticaret yapısı ve insan sermayesiyle birlikte ele alınması gerektiğine dair ampirik kanıtlar sunarak literatüre katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Aghion, P., Boustan, L., Hoxby, C., & Vandenbussche, J. (2009). The causal impact of education on economic growth: Evidence from U.S. Journal of Economic Growth, 14(4), 239–273.

Ahmad, N., Draz, M. U., & Yang, S. C. (2018). Trade openness, human capital and economic growth: Empirical evidence from China. Asian Economic and Financial Review, 8(1), 1–14.

Ahmed, S., & Krishnamurthy, V. (2022). Human capital, trade openness and economic growth in emerging economies. Journal of International Trade & Economic Development, 31(4), 567–589.

Ali, M., Egbetokun, A., & Memon, M. H. (2018). Human capital, trade openness and economic growth: Evidence from developing countries. Economic Change and Restructuring, 51(2), 145–166.

Asghar, N., Hussain, Z., & Rehman, H. U. (2020). Human capital, trade openness and economic growth: Evidence from Pakistan. Global Business Review, 21(4), 1012–1027.

Baranwal, G. (2019). Human capital, trade openness and economic growth in India. Journal of Asian Economics, 63, 101132.

Chang, R., Kaltani, L., & Loayza, N. V. (2009). Openness can be good for growth: The role of policy complementarities. Journal of Development Economics, 90(1), 33–49.

Dreher, A. (2006). Does globalization affect growth? Evidence from a new index of globalization. Applied Economics, 38(10), 1091–1110.

Gylfason, T., & Zoega, G. (2018). Natural resources and economic growth: The role of investment. The World Economy, 41(3), 726–751.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Habibi, F., & Zabardast, M. A. (2020). Digitalization, education and economic growth: A comparative analysis of Middle East countries. Journal of the Knowledge Economy, 11(3), 1242–1260.

Hanushek, E. A., & Woessmann, L. (2012). Do better schools lead to more growth? Cognitive skills, economic outcomes, and causation. Journal of Economic Growth, 17(4), 267–321.

Hussain, M. E., & Haque, M. (2016). Impact of economic freedom on the growth rate: A panel data analysis. Economies, 4(2), 5.

Hye, Q. M. A., & Lau, W. Y. (2015). Trade openness and economic growth: Empirical evidence from Malaysia. Journal of Business Economics and Management, 16(1), 221–234.

Işik, C., & Kısa, M. (2018). Beşeri sermaye, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 20, 89–104.

Karamelikli, H., & Bayar, Y. (2021). Human capital, trade openness and economic growth in EU countries. Applied Economics Letters, 28(21), 1815–1819.

Law, S. H., Lee, W. C., & Singh, N. (2018). Revisiting the finance–growth nexus: Role of trade openness and human capital. Economic Modelling, 75, 221–234.

Le, T. H., Kim, J., & Lee, M. (2019). Institutional quality, trade openness and economic growth. Journal of Asian Economics, 62, 64–78.

Lee, J. W., & Kim, H. (2006). Trade, human capital, and economic growth. Journal of Economic Development, 31(2), 1–15.

Nguyen, C. P., & Doan, T. D. (2023). Trade openness, human capital and economic growth: Evidence from ASEAN countries. Heliyon, 9(3), e14021.

Özcan, B., & Arı, A. (2020). Beşeri sermaye ve dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 15(2), 451–470.

Pegkas, P., & Tsamadias, C. (2014). Does higher education affect economic growth? The case of Greece. International Economic Journal, 28(3), 425–444.

Pradhan, R. P., Arvin, M. B., & Nair, M. (2019). The dynamics among human capital, trade openness and economic growth. Economic Analysis and Policy, 64, 273–288.

Salahuddin, M., & Gow, J. (2016). The effects of internet usage, financial development and trade openness on economic growth. Telematics and Informatics, 33(4), 1141–1155.

Sianesi, B., & Van Reenen, J. (2007). The returns to education: Macroeconomics. Journal of Economic Surveys, 17(2), 157–200.

Zahonogo, P. (2016). Trade and economic growth in developing countries: Evidence from sub-Saharan Africa. Journal of African Trade, 3(1–2), 41–56.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TİCARİ BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ÇOK KRİTERLİ ETKİNLİK ANALİZİ

Öğr. Gör. Dr. Erdal DEMİR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, erdaldemir58@hotmail.com.tr

ORCID: 0000-0002-8030-2185

ÖZET

Ticari bankacılık sektöründe performans analizinin önemi, bankaların finansal istikrarı, risk yönetimi kapasitesi ve kaynak kullanım etkinliği açısından giderek daha belirgin hâle gelmektedir. Sektörde rekabetin yoğunlaşması, makroekonomik dalgalanmaların bilanço yapıları üzerindeki etkileri ve aktif-pasif kompozisyonunda yaşanan değişimler, bankaların çok boyutlu performans göstergeleri üzerinden sistematik olarak değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu kapsamda, karar vericilerin yalnızca tek bir finansal göstergeyi değil, birden fazla kriteri eşzamanlı biçimde analiz edebilen analitik yöntemlere ihtiyaç duyduğu açıktır. Bu çalışmada kullanılan çok kriterli karar verme yaklaşımı, iki aşamalı bir metodolojik çerçeveye sahiptir. İlk aşamada, performans kriterlerinin göreli önem düzeylerini objektif biçimde belirlemek amacıyla Entropi yöntemi uygulanmıştır. Entropi yaklaşımı, kriterlerin veri setindeki belirsizlik ve bilgi içeriklerini esas alarak ağırlıkları nicel olarak hesaplamaktadır. İkinci aşamada ise söz konusu ağırlıklar dikkate alınarak yıllara ilişkin performans değerlendirmesi MOOSRA (Multi-Objective Optimization on the basis of Simple Ratio Analysis) yöntemiyle yapılmıştır. MOOSRA, fayda ve maliyet nitelikli kriterleri normalize ederek her yıl için tekil bir performans skoru üretmekte ve böylece dönemler arasındaki etkinlik farklılıklarının karşılaştırılmasına imkân tanımaktadır. Analiz sonuçları, Entropi ağırlıklarının performansı en fazla etkileyen kriterlerin C4 (Net Faiz Geliri/Toplam Varlıklar) ve C6 (Sorunlu Krediler/Toplam Krediler) olduğunu göstermektedir. Buna karşılık en düşük bilgi içeriğine sahip kriterlerin C7 (Sermaye Yeterlilik Oranı) ve C2 (Toplam Krediler/Toplam Varlıklar) olduğu görülmüştür. Bu bulgular, bankaların performansındaki değişimin ağırlıklı olarak kârlılık göstergeleri ve aktif kalitesine ilişkin kriterler tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır. MOOSRA skorları incelendiğinde, yıllar arasında anlamlı performans farklılıkları olduğu, özellikle 2022 yılının en yüksek etkinlik düzeyine, 2021 yılının ise en düşük performansa sahip olduğu belirlenmiştir. Genel olarak, Entropi temelli ağırlıklandırma ve MOOSRA sıralama yaklaşımının ticari bankacılık sektöründeki çok kriterli performans analizine uygulanabilir, açıklayıcı ve nesnel bir çerçeve sunduğu; elde edilen bulguların ise karar vericilere yıllar itibarıyla performans dinamiklerini anlamada ve politika geliştirme süreçlerini desteklemede önemli katkılar sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ticari Bankacılık, ÇKKV, Entropi, MOOSRA

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

MULTI-CRITERIA EFFICIENCY ANALYSIS IN THE COMMERCIAL BANKING SECTOR

Lecturer Dr. Erdal DEMİR

Van Yüzüncü Yıl University, erdaldemir58@hotmail.com.tr

ORCID: 0000-0002-8030-2185

ABSTRACT

The analysis of performance in the commercial banking sector has become increasingly essential due to its critical role in financial stability, risk management capacity, and the efficient allocation of resources. Intensifying competition, the impact of macroeconomic fluctuations on banking activities, and shifts in balance sheet composition necessitate a systematic and multidimensional assessment of banks based on a comprehensive set of performance indicators. In this context, decision-makers require analytical tools capable of evaluating multiple criteria simultaneously rather than relying solely on individual financial ratios. The multi-criteria decision-making (MCDM) framework employed in this study consists of two methodological stages. In the first stage, the Entropy method is applied to objectively determine the relative importance of performance criteria. Entropy quantifies the informational contribution and uncertainty structure of each indicator within the dataset to compute objective weights. In the second stage, these weights are utilized to evaluate year-specific performance through the MOOSRA (Multi-Objective Optimization on the basis of Simple Ratio Analysis) method. MOOSRA normalizes benefit- and cost-type indicators and generates a single composite performance score for each year, thereby enabling an analytical comparison of efficiency levels across time. The empirical results show that the criteria with the highest informational contribution are C4 (Net Interest Income/Total Assets) and C6 (Non-Performing Loans/Total Loans), while the lowest weights are assigned to C7 (Capital Adequacy Ratio) and C2 (Total Loans/Total Assets). These findings indicate that variations in banking performance are primarily driven by profitability and asset-quality-related indicators. The MOOSRA scores further reveal significant differences across years: 2022 exhibits the highest performance level, whereas 2021 represents the weakest period. Overall, the integration of Entropy-based weighting and MOOSRA ranking provides a coherent, objective, and analytically robust framework for evaluating multi-criteria performance in the commercial banking sector. The results offer valuable insights for policymakers and financial decision-makers by illuminating the temporal dynamics of sectoral efficiency and supporting evidence-based strategy development.

Keywords: Commercial Banking, MCDM, Entropy, MOOSRA

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Bankacılık sektörü, modern ekonominin temel bileşenlerinden biri olarak tasarrufların üretken yatırımlara kanalize edilmesi, likidite arzının sağlanması ve ödeme sistemlerinin kesintisiz işletilmesi gibi hayati fonksiyonlar üstlenmektedir. Bu işlevleri nedeniyle bankalar, ekonomik faaliyetlerin sürekliliği açısından hem işletmeler hem de reel sektör için bir finansman kaynağı niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla ekonomik gelişmenin sağlanmasında, özellikle finansal piyasaların büyük kısmını oluşturan bankaların istikrarlı ve etkin şekilde faaliyet göstermesi, finansal sistemin bütünlüğünün korunması ve reel ekonomide kaynakların en uygun biçimde dağıtılması bakımından kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, sektördeki yapısal değişimlerin ve risk dinamiklerindeki farklılaşmaların makroekonomik göstergeler ile genel ekonomik performans üzerinde doğrudan belirleyici etkiler yarattığı görülmektedir (Belke ve Unal, 2017:405; Çoban vd., 2018:525; Karaş, 2024:799). Bu durum, bankacılık sektörünün düzenli ve kapsamlı bir analize tabi tutulmasının gerekliliğini daha da belirgin hâle getirmektedir.

Sürdürülebilir ve uzun vadeli ekonomik büyümenin sağlanması, bankacılık sektörünün performans düzeyine doğrudan bağlı olup bu performans, ekonomik sistemdeki tüm aktörler açısından belirleyici bir gösterge niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda, finansal sistemin temel bileşenlerinden biri olan bankaların sağlıklı bir yapıda faaliyet gösterip göstermediğinin ortaya konulması, etkinlik ve verimliliklerinin düzenli ve sistematik biçimde ölçülmesini gerekli kılmaktadır. Bankalar arasında yapılan karşılaştırmalı performans analizleri, karar alma süreçlerinin nesnel ve güncel verilere dayandırılmasına, performans zafiyetlerinin belirlenip giderilmesine yönelik politika önerilerinin geliştirilmesine ve rekabet avantajı sağlayabilecek alanların tespit edilmesine önemli katkılar sunmaktadır. Ayrıca, bankaların sektördeki konumlarının değerlendirilmesi ve zaman içindeki gelişimlerinin izlenmesi, hem yönetsel karar mekanizmaları hem de düzenleyici otoritelerin politika oluşturma süreçleri açısından kritik bir analitik çerçeve oluşturmaktadır. Bu doğrultuda performans analizine duyulan gereksinim, bankacılık sektörünün dinamik ve sürekli değişen yapısının doğal bir sonucudur. Artan bu ihtiyaçla birlikte, performansın yalnızca tekil bir gösterge üzerinden değerlendirilmesi yetersiz kalmakta; bunun yerine çok boyutlu bir analitik yaklaşımın benimsenmesi önem kazanmaktadır. Nitekim günümüzde bankacılık faaliyetlerinin giderek daha karmaşık hâle gelmesi, performansın tek bir finansal oranla açıklanamayacak kadar kapsamlı bir yapıya büründüğünü göstermektedir. Kârlılık, aktif kalitesi, sorunlu kredilerin düzeyi, sermaye yeterliliği ve likidite gibi çeşitli finansal göstergeler, bankaların genel performans profilini şekillendiren başlıca unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu göstergelerden yalnızca birine odaklanılması, performansın bütüncül yapısını gölgede bırakarak analitik açıdan yanıltıcı sonuçlara yol açabilmektedir. Dolayısıyla kapsamlı, çok boyutlu ve güvenilir performans ölçümü; yöneticiler, yatırımcılar ve düzenleyici otoriteler için vazgeçilmez bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır (Akçakanat vd., 2017:286; Sarı, 2020:101; Çelik, 2018:148; Karaş, 2024:798-799). Bu çerçeve, çok boyutlu analiz tekniklerine duyulan ihtiyacı daha da belirginleştirmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu noktada, söz konusu çok boyutluluğu sistematik biçimde ele alabilen Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri önemli metodolojik avantajlar sunmaktadır. ÇKKV yaklaşımları, farklı ölçek ve yönelimlere (fayda ya da maliyet niteliğine) sahip kriterleri ortak bir değerlendirme platformunda normalize etmekte; böylece kriterler arasındaki göreli önem düzeylerini belirleyerek alternatiflerin, örneğin yılların veya bankaların, çok boyutlu bir perspektiften karşılaştırılabilir hâle gelmesini sağlamaktadır. Bu yöntemler, performans ölçümünde öznel değerlendirmelerin etkisini azaltarak veri temelli daha dengeli bir analiz çerçevesi sunmaktadır (Karahan ve Kızkapan, 2022:442; Karaş, 2024-799). Bu analiz zemini, çalışmanın yöntemsel yaklaşımını oluşturan araçların seçilmesinde belirleyici olmuştur. Bu doğrultuda, çalışmanın temel amacı ticari bankacılık sektörünün yıllar itibarıyla sergilediği performans değişimlerini nesnel bir biçimde ortaya koymak ve bankaların göreli etkinlik düzeylerini çok kriterli bir yaklaşım üzerinden değerlendirmektir. Bankacılık performansının kârlılık, aktif kalitesi, risk düzeyi, likidite yapısı ve sermaye yeterliliği gibi çok sayıda göstergeden meydana gelmesi, performansın tek bir orana indirgenmesini yetersiz kılmaktadır. Bu nedenle çalışmada ÇKKV yöntemlerinden yararlanılarak kriterlerin bütüncül biçimde değerlendirilmesi sağlanmıştır. İlk aşamada Entropi yöntemi uygulanarak kriterlerin veri setindeki bilgi içeriklerine dayalı objektif ağırlıkları belirlenmiş; ikinci aşamada ise bu ağırlıklar kullanılarak MOOSRA yöntemi aracılığıyla yıllara ilişkin performans skorları hesaplanmıştır. Bu yöntemsel yaklaşım, kriterler arası ağırlıklandırmada nesnelliğin artırılması ve performansın dönemsel olarak tutarlı biçimde sıralanması bakımından çalışmanın amacına uygun, güvenilir ve açıklayıcı bir analitik yapı sunmaktadır.

Çalışmanın kalan bölümleri şu şekilde yapılandırılmıştır: İkinci bölümde konuyla ilgili güncel literatür kapsamlı biçimde değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan yöntemler ayrıntılı olarak sunulmuş; dördüncü bölümde veri seti ile örneklem yapısı tanıtılmıştır. Beşinci bölümde yöntemlerin uygulanması sonucunda elde edilen ampirik bulgular paylaşılmış; son bölümde ise genel değerlendirmeler yapılmış, çalışmanın sınırlılıkları ortaya konulmuş ve geleceğe yönelik araştırma önerileri geliştirilmiştir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Ticari bankacılık sektöründe etkinlik analizlerine ilişkin araştırmalarda, çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanıldığı çok sayıda ulusal ve uluslararası ampirik çalışmaya literatürde rastlanmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları, Çizelge 1'de özetlenmiştir.

Çizelge 1. Literatür Özeti

Yazar(lar)	Yöntem(ler)	Örneklem	Sonuç(lar)
Mandic vd. (2014)	Bulanık AHP ve TOPSIS	Sırbistan'da faaliyet gösteren 35 mevduat bankası	Sonuçlara göre analiz döneminde en yüksek performansı Banca Intesa'nın sergilediği görülmektedir.
Yamaltdinova (2017)	Uzman görüşü ve TOPSIS	Kırgızistan bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 15 ticari banka	Sonuçlar, incelenen dönem boyunca finansal performansı en yüksek olan bankanın Demir Kyrgyz International Bank olduğunu ortaya koymaktadır.
Osmani vd. (2017)	AHP	İran bankacılık sektörü	İkili karşılaştırmalardan elde edilen bulgular, İran'da mobil bankacılık

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

			kullanımını en güçlü biçimde belirleyen temel unsurun güvenlik kriteri olduğunu ortaya koymaktadır
Işık (2019)	Entropi ve ARAS	Türk ticari bankaları	Çalışma sonucunda sektörde performans düzeyinin 2010 yılında en yüksek seviyesine çıktığını, 2015 yılında ise en düşük noktasına gerilediğini göstermektedir.
Gözkonan ve Küçükbay (2019)	TOPSIS ve Gri İlişkisel Analiz	Türkiye'de faaliyet gösteren 3 katılım ve 10 mevduat bankası	Çalışma bulguları, gerek gri ilişkisel analiz gerekse TOPSIS yöntemi sonuçlarının, geleneksel bankaların performans açısından üst sıralarda konumlandığını; katılım bankalarının ise genellikle orta ve alt sıralarda yer aldığını göstermektedir.
Koşaroğlu (2020)	SD ve EDAS	BIST'de işlem gören 9 mevduat bankası	Çalışmanın bulguları, incelenen dönem boyunca BIST'te yer alan bankalar arasında en yüksek performansı sergileyen kuruluşun Akbank olduğunu ortaya koymaktadır.
Akgül (2021)	CRITIC ve CoCoSo	BİST'de işlem gören 9 mevduat bankası	Çalışma sonuçlarına göre, İncelenen tüm dönemler itibarıyla Akbank, bankalar arasında en yüksek performansı sergilemiş; buna karşılık ICBC Turkey Bank ise sürekli olarak en düşük performans düzeyine sahip kurum olarak belirlenmiştir.
Yurttadur vd.(2022)	Entropi ve COPRAS	Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat ve katılım bankaları	Analiz bulguları, 2017–2021 döneminde hem katılım bankalarının hem de mevduat bankalarının finansal performanslarını sürekli olarak artırdığını ve her iki banka türünün performans sıralamalarının tamamen örtüştüğünü göstermektedir.
Ecer ve Pamucar (2022)	LOPCOW ve DOBİ	Türkiye'de sürdürülebilirlik raporu yayınlayan 9 banka	Analiz bulguları, sürdürülebilirlik performansına ilişkin banka raporlarının incelenmesi sonucunda Garanti BBVA'nın diğer bankalara kıyasla daha üstün bir performans sergilediğini göstermektedir
Akbulut (2023)	CRITIC ve COPRAS	Türkiye'de faaliyet gösteren 6 katılım bankası	CRITIC yöntemiyle elde edilen sonuçlar, 2019 yılı dışındaki tüm dönemlerde katılım bankalarının performansını en fazla etkileyen göstergenin krediler/toplam aktifler oranı olduğunu ortaya koymaktadır.
Süzülmüş ve Yakut (2024)	CRITIC, PROMETHEE ve EDAS	Türkiyede faaliyet gösteren 21 banka (3 kamu, 8 özel ve 10 yabancı sermayeli banka)	Araştırma bulguları, PROMETHEE ve EDAS yöntemleriyle yapılan analizler sonucunda, yıllar itibarıyla en yüksek performansın kamu sermayeli T.C. Ziraat Bankası A.Ş.'ye ait olduğunu ortaya koymaktadır.
Akbulut (2024)	Gri LOPCOW ve Gri PIV	BIST'de işlem gören mevduat bankaları	Analizler, BIST bankacılık sektöründe yer alan bankalar arasında çevresel sürdürülebilirlik performansı bakımından

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

			en üst düzeyde olan bankanın Yapı Kredi olduğunu ortaya koymaktadır.
Akbulut ve Aydın (2024)	MSD, MPSI ve RAWEC	BİST'te işlem gören 6 banka	Analiz sonuçları, incelenen bankalar arasında en üstün performans sergileyen kuruluşun Garanti BBVA olduğunu ortaya koymaktadır.
Işık vd. (2025a)	F-LBWA, F-LMAW ve MARCOS	Pakistan bankacılık sektöründe faaliyet gösteren halka açık 15 ticari banka	MARCOS yöntemiyle yapılan değerlendirmeler, analiz kapsamındaki bankalar arasında en yüksek performansın MCB'ye, en düşük performansın ise SILK'e ait olduğunu ortaya koymuştur
Işık vd. (2025b)	Küresel bulanık SWARA, SPC ve AROMAN	Türk katılım bankaları	Ağırlıklandırma analizlerinden elde edilen bulgular, İslami bankaların çok boyutlu performansını en güçlü biçimde etkileyen unsurların toplumsal harcamalar ile yönetim kurulunun bağımsızlık ve cinsiyet çeşitliliği bileşenleri olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, karşılaştırmalı analiz sonuçları, söz konusu kriterler çerçevesinde en yüksek performansı sergileyen bankanın Kuvveyt Türk olduğunu göstermektedir.
Demir (2025a)	MPSI ve RAWEC	BİST'de işlem gören Türk ticari bankaları	RAWEC temelli değerlendirmeler, analiz kapsamındaki bankalar arasında Akbank'ın çok boyutlu sürdürülebilirlik performansı açısından en üst sırada konumlandığını ortaya koymuştur.
Demir (2025b)	SV, WEDBA	Moskova Borsası'nda işlem gören 9 banka	WEDBA yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen analiz, incelenen bankalar içinde en yüksek performansın AKB Avangard PAO tarafından, en düşük performansın ise Bank VTB PAO tarafından sergilendiğini ortaya koymaktadır.

3. METODOLOJİ

Bu bölümde, kriterlerin önem düzeylerinin belirlenmesinde kullanılan Entropi yaklaşımı ve yıllara ilişkin başarı sıralamasının tespit edilmesinde kullanılan MOOSRA yaklaşımı tanıtılmıştır.

3.1. Entropi Prosedürü

Entropi kavramı, 1865'te Clausius tarafından ortaya konmuş ve 1948'de Shannon tarafından enformasyon teorisine uyarlanarak belirsizlik ile bilgi düzeyinin ölçümünde temel bir araç hâline gelmiştir. Bu kapsamda entropi, karar süreçlerinde faydalı bilginin miktarını nesnel biçimde değerlendirmeye imkân tanımakta ve aynı zamanda sistemdeki düzensizliği temsil etmektedir. ÇKKV uygulamalarında bir kriterin entropi değerinin artması, o kriterdeki belirsizliğin ve buna bağlı ağırlığın yükseldiğine işaret etmektedir (Zhang vd., 2011; Ecer, 2020). Entropi yönteminin temel üstünlüğü, kriter ağırlıklarını yalnızca karar matrisinden hareketle belirleyerek öznel yargılardan bağımsız bir sonuç üretmesidir. Literatürde bu yönteme

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ilişkin objektif ağırlıklandırma süreci dört aşamada yapılandırılmaktadır (Işık, 2019; Akbulut ve Hepşen, 2021).

Adım 1: Karar matrisinin oluşturulması. İlgili matriste x_{ij}: i alternatifin j kritere göre başarı değerini ifade etmektedir. i=*1,2,3,....m ve* j=*1,2,3,...n* şeklindedir.

$$X=\begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Adım 2: Kriterler, fayda ve maliyet özellikleri dikkate alınarak Eşitlik (2) ve (3) aracılığıyla normalize edilir ve bu işlem sonucunda normalize edilmiş karar matrisi (R) elde edilir.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{mak_{ij}}, \quad (2)$$

$$r_{ij} = \frac{min_{ij}}{x_{ij}}, \qquad min_{ij} \neq 0 \quad (3)$$

Adım 3: Bu aşamada, her bir kritere ait Entropi değeri (e_j) Eşitlik (4) yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$E_j = -k\sum_{i=1}^{m} r_{ij} * \ln(r_{ij}), \quad (4)$$

Yukarıdaki denklemde e_j : Entropi katsayısını, k= 1/ln(m) şeklinde ifade edilen bir sabiti ve r_{ij} normalize edilmiş değerleri gösterir.

Adım 4: Her bir kriter için Entropi ağırlık değeri (w_j) Eşitlik (5) yardımı ile hesaplanmaktadır.

$$w_j = \frac{1-e_j}{\sum_{j=1}^{n}(1-e_j)}, \sum_{j=1}^{n} w_j = 1 \quad (5)$$

3.2. MOOSRA Prosedürü

Das vd. (2012) tarafından geliştirilen MOOSRA yöntemi, karar alternatiflerinin sıralanmasında yaygın biçimde kullanılan pratik bir yaklaşımdır. Gelişmiş matematiksel işlem gerektirmemesi, hızlı uygulanabilmesi ve yüksek güvenilirlik sunması nedeniyle birçok sıralama tekniğine kıyasla avantaj sağlamaktadır. Yöntemin uygulama süreci literatürde dört temel aşamadan oluşmaktadır (Das vd., 2012:159; Azhar vd., 2022:2348).

Adım 1: Başlangıç karar matrisi Eşitlik (6)' deki gibi oluşturulur.

$$X = \left[x_{ij}\right]_{m\times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (6)$$

Adım 2: Karar matrisi (7) numaralı eşitlik yardımıyla normalize edilir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^{m}(x_{ij})^2}} \quad (7)$$

Adım 3: Kriterlere ilişkin ağırlıklar (w*j*)'ler dikkate alınarak Eşitlik (8) yardımıyla ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi elde edilir.

$$a_{ij} = w_j \times r_{ij} \quad (8)$$

Adım 4: Eşitlik (9) yardımıyla alternatiflere ilişkin performans skorları *(Yi)*'ler hesaplanır. İşlem esasen alternatiflerin fayda kriterlerine ilişkin toplan skorlarının maliyet kriterlerine ilişkin toplam skorlarına bölünmesidir. Bu adımda alternatiflerin sıralanması işlemi gerçekleştirilmektedir. Alternatifler azalan düzende sıralandığında en iyi alternatif en yüksek değere sahip olandır.

$$Y_i = \frac{\sum_{j=1}^{t} w_j \times r_{ij}}{\sum_{j=t+1}^{n} w_j \times r_{ij}} \quad (9)$$

4.VERİ SETİ VE ÖRNEKLEM

Bu çalışmanın amacı, 2020-2024 yıllarını kapsayan 5 yıllık dönemde Türk ticari bankacılık sektörünün yıllar itibarıyla sergilediği performans değişimlerini nesnel bir biçimde ortaya koymak ve bankaların göreli etkinlik düzeylerini Entropi ve MOOSRA yöntemleri kullanarak değerlendirmektir. Çalışmada, karar kriteri olarak kullanılan değişkenlerin banka yönetimi açısından fayda veya maliyet durumları Çizelge 2'de sunulmuştur. Ayrıca çalışmada kullanılan yıllık veriler Türkiye Bankalar Birliği (TBB) veri tabanından temin edilmiştir.

Çizelge 2. Temel Performans Göstergeleri

Sıra	Göstergeler	Amaç	Kod
1	Özkaynaklar / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar)	Max	C1
2	Toplam Krediler/Toplam Varlıklar	Max	C2
3	Faiz Geliri/Faiz Giderleri	Max	C3
4	Net Faiz Geliri/Toplam Varlıklar	Max	C4
5	Alınan Krediler/Toplam Varlıklar	Min	C5
6	Sorunlu Krediler/Toplam Krediler	Min	C6
7	Sermaye Yeterlilik Oranı	Max	C7

5. BULGULAR

Bu bölümde, analizde kullanılan Entropi ve MOOSRA modellerine ait ampirik sonuçlar ayrıntılı biçimde sunulmaktadır.

5.1. Entropi Yöntemi ile Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

Uygulamanın ilk bölümünde performans kriterlerine ilişkin önem ağırlıkları Entropi yöntemiyle hesaplanmaktadır. Kriter ağırlıklarının hesaplanabilmesi için öncelikle çizelge 3'de görüldüğü gibi karar matrisi oluşturulur.

Çizelge 3. Karar Matrisi

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7
2024	0,1033	0,5224	1,18	0,188	0,0728	0,0213	0,1914

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2023	0,1117	0,5241	1,3582	0,1155	0,0618	0,0186	0,186
2022	0,1238	0,5606	2,2254	0,1023	0,0566	0,0244	0,1917
2021	0,0945	0,5634	1,7018	0,0741	0,0695	0,0367	0,1806
2020	0,1215	0,63	2,0302	0,0734	0,0642	0,0474	0,1832

Karar Matrisini oluşturduktan sonra, yedi adet değerlendirme kriterine ait veriler öncelikle Eşitlik (2-3) kullanılarak normalize edilmiştir. Ardından, elde edilen bu değerler her bir kriterin sütun toplamına oranlanarak ilgili kriterlere ait nihai normalize değerler oluşturulmuştur. Ardından Eşitlik (4-5) kullanılarak her bir değişken için Entropi katsayısı (e_i), farklılaşma derecesi (d_i) ve Entropi ağırlıkları (w_i) hesaplanmış olup sonuçlar Çizelge 4'te sunulmaktadır. Çizelge 4'te yer alan bulgular incelendiğinde, Entropi ağırlıklarının performans üzerinde en yüksek etkiye sahip kriterlerin C4 (Net Faiz Geliri/Toplam Varlıklar) ile C6 (Sorunlu Krediler/Toplam Krediler) olduğu görülmektedir. Buna karşılık, bilgi içeriği en sınırlı olan kriterlerin ise C7 (Sermaye Yeterlilik Oranı) ile C2 (Toplam Krediler/Toplam Varlıklar) olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 4. Kriterlere İlişkin Hesaplanan Ej, dj ve wj Değerleri

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7
$E_j = -k\sum_{i=1}^{m} r_{ij} * \ln(r_{ij})$	0,9969	0,9985	0,9832	0,9588	0,9976	0,9605	0,9998
$dj = 1 - E_j$	0,0031	0,0015	0,0168	0,0412	0,0024	0,0395	0,0002
$w_j = \frac{1 - E_j}{\sum_{j=1}^{n}(1 - E_j)}$	0,0295	0,0142	0,1607	0,3935	0,0229	0,3775	0,0017
Sıra	4	6	3	1	5	2	7

5.2. MOOSRA Yönteminin Uygulanması

Analizin ikinci aşamasında, Entropi yöntemiyle hesaplanan ağırlık katsayıları MOOSRA yöntemine entegre edilerek yıllara göre performans sıralamaları oluşturulmuştur. Bu doğrultuda ilk olarak, Eşitlik (6) esas alınarak düzenlenen ve Çizelge 3'te sunulan karar matrisi oluşturulmuştur. Ardından, matriste yer alan her bir gözlem değerine Eşitlik (7) uygulanarak normalize edilmiş skorlar hesaplanmış, devamında, normalize edilmiş değerlere Eşitlik (8) doğrultusunda ağırlıkların uygulanmasıyla ağırlıklı normalize skorlar elde edilmiştir. Yöntemin son aşamasında, Eşitlik (9) kullanılarak her bir alternatife ait toplam performans skorları hesaplanmıştır. Elde edilen performans skorları ile bunlara karşılık gelen başarı sıralamaları Çizelge 5'de sunulmaktadır. MOOSRA skorlarına ilişkin bulgular değerlendirildiğinde, yıllar arasında belirgin düzeyde performans farklılıkları bulunduğu görülmekte; özellikle 2022 yılının en yüksek etkinlik seviyesine ulaştığı, buna karşılık 2021 yılının en düşük performansı gösterdiği tespit edilmektedir.

Çizelge 5. MOOSRA Yöntemi Sonuçları

	Max Toplam	Min Toplam	Max/Min (yi)	Sıra
2024	324,576	22,570	14,3807	4
2023	317,573	19,179	16,5580	2
2022	330,790	17,842	18,5402	1
2021	309,770	22,161	13,9782	5
2020	321,472	20,977	15,3248	3

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

6. SONUÇ

Ticari bankacılık sektörünün performansının çok boyutlu bir nitelik taşıması, etkinliğin tek bir finansal göstergeden ziyade birbirini tamamlayan pek çok kriterin birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, Entropi ve MOOSRA yöntemlerinin bütünleşik kullanımıyla 2020–2024 dönemine ilişkin yıllık performans düzeyleri nesnel ve karşılaştırılabilir bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Elde edilen genel bulgular, sektörel etkinliğin dönemsel ekonomik koşullara duyarlı olduğunu ve özellikle kârlılık ile kredi riskine ilişkin göstergelerin performans üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Entropi sonuçları, kriterlerin bilgi içerikleri arasında anlamlı farklılıklar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Net Faiz Geliri/Toplam Varlıklar ile Sorunlu Krediler/Toplam Krediler kriterlerinin toplam bilgi ağırlığının büyük bölümünü oluşturması, bankaların etkinliğinin temel olarak faiz gelirleri üzerinden yaratılan kârlılık ve kredi riskinin yönetim düzeyi tarafından belirlendiğini göstermektedir. Buna karşın Sermaye Yeterlilik Oranı ve Toplam Krediler/Toplam Varlıklar gibi göstergelerin düşük ağırlıklara sahip olması, bu göstergelerin dönemsel değişkenliğinin sınırlı olmasına ve karar vericilere görece daha az bilgi sağlamasına bağlanabilir. Bu bulgular, sektörde sermaye yapısının istikrarlı seyretmesi ve kredi/varlık bileşiminin dönem boyunca radikal değişimler göstermemesiyle uyumludur.

MOOSRA yöntemiyle elde edilen performans skorları da sektörün analiz döneminde homojen bir seyir izlemediğini ortaya koymaktadır. En yüksek etkinlik düzeyi 2022 yılında gerçekleşmiş; bu dönemde faiz gelirlerindeki artış ve kredi riskinin sınırlı düzeyde seyretmesi bankacılık performansını güçlendirmiştir. Buna karşılık 2021 yılı, ekonomik belirsizliklerin ve artan risk göstergelerinin etkisiyle en düşük performans yılı olarak öne çıkmıştır. Diğer yılların sıralamasının 2023, 2020 ve 2024 şeklinde oluşması, sektörün doğrusal olmayan, dalgalı bir performans yapısına sahip olduğunu ve makroekonomik gelişmelerin bankacılık etkinliği üzerinde güçlü bir belirleyicilik taşıdığını göstermektedir. Entropi ile MOOSRA sonuçlarının birbirini desteklemesi, kullanılan bütünleşik yaklaşımın hem metodolojik hem de içeriksel açıdan tutarlı ve güvenilir bir değerlendirme sunduğunu ortaya koymaktadır.

Bu araştırma, kapsamlı bir analitik çerçeve sunsa da bazı yöntemsel ve veri temelli sınırlılıklara sahiptir. Analiz, banka bazlı detaylı veriler yerine sektörün yıllık ortalama finansal göstergelerine dayandığından, bireysel bankaların performans farklılıklarını tam olarak yansıtamamaktadır. Ayrıca yalnızca finansal oranların kullanılması, dijitalleşme, operasyonel verimlilik ve sürdürülebilirlik gibi finansal olmayan unsurların değerlendirme dışında kalmasına neden olmuştur. Çalışmanın 2020–2024 dönemini kapsaması da uzun dönemli yapısal eğilimlerin kapsamlı bir şekilde incelenmesini sınırlandırmaktadır. Ağırlıklandırmada yalnızca Entropi yönteminin tercih edilmesi ise uzman görüşlerine dayalı nitel katkıların modele yansıtılamaması anlamına gelmektedir. Bu nedenlerle gelecekte yapılacak çalışmalarda daha geniş veri setleri, banka bazlı analizler ve farklı ağırlıklandırma tekniklerinin kullanılması, değerlendirme kapsamını güçlendirebilecektir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Sonuç olarak bulgular, bankacılık performansının özellikle kredi riski ve faiz geliri dinamiklerine yüksek duyarlılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda kredi tahsis süreçlerinin daha risk odaklı biçimde yapılandırılması ve faiz riskinin etkin yönetimi sektörel etkinliğin artırılmasına katkı sağlayabilir. Ayrıca bankacılık performansının daha kapsamlı biçimde değerlendirilebilmesi için dijitalleşme düzeyi, sürdürülebilirlik göstergeleri ve operasyonel verimlilik gibi finansal olmayan kriterlerin analitik modellere entegre edilmesi önem taşımaktadır. Genel olarak çalışma, ticari bankacılık sektörüne ilişkin performansın çok boyutlu yapısını nesnel bir çerçevede ortaya koymakta; sektör yöneticileri ve politika yapıcılar için karar verme süreçlerinde faydalanılabilecek analitik bir temel sunmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

[1] Akbulut, O. Y. (2023). Türkiye de Faaliyet Gösteren Katılım Bankalarının Finansal Performansının CRITIC Temelli COPRAS Yöntemiyle Değerlendirilmesi. International Journal of Current Social Science, 2(1), 15–24.

[2] Akbulut, O. Y. (2024). Assessing the environmental sustainability performance of the banking sector: a novel integrated grey Multi-Criteria Decision-Making (MCDM) approach. International Journal of Knowledge and Innovation Studies, 2(4), 239-258.

[3] Akbulut, O. Y. ve Aydın, Y. (2024). A Hybrid Multidimensional Performance Measurement Model Using The MSD-MPSI-RAWEC Model For Turkish Banks. Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty, 11(3), 1157-1183.

[4] Akbulut, O. Y., ve Hepşen, A. (2021). Finansal Performans Ve Pay Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin Entropi ve CoCoSo ÇKKV Teknikleriyle Analiz Edilmesi. Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi, 6(3), 681-709.

[5] Akgül, Y. (2021). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Ticari Bankaların Finansal Performansının Bütünleşik CRITIC CoCoSo Modeliyle Analizi. Ekonomi Ve Finansal Araştırmalar Dergisi, 3(2), 71-90.

[6] Azhar, Z., Mulyani, N., Hutahaean, J., And Mayhaky, A. (2022). Sistem Pendukung Keputusan Pemilihan E-Commerce Terbaik Menggunakan Metode MOOSRA. J. Media Inform. Budidarma, 6(4), 2346-2351.

[7] Belke, M., And Unal, E. A. (2017). Determinants of bank profitability: Evidence from listed and non-listed banks in Turkey. *Journal of Economics Finance and Accounting*, *4*(4), 404-416.

[8] Clausius, R. (1865). On Several Convenient Forms Of The Fundamental Equations Of The Mechanical Theory Of Heat. The Vierteljahrsschrift Of This Society, 10(1), 353-361. Retrieved from https://www.ngzh.ch/

[9] Çelik, M.(2018). Türkiye'de Faaliyet Gösteren Mevduat Bankalarının Performans Analizi: Büyüklük ve Sahiplik Yapısı Ayrımıyla Bir Karşılaştırma. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(2), 146-168.

[10] Çoban, Orhan, Çoban, Ayşe, Kodaz, Şevket Süreyya, Ve Kurt, Duygu Baysal. (2018). Analysıs Of Profıtabılıty In Deposıt Money Banks: Turkey Example. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(18), 523-537.

[11] Das, M. C., Sarkar, B., And Ray, S. (2012). Decision Making Under Conflicting Environment: A New MCDM Method. International Journal of Applied Decision Sciences, 5(2), 142-162.

[12] Demir, E. (2025a). Multı-Crıterıa Sustaınabılıty Performance Analysısof Commercıal Banks In Türkiye Based On MPSI And RAWEC Methods. International Journal of Insurance and Finance , vol.5, no.1, 45-58.

[13] Demir, E.(2025b). CAMELS Değerlendirme Kriterleri Kapsamında Bankacılık Sektöründe Hibrit Bir Karar Verme Modeliyle Finansal Performans Analizi**.** Belke M., Akbulut O. Y. (Ed), Ekonomi ve Finans Alanında Çok Kriterli Karar Verme Uygulamaları–I, 133-147.

[14] Ecer, F. (2020). Çok Kriterli Karar Verme Geçmişten Günümüze Kapsamlı Bir Yaklaşım. Seçkin Yayınevi.

[15] Ecer, F., And Pamucar, D. (2022). A novel LOPCOW-DOBI Multi-Criteria Sustainability Performance Assessment Methodology: An Application İn Developing Country Banking Sector. Omega, 112, 102690.

[16] Gözkonan, Ü. H., ve Küçükbay, F. (2019). Katılım Bankaları İle Geleneksel Bankaların Çkkv Yöntemleri İle Performans Değerlendirilmesi: TOPSIS Ve Gri İlişkisel Analiz Yöntemleri İle Karşılaştırmalı Analiz. International Journal of Economic & Administrative Studies, (25). DOI: 10.18092/ulikidince.538666

[17] Işık, Ö. (2019). Entropi ve TOPSIS Yöntemleriyle Finansal Performans İle Pay Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Kent Akademisi, 12(1), 200-213.

[18] Işık, Ö. (2019). Türk Mevduat Bankacılığı Sektörünün Finansal Performanslarının Entropi Tabanlı ARAS Yöntemi Kullanılarak Değerlendirilmesi. Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(1), 90-99.

[19] Işık, Ö., Adalar, İ., Shabir, M. (2025b). Measuring Efficiency, Productivity And Sustainability Performance For Islamic Banks: A Fuzzy Expert-Based Multi-Criteria Decision Support Model Using Spherical Fuzzy İnformation Journal Title: International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management. DOI: 10.1108/IMEFM-09-2024-0477

[20] Işık, Ö., Shabir, M., Demir, G., Puska, A., ve Pamucar, D. (2025a). A Hybrid Framework For Assessing Pakistani Commercial Bank Performance Using Multi-Criteria Decision-Making. Financial Innovation, 11(1), 38.

[21] Karahan, M., ve Kızkapan, L. (2022). Çok Kriterli Karar Verme Teknikleriyle Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırmalı Analizi. Verimlilik Dergisi, (3), 441-462.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

[22] Karaş, Z. (2024). Türk Bankacılık Sektöründe Çoklu Kriterli Karar Verme Yaklaşımları İle Finansal Performans Değerlendirmesi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 23(90), 798-820.

[23] Koşaroğlu, Ş. M. (2020). Bist'te İşlem Gören Bankalarin Performanslarinin SD ve EDAS Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(3), 406-417.

[24] Mandic, Ksenija., Delibasic, Boris., Knezevic, Snezana And Benkovic, Sladjana (2014). Analysis of the Financial Parameters of Serbian Banks Through the Application of the Fuzzy AHP and TOPSIS Methods. Economic Modelling, 43, 30-37.

[25] Osmani, M., Moradi, K., Rozan, M. Z. A., And Layegh, M. A. (2017). Using AHP Method To Evaluate E-Payment System Factors İnfluencing Mobile Banking Use İn Iranian Banks. International Journal of Business Information Systems, 24(4), 511-528

[26] Ömürbek, N., Eren, H., & Dağ, O. (2017). Entropi-Aras ve Entropi-Moosra Yöntemleri İle Yaşam Kalitesi Açısından AB Ülkelerinin Değerlendirilmesi. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(2), 29-48.

[27] Sarı, T. (2020). "Banka Performans Ölçümünde TOPSİS ve PROMETHEE Yöntemlerinin Karşılaştırılması", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 34(1), 99-117.

[28] Shannon, C. E. (1948). A Mathematical Theory Of Communication. The Bell System Technical Journal, 27(3), 379-423. doi:10.1002/j.1538-7305.1948.tb01338.x

[29] Süzülmüş, S., ve Yakut, E. (2024). Critic Temelli Promethee Ve Edas Teknikleriyle Bankaların Finansal Performanslarının Belirlenerek Karşılaştırılması. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 13(1), 218-239.

[30] Yamaltdinova, A. (2017). Kırgızistan Bankalarının Finansal Performanslarının TOPSIS Yöntemiyle Değerlendirilmesi. International Review of Economics and Management, 5(2), 68-87.

[31] Yurttadur, M., Akbalık, M., ve Taşcı, M. Z. (2022). Entropi ve COPRAS Yöntemleriyle Finansal Performans Analizi: Mevduat Ve Katılım Bankaları Karşılaştırması. Bankacılık Ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi, (16), 13-27.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KARILIK GÖSTERGELERİNE DAYALI ÇOK KRİTERLİ BİR PERFORMANS ANALİZİ

Öğr. Gör. Dr. Erdal DEMİR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, erdaldemir58@hotmail.com.tr

ORCID: 0000-0002-8030-2185

ÖZET

Bankacılık sektöründe kârlılık performansının analizi, finansal sistemin istikrarının sürdürülmesi ve ekonomik büyümenin desteklenmesi açısından stratejik bir önem taşımaktadır. Bu nedenle, bankaların kârlılık profillerinin çok boyutlu karar verme yaklaşımlarıyla değerlendirilmesi, sektördeki rekabet dinamiklerinin ve finansal etkinliğin doğru biçimde izlenmesine imkân sunmaktadır. Bu çalışma, Türkiye'de faaliyet gösteren ticari bankaların kârlılık performansını ölçmek amacıyla Standart Sapma (SD) yöntemi ile Simple Additive Weighting (SAW) yöntemini bütünleştiren analitik bir çerçeve önermektedir. SD yöntemi, performans göstergelerinin veri içindeki değişkenliğini esas alarak ayrıştırıcılık gücü yüksek kriterlere daha fazla ağırlık atamakta; SAW yöntemi ise normalize edilmiş ölçütlere bu ağırlıkların uygulanmasıyla bankaların toplam performans skorlarını hesaplamaktadır. Elde edilen bulgular, kârlılık göstergeleri arasında belirgin bir bilgi farklılaşması olduğunu göstermektedir. Net kâr (zarar)/öz kaynaklar oranı (C1) en yüksek ağırlığa ulaşarak performansı belirlemede en baskın kriter olarak öne çıkmıştır. Vergi öncesi kâr/aktifler oranı (C2) ise en düşük ağırlığı almış ve bankalar arasındaki farklılaşmayı görece daha sınırlı ölçüde yansıtmıştır. SAW sıralama sonuçları, Deutsche Bank A.Ş.'nin en yüksek toplam performans skorunu elde ederek analiz döneminde lider konumda olduğunu, ICBC Turkey Bank A.Ş.'nin ise görece düşük performans nedeniyle son sırada yer aldığını ortaya koymuştur. Bu çalışma, SD ve SAW yöntemlerinin bütüncül yapısı sayesinde bankacılık sektöründeki kârlılık dinamiklerinin daha nesnel ve analitik biçimde değerlendirilmesini sağlamaktadır. Elde edilen bulgular, bankaların stratejik yönetim süreçlerinde karar vericilere yol gösterici nitelikte olup sektör genelinde etkinlik, rekabetçilik ve sürdürülebilirliğin artırılmasına yönelik politika geliştirme çalışmalarına önemli katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık Sektörü, Karlılık Performansı, ÇKKV, SD, SAW

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

A MULTI-CRITERIA PERFORMANCE ANALYSIS BASED ON PROFITABILITY INDICATORS

Lecturer Dr. Erdal DEMİR

Van Yüzüncü Yıl University, erdaldemir58@hotmail.com.tr

ORCID: 0000-0002-8030-2185

ABSTRACT

The analysis of profitability performance in the banking sector holds strategic importance for maintaining financial system stability and supporting sustainable economic growth. Accordingly, the multidimensional evaluation of banks' profitability profiles through advanced decision-making techniques has become essential for accurately monitoring sectoral competitiveness and financial efficiency. This study proposes an analytical framework integrating the Standard Deviation (SD) method for objective criterion weighting with the Simple Additive Weighting (SAW) method for alternative ranking in order to assess the profitability performance of commercial banks operating in Turkey. The SD method assigns higher weights to indicators that exhibit greater variability and thus possess stronger discriminative power, whereas the SAW method computes overall performance scores by applying these weights to normalized criterion values. The empirical findings reveal substantial heterogeneity in the information content of profitability indicators. The net profit (loss) to equity ratio (C1) emerges as the most influential criterion, receiving the highest weight, while the pre-tax profit to total assets ratio (C2) obtains the lowest weight and contributes less to differentiation among banks. According to the SAW results, Deutsche Bank A.Ş. achieves the highest overall performance score, positioning itself as the top-performing institution in the analysis period, whereas ICBC Turkey Bank A.Ş. ranks last due to its relatively weak outcomes across the criteria. By combining the strengths of SD and SAW, this study provides an objective and analytically robust assessment of profitability dynamics within the banking industry. The findings offer valuable insights for strategic decision-makers and contribute to policy development efforts aimed at enhancing efficiency, competitiveness, and long-term sustainability in the sector.

Keywords: Banking Sector, Profitability Performance, MCDM, SD, SAW.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1.GİRİŞ

Bankacılık sektörü, finansal aracılık mekanizması aracılığıyla tasarrufların yatırıma dönüşmesini sağlayarak modern ekonomilerin istikrarı ve sürdürülebilir büyümesi açısından stratejik bir rol üstlenmektedir. Likidite yaratma, ödeme sistemlerinin işleyişini destekleme ve reel sektörün fon ihtiyacını karşılama gibi temel işlevleri sayesinde bankalar hem mikro hem makro ölçekte ekonomik dengeyi güçlendirmekte, bu nedenle performanslarının düzenli olarak ölçülmesi kritik önem taşımaktadır (Işık, 2020: 62; Gazel vd., 2021: 162). Türkiye gibi banka merkezli finansal yapılarda bu önem daha belirgindir; zira sektördeki performans bozulmaları finansal istikrar üzerinde zincirleme etkiler yaratabilmektedir.

Bankaların finansal performansının temel belirleyicilerinden biri olan kârlılık göstergeleri, faaliyet verimliliği, gelir çeşitliliği ve risk yönetimi kapasitesi hakkında kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Özkaynak ve aktif kârlılığı gibi oranların yanı sıra faiz ve faiz dışı gelir yapılarındaki değişimler, bankaların stratejik konumunu ve rekabet gücünü yansıtan önemli göstergelerdir. Literatürde, kârlılık performansının hem makroekonomik koşullardan hem de bankaların içsel yönetim tercihlerinden etkilenmesi nedeniyle çok boyutlu analiz tekniklerine ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır (Erdoğan, 2022: 99-101). Bu bağlamda Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri, farklı niteliklere sahip performans göstergelerinin nesnel ve karşılaştırılabilir biçimde değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Çalışmada kullanılan SD yöntemi, kriterlerin veri içindeki değişkenliğini temel alarak ayrıştırıcılığı yüksek göstergelere daha fazla ağırlık atayan objektif bir teknik olarak öne çıkmaktadır. SD yaklaşımı, kârlılık oranlarındaki bilgi farklılaşmasının analize doğru biçimde yansıtılmasını sağlamaktadır. Buna tamamlayıcı olarak tercih edilen SAW yöntemi ise normalize edilmiş kriter değerlerine SD ile elde edilen ağırlıkların uygulanması yoluyla bankaların toplam performans skorlarını hesaplamakta; şeffaf ve yorumlanabilir yapısı sayesinde finansal performans analizlerinde geniş kullanım alanı bulmaktadır (Özaydın ve Karakul, 2021: 14; Ersoy, 2022: 1450-1451).

Bu çalışma, Türkiye'de faaliyet gösteren ticari bankaların kârlılık göstergelerine dayalı olarak performanslarının SD–SAW bütünleşik çerçevesi ile değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Böylece hem kriterlerin bilgi düzeylerini yansıtan ağırlıklar nesnel biçimde belirlenecek hem de bankaların göreli kârlılık performansları karşılaştırılabilir bir çatı altında analiz edilecektir. Çalışmanın bulgularının, bankaların stratejik yönetim süreçlerinde, sektör içi rekabetin değerlendirilmesinde ve düzenleyici otoritelerin politika tasarımlarında yol gösterici olacağı öngörülmektedir.

Çalışmanın geri kalan kısmı şu şekilde organize edilmiştir: İkinci bölümde konuya ilişkin güncel literatür ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Üçüncü bölümde araştırmada kullanılan yöntemsel çerçeve açıklanmış, dördüncü bölümde veri seti ile örneklem yapısı tanımlanmıştır. Beşinci bölümde yöntemlerin uygulanması sonucunda elde edilen analiz bulguları sunulmuş; son bölümde ise genel değerlendirmeler yapılmış, çalışmanın sınırlılıkları tartışılmış ve gelecekteki araştırmalara yönelik öneriler geliştirilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2.LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatürde ÇKKV yöntemlerinin bankacılık sektörüne uygulandığı seçilmiş çalışmaların bazılarına ilişkin bilgiler Çizelge 1'de derlenerek sunulmuştur.

Çizelge 1. Literatür Özeti

Yazar(lar)	Yöntem(ler)	Örneklem	Sonuç(lar)
Chang (2006)	Gri İlişki Analiz	Tayvan'da 15 mevduat bankası	Analiz sonuçları, mevduat bankalarının performansını en güçlü biçimde belirleyen göstergelerin aktif kârlılığı ile özkaynak kârlılığı olduğunu ortaya koymaktadır.
Chaudhuri ve Ghosh (2014)	Eşit Ağırlık, TOPSIS ve MTOPSIS	Hindistan'da faaliyet gösteren 15 kamu, 14 özel sermayeli ticari banka	Her iki yöntemin sonuçları, incelenen dönemde kamu sermayeli bankalar arasında Indian Bank'ın, özel sermayeli bankalar arasında ise City Union Bank'ın finansal açıdan en yüksek performansı sergileyen kurumlar olduğunu ortaya koymaktadır.
Siew vd. (2017)	Eşit Ağırlık ve TOPSIS	Malezya borsasında işlem gören 8 banka	Çalışma bulguları, performans değerlendirmesinde CIMB Group Holdings Berhad'ın ilk sırada yer aldığını göstermektedir.
Akçakanat vd.(2017)	Entropi ve WASPAS	Türkiye'de faaliyet gösteren 26 banka	Analiz bulguları, büyük ölçekli bankalar arasında en yüksek performansın Ziraat Bankası'na ait olduğunu; orta ölçekli bankalar içinde Finans Bank'ın, küçük ölçekli bankalar grubunda ise Anadolu Bank'ın en iyi performansı sergilediğini göstermektedir.
Ünal (2019)	SD ve WASPAS	Türkiye'de faaliyette bulunan 4 özel banka	WASPAS yöntemiyle elde edilen performans sıralamaları, incelenen tüm yıllar boyunca özel sermayeli bankalar arasında en yüksek performansı Akbank T.A.Ş.'nin gerçekleştirdiğini göstermektedir.
Işık (2020)	SD, MABAC ve WASPAS	Kamuya ait üç kalkınma ve yatırım bankası	2014–2018 yıllarını kapsayan ampirik bulgular, Türk Eximbank'ın ilgili dönem boyunca finansal performans bakımından sektörün en üst düzeyinde konumlandığını göstermektedir
Yılmaz ve Yakut (2021)	Entropi, VIKOR, TOPSIS	BİST'de işlem gören 22 banka	Hem TOPSIS hem de VIKOR sonuçlarına göre Adabank'ın ilk sırada, United Fund Bank'ın ikinci sırada ve CITIBANK'ın üçüncü sırada konumlandığı görülmüştür.
Ecer ve Pamucar (2022)	LOPCOW ve DOBİ	Türkiye'de faaliyet gösteren 9 banka	Analiz sonuçları, bankaların sürdürülebilirlik raporları değerlendirildiğinde Garanti BBVA'nın bu alanda diğer bankalara göre daha yüksek bir performans düzeyine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.
Toy (2022)	CRITIC ve CoCoSo	Türk bankacılık sektörü	CoCoSo yöntemi ile yapılan değerlendirmeler, Türk bankacılık sektörünün finansal performansının, pandeminin en yoğun olduğu 2020 yılında en düşük seviyeye gerilediğini ortaya koymaktadır.
Işık (2023)	MEREC, PSI ve MAIRCA	Türk katılım bankaları	Ampirik bulgular, analiz edilen dönemde katılım bankacılığı sektörünün en yüksek performans düzeyine Aralık 2020'de, en düşük seviyesine ise Mart 2019'da eriştiğini ortaya koymaktadır.
Gülcemal ve İzci (2023)	LOPCOW ve MOOSRA	Türkiye'de faaliyet gösteren 6 katılım bankası	Çalışma sonuçları, katılım bankacılığı sektörünün en yüksek performans seviyesine Ekim 2022'de,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

			en düşük performans seviyesine ise Ocak 2021'de ulaştığını ortaya koymaktadır.
Akbulut (2023)	CRITIC ve COPRAS	Türk katılım bankaları	Analiz sonuçları 2019 yılı hariç tüm dönemlerde katılım bankalarının performansını en güçlü biçimde belirleyen göstergenin krediler/toplam aktifler oranı olduğunu göstermektedir.
Çıtak ve Ünlü (2024)	MEREC ve COBRA	BİSTde işlem gören 7 banka	Çalışma bulguları, sürdürülebilirlik performansı açısından Akbank A.Ş.'nin ilk sırada yer aldığını; Ziraat Bankası A.Ş.'nin ise değerlendirme döneminde en düşük performansı gösterdiğini ortaya koymaktadır.
Akbulut (2024)	Gri LOPCOW ve Gri PIV	BIST'de işlem gören mevduat bankaları	Analiz bulguları, BIST bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankalar arasında çevresel sürdürülebilirlik açısından en yüksek performansı sergileyen bankanın Yapı Kredi olduğunu göstermektedir.
Demir (2025a)	MPSI ve RAWEC	BİST'de işlem gören Türk ticari bankaları	Analiz sonuçları, incelenen bankalar arasında Akbank'ın çok boyutlu sürdürülebilirlik performansında en üst düzeyde yer aldığını göstermektedir.
Demir (2025b)	SV, WEDBA	Moskova Borsası'nda işlem gören 9 banka	Analiz sonuçları bankalar arasında en yüksek performansın AKB Avangard PAO'ya, en düşük performansın ise Bank VTB PAO'ya ait olduğunu göstermektedir.
Işık vd. (2025a)	F-LBWA, F-LMAW ve MARCOS	Pakistan'da faaliyet gösteren halka açık 15 ticari banka	MARCOS yöntemine dayalı analizler, incelenen bankalar arasında en üst performansın MCB tarafından, en düşük performansın ise SILK tarafından sergilendiğini ortaya koymaktadır.
Işık vd. (2025b)	Küresel bulanık SWARA, SPC ve AROMAN	Türk İslami bankalar	Ağırlıklandırma analizleri, İslami bankaların çok boyutlu performansında en etkili faktörlerin toplumsal harcamalar ile yönetim kurulunun bağımsızlık ve cinsiyet çeşitliliği unsurları olduğunu göstermektedir. Ayrıca, karşılaştırmalı değerlendirme sonucunda Kuvveyt Türk'ün bu performans kriterleri açısından en başarılı İslami banka olduğu saptanmıştır.

3. METODOLOJİ

Bu bölümde, kriterlerin ağırlıklandırılmasında kullanılan SD yöntemi ile örneklemi oluşturan bankaların performans sıralamasının belirlenmesinde uygulanan SAW yaklaşımı ayrıntılı biçimde açıklanmaktadır.

3.1. SD Yöntemi

Diakoulaki vd.(1995) tarafından geliştirilen SD yöntemi, kriterlere ilişkin nesnel ağırlık katsayılarının belirlenmesinde kullanılır. Bu yöntem, karar matrisinde yer alan mevcut verilere dayanmakta olup, kriterlerin ortalamalarından olan sapmalarını dikkate alarak önem derecelerini üç aşamada hesaplamaktadır (Diakoulaki vd., 1995:766; Işık, 2020: 67; Ürgüp ve Demir, 2021:243):

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Adım 1: Başlangıç karar matrisi oluşturulur.

$$X = \left[x_{ij}\right]_{m\times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \text{i=}1,2,\ldots\text{m; j=}1,2,\ldots\text{n} \quad (1)$$

Adım 2: Bu aşamada, karar matrisinde yer alan x_{ij} değerleri (burada x_{ij} , *i*. alternatifin *j*. kritere göre performansını ifade eder) normalizasyon işlemine tabi tutulur. Normalizasyon sürecinde, kriterlerin karar verici açısından fayda ya da maliyet özelliği taşıyıp taşımadığı dikkate alınarak uygun yöntem seçilir. İlgili kriter fayda odaklı ise Eşitlik (2), maliyet odaklı ise Eşitlik (3) uygulanır.

$$x_{ij} = \frac{x_{ij} - min_{ij}}{mak_{ij} - min_{ij}} \quad (2)$$

$$x_{ij} = \frac{mak_{ij} - x_{ij}}{mak_{ij} - min_{ij}} \quad (3)$$

Adım 3: Yöntemin son aşamasında, öncelikle her bir değerlendirme kriterine ait standart sapmalar Eşitlik (4) aracılığıyla hesaplanmakta, ardından bu değerler kullanılarak kriterlerin ağırlık katsayıları Eşitlik (5) yardımıyla belirlenmektedir.

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^{m}(x_{ij} - \bar{x_j})^2}{m}}; \quad (4)$$

$$w_j = \frac{\sigma_j}{\sum_{j=1}^{n}\sigma_j};\ \sum_{j=1}^{n} w_j = 1 \quad (5)$$

Bu bağlamda, en yüksek $w_j$değerine sahip kriter en önemli performans ölçütü olarak kabul edilirken, en düşük w_j değerine sahip olan ise en az önemli kriter olarak değerlendirilmektedir.

3.2. SAW Yöntemi

SAW metodu Churchman ve Ackoff tarafından 1954 ortaya atılmıştır. Uygulama olarak basit bir yöntem olması yöntemiyle çok kriterli karar verme yöntemlerinde sıkça kullanılır (Urmak, vd. 2017:304-305). Bu yöntemde kriter ağırlıkları belirlendikten sonra her bir alternatifin performansı, her kriter için bu ağırlıklarla çarpılarak genel bir performans skoru elde edilir. SAW yönteminin uygulama aşamaları aşağıda belirtilmiştir (Jaberidoost vd., 2015:5; Çınar ve Başar, 2025:6):

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Adım 1: ilk olarak karar matrisi oluşturulur

$$X = \left[x_{ij}\right]_{m\times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (6)$$

Adım 2: Kriterler belirlendikten sonra fayda ve maliyet ölçütlerine dayanarak maksimum veya minimum değerler tanımlanır. Normalizasyon sürecinde ilk adım, kriterlerin türünü tespit etmektir. Eğer kriter maksimizasyon yönünde ise Eşitlik (7) uygulanırken, minimizasyon yönünde ise Eşitlik (8) yararlanılmaktadır.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\max x_{ij}} \quad (7)$$

$$r_{ij} = \frac{\min x_{ij}}{x_{ij}} \quad (8)$$

Adım 3: Ağırlıklandırılmış karar matrisi Eşitlik (9)' den faydalanılarak elde edilir.

$$a_{ij} = w_j \times r_{ij} \quad (9)$$

Adım 4: Son adımda Eşitlik (10) yardımıyla alternatiflerin tercih değerleri hesaplanmaktadır**.**

$$S_{j=} \sum_{j=1}^{n} w_{ij} r_{ij} \quad (10)$$

w_{ij} kriterin ağırlığını ifade etmektedir. Yüksek S_j değerine sahip alternatifler daha fazla seçilmektedir. Yüzde olarak değerlendirilecek değerler ise Eşitlik (11) yardımı ile bulunur.

$$S_j^{\%} = \frac{S_j}{\sum_{j=1}^{n} S_j} \quad (11)$$

4.VERİ SETİ VE ÖRNEKLEM

Bu çalışmanın temel amacı, 2024 yılında Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı sermayeli mevduat bankalarının kârlılık performansını, ÇKKV yaklaşımı çerçevesinde ölçmektir. Bu doğrultuda SD yöntemi kullanılarak kârlılık göstergelerinin ayrıştırıcılık düzeyine dayalı objektif ağırlıkları belirlenmiş; SAW yöntemi aracılığıyla bankaların toplam performans skorları hesaplanmıştır. Böylece, bankaların kârlılık dinamikleri nesnel bir değerlendirme yapısıyla analiz edilerek sektördeki görece üstünlüklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan yıllık veriler Türkiye Bankalar Birliği (TBB) veri tabanından alınmıştır. Çalışmada kullanılan kriterlerin bankalar açısından fayda veya maliyet niteliği

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 2'de; analiz kapsamında yer alan yabancı sermayeli mevduat bankalarına ilişkin örneklem yapısı ise Çizelge 3'te sunulmaktadır.

Çizelge 2. Temel Performans Göstergeleri

Sıra	Göstergeler	Amaç	Kod
1	Net Kar(Zarar)/Özkaynaklar	Max	C1
2	Vergi Öncesi Kar/Aktiler	Max	C2
3	Faiz Dışı Gelirler (Net) / Toplam Varlıklar	Max	C3
4	Faiz Gelirleri / Toplam Varlıklar	Max	C4

Çizelge 3. Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları

Sıra	Bankalar
1	Alternatifbank A.Ş.
2	Arap Türk Bankası A.Ş.
3	Denizbank A.Ş.
4	Deutsche Bank A.Ş.
5	HSBC Bank A.Ş.
6	ICBC Turkey Bank A.Ş.
7	ING Bank A.Ş.
8	Odea Bank A.Ş.
9	QNB Bank A.Ş.
10	Turkland Bank A.Ş.
11	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.

5. BULGULAR

Bu bölümde, bankacılık sektöründe kârlılık performansının değerlendirilmesinde kullanılan SD ve SAW modellerine ait ampirik sonuçlar ayrıntılı biçimde sunulmaktadır.

5.1. SD Yöntemi ile Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

Uygulamanın ilk aşamasında, performans kriterlerine ait önem ağırlıkları SD yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, ağırlık hesaplamalarına temel oluşturmak amacıyla alternatif bankalar ile değerlendirme kriterlerini içeren karar matrisi Eşitlik (1) çerçevesinde oluşturulmuş ve Çizelge 4'te sunulmuştur.

Çizelge 4. Karar Matrisi

	C1	C2	C3	C4
Alternatifbank A.Ş.	7,000	0,335	-0,366	16,281
Arap Türk Bankası A.Ş.	7,675	1,237	1,764	6,312
Denizbank A.Ş.	37,390	3,785	2,691	18,975
Deutsche Bank A.Ş.	46,270	14,355	2,576	23,603
HSBC Bank A.Ş.	39,562	4,248	1,423	18,580
ICBC Turkey Bank A.Ş.	-6,774	-0,514	0,191	10,253
ING Bank A.Ş.	12,809	1,380	2,321	22,057
Odea Bank A.Ş.	-5,636	-1,971	5,097	19,772
QNB Bank A.Ş.	36,063	2,931	1,377	20,039
Turkland Bank A.Ş.	28,142	2,916	-0,472	26,326
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	32,076	4,479	5,550	19,175

Daha sonra Eşitlikler (2-3) ile karar matrisi normalize edilmiş ve Performans kriterlerine ait standart sapma değerleri Eşitlik (4) kullanılarak elde edilmiş; devamında Eşitlik (5)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

uygulanarak her bir finansal gösterge için ağırlık katsayıları hesaplanmıştır. Söz konusu hesaplamalara ilişkin bulgular Çizelge 5'de sunulmuştur.

Çizelge 5. SD Yöntemi Sonuçları

	C1	C2	C3	C4
σ_j	0,35634	0,26217	0,32738	0,28515
w_j	0,28946	0,21297	0,26594	0,23163
sıra	1	4	2	3

SD yöntemi bulguları, öz kaynak kârlılığına ilişkin kriterin (C1) bankaların kârlılık performansını en güçlü biçimde ayrıştıran gösterge olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık, aktif kârlılığını temsil eden kriter (C2) en düşük bilgi içeriğine sahip olup bankalar arasındaki performans farklılıklarını sınırlı düzeyde yansıtmıştır. Diğer iki kriter olan faiz dışı gelir oranı (C3) ve faiz gelirleri oranı (C4) ise orta düzeyde değişkenlik sergileyerek bankaların gelir yapısına ilişkin tamamlayıcı bilgiler sunmuştur. Genel olarak değerlendirildiğinde, kârlılık performansının özellikle öz kaynak getirisi üzerinden şekillendiği sonucuna ulaşılmıştır.

5.2. SAW Yöntemin Bulguları

Değerlendirme sürecinin son aşamasında bankaların başarı sıralaması SAW yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Bu kapsamda, yöntemin gerektirdiği şekilde Çizelge 4'te sunulan karar matrisi Eşitlik (6) esas alınarak oluşturulmuş; daha sonra Eşitlik (7) ve (8) uygulanarak matris normalize edilmiştir. Ardından, Eşitlik (9) uygulanarak ağırlıklandırılmış karar matrisi oluşturulmuştur. Son aşamada, Eşitlik (10) ve (11) doğrultusunda hesaplanan toplam başarı skorları elde edilmiş olup, ilgili sonuçlar Çizelge 6'da sunulmaktadır.

Çizelge 6. SAW Yöntemi Sonuçları

	Si	Si (%)	Sıra
Alternatifbank A.Ş.	0,17448	0,036401071	10
Arap Türk Bankası A.Ş.	0,20642	0,043066561	9
Denizbank A.Ş.	0,58599	0,122256792	3
Deutsche Bank A.Ş.	0,83354	0,173902648	1
HSBC Bank A.Ş.	0,54218	0,113116032	4
ICBC Turkey Bank A.Ş.	0,04937	0,010300398	11
ING Bank A.Ş.	0,40592	0,084688164	7
Odea Bank A.Ş.	0,35374	0,073800599	8
QNB Bank A.Ş.	0,51139	0,106691928	5
Turkland Bank A.Ş.	0,42833	0,089362638	6
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	0,70178	0,146413169	2

SAW analizi, yabancı sermayeli bankalar arasında kârlılık düzeylerinin belirgin biçimde farklılaştığını göstermektedir. Deutsche Bank A.Ş. en yüksek performansı sergileyerek kârlılık göstergelerinde açık bir üstünlük ortaya koymuş ve analiz döneminin lideri olmuştur. Buna karşılık ICBC Turkey Bank A.Ş**.** en düşük toplam skora sahip olup, kârlılık bileşenlerinin tamamında zayıf bir görünüm sergileyerek sıralamanın sonunda yer almıştır. Diğer bankalar ise orta seviyede performans göstererek belirli göstergelerde güçlü, diğerlerinde ise sınırlı başarı sergileyen dengeli bir yapı ortaya koymuştur.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

6.SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı sermayeli mevduat bankalarının 2024 yılı kârlılık performansını ÇKKV yaklaşımlarından SD ve SAW yöntemlerini bütünleştirerek analiz etmeyi amaçlamıştır. SD yöntemiyle kriterlerin veri yapısından kaynaklanan ayrıştırıcılık düzeyleri nesnel biçimde hesaplanmış; SAW uygulamasıyla bankaların toplam performans skorları belirlenmiştir. Böylece kârlılık bileşenlerinin bilgi içeriğine dayalı ağırlıklandırılması ve bankalar arası göreli performans farklılıklarının analitik bir çerçevede ortaya konulması sağlanmıştır.

SD bulguları, kârlılık performansını en güçlü biçimde belirleyen göstergenin net kârın öz kaynaklara oranı olduğunu, buna karşılık vergi öncesi kârın aktiflere oranının bankalar arasındaki farklılıkları daha sınırlı yansıttığını göstermektedir. Bu sonuç, özkaynak getirisi yüksek bankaların performans açısından daha net biçimde ayrıştığını ortaya koymaktadır. SAW yöntemiyle elde edilen sıralamalar ise, yabancı sermayeli bankalar arasında belirgin bir performans farklılaşmasının bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Deutsche Bank A.Ş., tüm kârlılık bileşenlerinde sergilediği üstün performansla analiz döneminin lideri olurken; ICBC Turkey Bank A.Ş. en düşük skora ulaşarak sıralamanın sonunda yer almıştır. Diğer bankalar ise kriter bazında değişen performans profilleriyle genel olarak orta seviyede bir konumlanma sergilemiştir.

Elde edilen sonuçlar, bankacılık sektöründe kârlılık dinamiklerinin çok boyutlu bir yaklaşımla değerlendirilmesinin karar vericilere önemli avantajlar sunduğunu göstermektedir. SD–SAW bütünleşik yöntemi, hem kriterlerin bilgi değerini nesnel biçimde yansıtan hem de bankalar arası performans farklılıklarını anlaşılır şekilde ortaya koyan sistematik bir çerçeve sunmaktadır. Bulguların, bankaların stratejik planlama ve kaynak tahsisi süreçlerinde yol gösterici olacağı; ayrıca düzenleyici otoritelerin sektör içi rekabeti, etkinliği ve istikrarı güçlendirmeye yönelik politika tasarımlarına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, çalışmanın yalnızca 2024 yılına odaklanması ve sınırlı sayıda kârlılık göstergesi kullanması, gelecek araştırmalar için genişletilebilecek alanlara işaret etmektedir. İzleyen çalışmaların farklı dönemleri, daha geniş kriter setlerini veya alternatif ÇKKV yöntemlerini dikkate alması, bankacılık sektörüne ilişkin çok boyutlu performans değerlendirmelerine önemli katkılar sunacaktır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

[1] Akbulut, O. Y. (2023). Türkiye De Faaliyet Gösteren Katılım Bankalarının Finansal Performansının CRITIC Temelli COPRAS Yöntemiyle Değerlendirilmesi. International Journal of Current Social Science, 2(1), 15–24.

[2] Akbulut, O. Y. (2024). Assessing The Environmental Sustainability Performance Of The Banking Sector: A Novel İntegrated Grey Multi-Criteria Decision-Making (MCDM) Approach. International Journal of Knowledge and Innovation Studies, 2(4), 239-258.

[3] Akçakanat, Ö., Eren, H., Aksoy, E., ve Ömürbek, V. (2017). Bankacilik Sektöründe ENTROPİ ve WASPAS Yöntemleri İle Performans Değerlendirmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(2), 285-300.

[4] Chang, C. P. (2006). Managing Business Attributes and Performance for Commercial Banks. The Journal of American Academy of Business, 9 (1), 104-109.

[5] Chaudhuri, T. D. ve Ghosh, I. (2014). A Multi-Criteria Decision-Making Model-Based Approach For Evaluation Of The Performance Of Commercial Banks İn India. IUP Journal of Bank Management, 13(3), 23-33.

[6] Çınar, E.G. ve Başar, Ö. D. (2025). G20 Ülkelerinin Makroekonomik Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden TOPSIS ve SAW İle İncelenmesi. Journal of Life Economics. 12(1): e2686. https://doi.org/10.15637/jlecon.2686

[7] Çıtak, Ö., ve Ünlü, U. (2024). BİST'te İşlem Gören Bankaların Sürdürülebilirlik Raporlarının ÇKKV Yöntemi İle Değerlendirilmesi. Alanya Akademik Bakış, 8(3), 840-857.

[8] Demir, E. (2025a). Multı-Crıterıa Sustaınabılıty Performance Analysısof Commercıal Banks In Türkiye Based On MPSI And RAWEC Methods. International Journal of Insurance and Finance, vol.5, no.1, 45-58.

[9] Demir, E.(2025b). CAMELS Değerlendirme Kriterleri Kapsamında Bankacılık Sektöründe Hibrit Bir Karar Verme Modeliyle Finansal Performans Analizi**.** Belke M., Akbulut O. Y. (Ed), Ekonomi ve Finans Alanında Çok Kriterli Karar Verme Uygulamaları–I, 133-147.

[10] Diakoulaki, Danae - Mavrotas, George - Papayannakis, Lefteris (1995), Determining Objective Weights in Multiple Criteria Problems: The Critic Method, Computers & Operations Research, 22(7), pp. 763-770.

[11] Ecer, F., ve Pamucar, D. (2022). A novel LOPCOW-DOBI Multi-Criteria Sustainability Performance Assessment Methodology: An Application İn Developing Country Banking Sector. Omega, 112, 102690.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

[12] Erdoğan, H. H. (2022). A Multicriteria Decision Framework For Bank Performance Evaluation İn Turkey. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 27(1), 98-109.

[13] Ersoy, N. (2022). Kriter Ağırlıklandırma Yöntemlerinin ÇKKV Sonuçları Üzerindeki Etkisine Yönelik Gerçek Bir Hayat Uygulaması. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(4), 1449-1463.

[14] Gazel, Y. H., Altınırmak, S., & Karamaşa, Ç. (2021). Türkiye'de Faaliyet Gösteren Ticari Bankaların Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerine Göre Performanslarının Sıralanması. Sosyoekonomi, 29(48), 161-180.

[15] Gülcemal, T. ve İzci, A. Ç. (2023). Türk Katılım Bankacılığı Sektörünün Performansının LOPCOW-MOOSRA Modeliyle Analizi. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 25(1), 115-134.

[16] Işık, Ö. (2020). SD tabanlı MABAC ve WASPAS Yöntemleriyle Kamu Sermayeli Kalkınma Ve Yatırım Bankalarının Performans Analizi. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, (29), 61-78.

[17] Işık, Ö. (2023). Covıd-19 Salgınının Katılım Bankacılığı Sektörünün Performansına Etkisinin MEREC-PSI-MAIRCA Modeliyle İncelenmesi. Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2).363-385.

[18] Işık, Ö., Adalar, İ., Shabir, M. (2025b). Measuring Efficiency, Productivity And Sustainability Performance For Islamic Banks: A Fuzzy Expert-Based Multi-Criteria Decision Support Model Using Spherical Fuzzy İnformation Journal Title: International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management. DOI: 10.1108/IMEFM-09-2024-0477

[19] Jaberidoost, M., Olfat, L., Hosseini, A., Kebriaeezadeh, A., Abdollahi, M., Alaeddini, M., And Dinarvand, R. (2015). Pharmaceutical Supply Chain Risk Assessment İn Iran Using Analytic Hierarchy Process (AHP) And Simple Additive Weighting (SAW) methods. Journal Of Pharmaceutical Policy And Practice, 8(1), 9.

[20] Özaydın, G., & Karakul, A. K. (2021). Entropi Tabanlı MAUT, SAW ve EDAS Yöntemleri İle Finansal Performans Değerlendirmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26(1), 13-29.

[21] Siew, L. W., Fai, L. K., & Hoe, L. W. (2017). Evaluation On The Financial Performance Of The Malaysian Banks With TOPSIS Model. American Journal of Service Science and Management, 4(2), 11-16.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

[22] Toy, A. (2022). Covıd-19 Salgınının Türk Bankacılık Sektörünün Finansal Performansı Üzerindeki Etkisinin Hibrid ÇKKV Yaklaşımları İle Değerlendirilmesi. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 57(2), 1456-1472.

[23] Urmak, Ezgi Dilan. Çatal, Yılmaz Ve Karaatlı, Meltem. (2017). İllerin Ormancılık Faaliyetlerinin AHP Temelli MAUT VE SAW Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences, 22(2), 301-325.

[24] Ünal, E. A. (2019). Özel Sermayeli Ticari Bankalarının Finansal Performansının SD ve WASPAS Yöntemleri İle Ölçülmesi. Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi, 4(3), 384-400.

[25] Ürgüp, S. E., ve Demir, E. (2021). Finansal Performans İle Sportif Başarı Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi Türkiye'deki 4 Büyük Futbol Kulübü Üzerine Bir Analiz. Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(2), 240-250.

[26] Yılmaz Ö. ve Yakut E., (2021), Entropi Temelli TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri ile Bankacılık Sektöründe Finansal Performans Değerlendirmesi, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 35(4), 1297-1321.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KIRILGAN BEŞLİ ÜLKELERİNDE MAKROEKONOMİK KIRILGANLIĞIN SEFALET ENDEKSİ ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Prof. Dr. ABDULLAH ÖZDEMİR
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,
aozdemir@adu.edu.tr - ORCID: 0000-0002-7506-3431

ZEHRA ŞAFAKOĞLU
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,
zehrasfkgl@gmail.com – ORCID: 0009-0009-3711-9797

ÖZET

Küresel finansal dalgalanmalara duyarlılığı yüksek olan bazı gelişmekte olan ekonomiler, literatürde "Kırılgan Beşli" olarak adlandırılmakta ve makroekonomik istikrarsızlık açısından özel bir konumda değerlendirilmektedir. Brezilya, Endonezya, Hindistan, Türkiye ve Güney Afrika'dan oluşan bu ülke grubu, özellikle 2013 sonrasında küresel sermaye hareketleri, enflasyon baskıları, cari açık sorunları ve faiz oynaklığı bakımından belirgin kırılganlıklar sergilemiştir. Söz konusu kırılganlıkların toplumsal refah üzerindeki yansımalarının izlenmesinde Sefalet Endeksi, işsizlik, enflasyon, faiz oranı ve büyümeyi birlikte değerlendiren bütüncül bir gösterge sunmaktadır.

Bu bildirinin amacı, Kırılgan Beşli ülkelerinde 2000–2024 dönemine ait makroekonomik kırılganlığı Sefalet Endeksi üzerinden karşılaştırmalı olarak incelemek ve kırılganlık dinamiklerinin ülkeler arasındaki farklılaşmasını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda enflasyon (TÜFE), işsizlik oranı, faiz oranları ve ekonomik büyüme değişkenlerinin uzun dönemli eğilimleri analiz edilmiş; Arthur Okun'un yaklaşımını temel alan ve faiz ile büyüme bileşenleri eklenerek geliştirilen endeks yardımıyla yıllık sefalet skorları hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular, Türkiye ve Brezilya'da enflasyon kaynaklı kırılganlığın belirleyici olduğunu, Güney Afrika'da ise kronik işsizliğin endeks düzeyini baskın biçimde şekillendirdiğini göstermektedir. Hindistan ve Endonezya görece daha istikrarlı bir makroekonomik görünüm sergilerken, Brezilya dalgalı bir seyir izlemiştir. Özellikle Türkiye, 2022–2023 döneminde yüksek enflasyon ve faiz oranlarının birleşik etkisiyle en yüksek endeks değerlerine ulaşmıştır. Bulgular, uygulanan makroekonomik politika tercihleri ile toplumsal refah arasındaki ilişkinin Sefalet Endeksi aracılığıyla güçlü biçimde izlenebildiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sefalet Endeksi, Kırılgan Beşli, Toplumsal refah, Makroekonomik istikrarsızlık.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF MACROECONOMIC VULNERABILITY IN THE FRAGILE FIVE COUNTRIES USING THE MISERY INDEX

Economies that respond strongly to changes in global financial conditions are often grouped in the literature under the label of the "Fragile Five". Brazil, Indonesia, India, Türkiye and South Africa belong to this group and have attracted considerable attention, especially after 2013, due to their sensitivity to capital movements, inflationary pressures, current account deficits and fluctuations in interest rates. These structural features make them particularly suitable for tracing how macroeconomic instability is transmitted to social welfare. In this respect, the Misery Index provides a practical framework by bringing together unemployment, inflation, interest rates and economic growth in a single indicator.

The purpose of this paper is to examine macroeconomic vulnerability in the Fragile Five over the period 2000–2024 on a comparative basis by using the Misery Index. For this purpose, the long-run movements of inflation (CPI), unemployment, interest rates and economic growth are

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

analysed for each country, and annual misery scores are calculated based on the index derived from Okun's original formulation, extended to include interest and growth components. The results point to different sources of vulnerability across countries. Inflation appears as the main driving force in Türkiye and Brazil, whereas in South Africa the persistently high level of unemployment shapes the overall index. India and Indonesia display a relatively more balanced and stable macroeconomic outlook, while Brazil follows a more volatile path over time. Türkiye, in particular, records the highest misery scores in the 2022–2023 period, largely due to the joint effect of sharp increases in inflation and interest rates. Overall, the findings underline that changes in macroeconomic policy settings leave visible traces on social welfare when viewed through the lens of the Misery Index.

Keywords: Misery Index, Fragile Five, Social Welfare, Macroeconomic İnstability.

1. GİRİŞ

Küresel ekonomiyle entegrasyon süreci, gelişmekte olan ülkelerin makroekonomik dengelerini dış şoklara karşı daha duyarlı hâle getirmiştir. Özellikle sermaye hareketlerinin yön değiştirme hızının arttığı, finansal koşulların kısa sürede sert biçimde dalgalanabildiği dönemlerde bu ülkelerin para, maliye ve finansal istikrar politikaları üzerindeki baskıların daha da artmasına neden olmuştur. Bu çerçevede literatürde "Kırılgan Beşli" olarak adlandırılan Brezilya, Endonezya, Hindistan, Türkiye ve Güney Afrika, ortak yapısal özellikleri nedeniyle küresel koşullardaki değişimlere karşı benzer tepkiler veren ve zaman zaman ciddi makroekonomik kırılganlıklar yaşayan ekonomiler olarak öne çıkmaktadır. Cari açık, enflasyonist baskılar, değişken faiz oranları ve istikrarsız büyüme performansı gibi göstergeler, bu ülkelerin ekonomik dalgalanmalara karşı ne ölçüde dirençli olduğunu değerlendirmede kritik öneme sahiptir.

Makroekonomik göstergelerin toplum üzerindeki etkilerini değerlendirmek amacıyla sıklıkla kullanılan Sefalet Endeksi, fiyatlar genel düzeyindeki artış, işsizlik, faiz oranları ve büyüme bileşenlerini tek bir çatı altında toplayarak refah kayıplarının yönünü ve şiddetini görünür kılan pratik bir gösterge sunmaktadır. Bu açıdan sefalet endeksi, yalnızca dönemsel ekonomik sıkıntıları değil, aynı zamanda ülkelerin uyguladığı politika setlerinin toplumsal refah üzerindeki uzun dönemli sonuçlarını izleme imkânı sağlamaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, Kırılgan Beşli ülkelerinde 2000–2024 dönemine ilişkin makroekonomik kırılganlığın seyrini Sefalet Endeksi üzerinden karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda önce sefalet endeksine ilişkin kuramsal çerçeve ve literatürde geliştirilen farklı endeks türleri tanıtılmakta, ardından söz konusu ülkelere ait enflasyon, işsizlik, faiz oranı ve ekonomik büyüme verilerinden hareketle yıllık sefalet endeksi değerleri hesaplanmaktadır. Devamında, elde edilen endeks serileri kullanılarak ülkelerin zaman içindeki kırılganlık düzeyleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmekte; hangi makroekonomik bileşenin sefalet endeksi üzerinde daha baskın olduğu ortaya konulmaktadır. Son bölümde ise bulgular bütüncül biçimde değerlendirilerek Kırılgan Beşli ülkelerinde makroekonomik istikrar ve toplumsal refah açısından öne çıkan politika alanlarına ilişkin çıkarımlara yer verilmektedir.

2. KIRILGAN BEŞLİ HİPOTEZİ

Etkin Piyasa Hipotezi (EPH), finansal varlıkların fiyatlarının mevcut ve potansiyel olarak erişilebilir tüm bilgileri yansıttığını; dolayısıyla bu bilgileri kullanarak sistematik biçimde

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

normalin üzerinde getiri elde etmenin mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Literatürde yoğun biçimde tartışılan ve ampirik olarak sınanan yaklaşımlardan biri olan EPH, sermaye piyasalarının işleyiş mekanizmasının ve fiyat oluşum süreçlerinin daha derin biçimde anlaşılmasına önemli katkılar sağlamıştır (Çelik ve Taş, 2007: 13). Dolayısıyla etkin işleyen bir piyasada menkul kıymet fiyatlarının sistematik biçimde tahmin edilebilir olmaması beklenmektedir. Buna karşın zaman içinde yapılan çok sayıda ampirik çalışma, hisse senedi getirilerinin her zaman rassal bir yapı sergilemediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, farklı ülke piyasalarında etkinlik varsayımının geçerliliğini sorgulayan geniş bir literatürün oluşmasına yol açmıştır. Ancak bu çalışmaların büyük bir kısmı piyasa etkinliğini belirli ve sabit zaman aralıkları için test etmekte, etkinliği var ya da yok şeklinde kesin bir durum olarak ele almaktadır (Urquhart ve Hudson, 2013: 130).

Bu noktada, piyasa etkinliğini zamandan ve koşullardan bağımsız, değişmez bir özellik olarak kabul eden geleneksel yaklaşımın sınırlılıkları daha belirgin hâle gelmektedir. Finansal piyasaların yapısı; ekonomik dalgalanmalar, krizler, sermaye hareketleri, kurumsal dönüşümler ve yatırımcı davranışlarındaki değişimlerle birlikte sürekli olarak yeniden şekillenmektedir. Bu gerçeklik, piyasa etkinliğinin de sabit değil, zaman içinde farklılaşan bir nitelik taşıdığını ortaya koymaktadır. İşte bu düşünsel zeminde geliştirilen Adaptif Piyasa Hipotezi, finansal piyasalarda gözlenen döngüler, trendler, balonlar, çöküşler, spekülatif taşkınlıklar ve benzeri karmaşık fiyat hareketlerini açıklamaya dönük daha geniş bir çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşıma göre piyasa koşulları statik değildir; sürekli değişen bir yapı arz etmektedir ve bu değişim, piyasa katılımcılarının sınırlı kaynaklar için rekabet ettiği, arbitraj fırsatlarını ortaya çıkarıp bunlardan faydalandığı ve risk algılarını buna göre yeniden ayarladığı bir süreç üzerinden şekillenmektedir (Ertaş ve Özkan, 2018: 28).

Adaptif Piyasalar yaklaşımı, finansal piyasaların işleyişini yalnızca matematiksel kurallarla değil, aynı zamanda insan davranışının doğasıyla birlikte ele alan bir teorik bakış açısına dayanmaktadır. Bu bakış açısına göre piyasalardaki etkinlik düzeyi; yatırımcı sayısı, mevcut kazanç fırsatları ve yatırımcıların değişen koşullara ne ölçüde uyum sağlayabildiği gibi çok sayıda dışsal unsurdan etkilenmektedir. Yatırımcıların zaman içinde edindikleri deneyimler doğrultusunda davranışlarını değiştirmeleri, piyasaların da durağan değil, sürekli dönüşen yapılar hâline gelmesine neden olmaktadır. Bu yönüyle hipotez, geleneksel etkin piyasa anlayışı ile davranışsal finans yaklaşımını ortak bir zeminde buluşturarak, piyasaların dinamik ve uyarlanabilir doğasını ön plana çıkarmaktadır (Eryılmaz vd., 2025: 71).

Bu kuramsal çerçeve, özellikle makroekonomik kırılganlıkların belirgin olduğu ve küresel sermaye hareketlerine yüksek derecede bağımlı ekonomiler açısından daha anlamlı hale gelmektedir. “Kırılganlık” kavramı ilk kez 2013 yılında Morgan Stanley tarafından, yüksek cari açıklar ve küresel sermaye hareketlerine bağımlılık nedeniyle ekonomik olarak hassas hâle gelen ülkeleri tanımlamak amacıyla kullanılmış ve bu çerçevede “Kırılgan Beşli” grubu oluşturulmuştur. Morgan Stanley’in yayınlamış olduğu raporda Amerikan merkez bankasının 2008 küresel finans krizinin etkilerini azaltmak amacıyla parasal genişlemeye gitme kararı almıştır. Ancak parasal genişleme sonrasında olası iktisadi problemleri önlemek amacıyla daraltıcı para politikası uygulamasına geçmiştir. Uygulanacak olan daraltıcı para politikasından en çok etkilenen ülkeleri ise “Kırılgan Beşli” olarak adlandırmıştır. Morgan Stanley ekonomi raporunda FED’in sıkı para politikası uygulaması ile ilgili parasal daralmadan etkilenecek ülkeleri Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika ve Türkiye’yi kırılgan beş ülke olarak

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

tanımlamıştır. Kırılgan ekonomiye sahip ülkeleri ise altı gruba göre puanlamıştır. Bunlar; ödemler dengesi, döviz rezervlerinin dış borca oranı, yabancı devlet tahvilleri, ülkelerin yabancı para cinsinden borcu, enflasyon oranı ve döviz kurundaki dalgalanmalar olarak kategorize edilmiştir. Morgan Stanley, bu ülkeleri "kırılgan" olarak değerlendirmesinin başlıca nedeni olarak, makroekonomik göstergelerindeki zayıflıklar ve döviz kurundaki dalgalanmalara bağlı olarak kısa vadeli yabancı sermayeye aşırı bağımlılığı göstermiştir. Bu ülkeler, ekonomik göstergelerinin istikrarsızlığı ve döviz kurlarındaki değişkenlik nedeniyle, kısa vadeli yabancı yatırımlara fazlasıyla bağımlı hale gelmişlerdir (Akdağ ve Tunalı, 2024: 28).

Bu ülkelerin ortak özelliği; ödemeler bilançosunda süregelen dengesizlikler, giderek zorlaşan dış finansman koşulları ve artan borçlanma ihtiyacıdır. Uluslararası sermaye hareketlerine yüksek düzeyde bağımlı olmaları, bu ekonomileri dışsal şoklara karşı daha kırılgan hâle getirmektedir. Belirli eşik değerlerin aşılması durumunda cari açık, ekonomik krizlerin önemli bir öncü göstergesi olarak kabul edilmektedir. Cari açık sorununun temelinde ise ulusal tasarrufların yetersizliği yer almaktadır. Nitekim tasarrufların, cari açığın belirleyicileri arasında bulunduğu çeşitli çalışmalar tarafından ortaya konulmuştur. Tasarruf–yatırım farkının azalması, cari açığın iyileşmesine önemli katkı sağlamaktadır (Çiğdem ve Altaylar, 2020: 270). Bu bağlamda Uyarlanabilir Piyasalar Hipotezi, Kırılgan Beşli ülkelerinde finansal piyasaların neden dönemsel olarak etkinlikten uzaklaştığını, küresel şoklara neden simetrik olmayan tepkiler verildiğini ve piyasa dalgalanmalarının neden daha şiddetli yaşandığını açıklamada güçlü bir kuramsal zemin sunmaktadır.

3. SEFALET ENDEKSİ

Okun'un sefalet endeksi, 1970'li yıllarda bir ülkenin ekonomik sıkıntı düzeyini tek bir gösterge ile ifade etme amacıyla ortaya konulmuş bir ölçüttür. Bu endeks, ilgili dönemdeki işsizlik oranı ile enflasyon oranının toplanmasıyla hesaplanır; yani bir yandan insanların gelir elde etmesini engelleyen işsizlik, diğer yandan da fiyat artışları yoluyla satın alma gücünü aşındıran enflasyon birlikte dikkate alınmaktadır. Başlangıçta "ekonomik rahatsızlık endeksi" olarak anılan bu gösterge, toplumun maruz kaldığı en görünür ekonomik yükleri tek bir sayı üzerinden özetlemeye çalışır ve bu yönüyle, makroekonomik koşulların bireylerin günlük yaşamına nasıl yansıdığını anlamak için kullanılan ilk sayısal çabalardan biri olarak kabul edilmektedir (Okun, 1970).

Sefalet endeksi zaman içinde farklı iktisatçılar tarafından yeniden ele alınmış ve kapsamı genişletilmiştir. Bu çerçevede Robert Barro, endeksi yalnızca enflasyon ve işsizlikle sınırlı görmeyip, uzun vadeli faiz oranlarındaki artışların ve ekonomik büyümenin ortalamanın altında kalmasının da toplum üzerindeki ekonomik yükü artırdığını savunmuştur. Barro'nun önerdiği ölçüme göre endeks; enflasyon ve işsizlikteki artışların birlikte ele alınması, ekonomik büyüme hızındaki gerilemenin bu toplamdan düşülmesi ve uzun vadeli faiz oranlarındaki yükselişin yeniden eklenmesiyle elde edilir. Böylece endeks, ekonominin hem fiyatlar genel düzeyine hem de istihdama ilişkin baskılarını, aynı zamanda finansman koşullarının ağırlaşmasını ve büyüme performansındaki zayıflığı birlikte yansıtmaktadır (Barro, 1999).

Bu yaklaşıma göre enflasyonun ve işsizliğin yükselmesi, faiz oranlarının artması ya da ekonominin zayıf büyüme göstermesi toplumun karşılaştığı sıkıntı düzeyini artırmaktadır; buna karşılık güçlü büyüme dönemlerinde bu yük hafiflemektedir. Endeksin her ne kadar yoksulluğu eksiksiz biçimde ölçmediği kabul edilse de, zaman içindeki hareketleri ülkelerin ekonomik durumundaki değişimleri anlamak açısından önemli bir gösterge niteliği taşımaktadır. Daha

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sonra yapılan çalışmalarda endeks, işsizlik, enflasyon ve kredi faiz oranlarının toplamından kişi başına reel gelirin yıllık değişiminin çıkarılması yoluyla yeniden düzenlenmiş; ortaya çıkan değerin yükselmesi, ekonomik sıkıntının arttığı bir tabloya işaret etmiştir (Büyüksarıkulak ve Suluk, 2022: 1111-1112).

Hanke, sefalet endeksinin yalnızca enflasyon ve işsizlik oranlarına dayanmasının ekonomik sıkıntıyı tam olarak yansıtmakta yetersiz kaldığını savunarak endeksin kapsamının genişletilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu doğrultuda endekse uzun vadeli faiz oranlarını da dâhil etmekte, buna karşılık ekonomik büyümenin refah üzerindeki olumlu etkisini yansıtabilmek için reel büyüme oranını endeksten çıkarmaktadır. Böylece oluşturulan genişletilmiş sefalet endeksi, yalnızca fiyat istikrarındaki ve işgücü piyasasındaki bozulmaları değil, aynı zamanda finansman koşullarındaki ağırlaşmayı ve büyüme performansındaki zayıflığı da birlikte dikkate alan daha kapsamlı bir makroekonomik sıkıntı göstergesine dönüşmektedir. Hanke'ye göre bu biçimiyle endeks, ülkelerin ekonomik refah düzeylerini ve karşı karşıya oldukları makroekonomik baskıları karşılaştırmalı olarak değerlendirmek açısından daha gerçekçi bir ölçüm imkânı sunmaktadır. Hanke'ye göre bu biçimiyle endeks, ülkelerin ekonomik refah düzeylerini ve karşı karşıya oldukları makroekonomik baskıları karşılaştırmalı olarak değerlendirmek açısından daha gerçekçi bir ölçüm imkânı sunmaktadır; zira Hanke Sefalet Endeksi, işsizlik oranı, enflasyon oranı ve kredi faiz oranının toplamından kişi başına reel GSYİH büyüme oranının çıkarılmasıyla $HMI = \text{İ}ssizlik + Enflasyon + Kredi\ faiz\ oran\text{ı} - Büyüme\ hesaplanmakta$dır (Hanke, 2009).

4. KIRILGAN BEŞLİ ÜLKELERİNİN SEFALET ENDEKSİ BİLEŞENLERİ

Bu genel çerçeve doğrultusunda, söz konusu ülkelerin makroekonomik duyarlılıklarını daha net ortaya koyabilmek için sefalet endeksini oluşturan temel bileşenlerin gelişimi aşağıda ele alınmaktadır.

4.1. Kırılgan Beşli Ülkelerinde İşsizlik Oranları

Kırılgan Beşli ülkelerindeki işgücü piyasasının görünümünü daha iyi ortaya koyabilmek için Çizelge 1'e yer verilmektedir.

Çizelge 1. Kırılgan Beşli Ülkelerinde İşsizlik Oranları

Yıllar	Brezilya	Endonezya	Hindistan	Türkiye	Güney Afrika
2000	10,90	6,08	7,60	6,49	29,88
2001	10,65	6,08	7,70	8,37	30,69
2002	10,64	6,60	7,80	10,35	33,29
2003	11,17	6,66	7,70	10,55	32,31
2004	10,07	7,30	7,60	10,83	29,45
2005	10,55	7,95	7,60	10,63	29,12
2006	9,69	7,55	7,60	10,23	28,34
2007	9,28	8,06	7,70	10,28	26,54
2008	8,27	7,21	7,70	10,97	22,41
2009	9,42	6,11	7,70	14,02	23,52
2010	8,40	5,61	7,70	11,88	24,68
2011	7,58	5,15	7,60	9,78	24,64
2012	7,25	4,47	7,70	9,21	24,73
2013	7,07	4,34	7,70	9,72	24,56
2014	6,76	4,05	7,70	9,91	24,89
2015	8,54	4,51	7,60	10,30	25,15
2016	11,58	4,30	7,60	10,91	26,54
2017	12,79	3,78	7,60	10,92	27,04
2018	12,33	4,38	7,65	10,96	26,91
2019	11,93	3,59	6,51	13,73	28,47
2020	13,70	4,26	7,86	13,16	29,22

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2021	13,16	3,83	6,38	11,98	34,01
2022	9,23	3,46	4,82	10,43	33,27
2023	7,95	3,31	4,17	9,35	32,09
2024	6,80	3,30	4,17	8,71	32,28

Kaynak: Dünya Bankası veri tabanı.

Çizelge 1 verilerine göre, Kırılgan Beşli ülkelerinde işsizlik oranlarının hem yapısal kırılganlıkları hem de konjonktürel dalgalanmaları yansıtan bir seyir izlediği görülmektedir. Brezilya ve Türkiye'de işsizlik oranları, dönem boyunca dalgalanma göstermiş; kriz ve durgunluk dönemlerinde belirgin artışlar, büyümenin hızlandığı dönemlerde ise kademeli gerilemeler yaşanmıştır. Her iki ülkede de 2000'li yılların başında nispeten daha düşük olan oranlar, iç ve dış şoklarla birlikte çift hanelere çıkmış, sonraki yıllarda kısmi iyileşmelere rağmen işsizlik tam olarak kalıcı biçimde düşük seviyelere inememiştir. Buna karşılık Endonezya ve Hindistan'da 2000'li yılların ilk yarısında görece yüksek seyreden işsizlik oranları, özellikle 2007 sonrasında Endonezya'da, 2020 sonrasında ise Hindistan'da belirgin bir düşüş eğilimine girmiş; her iki ülkede de oranlar dönem sonunda %3–4 düzeylerine inerek işgücü piyasasında göreli bir güçlenmeyi göstermektedir. Güney Afrika ise incelenen ülkeler arasında istikrarlı biçimde en yüksek işsizlik oranlarına sahip olup, tüm dönem boyunca %20'nin oldukça üzerinde seyreden ve kriz dönemlerinde daha da yükselen oranlarla kronik bir yapısal işsizlik sorununu göstermektedir.

Çizelge 1 verileri kırılgan Beşli içinde işsizlik dinamiklerinin homojen olmadığını ortaya koymaktadır. Özellikle Endonezya ve Hindistan, istihdam yaratma kapasitesindeki artış ve büyüme oranlarındaki görece iyileşme sayesinde dönem sonunda işsizlik oranlarını anlamlı ölçüde aşağı çekerken; Brezilya ve Türkiye hem iç makroekonomik istikrarsızlıklar hem de küresel şoklara duyarlılık nedeniyle dalgalı ve kırılgan bir işsizlik yapısına sahiptir. Güney Afrika'da ise işsizlik, kısa süreli gerilemelere rağmen kalıcı biçimde yüksek düzeyde kalmış, üretim ve istihdam yapısındaki derin yapısal sorunların ve kapsayıcı büyüme eksikliğinin en belirgin göstergelerinden biri olmaya devam etmektedir.

4.2. Kırılgan Beşli Ülkelerinde Enflasyon Oranları

Kırılgan Beşli ülkelerinin makroekonomik istikrarını değerlendirebilmek açısından, söz konusu dönemde enflasyon dinamiklerinin karşılaştırmalı olarak izlenmesi önem taşımakta; bu çerçevede, aşağıdaki Çizelge 2'de 2000–2024 yıllarına ait enflasyon oranları verilmektedir.

Çizelge 2. Kırılgan Beşli Ülkelerinde Enflasyon Oranları (%)

Yıllar	Brezilya	Endonezya	Hindistan	Türkiye	Güney Afrika
2000	7,04	3,69	4,01	54,92	5,34
2001	6,84	11,50	3,78	54,40	5,70
2002	8,45	11,90	4,30	44,96	9,49
2003	14,71	6,76	3,81	21,60	5,68
2004	6,60	6,06	3,77	8,60	-0,69
2005	6,87	10,45	4,25	8,18	2,06
2006	4,18	13,11	5,80	9,60	3,24
2007	3,64	6,41	6,37	8,76	6,18
2008	5,68	10,23	8,35	10,44	9,91
2009	4,89	4,39	10,88	6,25	7,24
2010	5,04	5,13	11,99	8,57	4,07
2011	6,64	5,36	8,91	6,47	5,00
2012	5,40	4,28	9,48	8,89	5,74
2013	6,20	6,41	10,02	7,49	5,78
2014	6,33	6,40	6,67	8,86	6,13
2015	9,03	6,36	4,91	7,67	4,52

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2016	8,74	3,53	4,95	7,78	6,60
2017	3,45	3,81	3,33	11,14	5,19
2018	3,66	3,20	3,94	16,33	4,51
2019	3,73	3,03	3,73	15,18	4,10
2020	3,21	1,92	6,62	12,28	3,23
2021	8,30	1,56	5,13	19,60	4,62
2022	9,28	4,21	6,70	72,31	7,04
2023	4,59	3,67	5,65	53,86	6,08
2024	4,37	2,18	4,95	58,51	4,36

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı.

Çizelge 2 verileri, Kırılgan Beşli ülkelerinde enflasyon oranlarının hem uygulanan para–maliye politikalarının niteliğini hem de dış şoklara duyarlılığı güçlü biçimde yansıttığı ifade etmektedir. Brezilya'da enflasyon 2000'li yılların başında çift hanelere yükselerek önemli bir kırılganlık kaynağı haline gelmiş, ancak 2004 sonrasında büyük ölçüde tek haneli seviyelere çekilmiş ve uzun sayılabilecek bir süre boyunca %3–6 seviyelerine yakın seyretmiştir. Bu yapı, dönemin başındaki sert dalgalanmalara rağmen, enflasyonun politika adımlarına görece duyarlı bir çerçevede yönetilebildiğini ifade etmektedir. Endonezya'da da benzer şekilde, 2000'lerin başında yaşanan çift haneli yükselişler geçici kalmış; özellikle 2010 sonrasında enflasyon %3–6 aralığında istikrar kazanmış, 2020'li yıllara gelindiğinde ise düşük ve kontrollü bir fiyat artışı söz konusu olmuştur. Hindistan'da ise enflasyon uzun süre orta düzeylerde seyrederken, 2008 küresel krizini izleyen yıllarda %8–10 bandına yükselerek belirgin bir risk unsuru haline gelmiş, ancak 2014 yılı sonrası dönemde alınan önlemlerle tekrar %3–5 seviyelerine çekilmiş ve dönem sonuna doğru daha öngörülebilir bir hale gelmiştir.

Türkiye ve Güney Afrika, enflasyon dinamikleri bakımından daha kırılgan bir yapı sergilemektedir. Türkiye'de 2000'li yılların başında çok yüksek seyreden enflasyon, dezenflasyon programı ile 2004 sonrasında tek haneli düzeylere indirilebilmiş, 2016'ya kadar da büyük ölçüde bu oranda sabit kalmıştır. Ancak 2018 sonrasındaki kur şokları, para politikasında yaşanan belirsizlik ve mali baskılar nedeniyle enflasyon tekrar hızlı bir yükseliş sürecine girmiş, 2022–2024 döneminde çok yüksek oranlara ulaşarak fiyat istikrarında yapısal bir bozulmaya işaret etmiştir. Güney Afrika'da ise enflasyon Türkiye'deki kadar aşırı düzeylere çıkmamakla birlikte, kalıcı biçimde düşük tek haneli bir seviyeye inememiş; zaman zaman çift haneye yaklaşan artışlar ile %4–6 bandına geri çekilmeler arasında dalgalanan bir görünüm sergilemiştir. Bu yapı, dış şoklara açık, düşük büyüme ve yüksek işsizlikle birlikte kırılgan bir fiyatlama davranışını düşündürmektedir.

4.3. Kırılgan Beşli Ülkelerinde Faiz Oranları

Kırılgan Beşli ülkelerinin borçlanma maliyetlerini ve para politikası duruşlarını değerlendirebilmek açısından, incelenen dönemde faiz oranlarının seyri önemli bir gösterge niteliğindedir. Bu çerçevede, aşağıdaki Çizelge 3'te 2000–2024 dönemine ait faiz oranları karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır.

Çizelge 3. Kırılgan Beşli Ülkelerinde Faiz Oranları (%)

Yıllar	Brezilya	Endonezya	Hindistan	Türkiye	Güney Afrika
2000	18,52	14,53	8,00	60,00	12,88
2001	21,43	17,62	6,50	60,00	11,63
2002	30,42	12,93	6,25	55,00	10,44
2003	23,92	8,31	6,00	43,00	9,16
2004	24,55	7,43	6,00	38,00	8,31
2005	25,34	12,75	6,00	23,00	7,57
2006	19,98	9,75	6,00	27,00	7,80
2007	17,85	8,00	6,00	25,00	8,33

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2008	20,48	9,25	6,00	25,00	7,71
2009	15,17	6,50	6,00	15,00	9,04
2010	17,30	6,50	6,00	14,00	8,39
2011	17,55	6,00	6,00	17,00	8,52
2012	13,59	5,75	9,00	16,00	7,34
2013	16,49	7,50	8,75	13,50	8,27
2014	18,27	7,75	9,00	9,00	7,88
2015	21,00	7,50	7,75	9,00	9,25
2016	20,47	4,75	6,75	8,75	8,95
2017	13,42	4,25	6,25	8,75	9,50
2018	12,78	6,00	6,75	18,50	9,54
2019	10,87	5,00	5,40	12,75	9,12
2020	8,01	3,75	4,25	9,00	9,79
2021	15,29	3,50	4,25	15,75	9,90
2022	20,47	5,50	6,43	9,75	11,38
2023	18,58	5,87	6,75	43,25	11,49
2024	18,48	6,07	6,78	50,75	10,25

Kaynak: Investing veri tabanı.

Çizelge 3 verilerinden de görüldüğü gibi, Kırılgan Beşli ülkelerinde faiz oranlarının seviyesi ve volatilitesi hem enflasyon dinamikleri hem de makroekonomik risk algısıyla yakından bağlantılı bir değişim göstermektedir. Brezilya ve Türkiye'de faizler dönemin başında son derece yüksek düzeylerden başlamış, özellikle 2000–2003 aralığında sert yukarı yönlü kırılmalar yaşanmıştır. Brezilya'da faiz oranlarının %20'nin üzerine, Türkiye'de ise %60'lara kadar yükselmesi, fiyat istikrarsızlığı ve finansal kırılganlıklara karşı verilen güçlü para politikası tepkisinin bir sonucudur. Her iki ülkede de 2004 sonrasında kayda değer bir düşüş süreci yaşanmış; faizler daha olumlu oranlara çekilmiş, ancak 2015 yılı ve özellikle 2018 yılı sonrasında yeniden sert artışlarla karşılaşılmıştır. Son yıllarda faizlerin Brezilya'da yeniden yüksek tek haneli/çift haneli seviyelere, Türkiye'de ise %50'nin üzerindeki değerlere çıkması, bu iki ekonomide para politikasının krizlere ve enflasyon şoklarına oldukça duyarlı, yüksek oynaklıklı bir yapı sergilediğini göstermektedir.

Endonezya ve Hindistan ise faiz dinamikleri bakımından nispeten daha kontrollü bir görünüm sunmaktadır. Endonezya'da 2000'li yılların başındaki yüksek faiz oranları, 2003 sonrasında kademeli biçimde tek haneli seviyelere çekilmiş; 2010 sonrası dönemde faizler büyük ölçüde %4–7 düzeyinde istikrar kazanmış, pandemi döneminde ise geçici olarak daha düşük düzeylere inmiştir. Hindistan'da faiz oranları 2000'li yıllar boyunca ağırlıklı olarak %6–9 aralığında seyretmiş; küresel kriz ve sonrasındaki enflasyon baskılarına bağlı sınırlı yükselişler görülse de politika yapıcılar ani ve keskin faiz hareketlerinden kaçınmış, daha çok aşamalı ayarlamalarla süreci yönetmiştir. Bu çerçevede, her iki ülkede de yüksek faiz uygulamasından göreli olarak uzaklaşıldığı, faiz politikasının daha olumlu bir düzeyde sürdürülebildiği ifade edilebilir. Güney Afrika'da ise faiz oranları, dönemin başında çift haneye yakın iken, 2004–2007 döneminde belirgin biçimde gerilemiş; sonrasında ise enflasyon baskıları ve küresel koşullara bağlı olarak %7–11 arasında dalgalanan, Türkiye kadar sert şoklar üretmeyen fakat kalıcı biçimde düşük faize de yerleşemeyen ara bir yapı ortaya çıkmıştır.

4.4. Kırılgan Beşli Ülkelerinde Büyüme Oranları

Kırılgan Beşli ülkelerinin makroekonomik kırılganlıklarını değerlendirebilmek için, 2000–2024 döneminde büyüme oranlarının izlediği seyrin de ayrıca ele alınması gerekmektedir. Bu çerçevede, aşağıdaki Çizelge 4 söz konusu ülkelerin yıllık reel büyüme oranları verilmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 4. Kırılgan Beşli Ülkeleri Büyüme Oranları

Yıllar	Brezilya	Endonezya	Hindistan	Türkiye	Güney Afrika
2000	4,39	4,92	3,84	6,93	4,20
2001	1,39	3,64	4,82	-5,75	2,70
2002	3,05	4,50	3,80	6,45	3,70
2003	1,14	4,78	7,86	5,76	2,95
2004	5,76	5,03	7,92	9,80	4,55
2005	3,20	5,69	7,92	8,99	5,28
2006	3,96	5,50	8,06	6,95	5,60
2007	6,07	6,35	7,66	5,04	5,36
2008	5,09	6,01	3,09	0,82	3,19
2009	-0,13	4,63	7,86	-4,82	-1,54
2010	7,53	6,22	8,50	8,43	3,04
2011	3,97	6,17	5,24	11,20	3,17
2012	1,92	6,03	5,46	4,79	2,40
2013	3,00	5,56	6,39	8,49	2,49
2014	0,50	5,01	7,41	4,94	1,41
2015	-3,55	4,88	8,00	6,08	1,32
2016	-3,28	5,03	8,26	3,32	0,66
2017	1,32	5,07	6,80	7,50	1,16
2018	1,78	5,17	6,45	3,01	1,56
2019	1,22	5,02	3,87	0,82	0,26
2020	-3,28	-2,07	-5,78	1,86	-6,17
2021	4,76	3,70	9,69	11,44	4,96
2022	3,02	5,31	7,61	5,53	1,91
2023	3,24	5,05	9,19	5,11	0,70
2024	3,40	5,03	6,48	3,18	0,58

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı

Çizelge 4 verilerine göre, kırılgan Beşli ülkelerinin büyüme performansları arasında belirgin farklılıklar görülmekle birlikte, ortak eğilim kriz dönemlerinde keskin daralmalar, sonrasında ise sınırlı veya geçici nitelikte toparlanmalar yaşanmaktadır. Brezilya'da büyüme 2000–2003 döneminde hızlı biçimde yavaşlamış ve %1'in biraz üzerinde bir seviyeye gerilemiştir. 2004 sonrasında güçlü bir toparlanma görülmüş ve ekonomi uzun süre %4–7 aralığında büyüme yaşamıştır. Ancak 2014 sonrası dönemde sert bir küçülme yaşanmış; 2015–2016 yıllarındaki art arda daralmalar büyüme serisinde güçlü bir negatif kırılma yaratmıştır. Sonraki yıllarda pozitif büyüme yakalansa da oranlar daha düşük düzeyde kalmış ve pandemi sonrasında görülen toparlanma sınırlı düzeyde gerçekleşmiştir.

Endonezya ise dönem boyunca görece istikrarlı bir büyüme süreci yaşamıştır. 2000'li yılların başından itibaren büyüme çoğunlukla %4–6 aralığında gerçekleşmiş, küresel krizden yalnızca sınırlı şekilde etkilenmiştir. 2010–2019 döneminde büyümenin yaklaşık %5 civarında istikrar kazanması, Endonezya'yı bu gruptaki en öngörülebilir büyüme dinamiklerine sahip ekonomi konumuna getirmiştir. Pandemi döneminde yaşanan daralma kısa ömürlü olmuş; büyüme hızla yeniden pozitif bölgeye dönmüş ve dönem sonunda yeniden %5 düzeyine ulaşmıştır.

İncelenen ülkeler arasında Hindistan en yüksek büyüme potansiyeline sahip ekonomilerden biridir. Özellikle 2000'li yılların ortasında büyümenin %7–8 seviyelerine çıkması belirgin bir yukarı yönlü kırılma yaratmış; küresel kriz dönemindeki yavaşlama geçici kalmıştır. 2010–2016 döneminde büyüme güçlü seyrini sürdürmüş ancak 2016 sonrası dönemde ivme kaybetmiştir. Ülkede pandemi yılı olan 2020'de sert bir daralma yaşanmış, fakat 2021'de görülen hızlı toparlanma Hindistan ekonomisinin yüksek esnekliğini göstermektedir. Dönem

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sonunda büyüme oranının %6–7 bandında dengelenmesi, Hindistan'ın güçlü fakat dalgalı bir büyüme yapısına sahip olduğunu ifade etmektedir.

Türkiye'nin büyüme performansı dönem boyunca yüksek oynaklıkla ifade edilmektedir. 2001 kriziyle başlayan ilk büyük daralma sonrası ekonomi 2002–2004 yıllarında hızlı bir toparlanma göstermiştir. 2009 küresel krizinde büyüme yeniden negatife dönmüş, 2010–2011 döneminde ise çift hanelere yaklaşan büyüme oranları ile güçlü bir artış söz konusu olmuştur. Ancak bu ivme kalıcı olamamış; 2012 sonrası dönemde büyüme giderek zayıflamış, 2018 ve 2019 yıllarında belirgin bir yavaşlama ortaya çıkmıştır. Pandemi döneminde büyüme sınırlı düzeyde tutulabilmiş, sonrasında ise %3–5 aralığına yerleşerek daha ılımlı bir görünüm sergilemiştir.

Güney Afrika, dönem boyunca en zayıf büyüme performansına sahip ekonomi olarak ön plana çıkmaktadır. 2000'li yılların başında ılımlı bir büyüme görülse de bu eğilim sürdürülememiş; 2009 ve 2020 yıllarında yaşanan daralmalar serinin en belirgin kırılmalarını oluşturmuştur. 2010 sonrası dönemde büyüme çoğunlukla %1–2 düzeylerinde kalmış, pandemi sonrası yaşanan teknik toparlanma ise kalıcı bir artışa neden olamamıştır. Son yıllarda büyümenin yeniden %0–1 bandına gerilemesi, Güney Afrika'da yapısal büyüme sorunlarının belirginliğini ortaya koymaktadır.

4.5. Kırılgan Beşli Ülkelerinde Hanke Sefalet Endeksi (HAMI) Değerleri

Kırılgan Beşli ülkelerindeki makroekonomik kırılganlıkların ortaya konulabilmesi açısından, işsizlik, enflasyon, faiz ve büyüme göstergelerini tek bir göstergede birleştiren Hanke Sefalet Endeksi (HAMI) özellikle açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Bu kapsamda, aşağıdaki Çizelge 5'te 2000–2024 dönemine ilişkin HAMI değerleri verilmektedir.

Çizelge 5. Kırılgan Beşli Ülkelerinde Hanke Sefalet Endeksi Değerleri

Yıllar	Brezilya	Endonezya	Hindistan	Türkiye	Güney Afrika
2000	32,07	19,38	15,77	114,47	43,90
2001	37,53	31,56	13,16	128,52	45,32
2002	46,45	26,93	14,54	103,86	49,53
2003	48,67	16,94	9,65	69,39	44,20
2004	35,46	15,77	9,44	47,63	32,51
2005	39,55	25,46	9,92	32,82	33,48
2006	29,89	24,91	11,34	39,88	33,78
2007	24,70	16,12	12,41	38,99	35,69
2008	29,33	20,67	18,96	45,60	36,84
2009	29,60	12,36	16,72	40,10	41,33
2010	23,21	11,02	17,19	26,02	34,10
2011	27,79	10,34	17,27	22,06	34,99
2012	24,32	8,47	20,72	29,31	35,41
2013	26,76	12,69	20,08	22,22	36,12
2014	30,85	13,19	15,96	22,83	37,49
2015	42,11	13,50	12,26	20,89	37,60
2016	44,06	7,54	11,04	24,11	41,43
2017	28,34	6,77	10,38	23,31	40,56
2018	26,99	8,41	11,89	42,78	39,39
2019	25,31	6,60	11,77	40,84	41,43
2020	28,20	11,99	24,51	32,57	48,41
2021	31,98	5,18	6,07	35,89	43,57
2022	35,96	7,86	10,34	86,96	49,78
2023	27,88	7,80	7,38	101,35	48,96
2024	26,25	6,52	9,42	114,78	46,31

Not: Yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Kırılgan Beşli ülkeleri arasında sefalet endeksi bakımından dengeli, sürdürülebilir ve görece düşük düzeyli bir görünüm sunan ülkeler Endonezya ve Hindistan'dır. Endonezya, 2000–2024 döneminde Hanke Sefalet Endeksi açısından en başarılı ülke konumundadır. Ülkede dönemin başında kısa süreli bir bozulma yaşansa da 2003 sonrasında HAMI değerleri kalıcı biçimde gerilemiş ve uzun vadede düşük ya da orta düzeylerde seyir izlemiştir. Enflasyonun büyük ölçüde kontrol altında tutulması, faiz oranlarının kademeli biçimde düşmesi, işsizliğin görece düşük düzeylere inmesi ve büyümenin istikrarlı bir patikada sürmesi, endeksi sistematik olarak aşağı çeken temel faktörlerdir. Hindistan'da ise HAMI değerleri zaman zaman belirgin dalgalanmalar gösterse de yüksek ve sürekli büyüme performansı enflasyon ve faiz baskılarının refah kaybı üzerindeki etkisini önemli ölçüde sınırlamıştır. Pandemi döneminde endekste keskin bir sıçrama gözlense de sonrasındaki hızlı toparlanma ile HAMI yeniden daha yönetilebilir düzeylere gerilemiştir. Brezilya ise sefalet endeksi bakımından ara bir konumda yer almakta, HAMI değerleri ne Endonezya ve Hindistan kadar düşük bir seviyeye inebilmekte ne de Türkiye ve Güney Afrika'da olduğu kadar kalıcı biçimde yüksek seyretmektedir. Enflasyon, faiz ve büyüme bileşenlerinde yaşanan dönemsel bozulmalar, Brezilya'nın sefalet profilini orta düzeyli fakat dalgalı bir düzeyde tutmaktadır.

Türkiye ve Güney Afrika ise sefalet endeksi açısından grupta olumsuz yönde ayrışmaktadır. Güney Afrika, HAMI düzeyi bakımından ikinci en kötü performansa sahip ülke konumundadır. Ülkenin temel sorunu, keskin dalgalanmalardan çok kalıcı ve yüksek düzeyli bir sefalet yapısının yerleşmiş olmasıdır. HAMI'yi sürekli yukarıda tutan temel unsur, kronik olarak çok yüksek oranlarda seyreden işsizliktir; enflasyon ve faiz görece olarak daha ılımlı kalsa da zayıf büyüme performansı ve yapısal işgücü piyasası sorunları refah kaybını sınırlamaya yeterli olamamaktadır. Türkiye ise incelenen dönemde sefalet endeksi bakımından en olumsuz tabloyu sergileyen ülke olarak öne çıkmaktadır. Ülkede dönem başında enflasyon ve faizlerde sağlanan iyileşme kalıcı hale gelememiş; özellikle 2018 yılı sonrasında tekrarlayan kur ve enflasyon şokları, bunlara verilen sert faiz tepkileriyle birleşerek HAMI değerlerinin hem çok yüksek seviyelere çıkmasına hem de aşırı oynaklık göstermesine neden olmuştur. İşsizlik ve büyüme performansı bu maliyetleri dengeleyecek bir katkı sağlayamadığından, Türkiye'de sefalet endeksi büyük ölçüde yapısal istikrarsızlıklar ve sık değişen politika rejimlerinin bir yansıması haline gelmiştir.

5. SONUÇ

Ülkelerin makroekonomik göstergelerinde ortaya çıkan dalgalanmalar, yalnızca konjonktürel iniş ve çıkışlara işaret etmekle kalmamakta; ülkelerin hangi kanallardan kırılganlaştığını, refah kayıplarının hangi bileşenler üzerinden biriktiğini de görünür hale getirmektedir. Enflasyon, faiz oranları, işsizlik ve büyüme performansı birlikte ele alındığında, makroekonomik istikrarın niteliği kadar, bu istikrarsızlığın hanehalkı refahına yansıyış biçimi de daha net ortaya çıkmaktadır. Bu noktada sefalet endeksi, özellikle dış finansmana bağımlılığı yüksek ve küresel şoklara daha duyarlı ekonomilerde, makroekonomik dengesizliklerin toplumsal maliyetini izlemeye olanak sağlayan bir çerçeve sunmaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgular, Endonezya ve Hindistan'ın 2000-2024 dönemi boyunca görece daha dengeli ve yönetilebilir bir sefalet düzeyi sergilediğini ortaya koymaktadır. Endonezya'da enflasyonun orta–düşük düzeyde tutulabilmesi, faiz oranlarının zaman içinde kademeli biçimde gerilemesi, işsizlik oranlarının düşük seviyelere çekilmesi ve büyümenin büyük ölçüde %5 civarında istikrar kazanması, HAMI değerlerini hem görece düşük düzeylerde hem de sınırlı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

oynaklıkla seyreden bir seviyeye getirmiştir. Hindistan'da ise enflasyon ve faiz zaman zaman baskı unsuru hâline gelse de yüksek ve süreklilik gösteren büyüme oranları ile istihdam kapasitesindeki artış, sefalet endeksinde ortaya çıkan şokları kısmen azaltan bir mekanizma oluşturmuştur. Pandemi dönemindeki sert bozulmanın ardından endeksin yeniden düşük seviyelere gerileyebilmesi, bu dengeleme etkisinin belirgin bir göstergesidir.

Brezilya'nın sefalet endeksi görünümü hem düzey hem de oynaklık bakımından Endonezya–Hindistan ile Türkiye–Güney Afrika ikilisi arasında konumlanan ara bir profil sergilemektedir. İncelenen dönemde zaman zaman çift hanelere yaklaşan enflasyon oranları, para politikasında uygulanan sert faiz ayarlamaları ve büyüme oranlarındaki keskin daralma–toparlanma döngüleri, HAMI değerlerinin orta seviyelerde ancak belirgin biçimde dalgalı bir düzeyde seyretmesine neden olmuştur. Bu çerçevede Brezilya'daki kırılganlığın, sürekli yüksek bir sefalet düzeyinden çok, politika tercihlerindeki yön değişimleri ve küresel finansal koşullara duyarlılık üzerinden dönemsel olarak yeniden üretilen bir nitelik taşıdığı ifade edilebilir.

Güney Afrika'da HAMI'nin kalıcı biçimde yüksek seyretmesinin temel nedeni, kronikleşmiş işsizliktir. İncelenen dönemin tamamında işsizlik oranlarının çok yüksek düzeylerde kalması, enflasyonun görece sınırlı, faiz oranlarının ise orta-yüksek düzeylerde seyrettiği yıllarda dahi sefalet endeksini aşağı çekebilecek bir alan bırakmamıştır. Zayıf büyüme performansı ve işgücü piyasasındaki yapısal sorunlarla bir arada ele alındığında, Güney Afrika'da sefaletin daha çok uzun dönemli işsizlik üzerinden şekillenen, kalıcı bir refah kaybı niteliği taşıdığı görülmektedir.

Türkiye'de kırılganlığın bileşimi farklılaşmakta; sefalet endeksini yukarı çeken ana kanalı büyük ölçüde fiyat istikrarındaki bozulma ve buna eşlik eden faiz şokları oluşturmaktadır. 2000'li yılların başında yüksek enflasyon ve faiz oranlarının dezenflasyon programıyla aşağı çekilebilmesi, bir süre için HAMI değerlerinde belirgin iyileşme sağlamış; ancak bu kazanımlar 2018 yılı sonrasında hızla erimiştir. Kur şoklarının neden olduğu yüksek enflasyon ortamı, para politikasındaki sık değişimlerle birlikte, faiz oranlarında sert ve tekrarlayan artışları beraberinde getirmiştir. Bu süreçte işsizlik oranları çift haneye yaklaşarak veya bu düzeye yerleşerek ek bir baskı unsuru yaratmış; büyüme performansında gözlenen yüksek dalgalanma ise refah kaybını telafi edecek istikrarlı bir zemin sunamamıştır. Sonuç olarak Türkiye'de HAMI hem düzey hem de oynaklık bakımından grup içinde en olumsuz profili sergilemekte, makroekonomik istikrarsızlığın hanehalkı refahına kısa sürede ve güçlü biçimde yansıdığını göstermektedir.

Kırılgan Beşli ülkelerinde makroekonomik kırılganlık tek başına bir değişkene bağlı değildir. Her ülkenin kendi yapısal özellikleri, politika tercihleri ve küresel şoklara maruziyeti doğrultusunda farklı kanallardan "sefalet ürettiğini" ortaya koymaktadır. Bu açıdan sefalet endeksi, kırılgan ekonomilerde yalnızca bir özet gösterge değil, aynı zamanda politika önceliklerini belirlemede yol gösterici bir çerçeve niteliği taşımaktadır. Çalışmanın bulguları, fiyat istikrarının güçlendirilmesi, işgücü piyasasının kurumsal ve niteliksel açıdan desteklenmesi, faiz politikasında öngörülebilirliğin artırılması ve büyüme sürecinin sürdürülebilir bir kompozisyona kavuşturulmasının, Kırılgan Beşli benzeri ekonomilerde toplumsal refah kayıplarını azaltma açısından kritik önem sahip olduğunu göstermektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

Akdağ, N., & Tunalı, H. (2024). *Kırılgan Beşli ülkelerinde ekonomik büyümeyi etkileyen makroekonomik dinamikler: Eşbütünleşme yaklaşımı*. Journal of Academic Analysis, 2(1), 25-38.

Barro, R. J. (1999). Reagan vs. Clinton: Who's the economic champ? *BusinessWeek.*

Büyüksarıkulak, A. M., & Suluk, S. (2022). The misery index: An evaluation on fragile five countries. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 22*(3), 1108–1123. https://doi.org/10.11616/asbi.1144140

Çelik, T. T., & Taş, O. (2007). Etkin piyasa hipotezi ve gelişmekte olan hisse senedi piyasaları. *İTÜ Dergisi B: Sosyal Bilimler*, *4*(2), 11–22.

Ertaş, F. C., & Özkan, O. (2018). Piyasa etkinliği açısından Adaptif Piyasa Hipotezi'nin test edilmesi: Türkiye ve ABD hisse senedi piyasaları örneği. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, (642), 23–40.

Eryılmaz, S., Zeren, F., & Yılmaz, T. (2025). Testing the adaptive market hypothesis for fragile five countries: timevarying kss unit root test application. International Journal of Business and Economic Studies, 7(1), 70-80, Doi: https://doi.org/10.54821/uiecd.1568223.

Hanke, S. H. (2009). *The misery index: A reality check*. Cato Institute. https://www.cato.org/commentary/misery-index-reality-check

Investing.com. (n.d.). *World government bonds (10+ years maturity).* https://www.investing.com/rates-bonds/world-government-bonds?maturity_from=10&maturity_to=310 (Erişim Tarihi: 30.10.2025).

Okun, A. M. (1970). *The mirage of steady inflation*. Brookings Papers on Economic Activity, 1970(2), 485–498.

Urquhart, A., & Hudson, R. (2013). *Efficient or adaptive markets? Evidence from major stock markets using very long run historic data*. International Review of Financial Analysis, 28, 130–142. https://doi.org/10.1016/j.irfa.2013.03.005

World Bank. (n.d.). *GDP growth (annual %)* [Data set]. World Bank. https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG (Erişim Tarihi: 28.10.2025).

World Bank. (n.d.). *Inflation, consumer prices (annual %)* [Data set]. World Bank. https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG (Erişim Tarihi: 28.10.2025).

World Bank. (n.d.). *Unemployment, total (% of total labor force) (national estimate)* [Data set]. World Bank. https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS (Erişim Tarihi: 28.10.2025).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

YAŞLI YOKSULLUĞUNUN BELİRLENMESİNDE EMEKLİLİK SİSTEMLERİNİN ETKİSİ: OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

Prof. Dr. HATİCE EROL
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,
haticeerol@adu.edu.tr – ORCID: 0000-0002-8816-1137
Prof. Dr. Abdullah ÖZDEMİR
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,
aozdemir@adu.edu.tr - ORCID: 0000-0002-7506-3431

ÖZET
Günümüzde yoksulluk, birçok ülkede ekonomik ve sosyal politika tartışmalarının merkezinde yer alan, yapısal ve çok boyutlu bir sorun niteliği taşımaktadır. Yoksulluk olgusu toplumun tüm kesimlerini farklı yoğunluklarda etkilemekle birlikte, yaşlı nüfus; ekonomik bağımlılık, artan sağlık harcamaları ve sosyal dışlanma risklerinin bir arada görülmesi nedeniyle en kırılgan grupların başında gelmektedir. Çalışma yaşamından çekilme ile düzenli emek gelirinin sona ermesi, yaşlı bireyleri büyük ölçüde sabit ve sınırlı gelir kaynaklarına bağımlı hâle getirmektedir. Buna ek olarak yaşlılığa bağlı sağlık sorunlarının artması ve bakım gereksiniminin ortaya çıkması, hane bütçesi üzerindeki yükü ağırlaştırarak yoksulluk riskini derinleştirmektedir. Bu yönüyle yaşlı yoksulluğu, yalnızca gelir eksikliği ile açıklanamayacak; sağlık, bakım ve sosyal bütünleşme boyutlarını da birlikte içeren, çok katmanlı bir sosyal sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Nüfusun yaşlanma sürecinin hızlanmasıyla yaşlı yoksulluğu sorunu, sosyal güvenlik sistemlerinin etkinliği ve sürdürülebilirliği açısından da giderek daha belirleyici bir hâl almaktadır.
Bu çalışmanın temel amacı, OECD ülkelerinde uygulanan emeklilik sistemlerinin yaşlı yoksulluğu üzerindeki etkisini karşılaştırmalı bir çerçevede değerlendirmektir. Bu kapsamda doküman analizine dayalı nitel araştırma yöntemi benimsenmiş; OECD ve ilgili resmi istatistik kaynaklarından yararlanılarak 65 yaş ve üzeri nüfusun gelir düzeyi, cinsiyet temelli gelir farklılıkları, gelir kaynaklarının dağılımı, yaşlı yoksulluğu oranları, emeklilik ikame oranları ve emeklilik yaşları ülkeler arası karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda yaşlı yoksulluğunun azaltılmasına ve emeklilik sistemlerinin karşı karşıya bulunduğu finansal sorunların çözümüne yönelik politika önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı yoksulluğu, Emeklilik sistemleri, Sosyal koruma, Gelir dağılımı.

THE IMPACT OF PENSION SYSTEMS ON THE DETERMINANTS OF OLD-AGE POVERTY: THE CASE OF OECD COUNTRIES

ABSTRACT
Poverty remains one of the most persistent and difficult challenges on the economic and social policy agenda of many countries today. While it affects different segments of society in varying degrees, older people constitute one of the groups most exposed to the risk of poverty. Leaving working life usually means the loss of regular labour income, which makes older individuals heavily dependent on fixed and often limited sources of income. At the same time, age-related health problems and the growing need for care increase household expenditures and place

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

additional pressure on already constrained budgets. For this reason, old-age poverty cannot be reduced simply to a question of insufficient income. It is closely intertwined with issues such as access to health services, long-term care needs and social participation. As population ageing accelerates across the world, the problem of elderly poverty has become a key concern not only for social policy but also for the long-term sustainability of social security systems.

The main aim of this study is to examine how pension systems applied in OECD countries shape the risk of old-age poverty in a comparative perspective. The study adopts a qualitative approach based on document analysis. Within this framework, national and international literature is reviewed, and official statistics provided by the OECD and related institutions are used to compare countries with respect to the income levels of individuals aged 65 and over, gender-based income differences, the composition of income sources in old age, old-age poverty rates, pension replacement rates and statutory retirement ages. On the basis of these comparisons, the study discusses the extent to which current pension systems are able to protect the elderly against poverty and develops policy suggestions aimed at both reducing old-age poverty and easing the financial pressures faced by pension schemes.

Keywords: Old-Age Poverty, Pension Systems, Social Protection, Income Distribution.

1. GİRİŞ

Günümüzde birçok ülke demografik geçiş sürecinin belirginleştiği bir dönemde bulunmaktadır. Doğurganlık oranlarındaki yavaşlama ve yaşam süresindeki artış, yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payını yükseltmekte; bu eğilim sosyal politika alanında gelir güvencesi ve bakım yükü gibi başlıkları daha önemli hâle getirmektedir. Nüfusun yaşlanması, sosyal güvenlik sistemleri üzerinde hem kapsam hem de finansman açısından baskı oluşturmakta; buna bağlı olarak emeklilik düzenlemelerinin sürdürülebilirliği tartışmaları artmaktadır.

Yaşlılık döneminde düzenli gelir akışının ana dayanağını kamusal emeklilik sistemleri oluştursa da yaşlanma nedeniyle artan sosyal güvenlik harcamaları ülkeleri reform arayışlarına yöneltmektedir. Emeklilik harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) içindeki payı birçok ülkede yüksek düzeylere ulaşmış olup, yaşlanma eğilimiyle birlikte bu yükün önümüzdeki yıllarda artması beklenmektedir (Razin ve Schwemmer, 2021). Bununla birlikte emeklilik politikaları, kısa vadeli siyasi baskılar altında uzun dönemli sonuçlar doğuran kararlar içerdiği için hem tasarım hem de uygulama boyutunda tartışmalı bir alan olmayı sürdürmektedir (Ramos-Herrera ve Sosvilla-Rivero, 2025: 29).

1990'ların ortasından itibaren yoksulluk riskinin bazı ülkelerde yaşlı gruplardan daha genç gruplara kaydığına ilişkin değerlendirmeler bulunsa da (OECD, 2019), 65 yaş ve üzeri nüfusun göreli yoksulluk oranları birçok ülkede hâlen dikkat çekici düzeydedir. Özellikle Avustralya, Letonya, Estonya, Litvanya ve ABD gibi ülkelerde gözlenen yüksek yaşlı yoksulluğu oranları, emeklilik sistemlerinin koruyuculuk kapasitesinin ülkelere göre önemli ölçüde farklılaştığına işaret etmektedir (Ramos-Herrera ve Sosvilla-Rivero, 2025: 29).

Öte yandan yaşlı yoksulluğuna ilişkin güvenilir ve karşılaştırılabilir bilgi üretimi, yoksulluk göstergelerini yaş gruplarına göre ayrıştıran uluslararası uyumlaştırılmış veri altyapısının sınırlılıkları nedeniyle güçleşmektedir. Bu nedenle mevcut kanıtlar çoğu zaman ülke/bölge temelli çalışmalara dayanmakta; bulgular ise yaşlı yoksulluğunun bazı ülkelerde çok düşük, bazı ülkelerde ise oldukça yüksek düzeylere ulaşabildiğini göstermektedir (UN, 2015). Bu

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ölçümsel güçlükler, emeklilik sistemleri–yoksulluk ilişkisini değerlendirirken göstergelerin birlikte ele alınmasını daha da zorunlu hale getirmektedir.

Bu çalışmanın amacı, OECD ülkelerinde uygulanan emeklilik sistemlerinin yaşlı yoksulluğunu azaltmadaki rolünü karşılaştırmalı bir çerçevede daha net biçimde ortaya koymaktır. Bu amaca ulaşmak için çalışmada sırasıyla, emeklilik sistemleri ve yaşlı yoksulluğuna ilişkin literatür özeti verilecek ve OECD ülkelerinde yaşlı yoksulluğunun genel görünümü, emeklilik sistemlerinin yaşlı yoksulluğu üzerindeki etkisini açıklayan karşılaştırmada kullanılacak göstergeler, sosyal koruma ve emeklilik politikaları açısından ele alınacaktır.

2. EMEKLİLİK SİSTEMLERİ VE YAŞLI YOKSULLUĞU İLİŞKİSİ LİTERATÜR ÖZETİ

Yaşlıların yoksulluktan korunması konusunda emeklilik sisteminin yeterliliği, akademisyenler ve politikacıların incelediği konulardan biridir (Scholz vd., 2006; Crawford ve O'dea, 2012; Knoef vd., 2016). Aşağıda bu konuda akademik çalışmalar kısaca özetlenmektedir.

Emeklilik sistemlerinin yeterliliği, sadece nüfusun yaşlanması emekli maaşlarının daha uzun süre ödenmesinin sürdürülemezliği anlamına geldiği için değil, aynı zamanda hükümetlerin bu emekli maaşlarını ödeme kapasitesinde önemli bir azalma olduğu için de önemlidir. Doğum oranları düştükçe hem kamu hem de özel emeklilik programlarında maaşla ilgili emekli katkı paylarından beklenen gelirler azalmaktadır. Bu nedenle pek çok ülke ekonomileri demografik sorunlarla başa çıkmakta ve ekonomik durgunlukları aşmada zorluklar yaşamaktadır (Ramos-Herrera ve Sosvilla-Rivero, 2025: 32).

Gelişmiş ülkeler, yaşlı işçilerin düşük katılım oranları ile karakterize edilir; bu durum, daha uzun ömür ve düşük etkili emeklilik yaşı ile birleştiğinde, yüksek bağımlılık oranlarına yol açarak sosyal güvenlik sistemlerini sorgulanır hale getirmektedir (Gruber ve Wise, 1999). Ayrıca yüksek işsizlik oranları, düşük katkı paylarına yol açmaktadır. Bu özellik, bugünün ve geleceğin emeklilik sistemlerinin sürdürülebilirliği için ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Birçok OECD ülkesi için, düşük katkı payları, pay-as-you-go (PAYG) finansmanına zarar verebilmekte ve gelecekte yaşlıların gelirlerinde azalmaya yol açabilmektedir. Ayrıca genellikle katkı payı olmayan yardımlar yaşlanma sorunundan kaynaklanan mali baskıyı ağırlaştırmaktadır (OECD, 2019). İngiliz emeklilik sistemini analiz eden Carroll (2008), yeni emeklilik rejiminin, diğer ekonomik faktörlerin yanı sıra, daha küçük aile büyüklükleri, evliliklerin azalması ve daha fazla tek kişilik hane halkının yoksulluğu artıracağını vurgulamıştır.

Çoğu ekonomi, yaşlılık yoksulluğuyla mücadelede iki ana yaklaşımı birlikte kullanmaktadır: Bunlar, işçi katkılarıyla finanse edilen Alman-Bismarck tipi sosyal sigorta ile vergilerle finanse edilen, yoksulluğu azaltmaya odaklı evrensel Beveridge tipi düzenlemelerdir. Her iki modelde de katılımcılara belirli ölçüde gelir ikamesi sağlanmaktadır. Yardımlar çoğu zaman çok kademeli tasarlanmakkadır: düşük yaşam boyu gelire sahip gruplar için daha yüksek ikame oranı sunan bir alt kademe ve üst gelir gruplarında ikame oranının görece daha düşük kaldığı kademelerdir (Smeeding ve Williamson, 2001).

Birçok ekonomide yaşlıların en önemli gelir kaynağı sosyal sigorta olmakla birlikte, katkı şartı olmayan sosyal yardım da tamamlayıcı bir rol üstlenir; bu nedenle emeklilik sistemleri çoğu ülkede bir tür sosyal yardımla birlikte kurgulanmaktadır. Dünya Bankası (2012), sosyal yardım programlarının sosyal korumaya erişimi artırmak ve yoksulluğu, dışlanmayı ve eşitsizliği azaltmak için etkili bir araç olduğunu vurgulamaktadır. Benzer biçimde OECD (2019), katkı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

paylı temel emekli maaşları ile asgari emekli maaşlarının yaşlılık yoksulluğunu önleme ve azaltmada temel politika araçları olarak korunması gerektiğini savunmaktadır.

Literatürde çoğu ampirik çalışma, sosyal koruma ve yoksulluk arasındaki bağlantıya odaklanmıştır. Ancak, emekli aylıkları ve yoksulluk arasındaki spesifik ilişki hakkında daha az literatür mevcuttur. Bu alandaki önemli referanslar arasında Dethier ve diğerleri (2011), Faye (2007), Stewart ve Yermo (2009) ve Long ve Pfau (2009) sayılabilir.

Sosyal koruma yardımlarının herkese mi yoksa belirli kriterlere sahip kişilere mi verilmesi gerektiğini analiz eden Cruz-Martínez (2019), evrensel sosyal emekli maaşlarının gelir yoksulluğunu azaltmak için ekonomik olarak uygulanabilir ve verimli araçlar olduğunu doğrulamıştır.

ILO'ya (2014) göre, sosyal koruma, temel amaçlarından biri sağlık, verimlilik, iç talep ve yapısal değişiklikleri iyileştirerek ekonomik büyümeyi teşvik etmek olduğu için yoksulluğu ve eşitsizliği azaltmak için önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Sosyal korumanın yoksulluk üzerindeki olumlu etkisini destekleyen ekonomistler arasında, ana argümanlardan biri transfer kapsamı ile ilgilidir. Bu kavram, sosyal koruma sistemleri tarafından sağlanan gelir/tüketim yüzdesini ifade eder (Fiszbein vd., 2013, 2014).

Yoksulluğun azaltılması alanında çok çeşitli görüş ve bakış açıları bulunmakla birlikte, gelir yoksulluğunu azaltmanın en iyi yöntemi konusunda henüz bir fikir birliği sağlanamamıştır. Mkandawire (2005), 1960'lar ve 1970'lerde evrensel sistemin etkinliğini vurgulamış, neoliberal sosyal politikanın yükselişi ise yoksulluğun azaltılmasında en etkili yöntem olarak hedeflemeyi ön plana çıkarmıştır.

Dethier vd. (2011) ise asgari emekli maaşlarının olduğu bir senaryoda bile yaşlılık yoksulluğunun devam edebileceğini göstermektedir. Çalışmada yüksek emekli maaşı ve kapsam düzeylerinin bile yoksulluğun azaltılması anlamına gelmediği belirtilmektedir. Yazarlar özellikle, evrensel asgari emekli maaşları sayesinde mutlak yoksulluğun azalmasının Brezilya'da %2, Kosta Rika'da ise %24 arasında değiştiğini, yani etkinin analiz edilen ülkeye bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Ayala ve diğerleri (2021) asgari emekli maaşlarıyla ilişkili faydaların çoğunun, yoksulluk riskini insidans ve yoğunluk açısından karşılamaya yetmediğini belirtmiştir. Förster ve diğerleri (2007)'ne göre, gelişmiş ülkelerde yaşlıların ortalama geliri diğer yaş gruplarına kıyasla önemli ölçüde daha düşüktür ve yoksulluk oranı çok daha yüksektir. OECD ülkelerinde yaşlılara yönelik transferler (asgari emekli maaşı dâhil) yüksek olsa da yaşlı yoksulluğu üç nedenle sürebilir: (i) aile/hane yapısındaki dönüşüm (yalnız yaşama ve tek kişilik hanelerin artması) sabit giderleri yükselterek riski artırmaktadır; (ii) yararlanma eksikliği (bilgi, idari karmaşıklık, damgalanma, koşulluluk) hak sahiplerinin bir kısmının desteklere fiilen erişememesine yol açmaktadır; (iii) bazı yaşlıların gelir üretmeyen ya da likit olmayan varlıklara (özellikle konut) sahip olması, varlık zenginliğinin düzenli gelir akışına dönüşmemesi nedeniyle yoksulluk riskini azaltmada yetersiz kalabilmektedir (Dethier vd., 2011).

Ampirik bulgular, emekli maaşı harcamaları ile yoksulluk arasındaki ilişki hakkında farklı görüşler ortaya koymaktadır. Smeeding ve Williamson (2001), sonucun kesin olmadığını iddia etmişlerdir. Bu yazarlar iyi hedeflenmiş harcama programları ve yeterli asgari yardımların zengin ülkelerde yoksulluk oranlarının düşmesine katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Bu durumda, daha yüksek düzeyde kamu sosyal harcamaları, düşük yoksulluk düzeyleri ve gelir eşitsizliği ile ilişkilidir. Bununla birlikte, iyi hedeflenmemiş harcamalar, verimli olmayan

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

harcamalar ve düşük asgari yardımlar içeren programlar, yaşlıların yoksulluk oranlarını azaltmamaktadır.

2005 yılına kadar, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri, kazançla ilişkili tanımlanmış fayda (DB) PAYG yapısından, kişisel hesaplar veya nominal tanımlanmış katkı (NDG) planları gibi diğer emeklilik modellerine geçiş yapan emeklilik reformları yaşamıştır. Ancak Zaidi ve diğerleri (2006), çoğu durumda bu reformların yaşlı yoksulluğu ve gelir yeterliliğini önceliklendirmek yerine mali sürdürülebilirlik amacıyla gerçekleştirildiğini vurgulamıştır. Özellikle, yardım oranının düşmesi durumunda, 2025-2050 döneminde AB25 ülkeleri arasında 65 yaş üstü nüfusun yoksulluk riski oranının önemli ölçüde artacağını öngörmüşlerdir. Bu yazarlar, 76 yaş ve üstü kişilerin ulusal emekli maaşlarına daha fazla bağımlı oldukları için, cömertliğin azalmasının yoksulluk risk oranlarının artmasına yol açacağını vurgulamaktadır. Grech (2013), 1990'lardan bu yana on büyük Avrupa ülkesinde emeklilik reformlarının etkisini analiz ederek, cömertliğin azaldığı ülkelerde bile özellikle asgari emekli maaşlarının iyileştirildiği ekonomilerde yoksulluğun azaldığını tespit etmiştir. Benzer şekilde kamu emekli maaşlarına yapılan harcamaların artması, 1995-2008 yılları arasında 17 Avrupa ülkesinde yaşlılar arasında gelir eşitsizliğinin ve yoksulluğun azalmasına yol açmıştır (Been vd., 2017).

Literatürde emeklilik planlarının yaşlılıkta yoksulluktan korunmayı garanti etmediğine dair kanıtlar da sunulmaktadır (Zaidi ve Grech, 2007; Kawinski vd. 2012). Bednarczyk (2018). Polonya emeklilik planının gelecekteki emekliler için gelir yoksulluğuna karşı yeterli koruma sağlamadığını ortaya koymuştur. Özellikle giderek artan sayıda kişinin garantili asgari emekli maaşı almak için gerekli asgari sigorta süresini yerine getirmediğini öne sürerek, sürdürülemez emeklilik sistemini ve yaşlı yoksulluğunun artan riskini ortaya koymuştur. Bu çalışma, emeklilik hakları sağlamayan esnek istihdam biçimleri, daha düşük maaşlı ve daha kısa mesleki çalışma süresine sahip kadınlar veya mesleki kariyerleri boyunca düşük gelirle karakterize edilen kişiler gibi gelecekte yaşlı yoksulluğu oranlarının artacağına dair bazı argümanlar sunmaktadır.

Kuitto vd. (2023), 1980 ile 2010 yılları arasında 14 gelişmiş OECD refah devletinde kamu emekli maaşlarının cömertliği ile yaşlılık yoksulluğunun ortaya çıkışı ve ciddiyeti arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma, emeklilik sistemlerinin ve kazançla ilişkili programların yaşlılık yoksulluğu olasılığını etkili bir şekilde azalttığını göstermektedir. Ancak daha yakından bakıldığında, çeşitli işgücü piyasası statülerinden emekli olanlar için şüphesiz olumsuz sonuçlarla ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Son olarak Ramos-Herrera ve Sosvilla-Rivero (2025) çalışmalarında 1980-2020 döneminde 37 OECD ülkesinden elde edilen verileri kullanarak, yaşlılık yoksulluğunu (66-75 ve 76 yaş ve üstü gruplar) azaltmada emeklilik harcamalarının potansiyel rolünü ve etkilerini nicel olarak belirlemeye çalışmıştır. Sonuçlar, emeklilik harcamalarının yaşlı yoksulluğu oranları üzerinde doğrusal ve doğrusal olmayan bir etkiye sahip olduğunu göstermekte, yaşlılar arasında yoksulluğun azaltılmasında emeklilik harcamalarının rolünü destekleyen kanıtlar sağlamaktadır.

3. OECD ÜLKELERİNDE YAŞLI YOKSULLUĞU

Yaşlanmak, yoksullaşma ya da yoksulluk içinde kalma riskini anlamlı biçimde artıran önemli bir risk unsurudur. İleri yaşlarda bireyler, emeklilik seçenekleri veya sağlık sorunları nedeniyle çalışma saatlerini azaltmakta ya da çalışmayı tamamen bırakmaktadır. Çalışmaya devam etmeleri gerektiğinde veya tercih ettiklerinde ise çoğu zaman daha düşük ücretlerle karşılaşmaktadırlar. Pek çok ülkede, yüksek kapsayıcılığa ve yeterli düzeyde yardımlara sahip

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sosyal koruma sistemlerinin bulunmaması; varlıkların ve birikimlerin (varsa) yaşamlarının sonuna kadar yeterli gelir güvencesi sağlamaya çoğu kez yetmemesi, yaşlı bireyleri ekonomik güvencesizlik ve yoksulluğa karşı özellikle kırılgan hâle getirmektedir. Bu durum, yoksulluktan çıkış imkânlarını da ciddi ölçüde sınırlamaktadır.

Yaşlı yoksulluğu, bireylerin 65 yaş ve üzeri dönemde karşılaştığı gelir yetersizliği, sosyal dışlanma ve temel ihtiyaçlara erişim zorluklarını ifade etmektedir. Yaşlılık, fizyolojik ve sağlık temelli nedenlerle bireylerin işgücüne katılımını sınırlandırmakta, bu durum, gelir elde etme olanaklarını azaltarak ekonomik kırılganlığı artırmaktadır. Özellikle yaşam süresinin uzaması, emeklilik sistemlerindeki eksiklikler ve artan yaşam maliyetleri yaşlı bireylerin yoksulluk riskini derinleştirmektedir.

Son yıllarda OECD ülkelerinde yaşam beklentisinde uzun süreli artışlar yaşanmaktadır. Böylece hem yaşlı nüfus hem de emeklilerin sayısı hızla artmaktadır. 65 yaş için yaşam beklentisinin artması emeklilik sistemleri üzerinde finansal baskı oluşturmaktadır. 65 yaşta yaşam beklentisi, bu yaştaki bir kişinin, yaşa özgü ölüm düzeylerinin değişmeden kaldığı varsayımı altında, ortalama kaç yıl daha yaşamasının beklendiğini ifade etmektedir. Çizelge 1 verilerine göre OECD ülkelerinde 65 yaş üzeri yaşam beklentisi kadın ve erkek arasında farklılık göstermektedir. Kadınların yaşam beklentisi erkeklere göre daha yüksektir.

Çizelge 1. OECD Ülkelerinde 65 Yaşta Yaşam Beklentisi (2023 yılı)

Ülkeler	Kadın	Erkek	Ülkeler	Kadın	Erkek	Ülkeler	Kadın	Erkek
Japonya	24,4	19,5	Kanada	22,2	19,6	Almanya	21,2	17,9
İspanya	23,9	19,8	Belçika	22,1	19,2	Danimarka	21,2	18,5
Fransa	23,6	19,9	Slovenya	22,1	18,3	Bir. Krallık	21,1	18,7
Kore	23,6	19,2	İzlanda	22,1	19,6	Hollanda	21,0	18,9
İsviçre	23,0	20,5	İrlanda	22,0	19,6	ABD	20,7	18,2
İsrail	22,9	20,3	Norveç	21,9	19,8	Çekya	20,5	16,7
Avustralya	22,7	20,1	Yunanistan	21,8	18,6	Litvanya	20,5	15,4
Portekiz	22,7	19,2	Finlandiya	21,8	18,4	Polonya	20,4	16,2
İtalya	22,6	19,7	Yeni Zelanda	21,7	19,6	Slovakya	19,8	16,0
Lüksemburg	22,4	19,9	Avusturya	21,6	18,5	Letonya	19,5	14,4
Şili	22,4	19,0	Kosta Rika	21,6	19,0	Meksika	19,4	18,4
İsveç	22,2	19,8	Estonya	21,5	16,0	Macaristan	18,6	14,6

Kaynak: OECD https://www.oecd.org/en/data/indicators/life-expectancy-at-65.html

Çizelge 1 verilerinden de görüldüğü üzere doğum oranları düşerken 65 yaş üstü nüfusun hayatta kalma sürelerinin artması yaşlı bağımlılık oranlarını arttırmaktadır. Yaşlı bağımlılık oranı 20 ila 64 yaş arası çalışma çağındaki her 100 kişi başına 65 yaş ve üzeri bireylerin sayısıdır. Yaşlı nüfusun çalışma çağındaki nüfusa oranının evrimi, ölüm oranlarına, doğurganlık oranlarına ve göçlere bağlıdır. Çizelge 2'de 2025 yılı OECD ülkelerinde yaşlı bağımlılık oranları görülmektedir.

Çizelge 2. OECD Ülkelerinde Yaşlı Bağımlılık Oranı 2025 (Toplam Nüfus, %)

Ülkeler	Değer	Ülkeler	Değer	Ülkeler	Değer
Japonya	**54,9**	İspanya	35,4	Güney Kore	29,4
Finlandiya	43,8	Estonya	35,3	İzlanda	29,3
Almanya	42,4	Birleşik Krallık	34,8	Slovakya	29,2
İtalya	41,7	Çekya	34,8	Lüksemburg	26,8

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Yunanistan	39,4	Polonya	34,7	İrlanda	26,7
Fransa	39	Kanada	34,6	Israil	25,1
İsveç	38,6	Macaristan	34,5	Şili	23,6
Hollanda	38,4	**OECD Ortalama**	**33,9**	**Türkiye**	**17,1**
Slovenya	38,3	İsviçre	33,3	Meksika	15,7
Belçika	38,1	Norveç	32,5	Litvanya	3,5
Portekiz	37,7	ABD	32,2	Letonya	2,9
Danimarka	36,6	Yeni Zelanda	31,3		
Avusturya	35,5	Avustralya	30,8		

Kaynak: OECD https://www.oecd.org/en/data/indicators/old-age-dependency-ratio.html

Çizelge 2 verilerine göre en yüksek yaşlı bağımlılık oranına sahip ülkeler; Japonya, Finlandiya ve Almanya olarak sıralanırken en düşük ülkeler ise Letonya, Litvanya ve Meksika olarak sıralanmaktadır. Yaşlı bağımlılık oranı OECD ortalaması %33,9 iken Türkiye %17,1 yaşlı bağımlılık oranı ile diğer ülkelere kıyasla avantajlı görülmektedir. Ancak Türkiye 2000'li yıllarda başladığı ve 2040'lı yıllarda sona ereceği varsayılan demografik fırsat penceresi sürecinde olması nedeniyle yüksek bir yaşlı bağımlılık oranına sahiptir. Uzun vadeli riskler için tasarruf yoluyla birikim yapılması beklenilen sosyal güvenlik sisteminin fiilen dağıtım sistemine dönüşmesi gelecekteki sosyal güvenlik yükümlülüklerinin karşılanması açısından riskleri arttırmaktadır.

OECD 2025 yılı Emeklilik Planlarına Genel Bakış Raporuna göre OECD ülkelerinde ortalama olarak, 65 yaş üstü bireylerin %14,8'i ulusal ortalama hane halkı kullanılabilir gelirin yarısının altında bir gelire sahiptir. Ortalama olarak gelirleri göreceli olarak yoksulluk sınırının %23,6 altındadır. Gelir yoksulluğu oranı, emeklilik döneminde yaşla birlikte artma eğilimindedir ve tüm yaş gruplarında kadınlar için erkeklerden daha yüksektir. Şekil 1'de yaş gruplarına göre gelir yoksulluğu oranları görülmektedir.

Şekil 1. Yaş gruplarına göre gelir yoksulluğu oranları: yaşlı nüfus ve toplam nüfus karşılaştırması, (2022 veya mevcut en son yıl)

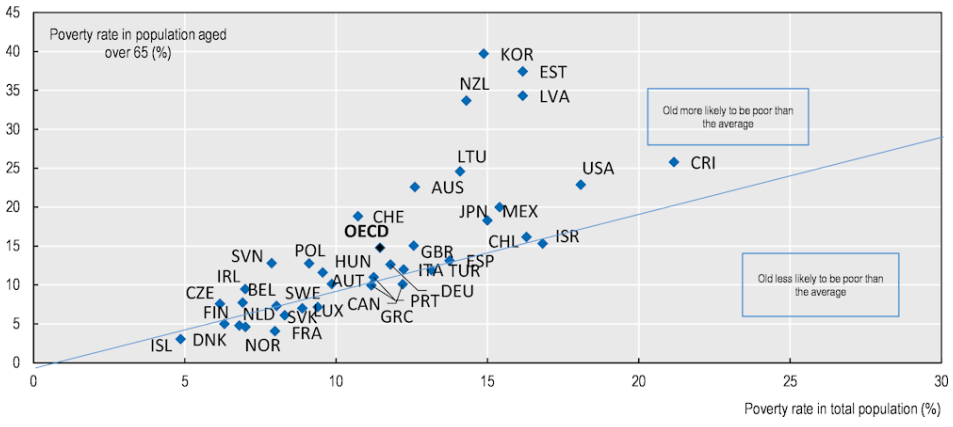

Kaynak: OECD, 2025 OECD Gelir Dağılımı Veri Tabanı http://www.oecd.org/social/income-distribution-database.htm (Haziran 2024 sürümü).

OECD (2025) verilerine göre 65 yaş üstü kişilerin göreceli yoksulluk oranı Kore'de %40, Estonya, Letonya ve Yeni Zelanda'da %30'un üzerindedir. Avustralya, Kosta Rika, Japonya, Litvanya ve ABD'nde ise %20 ve üzerindedir. Buna karşılık, Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Hollanda ve Norveç %5 ve daha düşük oranlarla en düşük göreceli yoksulluk oranlarına

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sahiptir. Birinci kademe (temel, hedefli ve asgari emeklilik maaşları) emeklilik seviyeleri, yaşlı yoksulluğu oranlarını etkileyen önemli faktörlerdir.

Uluslararası karşılaştırmalar için OECD, yoksulluğu "göreceli" bir kavram olarak ele almaktadır. Yoksulluk ölçütü, belirli bir ülkedeki nüfusun belirli bir zamandaki ortalama hane halkı gelirine bağlıdır. Buradaki yoksulluk eşiği, ortalama, eş değerlendirilmiş hane halkı kullanılabilir gelirinin %50'si olarak belirlenmiştir. Yoksulluk derinliği, yoksulların ortalama gelirinin göreceli yoksulluk eşiğinin ne kadar altında olduğunu, bu eşiğin yüzdesi olarak ölçer (OECD, 2025). Aşağıda Çizelge 3'te yaş ve cinsiyete göre gelir yoksulluğu oranları (2022 veya mevcut en son yıl) görülmektedir.

Çizelge 3.Yaş ve cinsiyete göre gelir yoksulluğu oranları, (2022 veya mevcut en son yıl)

	Yaşlılar (65 yaş üstü)					Toplam nüfus		Yaşlılar (65 yaş üstü)					Toplam Nüfus
	Tüm	Yaşa göre		Cinsiyete göre				Tüm	Yaşa göre		Cinsiyete göre		
		Yaş 66-75	75 yaş üstü	Erkekler	Kadınlar				Yaş 66-75	75 yaş Üstü	Erkekler	Kadınlar	
Avustralya	22.6	19.7	27.0	18.2	26.6	12.6	Kore	39.7	29.8	54.0	32.6	45.0	14.9
Avusturya	11.6	11.6	11.7	9.4	13.4	9.6	Letonya	34.3	28.1	41.7	24.1	39.1	16.2
Belçika	7.7	6.9	8.9	7.0	8.4	6.9	Litvanya	24.6	25.3	23.8	11.4	31.5	14.1
Kanada	10.1	10.4	9.6	8.7	11.3	12.2	Lüksemburg	7.0	7.0	7.0	6.2	8.0	8.9
Şili	16.2	15.6	17.0	15.0	17.0	16.3	Meksika	18.3	15.5	22.8	17.3	19.1	15.0
Kolombiya							Hollanda	4.6	3.3	6.5	4.5	4.7	7.0
Kosta Rika	25.8	24.2	28.3	26.0	25.6	21.2	Yeni Zelanda	33.7	26.9	44.7	30.2	36.9	14.3
Çekya	7.6	6.8	8.9	3.4	10.7	6.2	Norveç	4.1	3.2	5.2	2.6	5.3	8.0
Danimarka	5.0	3.8	6.4	4.2	5.7	6.3	Polonya	12.8	13.1	12.1	8.5	15.6	9.1
Estonya	37.4	31.3	45.4	24.2	44.5	16.2	Portekiz	11.0	10.2	11.9	7.8	13.4	11.2
Finlandiya	4.8	4.0	5.7	2.9	6.3	6.8	Slovak Cumhuriyeti	7.2	6.9	7.7	5.0	8.6	9.4
Fransa	6.1	5.6	6.7	4.8	7.2	8.3	Slovenya	12.8	12.2	13.8	10.2	14.8	7.9
Almanya	12.6	14.9	11.0	10.0	15.2	11.8	İspanya	13.1	11.5	15.1	10.7	15.0	13.7
Yunanistan	10.0	8.5	11.5	7.2	12.1	11.2	İsveç	7.3	6.2	8.6	5.4	9.0	8.0
Macaristan	10.1	9.2	11.7	4.7	13.5	9.9	İsviçre	18.8	15.9	22.4	16.3	21.1	10.7
İzlanda	3.1	4.0	1.1	4.5	1.7	4.9	**Türkiye**	**11.9**	**10.3**	**15.2**	**10.3**	**13.2**	**13.2**
İrlanda	9.5	7.9	11.9	8.9	10.0	7.0	Birleşik Krallık	15.0	12.0	18.8	13.3	16.5	12.6
İsrail	15.3	14.0	17.4	13.1	17.2	16.8	ABD	22.9	20.4	26.7	19.9	25.4	18.1
İtalya	12.0	11.3	12.7	9.7	13.8	12.2							
Japonya	20.0	16.2	24.1	16.6	22.8	15.4	**OECD**	**14.8**	**13.1**	**17.2**	**11.7**	**16.9**	**11.5**

Not: Hane halkı eşdeğer kullanılabilir gelirinin medyan değerinin %50'sinden daha düşük gelire sahip olanlarının yüzdesi

Kaynak: OECD, 2025; OECD Gelir Dağılımı Veritabanı http://www.oecd.org/social/income-distribution-database.htm (Haziran 2025 sürümü)

Çizelge 3 verilerine göre "Genç yaşlılar" (66-75) yaş arasında yoksulluk, "yaşlı yoksullar" (75 yaş ve üzeri) arasında olduğundan daha az yaygındır. OECD ülkeleri genelinde 75 yaş üstündeki kişiler için yoksulluk düzeyi %17,2 iken 66–75 yaş grubundaki yoksulluk %13,1'dir. İki oran arasındaki fark; Kore'de 24,2 puan, Yeni Zelanda'da 17,8 puan, Estonya'da 14,1 puan, Letonya'da 13,6 puan daha yüksektir. Bu durumun birçok açıklaması vardır. OECD'ye (2025) göre Kore'de emeklilik sistemi hala olgunlaşma aşamasındadır ve mevcut yaşlı nesillerin emekli maaşları hala çok düşüktür. Bu ülkelerde bireysel emekli maaşları, kazanç artışlarından daha düşük bir orana endekslenmiştir. Bununla birlikte Kanada, Almanya, İzlanda, Litvanya ve Polonya'da 75 yaş üstü kişiler genç muadillerine göre biraz daha iyi durumdadır. OECD ülkelerinde son dönemlerde yapılan ve emeklilik sistemlerinin cömertliğini azaltan emeklilik reformları yeni nesil emeklilerin göreceli gelirini düşürmüştür.

Cinsiyet temelli değerlendirildiğinde OECD ülkelerinde kadınlar ve erkekler için ortalama yaşlı yoksulluğu oranları sırasıyla %16,9 ve %11,7'dir. Kadınlarda yoksulluk düzeyi erkeklere kıyasla %5, 2 daha yüksektir. Daha düşük kazançla ilişkili emeklilik geliri ve daha uzun yaşam

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

beklentisi, kadınlarda erkeklere göre daha yüksek yoksulluk oranının başlıca nedenleri arasındadır. Yaşlı kadınlar Kosta Rika ve İzlanda hariç tüm ülkelerde yaşlı erkeklerden daha yüksek yoksulluk riski altındadır (OECD, 2025).

OECD ülkeleri genelinde kadınların aldığı emekli aylıkları, erkeklerin aldığı emekli aylıklarının ortalama dörtte birinden daha düşüktür. Bu oran Çek Cumhuriyeti, Estonya, İzlanda, Slovakya ve Slovenya'da %10'dan az bir farkla başlarken, Avusturya, Meksika, Hollanda ve Birleşik Krallık'ta %35'ten fazla, Japonya'da ise %47'ye kadar ulaşmaktadır. OECD ülkelerindeki cinsiyetler arası emeklilik maaş farkı 2007'deki %28'den 2024'te %23'e gerilemiştir. Yaşam boyu kazançlardaki cinsiyet farklılıkları, küresel kazanç farkının temel itici gücüdür. İstihdam, çalışma saatleri ve saatlik ücretlerdeki cinsiyet farklılıkları da yaşam boyu kazançlardaki cinsiyet farkına benzer bir katkı sağlamaktadır. Bu fark OECD ülkelerinde ortalama %35'tir. Eşin ölümünden sonra hayatta kalanların yaşam standartlarını korumak önemli bir sosyal politika hedefidir. Hayatta kalanlara ödenen emeklilik maaşları, zorunlu gelirle ilişkili emeklilik planlarındaki cinsiyetler arası emeklilik farkını ortalama olarak yaklaşık üçte bir oranında azaltmaktadır; zira emeklilik maaşı alanların ortalama %88'ini kadınlar oluşturmaktadır. Uzun vadede cinsiyetler arası eşitsizliği azaltmanın en etkili yolları, istihdam, çalışma saatleri ve ücretlerdeki cinsiyet farklılıklarını ele almaktır. Erkekler ve kadınlar arasında ücretsiz bakımın eşitsiz paylaşımı ile eğitim ve işgücü piyasası yollarındaki kalıcı eşitsizliklerin büyük etkileri vardır (OECD, 2025).

"En yaşlı yaşlılar" olarak adlandırılan 80 yaş ve üzerindeki grup, daha genç yaşlılara kıyasla çalışabilme açısından daha sınırlı imkâna sahiptir; birikimlerini tüketmiş olma olasılıkları daha yüksektir ve yaşa uygun sağlık ile uzun dönemli bakım hizmetlerine en fazla ihtiyaç duyan kesimi oluşturmaktadır. Küresel ölçekte 80 yaş ve üzeri nüfusun sayısı, yaşlı nüfusun genel artış hızından daha hızlı artmaktadır. Bu nedenle, 80 yaş ve üzeri kişilerin toplam nüfus içindeki payı hemen her yerde yükselmektedir ve 2050 yılında 434 milyona çıkarak üç kattan fazla artması beklenmektedir. 2050'de en yaşlı yaşlıların her üç kişisinden ikisinin gelişmekte olan bölgelerde yaşayacağı öngörülmektedir (UN, 2015).

OECD ülkelerinde yoksulluk oranı zaman içinde önemli ölçüde değişmiştir. Çizelge 4'te 2011 ve 2022 yılları arasında yaşa göre göreceli gelir yoksulluğu oranlarındaki değişim görülmektedir.

Çizelge 4. 2011 ve 2022 yılları arasında yaşa göre göreceli gelir yoksulluğu oranlarındaki değişim

	65 yaş üstü	0-17 yaş	18-25 yaş	26-65 yaş	Toplam	Yoksulluktaki değişim:65 yaş ve üstü ve 18-25 yaş arası karşılaştırması		65 yaş üstü	0-17 yaş	18-25 yaş	26-65 yaş	Toplam	Yoksulluktaki değişim:65 yaş ve üstü ve 18-25 yaş arası karşılaştırması
Avustralya	-11.0	0.4	0.3	-0.8	-1.4	-11.3	Kore	-8.1	-6.9	-4.3	-4.1	-3.7	-3.8
Avusturya	0.3	1.7	0.8	0.6	0.7	-0.6	Letonya	27.4	-6.0	-3.6	-1.3	3.2	30.9
Belçika	-3.3	-3.4	-3.3	-2.4	-2.8	-0.1	Litvanya	13.3	-3.3	-0.8	-0.6	1.5	14.1
Kanada	0.0	-1.7	2.2	-1.1	-0.9	-2.2	Lüksemburg	4.5	-1.8	4.2	0.3	0.6	0.3
Şili	0.8	-4.8	0.7	-1.5	-2.1	0.1	Meksika	-8.8	-3.6	-2.8	-3.4	-3.9	-5.9
Kolombiya						0.0	Hollanda	3.2	-0.8	-3.4	0.0	-0.2	6.6
Kosta Rika						0.0	Yeni Zelanda	16.9	-2.8	-5.4	-1.4	0.6	22.3
Çekya	5.1	-1.1	0.4	-0.9	0.2	4.7	Norveç	-5.1	3.0	-0.6	2.3	1.1	-4.5
Danimarka	-0.7	0.7	-2.6	1.3	0,5	1.9	Polonya	2.5	-4.4	-2.4	-1.7	-1.5	4.9
Estonya	29.9	-1.4	2.5	-1.4	4.5	27.4	Portekiz	2.7	-1.4	-1.1	-0.5	-0.2	3.8
Finlandiya	-6.1	0.6	5.8	-0.3	-0.7	-11.9	Slovak Cumhuriyeti	0.8	1.9	3.4	0.6	1.2	-2.6
Fransa	0.0	0.4	0.0	0.7	0.4	0.0	Slovenya	-1.7	-3.0	-1.0	-0.3	-0.8	-0.7
Almanya	4.1	3.1	8.5	2.1	3.1	-4.4	İspanya	4.0	-0.6	-3.6	-1.9	-0.9	7.6
Yunanistan	2.7	-7.2	-7.9	-4.2	-3.9	10.6	İsveç	-2.7	-1.0	-5.5	-0.6	-1.7	2.8
Macaristan	8.4	2.9	-3.3	-0.4	1.3	11.7	İsviçre	-5.0	0.8	0.0	1.2	0.3	-5.0
İzlanda	-0.2	-2.2	-2.0	-0.2	-1.0	1.8	Türkiye	-6.4	-6.9	-5.0	-3.8	-5.5	-1.4
İrlanda	0.0	-2.8	-7.9	-2.9	-3.0	7.9	Birleşik Krallık	0,5	5.3	-1.7	0.9	1.6	2.2

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

İsrail	-8.4	-1.8	1.2	-0.2	-1.3	-9.6	ABD	1.9	0.1	-1.8	0.0	0.2	3.7
İtalya	1.7	-3.8	-3.2	0.0	-0.6	4.9							
Japonya	0.6	-4.1	-1.8	-1.6	-0.6	2.4	**OECD36**	**1.8**	**-1.6**	**-1.2**	**-0.8**	**-0.4**	**3.0**

Kaynak: OECD Gelir Dağılımı Veritabanına (www.oecd.org/social/income-distribution-database.htm) (Haziran 2025 sürümü) dayalı OECD hesaplamaları.

Çizelge 4 verileri, 2011–2022 döneminde yaşa göre göreceli gelir yoksulluğu riskinin tek yönlü bir iyileşmeye değil, ülkeler ve yaş grupları arasında yeniden dağılıma işaret ettiğini göstermektedir. OECD 36 ortalamasında 65+ yoksulluk oranı +1,8 puan artarken, 0–17, 18–25 ve 26–65 gruplarında gerileme görülmesi, yoksulluk riskinin kısmen yaşlılara doğru kayabildiğini düşündürmektedir. Ülke örnekleri bu ayrışmayı daha net ortaya koymaktadır. Estonya, Letonya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde 65+ grubunda sert artışlar, emeklilik gelirlerinin enflasyon/ücret dinamiklerine göre geride kalması, kapsayıcılığın zayıflaması veya yaşlı nüfusun hızlı artışı gibi mekanizmalarla uyumluyken; Avustralya ve Kore gibi ülkelerde 65+ yoksulluğundaki düşüş, yaşlılara yönelik transferlerin/aylıkların göreli koruyuculuğunun güçlendiğine işaret etmektedir. Türkiye'de tüm yaş gruplarında azalış görülmekle birlikte 65+ için -6,4 puanlık düşüşün 18–25 yaş grubundaki düşüşten daha güçlü olması, bu dönemde yaşlıların göreli yoksulluk riskinin gençlere kıyasla daha hızlı iyileştiğini; ancak OECD ortalamasının aksine Türkiye'de iyileşmenin yaş gruplarına daha yaygın olduğunu göstermektedir. Yaşlılık aylığı ikame oranları, bir emeklilik sisteminin emeklilik öncesi ana gelir kaynağı olan kazançların yerine geçecek bir emeklilik geliri sağlama etkinliğini ölçer. Brüt ikame oranı, emeklilik hakkının bireysel kazançlara göre değeridir. Gelecekteki brüt emeklilik maaşı oranı, zorunlu kamu ve özel emeklilik planlarından emeklilikte alınacak emeklilik ödemelerinin, çalışma dönemindeki kazançlara oranını temsil eder. Çizelge 5 kazançlara göre brüt emeklilik maaşı ikame oranları görülmektedir.

Çizelge 5. Kazançlara göre brüt emeklilik maaşı ikame oranları (%)

Bireysel kazançlar, erkekler için ortalamanın katı (farklı olduğu yerlerde kadınlar için)																		
	Emeklilik yaşı		**0,5**		**1**		**2**			**Emeklilik yaşı**		**0,5**		**1**		**2**	
Avustralya	67		71.3	(69.7)	40.8	(38.5)	26.4	(24.2)	Meksika	65		121.1		69.6		46.7	(44.1)
Avusturya	65		74.1		74.1		52.5		Hollanda	70		86.6		74.7		68.8	
Belçika	67		61.7		43.5		28.2		Yeni Zelanda	65		64.7		39.5		19.7	
Kanada	65		47.3		37.1		18.5		Norveç	67		59.5		46.1		28.4	
Şili	65		61.8	(61.7)	49.7	(49.6)	37.5	(39.7)	Polonya	65	(60)	31.3	(32.9)	28.6	(22.4)	28.0	(21.8)
Kolombiya	62	(57)	80.6		74.8		57.1	(52.2)	Portekiz	68		73.8		72.4		70.1	
Kosta Rika	65	(63)	65.7	(62.2)	65.7	(62.2)	63.2	(59.8)	Slovak Cumhuriyeti	69		70.1		58.0		49.2	
Çekya	67		71.4		44.2		30.6		Slovenya	62		67.9		45.9		45.4	
Danimarka	74		115.2		72.7		53.6		İspanya	65		80.6		80.4		49.9	
Estonya	71		51.2		29.3		18.4		İsveç	70		64.2		63.7		78.3	
Finlandiya	68		57.8		57.8		57.8		İsviçre	65		55.4		42.4		21.5	
Fransa	65		56.6		56.6		47.4		**Türkiye**	**65**	**(63)**	**69.1**	**(66.4)**	**69.1**	**(66.4)**		**(66.4)**
Almanya	67		46.3		42.1		30.2		Birleşik Krallık	68		65.6		44.7		29.9	
Yunanistan	66		91.4		79.6		73.7		ABD	67		50.5		39.7		28.5	
Macaristan	65	(62)	53.7	(50.3)	51.9	(48.4)	50.9	(47.5)	***OECD***	**66.4**	**(65.9)**	**65.5**	**(65.0)**	**52.0**	**(51.4)**	**42.0**	**(41.3)**
İzlanda	67		69.3		43.9		43.4										
İrlanda	66		48.5		24.3		12.1		Arjantin	65	(60)	89.5	(84.7)	68.7	(66.3)	58.3	(57.1)
İsrail	67	(65)	62.3	(54.2)	42.8	(36.5)	21.4	(18.3)	Brezilya	65	(62)	88.4	(93.3)	88.4	(93.3)	75.5	(81.2)
İtalya	70		70.6		70.6		70.3		Çin	63	(58)	101.1	(79.9)	80.6	(61.9)	70.3	(52.9)
Japonya	65		51.4		36.5		29.0		Hindistan	58		39.2	(38.1)	39.2	(38.1)	20.8	(19.3)
Kore	65		50.6		33.4		20.2		Endonezya	65		53.4	(50.7)	53.4	(50.7)	52.4	(49.7)
Letonya	65		52.6		38.7		38.7		Suudi Arabistan	62		70.2		70.2		54.5	
Litvanya	65		26.9		17.4		12.7		Güney Afrika	60		15.5		7.8		3.9	
Lüksemburg	62		88.4		75.6		69.2		AB27	66.7	(66.4)	64.3	(64.3)	54.5	(54.2)	46.9	(46.6)

Kaynak: OECD 2025.

Çizelge 5, 22 yaşından itibaren tam kariyer yapan ortalama kazançlı çalışanlar için OECD'de normal emeklilik yaşında gelecekteki brüt ikame oranının erkeklerde ortalama %52, kadınlarda %51,4 olduğunu ve ülkeler arasında belirgin farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Zorunlu

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

planlardan elde edilen ikame oranı %30'un altında kalan ülkeler (Avustralya, Estonya, İrlanda, Litvanya, Polonya) düşük bir yeterlilik profiline işaret ederken; %70 ve üzeri oranlara sahip ülkeler (Avusturya, Kolombiya, Danimarka, Yunanistan, İtalya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Portekiz, İspanya ve Türkiye) daha cömert bir gelir ikamesi sunmaktadır. OECD ülkelerinin çoğu, yaşlı yoksulluğu riskini sınırlamak amacıyla düşük gelirli çalışanları daha güçlü koruyan tasarımlar benimsediğinden, bu grupta ikame oranları ortalama kazananlara kıyasla daha yüksektir; nitekim Danimarka ve Meksika'da düşük gelirli çalışanlar için ikame oranı sırasıyla %115 ve %121 düzeyine çıkmaktadır. Buna karşılık Litvanya ve Polonya'da düşük gelirli çalışanlar için ikame oranlarının %30 civarında veya altında kalması, emeklilik gelirinin sınırlı düzeyde kaldığına işaret etmektedir. Ayrıca ikame oranları, ülkeler genelinde ortalama olarak emeklilik anında ortalama ücretin %52'sinden, 80 yaşta öngörülen ortalama ücretin %45'ine gerilemekte; son yıllardaki düşüş eğilimi yaşlı yoksulluğunun artışını besleyen faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Artan finansal baskılar karşısında ülkeler emeklilik yaşını kademeli biçimde yükseltmekte olup, OECD'de 2024 itibarıyla ortalama normal emeklilik yaşı erkeklerde 66,4, kadınlarda 65,9'dur; önümüzdeki dönemde birçok ülkede artış beklenirken Danimarka, Estonya, İtalya, Hollanda ve İsveç'te normal emeklilik yaşının 70 ve üzerine çıkacağı öngörülmektedir (OECD, 2025).

Son yıllarda emeklilik koşullarının zorlaştırılması ve emeklilik brüt ikame oranlarında görülen düşüş, yaşlı yoksulluğunu arttırırken artan gelir açıkları yaşlı bireyler ve hak sahiplerine yönelik sosyal harcamalar yoluyla telafi edilmeye çalışılmaktadır. Çizelge 6'da OECD ülkelerinde 1990 yılından günümüze yaşlı ve hak sahiplerine yapılan nakdi sosyal harcamaların gelişimi görülmektedir.

Çizelge 6. Yaşlı ve Hak Sahiplerine Yapılan Nakit Sosyal Harcamalar

Ülkeler	Toplam Kamu Harcaması İçindeki Pay (%) – Son	GSYH İçindeki Pay (%) – 1990	GSYH İçindeki Pay (%) – 2000	GSYH İçindeki Pay (%) – 2010	GSYH İçindeki Pay (%) – 2020	GSYH İçindeki Pay (%) – Son	2000–Son Değişim (yp)	Reel Düzey (GSYH %) – Son	Nakit + Nakdi Olmayan Toplam (GSYH %) – Son
Avustralya	9.1	3.1	4.7	3.8	4.2	3.4	-1.3	3.4	4.5
Avusturya	25.0	11.8	12.3	13.1	14.3	14.0	1.8	11.9	14.8
Belçika	19.5	9.4	9.1	9.9	11.5	10.7	1.6	9.3	11.7
Kanada	13.9	4.5	5.0	5.1	6.4	5.9	0.9	5.5	5.9
Şili	7.9	5.0	3.4	3.1	3.7	3.7	-1.3	4.3	3.1
Çekya	18.2	5.5	6.8	8.0	8.6	8.2	1.4	8.2	8.5
Danimarka	15.2	6.1	6.3	7.1	8.2	7.5	1.2	5.4	9.3
Estonya	16.1	6.0	7.6	7.2	6.8	6.8	0.8	6.5	6.9
Finlandiya	22.1	7.2	7.4	9.8	12.6	12.2	4.8	9.6	13.7
Fransa	22.9	10.5	11.5	13.2	14.4	13.4	1.9	12.0	13.8
Almanya	21.3	9.5	10.9	10.7	11.2	10.8	-0.1	10.2	11.6
Yunanistan	28.5	9.6	10.5	14.4	17.9	16.2	5.7	14.2	16.2
Macaristan	15.9	7.4	9.5	7.7	7.6	7.6	0.2	7.6	8.1
İtalya	28.7	11.3	13.5	15.3	17.4	16.1	2.6	13.0	16.2
Japonya	28.6	4.6	6.9	9.5	9.6	9.2	2.3	8.7	9.4
Kore	10.3	0.7	1.3	1.9	3.5	3.8	2.5	3.8	4.0
Türkiye		**0.7**	**3.9**	**7.3**	**7.4**	**6.1**	**2.2**	**6.1**	**6.1**
Birleşik Krallık	15.2	6.8	7.3	8.3	7.8	7.1	-0.2	6.8	7.5
ABD	18.1	5.8	5.7	6.6	7.4	7.3	1.7	6.8	7.4
OECD Ortalaması	**17.7**	**5.9**	**6.7**	**7.7**	**8.5**	**8.1**	**1.4**	**7.4**	**8.5**

Not: Yaşlılık ve ölüm (hak sahipleri) yardımlarına yönelik kamu harcamaları toplam kamu harcamaları ve GSYH içindeki paylar. Değerler yaşlılık ve ölüm (hak sahiplerine) yardımlarına yönelik nakit harcamaları kapsamaktadır. Son sütunu en güncel mevcut yılı ifade etmektedir.

Kaynak OECD 2025.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 6, OECD'de yaşlılık ve hak sahiplerine yönelik nakit sosyal harcamaların hem düzey hem de zaman içindeki eğilim bakımından belirgin biçimde ayrıştığını göstermektedir. OECD ortalaması GSYH'nin %8,1'i iken Yunanistan, İtalya, Avusturya, Fransa ve Finlandiya gibi ülkelerde oranlar çok daha yüksektir; Avustralya, Şili ve Kore'de ise düşük bir profil izlenmektedir. Bu farklılaşma başlıca; yaşlanma/bağımlılık oranı, emeklilik sisteminin kurumsal tasarımı ve aylık bağlama cömertliği ile bazı ülkelerde yaşlı refahının daha fazla hizmet/ayni destekler ve hedefli yardımlar üzerinden tamamlanmasına bağlıdır (ör. Danimarka'da nakit %7,5 iken toplamın %9,3 olması). Zaman boyutunda artışların Yunanistan ve Finlandiya'da belirginleşmesi yaşlanma ve reform/kriz dinamikleriyle uyumlu görünürken; Avustralya ve Şili'deki gerileme nakit dışı/karma desteklerin göreli önem kazanmasıyla ilişkilendirilebilir. Türkiye'de nakit harcama son yılda %6,1 ile ortalamanın altında kalsa da 2000'e göre artış, kapsam ve hak sahibi sayısındaki genişleme ile yaşlanma eğiliminin bütçe üzerindeki etkisinin güçlendiğine işaret etmektedir.

Kamusal emeklilik sisteminde yaşanan sorunlar karşısında 1970'li yılların ardından özel emeklilik sistemlerine ilgi artmıştır. Aşağıda Çizelge 7'de özel emeklilik sistemlerinden yapılan ödemelerin GSYH içindeki payı, zaman içindeki değişimi ve toplam (kamu özel) emeklilik harcamaları görülmektedir.

Çizelge 7. Özel Emeklilik Ödemelerine İlişkin Harcamalar

Ülke	Plan Türü	GSYH % – 1990	GSYH % – 2000	GSYH % – 2010	GSYH % – 2020	GSYH % – Son	2000–Son Değişim (yp)	Kamu + Özel Harcama (GSYH %, Son)	Vergi Teşvikleri (GSYH %, 2021)
Avustralya*	m		2.9	3.4	4.5	4.5	1.7	7.9	2.1
Avusturya	v	0.4	0.6	0.6	0.7	0.6	0.1	14.6	0.0
Belçika	v	0.7	1.1	1.1	1.2	1.2	0.1	11.9	0.1
Kanada*	v	2.2	3.1	2.9	4.7	3.5	0.4	9.4	1.9
Şili*	m	0.3	1.1	1.3	1.8	1.7	0.7	5.4	0.1
Kolombiya*	m			0.4	0.7	0.7		6.4	
Kosta Rika*	m				0.3	0.3		5.4	0.0
Çekya	m		0.2	0.4	0.4	0.4	0.2	8.6	0.0
Danimarka	q/v/m	1.6	2.4	1.2	0.4	0.4	-2.1	9.5	
Finlandiya	v	0.1	0.3	0.2	0.2	0.2	-0.1	12.3	0.0
Fransa*	v	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.0	13.7	
Almanya	v	0.7	0.6	0.7	0.8	0.7	0.1	11.5	1.0
Yunanistan	v	0.3	0.3	0.1	0.1	0.1	0.1	16.3	
Macaristan								7.6	0.1
İzlanda	m	1.4	2.3	3.2	5.7	5.2	3.0	8.1	1.1
İrlanda	v	0.9	2.8	1.8	1.0	0.8	-2.0	3.8	0.4
İsrail*	v		0.7	1.3	1.3	1.2	0.5	5.7	1.2
İtalya	v	1.1	1.1	0.7	0.7	0.5	-0.6	16.6	0.1
Japonya*	m/v	0.2	0.4	0.6	0.3	0.3	-0.1	11.9	
Kore*	m	0.2	0.5	0.4	0.9	0.9	0.4	4.7	
Hollanda	q	2.3	3.3	4.2	3.9	3.7	0.4	10.2	1.9
Norveç	v/m	0.6	0.6	0.6	1.1	0.9	0.4	7.4	0.3
Polonya					0.1	0.1		11.3	
Portekiz	v	0.3	0.2	0.2	0.3	0.3	0.1	13.3	0.0
Slovak Cumhuriyeti	v		0.2	0.3	0.3	0.3	0.1	7.7	0.0
İspanya	v			0.5	0.5	0.4		12.7	
İsveç	q/m	1.1	1.1	1.7	2.0	2.0	0.9	10.0	
İsviçre	m	2.2	3.9	4.6	5.8	5.7	1.8	12.3	1.3
Türkiye								6.1	0.0
Birleşik Krallık*	m/v	0.1	0.4	0.6	0.6	0.5	0.1	10.0	1.1
ABD*	v	2.6	3.7	4.4	5.8	5.7	2.1	13.0	1.0

Not: m = zorunlu, v = gönüllü, q = yarı-zorunlu sistemler. 'Son' sütunu en güncel mevcut yılı göstermektedir.
Kaynak: OECD 2025.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 7, özel emeklilik ödemelerinin OECD'de kamu sistemini tamamlayan bir finansman sütunu hâline geldiğini; ancak büyüklüğün ülkelerin kurumsal tasarımına göre keskin biçimde ayrıştığını göstermektedir. Zorunlu/yarı-zorunlu özel planların güçlü olduğu çok sütunlu yapılarda özel emeklilik harcamalarının GSYH'ye oranı belirgin biçimde yüksektir (İzlanda, İsviçre, ABD, Avustralya). Buna karşılık gönüllülüğün baskın olduğu ya da kamu aylıklarının temel gelir güvencesini büyük ölçüde üstlendiği ülkelerde oranlar düşük kalmaktadır (Fransa, Yunanistan, Finlandiya). Zaman içindeki hareketler de fonlu sistemlerin derinleşmesi, reform ve düzenleme değişiklikleri ile sistemin olgunlaşma dinamikleriyle uyumludur (ABD/İsviçre'de artış; Danimarka/İrlanda'da düşüş). Son olarak vergi teşvikleri, özel sütunun yaygınlaşmasında kritik bir politika aracı olarak öne çıkarken; Türkiye'de teşvikin %0,0 görünmesi ve özel harcama oranının yer almaması, karşılaştırmalarda veri/raporlama kapsamı farklılıklarına işaret etmekte ve Türkiye'nin kamu-özel bileşimi birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir.

4. SONUÇ

Sosyal güvenlik sistemleri, modern refah devletlerinin en temel kurumsal dayanaklarından biri olup, bireylerin yaşam döngüsü boyunca karşılaştıkları gelir risklerini dengelemeyi amaçlamaktadır. Özellikle yaşlılık döneminde emek gelirinin sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan gelir kaybı, emeklilik sistemlerini, yalnızca mali bir düzenleme alanı olmaktan çıkarmakta, yoksulluğun önlenmesinde merkezi bir sosyal politika aracı hâline getirmektedir. Bu bağlamda emeklilik sistemlerinin etkinliği, yaşlanan toplumlarda hem sosyal bütünleşmenin korunması hem de refah kayıplarının sınırlanması açısından belirleyici bir rol üstlenmektedir.

Bu çalışma, OECD ülkelerinde emeklilik sistemlerinin yaşlı yoksulluğunu azaltmadaki rolünü karşılaştırmalı olarak ele almakta ve ülkeler arasında belirgin farklılıklar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, kamu emeklilik harcamalarının GSYH içindeki payının yüksek olduğu ve asgari emeklilik güvencesinin güçlü biçimde sağlandığı ülkelerde yaşlı yoksulluğunun daha düşük düzeylerde seyrettiğini göstermektedir. Buna karşılık, emeklilik sistemlerinde cömertliğin azaltıldığı, ikame oranlarının düştüğü veya kapsayıcılığın zayıfladığı ülkelerde yaşlı yoksulluğu riskinin belirgin biçimde arttığı gözlenmektedir. Bu durum, emeklilik reformlarının yalnızca mali sürdürülebilirlik ekseninde tasarlanmasının uzun vadede sosyal maliyetler doğurabileceğine işaret etmektedir.

Yaşa göre yoksulluk eğilimleri incelendiğinde, OECD genelinde yoksulluk riskinin zaman içinde kısmen yaşlı nüfusa doğru kaydığı; ancak bu eğilimin tüm ülkeler için geçerli olmadığı görülmektedir. Bazı ülkelerde yaşlı yoksulluğunda belirgin artışlar yaşanırken, bazı ülkelerde emeklilik sistemlerinin koruyuculuğu sayesinde yaşlı nüfusun göreli konumunun iyileştiği tespit edilmiştir. Bu bulgu, emeklilik sistemlerinin tasarımının, yoksulluğun yaş grupları arasında nasıl yeniden dağıldığını belirleyen temel unsurlardan biri olduğunu ortaya koymaktadır. Özel emeklilik sistemlerine ilişkin sonuçlar ise bu yapıların yaşlı yoksulluğunun azaltılmasında tek başına yeterli olmadığını, ancak zorunlu veya yarı-zorunlu modeller ve güçlü teşvik mekanizmalarıyla desteklendiğinde kamu sistemlerini tamamlayıcı bir rol üstlenebildiğini göstermektedir. Gönüllülüğe dayalı ve sınırlı kapsama sahip özel emeklilik planlarının, kamu emeklilik sistemindeki boşlukları telafi etmede yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Türkiye açısından bulgular, yaşlı yoksulluğunda son dönemde görece bir iyileşmeye işaret etmekle birlikte, kamu emeklilik harcamalarının OECD ortalamasının altında

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kalması ve özel emeklilik sisteminin sınırlı etkisi nedeniyle uzun vadeli risklerin devam ettiğini göstermektedir.

Bu çerçevede politika yapıcılar için üç temel çıkarım öne çıkmaktadır. İlk olarak, emeklilik sistemlerinde mali sürdürülebilirlik hedefi korunurken asgari gelir güvencesi sağlayan kamu emeklilik bileşenleri zayıflatılmamalıdır. İkinci olarak, özel emeklilik sistemleri kapsayıcılığı artıracak otomatik katılım, işveren katkısı ve vergi teşvikleriyle güçlendirilerek kamu sistemini tamamlayıcı bir yapıya kavuşturulmalıdır. Son olarak, yaşlı yoksulluğuyla mücadele yalnızca emeklilik gelirleriyle sınırlı tutulmamalı; sağlık, bakım ve sosyal hizmetleri içeren bütüncül bir sosyal koruma yaklaşımı benimsenmelidir. OECD ülkelerinin deneyimi, bu bütüncül yaklaşımın yaşlanan toplumlarda sosyal refahın korunması açısından vazgeçilmez olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Ayala L, Arranz J, García-Serrano C, et al. (2021) The effectiveness of mínimum income benefits in poverty reduction in Spain. Int J Soc Welf 30: 152–169. https://doi.org/10.1111/ijsw.12447

Bednarczyk TH (2018) How does the pension system in Poland prevent old-age poverty? Proceedings of the 10th Economics and Finance Conference. International Institute of Social and Economic Sciences, Rome. https://doi.org/10.20472/EFC.2018.010.005

Been J, Caminada K, Goudswaard K, et al. (2017) Public/private pension mix, income inequality and poverty among the elderly in Europe: an empirical analysis using new and revised OECD data. Soc Policy Adm 51: 1079–1100. https://doi.org/10.1111/spol.12282

Carroll P (2008) Future pensions: future poverty? Significance 5: 100–103. https://doi.org/10.1111/j.1740-9713.2008.00302.x

Crawford R, O'Dea C (2012) The adequacy of wealth among those approaching retirement. Report R72. Institute for Fiscal Studies, London. https://doi.org/10.1920/re.ifs.2012.0072

Cruz-Martinez G (2019) Welfare and social protection in contemporary Latin America. Routledge, London. https://doi.org/10.4324/9780429471087

Dethier J, Pestieau P, Ali R (2011) The impact of a minimum pension on old age poverty and its budgetary cost. Evidence from Latin America. Revista de Economia del Rosario 14: 37–65.

Faye O (2007) Basic pensions and poverty reduction in Sub-Saharan Africa. Working Paper 2007/07, Research Center on Public and Population Economics, University of Liège, Liège. http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1838718

Fiszbein A, Kanbur R, Yemtsov R (2014) Social protection and poverty reduction: global patterns and some targets. World Dev 61: 167–177. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2014.04.010

Förster M, Fuchs M, Makovec M (2007) Internationally comparable indicators of material well-being in an age specific optique. Bernd Marin (Ed.) Mainstreaming Ageing, Routledge, London. https://doi.org/10.4324/9781315250076

Grech AG (2013) How best to measure pension adequacy. CASE Paper 172, Centre for Analysis of Social London School of Economics, London. Available from: https://sticerd.lse.ac.uk/case/_new/publications/abstract/?index=4202.

Gruber J, Wise D (1999) Social security and retirement around the world. University of Chicago Press, Chicago

ILO (2014) World social protection report 2014–2015: Building economic recovery, inclusive development and social justice. International Labour Office, Geneva. Available from: https://www.ilo.org/publications/world-social-protection-report-2014-15-building-economicrecovery-inclusive.

Kawinski M, Stanko D, Rutecka J (2012) Protection mechanisms in the old-age pension systems of the CEE countries. J Pension Econ Financ 11: 581–605. https://doi.org/10.1017/S147474721200008X

Knoef M, Been J, Alessie R, et al. (2016) Measuring retirement savings adequacy: developing a multipillar in the Netherlands. https://doi.org/10.1017/S1474747214000341

Kuitto K, Madia JE, Podesta F (2023) Public pension generosity and old-age poverty in OECD countries. J Soc Policy 52: 256–275. https://doi.org/10.1017/S0047279421000544

Long GT, Pfau WD (2009) Ageing, poverty and the role of a social pension in Vietnam. Dev Change 40: 333–360. https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.2009.01517.x

Mkandawire T (2005) Targeting and universalism in poverty reduction. Social Policy and Development Programme Paper 23, United Nations Research Institute for Social Development, Geneva. Available from: ttps://www.researchgate.net/publication/241468306_Targeting_and_ Universalism_in_Poverty_Reduction.

OECD (2019) Pensions at a Glance 2019: OECD and G2O indicators. Organisation for Economic Cooperation and Development, Paris. Available from: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2019/11/pensions-at-a-glance2019_8b1801dc/b6d3dcfc-en.pdf

OECD (2025)Pensions at a Glance 2025: OECD and G20 Indicators, OECD Poublishing, Paris, Erişim Adresi: https://www.oecd.org/en/publications/pensions-at-a-glance-2025_e40274c1-en.html

OECD, https://www.oecd.org/en/data/indicators/old-age-dependency-ratio.html

Ramos-Herrera MC., Sosvilla-Rivero S. (2025) Pension expenditures and old-age poverty in OECD countries, National Accounting Review, 7 (1):28-58, DOI:10.3934/NAR.2025002

Razin A. Schwemmer AH (2021) Ageing and welfare-state policy making: Macroekconomic perspective. Working Paper 29162. National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA. Avaible from: https://www.nber.org/papers/w29162.

Scholz JK, Seshadri A, Khitatrakun S (2006) Are Americans saving 'optimally' for retirement? J Polit Econ 114: 607–643. https://doi.org/10.1086/506335

Smeeding TM, Williamson J (2001) Income maintenance in old age: What can be learned from crossnational comparisons. Working Paper 263, Luxembourg Income Study, Luxembourg. Available from: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/160935/1/lis-wps-263.pdf.

Stewart F, Yermo J (2009) Pensions in Africa. OECD Working Papers on Insurance and Private Pensions, No. 30, OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/227444006716

UN (2015) Income Poverty in Old Age: An Emerging Development Priority, Department of Economic and Social Affairs Programmeon Aging, Erişim Adresi: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/PovertyIssuePaperAgeing.pdf

World Bank (2012) Public expenditure review summary. Social Assistance program and public expenditure review 1. World Bank, Washington, D. C.

Zaidi A, Grech AG (2007) Pension policy in EU 25 and its impact on pension benefits. J Poverty Soc Justice 15: 299–311. https://doi.org/10.51952/YVWO6661

Zaidi A, Grech AG, Fuchs M (2006) Pension policy in EU25 and its possible impact on elderly poverty, CASE Paper 116, Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, London. https://eprints.lse.ac.uk/6225/1/Pension_Policy_in_EU25_and_its_Possible_ Impact_on_Elderly_Poverty.pdf.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GIDALARDA PANELİSTLER ÖZELİNDE DUYUSAL ANALİZLERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

(FACTORS AFFECTING SENSORY ANALYSES IN FOODS, FOR PANELISTS)

GÜLNUR SAVCI
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
savcigulnu@gmail.com - ORCID ID:0009-0001-2783-1483

Prof. Dr. MERAL YILMAZ
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
meralylmz@cumhuriyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-6150-1640

ÖZET

Gıdaların duyusal analiz özellikleri; tüketici kabulü, ürün geliştirme süreçleri ve kalite kontrol uygulamaları açısından kritik öneme sahiptir. Bu çalışmanın amacı, panelistler özelinde duyusal analizleri etkileyen temel faktörleri bütüncül bir biçimde değerlendirmektir.

Duyusal özellikler; görünüm, renk, koku, tat, doku ve işitsel algılar gibi çok boyutlu parametrelerden oluşmakta olup hem ürünün bileşiminden hem de uygulanan işlemlerden önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu çalışma kapsamında doküman analizi yöntemi ile elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile irdelenmiştir.

Sonuç olarak duyusal analiz uygulamaları aşamasında panelistlerin değerlendirme yetilerini etkileyen fiziksel (fiziksel/ruhsal), duygu durumu, açlık ve susuzluk, vb.), psikolojik (beklentiler, alışkanlıklar, grup etkisi, karşılıklı öneri, zıtlık etkisi, kapris ve ürkeklik, motivasyon eksikliği, uyarıcı hatası, hale etkisi, vb.), çevresel (aydınlatma, nem, sıcaklık vb.) ve genetik faktörler (polimorfizmler) sıralanarak duyusal özelliklerin kontrolü ve iyileştirilmesine yönelik faktörlerin bütüncül şekilde ele alınmasının, tüketici memnuniyetinin yükseltilmesine katkı sağlayacağı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Duyusal Özellikler, Duyusal Analiz, Gıda

ABSTRACT

Sensory analysis characteristics of food products are critically important in terms of consumer acceptance, product development processes, and quality control practices. The aim of this study is to comprehensively evaluate the fundamental factors affecting sensory characteristics in food products.

Sensory characteristics consist of multidimensional parameters such as appearance, color, odor, taste, texture, and auditory perceptions, and are significantly affected by both the composition of the product and the processes applied. In this study, data obtained through document analysis were examined using descriptive analysis methods.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

In conclusion, it has been shown that a holistic approach to controlling and improving sensory characteristics, by listing the physical (adaptation, reinforcement, synergy, suppression, age, fatigue (physical/mental), mood, hunger and thirst, etc.), psychological (expectations, habits, group effect, mutual suggestion, contrast effect, capriciousness and shyness, lack of motivation, stimulus error, halo effect, etc.), environmental (lighting, humidity, temperature, etc.) and genetic factors (polymorphisms) that affect the evaluation abilities of panelists during sensory analysis applications, will contribute to increasing consumer satisfaction.

Keywords: Food, Sensory Characteristics, Sensory Analysis,

1. GİRİŞ

Beslenme, insanlığın varoluşu ile başlayan ve hayatın devam ettirilmesi için gerekli olan besin ögelerini yeterli miktarlarda ve uygun zamanda almak için gerçekleştirilen bilinçli bir davranıştır. Bu kavramı daha da anlamlı hale getiren ise, besin kavramıdır. Bireyler beslenme ihtiyaçlarını yerine getirirken oldukça kompleks bir sistemle karşılaşmaktadır. Bu durumu birden fazla gıda maddesinin olması açıklamaktadır. Bir hayli karmaşık olan besin tercihini daha da karmaşık hale getiren etmen ise, gıda tercih aşamasında duyusal analiz özelliklerini etkileyen fizyolojik, psikolojik, çevresel ve genetik faktörlerin etkisidir (Bhuker & Maurya, 2024).

Gıdalarda Duyusal Analiz, gıda maddelerinin kabul edilmesi veya reddedilmesi amacıyla uygulanmaktadır. Bu bağlamda duyusal analiz süreci sadece bir ölçüm tekniği değil, dikkatle kontrol edilmesi gereken multidisipliner bir analiz olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçerlilik ve güvenilirliği arttırmak için gereken standartların uygulanması, panelistlerin eğitim almış bilinçli bireyler olması ve çevresel faktörlerinde kontrol edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, gıdalarda duyusal analiz özelliklerini etkileyen faktörler detaylı bir şekilde ele alınarak değerlendirilmiştir. (Ruiz-Capillas.& Herrero, 2021).

2. KAVRAMSAL ÇERCEVE

2.1. Gıdalarda Duyusal Analiz Kavramı

Duyusal analiz, herhangi bir ürünün insan duyuları (tat, koku, görme, işitme ve dokunma) yoluyla değerlendirilip, ürün hakkında tanımlayıcı sıfatlar kullanılarak detaylı bilgi veren bir analiz değerlendirmesidir. Tarihte ilk değerlendirmeler 18.yy'a dayanmaktadır. Bu kapsamda 1753 yılında İngiltere'de "Kadınlar Birliği" isimli kuruluş üyeleri için gıda alışveriş yönergesi yayınlanırken, ülkemizde ise ilk kez şaraplarda uygulanmıştır. (Civille vd., 2024).

Gıdalarda yapılan duyusal analiz değerlendirmeleri temel olarak; ürün kalitesini belirlemek ve geliştirmek, raf ömrü ile birlikte saklama koşullarını belirlemek, rekabet analizini gerçekleştirmek için yapılmaktadır. Bir gıdanın lezzeti, kokusu ve dokusu gibi duyusal özellikler, kalite ve kabul edilebilirliği doğrudan etkilemektedir dolayısıyla bu kapsamda yapılan çalışmalarda tüketici beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığını ölçmekte kullanılmaktadır. Yeni bir ürün piyasaya sürülmeden önce, tüketiciler tarafından beğenisini ölçmek için de kullanılan duyusal analizler ürünün pazarda başarılı olup olmayacağına dair ön tahminler oluşturmaktadır. Gıdaların raf ömrü boyunca duyusal özelliklerinin nasıl değiştiği de yine duyusal değerlendirmeler sonucu belirlenerek bu analizin muhafaza koşullarıyla kalite

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

üzerindeki etkisini görmek açısından oldukça önem arz etmektedir. Son olarak yapılan rekabet analiziyle birlikte ürünler karşılaştırmalı değerlendirmeler yapılarak, ürünün pazardaki konumunu güçlü hale getirmek için gerekli değişikliklerin tespit edilerek uygulanmasını sağlamaktadır. (Gyawali vd., 2022).

2.2. Gıdalarda Duyusal Analiz Kriterleri ve Kremer Çemberi

Bu değerlendirme kapsamında bireylerin bir uyarıya tepkisi ölçülmektedir. İnsanlar uyaranlara karşı; tanımlayıcı, beğeni ve farklılık olmak üzere 3 yanıt tipi/tepki göstermektedir. Tekli kabinler içerisinde kontrollü ışıklandırma sağlanarak aynı renk tabaklarda ve aynı boyutlarda servis edilmesi gereken gıda numunelerinin denenmesi arasında kraker yenilip su içilmesiyle birlikte testin nasıl gerçekleştirileceğine dair anlaşılır açıklamalar yapılması testin güvenilirliği açısından önem oluşturmaktadır. (Civille vd., 2024).

Gıdanın; rengi, kokusu, aroması, ağza alındığında algıladığı kırılma ve ezilme gibi özellikler duyusal kalite açısından doğrudan tüketiciye hitap etmektedir (Ertaş & Doğruer, 2010). Gıdalarda duyusal özellikler; görünüş özellikleri, lezzet özellikleri ve tekstürel özellikler olmak üzere 3 grupta ele alınmaktadır.

Gıdanın sahip olduğu tekstürel özellikler; mekanik, geometrik ve diğer özellikler başlıkları altında belirli parametrelere ayrılmaktadır. Mekanik özellikler gıdaya uygulanan basınç sırasında gıdanın o basınca karşı gösterdiği dirence yönelik özelliklerdir. Geometrik özellikler ise gıdanın görünüşü ile alakalı değerlendirmeleri kapsamaktadır. Gıdanın ağızda bıraktığı his, yağlılık ve nemlilik özellikleri ise diğer özellikler kategorisinde ele alınmaktadır (Aydın &Yılmaz, 2025).

Görünüş özellikleri tüketicilerin gıda ile ilgili olumlu ya da olumsuz ilk yargıların oluşmasında rol oynayan duyusal kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda ürünler tezgâhlarda sunulurken kullanılan ışığın spektral dağılımı ürünün rengi konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Bireyler gıdaların renginden ve sahip olduğu parlaklıktan yola çıkarak gıdanın tazeliği ile ilgili bir yargıya varmaktadırlar. Aynı zamanda bozulan bir ürün ilk başta rengindeki değişimler ile kendini göstermektedir. Bunlarla beraber gıdanın sahip olduğu görsel lezzet değerlendirilirken de renk oldukça önemli bir unsur olmaktadır. Lezzet unsuru tat ve koku özelliklerinin bileşimi olarak nitelendirilmektedir. Dildeki papillalar ve burundaki reseptörler ile beyine iletilen gıdanın acı, tatlı, tuzlu, ekşi ve umami özellikleri bireylerde tat algısını oluşturmaktadır (Altuğ Onoğur & Elmacı, 2019; Aydın & Yılmaz, 2025).

Bu kapsamda gıdaların görünüş özellikleri; kusur, renk, boyut ve şekil parametrelerine yönelik değerlendirmeleri kapsamaktadır. Bununla birlikte tat ve koku ile ilgili özelliklerin ise lezzet özellikleri kapsamında ele alındığı bilinmektedir. Gıdaların duyusal nitelikleri Aaron Kramer tarafından geliştirilen kramer çemberinde grafiksel bir şekilde gösterilmektedir (Görsel 1);

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Görsel 1. Gıdaların Duyusal Özellikleri Kramer Çemberi

2.3. Duyusal Analizin Önemi

İnsanların için üretilmiş gıdaların; beğenilmesi, kabul görmesi ve tercih edilmesi üreticiler açısından büyük önem arz etmektedir. Bu nedenden dolayı duyusal analiz testleri, üretilmiş veya geliştirilmiş ürünün, kalitesi ve beğeni derecesi hakkındaki son kararı verme konusunda önemli bir etkendir. Her insanın beğeni ve damak zevkinin farklılıklar göstermesi, lezzet konusunun netlik kazanmaması, kalite kontrolünde objektif yöntemlerin yetersiz olması ve gıda ürünlerinin tüketiciler tarafından tercih edilmesini etkileyen kalite ölçütlerinin sadece duyusal analiz testleri ile belirlenmesi, duyusal değerlendirmenin önemi hakkında fikir verebilmektedir (Çelik 2004; Megep 2012).

2.4. Duyusal Analizin Amaçları

Duyusal değerlendirme insan yaşantısında günlük üretimi yapılan ürünlerin kalitesinin değerlendirilmesinde, sıfırdan ürün tasarlanması için yürütülen Ar-Ge çalışmalarında, pazarlama stratejisi geliştirerek ürünün tüketiciler tarafından beğenisini artırmak ve/veya daha önce üretilmiş bir ürünün kalitesini daha iyi bir seviyeye getirmek amacıyla uygulanmaktadır (Megep, 2012; Polat, 2022). Gıda üreticileri, gıdaların duyusal kalitelerinin kontrolünü, tüketicilerin tercihlerini belirlemek ve bu tercihler yönünde maksimum ekonomi sağlayacak şekilde üretim yapmak amacıyla kullanmaktadırlar (Silici, 2005). Ayrıca, sıfırdan bir ürün geliştirmek, geliştirilen ürün hakkında o ürünleri tüketen kişilerin beğeni ve tercih durumunu saptamak, ürünler arasında kıyaslama yapabilmek, ürünlerin kendilerine özgü karakteristik özelliklerini belirlemek ve pazar araştırmalarına destek sağlamak diğer belirlenen amaçlardandır (Kahraman, 2020). Yapılan analizin amacı, sürecin ilk evrelerinde sonuçların uygunluğunu ve başarısını saptayabilmektir. Bu doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmalıdır; Ürünler farklı mı?, Ürünler arasındaki fark ne kadar anlamlı?, Duyusal niteliklerin hangileri önemli?, Zaman/ürün işleme/paketleme ile duyusal özellikler nasıl değişmektedir? (Carpenter vd., 2012).

2.5. Duyusal Panel Üyelerinin Belirlenmesi

Demografik özellikler, psikolojik faktörler, kültür, ihtiyaçlar, içgüdüler ve bireyin algılama durumu duyusal analizde değerlendirmeyi etkileyen parametreler arasında yer almaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Fakat panelist seçiminde bu farklılıkların en az seviyede olmasına özen gösterilmelidir (Barış, 2017). Uygun duyusal panelistlerin seçimi, duyusal değerlendirme sürecinde temel bir adımdır. Panelistler, duyusal özellikleri algılama yetenekleri, tutarlılıkları ve müsaitlikleri esas alınarak seçilir. Panelistlerin duyusal yetenekleri, ürün farklılıklarını doğru bir şekilde ayırt edebilmelerini sağlarken, yanıtlarındaki tutarlılık tekrarlanabilir ve güvenilir ölçümler sağlar. Etkili panelistler, önceki deneyimlerden veya beklentilerden kaynaklanabilecek önyargılara karşı güçlü bir odaklanma yeteneği, özen ve direnç göstermelidir (Meilgaardvd., 2007; Luo vd., 2024). Duyusal değerlendirmeye katılacak panelistler, şirket içerisinde araştırma ve geliştirme ekibi üyeleri arasından, ofis personeli veya üretim hattı çalışanları arasından veya kurum dışında bulunan gönüllü kişiler arasından seçilebilir. Kurum içi çalışan kişilerden oluşan panelistlere sahip olmak, panel üyelerinin değerlendirilen ürünlere aşina olmalarından dolayı daha avantajlıdır. Fakat düzenli olarak yapılan bir duyusal değerlenme çalışması için kurum personeli tedariki yapılamıyorsa, panel için eğitimli kişiler arasından gönüllü olanlar bir araya getirilmelidir (De Vos, 2010).

Potansiyel panelistler; renk körlüğü, anozmi, agüzi veya alerji gibi rahatsızlıkları olmayan sağlıklı bireyler arasından seçilmelidir (Megep, 2012). Seçilen panelistler talimatlar doğrultusunda kendilerine verilen görevleri yerine getirebilmelidir. Ayrıca potansiyel panelistler ön seanslarda bir dizi birbirinden farklı numuneyi tadım yapabilmeli, bazı gıdalara karşı ortaya çıkabilecek isteksizlikler de burada tespit edilebilmelidir. Bunun yanı sıra potansiyel panelistler duyusal açıdan tat ve koku algıları gelişmiş bireyler arasından seçilmelidir. Panelistler bazı durumlarda kendi aralarında görüş birliği yapabilme durumunda kalabilirler, bu nedenle panelist seçiminde aşırı baskın, pasif veya karasız kişilerden kaçınmak gerekmektedir (De Vos, 2010).

3. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Gıdaların duyusal analiz özellikleri; tüketici kabulü, ürün geliştirme süreçleri ve kalite kontrol uygulamaları açısından kritik öneme sahiptir. Çalışma kapsamında yapılan alanyazın taramasında duyusal analiz kavramı, test unsurlarını, ürüne özgü değerlendirme parametrelerini açıklandığı çalışma sayısının oldukça fazla olduğu görülmüş, bununla birlikte duyusal analiz sonuçlarını ve panelistlerin ürün analizini etkileyen unsurları açıklamaya yönelik yapılan çalışma sayısının oldukça kısıtlı olduğu ve bu çalışmaların genellikle gıda mühendisliği alanında yapıldığı belirlenmiştir. Gastronomi ve mutfak sanatları alanı günümüzde dikkate değer bir önem kazanarak fark yaratmaktadır. Bu alan yeni ürün geliştirme bağlamında sektöre ve alan yazına katkı sunarken yapılan AR-GE çalışmalarında da, duyusal analiz yöntemlerinden yararlanmaktadır. Bu bağlamda duyusal analizleri ve panelist değerlendirmelerini etkileyen unsurların irdelenmesi ve bilimsel çalışmalarda sık sık yerverilmesi konunun öneminin hatırlatılmasına ve çalışmaların daha sağlıklı planlanmasına, doğru panelist seçimlerine dolayısıyla da niteliksel verilerin toplanmasına destek olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmada, panelistler özelinde duyusal analizleri etkileyen temel faktörleri bütüncül bir biçimde değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

4. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu nitel bir araştırma kapsamında doküman analizi yöntemi ile elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile irdelenmiştir. Önceden belgesel gözlem olarak bilinen doküman analizi; mevcut belge ve kayıtların incelenmesine dayanan önemli bir veri toplama yöntemidir (Yıldız

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

& Yılmaz, 2020). Bu bağlamda ‘gıdalarda duyusal özellikler, duyusal analiz unsurları, duyusal analizi etkileyen faktörler,’ anahtar kelimeleri kullanılarak açık erişimli, yazılı ikincil veri kaynaklarından (makale, kitap bölümü, araştırma yazıları) faydalanılmıştır.

5. ÇALIŞMANIN BULGULARI

Üreticiler ve tüketiciler için önemli bir kriter olan duyusal algısı, ürünlerin kabulü ve tercihi üzerine doğrudan etki etmektedir. Duyusal algıyı etkileyen faktörler karmaşık bir etkileşim içinde olup, bu faktörler çizelge 1’de sunulduğu gibi; fiziksel, psikolojik, çevresel ve genetik unsurlar olarak dört ana kategoride irdelenmiştir.

Çizelge 1. Gıdalarda duyusal analiz özelliklerini etkileyen faktörlerin gösterimi

Fizyolojik Faktörler	Psikolojik Faktörler	Çevresel Faktörler	Genetik faktörler
Adaptasyon	Beklentiler	Aydınlatma	Gen-Reseptör-Kanal Mutasyonları
Kuvvetlendirme	Beklenti Hatası	Sıcaklık (Test odası/ürün)	Gen-Reseptör-Kanal Polimorfizmleri
Sinerji	Alışkanlıklar	Nem	
Baskılama	Alışkanlık Hatası		
Yaş	Uyarıcılar		
Yorgunluk	Uyarıcı Hatası		
Duygu Durumu	Mantıksal Hata		
Açlık	Hale Etkisi		
Susuzluk	Zıtlık Etkisi		
	Grup Etkisi		
	Merkezi Eğilim Hatası		
	Karşılıklı Öneri		
	Motivasyon Eksikliği		
	Kapris ve Ürkeklik		

5.1.Fizyolojik Faktörler

- **Adaptasyon**

Herhangi bir uyarıya sürekli maruz kalmanın sonucunda oluşan tepkinin duyarlılığında oluşan değişim veya azalma olarak tanımlanmaktadır. Kişinin içtiği şeker oranı yüksek bir kahveyi ilk yudumda çok şekerli olarak değerlendirip, daha sonra aldığı yudumlarda kahvenin tadının daha az gelmesi gibi… (Yaralı, 2018).

- **Kuvvetlendirme**

Aynı anda veya aynı zamanda sürekli yapılan uyarıcıların birbirleri ile olan etkileşimlerini içeren bir olgudur. Bir diğer ifade ile kuvvetlendirme; bir maddenin varlığının diğer maddenin algılama yoğunluğunu arttırma etkisidir. Katkı maddeleri içerisinde yer alan monosodyum glutamatın etin lezzetini arttırması gibi… (Yaralı, 2018).

- **Sinerji**

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bir maddenin varlığının iki madde ile birleşmiş olarak algılanma kuvvetini arttırıcı etkisi olarak tanımlanmaktadır. Tatlandırıcı katkı maddelerinin kullanımı örnek gösterebilir (Karaman&Çetinkaya, 2020).

- **Baskılama**

Herhangi bir maddenin varlığının iki veya daha fazla maddenin karışımlarının algılanma kuvvetlerini azaltma etkisi olarak ifade edilmektedir. Farklı baharatlar ile hazırlanmış çorbadan sadece zencefil tadının algılanması baskılama faktörüne örnektir (Megep, Gıda Teknolojisi, 2012).

- **Yaş**

Araştırmalar, tat ve koku alma yeteneklerinin yaş ile birlikte azalma eğiliminde olduğunu, duyusal algının yoğunluğunun ve doğruluğunu etkilediğini göstermektedir. Bu gerileme, yetişkinlerin tatlı veya tuzlu tatlar ile birlikte koku alma gibi belirli algılara karşı daha az hassas olmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle kompleks bir ürünün tadımı gerçekleşecekse demografiye yönelik özelliklerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Süzer & Doğdubay, 2025).

- **Yorgunluk (Fiziksel/ Ruhsal):**

Uzun veya tekrarlayan test seansları, panelist yorgunluğuna yol açar, dikkati dağıtır, değerlendirmelerde hata riskini arttırır ve duyusal analiz sonuçlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Zihinsel yorgunluk, bilişsel odaklanmayı azaltarak ince duyusal farklılıkları doğru bir şekilde değerlendirmenin önüne geçmektedir. Bu bağlamda analizler arasına molalar eklemek ve örnek sayısını sınırlandırmak bu yorgunluğu en aza indirmektedir (Bhuker & Maurya, 2024).

- **Duygu Durumu**

Stres, kaygı ve mutluluk gibi duygusal durumlar, duyusal duyarlılığı etkileyerek önyargılı değerlendirmelere sebebiyet vermektedir. Çalışmalar, olumlu duyguların duyusal algıları arttırarak daha da olumlu değerlendirmeler sağladığını açıklarken, olumsuz duyguların ise duyusal deneyimleri zayıflatarak daha da olumsuz sonuçlara yol açabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, panelistlere rahat bir test ortamı sağlanarak ön değerlendirme protokolleri aracılığıyla bu sorunun önüne geçilmektedir (Yaralı, 2018).

- **Açlık ve Susuzluk**

Açlık durumunda vücudun enerji gereksinimi arttığı için, normalde çok iştah açıcı gelmeyen yiyecekler bile bireyler tarafından lezzetli algılanabilmektedir. Susuzluk durumunda ağız kuruluğu ve tükürük azalması meydana gelmektedir. Bu da her zaman severek tükettiğimiz çikolatanın tadının daha az tatlı, kuru ve acımsı gelmesine yol açmaktadır. (Karaman & Çetinkaya, 2020).

5.2. Psikolojik Faktörler

- **Beklentiler/ Beklenti Hatası**

Örnek ile birlikte verilen bilgiler önceden tasarlanmış düşünceleri harekete geçirmektedir ve panelistlerde genellikle söz konusu örnekte bekledikleri özellikleri bulmak gibi bir eğilim gösterdikleri söz konusu olmaktadır. Örneğin, raf ömrü dolmuş bir ürünün geri döndüğünü bilen bir panelistin örnekteki bayatlamış tatları ortaya çıkarma eğiliminde olabileceği görülmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu yüzden panelistlere ayrıntılı bilgi verilmemeli, örnekler kodlanmalı ve sunum sırası rastgele seçilmelidir. (Megep-Gıda Teknolojisi, 2012).

- **Alışkanlıklar/ Alışkanlık Hatası**

Bu tarz yanlışlar seri halde yavaşça artan veya azalan uyarıların varlığında aynı tepkileri vermeye devam etme eğilimi ile sonuçlanmaktadır. Rutin olarak yapılan kalite kontrol analizlerinde, panelistlerin aynı puanları tekrar etme eğiliminde oldukları ve daha sonra gelişen herhangi bir değişikliği fark edemeyerek ara sıra hatalı örneği kabul etmeleri örnek verilebilir. Ürün tiplerinin değişmesi ve kalitesi düzeltilmiş örneklerin sunulması bu duruma çözüm olabilmektedir (Karaman & Çetinkaya, 2020).

- **Uyarıcı Hatası**

Bu hataya konu ile ilgili olmayan bir kriter, örneğin şekli veya rengi gibi özellikleri neden olmaktadır. Mantar kapaklı şişelerdeki şarabın vidalı kapaklı şişelerdeki şaraplara göre daha ucuz ve daha düşük kalite olarak değerlendirilmesi gibi… (Mihafu vd., 2019).

- **Mantıksal Hata**

Bu yanlışlar ise, panelistlerin belleklerinde iki veya daha fazla özelliklerini birleştirmeleri durumunda meydana gelmektedir. Esmer bira daha lezzetli kabul edilirken koyu renk mayonezin bayat olması varsayımı mantıksal hataya örnek olarak gösterilebilir (Karaman & Çetinkaya, 2020).

- **Hale Etkisi**

Ürünün birden çok özelliğinin değerlendirildiği durumlarda, derecelendirmelerin birbirini etkileme eğilimi olarak ifade edilmektedir. Portakal suyu bir tüketici tarafından genel olarak beğenilmişse bu portakal suyuna ait farklı özellikleri de tüketiciye sunulduğunda tatlılık, asitlik, taze portakal lezzeti, ağız hissi gibi özelliklerinin de beğenildiği belirlenmiştir. Ancak tam tersi durumda yani genel olarak beğenilmediyse, diğer özelliklerinin de beğenilmediği saptanmıştır.

- **Zıtlık Etkisi**

Kötü kalitedeki bir örnekten hemen önce iyi kalitede bir örnek sunulduğunda, kötü kalitedeki örnek tek başına sunulduğunda daha düşük kalitede değerlendirilebilmektedir.

- **Grup Etkisi**

Kötü ürünlerin içerisinde sunulan iyi ürünler kendi başına sunulduğu duruma göre daha düşük kalitede değerlendirilerek zıtlık etkisinin tam tersi bir durum ortaya çıkmaktadır.

- **Merkezi Eğilim Hatası**

Grupların merkezine yakın yerde bulunan örnekler, sonda yer alan örneklere göre daha fazla seçilme eğilimindedir. Bu yüzden örneklerin panelistlere olan uzaklığı eşit mesafede olmaktadır (Megep, Gıda Teknolojisi, 2012).

- **Karşılıklı Öneri**

Bir panelistin tepkisi diğer panelistin tepkisinden etkilenebilmektedir. Bu nedenle kabin sistemi kullanılarak panelistin yüz ifadesinin diğer panelistler tarafından fark edilmesi önlenmektedir.

- **Motivasyon Eksikliği**

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Panelistlerin kendilerini rahat hissedebilecekleri bir ortam yaratılıp, duyusal analiz değerlendirmelerinin bu ortamda yapılması da oldukça önem arz etmektedir.

- **Kapris ve Ürkeklik**

Bazı tadımcılar değerlendirmelerde en uç değerleri kullanmayı tercih ederken, bazıları ise orta değerleri tercih etmektedir. Bu bağlamda değer aralıkları oldukça geniş tutularak kararsız olunan yargıların önüne geçmektedir (Yaralı, 2018).

5.3. Çevresel Faktörler

- **Aydınlatma**

Özellikle görsel değerlendirmeler olmak üzere, duyusal testlerde oldukça kritik bir öneme sahip olan aydınlatma faktörü yapılan araştırmalar sonucunda da ışık yoğunluğunun ve kalitesinin renk ve dokuları nasıl etkileyebileceğini panelistlerin de değerlendirmesiyle gözler önüne sermektedir. Parlak aydınlatma renkleri abartırken, loş aydınlatmalar ise ince ayrıntıları ayırt etmeyi zorlaştırmaktadır. Bundan dolayı da tutarlı ve nötr aydınlatma kullanılmalıdır (Süzer & Doğdubay, 2025).

- **Sıcaklık (Test odası/ürün)**

Sıcaklık faktörü tat ve aromayı önemli ölçüde etkilemektedir ve çalışmalar, daha yüksek sıcaklıkların genellikle tat ve aromaları yoğunlaştırdığını, daha düşük sıcaklıkların ise bu duyusal özellikleri köreltebileceğini göstermektedir. Bu yüzden ortam sıcaklığı ve ürün sıcaklığı kontrol edilmelidir.

- **Nem**

Nem, doku ve aromada etkilidir. Yüksek nem seviyeleri, atıştırmalıklar ve özellikle de unlu mamüller gibi belirli ürünlerin algılanan tazeliğinin ve çıtırlığının önüne geçmektedir bu yüzden ortamın nemi kontrol edilmelidir.

5.4. Genetik Faktörler

Genetik, biyolojinin organizmalardaki kalıtım ve genetik varyasyonunu inceleyen bir bilim dalıdır. Kökeni Yunanca'dır ve genesis (köken) sözcüğüne dayanmaktadır. Ebeveynlerin belli bir biyolojik süreçten geçerek genlerini çocuklara aktarması eylemi olan genetik köken duyusal değerlendirmelerle birlikte beslenme tercihlerimiz üzerinde de oldukça etkili olduğu yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur (Muslu & Gökçay, 2021; Yılmaz, 2025). Bu çalışmalar neticesinde tat algısı ile ilişkisi olduğu öngörülen genler ve bu gen ailelerinde meydana gelen değişimler (mutasyon ve/veya polimorfizmler) çizelge 2'de sunulmuştur

.

Çizelge 2. Tat Grupları ve Hislerin Algılanmasında İlgili Gen-Reseptör-Kanal ve Bileşikler

Duygular	Gen-Reseptör-Kanal
Tatlar	
Acı	TAS2R*, CA6
Tatlı	TAS1R2,TAS1R3,TAS2R38
Umami	TAS1R1,TAS1R3,GRM1
Tuzlu	ENaC,TRPV1,SCNN1*

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Ekşi	PKD2L1,PKD1L3,Kir2.1
Yağlı(Oleogustus)	CD36,GPR120,IZUMO1
Kemestez/Hisler	
Yanma/Isınma	TRPR1
Soğuma	TRPM8

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma, gıdalarda panelist özelinde duyusal analizleri etkileyen faktörleri incelemiş ve bu faktörlerin gıda değerlendirmesindeki önemi vurgulanmıştır. Duyusal analiz, bir gıdanın algılanan özelliklerinin belirlenmesinde önemli bir araç olmakla birlikte, panelistlerin duyusal algılarını etkileyen çeşitli faktörlerin varlığı, bu analizlerin doğruluğu ve güvenilirliği üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Gıdaların duyusal analizlerinde panelistlerin bireysel özelliklerinin, çevresel koşulların ve psikolojik durumların göz önünde bulundurulması, daha doğru ve güvenilir sonuçların elde edilmesine katkı sağlayacaktır. Gıda endüstrisi, araştırma kurumları, gastronomi ve mutfak sanatları gibi alanla ilişkili bilimsel çalışmalar yapan bölümlerin bu faktörleri dikkate alarak duyusal analiz süreçlerini iyileştirebileceği ve ürün geliştirme aşamalarında daha kaliteli ve tüketici taleplerine uygun gıda ürünleri ortaya koyabilileceği düşünülmüştür. Bu çerçevede;

-Gıda duyusal analizlerinde kullanılan panelistlerin, seçimi ve eğitim süreçlerine daha fazla özen gösterilmesi ve panelistlerin bireysel farkındalıklarını artırarak, duyusal özelliklere dair algılamalarının daha tutarlı olmasına yardımcı olabilmesi adına panelistlerin doğru şekilde eğitilmesi,

-Duyusal analizler sırasında, çevresel faktörlerin (aydınlatma, ses seviyesi, sıcaklık) kontrol altında tutulması, bu faktörlerin panelistlerin algısını etkileyebileceği göz önünde bulundurularak, standardize edilmiş bir test ortamı sağlanması, ayrıca, gıdaların fiziksel özellikleri (örneğin, renk, şekil) gıda değerlendirmeleri öncesinde belirli bir seviyede tutarlı hale getirilmelisi,

-Panelistlerin genetik farklılıkları, duyusal algılarının çeşitliliğini etkileyebileceği, bu nedenle, genetik faktörlerin etkisini anlamak için daha fazla araştırma yapılması ve panelist seçimlerinde genetik çeşitlilik göz önünde bulundurulması, ayrıca, duyusal analizlerde kullanılan kriterlerin, farklı genetik ve psikolojik özelliklere sahip panelistlere göre esnekleştirilmesi gerekebileceğinin unutulmaması,

-Psikolojik faktörlerin (bireysel tutumlar, önceki deneyimler, ruh hali) duyusal değerlendirmeleri nasıl etkilediği daha derinlemesine incelenmesi, panelistlerin psikolojik durumlarını gözlemlemek ve analiz öncesinde herhangi bir duygusal etkiyi en aza indirmek amacıyla test öncesi psikolojik destek ve hazırlık önerilmesi,

- Özellikle karmaşık ve çok bileşenli gıda ürünlerinde, farklı panelistlerin görüşleri dikkate alınması, duyusal analizlerin daha güvenilir ve genellenebilir olması adına, tek bir panelistin değerlendirmesine dayalı sonuçlardan ziyade, çoklu panelistlerin görüşlerinin birleştirilmesi ve bu çeşitliliğin analiz edilmesi önerilmesi,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

- Panelist verilerinin toplandığı duyusal analizlerde istatistiksel yöntemler kullanılarak, duyusal analiz sonuçlarında herhangi bir önyargı ya da hata riski en aza indirgemek adına farklı panelistlerin verilerindeki çeşitlilik ve tutarsızlıkların değerlendirilmesi, önerilmektedir.

KAYNAKÇA

[1] Altuğ Onoğur ve Elmacı, T. (2019). *Gıdalarda Duyusal Değerlendirme.* İzmir: Sidas Yayıncılık.

[2] Aydın, B.N. & Yılmaz, M. 16. Bölüm. Gıdada Kusur Kavramı ve Tat Algısı, İçinde Gastronomi, Gıda ve Tat Algısı, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2025.

[3] Barış, O. Gıdalarda ürün ve marka tercihinde tüketici algısının belirlenmesi: Bursa ili örneği, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2017.

[4] Bhuker, A., & Maurya, N.K. Selection and Performance of Sensory Panelists: A Comprehensive Review of Factors Influencing Sensory Evaluation Outcomes, J. Nutrition and Food Processing, 7(15), 2024.

[5] Civille, G. V., Carr, B. T., & Osdoba, K. E. *Sensory Evaluation Techniques*. CRC press., 2024.

[6] Carpenter, R., Lyon, D., Hasdel, T. Guidelines for sensory analysis in food product development and quality control, *Aspen Publisher*, 27-29, 2012.

[7] Çelik, U. Marine edilmiş akivades'in kimyasal kompozisyonu ve duyusal analizi, Su Ürünleri Dergisi, (3), 21, 2004.

[8] De Vos, E. Selection and management of staff for sensory quality control, *In, Sensory Analysis for Food and Beverage Quality Control, 2 nd ed, France, Woodhead Publishing,*17-36, 2010.

[9] Ertaş ve Doğruer, N. (2010). Besinlerde Tekstür. Erciyes Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi, *7*(1), 35-42.

[10] Gyawali, R., Feng, X., Chen, Y.P., Lorenzo, J.M. and Ibrahim, S.A. A review of factors influencing the quality and sensory evaluation techniques applied to Greek yogurt. Journal of Dairy Research 89, 213–219, 2022.

[11] Karaman, E.E., & Çetinkaya, N. (2020). Gıda Tercihinde Duyuların Rolü: Tat Duyusunun Tat Testi ile Demografik Özelliklere Göre Farklılığının Tespiti. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, *24*(2), 883-8

[12] Kahraman, K. Osmanlı Mutfağından Günümüze Aynı İsimle Gelen Seçilmiş Et Yemeklerinin İçerik İncelemesi ve Duyusal Analizi: Balıkesir Örneği, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2020.

[13] Li, K., & Liu, M. Combined influence of multi-sensory comfort in winter open spaces and its association with environmental factors: Wuhan as a case study. Building and Environment, 248, 111037, 2024.

[14] Megep-Gıda Teknolojisi, Duyusal Test Teknikleri, Ankara, 2012.

[15] Meilgaard, M., Civille, G. V., & Carr, B. TSensory Evaluation Techniques (4th ed.). CRC Press., 2007.

[16] Mihafu, D.F., Issa, Y.J., & Kamiyango, W.M., Gıda Ürün Geliştirmede Duyusal Değerlendirme ve Kalite Değerlendirmesinin Önemi: Bir İnceleme, Current Research in Nutrition and Food Science, 2019.

[17] Muslu, M. & Gökçay, G.F. Lezzet Algısının Oluşmasında Çevresel ve Genetik Faktörlerin Etkileri. Med J West Black Sea, 5 (1), 19-26, 2021.

[18] Polat, E. Sağlık turizm işletmeleri için alternatif ekmek türleri geliştirilmesi ve duyusal analizleri. Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Turizmi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, 2022.

[19] Ruiz-Capillas, C.& Herrero, A.M. Sensory Analysis and Consumer Research in New Product Development. Foods, 10, 582, 2021.

[20] Silici, S. Balda Duyusal Analiz, Gıda Mühendisliği Dergisi, (20), 40, 2005.

[21] Süzer, Ö., & Doğdubay, M. 5. Bölüm. Çevresel Faktörler ve Tat Algısı. İçinde, Gastronomi, Gıda ve Tat Algısı, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2025.

[22] Yaralı, E., Gıdalarda Duyusal Analizler, 2018.

[23] Yıldız, M. & Yılmaz, M. (2020). Türkçe Alanyazında Sous Vide Yöntemi. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 8(3), 2318-2336.

[24] Yılmaz, M., 4. Bölüm. Genetik ve Tat Algısı. İçinde, Gastronomi, Gıda ve Tat Algısı, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2025.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ÖZEL HASTANELERDE YAŞANAN BEBEK ÖLÜMLERİNİN ANA AKIM MEDYADA SUNUMU

Dilanur AKYAZI, Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yeni Medya ve İletişim Anabilim Dalı Öğrencisi, Orcid ID: 0009-0000-7527-9999

Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL, Yalova Üniversitesi, gokhan.genel @gmail.com, Orcid ID: 0000-0002 7681-1737

ÖZET

Günümüzde Türkiye'de özel hastane sayısındaki artışın, sağlık hizmetlerinde ticarileşme eğilimini beraberinde getirdiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, son yıllarda özel hastanelerde meydana gelen olumsuz vakalar kamuoyunda derin üzüntüye ve tepkiye yol açmaktadır. Bu çalışmada; Türkiye'de on özel hastanenin adının geçtiği ve kamuoyunda 'Yenidoğan Çetesi' olarak bilinen vakanın, ana akım medya organlarından ATV ve NOW Haber tarafından sunum biçimi incelenmiştir. Araştırma kapsamında, 17 Ekim 2024 ile 18 Şubat 2025 tarihleri arasında yayımlanan sekiz haber metni, Norman Fairclough'ın Eleştirel Söylem Analizi yaklaşımıyla ele alınmıştır. Çalışmanın temel amacı, ilgili medya organlarının söylemlerinde başvurdukları duygusal çerçeveleme stratejilerini ortaya koymaktır. Analizler sonucunda elde edilen veriler ışığında; haberlerin salt bilgi aktarımı işlevi görmediği, bunun yanı sıra yoğun bir duygusal içerik barındırdığı tespit edilmiştir. Özellikle bebek ölümleri gibi hassas konuların dramatize edilerek sunulduğu ve söylemde yönlendirici dilsel ögelerin baskın olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yenidoğan Çetesi, Ana Akım Medya, Söylem Analizi, Norman Fairclough, Bebek Ölümleri.

ABSTRACT

THE PRESENTATION OF INFANT DEATHS IN PRIVATE HOSPITALS IN MAINSTREAM MEDIA

It is observed that the increase in the number of private hospitals in Turkey today has led to a trend of commercialization in healthcare services. In this context, negative incidents occurring in private hospitals in recent years have caused deep public sorrow and reaction. This study examines how the case known publicly as the 'Newborn Gang' (Yenidoğan Çetesi), which involves ten private hospitals in Turkey, was presented by the mainstream media outlets ATV and Now Haber. Within the scope of the research, eight news texts published between October 17, 2024, and February 18, 2025, were analyzed using Norman Fairclough's Critical Discourse Analysis approach. The primary aim of the study is to reveal the emotional framing strategies within the discourses of these media outlets. In light of the findings obtained from the analysis, it has been determined that the news reports do not merely serve the purpose of information transfer but also contain high emotional intensity. It is observed that sensitive topics, particularly infant deaths, are presented through dramatization, and manipulative linguistic elements are dominant in the discourse.

Keywords: Newborn Gang, Mainstream Media, Discourse Analysis, Norman Fairclough, Infant Deaths.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GİRİŞ

Son yıllarda Türkiye'de sağlık sektöründe yaşanan dönüşümler bazı toplumsal sorunları da beraberinde getirmektedir. Özel hastane zincirlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte sağlık hizmetleri piyasalaşma eğilimi göstermektedir (Dömbekci, H. A., Yılmaz, F. Ö., & Özata, M., 2018). Bu dönüşüm, sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğini ve kalitesini doğrudan etkilemektedir (Sezgin, A. Ş., 2015). Söz konusu durum sağlık sisteminin yanı sıra toplumsal algıları da değiştirebilmektedir. Örneğin; doğum gibi hassasiyet içeren süreçlerde yaşanan olumsuzluklar, toplumsal hafızada büyük yaralar açmaktadır.

Bu bağlamda, 2019-2024 yılları arasında yürütülen "Yenidoğan Çetesi" soruşturması kapsamında yaşanan bebek ölümleri kamusal alanda büyük yankı uyandırmıştır. Can kaybının 10'un üzerinde olduğu ifade edilen olayda, bebeklere bilinçli olarak yanlış tedaviler uygulandığı öne sürülmektedir. Tutukluların yargı sürecinin devam ettiği olayın, hem medyada hem de kamuoyunda uzun süre gündemde kaldığı bilinmektedir (BBC Türkçe).

Bu tür olayların hassasiyeti nedeniyle medyada hangi biçimlerde sunulduğu büyük önem arz etmektedir. Alan yazın incelendiğinde, sağlık haberciliği ve özel hastanelerin medyada temsili üzerine çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Örneğin Öğüt Yıldırım (2018**)**, Türkiye'de sağlık haberciliğinin tarihsel gelişimini incelediği çalışmasında, medyanın sağlık konularını ele alırken giderek daha fazla sansasyonel ve ticarileşmiş bir dil kullandığına dikkat çekmiştir. Benzer şekilde Uzun (2018**)**, dijital medyada sağlık haberlerinin sunumu üzerine yaptığı araştırmada, haberlerin büyük çoğunun kaynağının belirsiz olduğunu ve eleştirel bir bakıştan ziyade "tık odaklı" bir içerik üretimi yapıldığını saptamıştır. Özel hastaneler bağlamında ise Genç (2019**)**, özel sağlık kuruluşlarının kurumsal iletişim faaliyetlerini inceleyerek, bu kuruluşların medyayı bir bilgilendirme aracından çok, rekabet avantajı sağlayan bir pazarlama aracı olarak kullandıklarını ortaya koymuştur. Ancak literatürde, "Yenidoğan Çetesi" gibi spesifik ve büyük çaplı bir krizin, Türkiye'nin en çok izlenen ana akım haber bültenlerinde nasıl çerçevelendiğini söylem analizi yöntemiyle ele alan kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurmayı ve kriz anlarında medyanın takındığı ideolojik tavrı ortaya koymayı hedeflemesiyle özgün bir nitelik taşımaktadır.
Özellikle ana akım medyada, hassas olaylarda kullanılan haber dili ve çerçeveleme biçimleri, izleyicilerin olaya dair duygularına yön vermekte; bazı durumlarda dezenformasyona dahi neden olabilmektedir. Bu kapsamda çalışma; olayın ortaya çıktığı günden bu yana, 17 Ekim 2024 - 18 Şubat 2025 tarihleri arasında "Yenidoğan Çetesi" başlığıyla yayımlanmış ve on hastanenin adının geçtiği bebek ölümlerini konu alan sekiz haberin, ana akım medya kanallarında (ATV ve NOW) nasıl sunulduğunu içerik analizi yöntemiyle incelemektedir.

Çalışmanın planı şu şekilde kurgulanmıştır: Giriş bölümünün ardından, Türkiye'de özel hastaneciliğin gelişimi ve piyasalaşma süreci ele alınacaktır. Üçüncü bölümde "Yenidoğan Çetesi" vakasının detaylarına ve toplumsal yansımalarına değinilecektir. Dördüncü bölümde medyanın sahiplik yapısı ve haber üretimine etkisi tartışılacak, beşinci bölümde ise çalışmanın yöntemi açıklanacaktır. Altıncı bölümde ATV ve NOW Haber bültenlerinden seçilen haberlerin söylem analizi bulgularına yer verilecek, çalışma sonuç ve öneriler kısmı ile tamamlanacaktır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TÜRKİYE'DE ÖZEL HASTANE ZİNCİRİ

Türkiye'de sağlık sektöründe 2000'li yıllardan itibaren köklü bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bu dönüşümle ilgili en önemli adım, 2003 yılında hayata geçirilen "Sağlıkta Dönüşüm Programı" olarak görülmektedir. Programla birlikte sağlık sisteminde köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın temel ilkeleri; insan merkezlilik, sürdürülebilirlik, sürekli kalite gelişimi, katılımcılık, uzlaşmacılık, gönüllülük, güçler ayrılığı, desantralizasyon ve rekabetten oluşmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2003).

Bahsi geçen program kamu sağlığını güçlendirmek ve iyileştirmek amacıyla tasarlanmış olsa da sistemin dönüşümü sürecinde sağlık hizmetlerinin özelleşmesi ve piyasalaşması durumuyla karşılaşılmıştır. Devletin konumu ise daha çok düzenleyici ve denetleyici olmaya indirgenmiştir (Harmancı Seren, 2014).

Özel sağlık hizmetleri bugün, birçok büyük sermaye grubu tarafından yatırım yapılarak oluşturulan zincir hastanelerden meydana gelmektedir. Bu zincir hastaneler faaliyetlerini yalnızca İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde değil, Anadolu'nun birçok şehrinde de sürdürmektedirler. Özel sektörün sağlık hizmetlerine bu denli dâhil olması, hizmetlerin giderek daha fazla "kâr mantığı" ile yürütülmesine neden olmaktadır (Dömbekci, Yılmaz & Özata, 2018). Özellikle özel hastane sektöründe uygulanan performans odaklı ücretlendirme ve hasta sayısına göre kurgulanan sistemler, sağlık çalışanları üzerinde ciddi baskı oluşturmaktadır. Hastalar artık bir birey olmaktan çıkıp hızla işlem görmesi gereken birer unsur haline gelmektedir.

Bu anlamda kâr hedefinin ön planda olduğu bir sistem ortaya çıkmaktadır. Özel hastane zincirleri; özellikle modern tıbbi teknolojilere sahip, insan hayatının koruyucusu konumunda olması gerekirken, kritik hizmetlerin niteliği zaman zaman ikinci plana atılabilmektedir. Yenidoğan yoğun bakım gibi özen ve uzmanlığı zorunlu kılan alanlarda bu durum daha net görülmektedir. Ticari kaygıların ön planda olduğu yapılanmalar içerisinde bebek kayıpları gibi acı durumların yaşanması, yapısal sorunların varlığını ortaya koymaktadır. Örneğin, 2019-2024 yılları arasında kamuoyuna yansıyan ve "Yenidoğan Çetesi" olarak bilinen dava süreci, özel hastanelerin uygulama sistemleriyle ilgili ciddi soru işaretleri barındırdığını açıkça göstermektedir. Diğer yandan günümüzde; pek çok büyük sermaye grubunun medya ve sağlık alanında aynı anda faaliyet gösteriyor olması, sağlık konusunda yapılan haberlerin kamuoyuna yansıtılma biçimi konusunda şüphe uyandırmaktadır.

"YENİDOĞAN ÇETESİ"

Son yıllarda Türkiye'de sağlık hizmetlerinde yaşanan yapısal dönüşümler; sadece hizmet kalitesi ve erişim konusunda değil, hastaların güvenliği ve etik sorumluluklar açısından da tartışma konusu olmaktadır. "Yenidoğan Çetesi"nin ilk kez Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi'ne (CİMER) 27 Mart 2023'te yapılan isimsiz bir ihbar üzerine tespit edildiği bilinmektedir (BBC Türkçe, 2023).

"Yenidoğan Çetesi" adıyla kamuoyunda yankı bulan olay; özel hastanelerde yaşanmış veya yaşanabilecek etik dışı uygulamalarla ilgili çok sayıda soruyu gündeme taşımaktadır. Bahsi geçen olayda İstanbul'da bulunan bazı özel hastanelerin adı geçerken, iddiaya göre yenidoğan bebeklerin bilinçli şekilde yanlış tedavilere maruz bırakıldığı ifade edilmektedir. Basına yansıyan bilgilerde, olay nedeniyle en az 10 bebeğin hayatını kaybettiği, çok sayıda bebeğin ise geri dönüşü olmayan sağlık problemleri yaşadığı belirtilmektedir. Olay kapsamında hastane

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

çalışanlarından bazılarının da bilinçli olarak sürece dâhil olduğu iddia edilmektedir. Söz konusu iddialarla ilgili başlatılan soruşturma sonucunda bazı doktor ve sağlık çalışanlarının tutuklanmasına karar verildiği ve soruşturmanın titizlikle yürütüldüğü bilinmektedir (BBC Türkçe, 2023).

Basında ve kamuoyunda "Yenidoğan Çetesi" olarak tanımlanan bu olayın adli boyutunun yanı sıra, sosyolojik ve medyatik boyutlarının da olduğu gözlemlenmektedir. İnsan yaşamı için kritik bir süreç olan doğum esnasında yaşanabilecek olumsuzluklar, toplumun her kesiminde hassasiyetle karşılanmaktadır. Bu durumun kasıtlı olarak yaşanmış olma ihtimali ise halkın sağlık sistemine olan güvenini sarsarak sağlık hizmetlerinin piyasalaşmasına yönelik eleştirileri gündeme getirmektedir.

Ancak kamuoyunda infial yaratan bu tür olayların medya tarafından sunum biçimini, yalnızca editoryal tercihlerle veya muhabirlerin bireysel bakış açısıyla açıklamak yetersiz kalacaktır. Bir haberin ne kadarının gösterileceği veya olayın kime (şahıslara mı yoksa sisteme mi) fatura edileceği, büyük oranda o medya kuruluşunun ekonomik yapısıyla ilişkilidir. Herman ve Chomsky'nin (1988) 'Propaganda Modeli'nde de altını çizdiği üzere; medya sahipliği, haberin üretim sürecindeki en temel filtrelerden biridir. Türkiye özelinde bu durum, literatürde 'çapraz tekelleşme' kavramıyla açıklanmaktadır. **Adaklı'nın (2006) tanımlamasıyla çapraz tekelleşme; medya sahiplerinin aynı zamanda enerji, inşaat, turizm veya sağlık gibi medya dışı sektörlerde de büyük ölçekli ticari faaliyetler göstermesi durumudur.** Medya sermayesinin sağlık sektöründe de yatırımlarının bulunması, 'Yenidoğan Çetesi' gibi özel hastaneleri ilgilendiren skandallarda çıkar çatışmalarına yol açabilmektedir. Dolayısıyla, sistemin açıklarından faydalanan yapıları konu alan haberleri tam anlamıyla çözümleyebilmek için, o haberi üreten mecranın mülkiyet yapısına ve çapraz bağlarına odaklanmak elzemdir.

MEDYANIN SAHİPLİK YAPISI

Tüm toplumlarda medya, kamusal alanın şekillenmesinde güçlü ve etkili bir rol oynamaktadır. Ancak medya kuruluşlarının sahiplik yapısı, kamuoyunun oluşumunda nasıl hareket edileceğini doğrudan belirleyebilmektedir. Çünkü medya sahipliği faktörü, medyadaki içeriklerin üretimi ve sunumuyla doğrudan ilişkilidir.

Türkiye'de özellikle 1980 sonrası uygulanan neoliberal politikaların, medya kuruluşlarının bir kısmının büyük sermayelerce satın alınmasına sebep olduğu bilinmektedir. Bu durum medyada özel sermayenin etkinliğini artırmış olsa da, sektör az sayıda büyük sermaye grubunun elinde toplanmıştır. Bu süreç, medya sektöründe tekelleşmeyi beraberinde getirmiştir (Kaban Kadıoğlu, 2018). Medya sahipliğinde yaşanan bu tekelleşme ve yoğunlaşma, söz konusu kuruluşların içeriklerini tarafsız ve bağımsız oluşturmalarını zorlaştırmaktadır (Ayaz ve Yüksel, 2021). Medya ilişkilerinin çıkar ilişkileri doğrultusunda şekillenme ihtimali, kamuoyunun doğru ve tarafsız bilgiye ulaşmasına gölge düşürmektedir. Bu durumun neticesinde, kamuoyunun bilgilendirilmesi görevinin yerine getirilmesi zorlaştığından medya içeriklerinin güvenilirliği sorgulanır hale gelmektedir. Öyle ki basın kuruluşlarının sahiplik yapısının, haber ile ilgili tüm süreçlerin yapısını ve işleyişini etkilediğini ifade etmek mümkündür (Gürel ve Çetin, 2021). Bu bağlamda Türkiye'de medya sektöründe yaşanan

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

tekelleşme ve yoğunlaşma; medya içeriklerinin tarafsızlığına, bağımsızlığına ve kamuoyunun medya organlarına olan güvenine olumsuz etki etmektedir.

YÖNTEM

Çalışmada yöntem olarak kullanılan söylem analizi; Norman Fairclough'un geliştirdiği Eleştirel Söylem Analizi (Critical Discourse Analysis - CDA) yaklaşımıyla yapılmıştır. Fairclough; söylemi sadece dilsel bir yapı olarak değil, aynı zamanda toplumsal ilişkileri biçimlendiren bir pratik olarak değerlendirmektedir. Söylem bu açıdan; hem dilsel, hem ideolojik, hem de sosyo-kültürel bağlamlarıyla incelenmektedir (Fairclough, 1995).

Çalışmanın sınırlılığı olarak; 17 Ekim 2024 - 18 Şubat 2025 tarihleri arasında yayımlanmış dört ATV haber metni ile dört NOW haber metni belirlenmiştir. Bu metinler, 27 Mart 2023 tarihinde CİMER'e yapılan ihbar sonrası kamuoyuna yansıyan ve "Yenidoğan Çetesi" adıyla bilinen olay üzerine kurgulanan haber söylemlerinden oluşmaktadır. Her iki medya kurumu da Türkiye'de ana akım medya temsilcileri arasında yer almakta olup, geniş kitlelere ulaşmaları sebebiyle söylemsel etkileri güçlü kabul edilmektedir. Bu bağlamda seçilen örneklem, olayın medya sunumu üzerinden söylemsel analizini mümkün kılmaktadır.

Fairclough yaklaşımında üç düzeyli bir analiz kullanılmaktadır: Metinsel analiz, söylemsel analiz ve toplumsal bağlam. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle haber metinlerinde kullanılan dilsel ögeler incelenmiştir.

ANALİZ VE BULGULAR

Analiz 1: 17 Ekim 2024 tarihinde ATV Haber'in Youtube kanalında paylaşılan "Bebeklerin Hayatı Üzerinden Skandal" başlıklı haber incelenmiştir. (Kanal abone sayısı: 1,11 milyon, Görüntülenme: 16.174 bin).

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=FwD5YCOaN9E

Metinsel Boyut: "Vicdansızlık", "Rezillik", "Kan dondurdu", "Skandal", "Kapanmayacak yaralar" gibi kelimelerle haber dili oldukça öfke uyandırıcı ve dramatik bir şekilde yapılandırılmıştır. Anlatım, "Ama ya tam tersi olursa?" gibi sorularla empati

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yapmaya yönlendirmektedir. Anons boyunca "Anne", "Bebek", "Vicdan", "Çete" kavramları yinelenmektedir.

Söylemsel Boyut: Haber dilinde hedef gösterme ve dramatizasyon bulunmaktadır. Bu tür eğilimler kamuoyunda duygusal anlamda etki yaratmaktadır. Sağlık çalışanlarına ait mesajlaşma görselleri ve çarpıcı ifadeler izleyiciyi konunun içine daha fazla çekmekte, bu durum empati kurmayı kolaylaştırmaktadır.

Toplumsal Bağlam: Haberde inşa edilen dil, sağlık sektöründeki piyasalaşmaya dair herhangi bir eleştiri içermemekle birlikte, dolaylı olarak özel hastane sistemine yönelik bir güvensizlik yaratmaktadır. Özel sağlık kuruluşlarında bulunan personellerle ilgili "kâr odaklı" algısı pekiştirilmektedir. Öte yandan Türk toplumundaki kutsal kavramlar (anne, bebek, aile) kullanılarak haber anlatımının çarpıcılığı artırılmaktadır.

Analiz 2: 18 Ekim 2024 tarihinde ATV Haber'in Youtube kanalında paylaşılan "Yenidoğan Çetesi Kurbanı Bebekler" başlıklı haber incelenmiştir. (Kanal abone sayısı: 1,11 milyon, Görüntülenme: 33 bin).

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=Fe_HFPN_UvU

Metinsel Boyut: Sözcük seçimleri yine duygusal yoğunluk barındırmaktadır. "Kan donduran gelişmeler", "Ne akla ne vicdana sığacak", "Tabutunu aldım", "Cenazesi çıktı" gibi ifadelerle duygusal yönlendirme yapılmaktadır. Haber başlığındaki ifadeler suçu şahıslarla birlikte mekâna da dâhil etmektedir. Bu durum özel sağlık sektörünün sistemine ait bir sorun inşa etmektedir.

Söylemsel Boyut: Haber içinde bulunan röportajlarda "Taburcu edeceğim niyetiyle geldim, tabutunu aldım" ifadesi; izleyiciye yaşanan olayın trajik tarafını doğrudan yansıtmakta, empatiyi kolaylaştırarak izleyicide öfke uyandırmaktadır. Haberde yalnızca mağdur ailelerin değil, Sağlık Bakanı Kemal Memişoğlu'nun açıklamalarının da yer alması, devletin konuyla ilgili takipte olduğu mesajını vermektedir. Bu, devletin güvenilirliğini yeniden üretme yollarından biridir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Toplumsal Bağlam: Haberin söylemi; sadece skandal bir olay sunmamakta, aynı zamanda Türkiye Özel Sağlık Sektörü, yoğun bakım servisleri ve SGK uygulamaları gibi yapılara dair güvenin sarsılmasına ön ayak olacak biçimde kurgulanmaktadır. Sağlık Bakanı'na ait açıklamalarla devletin denetleyici konumda yer aldığı ve kamuoyunun yanında olduğu tekrar hatırlatılmaktadır.

Analiz 3: 20 Ekim 2024 tarihinde ATV Haber'in Youtube kanalında paylaşılan "İşte 'Yenidoğan Çetesi' Soruşturmasının Ayrıntıları" başlıklı haber incelenmiştir. (Görüntülenme: 1.408).

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=cpryCjPITvs

Metinsel Boyut: "Cumhurbaşkanı Erdoğan Devrede" ifadesi güven veren, devlet otoritesinin duruma hâkim olduğu bir algı sunmaktadır. "Gereğini yapın", "Devreye girdi", "Çeteyi çökerttik" gibi ifadeler konunun kararlılık ve ciddiyetle yürütüldüğü imajını çizmektedir.
Söylemsel Boyut: Konunun siyasi otoritelerce anlatılmış olması, bu haberi diğer duygusal temalardan ayırmaktadır.
Toplumsal Bağlam: Olay "sağlık sistemi krizi" başlığından çok, hükümetin konuyla ilgili faaliyetleri üzerinden kurgulanmaktadır. Devletin konuyu mercek altına aldığı ve mücadelesi vurgulanarak kamuoyunda devlete yönelik güven pekiştirilmektedir.

Analiz 4: 18 Şubat 2025 tarihinde ATV Haber'in Youtube kanalında paylaşılan "Yenidoğan Çetesi Hâkim Karşısında!" başlıklı haber incelenmiştir. (Görüntülenme: 1.370).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=HfVHh4tDhws

Metinsel Boyut: Haberin dili oldukça duygusal ve dramatik bir çerçeve barındırmaktadır. "Beyaz önlüğün yüz karası şebeke" ifadesiyle çete üyeleri üzerinde kirli ve suçlu algısı oluşturulmaktadır. Başlıktaki "1 NUMARANIN AVUKATI YİNE DEĞİŞTİ" söylemi mafya çağrışımı yaparak organize bir suçu nitelemektedir.
Söylemsel Boyut: Röportajda bir annenin, 'Keşke her şeyimi alsalardı da çocuğumu bu hale getirmeselerdi' ifadesi; rasyonel bir bilgi aktarımından çok, izleyicinin empati kurmasına neden olmakta ve duygusal yönlendirme içermektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Analiz 5: 18 Ekim 2024 tarihinde NOW Haber'in Youtube kanalında paylaşılan "Yenidoğan Çetesi İddianamesi Hazır…" başlıklı haber incelenmiştir. (Abone: 793 bin, Görüntülenme: 963).

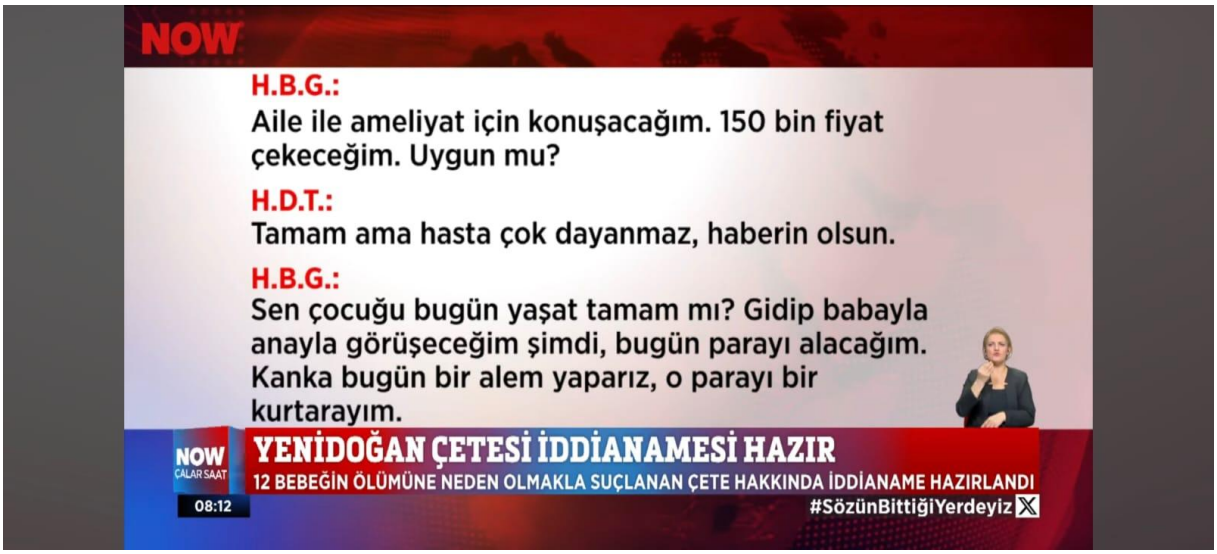

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=Fg_l9CR_6mQ

Metinsel Boyut: Anonsta yer alan "o berbat olay", "kan donduran pazarlık", "minicik, el kadar bebek" gibi ifadeler; haberin bilgi aktarma işlevinin ötesinde duygusal yönlendirme içermektedir. Başlıktaki "iddianame hazır" ifadesi olayın hukuki penceresine dikkat çekerken; perfore ve anonsta geçen ifadeler haberin dramatik çerçevede sunulmasına neden olmaktadır. Teknik detaylara değinilse de "çocuğu öldür" ifadesi tekrar edilerek dehşet duygusu pekiştirilmektedir.
Söylemsel Boyut: "Gizli kamera görüntüleri", "savcı tehdit edildi" gibi ifadelerle duygusal yoğunluk hissettirilmektedir.
Toplumsal Bağlam: Haberin Türkiye'deki özel sağlık sektörü ve kamuoyunun hassasiyetleriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Metinsel bağlamda yoğun dramatik dil kullanıldığı, söylemsel olarak hassas görsel içeriklerle desteklendiği ve toplumsal boyutta kamuoyunu şekillendirme etkisi olduğu görülmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Analiz 6: 27 Ekim 2024 tarihinde NOW Haber'in Youtube kanalında paylaşılan "Yenidoğan Çetesi Vahşetinden Yeni Detaylar" başlıklı haber incelenmiştir. (Görüntülenme: 5,1 bin).

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=8yCI5rk1j6M

Metinsel Boyut: "Çoklu Kriz", "Kurumsal Çöküş", "Çarkın nasıl işlediği", "Vahşet aylarca sürdü" gibi ifadeler dramatikliği artırmaktadır. "ÖLÜ HASTAYI BEKLETMİŞLER" başlığı vicdani olarak sarsıcılık içermektedir. "Biz uyuyormuşuz, asıl bataklık sistemin kendisi" gibi deyimsel ifadeler izleyiciyle yakınlaşmayı amaçlamaktadır.
Söylemsel Boyut: Sunucunun anlatımı olaydan ziyade politik yorum taşımaktadır. Haberin kurgusu kamuoyunu yönlendirme ve sistemsel eleştiri amacı taşımaktadır.
Toplumsal Bağlam: "Bakın yeni doğan yoğun bakım yatak sayısı; özel hastanelerde 7248, devlet hastanelerinde 4748. Devlette daha az yatak var." ifadesiyle yalnızca çete üyelerinden bahsedilmemekte, sağlık sisteminin tamamı zan altında bırakılmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Analiz 7: 19 Kasım 2024 tarihinde NOW Haber'in Youtube kanalında paylaşılan "Yenidoğan Çetesi Davası…" başlıklı haber incelenmiştir. (Görüntülenme: 529).

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=vUoIdQTuuvs

Metinsel Boyut: "Yenidoğan Çetesi Davası" başlığı oldukça nötr görünmekte ve tarafsızlık izlenimi yaratmaktadır. Ancak açılıştaki "kalbimizdeki yangınla devam edelim" ifadesi izleyicide duygusal yoğunluk oluşturmaktadır.

Söylemsel Boyut: Muhabir Ali Onur Tosun'un aktardığı bilgilerde yargı sürecine dair yorumlar bulunmaktadır. Duruşmaya katılma taleplerinin reddine dair "bu önemliydi, şundan dolayı davaya yön verebilirdi" gibi ifadeler yargı sürecine dair sorgulama uyandırmaktadır.

Toplumsal Bağlam: SGK dolandırıcılığında 7000 TL'lik ilaçların 9500 TL olarak fatura edildiği gibi net rakamların verilmesi haberin ikna ediciliğini desteklemektedir.

Analiz 8: 13 Ocak 2025 tarihinde NOW Haber'in Youtube kanalında paylaşılan "Yenidoğan Çetesi Hâkim Karşısında…" başlıklı haber incelenmiştir. (Görüntülenme: 619).

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=l1_47ZRgaCI

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Metinsel Boyut: Anons kelimeleri oldukça yargılayıcıdır. Özellikle 'Bebeğinin cesedinin bisküvi kutusunda verilmesi' ifadesi izleyicide şok etkisi yaratmaktadır. 'Kan donduran' kalıbının yinelenmesi, kamuoyunu vicdani sorgulamaya itmektedir.
Söylemsel Boyut: Sanıkların geçmişleri (Fırat Sarı - PKK üyeliği) vurgulanarak haber güvenlik ve ideolojik alana çekilmektedir.
Toplumsal Bağlam: Söylem, sanıkları yalnızca suçlu olarak değil; aynı zamanda vicdansız, hain ve tehditkâr kişiler olarak sunmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma kapsamında, Türkiye'nin ana akım medya kanallarından NOW ve ATV Haber tarafından "Yenidoğan Çetesi" başlığıyla yapılan sekiz haber incelenmiştir. Çalışmanın yöntem yaklaşımı olarak Norman Fairclough'ın eleştirel söylem analizi temel alınmıştır. İncelenen söylem analizlerinde; medyanın sahip olması gereken tarafsız bilgi aktarımından ziyade yargılayıcı, sansasyonel ve sorgulamaya teşvik eden eleştirel söylemler tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında, haber metinlerine ait söylemlerin yalnızca bilgi vermediği; ideolojik yönlendirme ve toplumsal duygulara şekil verme niteliği taşıdığı görülmüştür.

Ancak her iki kanalın da başvurduğu bu dramatik dilin, söylemsel düzeyde farklı ideolojik amaçlara hizmet ettiği saptanmıştır. ATV Haber metinlerinde, suçun daha çok "vicdansız doktorlar" veya "gözünü para bürümüş şahıslar" üzerinden tanımlanarak bireyselleştirildiği görülmektedir. Bu söylemde devlet otoritesi "gereğini yapan" koruyucu bir güç olarak kodlanırken, sorunun sistemsel değil münferit bir ahlaki yozlaşma olduğu algısı pekiştirilmektedir. Buna karşılık NOW Haber, suçu şahıslardan öte "sağlıkta ticarileşme" ve "denetimsizlik" vurgularıyla sistemik bir sorun olarak çerçevelemiştir. İlgili haberlerde kullanılan "bataklık sistemin kendisi" gibi ifadelerle iktidarın sağlık politikaları eleştirilmiş ve toplumsal tepki, bireylerden ziyade idari ve politik mekanizmaya yönlendirilmiştir.

Bu tablodan hareketle, benzer krizlerin gelecekte daha sağlıklı yönetilebilmesi adına medyada yapısal ve etik reformlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda atılması gereken ilk somut adım, medya yapılanması içindeki uzmanlaşma eksikliğinin giderilmesidir. Sağlık gibi teknik ve etik boyutları hayati olan konuların, genel asayiş muhabirleri yerine terminolojiye ve tıp etiğine hakim "Sağlık Muhabirleri" tarafından haberleştirilmesi, "kan donduran" gibi sansasyonel ifadelerin yerini rasyonel bilgilendirmeye bırakmasını sağlayacaktır. Ayrıca medya kuruluşlarının, "tık" veya "reyting" kaygısıyla yapılan dramatizasyonun önüne geçebilmek adına, kendi yayınlarını denetleyen ombudsman mekanizmalarını aktif hale getirmeleri elzemdir.

Medya içi düzenlemelerin yanı sıra, yasal ve idari düzeyde de birtakım yapısal reformlara ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle çalışmada vurgulanan medya sahipliği ve çapraz tekelleşme sorunu bağlamında, şeffaflık ilkeleri yasal güvence altına alınmalıdır. Medya patronlarının sağlık, enerji gibi diğer sektörlerdeki yatırımları şeffaf olmalı; ilgili konularda haber yapılırken "çıkar çatışması" (conflict of interest) uyarısı yapılması zorunlu hale getirilmelidir. Bununla birlikte, toplumsal infial yaratan olaylarda kullanılacak dilin sınırlarını belirlemek üzere Sağlık Bakanlığı ve RTÜK iş birliğiyle bir "Ulusal Sağlık Krizleri İletişim Rehberi" hazırlanmalı ve ihlaller durumunda caydırıcı yaptırımlar uygulanmalıdır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Sürecin son ayağını ise sivil toplum ve izleyici kitlesi oluşturmaktadır. Vatandaşların, haberin arkasındaki ideolojik kurguyu ve sahiplik yapısının habere etkisini görebilmeleri için "Eleştirel Medya Okuryazarlığı" bilincinin yaygınlaştırılması gerekmektedir. İzleyicinin sadece pasif bir alıcı değil, talep eden ve sorgulayan bir konuma gelmesi, medyanın kalitesini artıracak en temel unsurdur. Sonuç olarak medya, sağlık skandallarını sadece birer "reyting malzemesi" veya "siyasi hesaplaşma aracı" olarak görmekten vazgeçmeli; kamu yararını gözeten, denetleyici ve çözüm odaklı bir habercilik anlayışını benimsemelidir.

KAYNAKÇA

Adaklı, G. (2006). *Türkiye'de medya endüstrisi: Neoliberalizm çağında mülkiyet ve kontrol ilişkileri*. Ütopya Yayınevi.

Akın, Ö., Şahbaz, G., Yücesoy, H., & Erbil, N. (2021). Doğum yönetiminde etik sorunlar ve sağlık profesyonellerinin sorumlulukları. *YOBÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(1), 38-48.

atv Haber (17 Ekim 2024). Bebeklerin Hayatı Üzerinden Skandal [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=FwD5YCOaN9E (E. T. 04/06/2025).

atv Haber (18 Ekim 2024). Yeni Doğan Çetesi Kurbanı Bebekler [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=Fe_HFPN_UvU (E. T. 04/06/2025).

atv Haber (20 Ekim 2024). İşte 'Yeni Doğan Çetesi [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=cpryCjPITvs (E. T. 04/06/2015).

atv Haber (18 Şubat 2025). Yeni Doğan Çetesi Hâkim Karşısında [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=HfVHh4tDhws (E. T. 04/06/2025).

Ayaz, F., & Yüksel, E. (2021). Medyadaki sağlık içeriklerini etkileyen faktörler üzerine bir model önerisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 599-626.

Aydınlı, B. (2022). Sağlıkta dönüşüm programının sağlık hizmetleri açısından değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

BBCnews, https://www.bbc.com/turkce/articles/cly2zl5w9eeo

Çalışkan, Z. (2016). Kamu hastane birlikleri performansının pabón lasso modeli ile analizi. *Sosyal Güvence*, (10), 1-24.

Çimen, M. (2010). Sağlık yönetimi ve sağlık yönetim eğitimi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (3), 136-139.

Demirel, F. T. (2023). Araştırmalarda kullanılan yöntem ve teknikler: Sosyoloji araştırmaları dergisi içerik analizi. *Veche*, 2(1), 30-43.

Doruk, Ö. G. Ö. (2013). Disiplin toplumu ve haber söylemi: Gökkuşağı derneği'nce yapılması planlanan yürüyüşün engellemesine ilişkin haberlerin çözümlenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(1).

Dömbekci, H. A., Yılmaz, F. Ö., & Özata, M. (2018). Özel hastane işletmeciliğinin mevcut durumu ve geleceği: Konya örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 21(4), 675-697.

Fairclough, N. (1995). *Media discourse*. London: Edward Arnold.

Genç, Ç. (2019). Özel hastanelerin kurumsal iletişim faaliyetlerinde kurumsal web sitelerinin kullanımı. *Selçuk İletişim*, 12(2), 879-913.

Gürel, E., & Çetin, B. (2021). Basın kuruluşlarında sahiplik yapısı ve misyon-vizyon ilişkisi: Türkiye'de yayımlanan ulusal gazeteler üzerine bir analiz. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 115-134.

Harmancı Seren, A.K. ve Yıldırım, A. (2013). Özelleştirme: Sağlık, özelleştirme ve hemşireler. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 16(2), 123-131.

Harmancı Seren, A.K. (2014). Sağlık çalışanlarının sağlıkta dönüşüm projesine ilişkin görüşleri. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 1(1), 19-24.

Herman, E. S., & Chomsky, N. (1988). *Manufacturing consent: The political economy of the mass media*. Pantheon Books.

Hoşcan, Ö. (2017). İzmir Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi'ndeki yenidoğan bebek ölümleri ve etik değerler çatışması. *Kurgu*, 25(2), 97-111.

Kaban Kadıoglu, Z. (2018). Türkiye'de medya sahipliği ekseninde mülkiyet yapılarındaki değişimin kronolojik analizi (1950-2010). *İnsan Ve İnsan*, 5(16), 100-120. https://doi.org/10.29224/insanveinsan.400126

Kutbay, G., & Alan, S. (2020). Yenidoğan ünitelerinin işleyişinde ortaya çıkan etik durumlar. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 10(1), 37-46.

Müftiler, B. (2023). Norman Fairclough'un eleştirel söylem çözümleme modeline göre Mahtumkulu Divanı'nın ideoloji ve güç/iktidar temelinde değerlendirilmesi. *Folklor Akademi Dergisi*, 6(1), 74-94.

Now Haber (18 Ekim 2024). Yeni Doğan Çetesi İddianamesi Hazır… [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=Fg_l9CR_6mQ (E. T. 12/06/2025)

Now Haber (27 Ekim 2024). Yeni Doğan Çetesi Vahşetinden Yeni Detaylar [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=8yCI5rk1j6M (E. T. 12/06/ 2025)
Now Haber (19 Kasım 2024) Yeni Doğan Çetesi Davası… [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=vUoIdQTuuvs (E. T. 13/06/2025)

Now Haber (13 Ocak 2025) Yeni Doğan Çetesi Hâkim Karşısında [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=l1_47ZRgaCI (E. T. 13/06/2025)

Öğüt Yıldırım, P. (2018). Türkiye'de sağlık haberciliğinin tarihsel gelişimi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(3), 1-24.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Papatya, N., & Geniş, M. A. (2018). Reklamlarda ideolojik dil ve söylem: Norman Fairclough ekseninde eleştirel bir değerlendirme. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 5(3), 954-976.

Seçtim, H. (2019). Sağlıkta dönüşüm programı üzerine bir değerlendirme. *Management and Political Sciences Review*, 1(1), 117-133.

Serim, H., & Arıkan, G. (2021). Sağlık hizmetlerinde davranışsal iktisat yaklaşımı: Türkiye'deki sağlık sistemi için öneriler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(32), 1352-1375. https://doi.org/10.21076/vizyoner.872680

Sezgin, A. Ş. (2015). Özel hastaneler sektörü. *Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü*, 4.

Soysal, A., & Yağar, F. (2015). Sağlıkta dönüşüm programı: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Araştırma ve uygulama hastanesinde bir araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 313-344.

Uçkaç, A. (2010). Türkiye'de neoliberal ekonomi politikaları ve sosyo-ekonomik yansımaları. *Maliye Dergisi*, 158(1), 422-430.

Uzun, B. (2018). Dijital medyada sağlık haberlerinin sunumu. *II. Uluslararası Bilimsel ve Mesleki Çalışmalar Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (s. 45-56).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TÜRKİYE MEDYASININ YENİ EKOSİSTEMİNDE DİJİTALLEŞEN MİZAH: "HASAN KAÇAN'IN CUKK! ÖRNEĞİ"

Nurten DUMAN, Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yeni Medya ve İletişim Anabilim Dalı Öğrencisi**,** E-posta: nurtendumann2001@gmail.com | Orcid ID: 0009-0001-8136-3502

Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL, Yalova Üniversitesi**,** E-posta: gokhan.genel@gmail.com | Orcid ID: 0000-0002-7681-1737

ÖZET

Teknolojik gelişmeler, insan hayatının pek çok alanında köklü ve devrim niteliğinde değişimlere yol açmaktadır. Bu değişim rüzgârı basın sektörünü de etkisi altına almış, geleneksel yayıncılık rutinlerinin ve 'dokunarak okuma' alışkanlığının yerini dijitalleşmeye bıraktığı bir süreç başlamıştır. Yüzyıllardır insanların eline alıp dokunarak, hissederek tükettiği ürünler, yavaş yavaş dijital bir hal almaya başlamış görünmektedir. Mizah dergilerinin değişimi ve yeni platformlara taşınmaları sadece teknik bir değişiklik olmakla kalmayıp, mizahın sunuluş tarzını, içeriklerin yapısını ve okur kitlesini de değiştirmektedir. Hasan Kaçan tarafından icra edilen sanatın dönüşümü de son zamanlarda karşımıza yeni bir örnek olarak çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye medyasının yeni ekosisteminde mizahın dijitalleşme sürecini, Hasan Kaçan tarafından hayata geçirilen 'Cukk!' girişimi örneği üzerinden incelemektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda, 'Cukk!' dergisinin X (eski adıyla Twitter) sosyal medya hesabı üzerinden paylaşılan içerikler analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular; basılı yayının sona ermesinin kültürel bir ritüelin kaybı olarak yorumlanabileceğini; ancak dijitalleşmenin okuyucu ile daha fazla etkileşim kuran, anlık geri bildirim imkânı sunan, kolay ulaşılabilir ve mevcut sınırların dışına çıkan yeni bir sanatsal zemin oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mizah, Dijital Medya, Çevrimiçi Mizah, Hasan Kaçan, Cukk!, X Platformu.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ABSTRACT

DIGITALIZING HUMOR IN THE NEW ECOSYSTEM OF TURKISH MEDIA: THE EXAMPLE OF HASAN KAÇAN'S ‘CUKK!’

Technological developments have led to radical and revolutionary changes in many areas of human life. This wave of change has also influenced the press sector, initiating a process where traditional publishing routines and the habit of "reading by touching" are replaced by digitalization. The migration of humor magazines to digital platforms constitutes not merely a technical change of medium, but also a transformation in the presentation of humor, its content structure, and its audience.

The aim of this study is to examine the digitalization process of humor in the new ecosystem of Turkish media through the example of the ‘Cukk!’ initiative launched by Hasan Kaçan. In this research, the content analysis technique, one of the qualitative research methods, was employed. Within this scope, the contents shared via the X (formerly Twitter) account of ‘Cukk!’ were analyzed. The findings reveal that while the cessation of print publication can be interpreted as the loss of a cultural ritual, digitalization creates a new artistic ground that offers greater interaction with the reader, allows for instant feedback, provides easy accessibility, and transcends existing boundaries.

Keywords: Humor, Digital Media, Online Humor, Hasan Kaçan, Cukk!, X Platform.

1. GİRİŞ

Mizah; çağlar boyunca insanların mevcut siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yaşantılarına daha eğlenceli, katlanılabilir ve üzerinde düşünülebilir yorumlar getirerek, hem bir söz hem de bir görsel sanat tasarımı olarak varlığını devam ettirmektedir. Türk Dil Kurumu (TDK), kelimeyi "gülmece" olarak tanımlamaktadır. Kelimenin olumlu ve kolay anlaşılabilir anlamının yanında, üstlendiği misyon tarih boyunca önemli değişikliklere neden olacak etkiler yaratan düşünsel bir arka plan barındırmaktadır. Eker mizahı; keskin bir zekânın, sıra dışı, aykırı, ani ve beklenmedik, kimi zaman eğlendirici, kimi zaman sorgulayıcı, kimi zaman da acımasızca yapılarak kazandığı sessiz zafer olarak tanımlamaktadır (Eker, 2009: 54).

Düşünceyi ifade özgürlüğünün henüz anayasa veya uluslararası belgelerle korunmadığı dönemlerde bile mizah değişik formatlarda sürekli var olmaya devam etmiş; bir nevi insan doğasının zorlu siyasi, toplumsal ve ekonomik koşullarla mücadelesinde bir bağışıklık güçlendirici görevi görmüştür. Güncel yaşantıları algılamamızı kolaylaştıran mizah; yaşanan olaylardan yola çıkarak bugünü bazen doğrudan bazen de dolaylı bir şekilde sunan, yorumlayan, olayların farklı yanlarını gözler önüne sererek geleceğe ışık tutan bir tür olmuştur (Çetinkaya, 2006: 4).

Mizah içeriklerinin topluma sunumu, değişen çağın şartları ile güncellenmektedir. 2000’li yılların başından itibaren Türkiye’deki geleneksel mizah dergiciliği, tiraj kayıpları ve değişen tüketim alışkanlıkları nedeniyle ciddi bir daralma yaşamıştır. Mizah dergileri yavaş yavaş dergi formatını terk edip sosyal medya veya diğer elektronik mecralara uyumlu bir yayıncılık anlayışı benimsemeye başlamıştır. Literatürde Türkiye’deki mizah dergilerinin dijital dönüşümü ile ilgili akademik çalışmalar mevcut olmakla birlikte, Hasan Kaçan ve mizahı ile ilgili çalışma bulunmamaktadır. Çalışma, Türkiye’de mizahın dijitalleşme süreci içindeki dönüşümünü ve

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

geleneksel yöntemlerle içerik üreten sanatçıların yeni alanlara adaptasyonunu anlamaya yönelik nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Hasan Kaçan ve Cukk! adlı mizah girişimi özelinde yürütülen çalışmada, özellikle sosyal medya platformlarında (X, Instagram) üretilen ve yayılan dijital mizah üzerinden içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

2. İLGİLİ ÇALIŞMALAR VE LİTERATÜR

Mizahın dijitalleşme süreci, son yıllarda iletişim bilimleri ve yeni medya çalışmalarında sıklıkla ele alınan bir konu haline gelmiştir. Literatür incelendiğinde, bu dönüşümü farklı boyutlarıyla irdeleyen çalışmaların varlığı dikkat çekmektedir.

Örneğin **Yeniceler ve Karadağ (2019)**, *"Dijitalleşmeyle Birlikte Mizah Yayıncılığının Dönüşümü"* başlıklı çalışmalarında, mizah yayıncılığının dijital platformlara evrilmesini incelemişlerdir. Yazarlar, dijital dergilerin basılı yayınlara göre daha kolay erişilebilir olduğunu, ancak okuyucu ile kurulan etkileşimin boyut değiştirdiğini ve "katılımcı kültürün" (caps vb.) üretim sürecine dahil olduğunu tespit etmişlerdir.
Benzer şekilde **Boz (2014)**, *"Toplumsal Eleştiri Yöntemi Olarak Mizah ve Türk Mizahı"* adlı çalışmasında, yeni medyada mizahın eleştirel gücüne odaklanmıştır. Boz, özellikle sosyal medyada fenomen haline gelen karakterler (Bahattin örneği) üzerinden, mizahın dijital ortamda nasıl anonimleştiğini ve toplumsal bir eleştiri mekanizmasına dönüştüğünü vurgulamıştır. **Kırık ve Saltık (2017)** ise *"Sosyal Medyanın Dijital Mizahı: İnternet Meme/Caps"* çalışmasında konuyu popüler kültür bağlamında ele almıştır. Araştırmacılar, sosyal medya mizahının (caps kültürünün), geleneksel mizaha kıyasla çok daha hızlı tüketildiğini ve kullanıcı türevli içeriklerle sürekli yeniden üretildiğini ortaya koymuştur. Bu çalışmalar genel olarak mizahın *mecra* değişimine odaklansa da, geleneksel ekolden gelen spesifik bir ismin (Hasan Kaçan gibi) dijital adaptasyonunu inceleyen monografik çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN TASARIMI VE YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışma, Türkiye'de mizahın dijitalleşme serüvenini Hasan Kaçan özelinde incelemeyi hedeflemektedir. Çalışma kapsamında; dijital dönüşümün sanatçı üzerindeki etkileri, geleneksel mizah kodlarının yeni medyaya uyarlanma süreci ve izleyici etkileşimleri Cukk! projesi üzerinden irdelenmiştir.

3.2. Araştırma Soruları

1. Mizah üreticileri ile kullanıcılar arasındaki etkileşim dijitalleşme ile nasıl değişti?
2. Hasan Kaçan neden dijital platforma geçiş süreci başlattı ve bu süreç "Gırgır" geleneğinden nasıl ayrışıyor?
3. Dijital dönüşüm sanatına ve mizahına farklılık getirdi mi? Kaçan'ın mizahı dijital mecralarda nasıl temsil ediliyor?
4. Hasan Kaçan mizahının dijital kültürdeki yeni mizah biçimleriyle uyuşmazlıkları var mı?

3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma karikatür gibi geleneksel mizah formlarının tamamını kapsamak yerine; yalnızca dijital platformlarda üretilen ve yayılan içeriklerin yaratıcılarına odaklanmaktadır. Ayrıca,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

içerik üreticisi olarak spesifik bir tercihle, Hasan Kaçan tarafından proje olarak ortaya atılan CUKK! belirlenmiş, proje lansmanından itibaren yayınlanan paylaşımlar ile yeni oluşumun adaptasyonu yorumlanmıştır.

3.4. Araştırmanın Hipotezi

Hasan Kaçan'ın mizah anlayışı; geleneksel Anadolu kültürüne, mahalle yaşamına ve İslami duyarlılıklara dayalı değerleri temel alırken, dijitalleşen mizah ortamlarında hâkim olan sekülerleşmiş, hızlı tüketilen ve ironik anlatım biçimleriyle tam anlamıyla örtüşmemektedir. Bu durum, Kaçan'ın dijital kültürdeki konumlanışını hem bir direniş hem de bir süreklilik stratejisi bağlamında okunabilir kılmakta; mizahı, dijitalleşmeye doğrudan entegre olmaktan ziyade, dijital ortamda alternatif bir söylem alanı oluşturmaktadır.

3.5. Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Betimleyici ve yorumlayıcı bir yaklaşımla, verilerdeki anlam örüntülerini, temaları ve içerik kategorilerini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bu yaklaşımda, veriler önceden belirlenmiş kodlara değil, araştırma sürecinde gelişen anlamlara göre analiz edilmektedir. Metinler (karikatürler, sosyal medya paylaşımları, röportajlar vb.) toplanmakta, satır satır incelenmekte ve dikkat çeken ifadeler bir araya getirilerek temalar oluşturulmaktadır.

Araştırma kapsamında veri toplama süreci üç aşamada gerçekleştirilmiştir:

1. **Veri Setinin Oluşturulması:** Hasan Kaçan'ın yönetimindeki @CukkMizah X hesabı üzerinden 1 Ocak 2025 – 20 Mayıs 2025 tarihleri arasındaki tüm gönderiler (tweetler) taranmıştır.
2. **Kodlama:** Toplanan içerikler (görsel ve metin), önceden belirlenen kategorilere göre değil, içeriklerin doğasına göre tümevarımsal (inductive) bir yöntemle kodlanmıştır.
3. **Kategorileştirme:** Kodlanan veriler; "Siyaset", "Gündelik Hayat", "Dini Temalar" ve "Uluslararası Sorunlar" gibi üst temalar altında gruplandırılmış ve yüzde dağılımları hesaplanmıştır.

4. DİJİTAL MEDYA

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre iletişim ortamı olarak adlandırılan medya (https://sozluk.gov.tr), ilk ortaya çıktığı günden internet tabanlı iletişimin yaygınlaştığı dönemlere kadar klasik medya kavramı ile nitelendirilmektedir. İçinde gazete, radyo, televizyon, sinema, dergi gibi pek çok kitle iletişim aracının bulunduğu bu geniş mecra son yüzyılda büyük bir değişime uğramıştır.

Geleneksel tarzının dışına çıkan bu yeni aktarım şekli, dijital medya olarak adlandırılmaktadır. Dijital medya; bilgisayar ortamında sayısal olarak kodlanmış her türlü ses, video, yazı, fotoğraf içeriğini ve benzeri materyali ifade eder (Kanat, 2016). Bu medya türü, kullanıcıların içerik üreticisi olmasına olanak tanımakta ve dolayısıyla iletişimi klasik medyanın aksine tek yönlü olmaktan çıkarıp çift yönlü hâle getirmektedir. Dijital medya, bireyleri yalnızca tüketici olarak değil, aynı zamanda içerik üreticisi olarak da konumlandırmaktadır. Bu durum, medyada "katılımcı kültürün" (participatory culture) yaygınlaşmasına neden olmakta, kullanıcıların toplumsal, kültürel ve politik süreçlere doğrudan dahil olabildiği yeni bir iletişim ortamı doğurmaktadır (Ogan, 2012). Dijital medya ile eğlenme, bilgi alma, kamuoyu oluşturma gibi süreçler baştan başa yeniden şekillenmektedir. Klasik medyada belirli mekanizmaların etkisi

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

altında olan iletişim kanalları, yeni oluşumlarla beraber çok başlı, farklı kaynaklardan beslenen ve yönetilen yapılanmalara dönüşmektedir. Yeni medya araçları, bireylerin hem içerik üreticisi hem de dağıtıcısı olmasına imkân vermektedir. Bu durum, iletişim süreçlerinde merkeziyetçiliğin çözülmesini beraberinde getirmektedir (Binark ve Bayraktutan-Sütçü, 2015).

Bu medya türü, bilginin hızlı dolaşımına olanak tanırken aynı zamanda kullanıcıların kimliklerini, algılarını ve sosyal ilişkilerini de şekillendirmektedir. Dijital medya, sadece bir iletişim aracı değil, aynı zamanda bir kültürel üretim alanı olarak da değerlendirilmektedir.

5. ÇEVRİMİÇİ MİZAH

Çevrimiçi mizahın dinamiklerini ve dijital ekosistemdeki yerini tam olarak kavrayabilmek için öncelikle mizah kavramının teorik çerçevesine değinmek gerekmektedir. Arapça "şaka ve latife yapmak" anlamındaki *mezh* kökünden türeyen mizah, kaynaklarda "müzah" mastar ismiyle de anılmaktadır (Durmuş, 2020). Her ne kadar günümüz Türkçesinde "mizah" olarak yerleşmiş olsa da, klasik literatürde bu kavramın kökeni eğlence ve hoşgörü temeline dayanır. Henri Bergson, *Gülme* adlı temel eserinde mizahı, insandaki mekanikleşmeye ve katılığa karşı geliştirilen bir "toplumsal düzeltme mekanizması" olarak tanımlamaktadır (Bergson, 2021). Benzer şekilde psikanalitik yaklaşımın kurucusu Sigmund Freud ise mizahı, bastırılmış duygu ve düşüncelerin güvenli bir yolla dışa vurulmasını sağlayan bir "rahatlama" aracı olarak görür (Freud, 1996). Geleneksel anlamda mizah, toplumun aksak yönlerini eleştirel bir zeka ile ortaya koyan, güldürürken düşündüren güçlü bir iletişim biçimidir.
Çevrimiçi mizah; dijital ortamlara taşınmış eğlence, sosyal eleştiri, kimlik ifadesi ve politik anlamlandırmanın bir aracı olarak işlev görmektedir. Bu mizah türünün, katılımcı medya kültürünün bir yansıması olarak geleneksel güldürü anlayışından ayrıldığı ve toplumsal bir söylem pratiğine dönüştüğü görülmektedir. Mizah, çevrimiçi platformlarda ilk akla gelen güldürü amaçlı etkileşimlerden ziyade, sadece bir eğlence aracı değil, aynı zamanda politik direniş, protesto ve eleştiri biçimi olarak da işlev görmektedir (Mutlu, 2020).

Çevrimiçi mizah bireysel olabildiği gibi, çeşitli dergiler aracılığıyla da oluşturulabilmektedir. Eğribel, bu konuda internet mizahının yapısı gereği hem bireysel hem de kolektif üretim biçimlerini barındırdığını; kullanıcıların görseller, videolar, kısa metinler ve caps'ler aracılığıyla gündemi mizahi yolla yeniden inşa ettiğini belirtmektedir (Eğribel, 2017). Özellikle bireysel olarak mizah üreten ve paylaşanlar için sosyal medya sık kullanılan bir aktarım mecrasına dönüşmektedir. Bu anlamda mizahın dijitalleşmesiyle birlikte kullanıcılar anonim kimliklerle daha özgürce düşüncelerini ifade edebilmekte, bu da sosyal medya temelli mizahı güçlü bir toplumsal iletişim aracına dönüştürmektedir (Mutlu, 2020). Bu bağlamda çevrimiçi mizah, hem yaratıcılığı teşvik eden hem de toplumsal tartışmaları şekillendiren bir kültürel ifade biçimi olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'de çevrimiçi mizah dergileri 2000'li yılların başında ortaya çıkmaya başlamış ve Komikaze bu alanda öncülerden biri olmuştur (Kadık, 2021). Gırgır, Leman, Penguen gibi dergiler, farklı dönemlerde hem politik hem de kültürel mizahın taşıyıcısı olmuşlardır. Ancak dijitalleşmeyle birlikte bu dergilerin üretim ve dağıtım pratikleri dönüşüm geçirmektedir. Bu dönüşüm hem mizahın biçimini hem de okurla kurduğu ilişkiyi değiştirmiştir.

Dijitalleşen mizah dergileri, okuyucuyla olan etkileşimini de dönüştürmüştür. Artık okuyucu sadece tüketici değil, aynı zamanda içerik üreticisi ve yorumcusu olmaktadır. Beğeniler, yorumlar ve paylaşımlar aracılığıyla kullanıcılar mizahi içeriğin dolaşımına katkı sağlamakta,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

hatta yön vermektedir (Özdemir, 2022). Bu durum, mizahın demokratikleşmesi olarak yorumlanabileceği gibi, aynı zamanda içeriklerin yüzeyselleşmesi eleştirilerini de beraberinde getirmektedir.

6. HASAN KAÇAN VE CUKK! PROJESİ

Türk kültüründe güldürü veya mizah, çoğu zaman geçmişten getirilen değerler ile çağdaşlaşan toplumun yaşadığı değişikleri harmanlayarak oluşmaktadır. Hasan Kaçan, 1970'li yıllardan günümüze kadar uzanan sanat hayatında Türkiye'nin içinden geçtiği pek çok tarihsel dönüm noktasına tanıklık etmiştir.

Siyasi, kültürel ve ekonomik dönüşümün canlı bir tanığı olarak eserlerinde bu izleri yansıtmaktadır. Henüz çok küçük yaşlardayken Oğuz Aral ve Gırgır Dergisi'yle yolu kesişen Hasan Kaçan, çizer olarak tanınırlığını bu mecrada göstermeye başlamıştır. Oğuz Aral'ın öncülüğünde, sosyal eleştiri odaklı, genç ve dinamik bir karikatürist olarak yükselmiştir. Gırgır'da özellikle "Eşşek Herif" ve "Cork" gibi karikatürleriyle tanınmıştır. Bu karakterlerle dönemin sosyal eleştirisini mizah yoluyla aktaran Kaçan'ın çizgilerinde, Anadolu insanının dili, yaşam tarzı ve gündelik problemleri belirgin bir yer tutmaktadır.

Dönemin çok satan (500 bin ile 1 milyon arası), toplumsal değerleri önemseyen Gırgır Dergisi'nde olgunlaşan Hasan Kaçan, daha sonra bir grup arkadaşıyla *Hıbır* adlı dergiyi çıkarmıştır. Ancak 1990'ların ortasında Türkiye'deki kutuplaşmanın artmasıyla birlikte Kaçan, mizahını daha "yerli" ve "muhafazakâr" bir zemine taşıma arayışına girmiş, bu doğrultuda 1994-1997 yılları arasında *Ustura* mizah dergisini çıkarmıştır. Ancak bu dönemde siyasi kutuplaşmaların artması, Kaçan'ın çizgilerinin de daha dikkatli, kimi zaman tarafsız ve toplumu birleştirici roller almasına neden olmuştur. Daha sonra bazı mizah dergilerinin çalışmalarına katkı sağlasa da, çizgileri dışında yüzü ile toplumun tanıdığı bir sanatçıya dönüşmesi *Ekmek Teknesi* dizisi ile olmuştur.
Heredot Cevdet tiplemesi ile mahalle kahvehanesinde oturup fıkralar, efsaneler ve nasihatlerle mahalleliye ders vermeyi seven, kıssadan hisselerle konuşan, bilge ve esprili bir karakteri canlandırmıştır. Bu dönemde Kaçan'ın sanatında ve duruşunda belirgin bir geleneksel ve muhafazakâr değerler vurgusu ortaya çıktığı görülmektedir.

Bu tarihten sonra medyadaki görünürlüğü ve ses getiren yeni projelerde yer alamamasını, YouTube platformunda kendisi ile yapılan bir röportajda Gezi Olayları'ndaki duruşuna bağlamaktadır (YouTube). Ayrıca sosyal medya platformlarının artması ve yoğun içerik akışı ile karikatür çizip topluma kabul ettirebilmenin zorlaştığını belirten Kaçan, pek çok mizah dergisinin kapanmasının gerekçesini dijital değişime bağlamakta; bu durumun karikatür sanatını bereketsiz ve zor bir döneme soktuğunu ifade etmektedir.

6.1. Cukk! Projesi'nin Doğuşu

2023 yılının sonlarına doğru (Kasım 2023) Kaçan, "Cukk!" isimli bir çalışmayla sosyal medyada yer almaya başlamıştır. Kendisi, "Sözlü kültürümüzde 'cuk oturmak' diye bir ifade vardır. Yani sözü yeri geldiğinde etkili bir şekilde söylemek, aslında cuk oturmak o demek" (Anadolu Ajansı, 2023) diyerek projenin ismini tanımlamaktadır. Her ne kadar bazı eleştirmenler tarafından özgürlükçü ve yenilikçi yanını kaybettiği söylense de, değişen dünyaya uyum sağlamak ile ilgili bir adım attığı düşünülmektedir.

Kaçan, Anadolu Ajansı'nın haberinin devamında Cukk! adlı pilot çalışmanın temel konularının başında Filistin ve Gazze'de yaşanan insanlık dramı olduğunu ifade etmektedir. Cukk! projesinin; ülkenin kültür ikliminin her bir renginden beslenen, hakaret etmeden, küfretmeden,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

aşağılamadan tebessümle kaliteli mizah üretmeyi hedeflediği belirtilmektedir (Yeni Şafak, 2024).

7. ANALİZ VE BULGULAR

X platformunda @hetenketenabi adlı 357 bin takipçili bir hesabı olan Kaçan'ın @CukkMizah adlı hesabının takipçi sayısı henüz 25 bin civarındadır. Aralık 2023'te @CukkMizah adı ile açılan hesabın paylaştığı gönderiler, çalışmanın analiz evrenini oluşturmaktadır. Aynı gönderiler çoğunlukla kendi kişisel hesabından da Kaçan tarafından retweet edilmektedir. Hasan Kaçan, bu hesabı desteklemek amacıyla kendi X hesabından "Kaliteli çizgiler ve yorumlar için, sosyal medya hayatına yeni atılan @CukkMizah sayfası, takipçi olarak desteğinizi bekliyor" diyerek takipçi beklemektedir. Henüz bir deneme aşaması olduğu belirtilen projede içeriklerin genel yapısı kolayca fark edilebilmektedir.

Hasan Kaçan'ın öncülüğünde başlatılan proje; toplumsal duyarlılığı yüksek, hakaret ve küfür içermeyen kaliteli mizah anlayışını öne çıkarmayı hedeflemektedir.

(Şekil 1: CUKK! Projesi'nin Tanıtımında Hasan Kaçan. Kaynak: Anadolu Ajansı)

Bu çalışma, "Cukk!" adlı mizah dergisinin Twitter platformunda gerçekleştirdiği paylaşımların içerik analizine dayanmaktadır. Veri toplama aralığı **1 Ocak 2025 - 20 Mayıs 2025** olarak belirlenmiştir. Bu zaman diliminde dijital mizah üretiminde Cukk! adlı projenin kullandığı temalar incelenmiştir. Hesabın genel tanıtımının olduğu açıklama kısmında "Cukk oturttuk." ifadesi yer almaktadır. Paylaşım sıklığı haftalık 3–5 tweet civarındadır. İçerik türü genellikle görsel ağırlıklı mizah, güncel olaylara gönderme, ironi ve toplumsal gözlemlere dayanmaktadır. Yaklaşık 149 tweet incelenmiş ve konularına göre tablo haline getirilmiştir.
Güncel siyasi konular, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Filistin-Gazze, futbol, gündelik hayat mizahı, Uygur Türkleri ve Ramazan olmak üzere tweetler tematik analiz yoluyla yedi ana kategoriye ayrılmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Tema	Örnek Tweet İçeriği	Yüzde (%)
Gündelik Hayat Mizahı	"Bir bayram daha geçti nasibi olanlara ne mutlu."	40,77
Güncel Siyasi Konular	"Her şeye boykot edenlerin son hali."	26,84
İstanbul Büyükşehir Bld.	"Ekrem İmamoğlu Nutuk okuyorum, Kuran okuyorum, Hacı Bektaşi Veli okuyorum, Nazım Hikmet okuyorum. Bütün tuşlara basmış iken hazreti Mevlâna'yı ihmal etmek olmaz."	16,77
Filistin ve Gazze Olayları	"İsrail Savunma Bakanlığı açtığı resmi X hesabında Hamas direnişçilerine karikatür ile iftira atıyor. Ey kanlı katiller siz ancak kan ile konuşur kan ile çizersiniz."	8,24
Futbol	"Hakem yabancı olsun, var yabancı olsun, top toplayıcı yabancı olsun, futbolcular zaten yabancı, seyirciler de yabancı olsun."	3,35
Uygur Türkleri	"Uygur Türkleri ölüme kafa tutan bir halk."	2,01
Ramazan	"İlk heyecan… ilk oruç…"	2,01

TARTIŞMA VE SONUÇ

Analiz sonuçlarına göre, "Cukk!" dergisinin Twitter paylaşımlarında en çok öne çıkan tema **%40,77 ile gündelik hayat mizahıdır**. Bu durum, projenin mizah geleneğini dijital ortama da taşıdığını göstermektedir. Projenin ortaya çıktığı zamanlarda ilk amaçlarından biri Filistin halkının uğradığı zulmü yansıtmak olmasına rağmen, bu tema belirlenen aralıkta dördüncü sıraya inmiş görünmektedir. Oysa proje üreticileri tarafından yapılan tanıtımlarda, içeriklerin %90'ının bu şekilde kurgulandığı belirtilmektedir.

8.1. Söylem ve Eylem Arasındaki Farklılaşma

Araştırmanın en dikkat çekici bulgusu, projenin çıkış mottosu ile dijital pratikteki içerik dağılımı arasındaki makastır. Hasan Kaçan, projenin lansmanında (Kasım 2023) içeriklerin **%90'ının Filistin ve Gazze** üzerine olacağını belirtmesine rağmen (Anadolu Ajansı, 2023), **2025'in ilk yarısını kapsayan analiz döneminde** bu temanın **%8,24** ile dördüncü sırada kaldığı görülmektedir. Bu durum, dijital medyanın **"hız"** ve **"gündem odaklılık"** baskısının, editoryal niyetleri nasıl dönüştürdüğünün somut bir göstergesidir. Sosyal medya algoritmalarının savaş içeriklerini kısıtlaması (shadowban) ve dijital mizah tüketicisinin "anlık

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yerel siyaset" talebi, Cukk! projesini evrensel bir temadan (Gazze) yerel bir politik mizaha (İBB/Seçimler) kaydırmış görünmektedir.
Aradan geçen bir buçuk yıllık zamanda, paylaşımlarda güncel iç siyasi konuların ağırlık kazandığı görülmektedir. Henüz basım aşamasına geçmemiş olan projede, takipçilerle etkileşimi artırmak adına interaktif içeriklere de yer verilmektedir. Tweetlere yorum yapılabilmekte ve paylaşılabilmektedir. Genel olarak ironik ve mesaj içerikli bir mizah dili dikkat çekmektedir. Kaçan'ın mizah anlayışı dijital ortamda pek çok yönüyle süreklilik gösterse de bazı yenilikler ve değişimler de göze çarpmaktadır. Örneğin belirgin bir şekilde siyasi eğilimlerini sergilemektedir. CUKK! paylaşımlarındaki karikatürlerin içerikleri bu düşünceyi pekiştirmektedir. En yoğun yorum yapılan paylaşımlar; İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yönetimi, Cumhuriyet Halk Partisi ve İsrail-Filistin Savaşı ile ilgili olanlardır.

Dijital ortamda mizahın daha hızlı yayıldığı ve anında geri bildirim alındığı bir dönemde, Hasan Kaçan gibi çizerler de buna uyum sağlamış görünmektedir. Özellikle sosyal medya, mizahın daha hızlı şekillenmesine ve daha geniş bir kitleye ulaşmasına olanak sağlamaktadır. Dijital ortamda, sosyal medyanın etkisiyle Kaçan'ın mizahı daha fazla siyasi olaylara ve toplumsal güncel sorunlara odaklanmaktadır. Özellikle Twitter gibi platformlarda, toplumsal eleştiriler ve politik mesajlar daha doğrudan bir şekilde çizimlere yansımaktadır.

Takipçileriyle etkileşime geçebilme imkânı, Hasan Kaçan gibi sanatçılara takipçi kitlesiyle diyalog kurma fırsatı sunmaktadır. Bunun sonucunda mizahında, izleyicinin geri bildirimlerine göre şekillenen anlık espriler veya temalar gözlemlenebilmektedir. Kaçan, dijital platformlarda da toplumsal ve politik eleştirilerini sürdürmektedir. Basılı dergilerde yıllarca süren "toplumcu mizah" anlayışı, dijital dünyada da kendine farklı bir yer bulmaktadır.

Kaçan, mizahını bir araç olarak kullanarak politik tartışmalar, güncel toplumsal sorunlar ve sosyal adaletsizlikler hakkında mesajlar vermektedir. Kaçan'ın mizahında tercih ettiği karakteristik üslup ve görsel stil (sade, net çizim tarzı), dijital mecralarda da belirgin bir şekilde yansıtılmaktadır. Kaçan, daha geniş bir kitleye ulaşarak etkileşimli ve güncel bir mizah tarzı geliştirmekle beraber, kendine has üslubundan ödün vermemektedir. CUKK! Projesinin daha derinlemesine incelemelerinin, karikatür sanatına ve mizah dünyası ile ilgili çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Anadolu Ajansı. (2023, 16 Kasım). *Hasan Kaçan yeni projesi Cukk ile kaliteli mizah üretmeyi hedefliyor*. Erişim: https://www.aa.com.tr/tr/kultur/hasan-kacan-yeni-projesi-cukk-ile-kaliteli-mizah-uretmeyi-hedefliyor/3394419

Bergson, H. (2021). *Gülme: Komiğin Anlamı Üzerine Deneme*. (Çev. Y. Avunç). İstanbul: Can Yayınları.

Binark, M., & Bayraktutan-Sütçü, G. (2015). *Yeni medya çalışmalarında yöntem arayışları*. Kalkedon Yayınları.

Boz, U. (2014). Toplumsal eleştiri yöntemi olarak mizah ve Türk mizahı: Yeni medyadan Bahattin örneği. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (21), 143-159. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/akil/issue/30979/442982

Çetinkaya, G. (2006). *Gırgır dergisinin Türk halkbilimi açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Durmuş, İ. (2020). Mizah. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 30, ss. 205-207). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Eğribel, F. (2017). Yeni medya ortamında mizahın değişen işlevi: İnternet mizahı üzerine bir inceleme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 124–143. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/itobiad/issue/32055/354192

Eker, G. Ö. (2009). *İnsan, kültür, mizah: Eğlence endüstrisinde tüketim nesnesi olarak mizah*. Grafiker Yayınları.

Freud, S. (1996). *Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkileri*. (Çev. E. Kapkın). İstanbul: Payel Yayınları.

Kadık, K. (2021). *Türkiye'de mizah dergilerinin dönüşümü ve dijitalleşme süreci* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Erişim: YÖK Ulusal Tez Merkezi üzerinden "Kübra Kadık" araması ile tam metne ulaşılabilir).
Kanat, S. (2016). Uluslararası ilişkiler yaklaşımları açısından dijital medya ve savaş. *TRT Akademi Dergisi*, 1(2), 528–544.

Kırık, A. M. & Saltık, R. (2017). Sosyal medyanın dijital mizahı: İnternet meme/caps. *Atatürk İletişim Dergisi*, (12), 99-118. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiletisim/issue/32754/374552

Mutlu, E. (2020). Sosyal medyada üretilen mizahın politik ve toplumsal işlevleri. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 33, 42–60. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/akil/issue/59162/832775

Ogan, C. (2012). *Yeni Medya ve Gazetecilik*. İletişim Yayınları.

Özdemir, Z. (2022). Yeni medyada mizah: Katılımcı kültür ve dönüşen mizah anlayışı. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 60, 34–50.

Türk Dil Kurumu. (E.T. 20.05.2025). *Güncel Türkçe Sözlük*. https://sozluk.gov.tr
Yeniceler, İ. & Karadağ, G. H. (2019). Dijitalleşmeyle birlikte mizah yayıncılığının dönüşümü. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 3(2), 102-118. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejnm/issue/45008/561094

Yeni Şafak. (2024, 21 Kasım). *Karikatürist Hasan Kaçan gençlere Gazze hassasiyetini aşılayacak Cukk!'u anlattı*. Erişim: https://www.yenisafak.com/

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

DİJİTAL HABERCİLİKTE ANTİ TIK TUZAĞI YAYINCILIĞIN KULLANICI ETKİLEŞİMİ AÇISINDAN BAŞARISI

Öğr. Gör. Dr. Mustafa GÜNGÖR

Necmettin Erbakan Üniversitesi,

mgungor@erbakan.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-1638-9773

ÖZET

İnsanlar doğaları gereği çevrelerinden ve içinde yaşadıkları dünyadan haberdar olmak istemektedir. Günümüzde bu ihtiyacı karşılayacak en önemli araçlar arasında internet haber siteleri ve sosyal medya platformları yer almaktadır. Hızlı ve anında haber verme, bilgilerin saniyeler içerisinde çok geniş bir alana yayılabilmesi, yer ve zaman sınırlılığının bulunmaması, sürekli erişim gibi olumlu özellikleri sayesinde bu araçlar insanlar tarafından yoğun biçimde haber alma maksadıyla kullanılmaktadır. Bu yoğun kullanımdan en fazla payı almak isteyen haber siteleri ve sosyal medya sayfaları tık tuzağı (clickbait) benzeri haber etiğine uymayan bir anlayışla yayıncılık faaliyeti gösterebilmektedir. Haber başlığı ve görsellerle dikkat çekmeyi ve medya kullanıcılarını ilgili içeriği tıklamayı teşvik etmeyi amaçlayan tık tuzaklarına, doğru bilgiye ulaşmak isteyen kullanıcılar ciddi tepki göstermektedir. Bu süreçte anti tık tuzağı profiliyle yayın yapan sayfalar ve hesaplar ortaya çıkmıştır. Tık tuzağına dayalı başlıklar ve etik ilkelere aykırı içerik stratejileri geniş kitlelere ulaşmaya devam ederken, etik ilkelere bağlı ve tık tuzağı karşıtı yayıncılık yapan platformların görünürlüğü ve etki düzeyinin kullanıcı nezdindeki konumunun ne olduğu bu çalışmanın temel problematiğini oluşturmaktadır. Bu çalışma, söz konusu iki yaklaşımı karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Belirlenen amaca ulaşmak üzere çalışma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yürütülmüş; iki aşamalı olarak gerçekleştirilen incelemede elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. İlk olarak Türkiye'nin en fazla ziyaret edilen 20 sitesi arasındaki haber mecraları tık tuzağı yönünden analiz edilmiş; ikinci aşamada ise, sosyal medya platformu X'teki anti tık tuzağı sayfalarının takipçi ve etkileşim performansı değerlendirilmiştir. Sonuçta her iki mecrada da etik kurallara riayet eden, kullanıcıları oyalamak yerine doğru bilgiye kısa sürede ulaştıran sayfaların da ziyaret edilme ve etkileşim alma konusunda başarılı olduğu anlaşılmıştır. Çalışmanın, kapitalist sistemdeki ekonomik kaygılar arasında haber etiğine riayet ederek başarılı yayıncılık yapılabileceğini göstermesi ve ileride yapılacak araştırmalar için öneriler sunması bakımından önemi bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Tık tuzağı (Clickbait), Dijital habercilik, Medya etiği, Kullanıcı etkileşimi, Sosyal medya

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE SUCCESS OF ANTI-CLICKBAIT PUBLISHING IN DIGITAL JOURNALISM IN TERMS OF USER ENGAGEMENT

Lect. Dr. Mustafa GÜNGÖR
Necmettin Erbakan University
mgungor@erbakan.edu.tr – https://orcid.org/0000-0002-1638-9773

ABSTRACT

By their very nature, people seek to be informed about their surroundings and the world they live in. Today, among the most important tools that meet this need are online news websites and social media platforms. Due to their positive features such as rapid and instant news delivery, the ability for information to spread across a very wide area within seconds, the absence of spatial and temporal limitations, and continuous accessibility, these tools are extensively used by individuals for obtaining news. In an effort to obtain the largest share of this intensive use, news websites and social media pages may engage in publishing practices that do not comply with journalistic ethics, such as clickbait. Users who seek accurate information react strongly against clickbait practices that aim to attract attention through headlines and visuals and to encourage media users to click on the related content. In this process, pages and accounts broadcasting with an anti-clickbait profile have emerged. While clickbait-based headlines and content strategies that violate ethical principles continue to reach wide audiences, the level of visibility and impact of platforms that adhere to ethical principles and engage in anti-clickbait publishing, and their position in the eyes of users, constitute the main problem of this study. This study aims to comparatively examine these two approaches. To achieve this aim, the study was conducted within the framework of a qualitative research approach, and the data obtained through a two-stage examination were analyzed using the descriptive analysis method. First, news outlets among the 20 most visited websites in Türkiye were analyzed in terms of clickbait; in the second stage, the follower numbers and engagement performance of anti-clickbait pages on the social media platform X were evaluated. As a result, it was determined that pages on both platforms that comply with ethical rules and provide users with accurate information in a short time rather than occupying them are also successful in terms of being visited and receiving engagement. The study is significant in that it demonstrates that successful publishing can be achieved by adhering to journalistic ethics despite economic concerns within the capitalist system, and in that it offers suggestions for future research.

Keywords: Clickbait, Digital journalism, Media ethics, User engagement, Social media

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GİRİŞ

İnsanlar çevresinde yaşanan gelişmeleri ve dünyadaki olayları merak etmektedir. Bu sebeple kitleler, meraklarını giderecek haberleri takip etmektedir. Herkes için önemi büyük olan haberleşme yüzyıllardır devam etmektedir. Haber alışverişi için geçmişte uzun sürelere duyulan ihtiyaç da teknolojinin gelişmesine paralel olarak azalmıştır. Dijitalleşme ise adeta habercilikte yeni bir dönem açmıştır. Yeni süreçte haberin hızı da sayısı da artmıştır. Artık her an haber verilebilmektedir. Bir olayın dünyaya yayılması ise saniyeler içinde gerçekleşmektedir. Dijital teknolojinin başlattığı bu süreç haber alışverişini pek çok yönden etkilemiştir.

Dijital mecralar vasıtasıyla pek çok haber kuruluşu ortaya çıkmıştır. Pek çok platform da asıl vazifesi haber olmasa da haber verebilmektedir. Haber mecralarının sayısının artmasıyla rekabet ortaya çıkmış, haberden gelir elde etmek isteyenler rakiplerinin önüne geçmek için etik dışı hareket etmeye başlamıştır. Görseller ya da metinleri olduğundan farklı şekilde yansıtarak dikkat çekmeyi amaçlayan tık tuzakları ve kişilerin sayfasında uzun süre kalmasını amaçlayan oyalama taktikleri etik dışı davranış örnekleri arasında yer almaktadır.

Haber başlığı ve görsellerle dikkat çekmeyi ve medya kullanıcılarını ilgili içeriği tıklamayı teşvik etmeyi amaçlayan tık tuzaklarına, doğru bilgiye ulaşmak isteyen kullanıcılar ciddi tepki göstermektedir. Bu süreçte anti tık tuzağı profiliyle yayın yapan sayfalar ve hesaplar ortaya çıkmıştır. Çalışmada etik ilkelere bağlı ve tık tuzağı karşıtı yayıncılık yapan platformların görünürlüğü ve etki düzeyinin kullanıcı nezdindeki karşılığı araştırılmıştır. Haberlerinde az sayıda ve fazlaca tık tuzağı yapanların "başarısı" karşılaştırılmış ve sosyal medyada anti clickbait profiliyle yayın yapanların etkileşimleri analiz edilmiştir. Çalışma etik ilkelere riayet ederek "başarılı" yayıncılık yapılabileceğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Haber İhtiyacı ve Etik Dışı Yaklaşımlar Karşısındaki Yeni Eğilimler

İnsanlar, doğaları gereği toplumsal varlıklar olduklarından, çevreleriyle etkileşim içinde bir yaşam sürmekte ve sosyal kişilik özellikleri sergilemektedirler. Bireyler, diğer insanlar ve canlılarla paylaştıkları ortak çevrede meydana gelen gelişmelerden kaçınılmaz olarak etkilenmektedir. Bu sebeple, bireylerin kendi dünyalarında ve yaşadıkları çevrede ne olup bittiğine dair taşıdığı doğal merak duygusu, en temel toplumsal gereksinimlerden biri olan haber alma ihtiyacını tetiklemiştir. Tarih boyunca bu bilgi edinme gereksinimini karşılamak amacıyla farklı teknikler ve teknolojiler kullanılmıştır (Güngör, 2023, s. 1). Bu tarihsel süreç içinde kullanılan yöntemler, özellikle günümüzde dijital dönüşümle birlikte köklü bir değişime uğramıştır.

Dijitalleşmeyle birlikte internet sayesinde etkileşim ve haberleşme gibi süreçler hızla gerçekleştirilmektedir. İnternet artık geleneksel kitle iletişim araçlarının yerini almaya başlamış ve sosyal medya, internet haberciliği gibi birçok yeni kitle iletişim formunu ortaya çıkarmıştır (Çakır & Sağlam, 2021, s. 122). Ancak bu dönüşüm yalnızca mecraları değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda haberin üretilme ve tüketilme biçiminde de yapısal değişikliklere yol açmıştır.

Dijital medya ortamında, haber üretimi ve tüketim süreçlerinde kayda değer dönüşümler yaşanmıştır. Yeni medya ekosisteminde, tıklanma oranları (tıklama sayıları), haber içeriğinin başarısını tanımlayan ve etki alanını belirleyen temel bir metrik haline gelmiştir. Bu durum,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yayıncıları, tıklanmayı artırmak ve daha fazla kişiye erişmek amacıyla haberlerde yanıltıcı başlıklar ve görsellere yer vermeye itmektedir. Bu tür uygulamalar ise, özellikle haberin güvenilirliği ve etik ilkeler bağlamında sorun teşkil etmektedir (Altıntaş, 2025). Belirtilen dönüşümlerin odak noktasında, haber etiğinin zedelenmesine yol açan ve kullanıcı deneyimini olumsuz etkileyen tık odaklı habercilik pratikleri bulunmaktadır.

Okuyucuların gözünden bakıldığında, internet gazeteciliğinin sunduğu en büyük olumsuzluklardan biri, şüphesiz ki tık odaklı habercilik yaklaşımıdır. İnternet ortamındaki yayıncılar, kullanıcının doğru şekilde bilgilendirilmesini ikinci plana atarak, öncelikli hedefleri olan tıklanma sayısını artırmak amacıyla içerikler yayımlamaktadır. Bu tür bir yayıncılık pratiği, gazetecilik meslek ilkeleri ve etik değerler açısından ciddi bir problem yaratmaktadır (Dağ & Taner, 2023).

Tık odaklı haberler, genellikle haberin ana temasını yalnızca sezdirme yoluna gitmekle kalmaz, aynı zamanda içeriğin esas konusunu belirsizleştirir, önemli kısımlarını saklar veya sırf tıklama sağlamak uğruna bir bilinmeyeni abartılı veya dikkat çekici bir şekilde vurgulayan başlıklar ve görseller kullanır. Bu yapı, haberin temel işleyişi ve işleviyle doğrudan çelişmektedir; yanıltıcı başlıklar, görseller ve/veya aldatıcı içerikler şeklinde karşımıza çıkabilmektedir (Özyal, 2016, s. 288).

Tık odaklı haber kurgusunda, haberle ilgili kritik bilgilerin bir tık eyleminin içine gizlenmesi esastır ve içerikteki merak unsurlarının cevabı yalnızca tıklama gerçekleştirildiğinde elde edilebilir. Başlıkların tam içeriğini ve haberin gerçekte hangi konuyla ilgili olduğunu anlamak için tıklama eylemi bir ön koşul olarak sunulur. Bu ön koşul içinde, kullanılan görsellerin ilgi çekiciliği de başlıklar kadar önemli bir rol oynamaktadır (Söğüt & Öngel, 2022).

Bu yöntemle hareket eden tık tuzakları, esasında daha fazla gelir elde etme amacıyla kullanıcıları başlığa tıklamaya teşvik etmeyi hedefleyen, aldatıcı başlıklara sahip ve haber içeriğini abartan uygulamalardır (Biyani vd., 2016; Şahin & Birincioğlu, 2022) Normal şartlarda dikkat çekmeyecek olan konular bile, bu aldatmacalar sayesinde ilgi çekecek bir görünüm kazanabilmektedir. Hatta bazı durumlarda, tık tuzakları nedeniyle başlıkla içerik arasında hiçbir anlamlı bağlantı bulunmayan, çoğunlukla sansasyonel başlıklarla üretilmiş haberler ortaya çıkabilmektedir(Wardle, 2020, s. 11). Bu etik dışı uygulamalar, yalnızca günlük haber akışını bozmakla kalmamaktadır; toplumsal hassasiyetin arttığı dönemlerde etkileri daha yıkıcı olabilmektedir.

Tık tuzağına dayalı içerik üretim pratiklerinin dijital medya ekosistemi içerisinde kullanıcı deneyimini zayıflattığı, reklamcılık süreçlerinin niteliğini aşındırdığı ve içerik güvenilirliğine yönelik algıyı olumsuz yönde etkilediği görülmektedir (Arkcı & Bayrak, 2025, s. 156). İnternet haber sitelerinin reklam gelirlerini maksimize etmek gayesiyle başvurduğu abartılı, sansasyonel veya yanıltıcı başlık ve görsel kullanımları, özellikle doğal afet ve kriz dönemlerinde vahim sonuçlar doğurma potansiyeli taşımaktadır. Tık tuzaklarının bu tür kritik dönemlerde artış gösterdiği bilinmektedir. Kriz süreçlerinde etik dışı habercilik faaliyetlerinin görünürlüğü yükselse de aynı zamanda kullanıcıları koruma amacı güden ve tık tuzaklarına karşı toplumsal

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bilinç oluşturmayı hedefleyen alternatif yaklaşımların da güçlenmekte olduğu gözlemlenmektedir (Korkmaz & Ünal, 2023).

Dijital yayıncılıkta etik dışı uygulamalar yaygınlaşırken, bu duruma karşı okuyucu tabanından kaynaklanan önemli bir tepki gözlemlenmektedir. Özellikle sosyal medya platformlarında, okur inisiyatiflerinin organize olmasıyla, tık tuzağı niteliğindeki yayınlara karşı bir mücadele alanı oluşmuştur. Bu karşıt duruşun somut bir örneği olarak, sadece aldatıcı başlıklar içeren haberleri özetleyerek yayımlayan "Limon Haber" isimli sosyal medya hesabının üç yıl gibi kısa bir sürede 65 binden fazla takipçi edinmesi dikkat çekmektedir. Bu anti-tık tuzağı girişiminin popülaritesindeki artış, haber kullanıcılarının bu tür içeriklerden duyduğu rahatsızlığın ve şeffaf bilgi erişimine yönelik taleplerinin güçlü bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Karaca, 2019, s. 62).

Dijital habercilikte tık tuzağı stratejilerinin benimsenmesi, başlığın temel bilgi aktarma görevinden saparak, okuyucuyu yayında tutmayı amaçlayan manipülatif bir ikna aracına dönüşmesine neden olmuştur. Başlık düzenlemelerinde geleneksel gazetecilik değerleri yok olmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği'ne üye 28 ülkedeki genel bilgi gazeteleri üzerine yapılan çalışma, vakaların yaklaşık yarısında editörlerin kaliteli içerik sunmak yerine, kullanıcıların merak duygusunu sömüren sansasyonel ve kışkırtıcı başlıklar üzerinden tıklama ürettiğini göstermektedir. Bu etik dışı eğilime karşın, tık tuzağı başlıklarını saptamak ve engellemek amacıyla sistemler öneren bir "anti-tık tuzağı" hareketi başlamıştır (García Orosa vd., 2017). Tık tuzağı sorunu on yıl öncesinde bile var olan ve çözüm aranın ciddi bir etik sorundur.

Tık tuzakları kısa vadede tıklanma oranlarını artırabilse de uzun vadede okuyucuların beklentilerini karşılamamakta ve kullanıcı memnuniyetini olumsuz etkilemektedir. Chakraborty vd.'nin araştırması, tık tuzağı içeren başlıkları otomatik olarak tespit eden ve farklı haber sitelerinde bu tür içeriklere karşı kullanıcıları uyaran bir tarayıcı eklentisinin geliştirilmesini ele almaktadır. Geliştirilen eklenti, kullanıcıların görmek istemedikleri tık tuzağı içerikleri kişisel tercihlerine göre engellemesine olanak tanımakta ve bu tercihleri temel alarak gelecekte benzer içerikleri otomatik biçimde filtrelemektedir. Birden fazla haber sitesinde gerçekleştirilen çevrimdışı ve çevrimiçi deneyler sonucunda, önerilen sistemin tık tuzaklarını tespit etmede %93, engelleme sürecinde ise %89 doğruluk oranına ulaştığı belirlenmiştir (Chakraborty vd., 2016). Tık tuzaklarına çözüm arayışının en az 10 yıllık bir geçmişi olduğu görülmektedir.

Tık tuzağı içeren başlıklar çoğunlukla düşük nitelikli ya da içerik bakımından yetersiz haber metinlerine işaret etmekte; yanıltıcı, eksik ya da abartılı başlık ve sunumlar aracılığıyla kullanıcıların beklentileri istismar edilmektedir. Bu tür bağlantılar yalnızca haber sitelerinde değil, sosyal medya paylaşımlarında ve arama motoru sonuç sayfalarında da yer almakta; üçüncü taraf web siteleri üzerinden dolaşıma girmesi ise kullanıcı deneyimini daha da olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle tık tuzaklarının doğru biçimde tanımlanması ve raporlanması önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Kullanıcılara tık tuzağı içeren bağlantıları açık biçimde işaretleme olanağı sunan; bu bağlantılara ilişkin çeşitli ayrıntıları toplayarak ileri

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

analizler için kayıt altına alan uygulama bu gereklilikten ortaya çıkmıştır (Bufnea & Sotropa, 2018).

Araştırmalar, otomatik sınıflandırıcılar tarafından tıklama tuzağı olarak etiketlenen başlıkların kullanıcılar tarafından daha fazla tıklanmadığını ortaya koymaktadır. Yarı deneysel, kontrollü ve hesaplamalı analiz yöntemlerinin birlikte kullanıldığı çalışmalar, tık tuzağı başlıkların tık tuzağı olmayanlara kıyasla daha fazla merak uyandırmadığını göstermiştir (D. Molina vd., 2021). Bu bulgulardan hareketle tık tuzaklarının kullanıcı deneyimine etkisini ortaya koymak, etik haberciliğin yaygınlaşmasını sağlamak adına önem arz etmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışmanın temel problematiği, etik dışı içerik stratejileri ve tık tuzağına dayalı başlıkların geniş kitlelere ulaşmaya devam ettiği bir ortamda, etik ilkelere sadık kalarak yayın yapan ve tık tuzağına karşı duran platformların kullanıcı nezdindeki görünürlük ve etki düzeyini tespit etmektir. Bu kapsamda, söz konusu iki yayıncılık yaklaşımını karşılaştırmalı olarak incelemek amaçlanmıştır.

Belirlenen amaç doğrultusunda, çalışma nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmış verilerinin çözümlenmesinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Kartal, nitel çalışmalarda derinlemesine analiz gerektirmeyen durumlarda araştırmanın betimsel olarak değerlendirildiğini (Kartal, 2021, s. 213) ifade etmektedir. Bu yönüyle çalışmanın betimsel olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Çalışmada araştırılan konu hakkında amaca en uygun yanıtı verebilecek objelerin seçildiği (Aziz, 2020, ss. 51-52) olasılıksız örnekleme yöntemleri içinde yer alan amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bu çerçevede, en fazla ziyaret edilen internet siteleri ve bunların arasında yer alan, yapay zeka ile özet sunarak oyalama taktiği yapmayan ensonhaber.com ve sosyal medyada anti tık tuzağı yayıncılığı yapan boşuna tıklama örneklem olarak belirlenmiştir.

Araştırma, iki aşamalı bir inceleme süreci ile gerçekleştirilmiştir: İlk aşamada, Türkiye genelinde en yüksek ziyaretçi sayısına sahip ilk 20 internet sitesi arasında yer alan haber mecraları, tık tuzağı barındırma potansiyelleri açısından detaylıca analiz edilmiştir. İkinci aşamada ise, X sosyal medya platformunda faaliyet gösteren anti tık tuzağı profilinin takipçi sayıları ve etkileşim performansları değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Çalışmada ilk olarak Türkiye'de haberlere gösterilen ilgi seviyesi araştırılmıştır. Elde edilen veriler, Türkiye'deki internet kullanıcılarının habere yoğun ilgi gösterdiğini ve haber takibinin en önemli internet kullanım amaçlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır. İki ayrı SEO uygulaması (Semrush ve Similarweb) tarafından analiz edilen en çok ziyaret edilen ilk 20 site incelendiğinde, bu sitelerden sırasıyla 9'unun ve 6'sının doğrudan haber sitesi olduğu belirlenmiştir. Haber sitesi olmadığı halde haber paylaşımı yapan sayfalar da ilk 20'de yer almaktadır. Bu durum, Türkiye'de haber takibinin ciddi bir ölçekte gerçekleştirildiğini teyit etmektedir. Şekil 1 iki farklı SEO verisinde haber sitelerinin yerlerini göstermektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Semrush

Most Visited Online Services Websites in Turkey, Updated October 2025

Position	Website	Change	Visits	Pages / Visit	Bounce rate
1	youtube.com	↑ 1	3,630,445,867	7.5	31.99%
2	google.com	↓ 1	3,213,587,405	3.78	40.25%
3	instagram.com	-	220,117,198	5.71	58.13%
4	eksisozluk.com	-	197,826,333	6.64	24.19%
5	trendyol.com	-	157,691,934	4.8	56.15%
6	facebook.com	-	151,204,597	3.94	62.23%
7	yandex.com.tr	↑ 2	124,544,550	3.32	47.85%
8	sahibinden.com	-	119,696,442	10.85	39.11%
9	hurriyet.com.tr	↓ 2	111,474,023	3.31	40.41%
10	wikipedia.org	-	90,082,758	3.27	63.49%
11	sozcu.com.tr	-	85,919,707	4.01	32.87%
12	hepsiburada.com	-	82,431,086	3.87	53.71%
13	whatsapp.com	↑ 1	76,588,625	2.71	67.93%
14	mynet.com	↓ 1	75,190,726	6.23	23.98%
15	haber7.com	↑ 2	67,252,331	5.91	18.16%
16	ensonhaber.com	↑ 3	62,709,756	3.09	29.96%
17	haberler.com	↓ 2	62,172,875	5.92	24.95%
18	reddit.com	-	61,889,817	2.46	65.28%
19	milliyet.com.tr	↓ 3	57,893,352	3.28	51.92%
20	weather.com	↑ 1	55,892,122	1.37	75.9%

Similarweb

1	google.com	Bilgisayarlar, Elektronik ve Teknoloji > Arama Motorları
2	youtube.com	Sanat ve Eğlence > İnternet Üzerinden Yayın ve Çevrimiçi TV
3	instagram.com	Bilgisayarlar, Elektronik ve Teknoloji > Sosyal Medya Ağları
4	x.com	Bilgisayarlar, Elektronik ve Teknoloji > Sosyal Medya Ağları
5	whatsapp.com	Bilgisayarlar, Elektronik ve Teknoloji > Sosyal Medya Ağları
6	facebook.com	Bilgisayarlar, Elektronik ve Teknoloji > Sosyal Medya Ağları
7	turkiye.gov.tr	Hukuk ve Kamu > Kamu
8	sahibinden.com	E-ticaret ve Alışveriş > Sınıflar
9	yandex.com.tr	Bilgisayarlar, Elektronik ve Teknoloji > Arama Motorları
10	trendyol.com	E-ticaret ve Alışveriş > Pazaryeri
11	chatgpt.com	Yapay Zeka Sohbet Robotları ve Araçları
12	hurriyet.com.tr	Haberler ve Medya Yayıncıları
13	sozcu.com.tr	Haberler ve Medya Yayıncıları
14	hepsiburada.com	E-ticaret ve Alışveriş > Pazaryeri
15	eksisozluk.com	Kaynak Malzemeler > Sözlükler ve Ansiklopediler
16	ensonhaber.com	Haberler ve Medya Yayıncıları
17	mynet.com	Haberler ve Medya Yayıncıları
18	milliyet.com.tr	Haberler ve Medya Yayıncıları
19	haber7.com	Haberler ve Medya Yayıncıları

Şekil 1. Türkiye'de en çok ziyaret edilen siteler ve haber sayfaları

Türkiye'de en fazla ziyaret edilen internet haber sitelerinin tık tuzağı oranları Tablo 1.'de verilmiştir. Veriler incelendiğinde tık tuzağı oranının %16 ile %86 arasında değiştiği görülmektedir. Düşük seviyede tık tuzağına yer veren site de çok büyük oranda tık tuzağı içeren haber yapan site de en çok ziyaret edilenler arasında bulunmaktadır. Bu tablodan hareketle tık tuzağı yapmadan da ciddi manada ziyaretçiye erişilebileceği değerlendirilebilir.

Tablo 1. En fazla ziyaret edilen sitelerin tık tuzağı haberi oranları

	Hürriyet	Sözcü	Ensonhaber	Maynet	Milliyet	Haber7
Toplam Manşet Haber	14	21	19	29	15	25
Tık Tuzağı Haberi	5	15	3	25	11	18
Tık Tuzağı Oranı	%35	%71	%16	%86	%73	%72

Haber siteleri arasındaki incelemede, yapay zekâ teknolojisini kullanarak uzun metinleri özetleyip okuyucularına sunan ensonhaber.com dikkat çekmektedir. Bu site, incelenen her iki SEO veri setinde de en çok ziyaret edilen ilk 20 site arasında yer almaktadır. Sitenin uyguladığı yapay zekâ destekli özetleme metodu, içerikleri gereksiz yere uzatma ve kullanıcıyı oyalamaya yönelik stratejilerden uzak durarak sunmaktadır. Tablo 2'de verilen ensonhaber.com'un farklı haberlerinden tam metindeki kelime sayısı ve özetteki kelime sayısı ile şekil 2'deki özet haber örneği bu tutumu istatistiksel ve nitel olarak belgelemektedir.

Tablo 2. Ensonhaber tam ve özet haber metinlerine ilişkin istatistikler

Haber	Tam metin kelime sayısı	Özet metin kelime sayısı	Özetin tam metne oranı
1.	546	37	%6,8

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2.	804	45	%5,6
3.	480	40	%8,3
4.	343	46	%13,4
5.	329	44	%13,3
		42,4 (ortalama)	

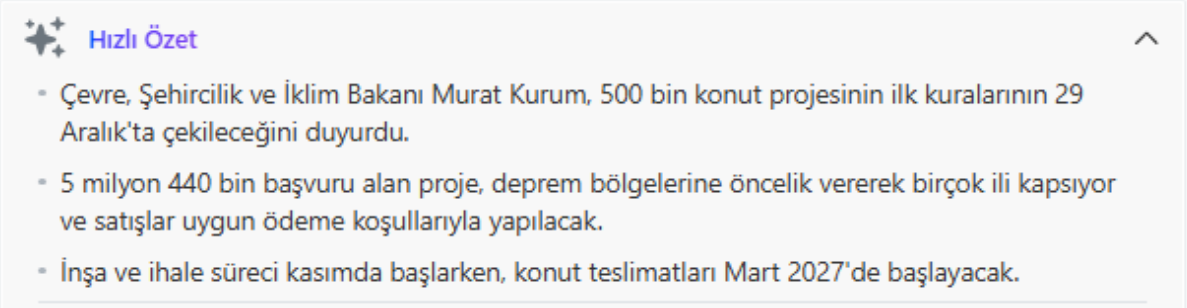

Şekil 2. Ensonhaber'in yapay zeka ile özetlediği haber örneği

Tablo 2'deki istatistiklere bakıldığında uzun haberler, yapay zeka ile özetlenerek verildiğinde çok kısa sürede konunun anlaşılabileceği bir uzunluğa geldiği görülmektedir. Öyle ki site ortalama 42 kelime ile haberi özetlemektedir. Bu yaklaşım, sitenin iki SEO verisinde de en çok ziyaret edilen sayfalar arasında ilk 20'de olmasından da anlaşılacağı üzere, kullanıcı deneyimini olumlu yönde korumaktadır.

Sosyal medya ortamında ise, X platformunda anti tık tuzağı misyonuyla yayın yapan sayfaların yüksek etkileşim başarısı gözlemlenmiştir. Örneğin, "Boşuna Tıklama" adlı sayfanın 1 milyon 311 bin takipçisi bulunmaktadır ve paylaşımları yayınlandıktan bir gün sonra yüz binler ile milyonlar arasında izlenme oranlarına ulaşabilmektedir. Şekil 3'te ilgili hesabın paylaştığı, üzerinden 24 saat geçen, gönderilerinin izlenme oranları bulunmaktadır.

2,4 milyon	1,2 milyon	826 bin
811 bin	792 bin	227 bin
213 bin	130 bin	82,4 bin

Şekil 3. X'teki "Boşuna Tıklama" sayfasının gönderilerinin izlenme oranları

Genel bir değerlendirme yapıldığında, haber takipçilerinin gerçek bilgiye ulaşmayı zorlaştıran tık tuzaklarından kaçınma eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır. Kullanıcılar, haberin ana konusunu öğrenmelerini engelleyen oyalama taktiklerine karşı geliştirilmiş uygulamalara belirgin bir ilgi göstermektedir.

SONUÇ

Dijitalleşme ve ağ teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla internet haberciliği gazetecilik alanında başat bir konuma gelmiştir. Dünya üzerinde sayısız haber sayfası bulunmaktadır. Kitlelerin bilgilendirilmesi ve haberdar edilmesi için önemli olan bu durumun, gelir kaygısıyla yapılan etik dışı yayıncılık anlayışı olumsuz tarafını oluşturmaktadır. Tık tuzakları, gelir kaygısıyla insanları kandırmaya yönelik haberlerin biçimlendirilmesi şeklinde gerçekleşen internet haberciliğinin olumsuz yönlerindendir.

Tık tuzağı sorunu 10 yıla yakın bir süredir gündemdedir. Bu konuda araştırmalar yapılmış, sorunu çözmeye yönelik teknolojik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Böylesine ciddi bir soruna sebep olan kişi ya da kurumların amaçları ve tutumları ile elde ettikleri sonuçlar çelişki oluşturmaktadır. Tık tuzağı yapanlar bu yolla daha fazla gelir elde etmek isterken etik dışı davranmayanların başarısını ihmal etmektedir. Bu tespit bu çalışmadaki bulgularda net bir şekilde görülmektedir.

Çalışmanın bulguları neticesinde hem geleneksel haber sitelerinde hem de sosyal medya mecralarında, etik kurallara bağlılık gösteren ve kullanıcıları asıl bilgiye hızlıca ulaştırmayı hedefleyen yayıncıların ziyaret ve etkileşim kazanma konusunda başarılı olduğu sonucuna varılmıştır. Bu platformlar, kullanıcıları oyalamak yerine doğrudan bilgiyi sunarak güven inşa etmektedir. Bu bulguya benzer nitelikte D. Molina vd. (2021) de tık tuzağı olan başlıkların olmayanlardan daha fazla merak uyandırmadığını ortaya koymuştur. Bu iki tespitten hareketle etik dışı davrananların gereksiz yere böyle bir tutumda bulunduğu değerlendirilebilir.

Bu çalışma, kapitalist sistemin getirdiği ekonomik kaygılar ve rekabet ortamı içerisinde dahi haber etiğine uyum sağlayarak başarılı bir yayıncılık faaliyetinin yürütülebileceğini göstermesi açısından önemli bir katkı sunmaktadır. Elde edilen veriler, etik yayıncılığın dijital ortamda hem mümkün hem de etkileşim açısından verimli olduğunu kanıtlamaktadır.

Bu çalışmada sınırlı sayıda veri analiz edilerek betimsel bir değerlendirme yapılmıştır. İlerleyen araştırmalarda en fazla ziyaret edilen haber sitelerinin uzun süreli tık tuzağı istatistikleri ortaya konup, ziyaret edilmede tık tuzağının ne kadar etkili olduğu araştırılabilir. Sosyal medya için de aynı konunun tık tuzağı olarak sunulan biçimi ve anti tık tuzağıyla sunulan biçimi karşılaştırmalı olarak analiz edilebilir.

KAYNAKÇA

Altıntaş, M. (2025). TIK TUZAĞI HABERCİLİK ÇERÇEVESİNDE SOSYAL MEDYADA MAGAZİN HABERLERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 27*(2), 773-788. https://doi.org/10.16953/deusosbil.1641303

Arkcı, M. E., & Bayrak, T. (2025). SOSYAL MEDYADA TIK TUZAĞI STRATEJİLERİ: GÜNDEM BELİRLEME, KULLANIMLAR VE DOYUMLAR İLE ALGORİTMİK MEDYA KURAMLARI BAĞLAMINDA BİR ANALİZ. Içinde D. Akbulut (Ed.), *III. Uluslararası İletişim Dijitalleşme ve Toplum Sempozyumu* (ss. 156-165).

Aziz, A. (2020). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Nobel.

Biyani, P., Tsioutsiouliklis, K., & Blackmer, J. (2016). "8 Amazing Secrets for Getting More Clicks": Detecting Clickbaits in News Streams Using Article Informality. *Proceedings of the AAAI Conference on Artificial Intelligence, 30*(1). https://doi.org/10.1609/aaai.v30i1.9966

Bufnea, D., & Sotropa, D. (2018). A Community Driven Approach for click Bait Reporting. *2018 26th International Conference on Software, Telecommunications and Computer Networks (SoftCOM)*, 1-6. https://doi.org/10.23919/SOFTCOM.2018.8555759

Chakraborty, A., Paranjape, B., Kakarla, S., & Ganguly, N. (2016). Stop Clickbait: Detecting and preventing clickbaits in online news media. *2016 IEEE/ACM International Conference on Advances in Social Networks Analysis and Mining (ASONAM)*, 9-16. https://doi.org/10.1109/ASONAM.2016.7752207

Çakır, U., & Sağlam, M. (2021). Pandemi Döneminde Yerel İnternet Haber Medyasında Yer Alan Covid-19 İle İlgili Haber Başlıklarının Analizi: Konya Örneği. *Karadeniz İletişim Araştırmaları Dergisi*, *11*(2), 122-139. https://doi.org/10.53495/e-kiad.946059

D. Molina, M., Sundar, S. S., Rony, M. M. U., Hassan, N., Le, T., & Lee, D. (2021). Does Clickbait Actually Attract More Clicks? Three Clickbait Studies You Must Read. *Proceedings of the 2021 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, 1-19. https://doi.org/10.1145/3411764.3445753

Dağ, H., & Taner, A. (2023). Tık Odaklı Habercilik: Isparta Yerel İnternet Gazeteleri Üzerine Bir İnceleme. *Yeni Medya Dergisi*, *15*(Güz), 176-191. https://doi.org/10.55609/yenimedya.1365873

García Orosa, B., Gallur Santorun, S., & López García, X. (2017). Use of clickbait in the online news media of the 28 EU member countries. *Revista Latina de Comunicación Social*, *72*, 1261-1277. https://doi.org/10.4185/RLCS-2017-1218en

Güngör, M. (2023). *Yeni Medyaya Güven Algısının Belirleyicileri: Haber Kaynakları, Haber Değer Etmenleri ve Kullanım Motivasyonları* [Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karaca, A. (2019). *NEWS READERS' PERCEPTION OF CLICKBAIT NEWS* [Yüksek Lisans]. Kadir Has Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü .

Kartal, Ş. (2021). Nitel Araştırmanın Desenlenmesi. Içinde M. Çelebi (Ed.), *Nitel Araştırma Yöntemleri* (ss. 212-239). Pegem Akademi.

Korkmaz, Ö. E., & Ünal, R. (2023). Tık Tuzaklarına Mukavet Mümkün mü? Deprem Haberleri Üzerine Bir İnceleme. *Yeni Medya Çalışmaları VI. Ulusal Kongre*, 41.

Özyal, B. (2016). Tık Odaklı Habercilik: Tık Odaklı Haberciliğin Türk Dijital Gazetelerindeki Kullanım Biçimleri. *Global Media Journal TR Edition*, *6*(12), 273-301.

Söğüt, Y., & Öngel, A. (2022). Yeni Medya-Dijitalleşme ve Tık Odaklılık: Habertürk ve Hürriyet Gazetesi Örneği. *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3*(2), 212-230. https://doi.org/10.53662/esamdergisi.1073093

Şahin, Z. B., & Birincioğlu, Y. (2022). Tık Odaklı Başlıklar ve Okuyucu Refleksleri Üzerine Bir Araştırma: Odak Grup Çalışması. *TRT Akademi, 7*(14), 236-261. https://doi.org/10.37679/trta.1013651

Wardle, C. (2020). Bilgi Düzensizliği Çağı. Içinde C. Silverman (Ed.), *Dezenformasyon ve Medya Manipülasyonu Üzerine Doğrulama El Kitabı* (ss. 9-15). European Journalism Center-Teyit.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

DİJİTAL DÜNYADA MASUMİYET KARİNESİNİN ÖNÜNDEKİ BİR ENGEL OLARAK İSİM ANONİMLEŞTİRME HATALARI

Öğr. Gör. Dr. Mustafa GÜNGÖR
Necmettin Erbakan Üniversitesi,
mgungor@erbakan.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-1638-9773

ÖZET

Dijitalleşmenin çığır aştığı çağımızda haberlerin neredeyse tamamı dijital platformlar aracılığıyla paylaşılmaktadır. Bu durumun olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Hızlı haber alışverişi, haberlerin çeşitliliği ve fazla sayıda habere yer verilebilmesi, dijital haberciliğin pozitif tarafını oluşturmaktadır. Diğer taraftan haberlerin dijital olarak paylaşılması neredeyse geri dönüşü olmayan bir süreci başlatmaktadır. Hatalı bir haber ya da kesinliği bulunmayan bilgi paylaşımı gibi istenmeyen durumlar oluştuğunda, düzeltme yapmak çok zor olabilmektedir. Çünkü dijital mecralardaki içerikler anında milyonlara ulaşabilmekte, paylaşılmakta ve böylece bilgi sınırsız sayıda kişiye erişmektedir. Böylece masum kişiler zaman zaman medya aracılığıyla "suçlu" ilan edilebilmektedir. Bu durum, masumiyet karinesi ilkesine aykırı olup, dijital medyanın en önemli sorunlarından biridir. Medya kimi zaman da istemeden masumiyet karinesi ilkesini ihlal edebilmektedir. Haberde, şüphelilerin isimleri anonimleştirilse de diğer kişisel bilgileri verilerek tanınmalarına sebep olunabilmektedir. Bu durum da masumiyet karinesinin ihlal edilmesine vesile olmaktadır. Bu çalışmada çeşitli örnek olaylardan hareketle dijital medyada isimlerin anonimleştirilmesinin ne kadar mümkün olduğu ve masumiyet karinesi ilkesine isimlerin anonimleştirilmesindeki hatalarının etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın amacı isimlerin anonimleştirilmesi konusundaki hatalı uygulamaları ortaya koyarak ileride oluşabilecek masumiyet karinesi ihlallerini engellemek için alınabilecek tedbirleri tartışmaktır. Nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan örnek olay deseniyle gerçekleştirilen bu çalışmada, araştırmaya uygun internet haberleri amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilip, doküman analizi ile derlenmiş, elde edilen veriler mesaj çözümlemesi tekniğiyle analiz edilmiştir. Araştırmada, masumiyet karinesine özen göstermeye çalışan kurum ve kuruluşların bile, bilgileri tam anlamıyla anonimleştirmediği; bu sebeple de masumiyet karinesinin ihlal edilmesine yol açabildiği görülmüştür. Sonuç olarak dijital dünyada kişisel bilgilerin mahremiyetinin tam anlamıyla sağlanmadığı, henüz suçu sabit olmayan kişilerin ismi yazılmasa bile diğer bilgileriyle kim olduğunun anlaşılabildiği, neticede hak ihlallerinin ortaya çıkabileceği saptanmıştır. Çalışmanın medya çalışanları ile düzenleyici kurum ve kuruluşlara masumiyet karinesinin korunması hakkında yol gösterici tespitleri bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Masumiyet karinesi, Dijital medya, Haberlerde anonimleştirme, Kişisel verilerin korunması, Medya etiği

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ERRORS IN NAME ANONYMIZATION AS AN OBSTACLE TO THE PRESUMPTION OF INNOCENCE IN THE DIGITAL WORLD

Lect. Dr. Mustafa GÜNGÖR
Necmettin Erbakan University
mgungor@erbakan.edu.tr – https://orcid.org/0000-0002-1638-9773

ABSTRACT

In the contemporary era, where digitalization has reached an unprecedented level, almost all news is shared through digital platforms. This situation has both positive and negative aspects. Rapid circulation of news, the diversity of news content, and the ability to include a large number of news items constitute the positive aspects of digital journalism. On the other hand, the digital dissemination of news initiates an almost irreversible process. When undesirable situations arise, such as erroneous news or the sharing of unverified information, making corrections can be extremely difficult. This is because content on digital platforms can instantly reach millions, be shared, and thus access an unlimited number of people. As a result, innocent individuals may at times be declared "guilty" through the media. This situation contradicts the principle of the presumption of innocence and constitutes one of the most significant problems of digital media. At times, the media may also unintentionally violate the principle of the presumption of innocence. Even when suspects' names are anonymized in news reports, they may still be identifiable through the disclosure of other personal information. This situation also leads to violations of the presumption of innocence. In this study, based on various case examples, the extent to which name anonymization is possible in digital media and the impact of errors in name anonymization on the principle of the presumption of innocence are examined. The aim of the study is to reveal erroneous practices in name anonymization and to discuss measures that can be taken to prevent future violations of the presumption of innocence. Conducted using the case study design, which is among qualitative research methods, this study selected relevant online news through purposive sampling and compiled them via document analysis; the obtained data were analyzed using the message analysis technique. The research found that even institutions and organizations that attempt to pay due attention to the presumption of innocence do not fully anonymize information and, for this reason, may cause violations of the presumption of innocence. In conclusion, it was determined that the privacy of personal information is not fully ensured in the digital world, that even if the names of individuals whose guilt has not yet been established are not disclosed, their identities can be inferred through other information, and that, as a result, rights violations may occur. The study provides guiding findings for media professionals and regulatory institutions regarding the protection of the presumption of innocence.

Keywords: Presumption of innocence, Digital media, Anonymization in news, Protection of personal data, Media ethics

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GİRİŞ

İnsanlar doğası gereği içinde yaşadığı dünyada neler yaşandığını merak etmektedir. Dolayısıyla kitleler haberleri yoğun biçimde takip etmektedir. Dijital mecralar hem sayı bakımında fazla haber verebilmekte hem de süre bakımından çok hızlı bir şekilde içerikleri kitlelere yayabilmektedir. Olumlu veya olumsuz özellikte sayısız haber her gün milyonlarca kişiye ulaşmaktadır.

İçeriği bakımından olumsuz sayılabilecek haberlere editörler ve muhabirler yoğun ilgi göstermektedir. Bu tür haberlerin hazırlanmasında ve sunulmasında hassas olunması büyük önem taşımaktadır. Masumiyet karinesi, öncelikli olarak hassas davranılması gereken konular arasında yer almaktadır. Haberciliğin bu temel ilkesini kasıtlı olarak göz ardı edenler olduğu gibi etik davranmaya özen gösterdiği halde istemeden masum bireylerin suçlu şekilde kamuoyuna yansıtılması söz konusu olabilmektedir.

Suçu kesinleşmeden bir kişinin kamuoyunda kendisinin arzu etmeyeceği şekilde gösterilmesi dijital haberciliğin en önemli sorunları arasındadır. Kamuoyunun dikkatini çekmiş olumsuz bir konu hakkında, henüz yargılama tamamlanmadan, bazı haber kuruluşları ilgili kişileri açıkça hedef gösterip kimlik bilgilerini ve görüntülerini yayınlayabilmektedir. Masumiyet karinesi ilkesine uygun davranan kuruluşlar da zaman zaman haberi yapılan kişinin tanınmasına sebep olacak hatalar yapabilmektedir. Örneğin haberde adı geçen kişinin ismi ve görevi gibi doğrudan tanınmasını sağlayacak bilgileri tam anonimleştirilmediğinde masumiyet karinesinin ihlal edilmesine yol açılabilmektedir. Kişisel veriler haberde verilmemiş olsa da ilgiliyi tanımlayacak diğer unsurların bulunması, internette yapılacak basit aramalarla şahsın tanınmasına yol açmaktadır.

Kasıt olmaksızın yapılan hatalardan dolayı masum insanların suçlu gibi gösterilmesine sebep olunması dijital haberciliğin önemli bir sorunudur. Bu çalışmada çeşitli örnek olaylardan hareketle dijital medyada isimlerin anonimleştirilmesinin ne kadar mümkün olduğu ve masumiyet karinesi ilkesine isimlerin anonimleştirilmesindeki hatalarının etkisi araştırılmıştır. İsimlerin anonimleştirilmesi konusundaki hatalı uygulamaları ortaya koyarak ileride oluşabilecek masumiyet karinesi ihlallerini engellemek için alınabilecek tedbirleri tartışmayı amaçlayan bu çalışmanın; masumiyet karinesi konusunda istemsizce yapılan hataları gösterip ilgililere sorunu aktarması bakımından önemli bulguları bulunmaktadır.

Dijital Mahremiyetin Bileşenleri ve Masumiyet Karinesi Açısından Risk Alanları

Bireyin kişisel bilgileri üzerindeki kontrolünü koruma hakkı olan mahremiyet, dijital dünyada varlığını ciddi zorluklarla sürdürmektedir. Mahremiyet ihlallerine dijital bir ağ ortamı olan sosyal medyada sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bir suç şüphesi olan kişilerin mahremiyetinin ihlal edilmesi de sosyal medyada yaygın bir fenomendir. Sonuçta en temel adalet ilkesi olan masumiyet karinesi ortadan kalkabilmektedir.

Masumiyet karinesi, adaletin en temel ilkeleri arasında yer almakta ve bir kişinin suçluluğu kesinleşmeden önce suçlu ilan edilmesini engellemektedir. Masum insanları koruyan bu ilkeye sosyal medyada yeterince uyulmamaktadır. Neticede kişiler hak kaybına uğramaktadır (Alladuniah & Shadiq, 2025). Suçlu olduğu ispatlanmayan insanların tanınmasına sebep olacak

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

hiçbir bilginin ve verinin açıklanmaması gerekir. Ancak yeni iletişim ortamlarının bu kuralla ilgili hassasiyeti yoktur.

Yeni kitle iletişim araçlarının, özel hayatın gizliliğini koruma kapasitesinin düşük olması, dolayısıyla ortaya çıkan mahremiyet ihlalleri herkesin bildiği bir gerçekliktir (Dijk, 2016). Dijital medyada etik kurallara uymadan paylaşılan haber ve içerikler, kişisel verilerin mahremiyetini ihlal etmektedir (Arslan vd., 2020, s. 36; Khubalkar vd., 2022). Bu ihlaller kısa sürede sosyal medya vasıtasıyla, suçluluğu kesin olmayan kişiler hakkında kamuoyunda olumsuz algı oluşturmaktadır.

Masumiyet Karinesi ve Dijital Haberleşme Ekosistemi

Sosyal medya dijital haberleşme aracı olarak kullanılmakta ve henüz yargı süreci başlamasa bile haber değeri taşıyan olaylar ve kişiler hakkında içerikler barındırmaktadır. Salter sosyal medya paylaşımlarının, henüz suç işlediği kesinleşmemiş kişilerin mahremiyet haklarını ve masumiyet karinesini zedelediği için tenkit edildiğini belirtmektedir (Salter, 2013). Zaman zaman sosyal medya ve internet teknolojisi şiddet aracı haline gelebilmekte ve bu yönüyle de eleştirilmektedir. Özgür ve Özkul internetin insanların faydası için geliştirildiğini ancak dijital araçların yaygınlaşmasıyla birlikte ön görülemeyen şekilde dijital şiddet aracı olabildiğini belirtmektedir (Oğuz Özgür & Özkul, 2023, s. 1542).

Dijital şiddet örnekleri dünyada farklı ülkelerde görülmektedir. Sırbistan'da yapılan bir çalışmada elektronik medyanın, haber dili ve sunum biçimiyle bireylerin henüz yargılama süreci tamamlanmadan suçlu olarak lanse edildiği gösterilmiştir (ĐokoviĆ, 2020). İngiltere ve Galler'de ciddi suçlarla itham edilen kişiler, medyada yargılamaları bitmeden isim, adres ve hatta fotoğraflarıyla kamuoyuna sunulmaktadır. Bohlander bu örneklerin şüphelilerin özel yaşamlarını ve mesleki itibarlarını neredeyse dönüşü olmayacak şekilde zedelediğini belirtmekte ve bu tür paylaşımların kâr amacıyla yapılması dolayısıyla eleştirmektedir (Bohlander, 2010). Medyanın yargı süreci tamamlanmadan bir kanaat oluşturacak ya da kişilerin kimliğini açığa çıkaracak biçimde yayınlardan uzak durması gerekmektedir.

Sosyal medyadaki haber paylaşımları kamuoyunun erken bir suçluluk yargısına varacağı biçimde olmamalı ayrıca yargılananların temel hakları da korunmalıdır (Lee, 2024). Basın özgürlüğü, masumiyet karinesi ve lekelenmeme hakkı gibi temel ilkelerle sınırlandırılmış bir alandır. Bu bağlamda, basın haber, yorum ve eleştiri faaliyetlerinde masumiyet karinesini ihlal eden veya kişilerin onur, şeref ve saygınlığını zedeleyen bir dil kullanmaktan kaçınmalıdır (Yılmaz, 2025, s. 762). Masumiyet karinesinin ihlal edilmesine sebep olan dolaylı bir yol da kişilerin doğrudan bilgileri verilmese de dolaylı olarak tanınmalarına vesile olacak bilgilere haberde yer verilmesidir.

Verilerin Anonimleştirilmesi: Yöntemler, Sınırlar ve Hata Türleri

Medyada masumiyet karinesine özen gösterilmesi ve suçu kesinleşmemiş kişilerin bilgilerinin doğrudan verilmemesi önemlidir. Bu etik anlayışla hareket eden medya zaman zaman istemeden masumiyet karinesini ihlal edebilmektedir. Kişilerin bilgilerinin anonimleştirilmesindeki hatalar doğrudan bilgileri verilmese de tanınmalarına sebep olabilmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Anonimlik, bir bireyin cinsiyet, yaş, ırk veya sınıf gibi kişiyi tanımlamaya olanak tanıyan nitelemeler de dâhil olmak üzere, kimliğine ilişkin bilgilerin üçüncü taraflarca bilinmediği bir durumu ifade etmektedir (Kaya, 2022, s. 170). Ancak, yalnızca isim gibi doğrudan tanımlayıcı bilgilerin çıkarılması yeterli bir gizlilik sağlamamaktadır. Yaş, cinsiyet veya posta kodu gibi "yarı tanımlayıcı" (*quasi-identifier*) alanların birleştirilmesi yoluyla kişiler yeniden tanımlanabilmektedir. Bu güvenlik açığına karşı *k*-anonimlik modeli, anonimleştirme teknikleri için temel bir çerçeve oluşturmuştur; bu model, her bir kaydın en az *k* sayıdaki diğer kayıt ile ayırt edilemez olmasını amaçlamaktadır. Modern gizlilik yaklaşımlarının başlangıç noktalarından biri olarak kabul edilmesine rağmen, Sweeney bu modelin harici bilgi kaynaklarıyla entegre edildiğinde ihlal edilebileceğini belirtmiştir (Sweeney, 2002). Bu teknik zorluklara rağmen, özellikle sosyal ağ platformları bağlamında, mutlak bir anonimlik söz konusu değildir (Y. Sönmez, 2023, s. 2).

Anonimleştirmenin pratikteki yetersizliği, büyük ve seyrek yapıdaki veri setlerinin dış kaynaklarla eşleştirilmesi yoluyla kişilerin kimliklerinin deneysel olarak yeniden tespit edilmesiyle güçlü biçimde kanıtlanmıştır. Netflix kullanıcı derecelendirme verisinin, davranış kalıpları eşleştirilerek yüksek doğrulukla de-anonimleştirilmesi bu durumun en etkili örneklerinden biridir. Netice itibariyle anonimleştirme düşünülen kadar güvenli bir yöntem değildir (Narayanan & Shmatikov, 2008). Anonimleştirmenin güvenilir bir koruma yöntemi olduğu varsayımı, geçmişte yaşanan de-anonimizasyon vakalarıyla bilimsel olarak çürütülmüş, bu da "veriyi anonimleştirirsek risk sıfırdır" kabulünün sürdürülemez olduğunu göstermiştir (Ohm, 2010).

Mevzuat çerçevesinde, Avrupa Veri Koruma Kurulu (EDPB) rehberleri, takma adlaştırma (*pseudonymisation*) gibi güçlü koruma mekanizmalarının dahi, uygun teknik ve idari denetimler olmaksızın mutlak anonimlik anlamına gelmediğini net biçimde belirtmektedir (The European Data Protection Board, 2025). Anonimleştirilmiş açık kaynak verilerinin giderek artan miktarda yayımlanması, bu veri setlerinin çok büyük bir kısmının yardımcı bilgilerle eşleştirilerek başarılı yeniden tanımlama saldırılarına (%72,7) maruz kaldığını gösteren endişe verici bulgularla sonuçlanmıştır (Henriksen-Bulmer & Jeary, 2016).

Anonimleştirmenin mutlak bir koruma sağladığı yönündeki varsayım bilimsel olarak çökmüştür. Zira, yayımlanan büyük veri setlerinin dahi, yardımcı bilgilerle eşleştirilmesi yoluyla yeniden tanımlanma saldırılarına karşı son derece savunmasız olduğu kanıtlanmıştır. Bu durum, k-anonimlik gibi teknik önlemlere rağmen, yeniden tanımlama riskinin uygun teknik ve idari kontroller olmaksızın bertaraf edilemediğini göstermektedir. Bu bağlamda veri mahremiyeti ve yeniden tanımlanabilirlik risklerinin anlaşılması anonimleştirmenin daha doğru yapılabilmesi noktasında yol gösterici olacaktır.

Veri Mahremiyeti ve Yeniden Tanımlanabilirlik Riski

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Teknolojik gelişimler ve dijital dönüşüm süreçleri, kişisel verinin niteliğini ve mahremiyet kavramına dair düşünceleri köklü biçimde değiştirmiş, gizlilik ve güvenlik sorunlarını beraberinde getirmiştir (Eroğlu, 2018, s. 131; Kavut, 2020, s. 1000). Geleneksel olarak bedensel gizlilikle ilişkilendirilen mahremiyet, artık internet gizliliği, kişisel verilerin gizliliği ve çevrimiçi faaliyetler (bankacılık, sosyal ağ etkileşimleri) sırasında bilgilerin toplanması, işlenmesi ve dağıtılması gibi yeni boyutlarda ele alınmaktadır (Eroğlu, 2018, s. 131). Günümüzde elektronik uygulamalar aracılığıyla toplanan ve işlenen, kişileri doğrudan veya dolaylı olarak tanımlayan kişisel veriler, idari ve teknik tedbirlerin yetersiz kalması durumunda veri ihlallerine yol açmaktadır (Vural, 2018). İletişim teknolojileri bağlamında mahremiyet, özel alanın sınırlarını yeniden çizmekte ve siber uzamda bilginin görülme, paylaşılma ve saklanma koşulları ile kurumsal sorumlulukları gündeme getirmektedir(Tanışık & Bal, 2024, s. 271). Dijital ortamlardaki mahremiyet kapsamına girecek sınırsız sayıdaki veri bu sorumluluğun ne kadar büyük olduğunu göstermektedir.

Dijital ortamda etkin bir varlık sergilemek isteyen bireyler, bir yandan dijital ayak izlerini bırakarak kişisel bilgilerini gönüllü olarak paylaşmakta, diğer yandan bu bilgilerin kötüye kullanımı sonucu ortaya çıkabilecek ekonomik ve sosyal sonuçlardan endişe duymaktadır. Bu durum, bireylerde mahremiyet/gizlilik paradoksu yaratmaktadır (Okumuş & Atilgan, 2021). Dijital platformların bireylerin özel ve kamusal alan ayrımını bulanıklaştırması (Orçin, 2023) ve sosyal medya üzerindeki gözetimin kullanıcıların gönüllü katılımıyla gerçekleşmesi (Kılınç, 2021, s. 1666) bu paradoksu derinleştirmektedir. Sosyal medya platformları, kullanıcı mahremiyetini sistematik olarak ticarileştirerek, toplanan verileri ekonomik metaya dönüştürmekte; bu süreçte rıza mekanizmaları çoğu zaman sembolik kalmakta ve bireylerin dijital öznelliği ekonomik çıkarlar doğrultusunda yeniden biçimlendirilmektedir (Çınar Alevli, 2025). Bu büyük veri havuzunda analiz edilen kişisel bilgiler farklı sektörlerce kullanılmakta olup, bireylerin onayladıkları gizlilik politikaları hakkındaki bilgi düzeyleri sürekli tartışma konusu olmaktadır(Gökaliler & Saatcıoğlu, 2020). Sosyal medya platformlarını kullanmak için de ilgili kuruluşların politikaları onaylanmakta ayrıca bu mecralarda içerikler çoğunlukla kontrol edilmemektedir. Bu durumlar da risk oluşturabilmektedir.

Sosyal medya gibi içerik kontrolünün sağlanamadığı mecralar, zaman, mekân ve mahremiyet kavramlarının sınırlarını ihlal eden tehlikeli bir ortam yaratmaktadır; bu durum özel yaşamın ifşası ve etik sorunları beraberinde getirmektedir (Arslan vd., 2020, ss. 23-25) Sosyal medyada dışarıdan izinsiz müdahale ile yapılan mahremiyet ihlalleri kişileri ve toplumu olumsuz etkilemektedir (Çekiç & Ayengin, 2021). Yeni medya olanakları, özellikle haber üretiminde mahremiyet sınırlarının daha fazla zorlanmasına, içeriklerin detaylandırılmasına ve etik kuralların ihlal edilmesine yol açabilmektedir(Arslan vd., 2020, s. 36). Örneğin, gazetecilik pratiğinde hız baskısı nedeniyle yapılan bir hata sonucu kişisel bilgiler saniyeler içinde kopyalanıp yayılarak geri dönülemez mahremiyet ihlallerine neden olabilmektedir (Özel & Deniz, 2019, s. 459). Bu bağlamda, çocukların kişisel bilgilerinin olumsuz haberlerde yer alması gibi özel alan ihlallerine sıkça rastlanmaktadır (Dolar & Koran, 2021, s. 62). Ayrıca, katılımcıların güvendikleri bir arkadaşları tarafından izinsiz fotoğraf paylaşılmasını sorun olarak algılamamaları, mahremiyet ve kişisel veriler arasındaki ilişkiyi kurmada bir algı sorununa işaret etmektedir (Eroğlu, 2018, s. 150).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Veri güvenliği ihlalleri, kötü niyetli yazılımlar ve sosyal mühendislik gibi tehditlere karşı güçlü şifreleme ve iki faktörlü kimlik doğrulama gibi bireysel önlemlerin yanı sıra, veri güvenliğini korumak için yasal düzenlemelerin ve standartların geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır (Altıntaş & Barkuş, 2023, s. 64). Araştırmacılar tarafından geliştirilen anonimleştirme teknikleri, veri kaybına yol açsa bile kişisel verilere ulaşma ihtimalini azaltarak veri korumasını artırmıştır (Gümüş & Eyüpoğlu, 2022). Ancak, daha şeffaf ve güvenli bir toplumsal iletişim ortamı yaratmak için şeffaflık, veri koruması ve gizlilik konularında farkındalığın artırılması gerekmektedir (Keskin & Keloğlu İşler, 2023). Dijital etik ilkeleri de bireylerin yaşam mahremiyetini göz önünde bulunduran normlardan oluşmaktadır (Tekke & Lale, 2021) ve herkesin bu konuda da farkındalığının bulunması gerekmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden örnek olay yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Örnek olay, araştırmacının kontrolü dışında gelişen olgu ya da olaylarla ilgili durumu "nasıl" ve "niçin" soruları çerçevesinde derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Bu yöntem, özellikle karmaşık toplumsal süreçlerin bağlamsal bütünlüğü içinde analiz edilmesine olanak tanımaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 301). Bu yöntemde araştırmacı, tek bir durumu ya da birden fazla olayı derinlemesine inceleyerek, bu durumların belirli konularla olan ilişkisini ortaya çıkarmaya çalışır (Altunışık vd., 2023, s. 479). Araştırmada, çeşitli örnek olaylardan hareketle dijital medyada isimlerin anonimleştirilmesinin ne kadar mümkün olduğunu ve isimlerin anonimleştirilmesindeki hataların masumiyet karinesi ilkesine etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın temel amacı, isimlerin anonimleştirilmesi konusundaki hatalı uygulamaları ortaya koyarak, ileride oluşabilecek masumiyet karinesi ihlallerini engellemek için alınabilecek tedbirleri tartışmaktır.

Çalışmada araştırma nesnelerinden araştırmanın amacına en uygun yanıtı verebilecek objelerin seçildiği (Aziz, 2020, ss. 51-52) olasılıksız örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bu çerçevede, belirli kurum ve kuruluşlarda çalışıp bir yargılama sürecinde habere konu olan kişilerin yer aldığı haberler çalışmaya dahil edilmek üzere tercih edilmiştir. Araştırmanın uygulama bölümünde kullanılmak üzere toplam 4 adet haber belirlenmiştir. Çalışmada, haber içerikleri, yazılı ve görsel malzemenin bir araya getirilip incelenmesi olarak tanımlanan doküman analizi (V. Sönmez & Alacapınar, 2019, s. 109) ile bir araya getirilip incelenmiştir. Ek olarak, tutum ve davranış gibi konularda, anlamın araştırıldığı durumlarda, iletinin anlamının çözümlenmesi için gerçekleştirilen mesaj çözümlemesi (Aziz, 2020, s. 123) yöntemi ile araştırmaya dahil edilen tüm haberlerdeki anonimleştirme tutumları analiz edilmiştir. Bu çalışmada 4 örnek haber üzerinden anonimleştirme hatalarının kişilerin yeniden tanımlanmasına nasıl imkân sağladığı araştırılmıştır.

Çalışmada yer alan tüm araştırma nesneleri, kamuya açık dijital platformlardan elde edilmiştir. Veri toplama ve analiz sürecinde etik ilkelere riayet edilmiş; örnek olan haberlerdeki kimlik bilgileri gizli tutulmuş; görseller ve içeriklerde yer alan kişisel veriler hiçbir şekilde yeniden tanımlanmayacak biçimde anonimleştirilmiştir. Yalnızca açık erişimli veriler kullanıldığından ve kişisel veri ifşasına neden olabilecek herhangi bir müdahale gerçekleştirilmediğinden, bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

BULGULAR

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Dijital habercilik ortamında isim anonimleştirme düzgün yapılmadığında kişinin kimliği basit aramalarla dahi kolayca tespit edilebilmektedir. Bu, yeniden tanımlama riski dijital dünyadaki en önemli etik sorunlar arasında yer almaktadır. Bu durum, masumiyet karinesini gözetmeye çalışan kurum ve kuruluşların dahi bilgileri tam olarak anonimleştiremediği ve sonuç olarak masumiyet karinesinin ihlal edilmesine yol açabildiği anlamına gelmektedir.

Gözlemlenen vakalar, bireylerin kimliğini açığa çıkaran kritik bilgilerin (unvan, meslek, çalışılan kurum v.b.) genellikle kısmen gizlenmiş isimlerle (baş harfleri gibi) kurumsal ve coğrafi bilgilerin birleşiminden oluştuğunu ortaya koymaktadır.

Kişinin çalıştığı yer, kurum ve görev bilgisi, önemli tanımlayıcı veriler arasında yer almaktadır. Bu bilgilerin verilmesi doğrudan kişinin tanımlanması anlamına gelmektedir. Dijital habercilikte sıklıkla bu hataya düşülüp, isimler sadece ilk harfleri verilerek gizlense de kişinin görev ve unvanı verilmekte dolasıyla isim de ortaya çıkmaktadır. Bir örnek olay olarak Afyon'da öğrencisine şiddet uygulayan bir yöneticinin çalıştığı kurum ve görevinin haberde belirtilmesi, kişinin kimliğinin bulunmasına olanak sağlamıştır. Okulun ismi ve yöneticinin görevi haberlerde yazıldığı için web sitesi ziyaret edildiğinde kişiye doğrudan ulaşılabilmektedir. Şekil 1'de web sitesinde haberde geçen şekilde tek yönetici olduğu görülmektedir.

Şekil 1. Afyonda Öğrencisine Şiddet Uygulayan Yönetici Haberi

Afyondaki şiddet olayı ile ilgili çok sayıda haber yapılmıştır. Haberlerde doğrudan verilen bilgiler ve anonimleştirilen bilgiler kurumun web sayfasındaki ilgili kişi ile birebir örtüşmektedir. Dolasıyla net bir şekilde, haberde ismi geçmeyen kişi basit aramayla ortaya çıkmaktadır.

Anonimleştirmede sadece isim ve soy ismin baş harflerinin kullanılması, özellikle kurumsal bilgilerle birleştiğinde, kişiyi doğrudan tarif edebilmektedir. Örneğin, Konya'daki bir ilçe müftüsü hakkındaki iddialar, ilçe ismi ve kişinin isminin ilk harfleriyle verildiği için, kurum web sayfasını ziyaret edenler doğrudan kişinin kimliğini öğrenebilmiştir. Şekil 2'de pek çok sitenin yaptığı haberlerde müftünün kim olduğunu ortaya çıkarabilecek bilgiler kapatılmıştır. Şekilden de anlaşılacağı üzere, müftünün sadece ismi verilmemiş ancak yeniden tanımlama yapılabilecek pek çok ipucu haberde verilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Şekil 2. İlçe Müftüsü Haberinde Yeniden Tanımlama Yapılabilecek Gizlenmiş Bilgiler

Şimdiye kadar verilen örneklerdeki kişiler görevleri itibariyle tek bir kişi olduğundan yeniden tanımlanması nispeten daha kolay olan kişilerdir. Ancak aynı mesleği yapan sayısız kişi olduğunda da sadece kurum ve ismin ilk harflerinin verilmesi de ilgilinin tanınmasına sebep olabilmektedir. Konya'da görev yapan bir doktor hakkındaki iddialar, hastane ismi, doktorun branşı ve isminin ilk harfleriyle sunulduğunda, kurum sayfasında bu bilgilere uyumlu tek bir doktorun bulunmasıyla kimlik tespiti gerçekleşmiştir. Şekil 3'te ilgili haber ve hastanenin web sitesinde haberde geçen bilgilere uyumlu tek doktorun bilgi sayfasından görseller bulunmaktadır.

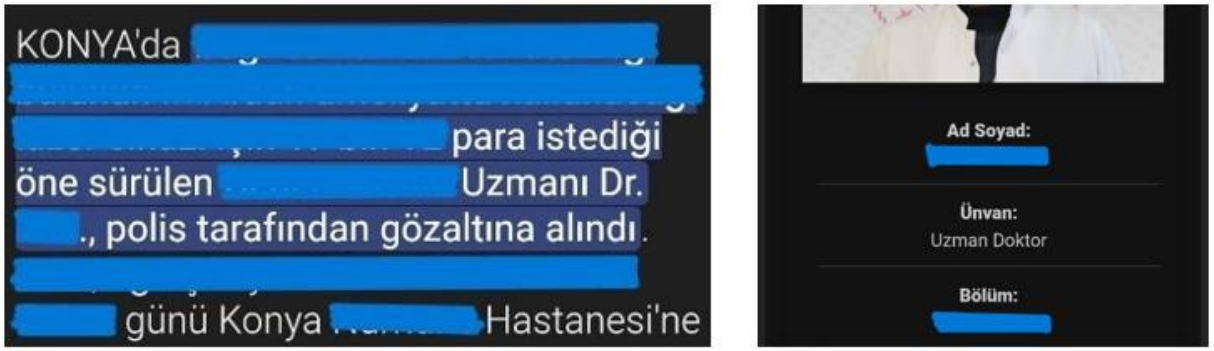

Şekil 3. Doktorun Adı Dışındaki Bilgileri ile "Doktorlarımız" Bölümündeki Bilgilerin Uyumu

Dijital habercilikte zaman zaman kısmi anonimleştirme ile haberler verilmektedir. Bu da yeniden tanımlama riskini daha da artırmaktadır. Konya'da bir avukat hakkındaki iddialar haberleştirilirken avukatın adı açık yazılmış soyadı ise ilk harfiyle verilmiştir. Bu bilgiler web arama motoruna yazıldığında haberde geçen bilgiyle uyumlu tek bir kişi çıkmaktadır. Anonimleştirme hatası dolayısıyla ilgili haberde kişinin kimliği, haber siteleri ve resmi sayfalar

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

aracılığıyla anlaşılmıştır. Şekil 4'te avukat ile ilgili kısmen anonimleştirilmiş bilgilerin yer aldığı haberler ve adı ve soyadının açık yazıldığı haber örneği bulunmaktadır.

Şekil 4. Avukat Haberinde Kısmi Anonimleştirme ve Açık Kimlik Bilgisi Örnekleri

Bu noktada dikkat edilmesi gereken bir husus da anonimleştirme konusunda medyadaki farklı tutumlardır. Bir kısım internet haber siteleri haber etiğine riayet ederek suçu kesinleşmemiş kişilerin bilgilerini vermezken bazı web sayfaları doğrudan kişinin tüm bilgilerini aktarmaktadır. Bu da masumiyet karinesinin engellenmesine sebep olabilmektedir.

Bu uygulamalar, dijital habercilikte kişisel verilerin korunması ve masumiyet karinesine riayet edilmesi konusunda ciddi boşluklar olduğunu göstermektedir. Etkili ve doğru anonimleştirme için, sadece isimlerin kısaltılması değil, aynı zamanda kişinin görev yeri, konumu, uzmanlık alanı gibi benzersiz tanımlayıcı niteliğindeki bilgilerin de haberde verilmemesi gerekmektedir. Aksi halde, kişi adları geçmese bile diğer bağlamsal bilgilerle kimliğin açığa çıkması, dijital habercilikte kaçınılmaz bir risk teşkil etmektedir.

SONUÇ

Dijitalleşme ve ağ teknolojilerinin gelişmesi, yaygınlaşması ve neredeyse dünya üzerindeki herkesin bu yenilikleri kullanır hale gelmesi haberciliği de etkilemiştir. Günümüzde haber alınabilecek sınırsız mecra bulunmaktadır. Böylece haberlerin sayısı da artmıştır. Dijital teknolojiler bilgiye erişimi de kolaylaştırmıştır. İnternette gördüğü bir haberle ilgili detayları farklı kaynaklardan araştıran bireyler hızlı bir şekilde istediği bilgiye erişebilmektedir. Normalde etik kurallar gereği haberde verilmeyen bilgiler de bu tür bir araştırmayla bulunabilmektedir. Neticede mahremiyet ihlalleri ortaya çıkmaktadır.

Dijital dünyada kişisel bilgilerin mahremiyetinin tam anlamıyla sağlanmadığı bu araştırmanın önemli tespitlerindendir. Dijital habercilik pratiklerinde anonimleştirme yöntemlerinin yetersiz kaldığı gözlemlenmiştir; zira suçları henüz sabit olmayan kişilerin isimleri yazılmasa dahi, yayımlanan diğer bilgiler (kurum, görev, konum, uzmanlık ve baş harfler) kullanılarak bu kişilerin kim olduğunun anlaşılabilmesi mümkündür.

Henüz suçu kesinleşmemiş kişilere ait hızla ve kolay erişilebilen dijital veriler, anonimleştirme hatalarından kaynaklı olarak hak ihlallerinin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Özellikle, kurum ve kuruluşlar masumiyet karinesine özen gösterme çabası içinde olsalar bile, bilgileri tam anlamıyla ve etkili bir şekilde anonimleştiremedikleri için bu ilkenin ihlal edilmesine neden olabilmektedirler. Konya'da doktor, Afyon'da yönetici, Konya'da müftü ve avukat haberleri

örneklerinde olduğu gibi, haberde yer alan tüm detayların birleştirilmesiyle kişinin kimliği ifşa edilmekte ve bu da bireyin haklarının zedelenmesine neden olmaktadır.

Dijital mecralarda yüksek seviyede tanımlayıcı bilgileri içeren haberlerin yayınlanması, isim gizlense dahi, kısmi anonimleştirmenin başarısızlığına ve ilgili bireylerin kimliklerinin açığa çıkmasına sebep olmaktadır. Bu bulgular, dijital gazetecilikte anonimleştirme süreçlerinin yeniden gözden geçirilmesini ve kişisel verilerin korunması için daha bütünsel ve katı standartların uygulanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Haberlere konu olan kişiler ileride suçlu ya da masum bulunabilir. Kişilerin masum olduğunun kanıtlanması durumunda işlemediği bir suçla anılması, haberlerde bu şekilde lanse edilmesi telafisi olmayan bir zarar ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple herkesin masum olabileceği düşünülerek haberlerin hazırlanması, kişileri tanımlayabilecek tüm bilgilerin haberin dışında bırakılması etik ve insan hakkı olarak elzemdir.

Bu çalışmada internet haber sitelerindeki haberlerde anonimleştirme hatalarının sonuçları üzerinde durulmuştur. Yeniden tanımlama konusundaki riskler de yine internet siteleri üzerinden değerlendirilmiştir. İlerleyen çalışmalarda sosyal medyadaki anonimleştirme sorunları, masumiyet karinesinin önündeki engeller ve çözüm önerileri üzerine araştırma yapılmasının alana katkı sağlayabilecek potansiyeli bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Alladuniah, M. A., & Shadiq, A. N. (2025). The Influence of Public Opinion on the Application of the Presumption of Innocence to the Criminal Justice System. *INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY RESEARCH AND ANALYSIS*, *08*(06), 3121-3126. https://doi.org/10.47191/ijmra/v8-i06-06

Altıntaş, S., & Barkuş, F. (2023). Dijital Ortamlarda Kişisel Veri Güvenliği Kavramı Üzerine Bir Derleme Çalışması. *EJOVOC Electronic Journal of Vocational Colleges*, *13*(1), 46-69. https://doi.org/10.17339/ejovoc.1311027

Altunışık, R., Boz, H., Gegez, E., Koç, E., Sığrı, Ü., Yıldız, E., & Yüksel, A. (2023). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Yeni Perspektifler*. Seçkin.

Arslan, H., Topal, A., & Gürel Dönük, G. (2020). Türkiye'de Geleneksel Medya Medya ve Yeni Medyada Kadın Kimliği Üzerinden Üretilen Haberlere Eleştirel Bakış. *Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi, 3*(1), 21-38. https://doi.org/10.33464/dorduncukuvvet.709061

Aziz, A. (2020). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Nobel.

Bohlander, M. (2010). Open Justice or Open Season?: Should the Media Report the Names of Suspects and Defendants? *The Journal of Criminal Law*, *74*(4), 321-338. https://doi.org/10.1350/jcla.2010.74.4.646

Çekiç, S., & Ayengin, T. (2021). Sosyal Medyadaki Mahremiyet İhlallerinin Bazı Fıkhî Yansımalarına Dair. *Mütefekkir, 8*(15), 71-93. https://doi.org/10.30523/mutefekkir.939267

Çınar Alevli, S. (2025). Sosyal Ağlarda Mahremiyetin Ticarileşmesi Sorunu ve Çözüm Önerileri. *İmgelem, Yeni Medya Çalışmaları*, 811-842. https://doi.org/10.53791/imgelem.1691314

Dijk, J. Van. (2016). *Ağ Toplumu* (1. Baskı). Kafka.

ĐokoviĆ, L. (2020). Medijska viktimizacija okrivljenog kroz povređivanje pretpostavke nevinosti. *TEMIDA*, *23*(2), 271-291. https://doi.org/10.2298/TEM2002271D

Dolar, M. N., & Koran, N. (2021). Çocuklarla İlgili Haberlerin Çocuk Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi: KKTC Ulusal Gazeteleri Örneği. *Yaşadıkça Eğitim*, *35*(1), 53-77. https://doi.org/10.33308/26674874.2021351241

Eroğlu, Ş. (2018). Dijital Yaşamda Mahremiyet (Gizlilik) Kavramı ve Kişisel Veriler: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğrencilerinin Mahremiyet ve Kişisel Veri Algılarının Analizi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *35*(2), 130-153. https://doi.org/10.32600/huefd.439007

Gökaliler, E., & Saatcıoğlu, E. (2020). Sosyal Büyük Veri Ekseninde Kişisel Gizlilik Sorunsalı: Türkiye'de Eğitimli ve Kentli Sosyal Ağ Kullanıcılarının Gizlilik Sorunlarına Yaklaşımları. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, *58*, 133-167. https://doi.org/10.26650/CONNECTIST2020-0085

Gümüş, H. T., & Eyüpoğlu, C. (2022). Büyük Veride Anonimleştirme Teknikleri ve Saldırı Türleri: Uygulama Örnekleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, *21*(42), 422-441. https://doi.org/10.55071/ticaretfbd.1086750

Henriksen-Bulmer, J., & Jeary, S. (2016). Re-identification attacks—A systematic literature review. *International Journal of Information Management*, *36*(6), 1184-1192. https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2016.08.002

Kavut, S. (2020). Kimliğin Dönüşümü: Dijital Kimlikler. *Selçuk İletişim*, *13*(2), 987-1008.

Kaya, S. (2022). Sosyal Medyada Anonim Olmanın Söylemler Üzerindeki Etkisinin Haber Yorumları Üzerinden İncelenmesi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, *Kış 2022*(60), 168-185. https://doi.org/10.47998/ikad.1067590

Keskin, M., & Keloğlu İşler, E. (2023). Dijital Şeffaflık Kavramı: Uluslararası Literatürün PRISMA Yöntemiyle Sistematik İncelenmesi. *Turk Kutuphaneciligi* , *37*(2), 109-136. https://doi.org/10.24146/tk.1283373

Khubalkar, Dr. D., Sharma, S., & Singh Dari, S. (2022). Rights of Accused and Victim against Media Victimization: a Critical Examination. *Medicine, Law & Society*, *15*(2), 357-384. https://doi.org/10.18690/mls.15.2.357-384.2022

Kılınç, U. (2021). Dijital Dünyada Sosyal Medya, Benlik Sunumu, Gözetim-Denetim ve Riskler Arasındaki İlişkiler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *23*(4), 1647-1669. https://doi.org/10.16953/deusosbil.968889

Lee, S. (2024). The Criminal Law Implications and Boundaries of Crime Reporting in the Media. *The Korean Association of Criminal Procedure Law*, *16*(4), 95-119. https://doi.org/10.34222/kdps.2024.16.4.95

Narayanan, A., & Shmatikov, V. (2008). Robust De-anonymization of Large Sparse Datasets. *2008 IEEE Symposium on Security and Privacy (sp 2008)*, 111-125. https://doi.org/10.1109/SP.2008.33

Oğuz Özgür, H., & Özkul, M. (2023). DİJİTAL ŞİDDETLE MÜCADELE YÖNTEMLERİNE DAİR BİR ARAŞTIRMA. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, *13*(3), 1541-1560. https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1276460

Ohm, P. (2010). Broken Promises of Privacy: Responding to the Surprising Failure of Anonymization . *UCLA Law Review*, *57*, 1701-1777.

Okumuş, M., & Atilgan, S. S. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Dijital Okuryazarlık Becerileri ile Dijital Mahremiyet Kaygısı Arasındaki İlişki. *TRT Akademi*, *6*(12), 342-363. https://doi.org/10.37679/trta.907558

Orçin, G. (2023). Dijitalin Karanlığında Metalaşan Kimlikler ve Yıkılan Mahremiyet: Soramazsın Programına Eleştirel Bir Bakış. *Turkish Studies*, *18*(4), 1615-1632. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.72026

Özel, E. K., & Deniz, Ş. (2019). "Tık" ve "Etik" Arasında Sıkışan Gazetecilik: İnternet Gazeteciliğinin Ortaya Çıkardığı Yeni Etik Sorunlar Ve Gazetecilerin Konuya Bakış Açısı Üzerine Bir Araştırma. *Erciyes İletişim Dergisi*, *6*(1), 443-466. https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.426458

Salter, M. (2013). Justice and revenge in online counter-publics: Emerging responses to sexual violence in the age of social media. *Crime, Media, Culture: An International Journal*, *9*(3), 225-242. https://doi.org/10.1177/1741659013493918

Sönmez, V., & Alacapınar, F. (2019). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Anı Yayıncılık.

Sönmez, Y. (2023). Sosyal Ağ Platformlarında Anonim Hesaplara Yönelik Yasaklamacı Yaklaşımlar Karşısında Gereklilik ve Temel Haklar Sorunu. *Çukurova Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, *4*, 1-37. https://doi.org/10.59399/cuhad.1316196

Sweeney, L. (2002). k-ANONYMITY: A MODEL FOR PROTECTING PRIVACY. *International Journal on Uncertainty, Fuzziness and Knowledge-based Systems*, *10*(5), 557-570.

Tanışık, S., & Bal, S. (2024). Dijital Mahremiyet ve Kurumsal Sorumluluk: Kişisel Verilerin Korunmasında İletişim Teknolojilerinin Kamusal Rolü. *Yeni Medya Dergisi*, *16*, 268-285.

Tekke, A., & Lale, A. (2021). Sosyal Medyada Etik, Bilgi Manipülasyonu ve Siber Güvenlik. *Akademik İncelemeler Dergisi*, *16*(2), 44-62. https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.958167

The European Data Protection Board. (2025). *Guidelines 01/2025 on Pseudonymisation*. https://www.edpb.europa.eu/system/files/2025-01/edpb_guidelines_202501_pseudonymisation_en.pdf.

Vural, Y. (2018). Veri Mahremiyeti: Saldırılar, Korunma ve Yeni Bir Çözüm Önerisi. *ULUSLARARASI BİLGİ GÜVENLİĞİ MÜHENDİSLİĞİ DERGİSİ*, *4*(2), 21-34. https://doi.org/10.18640/ubgmd.517767

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin.

Yılmaz, Y. (2025). Masumiyet Karinesi ile Basının Haber Verme Hakkı Arasındaki İlişkinin Ceza Hukuku Bağlamında İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *74*(2), 695-772. https://doi.org/10.33629/auhfd.1657704

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TÜRKİYE İLE İLGİLİ DEZENFORMASYON VE SAHTE HABER ÜZERİNE VOSVIEWER İLE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ

Dr. Öğr. Üyesi Mesut YILMAZ[1]

Karabük Üniversitesi

mesutyilmaz@karabuk.edu.tr – ORCID: 0000-0003-0053-5147

Doç. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU[2]

Karabük Üniversitesi

mehmetkirlioglu@karabuk.edu.tr - ORCID: 0000-0003-0130-0841

ÖZET

Bu çalışmada, dezenformasyon ve sahte haber üzerine yapılan araştırmalar bibliyometrik açıdan incelenmiş ve alandaki çalışmaların genel haritası çıkarılmıştır. Çalışmada nicel veriler ışığında teknolojinin gelişimiyle toplum içinde giderek daha da büyük bir sorun haline gelen dezenformasyon ve sahte haber kavramlarının bibliyometrik özetinin araştırmacıların ilgisine sunulması, kavramlarla ilgili yapılan çalışmaların eğilimleri ve eksikliklerin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Web of Science'da gerçekleştirilen araştırma sonucuna göre Türkiye'de "Türkiye" ile ilgili 63 yayına ulaşılmıştır. Bu yayınların 54'ü makaledir. Yıllara göre en eski çalışma 2008, en yeni çalışma 2025 yılına aittir. 2008-2020 yılları arasında 13 eser üretilirken; 2021 yılında 7, 2022 yılında 14, 2023 yılında 10, 2024 yılında 11, 2025 yılında 8 eser üretildiği tespit edilmiş olup, 2021 ve sonrasında konuya yoğunlaşma olduğu belirlenmiştir. Makalelerin yayınlandığı dergilerin yer aldığı indeksler; ESCI (31), SSCI (24), SCI-Expanded (4), AHCI (2), BKCI-SSH, BKCI-S, CPCI-SSH, endekslerinde taranan yayınlar 7 adet şeklinde olduğu, eserlerin İngilizce (55), Türkçe (7) ve İspanyolca (1) dillerinde yayınlandığı ve en çok kullanılan anahtar sözcüğün 19 tekrar ile "disinformation" olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ulaşılan veriler; yazar, atıf, dergi, ülke ve kurum üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dezenformasyon, Türkiye, Sahte haber, Bibliyometrik analiz

[1] Karabük Üniversitesi, KAPGEM (Kamu Politikaları Araştırma ve Geliştirme Merkezi), KAPGEM İletişim ve Medya Politikaları Masa Başkanı

[2] Karabük Üniversitesi, KAPGEM (Kamu Politikaları Araştırma ve Geliştirme Merkezi), KAPGEM Koordinatör Yardımcısı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Bibliyometrik analiz, araştırma alanlarını sistematik bir biçimde haritalandırmak, değerlendirmek ve anlamlandırmak; mevcut eğilimleri, boşlukları ve öne çıkan katkıları belirleyerek gelecekteki çalışmaların yönünü şekillendirmek amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Bu analiz türü, bilimsel literatürü nicel açıdan inceleyerek araştırma sahalarının eğilimlerini, kalıplarını ve entelektüel yapısını görünür kılar (Öztürk vd., 2024; Passas, 2024; Zupic ve Čater, 2014). Böylece bir disiplinin zaman içindeki gelişim süreci, yoğunlaşılan temalar ve yeni ilgi alanları ortaya konur. Bu tür bir haritalandırmanın, bilimsel alanların evrimini ve dinamik yapısını kavramada önemli bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (Jing vd., 2023; José de Oliveira vd., 2019; Kumar, 2025). Dezenformasyon ve sahte haberler ile ilgili yapılan çalışmaların ve literatürdeki boşlukların tespiti için bibliyometrik bir analiz amaçlanmıştır. Bu doğrultuda öncelikle dezenformasyon ve sahte haber kavramlarından kısaca söz edilerek analiz kısmına geçilmiştir.

2. DEZENFORMASYON

Dezenformasyon kavramı bilgi düzensizliği kapsamında ele alınan üç temel kavramdan birisidir, bunlar aşağıdaki gibidir (Wardle ve Derakhshan, 2017):

- Dezenformasyon, mezenformasyon ve malenformasyon. Dezenformasyon en basit tabiriyle bir kişiye, topluluğa veya gruba kasten zarar vermek amacıyla üretilen stratejik iletişim biçimlerinin tümüdür.
- Mezenformasyon kavramı yanlış olduğu bilinmeyen bilgilerin istemeden yayılmasını ifade etmektedir.
- Malenformasyon kavramı ise gerçeğe dayalı bilginin bir kişiye veya gruba zarar verme amaçlı kasten yayılmasıdır.

Dezenformasyonun günümüzde yayılımı sosyal medya aracılığıyla çok kolay ve hızlı bir biçimde gerçekleşmektedir. Sahte haberlerin yayılımıyla birçok kişi veya kurumun itibarı düşürülebilmekte, halk arasında endişe, panik ve korkuya neden olabilmektedir. Bu doğrultuda dezenformasyon ve sahte haberi kapsayan akademik çalışmaların kapsamlarının ne olduğunu kestirebilmek ve eksikliklerin farkına varabilmek bu anlamda önemlidir.

Dezenformasyon stratejik olarak; sızdırma, yalan söyleme, tohumlama ve karalama olmak üzere dört kategoriye ayrılmaktadır (Arce, 2024: 659). Sızdırma, herhangi bir gerçekliğe dayanmayan haberlerin gizli bir gerçekmiş gibi kamuoyuna servis edilmesidir. Yalan söyleme; deepweb, sahte web siteleri ya da anonim sosyal medya kullanıcıları aracılığıyla yayılan sahte haberlerdir. Tohumlama, kademeli olarak bir kişi veya kurum hakkında sahte söylentiler/dedikoduların haberleştirilip yayılmasıyla ile ilgilidir. Karalama ise doğrudan iftira ile itibar suiskastına neden olan bir dezenformasyon stratejisidir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3. SAHTE HABER

Dezenformasyon ve mezenformasyon kategorisine giren sahte haber (Arce, 2024; Wu vd., 2019) herhangi bir gerçekliğe dayanmayan içeriklerin tümüdür. Sahte haberler ile bir kişiye, gruba veya topluluğa zarar vermek amaçlanmaktadır. Sahte haberlerin yayılımı sosyal medya aracılığıyla çok hızlı bir biçimde gerçekleşmektedir. Sahte haberler sosyal medyada gerçek haberlere kıyasla %70 daha fazla paylaşılmaktadır (Aral, 2022: 85). Çünkü dijital medya toplumu bir skandal ve infial toplumudur (Han, 2024: 17). Öyle ki X platformunda sahte haberlerin gerçek haberlerden altı kat daha hızlı yayıldığı tespit edilmiştir (Hari, 2023: 138). Aral (2022: 63) sahte haberlerin sansasyonel olduğunu, bu nedenle günlük haberlerden daha çarpıcı ve ikna edici olabileceğini belirtmektedir. Sahte haberlerin yayılım hızının yüksek olmasının en önemli sebeplerinden birisi budur.

4. YÖNTEM

4.1 Veri ve Analiz

13.11.2025 tarihinde “disinformation” or “fake news” or “fake new” anahtar sözcüğü ile “Web of Science Core Collection” seçilerek yapılan araştırmada 13.850 sonuca ulaşılmıştır. Ardından web of science ülke kategorisi aracılığı ile “Turkey” ve “Türkiye” seçilerek rafine edilmiştir. Böylece 180 çalışma elde edilmiştir. Bu çalışmaların birçoğunun Türkiye ile ilgili olmadığı anlaşıldığından arama “Turkey” ve “Türkiye” kelimelerini içerecek biçimde daraltılmıştır. Böylece 63 çalışmaya ulaşılmıştır. Yayınların 54’ü makaledir. Yıllara göre en eski çalışma 2008 ve en yeni çalışma 2025 yılına aittir. Türkiye’de dezenformasyon ve sahte haber ile ilgili yayınlanan çalışmaların 2008-2025 yıllarına ait değişimi Görsel 1’de verilmektedir. Türkiye’de dezenformasyon ve sahte haber ile ilgili 63 eserin yayın yıllarına göre dağılımına bakıldığında 2008-2020 yılları arasında 13 eser üretilmiş olup 2021 yılında 7, 2022 yılında 14, 2023 yılında 10, 2024 yılında 11, 2025 yılında 8 eser üretildiği tespit edilmiş olup 2021 ve sonrasında konuya yoğunlaşma olduğu belirlenmiştir.

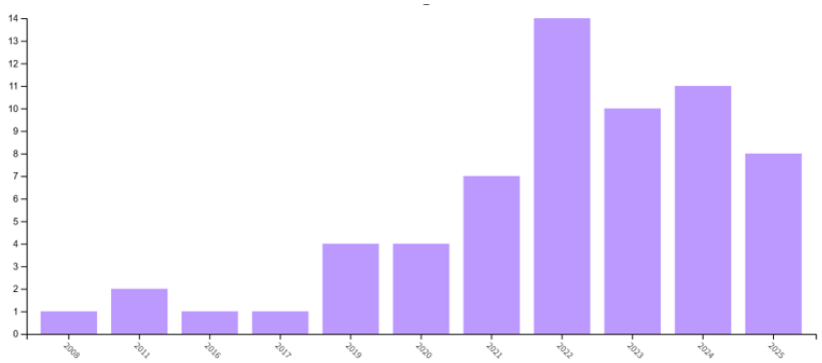

Görsel 1: Türkiye’de dezenformasyon ve sahte haber ile ilgili Web of Science’ta yapılan yayınların yıllara göre dağılımı

ESCI (31), SSCI (24), SCI-Expanded (4), AHCI (2) endekslerinde taranan yayınların ağırlıkta olduğu tespit edilmiştir (BKCI-SSH, BKCI-S, CPCI-SSH, endekslerinde taranan yayınlar 7). Eserlerin İngilizce (55), Türkçe (7) ve İspanyolca (1) dillerinde yayınlandığı bulunmuştur. Ulaşılan veriler, yazar-atıf-dergi-ülke-kurum-anahtar sözcük ve özet analizleri üzerinden incelendi. Veri tabanı olarak Web of Science’da endekslenen içerikler kriter alınmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

4.2. BULGULAR

4.2.1. Ortak Yazar Analizi (Co-authorship of authors)

Yazarların ortak yazarlık analizine göre, en fazla bağlantılı ve iş birliği yapan yazarları tespit etmek üzere en az 1 yayın ve en az 1 atıf kriteri belirlenerek ağ haritası oluşturulmuştur. Toplam 139 yazardan 104'ü kriteri karşılamaktadır. Diğer bir ifade ile 1 atıf dahi almamış yazar sayısı 35'tir. Bu yazarlar arasından ise 6 yazarın güçlü bir ilişki içerisinde olduğu 1 küme, 15 bağlantıya ulaşılmıştır.

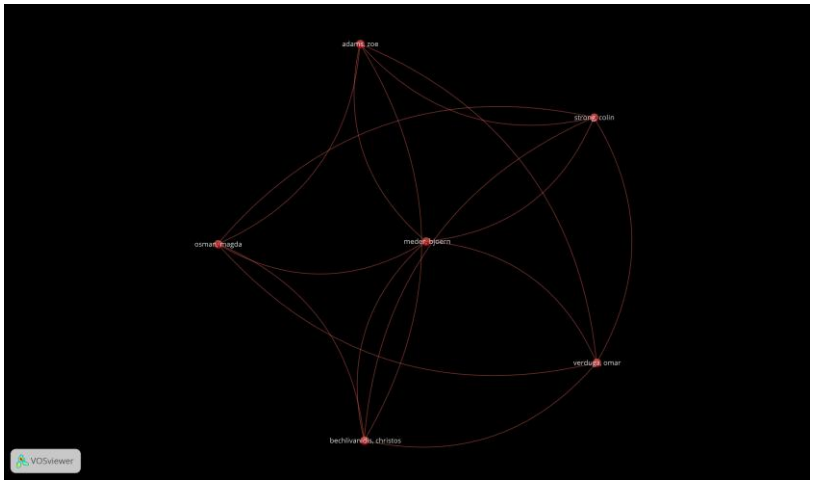

Görsel 2: Yazarlar arası iş birliğini gösteren ortak yazar bağları

En çok atıf alan yazarlar (39 atıf ile Lilleker, Darren; Perez-Escolar, Marta; Tapia-Frade, Alejandro) en bağlantılı yazarlar arasında yer almamaktadır. En çok eser üreten yazarlar da (2 eser ile Unal, Recep; Kurbanoglu, Serap; Sencan, İpek; Unal, Yurdakul) da en bağlantılı yazarlar arasında yer almamaktadır. 14 atıf ve 5 toplam bağlantı gücü ile en bağlantılı yazarlar: Adams, Zoe; Bechlivanidis, Christos; Meder, Bjoern; Osman, Magda; Strong, Colin ve Verduga, Omar olarak sıralanmaktadır.

4.2.2. Yazarların Atıf Analizi

Atıf ağlarını tespit etmek üzere en az 1 yayın ve en az 1 atıf kriteri ile yazar atıf analizine dair ağ haritası çıkarılmıştır. Yapılan yazar atıf analizinde 139 yazardan 104 yazarın iş birliği içerisinde olduğu görülmüştür. Ardından 5 yazarın daha güçlü iş birliği içerisinde olduğu 3 küme, 6 bağlantıya ulaşılmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

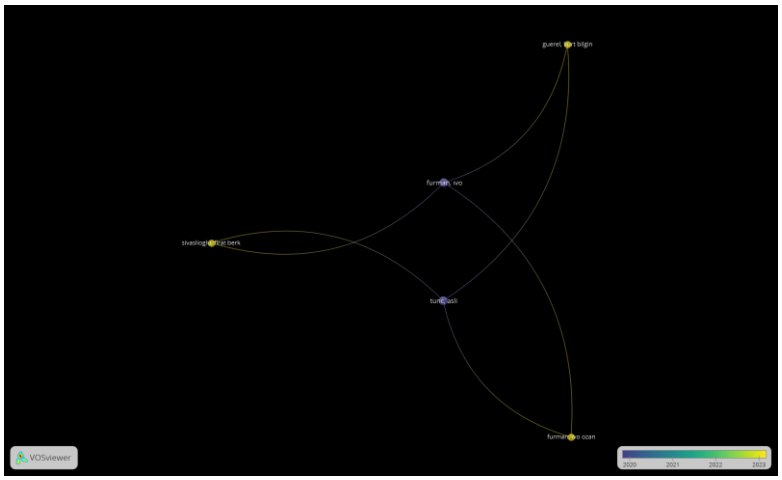

Görsel 3: Yazarların atıf ağları

En çok atıf alan yazarlar bağlantı gücü açısından ilk sırada yer almamaktadır. 16'şar atıf ile Furman, Ivo (3); Tunc, Asli (3); 7'şer atıf ile Furman, Ivo Ozan (2); Guerel, Kurt Bilgin (2) ve Sivaslioglu, Firat Berk (2) toplam bağlantı gücü açısından 3 sırada yer almaktadır.

4.2.3. Ülkelerin Atıf Analizi

Çalışmaların atıf sayısı bakımından yayınlandıkları ülkelere göre dağılımını saptamak amacıyla ve yayınların menşei ülkelerine göre aldıkları atıflara dair ağ haritası oluşturmak üzere bir ülke tarafından en az 1 eser yayınlanması ve 1 atıf alınması kriteri kapsamında 29 ülkeden 26 ülke üzerinden analiz yapılmıştır. Ardından 26 ülke arasından 3 ülkenin daha güçlü iş birliği içerisinde olduğu 2 küme, 2 bağlantı ve 3 bağlantı gücüne ulaşılmıştır.

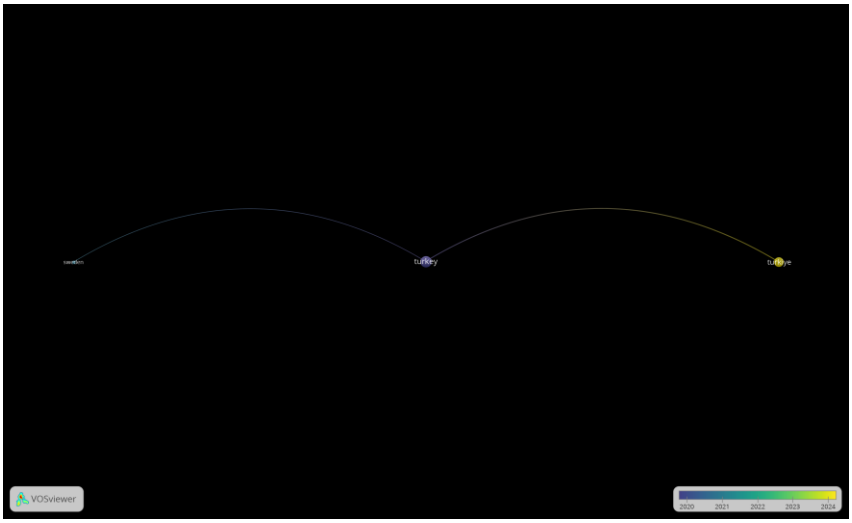

Görsel 4: Ülkelerin atıf ağları

En fazla atıf alan ülkeler Türkiye* (Turkey olarak 173; Türkiye olarak 38 atıf, toplamda 201 atıf), İngiltere (54), İspanya (46 atıf), ABD (46 atıf), Singapur (36 atıf), İrlanda (30 atıf), Hollanda (29 atıf), Almanya (27 atıf), İsveç (11 atıf) olmuştur. Eser sayısında ilk sırada yer alan

* Belirli bir yıla kadar Turkey kavramı kullanıldığından analizlerde hem Turkey hem de Türkiye kavramları çıkmıştır. Atıf ve yayın sayıları hesaplanırken bu iki kavramla üretilen yayınlar ve atıfların toplamı esas alınmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Türkiye'nin (Turkey + Türkiye) 37, ABD'nin 7, İngiltere'nin 3, İspanya'nın 3, Almanya'nın 3, Kanada'nın 3, İrlanda'nın 2, Hollanda'nın 2, İsveç'in 2, Fransa'nın 2, İtalya'nın 2 eseri bulunmaktadır. Toplam bağlantı gücü açısından Türkiye'yi (5) İsveç (1) takip etmektedir.

4.2.4. Kurumların Atıf Analizi

Kurumlar arası atıflara dair ağ haritası oluşturmak üzere bir kurum tarafından en az 1 eser yayınlanması ve 1 atıf alınması kriteri kapsamında 96 kurumdan aralarında ilişki bulunan 76 gözlem birimi üzerinden analiz yapılmıştır. Toplamda 2 kümede birleşen 3 kurum, 2 bağlantı tespit edilmiştir.

Görsel 5: Kurumların atıf bağları

Eser sayısı bakımından 3'er eser ile İstanbul Bilgi Univ ve İstanbul Gelisim Univ; 2'şer eser ile Mersin Univ, İstanbul Univ, Akdeniz Univ, Ankara Hacı Bayram Veli Univ, Hacettepe Univ, Marmara Univ, Selcuk Univ, Univ Michigan ilk sıralarda temsil edilirken en fazla atıf alan yayınların adres kurumları Bournemouth Univ (39), Univ Cadiz (39), Univ Loyola Andalucia, Univ Michigan (38), Koc Univ (36), Natl Univ Singapore (36), İstanbul Univ (32) olmuştur. Toplam bağlantı gücü en yüksek kurumlar İstanbul Bilgi Univ (2), İstanbul Univ (1), Lund Univ (1) olmuştur.

4.2.5. Anahtar Sözcük Analizi

2650 sözcükten en az 1 defa görülen 249 anahtar sözcük üzerinde yapılan analizde aralarında ilişki bulunan toplam 21 kümede birleşen 173 anahtar sözcük, 649 bağlantı ve 692 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

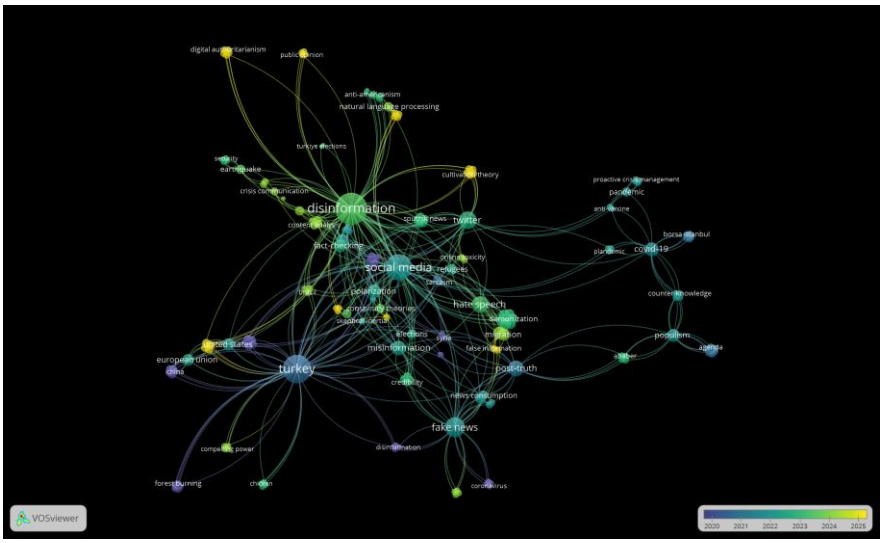

Görsel 6: En sık kullanılan anahtar kelime ağları

Türkiye ile ilgili dezenformasyon ve sahte haber ile ilgili yayınlarda en sık kullanılan anahtar sözcüklere bakıldığında 19 tekrar ile disinformation, 14 tekrar ile Turkey, 12 tekrar social media, 8 tekrar fake news, 5 tekrar ile Twitter, 5 tekrar ile post-truth, 4 tekrar ile hate speech, 4 tekrar ile misinformation, 4 tekrar Covid-19 ifadeleri başı çekmektedir. Toplam bağlantı gücü açısından en güçlü ifadeler disinformation (96), Turkey (77), social media (65), fake news (37), Twitter (29) olarak sıralanmaktadır.

4.2.6. Metinlerin Bibliyografik Eşleşme Analizi (Bibliographic coupling of documents)

Bibliyografik eşleşme, birbirinden bağımsız iki kaynak tarafından alıntılanmış ortak bir esere atıf yapılması durumunu ifade eder. 63 metinden en az 1 atıf almış olmak kriteri ile seçilen 42 metin ile yapılan analize göre 7 kümede 32 metin, 116 bağlantı ve 159 toplam bağlantı gücü elde edilmiştir.

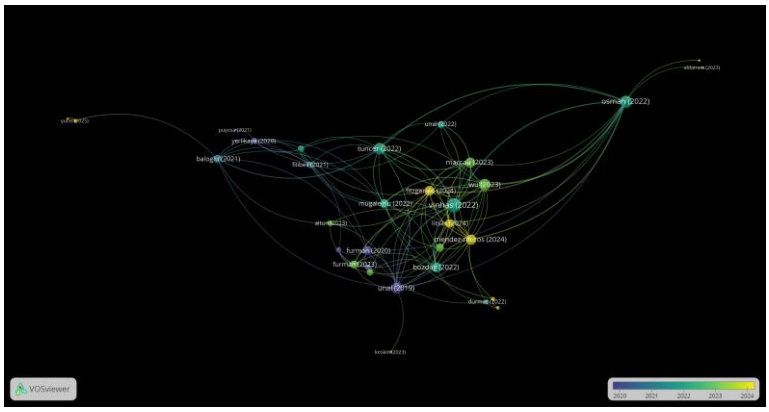

Görsel 7: Eserlerin bibliyografik eşleşme ağları

En fazla bibliyografik eşleşme olan yayınlar 39 alıntı ile Perez-Oscalar vd. (2023), 36 alıntı Wu vd. (2023), 29 alıntı ile Durmaz ve Hengirmen (2022) olmuştur. Toplam bağlantı gücünün en yüksek olduğu eserler 28 alıntı ve 31 toplam bağlantı gücü ile Vinhas ve Bastos (2022), 14

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

alıntı ve 23 toplam bağlantı gücü ile Osman vd. (2022), 36 alıntı ve 22 toplam bağlantı gücü ile Wu vd. (2023), 2 atıf ve 22 toplam bağlantı gücü ile Tunçer ve Tam (2022) olmuştur.

4.2.7. Yazarların Bibliyografik Eşleşme Analizi (Bibliographic Coupling of Authors)

En az 1 eser yayınlamış ve 1 atıf almış olmak kriteri ile seçilen ve aralarında bağlantı bulunan 104 birim ile yapılan analize göre 12 kümede birleşen 80 isim, 982 bağlantı ve 9700 toplam bağlantı gücü elde edilmiştir.

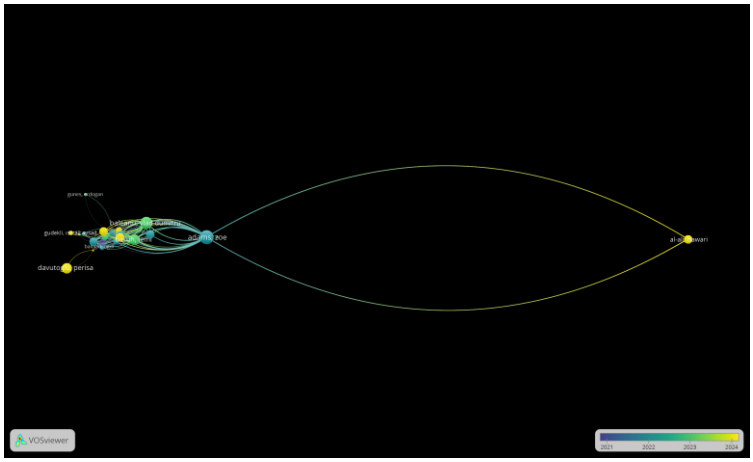

Görsel 8: Yazarların bibliyografik eşleşme ağları

En fazla bibliyografik eşleşme olan yazarlar 1 yayın, 13 atıf ve 709 toplam bağlantı gücü ile Adams, Zoe; Bechlivanidis, Christos; Meder, Bjoern; Osman, Magda; Strong, Colin; Verduga, Omar olmuştur.

4.2.8. Yazarların Ortak Atıf Analizi (Co-citation of Co-authors)

Bir yayında atıf yapılan farklı kaynaklar co-citation (ortak atıf) olarak adlandırılır. Atıf sayısı minimum 5 seçilerek 2753 yazardan 27 yazar üzerinden yapılan analize göre toplamda 5 kümede birleşen 26 isim, 135 bağlantı ve 469 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir.

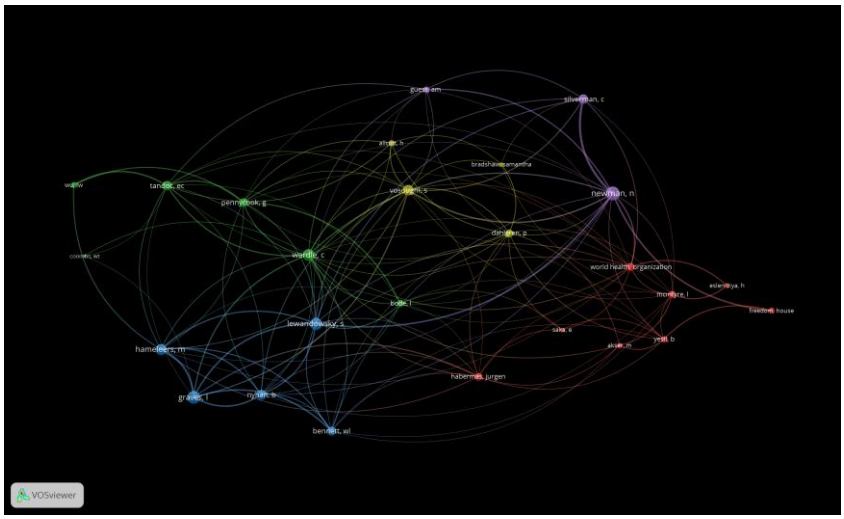

Görsel 9: Ortak atıf yapılan yazarlar arası bağlar

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

En fazla ortak atıf yapılan yazarlar 15 atıf ve 94 toplam bağlantı gücü ile Newman, N, 7 atıf ve 76 toplam bağlantı gücü ile Graves, I., 8 atıf ve 73 toplam bağlantı gücü ile Lewandowsky, S. olarak tespit edilmiştir.

4.2.9. Dergilerin Ortak Atıf Analizi (Co-citation of Sources)

Atıf sayısı minimum 5 seçilerek 2506 dergiden 73 dergi üzerinden yapılan analize göre toplamda 5 kümede birleşen 72 dergi, 1278 bağlantı ve 5495 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir.

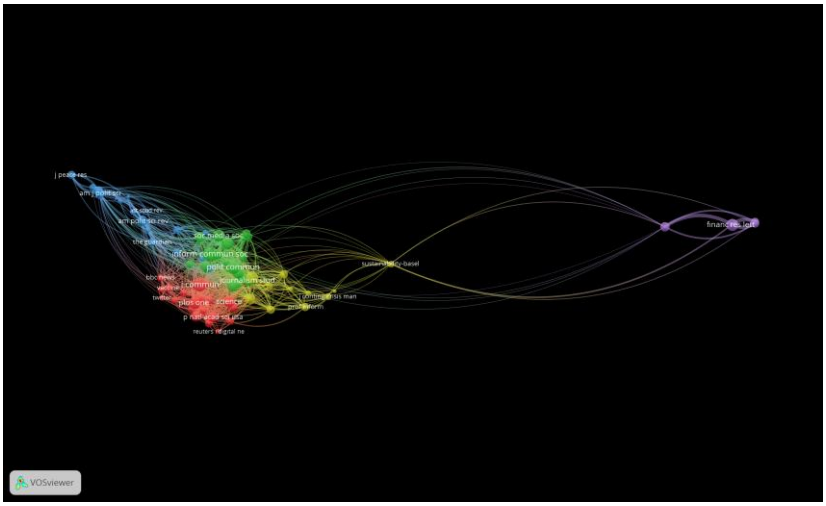

Görsel 10: Ortak atıf yapılan dergiler arası bağlar

En fazla ortak atıf yapılan dergiler Financ Res Lett (19), Inform Commun Soc (18), J Commun (18), Plos One (18) olarak tespit edilmiştir. Toplam bağlantı gücü açısından Inform Commun Soc (418), J Commun (383), Polit Commun (363), Digit Journal (308), Financ Res Lett (304) ilk sıralarda yer almaktadır.

4.2.10. Alıntı Yapılan Kaynakların Ortak Atıf Analizi (Co-citation of Cited References)

Atıf sayısı minimum 5 seçilerek 86 birim üzerinden yapılan analize göre toplamda 2 kümede birleşen 5 kaynak, 8 bağlantı ve 15 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir.

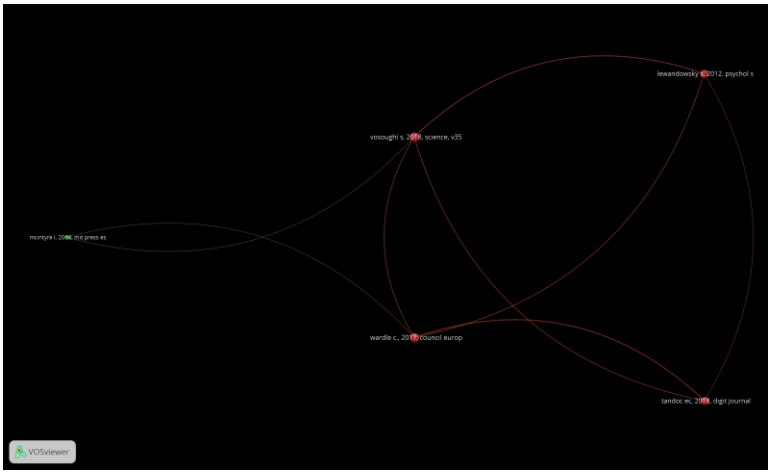

Görsel 11: Ortak atıf yapılan kaynaklar arası bağlar

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

En fazla ortak atıf yapılan ve bağlantı gücü yüksek kaynaklar 9 atıf ve 8 toplam bağlantı gücü ile Wardle ve Derakhshan (2017), 8 atıf ve 8 toplam bağlantı gücü ile Vosoughi vd. (2018), 8 atıf ve 6 toplam bağlantı gücü ile Tandoc vd. (2018), 5 atıf ve 6 toplam bağlantı gücü ile Lewandowsky vd. (2012), 6 atıf ve 2 toplam bağlantı gücü ile McIntyre (2018) olarak tespit edilmiştir.

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada dezenformasyon ve sahte haber kavramları ile yapılan akademik yayınlar nicel olarak özetlenmeye çalışılmıştır. Dezenformasyon ve sahte haber konusunda yapılan akademik araştırmalar hakkında bibliyometrik analiz ile elde edilen bulgular, alandaki ileriki çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yayınları yıllara göre değerlendirecek olursak, 2008–2020 döneminde sınırlı sayıda (13 eser) çalışma yapılması, uzun süre alana olan ilginin az olduğunu göstermektedir. Buna karşılık 2021 sonrası dönemde yayın sayılarında gözlenen belirgin artış; 2021'de 7, 2022'de 14, 2023'te 10, 2024'te 11 ve 2025'te 8 eser olmak üzere Türkiye'de dezenformasyon tartışmalarının kamuoyunda ve araştırmacılar nezdinde giderek daha görünür hâle gelmiştir. Bu yükseliş eğilimi, hem küresel pandemi sürecindeki bilgi kirliliği, sosyal medya düzenlemeleri ve 13 Ekim 2022'de kabul edilen "dezenformasyon yasası" gibi etkenlerle açıklanabilir.

6. GENEL SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Web of Science üzerinden yapılan tarama, dezenformasyon ve sahte haber konulu çalışmaların Türkiye bağlamında oldukça sınırlı ancak giderek artan bir görünürlüğe sahip olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın başlığında da belirtildiği üzere araştırma Türkiye ile ilgili olarak sınırlandırılarak "Turkey" ve "Türkiye" ifadelerini içeren 63 çalışmanın ortaya çıkarılması, daha tutarlı bir veri kümesi sağlamıştır. Bu yayınların 2008–2020 yılları arasında oldukça sınırlı olduğu, alandaki çalışmaların artışının 2021 sonrası dönemde gerçekleştiği görülmektedir. 2021–2025 arasında üretimdeki belirgin yükseliş, Türkiye'de dezenformasyonun hem akademik hem toplumsal gündemde daha görünür hâle geldiğini göstermektedir.

En çok atıf alan çalışmaların (örn. Perez-Oscalar vd., 2023; Wu vd., 2023) ağ merkezinde yer almaması, etkileşimin atıf hacminden ziyade belirli araştırma gruplarında yoğunlaştığını göstermektedir. Ülke düzeyinde Türkiye'nin yüksek yayın ve atıf hacmiyle öne çıkması, sosyal medya ve politik iletişim bağlamında dezenformasyonun Türkiye'de yoğun biçimde tartışıldığını göstermektedir. Anahtar kelime analizinde *disinformation*, *social media* ve *fake news* kavramlarının merkezi konumu, literatürü büyük ölçüde bu kavramlar etrafında biçimlendirmektedir.

Alandaki temel referanslar olarak Wardle & Derakhshan (2017) ile Vosoughi vd. (2018) ortak atıf ağlarında yer almaktadır. Genel olarak bakıldığında Türkiye'de dezenformasyon çalışmalarının yeni gelişen bir alan olduğunu, özellikle son yıllarda hızla artan akademik ilgiyle birlikte giderek daha kurumsal ve sistematik bir araştırma sahasına dönüşeceği ön görülmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

Aral, S. (2022). *Furya Makinesi: Sosyal Medya Seçimlerimizi, Ekonomimizi ve Sağlığımızı Nasıl Bozuyor?,* Çev. Sevgi H. Özçelik, İstanbul: Tellekt.

Arce, D. (2024). Disinformation strategies. *Defence and Peace Economics*, *35*(6), 659-672.

Durmaz, N., & Hengirmen, E. (2022). The dramatic increase in anti-vaccine discourses during the COVID-19 pandemic: a social network analysis of Twitter. *Human vaccines & immunotherapeutics*, *18*(1), 2025008. https://doi.org/10.1080/21645515.2021.2025008

Han, B-C. (2024). *Sürünün İçinde: Dijital Dünyaya Bakışlar*, (Çev. Z. Sarıkartal), İstanbul: İnka.

Hari, J. (2023). *Çalınan Dikkat*, Çev. Barış E. Aksoy, 2. bs, İstanbul: Metis Yayınları.

Jing, Y., Wang, C., Chen, Y., Wang, H., Yu, T., & Shadiev, R. (2024). Bibliometric mapping techniques in educational technology research: A systematic literature review. *Education and Information Technologies*, *29*(8), 9283-9311. https://doi.org/10.1007/s10639-023-12178-6

José de Oliveira, O., Francisco da Silva, F., Juliani, F., César Ferreira Motta Barbosa, L., & Vieira Nunhes, T. (2019). *Bibliometric Method for Mapping the State-of-the-Art and Identifying Research Gaps and Trends in Literature: An Essential Instrument to Support the Development of Scientific Projects.* IntechOpen. https://doi.org/10.5772/intechopen.85856

Kumar, R. (2025). Bibliometric analysis: comprehensive insights into tools, techniques, applications, and solutions for research excellence. *Spectrum of Engineering and Management Sciences*, *3*(1), 45-62. https://doi.org/10.31181/sems31202535k

Lewandowsky, S., Ecker, U. K., Seifert, C. M., Schwarz, N., & Cook, J. (2012). Misinformation and its correction: Continued influence and successful debiasing. *Psychological Science in The Public İnterest*, *13*(3), 106-131. https://doi.org/10.1177/1529100612451018

McIntyre, L. (2018). *Post-truth*. MIt Press.

Osman, M., Adams, Z., Meder, B., Bechlivanidis, C., Verduga, O., & Strong, C. (2022). People's understanding of the concept of misinformation. *Journal of Risk Research*, *25*(10), 1239-1258. https://doi.org/10.1080/13669877.2022.2049623

Öztürk, O., Kocaman, R., & Kanbach, D. K. (2024). How to design bibliometric research: an overview and a framework proposal. *Review of Managerial Science*, *18*(11), 3333-3361. https://doi.org/10.1007/s11846-024-00738-0

Passas, I. (2024). Bibliometric analysis: the main steps. *Encyclopedia*, *4*(2), 1014-1025. https://doi.org/10.3390/encyclopedia4020065.

Pérez-Escolar, M., Lilleker, D., & Tapia-Frade, A. (2023). A systematic literature review of the phenomenon of disinformation and misinformation. *Media and Communication*, *11*(2), 76-87. https://doi.org/10.17645/mac.v11i2.6453

Tandoc Jr, E. C., Lim, Z. W., & Ling, R. (2018). Defining 'Fake News'. A typology of scholarly definitions. *Digit J 6 (2): 137–153*. https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1360143

Tunçer, S., & Tam, M. S. (2022). The COVID-19 infodemic: Misinformation about health on social media in Istanbul. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (40), 340-358. https://doi.org/10.17829/turcom.1050696

Vinhas, O., & Bastos, M. (2022). Fact-checking misinformation: Eight notes on consensus reality. *Journalism Studies*, *23*(4), 448-468. https://doi.org/10.1080/1461670X.2022.2031259

Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *science*, *359*(6380), 1146-1151. https://doi.org/10.1126/science.aap9559

Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking* (Vol. 27, pp. 1-107). Strasbourg: Council of Europe.

Wu, Y., Kuru, O., Campbell, S. W., & Baruh, L. (2023). Explaining health misinformation belief through news, social, and alternative health media use: The moderating roles of need for cognition and faith in intuition. *Health Communication*, *38*(7), 1416-1429. https://doi.org/10.1080/10410236.2021.2010891

Wu, L., Morstatter, F., Carley, K. M., & Liu, H. (2019). Misinformation in social media: definition, manipulation, and detection. *ACM SIGKDD explorations newsletter*, *21*(2), 80-90.

Zupic, I., & Čater, T. (2014). Bibliometric Methods in Management and Organization. *Organizational Research Methods*, 18, 429-472. https://doi.org/10.1177/1094428114562629.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

HABER OKURYAZARLIĞI ÜZERİNE VOSVIEWER İLE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ

Dr. Öğr. Üyesi Mesut YILMAZ

Karabük Üniversitesi

mesutyilmaz@karabuk.edu.tr – ORCID: 0000-0003-0053-5147

Doç. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU

Karabük Üniversitesi

mehmetkirlioglu@karabuk.edu.tr - ORCID: 0000-0003-0130-0841

ÖZET

Bu çalışmada, haber okuryazarlığı üzerine yapılan araştırmalar bibliyometrik açıdan incelenmiş ve alandaki çalışmaların genel haritası çıkarılmıştır. Yoğun haber akışının olduğu günümüzde bireylerin bu haberleri eleştirel olarak değerlendirerek gerçek olup olmadığını belirleyebilmeleri önem arz etmektedir. Bu durum, bilgi düzensizliği ortamında bireylerin habere yaklaşımlarını bilinçli bir şekilde yapmalarını gerekli kılmaktadır. Haber okuryazarlığı bu nedenle önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir. Bu çalışmada, haber okuryazarlığı kavramı alanındaki çalışmalar üzerine elde edilen nicel verilerle bu alandaki eğilimlerin ve eksikliklerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Web of Science'da gerçekleştirilen araştırma sonucuna göre 249 yayına ulaşılmıştır. Yayınların 172'si makaledir. Yıllara göre en eski çalışma 1971 ve en yeni çalışma 2025 yılına aittir. Haber okuryazarlığı ile ilgili yayınlanan çalışmaların 1997-2025 yıllarına aittir. Haber okuryazarlığı ile ilgili 249 eserin yayın yıllarına göre dağılımına bakıldığında 1977-1996 yılları arasında 8 eser üretildiği, 2018 yılına kadar durağan bir üretim olduğu, 2019 ve sonrasında sıçrama eğilimi gösterdiği ve 2023 yılında en yüksek sayıya ulaştığı görülmüştür. İndesklere bakıldığında SSCI (129), ESCI (55), SCI-Expanded (33), AHCI (9) endekslerinde taranan yayınların ağırlıkta olduğu tespit edilmiştir (BKCI-SSH, CPCI-SSH, CPCI-S endekslerinde taranan yayınlar 39). Eserlerin İngilizce (243), İspanyolca (3), Fransızca (1), Rusça (1) ve Türkçe (1) dillerinde yayınlandığı bulunmuştur. Öte yandan ulaşılan veriler; yazar, atıf, dergi, ülke, kurum, anahtar sözcük üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Haber okuryazarlığı, sahte haberler, medya okuryazarlığı, yanlış bilgi, dezenformasyon

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Bibliyometrik analizler, bilimsel literatürün nicel ve nitel boyutlarda incelenmesine, araştırmacıların alana yaptığı katkıların görünür kılınmasına ve disiplinler arasındaki etkileşimlerin belirlenmesine olanak tanıyan temel bir yaklaşımdır (Yılmaz, 2017). Bibliyometrik analiz, yayınlara ait nicel verileri sistematik biçimde değerlendirerek alanın zaman içindeki eğilimlerini ve bilimsel katkılarını görünür kılmaktadır. Ağ haritaları aracılığıyla araştırmacılar, kurumlar, ülkeler ve yazarlar arasındaki ilişkiler görselleştirilir ve böylece çalışılan alanın yapısal dinamikleri ve konumlanışı da ortaya konmaktadır (Chen, 2017). Medya okuryazarlığının bir alt dalı olarak görülen haber okuryazarlığı alanı, son yıllarda başlı başına bir çalışma alanı olarak öne çıktığından dolayı alandaki eksiklikleri ve eğilimleri tüm yayın çeşitleri temelinde bibliyometrik olarak analiz edilmesini gerekli kılmıştır.

Literatüre incelendiğinde haber okuryazarlığı üzerine yapılmış bir başka bibliyometrik analiz çalışması Ünal (2024) tarafından gerçekleştirilmiş ve o çalışmada sadece makaleler ele alındığından dolayı bu çalışmada tüm yayınlar analize tabi tutularak bibliyometrik analiz genişletilmiştir.

2. HABER OKURYAZARLIĞI

Medya okuryazarlığının bir alt dalı olarak geçen haber okuryazarlığını kısaca, haberi doğru anlama ve sorgulama kabiliyeti olarak tanımlanabilir. Dijital Çağ'da özellikle önemli bir beceri olan haber okuryazarlığı her taraftan gelen bilgi bombardımanının içinden doğru olanları ayırt edebilme becerisidir.

Medya okuryazarlığı alanında çalışmaları ile önde gelen bir isim olan Renee Hobbs, medya okuryazarlığını medyaya erişme, inceleme, değerlendirme ve üretme becerisi olarak tanımlamaktadır ve bunun da haber okuryazarlığı için ideal bir temel olduğunu belirtmektedir. Haber okuryazarlığını medya okuryazarlığının bir alt alanı olarak gören Hobbs'a göre, haber okuryazarlığı öğretimi; eleştirel okuma ve düşünme uygulamalarıyla öğrencilerin gazeteciliğin yapı ve biçimlerini kavramalarına yardımcı olmayı amaçlar (Jolly, 2014). Günümüzde yoğun bilgi akışı içerisinde her sosyal medya platformunun haber tüketimi için kullanılabilmesi haber okuryazarlığını, medya okuryazarlığı alt alanı olmaktan çıkararak kendi başına bir alan olarak görülmesi ve anlaşılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Haber okuryazarlığı, medya okuryazarlığının temel becerilerini (erişim, analiz, değerlendirme ve üretim) haber bağlamına uyarlayan bir alandır. Bu alanda çalışan uzmanlar özellikle ergenler ve genç yetişkinlere odaklanarak, bilinçli vatandaşlık için haber tüketim alışkanlıklarıyla ilişkili eleştirel düşünme becerilerinin önemi vurgulanmaktadır (Ashley vd., 2017). Medya okuryazarlığında bulunan yetilere doğal olarak haber okuryazarlığında rastlanabilmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3. YÖNTEM

3.1. Veri ve Analiz

02.12.2025 tarihinde "news literacy" anahtar sözcüğü ile “Web of Science Core Collection” seçilerek yapılan araştırmada 249 sonuca ulaşılmıştır. Yayınların 172’si makaledir. Yıllara göre en eski çalışma 1971 ve en yeni çalışma 2025 yılına aittir. Haber okuryazarlığı ile ilgili yayınlanan çalışmaların 1997-2025 yıllarına ait değişimi Görsel 1’de verilmektedir. Haber okuryazarlığı ile ilgili 249 eserin yayın yıllarına göre dağılımına bakıldığında 1977-1996 yılları arasında 8 eser üretilmiş olup 2018 yılına kadar durağan bir üretim olduğu, 2019 ve sonrasında sıçrama eğilimi gösterdiği 2023 yılında en yüksek sayıya ulaştığı görülmektedir.

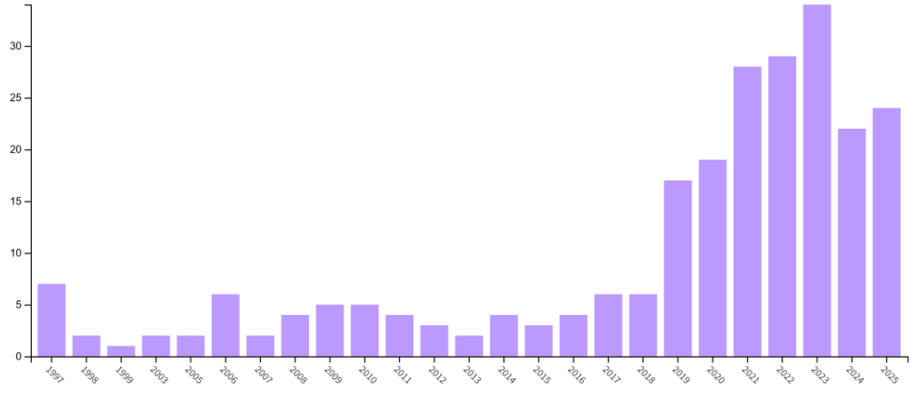

Görsel 1: Haber okuryazarlığı ile ilgili Web of Science’ta yapılan yayınların yıllara göre dağılımı

SSCI (129), ESCI (55), SCI-Expanded (33), AHCI (9) endekslerinde taranan yayınların ağırlıkta olduğu tespit edilmiştir (BKCI-SSH, CPCI-SSH, CPCI-S endekslerinde taranan yayınlar 39). Eserlerin İngilizce (243), İspanyolca (3), Fransızca (1), Rusça (1) ve Türkçe (1) dillerinde yayınlandığı bulunmuştur. Ulaşılan veriler, yazar-atıf-dergi-ülke-kurum-anahtar sözcük ve özet analizleri üzerinden incelendi. Veri tabanı olarak Web of Science’da endekslenen içerikler kriter alındı.

4. BULGULAR

4.1. Ortak Yazar Analizi (Co-authorship of authors)

Yazarların ortak yazarlık analizine göre, en fazla bağlantılı ve iş birliği yapan yazarları tespit etmek üzere en az 1 yayın ve en az 1 atıf kriteri belirlenerek ağ haritası oluşturulmuştur. Toplam 437 yazardan 304’i kriteri karşılamaktadır. Diğer bir ifade ile 1 atıf dahi almamış yazar sayısı 33’tür. Bu yazarlar arasından ise 14 yazarın güçlü bir ilişki içerisinde olduğu 4 küme, 30 bağlantı ve 78 toplam bağlantı gücüne ulaşılmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

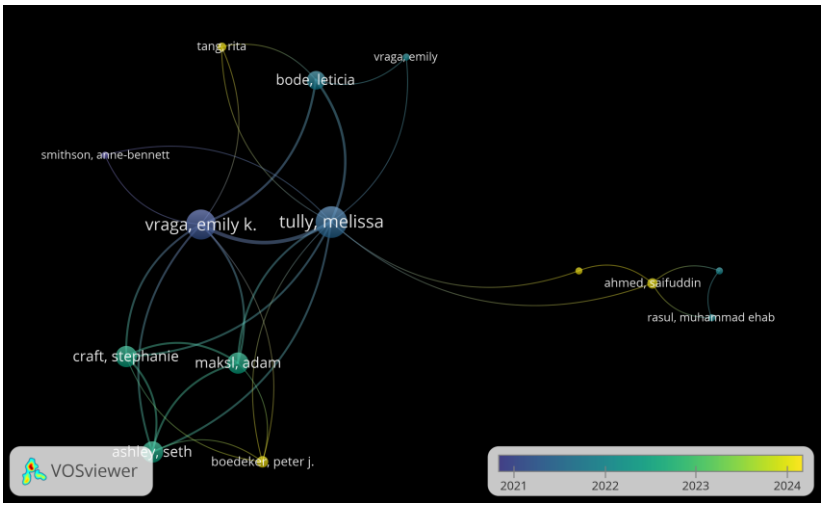

Görsel 2: Yazarlar arası iş birliğini gösteren ortak yazar bağları

En çok atıf alan yazarlar (850 atıf ile Melissa Tully; 785 atıf ile Emily K. Vraga) en bağlantılı yazarlar arasında yer almaktadır. Toplam bağlantı gücü açısında ilk iki sırayı paylaşmakta olup toplam bağlantı güçleri sırasıyla 37 ve 33'tür. En çok atıf alan üçüncü yazar Leticia Bode (390) en bağlantılı altıncı yazardır. En çok atıf alan yazarlar aynı zamanda en çok eser üreten yazarlardır. Sırasıyla 16, 13 ve 6 eser üretmişlerdir. Toplam bağlantı gücü açısından üçüncü sırayı paylaşan yazarların (Seth Ashley, Stephanie Craft, Adam Maksl) toplam bağlantı gücü 17'dir.

4.2. Yazarların Atıf Analizi

Atıf ağlarını tespit etmek üzere en az 1 yayın ve en az 1 atıf kriteri ile yazar atıf analizine dair ağ haritası çıkarılmıştır. Yapılan yazar atıf analizinde 437 yazardan 305 yazarın iş birliği içerisinde olduğu görülmüştür. Ardından 159 yazarın daha güçlü iş birliği içerisinde olduğu 28 küme, 1024 bağlantı ve 2116 toplam bağlantı gücüne ulaşılmıştır.

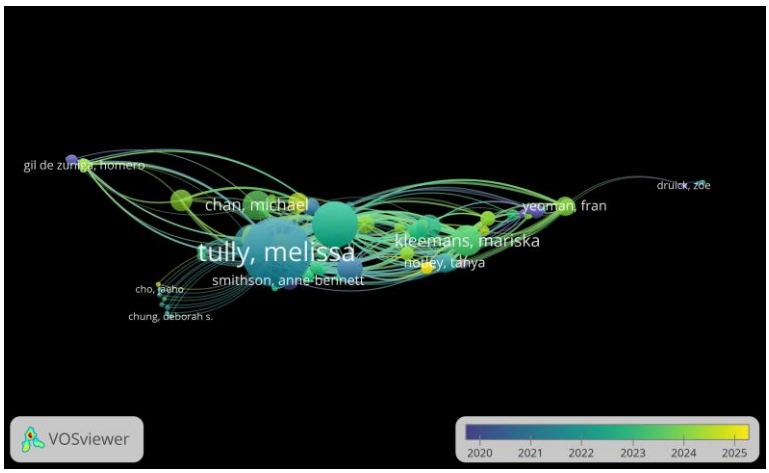

Görsel 3: Yazarların atıf ağları

En çok atıf alan yazarlar bağlantı gücü açısından ilk iki sırada yer almaktadır. 850 atıfla Melissa Tully (503), 785 atıfla Emily K. Vraga (468), 161 atıfla Seth Ashley (218), 161 atıfla Stephanie Craft (218), 161 atıfla Adam Maksl (218) toplam bağlantı gücü açısından ilk üç sırada yer almaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

4.3. Ülkelerin Atıf Analizi

Çalışmaların atıf sayısı bakımından yayınlandıkları ülkelere göre dağılımını saptamak amacıyla ve yayınların menşei ülkelerine göre aldıkları atıflara dair ağ haritası oluşturmak üzere bir ülke tarafından en az 1 eser yayınlanması ve 1 atıf alınması kriteri kapsamında 52 ülkeden 45 ülke üzerinden analiz yapılmıştır. Ardından 32 ülkenin daha güçlü iş birliği içerisinde olduğu 14 küme, 69 bağlantı ve 293 bağlantı gücüne ulaşılmıştır.

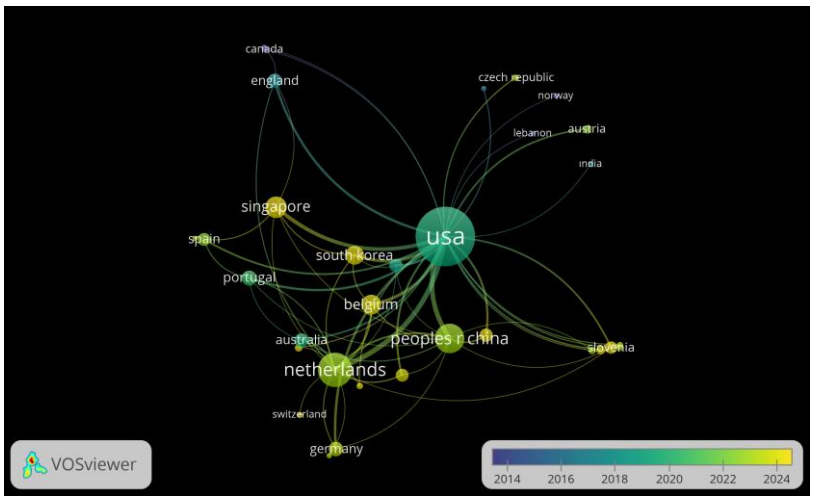

Görsel 4: Ülkelerin atıf ağları

En fazla atıf alan ülkeler ABD (1968), Hollanda (396), Çin Halk Cumhuriyeti (108), Güney Afrika (85), Gana (85), İspanya (84) olarak sıralanmaktadır. Türkiye* (Turkey olarak 31; Turkiye olarak 4) 35 atıfla temsil edilmektedir. Eser sayısında ilk sırada yer alan ABD'nin 91, Çin Halk Cumhuriyeti'nin 17, İngiltere'nin 13, İspanya'nın 12, Hollanda'nın 11, Avustralya'nın 10 eseri bulunmaktadır. Türkiye 6 eserle temsil edilmektedir. Toplam bağlantı gücü açısından ABD'yi (224), Hollanda (74), Çin Halk Cumhuriyeti (56), Singapur (29), Belçika (25), Güney Kore (22) takip etmektedir. Türkiye'nin toplam bağlantı gücü 6'dır.

4.4. Kurumların Atıf Analizi

Kurumlar arası atıflara dair ağ haritası oluşturmak üzere bir kurum tarafından en az 1 eser yayınlanması ve 1 atıf alınması kriteri kapsamında 270 kurumdan aralarında ilişki bulunan 192 gözlem birimi üzerinden analiz yapılmıştır. Toplamda 2 kümede birleşen 96 kurum, 2 bağlantı tespit edilmiştir.

* Belirli bir yıla kadar Turkey kavramı kullanıldığından analizlerde hem Turkey hem de Türkiye kavramları çıkmıştır. Atıf ve yayın sayıları hesaplanırken bu iki kavramla üretilen yayınlar ve atıfların toplamı esas alınmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

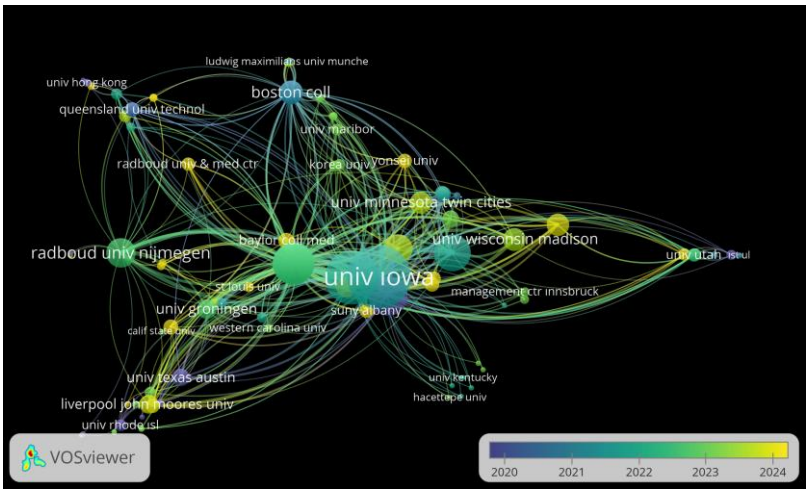

Görsel 5: Kurumların atıf bağları

Eser sayısı bakımından Iowa Univ (15), Minnesota Univ (8), Georgetown Univ (6) ilk üç sırada yer almaktadır. En çok eser üreten kurumlar en çok atıf alan kurumlardır. Bu kurum sırasıyla 833, 589, 390 atıf almıştır. Toplam bağlantı gücü en yüksek olduğu kurumlar Iowa Univ (410), Minnesota Univ (295), Univ Illinois-Boise State Univ-Indiana Univ Southeast (171) olmuştur.

4.5. Anahtar Sözcük Analizi

455 sözcükten en az 5 defa görülen 15 anahtar sözcük üzerinde yapılan analizde aralarında ilişki bulunan toplam 4 kümede birleşen 15 anahtar sözcük, 73 bağlantı ve 304 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir.

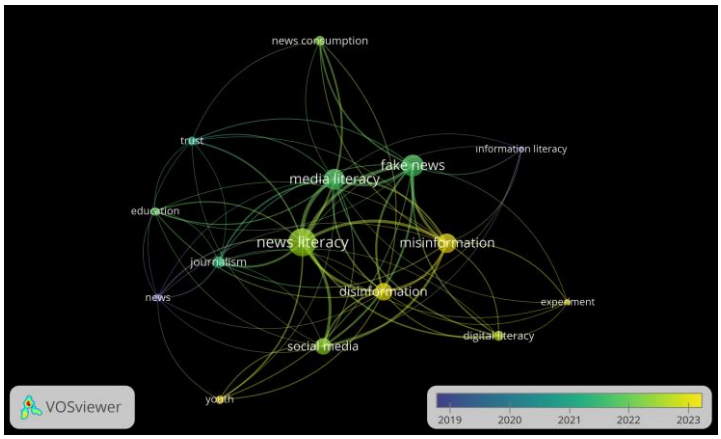

Görsel 6: En sık kullanılan anahtar kelime ağları

Haber okuryazarlığı ile ilgili yayınlarda en sık kullanılan anahtar sözcüklere bakıldığında 92 tekrar ile news literacy, 40 tekrar ile fake news, 42 tekrar ile media literacy, 34 tekrar ile misinformation, 23 tekrar ile disinformation ifadeleri başı çekmektedir. En sık kullanılan anahtar sözcükler toplam bağlantı gücü açısından da en güçlü ifadeler olup bu anahtar sözcüklerin toplam bağlantı gücü sırasıyla 141, 86, 77, 69, 55 olarak sıralanmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

4.6. Özet Bölümünde Kullanılan Kelimelerin Analizi

Haber okuryazarlığıyla ilgili özetlerde en çok kullanılan kelimeleri tespit ederek bunların haritasını oluşturmak amacıyla Vosviewer programında "abstract field" (özet alanı) ve "binary counting" (ikili sayma) özellikleri seçilmiştir. 3748 kelimeden en az 10 kere tekrar etme kriterini karşılayan 91 kelime ile yapılan analiz sonucunda 4 kümede birleşen 55 kelime, 1245 bağlantı ve 3857 toplam bağlantı gücünü içeren harita oluşturulmuştur.

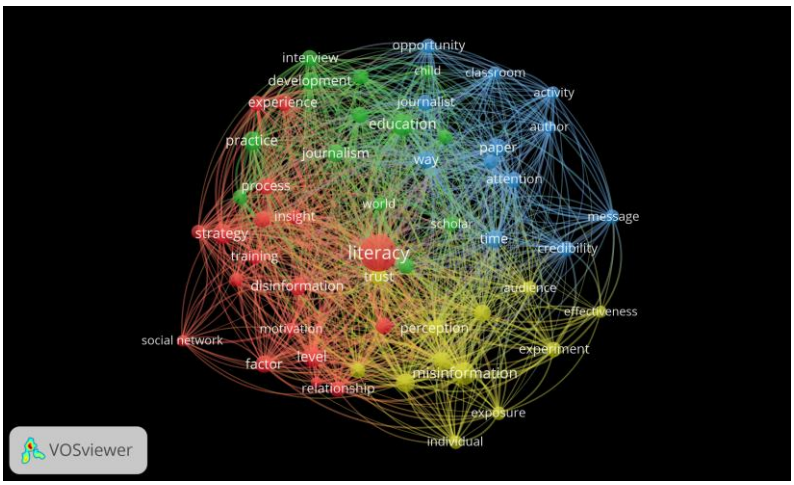

Görsel 7: Özetlerde en çok kullanılan kelimeler

Haritaya göre özetlerde en çok kullanılan anahtar kelimeler literacy (117), misinformation (42), education (40), level (33), person (30), effect (30) strategy (29), practice (26), disinformation (25), paper (25) olarak dikkat çekmektedir. Ancak en çok ilişkili (relevance) kelimeler olarak effectiveness (4.14), message (2.63), experiment (2.39), activity (2.29), exposure (2.18) olarak ön plana çıkmaktadır.

4.7. Metinlerin Bibliyografik Eşleşme Analizi (Bibliographic coupling of documents)

Bibliyografik eşleşme, birbirinden bağımsız iki kaynak tarafından alıntılanmış ortak bir esere atıf yapılması durumunu ifade eder. 249 metinden en az 1 atıf almış olmak kriteri ile seçilen 163 metin ile yapılan analize göre 9 kümede 128 metin, 2935 bağlantı ve 7160 toplam bağlantı gücü elde edilmiştir.

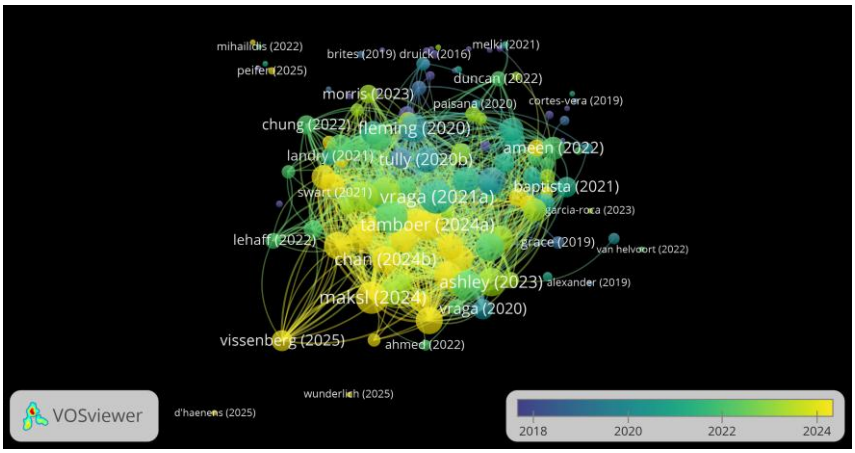

Görsel 8: Eserlerin bibliyografik eşleşme ağları

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

En fazla bibliyografik eşleşme olan yayınlar 389 alıntı ile Jones-Jang vd. (2021), 235 alıntı Swart (2021), 192 alıntı ile Vraga ve Tully (2021) olmuştur. Toplam bağlantı gücünün en yüksek olduğu eserler 87 alıntı ve 385 toplam bağlantı gücü ile Vraga vd. (2021), 48 alıntı ve 361 toplam bağlantı gücü ile Tully vd. (2022a), 3 alıntı ve 352 toplam bağlantı gücü ile Maksl vd. (2024) olmuştur.

4.8. Yazarların Bibliyografik Eşleşme Analizi (Bibliographic Coupling of Authors)

En az 1 eser yayınlamış ve 10 atıf almış olmak kriteri ile seçilen ve aralarında bağlantı bulunan 104 birim ile yapılan analize göre 6 kümede birleşen 95 isim, 2739 bağlantı ve 35966 toplam bağlantı gücü elde edilmiştir.

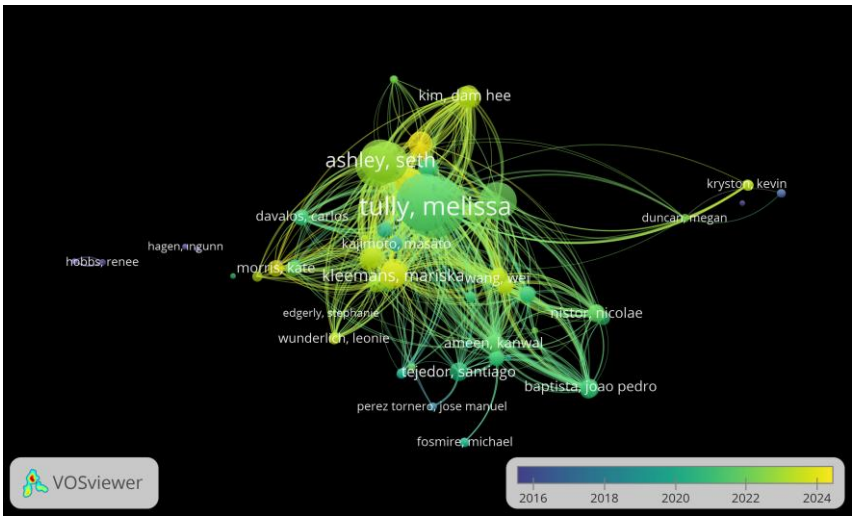

Görsel 9: Yazarların bibliyografik eşleşme ağları

En fazla bibliyografik eşleşme olan yazarlar 16 yayın, 850 atıf ve 8868 toplam bağlantı gücü ile Melissa Tully; 13 eser, 785 atıf ve 7799 toplam bağlantı gücü ile Emily K. Vraga; 4 eser, 161 atıf ve 3944 toplam bağlantı gücü ile Seth Ashley-Stephanie Craft-Adam Maksl olmuştur.

4.9. Yazarların Ortak Atıf Analizi (Co-citation of Co-authors)

Bir yayında atıf yapılan farklı kaynaklar co-citation (ortak atıf) olarak adlandırılır. Atıf sayısı minimum 10 seçilerek 5447 yazardan 81 yazar üzerinden yapılan analize göre toplamda 4 kümede birleşen 80 isim, 2444 bağlantı ve 18143 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

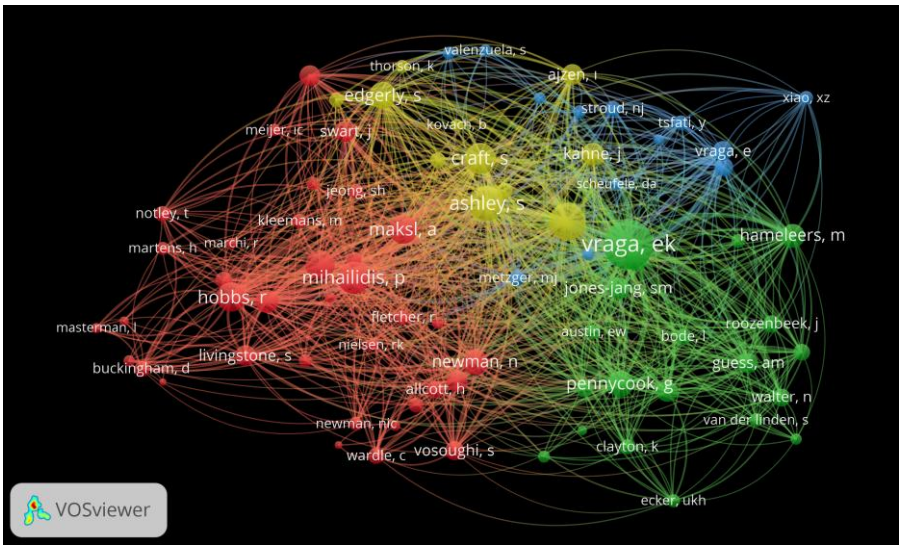

Görsel 10: Ortak atıf yapılan yazarlar arası bağlar

En fazla ortak atıf yapılan yazarlar 164 atıf ve 3060 toplam bağlantı gücü ile E. K. Vraga, 82 atıf ve 1711 toplam bağlantı gücü ile M. Tully, 76 atıf ve 1556 toplam bağlantı gücü ile S. Ashley olarak tespit edilmiştir.

4.10. Dergilerin Ortak Atıf Analizi (Co-citation of Sources)

Atıf sayısı minimum 10 seçilerek 4778 dergiden 101 dergi üzerinden yapılan analize göre toplamda 5 kümede birleşen 101 dergi, 3962 bağlantı ve 47141 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir.

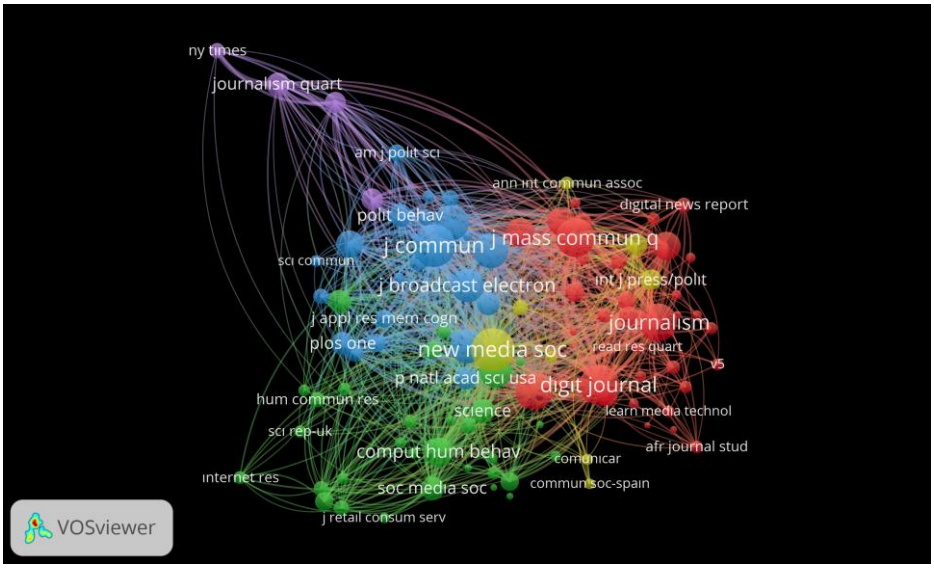

Görsel 11: Ortak atıf yapılan dergiler arası bağlar

En fazla ortak atıf yapılan dergiler New Media Soc (151), J Commun (150), Digit Journal (145) olarak tespit edilmiştir. En fazla ortak atıf yapılan dergiler aynı zamanda toplam bağlantı gücü açısından ilk üç sırayı paylaşmaktadır. Bu dergilerin toplam bağlantı gücü sırasıyla 4561, 4441, 3923'tür.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

4.11. Alıntı Yapılan Kaynakların Ortak Atıf Analizi (Co-citation of Cited References)

Atıf verilen 7443 kaynaktan atıf sayısı minimum 10 kriterini karşılayan 47 atıf verilen kaynak üzerinden yapılan analize göre toplamda 4 kümede birleşen 47 kaynak, 961 bağlantı ve 3814 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir.

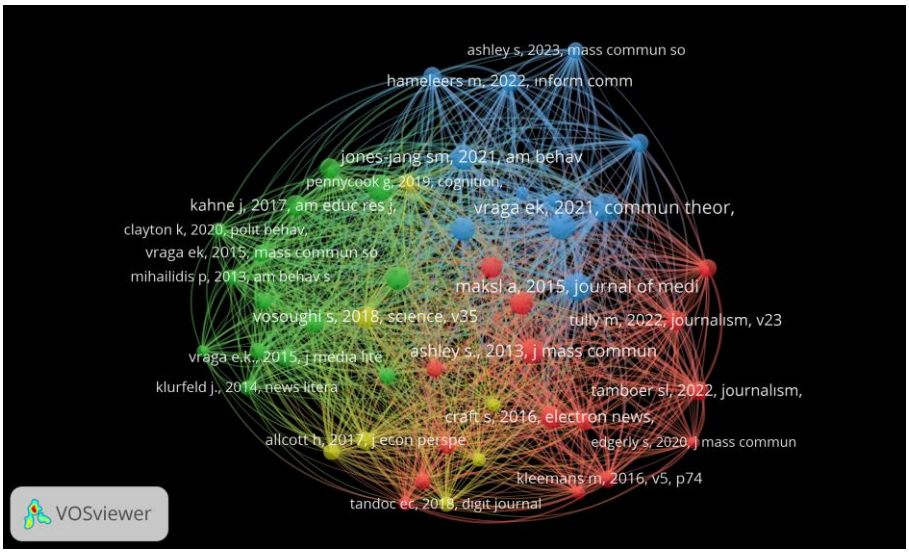

Görsel 12: Ortak atıf yapılan kaynaklar arası bağlar

En fazla ortak atıf yapılan ve bağlantı gücü yüksek kaynaklar 42 atıf ve 368 toplam bağlantı gücü ile Vraga vd. (2021); 37 atıf ve 349 toplam bağlantı gücü ile Maksl vd. (2015), 37 atıf ve 340 toplam bağlantı gücü ile Vraga ve Tully (2021) olarak tespit edilmiştir.

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

"News literacy" anahtar sözcüğüyle Web of Science'da yapılan araştırmada elde edilen 249 yayın, haber okuryazarlığının uluslararası literatürde giderek önem kazandığını göstermektedir. Yayınların yıllara göre dağılımına bakıldığında 1977–2018 yılları arasında oldukça sınırlı bir üretim olduğu, 2019 sonrasında ise dijitalleşme ve COVID-19 pandemisi ile artan dezenformasyonun etkisiyle belirgin bir yükseliş yaşandığı görülmektedir. Ayrıca pandemi döneminde ortaya çıkan "infodemi" (yanlış bilgi salgını) gibi kavramlar, haber okuryazarlığı alanını genişletmiştir. 2023 yılındaki en yüksek üretim düzeyi, alanın akademik görünürlüğünü zirveye taşımıştır. Yayınların büyük çoğunluğunun yüksek etki düzeyine sahip endekslerde yer alması ve dil dağılımının neredeyse tamamen İngilizce olması, alanın küresel araştırma ağında yer aldığının kanıtıdır.

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Sonuç olarak haber okuryazarlığına ilişkin WoS verileri, alanın özellikle 2019 sonrası dijitalleşme ve pandemi kaynaklı yanlış bilgilerin yüksek derece dolaşımıyla birlikte hızlı bir büyüme göstermiştir. 2023 yılında ulaşılan en yüksek yayın sayısı, haber okuryazarlığı alanının küresel olarak önem kazandığını göstermektedir.

Elde edilen verilere göre haber okuryazarlığı literatürü büyük ölçüde SSCI, ESCI, SCI-Expanded ve AHCI gibi yüksek etki değerine sahip endekslerde yoğunlaşmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Ayrıca analiz içerisinde yazar, kurum, ülke ve kavramsal eğilimlerini yönelik veriler elde edilmiştir. Ortak yazarlık ve atıf ağları, alanın Melissa Tully ve Emily K. Vraga gibi yüksek atıf alan sınırlı sayıda yazar etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Ülke düzeyinde ABD açık bir bilimsel merkez konumundayken, Hollanda ve Çin ikincil kümeleri oluşturmaktadır; Türkiye ise düşük yayın ve bağlantı gücüne sahiptir. Kurumsal ağlarda Iowa ve Minnesota üniversiteleri öne çıkmakta, güçlü bir kurumsal eksende olduğu görülmektedir. Anahtar sözcük ve özet analizleri, literatürün "news literacy–misinformation–fake news" ekseninde yapılandığını ve son dönemde deneysel, etki-odaklı araştırmalara yöneldiğini göstermektedir. Ortak atıf ve bibliyografik eşleşme bulguları ile belirli yazar ve dergilerin alanın temel referans noktaları hâline geldiği anlaşılmaktadır. Genel olarak, haber okuryazarlığı literatürü için büyüme eğiliminde olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Ashley, S.; Maksl, A. & Craft, S. (2017). "News Media Literacy and Political Engagement: What's the Connection?", Journal of Media Literacy Education, 9(1), 2017, s. 79-98.

Chen, C. (2017), Science Mapping: A Systematic Review Of The Literatüre, Journal of Data and Information Science, 2(2), 1-40.

Jolly, J. (2014). "News literacy vs. media literacy" 4 Eylül 2014, https://archives.cjr.org/news_literacy/news_literacy_vs_media_literac.php, E.T. 19.02.2023.

Jones-Jang, S. M., Mortensen, T., & Liu, J. (2021). Does media literacy help identification of fake news? Information literacy helps, but other literacies don't. *American behavioral scientist*, *65*(2), 371-388.

Maksl, A., Ashley, S., & Craft, S. (2015). Measuring news media literacy. *Journal of Media Literacy Education*, *6*(3), 29-45.

Maksl, A., Boedeker, P. J., Vraga, E. K., Craft, S., Tully, M., & Ashley, S. (2024). Developing and Validating a 15-Item True/False Measure of News Literacy Knowledge. *Communication Research*, 00936502241284406.

Swart, J. (2021). Experiencing algorithms: How young people understand, feel about, and engage with algorithmic news selection on social media. *Social media+ society*, *7*(2), 20563051211008828.

Tully, M., Maksl, A., Ashley, S., Vraga, E. K., & Craft, S. (2022). Defining and conceptualizing news literacy. *Journalism*, *23*(8), 1589-1606.

Ünal, S. (2024). NEWS LITERACY: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE LITERATURE. Eurasian Journal of Media Communication and Culture Studies, 2(2), 133-156. https://doi.org/10.69999/emedia.1591407

Vraga, E. K., & Tully, M. (2021). News literacy, social media behaviors, and skepticism toward information on social media. *Information, Communication & Society*, *24*(2), 150-166.

Vraga, E. K., Tully, M., Maksl, A., Craft, S., & Ashley, S. (2021). Theorizing news literacy behaviors. *Communication theory*, *31*(1), 1-21.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Yılmaz, G. (2017). Restoranlarda Bahşiş İle İlgili Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi, Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 14(2), 65- 79.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

STEAM EĞTİMİ KAPSAMINDA YARATICI PROJELER YOLUYLA ÖĞRENCİLERİN TASARIM VE ARAŞTIRMA BECERİLERİNİ GELİŞTİRME YÖNTEMLERİ

FARİZA KULANOVA

O. Zhanibekov Adına Güney Kazakistan Pedagojik Üniversitesi, Şımkent, Kazakistan,

E-posta Adresi: kulanova_f@hbsh.nis.edu.kz- ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2317-5703

DANİYAR BAİTUREEV

Çimkent Şehri, Abay İlçesi, Nazarbayev Doğa Bilimleri ve Matematik Zekâ Okulu

E-posta Adresi baitureev_d@fmsh.nis.edu.kz - ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-1460-0748

YÜCEL GELİŞLİ

Gazi Üniversitesi

E-posta Adresi gelisli@gazi.edu.tr- ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2816-3621

DANEBEK POSHAEV

O. Zhanibekov Adına Güney Kazakistan Pedagojik Üniversitesi, Şımkent, Kazakistan

E-posta Adresi: dimash_p@mail.ru - ORCID ID: https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0009-0712-0949

Özet

Bu makale, STEAM eğitim sisteminin görsel sanatlar ve yaratıcı emek derslerine entegrasyonunu incelemekte ve disiplinler arası ve bütünleşik yaklaşımlar aracılığıyla öğrencilerin tasarım ve araştırma becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. STEAM—bilim, teknoloji, mühendislik ve matematiğin sanatla birleşimi—öğrenme süreci içinde bilimsel bir yaklaşım olarak ele alınmıştır. Araştırma konusunu ele almak amacıyla ilgili akademik çalışmalar analiz edilmiştir. STEAM eğitimini okul öğrencileri arasında uygulamanın fizibilitesini belirlemek için 8. sınıf öğrencileri katılımcı olarak seçilmiş ve özel olarak tasarlanmış bir anket uygulanmıştır; elde edilen sonuçlar daha sonra analiz edilmiştir. Makale, sanat derslerinde STEAM eğitim sisteminin uygulanmasının ayırt edici özelliklerini ve yenilikçi yönlerini incelemektedir. STEAM eğitim sisteminin Geleneksel öğretim yöntemlerinden farklılıkları belirlenmiş ve eğitim süreci içindeki etkinliği metodolojik olarak temellendirilmiştir. Çalışma ayrıca, sanatın bilimin ayrılmaz bir bileşeni olduğunu öne sürmekte ve STEAM ile sanatın

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

entegrasyonunun, özellikle doğa bilimleri ve matematiğe daha az ilgi duyan öğrenciler için ilgi çekici ve erişilebilir, uygulamalı öğrenme fırsatları sağladığını göstermektedir. Öğrenme sürecinde yürütülen projeler ve deneyler, öğrencilerin yaratıcı potansiyelini artırmakta ve problem çözme becerilerini geliştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: STEAM, tasarım yöntemi, proje-araştırma becerileri, yapay zekâ, yaratıcı çalışma

DEVELOPING STUDENTS' DESIGN AND RESEARCH SKILLS THROUGH CREATIVE PROJECTS WITHIN THE SCOPE OF STEAM EDUCATION

ABSTRACT

This article examines the integration of the STEAM education system with visual arts and creative labor courses, aiming to enhance students' design and research skills through interdisciplinary and integrated approaches. STEAM—an integration of science, technology, engineering, and mathematics with the arts—has been addressed as a scientific approach within the learning process. Relevant academic studies have been analyzed to address the research topic. To determine the feasibility of implementing STEAM education among school students, eighth-grade students were selected as participants, and a specifically designed survey was administered; the results obtained were subsequently analyzed. The article explores the distinctive features and innovative aspects of applying the STEAM education system in art classes. Differences between the STEAM education system and traditional teaching methods have been identified, and its effectiveness in the educational process has been methodologically grounded. The study also suggests that art is an indispensable component of science and demonstrates that the integration of STEAM and art provides engaging and accessible, hands-on learning opportunities, especially for students who show less interest in natural sciences and mathematics. Projects and experiments conducted during the learning process enhance students' creative potential and develop their problem-solving skills.

Keywords: STEAM, design method, project-research skills, artificial intelligence, creative work

Giriş

Günümüzde, okul öğrencileri için STEAM eğitim sistemi, gelecekte önemli olacak

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

becerilerin kazanılmasına katkıda bulunmakta ve öğrencilerin bilinçli kariyer seçimleri yapmalarına rehberlik etmektedir. Okullarda STEAM eğitiminin birkaç önemli yönü bulunmaktadır. Bu eğitim, eleştirel düşünme, problem çözme, herhangi bir durumda mantıklı kararlar alma, yaratıcılığı ve merakı teşvik etme, ayrıca iletişim ve ekip çalışması becerilerini geliştirme gibi 21. yüzyıl becerilerinin kazandırılmasına olanak sağlamaktadır. Ancak bilgi birikimi sürekli değişmekte ve genişlemektedir. Bu nedenle, bireylerin yaşamda etkili bir şekilde yol alabilmesi için gerekli asgari bilgi miktarını belirlemek kolay değildir**.**

Bu bakış açısına göre, mümkün olan en kapsamlı bilgi miktarını vurgulayan ve birikmiş bilgiyi yapılandırılmış bir çerçeveye organize eden bilimsel bir bilgi sistemi gerekmektedir.[1]

Bu durum, öğrencilerin araştırma becerilerinin erken yaşlardan itibaren geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Öğrencilerin, ihtiyaçlarına uygun olarak bilgiyi bulma, analiz etme ve organize etme konusunda eğitilmesi gerekmektedir. Bu süreç, bir bilgi veri tabanından bilgi almayı ve "bilgi çıkarımı" yapmayı temel alan bir yaklaşımla yürütülmektedir.

Eylem odaklı eğitimde pratik becerilerin güçlendirilmesine yönelik yöntemler, biçimler ve teknikler, öğrencileri herhangi bir problemi bilimsel bir yaklaşımla ele almaya ve ilgili araştırma faaliyetlerini yürütmeye hazırlamaya odaklanmaktadır. Bu, güncellenmiş müfredat kapsamında bilimsel araştırma faaliyetlerinin içeriğinin belirlenmesi ve bu araştırma süreçlerinin temellerinin öğretim içeriğine entegre edilmesi ile uygulanmaktadır.[2]

Araştırma faaliyeti kavramı, bilimsel çalışmalarda sıkça tartışılan kategorilerden biridir. Ayrıca, "araştırma becerileri" terimi, bilimsel ve metodolojik literatürde yaygın olarak kullanılmaktadır. Araştırma becerilerini derinlemesine incelemiş olan bilim insanlarına göre, araştırma yürütme süreci öğrencilerin analiz ve sentez yeteneklerini geliştirirken, aynı zamanda güvenilir kaynaklardan doğru bilgiyi arama ve seçme konusundaki yeterliliklerini de artırmaktadır.[3]

Müfredatta, temel derslerin öğretim süreci, öğrencilerin işlevsel okuryazarlık ve yetkinliklerini geliştirecek şekilde tasarlanmaktadır. Öğrencilerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları problemleri bağımsız olarak çözmelerini sağlayan öğretim biçim ve yöntemlerinin kullanılması, pratik uygulama fırsatları sunmaktadır. Bu yaklaşım, öğrencilerin özel yeteneklerini, ilgi alanlarını ve bilişsel becerilerini geliştirmektedir.

Bilimsel ve yaratıcı faaliyetler, öğrencilerin kişisel ve bilişsel gelişimi üzerinde kapsamlı bir etkiye sahiptir. Araştırma süreci, öğrencilerin bağımsız araştırmalar yapabilme, güvenilir kaynaklardan bilgi toplama, hipotezler oluşturma ve elde edilen sonuçları yorumlama yeteneklerini geliştirmektedir. Öte yandan, yaratıcı faaliyetler, alışılmışın dışında düşünme becerisini, yeni fikirler üretme ve bunları uygulama yeteneğini geliştirerek öğrencilerin yaratıcı potansiyelini ortaya çıkarmaktadır.

Bir öğrencinin yaratıcı faaliyetinin sonucu, bir teknik, ürün veya benzeri bir nesne

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

gibi bir modelin ortaya çıkmasıdır. Bunun nedeni, proje üretme sürecinin hem yaratıcı hem de mühendislik becerilerinin gelişimini desteklemesidir. Bu tür yöntemler, genellikle STEAM eğitimi çerçevesinde uygulanmakta olup, temel amaçları belirli bir fikri hayata geçirmektir.

Tasarım sürecindeki temel gerekliliklerden biri, model ile orijinali ayırt edebilme yeteneğidir. Modeli orijinal üzerine kurmak önemli olsa da, doğrudan kopyalamak teşvik edilmemektedir. Öğrenciye, proje modelini hangi formatta oluşturacağı konusunda özgürlük tanınması, onların yaratıcı özerkliğini sağlamaktadır. Bu yaklaşım, öğrencinin görüşlerinin ve kişisel tercihlerinin kabul edildiğini açıkça yansıtmaktadır.

Ayrıca, nesnenin ve ona bağlı değerlerin doğru bir şekilde temsil edilmesi, öğrencinin sorumluluk duygusunu artırmaktadır. Proje çalışmaları sırasında öğrenciler rekabetçiliklerini geliştirmekte ve yaratıcı düşünmeye olan eğilimlerini güçlendirmektedir.[4]

Ayrıca, STEAM eğitim yaklaşımının, bu becerileri okul çağı çocuklarında geliştirmek amacıyla, erken çocukluktan, yani okul öncesi dönemden itibaren uygulanması önerilmektedir. Bu aşamada, gruplardaki üç yaşındaki çocuklar bile açık uçlu sorular sormayı, önerilerde bulunmayı ve hipotezler oluşturmayı öğrenebilirler. Ayrıca, mevcut malzemelerden, ulusal kültürel değerleri yansıtan ürünler de dahil olmak üzere, ürünler oluşturma deneyimi kazanırlar. Araştırmalar, sistematik olarak çevrelerini keşfeden ve inceleyen bu yaştaki çocukların bilişsel becerilerinin geliştirilmiş olduğunu ve STEAM eğitimi aracılığıyla etkili bir şekilde desteklenebileceğini göstermektedir. STEAM eğitimi bilim, teknoloji, mühendislik, sanat ve matematiğe odaklanmaktadır (Bertrand & Namukasa, 2020; Cheung, 2024). Sanat eğitiminin amacı, bireylerin yaratıcı yeteneklerini geliştirmek olduğundan, sanatın STEM disiplinlerine entegrasyonu özellikle önemlidir.[5]

Sanatın, erken okul yıllarından itibaren STEAM eğitimine entegrasyonu, öğrencilerin gelecekte çevre dostu enerji kaynakları tasarlamak gibi amaçlı projeler geliştirmelerini sağlamaktadır. Goldschmidt ve Bogner (2016) ile Perales ve Arostegui (2021) gibi araştırmacılar, STEAM deneyimlerinin karmaşık ancak potansiyel olarak faydalı kültürel dinamiklerini vurgularken, özellikle cinsiyet konularına ilişkin yapılması gereken çok iş olduğunu belirtmektedirler. Sanatın orijinal STEM çerçevesine dahil edilmesi, STEM'in sınırlılıklarını ele almakta (Perignat & Katz-Buonincontro, 2019; Yakman & Lee, 2012) ve 21. yüzyılda gereken yaratıcı ve yenilikçi fikirlerin geliştirilmesini teşvik etmektedir (Land, 2013). Bununla birlikte, STEAM'in giderek artan popülaritesine rağmen, amaçları (Perignat & Katz-Buonincontro, 2019), müfredat içeriği (Colucci-Gray et al., 2019), değerlendirme ve öğrenme çıktılarının raporlanması (Anderson, 2021) ile ilgili sınırlı veri bulunmaktadır.[7]

Literatür Taraması

Uluslararası stajlar, doktora öğrencilerine uluslararası standartlara uygun araştırmalar yapma, danışmanlık becerilerini geliştirme ve akademik ağlarını genişletme

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

konusunda önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu tür deneyimler, geleceğin araştırma danışmanlarını hazırlamada ve doktora programlarının kalitesini artırmada kritik bir rol oynamaktadır.

Araştırmamız süresince, birçok uluslararası ve yerli bilim insanı [8,9,10,11,12 vb.] "araştırma" ve "proje üretimi" kavramlarının entegrasyonunu kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Elde edilen bulgular ışığında, bu birbirine bağlı kavramların özellikle "Sanat derslerinde" önemli bir rol oynadığı sonucuna varılmaktadır.

Sanat dersleri, çeşitli derslerle bütünleştirildiğinde ve farklı malzemelerle yapılan deneylerle desteklendiğinde, öğrencilerin konuya olan ilgisini artırmaktadır. STEAM öğretim sisteminin uygulanması, öğrencilerin materyali kapsamlı bir şekilde anlamalarını sağlamakta, sanat aracılığıyla diğer derslerde akademik başarılarını geliştirmekte ve bütünleşik bilgiyi daha derinlemesine öğrenmek için etkili bir yöntem sunmaktadır. Proje ve model oluşturma sürecinde malzemelerle deneyler yapmak, sanat derslerinin ayrılmaz bir parçası olup, öğrencilere proje süreçlerini bağımsız olarak keşfetmeyi, standart dışı düşünmeyi ve yorum yapmayı öğretmektedir. Malzemelerle çalışmak ayrıca öğrencilerin bilişsel etkinliğini geliştirmeye ve proje-araştırma becerilerini kazandırmaya katkıda bulunmaktadır.

Sanat dersleri kapsamında yürütülen araştırmada, proje oluşturma sürecinde öğrencilerin araştırma becerilerinin geliştirilmesine ilişkin çeşitli çalışmalardan elde edilen fikirler analiz edilmiştir. "Araştırma" kavramı, 19. yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde pedagojik alana girmeye başlamıştır. Bu bağlamda, Amerikalı psikolog John Bruner tarafından önerilen "keşif öğrenme" kavramı özellikle dikkat çekicidir. Bruner, The Process of Education adlı çalışmasında, öğretimin amacının öğrencilerin belirli bilimsel ilkeleri ezberlemesini sağlamak değil, onları bilgiyi arama ve keşfetme sürecine aktif olarak dahil etmek olması gerektiğini vurgulamıştır.[6]

Öğretimin genel etkinliğini artırmanın temel koşullarından biri, öğrencilerin bağımsız çalışmasıdır. Bu yaklaşımda öğretmen hazır görevler sunmak yerine, öğrencileri kendi araştırmalarını yürütmeleri için yönlendirmektedir. Bu yöntemin avantajı, öğrencilerin çevrelerini yaratıcı ve bilimsel bir araştırma süreci aracılığıyla keşfetmeleri ve bu süreçte yeni bilgi ve beceriler kazanmalarıdır.

Çağdaş eğitimde önemli eğilimlerden biri pedagojik sezgisel (heuristik) yöntemlerin kullanılmasıdır. Heuristik yöntem, öğrencilerin araştırma yoluyla keşfetmelerini ve sorunlara bağımsız çözümler bulmalarını amaçlayan bir öğretim yaklaşımıdır.

Günümüzde, gelişmiş ülkelerdeki okullar, öğrencilerin araştırma becerilerini geliştirmeyi amaçlayan öğretime odaklanmaktadır.

Bu çalışma, STEAM eğitimi bağlamında 8. sınıf öğrencilerinin proje-araştırma becerilerini geliştirmeye yönelik etkili yaklaşımları belirlemeyi ve bu yaklaşımların öğrenme sürecindeki etkinliğini kanıta dayalı olarak temellendirmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın amacına ulaşmak için aşağıdaki araştırma sorusu ortaya konulmuştur: STEAM eğitim sistemi kapsamında 8. sınıf öğrencilerinin proje-araştırma becerilerini geliştirmede hangi yöntemler etkilidir?

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Materyal ve Yöntemler

Bu çalışmanın temelini oluşturan uygulamalı çalışmalar, 2023–2024 akademik yılında Çimkent'teki Nazarbayev Zekâ Okulu'nun Kimya-Biyoloji yönelimi 8. sınıf öğrencilerinin sanat derslerinde yürütülmüştür. Yatay planlama yaklaşımıyla tasarlanmış sanat müfredatı, öğrencilerin bağımsız çalışmasına olanak tanımaktadır. Ayrıca, öğretmenin bireysel, ikili ve grup stratejilerini etkin bir şekilde kullanması, çalışmaların organizasyonunu geliştirmekte ve proje oluşturma sürecinde anlamlı sonuçların elde edilmesine katkıda bulunmaktadır.

Bu çalışma, STEAM eğitimi bağlamında 8. sınıf öğrencilerinin proje-araştırma becerilerini geliştirmeye yönelik etkili yaklaşımları belirlemeyi ve bu yaklaşımların öğrenme sürecindeki etkinliğini kanıta dayalı olarak temellendirmeyi amaçlamaktadır.

Araştırma sonuçlarının kapsamlı ve karşılaştırmalı bir analizini yapmak için, genel ortaokul öğrencileri de çalışmaya dahil edildi ve özel olarak tasarlanmış bir ankete katıldılar. Bu adım, araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmayı amaçlamıştır. Anket sırasında, öğrencilerin STEAM eğitim sistemi hakkındaki ilk farkındalık düzeyleri açık uçlu sorularla değerlendirilmiştir.

İlk aşamada, on sorudan oluşan bir anket uygulanmıştır. Anket, açık uçlu soruları içermekte olup hem Google Form üzerinden hem de basılı formatta dağıtılmıştır. Çalışmanın etkinliğini sağlamak amacıyla anket, akademik yılın başında uygulanmıştır. Ankete toplam 73 öğrenci katılmıştır. Deneysel işlem sonunda tekrar anket uygulanmıştır.

İkinci aşamada, Nazarbayev Zekâ Okulu'ndaki bir matematik öğretmeni ile iş birliği yapılarak, anket sonuçlarına ve yatay ders planlamasına dayanarak STEAM eğitim sistemi ile uyumlu etkili öğretim yöntemleri belirlenmiştir. Yöntemler, her öğrencinin bireysel yetenek ve ihtiyaçlarına göre seçilmiştir. Çalışmaya dahil edilen sınıfın amacı, müfredatın "Tasarım" bölümünü kolaylaştırmak olup, özellikle ürün oluşturma sürecinde ölçek ve maliyet hesaplama becerilerini geliştirmeye yönelik görevlerin organize edilmesiyle sağlanmıştır.

Üçüncü aşamada, çalışmaya katılanlara uygulanan yöntemler ve yapılan faaliyetler ile ilgili olarak anket ve görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen geri bildirimlere dayanarak sonuçlar tanımlanmıştır.

8. sınıf öğrencilerinin öğretim sistemi çerçevesinde proje-araştırma becerilerinin oluşumunu incelemek amacıyla matematik ve sanat derslerinde bir araştırma çalışması yürütülmüştür. Ayrıca, öğretim sistemi ve proje yöntemi kavramları analiz edilmiştir. Makalenin temel araştırma sorusu, öğretim sisteminin öğrencilerin proje-araştırma yeterliklerini geliştirmedeki etkinliğine odaklanmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bulgular ve Tartışma

Araştırmadan elde edilen bulgulara bu bölümde yer verilmiş ve yorumları yapılmıştır. Öğrencilerin görüşme sorularına verdikleri cevapların analizine aşağıda yer verilmiştir.

Araştırmanın ilk anket sorusu, "STEAM kavramını ne ölçüde anlıyorsunuz?" (yanıt seçenekleri: düşük seviye, yüksek seviye), öğrencilerin STEAM anlayışını değerlendirmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu soru, STEAM sisteminin proje-araştırma becerilerini geliştirmek için öğretim sürecine entegrasyonunun etkinliğini ölçmemektedir; zira bunlar, farklı sorular gerektiren ayrı boyutlardır.

Öğrencilerin verdiği cevapların içerik analizi yapılmış, öğrencilerin hem teorik anlayışlarını hem de pratik becerilerini geliştirmek için hangi metodolojik yaklaşımların gerekli olduğu belirlenebilmiştir. Bu noktada, ders kapsamında öğrencinin aktif katılımının, pratik yaşam becerilerini geliştirmede öğretmenin etkinliğinden daha önemli olduğu vurgulanması gerektiği belirlenmiştir. Bu durum öğrencilerin aktif katılımı, proje üretimi ve araştırma süreçlerini bağımsız olarak organize edip yönetmelerini ifade etmektedir. Anket yanıtlarına göre, katılımcıların % 68,2'si "Proje oluştururken matematiksel hesaplamalara gerek yok" yanıtını vermiştir. Bu durum, sanat, doğa bilimleri ve matematiğin müfredata yeterince entegre edilmediğini göstermektedir.

Araştırmanın 2. sorusu, "Sanat dersinde matematik, biyoloji, bilgisayar bilimleri ve fizik ile bütünleştirilen derslerde hangi görevleri tamamladınız?" öğrencilerin bu derslerden elde ettikleri ön bilgi düzeyini belirlemesi amaçlamıştır.

Anket sonuçlarına göre, katılımcıların % 67,8'i diğer derslerden edindikleri bilgileri kullanarak sınıfta bir ürün oluşturabildiklerini belirtmiştir. Geri kalan % 32,2'si (11 öğrenci) sanat ile bilimi ilişkilendiremediklerini ifade etmiştir. Bu bulgu, bilgilerini gerçek yaşam durumlarına uygulama ve somut sonuçlar üretme konusunda hâlâ kendine güveni eksik olan bir öğrenci grubunun var olduğunu göstermektedir.

Anketin üçüncü sorusu: "Belirli bir projeyi tamamlamak için matematikteki bilgi ve becerilerinizin gerekli olduğunu düşünüyor musunuz? Neden?" Bu soru, içerik açısından bir önceki soru ile ilişkili olsa da, öğrencilerin matematiğe olan ilgisini değerlendirmeyi amaçlamıştır. Yanıtlar arasında, %71,6'sı formüllere göre problem çözmenin gerekliliğini vurgulamış ve matematiği "soyut" olarak tanımlamıştır.

Buna ek olarak, dördüncü soruda "Proje-araştırma becerilerinin geliştirilmesi, topluma uyum sağlamaya yardımcı olur" ifadesiyle ilgili olarak, öğrencilerin %82,3'ü katılmadıklarını belirtmiştir. Bu durum, öğrencilerin proje-araştırma becerilerinin toplumsal önemini tam olarak kavrayamadıklarını göstermektedir.

Öğrencilerin anket sorularına verdikleri cevapların analizine aşağıda yer verilmiştir.

Genel olarak, anket sorularının amacı, öğrencilerin proje-araştırma becerilerini geliştirmede etkili yöntemleri belirlemek ve bu yöntemlerin uygulamada ne ölçüde kullanıldığını incelemek olmuştur. Öğrenci görüşlerinin dağılımına tablo 1 de yer

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Öğretim Sistemi Aracılığıyla Proje-Araştırma Becerilerinin Gelişimine İlişkin Yanıtları

	Soru	Öğrencilerin cevaplarının dağılımı	
1	STEAM kavramını ne ölçüde anlıyorsunuz?	Katılımcıların %62,8'i STEAM kavramını "proje oluşturma," "analiz yapma," "bir şey tasarlama" ve "öğrencilerin tasarım becerileri kazanması" ile ilişkilendirmiştir.	Katılımcıların %37,2'si "dürüst olmak gerekirse bilmiyorum," "önemli olduğunu düşünmüyorum," "öğrenmedim" ve benzeri cevaplar vermiştir.
2	Proje tabanlı görevler, aşağıdaki becerileri geliştirmenize yardımcı oluyor mu?	Katılımcıların %60'ı "problemleri belirleme," "bilgi arama ve toplama," "bilgiyi analiz etme" ve benzeri beceriler gibi yetenekleri geliştirdiğini belirtmiştir.	Katılımcıların %40'ı "her şey, söyleyemem," "ürün oluşturma" ve benzeri cevaplar vermiştir.
3	Proje oluşturma sürecinde hangi dersin yöntemlerini en etkili buluyorsunuz?	"Fen odaklı dersler ilgi çekicidir," bunlar arasında "biyoloji," "fizik," "kimya" ve diğerleri yer almaktadır.	""Matematik," "cebir," "bilgisayar bilimleri"
4	Sanat dersinde proje çalışmaları sırasında ortaya çıkan problemleri nasıl çözüyorsunuz? Yeni çözümler bulmak için hangi yöntemleri kullanıyorsunuz?	"İnternete danışırım," "diğer derslerden edindiğim bilgileri uygularım," "sınıf arkadaşlarımla tartışırım veya öğretmene sorarım" ve benzeri yaklaşımları kullandıkları belirlenmiştir.	

Not: Elde edilen verilere dayanılarak

Anket sonuçlarına göre, öğrencilerin araştırma becerilerinin gelişim düzeyi, STEAM eğitim sistemi farkındalıkları ve bu sistemin kendi yaşamlarıyla ilişkisini anlama seviyeleri farklı düzeylerde değişiklik göstermektedir. Yanıtlar, öğrencilerin proje-araştırma becerileri ve STEAM öğretim sistemi konusunda belirli bir aşinalığa sahip

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

olduğunu göstermektedir. Ancak, katılımcıların yaklaşık %30–40'ı bu kavramlarla aşina olmadıklarını ifade etmiştir.

Bu bulgu, STEAM sistemi ve proje-araştırma yöntemlerinin genel eğitim kurumlarında yaygınlaştırılmasının hâlâ yetersiz olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, bazı öğrenciler arasındaki sınırlı anlayış, okul dersleri arasında bütünleşik öğretimin henüz tam olarak uygulanmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak, araştırma bulguları, STEAM eğitim sistemini tanıtırken öğrencilerin başlangıç farkındalık seviyelerinin dikkate alınmasının ve proje-araştırma becerilerini geliştirmeye yönelik metodolojik çalışmaların sistematik olarak uygulanmasının önemini vurgulamaktadır. Bu bulgular temel alınarak, öğretim sürecinde ele alınan konularla ilgili beceri geliştirme planı oluşturulmuştur. Beceri planına tablo 2 yer verilmiştir.

Tablo 2. İşlenen Konulara Dayalı Becerilerin Geliştirilmesi Planı

Beceriler	Çalışma Türü	Beklenen Sonuçlar
Problemin Belirlenmesi, Analizi ve Hipotez Oluşturma	Problemleri bireysel, ikili ve grup hâlinde belirleme, araştırma ve analiz etme; ayrıca tahminlerde bulunma.	Konuyu bağımsız olarak anlama
Hedef Belirleme ve Planlama	Ortaya çıkan problemi çözmek için hedefleri belirleme ve buna göre planlama	Her türlü problemi çözmeye hazırlıklı olma
Veri Sentezi	İncelenen konunun kapsamını belirleme ve toplanan verileri sentezleme	İlgili kaynak materyallerin etkili şekilde kullanımı
Analiz ve Yorumlama	Toplanan verileri sınıflandırma, analiz etme ve değerlendirme; ayrıca araştırmanın amacına uygun çözümleri göz önünde bulundurma	Eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek ve kazanmak
Proje Modelleme ve Uygulama	Belirlenen hedef doğrultusunda bir proje veya model tasarlamak için öğrenciler, sürecin her adımını—işlem planı	Tasarım sürecinde yaratıcı yetenekleri geliştirme

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

	geliştirmekten son ürünün tamamlanmasına kadar— analiz ederler.	
Sonuçları analiz etme ve sonuç çıkarma	Proje geliştirme süreci sırasında ortaya çıkan sapmaları belirleme ve sonuçları analiz etme	Kendi eylemlerini eleştirel bir şekilde değerlendirme ve geliştirme yollarını düşünme

Öğretim sistemi aracılığıyla proje-araştırma becerilerinin geliştirilmesinde "Tasarım Yöntemi" ve "Patch ve Mantık" yöntemi seçilmiştir; çünkü bu yaklaşımlar öğrencilerin bağımsız çalışmasına olanak tanır ve özgür düşünmeyi teşvik eder. Mevcut eğitim sisteminde tasarım yöntemi ve bütünleşik öğretim yaklaşımları, öğrencilerin yaratıcı yeteneklerini ve araştırma becerilerini geliştirecek şekilde tasarlanmıştır. "Tasarım Yöntemi" ve "Patchwork ve Mantık" yöntemlerinin kullanımıyla dersler arasında tematik bağlantılar kurulmakta ve öğrencilerin teorik bilgileri pratik deneyimle bütünleştirme fırsatı sağlanmaktadır.

Çalışma sırasında hem "Tasarım Yöntemi" hem de "Patchwork ve Mantık" yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemler aracılığıyla, ürün boyutlarına göre maliyet hesaplama gibi matematikle bağlantılı görevler verilmiştir. Öğrenciler, oluşturdukları ürünlere olan talebi belirlemek için araştırmalar yapmış ve hem materyalleri hem de teorik verileri bağımsız olarak analiz etmiştir. Sonuç olarak, tasarım modelleri geliştirilmiş ve öğrenciler projelerini bireysel, ikili ve grup çalışma stratejilerine uygun olarak gerçekleştirmiştir.

Bu yöntemlerin uygulanması, öğrencilerin bağımsız çalışma becerilerinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, proje geliştirme aşamasında öğrenciler fikir alışverişinde bulunmuş, iş birliği bağlantıları kurmuş ve ortak karar vermeyi öğrenmişlerdir. Geri bildirim alışverişi kültürü desteklenmiş ve öğrenme süreci boyunca iletişim becerileri geliştirilmiş ve güçlendirilmiştir.

Araştırma sonuçları, "Tasarım Yöntemi"nin yalnızca öğrencileri ürün oluşturma sürecinde yönlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda sosyal ve mesleki açıdan önemli becerileri geliştirdiğini göstermektedir. 19. yüzyılda ABD pedagojisinde tanıtılan bu yöntem, günümüzde hâlâ STEAM eğitim sistemi kapsamında öğrencilerin yaratıcı ve araştırma becerilerini geliştirmek için etkili bir araç olarak kullanılmaktadır.[14]

Araştırma, proje tabanlı etkinliklere dayalı olarak yürütülmüş ve öğrencilerin becerilerini geliştirmeyi amaçlamıştır. Proje süresince öğrenciler, öğretmenin rehberliğinde önceden belirlenmiş becerileri kazanmışlardır. Matematik öğretmeni ile iş birliği içinde yürütülen süreçte, öğrencilerin faaliyetleri sistematik olarak değerlendirilmiş ve her dersin akademik başarıları dikkatle izlenmiştir.

Değerlendirme sırasında öğrencilerin akademik dürüstlüğüne özel önem verilmiş ve bunun için özel olarak tasarlanmış bir "Öğretmen Değerlendirme Formu"

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kullanılmıştır. Bu form, öğrencilerin her dersteki faaliyetlerini izlemeye olanak sağlamış ve değerlendirme için objektif bir temel sunmuştur. Her dersin sonunda öğrencilerden geri bildirim toplanmış ve çalışmanın sonunda ek bir anket uygulanmıştır.

Anket, Padlet.com platformu aracılığıyla düzenlenmiş olup, öğrenciler telefonlarındaki QR kodu kullanarak açık uçlu sorulara yanıt vermiştir. Bu yaklaşım, araştırma etkinliklerine aktif katılımı kolaylaştırmış, öğrencilerin görüşlerini ifade etmelerini teşvik etmiş ve sürece anlamlı katkıda bulunmalarını sağlamıştır.

Bu yaklaşım, öğrencilerin sadece görüşlerini açıkça ifade etmelerini ve soruları yanıtlamalarını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda yansıtma (refleksiyon) becerilerini geliştirmelerine de olanak tanımıştır. Öğretmenler için ise bu yöntem, anket sonuçlarını analiz etme, sınıf süreçlerini izleme ve gelecekteki araştırma ve öğretim uygulamalarında iyileştirme alanlarını öngörme konusunda rehberlik sağlamıştır. Anket, bir açık uçlu soru ve bir Likert ölçeğine dayalı sorudan oluşmaktaydı:

Ders sırasında uygulanan yöntemler sizin için ne kadar faydalıydı?

.

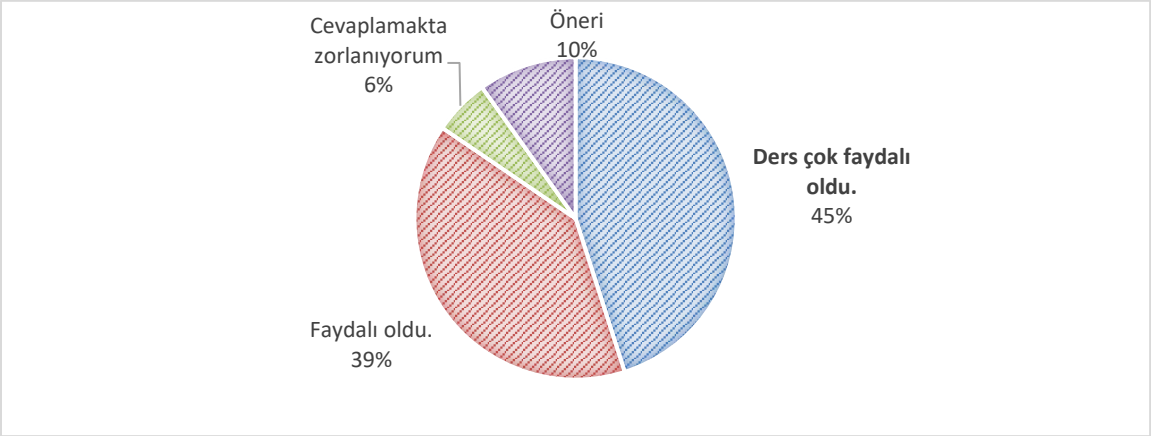

Şekil 1. Yürütülen Araştırma Sürecinin Etkinliği

Çalışmanın sonunda toplanan yanıtlar, öğrencilerin %84'ünün dersleri faydalı bulduğunu göstermiştir. Ancak, iki öğrenci belirli görevlerin karmaşıklığı nedeniyle yanıt vermekte zorlandıklarını belirtmiştir. Ayrıca, altı öğrenci gelecekteki iyileştirmeler için dikkate alınması gereken öneriler sunmuştur (çoklu yanıt seçenekleri sunulmuştur).

Öğrenci 1:

"Matematik ile sanat arasındaki bağlantının bu kadar güçlü olabileceğini hiç

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

düşünmemiştim. Dersden gerçekten çok keyif aldım. Özellikle çevremdeki herhangi bir nesnenin ölçülerini almak ve malzeme tüketimini bağımsız olarak hesaplamak çok ilgi çekiciydi. En iyi kısmı, hesaplamaları çözmenin hiç sıkıcı gelmemesiydi. Nesneye bağlı olarak matematiksel desenleri uygulayarak malzeme maliyetini hızlı bir şekilde belirleyebildim."

Öğrenci 2:

"Proje-araştırma becerilerini daha önce farklı şekilde anlıyordum. Şimdi bu becerilerin yalnızca sınıfta değil, gerçek yaşamda da gerekli olduğunu fark ettim."

Öğrenci 3:

"Bir proje oluşturmayı çok sevdim. Çevremizdeki herhangi bir nesneyi üretmek için ne kadar çaba, hesaplama ve eleştirel düşünme gerektiğini anlamaya başladım. Kendi ürünümü tasarlarken asla yalnız çalışıyormuş gibi hissetmedim. Eğer bir çözüm bulamazsam, bunu grup ile tartışmaya götürebileceğimi biliyordum. İlk başta hiçbir şey anlamıyordum, ancak son ürünü gördüğümde emeğimin boşa gitmediğini fark ettim.

Araştırma süreci boyunca matematik öğretmeni, kritik bir arkadaş rolünde bulunmuş ve dış gözlem gerçekleştirmiştir. Kendi yansımalarına göre, bu deneyim ona "öğrencilerini tamamen farklı bir bakış açısıyla görme" olanağı sağlamıştır. Daha önce içe dönük olan öğrenciler, artan katılım ve açıklık göstermiş, bu durum öğretmen üzerinde güçlü bir etki bırakmıştır. Öğretmen ayrıca, yatay planlama ve tematik olarak bütünleşmiş derslerin önemini bir kez daha vurgulamıştır. Son derste, yanıtların anında ekranda görüntülendiği elektronik anket kullanımı, şeffaflık ve açıklık sağlayan yeni bir uygulama olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç

Anketten elde edilen sonuçlarına göre, öğrencilerin yanıtlarından öğretmenin hâlâ öğrenme sürecinde baskın bir rol oynadığı, öğrencilere tam özerklik ve bağımsızlık tanınmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca, katılımcıların bir kısmı STEAM eğitim sistemi kavramına aşina olmasına rağmen, çoğu öğrencinin bu kavramın gerçek yaşam bağlamındaki pratik önemini tam olarak anlamadığı belirlenmiştir.

Bu öğretim sistemi çerçevesinde, Proje Yöntemi, Entegre Öğretim Yöntemi ve Patchwork ve Mantık stratejilerinin kullanımı, öğrencilere projeler tasarlama, görevleri adım adım tamamlama ve fen ve sanat dersleri arasında anlamlı bağlantılar kurma fırsatları sağlamıştır. Öğrencilerin yüksek ilgisi ve artan talebi doğrultusunda, sınıf için "STEAM–ART" adlı bir sabah zenginleştirme kursu düzenlenmiştir. Bu kursta öğrenciler, uygulamalı deneyler gerçekleştirmiş ve kurs sonunda verdikleri geri bildirimlere göre bilimsel kavramlara daha derin bir şekilde maruz kalmış, mekânsal akıl yürütmelerini geliştirmiş ve kompozisyon ilkelerinden yapı malzemelerinin yapısal özelliklerine kadar çeşitli keşifler yapmışlardır.

Öğrencilerin geri bildirimlerinde, fen ve sanatın entegrasyonunun onları yeni fikirler keşfetmeye, yaratıcılık için çaba göstermeye ve hata yapma korkusunu aşmaya teşvik

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ettiği de vurgulanmıştır. Çalışmanın bulguları, STEAM tabanlı öğretim yöntemlerinin etkinliğini doğrulamış ve bu yöntemlerin öğrencilerin derse katılımı ile yaratıcı becerilerinin gelişimi üzerindeki olumlu etkisini göstermiştir.

Toplumda, sanat ve el sanatları dersleri genellikle yalnızca doğayı betimlemek veya görsel temsil oluşturmakla sınırlı olarak algılanmaktadır. Ancak, STEAM tabanlı bütünleşik öğretim, öğrencilere bilimsel keşifler yapma, yenilikçi kavramlar tasarlama ve topluma fayda sağlayabilecek modeller geliştirme olanağı sunmaktadır. Bu bağlamda, öğrencilerin fen bilimlerine olan ilgisinin artışı ve sanatsal ile bilimsel düşünceyi birleştirme becerisi, doğrudan öğretmenin açıklamaları, rehberliği ve öğretim stratejileri ile etkilenmektedir.

Araştırma sonuçları, okul öğrencilerinde proje-araştırma becerilerinin geliştirilmesinin yalnızca öğrenciler için değil, aynı zamanda ebeveynler ve öğretmenler için de önemli olduğunu göstermektedir. İyi geliştirilmiş proje-araştırma becerilerine sahip bir öğrenci, toplumda yerini bulabilecek bağımsız ve sorumlu bir birey hâline gelmektedir.

Pratik çalışmalar sırasında uygulanan yöntemler, öğrencilerin bilişsel katılımını artırmada ve yaratıcı yeteneklerini geliştirmede etkili olmuştur. Ancak anket sonuçları, bazı durumlarda öğrencilere tam özgürlük tanınmadığını göstermiş, bu durum geleneksel öğretim yaklaşımlarının hâlâ baskın olduğunu ortaya koymuştur. Akademisyenler, proje-araştırma becerilerinin geliştirilmesini geniş ölçüde incelemiş olsalar da, fen bilimleri ile sanat ve görsel sanat eğitiminin bütünleştirilerek araştırma yeteneklerinin geliştirilmesine odaklanan çalışmaların eksikliği dikkat çekmektedir.

Öneriler:

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlara göre aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur;

- Proje-araştırma becerilerinin geliştirmeye yönelik etkili yöntemlerin STEAM eğitim sistemi çerçevesinde sanat ve görsel sanat derslerinin müfredatına entegre edilmelidir.
- Öğrencilerin gelecekteki sosyal uyumlarını ve kariyer seçimlerini desteklemek amacıyla kişisel özerklik ve işlevsel okuryazarlığı geliştirmeye yönelik metodolojik yaklaşımları iyileştirilmelidir.
- Yapılacak proje çalışmalarında proje-araştırma becerilerinin geliştirilmesine yönelik özel bir müfredat hazırlanmalı ve hem kontrol hem de deney gruplarında test edilmelidir.
- Öğretmenlerin, öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini desteklemeleri ve araştırma girişimlerini teşvik etmeleri için olanaklar sağlanmalıdır.
- Öğrencilerin araştırma faaliyetlerini desteklemek amacıyla velileri sürece dahil ederek okul-aile iş birliği güçlendirilmelidir.

Kaynaklar

1. Poshaev, D. K. (2014). *Bolashaq mūğalimderdiñ aqparattyq madenieti: qalyptastyru teoriasy, ädisnamasy jäne praktikasy* [Geleceğin öğretmenlerinin bilgi kültürü: Teori, metodoloji ve uygulama]. Shymkent.

2. Poshaev, D. K., Kemelbekova, G., & Adyrbekova, G. (2006). *Beımdik bilim beru – zaman talaby* [Uyarlanabilir eğitim: Zamanın gerekliliği]. In *Beımdik oqytu: täjiribe, mäseleleri, keleshegi* (ss. 55–59). Taraz: TMPI.

3. Aldambergenova, G. T., & Shyntaeva, R. Zh. (2019). Öğrencilerin araştırma yeterliklerinin geliştirilme süreci. *Kazakh National Women's Pedagogical University Bülteni*, (4), 184–190.

4. Alipina, K. B., & Kitapbaeva, A. A. (2023). Öğrenciler arasında bilimsel-araştırma yeterliklerinin oluşumu. *Yasawi Üniversitesi Bülteni*, 4(130), 344–360. https://doi.org/10.47526/2023-4/2664-0686.28

5. Akt: Amanova, A. K., Butabayeva, L. A., Abayeva, G. A., Umirbekova, A. N., Abildina, S. K., & Makhmetova, A. A. (2025). Okullarda STEAM eğitiminin uygulanmasına ilişkin sistematik bir inceleme. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*. https://doi.org/10.29333/ejmste/15894

6. Chappell, K., Hetherington, L., Juillard, S., Aguirre, C., & Duca, E. (2025). Etkili STEAM eğitimi için bir çerçeve: Karmaşık sorunlara yanıt veren pedagojiler. *ScienceDirect*. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666374025000391

7. Akt: Yim, I. H. Y., Su, J., & Wegerif, R. (2024). İlkokullarda STEAM uygulamaları ve araştırmaları: Sistematik bir literatür incelemesi. *Research in Science & Technological Education*. https://doi.org/10.1080/02635143.2024.2440424

8. Dewey, J. (2024). *Art as experience* (Rusça baskı). Moskova: RANEPA. (Elektronik kaynak)

9. Vygotsky, L. (2024). *Psikhologiya razvitiya rebenka* [Çocuk gelişimi psikolojisi]. Moskova: Eksmo. (Elektronik kaynak)

10. Papert, S. (1989). *Mindstorms: Children, computers, and powerful ideas* (Rusça baskı: *Perevorot v soznanii*). Moskova: Pedagogika. (Elektronik kaynak)

11. Tazhibaev, T. (1999). *Zhalpy psikhologia* [Genel psikoloji]. Almatı: KazMU.

12. Namazbayeva, Zh. Y. (2006). *Zhalpy psikhologia* [Genel psikoloji]. Almatı.

13. Poshaev, D. K. (2025). *Ğylymi-pedagogikalyq zertteu negizderi* [Bilimsel-pedagojik araştırma temelleri]. Almatı: Otan Publishing.

14. Akt: Yakman, G. (2008). STEAM education: An integrated approach to learning. STEM Education Conference Proceedings, 1–12.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

References

Poshaev D.Қ. Bolashaқ mұғalimderdiң aқparatty`қ mədenieti: қaly`ptasty`ru teoriyasy`, ədisnamasy` zhəne praktikasy`. Monografiya. /D.Қ. Poshaev- Shy`mkent, 2014 – 186 b.- monografiya

Poshaev D. Қ., Kemelbekova G., Ady`rbekova G. Bejimdik bilim beru- zaman talaby`. //Bejimdik oқy`tu: təzhiribe, məseleleri, keleshegi. Taraz. TMPI 2006 –B.55-59b - Respublikaly`қ ғy`ly`mi-pedagogikaly`қ konferenciya eңbekteri.

Aldambergenova G.T., Shy`ntaeva R.Zh. Bilim alushy`lardy`ң zertteushilik qұzy`rettiliginiң damu үderisi //Vestnik Kazaxskogo nacional`nogo zhenskogo pedagogicheskogo universiteta. – 2019. – №. 4. – S. 184-190. - zhurnal`naya stat`ya

Alipina K.B., Kitapbaeva A.A. Bilim alushy`lardy`ң ғy`ly`mi-zertteu qұzy`rettiliginiң қaly`ptasty`ru // Yasaui universitetiniң xabarshy`sy`. – 2023. – №4 (130). – B.344–360. https://doi.org/10.47526/2023-4/2664-0686.28 - zhurnal`naya stat`ya

Abdumazhitova, S. A INNOVACIONNAYa (2023). S. STEAM-TEXNOLOGIYa KAK DEYaTELЬNOSTЬ DOShKOLЬNOJ OBRAZOVATELЬNOJ ORGANIZACII. Innovations in Technology and Science Education, 2(8), 429-442. - zhurnal`naya stat`ya

Svadkovskij I.F. Sushhnost` Dal`ton-plana. / Issledovatel`skaya rabota shkol`nikov //Nauchno-metodicheskij i informacionno-publicisticheskij zhurnal. - 2003. -No1- s.34-46. - zhurnal`naya stat`ya

Dzhon D`yui. Iskusstva kak opy`t. M.: RANXiGS RF, 2024- 530 s.- e`lektronny`j resurs

Vy`gotskij L. Psixologiya razvitiya rebenka M.: Izd-vo E`ksmo, 2024,- 512 s.- e`lektronny`j resurs

Sejmur Pejpert. Perevorot v soznanii: Deti, komp`yuter i plodotvorny`e idej. M.: Pedagogika. 1989 -264 s. - e`lektronny`j resurs

Təzhibaev. Zhalpy` psixologiya: Oқu құraly`/ T.Təzhibaev -Almaty`, ҚazMu,1999- 240 b.- oқu құraly`

Namazbaeva Zh.Y`. Zhalpy` psixologiya[Tekst]: Oқuly`қ / Zh.Y`. Namazbaeva – Almaty`, 2006 -295 b.- oқuly`қ

Poshaev D. Қ. Ғy`ly`mi - pedagogikaly`қ zertteu negizderi. Oқu құraly`. – Almaty`: «Otan» baspasy`, 2025, - 185 b.- oқu құraly`

Akt: Yakman, G. (2008). STEAM education: An integrated approach to learning. STEM Education Conference Proceedings, 1–12.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

DEYIMLERI ÖĞRETMEK IÇIN OYUN YÖNTEMLERININ ETNOLINGUISTIK OLANAKLARI

D.Zh.Arynbayeva[1]
[1]U.Zhanibekov Güney Kazakistan Pedagoji Üniversitesi,
Kazakistan Cumhuriyeti, Çimkent
dildagul.aryn@mail.ru
ORCID ID:https://orcid.org/0009-0003-9468-1176

Yücel Gelişli[2]
[2]Gazi Üniversitesi, Türkiye Cumhuriyeti, Ankara
gelisli@gazi.edu.tr
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2816-3621

N.S.Halikova[3]
[3]U.Zhanibekov Güney Kazakistan Pedagoji Üniversitesi,
Kazakistan Cumhuriyeti, Çimkent
khalikova_nurila1976@mail.ru
ORCID ID:https://orcid.org/0000-0002-1360-0131

ÖZET

Bu çalışma, etnolinguistik bir perspektiften deyimsel birimlerin öğretiminde oyun temelli teknolojilerin kullanımına ilişkin metodolojik olanakları kapsamlı biçimde incelemektedir. Araştırmanın güncelliği, dil öğelerinin ulusal-kültürel içeriğini öğrenmede modern pedagojik yaklaşımların belirlenmesiyle açıklanır. Yazar, oyun yöntemlerinin deyimlerin örtük anlamlarının kavratılmasındaki bilişsel işlevine ve bu birimlerin ulusal dünya görüşündeki kültürel-konseptüel yerine özel olarak dikkat yöneltmektedir.Çalışmanın temel amacı, deyimlere alt metin ve kültürel bileşenlerin kavranmasında farklı oyun biçimlerinin uygulanabilirliğini ortaya koymak ve bu yöntemleri öğretim sürecine uyarlanabilecek etkili modeller çerçevesinde tanımlamaktır. Araştırmada çeşitli oyun türleri – bilgi yarışmaları, ikili rekabet etkinlikleri, rol oynama uygulamaları, eşleştirme görevleri ve mobil uygulamalara dayalı alıştırmalar – değerlendirilmiş ve bunların ders süreçlerinde kullanılmasına yönelik özgün pedagojik modeller önerilmiştir.

Öğrencilerle gerçekleştirilen anket çalışmasının sonuçları, oyunlaştırılmış öğrenmeye yönelik yüksek seviyede ilgi olduğunu ortaya koymuştur. Bulgulara göre, oyun temelli etkinlikler deyimlerin algılanmasını ve anlamlandırılmasını önemli ölçüde kolaylaştırmakta; ayrıca, bu teknolojilerin etnolinguistik içerik edinimi üzerinde hem motivasyonel hem de bilişsel düzeyde belirgin bir etkisi bulunmaktadır.Araştırma sonucunda, deyimlerin ulusal dünya görüşüyle bağlantılı olarak içselleştirilmesini destekleyen etkili yöntemler sistemleştirilmiş ve eğitim uygulamalarına dâhil edilebilecek nitelikteki metodolojik öneriler bütüncül bir biçimde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: deyimler, dilsel birlik, etnolinguistik, oyun teknolojileri, öğretim yöntemleri, ulusal kültür.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GİRİŞ

Günümüzde eğitim sisteminde ulusal değerlerin korunması ile dil öğretiminde modern yöntem ve tekniklerin etkin biçimde uygulanması, zamanın dayattığı temel gerekliliklerden biri hâline gelmiştir. Dilsel ve etnokültürel yeterliliğin eşzamanlı gelişimini destekleyen en önemli araçlardan biri, dilin kültürel ve ulusal kimliğini yansıtan deyim birimlerinin öğretimidir. Deyimler, yalnızca dilsel bir ifade kalıbı olmanın ötesinde; bir toplumun dünya görüşünü, zihniyet yapısını ve kültürel hafızasını taşıyan özgün bir göstergebilimsel sistem olarak değerlendirilmelidir. Nitekim Kazak araştırmacı K. Zhumasheva da deyimlerin «yalnızca dilsel bir olgu değil, aynı zamanda ulusal kültürü ve kuşaklar arası aktarılan kültürel hafızayı taşıyan sosyo-kültürel bir araç» olduğunu özellikle vurgular (Zhumasheva, K. vb.2025).

Son yıllarda Kazak dili deyimlerinin öğretiminde klasik yöntemlerin yanı sıra oyun temelli teknolojilere yönelik ilginin belirgin biçimde arttığı görülmektedir. Oyun, öğrencilerin öğrenme sürecine duygusal ve bilişsel açıdan daha aktif katılımını sağlayarak dil materyalinin daha derin, hızlı ve kalıcı biçimde edinilmesine katkıda bulunan etkili bir pedagojik araçtır. Deyimlerin etnolinguistik içeriği ile oyun teknolojilerinin birleşimi, öğrencilerin dile yönelik motivasyonunu artırmakta, ulusal kültür ve düşünce sistemine dair bilişsel ufuklarını genişletmekte ve bu nedenle günümüz eğitim bağlamında büyük bir önem taşımaktadır. Zira deyimler, halkın tarihsel deneyimlerini, inançlarını, gelenek ve göreneklerini, manevi ve kültürel değerlerini yansıtan zengin bir kültürel arka planda oluşmaktadır.

Bu çerçevede, modern Kazak dili öğretiminde deyimlerin etnolinguistik potansiyelini ortaya çıkaracak oyun temelli yöntemlerin sistemleştirilmesi ve pedagojik açıdan işlevsel modellerinin geliştirilmesi, güncel eğitim biliminin önemli gereksinimlerinden biridir.

Bu çalışmanın amacı, Kazak dili deyimlerinin öğrenilmesinde oyun teknolojilerinin kullanım alanlarını belirlemek, bu yöntemlerin etnolinguistik açıdan taşıdığı potansiyeli bilimsel düzlemde incelemek ve uygulamaya dönük etkili öğretim modelleri geliştirmektir. Araştırma kapsamında deyimlerin kavramsal niteliği ve kültürel-ulusal temelleri açıklanmakta; oyun yöntemlerinin didaktik özellikleri değerlendirilmektedir. Çeşitli oyun türlerinin deyim öğretimindeki verimliliğine ilişkin metodolojik öneriler sunulmakta, uygulama sonuçları analiz edilmekte ve eğitim sürecine entegrasyonuna yönelik bilimsel-pedagojik öneriler geliştirilmektedir.

Eğitim teknolojilerinin modernizasyonu, özellikle oyun temelli uygulamaların sisteme dâhil edilmesi, öğrencilerin öğrenme sürecindeki etkinliğini artıran, derse ilgiyi yükselten ve bilgi ediniminin niteliğini güçlendiren önemli bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir. Oyun türleri aracılığıyla deyim öğretimi, öğrencilerin söz varlığını genişletmekle kalmamakta; ulusal kültüre yönelik ilgi ve farkındalığı da artırmakta, öğrenilen dil materyalinin uzun süreli bellekte daha sağlam biçimde yer edinmesini sağlamaktadır.

Oyun teknolojileri, öğrenme sürecinde bilgi, beceri ve yetkinlikleri geliştirmek amacıyla oyun unsurlarından ya da tamamlayıcı oyun biçimlerinden yararlanan yöntem ve tekniklerin bütününü ifade eder. Bu teknolojiler, öğrencilerin bilişsel etkinliğini yükseltir, eğitim materyallerinin kavranmasını kolaylaştırır ve ders sürecini duygusal açıdan daha çekici hâle getirir.

Kazak deyimlerinin öğretiminde etnolinguistik ve kültürel temellere dayanmak ise, dil ve biliş arasındaki bağlantının daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlar. Çünkü deyimler, yalnızca belirli kalıplaşmış söz birimleri değil, aynı zamanda milletin tarihî hafızasını, değer

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sistemini ve kültürel dünyagörüşünü yansıtan çok katmanlı yapılardır. Bu nedenle deyimlerin doğası, anlam oluşturma işlevleri ile bilişsel ve ulusal-kültürel önemleri, farklı araştırmacılar tarafından ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.

Nitekim Yusupova ve arkadaşları, deyimlerin kültürel bağlamla sıkı şekilde ilişkili olduğunu vurgulayarak şu sonuca ulaşır: «Idioms are deeply rooted in cultural contexts; their learning requires not only grammatical competence but also an understanding of the social and cultural values, historical experiences, and shared knowledge of the community to which the language belongs» (Yusupova, F. Kh., vb. 2025). Bu bulgu, deyim öğretiminde kültürel arka planın kaçınılmaz bir unsur olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla Kazak deyimlerinin öğretimine oyun temelli yaklaşımların entegrasyonu, hem öğrencinin bilişsel katılımını artırmakta hem de etnolinguistik açıdan köklü olan kültürel anlam katmanlarının daha etkili biçimde kavranmasına imkân sağlamaktadır.

Rus dilbiliminde deyim araştırmaları, uzun yıllara dayanan bilimsel gelenek içerisinde birçok seçkin araştırmacının çalışmalarıyla kapsamlı biçimde gelişmiştir. Bu alanda temel kabul edilen klasik incelemelerden biri V. V. Vinogradov'un «Kurgunun Dili Üzerine» başlıklı çalışmasıdır. Vinogradov, sanat metinlerinde kullanılan deyimsel birimlerin işlevsel özelliklerini, imge oluşturmadaki rollerini ve biçim–anlam ilişkilerini derinlemesine analiz etmiştir. N. M. Şanskiy ise «Modern Rus Dilinin Deyimi» adlı eserinde Rus deyimlerinin teorik esaslarını sistemleştirerek deyim türlerinin sınıflandırılmasına önemli katkılar sağlamıştır.

V. P. Jukov'un «Rus Deyimleri» çalışması, sabit deyimsel yapıların hem anlamsal hem de yapısal özelliklerini ayrıntılı biçimde tanımlayan başlıca kaynaklardan biridir. M. T. Telenkova'nın «Rus Dilinin Seyri: Deyim Bilimi» adlı eserinde ise deyimlerin öğretim yöntemleri merkeze alınmış, deyimsel birimlerin dil sistemi içindeki yeri pedagojik açıdan değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, V. L. Arkhangelskiy «Rus Deyimbilimi» adlı araştırmasında deyimlerin oluşum süreçlerini, gelişme yasallıklarını ve sistemsel bütünlüğünü bilimsel temelde açıklamıştır.

Söz konusu klasik araştırmaları izleyen dönemde, deyim bilimine yeni yöntemsel yaklaşımlar kazandıran bilim insanları ortaya çıkmıştır. A. V. Kunin, karşılaştırmalı deyim araştırmalarının kuramsal temelini geliştirmiş ve deyimsel sözlükçülüğe önemli katkılar sunmuştur. V. N. Teliya, deyimlerin kültürel–ulusal niteliğini ortaya koyarak onların anlamsal, pragmatik ve kültürel yönlerini incelemiştir. E. A. Bryzgunova deyimlerin tonlama özelliklerini ve etkileyici işlevlerini araştırmış; A. N. Baranov bilişsel ve söylemsel açıdan deyimbilimi derinleştirmiştir. D. O. Dobrovolskiy ise günümüz bilişsel deyim araştırmalarının uluslararası düzeyde tanınan öncü isimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca E. F. Arsenyeva, iki dilli deyim sözlükleri ve çeviri kuramı bağlamındaki çalışmalarıyla dikkat çekmektedir.

Kazak dilbiliminde deyimlerin sistemli biçimde incelenmesi ise ilk defa İ. Kenesbaev tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacının «Kazak Dilinin Deyimsel Sözlüğü» (Kenesbaev, I. 1977) başta olmak üzere diğer eserleri, Kazak deyimlerinin anlam özelliklerini derleme, sınıflandırma ve analiz etme bakımından büyük bilimsel değer taşımaktadır. A. Kaydar, E. Janpeisov, Ş. Kurmanbayev, J. Mankeeva, G. Smagulova ve R. Avakova gibi bilim insanları, Kazak deyimlerinin etnolinguistik yönlerini inceleyerek onların ulusal dünya görüşündeki yerini kapsamlı biçimde ortaya çıkarmışlardır. G. Smagulova'nın «Kazak Deyimleri: Dilsel Paradigmada» (Smagulova, G. N. 2020) çalışması, deyimleri yalnızca dilsel bir olgu olarak değil, aynı zamanda kültürel–manevi bir kod sistemi olarak ele almaktadır. J. Mankeeva'nın

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

«Kazak Dilindeki Etnokültürel Adların Bilişsel Temeli» (Mankeeva, Zh., 2004) adlı eserinde ise deyimsel yapıların ulusal dil kolektifinin bilişsel modeli olarak taşıdığı işlevsel potansiyel belirginleştirilmiştir.

Deyim öğretim metodolojisi bağlamında G. K. Kosımova ve S. R. Rahmetova'nın çalışmaları özel bir yere sahiptir. Araştırmacılar, okul ve üniversite kademelerinde deyim ediniminin sözvarlığı, üslup ve anlam örgüsü bakımından hangi yöntemlerle daha etkili gerçekleştirilebileceğini incelemiş; uygulamada kullanılan özgül metodik yaklaşımları sistematize etmişlerdir (Rakhmetova, G. K.,2011). Bu çalışmalar, teorik bilgiyi öğretim pratiğiyle bütünleştiren önemli bir kaynak niteliğindedir.

Z. H. Saidova ve S. H. Turganbayeva'nın araştırmaları ise yenilikçi pedagojik teknolojilerin – özellikle oyunlaştırma, proje yöntemi ve iletişim temelli tekniklerin – deyim öğretiminde ne ölçüde etkili olduğunu deneysel veriler ışığında kanıtlamaktadır (Saidova Z.H.,2021). Bu teknolojilerin öğrencilerin dilsel etkinliğini artırdığı, deyimlerin anlam yapısını daha derin kavramalarını sağladığı ve konuşma becerilerinde aktif kullanımını geliştirdiği ortaya konmuştur.

Deyim öğretiminde oyun teknolojilerinin etkinliğini temellendiren teorik çerçeve, N. A. Passov'un iletişimsel yaklaşım ilkeleri (Passov, E.I.,1991), I. L. Bim'in yabancı dil öğretim kuramları ve V. G. Belyaev'in kültürlerarası eğitim konsepti (Bım, I.L.,2001) doğrultusunda şekillenmektedir.

Günümüzde oyun teknolojileri, eğitim sürecine modern ve yenilikçi bir yaklaşım kazandırdığı için yabancı araştırmacıların dikkatini yoğun bir şekilde çekmektedir. Hem kuramsal hem de uygulamalı çalışmalarda, oyun öğelerinin ders ortamına entegrasyonunun öğrencilerin öğrenme motivasyonunu ve derse katılımını artırmada güçlü bir araç olduğu sıkça vurgulanmaktadır. Nitekim S. Dichev ve D. Dicheva'nın «Oyun Teknolojisine Dayalı Öğrenme: Bilinenler, Neden Önemli Olduğu ve Hâlâ Belirsiz Kalan Yönler – Eleştirel Bir Değerlendirme» başlıklı çalışmalarında, oyun temelli yaklaşımların eğitim biliminde hızla gelişen bir yönelim oluşturduğu belirtilmektedir (Dichev, C.,vb.,2017). Benzer biçimde Katie Seaborn ve Deborah Fels, «Teori ve Uygulamada Oyunlaştırma: Bir İnceleme» adlı araştırmalarında insan-bilgisayar etkileşimine dayalı öğretim süreçlerinin kuramsal ve yöntemsel boyutlarını ayrıntılı şekilde ele almaktadır (Seaborn K.,vb.,2015).

Kazak deyimlerinin öğretim metodolojisini temellendirirken, deyimlerin hem etnolinguistik hem de bilişsel-kültürel çağrışımları barındıran dilsel kodlar olarak ele alınmasını savunan bu araştırmacıların yaklaşımlarından yararlanılmıştır. Rus dilbilimciler V. V. Vinogradov ve N. M. Shansky deyimleri anlamsal bütünlük ve yapısal özellikleri bakımından değerlendirirken, Kazak bilim insanları bu unsurları etnodilbilimsel bakış açısıyla daha da derinleştirmektedir. Bu kuramsal bulgular doğrultusunda, deyim öğretiminde öğrenenin dilsel, sosyal ve kültürlerarası yeterliklerini geliştirmeyi hedefleyen oyun tabanlı yöntemler önemli bir pedagojik araç olarak önerilmektedir.

Oyun temelli teknolojiler yalnızca psikoloji ve pedagoji alanlarında değil, dil öğretimi disiplininde de özel bir değer taşımaktadır. Bu alandaki araştırmalar, oyunun bireyin kişisel gelişimine katkısını, öğrenme sürecindeki etkililiğini ve öğrencilerin bilişsel etkinliklerini artırmadaki rolünü ortaya koymaktadır. A. Ş. Smailova'nın «Kazak Dilini Öğretmede Etkili Bir Yöntem Olarak Oyun» adlı çalışması, oyun öğelerinin Kazak dilinin benimsenmesindeki yerini detaylı biçimde incelemektedir (Smailova, A. Ş.,vb,2022). Araştırma, oyun temelli etkinliklerin

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

öğrencilerin derse ilgisini artırdığını, kelime dağarcığını zenginleştirdiğini ve konuşma becerilerinin gelişimine katkı sağladığını göstermektedir. Yazar ayrıca oyunun motivasyonel, iletişimsel ve gelişimsel işlevlerini açıklayarak geleneksel yöntemlere kıyasla daha etkili olduğunu kanıtlamaktadır.

T. B. Mautbaeva'nın «Kazak Dilinin Öğrenilmesinde Oyun Teknolojilerinin Kullanımı» başlıklı makalesi de benzer sonuçlara ulaşmaktadır. Mautbaeva, oyun öğelerinin yalnızca öğrencilerin ilgisini artırmakla kalmadığını, aynı zamanda onların iletişimsel yeterliklerinin şekillenmesinde de önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Araştırma bulguları, oyun tekniklerinin dil öğrenenlerin etkinliğini yükselttiğini, kelime hazinesini geliştirdiğini ve konuşma becerilerinin oluşumu için uygun öğrenme ortamı sağladığını ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, oyun teknolojilerinin Kazak dili öğretimindeki bilimsel ve uygulamalı önemini daha da güçlendirmektedir.

Oyun teknolojilerinin eğitim sürecinde kullanılması, öğrencilerin bilişsel aktivitelerini artırmanın, ilgilerini uyandırmanın ve eğitim materyalini kolayca özümsemenin etkili bir yoludur. Oyun unsurları aracılığıyla öğrenciler sadece bilgi edinmekle kalmaz, aynı zamanda iletişim becerilerini geliştirir, yaratıcılığı geliştirir ve kolektif faaliyetlere uyum sağlar. Bu yaklaşım özellikle dil öğretiminde etkilidir, çünkü oyun sırasında öğrenciler pratikte yeni kelimeler kullanarak akıcı bir şekilde konuşmayı ve düşüncelerini açıkça ifade etmeyi öğrenirler. Bu nedenle oyun teknolojisi, öğrenme sürecini yoğunlaştırmanıza ve daha etkileşimli ve verimli bir şekilde düzenlemenize olanak tanır.

DENEYSEL

Bu araştırmada oyun teknolojilerinin, etnolinguistik özellikler taşıyan Kazakça deyimlerin öğrenilmesindeki etkisini ortaya koymak amacıyla hem nicel hem de nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın kuramsal çerçevesinin oluşturulmasında etnolinguistik, pedagoji, psikolinguistik ve oyun teorisine ilişkin bilimsel kaynaklar ile uygulamadan elde edilen veriler yol gösterici olmuştur.

Araştırmanın materyalini, Kazakça'da etnokültürel içeriğe sahip deyimler oluşturmuştur. Bu deyimler; anlam örgüsü, yapısal özellikleri ve kültürel yükleri dikkate alınarak sınıflandırılmış, ardından öğretim sürecinde kullanılabilmeleri için pedagojik açıdan yeniden düzenlenmiştir. Öğretime dahil edilen deyimler, Kazak halkının dünya görüşünü, geleneklerini, yaşam tarzını ve inanç sistemini yansıtan dilsel birimler olarak ele alınmıştır.

Ampirik verilerin toplanması aşamasında anket, gözlem ve doküman analizi yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Anket uygulaması, «6B01701 Kazak Dili ve Edebiyatı Öğretmeni Eğitimi» ve «6B02302 Filoloji» programlarına kayıtlı 2, 3 ve 4 sınıf öğrencileri arasında gerçekleştirilmiştir. Anket maddeleri; öğrencilerin oyun temelli öğrenme yoluyla deyimleri kavrama düzeylerini, etnokültürel öğelere yönelik farkındalıklarını ve bu sürece ilişkin tutumlarını belirlemeyi amaçlamıştır.

Çalışma kapsamında toplam 81 katılımcıya 11 sorudan oluşan çevrimiçi bir anket uygulanmış; deyimleri algılama, yorumlama ve öğrenme sürecinde etkili görülen oyun yöntemleri ile oyun türlerini değerlendirmeleri istenmiştir. Elde edilen veriler grafiksel gösterimler ve istatistiksel çözümleme yöntemleri kullanılarak işlenmiş; nicel göstergeler doğrultusunda sonuçlar yorumlanmıştır.

Etnolinguistik çözümleme sayesinde deyimlerdeki ulusal-kültürel çağrışımlar belirlenmiş; bunun yanı sıra pedagojik deney unsurları da sürece dahil edilmiştir. Uygulamalı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

derslerde oyun teknolojilerinin yardımıyla deyim öğretimine yönelik etkinlikler yürütülmüş, öğrencilerin öğrenme sürecindeki katılım düzeyleri ve bilişsel motivasyonları gözlemlenmiştir.

Bu bütüncül yaklaşım, araştırmanın uygulamalı yönünü güçlendirmiş ve etno-dilbilimsel içeriğe sahip deyimlerin daha etkili biçimde benimsenmesine yönelik işlevsel bir metodolojik model geliştirilmesine olanak sağlamıştır.

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Kazak etnolinguistik akademisyenlerimizden biri olan J. Baytelieva, «insanların manevi yaratıcılığının meyvesi, dilin somutlaşmış hali, gücü, somutlaşmışı, düşüncenin vurgulanması ve kendini ifade etmesi, atalarından miras kalan kelimelerin hazinesinin kullanımına hazır olan geniş bir alana dikkat çekti - deyimbilimler etnik grubun dilinin ayrılmaz bir parçasıdır, bu nedenle etnolinguistik analizleri bilim için özel bir değere sahiptir» - «İnsanlık tarihini yanlarında saklayan bir halkın deyimsel fonunda felsefi düşünceler, dünya bilgisi, günlük yaşam, ulusal kültür yansıtılmaktadır (Baytelieva, J.D.,2011)». Bu açıdan bakıldığında, deyimleri etnolinguistik açıdan öğretirken oyun teknolojilerinin kullanılması özellikle önemlidir. Bunun nedeni, ifadelerin alt metninin ve kültürel ve bilişsel içeriğinin derinlemesine özümsenmesi için, öğrencinin bilişsel aktivitesini ve dil ilgisini artıran etkileşimli yöntemlerin gerekli olmasıdır. Oyunun unsurlarıyla düzenlenen görevler, öğrencileri yaratıcı düşünceye, grup faaliyetlerine, ulusal-kültürel bağlamda dil birimlerinin içeriğinin bilgisine yönlendirir. Bu yaklaşım, yalnızca dil materyaline hakim olmanın değil, aynı zamanda ulusal kültürün karakteristiği olan etnik kökene, geleneksel bilgiye, figüratif düşünceye hakim olmanın da etkili bir yolu olabilir.

Modern eğitim alanında yenilikçi öğretim yöntem ve tekniklerinin etkin kullanımı, öğrencilerin öğrenme sürecine olan ilgisini uyandırmak için önemli bir mekanizmadır. Bunlardan biri oyunlaştırma yöntemidir, yani eğitim materyalini oyun formatına uyarlayarak özümsemektir. Bu kavram, öğrenme sürecine oyun unsurlarını dahil ederek öğrencilerin aktivitesinde, bilişsel motivasyonunda ve öğrenme motivasyonunda bir artış olduğunu varsayar. Oyunlaştırma, geleneksel öğrenme kalıplarını çoğaltır, öğrencilerin derslere katılım düzeyinin artmasına katkıda bulunur ve eğitim sürecinin ilginç, heyecan verici ve üretken olmasını sağlar. Aşağıdaki tablolar, etnofrazeolojizmleri, modelleri oyun içi ve etkileşimli formatlarda öğretmenin geleneksel yöntemlerini sunmaktadır.

İlgiyi artırmak, etkinliği uyandırmak ve öğrencilerin öğrenme sürecine katılımını sağlamak için oyunlaştırma tekniklerinin kullanılması, modern eğitim sistemindeki güncel alanlardan biridir. Oyun unsurlarına dayanan eğitim faaliyetleri, yalnızca öğrenciyi çekmenin bir yolu olarak değil, aynı zamanda bilişsel aktivitesini, dikkatini ve eğitim potansiyelinin gelişimini artırmanın bir yolu olarak da kabul edilir. Oyunlaştırmanın rasyonel yapısı sayesinde eğitim içeriği aktif hale getirilmekte, öğrencilerin katılım düzeyi ve derslere katılma motivasyonu önemli ölçüde artmaktadır. Araştırmacılara göre, oyunlaştırma-öğrencinin öğrenme sürecindeki öğrenme başarılarını dikkat çekmenin, meşgul etmenin, tazelemenin ve doğrulamanın bir yolu olarak etkili sonuçlar vermektedir (Abişeva, J.,vb,2022). Bu yöntem, bilgi edinmeye yönelik geleneksel yaklaşımları etkin bir şekilde tamamlayarak, modern öğretim formatı olarak modern pedagojik süreçte yeni bir ivme kazandırmaktadır.

Çalışmanın deneysel bir parçası olarak, oyun teknolojilerinin deyimsel bilimlerin öğrenilmesinde etkililiğini belirlemek amacıyla bir anket çalışması yapılmıştır. Ankete, O. Janibekov Güney Kazakistan Pedagoji Üniversitesi'nin 6B1701-Kazak Dili ve Edebiyatı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Öğretmenliği ve 6B02302-Filoloji eğitim programlarında öğrenim gören 2-4. sınıf öğrencileri katılmıştır. Toplam katılımcı sayısı 81'dir. Anket 11 sorudan oluşuyordu ve katılımcıların yaşı, mesleği, deyim bilimlerinin yeterliliği, zorlukları ve metodolojik önerileri hakkında bilgi edinmeyi amaçlıyordu.

Ankete katılanların çoğunluğu% 61,7'si, gelecekteki mesleki faaliyetlerde deyimbilim bilgisinin önemli olduğuna inanmaktadır. Bu gösterge, bu dil birimlerinin iletişimsel ve kültürel değerlerinin tanınmasına dayandığını göstermektedir.

«Deyimbilim konusundaki bilgi seviyenizi nasıl değerlendiriyorsunuz?» Ankete katılanların çoğu bilgilerini ortalama olarak değerlendirdi.

Çizelge 1.

Seviye Türü	Yüzde (%)
Ortalama Seviye	**65**
Daha Yüksek	**35**
Aşağı	**10**

Öğrencilerin geri bildirimleri incelendiğinde, deyimleri anlamlandırma, bağlam içinde doğru kullanma ve özellikle etnolinguistik niteliklerini ayırt etme konularında çeşitli güçlükler yaşadıkları görülmüştür. Bu durum, kuramsal bilginin mutlaka uygulamaya dayalı becerilerle desteklenmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Katılımcılar tarafından en etkili öğretim yaklaşımları şu şekilde derecelendirilmiştir:

Çizelge 2.

Öğretim Yöntemi	Yüzde (%)
Uygulamalı etkinlikler ve oyun temelli öğrenme yöntemleri	82,6
Bağlamsal öğrenme (metin üzerinden öğretim)	10
Ders içinde açıklayıcı yorumlama yöntemi	7,5

Elde edilen veriler, oyun temelli öğrenme tekniklerinin deyim öğretiminde öğrencilerin motivasyonunu belirgin biçimde artırdığını ve öğrenme sürecine aktif katılım sağladığını göstermektedir. Bu bulgu, araştırmanın temel yönelimleriyle tam bir uyum içindedir. Oyun teknolojileri, öğrencilerin bilişsel ilgisini uyandıran, öğrenme sürecini dinamikleştiren ve yaratıcı düşünme kapasitesini geliştiren güçlü bir pedagojik araç niteliğindedir. Bu yaklaşım, deyimlerin yalnızca dilsel boyutunu değil, aynı zamanda etnolinguistik anlam katmanlarını da derinlemesine kavramayı mümkün hale getirmektedir. Bu nedenle oyun temelli öğrenme, deyim öğretiminde verimliliği artırmanın yanı sıra, dil aracılığıyla ulusal düşünme biçiminin gelişmesine de katkı sağlamaktadır.

Ankete katılanların %85'i, deyimlere hâkim olmanın kelime hazinesini genişletmede son derece önemli olduğunu belirtmiştir. Bu bulgu, deyimlerin dilsel, bilişsel ve kültürel açıdan taşıdığı değeri bir kez daha doğrulamaktadır. «Deyim bilimini öğretirken hangi ek materyallerin yararlı olabileceğini düşünüyorsunuz?» Öğrencilerin cevapları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Çizelge 3. *Ankete katılanların soruya verdiği yanıtların yüzdesi.*

Öğrenmede En Etkili Materyaller	Sayı	Yüzdesi
Frazeolojik sözlükler	70	%86,4

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Konulu metinler	8	%9,9
Video veya audio materyaller	10	%12,3
Mobil uygulamalar	9	%11,1
Akıllı telefon/özel araçtap	1	%1,2

Anket sonuçları incelendiğinde, öğrencilerin önemli bir bölümünün deyim öğretiminde özellikle deyim sözlüklerine başvurmanın gerekli olduğunu vurguladığı görülmektedir. Bununla birlikte, çağdaş dijital araçların—video ve ses içerikleri, mobil uygulamalar ve diğer multimedya materyallerinin—öğrenme sürecini zenginleştirmede etkili olacağına dair güçlü bir beklentinin olduğu da anlaşılmaktadır.

Deyimlerin pedagojik açıdan ele alınmasında, ders sürecinde açıklayıcı sözlükler, deyim sözlükleri ve etimolojik kaynaklardan yararlanmak büyük bir önem taşımaktadır. Öğretmenin sözlü açıklamaları, bu sözlüklerde yer alan bilimsel yorumlarla desteklendiğinde, öğrencilerin hem tek bir kelimenin anlamsal katmanlarını hem de sabit söz öbeklerinin kültürel-figüratif anlamını daha doğru kavramalarına katkı sağlar. Metodoloji uzmanları B. İsaev ve E. Hudaibergenov'un da belirttiği gibi, günlük dilde sıkça kullanılan bazı kalıplaşmış ifadelerin tarihsel kökenleri sözlüklerde ayrıntılı biçimde açıklanmaktadır. Örneğin, «ah, büyükanne, koyun yok» şeklindeki sabit yapı, Kazak toplumunda herkesin aşina olduğu bir kullanım olmakla birlikte, açıklayıcı sözlüklerde bu ifadenin «büyükanne» kavramının toplumsal değerini yansıtan kültürel bağlamıyla birlikte yorumlandığı görülmektedir (Iskak, B.,vb.2022). Bu tür açıklamalar, deyimlerin tarihsel-kültürel arka planını anlamada bilimsel temelli bir yaklaşım sunmaktadır.

Dersler sırasında bilişsel etkinlikleri sürekli olarak desteklenen öğrenciler, yüksek düzeyde işlevsel okuryazarlığa sahip bireyler olarak şekillenmekte; böylece yaşam boyu öğrenmeye açık, mesleki problemlere yaratıcı çözümler üretebilen bir yeterlilik seviyesine ulaşmaktadır.

Deyim öğretiminde yardımcı öğrenme materyali olarak öğrenciler tarafından en etkili görülen kaynaklar şu şekilde sıralanmaktadır:

- kapsamlı deyim sözlükleri ve başvuru eserleri,
- edebi metinlerden seçilmiş örnek pasajlar,
- deyimlerin anlamı ve kökenine ilişkin açıklayıcı içerikler,
- video materyalleri ve multimedya sunumları,
- etkileşimli alıştırmalar ile oyun temelli görevler.

Bu tür destekleyici kaynaklar, öğrencilerin yalnızca deyim birikimini genişletmekle kalmayıp, aynı zamanda dilsel sezgilerini geliştirmelerine ve iletişim bağlamında sabit ifadeleri doğru, yerinde ve üslupsal açıdan uygun biçimde kullanma becerilerini güçlendirmelerine imkân tanır.

Deyim öğretiminde öğretmenin temel sorumluluklarından biri, bu dilsel yapıların estetik ve anlam derinliğini tanıtmanın ötesinde, öğrencileri belirli iletişimsel durumlara göre anlam doğruluğunu, üslup uyumunu ve bağlamsal uygunluğu gözeterek doğru kullanım biçimlerine yönlendirmektir. Özellikle grup çalışmaları, ikili etkileşimler, tartışma, münazara ve rol oynama gibi iletişime dayalı etkinliklerde, deyimlerin işlevsel ve üslupsal yerindeliğine dikkat çekmek, öğrenme sürecinin kalitesini önemli ölçüde artırmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Öğrenmenin etkinliğini artırmak için görsel materyallerin, açıklayıcı kaynakların, video bölümlerinin ve dijital araçların dersin yapısına dahil edilmesi, deyimlerin anlamını derinlemesine ve çok yönlü bir şekilde ele geçirmeyi mümkün kılar. Aynı zamanda, farklı seviyelerdeki görevler öğrencilerin dilsel ve bilişsel aktivitelerini arttırır. Örneğin, metinden deyimbilimcilerin tanımlanması, anlamsal içeriklerinin yorumlanması, verilen düzenli ifadeleri kullanarak cümlelerin, küçük metinlerin veya diyalogların derlenmesi, belirli iletişim durumuna bağlı olarak deyimlerin üslup açısından koordineli kullanımı gibi alıştırmalar, öğrenmenin etkinliğini artırır.

Çalışma sırasında öğrencilere özel olarak seçilmiş deyimsel birimler sunuldu ve anlamları ayrıntılı olarak açıklandı. Buna dayanarak, öğrencilere cümlelerde ve metinsel yapılarda deyimlerin bağımsız kullanımı ile ilgili görevler tamamlanmıştır. Bu yaklaşım, öğrencilerde daha derin bir dil duygusu oluşturmayı, deyimsel fonlarını genişletmeyi ve dilsel durumlarda sürdürülebilir ifadelerin doğru kullanımı becerilerini geliştirmeyi amaçlıyordu.

Öğrencilere öğrenmeleri için aşağıdaki deyimler sunulur:

Çizelge 4.Deyimlerin anlamını ortaya çıkarmak ve bir cümle oluşturmak.

Deyim	Anlamı	Kullanımı (cümle)
At yelesine tutunup bindi Ат жалын тартып мінді (kazak tilinde)	Büyüdü, delikanlı oldu	Çocuk at yelesine tutunup binecek çağa gelince babasına yardım etmeye başladı.
Sırga salmak Сырға салу (kazak tilinde)	Kız isteme töreni	Delikanlının anne babası kıza sırga salarak dünürcülüğün ilk adımını attı.
Saçu saçmak Шашу шашу (kazak tilinde)	Sevinçli biranda bereket dileme, geleneksel uygulama	Yeni gelin karşılandığında köyün kadınları saçu saçtı.
Betashar yapmak Беташар жасау (kazak tilinde)	Yeni gelini topluma tanıtma geleneği	Gelin geldiği gün köyün ozanı betashar yaptı.
Dizini kucakladı Тізесін құшақтады (kazak tilinde)	Yapayalnız kaldı, kimsesiz kaldı	Bir oğlunu, bir kızını kaybeden yaşlı kadın dizini kucaklayıp kaldı.

M. Ryskulov, ifadeciliklerin bilişsel eğitimi sorununu inceledikten sonra, çalışmalarında, ifadeciliklerin bilinçli ve doğru kullanımı becerilerinin oluşumu için çeşitli oyun ve doğaçlama egzersizlerin öğrenme sürecine dahil edilmesinin önemini vurgulamaktadır. Bilim adamına göre, yalnızca deyimbilimlerin anlamlarına hakim olmak yeterli değildir; Bunları belirli bir iletişim durumunda makul bir şekilde kullanmayı amaçlayan pratik beceriler oluşturmak gerekir. Bu amaçla, yanlış veya çarpıtılmış deyimlerin önerildiği ve öğrencilerin bunların doğru versiyonunu bulmalarını gerektiren bir yöntem önermektedir. Örneğin: tel koshakay (ideal olarak: tel kuzu); kurbağa yürüyüşü (ideal olarak: kaplumbağa yürüyüşü); sanki attan inmiş gibi (ideal olarak: deveden inmiş gibi); bütün kısrak, bugün deve (ideal olarak: bütün deve, bugün

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kısrak); deve papatya yaptı (ideal olarak: papatya deveyi yaptı); kurt koydu: tilki kilitliydi); korkmuş bir at gibi kilitli (ideal olarak: kilitli, bugün kısrak); korkmuş bir koyun gibi); Evden bir dağ sıçanı (ideal olarak: Kardeşten bir dağ sıçanı); iki etli vardı (ideal olarak: söylenenlerden ikisi yoktu); altmış kavisli kök (ideal olarak: altmış iki kavisli kök); altın Malta ası yoktu (ideal olarak: altı Malta ası yoktu); tek yüzlü, sekiz yüzlü (ideal olarak: bir peynirli, sekiz yüzlü) vb. (Ryskulov, M. A.,2025).

Araştırmacı tarafından önerilen bu alıştırmalar, yalnızca deyimbilimlerin yapısını ve anlambilimini daha derinlemesine anlamayı mümkün kılmakla kalmaz, aynı zamanda öğrencilerin dil algısını geliştirir ve ulusal-kültürel birimleri ayırt etme becerisini oluşturur. Ek olarak, oyun formatına dayalı bu yöntemler bilişsel süreçleri harekete geçirir: dikkat, hafıza, karşılaştırma, dil tahmini gibi beceriler geliştirilirken, deyimbilimcilerin doğru kullanılması gerekliliği öğrencilerin meta-dil yeterliliğini güçlendirir.

Sonuç

Oyun teknolojilerinin Kazak deyimbilimlerini öğretme pratiğine dahil edilmesi, modern yüksek eğitim alanında kişiye yönelik, yetkinliğe dayalı ve kültürler arası katılıma yönelik yaklaşımlardan biri olarak giderek daha önemli hale geliyor. Yapılan araştırmanın sonuçları, ulusal kültürel hafızanın, etnolinguistik bilgilerin ve manevi kodların taşıyıcısının, yalnızca deyimlerin kullanımının dilsel çerçeveleriyle sınırlı olmadığını, önemli bir dilbilimsel kültürel fenomen olduğunu göstermektedir. Oyun teknolojileriyle öğrenmenin öğrencilerin öğrenme motivasyonlarını güçlendirdiği ve deyimlerin altında yatan ulusal dünya görüşünün daha derin bir şekilde anlaşılması için koşullar yarattığı görülmüştür.

Etno-dilbilimsel yönde deyimbilimleri incelerken oyun yöntemlerinin etkili bir şekilde uygulanması için aşağıdaki metodik ilkelere rehberlik edilmesi tavsiye edilir:

• sürdürülebilir ifadelerin anlamının sadece dil düzeyinde değil, aynı zamanda kültürel ve bilişsel içerikle bağlantılı olarak açıklanması;

• sınav, tanımlama, rol yapma gibi etkileşimli formların kullanımı yoluyla öğrencileri ilgisini artırmak;

• Deyimsel bilimlerin öğrenilmesinde dijital platformların ve mobil uygulamaların olanaklarından geniş ölçüde yararlanma;

• infografikler, animasyonlar, video eğitimi gibi görsel kaynakları kullanarak anlamsal bilgilerin görsel temsili;

• Grup ve proje çalışmasıyla birlikte oyunun unsurları aracılığıyla etnolinguistik içeriğin derinleştirilmesi.

Bu öneriler sadece deyimlerin öğretiminin kalitesini arttırmakla kalmaz, aynı zamanda gelecekteki uzmanların kültürel ve dilsel yeterliliğinin oluşumunu da olumlu yönde etkiler.

Bu bağlamda, etno-dilbilimsel açıdan deyimbilimleri öğretirken oyun teknolojilerinin sistematik ve amaçlı kullanımı, dil öğrenme sürecine etkili, yenilikçi ve etkili bir yaklaşım olarak görünmektedir. Bu tür yöntemler, gelecekteki filologların işlevsel okuryazarlığının artmasının yanı sıra, kültürel ve manevi değerlere dayalı dilsel ve bilişsel potansiyellerini de geliştirir.

Gelecekte, dijital oyun platformlarının, etkileşimli eğitim haritalarının, deyimlerin öğretilmesinde çevrimiçi sınavların yaygın olarak benimsenmesinin yanı sıra metodolojik

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sistemi modern gereksinimlere uygun olarak iyileştirme olanaklarını göz önünde bulundurmak gerekli hale geliyor.

KAYNAKÇA

[1] Zhumasheva, K. B., Turganalieva, G. G., & Otesova, A. M. (2025). Gender Features in Kazakh Phraseological Expressions: Socio-Cultural Values and Their Linguistic Representation. Bulletin of the Karaganda University. Philology Series, 119(3), 133–147. https://doi.org/10.31489/2025ph3/133-147 .

[2] Yusupova, F. Kh., Olimjonova, M. M., & Urinboyeva, M. S. (2025). The Role of Culture in Learning English Idioms. Theoretical & Applied Linguistics, 2(1), 45–52. Erişim: https://scientific-jl.com/tal/article/view/12625

[3] Kenesbaev, I. Kazak dilinin deyimsel sözlüğü. - Almatı: Bilim, 1977.

[4] Smagulova, G. N. Kazak deyimi: dilsel paradigmada. - Almatı: Kazak Üniversitesi, 2020.

[5] Mankeeva, Zh. Kazakça'daki etnokültürel isimlerin bilişsel temeli. - Almatı: Bilim, 2004.

[6] Rakhmetova, G. K., Rakhmetova, S. R. Kazak dilini öğretme yöntemi. - Almatı: Eğitim, 2011.

[7] Saidova, Z.H. Phraseologization as a Cognitive Process. // Int. Journal of Culture and Modernity, 2021.

[8] Passov, E.I. Kommunikativnyj metod obuchenija inojazychnomu obshheniju. – M., 1991.

[9] Bım, I.L. Yabancı dil öğretme metodolojisi. - M., 2001.

[10] Dichev, C., Dicheva, D. Gamifying education: what is known, what is believed and what remains uncertain: a critical review // International journal of educational technology in higher education. 2017. Cilt 14. - S. 1-36. DOI: 10.1186 / s41239-017-0042-5.

[11] Seaborn, K., Fels D.I. Gamification in the oryandaction: A survey // International Journal of human-computer studies. 2015. Cilt 74. -S. 14-31. DOI:10.1016/j. ijhcs.2014.09.006.

[12] Smailova, A. Ş., Rakhimbayeva, B. O. Kazakça dilini öğretmenin etkili bir yöntemi olarak oyun // Karaganda Üniversitesi bülteni. E. A. Buketova. Filoloji Serisi. – 2022. №4(108). Sayfa 122-127. DOI 10.31489/2022PH4/122-127

[13] Baytelieva, J. D. Kazak etnolinguistik: bir çalışma kılavuzu. - Almatı, 2011. - 109 s.

[14] Abişeva, J., Razakhova, B. Eğitimde oyunlaştırma // X»turklang 2022 «Uluslararası Konferansı» Türk dillerinin bilgisayarla işlenmesi"bildirileri, 16-18 Haziran 2022, 347 S. Birleştirilmiş-20221208-114255.pdf (enu.kz).

[15] Iskak, B., Khudaibergenov, E. Kelime bilgisini öğretmek için yenilikçi bir yöntem. - Çimkent, Nurbook Yayınevi, 2022,130 S.

[16] Ryskulov, M. A. Ifade bilimlerinin bilişsel öğretimi, öğrencilerin hitabet konuşmalarının gelişiminin temelidir [metin] // bilimsel ve pedagojik dergi «eğitim-Eğitim". - Astana: NBA adına. I. Altınsarin, 2025. – №1. - Sayfa 128-138.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAZAK DİLİ ÖĞRETİMİNDE YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİLERİNİN ETKİLİLİĞİ

Zh.S.Kuanbayeva[1]

U.Zhanibekov Güney Kazakistan Pedagoji Üniversitesi,
Kazakistan Cumhuriyeti, Çimkent
Janar-kuanbaeva@mail.ru
https://orcid.org/0009-0004-0274-4991

Yücel Gelişli[2]

[2]Gazi Üniversitesi, Türkiye Cumhuriyeti, Ankara
gelisli@gazi.edu.tr
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2816-3621

N.S.Halikova[3]

[3]U.Zhanibekov Güney Kazakistan Pedagoji Üniversitesi,
Kazakistan Cumhuriyeti, Çimkent
khalikova_nurila1976@mail.ru
ORCID ID:https://orcid.org/0000-0002-1360-0131

Özet

Makalede, Kazakça öğretiminde yapay zekâ teknolojilerinin kullanım yolları sistematik biçimde ele alınmıştır. Dilbecerilerini geliştir mesürecinde akıllı platformların sunduğu olanaklar analize dilmiştir. Uyarlanabilir öğrenme, otomatik değerlendirme, konuş matanı mavemetinüretim sistemlerini netkililiği ortayak onmuştur.

Yapay zekâ temelli araçlar, öğrenme sürecinin bireyselleştirilmesine ve öğrenenlerin dilsel yeterliklerinin artırılmasına katkı sağlamaktadır. Kazakça öğretiminde YZ; makine öğrenimi, otomatik konuşma tanıma, metinden konuşma sentezi, fonetik ve morfolojik analiz araçlarını birleştirerek öğrencilere kişiselleştirilmiş, kesin ve etkili dil deneyimi sunar. Yapay zekâ, geleneksel yöntemleri tamamlayarak dilsel yetenekleri sistemli şekilde geliştirmekte ve öğrenmenin verimliliğini artırmaktadır. YZ entegrasyonu pedagojik destek ve yöntemsel temelle uyumlu olduğunda Kazakça öğretiminin niteliğini yükseltmekte ve dili modern, bilimsel yaklaşımlarla öğretme imkânı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kazakça, yapay zekâ, dijital teknoloji, öğrenci, dilsel yeterlik, akıllı sistem

Giriş

Yapay zekânın sunduğu imkânlar; tıp, endüstri, eğitim ve günlük yaşamda, insanın 150 yıl önce hayal bile edemeyeceği eylemleri gerçekleştirme fırsatı sunmaktadır. Örneğin robotlar bağırsaktaki tümörü tespit edebilmekte, diş implantı yerleştirebilmekte, ameliyatları uzaktan gerçekleştirebilmekte, görüntüleri işleyip materyallere basabilmektedir. Kazakça öğretiminde

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yapay zekânın kullanımı da bu eğilimle uyumlu şekilde önemli avantajlar sağlamaktadır. İlk aşamada yapay zekâ, öğrencilerin kelime hazinesini geliştirmeye, doğru telaffuzu kontrol etmeye ve dilbilgisel hataları otomatik olarak düzeltmeye imkân tanır. Örneğin ses kayıtlarını analiz ederek konuşma becerilerinin geliştirilmesi ve fonetik özelliklerin takip edilmesi mümkün olur. Yapay zekâ, öğretim materyallerini etkileşimli hâle getirerek videolar, oyunlar ve animasyonlar aracılığıyla öğrenenlerin ilgisini artırabilir.

Bununla birlikte insan faktörü her zaman önemli kalmaktadır. Yaratıcılık, dilsel nüansları anlama, duygusal ve kültürel bağlamı değerlendirme gibi işlevler yapay zekânın tam olarak yerine getiremediği alanlardır. Örneğin dil öğretimi sürecinde öğrenenin motivasyonunu artırma, kültürel özelliklerini dikkate alma, dil oyunları ve edebî eserler üzerine tartışmalar yürütme gibi görevleri yalnızca eğitimci gerçekleştirebilir [1].

Oxford İngilizce Sözlüğü'nde "yapay zekâ – insan zekâsının görsel algı, konuşma tanıma, karar verme ve yabancı dillerden çeviri gibi işlevlerini yerine getirme yeteneği" olarak tanımlanır [2]. Yapay zekânın günlük hayatta kullanımına, Kazakistanda pek çok kişinin Alisa'yı kişisel asistan olarak kullanmasından örnek verilebilir. Ancak onun yapay zekâ olduğunu herkes bilmemektedir. Bu durum, yapay zekânın hayatımıza büyük ölçüde girdiğini göstermektedir. Uçaklardaki otomatik pilot da yapay zekânın başarılarına örnektir. Birçok web sitesi, banka hizmeti ve telekomünikasyon platformu çevrim içi danışmanla iletişim sunmakta, ancak konuşulan kişinin otomatik bir sistem olduğu çoğu zaman fark edilmemektedir. Bilim insanları, 10 yıl içinde yapay zekânın iş gücü piyasasını önemli ölçüde dönüştürmeye başlayacağını öngörmektedir[3].

Cumhurbaşkanımız K. Tokayev, 8 Haziran 2023'te gerçekleştirilen yabancı yatırımcılar konseyinde yapay zekâ, blok zinciri, Nesnelerin İnterneti (IoT) ve büyük veri gibi yeni kavramların ve teknolojilerin tüm sektörlerde köklü değişiklikler yaratacağını belirtmiştir. Ayrıca dijitalleşmenin ülkelerin ve bölgelerin rekabet gücünü belirleyici faktör hâline geldiğini vurgulamıştır. Devlet başkanı, dijital süreçleri yönetmek için dijital okuryazarlık ve eğitimin yüksek nitelikte olması gerektiğini ifade etmiştir[4].

K. Tokayev, "Artificial Intelligence Journey" isimli çevrim içi konferansta Kazakistan'daki dijitalleşme sürecine değinerek, ülke için yeni teknolojilerin kullanımının bir amaç değil, vatandaşların yaşamını ve iş dünyasını iyileştirmenin bir yolu olduğunu vurgulamıştır. Dijitalleşme ve yapay zekâ teknolojilerinin geliştirilmesinin bir "moda" değil, ulusal rekabet gücüne ulaşmanın ana araçlarından biri olduğunu belirtmiştir[5].

Bilim ve Yüksek Eğitim Bakanı S. Nurbek'in aktardığına göre Kazakistan üniversitelerinde öğrenciler için yapay zekâ eğitimi zorunlu hâle gelmiş olup, bu yıl tüm üniversitelerde Coursera iş birliğiyle yapay zekâ okuryazarlığı kursu uygulanmıştır. Ancak yüksek nitelikli dijital eğitim içerikleri ile yapay zekâ dili henüz tam olarak Kazakça geliştirilmemiştir. Yapay zekânın Kazakça konuşabilmesi gerekmektedir [6]. S. Nurbek, "Kazakça'nın hayatta kalması için yapay zekâ dili hâline gelmesi gerekir" görüşünü dile getirmiştir. Bu doğrultuda devlet, Kazakça dijital içerik üretimi ve yapay zekâ dilinin Kazakçaya uyarlanması yönünde çalışmalar yürütmektedir. Çevrim içi kurs geliştirme sürecinin temel koşulu, kaliteli dijital eğitim içeriği oluşturulmasıdır. Modern dijital içerik; metin, grafik, oyun, animasyon, video ve ses materyallerinden oluşur. Böyle bir içeriğin

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

hazırlanması oldukça karmaşık bir süreçtir ve fikir aşamasından uygulamaya, öğrenciye ulaştırmaya kadar tüm safhaları kapsar. Bu noktada bilişim teknolojilerinin etkin kullanımı büyük önem taşır [7].

Dijital Dönüşüm Süreci ve Kazakça Öğretimi

Sayısal dönüşüm süreci, eğitim sistemine yeni gereklilikler getirmektedir. Kazakçayı öğretmede teknolojik çözümlerin entegrasyonu, öğrenme kalitesini artırmaya yönelik temel bir mekanizma hâline gelmiştir. Yapay zekâ, öğretim içeriğini yenilemeye ve bireysel öğrenme yolları oluşturmaya imkân tanır. Eğitim sistemine yapay zekânın dâhil edilmesi, öğretim kalitesi ve öğrenme sonuçlarını iyileştirmede önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Dil ediniminde yapay zekâ; öğrenmeyi bireyselleştirme, uyarlanabilir öğrenme ortamı oluşturma ve veri temelli geribildirim sağlama imkânı sunar. Yapay zekâ, insanın bilişsel faaliyetlerini hesaplama sistemleri aracılığıyla modellemeye dayanır. Makine öğrenimi, toplanan veriler ve kullanıcı etkileşimlerinin analizi sayesinde sistemin verimliliğini artırmayı, öğrenenler için bireysel öğrenme yolları oluşturmayı mümkün kılar[8].

Günümüzde Nazarbayev Üniversitesi araştırmacıları, Kazakça ve diğer Türk dilleri için otomatik konuşma tanıma (ASR) teknolojisi geliştirmiştir. Bu sistem, Kazakça konuşmayı yazılı metne yüksek doğrulukla dönüştürmeye, ses analizi yapmaya ve yapay zekâ tabanlı dil uygulamalarında kullanılmaya imkân sağlamaktadır [9].

Ayrıca, Al-Farabi Kazak Millî Üniversitesi Mühendislik ve Dijital Bilimler Fakültesi'nden Nurgali Kadyrbek, Madina Mansurova, Aday Shomanov ve Gauhar Makharova tarafından Kazakça konuşmayı otomatik tanımaya yönelik yeni bir model geliştirilmiştir. Araştırma kapsamında 554 saatlik yüksek kaliteli bir ses veri tabanıoluşturulmuştur. Bu ses veri tabanı, harf ve hece sıklığı ile konuşmacıların cinsiyeti, yaşı ve bölgesi hakkında bilgiler içermektedir. Araç, evrensel bir sözlüğe sahip olup konuşmaya ilişkin modüllerin geliştirilmesinde değerli bir kaynak niteliğindedir. Yaklaşımın Kazakça dışındaki dillere uygulanması da mümkündür. Kazakça konuşma tanıma sistemlerini geliştirmede çok dilli ön eğitim, akışkan konuşma modelleri, CNN ve karakter düzeyinde yerleştirmeler gibi modern yöntemler etkili bulunmuştur [10].

Yapay zekâ (YZ), dil öğretiminde söylem ve konuşma becerilerini temelden dönüştürmektedir. YZ tabanlı konuşma tanıma teknolojilerinin öğrencilerin konuşma becerilerini geliştirmede etkili olduğu kanıtlanmıştır. Programlar veya sistemler, makine öğrenimi ve YZ algoritmalarını kullanarak konuşulan sözleri metne dönüştürür, insan konuşmasını analiz eder ve anlar; böylece sesli komutları yerine getirir, ses kayıtlarını yazıya döker veya gerçek zamanlı metne dönüştürme hizmeti sunar [11].

Garca-Sánchez, Soler-Urzúa ve Nussbaum (2020), Speechling, Duolingo ve Google Assistant'ın YZ tabanlı konuşma tanıma teknolojilerine örnek olduğunu, ancak dil öğrenenlere farklı araç ve kaynaklar sunmak için ek alternatiflerin araştırılmasının gerekli olduğunu belirtmiştir.

YZ teknolojisinin dil öğretiminde kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Birçok araştırma, YZ tabanlı konuşma tanıma sistemlerinin söylem ve konuşma becerilerini geliştirdiğini göstermektedir. Garca-Sánchez ve meslektaşları (2020), YZ tabanlı telaffuz geribildiriminin

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

öğrenenlerin doğru telaffuzunu geliştirdiğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde Zou ve çalışma arkadaşları (2021), YZ tabanlı konuşma tanıma sistemi kullanımının öğrenenlerde konuşma akıcılığını artırdığını saptamıştır.

YZ, veri analizi aracılığıyla öğrencinin dil seviyesini belirler; buna uygun olarak görev ve metinler otomatik biçimde seçilir. Öğrenme süreci bireyselleştirilir, başarı düzeyi yükselir.

Konuşma tanıma teknolojileri, telaffuz becerisinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynar. Akıllı sistemler, fonetik hataları tespit ederek anlık geribildirim sağlar. Artikülasyon ve tonlama düzeltme imkânları genişler. Yapay zekânın önemli yönlerinden biri olan konuşma tanıma teknolojisinin, öğrenenlere telaffuz konusunda anında geribildirim sağlamada etkili olduğu kanıtlanmıştır. Fonetik analiz aracılığıyla her sesin, vurgu ve ritmin özellikleri incelenerek öğrencilere doğru telaffuzu öğrenme fırsatı sunulur.

YZ tabanlı Telaffuz Düzeltme Araçları (Pronunciation Correction Tools), geleneksel yöntemleri tamamlayarak öğretimin etkinliğini artıran yeni bir paradigma sunmaktadır. Doğru telaffuz, öğrencilerin akademik ve mesleki başarısına, özgüvenine ve yabancı dil bağlamındaki toplumsal entegrasyonuna doğrudan katkı sağlar. Araştırma, günümüz dil öğrenenlerinin telaffuzdaki güçlüklerini çözmeye yöneliktir. Geliştirilen araç; otomatik konuşma tanıma (ASR), fonetik analiz ve uyarlanabilir makine öğrenimini birleştirerek her öğrencinin bireysel özelliklerine uygun geribildirim sunar. Ayrıca öğrencinin ana dilinin etkisini dikkate alarak hedefe yönelik düzeltme stratejileri önerir [12].

Yapılan çalışmalar, mevcut öğretim araçlarının çoğunun genel geribildirim sunduğunu, ancak belirli ses hatalarını tam olarak düzeltemediğini göstermektedir. Bu nedenle söz konusu araç, öğrencinin telaffuzunu bireysel olarak analiz ederek hataları daha kesin biçimde düzeltme fırsatı sunmakta, öğrenmeyi hem daha ilgi çekici hem de daha etkili hâle getirmektedir. Konuşma tanıma ve fonetik analize dayalı YZ araçları, dil öğrenenlere telaffuzu iyileştirme, özgüven geliştirme ve yabancı dilde etkili iletişim kurma imkânı sağlar [13]. Yazılı görevlerin değerlendirilmesinde algoritmalar; dilbilgisel, sözcüksel ve üslup açısından analiz yapmaktadır. Değerlendirme süresi kısalmakta, içerik kalitesi artmaktadır. Kazakça öğretiminde otomatik değerlendirme, öğrencilerin dil becerilerinin bilgisayar sistemleri ve yapay zekâ (YZ) algoritmaları aracılığıyla objektif biçimde ölçülmesi anlamına gelmektedir. Bu yöntem, dil öğrenenlerin yazılı, sözlü, telaffuz ve dilbilgisel yeterliklerini tarafsız şekilde inceleme olanağı sunar [14].

YZ sistemleri, öğrencinin yanıtlarını veya konuşmasını analiz ederek gerçek zamanlı geribildirim sağlayabilir. Örneğin konuşma tanıma teknolojisi sayesinde öğrencinin Kazakça telaffuzundaki ses hataları otomatik olarak tespit edilip düzeltme yolları gösterilir. Değerlendirme sistemleri, öğrencinin bireysel özelliklerini dikkate alarak öğrenme sürecine uyarlanmış geribildirim sunar. Öğrenci kendi hatalarını fark ederek kendi hızına uygun şekilde dil becerilerini geliştirme fırsatı elde eder.

Otomatik sistemler, aynı anda birçok öğrencinin sonucunu analiz edebilir. Bu, geleneksel öğretmen değerlendirmesine göre çok daha hızlı ve etkilidir. Kazakça öğretiminde telaffuz ve yazım özelliklerinin değerlendirilmesi önem taşır. YZ sistemleri, öğrencinin hangi sesi veya sözcüğü yanlış telaffuz ettiğini belirgin biçimde gösterir ve doğru biçimini sunar.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Otomatik değerlendirme, öğretimi etkileşimli hâle getirerek öğrencinin öz değerlendirme becerisini geliştirir. Aynı zamanda öğretmenin, öğrencilerin seviyesini objektif olarak izlemesine olanak sağlar. Yapay zekâ, öğretim materyaline uygun metinler oluşturabilir; sözcük dağarcığını geliştirmeye yönelik alıştırmalar üretebilir; diyalog modelleri oluşturarak iletişimsel yeterliği geliştirebilir. Akıllı arama sistemleri, yöntemsel kaynakların hızla genişletilmesine imkân tanır. Öğretmenin iş yükü azaltılır ve öğrenme kaynaklarının erişilebilirliği artar [15].

Doğal dil işleme teknolojileri; otomatik değerlendirme, akıllı öğrenme sistemleri, konuşma tanıma ve çeviri hizmetlerini mümkün kılarak Kazakça öğretiminin kalitesini yükseltir. Yapay zekâ temelli uygulamaların artması, Kazakça öğretmenlerine yeni imkânlar sunmaktadır. Akıllı araçlar aracılığıyla kişiselleştirilmiş geribildirim sağlanmakta, etkileşimli dil deneyimi oluşturulmakta ve değerlendirme süreci otomatikleştirilmektedir. Yapay zekânın dil öğretiminde kullanım düzeyi; öğretmenin dijital yeterliğine, yöntemsel yaklaşımına, kurum altyapısına ve teknolojik kaynaklara bağlıdır. Bu nedenle entegrasyon stratejilerinin belirlenmesi ve etkili mekanizmaların incelenmesi, eğitimde başarıyı artırmak açısından önemlidir. Araştırma, Kazakça öğretmenlerinin yapay zekâ kullanımına ilişkin görüşlerini, karşılaşılan güçlükleri ve yöntemsel deneyimleri analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Elde edilen sonuçlar, teknolojinin etkin uygulanmasına yönelik öneriler geliştirmeye ve eğitimde yenileşme sürecine yön vermeye imkân tanır.

Araştırmanın amacı

Kazakça öğretiminde yapay zekânın kullanımını, öğretmenlerin bu teknolojiyi kullanma düzeylerini ve öğrenenlerin başarılarına etkisini belirlemek.

Alt amaçlar:

1. Yapay zekânın eğitim alanında nasıl kullanıldığını, kullanım imkânları ve karşılaşılan zorlukları incelemek;

2. Yapay zekânın avantaj ve sınırlılıklarını belirlemek; öğretim sürecine entegre edilmiş YZ unsurlarının önemini ve öğrenme çıktılarındaki etkisini değerlendirmek.

Yöntem

Araştırma, dil öğretiminde yapay zekânın uygulanma sürecini kapsamlı biçimde analiz etmek amacıyla karma yöntem yaklaşımına dayandırılmıştır. Nicel ve nitel yöntemler birlikte kullanılarak çeşitli veri kaynaklarından bilgi toplanmış ve analiz edilmiştir.

Anket aracılığıyla Kazakça öğretmenlerinden yanıtlar alınmış, veriler toplanmıştır. Anket; yapay zekâ araçlarının türleri, bunların öğretim sürecinde kullanım alanları, etkinlik düzeyi, karşılaşılan güçlükler ve entegrasyon stratejileri doğrultusunda yapılandırılmıştır. Sonuçlar betimsel istatistiklerle işlenmiş, değişkenler arasındaki ilişkiler belirlenmiştir.

Öğretmenlerle derinlemesine mülakatlar ve odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Amaç, bireysel deneyimlerin, görüşlerin ve yöntemsel uygulama özelliklerinin ayrıntılı şekilde incelenmesidir. Nitel araştırmaya yönelik örnekleme, amaçlı örnekleme yöntemiyle

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

gerçekleştirilmiştir. Çeşitli eğitim kurumları, mesleki deneyim ve dijital hazırlık düzeyi dikkate alınmıştır. Anket katılımcıları arasından 20 kişi mülakata, 20 kişi odak gruplara dâhil edilmiştir.

Araştırma araçlarının güvenilirliği uzman değerlendirmesi ile doğrulanmıştır. Mülakatlar yarı yapılandırılmış biçimde yürütülmüştür. Rehberde yapay zekâya ilişkin deneyim, etkinlik, zorluklar ve entegrasyon yollarına dair açık uçlu sorular yer almıştır. Belge, üç uzman tarafından onaylanmıştır. Her mülakat 45–60 dakika sürmüştür. Odak grup toplantılarına 5–8 öğretmen katılmıştır; moderatör soruları yönlendirmiştir. Her oturum yaklaşık 90 dakika sürmüştür. Ses kayıtları katılımcı onayıyla alınmış ve metne dökülmüştür.

Veriler, tematik kodlama yöntemiyle analiz edilmiştir: açık kodlama, eksensel kodlama ve seçici kodlama aşamaları uygulanmıştır. Nicel ve nitel verilerin bütüncül analizi, üçgenleme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Katılımcı hakları ve mahremiyeti titizlikle korunmuştur. Onam alınmış, gizlilik sağlanmış ve veriler korunmuştur. Araştırma etik kurul onayından geçmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Araştırma sonuçları, dil öğretmenlerinin yapay zekâ kullanım düzeyinin onların mesleki profiliyle ilişkili olarak değerlendirilmesine imkân tanımıştır. Aşağıda her kategoriye ilişkin yüzdelik veriler, ki-kare (χ^2) değerleri ve p-değerleri yer almaktadır. Anlamlılık düzeyi $p > 0.05$ olarak alınmıştır.

Tablo 1. Kazakça Öğretmenlerinin Mesleki Profili ve Yapay Zekâ Kullanım Düzeyi (Anket Verileri)

Gösterge	Kategori	YZ kullanim orani	χ^2	p-değeri
Görev pozisyoni	Öğretmen	65%	2.14	0.34
	Kidemli öğretmen	60%		
	Profesör / Doçent	55%		
Mesleki deneyim	1–5 yil	70%	3.05	0.22
	6–10 yil	63%		
	11–15 yil	58%		
	16+ yil	54%		
Öğretim düzeyi	İlkokul	62%	1.98	0.37
	Ortaokul	61%		
	Lise	57%		
Okul türü	Devlet	60%	0.86	0.35

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

	Özel	64%		
Eğitim düzeyi	Lisans	63%	1.72	0.42
	Yüksek lisans	61%		
	PhD	58%		
Genel	—	**60%**	n.s.	p> 0.05 işaretli yer

Not: Farklılıklar α = 0.05 düzeyindeistatistikselolarakanlamlıbulunmamıştır.

Araştırma sonuçları, Kazakça öğretmenlerinin yapay zekâ araçlarını kullanma düzeyinin mesleki profilleriyle ilişkili olarak analiz edilmesine imkân tanımıştır. Veriler anket yoluyla toplanmış, her kategori için yüzdelik göstergeler hesaplanmıştır. Görev pozisyonu açısından en aktif kullanıcılar öğretmenlerdir (%65). Kıdemli öğretmenlerde bu oran %60, profesör veya doçent unvanlı öğretmenlerde ise %55'tir. Bu durum genç öğretmenlerin teknolojiyi benimsemeye daha yatkın olduğunu ve daha aktif kullandığını; deneyimli pedagogların ise yeni teknolojileri uygulamada daha temkinli olduğunu göstermektedir.

Mesleki deneyim bakımından farklar belirgindir. 1–5 yıl deneyimi olan öğretmenler %70 aktiflik gösterirken, 6–10 yıl deneyimi olanlar %63, 11–15 yıl deneyimi olanlar %58 ve 16 yıldan fazla deneyimi olan öğretmenler %54 oranıyla daha düşük aktiflik göstermiştir. Bu durum, deneyimli öğretmenlerin yeni teknolojileri entegre etmede daha temkinli olduğunu ve teknolojiyi benimseme düzeyinin mesleki tecrübeye bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Öğretim düzeyi bakımından farklar azdır. Ayrıca ilkokul öğretmenleri %62 aktiflik gösterirken, 6–8. sınıf Kazakça öğretmenleri %61; lise öğretmenleri ise %57 oranında yapay zekâ araçlarını kullanmaktadır.

Yapay zekânın başlangıç düzeyindeki derslerde daha kolay uygulanabildiği ve genç öğretmenlerin yeni teknolojileri entegre etmede daha esnek olduğu görülmektedir. Okul türüne göre de farklılıklar mevcuttur. Özel okullarda yapay zekâ kullanımı %64 iken, devlet okullarında bu oran %60'tır. Bu durum eğitim ortamının teknolojiyi benimseme sürecine etkisini göstermektedir. Eğitim düzeyi bakımından farklar görece küçüktür. Lisans mezunu öğretmenler %63, yüksek lisans mezunları %61, doktora derecesine sahip öğretmenler ise %58 aktiflik göstermiştir. Ki-kare analizi sonuçları tüm kategorilerdeki farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ortaya koymuştur ($p > 0.05$). Sosyal-mesleki özellikler – görev pozisyonu, mesleki deneyim, öğretim düzeyi, okul türü ve eğitim seviyesi – yapay zekâ kullanım düzeyine belirleyici etki etmemektedir. Dil öğretmenlerinin çoğu ders planlama, öğretim materyali hazırlama ve öğrenci çalışmalarını değerlendirme süreçlerinde yapay zekâ araçlarını etkili bir şekilde kullanmaktadır. Aktiflik düzeyi öğretmenin deneyimine, dijital okuryazarlığına ve teknolojiyi benimseme isteğine bağlı olarak değişmektedir. Ayrıca yapay zekâ platformları öğrencilere bireysel görevler sunma, öğrenme hızını uyarlama ve öğrenme sürecini kişiselleştirme imkânı sağlamaktadır. Öğretmenlerin sosyal-mesleki özelliklerinin yapay zekâ kullanım düzeyine belirleyici etki etmediği görülmektedir. Dil öğretmenlerinin

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

çoğu ders planlama, öğretim materyali hazırlama ve değerlendirme süreçlerinde yapay zekâ araçlarını etkin şekilde kullanmaktadır.

Anket sonuçlarına göre, dil öğretmenlerinin çoğu yapay zekâ araçlarını ders planlama, öğretim materyali hazırlama ve öğrencilerin çalışmalarını değerlendirme amacıyla kullanmaktadır. En sık kullanılan araçlar; metin üretimi, dilbilgisi hatalarının kontrolü ve çeviri sistemleridir. Genç öğretmenler ve dijital okuryazarlık düzeyi yüksek pedagoglar teknolojiyi daha aktif kullanmaktadır.

Yapay zekâ kullanım düzeyinin öğretmenin deneyimine bağlı olduğunu göstermektedir. Nicel analiz sonuçları, dil öğretmenlerinin çoğunun yapay zekâ teknolojilerini ders planlama, öğretim materyali hazırlama ve öğrencilerin çalışmalarını kontrol etme amacıyla kullandığını ortaya koymuştur. Metin üretimi, dilbilgisi denetimi ve çeviri araçları yaygın olarak kullanılmıştır.

Genç öğretmenler ve dijital okuryazarlığı yüksek katılımcıların yapay zekâ imkânlarını daha aktif kullandığı gözlemlenmiştir. Mesleki deneyimi fazla olan öğretmenlerde daha temkinli yaklaşım eğilimi görülmüş, bu da teknolojinin benimsenme düzeyinin profesyonel deneyime bağlı olduğunu göstermektedir. İstatistiksel analiz sonucunda görev pozisyonu, öğretim kademesi ve eğitim düzeyi açısından farklılıklar belirlenmiş olsa da ki-kare değerleri ve p-değerleri $\mathbf{p > 0.05}$ düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Sonuçlar, yapay zekâ kullanım düzeyine sosyal-mesleki özelliklerin belirleyici bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Anket ve mülakat sonuçları yapay zekâ kullanımının çeşitli avantajlarını ortaya koymuştur. Öğretmenler, öğrenme sürecinin bireyselleştirilmesi imkânını yüksek değerlendirmiştir. Platformlar, öğrencinin seviyesine uygun görevler sunmaya ve öğrenme hızına uyum sağlamaya olanak tanır.

Sonuç

Araştırmada elde edilen sonuçlar yapay zekâ kullanımındaki aktifliğin kişisel deneyime, dijital okuryazarlığa ve teknolojiyi benimseme isteğine bağlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca otomatik geribildirimin yazılı çalışmaların kalitesini artırdığı tespit edilmiştir. Hataların hızlı tespit edilmesi ve düzeltilmesi, dil becerilerinin gelişmesine katkı sağlar. Nitel verilerde yapay zekâ araçlarının motivasyon oluşturduğu sıkça belirtilmiştir. Etkileşimli alıştırmalar, dil simülasyonları ve diyalog modelleri öğrencilerin katılımını artırmaktadır. Katılımcılar çeşitli engelleyici faktörleri de belirtmiştir.

Başlıca engelleyici faktörler şunlardır;

1. Teknik altyapının yetersizliği, istikrarlı internet bağlantısının olmaması ve lisanslı sistemlere erişimin sınırlı olmasıdır.
2. Öğretmenler yöntemsel hazırlığın yetersizliğini de vurgulamıştır. Yapay zekâ imkânlarını tam olarak kullanmak profesyonel hazırlık gerektirir. Bu nedenle mesleki gelişim kurslarına duyulan ihtiyaç sıkça dile getirilmiştir.
3. Etik konulara ilişkin endişeler gözlemlenmiştir: bilgi güvenliği, telif hakkı ve kişisel verilerin korunması gibi meseleler önemlidir. Elde edilen veriler, yapay zekâ araçlarının dil öğretiminde yüksek pedagojik potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bireyselleştirilmiş öğrenme imkânı öğrencinin başarısını artırmaya yöneliktir. Entegrasyon süreci yalnızca teknolojiyle sınırlı değildir; yöntemsel destek, kurumsal politika ve dijital kültür düzeyi belirleyici rol oynar. Araştırma sonuçları uluslararası çalışmalardaki bulgularla uyumludur[15]. Yapay zekâ dil öğretiminde etkili bir araç olabilir; ancak sistemli ve pedagojik amaçlara uygun biçimde kullanılması gerekmektedir.

Kazak dilinin öğretiminde yapay zekânın etkili bir şekilde kullanılabilmesi için makine zekâsının otomasyon yeteneklerinin geleneksel öğretim yöntemleriyle birleştirilmesi gerekmektedir. Yapay zekâ, öğrenme sürecini kolaylaştırarak öğrencilerin bireysel yeteneklerine uyarlanmış içerik sunmakta ve öğretmene yaratıcılığını ve kişisel yönlerini geliştirmesi için zaman kazandırmaktadır. Bu yaklaşım, Kazakça öğretiminin kalitesini artırarak öğretimin modern teknolojilerle uyumlu bir şekilde yürütülmesine olanak tanır. Yapay zekâ, Kazakça öğretiminin verimliliğini artıran bir araç olarak görülmektedir. Etkileşimli bir ortam oluşur ve öğrencinin dilsel becerileri sistemli bir şekilde gelişir. Teknolojik çözümlerin yöntemsel temelle uyumlaştırılması güncel bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir. Kazakça öğretiminde YZ teknolojilerinin kullanılması, pedagoji ve dil öğretiminin yeni bir aşamasına kapı açmaktadır. Otomatik konuşma tanıma, metinden konuşmaya sentez, nöral modeller ve veri korpuslarının birleşimi, öğrencilere bireyselleştirilmiş, kesin ve etkili bir dil deneyimi sunar. Ayrıca metinden sese ve sesten metne teknolojileri, dil becerilerinin edinimini etkileşimli, ilgi çekici ve akılda kalıcı hale getirir. YZ araçları, morfolojik, fonetik ve sözdizimsel özellikleri dikkate alarak öğretimi her bir öğrencinin seviyesine uyarlama imkânı sunar. Yeni teknolojilerin kullanımı, Kazakça öğretiminde geleneksel yöntemleri yalnızca tamamlamakla kalmaz, öğrencilerin dile olan ilgisini artırır ve öğrenme verimliliğini yükseltir. Sonuç olarak, YZ entegrasyonu dil öğretiminin kalitesini artırarak Kazakça öğreniminde modern ve bilimsel temelli yaklaşımların uygulanmasına olanak sağlar.

Kaynakça

[1] Shadiev, R., Yang, M., & Huang, Y. (2020). Educational technology for language learning and teaching. Computer Assisted Language Learning, 33(1–2), 1–12. https://doi.org/10.1080/09588221.2020.1719217

[2] Oxford University Press. (n.d.). Artificial intelligence. In Oxford English Dictionary. Retrieved December 7, 2025, from https://www.oed.com/dictionary/artificial-intelligence_n

[3] Russell, S., & Norvig, P. (2021). Artificial intelligence: A modern approach (4th ed.). Pearson.

[4] Kazakistan Cumhurbaşkanı. (4 Aralık 2020). Kazakistan'daki dijitalleşme süreci "Artificial Intelligence Journey" çevrimiçi konferansında tartışıldı. Akorda. https://www.akorda.kz/kz/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/kazakstan-prezidenti-artificial-intelligence-journey-atty-onlain-konferenciyada-soz-soyledi

[5] President of the Republic of Kazakhstan. (2023, June 8). Kazakhstan aims to become one of Eurasia's largest digital hubs, says President Tokayev. The Astana Times. https://astanatimes.com/2023/06/kazakhstan-aims-to-become-one-of-eurasias-largest-digital-hubs-says-president-tokayev/

[6] Government of Kazakhstan. (2024, October 30). Digital transformation in higher education. Prime-Minister of the Republic of Kazakhstan. https://primeminister.kz/en/news/digital-transformation-in-higher-education-29245

[7] Nurbek, S. (2025). Sayasat Nurbek, "Til-Qazyna" ekibiyle bir toplantı gerçekleştirdi. GOV.KZ.7Aralık2025tarihindeerişildi:https://www.gov.kz/memleket/entities/sci/press/news/details/682175

[8] Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning. Center for Curriculum Redesign.

[9] Kozhirbayev Ж. (2023). Self-Supervised Training for the Kazakh Speech Recognition System. Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Mathematics, Computer Science, Mechanics Series, 145(4), 12–22. https://doi.org/10.32523/2616-7182/bulmathenu.2023/4.2

[10] Kadyrbek N., Mansurova M., Shomanov A., Makharova G. The Development of a Kazakh Speech Recognition Model Using a Convolutional Neural Network with Fixed Character Level Filters. Big Data Cogn. Comput. 2023; 7(3):132. https://doi.org/10.3390/bdcc7030132

[11] Mananay, M. A. (2024). Integrating Artificial Intelligence in Language Teaching: Effectiveness, Challenges, and Strategies. International Journal of Learning, Teaching and Educational Research, 23(9), 361–382. https://doi.org/10.26803/ijlter.23.9.19

[12] Lara, M. S., Subhashini, R., Shiny, C., & Christy, J. L. (2024). Constructing an AI-Assisted Pronunciation Correction Tool Using Speech Recognition and Phonetic Analysis for ELL. In 2024 10th International Conference on Communication and Signal Processing (ICCSP). IEEE. https://doi.org/10.1109/ICCSP60870.2024.10543462

[13] Malik, M.; Malik, M.K.; Mehmood, K.; Makhdoom, I. Automatic speech recognition: A survey. Multimed. Tools Appl. 2021, 80, 9411–9457.

[14] Hinton, G.; Deng, L.; Yu, D.; Dahl, G.E.; Mohamed, A.-R.; Jaitly, N.; Senior, A.; Vanhoucke, V.; Nguyen, P.; Sainath, T.N.; et al. Deep neural networks for acoustic modeling in speech recognition: The shared views of four research groups. IEEE Signal Process. Mag. 2012, 29, 82–97.

[15] Ryssaldy, K. Modern Kazakistan'da Devlet Dili Olarak Kazak Dili Sorunları. Kazakistan'da Post-Sovyet Kazak; Harrassowitz Verlag: Wiesbaden, Almanya, 2015; ss. 27–34.

[16] Shadiev, R., Yang, M., & Huang, Y. (2020). Educational technology for language learning and teaching. Computer Assisted Language Learning, 33(1–2), 1–12. https://doi.org/10.1080/09588221.2020.1719217

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

MANİPÜLASYONUN KARANLIK ÖRGÜTSEL YANSIMASI: HASSAN SABBAH VE ÖRGÜTÜ

Doç. Dr. Suzan URGAN
19 Mayıs Üniversitesi,
suzan.urgan@omu.edu.tr – 0000- 0002- 9280- 4174
Dr. Sevda YALÇIN
19 Mayıs Üniversitesi
sevda.yalcin@omu.edu.tr - 0000-0002-4370-2454

ÖZET

Manipülasyon hedef kişinin ya da grubun kendi isteği dışında yönlendirilmesi, uygulayan kişinin istediği tutum ve davranışları yapmaya zorlanmasıdır. Bu amaçla çeşitli stratejiler kullanılmaktadır. Birey ve toplum üzerinde yıkıcı etkilerle kendini göstermektedir. Manipülasyonu uygulayan kişi stratejik olarak kendini maskelemektedir. Kullandığı stratejiler çeşitli tekniklerle oluşmaktadır. Bu tekniklerle hedefe ulaşılmakta ve üzerinde kontrol sağlanmaktadır. Manipülasyon tarih boyunca insanlar üzerinde acımasızca kullanılmıştır. Günümüzde de kullanılmaya devam edilmektedir. Bu çalışmanın amacı kullanmış olduğu manipülasyon teknikleri ile tarihsel alanda ünü olan Hassan Sabbah'ın yöntemini, kurmuş olduğu örgüt ve uygulamaları çerçevesinden ele almaktır. Yaklaşık 1000 yıl önce yaşamış olsa dahi yapmış olduğu manipülasyon ve insanlar üzerindeki etkisi dikkate değerdir. Bu tekniklerle birçok genç insanı ve onların çevresini etkilemiştir. Sistematik bir şekilde uyguladığı manipülasyon tekniklerini hem tetikçi hem kurbanı üzerinde denemiş ve gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda karanlık örgütsel bir manipülasyonun pratikte uygulandığı görülmektedir. İnsanlığı yakından ve derinden etkileyen bu tür uygulamaların örgütsel bağlamda ele alınması önem arz etmektedir. Günümüzdeki birçok terör faaliyetinin izdüşümleri takip edildiğinde Hassan Sabbah'ın uyguladığı yöntemlerden farklı olmadığı görülecektir. Kendi halinde masum bir şekilde yaşam süren insanların acımasız bir tetikçiye örgütsel bir sistematikle dönüşmesi oldukça önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Manipülasyon, Örgütsel Manipülasyon, Hassan Sabbah, Haşhaşiler.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Örgütler, resmi yapılar etrafında şekillenen resmi ve gayri resmi ilişkilerle güçlenen karmaşık sosyal sistemlerdir. Bu sistemlerde faaliyetlerin nasıl organize edildiği, iletişim yollarının nasıl işlediği ve bireylerin birbirleri üzerindeki etkileri, örgütsel davranış alanının önemli meselelerinden biridir. Bu süreçlerin en dikkat çekici ve en problemli olanlarından biri manipülasyondur. Örgütler, çeşitli kişiliklerin, rollerin ve beklentilerin bulunduğu karmaşık yapılar olduğundan, manipülatif davranışların ortaya çıkması için elverişli bir zemin oluşturur. Bu durum, sadece bireyler arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemekle kalmaz aynı zamanda kuruluşun genel atmosferini, güven ortamını, verimliliğini ve etik değerlerini de önemli ölçüde etkiler. Manipülasyon, etki süreçleri içinde en fazla tartışılan konulardan biridir ve en gizli güç kullanım biçimi olarak dikkat çekmektedir. Kavram, bir kişinin veya grubun düşüncelerini, hislerini ya da davranışlarını gizlice ve bilinçli olarak yönlendirme olarak tanımlanmaktadır (Acıbadem, 2025). Bu açıdan değerlendirildiğinde etik olmayan ikna yöntemlerinin önemli bir parçası olarak ifade edilmektedir. Örgüt içerisinde manipülasyon, yalnızca bireyler arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan bir sorun değildir aynı zamanda örgütün yapısı ve kültürüyle ilgili olumsuz yönleriyle de doğrudan bağlantılı bir durumdur.

Manipülasyon terimi, Fransızca kökenli bir kelime olarak literatüre girmiştir. Güncel Türkçe sözlükte bu terimin tanımı, ‘yönlendirme; seçim, ekleme ve çıkarma ile bilgileri değiştirme; varlıkları yapıcı, açıklayıcı ve faydalı bir şekilde kullanma eylemi’ olarak belirtilmektedir (Sözlük, 2025). Bununla beraber kavram anlam olarak hile yapma, aldatma gibi anlamlara da gelmektedir. Manipülasyonun uygulanabileceği alanlar oldukça çeşitlidir. Bununla birlikte manipülasyon, iletişim sürecinde alıcı ile verici arasında mesajın yapısına ve içeriğine yönelik bilinçli bir müdahaledir. Bu müdahale, özellikle kaynak aracılığıyla ve bazen de araç yardımıyla gerçekleşmekte, alıcıdaki düşünce ve fikir oluşturma süreçleri değiştirilmektedir. Bu çerçevede manipülasyonun ana hedefi, düşünceyi oluşturmak, düşünceyi değiştirmek ya da düşünceyi yönlendirmektir (Elitaş, 2022: 115).

Manipülasyondaki en temel kural, asıl niyetin gizli kalmasıdır. Bu kuralı uygulayabilmek için genellikle yalan söyleme, duygu istismarı yapma, mağdur görünme, küçümseme, duygusal istismar, yoksun bırakma ve suçluluk hissi oluşturma gibi yöntemlere başvurulmaktadır (Björnsson, 2016: 637-653). Şartlara ve olaylara bağlı olarak çeşitli stratejiler tercih edilirken, bazen de bütün stratejiler tek bir durum içerisinde uygulanabilmektedir. Manipülasyon yapan kişi veya kurumlar, yalnızca tek taraflı bilgi sunarak rakiplerinin ya da hedef kitlelerinin kararlarını etkilemeye gayret etmektedir. İş yerinde açıkça tanımlanmayan görevler ve roller,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kuşaklar arası yönetim farklılıkları, çalışanların görev ve sorumluluk sınırlarının nereye kadar uzandığı konusunda yeterli bilinç düzeyine sahip olmamaları ve olumsuz iş yeri kültürü manipülasyon için uygun ortamı oluşturan faktörler arasında yer almaktadır (Aydın, 2008: 14). Manipülasyonda uygulanan birtakım stratejiler vardır. Bu stratejilerden biri olan manipülatif etki stratejisi, özellikle liderler veya yöneticiler tarafından kullanılmaktadır. Çalışanların örgüte olan bağlılıkları, güven duyguları ve psikolojik güvenlik algıları üzerinde önemli etkilere neden olmaktadır. En çok uygulanan stratejilerden bir diğeri duygusal manipülasyondur. Duygusal manipülasyon gizli tehditler, bilgi gizleme veya seçici bilgi sağlamayla çalışanlarda tükenmişlik, örgütsel sessizlik, azalmış iş tatmini ve adaletsizlik hissi oluşturmaktadır (Grant ve Mayer, 2009). Bu durum, manipülasyonun sadece bireyleri etkileyen bir yönünün olmadığını aynı zamanda örgütsel yapıyı ve performansı doğrudan etkileyen bir yapısal sorun oluşturduğunu göstermektedir.

Manipülasyonun örgütsel ölçekte bu derece etkili olmasının önemi, iki ana unsurla anlaşılabilir. Birinci boyut, manipülasyonun örgütsel atmosfer ve etik kültür üzerindeki olumsuz etkileridir. Etik olmayan yöntemlerin uygulandığı ortamlarda güven ve şeffaflık azalmakta, çalışanlar arasında şüphe, çekingenlik ve savunmacı davranışlar ortaya çıkmaktadır (Palanski ve Yammarino, 2009). İkinci boyut, örgütsel güç ilişkilerinin olumsuz yönüyle, toksik liderlik, narsistik yöneticilik ve politik davranışlar gibi unsurlarla karanlık örgütsel davranışlara karşılık gelmektedir. Bu perspektif, manipülasyonun kişisel zayıflıklardan çok, kurumun ödül ve ceza sistemleri, politik süreçleri ve kültürel normları tarafından şekillendirildiğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede, manipülasyonun gizli yapısal etkilerinin araştırılması, kuruluşlardaki güç ve etkilerinin yeniden ele alınması önem arz etmektedir. Bu bağlamda etik liderliğin, açık iletişim yöntemlerinin, katılımcı karar verme süreçlerinin ve psikolojik güvenlik kültürünün geliştirilmesi, manipülatif uygulamalarla başa çıkma açısından son derece önemlidir (Edmondson, 2018). Bu nedenle, manipülasyonun örgüt üzerindeki etkilerini incelemek, hem mikro (bireysel tutumlar) hem de makro (örgütsel kültür ve yapı) açıdan çok yönlü bir analiz yapılmasını gerektirmektedir. Bu çalışma, manipülasyonun örgütler üzerindeki olumsuz etkilerini kavramsal, davranışsal ve yapısal açıdan incelemeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda manipülasyonun örgütsel düzeyde nasıl oluşturulduğu, nasıl devam ettirildiği ve çalışanlar ile kurumlar üzerindeki etkilerinin nasıl ortaya çıktığına dair veriler sunması öngörülmektedir.

2. MANİPÜLASYON

Chapaux-Morellive Couderc (2017)'ye göre manipülasyon kişinin başkalarını etkisi altına alarak, kendi talepleri ve çıkarları doğrultusunda yönlendirip, onların isteği dışında tutum ve

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

davranışlar göstermeye zorlamasıdır (Erden-Çınar vd., 2022: 98). Bilgi alanının yetersiz algılanma düzeyi arttırılarak yanıltıcı öznel gerçeklik genişletilmektedir. Manipülasyon birey ve toplumun tamamı üzerinde yıkıcı etki yaratmaktadır. Bu yönüyle olumsuz bir sosyal psikolojik olgudur (Asya, 2013). Bireyler, kendi özelliklerine göre, hedef aldıkları ortamların özelliklerini değiştirmeye çalıştıkları bir araç olarak manipülasyonu kullanmaktadır (Buss vd., 1987). Manipülasyon bir davranışla gerçekleştirilmektedir. Bu davranış manipülatörün maskelenmiş bir şekilde diğerini bilinçli olarak kandırma ve aldatma durumu olarak ifade edilebilmektedir (Erden-Çınar vd., 2022: 98; Yılmaz, 2018: 450). Bu durum bazen olumlu olmayan davranışları değiştirmek için bir ikna aracı olarak da kullanılabilmektedir. Eğer bir sömürü aracı olarak kullanılmamaktaysa zararsız olarak nitelendirilebilir. Doktorların zararlı davranışları değiştirmek için bir ikna aracı olarak kullanılması bu duruma örnek verilebilir (Buss vd., 1987; Yılmaz, 2018: 450). İkna ile manipülasyon arasında benzerlik bulunsa da farklı anlamlara karşılık gelmektedir. Manipülasyon ikna etmenin bir yoludur. Ancak en önemli fark, ikna esnasında muhatapların ikna edenin argümanlarını kabul edip etmediklerine bağlı olarak, istedikleri gibi inanmakta ve hareket etmekte özgür olmalarıdır. Manipülasyonda alıcılara bu opsiyon tanınmamaktadır. Dolayısıyla ikna ile manipülasyonun kullandığı araçlar farklıdır (Çalışkan, 2021: 32). Buradan hareketle manipülasyonlar psikolojik manipülasyon, saldırgan manipülasyon, duygusal manipülasyon, stratejik manipülasyon ve kendini gizleme olarak sınıflandırılmaktadır (Erden-Çınar vd., 2022: 98).

Braiker (2004)'e göre psikolojik manipülasyon, başkalarının algılarını, davranışlarını ve fikirlerini onlar fark etmeden, çeşitli teknikler kullanarak değiştirmeyi ve yönlendirmeyi amaçlayan sosyal etkilerden biridir (Erden-Çınar vd., 2022: 98). Saldırgan manipülasyon saldırgan yöntemlerle belirli bir hedefe ulaşmak ve başkaları üzerinde kontrol sağlamak için tasarlanmış kasıtlı eylemlere karşılık gelmektedir (Khawaja vd., 2025: 5). Grieve (2018)'e göre duygusal manipülasyon başkalarının duygularını kendine hizmet eden bir kapsamda ya da kendi yararına olacak şekilde yönlendirme olarak ifade edilmektedir (Mola, 2025: 392). Manipülasyonun bir diğer çeşidi olan stratejik manipülasyonda, manipülatif kişiler kendi çıkarları için kurbanda suçluluk duygusu oluşturma, bağımlı kılma, kurban rolü oynama, üstünlük kurma, yalan söyleme, duygu sömürüsü yapma gibi bazı davranışlarda bulunmaktadır (Yılmaz, 2018: 450; Erden-Çınar vd., 2022: 99). Kendini gizleme yolu ile manipülasyonda ise amaca ulaşılmak için kabul görecek öneriler sunularak yavaş yavaş ilerlenmektedir. İşlerine gelmeyen bir durum var ise neden bahsedildiğini anlamıyormuş gibi kafası karışık bir birey imajı oluşturulmaktadır (Yılmaz, 2018: 459).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Manipülasyon, bir sebep, amaç veya hedef doğrultusunda yapılmaktadır. Yöntemleri ya da taktikleri yönlendirildikleri hedefler doğrultusunda değişmektedir. Bu hedefler iki ana unsurla açıklanabilmektedir. İlki davranışsal kışkırtmadır. Ya da başkasını bir şey yapmaya ikna etmek için kullanılan taktiklerdir. Diğeri ise davranışsal sonlandırma veya bir başkasını bir şeyi yapmayı bırakmaya ikna etmeye yönelik taktiklerdir (Buss vd., 1987: 1220). Manipülatif davranışların sınıflandırılmasında bir başka yaklaşım pozitif ve negatif yaklaşımlardır. Pozitif manipülatif davranışlar kişiyi rahatlatma, güvende hissettirme, olumlu beceriler kazandırma gibi olumlu yönelimlere karşılık gelmektedir. Negatif manipülatif davranışlar ise karşısındakini suçlu hissettirme, olumsuz duygusal becerileri kullanma, huzursuzluk yaratma, çatışma veya kargaşa yaratma gibi amaçlara yöneliktir (Mola, 2020: 393; Özdemir ve Turan, 2018; Berkovich ve Eyal, 2017). Buradan hareketle olumsuz amaçlara yönelik olarak yapılan manipülasyonu gerçekleştirmiş olan ve bu yönüyle günümüzde de adından söz ettiren Hassan Sabbah ve kullanmış olduğu örgütsel manipülasyon çalışmada ele alınmaktadır.

3. HASSAN SABBAH ve ÖRGÜTÜ

Hassan Sabbah 1052 veya 1053'te günümüzde İran sınırları içinde bulunan Kum'da doğmuştur. Aynı şekilde Rey'de öğrenim görmüş ve 1076'da Mısır'a gönderilmiştir. 1090 yılında Deylerân'da Rûdbâr Vadisi'ndeki Alamut Kalesi'ni ele geçirmiştir. Burada aynı zamanda bir devlet kurmuş ve kendi görüşlerini yaymak için propaganda faaliyetleri yapmıştır. Kurmuş olduğu Haşişiler ve Fidâ'iler (Fedâiler) teşkilatı ile terör anlamında dehşet saçmıştır. Kurmuş olduğu devlet 1257 yılında Moğollar tarafından yıkılmıştır (Lockhart, L., ve Tülücü, 2006).

Daftary (2008)'e göre Alamut Kalesi Elbruz Dağları'nın ortasında büyük bir kayalık alana konuşludur. Bu kale hem siyasi hem askeri üs olarak kullanılmıştır. Yapacakları kendi harp faaliyetleri ve düşman olarak varsaydıkları grupların Alamut Kalesi'ne ulaşmasını engelleyecek sarp coğrafi koşullar kalede mevcuttur. Hassan Sabbah kalenin zapt edilemezliğini sağlamak için restorasyonlar yaptırmış, sulama kanal sistemleri açtırmış ve ağaçlar diktirmiştir. Coğrafi şartları kendine bağlı gruplar yetiştirmek ve manipüle etmek için şekillendirmiştir. Yine bu ortamla birleşecek bir düşünsel yapı oluşturmuştur (Bulca, t.y).

Hassan Sabbah'ın oluşturduğu Haşhaşiler amaçlarına ulaşmak için terörizmi benimsemiş ve araç olarak kullanmışlardır. Düşman olarak niteledikleri gruplarla açık bir cephede savaşmak için kendi kuvvetlerinin yetersiz olduğunu düşünen Hassan Sabbah, küçük, disipline edilmiş bir grup ile planlı, uzun vadeli ve sistematik eylemler yürütmüştür (Kurum, 2023: 106). Bu faaliyetleri gerçekleştirebilecek fedaileri oynamak zorunda oldukları zor ve oldukça tehlikeli roller için titizlikle eğitmiştir. Özellikle öldürme üzerine uzmanlaşan bu grup kurbanlarını

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

nadiren o da stratejik olarak sağ bırakmıştır. Bu duruma gelmeleri için üzerlerinde çeşitli manipülasyon teknikleri sistematik bir şekilde uygulanmıştır. Genellikle dağ halkı ya da rutin bir köy hayatı yaşayan 12-20 yaş arası gençler bu manipülasyonlar sonucunda öldürmeye odaklı acımasız birer suikastçıya dönüşüyorlardı. Bu insanlar Alamut Kalesi içinde oluşturulmuş adeta bir cennete benzetilmiş bahçede yine öldükten sonra cennete gideceklerine dair telkinlerle manipüle edilmekteydi. Bu fedailer bulundukları yerlerde derin bir uykuya daldıracak ilaçla uyutulmaktaydı. Daha sonra uykulu bir şekilde bahçeye alınmaktaydılar. Burada uyanmalarıyla beraber ortamda bulunan çeşitli çeldirici insanlar, objeler ve telkinlerle sistematik bir manipülasyona maruz bırakılmaktaydılar. Ölmek ve öldürmek için motive edilmekteydiler. Tehlikeli suikastçılar bu eğitimler sonucu olağanüstü bir cesaretle hareket etmekteydiler ve ölümü küçümsemekteydiler (Lockhard ve Tülücü, 2006: 222-223).

4. SONUÇ

Bu çalışma ile manipülasyon ve manipülasyonun örgüt içinde kullanılmasının örneği Hassan Sabbah ve Haşhaşiler bağlamında ele alındı. Olumsuz bir durumu değiştirmek için kullanılabilen ikna yönteminden oldukça farklı bir kavram olarak ifade edildi. Manipülasyona maruz kalan kişi ya da grupların kendileri üzerinde uygulanmakta olan durumu anlayamamaları, manipülasyonu yapanın kendini gizlemesi son derece olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Bu dinamik binlerce yıldır insanların birbirleri üzerinde yapmış oldukları uygulamalarda görülmektedir. En önemli karakter de Hassan Sabbah ve yetiştirmiş olduğu Haşhaşiler örneğidir. Küçük yaşta çocuk ve gençlerin üzerinde uygulamış oldukları sistematik manipülasyon bu masum insanları bir başka kişiyi rahatlıkla öldürebilecek robotlara dönüştürme örneğinde görülmektedir. Bu dinamik üstü örtük bir şekilde ülkelerin işgali, terör eylemleri gibi makro çapta görülmektedir. Yine örgütlerde ya da insanların bir arada yaşadıkları her platformda da lokal şekillerde ortaya çıkmaktadır. Her nerede ve ne şekilde ortaya çıkarsa çıksın, insan iradesinin manipüle edilerek dönüştürülmesi insanlığa karşı yapılan suçlar çerçevesinde ele alınması gereken bir konu olmaktadır. Bireylerin bu tür manipülasyonları yapmayı meslek haline getirmiş kişilerden ve örgütsel gruplardan korumak için kurumsal tedbirlerin alınması önem arz etmektedir. Bu konu sadece belirli disiplinlerin konusu olmaktan ziyade çok yönlü ele alınması gereken disiplinler üstü bir konu olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda farklı evren, örneklem ve yöntemlerle dinamiklerinin açık bir şekilde ortaya çıkarılması önem arz etmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

Asya, A., Linguistic Manipulation: Definition and Types, (IJCRSEE) International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education, 1-2, 2013.

Aydın, İ. S., *İşyerinde Yıldırma (mobbing) Algısına İlişkin Bir Alan Çalışması,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

Berkovich, I. and Eyal, O., Good Cop, Bad Cop: Exploring School Pprincipal's Emotionally Manipulative Behaviours, Educational Management Administration and Leadership, 45, 6, 944–958, 2017.

Björnsson, G., Outsourcing The Deep Self: Deep Self Discordance Does Not Explain Away Intuitions in Manipulation Arguments, Philosophical Psychology, 29(5), 637-653, 2016.

Bulca, E. (t.y). Haşhaşiler ve Hassan Sabbah. https://www.academia.edu/45377334/Ha%C5%9Fha%C5%9Filer_ve_Hassan_Sabbah, (Erişim Tarihi: 06.12.2025).

Buss, D. M., Gomes, M., Higgins, D. S. ve Lauterbach, K., Tactics of Manipulation. Journal ol Personality and Social Psychology, 52, 6, 1219-1229, 1987.

Çalışkan, O. *Manipülasyonun Mantık Boyutu: Aklı Çelmek.* O. Çalışkan (Ed.), Çarpıtılmış Gerçekliğim İnşası, Cilt 1, Medya ve İletişim Mesleklerinde Manipülasyon (ss.29-48), Nobel Yayınevi, 2021.

Edmondson, A. C., The Fearless Organization: Creating Psychological Safety in the Workplace for Learning, Innovation and Growth. John Wiley & Sons, 2018.

Elitaş, T., Dijital Manipülasyon 'Deepfake' Teknolojisi ve Olmayanın İnandırıcılığı, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(49), 113-128, 2022.

Erden-Çınar, S., Yazıcı, S. ve Tekiner, B., Beliren Yetişkin İlişkilerindeki Manipülasyonlarda Aidiyet Hissinin Gücü, Toplum ve Sosyal Hizmet, 33, 1, 97-11, 2022.

Grant, A. M., ve Mayer, D. M., Good Soldiers and Good Actors: Prosocial and Impression Management Motives as Interactive Predictors of Affiliative Citizenship Behaviors, Journal of Applied Psychology, 94(4), 900-912, 2009.

Haşhaşiler ve Hassan Sabbah, https://www.academia.edu/45377334/Ha%C5%9Fha%C5%9Filer_ve_Hassan_Sabbah, (Erişim tarihi: 02.12.2025)

Khawaja, S., Sokić, K., Qureshi, F.H. ve Nikolić, H., Machiavellianism and Aggression as Predictors of Emotional Manipulation, Business Systems Research, 16, 1, 2025.

Kurum, M., Teori ve Pratikte Terörist Örgütlerin Şehir Eylem Yönelimleri ve Stratejileri, SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi, Haziran 33, 1, 101-144, 2023.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Lockhart, L. ve Tülücü (çev.), S., Hasan-I Sabbâh ve Hâşîşîler, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 26, 213-240, 2006.

Manipülasyon, https://sozluk.gov.tr/, (Erişim tarihi: 07.12.2025)

Manipülasyon, https://www.acibadem.com.tr/hayat/manipulasyon-nedir-gaslighting-ve-psikolojik-manipulasyon/, (Erişim tarihi: 08.12.2025)

Mola, H., Duygusal Manipülasyonların Tüketim Sürecine Etkileri: Tüketici Davranışları Üzerindeki Psikolojik Yansımalar, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi,17, 32, 390-406, 2025.

Özdemir, N. ve Turan, S. Okul müdürlerinin Manipülatif Davranışları ile Öğretmenlerin Özerklik Algıları ve Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişkiler, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 19, 2, 1708-1726, 2018.

Palanski, M. E., ve Yammarino, F. J., Integrity and Leadership: A Multi-Level Conceptual Framework, The Leadership Quarterly, 20(3), 405-420, 2009.

Yılmaz, H., İnsan İlişkilerinde Manipülasyon Ölçeği, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7, 4, 449-467, 2018.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

BİLGİ MERKEZLERİNİN DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜNDE İNSAN KAYNAĞININ YENİDEN ŞEKİLLENMESİ: YAPAY ZEKÂ YETENEKLERİ PERSPEKTİFİNDEN

Öğr. Gör. Dr. ENGİN DAYAN

Iğdır Üniversitesi,

E-mail: engin.dayan065@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-1839-280X

ÖZET

Dijital bilgi merkezlerinde artan veri hacmi ve kullanıcıların hızlı, esnek ve kişiselleştirilmiş erişim beklentileri, geleneksel bilgi erişim yöntemlerinin yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu çalışma, yapay zekâ (YZ) teknolojilerinden özellikle makine öğrenimi, doğal dil işleme (NLP) ve bilgisayarlı görü teknolojileri dijital bilgi merkezlerindeki kullanıcı deneyimi üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Literatür taraması ve güncel uygulama örnekleri doğrultusunda, YZ tabanlı çözümlerin kişiselleştirme, erişilebilirlik ve operasyonel verimlilik alanlarında sunduğu yenilikler değerlendirilmiştir.

Çalışmanın bulguları, makine öğrenimi tabanlı öneri sistemlerinin kullanıcı davranışlarını analiz ederek daha isabetli içerik önerileri sunduğunu; NLP destekli chatbotlar ve akıllı arama araçlarının doğal dilde oluşturulan sorguları etkili biçimde işleyerek bilgiye erişimi hızlandırdığını; bilgisayarlı görü teknolojilerinin ise görsel arşivleme, robotik rehberlik ve görüntü tabanlı bilgi erişimi gibi uygulamalarla kullanıcı deneyimini daha sezgisel hâle getirdiğini göstermektedir. Bu teknolojiler bir yandan dijital kütüphanelerin operasyonel süreçlerini optimize ederken, diğer yandan engelli kullanıcılar için uyarlanabilir arayüzler ve tahmine dayalı kullanıcı desteği gibi yeniliklerle memnuniyet düzeyini artırmaktadır. Bununla birlikte, algoritmik önyargı, veri güvenliği ve etik sorumluluklar gibi potansiyel riskler de göz önünde bulundurulması gereken önemli unsurlar olarak değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında, makine öğrenimi tabanlı veri işleme, NLP destekli etkileşim katmanı ve bilgisayarlı görü tabanlı görsel erişim modüllerini bütünleştiren yeni bir YZ destekli kullanıcı deneyimi modeli önerilmektedir. Bu bütünleşik yaklaşım ile dijital bilgi merkezlerini pasif bilgi sunucuları olmaktan çıkararak proaktif, kapsayıcı ve kullanıcı odaklı hizmet platformlarına dönüştürmeyi hedeflemektedir. Sonuç olarak, YZ entegrasyonu; kullanıcı odaklı, ölçeklenebilir ve sürdürülebilir dijital bilgi ekosistemlerinin oluşturulmasında önemli bir potansiyel sunmakta olup, etik ilkeler ve sürekli mesleki gelişim gereksinimi dönüşümün ayrılmaz bileşenleri olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, Dijital bilgi merkezleri, Kullanıcı deneyimi, Doğal dil işleme, Makine öğrenimi, Bilgisayarlı görü, Kişiselleştirme.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ABSTRACT

The rapid advancement of artificial intelligence (AI) technologies is redefining the functions of information centers—such as libraries, archives, and digital repositories—and fundamentally transforming their human resource structures. This study analyzes emerging competency requirements in information centers by drawing on 2024 talent classification data from the United Kingdom's AI sector (e.g., the presence of computer vision capabilities in 26% of firms, natural language processing in 38%, and AI assurance in 15%). Through a literature review and examination of contemporary practices, the study explores how AI integration reshapes staff roles and required areas of expertise—including machine learning, AI reliability, and validation processes—and discusses appropriate reskilling strategies for institutions.

Findings indicate that the number of AI companies has increased by 58% since 2023, reaching 5,862; employment has grown by 33%, totaling 86,139 full-time equivalent (FTE) positions; and skill demand has risen by 71% (Department for Science, Innovation and Technology, 2025). These trends clearly demonstrate the need for parallel developments in human resource capabilities within information centers undergoing digital transformation. The study proposes a holistic reskilling model grounded in ethical awareness, continuous professional development, and AI literacy, aiming to support the long-term sustainability of information centers.

Keywords: AI competencies, Information centers, Human resources and reskilling, Digital transformation, Machine learning integration.

1. GİRİŞ

Yapay zekâ (YZ) teknolojilerinin dördüncü sanayi devrimi bağlamında kazandığı ivme, bilgi merkezlerinin ekosistemini kökten dönüştürmektedir. Geleneksel bilgi yönetimi süreçleri –kataloglama, sınıflandırma ve erişim sağlama– yerini makine öğrenimi, doğal dil işleme (NLP) ve veri madenciliği tabanlı otomasyon sistemlerine bırakmaktadır. Bu teknolojik geçiş, yalnızca altyapısal bir değişim değil, aynı zamanda kurumların temel unsuru olan insan kaynağının yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir (Smith, 2023; Tamayo et al., 2023). Bilgi merkezleri, tarihsel olarak statik bilgi depoları olarak algılansa da, günümüzde YZ'nin sağladığı verimlilik artışı onları dinamik veri laboratuvarlarına dönüştürmektedir. Ancak, bu dönüşümün başarısı, teknolojik araçların gücünden ziyade, bunları yönetecek personelin yetkinlik düzeyine bağlıdır.

Bu çalışma, Birleşik Krallık'taki güncel sektörel veriler (DSIT, 2024) ve uluslararası literatür (örneğin, ALA, 2024) ışığında, bilgi profesyonellerinin reskilling ihtiyacını akademik bir perspektiften ele almaktadır. Özellikle, YZ'nin bilgi merkezlerindeki roller üzerindeki etkisi incelenerek, personelin "bilgi erişim sağlayıcısı"ndan "veri danışmanı, etik denetçi ve YZ sistem mühendisi"ne evrilmesi tartışılmaktadır. Literatürde vurgulandığı üzere, YZ entegrasyonu, iş gücünün %30-40'ını etkileyebilecek bir otomasyon dalgası yaratmakta olup,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bu süreçte beceri açığının kapatılması kritik öneme sahiptir (Lo & Ye, 2024). Çalışma, bu bağlamda hem teorik hem pratik bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

YZ'nin bilgi merkezlerine entegrasyonu, yalnızca operasyonel süreçleri etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda kurumların misyonunu yeniden şekillendirmektedir. Örneğin, akademik kütüphanelerde YZ tabanlı araştırma araçları, bilimsel keşifleri hızlandırarak üniversite ekosistemini güçlendirmektedir. Bu bağlamda, çalışma YZ'nin eğitim ve araştırma alanındaki katkılarını da inceleyerek, multidisipliner bir yaklaşım benimsemektedir. Ayrıca, küresel ekonomik baskılar altında, bilgi merkezlerinin maliyet etkinliğini artırmak için YZ'nin rolü vurgulanmakta olup, bu teknolojilerin adaptasyonu kurumların sürdürülebilirliğini doğrudan etkilemektedir.

Tarihsel bir bakış açısıyla, bilgi merkezlerinin evrimi matbaanın icadından dijitalleşmeye kadar uzanmakta olup, YZ bu evrimin en son halkasını temsil etmektedir. Bu dönüşümde, insan kaynağının rolü pasif bir aracı olmaktan çıkarak aktif bir tasarımcıya dönüşmekte, bu da eğitim politikalarının yeniden yapılandırılmasını gerektirmektedir. Çalışma, bu dinamikleri ele alarak, geleceğe yönelik stratejik öngörüler sunmayı hedeflemektedir.

2. MEVCUT DURUM VE PARADİGMA DEĞİŞİMİ

Günümüzde bilgi merkezleri, fiziksel koleksiyonları yönetmekten 'algoritmik kürasyona' doğru kaymaktadır. Bu değişim, personelin rollerini geleneksel erişim sağlamaktan veri danışmanlığına ve etik gözetime taşımaktadır. Dijital dönüşüm, sadece materyalleri dijitalleştirmeyi değil, aynı zamanda büyük veri yoluyla onları analiz etmeyi de içeren 'Akıllı Kütüphaneleri' popüler hale getirmiştir (Gul & Bano, 2019; Springer Nature, 2024). Örneğin, ABD halk kütüphaneleri, dijital okuryazarlık eğitimi aracılığıyla topluluk katılımını artırmak için yapay zekâ programları kullanmaktadır (WebJunction, 2025).

Kataloglama ve sınıflandırma gibi rutin görevlerin otomatikleştirilmesi 'iş güvencesizliği' korkularını tetiklerken, aynı zamanda daha üst düzey stratejik rollere kapı açmaktadır (Cox, 2024). Bu potansiyeli ortaya çıkarmak, bilgi profesyonellerinin hem kaynaklara hem de bunları işleyen algoritmalara hakimiyet anlamına gelen yapay zekâ okuryazarlığı kazanmasını gerektirmektedir. Uluslararası araştırmalar, akademik kütüphanelerdeki yapay zekâ yetenek eksikliklerinin hizmet kalitesini düşürdüğünü vurgulamakta (ACRL, 2024) ve etik yapay zekâ yönetişimi ile işbirlikçi öğrenme kültürlerinin önemini belirtmektedir (Ye ve ark., 2025).

Bu evrim, bilgi merkezlerini sadece teknoloji kullanıcısı olmaktan çıkarıp inovasyon merkezleri olarak konumlandırmaktadır. Örneğin, Avrupa ulusal arşivlerindeki yapay zekâ koruma sistemleri, kültürel mirasın dijitalleştirilmesini hızlandırmakta ve tarihsel erişimi genişletmektedir. Personelin çok disiplinli yetenekleri artık kurumsal adaptasyonu yönlendirmektedir. Pandemiler gibi küresel krizler, uzaktan erişim ihtiyaçlarını hızlandırmış, yapay zekânın rolünü artırmış ve bu dinamikleri yoğunlaştırmıştır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Kullanıcı merkezli tasarım, bir diğer kilit yön olup, yapay zekâ kullanıcı verilerini kişiselleştirilmiş hizmetler için kullanarak bilgi merkezlerini rekabetçi kılmaktadır. Ancak bu durum, veri güvenliği ve gizlilik zorluklarını beraberinde getirmekte, etik çerçeveler ve yeni personel sorumlulukları talep etmektedir.

3. VERİ ANALİZİ VE KANITLAR

Birleşik Krallık Yapay Zekâ Sektörü 2024 verileri, dijital dönüşümün insan kaynakları üzerindeki baskısını açıkça göstermektedir. DSIT (2024) raporundan uyarlana Görsel 1 ve Görsel 2, 5.862 yapay zekâ şirketini ve tam zamanlı eşdeğer istihdamda %33'lük bir artışla 86.139 kişiye ulaşıldığını, yetenek talebinde ise %71'lik bir artış olduğunu göstermektedir. Bilgi merkezleri için kritik ihtiyaçlar arasında %38 ile doğal dil işleme (NLP) ve %26 ile bilgisayarlı görü (computer vision) bulunmakta, bunlar metin analizi ve görsel arşivlemede devrim yaratmaktadır (DSIT, 2024; Frontier Economics, 2024).

Görsel 1. Yapay Zekâ Sektör Büyümesi 1 (Kaynak: Birleşik Krallık YZ Sektör Çalışması, 2024)

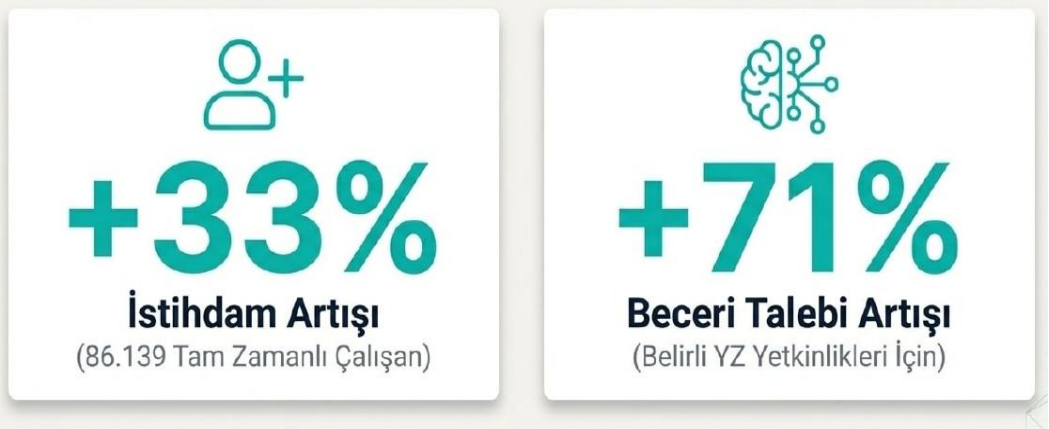

Görsel 2. Yapay Zekâ Sektör Büyümesi 2 (Kaynak: Birleşik Krallık YZ Sektör Çalışması, 2024)

Uluslararası düzeyde, ABD kütüphane personelinin %56'sı yapay zekâ için yeniden yetenek kazanmayı öngörürken (LibLime, 2025), Avrupa IFLA raporları (2025) zayıf profesyonel gelişimi işaret etmektedir. Yapay zekâ güvencesi talepleri %15 oranında artmış,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

etik ve şeffaflık eğitimlerine olan ihtiyacı göstermektedir. Çalışmalar, yapay zekânın verimliliği %25 artırdığını, ancak yetenek açıklarının üretkenliği %40'a kadar düşürebileceğini göstererek insan faktörlerinin merkeziliğini doğrulamaktadır (McGrath, 2024).

Ekonomik veriler, bilgi sektöründe yapay zekânın yıllık %15'lik büyüme potansiyelini ortaya koymakta, bu da yeniden yetenek kazandırma yatırımlarıyla ilişkilendirilmektedir (LinkedIn, 2024). Asya-Pasifik'in hızlı benimsemesi, Batı'daki yetenek açıklarını vurgulayarak politika yapıcılara stratejik içgörüler sunmaktadır.

Sosyal açıdan, yapay zekâ engelli kullanıcılar için erişilebilirliği %30 artırarak kapsayıcılığı teşvik etmekte, ancak algoritmik önyargı riskleri bunu tersine çevirebilir. Eğitim programlarının ampirik yatırım getirisi (ROI) analizleri, dönüşüm stratejilerini desteklemektedir.

4. MODEL ÖNERİSİ

Bu bölümde, bilgi merkezlerinin yapay zekâ temelli dönüşüme uyum sağlaması için kademeli ve döngüsel bir "Bütüncül Reskilling Modeli" önerilmektedir (Görsel 3). Model, bilgi merkezi personelini merkeze alan ve dört aşamadan oluşan hibrit bir eylem planı olarak tasarlanmıştır. Her aşama, hem önceki adımların çıktıları üzerine inşa edilmekte hem de sonraki adımlar için sürekli geri besleme üretmektedir.

İlk aşama, "Temel Farkındalık" boyutunu kapsamaktadır. Bu aşamada kurumların, tüm personelin dijital yetkinlik envanterini çıkarması ve özellikle yapay zekâ okuryazarlığı ile etik farkındalığı geliştirmeye odaklanması gerekmektedir. %71 oranında artan beceri talebine yanıt verebilmek için veri madenciliği, makine öğrenimi ve doğal dil işleme (NLP) temelli modüler eğitim programlarının devreye alınması önerilmektedir (Wheatley & Hervieux, 2019; Tamayo ve ark., 2023). Yetişkin eğitimi ilkelerini temel alan ACRL'nin GPT-4 Keşif Programı gibi modeller, bu çerçevede reskilling süreçlerini destekleyen iyi uygulama örnekleri sunmaktadır (CRL, 2024).

Görsel 3. Bütünsel Yeniden Yetenek Kazandırma Modeli

İkinci aşama, "Derinlemesine Uzmanlık" aşamasıdır. Bu düzeyde, seçilen personele yönelik ileri teknik eğitimler aracılığıyla "Veri Analisti", "YZ Kütüphanecisi", "YZ Güvencesi" ve "Algoritmik Etik Uzmanı" gibi uzman roller tanımlanmaktadır. Böylece

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kurumlar, yalnızca teknolojiyi pasif biçimde kullanan değil, aynı zamanda yapay zekâ uygulamalarının etik sınırlarını belirleyen ve YZ'yi bir "iş ortağı" olarak konumlandıran etkin aktörlere dönüşmektedir. Ayrıca, Yaşam boyu öğrenmeyi kurumsallaştırarak yapay zekâyı sürdürülebilirlik için bir 'çalışma ortağı' olarak çerçeveler (Lo & Ye, 2024).

Üçüncü aşama, "Uygulama ve Entegrasyon"a odaklanmaktadır. Bu kapsamda kurum içinde bir "YZ Görev Gücü" oluşturulmakta ve yapay zekâ tabanlı pilot projeler hayata geçirilmektedir. Pilot uygulamaların, ALA ve IFLA gibi uluslararası kuruluşlarla geliştirilen ortak programlar üzerinden test edilmesi, hem bilgi paylaşımını hem de kurumsal öğrenmeyi güçlendirmektedir. Kurumların bütçelerinin yaklaşık %10–15'ini reskilling süreçlerine ayırması, bu projelerin uzun vadeli ve sürdürülebilir bir yatırım olarak konumlanmasını sağlamaktadır.

Dördüncü ve son aşama ise "Değerlendirme ve Geliştirme" boyutudur. Bu aşamada pilot projelerin sonuçları ve personelin yetenek gelişimi, eğitim tamamlama oranları ve hizmet memnuniyeti gibi ölçülebilir performans göstergeleri üzerinden düzenli olarak izlenmektedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda model sürekli gözden geçirilmekte, gerektiğinde yeni eğitim modülleri eklenmekte veya mevcut programlar yeniden yapılandırılmaktadır. Değişim yönetimi stratejileri ve personel geri bildirim anketleriyle olası dirençler proaktif biçimde yönetilirken, liderlik ve işbirliği gibi yumuşak becerilerin güçlendirilmesi de modelin ayrılmaz bir parçası hâline gelmektedir. Böylece önerilen Bütüncül Reskilling Modeli, bilgi merkezlerinin teknik kapasitesini artırmanın ötesine geçerek, kurumsal kültürü ve insan kaynağını dönüştüren sürdürülebilir bir yol haritası sunmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapay zekâ (YZ) teknolojileri, bilgi merkezleri için bir tehdit unsuru olarak algılanmamalı; aksine, bu kurumların hizmet kapasitesini maksimize eden stratejik bir kaldıraç olarak değerlendirilmelidir. DSIT'nin (2024) sektörel raporunda vurgulandığı üzere, sürdürülebilir dijital dönüşüm, teknolojik altyapı yatırımlarının insan kaynağı gelişimiyle eşgüdümlü olarak gerçekleştirilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda, bilgi profesyonellerinin reskilling (yeniden beceri kazandırma) süreçleri, kurumların dijital çağdaki rekabet gücünü ve varlığını sürdürebilmesini sağlayan temel bir unsurdur.

Öneriler kapsamında, üniversitelerin kütüphane ve bilgi bilimleri müfredatlarının, YZ mühendisliği ve ilgili yetkinlik talepleriyle (örneğin, veri analitiği ve algoritmik etik) uyumlu hale getirilmesi kritik önem arz etmektedir (LinkedIn, 2024). Kurumlar, bütçelerinin önemli bir kısmını personel geliştirme fonlarına tahsis ederek, sürekli eğitim mekanizmalarını güçlendirmelidir. Geleceğin bilgi merkezleri, yüksek teknolojinin etik değerlerle bütünleştiği, dijital yetkinliği yüksek personelin liderliğinde şekillenecek olup, bu sentez kurumların toplumsal rolünü pekiştirecektir. Gelecekteki araştırmalar, önerilen bütüncül reskilling modelinin empirik doğrulanmasına odaklanmalı, böylece teorik çerçevelerin pratik uygulanabilirliği test edilmelidir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

YZ entegrasyonu, bilgi erişimindeki eşitsizlikleri minimize ederek sosyal adaleti teşvik etmekte, ancak bu süreçte etik gözetim ve şeffaflık ilkeleri vazgeçilmezdir. Bu doğrultuda, ulusal politika çerçevelerinin geliştirilmesi –küresel standartlara uyum amacıyla– ve yıllık ilerleme raporları aracılığıyla sürekli izleme mekanizmalarının kurulması önerilmektedir. Nihayetinde, bu yaklaşımlar bilgi merkezlerini pasif bilgi sağlayıcılardan, toplumsal ihtiyaçlara proaktif yanıt veren inovasyon liderlerine dönüştürecektir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

American Library Association (ALA). (2024). *AI Competencies for Academic Library Workers*. ALA Press.

Aslan, B. (2025). *Global AI Adoption in Information Institutions*. International Journal of Library Science, 12(2), 89-104.

Cox, A. M. (2024). The Librarian Skillset and the Needs of Artificial Intelligence. *New Review of Information Networking*, 29(1), 45-62.

Department for Science, Innovation and Technology (DSIT). (2024). *Artificial Intelligence Sector Study 2024*. UK Government Publishing Service. https://www.gov.uk/government/publications/artificial-intelligence-sector-study-2024/artificial-intelligence-sector-study-2024 (Erişim tarihi: 12.11.2025)

European Commission. (2024). *AI Skills Framework for Public Sector*. EU Publications Office.

Frontier Economics. (2024). *A New Way to Read the Jobs Market: Using AI to Map the AI Skills Gap*. Frontier Economics Report. https://www.frontier-economics.com/uk/en/news-and-insights/articles/article-i21335-a-new-way-to-read-the-jobs-market-using-ai-to-map-the-ai-skills-gap/ (Erişim tarihi: 15.11.2025)

Gul, S., & Bano, S. (2019). Smart Libraries: An Emerging and Innovative Technological Advancement. *Library Hi Tech News*, 36(5), 7-9.

International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). (2025). *A Review of Library Associations' Work and AI from 2019 Until 2024*. IFLA Repository. https://repository.ifla.org/rest/api/core/bitstreams/f2de46e0-7aa6-4af1-9ca3-e94a5d801e42/content (Erişim tarihi: 16.11.2025)

Johnson, R. (2024). *Ethical AI in Cultural Heritage Management*. Journal of Digital Ethics, 7(1), 22-39.

LibLime. (2025). *Digital Transformation: How Libraries Are Implementing AI in 2025*. LibLime Blog. https://liblime.com/2025/11/13/digital-transformation-how-libraries-are-implementing-ai-in-2025/ (Erişim tarihi: 16.11.2025)

LinkedIn News. (2024). *Understanding the Skills Gap Between Higher Education and Industry*. Sage Journals. https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/09504222241280441(Erişim tarihi: 14.11.2025)

Lo, L. S., & Ye, J. L. (2024). *AI for Libraries: Reskilling Library Professionals*. Independent Publishing.

McGrath, K. (2024). *Evaluating AI Literacy in Academic Libraries: A Survey Study*. College & Research Libraries, 85(3), 123-145.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Smith, J. (2023). *AI and the Future of Information Management*. Oxford University Press.

Springer Nature. (2024). *AI in Libraries: Improving Tradition Through Innovation*. Springer Nature Blog. https://www.springernature.com/gp/librarians/the-link/technology-blogpost/ai-libraries-tradition-innovation/27407176 (Erişim tarihi: 14.11.2025)

Tamayo, J., Doumi, L., Goel, S., & Kovács-Ondrejkovic, O. (2023). Reskilling in the Age of AI. *Harvard Business Review*, September-October.

WebJunction. (2025). *How Public Libraries Are Teaching AI and Digital Literacy Skills*. WebJunction News. https://www.webjunction.org/news/webjunction/ai-programming-for-patrons.html (Erişim tarihi: 14.11.2025)

Wheatley, A., & Hervieux, N. (2019). Artificial Intelligence in Academic Libraries: Perceptions of Librarians. *Library and Information Science Research*, 41(4), 100-105.

World Economic Forum. (2025). *The Future of Jobs Report 2025*. WEF Press.

Ye, J. L., et al. (2025). *Transforming Academic Librarianship Through AI Reskilling: Insights from a GPT-4 Exploration Program*. ScienceDirect. (Erişim tarihi: 14.11.2025)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

YAPAY ZEKÂNIN GÜNCEL GELİŞİM DÜZEYİNDE DİJİTAL BİLGİ MERKEZLERİNİN KULLANICI DENEYİMLERİNE ETKİSİ: BİR DEĞERLENDİRME VE MODEL ÖNERİSİ

Öğr. Gör. Dr. ENGİN DAYAN

Iğdır Üniversitesi,

E-mail: engin.dayan065@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-1839-280X

ÖZET

Dijital bilgi merkezlerinde artan veri hacmi ve kullanıcıların hızlı, esnek ve kişiselleştirilmiş erişim beklentileri, geleneksel bilgi erişim yöntemlerinin yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu çalışma, yapay zekâ (YZ) teknolojilerinden özellikle makine öğrenimi, doğal dil işleme (NLP) ve bilgisayarlı görü teknolojileri dijital bilgi merkezlerindeki kullanıcı deneyimi üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Literatür taraması ve güncel uygulama örnekleri doğrultusunda, YZ tabanlı çözümlerin kişiselleştirme, erişilebilirlik ve operasyonel verimlilik alanlarında sunduğu yenilikler değerlendirilmiştir.

Çalışmanın bulguları, makine öğrenimi tabanlı öneri sistemlerinin kullanıcı davranışlarını analiz ederek daha isabetli içerik önerileri sunduğunu; NLP destekli chatbotlar ve akıllı arama araçlarının doğal dilde oluşturulan sorguları etkili biçimde işleyerek bilgiye erişimi hızlandırdığını; bilgisayarlı görü teknolojilerinin ise görsel arşivleme, robotik rehberlik ve görüntü tabanlı bilgi erişimi gibi uygulamalarla kullanıcı deneyimini daha sezgisel hâle getirdiğini göstermektedir. Bu teknolojiler bir yandan dijital kütüphanelerin operasyonel süreçlerini optimize ederken, diğer yandan engelli kullanıcılar için uyarlanabilir arayüzler ve tahmine dayalı kullanıcı desteği gibi yeniliklerle memnuniyet düzeyini artırmaktadır. Bununla birlikte, algoritmik önyargı, veri güvenliği ve etik sorumluluklar gibi potansiyel riskler de göz önünde bulundurulması gereken önemli unsurlar olarak değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında, makine öğrenimi tabanlı veri işleme, NLP destekli etkileşim katmanı ve bilgisayarlı görü tabanlı görsel erişim modüllerini bütünleştiren yeni bir YZ destekli kullanıcı deneyimi modeli önerilmektedir. Bu bütünleşik yaklaşım ile dijital bilgi merkezlerini pasif bilgi sunucuları olmaktan çıkararak proaktif, kapsayıcı ve kullanıcı odaklı hizmet platformlarına dönüştürmeyi hedeflemektedir. Sonuç olarak, YZ entegrasyonu; kullanıcı odaklı, ölçeklenebilir ve sürdürülebilir dijital bilgi ekosistemlerinin oluşturulmasında önemli bir potansiyel sunmakta olup, etik ilkeler ve sürekli mesleki gelişim gereksinimi dönüşümün ayrılmaz bileşenleri olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, Dijital bilgi merkezleri, Kullanıcı deneyimi, Doğal dil işleme, Makine öğrenimi, Bilgisayarlı görü, Kişiselleştirme.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AT ITS CURRENT DEVELOPMENT LEVEL ON USER EXPERIENCES IN DIGITAL INFORMATION CENTERS: AN EVALUATION AND MODEL PROPOSAL

ABSTRACT

The increasing volume of data in digital information centers and users' expectations for fast, flexible, and personalized access indicate that traditional information retrieval methods are becoming inadequate. This study aims to investigate the effects of artificial intelligence (AI) technologies—specifically machine learning, natural language processing (NLP), and computer vision technologies—on the user experience in digital information centers. Based on a literature review and current application examples, the innovations offered by AI-based solutions in the areas of personalization, accessibility, and operational efficiency have been evaluated.

The findings of the study demonstrate that machine learning-based recommendation systems offer more accurate content suggestions by analyzing user behavior. Furthermore, NLP-supported chatbots and smart search tools accelerate access to information by effectively processing queries formulated in natural language. Computer vision technologies, through applications such as visual archiving, robotic guidance, and image-based information retrieval, make the user experience more intuitive. While these technologies optimize the operational processes of digital libraries, they simultaneously increase satisfaction levels through innovations such as adaptive interfaces for disabled users and predictive user support. However, potential risks such as algorithmic bias, data security, and ethical responsibilities have also been considered as crucial factors that must be taken into account.

Within the scope of this study, a new AI-supported user experience model is proposed, which integrates machine learning-based data processing, an NLP-supported interaction layer, and computer vision-based visual access modules. This integrated approach aims to transform digital information centers from passive information providers into proactive, inclusive, and user-centric service platforms. Consequently, AI integration presents significant potential for the creation of user-oriented, scalable, and sustainable digital information ecosystems, with ethical principles and the requirement for continuous professional development being considered indispensable components of this transformation.

Keywords: Artificial intelligence, digital information centers, user experience, natural language processing, machine learning, computer vision, personalization.

1. GİRİŞ

Yapay Zekânın (YZ) mevcut gelişim aşamasında dijital bilgi merkezlerindeki kullanıcı deneyimleri üzerindeki etkisi, veri hacminin hızla artması ve kullanıcı beklentilerinin yükselmesinden kaynaklanmaktadır. Dijital kütüphaneler, YZ entegrasyonu sayesinde geleneksel sınırlamaların ötesine geçerek dinamik sistemlere dönüşmekte ve kişiselleştirilmiş, optimize edilmiş bilgi erişimi sağlamaktadırlar. Örneğin, Panda ve Kaur (2023), makine öğrenimi (ML) ve doğal dil işlemenin (NLP) erişilebilirliği nasıl iyileştirdiğini ve özel içerik önerileri sunarak eğitim deneyimlerini nasıl zenginleştirdiğini vurgulamaktadır. Bu değişim,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

dijital bilgi merkezlerini pasif depolardan proaktif platformlara dönüştürülebileceğini, buna bağlı olarak genel kullanıcı memnuniyetini arttırma potansiyelini göstermektedir.

Veri hacmindeki artış, dijital bilgi merkezlerine meydan okuyarak, hızlı ve esnek erişim sağlama konusunda geleneksel yöntemlerin sınırlılıklarını ortaya koymaktadır. Sa'ari vd. (2023), sistematik incelemelerinde derin öğrenme algoritmalarının kullanıcı davranışlarını analiz ederek bilgiye erişimi ve kişiselleştirmeyi geliştirdiğini belirtmektedirler. Benzer şekilde, Adewojo vd. (2025), Nijerya bağlamında yapay zekânın arama algoritmalarını optimize etme, veri yönetimini kolaylaştırma ve verimliliği artırma rolünü vurgulamaktadır. Bu nedenle yapay zekâ, büyük veri kümelerini işleyerek ve geleneksel sınırları aşarak kullanıcı taleplerini karşılamaktadır.

Yapay zekâ entegrasyonu, kullanıcı memnuniyetini ve erişilebilirliği artırarak dijital bilgi merkezlerini proaktif ve kapsayıcı platformlara dönüştürmede öncü rol oynamaktadır. Necula ve Păvăloaia (2023), yapay zekâ öneri sistemlerinin, ilgili materyalleri önermek için kullanıcı geçmişlerini nasıl analiz ettiğini, arama verimliliğini ve keşfi nasıl artırdığını açıklıyor. Barman (2024) ise yapay zekâ ve makine öğreniminin kataloglama ve kaynak sınıflandırmasını otomatikleştirerek personel iş yükünü hafiflettiğini ve gerçek zamanlı kullanıcı desteği sağladığını ekliyor. Bu da bilgi merkezlerini daha etkileşimli hale getiriyor ve erişimi güçlendiriyor.

Özellikle engelli kullanıcılar için yapay zekâ, uyarlanabilir arayüzler ve tahmin araçları aracılığıyla sosyal bilgi adaletini geliştirir. Fabunmi ve Akinyemi (2024), üniversite kütüphanesi araştırmalarında yapay zekânın hizmetleri kişiselleştirerek çeşitli gruplar için erişilebilirliği artırdığını ve olumlu deneyimler yarattığını göstermektedir. Necula ve Păvăloaia (2023) ayrıca, metinden sese dönüştürme ve dil çevirisi gibi özellikler aracılığıyla yapay zekânın kapsayıcılığını vurgulayarak erişim eşitsizliklerini azalttığını belirtmektedir.

Önerilen yapay zekâ destekli kullanıcı deneyimi modeli, ölçeklenebilir ekosistemler oluşturmak için veri işleme, makine öğrenimi, doğal dil işleme ve bilgisayarlı görü modüllerini içermektedir. Panda ve Kaur (2023), etik ve kullanıcı merkezli bir yaklaşımla, daha yüksek arama doğruluğu için yapay zekâ destekli meta veri üretimi ve içerik etiketlemesini savunmaktadır. Barman (2024), sürekli mesleki gelişimi vurgularken veri gizliliği ve önyargıyı ele alarak etik entegrasyonun önemini vurgulamaktadır. Model, operasyonel optimizasyonu sağlarken etik ilkeleri ön planda tutmayı amaçlamaktadır.

2. DİJİTAL BİLGİ ALANINDAKİ DEĞİŞİM

Yapay zekâ entegrasyonu, dijital bilgi alanındaki dönüşümü hızlandırarak geleneksel kütüphane sistemlerini yeniden şekillendirmektedir. 2020'lerden bu yana, yapay zekâ uygulamaları bilgi organizasyonundan kullanıcı etkileşimlerine kadar genişledi. Yapay zekâ, kataloglama ve veri analizini otomatikleştirerek verimliliği artırmakta ve erişimi demokratikleştirmektedir. Büyük veri analitiği ve bulut bilişimle birleştiğinde, kütüphaneleri statik depolardan dinamik ekosistemlere dönüştürmektedir. Ayrıca, bilgi yönetimini ve sosyal akışı geliştirmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Güncel gelişmelerde, yapay zekânın kütüphane hizmetlerindeki rolü, bilgi geri kazanımı ve erişimini devrimleştirerek kullanıcı odaklı yenilikler sunmaktadır. Araştırmalar, yapay zekâ tabanlı sistemlerin, kişiselleştirilmiş öneri algoritmaları ve doğal dil işleme (NLP) araçlarıyla bilgi aramalarını optimize ettiğini göstermektedir; bu da kullanıcıların hızlı ve doğru bilgiye ulaşmasını sağlamaktadır. Ayrıca, 2025 itibarıyla yapay zekânın kütüphane trendlerinde baskın hale geldiği görülmekte, örneğin otomatik sınıflandırma ve kullanıcı hizmetlerinde sohbet robotları gibi uygulamalarla operasyonel maliyetleri düşürmekte ve hizmet kalitesini yükseltmektedir. Bu değişimler, dijital kütüphaneleri proaktif platformlara dönüştürerek, eğitim ve araştırma alanlarında yeni fırsatlar yaratmaktadır.

Ancak, bu değişim süreci bazı zorlukları da beraberinde getirmektedir; özellikle etik sorunlar, veri gizliliği ve algoritmik önyargılar ön plana çıkmaktadır. Yapay zekânın kütüphane sistemlerine entegrasyonu, bilgi erişimindeki eşitsizlikleri artırabileceği gibi, yanlış veri işleme risklerini de barındırmaktadır. Araştırmalar, yapay zekânın hızlı evriminin kütüphane profesyonellerinin sürekli eğitim ihtiyacını vurguladığını belirtmekte, aksi takdirde teknolojik uyumsuzluklar oluşabileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, değişimin sürdürülebilir olması için etik çerçeveler ve düzenlemeler geliştirilmesi zorunludur.

Gelecek perspektiften bakıldığında, dijital bilgi alanındaki değişim, yapay zekânın daha derin entegrasyonuyla devam edecek olup, akıllı kütüphanelerin yaygınlaşmasını öngörmektedir. Bibliyometrik analizler, yapay zekâ araştırmalarının 2015-2022 arasında hızla arttığını ve bu trendin 2025 sonrası için yenilikçi uygulamaları tetikleyeceğini göstermektedir. Bu evrim, kütüphaneleri sadece bilgi sağlayıcılarından işbirlikçi öğrenme merkezlerine dönüştürerek, küresel bilgi adaletini pekiştirecektir. Sonuç olarak, yapay zekâ odaklı değişim, dijital bilgi ekosistemlerini daha kapsayıcı ve yenilikçi kılacaktır.

3. DÖNÜŞÜMÜ TETİKLEYEN UNSURLAR

Yapay zekânın hızlı gelişimi ve veri hacmindeki artış, dijital bilgi merkezlerindeki dönüşümün temel itici güçleridir. Yapay zekânın güncel algoritmaları, geleneksel kataloglama sistemlerini otomatikleştirerek bilgi erişimini hızlandırmakta ve kullanıcı taleplerini karşılamada kritik bir rol oynamaktadır. Örneğin, derin öğrenme teknikleri, veri işleme kapasitesini artırarak kişiselleştirilmiş hizmetler sunmakta, bu da kütüphaneleri pasif depolardan aktif platformlara evriltmektedir. Ayrıca, büyük veri analitiği ile entegre edilen yapay zekâ, operasyonel verimliliği yükselterek, bilgi merkezlerinin ölçeklenebilirliğini sağlamakta ve toplumsal erişimi demokratikleştirmektedir. Bu unsurlar, dijital dönüşümün temel itici güçleri olarak, geleneksel yöntemlerin sınırlarını aşmaktadır.

Kullanıcı beklentilerindeki değişim (hız, esneklik ve kişiselleştirme talepleri), etkileşimleri ve memnuniyeti optimize etmek için doğal dil işleme (NLP) ve makine öğrenimi (ML) tarafından karşılanan değişimi daha da hızlandırıyor. Engelli kullanıcılar için yapay zekânın uyarlanabilir arayüzleri, kapsayıcılığı ve bilgi adaletini artırarak kütüphanelerin toplumsal rolünü genişletiyor.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Etik ve sürdürülebilirlik unsurları, dönüşüm sürecini şekillendiren vazgeçilmez bileşenlerdir. Veri gizliliği ve algoritmik önyargı gibi zorluklar, yapay zekâ entegrasyonunu dengeli bir şekilde yönlendirmektedir. Çalışmalar, yapay zekâ destekli modellerin etik çerçeveler içinde geliştirilmesinin, uzun vadeli başarı için gerekli olduğunu belirtmekte, bu da mesleki gelişimi ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca, operasyonel optimizasyon sağlayan yapay zekâ modülleri, sürdürülebilir ekosistemler oluşturmada kritik rol oynamakta ve bilgi merkezlerinin geleceğini belirlemektedir. Bu unsurlar, dönüşümü etik temeller üzerine kurarak kalıcı yenilikler sağlamaktadır.

Yapay zekâ evrimiyle desteklenen gelecekteki teknolojik entegrasyonlar, bibliyometrik eğilimlere göre araştırma ve uygulamalarda büyük bir artış öngörüyor. Bu entegrasyon, dijital bilgi alanını işbirlikçi öğrenme merkezlerine dönüştürerek küresel adaleti pekiştirmekte ve yeni paradigmalar yaratma potansiyeli taşımaktadır.

4. ÖNERİLEN MODEL VE ÖZELLİKLERİ

Önerilen yapay zekâ destekli kullanıcı deneyimi modeli, dijital bilgi merkezlerini dönüştürmek için makine öğrenimi tabanlı veri işleme, doğal dil işleme (NLP), bilgisayarlı görü gibi teknolojilerle görsel erişim modüllerini entegre etmeyi hedeflemektedir. Bu model, doğal dil işleme (NLP), makine geliştirmei (ML) ve bilgisayarlı görü (CV) teknolojilerini tek bir geri besleme konusunu içinde birleştirerek “proaktif ve kişiselleştirilmiş kullanıcı deneyimini” üretmektir.

Birinci adım olan Etkileşim (NLP) katmanında, kullanıcı doğal dilinde arama yapar veya bir chatbot ile etkileşime girer. Panda ve Kaur'dan (2023) yola çıkarak, bu aşamada NLP temelli sorgu işleme, kullanıcıların davranışlarını anlamaya yönelik ilk veriyi üretir ve modelin kişiselleştirilmiş hizmet sunabilmesi için temel girişi sağlar.

İkinci adım Anlamlandırma (ML) sürecidir. Sa'ari vd. (2023), makine güçlendiricilerinin güçlenmesinin ve enerji aktarımının analiz edilerek, kapasitelerin tahmin edileceğini ve büyük veri hacmini yöneterek modelin ölçeklenebilirliğini güvence altına aldığını göstermektedir. Bu katmanda, içerik kümeleri, bağlamsal olarak parçaları ve kesintileri sağlamaya yönelik etik veri analizleri devreye alınır (Barman, 2024). Bu özellikler, bilgi merkezlerini proaktif platformlara evirterek operasyonel süreçleri optimize edebilir ve sürdürülebilir ekosistemler oluşturabilir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Görsel 1. Bütünleşik Yapay Zeka Destekli Kullanıcı Deneyimi Model Önerisi

Üçüncü adım Keşif (CV & ML) aşamasıdır. Bilgisayarlı görüş modülleri, görsel ve multimedya içerikleri otomatik olarak etiketleyerek erişilebilirliği arttırır ve özellikle engelli kullanıcılar için kapsayıcı bir deneyim sunar (Fabunmi ve Akinyemi, 2024). Makineye dayalı tabanlı yapılandırma motorları, bu zenginleştirilmiş meta veriler üzerinden kullanıcılara ve ilgili kaynaklara sahiptir, böylece kişiselleştirilmiş ve tahmine dayalı içerikle mümkün hale gelir (Panda ve Kaur, 2023). Modelin temel özellikleri arasında, doğal dil sorgularının işlenmesi, içerik düzenleme ve gerçek zamanlı yardım için NLP katmanı yer almaktadır (Li, 2024). Veri analizi, etiği korur, önyargıyı azaltır ve eğitimi destekler (Barman, 2024).

Modelin merkezinde yer alan geri besleme döngüsü, tüm bu aşamalara bağlı olan sürekli bir süreçtir. Kullanıcı etkileşimlerinden elde edilen veriler, hem sistemlerin hem de hizmet tasarımının düzenli olarak güncellenmesini sağlar. Adewojo ve arkadaşlarının (2025) araştırması, bu tür döngüsel süreçlerin yenilikleri artırdığını ve kullanıcı kapsayıcılığını yükselttiğini göstermektedir. Böylece model, etik ve gizlilik ilkelerini gözeterek, dijital erişilebilirliği, operasyonel verimliliği ve toplumsal bilgi adaletini güçlendiren, sürdürülebilir bir yapay zeka destekli kullanıcı deneyimi paradigması oluşturur.

5. MODELİN KAZANIMLARI

Önerilen yapay zekâ (YZ) destekli kullanıcı deneyimi modeli, dijital bilgi merkezlerini proaktif ve kişiselleştirilmiş platformlara dönüştürerek, çeşitli paydaşlara önemli kazanımlar sunmaktadır. Bu kazanımlar, modelin NLP tabanlı etkileşim, makine öğrenimi odaklı anlamlandırma ve bilgisayarlı görü entegrasyonu gibi katmanları ile geri besleme döngüsünün bütünleşik yapısından kaynaklanmaktadır. Aşağıda, modelin kullanıcı, kurum ve bilim ile toplum açısından öne çıkan faydaları, ilgili literatür referansları eşliğinde ele alınmaktadır.

5.1. Kullanıcı İçin Kazanımlar

Model, kullanıcı deneyimini merkezine alarak, doğal dil işleme (NLP) katmanında chatbotlar ve akıllı arama araçları aracılığıyla hızlı ve kişiselleştirilmiş erişim sağlar. Kullanıcılar, doğal dilde sorgu oluşturarak bilgi arayışlarını kolaylaştırır; bu, Panda ve Kaur'un (2023) belirttiği üzere, davranış analizini temel alan içerik önerileriyle memnuniyeti artırır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Özellikle engelli kullanıcılar için bilgisayarlı görü (CV) modülleri, görsel ve multimedya içerikleri otomatik etiketleyerek kapsayıcılığı yükseltir (Fabunmi ve Akinyemi, 2024). Geri besleme döngüsü, kullanıcı etkileşim verilerini sürekli güncelleyerek tahmine dayalı hizmetler sunar, böylece erişilebilirlik ve sezgisellik ön plana çıkar. Sonuç olarak, model bireysel ihtiyaçlara uyarlanmış bir deneyim yaratarak, bilgi erişimindeki engelleri minimize eder ve kullanıcı kapsayıcılığını artırır (Adewojo vd., 2025).

5.2. Kurum İçin Kazanımlar

Bilgi merkezleri açısından model, operasyonel verimliliği optimize ederek kurumları pasif bilgi sunucularından proaktif hizmet platformlarına evriltir. Makine öğrenimi (ML) tabanlı anlamlandırma katmanı, büyük veri hacmini yöneterek ölçeklenebilirlik sağlar ve etik veri analizleriyle önyargıları azaltır (Sa'ari vd., 2023; Barman, 2024). Bu, kurumların içerik kümelerini bağlamsal olarak düzenlemesine olanak tanır, böylece kaynak yönetimi ve hizmet tasarımı iyileşir (Li, 2024). Geri besleme döngüsü, sistem güncellemelerini otomatikleştirerek sürdürülebilirlik güvencesi verir, bu da Adewojo vd.'nin (2025) vurguladığı yenilik artışıyla kurumların rekabet gücünü yükseltir. Genel olarak, model kurumlara maliyet etkinliği, etik uyum ve uzun vadeli operasyonel optimizasyon kazandırır, dijital dönüşümü stratejik bir avantaja çevirir.

5.3. Bilim ve Toplum İçin Kazanımlar

Model, bilimsel ilerleme ve toplumsal fayda açısından, bilgi adaletini güçlendirerek eşitsizlikleri azaltır. NLP, ML ve CV entegrasyonu, veri analizi ve içerik zenginleştirmesi yoluyla bilimsel araştırmalara erişimi kolaylaştırır, bu da Panda ve Kaur (2023) ile Barman'ın (2024) çalışmalarında belirtilen etik koruma ve önyargı azaltma mekanizmalarıyla desteklenir. Geri besleme döngüsü, toplumsal ihtiyaçlara dayalı güncellemeler yaparak kapsayıcılığı artırır ve Adewojo vd.'nin (2025) bulgularına göre yenilikleri teşvik eder. Toplum düzeyinde, model dijital erişilebilirliği yaygınlaştırarak sosyal adaleti pekiştirir; engelli bireyler için uyarlanabilir arayüzler ve çok dilli destek gibi özellikler, bilgi paylaşımını demokratikleştirir (Fabunmi ve Akinyemi, 2024). Bilimsel açıdan ise, modelin sürdürülebilir paradigması, yeni araştırma paradigmalarına zemin hazırlar ve etik YZ uygulamalarını teşvik ederek toplumun bilgi ekosistemini güçlendirir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dijital bilgi merkezlerinin yapay zekâ entegrasyonu bağlamında, Modelin uygulanması için etik çerçeveler hayati önem taşımaktadır. Li (2024), yapay zekâ hizmetlerinde gizlilik ve önyargıya ilişkin düzenlemelerin yanı sıra, uyumsuzlukları önlemek ve yeniliği teşvik etmek için personel eğitimini önermektedir.

Gelecekteki araştırmalarda modelin pilot test edilmesi gerekmektedir. Necula ve Păvăloaia (2023), etkileri değerlendirmek ve küresel standartlar belirlemek için ampirik çalışmalar ve işbirlikleri çağrısında bulunmaktadır. Okunlaya vd. (2022), eğitimde çok disiplinli yapay zekâ genişlemesini savunmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Sonuç olarak, öneriler, yapay zekâ destekli modellerin etik ve kapsayıcı bir şekilde benimsenmesini hedeflemektedir. Dijital bilgi alanının geleceğini şekillendirerek toplumsal faydaları maksimize edecektir. Araştırmacılar ve uygulayıcılar, bu önerileri dikkate alarak dönüşümü yönlendirebilir.

.

KAYNAKÇA

Adewojo, A. A., Amzat, O. B., & Abiola, H. S. (2025). AI-powered libraries: enhancing user experience and efficiency in Nigerian knowledge repositories. *Library Hi Tech News*, *42*(2), 12-16.

Barman, B. (2024). Artificial Intelligence and Machine Learning in Libraries Transforming Information Access and Management. *RGU Journal of Social Science and Research*.

Fabunmi, S. O., & Akinyemi, O. E. (2024). Assessing the influence of artificial intelligence (AI) on library services and users' experience in the university library. *Communicate: Journal of Library and Information Science*, *26*(2), 127-140.

Li, Z. (2024). AI ethics and transparency in operations management: How Governance mechanisms can reduce data bias and privacy risks. *Journal of Applied Economics and Policy Studies*, *13*(1), 89-93.

Necula, S.-C., & Păvăloaia, V.-D. (2023). AI-Driven Recommendations: A Systematic Review of the State of the Art in E-Commerce. *Applied Sciences*, *13*(9), 5531. https://doi.org/10.3390/app13095531

Okunlaya, R. O., Syed Abdullah, N., & Alias, R. A. (2022). Artificial intelligence (AI) library services innovative conceptual framework for the digital transformation of university education. *Library Hi Tech*, *40*(6), 1869-1892.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Panda, S., & Kaur, N. (2023). Enhancing user experience and accessibility in digital libraries through emerging technologies. *KP Sinhamahapatra [et al.](Eds.), Digital Libraries: SustainableDevelopment in Education, Presented on, 21*, 676-703.

Sa'ari, H., Sahak, MD ve Skrzeszewskis, S. (2023). Kütüphanelerde kişiselleştirilmiş hizmetler ve geliştirilmiş kullanıcı deneyimi için derin öğrenme algoritmaları: sistematik bir inceleme. *Matematiksel Bilimler ve Bilişim Dergisi (MIJ)* , *4* (2), 30-47.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2024 FELSEFE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI KAPSAMINDA AHLAK FELSEFESİNİN PSİKOLOJİK TEMELLERE DAYALI ÖĞRETİMİ: VİCDANIN AYNASI ADLI ETKİNLİĞİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Beyza Nilüfer Boran[1]
Gazi Üniversitesi,
borannilufer16@gmail.com- ORCİD:0009-0007-3923-2166

Prof.Dr. Ekrem Ziya Duman[2]
Gazi Üniversitesi,
ezduman@gazi.edu.tr- ORCİD:0000-0002-1965-1378

ÖZET

Bu çalışma, 2024 Felsefe Dersi Öğretim Programı kapsamında yer alan Ahlak Felsefesi Ünitesi temelinde, öğrencilerin ahlaki davranışın psikolojik boyutlarını kavrayabilmelerine yönelik bir etkinlik tasarımı sunmaktadır. Çalışmada felsefe öğretiminin yalnızca kavramsal bilgiyle sınırlı kalmaması; öğrencilerin vicdan, özgürlük, sorumluluk ve ahlaki kimlik kavramlarını kendi yaşam deneyimleriyle ilişkilendirebilmeleri hedeflenmiştir.

Araştırma, nitel bir yaklaşım çerçevesinde yürütülmüş ve felsefi kavramların psikolojik temelleri üzerine kuramsal bir zemin oluşturulmuştur. Çalışmada, ahlaki kimlik, vicdan, sorumluluk, özgürlük ve benlik yaptırımı kavramları merkeze alınmış; bu kavramların eğitim sürecindeki işlevleri ve öğrencilerin ahlaki muhakeme becerileriyle ilişkileri analiz edilmiştir.

Bu bağlamda geliştirilen etkinlik, öğretmenlere değer temelli felsefe öğretiminde psikolojik boyutu da içeren bütüncül bir örnek ortaya koymaktadır. Etkinlikte aktif öğrenme ve işbirlikçi yöntemlerin kullanımıyla öğrencilerin yalnızca bilişsel düzeyde değil, aynı zamanda duyuşsal düzeyde de ahlaki kavramlarla bağ kurmaları desteklenmiştir. Dolayısıyla çalışmanın, felsefe eğitiminin etik ve psikolojik yönlerini bir araya getirerek öğrencilerin öz farkındalık, empati ve ahlaki düşünme becerilerini geliştirmelerine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: 2024 Felsefe Öğretim Programı**,** Maarif Modeli, Ahlak Felsefesi, Psikolojik Yaklaşım.

[1] Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Felsefe Grubu Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye.
[2] Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Felsefe Grubu Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

An Example of the Activity Titled *'Mirror of Conscience': Teaching Moral Philosophy Based on Psychological Foundations within the Scope of the 2024 Philosophy Curriculum*

ABSTRACT

This study presents an activity design based on the Ethics Unit within the 2024 Philosophy Curriculum, aiming to enable students to comprehend the psychological dimensions of moral behavior. The study emphasizes that philosophy teaching should not remain limited to conceptual knowledge but should encourage students to relate the concepts of conscience, freedom, responsibility, and moral identity to their own life experiences.

The research was conducted within a qualitative framework and established a theoretical foundation focusing on the psychological basis of philosophical concepts. The study centered on the concepts of moral identity, conscience, responsibility, freedom, and self-sanction, analyzing their functions in the educational process and their relationship with students' moral reasoning skills.

In this context, the developed activity offers teachers a holistic example of value-based philosophy instruction that integrates both ethical and human dimensions. Through the use of active learning and collaborative methods, students were supported not only in engaging with moral concepts cognitively but also in developing an affective connection to them. Therefore, this study is expected to contribute to the enhancement of students' self-awareness, empathy, and moral reasoning skills by integrating ethical understanding with reflective and participatory learning processes in philosophy education.

Keywords:2024 Philosophy Curriculum, Maarif Model, Ethics, Psychological Approach.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GİRİŞ

Eğitim, bireyin yalnızca bilişsel yetilerini değil, aynı zamanda etik değerlerini, sorumluluk bilincini ve toplumsal duyarlılığını geliştiren bütüncül bir süreçtir; bu yönüyle insanın kendini gerçekleştirme yolculuğunda hem felsefi bir anlam arayışı hem psikolojik bir olgunlaşma süreci hem de etik bir eylem alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Birey, eğitim aracılığıyla hem kendi iç dünyasını hem de toplumsal varoluşunu dönüştürür; böylece bilgi, duygu ve değer arasındaki dengeyi kurarak insan olma sürecini derinleştirir. Bu bağlamda eğitim, yalnızca bireysel bir gelişim aracı değil, aynı zamanda toplumsal ilerlemenin ve kültürel sürekliliğin temel dinamiğidir. İnsanın çağın gerektirdiği becerileri kazanması, etik duyarlılığını koruması ve değişen koşullara uyum sağlayabilmesi, eğitimin planlı ve bilinçli bir süreç olarak yürütülmesini zorunlu kılmaktadır.

Teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte insan, çağdaş dünyanın gerekliliklerine uyum sağlamak durumunda kalmıştır. Değişen yaşam koşulları, bireyin ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda yeni beceriler edinmesini zorunlu kılmıştır. Bu nedenle insan, doğasının gereği olan yetenekleri geliştirmekle kalmayıp, çağın getirdiği yeni becerileri —örneğin teknolojiyi etkin biçimde kullanma yetisini— de öğrenmek zorundadır. Dolayısıyla insanın eğitilmesi, bu dönüşüm sürecinde temel bir ihtiyaç hâline gelmiştir (Demiralp, Duman ve Küçükşabanoğlu, 2023). Ancak bu eğitimin verimli olabilmesi, planlı ve sistemli bir sürecin varlığına bağlıdır. Bu sürecin bir kısmı okullarda verilen eğitimle alakalıdır. Bir ülkenin eğitim-öğretim araştırmaları kapsamında, belirli bir dersle ilgili öğrenme ve öğretme sürecinde nelerin, neden ve nasıl yer alacağını; eğitim yoluyla nasıl bir birey yetiştirilmesinin amaçlandığını belirleyen rehber niteliğindeki öğretim programları (Girgin, 2011), okullarda yürütülen eğitimin vazgeçilmez unsurlarındandır. Her tür ve kademedeki örgün ve yaygın eğitim kurumlarında kullanılmak üzere, öğretim programları doğrultusunda hazırlanmış konuları içeren basılı eserler olan ders kitapları da (Duman, 2019) benzer biçimde eğitimin temel unsurlarından biridir. Akademik bilgi ve becerilerin kazandırılmasında kullanılan ders kitapları, aynı zamanda bireyin yaşamını yönlendiren ve dönüştüren çeşitli konuları da içermektedir. Bu konular arasında değerler, insan yaşamında özel bir öneme sahip olan unsurlardan biridir.

Değer kavramı köken olarak iktisat alanından etiğe geçmiş bir terimdir. Ekonomi bağlamında ‘değer’, insan emeğinin ürünüyle, nesnelerle ve parayla ilişkili olup genellikle kullanım değeri ve değişim değeri anlamlarında ele alınmaktadır (Kuçuradi, 2018). Bununla birlikte, değer kavramı yalnızca iktisatla sınırlı kalmamış; felsefe, sosyoloji, psikoloji ve antropoloji gibi sosyal bilimlerde de sıkça tartışılan temel bir olgu hâline gelmiştir. Değer, bireyin çeşitli insanları, onların niteliklerini, istek ve davranışlarını değerlendirirken başvurduğu (Güngör, 2010); kendisi de dâhil olmak üzere diğer insanları ve olayları anlamlandırmak, eylemlerini seçmek ve meşrulaştırmak için kullandığı bir ölçüt olarak tanımlanabilir (Schwartz, 1992). Bu tanımlardan anlaşılacağı üzere, değer; karar verme ve tercih yapma süreçlerinde işlevsel bir yapı olup, alternatifler arasında seçim yapılması gereken durumlarda ortaya çıkar (Bacanlı ve Dombaycı, 2012). Değerler, yalnızca bireyin davranışlarını yönlendiren soyut ilkeler değil; aynı zamanda insanın toplumsal varoluşunu ve aidiyet duygusunu şekillendiren temel yapılardır. Çünkü birey, benimsediği değerler aracılığıyla kendisini bir topluma, bir kültüre ya da belirli

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bir anlam dünyasına ait hisseder. Bu noktada, insanın değerlerle kurduğu ilişki, onun kimlik oluşumunda ve başkalarıyla kurduğu bağlarda belirleyici bir rol üstlenir.

İnsanların en temel ihtiyaçlarından biri de ait olma ihtiyacıdır. İnsanlar ait olma ihtiyaçlarını karşıladıklarında, bu ihtiyaçlarını giderdikleri gruplarla kendilerini ortak bir zeminde tanımlayan çeşitli kimlik özellikleri geliştirirler. Bu kimlik özellikleri çoğunlukla etnik, dini, cinsel ya da politik aidiyetler temelinde şekillenir. Ancak bireyin kimliğini belirleyen unsurlar yalnızca bu aidiyetlerle sınırlı değildir. Tüm bu aidiyetlerden bağımsız olarak gelişebilen bir başka kimlik türü de ahlaki kimliktir (Yılmaz ve Yılmaz, 2015). Ahlaki kimlik, herhangi bir aidiyete zorunlu şekilde bir bağlılık gerektirmemektedir. Bu yüzden kavramsal açıdan, ait olunan etnik, dini, cinsel ya da politik özelliklerle değil; bireye ait olan ahlaki özelliklerle açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu doğrultuda ahlaki kimlik, Hardy'e (2006) göre bir bireyin kimliği açısından, ahlaki değerlerin, ahlaki amaçların ve ahlaki erdemlerin ne şekilde önemli olduğuyla alakalıdır.

Felsefede tarih boyunca, birçok filozof ahlak, ahlaki davranış ve ahlaklılık üzerine geniş ve kapsamlı çalışmalar üretmişlerdir. Sokrates "iyiyi bilmek iyiyi yapmaktır" diyerek ahlaki yargıya sahip olmanın ahlaki bir eylemde bulunmak için yeterli olacağını belirtmiştir. Ancak insanın ahlaki olarak doğru olduğunu bildiği halde yapmaktan kaçındığı şeylerin olması ahlaki yargının ahlaki eyleme dönüşmesinde başka değişkenlerin de rolü olduğunu göstermektedir (Yılmazer ve Çarıkçı, 2025). Ahlaki gelişim ve kimlik oluşumunun kesiştiği noktada yer alan bir yapı olduğu belirtilen (Hardy ve Carlo, 2011) ve bireyin kendini tanımlarken ahlaklı olmaya verdiği önemin derecesi olarak tanımlanan (Hardy ve Carlo, 2011) ahlaki kimlik psikoloji literatürüne ahlaki eylem-ahlaki yargı ilişkisini anlamaya yardımcı olacak bir çözüm önerisi olarak girmiştir. Ahlaki davranışlar kimi zaman, eylemden elde edilecek rasyonel bir fayda doğrultusunda sergilenebilir. Örneğin, toplumsal dayanışmanın önemini kavrayan bir birey, yardımlaşmanın yaygınlaşmasına katkı sağlamak ya da gelecekte benzer bir durumda destek görebilmek amacıyla muhtaç kişilere yardım edebilir. Ancak ahlaki eylemlerin önemli bir bölümü, karşılıksız, çoğu zaman da üzerine uzun uzun düşünülmeden gerçekleştirilen davranışlardır. Bu tür eylemleri açıklayan ahlaki kimlik kuramcıları, ahlaki değerlerin kişiliğin bir parçası haline geldiği durumda bireyin yardım etme davranışını yalnızca dışsal bir fayda beklentisiyle değil, benliğini onaylama ve kimliğini sürdürme ihtiyacıyla yerine getirdiğini belirtirler (Yılmazer ve Çarıkçı, 2025). Ahlaki kimliğin ahlaki davranışın neden gerçekleştirildiğine dair bu alternatif açıklama alanda ilgi görmüş, ahlaki kimlik ile ahlaki davranış ilişkisi birçok çalışmada incelenmiş, ahlaki kimlik sahibi kimselerin toplum yararına faaliyette bulundukları, anti-sosyal davranışlarda bulunmaktan kaçındıkları (Krettenauer ve Hertz, 2015) hatta iyi oluş hali hissettikleri tespit edilmiştir (Boudlaie vd., 2022).

Psikolojide ise Bandura'ya göre (1990), insanlar yaptıkları şeyleri benlik doyumu ve bir benlik değeri duygusu kazanmak için yapmaktadırlar. Bireyler, gelişimlerinin erken dönemlerinde davranışlarını dışsal baskılar ve toplumsal yaptırımlar aracılığıyla düzenlerken; ilerleyen dönemlerde, sosyalleşme sürecinin etkisiyle ahlaki davranışlarını yönlendiren ahlaki standartları benimseyip içselleştirirler. Bu içselleştirme süreciyle birlikte birey, davranışlarını artık dışsal değil, benlik yaptırımlarına dayalı bir içsel kontrol aracılığıyla düzenlemeye başlar (Bandura, 1986; 1999). Bu nedenle insanlar, kendilerini suçlamaktan kaçınmak amacıyla ahlaki ihlallerden uzak durma eğilimindedirler. Ancak ahlaki standartlar, davranışın sabit içsel düzenleyicileri değildir (bu noktada vicdan ve süperego açıklamaları örnek gösterilebilir); zira

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

benlik yaptırımları etkinleştirilmediği sürece davranış üzerinde doğrudan bir etkide bulunmazlar. Bu düzenleyici benlik yaptırımlarının, yani ahlaki tepkilerin, bireyin acımasız davranışlardan geri çekilmesini sağlayan birtakım psikolojik süreçlerle devreye girdiği kabul edilir (Bandura, 1986; 1990; 1999). Bandura'nın benlik yaptırımlarına dayalı ahlaki davranış açıklamaları, bireyin değerleri nasıl içselleştirdiğine ve ahlaki eylemlerini hangi psikolojik süreçler aracılığıyla yönlendirdiğine dair önemli bir kuramsal temel sunmaktadır. Bu psikolojik çerçeve, eğitim sürecinde değerlerin bireyde nasıl yerleştiğini anlamaya katkı sağlamakta ve özellikle felsefe gibi değer aktarımının merkezinde yer alan derslerin analizinde yol gösterici olmaktadır. Bu doğrultuda, literatürde farklı ders kitaplarında değerlerin nasıl işlendiğini inceleyen çalışmalar, eğitimin ahlaki ve psikolojik yönünü anlamak açısından önemli bir zemin oluşturmaktadır.

Literatürde, değer kavramının eğitim süreciyle ilişkisini ele alan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında öncelikle, farklı ders kitaplarında yer alan değerlerin analizine odaklanan akademik makaleler dikkat çekmektedir. Örneğin, Zabun'un (2013) *"Değerlerin Sosyolojik Öğretimi: Ortaöğretim Sosyoloji Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerlerin Analizi"* adlı makalesi ile Manav'ın (2016) *"Felsefe ve Estetik Dersleri 2009 Öğretim Programları Üzerine: Değer-Duyuşsal Alan Kazanımı-Değerler Eğitimi İlişkisi"* başlıklı çalışması, değerlerin öğretim programlarıyla ilişkisini sosyolojik ve pedagojik boyutlarda incelemiştir. Ayrıca Zabun'un (2022) *"Ders Kitaplarında Değerler Taramasına Esas Değerlerin Sosyolojik Sınıflaması"* adlı kitap bölümü, değerlerin toplumsal işlevlerini ele alarak literatürde önemli bir yere sahiptir. Bunun yanı sıra, Duman ve Arslan'ın (2022) *"Ortaöğretim Mantık Ders Kitabında Değerlerin Analizi"*, Durakoğlu ve Zabun'un (2022) *"Felsefe Ders Kitabının Değerler Açısından İncelenmesi"*, Duman ve Küçükşabanoğlu'nun (2023) *"Ortaöğretim Psikoloji Ders Kitabında Değerlerin Analizi"* ile Yenen ve Duman'ın (2024) *"Ortaöğretim Psikoloji MEB Ders Kitabının MEB Öğretim Programlarında Yer Alan On Kök Değer Çerçevesinde Analizi"* adlı araştırmaları, doküman analizi yöntemine dayalı incelemeler olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışmalar, değerlerin Felsefe Grubu Ders Kitaplarındaki temsil biçimlerini ve eğitime yansımalarını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, Demircioğlu'nun (2020) *"İbn Sina ve Gazali'nin Bazı Değer Kavramları Yönünden Karşılaştırılması"* ve *"Alevi ve Bektaşi Sözlü Kültüründeki Değer Kavramları"* adlı felsefi inceleme çalışmaları ise, değer kavramını kültürel ve tarihsel bir bağlamda ele alarak farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Dolayısıyla literatür, değerlerin yalnızca eğitim programlarıyla sınırlı kalmayıp, toplumsal, felsefi ve psikolojik yönleriyle birlikte çok boyutlu biçimde ele alındığını göstermektedir.

Yapılan literatür taramasında, Felsefe Grubu Ders Kitaplarında değerlere ilişkin çok sayıda çalışma bulunmasına karşın, bu çalışmaların büyük çoğunluğunun felsefe, sosyoloji ve mantık dersleriyle sınırlı kaldığı; psikoloji alanındaki değerler üzerine yürütülen araştırmaların ise oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu durum, felsefi değerlerin psikolojik temelleriyle ilişkilendirilmesine yönelik akademik boşluğa işaret etmektedir. Bu bağlamda, 2024 Felsefe Dersi Öğretim Programında yer alan Ahlak Felsefesi Ünitesi'nin psikolojik bir bakış açısıyla incelenmesi, yalnızca felsefe eğitiminin kavramsal yönünü değil, aynı zamanda öğrencilerin değer algılarının nasıl biçimlendiğini anlamak açısından da önem taşımaktadır. Böyle bir yaklaşım, değer aktarımının bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlarını bir arada ele alarak,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

eğitimin insanın iç dünyasına yönelik dönüştürücü etkisini daha derinlemesine analiz etmeye olanak sağlar.

Sonuç olarak, eğitim insanın zihinsel, duygusal ve ahlaki yönlerini bir bütün olarak geliştiren; bireyi bilgi, değer ve sorumluluk bilinciyle donatan temel bir süreçtir. Bu süreçte değerlerin eğitime dâhil edilmesi, yalnızca toplumsal uyumun değil, bireyin psikolojik ve ahlaki bütünlüğünün de vazgeçilmez koşuludur. Bu doğrultuda, 2024 Felsefe Dersi Öğretim Programının psikolojik bir bakış açısıyla incelenmesi, öğrencilerin değerleri nasıl algıladıklarını, içselleştirdiklerini ve davranışa dönüştürdüklerini anlamaya önemli katkılar sağlayacaktır. Böyle bir yaklaşım, eğitimin bilgi aktarımını aşarak, insanın kendini ve dünyayı anlamlandırma sürecinde dönüştürücü bir rehber haline gelmesini mümkün kılmaktadır.

AMAÇ

Bu çalışmanın amacı, 2024 Felsefe Dersi Öğretim Programında yer alan Ahlak Felsefesi ünitesi kapsamında geliştirilen etkinlik temelli bir öğretim yaklaşımı aracılığıyla, öğrencilerin ahlaki kimlik, vicdan, özgürlük, sorumluluk ve benlik yaptırımı kavramlarını psikolojik bir perspektiften ele alarak kavrayabilmelerini sağlamaktır. Çalışma, öğretmenlere değer ve ahlak merkezli felsefe öğretiminde uygulanabilir bir model sunmayı; öğrencilerin felsefi düşünme, etik farkındalık ve öz değerlendirme becerilerini desteklemeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda tasarlanan etkinlik, aktif öğrenme ilkeleriyle bütünleştirilmiş olup öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve ahlaki gelişim alanlarını dengeli biçimde desteklemeyi amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi (Yıldırım & Şimşek, 2013) çerçevesinde, doküman analizi (Bowen, 2009) ve kuramsal yaklaşım temelinde yürütülmüştür. Nitel yöntemin tercih edilmesinin nedeni, ahlaki davranışın psikolojik temellerini daha derinlemesine anlamak ve bireyin ahlaki karar verme süreçlerinde etkili olan içsel dinamikleri açıklamaktır. Araştırmada veri toplama aracı olarak doküman analizi kullanılmış; bu doğrultuda 2024 Felsefe Dersi Öğretim Programı, konuyla ilgili akademik literatür ve kuramsal çerçeveler sistematik biçimde incelenmiştir.

Elde edilen veriler, içerik çözümlemesi yaklaşımıyla değerlendirilmiş ve felsefi ile psikolojik boyutlar arasında kavramsal bir bağ kurulmuştur. Bu yöntemsel yaklaşım, ahlaki eylemi hem bireysel hem de toplumsal düzeyde anlamaya olanak tanıyan bir değerlendirme zemini sağlamış; felsefe eğitiminin etik ve psikolojik yönlerinin bütüncül biçimde ele alınmasına katkıda bulunmuştur.

ETKİNLİK TANITIMI

Bu çalışma kapsamında tasarlanan “Vicdanın Aynası” etkinliği, Ahlak Felsefesi konularını psikolojik boyutlarıyla bütünleştirerek öğrencilerin vicdan, özgürlük, sorumluluk ve ahlaki kimlik kavramlarını derinlemesine anlamalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Etkinlik, nitel araştırma yaklaşımı doğrultusunda oluşturulmuş olup, aktif ve işbirlikçi öğrenme yöntemleri temelinde kurgulanmıştır. Uygulama süreci boyunca öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

davranışsal katılımı desteklenmiş; tartışma, drama, rol oynama ve yansıtıcı yazma teknikleriyle Bandura'nın benlik yaptırımı, Freud'un vicdan kavramı, Kant'ın ödev etiği ve Aristoteles'in erdem anlayışı gibi teorik temeller pratik bir öğrenme deneyimine dönüştürülmüştür. Bu yönüyle etkinlik, ahlaki muhakeme, empati ve değer farkındalığını aynı anda geliştirerek öğrencilerin felsefi düşünme ve psikolojik öz-farkındalık becerilerini güçlendirmiştir. Sonuç olarak, etkinlik yalnızca bir öğretim aracı değil; aynı zamanda öğrencilerin içsel dünyalarını, vicdanlarını ve etik karar verme süreçlerini anlamalarına yardımcı olan dönüştürücü bir öğrenme deneyimi sunmaktadır. Bu tasarım, öğretmenlere felsefe öğretiminde değer aktarımını psikolojik temellerle ilişkilendirebilecekleri uygulanabilir bir model olarak rehberlik etmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

EK-1

ETKİNLİK: "VİCDANIN AYNASI" – AHLAKİ MUHAKEME VE DEĞER FARKINDALIĞI

Genel Amaç

Öğrencilerin vicdan, özgürlük, sorumluluk ve ahlaki kimlik kavramlarını günlük yaşam örnekleriyle ilişkilendirerek kavramaları; farklı felsefi ve psikolojik yaklaşımlar üzerinden ahlaki muhakeme becerisi geliştirmeleri.

Yöntem ve Teknikler

- **Aktif Öğrenme:** Düşün–eşleş–paylaş, beyin fırtınası, rol oynama
- **İşbirlikçi Öğrenme:** Grup tartışması, ortak çözüm üretme
- **Yansıtıcı Öğrenme:** Vicdan ve karar üzerine bireysel yazı

T**oplam Süre:** *80 dakika (2 ders saati)*

1. Aşama: Giriş ve Ön Değerlendirme (10 dakika)

Amaç:

Öğrencilerin temel ahlaki kavramlara ilişkin ön bilgi ve çağrışımlarını ortaya çıkarmak.

Uygulama:

1. Öğretmen tahtaya yazar: **İyi – Kötü – Özgürlük – Sorumluluk**
2. "Bu kavramlar size ne çağrıştırıyor?" sorusu sorulur.
3. *Düşün–eşleş–paylaş* uygulanır.
4. Sınıf tartışması yürütülür.
5. Tartışma şu soruyla derinleştirilir:
   → **"Bu kavramlar ahlakla nasıl ilişkilidir?"**

2. Aşama: Ahlaki İkilem ve Felsefi–Psikolojik Bağlantı (20 dakika)

Amaç:

Ahlaki bir durum karşısında farklı düşünürlerin ahlak anlayışlarını davranışa nasıl uyguladığını kavratmak.

Uygulama:

1. Öğretmen kısa bir ahlaki ikilem okur:

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

"Bir arkadaşının sınavda kopya çektiğini görüyorsun. Sessiz kalmak mı daha doğru olurdu, öğretmene söylemek mi?"

2. Sınıf **5 gruba** ayrılır. Her grup durumu bir düşünürün perspektifinden tartışır:

Kullanılacak Düşünürler ve Bakış Açıları

1) Kant – Ödev Ahlakı

Davranışın doğruluğu sonuçtan bağımsızdır; *"Doğru olan yapılmalıdır."*

2) Mill – Faydacılık

En çok faydayı sağlayan eylem ahlaki olandır.

3) Aristoteles – Erdem Etiği

Ahlak, iyi insan olma ve *"altın orta"*yı bulma meselesidir.

4) Bandura – Sosyal Bilişsel Kuram

Davranışı *benlik yaptırımı* ve bireyin kendini değerlendirme süreçleri yönlendirir.

5) Freud – Psikodinamik Yaklaşım

Ahlaki davranış **id–ego–superego çatışmasıyla** açıklanır:

- *id:* dürtüsel yön (arkadaşını koruma isteği)
- *superego:* ahlaki kurallar ve toplumsal normlar
- *ego:* bu iki yapı arasında denge bulmaya çalışan benlik

Grup Görevi:

Her grup:

- Durumu kendi düşünürünün görüşüne göre analiz eder.
- Bir slogan oluşturur (örn. *"Superego'nun sesi: Ahlaki olan dürüstlüktür!"*)

3. Aşama: Drama ve Rol Oynama (30 dakika)

Amaç:

Kavramların somutlaştırılması; empati ve derin ahlaki muhakemenin geliştirilmesi.

Uygulama:

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Her grup, düşünürün yaklaşımını temsil eden **5 dakikalık kısa bir sahne** hazırlar.

Sahne Önerileri:

- **Kant Grubu:**
  Karakter, sonucu düşünmeden doğru olanı yapmayı seçer.
- **Mill Grubu:**
  "En çok kişiye en çok fayda" analiziyle karar verilir.
- **Aristoteles Grubu:**
  Erdemli davranışı ve dengeyi bulma çabası sahnelenir.
- **Bandura Grubu:**
  Karakter "kendini suçlama" ya da "kendini onaylama" süreçlerini yaşar.
- **Freud Grubu:**
  Karar verme süreci *id–ego–superego* çatışması olarak canlandırılır:
  → id: "Arkadaşını koru!"
  → superego: "Kurallara uymalısın."
  → ego: ikisini uzlaştırmaya çalışır.

İzleyici Soruları:

- Vicdan nasıl devreye girdi?
- Kişi gerçekten özgür müydü?
- Hangi davranış daha ahlaklıydı ve neden?
- Kararı etkileyen içsel çatışmalar nelerdi?

4. Aşama: Yansıtıcı Düşünme ve Değerlendirme (20 dakika)

Amaç:

Öğrencinin kendi ahlaki konumunu fark etmesi ve kavramları içselleştirmesi.

Uygulama:

Öğrenciler kısa bir form doldurur: **"Vicdanım bana ne söylüyor?"**

Yanıtlamaları istenen sorular:

- Bugün beni en çok düşündüren kavram neydi?
- Bir karar verirken beni yönlendiren şey nedir?
- Vicdanım ile toplumsal kurallar arasında fark görüyor muyum?

Öğretmen dersi şu ilkelerle özetler:

- "Ahlak yalnızca bilgi değil, bir içsel yolculuktur."
- "Özgürlük, sorumlulukla anlam kazanır."

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Beklenen Öğrenme Çıktıları

Etkinlik sonunda öğrenciler:

- Ahlak felsefesinin temel kavramlarını açıklar.
- Felsefi ve psikolojik yaklaşımlarla ahlaki sorunlara çözüm önerir.
- Vicdan, özgürlük ve sorumluluğun davranıştaki rolünü ilişkilendirir.
- Farklı düşünürlerin görüşlerini kıyaslayarak kendi ahlaki kimliğini sorgular.
- İçsel çatışmaların karar verme üzerindeki etkisini anlar.

Öğretmene Öneriler

- Felsefi terimleri açıklarken soyut anlatımdan kaçının; öğrencilerin deneyimlerine bağlayınız.
- Tüm öğrencilerin katılımını sağlamak için grupları dengeli oluşturunuz.
- Vicdan, özgürlük ve sorumluluk kavramlarını günlük yaşamdan örneklerle tartışmaya açınız.

Son bölümde öğrencilerin yazılı ifadelerini (düşünme formları) portfolyo çalışması olarak saklayınız.

SONUÇ

Bu çalışma, Ahlak Felsefesinin öğretiminde öğrencinin yalnızca bilgiyle değil, değerlerle, vicdanla ve özgürlük bilinciyle buluşmasını hedefleyen bütüncül bir yaklaşım ortaya koymuştur. Felsefe eğitiminin temel amacı, öğrencinin düşünme, sorgulama ve anlamlandırma becerilerinin geliştirmesinden ötesinde, bu becerileri etik bir zeminde inşa edebilmesidir. Bu bağlamda 2024 Felsefe Dersi Öğretim Programından hareketle geliştirilen etkinlik tasarımı, öğrencilerin soyut kavramları yaşantısal bir bağlama taşıyabilmesine olanak sağlamıştır.

Etkinlik süreci, öğrencilerin ahlaki kavramları yalnızca bilişsel düzeyde öğrenmekle kalmayıp kendi yaşam deneyimleriyle ilişkilendirmelerini sağlamıştır. Vicdan, özgürlük, sorumluluk, ahlaki kimlik, benlik yaptırımı gibi temel değerlerin öğretiminde kullanılan aktif öğrenme teknikleri, öğrencilerin derse katılımını arttırarak tartışma, yansıtma ve değerlendirme süreçleri ile beraber derin bir farklılık oluşturacaktır. Böylelikle öğrenciler, ahlaki yargılarını şekillendirirken hem bireysel hem de toplumsal düzeyde düşünme yeteneği kazanacaklardır.

Bu araştırma, felsefe öğretiminin çağdaş eğitim modelleri ile uyumlu bir biçimde yeniden tasarlanabileceğini göstermektedir. Ahlak Felsefesinin sınıf ortamında işlenişi, artık yalnızca soyut teoriler ile sınırlı kalmamalı; öğrencinin öznel deneyimini, sorgulama becerisini ve insani güçlendirecek biçimde yeniden yapılandırılmalıdır. Böyle bir anlayış, eğitimi salt bir bilgi aktarım sürecinden çıkararak, insanın kendini gerçekleştirme yolculuğunda dönüştürücü bir araç haline getirmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Sonuç olarak bu çalışma; öğretmenlere Ahlak Felsefesi konularını ders ortamına daha anlamlı, katılımcı ve değer merkezli bir şekilde entegre edebilmeleri için bir model sunmaktadır. Bu tür uygulamaların yaygınlaşması, öğrencilerin hem düşünsel hem de ahlaki özerklik kazanmalarına katkıda bulunarak eğitimde kalıcı bir değer bilinci ve etik farkındalık kültürü oluşturacaktır.

ÖNERİLER

1.Felsefe eğitimde duygusal ve ahlaki farkındalık bütünleştirilmelidir.

Ahlak Felsefesi, öğrencinin yalnızca kavramsal bilgi kazandığı bir alan değil, vicdanı, benliği ve değer bilinciyle temas ettiği bir süreç olmalıdır. Bu nedenle derslerde, bilişsel öğrenmenin yanı sıra duygusal farkındalığı geliştiren etkinliklere yer verilmelidir.

2. Ahlak Felsefesi öğretimi, bireysel deneyim ve toplumsal sorumluluk arasında köprü kurmalıdır.

Öğrencilerin ahlaki kavramları yalnızca kişisel düzeyde değil, toplumsal bağlamda da değerlendirmeleri sağlanmalıdır. Böylelikle öğrenciler, özgürlük ve sorumluluk arasındaki dengeyi fark ederek etik kararlarını hem bireysel hem de toplumsal bilinç temelinde şekillendirebilirler.

3.Ahlak eğitimi, öğrencinin içsel deneyimini merkeze alan etkinliklerle desteklenmelidir.

Vicdanın Aynası gibi rol oynama, tartışma ve yansıtıcı düşünme temelli etkinlikler, öğrencinin kendi ahlaki kimliği ile yüzleşmesini ve soyut kavramları yaşamla ilişkilendirmesini sağlar. Bu tür etkinlikler, ahlaki muhakeme ve öz farkındalık becerilerini gelişimini güçlendirir.

4.Eğitim ortamları, öğrencinin düşünsel özerkliğini ve ahlaki gelişimini destekleyecek şekilde yapılandırılmalıdır.

Felsefe dersleri, sorgulamayı teşvik eden ve farklı düşüncelere saygı duyan bir öğrenme iklimi içinde yürütülmelidir. Öğretmen bilgi aktarıcısı olmaktan çok öğrencilerin düşünme süreçlerini yönlendiren bir rehber rolü üstlenmelidir. Böylelikle öğrenciler entelektüel ve ahlaki özerklik kazanarak kendi değer sistemlerini oluşturabilecektir.

5.Gelecek araştırmalar, uygulamaların eğitim sürecine katkısını değerlendirmeye yönelik olmalıdır.

Benzer etkinliklerin farklı öğrenci gruplarında uygulanması ve sonuçlarının karşılaştırılması, felsefe öğretiminde geliştirilecek yeni yöntemlere ışık tutacaktır. Bu tür çalışmalar, değer ve ahlak eğitimi alanında daha kapsamlı bir bakış açısının oluşmasına katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Kitaplar

[1] Bandura, A., *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ, 1986.

[2] Güngör, E., *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ötüken Yay., İstanbul, 2010.

[3] Kuçuradi, İ., *İnsan ve Değerleri*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2018.

[4] Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 9. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013.

Kitap Bölümleri

[5] Bandura, A., Mechanisms of moral disengagement, W. Reich (Ed.), *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind* içinde, ss. 161–191, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

[6] Duman, E. Z., Güncellenen Ortaöğretim Mantık Ders Kitabında Mantığa Giriş Ünitesinin Değerlendirme Sorularının Mantık Dersi Öğretim Programı Kazanımlarına Uygunluğu Üzerine Bir Değerlendirme, F. Manav (Ed.), *Felsefe Grubu Eğitimi Üzerine Yazılar* içinde, ss. 37–56, Pegem Akademi, Ankara, 2019.

[7] Duman, E. Z. ve Arslan, A., Ortaöğretim Mantık Ders Kitabında Değerlerin Analizi, E. Z. Duman (Ed.), *Felsefe Grubu Eğitimi Alanında Araştırmalar* içinde, ss. 151–170, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022.

[8] Hardy, S. A. ve Carlo, G., Moral identity, *Handbook of Identity Theory and Research* içinde, ss. 495–513, 2011.

[9] Zabun, B., Ders Kitaplarında Değerler Taramasına Esas Değerlerin Sosyolojik Sınıflaması, E. Z. Duman (Ed.), *Felsefe Grubu Eğitimi Alanında Araştırmalar* içinde, ss. 53–68, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022.

Makaleler

[10] Bandura, A., Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities, *Personality and Social Psychology Review*, 3(3), 193–209, 1999.

[11] Boudlaie, H. ve diğ., Investigating the Mediating Role of Moral Identity, *HTS Teologiese Studies*, 78(4), 2022.

[12] Bowen, G. A., Document Analysis as a Qualitative Research Method, *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27–40, 2009. DOI: https://doi.org/10.3316/QRJ0902027

[13] Demiralp, N., Duman, E. Z. ve Küçükşabanoğlu, Ö., Ortaöğretim Coğrafya ve Felsefe Ders Kitaplarında Yer Alan Değerlerin Analizi, *International Academic Social Resources Journal*, 8(55), 4355–4365, 2023. DOI: http://dx.doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.73821

[14] Demircioğlu, A., İbn Sina ve Gazali'nin Değer Kavramları Yönünden Karşılaştırılması, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(28), 1562–1584, 2020.

[15] Demircioğlu, A., Alevi ve Bektaşi Sözlü Kültüründeki Değer Kavramları, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 94, 11–36, 2020.

[16] Duman, E. Z. ve Küçükşabanoğlu, Ö., Ortaöğretim Psikoloji Ders Kitabında Değerlerin Analizi, *International Academic Social Resources Journal*, 8(54), 3970–3979, 2023. DOI: http://dx.doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.72692

[17] Girgin, Y., Cumhuriyet Dönemi Ortaokul Türkçe Öğretimi Programlarının Karşılaştırmalı Gelişim Düzeyi, *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 11–26, 2011.

[18] Hardy, S. A., Identity, Reasoning, and Emotion, *Motivation and Emotion*, 30(3), 205–213, 2006.

[19] Hardy, S. A. ve Carlo, G., Moral Identity: What Is It?, *Child Development Perspectives*, 5(3), 212–218, 2011.

[20] Krettenauer, T. ve Hertz, **S.**, What Develops in Moral Identities?, *Human Development*, 58(3), 137–153, 2015.

[21] Manav, F., Felsefe ve Estetik Dersleri Öğretim Programları Üzerine, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(1), 175–193, 2016.

[22] Schwartz, S. H., Universals in the Content and Structure of Values, *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65, 1992.

[23] Yılmaz, A. G. F. ve Yılmaz, A. G. F., Ahlaki Kimlik Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(4), 2015. DOI: https://doi.org/10.18026/cbusos.35372

[24] Yılmazer, T. ve Çarıkçı, İ. H., Ahlaki Kimliğin Temel Psikolojik İhtiyaçlar Açısından Değerlendirilmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 16(46), 520–540, 2025. DOI: https://doi.org/10.21076/vizyoner.1542230

[25] Zabun, B., Değerlerin Sosyolojik Öğretimi, *Akademik Bakış Dergisi*, 38, 1–11, 2013.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bildiriler

[26] Bacanlı, H. ve Dombaycı, M. A., Değer Eğitiminde Değer Boyutlandırma Yaklaşımı, II. Uluslararası Değerler ve Eğitimi Sempozyumu, İstanbul, 16–18 Kasım 2012.

[27] Duman, E. Z. ve Yenen, M., Ortaöğretim Psikoloji MEB Ders Kitabının Analizi, *8th International Artemis Scientific Research Congress Proceedings*, 2024. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.12580602

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2024 FELSEFE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI HUKUK VE FELSEFE ÜNİTESİ İÇİN MANTIK TEMELLİ ETKİNLİK ÖNERİSİ: SÖZLEŞME ŞEHRİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sudem DEMİR

Gazi Üniversitesi

E-mail: 25810906012@gazi.edu.tr - ORCID: 0009-0009-8876-5369

Prof. Dr. Ekrem Ziya DUMAN

Gazi Üniversitesi

E-mail: ezduman@gazi.edu.tr - ORCID: 0000-0002-1965-1378

ÖZET

Çalışmanın amacı, 2024 Felsefe Dersi Öğretim Programı'nın hedeflerine uygun olarak, "Hukuk ve Felsefe" ünitesi kapsamında mantık temelli etik farkındalığı artıracak somut bir etkinlik örneği geliştirmektir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi deseniyle yürütülmüş olan araştırmada ilgili literatür incelendiğinde, değerler eğitimi, etik ve mantıksal düşünme üzerine çalışmalar bulunmakla birlikte, "Hukuk ve Felsefe" ünitesine yönelik mantık temelli etik farkındalık kazandırmayı hedefleyen somut etkinlik modellerinin sınırlı olduğu görülmektedir. Bu boşluğa katkı sunmaya yönelik bir örnek sunmak üzere öğretim programı ve temel felsefi metinler analiz edilmiş ve "Sözleşme Şehri" etkinliği tasarlanmıştır. Geliştirilen bu etkinlikte öğrenciler, Hobbes ve Locke'un toplum sözleşmesi kuramlarından hareketle, yasasız bir "doğa durumu" ortamında kendi hukuk sistemlerini inşa etmektedirler. Süreç boyunca katılımcıların, belirledikleri suçlara karşı oluşturacakları cezaları hem "suç-ceza orantısı" ve "tutarlılık" gibi mantıksal gerekçelerle hem de vicdani hakkaniyetle temellendirmeleri beklenmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, dersi işleyecek öğretmenlere pratik bir materyal desteği sağlarken, öğrencilerin hukukun etik ve mantıksal zeminini sorgulayan aktif ve bilinçli vatandaşlar olmalarına katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: 2024 Felsefe Öğretim Programı, Hukuk ve Felsefe, Mantıksal Muhakeme, Etik, Etkinlik Örneği, Sözleşme Şehri.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2024 PHILOSOPHY LESSON TEACHING PROGRAMME LOGIC- BASED ACTIVITY SUGGESTION FOR THE LAW AND PHILOSOPHY UNIT: CONTRACT CITY

Master's Student, Sudem Demir

Gazi University

E-mail: 25810906012@gazi.edu.tr - ORCID: 0009-0009-8876-5369

Prof. Dr. Ekrem Ziya Duman

Gazi University

E-mail: ezduman@gazi.edu.tr - ORCID: 0000-0002-1965-1378

ABSTRACT

The aim of this study is to develop a concrete activity example that will increase logic-based ethical awareness within the scope of the 'Law and Philosophy' unit, in line with the objectives of the 2024 Philosophy Lesson Teaching Programme. The research, conducted using the document review design from qualitative research methods, revealed that while there are studies on values education, ethics, and logical thinking in the relevant literature, concrete activity models aimed at fostering logic-based ethical awareness within the 'Law and Philosophy' unit are limited. To contribute to this gap, the teaching programme and fundamental philosophical texts were analysed, and the "City of Contracts" activity was designed. In this activity, students construct their own legal systems in a lawless "state of nature" environment, based on Hobbes and Locke's social contract theories. Throughout the process, participants are expected to base the penalties they impose for the crimes they identify on logical justifications such as "proportionality between crime and punishment" and "consistency", as well as on moral fairness. Ultimately, this study aims to provide practical material support to teachers delivering the course while contributing to students becoming active and conscious citizens who question the ethical and logical foundations of law.

Keywords: 2024 Philosophy Teaching Program, Law and Philosophy, Logical Reasoning, Ethics, Activity Example, City of Contracts.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Eğitim bireyin yaşamı için gerekli bilgi, beceri, değer ve tutumları kazandığı yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Bireyin çevresi, kültürü ve sahip olduğu değerlerle şekillenen bu süreç, aynı zamanda etik değerlerin içselleştirilmesini ve karakterin biçimlenmesini de sağlamaktadır. Eğitim yaşam sürecinde deneyimlenen gelişigüzel öğrenmelerle gerçekleşebileceği gibi belirlenmiş hedefler doğrultusunda planlı bir şekilde de gerçekleşebilir.

Bu bağlamda, önceden hazırlanmış program ile planlanıp uygulanan ve amacı da bireyin öğrenmesini sağlamak olan faaliyetlere öğretim denir (Taşpınar, 2022). Eğitimin kapsamı içinde yer alan öğretim faaliyetleri planlı, programlı ve belirli bir mekânda yürütülerek belgeyle sonuçlandırılan sistemli bir süreç ile gerçekleştirilir (Güven, 2022).

Eğitim-öğretim etkinlikleri çeşitli programlar ile gerçekleştirilmeye çalışılır. Bunlardan okul içi ve okul dışı planlı tüm eğitim-öğretim etkinliklerini içine alan programa eğitim programı denilebilir. Okul vb. yerlerde formal eğitim uygulanırken aynı zamanda yazılı olmayan ve örtük program olarak ifade edilen program da uygulanmaktadır. Daha çok okul vb. ortamlardaki dersler ve bunlarla ilgili etkinliklerle sınırlı olan program ise öğretim programıdır. Öğretim programı içinde yer alan, her bir ders için hazırlanmış program ise ders programıdır (Taşpınar, 2022).

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli; öğretim programlarının temel yaklaşımı, öğrenci profili ile erdem değer-eylem çerçevesi, beceriler çerçevesi bileşenlerinin bir araya gelerek oluşturduğu sistematik bir bütüncül eğitim modelidir (MEB). Dolayısıyla programlar yalnızca içerik listeleri değil, aynı zamanda bireyin hangi değerleri, hangi becerileri ve nasıl bir düşünme biçimini geliştireceğini belirleyen yol haritalarıdır.

Öğretim programları, her dönemin eğitim anlayışı, toplumsal ihtiyaçları ve felsefi yaklaşımları doğrultusunda şekillenir. Bu çerçevede, felsefe alanında Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar 1924/1934, 1935/1938, 1950/1957, 1976, 1985, 1993, 2009, 2017, 2018 ve 2024 yıllarına ait olmak üzere birçok program hazırlanmıştır. Son olarak kabul edilen en güncel 2024 Felsefe Dersi Öğretim Programı, değer eğitimine daha fazla yer vermesi, felsefe tarihinin yerine yaşamın içinden felsefi problemlere odaklanması ve öğrencilerin felsefi okuma, düşünme ve yazma becerilerini geliştirmeyi amaçlaması bakımından önceki programlardan ayrılmaktadır.

Etik değerlerin bireyler tarafından benimsenmesi, doğru ve yanlış arasında muhakeme yapabilme, adaletli davranma, sorumluluk üstlenme ve toplumla uyumlu ilişkiler kurma becerilerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Etik eğitim sadece bilgi aktarımını değil, aynı zamanda bu bilginin pratik uygulamalarını da içerir (İlden & Dombaycı, 2024). Bu noktada, etik kavramının felsefedeki ve toplumsal yaşamdaki yerine de değinmek gerekir.

Etik, felsefenin ahlaka ilişkin sorularla ilgilenen bir alt dalıdır ve iyi ile doğru olanın ne olduğu üzerine düşünmeyi amaçlar. Ahlak ise toplum içinde zamanla oluşmuş, gelenek ve alışkanlıklarla aktarılan normlar ve değerlerden meydana gelir; insanların nasıl davranmaları gerektiğini belirleyerek toplumsal düzeni sürdürür. Bu nedenle etik, ahlaki kuralların felsefi düzeyde tartışılmasını sağlarken, ahlak bu kuralların günlük yaşamda somutlaşmış hâlidir (Cevizci 2014).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Benzer hukuk da biçimde toplumsal düzeni korumaya yönelik bir kurallar bütünü oluşturur; ancak hukuk, ahlaktan farklı olarak yazılıdır, devlet otoritesiyle desteklenir ve ihlaller karşısında yaptırımlar içerir. Ahlaki kurallarda ise yaptırım çoğunlukla bireyin vicdanı veya toplumun onaylayıcı–dışlayıcı tutumlarıyla sınırlıdır. Bu çerçevede etik, ahlak ve hukuk; insan davranışlarını düzenleyen, birbirini tamamlayan fakat dayandıkları kaynaklar ve işleyiş biçimleri bakımından ayrışan kavramlardır (Cevizci 2014).

Tıpkı ahlâkın vicdanı iyiliğe yönelten kuralları gibi mantık da aklı hakikate ulaştırmayı amaçlayan normatif bir ilimdir. Hakikate varmak, sadece zihnin rastlantısal biçimde işlemesiyle mümkün değildir; belirli kurallara dayanmalıdır. Bu kurallar ihlal edildiğinde yanılgı kaçınılmaz hâle gelir. Mantık, doğru düşünmenin kurallarını belirleyen ve hakikate ulaşmayı hedefleyen bir disiplin olarak ele alınır (Topçu, 2006).

Bu bağlamda, mantık, sadece bireysel akıl yürütme için değil, aynı zamanda toplumsal düzeni sağlayan hukuk sistemlerinin ve etik kuralların tutarlılığını ve geçerliliğini sınamak için de hayati bir araçtır. Özellikle günümüzde, adaletin sağlanmasında kamu vicdanını rahatsız eden kararların, yasal dayanaklarının yanı sıra mantıksal tutarlılığı ve etik boyutuyla da sorgulanması, felsefi eğitimin temel sorumluluklarından biri haline gelmiştir. Bu çalışma, söz konusu felsefi sorgulama zeminini güçlendirecek pratik bir uygulama sunarak hukuk, etik ve mantık arasındaki kesişim noktasını incelemektedir.

2. AMAÇ

2024 Felsefe Dersi Öğretim Programı'nın 11. sınıf 6.ünitesi olan "Hukuk ve Felsefe" kapsamında mantık temelli etik farkındalık yaratacak bir etkinlik tasarlamak amaçlanmıştır. Bu etkinlik 2024 Felsefe Dersi Öğretim Programı'nın hedeflerine yönelik somut bir uygulama örneği sunarak dersi işleyecek öğretmenlere pratik bir destek materyali sağlamasının yanında öğrencilerin hukukun etik ve mantıksal zeminini sorgulayan aktif ve bilinçli vatandaşlar olmasını teşvik etmesi açısından da katkı sağlamaktadır.

Konu seçimi, bireysel adalet algısının günümüz toplumlarının hukuk sisteminin işleyişiyle çatışması durumundan kaynaklanan temel bir felsefi sorgulama ile tetiklenmiştir. Özellikle medyada ve kamusal tartışmalarda sıkça karşılaşılan, işlenen suçlara karşın suçluların serbest bırakılması veya verilen cezaların suçun ağırlığı ile orantısızlığı gibi durumlar, bireylerin adalet duygusunu derinden etkilemekte ve hukukun işlevi hakkında ciddi sorgulamalara yol açmaktadır. Verilen kararların hukuki açıdan mantıksal tutarlılığı ve etik açıdan doğruluğu konusundaki hassasiyet, bu ünitenin tercih edilmesinde belirleyici olmuştur.

3. YÖNTEM

Bu araştırma, nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi yöntemine göre tasarlanmıştır. Hem veri toplama hem de analiz tekniği olan doküman incelemesi, araştırmanın konusu ile ilgili bilgileri içeren materyallerin sistematik bir biçimde analiz edilip değerlendirilmesine dayanır. Bu materyaller yazılı materyaller olabileceği gibi konuyla ilgili film, video veya fotoğraflarda olabilir (Kardaş ve Koç, 2021).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2024 Felsefe Dersi Öğretim Programı'nın 11. sınıf "Hukuk ve Felsefe" ünite içeriği ve ünitenin öğrenim çıktısı incelenmiş, buna uygun mantık temelli etik farkındalık yaratacak 80 dakikalık bir etkinlik örneği geliştirilmiştir. Veri kaynağı olarak öğretim programı ve ilgili felsefi literatür kullanılmıştır.

4. YAPILAN ÇALIŞMALAR

Literatürde değerler eğitimi, etik düşünme ve mantıksal akıl yürütme üzerine önemli katkılar bulunmaktadır. Bu çalışmaların güncel bir kısmı, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan programlara odaklanmaktadır. İlkel ve Duman (2024), yayımlanan 2024 Felsefe Dersi Öğretim Programı'ndaki değerleri incelemiş ve programın değerler eğitimine önem verdiğini, değerlerin ünitelerin içeriğine göre uygun bir şekilde yerleştirilip işlendiğini tespit etmiştir. Benzer şekilde, İlden ve Dombaycı (2024), etik değerlerin eğitimdeki önemini ve bu süreçte felsefi düşünürlerin görüşlerinin kullanılma gerekliliğini vurgulamıştır. Ancak bu güncel çalışmalar dahi, programın değerler eğitimine verdiği önemi belirtmekle yetinmektedir.

Bu güncel çalışmalardan farklı olarak, programların genel yapısına dair eleştirel analizler de mevcuttur. Manav (2016), 2009 Felsefe Öğretim Programları üzerine yaptığı çalışmada, duyuşsal alan kazanımlarının yetersiz kaldığı ve herhangi bir değeri kazandırmaktan uzak olduğu tespitini yaparak, derslerin değerler eğitiminde daha etkin hale getirilmesi için çözüm önerileri sunmaktadır. Yine Baykal Biçer, ortaöğretim felsefe dersinde etik ve estetik değer kazanımlarının öğretim programı, ders kitabı ve öğretmen görüşleri açısından ne ölçüde ve nasıl aktarıldığını incelemiş ve bu süreçteki uyum ve farklılıkları ortaya koymuştur.

Değerler eğitiminin içselleştirilmesinde etkinlik temelli yaklaşımların gerekliliğine vurgu yapan çalışmalar da bulunmaktadır. Aktepe ve Tahiroğlu (2016), soyut kavramlardan oluşan değerler eğitiminin zorluğunu belirterek etkinlik temelli uygulamaların geliştirilmesi gerekliliğine değinir. Dilek Başerer ise mantıksal düşünmeyi geliştiren bilmeceler, sudoku, mantık ızgarası gibi farklı etkinlik örneklerini göstererek bu alana katkı sunmaktadır. Ancak bu çalışmaların ilki ilkokul düzeyindeki Sosyal Bilgiler dersine odaklanmakta, ikincisi ise genel mantık etkinlikleri sunmaktadır.

Son yıllarda dikkat çeken bir diğer alan ise, erken yaşlarda felsefe ve etik eğitimi üzerine yoğunlaşan çalışmalardır. Emel Güvenç ve Meral Güney (2024), erken çocukluk döneminde çocuklar için felsefe programları aracılığıyla çocukların etik değerler doğrultusunda düşünme ve diyalog kurma becerilerinde ilerleme gösterebileceklerine değinirken; Ayşe Çiğdem Kocaman (2023), değerler eğitimini felsefi temelde yürütmenin ve Çocuklar İçin Felsefe (P4C) pedagojisinin etik yeteneklerin gelişimindeki rolünün önemine dikkat çekmektedir. Bu çalışmalar, felsefe eğitiminin pedagojik yönünün etik kazanımlar için kritik olduğunu göstermektedir.

Öte yandan, felsefe grubu derslerinin beceri temelli öğretimine odaklanan ve mevcut programların beceri eksikliklerini gidermeyi hedefleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Doğan, Kabapınar, Zaman ve Duman (2023)'ın çalışması, "Sosyal Bilimler Alan Becerileri'nin Kavram,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Kapsam ve Geliştirilme Öyküsü"nü ele almakta ve felsefe grubu derslerinin uzun yıllar ezberle özdeşleştiğini belirterek, öğrencinin hızla ulaştığı bilgiyi sorgulayıp fikir üretebilmesi için beceri temelli öğretime geçişin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede Duman, Kadıoğlu, Parmaksız vd. (2024), "K12 Beceriler Çerçevesi Türkiye Bütüncül Modeli Kapsamında Ortaöğretim Felsefe Grubu Alan Becerilerini" belirlemiş ve bu becerilerin (Mantıksal Muhakeme, Felsefi Sorgulama, Felsefi Muhakeme vb.) öğretim sürecine temel olacağını öngörmüşlerdir. Ayrıca Duman, Avcı, Kadıoğlu vd. (2024), felsefi metin inceleme becerisinin öğretme-öğrenme sürecini kapsayacak şekilde bir etkinlik örneği sunmuşlardır.

Tüm bu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, literatürde değerler eğitimi, etik düşünme ve mantıksal akıl yürütme üzerine önemli katkılar bulunsa da 2024 Felsefe Dersi Öğretim Programı'nın "Hukuk ve Felsefe" ünitesine yönelik, özellikle pozitif–doğal hukuk karşılaştırması bağlamında mantık temelli etik farkındalığı destekleyen özgün bir etkinlik modelinin henüz geliştirilmediği sonucuna ulaşılmaktadır. Programın oldukça yeni olması sebebiyle ilgili literatür incelendiğinde henüz 2024 Felsefe Dersi Öğretim Programı'nın "Hukuk ve Felsefe" ünitesine yönelik, mantık temelli etik farkındalığı sağlayan yayımlanmış somut bir etkinlik modeline rastlanmamıştır.

Bu bağlamda geliştirilen etkinlik, literatürdeki mevcut çalışmaların değerler eğitimi, etik düşünme, felsefi sorgulama ve mantıksal muhakeme alanlarına yaptığı katkılardan yararlanmakla birlikte, 2024 Felsefe Dersi Öğretim Programı'nın "Hukuk ve Felsefe" ünitesine doğrudan uyarlanmış mantık temelli bir etik etkinliği bütüncül olarak bir araya getirmesi bakımından özgün nitelik taşımaktadır. Etkinlik, pozitif ve doğal hukuk arasındaki ayrımı yalnızca kavramsal düzeyde tanıtmakla kalmayıp, öğrencilerin mantık ilkelerini kullanarak etik bir karar sürecini yapılandırmalarını hedefleyen uygulamalı bir model sunmaktadır. Bu yönüyle mevcut literatürdeki değer, etik veya mantık odaklı çalışmaların herhangi birinde tek başına bulunmayan öğeleri, öğretim programının hedefleri doğrultusunda bütünleştirerek özgün bir öğretim materyaline dönüştürmektedir.

5. ETKİNLİK ÖRNEĞİ: SÖZLEŞME ŞEHRİ: YENİ BİR TOPLUM İNŞA ETMEK

5.1. ETKİNLİK BİLGİLERİ

11. Sınıf- 6. ÜNİTE: HUKUK VE FELSEFE

Bu etkinlik 2024 Felsefe Dersi Öğretim Programı'ndaki şu öğrenim çıktısına hizmet edecek:

Öğrenme Çıktıları ve Süreç Bileşenleri

FEL.11.6.2. Hukuk sorunları üzerine felsefi düşünce ortaya koyabilme

a) Hak ve özgürlüklerin hukuksal temellerini çözümler.
b) Temel hukuk sorunlarına yönelik görüş ve argüman oluşturur.
c) Hukuk sorunlarına ilişkin felsefi bir metin yazar (MEB).

- **Süre:** 80 Dakika (İki Ders Saati)
- **Anahtar Kavramlar:** "Ceza, Hakkaniyet, Hukuk, Suç, Yasa, Vicdan (ek)"

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

- **İçerik Çerçevesi:** "Hukukun Gereği ve Önemi Hukukun Kaynağı [Doğal (Tabii) Hukuk, Pozitif Hukuk] Ahlak-Hukuk İlişkisi
- **Değerler:** D1. Adalet, D3. Çalışkanlık, D8. Mahremiyet, D14. Saygı, D16. Sorumluluk
- **Odak Noktası:** Hukukun etik ve mantıksal zeminini sorgulama; mantık temelli etik farkındalık geliştirme (MEB).

5.2. ETKİNLİĞİN AMACI VE FELSEFİ ZEMİNİ

Bu etkinlik, öğrencilerin Hobbes ve Locke gibi düşünürlerin Sosyal Sözleşme teorilerinden ilham alarak, yasasız bir "doğa durumu" ortamında kendi hukuk sistemlerini (Pozitif Hukuk) (yazılı yasa) inşa etmelerini ve toplumsal düzeni sağlamanın gereğini anlamalarını hedefler. Temel amaç, öğrencilerin belirledikleri suçlara karşı oluşturacakları ceza sistemlerinin hem mantıksal olarak tutarlı (suçun ağırlığı ile cezanın orantısı) hem de etik olarak doğru/hakkaniyetli (vicdan) olup olmadığını sorgulamalarıdır.

- **Mantıksal Tutarlılık:** Ceza, belirlenen yasanın ihlal edilmesini önleyecek rasyonel bir caydırıcılığa sahip olmalı ve diğer yasalarla çelişmemelidir.
- **Etik Farkındalık ve Vicdan:** Öğrenciler, "orantısız ceza" gibi felsefi sorunlar karşısında, yasanın salt mantıksal gerekliliğinin ötesinde hakkaniyet ve vicdan gibi ahlaki unsurlarla çatışıp çatışmadığını analiz ederler.

5.3. ETKİNLİK AKIŞI (80 DAKİKA)

Süre	Aşama	Öğretmen Rolü ve Odak Noktaları	Öğrenci Faaliyeti ve Beklenen Çıktı
10 dk	**Giriş: Sözleşme Felsefesi ve Etik İkilem**	1 **Etik İkilem Görselini** sunarak hukukun zorluğunu vurgular: "*"Yasa ne zaman adil olmaktan çıkar? Vicdan kavramının hukuk/ahlak ilişkisindeki yeri nedir?"*. 2. **Sosyal Sözleşme** teorilerinin (Locke, Hobbes vb**,** Doğa Durumu Sivil Toplum) temelini hatırlatır. Hukuk, bireylerin özgürlüğünü ne ölçüde kısıtlamalıdır?	Konsepti hatırlar ve etkinliğin temel felsefi amacını (mantık/etik denge) kavrar. Görsel üzerinden ilk fikirlerini paylaşır.
20 dk	**I. Aşama: Şehir Tasarımı ve Suçların Tespiti** 🗺️ Grup Kimliği ve Suç Önceliklendirme	1. Grupları oluşturur (4-5 kişi) ve **Sözleşme Şehri Senaryosu ve Görev Kartını** dağıtır. 2. Gruplardan şehirlerine bir isim ve slogan belirleyerek **Anayasa Formu**'na not etmelerini ister (Sahiplenme duygusu). 3. Öğrencilerden, yasasız toplumda en kritik üç temel suçu/hak ihlalini mantıksal bir öncelik sırasına göre belirlemelerini ister.	Senaryoyu okur, gruplara ayrılır. Tartışma sonucu en acil 3 suçu ortak kararla belirler ve **Anayasa Taslağı Formu'nun** ilgili sütununa not eder.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

		Gerekçelendirme: Neden bu suçlar önlenmezse toplum ayakta kalamaz? (Pozitif Hukukun gerekliliği). *"Neden Mülkiyet İhlali Yaşam Hakkı İhlalinden daha önce ele alınmalıydı/alınmamalıydı?"* (FEL.11.6.2.a'ya hizmet eder.)	
30 dk	**II. Aşama: Anayasa ve Ceza Sistemi Tasarımı** ⚖️ Mantık ve Vicdan Terazisi	1. Gruplardan, belirledikleri suçları önlemek için Pozitif Hukuk temelli (yazılı), hem Mantıksal Gerekçeye dayanan hem de ve ahlak–hukuk ilişkisi çerçevesinde vicdan ile hakkaniyeti gözeten bir anayasa maddesi ve ceza sistemi oluşturmaları istenir (FEL.11.6.2.a/b). 2. Öğrencilerin cezanın mantıksal gerekçesinde Caydırıcılık, Telafi Edicilik veya İyileştiricilikten hangisine öncelik verdiğini belirtmelerini ister. 3. cezanın, toplumun genel yararını esas alan faydacı bir yaklaşımla mı yoksa suçun karşılığını vermek için ödevci bir anlayışla mı verildiği konuşulabilir.	Kendi anayasa maddelerini ve ceza sistemlerini yazar. Özellikle cezanın gerekçesini yazarken hem caydırıcılık mantığını hem de vicdanen kabul edilebilirliğini tartışır ve forma kaydeder.
10 dk	**III. Aşama: Mukayese ve Savunma** 🏛️ Kurucu Meclis Önünde Savunma	1. Tartışma kısmını bir **"Yüksek Mahkeme Savunması"** gibi yapılandırır, öğretmen **hâkim** rolünü üstlenir. 2. Her gruptan bir temsilcinin, tasarladıkları üç suç ve ceza arasından en tartışmalı (etik/mantık dengesinin en zor olduğu) maddeyi sunmasını ister. 3. Sunum sonrası, diğer grupların (avukatlar/savcılar) sadece eleştiri değil, aynı zamanda alternatif bir ceza maddesi önermesini ister. Bu, öğrencileri argüman oluşturmaya zorlar (FEL.11.6.2.b). 4. Yönlendirici Soru: "*Bu ceza, yasanın gereği mi, yoksa vicdana aykırı orantısız bir karar mı?*"	Maddelerini felsefi argümanlarla savunur. Diğer grupların yasalarını hakkaniyet ve mantıksal tutarlılık ilkeleri üzerinden eleştirir ve alternatif, gerekçeli argümanlar sunar.
10 dk	**Kapanış ve Bireysel Metin**	1. Tartışmaları toparlar ve öğrencilere tasarladıkları yasalardaki mantık ve	Tasarlanan yasaların, hak ve özgürlüklerin

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

	📜 Felsefi Belge Yaratma	etik/vicdan çatışması üzerine odaklanmalarını ister. 2. **Bireysel Felsefi Metin Kâğıdını** dağıtır. 3. Bu metinde öğrenciler, tasarladıkları anayasanın hak ve özgürlükleri hangi hukuksal ve ahlaki temellerle güvence altına aldığını ya da hangi noktalarda bu güvenceyi sağlayamadığını gerekçelendirmelidir (FEL.11.6.2.c). Öğrenciler metinlerinde, kendilerine göre ortaya çıkan temel hukuk sorunlarına da değinebilir. Amaç, öğrencinin hukuk düzenini ne ölçüde adil, haklı ve vicdanen kabul edilebilir bulduğunu ve bu düzenin hangi durumlarda sorgulanabilir hâle geldiğini ortaya koymaktır.	hukuksal temellerini nasıl çözdüğünü/çözemediğini vicdan kavramını merkeze alarak gerekçelendiren kısa bir metin yazar.

5.4. ETKİNLİK MATERYALLERİ DETAYLARI

5.4.1. Sözleşme Şehri Senaryosu ve Görev Kartı (Grup Başına)

BAŞLIK	***Yasanın Sıfır Noktası***
SENARYO	Dünyanın geri kalanıyla bağlantısı kesilmiş bir adaya ulaştınız. Yanınızda farklı düşünce ve çıkarlara sahip 100 kişi var. Hukukun ve yasanın olmadığı bir **Doğa Durumunda** yaşıyorsunuz. Kısa sürede barınak, su ve yiyecek kıtlığı başladı. Güçlü olan zayıfı ezmeye başladı; temel hak ve özgürlükler sürekli ihlal ediliyor. Kişisel çıkar çatışması, hayatta kalma güdüsü ve vicdansızlık adanın tek kuralı haline geldi. Gözlerinizi kapayın ve hissedin: Dün gece yiyecekleriniz çalındı. Gözünüze uyku girmiyor. Kimseye güvenmiyorsunuz.
GÖREV	Grubunuz, bu kaosu sonlandırmak için adanın ilk "**Kurucu Meclisi**" dir. Sadece Pozitif Hukuk (yazılı yasa) kurarak toplumsal düzeni sağlamalısınız. Şehrinize bir isim ve slogan belirleyin!
İLK ADIM	Yaşanılan kaosta en çok karşılaşılan ve bir an önce ceza ile önlenmesi gereken üç temel suç veya hak ihlalini acil öncelik sırasına göre belirleyin.

Suçları belirlerken, her grubun kendi mantıksal önceliklendirmesini formüle etmesini isteyin: "Neden Mülkiyet İhlali Yaşam Hakkı İhlalinden daha önce ele alınmalıydı/alınmamalıydı?" Bu, Felsefe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

FEL.11.6.2.a kodlu kazanım doğrultusunda, hak ve özgürlüklerin hukuksal temellerinin öğrenciler tarafından çözümlenmesine katkı sağlamaktadır.

5.4.2. Anayasa Taslağı Formu (Grup Başına)

Grup Adı: [Şehrinizin Adı ve Sloganı] Anayasası

Bu form, ceza sisteminin sadece bir yaptırım listesi değil, mantıksal ve etik gerekçelere dayanan bir felsefi metin olduğunu vurgular. (*Mantıksal Gerekçe ve Vicdan Gerekçesi sütunlarının altını farklı renklerle (Örn: Mavi/Kırmızı) vurgulayın.*)

Madde No	Tespit Edilen Temel Suç/Hukuk Sorunu	Tasarlanan Anayasa Maddesi (Pozitif Hukuk)	Öngörülen Ceza/Yaptırım (Mantık ve Etik Gerekçe)
1.	**[Örn:** Zorla Mülk Edinme/Gasp]	**Madde 1:** Bir başkasına ait olan mülkiyeti, zor kullanarak veya hile ile edinen kişi, o mülkün iki katı değerini mağdura ödemek ve adadan bir ay süreyle sınırlı alan içinde yaşamaya mahkûm edilmekle yükümlüdür.	**Mantıksal Gerekçe:** Mağduriyetin giderilmesi ve suçun tekrarını önleyecek sert bir caydırıcılık sağlamak. **Vicdan:** İki katı ödemesi vicdani tazminat sağlar, ancak hapis yerine sınırlı alan cezası özgürlüğün kısıtlanmasıyla mülkiyet ihlalini dengelemeyi amaçlar.
2.	**[Örn:** İftira Atarak İtibarı Zedeleme]	**Madde 2:** Adadaki bir bireyin şerefini ve itibarını haksız yere karalayan ve bu karalama sonucu mağduriyet oluşturan kişi, yaptığı iftirayı halk önünde geri alarak ve altı ay boyunca kamu hizmeti yaparak cezalandırılır.	**Mantıksal Gerekçe:** Suçun nedeni (yalan) ile mücadele etmek (halk önünde doğrusunu söylemek). **Vicdan:** Yaptırımın amacı, sadece cezalandırma değil, bireyin topluma faydalı bir iş yapması yoluyla vicdanen temizlenme/öğrenme süreci geçirmesini sağlamaktır.
3.	**[Örn:** Kıtlıkta Yardım Etmeme/İhmal]	**Madde 3:** Hayati tehlikede olan birine, kendi hayatını riske atmadan yardım etme olanağı varken, bilinçli olarak ihmal eden ve vicdani sorumluluğunu yerine getirmeyen kişi, bir yıl boyunca adanın erzak dağıtım/sağlık işlerinde	**Mantıksal Gerekçe:** Bu suç, toplumsal dayanışmayı bozduğu için, ceza olarak toplumsal dayanışmayı en üst düzeyde uygulayacağı bir görev vermek. **Vicdan:** Ceza, doğrudan vicdani sorumluluğu yerine getirmeye odaklanmıştır; ihmalin sonuçlarını en yakından görerek

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

		zorunlu olarak görevlendirilir.	etik farkındalığını artırmayı hedefler.

5.4.3. Bireysel Felsefi Metin Kâğıdı (Her Öğrenciye)

GÖREV: Tasarlanan yasaların, hak ve özgürlüklerin hukuksal temellerini nasıl güvence altına aldığını/alamadığını gerekçelendiren kısa bir **felsefi metin** yazınız (FEL.11.6.2.c). Metninizi bir "Kurucu Felsefesi Beyannamesi" olarak düşünün.

Öğrenciler metinlerinde, kendilerine göre ortaya çıkan temel hukuk sorunlarına da değinebilir. Amaç, öğrencinin hukuk düzenini ne ölçüde adil, haklı ve vicdanen kabul edilebilir bulduğunu ve bu düzenin hangi durumlarda sorgulanabilir hâle geldiğini ortaya koymaktır. Ayrıca öğrencinin yazacağı metinde aşağıdaki sorulara cevap araması istenilebilir: “Tasarladığımız Anayasada, Yasa mı, yoksa Hakkaniyet mi ağır basmıştır? Hukukun Gereği bu mudur? Yasal olan her şey ahlaka uygun mudur? Vicdan, yasayı geçersiz kılan bir unsur olabilir mi? Eğer yasa ile vicdan çatışırsa, hangisi üstün gelmelidir?”

5.4.4. Etik İkilem Görseli

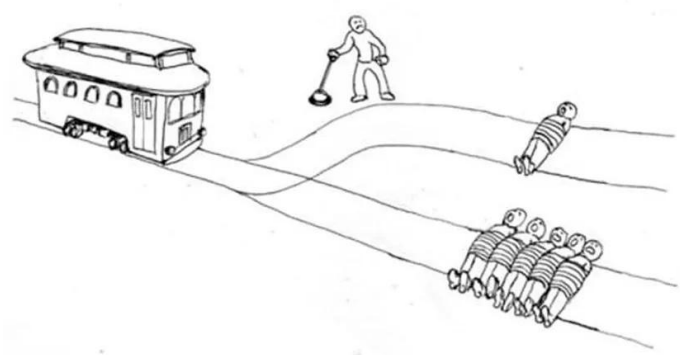

Görsel 1. Etik İkilem Görseli : Derse girişte dikkat çekmek için kullanılabilecek, hukuk/adalet temalı bir görsel (Örn: yolu ikiye ayrılan bir tramvayın bir ucunda 4-5 kişiden oluşan bir grup diğer tarafta tek bir kişi)

Görseli sunarken, hukuksal bir karar vermenin sadece mantıksal değil, aynı zamanda vicdani bir yük olduğunu vurgulayın. "Yasayı koyduğunuz an, artık sadece 5 kişiyi değil, 1 kişiyi kurtarmak için de o yasaya göre karar vermek zorundasınız. Vicdanınız buna izin verecek mi?" sorusunu sorun. Bu, vicdanın Pozitif Hukuk üzerindeki baskısını gösterir. Görsel yerine bir haber, hukuk metni, felsefi metinlerin bir bölümü ya da bir film de kullanılabilir.

6. DESTEKLEYİCİ ÖNERİLER

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu etkinlik sonrası konuyu daha derinlemesine işlemek için aşağıdaki materyaller kullanılabilir:

6.1. Film Önerisi (Etik İkilem/Adalet)

- **12 Angry Men (12 Öfkeli Adam):** Hukukun mantıksal kesinlik arayışını ve bir kişinin vicdani şüphesinin tüm sistemi nasıl etkilediğini mükemmel bir şekilde gösterir.
- **A Few Good Men (Birkaç İyi Adam):** Yasaların katı emirleri ile ahlaki sorumluluk arasındaki çatışmayı gözler önüne serer.
- **PK (Peekay, 2014)** Aamir Khan'ın oynadığı, din, inanç, gelenek ve sorgulama temalarını hicivle ele alan bir Hint filmidir. Filmde, yanlış olanın Tanrı mı yoksa Tanrı adına hareket ettiğini iddia eden insanlar mı olduğu sorunsalı temel bir problem olarak ele alınmaktadır. Film, etik sorgulamayı teşvik eder: Körü körüne inanmak yerine, sorgulayan bireyi savunur.

6.2. Kitap/Metin Önerisi (Felsefi Analiz)

Platon'un *Kriton* diyaloğu, Sokrates'in devletle kurulan örtük sözleşme anlayışı üzerinden yasaya itaatin ahlaki temelini tartıştığı klasik bir metindir. Pozitif hukuk–ahlak ilişkisini, özellikle yasalara uymanın neden bir yükümlülük sayılabileceği sorusu üzerinden analiz etmek için kısa fakat etkili bir kaynaktır.

John Locke'un *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme* adlı eseri, "doğa durumu", "toplumsal sözleşme" ve siyasal otoritenin hak temelli meşruiyeti gibi kavramları ayrıntılı biçimde ele alır. Doğal haklar anlayışı ve sivil toplumun kurulma gerekçeleri açısından temel bir başvuru kaynağıdır.

6.3. Hukuk Metni İncelemesi

Tarihsel Ceza Kanunları: Hammurabi Kânunlarından (Göz Göze Karşılık) bir madde seçilerek, bu cezanın kendi tasarladıkları yasalardaki cezalara göre ne ölçüde **mantıksal** ne ölçüde **vicdani** olduğu karşılaştırılarak analiz edilebilir.

Hammurabi Kanunları'nda "kısasa kısas" ilkesi şu şekilde ifade edilmektedir (akt. Saygılı, 2015, s. 17):

> *196. Bir adam başka bir adamın gözünü çıkarırsa onun gözü de çıkarılır.*
> *197. Bir kimse başkasının kemiğini kırarsa onun kemiği de kırılır.*

Bu kanundaki maddelere değinilmesi, öğrencilerin tarihsel adalet anlayışlarını güncel etik ve hukuki ölçütlerle karşılaştırmalarına da imkân tanımaktadır.

6.4. Video

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

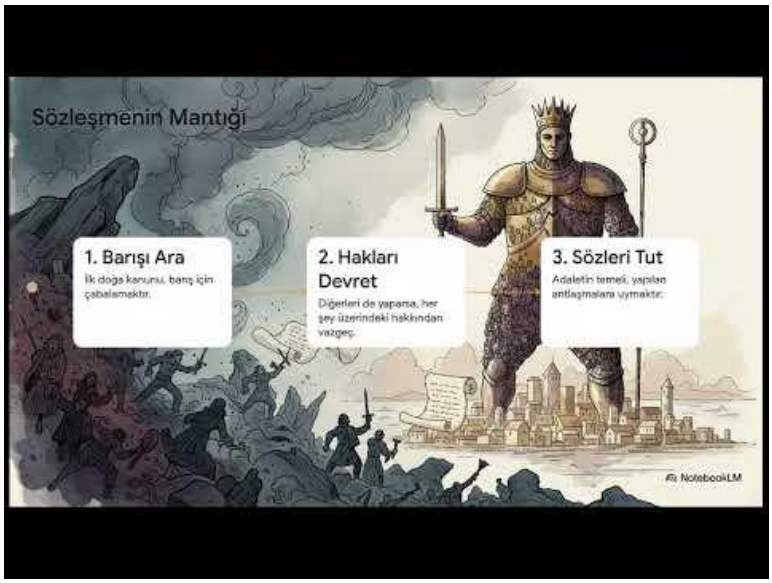

Video 1: Thomas Hobbes'un sosyal sözleşme ve devlet anlayışını ele alan yaklaşık 8 dakikalık bir video

Videoda Hobbes'un, doğa durumunda bireylerin güvenliklerini sağlayamadıkları, bu nedenle barış ve düzen için bazı özgürlüklerinden vazgeçerek ortak bir otoriteyi kabul ettikleri düşüncesi özetlenmektedir. Bu içerik, öğrencilerin pozitif hukukun ortaya çıkış gerekçesini kavramsal düzeyde hatırlamalarına yardımcı olacak bir giriş işlevi görmektedir.

Videonun 2:07-3.50 arasında Hobbes'a göre doğa durumu anlatılır. Bu bölüm öğrencilerin *yasasız toplum*, *sosyal düzen* ve *hukukun gerekliliği* üzerine düşünmelerini sağlamak amacıyla dersin girişinde kullanılabilir ya da Hobbes'un sözleşme teorisini hatırlatmak için de kullanılabilir.

KAYNAKÇA

(Kitap Örneği)

[1] Cevizci, A., Etik: Ahlak felsefesi, Say Yayınları, İstanbul, 2014.

[2] Güven, İ., Türk eğitim tarihi, Pegem Akademi, Ankara, 2022.

[3] Kardaş, M. N. ve Koç, R. (Ed.), Türk dili 2: Akademik yazma eğitimi, Pegem Akademi, Ankara, 2021.

[4] Millî Eğitim Bakanlığı, Felsefe dersi öğretim programı (10 ve 11. sınıflar), Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara, 2024.

[5] Özlem, D., Etik: Ahlâk felsefesi, Say Yayınları, İstanbul, 2010.

[6] Taşpınar, M., Kuramdan uygulamaya öğretim ilke ve yöntemleri, Pegem Akademi, Ankara, 2022.

[7] Topçu, N., Mantık, (Haz. E. Erverdi ve İ. Kara), Dergâh Yayınları, Büyükçekmece / İstanbul, 2006

(Makale Örneği)

[8] Biçer, B., Etik ve Estetik Değer Kazanımlarının Felsefe Dersi Öğretim Materyalleri ve Öğretmen Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi, Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1(1), 87–96, 2017.

[9] Manav, F., Felsefe ve Estetik Dersleri 2009 Öğretim Programları Üzerine: Değer–Duyuşsal Alan Kazanımı–Değerler Eğitimi İlişkisi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 36(1), 2016.

[10] Saygılı, T., Babil Hukuku ve Hamurabi Kanunları, Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi, 2(2), 1–22, 2015.

(Yalnızca İnternet Ortamında Yer Alan Kaynaklar)

[11] https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fevrimagaci.org%2Ftramvay-problemleri-ve-etik-ikilem-sorulari-siz-olsaniz-ne-yapardiniz-1563%3Fsrsltid%3DAfmBOoq2pR19mmmLPeq2g_O-euhxvojrBNvHiiQCu2i7LCy_7JCh3P50&psig=AOvVaw1IOXW76YZj6kGe9kgYG88b&ust=1765827503280000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CBIQjRxqFwoTCOjSwZrqvZEDFQAAAAAdAAAAABAE

(Erişim tarihi: 22.11.2025)

[12] Thomas Hobbes – Sosyal Sözleşme ve Devlet Anlayışı

(Erişim tarihi: 26.11.2025)

(E-dergilerdeki Makaleler)

[13] Aktepe, V. ve Tahiroğlu, M. Değerler eğitimi yaklaşımları ve etkinlik örnekleri. The Journal of Academic Social Science Studies, 42, 361–384. 2016. https://doi.org/10.9761/JASSS2941

[14] Başerer, D. Mantıksal düşünmeyi geliştiren etkinlik örnekleri. Milli Eğitim Dergisi, 50(231), 335-352. 2021. https://doi.org/10.37669/milliegitim.727874

[15] Doğan, Y., Kabapınar, Y., Zaman, S., Duman, E. Z. Sosyal Bilimler Alan Becerileri: Kavram, kapsam ve geliştirilme öyküsü. Milli Eğitim Dergisi, 52(1), 1055-1118. 2023. https://doi.org/10.37669/milliegitim.1309009

[16] Duman, E. Z., Kadıoğlu, S., Parmaksiz, M., … Bulut, F. K12 Beceriler Çerçevesi Türkiye Bütüncül Modeli kapsamında ortaöğretim felsefe grubu alan becerileri. Milli Eğitim Dergisi, 53(241), 543-570. 2024. https://doi.org/10.37669/milliegitim.1308823

[17] Duman, E. Z., Avcı, S. S., Kadıoğlu, S., … Akman, E. K12 Beceriler Çerçevesi Türkiye Bütüncül Modeli kapsamında felsefe grubu alan becerileri: "felsefi metin inceleme" etkinlik örneği. Milli Eğitim Dergisi, 53(244), 2175-2196. 2024. https://doi.org/10.37669/milliegitim.1308861

[18] Güvenç, E., ve Güney, M. Erken Çocukluk Döneminde Felsefe ve Değerler Eğitimi. Mehmet Akif Ersoy University Journal of Social Sciences Institute(40), 37-53. 2024. https://doi.org/10.20875/makusobed.1482578

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

[19] İlden, A. ve Dombaycı, M. A., Eğitimde etik değerler ve felsefi temelleri: Öğrencilere etik değerlerin kazandırılması, Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi, 6(11), 366–382, 2024. https://doi.org/10.5281/zenodo.13268577

[20] İlkel, S. ve Duman, E. Z., 2024 yılı felsefe dersi öğretim programındaki değerlerin incelenmesi, Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi, 6(11), 407–424, 2024. https://doi.org/10.5281/zenodo.13374437

[21] Kocaman, A. Ç. Eğitimde değer sorunu ve çocuklar için felsefe pedagojisinin etik yeteneklerin gelişimindeki rolü. Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 22(3), 206-241. 2023. https://doi.org/10.20981/kaygi.1303302

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME ALGILARININ DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Mahire ASLAN
İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı
mahire.aslan@inonu.edu.tr
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8032-7331

ÖZET

Bu araştırmada öğretmenlerinin örgütsel özdeşleşme algılarının belirlenmesi ve bu algıların demografik değişkenlerle ilintisinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Nicel araştırma yöntemine dayalı betimsel modelde desenlenen araştırmada veri toplama aracı olarak Örgütsel Özdeşleşme Ölçeği kullanılmıştır. Evren içerisinden random olarak belirlenen örneklem grubuna uygulanan ölçme aracıyla elde edilen veriler üzerinde gerekli istatistiksel analizler yapılmıştır. Bu analizler sonucunda ulaşılan bulgular, araştırmada yanıtı aranan sorulara göre düzenlenerek verilmiştir.

Özdeşleşme kavramının kökeni psikoloji bilimine dayalı olup bir kişi, grup ya da örgütle bilişsel ve duygusal olarak bütünleşme, kendini oraya ait ve benzer hissetmesi sürecidir. Bireyin sadakat, motivasyon ve bağlılık duyguları üzerinde önemli etkisi olan özdeşleşme özellikle topluluk, grup veya örgütlerde birlik hissi ve ortak amaç bilinci oluşturmaktadır. Örgütsel özdeşleşme algısı yüksek olan işgörenlerin artan performansları örgütsel etkililiğe olumlu katkı sağlamaktadır.

Okul bağlamında düşünüldüğünde örgütsel özdeşleşme, öğretmenlerin, yöneticilerin ve diğer çalışanların okulu kendi kimliklerinin bir parçası olarak görmesini ve başarılarını kendi başarısı gibi sahiplenmesini sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Özdeşleşme, örgütsel özdeşleşme, öğretmen, okul.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ANALYSIS OF TEACHERS' PERCEPTIONS OF ORGANIZATIONAL IDENTIFICATION IN TERMS OF DEMOGRAPHIC VARIABLES

Assist. Prof. Dr. Mahire ASLAN
İnönü University, Faculty of Education
Department of Educational Administration
mahire.aslan@inonu.edu.tr
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8032-7331

SUMMARY

This study aims to determine teachers' perceptions of organizational identification and to examine the relationship between these perceptions and demographic variables. In the research, designed with a descriptive model based on quantitative methodology, the "Organizational Identification Scale" was used as the data-collection instrument. The data obtained from a sample group randomly selected from the population were subjected to appropriate statistical analyses. The findings derived from these analyses have been organized and presented according to the research questions posed.

The concept of identification has its roots in psychology and refers to the process by which an individual cognitively and emotionally integrates with a person, group, or organization—feeling as though they belong and are similar to that entity. Identification has a significant impact on an individual's feelings of loyalty, motivation, and commitment, and contributes especially to the creation of a sense of unity and shared purpose in communities, groups, or organizations. Employees with a high level of organizational identification tend to exhibit increased performance, which in turn positively contributes to organizational effectiveness.

When considered in the school context, organizational identification enables teachers, administrators, and other staff to view the school not simply as a workplace but as part of their personal identity—and to take ownership of the school's successes as if they were their own.

Keywords: İdentification; organizational identification; teacher; school

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ÖZDEŞLEŞME

Özdeşleşme kavramının temelinde bireyin başka bir kişi, durum, nesne, obje ve benzeri ile kendisi arasında benzerlik görmesi ve bağlılık duyumsaması vardır. Bu durum insanın sosyal bir varlık olmasına ve aidiyet gereksinimine dayanmakta; dolayısıyla hem toplumsal ve hem de psikolojik bir içerik taşımaktadır.

Psikolojik anlamda özdeşleşme, bireyin başkasına olan duygusal bağlılığının zaman içerisindeki dışavurumudur (Freud, 2016). Sosyal anlamda özdeşleşme, bireyin kendisini bir toplumsal gruba ait olarak algılamasıdır (Ashforth ve Mael, 1989). İngilizcedeki "identification" sözcüğünün karşılığı olan özdeşleşme güncel Türkçe sözlükte (TDK, 2025) ise özdeş duruma gelme, bir olma anlamındadır. Özdeşleşme, bireyin ait olma, sadık olma ve benzeşme duyguları doğrultusunda gelişen bir olgudur (Yaykıran, 2020). Pozitif özdeşleşme, bireyin bir başkasının herhangi bir özelliğini özümsemesi, içselleştirmesi iken; negatif özdeşleşme, bireyin üstün görülen birinin iradesine tamamen teslim olmasıdır (Wikipedia, 2025). Toplumsallaşma, ait olma, kimlik, bağlanma ve benlik gibi anlam yakınlığı olan sözcükler de özdeşleşme kavramıyla birlikte kullanılabilmektedir.

ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME

Tarihsel süreç açısından ele alındığında örgütsel özdeşleşmenin kökeninin Tolman tarafından 1940'lı yıllarda yapılan ve bireyin kendisini bir grubun parçası olarak hissetmesi anlamında kullanılan çalışmalara kadar gittiği görülmektedir (Sak, 2023). Smidts ve arkadaşlarına göre (2001, akt. Sökmen, Ekmekçioğlu ve Çelik, 2015) örgütsel özdeşleşmenin temeli, grup aidiyeti bilinci ve buna yüklenen duygusal anlamı ifade eden sosyal kimlik kuramına dayanmaktadır. Ashforth ve Mael'e (1989) göre örgütsel özdeşleşme, işgörenin kendisini çalıştığı örgüte ait hissetmesi ve örgütün etkililiğini kendi başarısı ile birlikte değerlendirmesidir. Örgütsel özdeşleşme, işgörenin örgütsel davranışını biçimlendirme açısından önemli bir rol oynamaktadır (Tüzün ve Çağlar, 2008).

Örgütsel Özdeşleşme Boyutları: Örgütsel özdeşleşme bireysel ve grupsal özdeşleşmeyi de içeren çok boyutlu bir süreçtir. Bu nedenle alanyazında kavramsal, duygusal, davranışsal ve değerlendirme olmak üzere örgütsel özdeşleşmenin dört boyutundan söz edilmektedir (Yaykıran, 2020; Sak, 2023). Bu boyutların içerik adıyla da (sadaka, üyelik, benzerlik) vurgulandığı (Özteber, 2021) görülmektedir.

Örgütsel Özdeşleşme Faktörleri: Alanyazında örgütsel özdeşleşme faktörleri olarak şu noktalar vurgulanmaktadır (Kökden, 2024; Özcan, 2024; Turunç ve Çelik, 2010); Tüzün ve Çağlar, 2008; Fettahlıoğlu ve Koca, 2015):

- *Örgütsel faktörler:* Örgütsel adalet, güven, iletişim, kültür, imaj.
- *Bireysel faktörler:* Kendini geliştirmek, tanımak, uzlaşmak, iletişim ve motivasyon yeteneğini arttırmak ve kimliğini anlamlandırmak.

Örgütsel Özdeşleşme Sonuçları: Örgüt ve işgören açısından (Çetin, 2023; Sak, 2023):

- *Örgütsel artışlar:* Örgütsel etkililik ve verimlilik, çevresel ilgi ve destek, yatırım ve sermaye, rekabet edebilme, uzmanlaşma ve kurumsallık
- *Bireysel artışlar:* Moral, motivasyon, edim, iş doyumu, bağlılık, sorumluluk, üretkenlik.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, öğretmenlerin örgütsel özdeşleşme algılarının belirlenmesi ve bu algıların demografik değişkenlerle ilintisinin ortaya çıkarılmasıdır.

Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğretmenlerinin örgütsel özdeşleşme algıları hangi düzeydedir?

2. Öğretmenlerinin örgütsel özdeşleşme algıları cinsiyet, kıdem, öğrenim düzeyi, çalışılan okul türü ve branş değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Nicel araştırma yöntemine dayalı betimsel modelde desenlenen araştırmada veri toplama aracı olarak Mael ve Ashforth (1992) tarafından geliştirilerek Önen (2024) tarafından uyarlanan Örgütsel Özdeşleşme Ölçeği kullanılmıştır.

Evren içerisinden random olarak belirlenen örneklem grubuna uygulanan ölçme aracıyla elde edilen veriler üzerinde gerekli istatistiksel analizler yapılmıştır.

Bu analizler sonucunda ulaşılan bulgular, araştırmada yanıtı aranan sorulara göre düzenlenerek sistematik biçimde verilmiştir.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmada kapsamında öncelikle veri seti dağılımının normal olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız değişkenlere ait Kolmogorov- Smirnov ve Shapiro- Wilk testleri yapılmıştır. Uygulanan bu normallik testlerinde bağımsız değişkenler açısından alınan puanların normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir ($p>.05$). Dolayısıyla araştırma problemlerinin çözümlenmesinde parametrik testler (bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi-ANOVA) kullanılmıştır.

a. Öğretmenlerin Örgütsel Özdeşleşme Düzeyleri: Çizelge 1'de yer alan istatistiksel analiz sonuçları, öğretmenlerin algıladığı örgütsel özdeşleşme düzeyinin "Çok ($\bar{X}$= 3.70)" olduğunu ($\bar{X}$= 3.41-4.20) göstermektedir. Bu sonuç, öğretmenlerin genel olarak kurumlarıyla yüksek düzeyde özdeşleşme yaşadığını göstermektedir.

Çizelge 1. Öğretmenlerinin Örgütsel Özdeşleşme Düzeyleri

Ölçek	N	$\bar{X}$	ss	Minimum	Maksimum
Örgütsel Özdeşleşme	155	3.70	0.59	1.00	5.00

b. Öğretmenlerin Örgütsel Özdeşleşme Algılarının Cinsiyete Göre Analizi: Çizelge 2'de öğretmenlerin örgütsel özdeşleşme algıları arasında cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık bulunduğu görülmektedir. Kadın öğretmenlerin örgütsel özdeşleşme düzeyleri ($\bar{X}$ = 3.90) erkek öğretmenlere ($\bar{X}$ = 3.45) göre daha yüksektir; $t(153) = 3.21$, $p < .01$. Öğretmenlik mesleği ve okul örgütüyle özdeşleşmede kadınların daha yetkin olduğunu ortaya koyan bu sonuç, genel gözlem ve araştırmalarla da örtüşmektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 2. Öğretmenlerin Örgütsel Özdeşleşme Algılarının Cinsiyete Göre Dağılımı

Ölçek	Cinsiyet	N	$\bar{\bar{X}}$	SS	Sd	t	p
Örgütsel Özdeşleşme	Kadın	82	3.90	0,62	153	3.21	0.01
	Erkek	73	3.45	0.58			

c. Öğretmenlerin Örgütsel Özdeşleşme Algılarının Mesleki Kıdeme Göre Analizi: Çizelge 3'e göre öğretmenlerin mesleki kıdemleri açısından örgütsel özdeşleşme algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır; $F(4, 150) = 9.74$, $p < .001$.

ANOVA sonrası yapılan Tukey HSD post hoc testi sonuçlarına göre, 16–20 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin örgütsel özdeşleşme puanları, 0–5 yıl ve 6–10 yıl kıdem grubundaki öğretmenlerden anlamlı düzeyde yüksektir ($p < .05$).

Çizelge 3. Öğretmenlerin Örgütsel Özdeşleşme Algılarının Mesleki Kıdeme Göre Analizi

Ölçek	Kıdem	N	$\bar{X}$	s	F	P
Örgütsel Özdeşleşme	1-5 yıl	30	3.20	0.55	9.74	0.00
	6-10 yıl	37	3.25	0.52		
	11-15 yıl	29	3.40	0.56		
	16-20 yıl	41	3.85	0.60		
	21 yıl üstü	18	4.10	0.58		

d. Öğretmenlerin Örgütsel Özdeşleşme Algılarının Öğrenim Düzeyine Göre Analizi: Çizelge 4'e göre öğretmenlerin öğrenim düzeyi açısından örgütsel özdeşleşme algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark yoktur; $t(153) = 0.48$, $p > .05$. Lisans ($\bar{X} = 3.65$) ve lisansüstü ($\bar{X} = 3.70$) mezunu öğretmenler benzer düzeyde özdeşleşme göstermektedir.

Çizelge 4. Öğretmenlerin Örgütsel Özdeşleşme Algılarının Öğrenim Düzeyine Göre Analizi

Ölçek	Öğrenim Düzeyi	N	$\bar{X}$	S	t	P
Örgütsel Özdeşleşme	Lisans	103	3.65	0.59	0.48	0.50
	Lisansüstü	52	3.70	0.55		

e. Öğretmenlerin Örgütsel Özdeşleşme Algılarının Çalışılan Okul Türüne Göre Analizi: Çizelge 5'de çalışılan okul türüne göre öğretmenlerin örgütsel özdeşleşme düzeyleri arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır, $F(2, 152) = 6.21$, $p = 0.010$. Anlamlı farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan Tukey HSD post hoc testi sonuçlarına göre, ilkokulda görev yapan öğretmenlerin örgütsel özdeşleşme düzeylerinin, ortaokulda görev yapan öğretmenlere kıyasla

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür ($p < .05$). Diğer gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Çizelge 5. Öğretmenlerin Örgütsel Özdeşleşme Algılarının Çalışılan Okul Türüne Göre Analizi

Ölçek	Çalışılan Okul Türü	N	$\bar{X}$	s	F	P
Örgütsel Özdeşleşme	İlkokul	51	3.95	0.60	6.21	0.01
	Ortaokul	49	3.40	0.57		
	Lise	55	3.70	0.61		

f. Öğretmenlerin Örgütsel Özdeşleşme Algılarının Branşa Göre Analizi: Çizelge 6'da branş değişkenine göre öğretmenlerin örgütsel özdeşleşme düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir, $F(3, 151) = 7.82$, $p = 0.00$. Bu farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD post hoc testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, sınıf öğretmenlerinin örgütsel özdeşleşme düzeylerinin diğer branşlardaki öğretmenlerden anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p < .05$).

Çizelge 6. Öğretmenlerin Örgütsel Özdeşleşme Algılarının Branşa Göre Analizi

Ölçek	Branş	N	$\bar{X}$	s	F	P
Örgütsel Özdeşleşme	Sınıf Öğretmenliği	33	4.00	0.61	7.82	0.04
	Sosyal Bilimler	49	3.50	0.55		
	Fen Bilimleri	37	3.45	0.58		
	Güzel Sanat ve Spor	36	3.40	0.57		

SONUÇ

Yönetim biliminin güncel bulgularına göre örgütleri geliştirebilmek için yalnızca yapı boyutuna değil; işleyişi gerçekleştiren insan boyutuna da ağırlık verilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, örgütleri yönetme sürecinde davranış bilimlerinin öngördüğü insan merkezli yaklaşımları uygulayarak işgörenlerin örgütleriyle özdeşleşmesini sağlamak oldukça önemlidir.

Örgütsel özdeşleşme süreci açısından eğitim örgütleri olan okullar özel bir önem arz etmektedir. Sistemsel ögeler açısından tamamen insan ağırlıklı olarak çalışan okullarda yönetici ve öğretmenlerin örgütsel özdeşleşme düzeylerinin yüksek olması doğrudan çıktıya yansımakta; öğrenci performansını ve dolayısıyla da okul başarısını etkilemektedir. Alanda yapılan ve metnin başında değinilen araştırmalar, öğretmenlerin örgütsel özdeşleşme düzeyleri ile okul etkililiği, mutluluğu, bağlılığı, sağlığı, saygınlığı ve liderliği arasında doğrusal ilişkilerin bulunduğunu göstermektedir.

Öğretmenlerin örgütsel özdeşleşme düzeylerini arttırmak ve sürdürülebilir kılabilmek için hem hizmet öncesi eğitim aşamasında ve hem de görev sırasında verilecek hizmet içi eğitimlerle sürecin pekiştirilmesi önerilebilir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

Ashforth, B. E., & Mael, F. (1989). Social identity theory and the organization. *Academy of Management Review, 14*(1), 20–39.

Çetin, Z. (2023). Örgütsel özdeşleşme ve örgütsel bağlılığın üretkenlik karşıtı davranışlar ile ilişkisi. *International Journal of Sustainability (INTJOS), 1*(2).

Fettahlıoğlu, Ö. O., & Koca, N. (2015). Örgütsel özdeşleşme ve örgütsel vatandaşlık ilişkisinde örgütsel desteğin düzenleyici etkisi. *SOBİDER Sosyal Bil. Dergisi, 2*(4), 218–234.

Freud, S. (2016). *Kitle psikolojisi* (K. Şipal, Çev.; 1. baskı). Say Yayınları.

Kökden, İ. (2024). *Ortaokul müdürlerinin etik liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel özdeşleşme düzeyleri arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Önen, Z. (2024). *Öğretmenlerin örgütsel saygınlık ve örgütsel özdeşleşme algıları: Bir karma yöntem araştırması* (Doktora tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Özcan, B. N. (2024). *Çalışanların algıladıkları örgütsel destek ve iş yaşam kalitelerinin örgütsel özdeşleşmeye etkisi* (Yüksek lisans tezi). Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özteber, E. (2021). *Örgütsel özdeşleşmenin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisinde çalışmaya tutkunluğun aracı rolü: Tekstil ve kimya sektörlerinde bir araştırma* (Yüksek lisans tezi). İstinye Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sak, H. (2023). *Algılanan örgüt sağlığı ve örgüt kültürünün örgütsel özdeşleşmeye etkisi: Bir araştırma* (Doktora tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sökmen, A., Ekmekçioğlu, E. B., & Çelik, K. (2015). Algılanan örgütsel destek, örgütsel özdeşleşme ve yönetici etik davranışı ilişkisi: Araştırma görevlilerine yönelik bir araştırma. *Journal of Business Research-Türk, 7*(1), 125–144.

T.D.K. (2025). *Güncel Türkçe Sözlük*. https://sozluk.gov.tr (Erişim tarihi: 1 Aralık 2025)

Turunç, Ö., & Çelik, M. (2010). Örgütsel özdeşleşme ve kontrol algılamalarının çalışanların işten ayrılma niyeti ve iş performansına etkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24*(3).

Tüzün, İ. K., & Çağlar, İ. (2008). Örgütsel özdeşleşme kavramı ve iletişim etkinliği ilişkisi. *Journal of Yaşar University, 3*(9), 1011–1027.

Vikipedi. (2025). https://tr.wikipedia.org (Erişim tarihi: 1 Aralık 2025)

Yaykıran, Z. (2020). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel kimlik algıları ve örgütsel özdeşleşme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

OKUL YÖNETİMİNDE HESAP VEREBİLİRLİK

Dr. Öğr. Üyesi Mahire ASLAN
İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı
mahire.aslan@inonu.edu.tr
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8032-7331

ÖZET

Bu çalışmada hesap verebilirlik olgusu, bir nitel araştırma tekniği olan doküman incelemesi ile analiz edilmekte; alanyazına dayalı olarak eğitim sistemi ve okul yönetimi açısından değerlendirilmektedir.

Hesap verebilirlik en genel anlamıyla, bir kişi veya örgütün yaptığı işlerin sonuçları hakkında bilgi verme, gerekçelendirme ve gerektiğinde sorumluluk üstlenme yükümlülüğüdür. Yönetim biliminde hesap verebilirlik; yetki- sorumluluk ilişkisi bağlamında yöneticilerin karar ve uygulamalarının açıklanabilir, değerlendirilebilir ve gerektiğinde eleştirilebilir olması anlamını içermektedir. Örgütsel açıdan hesap verebilirlik etik yönetim, dürüstlük ve güven odaklı çalışma ilkelerine odaklanmaktadır.

Eğitim örgütleri bağlamında hesap verebilirlik, okul yöneticileri ve öğretmenlerin eğitim sürecinin sonuçları hakkında öğrencilere, velilere, üst yönetime ve topluma karşı sorumluluk taşımasıdır. Bu bağlamda okulda verilen eğitimin niteliği, kullanılan kaynaklar, alınan kararlar ve elde edilen sonuçlar kamuya açıklanabilir olmalıdır. Günümüz eğitim sistemlerinde hesap verebilirlik; kalite güvencesi, performans yönetimi, akreditasyon, veli ve öğrenci memnuniyeti gibi güncel kavramları içerdiğinden eğitim yönetimi alanında önemli bir çalışma konusudur. Eğitim örgütlerinin toplumsal sorumluluğu gereği hesap verebilirlik yalnızca yöneticilerin değil tüm paydaşların temel sorumluluğudur.

Anahtar Kelimeler: Okul yönetimi, hesap verebilirlik, okul.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SCHOOL MANAGEMENT ACCOUNTABILITY

Assist. Prof. Dr. Mahire ASLAN
İnönü University, Faculty of Education
Department of Educational Administration
mahire.aslan@inonu.edu.tr
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8032-7331

SUMMARY

In this study, the phenomenon of accountability is analyzed through document review — a qualitative research technique — and evaluated in light of the literature from the perspective of the education system and school administration. Accountability, in its broadest sense, is the obligation of an individual or organization to provide information about the results of their actions, to justify them, and, when necessary, to assume responsibility. In management science, accountability implies that within the authority-responsibility relationship, administrators' decisions and practices should be explainable, assessable, and — when needed — open to critique. From an organizational viewpoint, accountability emphasizes ethical management, integrity, and working practices based on trust.

Within educational institutions, accountability means that school administrators and teachers bear responsibility toward students, parents, higher management, and society for the outcomes of the educational process. In this context, the quality of the education provided at schools, the resources used, the decisions made, and the results achieved must be transparent and open to public scrutiny. In today's education systems, accountability is a significant topic in educational management, because it encompasses current concepts such as quality assurance, performance management, accreditation, and student/parent satisfaction. Given the social responsibility of educational organizations — accountability is not only a duty of administrators, but a fundamental responsibility of all stakeholders.

Keywords: School administration, accountability, school.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GİRİŞ

Hesap verebilirlik akademik çalışmalara konu olmadan önce gerek gündelik yaşamda ve gerekse de iş yaşamında yer alan; bireyin kişisel, vicdani, ahlaki, ailevi, kültürel, sosyal, manevi ve törel anlayışıyla vücut bulmuş bir olgudur. 20. yüzyıldan itibaren başta kamu yönetimi alanı olmak üzere sosyolojik, psikolojik, teolojik, ekonomik ve pedagojik boyutlarıyla birçok bilimsel çalışmaya konu olmuştur.

Hesap verebilirlik (accountability) temelde yapılan işler ve onların sonuçları hakkında yetkililere bilgi vermeyi, gerekçe sunmayı ve gerektiğinde sorumluluk üstlenmeyi içeren bir kavramdır. Hesap verici konumda bir kişi olabileceği gibi bir grup veya örgüt de olabilir. Bu kavramın özellikle yönetim alanında kullanılması, demokrasinin öngördüğü şeffaf yönetim anlayışının gereğidir (Öztürk, 2021). Günümüz çağdaş yönetim yaklaşımı yöneticilerin karar ve uygulamalarının şeffaf, açıklanabilir, değerlendirilebilir, sorgulanabilir, eleştirilebilir ve gerektiğinde yargılanabilir olmasını öngörmektedir.

HESAP VEREBİLİRLİK

Hesap verebilirlik kavramı şeffaflık, etik, denetim, hesap sorma ve benzeri kavramları da içeren çok boyutlu bir terim olduğundan farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Genel olarak hesap verebilirlik, yetkililerin sorumlu oldukları otorite, kişi veya çevreye işleriyle ilgili açıklama yapma, cevap verme ve sorumluluk üstlenme durumudur. Alanyazın incelendiğinde hesap verebilirlik tanımlarında vurgulanan ortak noktaların anılan kavramlar dışında dürüstlük, güven ve performans olduğu görülmektedir (Romzek, 2000; Balcı, 2003; Bovens, 2003).

Hesap verebilirlik sürecine Türkiye özelinde bakıldığında 1980'lerden itibaren izlenen yeni kamu yönetimi anlayışına bağlı olarak yönetsel ve siyasal reformların, kamu yönetiminde yeniden yapılanma çalışmalarının ve 2000'li yıllarla birlikte Avrupa Birliğine uyum yasalarının önemli rol oynadığı dikkati çekmektedir (Şamdan, 2023). Hesap verebilirlik sürecinde şu üç unsurun bulunması ve bunların formal veya informal olarak gerçekleştirilmesi gerekir (Bovens, 2007; Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011; Demirkıran, Eser ve Keklik, 2011):

a. Karar verme konumundaki yetkilinin eylem ve işlemleri hakkında üst ya da ilgili makama (hesap sorana) açıklama yapması,

b. Yapılan açıklama ve bilgilerin hesap soran tarafından açıkça sorgulanabilir araç, yol ve yönteminin olması,

c. Sorgulama sonunda olumlu performans için ödül, olumsuz için ceza mekanizmalarının işletilmesi.

Hesap verebilirlik, sadece bir raporlama süreci ya da yapılan işleri anlatmakla sınırlı değildir; Aynı zamanda bir denetim, değerlendirme ve geri bildirim sürecini de içerir. Böylece yapılan faaliyetlerin standartlara uygunluğu ölçülür, başarı düzeyi belirlenir gerektiğinde iyileştirme çalışmaları planlanır. Hesap verebilirlikte en önemli nokta, yönetsel eylemden önce amaç, sebep ve beklentilerin yetkililer tarafından açıklanmasıdır (Demirkıran, Eser ve Keklik, 2011). Bu uygulama, verilen hesabın objektif, doğru ve nesnel olduğuna ilişkin inancı olumlu yönde etkilemektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Hesap Verebilirliğin Ögeleri: Hesap verebilirlik sürecini planlamadan uygulamaya kadar gerçekleştirebilmek için asgari düzeyde gerekli olan ögeler şunlardır (Yıldırım, 2006; Hanberger, 2009):

1. Şeffaflık: Alınan kararların, yapılan harcamaların, uygulanan politikaların açık şekilde paylaşılmasını gerektirir. Şeffaflık olmadan hesap verebilirlik mümkün değildir.
2. Sorumluluk Üstlenme: Birey veya kurumun, gerçekleştirdiği eylemlerin sonuçlarını kabul etmesi ve gerekirse eleştirilere açık olması beklenir.
3. Performans Ölçme ve Değerlendirme: Okulların ve yöneticilerin başarılarını belirlemek için objektif kriterlerin kullanılması gerekir.
4. Geri Bildirim Mekanizması: Öğrenciler, veliler, öğretmenler ve diğer paydaşlar süreçlere dair görüş bildirebilmelidir. Bu görüşler iyileştirici adımlar için kullanılır.
5. Etik ve Hukuksal Uyum: Karar ve uygulamaların yasalara, etik kurallara ve eğitim standartlarına uygun olması hesap verebilirliğin ayrılmaz parçasıdır.

Hesap Verebilirliğin Türleri: Yönetimsel davranışlar hukuksal, siyasal, bürokratik veya durumsal içerikli olduğu için yöneticilerin hesap verebilirlik türleri de buna bağlı olarak farklılaşabilmektedir. Alanyazında yer alan hesap verebilirlik türleri ayrıntılandırılarak aşağıdaki çizelgede sunulmuştur (Romzek ve Dubnick, 1987; Mulgan, 2000; Bovens, 2007; Bülbül, 2011):

Çizelge 1. Hesap verebilirlik türleri, özellikleri ve araçları

Hesap Vere-bilirlik Türü	Tanımı	Temel Özellikleri	Başlıca Araçlar / Mekanizmalar
Hukuki (Yasal) H. Verebilirlik	Kamu personel ve kurumlarının yasalara uygunluğun yargı organlarınca denetlenmesi.	Hukuka uygunluk esas, yap-tırım gücü yüksek, bağlayıcı	Anayasa, kanunlar, idari yargı, ceza hukuku,
Siyasal Hesap Verebilirlik	Yürütme organının ve kamu yöneticilerinin seçilmişlere ve halka karşı sorumlu olması.	Demokratik meşruiyet temellidir; seçimle işler.	Parlamento denetimi, soru önerge, gensoru, seçimler.
Mali Hesap Verebilirlik	Kamu kaynaklarının etkin ve hukuka uygun kullanımından dolayı hesap verme yükümlülüğü	Saydamlık, denetim odaklı, kamu bütçesi temel unsur.	Sayıştay denetimi, bütçe raporları, mali tablolar
Performans H. Verebilirliği	Kamu kurumlarının belirlenen hedeflere ne ölçüde ulaştıklarının ölçülmesi ve açıklanması.	Sonuç ve çıktı odaklıdır; ölçülebilir göstergeler var.	Stratejik plan, faaliyet raporları, performans ölç.
Bürokratik H. Verebilirlik	Kamu görevlilerinin üst yöneticilere karşı sorumlu olmasıdır.	Emir–komuta zincirine dayanır; iç denetim ağırlıklı.	İç denetim, disiplin amirleri, teftiş kurulları
Profesyonel H. Verebilirlik	Uzmanlık ve mesleki etik kurallarına dayalı hesap verme ilişkisidir.	Meslek standartları belirleyici; teknik özerklik.	Meslek odaları, etik kurullar, uzman raporları
Toplumsal H. Verebilirlik	Kamu yönetiminin vatandaşlara, S.T.K'lara ve medyaya karşı hesap vermesidir.	Resmî olmayan denetim mekanizmaları, katılımcıdır.	Medya, STK'lar, bilgi edinme hakkı, kamuoyu.
Kurumsal Hesap Verebilirlik	Kamu kurumunun bir bütün olarak hedefleri ve sonuçları açısından sorumluluk taşımasıdır.	Kurumsal performansa dayalı; örgütsel düzeyde.	Kurumsal raporlama, dış denetim, performans değ.
Bireysel Hesap Verebilirlik	Kamu görevlisinin kişisel karar ve davranışlarından sorumlu tutulmasıdır.	Kişisel sorumluluk ve etik vurgusu vardır.	Disiplin süreçleri, etik ihlal soruşturmaları
Uluslararası H. Verebilirlik	Devletlerin veya kamu kurumlarının uluslararası kuruluşlara karşı sorumluluğu.	Uluslararası normlar ve anlaşmalar belirleyicidir.	Uluslararası raporlar, izleme mekanizmaları

EĞİTİM VE OKUL YÖNETİMİNDE HESAP VEREBİLİRLİK

Eğitim kurumu ve onun örgütleri olan okullar, geleceğin vizyonunu belirleyen ve bu doğrultuda misyonu olan bireylerin yetiştirilmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Eğitimin ve okulun bu bağlamdaki rolü, bir yönüyle hesap verebilirlik sürecindeki başarısıyla doğru

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

orantılıdır. Dolayısıyla eğitim örgütlerinin hem uzak ve yakın çevresine, hem de dış ve iç paydaşlara karşı açık ve sorumlu bir yönetim anlayışını benimsemeleri beklenir.

Okul yönetiminde hesap verebilirlik; okul yöneticileri ve öğretmenlerin eğitim sürecinin sonuçları hakkında öğrencilere, velilere, üst yönetime ve topluma karşı sorumluluk taşımasıdır. Bu açıdan okul yönetiminde hesap verebilme eğitim kalitesini artıran, kurumsal güveni pekiştiren ve kaynakların doğru kullanımını sağlayan temel bir yaklaşım olarak kabul edilir.

Eğitimde hesap verilebilirlik, 20. yüzyılın son çeyreğinde küresel düzlemde yaşanan değişim ve dönüşüm süreçlerinin eğitime yansımasıyla başlamış; 21. yüzyıl ile birlikte artarak devam etmiştir (Günal, 2014; Balıkcı, 2023; Kara, 2025). Özellikle okul geliştirme ve etkili okul paradigmaları açısından ele alınan (Çalmaşur ve Uğurlu, 2021) hesap verebilirlik, öğrencilerin akademik ve sosyal gelişimine, öğretmenlerin performansına, okul yöneticilerinin yönetsel ve etik davranışları ile bütçenin yönetimine odaklanmaktadır. Eğitimde hesap verilebilirlik çoğunlukla çıktılar ve sonuç üzerinden ele alınmakta, bu doğrultudaki değerlendirmeler ise performans göstergeleri ile raporlara göre yapılmaktadır.

Okulun yönetim ve öğretim kadrosunun hesap verebilirlik davranışları bir yandan eğitimin sosyal, ekonomik ve siyasal işgörülerinin gerçekleşmesine, öte yandan öğrencilerin ve okulun başarısına katkı sağlamaktadır. Hesap verebilirlik mekanizmasının çalıştırılması, okul yönetiminde rol oynayan iç ve dış ögeler (Bursalıoğlu, 2024) ile etkili işbirliğini gerekli kılmaktadır (Aydoğan, İhtiyaroğlu ve Korkmaz, 2025). Okul yönetiminde hesap verebilirliğin gerçekleşmesiyle şu sonuçlara ulaşılması beklenebilir:

- Eğitim kalitesi artar.
- Öğretim programlarının etkililiği ölçülür.
- Öğrenci başarısındaki eksiklikler belirlenir ve giderilir.
- Kaynaklar daha verimli kullanılır.
- Okula duyulan güven artar.
- Şeffaflık sağlandığı için belirsizlik ortadan kalkar.
- Okul geliştirmede sürdürülebilirlik artar.
- Okul kültürü gelişir.
- Demokratik ve katılımcı okul yönetimi anlayışı gelişir.
- Okulda mesleki etik ve profesyonellik yerleşir.

SONUÇ

Hesap verebilirlik, çağdaş ve demokratik okul yönetiminin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Günümüzde eğitim sistemlerinin kalıcı başarılar elde edebilmesi, hesap verebilirliği bir yükümlülük olarak değil, bir kalite kültürü olarak benimsemesine bağlıdır. Şeffaflık, etik yönetim, verimli kaynak kullanımı ve performans değerlendirmesi gibi süreçlerle desteklenen hesap verebilirlik yaklaşımı, okulların daha etkili, güvenilir ve toplumun beklentilerini karşılayabilen kurumlar olmasına önemli katkı sağlayabilir.

Eğitim kurumlarında hesap verebilirlik yalnızca yönetimsel bir zorunluluk değil; okulun kimliği, itibarı ve başarısının güvencesidir. Hesap verebilirlik mekanizmalarını doğru kurmuş, içselleştirmiş ve sürekli işleten okullar yalnızca eğitim kalitesini yükseltmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal beklentilere yanıt verebilir ve sürdürülebilir bir okul kültürü oluşturarak geleceğe taşıyabilir. Günümüz okullarında hesap verebilirliği sağlama ve sürdürmeyi okulun vizyonu ve misyonuna dahil etmek, çağdaş ve demokratik bir toplum için vazgeçilmezidir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

Aydoğan, İ., İhtiyaroğlu, N., & Korkmaz, Y. (2025). Okullardaki hesap verebilirlik davranışlarının öğretmenlerin işle bütünleşmesi üzerindeki rolü. *Gaziantep Üni. Eğitim Bilimleri Dergisi, 9*(1), 69–94.

Balcı, A. (2003). Kamu yönetiminde hesap verebilirlik anlayışı. A. Balcı, A. Nohutçu, N. K. Öztürk & B. Coşkun (Ed.), *Kamu yönetiminde çağdaş yaklaşımlar: Sorunlar, tartışmalar, çözüm önerileri, modeller, dünya ve Türkiye yansımaları* (ss. 115–133) içinde. Seçkin Yayıncılık.

Balıkcı, S. (2023). *Liselerde okul iklimi ile okul etkililiği arasındaki ilişkide okul hesap verebilirliğinin aracılık rolü* (Doktora tezi). Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Bovens, M. (2003). Public accountability. B. G. Peters & J. Pierre (Ed.), *Handbook of public administration* (ss. 182–208) içinde. Sage Publications.

Bovens, M. (2007). Analysing and assessing accountability: A conceptual framework. *European Law Journal, 13*(4), 447–468.

Bursalıoğlu, Z. (2024). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış* (23. bs.). Pegem Akademi.

Çalmaşur, H., & Uğurlu, C. T. (2021). Eğitimde okul geliştirme aracı olarak hesap verebilirlik. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5*(7), 114–153.

Demirkıran, Ö., Eser, H. B., & Keklik, B. (2011). Demokrasinin tabana yayılması, yönetimde şeffaflık ve hesap verebilirlik bağlamında bilgi edinme hakkı kanunu. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 3*(2), 169–192.

Eryılmaz, B., & Biricikoğlu, H. (2011). Kamu yönetiminde hesap verebilirlik ve etik. *Turkish Journal of Business Ethics, 4*(7), 19–45.

Günal, Y. (2014). *Etkili okul değişkenlerinin öğrenci başarısı ile ilişkisi ve okul hesap verebilirliği* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Hanberger, A. (2009). Democratic accountability in decentralised governance. *Scandinavian Political Studies, 32*(1), 1–22.

Kara, H. (2025). *Öğretmenlerin eğitimde hesap verebilirlik ve örgütsel güven algılarının yüksek riskli sınavlar bağlamında değerlendirilmesi,*(Yüksek lisans tezi). R.T.E. Üniv. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Mulgan, R. (2000). Accountability: An ever-expanding concept? *Public Administration, 78*(3), 555–573.

Öztürk, N. (2021). *Üniversitelerde lider hesap verebilirliği, etik iklim, güç mesafesi ilişkilerinin incelenmesi* (Doktora tezi). İstanbul Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Romzek, B. S. (2000). Accountability of congressional staff. *Journal of Public Administration Research and Theory, 10*(2), 413–446.

Romzek, B. S., & Dubnick, M. J. (1987). Accountability in the public sector: Lessons from the Challenger tragedy. *Public Administration Review, 47*(3), 227–238.

Şamdan, Y. (2023). Türk kamu yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirlik. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 6*(3), 926–942. https://doi.org/10.33712/mana.1256052

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Yıldırım, M. (2006). *Kamu yönetiminde hesap verebilirlik ve şeffaflık (1980 sonrası Türkiye örneği)* (Doktora tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE SINIF KURALLARI: NİTEL BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Nur AYDIN KILIÇ*

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi
zeynepnuraydin@gazi.edu.tr, 0000-0001-9182-5152

Dr. Öğr. Üyesi Aslı BALCI

Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi
asli.balci@atauni.edu.tr, 000-0003-4329-6588

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin sınıf kurallarına ilişkin görüş ve deneyimlerini incelemektir. Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden tanımlayıcı nitel araştırma deseniyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında Ankara ilinde görev yapan 30 okul öncesi öğretmeni ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler tematik analiz yoluyla çözümlenmiştir. Araştırma sonuçları, öğretmenlerin sınıf kurallarını belirlerken gelişimsel uygunluğu, güvenliği, tutarlılığı ve sınıfın sosyo-duygusal yapısını temel aldıklarını göstermektedir. Ayrıca kuralların çocuklarla birlikte belirlenmesinin, çocukların kurallara uyma motivasyonunu artırdığı; katılımcı süreçlerin aidiyet duygusunu güçlendirdiği belirlenmiştir. Bulgular, kuralların görsellerle desteklenmesinin, rutinlerle ilişkilendirilmesinin ve ailelerle iş birliği içinde uygulanmasının etkili sınıf yönetimine önemli katkılar sunduğunu ortaya koymaktadır. Öğretmenler, sınıf kurallarının esnek ancak net olması gerektiğini vurgularken; tutarlı uygulamaların ve olumlu pekiştirmenin kurallara uyumu artırdığını belirtmiştir. Araştırma bulguları doğrultusunda, okul öncesi eğitimde kuralların belirlenmesinde çocuk katılımının artırılmasına, ailelerin sürece dâhil edilmesine ve öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerini destekleyecek profesyonel gelişim çalışmalarına ihtiyaç olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar, sınıf kurallarına ilişkin uygulamaların yalnızca davranış yönetimini değil, aynı zamanda çocukların sosyal-duygusal gelişimlerini ve sınıf içi demokratik kültürün oluşumunu da doğrudan etkilediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi eğitim, okul öncesi öğretmeni, sınıf kuralları, sınıf yönetimi

ABSTRACT

The purpose of this study was to examine preschool teachers' views and experiences regarding classroom rules. This research was conducted using a descriptive qualitative research design, a type of qualitative research method. Semi-structured interviews were conducted with 30 preschool teachers working in Ankara. The data obtained were analyzed through thematic

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

analysis. The research results indicate that teachers prioritize developmental appropriateness, safety, consistency, and the socio-emotional structure of the classroom when determining classroom rules. Furthermore, it was determined that establishing rules with children increases children's motivation to comply with the rules, and that participatory processes strengthen their sense of belonging. The findings reveal that supporting rules with visuals, linking them to routines, and implementing them in collaboration with families contribute significantly to effective classroom management. Teachers emphasized that classroom rules should be flexible yet clear, while consistent implementation and positive reinforcement increase compliance. Based on the research findings, it was concluded that there is a need for increased child participation in establishing rules in preschool education, family involvement in the process, and professional development efforts to support teachers' classroom management skills. The results show that classroom rule practices directly affect not only behavior management but also children's social-emotional development and the formation of a democratic culture in the classroom.

Keywords: Preschool education, preschool teacher, classroom rules, classroom management

1. GİRİŞ

Erken çocukluk dönemi, bireyin sosyal-duygusal becerilerinin temellerinin atıldığı; davranış düzenleme, sorumluluk alma ve akran ilişkilerini yönetme gibi yetkinliklerin geliştiği kritik bir evredir. Okul öncesi eğitim kurumlarında sınıf yönetimi bu gelişimsel süreçleri destekleyen bir çerçeve sunar ve bu çerçevenin en temel bileşenlerinden biri sınıf kurallarıdır. Sınıf kuralları, çocuklara hangi davranışların kabul edilebilir olduğunu açıklayan, onlara öngörülebilir bir ortam sağlayan ve öğrenme deneyimlerinin niteliğini artıran yapısal bir düzen oluşturur (Charles & Senter, 2012; Weinstein & Romano, 2018).

Alan yazında sınıf kurallarının olumlu sınıf iklimi, öğrenci katılımı, davranış yönetimi ve öz düzenleme becerileri ile yakından ilişkili olduğu belirtilmektedir. Kuralların açık, tutarlı ve gelişimsel açıdan uygun biçimde uygulanması, çocukların sosyal yeterliklerinin artmasına, çatışmaların azalmasına ve sınıf içinde daha işbirlikçi bir ortam oluşmasına katkı sağlamaktadır (Emmer & Sabornie, 2015). Özellikle okul öncesi dönem çocuklarında kuralların görsel destekler, oyunlaştırma ve model olma yoluyla öğretilmesi, kuralların içselleştirilmesini kolaylaştırmaktadır (Gartrell, 2014).

Literatürde son yıllarda öne çıkan bir diğer yaklaşım, sınıf kurallarının çocuklarla birlikte oluşturulmasının önemidir. Çocuk katılımını esas alan bu yaklaşım, düzeni öğretmen merkezli biçimde sağlamanın ötesine geçerek, çocukların sınıfın aktif bir üyesi olmasını hedefler. Araştırmalar, çocukların kuralların oluşturulmasına dâhil edilmesinin onların aidiyet duygusunu güçlendirdiğini, kurallara uyma motivasyonunu artırdığını ve öğrenme ortamında daha demokratik bir kültür yarattığını ortaya koymuştur (Heid, Jüttler & Kärner, 2023). Bu bağlamda sınıf kuralları, yalnızca davranış düzenleme aracı değil, aynı zamanda çocukların

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sosyal katılımını artıran, sınıf topluluğunu güçlendiren pedagojik bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

Kuralların uygulanması ve sürdürülebilirliği ise çeşitli değişkenlere bağlıdır. Çocukların bireysel farklılıkları (mizac, hareketlilik düzeyi, sosyal-duygusal olgunluk), aile tutumları, sınıf mevcudu ve öğretmenin sınıf yönetimi becerileri gibi faktörler kurallara uyumu etkileyen başlıca unsurlardır (Güner Yıldız, 2017; McCabe & Altamura, 2011). Özellikle ailelerin sınıf kurallarını ev ortamında desteklememesi, tutarsız disiplin anlayışı veya yoğun ekran kullanımı gibi etkenler öğretmenlerin zorluk yaşamasına neden olabilmektedir. Ayrıca araştırmalar, kuralların en çok paylaşma, bekleme, sıraya girme ve sessiz çalışma gibi öz denetim gerektiren davranışlarla ilişkili alanlarda zorlayıcı olduğunu göstermektedir (Denham, Bassett & Zinsser, 2012).

Türkiye'de yapılan çalışmalar da benzer biçimde, okul öncesi öğretmenlerinin sınıf kurallarını sınıf yönetiminin temel bir bileşeni olarak gördüklerini; kuralları uygularken çoğunlukla olumlu disiplin, görsel destekler ve rutinlerden yararlandıklarını göstermektedir (Denizel-Güven & Cevher, 2005; Durmuşoğlu-Saltalı & Arslan, 2013). Bununla birlikte, aile katılımı, sınıf kalabalıklığı ve bireysel farklılıklar, kurallara uyum sürecini etkileyen önemli faktörler olarak tanımlanmaktadır. Ulusal literatürde sınıf kurallarının öğretim yöntemi, sürdürülebilirliği ve çocuk katılımı boyutunu aynı anda ele alan çalışmaların sınırlı olması, bu konunun derinlemesine incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin sınıf kurallarına ilişkin görüşlerini ortaya koymak; kuralların belirlenme süreci, benimsetilmesi, müdahale stratejilerini öğretmen deneyimleri üzerinden incelemektir. Çalışmanın bulgularının okul öncesi eğitimde sınıf yönetimi literatürüne katkı sunacağı hem de uygulamada öğretmenlere yol gösterecek öneriler geliştirilmesine zemin oluşturacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma, okul öncesi öğretmenlerinin sınıf kurallarına ilişkin görüşlerini derinlemesine incelemeyi amaçlayan nitel bir çalışmadır. Nitel araştırma yöntemleri, bireylerin deneyimlerini, algılarını ve anlamlandırma süreçlerini ortaya koymak için uygun bir çerçeve sunar (Creswell, 2013). Bu doğrultuda çalışma, öğretmenlerin sınıf içinde kuralları nasıl oluşturdukları, nasıl uyguladıkları, kuralların çocuklara ve öğretmenlere sağladığı faydalar, karşılaşılan güçlükler ve başa çıkma stratejilerine ilişkin kapsamlı bir anlayış geliştirmeyi hedeflemiştir (Patton, 2015).

2.2. Katılımcılar

Araştırmanın çalışma grubunu 30 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örneklemesi ile belirlenmiştir. Öğretmenler farklı okullarda çalışan, farklı kıdemlerde ve çeşitli sınıf profillerine sahip bireylerden oluşmaktadır. Katılımcılar araştırmaya gönüllü olarak dahil edilmiş, tüm öğretmenlere araştırmanın amacı açıklanmış ve gizlilik ilkesi korunmuştur. Veri analizinde öğretmenler Ö1, Ö2, Ö3… Ö30 şeklinde kodlanarak anonimleştirilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 1. Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri

Demografik Değişken	Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	26	86.7
	Erkek	4	13.3
Yaş	20–29	8	26.7
	30–39	14	46.6
	40–49	6	20.0
	50 ve üzeri	2	6.7
Mesleki Kıdem	1–5 yıl	6	20.0
	6–10 yıl	9	30.0
	11–15 yıl	8	26.7
	16 yıl ve üzeri	7	23.3
Eğitim Düzeyi	Lisans	22	73.3
	Yüksek Lisans	8	26.7
Çalışılan Kurum Türü	Devlet Okulu	18	60.0
	Özel Okul	12	40.0
Sınıf Mevcudu	10–15 çocuk	7	23.3
	16–20 çocuk	15	50.0
	21 ve üzeri	8	26.7
Çalışılan Yaş Grubu	3–4 yaş	9	30.0
	4–5 yaş	11	36.7
	5–6 yaş	10	33.3

Çizelge 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğunu kadın öğretmenler oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş ve mesleki kıdem dağılımı, okul öncesi eğitim alanında farklı deneyim düzeylerini temsil edecek şekilde çeşitlilik göstermektedir. Öğretmenlerin çoğunluğunun devlet okullarında görev yapması ve farklı sınıf mevcudu ile yaş gruplarında çalışıyor olmaları, elde edilen bulguların farklı sınıf bağlamlarını yansıtmasına olanak sağlamıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Formda öğretmenlere yöneltilen sorular; sınıf kurallarının varlığı, belirlenme süreci, benimsetme stratejileri, kuralların çocuklara ve öğretmenlere sağladığı faydalar, uyulması kolay-zor kurallar ve uyamayan çocukların özelliklerine ilişkin öğretmenlerin sınıf içi uygulama ve gözlemlerini belirlemeye yönelik açık uçlu sorulardan oluşturulmuştur. Görüşmeler yazılı formlar aracılığıyla toplanmış, elde edilen tüm yanıtlar araştırmacı tarafından elektronik ortama aktarılmış ve analize hazır hale getirilmiştir.

2.4. Veri Analizi

Araştırmada Braun ve Clarke'ın (2006) altı aşamalı tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Tematik analiz, nitel verilerden anlamlı temalar elde etmeye yönelik sistematik bir yaklaşımdır. Analiz sürecinde tüm öğretmen ifadeleri birkaç kez okunmuş, anlam birimlerine ayrılmış ve ilk notlar çıkarılmıştır. Ardından veriler anlamlı parçalara bölünmüş; örneğin "sessiz durma", "ödül", "drama", "birlikte belirleme", "düşünme köşesi", "sorumluluk kazanma", "hareketli çocuk" gibi kodlar oluşturulmuştur. Benzer içeriklere sahip kodlar bir araya getirilerek alt temalar yapılandırılmış, alt temalar ise aralarındaki üst düzey anlam ilişkileri temelinde ana temalar altında bütünleştirilmiştir. Son aşamada temalar katılımcı ifadeleriyle desteklenerek

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

adlandırılmış ve tanımlanmıştır. Tema oluşturma sürecinde katılımcı ifadelerinin bağlamı korunmuş; her tema, öğretmen kodları (Ö1–Ö30) ile sunulan doğrudan alıntılar aracılığıyla desteklenerek raporlanmıştır.

2.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Bu araştırmada nitel geçerlik ve güvenirliğin sağlanmasına sistematik bir yaklaşımla özen gösterilmiştir. Analiz sürecinde kodlamalar sürekli karşılaştırma yöntemi kapsamında tekrar tekrar değerlendirilmiş; kod–tema eşleştirmeleri çoklu gözden geçirme süreçlerinden geçirilerek verilerle olan tutarlılığı kontrol edilmiştir. Tema açıklamaları, yorum katmanının verinin önüne geçmesine izin verilmeden, katılımcı söylemlerine sadık kalınarak yapılandırılmıştır. Ayrıca katılımcı gizliliği gözetilmiş; görüşmeler anonimleştirilerek tüm raporlama süreci yalnızca öğretmen kodları kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

Tema 1: Sınıf Kurallarının Amacı ve Gerekliliği

Çizelge 2. Sınıf Kurallarının Amacı ve Gerekliliği Temasına Ait Alt Temalar ve Örnek İfadeler

Alt Tema	Kod	Örnek İfade
Düzen ve disiplin oluşturma	Düzen, sakin ortam, karmaşayı önleme	"Kuralsız, düzensiz bir ortamda başarı sağlanamaz." (Ö3)
Güvenlik sağlama	Kaza önleme, davranış sınırları	"Herhangi bir malzeme alırken kaza olmaması açısından sıraya girmeleri." (Ö1)
Öğrenme ortamını yapılandırma	Etkinliğin aksamaması, dikkat yönetimi	"Sınıflarımız ortalama 20 kişilik olduğu için karmaşa çıkmaması açısından önemli." (Ö4)
İlkokula hazırlık	Toplumsal kurallara uyum, akademik hazırbulunuşluk	"Okul öncesi olduğumuz için birinci sınıfta zorluk çekmiyorlar." (Ö12)

Çizelge 2'ye öğretmenlerin sınıf kurallarını gerekli görme nedenlerine ilişkin ifadeler dört alt tema altında toplanmıştır. Düzen ve disiplin oluşturma alt teması kapsamında öğretmenler, sınıf kurallarını düzenin sağlanması, sınıf ortamının sakinleştirilmesi ve karmaşanın önlenmesi ile ilişkilendirmiştir. Güvenlik sağlama alt teması altında öğretmenler, sınıf kurallarını kazaların önlenmesi ve çocukların davranışlarının sınırlandırılmasıyla ilişkilendirmiştir. Özellikle sınıf içinde hareket, sıra olma ve materyal kullanımı gibi durumlarda kuralların güvenliği sağladığı ifade edilmiştir.

Öğrenme ortamını yapılandırma alt temasında öğretmenler, sınıf kurallarının etkinliklerin aksamadan yürütülmesine ve çocukların dikkatlerinin yönlendirilmesine katkı sağladığını belirtmiştir. Öğretmen ifadeleri, sınıf mevcudunun kalabalık olduğu durumlarda kuralların daha işlevsel hâle geldiğini ortaya koymaktadır. İlkokula hazırlık alt teması kapsamında ise öğretmenler, sınıf kurallarını çocukların toplumsal kurallara uyum sağlaması ve ilkokul düzeyine akademik olarak hazır hâle gelmeleriyle ilişkilendirmiştir. Çizelge 3'e göre öğretmenler sınıf kurallarını yalnızca mevcut sınıf düzeni için değil, sonraki eğitim kademelerine hazırlık açısından da önemli gördükleri belirlenmiştir.

Tema 2. Sınıf Kurallarının Katkıları

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge.3 Sınıf Kurallarının Katkıları Temasına Ait Alt Temalar ve Örnek İfadeler

Alt tema	Kod	Örnek İfade
Çocukların sosyal ve duygusal gelişimine katkı	Paylaşma, sıra bekleme, saygı, empati	"Birbirlerine saygı göstermeyi öğrenirler." (Ö3)
Çocuklarda sorumluluk ve öz düzenleme gelişimi	Oyuncak toplama, el yıkama, görev bilinci, bekleme	"Her şeyi pratiğe döktüğümüz için çocuklar da sorumluluk almayı öğreniyorlar." (Ö5)
Günlük yaşam becerilerine transfer	Evde kurallara uyma, düzen oluşturma	"Okuldaki kuralların eve de katkısı oluyor." (Ö11)
Öğretmen için sınıf yönetiminin kolaylaşması	Daha az uyarı, akıcı etkinlik geçişleri, düzen	"Kurallar olmasaydı bir şeyi birkaç sefer anlatmak zorunda kalırdım." (Ö2)
Öğretmenin iş yükünün azalması	Zaman kazanma, tekrar etmeme	"Bir haftada öğreteceğimiz şeyi kurallar sayesinde bir günde öğretiyoruz." (Ö1)
Öğretmen iyilik hâlinin güçlenmesi	Daha az yorgunluk, motivasyon	"Eve yorgun gitmediğim için bıkkınlık oluşmuyor." (Ö14)
Genel sınıf iklimine katkı	Sessizlik, düzen, güvenli ortam	"Sınıfta daha güzel vakit geçiremiyoruz. Anlatmak istediklerimizi daha rahat anlatıyoruz." (Ö8)

Çizelge 3, sınıf kurallarının öğrenme ortamına olan katkılarını çocuk, öğretmen ve sınıf iklimi boyutlarında bütüncül bir bakış açısıyla ortaya koymaktadır. Öğretmen görüşleri, sınıf kurallarının çocukların sosyal-duygusal gelişimini destekleyen temel bir yapı taşı olduğunu göstermektedir. Özellikle paylaşma, sıra bekleme, empati kurma ve başkalarının haklarına saygı gösterme gibi sosyal becerilerin kurallar aracılığıyla pekiştirildiği ifade edilmiştir.

Çizelge 3'e göre, sınıf kurallarının çocuklarda öz düzenleme becerilerinin gelişimine de katkı sağladığı görülmektedir. Oyuncak toplama, bekleme ve görev bilinci gibi davranışlar, çocukların dürtü kontrolü ve sorumluluk alma süreçlerini desteklemektedir. Öğretmenlerin, bu davranışların okul ortamının ötesine taşınarak ev yaşamına da yansıdığını belirtmeleri, sınıf kurallarının günlük yaşam becerilerine transfer edilebildiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Öğretmen boyutunda ise kuralların sınıf yönetimini kolaylaştırdığı, etkinlik geçişlerini hızlandırdığı ve tekrar eden uyarı ihtiyacını azalttığı görülmektedir. Bu durum öğretmenlerin iş yükünü hafifletmekte ve mesleki tükenmişliği azaltmaktadır. Ayrıca sınıf kurallarının sınıf iklimine olumlu katkı sağlayarak daha sakin, güvenli ve öngörülebilir bir öğrenme ortamı oluşturduğu ifade edilmiştir. Bu bulgular, sınıf kurallarının öğrenme ortamında işlevsel bir rolü olduğunu ortaya koymaktadır.

Tema 3: Kuralların Belirlenme Süreci

Çizelge 4. Kuralların Belirlenme Süreci Temasına Ait Alt Tema ve Örnek İfadeler

Alt Tema	Kod	Örnek İfade
Katılımcı belirleme	Birlikte karar alma	"Birlikte belirleriz, resimleyip kapıya asarız." (Ö1)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Öğretmen merkezli belirleme	Gelişimsel uygunluk	"Kendim belirliyorum çünkü çocuklar karıştırıyor." (Ö17)
Uyum dönemi	İlk hafta, ilk üç hafta	"İlk iki ya da üç hafta oturtuyoruz." (Ö7)

Çizelge 4, öğretmenlerin sınıf kurallarını belirleme süreçlerinde benimsedikleri yaklaşımları ortaya koymaktadır. Bulgular, öğretmenlerin bir kısmının kuralları çocuklarla birlikte belirlemeyi tercih ettiğini, bir kısmının ise kuralları daha çok öğretmen merkezli bir anlayışla oluşturduğunu göstermektedir. Çocuklarla birlikte belirlenen kuralların, çocuklarda sahiplenme duygusunu artırdığı ve kurallara uyumu kolaylaştırdığı öğretmen ifadelerinde sıkça vurgulanmıştır. Öğretmen merkezli yaklaşımı benimseyen katılımcılar ise bu tercihlerinin temel gerekçesi olarak çocukların yaş ve gelişim düzeylerini göstermiştir. Bununla birlikte her iki yaklaşımda da kuralların eğitim-öğretim yılının başında, özellikle uyum sürecinde belirlenmesine özen gösterildiği görülmektedir.

Tema 4: Kuralların Benimsetilme Stratejileri

Çizelge 5. Kuralların Benimsetilme Stratejileri Temasına Ait Alt Tema ve Örnek İfadeler

Alt Tema	Kod	Örnek İfade
Drama ve oyun yöntemi	Rol oynama, hikâyeleştirme	"Her eğitim öğretim yılı başında drama yoluyla kuralları benimsetirim." (Ö1)
Görsel materyaller	Poster, sınıf panosu	"Resimler çıkarıyorum, boyamalarını istiyorum, panoya asıyorum." (Ö2)
Ödüllendirme	Yıldız, sticker, çikolata	"En çok yıldız toplayana hediye veriyoruz." (Ö16)
Model olma	Öğretmenin davranışla öğretmesi	"Bir şey dökülünce önce kendim topluyorum." (Ö15)

Çizelge 5'e göre, öğretmenlerin sınıf kurallarını benimsetmek amacıyla drama oyun, hikâyeleştirme ve rol oynama gibi yöntemlerin sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca öğretmenlerin poster, pano, resim gibi görsel materyallerden yararlandıkları ve kuralları sınıf ortamında görünür hâle getirdikleri belirtilmiştir. Bazı öğretmenler ise kuralları pekiştirmek amacıyla ödül uygulamalarına yer verdiklerini ifade etmiştir. Bunun yanında "model olma" alt teması altında öğretmenin kendi davranışlarıyla örnek olması durumu ifade edilmiştir.

Tema 5: Kurallara Uyum Sürecinde Kullanılan Müdahale Yöntemleri

Çizelge 6. Kurallara Uyum Sürecinde Kullanılan Müdahale Yöntemleri Temasına Ait Alt Temalar ve Örnek İfadeler

Alt Tema	Kodlar	Örnek Öğretmen Görüşleri
Sözlü uyarı	Hatırlatma, açıklama	"Önce uyarırım ve panoyu gösteririm." (Ö5)
Düşünme köşesi / mola	Time-out, kısa süreli uzaklaştırma	"3 defa uyarırım sonra dinlenme köşesine yönlendiririm." (Ö1)
Görmezden gelme	Dikkat çekme davranışını söndürme	"Onu görmezden gelirim, diğer çocuklar fark edince hatasını anlıyor." (Ö6)
Bireysel konuşma	Sebep anlama, duygusal destek	"Önce konuşurum, neden uymadığını anlamaya çalışırım." (Ö3)

Çizelge 6'da yer alan bulgular öğretmenlerin kurallara uyum sürecinde başvurdukları müdahale yöntemlerini ortaya koymaktadır. Buna göre öğretmenlerin büyük ölçüde ceza temelli yaklaşımlardan kaçındıkları ve daha çok olumlu disiplin anlayışına dayalı stratejiler

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kullandıklarını görülmüştür. Sözlü hatırlatma ve açıklama, en sık kullanılan müdahale yöntemi olarak belirlenmiştir. Düşünme köşesi veya kısa süreli mola uygulamaları, çocuğun davranışını değerlendirmesine fırsat tanıyan yöntemler olarak ifade edilmiştir. Bunun yanında bazı öğretmenlerin dikkat çekme amaçlı davranışları görmezden gelmeyi tercih ettikleri, bu sayede olumsuz davranışın pekiştirilmesinin önüne geçtikleri belirlenmiştir.

Tema 6: Kurallara Uyum Durumu

Çizelge 7. Kurallara Uyum Durumu Temasına Ait Alt Tema ve Örnek İfadeler

Tema	Alt Tema	Kod	Örnek İfade
Uyulması kolay kurallar	Rutin davranışlar	El yıkama, sıraya girme	"El yıkamak daha rutin olduğu için zorlanmıyorlar." (Ö12)
	Temizlik ve düzen	Oyuncak toplama	"Sınıfı toplamadan etkinliklere geçmediğimiz için rahat topluyorlar." (Ö2)
Uyulması zor kurallar	Sessiz durma	Gürültü kontrolü, bekleme	"Sessiz durmaları en zor olan kurallar." (Ö4)
	Paylaşma – söz alma	Benmerkezcilik, sıra bekleme	"Söz hakkı alarak konuşma en zor olan." (Ö7)

Çizelge 7'de çocukların kurallara uyum durumunun kurallara göre farklılaştığı ve çocukların bazı kurallara kolaylıkla uyum sağlarken bazı kurallara da daha zor uyum sağladıkları belirlenmiştir. Öğretmen görüşlerine göre, bazı kuralların çocuklar tarafından daha hızlı benimsendiğini, bazı kuralların ise uygulanma sürecinde daha fazla tekrar ve hatırlatma gerektirdiğini göstermektedir.

Çizelge 7 'ye göre uyulması daha kolay kurallar arasında genellikle günlük rutinlerle ilişkili davranışlar yer almaktadır. El yıkama, sıraya girme ve oyuncak toplama gibi kurallar, öğretmenler tarafından daha kolay uygulanan kurallar olarak ifade edilmiştir. Uyulması daha zor kurallar temasında ise sessiz durma, sıra bekleme, söz alarak konuşma ve paylaşma gibi davranışlar yer almaktadır. Öğretmenler, bu tür kuralların sınıf ortamında daha fazla zorlanılan davranışlar olduğunu belirtmiştir. Bu kuralların uygulanmasında çocukların dikkatlerini sürdürmekte ve davranışlarını kontrol etmekte güçlük yaşayabildikleri öğretmen ifadelerine yansımıştır.

Tema 7: Kurallara Uyumu Etkileyen Faktörler

Çizelge 8. Kurallara Uyumu Etkileyen Faktörler Temasına Ait Alt Tema ve Örnek İfadeler

Alt Tema	Kod	Örnek İfade
Kişisel özellikler	Hareketlilik, dikkat dağınıklığı, dürtüsellik	"Çok konuşkan, hareketli çocuklar…" (Ö1)
Aile kaynaklı durumlar	Aşırı hoşgörü, tutarsız disiplin, tek çocuk	"Tek çocuk oldukları için paylaşma duygusu olmuyor." (Ö15)
Sosyoekonomik etkiler	Yetersiz davranış modelleri	"Eğitim seviyesi olarak düşük aileden gelen çocuklar sıkıntı yaşayabiliyor." (Ö14)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çizelge 8'e göre öğretmenler kurallara uyum durumunun çocukların kişisel özellikleri, aileden kaynaklı özellikler ve sosyo ekonomik etkiler gibi faktörlerden etkilendiğini belirtmişlerdir. Kişisel özellikler alt teması kapsamında öğretmenler, kurallara uyumda zorlanan çocukları hareketlilik, dikkat dağınıklığı ve dürtüsellik gibi bireysel özelliklerle tanımlamıştır. Bu alt tema altında yer alan kodlar, öğretmenlerin sınıf ortamında daha çok hareketli, konuşkan ve davranışlarını kontrol etmekte zorlanan çocukların kurallara uyum sürecinde güçlük yaşadıklarını ifade ettiklerini göstermektedir.

Aile kaynaklı durumlar alt temasında öğretmenler, çocukların kurallara uyumunu etkileyen faktörleri aile tutumlarıyla ilişkilendirmiştir. Aşırı hoşgörülü yaklaşımlar, tutarsız disiplin uygulamaları ve tek çocuk olma durumu öğretmen ifadelerinde öne çıkan kodlar arasında yer almaktadır. Öğretmenler, bu durumların çocukların paylaşma, sıra bekleme ve sınırlara uyum sağlama gibi davranışlarında etkili olduğunu belirtmiştir. Sosyoekonomik etkiler alt temasında ise öğretmenler, bazı çocukların kurallara uyum sürecinde yaşadıkları güçlükleri ailelerin eğitim düzeyi ve ev ortamında sunulan davranış modelleriyle ilişkilendirmiştir. Öğretmen ifadeleri, yetersiz davranış modelleriyle karşılaşılan aile ortamlarının çocukların sınıf kurallarına uyumunu etkileyebildiğini ortaya koymaktadır.

4. TARTIŞMA

Bu araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin sınıf kurallarına ilişkin görüşleri tematik olarak incelenmiş ve kuralların hem çocukların gelişimine hem öğretmenlerin sınıf yönetimi süreçlerine önemli katkılar sağladığı görülmüştür. Araştırma sonuçları, sınıf kurallarının çocuklara, öğretmene ve genel sınıf iklimine çok boyutlu katkılar sağladığını göstermiştir. Bu sonuç yapılandırılmış sınıf kurallarının uygulandığı sınıflarda çocukların problem davranışlarında azalma ve olumlu sosyal davranışlarında artış gözlendiği deneysel çalışmalarla da ortaya konmuştur (Rimm-Kaufman et al., 2009). Bu bulgu, sınıf kurallarının erken çocukluk eğitiminde yalnızca davranış düzenleme değil, aynı zamanda gelişimi destekleme işlevi gördüğünü vurgulayan literatürle uyumludur. Pianta (2006), çocukların sosyal-duygusal gelişimlerinin desteklenmesi için sınıf ortamının öngörülebilir olması gerektiğini, bunun da açık ve tutarlı kurallarla sağlanabileceğini ifade eder. Bu araştırmanın bulguları da öğretmenlerin kuralları bir düzen, güvenlik ve eğitsel akış aracı olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlarda kuralların öğretmen iyi oluşu üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Bu sonuç, sınıf yönetiminin öğretmen tükenmişliği ile doğrudan ilişkili olduğunu gösteren Jennings ve Greenberg'in (2009) bulgularıyla örtüşmektedir.

Araştırmada öğretmenlerin kuralları çocukların sorumluluk kazanmasına, öz düzenleme ve sosyal beceri geliştirmesine yardımcı bir araç olarak görmeleri, erken çocukluk eğitiminde kuralların gelişimsel bir basamak olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Bu durum Bodrova ve Leong'un (2015) öz düzenleme becerilerinin gelişiminin sınıf kurallarıyla güçlendiğini belirten çalışmalarını desteklemektedir. Ayrıca öğretmenlerin okuldaki kuralların eve transfer olduğunu belirtmeleri kuralların yalnızca okul bağlamında değil, çocuğun yaşamının diğer alanlarında da etkili olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, çocukların okulda öğrendikleri sosyal rutinleri aile ortamına taşıyabildiğini ortaya koyan Hyson (2004) ile paraleldir.

Araştırma sonuçları, sınıf kurallarının öğrenme ortamına işlevsel katkıları olduğunu göstermektedir: Çocuklar gelişimsel olarak desteklenmekte, öğretmen daha etkili bir sınıf yönetimi sağlayabilmekte ve sınıf ortamı daha sakin ve öngörülebilir hâle gelmektedir. Bu

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sonuçlar, Evertson ve Weinstein'in (2013) sınıf kurallarını öğrenme sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak tanımlayan bütüncül sınıf yönetimi yaklaşımını doğrulamaktadır.

Öğretmenlerin bir kısmı kuralları çocuklarla birlikte belirlediklerini ifade ederken, bazıları kuralları yalnızca kendilerinin belirlediğini belirtmiştir. Bu farklı yaklaşım, literatürde uzun süredir tartışılan "katılımcı sınıf yönetimi" ile "öğretmen yönlendirmeli sınıf yönetimi" arasındaki anlayışı yansıtmaktadır. Epstein (2014), okul öncesi dönemde kuralların çocuklarla birlikte belirlenmesinin sahiplenmeyi ve içsel motivasyonu artırdığını belirtir. Bu çalışmada da katılımcı yaklaşımı benimseyen öğretmenlerin "çocukların kuralları daha hızlı benimsediğini" ifade ettikleri görülmüştür. Buna karşın kuralları yalnızca öğretmenlerin belirlemesi gerektiğini düşünen öğretmenler de vardır; bu öğretmenler özellikle küçük yaş gruplarında "çocukların soyut düşünme becerilerinin yetersiz olduğunu" gerekçe göstermişlerdir. Bu durum, Vygotsky'nin (1978) gelişimsel hazırbulunuşluk kavramıyla ilişkilendirilebilir.

Her iki yaklaşımın da avantajları ve sınırlılıkları olduğu görülmektedir. Ancak çocuk katılımının artmasının sınıf iklimi üzerinde olumlu etkileri olduğu literatürle açık biçimde desteklenmektedir (Gordon & Browne, 2017). Bu nedenle, araştırmanın bulguları katılımcı modelin öğrenme ortamına daha güçlü katkılar sağladığını göstermektedir.

Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin drama, oyun, görsel materyaller ve model olma gibi yöntemler kullanmaları, gelişimsel olarak uygun öğretim stratejilerini benimsediklerini göstermektedir. Oyun ve drama temelli öğretim, özellikle okul öncesi dönemde sosyal kuralların somutlaştırılarak içselleştirilmesi için etkili bir araçtır (Isenberg & Jalongo, 2010). Bu bulgu, öğretmenlerin "drama ile kuralların daha kalıcı olduğu" yönündeki ifadeleriyle uyumludur. Ayrıca öğretmenlerde gözlenen "ödül verme davranışı" bazı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bazı öğretmenlerin temel davranışları bile ödülle pekiştirmesi, Deci ve Ryan'ın (2000) içsel motivasyon kuramına göre çocuklarda dışsal motivasyonun ağır basmasına yol açabilir. Nitekim bazı öğretmenlerin "temel davranışların ödüllendirilmemesi gerektiğini" ifade etmeleri, bu kuramsal tartışmayla uyumludur ve öğretmenler arasında disiplin felsefesi açısından farklı anlayışlar bulunduğunu göstermektedir.

Araştırmanın bir diğer sonucuna göre en zor uyulan kuralların "sessiz durma", "bekleme", "paylaşma" gibi öz düzenleme gerektiren davranışlar olduğu görülmüştür. Bu bulgu, okul öncesi çocukların gelişimsel özellikleriyle tamamen uyumludur. McClelland vd., (2014), yaptıkları araştırmada öz düzenleme becerilerinin erken çocuklukta henüz gelişmekte olduğunu ve özellikle dürtüsellik ile dikkat kontrolünün bu yaş grubunda sınırlı olduğu sonucu araştırma sonucuyla benzerdir.

Kurallara uyamayan çocukların özellikleri incelendiğinde, öğretmenlerin hareketli, dikkat dağınıklığı yüksek ve ailede sınır koyma eksiklikleri yaşayan çocukları daha çok zorlandıkları grup olarak tanımladıkları görülmüştür. Bu bulgular, aile tutumlarının çocuk davranışları üzerindeki belirleyici etkisini gösteren Baumrind'in (1991) ebeveynlik tipolojisi ile uyumludur. Araştırmanın bu sonucunu destekler nitelikte okul temelli sınıf yönetimi uygulamalarının aile bilgilendirme ve rehberlik programlarıyla birlikte yürütüldüğü çalışmalarda, çocukların sınıf kurallarına uyum düzeylerinin anlamlı biçimde arttığı rapor edilmiştir (Sheridan et al., 2012; Hill & Tyson, 2009). Bu sonuçlar, sınıf kurallarının etkili biçimde uygulanabilmesi için okul–aile iş birliğinin önemini vurgulamaktadır. Araştırma bulguları, sınıf kurallarının bütüncül bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Kurallar; çocukların gelişimsel kazanımlarını desteklemekte, öğretmenlerin mesleki iyilik hâlini artırmakta ve sınıf iklimini olumlu yönde

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

şekillendirmektedir. Bu sonuç, sınıf kurallarının erken çocukluk eğitiminde gereklilikten öte, pedagojik bir araç olduğunu kanıtlamaktadır.

Literatürle karşılaştırıldığında, araştırmanın bulguları büyük ölçüde mevcut bilimsel bilgiyle tutarlıdır; ancak öğretmen görüşlerinde ödül–ceza, katılımcı yaklaşım ve müdahale stratejileri açısından farklı uygulamaların bulunması, saha gerçekliğinin çeşitli olduğunu göstermektedir. Bu durum, okul öncesi öğretmenlerine yönelik sınıf yönetimi eğitimlerinde daha standardize edilmiş yaklaşımların gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Nitekim Sınıf yönetimi konusunda yapılandırılmış eğitim alan öğretmenlerin, kurallara uyum sürecinde daha tutarlı, önleyici ve destekleyici yaklaşımlar benimsedikleri gösterilmiştir (Oliver et al., 2011; Simonsen et al., 2008).

Bu bağlamda, mevcut araştırma öğretmen görüşlerine dayalı nitel bulgular sunmakla birlikte, elde edilen sonuçların alanyazındaki deneysel ve uygulamalı çalışmalarla örtüştüğü görülmektedir. Bu durum, sınıf kurallarının erken çocukluk eğitiminde yalnızca kuramsal değil, deneysel olarak da etkili ve uygulanabilir bir pedagojik araç olduğunu ortaya koymaktadır.

4.1. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin sınıf kurallarına ilişkin görüşleri tematik analiz yöntemiyle incelenmiş ve sınıf kurallarının öğrenme ortamının hem pedagojik hem de yönetimsel boyutunda önemli bir rol oynadığı ortaya çıkmıştır. Bulgular, kuralların yalnızca davranış düzenleme aracı değil, aynı zamanda çocukların sosyal-duygusal gelişimini, öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerini ve genel sınıf iklimini olumlu yönde etkileyen çok boyutlu bir yapı olduğunu göstermektedir.

Araştırma sonuçları sınıf kurallarının hem çocukların çok yönlü gelişimine hem de öğretmen ve öğrenme ortamına önemli katkılar sağladığını göstermektedir. Öğretmenler bazı kuralları çocuklarla birlikte belirlerken, bazıları kuralları tamamen kendileri belirlemektedir. Bu farklılıklar, öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerine ve çocukların gelişim düzeylerine ilişkin farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Öğretmenlerin kuralların benimsetilmesinde drama, oyun gibi tekniklerden görsel materyallerden yararlandığı ve model olma yoluyla çocuklara örnek teşkil etmeye çalıştığı belirlenmiştir.

Öte yandan Çocukların uymakta en fazla zorlandığı kuralların sessiz durma, paylaşma, söz alma ve sıra bekleme gibi öz düzenleme becerisi gerektiren kurallar olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum öz düzenleme becerilerine yönelik destekleyici etkinliklerin eğitim sürecine dahil edilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Kurallara uyumda güçlük çeken çocukların çoğunlukla aşırı hoşgörülü aile ortamı, tek çocuk olma, hareketlilik ve dikkat dağınıklığı gibi özelliklere sahip oldukları belirlenmiştir. Bu durum sınıf yönetiminde aile–öğretmen iş birliğinin önemine dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak okul öncesi eğitim ortamlarında sınıf kuralları erken çocukluk eğitiminde yalnızca düzenleyici bir unsur değil; gelişimi destekleyen, sınıf yönetimini yapılandıran ve öğrenme ortamını bütüncül biçimde destekleyen temel bir pedagojik araç olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma sonuçları doğrultusunda, sınıf kurallarının etkili biçimde uygulanabilmesi için kuralların çocuklarla birlikte belirlenmesi ve sınıf ortamında görsel materyallerle desteklenerek

görünür hâle getirilmesi önerilebilir. Kuralların öğretim sürecinde dramatizasyon, hikâye, oyun ve model olma gibi yaşantı temelli yöntemlerden yararlanılması, erken çocukluk döneminde soyut kavramların somutlaştırılmasına katkı sağlayabilir. Ayrıca çocukların öz düzenleme becerilerini desteklemek amacıyla bekleme, sıra alma, paylaşma ve duygu kontrolüne yönelik davranışların günlük sınıf rutinlerine sistemli biçimde entegre edilmesi geliştirilebilir.

Bunun yanında ailelerle iş birliğinin güçlendirilmesi, ev ortamında tutarlı sınır koyma ve disiplin yaklaşımlarına yönelik bilgilendirici çalışmaların yapılması önerilebilir. Öğretmenlerin sınıf yönetimi ve kurallara uyumun desteklenmesine yönelik farklı uygulamalar kullandıkları dikkate alındığında, bilimsel temelli sınıf yönetimi yaklaşımlarını içeren hizmet içi eğitim programlarının yaygınlaştırılması sağlanabilir.

Gelecekte yapılacak benzer araştırmalarda ise sınıf kurallarının farklı yaş gruplarındaki etkilerinin karşılaştırılması, ebeveyn tutumlarıyla ilişkilerinin karma yöntemlerle incelenmesi ve doğal sınıf ortamlarında gözleme dayalı çalışmalarla kuralların uygulanma süreçlerinin ayrıntılı biçimde ele alınması önerilebilir.

5. KAYNAKÇA

Baumrind, D. (1991). *The influence of parenting style on adolescent competence and substance use*. Journal of Early Adolescence, 11(1), 56–95. https://doi.org/10.1177/0272431691111004

Bodrova, E., & Leong, D. J. (2015). *Vygotskian and post-Vygotskian views on children's play*. American Journal of Play, 7(3), 371–388.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

Charles, C. M., & Senter, G. W. (2012). *Building classroom discipline* (10th ed.). Pearson.

Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). SAGE Publications.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). *The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior*. Psychological Inquiry, 11(4), 227–268.

Denham, S. A., Bassett, H. H., & Zinsser, K. (2012). Early childhood teachers as socializers of young children's emotional competence. *Early Childhood Education Journal, 40*(3), 137–143. https://doi.org/10.1007/s10643-012-0504-2

Denizel-Güven, E. & Cevher, N. (2005). Okul öncesi öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18*(2): 1-22.

Durmuşoğlu-Saltalı, N. & Arslan, E. (2013). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sınıfları İçin Oluşturdukları Kurallar ve Uygulamaları. *İlköğretim Çevrimiçi , 12* (4), 1032-1040. https://ilkogretim-online.org/index.php/pub/article/view/6060

Emmer, E. T., & Sabornie, E. J. (2015). *Handbook of classroom management* (2nd ed.). Routledge.

Epstein, A. S. (2014). *The intentional teacher: Choosing the best strategies for young children's learning* (2nd ed.). National Association for the Education of Young Children (NAEYC).

Evertson, C. M., & Weinstein, C. S. (Eds.). (2013). *Handbook of classroom management: Research, practice, and contemporary issues* (2nd ed.). Routledge.

Gartrell, D. (2014). *Guidance approach for the encouraging classroom* (6th ed.). Cengage Learning.

Gordon, A. M., & Browne, K. W. (2017). *Beginnings and beyond: Foundations in early childhood education* (10th ed.). Cengage Learning

Güner Yıldız, N. (2017). Classroom Management and Student Achievement: A Study on Five Elementary Classrooms, *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, *7*(1): 155-183

Heid H., Jüttler M. & Kärner T. (2023). Participation in the classroom as a basis for democracy education? A conceptual analysis of the concept of student participation. Front. Polit. Sci. 5:1225620. doi:10.3389/fpos.2023.1225620

Hill, N. E., & Tyson, D. F. (2009). *Parental involvement in middle school: A meta-analytic assessment*. Developmental Psychology, 45(3), 740–763. https://doi.org/10.1037/a0015362

Hyson, M. (2004). *The emotional development of young children: Building an emotion-centered curriculum* (2nd ed.). Teachers College Press.

Isenberg, J. P., & Jalongo, M. R. (2010). *Creative thinking and arts-based learning: Preschool through fourth grade*(6th ed.). Pearson.

Jennings, P. A., & Greenberg, M. T. (2009). The Prosocial Classroom: Teacher Social and Emotional Competence in Relation to Student and Classroom Outcomes. *Review of Educational Research*, *79*(1), 491-525. https://doi.org/10.3102/0034654308325693

McCabe, P., & Altamura, M. (2011). Empirically valid strategies to improve social and emotional competence of preschool children. *Psychology in the Schools, 48*(5), 513–521. https://doi.org/10.1002/pits.20570

McClelland, M. M., Ponitz, C. C., Messersmith, E., & Tominey, S. (2010). Self-regulation: Integration of cognition and emotion. In R. Lerner (Ed.), *Handbook of child psychology and developmental science* (pp. 1–42). Wiley.

Oliver, R. M., Wehby, J. H., & Reschly, D. J. (2011). *Teacher classroom management practices: Effects on disruptive or aggressive student behavior*. Campbell Systematic Reviews, 7(1), 1–55. https://doi.org/10.4073/csr.2011.4

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods* (4th ed.). SAGE Publications.

Pianta, R. C. **(**2006). Classroom management and relationships between children and teachers: Implications for research and practice. In C. M. Evertson & C. S. Weinstein (Eds.), *Handbook of classroom management* (pp. 685–709). Lawrence Erlbaum Associates.

Rimm-Kaufman, S. E., Curby, T. W., Grimm, K. J., Nathanson, L., & Brock, L. L. (2009). *The contribution of children's self-regulation and classroom quality to children's adaptive behaviors in the kindergarten classroom*. Developmental Psychology, 45(4), 958–972. https://doi.org/10.1037/a0015861

Sheridan, S. M., Bovaird, J. A., Glover, T. A., Garbacz, S. A., Witte, A. L., & Kwon, K. (2012). *A randomized trial examining the effects of parent engagement on early learning*. Journal of School Psychology, 50(3), 329–345. https://doi.org/10.1016/j.jsp.2012.01.001

Simonsen, B., Fairbanks, S., Briesch, A., Myers, D., & Sugai, G. (2008). *Evidence-based practices in classroom management: Considerations for research to practice*. Education and Treatment of Children, 31(3), 351–380.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.

Weinstein, C. S., & Romano, M. (2018). *Elementary classroom management: Lessons from research and practice* (7th ed.). McGraw-Hill.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SİBER SİLAH ve HUKUKİ NİTELİĞİ

Dr. Öğr. Gör. Betül ÇATAL

Selçuk Üniversitesi

betul.catal@selcuk.edu.tr- ORCID ID:0000-0002-7154-4975.

ÖZET

Siber silah kavramı, özellikle uluslararası silahlı çatışmalar bağlamında, geleneksel silah kategorilerinden farklı özellikler taşıyan ve tanımlanması oldukça güç bir araç tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Siber silahların, sıradan siber suçlarda kullanılan zararlı yazılımlardan ayrıştırılması teorik olarak mümkün görünse de, pek çok yazılım ve dijital araç hem suç niteliğindeki eylemlerde hem de askerî operasyonlarda kullanılabildiğinden, bu ayrım çoğu durumda belirsizliğini korumaktadır. Genel kabul gören yaklaşıma göre siber silah; bilişim sistemlerine, kritik altyapılara veya insan davranışına zarar vermek amacıyla tasarlanan, fiziksel, fonksiyonel ya da psikolojik etki doğurabilen dijital araçları ifade etmektedir.Siber silahların hukuki niteliği, silahın yasallığı, kullanım biçiminin hukuka uygunluğu ve kullanıcı aktörün statüsü bakımından üçlü bir incelemeyi gerektirir. Ayrım gözetme ve orantılılık ilkeleri bağlamında bu silahların değerlendirilmesi güçtür; zira siber saldırılar çoğu zaman zincirleme etkiler doğurarak sivil sistemlere yayılabilmekte ve öngörülebilir sonuç sınırlarını aşabilmektedir. Ayrıca bazı siber silahların özerk hareket edebilmesi, atıf (attribution) meselesini daha da karmaşıklaştırmaktadır. Çifte kullanım niteliği, aynı yazılımın hem meşru güvenlik testlerinde hem de saldırı operasyonlarında kullanılabilmesine imkân tanımaktadır.Mevcut uluslararası silah kontrol rejimleri siber silahları kapsamamakta, bu da normatif boşluk yaratmaktadır. Bu nedenle devletlerin ve uluslararası örgütlerin, siber silahların tanımı, sınıflandırılması ve denetlenmesine ilişkin bağlayıcı normlar geliştirmesi zorunlu bir ihtiyaç hâline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler : Siber Silah, Çifte Kullanım , Atıf Problemi, Ayrım Gözetme İlkesi, Uluslararası Siber Hukuk

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

CYBER WEAPONS and THEIR LEGAL NATURE

Dr. Lecturer Betül ÇATAL

Selcuk University

betul.catal@selcuk.edu.tr – ORCID ID: 0000-0002-7154-4975

ABSTRACT

The concept of cyber weapons emerges as a type of tool that significantly differs from traditional weapon categories and is particularly difficult to define within the context of international armed conflicts. Although it is theoretically possible to distinguish cyber weapons from malicious software used in ordinary cybercrimes, this distinction is often blurred, as many software tools and digital components can be employed both in criminal acts and in military cyber operations. According to the generally accepted approach, a cyber weapon refers to digital instruments designed to inflict physical, functional, or psychological harm on information systems, critical infrastructure, or human behaviour.The legal nature of cyber weapons requires a tripartite assessment concerning the weapon's legality, the lawfulness of its use, and the status of the actor employing it. Evaluating these tools within the framework of the principles of distinction and proportionality poses substantial difficulties, as cyberattacks often produce cascading effects that spread to civilian systems and exceed predictable consequences. Furthermore, the autonomous functioning of some cyber weapons complicates the issue of attribution, making it unclear which state or actor should be held responsible. The dual-use nature of certain software, capable of being used both for legitimate cybersecurity testing and for offensive operations, adds another layer of complexity.Existing international arms control regimes do not explicitly encompass cyber weapons, creating a normative gap. Therefore, it has become imperative for states and international organizations to develop binding norms regarding the definition, classification, and regulation of cyber weapons.

Keywords: Cyber Weapon, Dual-Use, Attribution Problem, Principle of Distinction, International Cyber Law

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Dijital teknolojilerin askerî, siyasi ve ekonomik alanlarda giderek daha belirleyici hâle gelmesi, uluslararası güvenlik mimarisinde köklü bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Özellikle devletlerin kritik altyapılarının, savunma sistemlerinin ve kamu hizmetlerinin büyük ölçüde bilişim sistemlerine bağımlı hâle gelmesi, siber uzayı modern çatışmaların yeni ve vazgeçilmez bir alanı hâline dönüştürmüştür. Bu gelişmeler, klasik silahlı çatışma anlayışının ötesine geçilmesine ve savaş kavramının fiziksel mekânla sınırlı olmayan bir boyutta yeniden değerlendirilmesine yol açmaktadır.

Siber uzayın çatışma alanı olarak ortaya çıkması, bu alanda kullanılan araçların hukuki niteliğinin nasıl belirleneceği sorusunu da kaçınılmaz biçimde gündeme getirmiştir. Özellikle "siber silah" kavramı, gerek teknik özellikleri gerekse doğurduğu sonuçlar bakımından geleneksel silah tanımlarına kolaylıkla dâhil edilememekte; bu durum uluslararası hukukta ciddi bir kavramsal ve normatif boşluk yaratmaktadır. Siber operasyonlarda kullanılan yazılım ve dijital araçların, hem barış zamanında siber suçlarda hem de silahlı çatışma bağlamında askerî amaçlarla kullanılabilmesi, siber silah ile sıradan zararlı yazılım arasındaki sınırların bulanıklaşmasına neden olmaktadır.

Uluslararası insancıl hukuk, silahların hukuki niteliğini belirlerken ağırlıklı olarak fiziksel etki, öngörülebilir zarar ve kontrol edilebilirlik gibi kriterlere dayanmakta; bu kriterler ise siber silahların doğası karşısında çoğu zaman yetersiz kalmaktadır. Siber silahların doğrudan kinetik etki yaratmaması, buna karşın dolaylı ve zincirleme biçimde ciddi fiziksel, ekonomik ve toplumsal sonuçlar doğurabilmesi, bu araçların "silah" olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği hususunda doktrinde ve uygulamada görüş ayrılıklarına yol açmaktadır. Ayrıca siber silahların özerk çalışabilme kapasitesi, çifte kullanım niteliği ve sınır aşan etkileri, devlet sorumluluğu ve fiillerin atfı gibi temel uluslararası hukuk meselelerini de yeniden tartışmaya açmaktadır.

Bu bağlamda, siber silah kavramının açıklığa kavuşturulması ve hukuki niteliğinin ortaya konulması, hem kuvvet kullanma yasağı hem de uluslararası insancıl hukukun temel ilkeleri bakımından büyük önem taşımaktadır. Zira bir aracın "silah" olarak kabul edilip edilmemesi, onun kullanımının hukuka uygunluğunu, denetlenebilirliğini ve sorumluluk rejimini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle siber silahların tanımı, kapsamı ve hukuki statüsü meselesi, yalnızca teknik bir sınıflandırma sorunu değil; aynı zamanda uluslararası hukukun geleceğini şekillendiren temel normatif tartışmalardan biridir.

Bu çalışma kapsamında, öncelikle siber silah kavramının geleneksel silah anlayışından hangi yönleriyle ayrıldığı ele alınacak; ardından siber silahların hukuki niteliği, uluslararası insancıl hukuk ilkeleri ve mevcut silah denetim rejimleri çerçevesinde değerlendirilecektir. Böylelikle siber silahların uluslararası hukuk düzeni içerisindeki yeri ve bu alanda ortaya çıkan normatif boşluklar bütüncül bir bakış açısıyla analiz edilmeye çalışılacaktır.

2. SİBER SİLAH KAVRAMI ve HUKUKİ NİTELİĞİ

Siber silah kavramının, özellikle silahlı çatışmalar bağlamında net biçimde tanımlanabilmesi için, bu terimin genellikle siber suçlarda kullanılan zararlı yazılımlardan (malware) ayrıştırılması gerekmektedir. Ancak bu ayrım sanıldığı kadar kolay değildir; zira

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

geleneksel silahlarda da olduğu gibi, siber savaş eylemleri bazen sıradan siber suçlarda da kullanılan yazılım ve bilgi teknolojileri araçlarıyla gerçekleştirilebilmektedir. Dolayısıyla bu araçların kullanımı, her zaman savaş eylemi düzeyine ulaşmamakta ve bu da kavramsal netlik açısından ciddi zorluklar doğurmaktadır[1].

Genel olarak bir silah, saldırı veya savunma amaçlı kullanılan bir savaş aracı olarak anlaşılmakta ve "insanları öldürmek, yaralamak ya da iş göremez hale getirmek veya mülküne zarar vermek ya da onu yok etmek amacıyla tasarlanmış bir araç" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, doğrudan kinetik sonuçlar doğuracak şekilde tasarlanmış geleneksel silahları yeterince kapsıyor görünse de, genellikle siber silah olarak kabul edilen unsurların özünü yansıtmakta yetersiz kalmaktadır. Zira bir siber silahın kapsamına girecek çoğu zararlı kod veya kötü amaçlı yazılım, doğrudan değil dolaylı kinetik sonuçlar doğurmak üzere tasarlanmıştır ve bu sonuçlar yukarıda bahsedilen olasılıkları her zaman gerçekleştirmesi mümkün olmamaktadır[2].

Siber silahların ne olduğuna dair kesin bir tanım üzerinde uzlaşı bulunmamaktadır. Ancak genel kabul gören yaklaşım, bu araçların bilişim sistemlerine, altyapılara veya insan zihnine zarar verme amacı taşıdığı yönündedir. Bu zarar; fiziksel, fonksiyonel ya da psikolojik olabilmektedir. Siber silahlar, yazılım kodları şeklinde olabileceği gibi, bazı durumlarda insan unsurlarını da içerebilmektedir. Siber silahlar; basit ve düşük etki gücüne sahip dijital araçlardan, oldukça gelişmiş ve yıkıcı etkileri olan sofistike sistemlere kadar geniş bir spektrumda yer almaktadır[3]. Maathius vd.'ne göre ise siber silah; bilgi ve iletişim teknolojisi (BİT) bileşenine yönelik olarak, düşmanlara karşı siber uzay içinde ve/veya dışında askerî hedefleri gerçekleştirmek amacıyla sistemi değiştirmek ya da zarar vermek için oluşturulan ve/veya kullanılan bir bilgisayar programıdır[4].

Siber silahlar oldukça geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Bu yelpaze, düşük etki gücüne sahip, genel amaçlı araçlardan; yüksek potansiyele sahip, özel hedeflere yönelik geliştirilen sistemlere kadar uzanmaktadır. Düşük potansiyelli siber silahlar, görünüşte tehditkâr olsalar da aslında sınırlı zarar verebilirler; kolay erişilebilir, birçok kişi tarafından kullanılabilir ve etkileri gözle görülebilir niteliktedir. Öte yandan, yüksek potansiyelli siber silahlar, gelişmiş teknolojiye sahip, hedefe yönelik tasarlanmış, ciddi maliyet ve hazırlık süreci gerektiren sistemlerdir. Bu ikili yapı, siber silah tartışmalarında sıklıkla göz ardı edilen bir gerçeğe işaret eder: Her siber araç aynı düzeyde tehdit oluşturmaz ve bu silahların kapasitesi ciddi şekilde farklılık gösterebilmektedir[5].

---

[1] Stefano Mele, 'Legal Considerations on Cyber-Weapons and Their Definition' (2014) 3(1) *Journal of Law & Cyber Warfare* 52, 56.

[2] Louise Arimatsu, 'A Treaty for Governing Cyber-Weapons: Potential Benefits and Practical Limitations' (Paper presented at 4th International Conference on Cyber Conflict (CyCon 2012), Tallinn, 5–8 June 2012 > https://doi.org/10.1109/CYCON.2012.6242429> Date of Access 28 July 2025.

[3] Ahmet Emre Köker, *Siber Güvenliğin Stratejik Bakış Çerçevesinde Konumlandırılması: Tehdit/Caydırıcılık Bağlamında Örnek Kriz İncelemeleri* (Doktora Tezi, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 2021) 109.

[4] Clara Maathuis, Wolter Pieters and Jan van den Berg, 'Cyber Weapons: A Profiling Framework' (2016) Proc 2016 Int Conf on Cyber Conflict (CyCon U.S.), Washington DC, USA, 21–23 October 2016, 4 >https://doi.org/10.1109/CYCONUS.2016.7836621> Date of Access 28 July 2025.

[5] Thomas Rid and Peter McBurney, 'Cyber-Weapons' (2012) 157 *RUSI Journal* 29 February 2012 >https://doi.org/10.1080/03071847.2012.664354> Date of Access 28 July 2025.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Siber silahların hukuki niteliğine baktığımızda, bu silahlar belirli bir hedefe zarar vermek amacıyla geliştirilen, yazılım tabanlı ve dijital ortamda faaliyet gösteren saldırı araçlarıdır. Konvansiyonel silahlardan farklı olarak, siber silahlar fiziksel varlık göstermeyebilmekte, otomatik çalışabilir nitelikte ve hatta kendini yeniden üretebilmektedir[6]. Bu yönüyle hem teknik hem de hukuki anlamda tanımlanmaları oldukça güçtür. Uluslararası hukukta silah tanımı açık biçimde yapılmamış olmakla birlikte, genel kabul gören anlayış, bir aracın zarar verme kapasitesine sahip olması halinde "silah" olarak değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır[7].

Silahların hukuki niteliği genellikle üç temel çerçevede değerlendirilmektedir: (1) silahın kendisinin yasa dışı olup olmadığı (örneğin kimyasal silahlar gibi), (2) kullanım biçiminin hukuka uygunluğu ve (3) kullanıcının statüsü[8]. Siber silahlar bu üç başlıktan her biri bakımından önemli tartışmalar doğurmaktadır. Özellikle ayrım gözetme ve orantılılık ilkeleri açısından siber silahların nasıl konumlandırılacağı hâlâ belirsizliğini korumaktadır[9].

Bir silahın hukuka uygunluğu, öncelikle sivil-asker ayrımı yapabilme kapasitesine ve orantılı sonuçlar doğurup doğurmadığına bağlıdır. Oysa pek çok siber saldırı, zincirleme etkilere açık olan sivil dijital sistemleri hedef almakta ve askeri hedeflerle sınırlı kalmamaktadır[10]. Örneğin 2017'deki *NotPetya* saldırısı, başlangıçta Ukrayna'yı hedef almasına rağmen kısa sürede pek çok ülkeye yayılmış ve çok sayıda sivil sistemde hasara yol açmıştır[11]. Bu durum, siber silahların kontrolsüzce yayılabilmesi nedeniyle, ayrım gözetme ilkesine doğası gereği aykırı olabileceği yönünde eleştirilere yol açmaktadır[12].

Ayrıca, bir diğer tartışmalı mesele, siber silahların "özerk" yapılarıdır. Bazı siber silahlar, bir kez devreye sokulduktan sonra insan kontrolü dışında hareket edebilmekte, kendini çoğaltabilmekte veya tetiklenme zamanını öngörülemeyecek şekilde ayarlayabilmektedir[13]. Bu durum, silahın "failinin" kim olduğu, yani eylemin hangi devlete veya aktöre atfedileceği sorusunu daha da karmaşıklaştırmaktadır[14]. Oysa Uluslararası Adalet Divanı'nın yerleşik içtihadına göre, bir fiilin devlete atfedilebilmesi için organik bağlantı veya yönlendirme şartları gereklidir[15].

---

[6] Marco Roscini, *Cyber Operations and the Use of Force in International Law* (1rd en, Oxford University Press 2014) 114.

[7] William H Boothby, *Weapons and the Law of Armed Conflict* (1rd edn, Oxford University Press 2009) 16.

[8] Michael N Schmitt, 'Computer Network Attack and the Use of Force in International Law: Thoughts on a Normative Framework' (1999) 37 *Columbia Journal of Transnational Law* 885, 891.

[9] Emily Crawford, *The Law of Armed Conflict* (1rd edn, Oxford University Press 2015) 112.

[10] Schmitt (n 33) 422.

[11] Andy Greenberg, *Sandworm: A New Era of Cyberwar and the Hunt for the Kremlin's Most Dangerous Hackers* (1rd edn, Doubleday 2019) 2.

[12] Heather Harrison Dinniss, *Cyber Warfare and the Laws of War* (Cambridge University Press 2012) 96.

[13] P W Singer and Allan Friedman, *Cybersecurity and Cyberwar: What Everyone Needs to Know* (1rd edn, Oxford University Press 2014) 125.

[14] Kristen Eichensehr, 'The Law & Politics of Cyberattack Attribution' (2020) *UCLA Law Review* >https://www.uclalawreview.org/wp-content/uploads/securepdfs/2020/09/Eichensehr-67-3.pdf> Date of Access 29 July 2025.

[15]Uluslararası sorumluluk hukukunda bir fiilin bir devlete atfedilebilmesi için yalnızca eylemin gerçekleşmiş olması yeterli değildir; aynı zamanda bu eylemin ilgili devletle hukuki olarak ilişkilendirilebilir olması gerekir. Uluslararası Adalet Divanı, *Nicaragua v. United States of America* davasında verdiği kararda, devlet dışı aktörlerin gerçekleştirdiği eylemlerin devlete atfedilebilmesi için söz konusu eylemler üzerinde "etkili kontrol"ün varlığını

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Siber silahların bir diğer ayırt edici özelliği de "çifte kullanım" (dual-use) niteliğidir. Aynı yazılım kodları hem askeri hem de sivil amaçlarla kullanılabilmektedir. Örneğin bir ağ tarayıcısı veya sistem açığını bulan bir yazılım hem zararlı amaçlarla hem de siber güvenlik testi amacıyla kullanılabilmektedir[16]. Bu bağlamda, silah tanımı yapılırken yazılımın amacının ve işlevinin belirleyici olup olmayacağı sorusu gündeme gelmektedir[17].

Siber silahların denetimi de oldukça problemli bir alan oluşturmaktadır. Nükleer, biyolojik veya kimyasal silahların aksine, siber silahların üretimi, test edilmesi veya stoklanması fiziki altyapıya dayanmaz; bu nedenle denetlenmesi son derece zordur[18]. Var olan silah kontrol rejimlerinin hiçbiri siber silahları açıkça kapsamamaktadır. Bu eksiklik, uluslararası toplumun acil bir normatif çerçeve geliştirmesi gerektiğini ortaya koymaktadır[19].

Siber silahların teknik özellikleri, belirsiz etkileri, çifte kullanımlı doğaları ve özerk işleyiş mekanizmaları, bu araçların uluslararası hukuka uygun şekilde sınıflandırılmasını ve denetlenmesini son derece güçleştirmektedir. Mevcut hukukî araçların yetersizliği karşısında, hem devletlerin hem de uluslararası örgütlerin, siber silahların tanımı ve hukuki niteliği konusunda açık ve bağlayıcı normlar geliştirmesi bir zorunluluk hâline gelmiştir[20].

3. SONUÇ

Siber uzayın çağdaş çatışmaların ayrılmaz bir parçası hâline gelmesi, uluslararası hukukun yerleşik kavram ve kurumlarını ciddi biçimde zorlayan yeni bir gerçeklik ortaya çıkarmıştır. Özellikle siber silahların teknik özellikleri, kullanım biçimleri ve doğurdukları sonuçlar, geleneksel silah anlayışının ötesine geçen çok katmanlı bir hukuki değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda siber silah kavramı, yalnızca teknik bir sınıflandırma sorunu değil; aynı zamanda kuvvet kullanma yasağı, devlet sorumluluğu ve uluslararası insancıl hukukun temel ilkeleriyle doğrudan ilişkili normatif bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada da ortaya konulduğu üzere, siber silahların en ayırt edici özelliği, doğrudan fiziksel varlık göstermemelerine rağmen dolaylı, zincirleme ve çoğu zaman öngörülemez sonuçlar doğurabilmeleridir. Bu durum, siber araçların "silah" olarak nitelendirilip

---

şart koşmuştur. Buna göre, bir devletin, başka bir grup ya da bireyin gerçekleştirdiği fiilden sorumlu tutulabilmesi için o devlete ait organların ya da o devletin doğrudan kontrolü altında hareket eden kişilerin, söz konusu fiilleri yönlendirmiş veya bunlara ilişkin açık talimatlar vermiş olması gerekir. Bu bağlamda, sadece maddi yardımda bulunmak ya da genel anlamda destek sağlamak, atfı mümkün kılmak için yeterli değildir. Divan, özellikle "organik bağlantı" (organisational link) ve "yönlendirme" (direction or control) gibi unsurların birlikte gerçekleşmesini, devletin uluslararası sorumluluğunun doğması açısından zorunlu görmüştür. Bu yaklaşım, devletlerin vekil aktörler (proxy actors) aracılığıyla uluslararası yükümlülüklerini dolaylı olarak ihlal etmelerinin önüne geçmek amacıyla geliştirilmiş olup, siber saldırılar gibi karmaşık eylemlerin uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirilmesinde de temel başvuru kaynağı olarak kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v United States of America) (Merits) [1986] ICJ Rep 14, para 115.

[16] Eneken Tikk, Kadri Kaska and Liis Vihul, 'International Cyber Incidents: Legal Considerations' (1rd edn, CCDCOE 2010) 37.

[17] Duncan B Hollis, 'An e-SOS for Cyberspace' (2007) 52 *Harvard International Law Journal* 373, 390.

[18] Myriam Dunn Cavelty, *Cyber-Security and Threat Politics: US Efforts to Secure the Information Age* (1rd edn, Routledge 2008) 55.

[19] UNODA, *Cybersecurity in the Context of International Security* (UN 2015) >https://unoda.org> Date Of Access28 July 2025.

[20] Ashley Deeks, 'An International Legal Framework for Cybersecurity' (2015) 52 *Columbia Journal of Transnational Law* 403, 428.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

nitelendirilemeyeceği tartışmasını karmaşıklaştırmakta; özellikle ayrım gözetme, orantılılık ve askerî gereklilik ilkelerinin siber operasyonlara nasıl uygulanacağı hususunda ciddi belirsizlikler yaratmaktadır. Nitekim sivil ve askerî dijital altyapıların iç içe geçmiş yapısı, siber silahların yalnızca askerî hedeflerle sınırlı kalmasını çoğu zaman fiilen imkânsız hâle getirmektedir.

Bunun yanı sıra, siber silahların özerk çalışabilme kapasitesi ve çifte kullanım niteliği, uluslararası hukukun en temel sorunlarından biri olan fiillerin devlete atfı meselesini daha da karmaşık bir hâle getirmektedir. Siber saldırıların kaynağının gizlenebilmesi, failin tespitini güçleştirmekte; bu durum hem devlet sorumluluğu rejiminin işletilmesini hem de hukuki hesap verebilirliğin sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Mevcut uluslararası hukuk kurallarının, özellikle devletler arası silahlı çatışmalar için tasarlanmış olması, siber uzaydaki bu özgün tehditler karşısında önemli bir yetersizlik alanı ortaya koymaktadır.

Öte yandan, siber silahların denetimine ilişkin mevcut silah kontrol rejimlerinin kapsam dışında kalması, bu alandaki normatif boşluğu daha da derinleştirmektedir. Fiziksel üretim, stoklama veya test süreçlerine dayanmayan siber silahlar, geleneksel denetim mekanizmalarıyla kontrol edilememekte; bu durum, siber silahlanmanın sınırlandırılması yönündeki uluslararası çabaları etkisiz kılmaktadır. Dolayısıyla siber silahların hukuki niteliğinin açık biçimde belirlenmesi, yalnızca akademik bir gereklilik değil, aynı zamanda uluslararası barış ve güvenliğin korunması açısından da zorunlu bir ihtiyaçtır.

Sonuç olarak, siber silahların teknik belirsizlikleri, kontrol edilemeyen yayılma potansiyeli ve hukuki açıdan gri alanlar yaratması, mevcut uluslararası hukuk düzeninin bu alanda yeniden düşünülmesini gerekli kılmaktadır. Uluslararası toplumun, siber silahların tanımı, kullanım sınırları ve denetimine ilişkin açık, bağlayıcı ve uygulanabilir normlar geliştirmemesi hâlinde, siber uzayın kontrolsüz bir çatışma alanına dönüşmesi kaçınılmaz görünmektedir. Bu nedenle, hem uluslararası insancıl hukukun temel ilkelerinin siber uzaya uyarlanması hem de siber silahlara özgü yeni normatif çerçevelerin oluşturulması, gelecekteki çatışmaların hukukî sınırlar içerisinde tutulabilmesi bakımından kritik bir öneme sahiptir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

Brown GD and Tullos OW, 'On the Spectrum of Cyberspace Operations' (2012) 21 *Small Wars Journal* 1.

European Union Agency for Cybersecurity (ENISA), *Cyber Weapons and International Law* (ENISA Report 2018).

Fidler D, 'Cyberwar and International Law: Confronting the Paradox' (2015) 12 *Brown Journal of World Affairs* 23.

Lin H, 'Cyber Conflict and International Humanitarian Law' (2013) 94 *International Review of the Red Cross* 547.

Maathuis R, van den Berg P and van den Heuvel J, 'Defining Cyber Weapons: A Legal and Technical Perspective' (2016) *Journal of Information Warfare* 1.

Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v United States of America) (Merits) [1986] ICJ Rep 14.

NotPetya Cyber Attack (2017), technical analysis reports by Kaspersky Lab and US Department of Homeland Security.

Rid T and Buchanan B, 'Attributing Cyber Attacks' in Buchanan B (ed), *Cybersecurity and Cyberwar: What Everyone Needs to Know* (Oxford University Press 2020).

Roscini M, 'Cyber Operations and the Use of Force in International Law' (2014) 4 *Journal of Conflict and Security Law* 233.

Roscini M, 'World Wide Warfare – Jus ad Bellum and the Use of Cyber Force' (2010) 14 *Max Planck Yearbook of United Nations Law* 85.

Schmitt MN (ed), *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations* (2nd edn, Cambridge University Press 2017).

United Nations Group of Governmental Experts (UN GGE), *Report on Developments in the Field of Information and Telecommunications in the Context of International Security* UN Doc A/70/174 (2015).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

YAPAY ZEKÂ TABANLI YARGISAL KARAR DESTEK SİSTEMLERİ VE ADİL YARGILANMA HAKKI

Dr. Öğr. Gör. Betül ÇATAL

Selçuk Üniversitesi

betul.catal@selcuk.edu.tr- ORCID ID:0000-0002-7154-4975.

ÖZET

Yapay zekâ tabanlı yargısal karar destek sistemleri, yargı süreçlerinde hız, tutarlılık ve verimlilik sağlamaya yönelik önemli potansiyeller barındırmakla birlikte, adil yargılanma hakkının kapsamı bakımından ciddi hukuki tartışmalar doğurmaktadır. Algoritmik modellerin karar alma sürecine dâhil edilmesi, özellikle şeffaflık, gerekçelendirme ve hesap verebilirlik ilkeleri yönünden belirsizlikler yaratmakta; bu durum Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde güvence altına alınan yargısal güvencelerle doğrudan ilişkilendirilmektedir. Yapay zekâ sistemlerinin veri setlerine bağımlılığı, önyargı ve sistematik hataların ortaya çıkmasına neden olabilmekte; böylece tarafsızlık, silahların eşitliği ve çelişmeli yargılama ilkeleri bakımından ihlal risklerini artırmaktadır. Ayrıca algoritmik süreçlerin "kara kutu" niteliği, kararların hangi gerekçelere dayanılarak oluşturulduğunun anlaşılmasını güçleştirmekte ve bireylerin etkili başvuru hakkını zayıflatmaktadır. Bu çalışma, yapay zekânın yargısal süreçlerde kullanımını üç aşamalı bir değerlendirme çerçevesinde incelemektedir: Birinci aşama, algoritmanın şeffaflık ve gerekçelendirme standartlarını karşılayıp karşılamadığını; ikinci aşama, insan gözetiminin ve hâkimin nihai takdir yetkisinin korunup korunmadığını; üçüncü aşama ise algoritmik araçların usulî eşitsizlik ve ayrımcılık doğurma potansiyelini ele almaktadır. Bu bağlamda çalışma, uluslararası insan hakları hukukunun sunduğu normatif çerçeve doğrultusunda yapay zekâ destekli yargısal sistemlerin meşruiyet ve uyumluluk koşullarını analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, Adil yargılanma hakkı, Algoritmik şeffaflık, Karar destek sistemleri.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ARTIFICIAL INTELLIGENCE–BASED JUDICIAL DECISION SUPPORT SYSTEMS AND THE RIGHT TO A FAIR TRIAL

Dr. Lecturer Betül ÇATAL
Selcuk University
betul.catal@selcuk.edu.tr – ORCID ID: 0000-0002-7154-4975

ABSTRACT

Artificial intelligence based judicial decision support systems hold significant potential to enhance speed, consistency, and efficiency within judicial processes; however, they simultaneously raise substantial legal concerns regarding the scope of the right to a fair trial. The integration of algorithmic models into decision-making procedures creates uncertainties, particularly with respect to transparency, reasoning, and accountability, which are directly linked to the judicial safeguards enshrined in Article 6 of the European Convention on Human Rights. The reliance of AI systems on data sets may lead to bias and systemic errors, thereby increasing the risk of violations of impartiality, equality of arms, and the adversarial principle. Furthermore, the "black box" nature of algorithmic processes complicates the understanding of the grounds on which decisions are formed and weakens individuals' ability to exercise the right to an effective remedy. This study examines the use of artificial intelligence in judicial processes through a three-stage evaluative framework: first, whether the algorithm meets transparency and reasoning standards; second, whether human oversight and the judge's ultimate discretionary authority are preserved; and third, whether algorithmic tools create procedural inequality or discrimination. Accordingly, the study analyzes the legitimacy and compatibility conditions of AI-assisted judicial systems within the normative framework offered by international human rights law.

Keywords: Artificial intelligence, Right to a fair trial, Algorithmic transparency, Decision support systems.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1.GİRİŞ

Dijital teknolojilerde yaşanan hızlı gelişmeler, kamu gücünün kullanımı ve hukuk uygulamaları üzerinde derin ve dönüştürücü etkiler yaratmaktadır. Özellikle yapay zekâ (YZ) temelli sistemlerin karar alma süreçlerine dâhil edilmesi, yalnızca teknik bir yenilik değil; aynı zamanda hukukun temel ilke ve güvencelerini yeniden tartışmaya açan yapısal bir değişimi ifade etmektedir. Bu dönüşümden en doğrudan etkilenen alanlardan biri ise yargı faaliyetidir. Yargı süreçlerinde yapay zekâ tabanlı karar destek sistemlerinin kullanılmaya başlanması, adaletin daha hızlı, öngörülebilir ve tutarlı biçimde tesis edilmesi yönünde önemli beklentiler yaratmakla birlikte, adil yargılanma hakkının korunması bakımından ciddi hukuki ve etik sorunları da beraberinde getirmektedir.

Geleneksel anlamda yargısal karar verme süreci; hâkimin bağımsızlığı, tarafsızlığı, takdir yetkisi ve kararın gerekçelendirilmesi gibi unsurlar üzerine inşa edilmiştir. Oysa yapay zekâ destekli sistemler, büyük ölçüde veri setleri, istatistiksel modeller ve algoritmik hesaplamalar üzerinden çalışmakta; bu durum kararların oluşum sürecinin insan aklının ötesinde, çoğu zaman "kara kutu" olarak nitelendirilen kapalı bir yapıya bürünmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda, algoritmik araçların yargısal süreçlerde kullanımı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 6. maddesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkının temel bileşenleri olan şeffaflık, gerekçeli karar, silahların eşitliği ve çelişmeli yargılama ilkeleri bakımından yeni risk alanları ortaya çıkarmaktadır.

Yapay zekâ sistemlerinin veri temelli yapısı, geçmiş yargı kararları veya sosyo-ekonomik göstergeler üzerinden öğrenme süreçlerini şekillendirmektedir. Ancak kullanılan veri setlerinin taraflı, eksik veya hatalı olması hâlinde, bu durum sistematik önyargıların yeniden üretilmesine ve ayrımcı sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu tür sonuçlar, özellikle ceza yargılaması ve bireyin temel hak ve özgürlüklerini doğrudan etkileyen davalar bakımından, hukukun koruyucu işleviyle bağdaşmayan sonuçlar doğurabilmektedir. Dahası, algoritmik önerilerin fiilen bağlayıcı hâle gelmesi ya da hâkimin karar verme sürecini gölgede bırakacak ölçüde etkili olması, insan unsurunun yargıdan dışlanması riskini gündeme getirmektedir.

Bu noktada temel sorun, yapay zekânın yargı süreçlerinde kullanılıp kullanılmaması değil; bu kullanımın hangi koşullar altında, hangi sınırlar içinde ve hangi denetim mekanizmalarına tabi olarak gerçekleştirileceğidir. Uluslararası insan hakları hukuku, özellikle AİHS içtihadı ve Birleşmiş Milletler belgeleri, yargısal faaliyetlerde teknolojik araçların kullanımının insan onuru, hukuki güvenlik ve etkili başvuru hakkı ile uyumlu olması gerektiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu nedenle yapay zekâ destekli yargısal sistemlerin meşruiyeti, yalnızca teknik doğruluk veya verimlilik kriterleriyle değil; aynı zamanda normatif ve usulî güvencelerle birlikte değerlendirilmelidir.

Bu çalışma, yapay zekâ tabanlı yargısal karar destek sistemlerinin adil yargılanma hakkı üzerindeki etkilerini, uluslararası insan hakları hukuku perspektifinden incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, algoritmik sistemlerin yargı süreçlerine entegrasyonu üç aşamalı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bir değerlendirme çerçevesi içinde ele alınmakta; şeffaflık ve gerekçelendirme yükümlülüğü, insan gözetimi ve hâkimin nihai takdir yetkisi ile usulî eşitlik ve ayrımcılık riskleri ayrıntılı biçimde analiz edilmektedir. Bu yönüyle çalışma, yapay zekânın yargı alanındaki kullanımına ilişkin normatif sınırların belirlenmesine ve adil yargılanma hakkının dijital çağda nasıl korunabileceğine ilişkin literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

I. YAPAY ZEKÂ TABANLI YARGISAL KARAR DESTEK SİSTEMLERİ VE ADİL YARGILANMA HAKKI

Yargı sistemlerinin dijitalleşmesi, modern devletlerin adalet hizmetlerini daha etkin, hızlı ve öngörülebilir kılma çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüm sürecinde yapay zekâ tabanlı yargısal karar destek sistemleri, hâkimlerin hukuki değerlendirme süreçlerine yardımcı olmayı amaçlayan araçlar olarak giderek daha fazla gündeme gelmektedir. Ancak bu sistemlerin yargı faaliyetlerine entegrasyonu, AİHS' in 6. maddesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkı bakımından önemli hukuki ve normatif sorunları beraberinde getirmektedir.[1]Adil yargılanma hakkı, yalnızca yargılamanın sonucuna değil, kararın oluşum sürecinin şeffaflığına, tarafların sürece etkin katılımına ve kararın gerekçelendirilmesine de ilişkindir.[2]

Yapay zekâ destekli karar mekanizmaları çoğunlukla büyük veri setleri üzerinden çalışan makine öğrenmesi modellerine dayanmaktadır. Bu sistemler, geçmiş kararlar ve istatistiksel örüntüler üzerinden tahminler üretmekte; ancak bu süreçlerin işleyişi çoğu zaman insan aklı açısından tam olarak açıklanabilir değildir. Literatürde "kara kutu" problemi olarak tanımlanan bu durum, yargı kararlarının hangi mantık silsilesiyle oluşturulduğunun anlaşılmasını güçleştirmektedir.[3] Oysa AİHM içtihadına göre gerekçeli karar hakkı, adil yargılanma hakkının temel unsurlarından biridir ve tarafların kararın dayanaklarını anlayabilmesini zorunlu kılar.[4] Algoritmik sistemlerin şeffaf olmayan yapısı, bu yükümlülüğün yerine getirilmesini fiilen zorlaştırabilmektedir.[5]

Adil yargılanma hakkının bir diğer temel bileşeni olan silahların eşitliği ilkesi de yapay zekâ destekli sistemlerin kullanımıyla birlikte tartışmalı hâle gelmektedir. Taraflardan birinin algoritmik analizlere veya risk değerlendirme araçlarına erişiminin bulunması, diğer tarafın ise bu sistemlerin işleyişine ilişkin bilgi sahibi olmaması, usulî dengeyi bozabilecek niteliktedir.[6]AİHM, silahların eşitliği ilkesini, taraflara davada makul ölçüde eşit imkânlar tanınması gereği olarak yorumlamaktadır.[7] Bu bağlamda algoritmik araçların yargılamada kullanımı, tarafların bu araçlara erişimi ve bunları sorgulayabilme imkânlarıyla birlikte değerlendirilmelidir.[8]

[1] European Convention on Human Rights art 6.
[2] Antoine Garapon, *Justice Digitale* (PUF 2018) 45.
[3] Frank Pasquale, *The Black Box Society* (Harvard UP 2015) 3–5.
[4] **Hadjianastassiou v Greece (**2002) 16 EHRR 219.
[5] Danielle Citron, 'Technological Due Process' (2008) 85 Washington UL Rev 1249.
[6] Mireille Hildebrandt, 'Law as Computation' (2018) 68 UTLJ 12.
[7] **Dombo Beheer BV v Netherlands** (1993) Series A no 274.
[8] Reed and Murray, 'Human Rights and Algorithms' (2020) MLR.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Özellikle ceza yargılamasında kullanılan yapay zekâ temelli risk değerlendirme sistemleri, bireyin özgürlüğü üzerinde doğrudan etki doğurabilecek sonuçlar üretmektedir. ABD'de COMPAS yazılımı üzerine yapılan ampirik çalışmalar, bu tür algoritmik araçların etnik gruplar arasında sistematik farklılıklar yarattığını ortaya koymuştur.[9] Her ne kadar bu çalışmalar Avrupa hukuk düzeni dışında gerçekleştirilmiş olsa da, algoritmik önyargı ve ayrımcılık riski evrensel niteliktedir.[10] Bu tür sonuçlar, AİHS'nin 14. maddesi ile bağlantılı olarak yorumlanan adil yargılanma hakkı bakımından ciddi ihlal riskleri doğurmaktadır.[11]

Yapay zekâ sistemlerinin veri temelli yapısı, geçmişteki yargısal uygulamaların ve toplumsal eşitsizliklerin algoritmik çıktılara yansımasına neden olabilmektedir. Barocas ve Selbst'in belirttiği üzere, büyük veri analizleri tarafsız bir teknik süreç olmaktan ziyade, mevcut yapısal eşitsizlikleri yeniden üretebilen araçlar hâline gelebilmektedir.[12] Bu durum, özellikle savunmasız gruplar açısından adaletin bireyselleştirilmiş değerlendirme ilkesini zedeleme potansiyeline sahiptir.[13]

Bu noktada insan gözetiminin ve hâkimin nihai takdir yetkisinin korunması, yapay zekâ destekli yargısal sistemlerin meşruiyeti açısından belirleyici bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Avrupa Konseyi CEPEJ tarafından kabul edilen Yargı Sistemlerinde Yapay Zekâ Kullanımına İlişkin Avrupa Etik Şartı, yapay zekânın hâkimin yerini alamayacağını ve kararın nihai sorumluluğunun her hâlükârda insanda kalması gerektiğini açıkça vurgulamaktadır.[14] Benzer şekilde Avrupa Birliği Yapay Zekâ Tüzüğü (AI Act), yargısal alanda kullanılan yapay zekâ sistemlerini "yüksek riskli" kategoride değerlendirmekte ve insan müdahalesi, şeffaflık ve denetlenebilirlik yükümlülükleri öngörmektedir.[15]

AİHM içtihadı da dolaylı biçimde algoritmik karar verme süreçlerine ışık tutmaktadır. Mahkeme, Taxquet v Belgium kararında gerekçeli karar hakkının demokratik bir toplumdaki önemini vurgulamış; tarafların kararın dayandığı temel unsurları anlayabilmesinin adil yargılanmanın bir gereği olduğunu belirtmiştir.[16]Benzer şekilde Ruiz Torija v Spain kararında, mahkemelerin tarafların esaslı iddialarına açık ve anlaşılır şekilde cevap vermesi gerektiği ifade edilmiştir.[17] Bu yaklaşım, algoritmik sistemlerin yargı süreçlerinde kullanımı bakımından da kıyasen uygulanabilir niteliktedir.[18]

Ayrıca bireylerin, kendilerini etkileyen bir yargı kararında algoritmik bir aracın kullanılıp kullanılmadığını ve bu aracın temel işleyiş mantığını öğrenebilmesi, etkili başvuru hakkının bir gereğidir.[19]AİHM, Klass v Germany kararında, bireylerin haklarına müdahale eden

[9] Julia Angwin et al, 'Machine Bias' (2016) *ProPublica*.
[10] Solon Barocas and Andrew Selbst, 'Big Data's Disparate Impact' (2016) 104 Cal L Rev 671.
[11] ECHR art 14.
[12] Barocas and Selbst (n 10).
[13] Zarsky, 'The Trouble with Algorithmic Decisions' (2016).
[14] CEPEJ, *European Ethical Charter on the Use of AI in Judicial Systems* (2018).
[15] Regulation (EU) 2024/1689 (AI Act).
[16] **Taxquet v Belgium** (2010) ECHR.
[17] **Ruiz Torija v Spain** (1994) Series A no 303-A.
[18] De Hert et al, 'Artificial Intelligence and Human Rights' (2018) CLJ.
[19] UN OHCHR, *The Right to a Fair Trial and AI* (2022).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

gizli mekanizmaların dahi asgari düzeyde denetime tabi olması gerektiğini belirtmiştir.[20] Bu ilke, yapay zekâ destekli yargısal sistemler bakımından da geçerliliğini korumaktadır.[21]

Sonuç olarak yapay zekâ tabanlı yargısal karar destek sistemleri, yargı süreçlerinde hız ve tutarlılık sağlama potansiyeline sahip olmakla birlikte, adil yargılanma hakkının özü bakımından ciddi riskler barındırmaktadır. Bu nedenle söz konusu sistemlerin kullanımı, uluslararası insan hakları hukukunun çizdiği normatif sınırlar içinde, şeffaflık, insan denetimi, hesap verebilirlik ve ayrımcılık yasağı ilkeleri temelinde yapılandırılmalıdır.[22] Aksi hâlde, teknolojik verimlilik adına yargısal güvencelerin aşındırılması tehlikesi doğacaktır.[23]

3. SONUÇ

Yapay zekâ tabanlı yargısal karar destek sistemleri, çağdaş yargı sistemlerinde hız, tutarlılık ve kaynakların etkin kullanımı gibi önemli avantajlar sunmakta; özellikle artan dava yükü karşısında yargının işleyişine katkı sağlayabilecek teknik araçlar olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, bu sistemlerin yargılama süreçlerine dâhil edilmesi, adil yargılanma hakkının kapsamı ve içeriği bakımından yalnızca teknik değil, aynı zamanda normatif ve anayasal nitelikte sorunlar doğurmaktadır. Zira yargısal faaliyetin meşruiyeti, yalnızca doğru sonuca ulaşılmasıyla değil; bu sonucun hangi usulî güvenceler altında ve hangi gerekçelerle tesis edildiğiyle doğrudan ilişkilidir.

Çalışmada ortaya konulduğu üzere, yapay zekâ destekli karar mekanizmalarının en temel sorun alanlarından biri, algoritmik süreçlerin şeffaf olmaması ve kararların gerekçelendirilmesini zorlaştıran "kara kutu" niteliğidir. Bu durum, tarafların kararın dayanaklarını anlayabilmesini ve karara karşı etkili bir hukuki başvuru yoluna başvurabilmesini güçleştirmekte; AİHS'nin 6. maddesi kapsamında güvence altına alınan gerekçeli karar ve silahların eşitliği ilkeleri bakımından ihlal risklerini artırmaktadır. Özellikle algoritmik çıktılara fiilen bağlayıcılık atfedilmesi, hâkimin takdir yetkisinin daralmasına ve yargısal sorumluluğun insan unsurundan teknik sistemlere kaymasına yol açabilecek niteliktedir.

Ayrıca yapay zekâ sistemlerinin veri temelli yapısı, geçmiş yargı uygulamalarındaki önyargıların ve yapısal eşitsizliklerin algoritmik süreçler aracılığıyla yeniden üretilmesi tehlikesini beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda ayrımcılık riski, yalnızca teorik bir ihtimal değil; çeşitli ülkelerde yapılan ampirik çalışmalarla somut olarak ortaya konmuş bir olgudur. Bu tür riskler, adil yargılanma hakkının ayrılmaz bir parçası olan tarafsızlık ve bireyselleştirilmiş değerlendirme ilkeleriyle bağdaşmamaktadır.

Bu nedenle yapay zekâ tabanlı yargısal karar destek sistemlerinin kullanımı, mutlak bir teknolojik ilerleme olarak değil; insan hakları merkezli bir denetim çerçevesi içinde ele alınmalıdır. Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği belgelerinde de vurgulandığı üzere, bu sistemlerin yargı alanındaki meşruiyeti; şeffaflık, denetlenebilirlik, insan gözetimi ve hâkimin nihai takdir yetkisinin korunması şartlarına bağlıdır. Yapay zekâ, yargısal kararın yerine geçen

[20] **Klass v Germany** (1978) Series A no 28.
[21] Council of Europe, *Algorithmic Systems and Human Rights* (2020).
[22] OECD, *AI and the Rule of Law* (2020).
[23] Sartor et al, *Algorithmic Regulation* (Oxford UP 2022).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bir otorite değil; ancak hâkimin karar verme sürecini destekleyen, yardımcı bir araç olarak konumlandırılmalıdır.

Sonuç olarak, adil yargılanma hakkının dijital çağda etkin biçimde korunabilmesi, yapay zekâ teknolojilerinin yargı sistemlerine sınırsız entegrasyonu ile değil; bu teknolojilerin uluslararası insan hakları hukukunun çizdiği normatif sınırlar içinde, dikkatle ve kademeli olarak uygulanmasıyla mümkün olacaktır. Aksi hâlde, yargısal verimlilik gerekçesiyle başvurulan algoritmik çözümler, hukukun temel güvencelerini aşındırarak adaletin maddi ve şekli boyutları arasında onarılması güç bir kopuşa yol açabilecektir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

Alarie B, Niblett A and Yoon A, *How Artificial Intelligence Will Affect the Practice of Law* (University of Toronto Press 2018)

Angwin J, Larson J, Mattu S and Kirchner L, 'Machine Bias' (ProPublica, 23 May 2016)

Barocas S and Selbst AD, 'Big Data's Disparate Impact' (2016) 104 *California Law Review* 671

Binns R, 'Algorithmic Accountability and Public Reason' (2018) 33 *Philosophy & Technology* 543

Citron DK, 'Technological Due Process' (2008) 85 *Washington University Law Review* 1249

Council of Europe, *Algorithmic Systems and Human Rights* (Council of Europe 2020)

Council of Europe European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), *European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and Their Environment* (2018)

De Hert P, Papakonstantinou V, Malgieri G, Beslay L and Sanchez I, 'Artificial Intelligence and Data Protection' (2018) 57 *Common Market Law Review* 1

Dombo Beheer BV v Netherlands (1993) Series A no 274

European Convention on Human Rights (adopted 4 November 1950, entered into force 3 September 1953)

European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Getting the Future Right – Artificial Intelligence and Fundamental Rights* (Publications Office of the EU 2020)

Garapon A, *Justice Digitale: Révolution Graphique et Rupture Anthropologique* (Presses Universitaires de France 2018)

Hadjianastassiou v Greece (2002) 16 EHRR 219

Hildebrandt M, 'Law as Computation in the Era of Artificial Legal Intelligence' (2018) 68 *University of Toronto Law Journal* 12

Klass and Others v Germany (1978) Series A no 28

OECD, *AI and the Rule of Law* (OECD Publishing 2020)

Pasquale F, *The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information* (Harvard University Press 2015)

Reed C and Murray A, 'Human Rights, Algorithms and Big Data' (2020) *Modern Law Review* 1

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act)

Ruiz Torija v Spain (1994) Series A no 303-A

Sartor G, Lagioia F, Galli F and Palmirani M (eds), *Algorithmic Regulation and Artificial Intelligence* (Oxford University Press 2022)

Taxquet v Belgium (2010) ECHR 1806

United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *The Right to a Fair Trial and Artificial Intelligence* (UN 2022)

Zarsky TZ, 'The Trouble with Algorithmic Decisions' (2016) 41 *Science, Technology & Human Values* 118

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

OTONOM SİLAH SİSTEMLERİNDE YAPAY ZEKÂ KULLANIMI ve KUVVET KULLANMA YASAĞININ UYGULANMASI: ULUSLARARASI HUKUKİ BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Gör. Betül ÇATAL

Selçuk Üniversitesi

betul.catal@selcuk.edu.tr- ORCID ID:0000-0002-7154-4975.

ÖZET

Yapay zekâ tabanlı otonom silah sistemleri, modern savaş teknolojilerinin en hızlı gelişen ve mevcut uluslararası hukuk rejimlerini en fazla zorlayan unsurlarından biri hâline gelmiştir. Bu sistemlerin, insan müdahalesi olmaksızın hedef tespiti, seçimi ve angajmanı gerçekleştirebilme kapasitesi, özellikle Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2/4. maddesinde düzenlenen kuvvet kullanma yasağı bakımından önemli hukuki tartışmalar doğurmaktadır. Otonom silahların teknik özellikleri; karar alma süreçlerinde algoritmik işleyişe dayanması, öngörülemez sonuçlar doğurabilmesi ve bazı durumlarda kendini uyarlayabilen yapılar içermesi nedeniyle, kuvvet kullanımının insani kontrol altında gerçekleşmesi ilkesini zayıflatmaktadır.Bu çerçevede temel sorun, otonom sistemler tarafından gerçekleştirilen eylemlerin devletlere nasıl atfedileceği ve hangi şartlarda "kuvvet kullanımı" ya da "silahlı saldırı" teşkil edeceğinin belirlenmesidir. Özellikle ayrım gözetme, orantılılık ve askeri gereklilik gibi uluslararası insancıl hukukun temel ilkeleri, yapay zekâ destekli hedefleme mekanizmalarının teknik sınırlılıkları nedeniyle ciddi risk altındadır. Sistemlerin hata oranları, sivil altyapılar üzerindeki öngörülemez etkileri ve zincirleme sonuç doğurma potansiyeli, kuvvet kullanma eşiğinin yanlışlıkla aşılması ihtimalini artırmaktadır.Mevcut uluslararası hukuk düzeni, otonom silah sistemlerini açık biçimde düzenlememekte olup ciddi bir normatif boşluk söz konusudur. Böylelikle, devletlerin ve uluslararası örgütlerin, kuvvet kullanma yasağı bağlamında otonom silahların kullanımına ilişkin bağlayıcı normlar geliştirmesi gereklilikten öte acil bir zorunluluk hâline gelmiştir. Bu çalışmada, yapay zekâ tabanlı otonom silah sistemlerinin insan müdahalesi olmaksızın gerçekleştirdiği eylemler uluslararası hukukta devlete nasıl atfedilmeli ve hangi koşullarda kuvvet kullanımı veya silahlı saldırı olarak nitelendirilmelidir sorusu araştırılacaktır

Anahtar Kelimeler: Otonom Silah Sistemleri, Yapay Zekâ, Kuvvet Kullanma Yasağı, Uluslararası İnsancıl Hukuk

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE USE of ARTIFICIAL INTELLIGENCE in AUTONOMOUS WEAPON SYSTEMS and the APPLICATION of the PROHIBITION of the USE of FORCE: AN INTERNATIONAL LEGAL ANALYSIS

Dr. Lecturer Betül ÇATAL
Selcuk University
betul.catal@selcuk.edu.tr – ORCID ID: 0000-0002-7154-4975

ABSTRACT

Artificial intelligence–based autonomous weapon systems have become one of the most rapidly developing elements of modern warfare technologies and one of the most challenging for existing international legal regimes. The capacity of these systems to detect, select, and engage targets without human intervention generates significant legal debates, particularly with respect to the prohibition of the use of force as regulated under Article 2(4) of the United Nations Charter. The technical characteristics of autonomous weapons—reliance on algorithmic decision-making processes, the potential to produce unforeseeable outcomes, and in some cases, the incorporation of self-adaptive structures—pose risks to the principle that the use of force must remain under meaningful human control.The core issue in this context concerns how actions carried out by autonomous systems should be attributed to states under international law, and under what conditions such actions may constitute a “use of force” or an “armed attack.” Fundamental principles of international humanitarian law (such as distinction, proportionality, and military necessity) face serious challenges due to the technical limitations of AI-enabled targeting mechanisms. Error rates, the unpredictable effects on civilian infrastructure, and the potential for cascading consequences increase the likelihood of unintentionally crossing the threshold of force.The current international legal framework does not explicitly regulate autonomous weapon systems, resulting in a significant normative gap. Accordingly, the development of binding norms by states and international organizations regarding the use of autonomous weapons within the scope of the prohibition of the use of force has become not only necessary but urgently imperative. This study examines the question of how actions carried out by AI-based autonomous weapon systems without human intervention should be attributed to states under international law, and under what conditions they should be classified as a use of force or an armed attack.

Keywords: Autonomous Weapon Systems, Artificial Intelligence, Prohibition of the Use of Force, International Humanitarian Law

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1.GİRİŞ

Yapay zekâ tabanlı otonom silah sistemlerinin (OSS) uluslararası güvenlik mimarisi içerisindeki konumu, son yıllarda hem devletler hem de uluslararası örgütler tarafından yoğun biçimde tartışılan, çok boyutlu ve giderek derinleşen bir hukuki sorun alanı hâline gelmiştir. Teknolojik gelişmelerin ulaştığı düzey, silahlı çatışmalarda insan müdahalesinin asgariye indirilmesini mümkün kılmakta; bu durum, kuvvet kullanma yasağı ve uluslararası insancıl hukukun temel ilkeleri bakımından geleneksel yaklaşımların yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Özellikle hedef tespiti, seçimi ve angajman süreçlerinde tam veya yarı otonom nitelikler taşıyan sistemlerin kullanılması, devletlerin uluslararası sorumluluğunu doğrudan etkileyen yeni hukuki tartışmaları gündeme getirmektedir.

Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2/4. maddesinde düzenlenen kuvvet kullanma yasağı, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin çağdaş hukuki düzenin temel normlarından biridir. Ancak bu normun, insan iradesinden bağımsız biçimde hareket edebilen algoritmik sistemler karşısında nasıl uygulanacağı konusunda açık bir çerçeve bulunmamaktadır. Otonom silahların teknik işleyişi gereği ortaya çıkabilecek öngörülemez sonuçlar, yanlış hedefleme riskleri ve zincirleme etki potansiyeli, kuvvet kullanımı eşiklerinin istem dışı aşılması ihtimalini artırmakta; bu da nispi ve mutlak hukuka uygunluk değerlendirmelerini daha karmaşık hâle getirmektedir. Bu bağlamda en kritik hukuki sorunlardan biri, otonom sistemlerin gerçekleştirdiği eylemlerin devlete nasıl atfedileceği ve bu eylemlerin ne zaman "kuvvet kullanımı" ya da "silahlı saldırı" niteliği kazanacağıdır.

Uluslararası insancıl hukuk bağlamında ise ayrım gözetme, orantılılık ve askeri gereklilik ilkeleri açısından ciddi normatif belirsizlikler ortaya çıkmaktadır. Yapay zekâ destekli hedefleme süreçlerinin veri setlerine bağımlılığı, algoritmik önyargılar ve çevresel değişkenlere duyarlılığı, sivillerin ve sivil altyapıların korunması bakımından öngörülemeyen riskler doğurmaktadır. Bu nedenle, "anlamlı insan kontrolü" ilkesinin içeriği, kapsamı ve uygulanabilirliği OSS tartışmalarının merkezinde yer almaktadır.

Mevcut uluslararası hukuk düzeninin otonom silah sistemlerine yönelik açık bir düzenleyici çerçeveden yoksun olması, hem normatif hem de uygulamaya ilişkin bir boşluğa işaret etmektedir. Devlet uygulamaları, uluslararası örgütlerin çalışmalarındaki farklı yaklaşımlar ve akademik literatürdeki derin görüş ayrılıkları, OSS kullanımına ilişkin uluslararası hukuk normlarının kodifikasyonunun aciliyetini ortaya koymaktadır. Bu çalışma, yapay zekâ tabanlı otonom silah sistemlerinin insan müdahalesi olmaksızın gerçekleştirdiği eylemlerin uluslararası hukukta devlete nasıl atfedilmesi gerektiği ve hangi koşullarda kuvvet kullanımı veya silahlı saldırı teşkil edeceğinin belirlenmesi amacıyla, mevcut normatif yapı ile ortaya çıkan yeni teknolojik gerçeklik arasındaki etkileşimi ele almayı amaçlamaktadır.

2. OTONOM SİLAH SİSTEMLERİNİN KAVRAMSAL VE TEKNİK ÇERÇEVESİ

Otonom silah sistemlerinin (OSS) uluslararası hukuk bakımından nasıl nitelendirileceği, büyük ölçüde bu sistemlerin teknik kapasitesi, karar alma süreçleri ve insan müdahalesiyle kurduğu ilişkinin niteliğine bağlıdır. Yapay zekâ tabanlı savaş teknolojilerinin gelişimi, özellikle hedef tespiti, hedef seçimi ve angajman aşamalarında algoritmik süreçlerin belirleyici

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

hâle geldiği yeni bir operasyonel paradigmaya işaret etmektedir. Bu nedenle OSS'ye ilişkin hukuki analiz, kavramın sınırlarının doğru çizilmesini ve otonominin derecelerinin teknik olarak anlaşılmasını zorunlu kılmaktadır. Birleşmiş Milletler Silahsızlanma Ofisi (UNODA) ve Belirli Konvansiyonel Silahlar Sözleşmesi (CCW) çerçevesinde yürütülen müzakerelerde, devletlerin OSS tanımına ilişkin ortak bir pozisyona ulaşamamış olması, kavramsal tartışmanın önemini daha da artırmaktadır[1].

OSS literatüründe genellikle üç tür insan–makine ilişkisi ayırt edilmektedir: human-in-the-loop, human-on-the-loop ve human-out-of-the-loop sistemleri. Human-in-the-loop sistemlerde insan, ölümcül kuvvet kullanımına ilişkin nihai kararı verirken; human-on-the-loop modellerde insan sadece süreci denetler ve gerektiğinde müdahale edebilir. Buna karşılık human-out-of-the-loop sistemler, angajman kararını tamamen otomatik bir süreç içinde alır ve bu nedenle uluslararası hukuk bakımından en yüksek risk seviyesini temsil eder. Bu ayrım, kuvvet kullanma yasağının uygulanması ve devlet sorumluluğunun belirlenmesi bakımından temel bir başlangıç noktasıdır[2]. Devletlerin OSS tanımlarındaki farklılıklar ise özellikle ABD, Rusya ve İsrail gibi ileri teknolojik kapasiteye sahip ülkelerin geniş ve esnek bir OSS tanımı benimseme eğilimi ile, Avusturya ve Brezilya gibi bazı devletlerin daha sıkı ve kısıtlayıcı bir yaklaşımı tercih etmesi arasındaki ayrışmada görünür hâle gelmektedir.[3]

Teknik açıdan OSS, sensör verilerini işleyen, hedefleri sınıflandıran, yakın çevredeki değişimleri sürekli analiz eden ve angajman kararını belirli algoritmik mantık kuralları çerçevesinde verebilen karmaşık makine öğrenmesi modellerine dayanır. Söz konusu modellerin önemli bir kısmı, derin öğrenme tabanlıdır ve eğitim verilerine bağımlı olduklarından, bu verilerdeki önyargıların operasyonel sonuçlara yansıması ihtimali son derece yüksektir[4]. Bu durum, uluslararası insancıl hukukun ayrım gözetme ve orantılılık ilkeleri açısından ciddi sakıncalar doğurabileceği gibi, kuvvet kullanımının yanlışlıkla gerçekleştirilmesi riskini artırarak Birleşmiş Milletler Şartı kapsamında değerlendirilmesi gereken yeni hukuki sorun alanlarını gündeme getirmektedir. Yapay zekâ sistemlerinin "öngörülemezlik" niteliği, özellikle kendini uyarlayabilen (self-learning) yapılar için daha belirgindir. Bu nedenle devletler, OSS'nin teknik özelliklerini operasyon öncesinde denetlemekle birlikte, bu denetimin sistemin gerçek zamanlı davranışlarını tam anlamıyla öngörmeye yetmediği durumlarla karşılaşabilmektedir[5].

Bu çerçevede literatürde sıklıkla tartışılan en önemli meselelerden biri, OSS'nin karar alma süreçlerinin şeffaf olmayışı ve "black box" olarak adlandırılan kapalı algoritmik yapılar nedeniyle kararın nasıl üretildiğinin tam olarak anlaşılamamasıdır. Özellikle ölümcül kuvvet kullanımına ilişkin bir kararın gerekçesinin ortaya konulamaması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin şeffaflık ve hesap verebilirlik standartlarını doğrudan zedeleyen bir sorun

[1] UNODA, *Report of the 2023 Group of Governmental Experts on Lethal Autonomous Weapons Systems* (UN 2023).
[2] United States Department of Defense, *Directive 3000.09: Autonomy in Weapon Systems* (21 November 2012).
[3] CCW, *Meeting of the High Contracting Parties – National Statements* (Geneva, 2022).
[4] Stuart Russell and Peter Norvig, *Artificial Intelligence: A Modern Approach* (4th edn, Pearson 2021) 482.
[5] Noel Sharkey, 'The Evitability of Autonomous Robot Warfare' (2012) 94 International Review of the Red Cross 787.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

olarak değerlendirilmektedir[6] Bunun yanı sıra, veri kalitesi, çevresel faktörler, elektronik sinyal bozulmaları ve sahadaki sıcak çatışma koşulları gibi unsurların OSS performansı üzerindeki etkisi, uluslararası hukukta öngörülebilirlik kriterinin uygulanmasını zorlaştırmakta ve devletlerin kuvvet kullanımı alanındaki yükümlülüklerini yerine getirmesini güçleştirmektedir.

OSS'nin teknik mimarisinin uluslararası hukuk bakımından doğurduğu bir diğer sonuç, devlet atfı meselesiyle ilgilidir. Bu sistemlerin insan müdahalesi olmadan gerçekleştirdiği eylemlerin devlete nasıl atfedileceği, şu an için uluslararası hukukta kesin bir kurala bağlanmış değildir. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun (ILC) Devlet Sorumluluğu Taslak Makaleleri, atfın esasen devlet organlarının fiillerine bağlandığını belirtmekle birlikte, tamamen özerk sistemlerin eylemlerini doğrudan kapsayan özel bir düzenleme içermemektedir[7]. Bu durum, OSS'nin gerçekleştirdiği eylemlerin, devletin gözetim veya kontrol eksikliği üzerinden mi, yoksa sistemin bir devlet aracı olarak değerlendirilmesi yoluyla mı atfedileceği sorununu doğurmaktadır. Her iki yaklaşım da uluslararası hukuk doktrininde tartışmalı olup, bu tartışmanın çözümü büyük ölçüde OSS'nin teknik kapasitesinin doğru anlaşılmasına bağlıdır[8].

Uluslararası toplumun OSS'ye ilişkin normatif yaklaşımının henüz netleşmemiş olması, CCW çerçevesindeki görüşmelerde de açıkça görülmektedir. Birçok devlet, "anlamlı insan kontrolü" (meaningful human control) ilkesinin normatif olarak tanımlanmasını savunurken, bazı ileri teknoloji devletleri böyle bir ilkenin operasyonel esnekliği kısıtlayacağını ileri sürmektedir[9]. Bu bağlamda, OSS'nin uluslararası güvenlik mimarisindeki konumu, sadece teknik bir tartışma değil; aynı zamanda kuvvet kullanımı eşiklerini, askeri gereklilik doktrinini ve jus ad bellum çerçevesini etkileyen normatif bir tartışmadır. Yapay zekâ tabanlı silahların savaşın doğasını dönüştürme potansiyeli, hukukun gelecekteki gelişiminde belirleyici rol oynayacaktır.

3. OTONOM SİLAH SİSTEMLERİNİN KULLANIMINDA KUVVET KULLANMA YASAĞININ UYGULANMASI

Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2(4). maddesi, uluslararası hukukun jus ad bellum rejiminin temelini oluşturan kuvvet kullanma yasağını mutlak bir norm olarak düzenlemektedir. Bu yasak, devletlerin uluslararası ilişkilerinde başka bir devlete karşı güç kullanımını veya kuvvet kullanma tehdidini açıkça yasaklamaktadır. Otonom silah sistemlerinin (OSS) devlet uygulamalarına entegre edilmesi ise, bu klasik normatif çerçevenin karşı karşıya kaldığı en karmaşık ve çok katmanlı hukuki sorunlardan birini ortaya çıkarmaktadır. Çünkü OSS'nin insan müdahalesi olmaksızın ölümcül kuvvet kullanabilme kapasitesi, kuvvet kullanımının maddi unsuru ile fail unsuru arasındaki ilişkiyi kökten dönüştürmekte ve uluslararası hukukun geleneksel kavramlarının yeniden yorumlanmasını gerektirmektedir. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun (ILC) devlet sorumluluğuna ilişkin taslak makaleleri, devlet organlarının

[6] European Court of Human Rights, *Al-Skeini and Others v United Kingdom* (2011) 53 EHRR 18.
[7] ILC, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts* (2001), Art 4–8.
[8] Rebecca Crootof, 'The Killer Robots Are Here: Legal and Policy Implications' (2014) 36 Cardozo Law Review 1837.
[9] CCW GGE, *Chair's Summary of the 2023 Session on Autonomous Weapons* (2023).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

fiillerini atfın temel kriteri olarak kabul etmekle birlikte; insansız ve özerk sistemlerin karar alma süreçlerini henüz normatif olarak kapsamamaktadır.[10]

OSS kullanımının kuvvet kullanma yasağı ile ilişkisini değerlendirmede ilk sorun, sistemin eyleminin devlete atfedilip atfedilemeyeceğinin belirlenmesidir. Devletin kontrolü altında bulunan veya devlet tarafından konuşlandırılan bir OSS'nin gerçekleştirdiği ölümcül angajman, kural olarak devlete atfedilir; zira devlet, sistemi tasarlayan, geliştiren, eğiten veya sahada konuşlandıran birincil aktördür. Bununla birlikte, sistemin davranışının öngörülemeyen algoritmik süreçler nedeniyle tamamen insan dışı bir mekanizma tarafından belirlenmesi, devlet atfı meselesini teknik bir tartışma olmaktan çıkarıp uluslararası hukukun yapısal bir sorununa dönüştürmektedir. Bu tartışma, siber operasyonlarda failin belirlenmesine ilişkin benzer sorunlarla paralellik göstermektedir[11]. Zira OSS'de tıpkı siber saldırılarda olduğu gibi karar süreci şeffaf değildir, algoritmik öngörülemezlik ve zincirleme etki potansiyeli yüksektir. Dolayısıyla, OSS'nin fiilinin devlete atfedilmesinde sadece kontrol veya gözetim değil, aynı zamanda risk yaratma ve sistemin kullanılmasını öngörme yükümlülüğü de dikkate alınmalıdır[12].

OSS'nin gerçekleştirdiği bir angajmanın "kuvvet kullanımı" teşkil edip etmediğinin belirlenmesinde ölçüt, BM Şartı'nın lafzı kadar uygulamadaki içtihat ve devlet pratiğidir. Uluslararası Adalet Divanı (UAD), Nicaragua v United States davasında kuvvet kullanımının niteliğini değerlendirirken doğrudan fiziksel zarar verme kapasitesini ön plana çıkarmış; bu yorum, OSS'nin ölümcül veya yıkıcı etkileri bakımından kuvvet kullanımını açık biçimde karşılayabileceğini göstermektedir[13]. OSS'nin kendiliğinden verdiği kararlarla fiziksel zarar doğurması hâlinde, bu eylemin kuvvet kullanımı niteliğini taşıyıp taşımadığı, failin insan olup olmamasından ziyade eylemin sonuçlarının niteliğine bağlıdır. Bu yaklaşım, UAD'nin Oil Platforms davasında benimsemiş olduğu sonuç odaklı kuvvet kullanımı testine de paraleldir[14].

"Silahlı saldırı" eşiğinin belirlenmesi ise daha sıkı bir değerlendirme gerektirmektedir. Nicaragua içtihadında ortaya konulan "ağır ve ciddi" nitelikteki kuvvet kullanımı şartı, OSS'nin kullanımında da geçerlidir. Ancak OSS'nin zincirleme tepkiler üretme, yanlış hedef belirleme veya sivil altyapılara beklenmedik zarar verme kapasitesi, küçük bir angajmanın dahi silahlı saldırı ölçeğine taşınabilmesi riskini artırmaktadır. Özellikle tam otonom sistemlerde insan gözetiminin sınırlı olması, bu değerlendirmeyi daha karmaşık hâle getirmektedir. Bu nedenle bazı yazarlar, OSS için ayrı bir "makine kaynaklı kuvvet kullanımı testi" geliştirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir[15]. Devletlerin bu konudaki uygulamaları ise henüz yeknesak değildir; ABD, İngiltere ve İsrail gibi ülkeler OSS'nin kuvvet kullanımı rejimine mevcut

[10] ILC, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts* (2001).
[11] Michael Schmitt (ed), *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations* (CUP 2017) 45.
[12] Rebecca Crootof, 'War Torts: Accountability for Autonomous Weapons' (2015) 164 U Pa L Rev 1347.
[13] *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v United States of America)* [1986] ICJ Rep 14.
[14] *Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v United States of America)* [2003] ICJ Rep 161.
[15] Jack M Beard, 'Autonomous Weapons and Human Responsibilities' (2013) 45 Georgetown Journal of International Law 617.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kuralların uygulanabileceğini savunurken; Brezilya, Şili ve Avusturya gibi devletler OSS için özel bir düzenleme yapılması gerektiğini belirtmektedir[16].

OSS'nin kuvvet kullanımı bağlamındaki bir diğer hukuki sorunu, öngörülebilirlik ve niyet unsurlarının nasıl değerlendirileceği meselesidir. Jus ad bellum çerçevesinde devletlerin gerçekleştirdiği kuvvet kullanımı genellikle belirli bir niyet veya amaçla ilişkilendirilir; ancak OSS'nin algoritmik süreçleri, klasik anlamda bir "niyet" atfetmeyi mümkün kılmaz. Burada devletin niyeti, OSS'yi konuşlandırma ve operasyonel parametrelerini belirleme aşamasındaki tercihleri üzerinden dolaylı biçimde belirlenmekte; dolayısıyla niyet, sistemin davranışından ziyade devletin özen yükümlülüğünü yerine getirip getirmediğine göre değerlendirilmelidir. Bu yaklaşım, hem nesnel hem de özen esasına dayalı sorumluluk modellerini içeren karma bir çerçeveye işaret etmektedir[17].

OSS'nin konuşlandırılmasının uluslararası barış ve güvenlik üzerindeki etkisi de kuvvet kullanma yasağının uygulanmasında göz ardı edilemeyecek bir unsurdur. Otonom sistemlerin düşük maliyetle geniş ölçekli güç projeksiyonuna imkân tanıması ve insan kaybı riskini azaltması, devletlerin kuvvet kullanımına başvurma eşiğini düşürebilir. Bu da uluslararası toplumda "teknolojik silahlanma yarışı"nı hızlandıran bir dinamik yaratmaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, 2023 raporunda OSS'nin küresel güvenliğe yönelik en ciddi yapısal tehditlerden biri olduğunu vurgulamakta ve bu alanda acil normatif düzenlemelere duyulan ihtiyacı belirtmektedir[18] Normatif boşluğun devam etmesi, hem kuvvet kullanma yasağı hem de devlet sorumluluğu açısından ciddi belirsizlikler doğurmaya devam edecektir.

4. OTONOM SİLAH SİSTEMLERİNİN KULLANIMINDA ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK İLKELERİNİN UYGULANMASI

Otonom silah sistemlerinin (OSS) silahlı çatışmalarda kullanımının en kritik hukuki boyutlarından biri, uluslararası insancıl hukukun (UİH) temel ilkeleri olan ayrım gözetme, orantılılık ve askeri gereklilik ilkelerinin bu sistemler tarafından ne ölçüde karşılanabileceğidir. UİH, savaşan unsurlar ile siviller arasındaki koruyucu ayrımı silahlı çatışmalar hukukunun merkezine yerleştirmiş olup, bu ayrımın makine öğrenmesine dayalı algoritmalar tarafından doğru şekilde uygulanıp uygulanamayacağı ciddi tartışmalara yol açmaktadır. Özellikle hedef tespitinde kullanılan sensör ve veri sınıflandırma modellerinin hata payı, sivillerin yanlış hedeflenmesi ihtimalini artırmakta ve bu durum, ayrım gözetme ilkesinin ihlal edilmesi bakımından yüksek bir risk doğurmaktadır. Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC), bu riskleri değerlendirirken OSS'nin mevcut teknik kapasitesinin karmaşık operasyonel ortamlarda güvenilir ayrım yapmaya elverişli olmadığını belirtmiştir[19].

Ayrım gözetme ilkesinin OSS'e uygulanmasında karşılaşılan sorunların başında, yapay zekâ modellerinin eğitildiği veri setlerinin önyargı içerebilme ihtimali ve "black box" denilen şeffaf olmayan algoritmik süreçler gelmektedir. Veri önyargıları, bir unsurun savaşçı ya da sivil

[16] CCW, *National Statements on Lethal Autonomous Weapons Systems* (2022).
[17] Marco Sassòli, *International Humanitarian Law: Rules, Controversies, and Solutions to Problems Arising in Warfare* (2nd edn, Edward Elgar 2024).
[18] UN Secretary-General, *New Agenda for Peace – 2023 Policy Brief* (United Nations 2023).
[19] ICRC, *Autonomous Weapon Systems: Implications of Increasing Autonomy in the Critical Functions of Weapons* (ICRC 2016).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

olarak yanlış sınıflandırılmasına neden olabilirken, sistem kararının mantıksal süreçlerinin anlaşılamaması (explainability sorunları) denetim ve hesap verebilirlik mekanizmalarını zayıflatmaktadır. Bu nedenle bazı yazarlar, OSS'nin ayrım gözetme ilkesini güvenilir biçimde uygulayamayacağını ve bu sebeple ölümcül karar alma süreçlerinde tam otonominin hukuken kabul edilemez olduğunu savunmaktadır[20]. Bu yaklaşım, insan denetiminin asgari düzeyde tutulmasının bile uluslararası insancıl hukukun korunma mantığıyla bağdaşmayacağını ortaya koymaktadır.

Orantılılık ilkesi bakımından OSS'nin karşı karşıya kaldığı problemler daha farklı bir boyuttadır. Orantılılık ilkesi, askeri bir hedefe yönelik saldırının beklenen askeri avantaj ile muhtemel sivil zayiat arasındaki dengeyi gerektirir; ancak bu değerlendirme, yüksek düzeyde bağlamsal bilgi, değer yargısı ve hukuki muhakeme içerir. Yapay zekâ tabanlı sistemlerin nicel veri üzerinden işlem yapması, orantılılık analizinin nitel yönlerini yeterince kavrayamaması ihtimalini doğurmaktadır[21]. Özellikle savaş alanındaki dinamik değişkenler, çevresel faktörler ve gerçek zamanlı bilgi akışı gibi unsurların model tarafından doğru ağırlıklandırılamaması, orantılılık değerlendirmesinin hatalı yapılmasına neden olabilir. Orantılılık ilkesi çerçevesindeki bu bağlamsal zorluklar, OSS'nin operasyonel özerkliğini ciddi ölçüde sınırlamaktadır[22].

Askeri gereklilik ilkesi ise OSS bakımından hem operasyonel hem de hukuki boyutlarıyla önem taşımaktadır. Askeri gereklilik, meşru askeri hedeflere ulaşmak için gerekli olan, ancak gereksiz acıya veya aşırı zarar vermeye yol açmayan araçların kullanılmasını öngörür. Otonom sistemlerin hızlı karar verme kapasitesi operasyonel avantaj sağlayabilse de, sistemin teknik sınırlılıkları nedeniyle gereksiz zarar verme riskinin artması, askeri gereklilik testinin makine tarafından doğru uygulanıp uygulanamayacağı konusunda tereddüt yaratmaktadır. UİH literatürü, askeri gereklilik değerlendirmesinin doğası gereği hukuki özen ve insan muhakemesi gerektirdiğini vurgulamakta, tam otonom karar alma süreçlerinin bu gereklilikle bağdaşmayabileceğini belirtmektedir[23].

OSS kullanımının UİH açısından doğurduğu bir diğer önemli mesele, önleyici tedbirler ve silahların hukuka uygunluk incelemesi yükümlülükleriyle ilgilidir. 1977 tarihli I. Ek Protokol'ün 36. maddesi uyarınca devletler, yeni silahların hukuka uygunluğunu değerlendirmekle yükümlüdür. Otonom sistemler söz konusu olduğunda, incelemenin yalnızca silahın teknik kapasitesine değil, aynı zamanda algoritmanın öğrenme potansiyeline ve operasyonel öngörülemezlik seviyesine de odaklanması gerekmektedir. Bu bağlamda birçok devlet, OSS için özel bir hukukilik inceleme metodolojisi geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır[24]. ICRC de 2021 raporunda OSS'nin hukuka uygunluk incelemesinde klasik

[20] Noel Sharkey, 'The Automation and Proliferation of Military Drones and the Protection of Civilians' (2011) 3(2) *Law, Innovation and Technology* 229.
[21] Ian Henderson, *The Contemporary Law of Targeting* (Martinus Nijhoff 2009) 53.
[22] Emily Crawford and Alison Pert, *International Humanitarian Law* (2nd edn, CUP 2020) 112–118.
[23] Geoffrey S Corn, 'Autonomy and Precaution in the Law of Armed Conflict' (2019) 95 International Law Studies 1.
[24] Article 36 Review: AP I Article 36, *New Weapons Review* (1977).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

silahların denetim prosedürlerinin yetersiz kaldığını belirtmiş ve bu alanda yeni standartlar geliştirilmesi çağrısında bulunmuştur[25].

Son olarak, OSS kullanımının sivil altyapılar üzerindeki dolaylı etkileri, UİH'nin koruyucu mantığını zedeleyebilecek potansiyele sahiptir. Otonom sistemlerin karmaşık çevresel koşullarda hata yapma olasılığı, enerji sistemleri, iletişim ağları, sağlık tesisleri gibi kritik sivil altyapıların hedef alınması riskini artırmaktadır. Bu tür zararlar, ayrım gözetme ve orantılılık ilkeleri bakımından ek değerlendirmeler gerektirdiği gibi, savaş sonrası tazmin sorumluluğu ve devlet sorumluluğu tartışmalarını da derinleştirmektedir. UİH'nin amacı, savaşın kaçınılmaz zararlarını asgari düzeye indirmek olduğundan, OSS'nin operasyonel öngörülemezliği bu amaca ulaşmayı zorlaştırmaktadır[26].

SONUÇ

Yapay zekâ tabanlı otonom silah sistemleri (OSS), uluslararası hukukun hem jus ad bellum hem de jus in bello alanlarında karşı karşıya olduğu en karmaşık normatif meydan okumaları oluşturmaktadır. Bu çalışma boyunca ortaya konulduğu üzere, OSS'nin karar alma süreçlerinde insan müdahalesinin azalması, uluslararası hukukta yerleşik olan kuvvet kullanma rejimi, devlet sorumluluğu ilkeleri ve uluslararası insancıl hukukun temel koruma normları açısından çok boyutlu belirsizlikler yaratmaktadır. Mevcut uluslararası hukuk düzeni, OSS'nin teknik özelliklerini ve karar alma kapasitelerini dikkate alan bütüncül bir düzenleyici çerçeveden yoksundur; bu durum hem devletler hem de siviller açısından öngörülemez riskler doğurmaktadır.

Kuvvet kullanma yasağı bağlamında OSS'nin en kritik etkisi, kuvvet kullanımının failinin belirlenmesini zorlaştırmasıdır. İnsan iradesinin doğrudan rol almadığı bir angajmanın devlete nasıl atfedileceği, uluslararası hukukun temel sorumluluk kurallarının ötesine geçen yeni bir değerlendirme modelini gerektirmektedir. Makalede tartışıldığı üzere, OSS'nin gerçekleştirdiği eylemler sonuçları itibarıyla kuvvet kullanımı veya silahlı saldırı niteliği taşıyabilir; ancak bu nitelendirmenin insan fail kavramından bağımsız bir şekilde yapılması, jus ad bellum çerçevesinde yapısal bir dönüşüm ihtiyacını görünür kılmaktadır. Bu nedenle devletlerin, OSS konuşlandırmadan önce özen yükümlülüğü ve gözetim sorumluluğunu çok daha geniş bir çerçevede ele almaları zorunludur.

Uluslararası insancıl hukuk bakımından OSS'nin doğurduğu sorunlar daha da kritiktir. Ayrım gözetme, orantılılık ve askeri gereklilik ilkelerinin uygulanması, büyük ölçüde bağlamsal değerlendirmelere ve hukuki muhakemeye dayanır. Yapay zekâ tabanlı sistemlerin veri önyargılarına duyarlılığı, çevresel değişkenler karşısında istikrarsız performansı ve algoritmik süreçlerin şeffaf olmayışı, bu ilkelerin makine tarafından tam anlamıyla karşılanmasını şüpheli hâle getirmektedir. Bu durum, sivillerin ve sivil altyapıların korunması bakımından ciddi riskler oluşturmakta; uzun vadede ise çatışma ortamlarında insan güvenliğinin azalmasına yol açabilecek potansiyel bir tehdit ortaya çıkarmaktadır.

[25] ICRC, *Ethical, Legal and Humanitarian Issues Raised by Autonomous Weapon Systems* (2021).
[26] Michael N Schmitt, 'Autonomous Weapon Systems and International Humanitarian Law: A Reply to the Critics' (2013) 16 Harvard National Security Journal 1.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Ayrıca, I. Ek Protokol'ün 36. maddesinde düzenlenen silahların hukuka uygunluk incelemesi yükümlülüğü, OSS söz konusu olduğunda klasik yorumun ötesinde yeni bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. OSS'nin kendini uyarlayabilen yapıları, sabit teknik özelliklere dayanarak yapılan incelemeleri yetersiz kılmakta; bu nedenle devletlerin hem algoritmik süreçleri hem de sistemin öğrenme kabiliyetini değerlendirebilecek yeni denetim mekanizmaları geliştirmesi gerekmektedir. Bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi, yalnızca UİH ihlallerini artırmakla kalmayacak; aynı zamanda devlet sorumluluğu alanında yeni uyuşmazlıkların ortaya çıkmasına yol açacaktır.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, OSS kullanımına ilişkin normatif boşluğun uluslararası barış ve güvenlik için ciddi bir tehdit oluşturduğu açıktır. Bu nedenle hem CCW çerçevesinde hem de BM düzeyinde bağlayıcı nitelikte uluslararası düzenlemeler geliştirilmesi artık ertelenemez bir zorunluluktur. Bu düzenlemeler, özellikle anlamlı insan kontrolünün kapsamı, OSS'nin ölümcül karar alma süreçlerindeki sınırları ve devlet sorumluluğunun açık bir şekilde tanımlanması gibi alanları içermelidir. Aksi hâlde devlet uygulamalarındaki farklılıklar ve teknolojik asimetriler uluslararası hukukun bütünlüğünü zayıflatacak; barış, güvenlik ve insan hakları açısından öngörülemeyen sonuçlar doğuracaktır.

Sonuç olarak, yapay zekâ tabanlı otonom silah sistemlerinin uluslararası hukukla uyumlu bir şekilde düzenlenebilmesi için hem normatif hem de teknik boyutların birlikte ele alındığı kapsamlı bir çerçeveye ihtiyaç vardır. İnsanlığın geleceğini önemli ölçüde etkileyebilecek bu teknolojilerin kontrolsüz gelişimine izin verilmesi, yalnızca çatışma alanlarında değil, uluslararası hukukun geleceğinde de geri dönülmez bir kırılma yaratma potansiyeline sahiptir.

KAYNAKÇA

Beard JM, 'Autonomous Weapons and Human Responsibilities' (2014) 45 *Georgetown Journal of International Law* 617.

CCW, *National Statements on Lethal Autonomous Weapons Systems* (UN Geneva, 2022).

CCW GGE, *Chair's Summary of the 2023 Session on Autonomous Weapons* (United Nations 2023).

Corn G, 'Autonomy and Precaution in the Law of Armed Conflict' (2019) 95 *International Law Studies* 1.

Crawford E and Pert A, *International Humanitarian Law* (2nd edn, Cambridge University Press 2020).

Crootof R, 'The Killer Robots Are Here: Legal and Policy Implications' (2015) 36 *Cardozo Law Review* 1837.

Crootof R, 'War Torts: Accountability for Autonomous Weapons' (2016) 164 *University of Pennsylvania Law Review* 1347.

Henderson I, *The Contemporary Law of Targeting* (Martinus Nijhoff 2009).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ICJ, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v United States of America)* [1986] ICJ Rep 14.

ICJ, *Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v United States of America)* [2003] ICJ Rep 161.

ICRC, *Autonomous Weapon Systems: Implications of Increasing Autonomy in the Critical Functions of Weapons* (ICRC 2016).

ICRC, *Ethical, Legal and Humanitarian Issues Raised by Autonomous Weapon Systems* (2021).

ILC, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts* (2001).

Russell S and Norvig P, *Artificial Intelligence: A Modern Approach* (4th edn, Pearson 2021).

Sassòli M, *International Humanitarian Law: Rules, Controversies, and Solutions to Problems Arising in Warfare* (2nd edn, Edward Elgar 2023).

Schmitt MN, 'Autonomous Weapon Systems and International Humanitarian Law: A Reply to the Critics' (2013) 16 *Harvard National Security Journal* 1.

Schmitt MN (ed), *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations* (Cambridge University Press 2017).

Sharkey N, 'The Automation and Proliferation of Military Drones and the Protection of Civilians' (2011) 3(2) *Law, Innovation and Technology* 229–240.

Sharkey N, 'The Evitability of Autonomous Robot Warfare' (2012) 94 *International Review of the Red Cross* 787.

UNODA, *Report of the 2023 Group of Governmental Experts on Lethal Autonomous Weapons Systems* (UN 2023).

UN Secretary-General, *A New Agenda for Peace – 2023 Policy Brief* (United Nations 2023).

United States Department of Defense, *Directive 3000.09: Autonomy in Weapon Systems* (21 November 2012).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

MİLLETLERARASI SÖZLEŞMELER KAPSAMINDA ÇOCUKLA KİŞİSEL İLİŞKİ KURULMASI HAKKI

Necla ÖZTÜRK

Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Özel Hukuk Bölümü, Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı, 07058 Konyaaltı, Antalya

ozturknecla@akdeniz.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1259-980X

Güven YARAR

Antalya Bilim Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Özel Hukuk Bölümü, Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı, 07190 Döşemealtı, Antalya

guven.yarar@antalya.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2568-9775

ÖZET

Çocukla kişisel ilişki kurulması, çocuğun üstün yararı ilkesi doğrultusunda hem milletlerarası özel hukukta hem devletlerin milli hukuklarında düzenlenen bir haktır. Çocukla kişisel ilişki kurulması hakkı milletlerarası alanda çok sayıda çok taraflı veya iki taraflı anlaşmayla düzenlenmekte ve korunmaktadır. Çocukla kişisel ilişki kurulması hakkı kavramı ve hakkın kullanımı günümüzde gitgide daha fazla önem arz etmektedir. Bu durumun sebebi; günümüzde boşanmaların ve ayrılık kararlarının artması, evlilik benzeri fiili yaşam birlikteliklerinin çoğalması, yapay soybağı ilişki kurulması gibi hususların çoğalmasının sonucu olarak çocukla kişisel ilişki kurulması konusunda pek çok problem yaşanmasıdır. Günümüzde ayrılmış eşlerin ve partnerlerin farklı ülkelerde yaşamasının artmasıyla çocukla kişisel ilişki kurulması, bu konuyla ilgili milletlerarası sözleşmelerin önemini artırmıştır. Yabancılık unsuru içeren aile hukuku uyuşmazlıklarda çocukla kişisel ilişki kurulmasının etkin bir şekilde kullanılması yalnızca devletlerin iç hukuk düzenlemeleriyle değil aynı zamanda devletlerarası hukuki süreçleri kolaylaştıran milletlerarası sözleşmeler aracılığıyla da mümkün olmaktadır. Bu sebeplerle çalışmamızda konuyla ilgili 1961 Tarihli Küçüklerin Korunması Konusunda Makamların Yetkisine ve Uygulanacak Kanuna İlişkin La Haye Sözleşmesi, 1996 Tarihli Velayet Sorumluluğu ve Çocukların Korunması Hakkında Tedbirler Yönünden Yetki, Uygulanacak Hukuk, Tanıma, Tenfiz ve İşbirliğine Dair La Haye Sözleşmesi ve 2003 tarihli Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına Dair Avrupa Sözleşmesi hükümleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Çocukla Kişisel İlişki Kurulması, 1996 Tarihli Çocukların Korunması Hakkında La Haye Sözleşmesi, Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına Dair Avrupa Sözleşmesi.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Çocukla kişisel ilişki kurulması kavramı, 2003 Tarihli Çocuklarla Kişisel İlişki Kurulmasına Dair Avrupa Sözleşmesi'nin (Avrupa Sözleşmesi) 2. maddesinde tanımlanmıştır. İlgili madde kişisel ilişkiyi; çocuğun birlikte yaşamadığı anne veya babasıyla ya da diğer aile bağları bulunan şahıslarla sınırlı süre birlikte kalması, görüşmesi, çocukla kişi arasındaki çeşitli iletişim şekillerini, çocukla ilgili bilgilerin ilgili şahsa aktarımı şeklinde tanımlamaktadır. Kişisel ilişki kavramına kısaca çocuk ile anne/baba veya diğer aile bağı bulunduğu kişilerle aralarındaki sevgi ve bağlılık duygularına dayalı etkileşim denilebilir (Alkan, 2019).

Çocukla kişisel ilişki kurulması hakkı düzenlenirken çocuğun özellikleri ve anne- babayla olan ilişkisi, anne- babanın yaşam tarzı ve anne-babanın yaşam ve iş koşulları, çocuğa karşı tutum ve davranışları, çocukla kişisel ilişki kurulmasındaki görüşleri dikkate alınmalıdır (Batıgün, 2021). Çocukla kişisel ilişki kurulurken çocuğun yaşı uygunsa ve kendi görüşünü ifade edebilme yeteneğine sahipse mutlaka kişisel ilişki kurulması hakkında çocuğun görüşünün de dikkate alınması gerekir (Yücel, 2018;Yılmaz, 2015).

Çocukla kişisel ilişki kurulması hakkı tesis edilirken ve kullanılırken Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) 3. madde gereği çocuğu üstün yararının her zaman öncelikle gözetilmesi gerekmektedir. Kişisel ilişki kurma hakkı çocuğun üstün yararına aykırı bir durum oluşturduğunda bu hak öncelikle sınırlandırılabilir eğer sınırlama da yetmiyorsa hak tamamen reddedilebilir veya kaldırabilir (Yücel, 2018; Batıgün, 2021; Akyüz, 2018).

Yabancılık unsuru içeren aile hukukuna ilişkin ihtilaflarda ise öncelikle konuyla ilgili milletlerarası sözleşmelerin hükümlerine ve sözleşmelerin düzenlemediği konularda 5718 Sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun'un (MÖHUK) düzenlemelerinin dikkate alınması gerekir. Çocukla kişisel ilişki kurulmasına ilişkin düzenlenen sözleşmeler; 1961 tarihli Küçüklerin Korunması Konusunda Makamların Yetkisine ve Uygulanacak Kanuna İlişkin La Haye Sözleşmesi (1961 Tarihli Lahey Sözleşmesi),1980 tarihli Çocukların Velayetine İlişkin Kararların Tanınması ve Tenfizi ile Çocukların Velayetinin Yeniden Tesisine Dair Avrupa Sözleşmesi, 1980 tarihli Uluslararası Çocuk Kaçırmaların Hukuki Veçhelerine Dair Lahey Sözleşmesi,1996 tarihli Velayet Sorumluluğu ve Çocukların Korunması Hakkında Tedbirler Yönünden Yetki, Uygulanacak Hukuk, Tanıma, Tenfiz ve İşbirliğine Dair La Haye Sözleşmesi(1996 Tarihli Sözleşme), 2003 tarihli Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına Dair Avrupa Sözleşmesidir. Ayrıca kişisel ilişki ile alakalı bir kavram içermese de çocuk haklarının kullanımını düzenlediği için 1996 tarihli Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi de konuyla ilgili sözleşmeler kapsamına girebilmektedir. Çalışmamızda sadece1961 Tarihli Küçüklerin Korunması Konusunda Makamların Yetkisine ve Uygulanacak Kanuna İlişkin Lahey Sözleşmesi, 1996 Tarihli Çocukların Korunmasına Dair Sözleşme ve 2003 Tarihli Çocukla Kişisel İlişkisi Kurulmasına Dair Avrupa Sözleşmesi hükümleri incelenecektir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

2.1. 1961 Tarihli Küçüklerin Korunması Konusunda Makamların Yetkisine ve Uygulanacak Kanuna İlişkin La Haye Sözleşmesi

05.10.1961 Küçüklerin Korunması Konusunda Makamların Yetkisine ve Uygulanacak Kanuna İlişkin La Haye Sözleşmesi Türkiye'nin de taraf olduğu, aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklarda çocukların korunmasına dair önemli bir sözleşmedir. Bu sözleşme, daha önce belirttiğimiz sözleşmeler içinde konu itibariyle uygulama alanı en geniş sözleşmedir (Tiryakioğlu, 1999; Nomer, 2021; Ulusu-Karataş, 2017, Gelgel- Öztekin, 2005; Huysal, 2005). Sözleşme; velayetin kurulması, değiştirilmesi, çocuğun koruma altına alınmak için kuruma yerleştirilmesi, çocukla kişisel ilişki kurulması, çocuk mallarının yönetilmesi ve malvarlığının korunmasına yönelik uygulanacak hukuku düzenlemektedir.

Sözleşme'nin 12. maddesine göre, hem vatandaşı olduğu devletin iç hukukuna göre hem de mutad meskeninin bulunduğu yere göre küçük kabul edilenler Sözleşme'nin kapsamına girmektedir. Sözleşme'nin 13. maddesi uyarınca, Sözleşme mutad meskeni âkit devletlerde bulunan küçüğe uygulanır.

Sözleşme'nin başarısının sınırlı olması ve uygulanmasında görülen yetersizlikler yüzünden sözleşme revize edilmiş ve yerine 1996 Tarihli Velayet Sorumluluğu ve Çocukların Korunması Hakkında Tedbirler Yönünden Yetki, Uygulanacak Hukuk, Tanıma, Tenfiz ve İşbirliğine Dair La Haye Sözleşmesi düzenlenmiştir (Tiryakioğlu, 1999; Nomer, 2021; Gelgel-Öztekin, 2005; Huysal, 2005).

1996 tarihli Sözleşme'nin 01.02.2017 tarihinde Türkiye'de yürürlüğe girmesi ile 1961 tarihli Sözleşme'nin neredeyse hiç uygulama alanı kalmamıştır. 1996 tarihli Sözleşme'nin 51.maddesi uyarınca hem 1961 Tarihli Lahey Sözleşmesi'ne hem 1996 Tarihli Sözleşme'ye taraf devletler bakımından 1996 Tarihli Sözleşme uygulanacaktır. Ancak 1996 Tarihli Sözleşme yürürlüğe girmeden önce 1961 Tarihli Lahey Sözleşmesi'ne göre alınan tedbirler geçerliliğini koruyacaktır.

2.2. 1996 Tarihli Velayet Sorumluluğu ve Çocukların Korunması Hakkında Tedbirler Yönünden Yetki, Uygulanacak Hukuk, Tanıma, Tenfiz ve İşbirliğine Dair La Haye Sözleşmesi

2.2.1. Sözleşme'nin Kapsamı ve Yetki Kuralları

1996 Tarihli Sözleşme 01.02.2017 tarihinde Türkiye'de yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmede, 1961 Tarihli Sözleşme'deki küçük terimi terkedilerek yerine çocuk kavramı kullanılmıştır. 1996 tarihli Sözleşme, 18 yaşından küçük kişileri çocuk olarak kabul etmektedir. 1996 Tarihli Sözleşme'de *"velayet sorumluluğu"(parental responsibility)* terimini kullanılmıştır ve bu terim, velayet otoritesini veya çocuğun şahsı ve malları ile ilgili olarak ailenin, vasinin veya diğer kanuni temsilcilerinin, haklarını, yetkilerini ve sorumluklarını belirleyen benzer otorite ilişkilerini kapsamaktadır (Ulusu- Karataş, 2017). Konumuz olan çocukla kişisel ilişki hakkı da bu kavramın içine girmektedir. Çocukla kişisel ilişki kurulması hakkı, bu sözleşmede çocuk için uygulanacak koruma tedbirleri kapsamına girmektedir. Tedbirlerin düzenlendiği Sözleşme'nin 3. maddesi uyarınca da çocukla kişisel ilişki kurma hakkı bu sözleşme kapsamına girmiştir. Sözleşme'nin 3. maddesi tedbirlerin neleri kapsadığını sınırlı sayı ilkesine tâbi

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

olmaksızın düzenlemiştir (Tiryakioğlu, 1999; Şanlı/Esen/Ataman-Figanmeşe, 2021; Giray, 2010).

1996 Tarihli Sözleşme, çocuğun doğmuş olması ve 19 yaşından gün almamış olması koşullarını sağlayan çocuklar için uygulanır. Sözleşme, çocuğun ehliyetine uygulanacak devlet hukukuna göre çocuk yaş, mahkeme kararı veya başka yolla erginlik kazanılsa dahi çocuk için uygulanır.

Sözleşme'ye göre tedbirleri almaya kural olarak birincil yetkili makam, çocuğun mutad meskeninin bulunduğu taraf devletin adli veya idari makamlarıdır. Çocuğun mutad meskeninin değişmesi hâlinde çocuğun yeni mutad meskeninin bulunduğu taraf devlet makamları yetkili olacaktır. Mülteci ve ülkelerinde meydana gelen karışıklıklar yüzünden yerlerinden edinilmiş ile mutad meskeni belli olmayan çocuklar için esas yetkili makam bu çocukların bulundukları taraf devletleri makamlarıdır. Çocuğun bulunduğu yer makamları dışındaki makamlar öncelikle çocuğun menfaatlerini mutad mesken makamlarına göre daha iyi koruyacaksa ve çocuğun mutad meskeni makamları tarafında izin verilmesi koşuluyla, diğer taraf devletler çocuğun şahsına ve mallarına yönelik koruma tedbiri alabilir. Bu devletler yetki devrine dayalı istisnai yetki kazanırlar, yetkileri ikincil yetkidir (m.5-7).

Çocuğun ebeveynlerinin boşanmasına, ayrılık veya evliliğin iptaline karar veren ve çocuğun mutad meskeninin bulunduğu devletten farklı bir devlette farklı bir âkit devlette bulunan mahkeme, Sözleşme'nin 10. maddesinde aranan şartları gerçekleşmesi kaydıyla çocuk hakkında tedbir kararları verebilir. İlgili maddede aranan şartlar; yargısal işlerin başladığı tarihte ebeveynlerden biri bu âkit devlette mutad mesken sahibi olması, ebeveynlerden birinin velayet sorumluluğuna sahip olması, bu tür tedbirlerin alınmasına ilişkin yetkinin ebeveynlerden biri veya velayet sorumluluğuna sahip diğer kişi tarafından kabul edilmesi ve bu tedbirlerin çocuğun üstün yararını gözetmesi şartlarıdır. Buradaki yetki, yetki devri ile kazanılmamakta ve taraf devletler eşzamanlı yetkili makamlar olabilmektedir.

Sözleşme'nin 11. ve 12. maddesi uyarınca, çocuğun kendisinin veya mallarının bulunduğu taraf devlet makamları acil durumların gerektirdiği hâllerde koruma tedbirleri ve geçici koruma tedbirlerini almaya eşzamanlı yetki kazanabilecektir. Acil durumun varlığı, çocuğun şahsı ve malları bakımından geri dönülemez zararlar tehlikesi doğduğu anda var kabul edilir. Acil durumlarda bu eşzamanlı yetkiyi kazanan devlet genel olarak çocuğun menfaatinin korunması amacıyla her türlü tedbiri alabilmektedir (Çelikel/Erdem, 2021). Ayrıca, acil durumlardan bağımsız olarak çocuğun kendisi veya mallarının bulunduğu taraf devletler geçici nitelikte koruma tedbirlerini almak için eşzamanlı yetkiye sahiptir. Bu geçici koruma tedbirleri alma yetkisi Sözleşme'de belli sınırlamalara tâbi tutulmuştur. Bu sınırlamalardan ilki; çocuk bulunduğu taraf devlete haksız şekilde götürülmüş ve alıkonulmuşsa bu taraf devlette, çocuğun mutad meskeninin bulunduğu taraf devlet makamlarının yetkisi devam ettiği sürece geçici koruma tedbirleri alınamaz. İkincisi ise, çocuğun veya mallarının bulunduğu taraf devletin makamlarının aldığı geçici koruma tedbirleri sadece o ülkede etkiye sahip olabilecektir. Geçici koruma tedbirleri, Sözleşme'nin 5.ve 10. maddesinde yetkilendirilen âkit devlet makamlarının aldığı tedbirlerle uyumsuz olmamalıdır. Çocuğun şahsının veya mallarının bulunduğu taraf devletin aldığı acil ve geçici nitelikteki koruma tedbirleri, Sözleşme'nin 5. ila 10. maddesi kapsamındaki yetkili bir âkit devlet makamının aynı konuda karar vermesi veya geçici koruma

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

tedbiri kararı bakımından böyle bir karar alınmasına yer olmadığına karar verilmesi üzerine geçerliliğini yitirecektir.

2.2.2. 1996 Tarihli Sözleşme Kapsamında Uygulanacak Hukuk

Sözleşme'nin kapsamına giren konularda uygulanacak hukuk Sözleşme'nin 15.-22 maddeleri arasında düzenlenmiştir. Sözleşme, koruma tedbirlerine uygulanacak hukuku ve adli veya idari makamların müdahalesi olmaksızın velayet sorumluluğuna uygulanacak hukuku birbirinden ayırmıştır. Ayrıca, Sözleşme'nin 21. maddesinde atıf prensibi reddedilmiştir. Bu nedenle, uygulanacak devlet hukukunun sadece maddi hukuk kuralları uygulanacak olup kanunlar ihtilafı kuralları göz önünde bulundurulmayacaktır. Sözleşme'nin 22. maddesinde ise çocuğun üstün yararı gözetilerek "kamu düzeni müdahalesi" sebebiyle Sözleşme'de belirlenen uygulanacak hukukun reddedilebileceği düzenlenmiştir.

Sözleşme'nin 15.maddesinde düzenlenen genel kural uyarınca taraf devlet makamları yetkilerini kullanırken kendi milli hukuklarını uygulayacaklardır. İstisnai olarak çocuğun kişiliği ve mallarının korunmasını gerektirdiği ölçüde, duruma ilişkin somut bağlantısı bulunan diğer âkit devletin hukuku uygulanabilir veya dikkate alınması gerekebilir (m.15/2). Çocuğun mutad meskeninin bulunduğu taraf devletin değişmesi hâlinde, bir önceki mutad mesken makamları tarafından alınmış koruma tedbirlerinin uygulanma şartları, mutad meskenin değiştiği andan itibaren, yeni mutad meskenin bulunduğu âkit devletin hukukuna tâbi olacaktır (m.15/3).

Sözleşme, çocuğun mutad meskeninin değişmesi durumunda, önceki mutad mesken devletinin hukukuna göre tesis edilmiş velayet sorumluluğunun uygulanmasını sürdürme prensibini benimsemektedir. Bu durum, yeni mutad mesken devletinde işlem yapan üçüncü kişilerin, çocuğun kanuni temsilcisi veya yetkileri konusunda yanılma riski taşımasına yol açabilir (Tiryakioğlu, 1999). Bu nedenle, Sözleşme'nin 19. maddesinde işlem güvenliğine ilişkin bir düzenleme yapılmıştır. Sözleşme'nin 19. maddesine göre üçüncü şahıs ile işlemin gerçekleştiği devletin hukuku uyarınca çocuğun yasal temsilcisi olmaya hak kazanan diğer kişi arasında yürürlüğe giren işlemin geçerliliğine itiraz edilemez. Üçüncü kişi, yalnızca çocuğun yasal temsilcisi olarak hareket eden diğer kişinin, velayet sorumluluğunu uygulanacak hukuk hükümlerine göre yerine getirmediğini bildiği veya bilmesi gerekmediği sürece, Sözleşme'nin 15–18. maddelerinde belirlenen hukuka göre çocuğun yasal temsilcisi olarak hareket etmesinden sorumlu tutulamaz. Gerçekleştirilen işlemin geçerli sayılabilmesi için, söz konusu işlemin yalnızca aynı devletin sınırları içinde bulunan kişiler arasında yapılmış olması gerekir.

2.2.3. Sözleşme'ye Göre Tanıma ve Tenfiz Kararları

Sözleşme'nin 23-28. maddeleri arasında, çocuğun şahsı veya mallarının korunmasına yönelik olarak adli veya idari makamlarca alınan tedbirlerin âkit devletlerde tanınması ve tenfizine ilişkin hükümler yer almaktadır. Sözleşme 'de taraf devletlerde alınan tedbirler "icra edilmeyi gerektirmeyen" (m.23-25) ve "icra edilmeyi gerektiren" (m.26-28) şeklinde ayrılarak düzenlenmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bir taraf devlette icra gerektirmeyen tedbir alınmış olması hâlinde, bu tedbir diğer devletlerde 23. madde uyarınca ”doğrudan” tanınacaktır (Malkoç, 2017) . Bununla birlikte Sözleşme’nin 23/2. maddesinde tanımanın reddi sebepleri tahdidi şekilde düzenlenmiştir. Ancak âkit devletler tanımayı reddetme konusunda takdir hakkına sahiplerdir. Tedbirleri tanımanın reddi sebepleri şu şekilde sayılmıştır:

- Tedbirlerin, Sözleşme’de gösterilen yetkili makamlarca alınmaması,

- Önlemin, acil durum haricinde, adli veya idari yargısal işlem bağlamında çocuğun dinlenilmesine fırsat verilmeksizin talep edilen devletin temel usul ilkelerini ihlal edecek şekilde alınması,

- Acil durum haricinde, böyle bir tedbirin şahsın dinlenilmesine fırsat verilmeksizin alınması hâlinde, tedbirin velayet sorumluluğunu ihlal ettiğini ileri süren herhangi bir şahsın talebinin olması

- Çocuğun üstün yararı göz önünde bulundurularak böyle bir tanımanın talep edilen devletin kamu düzenine açıkça aykırı olması,

- Söz konusu tedbirin sonradan alınan tedbirin talepte bulunulan devlette tanıma için gereklilikleri yerine getirmesi durumunda, çocuğun mutad meskeninin bulunduğu taraf olmayan devlette sonradan önlem ile bağdaşmaması,

-Çocuğun yerleştirilmesi veya bakımının merkezi makamlar devreye sokulmadan yapılması

Sözleşme kanun gereği tanımayı esas alsa da 24. maddede talep yoluyla tanıma usulünü de düzenlemiştir. Buna göre, hukuki menfaati bulunan kişiler, taraf devletlerin yetkili makamlarından alınan koruma tedbirlerinin “tanınmasına” karar verilmesini talep ederek tanımanın gerçekleşmesini sağlayabilirler. Bu usul, çocuğun mutad meskeninin başka bir taraf devlete taşınacağı durumlarda, çocukla kişisel ilişki hakkına sahip ebeveynin bu hakkının ihlal edilmemesini güvence altına almak açısından kritik bir mekanizma teşkil etmektedir. Ayrıca, söz konusu usul, uluslararası çocuk kaçırma vakalarının önlenmesi bakımından da önemli bir hukuki araç niteliğindedir (Ulusu-Karataş, 2017).

Sözleşme kapsamında alınan icrayı gerektiren kararların, diğer taraf devletlerde icraya konulabilmesi için tenfizi gerekmektedir. Sözleşme’ye göre, taraf devlet makamları tarafından alınan ve o devlette icra edilebilir koruma tedbiri kararlarının, bir başka taraf devlette icra edilebilir hâle gelmesinin şartları icranın talep edildiği taraf devletin hukukuna göre belirlenir (m.26/1). Tenfiz usulü için taraf devletler basit ve hızlı bit usul uygular (m.26/2). Tanımanın reddine ilişkin sebepler tenfiz açısından da geçerlidir. Gerek tanınacak gerekse tenfiz edilecek kararların mutlaka mahkemelerce verilmesi gerekli değildir. Tanıma veya tenfize konu olan karar idari makamlarca da verilmiş olabilir. Sözleşme’de tanıma ve tenfiz incelemesinde revizyon yasağı öngörülmüştür (m.27). Sözleşme’nin 23/2. maddesinde yer alan sebepler dışında esastan inceleme yapılamaz. Bir taraf devlette alınan ve diğer taraf devlette tenfizine karar verilen tedbirler, tenfiz kararı veren devlet makamları tarafından verilmiş gibi icra edilir ve çocuğun yüksek yararı göz önüne alınmak kaydıyla, icranın talep edildiği devletin hukukuna göre gerçekleşir. Örneğin, çocukla kişisel ilişki kurma kararının tenfizi, çocuğun yaşı ve

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

zihinsel olgunluğu uygun olmasına rağmen görüşü alınmamışsa; kişisel ilişki kurulan ebeveynin çocuğa şiddet uyguladığı tespit edilmişse; daha önce cinsel istismara uğradığına dair makul şüpheler mevcutsa; çocuk kişisel ilişki kurulan ebeveyniyle görüşmekte ısrarcı değilse veya görüşme çocuğun ruhsal sağlığını tehlikeye atacaksa, söz konusu kararın tenfizi reddedilebilir.

2.3. 2003 Tarihli Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına Dair Avrupa Sözleşmesi

Türkiye, sınır ötesi kişisel ilişki kurulmasına dair adli yardım anlaşması olan 2003 Tarihli Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına Dair Avrupa Sözleşmesi'ni 2011 yılında onaylamıştır. Avrupa Sözleşmesi'nin amacı kişisel ilişki kurulmasına dair genel ilkeleri belirlemek, kişisel ilişkinin sorunsuz şekilde kurulmasını sağlamak ve kişisel ilişki süresinin sonunda çocuğun derhal geri dönmesini sağlamaya yönelik uygun koruma tedbirlerini ve garantilerini tespit etmektir (Giray, 2010). Ayrıca merkezi makamlar, adli makamlar ve diğer kurumlar arasında çocuklar ile anne ve babalarının ve çocuklarla aile bağları bulunan diğer şahıslar arasında kişisel ilişkiyi ilerletmek ve kişisel ilişkiyi geliştirmek için iş birliğinin sağlanmasıdır. Sözleşme 18 yaşından küçük çocuklar için uygulama alanı bulur. Sözleşme, kişisel ilişkinin kurulmasına dair uygulanacak bir hukuk belirlememiş olup her taraf devlet kendi milli hukukunu uygulayacaktır.

Avrupa Sözleşmesi kapsamında kişisel ilişki kararı; yetkili bir adli makam tarafından onaylanmış veya resmi şekilde düzenlenmiş veya asıl belge olarak kaydedilmiş ve icra edilebilir olan kişisel ilişki kurulmasına dair anlaşma, kişisel ilişki kurulması hakkında adli makam kararını ifade etmektedir. Sözleşme'nin 6. maddesi, kişisel ilişki kurulmasına ilişkin kararlarda çocuğun üstün yararı ilkesine uygun olarak, çocuğun katılım hakkını düzenlemektedir. Çocuk ayırt etme gücüne sahip olduğu ve yüksek yararına aykırı olmadığı durumlarda, Sözleşme kapsamındaki hakları hakkında bilgi alma, görüşlerini ifade etme ve bu görüşlerin makul istek ve duygularına uygun şekilde dikkate alınmasını talep etme hakkına sahiptir.

3. SONUÇ

Çocukla kişisel ilişki kurulması hem milli hukukumuzda hem de milletlerarası özel hukukta önemli bir hak olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni, konunun hem toplumun temel birimi olan aile bağlarının korunmasıyla hem de her zaman menfaatleri öncelikli olarak gözetilmesi gereken çocuklarla ilgili olmasıdır. Çocukla kişisel ilişki kurma hakkı, ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli düzenlemelere konu olmuş olsa da genellikle boşanmış veya ayrılmış ailelerdeki çatışmalardan kaynaklanan uyuşmazlıklar sonucu gündeme geldiği için mevcut düzenlemeler çocuğu tam olarak korumaya yetmemektedir. Düzenlemeler her ne kadar çocuğun üstün yararını gözetmek suretiyle yapılsa da aile içi çatışmaların çocuğun ruhsal sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini engellemek açısından yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle, düzenlemelerin etkinliğinin artırılması için, boşanma veya ayrılık kararı alındığı anda ailelere danışmanlık, psikolojik destek ve arabuluculuk hizmetleri sağlanması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, çocukla kişisel ilişki kurma hakkının milletlerarası alanda birçok çok taraflı ve iki taraflı sözleşme ile düzenlenmesi ve devletlerin milli hukukları nedeniyle oldukça parçalı bir yapıya

sahiptir ve bu durum konuyla ilgili düzenlemelerin ve uygulamaların yeknesaklaştırılmasını engellemektedir.

KAYNAKÇA

Akyüz, E., *Çocuk Hukuku* , 6.bs., Ankara, Pegem Akademi, 2024.

Alkan, F., *Çocukla Kişisel İlişki Kurma Hakkı Bağlamında Devletin Pozitif Yükümlükleri*, 1.bs., İstanbul, Legal Yayıncılık, 2019.

Batıgün, E. S., *Milletlerarası Aile Hukukunda Velayet ve Çocuğun Korunması*, 1.bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021.

Çelikel, A., Erdem, B. B., *Milletlerarası Özel Hukuk*, 17.bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2021.

Ekşi, N., *Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizi*, 2.bs., İstanbul, Beta Yayıncılık, 2020.

Gelgel, G., *Devletler Özel Hukukunda Çocuk Hukukundan Doğan Problemler*, 1.bs., İstanbul, Beta Yayıncılık, 2005.

Gelgel, G., *Devletler Özel Hukukunda Velayet, Çocuk Kaçırmaları, Evlat Edinmeye İlişkin Problemler*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:4, Sayı:8, Güz 2005/2.

Giray, F. K., *Çocuklarla Kişisel İlişki Kurulması Hakkında Avrupa Konseyi Sözleşmesine İlişkin Değerlendirme*, GÜHFD, Köksal Bayraktar'a Armağan, Sayı 2010/1, Cilt 1, 749-772.

Giray, F. K., *Milletlerarası Özel Hukukta Kaçırılan veya Alıkonulan Çocukların İadesi*, 1.bs., İstanbul, Beta Yayıncılık, 2010.

Huysal, B., *Devletler Özel Hukukunda Velayet*, 1.bs., İstanbul, Legal Yayıncılık, 2005.

Malkoç Şensöz, E., *Aile Hukukuna İlişkin Yabancı Kararların Tanınması*, 1.bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2017.

Nomer, E., *Devletler Hususi Hukuku*, 23.bs., İstanbul, Beta Yayıncılık, 2021.

Şanlı, C., Esen, E., Ataman-Figanmeşe, İ., *Milletlerarası Özel Hukuk*, 9.bs., İstanbul, Beta Yayıncılık, 2021.

Tiryakioğlu, B., *Velayet Sorumluluğu ve Çocukların Korunmasına Dair İlişkin Önlemler Hakkında Yetki, Uygulanacak Hukuk, Tanıma, Tenfiz ve İşbirliğine Dair Sözleşme (La Haye 19 Ekim 1996)*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Eğitim ve Öğretim Yardımlaşma Vakfı Yayın No:7, 1999, 381-424.

Ulusu-Karataş, A. E., *Velayet Sorumluluğu ve Çocukların Korunması Hakkında Tedbirler Yönünden Yetki, Uygulanacak Hukuk, Tanıma, Tenfiz ve İşbirliğine Dair 1996 Tarihli Lahey Sözleşmesi ve Türk Milletlerarası Özel Hukukuna Etkisi*, PPIL, Cilt 37, Sayı 2, 911-1003.

Yılmaz, C., *Yargıtay Kararları Işığında Çocukla Kişisel İlişki Kurulması*, Public and Private International Law Bulletin, Cilt 35, Sayı 1, 103-141.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Yücel, Y., *Türk Medeni Hukukunda Boşanma Halinde Velayet, Çocukla Kişisel İlişki Kurulması ve Çocuğun Soyadı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

NEW YORK SÖZLEŞMESİ UYARINCA İPTAL EDİLMİŞ ve İCRASI GERİYE BIRAKILMIŞ HAKEM KARARLARININ TENFİZİ

Necla ÖZTÜRK

Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Özel Hukuk Bölümü, Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı, 07058 Konyaaltı, Antalya

ozturknecla@akdeniz.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1259-980X

Güven YARAR

Antalya Bilim Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Özel Hukuk Bölümü, Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı, 07190 Döşemealtı, Antalya

guven.yarar@antalya.edu.tr

ORCID:0000-0003-2568-9775

ÖZET

Milletlerarası tahkim hem dünyada hem ülkemizde son yıllarda gelişmekte olan ve kullanılan en önemli alternatif uyuşmazlık çözüm yollarından biridir. Milletlerarası tahkimde uyuşmazlıkların çözümü için verilen hakem kararlarının hızlı ve etkin bir şekilde her ülkede sonuç doğurabilmesinin kolaylaştırılması gerekliliği milletlerarası tahkimin amaçlarına hizmet etmektedir. Milletlerarası tahkim sonucu verilen yabancı hakem kararlarının daha hızlı ve kolay şekilde etki doğurması, tanınması ve tenfizi için birçok ülke birçok milletlerarası antlaşma akdetmiştir. Bu çalışmada ise söz konusu milletlerarası antlaşmaların en önemlilerden biri olan ve günümüzde yabancı hakem kararlarının tanınması ve tenfizi bakımından en fazla uygulanan hukuk mevzuatı niteliğini taşıyan 10.06.1958'de imzalanan Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve İcrası Hakkında New York Sözleşmesi' nin (New York Sözleşmesi) V/1-e maddesinde düzenlenen tenfiz koşullarından ikincisi ele alınacaktır. New York Sözleşmesi'nin V/1- e maddesinde hakem kararının tenfizi için iki ayrı koşul aranmaktadır. Birincisi kararın taraflar arasında bağlayıcı olması, ikincisi kararın verildiği veya tâbi olduğu hukuk devletinin yetkili makamı tarafından iptal edilmemiş olması veya geçerliliğinin askıda olmamasıdır. Çalışmamızın konusu tenfiz engeli olarak değerlendirilebilecek olan iptal edilmiş hakem kararlarının ve icrası geriye bırakılmış hakem kararlarının tenfiz edilebilme kabiliyetidir. Çalışmamızda milli mahkemelerde ya da yetkili mahkemelerde açılan iptal davasının, iptal kararlarının ve hükmün icrasının geriye bırakılması kararlarının başka devlet mahkemesinde tenfizi talep edildiğinde tenfiz mahkemesine etkisinin ne olacağı hususu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Milletlerarası Tahkim, Hakem Kararının İptali, Tenfiz Engelleri, Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve İcrası Hakkında New York Sözleşmesi.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Milletlerarası tahkim küreselleşen dünyada uluslararası ticari uyuşmazlıkların çözüm sürecinde yargı sürecinin daha kısa olması ve alınan kararlarının hızlı bir şekilde etki doğurması ihtiyacının sonucu olarak ortaya çıkmış ve hem dünyada hem ülkemizde son derece rağbet görmektedir. Milletlerarası tahkimde uyuşmazlıkların çözümü için verilen hakem kararlarının hızlı ve etkin bir şekilde her devlette sonuç doğurabilmesinin kolaylaştırılması gerekliliği milletlerarası tahkimin amaçlarına hizmet etmektedir. Milletlerarası tahkim sonucu verilen yabancı hakem kararlarının daha hızlı ve kolay şekilde etki doğurması, tanınması ve tenfizi için birçok devlet birçok milletlerarası antlaşma akdetmiştir.

Türk hukukunda yabancı hakem kararlarının tenfizinde hem 1958 tarihli Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve İcrası Hakkında New York Sözleşmesi hem 5718 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hakkında Kanun (MÖHUK) hükümleri dikkate alınmaktadır. New York Sözleşmesi, yabancı hakem kararlarının tenfizinde milletlerarası tahkim alanında yerleşik asgari adalet ilkelerinin tespit edilmesinde önemli rol oynayan ve aynı zamanda MÖHUK'ta yer alan hakem kararıyla ilgili tanıma ve tenfiz hükümlerinin hazırlanmasında örnek alınan düzenlenmelere sahiptir (Şanlı, 2019; Akıncı, 2020).

Milletlerarası tahkimle ilgili ve yabancı hakem kararlarının tanınması ve tenfiziyle ilgili antlaşmalara birçok devlet taraf olmuştur ve New York Sözleşmesi de bu konudaki en eski ve en önemli düzenlemelerden biridir. Devletler tanıma ve tenfizle ilgili akdettikleri bu antlaşmaların kurallarına önceden riayet etmeye özen göstermekteydiler. Ancak son yıllarda milletlerarası tahkim yargılaması sonucu çıkan hakem kararlarına karşı açılan iptal davası sayısı yükselmektedir (Ataman-Figanmeşe, 2011). New York Sözleşmesi'nin V/1-e maddesi, yabancı hakem kararlarının tenfizine ilişkin olarak iki temel koşul düzenlemiştir: kararın taraflar bakımından bağlayıcı nitelik kazanmış olması ve kararın verildiği ya da tâbi olduğu hukuk düzeninde yetkili makamlarca iptal edilmemiş ya da geçerliliğinin askıya alınmamış olmasıdır. İptal davası açılmasının ve iptal edilmiş bir hakem kararının tenfizi kararına etkisi hususunda ne devletler arasında yerleşmiş ve yeknesak bir uygulama ne de doktrinde görüş birliği bulunmamaktadır (Tarman, 2010). Bu sebeple, çalışmamızda yabancı hakem kararlarının bağlayıcılığı hususu incelenmeyecek olup yabancı hakem kararlarının tenfizine engel teşkil edebilecek hususlardan verildiği ülkede iptal edilmiş veya icrası askıya alınmış hakem kararlarının akıbeti değerlendirilecektir.

2. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

2.1. New York Sözleşmesi Uyarınca Hakem Kararlarının İptal Edilmesinin ve İptal Davası Açılmasının Tenfiz Kararına Etkisi

2.1.1. Hakem Kararının İptal Edilmesinin Tenfiz Kararına Etkisi

Yabancı hakem kararlarına ilişkin tenfiz şartları, New York Sözleşmesi'nin V. maddesinde sınırlı olarak sayılmıştır. Sözleşme'nin kapsamına giren bir yabancı hakem kararının Sözleşme'nin V/1-e maddesi uyarınca kararın taraflar için bağlayıcı olması, kararın verildiği devlet hukukuna ya da tahkimin tâbi olduğu devlet hukukuna göre iptal edilmemiş veya hükmün icrası geriye bırakılmış olmamalıdır. Sözleşme'nin V/1-e maddesine göre karar ancak verildiği devlet hukukuna ya da tahkimin tâbi olduğu devlet hukukunun yetkili mahkemeleri

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

tarafından iptal edilirse tenfiz engeliyle karşılaşılır. Hakem kararı yetkili mahkemeler tarafından iptal edilirse, tenfiz talebi illa reddedilmek zorunda değildir. New York Sözleşmesi, tenfiz engellerini emredici nitelikte düzenlememiştir. Hükmün lafzına bakıldığında, tahdidi olarak sayılan sebeplerin varlığı halinde hakem kararının tenfiz talebinin reddedilebileceği düzenlenmiştir (Ruhi, 2019). Sözleşmede bu husus reddedilir şeklinde değil reddedilebilir şeklinde belirtildiğinden tenfiz ülkesi hâkimine takdir yetkisi tanınmıştır. Sözleşmede tenfiz hâkimine bu takdir yetkisinin tanınması, New York Sözleşmesi'nin her zaman tenfiz lehine yorumu (*pro- enforcement bias*) göz önünde bulundurarak yorumlaması gerekliliğini benimsemesinden kaynaklıdır. Sözleşme'nin V/. maddesi uyarınca söz konusu tenfiz engelini davalı ispat etmelidir ve hakem kararının iptal edildiğine dair mahkeme kararını tenfiz mahkemesine iletmekle yükümlüdür.

Birçok devletin mevzuatında belli sebeplerle kendi ülkelerinde verilen hakem kararlarına karşı iptal davası açma yolu düzenlenmiştir (Ataman-Figanmeşe, 2011). Günümüzde Türkiye dahil pek çok devletin hukukunda kabul edilen anlayış uyarınca, hakem kararlarına karşı açılacak iptal davaları bakımından yetkili mahkeme hem UNCITRAL Model Kanunu uyarınca hem Milletlerarası Tahkim Kanunumuz (MTK) ve Sözleşme'nin ilgili maddesi uyarınca, hakem kararının verilmiş kabul edildiği devlet mahkemeleridir (Ataman-Figanmeşe, 2011). Türk mahkemelerinde Türkiye de yapılan bir tahkim yargılamasının sonucu iptal davası açılması ve iptal sebepleri MTK madde 15/A'ya tabidir ve MTK madde 15/A' da iptal sebepleri UNCITRAL model kanununa paralel düzenlenmiştir.

New York Sözleşmesi hakem kararlarının iptal sebeplerini düzenlememiştir. Burada devletlerin iç hukukunu yetkili kılmıştır. Ancak genel olarak iptal sebebi olarak kabul edilen hususlar; tahkim antlaşmasının geçersiz olması, tarafların ehliyetsiz olması, hakemlerin görevini kötü ve eksik ifa etmiş olması, hakemlerin yetkilerini aşmış olması, tahkim yargılaması için gösterilen sürenin dolmuş olması, davada usule ve esasa aykırı birtakım aksaklıkların çıkması şeklinde sayılmaktadır. Sözleşme taraf iradesine öncelik vermektedir. Ancak "tâbi olunan hukuk" tan başka "hakem kararının verildiği" yer hukukuna göre kararın iptal edilmiş olması aranmaktadır. Bir başka deyişle, iptal prosedürü ve sebepleri hakem kararının verildiği yer hukukuna göre belirlenecektir. New York Sözleşmesi iptal sebeplerini düzenlememişse de milletlerarası tahkimle alakalı bir diğer önemli sözleşmelerden 1961 Tarihli Milletlerarası Ticarî Hakemlik Konusundaki Avrupa Sözleşmesi (Avrupa Sözleşmesi) iptal sebeplerini IX. maddede saymıştır.

Avrupa Sözleşmesi'ne New York Sözleşmesi'ne göre taraf olan devlet sayısı oldukça düşük olsa da burada sayılan iptal sebepleri, uygulamada iptal davalarında ve iptal edilmiş hakem kararlarının tenfizi davasında yol gösterici olmaktadır (Nomer/Gelgel-Öztekin/Ekşi, 2008; Ekşi, 2009). Avrupa Sözleşmesi IX. Maddesi iptal sebeplerini sınırlı şekilde saymaktadır. Söz konusu iptal sebepleri: tahkim antlaşmasının geçersiz olması veya tarafların ehliyetsiz olması, savunma hakkının taraflara usulüne uygun olarak tanınmamış olması, hakemlerin yetkilerini aşmış olmaları, hakem heyetinin kurulmasında ve usule uygulanan kurallarda düzensizlik olmasıdır.

Milli mahkemelerin iptal edilmiş hakem kararlarını tenfiz edip etmeme konusundaki yaklaşımları da birbirinden farklıdır. Örneğin: tahkim ülkeleri olarak bilinen Fransa, İsviçre gibi ülkeler iptal edilmiş hakem kararlarını çoğunlukla tenfiz etmektedirler (Akıncı, 1992).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Daha sonra inceleyeceğimiz kararlarda da görüleceği üzere, devletlerin milli mahkemelerinin iptal edilmiş kararları tenfiz ederken en çok dayandığı gerekçe Sözleşme'nin V/1-e'deki reddedilebilir ifadesinden sonra yer alan Sözleşme'nin VII. maddesidir. Söz konusu madde hakkında daha sonra inceleyeceğimiz diğer ülkelerde verilmiş ilgili kararlar bölümünde bilgi verilecektir.

Sonuç olarak, Sözleşme'de yetkili mahkeme -tâbi olduğu veya verildiği yer hukuku -uyarınca hakem kararının iptal edilmesi takdiri bir tenfizi ret sebebidir. Yetkili mahkemeler tarafından iptal edilen hakem kararının tenfiz edilebilmesi mümkündür. Böyle bir değerlendirme, tahkim yerinin tarafsız bir devlet olmasına örnek gösterilen kurumsal tahkim yerleri açısından da yerinde olur (Şit, 2005).

2.1.2. Hakem Kararı Hakkında İptal Davası Açılmış Olmasının Tenfiz Kararına Etkisi

Yabancı hakem kararı hakkında iptal davası açılmış olması V. maddede de düzenlenmediği için bir tenfiz engeli değildir. İptal davası açılan hakem kararının tenfizi reddedilemez ancak Sözleşme'nin VI. Maddesi uyarınca tenfizinin ertelenmesi talebinde bulunulabilir. İptal davası sürerken bir hakem kararı tenfiz edilmek istenilirse, tenfiz mahkemesi iptal davasının sonucunu beklemek isteyebilir. Tenfiz talebinde bulunulan mahkemelerde iptal davası açıldığı için erteleme talepleri genellikle reddedilmektedir (Ataman-Figanmeşe, 2011; Akıncı, 1992).

Sözleşme'nin VI. maddesi hakem kararının iptal ve icrasının geriye bırakılmasının talep edildiği durumlarda tenfiz kararı verilmesinin ertelenebileceğini düzenlemiştir. Tenfiz mahkemesi hakem kararının iptal edilme olasılığını dikkate alarak erteleme konusunda takdir hakkına sahiptir. Nitekim Yargıtay tarafından verilen bir kararda: "*ICC nezdinde görülen bir tahkim yargılaması sonucu taraflardan birinin Hollanda mahkemelerinde iptal davası açılmışken Türkiye'de tenfizi talep edilen bir karar için "davalı belediye tarafından yabancı hakem kararının iptâli için Hollanda'da iptâl davası açıldığı anlaşılmakta ise de, iptâl davası sonucu verilen kararın kesinleşip kesinleşmediği konusunda taraf beyanları çelişkili olduğu gibi, taraflarca sunulan belgeler de farklı merciilerden alınmış olup, bu haliyle iptâl davasının kesinleşmesiyle ilgili tereddüt oluştuğu açıktır. Bu durumda mahkemece tenfize konu yabancı hakem kararının iptâli için Hollanda'da açılan iptâl davası sonucu verilen kararın kesinleşmesinin beklenmesi……gerekir"* şeklinde karar vermiştir (Yargıtay 15. HD, 2017/1094 E., 2017/3777 K., T. 2.11.2017).

Ayrıca İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi (BAM) 14. Hukuk Dairesi'nin önüne gelen bir davada, International Chamber of Commerce (ICC) Milletlerarası Tahkim Divanı sonucu verilen bir kararın MÖHUK ve New York Sözleşmesi uyarınca Türk Mahkemelerinde tenfizi talep edilmiştir. Söz konusu tenfiz davasında davalı taraf dilekçesinde verilen hakem kararında yanlışlık olduğunu ve hükmün düzeltilmesi için ICC Milletlerarası Tahkim Divanında dava açtığını bu davanın bekletici mesele yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bölge Adliye Mahkemesi kararında*:" New York Konvansiyonu'nun VI. maddesi uyarınca, bir hakem kararı hakkında hem iptal davası hem de tenfiz davası açılmışsa, tenfiz hâkimi karar vermek için tahkim yeri ülkesinde iptal davasının sonuçlanmasını bekleyebilirse de bu yönde karar verip vermemek, tenfiz hâkiminin takdirindedir. Şu hâlde, tenfiz mahkemesi hâkiminin takdir hakkını*

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bu yönde kullanması halinde, bir hakem kararının iptali için açılmış dava ile aynı hakem kararının tenfizi için açılmış davanın farklı ülke mahkemelerinde aynı zaman dilimi içerisinde birbirine paralel biçimde yürütülmeleri dahi mümkündür. Konvansiyon'un V. maddenin birinci paragrafında geçen reddedilebilir ifadesi hâkime tenfizi reddedip reddetmeme konusunda takdir hakkı tanıyan bir ifadedir. Hakem kararının düzeltilmesi, hesap, yazı ve benzeri maddi hataların düzeltilmesini ifade eder. Hakem veya hakem kurulu, verilen kararda maddi hata bulunduğunu kendiliğinden tespit etmesi üzerine bu hatayı karar tarihini izleyen iki hafta içerisinde düzeltebilir. Kararın tavzihi (yorumlanması)ise; kararın tamamının ya da belli bazı bölümlerinin açıkça anlaşılır olmamasından dolayı anlamının açıklanmasının istenmesidir. Kararın tamamlanması; taraflardan birinin yargılama sırasında ileri sürmüş olmasına rağmen, hakem ya da hakem kurulu tarafından karara bağlanmamış konularda tamamlayıcı karar verilmesinin istenmesidir.

Yukarıdaki açıklama ışığında, Konvanvansiyon'un VI. maddesi uyarınca, hakem kararı hakkında açılmış bir iptal davası dahi tenfize engel değilken, davalıların istinaf dilekçelerinde dile getirmiş oldukları açıklama talepli başvurunun, tenfiz davası açısından bekletici mesele yapılması gerektiğine yönelik istinaf sebebi yerinde değildir. Özetle, davaya konu hakem kararı kesinleşmiş ve infaz kabiliyeti kazanmış bir karar olup tenfiz için aranan koşul gerçekleşmiştir. Hakemden, açıklama amaçlı ek karar istenmiş olması tenfize engel değildir. New York Konvansiyonu'nun V. maddesinde sınırlı olarak sayılan hallerden birinin mevcudiyeti kanıtlanmadıkça tenfiz talebi reddedilemez. Hakemden açıklayıcı karar istenmiş olması tenfiz engelleri arasında sayılmamıştır." şeklinde görüşünü belirterek iptal davası açılmasının Türk mahkemelerinde tenfize etkisi konusundaki görüşünü tekrar açıklamıştır (İstanbul BAM 14. HD, E. 2018/130, K. 2018/1042, T.2.11.2017).

2.1.3. Farklı Devlet Mahkemelerinde Konuyla İlgili Verilmiş Kararlar

Tarafları bir Fransız şirketi Norsolor ve bir Türk firması olan Pabalk Ticaret Limited Şirketi arasında çıkan uyuşmazlıkta, uyuşmazlığın çözümü için tarafların arasında yaptıkları sözleşme uyarınca Milletlerarası Ticaret Odası Tahkimi (MTO) ile MTO kuralları uygulanması gerektiği belirlenmiş ve tahkim yeri olarak Viyana seçilmiştir. Tahkim sonucu verilen hakem kararının iptali için Norsolor Viyana Mahkemeleri'ne başvurmuştur. Viyana Mahkemeleri ilk aşamada hakem kararının geçerli ve icra edilebilir olduğuna karar verse de daha sonra kararın istinaf edilmesi üzerine Viyana İstinaf Mahkemesi hakem kararını kısmen iptal etmiştir. Ancak Avusturya Yüksek Mahkemesi hakem kararının iptaline ilişkin kararı bozmuştur. Ayrıca bu sırada hakem kararı Paris Mahkemeleri'nde tenfiz edilmiş ancak Norsolor temyiz yoluna başvurması üzerine Paris İstinaf Mahkemesi, New York Sözleşmesi'nin V/1-e maddesine dayanarak hakem kararının tenfizini reddetmiştir. Fransız Yüksek Mahkemesi tenfizin reddi kararını Sözleşme'nin VII. maddesi ve Fransız kanunlarına dayanarak bozmuştur. Sözleşmenin VII/1 maddesi tanıma ve tenfiz istenilen devlet hukukları hakem kararının verildiği ülke hukukuna göre daha elverişli hükümler barındırmaktaysa, söz konusu elverişi hükümlerin uygulanması konusunda tanıma ve tenfiz mahkemelerine takdir hakkı tanımıştır. Fransız Yüksek Mahkemesi de söz konusu kararın Fransız hukukuna göre geçerli bir karar olduğunu, kendi devlet kanunlarının daha elverişli hükümler içermesi nedeni ile Sözleşme'nin VII. maddesine dayanarak tenfiz edilmesine karar vermiştir. Fransız Yüksek Mahkemesi'nin bu

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kararı Sözleşme'nin VII. maddesinin tenfiz mahkemelerinde daha çok uygulanmasına yol açmıştır (Akıncı, 1992; Bahçekapılı-Vincenzi, 2016, Ekşi, 2019).

Bir önceki uyuşmazlığa benzer olan başka bir uyuşmazlık da tarafları Libya Deniz Yolları ve bir İsveç firması olan Götevarken Arendel arasında çıkmıştır ve sözleşmede kararlaştırdıkları üzere MTO tahkimine başvurmuşlardır. Hakem kararı Fransa'da verilmiştir ve Libya Fransa mahkemelerinde kararın iptali için dava açılmıştır. Aynı zamanda Götevarken firması İsveç'te kararın tenfizini talep etmiştir. Libya Deniz Yolları aynı zamanda Paris mahkemelerinde iptal davasının devam ettiğini belirterek İsveç mahkemelerinden iptal davasının sonucunu beklemesini talep etmiştir. İsveç mahkemeleri hakem kararının İsveç hukukuna göre tenfiz edilebilir olduğuna hükmederek Paris'te devam eden iptal davasının beklenmesini talebini reddetmiştir (Akıncı, 1994).

Tarafları İngiliz firması Hilmarton Limited Şirketi ve Fransız firması Omnium de Traitement et de Valorisation (OTV) olan uyuşmazlıkta, taraflar tahkim yerini sözleşmede Cenevre olarak belirlemişlerdir. Taraflar uyuşmazlığın çözümü için MTO kuralları ve İsviçre hukuku uygulanmasını kararlaştırmışlardır. Daha sonra Hilmarton firması, kararın iptali için tahkim yeri Cenevre ve aralarındaki sözleşmenin İsviçre hukukuna göre uygulanacaklarını kararlaştırdıkları için Cenevre Mahkemelerinde iptal davası açmıştır. İptal davası sürerken, OTV firmasının alınan hakem kararı için Paris'te tanıma davası açması üzerine önce Paris ilk derece mahkemeleri, daha sonra kararın temyizi üzerine yine Paris İstinaf Mahkemesi tanıma kararı vermiştir. Fransız mahkemeleri kararda, hakem kararlarının tanınması ve tenfizine karşı hangi sebeplerle temyiz yoluna gidilebileceğini düzenleyen Fransız Medeni Usul Kanunu 1502. maddesinde verildiği ülkede iptal edilen hakem kararlarını temyiz sebepleri arasında sayılmadığını vurguladı. New York Sözleşmesi'nin daha elverişli hükümler ilkesini düzenleyen Sözleşme'nin VII. Maddesine atıf yaparak kendi milli kanunları tenfiz için daha elverişli hükümler içerdiğinden bu elverişli hükümleri uygulayabileceğini belirterek tanıma kararını onamıştır. Paris İstinaf Mahkemesi ayrıca kararda verildiği ülkede iptal edilen hakem kararlarının tenfizinin Fransa'da milletlerarası kamu düzenine aykırı olmadığını vurgulamıştır. Fransız Yüksek Mahkemesi, hakem kararının verildiği yer İsviçre olsa bile kararın milletlerarası niteliğe haiz olduğunu ve bu kararın İsviçre hukukuna özgülenemeyeceğini belirterek kararın tanınmasının kamu düzenine aykırı olduğunu belirtmiştir (Bahçekapılı-Vincenzi, 2016; Ekşi, 2009).

Chromalloy davası olarak bilinen, tarafları bir Amerikan şirketi olan Chromalloy AeroServices (CAS) ile Mısır Arap Cumhuriyeti'ne ait Air Force şirketi arasında doğan uyuşmazlıkta, taraflar aralarındaki sözleşme uyarınca uyuşmazlığa uygulanacak hukuk olarak Mısır hukuku, tahkim yerini Kahire olarak belirlenmiştir. Taraflar aralarındaki sözleşmede tahkim kararının nihai ve bağlayıcı olduğunu, karara karşı temyiz ve diğer müracaat yollarının kapalı olduğunu kararlaştırmışlardır. Chromalloy tahkim sonucu çıkan hakem kararının tenfizi için ABD mahkemelerine başvurmuştur. Aynı sırada, Kahire mahkemelerinde karar Mısır hukukuna aykırı olduğu gerekçesi ile iptal edilmiştir. ABD mahkemeleri, Amerikan Federal Tahkim Yasalarına değinerek söz konusu kararın Amerikan hukukuna göre uygun olduğunu belirterek tenfize karar vermiştir. Ayrıca ABD mahkemesi kararında, yabancı bir mahkeme kararının tanıma ve tenfize konu olabilmesi için Amerikan kamu düzenine aykırı olmaması gerektiğini, hakem kararının Mısır' da iptal edilmesinin taraflar aralarında hakem kararına karşı hiçbir yargı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

yoluna başvurmayacaklarını kararlaştırdıkları ve buna rağmen iptal yoluna başvurarak Chromallay'in sözleşmeden doğan haklarını ihlal ettiği için Amerikan kamu düzenine aykırı bulmuştur. Ayrıca iptal edilen hakem kararı Fransa'da da Fransız Medeni Usul Kanunu 1502. maddesine değinilerek tenfiz edilmiştir (Bahçekapılı- Vincenzi, 2016; Ekşi, 2009).

2.2. MÖHUK Çerçevesinde İptal Edilmiş Hakem Kararlarının Tenfiz Kararına Etkisi

Türk hukukunda yabancı hakem kararlarının tanınması ve tenfizi, Türkiye'nin taraf olduğu New York Sözleşmesi ve 5718 sayılı MÖHUK 60-63. madde hükümlerine dayanılarak gerçekleştirilir. Türkiye New York Sözleşmesi'ni sadece Sözleşme'ye taraf devletler için uygulayacağı çekincesini koyarak onayladığı için sözleşmeye taraf olmayan devletlerde verilen hakem kararları MÖHUK madde 60-63. madde çerçevesinde tanınacak ve tenfiz edilecektir. Ayrıca yabancılık unsuru içeren ve tahkim yerinin Türkiye olduğu, tarafların tahkime uygulanacak hukuk olarak MTK veya HMK hükümlerini belirlemediği tahkim yargılamaları sonucu verilen kararlar da yabancı hakem kararı sayılır ve New York Sözleşmesi'ne veya MÖHUK'a göre tenfiz edilir. MÖHUK'un yabancı hakem kararlarını düzenleyen hükümleri New York Sözleşmesi'ne paralel düzenlense de iptal edilen hakem kararları ile ilgili düzenlemede aralarında birtakım farklılıklar bulunmaktadır (Şanlı/Esen/Atman-Figanmeşe, 2021; Çelikel/Erdem, 2024; Güngör, 2021; Özel/Erkan/Pürselim/Karaca, 2024; Öğünç, 2021).

MÖHUK'un 60.maddesi bağlayıcı, kesinleşmiş ve icra kabiliyeti kazanmış kararların tenfiz edilebileceğini düzenlemiştir. MÖHUK hükümlerine göre tenfiz edilecek bir yabancı hakem kararına karşı kararın verildiği ülkede iptal davası açıldıysa Türk mahkemeleri hakem kararını tanıyıp tenfiz edebilir. Türk mahkemeleri iptal davasının sonucunu beklemek zorunda değildir. MÖHUK 62. maddesinde ise hakem kararlarının tenfizinin ret sebepleri düzenlenmektedir. MÖHUK 62/h. :" *Hakem kararı tâbi olduğu veya verildiği ülke hukuku hükümlerine veya tâbi olduğu usule göre kesinleşmemiş yahut icra kabiliyeti veya bağlayıcılık kazanmamış veya verildiği yerin yetkili mercii tarafından iptal edilmiş ise*" tenfiz ret sebepleri arasında saymıştır ve ispat yükünü karşı tarafa bırakmıştır. Buradaki fark New York Sözleşme 'si V/1-e hükmünden farklı olarak hakem kararının tâbi olduğu hukukun ait olduğu ülkenin yetkili makamı tarafından iptal edilmesini düzenlememiştir (Öğünç, 2021). İptal edilmiş hakem kararlarının tenfizinin reddi MÖHUK uyarınca ancak iptal kararını veren mahkemenin hakem kararının verildiği yer mahkemesi ile aynı olması halinde söz konusu olabilecektir. Ayrıca MÖHUK 62 .madde New York Sözleşmesi'nde olduğu gibi hâkime takdir yetkisi tanımadığından verildiği ülke tarafından iptal edilen bir hakem kararının tanınması ve tenfizi reddedilmelidir (Ekşi, 2009).

2.3. New York Sözleşmesi Uyarınca Hakem Kararlarının İcrasının Geriye Bırakılmış Olmasının Tenfiz Kararına Etkisi

New York Sözleşmesi'nin V/1-e maddesinde düzenlenen bir diğer tenfiz engeli olabilecek husus hakem kararının icrasının geri bırakılması durumudur. Tenfize itiraz eden taraf bu hususla ilgili bir mahkeme kararı olduğunu tenfiz mahkemesine kanıtlaması gerekmektedir. Burada tenfiz ret sebebi, hakem kararının icra edilebilirlik safhası ile ilgilidir. İcrası geriye

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

bırakılmış hakem kararının tenfiz engeli olarak kabul edilebilmesi takdiridir. İcrası geriye bırakılmış bir hakem kararının tenfiz edilebilmesi de mümkündür. Hakem kararının icrasının geriye bırakılması kararını verecek yetkili mahkemeler, iptal edilmiş hakem kararlarında olduğu gibi hakem kararının tâbi olduğu hukuk veya verildiği yer hukukunun yetkili mahkemelerdir. Hakem kararı hakkında iptal davası açılması kararın icrasının ertelendiğini göstermez eğer ki mahkeme iptal davası sırasında bu hakem kararının ertelenmesine dair bir karar verirse söz konusu engel gerçekleşmiş olur (Akıncı, 1992). Tenfiz talebinde bulunulan mahkeme, Sözleşme'nin VI. maddesi uyarınca tenfizi istenen hakem kararının iptali ve icrasının ertelenmesi talep edilmişse, tenfiz kararını bekletici mesele yapabilir ve talep halinde mahkeme karşı taraftan teminat yatırmasını gerekli görebilir (Bahçekapılı-Vincenzi, 2016).

Bu konuyla ilgili bir uyuşmazlıkta, taraflar Gesco Limited Şirketi ve Han Yang. Corp, tahkim yeri olarak Viyana'yı seçmiştir. Tahkim sonucu verilen hakem kararına davalı Han Yang. Corp. Viyana Mahkemeleri'nde iptal davası açılmıştır. Gesco ise ABD New Jersey Mahkemeleri'nde kararın tenfizi için dava açmıştır. Davalı Han Yang. Corp.'un açılan iptal davasının beklenmesi için talepte bulunması üzerine, tenfiz mahkemesi iptal davası açılmış olmasının hakem kararının kesinliği ve bağlayıcılığına etki etmeyeceğini belirtse de teminat yatırılması şartıyla hakem kararının tenfizinin ertelenmesine karar vermiştir (Akıncı, 1992; Bahçekapılı-Vincenzi, 2016).

3. SONUÇ

Milletlerarası tahkimde son yıllarda iptal davalarının ve iptal edilmiş hakem kararlarının sayısının artması, hükmün icrasının geri bırakılması milletlerarası tahkimin önemli sorunlarından biri olmaktadır. Milletlerarası tahkimin amaçları arasında hızlı yargılama, tahkim sonucu verilen hakem kararların diğer ülkelerde kolayca tanıma ve tenfize konu olabilmesi yer almaktadır. Artan iptal davası ve hükmün icrasının geri bırakılması talepleri hakem kararlarının etkisini başka devletlerde daha uzun sürede sonuç doğurmasına neden olmakta ve bu durum tahkimin amaçlarıyla çatışmaktadır. Ayrıca milletlerarası tahkim sonucu verilen yabancı hakem kararlarının bir devlette tenfize konu olup diğer devlette tenfiz edilememesi milletlerarası karar ahengini bozmaktadır. New York Sözleşmesi V/1-e'de düzenlenen tenfiz engellerinin emredici nitelikte olmaması ve New York Sözleşmesi VII. maddesi uyarınca tenfiz ülkelerinin daha elverişli hükümler içermesi hâlinde bu hükümleri uygulayabileceğinin düzenlenmesi yabancı hakem kararlarının tenfizinde milli mahkemelere geniş takdir hakkı tanımaktadır. Ayrıca New York Sözleşmesi'nin hakem kararlarının iptal sebeplerini düzenlememesi devletler arasında farklı nedenlerle verilen iptal kararlarının veya tenfiz talebinde bulunulan milli mahkemelerden çıkan farklı kararların en büyük nedenlerinden biridir. New York Sözleşmesi'nin yeniden revize edilmesi, iptal sebeplerinin sayılması ve milli mahkemelere verilen daha elverişli hükümlerden yararlanma hakkının değiştirilmesi belki iptal davalarının ve kararlarının azalmasını, yeniden milletlerarası tahkim alanında karar ahenginin sağlanmasına katkı sağlayabilir. Ancak New York Sözleşmesi'nin şu anki hâliyle bu sorunun devam etmesi kaçınılmazdır. Çünkü, New York Sözleşmesi hükümlerinde iptal sebeplerinin açıkça sayılmaması ve tenfiz mahkemelerine verilen geniş takdir hakkı devletlerin verdiği iptal kararlarında ve tenfiz kararlarında farklı şekilde kararlar vermesine neden olmaktadır. Bizim de katıldığımız görüş uyarınca, iptal edilmiş hakem kararları New York Sözleşmesi'nin VII. maddesi uyarınca tenfiz

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

mahkemelerinin değerlendirmesi sonucu hâlâ tenfiz kabiliyetine sahip olmaktadır. İptal kararı uluslararası bir etkiye sahip değildir. Yerel mahkemelerden çıkan mahalli sebeplere dayalı iptal kararları başka devletlerin yabancı hakem kararlarını düzenleyen tenfiz ret sebepleriyle bağdaşmamaktaysa tenfiz mahkemeleri her zaman verilen hakem kararlarını tenfiz edebilir. Verildiği ülkede iptal edilen bir hakem kararı uluslararası olarak kabul edilen iptal sebepleri doğrultusunda iptal edildiyse o zaman tenfiz mahkemelerinin tenfizi reddetmesi gerekmektedir. Ayrıca hükmün icrasının geri bırakılması kararı, tahkim yargılamasını gereksiz yere ve kötü niyetle uzatmak, aleyhine karar verilen tarafın malları kaçırmasına neden olacaksa haklı olarak tenfiz mahkemeleri icrası geriye bırakılmış hakem kararını tenfiz edebilecektir. Ulusal ve uluslararası doktrinde bir başka çözüm yolu olarak, milletlerarası hakem kararlarını tek bir yetkili mahkeme tarafından kontrol etmek için milletlerarası mahkeme kurulması gösterilmiştir. Eğer ki birçok devlet böyle bir milletlerarası mahkemeyi kuracak sözleşmeye taraf olma niyetindeyse milletlerarası tahkim sonucu verilen hakem kararlarını tek elden denetleyecek milletlerarası mahkemenin kurulması en etkili çözüm yolu olabilecektir.

KAYNAKÇA

Akıncı, Ziya. *Milletlerarası Tahkim*. 5. Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2020.

Akıncı, Ziya. "Milletlerarası Ticari Hakem Kararlarının Tenfizi." İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1992.

Akıncı, Ziya. "Verildiği Ülkede İptal Edilen Hakem Kararlarının Tenfizi." *İzmir Barosu Dergisi*, Sayı 2, Nisan 1994.

Ataman-Figanmeşe, İnci. "Milletlerarası Ticarî Hakem Kararlarının İptal ve Tenfiz Davaları Yoluyla Mahkemelerce Mükerrer Kontrole Tâbi Tutulmaları Sorunu ve Bu Sorunun Giderilmesine Yönelik İki Öneri." *Public and Private International Law Bulletin*, Cilt 31, Sayı 2, 2011, s. 35–81.

Bahçekapılı-Vincenzi, Sanem. "Verildiği Ülkede İptal Edilen Hakem Kararlarının New York Konvansiyonu Uyarınca Tenfizi." *Public and Private International Law Bulletin*, Cilt 36, Sayı 1, 2016, s.73–126.

Çelikel, Aysel, Erdem, B. Bahadır. *Milletlerarası Özel Hukuk*. 17. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2021.

Ekşi, Nuray. *New York Konvansiyonuna Göre İptal Edilmiş Hakem Kararlarının Tenfizi*. 1. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2009.

Güngör, Gülin. *Türk Milletlerarası Özel Hukuku*. 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2021.

Nomer, Ergin. *Devletler Hususi Hukuku*. 23. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2021.

Nomer, Ergin; Ekşi, Nuray; Öztekin-Gelgel, Günseli. *Milletlerarası Tahkim Hukuku Cilt I*. 3. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2008.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Öğünç, Esra. "Verildiği Ülkede İptal Edilen Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizi." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 70, Sayı 3, 2021.

Özel, Sibel; Erkan, Mustafa; Pürselim, Hatice Selin; Karaca, Hüseyin Akif. *Milletlerarası Özel Hukuk*. 3. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, Eylül 2024.

Ruhi, Ahmet Cemal. *1958 Tarihli New York Sözleşmesi Çerçevesinde Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizi*. 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2019.

Şanlı, Cemal. *Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları*. 7. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2019.

Şanlı, Cemal; Esen, Emre; Ataman-Figanmeşe, İnci. *Milletlerarası Özel Hukuk*. 9. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2021.

Şit, Banu. *Kurumsal Tahkim ve Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizi*. 1. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2005.

Tarman, Zeynep Derya. "İptal Edilmiş Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizi." *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 90, 2010.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GELİR VERGİSİ KANUNU KAPSAMINDA ENGELLİ BİREYLERE SAĞLANAN AVANTAJLAR

Doç. Dr. Mustafa TAYTAK
Uşak Üniversitesi
mustafa.taytak@usak.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-0987-1123

ÖZET

Bu çalışma, sosyal devlet ilkesinin anayasal bir gereği olarak Türk vergi sistemi içerisinde yer alan 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu (GVK) kapsamında engelli bireylere sağlanan avantajların kapsamını, hukuki temelini ve uygulamadaki işleyişini analiz etmektedir. Araştırmanın çıkış noktasını, 1982 Anayasası'nın 61. maddesinde yer alan ve devletin engelli bireylerin korunması ile toplumsal yaşama uyumunu destekleyici tedbirler alma yükümlülüğünü ifade eden düzenlemesi oluşturmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, Gelir Vergisi Kanunu'nda engelli bireylere tanınan vergisel avantajların hukuki çerçevesini, işlevselliğini ve sosyal devlet ilkesi bağlamındaki önemini ortaya koymaktır.

Çağdaş sosyal devlet anlayışı, dezavantajlı grupların sosyal ve ekonomik hayata katılımını artırmayı kamu politikalarının öncelikli hedefleri arasında görmektedir. Vergi sistemi ise bu hedefe ulaşmada kritik bir maliye politikası aracı olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'de Gelir Vergisi Kanunu, Emlak Vergisi Kanunu, Özel Tüketim Vergisi Kanunu ve Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu çerçevesinde engelli bireylere çeşitli istisna, muafiyet ve indirimler sağlanmaktadır. Ancak bu çalışma sadece Gelir Vergisi Kanunu kapsamında engelli bireylere sağlanan avantajların değerlendirilmesine odaklanmaktadır. Çalışma, bu düzenlemeleri yalnızca tanımlamakla sınırlı kalmayıp, mevzuatın güncel sosyoekonomik koşullara uyumu açısından da değerlendirmektedir. Sonuç olarak, daha kapsayıcı ve erişilebilir bir vergisel çerçevenin oluşturulmasına yönelik politika önerileri sunularak hem akademik literatüre hem de karar alıcı kurumlara katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Devlet, Engelli Bireyler, Vergi Muafiyeti, Vergi İstisnası.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1. GİRİŞ

Engelli bireylerin toplumsal yaşama tam, eşit ve etkin katılımını sağlamak, çağdaş sosyal devlet anlayışının temel unsurlarından biridir (Şişman, 2011: 169-170; Eren ve Aksu, 2012:34). Sosyal devlet, yalnızca bireylerin asgari yaşam koşullarını güvence altına almakla yetinmeyen; aynı zamanda dezavantajlı grupların ekonomik, sosyal ve kültürel hayata erişimlerini destekleyen aktif politikalar geliştirmeyi zorunlu kılan bir devlet modelidir (Pektaş, 2010:6, Yay, 2014:147). Bu kapsamda engelli bireyler, sosyal politikaların odağında yer alan öncelikli gruplardan biri olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de engellilere yönelik sosyal koruma anlayışının normatif dayanaklarından biri, 1982 Anayasası'nın 61. maddesinde yer alan ve devletin engelli bireyleri koruyucu, destekleyici ve toplumsal yaşama uyumu sağlayıcı tedbirler alma yükümlülüğünü açıkça düzenleyen hükümdür (Kubuş, Uzun ve Palaz, 2015:41; Binici ve Varıcı, 2018:69).

Bu anayasal çerçeve doğrultusunda vergi sistemi, engelli bireylerin karşılaştığı ek maliyetleri azaltmak ve ekonomik yaşama katılımlarını kolaylaştırmak için kullanılan önemli maliye politikası araçlarından biri hâline gelmiştir. Türkiye'de Gelir Vergisi Kanunu'ndan Özel Tüketim Vergisi Kanunu'na, Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu'ndan Emlak Vergisi Kanunu'na kadar farklı vergilerde tanınan istisna, muafiyet ve indirimler engelli bireylerin ekonomik yükünü azaltmayı hedeflemektedir. Ancak bu düzenlemelerin hukuki niteliği, kapsamı, etkinliği ve uygulamadaki yansımaları akademik literatürde sınırlı şekilde ele alınmış olup, sistemli bir analiz ihtiyacını gündeme getirmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Gelir Vergisi Kanunu kapsamında engelli bireylere sağlanan vergisel avantajları hukuki, mali ve işlevsel boyutlarıyla incelemek; düzenlemelerin sosyal devlet ilkesine ne ölçüde hizmet ettiğini değerlendirmek ve uygulamadaki sorunlara yönelik çözüm önerileri sunmaktır. Bu bağlamda bu çalışma, hem sosyal politika ve maliye literatürüne katkı sağlamayı hem de karar alıcı kurumlara normatif ve pratik düzeyde yol gösterici nitelikte bulgular sunmayı hedeflemektedir.

2. TÜRK VERGİ SİTEMİ KAPSAMINDA ENGELLİ BİREYLERE SAĞLANAN VERGİSEL AVANTAJLAR

Türk vergi sisteminin engelli bireylere yönelik vergisel kolaylıkları, sosyal devlet ilkesi ve eşitlik ilkesi çerçevesinde hem anayasal dayanak bakımından hem de maliye politikası açısından önemli bir bileşen oluşturmaktadır. 1982 Anayasası'nın 2. maddesinde Türkiye

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Cumhuriyeti'nin "sosyal bir hukuk devleti" olarak tanımlanması, devlete ekonomik ve toplumsal açıdan dezavantajlı grupları destekleme sorumluluğu yüklemektedir. Aynı doğrultuda, Anayasa'nın 61. maddesi de engelli bireylerin korunmasına ve toplumsal yaşama katılımının güçlendirilmesine yönelik özel tedbirlerin alınmasını, devletin açık bir görevi hâline getirmektedir.

Anayasal düzeyde tanımlanan bu çerçeve, vergi sistemine de yansımakta; verginin yalnızca mali kaynak sağlama işleviyle sınırlı olmadığı, aynı zamanda devletin sosyal politika aracı olarak da kullanılması gerektiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Pehlivan, 2019:100-101). Bu bağlamda engelli bireylerin ekonomik hayata katılımlarını kolaylaştırmak amacıyla uygulanan muafiyet, istisna ve indirimler sosyal devletin yeniden dağıtım fonksiyonunun somut bir yansıması niteliğindedir. Söz konusu düzenlemeler hem fırsat eşitliğini desteklemekte hem de engelli bireylerin gelir kayıplarını telafi ederek mali yükümlülükler karşısında daha adil bir konum elde etmelerini amaçlamaktadır.

Engelli bireylere yönelik vergisel düzenlemeler, çağdaş maliye politikalarının temel araçlarından biri olan sosyal amaçlı vergilendirmenin kapsamı içinde değerlendirilmektedir (Sonkur, 2025:317). Maliye politikası, yalnızca kamu gelirlerinin elde edilmesi ve kamu harcamalarının finansmanı ile sınırlı olmayıp, aynı zamanda ekonomik ve sosyal adaletin sağlanması, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve dezavantajlı grupların desteklenmesi gibi daha geniş hedefleri de içermektedir (Pehlivan, 2019:100-101). Bu çerçevede engellilere sağlanan vergi avantajları, devletin sosyal transfer mekanizmalarını vergisel araçlar üzerinden işletmesine imkân tanıyan tamamlayıcı bir politika niteliği taşımaktadır.

Vergisel muafiyet, istisna ve indirimler, engelli bireylerin ekonomik hayata katılımı önündeki mali yükleri hafifletmekte ve özellikle gelir kaybı, ek bakım maliyetleri veya hareket kabiliyeti kısıtları gibi engellilikten kaynaklanan ek maliyetlerin telafi edilmesine katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle söz konusu düzenlemeler, maliye politikasının yeniden dağıtım işlevini doğrudan desteklemekte; bireysel refahı artırıcı etkiler oluştururken toplumsal refahın yükselmesine de hizmet etmektedir (Sonkur, 2025:328).

Maliye politikası çerçevesinden bakıldığında, engelli bireylere yönelik vergi avantajları üç temel işlevi yerine getirmektedir. İlk olarak, gelir dağılımı adaletini güçlendirme işlevi kapsamında engellilik nedeniyle ortaya çıkan ekonomik dezavantajları azaltarak dikey ve yatay adaletin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. İkinci olarak, ekonomik katılımın teşvik edilmesi işleviyle engelli bireylerin istihdama ve üretime daha aktif biçimde dahil olmalarını

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kolaylaştırmaktadır. Üçüncü olarak ise, kamu politikalarında sosyal ve bütünleşme hedeflerini destekleme işlevi doğrultusunda, sosyal devletin koruyucu mekanizmalarının vergisel yöntemlerle tamamlanmasına olanak sağlamaktadır.

Bu çerçevede engelli bireylere sağlanan vergisel kolaylıklar, maliye politikasının sadece finansal değil, aynı zamanda sosyal yönünü de güçlendiren bütüncül bir politika aracı olarak değerlendirilmelidir. Söz konusu düzenlemeler, devletin sosyal devlet anlayışı gereğince üstlendiği görevlerin bir parçası olup, sosyal adalet ilkesinin hayata geçirilmesine katkı sunmakta ve engelli bireylerin toplumsal yaşama eşit koşullarda katılımını destekleyen önemli bir fonksiyonu yerine getirmektedir.

3. GELİR VERGİSİ KANUNU KAPSAMINDAKİ VERGİSEL AVANTAJLAR

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu (GVK), engelli bireylerin ekonomik hayata katılımlarını artırmak, engellilikten kaynaklanan ek maliyetleri hafifletmek ve gelir dağılımında adaleti güçlendirmek amacıyla çeşitli vergisel kolaylıklar öngörmektedir. Bu düzenlemeler, sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak dezavantajlı grupların ekonomik faaliyetler karşısında korunmasını hedeflemektedir. Gelir Vergisi Kanunu'nda engellilere yönelik temel düzenleme, "Engellilik İndirimi" başlıklı 31. maddesinde yer almakla birlikte, söz konusu kanunun diğer bazı hükümlerinde de engelli bireylere dolaylı veya doğrudan vergisel avantajlar da sağlayan düzenlemelere yer verildiği görülmektedir.

2.1.1. Engellilik İndirimi

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu (GVK) bünyesinde yer alan engellilik indirimi, engellilikten kaynaklanan ek maliyetleri telafi etmeye yönelik en temel vergisel mekanizma olma özelliğini taşımaktadır. Kanun koyucu, engelli bireylerin mali yükümlülükler karşısında dezavantajlı konuma düşmelerini önlemek amacıyla, engellilik durumunu belirli dereceler altında sınıflandırarak gelir vergisi matrahından indirim yapılmasına olanak tanımaktadır (Bay ve İnneci, 2017: 201; Evlice, 2019: 90).

Engellilik derecelerinin belirlenmesinde çalışma gücü kaybı esas alınmakta olup, Kanun'un 31. maddesi uyarınca birinci derece engelliler çalışma gücünün en az %80'ini, ikinci derece engelliler en az %60'ını, üçüncü derece engelliler ise en az %40'ını kaybetmiş olan bireylerden oluşmaktadır. Bu sınıflandırma, engellilik düzeyinin vergisel yük üzerindeki etkisini belirleyen temel ölçüt olup, sosyal devletin engelliliği nesnel kriterlere dayalı bir vergisel farklılaştırma aracı olarak ele aldığını göstermektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GVK kapsamında uygulanan engellilik indirimi, matrah azaltıcı bir mekanizma yoluyla vergi yükünü hafifletmekte; ücretlilerde aylık gelir vergisi matrahından, serbest meslek erbaplarında ise yıllık beyanname üzerinden düşülmektedir. 2025 yılı itibariyle birinci derece engellilere 9.900 TL, ikinci derece engellilere 5.700 TL ve üçüncü derece engellilere 2.400 TL tutarında aylık indirim uygulanmakta olup, bu tutarların vergileme üzerindeki etkisi yıllık bazda önemli bir mali kolaylık sağlamaktadır. Kanun'un 103. maddesinde yer alan vergi tarifesindeki ilk kademe oranı (%15) dikkate alındığında, engellilik indiriminin yıllık vergi avantajı ise sırasıyla 17.820 TL, 10.260 TL ve 4.320 TL (2025 yılı için) olarak hesaplanmaktadır. Bu durum, engellilik indiriminin düşük ve orta gelirli mükellefler açısından güçlü bir yeniden dağıtım işlevi üstlendiğini göstermektedir. Bu çerçevede, engellilik derecelerine bağlı olarak gelir vergisi bakımından maktu olarak uygulanacak indirim tutarları, her yıl yeniden değerleme oranları esas alınmak (2026 yılı yeniden değerleme oranı %25,49'dur) suretiyle güncellenerek uygulanmaktadır.

Engellilik indiriminin uygulanabilmesi için gerekli idari süreç, Gelir İdaresi Başkanlığı'nın merkezî değerlendirme mekanizmaları üzerinden işletilmekte; başvuru sahiplerinin engellilik durumları, sağlık kurulu raporları aracılığıyla tespit edilmektedir. Bu amaçla oluşturulan Merkez Sağlık Kurulu, raporları mevzuattaki objektif kriterler doğrultusunda inceleyerek engellilik derecesini belirlemektedir. Rapora ilişkin uyuşmazlık hâllerinde ise hakem hastane mekanizması devreye girmekte, böylece sürecin idari denetimi ve hukuki güvencesi sağlanmaktadır. Ayrıca, Engelli Vergi İndirimi Sistemi (EVİS) ile raporların elektronik ortamda doğrulanması ve başvuruların hızlandırılması amaçlanmıştır.

Ayrıca engellilik indiriminin matrah azaltıcı niteliği, engelli bireylerin artan oranlı tarife nedeniyle maruz kalabilecekleri aşırı vergi yükünü dengelemekte; bu yönüyle sosyal amaçlı bir vergi harcaması olarak değerlendirilmektedir. Devletin vergi gelirinde meydana gelen azalma, engelli bireylere yönelik dolaylı bir sosyal transfer niteliği taşımakta ve bu yönüyle kamu harcamaları ile vergi harcamalarının birlikte işleyen tamamlayıcı bir sosyal politika mekanizması oluşturduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, Gelir Vergisi Kanunu'nda engellilere yönelik olarak hüküm altına alınan düzenlemeler, sosyal devlet ilkesinin ve mali adalet anlayışının gereği olarak tasarlanmış olup, engelli bireylerin ekonomik hayata katılımını teşvik eden, gelir dağılımın iyileştiren, vergilemede eşitliği güçlendiren önemli bir politika alanını temsil etmektedir (Işık, 2013:3). Uygulamanın sürekliliği, idari süreçlerin etkinliği ve raporlama standartlarının

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

uyumlaştırılması ise düzenlemenin sosyal etkisini derinleştirecek temel unsurlar arasında yer almaktadır.

2.2. Tazminat ve Yardımlarda İstisna Uygulaması

Gelir Vergisi Kanunu'nun 25. maddesi bazı tazminat ve yardımların gelir vergisinden istisna edilmesi hususunu düzenlemiştir. Bu hüküm kapsamında değerlendirilen istisnaların geneli sosyal devlet ilkesi gereği yapılan düzenlemeleri içermektedir. Bu düzenleme genel anlamda Türk vergi sisteminin sosyal devlet ilkesine verdiği önemin somut göstergesi olarak, bireylerin iradeleri dışında ortaya çıkan sosyal risklere karşı yapılan belirli nitelikteki ödemeleri gelir vergisinin kapsamı dışında bırakan istisnai bir düzenleme niteliği taşımaktadır (Özbalcı, 2004:234).

Gelir Vergisi Kanunu 25. maddesinin 1. ve 9. fıkralarında engelli bireyleri ilgilendiren hükümlere yer verildiği görülmektedir.

Söz konusu maddenin birinci fıkrası, özellikle ölüm, hastalık, işsizlik ve engellilik gibi bireyin ekonomik kapasitesini zayıflatan, gelir yaratma imkânlarını kısıtlayan ve mali gücünü azaltan durumlarda sağlanan tazminat ve yardımların vergilendirilmemesini öngörerek, vergilemenin mali güç ilkesiyle uyumlu bir şekilde yürütülmesini amaçlamaktadır (GVK. md. 25/1). Bu çerçevede engellilik haline bağlı yapılan tazminat ve sosyal nitelikli yardımların gelir vergisinden istisna edilmesi, hem bireyin ekonomik kayıplarının vergi yoluyla ağırlaştırılmasını engellemekte hem de vergi yükünün sosyal adalet ilkeleri çerçevesinde dengelenmesine katkı sunmaktadır. Engellilik durumu, bireyin çalışma kapasitesini kalıcı veya uzun süreli olarak sınırlayan yapısı itibarıyla mali gücün objektif olarak azalmasına yol açabileceğinden, kanun koyucu tarafından bu durumun vergi mevzuatı bakımından özel olarak korunması gereği kabul edilmiştir.

Söz konusu maddenin dokuzuncu fıkrası ise "yardım sandıkları tarafından statüleri gereğince kendi üyelerine ölüm, engellilik, hastalık, doğum, evlenme gibi sebeplerle yapılan yardımların" gelir vergisinden istisna olduğunu hüküm altına almaktadır (GVK. md. 25/9).

Bu hüküm, engellilik, hastalık, ölüm veya diğer sosyal nitelikli durumlarda yapılan yardımları gelir niteliğinden uzaklaştırarak, bireylerin içinde bulundukları ekonomik kırılganlığın mali yükümlülüklerle pekiştirilmesine izin vermemektedir. Engellilik hali, kişinin çalışma kapasitesini kalıcı veya uzun süreli biçimde sınırlayan bir durum olarak, mali gücü doğrudan etkileyen bir sosyal risk kategorisi oluşturduğundan, yardım sandıkları tarafından engellilik

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

nedeniyle yapılan tazminatlar ile sosyal amaçlı yardımların gelir vergisinden istisna edilmesi, vergi hukukunun sosyal devlet ilkesi doğrultusunda üstlendiği koruma işlevinin önemli bir yansımasıdır. Uygulamada istisnanın kapsamını belirleyen temel ölçüt, ödemeyi yapan kuruluşun "yardım sandığı" statüsüne sahip olması ve yapılan ödemenin sandığın tüzük veya statüsünde öngörülen yükümlülükler çerçevesinde gerçekleştirilmesidir; zira idari uygulamada, işveren tarafından sağlanan ve sandık statüsüne dayanmayan ödemelerin bu istisna kapsamında değerlendirilemeyeceği kabul edilmektedir. Bu bağlamda 25/9 hükmünün engellilere sağladığı avantajın özü, engellilik sebebiyle yapılan yardımların ücretin veya gelir getirici bir faaliyetin karşılığı olarak nitelendirilmemesi ve bu nedenle vergiye tabi tutulmamasıdır. Engellilik nedeniyle yapılan ödemenin süreklilik arz etmesi hâlinde dahi, eğer ödeme sosyal riskin telafisine yönelik olup ücret yerine geçme niteliği taşımıyorsa istisna uygulanmakta; böylece engelli bireyin mali gücünü azaltan bir sosyal durumun vergisel yükümlülükle ağırlaştırılmasının önüne geçilmektedir. Bu yaklaşım, hem mali güce göre vergilendirme ilkesine hem de Anayasa'nın sosyal devlet ilkesine uygun bir çerçeve sunmakta; engelli bireylerin gelir kayıpları karşısında korunmasına yönelik dolaylı fakat etkili bir vergi avantajı sağlamaktadır. Sonuç olarak GVK m.25/9, engellilik nedeniyle yapılan yardımların vergisel açıdan gelir olarak nitelendirilmesini engelleyerek, sosyal risklerin vergi hukuku tarafından nötrleştirilmesini ve engelli bireylerin fiili gelirlerinin tam korunmasını sağlayan güçlü bir sosyal koruma mekanizması işlevi gördüğü söylenebilir.

2.3. Gerçek Ücret Tespiti

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun (GVK) 63. maddesi, "Gerçek Ücretler" başlığı altında ücretin gerçek safi değerinin tespitine ilişkin esasları düzenlemekte olup, işveren tarafından hizmet erbabına sağlanan para, ayın veya diğer menfaatlerden kanunda belirtilen indirimlerin düşülmesi suretiyle vergilendirilebilir ücret matrahının belirlenmesini öngörmektedir. Bu düzenlemenin amacı, ücretliye ait zorunlu ve sosyal nitelikli giderlerin dikkate alınmasıyla mali güce göre vergilendirme ilkesinin somutlaştırılmasıdır. Maddenin üçüncü fıkrası, ücretlilerin Türkiye'de kurulu sigorta veya emeklilik şirketleri nezdinde akdedilen şahıs sigortalarına ilişkin primlerinin, belirli şartlarla matrahtan indirilebileceğini hükme bağlamaktadır. Bu kapsamda, ücretli tarafından kendisi, eşi veya küçük çocukları adına düzenlenen hayat sigortası poliçe primlerinin yalnızca %50'si indirilebilirken; ölüm, kaza, sağlık, hastalık, engellilik, işsizlik, analık, doğum ve tahsil gibi diğer şahıs sigortalarına ilişkin primlerin tamamının indirim konusu yapılabilmesi mümkündür. Özellikle engellilik sigortası primlerinin hayat sigortalarından farklı olarak tam indirime tabi tutulması, engellilik riskinin ekonomik

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

sonuçlarını hafifletmeye yönelik önemli bir mali avantaj sağlamaktadır. Bu primlerin indirimi, ödendiği ayda elde edilen ücretin %15'i ile yıllık olarak asgari ücretin yıllık tutarıyla sınırlandırılmış olup, Cumhurbaşkanı bu bentte yer alan oranları yarısına kadar indirmeye, iki katına kadar artırmaya ve belirtilen haddi, asgari ücretin yıllık tutarının iki katını geçmemek üzere yeniden belirlemeye yetkilidir. Böylece sistem dinamik bir yapıya kavuşturulmuş ve uygulamanın ekonomik koşullara uyum sağlayabilmesi amaçlanmıştır.

Söz konusu düzenleme, GVK'nın 31. maddesinde yer alan engellilik indirimiyle birlikte ele alındığında daha bütüncül bir görünüm kazanmaktadır. Zira GVK m.31 kapsamında engelli ücretliler ile bakmakla yükümlü olduğu engelli kişi bulunan ücretlilere uygulanan standart tutarlı engellilik indirimi, engelliliğin doğrudan yarattığı ilave mali yükleri telafi etmeyi amaçlayan sosyal nitelikli bir matrah indirimi niteliği taşımaktadır. Buna karşın GVK m.63/3, engellilik riskine karşı özel sigorta yaptırılmasını teşvik eden ve söz konusu primlerin matrah indirimi yoluyla desteklenmesini sağlayan dolaylı bir mali kolaylık işlevi görmektedir. Her iki düzenlemenin aynı vergilendirme döneminde birbirinden bağımsız biçimde uygulanabilmesi, engelliler lehine kümülatif bir vergi avantajı sağlamakta ve engelli bireylerin mali gücünü artırıcı etkide bulunmaktadır. Bu durum, sosyal devlet ilkesinin gerektirdiği pozitif ayrımcılığın vergi hukuku bağlamında somutlaştırılması bakımından önem taşımakta; engelli bireylerin ekonomik kırılganlıklarının azaltılmasına yönelik bütüncül bir yaklaşımın benimsendiğini göstermektedir. Sonuç itibarıyla GVK m.63/3, hem vergi tekniği bakımından ücret matrahının doğru ve adil biçimde belirlenmesine katkı sağlamakta hem de engellilik riskine karşı bireysel güvencenin teşvik edilmesi suretiyle sosyal amaçlı bir işlev üstlenmektedir.

2.4. Yıllık Beyannamede Yapılacak Diğer İndirimler

Gelir Vergisi Kanunu'nun 89. maddesi, yıllık beyanname ile bildirilen gelir üzerinden sigorta primleri, bağış ve yardımlar ile diğer bazı giderlerin belirli sınırlar dâhilinde matrahtan indirilebilmesine imkân tanımaktadır. Söz konusu indirimler, kural olarak gelirin elde edilmesiyle doğrudan ilişkili olmayıp, daha çok gelirin harcanması sürecinde ortaya çıkan giderlere karşılık gelmektedir. Bununla birlikte, bu giderlerin nitelikleri ve sosyo-ekonomik amaçları dikkate alınarak, belirli ölçüleri aşmamak kaydıyla matrahtan indirim konusu yapılmasına kanun koyucu tarafından izin verildiği görülmektedir (Özbalcı, 2004:766).

1) GVK m. 89/1, mükellefin beyan ettiği gelirin %15'ini ve asgari ücretin yıllık tutarını aşmamak kaydıyla; mükellefin kendisi, eşi ve küçük çocukları adına ödenen belirli sigorta primlerinin matrahtan indirilebilmesine imkân tanır. Hüküm, indirim kapsamına alınan primleri

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

iki gruba ayırmaktadır: (i) hayat sigortası primlerinin %50'si; (ii) ölüm, kaza, hastalık, sağlık, engellilik, analık, doğum ve tahsil gibi şahıs sigorta primlerinin ise tamamı indirime konu edilebilmektedir. Bu indirimlerin uygulanabilmesi için sigorta sözleşmesinin Türkiye'de bulunan bir sigorta veya emeklilik şirketi aracılığıyla yapılmış olması, primlerin gelirin elde edildiği yıl içinde ödenmiş bulunması ve ücretliler açısından aynı primlerin ücretin safi tutarının tespitinde ayrıca indirime konu edilmemiş olması gerekmektedir. Hüküm ayrıca, eş ve çocukların ayrı beyanname vermeleri halinde kendi primlerinin yalnızca kendi gelirlerinden indirileceğini düzenlemektedir (Şenyüz vd. 2022:138). Son olarak, Cumhurbaşkanına bentte yer alan oranları yarısına kadar indirme, iki katına kadar artırma ve asgari ücret sınırını yıllık asgari ücretin iki katına kadar yeniden belirleme yetkisi verilmiştir. Sonuç olarak GVK m. 89/1, engelli bireyler bakımından doğrudan bir engellilik indirimi sağlamasa da engellilik riskine yönelik sigorta primlerini kapsaması, sağlık hizmetleriyle ilgili primleri teşvik etmesi, aile bakımını güçlendirmesi ve engelli bireylerin ekonomik güvenliğine katkı sunması yönünden önemli bir vergisel destek işlevi görmektedir. Bu teşvik, engelli bireylerin yaşam maliyetlerini azaltmaya yönelik gelir vergisi sistemi içindeki dolaylı fakat etkili bir politika aracı olduğu söylenebilir.

2) GVK m. 89/2, beyan edilen gelirin %10'unu aşmamak kaydıyla; Türkiye'de yapılmış ve gelir/kurumlar vergisi mükelleflerinden alınan belgelerle tevsik edilmiş eğitim ve sağlık harcamalarının, mükellefin kendisi, eşi ve küçük çocuklarına ilişkin olmak şartıyla matrahtan indirilebileceğini öngörmektedir. Bu hükümden ücretliler yalnızca mükerrer 121. madde uyarınca vergi indirimi yoluyla aynı harcamadan zaten faydalanmamış olmaları hâlinde yararlanabilmektedir. Düzenlemenin amacı, eğitim (okul öncesi, özel okul, dershane [üniversite hariç]) ve sağlık harcamalarını teşvik etmek suretiyle toplumsal refahın yükseltilmesidir (Şenyüz vd. 2022:138).

Engelli gelir vergisi mükellefleri açısından bu hüküm, doğrudan önemli bir vergisel avantaj sunmaktadır. Zira engellilik durumu çoğu zaman sürekli sağlık hizmeti, rehabilitasyon, fizyoterapi, psikolojik destek, özel eğitim ve destek eğitim odası hizmetleri gibi yüksek maliyetli harcamaları beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda yapılan giderlerin, Türkiye'deki yetkili kişi ve kurumlardan alınacak belgelerle tevsik edilmesi şartıyla indirim konusu yapılabilmesi, engelli bireylerin ve engelli bireye bakmakla yükümlü olan aile fertlerinin mali yükünü hafifletici niteliktedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3) Gelir Vergisi Kanunu'nun 89/3. bendi, serbest meslek erbabının yıllık beyan ettiği gelirden, GVK m. 31 uyarınca hesaplanan engellilik indirimini düşmesine imkân tanımaktadır. Engellilik indirimi başlangıçta yalnızca gerçek usulde ücret geliri elde eden mükelleflere uygulanırken, 4369 sayılı Kanunla Gelir Vergisi Kanunu'nda yapılan değişiklikler sonucunda bu indirimin kapsamı önemli ölçüde genişletilmiştir. Söz konusu düzenleme ile engellilik indiriminden yararlanabilecek kişi grubu, hizmet erbabının bakmakla yükümlü olduğu engelli bireyleri, engelli serbest meslek erbabını ve serbest meslek erbabının bakmakla yükümlü olduğu engelli kişileri kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Şenyüz vd. 2022:139). Böylece kanun koyucunun, engellilik durumundan kaynaklanan ek maliyetlerin farklı gelir unsurları bakımından da vergi sisteminde telafi edilebilmesini ve sosyal devlet ilkesinin daha geniş bir mükellef kitlesi açısından etkili bir şekilde uygulanmasını amaçladığını görmekteyiz (Yayman ve Çımat 2012:301).

4) Gelir Vergisi Kanunu'nun 89/14. bendinde düzenlenen korumalı işyeri indirimi, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun kapsamında kurulan korumalı işyerlerinde istihdam edilen ve işgücü piyasasına kazandırılması güç olan zihinsel veya ruhsal engelli bireylerin çalışma hayatına katılımını teşvik etmeye yönelik özel bir vergi mekanizmasıdır. Buna göre, söz konusu işyerlerinde çalışan engelli bireyler için işveren tarafından yapılan ücret ödemelerinin, diğer kişi ve kurumlarca karşılanan tutarlar dâhil olmak üzere, yıllık brüt toplamının %100'ü gelir vergisi matrahından indirilebilmektedir. Böylece düzenleme, hem engelli çalışanların korunmuş bir çalışma ortamında istihdamını desteklemekte hem de bu istihdamın işveren açısından oluşturduğu mali yükü azaltarak sürdürülebilirliğini güçlendirmektedir (GVK. md. 89/14).

İndirimin uygulanmasına ilişkin iki temel sınırlama bulunmaktadır. İlk olarak, indirim her bir engelli çalışan için en fazla beş yıl süreyle uygulanabilir. İkinci olarak, yıllık indirilebilecek tutar, her bir çalışan için asgari ücretin yıllık brüt tutarının %150'sini geçemeyecek şekilde sınırlandırılmıştır. Böylelikle düzenleme, sosyal amacı korurken kamu maliyesi açısından öngörülebilirlik ve denge sağlamaktadır. Bunun yanında Cumhurbaşkanına indirim oranını engellilik derecelerine göre %150'ye kadar artırma veya kanuni seviyesine indirme yetkisi verilmiştir. Ayrıca, uygulamaya ilişkin usul ve esaslar, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının görüşü alınarak Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından belirlenmektedir.

Korumalı işyerinde istihdam edilebilmek için;

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

a) Erişkinler İçin Engellilik Sağlık Kurulu Raporuna göre en az %40 oranında zihinsel veya ruhsal engelli olmak veya Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporuna göre en az "hafif düzeyde özel gereksinimi vardır (%40-49)" ibaresi bulunan zihinsel veya ruhsal engelli birey olmak,

b) Türkiye İş Kurumuna kayıtlı olmak,

c) 15 yaşını bitirmiş olmak gerekir.

Bu yönleriyle GVK m. 89/14, ağır zihinsel veya ruhsal engeli bulunan bireylerin istihdamını destekleyen hedefli bir vergi teşviki niteliği taşımakta; engelli bireylerin ekonomik ve sosyal hayata katılımını güçlendirirken işverenin mali yükünü hafifleten tamamlayıcı bir sosyal politika aracı işlevi görmektedir. Düzenleme, engelli istihdamının özellikle korumalı işyeri modeli çerçevesinde teşvik edilmesi yoluyla sosyal devlet ilkesinin vergi hukuku alanında somutlaşmasına önemli katkı sağlamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Gelir Vergisi Kanunu'nda engelli bireylere tanınan vergisel avantajların hukuki çerçevesini, işlevselliğini ve sosyal devlet ilkesi bağlamındaki önemini incelemiştir. Yapılan analiz, Türk vergi sistemi bireylerin engellilikten kaynaklanan ekonomik dezavantajlarını azaltmaya yönelik güçlü bir normatif yapı sunduğunu; ancak bu düzenlemelerin uygulama boyutunda bazı yapısal sınırlılıklar nedeniyle beklenen sosyal etkiyi tam olarak gerçekleştiremediği kanısına varılmıştır.

Gelir Vergisi Kanunu'nun 31. maddesinde düzenlenen engellilik indirimi başta olmak üzere, engellilik nedeniyle yapılan tazminat ve yardımların vergiden istisna edilmesi, sağlık ve eğitim harcamalarına ilişkin indirimler ile korumalı işyerlerine yönelik teşvikler, sosyal devlet ilkesinin vergi hukuku alanındaki somut yansımalarıdır. Bu düzenlemeler, engellilikten doğan ek maliyetleri dikkate alarak vergilendirmede sübjektif eşitliği güçlendirmekte; gelir dağılımında adalete katkı sağlamakta ve engelli bireylerin istihdam ve üretim süreçlerine katılımını destekleyen tamamlayıcı mali araçlar olarak işlev görmektedir. Özellikle engellilik indiriminin serbest meslek erbabını da kapsayacak biçimde genişletilmesi ve korumalı işyeri indirimi uygulaması engelli istihdamını teşvik eden aktif sosyal politika araçları arasında yer almaktadır.

Bu değerlendirmeler doğrultusunda; Gelir Vergisi Kanunu'nun engellilere yönelik hükümlerinin sosyal devlet ilkesine uygun olmakla birlikte, daha kapsayıcı ve etkili bir yapıya

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kavuşturulması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu doğrultuda aşağıdaki politika önerilerinin geliştirilmesi önem arz etmektedir:

1. Engellilik indirimi ve diğer tutarsal vergisel avantajların, asgari ücret veya tüketici fiyat endeksi gibi objektif ekonomik göstergelere endekslenerek dinamik bir yapıya kavuşturulması, düzenlemelerin reel etkisini koruyacaktır.
2. İdari süreçlerin sadeleştirilmesi amacıyla engelli sağlık kurulu raporları, Merkez Sağlık Kurulu değerlendirmeleri ve EVİS uygulamasının bütünleşik ve kullanıcı dostu bir yapıya dönüştürülmesi; başvuru ve değerlendirme sürelerinin kısaltılması gerekmektedir.
3. Bilgilendirme ve rehberlik mekanizmalarının güçlendirilmesi, özellikle engelli bireyler ve bakmakla yükümlü olan aile fertleri açısından vergisel haklara erişimi artıracaktır. Bu kapsamda Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından hedef gruba yönelik sadeleştirilmiş rehberler ve dijital bilgilendirme araçları geliştirilmelidir.
4. Korumalı işyeri teşviklerinin süre, tutar ve kapsam bakımından genişletilmesi; engellilik derecesine göre daha esnek ve kademeli teşvik modellerinin uygulanması, engelli istihdamının sürdürülebilirliğini güçlendirecektir.
5. Engellilere yönelik vergi harcamalarının düzenli sosyal etki analizlerine tabi tutulması, hem kamu maliyesi açısından etkinliğin ölçülmesine hem de sosyal politika hedefleriyle uyumun güçlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, Gelir Vergisi Kanunu'nda engelli bireylere tanınan vergisel avantajlar, sosyal devletin koruyucu ve yeniden dağıtıcı işlevlerini önemli ölçüde yansıtmaktadır. Ancak bu düzenlemelerin uygulama etkinliğinin artırılması ve güncel sosyoekonomik koşullara uyarlanması, engelli bireylerin ekonomik güvenliğini güçlendirecek; vergi sisteminin sosyal amaçlı yönünü daha işlevsel ve kapsayıcı hâle getirecektir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

Bay, H. ve İnneci, A., Vergi Adaleti Açısından Türkiye'de Ücret Gelirlerinin Vergilendirilmesi, International Journal of Public Finance, Cilt 2, Sayı 2, 2017.

Binici, M. E. ve Varıcı, İ., Engellilik Oranı Yüzde Doksanın Altında Bulunan Özür Durumlarında Taşıt Alımlarının Vergisel Analizi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2018.

Eren, M. ve Aksu, E., Taşıt Alımında Engelli Kişilere Sağlanan ÖTV ve KDV İstisnaları, Vergi Raporu Dergisi, 153, Haziran 2012.

Evlice, E., Engellilerin Türk Sosyal Güvenlik Sistemindeki Yeri, Asya Studies. Sayı 7, 2019.

Işık, H., Engellilerin Vergisel Avantajları, Balkan Journal of Social Sciences. Cilt 2. Sayı 4. 2013.

Kubuş, Ö., Uzun, K., Palaz, A. E., Türk Vergi Sisteminde Engellilere Yönelik Avantajlar, Vergi Raporu Dergisi, Sayı 192, 2015.

Özbalcı, Y., *Gelir Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları*, Oluş Yayıncılık, Ankara, 2004.

Pehlivan, O., *Kamu Maliyesi*, Celepler Matbaacılık, Trabzon, 2019.

Pektaş, E. K., Türkiye'de Sosyal Belediyecilik Uygulamaları ve Temel Sorunlar, Akademik İncelemeler Dergisi, 5(1), 2010.

Sonkur, G., Türk Vergi Sisteminde Engelli Bireylere Sağlanan Vergisel Ayrıcalıklar ve Değerlendirilmesi, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 20(1), 2025.

Şenyüz, D., Yüce, M. ve Gerçek, A., *Türk Vergi Sistemi*, Ekin Yayınevi, 2022.

Şişman, Y., Türkiye'de Özürlülere Yönelik Yasal Düzenlemeler, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı 60, 2011.

Yay, S., Tarihsel Süreçte Türkiye'de Sosyal Devlet. 21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 3(9), 2014.

193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu, R.G. T:06/01/1961, S. 10700.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

YAPAY ZEKÂ VE ETİK: KAMU POLİTİKALARINDA ETİK RİSK YÖNETİMİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Betül Gülçin ÇELİK

Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Eksigulcin657@gmail.com - 0009-0003-5748-8246

ÖZET

21. Yüzyıl, yapay zekâ sistemlerinin kamu yönetimi alanına dâhil olduğu ve yönetsel süreçlerin niteliğini belirleyip köklü biçimde dönüştürdüğü dijital dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu dönüşüm, karar alma mekanizmalarından hizmet sunumuna kadar geniş bir yelpazede yeni etik sorgulamaları beraberinde getirmekte ve kamu kurumlarının ortaya çıkan riskleri yönetme kapasitesini tartışmaya açmaktadır. Bu bağlam, etik ilkelerin kamu politikalarının tasarımına ve uygulanma alanlarına sistematik biçimde yerleştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Yapay zekâ, veriye dayalı işleyişi ve algoritmik opaklığıyla birlikte klasik idari sorunların ötesine geçen özgün etik meydan okumalar ortaya koymaktadır. Hesap verebilirlik, adalet, şeffaflık, önyargıların azaltılması ve demokratik denetim sürecinin korunması gibi konular, kamu yönetiminin temel sorumluluk alanları hâline gelmiştir. Bu sebeple etik risk yönetimi, kamu otoritelerinin olası durumlarda zararları öngörebilmesi bağlamında kritik bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçevede Kamu Denetçiliği Kurumu'nun farklı paydaşlarla iş birliği yaparak yapay zekâ tabanlı destek sistemleri geliştirirken, şeffaflık ve etik risk yönetimi ilkelerini gözetmesi somut bir örnek teşkil etmektedir.

Bu çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmaktadır. Bu bağlamda yapılan çalışma, kamu politikalarında uygulanan etik risk yönetimi yaklaşımlarını değerlendirerek teknolojik yenilik ile kamusal değerler arasında dengeleyici bir bağ oluşturmanın gerekliliğini ele almaktadır. Yönetim etiği ve teknoloji yönetişimine dair güncel tartışmalardan hareketle kurumsal eşgüdüm, denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi ve etik rehberlik ifadelerinin önemine vurgu yapmaktadır.

Sonuç olarak, sağlam bir etik çerçevenin tesis edilmesinin sorumlu yapay zekâ yönetişimi için zorunlu olduğunu savunmaktadır. Etik risk yönetiminin kamu politikalarında güçlendirilmesi, kurumsal dayanıklılığı artırmasının yanı sıra teknolojik düzeyde toplumsal güvenin korunmasına katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, Etik Risk Yönetimi, Kamu Politika

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

INTELLİGENCE AND ETHİCS: ETHİCAL RİSK MANAGEMENT İN PUBLİC POLİCY

ABSTRACT

The 21st century is characterized as a digital era in which artificial intelligence (AI) systems have been integrated into public administration, profoundly shaping and transforming managerial processes. This transformation introduces new ethical inquiries across a wide spectrum, from decision-making mechanisms to service delivery, while raising questions about the capacity of public institutions to manage emerging risks. Consequently, it necessitates the systematic incorporation of ethical principles into both the design and implementation of public policies.

AI, with its data-driven operations and algorithmic opacity, presents unique ethical challenges that go beyond traditional administrative issues. Issues such as accountability, fairness, transparency, reduction of biases, and the preservation of democratic oversight processes have become core responsibilities of public administration. Accordingly, ethical risk management provides a critical framework for public authorities to anticipate and address potential harms. In this context, the Ombudsman Institution of Turkey, through collaboration with diverse stakeholders in the development of AI-based support systems, exemplifies the practical application of transparency and ethical risk management principles.

This study employs a literature review methodology to evaluate ethical risk management approaches in public policy, highlighting the necessity of establishing a balancing link between technological innovation and public values. Drawing on contemporary debates in administrative ethics and technology governance, it emphasizes the importance of institutional coordination, the strengthening of oversight mechanisms, and the articulation of ethical guidance.

In conclusion, the study argues that establishing a robust ethical framework is indispensable for responsible AI governance. Strengthening ethical risk management in public policies not only enhances institutional resilience but also contributes to safeguarding societal trust in technological applications.

Keywords: Artificial Intelligence, Ethical Risk Management, Public Policy

GİRİŞ

Yapay zekâ, günümüze baktığımızda teknolojik gelişmelerin en öncelikli alanlarından biri olarak hem özel hem de kamu sektöründe karar alma süreçlerini dönüştürmektedir. Zekâ ifadesi, tarihsel süreçte insanın öğrenme, problem çözme ve mantık yürütme yetenekleri ile ilişkilendirilmiş olsa da (Neisser, 2024), yapay zekâ, bu yetenekleri makineler aracılığıyla modelleme ve otomatikleştirme amacıyla geliştirilmiş bir teknolojik yaklaşımı temsil eder (Russell 2022). Yapay zekâ sistemleri, desen tanıma, veriyi işleme ve öngörü üretme kapasitesi ile karar mekanizması süreçlerini hızlandırırken, aynı zamanda etik ve sosyal sorumluluk doğrultusunda ciddi tartışmaları beraberinde getirmektedir (Kaplan & Haenlein, 2019).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Etik, bireylerin ve kurumların davranışlarını doğru ve yanlış çerçevesinde değerlendiren normatif bir boyut olarak tanımlanır (Petersen, 2021). Yapay zekâ etiği ise, algoritmaların ve otomatik sistemlerin karar zamanlarında şeffaflık, adalet, mahremiyet ve hesap verebilirlik gibi değerlerin nasıl korunduğunu sorgular (Floridi & Cowls, 2019). Son dönemlerde, özellikle kamu kurumlarında yapay zekâ uygulamalarının artması, etik risklerin yönetimi açısından yeni bir araştırma alanı olmuştur (Jobin, lenca & Vayena, 2019). Kamu politikalarında yapay zekâ kullanımının artışı, devletlerin karar alma süreçlerinde hız ve etkinlik sağlarken, aynı zamanda algoritmik önyargı, veri mahremiyeti ve hesap verebilirlik eksikliği gibi etik riskleri gündeme getirmektedir (OECD, 2021).

Kamu politikası, bir devletin toplumsal hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla uyguladığı kararlar ve bu kararları yönlendiren süreçleri ifade eder. Kamu politikaları baktığımız zaman sadece hizmet sunumunu değil de aynı zamanda toplumsal adalet, demokratik değerler ve eşitlik ilkesini de gözetmektedir. Yapay zekâ sistemlerinin bu süreçlere dahil edilmesi, kararların teknik ve etik açıdan değerlendirilmesini zorunlu kılar. Uluslararası literatür, özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika bağlamında, yapay zekâ uygulamalarında etik rehberlik ve düzenleyici çerçevenin giderek önem kazandığını göstermektedir (Taddeo & Floridi, 2019; European Commission, 2020). Bunun ile birlikte Türkiye özelinde yapılan çalışmalar, kamu kurumlarında yapay zekâ kullanımının etik risk yönetimi açısından hâlen eksik ve sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır (Kamu Kurumları Al Raporu, 2022).

Literatürdeki boşluğa değinmek istediğimizde özellikle üç boyutta dikkat çekmektedir. Birincisi, algoritmik önyargının ve şeffaflık sorunlarının kamu politikası süreçlerinde sistematik olarak ele alınmaması; ikincisi, hesap verebilirlik mekanizmalarının yetersizliği ve kurum içi etik kapasitenin sınırlılığı; üçüncüsü ise, mevcut mevzuat ve politika çerçevelerinin yapay zekâ uygulamalarını doğrudan denetleyecek şekilde geliştirilmemiş olmasıdır (Burrell, 2016; TUBİTAK, 2021). Bu eksiklikler doğrultusunda, yapay zekâ kullanımında risklerin yönetilmesini güçleştirirken, aynı zamanda kamu politikalarının meşruiyetine ve toplumsal güvene olumsuz etkiler sunmaktadır.

Bu makale bakımından, Türkiye bağlamında, kamu politikalarında yapay zekâ kullanımının etik risk yönetimi alanındaki eksiklikleri incelemeyi ve bu eksikliklerin kökenlerini kurumsal, yasal ve teknik boyutlarda çözümlemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, politika belgeleri, uluslararası etik rehberler ile akademik literatürün sistematik taraması, mevzuatlar ve nitel içerik analizi yöntemiyle yürütülecektir. Ayrıca, mümkün olması halinde kamu yöneticileri ve uygulayıcılarla yapılacak yarı-yapılandırılmış görüşmeler ile bulgular desteklenecektir. Çalışmanın sonuçları, Türkiye bağlamında etik risk yönetimini güçlendirecek uygulamaya dönük bir çerçeve önerisi sunmayı hedeflemektedir ve diğer bölümlerde değinilecektir. Bu yaklaşım, akademik literatüre katkı sağlamakta olup politika yapıcılar için somut rehberlik sunmaktadır.

Sonuç olarak, yapay zekâ ve etik kesişiminde kamu politikalarının karşılaştığı zorluklar, sadece teknolojik değil, aynı noktada toplumsal ve kurumsal bir mesele olarak ele alınmalıdır. Bu bakımdan, ana araştırma sorusu şu şekildedir: Kamu politikalarında yapay zekâ kullanımının etik risk yönetimi neden yetersizdir? Giriş bölümünde ele aldığımız kavramsal temeller ve

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

literatür çerçevesi, yüzeysel olarak belirtilmiş olup kavramsal çerçeve başlığı altında detaylı bir şekilde ifade edilecektir. Bu noktada kapsamlı bir analiz için zemin oluşturmaktadır.

1.YAPAY ZEKÂ-ETİK-KAMU POLİTİKASI KESİŞİMİ

Yapay zekâ uygulamalarının kamu yönetimi alanında hızla yaygınlaşması, etik ilke ve standartların politika süreçlerine daha sistematik şekilde entegre edilmesini çok amaçlı hale getirmektedir. Bu kesişim noktası, karar alma olanaklarının nesnelliğini artırma potansiyeli sunarken beraberinde şeffaflık, adalet ve hesap verebilirlik gibi etik ilkeler açısından ortay çıkan yeni riskler sebebiyle giderek fazla araştırılmaktadır. Nitekim literatürde de yapay zekâ sistemlerinin kamusal süreçlerde kullanımıyla birlikte etik yönetişim çerçevelerine duyulan ihtiyacın belirgin arttığı vurgulanmaktadır (UNESCO, 2021).

1.1. Yapay Zekâ Kullanımının Kamu Politikalarındaki Artışı

Son dönemlerde kamu politikalarında yapay zekâ kullanımının hızla arttığını görmekteyiz. Bu artış, kamu hizmetlerinde verimliliğin artırılması, veri temelli karar alma mekanizmalarının güçlendirilmesi ve dijital dönüşüm hedefleri ile doğrudan ilişkilidir. Türkiye'de, baktığımız zaman artış noktasında yapılmış olan Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi (2021-2025) kapsamında yapay zekânın e-Devlet hizmetlerinde ve veri analiz süreçlerinde entegrasyonu teşvik edilmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2021). Uluslararası düzeyde ise OECD raporları, hükümetlerin yapay zekâ teknolojilerini kamu hizmetlerini geliştirmek ve politika kararlarını optimize etmek için giderek daha fazla kullandığını göstermektedir (OECD, 2021). Yapılan gelişmeler doğrultusunda, kamu yöneticilerin politika süreçlerinin politika üretim bağlamında yapay zekâyı bir araç olarak kullanmasını sağlarken, kararların daha hızlı ve kanıta dayalı olmasına da imkân sunmaktadır.

1.2. Literatürdeki Genel Eğilimler

Literatürde, kamu politikalarında yapay zekâ kullanımının giderek ilerlediği ve etik çerçevelerle birlikte ele alındığı görülmektedir. Uluslararası çalışmalar, hükümetlerin yapay zekâyı karar destek sistemi olarak kullanarak politika etkinliğini artırmayı hedeflediğini vurgular (Wirtz, Weyerer & Geyer, 2019). Türkiye'de yapılan araştırmalar ise, kamu hizmetlerinde yapay zekâ uygulamalarının şeffaflık ve hesap verebilirliği desteklediğini ve yönetişim kalitesini yükselttiğini göstermektedir (Tamer, 2024). Ayrıca, literatürde artan bir eğilim olarak, yapay zekânın karar alma noktasında riskleri azaltıcı bir araç olarak değerlendirilmesi ve etik ilkelerle bütünleştirilmesi ön plana çıkmaktadır. Bu eğilimler, kamu politikalarının etik boyutunu ele alan bir yaklaşıma doğru yöneldiğini ortaya koymaktadır.

1.3. Türkiye ve Uluslararası Örnekler

Türkiye'de yapay zekâ uygulamaları kamu hizmetlerinde giderek yaygınlaşmaktadır. E-Devlet platformları, veri analitiği ve otomatik form işleme ile vatandaş hizmetlerini hızlandırırken (T.C. Dijital Dönüşüm Ofisi, 2021), Sağlık Bakanlığı'nın yapay zekâ tabanlı hasta yönlendirme sistemi kaynak kullanımını optimize etmekte ve hizmet kalitesini artırmaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2022). Diğer yandan, ulaştırma ve trafik yönetiminde YZ kullanımı şehir içi ulaşımı daha verimli hâle getirmektedir (TÜBİTAK, 2023). Uluslararası düzeyde bakıldığında OECD

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

raporları hükümetlerin YZ'yi politika kararları ve hizmet optimizasyonu için giderek benimsediğini ortaya koyar (OECD, 2021). ABD federal hükümeti, YZ'yi etik çerçevelerle entegre ederek karar destek sistemlerinde kullanırken (US Government Accountability Office, 2020), Avrupa Birliği Al Act ile kamu hizmetlerinde YZ uygulamalarını düzenlemekte ve etik standartları güvence altına almaktadır (European Commission, 2021). Bu örnekler, aslında YZ'nin hem Türkiye'de hem uluslararası düzeyde kamu politikalarında etkin bir araç olarak benimsendiğini bizlere göstermektedir.

GELİŞME

Kamu politikalarında yapay zekâ kullanımında etik risk yönetimine baktığımız zaman zamanla daha kritik bir konu haline gelmiştir. Yapay zekâ teknolojilerinin karar sürçlerinde kullanımı, hız ve verimlilik sağlarken aynı zamanda şeffaflık eksikliği, hesap verebilirlik ve algoritmik önyargılar sorunları gibi etik riskleri de beraberinde getirir (Burrell, 2016). Özellikle kamu yönetiminde bir önceki cümlede ifade edilen riskler ve bu risklerin yönetimi, sadece teknik ile sınırlı kalmayıp aynı zamanda kurumsal ve yasal bir sorumluluk gerektirir.

Yapay zekânın temel olarak öğrenen algoritmalar aracılığıyla veri analiz etmesi, verilerden öğrenerek öngörüler üretmiş olması, algoritmik önyargı riskini artırmış bulunmaktadır. Örneğin, tarihsel olarak toplumsal eşitsizlikleri yansıtan verilerle eğitilen bir yapay zekâ sistemi mevcut karar mekanizmalarında adaletsizliği pekiştirebilir (O'Neil, 2017). Bu durum ise şeffaflık eksikliğiyle birleştiğinde, kamu politikalarının meşruiyetine gölge düşürebilir. Şeffaflık ilkesi, yapay zekâ sistemlerinin hangi veriyle nasıl çalıştığının ve karar süreçlerinin anlaşılabilir olmasını gerektirir; aksi takdirde, alınan kararların etik doğruluğunu sorgulamak mümkün olmayacaktır (Doshi-Velez & Kim, 2017).

Kamu kurumlarının yapay zekâ kullanımında karşılaştığı bir diğer önemli sorunu hesap verebilirlik olarak söyleyebiliriz. Kurumsal kapasite, yapay zekâ sistemlerinin karar süreçlerini denetlemek ve hataları geri dönük olarak analiz etmek için kritik öneme sahiptir (Floridi & Cowls, 2019). Türkiye bağlamında, bazı kamu kurumları teknik yeterlilik ve etik farkındalık açısından sınırlı kapasiteye sahiptir; bu durum, karar alma süreçlerinde riskleri azaltmak yerine artırabilir (TÜBİTAK, 2021). Hesap verebilirlik eksikliği, sadece bireysel karar vericilerin sorumlulukları olarak değil, kurumun da toplumsal sorumluluğunu zayıflatır.

Algoritmik önyargı ve hesap verebilirlik sorunlarının yanında, mevzuat ve politika boşlukları da etik risk yönetiminde kritik bir risk teşkil etmektedir. Uluslararası düzeyde, Avrupa Birliği'nin White Paper on Artificial Intelligence ve OECD'nin YZ İlkeleri, etik çerçeveler sunmakta, adalet, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerini vurgulamaktadır (Europen Commission, 2020; OECD, 2021). Ancak bu ilkelerin Türkiye'de uygulanabilirliği ve somut denetim mekanizmalarına dönüşmesi hâlen sınırlıdır. Mevcut politika belgeleri, stratejik vizyon ve genel çerçeveler sunsa da YZ'nin etik risklerini sistematik olarak denetleyen mekanizmalar tam olarak oluşturulmamıştır (Kamu Kurumları Al Raporu, 2022).

Türkiye bağlamında yapılmış olan araştırmalar, kamu politikalarında YZ kullanımının etik risk yönetimi açısından sınırlı olduğunu bizlere göstermektedir. Örneğin, sosyal yardım dağıtımı, eğitim ve sağlık gibi alanlarda YZ sistemleri karar süreçlerine entegre edilirken, algoritmik

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

önyargıların etkilerine karşı kurumsal denetim mekanizmaları yetersiz kalmaktadır (Akman, 2020). Bu noktada, toplumsal eşitsizliklerin tekrardan üretilmesine ve vatandaş güveninin zedelenmesine yol açabilir. Uluslararası karşılaştırmalara bakıldığında ise, ABD ve AB'de bazı kamu kurumları etik ilkeleri benimsemiş olsa da uygulamada "sorumluluk sahibi YZ" konseptinin hayata geçirilmesi sınırlı düzeydedir (Jobin, lenca & Vayena, 2019). Yapılan araştırmalar ise bu tespitleri bakıldığı zaman doğruluyor. Özellikle Türkiye bağlamında tekrar değinmek gerekirse kamu kurumlarının teknik kapasitesi ve etik farkındalığı arttırıcı sistemlerin geliştirilmesine ihtiyaç olduğunu görmekteyiz. Elbette, bu riskleri sadece olumsuz senaryolarla sınırlamak mümkün değil. Etik risk yönetimi güçlendirilirse, kamu kurumlarında YZ teknolojilerinin benimsenmesi hem toplumsal faydayı artırabilir hem de kamu güvenini pekiştirebilir. Politika önerileri perspektifinde, açıklanabilirlik standartlarının zorunlu hale getirilmesi, YZ kullanımına ilişkin etik denetleme sistemlerinin oluşturulması ve kurum içi etik komitelerinin kurulması gibi adımlara öncelik verilmelidir. Ayrıca, YZ sistemlerinin sosyal etkilerini devamlı değerlendirmek için periyodik bağımsız denetimlerin yapılması bu noktada fayda sağlayabilir.

Kamu politikalarının etkinliği, sadece YZ sistemlerinin doğruluğu ve performansı ile değil, aynı doğrultuda toplumsal adalet ve etik uygunluğuyla da ölçülebilir. Literatürde, YZ sistemlerinin etik olarak yönetilmediğinde toplumsal güvenin zedelendiği ve kararların meşruiyetinin sorgulandığı görülmektedir (Taddeo & Floridi, 2018). Bu açıdan bakıldığında, etik risk yönetimi teknik bir zorunluluk olarak değil de toplumsal kabulü artıran bir mekanizma olarak görülmelidir.

Yapılan literatür taramaları ve araştırmış olduğum makaleler, Türkiye'deki kamu kurumlarında YZ uygulamalarının, özellikle algoritmik önyargı ve şeffaflık problemleri açısından hâlen geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Örnek bağlamında ifade edecek olursak bazı illerde sosyal yardım dağıtımında kullanılan algoritmaların eğitimli insan gözetimiyle birlikte çalışmasına rağmen, algoritmanın çalışma mantığı kamuya açıklanmamaktadır (Demir, 2021). Bu eksiklik, vatandaşların karar süreçlerini sorgulama ve geri bildirimde bulunma imkânlarını sınırlamaktadır.

Ayrıca, hesap verebilirlik ve kurum içi etik kapasite eksiklikleri, yalnızca karar mekanizmasının şeffaflığını etkilemez, aynı zamanda yöneticilerin sorumluluk alma isteğini de sınırlamaktadır. Kurumların etik riskleri yönetebilecek personel eğitimi, iç denetim mekanizmaları ve etik komitelerinin bulunmaması, YZ'nin sorumlu kullanımını engellemektedir (Floridi et al., 2018). Türkiye'de bu durumda mekanizmaların geliştirilmesi hem kurumsal kapasitenin artırılması hem de YZ uygulamalarının toplum tarafından kabul görmesi oldukça önemlidir.

Mevzuat ve politika çerçevesi eksiklikleri açısından YZ'nin etik risk yönetiminde üçüncü kritik alanı ifade etmektedir. Türkiye'de YZ'nin kamu politikalarında kullanımını düzenleyen mevzuat sınırlı ve genellikle vizyon odaklıdır (TÜBİTAK, 2021). Bu sebeple, YZ teknolojilerinin etik boyutta kullanımını zorunlu kılacak işleyişler hâlen geliştirilmemiştir. Uluslararası karşılaştırmalar, etik ilkelere dayalı düzenlemelerin, YZ uygulamalarının toplumsal kabulünü artırdığını ve olumsuz riskleri azalttığını göstermektedir (Floridi & Cowls, 2019; Jobin et al., 2019).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Yapay zekâ ve etik kesişim noktasında, Türkiye örnekleri ile uluslararası deneyimler arasında bazı farklar mevcuttur. Örnek olarak ilerlersek Avrupa'da bazı kamu kurumları, algoritmik önyargıyı en aza indirgemek için bağımsız denetim mekanizmaları kurmuşken, Türkiye'de bu mekanizmaların kısıtlı olduğunu söyleyebiliriz (Europen Commission, 2020). Bu durum ise etik risk yönetiminde Türkiye'nin uluslararası standartlara ulaşmasını engelleyebilir. Fakat, yapılan araştırmalar ve literatür taramaları, doğru politikalar ve kapasite artırıcı adımlar ile bu eksikliklerin giderilebileceğini göstermektedir (OECD, 2021).

Sonuç olarak, bu perspektiften incelendiğinde kamu politikalarında YZ kullanımında etik risk yönetiminin yetersiz olmasının temel nedenleri; şeffaflık eksikliği ve algoritmik önyargılar, hesap verebilirlik ve kurum içi etik kapasite sorunları, mevzuat ve politika boşlukları ve Türkiye özelindeki uygulamadaki sınırlamalardır. Bu risklerin yönetilmesi, aynı zamanda en aza indirgenmesi yalnızca teknik çözümlemelerle değil, bunun ile birlikte kurumsal yapıların güçlendirilmesi, mevzuatın tamamlanması ve uluslararası deneyimlerden ders çıkarılması ile mümkün hâle gelebilmektedir. Yapılan araştırmalar doğrultusunda bu alanlarda yapılacak iyileştirmelerin, YZ'nin kamu politikalarında daha adil, şeffaf ve hesap verebilir bir şekilde kullanılmasını sağlayacağını ortaya koymaktadır (Akman, 2020; Demir, 2021; Veale & Zuiderveen Borgesius, 2021).

Bu ifadelere göre, politika yapıcılar ve kamu yöneticileri, YZ sistemlerinin etik çerçevede kullanımını sağlamak için şu adımları öncelikli olarak değerlendirebilir: açıklana bilirlik standartlarının zorunlu hâle getirilmesi, etik denetleme mekanizmalarının kurulması, kurum içi etik denetleme mekanizmalarının kurulması, kurum içi etik komitelerin oluşturulması ve periyodik bağımsız denetimlerin yapılması. Bu adımlar, Türkiye bağlamında YZ'nin toplumsal kabulünü artıracak ve etik risklerin yönetilmesini sağlayacaktır (Floridi et al., 2018; Jobin et al., 2019). Aynı zamanda, kamu politikalarında yapay zekâ kullanımının etik risk yönetiminin neden yetersiz olduğu sorusu; kurumsal, teknik ve düzenleyici boyutlardan derin bir şekilde incelenmelidir. Kurumlar sadece yenilik odaklı ve verimlilik yerine, YZ teknolojilerinin insan değerleri, toplumsal sorumluluk ve adalet boyutlarını dikkate alarak şekillendirilmesi noktasında destek sağlamalıdır. Etik risk yönetimi bu bağlamda "ek yük" olarak değerlendirilmemeli YZ'nin toplumsal kabulünü ve uzun vadeli başarısını garantileyen temel bir unsur olmalıdır.

SONUÇ

Bu çalışma, yapay zekâ sistemlerinin kamu yönetiminde artan rolünün teknik bir dönüşümle kalmayıp aynı zamanda kurumsal, siyasal ve etik boyutları olan çok katmanlı bir değişim olduğunu bizlere göstermektedir. Modern kamu yönetimi literatürünün uzun süre tartıştığı şeffaflık, hesap verebilirlik ve yönetişim gibi kavramlar, yapay zekâ teknolojilerinin karar alma süreçlerine entegre edilmesiyle yeni bir ifade kazanmıştır. Nitekim Coeckelbergh (2020) ve Crawford'un (2021) da vurguladığı üzere, algoritmik süreçlerin toplumsal etkileri yalnızca teknik değil, aynı zamanda iktidar ilişkilerini, kaynak dağılımını ve vatandaş-devlet etkileşimini yeniden şekillendiren sonuçlar doğurmaktadır. Bu durum yapay zekânın kamu politikası süreçlerine dâhil edilmesi, klâsik bürokratik karar alma modellerinin ötesine geçen yeni bir yönetişim anlayışını zorunlu kılmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Kamu yönetiminde yapay zekânın hangi durumlarda "meşru" kabul göreceği ise, sadece teknik doğruluk ölçütlerine değil, bununla birlikte etik ilkelerin kurumsal yapıya gömülü olmasına da bağlıdır. Diakopoulos (2016) algoritmik hesap verebilirliğin, kararların nasıl alındığı kadar, alınan kararların kim tarafından, hangi normlar doğrultusunda şekillendirildiğinin de açıkça belirlenmesi gerektirdiğini ifade eder. Benzer şekilde Rahwan (2018), karmaşık algoritmik yapıların toplumsal bir "sözleşme" içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunur ve bu, özellikle kamu kurumlarının demokratik meşruiyeti açısından kritik bir perspektiftir. Avrupa Birliği'nin Al Act (2021) ile geliştirdiği risk temelli yaklaşım da bu gerekliliğin hukuki ve kurumsal bir çerçeveye oturtulmuş hâlidir.

Bu uluslararası tartışmaların Türkiye etkileşiminde güçlü bir karşılığı bulunmaktadır. Aktaş ve Doğan (2022), Türkiye'de kamu sektöründe yapay zekâ uygulamalarının etik yönetişimini incelerken, özellikle sorumluluk paylaşımı, algoritmik şeffaflık ve denetim mekanizmalarının kurumsallaştırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Aynı şekilde Yıldız ve Yılmaz (2021), dijital devletin yükselişinin yapay zekâ ile birleştiğinde kamu yönetiminde yenilikçiliği artırmakla birlikte, karar alma süreçlerinde etik riskleri belirginleştirdiğini ifade etmektedirler. Bu iki çalışma, ulusal düzeyde de tartışmanın sadece teknolojik donanımla sınırlı olmadığını, kurumların yönetsel ve normatif altyapısının da aynı hızda gelişmesi gerektiğini bizlere göstermektedir. Böylece Türkiye'de de yapay zekâya dayalı kamu politikalarının, etik ilkelere dayalı bir perspektifle bütünleştirilmesi gerektiği açıkça ortaya koyulmaktadır.

Sonuç olarak, yapay zekânın kamu yönetimine entegre edilmesi, geleneksel bürokratik etkileşimleri otomatikleştirmekten çok daha fazlasına değinir. Bu dönüşüm, kamu kurumlarının rolünü, vatandaş-devlet ilişkisinin yapısını ve politika yapım süreçlerinin kurumsal mantık çerçevesinde yeniden tanımlamaktadır. Hem uluslararası literatürde hem de Türkiye'de yürütülen güncel araştırmalarda ve çalışmalarda görüldüğü üzere, meşru ve etkin yapay zekâ altyapıları oluşumunu sağlamak, sadece teknolojik kapasiteyi geliştirmek ile sınırlı kalmayıp; hukuki, etik ve kurumsal düzenlemelerin bütüncül bir boyutta şekillenmesiyle mümkün hâle gelmektedir. Bu sebeple kamu yönetiminin geleceği, yapay zekâ teknolojilerinin gerisinde kalmadan; tam aksine bu sistem ve teknolojilerin bizzat toplumsal yarar doğrultusunda ivmelenerek güçlü bir yönetişim, aynı zamanda etik boyutta yaklaşımını destekleyen bir gelişim gerektirmektedir.

KAYNAKÇALAR

Neisser, U. (2024). General, academic, and artificial intelligence. In The nature of intelligence (pp. 135-144). Routledge.

Russell, S. (2022). Artificial İntelligence and the Problem of Control. Perspectives on digital humanism, 19, 1-322.

Haenlein, M. Kaplan, A., Tan, CW ve Zhang, P. (2019). Yapay zekâ (YZ) ve yönetim analitiği. Yönetim Analitiği, 6(4), 341-343.

Petersen, T. S. (2021). Ethical guidelines for the use of artificial intelligence and the challenges from value conflicts. Etikk i Praksis- Nardic Journal of Applied Ethics, (1), 25-40.

Cowls, J., King, T., Taddeo, M. ve Floridi, L. (2019). Yapay zekâyı toplumsal fayda için tasarlamak: Yedi temel faktör. SSRN 3388669'da mevcuttur.

Nadeem, A., Abendin, B. ve Marjanovic, O. (2020). Yapay zekâda cinsiyet ayrımcılığı: Katkıda bulunan faktörlerin ve hahfifletici stratejilerin incelenmesi.

TÜBİTAK. (2021). Kamu yapay zekâ ekosistemi programı. Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu.

Baker, R. S. (2021). Artificial intelligence in education: Bringing it all together. Digital education outlook: Pushing the frontierswith Al, blockhain, and robots, 43-54.

Floridi, L., Cath, C. ve Taddeo, M. (2019). Dijital etik: doğası ve kapsamı. Dijital etik laboratuvarının 2018 yıllığı (s. 9-17). Cham: Springer International Publishing.

Cohen, I. G., Evgeniov, T., Gerke, S., & Minssen, T. (2020). The European artificial intelligence strategy: implications and challenges for digital health. The Lancet Digital Health, 2(7), e376-e379.

Efe, A. (2022). YAPAY ZEKÂ ORTAMINDAKİ DİJİTAL KAMU YÖNETİMİNİN YOL HARİTASI. Kamu Yönetimi ve Teknoloji Dergisi, 4(1), 99-130.

Burrell,J.(2016). Mkine nasıl düşünür. Makine öğrenme algoritmalarındaki opaklığı anlamak. Büyük veri ve toplum, 3(1), 2053951715622512.

Tamer, H. Y. (2024). *Yapay zekâ konulu idari ve yasal düzenlemeler: Ülke örnekleri ve Türkiye için kamu politikası önerileri* (Doctoral dissertation, Ankara Universitesi (Turkey)).

TÜBİTAK. (2023). Kamu yapay zekâ ekosistemi programı. Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu.

UNESCO. (2021). Recommendation on the ethics of artificial intelligence. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural.

Wirtz, B. W., Weyerer, J. C., & Geyer, C. (2019). Artificial intelligence and the public sector Applications and challenges. İnternational Journal of Public Administration, 42(7), 596-615.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2022). Yapay zekâ tabanlı hasta yönlendirme sistemleri ve dijital sağlık uygulamaları.

U.S. Government Accountability Office. (2020). Artificial intelligence: Emerging opportunities, challenges, and implications for policymakers (GAO-20-587). Washington, D.C: U.S. Government Accountability Office.

OECD. (2021). Artificial intelligence in the public sector. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi. (2021). Ulusal yapay zekâ stratejisi 2021-2025. Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Europen Commission. (2021). Propasal for a regulation laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). Brussels: European Commission.

O'Neil, A. (2017). Australia and the 'Five Eyes' intelligence network: the perils of an asymmetric alliance. *Australian Journal of International Affairs*, *71*(5), 529-543.

Doshi-Velez, F., & Kim, B. (2017). Toward a rigorous science of interpretable machine learning. Arxiv preprint arxiv: 1702.08608.

Akman, A. Z., Kalkan, A., Göde, A., Doğan, F., Aksoy, M., Coşar, M., ... & Beder, Z. A. *Yapay Zekâ & Teori ve Uygulamalar*. Nobel Bilimsel Eserler.

DEMİR, Ç. (2021). Konaklama İşletmelerinin İş Süreçlerinde Yapay Zekâ Teknolojileri ve Akıllı Otel Uygulamaları: Avantajlar ve Dezavantajlar (Artificial Intelligence Technologies and Smart Hotel Practiceses at Hospitality Organizations Business Processes: Advantages and Disadvantages). *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, *9*(1), 203-219.

Jobin, A., lenca, M., & Vayena, E. (2019). The global landscape of Al ethics guidelines. Nature Machine İntelligence, 1(9), 389-399.

Veale, M., & Zuiderveen Borgesius, F. (2021). Demystifying the draft EU Artificial İntelligence Act. Computer Law Review International, 22(4), 97-112.

Floridi, L., & Cowls, J. (2019). A unified framework of five principles for Al in society. Harvard Data Science Review, 1(1).

Taddeo, M., & Floridi, L. (2018). Regulate artificial intelligence to avert cyber arms race Nature, 556(7701), 296-298.

Yıldız, C., Yılmaz, M. A., & Yılmaz, Y. Yapay zekâ ve makine öğrenmesi yaklaşımları ile yürüyüş analizi.

AKTAS, M. (2022). Artificial Intelligence and Gender. Zenodo (CERN European *Organization for Nuclear Research)*.

Rahwan, I., Cebrian, M., Obradovich, N., Bongard, J., & Bonnefon, J.- F. (2018). Society-in-the-loop: Programming the algorithmic social concart. Science, 361(6404), 1-8.

Diakopoulos, N. (2016). Accountability in algorithmic decision making. Communications of the ACM, 59(2), 56-62.

Crawford, K. (2021). The atlas of Al: Power, politics and the planetary costs of artificial intelligence. Yale University Press.

Coeckelbergh, M. (2020). Al ethics. Cambridge, MA: MIT Press.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

İKLİM VATANDAŞLIĞI KAVRAMININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Yüksek Lisans Öğrencisi HANİFE AYDOĞAN
Aksaray Üniversitesi,
hanifeaydogann75@gmail.com – 0009-0009-2170-9696

Prof. Dr. AYNUR DEMİR
Aksaray Üniversitesi,
aynurdemir@aksaray.edu.tr – 0000-0002-7856-2789

ÖZET

Bu çalışma, iklim değişikliğine bağlı olarak gelişen "iklim vatandaşlığı" kavramına ilişkin akademik literatürü incelemeyi amaçlamakta olup, 1 Ocak 2020 – 15 Ağustos 2025 tarihleri arasında yayımlanan çalışmaların bibliyometrik analizine dayanmaktadır. Veri seti olarak, yüksek güvenilirliği ve bibliyometrik analizlerde yaygın kullanımı nedeniyle Web of Science (WoS) veri tabanı tercih edilmiştir. Analizler, VOSviewer yazılımı kullanılarak, ortak yazarlık, atıf, bibliyografik eşleşme ve anahtar kelime ağları üzerinden yürütülmüştür.

Elde edilen bulgular, iklim vatandaşlığı literatürünün henüz gelişmekte olduğunu göstermektedir. Alandaki merkezî yazarlar Ogunbode, Bohm ve Vihersalo olarak belirlenirken, Finlandiya, İngiltere ve University of Lapland literatürde öne çıkan ülkeler ve kurum olarak gözlenmiştir. Anahtar kelime ve bibliyografik eşleşme analizleri, disiplinler arası iş birliği potansiyelini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler : İklim Vatandaşlığı, Bibliyometrik, VOSviewer

ABSTRACT

This study aims to examine the academic literature on the concept of "climate citizenship," which has developed in connection with climate change, based on studies published between 1 January 2020 and 15 August 2025, through a bibliometric analysis. The Web of Science (WoS) database was preferred as the data set due to its high reliability and widespread use in bibliometric analyses. The analyses were conducted using the VOSviewer software through co-authorship, citation, bibliographic coupling, and keyword networks.

The findings indicate that the climate citizenship literature is still developing. The central authors in the field were identified as Ogunbode, Bohm, and Vihersalo, while Finland, the

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

United Kingdom, and the University of Lapland were observed as the prominent countries and institutions in the literature. Keyword and bibliographic coupling analyses reveal the potential for interdisciplinary collaboration.

Keywords: Climate Citizenship, Bibliometric, VOSviewer

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

1.GİRİŞ

Tarih boyunca doğal döngüler çerçevesinde çeşitli değişimlere uğramış olan iklim sistemi, zaman zaman canlı türlerinin yok oluşlarına sebep olmuştur. Ancak son yüzyılda yaşanan iklimsel dönüşüm, doğal döngülerden farklı olarak, doğrudan insan faaliyetlerinin etkisi ile oluşmuş ve bilim insanları tarafından, insan etkisinin baskın olduğu ‘’Antroposen Çağ’’ olarak adlandırılmıştır (Steffen, vd. 2011). İnsan faaliyetleri olarak adlandırılan, sanayileşme hareketliliği, doğal döngünün hızla bozulmasına sebep olarak, küresel ölçekte büyük bir sorunla karşı karşıya kalınmasına yol açmıştır.

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC), küresel ısınmayı, karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde atmosferin bileşimini değiştiren insan faaliyetlerinin yol açtığı iklim değişikliği biçiminde tanımlayarak, sorunun yalnızca doğal sebeplerden kaynaklanmadığını, aynı zamanda insan faaliyetlerinin de belirleyici olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. İklim sistemine yönelik insan kaynaklı müdahaleler, yerkürenin taşıma kapasitesini zorlamakta ve geri dönüşü olmayan sonuçlar doğurmaktadır. Nitekim iklim göçleri, gıda güvenliği sorunu, su krizleri, biyoçeşitlilik kaybı ve yaşanabilir alanların daralması gibi sonuçlar, bu krizin boyutlarını gözler önüne sermektedir. (UNFCCC, 1992).

İklim değişikliğiyle mücadelede, küresel ölçekte işbirliği gerekliliği, UNFCCC tarafından “ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve ilgili kapasiteler” temel ilkesi üzerine oturtulmuştur. Bu ilkeye göre, tüm ülkeler iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle mücadelede sorumluluk sahibi olmakla birlikte, gelişmiş ülkelerin tarihsel emisyonlardaki büyük payları dikkate alınarak, daha öncü bir rol üstlenmeleri beklenmektedir (UNFCCC, Preamble, 1992). İklim değişikliği, yalnızca çevresel bir sorun olmakla kalmayıp aynı zamanda insan hareketliliği ve toplumsal yapılar üzerinde de derin bir etki yaratmıştır. Artan sıcaklıklar, düzensiz yağış rejimleri, aşırı hava olayları ve çölleşme gibi çevresel bozulmalar, milyonlarca insanı yaşam alanlarını terk etmeye zorlayarak "iklim göçü" adı verilen yeni bir göç algısını ortaya çıkartmıştır. Hukuki bir statüsü olmayan iklim göçü, bireylerin ve toplulukların temel hakları ve yaşamları üzerinde doğrudan bir tehdit oluşturmaktadır (International Organization for Migration [IOM], 2023). Bu bağlamda bireyler yaşadıkları coğrafyaları terk etmek zorunda kalmakta ve yeni yaşam alanları arayışına girmeye zorlanmaktadır. Özellikle düşük gelirli ülkelerde iklim değişikliğinin göç kararlarını nasıl etkilediği sorusu gündeme gelmiştir. Hoffmann, vd (2020) tarafından yapılan çalışmada, çevresel değişimlerin göç üzerindeki etkilerine ilişkin ülke düzeyinde yapılan çok sayıda ampirik araştırma incelenerek, çevresel değişim ile göç arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya konmuştur. Bu durum, iklim göçü kavramını öne çıkarırken; bireylerin ve toplumların iklim değişikliği karşısında hak ve sorumluluk alanlarında da değişimi ortaya koymaktadır.

Bu gereklilik, vatandaşlık kavramının da sorgulanmasına yol açmıştır. Geleneksel olarak ifade edilen vatandaşlık, iklim değişikliğinin yarattığı sınır aşan olumsuz etkiler karşısında yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda, "iklim vatandaşlığı" ve "ekolojik vatandaşlık" gibi yeni kavramlar ortaya çıkmıştır.

Bu çalışma, ‘iklim vatandaşlığı’ kavramına ilişkin akademik literatürü sistematik biçimde analiz ederek bu alanın gelişim dinamiklerini, eğilimlerini ve kesişim noktalarını ortaya

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

koymaktır. Bu doğrultuda çalışma, Web of Science gibi uluslararası veri tabanlarından elde edilen yayınların VOSviewer yazılımı kullanılarak bibliyometrik analizini gerçekleştirerek, yazar işbirlikleri, atıf ağları ve anahtar kelime kümelenmeleri üzerinden literatürün mevcut durumunu ve araştırma boşluklarını görünür kılmayı hedeflemektedir. Böylece çevre politikaları, vatandaşlık tartışmalarına disiplinlerarası bir perspektif kazandırılması amaçlanmaktadır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1.İklim Değişikliği

İklim değişikliği; iklimin ortalama durumunda ya da onun değişkenliğinde onlarca ya da daha uzun yıllar boyunca süren istatistiksel olarak anlamlı değişimler" olarak tanımlanabilir(Türkeş,2008). İklim değişikliği, doğal iç süreçler ve dış zorlama etmenleri ile atmosferin bileşimindeki ya da arazi kullanımındaki sürekli antropojen (insan kaynaklı) değişiklikler nedeniyle oluşabilir (Türkeş,2008).

2.2.İklim Vatandaşlığı

Gittikçe derinleşen iklim krizi, yalnızca ekosistemler ve doğal kaynaklar üzerinde değil, aynı zamanda toplumsal yapılar, yönetim biçimleri ve bireysel haklar üzerinde de köklü etkiler yaratmaktadır. Aşırı hava olaylarının, deniz seviyesinin yükselmesi ve doğal kaynak kıtlığının artması, toplumların bu değişen koşullara uyum sağlama gerekliliğini (adaptasyon) zorunlu kılmıştır (IPCC, 2022). Dolaysıyla burada adaptasyon, iklim değişikliğinin mevcut veya beklenen etkilerine ve risklerine uyum sağlamak için alınan önlemler ve uygulamalar anlamına gelir. Bu adaptasyon süreci, sadece teknik çözümler (altyapı, sulama sistemleri, erken uyarı sistemleri) değil, aynı zamanda toplumsal, kurumsal ve davranışsal değişiklikleri de kapsamaktadır (IPCC, 2022). Bu bağlamda iklim değişikliğine adaptasyonda teknik boyut daha çok ekolojik altyapı uyumuna odaklanmıştır. İklim krizinin toplumsal sonuçları ise hukukun temel taşı olan vatandaşlık kavramı ile ilişkilidir. Burada ulusal sınırlar içinde kalan ve hak ve sorumluluklar bağlamında tanımlanan geleneksel klasik vatandaşlık algısı, iklim değişikliğinin sınır aşan ve küresel sonuçları karşısında yetersiz kalmaktadır (Dobson, 2003). Bu yetersizlik, bireylerin çevresel krizlere karşı aktif, sorumlu ve etik değerlere sahip bireylere dönüşme ihtiyacını ortaya koymuştur. Bu kapsamda iklim vatandaşlığı, günümüzün en önemli küresel sorunlarından biri olan iklim değişikliğiyle mücadelede bireylerin rolünü yeniden şekillendiren çağdaş bir yurttaşlık anlayışı sunmaktadır. Bu yaklaşım, kişileri yalnızca pasif tüketiciler olmaktan çıkarıp, bilinçli, sorumlu ve aktif yurttaşlar olarak bu mücadelenin merkezine koymaktadır. Klasik vatandaşlık kavramının aksine iklim vatandaşlığı, bireyin sorumluluklarını ulus boyutundan küresel boyuta taşıyarak, sorumluluk alanını genişletmektedir. Bu açıdan iklim vatandaşlığı, coğrafi sınırları aşan, kolektif bir bilinçle sorumluluk ve dayanışma zemininde buluşturan bir özellik sunmaktadır (Demir, 2025).

Yeni vatandaşlık anlayışı ile birey doğayı koruyan, gelecek nesilleri düşünen, adaleti küreselleştiren bir yapıya dönüşmektedir. Tüketen oy veren birey konumundan daha aktif bir rol üstlenmiş küresel vatandaş boyutuna dönüşmüştür. İklim göçü ile zorunlu yer değişikliği yaşayan bireylerin kimliklerini küresel boyuta taşıyan iklim vatandaşlığı, toplumsal kimliklerin yok olmasının da önüne geçmektedir (Demir, 2025).

İklim vatandaşlığı kavramı, bireyleri yalnızca çevresel sorunlardan haberdar eden bir anlayıştan öteye geçerek, onları iklim krizine karşı aktif ve etik sorumluluk sahibi aktörler olarak konumlandırır (Gao, 2025). Bu perspektif, vatandaşların sadece kişisel yaşam tarzı değişiklikleri yapmalarını değil, aynı zamanda kamu politikalarına katılım göstermelerini, toplumsal farkındalık kazanmalarını ve kolektif sorumluluk üstlenmelerini de kapsar.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırma kapsamında elde edilen veriler doğrultusunda yapılan bibliyometrik analiz bulguları sunulmaktadır. 1 Ocak 2020 – 15 Ağustos 2025 tarihleri arasında Web of Science veri tabanında gerçekleştirilen taramalar sonucunda toplam 12 yayın tespit edilmiştir.

Bulgular, yayınların, ülke bazlı üretim, yazar işbirlikleri ve anahtar kelime ağları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

3.1.İklim Vatandaşlığı (Climate Citizenship) Analizi

Voswiver kullanılarak yapılan iklim vatandaşlığına ilişkin analizlerde , “climate citizenship” anahtar kelimesi kullanılarak 12 esere erişim sağlanarak, analizlerde kullanılmıştır.

3.3.1. Ortak Yazar Analizi (Co-authorship of Authors)

İklim vatandaşlığı alanında yapılan yazarların ortak yazarlık analizi kapsamında, en az bir yayın ve en az bir atıf kriteri dikkate alınarak ağ haritası oluşturulmuştur. Analizde, 8 öğe incelenmiş, bu öğelerin tek bir küme içinde yer aldığı, ağda 28 bağlantı ve 49 toplam bağlantı gücü bulunduğu saptanmıştır. Araştırmada bu alanda en fazla atıf alan yazarlar sırasıyla Charles Adedayo Ogunbode (21 atıf), Gisela Bohm (21 atıf) ve Stephen Fisher (21 atıf) olarak tespit edilmiştir. Bu üç yazarın her birinin toplam bağlantı gücü 7 olarak hesaplanmıştır. Bu bağlamda, iklim vatandaşlığı çalışmalarında yazarlar arasında yüksek düzeyde iş birliği ve tematik bütünleşme olduğunu görülmüştür.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

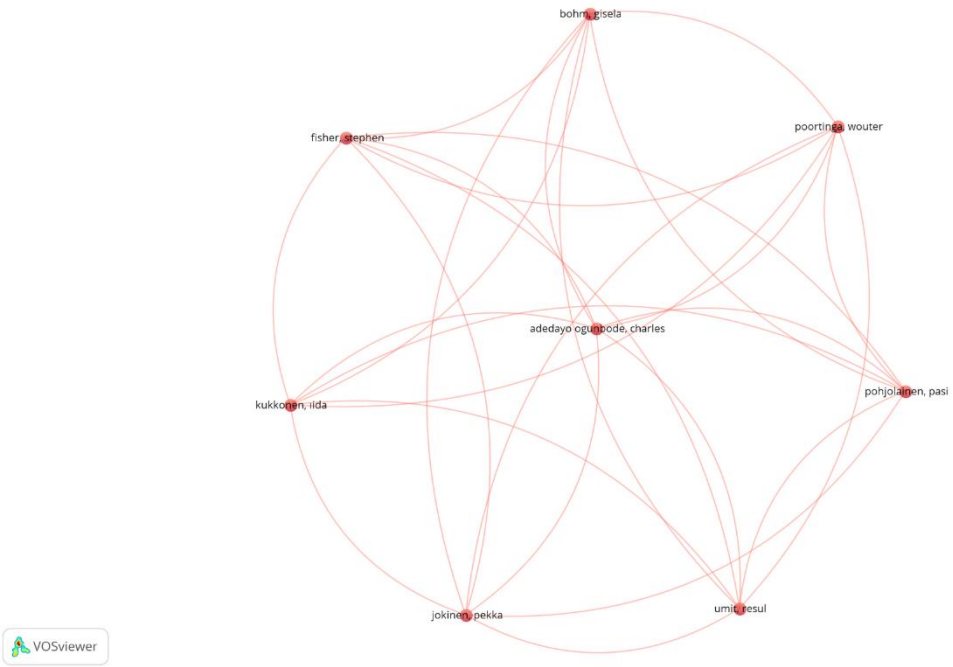

Görsel 1. Web of Science verilerine dayalı olarak VOSviewer yazılımı ile oluşturulan ortak yazar (co-authorship) ağı haritası.
Not. Harita, VOSviewer kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.3.2. Ülke temelli işbirlikleri ve Atıf Analizi (Citation of Countries)

Ülkelerin atıf analizi yapılırken 1 eser yayınlanması ve1 atıf yapılması koşulu ile aralarında ilişki bulunan 8 öğe değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucu, bu öğelerin tek bir küme altında toplandığı ve ağda 28 bağlantı ile 49 toplam bağlantı gücü bulunduğu belirlenmiştir. En çok atıf alan ülkeler sırasıyla Finlandiya (55 atıf), İngiltere (22 atıf), Norveç (21 atıf) olarak gözlenmiştir. Toplam bağlantı gücü sıralaması ise, Finlandiya (5), Yeni Zelanda (2) ve İngiltere (1) olarak belirlenmiştir. Bu bulgular, iklim vatandaşlığı literatüründe Finlandiya'nın merkezî bir konumda yer aldığını ve uluslararası akademik etkileşimin sınırlı fakat derinlikli biçimde gerçekleştiğini göstermektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

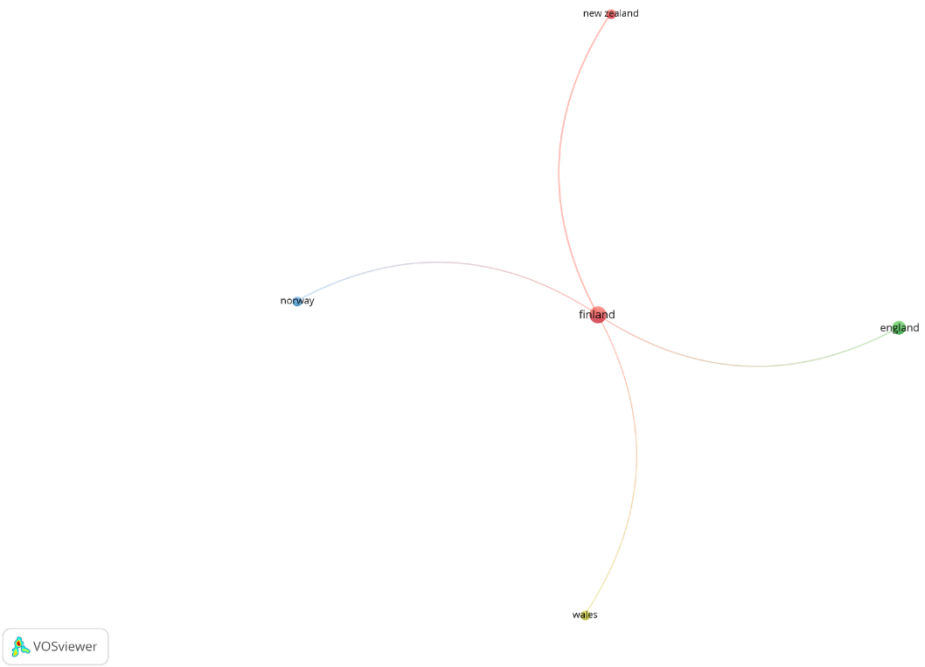

Görsel 2. Web of Science verilerine dayalı olarak VOSviewer yazılımı ile oluşturulan ülkeler arası ortak yazarlık (co-authorship) ağı haritası.
Not. Harita, VOSviewer kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.3.3.Anahtar Sözcüklerin Birlikte Görülme Analizi (Co-occurence of Author Keywords)

İklim vatandaşlığı konusundaki yayınlarda yer alan anahtar kelimelerin birlikte kullanılma sıklığı incelenmiştir. Analizde en az iki tekrar kriteri esas alınmıştır. Değerlendirme sonucunda 16 öğe, 4 küme, 41 bağlantı ve 42 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir. En sık tekrarlanan anahtar kelimeler sırasıyla “climate citizenship” (4 tekrar), “climate change” (2 tekrar) ve “environmental citizenship” (2 tekrar) olarak belirlenmiştir. Bu bulgular, iklim vatandaşlığı literatürünün kavramsal olarak iklim değişikliği ve çevresel vatandaşlık eksenlerinde şekillendiğini ve bu kavramlar arasında yüksek düzeyde tematik ilişki bulunduğunu göstermektedir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

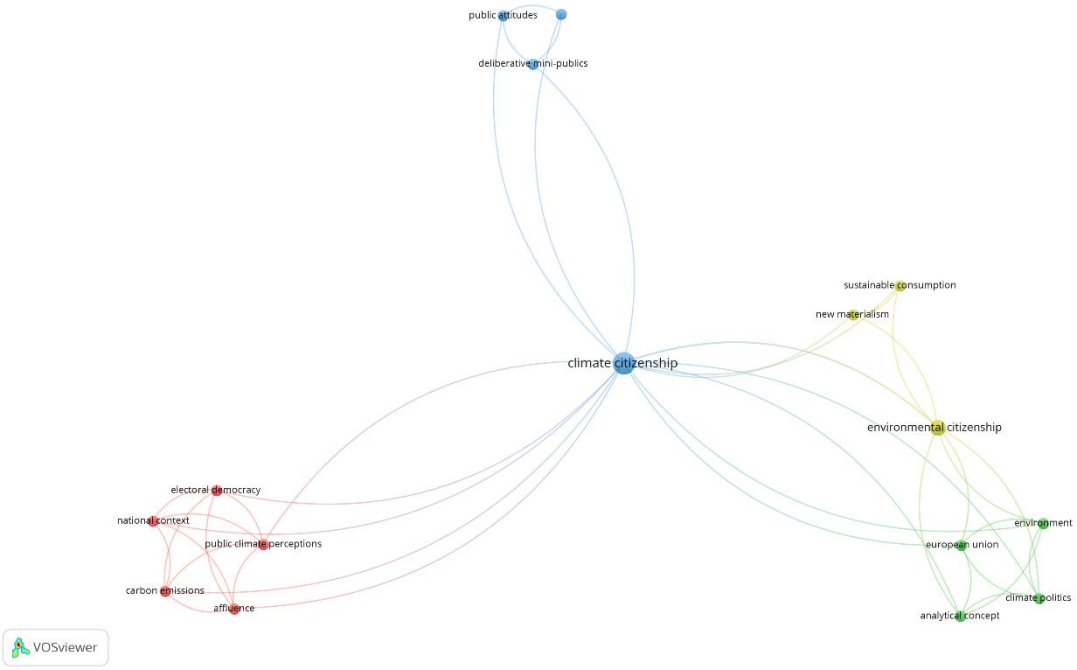

Görsel 3. Web of Science verilerine dayalı olarak VOSviewer yazılımı ile oluşturulan anahtar sözcüklerin birlikte görülme (co-occurrence) ağı haritası.
Not. Harita, VOSviewer yazılımı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada, iklim vatandaşlığı konusunda yürütülen akademik çalışmaların bibliyometrik analizi yapılmıştır.
İklim Vatandaşlığı analizlerinde, iklim vatandaşlığı literatürünün halen gelişmekte olan bir alan olduğu ve sınırlı sayıda yayın ve yazar ağına sahip olduğu görülmüştür. Ortak yazarlık ve atıf analizleri, Ogunbode, Bohm, Vihersalo gibi yazarların literatürde önemli bir role sahip olduğu ortaya konmuştur. Ülkeler düzeyinde ise Finlandiya, İngiltere gibi aktörler çalışmada öne çıkarken, anahtar kelime analizleri climate citizenship, climate change, environmental citizenship kavramları etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu durum, iklim vatandaşlığı alanının henüz sınırlı olmasına rağmen disiplinler arası potansiyel taşıdığını ve gelecekte literatürün genişleyeceğini göstermektedir.

Araştırma bulguları sonucunda, araştırma yoğunluğunun ağırlıklı olarak Avrupa gibi gelişmiş ülkelerde toplandığını göstermektedir. Bu durum, küresel düzeyde uluslararası işbirliğinin artırılması gerekliliğine işaret etmektedir.

İklim değişikliği ile birlikte literatüre kazandırılan yeni vatandaşlık tanımı ve sorumlulukları, eğitim alanına dahil edilerek, iklim vatandaşlığı kavramının, klasik vatandaşlık ve ekolojik vatandaşlık kavramlarından farklı ve ortak özelliklerinin kavranması sağlanabilir. Ayrıca yeni vatandaşlık kavramının yaygın hale gelmesi için yasa yapıcıların bu konuda toplum bilincini destekleyen politikalar geliştirmesi önemli bir gelişim olacaktır.
Ayrıca bu çalışma, yalnızca Web of Science veri tabanı ile sınırlı kalmıştır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda farklı veri tabanlarının dâhil edilmesi, konuya ilişkin daha kapsamlı ve dengeli bir bibliyometrik analiz yapılmasına olanak tanıyacaktır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAYNAKÇA

Demir, A. (2025). İklim göçü bağlamında iklim vatandaşlığı: yeni bir kimlik mi yaratılıyor? *HUMANITAS* - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 13(26), 145-158. https://doi.org/10.20304/humanitas.1696167

Dobson, A. (2003). *Citizenship and the environment*. Oxford University Press.

Gao, W. (2025). The virtues of ecological citizenship. *Critical Review of International Social and Political Philosophy,* 34(4), 1–19. https://doi.org/10.1080/13698230.2025.2491238

Hoffmann, R., Dimitrova, A., Muttarak, R., Crespo Cuaresma, J., & Peisker, J. (2020). *Ülke düzeyinde çevresel değişim ve göç üzerine bir meta-analiz*. The University of East Anglia. https://research-portal.uea.ac.uk/files/185038012/Accepted_Manuscript.pdf

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2022). *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability.* Cambridge University Press.https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/

Steffen, W., Grinevald, J., Crutzen, P. J., & McNeill, J. R. (2011). The Anthropocene: Conceptual and historical perspectives. *Philosophical Transactions of the Royal Society A*, 369(1938), 842–867. https://www.uvm.edu/~jfarley/EEseminar/readings/Anthropocene.pdf

Türkeş M. (2008), Küresel iklim değişikliği nedir? Temel kavramlar, nedenleri, gözlenen ve öngörülen değişiklikler, *İklim Değişikliği ve Çevre*, 1, 26-37

United Nations Framework Convention on Climate Change. (1992). *United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC)*. United Nations.https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf

Uluslararası Göç Örgütü [IOM]. (2023). *Göç, Çevre ve İklim Değişikliği Stratejisi.* Uluslararası Göç Örgütü. Erişim adresi: https://environmentalmigration.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1411/files/documents/2023-09/iom-mecc-strategy-turkish_0.pdf

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

DİJİTAL VE SOSYAL MEDYA KAYNAKLI "VICARIOUS ANXIETY" ÖLÇEĞİ'NİN GELİŞTİRİLMESİ: KURAMSAL TEMELLER VE ÖLÇEK TASARIM SÜRECİ

DEVELOPMENT OF THE "VICARIOUS ANXIETY" SCALE RELATED TO DIGITAL AND SOCIAL MEDIA: THEORETICAL FOUNDATIONS AND SCALE DESIGN PROCESS

Doç. Dr. Celil ÜNAL

Süleyman Demirel Üniversitesi,

celilunal@sdu.edu.tr - 0000-0002-3764-303X

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, dijital ve sosyal medya ortamlarında başkalarının kaygı yüklü içeriklerine maruz kalma sonucu ortaya çıkan *vicarious anxiety* (dolaylı kaygı) deneyimini ölçmeye yönelik bir ölçek tasarlamak ve ölçek geliştirme sürecini kuramsal ve yöntemsel açıdan tartışmaktır. Vicarious anxiety, başkalarının kaygı ifadelerini gözlemleme yoluyla bireyin kendisinde kaygı tepkilerinin ortaya çıkması olarak tanımlanmaktadır. Dijital platformlarda kriz, afet, hastalık, savaş ve güvensizlik temelli içeriklerin yayılımı, duygusal bulaşma ve gözlemsel korku öğrenmesi mekanizmaları aracılığıyla bu olgunun yaygınlaşmasına zemin hazırlamaktadır. Literatürde sosyal medya kullanıcıları için geliştirilen çeşitli kaygı ve bağımlılık ölçekleri bulunsa da doğrudan dijital/sosyal medya kaynaklı vicarious anxiety odağında geliştirilmiş bir ölçme aracı bulunmamaktadır. Bu bağlamda çalışmada, öncelikle kavramsal çerçeve sunulmuş; duygusal bulaşma, gözlemsel korku öğrenmesi ve sosyal medya psikolojisi literatürü temelinde madde havuzu oluşturulmuştur. Ardından, içerik geçerliği için uzman görüşü aşaması, örneklem özellikleri ve planlanan faktör analizi ile güvenirlik analizleri tartışılmıştır. Çalışmanın, hem medya psikolojisi ve iletişim araştırmalarına hem de klinik/pratik alanlara, dijital içeriklerin psikolojik etkilerini değerlendirmede yeni bir araç sunarak katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vicarious anxiety, dolaylı kaygı, sosyal medya, dijital iletişim, ölçek geliştirme.

ABSTRACT

The purpose of this study is to design a scale to measure vicarious anxiety (indirect anxiety) experienced as a result of exposure to others' anxiety-laden content in digital and social media environments, and to discuss the scale development process from theoretical and methodological perspectives. Vicarious anxiety is defined as the emergence of anxiety responses in an individual through observing others' expressions of anxiety. The spread of crisis, disaster, disease, war, and insecurity-based content on digital platforms paves the way for the proliferation of this phenomenon through mechanisms of emotional contagion and

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

observational fear learning. Although various anxiety and addiction scales have been developed for social media users in the literature, there is no measurement tool developed specifically for vicarious anxiety directly caused by digital/social media. In this context, the study first presents a conceptual framework and creates an item pool based on the literature on emotional contagion, observational fear learning, and social media psychology. Subsequently, the expert opinion stage for content validity, sample characteristics, and planned factor analysis and reliability analyses were discussed. The study is expected to contribute to both media psychology and communication research as well as clinical/practical fields by providing a new tool for assessing the psychological effects of digital content.

Keywords: Vicarious anxiety, social media, digital communication, scale development

GİRİŞ

Kaygı, bireyin algıladığı tehdit ya da belirsizlik karşısında verdiği bilişsel, duygusal ve fizyolojik bir tepkidir. Geleneksel olarak kaygı, kişinin kendi yaşantıladığı olaylar bağlamında ele alınırken, son yıllarda *dolaylı* ya da *gözlemsel* yollarla öğrenilen kaygı ve korku tepkileri giderek daha fazla incelenmektedir. Özellikle sosyal medya ve dijital haberciliğin yaygınlaşmasıyla birlikte, bireyler yalnızca kendi yaşam deneyimlerine değil, dünyanın dört bir yanından gelen kriz, afet, savaş, hastalık ve güvensizlik temelli içeriklere de gerçek zamanlı olarak maruz kalmaktadır (Saleem vd., 2024).

Shu ve arkadaşları (2017), *vicarious anxiety* kavramını, başkalarının kaygı ifade eden davranışlarını veya yüz ifadelerini gözlemlemenin sonucunda bireyin kendisinin de kaygı yaşaması olarak tanımlamış ve bu olgunun özellikle medya aracılığıyla yaygınlaşabileceğini vurgulamışlardır. Bu tanım, insanların yalnızca doğrudan maruz kaldıkları tehlikeler nedeniyle değil, başkalarının korku ve panik içeren tepkilerini izlediklerinde de yoğun kaygı yaşayabildiğini ortaya koymaktadır. Vicarious anxiety çalışmaları, gözlemsel korku öğrenmesi, empati ve duygusal bulaşma literatürüyle yakından ilişkilidir (Olsson, 2007).

Dijital ortamda bu süreç daha görünür hâle gelmiştir: Bir kişinin deprem anındaki panik videosu, savaş bölgesinden canlı yayın, hastalıkla ilgili kişisel dramatik anlatılar veya ekonomik krizle ilgili endişe dolu paylaşımlar, binlerce hatta milyonlarca kullanıcı tarafından izlenebilmekte; böylece bireyler, daha önce hiç karşılaşmadıkları riskleri sanki kendi başlarına gelmiş gibi hissedebilmektedir. Bu çalışma, dijital ve sosyal medya bağlamında ortaya çıkan **vicarious anxiety deneyimini** sistematik bir biçimde ölçebilecek özgün bir ölçek tasarlamayı amaçlamaktadır.

1. Kuramsal Çerçeve

1.1. Vicarious Anxiety ve Duygusal Bulaşma

Duygusal bulaşma (*emotional contagion*), insanların başkalarının duygusal ifadelerini gözlemleyerek benzer duygusal durumlara girmesi sürecidir. Hatfield, Cacioppo ve Rapson (1994), bu sürecin yüz ifadeleri, ses tonu, beden dili ve diğer sosyal ipuçları yoluyla otomatik biçimde işlediğini vurgular. Vicarious anxiety ise, bu duygusal bulaşma sürecinin spesifik olarak kaygı ve tehdit algısı etrafında şekillenmiş bir biçimidir.

Olsson ve Phelps (2007), başkalarının korku tepkilerini gözlemleyerek öğrenilen korkunun, doğrudan yaşantısal korku öğrenmesiyle benzer sinirsel mekanizmaları paylaştığını göstermiştir. Keum ve arkadaşları (2019) da gözlemsel korku öğrenmesinin sinirsel temellerini ayrıntılı biçimde inceleyerek, amigdala ve sosyal bilişle ilişkili beyin bölgelerinin rolüne dikkat

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

çekmişlerdir. Bu bulgular, başkalarının kaygı içeren tepkilerine maruz kalmanın salt "psikolojik bir etiketleme" değil, nörobiyolojik düzeyde de işleyen bir süreç olduğunu göstermektedir.

1.2. Sosyal Medya, Gözlemsel Korku Öğrenmesi ve Dolaylı Kaygı

Sosyal medya platformları, başkalarının duygularını yoğun biçimde sergilediği ortamlar hâline gelmiştir. Ferrara ve Yang (2015), sosyal medyada duygusal içeriğin yayılımını inceledikleri çalışmada, özellikle yüksek duygusal yoğunluğa sahip (öfke, korku, kaygı vb.) içeriklerin daha fazla etkileşim aldığını ve daha hızlı yayıldığını ortaya koymuşlardır. Bu durum, kaygı ve panik içeren paylaşımların algoritmik olarak güçlenmesine ve daha geniş kitlelere ulaşmasına neden olabilir.

Çocuk ve ergenlerde gözlemsel korku öğrenmesi üzerine yapılan çalışmalar, başkalarını izleyerek korku koşullanmasının erken dönemlerden itibaren ortaya çıktığını göstermektedir (Blocq vd., 2023). Dijital çağda bu öğrenme kanalının önemli bir kısmı artık ekranlar üzerinden gerçekleşmektedir. Bir başka deyişle, sosyal medya, *vicarious fear/threat learning* ve vicarious anxiety için devasa bir "gözlemsel öğrenme laboratuvarı" işlevi görmektedir (Szczepanik vd., 2020).

1.3. Sosyal Medya Kaygısı, Bağımlılık ve Vicarious Anxiety

Sosyal medya kullanımının kaygı, depresyon, yalnızlık ve internet bağımlılığı ile ilişkili olduğuna dair güçlü bir literatür mevcuttur (Saleem vd., 2024). Ancak bu çalışmaların önemli bir kısmı, *genel sosyal medya kaygısı, sosyal kaygı* veya *FOMO* (fear of missing out) gibi daha geniş yapıları ele almaktadır. Mevcut bulgular, sosyal medyada geçirilen sürenin ve problemli kullanımın kaygı belirtileriyle ilişkili olduğunu gösterse de, başkalarının kaygı içeren paylaşımlarına maruz kalma sonucu ortaya çıkan spesifik vicarious anxiety deneyimini ayrı bir yapı olarak ölçen ölçek bulunmamaktadır.

Alkış, Kadırhan ve Şat (2017) tarafından geliştirilen Sosyal Medya Kullanıcıları için Sosyal Kaygı Ölçeği (SAS-SMU), sosyal medya bağlamında sosyal kaygıyı ölçmek için önemli bir araç sunmakta; bu ölçek daha sonra farklı kültürlere uyarlanarak da kullanılmıştır. Benzer şekilde Manuoğlu (2023), Sosyal Medya Ruminasyon Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması ile sosyal medya kaygısı ile ruminasyon arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu çalışmalar, sosyal medya bağlamına özgü psikolojik yapıların ölçülebileceğini gösterse de, vicarious anxiety'ye odaklanan bir ölçek boşluğu devam etmektedir.

2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın genel amacı, dijital ve sosyal medya kaynaklı vicarious anxiety olgusunu ölçmeye yönelik bir ölçek tasarlamak ve ölçek geliştirme sürecini kuramsal ve yöntemsel açıdan ortaya koymaktır. Spesifik amaçlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Vicarious anxiety kavramını, duygusal bulaşma, gözlemsel korku öğrenmesi ve sosyal medya psikolojisi bağlamında tanımlamak.
2. Dijital/sosyal medya bağlamında vicarious anxiety'yi yordayabilecek davranışsal, bilişsel, duygusal ve fizyolojik göstergeleri temel alan bir madde havuzu geliştirmek.
3. Uzman görüşü yoluyla ölçek taslağının kapsam ve görünüş geçerliğini değerlendirmek.
4. Uygulanacak ampirik çalışma ile ölçeğin faktör yapısını ve iç tutarlılık güvenirliğini sınamaya yönelik yöntemsel bir çerçeve önermek.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Bu bildiri, özellikle 2–4. adımlara odaklanmakta; veri toplama aşaması sonrasında yapılacak faktör ve güvenirlik analizlerinin yöntemsel planını da sunmaktadır.

3. Yöntem: Ölçek Geliştirme Süreci

3.1. Ölçek Geliştirme Yaklaşımı

Ölçek geliştirme süreci, DeVellis'in (2016) önerdiği adımlar; madde yazımı, uzman değerlendirmesi, pilot uygulama ve psikometrik analiz çerçevesinde yapılandırılmıştır. Ayrıca, ölçek geliştirme ve geçerleme çalışmalarında yaygın olarak önerilen açımlayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulamalarına ilişkin rehberler dikkate alınmıştır (Worthington vd., 2006)

3.2. Madde Havuzu Oluşturma

Literatürde yer alan:

- Vicarious anxiety ve gözlemsel korku öğrenmesi (Shu vd., 2017),
- Duygusal bulaşma (Hatfield vd., 1994),
- Sosyal medya kaygısı ve sosyal medya kullanıcıları için sosyal kaygı ölçekleri (Alkış vd., 2017),
- Sosyal medya ruminasyonu, kullanım problemleri ve kaygı (Manuoğlu, 2023), çalışmalarından hareketle, dört boyutu temsil eden yaklaşık 30 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur:

1. Duygusal Tepki (ör. kaygı verici paylaşımları gördüğünde huzursuz hissetme)
2. Bilişsel Kaygı ve Endişe (ör. "bana da olacak" tarzı felaketleştirme düşünceleri)
3. Davranışsal Tepkiler ve Kaçınma (ör. uyku bozukluğu, uygulamayı kapatma, tekrar tekrar kontrol etme)
4. Fizyolojik Tepkiler (ör. kalp çarpıntısı, kas gerginliği, nefes hızlanması)

Madde kökleri "Sosyal medyada kaygı verici içeriklerle karşılaştığımda…" gibi bağlam belirleyici ifadelere dayandırılmış ve 5'li Likert tipi (1=Kesinlikle katılmıyorum – 5=Kesinlikle katılıyorum) yanıt formatı tercih edilmiştir. Bu aşama, benzer ölçek geliştirme çalışmalarındaki (Alkış vd., 2017) madde yazımı ilkeleriyle uyumludur.

3.3. Uzman Görüşü ve Kapsam Geçerliği

Oluşturulan madde havuzu, klinik psikoloji, iletişim bilimleri ve ölçme-değerlendirme alanlarından en az 3–5 uzmana gönderilerek:

- Dil ve anlaşılırlık,
- Kapsam uygunluğu,
- Boyuta uygunluk

açısından değerlendirilmesi planlanmıştır. Uzmanlardan her madde için "uygun – kısmen uygun – uygun değil" biçiminde derecelendirme yapmaları istenecek, gerekirse Kapsam Geçerlik Oranı (KGO) hesaplanacaktır (DeVellis, 2016).

3.4. Örneklem ve Veri Toplama

Ampirik aşama için hedef örneklem:

- En az 200–300 üniversite öğrencisi (veya genç yetişkin),
- Farklı fakülte ve bölümlerden,
- En az günde 1 saat sosyal medya kullanan bireyler olacaktır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Ölçek formuna, betimsel veriler için yaş, cinsiyet, günlük sosyal medya kullanım süresi, sık kullanılan platformlar ve olası kontrol değişkenleri (örn. genel kaygı düzeyi) eklenmesi planlanmaktadır. Bu örneklem büyüklüğü, AFA ve DFA uygulamaları için önerilen minimum sayılarla uyumludur (Worthington vd., 2006).

3.5. Planlanan İstatistiksel Analizler

Ön Analizler: Eksik veri, uç değerler, çarpıklık-basıklık değerleri, madde-toplam korelasyonları.

Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA):

- KMO ve Bartlett testi,
- Özdeğer > 1 ve Scree Plot incelenmesi,
- Faktör yükü ≥ .32–.40 eşiği, çapraz yüklenen maddelerin elenmesi (Fabrigar vd., 1999).

İç Tutarlılık Güvenirliği:

- Toplam ölçek ve alt boyutlar için Cronbach alfa ($\alpha \geq .70$ kabul edilebilir sınır).

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA):

- İmkân olduğunda ikinci bir örneklemde DFA ile modelin doğrulanması,
- Uyum indekslerinin (CFI, TLI, RMSEA, SRMR) raporlanması.

Bu analiz planı, ölçek geliştirme ve psikometrik değerlendirme alanında önerilen iyi uygulamalarla uyumludur (Worthington vd., 2006).

4. Beklenen Bulgular

Veri toplama ve analiz süreci tamamlandığında, ölçeğin:

- 2–4 faktörlü bir yapı (örneğin Duygusal–Bilişsel, Davranışsal, Fizyolojik alt boyutlar) sergilemesi,
- Toplam açıklanan varyansın %50'nin üzerinde olması,
- Cronbach alfa katsayılarının .70 ve üzerinde bulunması,
- Sosyal medya kaygısı ya da ruminasyonu gibi kavramlarla **pozitif korelasyon** göstermesi (yakınsak geçerlik) beklenmektedir. Ayrıca, günlük sosyal medya kullanım süresi arttıkça vicarious anxiety puanlarının da artması, literatürdeki sosyal medya–kaygı ilişkisiyle tutarlı bir bulgu olacaktır (Saleem vd., 2024).

5. Tartışma

Bu çalışma, dijital ve sosyal medya bağlamında **vicarious anxiety** olgusunu kavramsallaştıran ve bu olguyu ölçmeyi amaçlayan bir ölçek tasarım süreci sunmaktadır. Mevcut literatürde sosyal medya kullanıcıları için sosyal kaygı ölçekleri, ruminasyon ölçekleri ve problemli kullanım ölçekleri bulunmakla birlikte, vicarious anxiety'yi doğrudan hedefleyen bir ölçme aracının yokluğu dikkat çekicidir (Alkış vd., 2017). Shu ve arkadaşlarının (2017) laboratuvar ortamında film klipleri üzerinden incelediği vicarious anxiety, bu çalışmada gerçek yaşamın dijital ortamına taşınmakta ve sosyal medya bağlamına uyarlanmaktadır.

Geliştirilecek ölçek;

- Medya psikolojisi araştırmalarında, kriz ve afet dönemlerinde dijital içeriklerin psikolojik etkilerini incelemede,
- Klinik uygulamalarda, özellikle sosyal medya kaynaklı kaygı şikâyeti olan bireylerin değerlendirilmesinde,
- Dijital okuryazarlık ve risk iletişimi programlarının etkililiğini ölçmede kullanılabilir. Ayrıca, FOMO, sosyal karşılaştırma ve sosyal medya bağımlılığı gibi değişkenlerle

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

birlikte kullanıldığında, dijital ekosistemdeki duygusal bulaşma ve kaygı dinamiklerini daha iyi anlamaya katkı sağlayabilir.

6. Sınırlılıklar ve Gelecek Araştırmalar

Bu çalışmanın temel sınırlılığı, bildirinin bu aşamada ölçek geliştirme sürecini ve yöntemsel çerçeveyi sunan tasarımsal bir nitelikte olmasıdır; ampirik bulgular veri toplama sonrasında raporlanabilecektir. Gelecek çalışmalarda:

- Farklı yaş gruplarının (ergenler, yetişkinler) karşılaştırılması,
- Farklı kültürel bağlamlarda ölçeğin geçerlik ve güvenirliğinin sınanması (Wang vd., 2024),
- Vicarious anxiety'nin sosyal medya içerik türlerine (haber, kişisel hikâye, video, canlı yayın vb.) göre farklılaşmasının deneysel tasarımlarla incelenmesi (Alkış vd., 2017) önerilmektedir.

Sonuç

Dijital ve sosyal medya ortamları, bireylerin yalnızca bilgiye değil, başkalarının duygularına da yoğun biçimde maruz kaldığı alanlar hâline gelmiştir. Bu bağlamda vicarious anxiety, modern iletişim ekosistemini anlamak için kritik bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bildiride sunulan ölçek taslağı ve yöntemsel plan, dijital/sosyal medya kaynaklı dolaylı kaygının sistematik olarak ölçülmesine yönelik ilk adımlardan biridir. Ölçeğin geliştirilmesi ve psikometrik olarak desteklenmesi hem bilimsel araştırmalar hem de uygulamalı alanlar için önemli bir araç sağlayacaktır.

Kaynakça

Alkış, Y., Kadırhan, Z., & Şat, M. (2017). Development and validation of Social Anxiety Scale for Social Media Users. *Computers in Human Behavior, 72,* 296–303.

Batmaz, H., Çelik, E., Koçak, L., Tufan, B. N., Makas, S., & Yıldırım, M. (2024). Fear of missing out mediated the relationship between social appearance anxiety and phubbing in Turkish adults. *Journal of Gambling Issues, 53,* 80–98.

DeVellis, R. F. (2016). *Scale development: Theory and applications* (4th ed.). SAGE.

Elhai, J. D., Levine, J. C., Dvorak, R. D., & Hall, B. J. (2016). Fear of missing out, need for touch, anxiety and depression are related to problematic smartphone use. *Computers in Human Behavior, 63,* 509–516.

Fabrigar, L. R., Wegener, D. T., MacCallum, R. C., & Strahan, E. J. (1999). Evaluating the use of exploratory factor analysis in psychological research. *Psychological Methods, 4*(3), 272–299.

Ferrara, E., & Yang, Z. (2015). Measuring emotional contagion in social media. *PLOS ONE, 10*(11), e0142390.

Hatfield, E., Cacioppo, J. T., & Rapson, R. L. (1994). *Emotional contagion*. Cambridge University Press.

Hou, Y., Xiong, D., Jiang, T., Song, L., & Wang, Q. (2019). Social media addiction: Its impact, mediation, and intervention. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 22*(5), 1–7.

Keum, S., Kim, A., Shin, J. J., Shin, H. S., & Kim, J. J. (2019). Neural basis of observational fear learning: A potential model of affective empathy. *Neuron, 103*(2), 1–15.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling* (4th ed.). Guilford Press.

Manuoğlu, E. (2023). Adaptation of Social Media Rumination Scale into Turkish and its association with social media anxiety. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(16), 153–169.

Marin, M.-F., et al. (2020). Vicarious conditioned fear acquisition and extinction in children: The role of parents. *Scientific Reports, 10*, 1–12.

Olsson, A., & Phelps, E. A. (2007). Social learning of fear. *Social Cognitive and Affective Neuroscience, 2*(1), 3–11.

Orcan, F. (2018). Exploratory and confirmatory factor analysis: Which one to use first? *Eğitim ve Bilim, 43*(191), 1–20.

Öztekin, G. G., Turp, H. H., Alshehri, N. A., & Yıldırım, M. (2025). Loneliness and rumination serially mediate the relationship between social anxiety and internet addiction among Turkish university students. *Scientific Reports, 15*, 1–13.

Saleem, N., et al. (2024). Exploring the relationship between social media use and mental health in children and adolescents: A systematic review. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 27*, (basım aşamasında).

Shu, J., Hassell, S., Weber, J., Ochsner, K. N., & Mobbs, D. (2017). The role of empathy in experiencing vicarious anxiety. *Journal of Experimental Psychology: General, 146*(8), 1164–1188.

Skversky-Blocq, Y., et al. (2021). Using a novel paradigm to examine observational fear learning in children. *Developmental Cognitive Neuroscience, 48*, 100921.

Szczepanik, M., et al. (2020). Vicarious learning of fear under ecological conditions. *bioRxiv*.

Wang, Y., et al. (2024). Testing, revision and application of the Social Anxiety Scale for Chinese social media users. *Frontiers in Psychology, 15*, 1378093.

Worthington, R. L., & Whittaker, T. A. (2006). Scale development research: A content analysis and recommendations for best practices. *The Counseling Psychologist, 34*(6), 806–838.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SURİYE İÇ SAVAŞI İLE BAŞLAYAN GÖÇ HAREKETLİLİĞİ'NİN TÜRKİYE KAMU UYGULAMALARINA ETKİLERİ

Osman Samet DOĞDU

Hitit Üniversitesi

osmansamet@gmail.com

ORCID ID-0009-0000-6948-462X

ÖZET

2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı ile sadece Suriye'nin değil, bölgenin güvenlik ortamı altüst olmuş ve milyonlarca Suriyeli başta komşu ülkeler olmak üzere birçok ülkeye göç etmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak coğrafi yakınlığı ve sınır politikaları nedeniyle en fazla göç alan ülke Türkiye olmuştur. Bu durum Türkiye içerisinde, başta demografik değişikliklere sebep olurken, sosyal, ekonomik ve güvenlik alanlarını önemli derecede etkilemiştir. Sığınmacıların entegrasyon ve sosyal uyum problemleri ile ekonomik kaygılar, toplumsal gerilimlere neden olmuştur. Artan göç hareketliliği, Türkiye'nin sınır güvenliğini daha kritik hale getirmiş, terörist grupların sınır ötesinden ülkeye sızma girişimleri neticesinde ülke içerisinde birçok terör olayları gerçekleşmesi üzerine, karşı güvenlik önlemleri alınarak, askeri operasyonlarla bu tehditlere karşı mücadele edilmiştir. Göçün etkisiyle, asayiş oranlarında istatiksel artış bulunmamasına rağmen, sığınmacılara bakış açısı, güvenlik endişesi, dini ve etnik gerilimler toplumsal huzursuzluğu tetiklemiştir. Eğitim ve sağlık sistemlerine yüklenen yükler sebebi ile hizmetlere erişim ve kaliteli hizmet yönünden aksaklıklar yaşanmıştır. Ekonomik açıdan, göç hareketliliği fazla iş gücü arzı, iş güvenliği ve kayıtsızlıktan kaynaklı olarak ekonomik baskılar ortaya çıkarmıştır. Bu durum ise kamu hizmetleri üzerinde ağır ekonomik yükler meydana getirmiştir. Sonuç olarak, Suriye iç savaşı ve göç hareketliliği, Türkiye'nin güvenliğini, sosyal yapısını ve ekonomik dengesini derinden etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler; Türkiye, Suriyeli, Göç, Güvenlik, Terör

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TÜRKİYE'DE SOSYAL BELEDİYECİLİK ÇALIŞMALARI: AĞRI BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Yükseklisans Öğrencisi, NECLA KAYA
Iğdır Üniversitesi,
necla.kaya@yesilay.org.tr – 0009-0006-9474-7966

ÖZET

Türkiye'de sosyal devlet ilkesinin yereldeki en önemli yansımalarından biri sosyal belediyeciliktir. Belediyelerin sosyal refahı artırmaya yönelik hizmet ve politikaları, kamu yönetiminde sosyal adaletin sağlanmasına katkı sunmaktadır. Bu çalışma, sosyal belediyeciliğin kuramsal çerçevesini ve Türkiye'deki gelişim sürecini ele almakta; Ağrı Belediyesi'nin 2020–2025 dönemindeki uygulamalarını örnek olay analizi olarak incelemektedir. Teorik bölümde sosyal devlet, sosyal refah, sosyal yardım ve sosyal hizmet kavramları açıklanmış; katılımcılık, şeffaflık, eşitlik ve hesap verebilirlik ilkeleri temelinde literatür değerlendirmesi yapılmıştır. Türkiye'de sosyal belediyecilik faaliyetlerinin hukuki dayanakları Anayasa ve ilgili mevzuat doğrultusunda ele alınmıştır. Belediyelerin dezavantajlı gruplara yönelik destekleri, eğitim ve sağlık hizmetleri, sosyal konut politikaları ile kültürel faaliyetlere ilişkin hizmet alanları incelenmiştir. Uygulama bölümünde ise Türkiye'nin en düşük gelir seviyesine sahip illerinden biri olan Ağrı'da sosyal belediyecilik ihtiyacı değerlendirilmiş; pandemi süreciyle artan sosyal yardım politikaları program ve proje bazlı analiz edilmiştir. Gıda ve erzak yardımları, nakdi destekler, engelli, yaşlı ve kadınlara yönelik hizmetler ile genç ve çocuklara yönelik kültürel ve sportif projeler başlıca inceleme konularıdır. Araştırma sonuçlarına göre Ağrı Belediyesi'nin sosyal belediyecilik uygulamaları dezavantajlı kesimlere önemli katkılar sunmakta; ancak daha çok temel ihtiyaç odaklıdır. Yoksulluğu kalıcı şekilde azaltacak, istihdam ve üretkenlik temelli politika ve projelerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yönüyle çalışma, yerel sosyal politika uygulamalarının etkinliğine dair önemli değerlendirmeler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal belediyecilik, sosyal hizmetler, yerel yönetimler, Ağrı Belediyesi, sosyal yardım politikaları

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SOCIAL MUNICIPALISM PRACTICES IN TÜRKİYE: THE CASE OF AĞRI MUNICIPALITY

MA Student, NECLA KAYA
Iğdır University,
necla.kaya@yesilay.org.tr - 0009-0006-9474-7966

ABSTRACT

One of the most significant local reflections of the social state principle in Turkey is social municipalism. Municipal services and policies aimed at enhancing social welfare contribute to the realization of social justice within public administration. This study examines the theoretical framework and historical development of social municipalism in Turkey and analyzes the practices of Ağrı Municipality during the 2020–2025 period as a case study. In the theoretical section, the concepts of social state, social welfare, social aid, and social services are discussed, and a literature review is presented within the scope of participation, transparency, equality, and accountability—recognized as the core principles of social municipalism. The legal foundations of social municipal practices in Turkey are evaluated based on the Constitution and relevant local government legislation. Furthermore, municipal service areas such as social assistance for disadvantaged groups, education and health support, social housing policies, and cultural activities are examined. In the practical part of the study, the necessity of social municipalism in Ağrı—one of the lowest-income provinces in Turkey—is assessed, emphasizing its crucial role in strengthening social solidarity and combating poverty. Social aid programs that expanded during the COVID-19 pandemic are analyzed on a program and project basis. Food and supply assistance, cash support, services for the elderly, disabled, and women, as well as cultural and sports projects for youth, constitute the primary areas of evaluation. Findings indicate that Ağrı Municipality's practices contribute significantly to improving the welfare of disadvantaged groups; however, they remain mostly basic-needs oriented. There is an evident need to develop sustainable, employment-based policies to reduce poverty permanently. The study thus presents valuable insights into the effectiveness of local social policy practices in Turkey.

Keywords: Social municipalism, social services, local governments, Ağrı municipality, social assistance policies

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GREENWASHİNG'İN TİCARET HUKUKUNDAKİ YERİ VE HAKSIZ REKABET BOYUTU

Dr. Öğr. Üyesi Emel TEKTEN
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
emel.tekten@erdogan.edu.tr
- 0000-0002-2733-7928

ÖZET

Greenwashing, bir işletmenin çevresel performansına, ürün veya hizmetlerinin çevresel etkilerine ilişkin gerçeğe aykırı, abartılı veya yanıltıcı beyanlarda bulunması olarak tanımlanmakta; günümüzde rekabetin önemli bir aracı hâline gelen sürdürülebilirlik iddialarının suistimal edilmesine yol açmaktadır. Bu olgu, yalnızca tüketicileri değil, yatırımcıları, tedarik zincirini ve genel olarak ticari piyasayı etkilediği için Türk ticaret hukukunun temel alanlarından biri olan **haksız rekabet** çerçevesinde değerlendirilmelidir. Türk Ticaret Kanunu'nun 55. maddesi, ticari faaliyette gerçeğe aykırı veya yanıltıcı açıklamaları açıkça haksız rekabet olarak düzenlemekte olup, çevresel iddiaların doğruluğu bu kapsamda doğrudan denetlenebilir hâle gelmektedir.

Greenwashing, özellikle "çevre dostu", "sıfır karbon", "yeşil üretim" gibi belirsiz ve ispatı güç ifadelerin kullanılması, olumsuz çevresel etkilerin gizlenmesi veya gerçeğe uygun olmayan sertifikasyon izlenimi verilmesi gibi yöntemlerle ortaya çıkabilmektedir. Bu tür beyanlar, rakipler açısından piyasanın adil işleyişini bozduğu gibi, tüketicilerin ekonomik kararlarını da hatalı yönlendirmekte; bu nedenle haksız rekabet davası, yasaklama, tazminat ve düzeltme taleplerine konu olabilmektedir.

Ayrıca sürdürülebilirlik raporlamasının artan önemi karşısında, yönetim kurullarının çevresel beyanların doğruluğunu gözetme yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu yükümlülüğün ihlali, TTK m. 369 ve 553 kapsamında yöneticilerin sorumluluğunu gündeme getirmektedir. Çalışma, greenwashing olgusunu ticaret hukuku özelinde sistematik olarak ele alarak, haksız rekabet hükümleri çerçevesindeki hukuki sonuçları değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Greenwashing, haksız rekabet, sürdürülebilirlik

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ELEKTRONİK PARA, DİJİTAL PARA, KRİPTO PARA AYRIMI VE TİCARET HUKUKUNDAKİ SONUÇLARI

Dr. Öğr. Üyesi Emel TEKTEN
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
emel.tekten@erdogan.edu.tr
- 0000-0002-2733-7928

ÖZET

Dijitalleşmenin hız kazandığı günümüzde ekonomik değer, fiziksel görünümünden büyük ölçüde ayrılarak elektronik ortamda varlık kazanan yeni formlara dönüşmektedir. Elektronik para, dijital para ve kripto para kavramları bu dönüşümün en belirgin örnekleri olup, aralarındaki yapısal ve hukuki farklılıkların ortaya konulması ticaret hukuku bakımından zorunlu hale gelmiştir. Elektronik para, 6493 sayılı Kanun kapsamında açık şekilde tanımlanmış; para karşılığı ihraç edilen, elektronik olarak saklanan ve ihraççıya karşı bir alacak hakkı ifade eden düzenlenmiş bir ödeme aracıdır. Buna karşılık dijital para, teknolojik bir üst kavram olup merkez bankası dijital parası (CBDC), elektronik para ve kripto varlıkları kapsayan geniş bir yelpazeyi ifade eder; bu nedenle tek başına hukuki niteliği belirleyici değildir. Kripto paralar ise Türk hukukunda hâlihazırda "para" olarak kabul edilmemekte; daha ziyade gayri maddi bir malvarlığı unsuru veya dijital bir değer olarak değerlendirilmekte, bu da ticari işlemlerde kullanımını hukuki tartışmalara açık hâle getirmektedir.

Bu ayrımlar ticaret hukuku bakımından çeşitli sonuçlar doğurmaktadır. Elektronik para ile ödeme, kural olarak para borcunun geçerli ifası sayılabilirken; kripto para ile ödeme, taraf iradeleriyle kararlaştırılmadıkça TBK bakımından "ifa yerine edim" niteliği taşır. Kripto varlıkların ticari işletmenin malvarlığı unsuru olarak kabulü, muhasebeleştirilmesi, değer tespiti, rehnedilebilirlik veya haczedilebilirlikleri gibi hususlarda ise belirgin bir normatif boşluk bulunmaktadır.

Bu çalışma, üç dijital değer türünü hukuki açıdan sistematik biçimde karşılaştırarak, ticaret hukuku alanında doğan sonuçları bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Dijital para, elektronik para, kripto para

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

YIKICI LİDERLİK DAVRANIŞI İLE ÇALIŞANLARIN PSİKOLOJİK SÖZLEŞME DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİ VE HUKUKSAL SONUÇLAR: ÖZEL SEKTÖR ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Ahmet Ural ELİBOL

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

av.uralelibol@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, özel sektör çalışanları arasında yıkıcı liderlik davranışları ile çalışanların psikolojik sözleşme düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemek ve söz konusu etkileşimin hukuksal sonuçlarını değerlendirmektir. Araştırma kapsamında, 370 katılımcıdan anket yoluyla elde edilen veriler analiz edilmiştir. Bulgular, katılımcıların işlemsel psikolojik sözleşme algısının ilişkisel sözleşme algısına göre daha yüksek olduğunu göstermiştir. Yıkıcı liderlik davranışlarının özellikle işlemsel psikolojik sözleşme ile pozitif ve anlamlı ilişkilere sahip olduğu görülmüş; en yüksek korelasyonun "liderlik için yetkin olmamak" boyutunda olduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık "adam kayırma" ve "astlara karşı duyarsızlık" gibi değişkenlerin psikolojik sözleşme boyutlarıyla anlamlı bir ilişki kuramadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bulgular, yıkıcı liderlik tutumunun hem örgütsel iklimi hem de çalışanların örgütle kurdukları zımni anlaşmaları olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir. Hukuksal boyutta, yıkıcı liderlik tutumları ile ortaya çıkabilecek ayrımcılık, mobbing veya istismarcı davranışların iş hukuku kapsamında tazminat veya fesih süreçlerine yol açabilecektir. Türkiye'deki 4857 sayılı İş Kanunu ve ilgili diğer mevzuatlar çerçevesinde, yıkıcı liderlik davranışlarının hukuksal sonuçları gündeme gelebilir. Ayrımcılık, mobbing veya etik dışı tutumlar gibi davranışların süreklilik arz etmesi, hem çalışanların kurum içinde psikolojik ve fiziksel olarak zarar görmesine hem de işverenin hukuksal sorumluluk altına girmesine neden olabilir. Nitekim etik dışı davranışların, iş sözleşmelerinin feshi veya tazminat yükümlülüğü gibi konulara yol açabilecektir. Dolayısıyla yıkıcı liderlik, sadece örgütsel iklim ve çalışan motivasyonu üzerinde değil, hukuksal sorumluluklar da doğuracaktır.

Anahtar Kelimeler : Liderlik stilleri, Psikolojik sözleşme, Yıkıcı liderlik

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Eflâtun'un Diyalektik Yöntemi: Sofist ve Devlet Diyaloğu Üzerinden Günümüz Tartışmalara

[1]Dr. Yağmur YILDIRIM

E posta adresi: gzt_yagmur@gotmail.com

ORCID- ID: 0000-0003-2893-8466

Özet

Bu bildiri, Eflâtun'un "Sofist" ve "Devlet" diyaloğunda ele aldığı diyalektik yöntemi incelemeyi amaçlamaktadır. Diyalektik yöntem, belli bir konu üzerinden soru-cevap tekniği, çelişkiler ve karşıt görüşler aracılığıyla doğru bilgiye ulaşmayı hedeflemektedir. Çalışmada öncelikle "Devlet" ve "Sofist" diyalogları örnek alınmıştır. Bu diyaloglarda Eflâtun'un; adalet, bilgi ve sofistik kavramları ve tartışmadaki yöntemleri ele alınıp analiz edilmektedir.

Bildirinin ikinci bölümünde, klasik eserlerdeki yöntemin çağdaş tartışmalara uygulanabilirliği üzerinde durulmaktadır. Günümüz teknolojisiyle gelişen iletişim ağları kitleler arasında haber iletişimini hayli kolaylaştırmaktadır. Bu durum beraberinde çeşitli iletişim sorunlarına da yol açmaktadır. Örneğin, sosyal medya ortamında bilgi doğruluğu, etik tartışmalar ve güncel fikir çatışmaları bağlamında Eflâtun'un klasik eserlerinde kullanmış olduğu yöntemin işlevi değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, Platon'un diyalektik yöntemi hem felsefi düşünme becerilerini geliştirmek hem de modern çağda eleştirel düşünme ve tartışma kültürüne katkıda bulunmak açısından hâlen önemli bir araç olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Diyalektik, İletişim, Habermas

[1] Felsefe ve Din Bilimleri **Mantık** Anabilim Dalı.
Tel: 542 796 08 56
Adres: Yeni Doğan Mahallesi, 15 Temmuz Caddesi, 38280 Talas/Kayseri

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Plato’s Dialectical Method: From the Sophist and State Dialogue to Contemporary Debates

Abstract

This paper aims to examine the dialectical method employed by Plato in his dialogue “The Sophist” and “The Republic.” The dialectical method aims to arrive at accurate knowledge on a specific topic through question-and-answer techniques, contradictions, and opposing views. This study primarily examines the dialogues “The Republic” and “The Sophist.” In these dialogues, Plato's concepts of justice, knowledge, and sophistication, as well as his methods of argumentation, are discussed and analyzed.

The second part of the paper focuses on the applicability of the method used in classical works to contemporary debates. Communication networks, developed through today's technology, significantly facilitate the communication of news among the masses.This situation leads to various communication problems. For example, the function of the method used by Plato in his classical works is evaluated in the context of information accuracy, ethical debates, and contemporary conflicts of opinion in the social media environment. In conclusion, Plato's dialectical method remains an important tool for both developing philosophical thinking skills and contributing to the culture of critical thinking and debate in the modern age.

Key Words: Dialectic, communication, Habermas

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

İK ÇALIŞANLARININ DİJİTAL YETKİNLİK DÜZEYİNİN YAPAY ZEKA ALGISI VE TEKNOLOJİK GELİŞİM HIZI KAYGISI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Arif AKDEMİR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

arif_1055@hotmail.com - 0009-0006-2298-4807

ÖZET

Bu çalışma, insan kaynakları (İK) alanında görev yapan çalışanların dijital yetkinlik düzeyleri ile yapay zekaya yönelik algıları ve teknolojik gelişim hızına ilişkin kaygıları arasındaki etkiyi incelemektedir. Dijitalleşmenin iş süreçlerinde artan etkisi, İK birimlerinde kullanılan yöntemlerin ve araçların günümüz koşullarına uyumunu gerektirmektedir. Bu durum çalışanların teknolojiye yönelik değerlendirmelerinin anlaşılmasını önemli hale getirmektedir. Dijital yetkinlik düzeyinin çalışanların teknolojiye bakış açılarıyla nasıl bir ilişki gösterdiği, yapay zeka temelli uygulamaların İK süreçlerine yansımasına yönelik algıların hangi unsurlarla şekillendiği ve teknolojik gelişim hızının çalışanlarda nasıl bir kaygı durumuyla ilişkilendirildiği araştırmanın temel odak noktalarını oluşturmaktadır. Araştırmada nicel yöntem kullanılmış ve veriler Türkiye'de çeşitli sektörlerde çalışan 419 İK profesyonelinden anket yöntemiyle toplanmıştır. Elde edilen verilerle ilk olarak normallik dağılımı incelenmiş, ardından geçerlilik ve güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Daha sonra değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla korelasyon analizi yapılmış; değişkenlerin birbirleri üzerindeki etkilerini ortaya koymak için regresyon analizi uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda anlamlı bulgular elde edilmiştir. Dijital yetkinlik değişkeninin üç alt boyutunun da yapay zeka algısı üzerinde anlamlı etkisi olduğu ve dijital yetkinlik düzeyinin teknolojik gelişim hızı kaygısı üzerinde de anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, İK çalışanlarının teknolojik dönüşüm sürecine ilişkin tutumlarını anlamaya katkı sağlayan bir çerçeve sunmaktadır ve ilgili literatürdeki tartışmalarla birlikte ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Dijital Yetkinlik, Yapay Zeka, Teknolojik Gelişim Hızı

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GELECEĞİN SAĞLIK PROFESYONELLERİNDE MESLEKİ-ÖZYETERLİLİK, ŞEFKAT YETERLİLİĞİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK TUTUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi, Melek YAĞCI ÖZEN

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

melekyagciozen@osmaniye.edu.tr - https://orcid.org/0000-0003-0314-247X

ÖZET

Amaç:

Bu çalışma, geleceğin sağlık profesyonellerinin sürdürülebilirliğe yönelik tutumlarını; mesleki öz-yeterlik ve şefkat yeterliliği ile ilişkisi açısından incelemeyi ve bu değişkenlerin yordayıcı etkisini değerlendirmeyi amaçlamıştır.

Yöntem:

206 hemşirelik öğrencisiyle yürütülen kesitsel çalışmada, sürdürülebilirlik tutumlarının yapı geçerliğini ve yordayıcılarını incelemek için DFA, korelasyon ve regresyon analizleri uygulanmıştır.

Bulgular:

Korelasyon analizi, mesleki öz-yeterlik ile sürdürülebilirlik tutumu arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki ($r = .494$, $p < .01$) ve şefkat yeterliliği ile sürdürülebilirlik tutumu arasında düşük-orta düzeyde pozitif bir ilişki ($r = .412$, $p < .01$) ortaya koymuştur. Ayrıca mesleki öz-yeterlik ile şefkat yeterliliği arasında da güçlü bir ilişki bulunmuştur ($r = .748$, $p < .01$).

Çoklu regresyon analizi, yalnızca mesleki öz-yeterliğin sürdürülebilirlik tutumlarının anlamlı bir yordayıcısı olduğunu göstermiştir ($\beta = 0.422$, $p < .001$); şefkat yeterliliğinin ise anlamlı bir yordayıcı etkisi yoktur ($\beta = 0.096$, $p = .294$). Model, sürdürülebilirlik tutumlarındaki varyansın %24.8'ini açıklamıştır ($R^2 = 0.248$). Ayrıca sürdürülebilirlikle ilgili eğitime veya müfredat içeriğine maruz kalan öğrenciler, anlamlı derecede daha yüksek sürdürülebilirlik tutumu puanları bildirmiştir.

Sonuç:

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Hemşirelik öğrencilerinin sürdürülebilirlik tutumları özellikle mesleki öz-yeterlik ve eğitimsel maruziyetten etkilenmektedir. Hemşirelik müfredatı, daha kapsamlı sürdürülebilirlik içeriğini bütünleştirmeli ve mesleki öz-yeterliği güçlendiren uygulamaları benimsemelidir.

Anahtar Kelimeler: Yeterlilik, Südürülebilirlik, Şefkat, Hemşire

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

YAPAY ZEKA ÇAĞINDA GAZETECİLİK: AI JOURNALISM EĞİLİMLERİNİN TOPLUMSAL VE MESLEKİ ETKİLERİNE DAİR TREND ANALİZİ

Öğr. Gör. Dr. BAHAR BALCI AYDOĞAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

baharbalci@mu.edu.tr-0000-0003-3207-5595

ÖZET

Bu araştırmada, gündemde öne çıkan bir kavram olan "AI Journalism" (Yapay Zeka Gazeteciliği) üzerine çevrimiçi kamu aramalarının eğilimleri incelenmektedir. Araştırma, "AI Journalism" kavramına yönelik kamu ilgisi ve sorularını analiz ederek yapay zekanın gazetecilikteki etik, ekonomik ve operasyonel etkilerini tartışmak ve arama verilerinden hareketle medya alanındaki bilgi boşluklarını ortaya koymak amacıyla yürütülmüştür. Bu nedenle çalışma, yapay zekanın haber üretimi ve doğrulamaya ilişkin etik belirsizliklerini ve mesleki kaygılarını kamuoyu soruları üzerinden görünür kılarak medya alanındaki dönüşüm ihtiyacını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Araştırma kapsamında AnswerThePublic platformunda, "AI journalism" anahtar kelimesi kullanılarak, dil seçeneği İngilizce ve bölge United States olarak ayarlanmıştır. AI Models, Search Engines, Social Media ve Shopping kategorilerinde; Questions, People Also Ask, Organic Searches, Alphabeticals ve Related Terms veri türlerine dayalı olarak analiz gerçekleştirilmiştir. 27 Kasım 2025'te gerçekleştirilen ilk arama 7 Aralık 2025'te tekrarlanmış ve bulgular güncel trendlerin doğrulanması amacıyla yeniden değerlendirilmiştir. Yapılan araştırmada "AI journalism" terimi özellikle etik kaygılar, istihdam kaybı, fact-checking otomasyonu, AI'ın haber üretimindeki rolü ve deepfake gibi dezenformasyon riskleri üzerinden arandığı ve tartışıldığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, bu araştırma yapay zeka gazeteciliğine yönelik kamu ilgisinin yalnızca teknik yeniliklere duyulan meraktan değil; etik belirsizlikler, mesleğin geleceğine ilişkin kaygılar ve doğrulama süreçlerinde artan güvensizlikten beslendiğini ortaya koymaktadır. Çevrim içi arama eğilimleri, AI'ın haber üretimi ve doğrulamaya giderek daha fazla entegre olmasının hem gazeteciler hem de izleyiciler açısından yeni sorumluluklar ve risk alanları yarattığına işaret etmektedir. Ayrıca Instagram verileri, "AI journalism" terimiyle içerik üreten hesapların büyük ölçüde gazetecilik okulları, medya toplulukları, eğitim kurumları ve gazetecilik öğrencilerinden oluştuğunu göstermektedir. Bu durum konunun özellikle genç gazeteciler ve profesyonel topluluklar tarafından yakından takip edildiğini ortaya koymaktadır. Tüm bu bulgular, AI gazeteciliğinin basit bir teknolojik araç değil, gazeteciliğin etik, kurumsal ve operasyonel yapısını yeniden şekillendiren stratejik bir dönüşüm alanı haline geldiğini göstermektedir. Yapay zeka, medya ekosisteminin yönünü belirleyecek kritik bir noktada konumlanmakta ve gazetecilik mesleği için köklü bir yeniden yapılanma ihtiyacının konuşulmaya başlandığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: AI journalism, medya etiği, gazetecilikte otomasyon, fact-checking, medya güveni.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

BELGESEL SİNEMANIN ALTERNATİF PAZAR ALANLARI: ÇEVRİMİÇİ PLATFORMLARDA ÜRETİM VE DAĞITIM EKONOMİSİ

Dr. Öğr. Üyesi CEYHUN BAĞCI
Erciyes Üniversitesi,
ceyhunbagci@erciyes.edu.tr - 0000-0001-5282-2653

ÖZET

Dijitalleşme, küresel OTT (Over-the-Top) servislerinin yaygınlaşmasıyla sinema sektöründe özellikle de film üretim ve dağıtım süreçlerinde köklü dönüşümlere yol açmıştır. Belgesel sinema özelinde estetik ve anlatısal değişikliklerin yanı sıra kültür endüstrisinin dışında kalan bu alan streaming teknolojisiyle artık küresel endüstrinin bir bileşeni haline gelmiştir. Küresel boyutta belgesel film içeriklerine ciddi yatırımlar yapan Netflix ve Amazon Prime gibi isteğe bağlı video platformları (SVoD Subscription Video on Demand) yeni medyanın kişiselleştirme ilkesiyle ve internet dünyasının içerik kraldır (content is king) söylemiyle bağlantılı olarak bu alandaki içerik politikalarını yeniden yapılandırmaktadır. Güncel sektör raporlarında 2025 yılında 5 milyar dolar seviyelerinde olan belgesel sinema pazarının 2033 yılında 9 milyar dolara ulaşacağı ön görüsü, dijital platformların kurum içi özgün (orijinal) belgesel içeriklerine yönelik gerçekleştirdiği finansal ve tanıtım desteklerini sürdüreceğinin de bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim bu çalışmada OTT platformlarının abone veya reklam temelli kapalı ekonomik yapısı ile YouTube'un izleyici destekli gelir modeli arasındaki karşıtlığın belgesel sinemanın üretim ve dağıtım ekonomisine yansımaları incelenmiştir. Çalışma nitel araştırma yöntemi çerçevesinde tasarlanmış, verilerin toplanmasında doküman analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda dijital medya ve OTT pazar raporları, medya içeriklerinin üretim ve dağıtım stratejilerine ilişkin analizleri ile güncel literatürdeki tartışmalardan yararlanılmıştır. Elde edilen veriler karşılaştırmalı betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Özellikle izleyici destekli gelir modelinin geleneksel dağıtım kanallarına karşı sunduğu alternatif alan, dijital platformların içerik üretim ve dağıtım süreçlerinde yol açtığı dönüşüm bağlamında değerlendirilmiştir. Bu sayede hem OTT ekosisteminde hem de açık gelir modelli yapıda belgesel sinemanın küresel gelişiminin ve yapısal dönüşümünün çok katmanlı bir biçimde değerlendirilebilmesi mümkün hale gelmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, OTT (Over-The-Top), Belgesel Sinema, Platform Ekonomisi

ALTERNATIVE MARKETS FOR DOCUMENTARY CINEMA: THE ECONOMICS OF PRODUCTION AND DISTRIBUTION ON ONLINE PLATFORMS

Dr. CEYHUN BAĞCI, Asst. Prof.

Erciyes University,

ceyhunbagci@erciyes.edu.tr - 0000-0001-5282-2653

ABSTRACT

Digitalization, along with the proliferation of global OTT (Over-the-Top) services, has led to fundamental transformations in the cinema industry, particularly in film production and distribution processes. In the case of documentary cinema, alongside aesthetic and narrative changes, this field, which previously existed outside the cultural industry, has now become an integral part of the global industry through streaming technology. On-demand video platforms (SVoD Subscription Video on Demand) such as Netflix and Amazon Prime, which make significant investments in documentary film content on a global scale, are restructuring their content policies in this area in line with the personalization principle of new media and the internet world's "content is king" slogan. Current industry reports predict that the documentary film market, valued at $5 billion in 2025, will reach $9 billion by 2033. This can be seen as an indication that digital platforms will continue their financial and promotional support for original documentary content produced in-house. Indeed, this study examines the implications of the contrast between the closed economic structure of OTT platforms, based on subscriptions or advertising, and YouTube's viewer-supported revenue model on the production and distribution economy of documentary cinema. The study was designed within the framework of qualitative research methods, and document analysis was used to collect data. In this context, digital media and OTT market reports, analyses of media content production and distribution strategies, and discussions in the current literature were utilized. The data obtained were analyzed using comparative descriptive analysis. In particular, the alternative space offered by the viewer-supported revenue model to traditional distribution channels was evaluated in the context of the transformation brought about by digital platforms in content production and distribution processes. This has made it possible to evaluate the global development and structural transformation of documentary cinema in a multi-layered manner, both in the OTT ecosystem and in the open revenue model structure.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Keywords: Digitalization, OTT (Over-The-Top), Documentary Cinema, Platform Economy

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

HADİSLERE GÖRE KIYAMET ALAMETLERİNDEN GÜNEŞİN BATIDAN DOĞMASI

Hikmet Gültekin[1]

Uşak Üniversitesi

hikmet.gultekin@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9634-4681

Özet

Kıyamet inancı ilâhî kaynaklı bütün dinlerde olan ortak konulardan birisi olup ilâhî kitaplarda kıyamet sahneleri anlatılır. Bu bağlamda Kur'ân'da da yıldızlar, ay, denizler, dağlar gibi bazı konularda kıyamet sahnelerine yer verilir. Hz. Peygamberden rivayet edilen hadislerde de pek çok kıyamet alametine işaret edilir ki bunlara genel anlamda "eşrâtu's-sâa" denilir. Hadislerde geçen bu alametler küçük ve büyük olmak üzere iki grupta ele alınır. Büyük alametlerden birisi de güneşin batıdan doğmasıdır.

Hz. Peygamber sahih yollarla nakledilen ve değişik varyantları bulunan bir hadiste şöyle buyurmaktadır: "Güneş batı tarafından doğmadıkça kıyamet kopmaz. Güneş batıdan doğunca insanlar bunu görür ve hep birden iman ederler ancak bu daha önce inanmayanın veya inancı konusunda kesbi (ameli) olmayanın iman etmesinin fayda vermeyeceği bir zamandır…" (Buhârî, "Rikâk", 40 (nr. 6585). Kur'ân'da güneşin batıdan doğmasına açıkça değinilmemekle beraber müfessirler "*...Daha önce inanmamış yahut inancı kendisine iyilik kazandırmamış kimseye, rabbinden bazı işaretler geldiği gün iman etmesi fayda sağlamaz. De ki:* "*Bekleyin! Şüphesiz biz de beklemekteyiz*" (En'âm 6/158). ayetinin tefsirinde bu konuya değinir ve ilgili hadislere atıf yaparlar.

Bilim adamları güneşin batıdan doğuşunu teorik olarak mümkün olsa da pratik olarak pek mümkün görmezler. Çünkü böyle bir durum dünyada yaşamın tamamen sona ermesi anlamına gelebilir. İslam alimlerinin bu konudaki görüşleri genellikle rivayetin zahiri yani güneşin batıdan gerçek anlamda doğacağı şeklindedir. Ancak yapılan yorumlarda bunun nasıl olacağı konusu bilimsel izahlarla anlatılmaz, Allah'ın emriyle kıyamete yakın bir zamanda olacak şeklinde ifade edilir. Bazı alimler ise bunun bir remiz olduğundan hareketle mecazi yorumlara yer verirler. Kıyamet alameti olarak anlatılan bu konu Kur'ân'da açıkça geçmediğinden müslüman olmak için inanılması zorunlu bir konu değildir.

Sonuç olarak güneşin kıyamet öncesinde batıdan doğacağı konusunda sahih hadisler nakledilmekte ancak yorumlar konusunda kısmen benzer kısmen de farklı şeyler söylenmektedir. Bilimsel olarak da bu durum imkansız değildir. Güneşin batıdan doğması kıyamet öncesinde ister Allah'ın bir sebep olmaksızın yaratacağı bir olay olsun isterse dünyaya büyük bir cismin çarpması sonucunda eksen kayması gibi bir sebebe bağlı olarak meydana gelsin inanan insanlar için Hz. Peygamberin haber verdiği gerçekleşecek bir olaydır. Aynı şey Hz. Peygambere inanmayan insanlar için de velev ki dünyanın yok olmasına sebebiyet verecek olsa bile teorik olarak mümkündür.

Anahtar kelimeler: Kur'an, Hadis, Kıyamet alametleri, Güneşin Batıdan Doğması.

[1] Uşak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Doç. Dr., hikmet.gultekin@usak.edu.tr

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

HADİSLERİN İÇTİHAT FARKLILIKLARINA ETKİSİ: YENİLMESİ HELAL VEYA HARAM OLAN YİYECEKLER KONUSUNDA EHL-İ SÜNNET VE ŞÎA ARASINDAKİ İHTİLAFLARIN DAYANAKLARI

Hikmet Gültekin[1]

Uşak Üniversitesi

hikmet.gultekin@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9634-4681

Özet

Dini fetva verirken delil olarak kullanılan nasların veya takip edilen metodolojinin değişmesi, mezhepler arasında ortaya çıkan görüş ayrılıklarının sebeplerindendir. Ehl-i sünnet ve Şîa arasında Kur'an'a dayalı içtihatlar av hayvanları konusunda benzer hükümleri ortaya çıkartmıştır. Bu sebeple genel anlamda helal ve haram yiyecekler konusunda fazla bir fark yoktur. Hadislerden benzer rivayetler sebebiyle helal olan hayvanlarda da benzer hükümler vardır. Ancak Şîa'nın hadis kaynakları farklı olduğu için onlara Hz. Ali ve imamlar yoluyla ulaşan rivayetler bazı konularda Ehl-i sünnet mezheplerinden daha farklı içtihatların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Şiî fıkhında farklı içtihatların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan etkenlerden bir diğeri de âmmeye (Şiî/İmâmî olmayan müslümanlar) muhalefet etme ilkesidir.

Şiî/İmâmiyye mezhebi fıkhında ot ile beslenen hayvanlar genel anlamda helaldir. Bu bağlamda yaban eşeğinin avlanması ve etinin yenilmesi de helaldir. Ancak koyun ve diğer hayvanların dalağını yemek haramdır. Su ürünlerinden genel hüküm olarak, pulu olmayanları yemek helal değildir. Pulu olmayan balıklara misal olarak yılanbalığı, yunus balığı, köpekbalığı, yayın balığı ve mersin balığını zikredebiliriz. Oysa bu balıklar Ehl-i sünnet mezheplerine göre haram değildir. Kanatlılardan haram olanlara gelince; kursağı olmayan kuşların ve kanat çırpması süzülerek uçmasından az olan kuşların eti haramdır. Kursak yemek borusu ile mide arasında yiyeceklerin depolandığı bir organdır. Dane ile beslenen hayvanlar kursağı olan hayvanlardır. Tavuk, ördek, kaz, güvercin, tavuk, serçe ve bıldırcın gibi hayvanları örnek olarak burada zikredebiliriz. Kanat çırpması süzülerek uçmasından az olan kuşlar ise kartal, şahin gibi kuşlardır. Şîa'ya göre doğan, atmaca, akbaba, baykuş martı ve leylek gibi kuşların etini yemek ise haramdır. Bu konuda da Ehl-i sünnet ile Şîa arasında benzerlik bulunmaktadır.

Sonuç olarak aynı delillere dayanan hükümler büyük oranda benzerlik göstermektedir. Ancak rivayetlerin veya metodolojinin değişmesi hükümlerin de değişmesine sebebiyet vermektedir.

Anahtar kelimeler: Hadis, Mezhep, Fetva, Helal, Haram.

[1] Uşak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Doç. Dr., hikmet.gultekin@usak.edu.tr

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GÖSTERGE/ANLAMBİLİM EKSENİNDE USÛLİ VE HAYÂLİ BEY'İN GÜNEŞ KASİDELERİNE BAKIŞ

Dr. Öğretim Üyesi ALİ EMRE ÖZYILDIRIM
Yıldız Teknik Üniversitesi,
ae.aliemre@gmail.com - https://orcid.org/0000-0001-8352-3103
Yüksek Lisans Öğrencisi MERT ALİHAN KARAKAŞ
Yıldız Teknik Üniversitesi,
alihankarakas22@gmail.com- https://orcid.org/0009-0004-2935-8329

ÖZET

Bu çalışmada 16. yüzyıl şairleri Hayâli ve Usûli tarafından yazılan güneş redifli kasideler göstergebilimsel çözümlemeyle mukayeseli olarak incelenecektir. Göstergebilimsel bir çözümleme, bir metnin anlamsal kurulum sürecini ve organizasyonunu belirginleştirmeyi amaçlar. Göstergebilimsel çözümleme, doğası itibariyle öznelerden ve bölümlerden oluşan kasidenin anlatı izlencesini açıklamada ve öznelerinin etkisini sunmada metodolojik ve disiplinlerarası bir zemin sağlamaktadır. İncelediğimiz kasidelerde güneş kavramının metafor olması ve gösterge düzlemlerinin paralelliği, tematik tasarım/çağrışım zemini oluşturarak ortak noktalarda farklı dönüşümleri görmemizi sağlamaktadır. Tezimizde temel aldığımız göstergebilimsel yöntemse Greimas'ın anlam üretim sürecindeki çözümleyici süreç yörüngesi ve anlatı izlencesi aşamalarıdır. Kasidelerin anlatı izlencesinde özne temelli yaklaşımla durum ve dönüşüm sözceleri karşılaştırılmaktadır. Dinamik edimlerinin ve tasvirlerin, sözceleri nasıl dönüştürdüğü şemalarla açıklanarak tegazzül bölümlerindeki diyalogların dönüşüm sözcelerine ve üslup farklarına değinilmektedir. Hayâli Bey'in kasidesinde memduhun açığa çıkışı şairin anlatıya girip Güneş'i (aşığı) savunmasıyla gerçekleşmektedir. Sevgiliye karşı tehdit unsuru olarak şart-sonuçla memduh belirginleştirilmektedir. Usûli Bey'deki dönüşümse Hayâli Bey'den farklı olarak hitâbın diyaloğa evrilmesiyle oluşmuştur ve sevgiliyi memduha şikâyetle bağlaşım ilişkisi kurulmamaktadır. Courtes'ten hareketle Hayâli'nin öznelerindeki ilişki, ettirgen katkı ilişkisiyken Usûli'de diyalogdaki cevaptan kaynaklı tatminsiz uzlaşı ve dönüşlü ilişkiler görünmektedir. Ayrıca memduhu anlatıda açığa çıkaran özne, Hayâli Bey'de göndericiyken Usûli'de istek eksenindeki nesnedir. Duygu değerinin gerçekleşmesine bağlı edimler, kasidelerde ortaktır. Özetle bu çalışmayla sadece modern metinlerde değil klasik metinlerde de göstergebilim yöntemlerinden yararlanılabileceği sezdirilmekte ve anlatı sözcelerinde özne dönüşümlerinin aynı tematik düzlemdeki farklı metinleri nasıl etkilediği çözümleme süreçleriyle sunulmaktadır. Özne edimlerinin ve tasvirlerin, muhtevaya ve kaside bölümlerindeki geçişlere olan etkisine dikkat çekilerek alandaki çalışmalar için yöntemsel bir perspektif hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hayâli, Usûli, göstergebilim, Greimas, kaside, anlatı izlencesi, dönüşüm sözcesi, özne

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ON THE AXIS OF SEMANTICS/SEMIOTICS A LOOK AT THE SUN ODE OF USÛLİ AND HAYÂLİ BEY

Dr. Öğretim Üyesi ALİ EMRE ÖZYILDIRIM
Yıldız Teknik Üniversitesi,
ae.aliemre@gmail.com- https://orcid.org/0000-0001-8352-3103
Yüksek Lisans Öğrencisi MERT ALİHAN KARAKAŞ
Yıldız Teknik Üniversitesi,
alihankarakas22@gmail.com- https://orcid.org/0009-0004-2935-8329

SUMMARY

This study will examine the sun-themed qasidas written by 16th-century poets Hayâli and Usûli through a comparative semiotic analysis. A semiotic analysis aims to clarify the process of establishing meaning in a text. By nature, semiotic analysis provides a methodological and interdisciplinary basis for explaining the subjects in the narrative sequence of the qasida, which consists of subjects and sections. In the qasidas we examine, the metaphorical nature of the concept of the sun and the parallelism of the sign planes form a thematic design basis, allowing us to see the differences in common points. Our semiotic method is based on Greimas's analytical process orbit in the meaning production process and the stages of the narrative sequence. In the narrative sequence, the transformation patterns of utterances are explained with diagrams, and transformations in utterances and stylistic differences are discussed through comparison. Based on Courtes, the relationship between the subjects in Hayâli is one of causative contribution, while in Usûli, there is dissatisfaction arising from dialogue and reciprocal relationships. Furthermore, the subject that gives rise to memduhu is the sender in Hayâli Bey, while in Usûli, it is the object at the center of desire. Actions dependent on the realization of emotional value are common in qasidas. In summary, this study suggests that semiotics can be utilized not only in modern texts but also in classical texts, and it presents how subject transformations in narrative utterances affect different texts within the same thematic plane. By drawing attention to the effect of subject actions and descriptions on the content of odes and transitions between sections, the study aims to provide a methodological perspective for research in this field.

Keywords: Hayâli Bey, Usûli Bey, semiotics, Greimas, kaside, narrative sequence, transformation sequence, subject

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ÖZEL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ TANISI ALMIŞ ÖĞRENCİLERLE ÇALIŞAN ÖĞRETMENLERİN AİLE EĞİTİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, BAHADIR SAFA ERDOĞAN

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,

safabahadir.119@gmail.com - ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-7626-3340

Dr. Öğr. Üyesi, TUĞBA PÜRSÜN

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,

tugbapursun@gmail.com - ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5436-1464

ÖZET

Bu araştırmanın amacı özel öğrenme güçlüğü olan öğrencilerle çalışan öğretmenlerin aile eğitimine ilişkin görüşlerinin belirlenmesidir. Nitel bir yaklaşımla durum çalışması olarak desenlenen araştırmanın çalışma grubunun oluşturulmasında amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma kapsamında belirlenen ölçütleri karşılayan 10 öğretmen katılımcı olarak yer almıştır. Araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre özel öğrenme güçlüğü olan öğrencilerle çalışan öğretmenlerin aile eğitimi konusundaki rollerinin öğrencinin akademik, sosyal ve duygusal gelişimini sağlamak olduğu belirlenmiştir. Öğretmenler, aile eğitimi programı içeriğinde eğitsel, sosyal ve günlük yaşam becerileri ve öğrenmeyi etkileyen süreçlerin olması gerektiğini vurgulamışlardır. Aile eğitiminin özel öğrenme güçlüğü tanısı konduğu andan itibaren başlamasının önemli bulunduğu ve bu eğitimin sınıf öğretmeni, psikolojik danışman ve uzman kişilerce verilmesi gerektiğini düşündükleri tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Özel Öğrenme Güçlüğü, Aile eğitimi, Öğretmen görüşleri

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

DETERMINING TEACHERS' VIEWS WORKING WITH STUDENTS DIAGNOSED WITH SPECIFIC LEARNING DISABILITIES ON PARENT EDUCATION

ABSTRACT

The aim of this research is to determine the views of teachers working with students with specific learning disabilities on parent education. In designing the research as a qualitative case study, criterion sampling was chosen from among the purposeful sampling methods for forming the study group. Ten teachers who met the criteria identified in the study participated. The data obtained through the semi-structured interview form developed by the researchers were analysed using descriptive analysis methods. According to the findings of the research, it was determined that the role of teachers working with students with specific learning disabilities in parent education was to ensure the academic, social and emotional development of the student. Teachers emphasised that the parent education programme should include educational, social and daily life skills, as well as processes that influence learning. It was found that parent education should begin as soon as a diagnosis of specific learning disability is made, and that this education should be provided by the class teacher, psychological counsellor and specialists.

Keywords: Specific Learning Disability, Parent Education, Teachers' Views

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TÜRK AİLE YAPISINDA KADININ GELENEKSEL ROLLERİ: KISA BİR BAKIŞ

Dr. Öğr. Üyesi ASİYE GÖLPEK KARABABA

Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü
asiye.golpek@hku.edu.tr – 0000-0002-6063-6647

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de kadınların aile içindeki konumunu, ev işlerini, evde bakımı, aile içindeki iş yükü dağılımını inceleyerek geleneksel rol anlayışının günümüzdeki durumunu tespit etmektir. 2021 yılında TÜİK tarafından gerçekleştirilen "Aile Yapısı Araştırması" verilerinden yararlanılmıştır. Bu verilere göre, ev işlerinin aile ferdi tarafından yapıldığı; evin badana/boyası hariç tüm işlerin genellikle bir hane halkı ferdi tarafından üstlenildiği, en fazla üstlenilen işlerin sırasıyla, %98 ile sofranın kurulup kaldırılması, %97 ile makineyle bile olsa bulaşık yıkama ve %97 ile akşamları çay servisi olmuştur. Cinsiyete göre dağılımında, ev işlerini genellikle kadınların üstlendiği ve en fazla %94 ile çocuk bakımı, %87 ile çamaşır-bulaşık yıkama, %85 ile yemek yapma- evin günlük toplanması/temizlenmesi işleri olduğu görülmüştür. Ayrıca, yükseköğretim dâhil eğitime devam etmek istemesine rağmen eğitimini yarıda bırakanların oranı, erkeklerde %13 iken kadınlarda %11 olduğu; ekonomik nedenlerle eğitimi yarıda bırakanların oranı erkeklerde %62, kadınlarda %36; erkeklerin %20'sinin eğitimde başarısızlık nedeniyle, kadınların da %29'unun ailesi izin vermediği için eğitimini yarıda bırakmıştır.

Kadınların ekonomik hayata katılması ile ilgili bireylerin algıları da incelenmiş, kadının çalışması ve sosyal hayata katkı sağlamasının değerli olduğunu düşünenlerin oranının %83 ve kadının asli görevinin çocuk bakımı ile ev işleri olduğunu düşünenlerin oranının %36 olduğu görülmüştür. Çocuk konusundaki algıda, bireylerin %83'nün çocukların anne ve babasına yaşlılıklarında bakması gerektiği; %67'sinin çocuğun bir işi olduğunda anne-babasına maddi katkı sağlaması gerektiğini düşündükleri tespit edilmiştir. Bireylerin kendilerine bakamayacak kadar yaşlandıklarında nasıl yaşamayı tercih ettikleri ile ilgili bulgularda ise, %31'i evde bakım hizmeti almayı, %28'i çocuklarının yanında kalmayı, %15'i de huzurevi/bakımevini tercih etmiştir. 65 ve daha yukarı yaştaki kişilerin kendilerine bakamayacak kadar yaşlandıklarında nasıl yaşamayı tercih ettikleri ile ilgili verilerde, %46'sının çocuklarının yanında kalmayı, %32'sinin evde bakım hizmeti almayı, %10'unun huzurevi/bakımevine gitmeyi istedikleri görülmüştür. Sonuçta, ekonomik ve sosyal nedenlerden dolayı kadınların aile içi rollerde ağırlığı olduğu söylenebilir. Buna göre, politika yapıcılar, kurum/kuruluşlar tarafından kadınların rollerini ve emek görünürlüğünü artırmaya yönelik kamu spotları hazırlanabilmesine ve kadının yalnızca ev içi rollerle tanımlandığı anlayışı yerine eşit sorumluluk içeren düzenlemeler yapılabilir.

Anahtar kelimeler: Türk aile yapısı, kadının geleneksel rolleri, aile içi iş bölümü, görünmeyen emek.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TRADITIONAL ROLES OF WOMEN IN THE TURKISH FAMILY STRUCTURE: A BRIEF OVERVIEW

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the current state of the traditional role understanding by examining the position of women within the family, housework, home care, and the distribution of workload within the family in Turkey. Data from the "Family Structure Survey" conducted by TurkStat in 2021 was utilized. According to these data, housework is done by a family member; all chores except for whitewashing/painting the house are generally undertaken by a household member, the most commonly undertaken chores are setting and clearing the table with 98%, washing dishes, even with a machine, with 97%, and serving tea in the evenings with 97%. In the distribution by gender, it was seen that housework is generally undertaken by women, and the most common tasks are childcare with 94%, laundry and dishwashing with 87%, and cooking and daily tidying/cleaning of the house with 85%. In addition, the rate of those who dropped out of education despite wanting to continue education, including higher education, is 13% for men and 11% for women; the rate of those who dropped out of education for economic reasons is 62% for men and 36% for women; Twenty percent of men dropped out of school due to poor academic performance, and 29% of women dropped out because their families refused to allow it.

Individual perceptions regarding women's participation in economic life were also examined, with 83% believing that women working and contributing to social life were valuable, and 36% believing that women's primary duties include childcare and household chores. Regarding perceptions regarding children, 83% believed that children should care for their parents in their old age, while 67% believed that children should contribute financially to their parents when they have a job. Regarding how individuals prefer to live when they become too old to care for themselves, 31% preferred home care, 28% preferred staying with their children, and 15% preferred a nursing home. Data on how people aged 65 and over prefer to live when they become too old to care for themselves shows that 46% prefer to stay with their children, 32% prefer home care, and 10% prefer to move to a nursing home. Ultimately, it can be argued that women hold a significant role in family roles for economic and social reasons. Accordingly, policymakers and institutions/organizations can prepare public service announcements to increase women's roles and the visibility of their work, and instead of the notion that women are defined solely by their domestic roles, regulations can be implemented that embody equal responsibilities.

Keywords: Turkish family structure, traditional roles of women, division of labor within the family, invisible labor.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ELEŞTİREL PERSPEKTİFTEN KADIN BEDENİNİN TIBBİLEŞTİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Jale Karhan
Artvin Çoruh Üniversitesi
jalekarhan@artvin.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9120-4962

ÖZET

Günümüzde tıbbi teknolojilerdeki ilerlemeler, kozmetik ve ilaç sektörlerinin büyümesi, ayrıca medya içerikleri ile tüketim kültürünün etkisi sonucunda modern tıp kurumunun söylemleri gündelik yaşamın neredeyse tüm alanlarına nüfuz etmiştir. Bu durum, çeşitli tartışma ve eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Bu tartışma ve eleştirilerden biri, tıbbileştirme süreci ile ilgilidir. Tıbbileştirme, tıbbın doğrudan alanına girmeyen doğal olgu, durum ve süreçlerin dahi tıbbi bir sorun olarak ele alınması sürecini ifade eder. Bu bağlamda, çalışmanın amacı kadın bedeninin tıbbileştirilme sürecini eleştirel bir perspektif ile incelemektir. Günümüzde modern tıp kurumu adet dönemi, hamilelik, doğum, kısırlık, menopoz, yaşlanma, fiziki görünüm gibi çeşitli alanlarda kadın bedenini tıbbileştirmektedir. Çalışmada, kadın bedeninin bahsedilen bu alanlarda nasıl tıbbileştirildiği ele alınmıştır. Söz konusu alanlardaki tıbbileştirme uygulamalarının kadınlar açısından şüphesiz çeşitli olumlu ve faydalı yönleri vardır. Ancak tıbbileştirme uygulamaları, diğer yandan ataerkil değerler ve kapitalist piyasa ilişkileriyle de doğrudan bağlantılıdır. Bu doğrultuda kadın bedenine yönelik tıbbileştirme uygulamaları, ataerkil değerler ile kapitalist kâr ilişkilerinin kesişiminde bir kontrol ve denetim mekanizmasına dönüşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın bedeni, modern tıp, tıbbileştirme, ataerkil

THE MEDICALIZATION OF THE FEMALE BODY FROM A CRITICAL PERSPECTIVE

ABSTRACT

Today, with advances in medical technologies, the growth of the cosmetics and pharmaceutical industries, and the influence of media content and consumer culture, the discourse of modern medical institutions has permeated almost all areas of everyday life. This situation has also brought about various debates and criticisms. One of these debates and criticisms concerns the process of medicalization. Medicalization refers to the process in which natural phenomena, conditions, and processes that do not directly fall within the domain of medicine are nonetheless treated as medical problems. In this context, the aim of the study is to examine the medicalization of the female body from a critical perspective. Today, the modern medical institution medicalizes the female body in various areas such as menstruation, pregnancy, childbirth, infertility, menopause, aging, and physical appearance. The study addresses how the female body is medicalized in these mentioned areas. The medicalization practices in these areas undoubtedly have various positive and beneficial aspects for women. However,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

medicalization practices are, on the other hand, also directly linked to patriarchal values and capitalist market relations. In this context, medicalization practices targeting the female body transform into a mechanism of control and regulation at the intersection of patriarchal values and capitalist profit relations.

Keywords: Female body, modern medicine, medicalization, patriarchy

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

YEREL MARKA KİMLİĞİNİN İNŞASINDA GİRİŞİMCİ DENEYİMİ: GIDA SEKTÖRÜNDE BİR VAKA ANALİZİ

Öğr. Gör. Dr. Ayşe Nur SOYSAL BİLMİŞ

Akdeniz Üniversitesi

nursoysal@akdeniz.edu.tr- 0000-0002-7469-360X

ÖZET

Yerel markalar, genellikle tek bir şehir, bölge veya ülkenin sınırları içinde faaliyet gösteren, o coğrafyanın kültürü, tarihi ve sosyal yapısıyla güçlü bağlar kurmuş olan markalardır. Yerel markaların sahipleri, genellikle müşterileriyle doğrudan iletişim halindedirler ve bu durum müşterileri ile aralarında güçlü bir güven ve sadakat bağını oluşturmaktadır. Yerel marka ait olduğu bölgenin tarihini, geleneklerini ve lezzetlerini yansıtmaktadır. Bu özgünlük, yerel markaları taklit edilemez kılmakta ve markanın kimliğini güçlendirmektedir. Müşteriler, bu markaları sadece bir ürün sağlayıcısı olarak değil, bir kültürel miras taşıyıcısı olarak görmektedirler. Küçük ölçekli olmaları sayesinde, yerel pazardaki ani değişikliklere, müşteri geri bildirimlerine ve yerel tedarik zinciri sorunlarına daha hızlı adapte olabilmektedirler. Bu çalışma ile, yerel bir gıda işletme markası olan Nur Pastaneleri açısından işletme sahibinin kişisel deneyimleri ve pazarlama kararları aracılığıyla yerel marka kimliğinin nasıl inşa edildiğini ve müşteri sadakatini sürdürmede ilişkisel pazarlama stratejilerinin nasıl bir rol oynadığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmanın verileri, Nur Pastaneleri'nin sahibi ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak toplanmıştır. Mülakat, önceden belirlenmiş ana temalar çerçevesinde esnek bir yapıda yürütülmüş olup, işletme sahibinin kişisel deneyimleri ve pazarlama stratejileri üzerine odaklanmıştır. İşletmenin pazarlama stratejisi, geleneksel reklam ve fiyat rekabetinden ziyade, etik değerler ve müşteriyle kurulan kişisel bağ üzerine kurulmuştur. Marka, kendini en kaliteli ama en uygun ürünleri sunan bir kurum olarak konumlandırmıştır. Yanıksı dondurma ve soğuk baklava gibi imza ürünler, markanın yerel kimliğinden ve tarihi geçmişinden güç alarak rekabet avantajı yaratmaktadır. İşletme, çalışanlarına verdiği değer ile çalışanların ürüne ve işe olan sadakatini artırarak, müşteriye sunulan hizmet ve ürün kalitesinin sürekliliğini sağlamaktadır. Yapılan nitel analiz sonucunda, bir yerel markanın başarısı ve uzun ömürlülüğünün, geleneksel pazarlama karması unsurlarından ziyade, işletme sahibinin şahsi ahlaki değerleri ve bu değerleri yansıtan ilişkisel pazarlama felsefesi üzerine inşa edildiği tespit edilmiştir. Nur Pastaneleri örneği, yerel markaların rekabet avantajını ürün kalitesini etik dürüstlükle birleştiren özgün bir kurumsal kimlikten aldığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler : Yerel Marka, İlişkisel Pazarlama, Girişimci Deneyimi, Vaka Analizi, Gıda Sektörü.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ENTREPRENEUR EXPERIENCE IN BUILDING LOCAL BRAND IDENTITY: A CASE STUDY IN THE FOOD INDUSTRY

Öğr. Gör. Dr. Ayşe Nur SOYSAL BİLMİŞ
Akdeniz Üniversitesi
nursoysal@akdeniz.edu.tr- 0000-0002-7469-360X

Abstract

Local brands are typically brands that operate within the boundaries of a single city, region, or country and have established strong ties with the culture, history, and social structure of that geography. The owners of local brands are usually in direct communication with their customers, which creates a strong bond of trust and loyalty between them. Local brands reflect the history, traditions, and flavors of the region they belong to. This uniqueness makes local brands inimitable and strengthens the brand's identity. Customers see these brands not only as product providers but also as bearers of cultural heritage. Being small-scale allows them to adapt more quickly to sudden changes in the local market, customer feedback, and local supply chain issues. This study aims to reveal how local brand identity is built through the personal experiences and marketing decisions of the business owner in the case of Nur Pastaneleri, a local food business brand, and how relational marketing strategies play a role in maintaining customer loyalty. The data for this study was collected using a semi-structured interview technique conducted with the owner of Nur Pastaneleri. The interview was conducted in a flexible format within the framework of predetermined main themes, focusing on the business owner's personal experiences and marketing strategies. The business's marketing strategy is based on ethical values and personal relationships with customers rather than traditional advertising and price competition. The brand has positioned itself as an institution that offers the highest quality but most affordable products. Signature products such as burnt ice cream and cold baklava create a competitive advantage by drawing strength from the brand's local identity and historical background. The business ensures the continuity of the quality of services and products offered to customers by increasing employee loyalty to the product and the job through the value it places on its employees. The qualitative analysis revealed that the success and longevity of a local brand is built on the personal ethical values of the business owner and the relational marketing philosophy that reflects these values, rather than traditional marketing mix elements. The example of Nur Pastaneleri shows that local brands derive their competitive advantage from a unique corporate identity that combines product quality with ethical integrity.

Keywords: Local Brand, Relationship Marketing, Entrepreneurial Experience, Case Study, Food Industry.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ENERJİ DÖNÜŞÜMLERİ ÜNİTESİNE UYGULANAN ZİHİN HARİTALARININ SEKİZİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK BAŞARISINA ETKİSİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Azize YILDIRIM

Amasya Üniversitesi, Lisansüstü Fen Bilimleri Enstitüsü

atalay6029@hotmail.com:0009-0009-7390-0900

Prof.Dr. Nezahat KANDEMİR

Eğitim Fakültesi, Amasya Üniversitesi

nezahatkndmr@gmail.com:Orcid: 0000-0002-5428-4139

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, enerji dönüşümleri ünitesine uygulanan zihin haritalarının sekizinci sınıf öğrencilerinin akademik başarısına etkisini incelemektir. Zihin haritaları, öğrencilerin bilgiyi görselleştirerek anlamlandırmalarına ve konu içindeki ilişkileri daha etkili biçimde kavramsallaştırmalarına imkân tanıyan bir öğrenme aracıdır. Araştırmanın yöntemi, nicel araştırma yaklaşımlarından ön test-son test kontrol gruplu deneysel desen kullanılarak, 2024-2025 eğitim öğretim yılının bahar döneminde Tokat ili Niksar ilçesindeki iki devlet okulunda öğrenim gören toplam 53 öğrenci (25 deney, 28 kontrol) üzerinde yürütülmüştür. . Deney grubunda yer alan 25 öğrenciye enerji dönüşümleri ünitesi zihin haritalarıyla desteklenmiş öğretim yöntemiyle aktarılmış, kontrol grubundaki 28 öğrenciye ise mevcut müfredatta yer alan geleneksel öğretim yöntemi uygulanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak geçerliliği ve güvenirliği hesaplanmış akademik başarı testi kullanılmıştır.

Verilerin analizinde bağımlı t-testi (ön test-son test karşılaştırmaları), bağımsız t-testi (deney ve kontrol grubu karşılaştırmaları) ve ANCOVA (ön test puanları kontrol edilerek son test puanlarının analizi) kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçları incelendiğinde, deney grubundaki öğrencilerin akademik başarı test puanlarının kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür.Zihin haritalarının enerji dönüşümleri ünitesinde akademik başarıyı artırmada etkili bir öğretim aracı olduğu görülmektedir. Bu durum, zihin haritalarının öğrencilerin bilgiyi organize etme, kavramsal bağlantılar kurma ve öğrenilen bilgiyi pekiştirme becerilerini desteklediğini ortaya koymaktadır. Anlamlı öğrenmeyi gerçekleştirdiği için zihin haritaları Fen bilimlerinin diğer konularında kullanılabilir.

Anahtar kelimeler: Zihin haritaları, Enerji Dönüşümleri, Akademik başarı, Sekizinci sınıf öğrencileri

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ÇOCUK EDEBİYATINDA DUYARLIK ALANLARININ SINIFLANDIRILMASINA YÖNELİK LİTERATÜR TEMELLİ ÇALIŞMA

Havva Nagihan ÇİNKILIÇ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

hnagihan@gmail.com – 0000-0002-3788-639X

Prof. Dr. Hatice FIRAT

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi

haticefirat@mu.edu.tr- 0000-0001-8300-5189

ÖZET

Çocuk edebiyatı eserlerini duyarlık ve duyarlık eğitimi bağlamında inceleyen çalışmalarda, tespit edilen duyarlık alanları genellikle birbirinden bağımsız şekilde ele alınmaktadır. Yapılan literatür taraması sonucunda bu alanlara ilişkin herhangi bir sınıflamaya rastlanmamıştır. Bu noktadan hareketle çalışmada; çocuk edebiyatı araştırmalarında yer alan duyarlık kategorilerinin/alanlarının içerik ve tematik benzerliklerine göre sınıflandırılması amaçlanmıştır. Bu sınıflama ile hem duyarlık alanlarının kavramsal olarak daha anlaşılır, kolay ayırt edilebilir hale getirilmesi hem de yeni yapılacak araştırmalar için analizde kullanılabilecek bir çerçeve sunulması hedeflenmektedir. Nitel araştırma deseninde yürütülen çalışmada, doküman incelemesi yöntemi kullanılmış, araştırmanın dokümanlarını çocuk edebiyatı eserlerinde duyarlık ve duyarlık eğitimi konusunu temel aldığı belirlenen araştırmalar oluşturmuştur. Çalışmada toplam 110 duyarlık alanı tespit edilmiş; bu alanlar konuları, içerik benzerlikleri temel alınarak beş ana kategori -Birey, Toplum, Medeniyet (Bilim ve Teknoloji), Değerler ve Doğa- altında sınıflandırılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, en fazla duyarlık alanı “Birey” temasında yer almakta; çocuk ve çocukluk, oyun, duygular, arkadaşlık, cesaret, özgürlük gibi alanlar üzerinden bireysel gelişime ve insani değerlere vurgu yapılmaktadır. “Toplum” temasında ise kültür ve toplumsal düzen alt temalarıyla; aile, gelenek, dil, sanat gibi unsurlar üzerinden çocuklara toplumsal sorumluluk ve değer kazandırma öne çıkmaktadır. “Medeniyet (Bilim ve Teknoloji)” temasının; bilim, teknoloji, sorgulama, okuma ve öğrenme gibi alanları kapsadığı; dijital çağın gerektirdiği düşünme, öğrenme ve üretme becerilerini destekleyebileceği değerlendirilmiştir. “Değerler” teması, evrensel ve millî değerler alt temalarını kapsamakta; adalet, dürüstlük, sorumluluk, vatanseverlik, sevgi gibi değerleri içermektedir. “Doğa” teması; çevre, hayvanlar, bitkiler ve doğal afetleri içermekte, çocuklarda çevre bilinci ve sorumluluk duygusu geliştirme hedefini destekleyebilecek nitelikte olduğu değerlendirilmektedir. Araştırma sonuçları; çocuk edebiyatının duyarlık eğitimi açısından çok yönlü bir araç olduğunu; bireysel, toplumsal,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

kültürel ve evrensel değerlerin kazandırılmasında etkili rol oynadığını göstermektedir. Bu sınıflama, edebî ürünlerin duyarlık eğitimi açısından değerlendirilmesine yardımcı olabilecek bir çerçeve sunmakta, yeni araştırmalar için bir temel oluşturabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, duyarlık, duyarlık eğitimi, duyarlık alanları.

A LİTERATURE-BASED STUDY ON THE CLASSİFİCATİON OF SENSİTİVİTY DOMAİNS İN CHİLDREN'S LİTERATURE

ABSTRACT

In studies that examine children's literature works in the context of sensitivity and sensitivity education, the identified sensitivity domains are generally addressed independently from one another. A review of the existing literature revealed no classification pertaining to these domains. Based on this point, the present study aims to classify the sensitivity categories/domains found in children's literature research according to their content-based and thematic similarities. With this classification, it is intended both to make the sensitivity domains conceptually more comprehensible and more easily distinguishable, and to present a framework that can be used for analysis in future studies. The study was conducted using a qualitative research design and employed the document analysis method. The documents of the research consisted of studies identified as focusing on sensitivity and sensitivity education in children's literature works. A total of 110 sensitivity domains were identified; these domains were classified under five main categories—Individual, Society, Civilization (Science and Technology), Values, and Nature—based on their subjects and content similarities. Content analysis was used in the analysis of the data.

According to the research findings, the highest number of sensitivity domains fall under the theme of "Individual," emphasizing individual development and human values through domains such as childhood and the child, play, emotions, friendship, courage, and freedom. In the theme of "Society," with the sub-themes of culture and social order, fostering social responsibility and values in children comes to the forefront through elements such as family, tradition, language, and art. The theme of "Civilization (Science and Technology)" is considered to encompass domains such as science, technology, inquiry, reading, and learning, and it is evaluated that it may support the thinking, learning, and production skills required by the digital age. The theme of "Values" covers the sub-themes of universal and national values and includes values such as justice, honesty, responsibility, patriotism, and love. The theme of "Nature" includes the environment, animals, plants, and natural disasters, and it is evaluated as being capable of supporting the development of environmental awareness and a sense of responsibility in children. he research results show that children's literature is a multifaceted tool in terms of sensitivity education and plays an effective role in fostering individual, social, cultural, and universal values. This classification provides a framework that may assist in evaluating literary works from the perspective of sensitivity education and is considered to offer a foundation for future research.

Keywords: Children's literature, sensitivity, sensitivity education, sensitivity areas.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KAVRAM ÖĞRETİM MATERYALİ OLARAK RESİMLİ KİTAPLAR: "BEKÇİ AMOS'UN HASTALANDIĞI GÜN" KİTABIYLA SOSYOKÜLTÜREL DİYALEKTİK YÖNTEM UYGULAMASI

Doktora Öğrencisi, Abdül Samet ÇINAR
Necmettin Erbakan Üniversitesi,
samet071013035@gmail.com - 0000-0001-8278-4731

Doktora Öğrencisi, Sevgi ÇINAR
Çukurova Üniversitesi,
gngr.svg@gmail.com- 0009-0004-4522-3301

ÖZET

Kavramlar, bireyin bilişsel yapısının temel taşları ve öğrenme hiyerarşisinde üst düzey öğrenme becerilerinin temelini oluşturan ilk öğrenme çıktılarıdır. Bu kritik bilişsel zeminde, soyut sosyo-duygusal kavramların yapılandırılması, erken çocukluk döneminde ve ilkokulda özel bir pedagojik yaklaşım gerektirir. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseniyle kurgulanacak olan bu araştırmanın amacı, Sosyokültürel Diyalektik Yöntem (SDY) kullanarak, resimli çocuk kitabı (Bekçi Amos'un Hastalandığı Gün) bağlamında "Dost" kavramının ilkokul öğrencilerine kavratılmasına yönelik bir uygulama örneği sunmaktır. Çalışma, araştırmacılar tarafından Niğde ilindeki bir ilkokulun 1. Sınıfında uygulanacaktır; uygulama öncesinde eş değer bir okulun 1. Sınıf şubelerinde pilot çalışmalar yapılacaktır. SDY sürecinde, öğrencilerin daha fazla aşina olduğu "arkadaş" kavramı bir başlangıç noktası olarak kullanılacak ve kavramın üzerine beş temel Bağlamsal Aksiyon ("Dostlar birbirine zaman ayırır", "Dostlara ilgi gösteririz", "Dostlarımızı mutlu etmek bizi de mutlu eder", "Dostlarımızın yokluğu bize kaygı verir" ve "Dostlarımız hasta olunca onları ziyarete gideriz") eklenerek "dost" kavramı adım adım inşa edilecektir. Uygulamada, öğrencilerin kendi hayatları ile kitaptaki olaylar arasında kuracakları köprüler sayesinde kavram öğretiminin eğlenceli ve verimli bir sürece dönüşmesi amaçlanmaktadır. Özellikle "Amos'un hayvanat bahçesinde çok işi olmasına rağmen arkadaşlarına ne kadar güzel zaman ayırdığı" ve "yarışı kaybettiği halde Kaplumbağa'nın mutluluğuyla mutlu olması" gibi diyalektik durumlar üzerinden dostluğun boyutları somutlaştırılacaktır. Öğrencilerin kavramı başarıyla anlamlandırması beklenmekte; sonuç

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

olarak SDY'nin resimli kitaplarla birlikte kullanıldığında sosyo-duygusal kavramların derinlemesine öğretiminde yüksek katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Sosyokültürel diyalektik yöntem, resimli kitap, bağlam, bağlamsal aksiyon

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

KADIN VOLEYBOLCULARIN ETİK DIŞI DAVRANIŞLARA MARUZ KALMA DURUMLARI: SPOR YÖNETİMİ PERSPEKTİFİNDEN NİTEL BİR ANALİZ

Fatmanur KURU[1]
Kastamonu Üniversitesi
fatmanurrkuruu@gmail.com Orcid: 0009-0008-1967-6517

Dr. Öğr. Ü. Senem ÇEYİZ[2]
Kastamonu Üniversitesi
Orcid: 0000-0002-1000-0309 ceyizsenem@hotmail.com

ÖZET

Spor yönetimi perspektifinden bakıldığında, bu niteliksel çalışma, spor bağlamında etik olmayan davranışlara maruz kalan Türkiye'deki kadın voleybolcuların deneyimlerini, yönetim ve yönetişim boyutlarına odaklanarak incelemektedir. Araştırma, özellikle koçluk uygulamaları, örgütsel liderlik, kaynak tahsisi, cinsiyete dayalı ayrımcılık ve paydaşların hesap verebilirliğinin kadın sporunda etik açıdan savunmasızlığa nasıl katkıda bulunduğunu araştırmaktadır. Çeşitli kariyer aşamalarını (lise, kulüp, üniversite) ve coğrafi bölgeleri temsil eden sekiz eski ve mevcut kadın voleybolcu ile amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiş katılımcılarla yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Veriler, refleksif tematik analiz yaklaşımı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda yönetimle ilgili üç ana tema ortaya çıkmıştır: (1) koç-sporcu ilişkilerinde yönetişim ve denetim mekanizmalarının eksikliği, (2) karar verme süreçleri ve kaynak dağıtımında sistematik cinsiyete dayalı eşitsizlikler, ve (3) şikayet mekanizmaları ile güvenli spor ortamlarının oluşturulmasındaki yapısal yetersizlikler. Bulgular, spor kuruluşlarının proaktif yönetişim stratejileri benimsemesi, tüm personel için kapsamlı etik eğitimi programları geliştirmesi, şeffaf ve bağımsız şikayet işleme sistemleri uygula[1]ması ve kadın spor programlarının eşitlikçi bir şekilde yönetilmesini sağlayacak politikalar oluşturması gerektiğini vurgulamaktadır. Etik olmayan davranışları bireysel sorunlardan ziyade örgütsel ve yönetimsel sorunlar olarak yeniden çerçeveleyen bu çalışma, spor yönetişimi ve cinsiyet eşitliği literatürüne önemli katkılar sunmaktadır. Araştırma, Türkiye'deki spor federasyonları ve kulüpler için uygulanabilir politika önerileri sunmakta ve kadın sporcular için güvenli, eşitlikçi ve etik spor ortamları yaratmaya yönelik yönetişim modellerinin geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Spor Yönetimi, Kadın Voleybolcular, Etik, Yönetişim, Cinsiyet Eşitliği

[1] Kastamonu Üniversitesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, Lisans Programı Mezun Öğrenci
[2] Kastamonu Üniversitesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, Öğretim Üyesi

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

FEMALE VOLLEYBALL PLAYERS' EXPOSURE TO UNETHICAL BEHAVIORS: A QUALITATIVE ANALYSIS FROM A SPORT MANAGEMENT PERSPECTIVE

Fatmanur KURU[1]
Kastamonu University
fatmanurrkuruu@gmail.com Orcid: 0009-0008-1967-6517

Dr. Öğr. Ü. Senem ÇEYİZ[2]
Kastamonu University
Orcid: 0000-0002-1000-0309 ceyizsenem@hotmail.com

ABSTRACT

From a sport management perspective, this qualitative study examines the experiences of female volleyball players in Turkey who have been exposed to unethical behaviors in sport contexts, focusing on management and governance dimensions. The research investigates how coaching practices, organizational leadership, resource allocation, gender-based discrimination, and stakeholder accountability contribute to ethical vulnerability in women's sport. Semi-structured in-depth interviews were conducted with eight former and current female volleyball players, selected through purposive sampling, representing various career stages (high school, club, university) and geographical regions. Data were analyzed using reflexive thematic analysis approach. The analysis revealed three main management-related themes: (1) lack of governance and oversight mechanisms in coach-athlete relationships, (2) systematic gender-based inequalities in decision-[2]making processes and resource allocation, and (3) structural deficiencies in complaint mechanisms and the creation of safe sport environments. Findings emphasize that sports organizations need to adopt proactive governance strategies, develop comprehensive ethical training programs for all personnel, implement transparent and independent complaint-handling systems, and establish policies to ensure the equitable management of women's sport programs. By reframing unethical behaviors as organizational and managerial issues rather than individual problems, this study makes significant contributions to the sport governance and gender equality literature. The research provides actionable policy recommendations for sport federations and clubs in Turkey, laying the groundwork for developing governance models that foster safe, equitable, and ethical sport environments for female athletes.

Keywords: Sport Management, Female Volleyball Players, Ethics, Governance, Gender Equality.

[1] Kastamonu University, Department of Sports Management, Bachelor's Degree Program Graduate Student
[2] Kastamonu University, Department of Sports Management, Faculty Member

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

FİYATIN DEĞİŞEN YÜZÜ: DİNAMİK FİYATLAMANIN TÜKETİCİ TUTUMU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi FUAT EROL

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,

ferol@kmu.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-0923-380X

ÖZET

Dinamik fiyatlama, talep, rekabet, müşteri profili ve çevresel koşullara bağlı olarak fiyatların sıklıkla değiştirildiği esnek bir stratejidir. Genellikle havayolu ve konaklama sektörlerinde benimsenen bu uygulama, dijital teknolojilerin gelişimiyle birlikte e-ticaret ve fiziksel perakendede de yaygınlaşmıştır. Ancak dinamik fiyatlamanın tüketicinin markaya yönelik tutumu üzerindeki etkisi net olarak bilinememektedir. Zira tüketicilerin markaya yönelik tutumunun yalnızca fiyat değişiminin yönüyle değil, aynı zamanda bu değişimin algılanan adalet ve marka güveni üzerindeki etkileriyle şekillendiği görülmektedir. Geçmiş araştırmalar dinamik fiyatlamanın birbirine zıt sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. Bir yandan fiyat düşüşleri, sürpriz indirimler veya erken satın alma fırsatları tüketicide memnuniyet ve kazanç hissi yaratırken; öte yandan kişiselleştirilmiş fiyatlandırma, yüksek talep dönemlerindeki ani zamlar ve şeffaflık eksikliği, tüketicide adaletsizlik algısı, öfke ve güvensizliğe sebep olabilmektedir. Dinamik fiyatlama stratejisinin başarısının, tüketicide adalet ve güven duygularını koruyabilme düzeyiyle doğrudan ilişkili olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, dinamik fiyatlama stratejisinin tüketici tutumu üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini adalet algısı ve marka güveni boyutları üzerinden kavramsal olarak ortaya koymak suretiyle konuya yönelik bütüncül bir çerçeve sunmaktadır. Böylelikle hem dinamik fiyatlama stratejilerinin sonuçları teorik açıdan daha net anlaşılabilecek hem de markaların daha sürdürülebilir ve güven temelli fiyatlama stratejileri geliştirebilmesine katkı sağlanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dinamik Fiyatlama, Algılanan Adalet, Marka Güveni, Tüketici Tutumu

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE CHANGING FACE OF PRICING: THE IMPACTS OF DYNAMIC PRICING ON CONSUMER ATTITUDES

ABSTRACT

Dynamic pricing is a flexible strategy in which prices are frequently adjusted based on demand, competition, customer profiles, and environmental conditions. Although traditionally adopted in sectors such as aviation and hospitality, this practice has become increasingly prevalent in both e-commerce and physical retail with the advancement of digital technologies. However, the impact of dynamic pricing on consumers' attitudes toward a brand remains unclear. This is because consumers' brand attitudes are shaped not only by the direction of price changes but also by how these changes affect perceived fairness and brand trust. Prior research demonstrates that dynamic pricing can lead to contradictory outcomes. While price reductions, unexpected discounts, or early-purchase advantages may generate satisfaction and a sense of gain; personalized pricing, sudden price surges during periods of high demand, and lack of transparency may trigger perceptions of unfairness, anger, and distrust. The success of dynamic pricing strategies is closely tied to the extent to which they can preserve consumers' sense of fairness and trust. In this context, the aim of this study is to conceptually examine the positive and negative effects of dynamic pricing on consumer attitudes by focusing on the dimensions of perceived fairness and brand trust, thereby offering a holistic framework for understanding the phenomenon. This approach is expected to provide clearer theoretical insights into the outcomes of dynamic pricing strategies and support brands in developing more sustainable and trust-based pricing practices.

Keywords: Dynamic Pricing, Perceived Fairness, Brand Trust, Consumer Attitudes

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN BİR NEDENSELLİK ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİ-Süheyla YAMAN
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
suheylaymn@gmail.com - 0009-0002-1932-6572

ÖZET

Ekonomik büyüme, ülkelerin temel makroekonomik hedefleri arasında yer almakta ve özellikle gelişmekte olan ekonomiler için kritik bir önem taşımaktadır. Büyümenin sürdürülebilir kılınması ise büyümeyi etkileyen faktörlerin doğru bir biçimde tespit edilmesine bağlıdır. Bu faktörlerden biri de finansal sistem içinde önemli bir paya sahip olan bankacılık sektörüdür. Bankalar, fon fazlası olan kesimlerden topladıkları tasarrufları fon açığı olan kesimlere aktararak sermaye birikimini desteklemekte, kredi mekanizması yoluyla yatırım ve istihdama katkı sunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisinde bankacılık sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ampirik olarak incelemektir. Bu kapsamda, 2003:Q1–2013:Q4 dönemine ait çeyreklik veriler kullanılarak reel GSYİH ve orta-uzun vadeli toplam krediler (OUVTC) değişkenleri üzerinden Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizleri gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi bulunduğunu ve bankacılık sektörü göstergelerindeki gelişmenin ekonomik büyüme ile birlikte hareket ettiğini göstermektedir. Nedensellik analizleri ise bankacılık sektörü ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı nedensellik ilişkileri bulunduğuna işaret etmektedir. Çalışma, Türkiye özelinde bankacılık sektörü odaklı nedensellik analizine yer vermesi bakımından literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik büyüme, bankacılık sektörü, eşbütünleşme, Granger nedensellik, finansal gelişme

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

BİNGÖL İLİNDE 5395 SAYILI KANUN KAPSAMINDA UYGULANAN SAĞLIK TEDBİRLERİNİN ÇOCUKLARIN SAĞLIK , SOSYAL VE EKONOMİK HAYATINA KATKI DÜZEYİ : NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Seyit Ahmet BUDAK

Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Bölümü

Yüksek Lisans Öğlencisi

seyitahmetbudak@gmail.com

Orcid ID : 0009-0000-5514-1079

ÖZET

Bu araştırma, 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamında Bingöl Devlet Hastanesi'nde sağlık tedbiri uygulanan çocuklara yönelik hizmetlerin uygulanma sürecini ve bu tedbirlerin çocukların fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimleri üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın örneklemini, Bingöl Devlet Hastanesi Sosyal Hizmet Birimi tarafından haklarında Sağlık Tedbiri bulunduğu için takip edilen 13–17 yaş aralığındaki 10 çocuk ve aileleri oluşturmaktadır. Nitel yöntemle tasarlanan çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla bireysel yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş, elde edilen veriler MAXQDA programı ile analiz edilmiştir.Araştırma bulgularına göre, sağlık tedbiri kapsamında sağlanan psikolojik destek ve tedavi hizmetleri, çocukların ruhsal ve davranışsal gelişimi üzerinde olumlu etkiler oluşturmuştur. Ancak uygulamada çeşitli sorunlar tespit edilmiştir. Bu sorunlar arasında hastane altyapısının yetersizliği, çocuklarla ilgilenecek uzman personel eksikliği, ulaşım aracı eksikliği nedeniyle düzenli hane ziyaretlerinin yapılamaması ve ilgili kurumlar arasında yeterli düzeyde koordinasyon sağlanamaması yer almaktadır. Çalışma sonucunda ailelerin tedbir sürecinde yalnız hissetikleri ve destek hizmetlerinin yetersizliğinden yakındıkları görülmüştür.Araştırma bulgularına göre, sağlık tedbiri çocukların sağlıklı gelişimi açısından önemli bir müdahale aracı olmakla birlikte, etkinliğinin artırılması için daha bütüncül ve sürdürülebilir bir sağlık politikası uygulama modeline ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Tedbiri, Çocuk Sağlığı, Çocuk Sağlık Politikaları

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

5395 SAYILI KANUN KAPSAMINDA UYGULANAN EĞİTİM TEDBİRİNİN ÇOCUKLARIN EĞİTİM HAYATINA ETKİ DÜZEYİ : BİNGÖL ÖRNEĞİ

Seyit Ahmet BUDAK

Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Bölümü

Yüksek Lisans Öğlencisi

seyitahmetbudak@gmail.com

Orcid ID : 0009-0000-5514-1079

ÖZET

Bu makale, 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamında Bingöl ilinde eğitim tedbiri kararlarının uygulanma sürecini ve bu sürecin çocukların akademik, sosyal ve kişisel gelişimleri üzerindeki etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Nitel yöntemle yürütülen çalışmada, haklarında ilgili mahkemece eğitim tedbiri kararı alınmış ve uygulanması Bingöl İl Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen 10 çocuğun ailesiyle derinlemesine görüşmeler yapılmış; elde edilen veriler MAXQDA programı ile analiz edilmiştir.Araştırma bulgularına göre, eğitim tedbirinin uygulanma sürecinde ciddi yapısal ve işlevsel eksiklikler bulunmaktadır. Örgün eğitime devam etmeyen çocukların açık öğretime yönlendirilmesi, çoğu zaman eğitim tedbirinin etkin biçimde uygulanmasına engel teşkil etmektedir. Açık öğretime kayıt, bazı aileler tarafından yalnızca yasal yükümlülüklerden kaçınmak amacıyla tercih edilmekte; bu durumun çocukların eğitim hakkını olumsuz etkilediği görülmüştür.Bingöl ilinde Eğitim Tedbirinin uygulamakla sorumlu İl Milli Eğitim Müdürlüğünde, eğitim tedbirinin sahada izlenmesini ve çocukların desteklenmesini sağlayacak rehber öğretmen, psikolojik danışman ve sosyal hizmet uzmanı sayısının yetersiz olması, uygulamayı büyük ölçüde sekteye uğratmaktadır. Ayrıca, aile ziyaretlerinin yapılmaması ve çocukların yaşam koşullarının yerinde değerlendirilememesi, eğitime erişim sorunlarının görünmez kalmasına yol açmaktadır. Araştırma bulgularında, özellikle kırsal bölgelerde yaşayan kız çocuklarının erken yaşta evlilik ve erkek çocukların çocuk işçiliği riskiyle karşı karşıya kaldığı; bu durumun eğitim tedbirinin uygulanmamasının ağır sonuçlarını ortaya koyduğu belirlenmiştir. Eğitim tedbirinin destekleyici politikalarla güçlendirilmesi önem taşımakta olup, çocukların eğitim hayatına katılımını artırmak için kapsamlı ve sürdürülebilir eğitim politikalarının izlenmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Tedbiri, Çocuk Yaşta Evlilik, Çocuk İşçiliği, Eğitim Politikaları

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ANALOG DÖNEMDEN YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ SİSTEMLERE KONSER MİKS KONSOLLARININ TARİHİ GELİŞİMİ

Öğr. Gör. Dr. Serkan ÇOLAK
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
serkancolak@mgu.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-5445-6378

ÖZET

Bu çalışma, canlı konser seslendirmesinin merkezinde yer alan miks konsollarının tarihsel gelişimini, güncel teknolojik özelliklerini ve geleceğe dönük olası uygulamalarını kapsamlı biçimde incelemektedir. Literatür taraması yöntemiyle gerçekleştirilen araştırmada, 1970'lerden günümüze uzanan dönüşüm süreci izlenmiş; analog tabanlı sistemlerden dijital konsollara, oradan da ağ tabanlı ve yapay zekâ destekli platformlara geçiş, teknik ve operasyonel boyutlarıyla analiz edilmiştir. Bulgular, konser miks konsollarındaki dönüşümün yalnızca donanım ve yazılım düzeyinde bir ilerleme olmadığını, aynı zamanda canlı müzik üretim pratiklerini, sahne–sahne arkası iş akışlarını ve dinleyici deneyimini kökten yeniden yapılandırdığını ortaya koymaktadır. Günümüzde dijital sinyal işleme (DSP) altyapısı ve ağ tabanlı ses iletim protokolleri (Dante, AVB, AES67), konser prodüksiyonlarının fiilî endüstri standardı haline gelmiş durumdadır. Geleceğe yönelik öngörüler ise yapay zekâ destekli otomatik miksleme sistemleri, uzaktan ve bulut tabanlı kontrol çözümleri ile immersif ses teknolojilerinin (Dolby Atmos Live, L-ISA vb.) canlı konser deneyimini yeniden tanımlama potansiyeline işaret etmektedir. Çalışmada ayrıca, canlı konser ile yayıncılık alanlarının kesişiminde ortaya çıkan hibrit uygulamaların teknik gereksinimleri tartışılmakta ve çok formatlı (stereo, surround, immersif) ses üretimi stratejileri ayrıntılı biçimde değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Konser miks konsolları, canlı ses, dijital ses işleme

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

FROM THE ANALOG ERA TO AI-ASSİSTED SYSTEMS: THE HİSTORİCAL DEVELOPMENT OF CONCERT MİXİNG CONSOLES

ABSTRACT

This study offers a comprehensive examination of the historical development, contemporary technological features, and prospective future applications of mixing consoles, which constitute a core component of live sound reinforcement. Employing a literature review methodology, the research traces the transformation from the 1970s to the present, analysing the transition from analog systems to digital consoles and subsequently to network-based and AI-assisted platforms in terms of both technical and operational dimensions. The findings indicate that the evolution of concert mixing consoles represents not merely a hardware–software progression, but also a profound reconfiguration of live music production practices, backstage workflows, and audience experience. Today, digital signal processing (DSP) infrastructures and networked audio transmission protocols (such as Dante, AVB, and AES67) have effectively become the industry standard for concert production. Future-oriented projections point to the potential of AI-assisted automatic mixing systems, remote and cloud-based control solutions, and immersive audio technologies (e.g., Dolby Atmos Live, L-ISA) to redefine the live concert experience. The study further discusses the technical requirements of hybrid applications at the intersection of live sound and broadcast contexts, and critically evaluates multi-format (stereo, surround, immersive) audio production strategies.

Keywords: Concert mixing consoles, live sound, digital audio processing,

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SHAKESPEARE OYUNLARININ SAHNE PRATİĞİNDE CLOWN-FOOL AYRIMININ CLOWNESK ESTETİK BAĞLAMINDA YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ[1]

Doktora Öğrencisi, ZAFER ÖNCÜL
Dokuz Eylül Üniversitesi,
zaferoncul@gmail.com - 0000-0002-9886-6587

Doç.Dr. YASEMİN SEVİM SALMAN
Dokuz Eylül Üniversitesi,
yasemin.sevim@deu.edu.tr - 0000-0003-0412-3422

ÖZET

Bu bildiri, clownesk estetiğin tarihsel ve performatif temellerini Shakespeare oyunlarında görülen clown ve fool figürleri üzerinden değerlendirerek, bu iki figürün sahne pratiğinde ortaya koyduğu farklı oyunculuk yaklaşımlarını incelemektedir. Çalışmanın temel savı, clown'un doğaçlamaya dayalı, anlık tepkiye açık ve bedensel yaratıcılığı öne çıkaran bir yaklaşımı temsil ettiğidir. Buna karşılık fool, söz merkezli yapısıyla oyuncuyu ritmik düzen, metne bağlılık ve düşünsel netlik gerektiren daha kontrollü ve yorumlayıcı bir oyunculuk yaklaşımına yönlendirir. Bu nedenle clown-fool ayrımı, clownesk estetiğin performatif kökenlerini anlamak açısından önemli bir zemin sunmakta ve Shakespeare oyunlarının sahnelenişinde ortaya çıkan anlamı belirleyen temel yapısal bir fark olarak görülmektedir.

Bu çalışma, Bir Yaz Gecesi Rüyası oyunundaki Bottom ile Kral Lear oyunundaki Soytarı figürlerini karşılaştırmalı bir performans okuması yoluyla incelemektedir. Dramatik metinlerde yer alan sözsel, ritmik ve bedensel ipuçları, sahneleme ve icra yaklaşımlarıyla ilişkilendirilerek iki figürün clown ve fool yönelimlerini nasıl temsil ettiği değerlendirilmiştir. Bottom'ın fiziksel hareketliliğe ve anlık tepkilere dayalı icrası clownesk estetiğin bedensel yönlerini görünür kılarken; Soytarı'nın ritme dayalı söylemi, ironik yorum gücü ve oyunun düşünsel eksenine müdahil oluşu fool yaklaşımının sözel yoğunluk ve yorumlayıcı hassasiyet gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

Bu karşılaştırma, clown ve fool'un yalnızca farklı mizahi etkiler üretmediğini; aynı zamanda oyuncunun sahne üzerinde eylemi kurma biçimini, beden ve söz kullanımını ve seyirciyle geliştirdiği iletişimi farklılaştıran iki ayrı performans mantığı oluşturduğunu göstermektedir. Çalışma, clownesk estetiğin erken performatif biçimlerini görünür kılarak Shakespeare oyunlarının sahne pratiğine yönelik daha bütüncül ve uygulanabilir bir değerlendirme çerçevesi sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Clownesk Estetik, Clown-Fool Ayrımı, Bir Yaz Gecesi Rüyası, Kral Lear

[1] Bu bildiri, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sahne Sanatları Anasanat Dalı'nda yapılan "Clownesk Estetik ve Türk Tiyatrosunda Çağdaş Uygulamalara Yansımaları" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

MARDİN MUTFAK KÜLTÜRÜ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Yalınız
Gaziantep Üniversitesi
albak@gantep.edu.tr- https://orcid.org/0000-0002-2002-3037

ÖZET

Mardin mutfağı, farklı din ve etnik grupların harmanlandığı zengin ve çeşitli bir yapıya sahiptir. Bölgenin coğrafi konumu ve tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapması, Mardin mutfağının lezzet ve çeşitlilik bakımından zenginleşmesine katkı sağlamıştır. Mardin mutfağında et, bulgur, baharatlar ve kurutulmuş sebzeler öne çıkmaktadır. Kuzu eti en değerli et olarak kabul edilirken, dana eti çiğ köfte, içli köfte ve kavurma gibi yemeklerde kullanılır. Ayrıca, köylerden temin edilen hindi ve tavuk etleri de tercih edilmektedir. Sebzeler genellikle kış hazırlıkları için kurutularak veya salça yapılarak değerlendirilir. Patlıcan, biber gibi sebzeler kurutulup saklanırken, domates salça olarak hazırlanır. Kavurma, sucuk, üzüm sucuğu, bulgur ve şehriye gibi kışlık yiyecekler de evde yapılır. Mardin mutfağında, kuruyemiş ve baharat çeşitleri önemli bir yer tutar. Pul biber, isot, sumak, kişniş, karabiber ve yenibahar en çok tüketilen baharatlar arasındadır. Mardin'e özgü leblebi ise özel baharatlarla tatlandırılarak hazırlanır. Tandır ekmeği, peksimet ve kuru tandır ekmeği gibi ekmek çeşitleri, tandırda pişirilerek yapılır. Pişirme yöntemleri arasında haşlama, sac üzerinde pişirme ve fırında güveç yapma yaygındır. Yöresel tatlılardan zerde, harire ve zıngıl gibi lezzetler de dikkat çeker. Mardin mutfağı, hem yerel halkın günlük yaşamında hem de özel günlerde önemli bir yere sahiptir. Bu zengin kültür, Türkiye'nin mutfak mirası açısından büyük bir öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Mardin, mutfak, kültür, baharat, et, sebze.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

POST-HEGEMONİK DÖNEMDE LİBERALİZM: WALLERSTEİN'IN KRİZ TEZİ ÜZERİNE BİR SORGULAMA

Yüksek Lisans, CANSU AKGÜN
Iğdır Üniversitesi,
cnsakgn67@gmail.com - 0009-0007-6655-6078

Yüksek Lisans, ELİF ŞİMŞEK
Üniversitesi Adı,
elifyorur64@gmail.com - 0009-0000-1214-5301

ÖZET

Bu bildiri, "Liberalizm hâlâ yaşayabilir mi?" sorusunu Immanuel Wallerstein'ın dünya-sistemleri analizindeki kuramsal çözümlemeyle birlikte yeniden düşünmeyi amaçlamaktadır. Wallerstein'a göre liberalizm, modern dünya-sisteminin yalnızca politik bir doktrini değil, aynı zamanda hegemonik nitelikte, merkezî ideoloji olarak kapitalist dünya-ekonomisinin sürekliliğini sağlayan bir meşruiyet ve olağanlık rejimidir. Liberalizm, 19. yüzyıldan itibaren "merkez" ülkelerde refah devleti, temsili demokrasi ve hukuk devleti gibi kurumsal kiplikler üzerinden bir rızaya dayalı yönetişim modeli üretmiş; böylece "sistem içi çatışmaları" yönetilebilir kılmıştır. Ancak Wallerstein'ın uzun dönemli yapısal kriz kavramsallaştırması, liberalizmin tarihsel rolünü yerine getirebilmesini mümkün kılan somut ve ideolojik temellerin aşınmakta olduğunu ileri sürer. Günümüzde küresel eşitsizliklerin derinleşmesi, merkez-çevre ayrımının keskinleşmesi ve meşruiyetini sorgulanabilir kılması, temsil krizi, dijital gözetimin yaygınlaşması ve popülist siyasetin yükselişi; Wallerstein'ın tanımladığı sistemik kaos uğrağının göstergeleridir. Bu uğrakta liberalizm, artık geniş toplumsal kesimlere refah ve öngörülebilirlik sunamadığı için hegemonik kapasitesini kaybetmektedir. Böylece liberalizmin içine yerleştiği "tarihsel yapı" soyut ve somut boyutlarıyla çözüldükçe, liberalizmin kendisi de ideolojik bir totalite olarak sürdürülebilir olma kapasitesini yitirmektedir. Bu çerçevede bildiri, liberalizmin yeniden hegemonik bir dünya görüşü olarak var olmasının mümkün olmadığını, ancak normatif bileşenlerinin (özgürlük, hukukun üstünlüğü, siyasal katılım) ortaya çıkabilecek alternatif post-kapitalist düzenlerde yeniden-kodlanabileceğini savunmaktadır. Dolayısıyla liberalizmin geleceği, sistemin bütünsel dönüşümüyle, yeni inşa edilecek tarihsel

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

konfigürasyonla birlikte belirlenen, açık uçlu bir tarihsel olasılıklar alanı olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler : Wallerstein, Kriz, Liberalizm

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE INTERPLAY OF RELIGION AND PHILOSOPHY IN AZERBAIJANI CULTURAL CONTEXT

Nigar Mammadova, Elvin Huseynov
Department of Philosophy and Religious Studies, Baku State University, Azerbaijan

ABSTRACT
This paper examines the intricate interplay between religion and philosophy in the Azerbaijani cultural context, focusing on how Islamic traditions, Soviet secular legacies, and contemporary global influences intersect in public and intellectual life. It traces historical layers from medieval Islamic philosophy, through nineteenth-century enlightenment movements, to post-Soviet debates on national identity and pluralism. The study draws on textual analysis of philosophical essays, theological treatises, and literary works, complemented by interviews with academics and students in major urban centers. Findings show that religion in Azerbaijan is widely perceived as a source of ethical orientation and cultural continuity, while philosophy is invoked to negotiate questions of modernity, rational critique, and civic responsibility. Rather than a simple opposition between faith and reason, the research reveals a spectrum of positions in which thinkers seek harmonization, critical dialogue, or contextual reinterpretation of religious concepts. Particular attention is given to discussions of freedom of conscience, tolerance, and the role of religion in a formally secular state, where philosophical argumentation is used to defend both stronger protections for belief and the autonomy of civic institutions. The paper argues that Azerbaijani culture offers a distinctive model in which religious and philosophical discourses mutually shape one another, producing hybrid frameworks that resist reduction to Western secular or purely traditionalist categories.

Key words: Azerbaijan, religion and philosophy, secularism, cultural identity, Islamic thought

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF RELIGIOUS BELIEFS IN MODERN AZERBAIJAN

Farid Aliyev, Leyla Ismayilova
School of Humanities and Social Sciences, Khazar University, Azerbaijan

ABSTRACT
This paper investigates the philosophical foundations underlying religious beliefs in modern Azerbaijan, emphasizing how individuals justify faith commitments in a plural and rapidly changing society. Using a combination of qualitative interviews with university students and analysis of contemporary Azerbaijani philosophical literature, the study identifies key argumentative patterns by which believers reconcile doctrinal claims with demands for rational justification. Respondents frequently appeal to experiential evidence—such as personal transformation or perceived answers to prayer—alongside classical theistic arguments concerning causality, order, and moral objectivity. At the same time, many participants reject rigid exclusivism, framing religious belief as one reasonable worldview among several, rather than as an unquestionable absolute. The paper explores how local intellectuals engage with global debates on evidentialism, pragmatism, and reformed epistemology, adapting these frameworks to a context shaped by post-Soviet secularization and renewed interest in Islamic heritage. The analysis shows that appeals to cultural continuity and collective memory often supplement, rather than replace, philosophical reasoning. Ultimately, the study argues that religious belief in Azerbaijan is supported by a layered foundation in which rational, experiential, and cultural justifications interact. This layered model challenges simplistic portrayals of belief as either purely irrational or solely tradition-bound, and highlights the importance of philosophical education in fostering reflective, dialogical forms of faith.

Key words: religious belief, justification, Azerbaijan, philosophy of religion, rationality

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE INFLUENCE OF ISLAMIC PHILOSOPHY ON CONTEMPORARY ETHICS IN IRAN

Dr. Mohammad Rezaei, Lec. Simin Ahmadi
Department of Philosophy, University of Tehran, Iran

ABSTRACT
This paper explores how classical and modern currents of Islamic philosophy shape contemporary ethical discourse in Iran. It first outlines key ethical concepts in the works of thinkers such as al-Farabi, Ibn Sina, and Mulla Sadra, focusing on ideas of human perfection, the hierarchy of virtues, and the relationship between intellect and revelation. The study then analyzes how these concepts are reinterpreted in current debates on bioethics, social justice, and professional ethics in law and medicine. Drawing on academic texts, public lectures, and policy documents, the research demonstrates that Iranian ethicists frequently draw upon Islamic philosophical notions of practical wisdom, justice, and public interest to evaluate modern dilemmas such as organ donation, environmental stewardship, and economic inequality. At the same time, they engage critically with Western ethical theories, including utilitarianism and deontology, leading to hybrid frameworks that seek compatibility between universal moral concerns and Islamic metaphysical foundations. The paper argues that Islamic philosophy in Iran functions not as a static heritage but as a living resource that guides ethical reflection in institutions and civil society. By highlighting both convergences and tensions between traditional concepts and contemporary challenges, the study underscores the continuing relevance of Islamic philosophical ethics in shaping national conversations about responsibility, rights, and the common good.

Key words: Islamic philosophy, ethics, Iran, moral theory, public interest

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

RELIGION AND PHILOSOPHY: A CRITICAL STUDY OF REASON AND FAITH IN IRANIAN THOUGHT

Ali Karimi, Fatemeh Hosseini
Faculty of Theology and Philosophy, Allameh Tabataba'i University, Iran

ABSTRACT
This paper offers a critical study of the relationship between reason and faith in modern Iranian thought, examining how philosophers, theologians, and intellectuals address questions of epistemic authority, doubt, and pluralism. The research surveys influential Persian-language works from the mid-twentieth century to the present, including debates sparked by encounters with Western philosophy and internal calls for religious reform. It identifies three broad approaches: rationalist perspectives that emphasize demonstrative proofs and compatibility between faith and philosophy; fideist tendencies that stress the limits of human reason and the primacy of revelation; and dialogical positions that view reason and faith as distinct yet mutually illuminating sources of insight. Through textual analysis and comparative discussion, the paper shows how these approaches respond differently to secular critiques, scientific developments, and social demands for democratization. Particular attention is paid to arguments about the role of critical thinking in religious education and the legitimacy of philosophical inquiry into sacred doctrines. The study concludes that Iranian discussions of reason and faith reveal an ongoing effort to articulate a mode of religiosity that neither capitulates to secular skepticism nor suppresses intellectual freedom. This effort contributes to broader global conversations on how religious traditions can accommodate rational critique while preserving spiritual depth.

Key words: reason and faith, Iranian philosophy, theology, religious reform, epistemology

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

RELIGIOUS PHILOSOPHY AND NATIONAL IDENTITY IN ALGERIA

Assoc. Prof. Dr. Yacine Belkacem, Amira Bouzid, Karim Mansouri
Department of Philosophy, University of Algiers 2, Algeria

ABSTRACT
This paper examines the role of religious philosophy in shaping national identity in Algeria, a society marked by colonial legacy, linguistic diversity, and competing visions of modernity. It analyzes how Algerian thinkers draw on Islamic philosophical traditions, Arab-Islamic reform movements, and Amazigh cultural revival to conceptualize the relationship between faith, citizenship, and statehood. Using a combination of discourse analysis and case studies of key intellectual figures, the study explores debates over the meaning of "Islamic" and "national" values in constitutional texts, school curricula, and public media. Findings show that religious philosophy serves both integrative and contested functions: it provides shared ethical references—such as justice, solidarity, and dignity—while also being mobilized to support divergent political projects, from centralized state authority to grassroots democratic activism. The paper highlights how appeals to maqasid al-shari'a (objectives of Islamic law) and concepts of public reason are used to justify inclusive interpretations of national identity that respect pluralism and minority rights. At the same time, it notes the persistence of exclusionary narratives that equate authentic identity with a single linguistic or religious expression. The article concludes that Algerian religious philosophy is a key arena in which competing identity projects are negotiated, and that its future development will significantly influence the country's trajectory toward either deeper pluralism or renewed polarization.

Key words: Algeria, national identity, religious philosophy, Islamic thought, pluralism

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE ROLE OF PHILOSOPHY IN SHAPING ALGERIAN THEOLOGICAL DISCOURSE

Prof. Dr. Nourredine Cherifi
Faculty of Islamic Sciences and Humanities, University of Constantine 1, Algeria

ABSTRACT
This paper explores how philosophical inquiry informs contemporary theological discourse in Algeria, focusing on debates over scriptural interpretation, religious authority, and social reform. The study traces the reception of classical Islamic philosophy and modern Western thought in Algerian seminaries and universities, highlighting how concepts from logic, epistemology, and ethics are incorporated into discussions of creed and jurisprudence. Through analysis of theological textbooks, public lectures, and scholarly articles, the research shows that philosophy functions both as a critical tool and as a source of methodological self-reflection. On one hand, philosophical training enables theologians to clarify arguments, engage skeptics, and address new issues such as bioethics and human rights; on the other, it raises questions about the boundaries of legitimate interpretation and the risk of relativism. The paper documents efforts by leading scholars to articulate a "philosophically informed" theology that remains rooted in Qur'anic revelation and prophetic tradition while open to rational critique and empirical knowledge. It argues that this emerging approach challenges dichotomies between traditionalism and secularism by proposing a third path in which faith seeks understanding through disciplined reasoning. The article concludes that the continued integration of philosophy into theological education will be crucial for equipping Algerian religious leaders to respond thoughtfully to contemporary social and intellectual challenges.

Key words: theology, philosophy, Algeria, scriptural interpretation, religious education

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE SYNTHESIS OF RELIGIOUS AND PHILOSOPHICAL THOUGHT IN GEORGIAN INTELLECTUAL TRADITIONS

Dr. Nino Beridze, Dr. Levan Tsereteli
Department of Philosophy, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

ABSTRACT
This paper investigates the historical and contemporary synthesis of religious and philosophical thought in Georgian intellectual traditions. Beginning with medieval theological writings influenced by Byzantine patristics and Neoplatonism, it traces how Georgian thinkers have combined Orthodox Christian doctrine with philosophical reflection on freedom, personhood, and community. The study then examines nineteenth- and twentieth-century figures who engaged with Russian, German, and French philosophy while seeking to preserve a distinctively Georgian spiritual heritage. Using textual analysis and archival research, the paper shows that synthesis has typically occurred through concepts such as “sobornost” (conciliarity), moral responsibility, and the sanctity of the created world. In the post-Soviet period, renewed interest in religion has revived discussions about how faith can contribute to democratic culture, human rights, and reconciliation after conflict. Contemporary philosophers and theologians draw on both patristic sources and modern phenomenology or personalism to argue for a theologically grounded yet dialogical understanding of the human person. The article concludes that Georgian intellectual history offers a rich example of how religious and philosophical discourses can mutually enrich one another rather than stand in opposition, providing resources for addressing current ethical and political questions.

Key words: Georgia, religious thought, philosophy, Orthodox Christianity, intellectual history

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

MODERN GEORGIAN PHILOSOPHICAL REFLECTIONS ON THE MEANING OF FAITH

Tamar Javakhishvili, Assis. Prof. Dr. Giorgi Kapanadze
School of Humanities, Ilia State University, Georgia

ABSTRACT
This paper analyzes modern Georgian philosophical reflections on the meaning of faith, focusing on how contemporary authors reinterpret belief in a context marked by rapid social change, political polarization, and renewed religious practice. Drawing on essays, monographs, and public lectures published since the 1990s, the study identifies several key themes: faith as trust in a personal God, faith as existential commitment, and faith as a communal practice that shapes moral imagination. Georgian philosophers engage critically with both Western secular critiques of religion and internal tendencies toward dogmatism, seeking to articulate a concept of faith that is intellectually responsible and spiritually authentic. The research highlights discussions about doubt, freedom, and the role of conscience, showing that many authors reject both blind obedience and purely privatized spirituality. Instead, they emphasize faith as a dynamic relationship that invites ongoing questioning, repentance, and ethical transformation. The paper also explores how these reflections respond to specific Georgian experiences, including wars, economic hardship, and debates over national identity, arguing that faith is often presented as a source of resilience and solidarity. Ultimately, the study concludes that modern Georgian philosophy contributes original perspectives to global conversations on belief by integrating Orthodox spiritual insights with phenomenological and hermeneutic approaches.

Key words: faith, Georgian philosophy, belief and doubt, Orthodox Christianity, existential reflection

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

INNOVATIVE TEACHING METHODS TO ENHANCE STUDENT ENGAGEMENT

Altynay Kussainova, Dr. Yerlan Sadykov
Department of Education, Nazarbayev University, Kazakhstan

ABSTRACT
This paper explores innovative teaching methods designed to enhance student engagement in contemporary higher-education classrooms. Rapid changes in labor-market expectations and the ubiquity of digital technologies have exposed the limitations of traditional lecture-based instruction, particularly in terms of attention, motivation, and deep learning. The study examines a set of active-learning strategies—including flipped classrooms, collaborative problem-solving, game-based learning, and micro-projects—implemented in undergraduate courses across education and social-science programs. A mixed-methods approach is employed: quantitative data on attendance, participation, and assessment results are complemented by student focus groups and reflective journals from instructors. Findings indicate that when instructional design is explicitly aligned with clear learning outcomes and frequent formative feedback, innovative methods significantly increase student participation, willingness to ask questions, and perceived relevance of course content. Students highlight the value of structured peer interaction and real-world tasks, while also pointing to the need for clear expectations and support in adapting to less hierarchical classroom roles. Instructors report challenges related to time-intensive preparation and assessment, as well as institutional cultures that still prioritize coverage over engagement. The paper argues that innovative methods are most effective when accompanied by coherent course-level planning, training for instructors, and assessment approaches that reward higher-order thinking rather than rote reproduction. Practical recommendations are offered for gradual implementation, including piloting small active-learning segments, using low-stakes quizzes to guide preparation, and integrating student feedback into iterative redesign.

Key words: student engagement, active learning, innovative teaching, higher education

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE IMPACT OF DIGITAL TOOLS ON LEARNING OUTCOMES IN HIGHER EDUCATION

Assoc. Prof. Dr. Aigerim Nurgalieva, Didar Zhumabaev
Faculty of Information Technologies and Education, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan

ABSTRACT
This study investigates the impact of digital tools on learning outcomes in higher education, focusing on learning-management systems, interactive simulations, and collaborative platforms. While universities have rapidly expanded their digital infrastructures, there remains debate about whether technology genuinely improves learning or merely digitizes traditional practices. The research analyzes courses in computer science, economics, and teacher education where digital tools were systematically integrated into lectures, seminars, and independent study. Using a quasi-experimental design, the study compares student achievement, completion rates, and self-reported engagement in digitally enriched courses with those in comparable courses relying on more conventional methods. Data collection includes grade distributions, analytics from learning-management platforms, and survey responses on perceived usefulness and cognitive load. Results suggest that digital tools support higher levels of conceptual understanding and problem-solving when they are used to provide immediate feedback, scaffold complex tasks, and facilitate peer collaboration. Conversely, technology that merely replicates static content, such as unstructured slide repositories, offers minimal benefit. Students emphasize the importance of intuitive interfaces and consistent instructional guidance; poorly organized digital environments can hinder learning and increase frustration. The paper concludes that the educational value of digital tools depends less on the tools themselves and more on pedagogical integration and instructor digital competence. Recommendations are provided for evidence-informed selection of platforms, alignment of online activities with assessment, and professional development to help academic staff design coherent digital learning experiences.

Key words: digital tools, higher education, learning outcomes, online platforms

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

CHALLENGES OF REMOTE EDUCATION AND STRATEGIES FOR IMPROVEMENT

Dr. Roya Ebrahimi, Assis. Prof. Dr. Seyed Karim Hosseini
Faculty of Educational Sciences, University of Tehran, Iran

ABSTRACT

This paper analyzes key challenges associated with remote education and proposes strategies for improving its quality and equity in higher-education settings. The rapid expansion of online and blended learning during recent global crises exposed systemic gaps in digital access, instructional design, and assessment integrity. Drawing on survey data from undergraduate and graduate students, as well as interviews with instructors and academic administrators, the study identifies recurring issues: uneven internet connectivity, limited digital literacy, passive content delivery, and concerns about academic honesty. Students report feelings of isolation, reduced motivation, and difficulty managing time without the structure of face-to-face classes. Instructors, in turn, struggle to adapt pedagogical approaches, provide individualized feedback, and maintain meaningful interaction in large online cohorts. The paper examines a series of pilot interventions, including structured synchronous sessions, redesigned discussion forums with clear participation rubrics, and low-stakes formative assessments that emphasize process over high-pressure exams. Results indicate that interactive course elements, predictable weekly rhythms, and explicit guidelines for online communication contribute significantly to improved satisfaction and achievement. Furthermore, institutional support—such as centralized technical help, training workshops, and evidence-based guidelines—emerges as crucial for sustainable improvement. The article argues that effective remote education requires more than emergency technology adoption; it demands deliberate pedagogical planning, attention to student well-being, and policies that address digital inequality. Practical recommendations are offered for designing accessible courses, fostering online learning communities, and integrating remote components into long-term program strategies.

Key words: remote education, online learning, student engagement, instructional design

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE ROLE OF CULTURAL CONTEXT IN CURRICULUM DEVELOPMENT

Leila Mortazavi, Dr. Hamid Reza Balouchi
Department of Curriculum Studies, Shahid Beheshti University, Iran

ABSTRACT
This study explores how cultural context shapes curriculum development in national and institutional settings. While global policy frameworks often promote standardized competencies and international benchmarks, curricula are implemented within specific cultural environments that carry distinct values, histories, and social expectations. Using Iran as the primary case, the research analyzes policy documents, textbook samples, and interviews with curriculum developers and teachers across primary and secondary education. The study examines how cultural narratives—such as collective memory, religious traditions, and local notions of citizenship—are embedded in learning objectives, content selection, and assessment practices. Findings show that attempts to import externally designed curricula without adequate localization can create tensions between prescribed competencies and community expectations, leading to superficial implementation or hidden resistance by teachers. At the same time, purely inward-looking approaches risk isolating students from global knowledge flows and limiting future academic mobility. The paper argues for a culturally responsive curriculum framework that negotiates between global standards and local priorities, emphasizing participatory processes that involve educators, parents, and students in curricular decision-making. Examples are provided of successful curriculum units that integrate local literature, environmental issues, and community projects while addressing core disciplinary outcomes. The study concludes that recognizing cultural context is not an obstacle to quality but a precondition for meaningful, relevant education.

Key words: curriculum development, cultural context, educational policy, culturally responsive teaching

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF INCLUSIVE EDUCATION POLICIES IN INDIA

Prof. Dr. Anjali Rajan, Dr. Vikram Singh
Faculty of Education, University of Delhi, India

ABSTRACT
This paper assesses the effectiveness of inclusive education policies in India with respect to students with disabilities and other marginalized groups. Over the past two decades, legislation and national programs have emphasized "education for all," yet implementation outcomes vary widely across states and school types. The study draws on a multi-level evaluation framework that combines policy review, school-level case studies, and interviews with teachers, parents, and local officials in urban and rural settings. Key indicators include physical accessibility, availability of resource teachers, use of individualized education plans, and attitudes toward diversity in classrooms. Findings suggest that inclusive policies have contributed to increased enrollment of children with disabilities in mainstream schools, but significant gaps persist in classroom practice. Many schools lack adequate assistive technologies, adapted materials, and systematic teacher training. Teachers often express positive attitudes toward inclusion yet feel unprepared to differentiate instruction or manage large, heterogeneous classes. Successful schools tend to exhibit strong leadership commitment, collaborative problem-solving among staff, and active engagement with families and community organizations. The paper argues that policy effectiveness depends on sustained investment, clear accountability mechanisms, and integration of inclusive principles into pre-service and in-service teacher education. It concludes with recommendations for strengthening monitoring systems, expanding support services, and prioritizing student voices in evaluating inclusive environments.

Key words: inclusive education, India, disability, educational policy

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

TEACHER TRAINING PROGRAMS AND THEIR EFFECT ON CLASSROOM MANAGEMENT

Assoc. Prof. Dr. Priya Menon, Sunil Sharma
Department of Teacher Education, University of Mumbai, India

ABSTRACT
This study examines the impact of teacher training programs on classroom-management practices in Indian primary and lower-secondary schools. Effective classroom management is widely recognized as a prerequisite for meaningful learning, yet many early-career teachers report difficulties in handling disruptive behavior, organizing group work, and balancing coverage with interaction. The research compares cohorts of teachers who have participated in competency-based training modules emphasizing proactive management strategies with those who have received more traditional, lecture-oriented preparation. Data sources include classroom observations using standardized rubrics, teacher self-reports, and student feedback regarding clarity, fairness, and classroom climate. Results show that trained teachers are more likely to use preventive strategies—such as co-constructed norms, structured routines, and positive reinforcement—rather than relying primarily on punitive measures. Their classrooms exhibit higher levels of on-task behavior, more equitable participation, and smoother transitions between activities. Students taught by these teachers report feeling more respected and motivated. However, the study also notes contextual constraints, including overcrowded classrooms and limited time for reflective practice, which can hinder the translation of training into sustained change. The paper concludes that well-designed teacher training has a measurable positive impact on classroom management, but its potential can be fully realized only when supported by mentoring, peer observation, and school-level leadership that values continuous professional learning.

Key words: teacher training, classroom management, primary education, professional development

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE USE OF PROJECT-BASED LEARNING TO BOOST CRITICAL THINKING SKILLS

Prof. Dr. Nino Gelashvili, Irakli Donadze
Faculty of Education, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

ABSTRACT
This paper investigates the effectiveness of project-based learning (PBL) in developing critical-thinking skills among undergraduate students. PBL has been promoted as a learner-centered approach that situates knowledge in authentic tasks, yet empirical evidence on its specific impact on higher-order thinking remains uneven. The study implements PBL interventions in education and social-science courses, where students work in small groups to design, execute, and present projects addressing real community problems, such as local environmental issues or school-based interventions. Critical-thinking gains are measured using pre- and post-tests based on validated rubrics that assess analysis, evaluation, inference, and reflective judgment, supplemented by qualitative analysis of student portfolios and reflective essays. Findings show statistically significant improvement in critical-thinking scores for students participating in PBL compared with those in lecture-based control groups. Students report greater confidence in questioning assumptions, synthesizing diverse sources, and defending arguments with evidence. Instructors note deeper engagement but also highlight challenges, including uneven participation within groups and increased workload for scaffolding and assessment. The paper concludes that PBL can be a powerful vehicle for fostering critical thinking when projects are carefully structured, linked to clear criteria, and supported by ongoing feedback. Recommendations are offered for integrating PBL into existing curricula, balancing content coverage with skill development, and training instructors to facilitate open-ended inquiry.

Key words: project-based learning, critical thinking, higher education, student projects

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

IMPROVING STUDENT MOTIVATION THROUGH PERSONALIZED LEARNING PATHWAYS

Assis. Prof. Dr. Mariam Beridze, Giorgi Kvaratskhelia
Faculty of Educational Sciences, Ilia State University, Georgia

ABSTRACT
This study explores how personalized learning pathways can enhance student motivation in higher-education contexts. Personalization, operationalized as flexible pacing, choice of topics, and adaptive feedback based on diagnostic assessment, is hypothesized to increase students' sense of autonomy, competence, and relevance—key components of motivation according to self-determination theory. The research is conducted in introductory education and psychology courses where students select from modular learning units, negotiate project topics with instructors, and receive individualized progress dashboards through a learning-management system. Data sources include motivation questionnaires administered at multiple points during the semester, analysis of learning-analytics traces, and semi-structured interviews with students. Results indicate that students in personalized courses demonstrate higher levels of intrinsic motivation, persistence on challenging tasks, and course completion rates than those in traditionally structured sections. They particularly value the ability to connect assignments to personal interests and career goals. However, some students initially feel overwhelmed by increased responsibility and require explicit guidance on planning and time management. The paper argues that effective personalization must balance choice with supportive structure, including clear milestones, exemplars, and regular check-ins. It concludes that personalized learning pathways can meaningfully improve motivation when embedded within a broader culture of mentoring and when technological tools are used to make expectations transparent rather than simply to automate content delivery.

Key words: personalized learning, student motivation, higher education, self-determination

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE EFFECT OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY ON STUDENT ACHIEVEMENT RATES

Dr. Khatuna Bakradze, Prof. Dr. Levan Tsiklauri, Natia Chikhradze
Faculty of Educational Policy and Management, Tbilisi State University, Georgia

ABSTRACT
This paper evaluates the effect of educational technology on student achievement rates in general-education schools. Despite substantial investment in digital infrastructure, evidence about its direct contribution to learning outcomes remains mixed. The study analyzes standardized test results, course grades, and attendance data from schools that have implemented a coordinated technology-integration strategy—including interactive whiteboards, tablets, and subject-specific software—over a three-year period. These schools are compared with demographically similar institutions where technology use is ad-hoc and largely teacher-dependent. Classroom observations and teacher interviews provide additional insight into pedagogical practices. Findings reveal that technology-rich schools achieve modest but statistically significant gains in mathematics and science scores, alongside reductions in absenteeism, when technology is used to support interactive problem-solving, immediate feedback, and differentiated practice. Where devices are employed primarily for presentation or unstructured internet browsing, no consistent achievement benefits are observed. Teachers' digital competence and beliefs about student-centered learning emerge as critical mediating factors. The paper argues that educational technology can enhance achievement when integrated into coherent instructional designs, supported by ongoing professional development, and aligned with curriculum goals. It cautions against equating hardware acquisition with educational improvement and emphasizes the need for monitoring systems that track both usage patterns and learning outcomes.

Key words: educational technology, student achievement, school effectiveness, technology integration

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

INNOVATIVE TEACHING METHODS TO ENHANCE STUDENT ENGAGEMENT

Prof. Dr. Saima Ahmed
Department of Education, University of Lahore, Pakistan

Dr. Faraz Khan
Faculty of Social Sciences, National University of Modern Languages, Pakistan

Ayesha Malik
School of Education, University of the Punjab, Pakistan

ABSTRACT

This paper examines how innovative teaching methods can enhance student engagement in higher education classrooms facing growing diversity and digitalization. Student engagement is conceptualized as a multidimensional construct that includes behavioral participation, cognitive investment and emotional connection to learning tasks. The study adopts a mixed-method design, combining surveys administered to undergraduate students with classroom observations and semi-structured interviews with lecturers who have experimented with active-learning strategies. The interventions analyzed include problem-based learning, flipped classrooms, collaborative projects, and technology-enhanced activities using learning management systems and interactive polling tools. Quantitative findings suggest that courses incorporating these methods report higher levels of perceived engagement, deeper understanding of course concepts and improved attendance compared with traditionally taught counterparts. Qualitative data indicate that students particularly value opportunities to apply knowledge to real-world scenarios, receive timely feedback and exercise autonomy in group roles and project topics. At the same time, the research highlights challenges such as unequal participation in group work, increased preparation time for instructors and occasional resistance from students accustomed to lecture-centered formats. The paper argues that innovative methods are most effective when implemented within a supportive institutional culture that provides pedagogical training, technological infrastructure and assessment frameworks aligned with active learning. It concludes with practical recommendations for designing incremental, context-sensitive innovations that respect disciplinary norms while progressively shifting classrooms toward more participatory and student-centered environments.

Key words: student engagement, innovative teaching, active learning, higher education

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

STRATEGIC MANAGEMENT PRACTICES AND THEIR IMPACT ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE

Prof. Dr. Saima Ahmed
Department of Business Administration, University of Lahore, Pakistan

Dr. Faraz Khan
Faculty of Management Sciences, National University of Modern Languages, Pakistan

Ayesha Malik
Institute of Management Studies, University of the Punjab, Pakistan

ABSTRACT

This study investigates the relationship between strategic management practices and organizational performance in medium and large firms operating in emerging markets. Strategic management is defined as an integrated cycle of environmental scanning, strategy formulation, implementation and performance evaluation that aligns organizational resources with long-term goals. Drawing on contingency theory and the resource-based view, the research develops a framework linking specific practices—formal strategic planning, stakeholder analysis, performance-measurement systems and strategic communication—to financial and non-financial outcomes. Data were collected via a structured survey of senior and middle managers in manufacturing and service organizations, complemented by follow-up interviews with selected respondents. Statistical analysis reveals that firms with institutionalized strategic-planning processes and clearly articulated mission statements demonstrate higher levels of sales growth, market share and innovation output. Furthermore, the presence of balanced scorecards and regular strategy reviews is associated with better alignment between departmental objectives and corporate priorities. Interview findings underscore the importance of leadership commitment and organizational culture in translating strategic plans into action; strategies that remain confined to top management documents show little measurable effect. The study also notes contextual constraints, including environmental volatility and resource limitations, which can disrupt even well-designed strategies. The paper concludes that strategic management practices positively influence performance when they are participatory, data-driven and continuously adapted to changing conditions. Recommendations are offered for strengthening strategic capabilities through management training, cross-functional planning teams and integrated performance-management systems.

Key words: strategic management, organizational performance, emerging markets, planning practices

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE ROLE OF LEADERSHIP STYLES IN ENHANCING EMPLOYEE MOTIVATION

Assoc. Prof. Dr. Imran Siddiqui
Department of Business Administration, COMSATS University Islamabad, Pakistan

Ali Raza
Faculty of Management Sciences, University of Central Punjab, Pakistan

Dr. Sana Javed
Institute of Administrative Sciences, University of the Punjab, Pakistan

ABSTRACT
This paper explores how different leadership styles influence employee motivation in private-sector organizations. Drawing on transformational, transactional and servant-leadership theories, the study examines which behavioral patterns most effectively foster intrinsic motivation, job satisfaction and discretionary effort. A quantitative survey of employees from banking, telecom and manufacturing firms is combined with qualitative interviews that probe perceptions of supervisors' communication, support and fairness. Statistical analysis indicates that transformational leadership—characterized by articulating a compelling vision, providing individualized consideration and encouraging intellectual stimulation—has the strongest positive association with intrinsic motivation and affective commitment. Transactional behaviors such as contingent rewards are found to support role clarity and short-term performance but show weaker links to long-term engagement. Servant-leadership traits, including empathy and empowerment, emerge as particularly important for younger employees who value participation and personal development opportunities. Interview data highlight that inconsistencies between stated leadership values and everyday practices can quickly erode trust and diminish motivational impact. The study argues that organizations seeking to enhance motivation should develop hybrid leadership profiles that combine clear performance expectations with genuine support, ethical conduct and opportunities for employee voice. It concludes by recommending leadership-development programs that integrate self-reflection, feedback mechanisms and coaching to help managers align their styles with motivational needs in increasingly diverse workplaces.

Key words: leadership styles, employee motivation, transformational leadership, organizational behavior

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

DIGITAL TRANSFORMATION AND ITS EFFECT ON BUSINESS COMPETITIVENESS

Cristina Popescu
Faculty of Business Administration, Bucharest University of Economic Studies, Romania

Prof. Dr. Andrei Ionescu
Faculty of Cybernetics, Statistics and Economic Informatics, Bucharest University of Economic Studies, Romania

ABSTRACT
This study analyzes how digital transformation initiatives influence business competitiveness among Romanian firms operating in manufacturing and services. Digital transformation is conceptualized as a strategic reconfiguration of processes, customer interfaces and value propositions through the integration of digital technologies such as cloud computing, data analytics, automation and e-commerce platforms. Using a survey of managers combined with case studies of early-adopter companies, the research assesses the extent of digitalization and its impact on cost efficiency, innovation capacity and market responsiveness. Results indicate that firms with comprehensive digital strategies—encompassing both front-office and back-office functions—report higher productivity, faster product-development cycles and improved customer satisfaction compared with firms implementing isolated digital tools. The analysis shows that data-driven decision-making and integrated information systems are key enablers of competitive advantage, allowing companies to anticipate demand fluctuations, personalize offerings and optimize supply-chain operations. However, the study also identifies substantial barriers, including legacy systems, skills gaps and resistance to organizational change, which can limit the realized benefits of digital investments. Interviews reveal that leadership vision, cross-functional collaboration and ongoing employee training are critical success factors. The paper concludes that digital transformation enhances competitiveness when treated as an organization-wide change process rather than a purely technological upgrade. It offers practical guidance on prioritizing digital projects, aligning them with strategic goals and building capabilities for continuous innovation in a rapidly evolving digital landscape.

Key words: digital transformation, competitiveness, data-driven decision-making, organizational change

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SUSTAINABILITY INITIATIVES IN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES: A ROMANIAN PERSPECTIVE

Dr. Elena Georgescu
Faculty of Economics and Business Administration, Alexandru Ioan Cuza University of Iași, Romania

Assis. Prof. Dr. Mihai Dumitrescu
Faculty of Business Administration, Babeș-Bolyai University, Romania

ABSTRACT
This paper investigates sustainability initiatives implemented by Romanian small and medium enterprises (SMEs) and evaluates their perceived benefits and challenges. Framed within the triple-bottom-line perspective, sustainability is understood as the integration of environmental, social and economic objectives into core business operations. The study employs a mixed-method approach, combining a survey of SME owners and managers with in-depth interviews in sectors such as food processing, tourism and light manufacturing. Findings indicate that the most common initiatives involve energy-efficiency measures, waste reduction, local sourcing and community engagement projects. While many firms initially adopt these practices to reduce costs or comply with regulations, they often report additional benefits, including improved brand image, stronger customer loyalty and easier access to certain export markets. However, constraints such as limited financial resources, lack of specialized knowledge and uncertain regulatory environments hinder more ambitious sustainability strategies. The research highlights the importance of external support from business associations, local authorities and EU-funded programs in enabling SMEs to invest in green technologies and certification schemes. The paper concludes that Romanian SMEs can play a significant role in advancing national sustainability goals if policies are tailored to their scale and capacity. Recommendations include targeted financial incentives, simplified reporting frameworks and practical training that translates sustainability principles into actionable business practices.

Key words: sustainability, small and medium enterprises, Romania, green practices

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE INFLUENCE OF CUSTOMER RELATIONSHIP MANAGEMENT ON SALES GROWTH

Dr. Sara Mohammadi
Faculty of Management, University of Tehran, Iran

Prof. Dr. Reza Kazemi
Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran, Iran

ABSTRACT
This study examines the influence of customer relationship management (CRM) practices on sales growth in medium-sized Iranian firms. CRM is conceptualized as a strategic process that integrates technology, organizational culture and customer-focused processes to build long-term, profitable relationships. Data were collected through a structured questionnaire administered to sales and marketing managers in manufacturing and service industries, complemented by interviews that explored implementation experiences. The analysis focuses on three dimensions: customer-information quality, interaction management and relationship-developing activities such as loyalty programs and personalized offers. Statistical results indicate a strong positive association between CRM maturity and year-on-year sales growth, particularly in firms that maintain comprehensive customer databases and use analytics to segment markets and tailor value propositions. Interview findings reveal that successful CRM initiatives also depend on front-line employee empowerment and cross-departmental coordination; when customer data remain siloed, the impact on sales is significantly reduced. The study notes challenges including high software costs, integration with legacy systems and limited analytical skills, which can prevent firms from fully exploiting CRM potential. The paper concludes that CRM should be approached as an organization-wide change in mindset and processes rather than a stand-alone IT project. It proposes a staged implementation roadmap emphasizing data quality, staff training and continuous performance monitoring to convert CRM investments into sustainable sales growth.

Key words: customer relationship management, sales growth, analytics, Iran, marketing strategy

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ANALYZING MARKET ENTRY STRATEGIES FOR IRANIAN STARTUPS

Mohammad Rahimi
Faculty of Management and Accounting, Allameh Tabataba'i University, Iran

Assoc. Prof. Dr. Fatemeh Zare
Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran, Iran

ABSTRACT
This paper analyzes market-entry strategies adopted by Iranian startups seeking to scale beyond their initial domestic niches. Against a backdrop of economic volatility, regulatory complexity and partial international isolation, founders must carefully select approaches that balance opportunity and risk. Drawing on interviews with startup founders and investors in technology-driven sectors such as fintech, e-commerce and health tech, the study identifies three predominant strategies: niche focus within the local market, regional expansion into neighboring countries, and virtual internationalization through digital platforms. The research applies mainstream market-entry frameworks—exporting, partnership, and localization—to the specific constraints and possibilities of the Iranian context. Findings show that startups emphasizing lean experimentation, strong customer discovery and flexible partnership models are better positioned to adjust their strategies as policies and market conditions evolve. Regulatory uncertainty and currency fluctuations emerge as major obstacles, pushing many firms to adopt asset-light models and platform-based collaborations. The paper also highlights the role of incubators, accelerators and diaspora networks in providing market intelligence and bridging access to foreign markets. It concludes that successful market-entry paths for Iranian startups rely less on a single optimal strategy and more on dynamic capabilities: the ability to sense opportunities, learn rapidly and reconfigure resources. Practical implications include the need for adaptive planning, scenario analysis and strategic alliances that can mitigate environmental risks while preserving growth options.

Key words: startups, market entry, Iran, internationalization, dynamic capabilities

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

EFFECTS OF CORPORATE GOVERNANCE ON FIRM PERFORMANCE IN EGYPT

Prof. Dr. Ahmed El-Sayed
Faculty of Commerce, Cairo University, Egypt

Dr. Mona Hassan
Faculty of Business Administration, Ain Shams University, Egypt

ABSTRACT
This study investigates the effects of corporate-governance mechanisms on firm performance in the Egyptian context, where emerging capital markets and regulatory reforms have raised expectations for transparency and accountability. Corporate governance is examined through board composition, ownership structure, audit quality and disclosure practices in a sample of non-financial firms listed on the Egyptian Exchange. Using panel data over several years, the research evaluates performance through accounting-based indicators and market-based measures. The empirical results suggest that firms with a higher proportion of independent directors and more diverse boards exhibit stronger performance, supporting the view that effective monitoring and broader expertise improve strategic decision-making. Concentrated ownership shows mixed effects, enhancing oversight in some cases while entrenching controlling shareholders in others. Stronger external auditing and more detailed disclosure correlate with reduced earnings-management indicators and higher valuation multiples. The study acknowledges institutional challenges, including enforcement gaps and informal networks, which can weaken the impact of formal governance rules. It concludes that improving firm performance in Egypt requires not only updated regulations but also a culture of accountability supported by investors, regulators and professional associations. Policy recommendations include strengthening minority-shareholder protections, enhancing director training and promoting transparent reporting standards aligned with international best practices.

Key words: corporate governance, firm performance, Egypt, board structure, disclosure

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

IMPLEMENTING INNOVATION MANAGEMENT TO DRIVE BUSINESS SUCCESS

Assis. Prof. Dr. Youssef Abdelrahman
Faculty of Business and Economics, Alexandria University, Egypt

Sara Ibrahim
Faculty of Commerce, Mansoura University, Egypt

ABSTRACT
This paper explores how systematic innovation-management practices contribute to business success in Egyptian companies facing intensified regional and global competition. Innovation management is defined as the coordinated set of processes by which organizations generate, select, develop and commercialize new ideas in products, services and internal operations. Based on survey data from managers in manufacturing and service firms, supplemented by case studies of recognized innovators, the study assesses the maturity of innovation processes and their relationship to performance indicators such as revenue growth, export intensity and market share. The findings indicate that firms with dedicated innovation units, formal idea-evaluation criteria and cross-functional project teams achieve more frequent and commercially successful innovations than those relying on informal or ad-hoc efforts. Employee involvement programs, customer co-creation and partnerships with universities are identified as key sources of novel ideas. However, barriers such as risk-averse cultures, limited funding and bureaucratic procedures often slow down implementation. The paper argues that leadership commitment and clear strategic priorities are essential for embedding innovation into everyday routines rather than treating it as an occasional initiative. It concludes with recommendations for designing innovation portfolios, establishing performance metrics and creating incentive schemes that reward experimentation and learning, thereby positioning Egyptian firms for sustainable competitive advantage.

Key words: innovation management, business success, Egypt, organizational culture, collaboration

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE IMPACT OF ECONOMIC POLICIES ON ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT

Dr. Hany Mostafa
Faculty of Economics and Political Science, Cairo University, Egypt

Prof. Dr. Salma Farouk
Faculty of Business, Helwan University, Egypt

Tarek Adel
Faculty of Management, Alexandria University, Egypt

ABSTRACT
This study analyzes how macroeconomic and regulatory policies influence entrepreneurship development in Egypt, where youth unemployment and informal activity remain pressing challenges. The research integrates perspectives from institutional economics and entrepreneurship theory to examine how tax regimes, credit availability, labor regulations and business-registration procedures shape entrepreneurial intentions and firm-creation rates. Using a combination of secondary macroeconomic data, enterprise surveys and interviews with startup founders, the study evaluates recent policy initiatives such as simplified registration processes, entrepreneurship funds and sector-specific incentives. Findings suggest that while targeted programs have improved access to finance and training for some entrepreneurs, structural issues—bureaucratic complexity, policy instability and uneven enforcement—continue to discourage formalization and long-term investment. Entrepreneurs emphasize the importance of predictable rules, transparent licensing and efficient dispute-resolution mechanisms over short-term subsidies. The paper argues that coherent, entrepreneurship-oriented economic policy should prioritize regulatory clarity, competition-friendly frameworks and investment in education systems that cultivate entrepreneurial skills. It concludes by outlining policy recommendations, including streamlined digital one-stop shops, credit-guarantee schemes, and evaluation mechanisms that track the real impact of reforms on business creation and survival rather than solely on announced program budgets.

Key words: economic policy, entrepreneurship, Egypt, regulation, business environment

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ECONOMIC IMPACT OF TOURISM DEVELOPMENT IN CUBA

Prof. Dr. Maria Fernandez
Faculty of Economics, University of Havana, Cuba
Dr. Carlos Ruiz
Department of Tourism Studies, University of Havana, Cuba
Ana Lopez
Faculty of Business Administration, José Martí International University, Cuba
Jose Martinez
Faculty of Social Sciences, José Martí International University, Cuba

ABSTRACT
This paper examines the economic impact of tourism development in Cuba, focusing on its contribution to growth, employment, regional development, and foreign-exchange earnings in a structurally constrained economy. The study first traces the historical evolution of the tourism sector from limited, state-managed resorts to more diversified offerings that include heritage tourism, eco-tourism, and small-scale private accommodation. Using a mixed-method approach, the research combines time-series data on arrivals, receipts, and sectoral value added with interviews conducted with policymakers, local entrepreneurs, and workers in major tourist destinations such as Havana, Varadero, and Trinidad. The findings indicate that tourism has become a key driver of GDP growth and one of the main sources of foreign currency, generating significant multiplier effects in construction, transportation, agriculture, and cultural industries. At the same time, the analysis highlights structural vulnerabilities: high dependence on a limited number of source markets, exposure to geopolitical shocks and health crises, and pronounced spatial concentration of benefits in coastal and historic urban areas. The paper also explores the tensions between large state-owned enterprises and the expanding non-state sector, including family-run guesthouses and restaurants, in capturing tourism revenues. While tourism has created employment opportunities, especially for youth and women, issues of income inequality, infrastructure strain, and environmental pressure have emerged. The study concludes that for tourism to support inclusive and sustainable development, Cuba must deepen linkages to domestic supply chains, strengthen environmental governance, and design policies that reduce regional disparities and enhance community participation in tourism planning.

Key words: Cuba, tourism development, economic growth, regional development, sustainability

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ANALYSIS OF SOCIAL POLICIES AND ECONOMIC GROWTH IN CUBAN ECONOMY

Assoc. Prof. Dr. Elena Garcia
Faculty of Economic and Social Sciences, University of Havana, Cuba

ABSTRACT
This paper analyzes the interaction between social policies and economic growth in the Cuban economy, with particular attention to the post-1990 reform period. Cuba is widely recognized for high levels of social indicators in health and education despite persistent resource constraints, raising questions about the growth effects and fiscal sustainability of its universalist policy model. Drawing on macroeconomic data, budget reports, and policy documents, the study evaluates trends in public expenditure on social sectors relative to GDP, as well as outcomes in human-capital accumulation, inequality, and poverty. Econometric estimations are used to explore the relationship between social spending, labor productivity, and long-run growth, controlling for external shocks and institutional changes. The findings suggest that broad access to education and health services has supported the formation of a relatively skilled workforce and mitigated extreme poverty, but that rigid labor-market structures and limited private-sector absorption have constrained the translation of human capital into higher productivity and innovation. The paper also discusses recent policy adjustments, including targeted subsidies, decentralization experiments, and the introduction of non-state forms of employment, assessing their potential to reconcile equity objectives with efficiency gains. The analysis indicates that carefully sequenced reforms, which preserve core social achievements while expanding opportunities for productive investment and entrepreneurship, are critical for sustaining growth. The study concludes that Cuba's experience offers important lessons for economies seeking to balance social protection with structural transformation, emphasizing the need for institutional flexibility and continuous policy evaluation.

Key words: Cuba, social policy, economic growth, human capital, welfare state

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN ALBANIAN ECONOMIC TRANSITION

Dr. Arben Kola
Faculty of Economics, University of Tirana, Albania
Assis. Prof. Dr. Elira Shehu
Faculty of Business, European University of Tirana, Albania
Gentian Dervishi
Faculty of Business Administration, Aleksandër Moisiu University of Durrës, Albania

ABSTRACT
This paper investigates the role of small and medium enterprises (SMEs) in Albania's transition from a centrally planned to a market-oriented economy. After the early 1990s, SMEs emerged as key agents of structural change, employment creation, and private-sector development, yet they continue to face significant institutional and financial constraints. Using firm-level survey data, policy documents, and interviews with business owners and representatives of business associations, the study analyzes SME contributions to GDP, job creation, export diversification, and regional development. The findings demonstrate that SMEs account for the vast majority of registered enterprises and a substantial share of non-agricultural employment, acting as an important buffer against unemployment during periods of macroeconomic volatility. However, the research also highlights persistent obstacles, including limited access to credit, informality, weak contract enforcement, and administrative burdens. Many SMEs operate in low-productivity trade and service activities, with modest technological upgrading and innovation. The paper evaluates recent policy initiatives aimed at improving the business environment, such as tax simplification, digitalization of public services, and targeted support programs for start-ups and women-owned firms. It argues that to move beyond an extensive growth model, Albania must foster stronger links between SMEs and larger firms, improve vocational education and training, and enhance access to finance for investment in technology and skills. The study concludes that a more dynamic SME sector is essential for inclusive and sustainable growth, but that this requires coherent, long-term policy commitment and effective implementation.

Key words: Albania, small and medium enterprises, transition economy, business environment, employment

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

FINANCIAL MARKET DEVELOPMENT AND INVESTMENT STRATEGIES IN ALBANIA

Prof. Dr. Ervin Meta
Faculty of Economics, University of Tirana, Albania
Dr. Blerina Hoxha
Faculty of Business and Technology, Epoka University, Albania

ABSTRACT
This paper analyzes the evolution of financial markets in Albania and their implications for domestic investment strategies. Since the early transition period, Albania has made progress in establishing a two-tier banking system, a nascent capital market, and regulatory institutions, yet financial intermediation remains shallow compared to regional peers. The study combines macro-financial indicators, regulatory reports, and interviews with financial-sector practitioners to assess the depth, efficiency, and stability of the banking sector, government securities market, and emerging non-bank financial institutions. The findings indicate that bank credit is concentrated in trade and construction, with limited long-term financing for productive sectors such as manufacturing and agribusiness. Capital markets are dominated by government debt instruments, while equity and corporate bond markets remain underdeveloped, limiting portfolio diversification opportunities for institutional and retail investors. The paper explores how these structural characteristics shape investment strategies of firms and households, including reliance on retained earnings, real-estate investment, and remittance-financed consumption. It also evaluates recent reforms aimed at strengthening financial supervision, encouraging pension-fund growth, and developing digital financial services. The analysis suggests that deeper and more diversified financial markets could support higher investment and innovation, provided that regulatory capacity and investor-protection frameworks continue to improve. The paper concludes with policy recommendations focused on promoting transparency, broadening financial instruments, and fostering financial literacy to enable more efficient allocation of savings within the Albanian economy.

Key words: lbania, financial markets, investment strategies, banking sector, capital market

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

INFLATION DYNAMICS AND MONETARY POLICY EFFECTIVENESS IN IRAN

Dr. Reza Kian
Faculty of Economics, University of Tehran, Iran
Prof. Dr. Leila Mohammadi
Faculty of Economics and Political Science, Shahid Beheshti University, Iran

ABSTRACT
This paper examines the dynamics of inflation in Iran and evaluates the effectiveness of monetary policy in a context characterized by structural rigidities, sanctions, and fiscal-monetary linkages. Using quarterly data over the past two decades, the study estimates vector autoregressive and New Keynesian-style models to identify the relative contributions of monetary shocks, exchange-rate movements, supply disruptions, and administered-price adjustments to inflation. The results indicate that while money-supply growth and exchange-rate devaluations remain important drivers of price dynamics, cost-push factors related to imported inputs and energy prices play an increasingly significant role. The paper discusses the institutional framework of the Central Bank of Iran, highlighting constraints arising from limited independence, quasi-fiscal operations, and the dominance of state-owned banks. These features reduce the credibility and transmission of conventional instruments such as policy rates and reserve requirements. The study also analyzes episodes of exchange-rate unification attempts and targeted liquidity controls, assessing their short-run impact on inflation expectations and real activity. The findings suggest that isolated monetary measures are insufficient to achieve low and stable inflation without complementary reforms in fiscal policy, banking-sector governance, and exchange-rate management. The paper concludes that enhancing central-bank credibility, improving coordination with fiscal authorities, and gradually developing market-based instruments are essential for strengthening monetary policy effectiveness and anchoring inflation expectations in Iran.

Key words: Iran, inflation, monetary policy, exchange rate, central bank

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

LABOR MARKET CHALLENGES AND UNEMPLOYMENT TRENDS IN IRANIAN ECONOMY

Mohammad Salehi
Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Iran
Assoc. Prof. Dr. Sara Razavi
Faculty of Economics, Allameh Tabataba'i University, Iran
Prof. Dr. Mona Youssef
Faculty of Management and Economics, Sharif University of Technology, Iran

ABSTRACT
This paper analyzes labor-market challenges and unemployment trends in the Iranian economy, with a particular focus on youth and female participation. Drawing on household survey data, labor-force statistics, and policy documents, the study examines structural features such as a young demographic profile, skills mismatches, public-sector employment preferences, and regional disparities. The findings reveal persistent high unemployment among university graduates, especially in humanities and social-science fields, indicating limited absorption capacity in the formal private sector. Informal employment remains widespread, often characterized by low productivity, limited social protection, and income volatility. The paper also evaluates the impact of economic sanctions, cyclical downturns, and inflation on job creation and real wages. Special attention is given to gender gaps in participation and employment quality, highlighting institutional and cultural constraints that restrict women's access to certain occupations and managerial positions despite rising educational attainment. The study reviews recent labor-market policies, including entrepreneurship promotion, active labor-market programs, and subsidies for small and medium enterprises, assessing their potential and limitations. It argues that sustainable improvements in employment outcomes require comprehensive reforms in the business environment, vocational education, and social-protection systems, alongside measures to address regional imbalances. The paper concludes that aligning education and training with labor-market needs, fostering private-sector growth, and removing barriers to female employment are crucial steps toward a more inclusive and resilient labor market in Iran.

Key words: Iran, labor market, unemployment, youth employment, gender gap

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ANALYSIS OF FISCAL POLICIES AND PUBLIC DEBT MANAGEMENT IN EGYPT

Dr. Ahmed Naguib
Faculty of Economics and Political Science, Cairo University, Egypt

ABSTRACT
This paper evaluates fiscal policies and public-debt management in Egypt, focusing on the period of post-2011 political transition and subsequent stabilization efforts. Using budgetary data, debt statistics, and policy reports, the study analyzes trends in government revenue, expenditure composition, and debt dynamics. The findings show that Egypt has relied heavily on indirect taxation and external financing, while a significant share of expenditure is absorbed by interest payments, wages, and generalized subsidies, leaving limited fiscal space for productive investment in infrastructure, health, and education. Debt-sustainability analysis indicates that although recent reforms and growth recovery have moderated the debt-to-GDP ratio, vulnerabilities persist due to exchange-rate risks, short maturities, and sensitivity to global financial conditions. The paper examines the impact of subsidy reforms, value-added tax introduction, and efforts to broaden the tax base, assessing their distributional consequences and political feasibility. It also discusses institutional aspects of debt management, including the coordination between the Ministry of Finance and the central bank, the development of a domestic government-securities market, and the role of multilateral lenders. The study concludes that improving fiscal outcomes in Egypt requires strengthening revenue administration, reprioritizing expenditure toward inclusive growth, and implementing a transparent, medium-term debt-management strategy. Such steps are essential to reduce rollover risks, enhance investor confidence, and create room for counter-cyclical policies in the face of external shocks.

Key words: Egypt, fiscal policy, public debt, debt management, budget reform

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

AGRICULTURAL SECTOR'S CONTRIBUTION TO EGYPTIAN ECONOMIC DEVELOPMENT

Assoc. Prof. Dr. Karim Hassan
Faculty of Agriculture, Alexandria University, Egypt
Mostafa El-Sayed
Faculty of Economics and Political Science, Cairo University, Egypt
Sarah Kamal
Faculty of Business, Ain Shams University, Egypt
Omar Said
Faculty of Agricultural Economics, Zagazig University, Egypt

ABSTRACT
This paper assesses the contribution of the agricultural sector to Egypt's economic development, emphasizing its roles in employment, food security, export earnings, and rural livelihoods. Despite the growing importance of services and industry, agriculture remains a critical pillar of the economy, particularly in the Nile Delta and Upper Egypt. Using time-series data, input–output tables, and rural household surveys, the study evaluates agriculture's direct and indirect linkages with other sectors, as well as its responsiveness to policy and climatic shocks. The findings show that agricultural productivity gains have been driven by land reclamation, irrigation improvements, and technological adoption in high-value crops, yet structural challenges persist, including land fragmentation, water scarcity, and limited access to credit and extension services for smallholders. The paper analyzes the effects of trade liberalization, subsidy reforms, and targeted support programs on crop patterns and farmer incomes, highlighting both opportunities and vulnerabilities created by integration into global markets. It also considers environmental externalities, such as soil degradation and overuse of chemical inputs, which threaten long-term sustainability. The study argues that unlocking agriculture's full development potential requires a holistic strategy that combines investment in rural infrastructure and research, promotion of farmer organizations and value-chain integration, and adaptive water-management policies under conditions of climate stress. The paper concludes that a more productive and resilient agricultural sector can enhance food security, reduce rural poverty, and support balanced regional growth in Egypt.

Key words: Egypt, agriculture, economic development, rural livelihoods, food security

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE IMPACT OF GLOBAL TRADE POLICIES ON EGYPT'S EXPORTS

Assis. Prof. Dr. Hanaa Abdelaziz
Faculty of International Trade and Economics, Ain Shams University, Egypt

ABSTRACT
This paper investigates how global trade policies affect Egypt's export performance, focusing on tariff regimes, non-tariff measures, and regional trade agreements. Using panel data on Egypt's exports by product and destination, combined with information on trade-policy changes in major partner countries and within multilateral frameworks, the study estimates gravity-type models to quantify the impact of trade barriers and preferences on export flows. The findings indicate that preferential access under agreements such as the EU–Egypt Association Agreement and COMESA has supported export growth in certain manufacturing and agro-industrial products, while complex rules of origin and technical standards limit the utilization of available preferences. At the same time, Egypt's exports remain concentrated in a relatively narrow range of goods, rendering them vulnerable to global price fluctuations and demand shocks. The paper analyzes how shifts toward protectionism, new environmental and labor standards, and supply-chain reconfigurations influence Egyptian exporters' market access and compliance costs. It also examines domestic trade-facilitation efforts, including customs modernization and logistics improvements, assessing their role in reducing trade costs. The study concludes that to enhance export resilience and diversification, Egypt must align its industrial and trade policies, invest in quality infrastructure and certification capacities, and actively engage in negotiations shaping emerging global trade norms. Strengthening institutional support for small and medium exporters is highlighted as a key priority for inclusive integration into world markets.

Key words: Egypt, exports, global trade policy, trade agreements, market access

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE EVOLUTION OF TRADITIONAL LAO POETRY IN CONTEMPORARY LITERATURE

Assoc. Prof. Dr. Somchai Phanvilay
Department of Lao Language and Literature, National University of Laos, Laos

ABSTRACT
This paper examines how traditional Lao poetry has evolved within contemporary literature, focusing on the interaction between classical forms and modern narrative and lyrical practices. Traditional Lao verse, characterized by strict syllabic patterns, tonal structures and formulaic imagery, historically served didactic, religious and courtly functions. In recent decades, however, Lao writers have reinterpreted these forms to address themes of urbanization, migration, environmental change and shifting gender relations. The study combines textual analysis of selected poems and poetic prose with interviews conducted with contemporary poets and literary critics. It traces how canonical meters are loosened, hybridized with free verse and integrated into prose passages, while still retaining recognizable rhythmic echoes of traditional forms. The findings show that traditional motifs such as rivers, rice fields, temples and village festivals are redeployed as symbols of nostalgia, loss and resilience in the face of modernization and regional integration. At the same time, poets experiment with new voices and perspectives, including those of women, ethnic minorities and urban youth, thereby expanding the social scope of Lao poetic expression. The paper argues that rather than disappearing, traditional Lao poetry is undergoing a dynamic transformation, functioning as a flexible cultural resource that helps writers negotiate continuity and change. This evolution illustrates how small-language literatures can maintain distinctiveness while participating actively in global literary conversations.

Key words: Lao poetry, contemporary literature, tradition and modernity, cultural continuity, poetic form

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

CULTURAL IDENTITY AND LANGUAGE PRESERVATION IN LAO FOLKTALES

Assoc. Prof. Dr. Bounmy Keomany
Department of Linguistics, National University of Laos, Laos
Phouthone Phommasane
Department of Lao Literature, National University of Laos, Laos
Dr. Sombath Vilay
Faculty of Humanities, Souphanouvong University, Laos
Dr. Ketsana Vang
Faculty of Education, National University of Laos, Laos

ABSTRACT
This study explores how Lao folktales contribute to cultural identity and language preservation in a rapidly changing socio-economic context. Folktales have traditionally functioned as vehicles for transmitting moral values, social norms and cosmological beliefs, while simultaneously reinforcing the status of the Lao language and local dialects. Drawing on fieldwork in rural and peri-urban communities, the research compiles and analyzes a corpus of orally transmitted stories, comparing them with written and illustrated versions used in schools and children's media. The analysis focuses on narrative structure, recurrent character types and key lexical items relating to kinship, spirituality and the natural environment. Interviews with storytellers, teachers and parents reveal that oral performance practices—intonation, repetition, audience participation—play a crucial role in embedding linguistic patterns and culturally specific metaphors in the memories of younger generations. However, increasing exposure to regional and global media, coupled with migration and language shift toward urban varieties, has contributed to a decline in traditional storytelling contexts. The paper examines emerging initiatives that integrate folktales into bilingual education, digital storytelling platforms and community-based cultural festivals. It argues that when actively supported, folktales can serve as a bridge between home and school, strengthening children's sense of belonging while fostering metalinguistic awareness. The study concludes that Lao folktales remain vital resources for both cultural identity formation and language maintenance, provided they are continually recontextualized within contemporary communicative practices.

Key words: Lao folktales, cultural identity, language preservation, oral tradition, education

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE INFLUENCE OF ANCIENT EGYPTIAN MYTHOLOGY ON MODERN LITERARY THEMES

Dr. Ahmed El-Sayed
Department of Comparative Literature, Cairo University, Egypt
Prof. Dr. Mona Hassan
Department of Arabic Language and Literature, Ain Shams University, Egypt

ABSTRACT
This paper investigates the enduring influence of ancient Egyptian mythology on modern literary themes in Arabic and world literature. It begins by outlining central mythic figures and narratives—such as Osiris, Isis, Horus and the solar journey of Ra—and the symbolic structures associated with them: death and rebirth, cosmic order versus chaos and the ethical weighing of the heart. The study then analyzes how twentieth- and twenty-first-century authors appropriate these motifs to articulate contemporary concerns including nationalism, gender relations, ecological crisis and spiritual alienation. Through close readings of selected novels, plays and poems, the research shows that mythic archetypes are frequently reconfigured as allegories of political oppression and resistance, or as psychological symbols representing fragmented identities in postcolonial societies. Modern writers often transpose mythic settings into urban landscapes, merge pharaonic imagery with Islamic and Christian references, or employ multiple narrative voices that destabilize authoritative versions of the past. The paper also explores cross-cultural adaptations in English and French, where Egyptian myth appears in fantasy fiction and speculative narratives that interrogate technology, immortality and the ethics of scientific discovery. It argues that the appeal of ancient Egyptian mythology lies not only in its exotic visual repertoire but in its conceptual flexibility, allowing authors to explore cycles of destruction and renewal and the search for justice beyond historical time. The study concludes that myth-inspired literature functions as a site where cultural memory and imaginative experimentation intersect, keeping ancient symbolic systems alive within modern aesthetic frameworks.

Key words: Egyptian mythology, modern literature, symbolism, cultural memory, postcolonial writing

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

POSTCOLONIAL NARRATIVES IN EGYPTIAN LITERATURE: A CRITICAL ANALYSIS

Assis. Prof. Dr. Youssef Mohamed
Department of Arabic Literature, Alexandria University, Egypt
Dina Abdelrahman
Department of Literary Studies, Cairo University, Egypt

ABSTRACT
This paper offers a critical analysis of postcolonial narratives in contemporary Egyptian literature, focusing on how novelists and short-story writers represent the legacies of colonialism, authoritarianism and neoliberal restructuring. Using postcolonial theory as a framework, the study examines narrative strategies such as polyphony, fragmentation and magical realism in works that depict rural–urban migration, informal economies and contested public spaces. The analysis highlights how authors deconstruct binary oppositions of East and West by foregrounding hybrid identities, multilingual dialogue and ambivalent attitudes toward modernity. Particular attention is paid to the representation of marginalized groups—women, refugees, religious minorities and residents of informal settlements—whose experiences expose the uneven distribution of power and resources in postcolonial Egypt. The paper also investigates the role of memory and nostalgia, showing how characters negotiate inherited traumas of occupation and state violence while imagining alternative futures. Intertextual references to earlier canonical writers are used to situate new narratives within a longer genealogy of resistance and reform. The study argues that contemporary Egyptian postcolonial literature does not merely rehearse anti-imperial rhetoric; rather, it interrogates internal forms of domination and complicity, including class hierarchies and gendered forms of control. It concludes that these narratives contribute to broader public debates about citizenship, social justice and the possibilities of democratic transformation in the region.

Key words: postcolonial literature, Egyptian fiction, hybridity, memory, social justice

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

REPRESENTATIONS OF WAR AND PEACE IN AFGHAN LITERATURE

Prof. Dr. Habibullah Rahimi
Department of Persian Language and Literature, Kabul University, Afghanistan
Dr. Fariba Saeedi
Department of Comparative Literature, Herat University, Afghanistan

ABSTRACT
This study examines representations of war and peace in modern Afghan literature, focusing on novels, short stories and poetry written in Dari and Pashto from the late twentieth century to the present. Afghanistan's prolonged experience of conflict has produced a rich yet often traumatic literary record that oscillates between testimony, mourning and the imaginative construction of reconciliation. Through thematic and stylistic analysis, the paper explores how authors depict everyday life under bombardment, displacement, and fragmented authority structures, as well as intimate experiences of grief, resilience and moral ambiguity. The research highlights narrative techniques such as shifting focalization, non-linear timelines and symbolic landscapes—ruined cities, border crossings, mountain passes—that register the psychological impact of war. At the same time, the study identifies literary visions of peace that do not simply idealize a return to a lost past but instead imagine pluralistic futures grounded in local traditions of hospitality, poetry and communal deliberation. Particular attention is given to women writers, whose works challenge patriarchal norms while documenting gender-specific vulnerabilities and forms of agency. The paper argues that Afghan literature serves as a crucial arena for negotiating collective memory and articulating ethical questions about revenge, forgiveness and coexistence. It concludes that these texts should be read not only as reflections of conflict but as active contributors to cultural conversations about how peace might be conceived and sustained.

Key words: Afghan literature, war and peace, trauma, memory, reconciliation

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE ROLE OF ORAL TRADITIONS IN AFGHANISTAN'S LITERARY IDENTITY

Nazan Gul
Department of Literature, Balkh University, Afghanistan
Assoc. Prof. Dr. Ahmad Wali
Department of Afghan Languages, Nangarhar University, Afghanistan

ABSTRACT
This paper explores the role of oral traditions in shaping Afghanistan's literary identity, emphasizing the continuity between oral performance and written genres in Dari, Pashto and minority languages. Drawing on field recordings of folk songs, epics and storytelling sessions in rural communities, the study documents core features of Afghan oral poetics: formulaic expressions, improvised verse, musical accompaniment and call-and-response dynamics between performer and audience. It then examines how these oral forms influence contemporary written literature, from the incorporation of proverbial wisdom and rhythmic cadences in free verse to the adaptation of heroic epic structures in modern novels. Interviews with poets, prose writers and performers reveal that many authors view oral heritage as both an artistic resource and a repository of collective memory that safeguards local histories often absent from official archives. The paper also considers challenges posed by conflict, displacement and media globalization, which have disrupted traditional performance contexts while opening new platforms—radio, television and social media—for the circulation of oral genres. The analysis suggests that hybrid formats such as recorded storytelling and online poetry competitions play an increasingly important role in transmitting oral aesthetics to younger generations. The study concludes that Afghanistan's literary identity cannot be fully understood without recognizing the centrality of oral traditions as dynamic, evolving practices that connect past and present, local communities and the wider Afghan cultural sphere.

Key words: oral tradition, Afghan literature, folklore, performance, cultural identity

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

EXPLORING KYRGYZ EPIC POETRY AND ITS SOCIAL FUNCTIONS

Assoc. Prof. Dr. Bekmamat Umetaliev
Department of Kyrgyz Literature, Kyrgyz National University, Kyrgyzstan
Dr. Aizada Toktogulova
Institute of Humanities, Osh State University, Kyrgyzstan

ABSTRACT
This study explores the social functions of Kyrgyz epic poetry, with particular attention to the Manas cycle and related oral narratives. Epic performances have long served as key sites for transmitting historical memory, moral norms and collective identities among Kyrgyz communities. Through ethnographic observation of performances, interviews with manaschys (epic reciters) and textual analysis of selected episodes, the research investigates how epic poetry articulates ideals of courage, hospitality, kinship loyalty and respect for the natural environment. The study shows that, despite significant political and economic changes, epic recitation remains central to life-cycle rituals, public celebrations and contemporary cultural festivals. At the same time, the content and interpretation of epics are evolving: performers increasingly address present-day concerns such as migration, environmental degradation and interethnic relations, sometimes inserting new episodes or reframing older ones. The paper argues that Kyrgyz epic poetry functions not only as a conservative force preserving tradition, but also as a medium for negotiating social change and articulating critiques of corruption and injustice. Educational initiatives that incorporate epic texts into school curricula and university programs are examined as efforts to institutionalize this heritage. The study concludes that understanding the ongoing vitality of Kyrgyz epic poetry is essential for grasping broader processes of identity formation and cultural resilience in Kyrgyzstan.

Key words: Kyrgyz epic, Manas, oral poetry, social function, cultural identity

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE IMPACT OF SOVIET LITERARY LEGACY ON KYRGYZ WRITERS

Prof. Dr. Zamira Usupova
Department of World Literature, Kyrgyz National University, Kyrgyzstan
Nurjan Sadykova
Department of Kyrgyz Literature, Issyk-Kul State University, Kyrgyzstan
Dr. Mirbek Isakov
Faculty of Philology, Osh State University, Kyrgyzstan
Assis. Prof. Dr. Aigul Tynchtykbekova
Department of Russian and Kyrgyz Literature, Talas State University, Kyrgyzstan
Elmira Bakytova
Department of Comparative Literature, Kyrgyz National University, Kyrgyzstan

ABSTRACT
This paper analyzes the impact of the Soviet literary legacy on Kyrgyz writers, tracing continuities and ruptures from the mid-twentieth century to contemporary literature. Under Soviet rule, Kyrgyz authors were encouraged to adopt realist aesthetics, socialist themes and Russian-language mediation, resulting in a canon that combined local folklore with ideological narratives of progress and friendship of peoples. Using archival materials, critical essays and close readings of key novels and short stories, the study examines how this legacy continues to shape narrative form, character construction and language choices among post-independence writers. Many contemporary authors still engage with Soviet-era tropes—such as the heroic worker, the enlightened teacher or the model collective farm—either by re-appropriating them nostalgically or by exposing their limitations and silences. The paper discusses how generational differences influence these engagements, with younger writers more likely to experiment with fragmented structures, interior monologue and multilingual dialogue that reflects the realities of migration and global media. It also explores the role of Russian as a lingering lingua franca in publishing and literary criticism, and the resulting tensions between center and periphery, metropolitan and rural perspectives. The study argues that the Soviet literary heritage functions as both a constraint and a resource: it provides a rich repertoire of forms and themes while prompting critical reflection on past narratives of modernization. The paper concludes that Kyrgyz literature today is characterized by a complex dialogue with its Soviet past, one that continues to shape aesthetic innovation and debates about national identity.

Key words: Kyrgyz literature, Soviet legacy, post-Soviet writing, realism, national identity

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE EVOLUTION OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW IN AFRICA

Prof. Dr. Amina Dube
Faculty of Law, University of Pretoria, South Africa
Kwame Nkrumah
School of Law, University of Ghana, Ghana
Zanele Khumalo
Faculty of Law, University of the Witwatersrand, South Africa

ABSTRACT
This paper traces the historical evolution of international human rights law in Africa, highlighting the interaction between global norms and regional legal innovation. Beginning with the post-colonial wave of constitution-making, the study examines how newly independent states selectively incorporated international standards into their domestic legal orders, often balancing universalist language with strong commitments to sovereignty and development. The paper then analyzes the establishment and progressive strengthening of the African human rights system, focusing on the African Charter on Human and Peoples' Rights, its protocols, and the jurisprudence of regional courts and commissions. Particular attention is paid to distinctive African contributions, including solidarity rights, peoples' rights and duties, and the emphasis on community and family. Through doctrinal analysis and selected case studies, the research shows how African bodies have addressed issues such as electoral violence, freedom of expression, gender-based discrimination, and corporate accountability. At the same time, it identifies persistent challenges: limited state compliance, resource constraints, and tensions between regional bodies and national courts. The article argues that, despite these obstacles, African practice has moved the continent from a position of perceived norm-taker to an active norm-shaper in international human rights law. It concludes by outlining future directions, including stronger enforcement mechanisms, enhanced access for individuals and NGOs, and deeper integration of regional jurisprudence into domestic adjudication.

Key words: African Charter, human rights, regional courts, domestication, compliance

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

LEGAL FRAMEWORKS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION IN SUB-SAHARAN AFRICA

Dr. Michael Owusu
Faculty of Law, University of Cape Coast, Ghana
Assoc. Prof. Dr. Thandi Mbeki
Faculty of Law, University of Pretoria, South Africa
Samuel Adeyemi
Faculty of Law, University of Lagos, Nigeria

ABSTRACT
This paper provides a comparative analysis of legal frameworks for environmental protection in selected Sub-Saharan African countries. It begins by outlining constitutional provisions that recognize environmental rights and duties, demonstrating the growing trend toward explicit guarantees of a clean and healthy environment. The study then examines framework environmental statutes and sector-specific laws governing water, forestry, mining, and biodiversity, highlighting similarities and divergences in regulatory approaches. Using case studies from Ghana, South Africa, and Nigeria, the research evaluates how environmental-impact assessment regimes, licensing systems, and liability rules function in practice. Particular attention is paid to the role of courts in enforcing environmental obligations, including instances where public-interest litigation has expanded standing and strengthened the justiciability of environmental rights. The paper also considers regional instruments, such as the African Charter and environmental protocols, as interpretive tools for domestic adjudication. Despite notable legislative progress, the findings reveal persistent enforcement gaps caused by weak institutions, corruption, limited technical capacity, and competing development priorities. The article argues that effective environmental protection in Sub-Saharan Africa requires not only robust laws but also meaningful participation by affected communities, transparent access to information, and cooperation between states over transboundary resources. It concludes by suggesting reforms aimed at integrating climate-change considerations, improving monitoring and sanctions, and aligning environmental governance with broader sustainable-development goals.

Key words: environmental law, Sub-Saharan Africa, environmental rights, enforcement, sustainable development

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE ROLE OF SHARIAH LAW IN OMAN'S LEGAL SYSTEM

Fatima Al-Harthy
College of Law, Sultan Qaboos University, Oman
Dr. Saif Al-Rawahi
College of Sharia and Law, University of Nizwa, Oman

ABSTRACT
This paper analyzes the role of Shariah law within the contemporary legal system of the Sultanate of Oman, highlighting its interaction with statutory law and international obligations. The study begins with an overview of Oman's Basic Law, which affirms Islam as the state religion and Shariah as a principal source of legislation, while also providing a framework for codified laws and institutionalized courts. It then examines how Shariah principles are incorporated into key areas of law, such as family relations, inheritance, criminal law, and Islamic finance, alongside civil-law-inspired commercial and administrative codes. Through doctrinal analysis and selected case examples, the paper shows that Omani courts rely on codified provisions where available but may refer to classical fiqh and modern Shariah scholarship to fill normative gaps or interpret ambiguous rules. The research highlights the work of Shariah boards in the banking sector, demonstrating how they mediate between religious requirements and market needs in products such as murabaha and ijara. At the same time, the article considers how Oman engages with international human rights instruments and investment treaties, exploring potential tensions—for instance in gender equality or criminal sanctions—and the mechanisms used to reconcile them. The study concludes that Oman's legal system exemplifies a pragmatic synthesis: Shariah functions as a foundational ethical and legal reference, while codification and judicial practice seek to ensure predictability, economic viability, and gradual reform.

Key words: Shariah law, Oman, legal system, Islamic finance, codification

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ANALYSIS OF COMMERCIAL LAW REFORMS IN OMAN FOR FOREIGN INVESTMENTS

Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Amri
College of Law, Sultan Qaboos University, Oman
Nawal Said
College of Economics and Political Science, Sultan Qaboos University, Oman
Faisal Al-Hinai
College of Law, University of Nizwa, Oman
Dr. Mariam Al-Kindi
College of Business, Dhofar University, Oman

ABSTRACT
This paper examines recent commercial-law reforms in Oman aimed at attracting and regulating foreign investment. Against the backdrop of economic diversification policies and Vision 2040 objectives, the study analyzes key legislative changes, including the Foreign Capital Investment Law, updated company legislation, and sector-specific regulations in areas such as free zones and public-private partnerships. Using doctrinal analysis and policy documents, the paper assesses how these reforms modify ownership restrictions, streamline licensing procedures, and enhance investor protections through clearer dispute-resolution mechanisms and arbitration provisions. Comparative references to other Gulf Cooperation Council jurisdictions are used to situate Oman's framework within regional competition for foreign capital. The research also considers regulatory initiatives targeting transparency and corporate governance, including disclosure duties and fit-and-proper tests for company directors. Interviews with legal practitioners and business stakeholders reveal cautious optimism: while reforms have reduced some barriers to entry and improved legal certainty, practical challenges remain in administrative implementation, coordination between agencies, and awareness among smaller foreign investors. The article argues that the success of Oman's commercial-law reforms will depend on effective enforcement, consistent interpretation by courts and arbitral tribunals, and continued adaptation to global standards in areas such as insolvency and competition law. It concludes with recommendations for further strengthening the investment climate, including digitalization of procedures and sustained engagement with international business communities.

Key words: Oman, commercial law, foreign investment, legal reform, corporate governance

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

CYBERSECURITY LEGISLATION AND DATA PROTECTION IN RUSSIA

Igor Petrov
Faculty of Law, Lomonosov Moscow State University, Russia
Dr. Elena Smirnova
Faculty of Law, Higher School of Economics, Russia

ABSTRACT
This paper critically evaluates the development of cybersecurity legislation and data-protection law in the Russian Federation. It begins by mapping the core statutory framework, including laws on information, personal data, and security of critical information infrastructure, as well as implementing regulations issued by supervisory authorities. The study examines how Russia's data-localization requirements, breach-notification obligations, and licensing regimes for telecommunications and online services shape the behavior of both domestic and foreign companies operating in its digital market. Drawing on case law, regulatory decisions, and industry reports, the paper analyzes enforcement patterns, identifying common compliance challenges and the growing role of administrative sanctions. Special attention is given to the tension between state interests in digital sovereignty and surveillance on the one hand, and individual rights to privacy and freedom of expression on the other. The research also considers Russia's engagement with international norms, including the Council of Europe's cybercrime instruments and various bilateral arrangements, noting areas of convergence and conflict. The article concludes that while Russia has built an extensive cybersecurity and data-protection framework, questions remain about proportionality, transparency, and the balance between security and civil liberties. It argues that greater clarity in legal standards, improved judicial oversight, and enhanced cooperation with private stakeholders are essential for ensuring both effective cybersecurity and meaningful protection of personal data.

Key words: cybersecurity law, data protection, Russia, digital sovereignty, privacy

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

RIMINAL JUSTICE REFORMS AND HUMAN RIGHTS PROTECTION IN RUSSIA

Assoc. Prof. Dr. Alexei Volkov
Faculty of Law, Saint Petersburg State University, Russia
Dr. Oksana Kuznetsova
Faculty of Law, National Research University Higher School of Economics, Russia
Ivan Morozov
Faculty of Social Sciences, Lomonosov Moscow State University, Russia

ABSTRACT
This paper analyzes recent criminal-justice reforms in Russia and their implications for the protection of human rights. It reviews legislative amendments affecting criminal procedure, pre-trial detention, legal aid, and the rights of victims and defendants, situating these changes within broader political and institutional dynamics. Using doctrinal analysis and statistics from judicial and prosecutorial bodies, the study evaluates whether reforms aimed at reducing prison populations and improving procedural safeguards have achieved their stated goals. The findings suggest partial progress, such as expanded use of alternative sanctions and some strengthening of defense rights, but also highlight continuing problems: high conviction rates, frequent use of pre-trial detention, and limited independence of courts and investigative authorities. The paper also examines the influence of judgments from the European Court of Human Rights on Russian criminal-justice practice, including cases addressing ill-treatment, unfair trials, and systemic deficiencies in detention conditions. Interviews with defense lawyers and human-rights advocates reveal concerns about selective implementation of reforms and the chilling effect of legislation targeting “foreign agents” and civil-society organizations. The article concludes that while Russia’s criminal-justice system has undergone notable legal changes, deeper institutional reforms—particularly regarding judicial independence, prosecutorial dominance, and access to effective remedies—are necessary to align practice with international human-rights standards.

Key words: criminal-justice reform, human rights, Russia, fair trial, detention

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

CHALLENGES OF ENFORCING INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN NIGERIA

Prof. Dr. Chinedu Okeke
Faculty of Law, University of Lagos, Nigeria
Ifeoma Nwosu
Faculty of Law, University of Nigeria, Nsukka, Nigeria

ABSTRACT
This paper examines the challenges of enforcing intellectual property (IP) rights in Nigeria, focusing on copyright, trademarks, and patents. After outlining the statutory framework and Nigeria's obligations under international agreements such as TRIPS and the Berne Convention, the study evaluates how enforcement operates in practice through civil litigation, criminal prosecution, and administrative measures. Empirical insights are drawn from interviews with IP lawyers, rights-holders, and officials in enforcement agencies, as well as analysis of reported cases. The findings indicate that right-holders face significant obstacles, including lengthy court procedures, limited specialized expertise, inadequate resources for raids and border controls, and low public awareness of IP norms. Piracy and counterfeiting remain prevalent in sectors such as entertainment, pharmaceuticals, and consumer goods, undermining incentives for innovation and exposing consumers to health and safety risks. The paper highlights emerging positive developments, such as the creation of specialized IP units, growing use of alternative-dispute-resolution mechanisms, and industry-led anti-piracy campaigns. Nevertheless, it argues that stronger coordination among agencies, enhanced training for judges and prosecutors, and more deterrent sanctions are needed to make enforcement credible. The article concludes by recommending reforms in evidence rules, streamlined procedures for provisional measures, and public-education strategies to foster a culture that respects intellectual creations.

Key words: intellectual property, enforcement, Nigeria, piracy, counterfeiting

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

WOMEN'S LEGAL RIGHTS AND SOCIAL EMPOWERMENT IN NIGERIA

Dr. Aisha Bello
Faculty of Law, University of Ibadan, Nigeria
Assis. Prof. Dr. Funke Adeyemi
Faculty of Law, Obafemi Awolowo University, Nigeria
Ngozi Eze
Faculty of Social Sciences, University of Nigeria, Nsukka, Nigeria
Prof. Dr. Olufemi Adetunji
Faculty of Law, University of Lagos, Nigeria

ABSTRACT
This paper explores the relationship between women's legal rights and social empowerment in Nigeria, examining both progressive reforms and enduring gaps between law and lived experience. It begins by reviewing constitutional guarantees of equality and key statutes addressing marriage, inheritance, labor, and gender-based violence, while noting the coexistence of statutory, customary, and religious legal regimes. Using a combination of doctrinal analysis, survey data, and interviews with women's-rights advocates, the study assesses how legal provisions are implemented in practice across different regions and socio-economic groups. The findings reveal significant advances, including strengthened protections against domestic violence and discriminatory employment practices, as well as court decisions that challenge patriarchal customs. However, entrenched social norms, economic dependence, and limited access to legal information often prevent women from invoking their rights. The paper highlights the crucial role of civil-society organizations, legal-aid clinics, and community-based education in translating formal rights into effective empowerment. It argues that legal reform must be accompanied by broader socio-economic strategies—such as improved access to education, credit, and political participation—to transform power relations within households and communities. The article concludes that while Nigeria's legal framework has moved toward gender equality, sustained efforts at implementation, cultural dialogue, and institutional accountability are essential for realizing women's full rights and agency.

Key words: women's rights, gender equality, Nigeria, legal reform, empowerment

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

LEGISLATION AGAINST CORRUPTION: ASSESSING EFFECTIVENESS IN NIGERIA

Samuel Johnson
Faculty of Law, University of Abuja, Nigeria
Dr. Grace Obi
Faculty of Law, University of Benin, Nigeria
Assoc. Prof. Dr. Kelechi Umeh
Faculty of Social Sciences, University of Nigeria, Nsukka, Nigeria
Ifedayo Adebayo
Faculty of Law, University of Ilorin, Nigeria
Prof. Dr. Maryam Yusuf
Faculty of Law, Ahmadu Bello University, Nigeria

ABSTRACT
This paper assesses the effectiveness of Nigeria's anti-corruption legislation and institutions in curbing misconduct in the public and private sectors. It reviews the principal legal instruments—the Economic and Financial Crimes Commission (Establishment) Act, the Independent Corrupt Practices and Other Related Offences Commission Act, the Public Procurement Act, and related provisions of the Criminal and Penal Codes—alongside relevant constitutional norms on accountability. Through analysis of official statistics, landmark cases, and secondary literature, the study evaluates enforcement outcomes, including investigation volumes, conviction rates, asset-recovery efforts, and plea-bargaining practices. The findings suggest that, despite a relatively sophisticated legal framework and periods of high-profile prosecutions, corruption remains widespread and systemic. Key constraints include political interference, overlapping institutional mandates, protracted trials, and limited protection for whistle-blowers. The paper highlights promising initiatives, such as specialized anti-corruption courts, e-procurement systems, and open-budgeting platforms, but argues that these remain unevenly implemented. Drawing on comparative experiences from other jurisdictions, the article recommends measures to strengthen institutional independence, simplify evidentiary requirements in complex financial cases, and enhance international cooperation for tracing and repatriating illicit assets. It concludes that meaningful progress requires not only stronger enforcement but also broader governance reforms and civic engagement to reduce opportunities and incentives for corrupt behavior.

Key words: anti-corruption law, Nigeria, enforcement, asset recovery, governance

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE SOCIOECONOMIC IMPACTS OF RURAL-URBAN MIGRATION IN ETHIOPIA

Prof. Dr. Amanuel Tesfaye, Dr. Helen Desta
Department of Economics, Addis Ababa University, Ethiopia

ABSTRACT

This paper examines the socioeconomic impacts of rural-urban migration in Ethiopia, focusing on both the sending rural communities and the receiving urban centers. Rural-urban migration has accelerated over the last two decades due to land scarcity, climate variability, and the perceived opportunities of urban labor markets. The study employs a mixed-methods approach that combines household survey data from selected regions with qualitative interviews conducted in Addis Ababa and secondary cities. Results show that remittances sent by migrants can ease liquidity constraints in rural households, enabling investments in education, agricultural inputs, and small businesses. At the same time, the out-migration of young adults contributes to labor shortages in agriculture and increases the dependency ratio among those who remain. In urban areas, migrants often enter informal employment with precarious working conditions, limited social protection, and exposure to housing insecurity. The paper highlights gendered patterns in migration, noting that young women are over-represented in domestic and service work, where they face heightened vulnerability to exploitation. Despite these challenges, many migrants develop new skills and social networks that can be leveraged for upward mobility over time. The study argues that policy responses must move beyond viewing migration as a problem, instead integrating it into inclusive development strategies that strengthen rural livelihoods, expand decent urban employment, and improve access to affordable housing and basic services.

Key words: rural-urban migration, Ethiopia, remittances, informal employment, urbanization

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ANALYSIS OF REFUGEE SETTLEMENT PATTERNS AND INTEGRATION CHALLENGES

Bemnet Worku, Mesfin Abebe, Dr. Fikremariam Tilahune
Department of Migration and Refugee Studies, Addis Ababa University, Ethiopia

ABSTRACT
This paper analyzes refugee settlement patterns and integration challenges in Ethiopia, which has become a major host country for displaced populations from neighboring states. Using spatial data on camp locations, urban settlement clusters, and administrative boundaries, the study maps how refugees are distributed across regions and how these patterns relate to infrastructure, labor markets, and local governance capacity. Qualitative interviews with refugees, host-community members, and officials from relevant agencies provide insight into the lived experience of integration. The findings reveal a dual system: encamped populations with highly constrained mobility and access to work, and self-settled refugees in urban areas who navigate a complex mix of opportunity and precarity. While proximity to towns and cities can facilitate access to education, health care, and informal employment, it also exposes refugees to overcrowded housing, competition for low-wage jobs, and occasional tensions with host communities. Legal and administrative barriers, including documentation requirements and restrictions on formal employment, further limit integration prospects. The paper argues that settlement policy has historically prioritized containment and humanitarian relief over long-term inclusion, leading to under-investment in shared services and local development. It concludes that more flexible, area-based approaches—linking refugee assistance with municipal planning, livelihood support, and social-cohesion programs—are essential to transform settlement areas from spaces of limbo into platforms for durable solutions.

Key words: refugees, settlement patterns, integration, Ethiopia, host communities

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

URBANIZATION AND MIGRANT LABOR MARKETS IN AZERBAIJAN

Assoc. Prof. Dr. Leyla Mammadova, Elvin Hasanov, Farid Guliyev
Department of Economics and Management, Baku State University, Azerbaijan

ABSTRACT
This paper investigates the interaction between rapid urbanization and migrant labor markets in Azerbaijan, with a particular focus on Baku and secondary cities undergoing energy-driven growth. The research examines both internal migrants from rural regions and return migrants who have worked abroad, analyzing how they are incorporated into evolving urban economies. Using labor-force survey data, key-informant interviews, and sectoral case studies in construction, retail, and services, the study maps patterns of employment, wages, and working conditions among migrant workers. The results indicate that migrants are over-represented in informal and low-wage segments of the labor market, where they experience limited job security and social protection. Nonetheless, their labor is central to sustaining urban expansion, particularly in housing, infrastructure, and consumer services. The paper highlights differences between long-term urban residents and newcomers in terms of skill profiles, social networks, and access to formal employment channels. It also explores how state housing policy, registration rules, and infrastructure investments shape spatial segregation between established neighborhoods and peripheral migrant settlements. The findings suggest that without targeted policies to recognize migrants' contributions and improve their access to training, decent work, and affordable housing, urbanization may reinforce socioeconomic inequalities. The paper concludes by proposing measures such as portable social-security schemes, active labor-market policies, and integrated urban planning that includes migrant communities in decision-making.

Key words: urbanization, migrant labor, Azerbaijan, informal economy, labor markets

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

CULTURAL ADAPTATION STRATEGIES OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

Dr. Kamran Aliyev, Nigar Huseynova
Department of Sociology, Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan

ABSTRACT
This study explores the cultural adaptation strategies of internally displaced persons (IDPs) in Azerbaijan who have been uprooted by conflict and resettled in new urban and rural environments. While much research has focused on material aspects of displacement, such as housing and employment, this paper foregrounds everyday cultural practices, identity negotiations, and community-building efforts. Using ethnographic fieldwork in several IDP settlements and host neighborhoods, including participant observation and life-history interviews, the study identifies diverse strategies through which displaced individuals maintain continuity with their places of origin while constructing new social ties. These strategies include the preservation of dialects, cuisine, and ritual practices; the creation of commemorative spaces and narratives; and the adaptation of kinship networks to new spatial and economic realities. The research shows that younger generations often blend inherited traditions with urban youth culture and digital media, generating hybrid forms of belonging that differ from their parents' experiences. At the same time, persistent stigma, legal uncertainty over property rights, and limited participation in local governance constrain full integration. The paper argues that cultural adaptation should be recognized as a key dimension of durable solutions for IDPs, alongside physical return or resettlement. Policies that support cultural expression, inclusive education, and shared community projects can help mitigate marginalization and foster mutual recognition between displaced and host populations.

Key words: internally displaced persons, cultural adaptation, Azerbaijan, identity, social integration

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

MIGRATION TRENDS AND THEIR EFFECT ON URBAN DEVELOPMENT IN CHILE

Prof. Dr. Maria Fernandez, Carlos Rojas
Department of Urban Planning, Universidad de Chile, Chile

ABSTRACT
This paper analyzes recent migration trends in Chile and their effects on urban development, focusing on Santiago and rapidly growing regional cities. Over the past decade, Chile has transitioned from a country of net emigration to a significant destination for regional migrants, particularly from Venezuela, Haiti, Peru, and Bolivia. Using demographic data, municipal planning documents, and field observations in migrant-dense neighborhoods, the study assesses how new arrivals shape housing markets, service provision, and spatial segregation. The findings reveal that migrants are heavily concentrated in peripheral areas and older inner-city districts characterized by precarious rental arrangements, overcrowding, and limited access to green space and quality public services. These settlement patterns intersect with pre-existing inequalities and speculative real-estate dynamics, contributing to new forms of socio-spatial fragmentation. At the same time, migrant entrepreneurship revitalizes certain commercial corridors and diversifies local cultural life. The paper argues that current urban policies have struggled to keep pace with demographic change, relying on narrow regularization measures rather than integrated planning that anticipates population growth. It concludes that inclusive urban development in Chile requires mainstreaming migration into housing policy, transportation planning, and neighborhood-upgrade programs, as well as enhancing migrants' participation in local decision-making.

Key words: migration, urban development, Chile, segregation, housing

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE ROLE OF POLICY IN MANAGING INTERNATIONAL MIGRATION FLOWS

Dr. Sofia Ramirez, Assis. Prof. Dr. Juan Torres, Mateo Valenzuela
Department of Political Science, Pontificia Universidad Católica de Chile, Chile

ABSTRACT
This paper examines the role of public policy in shaping international migration flows to and from Chile, situating national choices within broader regional and global dynamics. The study reviews key legislative reforms, visa regimes, and border-management practices adopted over the last two decades, highlighting shifts from relatively open frameworks to more restrictive and security-oriented approaches. Drawing on policy analysis, interviews with policymakers and civil-society actors, and comparative data from other Latin American countries, the research explores how these measures influence who is able to migrate, under what conditions, and with what rights. The findings show that while stricter entry and regularization rules may reduce certain categories of arrivals, they also tend to increase irregularity, vulnerability to exploitation, and the use of risky migration routes. The paper emphasizes that policies focused solely on control overlook structural drivers such as labor-market demand, family networks, and regional crises. It argues for a more comprehensive approach that links migration governance with development cooperation, labor regulation, and human-rights protections. The conclusion suggests that well-designed policy can channel migration into safer, more predictable pathways, but only if it is evidence-based, regionally coordinated, and attentive to the voices of migrants themselves.

Key words: migration policy, Chile, governance, regularization, human rights

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE IMPACT OF MIGRATION ON LABOR MARKETS IN QATAR

Dr. Fatima Al-Thani, Prof. Dr. Khalid Al-Mansoori
Department of Economics, Qatar University, Qatar

ABSTRACT
This paper assesses the impact of migration on labor markets in Qatar, where foreign workers constitute the majority of the labor force. The study analyzes how large-scale labor migration interacts with national development strategies, sectoral demand, and recent labor reforms. Using administrative statistics, survey data, and interviews with employers and workers, the research maps the distribution of migrant labor across construction, services, domestic work, and emerging knowledge-intensive sectors. The findings indicate that migrant workers have enabled rapid infrastructure expansion and diversification efforts, but that labor-market segmentation remains pronounced, with citizens concentrated in public-sector and managerial roles. Reforms related to contract mobility, minimum wage standards, and occupational safety have improved conditions for some migrants, yet implementation gaps and unequal bargaining power persist. The paper also examines how migration affects wages, productivity, and skills transfer, highlighting both complementarities and tensions between citizen and migrant employment. It argues that future labor-market strategies should focus on upgrading skills, encouraging innovation, and gradually reducing dependence on low-wage, low-skill migration while safeguarding migrants' rights. In doing so, Qatar can align economic efficiency with international labor-standards commitments.

Key words: migration, labor market, Qatar, labor reform, segmentation

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SOCIAL NETWORKS AND SUPPORT SYSTEMS AMONG MIGRANT COMMUNITIES

Assis. Prof. Dr. Sara Al-Kuwari, Abdulla Nasser, Dr. Laila Hassan, Mohamed Al-Hajeri
Department of Sociology and Social Work, Qatar University, Qatar

ABSTRACT
This study explores the role of social networks and support systems in shaping the everyday lives and well-being of migrant communities in Qatar. While migrants often face legal, linguistic, and cultural barriers, they also build dense webs of interpersonal ties that provide emotional support, information, and practical assistance. Using qualitative interviews and social-network mapping among migrants from South Asia, the Arab region, and Africa, the research identifies different types of networks, including kin-based, co-national, workplace-based, and faith-based connections. The findings show that these networks help migrants secure jobs, navigate bureaucratic procedures, share housing, and cope with psychosocial stress. However, they can also reproduce hierarchies, exclusion, and gendered vulnerabilities, particularly for domestic workers and low-wage laborers with limited mobility. The paper examines the interface between informal support systems and formal institutions such as embassies, community organizations, and government-run support services. It argues that recognizing and engaging existing networks can enhance outreach, rights awareness, and service provision, rather than relying solely on top-down interventions. The study concludes that policies aiming to improve migrant welfare should adopt a relational perspective that values the social infrastructure migrants themselves create, while addressing power imbalances and gaps in protection.

Key words: migrant communities, social networks, support systems, Qatar, well-being

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

DIGITAL TECHNOLOGIES AND THEIR IMPACT ON TRADITIONAL NIGERIAN ART FORMS

Dr. Ifeanyi Umeh
Department of Fine and Applied Arts, University of Nigeria Nsukka, Nigeria
Oluchi Nwankwo
Department of Creative Arts, University of Lagos, Nigeria
Emeka Onwudiwe
Department of Visual Arts, Nnamdi Azikiwe University, Nigeria

ABSTRACT
This paper examines how digital technologies are reshaping traditional Nigerian art forms in terms of production, circulation and reception. The study explores practices surrounding sculpture, masquerade costumes, textile design and mural painting, and how these are being adapted through digital photography, 3D modelling, graphic tablets and social-media platforms. Using interviews with artists, gallery curators and cultural entrepreneurs, combined with visual analysis of selected works, the research traces the emergence of hybrid forms where ancestral motifs, indigenous materials and ritual narratives are recomposed using digital tools. While some cultural custodians fear that technology dilutes authenticity, many practitioners argue that digital media extend the life of tradition by enabling experimentation, documentation and global exposure. The paper highlights how online platforms facilitate new patronage networks, allowing young artists to reach diasporic and international audiences without relying solely on local institutions. At the same time, issues of intellectual property, cultural appropriation and uneven access to digital infrastructure create tensions that require ethical reflection. The study concludes that digital technologies do not simply replace traditional Nigerian art forms; rather, they provide a dynamic arena in which continuity and innovation are constantly negotiated. By foregrounding the agency of artists and communities, the paper suggests that the future of Nigerian visual heritage will depend on context-sensitive strategies that balance technological opportunity with cultural responsibility.

Key words: Nigerian art, digital technology, tradition, visual culture, cultural heritage

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

EXPLORING THE RESURGENCE OF FOLK ART IN KAZAKHSTAN'S MODERN CULTURE

Assoc. Prof. Dr. Alina Beketova
Faculty of Fine Arts, Kazakh National Academy of Arts, Kazakhstan

ABSTRACT
This paper investigates the contemporary resurgence of folk art in Kazakhstan and its role in constructing modern cultural identity. Drawing on fieldwork in urban and rural regions, the study analyzes how traditional practices such as embroidery, felt-making, woodcarving and ornamental painting are being revived and recontextualized in galleries, design studios and tourist markets. Interviews with artists, craftswomen and cultural policymakers reveal that younger generations increasingly perceive folk motifs not as relics of the past, but as flexible visual resources for fashion, graphic design and interior decoration. The research shows how state-sponsored heritage programs, museum exhibitions and educational initiatives promote national symbols, yet sometimes risk standardizing or commercializing diverse local traditions. At the same time, independent artists appropriate and remix folk patterns with contemporary themes, addressing issues such as urbanization, ecological change and gender roles. By comparing institutional narratives with grassroots creativity, the paper demonstrates that the resurgence of folk art is driven by both top-down nation-building and bottom-up experimentation. The article concludes that folk art in Kazakhstan functions as a dynamic interface between memory and modernity, offering a means to negotiate globalization while affirming regional distinctiveness. It calls for policies that support living traditions and recognize the creative autonomy of practitioners rather than treating them merely as heritage demonstrators.

Key words: Kazakhstan, folk art, cultural identity, heritage revival, contemporary design

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

CULTURAL IDENTITY AND VISUAL ARTS IN KAUKAZ REGION

Dr. Timur Kuanyshbek
Department of Cultural Studies, Ilia State University, Georgia
Assis. Prof. Dr. Zhanara Ismailova
Faculty of Visual Arts, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

ABSTRACT
This paper explores how contemporary visual arts across the wider Caucasus region (Kaukaz) express and negotiate cultural identities shaped by overlapping histories, religions and geopolitical tensions. Focusing on artists from Georgia, Armenia and Azerbaijan, the study analyzes painting, installation, video art and community-based projects that address themes of border, memory, displacement and coexistence. Using exhibition reviews, artist interviews and close reading of selected works, the research identifies recurring strategies such as the reappropriation of folk symbols, the layering of archival photographs with personal narratives and the use of fragmented cartographies to question fixed national boundaries. The paper argues that, rather than offering straightforward nationalist imagery, many artists foreground ambiguity and hybridity, reflecting the region's multiethnic and multi-confessional reality. Visual practices become spaces where Soviet legacies, new state projects and global cultural flows are critically examined. The study also considers the role of regional biennials and cross-border residencies in fostering dialogue, while acknowledging structural asymmetries and ongoing political conflicts that shape artistic mobility. It concludes that visual arts in the Caucasus function as laboratories for reimagining cultural identity beyond rigid binaries, opening room for shared narratives even amid contested histories.

Key words: Caucasus, cultural identity, contemporary art, memory, borders

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE INFLUENCE OF SPANISH BAROQUE ART ON MODERN PAINTING TECHNIQUES

Prof. Dr. Marta Garcia
Faculty of Fine Arts, Complutense University of Madrid, Spain
Luis Fernandez
Department of Painting, University of Barcelona, Spain
Dr. Javier Ruiz
Faculty of Arts and Humanities, University of Seville, Spain

ABSTRACT
This paper examines how Spanish Baroque art continues to inform modern painting techniques in Spain and beyond. Taking canonical artists such as Velázquez, Zurbarán and Ribera as a starting point, the study identifies key Baroque features—dramatic chiaroscuro, dynamic composition, tactile treatment of surfaces and psychological depth—that have been reinterpreted by twentieth- and twenty-first-century painters. Through comparative visual analysis and archival research, the article traces how modern artists engage with Baroque heritage in diverse ways: some emulate its intense light–shadow contrasts and emphasis on materiality, while others abstract its compositional rhythms or transpose its religious pathos into secular, existential scenes. Interviews with contemporary painters reveal that Baroque techniques are often transmitted through art-school training, museum encounters and digital reproductions, forming an implicit “grammar” of looking and painting. The paper also explores how Spanish Baroque aesthetics intersect with modern movements such as Expressionism and Neo-Figuration, yielding hybrids that speak to current concerns about embodiment, vulnerability and spectacle. Ultimately, the study argues that the influence of Spanish Baroque art persists not as static citation but as a set of methodological tools—ways of orchestrating light, gesture and space—that continue to enrich modern pictorial practice.

Key words: Spanish Baroque, modern painting, chiaroscuro, artistic influence, visual heritage

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE ROLE OF PUBLIC ART IN URBAN SPACES IN SPAIN

Dr. Elena Sanchez
Department of Urban Design, Polytechnic University of Valencia, Spain
Assoc. Prof. Dr. Carlos Moreno
Faculty of Architecture, University of Granada, Spain
Ana Lopez
Department of Fine Arts, University of Zaragoza, Spain
Miguel Ramos
School of Visual Arts, University of Málaga, Spain

ABSTRACT
This paper analyzes the role of public art in shaping urban spaces in Spain, focusing on its social, spatial and political dimensions. Drawing on case studies from Madrid, Barcelona and several medium-sized cities, the research considers murals, sculptures, interactive installations and temporary interventions commissioned by municipalities or initiated by grassroots collectives. Using site observations, policy analysis and interviews with artists, planners and local residents, the study evaluates how public art contributes to place-making, fosters civic dialogue and sometimes generates controversy. The findings suggest that well-integrated artworks can enhance legibility and identity of neighborhoods, commemorate contested histories and provide platforms for marginalized voices. However, the paper also highlights tensions between top-down beautification projects that prioritize tourism branding and bottom-up initiatives that articulate social critique. Issues of maintenance, vandalism and gentrification complicate easy narratives about public art as an unqualified public good. The article concludes that the democratic potential of public art in Spanish cities depends on inclusive planning processes, long-term community engagement and critical reflection on whose stories are being visualized in shared spaces.

Key words: public art, urban space, Spain, place-making, civic engagement

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ARTISTIC EXPRESSIONS IN DUBAI: A FUSION OF TRADITION AND MODERNITY

Dr. Fatima Al Mansoori
College of Arts and Creative Enterprises, Zayed University, United Arab Emirates
Assis. Prof. Dr. Saeed Al Falasi
College of Architecture, Art and Design, American University in Dubai, United Arab Emirates

ABSTRACT
This paper investigates contemporary artistic expressions in Dubai as a dynamic fusion of tradition and modernity. Drawing on gallery exhibitions, art-fair programming and community initiatives, the study examines how artists negotiate local heritage—Islamic geometry, calligraphy, pearl-diving histories and desert landscapes—with globalized aesthetics and themes. Through interviews with Emirati and resident artists, curators and cultural policymakers, the research reveals that many practices consciously juxtapose vernacular materials and motifs with digital media, conceptual strategies and large-scale installations. The article highlights how Dubai's rapid urban transformation and its positioning as a global hub shape artistic production, generating both opportunities and anxieties. On the one hand, world-class infrastructure, international collectors and institutional support enable experimentation and transnational collaboration. On the other, market pressures and branding imperatives risk homogenizing artistic voices. The study argues that the most compelling works use hybridity not as a superficial blend, but as a critical lens on questions of belonging, labor, environment and memory in a city built on migration and accelerated development. By mapping these diverse practices, the paper contends that Dubai's art scene offers an important case for understanding how Gulf cities cultivate culturally rooted yet globally conversant visual cultures.

Key words: Dubai art, tradition and modernity, Gulf cities, cultural hybridity, contemporary art

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE ART MARKET IN THE UAE

Prof. Dr. Khalid Bin Rashid
College of Business and Economics, United Arab Emirates University, United Arab Emirates
Sara Al Nahyan
College of Arts and Creative Enterprises, Zayed University, United Arab Emirates
Dr. Maryam Al Mazrouei
College of Business, University of Sharjah, United Arab Emirates
Omar Saeed
School of Business Administration, American University of Sharjah, United Arab Emirates

ABSTRACT
This paper analyzes the impact of globalization on the art market in the United Arab Emirates, with a particular focus on Dubai and Abu Dhabi as emerging regional hubs. Combining market data, gallery and auction records, and interviews with gallerists, artists and collectors, the study traces how international capital, expatriate communities and global branding strategies have transformed local art ecosystems over the past two decades. The research shows that the influx of global galleries, art fairs and museum franchises has expanded opportunities for regional artists while intensifying competition and raising questions about cultural representation. Pricing structures, collecting practices and exhibition formats increasingly mirror global norms, yet remain shaped by specific legal frameworks, patronage traditions and state cultural policies in the UAE. The paper highlights the role of free zones, tax incentives and infrastructure investments in attracting international players, as well as the emergence of new collector bases among regional elites and professionals. At the same time, it points to vulnerabilities, including dependence on volatile luxury markets and under-investment in public collections and critical discourse. The study concludes that globalization has both professionalized and stratified the UAE art market, and argues for strategies that balance international integration with sustainable support for local artists, archives and independent spaces.

Key words: art market, globalization, United Arab Emirates, cultural policy, galleries

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE ROLE OF ART FESTIVALS IN PROMOTING CULTURAL DIALOGUE IN DUBAI

Assoc. Prof. Dr. Latifa Al Khouri
College of Communication and Media Sciences, Zayed University, United Arab Emirates
Dr. Hamid Al Ali
College of Humanities and Social Sciences, United Arab Emirates University, United Arab Emirates
Noura Youssef
College of Arts and Creative Enterprises, Zayed University, United Arab Emirates
Ali Bin Thani
College of Design, American University in Dubai, United Arab Emirates
Dr. Yasmin Ahmed
College of Social Sciences, University of Sharjah, United Arab Emirates

ABSTRACT
This paper explores the role of art festivals in promoting cultural dialogue in Dubai, focusing on large-scale events such as art fairs, biennials and community-oriented festivals. Using participant observation, program analysis and interviews with organizers, artists and audience members, the study evaluates how these events create platforms for encounters among diverse local and international publics. The research finds that festivals facilitate multiple layers of dialogue: curated exhibitions introduce audiences to global artistic practices; educational programs foster discussion around social issues; and informal interactions in public spaces encourage exchanges across linguistic, national and generational lines. However, the paper also notes tensions between inclusive cultural objectives and commercial or branding agendas, particularly when festivals are embedded in luxury retail and real-estate developments. Access barriers related to language, ticket prices or geographic location can limit participation by certain communities. The article argues that the dialogical potential of art festivals depends on curatorial choices, outreach strategies and long-term partnerships with schools, universities and civil-society organizations. It concludes that, when grounded in local contexts and open to critical debate, Dubai's art festivals can function as important arenas for negotiating identity, diversity and global belonging in a rapidly transforming city.

Key words: art festivals, cultural dialogue, Dubai, audience engagement, cultural policy

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN TRADITIONAL RELIGIOUS PRACTICES AND MODERN ETHICS

Dr. Chinedu Okonkwo
Department of Philosophy and Religious Studies, University of Lagos, Nigeria

ABSTRACT
This paper explores the complex interrelationship between traditional religious practices and modern ethical frameworks in contemporary African societies, with a particular focus on Nigeria. Traditional practices such as communal rituals, ancestor veneration, oath-taking, and taboo systems historically functioned as mechanisms for regulating behavior, maintaining social harmony, and sanctioning wrongdoing. In parallel, modern ethics—articulated through human rights discourse, constitutional law, and global moral debates—emphasize individual autonomy, equality, and procedural justice. The study investigates how these two normative universes collide, overlap, and sometimes mutually reinforce each other in everyday moral decision-making. Drawing on qualitative interviews with religious leaders, legal practitioners, and young professionals, alongside textual analysis of customary codes and contemporary ethical charters, the paper identifies key areas of tension around issues such as gender roles, inheritance, corruption, and freedom of belief. It argues that traditional practices cannot be dismissed as mere superstition, because they continue to embody relational concepts of responsibility and community that modern ethics often overlook. At the same time, uncritical preservation of certain customs risks legitimizing exclusion and coercion. The paper proposes a dialogical model in which traditional religious insights about character, obligation, and communal flourishing are reinterpreted in light of modern commitments to rights and dignity. Rather than seeking a simple synthesis, the study calls for an ongoing process of critical translation across moral languages, enabling societies to retain cultural rootedness while responding ethically to contemporary challenges.

Key words: traditional religion, modern ethics, Nigeria, moral pluralism, community

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

PHILOSOPHICAL REFLECTIONS ON RELIGIOUS TOLERANCE IN CONTEMPORARY NIGERIA

Dr. Folake Adeyemi
Department of Philosophy, University of Ibadan, Nigeria

ABSTRACT
This paper offers philosophical reflections on religious tolerance in contemporary Nigeria, a country marked by significant Christian, Muslim, and indigenous religious communities. It begins by distinguishing between mere coexistence, pragmatic accommodation, and principled tolerance grounded in respect for persons. Drawing on classical and modern theories of toleration, the study interrogates how ideas such as autonomy, conscience, and public reason can be adapted to a multi-religious context where faith commitments are deeply woven into ethnic and regional identities. Using case studies of inter-religious tension, peacebuilding initiatives, and legal controversies over blasphemy, proselytism, and religious symbols, the paper analyzes the limits of state neutrality and majoritarian rule. It argues that appeals to tolerance often remain rhetorical when they are not supported by robust institutional guarantees and shared philosophical justification. The study proposes a model of "dialogical tolerance" in which citizens are encouraged to present their religiously grounded arguments in publicly accessible terms, while also acknowledging the irreducible depth of conviction. Education, media, and religious organizations are examined as key agents in cultivating the virtues necessary for such a model, including humility, willingness to listen, and the capacity for self-critique. The paper concludes that sustainable religious tolerance in Nigeria requires more than security measures or elite agreements; it demands a reflective moral culture in which disagreement is expected but managed through reason-giving, empathy, and fair procedures.

Key words: religious tolerance, Nigeria, public reason, pluralism, dialogue

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

EXAMINING THE ROLE OF PHILOSOPHY IN SHAPING CAUCASIAN RELIGIOUS THOUGHT

Assoc. Prof. Dr. Aida Rakhimbekova
Department of Philosophy, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Dr. Timur Akhmetov
Department of Religious Studies, Ilia State University, Georgia

Zhanar Bektenova
Center for Caucasian Studies, Ilia State University, Georgia

ABSTRACT
This paper examines the historical and contemporary role of philosophy in shaping religious thought across the Caucasus region. Bringing together case studies from Orthodox Christian, Islamic, and minority traditions, the study argues that philosophical reflection has served as a mediating practice between inherited doctrine, local cultures, and shifting political regimes. After outlining key intellectual junctures—from medieval encounters with Greek patristics and Islamic kalam to nineteenth-century engagements with European idealism and positivism—the paper traces how concepts such as personhood, freedom, and community have been reinterpreted in light of changing social realities. Archival sources, theological treatises, and interviews with contemporary scholars are used to illuminate how philosophical categories inform debates on national identity, secularization, and interreligious relations. The authors show that, far from being peripheral, philosophy provides the conceptual tools by which religious actors negotiate issues such as church–state boundaries, minority rights, and the moral evaluation of violence and reconciliation. At the same time, they acknowledge tensions between academic philosophy and popular religiosity, especially when abstract theories appear detached from lived experiences. The paper concludes that strengthening philosophical education and public dialogue in the Caucasus can foster more self-aware religious discourses, capable of addressing pluralism and modernity without abandoning local traditions.

Key words: Caucasus, philosophy of religion, intellectual history, identity, pluralism

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

RELIGION AND NATIONAL IDENTITY: A CAUCASIAN PERSPECTIVE

Prof. Dr. Bektur Sadykov
Department of Political Theology, Caucasus University, Georgia

Assis. Prof. Dr. Elmira Toktonalieva
Department of Sociology of Religion, Caucasus University, Georgia

ABSTRACT
This paper investigates the entanglement of religion and national identity in the Caucasus, focusing on how religious symbols, institutions, and narratives shape competing visions of nationhood. Drawing on examples from Georgia and neighboring states, the authors analyze constitutional provisions, church and mosque statements, public commemorations, and school curricula to uncover how religious heritage is mobilized in political projects. The study shows that Orthodoxy and Islam are often portrayed as guardians of historical continuity and cultural authenticity, providing powerful resources for boundary-making against both external powers and internal minorities. At the same time, religion can also function as a bridge, grounding regional cooperation and reconciliation efforts. Through interviews with clergy, activists, and young citizens, the paper explores ambivalent attitudes toward the fusion of religious and national identities: while many welcome moral guidance in politics, others fear exclusion and the erosion of civic equality. The authors argue that the key question is not whether religion will influence national identity, but how this influence can be channeled toward inclusive rather than exclusionary models of belonging. They propose a framework of “critical patriotism” in which religious traditions are invited to contribute ethical insights while remaining open to critique and plural perspectives.

Key words: national identity, Caucasus, religion and politics, Orthodoxy, Islam

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE INFLUENCE OF SPANISH CATHOLIC PHILOSOPHY ON EUROPEAN THOUGHT

Isabel Martinez
Department of Philosophy, Complutense University of Madrid, Spain

Prof. Dr. Javier Ramos
Faculty of Theology and Philosophy, University of Navarra, Spain

Lucia Dominguez
Institute for Iberian Intellectual History, Complutense University of Madrid, Spain

Elena Jimenez
Department of Humanities, University of Barcelona, Spain

ABSTRACT
This paper surveys the influence of Spanish Catholic philosophy on wider European intellectual history from the late medieval period to the twentieth century. It highlights how figures associated with the School of Salamanca, such as Francisco de Vitoria and Francisco Suárez, contributed foundational ideas to international law, political legitimacy, and moral theology, particularly in debates on empire, indigenous rights, and conscience. The study then traces the reception and transformation of these ideas in later European thought, including early Enlightenment discussions of natural rights and modern theories of sovereignty. Drawing on textual analysis and reception history, the authors show that Spanish Catholic thinkers developed sophisticated accounts of natural law, just war, and the limits of political authority that continue to inform contemporary ethical and legal theories. The paper also examines the role of twentieth-century Spanish philosophers and theologians in dialogues about personalism, existentialism, and Vatican II reforms, demonstrating that Iberian Catholicism served as both a critical interlocutor and creative source for European debates on faith and reason. By foregrounding these contributions, the study challenges narratives that marginalize Southern Catholic thought in favor of Northern European traditions. It concludes that renewed engagement with Spanish Catholic philosophy can enrich current discussions on human dignity, migration, and global justice.

Key words: Spanish Catholic philosophy, natural law, European thought, School of Salamanca, political theology

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

PHILOSOPHICAL CRITIQUES OF RELIGION IN SPAIN'S INTELLECTUAL HISTORY

Assoc. Prof. Dr. Carlos Fernandez
Department of Philosophy, Autonomous University of Barcelona, Spain

ABSTRACT
This paper examines major philosophical critiques of religion within Spain's intellectual history, from Enlightenment anticlericalism to contemporary secular and post-secular debates. It identifies key moments when philosophers questioned the political power, epistemic authority, or moral credibility of religious institutions, particularly the Catholic Church. Through close readings of essays, manifestos, and literary works, the study explores how thinkers engaged with themes such as superstition, freedom of conscience, social justice, and the relationship between faith and scientific progress. Special attention is paid to the nineteenth-century liberal and republican traditions, the anti-clerical currents of the Second Republic, and the philosophical responses to National-Catholicism during and after the Franco era. The paper argues that Spanish critiques of religion cannot be reduced to simple secularization narratives; instead, they often contain constructive proposals for reimagining spirituality, community, and public ethics beyond institutional control. In recent decades, dialogues between analytic philosophy, phenomenology, and theology have generated more nuanced positions that move beyond dichotomies of belief and unbelief. By situating these debates within broader European discussions, the article shows how Spanish perspectives contribute distinctive insights into the possibilities and limits of religious critique in pluralistic democracies.

Key words: critique of religion, Spain, secularization, anticlericalism, public philosophy

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

INTERSECTIONS OF ISLAMIC PHILOSOPHY AND MODERN EDUCATION IN DUBAI

Dr. Sara Al Mansoori
College of Humanities and Social Sciences, Zayed University, United Arab Emirates

Assoc. Prof. Dr. Khalid Bin Saeed
Department of Islamic Studies, University of Dubai, United Arab Emirates

Fatima Al Hakim
Graduate School of Education, United Arab Emirates University, United Arab Emirates

ABSTRACT
This paper explores the intersections between Islamic philosophy and modern education in Dubai, a city that positions itself as both a global knowledge hub and a guardian of Islamic heritage. The study examines how concepts drawn from classical thinkers—such as Ibn Sina, al-Ghazali, and Ibn Rushd—inform contemporary debates on the aims of education, the cultivation of character, and the relationship between reason and revelation. Through curriculum analysis, policy documents, and interviews with school administrators and teachers, the research investigates how Islamic values are integrated into national education standards, international schools, and higher-education programs. The findings reveal a tension between market-oriented models that prioritize skills for innovation and entrepreneurship, and philosophical visions that emphasize holistic formation, ethical responsibility, and spiritual growth. Yet the study also identifies creative initiatives that bridge these perspectives, such as ethics and critical-thinking courses grounded in Islamic intellectual history, and service-learning projects inspired by notions of stewardship and social justice. The authors argue that drawing more explicitly on Islamic philosophical resources can provide a richer normative framework for education reform in Dubai, countering purely instrumental views of knowledge. They conclude that sustained dialogue between educators and scholars of Islamic philosophy is essential to align rapid institutional change with deeper visions of human flourishing.

Key words: Islamic philosophy, education, Dubai, curriculum, ethics

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

RELIGION, PHILOSOPHY, AND CULTURAL DIALOGUE IN THE UAE

Prof. Dr. Mahmoud Al Farsi
Department of Philosophy, United Arab Emirates University, United Arab Emirates

Dr. Aisha Al Marri
College of Humanities and Social Sciences, Zayed University, United Arab Emirates

ABSTRACT
This paper analyzes emerging forms of cultural dialogue in the United Arab Emirates at the intersection of religion and philosophy. Against the backdrop of rapid modernization, demographic diversity, and state-led initiatives promoting tolerance, the study investigates how philosophical discourse is used to articulate and critique models of coexistence. Drawing on public lectures, interfaith forums, university programs, and policy documents, the authors identify several discursive strategies: appealing to shared ethical values across traditions; invoking national narratives of hospitality and openness; and framing dialogue as a means of countering extremism. The paper evaluates the strengths and limitations of these approaches, noting that top-down projects may remain superficial if they do not encourage genuine exchange and critical reflection. Interviews with students and civil-society actors reveal a desire for spaces where difficult questions about power, inequality, and historical memory can be addressed alongside celebrations of diversity. The study argues that integrating philosophical methods—such as reasoned argument, conceptual clarification, and self-critique—into dialogue initiatives can deepen their transformative potential. It concludes that the future of cultural dialogue in the UAE depends on balancing state narratives of harmony with bottom-up practices that allow participants to negotiate differences honestly while recognizing mutual vulnerability and interdependence.

Key words: cultural dialogue, United Arab Emirates, philosophy of religion, tolerance, pluralism

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ETHICAL IMPLICATIONS OF DIGITAL RELIGIOUS COMMUNITIES IN DUBAI

Dr. Nour Abdulla
College of Communication and Media Sciences, Zayed University, United Arab Emirates

Assis. Prof. Dr. Latifa Salem
Department of Sociology, University of Dubai, United Arab Emirates

Omar Al Nuaimi
Department of Islamic Studies, Mohammed Bin Rashid University for Humanities, United Arab Emirates

ABSTRACT
This paper examines the ethical implications of digital religious communities operating in and from Dubai. With the proliferation of social-media platforms, livestreamed sermons, and mobile applications for worship and learning, religious participation is increasingly mediated by algorithms, data infrastructures, and global networks. The study combines digital ethnography of selected Arabic and English-language platforms with interviews of content creators and followers to analyze how authority, authenticity, and community are negotiated online. It identifies new forms of micro-leadership, where influencers and lay experts gain visibility alongside traditional scholars, as well as hybrid practices that blend entertainment, counseling, and religious instruction. Ethical questions arise concerning data privacy, commercialization of devotional content, echo chambers, and the rapid spread of unvetted interpretations. At the same time, digital communities offer inclusive spaces for women, youth, and migrant workers who may face barriers in offline institutions. The paper argues that existing legal and theological frameworks struggle to keep pace with these developments, often focusing on censorship rather than constructive guidance. It proposes a set of normative criteria—transparency, accountability, inclusivity, and care—that can inform emerging codes of conduct for digital religious engagement in Dubai. The authors conclude that recognizing the ambivalent nature of online religiosity is crucial for shaping policies and educational programs that protect users while nurturing meaningful spiritual and ethical growth.

Key words: digital religion, online communities, Dubai, ethics, social media

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

PUBLIC ADMINISTRATION REFORMS AND THEIR IMPACT ON GOVERNANCE EFFICIENCY

Prof. Dr. Wei Zhang, Dr. Ming Li, Hao Chen
School of Public Administration, Tsinghua University, Beijing, China

ABSTRACT
This paper examines how successive waves of public administration reform have affected governance efficiency in China, with a particular focus on institutional restructuring, performance management, and digital transformation. The study combines document analysis of major reform programs with semi-structured interviews conducted with central and local officials. It first traces the shift from traditional bureaucratic models toward results-oriented governance, highlighting changes in organizational hierarchies, delegation of authority, and the introduction of performance contracts. Quantitative indicators such as processing time for administrative approvals, cost per service transaction, and citizen complaint rates are used to evaluate changes in efficiency over time. The findings suggest that reforms have generated measurable gains in service delivery and coordination, especially where performance targets are clearly defined and linked to incentive systems. However, the study also identifies persistent challenges, including fragmentation across agencies, uneven implementation between regions, and the risk that quantitative indicators can overshadow qualitative aspects of public value. Digital platforms have further accelerated efficiency improvements but have also exposed capacity gaps and raised questions about data governance. The paper argues that governance efficiency depends not only on structural changes but also on professionalization of the civil service and strengthened accountability mechanisms. It concludes by proposing a set of principles for future reforms that balance speed, transparency, and responsiveness while safeguarding equity and citizens’ rights.

Key words: public administration reform, governance efficiency, performance management, China

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE ROLE OF DIGITALIZATION IN ENHANCING PUBLIC SERVICE DELIVERY IN CHINA

Assoc. Prof. Dr. Li Wang, Jianyu Zhou
School of Government, Peking University, Beijing, China

ABSTRACT
This study investigates how digitalization has transformed public service delivery in China, focusing on government platforms that integrate administrative approvals, social services, and citizen feedback. Using case studies from three provinces, the research analyzes the design and performance of “one-stop” e-government portals, mobile applications, and data-sharing infrastructures. The methodology combines policy and system-architecture analysis with surveys of users and interviews with frontline staff. Results show that digitalization significantly reduces transaction costs for citizens and businesses by streamlining procedures, shortening waiting times, and enabling remote access. At the same time, the study highlights digital divides related to age, education, and rural–urban disparities, which can limit equitable access to new services. Organizationally, digitalization requires re-engineering of back-office processes and inter-agency coordination; where such reform lags, front-end gains remain partial. The paper also examines the role of big-data analytics in proactive service delivery and early warning for social risks, alongside concerns regarding privacy, algorithmic bias, and accountability. Overall, the findings suggest that digitalization enhances public service delivery when it is integrated with institutional reform, robust legal frameworks for data protection, and targeted efforts to support disadvantaged groups. The paper concludes with recommendations on user-centred design, capacity-building for civil servants, and evaluation metrics that capture both efficiency and inclusiveness.

Key words: digital government, public service delivery, e-government, China

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

PUBLIC POLICY CHALLENGES IN IRANIAN URBAN DEVELOPMENT

Dr. Sara Mohammadi, Assis. Prof. Dr. Reza Karimi, Naser Ahmadi
Faculty of Urban Planning and Public Policy, University of Tehran, Tehran, Iran

ABSTRACT
This paper analyzes key public policy challenges in urban development in Iran, with an emphasis on metropolitan regions such as Tehran, Isfahan, and Mashhad. Rapid population growth, housing shortages, environmental degradation, and inadequate infrastructure have placed considerable pressure on existing policy frameworks. Drawing on planning documents, statistical data, and interviews with planners and local officials, the study identifies four central challenges: fragmented governance, unstable regulatory environments, limited public participation, and the tension between national-level directives and local needs. The research finds that overlapping responsibilities among ministries and municipalities often produce inconsistent land-use decisions and hinder integrated transport and housing strategies. Frequent policy shifts and ad hoc exemptions undermine long-term planning, encouraging speculative development and peripheral sprawl. Moreover, existing mechanisms for citizen engagement are typically consultative rather than deliberative, limiting their impact on actual decisions. Environmental concerns, including air pollution and water scarcity, are recognized in policy but insufficiently prioritized in implementation. The paper argues that sustainable urban development in Iran requires more coherent multi-level governance, clearer legal frameworks, and institutionalized channels for community input. It concludes by outlining policy options, such as metropolitan-scale authorities, transparent development-rights systems, and stronger environmental impact assessment procedures, to better align urban growth with social and ecological goals.

Key words: urban development, public policy, governance, Iran

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

EVALUATING TRANSPARENCY INITIATIVES IN IRANIAN GOVERNMENTAL INSTITUTIONS

Fatemeh Hosseini, Dr. Mohammad Salehi
School of Governance and Public Administration, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

ABSTRACT
This study evaluates the effectiveness of transparency initiatives implemented in Iranian governmental institutions over the past decade, including open-data portals, access-to-information laws, and online reporting systems. Using a mixed-methods approach, the research combines content analysis of legal and policy documents with a comparative assessment of ministerial and municipal websites. In addition, interviews with civil servants, journalists, and civil-society representatives explore perceptions of transparency in practice. The findings indicate that formal commitments to transparency have expanded, particularly in areas such as budget disclosure and procurement information. However, the scope, timeliness, and usability of published data vary considerably across institutions. Many datasets are incomplete, difficult to search, or presented in formats that limit meaningful reuse. Organizational culture, fear of political repercussions, and limited technical capacity further constrain implementation. The study also notes that oversight institutions and civic actors lack consistent mechanisms and resources to monitor and leverage transparency measures. Despite these challenges, specific cases—such as participatory budgeting pilots and localized anti-corruption campaigns—demonstrate that when transparency is combined with accountability and participation, it can enhance trust and service quality. The paper concludes that transparency policies in Iran must move beyond formal compliance to focus on user needs, institutional incentives, and protections for whistleblowers and investigative media.

Key words: transparency, open government, accountability, Iran

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

STRATEGIC MANAGEMENT PRACTICES IN ALBANIAN LOCAL GOVERNMENTS

Prof. Dr. Arben Hoxha, Elira Dervishi, Dr. Kreshnik Krasniqi
Department of Public Administration, University of Tirana, Tirana, Albania

ABSTRACT
This paper investigates the adoption and effectiveness of strategic management practices in Albanian local governments following territorial and administrative reforms. Strategic planning has been promoted as a tool to improve service delivery, fiscal discipline, and citizen satisfaction, yet empirical evidence on its implementation remains limited. The study surveys municipal officials across different regions and conducts in-depth case studies of three municipalities representing diverse socio-economic contexts. Results show that most local governments now prepare formal strategic plans, but the quality, inclusiveness, and monitoring mechanisms vary substantially. In many cases, plans are produced to meet legal requirements and donor expectations rather than to guide day-to-day decision-making. Budgeting and human-resource management are only partially aligned with strategic priorities, and performance indicators are often vague or output-focused. Where political leadership is stable and administrative capacity stronger, strategic management contributes to clearer prioritization, better coordination with central government, and more effective project implementation. The paper highlights the importance of participatory processes, inter-municipal cooperation, and training for civil servants in planning and evaluation techniques. It concludes that strategic management can play a meaningful role in strengthening Albanian local governance if supported by realistic resources, transparent monitoring, and sustained political commitment.

Key words: strategic management, local government, municipal reform, Albania

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE EFFECTS OF PUBLIC PARTICIPATION ON POLICY MAKING IN ALBANIA

Dr. Drita Kola, Assoc. Prof. Dr. Ilir Shala
Faculty of Social Sciences, University of Tirana, Tirana, Albania

ABSTRACT
This study examines how public participation influences policy-making processes in Albania, focusing on local and national initiatives in areas such as urban planning, environmental protection, and social services. Using document analysis and case studies, the research evaluates formal participation mechanisms—public hearings, consultative councils, and online consultations—as well as informal practices, including activism and community organizing. The findings indicate that while legal frameworks for participation have improved, their implementation remains uneven. In many cases, participation occurs late in the policy cycle and is limited to information sharing rather than joint problem-solving. Nonetheless, successful cases show that early and continuous engagement with stakeholders can improve policy quality, increase legitimacy, and reduce implementation conflicts. Factors that support effective participation include clear information, inclusive outreach strategies, feedback loops that demonstrate how input is used, and the presence of intermediary organizations capable of translating citizen concerns into policy language. The study also identifies barriers such as low trust in institutions, political polarization, and limited civic-education opportunities. The paper concludes that deepening public participation in Albania requires strengthening both institutional design and civic capacity, with particular focus on marginalized groups and youth.

Key words: public participation, policy-making, governance, Albania

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

PUBLIC HEALTH POLICY IMPLEMENTATION IN EGYPT: A COMPREHENSIVE STUDY

Prof. Dr. Ahmed Fahmy, Doaa El-Sayed, Karim Mostafa
Faculty of Economics and Political Science, Cairo University, Cairo, Egypt

ABSTRACT
This paper provides a comprehensive analysis of public health policy implementation in Egypt, focusing on primary healthcare, vaccination programs, and responses to infectious-disease outbreaks. Drawing on policy documents, health statistics, and interviews with officials and frontline practitioners, the study assesses how national strategies are translated into local action. The findings show that Egypt has achieved significant progress in expanding basic health coverage and improving key indicators such as child vaccination rates. However, disparities persist between urban and rural areas, and between governorates with differing resource levels. Implementation is often constrained by fragmented governance, shortages of trained personnel, and inconsistent supply chains for essential medicines and equipment. The study highlights the importance of community health workers, digital health tools, and partnerships with non-governmental organizations in bridging gaps. It also examines the lessons learned from recent pandemic responses, including the need for better risk communication and coordination across sectors. The paper concludes that effective implementation of health policy in Egypt depends on stable financing, continuous capacity-building, and robust monitoring systems that integrate epidemiological data with socio-economic information.

Key words: public health policy, implementation, healthcare system, Egypt

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ASSESSING THE ROLE OF EDUCATION IN IMPROVING PUBLIC SECTOR PERFORMANCE

Assoc. Prof. Dr. Nadia Hassan, Dr. Youssef Gamal
Faculty of Public Policy and Administration, The American University in Cairo, Cairo, Egypt

ABSTRACT
This study evaluates how education and training contribute to improving public sector performance, using Egypt as a primary case while drawing selective comparisons with other Middle Eastern countries. The research examines pre-service education in public administration and related fields, in-service training programs for civil servants, and leadership-development initiatives. Through surveys of public employees and analysis of training curricula, the study assesses the extent to which these programs build competencies in policy analysis, project management, digital skills, and ethical decision-making. Findings show that staff who have participated in structured capacity-building programs report higher levels of job satisfaction, innovation, and perceived effectiveness. However, gaps remain between training content and the practical challenges civil servants face, particularly in dealing with complex, cross-sectoral problems. The paper argues that education's impact on performance is mediated by organizational culture, incentive structures, and opportunities to apply new skills. It recommends closer collaboration between universities, training institutes, and government agencies to design competency-based curricula and performance-oriented learning pathways.

Key words: public sector performance, education, training, capacity-building

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

PUBLIC SECTOR INNOVATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN EGYPT

Mohamed Nabil, Dr. Sarah Tarek, Assis. Prof. Dr. Hanan Mahmoud
Faculty of Economics and Political Science, Cairo University, Cairo, Egypt

ABSTRACT
This paper explores the relationship between public sector innovation and progress toward sustainable development goals in Egypt. It investigates innovative initiatives in areas such as renewable-energy policy, digital social-protection programs, and smart-city projects. Using a qualitative multiple-case design, the study analyzes project documentation and conducts interviews with policymakers, managers, and external partners. The findings indicate that innovation is often driven by reform-oriented teams within ministries who leverage donor support, technology partnerships, and pilot projects to test new approaches. Successful cases share common features: clear problem definition, cross-sector collaboration, and mechanisms for scaling up promising pilots. However, institutional rigidities, risk-averse cultures, and fragmented funding streams can limit diffusion. The paper argues that embedding innovation into routine public-sector practice requires dedicated units, flexible procurement rules, and learning-oriented evaluation. It concludes that strengthening public sector innovation capacities is essential for Egypt to implement its sustainable-development strategy in areas ranging from climate resilience to social inclusion.

Key words: public sector innovation, sustainable development, governance, Egypt

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE IMPACT OF ANTI-CORRUPTION MEASURES ON PUBLIC TRUST IN EGYPT

Prof. Dr. Samir Abdelrahman, Layla Said, Dr. Mustafa El-Gohary, Nourhan Fathy
Faculty of Law and Public Administration, Alexandria University, Alexandria, Egypt

ABSTRACT
This study analyzes the impact of anti-corruption measures on public trust in government institutions in Egypt. Over the past decade, the government has introduced legal and institutional reforms, including specialized anti-corruption agencies, asset-declaration systems, and e-procurement platforms. Using public-opinion surveys, focus groups, and expert interviews, the research evaluates whether these measures have altered citizens' perceptions of integrity and fairness. The findings suggest that awareness of anti-corruption initiatives has grown, particularly among urban and more educated populations. Nevertheless, many citizens remain skeptical about the impartiality and effectiveness of enforcement, citing high-profile scandals and perceived impunity for politically connected actors. The study shows that transparency and visible sanctions in concrete cases are more strongly associated with increased trust than the mere existence of laws or institutions. It also highlights the role of independent media, civil-society organizations, and whistleblower protections in sustaining public confidence. The paper concludes that anti-corruption policies will only strengthen trust if they consistently demonstrate equal treatment before the law and create opportunities for citizen oversight.

Key words: anti-corruption, public trust, governance, Egypt

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ECONOMIC IMPACT OF TECHNOLOGICAL INNOVATION ON SMALL BUSINESSES

Prof. Dr. Hiroshi Tanaka, Dr. Yuki Saito, Kenji Nakamura
Faculty of Economics and Business, University of Tokyo, Japan

ABSTRACT
This paper examines the economic impact of technological innovation on small businesses, focusing on how digital tools and process innovations shape productivity, competitiveness, and resilience. Drawing on survey data from manufacturing, retail, and service-sector SMEs across several Japanese regions, the study investigates the adoption of technologies such as cloud-based accounting, e-commerce platforms, automation in production lines, and data-analytics systems. The analysis shows that firms which integrate these technologies into core operations experience measurable gains in labor productivity, cost efficiency, and market reach, particularly through access to new online customer segments and improved supply-chain coordination. However, the research also identifies significant heterogeneity: micro-enterprises with limited managerial capacity and constrained access to finance often struggle to move beyond basic digitalization, resulting in modest or fragmented benefits. Interviews with owners and managers highlight complementary factors that condition the outcomes of innovation, including skills development, strategic planning, and participation in local business networks or government support schemes. The paper argues that technological innovation should be understood as an ongoing organizational transformation rather than a one-time investment decision. Without parallel investments in human capital and management practices, technologies can increase operational complexity without delivering expected returns. Policy implications include the need for targeted advisory programs, simplified access to credit for innovation projects, and regional platforms that enable knowledge sharing among small firms. By clarifying the mechanisms through which innovation affects small-business performance, the study contributes to evidence-based strategies for inclusive digital transformation.

Key words: technological innovation, small businesses, productivity, digitalization, Japan

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ANALYSIS OF EXPORT DYNAMICS AND TRADE POLICIES IN JAPAN

Assoc. Prof. Dr. Akiko Yamamoto, Taro Fujimoto
Graduate School of International Economics, Kyoto University, Japan

ABSTRACT
This paper analyzes Japan's export dynamics in relation to evolving trade policies, exploring how structural changes and policy instruments interact to shape the country's position in global markets. Using time-series data on sectoral exports, tariff schedules, and non-tariff measures, the study traces post-2000 trends in key industries such as automobiles, electronics, and precision machinery. It examines the impact of regional trade agreements, including partnership frameworks in the Asia-Pacific region, as well as domestic initiatives aimed at promoting high-value manufacturing and services exports. Econometric analysis is combined with case studies of representative firms to capture both macro-level patterns and firm-level responses. The findings suggest that while traditional manufacturing exports remain central, services trade and knowledge-intensive products have grown in importance, supported by policy efforts that emphasize innovation, intellectual-property protection, and standards harmonization. At the same time, exporters face challenges from supply-chain disruptions, demographic decline, and intensified competition from emerging economies. The paper argues that future trade performance will depend on Japan's ability to integrate climate-related regulations, digital trade rules, and resilience-oriented supply-chain strategies into its policy mix. Recommendations include deeper support for small and medium exporters, improved coordination between industrial and trade policies, and proactive engagement in rule-making within multilateral and regional forums.

Key words: exports, trade policy, Japan, regional integration, global value chains

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

MICROFINANCE EFFECTS ON WOMEN ENTREPRENEURSHIP IN BANGLADESH

Dr. Anika Rahman, Arif Chowdhury
Department of Development Studies, University of Dhaka, Bangladesh

ABSTRACT
This paper investigates the effects of microfinance on women's entrepreneurship in Bangladesh, assessing both economic outcomes and broader social implications. Based on survey data from women borrowers affiliated with several major microfinance institutions, combined with qualitative interviews and focus groups, the study examines changes in business performance, household decision-making, and perceptions of agency. Results indicate that access to microcredit can facilitate the establishment or expansion of micro-enterprises in sectors such as small trade, handicrafts, and food processing, leading to modest increases in income and asset accumulation. However, the impact is highly contingent on loan size, repayment structure, and the availability of complementary services such as training and market linkage support. Many respondents report greater participation in household financial decisions and enhanced self-confidence, yet they also describe persistent constraints, including gendered norms that limit mobility, unpaid care burdens, and dependence on male relatives for certain transactions. The study highlights cases where loans are effectively controlled by male household members, diluting empowerment effects and increasing women's exposure to repayment pressure. The paper concludes that microfinance alone cannot transform structural gender inequalities; rather, it is most effective when embedded in broader programs that include skills development, legal awareness, and collective organizing. Policy recommendations emphasize flexible product design, safeguards against over-indebtedness, and partnerships between microfinance providers, NGOs, and government agencies to promote an enabling environment for women entrepreneurs.

Key words: microfinance, women entrepreneurship, empowerment, Bangladesh, gender norms

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ROLE OF AGRICULTURAL SUBSIDIES IN BANGLADESHI RURAL ECONOMY

Prof. Dr. Nazmul Islam, Assis. Prof. Dr. Samira Akter, Mehedi Hasan, Fatema Begum
Faculty of Agricultural Economics and Rural Development, Bangladesh Agricultural University, Bangladesh

ABSTRACT
This paper evaluates the role of agricultural subsidies in shaping the rural economy of Bangladesh, focusing on input subsidies for fertilizer, seeds, and irrigation, as well as price-support mechanisms for key crops. Drawing on household survey data, government expenditure records, and interviews with farmers, extension officers, and local officials, the study assesses how subsidies affect farm profitability, production choices, and income distribution. The analysis shows that subsidies have contributed to increased adoption of high-yielding varieties and higher cropping intensity, thereby supporting national food-security goals. Smallholders particularly benefit from reduced input costs, though leakages and elite capture remain concerns in some regions. The study also identifies environmental and fiscal trade-offs: intensive input use can degrade soil and water resources, while rising subsidy budgets constrain public investment in infrastructure, research, and rural education. Moreover, the incidence of benefits is uneven; larger farmers often capture a disproportionate share of support due to better market access and information. The paper argues that a gradual shift from blanket input subsidies toward more targeted, performance-based support—combined with investments in climate-resilient agriculture, extension services, and rural non-farm opportunities—would enhance both efficiency and equity. By situating Bangladesh's experience within wider debates on agricultural policy in developing countries, the study offers guidance for redesigning subsidies to promote sustainable and inclusive rural development.

Key words: agricultural subsidies, rural economy, Bangladesh, smallholders, food security

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ECONOMIC CHALLENGES AND SUSTAINABILITY IN SUDAN'S OIL SECTOR

Dr. Ahmed Mustafa, Assoc. Prof. Dr. Salma Elamin
Faculty of Economics and Social Studies, University of Khartoum, Sudan

ABSTRACT
This paper analyzes the economic challenges and sustainability issues facing Sudan's oil sector in the context of political transition, global energy shifts, and domestic development needs. Using production data, fiscal records, and policy documents, the study traces the evolution of the sector from initial expansion to current decline in output and revenue volatility. It examines how dependence on oil exports has affected macroeconomic stability, currency performance, and public-expenditure patterns, particularly in light of changing international prices and sanctions. The research also evaluates environmental and social implications, including land conflicts, pollution, and community grievances in oil-producing regions. Findings suggest that governance weaknesses—such as opaque contracts, limited regulatory capacity, and inadequate revenue-sharing mechanisms—have undermined the sector's contribution to long-term development. The paper argues that sustainability requires both diversification away from oil and reform within the sector. Recommended measures include renegotiating contracts to improve transparency, allocating a larger share of revenues to local development and environmental remediation, and investing in renewable energy and non-extractive industries to reduce vulnerability to external shocks. By situating Sudan's experience within broader debates on the "resource curse," the study underscores the importance of institutional quality and inclusive policymaking in transforming natural-resource wealth into durable economic gains.

Key words: oil sector, Sudan, resource curse, sustainability, economic diversification

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE INFLUENCE OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON SUDANESE DEVELOPMENT

Prof. Dr. Mona Al-Sayed, Dr. Hassan Abdelrahman, Mohamed Osman
School of Economics and Political Science, Sudan University of Science and Technology, Sudan

ABSTRACT
This paper examines the influence of foreign direct investment (FDI) on Sudan's economic development, with attention to sectoral composition, employment effects, and technology transfer. Using a panel of project-level data, national accounts, and policy reports, the study analyzes trends in FDI inflows over the past two decades, distinguishing between investments in extractive industries, agriculture, manufacturing, and services. The findings show that while FDI has contributed to capital formation and export capacity, especially in oil and large-scale agriculture, its developmental impact has been uneven. Many projects operate as enclaves with limited linkages to local suppliers, modest job creation, and constrained spillovers to domestic firms. Institutional factors—such as regulatory uncertainty, inadequate infrastructure, and weak contract enforcement—further limit the quality of investment attracted. The paper highlights examples where targeted policies and public–private partnerships have fostered deeper integration, including joint ventures that adopt local content requirements and training programs. It argues that maximizing the benefits of FDI requires shifting from a narrow focus on volume toward a quality-oriented strategy that prioritizes investments with strong potential for knowledge transfer, value addition, and regional development. Policy recommendations include strengthening investment-promotion agencies, streamlining regulations, and designing incentive schemes tied to performance indicators such as local employment, technology upgrading, and environmental standards.

Key words: foreign direct investment, Sudan, development, linkages, investment policy

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

EVALUATION OF LABOR MARKET REFORMS AND ECONOMIC GROWTH IN VIETNAM

Dr. Linh Nguyen, Prof. Dr. Quang Tran
Faculty of Economics and International Business, Vietnam National University, Hanoi, Vietnam

ABSTRACT
This paper evaluates the relationship between labor-market reforms and economic growth in Vietnam, focusing on reforms implemented during the past two decades of rapid integration into global value chains. The study reviews key policy changes, including revisions to labor codes, minimum-wage regulations, social-insurance schemes, and measures to formalize employment in previously informal sectors. Using time-series and panel data, the analysis estimates how these reforms have affected employment structure, labor productivity, and growth across manufacturing, services, and agriculture. The results suggest that greater flexibility in hiring, combined with rising minimum wages and improved worker protections, has coincided with sustained growth and a gradual shift toward higher-value production, particularly in export-oriented industries. However, benefits are uneven across regions and demographic groups; rural workers and migrants often remain in precarious positions with limited access to social protection. The study also highlights tensions between competitiveness and labor standards, as firms facing cost pressures may resist stricter regulations. The paper argues that future reform efforts should focus on strengthening enforcement mechanisms, expanding active labor-market policies such as training and job-matching services, and enhancing social dialogue between employers, workers, and the state. By doing so, Vietnam can consolidate a growth model that is both dynamic and socially inclusive.

Key words: labor-market reform, economic growth, Vietnam, productivity, employment

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

IMPACT OF TOURISM DEVELOPMENT ON VIETNAMESE LOCAL ECONOMIES

Assoc. Prof. Dr. Thao Bui, Dr. Hanh Phan, Loan Dinh, Quoc Hoang
Faculty of Tourism and Hospitality Management, University of Da Nang, Vietnam

ABSTRACT
This paper assesses the impact of tourism development on local economies in Vietnam, focusing on coastal and heritage destinations that have experienced rapid visitor growth. Combining household surveys, firm-level data, and interviews with local officials, the study evaluates how tourism affects income generation, employment patterns, and sectoral linkages. Findings indicate that tourism has created significant opportunities for small businesses in accommodation, food services, transport, and handicrafts, contributing to poverty reduction and diversification away from subsistence agriculture. However, benefits are unevenly distributed, with better-connected households and larger firms capturing a disproportionate share of gains. The research documents rising costs of living, seasonal employment, and pressures on land and housing that can displace low-income residents. Environmental impacts—including waste management challenges, coastal erosion, and strain on water resources—pose additional risks to long-term sustainability. The paper argues that maximizing positive effects requires strategic planning that integrates tourism into broader local-development strategies, emphasizing community participation, skills training, and mechanisms to retain value locally through supply-chain development. Policy recommendations include zoning regulations to protect sensitive ecosystems, incentive schemes for sustainable practices, and monitoring systems that track social and environmental indicators alongside tourist arrivals.

Key words: tourism development, local economies, Vietnam, livelihoods, sustainability

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE ROLE OF RELIGIOUS PRACTICES IN BENGALI ANTI-COLONIAL STRUGGLES

Dr. Farzana Akter, Md. Kamrul Hasan
Department of History, University of Dhaka, Bangladesh

ABSTRACT
This paper examines how religious practices and symbols contributed to the mobilization and resilience of Bengali communities during anti-colonial struggles in the late nineteenth and early twentieth centuries. Rather than treating religion merely as a background factor, the study analyzes everyday rituals, festivals, and devotional networks as active resources for political organization and collective identity. Drawing on archival documents, vernacular newspapers, memoirs, and oral histories, the research traces how Hindu and Muslim leaders drew on shared ethical concepts—such as sacrifice, justice, and dignity—to frame resistance against colonial authority. Specific attention is paid to mosque and temple spaces as informal arenas of political communication, where sermons, processions, and religious songs encoded critiques of imperial rule. The paper also highlights moments of inter-communal cooperation, for example joint participation in anti-partition protests and Swadeshi boycotts, alongside episodes of tension when religious rhetoric reinforced sectarian boundaries. By situating these dynamics within broader theories of civil religion and political spirituality, the study argues that religious practices provided emotional energy, moral legitimacy, and organizational infrastructure for anti-colonial activism, while simultaneously remaining vulnerable to elite manipulation. The findings suggest that understanding Bengali nationalism requires attention not only to secular intellectual debates, but also to the embodied, ritual dimensions of resistance that shaped popular experiences of freedom and belonging.

Key words: Bengal, anti-colonial struggle, religious practices, nationalism, political mobilization

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SOCIO-POLITICAL DYNAMICS OF THE BENGALI LANGUAGE MOVEMENT

Prof. Dr. Nazmul Hossain, Assis. Prof. Dr. Ruma Begum, Tanvir Hossain
Department of Political Science, University of Rajshahi, Bangladesh

ABSTRACT
This paper analyzes the socio-political dynamics of the Bengali Language Movement, emphasizing its role in transforming linguistic claims into a broader struggle for cultural recognition and political autonomy. Beginning with the post-1947 context, the study revisits state efforts to impose Urdu as the sole state language and the subsequent mobilization of students, intellectuals, and urban middle classes in East Bengal. Using parliamentary debates, government reports, student-organization archives, and contemporary newspapers, the research reconstructs key episodes such as the 1952 protests and martyrs' events, demonstrating how language demands were articulated through frames of dignity, democratic rights, and economic justice. The paper argues that the movement's strength lay in its ability to connect diverse social groups—students, teachers, workers, and rural communities—through shared experiences of marginalization and cultural pride. It further explores how commemorative practices, including annual observance of Language Martyrs' Day and the creation of the Shaheed Minar, institutionalized a memory culture that linked linguistic rights to the emerging imagination of a separate nation. At the same time, internal debates over class interests, regional inequalities, and relations with West Pakistani opposition forces complicated the movement's unity. By situating the Bengali Language Movement within comparative scholarship on language politics and nationalism, the paper concludes that it functioned as both a catalyst and a template for subsequent mass mobilizations leading to the independence of Bangladesh.

Key words: Bengali Language Movement, nationalism, language politics, social mobilization, collective memory

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SUDAN'S HISTORICAL TRAJECTORY FROM COLONIAL RULE TO INDEPENDENCE

Prof. Dr. Amina Idris, Khalid El Tayeb
Department of History, University of Khartoum, Sudan

ABSTRACT
This paper offers a critical overview of Sudan's historical trajectory from Anglo-Egyptian colonial rule to formal independence in 1956, highlighting the interplay of regional, ethnic, and ideological forces that shaped the new state. Drawing on colonial administrative records, Sudanese political writings, and recent historiography, the study first outlines the structures of indirect rule, uneven economic development, and educational policies that entrenched disparities between the Nile Valley and peripheral regions. It then examines how emerging nationalist elites in urban centers negotiated with and resisted colonial authorities through parties, trade unions, and professional associations, while also navigating tensions between secular and religious visions of the future. Special attention is given to the role of the Mahdist legacy, Sufi orders, and religious scholars in legitimizing resistance and influencing conceptions of sovereignty. The paper argues that independence was less a single rupture than the outcome of a series of compromises that left unresolved questions around federalism, identity, and civil–military relations. These unresolved issues, visible in early post-independence conflicts and constitutional crises, foreshadowed later cycles of civil war and authoritarian rule. By connecting colonial governance strategies to long-term patterns of center–periphery inequality and contested nation-building, the article contributes to broader debates on decolonization and state formation in Africa.

Key words: Sudan, colonial rule, independence, nationalism, state formation

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

CULTURAL HERITAGE PRESERVATION IN SUDANESE HISTORICAL SITES

Dr. Salma Hassan, Mohamed Ahmed, Assoc. Prof. Dr. Riad Bashir
Department of Archaeology and Heritage Management, University of Khartoum, Sudan

ABSTRACT
This paper examines current challenges and opportunities in preserving Sudanese cultural heritage, focusing on archaeological and historic sites along the Nile Valley and in urban centers. Sudan hosts a rich legacy of Pharaonic, Kushite, Christian, and Islamic civilizations, yet many monuments face threats from rapid urbanization, infrastructure projects, looting, and climate-related hazards. Drawing on field surveys, conservation reports, and interviews with heritage professionals and local communities, the study analyzes how limited financial resources, fragmented institutional responsibilities, and political instability hinder effective preservation. Case studies from sites such as Meroe, Old Dongola, and historic districts of Omdurman illustrate both successful conservation initiatives and critical vulnerabilities, including inadequate documentation and weak legal enforcement. The paper highlights the importance of community engagement, noting that local narratives, customary practices, and religious attachments can either support or complicate preservation efforts. It also considers the role of international partnerships, digital documentation, and sustainable tourism strategies in mobilizing broader support. The authors argue that an integrated heritage policy—linking archaeological research, urban planning, education, and economic development—is essential for safeguarding Sudan's past while contributing to inclusive national identity and local livelihoods.

Key words: Sudan, cultural heritage, archaeological sites, conservation, community engagement

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

VIETNAMESE RESISTANCE AND STRATEGIES DURING THE FRENCH COLONIAL PERIOD

Pham Anh Tuan
Department of History, Vietnam National University, Hanoi, Vietnam

ABSTRACT
This paper analyzes the evolution of Vietnamese resistance strategies during the French colonial period, emphasizing the diversity of actors and ideological currents involved. Beginning with early court-centered uprisings and rural millenarian movements in the late nineteenth century, the study traces a gradual shift toward more organized, ideologically articulated forms of resistance in the twentieth century. Using colonial archives, Vietnamese memoirs, and contemporary scholarly works, the research examines monarchist loyalists, Confucian scholar-gentry, Buddhist networks, and emerging socialist and nationalist organizations, highlighting how each drew on different cultural repertoires and global influences. The paper argues that successful resistance depended not only on military tactics but also on the capacity to build broad coalitions, mobilize peasant support, and articulate compelling narratives of independence and social justice. Special attention is paid to the role of clandestine publications, educational associations, and religious spaces as sites of political socialization under heavy surveillance. By situating Vietnamese experiences within comparative studies of anti-colonial movements, the article underscores how local traditions of village self-governance, Confucian moral discourse, and Buddhist ethics interacted with imported ideologies such as Marxism–Leninism. The conclusion highlights the legacy of these struggles in shaping post-colonial political culture and memory in contemporary Vietnam.

Key words: Vietnam, French colonialism, resistance strategies, nationalism, anti-colonial movements

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

IMPACT OF THE VIETNAM WAR ON SOCIAL STRUCTURES AND CULTURE

Assoc. Prof. Dr. Nguyen Thi Huong, Le Minh Quang, Bui Van Linh
Department of Sociology, University of Social Sciences and Humanities, Ho Chi Minh City, Vietnam

ABSTRACT
This paper explores the long-term impact of the Vietnam War on social structures and cultural practices in both urban and rural contexts. Moving beyond military and diplomatic histories, the study focuses on transformations in family relations, gender roles, generational identities, and collective memory from the 1960s to the present. Drawing on oral histories, ethnographic fieldwork, and analysis of films, literature, and popular music, the research documents how war-time displacement, mass mobilization, and loss reshaped everyday life. The paper highlights changes in women's participation in the labor force and political organizations, as well as the tensions that emerged when many were expected to return to traditional roles after the conflict. It also examines the experiences of veterans and their families, including issues of trauma, disability, and social reintegration. At the cultural level, the study analyzes competing narratives of heroism, victimhood, and reconciliation expressed in official commemorations and grassroots memory practices. The authors argue that the Vietnam War produced a fragmented memory landscape, where state narratives of sacrifice coexist with more ambivalent or critical accounts transmitted within families and diasporic communities. These layered memories continue to influence contemporary debates on patriotism, development, and international relations.

Key words: Vietnam War, social structure, cultural change, memory, gender roles

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ANALYSIS OF CONFUCIANISM IN SHAPING VIETNAMESE POLITICAL IDEOLOGY

Prof. Dr. Tran Van Hoa, Dr. Hoang Thi Mai
Faculty of Political Science, Vietnam National University, Hanoi, Vietnam

ABSTRACT
This paper analyzes the enduring influence of Confucianism on Vietnamese political ideology from the imperial era to the socialist present. While Marxism–Leninism and Hồ Chí Minh Thought are officially recognized as guiding doctrines of the modern state, the study argues that Confucian concepts continue to shape understandings of authority, merit, and moral governance. Through textual analysis of classical Confucian writings, imperial edicts, and contemporary party documents, the research identifies continuities in notions of hierarchical harmony, filial obedience, and the exemplary role of virtuous leaders. The paper examines how imperial examination traditions and scholar-official culture laid foundations for later bureaucratic practices, including emphasis on education, moral rectitude, and centralized control. It then explores how modern leaders selectively appropriate Confucian values—such as communal solidarity and emphasis on education—to legitimize development policies and social discipline, while downplaying elements that conflict with gender equality or participatory governance. Interviews with academics and students reveal mixed perceptions: some view Confucianism as a valuable cultural resource promoting social cohesion, whereas others criticize its patriarchal and authoritarian legacies. The article concludes that Vietnamese political ideology is best understood as a layered formation in which Confucian ethics, revolutionary discourse, and global governance norms interact, sometimes reinforcing each other and sometimes generating tension. Recognizing these layers is crucial for analyzing current debates on political reform and civic responsibility.

Key words: Confucianism, political ideology, Vietnam, governance, political culture

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE ROLE OF COMMUNITY-BASED SOCIAL SERVICES IN IMPROVING CHILD WELFARE

Prof. Dr. Jihyun Lee
Department of Social Welfare, Seoul National University, South Korea

Dr. Minsoo Park
School of Social Work, Yonsei University, South Korea

Hana Kim
Department of Child and Family Studies, Ewha Womans University, South Korea

ABSTRACT
This paper examines how community-based social services contribute to improving child welfare outcomes in urban and semi-urban contexts. Drawing on a mixed-methods design, the study integrates administrative data on service utilization with interviews and focus groups involving social workers, caregivers and children enrolled in community programs. The analysis focuses on three key service domains: family support and counselling, after-school educational programs and integrated health and nutrition services. Findings indicate that children who regularly participate in community-based programs demonstrate improved school attendance, enhanced socio-emotional well-being and greater access to preventive health care compared with peers who rely solely on centralized state services. Qualitative data highlight that locally embedded organizations are better positioned to recognize early signs of neglect or abuse, mobilize informal support networks and adapt interventions to cultural norms and linguistic diversity. However, the research also identifies challenges, including unstable funding, fragmented referral systems and heavy caseloads that limit time for individualized case planning. The paper argues that community-based services are most effective when they operate within coordinated child-protection systems that share information, standardize assessment tools and provide continuous professional training. Policy recommendations emphasize sustainable financing mechanisms, participatory planning with families and children, and the development of evidence-informed practice guidelines to ensure quality and equity across neighborhoods.

Key word: child welfare, community-based services, family support, social work, preventive care

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

EFFECTIVENESS OF MENTAL HEALTH INTERVENTIONS IN ADOLESCENT POPULATIONS

Seongwoo Choi
Department of Psychology, Korea University, South Korea

Assis. Prof. Dr. Yejin Han
Department of Social Work, Sungkyunkwan University, South Korea

ABSTRACT
This study evaluates the effectiveness of selected mental-health interventions for adolescents experiencing anxiety, depression and behavioral difficulties. The research compares outcomes from three intervention models commonly implemented in school and community settings: cognitive-behavioral group therapy, school-based counselling combined with psychoeducation and digitally delivered self-help programs. A quasi-experimental design is used, involving 360 adolescents aged 13–17 from public schools who were assigned to one of the three programs or a wait-list control group. Standardized measures of symptom severity, resilience, school engagement and peer relationships were collected at baseline, post-intervention and three-month follow-up. Results show that cognitive-behavioral group therapy produced the largest and most sustained reductions in depressive and anxiety symptoms, while school-based counselling was particularly effective in improving classroom participation and teacher-reported behavior. Digital self-help programs achieved moderate symptom reduction for highly motivated adolescents but showed higher dropout rates. Qualitative feedback underscores the importance of confidentiality, culturally sensitive content and supportive adult relationships in fostering engagement. The study concludes that multi-tiered systems of care, which combine intensive group interventions with accessible low-intensity digital tools and school-wide psychoeducation, offer the most promising approach for addressing adolescent mental health needs. Implications for social workers and school counsellors include the need for training in evidence-based protocols, interprofessional collaboration and active involvement of families in treatment planning.

Key word: adolescent mental health, intervention effectiveness, cognitive-behavioral therapy, school-based counselling, digital programs

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SOCIAL WORK PRACTICES FOR ADDRESSING DOMESTIC VIOLENCE IN IRAN

Mahmoud Ebrahimi
Department of Social Work, University of Tehran, Iran

Dr. Laleh Monfared
Faculty of Social Sciences, Allameh Tabataba'i University, Iran

ABSTRACT
This paper explores current social-work practices for addressing domestic violence in Iran, focusing on how practitioners navigate legal, cultural and institutional constraints. Using a qualitative research design, the study draws on in-depth interviews with social workers in shelters, hospital-based crisis units and family-counselling centers across three major cities. The analysis identifies a range of intervention strategies, including risk assessment and safety planning, empowerment-oriented counselling, legal advocacy and coordination with informal community resources such as religious leaders and women's groups. Findings show that social workers play a crucial mediating role between survivors and institutions in a context where stigma, economic dependence and limited legal protections often discourage disclosure. Participants report that effective practice requires balancing respect for family cohesion with a firm commitment to survivor safety and autonomy. Challenges highlighted include shortages of specialized shelters, inconsistent implementation of protective legislation and lack of systematic training in trauma-informed care. The paper argues that domestic-violence interventions in Iran would benefit from clearer referral pathways, integrated case-management systems and stronger collaboration between social services, health providers and the justice sector. It concludes by proposing a practice framework that emphasizes culturally sensitive empowerment, community education and advocacy for policy reforms aimed at strengthening survivors' rights.

Key word: domestic violence, social work practice, Iran, survivor support, trauma-informed care

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

CHALLENGES IN IMPLEMENTING ELDERLY CARE PROGRAMS IN IRANIAN COMMUNITIES

Assoc. Prof. Dr. Fatemeh Rahimi
Department of Gerontology and Social Work, University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences, Iran

Neda Hashemi
Faculty of Nursing and Midwifery, Isfahan University of Medical Sciences, Iran

Dr. Amir Hosseini
School of Public Health, Tehran University of Medical Sciences, Iran

ABSTRACT
This study analyzes the main challenges confronted in implementing elderly-care programs within Iranian communities, where rapid demographic aging is placing increasing pressure on families and social-welfare systems. Combining policy analysis with semi-structured interviews involving program managers, frontline social workers, nurses and older adults, the research examines home-care services, community day-centers and long-term-care facilities in both urban and smaller-town settings. The findings reveal gaps between ambitious policy objectives and limited financial, human and infrastructural resources. Home-based services are often fragmented and depend heavily on unpaid family caregivers, predominantly women, who report high levels of burden and minimal formal support. Community centers provide valuable social and rehabilitative activities but struggle with inadequate transportation, accessibility barriers and unstable funding. Institutional care remains stigmatized and is frequently perceived as abandonment, limiting its use even when needed. Participants also highlight a lack of gerontology-specific training among staff and the absence of standardized assessment tools to guide individualized care planning. The paper argues that effective implementation of elderly-care programs requires a shift from purely medical or charitable models toward integrated, rights-based approaches that recognize older adults as active citizens. Recommendations include expanding community-based respite services, establishing multidisciplinary teams, and creating sustainable financing mechanisms through insurance schemes and local partnerships.

Key word: elderly care, community programs, implementation challenges, Iran, aging policy

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

IMPACT OF SOCIAL SUPPORT NETWORKS ON YOUTH DRUG PREVENTION IN PAKISTAN

Prof. Dr. Ayesha Khan
Department of Social Work, University of Karachi, Pakistan

Dr. Omar Latif
Institute of Clinical Psychology, University of Karachi, Pakistan

ABSTRACT
This paper investigates the impact of social-support networks on preventing illicit drug use among youth in Pakistan. Grounded in social-ecological theory, the study examines how family cohesion, peer relationships, school climate and community organizations interact to shape young people's vulnerability or resilience to substance use. A cross-sectional survey of 600 students aged 15–19 from public and private schools in Karachi is complemented by focus-group discussions with teachers, parents and youth leaders from local NGOs. Quantitative findings show that strong parental monitoring, open communication and participation in structured extracurricular activities are associated with significantly lower self-reported experimentation with drugs. Conversely, exposure to peer groups that normalize substance use and neighborhoods with visible drug markets correlate with higher risk. Qualitative narratives underscore the protective role of trusted adults—teachers, social workers and religious mentors—who provide guidance and alternative role models. The study also documents structural barriers, including limited youth-friendly spaces, economic stress and weak enforcement of regulations around the sale of prescription medications. The paper concludes that effective prevention requires coordinated interventions at multiple levels, such as family-skills training, peer-led education, school-based counselling and community mobilization against local drug networks. It calls for integrating social-support strengthening strategies into national youth and public-health policies.

Key word: youth, drug prevention, social support networks, Pakistan, risk and resilience

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

STRATEGIES FOR PROMOTING INCLUSIVE EDUCATION THROUGH SOCIAL WORK

Sana Malik
Department of Social Work, University of the Punjab, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Farhan Ahmed
Institute of Education and Research, University of the Punjab, Pakistan

Rizwan Shah
Faculty of Special Education, Allama Iqbal Open University, Pakistan

ABSTRACT
This paper explores strategies through which social work can promote inclusive education for children with disabilities and other marginalized groups in mainstream schools. Drawing on case studies from three districts, the research analyzes collaboration between school personnel, social workers, special-education specialists and families in designing and implementing inclusive practices. Data are collected through interviews, classroom observations and review of individualized education plans. The findings highlight several effective strategies: advocacy for accessible infrastructure and assistive technologies, facilitation of teacher training on inclusive pedagogies, and mediation between families and schools to address stigma and low expectations. Social workers play a pivotal role in coordinating multidisciplinary teams, linking students to health and rehabilitation services and mobilizing community resources such as parent-support groups. However, the study also identifies systemic constraints, including overcrowded classrooms, exam-driven curricula and limited funding for support services. The paper argues that inclusive education cannot be reduced to physical placement alone; it requires transformation of school culture, policies and community attitudes. Recommendations include integrating social-work positions into school systems, establishing clear referral and follow-up protocols and embedding disability-rights education into pre-service teacher training.

Key word: inclusive education, social work, disability, school collaboration, Pakistan

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ADDRESSING HOMELESSNESS THROUGH INTEGRATED SOCIAL SERVICES IN MEXICO CITY

Mariana Lopez
School of Social Work, National Autonomous University of Mexico, Mexico

Prof. Dr. Carlos Hernandez
Faculty of Social and Political Sciences, National Autonomous University of Mexico, Mexico

Julio Ramirez
Department of Urban Studies, Universidad Autónoma Metropolitana, Mexico

Dr. Lucia Flores
Faculty of Psychology, National Autonomous University of Mexico, Mexico

ABSTRACT
This study examines integrated-service approaches to addressing homelessness in Mexico City, where economic inequality, internal migration and housing shortages have contributed to a growing unhoused population. The research evaluates three multi-agency programs that combine emergency shelter, case management, mental-health and addiction treatment, employment counselling and legal assistance. Using a mixed-methods design, the study analyzes program records for 420 participants over two years and conducts interviews with service users, street-outreach workers and municipal officials. Quantitative results show that clients who receive coordinated support across sectors have higher rates of stable housing placement and employment than those accessing fragmented services. Qualitative data underscore the importance of trauma-informed practice, non-judgmental engagement and flexible program rules that recognize the complexities of life on the street. The paper identifies obstacles such as bureaucratic eligibility criteria, discrimination in rental markets and limited affordable-housing stock, which can undermine otherwise successful interventions. It argues that homelessness should be approached as a structural issue requiring sustained policy commitment to housing-first models, income support and urban-planning measures that prevent displacement. The study concludes with recommendations for strengthening inter-agency governance, developing longitudinal monitoring systems and incorporating the voices of people with lived experience into program design.

Key word: homelessness, integrated social services, housing-first, Mexico City, case management

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

IMPACT OF SOCIAL WORK INTERVENTIONS ON DOMESTIC VIOLENCE SURVIVORS

Dr. Ana Jimenez
Department of Social Work, Universidad Nacional Autónoma de México, Mexico

Assis. Prof. Dr. Sofia Morales
Faculty of Social Sciences, Universidad Iberoamericana, Mexico

Elena Vargas
Women's Studies Center, Universidad Autónoma Metropolitana, Mexico

ABSTRACT
This paper assesses the impact of social-work interventions on the safety, well-being and empowerment of domestic-violence survivors in Mexico. The study focuses on three types of services: crisis-intervention hotlines, shelter-based programs and community-based support groups. A longitudinal design is employed, following 150 women for twelve months from their first contact with services. Standardized scales measuring psychological distress, perceived social support, self-efficacy and re-victimization are administered at intake, six months and one year, complemented by qualitative interviews capturing survivors' experiences of help-seeking and change. Results indicate significant reductions in depression and anxiety, increased confidence in decision-making and higher levels of perceived safety among participants who engage regularly with social-work services, particularly those receiving integrated legal and psychosocial support. Survivors emphasize the importance of being believed, respected and accompanied in navigating complex legal and welfare systems. The study also documents barriers, including fear of retaliation, economic dependence and institutional insensitivity in some public agencies. The paper argues that effective interventions must adopt a rights-based, survivor-centered approach that prioritizes autonomy and informed choice. It concludes by recommending expansion of community-based advocacy programs, specialized training for social workers and coordinated protocols between shelters, health services and the justice sector.

Key word: domestic violence, social work intervention, survivors, empowerment, Mexico

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

EVALUATING COMMUNITY DEVELOPMENT PROGRAMS TO REDUCE POVERTY

Prof. Dr. Miguel Torres
Faculty of Economics and Social Sciences, University of Guadalajara, Mexico

Dr. Daniela Cruz
Department of Public Policy, University of Guadalajara, Mexico

Arturo Castillo
School of Social Work, Universidad de Monterrey, Mexico

Sofia Mendoza
Department of Sociology, National Autonomous University of Mexico, Mexico

Luis Paredes
Center for Community Development Studies, University of Guadalajara, Mexico

ABSTRACT
This paper evaluates the effectiveness of community-development programs aimed at reducing poverty in marginalized urban neighborhoods in Mexico. The study focuses on initiatives that combine microfinance, vocational training, participatory planning and infrastructure improvements such as water supply, sanitation and public-space upgrading. Using a mixed-methods design, the research analyzes panel survey data from 20 communities that participated in federal and municipal programs over a five-year period, alongside interviews with residents, community leaders and program officials. Quantitative findings show modest but significant improvements in household income, employment stability and access to basic services in communities with strong local participation and transparent management structures. In contrast, projects characterized by top-down implementation and weak accountability mechanisms display limited or short-lived impacts. Qualitative evidence highlights the importance of trust-building, leadership development and alignment between program goals and residents' priorities. The study argues that community-development initiatives are most effective when they strengthen collective capacities—such as local organizations and networks—rather than focusing solely on individual beneficiaries. It also notes that structural constraints, including volatile labor markets and insufficient social-protection systems, limit the extent to which localized interventions can reduce poverty on their own. The paper concludes by recommending integrated strategies that link community-level projects with broader employment, education and social-policy reforms, and advocates for participatory monitoring systems that enable communities to co-produce evidence on program outcomes.

Key word: community development, poverty reduction, participation, Mexico, social policy

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

LANGUAGE PRESERVATION STRATEGIES IN MULTILINGUAL AFRICAN COMMUNITIES

Prof. Dr. Amina Okoro
Department of Linguistics, University of Lagos, Nigeria

Dr. Samuel Tamba
Department of African Languages and Literature, Fourah Bay College, University of Sierra Leone, Sierra Leone

ABSTRACT
This paper examines language preservation strategies in multilingual African communities where local languages coexist with regional lingua francas and global languages such as English and French. Many African languages face intergenerational transmission gaps as urbanization, migration and formal schooling increase the prestige and everyday usefulness of dominant languages. The study adopts a qualitative comparative design, drawing on case studies from West and Central Africa to analyze community-based initiatives, formal education policies and digital projects aimed at sustaining minority languages. Data include interviews with teachers, community leaders and youth, classroom observations and analysis of local curricula and media content. Findings indicate that effective language preservation depends on creating meaningful domains of use rather than relying solely on symbolic recognition. Community schools that implement mother-tongue-based multilingual education show improved literacy outcomes and stronger cultural identification, especially when teaching materials are locally produced. Grass-roots initiatives, such as storytelling festivals, local radio programs and social-media campaigns in indigenous languages, are found to enhance language pride and encourage creative use among younger speakers. However, the research also highlights structural constraints, including limited funding, lack of trained teachers and tensions between national integration goals and local linguistic rights. The paper argues that sustainable preservation requires multi-level cooperation between communities, states and regional bodies, with policies that integrate languages into education, governance and digital spaces. It concludes by proposing a framework that combines legal recognition, community ownership and technological innovation to support the long-term vitality of African linguistic diversity.

Key words: language preservation, multilingualism, African languages, language policy, community initiatives

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE ROLE OF DIGITAL MEDIA IN PROMOTING AFRICAN LINGUISTIC DIVERSITY

Emmanuel Kofi
Department of Communication Studies, University of Ghana, Ghana

Assoc. Prof. Dr. Fatima Dia
Department of African Studies, Cheikh Anta Diop University, Senegal

ABSTRACT
This paper investigates how digital media platforms contribute to promoting African linguistic diversity in contexts where many indigenous languages remain underrepresented in formal institutions and mainstream broadcasting. The study focuses on user-generated content on social media, community-run streaming channels and collaborative online archives that feature African languages in written, audio and audiovisual formats. Using digital ethnography and content analysis, the research examines language choices, code-mixing practices and audience engagement across selected initiatives in anglophone and francophone West Africa. Findings show that digital media lower barriers to entry for content creation, enabling young people to experiment with orthographies, revive proverbs and oral genres, and address contemporary topics in their own languages. These practices challenge older ideologies that equate modernity with exclusive use of colonial languages and demonstrate that African languages can function effectively in technological and creative domains. At the same time, the research reveals inequalities in access to devices, connectivity and digital skills that limit participation for rural and low-income communities. Issues of standardization and discoverability also affect the visibility of lesser-known languages in algorithm-driven environments. The paper argues that partnerships between universities, tech developers and grassroots creators are crucial to developing tools such as keyboards, spell-checkers and automatic subtitles that support multilingual content production. It concludes that digital media have significant potential to strengthen African linguistic diversity, provided that supportive policies and capacity-building initiatives address the digital divide and recognize local languages as legitimate vehicles of knowledge and entertainment.

Key words: digital media, African languages, linguistic diversity, social media, digital inclusion

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

EVOLUTION OF KIRGIZ PHONOLOGY IN CONTEMPORARY USAGE

Assis. Prof. Dr. Nurzat Aitbekova
Department of Turkic Linguistics, Kyrgyz National University, Kyrgyzstan

Talant Bekturov
Department of Philology, Osh State University, Kyrgyzstan

Dr. Aibek Sadykov
Department of Linguistics, Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

ABSTRACT
This paper analyzes recent changes in the phonology of contemporary Kirgiz as spoken in urban and semi-urban settings. While Kirgiz retains a largely Turkic phonemic inventory with systematic vowel harmony and consonant alternations, contact with Russian and global media has introduced new sounds, stress patterns and pronunciation norms. The study combines acoustic phonetic analysis with sociolinguistic interviews across different age groups in Bishkek and Osh. Recordings of spontaneous speech and reading tasks are used to examine shifts in vowel quality, reduction patterns, consonant palatalization and the realization of loan phonemes. Results indicate that younger speakers display greater variability in vowel harmony, especially in Russian loanwords, and increasingly adopt Russian-like stress placement in mixed lexicon. However, core Kirgiz lexical items generally maintain traditional patterns, suggesting an emerging layered system rather than wholesale replacement. The research also highlights style-shifting: speakers adjust their phonology depending on topic, interlocutor and medium, preserving more conservative features in formal contexts while relaxing them in peer interaction and online communication. These developments are interpreted within the framework of contact-induced change and phonological adaptation. The paper argues that understanding the evolution of Kirgiz phonology requires attention to educational practices, media consumption and language attitudes, particularly perceptions of prestige associated with bilingualism. It concludes that contemporary Kirgiz is undergoing gradual, systematic phonological change that reflects broader social transformations, and calls for updated descriptive grammars and teaching materials that account for current usage without erasing regional and generational diversity.

Key words: Kirgiz phonology, language change, Russian influence, urban speech, contact linguistics

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SYNTACTIC STRUCTURE VARIATION IN KIRGIZ LANGUAGE DIALECTS

Dr. Elmira Mamytova
Department of Philology, Issyk-Kul State University, Kyrgyzstan

ABSTRACT
This paper investigates syntactic structure variation across major dialects of the Kirgiz language, focusing on clause combining, word order flexibility and the expression of evidentiality. Although Kirgiz is generally described as a head-final, SOV language with rich agglutinative morphology, dialectal surveys suggest considerable micro-variation that has received limited systematic attention. The study draws on fieldwork in northern and southern regions, where spontaneous narratives, elicited sentences and sociolinguistic interviews were collected from speakers of different ages and educational backgrounds. Analysis reveals that while core grammatical relations remain stable, dialects differ in their preferred strategies for subordination and coordination, the placement of focus and topic constituents and the use of converbal constructions. Southern dialects, under stronger Uzbek and Tajik influence, exhibit more frequent verb-final subordinate clauses and a wider range of clause-chaining patterns, whereas northern dialects show slightly greater tolerance for verb-medial orders in colloquial speech. The paper also documents variation in evidential markers and modal particles that nuance speaker stance and information source, highlighting how these elements contribute to dialect-specific discourse styles. These findings challenge simplified descriptions of Kirgiz syntax and underscore the importance of dialect data for typological and historical studies of Turkic languages. The paper concludes that recognizing syntactic diversity within Kirgiz has practical implications for literacy materials, teacher training and language standardization, arguing for a pluricentric approach that respects regional norms while maintaining a shared written standard.

Key words: Kirgiz dialects, syntax, word order, evidentiality, clause structure

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ARABIC INFLUENCE ON YEMENI DIALECTS: A SOCIOLINGUISTIC STUDY

Prof. Dr. Saleh Al-Hamdani
Department of Arabic Language and Literature, Sana'a University, Yemen

Dr. Nadia Al-Mahdi
Department of Linguistics, University of Aden, Yemen

Mohammed Saleh
Department of Arabic Studies, Hodeidah University, Yemen

ABSTRACT
This paper presents a sociolinguistic analysis of Arabic influence on Yemeni dialects, with a focus on how contact between Standard Arabic, regional varieties and foreign languages reshapes local speech patterns. Yemen hosts a complex mosaic of dialects distinguished by phonological, morphological and lexical features, yet speakers increasingly navigate multiple codes in education, media and migration. The study combines sociophonetic recordings, structured interviews and participant observation in urban centers and rural communities. Particular attention is given to the diffusion of Standard Arabic vocabulary and morphological forms through schooling and religious discourse, as well as the influence of Gulf and Egyptian media on youth speech. Findings show that while Standard Arabic exerts strong pressure on lexical choices and certain morphological paradigms, local phonological and syntactic structures remain resilient markers of regional identity. Young speakers engage in frequent style-shifting and code-mixing, using Standard or supralocal forms to index education and modernity, and localized forms to signal solidarity and authenticity. The paper argues that Yemeni dialects are not simply being replaced by Standard Arabic but are undergoing complex hybridization processes that reflect shifting social hierarchies and mobility patterns. It concludes that documenting these changes is crucial both for dialectology and for educational policy, particularly in developing materials that respect local speech while supporting literacy in Standard Arabic.

Key words: Yemeni Arabic, dialectology, language contact, standardization, sociolinguistics

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

CODE-SWITCHING PATTERNS AMONG YEMENI BILINGUAL SPEAKERS

Assoc. Prof. Dr. Ahmed Al-Kibsi
Department of Linguistics, Sana'a University, Yemen

Anwar Al-Sayaghi
Department of English Language, Taiz University, Yemen

ABSTRACT

This study analyzes code-switching patterns among Yemeni bilingual speakers who regularly alternate between Arabic and English in educational, professional and online settings. Building on interactional sociolinguistics and structural approaches to code-switching, the research investigates both the grammatical constraints and social meanings underlying language alternation. Data consist of recorded conversations in university classrooms, workplace meetings and social-media interactions, complemented by interviews probing speakers' language histories and attitudes. Structural analysis shows that most switches conform to established constraints on intra-sentential code-switching, with Arabic functioning as the matrix language and English insertions occurring primarily in noun phrases, technical terms and discourse markers. However, some speakers exhibit more complex alternations, including clause-level switches that align with topic shifts or stance changes. Pragmatic analysis reveals that English is frequently used to index expertise, cosmopolitan identity or emotional distance, whereas Arabic is preferred for expressing intimacy, sarcasm or religious references. The study also notes generational differences: younger speakers display higher frequency of English elements and greater comfort with hybrid forms. The paper argues that code-switching among Yemeni bilinguals reflects not linguistic deficiency but sophisticated communicative resource management in an unequal linguistic marketplace. It concludes by discussing implications for language teaching, suggesting that recognizing code-switching patterns can help educators build on students' existing repertoires rather than attempting to enforce rigid language separation.

Key words: code-switching, bilingualism, Yemeni Arabic, English, language attitudes

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

LITERACY DEVELOPMENT CHALLENGES IN ERITREAN MULTILINGUAL SETTINGS

Prof. Dr. Merhawi Tesfay
Department of Education, Eritrea Institute of Technology, Eritrea

Dr. Hannah Kidane
Department of Language and Literacy Education, University of Asmara, Eritrea

Bereket Alemu
Department of Curriculum Studies, Eritrea Institute of Technology, Eritrea

Assis. Prof. Dr. Samuel Ghebremichael
Department of Educational Psychology, University of Asmara, Eritrea

ABSTRACT
This paper examines key challenges in literacy development within Eritrea's multilingual educational context, where several national languages coexist alongside English as a language of wider communication. The study analyzes how language-in-education policy, classroom practices and community attitudes interact to shape early reading and writing outcomes. Drawing on school observations, teacher interviews and literacy assessments from selected primary schools, the research compares programs that use mother-tongue instruction in languages such as Tigrinya or Tigre with those that transition rapidly to English. Findings indicate that children who receive sustained literacy instruction in their first language develop stronger decoding and comprehension skills, which later facilitate transfer to additional languages. However, shortages of teaching materials, uneven teacher training and political sensitivities around language choice undermine consistent implementation of mother-tongue-based multilingual education. Parents' aspirations for English proficiency sometimes conflict with pedagogical recommendations, leading to pressure for early introduction of English even when foundational skills remain weak. The paper argues that successful literacy development in Eritrea requires coordinated investment in local-language materials, continuous professional development and public communication about the cognitive benefits of strong first-language literacy. It concludes with policy suggestions for balancing national cohesion, linguistic rights and global competitiveness through integrated, evidence-based language and literacy planning.

Key words: literacy development, multilingual education, Eritrea, mother-tongue instruction, language policy

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

PHONOLOGICAL FEATURES AND THEIR ROLE IN ERITREAN LANGUAGE IDENTITY

Tsigereda Araya
Department of Linguistics, University of Asmara, Eritrea

Dr. Fikre Selam
Department of African Languages, Eritrea Institute of Technology, Eritrea

Assoc. Prof. Dr. Sara Ghebrehiwet
Department of Philology, University of Asmara, Eritrea

ABSTRACT
This paper investigates salient phonological features in major Eritrean languages and explores how these features contribute to constructions of linguistic and ethnic identity. Focusing on Tigrinya, Tigre and Saho, the study combines phonetic analysis with ethnographic interviews to understand how speakers perceive and evaluate distinctive sounds such as ejective consonants, vowel length contrasts and specific syllable structures. Acoustic recordings from speakers of different regions and age groups are analyzed to document variation in segmental realizations and prosodic patterns, including intonation contours used in everyday conversation. The findings show that certain phonetic cues function as strong identity markers: subtle differences in consonant articulation or rhythm are readily recognized and linked to regional or communal belonging. Speakers often exploit these features in humorous performances, songs and political rhetoric, reinforcing group boundaries while also enabling strategic style-shifting in inter-group communication. The study argues that phonological features are not merely structural properties but social resources through which speakers position themselves and others within Eritrea's complex mosaic of identities. It concludes that language-planning and education initiatives should be sensitive to these phonological dimensions, valuing diversity rather than pushing toward homogenized pronunciations that may undermine local ownership of standard forms.

Key words: phonology, language identity, Eritrean languages, variation, sociophonetics

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE IMPACT OF COLONIAL HISTORIES ON ERITREAN LANGUAGE POLICY

Dr. Hana Beraki
Department of History and Cultural Studies, University of Asmara, Eritrea

Prof. Dr. Yohannes Gebre
Department of African Studies, Eritrea Institute of Technology, Eritrea

Michael Desta
Department of Political Science, University of Asmara, Eritrea

ABSTRACT
This paper analyzes how successive colonial regimes have shaped contemporary language policy in Eritrea, a country whose linguistic landscape bears traces of Italian, British and Ethiopian rule. Using archival sources, policy documents and oral histories, the study reconstructs shifts in the status and functions of local languages and colonial languages in administration, education and public life. Under Italian rule, partial promotion of Italian alongside limited recognition of local languages created early hierarchies of prestige. British administration introduced English and experimented with mother-tongue schooling, while later Ethiopian annexation imposed Amharic in key domains, generating resistance that intertwined language with nationalist struggle. The paper shows how post-independence policymakers have sought to break with these legacies by granting equal status to several national languages and adopting English as a neutral language of regional and global connection. However, historical inequalities in literacy, script development and institutional support continue to influence which languages are effectively used in education and governance. The analysis highlights tensions between aspirations for egalitarian multilingualism and practical constraints that favor a limited set of languages. The paper concludes that a historically informed approach is essential for understanding current debates on language rights, education and national integration in Eritrea, and argues that acknowledging colonial continuities can help design more inclusive and realistic language-policy frameworks.

Key words: language policy, colonial history, Eritrea, multilingualism, nationalism

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SERVICE QUALITY AND CUSTOMER SATISFACTION IN DIGITAL BANKING PLATFORMS: EVIDENCE FROM KENYAN UNIVERSITIES

Dr. Peter Mwangi
School of Business, University of Nairobi, Kenya
Dr. Grace Akinyi
School of Business and Economics, Kenyatta University, Kenya

ABSTRACT
This study investigates the relationship between service quality dimensions and customer satisfaction with digital banking platforms among staff and students in Kenyan universities. Rapid adoption of mobile and internet banking in Kenya has transformed financial service delivery, yet empirical evidence on user perceptions in higher education environments remains limited. Drawing on the SERVQUAL framework and service-dominant logic, the study conceptualizes service quality through reliability, responsiveness, assurance, empathy, and system tangibles, supplemented by security and usability as technology-specific dimensions. Data were collected using a structured questionnaire administered to academic and administrative staff and senior students who regularly use digital banking applications. Descriptive statistics, exploratory factor analysis, and multiple regression were employed to examine the relative contribution of each dimension to overall satisfaction and continued usage intention. Findings indicate that reliability, security, and ease of use are the strongest predictors of satisfaction, while empathy and tangibles play a comparatively modest but still significant role. Responsiveness—measured through speed of problem resolution and availability of support—emerges as a critical determinant when service failures occur. The results suggest that universities, as concentrated communities of digitally literate users, provide an important testbed for banks seeking to refine platform design and support services. The paper recommends that Kenyan banks prioritize secure, user-friendly interfaces and invest in real-time support channels, while university administrations can facilitate financial inclusion by partnering with banks to integrate digital services into campus ecosystems.

Key words: digital banking, service quality, customer satisfaction, Kenyan universities, SERVQUAL

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

INTERNAL SERVICE QUALITY AND EMPLOYEE ENGAGEMENT IN KENYAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Prof. Dr. Jane Wanjiru
School of Business, Moi University, Kenya
Dr. David Ochieng
School of Human Resource Development, Jomo Kenyatta University of Agriculture and Technology, Kenya

ABSTRACT
This paper examines the link between internal service quality and employee engagement in Kenyan higher education institutions. As universities face growing competition, massification, and funding constraints, attention has shifted toward how internal stakeholders experience support processes that enable effective teaching, research, and administration. Building on internal marketing and service-profit-chain theories, the study conceptualizes internal service quality through dimensions such as reliability of administrative processes, responsiveness of support units, communication quality, and perceived fairness in resource allocation. A survey of academic and non-academic staff across public and private universities was conducted, and structural equation modelling was used to test relationships between internal service quality, job satisfaction, affective commitment, and engagement. The findings indicate that perceived reliability and responsiveness of internal services significantly predict employee engagement, both directly and indirectly through satisfaction and commitment. Transparent communication and supportive leadership also emerge as crucial factors, moderating the negative effects of bureaucratic delays and workload pressures. The study argues that universities often overlook internal service relationships when designing quality-assurance systems, focusing instead on student-facing indicators. Enhancing internal service quality—through streamlined procedures, clear service standards, and feedback mechanisms—can foster stronger engagement, reduce turnover intentions, and ultimately improve student experience. The paper concludes with practical recommendations for university managers on designing internal service charters, training support staff, and embedding internal-customer perspectives into institutional quality frameworks.

Key words: internal service quality, employee engagement, higher education, Kenya, internal marketing

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

CUSTOMER EXPERIENCE MANAGEMENT IN KOREAN ONLINE FOOD DELIVERY SERVICES: A SERVICE-DOMINANT LOGIC PERSPECTIVE

Prof. Dr. Min-Jae Kim
School of Business Administration, Korea University, South Korea
Dr. Hana Park
College of Business, Yonsei University, South Korea

ABSTRACT

This study analyzes customer experience management (CEM) in Korean online food-delivery services through the lens of service-dominant (S-D) logic. Korea's highly developed digital infrastructure and competitive platform ecosystem have produced sophisticated delivery applications that integrate search, ordering, payment, and tracking functions. However, intense competition and rising expectations make sustained differentiation difficult. Drawing on S-D logic, the research conceptualizes customer experience as co-created through interactions among platforms, restaurants, riders, and customers across pre-purchase, purchase, and post-purchase stages. A mixed-methods approach is employed: an online survey captures perceptions of interface usability, reliability, service speed, contactless safety, and emotional responses, while in-depth interviews explore expectations and pain points in greater depth. Factor and regression analyses indicate that perceived platform reliability, transparency of delivery status, and responsiveness to complaints are key drivers of overall experience and repurchase intention. Non-functional aspects, such as playful interface elements, personalized recommendations, and loyalty programs, also enhance perceived value but cannot compensate for failures in core service delivery. The qualitative findings highlight tensions between convenience and concerns about labor conditions for riders, suggesting that ethical considerations form part of the broader experience narrative. The paper concludes that effective CEM in Korean food-delivery platforms requires integrating technical reliability, empathetic customer support, and responsible stakeholder practices. It recommends leveraging data analytics to anticipate service failures, designing feedback loops that quickly translate complaints into process improvements, and communicating social-responsibility initiatives that resonate with increasingly conscious consumers.

Key words: customer experience management, online food delivery, service-dominant logic, South Korea, digital platforms

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SERVICE INNOVATION AND OMNICHANNEL STRATEGIES IN KOREAN RETAIL BANKING

Assoc. Prof. Dr. Soo-Yeon Lee
School of Management, Sungkyunkwan University, South Korea
Jin-Woo Choi
Graduate School of Business, Seoul National University, South Korea

ABSTRACT
This paper investigates how Korean retail banks design and implement service innovation and omnichannel strategies in response to digital disruption and changing customer expectations. Korea's banking sector operates in a technologically advanced environment where mobile-only banks, fintech firms, and big-tech entrants challenge incumbents' traditional branch-centric models. Drawing on service-innovation and omnichannel-integration frameworks, the study analyzes strategic documents, expert interviews with bank managers, and survey data from retail customers. The findings show that leading banks increasingly adopt a "phygital" approach that combines seamless digital channels with reconfigured branch roles focused on advisory and relationship-building. Key innovations include AI-driven chatbots, personalized financial-planning tools, biometric authentication, and integrated loyalty ecosystems that span payments, shopping, and mobility services. Customers value the convenience and speed of mobile channels but still seek human interaction for complex decisions, such as mortgages and investment products. Successful omnichannel strategies prioritize consistent branding, unified customer data, and the ability to start a transaction in one channel and complete it in another without friction. The study also highlights organizational challenges, including siloed IT systems, legacy processes, and skill gaps among staff. Banks that address these barriers through agile teams, cross-functional collaboration, and continuous learning are better positioned to sustain innovation. The paper concludes that Korean retail banks must view omnichannel service not as a technical integration project but as a holistic transformation of value creation and delivery.

Key words: service innovation, omnichannel banking, retail banking, South Korea, digital transformation

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

PERCEIVED SERVICE QUALITY AND LOYALTY IN PRIVATE HOSPITALS: EVIDENCE FROM BANGLADESHI PATIENTS

Prof. Dr. Rahman Hossain
Faculty of Business Studies, University of Dhaka, Bangladesh
Dr. Sumaiya Akter
School of Business and Economics, North South University, Bangladesh
Md. Faridul Islam
Department of Hospital Management, Bangladesh University of Professionals, Bangladesh

ABSTRACT
This study examines the relationship between perceived service quality and patient loyalty in private hospitals in Bangladesh, where rapid growth of the private health sector has raised concerns about consistency and transparency of care. Adapting the SERVQUAL model to the hospital context, the research measures service quality across tangibles, reliability, responsiveness, assurance, and empathy, supplemented by communication and perceived fairness of pricing. Data were collected via structured questionnaires from inpatients and outpatients in major private hospitals in Dhaka and Chattogram. Confirmatory factor analysis and structural equation modelling were used to test the hypothesized relationships among service-quality dimensions, overall satisfaction, trust, and loyalty intentions. The results indicate that reliability (accurate and timely medical service), empathy (individualized attention), and assurance (professional competence and courtesy) are the most influential determinants of satisfaction and trust. Tangibles, such as cleanliness and modern equipment, shape initial expectations but have weaker direct effects on loyalty once core service quality is established. The study also finds that transparent communication regarding diagnosis, treatment options, and costs mediates the impact of clinical performance on perceived fairness and loyalty. Patients who trust their physicians and perceive fair value are more likely to return to the same hospital and recommend it to others, despite higher fees than public facilities. The paper concludes with managerial implications for hospital administrators, emphasizing staff training in interpersonal skills, continuous monitoring of service-quality indicators, and patient-feedback systems that support quality improvement and ethical practice.

Key words: service quality, patient loyalty, private hospitals, Bangladesh, healthcare management

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SERVICE RECOVERY STRATEGIES IN BANGLADESHI TELECOMMUNICATIONS: IMPACT ON CUSTOMER TRUST

Dr. Nazmul Arefin
Department of Marketing, Jahangirnagar University, Bangladesh
Assoc. Prof. Dr. Parvin Sultana
School of Business, East West University, Bangladesh

ABSTRACT
This paper investigates the effectiveness of service-recovery strategies in the Bangladeshi telecommunications sector and their impact on customer trust. In a highly competitive market characterized by frequent service disruptions, billing errors, and network-coverage issues, the way operators respond to failures is critical for maintaining long-term relationships. Drawing on justice theory, the study conceptualizes service recovery along three dimensions: distributive justice (compensation), procedural justice (fairness and speed of processes), and interactional justice (quality of interpersonal treatment). Survey data were collected from mobile subscribers who had recently experienced service problems and subsequently interacted with customer-care channels. Using regression analysis and mediation tests, the research reveals that all three justice dimensions positively influence trust recovery, but interactional justice—manifested in empathetic communication and respectful treatment—has the strongest effect. Monetary compensation alone is insufficient when customers perceive procedures as opaque or staff as unresponsive. The study further shows that restored trust significantly predicts continuance intention and positive word-of-mouth, partially offsetting the negative impact of initial service failures. The paper concludes that telecom operators in Bangladesh should develop integrated recovery protocols that empower frontline employees, standardize response times, and personalize communication. Investing in staff training and real-time monitoring systems can enhance consistency and signal genuine commitment to customer well-being.

Key words: service recovery, telecommunications, customer trust, Bangladesh, service failure

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SERVICE EXPERIENCE AND VALUE CO-CREATION IN THAI BOUTIQUE HOTELS

Assoc. Prof. Dr. Nattapong Chaiyasit
Faculty of Hospitality and Tourism, Prince of Songkla University, Thailand
Dr. Siriporn Kittipong
School of Management, Mahidol University, Thailand
Pimnipa Thongchai
Faculty of Tourism and Hospitality Industry, Chiang Mai University, Thailand

ABSTRACT
This study explores service experience and value co-creation in Thai boutique hotels, a rapidly expanding segment that leverages local culture, personalized design, and intimate atmospheres to differentiate from standardized chain properties. Guided by experiential-service and co-creation frameworks, the research examines how interactions among guests, staff, and physical settings generate memorable stays and shape behavioral intentions. Data were collected through guest surveys, in-depth interviews, and ethnographic observation in selected boutique hotels in Bangkok, Chiang Mai, and Phuket. The findings highlight four key experience domains: sense of place (local architecture, décor, and storytelling), personalized service encounters, participatory activities (such as cooking classes or neighborhood tours), and digital touchpoints that extend the experience before and after the stay. Guests perceive high value when they actively participate in designing their itineraries, share feedback that is visibly acted upon, and develop emotional bonds with staff. The study shows that staff empowerment and authentic hospitality norms rooted in Thai culture are crucial enablers of co-creation, while rigid procedures and over-standardization undermine perceived uniqueness. The paper concludes that boutique hotels should view guests not merely as recipients of service but as partners in crafting distinctive experiences, and suggests managerial strategies including co-design workshops, social-media engagement, and training programs that cultivate improvisational service skills.

Key words: service experience, value co-creation, boutique hotels, Thailand, hospitality

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

E-SERVICE QUALITY AND ONLINE PURCHASE INTENTION IN THAI E-COMMERCE PLATFORMS

Dr. Chatchai Phanich
Faculty of Commerce and Accountancy, Chulalongkorn University, Thailand
Prof. Dr. Ratchanee Srisuk
School of Business Administration, Thammasat University, Thailand
Assis. Prof. Dr. Waraporn Limsiri
Faculty of Management Science, Kasetsart University, Thailand

ABSTRACT
This paper examines the relationship between e-service quality and online purchase intention on Thai e-commerce platforms, including marketplaces and retailer-operated websites. As digital commerce becomes integral to Thailand's consumer economy, platforms face the challenge of sustaining user trust and commitment amidst intense competition and rising expectations. Building on established e-service-quality models, the study evaluates dimensions such as website design, reliability, privacy and security, responsiveness, and fulfillment. A structured questionnaire was administered to frequent online shoppers across major urban centers, and the resulting data were analyzed using confirmatory factor analysis and structural equation modelling. The findings show that reliability (accurate product information, timely delivery), security/privacy assurances, and responsive customer support significantly drive purchase intention, primarily through their effect on perceived value and trust. Website design—including ease of navigation, visual appeal, and mobile optimization—plays a supporting role by facilitating efficient information search and reducing cognitive effort. The study also notes the growing importance of social proof mechanisms, such as user reviews and influencer endorsements, which interact with perceived service quality to shape consumer confidence. The paper concludes that platform operators should prioritize robust logistics, transparent policies, and secure payment systems while continuously improving user interfaces. Strategic use of data analytics to personalize offerings and to detect service-quality problems in real time can further enhance competitiveness in Thailand's evolving e-commerce landscape.

Key words: e-service quality, online purchase intention, e-commerce, Thailand, consumer trust

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

JUDICIAL REVIEW AND THE PROTECTION OF FUNDAMENTAL RIGHTS IN THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN

Prof. Dr. Reza Mohammadi
Faculty of Law, University of Tehran, Iran
Dr. Laleh Karami
Faculty of Law and Political Science, Shahid Beheshti University, Iran

ABSTRACT
This paper examines the role of judicial review in safeguarding fundamental rights within the constitutional framework of the Islamic Republic of Iran. It analyzes how the complex interaction between the Constitution, ordinary legislation and Islamic principles shapes the protection of civil and political rights such as freedom of expression, due process, property rights and gender equality. The study first outlines the distribution of review powers between the Guardian Council, the Supreme Court and ordinary courts, emphasizing institutional design, appointment procedures and access to justice. It then undertakes a doctrinal analysis of selected landmark decisions, identifying dominant interpretive approaches and the extent to which international human rights norms are incorporated into reasoning. Empirical insights from interviews with judges, lawyers and legal scholars help reveal how formal guarantees are mediated by informal constraints, including political pressures and institutional path-dependency. The findings suggest that, although judicial review has occasionally served as an effective shield against unconstitutional legislation, its overall capacity to protect rights is limited by overlapping competences, restricted standing rules and the prioritization of ideological considerations over individual claims. The paper argues that strengthening transparency, enhancing judicial independence and clarifying the hierarchy of norms are essential for transforming judicial review from a predominantly formal safeguard into a substantive mechanism of rights protection.

Key words: judicial review, fundamental rights, Iran, constitutional law, Guardian Council

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

LEGAL FRAMEWORKS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION IN IRAN: CHALLENGES OF IMPLEMENTATION AND ENFORCEMENT

Assoc. Prof. Dr. Zahra Hosseini
Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Iran
Dr. Amir Farshad
Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Iran

ABSTRACT
This paper analyzes the evolution and current effectiveness of Iran's legal frameworks for environmental protection, with particular focus on implementation and enforcement challenges. It begins by mapping constitutional provisions, framework statutes and sector-specific regulations governing air and water quality, biodiversity conservation and environmental impact assessment. The study highlights the formal alignment of many Iranian norms with contemporary international environmental principles, including sustainable development, prevention and polluter-pays. It then examines the institutional landscape, detailing the competences of the Department of Environment, line ministries, municipalities and judicial bodies in monitoring compliance and sanctioning violations. Through case studies on industrial pollution, groundwater depletion and illegal land-use change, the research shows how fragmented authority, limited technical capacity and weak coordination undermine effective enforcement. Interviews with regulators, judges and environmental NGOs reveal further obstacles such as political sensitivities around strategic industries, insufficient public access to environmental information and limited opportunities for citizen suits. Despite these difficulties, the paper identifies promising developments, including strategic litigation, increased judicial awareness of environmental harm and growing social mobilization around local ecological conflicts. It concludes that meaningful improvement requires not only legislative refinement but also institutional reform to clarify mandates, strengthen accountability and integrate participatory mechanisms into decision-making processes.

Key words: environmental law, Iran, enforcement, environmental governance, sustainable development

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ADMINISTRATIVE JUSTICE AND CITIZENS' RIGHT TO GOOD ADMINISTRATION IN ALGERIA

Samir Benkhelifa
Faculty of Law, University of Algiers 1, Algeria
Dr. Nadia Bensalem
Faculty of Law and Political Science, University of Oran 2, Algeria
Rachid Amrani
Faculty of Legal and Administrative Sciences, University of Constantine 2, Algeria

ABSTRACT
This paper explores the development of administrative justice in Algeria and its capacity to secure citizens' right to good administration. After tracing the historical influence of French public-law traditions and post-independence reforms, the study outlines the organization and jurisdiction of administrative courts and the Council of State. It examines how core principles of good administration—legality, proportionality, impartiality, transparency and reasonable time—are articulated in legislation and interpreted in case law concerning public contracts, disciplinary measures, urban planning and social benefits. Using a combination of doctrinal analysis and qualitative interviews with judges and lawyers, the research evaluates the accessibility, timeliness and effectiveness of administrative remedies. The findings indicate that, although courts increasingly annul unlawful decisions and award compensation, procedural complexity, limited awareness of rights and lengthy proceedings still deter many claimants. Moreover, the execution of judgments against public authorities remains uneven, weakening the practical impact of judicial decisions. The paper argues that consolidating administrative justice is essential for improving governance and public trust in Algeria. Recommended reforms include simplifying procedural rules, expanding legal aid, institutionalizing mediation and strengthening mechanisms to ensure compliance with judicial rulings by administrative bodies.

Key words: administrative justice, good administration, Algeria, Council of State, public law

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

CRIMINAL POLICY AND THE FIGHT AGAINST CORRUPTION IN THE ALGERIAN PUBLIC SECTOR

Assoc. Prof. Dr. Leila Cherif
Faculty of Law and Political Science, University of Oran 2, Algeria
Dr. Mourad Hamadi
Faculty of Law, University of Algiers 1, Algeria

ABSTRACT
This paper investigates Algeria's criminal policy in combating corruption within the public sector, assessing both the normative framework and its practical implementation. It first surveys penal-code provisions and special anti-corruption statutes that criminalize active and passive bribery, embezzlement, illicit enrichment, abuse of office and related offences. The study evaluates the extent to which domestic law reflects obligations under international instruments, particularly the United Nations Convention against Corruption. It then analyzes the institutional architecture, focusing on specialized investigative units, anti-corruption agencies and dedicated judicial sections. Drawing on case law, official reports and interviews with prosecutors, investigators and civil-society actors, the research reveals a persistent gap between ambitious legislation and relatively modest numbers of final convictions. Structural problems include limited investigative resources, complex evidentiary requirements, political interference in sensitive cases and inadequate protection for whistle-blowers. The paper also discusses preventive measures, such as asset-declaration systems, public-procurement reforms and digitalization of administrative procedures, noting both progress and resistance. It concludes that an effective criminal policy against corruption requires a comprehensive approach that combines strong legal tools with institutional independence, transparency and citizen participation. Strengthening these dimensions is presented as crucial for the consolidation of the rule of law and the restoration of public confidence in Algerian state institutions.

Key words: corruption, criminal policy, Algeria, public sector, anti-corruption law

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

JUDICIAL INDEPENDENCE AND COURT REFORM IN GEORGIA: PROGRESS AND PERSISTENT CHALLENGES

Prof. Dr. Giorgi Amiranashvili
Faculty of Law, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
Dr. Nino Mikeladze
School of Law, Ilia State University, Georgia
Assis. Prof. Dr. Levan Beridze
Faculty of Law and Social Sciences, Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia

ABSTRACT
This paper provides a critical assessment of judicial independence and court reform in Georgia, a country often cited as a laboratory of post-Soviet legal transformation. The study reviews constitutional and legislative changes enacted over the last two decades to reorganize the judiciary, redefine the competences of the High Council of Justice and enhance transparency in appointments, promotions and disciplinary proceedings. Using judicial statistics, reports from international monitoring bodies and interviews with judges, lawyers and civil-society representatives, the research evaluates the extent to which these reforms have reduced political influence and improved public trust in courts. The findings suggest a mixed picture: while procedural safeguards have been strengthened and some progress made in merit-based recruitment, concerns persist about the concentration of power within judicial self-governing bodies, the handling of high-profile political cases and pressures on dissenting judges. Inconsistent application of constitutional and international human-rights standards further undermines the perception of independence. The paper argues that sustainable reform requires not only formal changes but also cultural shifts in professional ethics, internal deliberation and accountability. It concludes with recommendations for increasing openness of the High Council of Justice, reinforcing security of tenure and deepening cooperation with European institutions to align Georgia's judiciary with best practices in democratic governance.

Key words: judicial independence, court reform, Georgia, High Council of Justice, rule of law

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

HUMAN RIGHTS EDUCATION AND THE TRANSFORMATION OF LEGAL CURRICULA IN GEORGIAN LAW SCHOOLS

Assoc. Prof. Dr. Tamar Kapanadze
School of Law, Caucasus University, Georgia
Dr. Irakli Giorgadze
Faculty of Law, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

ABSTRACT
This paper examines the integration of human rights education into Georgian law-school curricula and its influence on legal culture and professional identity. It traces the evolution of legal education from a Soviet-era, state-centred model toward a more pluralistic and rights-oriented approach driven by Council of Europe and European Union standards. Using curriculum analysis, surveys of law students and interviews with academic staff, the study evaluates how extensively international and constitutional human-rights norms are embedded in compulsory and elective courses, clinical programs and moot-court activities. The findings indicate substantial progress, including expanded offerings in human-rights and anti-discrimination law and greater engagement with European Court of Human Rights jurisprudence. Nonetheless, challenges remain: overcrowded curricula, uneven teaching quality and assessment methods that still privilege memorization over critical reasoning limit the transformative potential of human-rights education. The paper argues that experiential learning formats—such as legal clinics, strategic-litigation projects and community outreach—are crucial for linking doctrinal knowledge to concrete advocacy skills and ethical responsibility. It concludes that consolidating a rights-based legal culture in Georgia will depend on sustained institutional commitment, investment in pedagogical development and stronger partnerships between universities, courts and civil-society organizations.

Key words: human rights education, legal education, Georgia, curriculum reform, legal culture

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

CONSTITUTIONAL REVIEW, SEPARATION OF POWERS, AND JUDICIAL INDEPENDENCE IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

Prof. Dr. Elvin Mammadov
Faculty of Law, Baku State University, Azerbaijan
Dr. Aysel Aliyeva
School of Public and International Law, ADA University, Azerbaijan

ABSTRACT
This paper analyzes the relationship between constitutional review, separation of powers and judicial independence in the Republic of Azerbaijan. It begins by outlining the constitutional architecture, with particular attention to the competences of the Constitutional Court, the ordinary judiciary and the executive and legislative branches. Through doctrinal examination of key decisions and statutory provisions, the study assesses how effectively constitutional review mechanisms safeguard fundamental rights, arbitrate institutional conflicts and constrain executive dominance. Interviews with judges, lawyers and academic experts provide insight into appointment procedures, tenure security and informal influences on judicial behaviour. The findings show that, although the Constitutional Court has occasionally acted as an important guardian of constitutional norms, structural factors—such as limited access for individuals, broad executive discretion in judicial appointments and weak parliamentary oversight—restrict its potential. The analysis further suggests that the formal separation of powers is tempered by political centralization, which can undermine public perceptions of impartiality and independence. The paper argues that enhancing transparency in the selection and promotion of judges, expanding standing in constitutional complaints and strengthening parliamentary scrutiny are key steps for reinforcing judicial independence. It concludes that a more balanced separation of powers is essential for consolidating constitutionalism and the rule of law in Azerbaijan.

Key words: constitutional review, separation of powers, Azerbaijan, judicial independence, rule of law

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

PROTECTION OF FOREIGN INVESTMENT AND ENERGY CONTRACTS UNDER AZERBAIJANI LAW: BALANCING SOVEREIGNTY AND INVESTOR RIGHTS

Assoc. Prof. Dr. Nigar Safarova
Faculty of International Law, Baku State University, Azerbaijan
Dr. Kamran Guliyev
School of Law, Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan

ABSTRACT
This paper investigates the legal framework governing the protection of foreign investment and energy contracts in Azerbaijan, focusing on the tension between state sovereignty over natural resources and the protection of investor rights. The study reviews constitutional provisions, petroleum legislation, production-sharing agreements and Azerbaijan's network of bilateral investment treaties. It analyzes substantive standards such as fair and equitable treatment, protection against expropriation and stabilization clauses, as well as dispute-settlement options through domestic courts and international arbitration. Drawing on arbitral awards, contract practice and expert interviews with government lawyers and in-house counsel, the paper evaluates how these instruments function in the context of large-scale energy projects. The findings suggest that Azerbaijan has successfully attracted foreign capital by offering a relatively predictable contractual and treaty-based protection regime, while maintaining significant control through state-owned enterprises and regulatory oversight. However, concerns remain regarding transparency, environmental safeguards and the long-term balance of risks and benefits between the state and investors, particularly in periods of price volatility or political change. The paper argues for a calibrated approach that preserves core sovereign prerogatives—such as the ability to regulate for public welfare—while ensuring legal certainty and effective remedies for investors. It concludes with recommendations on drafting future energy contracts, refining investment legislation and engaging with evolving international standards on responsible investment and sustainable development.

Key words: foreign investment, energy law, Azerbaijan, investor–state relations, arbitration

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

RELIGIOUS PLURALISM AND NATIONAL IDENTITY IN CONTEMPORARY AZERBAIJAN

Prof. Dr. Elchin Mammadov
Department of Sociology, Baku State University, Azerbaijan
Aysel Huseynova
Department of Political Science, Azerbaijan State University of Culture and Arts, Azerbaijan

ABSTRACT
This paper examines the complex relationship between religious pluralism and national identity in contemporary Azerbaijan, a formally secular state with a Muslim majority and historically present Christian, Jewish, and other communities. The study investigates how official discourses, legal frameworks, and everyday practices construct religion as both a cultural resource and a potential source of instability. Drawing on constitutional provisions, policy documents, and semi-structured interviews with state officials, religious leaders, and young urban citizens, the research shows that the state promotes a narrative of "tolerant multiculturalism" in which religious diversity is celebrated as part of national heritage while being tightly regulated through registration, supervision of religious education, and control of foreign influence. Respondents frequently describe national belonging primarily in linguistic and civic terms, with religion functioning as a secondary yet emotionally salient marker of identity. Minority communities often affirm this civic framing but express concern over unequal visibility and the risk of marginalization. The paper argues that Azerbaijan has developed a form of managed pluralism that supports social stability but leaves limited room for robust theological debate and alternative religious movements. It concludes that long-term consolidation of a plural civic identity will depend on deepening legal protections for freedom of conscience, increasing transparency in state–religion relations, and fostering dialogical platforms where diverse religious voices can participate in defining the national narrative.

Key words: religious pluralism, national identity, secularism, Azerbaijan, state–religion relations

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SECULARISM, ISLAM, AND YOUTH VALUES IN POST-SOVIET AZERBAIJAN

Assoc. Prof. Dr. Nigar Aliyeva
Department of Philosophy, Khazar University, Azerbaijan
Ramil Safarov
Department of Sociology, Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan

ABSTRACT
This paper explores how young people in post-Soviet Azerbaijan negotiate the relationship between secularism and Islam in forming their personal values and social attitudes. Based on focus groups and in-depth interviews with university students in Baku and several regional centers, the study analyzes how respondents understand the secular character of the state, the role of religious institutions, and the relevance of Islamic ethics in everyday life. Participants typically interpret secularism not as hostility to religion but as a framework that guarantees freedom of belief and limits direct clerical involvement in political decision-making. At the same time, many express a renewed interest in Islam as a source of moral orientation, community belonging, and resistance to perceived moral relativism associated with globalization. Social media emerges as a key arena where diverse religious interpretations circulate, ranging from liberal reformist voices to conservative transnational currents, creating both opportunities for informed choice and risks of polarization. The paper argues that youth identities are shaped by a hybrid constellation of influences: Soviet-era secular legacies, family traditions, national narratives, and digital religious authorities. Rather than moving linearly toward either secularization or “re-Islamization,” young Azerbaijanis construct individualized moral repertoires that combine elements of religious and secular ethics. The article concludes that policy debates on religion and education must take seriously this complex moral landscape, supporting critical religious literacy and inclusive civic education that acknowledges plural value orientations.

Key words: secularism, youth values, Islam, Azerbaijan, digital religion

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

REASON, REVELATION, AND ETHICAL UNIVERSALISM IN CONTEMPORARY IRANIAN PHILOSOPHY OF RELIGION

Prof. Dr. Farhad Rahimi
Department of Philosophy, University of Tehran, Iran
Dr. Maryam Sadat Hosseini
Department of Islamic Theology and Philosophy, Shahid Beheshti University, Iran

ABSTRACT
This paper analyzes contemporary Iranian debates on the relationship between reason and revelation and their joint capacity to ground ethical universalism. Focusing on selected philosophers of religion who engage both classical Islamic thinkers and modern Western moral theory, the study examines whether moral truths can be justified through rational argument accessible to all, or whether they ultimately depend on specifically Islamic revelation. Through close reading of Persian-language monographs, journal articles, and public lectures, the authors identify three main positions: rationalist approaches that stress the autonomy of reason and shared human nature; scripturalist perspectives that emphasize the priority of divine command; and mediating views that interpret revelation as confirming and perfecting a rationally discernible moral order. Particular attention is paid to how these positions address contested issues such as human rights, gender equality, and freedom of conscience. The paper argues that far from being a purely abstract debate, discussions of reason and revelation function as a laboratory for rethinking the legitimacy of moral norms in a religiously informed yet socially pluralistic society. By highlighting convergences between Islamic concepts such as fitra and justice and global discourses on dignity and reciprocity, some Iranian philosophers seek to articulate an inclusive ethical framework that can support dialogue across worldviews. The article concludes that contemporary Iranian philosophy of religion makes a significant contribution to broader conversations on moral realism, public reason, and the place of theology in democratic ethics.

Key words: philosophy of religion, reason and revelation, ethical universalism, Iran, human rights

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SUFISM, POLITICAL AUTHORITY, AND SOCIAL CRITIQUE IN MODERN IRANIAN THOUGHT

Dr. Hossein Karimi
Department of Religious Studies, Allameh Tabataba'i University, Iran

ABSTRACT
This paper investigates how Sufi concepts and narratives are reinterpreted in modern Iranian thought to question political authority and articulate social critique. Drawing on novels, poetry, and essays produced since the late twentieth century, the study traces the deployment of motifs such as the spiritual journey, annihilation of the ego, and divine love to challenge authoritarian structures and moral hypocrisy. While classical Sufism often emphasized withdrawal from worldly power, contemporary authors recast mystical language as a resource for envisioning egalitarian relationships and inner freedom in the face of coercive religious and political institutions. The analysis highlights how figures of the wandering dervish, the intoxicated lover, and the compassionate guide serve as counter-images to bureaucratic and dogmatic authority. At the same time, the paper acknowledges ambivalent uses of Sufi rhetoric that can encourage quietism or resignation, thereby neutralizing critical potential. By situating these literary and philosophical developments within wider debates on Islamic reform and civil society, the article argues that Sufi-inspired discourse continues to shape moral imagination in Iran, offering symbolic tools for nonviolent resistance and ethical renewal. The conclusion suggests that attending to mystical idioms is essential for understanding how many Iranians negotiate the tension between faith, freedom, and obedience in the public sphere.

Key words: Sufism, political authority, Iran, social critique, Islamic mysticism

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ISLAMIC PHILOSOPHY, MODERNITY, AND RELIGIOUS REFORM DISCOURSES IN ALGERIA

Prof. Dr. Samir Benkhelfallah
Department of Philosophy, University of Algiers 1, Algeria
Dr. Nadia Kerras
Department of Islamic Studies, University of Oran 2, Algeria

ABSTRACT
This paper examines how contemporary Algerian scholars draw on the heritage of Islamic philosophy to address questions of modernity and religious reform. Analyzing academic works, public lectures, and media interventions, the study focuses on engagements with classical thinkers such as al-Farabi, Ibn Rushd, and Ibn Khaldun in debates over democracy, gender justice, and scientific progress. The authors identify three broad orientations: rationalist approaches that foreground philosophy as a tool for critical reinterpretation of tradition; conservative currents wary of philosophical inquiry as a threat to doctrinal certainty; and dialogical positions that seek to integrate philosophical reasoning within Qurʾanic and juridical frameworks. Through discourse analysis, the paper shows how these orientations reflect broader struggles over the role of religion in the post-colonial state, the reform of educational institutions, and the legacy of the 1990s civil conflict. It argues that Algerian engagements with Islamic philosophy challenge simplistic dichotomies between "Western" modernity and "authentic" Islam by demonstrating multiple, context-sensitive pathways of reform. The article concludes that the future of religious discourse in Algeria will depend on the institutionalization of spaces where philosophical reflection, scriptural scholarship, and civic concerns can interact productively.

Key words: Islamic philosophy, modernity, religious reform, Algeria, post-colonial thought

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

RELIGION, MEMORY, AND POSTCOLONIAL IDENTITY IN ALGERIAN PHILOSOPHICAL DEBATES

Dr. Amel Bouzid
Department of Philosophy, University of Constantine 2, Algeria
Assis. Prof. Dr. Rachid Lounis
Department of Human Sciences, University of Tlemcen, Algeria

ABSTRACT
This paper explores how religion and collective memory intersect in Algerian philosophical debates on postcolonial identity. Drawing on essays, memoirs, and intellectual interviews, the study examines how thinkers grapple with overlapping layers of memory: French colonial rule and its secularizing policies, the Islamic references of the independence struggle, and the traumatic violence of the civil conflict in the 1990s. The analysis shows that religion functions simultaneously as a source of resistance, division, and moral repair, depending on how it is narrated and institutionalized. Some authors deploy Islamic symbols and narratives to affirm dignity and historical continuity, while others warn against the instrumentalization of religion by state and non-state actors. A central concern is how to construct a civic identity that acknowledges Islamic heritage without excluding non-practicing or religiously diverse citizens. The paper argues that philosophical reflection on memory—through concepts such as testimony, forgetting, and reconciliation—is crucial for reimagining the relationship between faith and citizenship. It concludes that Algeria's postcolonial identity remains a contested project in which religious and secular imaginaries must be critically re-articulated rather than simply opposed.

Key words: religion and memory, postcolonial identity, Algeria, philosophy, collective trauma

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ORTHODOX THEOLOGY, PHILOSOPHY, AND CIVIC ETHICS IN CONTEMPORARY GEORGIA

Prof. Dr. Giorgi Amiranashvili
Faculty of Humanities, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
Dr. Tamar Kapanadze
Department of Religious Studies, Ilia State University, Georgia

ABSTRACT
This paper investigates the interplay between Orthodox theology, philosophical reflection, and civic ethics in contemporary Georgia. It analyzes sermons, theological essays, and public debates addressing corruption, minority rights, and the country's European integration agenda. The study finds that some theologians and philosophers invoke patristic teachings and national hagiography to promote virtues such as honesty, humility, and hospitality as the moral basis of citizenship, arguing that Christian ethics supports democratic accountability and care for vulnerable groups. Others, however, mobilize religious rhetoric to oppose anti-discrimination legislation and reforms related to gender and sexuality, presenting them as incompatible with Georgian tradition and spiritual identity. By engaging theories of civil religion and public theology, the paper shows how Orthodox discourse can both deepen civic responsibility and legitimize exclusionary nationalism. It argues that a critical theological–philosophical dialogue is needed to distinguish core Gospel values from culturally contingent norms and to articulate an ethics capable of embracing pluralism without abandoning religious conviction. The article concludes that the future of civic ethics in Georgia will depend on whether Orthodox thought can function as a self-reflective partner in public reasoning rather than a monolithic source of authority.

Key words: Orthodox theology, civic ethics, Georgia, nationalism, public theology

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

RELIGIOUS DIALOGUE AND PHILOSOPHICAL PLURALISM IN THE CAUCASUS: A GEORGIAN PERSPECTIVE

Dr. Nino Beridze
School of Arts and Sciences, Ilia State University, Georgia
Giorgi Lomsadze
Faculty of Social Sciences, Caucasus University, Georgia

ABSTRACT
This paper examines initiatives for religious dialogue in the Caucasus from a Georgian perspective, arguing that philosophical pluralism can provide a robust normative framework for such efforts. Based on analysis of interfaith conference proceedings, NGO reports, and interviews with dialogue facilitators, the study maps existing platforms that bring together Orthodox Christian, Muslim, Armenian Apostolic, and minority communities. These initiatives typically emphasize shared ethical concerns—peace, justice, and human dignity—while acknowledging historical grievances and political sensitivities. The paper shows that successful dialogues are characterized by clear ground rules, symmetrical participation, and the presence of mediators skilled in both theology and conflict transformation. However, it also documents obstacles, including the instrumentalization of religion by political actors, unequal institutional resources, and public skepticism rooted in past violence. Drawing on philosophical accounts of pluralism as openness to critique and self-revision, the authors argue that dialogue must move beyond polite coexistence toward mutual vulnerability and willingness to reconsider one's own assumptions. Educational programs in philosophy of religion and civic ethics are identified as crucial for preparing future leaders capable of sustaining such conversations. The article concludes that, despite significant challenges, religious dialogue informed by philosophical pluralism can contribute to a more inclusive regional identity in the Caucasus.

Key words: religious dialogue, pluralism, Caucasus, Georgia, interfaith relations

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

EQUITY IN EDUCATION POLICY IMPLEMENTATION ACROSS URBAN AND RURAL SCHOOLS IN IRAN

Prof. Dr. Reza Azizi
Department of Educational Administration, University of Tehran, Iran
Fatemeh Ghadiri
Faculty of Education and Psychology, Shiraz University, Iran

ABSTRACT
This paper examines how equity-oriented education policies are implemented across urban and rural schools in Iran, and to what extent they reduce disparities in access, resources and learning outcomes. Drawing on a mixed-methods design, the study combines policy analysis, school-level quantitative data and semi-structured interviews with principals, teachers and local administrators in four provinces. The analysis focuses on policies related to teacher allocation, school funding formulas, curriculum implementation and support programs for disadvantaged students. Findings indicate that, although national frameworks explicitly emphasise equal opportunities, implementation is strongly mediated by local capacity, geographic isolation and socio-economic conditions. Urban schools generally benefit from more experienced teachers, richer learning environments and stronger parental engagement, while rural schools struggle with staff turnover, multigrade classrooms and inadequate infrastructure. However, the research also identifies cases where committed school leadership and community partnerships partially offset structural disadvantages. The paper argues that current equity policies remain largely input-oriented and insufficiently sensitive to contextual diversity. It recommends strengthening needs-based funding, introducing incentives for long-term teacher placement in rural areas and developing context-responsive monitoring indicators that go beyond national exam scores. By comparing experiences across urban and rural settings, the study highlights the importance of aligning policy design with on-the-ground realities to advance substantive educational justice in Iran.

Keywords: educational equity, policy implementation, urban–rural disparities, Iran, school leadership

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

DIGITAL TECHNOLOGY INTEGRATION AND TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN IRANIAN HIGHER EDUCATION

Dr. Laleh Etemad
Faculty of Educational Technologies, Allameh Tabataba'i University, Iran
Assoc. Prof. Dr. Mahmoud Daryaei
Faculty of Education, Ferdowsi University of Mashhad, Iran
Samira Parsa
E-Learning Center, Shahid Beheshti University, Iran
Ali Soufi
Center for Teaching and Learning, Isfahan University of Technology, Iran

ABSTRACT
This study investigates the relationship between digital technology integration and teacher professional development in Iranian higher education institutions. Building on frameworks of technological, pedagogical and content knowledge, the research explores how university instructors adopt learning management systems, interactive tools and multimedia resources, and how professional-development structures support or hinder this process. Data were collected through an online survey of academic staff in diverse disciplines, complemented by interviews with instructional designers and staff-development coordinators at four universities. Results show that most instructors used digital tools extensively during the pandemic but differ markedly in their capacity to design student-centred, blended learning environments. Professional-development offerings are often short, tool-focused workshops that rarely address underlying pedagogical change or disciplinary adaptation. Where learning communities, mentoring schemes and sustained coaching are available, instructors report greater confidence in using technologies for formative assessment, collaborative learning and inclusive practice. Structural barriers such as heavy teaching loads, unstable internet connectivity and limited recognition of teaching innovation in promotion criteria further constrain meaningful integration. The paper argues that technology initiatives must be framed as long-term organisational change rather than emergency responses or individual teacher preferences. It recommends strategic alignment between institutional policies, infrastructure investment and comprehensive professional-development models that combine technical training with reflective pedagogical support.

Keywords: digital technology, higher education, teacher professional development, blended learning, Iran

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

MULTILINGUAL EDUCATION AND INTERCULTURAL COMPETENCE DEVELOPMENT IN INDIAN URBAN SCHOOLS

Prof. Dr. Suresh Mehra
Department of Education, University of Delhi, India
Dr. Priya Banerjee
Faculty of Education, Jawaharlal Nehru University, India

ABSTRACT
This paper explores how multilingual education contributes to the development of intercultural competence among students in Indian urban schools. India's constitutional commitment to linguistic diversity and the widespread use of multiple languages in daily life make urban classrooms rich, yet complex, multilingual spaces. The study focuses on secondary schools in Delhi and Kolkata implementing three-language formulas and additional foreign-language programs. Using classroom observations, curriculum analysis and interviews with teachers and students, the research examines how languages are positioned in relation to each other and how this positioning shapes attitudes toward cultural difference. Findings show that when teachers intentionally draw connections between Hindi, English and regional or minority languages through comparative activities, translanguaging practices and culturally grounded materials, students demonstrate higher levels of empathy, perspective-taking and openness to diversity. However, high-stakes examinations and perceived economic value of English often push schools toward monolingual, exam-driven instruction that sidelines local languages and narrows intercultural learning opportunities. The paper argues that multilingual education can serve as a powerful resource for intercultural competence only if it moves beyond token inclusion of languages to a genuinely dialogic pedagogy that validates students' linguistic repertoires. Policy recommendations include revising textbooks to include more cross-cultural content, supporting teacher training in intercultural communication and recognizing multilingual competencies within assessment frameworks.

Keywords: multilingual education, intercultural competence, urban schools, India, language policy

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

PROJECT-BASED LEARNING INITIATIVES AND STEM MOTIVATION IN INDIAN SECONDARY EDUCATION

Dr. Anand Bhatia
Faculty of Education, Indian Institute of Technology Delhi, India
Anisha Singh
Department of Education, University of Mumbai, India
Prof. Dr. Kavita Subramanian
School of Education, University of Madras, India
Assoc. Prof. Dr. Deepak Nair
Faculty of Science Education, Banaras Hindu University, India

ABSTRACT
This study evaluates the impact of project-based learning (PBL) initiatives on student motivation toward STEM subjects in Indian secondary schools. Responding to concerns about rote learning and declining interest in science and mathematics, several schools have introduced interdisciplinary projects linked to real-world problems such as water conservation, urban pollution and low-cost renewable energy. The research employs a quasi-experimental design, comparing students participating in year-long PBL programs with peers following traditional textbook-centred instruction across six schools in three states. Data include motivation scales, classroom observations and focus-group discussions with students and teachers. Results indicate that PBL participants report higher intrinsic motivation, greater perceived relevance of STEM and increased self-efficacy in problem-solving. Observations reveal more collaborative learning, student autonomy and meaningful use of technology in PBL classrooms. Nonetheless, implementation challenges emerge: limited preparation time, assessment systems that reward factual recall and uneven teacher familiarity with inquiry-based pedagogy. Teachers also express concerns about balancing curriculum coverage with in-depth project work. The paper concludes that PBL has strong potential to revitalise STEM learning if supported by appropriate teacher professional development, flexible assessment practices and institutional recognition of project outcomes. It recommends policy measures encouraging schools to integrate projects into official syllabi and to build partnerships with local industries and community organisations.

Keywords: project-based learning, STEM motivation, secondary education, India, inquiry-based teaching

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

UNIVERSITY-GOVERNMENT PARTNERSHIPS FOR EDUCATIONAL REFORM IN RURAL INDIA

Dr. Rajiv Desai
Centre for Educational Policy, Tata Institute of Social Sciences, India

ABSTRACT
This paper investigates collaborative partnerships between universities and government agencies aimed at improving schooling in rural India. While numerous national schemes target teacher quality, infrastructure and learning outcomes, their effectiveness often depends on local adaptation and sustained support. The study analyses three long-term initiatives in different states where universities have worked with district education offices to design in-service teacher training, community-engagement programs and evidence-based planning tools. Using document analysis, interviews and field visits, the research identifies mechanisms that enable or hinder productive collaboration. Successful partnerships share several characteristics: clearly articulated roles, joint governance structures, regular data-sharing and mutual respect for academic and administrative expertise. They have supported innovations such as school-based mentoring, locally tailored learning materials and participatory monitoring involving parents and village councils. However, high staff turnover, fragmented funding and changing political priorities frequently disrupt continuity. The paper argues that universities can play a crucial intermediary role, translating research into practice and building local capacity, but only if partnerships are framed as long-term institutional commitments rather than short projects. Recommendations include formalising agreements, investing in boundary-spanning staff and creating state-level platforms where university and government actors can share lessons and coordinate efforts.

Keywords: university–government partnership, rural education, India, educational reform, capacity building

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE IMPACT OF BILINGUAL EDUCATION PROGRAMS ON STUDENT LITERACY IN ALGERIAN PRIMARY SCHOOLS

Dr. Yasmine Benali
Faculty of Educational Sciences, University of Algiers 2, Algeria
Prof. Dr. Houcine Amrani
Faculty of Letters and Languages, University of Oran 1, Algeria
Assis. Prof. Dr. Layla Cherif
Faculty of Education, University of Constantine 1, Algeria

ABSTRACT
This study assesses the impact of bilingual education programs on literacy development among primary-school pupils in Algeria, where Arabic and French occupy complex historical and sociolinguistic positions. The research compares cohorts enrolled in bilingual streams, which introduce reading and writing in both languages from early grades, with peers in predominantly Arabic-medium classrooms. Standardised literacy tests in Arabic and French are complemented by classroom observations and teacher interviews in twelve schools across three regions. Results show that students in bilingual programs generally achieve higher levels of reading comprehension and metalinguistic awareness, with positive transfer effects between languages. Teachers report that exposure to both languages facilitates understanding of grammar concepts and encourages students to view language as a flexible resource rather than a rigid boundary. However, the study also notes disparities in teacher preparation, availability of appropriate materials and parental attitudes. In some communities, concerns about cultural identity or future opportunities shape preferences for one language over the other, influencing program support. The paper concludes that well-designed bilingual education can strengthen overall literacy and linguistic tolerance, but requires coherent policy frameworks, sustained teacher training and clear communication with families about program goals.

Keywords: bilingual education, literacy, primary schools, Algeria, Arabic–French

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

EVALUATING THE USE OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN ALGERIAN HIGHER EDUCATION

Prof. Dr. Amine Boukhalfa
Faculty of Science and Technology, University of Bejaia, Algeria
Dr. Nadia Zerguini
Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Algiers 1, Algeria

ABSTRACT
This paper evaluates how educational technologies are used in Algerian higher education and to what extent they support student-centred learning. Following rapid expansion of virtual platforms during the COVID-19 pandemic, many universities retained learning management systems, video-conferencing tools and digital resources, yet their pedagogical integration remains uneven. The study draws on surveys of undergraduate students and lecturers from multiple disciplines, supplemented by case studies of three universities with differing levels of infrastructure and institutional support. Findings indicate that while most instructors upload lecture notes and use platforms for announcements and assessments, fewer exploit interactive functions such as forums, quizzes or collaborative tools. Students appreciate the flexibility of accessing materials online but frequently report limited opportunities for meaningful interaction and feedback. Barriers include unstable internet connectivity, insufficient technical support and lack of incentives for innovative teaching. Where institutions provide structured training, instructional-design assistance and recognition for digital pedagogy, more sophisticated uses—such as flipped classrooms and problem-based online tasks—emerge. The paper argues that technology alone cannot transform higher education; rather, systemic investment in staff development, quality assurance and student support is required. Recommendations focus on developing institutional strategies that align technology use with learning outcomes and on creating communities of practice for sharing effective approaches.

Keywords: educational technology, higher education, Algeria, online learning, teaching innovation

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

INCLUSIVE PEDAGOGY STRATEGIES FOR DIVERSE CLASSROOMS IN ITALIAN ELEMENTARY SCHOOLS

Assis. Prof. Dr. Lucia Romano
Department of Education, University of Bologna, Italy
Prof. Dr. Giovanni Ferri
Faculty of Educational Sciences, Sapienza University of Rome, Italy

ABSTRACT
This study investigates inclusive pedagogy strategies used in Italian elementary schools to respond to increasing diversity in terms of disability, migration background and socio-economic status. Grounded in inclusive-education theory, the research examines how teachers design learning environments that value difference and promote participation for all pupils. Data were collected through classroom observations, teacher interviews and analysis of individualized education plans in twelve schools across northern and central Italy. The findings reveal a repertoire of practices, including cooperative learning, differentiated instruction, use of multimodal materials and collaboration with support teachers and cultural mediators. Successful classrooms are characterised by flexible grouping, clear routines and shared responsibility among staff. However, the study also identifies tensions between inclusive ideals and external pressures such as standardized testing and rigid curriculum timelines. Teachers report feeling under-prepared to address complex intersectional needs, particularly when professional-development opportunities are fragmented. The paper argues that inclusive pedagogy should be understood as a whole-school approach rather than an individual teacher's competence. It recommends strengthening collaborative planning time, integrating inclusive-education modules into initial teacher training and aligning assessment policies with inclusive principles.

Keywords: inclusive pedagogy, elementary schools, diversity, Italy, cooperative learning

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

RETHINKING HIGHER EDUCATION ADMISSIONS: HOLISTIC STRATEGIES IN ITALIAN UNIVERSITIES

Prof. Dr. Stefano Mancini
Faculty of Political Science, University of Milan, Italy
Elena Vitale
Student Services Office, University of Padua, Italy
Assoc. Prof. Dr. Marco Santoro
Department of Sociology, University of Bologna, Italy
Dr. Silvia Esposito
Faculty of Education, University of Florence, Italy
Assis. Prof. Dr. Paolo Bellini
Department of Economics, University of Turin, Italy

ABSTRACT
This paper analyses emerging holistic admissions strategies in Italian universities, where traditional reliance on secondary-school grades and single entrance tests is increasingly questioned. Drawing on policy documents, institutional reports and interviews with admissions officers at six universities, the study explores motivations for reform and practical experiments with broader evaluation criteria. These include consideration of extracurricular engagement, personal statements, school context and, in some cases, structured interviews or portfolio assessments. The findings show that universities aim to identify potential and motivation, diversify student cohorts and address socio-economic inequalities in access. However, concerns about transparency, administrative burden and alignment with national regulations complicate implementation. Staff highlight the need for clear rubrics, training to avoid bias and robust communication with applicants and schools. The paper argues that holistic admissions can promote fairness only if accompanied by parallel investments in guidance, bridging courses and financial support, ensuring that admitted students are able to succeed. It concludes that Italy’s experience illustrates both the promise and the complexity of moving beyond purely quantitative selection metrics in mass higher education systems.

Keywords: higher education admissions, holistic review, equity, Italy, university access

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

DIGITAL GAME-BASED LEARNING TO ENHANCE ENGAGEMENT IN ITALIAN SECONDARY EDUCATION

Dr. Paolo Grimaldi
Faculty of Educational Sciences, University of Genoa, Italy
Giulia Fabbri
Department of Psychology, University of Trento, Italy
Prof. Dr. Alessandra Russo
Faculty of Education, University of Padua, Italy

ABSTRACT
This study evaluates the use of digital game-based learning (GBL) to enhance student engagement in Italian secondary schools. Recognizing declining motivation and persistent reliance on lecture-centred instruction, several schools have piloted curriculum-aligned digital games in subjects such as history, mathematics and foreign languages. The research employs a mixed-methods design involving pre- and post-engagement surveys, classroom observations and interviews with teachers and students in eight classes across three regions. Results indicate that well-designed games can increase behavioural, emotional and cognitive engagement, particularly when they allow meaningful choices, immediate feedback and collaborative problem-solving. Students report greater enjoyment and willingness to persist with challenging tasks, while teachers note improved participation from typically disengaged learners. However, the study also finds that benefits depend heavily on pedagogical framing: when games are used as mere rewards or disconnected from learning objectives, their impact is limited. Teachers cite constraints such as limited equipment, timetable rigidity and lack of training in game integration. The paper argues that GBL should be viewed as part of a broader shift toward interactive, student-centred pedagogy. Recommendations include developing teacher-friendly game resources aligned with national curricula, offering targeted professional development and establishing school-level strategies for infrastructure and technical support.

Keywords: game-based learning, student engagement, secondary education, Italy, digital pedagogy

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

EXPLORING THE SOCIO-ECONOMIC IMPACTS OF INTERNAL MIGRATION IN IRAN: CHALLENGES AND POLICY RESPONSES

Prof. Dr. Shirin Etemadi
Department of Sociology, University of Tehran, Iran
Dr. Hossein Mohammadi
Faculty of Economics, Allameh Tabataba'i University, Iran
Assis. Prof. Dr. Parisa Rashidi
Department of Social Policy, Shiraz University, Iran

ABSTRACT

This paper examines the socio-economic impacts of internal migration in Iran, focusing on rural–urban movements and inter-provincial flows over the past two decades. It seeks to understand how migration reshapes labor markets, household livelihoods, access to services and regional inequalities, while also assessing the effectiveness of existing policy responses. Drawing on national census data, labor-force surveys and qualitative interviews conducted in selected sending and receiving regions, the study maps major migration corridors and profiles migrants by age, gender, education and employment status. The findings show that internal migration has contributed to income diversification and improved access to education and health services for many households, yet has simultaneously intensified pressure on urban infrastructure, housing and informal labor markets. Migrants often encounter precarious employment, limited social protection and forms of spatial segregation in peripheral neighborhoods. At the same time, sending regions experience demographic aging, loss of skilled youth and declining local investment. The paper critically reviews government programs aimed at regional balance and rural development, highlighting gaps between policy design and implementation capacity, particularly in job creation and service provision outside major metropolitan areas. It argues that internal migration should not be treated solely as a problem to be contained but as a structural feature of Iran's development trajectory that can be better governed through integrated spatial planning, targeted support for small and medium towns and stronger social-protection mechanisms for mobile populations. The conclusion outlines a set of evidence-based policy recommendations to enhance the developmental benefits of internal migration while mitigating its most adverse social and economic consequences.

Key words: internal migration, socio-economic impacts, regional inequality, urbanization, Iran

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE ROLE OF TRANSNATIONAL NETWORKS IN SHAPING MIGRATION EXPERIENCES AMONG IRANIAN DIASPORA

Dr. Farzaneh Parsa
Department of Migration Studies, University of Isfahan, Iran
Assoc. Prof. Dr. Siamak Jahanbakhsh
Faculty of Social Sciences, University of Tabriz, Iran

ABSTRACT
This paper investigates how transnational networks shape migration experiences among members of the Iranian diaspora residing in Europe and North America. Rather than viewing migration as a one-time move from origin to destination, the study conceptualizes it as an ongoing process sustained by social, economic and digital ties that span borders. Using a mixed-method design, the research combines an online survey of Iranian migrants with in-depth interviews that explore trajectories before departure, settlement experiences and ongoing connections with Iran. The findings demonstrate that family, friendship and professional networks play a crucial role in facilitating migration decisions, securing initial employment and housing and providing emotional support in the early stages of settlement. Over time, these networks evolve into complex transnational fields that mediate remittances, investment, knowledge exchange and political engagement. Digital platforms intensify these connections, enabling daily interaction and participation in cultural and religious activities across distance. However, the study also reveals ambivalences: dense networks can generate obligations, surveillance and pressure to conform to community norms, while fragmented or conflictual ties may amplify feelings of isolation. The paper argues that understanding the differentiated role of transnational networks is essential for designing policies on integration, diaspora engagement and return migration. It concludes that migrants' well-being and their capacity to contribute to both host and origin societies depend not only on individual resources and state frameworks, but also on the quality and inclusiveness of the transnational networks in which they are embedded.

Key words: transnational networks, Iranian diaspora, migration experience, digital connectivity, social capital

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

MIGRATION AND SECURITY: UNDERSTANDING BORDER DYNAMICS IN PAKISTAN'S PERIPHERAL REGIONS

Prof. Dr. Habib Ullah Khan
Department of International Relations, University of Peshawar, Pakistan
Dr. Sana Javed
Faculty of Political Science, Quaid-i-Azam University, Pakistan
Muhammad Adeel
Department of Peace and Conflict Studies, University of Karachi, Pakistan

ABSTRACT
This paper analyzes the complex relationship between migration and security in Pakistan's peripheral border regions, with a focus on areas adjacent to Afghanistan and Iran. It aims to move beyond simplistic narratives that conflate cross-border mobility with threat, instead examining how different forms of migration interact with state-building, local livelihoods and regional stability. Drawing on policy documents, security reports and fieldwork involving interviews with local officials, community leaders and migrants, the study identifies multiple patterns of movement, including seasonal labor migration, refugee flows, family reunification and informal trade-related mobility. The findings reveal that while certain forms of cross-border movement are associated with smuggling and insurgent activity, everyday mobility is also a critical coping strategy for borderland communities facing chronic underdevelopment and environmental stress. Heavy-handed security measures that restrict movement often disrupt these livelihoods, foster resentment and inadvertently strengthen illicit networks that are better able to navigate militarized borders. The paper argues that a narrow securitized lens obscures the developmental roots of instability and undermines opportunities for cooperative border governance. It recommends a differentiated policy approach that combines targeted security operations against armed actors with investment in infrastructure, education and legal trade corridors that can channel mobility into mutually beneficial forms. By situating Pakistan's border dynamics within broader debates on human security and migration governance, the study highlights the need for policies that recognize migrants as stakeholders in, rather than threats to, regional stability.

Key words: migration and security, borderlands, Pakistan, cross-border mobility, human security

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GENDER AND MIGRATION: NAVIGATING OPPORTUNITIES AND VULNERABILITIES FOR PAKISTANI WOMEN

Assis. Prof. Dr. Saleema Khatoon
Department of Gender Studies, University of Punjab, Pakistan
Dr. Maria Qureshi
Faculty of Social Sciences, Fatima Jinnah Women University, Pakistan
Hina Nazir
Department of Sociology, University of Sindh, Pakistan

ABSTRACT
This paper examines how migration reshapes opportunities and vulnerabilities for Pakistani women across internal and international contexts. It adopts a feminist intersectional perspective to analyze how gender interacts with class, region and marital status in shaping women's decisions to migrate, the conditions under which they travel and work and the ways they renegotiate roles within families and communities. Empirically, the study draws on life-history interviews with women who have migrated from rural to urban centers, as well as those who have moved to Gulf countries and Europe as workers, students or family migrants. The findings reveal that migration can expand women's access to education, income and social networks, enabling them to challenge restrictive gender norms and contribute more directly to household decision-making. At the same time, many women confront heightened risks of labor exploitation, legal precarity and gender-based violence, particularly in domestic and informal sectors where oversight is weak. The analysis underscores the importance of migration intermediaries, kinship obligations and legal frameworks in either mitigating or exacerbating these vulnerabilities. The paper argues that policy debates often ignore women's agency, portraying them primarily as dependents, victims or adjuncts to male migrants. It calls for gender-sensitive migration policies that ensure safe recruitment, accessible grievance mechanisms and recognition of women's contributions to both origin and destination economies. Ultimately, the study shows that migration is neither inherently emancipatory nor uniformly harmful for Pakistani women; its outcomes depend on the interplay between structural constraints and women's own strategies for navigating opportunity and risk.

Key words: gender and migration, Pakistani women, labor exploitation, empowerment, intersectionality

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

YOUTH MIGRATION AND EDUCATION ASPIRATIONS AMONG ALGERIAN RURAL COMMUNITIES

Prof. Dr. Mourad Bouzid
Faculty of Social Sciences, University of Algiers 2, Algeria
Nassim Daoud
Department of Sociology, University of Constantine 2, Algeria

ABSTRACT
This paper explores the relationship between youth migration and educational aspirations in rural Algeria, where limited local opportunities drive young people to seek futures elsewhere. Based on survey data and in-depth interviews with secondary-school students, return migrants and parents in several rural communes, the study investigates how expectations about education, employment and mobility are formed and negotiated within families. The findings indicate that migration—whether internal to urban centers or international toward Europe—functions as both a strategy for overcoming structural constraints and a powerful symbol of success. Many rural youths view education primarily as a stepping-stone to migration rather than as a pathway to local employment, reflecting perceptions of stagnant rural economies and unequal regional development. Yet, experiences of return migrants reveal ambivalent outcomes: while some acquire skills and capital that enable them to start businesses or pursue higher education, others confront downward mobility, discrimination abroad and difficulties reintegrating at home. The paper argues that current policies, which emphasize school enrollment without addressing broader labor-market and territorial disparities, inadvertently fuel a cycle in which education feeds aspirations that can only be realized through departure. It recommends integrated rural-development strategies that expand decent work opportunities, improve vocational training and support youth entrepreneurship, thereby making staying a viable option rather than a sign of failure. By highlighting young people's own narratives, the study contributes to more nuanced understandings of how education and migration are intertwined in shaping the future of rural Algeria.

Key words: youth migration, educational aspirations, rural Algeria, regional inequality, return migration

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SOCIAL INTEGRATION OF SUB-SAHARAN MIGRANTS IN ALGERIAN URBAN CENTERS

Assoc. Prof. Dr. Fatima Zohra Belkacem
Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Oran 2, Algeria
Dr. Ahmed Meftah
Department of Sociology, University of Tlemcen, Algeria
Nadia Benhamou
Faculty of Law and Political Science, University of Algiers 1, Algeria

ABSTRACT
This paper analyzes the social integration of Sub-Saharan African migrants in major Algerian urban centers, focusing on everyday interactions, access to services and experiences of discrimination. While Algeria has increasingly become a destination and transit country, public discourse often frames Sub-Saharan migrants through securitized or humanitarian lenses, obscuring the complexity of their lived realities. Drawing on ethnographic fieldwork, semi-structured interviews and focus groups conducted in Algiers, Oran and Tlemcen, the study examines how migrants navigate housing markets, informal labor, healthcare and religious spaces. The findings reveal that migrants construct dense support networks through churches, community associations and neighborhood ties, which provide material assistance and emotional solidarity but are insufficient to offset structural barriers. Many respondents report racialized harassment, arbitrary identity checks and uncertainty regarding legal status, all of which limit their sense of belonging and willingness to engage with state institutions. Nonetheless, instances of everyday solidarity—such as shared workspaces, commercial exchanges and intermarriage—demonstrate that local integration dynamics are more ambivalent than official narratives suggest. The paper argues that the absence of a clear migration and asylum framework in Algeria contributes to migrants' precariousness and hinders municipalities' ability to design inclusive policies. It calls for the recognition of Sub-Saharan migrants as long-term residents with rights to basic services, and for dialogue between state authorities, civil-society organizations and migrant communities to foster more equitable urban futures.

Key words: social integration, Sub-Saharan migrants, Algeria, urban sociology, discrimination

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

CIRCULAR MIGRATION AND RETURN DYNAMICS: THE CASE OF AZERBAIJANI LABOR MIGRANTS

Prof. Dr. Kamran Huseynov
Department of Economics, Baku State University, Azerbaijan
Vusal Aliyev
Faculty of Social Sciences, Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan
Vafa Guliyeva
Department of Migration Studies, Khazar University, Azerbaijan
Leyla Babayeva
Faculty of International Relations, ADA University, Azerbaijan

ABSTRACT
This paper investigates circular migration and return dynamics among Azerbaijani labor migrants who move primarily to Russia, Turkey and European countries for seasonal or short-term employment. Challenging linear models that treat migration as a one-way journey followed by permanent settlement or definitive return, the study conceptualizes circular mobility as a structured practice shaped by labor-market demand, family strategies and state policies in both origin and destination countries. Combining survey data with biographical interviews, the research documents patterns of repeated departure and return, sectoral employment and the use of social networks in organizing mobility. The findings show that circular migration can stabilize household incomes, finance housing and education and facilitate skills acquisition, yet it also produces periods of uncertainty, family separation and exposure to exploitative working conditions. Return is rarely a single event; instead, migrants oscillate between home and abroad in response to currency fluctuations, visa regimes and domestic opportunities. The paper examines how Azerbaijani institutions attempt to engage returnees through entrepreneurship programs and recognition of foreign qualifications, while noting bureaucratic obstacles and limited outreach beyond major cities. It argues that an effective policy framework for circular migration must acknowledge migrants' transnational lives, protect their rights abroad and at home and create incentives for productive use of remittances and acquired skills. The article concludes that well-governed circular migration has the potential to link local development in Azerbaijan with global labor markets, but only if migrants are treated as partners in, rather than residual beneficiaries of, development strategies.

Key words: circular migration, return dynamics, Azerbaijani migrants, labor mobility, transnationalism

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

WOMEN'S ECONOMIC EMPOWERMENT THROUGH ENTREPRENEURSHIP IN URBAN KAZAKHSTAN

Prof. Dr. Aigerim Nurtayeva
School of Economics and Management, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan
Zhanar Askarova
Faculty of Business, Nazarbayev University, Kazakhstan

ABSTRACT
This paper examines how entrepreneurship contributes to the economic empowerment of women in urban Kazakhstan, focusing on their income generation, bargaining power within households and communities, and broader social mobility. Drawing on survey data from women-led micro, small and medium enterprises in Almaty, Astana and Shymkent, complemented by in-depth interviews, the study explores motivations for business creation, access to finance, and constraints arising from gendered expectations. The findings indicate that entrepreneurial activity enables many women to diversify household income, reduce vulnerability to labour-market volatility and acquire new skills in management, digital marketing and financial planning. At the same time, structural barriers such as limited collateral, gender bias in lending practices and uneven childcare provision continue to restrict firm growth. The paper shows that informal norms often require women to perform entrepreneurial and domestic roles simultaneously, leading to time poverty and stress that can undermine wellbeing. Participation in women's business associations and incubator programmes emerges as a key enabling factor, providing peer networks, mentorship and information on regulatory procedures. Policy analysis suggests that targeted credit lines, simplified registration procedures and tax incentives for start-ups are necessary but insufficient without parallel investments in social infrastructure and campaigns challenging restrictive gender stereotypes. The paper concludes that women's entrepreneurship in Kazakhstan should be understood not only as an economic strategy but also as a transformative process reshaping gender relations in urban public and private spheres.

Key words: women's entrepreneurship, economic empowerment, urban Kazakhstan, gender norms, small businesses

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

HEALTHCARE ACCESS FOR WOMEN IN RURAL AREAS OF KAZAKHSTAN: CHALLENGES AND STRATEGIES

Assis. Prof. Dr. Saule Sagintayeva
Faculty of Public Health, Asfendiyarov Kazakh National Medical University, Kazakhstan

ABSTRACT
This study investigates the barriers rural women in Kazakhstan face in accessing essential healthcare services, and evaluates strategies aimed at improving equity in health outcomes. Using a mixed-methods design, the research combines household surveys in three predominantly rural regions with interviews conducted with healthcare providers, local officials and community leaders. The findings reveal persistent geographical, financial and sociocultural obstacles. Long travel distances, inadequate transportation and seasonal weather conditions significantly delay care-seeking, particularly for prenatal monitoring, emergency obstetric services and screening for non-communicable diseases. Although basic services are formally guaranteed, informal payments, medication shortages and insufficient insurance literacy create additional financial burdens. Sociocultural norms, including reliance on family advice, modesty concerns and limited decision-making autonomy among younger married women, further discourage timely use of reproductive and mental-health services. The paper assesses the impact of existing interventions such as mobile clinics, telemedicine pilots, community health worker programmes and health-education campaigns. Evidence suggests that integrated strategies combining mobile services with culturally sensitive outreach and expanded mid-level workforce training have the greatest potential to reduce disparities. The study concludes that improving rural women's healthcare access requires not only infrastructural investment but also reforms in governance, accountability and community participation. Strengthening data systems to monitor gender- and region-specific indicators is essential for designing responsive policies and tracking progress toward universal health coverage.

Key words: rural healthcare, women's health, Kazakhstan, access barriers, health policy

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GENDER NORMS AND WOMEN'S EDUCATIONAL ATTAINMENT IN CONTEMPORARY IRAQ

Prof. Dr. Farah Abbas
College of Education, University of Baghdad, Iraq
Dr. Mahmoud Fadhil
Faculty of Social Sciences, Mustansiriyah University, Iraq
Sara Al Zubaidi
College of Arts, University of Basrah, Iraq

ABSTRACT
This paper explores how gender norms shape women's educational attainment in contemporary Iraq, with particular attention to regional variation and post-conflict reconstruction dynamics. Drawing on nationally distributed survey data, qualitative interviews with students, parents and teachers, and policy analysis, the study identifies mechanisms through which cultural expectations, economic pressures and security concerns influence girls' trajectories from secondary school into higher education. Results indicate that while official discourse increasingly endorses gender equality in education, persistent norms regarding early marriage, familial honour and gendered labour division continue to constrain educational choices. Rural and low-income families are especially likely to view extended schooling for daughters as risky or economically unfeasible. In urban centres, expanding private universities and scholarship schemes have opened new pathways, yet tuition costs and gender-segregated fields of study reproduce inequalities, channelling women into limited disciplines. The research highlights how conflict and displacement have disrupted schooling infrastructures and created overcrowded classrooms, but also generated new aspirations as families recognize education as critical for mobility and security. Interviews reveal that supportive teachers and visible female role models in professions such as medicine, engineering and law can counteract restrictive norms and foster persistence. The paper concludes that comprehensive strategies—combining financial support, safe transport, community engagement and curriculum reforms that challenge gender stereotypes—are essential for translating policy commitments into substantive equality.

Key words: gender norms, women's education, Iraq, higher education, social change

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

IMPACT OF CONFLICT ON THE HEALTH AND WELLBEING OF WOMEN IN IRAQ

Dr. Rasha Yassin
College of Medicine, University of Mosul, Iraq
Assis. Prof. Dr. Omar Al-Khafaji
Faculty of Public Health, University of Kufa, Iraq

ABSTRACT
This study examines the multifaceted impacts of prolonged conflict on the health and wellbeing of women in Iraq, considering physical, mental and social dimensions. Using a mixed-methods approach, the research integrates clinic-based health records, household surveys in conflict-affected governorates and narrative interviews with women of different ages and displacement histories. Findings indicate significant increases in maternal morbidity, untreated chronic diseases and injuries linked to violence and hazardous living conditions. Access to reproductive, prenatal and postnatal services remains uneven due to damaged infrastructure, shortages of female healthcare providers and financial constraints. The study also documents high prevalence of psychological distress, including symptoms of depression, anxiety and post-traumatic stress, often exacerbated by bereavement, displacement and economic precarity. Social factors, such as disrupted kinship networks and increased caregiving burdens, further undermine wellbeing. Yet, women's narratives also reveal substantial resilience, as they establish informal support groups, engage in community initiatives and negotiate new economic roles. The paper evaluates existing national and international programmes, noting that many prioritize immediate medical relief while underinvesting in long-term mental-health and livelihood support. It argues for integrated interventions that simultaneously address safety, income generation, psychosocial care and legal protection against gender-based violence. Strengthening women's participation in local governance and peacebuilding processes is presented as crucial for designing responses that reflect their priorities and experiences.

Key words: conflict, women's health, Iraq, mental health, displacement

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

BARRIERS TO WOMEN'S POLITICAL PARTICIPATION IN LAOS: SOCIAL, ECONOMIC, AND CULTURAL FACTORS

Assoc. Prof. Dr. Soudaly Nanthavong
Faculty of Social Sciences, National University of Laos, Laos

ABSTRACT

This paper analyzes the social, economic and cultural barriers that limit women's political participation in Laos at local and national levels. Drawing on interviews with current and former women representatives, civil-society activists and community leaders, alongside analysis of electoral data and legal frameworks, the study explores the gap between formal commitments to gender equality and women's under-representation in decision-making bodies. Findings show that entrenched gender norms, which associate leadership with masculinity and prioritize women's domestic responsibilities, discourage many from standing for office or seeking leadership positions within mass organizations. Limited access to independent income, land and education further reduces women's ability to fund campaigns and navigate bureaucratic processes. Party nomination procedures and patronage networks favour established male candidates, while political training programmes for women remain small-scale and concentrated in urban areas. The research also highlights how fear of public criticism and online harassment inhibits women's political voice, particularly among younger generations. Nevertheless, case studies of successful women leaders demonstrate that mentorship, family support and targeted capacity-building can offset some barriers. The paper concludes that increasing women's political participation requires coordinated reforms: gender-sensitive party rules, civic-education initiatives, quotas or targets, and stronger collaboration between state institutions and women's organizations.

Key words: women's political participation, Laos, gender norms, leadership, governance

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

WOMEN'S ACCESS TO HIGHER EDUCATION AND STEM FIELDS IN LAOS

Prof. Dr. Bouavone Xayavong
Faculty of Education, National University of Laos, Laos
Dr. Sivilay Phommasane
Faculty of Engineering, National University of Laos, Laos
Keomany Souvannavong
Faculty of Natural Sciences, Savannakhet University, Laos
Assis. Prof. Dr. Anousone Chanthavong
Faculty of Information Technology, Souphanouvong University, Laos

ABSTRACT
This study investigates women's access to higher education in Laos, with a special focus on participation in science, technology, engineering and mathematics (STEM) fields. Using enrolment statistics from major public universities, survey responses from female students and interviews with faculty and policymakers, the research maps trends in gender distribution across disciplines and identifies factors influencing subject choice. Results indicate that women's overall presence in higher education has increased, yet significant horizontal segregation persists: female students are concentrated in education and social sciences, while they remain under-represented in engineering, physical sciences and information technology. Key barriers include limited exposure to STEM role models, perceptions that technical fields are "unsuitable" for women, and concerns about balancing future family responsibilities with demanding careers. Rural and ethnic-minority women face additional obstacles related to academic preparation, language and financial support. The study reviews scholarship schemes, outreach programmes and curriculum reforms aimed at encouraging girls to pursue STEM subjects, finding that initiatives are often fragmented and insufficiently coordinated. It argues that effective change requires early interventions in primary and secondary education, gender-responsive career counselling and partnerships between universities, industry and community organizations. By foregrounding women's narratives of aspiration and struggle, the paper underscores that expanding access to STEM is not only an equity issue but also crucial for Laos's technological and economic development.

Key words: higher education, STEM, Laos, gender equality, female students

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

SOCIOECONOMIC IMPACT OF MICROFINANCE INITIATIVES FOR WOMEN ENTREPRENEURS IN BANGLADESH

Dr. Masuda Akhter
Department of Economics, University of Dhaka, Bangladesh
Prof. Dr. Sultana Begum
Faculty of Business Studies, Jahangirnagar University, Bangladesh
Ayesha Rahman
School of Business, BRAC University, Bangladesh

ABSTRACT
This paper evaluates the socioeconomic impact of microfinance initiatives on women entrepreneurs in Bangladesh, focusing on changes in income, decision-making power and social status. Using panel data from participants in three major microfinance institutions and qualitative interviews in both rural and peri-urban areas, the study assesses how access to small loans and savings services affects women's business activities and household dynamics. Findings indicate that microfinance has facilitated entry into petty trade, livestock rearing and home-based production, leading to modest but significant increases in household earnings and asset accumulation. Many women report greater confidence and involvement in financial decisions, including children's education and healthcare spending. However, the research also reveals challenges such as over-indebtedness, pressure to meet weekly repayment schedules and continued male control over larger investments. Group-based lending structures can provide solidarity and mutual support but may reproduce local hierarchies and social tensions. The paper argues that microfinance alone cannot guarantee empowerment; impacts are mediated by intra-household relations, market opportunities and complementary training in business skills. Policy recommendations include flexible repayment options, integration of financial literacy and legal-rights education, and stronger linkages between microfinance, value-chain development and social-protection schemes.

Key words: microfinance, women entrepreneurs, Bangladesh, socioeconomic impact, empowerment

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

WOMEN'S HEALTH AND REPRODUCTIVE RIGHTS IN BANGLADESHI SLUMS: CHALLENGES AND INTERVENTIONS

Assis. Prof. Dr. Shanta Parvin
Department of Public Health, Independent University, Bangladesh

ABSTRACT
This study explores the conditions of women's health and reproductive rights in urban slums in Bangladesh, where rapid migration, poverty and overcrowding intensify vulnerabilities. Based on ethnographic fieldwork, structured interviews with women of reproductive age and consultations with healthcare workers and NGO staff in Dhaka and Chattogram settlements, the research documents limited access to contraception, antenatal and postnatal care, and safe delivery services. Many participants report reliance on informal providers and traditional healers due to cost, distance and perceived discrimination in formal facilities. Gendered power imbalances within households constrain women's ability to negotiate contraceptive use or seek timely care, while social stigma discourages open discussion of reproductive health and gender-based violence. The study assesses the effectiveness of existing interventions, including community clinics, door-to-door health education and voucher schemes for maternal services. Evidence suggests that programmes combining female community health workers, peer support groups and partnerships with local leaders are more successful in building trust and changing harmful norms. Nevertheless, service fragmentation, insecure tenure and periodic evictions undermine continuity of care. The paper concludes that securing women's reproductive rights in slums requires integrated urban and health policies that address housing, sanitation, income opportunities and legal protection alongside targeted health interventions.

Key words: women's health, reproductive rights, Bangladesh, urban slums, community health

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

EXPLORING THE NARRATIVE TRADITION IN MODERN KYRGYZ THEATRE

Assis. Prof. Dr. Ruslan Nogoibekov
Department of Theatre Studies, Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Ainura Abdrakhmanova
Faculty of Fine Arts, Kyrgyz State University of Culture and Arts, Kyrgyzstan

ABSTRACT
This paper investigates how modern Kyrgyz theatre reworks traditional narrative forms in response to contemporary social, political, and cultural transformations. The study traces continuities and ruptures between epic storytelling rooted in the Manas tradition and current dramaturgical practices in state, independent, and community theatres. Through textual analysis of selected plays, performance ethnography, and interviews with playwrights, directors, and actors, the research examines how motifs of heroism, exile, kinship, and the sacred landscape are adapted to address issues such as migration, generational conflict, and post-Soviet identity formation. Particular attention is given to the blending of oral narrative techniques—such as direct address, episodic structure, and musical interludes—with contemporary staging methods, multimedia projection, and participatory performance. The findings suggest that rather than simply preserving folklore, modern Kyrgyz theatre actively re-narrates collective memory, offering audiences spaces to negotiate tensions between nomadic imaginaries and urbanized realities. The paper argues that this evolving narrative tradition contributes to cultural resilience by keeping mythic structures open to reinterpretation, while also enabling critical reflection on present challenges. The conclusion reflects on the implications of Kyrgyz theatrical storytelling for broader debates on decolonizing performance and sustaining minority cultural voices within globalized theatre networks.

Key words: Kyrgyz theatre, narrative tradition, Manas epic, cultural identity, contemporary performance

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE REVIVAL OF NOMADIC MOTIFS IN CONTEMPORARY KYRGYZ VISUAL ART

Prof. Dr. Aizada Sadykova
Faculty of Fine Arts, Kyrgyz National University, Kyrgyzstan
Dr. Aidar Sulaimanov
Department of Visual Culture, Kyrgyz State University of Culture and Arts, Kyrgyzstan

ABSTRACT
This paper explores the revival and transformation of nomadic motifs in contemporary Kyrgyz visual art, focusing on how artists appropriate symbols from felt carpets, yurt ornamentation, and traditional costume to engage with modern concerns. Using a combination of visual analysis, artist interviews, and exhibition reviews, the study identifies recurring elements such as horn motifs, spiral patterns, and stylized animal figures, and examines their recontextualization in painting, textile art, sculpture, and installation. The research shows that many artists use these motifs not merely as decorative references, but as carriers of memory that articulate relationships to land, mobility, and community in an era of urbanization and labor migration. Some works highlight ecological fragility and the erosion of pastoral lifeways, while others foreground gendered dimensions of textile production and domestic labor. The paper also considers how nomadic aesthetics are mobilized in state cultural branding and tourism, sometimes flattening complex symbols into marketable clichés. By contrasting such instrumental uses with more critically engaged artistic practices, the study argues that the revival of nomadic motifs functions as a contested site where authenticity, commodification, and decolonial aspirations intersect. Contemporary Kyrgyz visual art thus becomes a laboratory in which artists test ways of inhabiting tradition without being constrained by it, producing images that speak simultaneously to local histories and transnational audiences.

Key words: Kyrgyz visual art, nomadic motifs, cultural memory, ornament, decolonial aesthetics

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ARTISTIC RESISTANCE AND THE VISUAL REPRESENTATION OF IDENTITY IN CONTEMPORARY PALESTINIAN ART

Prof. Dr. Samira Al-Masri
Faculty of Arts, Birzeit University, Palestine
Dr. Fadi Taleb
Department of Visual Arts, An-Najah National University, Palestine
Nour Said
School of Fine Arts, Al-Quds University, Palestine

ABSTRACT
This paper examines contemporary Palestinian art as a site of artistic resistance and identity construction under conditions of occupation, displacement, and fragmentation. Through analysis of painting, photography, video, and installation works produced in Palestine and the diaspora, the study investigates how artists represent land, memory, and everyday life while navigating censorship, restricted mobility, and global art-world expectations. The research identifies visual strategies such as the use of cartographic imagery, reappropriated archival photographs, and domestic objects that carry traces of loss and persistence. Interviews with artists and curators reveal how aesthetic choices intertwine with ethical and political commitments, balancing a desire to document injustice with a refusal to reduce Palestinian experience to victimhood. The paper also explores how humor, abstraction, and allegory function as subtle forms of resistance that complicate binary readings of resistance versus normalization. By situating these practices within postcolonial and visual-culture frameworks, the study argues that contemporary Palestinian art not only critiques structures of domination but also imagines alternative futures grounded in dignity and collective agency. It concludes that visual representation plays a crucial role in sustaining transnational networks of solidarity and in challenging dominant narratives about the region.

Key words: Palestinian art, resistance, visual identity, occupation, memory

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE REVITALIZATION OF TRADITIONAL CERAMICS AND TILE ART IN PALESTINIAN DESIGN EDUCATION

Assis. Prof. Dr. Yasmine Khalil
Department of Design, Palestine Polytechnic University, Palestine
Dr. Ibrahim Amro
Faculty of Art and Design, Bethlehem University, Palestine

ABSTRACT
This paper investigates the revitalization of traditional ceramics and tile art within contemporary Palestinian design education. Historically, ceramic tiles have played a central role in architectural decoration and domestic aesthetics across Palestinian towns, yet political upheaval and economic pressures have threatened artisanal continuity. Drawing on curriculum analysis, studio observation, and interviews with instructors, students, and master artisans, the study explores how universities and vocational institutes are reintroducing ceramic heritage into design programs. The research highlights pedagogical approaches that combine technical training—such as glazing, hand-painting, and firing techniques—with historical study of pattern systems, calligraphic integration, and regional styles. Collaborative projects between students and local workshops demonstrate how traditional motifs are being adapted to new functions, including urban interventions, product design, and community heritage initiatives. The paper argues that this educational revitalization supports both cultural preservation and economic resilience by opening markets for context-sensitive, high-quality craft. At the same time, it notes tensions between commercial demands, tourist expectations, and the desire for experimental, politically engaged work. The conclusion suggests that design education can act as a mediating platform where traditional ceramics and tile art are reimagined as living practices that contribute to cultural continuity, critical reflection, and sustainable development.

Key words: Palestinian ceramics, tile art, design education, craft heritage, curriculum

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

EXPERIMENTAL MEDIA INSTALLATIONS AND THE EVOLUTION OF ARTISTIC PRACTICE IN SINGAPORE

Prof. Dr. Kenneth Lim
School of Art, Design and Media, Nanyang Technological University, Singapore
Jolene Tan
Faculty of Fine Arts, LASALLE College of the Arts, Singapore
Wei Liang Chong
Faculty of Digital Media, National University of Singapore, Singapore

ABSTRACT
This paper explores how experimental media installations are reshaping artistic practice in Singapore, a city-state marked by rapid technological development and dense urbanization. Focusing on works that combine projection mapping, interactive sensors, soundscapes, and networked data, the study analyzes how artists use media environments to address themes such as surveillance, migration, environmental precarity, and the affective experience of high-rise living. Through exhibition analysis and interviews with practitioners, curators, and technologists, the research maps collaborative ecosystems that span art schools, maker spaces, and government-funded festivals. The findings indicate that media installations enable artists to move beyond object-based paradigms toward immersive, process-oriented practices that reconfigure relationships between audience, space, and narrative. At the same time, the paper interrogates constraints imposed by cultural policy frameworks that emphasize innovation and national branding, raising questions about institutional gatekeeping and the limits of criticality in officially supported spaces. The study argues that experimental media art in Singapore operates within a productive tension between infrastructural support and regulatory oversight, resulting in works that often encode critique through ambiguity, play, and embodied experience. It concludes that these installations contribute to a broader redefinition of artistic labor, demanding new hybrid skills and encouraging transdisciplinary collaboration across art, design, and engineering.

Key words: media installation, Singapore art, digital culture, immersive environments, cultural policy

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE ROLE OF PUBLIC ART IN SINGAPORE'S CITYSCAPE: CULTURAL POLICY, PLACE-MAKING, AND COMMUNITY ENGAGEMENT

Dr. Mei Wong
Department of Architecture, National University of Singapore, Singapore

ABSTRACT
This paper examines the role of public art in shaping Singapore's cityscape, focusing on the interplay between cultural policy, place-making, and community engagement. Analyzing sculpture trails, large-scale murals, and temporary installations in parks, transport hubs, and housing estates, the study investigates how artworks contribute to visual identity, social interaction, and narratives of national development. Policy documents and interviews with planners, curators, and artists reveal that public art is often framed as a tool for enhancing liveability and projecting an image of creativity and diversity. However, the research also uncovers tensions between top-down commissioning processes and grassroots initiatives. Case studies demonstrate that projects involving participatory workshops and co-creation with residents tend to generate stronger senses of ownership and localized meaning than purely iconic, landmark pieces. The paper argues that successful public art in Singapore balances aesthetic ambition with mechanisms for dialogue, allowing communities to negotiate contested memories and aspirations within shared spaces. It concludes by proposing guidelines for integrating public art into urban planning in ways that prioritize inclusivity, temporal diversity, and opportunities for everyday encounter rather than solely spectacle.

Key words: public art, place-making, Singapore, cultural policy, community engagement

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

REINTERPRETATION OF ARABESQUE GEOMETRY IN CONTEMPORARY OMANI ISLAMIC ART

Assoc. Prof. Dr. Maha Al-Lamki
Faculty of Arts and Social Sciences, Sultan Qaboos University, Oman
Fatma Rashid Al-Saadi
Faculty of Fine Arts, University of Nizwa, Oman

ABSTRACT
This paper analyzes how contemporary Omani artists reinterpret arabesque geometry within Islamic art, transforming a historically codified design system into a flexible language for modern expression. Through visual analysis of paintings, architectural interventions, and digital works, the study examines variations in pattern construction, color use, and spatial layering that depart from strictly symmetrical, endlessly repeating compositions. Interviews with artists and designers highlight how they draw inspiration from traditional mosque ornamentation, manuscript illumination, and wooden mashrabiyya while experimenting with fragmentation, scale shifts, and three-dimensional installations. The research shows that these reconfigurations often respond to current concerns, including rapid urban development, environmental awareness, and the negotiation of global and local identities. By situating Omani practices within broader Gulf and international Islamic art discourses, the paper argues that arabesque geometry now operates as a dynamic conceptual tool rather than a fixed canon, allowing artists to explore themes of infinity, order, and disruption. The conclusion suggests that such reinterpretations contribute to a contemporary Islamic aesthetic that is both rooted in heritage and open to innovation, challenging stereotypes that confine Islamic art to historical forms.

Key words: arabesque geometry, Omani art, Islamic ornament, contemporary aesthetics, pattern

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

ART EDUCATION IN OMAN: CHALLENGES AND INNOVATIONS IN VISUAL CURRICULUM DESIGN

Prof. Dr. Ahmed Al-Hashmi
College of Education, Sultan Qaboos University, Oman

ABSTRACT
This paper investigates current challenges and emergent innovations in visual art curriculum design within Omani art education. Drawing on policy analysis, school textbook review, and interviews with teachers, curriculum specialists, and university lecturers, the study evaluates how national education goals—such as fostering creativity, cultural identity, and twenty-first-century skills—are translated into classroom practice. The findings highlight persistent obstacles, including limited resources, uneven teacher training, and assessment systems that prioritize rote learning over experimentation. At the same time, the research documents promising initiatives in project-based learning, community-oriented art projects, and integration of local visual heritage, such as dhow imagery, calligraphy, and traditional crafts. Pilot programs that incorporate digital media and cross-curricular themes demonstrate how students can connect visual practice with environmental awareness, heritage preservation, and entrepreneurship. The paper argues that effective curriculum innovation in Oman requires sustained professional development, participatory design involving teachers and artists, and flexible frameworks that accommodate regional diversity. It concludes that strengthening visual art education can play a significant role in nurturing reflective, culturally grounded, and creatively empowered citizens capable of contributing to the country's broader modernization agenda.

Key words: art education, curriculum design, Oman, visual literacy, heritage integration

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

THE EVOLUTION OF IMPRESSIONISM IN FRENCH PAINTING AND ITS GLOBAL LEGACY

Prof. Dr. Bernard Dupont
Department of Art History, Sorbonne University, France
Marie-Claire Rivière
Faculty of Humanities, University of Strasbourg, France
Julien Leroy
School of Fine Arts, École des Beaux-Arts de Lyon, France

ABSTRACT
This paper traces the evolution of Impressionism in French painting and examines its far-reaching global legacy. Beginning with an analysis of the late nineteenth-century Parisian context, the study revisits how artists such as Monet, Renoir, and Pissarro challenged academic conventions through their focus on transient light, everyday subjects, and innovative brushwork. It then follows the movement's transformation as Impressionist principles were adapted by Post-Impressionists and later modernists, who reinterpreted color, composition, and subjectivity in divergent ways. Using museum collections, exhibition histories, and critical writings, the research maps how Impressionism traveled beyond France, influencing artistic developments in North America, Eastern Europe, East Asia, and the Global South. Case examples illustrate how local painters selectively adopted Impressionist techniques while infusing them with indigenous motifs, social concerns, and distinct conceptions of nature and urban life. The paper argues that Impressionism's enduring appeal lies less in a fixed stylistic formula than in a flexible approach to perception and atmosphere that can be localized and hybridized. Furthermore, it considers how contemporary curatorial practices and blockbuster exhibitions have reinforced a popular image of Impressionism as both accessible and prestigious, shaping public taste and art-market dynamics. The study concludes that understanding Impressionism's evolution and diffusion is crucial for rethinking linear narratives of modernism and appreciating the reciprocal exchanges between French painting and global art histories.

Key words: Impressionism, French painting, modern art, transnational influence, visual perception

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

GELENEKSEL TÜRK TATLILARIN ÇİKOLATAYA ENTEGRASYONU (INTEGRATION OF TRADITIONAL TURKISH DESSERTS INTO CHOCOLATE)

Prof. Dr. MERAL YILMAZ
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
meralylmz@cumhuriyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-6150-1640

Msc. BÜŞRA BÜKE
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
bsrbuke@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-9663-3675

ÖZET

Bu çalışma, geleneksel Türk tatlılarının modern çikolata teknolojisine entegrasyonunu incelemek amacıyla künefe ve saray muhallebisi çikolata formülasyonlarında dolgu maddesi olarak kullanımını ve bunlara yönelik tüketici beğenisini değerlendirmektedir. Çalışmada öncelikle her iki tatlıdan standart reçetelere uygun şekilde iç dolgular hazırlanmış, daha sonra bu dolgular beyaz ve bitter sade çikolatalar ile birleştirilerek deneysel ürünler geliştirilmiştir. Ürünlerin duyusal özelliklerini belirlemek için eğitilmiş 12 panelistten oluşan bir gruba değerlendirme yaptırılmıştır. Renk, doku, aroma, tat uyumu, ağız hissi ve genel beğeni kriterleri 9 puanlı hedonik ölçekle ölçülmüştür. Elde edilen sonuçlar, kontrol sade çikolata örneklerine göre saray muhallebisi ve künefe dolgulu çikolataların görünüş, tekstür ve lezzet özellikleri yönünden yüksek beğeni aldığını; genel kabuledilebilirlik ve tercih oranlarının anlamlı olarak dahayüksek olduğunu göstermiştir. Saray muhallebisi dolgulu bitter çikolatanın panelist tercihinde ilk sırada yeraldığı görülmüştür. Her iki formülasyonun da geleneksel tat profillerini modern çikolata yapısıyla başarılı şekilde birleştirerek yüksek kabul edilebilirlik düzeyine ulaştığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, Türk mutfağına özgü tatlıların yenilikçi ürün geliştirme süreçlerine entegre edilebileceğini ve çikolata endüstrisinde değer yaratan alternatif aromatik bileşenler olarak kullanılabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çikolata, Künefe, Saray Muhallebisi, Tatlı, Türk Mutfağı

ABSTRACT

This study examines the integration of traditional Turkish desserts into modern chocolate technology by evaluating the use of künefe and saray muhallebisi (Palace Pudding) as fillings in chocolate formulations and consumer preference for them. In the study, fillings were first prepared from both desserts according to standard recipes, and then these fillings were combined with white and dark chocolate coatings to develop experimental products. A group of 12 trained panelists evaluated the sensory characteristics of the products. Color, texture, aroma, taste harmony, mouthfeel, and overall liking criteria were measured using a 9-point

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

hedonic scale. The results showed that, compared to control-filled chocolate samples, palace pudding and künefe-filled chocolates received high praise in terms of appearance, texture, and flavor characteristics; overall acceptability and preference rates were significantly higher. Dark chocolate with palace pudding filling was found to be the most preferred by the panelists. Both formulations were found to successfully combine traditional taste profiles with modern chocolate structures, achieving high levels of acceptability. These findings demonstrate that Turkish culinary specialties can be integrated into innovative product development processes and used as value-creating alternative aromatic components in the chocolate industry.

Key words: Chocolate, Künefe, Saray Muhallebisi (Palace Pudding), Desserts, Turkish Cuisine

1. GİRİŞ

Türk mutfağının kendine özgü nitelikler kazanmasında ve zengin bir mutfak olmasında tarihsel birikimi ve çeşitliliğinin, coğrafi zenginliği ve değişkenliğinin, denizlerin çeşitliliği ve ürünlerinin etkisi bulunmaktadır (4). Dünya mutfağı içinde gerek çeşit, gerekse lezzet açısından evrensel beğeninin odağı olan Türk mutfağı da binlerce yıllık bir geçmişe sahiptir. Tarihsel süreç içerisinde Anadolu toprakları kültürel zenginlikleri içinde barındırmış, geliştirmiş ve günümüze taşımıştır. Türkiye'de yaşamış çeşitli uygarlıkların etkisiyle gelişen ve zenginleşen Türk mutfağı, Dünya'nın en zengin üç mutfağı arasına girmiştir ve Dünya'nın en besleyici mutfağı olma özelliğini de elinde tutmaktadır (5). Türk Halk Kültürü içerisinde yer alan yöresel mutfağımız varlığını kendi imkân ve ölçüleri içerisinde değişikliklerle sürdürmektedir. Yemekler yörelerin geleneksel alışkanlıklarını, ekonomik imkânlarını, yöresel yemek hazırlama biçimlerini ve beşeri özelliklerini yansıtmakla beraber, yemek kültürümüz bugün unutulmaya yüz tutmuştur. Yaşadığımız günler, koşullar ve büyük değişimler nedeniyle kültürümüzün kalıcı olma şansı her gün biraz daha azalmaktadır (6). Türk mutfağında tatlılar her zaman önemli bir yere sahip olmuş, diğer yiyecekler arasında özel yeri olan bir gıdadır. Geniş bir yelpaze içinde yer alan çok sayıda geleneksel tatlımız vardır. Ancak mevcut küreselleşme, toplumların sosyal ve ekonomik yaşamının yanı sıra mutfak kültürünün de değişimine yol açmaktadır (Şanlıer vd., 2008).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Türk Mutfak Kültürü'nde Tatlı Kavramı

Tatlı tüketiminin farklı toplumların mutfaklarında büyük bir öneme sahip olduğu, ancak Orta Asya dönemine ait Türk mutfağında günümüz tatlılarına yaygın bir şekilde rastlanmadığı, baklava, kadayıf, pasta, kek veya katmer gibi tatlıların yer almadığı bilinmektedir. İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte, göç yollarında diğer uygarlıkların mutfak kültürleri ile etkileşim tatlı kültürünün zenginleşmesine ve daha çok meyve tüketimine dayalı bir geleneğin oluştuğu görülmüştür (Sevimli, 2019). Unlu tatlıların kökeni Orta Asya'ya dayanmasına karşın Türklerin Anadolu'ya geldikten sonra burada yaşayan diğer kültürlerin mutfaklarından etkilenerek tatlı çeşitliliğini artırdığını belirtmektedir (Batu & Batu, 2016). Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde, şerbetli tatlılar oldukça popülerdir. Bu dönemde, un, pirinç ve süt gibi temel malzemeler kullanılarak helva, palûze (pelte), höşmerim, baklava, kadayıf, zerde ve gülbeşeker gibi çeşitli tatlıların hazırlandığı bilinmektedir. Özellikle şekerin gül ile birleştirilerek yapılan

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

gülbeşeker, dönemin özgün tatlıları arasında yer almıştır. Bu dönemde helva çeşitleri hem halk sofralarında hem de saray mutfağında yer bulmuştur (Yılmaz, 2022; Karaman, 2023). Osmanlı İmparatorluğu ise, tatlı ve şekerleme kültürünün zenginliği açısından öne çıkmış ve bu alanda rakipsiz bir konuma ulaşmıştır. Başlangıçta tatlıların yapımında bal ve pekmez yaygın kullanılırken daha sonraki dönemlerde şeker mutfakta ki yerini bulmuştur. Bu dönemde helvahanede hazırlanan tatlılar; hamur tatlıları, sütlü tatlılar, tahıl temelli tatlılar ve meyveli tatlılar olmak üzere çeşitli gruplara ayrılmıştır. Aşure, helva, zerde, kadayıf, güllaç, baklava, akide şekeri, pelte, macun ve şerbetler, bu mutfağın başlıca ürünleri arasında sayılmıştır. Rahat-ul-hukum- boğazı rahatlatan olarak adlandırılan lokum da 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı mutfağında yerini almıştır (Bilgin, 2016; Yılmaz, 2022). Saray mutfağında farklı kadayıf, lokma, şekerpare, kalburabastı türlerinden baklavaya kadar çeşitli şerbetli tatlıların yapıldığı, buna karşın Osmanlı mutfağının erken dönemlerinde uzak bölgelerden gelen sütlerin bozulmadan muhafaza edilip İstanbul'a getirilmesi zor olduğu için bu dönemde sütlü tatlılar diğer tatlılara göre daha az olduğu bildirilmektedir. Bununla birlikte tavukgöğsü ve sütlaç bu mutfakta kendine bir yer bulmuştur (Işın, 2010). Osmanlı mutfağının alafranga dönemi olarak tanımlandığı Batı etkisinin hâkim olduğu dönemde ise meyve kızartmaları, elma, erik ve kayısıdan yapılan börekler, badem pastası ve mereng gibi tatlılar yaygın hale gelmiştir. Bu dönem içerisinde murabbalar reçellere, kurabiyeler bisküvilere, revaniler pasta ve gatolara, pelteler de yerini kremalara bırakmıştır (Işın, 2019). Cumhuriyet'in ilanından sonra, batılılaşma hareketleri, eğitim seviyesinin yükselmesi, küreselleşme, kentleşme, nüfus artışı, kadınların iş hayatına katılımı ve kitle iletişim araçlarının gelişimi gibi unsurlar (Önçel, 2015) tatlı kültürünü de etkilemiş, tatlıların hazırlanışı, sunumu, türleri ve adlandırılmalarında zamanla yenilikler görülmüştür. Geleneksel sütlü ve şerbetli tatlılar olan helva, lokma, kazandibi, kadayıf, zerde, baklava, güllaç ve muhallebinin yanı sıra Avrupa kökenli pasta türleri de mutfaklarda yer almaya başlamıştır. Ayrıca, Amerika ve Avrupa'dan gelen yeni gıda malzemeleri ve mutfak araç gereçleri, gıda üretim süreçlerinde yeniliklere zemin hazırlamıştır (Bilgin, 2011; Samancı, 2016). Eskiden evlerde aile bireyleri tarafından yapılan tatlılar, teknolojinin gelişimiyle birlikte yerini hazır üretilen tatlılara bırakmıştır (Abdikoğlu vd., 2018).

2.2. Çikolata ve Kakao

Çikolata; genel anlamda dünyanın her yerinde yaygın biçimde tüketilen ve en popüler tatlı ürünlerden biri olan kakao çekirdeklerinden elde edilen bir besindir. Çikolata, benzersiz tadının yanısıra duyusal çekiciliği nedeniyle farklı yaş grupları arasında güçlü bir tüketici kitlesine sahiptir. Kakao, Güney Amerika, Afrika ve Asya'nın tropikal bölgelerinde yetişen *Theobroma cacao L.* bitkisinin tohumlarından elde edilktedir (Singh vd., 2025: 2). Kakao, 16. yüzyılın başında Amerika Kıtası'nın keşfedilmesi sonrası küresel olarak yayılmaya başlayan egzotik gıdalar arasında yer almaktadır. Mezoamerika yerlileri tarafından "Tanrıların eti ya da gıdası" (Teonanacatl) olarak adlandırılmıştır (Tez, 2015),

İlk defa Mezoamerika uygarlığı olan Olmekler tarafından M.Ö. 1500 yıllarında içecek olarak tüketilmeye başlanan kakao daha sonra aynı coğrafyayı paylaşan farklı uygarlıklar olan Mayalar, Toltekler ve Aztekler tarafından da içecek olarak tüketilmiştir. Coğrafi keşifler sonrası Avrupalılar kakao ile tanışmış, başlarda tıpkı Mezoamerika uygarlıkları gibi kakaodan içecek hazırlayıp tüketmişlerdir (Tınmaz vd., 2022: 289). Çikolatanın Amerika'dan Avrupa'ya sonra da dünyaya yayılması İspanyol kâşif, denizci Hernan Cortes sayesinde olmuştur. İspanyol

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

rahiplerin Avrupalı rahipler ile teması sayesinde kakao Avrupa'ya yayılmıştır ve Avrupa'da çikolata ile ilk tanışan ülkeler Fransa ve İtalya olmuştur (Özkaya &

Özkaptan, 2016). Gelişen endüstri ile birlikte çikolata önce ilaç ham maddesine ve daha sonra yenilebilir tabletlere dönüşmüştür. Avrupa'da yaşanan endüstriyel gelişmeler zamanla Anadolu coğrafyasını da etkilemiş, çikolata insanların zevkle tükettiği, enerji veren ve sağlıklı bir gıda haline gelmiştir (Tınmaz vd., 2022: 289). Çikolatanın temeli üç ana bileşenden oluşmaktadır: kakao kütlesi, kakao yağı ve şekerdir. Çikolata temelde üç gruba ayrılmaktadır: bitter çikolata (siyah), sütlü çikolata ve beyaz çikolata. Ayrıca Tebliğ'e göre izin verilen katkı maddeleri ve aromalarla birlikte süt ve süt ürünleri ile diğer bileşenler kullanılarak da hazırlanmaktadır (Özkaya & Özkaptan, 2016; Singh vd., 2025).

Çikolata üretimi, fermantasyon, kurutma, kavurma, öğütme, karıştırma, konçlama ve temperleme gibi birbirini takip eden birçok aşamadan oluşan kapsamlı bir süreçtir. Bu süreçlerin her biri çikolatanın tadını, aromasını, dokusunu, fiziksel özelliklerini ve nihai kalite parametrelerini belirlemede kritik rol oynamaktadır. Kakao; polifenoller, flavonoidler, metilksantinler ve mineraller gibi birçok biyoaktif bileşik içerir. Bu bileşiklerin antioksidan, antiinflamatuar, kardiyoprotektif ve nörolojik faydalar sağladığı bildirilmiştir. Özellikle yüksek kakao oranına sahip bitter çikolata, zengin flavonoid içeriği nedeniyle sağlık açısından daha yüksek potansiyele sahiptir. Çikolata tüketiminin artmasıyla birlikte, hem duyusal beklentileri karşılayan hem de sağlık açısından fayda sunan fonksiyonel çikolata ürünlerine olan ilgi de giderek artmaktadır (Singh vd., 2025: 2).

2.3. Türk Mutfağı ve Çikolata

Çikolatanın Osmanlı coğrafyasına ne zaman ve hangi yollarla girdiğine ilişkin kesin bir bilgiler bulunmadığı, çikolatanın hammaddesi olan kakao'nun ise Osmanlı kaynaklarında kahve türüne benzer, acı bir baharat olarak tanımlandığı bildirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde sanayi devrimi sonrasında çikolatanın seri üretimine başlandığı fakat başlangıçta yalnızca saray çevresi ve elit kesim tarafından tüketildiği, halk arasında yaygınlaşmasının ise oldukça geç bir dönemde gerçekleştiği ifade edilmiştir. Bu süreçten sonra çikolata, zamanla kafe ve pastanelerin yaygınlaşmasıyla daha geniş kitlelere ulaşmıştır (Açıkgöz, 2019; Derinalp Çanakçı, 2025). Bununla birlikte tatlı çeşitliliğinin Osmanlı mutfağında çok fazla olması bu dönem içerisinde çikolata tüketimi ve üretimi kısıtlı kalmıştır. Cumhuriyetin ilanı sonrası Atatürk'ün isteği ile İsviçre ve Avusturya gibi bazı ülkelerden kakao ve kakao çekirdeği alınarak Türk pazarında çikolata yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu süreçten sonra çikolata imalathane ve fabrika sayısı artmış, popülaritesi artan çikolata, Türk mutfak kültürü ürünlerine uyarlanmış, farklı şekil ve aromalarıyla özel gün ve törenlerin yanısıra günlük hayatta tercih edilen bir ürün olarak tüketimi yaygınlaşmıştır (İçöz & Mankan, 2022; Derinalp Çanakçı, 2025). Çikolanın Osmanlı dönemi ve Türkiye'de tarihsel süreci aşağıda kısaca anlatılmıştır (Tınnaz vd., 2022):

- 1662-Çikolatanın Osmanlı diyarına girdiğini gösteren ilk referans kitap (The Indian Nectar or, A Religion on Chocolata)
- 1693-Gemelli Careri, Seyde'nin Osmanlı Ağası'na çikolata ikram etmiştir.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

- 1708-İstanbul'dan bir Yahudi kahvehane açmak için Dubrovnik'e (Ragusa) gelmiştir, yanında getirdiği referansta "uzman bir şerbetçidir, kek yapar, kahvesi ve çikolatası eşsizdir!" yazmaktadır.
- 1720-Çikolata Avrupalı diplomatlar tarafından hediye olarak Osmanlı Sarayına ulaşmıştır.
- 1847-Journal de Constantinople'da İstanbul'daki Ottoni Eczanesi'nde çikolatalı ilaç satıldığına dair ilanlar yer almaktadır.
- 1849-Hem Journal de Constantinople'da hem de Ceride-i Havadis gazetesinde çikolata satan bir pastanenin ilanı yer almaktadır.
- 1850-Pera'da açılan alafranga pastahane, şekerci ve restoranlarda satılmaya başlanmıştır.
- 1854-Osmanlı gümrüklerinden geçen çikolatalara dair arşiv belgeleri
- 1855-Ceride-i Havadis'te çikolatanın kullanım şekillerinden ve faydalarından bahsedilmektedir.
- 1908-Nestlé'nin "padişahın tedarikçisi" olmak için yaptığı başvuruya saray olumlu yanıt vermiştir. Nestlé sarayın çikolatacısı unvanını almıştır.
- 1918-Zafer çikolata ve ezmeleri İstanbul'da kurulmuştur.
- 1924-Todori Değirmencioğlu ileride "Elit" adını alacak olan çikolata fabrikasını kurmuştur.
- 1927-Nestlé İstanbul'da, Feriköy'de ilk fabrikasını kurmuştur
- 1974-Ülker ilk çikolatasını üretmiştir.

2.4. Yeni Ürün Geliştirme

Ürün geliştirme, yeni bir ürünün tasarlanması ya da mevcut bir ürünün formülasyonunun değiştirilerek yeniden yapılandırılması yoluyla pazara sunulmasını ifade eden sistematik bir süreçtir (Awwad & Akroush, 2016). Bu süreç; ürün tasarımı, üretim yöntemlerinin belirlenmesi, pazarlama stratejilerinin oluşturulması ve tüketici geri bildirimlerinin analiz edilmesi gibi çok aşamalı faaliyetleri kapsamaktadır. Ürün geliştirme faaliyetlerinin temel amacı, ürünün hedef pazarda algılanan değerini artırmak, farklılaştırma yoluyla rekabet üstünlüğü sağlamak ve ürün yaşam döngüsünü uzatmaktır. Yenilik içeren ürünlerin, tüketiciler tarafından daha yüksek kalite ve üstün performans algısıyla değerlendirilmesi, bu sürecin stratejik önemini artırmaktadır. Yeni ürün geliştirme çalışmaları, pazarda büyüme potansiyeli oluşturmakta ve işletmelerin kârlılığına doğrudan katkı sağlamaktadır (Ercik, 2023). Bu bağlamda gıda endüstrisi, değişen tüketici beklentilerine yanıt verebilmek amacıyla sürekli inovasyon faaliyetleri yürütmektedir. Ürün geliştirme sürecinde öncelikli odak alanlarından biri, ürünlerin duyusal kalite özelliklerinin optimize edilmesidir. Lezzet, aroma, tekstür ve görsel nitelikler; tüketici kabulünü doğrudan etkileyen temel parametreler olarak değerlendirilmektedir. Gıda üreticileri, duyusal özellikleri iyileştirmek amacıyla fonksiyonel bileşenler, doğal katkı maddeleri ve ileri üretim teknolojilerinden yararlanmaktadır. Bunun yanı sıra, ürün stabilitesini artırmak ve raf ömrünü uzatmak amacıyla farklı koruma teknikleri ve proses optimizasyonları uygulanmaktadır. Duyusal analiz yöntemleri ve tüketici testleri, ürünlerin kalite özelliklerinin nesnel olarak değerlendirilmesini sağlamakta; elde edilen veriler doğrultusunda formülasyon ve proses iyileştirmeleri yapılarak ürünlerin tüketici beklentilerine daha etkin biçimde uyum sağlaması hedeflenmektedir (Fuller, 1994; Ercik, 2023).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3. ÇALIŞMANIN AMACI ve YÖNTEMİ

Yapılan literatür taramasında; çikolata yeni ürün formülasyonu kapsamında, fonsiyonel çikolata üretimi ve sağlık üzerine etkisi odaklı çalışmaların (Yiğit vd., 2018; Gürsoy & Heperkan,, 2020; Çelik vd., 2022; Sarıtaş vd., 2024; Singh vd., 2024; Tuigunov vd., 2025) literatürde daha fazla yeraldığı görülmüştür. Bununla birlikte yöresel ürünlerin dolgu maddesi olarak kullanıldığı ve bu dolgulu çikolataların duyusal özelliklerinin analiz edildiği çalışma sayısının oldukça kısıtlı olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmalardan Ercik ve arkadaşları (2023a); tüketici tercihlerinde renk ve görselliğin lezzet ve genel kabul edilebilirlik üzerindeki etkisini incelemek amacıyla panelistlere 3 farklı el yapımı çikolata tattırılmış, tüketici tercihlerinde renk ve görselliğin lezzet ve genel kabul edilebilirlik üzerinde etkisi olduğu ve panelistlerin en çok artizan çikolatayı (renkli) tercih ettikleri belirlenmiştir. Ercik tarafından yapılan diğer bir çalışmada (2023b) da, Erdemli Lamas Limonu, Silifke Çileği ve Anamur Muzu dolgulu üç çikolata örneği kontrol grubu çikolatalar ile birlikte 162 tüketici paneliste tattırılmış ve duyusal analiz yöntemi ile değerlendirtilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar yöresel ürünlere olan ilginin artabileceğini göstermiştir. Doğan ve Yılmaz (2023) tarafından yapılan bir çalışmada ise, kestane balı, çikolataya farklı oranlarda eklenmiş ve eğitimli panelistler tarafından kalite değerlendirmesine tabi tutulmuş, 10 panelistin katıldığı analizde, görünüm, doku, koku, tat ve genel kabul edilebilirlik alt başlıkları altında kalite kriterleri değerlendirilmiştir. Çalışmada en yüksek beğeni değerini alan ürün 80 kişilik tüketici panelist gruba tattırılmış ve elde edilen çikolatada kestane balının ağızda bıraktığı acımsı tadın algılandığı ve bunun tüketici tarafından beğenildiği belirlenmiş, çalışmada kestane balı ve çikolatanın lezzet uyumu sağladığı ifade edilmiştir.

Bu çalışmada geleneksel Türk tatlılarının modern çikolata teknolojisine entegrasyonunu incelemek bağlamında künefe ve saray muhallebisi geleneksel tatlılarının çikolata formülasyonlarında dolgu maddesi olarak kullanımı ve çikolata örnekelrinin duyusal analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bunun yanısra geleneksel bir ürünün modern bir ürüne entegre ederek ürün tanıtımının sağlanması ve ilgili pazar alanına yeni ürün seçeneği sunulması amaçlanmıştır. Ayrıca bu alanda kısıtlı sayıda yapılmış çalışmalara destek verilmesi ve alanyazına katkı sunulması da belirlenen hedefler arasındadır.

Çalışmanın kapsamında nicel araştırma yöntemlerinden anket yöntemi kullanılarak hazırlanan çikolata örneklerinin duyusal özelliklerinin analizi yapılmıştır. İlk olarak duyusal analiz değerlendirmesi yapılacak ürünlerin üretim formülasyonları yapılan deneme çalışmaları ile standardize edilmiştir. Oluşturulan reçetelerde ürünlerin hazırlanmasında kullanılan malzemeler ve miktarlarının yanısıra ürünün hazırlanma teknikleri sunulmuştur. Panel uygulama ortamında (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Turizm Fakültesi) panel liderinin eşliğinde çalışma hakkında bilgi verilerek, kod sistemiyle tanımlanan eşit oranlarda, sırasıyla sunulan ürünleri duyusal analiz anket formunda yeralan sorulara göre analiz ederek değerlendirmeleri istenmiştir. Hazırlanan anaket formu 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik özellikler ve çikolata tüketim alışkanlıkları değerlendirilmektedir. Anketin ikinci bölümünde (herbir örnek için ayrı ayrı hazırlanmış) hazırlanan örneklerin görünüş, tekstür ve lezzet gibi duyusal özelliklerinin alt parametrelerine ait analiz kriterleri yeralmaktadır. Bu bölümde ürünlerin genel kabuledilebilirlik ve panelist tercih parametresi yeralmaktadır. Üçüncü bölümde ise, örneklerin dolgu içeriğini tahmin etmeye dayalı çok

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

seçenekli sorular yerlamaktadır. Son bölümde ise, ürünlerin beğeni ve tercih sıralamasını en az beğenilenden en çok beğenilene göre yapmalarını istedikleri sorular yerlamaktadır.

Panelistlere duyusal analiz uygulama esnasında ürünlerin değerlendirmesinin tarafsız ve sağlıklı yürütülebilmesi adına kör tadım ve ters kodlama yöntemleri kullanılarak ürün tadımları gerçekleştirilmiştir.

3.1.Ürün Reçeterinin Oluşturulması

Çalışmada analiz edilen çikolata örneklerinde bitter ve beyaz çikolata kaplama olarak kulanılmış, kontrol grubunun dolgu maddelerini aynı grup çikolatalar oluştulmuştur. Değerlendirmeye alınan örnek çikolataların dolgu maddesini ise saray muhallebisi ve künefe gibi geleneksel tatalılar oluşturmuştur. Sade bitter çikolata grubunda yeralan örnek çikolata K85 olarak kodlanırken (Kontrol-%85 kakao oranı) ve sade beyaz çikolata K20 (Kontrol-%20 kakao yağı oranı) olarak kodlanmıştır. Saray muhallebisi dolgulu bitter çikolata için D-85 (Dolgu-%85 kakao oranı) ve künefe dolgulu beyaz çikolata için ise D20 (Dolgu-%20 kakao yağı oranı) kodları kullanılmıştır. Kontrol grubu çikolataların ve künefe dolgulu beyaz çikolata ile saray muhallebisi dolgulu bitter çikolataların reçeteleri Çizelge 3. 1 ve Çizelge 2' de sunulmuştur. Kontrol grubu çikolatalarda herhangi bir dolgu kullanmaksızın, kontrol grubuna göre (bitter veya beyaz çikolata) sade çikolata ile kalıplar doldurularak hazırlanmıştır.

Çizelge 3.1. Künefe Dolgulu Beyaz Çikolata Malzeme Listesi

Beyaz Çikolata Yapımı İçin		**Künefe Yapımı için**	
Malzemeler	**Miktar**	**Malzemeler**	**Miktar**
Beyaz Çikolata	800gr	Tel Kadayıf	250gr
Kakao Yağı	50gr	Dil Peyniri	150gr
Yağ Bazlı Gıda Boyası	2-5 gr	Tuzsuz Tereyağı	120gr
		Pekmez	20ml
		Şeker	400gr
		Su	400ml
		Limon Suyu	15ml

Künefe Dolgulu Beyaz Çikolataların Hazırlanması: (Görsel 3.1)

- Tuzsuz tereyağı oda sıcaklığına (20-22 derece) getirilir (A).
- Tereyağı ve pekmez tel kadayıfla karıştırılır (B).
- Yumuşak bir kıvama gelen kadayıf ikiye bölünür, Künefe tepsisine bir bölümü her yerine eşit şekilde dağıtılır ve sıkıştırılır(C).
- Dil peyniri eşit şekilde bir katına yerleştirilir (D).
- Ocak üzerinde künefe tepsisi çevire çevire her tarafi eşit şekilde kızartılır (E).
- Bir tabak yardımıyla tersi çevrilen künefenin öteki tarafida aynı şekilde kızartılır.
- Şeker ve su kaynatılaraak şerbet hazırlanır, kaynamaya yakın limon suyu ilave edilip bir taşım kaynatılıp altı kapatılır ve soğumaya alınır.
- Soğuyan şerbet sıcak künefeye dökülür ve çekmesi beklenir (F).
- Parçalara ayırdığımız künefe çikolata kalıplarına yerleşecek şekilde kenara alınır.

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

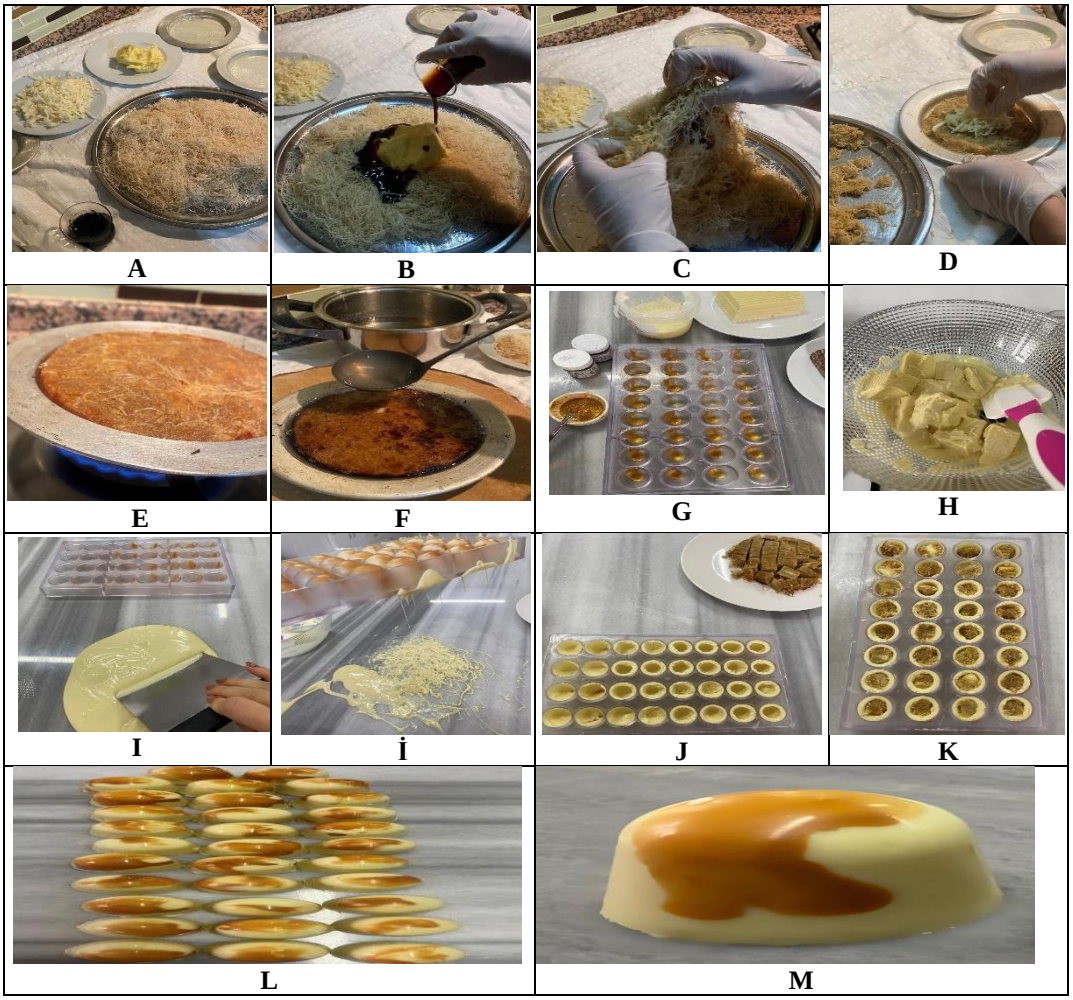

Görsel 3.1. Künefe Dolgulu Beyaz Çikolata Yapımı

- Çikolata kalıpları kakao yağı ve gıda boyası ile karıştırlıp çikolata kalıplarına silikon fırça yardımıyla sürülüp 5 dakika +4 dolapta donması beklenir (G)
- Beyaz (fildişi) çikolata bain-maria (su buharında pişirme) yöntemi ile 40 ºC'ye kadar ısıtılarak eritilir (H).
- Daha sonra 28ºC'ye düşürülen çikolata temperlenerek 24-25 ºC'ye indirilir (I).
- Temperlenen çikolata kalıplara eşit şekilde pay edilp ters çevrilir. Böylelikle kalıbın her tarafına eşit miktarda çikolatanın dağılması sağlanır (İ).
- Fazla çikolata akıtıldıktan sonra kalıp +4 dolapta 10 dakika bekletilir (J).
- Donan çikolata kalıbının içine parçalanan künefe 5gr olacak şekilde yerleştirilir (K).
- Çikolata kalıbının arkasının doldurmak için çikolata uygun derecelerde eritilip üzeri doldurulup kapatılır. Bu şekilde 15 dakika +4 dolapta bekletilir (L).
- Donduğu anlaşılan çikolata kalıbı ters çevrilip, çikolataların dökülmesi sağlanır (L).

Bu aşamadan sonra tadıma hazırdır (M).

Çizelge 3.1. Saray Muhallebisi Dolgulu Bitter Çikolata Malzeme Listesi

Bitter Çikolata Yapımı İçin		**Saray Muhallebisi Yapımı için**	
Malzemeler	**Miktar**	**Malzemeler**	**Miktar**
Bitter Çikolata	800gr	Tereyağı	75gr
Kakao Yağı	50gr	Un	100gr

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Yağ Bazlı Gıda Boyası	2-5 gr	Süt Şeker	500ml 125gr

Saray Muhallebisi Dolgulu Bitter Çikolataların Hazırlanması (Görsel 3.2):

- Malzemeler ayrı ayrı hazırlanır (A), un ve tereyağı kavurlur (B).
- Kavrulan una süt yavaş yavaş eklenir hızlı şekilde karıştırılır (C).
- Daha sonra şeker eklenir ve kaynamaya bırakılır (D).
- Rubbin stage (kurdele metotu) yöntemiyle kontrolünü yapıp ocaktan alıp uygun bir kaba alınır (E) ve 6-8 saat +4 buzdolabında bekletilir (F).

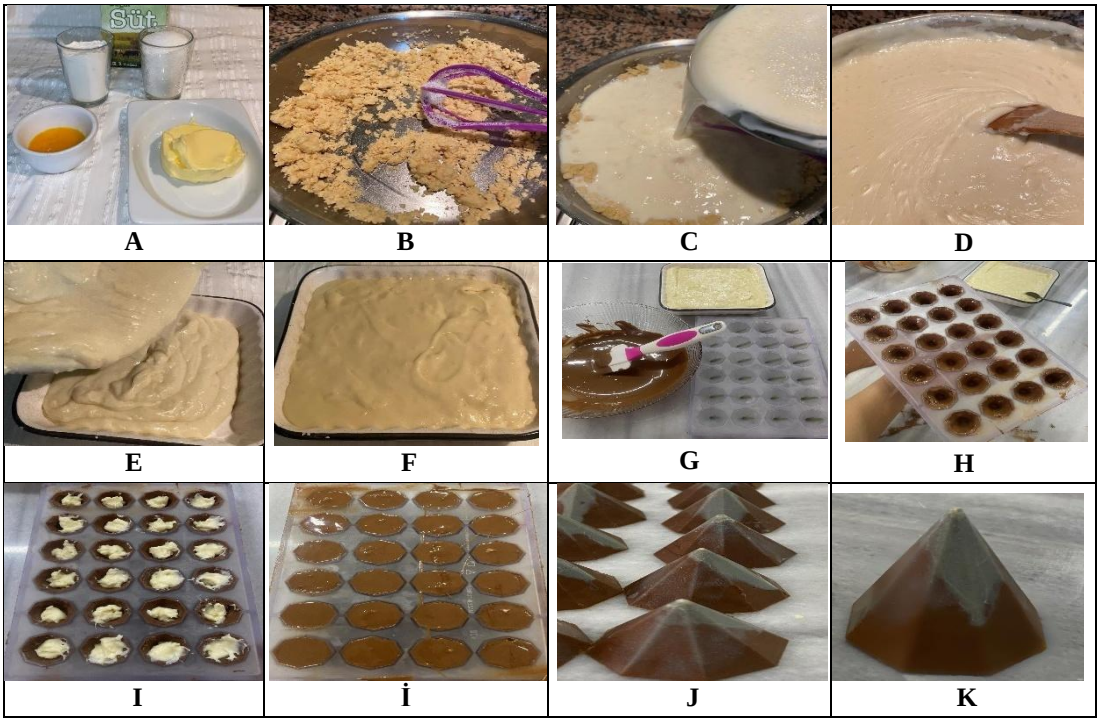

Görsel 3.2. Saray Muhallebisi Dolgulu Bitter Çikolata Yapımı

- 800 gr çikolata bain-marie (su buharında pişirme) tekniğiyle eritilir (G).
- Eritilen çikolata sıvcaklığının 45ºC'y e ulaşan bitter çikolata bain-marieden alınır.
- Eritilen çikolata sıcaklığının 35 ºC'ye kadar düşmesi sağlanır ve 27-30 ºC'ye düşene kadar temperlenir.
- Kakao yağı bain-maria (su buharında pişirme) tekniği ile eritilerek içerisine gıda boyası eklenir.
- Gıda boyası ve kakao yağı karıştırlıp çikolata kalıplarına silikon fırça yardımıyla sürülüp 5 dakika +4 dolapta donması beklenir.
- Teperlenen çikolata kalıplara eşit şekilde pay edilp ters çevrilir. Böylelikle kalıbın her tarafına eşit miktarda çikolata dağılır (H).
- Fazla çikolata akıtıldıktan sonra kalıp +4 dolapta 10 dakika bekletilir.
- Donan çikolata kalıbının içine saray muhallebisi 5gr olacak şekilde yerleştirilir (I).
- Çikolata kalıbının arkasının doldurmak için çikolata uygun derecelerde eritilip üzeri doldurulup kapatılır. Bu şekilde 15 dakika +4 dolapta bekletilir (İ).
- Donduğu anlaşılan çikolata kalıbı ters çevrilip, çikolataların dökülmesi sağlanır (J). Bu aşamadan sonra tadıma hazırdır (K).

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

3.2. Duyusal Analiz

3.2.1. Panelistlerin Belirlenmesi ve Duyusal Analiz Yöntemi

Potansiyel panelistler; renk körlüğü, anozmi, ağüzi veya alerji gibi rahatsızlıkları olmayan sağlıklı bireyler arasından seçilmelidir (Çizelge 2). Ayrıca, değerlendirme seanslarına düzenli olarak, 25 (gönüllü ve kendini bu konuya motive etmiş kişiler arasından seçilen) panelist katılacak şekilde düzenlenmelidir. Çizelge 2'de test türlerine göre belirlenmiş panelist sayıları ve örnek sayıları sunulmaktadır (Altuğ Onoğur & Elmacı, 2019).

Çizelge 3.2. Duyusal Analiz Test Yöntemleri, Panelist Tipi, Panelist ve Örnek Sayısı

Test Adı	**Panelist tipi**	**Panelist sayısı**	**Örnek sayısı**
Tek örnek	Eğitilmemiş	≤ 80	2
Eşlenmiş kıyaslama	Eğitilmemiş	≤ 80	2
	Eğitilmiş	3-10	
Üçgen	Eğitilmiş	3-10	3
İkili-Üçlü (Duo-trıo)	Eğitilmiş	3-10	3
Sıralama	Eğitilmemiş	≤ 80	2-7
	Yarı Eğitilmiş	8-25	
	Eğitilmiş	3-10	
Puanlama (Skalalı)	Eğitilmemiş	≤ 80	1-18
Profil	İyi Eğitilmiş	3-8	1-5
Hedonik	Yarı Eğitilmiş	8-25	**1-18**
	Eğitilmiş	**3-10**	

Tadımı yapılan ürünün bileşen özelliklerinin ortaya koyulmasında, o ürünün üretim sürecinde ki değişkenliklerin belirtilmesinde ve ürünün numunesinin duyusal karakterinin tespit edilmesinde nicel bir analiz metodu olan duyusal analiz yöntemi kullanılmaktadır. Hedonik skala; özel ya da sayısal bir ölçek kullanarak ürünün, lezzet, renk ve doku yönünden duyusal özelliklerinin, kalite karakteristiklerinin ve bunların yoğunluğunun belirlenmesinde veya derecelendirilmesinde tercih edilen bir yöntemdir. Bu yöntemde puanlama; değerlendirmeye katılan panelistlerin kullandıkları formlarda belirttiği puanların ortalamasının alınması ile yapılmaktadır (MEB, 2012).

3.2.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada duyusal analiz anket formunda panelistlerin demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslek), tatlı ve çikolata tüketim alışkanllığı durumu, duyusal değerlendirme parametreleri ve ürün beğeni düzeyini belirlemeye yönelik hazırlanan sorulara verilen yanıtların değerlendirilmesi ile veriler toplanmıştır. Çalışmanın duyusal analizlerinin gerçekleştirilebilmesi için, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 05.04.2022 tarih ve 2022-04-44 sayılı karar ile onay alınmıştır. Çalışma verileri Mart 2022-Nisan 2022 tarihleri arasında toplanmıştır. Veri girişleri Statistical Package for Social Sciences Program-version 22.0 (SPSS inc., Chicago, IL, USA) istatistik programı kullanılarak kodlamalarla yapılmıştır. Çikolata örnekleri, görünüş (renk, renk homojenliği, parlaklık), dokusal ağız hissi (çiğnenebilirlik, yumuşaklık, kremsi yapı, ağızda bıraktığı his),

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

koku ve lezzet (genel tat, kakao yoğunluğu, dolgu araoması, tat homojenliği, tatlılık dengesi, koku), genel kabul edilebilirlik ve genel beğeni parametreleri ile değerlendirilmiştir. Çikolata örneklerine yönelik duyusal karakteristiklerin değerlendirilmesinde Peryam ve Pilgrim (1957) tarafından geliştirilen 9 puanlı Hedonik Skala Puanlama test ölçeği kullanılmıştır (9-mükemmel, 8-çok iyi, 7- iyi, 6- iyinin altı, ortanın üstü, 5- orta, 4- ortanın altı, kötünün üstü, 3- kötü, 2- çok kötü,1- aşırı kötü) (Ercik vd., 2023). Panelistlerin demografik özellikleri ve duyusal analiz verilerinin değerlendirilmesinde İndepented T testi, varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Çikolata örneklerinin duyusal analiz sonuçları karşılaştırılarak çikolata örneklerinin duyusal özellikleri ile, panelist tercihi arasındaki ilişkisinin belirlenmesi amacıyla "Pearson korelasyon analizi" yapılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Çalışma Verilerinin Güvenilirliğine ve Dağılımına Bulgular: Çalışmada duyusal analiz ölçek parametrelerinin geçerlilik ve güvenirliliği, verilerin normallik dağılımı ve parametreler arasındaki ilişkiye yönelik elde edilen veriler analiz edilerek bulgular irdelenmiştir. Buna göre çalışma ölçeğinde yeralan 13 parametrenin güvenlik katsayısı 0,91 olarak belirlenmiş ve kullanılan parametrelerin yüksek güvenirlik düzeyinde olduğu belirlenmiştir (İslamoğlu & Alnıaçık 2016). Çalışmada elde edilen verilerin doğru yöntemlerle analiz edilebilmesi için normal dağılım gösterip göstermediği çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri analiz edilmiş ve kullanılan parametrelerin basıklık ve çarpıklık katsayısının -1,5<r<+1,5 aralığında olduğu belirlenmiştir. Elde edilen sonuç, verilerin her bir değişken için normal dağılım gösterdiğini ve veri analizi için parametrik testlerin kullanılabileceği ortaya koymuştur (Tabachnick & Fidell, 2015; İslamoğlu & Alnıaçık 2016).

4.2. Panelistlerin Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgular

Çalışma kapsamında 12 eğitimli, gönüllü birey panelist olarak çalışmaya dâhil edilmiştir. Panelistlerin demografik bilgileri çizelge 3'de sunulmuştur.

Çalışmada panelist grubun çikolata tüketim alışkanlığının olduğu, grubun %13'sinin sade bitter çikolata, %32,3 sade sütlü çikolata, %5,2 sade beyaz çikolata tükettiği, %5,5'ini farklı aromalarda dolgusuz çikolata, %44'ünün ise farklı aromalarda dolgulu çikolatalar tükettiği belirlenmiştir. Dolgulu çikolataların %30'unu ise meyve ve kuruyemiş dolgulu ürünleri aldığı belirlenmiştir. Çikolata tüketi alışkanlığı olan bireylerin ez az haftada iki gün, en fazla haftada 5 gün, günlük 10 ya da 20g. (küçük 1 ya da 2 kare) çikolata tükettikleri belirlenmiştir.

Çizelge 4.1. Panelist Grubun Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgular

.

Demografik özellikler		(N/%)
Cinsiyet	Kadın	7 (58,3)
	Erkek	5 (41,7)
Yaş (yıl)	18-25	2 (16,7)
	26-35	7 (58,3)
	36-45	2 (16,7)

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

	46+	1 (8,3)
Meslek	Öğrenci	2 (16,7)
	Aşçı	2 (16,7)
	Akademisyen	8 (66,7)
Eğitim Seviyesi	Lisans	2 (16,7)
	Yüksek Lisans	5 (41,7)
	Doktora	5 (41,7)

4.3. Duyusal Analiz Bulguları

Çikolata örneklerinin görünüş-lezzet-tekstürel özellikleri kapsamında çikolata örneklerinin genel görünüm, dolgu rengi, çiğnenebilirlik, sertlik, yumuşaklık, ve ağızda bıraktığı his, kakao yoğunluğu, koku, dolgu aroması, tat uyumu ve tatlılık dengesi beğeni oranları, genel kabuledilebilirlik ve tercih edilebilirliğini duyusal olarak analiz etmiş ve anket formunda yer alan 9'lu likert sistemini kullanarak değerlendirilmiş, sonuçlara ise, her bir ürün ve analiz parametresi için skala sayısal değerlerinin ortalamaları (±standart sapmaları-SD) alınarak ulaşılmıştır.

4.3.1. Çikolata Örneklerinin Görünüş, Tekstür ve Lezzet Paremetrelerine Yönelik Duyusal Analiz Bulguları

Çikolata örneklerinin görünüş özellikleri kapsamda genel görünüm ve dolgu rengi beğeni oranı, tekstür özellikleri kapsamında, yeralan çiğnenebilirlik, sertlik, yumuşaklık ve ağızda bıraktığı his parametre oranları, lezzet özellikleri bazında kakao yoğunluğu, koku, dolgu aroması, tat uyumu ve tatlılık dengesi beğeni oranları ile genel kabuledilebilirlik ve panelist tercih oranları ayrı ayrı analiz edilmiş, sonuçlar Çizelge 4'de sunulmuştur.

Çizelge 4.2. Çikolata Örneklerinin Duyusal Özelliklerine Yönelik Duyusal Analiz Bulguları

Duyusal Analiz Parametreleri	Dolgu Türü (N±SD)			
	Sade Bitter Çikolata (K85)	Saray Muhallebisi (D85)	Sade Beyaz Çikolata (K20)	Künefe (D20)
GÖRÜNÜŞ				
Genel görünüm	6,42±0,90	7,50±0,52	7,42±0,90	7,92±0,51
Dolgu rengi	6,75±1,05	7,75±0,45	7,17±0,93	7,50±0,90
TEKSTÜR				
Çiğnenebilirlik	7,33±1,15	8,00±0,42	7,50±0,79	6,92±0,99
Sertlik	5,92±1,24	7,92±0,51	7,08±0,90	7,25±0,86
Yumuşaklık	5,75±1,21	7,92±0,79	6,58±1,08	7,25±0,62
Ağızda bıraktığı his	6,00±1,04	8,00±0,42	6,67±0,77	7,42±0,79
TAT/KOKU				
Koku	6,67±0,77	8,17±0,38	7,67±0,65	7,58±1,16
Kakao yoğunluğu	6,58±1,08	7,50±0,79	6,92±0,79	7,00±1,34
Dolgu araoması	6,25±1,21	8,08±0,62	6,75±1,05	7,75±0,75
Tat uyumu	6,25±0,90	8,08±0,66	7,08±0,66	7,75±0,75
Tatlılık dengesi	6,08±1,16	7,67±0,49	6,08±0,90	7,58±0,51

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

*p<0,05, istatistiksel olarak anlamlı farklılık olması

Çikolata örneklerinin duyusal özelliklerine yönelik bulgular İndepented T testi bulgularına göre değerlendirildiğinde; sade bitter çikolata ve saray muhallebisi dolgulu bitter çikolatalar arasında görnüş özellikleri bağlamında genel görünüm (F=3,80, p=0,06) beğeni oranının benzer olduğu, dolgu rengi (F=6,19, p=0,02) arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur.

Bu iki çikolatanın tekstürel özellikleri arasında yeralan çiğnenebilirlik (F=14,18, p=0,001), sertlik (F=7,31, p=0,01) ve ağızda bıraktığı his (F=11,00, p=0,003) paremetreleri yönünden değerlendirildiğinde, parametrelerin beğeni oranları arasında anlamlı farklılıklar olduğu, buna karşın yumuşaklık paremetresi beğeni oranının her iki çikolata için, benzer olduğu görülmüştür.

Tat parametrei bağlamında ise, bu çikolatalar arasında koku özelliği (F=9,62, p=0,005), dolgu aroması (F=6,00, p=0,02) ve tatlılık dengesi (F=6,46, p=0,01) beğeni oranları arasında anlamlı farklılıklar bulunurken, kakao yoğunluğu (F=1,83, p=0,18) ve tat uyumu (F=1,24, p=0,27) beğeni oranının her iki çikolatada da benzer olduğu belirlenmiştir.

Sade beyaz çikolata ve künefe dolgulu beyaz çikolata örneklerinin duyusal özelliklerine yönelik veriler İndepented T testi bulgularına göre değerlendirildiğinde; görünüş özellikleri bağlamında genel görünüm (F=5,14, p=0,03) beğeni oranlarının benzer olduğu, dolgu rengi beğeni oranının ise (F=0,06, p=0,79) çikolata örnekleri arasında farklılık gösterdiği görülmüştür.

İki çikolata örneğinin tekstürel özellikleri arasında çiğnenebilirlik (F=0,30, p=0,758), sertlik (F=0,36, p=0,55), yumuşaklık (F=2,20, p=0,15) ve ağızda bıraktığı his (F=0,009, p=0,92) paremetreleri yönünden değerlendirildiğinde, parametrelerin beğeni oranlarının benzer olduğu belirlenmiştir.

Lezzet parametrei bağlamında ise, bu çikolatalar arasında kakao yoğunluğu (F=1,91, p=0,18), dolgu aroması (F=1,69, p=0,20),tat uyumu (F=0,17, p=0,67) beğeni oranları benzer bulunurken, koku özellikleri (F=5,81, p=0,02) ve tatlılık dengesi (F=5,10, p=0,03) beğeni oranları arasında anlamlı farklılıkların olduğu belirlenmiştir.

4.3.2. Çikolata Örneklerinin Genel Duyusal Özelliklerine Yönelik Analiz Bulguları

Çalışmada üretilen çikolataların kalite kiterleri arasında değerlendirilen genel duyusal özelliklerinin (görünüş, tekstürel ve lezzet) beğeni oranları ile genel kabuledilebilirlik ve panelist trecih oranları indipendent T testi ile değerlendirilmiş ve elde edilen sonuçlar çizelge 5'de ve radar diyagramları görsel 4.1 ve 4.2'de sunulmuştur.

Çizelge 4.3. Çikolata Örneklerinin Genel Duyusal Analiz Bulguları

Dolgu Türü	Duyusal Analiz Parametreleri				
	Görünüş (N±SD)	Tekstür (N±SD)	Lezzet/Koku (N±SD)	GKE (N±SD)	Panelist tercihi (N±SD)
Sade Bitter Çikolata (K85)	6,58±0,82	6,25±1,01	6,37±067	5,92±0,90	5,67±0,65
Saray Muhallebisi (D85)	7,63±0,31	7,96±0,39	7,93±0,26	8,08±0,51	8.17±0,38
F değeri	11,27	7,61	8,47	7,47	5,97

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

p değeri	0,003*	0,01*	0,008*	0,01*	0,02*
Sade Beyaz Çikolata (K20)	7,29±0,45	6,96±0,60	6,90±0,44	6,50±0,52	8,50±0,67
Künefe (D20)	7,71±0,54	7,21±046	7,53±0,57	7,83±038	8,00±0,42
F değeri	0,47	1,07	0,01	8,80	8,87
p değeri	0,49	0,31	0,89	0,007*	0,007*

*p<0,05, istatistiksel olarak anlamlı farklılık olması, GKE: Genel kabul edilebilirlik

Çalışmada sade bitter çikolata ve saray muhallebisi dolgulu bitter çikolata örnekleri genel görünüş, tekstür ve lezzet özellikeri beğeni oranları bağlamında değerlendirildiğinde, bu iki örnek arasında anlamlı farklılıklar olduğu ve saray muhallebili çikolata örneğinin panelistlerden daha yüksek beğeni oranı aldığı görülmüştür. Bu sonucu panelistlerin genel kabuledilebilirlik (F=7,47, p=0.01) ve tercih oranı (F=5,97, p=0.02) desteklemektedir.

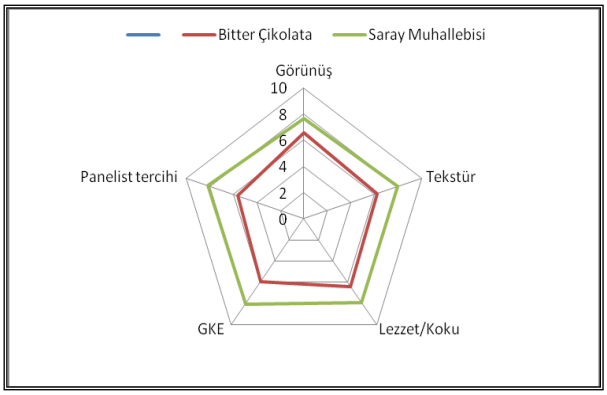

Görsel 4.1. Bitter Çikolata Grubunun Duyusal Analiz Sonuçlarının Radar Grafiğinde Gösterimi

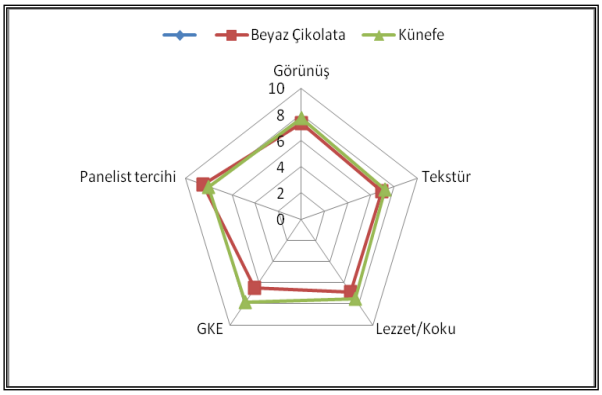

Görsel 4.2. Beyaz Çikolata Grubunun Duyusal Analiz Sonuçlarının Radar Grafiğinde Gösterimi

Sade beyaz çikolata ve künefe dolgulu beyaz çikolata grubu da bu kalite kriterleri yönünden değerlendirildiğinde, yapılan analiz sonucu, görünüş, tekstür ve lezzet parametreleri bağlamında panelistlerin beğeni oranları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamış, bununla birlikte tekstür ve lezzet parametresi çerçevesinde künefe dolgulu beyaz çikolatanın daha yüksek beğeni oranları aldığı belirlenmiştir. Panelistlerin bu iki ürün hakkında genel kabuledilebilirlik ve tercih oranları arasında ise anlamlı bir farklılık olduğu ve künefe dolgulu beyaz çikolatayı daha fazla beğendikleri görülmüştür.

4.4. Çikolata Dolgu Maddelerinin Tahminine ve Beğeni Sıralamasına Yönelik Bulgular

Çalışma kapsamında paneslist gruba duyusal analiz sonrası çikolataların üretiminde kullanılan dolgu maddelerini tahmin etmeleri istenmiş, bu bağlamda çoktan seçmeli yönlendirme seçeneklerinin yeraldığı bir adet soru yöneltilmiştir. Ayrıca çikolata örneklerini en az beğeni oranından en fazla beğeni oranına göre sıralamaları istenmiş ve elde edilen bulgılar çizelge 5'de sunulmuştur.

Çizelge 4.4. Çikolata Örneklerine Yönelik Dolgu Tahminleri ve Tercih Sıralaması

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

Çikolata Dolgu Türü	Beğeni Ortalaması ±SD	Tercih Ortalaması ±SD	Tercih Oranı (%)	Tercih Sırası
Sade Bitter Çikolata (K85)	6,32±0,70	5,67± 0,65	8,3	4
Saray Muhallebisi (D85)	7,92±0,23	8,17± 0,38	100	1
Sade Beyaz Çikolata (K20)	6,96±0,31	6,50± 0,67	58,3	3
Künefe (D20)	7,57±0,39	7,92± 0,51	83,3	2

Üretilen çikolata örneklerinden saray muhallebisi dolgulu bitter çikolata (7,92) ve künefe dolgulu beyaz çikolata (7,57) en yüksek beğeni oranlarını almasına karşın, beyaz çikolata (6,96) ve sade bitter çikolata (6,32) en düşük oranları almıştır. Beğeni oranları ile uyumlu olarak en fazla tercih oranına D85 kodlu saray muahallebisi dolgulu bitter çikolatanın sahip olduğu, bunu D20 kodlu künefe dolgulu beyaz çikolatanın aldığı belirlenmiştir. En az tercih oranını ise K80 kodlu sade bitter çikolatanın aldığı görülmüştür. Yapılan değerlendirme sonucu, az tercih edilen üründen çok tercih edilen ürüne doğru; K85<K20<D20<D80 şeklinde sıralandığı belilenmiştir.

Çikolataların dolgularına yönelik yapılan değerlendirmede; D85 kodlu (saray muhallebisi dolgulu) bitter çikolata dolgusunun, %41,7 oranında muhallebi, %25 oranında süt helvası, %16,7 oranında krema ve %16 oranında süt reçeli olabileceği tahmin edilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucu büyük bir oranda doğru olarak tahmin yapıldığı görülmüştür. Ayrıca D20 (künefe dolgulu) beyaz çikolata dolgusunun, %75 oranında kadayıf, %16 oranında baklava, %8,3 oranında künefe olabileceği tahmin edilmiş, dolgunun künefe tahmini çok az olmasına karşın, panelistlerin 2/3'ünin kadayıf tahmini olduğu görülmüştür.

4.5. Çikolata Gruplarının Duyusal Özellikleri ile Tercih Edilme Oranları Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Çikolata örneklerinin duyusal özellikleri beğeni oranları ile tercih oranları arasındaki ilişkiyi tanımlamaya yönelik değerlendirme Pearson korelasyon analizi ile yapılmış, elde edilen bulgular çizelge 6'da sunulmuştur.

Çizelge 6. Çikolata Gruplarının Duyusal Özellikleri ile Tercih ve GKE Oranları Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

			Görünüş Özellikleri	Tekstürel Özellikler	Lezzet Özellikleri	GKB	Tercih
K85	Görünüş Özellikleri	r		**0,735**	0,458	0,057	0,057
		t		**0,006***	0,125	0,861	0,861
	Tekstürel Özellikler	r	**0, 735**		**0,840**	0, 412	0, 412
		t	**0,006***		**0,001***	0, 184	0, 184
	Lezzet Özellikleri	r	0,468	**0,840**		**0,627**	0,513
		t	0,125	**0,001***		**0,029***	0,088
	GKE	r	0,256	0,496	**0,627**		**0,723**
		t	0,422	0,101	**0,029***		**0,008***
	Tercih	r	0,057	0,412	0,513	**0,723**	
		t	0,861	0,184	0,088	**0,008***	

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

D85	Görünüş Özellikleri	r		0,415	-0,367	-0,188	-0,188
		t		0,180	0,241	0,559	0,559
	Tekstürel Özellikler	r	0,415		0,367	0,344	0,344
		t	0,180		0,241	0,274	0,274
	Lezzet Özellikleri	r	-0,337	0,367		0,120	0,120
		t	0,284	0,241		0,711	0,711
	GKE	r	-0,355	0,130	0,316		0,378
		t	0,257	0,687	0,317		0,226
	Tercih	r	-0,188	0,344	0,120	0,378	
		t	0,155	0,274	0,711	0,226	
K20	Görünüş Özellikleri	r		0,343	0,384	0,225	0,225
		t		0,275	0,218	0,483	0,483
	Tekstürel Özellikler	r	0,343		0,017	**0,673**	**0,673**
		t	0,275		0,958	**0,017***	**0,017***
	Lezzet Özellikleri	r	0,384	0,017		-0,078	0,241
		t	0,218	0,958		0,810	0,450
	GKE	r	-0,097	0,000	-0,078		-0,258
		t	0,765	1,000	0,910		0,418
	Tercih	r	0,225	**0,673**	0,241	-0,258	
		t	0,483	**0,017***	0,450	0,418	
D20	Görünüş Özellikleri	r		0,243	**0,793**	0,068	0,068
		t		0,447	**0,002***	0,834	0,834
	Tekstürel Özellikler	r	0,243		0,073	0,282	0,282
		t	0,447		0,822	0,374	0,374
	Lezzet Özellikleri	r	**0,793**	0,073		0,030	0,030
		t	**0,002***	0,822		0,925	0,925
	GKE	r	-0,139	0,026	-0,173		**0,683**
		t	0,666	0,936	0,591		**0,014***
	Tercih	r	0,068	0,282	0,030	**0,683**	
		t	0,834	0,374	0,925	**0,014***	

(2-tailed-iki kuyruklu) p<0,005 seviyesinde istatistiksel olarak corelasyon anlamlıdır, GKE: Genel kabuledilebilirlik

K85 kodlu çikolata örneğinde tekstürel özellikleri ile hem görünüş (r=0,735; p=0,006) özellikler hemde lezzet özellikleri (r=0,840; p=0,001) arasında pozitif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bunun yanı sıra genel kabuledilebilirlik ile lezzet özellikleri (r=0,627; p=0,029) ve tercih (r=0,723; p=0,008) parametreleri arasında da pozitif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Genel beğeni düzeyi yükseldikçe ya da azaldıkça tercih edilebilirlik düzeyi de yükselmekte ya da azalmaktadır. K85 kodlu çikolata örneğinde ise duyusal analiz paremetre beğeni oranları ve tercih oranı arasında anlamlı bir korelasyon olmadığı belirlenmiştir.

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Çikolata, evrensel olarak tercih edilen bir üründür ve günümüzde önemli bir pazar payına sahiptir. Tüketici ilgisinin farklı içerikli ürünler yönünde evrilmesi, farklı ürünleri deneme

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

arzusunun artması, butik ve endüstriyel çikolata pazarının büyümesiyle birlikte, tüketicilerin dikkatini farklı içerikli ürünler çekmektedir. Bu çalışma kapsamında, dolgu maddesi olarak Türk mutfağının geleneksel tatlılarının kullanılması ile alternatif dolgulu çikolata örnekleri oluşturma ve kalite kriterlerinin duyusal anlizle değerlendirlmesi planlanmıştır.Bu çerçevede dolgu saray mahallebisi ile bitter çikolata ve künefe ile beyaz çikolatalar hazırlanmış ve 12 eğitimli panelistin duyusal değerlendirmesine sunulmuştur. Elde edilen sonuçlar arasında ilk olarak panelistlerin duyusal analiz profilini algılanması açısından demografik özelliklerinin duyusal analiz değerlendirme sonuçarını istatistiksel olarak etkilemediği belirlenmiştir ($p>0,05$).

Çalışma kullanılan çikolata örneklerinin duyusal analiz değerlendirme sonuçlarına göre ise, kontrol (K85) sade bitter çikolata örneği ile saray muhallebisi dolgulu bitter çikolata örneği karşılaştırıldığında görünüş, tekstür ve tat özellikleri beğeni oranlarının yansıra ürünün kabul edilebilirliği ve tercihi bağlamında da anlamlı farklılıklar olduğu; özellikle tekstürel özelliklerin tüm parametreler ile pozitif yönde anlamlı ilişki gösterdiği belirlenmiştir. Bu verilerin kontrol grubuna göre saray muhallebi dolgulu bitter çikolatanın duyusal özelliklerin (özellikle tekstürel ve tat özelliklerinin) ürünün beğenilmesinde ve tercih edilemesinde etkli olabileceği düşünülmüştür. Diğer bir ifadeyle, süt bazlı ve yumuşak dokulu dolgunun panelistler tarafından daha dengeli ve hoş algılandığını; bitter çikolatanın yüksek kakao oranına bağlı yoğun ve acı tadı, özellikle genç panelistler veya genel tüketici profili açısından daha düşük tercih edilmesine neden olabileceği düşünülmüştür. Bu sonuçla benzer olarak Yıldırım ve arkadaşları tarafından (2016) yapılan narlı çikolarta örneklerinde renk, koku ve tat/aroma bakımından en yüksek puanı nar jöleli beyaz çikolata almış olmasına karşın tüketim ve tüketici kabuledilebilirliği açısından genel olarak nar jöleli, tekstürel özelliği daha yüksek puan alan sütlü çikolatanın en çok tercih edildiği bildirilmiştir.

Çalışmada değerlendirilen diğer bir dolgulu çikolat örneği de künefe dolgulu beyaz çikolatadır. Kontrol grubu sade beyaz çikolata örneği ile karşılaştırıldığında, saray muhallebisi dolgulu bitter çikolatada olduğu gibi, dolgu renginde açısından daha çok beğenildiği belirlenmiştir. İstatistiksel olarak örnekler arasında anlamlı bir faklılık oluşturmamakla birlikte, tekstürel özellikler arasında yumuşaklık ve ağızda bıraktığı his, ayrıca tat özellikleri açısından kontrol grubuna göre daha yüksek beğeni oranı aldığı belirlenmiştir. Dolgulu beyaz çikolata ile sade beyaz çikolata arasında genel kabuledilebilirlik ile tercih oranları arasında anlamlı farklılıklar olduğu ve dolgulu çikolatanın daha fazla tercih edildiği görülmüştür. Bu sonuç doğrultusunda görünüş özelliklerinin ve tatlılık dengesinin ürünün tercihinde diğer duyusal parametrelere göre daha etkili olabileceği düşünülmüştür. Bu düşünceyi detekler nitelikte Ercik (2023) tarafından üç farklı cografi işaretli ürünün (Anamur Muzu, Erdemli Lamas Limonu ve Silifke Çileği) dolgu maddesi olarak kullanıldığı ve sade çikolatanın kontrol olarak kullanıldığı çalışmada tekstürel ve lezzet özelliklerinin ürünün genel kabuledilebilirliği ve satınalma tercihinde etkili olduğu belirlenmiştir. Çalışmada kontrol grubuna göre dolgu renginin beğeni oranın saray muhallebili çikolata anlamlı olarak daha yüksek bulunmasının da ürün tercihi üzerinde etkili olabileceği düşünülmüştür. Ercik ve arakadaşları (2023) tarafından elyapımı çikolatalarla yapılan bir başka çalışmada bu düşünce desteklenmektedir. Çalışma sonuçlarına göre, tüketici tercihlerinde renk ve görselliğin lezzet ve genel kabul edilebilirlik üzerinde etkisinin olduğu belirlenmiştir.

Künefe dolgulu beyaz çikolata duyusal analiz sonuçları ile saray muhallebi dolgulu bitter çikolata beğeni ve tercih noktasında karşılaştırıldığında saray muhallebi dolgulu bitter çikolata ilk sırada yeraldığı görülmüş ve bu sonucun ortaya çıkmasında dolgu rengi, tekstür ve tat özelliklerinin etkili olduğu düşünülmüştür. Elde edilen bulgular, dolgu türünün yalnızca tek tek duyusal özellikleri değil, aynı zamanda ürünün bütünsel algısını ve tercih edilme düzeyini

ISBN NR: 978-625-5694-59-1

etkiledoranlarda (%5, %7,%9) kestane balı kullanılarak edilen çikolat örneklerinde %9 oranında kestane balı içeren örneğin görünüş özellikleri daha yüksek beğeni puanı alırken %7 oranında kestane balının içeren örnek köku ve tat özellikleri açısısndan en yüksek beğeni puanlarını almış ve bu oranlar genelkabuledilebilirlik ve genel beğeni parametrelerine yansımıştır. %7'lik ürün ağızda bıraktığı acımsı tadın algılandığna rağmen butüketici tarafından beğenilmiş ve ürün tercihinde görünüş özelliklerine göre daha fazla değerlendirmeye alınmıştır

Sonuç olarak çalışmada, kullanılan dolgu türünün ürünlerin duyusal özellikleri ve genel kabul edilebilirliği üzerinde belirgin bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur. Saray muhallebisi ve künefe dolgulu örnekler, çikolata bazlı dolgulara kıyasla daha yüksek panelist tercihi ve GKE değerleri sergilemiştir. Özellikle saray muhallebisi dolgulu örnekler, tüm duyusal parametrelerde en yüksek ortalama puanları alarak panelistler tarafından en fazla tercih edilen ürün grubu olmuştur. Yüksek kakao oranına sahip bitter çikolata dolgulu örneklerin daha düşük duyusal skorlar alması, bu tür ürünlerin hedef tüketici kitlesi dikkate alınarak optimize edilmesi gerektiğini göstermektedir. Elde edilen bulgular, dolgu materyalinin seçiminin ürün geliştirme sürecinde kritik bir faktör olduğunu ve tüketici beklentilerine uygun formülasyonların ürün başarısını artırabileceğini ortaya koymaktadır. Bu ve benzer çalışmalarla alanyazına katkı sunmanın yanısıra çikolata pazarına, ülke ekonomisine katkı sunmak adına; Gelecek çalışmalarda geleneksel veya yöresel ürünlerin yeraldığı farklı dolgu ürünleri kullanılarak, daha geniş ve farklı demografik özelliklere sahip panelist gruplarıyla duyusal analiz çalışmaları gerçekleştirilebilir. Dolgu türlerinin şeker oranı, yağ kompozisyonu ve aroma bileşenleri gibi formülasyon parametrelerinin duyusal özellikler üzerindeki etkileri ayrıntılı olarak incelenebilir. Yüksek kakao oranına sahip çikolata dolgularının kabul edilebilirliğini artırmak amacıyla farklı dolgu kombinasyonları veya tat dengeleyici bileşenleri denenebilir. Yüksek GKE değerlerine sahip dolgu türlerinin endüstriyel üretim ve ticarileştirme potansiyeli değerlendirilebilir. Duyusal analiz sonuçları, raf ömrü ve tüketici kabul testleri ile desteklenerek ürün geliştirme çalışmalarına entegre edilebilir.

KAYNAKÇA

[1] Abdikoğlu. D. İ., Oraman, Y. ve Unakıtan, G. *Tekirdağ İlinde Tüketicilerin Tatlı Tüketim Eğilimlerinin Belirlenmesi*, IBANESS Kongreler Serisi, Tekirdağ, 2018.

[2] Açıkgöz, F. İspanya'dan Osmanlı'ya: çikolatanın tarihi serüvenine katkı. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5 (1), 16, 2019.

[3] Altuğ Onoğur & Elmacı, T. (2019). *Gıdalarda Duyusal Değerlendirme.* İzmir: Sidas Yayıncılık.

[4] Awwad, A, & Akroush, M.N. New Product Development Performance Success Measures: An Exploratory Research. EuroMed Journal of Business, 11 (1), 2-29, 2016.

[5] Batu, A. ve Batu, H.S. Türk Tatlı Kültüründe Türk Lokumunun Yeri, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 4(1), 42-52, 2016.

[6] Bilgin, A. Osmanlı Döneminde İstanbul Mutfak Kültürü, Akademik Araştırmalar Dergisi(47-48), 229-245, 2011.

[7] Bilgin, A. *Saray Mutfağı* (ss: 26-48). İçinde, AÖF Osmanlı Mutfağı, (Ed.) Bilgin, A. ve Öncel, S. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2016.

[8] Çelik, K., Günç Ergönül, P., Çelik, S. Fonksiyonel Çikolata Üretiminde İnovatif Yaklaşımlar. Food and Health, 8(3), 241-259, 2022.

[9] Derinalp Çanakçı, S. Türk Mutfak Kültüründe Çikolata, Şekerleme ve Türevlerinin Coğrafi İşaretli Ürünler Kapsamında Değerlendirilmesi, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 13 (2), 1297-1310, 2025.

[10] Doğan, G., & Yılmaz, İ. Development and Sensory Evaluation of Dark Chocolate Filled with Chestnut Honey. Black Sea Journal of Agriculture, *6*(2), 147–154, 2023.

[11] Ercik, C. İlhan, İ. & Keskin, S. N. Tüketici Tercihlerinde Renk ve Görselliğin Lezzet ve Genel Kabul Edilebilirlik Üzerindeki Etkisi: El Yapımı Çikolata Örneği. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 11 (3), 2618-2638, 2023a.

[12] Ercik, C. Yöresel Ürünlerle İşlenmiş Gıdalara Yönelik Lezzet Algısının Tüketici Tutumları Üzerine Etkisi: Yeni Ürün Geliştirmede Dolgulu Çikolata Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, 2023b.

[13] Fuller, G.W. New Food Product Development (From Concept to Marketplace. CRC Press, Boca Raton, FL), 1994.

[14] Gürsoy, B. & Heperkan, Z.D. Chocolate Productıon, Nutrıents And Health Benefıts, International Journal of Food Engineering Research 6(2), 121 – 134, 2020.

[15] Işın, P.M. *Osmanlı Mutfak Sözlüğü.* İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.

[16] Işın, P.M. *Gülbeşker Türk Tatlıları Tarihi*. (3. Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.

[17] İçöz, E., & Mankan, E. Çikolata Tüketim Tercihleri Üzerine Bir Alan Araştırması. Topkapı Sosyal Bilimler Dergisi, 1(29), 69, 2022.

[18] İslamoğlu, A.H. & Alnıaçık, Ü. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (SPSS Uygulamalı) (5. baskı), ss:3-511, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2016.

[10] Karaman, N. Orta Asya'dan Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sine: Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Mutfak Kültürünün Gelişimi. BAUNSOBED 26(49-1), Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı, 595-610, 2023.

[19] MEB (Milli Eğitim Bakanlığı). Duyusal Test Teknikleri, (Gıda Teknolojisi içinden), Ankara, 2012.

[20] Önçel, S. Türk Mutfağı Ve Geleceğine İlişkin Değerlendirmeler. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 4: 33-44, 2015.

[21] Özkaya, F.D. & Özkaptan, T. Latin Amerika Uygarlıklarının Mirası Kakaonun Tarihçesi ve Çikolataya Dönüşümü. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 4(1), 31-41, 2016.

[22] Samancı, Ö. *Cumhuriyet Döneminde Türk Mutfak Kültürü* (ss.86-106). İçinde, Türk Mutfak Kültürü (Ed. Alev Dündar Arıkan), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir. 2016.

[23] Sarıtaş, S., Duman, H., Pekdemir, B., Rocha, J.M., Öz, F., Karav, S. Fonksiyonel çikolata: Üretimdeki Gelişmeler ve Sağlık Faydaları Üzerine Bir İnceleme, Uluslararası Gıda Bilimi ve Teknolojisi Dergisi, 59,(8), 5303–5325, 2024.

[24] Sevimli, Y. *Türk Mutfağında Tatlı Kültürünün Tarihçesi* (ss.248-255). 4. Uluslararası Gastronomi Turizmi Araştırmaları Kongresi, Nevşehir, 19-21 Eylül, 2019.

[25] Singh, P. K., Khedkar, R. D., Chandra, S. Chocolate: An Overview Of Functional Potential And Recent Trends İn Fortification, Brazilian Journal of Food Technology, 27, e2023118, 2024.

[26] Şanlıer, N., Cömert, M., Durlu-Özkaya, F. Türk Mutfağındaki Geleneksel Tatlı ve Helvaları Gençlerin Tanıma Durumu, Türkiye 10. Gıda Kongresi; 21-23 Mayıs, Erzurum, 2008.

[27] Yiğit, G.G., Cerit, İ., Demirkol, O. Functıonal Cocoa And Cocoa Products. Gıda, 43 (4), 702-715, 2018.

[28] Tabachnick, B.G., & Fidell, L.S. Using Multivariate Statistics. (sixthed). Allyn & Bacon/Pearson Education. 6. Basımdan Çeviri: Mustafa Baloğlu, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2015.

[29] Tez, Z. *Lezzetin Tarihi: Geçişten Bugüne Yiyecek, İçecek Ve Keyif Vericiler*. (3. Baskı). İstanbul: Hayykitap, 2015.

[30] Tınmaz, O., Altunbağ, E., Yıldırım, Ö. 1880-1980 Yılları Arasında Osmanlı ve Türkiye'de Yayımlanan Tarif Kitaplarında Çikolata ve Kakaonun Kullanımı, Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel, 5(1), 288-299, 2022.

[31] Tuigunov, D., Smagul, G., Sinyavskiy, Y., Omarov, Y., Barmak, S. Functionalization of Chocolate: Current Trends and Approaches to Health-Oriented Nutrition. Processes, 13, 1431, 2025.

[32] Yıldırım A, Toğrul Ö, Çetin S, Öğretmen H, Sarı P, Hayoğlu İ. Narın Çikolata Üretiminde Kullanımı. Harran Tarım Gıda Bil Derg, 20(1), 12-19, 2016.

[32] Yılmaz, M. *Anadolu Mutfak Kültürü'nde Helvanın Önemi ve Çoğrafi İşaret Tescilli Helva Çeşitleri* (ss.559-576). I. Internatıonal Tourısm And Culınary Conference, Amasya 27-28 October, 2022.